This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06823965 0

IOANNIS GERHARDI

THEOLOGI QVONDAM IENENSIS
CELEBERRIMI

LOCORVM THEOLOGICORVM

TOMVS DECIMVS NONVS

ADIVNCTO

SVPPLEMENTO

DENVO EDIDIT

IO. FRIDERICVS COTTA
THEOLOGVS TVBINGENSIS.

TVBINGAE
SVMTIBVS IO. GEORGII COTTAE
MDCCLXXX.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
72674
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897

PRÆFATIO.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

GEORGIVS HENRICVS MÜLLER,

DVCALIS ACADEMIAE STVTTGARDIANAE PROFESSOR, ET CAPELLANVS AVLICVS.

Eo tempore, quo huius, qui nunc lucem videt, tomi *decimi noni editio* parata & iam paene abſoluta fuit, cauſa morae illius inopinata, ac nec nobis ſolum, ſed rei etiam literariae univerſae triſtiſſima intervenit,

fatum quippe *magnifici Editoris b. Cancellarii Tubingenſis* D. COTTAE, qui ſub ipſis anni praeſentis initiis placidiſſima morte rebus humanis ereptus eſt. Optandum magis erat, quam exſpectandum, ut *ſenex deſideratisſimus* vaſti huius operis *Gerbardiani*, ingraveſcente iam aetate ſuſcepti finem videret. Ipſe quidem indefeſſo ſtudio, reliquisque, quae ſub manu habebat, vel tandem ſemotis in id fuit intentus, ut, quam citiſſime poſſet fieri, ad metam diu exoptatam opus perduceret. Quae cura adeo conſtans in eo et aſſidua fuit, ut ad extremos uſque vitae dies *virum optimum* perſequeretur, nec niſi morte, quae mediis fere in cogitationibus hiſce eum deprehendit, poſſet intercipi. Mature tamen *idem* de ratione continuandi ac perficiendi operis cogitavit, ſi vitae humanae ſupremus arbiter aliter, ac nos optabamus, aetatis terminum ipſi conſtituerit. Mihi vero, quem a multis inde annis ſingulari prorſus favore ac benevolentia complexus fuit, ſaepius alias, & nuper paulo ante mortem tum literis ad me datis, tum colloquiis familiaribus animi ſui hac de re ſententiam perſpicue aperuit. Et quum ſocium in iſto opere & adiutorem iam dudum me adſciviſſet, partemque curarum haud exiguam mihi commiſiſſet, petiit abs me, ut, ſi fato fungeretur, ego reliquum negotium editionis univerſum ea, quam ipſe ſibi propoſuerat, ratione ſuſciperem; id quod tum pro immortali mea in *virum optimum*, cui fidem obſequii dederam, obſervantia, tum reipublicae literariae cauſa, cuius omnino intereſt, opus diu protractum ſine mora abſolvi, omni diligentia & fide, ſi Deus

vitam

vitam vireſque conceſſerit benigniſſime, faciam. Nec ignoro quidem, nec miror, finem operis publicis deſideriis dudum fuiſſe expetitum. His proxime ſatisfactum iri, certo iam polliceri poſſum, cum inſimul perſuaſum mihi ſit, eum, qui ſumtus libri facit, nihil omiſſurum, quod ad conſilium noſtrum promovendum pertinere queat. Sic autem nobis conſtitutum eſt, curare, ut proximo *tomo viceſimo* integer, qui in *locis de noviſſimis* ſupereſt, *textus Gerhardianus* ea, quae hactenus adhibita fuit, diligentia typis abſolvatur, deinde peculiaris *ſupplementorum tomus*, variis obſervationibus, narratione vitae *Editoris venerandi* perpetua memoria digniſſimae, indice denique generali occupatus, divina adiuvante gratia, univerſo operi finem ponat optatiſſimum. Haec de ratione continuandae ac perficiendae huius editionis breviter monere viſum fuit. Si quae ſint, quae ad emendandum ornandumque opus publica utilitas adhuc exigere videatur, ſuper his virorum doctorum admonitiones lubentiſſime accipiemus. De praeſenti volumine pauca habemus dicenda. *Textum* exhibet adcurate exſcriptum mendisque purgatum, eundemque non interſperſis quidem adnotationibus, *duplici* tamen *ſupplemento* adauctum, cuius contenta ſiſtit *conſpectus*. Quas *huic tomo* ſubiunximus, *obſervationes* iam in *praefatione ſuperioris tomi* promiſſae, vivoque adhuc *Editore* iſti, quod occupant, ſpatio deſtinatae erant; plures & ampliores addere ob iuſtam voluminis molem non licuit; eas autem, quae ſuperſunt, in ultimum, de quo diximus, tomum reſervamus. Interim B. L. his velim aequo u-

 taris

taris animo, noſtraque ſtudia qualiacunque TIBI commendata habeas; dulciſſimam vero memoriam *Senis deſuncti* ea pietate, quae eximiis eius meritis in eccleſiam, rempublicam literariam, & hoc praecipue opus Gerhardianum omnino convenit, cum ſeria mortis & aeternitatis meditatione aſſidue recolas.

Dabam Stuttgardiae, Calendis Martii, anno poſt reparatam Salutem MDCCLXXX.

LOCVS XXVIII.

DE RESVRRECTIONE MORTVORVM.

CAPVT III.

DE CAVSA EFFICIENTE RESVRRECTIONIS.

Cauſa efficiens principalis reſurrectionis.

§. XLIII. *Cauſa efficiens principalis* reſurrectionis eſt unus ac ſolus verus Deus, *Pater*, *Filius & Spiritus ſanctus*, quod probatur I.) ex *dictis ſcripturae*, tum *generalibus*, quæ toti Trinitati reſuſcitationis opus tribuunt, tum *ſpecialibus*, quæ diſtinctam *Patris Filii* ac *Spiritus ſancti* mentionem faciunt. Dicta generalia hæc ſunt: Exod. III. 6. *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac & Deus Iacob*, id eſt, ego, qui ſum unus ac ſolus verus Deus, Pater, Filius & Spiritus ſanctus, qui cum maioribus veſtris fœdus gratiæ inii, etiamnum poſt mortem ſanctorum patriarcharum ſum ipſorum Deus, quos etiam conſtituto tempore in vitam revocabo, & ad cœleſtem gloriam eorum corpora animabus adhuc viventibus unita transferam, (hanc enim eſſe divini illius oraculi ſententiam, docet Chriſtus Matth. XXII. 32. Marc. XII. 26. Luc. XX. 38.) Pſalm. XXXIV. 21. *Cuſtodit Dominus omnia oſſa piorum, unum ex illis non peribit.* LXVIII. 21. *Deus eſt nobis Deus ad ſalutes, & Domino Deo ſunt exitus mortis.* Eſai. XXV. 8. *Abſorbebit Deus mortem in ſempiternum.* Ezech. XXXVII. 12. *Ego aperiam tumulos veſtros, inquit Dominus.* Oſe. VI. 2. *Dominus vivificabit nos poſt duos dies, & in tertia vivemus coram illo.* XIII. 14. *Ego Dominus a morte redimam eos.* 2. Macc. VII. 9. *Rex mundi in aeternam reſurrectionem vitae nos ſuſcitabit.* v. 14. *A Deo reſuſcitandi ſumus.* v. 23. *Deus ſpiritum & vitam vobis reddet.* Rom. IV. 17. *Deus vi-*

viſitat mortuos. 2. Cor. I. 9. *Deus ſuſcitat mortuos.* Repetimus igitur hoc loco regulam ab Auguſtino tract. CX. in Ioh. & aliis veteribus traditam: *Opera Trinitatis ad extra ſunt indiviſa*, id eſt, omnibus tribus Deitatis perſonis communia. Iam vero reſuſcitatio mortuorum eſt opus ad extra. Ergo dicta *ſpecialia* in tres referri poſſunt claſſes. Quædam enim loquuntur de *Patre*, quædam de *Filio*, quædam de *Spiritu ſancto*. De patre in præcedentibus dictis generalibus ſermonem eſſe nemo unquam dubitavit, in ſpecie huc referri poſſunt ſequentia dicta: Rom. VIII. 11. *Qui ſuſcitavit Ieſum a mortuis, vivificabit etiam mortalia corpora veſtra.* 1. Cor. VI. 14. *Deus & Dominum ſuſcitavit, & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam*, id eſt, ſicut Pater cœleſtis Ieſum Filium ſuum ex mortuis ſuſcitavit, ſic & nos aliquando ex morte revocabit. 2. Cor. IV. 14. *Qui ſuſcitavit Ieſum, idem & nos per Ieſum ſuſcitabit.* Eph. II. 6. *Conreſuſcitavit nos Deus in & cum Chriſto.* 1. Theſs. IV. 14. *Deus eos, qui dormierunt per Ieſum, adducet cum eo.* 1. Tim. VI. 13. *Praecipio tibi in conſpectu Dei, qui vivificat omnia.* Quidam huc referunt dictum Chriſti Iohan. V. 21. *Sicut Pater ſuſcitat mortuos & vivificat: ſic & Filius quos vult, vivificat.* Sed proprie & principaliter ibi agitur non de reſuſcitatione corporis ad vitam naturalem, ſed de reſuſcitatione animæ ad vitam ſpiritualem, ut ex ſerie contextus eſt manifeſtum, conſequenter tamen ad reſurrectionem illud adplicari poſſe non negamus, idem enim, qui in hac vita credentes ſuſcitat ad vitam ſpiritualem, eosdem in die noviſſimo ex terræ pulvere ſuſcitabit ad vitam æternam.

1.) *Pater.*

2.) *Filius.*

§. XLIV. De *Filio* ſecunda Trinitatis perſona hæc loquuntur dicta. Iob. XIX. 25. *Scio*, quod גּאֲלִי *redemtor meus vixit, & in noviſſimo ſuper pulverem me ſtatuet*, ita enim verbum יָקוּם in ſignificatione *tranſitiva* Lutherus vertit. Chriſtus autem eſt noſter ille Goël, qui carnis propinquitate & conſanguinitate nobis coniunctus pretio interpoſito nos redemit, qualem redemtorem hoc nomine proprie denotari monuimus ſuperius. Ioh. V. 21. *Filius, quos vult, vivificat.* v. 28. *Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii hominis*, v. 29. *& procedent, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitae, qui autem mala egerunt, in reſurrectionem iudicii.* VI. 39. 40. 44. 54. *Ego reſuſcitabo eum in die noviſſimo.* XI. 25. *Ego ſum reſurrectio & vita.* Act. III. 15. Chriſtus vocatur αρχηγος της ζωης, & XVII. 31. dicitur, quod *Pater conſtituerit per ipſum iudicare univerſam terram.* At qui conſtitutus eſt iudex mortuorum, is etiam ex terræ pulvere mortuos ſuſcitabit. Phil. III. 21. *Chriſtus transfigurabit corpus noſtrum humile, ut conforme illud reddat corpori ſuo glorioſo.* Apoc. I. 18. dicit Chriſtus: *Ego habeo claves mortis.* Notandum autem, Chriſtum in hoc opere non tantum ſecundum divinam, ſed etiam ſecundum humanam naturam agere: 1.) Quia carnem in perſonæ ſuæ unitatem adſumſit, ut ergo non exiſtit διχα σαρκος, ita quoque non agit absque carne. 2.) Reſuſcitatio mortuorum pertinet ad officium Chriſti regium, quos enim in hac vita ad conſortium regni ſui vocavit, eos divina virtute ſua ex mortuis in vitam revocabit, ut in cœleſti gloria cum ipſo vivant. Iam vero ea, quæ ad officum pertinent, in illis agit utraque natura cum communicatione alterius, quod cuiusque proprium. 3.) Scriptura notanter mentionem facit naturæ humanæ in hoc reſuſcitationis opere: Ioh. V. 27. *Pater dedit poteſtatem faciendi iudicium Filio, quia Filius hominis eſt.* v. 28. *No-*

Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis ſunt, audient vocem eius. Quemadmodum poteſtas faciendi iudicium data eſt Chriſto, quatenus eſt Filius hominis: ita quoque poteſtas reſuſcitandi mortuos ipſi data eſt, quatenus eſt Filius hominis, id eſt, ſecundum humanam naturam, unde etiam ipſius vox eſt vivifica, quam defuncti in monumentis audient & vivent. 1. Cor. XV. 21. *Per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum.* v. 22. *Sicut in Adamo omnes moriuntur, ita in Chriſto omnes vivificabuntur.* Quod ſi in dicto apoſtolico ab adpellatione *ανθρωπου* excludas Chriſti humanitatem, non recto talo ſtabit oppoſitio apoſtoli, quia *hominem homini, primum Adamum ſecundo αντιφατικως* opponit. Quidam huc referunt dictum apoſtoli 1. Theſs. IV. 16. *εν φωνη αρχαγγελου*, ubi per *archangelum* intelligunt ipſum Chriſtum voce ſua mortuos excitaturum, qua de re infra plenius. 4.) Secundum humanam naturam Chriſto data eſt *poteſtas omnis carnis*, Ioh. XVII. 2. *Omnis poteſtas in cælo & in terra*, Matth. XXVIII. 18. *Vis vivificandi*, Ioh. VI. 51. *ενεργεια, qua poteſt ſibi ſubiicere omnia*, Phil. III. 21. Conſtitutus eſt *Dominus vivorum ac mortuorum*, Rom. XIV. 9. *Auctor vitae*, Act. III. 15. utique ergo in humana natura & per humanam naturam, utpote divinis *εξοχαις* ditatam reſuſcitationis opus perficiet. 5.) In præludiis univerſalis reſurrectionis, hoc eſt, in particularibus reſuſcitatorum exemplis Chriſtus & vocis & tactus organo uſus eſt, ut adſumtam naturam humanam ab hoc opere minime ſequeſtrandam eſſe doceret. Matth. IX. 25. adprehendit manum filiæ Iairi, & dicit: *Puella ſurge.* Luc. VII. 14. tangit loculum & ait: *adoleſcens tibi dico ſurge.* Ioh. XI. 43. voce magna clamat: *Lazare veni foras.* Theophylactus in Luc. VII. *Non verbo tantum miracula operatur, ſed & loculum attingit, ut diſcamus, quod corpus eius eſt vitae corpus. Quia enim caro propria verbi facta eſt omnia vivificantis, ideo & ipſa eſt vivifica & mortem corruptionemque tollit.* Similia occurrunt apud Cyrillum lib. IV. in Ioh. IV. 23. Ex quibus omnibus manifeſtum, quod Chriſto etiam ut homini opus reſuſcitationis ac vivificationis mortuorum tribuendum ſit, quod contra Danæum in lib. adv. Chemnitium p. 118. Bezam in colloquio Mompelg. p. 335. Polanum lib. VI. ſyntagm. c. 66. p. 515. & alios Calvinianos non ſine Chriſti contumelia id negantes ex enumeratis fundamentis firmiter probatur. Tribuitur autem Chriſto homini mortuorum reſuſcitatio a.) propter *hypoſtaſeos communicationem* adſumtæ naturæ humanæ factam; b.) propter *potentiam reſuſcitandi* ſecundum carnem ipſi in tempore datam; c.) propter *exaltationem & gloriam*, ad quam adſumtam carnem ex ſcripturis novimus evectam; d.) propter *victoriam* ex morte reportatam; e.) propter *virtutem reſurgendi* ipſius morte & reſurrectione nobis partam; f.) propter *vocem ipſius vivificam*, ut ſic & *meriti* & *efficaciae* ratione ipſi ut homini reſuſcitatio tribui debeat. Non autem cum Bucano in loc. XXXVII. pag. 418. ſtatuendum vel loquendum, quod Chriſtus ſit *συνεργος* reſuſcitationis, quia id, quod in reſuſcitatione agit, eſt una tribus perſonis communis Deitas, trium igitur perſonarum ut una eſt eſſentia, una potentia, ita quoque una & æqualis operatio. Notandum & illud II.) Chriſtum non ſolum eſſe cauſam *efficientem*, ſed etiam *meritoriam & exemplarem* noſtræ reſurrectionis. De cauſa *meritoria* paulo poſt diſſeremus plenius, de cauſa *exemplari* hoc loco notandum, quod a quibusdam duplex ſtatuatur. *Una*, in qua res cognoſcitur & ordinatur. *Altera*, in qua res inchoatur, ita ut ad eius exem-

plum & *υπογραμμον* reſpiciatur. Priorem modum Chriſtus ſecundum divinam naturam; poſteriorem ſecundum humanam competere ſtatuunt, ipſius enim reſurrectio eſt non ſolum exemplum, ſed etiam initium noſtræ reſurrectionis in ipſo tanquam capite noſtro inchoatæ. Eph. II. 6.

3.) Spiritus ſanctus. §. XLV. De *Spiritu ſancto* hæc loquuntur dicta: Ezech. XXXVII. 14. *Dabo vobis Spiritum meum in vobis, & vivetis.* Non intelligitur duntaxat ſpiritus creatus, ventus ſcilicet, ut v. 9. vel anima, ut v. 10. quia mediante venti adflatu corporibus animæ ſunt redditæ, ſed Spiritus increatus, tertia ſcilicet Trinitatis perſona reſuſcitationis opifex una cum Patre & Filio in hoc opere efficaciter agens, ut conſtat ex loco apoſtolico Rom. VIII. 11. *Si Spiritus eius, qui ſuſcitavit Ieſum a mortuis, habitat in vobis, is, qui ſuſcitavit Chriſtum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem Spiritum eius in vobis*, quæ eſt conſequentia omnium dulciſſima. Deus excitavit Chriſtum a mortuis. Spiritus Dei vivificans in vobis habitat. Ergo & veſtra corpora per Spiritum vivificantem a mortuis excitabuntur. Quidam addunt locum Pſalm. CIV. 30. *Emittens Spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terrae.* Sed proprie ibi agitur de annua terræ renovatione. In ſymbolo Niceno dicitur: *Credo in Spiritum ſanctum & vivificantem.*

§. XLVI. II.) Ex *rationibus* 1.) a *Chriſti reſurrectione.* Qui Chriſtum ex mortuis ſuſcitavit, idem etiam nos ex terræ pulvere aliquando ſuſcitabit. Ratio pendet ex arctiſſima connexione inter reſurrectionem Chriſti & noſtram. At Deus Chriſtum ex mortuis ſuſcitavit, Act. II. 24. & 32. III. 15. IV. 10. V. 30. X. 40. XIII. 30. 34. & 37. Rom. IV. 24. VI. 4. VIII. 11. 1. Cor. VI. 14. 2. Cor. IV. 14. Eph. I. 20. II. 6. Heb. XIII. 20. ubi, ne quis nomine Dei ſolum Patrem primam perſonam, cuius in quibusdam dictis fit expreſſa mentio, excluſo Filio & Spiritu ſancto intelligat, coniungenda ſunt illa ſcripturæ dicta, in quibus Chriſtus ſibi ipſi tribuit corporis ſui reſuſcitationem: Ioh. II. 19. *Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* v. 21. *Loquebatur autem de templo corporis ſui.* X. 17. *Ego pono animam meam, ut iterum ſumam eam.* v. 18. *Nemo tollit eam a me, ſed ego pono eam a meipſo, poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Ac urgendum eſt dictum Chriſti Ioh. V. 19. *Quaecunque Pater facit,* ταυτα και ομοιως *eadem etiam ſimiliter facit Filius.* v. 23. *Ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem.* Ergo etiam Deus, id eſt, verus & unus ille Deus, qui eſt Pater, Filius & Spiritus ſanctus, ex terræ pulvere aliquando nos ſuſcitabit. 2.) Ex *operis huius conditione.* Reſuſcitatio mortuorum eſt opus infinitæ virtutis ac potentiæ, ergo etiam ſolius veri Dei proprium. *Antecedens* patet ex illis ſcripturæ dictis, quæ in opere reſurrectionis divinæ virtutis expreſſam mentionem faciunt, eo ipſo namque innuitur, ad illud divinam, id eſt, infinitam virtutem requiri. Ezech. XXXVII. 6. *Ego dabo vobis ſpiritum, & vivetis & ſcietis, quia ego Dominus*, id eſt, ex opere reſuſcitationis divina mea virtus, poteſtas ac maieſtas agnoſcetur. Rom. VI. 4. *Chriſtus a mortuis reſurrexit per gloriam Patris*, id eſt, per glorioſam Patris potentiam. 1. Cor. VI. 14. *Deus & Dominum ſuſcitavit & nos ſuſcitabit* δια της δυναμεως αυτου. Eph. I. 19. mira ac divina verborum maxime emphaticorum copia docet apoſtolus, quod Deus in Chriſti reſur-

ſurrectione *το υπερβαλλον μεγεθος της δυναμεως αυτȣ και την ενεργειαν τȣ κρατȣς της ισχυος αυτȣ ενηργησεν.* Phil. III. 21. *Chriſtus reformabit corpus noſtrum humile, ut conforme fiat corpori ipſius glorioſo, κατα την ενεργειαν τȣ δυνασθαι αυτον και υποταξαι εαυτω τα παντα.* Hanc virtutis divinæ in reſuſcitatione efficaciter agentis ignorantiam exprobrat Chriſtus Sadducæis, Matth. XXII. 29. Marc. XII. 24. 3.) Ex *reſuſcitationis cum primaeva creatione collatione.* Qui in prima creatione omnia ex nihilo condidit, & ex limo terræ corpus hominis formavit, idem etiam defunctorum corpora ex terræ pulvere reformabit. Sed ſolus ac unus verus Deus omnia ex nihilo condidit, & ex limo terræ corpus primi hominis formavit. Ergo. *Maior* probatur ex illis ſcripturæ dictis, in quibus hæc opera Dei coniunguntur, ut ab eadem virtute, divina ſcilicet & infinita eadem proficiſci ſignificetur; 2. Macc. VII. 23. *Mundi conditor, qui formavit hominis nativitatem, & omnium invenit generationem, ſpiritum & vitam aeternam iterum dat cum miſericordia.* Rom. IV. 17. *Deus vivificat mortuos & vocat ea, quae non ſunt, tanquam ea, quae ſunt.* Variæ quidem loci illius apoſtolici proferuntur explicationes, ſed ſimpliciſſima eſt ea, qua ſtatuitur articulum creationis & reſuſcitationis coniungi. *Adſumtum* conſtat ex omnibus ſcripturæ dictis, quæ de creatione loquuntur, ea enim nuſpiam alteri quam ſoli vero Deo tribuitur. Qui ergo in prima creatione *dixit, & omnia facta ſunt*, Gen. I. 3. & ſeqq. Iudith. XVI. 17. Pſalm. XXXIII. 9. idem etiam in reſuſcitatione dicet, & omnes homines reſurgent; Pſalm. L. 4. Ioh. V. 28. unde apoſtolus reſurrectionis articulum tractans ad primævam primi hominis creationem nos revocat 1. Cor. XV. 46. Auguſtinus tract. XLIX. in Ioh. *Plus eſt creare quam reſuſcitare homines, & Chriſtus facit utrumque.* Confer ea, quæ de collatione primævæ creationis & ſecuturæ univerſalis reſuſcitationis ex patribus adduximus ſuperius §. 22. 4.) Ex *operis huius cum vita & morte hominis comparatione.* Qui unicuique homini dat animam & corpus, qui eſt vitæ & mortis Dominus, qui cuiuslibet noſtrum corpus in utero format, idem etiam corpus ex terræ pulvere ſuſcitabit, prædam ex faucibus mortis eripiet, & animas cum corporibus reſuſcitatis iterum uniet, cum utrumque eiusdem ſit virtutis, operis & artificii. Sed prius non niſi ſoli vero Deo competit. Iob. X. 8. *Manus tuae plaſmaverunt me, & fecerunt me totum in circuitu.* v. 9. *Memento, quod ſicut lutum feceris me, & in pulverem reduces me &c.* Pſalm. XC. 3. *Convertis hominem in contritionem, & dicis revertimini filii hominum.* Sir. XVII. 2. *Deus convertit hominem in terram.* Eſai. LXIV. 8. *Tu Domine Pater noſter es, nos vero lutum, & fictor noſter tu, & opera manuum tuarum omnes nos.* 2. Macc. VII. 22. *Neſcio*, inquit mater Maccabæorum fratrum ad filios, *qualiter in utero meo adparuiſtis, neque enim ego ſpiritum & animam donavi vobis, & vitam & ſingulorum membra non ego ipſa compegi.* v. 23. *Sed mundi creator vobis ſpiritum cum miſericordia reddet.* Act. XVII. 28. *In ipſo vivimus, movemur & ſumus.* Ergo etiam poſterius, videlicet mortuorum reſuſcitatio eſt ſolius veri Dei proprium opus, ut ſic eiusdem ſit *ανακτισις και αναπλασις*, cuius eſt *κτισις και πλασις*, ut pii veteres loquuntur. 5.) Ex *creaturarum conſervatione.* Qui creaturas omnes conſervat, ſpecies propagat, dat unicuiusque enti corporeo proprium ſuum corpus, is etiam corpora mortuorum hominum in vitam revocabit, & omnia individua ad ſpeciem humanam pertinentia ex terræ pulvere ſuſcitabit. Sed

ſolus Deus creaturas omnes conſervat, ſpecies propagat, dat unicuique enti corporeo proprium ſuum corpus, Ioh. V. 17. 1. Cor. VIII. 6. XV. 39. Col. I. 16. Hebr. I. 3. &c. Ergo etiam ſolus Deus corpora mortuorum hominum in vitam revocabit, & individua omnia ad ſpeciem humanam pertinentia ex terræ pulvere ſuſcitabit. Eo deducit nos apoſtolus, quando reſurrectionis articulum pertractans 1. Cor. XV. 37. & 38. dicit: *Quod ſeminas, non corpus, quod futurum eſt ſeminas, ſed nudum granum, puta tritici aut alicuius cæterorum; Deus autem dat illi corpus, ſicut voluit & unicuique ſeminum proprium corpus;* id eſt, qui poteſt unicuique ſemini proprium dare corpus, idem etiam in noviſſimo die corpora noſtra ex terræ pulvere producere poterit. Hebræi dicunt, *quatuor rerum apertiones ſive claves eſſe in manu Dei pluviæ, ſepulcrorum, uteri & victus.*

Poriſma, nullum poſſe ſeipſum propria virtute reſuſcitare.

§. XLVII. Poriſma huius adſertionis de cauſa efficiente principali reſurrectionis eſt illud, quod *nullus hominum propria virtute ac propriis viribus ſeipſum ſuſcitare queat.* Quod enim Spiritus ſanctus ſoli vero Deo tanquam proprium adſignat, quod eſt opus infinitæ virtutis, quod eiusdem cum primæva creatione eſt dignitatis, quod diſerte hominibus denegatur, illud non poteſt homini vel ulli creaturæ tribui. Reſuſcitationem ex mortuis Spiritus ſanctus ſoli vero Deo tanquam proprium opus adſignat, eadem eſt opus infinitæ virtutis & eiusdem cum primæva creatione dignitatis, ut ex dictis conſtat, ac diſerte hominibus eius ἐνέργεια denegatur. Pſalm. XLIX. 8. *Fratrem non redimendo redimet quiſquam* (a morte) Ergo reſuſcitatio ex mortuis non poteſt homini vel ulli creaturæ tribui. Cave tamen cum Photinianis hoc eo referas, quod *nec Chriſtus ſeipſum a morte ſuſcitare potuerit*, diſp. de unig. Filii exiſt. adv. Socin. in Eraſmum Iohannes p. 117. Catechiſmus Racovienſis cap. 11. p. 312. Enjedinus in detorſione dicti Ioh. II. 19. Oſtorodus lib. II. contr. Tradel cap. 10. p. 176. Smalcius de divin. Chriſti cap. 13. &c. Eſt enim hic ratio longe diſpar inter Chriſtum & homines reliquos. 1.) Chriſtus non eſt ψιλὸς ἄνθρωπος, ſicut omnes reliqui homines, ſed unus verus cum Patre & Spiritu ſancto Deus, ut ſuo loco evidentibus argumentis demonſtratur.

An Chriſtus ſeipſum ſuſcitaverit.

2.) Humana Chriſti natura in ipſam hypoſtaſin Λόγου eſt evecta, ac proinde a corporis ſui reſuſcitatione Chriſtus ut homo excludi nequit. Conſideratur enim natura Chriſti humana vel ſecundum divinitatis perſonaliter ſibi unitæ & cum tota plenitudine in adſumto corpore habitantis virtutem, & ſic Chriſtus ut homo ſeipſum ſuſcitavit, vel ſecundum rationem naturæ creatæ, & ſic non potuit efficere, ut corpus & anima ad ſe invicem redirent. 3.) Chriſtus ſibi ipſi diſertis verbis tribuit, quod *poteſtatem habeat ponendi animam ſuam a ſeipſo, & iterum eam ſumendi*, Ioh. X. 17. quod excitare *poſſit corporis ſui templum* II. 19. ubi per τὸ ἐγείρειν *efficacem operationem & actionem* intelligendam eſſe patet ex connexione. Chriſtus enim quæſitus, quo miraculo probaret, ſe habere poteſtatem reformandi templum, reſpondit, ſe templum corporis ſui ex morte excitare & reparare poſſe, ex uno igitur poteſtatis divinæ effecto alterum concludit. Quæ contra hæc dicta Photiniani excipiunt, ad illa reſponſum fuit tract. de Deo Patre & Filio §. 95. & ſeqq. 4.) Chriſtus propria poteſtate alios mortuos ſuſcitavit, Ioh. V,

9. *ſuſcitavit quot vult ;* cur ergo non
iſſet etiam ſeipſum ſuſcitare ? 5.)
ſto *Pater dedit vitam habere in ſeipſo*
V. 26. unde etiam eſt ipſa *reſurrectio*
ita, XI. 25. *auctor vitae*, Act. III. 15.
ir igitur non potuiſſet ſeipſum ſuſci-
? 6.) *Quae pater agit*, ταυτα και
ως, *eadem ſimiliter facit & Filius* Ioh.
9. Quare cum Pater divina virtute
iſtum ſuſcitaverit, utique eadem vir-
Chriſtus ſuſcitavit ſeipſum. 7.) De
iſto dicitur, quod ut *mortificatus fuit*
e, ita quoque ζωοποιηθεις *vivificatus*
t Spiritu, 1. Pet. III. 18. ut ergo per
em intelligitur propria ipſius caro,
ua paſſus & mortuus: ita per Spiritum
ppoſitionis intelligendus proprius eius
itus, id eſt, divina eius natura, un-
tiam in reſurrectione ſua & per *reſur-*
onem ſuam demonſtratus fuit Filius Dei
irtute, Rom. I. 4.

§. XLVIII. Quæ in contrarium a
inianis proferuntur, ex hactenus di-
faciie explicari poſſunt. I.) *Ex pa-*
ttributa reſuſcitatione ſcriptura paſſim il-
Deo Patri tribuit, quod Filium ſuum ex
uis excitaverit, Act. V. 30. 31. Rom.
24. VIII. 11. *unde id ipſum tanquam pro-*
n Patri tribuitur, qui omiſſo etiam Dei
ine quandoque ſic deſcribitur, quod ſit is,
Ieſum a mortuis excitavit. Reſp. 1.)
ibordinatis non ſunt facienda pugnan-
nec quæ in articulis fidei coniungun-
ſibi invicem opponi debent, qui pa-
ʒiſmus ut hæreticis aliis, ita quoque
inianis perquam familiaris eſt. U-
ique ſcriptura adſerit, utrumque no-
ie credendum proponit, quod Pater
m ſuum ex mortuis excitaverit, &
l Filius propria virtute reſurrexerit.
Quemadmodum igitur utrumque o-
a ratione ſimul conſiſtit, quod *Pa-*
adiderit Filium pro nobis in mortem,
Rom. VIII. 32. & quod Filius *ſe ipſum tradiderit*, Galat. II. 20. quod *Pater in Filio manens fecerit miracula*, Ioh. XIV. 10. & quod *Filius miracula fecerit*, Act. X. 38. quod *Pater unxerit Chriſtum Spiritu & virtute*, ibidem, & quod *Filius ſeipſum unxerit, ac Spiritus ſanctus ſuper ipſum deſcenderit ac manſerit*, Matth. III. 16. Marc. I. 10. quod Pater ipſum *collocaverit ad dextram ſuam*, Epheſ. I. 21. & quod ipſe Filius *conſederit ad Dei dextram*, Marc. XVI. 19. quod Pater *ſubiecerit hoſtes pedibus* Chriſti, Pſalm. CX. 1. & quod *Filius ipſe ſibi ipſi eos ſubiecerit*, 1. Cor. XV. 25. ita quoque optima ratione hæc duo ſimul conſiſtunt, quod Pater Chriſtum excitaverit, & quod ipſe propria virtute reſurrexerit. 3.) Eſt enim Patris & Filii una eſſentia, una potentia, æqualis maieſtas, ac *id, quod in divinis agit, eſt una tribus communis Deitas*, Nazianzenus orat. II. de theol. 4.) Ideo autem ad Deum Patrem ſcriptura peculiariter hæc referre ſolet, quia Pater ut eſt *fons Deitatis*, a quo per æternam generationem Filius omnia accepit, ita quoque eſt fons noſtræ redemtionis ac ſalutis. 5.) Ut ipſa miſſio Filii & officii eius confirmatio divina voce cœlitus facta ac miracula Deo Patri adſignari ſolent, ac tota obedientia Chriſti Deo Patri præſtita dicitur: ita quoque ipſius ex mortuis reſuſcitatio ad officium mediatoris & opus redemtionis pertinens, Patri peculiariter tribuitur abſque ulla Filii & Spiritus ſancti excluſione. 6.) Peculiaris conſolatio in eo nobis proponitur, quod reſuſcitatio Filii Patri tribuitur; ex eo enim intelligimus, ſatisfactionem per Chriſti paſſionem & mortem Deo Patri præſtitam eſſe ratam & ſufficientem. Niſi enim pro peccatorum noſtrorum debito plena & perfecta ſolutio fuiſſet præſtita, Deus hunc vadem & ſponſorem noſtrum ex carcere mortis & ſepulcri nequaquam tanta

cum

cum gloria reduxiſſet. Sic ergo & *principii* & *conſilii* & *ſolatii* ratione Patri peculiariter tribuitur, quod ipſi cum Filio commune.

§. XLIX. II.) *Ex mortis & reſurrectionis connexione. Si Chriſtus ſeipſum ex morte reſuſcitavit, non eſt verus & aeternus Deus, quia qui ex morte reſuſcitatur, eum oportet prius fuiſſe mortuum. Atqui Deus aeternus mori non potuit. Ergo etiam Deus aeternus ex morte ſuſcitari non potuit.* Reſp. 1.) Deus æternus non poteſt mori, ſcilicet in ſua Deitate, poteſt autem mori in adſumta carne. 2.) In Chriſto eſt *αλλο και αλλο*. Iuxta aliud, videlicet iuxta humanam naturam eſt mortuus, iuxta aliud, videlicet iuxta divinam naturam humanæ perſonaliter unitam ſeipſum ex mortuis excitavit. Theodoretus dial. II. εϛιν ο αυτος παθητος και απαθης, παθητος κατα την ανθρωποτητα, απαθης κατα την θεοτητα. 3.) In Chriſto non eſt *αλλος και αλλος*, inde idem, qui eſt mortuus, ſeipſum etiam ex mortuis ſuſcitavit. 4.) Hinc notanter dicit ſcriptura, quod *Deus proprio ſuo ſanguine eccleſiam redemerit*, Act. XX. 28. utique ergo Deus ſanguinem ſuum in ara crucis effudit, & per conſequens Deus in cruce mortuus eſt, quod *Dominum gloriae crucifixerint*, 1. Cor. II. 8 quod *auctorem vitae interfecerint*, Act. III. 15. utique ergo *Dominus gloriae & auctor vitae*, id eſt, verus Deus in cruce fuit mortuus; quod *ſanguis Ieſu Chriſti Filii Dei emundet nos ab omni peccato*, 1. Ioh. I. 7. utique ergo ipſe Dei Filius ſanguinem ſuum effudit & mortuus eſt non in *proprietate naturae divinae*, *ſed in unitate perſonae*, id eſt, in natura humana in perſonæ unitatem adſumta, ut loquitur Vigilius lib. II. contra Eutych. Excipit Socinus d. l. *Qui hominum animos immortales ſtatuunt, illis nulla ratione dicere licebit, animum alicuius eſſe mortuum, eam ſcilicet ob cauſam, quod corpus, cum quo animus coniunctus erat, fuerat mortuum: ſic Filius Dei non poteſt dici mortuus, quia corpus eius fuit mortuum.* Reſp. 1.) Propter eſſentialem animæ & corporis in homine unionem recte & abſque omni tropo dico: homo eſt mortuus, ut in tract. de morte oſtendimus: ſic propter perſonalem divinæ & humanæ naturæ in Chriſto unionem recte dico: Deus eſt mortuus. 2.) Sicut non dicimus, animam eſſe mortuam, quia mors tribuitur homini ratione corporis: ſic non dicimus, Deitatem eſſe mortuam, quia ratione carnis Chriſto ea tribuitur.

§. L. III.) *Ex abſurdi conſecutione. Quidquid Patri competit, id Chriſto tanquam Filio tribui non poteſt, alias ſequeretur confuſio Sabelliana. Atqui Deo Patri tribuitur, quod Chriſtum a mortuis ſuſcitaverit.* Reſp. 1.) Oſtendimus iam ante ſimilibus exemplis, hæc non eſſe ſibi invicem oppoſita. 2.) *Maiori* addenda hæc limitatio: Quidquid *tantum* competit Patri, id Chriſto tanquam Filio tribui nequit. Sed tunc *minor* eſt falſa, quod tantum Patri competat Chriſti ex mortuis reſuſcitatio. 3.) *Omnia quae Pater habet, mea ſunt*, inquit Chriſtus Ioh. XVI. 15. *Quaecunque Pater facit, eadem ſimiliter & Filius facit, ego & Pater unum ſumus*, X. 30. ait idem V. 19. *Pater in me manens ipſe facit opera*, XIV. 10. *Pater meus operatur, & ego operor.* V. 17. In hiſce igitur operibus non eſt Pater a Filio ſequeſtrandus. 4.) Diſtinguendum inter *opera ad intra* & *opera ad extra*. In operibus ad intra, videlicet in generatione & ſpiratione, quidquid uni perſonæ Trinitatis peculiariter competit, alteri perſonæ tribui non debet, ne Sabelliana perſonarum confuſio oriatur, ſed in operibus ad extra, quale eſt Chriſti ex mortuis reſuſcitatio, omnes tres perſonæ ſimul agunt, ſervato ſcilicet ordine & di-

ſcri-

ſcrimine perſonarum. Sic ergo limitamus *maiorem*. Quidquid Patri tribuitur *perſonaliter*, id ſi Filio tribuatur, ſequitur Sabellianiſmus, ſed quod Patri *eſſentialiter* competit, illud ſi Filio tribuatur, nequaquam Sabelliana confuſio, ſed *ομουσιας* adſertio ſequitur. 5) Ubi tamen notandum, quod reſuſcitatio Chriſti dicatur *opus ad extra* ratione *actus*, qui ex divina virtute tribus perſonis communi procedit, interim eſt *opus ad intra* ratione *termini*, quia humana natura ex mortuis ſuſcitata eſt Filii Dei propria, quippe quam ipſe ſolus, non Pater nec Spiritus ſanctus in perſonæ unitatem adſumſit. 6) *Maiorem* non eſſe ſimpliciter admittendam, ipſimet Photiniani agnoſcere coguntur, quia Chriſto tribuunt, quod *perfectam habeat poteſtatem regendi populum Dei eumque ſalvum faciendi*, *quod dominetur non ſolum hominibus ſed etiam angelis*, *imo morti & inferno*, catechismus Racovienſis p. 320. quod *ſit religioſae adorationis cultu honorandus*, Oſtorodus cont. Tradel part. II. cap. 8. p. 154. atqui hoc ipſum omnibus in univerſum creaturis ſcriptura adimit, ac ſoli Deo unice adſignat.

§. LI. IV.) *Ex indigentiae ſignificatione. Si Chriſtus hanc potentiam ſeipſum ſuſcitandi in ſe plene & perfecte habuit, quid opus fuit, ut alius videlicet Pater hanc ſuſcitationem perficeret? Si ab alio ſuſcitari opus habuit, utique ſeipſum ſuſcitare non potuit.* Reſp. 1.) Concluſio directe adverſatur adſertioni Chriſti Ioh. X. 17. *Ego pono animam meam, ut iterum ſumam eam* v. 18. *Nemo tollit eam a me, ſed ego pono eam απ' ιμαυτυ, poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam*, ex quo dicto naſcitur nobis tale argumentum: Qui poteſtatem habet ponendi animam ſuam & iterum eam ſumendi, ille non ex quadam impotentia opus habet ab alio ſuſcitari. Sed Filius poteſtatem habet ponendi animam ſuam & iterum eam ſumendi. Ergo. 2.) Ut Chriſtus *a ſeipſo*, id eſt, ſponte & nullo cogente poſuit animam in morte, ita quoque *a ſeipſo*, id eſt, libere & propria virtute eam reſumſit in reſurrectione. 3.) Ergo non ex quadam indigentia vel impotentia factum arbitremur, quod Chriſtus non reſuſcitavit ſeipſum *ſolus*, excluſo ſcilicet Patre, ſed ex *ομουσια* & divinæ potentiæ Patri ac Filio communis æqualitate, ob quam nec Pater ſine Filio, nec Filius ſine Patre; nec Pater extra Filium, nec Filius extra Patrem operatur. Ioh. V. 17. & 19. 4.) Chriſtum ab alio ſuſcitari opus habuiſſe ambigue dicitur. Vel enim intelligitur hoc modo, quod natura ipſius humana in extremo exinanitionis ſtatu conſtituta non potuerit ſeipſam ex naturalibus & propriis viribus ſuſcitare, vel quod eadem ne quidem ut λογω perſonaliter unita ac verbi omnia vivificare volentis proprium templum facta virtute divina ſeipſam ſuſcitare potuerit. Priorem ſenſum concedimus, poſteriorem negamus.

§. LII. V.) *Ex Chriſti precatione. Si Chriſtus ſeipſum ſuſcitare potuit, quorſum opus fuit precibus ad eum, qui ſervare eum poſſet a morte*, Heb. V. 7. Reſp. 1.) Potuit Chriſtus Lazarum ſuſcitare, & tamen potentiam excitandi per preces Patri acceptam ipſe retulit, Ioh. XI. 42. 2.) Chriſtus preces illas pro liberatione a morte fudit tanquam mediator noſtro loco conſtitutus & ut verus homo in extremo exinanitionis gradu, interim qua Deus eamdem cum Patre potentiam habuit, qua ſeipſum ex mortuis excitavit. 3.) Ut in reliquis officii ſui operibus Chriſtus omnia ad Patrem refert, ita quoque reſuſcitationem ſui ab ipſo petit. 4.)

4.) Nihilo tamen minus ἀδύνατον erat, ipſum κρατεῖσθαι a morte, Act. II. 24. non ſolum propter carnis adſumtæ ſanctitatem, propter divinorum vaticiniorum veritatem, propter Patris, qua Filium complectitur, caritatem, propter officii demandati ſublimitatem, propter redemtionis noſtræ univerſim complendæ qualitatem, ſed etiam ac cumprimis propter perſonæ ſingularitatem, quippe quæ non ſolum homo, ſed & Deus, in qua duæ naturæ perſonaliter & indiſſolubiliter unitæ, ac cui ſecundum humanam naturam vis vivificandi per & propter unionem perſonalem erat communicata.

§. LIII. VI.) *Ex typi praefigurastione. Non ipſe Ionas ſeipſum e ventre ceti eduxit, ſed cetus eum Deo ſic volente & operante in littus evomuit: ſic etiam non ipſe Chriſtus ſeipſum ex terrae corde ſive inferno exemit atque eduxit, ſed infernus eum Deo ſic iubente atque efficiente evomuit & quodammodo viventibus reſtituit.* Socinus d. l. Reſp. 1.) Comparatio non eſt extendenda ultra tertium, propter quod adhibetur. 2.) Nec contra fidei analogiam urgenda, ſed iuxta eam explicanda. 3.) Chriſtus comparationem ſtatuit in mora tridui & in liberatione, non autem in ipſo liberationis modo, Matth. XII. 40. 4.) Si ultra præſcriptos comparationis limites progredi velimus, multa poſſent texi abſurda & ἀσύστατα. Ionas fuit in corde balænæ, Chriſtus in ſepulcro. Ionæ anima manſit corpori unita, Chriſti anima a corpore fuit localiter ſeparata. Ionas propter delicta propria hanc cladem ſenſit, Chriſtus propter aliena &c. 5.) Conſtat in antitypo ſæpe plus haberi quam in ipſo typo.

Cauſa reſurrectionis meritoria.

§. LIV. A cauſa reſurrectionis efficiente principali tranſitum faciamus ad cauſam *meritoriam*. Antequam vero eam exponamus, notandum, quod reſpectu *obiecti & finis* duplex ſit reſurrectio, una *piorum & vere credentium* ad vitam, altera *impiorum & incredulorum* ad iudicium, Ioh. V. 29. de qua diſtinctione inferius agetur pluribus. Si de reſurrectione piorum ad vitam quæratur, eius cauſam meritoriam ſtatuimus Chriſtum mediatorem. 1.) Quia piorum a morte liberatio & vitæ reparatio ipſius merito unice adſcribitur. Oſ. VI. 2. *Vivificabit nos poſt duos dies, tertia die ſuſcitabit nos, & vivemus in conſpectu eius.* Quia Chriſtus tertia die a mortuis ſuſcitatus nobis promeruit, ut ipſi quoque ex morte eluctari poſſimus, ideo propheta in *plurali* loquitur, ut ſic caput & membra complectatur. Oſ. XIII. 14. *A morte redimam eos, ero mors tua o mors.* 1. Cor. XV. 25. *Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius.* v. 26. *Noviſſimus autem hoſtis deſtruetur mors.* Eph. II. 6. *Conreſuſcitavit nos in Chriſto* tanquam capite & mediatore noſtro. 2. Tim. I. 10. *Chriſtus mortem quidem deſtruxit, illuminavit autem vitam & incorruptelam per Evangelium.* Apoc. I. 18. *Fui mortuus & ecce ſum vivus in ſecula ſeculorum, & habeo claves mortis & inferni*, id eſt, ſum Dominus mortis & inferorum, ſolent enim victori tradi claves portarum urbis. 2.) Quia liberatio a malis cognatis, quæ vel efficientis vel effecti vel adiuncti locum reſpectu mortis obtinent, ac bonorum contrariorum reſtitutio ipſi tribuitur. Liberatio a poteſtate ſatanæ ac deſtructio regni ipſius pertinet ad beneficia merito Chriſti parta. Gen. III. 15. *Semen mulieris conteret caput ſerpentis.* 1. Ioh. III. 8. *In hoc adparuit Filius Dei, ut diſſolvat opera diaboli.* Heb. II. 14. *Participavit carni & ſanguini, ut per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium, id eſt, diabolum,*

lum, v. 15. *& liberaret eos*, *qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant ſervituti.* Iam vero ideo eramus morti obnoxii, quia in poteſtatem & regnum ſatanæ eramus redacti. Ergo Chriſtus liberando nos a poteſtate ſatanæ, liberavit nos a morte. Chriſtus pro peccatis noſtris in ara crucis ſatisfecit, 1. Pet. II. 24. Atqui mors eſt *peccati ſtipendium*, Rom. VI. 23. & *ſtimulus mortis* eſt peccatum, 1. Cor. XV. 56. Ergo Chriſtus pro peccatis ſatisfaciendo a morte nos liberavit. Chriſtus liberavit nos *a maledictione legis*, Gal. III. 13. Atqui ob maledictionem legis morti temporali & æternæ eramus obnoxii. Ergo Chriſtus liberando nos a maledictione legis a morte nos liberavit. Chriſtus liberavit nos ab *ira Dei*, Rom. V. 10. 2. Cor. V. 19. Atqui mors pœnæ loco a Deo irato iudice generi humano fuit inflicta, Pſalm. XC. 3. Ergo Chriſtus liberando nos ab ira Dei liberavit nos a morte. Per Chriſtum nobis iterum parta benedictio, quæ omnis generis bona ſpiritualia ac cœleſtia complectitur, Gen. XII. 3. Act. III. 25. Gal. III. 8. ergo etiam ſalus, reſurrectio ac vita morti ex adverſo oppoſita. 3.) Quia ob reſurgendi virtutem nobis partam Chriſtus vocatur ipſa *reſurrectio ac vita*, Ioh. XI. 25. ἀρχηγος ac *dux vitae*, Act. III. 15. *primitiae dormientium*, 1. Cor. XV. 20. *primogenitus ex mortuis*, Col. I. 18. Apoc. I. 5. fons noſtræ reſurrectionis, clavis ſepulcrorum noſtrorum. Confer ea, quæ de connexione inter reſurrectionem Chriſti ac noſtram diximus ſuperius §. 18. 4.) Quia Adamus & Chriſtus ſibi invicem opponuntur ratione ea, ut Adamus fons peccati & mortis in totum genus humanum redundans, Chriſtus autem fons iuſtitiæ & vitæ credentibus ab ipſo communicatæ ſtatuatur. Rom. V. 12. & ſeqq. 1. Cor. XV. 21. & 22.

An reſurrectio Chriſti ſit cauſa meritoria reſurrectionis impiorum.

§. LV. Si de reſurrectione impiorum & incredulorum ad iudicium quæratur, an illius etiam cauſa meritoria Chriſto ſit adſignanda, variantes audire datur reſponſiones. Calvinus lib. III. inſt. cap. 25. ſect. 9. videtur adfirmare, ſic enim ſcribit: *Nos totius mundi hereditate ſcimus in Adam fuiſſe privatos*, *nec minus aequa ratione ab alimentis communibus nos arceri*, *quam ab eſu arboris vitae. Vnde igitur fit*, *ut Deus non ſolum oriri faciat ſolem ſuum ſuper bonos & malos*, *ſed quoad praeſentis vitae uſus inaeſtimabilis eius liberalitas larga copia adſidue profluat? hinc certe cognoſcimus*, *quae propria ſunt Chriſti & membrorum eius*, *ad impios quoque exundare*, *non ut legitima ſit poſſeſſio*, *ſed quo magis reddantur inexcuſabiles &c. Si quis excipiat*, *caducis & terrenis beneficiis reſurrectionem non apte conferri*, *hic quoque reſpondeo*, *ubi primum alienati ſunt a Deo vitae fonte*, *diaboli interitum fuiſſe promeritos*, *quo prorſus abolerentur*, *admirabile tamen Dei conſilio repertum fuiſſe medium ſtatum*, *ut extra vitam in morte viverent. Nihilo abſurdius videri debet*, *ſi accidentalis eſt impiis reſurrectio*, *quae invitos trahat ad tribunal Chriſti*, *quem nunc audire magiſtrum & doctorem recuſant.* Calvino adſurgit Fr. Iunius in comm. Dan. XII. tom. I. operum p. 931. *Reſurrectionem Chriſtus efficit in omnibus ut caput omnium communiter*, *vitam vero efficit in piis ut caput & mediator redemtorque ipſorum particulariter.* Et ex recentioribus Scharpfius Scoto Britann. in curſ. theol. loc. XX. col. 1173. *Beneficia Chriſti ſunt duplicia. Fidelibus propria*, *ut ſunt fides*, *ſanctificatio & glorificatio. Fidelibus & infidelibus communia*, *ut ſunt vocatio externa*, *verbi auditio*, *quibus impii inexcuſabiles redduntur. Tale eſto beneficium reſurrectionis.* Hæc

Calvni opinio duplicem meretur obſervationem. *Prior* opponenda eſt hypotheſi *de negata univerſalitate meriti Chriſti.* Si damnati atque impii reſurgunt virtute meriti Chriſti, utique etiam Chriſtus pro ipſis in ara crucis mortuus. Sed verum prius ex adſertione Calvini. Ergo etiam poſterius, & per conſequens falſum eſt Chriſtum non eſſe pro omnibus omnino hominibus in ara crucis mortuum. Connexio probatur, quia adplicatio præſupponit adquiſitionem, & effectus præſupponit ſuam cauſam. Quod ſi igitur impiis beneficium aliquod ex merito Chriſti deſcendens adplicatur, utique etiam adquiſitio meriti Chriſti propter ipſos facta. Si effectus cauſæ meritoriæ, videlicet reſuſcitatio ex mortuis tam late patet, ut ipſos quoque impios complectatur, utique etiam cauſa, videlicet meritum Chriſti tam late patebit, ut ad ipſos quoque impios & ſic ad omnes homines pertineat. *Poſterior* opponenda eſt temerariæ quorumdam adſertioni, quod *Calvinianus error ſit, ſtatuere reſurrectionem impiorum non provenire ex merito Chriſti, ſed ex ſolo decreto & iuſtitia Dei.* Quomodo enim Calvinianum dogma ſtatui poteſt, cuius contrarium Calvinus adſerit? Neque hic quiſquam nobis obiiciat: Ex hypotheſi illa, quod reſurrectio impiorum proveniat ex merito Chriſti, oppugnari poſſe dogma Calvinianum de negata univerſalitate meriti Chriſti. Ergo a contrario ſenſu negata illa hypotheſi, quod reſurrectio impiorum proveniat ex merito Chriſti, adſerendum eſſe Calvianum dogma de negata univerſalitate meriti Chriſti. Eſt enim diſpar ratio Ex adplicatione meriti recte infero adquiſitionem, ſed ex negatione adplicationis non poſſum inferre negationem adquiſitionis, cum adquiſitio latius pateat quam adplicatio.

Negativa probatur: I) ex cauſae adſignatione.

§. XVI. Negantem quæſtionis partem plerique ex noſtris theologis amplectuntur, quorum ſententiæ accedunt ex ipſis Calvinſtis Zach. Urſinus in explic. catech. part. II. q. 57. p. 437. Bucanus in loc. XXXVII, p. 419. Martyr. claſſ. III. loc. c. 17. n. 7. p. 734. Polanus in ſymph. cathol. c. 30. th. 3. p. 976. & in ſyntag. theol. lib. VI. c. 66. p. 516. Argumenta confirmantia potiora hæc ſunt. I.) *A cauſae adſignatione.* Cuius cauſam ſcriptura ſacra non tribuit reſurrectioni Chriſti, ſed decreto & iuſtitiæ divinæ, illud non poteſt dici provenire ex virtute & efficacia reſurrectionis Chriſti. Cauſam reſuſcitationis impiorum ſcriptura nuſpiam tribuit reſurrectioni Chriſti, ſed decreto & iuſtitiæ divinæ. Ergo reſuſcitatio impiorum non poteſt eſt dici provenire ex virtute & efficacia reſurrectionis Chriſti. Prior pars adſumtionis ἄρσιν continens probatur ex ſcripturæ ſilentio, quæ enim ex 1. Cor. XV. 21. & 22. in contrarium proferentur, ſuam inferius habebunt explicationem. Poſterior pars adſumtionis θέσιν exprimens, probatur ex divino oraculo: Gen. II. 17. *Quacunque die ex fructu illius arboris comedes, morte morieris.* Huius decreti efficacia ac virtute impii in noviſſimo die reſurgere cogentur, quod ſic oſtendimus: Decretum Dei complectitur utramque mortem, temporalem & æternam, ut alibi probatur. Quod ſi igitur impii non ſolum temporali, ſed etiam æternæ morti vi huius decreti ſunt obnoxii, utique ex morte naturali ipſis reſurgendum ad maiorem ſcilicet condemnationem, ut in corporibus ſuis reſuſcitatis & animabus iterum unitis æternas luant pœnas, cum enim per peccata Deum, qui eſt infinitum bonum, offenderint, nec peccatorum ſuorum re-

miſ-

miſſionem in Chriſto ac propter Chriſtum impetraverint, ideo cogentur infinitam, id eſt, æternam pœnam ſuſtinere. Cum in corporibus ſuis ac per corpora ſua mala egerint, 2. Cor. V. 10. ideo divina requirit iuſtitia, ut in corporibus ſuis pœnas ſuſtineant, utique ergo vi decreti divini & iuſtitiæ divinæ a morte ipſis reſurgendum, ad æternas ſcilicet pœnas in corporibus ſuis ſuſtinendas. Quod ex Chriſti merito deſcendit, illud remoto Chriſti merito locum non habet, quia effectus non poteſt poni remota cauſa propria & adæquata. Iam vero impiorum reſurrectio locum habet etiam remoto Chriſti merito. Ergo. Huc referri poteſt dictum apoſtoli. Heb. IX. 27. *Statutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium.* Ut ſtatutum eſt æterno Dei decreto προγνωσιν lapſus Adamici ſecuto omnibus hominibus ſemel mori, morte ſcilicet naturali & corporali, ita quoque ſtatutum eſt æterno Dei decreto προγνωσιν finalis impœnitentiæ ac incredulitatis ſecuto impiis æterna morte mori, ac proinde etiam reſurgere ad iudicium, in quo promeriti ſupplicii pœnæ ipſis adiudicentur. Statutum inquam eſt, ut pœnas luant impii in illis ipſis corporibus, per quæ & in quibus peccaverunt, proinde vi illius ſtatuti ac decreti divini neceſſarium eſt eadem corpora ex terræ pulvere prodire rediviva, quæ ſub monumentis delituerunt mortua. Obſervari & illud convenit, quod ſcriptura ſacra quoties in genere de reſurrectione tam impiorum quam piorum loquitur, eius cauſam non tribuat merito Chriſti, ſed potius voci ac virtuti Chriſti, Ioh. V. 28. *Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis ſunt, audient vocem eius,* v. 29. *& procedent, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicii.* Virtus autem illa, qua Chriſtus impios excitabit, proprie loquendo non pertinet ad meritum Chriſti, ſed ad divinam illius potentiam per unionem perſonalem & exaltationem ad Dei dextram humanæ ipſius naturæ communicatam, quæ potentia latius & ad plura objecta ſe extendit quam meritum Chriſti, quia per hanc potentiam Chriſtus etiam ut homo omnia in cœlo ac terra ſuſtentat, regit ac gubernat in regno generali, quod vocatur *regnum potentiae*, per eamdem eccleſiam adverſus hoſtes defendit in regno ſpeciali, quod vocatur *regnum gratiae*, ecquis vero dixerit meritum Chriſti æque late patere, & ad omnes creaturas ſeſe extendere? reſuſcitatio igitur impiorum potius ad partes Chriſti *iudicis, quam redemtoris, mediatoris ac ſalvatoris* pertinet, ut colligitur ex reſuſcitationis fine, ideo enim excitabuntur impii, non ut beneficiis cœleſtibus merito paſſionis & mortis Chriſti partis perfruantur, ſed ut contemtus horum beneficiorum in verbo evangelii ipſis antea oblatorum puniatur; excitabuntur inquam impii, non ut cum Chriſto redemtore, mediatore ac ſalvatore in cœleſti gloria vivant, ſed ut ab ipſo tanquam iuſto iudice condemnati a facie eius in æternas pœnas diſcedere iubeantur.

§. LVII. II.) Ex *reſurrectionis Chriſti conditione.* Reſurrectio Chriſti in ſcriptura ſacra ubique ſic deſcribitur, quod effectus eius ſit ſalutaris & ſalvificus, non autem punitorius ac damnatorius. Sic Rom. IV. 25. dicitur Chriſtus *reſurrexiſſe* propter credentium *iuſtificationem*, non autem propter incredulorum damnationem. 1. Pet. I. 3. dicimur *regeniti in ſpem vivam per reſurrectionem Chriſti ex mortuis.* Atqui ſi reſuſ-

II.) Ex reſurrectionis Chriſti conditione.

ſuſcitatio impiorum eſſet fructus reſurrectionis Chriſti, utique etiam effectus reſurrectionis dominicæ non ſolum eſſet ſalutaris ac ſalvificus ſed etiam punitorius ac damnatorius, quia impii reſurgunt ad ignominiam ac pœnam. Si dicas, *Chriſtum etiam ideo reſurrexiſſe, ut mortuis ac viventibus dominetur*, Rom. XIV. 9. *ac proinde etiam impiorum reſurrectionem videri fructum dominicae reſurrectionis;* reſp. deſcribi in verbis apoſtolicis non tam fructum & effectum reſurrectionis Dominicæ reſpectu *noſtri*, quam conſequens eius reſpectu *ipſius Chriſti*, quod ſcilicet per paſſionem, mortem & reſurrectionem ingreſſus ſit in gloriam, Luc. XXIV. 26. quod obedientiam ſervilem uſque ad mortem crucis ſecuta fuerit υπερυψωσις, per quam & in qua *donatum ipſi fuerit nomen, quod eſt ſuper omne nomen*, Phil. II. 9. quod Pater cœleſtis ipſum *ſuſcitaverit, ac Dominum fecerit*, Act. II. 32. & 36. ac ſi vel maxime ad fructum reſurrectionis nobis partum verba apoſtoli referre velimus, conſtat tamen ex antecedentibus & ſerie contextus, non in genere de omnibus hominibus ſed in ſpecie de piis & credentibus apoſtolum loqui. *Nemo noſtrum*, inquit, *ſibi vivit, & nemo ſibi moritur*. v. 7. *ſive enim vivimus, Domino vivimus; ſive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, ſive morimur, Domini ſumus* v. 8. At hæc non poſſunt adplicari ad impios & incredulos, qui non Domino ſed ſibi, carni, mundo ac ſatanæ vivunt, qui ſunt απηλλωτριωμενοι της ζωης τȣ Θεȣ, Eph. IV. 18. qui non vivunt Chriſto pro ipſis mortuo & reſuſcitato, ſed ſibi, id eſt, ſuis cupiditatibus, 2. Cor. V. 15. ergo etiam illud, quod v. 9. apoſtolus addit: *In hoc Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit & revixit, ut mortuis ac viventibus dominetur*, proprie ad pios & credentes pertinet, quod illi in vita & morte ſint Chriſti Domini ſui, quod illos *nec vita nec mors a Chriſto ſeparare poſſit*, Rom. VIII. 38. Cæterum quod de reſurrectione Chriſti diximus, eam in ſcriptura perpetuo ſic deſcribi, quod effectus eius ſit ſalutaris ac ſalvificus, idem de toto Chriſti merito & omnibus quæ ad meritum Chriſti pertinent, actionibus & paſſionibus ſtatuendum, quod ſcilicet effectus eius ubique deſcribatur ut ſalutaris, vera fide adprehendendus & animæ ſalutem conferens. At reſtitutio vitæ naturalis, quæ in die noviſſimo impiis continget, non eſt eis ſalutaris, nec fide ab ipſis adprehenditnr, nec animabus eorum ſalutem confert. Ergo reſtitutio illa vitæ naturalis, quæ impiis in die noviſſimo continget, non eſt fructus meriti Chriſti. Expendantur omnia ſcripturæ dicta, quæ de obedientia ac ſatisfactione Chriſti, de ipſius paſſione, morte ac reſurrectione, de fructibus obedientiæ & ſatisfactionis loquuntur, & liquido adparebit, tales enumerari effectus & fructus, qui animam hominis concernunt, qui ſalutem adferunt, qui vera fide hominibus adplicantur, nuſpiam vero naturalis vitæ reſtitutionem. Si obvertas, *Deum peccatis primorum parentum offenſum ſolius meriti & ſatisfactionis a Chriſto praeſtandae intuitu primos parentes & in eis omnes poſteros non ſtatim in nihilum redegiſſe, ſed propter promiſſam ſatisfactionem beneficia non ſolum ſpiritualia & cœleſtia, ſed etiam corporalia ac terrena ipſis conceſſiſſe, ac in vita eos conſervaſſe, atque adhuc hodie impios ex gratia in vita conſervare, ac per verbum ad pœnitentiam vocare;* reſp. diſtinguendum inter tempus *gratiae* in hac vita, & tempus *iudicii* poſt hanc vitam. Si vel maxime beneficia corporalia, quæ impiis in hac vita obtingunt, eo reſpectu ad meritum referantur, quod Pater cœleſtis merito ac ſatisfactione Chriſti placatus non ſtatim in nihilum redigat impios propter

pec-

peccatum, ſed concedat eis tempus pœnitentiæ, vocet eos per verbum, cumulet omnis generis bonis, ut ad pœnitentiam eos invitet, Rom. II. 4. (quod Chemnitium in poſtil. facere video) tamen reſtitutio vitæ naturalis, quæ impiis in noviſſimo die obtinget, non poteſt ad claſſem beneficiorum ex merito Chriſti deſcendentium referri, tum quia reſtitutio illa non fit in hac vita, quæ tempus gratiæ in ſe concludit, ſed poſt hanc vitam in die ſcilicet noviſſimo, tum quia finis reſtitutionis illius potiſſimum hic attendendus, quod non ad gloriam & vitam cœleſtem, ſed ad ignominiam & mortem ſempiternam impii ſint reſuſcitandi, ergo reſuſcitatio illa non eſt opus gratiæ & miſericordiæ merito Chriſti impetratæ, ſed actus iuſtitiæ & iudicii. Adde, quod beneficia corporalia, quæ impiis in hac vita obtingunt, ad dilectionem Dei *generalem*, quæ omnes creaturas complectitur, non autem ad dilectionem *ſpecialem* morte Chriſti partam proprie loquendo pertineant.

III.) Ex reſurrectionis Chriſti merito partae deſcriptione.

§. LVIII. III.) Ex *reſurrectionis merito Chriſti partae deſcriptione.* Reſurrectio, quæ vi meriti & reſurrectionis Chriſti hominibus obtingit, in ſacris litteris ſic deſcribitur, quod ratione *obiecti* pertineat tantum ad membra Chriſti, ad eos ſcilicet, qui per fidem corpori myſtico, cuius caput eſt Chriſtus, inſeruntur, qui mortis & reſurrectionis Chriſti fiunt participes, qui in Chriſto tanquam capite ſuo, & una cum ipſo vivificantur, 1. Cor. XV. 23. & quod *finis ac conſequentis* ratione fiat ad vitam & ſalutem, ut conſtat ex ſerie integri illius capitis. Iam vero impii non ſunt membra corporis illius myſtici, cuius caput eſt Chriſtus, ac reſurrectio impiorum non fit ad vitam & ſalutem ſed ad ignominiam & mortem. Ergo eorum reſurrectio non ex vi meriti & reſurrectionis Chriſti deſcendit. Excipiunt, *impios eſſe membra Chriſti naturalia non ſpiritualia, ratione unionis naturalis, non autem ſpiritualis.* Reſp. 1.) Quod dicimur membra corporis Chriſti, *os ex oſſibus eius, & caro de carne eius*, Eph. V. 30. non poteſt tantum ad *ὁμουσίαν* naturæ noſtræ cum Chriſto referri, quia ipſa adpellatio membrorum nos eo deducit, quod requiratur ſpiritualis quædam coniunctio ac compages, per quam Chriſto tanquam capiti coniungamur, ea vero non eſt omnibus hominibus piis & impiis communis, ſed piorum duntaxat propria. 2.) *Συσσωματίαν* illam noſtram cum Chriſto apoſtolus ſic deſcribit Eph. IV. 15. 16. *Chriſtus eſt caput, ex quo totum corpus compactum & coagmentatum per omnem iuncturam ſubminiſtratione ſecundum operationem in menſura uniuscuiusque membri augmentum corporis facit in aedificationem ſui in caritate*, atqui partes illius deſcriptionis non competunt impiis. 3.) *Qui non habet Spiritum Chriſti, non eſt eius*, Rom. VIII. 9. qui non animatur ac regitur Spiritu Chriſti, non poteſt dici membrum corporis eius myſtici. Sicut vita naturalis requiritur, ut aliquod ſit membrum corporis humani, ſic vita ſpiritualis requiritur, ut aliquis ſit membrum corporis myſtici. 4.) Quo reſpectu Chriſtus dicitur *caput* noſtrum, eodem reſpectu nos vocamur ipſius *membra*, ut colligitur ex natura mutuæ relationis. Sed Chriſtus dicitur caput noſtrum non *naturaliter*, ſeu ob *ὁμουσίαν* naturæ humanæ, ſed *ſpiritualiter*, ſeu ob ſpiritualem noſtram cum ipſo unionem per fidem, Gal. II. 20. Eph. III. 17. Ergo etiam vocamur membra Chriſti, non reſpectu conſanguinitatis naturalis, ſed ratione unionis ſpiritualis. 5.) Membra

bra meretricis non ſunt membra Chriſti, ut docet oppoſitio apoſtolica, 1. Cor. VI. 15. ſicut filii diaboli non poſſunt eſſe filii Dei, ſic membra ſatanæ non poſſunt eſſe membra Chriſti, Ioh. VIII. 44. Qui habent ſpiritum mundi, non habent ſpiritum, qui ex Deo eſt, 1. Cor. II. 11. 6.) Conformitas Chriſti & membrorum eius non in natura, ſed in qualitatibus naturæ quærenda. Dicimur enim ipſi *συμμορφοι*, Rom. VIII. 29. Phil. III. 10. at quando de naturæ *ομουσια* agitur tum de *conſubſtantialitate*, non autem *conformitate* quæritur, ac illius *ομουσιας* reſpectu ipſe dicitur *κοινωνος particeps factus carnis & ſanguinis noſtri*, Heb. II. 14. 7.) Si impii eſſent membra Chriſti, conſequens foret, membra quædam Chriſti infernalibus flammis olim torquenda, & ſic pars corporis Chriſti glorificanda in cœlo, pars autem torquenda in inferno, quod abſurdum.

IV.) ex abſurdorum conſecutione.

§. LIX. IV.) Ex *abſurdorum conſecutione*. 1.) Si impiorum reſurrectio eſſet fructus meriti & reſurrectionis Chriſti, conſequens foret, eam per Chriſti reſurrectionem eſſe conſecratam & ſanctificatam, inde enim atque ideo Chriſtus ex mortuis ſuſcitatus vocatur *απαρχη primitiae dormientium*, 1. Cor. XV. 20. quia reſurrectio eius ſanctificat & conſecrat reliquorum hominum reſurrectionem ab ea tanquam cauſa meritoria dependentem, ſicut per ſanctificationem & oblationem primitiarum in vet. teſt. ſanctificati cenſebantur fructus reliqui, Lev. XXIII. 10. Deut. XXVI. 2. Atqui abſurdum eſt ſtatuere, quod per Chriſti reſurrectionem ſanctificata ſit impiorum reſurrectio, cum ratione formæ ac finis plurimum invicem differant. 2.) Si Chriſtus merito ſuo reſurrectionem ad iudicium & damnationem impiis impetraſſet, uni eidemque cauſæ duo contrarii effectus per ſe attribuerentur. Ratio connexionis eſt, quia Chriſtus merito ſuo reſurrectionem ad vitam & ſalutem piis impetravit. 3.) Si reſuſcitatio impiorum eſſet fructus meriti Chriſti, ſequeretur, homines non potuiſſe a morte reſurgere, niſi Chriſtus fuiſſet mortuus & reſuſcitatus. At conſequens eſt abſurdum, quia homo propter peccatum temporali & æternæ morti factus erat obnoxius. 4.) Si reſuſcitatio impiorum eſt fructus meriti Chriſti, utique etiam conſervatio impiorum in inferno erit fructus meriti Chriſti, quia ut reſuſcitatio ipſa præciſe & formaliter ſine reſpectu ad ſubiectum & finem ſive conſequens conſiderata eſt Dei beneficium, ita conſervatio exiſtentiæ præciſe & formaliter ſine reſpectu ad ſubiectum & adiunctas pœnas conſiderata eſt Dei beneficium. Quod ſi ergo omnia Dei beneficia ex merito Chriſti deſcendunt, utique etiam illa conſervatio & prohibitio *ανυπαρξιας* ex merito Chriſti deſcendet. 5.) Si reſuſcitatio impiorum æterno exitio adiudicandorum eſt fructus meriti Chriſti, conſequens eſt, impios æterno exitio adiudicandos revera eſſe participes meriti Chriſti. At conſequens eſt abſurdum, qui enim in die iudicii revera particeps erit fructus meriti Chriſti, is non adiudicabitur æterno exitio, ſed potius vitam æternam Chriſti merito partam obtinebit. 6.) Si reſuſcitatio impiorum eſt fructus meriti Chriſti, conſequens eſt, adplicationem meriti Chriſti abſque fide locum habere. Conſequens repugnat univerſæ ſcripturæ, quippe quæ teſtatur adquiſitionem quidem meriti eſſe univerſalem, ſed adplicationem propter hominum incredulitatem fieri particularem. Videatur ſcriptum Bald. theologi eximii, amici noſtri ſingularis de hac quæſtione D. H. B. oppoſitum, quod com-

ment. in 1. Cor. p. 818. poſtmodnm inſeruit.

§. LX. Idem nobiſcum ſtatuunt pii veteres, Chryſoſtomus in 1. Cor. hom. XXXIX. *Quid vero dic rogo omnes vivificabuntur in Chriſto? & ubi ſunt qui abducuntur in gehennam?* Et poſtea: *Ne cum audieris communem vivificationem, etiam peccatores exiſtimares eſſe ſalvos, ſubiungit,* unusquisque autem in ſuo ordine. Primitiæ Chriſtus, deinde ii, qui ſunt Chriſti, *hoc eſt, fideles, & qui ſunt probati & bonae exiſtimationis.* Ambroſius in comm. 1. Cor. XV. *Quia peccato hominis mors inventa eſt, Chriſti iuſtitia meruit reſurrectionem mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Chriſto omnes vivificabuntur. Hoc dixit, quia ſicut Adam peccans mortem invenit, & omnes ex eius origine tenuit, ut diſſolvantur, ita & Chriſtus non peccans & per hoc vincens mortem (quia qui non peccat, vincit mortem, quia mors ex peccato) omnibus, qui ſunt ex eius corpore, adquiſivit vitam, id eſt, reſurrectionem. Quamvis ergo generalem tribuerit reſurrectionem, ut ſicut in Adamo omnes ſive iuſti ſive iniuſti moriuntur, ita & in Chriſto omnes tam credentes quam diffidentes reſurgant, licet ad pœnam, increduli tamen vivificari videntur, quia corpora ſua recipient iam non morituri, ſed paſſuri in eis pœnam ſine fine, quod credere noluerunt.* Auguſtinus in expoſit. inchoata epiſt. Rom. tom. IV. p. 835. *Ex ipſorum* (piorum) *etiam reſurrectione praedeſtinatus eſt Chriſtus, ut ipſis princeps fieret, caeterorum autem in ſua conditione reſurgentium non princeps, ſed iudex eſt. Non itaque ex illorum mortuorum reſurrectione praedeſtinatus eſt, quos eſt damnaturus. Praedeſtinatum enim eſſe ex reſurrectione mortuorum, ut praecederet reſurrectionem mortuorum, vult intelligi apoſtolus; hos autem praeceſſit, qui ad ipſum cæleſte regnum, quo eos praeceſſit, ſecuturi ſunt &c.*

Argumenta pro affirmante quaeſtionis parte. I.) Ex oppoſitione apoſtolica 1. Cor. XV. 22. & 23.

§. LXI. Qui contrarium ſtatuunt, hiſce potiſſimum utuntur argumentis: I.) Ex *oppoſitione apoſtolica* 1. Cor. XV. 22. *Sicut per hominem mors, ſic per hominem reſurrectio mortuorum* v. 23. *& ſicut in Adamo omnes moriuntur, ſic in Chriſto omnes vivificabuntur. Atqui ab Adamo in omnes omnino homines pios & impios mors deſcendit, ergo etiam a Chriſto in omnes homines pios & impios reſurrectio promanat.* Reſp. apoſtolus in hoc cap. 15. non de *reſurrectione univerſali*, piis & impiis communi in genere, ſed de *reſurrectione piorum* determinate & in ſpecie loquitur; ut Chryſoſtomus hom. XXXIX. in 1. Cor. b. Lutherus in comm. huius loci tom. VI. Ien. f. 231. Hunnius, Rungius, Balduinus & alii recte ſtatuunt. Id enim colligitur ex *antecedentium & conſequentium conſideratione.* Loquitur apoſtolus de iis, *quibus evangelium praedicaverit, quod etiam acceperant, in quo etiam ſtabant,* v. 1. *qui Chriſtum ex mortuis reſuſcitatum* & a teſtibus fide dignis *viſum fuiſſe crediderant.* v. 3. & ſeqq. Loquitur de reſurrectione eorum, *qui obdormierant in Chriſto*, v. 8. atqui *in Domino mori*, piorum duntaxat proprium eſt Apoc. XIV. 13. Loquitur de reſurrectione eorum, qui *miſerrimi eſſent omnium hominum, ſi non eſſet reſurrectio*, qui in *Chriſtum ſperarant ſive crediderunt in hac vita*, v. 19. qudrum ἀπαρχὴ ſive *primitiae Chriſtus in reſurrectione* ſua factus, v. 20. qui ſunt τοῦ Χριστοῦ, v. 23. (atqui *ſi quis non habet Spiritum Chriſti, is non eſt eius*, Rom. VIII. 9. *qui non crucifigunt carnem ſuam cum concupiſcentiis, non ſunt Chriſti*, Gal. V. 24.)

Loquitur de eorum reſurrectione, qui *baptizantur ſuper mortuis*, v. 29. qui propter Chriſtum *pericula quotidie ſubire non recuſabant*, v. 30. qui ab Epicuræa ſecuritate abhorrebant, v. 32. Loquitur de illa reſurrectione, quam conſequetur *corporum glorificatio*, v. 43. & ſeqq. *regni divini poſſeſſio*, v. 50. *beata* ἀφθαρσία *&* *incorruptio*, v. 52. *plena de morte victoria* *&* *triumphatio*, v. 55. Atqui hæc non poſſunt ad impiorum reſuſcitationem adplicari, ut conſtat, neceſſario igitur verba apoſtoli intermedia de reſurrectione piorum accipienda, ut ſit ſenſus, *per hominem*, videlicet Adamum *mors*, & *per hominem*, videlicet per Chriſtum *reſurrectio mortuorum*, illorum ſcilicet, qui in Chriſto obdormierunt, quorum ἀπαρχὴ eſt Chriſtus, qui Chriſti ſunt &c. ut ex immediate præcedentibus & & ſubſequentibus intelligitur. *De illa reſurrectionis ſpecie hic agitur, quam Chriſtus perficiet abolendo peccatum, eam vero in impiis ponere non poſſumus, cum illi in ſuis peccatis adhuc maneant, ideo etiam non poterunt illius reſurrectionis participes fieri, ſed reſurrectio eorum pertinet ad ſeveritatem iudicii, non ad miſericordiae beneficentiam. Si enim vere pronunciavit Dominus de Iuda, quod melius ei fuiſſet, ſi natus non eſſet, idem etiam adfirmare de his poſſumus, longe melius eis fore, ſi minime reſurgerent*, ſcribit Petrus Martyr d. l. Idipſum ex ſubiuncta ἐξηγήσει ἀντιθετικῇ manifeſtius conſpicitur. *Sicut in Adamo omnes moriuntur, ita etiam in Chriſto omnes vivificabuntur*, ubi nota apoſtolum pro ἀναστασει ponere ζωοποιήσιν, quæ peculiariter tribuitur piis, Rom. VIII. 11. (ſicut ἔγερσις in genere omnibus hominibus), ac nihil aliud eſt quam ἀνάστασις ζωῆς ſive εἰς ζωήν, Ioh. V. 29. quam verbi emphaſin iam olim expendit Auguſtinus epiſt. LXXXIX. ad Hilar. col. 401. ubi in hæc verba apoſtoli ſic commentatur: *Omnes in Chriſto vivificabuntur, utique reſurrectionem iuſtorum dicit, ubi eſt vita aeterna, non reſurrectionem iniquorum, ubi mors erit aeterna, ideo ait, vivificabuntur, quia illi damnabuntur.* Neque abſolute & ſimpliciter neceſſarium eſt, partes oppoſitionis ſemper æqualis eſſe latitudinis, multo minus neceſſarium eſt, quando Adamus & Chriſtus ut fons peccati & iuſtitiæ, mortis & vitæ ſibi invicem opponuntur, quod Rom. V. 12. & hoc loco fieri conſtat, ut in omnibus ac ſingulis partibus etiam ultra comparationis ſcopum ſive tertium, quod apoſtolus intendit, collatio inſtituatur, quia alias inferri poſſet, iuſtificationem eſſe univerſalem omnium hominum, ſicut damnatio eſt univerſalis; iuſtitiam eſſe qualitatem inhærentem, ſicut peccatum intime nobis inhæret; iuſtitiam Chriſti per naturalem generationem in nos propagari, ſicut peccatum ab Adamo in nos propagatur; ad iuſtitiæ adplicationem non requiri fidem, ſicut ad peccati communicationem ea non requiritur &c. Sufficit igitur ad antitheſin apoſtolicam explicandam, Adamum & Chriſtum opponi tanquam duos fontes, ex quorum uno peccatum & mors, ab altero iuſtitia & vita in nos deſcendit, quamvis nec modus nec obiecta communicationis utrobique ſint eadem. Auguſtinus lib. II. de pecc. merit. & remiſſ. cap. 30. *Omnium corporis mortem factam per unum hominem dixit, & omnium corporis reſurrectionem in vitam aeternam per unum Chriſtum futuram eſſe promiſit*; id quod epiſt. LVII. ad Dard. ſic declarat: *Omnes & omnes id eo dixit, quia in mortem nemo niſi per illum*, (Adamum) *in vitam nemo niſi per iſtum*, (Chriſtum) Denique ſi vel maxime æqualis latitudo oppoſitionis reſpectu obiectorum evicta eſſet, quod non minus a Chriſto

im

in omnes homines reſurrectio, quam in omnes homines mors ab Adamo deſcendat, tamen id efficaciæ & potentiæ, non autem meriti ratione a Chriſto proficiſci ſtatuendum eſſet.

§. LXII. *Atqui*, inquis, *apoſtolus diſputat contra, qui negabant reſurrectionem mortuorum in genere. Non enim dicit: Quomodo aiunt quidam, non eſſe reſurrectionem piorum, ſed mortuorum. Ergo etiam apoſtoli argumenta debent eſſe generalia, ut probent omnium omnino hominum reſurrectionem* Reſp. 1.) Si vel maxime concederemus, apoſtolum ex Chriſti reſurrectione univerſalem omnium hominum reſurrectionem directe inferre, nondum tamen evictum foret, reſurrectionem impiorum ex Chriſti reſurrectione, tanquam ex cauſa meritoria dependere, ſed hoc tantum inferri poſſe, quod reſurrectio univerſalis ſit neceſſarium conſequens reſurrectionis Chriſti, utpote qui per ſuam reſurrectionem *factus eſt Dominus viventium ac mortuorum*, Rom. XIV. 9. *ac iudex omnium a Deo ordinatus eſt*, Actor. XVII. 31. Quod ſi ergo omnes, etiam mortuos, etiam impios iudicare debet, utique neceſſe eſt, ut impii ex morte reſurgant, qua ratione indirecte ex Chriſti reſurrectione etiam impiorum reſurrectio inferri poteſt. 2.) Quia vero circumſtantiæ textus oſtendunt, apoſtolum piorum duntaxat reſurrectionem ex Chriſti reſurrectione hoc loco deducere, ideo reſpondemus, apoſtolum reſurrectionis abnegatores refellentem propterea in piorum reſurrectione probanda hic unice eſſe occupatum, *primo* quia illa proprie eſt *reſurrectio vitae*, ſive ad vitam beatam & ſempiternam, Ioh. V. 29. impiorum vero reſurrectio potius eſt caſus & lapſus ad mortem, quia reſurgent non ad vitam, ſed ad mortem æternam. *Secundo*, quia eſt neceſſaria connexio inter reſurrectionem piorum & impiorum. Neque enim in die iudicii tantum reſurgent pii, ſed omnes ſimul homines, cum quidam ad *iudicium*, quidam ad *vitam* ſint reſurrecturi, Dan. XII. 2. Ioh. V. 29. probata igitur reſurrectione piorum, omnium hominum reſurrectio eſt probata propter neceſſariam connexionem a divino decreto dependentem. *Tertio*, quia reſurrectionis adverſariis potiſſimum de piorum reſurrectione ſermo erat. Illos enim non eſſe reſurrecturos probare cupiebant ex eo, quod iam ante per regenerationem ſurrexiſſent, Roman. VI. 4. Col. III. 1. Apoc. XX. 6. ſpiritualiter ſcilicet; apoſtolus igitur demonſtrat, præter illam ſpiritualem piorum reſurrectionem adhuc ſupereſſe aliam, videlicet reſurrectionem corporalem ſive carnis in fine ſeculi ſecuturam. *Quarto* Corinthiorum illi Sadducæi, contra quos diſputat apoſtolus, videntur hoc modo in ſuis ratiocinationibus progreſſi: Si eſſet reſurrectio, tum vel maxime pii eiusdem forent participes, vel ſi pii non reſurgent, nulli omnino homines reſurgent. Sed pii non reſurgent, quia promiſſio de reſurrectione iam ante in ipſis per ſpiritualem reſurrectionem eſt completa. Ergo nulli plane reſurgent. Hic ergo apoſtolus adgreditur concluſionis oppoſitæ probationem, & contrario modo procedit: Si pii reſurgent, falſum eſt, non futuram reſurrectionem. Sed pii reſurgent. Ergo. 3.) Adferimus huc illuſtrationis cauſa diſputationem Chriſti contra Sadducæos Matth. XXII. Luc. XX. Sadducæi in genere negabant reſurrectionem, non tantum piorum ſed etiam impiorum. Chriſtus eos ex Moſe refutaturus adfert tale argumentum, quo piorum duntaxat reſurrectio probatur. Neque enim de impiis dici poteſt,

[illegible] eorum ſeſe Deum eſſe (eo quidem ſenſu ac reſpectu, quo Abrahami, Iſaaci & Iacobi Deus dicitur) uſpiam adpellet. Quidquid hic pro defenſione diſputationis Chriſti adferri poteſt, idem etiam pro defenſione Paulinæ diſputationis adferri poterit. 4.) Propoſitioni univerſali neganti non ſolum opponitur univerſalis adfirmans, ſed etiam particularis adfirmans, prior quidem contrarie, poſterior contradictorie. Univerſali igitur neganti ab adverſariis probare: *Nulli mortui reſurgent;* apoſtolus opponit particularem adfirmantem, qua ſtabilita itidem evertitur univerſalis negans. Si obvertas, *hanc apoſtolicam concluſionem directe non adverſari antitheſi adverſariorum*, repetendæ erunt cauſæ ſuperius expoſitæ. 5.) Res ipſa nos cogit, ut ſtatuamus, apoſtolo non eſſe hoc loco propoſitum, univerſalem omnium hominum reſurrectionem directe & immediate probare, ſed duntaxat piorum, ex qua indirecte & mediate impiorum etiam reſurrectio poſtea deducitur. Præterquam enim, quod apoſtolus indefinite quomodo *quidam inter vos dicunt mortuos non reſurgere*, (ſine ſigno univerſali addito) loquitur, negari nulla veritatis ſpecie poteſt, quædam ſaltem argumenta apoſtoli eſſe particularia, quæ piorum duntaxat reſurrectionem probant. Illa ergo aut a quæſtione probanda erunt aliena, aut ad eamdem adcommodata. Prius dici nequit, ut conſtat. Manet ergo poſterius, ex quo porro elucefcit, quæſtionem probandam eſſe, quod pii ſint reſurrecturi, neque enim duas diſtinctas quæſtiones ſibi demonſtrandas ſumit apoſtolus, quarum una agat de reſurrectione omnium hominum in genere, altera de reſurrectione piorum in ſpecie, ſed unam duntaxat in v. 12. propoſitam. 6.) Neque cogitari poteſt, apoſtolum, ubicunque de re[...] rectione agit, ſemper in genere de u[...] verſali reſurrectione agere. Contrari[...] enim manifeſte patet ex 1. Theſſ. IV ex hoc ipſo cap. 15. prioris Cor.

§. LXIII. II.) Ex enumeratione beneficiorum Chriſti. *Chriſtus deſtruxit opera diaboli*, 1. Ioh. III. 8. *abſtulit peccata totius mundi*, Ioh. I. 29. *reparavit omnia, quae per* [...]*pſum Adae amiſſa, deſtruxit mortem*, [...] Tim. I. 10. *At in impiis mors deſtruit*[...] *dum vita ipſis reſtituitur.* Reſp. 1.) [...]ſurrectio impiorum potius pœnæ qu[...] beneficii loco habenda, cum impii [...] reſurgant ad vitam, ſed ad iudiciu[...] non ad gloriam, ſed ad ignominia[...] Dan. XII. 2. Ioh. V. 29. unde etiam [...]ſurrectio, ſalutaris ſcilicet & vivifica [...] negatur. Quo a quibusdam refertur [...]ſa. XXVI. 14. 2.) Reſtitutio vitæ, q[...] impiis in die noviſſimo continget, [...] tam mortis deſtructio, quam eiusd[...] inſtauratio æſtimanda, reſurgent en[...] non ad vitam ſed ad mortem æterna[...] 3.) Diſtinguendum inter *adquiſitionem* [...] *adplicationem* meriti. Ratione adquiſi[...]nis Chriſtus pro omnibus totius mu[...] peccatis ſatisfecit, regnum ſatanæ [...] omnibus deſtruxit, mortem pro om[...]bus vicit, ſed adplicatio horum ben[...]ciorum tantum ad credentes pertinet. Chriſtus impios ex morte in vitam re[...]cabit, non ut amicus mediator, non fraternus Salvator, ſed ut iratus iudex eut magiſtratus maleficum ex carcere ducit, non ad beneficii participationem regni poſſeſſionem, ſed ad ſupplicii ir[...]gationem. Excipiunt, *reſurrectionem* [...] *piorum hic conſiderari non ratione conſequ*[...]*tis, quatenus eam ſequitur ignominia*

II.) Ex [...]meratione [...]neficioru[...] Chriſt[...]

pœn[...]

pœna, *ſed ratione formae*, *praeciſe ac formaliter*, *quatenus per illam vita homini reſtituitur. Ut ergo mors temporalis eſt pœna peccati*, *ita mortis ablatio & vitae reſtitutio erit beneficium Chriſti*. Reſp. 1.) Eodem modo inferre poſſem, quod conſervatio damnatorum in inferno & prohibitio *ἀνυπαρξίας* ſit beneficium ex merito Chriſti deſcendens, quod nemo dixerit, nam ut Paulinus de damnatis canit:

Vita erit his ſine fine mori,
Et mors vivere pœnis.

2.) Vitæ reſtitutio non poteſt nec debet hic *formaliter* ſpectari, ſed *ſubiective* & conſequenter, hoc eſt, ratione *ſubiecti*, quatenus eſt vita impiorum ſupplicio æterno adiudicandorum, & ratione *conſequentis*, quatenus reſuſcitantur non ad vitam & felicitatem æternam, ſed ad ignominiam & pœnam ſempiternam. 3.) Nec poteſt reſuſcitatio impiorum a termino *ad quem* reſuſcitationis, videlicet a ſubſequente damnatione divelli, quia *actio denominationem & qualitatem ſuam recipit a termino ad quem*. 4.) Chriſti beneficia, quibus homines actu fruuntur, eos exhilarant & reficiunt, atque eadem homines anxie deſiderant; ſed reſuſcitatio impiorum eos non exhilarat ſed terret, nec deſiderant ſuam reſuſcitationem, ſed potius quærunt mortem & optant, ſe nunquam ad iudicium vocari, Apoc. IX. 6. 5.) Reparatio vitæ per Chriſtum facta non eſt definienda per naturalis vitæ reſtitutionem, vel animæ & corporis iteratam coniunctionem, alias etiam vita, quam a parentibus accepimus, eſſet beneficium ex merito Chriſti deſcendens, ſed reſtitutione vitæ ſpiritualis ac cœleſtis per lapſum protoplaſti amiſſæ.

III.) *A maiori ad minus.*

§. LXIV. III.) A *maiori ad minus. Si Chriſtus vi meriti ſui peperit impiis*, *quod maius eſt*, *videlicet remiſſionem peccatorum*, *reconciliationem cum Deo & vitam aeternam*, *multo magis peperit id*, *quod minus eſt*, *videlicet reſurrectionem corporum.* Reſp. 1.) Confunditur *adplicatio* cum *adquiſitione*. Chriſtus vi meriti ſui adquiſivit impiis reſuſcitationem ad vitam æternam, ſed illi beneficium fide ſibi non adplicant. 2.) Poſſem ex eodem medio termino inferre, Chriſtum honores ac divitias huius mundi ſuo merito nobis adquiſiviſſe. 3.) Fructus ex merito Chriſti deſcendentes ſunt illa beneficia, quæ animabus hominum potiſſimum ad ſalutem conferunt, inter quæ reſuſcitatio ad iudicium & ignominiam referri nequit. 4.) Remiſſio peccatorum & reconciliatio cum Deo pertinent ad opera gratiæ, & ſunt ſalutaria beneficia, ſed reſuſcitatio impiorum ad pœnam & mortem eſt opus iræ & iudicii.

Cauſa inſtrumentalis reſurrectionis.

§. LXV. Cauſa *inſtrumentalis* reſurrectionis a plerisque ſtatuitur *miniſterium angelorum*, quod Filio Dei exhibebunt, 1.) *tuba clangendo*. Matth. XXIV. 31. *Filius hominis mittet angelos ſuos cum tuba vocis magnae*. 1. Cor. XV. 51. *Non omnes quidem obdormiemus*, *omnes tamen immutabimur.* v. 52. *In momento*, *in ictu oculi*, *in noviſſima tuba*, *canet enim*, *& mortui ſurgent incorruptibiles*, *& nos immutabimur*. 1. Theſſ. IV. 16. *Ipſe Dominus cum iubilatione in voce archangeli & in tuba Dei deſcendet de cœlo*. *& mortui*, *qui in Chriſto ſunt*, *reſurgent primi &c.* 2.) *Homines ex mortuis ſuſcitatos colligendo.* Matth. XXIV. 31. XXV. 31. Marc. XIII. 27. *Mittet Filius hominis angelos ſuos*, *& congregabunt electos eius a quatuor ventis a ſummis cœlorum uſque ad terminos eorum.* Huc referri poteſt oraculum Davidicum

 Pſalm.

Pſalm. L. 5. *Congregate mihi ſanctos meos.* 3.) *Collectos in duas claſſes diſtribuendo*, ac bonos ad Chriſti iudicis dextram, malos ad eius ſiniſtram ſtatuendo. Matth. XIII. 49. *In conſummatione ſeculi exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum.* XXV. 31. *Cum venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo.* v. 32. *Congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos* (miniſterio ſcilicet angelorum) *ab invicem, ſicut paſtor ſegregat oves ab hoedis, & ſtatuit oves quidem a dextris ſuis, hoedos autem a ſiniſtris.* 4.) *Malos a bonis ſeparatos poſt latam iudicis ſententiam in infernum mittendo.* Matth. XIII. 41. *Mittet Filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem,* v. 42. *& mittent eos in caminum ignis*, quod repetitur v. 50. Notandum autem hoc loco 1.) quod reſurrectio dupliciter accipiatur. Primo *ſtricte*, *praeciſe* ac *formaliter* pro corporum ex terræ pulvere formatione atque eorumdem cum animabus unitione ſive naturalis vitæ reſtitutione, ac corporum vivificatorum ex ſepulcro productione. Secundo *late*, *generaliter* ac *materialiter* pro actionibus reſurrectionem proxime antecedentibus ac conſequentibus, adeoque pro toto complexu eorum omnium, quæ ante & poſt reſurrectionem præciſe acceptam contingent. Priori ſenſu angeli non poſſunt dici cauſa inſtrumentalis reſurrectionis, quia reſuſcitatio eſt opus mere divinum, ad quod nullum angelorum vel hominum miniſterium concurrit, ſed quemadmodum corpus primi hominis Deus ipſe ex terræ pulvere immediate formavit, Gen. II. 7. & ex coſta eius mulierem ædificavit, v. 22. ita quoque Deus ipſe corpora defunctorum ex terræ pulvere reformabit, & cum iiſdem proprias animas coniunget. Ezech. XXXVII. 12. *Haec dicit Dominus: ecce ego aperiam tumulos veſtros, & educam vos de ſepulcris veſtris, & dabo ſpiritum meum in vobis.* Poſteriori ſenſu angeli poſſunt dici cauſæ inſtrumentales reſurrectionis, quia Chriſto Domino ſuo miniſtrabunt tuba ante reſurrectionem clangendo, & poſt reſurrectionem homines a quatuor ventis, id eſt, ex omnibus mundi plagis colligendo &c. Inde quidam dicunt, angeli erunt υπηρεται ſive *miniſtri* reſurrectionis, *cauſae* autem nullo modo eſſe poſſunt. Oecumenius in comm. 1. Theſſ. IV. *Ut quos accepit terra, reddat in immortalitatem commutatos, id Chriſti praeceptum efficit, ut autem, qui ad poſtrema mundi loca diſperſi ſunt, in unum congregentur, angeli perficiunt iubente hoc archangelo.* 2.) Quod reſurrectionis præciſe & formaliter acceptæ cauſa inſtrumentalis haud immerito ſtatui poſſit *vox Chriſti* reſuſcitantis & iudicantis. Quod enim hoc opus divinum immediate ab ipſo Deo profectum iri diximus, id reſpectu creaturarum, angelorum ſcilicet & hominum accipiendum, quod Deus in hoc opere non ſit adhibiturus angelorum vel hominum miniſterium, interim cauſæ inſtrumentalis vicem obtinebit vox Chriſti, cuius natura humana cum in ipſam λογου υποστασιν ſit adſumta. Ideo vox eius divinam habebit efficaciam mortuos ex ſepulcris evocandi. Hanc Chriſti vocem non de nudo duntaxat *iuſſu interno* & voluntate efficaci, ſed etiam de *ſono externo* & audibili intelligendam probabiliter ſtatuimus. *Primo* quia ipſa litera nos eo deducit. Dicitur Chriſtus *voce ſua* excitaturus mortuos, iam vero conſtat, quod vox ſit ſonus externus & audibilis. *Secundo* quia mortui dicuntur vocem illam *audituri.* Ioh. V. 28. *Omnes, qui in monumentis ſunt, audient*

Quid per vocem Chriſti intelligatur.

dient vocem Filii Dei. Atqui ſi vox illa debet ex parte hominum audiri, utique etiam ex parte Filii Dei ſonabit, ut mutuæ relationis vis oſtendit. *Tertio* quia Deus dicitur *vocare ea, quae non ſunt, tanquam ſint*, τα μη οντα ως οντα, Rom. IV. 17. quod quamvis directe & proprie ad articulum creationis pertineat, tamen conſequenter & ſecundario etiam ad articulum reſuſcitationis, quæ eſt iterata ac nova creatio, adcommodari poteſt, quod Filius Dei defunctos nondum exiſtentes divina ſua voce ita adloquatur, quemadmodum nos homines vivos & exiſtentes compellamus. *Quarto* quia in præludiis univerſalis reſurrectionis, in particularibus ſcilicet reſuſcitatorum exemplis Chriſtus externa & audibili voce uſus eſt. Filiæ Iairi dicit: *Puella ſurge*; Luc. VIII. 54. viduæ in Nain filium ſic adloquitur: *Adoleſcens, tibi dico, ſurge*; Luc. VII. 14. Lazarum excitaturus clamat voce magna: *Lazare, veni foras*; Iohan. XI. 43. veri ſimile igitur eſt, in reſurrectione univerſali ipſum eodem modo acturum, ac notant pii veteres. Chriſtum propterea notant dixiſſe, adoleſcens *tibi dico*, ſurge, ne ſi in genere & univerſaliter dixiſſet, *dico vobis* mortuis ſurgite, eo ipſo ſtatim momento omnes ſurrexiſſent. Probare igitur non poſſumus, quod quidam nudum imperium absque voce externa hic ſtatuant, quidam contra vocem illam vivificatricem mediate per angelum ſonituram, & quia Chriſti nomine proferenda, divinam vim & efficaciam habituram autumant.

Quid per vocem archangeli & tubam Dei intelligendum.

§. LXVI. De *voce archangeli & tuba Dei* ante reſurrectionem ſonitura diverſæ exſtant interpretum ſententiæ. Quidam enim per eam intelligunt *vocem ipſius Filii Dei*, qua mortui in noviſſimo die excitabuntur. In hac ſententia ex veteribus eſt Gregorius, ex recentioribus Flacius in clavi in verbo: tuba. *Tuba extrema vocaturi illud imperium aut mandatum Chriſti, quo evocabit mortuos ad reſurrectionem & iudicium.* Patrocinium huic ſententiæ quæri poteſt, 1.) ex *collatione locorum ſcripturae*: Ioh. V. 28. *Qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii Dei, & prodibunt.* 1. Cor. XV. 52. *Canet tuba, & mortui reſurgent incorruptibiles.* 1. Theſſ. IV. 16. *Dominus in voce archangeli & in tuba Dei deſcendet de cælo, & mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi.* Sicut in priori dicto ad auditum vocis Filii Dei, ſic in poſterioribus ad auditum tubæ mortui dicuntur reſurrecturi. 2.) Ex *Chriſti explicatione.* Ne quis enim de tuba materiali ac proprie accepta hic cogitaret, ideo Chriſtus Matth. XXIV. 31. vocat *tubam vocis magnae*, ut oſtendat tubam illam fore vocem magnam, ipſius ſcilicet Filii Dei, (quædam tamen exemplaria legunt σαλπιγγος και φωνης μεγαλης) 3.) Ex *apoſtoli deſcriptione.* Paulus 1. Theſſ. IV. 16. vocat *vocem archangeli*, iam vero Chriſtus proprie eſt ſummus archangelus, angelorum omnium Dominus; *Michael*, cœleſtis militiæ ſignifer, Apoc. XII. 7. vocat *tubam Dei*, non angelorum, ut innuat, ipſius Filii Dei vocem hoc nomine accipiendam. 4.) Ex *efficaci operatione.* Ad clangorem & ſonum illius tubæ mortui reſurgent, erit ergo infinitæ virtutis, inerit illi poteſtas creatrix & reformatrix corporum defunctorum. Iam vero oſtendimus ſuperius, angelis non poſſe tribui cauſam reſurrectionis proprie & ſtricte acceptæ. Huic argumento reſpondent per diſtinctionem inter inſtrumentum *morale* & *naturale* ſive *phyſicum. Tuba illa*, inquiunt, *erit inſtrumen*

mentum duntaxat morale reſurrectionis, per quod Chriſtus operabitur, non autem vim phyſicam habebit. Quidam vero per tubam intelligunt *clangorem ab angelis formatum*, adventus Chriſti & reſuſcitationis prænuncium ſimilem clangori illi, qui in monte Sinai circa legis promulgationem audiebatur, Exod. XIX. 16. Cui ſententiæ adſtipulantur ex veteribus Chryſoſtomus, Anshelmus & alii, unde in eccleſia canitur:

Tuba mirum ſpargens ſonum
Per ſepulcra regionum
Coget omnes ante thronum.

Probabilitas huic ſententiæ conciliari poteſt ex ſequentibus fundamentis. 1.) Quia Chriſtus hanc tubam angelis tribuit, Matth. XXIV. 31. *Filius hominis mittet angelos ſuos cum tuba vocis magnae.* 2.) Quia voci archangeli & tubæ Dei coniungit apoſtolus *κελευσμα*, quod non eſt ſimplex iuſſio, ſed vox illa, qua nautæ ſeu milites ſe mutuo excitant ad rem ſtrenue gerendam, ut uno velut concentu & conatu remos attollant, & remigare incipiant; ac *militum*, ut coniunctis animis & viribus hoſtem adoriantur. 1. Theſſ. IV. 16. Quia enim adventus Chriſti ad iudicium in ſcripturis ſacris deſcribi ſolet, quaſi adventus regis in prælium deſcendentis ad debellandos ſuos hoſtes, 2. Theſſ. II. 8. & liberandos ex captivitate ſuos ſubditos, Luc. XXI. 28. ideo coniungit apoſtolus *το κελευσμα* hortamen claſſicum ſive clamorem militarem & archangelum velut ducem cœleſtis militiæ & tubam belli denunciatricem. Chryſoſtomus homil. LXXVII. in Matth. *Erit tubarum ſonus ad exſuſcitationem, ad gaudium, ad exprimendum rerum ſtuporem, ad dolorem eorum qui relinquuntur.* 3.) Quia notanter dicit apoſtolus, quod *ipſe Dominus εν κελευσματι* (id eſt, *μετα κελευσματος*) *εν φωνη αρχαγγελου και εν σαλπιγγι Θεου de cælo deſcendet*, erg
illa archangeli & tuba Dei non erit i
Domini vox, ſed aliquid ab ea d
ctum. 4.) Quia in nov. teſt. non
ſitatum, Chriſtum vocari archange
unde per archangelum quidam in
gunt *Gabrielem*. Ut enim Gabriel
mum Chriſti adventum prænun
beatiſſimæ virgini, ſic conveniem
ab eodem ſecundum Chriſti adve
mundo prænunciari. 5.) Præter v
ipſius Filii mortuorum vivificatricer
ternum aliquod vehemens & hor
tonitru angelorum miniſterio forma
vel clamor aliquis excitatorius in n
ſimo die videtur ſoniturus. Matth. X
6. *Media nocte clamor factus eſt, ecce*
ſus venit. 1. Theſſ. IV. 16. *Domin*
ſcendet εν κελευσματι. 6.) Scri
quando Deum publice locutum
adfirmat, tonitrua & fulmina ad
fuiſſe commemorat, Exod. XIX. 16
XXVIII. 1. Ioh. XII. 29. ideo etia
nitrua, quæ in noviſſimo die futura
ſatis magna & horribilia *clangor bu*
cæleſtis, vox archangeli & tuba Dei a
lari videntur. Sicut in promulga
legis audiebantur tonitrua, mic
fulgura & clangor buccinæ veheme
perſtrepebat, Exod. XIX. 16. in qu
formatione angelorum miniſteriu
terceſſiſſe colligitur ex Act. VII. 53.
III. 19. ita quoque in exſecutione c
transgreſſores legis in die iudicii
tuenda audietur clangor tubæ ac
trua, quæ קלות יהוה *voces Dei* dicu
Pſalm. XVIII. 14. angelorum mini
formata. Theophylactus in 1. Theſ
Ut P r in monte Sinai tubas habeb
angelos miniſtrantes; ita Filius velu
aut imperator eadem habiturus eſt. Th
retus in comm. 1. Theſſ. IV. *Si in*
Sina, cum editus eſſet ſonus, iis qui ac
commoderatus, non tulit populus ing

terrorem, ſed dixit magno Moſi: loquere tu nobis & non loquatur Deus nobiscum, ut non moriamur, quis feret vocem, quae tunc reſonabit? Clangore tubæ indicabatur adeſſe *iubilaeum*, Lev. XXV. 9. ſic ultimæ tubæ clangor denunciabit feſtum æternum, quod pii in cœlo celebrabunt. 7.) Iſraelitæ in prælium adverſus hoſtes progreſſuri buccinis clangebant, Num. X. v. 2. in expugnatione urbis Jericho ſacerdotes tubis clangebant, Jos. VI. 4. exercitus Gideonis contra Midianitas pugnans buccinis perſonabat, Jud. VII. 22. angeli iudicia Dei mundo denunciantes tubis canunt, Apoc. VIII. 9. & 11. hæc omnia ad tubam in noviſſimo die angelorum miniſterio ſonituram adcommodari poſſunt. 8.) Angeli Chriſtum in cœlos adſcendentem *cum iubilo* deduxerunt: ſic eumdem in reditu ad reſuſcitationem mortuorum & iudicium comitabuntur. 9) Adſcendit Dominus *in voce tubae*, Pſalm XLVII. 6. ſic *in tuba Dei* de cœlo deſcendet, 1 Theſſ. IV. 16. 10) Lev. XXIII. 24. inſtituitur feſtum tubarum: *in menſe ſeptimo in primo* (die) *menſis erit vobis ſabbatum memoria clangoris, convocatio ſancta*; in hoc feſto tubarum, Hebræis זכרון תרועה *memoria clangoris*, dicto ab ortu ſolis uſque ad noctem tuba canebatur, cujus feſti rationem Hebræi referente Schindlero in lexico in voce שפר inter reliquas hancce proferunt, *ut recordemur diei, quo in vitam redibunt mortui. Hi enim reſurgent cum clangore tubae, & congregabuntur non aliter, ac cum audit populus vocem tubae, ſicut dicitur: omnes incolae orbis & habitatores terrae, cum elevabitur vexillum montium, videbitis, & cum clanget tuba, audietis.* Confer Druſium in adnot. nov. teſt. part. II. in Matth. XXIV. ſuper verba: *mittet angelos cum tuba.* Sed qualis ille clangor tubæ ſit futurus, hominem exacte ſcire arbitramur neminem, ideoque in medio relinquimus, an per eum *vox ipſius Chriſti*, an vero *clamor ab angelis formatus* intelligi debeat. Apoſtolus 1 Cor. XV. 52. indefinite dicit σαλπίσει, nec addit, an de angelis, an Chriſto hoc acceptum velit, 1 Theſſ. IV. 16. vocat *tubam Dei*, ſed poteſt hoc accipi de tuba Dei iuſſu ac mandato ab angelo ad clangorem animanda. Didymus apud Hieron. in epiſt. ad Minerium & Alexandrum quæ eſt 152. *Quod in noviſſima tuba mortui dicuntur reſurrecturi, duplicem habet ſignificationem, ut clangor tubae aut vocis indicet magnitudinem, iuxta illud quod ſcriptum eſt:* Exalta vocem tuam ſicut tuba; *aut apertam omnium reſurrectionem, iuxta illud*: Quando facis eleemoſynam, noli canere tuba ante te, *id eſt abſcondite & in ſecreto fac miſericordiam &c. In Apocalypſi ſeptem deſcribuntur angeli cum tubis, noviſſimo autem, id eſt, ſeptimo claro tubae ſtrepitu perſonante mortui ſuſcitantur.* Oecumenius in comm. illius loci: *in iuſſu, ſimul ut ipſe iuſſerit, & archangelus vocem emiſerit, ac tubae ſonuerint, deſcendet. Iubet quippe Dominus, & voce edit archangelus iuſſum dominicum, ſonumque emittunt caeteri ordines cœleſtes, quos figurative tubas adpellat, quemadmodum etiam edere dicit. Sed Dominus quidem iubet; archangelus vero dominicum iuſſum nunciat ſibi ſubditis, porro hi adminiſtrant ipſum & uſque ad mundi terminos intonant, & mortui quotquot ſunt ex univerſo orbe, reſurgunt ac congregantur.* Et poſtea: *tubas vocat angelicas poteſtates, quod quemadmodum tuba nihil quod ſuum eſt, intonat, ſed quodcunque artifex inſufflaverit: ita & Dei tubae nihil proprium ſonare praeſumunt, ſed quidquid communis Dominus ac conditor per archangelum eis praeceperit.* Suarez otioſe diſputat, an ex argento vel *aere*, quod ipſi magis probatur, hæc tuba ſit futura, an ex nube & meteoris &c.

CAPVT IV.

DE MATERIA RESVRRECTIONIS.

Materia reſurrectionis.

§. LXVII. *Materia* reſurrectionis (quibusdam *ſubiectum* quo dicta), ſunt corpora hominum *numero & ſubſtantia eadem*, quæ mortua alias tamen qualitates divinam operationem ſortita. Probamus hoc I) Ex diſertis & perſpicuis *ſcripturae dictis* Iob. XIX. 25. *In noviſſimo die de terra ſurrecturus ſum* v. 26. *& rurſum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Dominum*, v. 27. *quem viſurus ſum ego mihi, & oculi mei conſpecturi ſunt & non alienus.* Si Iobus in carne ſua & oculis ſuis viſurus eſt Dominum & non alius, utique eiusdem numero corporis reſurrectio ſequetur. Ruffinus in expoſ. ſymb. p. 387. *Quod in ſymbolo adiungitur*, credo hujus carnis reſurrectionem, *vide quam conſonum ſit ſcripturae dictis. Quid enim aliud indicatur in verbis Iobi, cum dicit:* quia ſuſcitabit pellem meam, quæ hæc nunc haurit, *id eſt, quae iſta tormenta perpetitur. Nonne aperte huius carnis dicit reſurrectionem futuram? huius, inquam, quae tribulationum & tentationum cruciamenta nunc ſuſtinet.* Confer Hieronymum in comm. Iobi. Quæ noſtræ interpretationi obvertuntur, expoſuimus ſuperius. Pſalm. XXXIV. 21. *Cuſtodit Dominus omnia oſſa piorum, & unum ex illis non peribit.* Eſa. XXVI. 19. *Vivent mortui tui, cadavere meo reſurgent.* Ita enim Hebræum נְבֵלָתִי reddi poteſt, ut verba iſta referantur ad ipſum prophetam, hoc ſenſu: ſicut ego Eſaias meo corpore reſurgam: ſic pariter reliqui mortui ad unum omnes reſurgent ſuo quiſque corpore. Lutherus reddidit δεικτικῶς *mit dem Leichnam.* LXVI. 14. *Oſſa veſtra quaſi herba germinabunt.* Ezech. XXXVII. 4. *Oſſa arida audite verbum Domini.* v. 5. *Haec dicit Dominus, ego intromittam in vos ſpiritum & vivetis.* v. 6. *Et dabo ſuper vos nervos, & ſuccreſcere faciam ſuper vos carnes, & ſuperextendam in vobis cutem, & dabo vobis ſpiritum & vivetis.* Sirac. XLVI. 14. *Oſſa eorum pullulent in loco ſuo.* Matth. X. 30. *Veſtri & capilli capitis numerati ſunt.* Luc. XXI. 18. *Non peribit pilus capitis veſtri.* Rom. VIII. 11. *Si Spiritus eius, qui excitavit Chriſtum a mortuis, habitat in vobis, is, qui ſuſcitavit Chriſtum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.* Ergo illud ipſum corpus, quod in hac vita Spiritus ſancti habitaculum, ad vitam aliquando reſurget. 1 Cor. XV. 53. Oportet το φθαρτον τȣτο, *hoc ipſum corruptibile induere* αφθαρσιαν, & το θνητον τȣτο, *hoc mortale, induere* αθανασιαν. (ubi obſerva 1) apoſtolum diſtinguere inter φθοραν in *abſtracto*, quæ abolebitur v. 43. & το φθαρτον in *concreto*, quod ſubſtantiæ ratione erit idem; 2.) loqui eum δεικτικως digitis quaſi in corpus ſuum intentis. Theodoretus in comm. ορας την ακριβειαν το θνητον τȣτο εδειξε δεικτικως, ινα μη αλλης νομισης σαρκος αναστασιν, 3.) quatuor diſtinctis vocibus repetere δεικτικον τȣτο v. 53. & 54.) Phil. III. 21. *Chriſtus transfigurabit* το σωμα της ταπεινωσεως, *hoc ipſum corpus humile, ut conforme illud reddat corpori ſuo glorioſo.* Erit igitur in reſurrectione idem σωμα, idem ſubiectum, ſed ταπεινωσει ſuccedet δοξη, per quam glorificato Chriſti corpori conformabitur.

§. LXVIII. II.) Ex *rationum momentis*: 1) a *reſurrectionis definitione*. *Αναςασις εςι δευτερα τυ πεπτωκοτος ςασις.* Illud quod cecidit proprie dicitur reſurgere, quando rurſus erigitur. Quod ſi ergo non ſuſcitaretur idem numero & ſubſtantia corpus, non eſſet proprie loquendo *αναςασις* ac reſurrectio. Tertullianus lib. V. adv. Marcion. cap. 9. *Si reſurrectio mortui eſt, mortuum autem non aliud eſt quam corpus, corporis erit reſurrectio. Sic & reſurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quae cecidit.* Epiphanius lib. II. tom. II. hær. 67. contra Hieracitas p. 594. *Ipſum nomen locutionis vim oſtendit, non enim eius, quod non cecidit, reſurrectionem vocat. Quale autem eſt, quod cecidit, quale, quod ſepultum eſt, quale, quod diſſ lutum eſt? certe corpus &c.* Hieronymus adv. error. Iohannis Hieroſolymitani tom. II. p. 176. *Ipſum reſurrectionis vocabulum ſignificat non aliud ruere, aliud ſuſcitari. Haec eſt reſurrectio*, inquit Ambroſius in ſerm. de fid. reſurr. cap. 19. *ſicut ipſius verbi ſono exprimitur, ut, quod cecidit, reſurgat; quod mortuum fuerit, reviviſcat.* Quotquot igitur ſcripturæ dicta reſurrectionis veritatem confirmant, totidem quoque teſtimonia exſtant, quod defuncti in & cum propriis ſuis corporibus ſint reſurrecturi. 2.) *A reſurrectionis termino a quo.* Reſuſcitandi dicuntur *dormire in pulvere terrae*, Dan. XII. 2. *eſſe in monumentis*, Ioh. V. 28. *quieſcere in cubilibus ſuis*, Eſa. LVII. 2. *habitare in pulvere*, XXVI. 19. utique ergo eadem corpora, quæ in pulverem ac cinerem fuere redacta, e ſepulcris excitabuntur. Apoc. XX. 13. non ſolum *terra*, ſed & *mare dedit mortuos ſuos*. Ephremus Syrus ſerm. de reſurr. *Reſtituat terra corpus illud hominis, quod ſuſcipit, ſive id a fera diſcerptum, ſive ab ave comeſtum, ſive a quovis animante devoratum fuerit, & ne unus quidem capillus hominis in conſpectu iudicis deerit.* 3) *A reſurrectionis ſubiecto.* Corpus hominis reſurget Matth. XXVII. 52. 1 Cor. XV. 43. &c. utique ergo definitio corporis competere debet reſuſcitatis corporibus. At corpus non habens ſubſtantiam carnis, ſanguinis, oſſium, non eſt corpus, ſed ſpiritus. 4) *A reſurrectionis fine*; ideo ex mortuis ſuſcitati coram tribunali Chriſti homines ſiſtentur, *ut recipiat unusquisque δια σωματος, in corpore, quae per corpus geſſit ſive bona ſive mala*, 2 Cor. V. 10. utique ergo in eodem corpore, per quod bona vel mala unusquisque egit, reſurget. 2 Cor. IV. 10. inquit apoſtolus: *Semper mortificationem Domini noſtri circumferimus, ut etiam vita Ieſu in corpore noſtro manifeſtetur.* 5) *A reſurrectionis exemplis.* Qui a Chriſto vel ſanctis Dei hominibus, prophetis & apoſtolis reſuſcitati, illi non in aliis, ſed in propriis corporibus reſurrexerunt. 6) *A Chriſti reſurrectione*, quæ noſtræ reſurrectionis eſt cauſa efficiens & exemplaris. Chriſtus in reſurrectione idem recepit corpus, quod antea habuerat, & eadem carne reſurrexit, in qua mortuus fuerat, Pſalm. XVI. 10. Ioh. II. 19. Actor. II. 31. &c. unde notanter dicit Luc. XXIV. 39. *Ego ipſe ſum.* Ergo & nos, utpote membra Chriſti capitis noſtri, idem recipiemus corpus. Chriſti corpus glorificatum non fuit ſpiritus, ſed habuit *carnem & oſſa*, Luc. XXIV. 39. corpora noſtra *conformia reddentur corpori Chriſti glorioſo*, Philip. III. 21. Ergo etiam corpora noſtra non erunt ſpiritus, ſed carnem & oſſa habebunt, quamvis ſpiritualia ſint futura, 1 Cor. XV. 45. 7) *A iuſtitiae divinae regula.* Iuſtitia divina requirit, ut illud ipſum corpus, in quo & cum quo pii contra ſatanam & ipſius membra pugnaverunt, coronetur, nec permittit, ut corpus illud,

quod Chriſti ſtigmata geſtavit, præmio defraudetur. Eadem iuſtitia requirit, ut illud ipſum corpus, quod peccavit, pœnis adficiatur, nec permittit, ut aliud corpus, quod non peccavit, æternis tormentis ſubiiciatur, 2 Cor. V. 10. Gal. VI. 17. Epheſ. VI. 8. 2 Theſſ. I. 5. Si corpora noſtra poſt reſurrectionem diverſæ futura eſſent ſubſtantiæ, aliud certaſſet, & aliud coronaretur. Ambroſius ſerm. de fid. reſurr. cap. 19. *Haec eſt ſeries & cauſa iuſtitiae, ut quoniam corporis animique communis eſt actus, quae animus cogitavit, corpus effecit, utrumque in iudicium veniat, utrumque aut poenae dedatur, aut gloriae reſervetur.* 8) *A piorum conditione.* Corpora piorum per fidem fuerunt membra Chriſti in corpore ipſius myſtico facta, ſunt corpore & ſanguine Chriſti ad vitam æternam cibata & ſanctificata, fuerunt Spiritus ſancti imo totius ſacroſanctæ Trinitatis templa & habitacula, 1 Cor. III. 16. VI. 15. & 19. ergo illa ipſa corpora in vitam divinitus revocabuntur. Contra vero ipſa impiorum corpora gehennæ ſunt obnoxia, ergo numero eadem e ſepulcris excitabuntur, Matth. X. 28. 9) *A fine creationis.* Totus homo ad immortalitatem primo fuit conditus, & ad eamdem per Chriſtum redemtus & per Spiritum ſanctum ſanctificatus. Ergo non ſolum anima, ſed etiam idem corpus, ex quibus inter ſe iunctis & copulatis homo conſtat, vitæ æternæ particeps reddetur. Finis hominis eſt beatitudo animæ & corporis, eam vero in hac mortali vita miſeriarum plena homo adſequi nequit; neceſſarium igitur eſt, eadem corpora olim revictura, ut totus homo finis ſui ſeu beatitudinis conſors fieri queat. 10) *A variis abſurdis.* Si non eadem corpora excitabuntur, falſa erunt ſcripturæ oracula ſuperius enumerata, reſurrectio, quam ſperamus, non erit proprie dicta reſuſcitatio, ſed potius nova creatio; Spiritus ſancti domicilia ita deſtruentur, ut nunquam reparari poſſe ſtatuantur; iniuſtus erit Deus, qui aliud corpus coronat, quam quod certaverat, qui pœnis ſubiiciet ea corpora, quæ nunquam fuerunt iniuſtitiæ arma; quæ omnia & ſimilia cum ſint abſurda, ideo abſurdum quoque illud, ex quo talia conſequuntur. 11) *A reſurrectionis analogo.* Corpora illorum, quos dies noviſſimus deprehendet vivos, non redigentur in pulverem & cinerem, ſed morti ac reſurrectioni analogam immutationem experientur, 1 Cor. XV. 51. de illis igitur dici nequit, quod ſubſtantiæ ratione alia corpora ſint ſortituri. Atqui ſi de vivis id dici nequit, utique etiam de mortuis id ſentiendum non eſt. 12) *A nomenclatura mortis.* Mors vocatur in ſcripturis *dormitio & ſomnus*, reſurrectio vero *evigilatio.* Iam vero corpus dormiens & evigilans eſt idem numero corpus. Ergo corpus mortuum & reſuſcitatum eſt idem numero corpus. Confer ea, quæ de fundamentis reſurrectionis diximus ſuperius, omnia enim probant, eorumdem corporum reſurrectionem fore.

§. LXIX. III) Ex *perpetuo eccleſiae conſenſu*, qui proponitur 1) in publicis eius *confeſſionibus ac ſymbolis.* In ſymbolo *apoſtolico* dicimus: *credo remiſſionem peccatorum*, (propter Chriſtum) *reſurrectionem carnis*, (in Chriſto) *& vitam aeternam*, (cum Chriſto) qui confeſſionis ac fidei articulus in eccleſiis Africanis δεικτικῶς fuit pronunciatus: *credo reſurrectionem huius carnis.* Cyprianus vel potius Ruffinus in expoſ. ſymboli p. 386. *Satis cauta & provida adiectione fidem ſymboli eccleſia noſtra docet, quae in eo, quod a caeteris traditur, carnis reſurrectionem*

uno

uno addito pronomine tradit: huius carnis reſurrectionem. *Huius ſine dubio, quam is qui profitetur, ſignaculo crucis fronti impoſito contingit, quo ſciat unusquisque fidelium, carnem ſuam, ſi mundam ſervaverit a peccato, futuram eſſe vas honoris, utile Domino.* Symbolum Athanaſii: *omnes homines reſurgent cum corporibus ſuis.* 2) In *veterum eccleſiae doctorum dictis.* Iuſtinus apol. II. pro chriſt. p. 50. *ημεις χριστιανοι τα νεκρουμενα και εις γην βαλλομενα παλιν αναληψεσθαι εαυτων σωματα προσδοκωμεν.* Irenæus lib. V. adv. hær. cap. 13. p. 331. *Dicant nobis hi, qui contrario dicunt, id eſt, qui contradicunt ſuae ſaluti, ſummi ſacerdotis mortua filia & viduae filius, qui circa portam mortis efferebatur, & Lazarus, qui in monumento quartam habebat diem, in quibus reſurrexerint corporibus? In iisdem ipſis ſcilicet, in quibus & mortui fuerant. Si enim non iisdem ipſis, videlicet nec iidem ipſi, qui mortui erant, reſurrexerunt &c. Sicut igitur qui curati ſunt, in his, quae ante paſſa fuerunt membra, curati ſunt, & mortui iisdem ſurrexerunt corporibus, membris & corporibus ipſorum percipientibus curationem & eam vitam, quae dabatur a Domino per temporalia praeformante aeterna & oſtendente, quoniam ipſe eſt, qui curationem plaſmati ſuo & vitam praeſtare poteſt, uti ei de reſurrectione quoque credatur ſermo, ſic & in fine in noviſſima tuba clamante Domino reſurrecturi ſunt mortui &c.* Tertullianus lib. de reſurrect. carn. cap. 51. ad verba apoſtoli: *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*, ſic adnotat: *quantitativam & eamdem numero eſſentiam digito demonſtrat, magis enim expreſſe loqui non poterat, niſi cutem ſuam manibus teneret.* Cap. 63. pag. 347. *Reſurget caro & quidem omnis & quidem ipſa & quidem integra.* Hilarius in Pſalm 51. *Non aliud corpus, quamvis in aliud reſurget; fit demutatio, ſed non adfertur abolitio.* In Pſalm. 55. *Reſurrecturis omnibus non ab exteriore materia corpus adquiritur, neque peregrinae originis externarumque cauſarum natura recipitur, ſed id ipſum in profectum aeternae claritatis emergit, fitque in eo demutatione potius quam creatione, quod novus ſit.* Ephremus ſerm. de reſurrect. *Reſtituet terra corpus hominis illud, quod ſuſcepit, ſive id a fera diſcerptum, ſive ab ave comeſum, ſive a quovis animante devoratum fuerit, & ne unus quidem capillus hominis in conſpectu iudicis deerit.* Libr. I. de compunct. cord. cap. 7. *Pulvis qui putruerat, id eſt, humana caro audiens vocem tubae vivificabitur. Unumquodque oſſium innumerabilium curret propriam iuncturam inquirens, ſurgentes quoque clamabunt omnes & dicent: gloria ei, qui nos congregavit, & propter ſuam clementiam reſurgere fecit.* Athanaſius in vita Antonii refert, Antonium iam iam moriturum dixiſſe: *confido in Domino, quia neceſſario reſurrectionis tempore hoc corpuſculum reſurget incorruptum.* Hieronymus epiſt. LXI. *Fidem eccleſiae apertiſſime confitebor. Reſurrectionis veritas catholica ſine carne & oſſibus, ſine ſanguine & membris intelligi non poteſt.* Lib. I. adv. Iovin. *In reſurrectione eadem erit corporum ſubſtantia, qua nunc utimur, licet auctior gloria.* Idem adv. error. Ioh. Hieroſol. *Non in aliis quibusdam peregrinis corporibus, ſed in iisdem, quibus nunc circumdamur, & in quibus nunc ſepelimur, ſperamus nos reſurrecturos.* Confer eundem in Eſa. LIX. Ruffinus in expoſ. ſymb. p. 386. *Unicuique animae non confuſum aut extraneum corpus, ſed ſuum, quod habuerat, reparabitur, ut conſequenter poſſit pro agonibus praeſentis vitae cum anima ſua caro vel pudica coronari, vel impudica puniri.* Pag. 387. *Numquid corpus ſuum contingentis & digito palpantis vox eſt, quando apoſtolus dicit: oportet hoc*

 cor-

corruptibile induere incorruptionem? Macarius homil. XV. *Sicut acus in ignem proiecta mutato colore vertitur in ignem, non tamen plane deleta eſt natura ferri, ſed ſubſiſtit: ita in reſurrectione reſurgent omnia membra, ac lumine & igne tinguntur, mutantur quidem, at non reſolvuntur, aut in ignem evadunt, ut ultra non ſubſiſtat natura.* Prudentius: in apotheoſ. hymn. ult.

Noſco meum in Chriſto corpus conſurgere, quid me
Deſperare iubes? veniam, quibus ille revenit,
Calcata de morte viis, quod credimus hoc eſt,
Et totus veniam, nec enim minor, aut alius quam
Nunc ſum, reſtituar. Vultus vigor & calor idem,
Qui modo vivit, erit, nec me vel dente vel ungue
Fraudatum removet patefacti foſſa ſepulcri.

Auguſtinus in enchir. cap. 84. *Reſurrecturam carnem omnium, quicunque nati ſunt, hominum, atque naſcentur, & mortui ſunt atque morientur, nullo modo dubitare debet chriſtianus.* Gregorius lib. XIV. moral. cap. 29. *Dubietatem de reparatione vera corporis abſtulit, qui ait:* Et rurſum circumdabor pelle mea. *Qui adhuc ad auferendas ambages cogitationis noſtrae ſubdit:* Et in carne mea videbo Deum. *Ecce reſurrectionem, ecce carnem, ecce pellem apertis fatetur vocibus. Quid ergo remanet, unde poſſit mens noſtra dubitare? &c.* *Si poſt reſurrectionem corpus palpabile non erit, profecto alius ſurgit, quam moritur, quod dictu nefas eſt credere, quia ego morior, & alius reſurgat?* cap. 30. *Si enim, ſicut quidam errorum ſequaces arbitrantur, poſt reſurrectionem corpus palpabile non erit, ſed inviſibilis corporis ſubtilitas caro vocatur, quamvis ſubſtantia carnis non ſit, profecto alius eſt, qui moritur, & alius, qui reſurgit. Sed b. Iob hanc eis ſententiam veridica voce deſtruit, qui ait:* quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. *Nos autem b. Iob fidem ſequentes & redemtoris noſtri poſt reſurrectionem corpus palpabile veraciter credentes, fatemur carnem noſtram poſt reſurrectionem futuram & eamdem & diverſam; eamdem per naturam, diverſam per gloriam; eamdem per veritatem, diverſam per potentiam. Erit itaque ſpiritualis, quia & incorruptibilis. Erit palpabilis, quia non amittet eſſentiam veracis naturae.* Similia occurrunt apud Epiphanium in ancor. p. 505. & adv. Hierac. p. 305. Chryſoſtomum hom. 41. in 1 Cor. Theophylactum in c. 12. Marc. &c. Gerſonem in expoſ. XI. artic. fid. *Credendum eſt in reſurrectione idem corpus, quod per mortem cecidit, ad eamdem Spiritum id eſt, ad eamdem animam rediturum.* Lutherus in com. c. 2. Gen. tom. I. p. 37. *Sicut Adam admirabundus dicit:* hoc eſt os ex oſſibus meis, *& tamen ſic ſuavi ſomno oppreſſus fuit, ut non ſentiret id eximi; ſic in illa die dicemus: ecce hoc corpus a vermibus corroſum in quantam ſubito gloriam ſurgit?*

§. LXX. Antitheſis:

Antitheſis.

I.) de *Origene* referunt Epiphanius hæreſ. LXIV. Hieronymus in epiſt. ad Pamm. & in apol. contr. Ruffin. Damaſcenus de hær. &c. *quod eorumdem numero corporum, quibus in hoc ſeculo veſtimur, reſurrectionem negaverit, quod conceſſerit quidem homines reſurrecturos in corporibus, ſed aereis vel aere ſubtilioribus, non autem conſtantibus carne & membris.* Quidam tamen ſtatuunt, Origenem (qui propter adſiduum & indefeſſum ſcriptionis laborem *Adamantius*

dictus

dictus fuit) ab hoc errore fuiſſe alienum. quia Pamphylus ſive Martyr ſive alius quis in apol. quam pro illo ſcripſit p. 888. oper. Orig. & tom. IV. oper. Hier. p. 187. ex ſcriptis eius evincere conatur, ipſum de reſurrectione mortuorum catholice ſenſiſſe, ut veriſimile ſit, ea quæ ab Epiphanio ipſi tribuuntur, ab hæreticis vel invidis hominibus dolo malo ſcriptis illius Græcis, ut in Latina verſione factum eſſe conſtat, fuiſſe inſerta, quamvis alii diverſum ſtatuant. Confer Auguſtinum hær. XLIII. Ruffinum in com. de adulter. libror. Origenis, Eraſmum in cenſur. in libr. Orig. Iohannem Picum Mirandulanum in Apol. p. 199. Alphonſum a caſtro adv. hær. in verb. *reſurrectio* error. I. Sixtum Senenſem libr. V. biblioth. adnot. 148. Negari nequit, Origenem in aliquot locis ipſorummet corporum reſurrectionem adſerere, ac graviter conqueri, quod habuerit aucupes ſermonum, ſemper deditos ad criminandum, ut venenatas in eum linguas vibrarent. Forte igitur *carnis* nomine, quam a reſuſcitatis corporibus removet, qualitates vitioſas, non autem corpoream ſubſtantiam intellexit; quod poſtea in alienum ſenſum ipſius malevoli detorſerunt. II) *Euthymius* Origenis veſtigiis inſiſtens locum apoſtoli 1 Cor. XV. 50. *Caro & ſanguis non poſſidebunt regnum Dei*, ſic explicat; quod *beati in cælo non ſint habituri corpus carneum, ſed aereum*. III) Nicephorus lib. XIV. hiſt. eccl. c. 45. refert, *tempore Theodoſii imperatoris de mortuorum reſurrectione ingentem diſputationem Conſtantinopoli ortam. Quidam enim reſurrectionem prorſus non eſſe opinati ſunt, quidam autem aegre quidem, ſed crediderunt tamen, defunctos excitatum iri, apertis & irrefragabilibus ſcripturarum ſacrarum teſtimoniis adducti alio prorſus & mutato corpore. Ut primum enim corpus illud, quod variis modis ſolutum abolitumque ſit, reſuſcitetur, fieri non poſſe. ſed praeter id aliud nulla praecedente materia, divina, quae omnia perficit, voluntate denuo reſtitutum una cum anima reſurrecturum eſſe exiſtimarunt.* IV) *Eutycius*, Conſtantinopolitanæ urbis epiſcopus, teſte Gregorio lib. XIV. moral. cap. 29. ſcripſit, *corpus noſtrum in illa reſurrectionis gloria fore impalpabile ventis aereque ſubtilius*, cui Gregorius ſic reſpondet: *in illa reſurrectionis gloria erit corpus noſtrum ſubtile quidem per effectum ſpiritualis potentiae, ſed palpabile per veritatem naturae.* Et poſtea ſubiicit: *cum hac de re in longa contentione perducti graviſſima a nobis inciperemus ſimulatione reſilire, imperator Tiberium Conſtantin. me & illum* (Eutycium) *ſuſcipiens, quid inter nos diſcordiae verſaretur, agnovit & utriusque partis adlegationibus deſtruens deliberavit, ut flammis cremari debuiſſet, a quo ut egreſſi ſumus, me aegritudo valida, eumdem vero Eutycium aegritudo & mors protinus eſt ſecuta. Quo mortuo, quia pene nullus erat, qui eius dicta ſequeretur, diſſimulavi cœpta perſequi, ne in favillas viderer verba iaculari. Dum tamen adhuc viveret, & ego validiſſimis febribus aegrotarem, quicunque noti mei ad eum ſalutationis gratia pergebant, ut eorum relatione cognovi, ante eorum oculos pedem manus ſuae tenebat, dicens: confiteor, quia omnes in hac carne reſurgemus, quod ſicut ipſi fatebantur, omnino prius negare conſueverat.* V) *Hincmarus* beatos dixit poſt reſurrectionem futuros ισαγγελως per humanæ ſubſtantiæ in angelicam mutationem; cent. Magd. IX. c. 4. p. 205. VI) *Armenios & Albigenſes* in eodem cum Origene verſari errore referunt Guido de hær. Eimer. part. II. q. 13. & Antoninus part. IV. ſum. tit. 11. c. 7. VII) *Durandus* ne per Dei quidem abſolutam poten-

tentiam fieri poſſe diſputat, ut idem numero corpus reſurgat. VIII) *Anabaptiſtae*, de reſurrectione ex mortuis in colloquio Franckenth. art. XXVIII. ſic loquuntur: *Fore reſurrectionem ex mortuis credimus, verum eamdem ipſam carnem & ſanguinem, ſicut iam habemus, regnum Dei poſſeſſuram, nunquam docuimus, ſed contrarium, nempe carnem & ſanguinem regnum Dei non poſſeſſuram. Quale autem corpus nobis Dominus daturus ſit, & quantum de hac carne & de oſſibus his ad illud corpus ſit uſurus, ipſi permittimus.* Vid. etiam colloquium Embd art. 14. IX) De *Suenefeld.* ſic ſcribit Ioach. Vadianis in epiſt. ad Ioh. Zuicc. anno 1540. *Arridet eis ſupra modum Origenis dogma de carne noſtra olim per gloriam in naturam prorſus ſpiritualem mutanda & abſorbenda.* X) *Mich. Servetus* dial. I. de Trin. p. 29. *Illud eſſe creaturae, quod per incarnationem Chriſtus adquiſivit, ita ac ſi res eſſet accidentalis, amiſſum eſt in reſurrectione.* (Idem de piis Chriſti membris ſtatuere cogetur.)

§. LXXI. XI) *Photiniani* contendunt, *corpora reſuſcitatorum ſine carne & ſanguine fore, unde illam ipſam carnem, quam circumferimus, ratione eſſentiae eamdem olim reſurrecturam negant.* Socinus in reſp. ad Pucc. p. 20. *Mori debet corpus hoc quod habemus, ut aliud novum inde naſcatur.* Oſtorodus in inſt. cap. 41. p. 389. *Paulus de credentium corporibus diſputans, quod poſt reſurrectionem non ſint futura terrena, ſed ſpiritualia & cæleſtia, poſtquam ſcilicet a mortuis reſurrexerint, expreſſe concludit, quod caro & ſanguis regnum Dei hereditare non poſſint;* 1 Cor. XV. 50. *ubi nomine carnis & ſanguinis corpora carnalia intelligit* pag. 390. *Si Chriſtus non habet terrenum nec carnale, ſed ſpirituale & cæleſte corpus, conſequens eſt, credentes non habituros terrena vel carnalia, ſed ſpiritualia & cæleſtia corpora, quia corpus noſtrum humile transfigurabit, ut conforme reddat corpori ſuo glorioſo.* Pag. 394. *Quod attinet verba ſymboli de reſurrectione carnis, ſciendum, quod non poſſint eſſe tantae auctoritatis, ut contra ſcripturae teſtimonia ipſis credi debeat, quia nondum demonſtratum eſt ab apoſtolis illud eſſe compoſitum, (ut nihil dicamus de eo, quod quidam ſtatuunt, ea quae de fide in Spiritum ſanctum uſque ad finem habentur, non eſſe partem ſymboli genuinam, ſed poſterioribus demum temporibus additam) quamvis videatur verba de reſurrectione carnis probe conſiſtere poſſe, modo recte intelligantur, ut ſit ſenſus, illud, quod fuit caro, eſſe reſurrecturum, non autem, quod caro ipſa ſit reſurrectura, ſicut Chriſtus* Matth. XXI. 31. *dicit, publicanos ac meretrices praeceſſuras eſſe Phariſaeos in regno cælorum, hoc eſt, qui fuerunt publicani & meretrices, ſed tales eſſe deſierunt,* 1 Cor. VI. 9. Denique concludit, *ſe non quidem credere reſurrectionem carnis, ſi κατα ρητον intelligatur, interim tamen reſurrectionem corporum ac proinde reſurrectionem mortuorum credere.* Qui eſt ipſiſſimus error Iohannis Hieroſolymitani, contra quem iam olim diſputavit Hieronymus in epiſt. ad Pamm. p. 173. ſic ſcribens: *Haec eſt omnis cauſa, cur in expoſitione fidei tuae ad decipiendas aures ignorantium novies corpus, ac ne ſemel quidem carnes nominas, dum homines putant te carnes in corporibus confiteri, & idem carnes eſſe quod corpus.* Et poſtea: *alia carnis, alia corporis definitio eſt. Omnis caro eſt corpus, non omne corpus eſt caro. Caro eſt proprie, quae ſanguine, venis, oſſibus, nervisque conſtringitur, corpus quamquam & caro dicatur, interdum tamen aethereum vel aereum nominatur, quod tactui viſuique non ſubiacet &c. Vides nos intelligere ſubtilitates veſtras atque arcana, quae in cubiculis at-*

que

que inter perfectos loquimini, *& quae populus foris ſtans nec meretur audire*, *proferre in medium.* Reſp. 1) De loco 1 Cor. XV. 50. cui unice Oſtorodus innititur, paulo poſt agemus, hic unicum illud monemus, apoſtolum loqui de *carne animali*, *peccato onerata & corruptioni obnoxia.* Ea, quatenus talis eſt, non poteſt regnum Dei poſſidere, ſed requiritur, ut peccati labes abſtergatur, & corruptioni ſuccedat *αφθαρσια*, qualitas ergo mutabitur, ſed ipſa interim ſubſtantia erit eadem. 2) Id quod clariſſimis verbis teſtatur apoſtolus, quia illud ipſum corpus, quod ſeminatur *εν φθορα*, reſurrecturum *εν αφθαρσια*, v. 43. quod ſeminatur *εν ατιμια*, reſurrecturum in gloria, quod ſeminatur *εν ασθενια*, reſurrecturum in virtute, v. 44. illud ipſum corpus, quod eſt animale, in reſurrectione fore ſpirituale v. 45. & 47. hoc ipſum corruptibile induiturum *αφθαρσιαν*, hoc ipſum mortale induiturum *αθανασιαν* v. 53. adſerit. 3) Duo connectit apoſtolus in corporis ſpiritualis denominatione, ſubſtantiam & qualitatem, ſubſtantia erit eadem, videlicet *corpus*, qualitas autem mutabitur, quia ſeminatur corpus *animale*, reſurget corpus *ſpirituale.* Sed hæc mutatio qualitatum non infert ipſius ſubſtantiæ abolitionem, tam vere enim eſt & vocatur corpus, quando eſt ſpirituale, quam vere eſt & vocatur corpus, quando eſt animale. Auguſtinus in ench. cap. 9. *Sicut nunc corpus animale dicitur*, *quod tamen corpus*, *non anima eſt*: *ita tunc ſpirituale erit corpus*, *tamen non ſpiritus.* Sicut homo ægrotus, quando iterum convaleſcit, non exuit priſtinam naturam ſeu ſubſtantiam, ſed novas in ea qualitates, vigorem ſcilicet & *ευκρασιαν* adquirit: ſic in reſurrectione non mutabitur corporis ſubſtantia, ſed novis qualitatibus exornabitur. 4) Corpus non habens ſubſtantiam carnis & oſſium, eſt corpus non corpus, *σωμα ασωματον*, eſt ſpiritus. Iam verò ſpiritus & corpus ſunt duæ ſpecies *αντιδιηρημενως* ſibi invicem oppoſitæ, ac proinde corpora reſuſcitatorum non erunt ſpiritus, ſed erunt, uti etiam ab apoſtolo vocantur, *corpora ſpiritualia*, id eſt, ornata qualitatibus & donis ſpiritualibus, interim non amittent corpoream ſubſtantiam, nec mutabuntur in ſpiritualem eſſentiam, alias corpora eſſe deſinerent, ac proinde corpora ſpiritualia vocari non poſſent. Anshelmus in proſol. cap. 25. *Erit corpus ſpirituale*, *non quidditate*, *ſed poteſtate.* Auguſtinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 21. *Erit ſpiritui ſubdita caro ſpiritualis*, *ſed tamen caro non ſpiritus*, *ſicut carni ſubditus fuit ſpiritus ipſe carnalis*, *ſed tamen ſpiritus non caro.* Libr. II. de civ. Dei cap. 22. circa finem: *Spiritualia erunt iuſtorum corpora poſt reſurrectionem*, *non quia corpora eſſe deſiſtent*, *ſed quia ſpiritu vivificante ſubſiſtent.* 5) Corpora carnalia dicuntur vel ratione *ſubſtantiae carneae*, vel ratione *qualitatum animalium*, ac reſpectu *adhaerentis corruptionis.* Priori ſenſu corpora reſuſcitatorum erunt carnalia, poſteriore vero minime. 6) Chriſtus poſt reſurrectionem & adſcenſionem in cœlum habet corpus glorificatum, ſpirituale, incorruptibile, interim tamen verum humanum corpus carne & ſanguine conſtans, Luc. XXIV. 39. ſic & noſtra corpora erunt glorificato Chriſti corpori conformia, interim tamen ratione ſubſtantiæ erunt vera corpora habentia carnem & ſanguinem. 7) Verba ſymboli apoſtolici: *credo reſurrectionem carnis*, exactiſſime cum ſcriptura conſentiunt, ut ex fundamentis noſtræ ſententiæ liquido conſtat, proinde etiam ſcripturæ opponi minime debent. 8) Symbolum apoſtoli-

ſtolicum ab ipſis apoſtolis compoſitum eſſe magno conſenſu docent pii veteres: Cyprianus vel Ruffinus in expoſ. ſymboli, Ambroſius epiſt. 81. ad Siricium & ſerm. 38. Hieronymus in epiſt. ad Pammach. Auguſtinus ſerm. 115. & ſerm. 181. de tempor. Leo epiſt. 13. ad Pulcheriam, ac ſerm. 11. de paſſione, Caſſianus de incarn. libr. VI. Iſidorus Hiſpalenſis, lib. II. de offic. cap. 23. Maximus in ſerm. de ſymb. Qui dubitant, an ab ipſis apoſtolis in univerſum orbem ad prædicandum evangelium diſceſſuris collectum ſit, diſerte tamen adſtruunt, ab ipſis apoſtolis eſſe viſum & adprobatum. Pacianus in epiſt. 1. ad Sempronium. Antiquiſſimi ſcriptores eccleſiaſtici, Irenæus & Tertullianus nomine traditionis apoſtolicæ totidem vere verbis ſymbolum illud recitant. Ille quidem lib. II. adv. hær. cap. 41. p. 172. ac libr. I. adv. hær. cap. 2. p. 34. Hic vero in libr. de præſcript. adv. hæreſ. p. 110. ac de veland. virginib. p. 566. 9) Quod ſymbolo apoſtolico ea, quæ de fide in Spiritum ſanctum uſque ad finem habentur, poſterioribus demum ſeculis addita ſint, figmentum eſt Oſtorodi ſine ulla probabili coniectura excogitatum. Confundit hæreticus ſymbolum apoſtolicum cum Nicæno. Symbolum Nicænum terminatur in illa clauſula: *& in Spiritum ſanctum;* ac reliqua, quæ ſequuntur: *Dominum & vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre & Filio ſimul adoratur & conglorificatur, qui locutus eſt per prophetas*, propter Macedonianos in Conſtantinopolitana ſynodo fuere addita. Sed tam in apoſtolico, quam in Nicæno & reliquis eccleſiæ ſymbolis ſemper adiectus fuit articulus de reſurrectione carnis. 10) Detorſio illa, *quod non ſit reſurrectura caro, ſed duntaxat illud, quod olim fuit caro*, adverſatur textui apoſtolico & perſpicuis ſcripturæ dictis ſuperius enumeratis. 11) Qui carnis *huius* reſurrectionem negat, is revera etiam mortuorum reſurrectionem negat, ſi non ex toto tamen ex parte. Aut enim animæ aut corporis reſpectu homo dicitur reſurgere. Non animæ reſpectu, quia illa perſiſtit immortalis, nec unquam in mortem naturalem cadit; ſed nec corporis reſpectu, ex Photinianorum hypotheſi, quia non reſurget illud ipſum, quod cecidit. Ergo nulla erit reſurrectio, ſed novi corporis non corporis creatio. Quod iam ante exſiſtit, reſurgere nequit. Anima iam ante exſiſtit, eſt enim immortalis, & reſtat poſt mortem, reſurrectio igitur proprie ſic dicta animæ adſcribi nequit. Num vero corpus reſurget? at negant Photiniani illa ipſa corpora, quæ circumferimus, eſſe reſurrectura? quid ergo reſurget, quæ pars hominis? nulla.

§. LXXII. Oſtorodo concinit Smalcius in libr. de divin. Chriſti, cap. 13. p. 79. & in refut. eorum quæ Smiglecius in examinatione centum errorum propoſuerat pag. 36. ubi ſic ſcribit: *corpora haec, quae nunc circumferimus, reſurrectura non credimus, ſed alia nobis danda eſſe ab apoſtolo edocti ſumus.* Ibidem pag. 57. *Verba ſymboli:* credo reſurrectionem carnis, *ita intelligi poſſunt: credo id iterum futurum, quod olim caro fuit. Nam ſic legimus, quod Deus reſuſcitaturus ſit corpora noſtra mortalia*, Rom. VIII. 11. *pro eo, quod nos, qui nunc ſumus mortales, reſuſcitaturus ſit. Reſurgent enim ii, qui antea mortui ſunt, non mortales ſed incorruptibiles.* Ibidem locum apoſtolicum 1 Cor. XV. 53. ſic depravat: *Paulus per vocem induendi non intelligit retentionem corruptibilis & adeptionem praeterea incorruptibilis, ſed*

ſed loco corruptibilis ſubſtitutionem incorruptibilis, nam hanc induitionem poſtea per abſorptionem explicat, imo probat; abſorptio autem eſt abolitio prioris & ſubſtitutio alterius, quemadmodum veteri veſte abiecta nova induitur. Idem in exam. 121. error. pag. 33. *Non poteſt Smiglecius excutere veternum illum, quo ſomniat, immortalia corpora in illo beato ſeculo futura talia, quae ex carne, ſanguine & oſſibus conſtant, quo vix aliquid abſurdius & Chriſti religione indignius cogitari poteſt.* In exam. 157. error. err. 103. p. 29. *Poſt reſurrectionem futuri erimus ſimiles Deo in natura etiam quoad corpora.* Error. 15. *corpora immortalia ſtomachos non habitura* adſerit. Contra diſp. VII. poſt D. Frantz. p. 415. *Stante eo, quod corpora noſtra futura ſint glorioſa, impoſſibile eſt, corpora talia olim exſtitura, quae carnem & ſanguinem habeant, toto enim genere differunt caro & ſanguis & ſpiritus.* Reſp. 1) Non quaeritur, quomodo verba ſymboli: *credo reſurrectionem carnis;* intelligi vel potius detorqueri *poſſint*, ſed quomodo iuxta fidei analogiam in perſpicuis ſcripturae locis propoſitam intelligi *debeant*. 2) Si illud ipſum iterum futurum, quod olim caro fuit, utique ſubſtantiae ratione idem numero corpus reſurget. Aut enim ratione ſubſtantiae, aut ratione qualitatum id iterum futurum, quod olim caro fuit. Non ratione qualitatum, ut conſtat. Ergo ratione ſubſtantiae. 3) Confundit haereticus diſtinctas quaeſtiones. Alia enim quaeſtio eſt, an ſubſtantiae ratione eadem ſint futura corpora reſuſcitata, & viciſſim alia quaeſtio eſt, an qualitatum ratione eadem ſint futura. Ad priorem adfirmate, ad poſteriorem negate reſpondemus. 4) Proinde quando apoſtolus dicit, *Deum reſuſcitaturum mortalia noſtra corpora*, non ratione qualitatis, videlicet mortalitatis, ſed ratione ſubſtantiae eadem corpora reſuſcitanda docet, ut ſit ſenſus, eadem illa corpora, quae in hac vita ſunt mortalia & corruptibilia, reſuſcitanda eſſe in die noviſſimo, ſed immortalia & incorruptibilia. Nequaquam igitur mutandum eſt *quod* in *quatenus*, nec confundenda ȣσια corporum & eiusdem ποιοτητες. Reſuſcitabit Deus corpora noſtra mortalia, non autem quatenus mortalia, ſive ſub iisdem qualitatibus. 5) Nequaquam vero, quod de accidente, videlicet mortalitate diximus, ad ſubſtantiam, videlicet ad carnem adplicari debet, quaſi verba ſymboli: *credo reſurrectionem carnis*, eodem modo exponi debeant, credo reſuſcitationem eius, quod in hac vita fuit caro, quia το mortale eſſe pertinet ad ποιοτητας, quae mutabuntur, το carnem habere ad ȣσιαν, quae eadem erit. 6) Si το φθαρτον τȣτο induiturum eſt αφθαρσιαν, ſi το θνητον τȣτο induiturum eſt αθανασιαν, ut diſertis verbis apoſtolus adſerit, utique etiam illud ipſum corpus, quod in hac vita eſt corruptibile & mortale, reſurget incorruptibile & immortale. Ruffinus in expoſ. ſymb. p. 387. *Hoc, quod nunc corruptibile corpus eſt, reſurrectionis gratia incorruptibile erit, & quod nunc mortale eſt, immortalitatis virtutibus induetur &c. non natura carnis abiecta ſed conditione eius & qualitate mutata.* Quemadmodum idem homo manet, quando exuta veſte detrita novam induit: ſic idem corpus manebit, quod exuta φθορα induet αφθαρσιαν. Non ipſum το φθαρτον, ſed την φθοραν exuendam & illius loco αφθαρσιαν induendam eſſe apoſtolus docet. 7) Quod Smalcius dicit, *apoſtolum per vocem induendi non intelligere retentionem corruptibilis & adeptionem praeterea incorruptibilis, ſed loco corruptibilis ſubſtitutionem incorruptibilis*, ambigue dicitur, vel enim

nim de ſubſtantia corporis loquitur, vel de eiusdem qualitatibus. Priori ſenſu negamus, quod a Smalcio adfirmatur, videlicet ſubſtantiæ corporis corruptibilis abolitæ ſubſtituendam fore aliam ſubſtantiam corporis incorruptibilis; poſteriori autem ſenſu concedimus, qua ratione ſtylus ſic fuiſſet informandus, apoſtolum per vocem *induendi* non intelligere retentionem της φθορας corruptionis & *corruptibilitatis* ac adeptionem præterea αφθαρτιας & incorruptibilitatis, ſed loco φθορας & corruptibilitatis ſubſtitutionem αφθαρσιας & incorruptibilitatis, quod ταιν αμφοιν amplectimur. 8) *Abſorptionem* non refert apoſtolus ad ipſam corporis corruptibilis ſubſtantiam, ſed ad eiusdem qualitatem, ad φθοραν ſcilicet και θανατον, ad corruptibilitatem & mortalitatem, *tunc*, inquit, *fiet ſermo, qui ſcriptus eſt, abſorpta eſt mors in victoria, id eſt, victorioſe ac glorioſe*, ut in ſempiternum devicta & proſtrata iaceat, nec amplius in beatos dominari poſſit.

§. LXXIII. XII) *Vorſtius* Photinianizans in tract. de Deo p. 200. *In futuro ſeculo non amplius caro & ſanguis erimus, ſed ισαγγελοι & ſpirituales.* In diatrib. epiſt. p. 169. *Ingens mutatio olim futura eſt. Non enim tales erimus in reſurrectione, quales hic ſumus, ut de carne & oſſibus, cuiusmodi quidem nunc habemus, intempeſtiva quaeſtio ſit.* Vid. Sladum in addend. I. diſcept. contra Vorſtium p. 74. XIII) *Weigelius* Suencfeldianus & enthuſiaſta in tract. de loco mundi cap. 22. p. 74. ſic diſſerit: *der Leib aus Adam iſt nicht der Menſch, er iſt aus dem* limo terræ *tödtlich, ſterblich, der innere Leib aus dem Munde Gottes iſt der Menſch, der muß durch die neue Geburt vom Heiligen Geiſt* incarniret, *ein neu Fleiſch gen Himmel bringen, denn ſo unſere Leiber im Himmel ſollen grobe euſſerliche Adamiſche Knochen Gliedmaſſen haben aus dem* limo terræ, *ſo wär es wider den Glauben und wider die heilige Schrift.* Et paulo poſt: *das Fleiſch Adä wird erweket zum Gericht in guten und böſen Menſchen. Wir müſſen alle im tödtlichen Adamiſchen Fleiſch für Gericht mit guter Vernunft und Sinnen, aber nach gehaltenem Gericht fället dieſer Adamiſche Leib abe, und allein der neue himmliſche Leib kommet mit Chriſto in ſein Reich, an den Verdammten bleibet auch der Adamiſche Leib nicht, er fället abe, vergehet mit den Elementen und mit ihren ewigen Leibern werden ſie geworffen in den feurigen Pful &c.* XIV) *Methiſtae* Ezechielis Methi adſeclæ Anabaptiſtarum, Suencfeldianorum & enthuſiaſtarum ſoboles itidem negant idem numero & ſubſtantia corpus ex mortuis reſurrecturum. XV) *Schegkius* in antiſimonio ſect. IX. pag. 420. *Si proprietates corporis glorioſi aliae ſunt, etiam ſubiectum nempe ſubſtantia corporis glorioſi alia erit.* Et poſtea diſtinguit inter *ſubſtantiam hominis reſurgentis*, & inter *ſubſtantiam corporis, hominemque eumdem, non autem idem corpus fore* concludit, cum quo conſentit illud Alber. in orat. de reſurrect. ubi diſputat, *ex quatuor elementis tanquam ex nova materia conflatos homines reſurrecturos, ut ſit identitas non in humani corporis materia, ſed tantum in eius forma, id eſt, anima ſit exſtitura, atque ideo idem numero homo propter formam, id eſt, animam reſurrecturus dicatur.* (Atqui 1) Si *idem homo* reſurget, utique etiam *idem corpus*, quia partes eſſentiales hominis ſunt anima & corpus. 2) Si identitas animæ requiritur ad identitatem hominis, utique etiam identitas corporis, quia ſola anima non eſt homo, ſed anima corpori unita. 3) Si eadem numero corpora reſurgent, utique aliam eſſentiam non habebunt,

quia

quia unitas numeralis præſupponit unitatem eſſentialem. 4) Ex mutatione proprietatum non poteſt inferri mutatio ipſius ſubiecti, quia aliud eſt ſubſtantiæ alteratio, aliud vero abolitio, ac poteſt una eademque ſubſtantia ſine ſui abolitione ac eſſentiali mutatione diverſa recipere accidentia. Sicut ratione ſubſtantiæ non fuit aliud corpus in Adamo, quod ante lapſum erat immortale, poſt lapſum mortale, ſic non erit aliud corpus noſtrum, quod in hac vita eſt mortale, poſt reſurrectionem immortale.) Idem Schegkius d. l. *corpora glorioſa materiae expertia fore* ſtatuit, *cum futura ſint immutabilia*. (Atqui 1) veritas corporis requirit etiam veritatem materiæ, cum *corpus ſine materia facere ſit inſomnium ſine ſomno ſtatuere*. Scaliger exerc. CCCLIX. ſect. 11. 2) Si corpora reſuſcitata futura eſſent *αυλα*, nec beatorum corpora cœleſtem gloriam, nec damnatorum ignis infernalis pœnam perciperent. 3) Corpora materiata & materiæ expertia *ᴕσια* ac ſpecie differunt, iam vero ſcriptura docet, eadem numero & ſubſtantia corpora eſſe reſurrectura. 4) Sicut in corpore primi hominis fuit materia abſque proclivitate ad corruptionem, ac ſicut in Chriſti corpore poſt reſurrectionem fuit materia abſque *δυναμει αντιφασεως*, ita quoque beatorum corpora in futuro ſeculo erunt materiata, omnis tamen corruptionis & proclivitatis ad corruptionem expertia, quia *δυναμις αντιφασεως* non eſt ipſa materiæ eſſentia, quæ manebit, ſed qualitas, quæ abolebitur. Confer Meiſnerum part. I. ſobr. phil. ſect. 3. cap. 2. q. 1. & 2.) XVI) *Goclenius*, philoſophus Marpurgenſis, in colleg. philoſoph. theol. diſp. XXV. f. 222. contendit, quod *in corpore mortuo adhuc vitalis quaedam vis remaneat, ex qua in αναϐιωσει Deus novum & ſpirituale corpus ſit producturus*, quam opinionem peculiari ſcripto refellit Weberus, amicus noſter honorandus. Conformis eſt hæc opinio Origenis ſomnio, quod in lib. *περι αρχων* proponit. *In ſeminibus rerum* (inquit) *inſita eſt ratio quaedam & vis a Deo, ut ad ſe trahat omnem futuram materiam & corpulentam ſubſtantiam rerum, quae inde proveniunt, nec tamen in ſemine arboris videntur fructus, flores, folia, rami, cortex, truncus, cum alioquin in illo ratio & vis horum omnium exiſtat: ſic ſe rem habere dicit in cineribus & reſidua corporum noſtrorum materia, ac vim illam vocat απινθηριςμον και αντεριον*, vel ut Eraſmus in ſcholiis ad Hieronymum emendavit, *σωτηριον*, quod eſt *conſervatorium vel ſeminarium mortuorum*, id autem *tradit iudicii extremi tempore germinaturum & pullulaturum humana corpora, ſed non carnes, oſſa & ſanguinem, ne in cœlis opus habeamus cibo, potu, nuptiis, tonſoribus &c.*

§. LXXIV. Argumenta adverſariorum potiora hæc ſunt: I) Ex *oraculo ſalvatoris*, Matth. XXII. 30. Luc. XX. 36. *filii reſurrectionis erunt ισαγγελοι και ως αγγελοι. Ergo in angelicam naturam convertentur.* Reſp. 1) Similitudo non eſt identitas, *ομοιοτης και ισοτης* non eſt ſtatim *ταυτοτης*. 2) Invertimus igitur argumentum. Beati erunt *ſimiles* vel æquales angelis. Ergo non erunt angeli. Quod in alterius ſubſtantiam commutatur, deſinit illi eſſe *ſimile*, ac fit *idem*, ſimilitudo enim ad minimum eſt inter duo. Sic aquam in vinum converſam nemo poteſt dicere vino ſimilem, quia deſiit eſſe aqua. 3) Beati erunt *ισαγγελοι* non per *eſſentiam naturae*, ſed per *convenientiam qualitatum & gloriae*, unde non di-

Argumenta adverſariorum I) ex Matth. XXII. 30.

cun-

cuntur αγγελοι, ſed futuri ως αγγελοι. 4) Idem colligitur ex ſcopo. Diſputat Chriſtus contra Sadducæos corporum reſurrectionem ex mulieris ſeptemviræ exemplo abſurditatem rationis involvente oppugnantes, ac negat corpora reſuſcitatorum per generationem multiplicanda & propaganda, cum beati futuri ſint ισαγγελοι immortales, incorruptibiles & ingenerabiles. 5) Huc referenda dicta veterum. Tertullianus lib. de reſurrect. carnis p. 347. *Erunt tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, utique nec ulli ſimili neceſſitati ſuccidendo corporalis conditionis. Quia & angeli aliquando tanquam homines fuerunt edendo & bibendo & pedes lavacro purgando. Humanam enim induerant ſuperficiem, ſalva intus ſubſtantia propria. Igitur ſi angeli facti tanquam homines in eadem ſubſtantia ſpiritus, carnalem tractationem ſuſceperunt, cur non & homines facti tanquam angeli in eadem ſubſtantia carnis ſpiritualem ſubeant diſpoſitionem, non magis ſolennibus carnis obnoxii ſub angelico indumento quam angeli tunc ſolennibus ſpirituum ſub humano. Nec ideo non permanſuri in carne, quia non & in ſolennibus carnis, cum nec angeli ideo non in ſpiritu permanſerint, quia non & in ſolennibus ſpiritus. Denique non dixit, erunt angeli, ut homines negaret, ſed tanquam angeli, ut homines conſervaret. Non abſtulit ſubſtantiam, cui ſimilitudinem attribuit.* Methodius apud Epiphanium lib. II. tom. I. adv. hæreſ. p. 183. *Chriſtus non dixit, erunt angeli ſed ſicut angeli, nempe gloria quidem & honore, velut ſcriptum eſt, coronati, verum paululum ab angelis evariantes & propemodum ut angeli. Quemadmodum ſi quis dixiſſet, ubi bona aeris conſtitutio eſt & tranquillitas noctis & omnia aetherea lunae luce ornata, luna lucet velut ſol, non omnino ſole carentem lunam eſſe, ipſum teſtari diceremus, ſed ſicut ſolem. Quemadmodum & quod non eſt aurum, prope autem eſt, ut ſit aurum, ſicut aurum dicitur, & non aurum. Si vero eſſet aurum, non diceretur velut aurum, ſed aurum. Quando vero non eſt aurum, ſed propemodum eſt aurum, & imaginetur quis aurum, velut aurum dicitur. Ita etiam velut angelos fore in reſurrectione, non hoc ipſum proferre audimus ipſum, ſanctos videlicet fore angelos, ſed prope ut ſint angeli &c.*

§. LXXV. II) Ex loco apoſtolico 1 Cor. XV. 50. *Caro & ſanguis non poſſidebunt regnum Dei. Ergo corpora reſuſcitata & glorificata non habebunt carnem & ſanguinem.* Reſp. 1) Apoſtolus in eodem capite eiusdem numero & ſubſtantia corporis reſuſcitationem perſpicue adſerit, ut ſuperius oſtendimus. 2) Non ergo de ipſa corporis ſubſtantia απλως in ſe conſiderata, ſed de adhærente carnis corruptione & eiusdem in hac vita conditione apoſtolus loquitur, quod ſcilicet corpus quatenus & quamdiu eſt animale, mortale, peccato corruptum, vitioſis inclinationibus obnoxium &c. non poſſit regnum Dei hereditare, ſed neceſſarium ſit, ut qualitatum, non autem ſubſtantiæ ratione mutetur. 3) Hanc interpretationem probat connexio textus apoſtolici v. 49. inquit: *Sicut portavimus imaginem terreni*, (Adami ſcilicet in hac vita) *ſic portabimus imaginem cæleſtis*, (Chriſti ſcilicet in futura vita) v. 50. ſubiungit, οτι *quia caro & ſanguis non poſſidebunt regnum Dei*, id eſt, ideo dico nos geſtaturos imaginem cœleſtis, quia caro & ſanguis ſive corpus animale & mortale, quatenus adhuc tale, non poteſt regnum Dei poſſidere. Probat επεξηγησις immediate ſubiecta, *neque corruptio*, inquit, *hære-*

II) ex 1 Cor. XV. 50.

re-

reditabit incorruptelam, id eſt, caro & ſanguis corruptibilis, quatenus ſcilicet talis, & corpus corruptibile, quatenus tale, non poſſidebit regnum cœlorum. Probat illatio v. 53. ſubiuncta, *quia caro & ſanguis* corruptibilis, quatenus & quamdiu eſt talis, *non poteſt regnum Dei poſſidere*, ideo *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem & mortale hoc induere immortalitatem*, ubi vides notanter diſtinguere apoſtolum inter φθοραν και φθαρτον inter *corruptionem & corruptibilitatem* tanquam abſtractum & concretum, adiunctum & ſubiectum, caro ſublata corruptione poſſidebit regnum Dei; corruptio autem exſulabit, manente carnis ſubſtantia, omnis mortalitatis & corruptibilitatis conditio ceſſabit abolita. Probat oppoſitio præmiſſa v. 43. *Caro & ſanguis ſive corpus ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione.* v. 43. *Seminatur in ignobilitate, ſurget in gloria, ſeminatur in infirmitate, ſurget in virtute.* v. 44. *Seminatur corpus animale, ſurget ſpirituale;* utique ergo idem corpus, quod in hac vita eſt corruptibile, ignobile, infirmum, animale, in reſurrectione erit incorruptibile, glorioſum, virtute præditum & ſpirituale. Probat denique fidei analogia. Ut enim corrupta noſtra natura non poteſt regnum cœlorum conſequi, niſi regeneretur ac renovetur per Spiritum ſanctum, Ioh. III. 5. ſic corpora noſtra non poſſunt regni cœleſtis fieri participia, niſi prius φθοραν & corruptibilitatem exuerint, ac proinde non *ſubſtantiae* ſed *culpae* nomine caro & ſanguis a regno Dei arcentur. 4) Qua de re ſic loquuntur pii veteres in dicti huius apoſtolici explicatione: Irenæus lib. V. cap. 12. p. 326. *Quotquot id, quod ſalvat & format in vitam, non habent, hi conſequenter erunt & vocabuntur caro & ſanguis, quippe qui non habent Spiritum Dei in ſe &c.* p. 327. *Caro ſine Spiritu Dei mortua eſt non habens vitam, regnum Dei poſſidere non poteſt, ſanguis irrationalis velut aqua effuſa in terram, & propter hoc ait: qualis terrenus, tales & terreni. Ubi autem Spiritus Patris, ibi homo vivens, ſanguis rationalis ad ultionem a Deo cuſtoditus, caro a Spiritu obſeſſa oblita quidem ſui, qualitatem autem Spiritus adſumens conformis facta eſt verbo Dei &c. Sicut ſponſa adſumere ſponſum non poteſt, adſumi autem a ſponſo poteſt, cum venerit & acceperit eam ſponſus, ſic & caro haec ſecundum ſeipſam, id eſt, ſola regnum Dei hereditate poſſidere non poteſt, hereditate autem poſſideri in regno Dei a Spiritu poteſt.* p. 328. *Nolite errare, quoniam niſi verbum Dei inhabitaverit & Spiritus Patris fuerit in vobis, vane autem & prout evenit, converſati fueritis, quaſi tantum caro & ſanguis exiſtentes regnum Dei poſſidere non poteritis &c.* Tertullianus lib. de reſurr. *Caro & ſanguis nomine culpae, non ſubſtantiae arcentur a regno Dei.* Ambroſius in comm. 1 Cor. XV. *Frequenter ſcriptura carnem pro operibus nominat carnis, ut ibi: vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu. Aliter caro, ſicut eſt, regnum Dei non poſſidebit, niſi immortalitate veſtita.* Auguſtinus cont. adv. legis & proph. lib. III. cap. 6. *Paulus aut carnis & ſanguinis nomine corruptionem carnis ſignificavit, quae in reſurrectione non erit: aut carnem & ſanguinem ad omnes illecebras ſecularium voluptatum carni & ſanguini deditas retulit, quibus regnum Dei non poſſidetur.* In ench. cap. 91. *Quantum attinet ad corruptionem & ad vitia, quibus caro adverſus animam concupiſcit, tunc non erit caro, quantum ad ſubſtantiam, etiam tunc erit caro.* Gregorius libr. XIV. mor. cap. 29. *In ſacro eloquio aliter caro dicitur iuxta naturam, atque aliter iuxta culpam vel corruptionem. Caro quippe iuxta naturam ſicut*

ut

ut ſcriptum eſt: hoc nunc os ex oſſibus meis & caro de carne mea, Gen. II. *Verbum caro factum eſt*, Ioh. I. *Caro vero iuxta culpam ſicut ſcriptum eſt: non permanebit Spiritus meus in hominibus iſtis, quia caro ſunt*, Gen. VI. *Vos in carne non eſtis, ſed in Spiritu*, Gal. IV. *Neque enim in carne non erant, quibus epiſtolas transmittebat, ſed quia paſſiones carnalium deſideriorum vicerant, iam liberi per virtutem Spiritus in carne non erant. Quod ergo Paulus apoſtolus dicit: quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt; carnem vult ſecundum culpam intelligi, non carnem ſecundum naturam, unde & mox, quia carnem ſecundum culpam diceret, oſtendit ſubdens: neque corruptio incorruptelam poſſidebit. In illa ergo cæleſtis regni gloria caro ſecundum naturam erit, ſed ſecundum paſſionum deſideria non erit, quia devicto mortis aculeo in aeterna incorruptione regnabit.* Bonaventura lib. IV. ſent. diſt. 42. *Loquitur apoſtolus de carne & ſanguine non quantum ad ſubſtantiam, quia ſecundum ſubſtantiam caro & ſanguis iuſtorum hominum perpetuo in regno manebunt poſt reſurrectionem, ſed loquitur quantum ad concupiſcentiae corruptionem, ut intelligitur, quod qui carnaliter vel ſecundum concupiſcentiam carnis & ſanguinis vivunt, regnum Dei poſſidere non poterunt.* 5) Fruſtra Oſtorodus excipit, *ſcopum apoſtoli nequaquam eſſe, quod demonſtrare velit, qui & quales homines ſalvandi ſint, ſed qualia corpora chriſtiani ſint habituri, tum illi, qui ex mortuis reſurrecturi ſunt, tum illi, qui immutabuntur;* utrumque enim in hoc capite tractat apoſtolus, tum τo oτι, quod ſcilicet vere & certo pii ſint reſurrecturi, tum τo πως, in qualibus corporibus reſurrecturi & in cœleſtem gloriam recipiendi ſint, videlicet in corporibus non animalibus, ſed ſpiritualibus, non peccato & corruptioni obnoxiis, ſed glorificatis & immortalibus, ut ſeries totius capitis ſole clarius demonſtrat. Oſtorodi exceptio proprie oppoſita eſt Irenæi Ambroſii & Theophylacti interpretationi, qua per carnem intelligunt *opera carnis, quae facientes regnum Dei non poſſidebunt*, Gal. V. 21. non autem noſtræ, qua per carnem & ſanguinem intelligitur corpus animale, mortale & corruptibile, quale fuit Adami poſt lapſum, & quale geſtamus in hac vita, tale enim corpus non habebimus in vita altera, ſed ſpirituale, immortale & incorruptibile. 6) Regeris, *apoſtolum ſibi invicem opponere imaginem terreni, quam geſtamus in hac vita, & imaginem cæleſtis, quam geſtaturi ſimus in vita altera, ex quo conſequatur, corpora noſtra in vita aeterna non fore terrenae ſubſtantiae.* Reſp. ſicut Chriſtus dicitur *cæleſtis* non ratione *ſubſtantiae*, quaſi e cœlo cœleſte corpus attulerit, ac per b. virginem inſtar aquæ per canalem tranſierit, ſed tum ratione *originis*, quia ſupra naturæ ordinem cœleſti virtute Spiritus ſancti ex virgine natus & conceptus eſt, ut Hilarius lib. I. de Trinit. & Auguſtinus ad Oroſ. q. 4. explicant, tum præcipue ratione *qualitatum*, quia eſt glorioſus & incorruptibilis, ut ſunt corpora cœleſtia, & quia cœleſtem vitam duxit, ſemperque fuit impeccabilis, ut Tertullianus de car. Chriſti cap. 8. & Beda in comm. exponunt; ſic Adam dicitur *terrenus* non proprie ratione *ſubſtantiae*, ſed tum ratione *originis*, quia ex terra factus eſt, tum ratione *qualitatum*, quia ex peccato mortalitatem & alias qualitates corporis terreni, animalis, mortalis & corruptibilis contraxit, Auguſtinus lib. XIII. de civ. Dei cap. 23. agit enim apoſtolus de qualitatibus corporum ad vitam æternam reſuſcitatorum, ut ſeries textus oſtendit, ac Chriſti corpus glorioſum ut exemplar iſtarum qualitatum pro-

proponit, quo ſenſu ac reſpectu Chriſtum vocat cœleſtem.

III) ex 1 Cor. XV. 36.

§. LXXVI. III) Ex *ſimilitudine apoſtolica* 1 Cor. XV. 36. *Quod ſeminas non vivificatur, niſi prius moriatur*, v. 37. *& quod ſeminas, non corpus, quod futurum eſt, ſeminas, ſed nudum granum, puta tritici, aut alicuius caeterorum*, v. 38. *Deus autem dat illi corpus ſicut voluit, & unicuique ſeminum proprium corpus. Ergo alia corpora reſurgent, quam quae fuerunt inſtar ſeminis cuiusdam terrae mandata.* Reſp. 1) Similitudines quæcunque non ſunt extendendæ ultra tertium, cuius reſpectu inſtituitur collatio. Chriſtus ad iudicium ſe venturum dicit *inſtar furis*, Matth. XXIV. 43. Luc. XII. 39. Apoc. XVI. 15. quo ſimili etiam apoſtolus utitur, 1 Theſ. V. 2. Sed hoc non eſt extendendum ultra comparationis tertium, quod eſt repentinus & improviſus adventus. 2) Idem iudicium eſto de hac apoſtolica ſimilitudine, quæ in hiſce potiſſimum conſiſtit membris: Sicut ſemina in terram proiecta prius computreſcunt, antequam progerminent: ſic corpora noſtra in terræ pulvere prius computreſcere & in cinerem redigi oportet, antequam ad vitam reſuſcitentur. Ioh. XII. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet, ſi autem mortuum fuerit, multum fructum adfert.* Sicut ſemina in terram proiecta divina virtute efficaciter operante e terra iterum progerminant; ſic corpora noſtra ex terræ pulvere divina virtute ſunt reſuſcitanda. Sicut ſemen ſurgit mutata qualitate, ariditate ſcilicet in viriditatem amœniſſimam; ſic corpora noſtra depoſita mortalitate & corruptibilitate reſurgent immortalia ac incorruptibilia, quippe glorioſo Chriſti corpori conformia. *Quemadmodum nudum granum ſeritur ſine folliculi veſte, ſine fundamento ſpicae, ſine munimento ariſtae, ſine ſuperbia culmi, exſurgit autem copia fœneratum, compagine aedificatum, ordine ſtructum, cultu munitum & uſque quaque veſtitum, atque iſtud eſt corpus, quod illi Deus dat longe quidem praeſtantius, quam ſatum fuit; ſic etiam mortuis & putrefactis hominibus multo ornatiora corpora Deus daturus eſt, eadem ſcilicet ſubſtantia, ſed qualitate & conditione longe diverſa & praeſtantiora.* 3) Si abſolute ac ſimpliciter hanc ſimilitudinem accipere, eamque ultra comparationis tertium extendere velimus, multa abſurda ex ea poſſemus colligere, quia collatio oſtendit, ut in aliis ſimilitudinibus, ita quoque in hac ipſa multa occurrere diſſimilia. Seminis vivificatio eſt opus naturæ, id eſt, ordinariæ Dei potentiæ, ſed mortuorum reſuſcitatio eſt ſupernaturale & extraordinarium divinæ potentiæ opus. Seminum vivificatio quotannis contingit, ſed mortuorum reſuſcitatio ſemel tantum in die noviſſimo ſequetur. Seminum vivificatio fit per cauſas mediatas, requirit calorem ſolis & pluvias tempeſtivas, ſed mortuorum reſuſcitatio eſt immediatum & proprium divinæ potentiæ opus. Semina poſt ſectionem aut uſtionem non germinant, ſed omni ex parte intereunt, at reſurgent etiam illi martyres, qui fruſtatim diſſecti aut combuſti, ut ex Iuſtino in qq. & reſponſ. ad orth. q. 111. p. 360. ſuperius monuimus. Semen non idem numero, ſed ſpecie ſurgit, at corpora noſtra eadem numero ſuſcitabuntur. Unum ſemen, ſive unum granum multa producit, ſed ex uno corpore non reſurgent multa, ſed illud ipſum corpus, quod cecidit, reſurget. Grana ex ſemine pronata ſunt corruptibilia, ſed corpora reſurgent incorrupti-

ruptibilia. 4) Confert Chriſtus ſuum corpus cum grano tritici, quod in terram coniicitur & putreſcit, antequam ſurgit, Ioh. XII. 24. nec tamen corpus Chriſti putrefactum eſt, nec aliud, ſed illud ipſum e mortuis eſt reſuſcitatum. Ex ſimilitudine ergo ſeminis nequaquam ſubſtantiæ diverſitas, ſed duntaxat diverſa corporum qualitas inferri poteſt. 5) Ex verbis igitur apoſtolicis: *non corpus, quod futurum eſt, ſeminas, ſed nudum granum*; non debet inferri: ergo non idem numero corpus, quod ſeminatur, reſurget, ſed hoc tantum ſequitur: Ergo non tale corpus, quale ſeminatur, reſurgit. Duobus enim modis poteſt accipi ταυτο idem, vel ratione *eſſentiae*, vel ratione *qualitatum*. Granum & culmus, qui ex grano naſcitur, ſunt ſpecie idem, qua ex materia & forma ut ſubſtantialibus grani partibus, quæ manent, culmus naſcitur, nec grano fabæ tritici corpus adſtruitur, ſed eadem natura & forma ſementi retinetur & ſubſtantia in eadem natura ſervatur. Non autem idem ſunt granum & culmus ratione accidentium, quæ alia ſunt in culmo, quam in grano. Chryſoſtomus hom. XLI. in priorem ad Corinthios: *ſpica eadem eſt, & non eadem. Eadem iam haec, quia ſubſtantia eadem, non eadem, quia melior.* Gregorius libr. XIV. moral. cap. 29. *Grano ſeminis non deeſt, quod erat; ſed adeſt, quod non erat.* Confer Cramerum de ſpirit. corporis glorificati myſterio cap. p. 33.

IV) Ex 1 Cor. XV. 51.

§. LXXVII. IV) Ex 1. Corinth. XV. 51. *Non omnes quidem obdormiemus, omnes autem* αλλαγησομεθα, *immutabimur. Iam vero quod immutatur, ſubſtantiam amittit & tranſit in alienam, ut cum ex aqua fit vinum, aqua dicitur mutari in vinum. Ergo etiam ſubſtantiae, non autem qualitatis duntaxat mutatio fiet in corporibus reſuſcitatis.* Reſp. 1) Mutatio duplex eſt, *eſſentialis* & *accidentalis*, a genere igitur indeterminato ad ſpeciem determinatam non poteſt argumentum formari adfirmativum. 2) Qualem αλλαγγην apoſtolus intelligat, ibidem diſerte exponit per vocabulum *induitionis*, v. 53. ac Phil. III. 21. per verbum μετασχηματιζειν, quo σχημα duntaxat non autem ουσιαν abolendum innuit. Tertullianus lib. de reſurrect. cap. 55. *Diſcernenda eſt demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio eſt. Periiſſe enim eſt in totum non eſſe, quod fuerit. Mutatum eſſe aliter eſſe eſt. Porro dum aliter eſt, id ipſum poteſt eſſe. Habet enim eſſe, quod non perit. Mutationem enim paſſum eſt non perditionem.* 3) Verbum illud, quo apoſtolus hoc loco utitur, quidam deducunt ab αλλος & αγειν, ut mutatio ſecundum locum proprie ſignificetur. Lutherus in comment. h. l. *Graecum verbum* αλλαγησομεθα, *quo Paulus hoc loco utitur, peculiariter ita mutari dicitur, ut cum rem de loco in alium transponimus. Exempli gratia, cum aliquid ex aqua in continentem transferimus, aut e terra in aerem: ita quoque in illo die in monumento oculi alio in loco & alia forma inveniemur, qui illa ipſa hora ante aut domi aut in campo fuimus, ac ſubito aut a menſa aut e lecto aut e labore, ſicuti ibimus, ſtabimus aut ſedebimus aut iacebimus, hinc auferemur. Itaque in monumento oculi mortui iuxta ac vivi & in totum immutati erimus & ſupra in nubibus volaturi. Eiusmodi mutationem hic Paulus innuit, quamquam haec quoque alteram mutationem qualitatis comprehendit, de qua ſupra egit, qua corpus illuſtratur.*

V) Ex ratiocinatione.

§. LXXVIII. V) Ex ratiocinatione. *Diverſarum*

operationum, cuiusmodi ſunt generatio ac reparatio, diverſi ſunt termini ſecundum ſubſtantiam, ac proinde aliud corpus eſt, quod primo generatur, aliud quod in reſurrectione poſtmodum reparatur. Cum ſignum in cera imprimitur & rurſus confunditur, non manet eadem forma, ac proinde non poteſt dici idem numero ſigillum, ſi rurſus in eadem cera imprimatur. Reſp. 1) Ratiocinationes philoſophicæ non poſſunt nec debent opponi articulis fidei ex clara ſcripturæ litera demonſtratis. 2) Operatio agentis infiniti & omnipotentis perperam exigitur ad normam agentium finitorum naturaliter & ſecundum communem ordinem operantium. 3) Diverſitas cauſarum non infert diverſitatem ipſius producti. 4) In reſuſcitatione nec nova anima nec corpus novum formantur, ſed anima priſtina ſine corruptione immortalis permanens corpori priſtino ex terræ pulvere reformato iterum unitur. 5) Quamvis interrumpatur τὸ εἶναι compoſiti reſpectu mutationis, quæ alia eſt in corpore primum generato & poſtmodum in reſurrectione reparato, non tamen interrumpitur ſecundum ſe vel reſpectu principiorum eſſentialium, quæ eadem permanent, ex diſtinctione ergo mutationum non poteſt inferri diſtinctio terminorum ſecundum ſubſtantiam. 6) Cum alia adquiritur forma, eſt quidem mutatio alia; non autem vice verſa, ubi alia eſt mutatio, ibi neceſſe eſt eſſe aliam formam, cum eadem forma diverſis mutationibus adquiri poſſit, ſicut idem πȣ diverſis motibus localibus recto & circulari adquiri poteſt. 7) Si veſtimentum aliquod prius diſſutum iterum conſuatur, fit idem numero veſtimentum non aliud, aut ſi horologii rotulæ diſſolvantur, ac eædem purgatis ſordibus rurſus compingantur, non eſt aliud, ſed idem numero horologium; ſic eadem numero erit humani corporis eſſentia, quod diſſolutum a Deo iterum componetur, ac remotis infirmitatibus e pulvere ſuſcitabitur. 8) Diſpar eſt ratio ſigni ceræ impreſſi, quod eſt *forma accidentalis*, & animæ humanæ, quæ eſt *forma hominis eſſentialis*. Signum ceræ impreſſum, cum ſit forma accidentalis extra ſuum ſubiectum non ſubſiſtens, ideo ſi confundatur, prorſus interit, ac proinde quando in eadem cera imprimitur, non eſt idem numero ſignum: ſed anima rationalis eſt forma eſſentialis per ſe etiam extra corporis domicilium ſubſiſtens, proinde quando corpori e terra reſuſcitato divina virtute iterum coniungitur, idem numero compoſitum efficit. 9) Etſi non poteſt dici idem numero ſigillum, ſi rurſus in eadem cera imprimatur, manet tamen eadem cera: ſic etſi confunditur figura ſubſtantialis corporis humani in ſepulcro, quia tamen eadem materia cum proprietatibus individuantibus divina virtute reſtituetur, idem numero corpus reſuſcitatum iri recte ſtatuitur.

§. LXXIX. VI) Eodem fere modo reſpondendum ad ſimilem ratiocinationem: *quaecunque differunt ſpecie, non conveniunt numero. Corpus mortuum & corpus vivum differunt ſpecie, quia vivum & mortuum ſpecie differunt. Ergo non conveniunt numero, & per conſequens corpora reſuſcitata non ſunt eadem numero, quae defuncta.* Quidam reſpondent per diſtinctionem, *corpus hominis duobus modis conſiderari poſſe. Primo quatenus corpus eſt. Deinde quatenus eſt corpus humanum. Quatenus corpus eſt, conſideratur in ordine ad elementorum naturam, & eſt cadaver, & ſic dici poſſe ſpecie differre, ſicut cadaver & corpus vivum, a quo proxime factum eſt, differunt. Deinde conſiderari*

rari corpus in reſpectu ad animam ſuam tanquam formatum ad propriam ſuam formam, & hunc reſpectum inter animam & corpus eſſe cum mutuo quodam adpetitu & inclinatione, ut docet Bonaventura part. VII. breviloq. cap. 5. *in hoc reſpectu animam intueri, adpetere & deſiderare ſuum & non aliud corpus tanquam competens ſuum habitaculum & viciſſim corpori tanquam formato ineſſe vi creationis & inſpirationis divinae, cuius ſemel particeps factum eſt, adfectionem, per quam alienatur ab omnibus aliis animabus, ac retinere ſuum εἶναι humanitatis in ipſa animae eſſentia reſiduum & quaſi poſitum in ſequeſtro.* Quod ſi alicui dubium videatur, an corpori mortuo talis adfectio & velut adpetitus proprii corporis competat, ſimplicius reſpondere poterit, identitatem numericam inter corpns vivum & reſuſcitatum æſtimandam eſſe non reſpectu termini a quo propioris, qui eſt corpus mortuum, ſed remotioris, qui eſt corpus in hac vita adhuc vivum.

§. LXXX. VII) Quidam etiam urgent dictum 1 Cor. VI. 13. *Deus & ventrem & eſcas deſtruet. Ergo in reſurrectione ut ceſſabunt eſcae, ita quoque venter, & per conſequens corpora reſuſcitata nec ſtomachos nec ventres nec carnes habebunt.* Reſp. apoſtolus de ventre non ratione *ſubſtantiae*, ſed ratione *uſus* proprie agit, quod ſcilicet in morte venter ita deſtruatur, ut non amplius eſcis paſcatur, & quamquam in reſuſcitatione corporis homini reddendus ſit, non tamen amplius eſcis indigebit. Καταργηθήσεται igitur ἡ κοιλία tum in hac vita per mortem tum in altera vita ratione uſus cibi ac potus. VIII) Epiphanius contra Manichæos refert, quod Manes reſurrectionem corporis impugnarit ex dicto apoſtolico 1 Cor. V. 5. *Scio* (dicebat) *ſpiritum ſalvari abſque corpore. Hoc enim apoſtolus dicit: tradatur talis ſatanae in interitum carnis, ut ſpiritus ſalvetur in die Domini, hinc inferebat, non fore reſurrectionem corporum aut carnis.* Reſp. non poteſt hic locus opponi clariſſimis ſcripturæ dictis, quæ corporum reſurrectionem adſtruunt. Quidam igitur interitum carnis exponunt de corporis emaciatione, exhauſti ſcilicet per triſtitiam vitali ſucco, ſpiritus nomine intelligunt ipſam animam, cui κατ' ἐξοχὴν ſalus tribuatur, 1 Petr. I. 9. Quidam per carnis interitum adflictionem corporis a ſatana illatam intelligunt. Ambroſius lib. I. de pœnitent. cap. 12. tom. I. p. 160. *Sicut Dominus in animam ſancti Iob poteſtatem non dedit, ſed in carnem eius permiſit licentiam: ita & hic traditur ſatanae in interitum carnis, ut ſerpens terram eius lingeret, non noceret;* vide locum integrum ac ſequens cap. 13. Simplicius & phraſi ſcripturæ convenientius eſt, per *carnem* accipere hominem veterem, per *ſpiritum* vero novum, ut ſit ſenſus inceſtuoſum ideo fuiſſe excommunicatum, ut ex huiusmodi pœna, pudore, dolore, triſtitia & pœnitudine exorta, vetus homo ac caro, quæ ad peccatum eum ſolicitaverat & induxerat, dometur, crucifigatur ac interimatur, ut novus ac interior homo reviviſcat, & ad vitam æternam conſervetur. IX) Hieronymus in epiſt. ad Avitum refert, Origenem hoc argumento reſurrectionem carnis impugnaſſe: *e duobus alterum ſuſcipere cogimur, ut aut deſperemus ſimilitudinem Dei, ſi eadem ſemper ſumus corpora habituri, aut ſi beatitudo eiusdem cum Deo vitae promittimur, eadem, qua vivit Deus, alia nobis conditione utendum eſt.* Reſp. 1) Primus homo ad Dei imaginem & ſimilitudinem erat conditus, ac nihilominus verum habebat corpus. Ergo

Ergo corporis veritas & Dei ſimilitudo ſibi invicem non adverſantur. 2) Similitudo Dei, ad quam homo conditus, & ad quam in vita æterna reformabimur, non in ſubſtantia, ſed in qualitatibus quærenda. 3) *Chriſtus corpus noſtrum humile transfigurabit, ut reddatur conforme corpori ſuo glorioſo*, Phil. III. 21. ergo ſimilitudo Dei & Chriſti, ad quam in vita æterna transfigurabimur, præſupponit veritatem corporis, tantum abeſt, ut eam evertat. 4) Similitudinem illam noſtram cum Deo Iohannes collocat in Dei viſione, non autem in corporis abolitione & in ſpiritualem ſubſtantiam converſione, 1 Ioh. III. 2. *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum, ſicut eſt.*

Argumentum pro diverſitate materiae in corporibus reſuſcitatis.

§. LXXXI. Qui diverſitatem materiæ in corporibus reſuſcitatis agnoſcunt, hoc utuntur argumento: *materiae identitas ad numericam & eſſentialem unitatem nequaquam requiritur, ſed ſufficit, ſi eadem forma permaneat. Sic in augmentatione & adcretione nova materia adponitur, ac nihilominus idem numero ſubiectum manere cenſetur. Quamvis igitur ſtatuatur, futuram aliam corporis reſuſcitati materiam, tamen propter unam eamdemque animam idem homo reſurrecturus nihilominus creditur ac ſtatuitur.* Reſp. 1) Scriptura docet, non tantum eumdem hominem, ſed etiam idem numero corpus reſurrecturum eſſe, ut ſuperius oſtendimus. 2) Huic veritati in ſcripturis patefactæ non debent opponi probabiles diſſertationes philoſophicæ. 3) Alia eſt ratio reſurrectionis alia adcretionis. In adcretione materiæ novæ adſumtio fit ſucceſſive, nec materia prior tota abſumitur, ſed eidem nova per varias alterationes mutata adiungitur, unde numerica compoſiti unitas per adcretionem minime evertitur. Vide colleg. Conimbr. in comm. libr. I. de generat. & corrupt. cap. 4. quæſt. 1. Sed qui diverſitatem materiæ in corporibus reſuſcitatis adſerunt, omnem veteris materiæ ſubſtantiam interire, ac plane novam in momento eidem ſubſtitui adſerunt, quo pacto numerica identitas perſiſtere nequit. 4) Diſtinguendum igitur inter mutationem materiæ *eſſentialem* & *quantitativam*. In adcretione & alteratione phyſica materia mutatur, tantum quoad *quantitatem*, non autem quoad *eſſentiam*. At qui diverſitatem materiæ in reſuſcitatorum corporibus adſerunt, eſſentialem materiæ mutationem introducunt, & per conſequens identitatem numericam eiusdem labefactant. 5) Ad idem numero compoſitum requiritur non ſolum formæ ſed etiam materiæ identitas, cum non unum duntaxat ſed duo diſtincta ſint compoſiti principia eſſentialia, forma ſcilicet ac materia. Quare ſi hypotheſin de numerica identitate hominis reſuſcitandi tueri velimus, materiæ ſive corporis eſſentialem diverſitatem adſerere nequaquam poſſumus.

Erunt aliae corporis qualitates.

§. LXXXII. Quamvis vero, uti demonſtratum hactenus, *ſubſtantiae* ratione eadem corpora, quæ in hac vita geſſimus, in reſurrectione ſimus recepturi, *qualitates* tamen eorum aliæ ac diverſæ erunt, id quod apoſtolus 1 Cor. XV. 36. multis confirmat. Veteres dicunt, eadem fore corpora *ſubſtantia numerali*, diverſa vero *qualitate dotali*. Martialis in epiſt. ad Burdegal. cap. 8. *Non quidem evacuabitur veritas corporis, ſed non erit pondus & fragilitas corruptionis.* Auguſtinus libr. XIII. de

de civit. Dei, cap. 23. *Tunc non terrenus, ſed cœleſtis erit homo, non quia corpus, quod de terra factum eſt, non ipſum erit, ſed quia dono cœleſti iam tale erit, ut etiam cælo incolendo non amiſſa natura ſed mutata qualitate conveniat.* Sed illæ ipſæ corporum reſuſcitatorum qualitates, quarum ratione a corporibus animalibus in hac vita diſtinguuntur, adcurate ſunt diſtinguendæ. Quædam enim *communes* ſunt omnibus reſuſcitatis tam impiis quam piis, tam incredulis quam credentibus. Tales ſunt αφθαρσια και αθανασια, incorruptibilitas & immortalitas, quia enim impiorum animæ & corpora perdenda ſunt (non interimendo ſed cruciando) in gehenna, Matth. X. 28. quia vermis eos rodens *non morietur*, & ignis eos urens, *non exſtinguetur*, Eſa. LXVI. 24. Marc. IX. 44. 46. & 48. ideo corpora eorum itidem reſurgent incorruptibilia & immortalia, ab animabus nunquam ſeparanda, ſed ad æternos & nunquam deſituros cruciatus reſervanda. Ex quo etiam intelligitur αφθαρσιαν και αθανασιαν in corporibus impiorum longe diverſam eſſe ab αφθαρσια και αθανασια impiorum, tum ratione *adiunctarum reliquarum qualitatum* tum ratione *finis*. Ruffinus in expoſ. ſymb. p. 387. *Corpus, quod reſurget a mortuis, erit incorruptibile & immortale non ſolum iuſtorum, ſed etiam peccatorum. Iuſtorum quidem, ut ſemper poſſint permanere cum Chriſto, peccatorum vero, ut abſque internecione ſui debitas luant pœnas.* Pag. 388. *Dabitur & peccatoribus incorruptionis & immortalitatis de reſurrectione conditio, ut, ſicut iuſtis miniſtrat ad perpetuitatem gloriae, ita peccatoribus ad prolixitatem confuſionis & pœnae.* Quædam vero qualitates *propriae* ſunt ſolis piis ad vitam æternam reſuſcitatis, quas divus apoſtolus 1 Cor. XV. hoc recenſet ordine: *Seminatur in corruptione, reſurget ἐν αφθαρσια*, v. 43. *ſeminatur in ignominia, reſurget in gloria, ſeminatur in infirmitate, reſurget in potentia*, v. 44. *ſeminatur corpus animale, reſurget corpus ſpirituale*, v. 45. *ſicut portavimus imaginem terreni, ita portabimus etiam imaginem cœleſtis*, v. 49. ac Phil. III. 21. dicit, quod *Chriſtus corpus noſtrum humile conforme ſit redditurus corpori ſuo glorioſo ſecundum efficaciam, qua poteſt ſibi ſubiicere omnia;* ex quibus colligitur, corpora piorum ad vitam æternam reſuſcitatorum fore non ſolum incorruptibilia & immortalia, ſed etiam 1) *glorificata glorioſa*, quia inenarrabili decore, ſplendore & gloria adeoque divino lumine, claritate & fulgore velut pallio veſtientur; *fulgebunt ſicut ſol*, Matth. XIII. 43. *ſicut ſtellae firmamenti*, Dan. XII. 3. cuius tamen fulgoris & claritatis certi ac diſtincti erunt gradus, 1 Cor. XV. 41. Ruffinus in expoſ. ſymb. p. 386. *Quid difficile videbitur eos fulgorem ſolis habituros & ſiderum ac firmamenti huius ſplendore decorandos, quibus vel vita & converſatio angelorum Dei paratur in cœlis, vel confirmandi dicuntur ad gloriam corporis Chriſti.* 2) *Potentia*, quia a θνηταις δυσχερειαις & prioribus infirmitatibus, doloribus ac morbis, quibus in hac vita fuere ſubiecta, penitus erunt libera, ac proinde firma, valida, impaſſibilia, agilia, ſubtilia, quibus nec pondus nec gravitas obſiſtere poterunt, quo minus in occurſum Domini in aera rapiantur, 1 Theſſ. IV. 17. Ruffinus d. l. *Sacroſancta ſanctorum corpora in tantam gloriam reſurrectionis mutabuntur, ut in occurſum Domini ſuſpenſa nubibus & aere vectata rapiantur, cum ipſe apoſtolus exponens, quantum conferat Deus his, qui diligunt eum, dicat: qui transformabit corpus humilitatis noſtrae conforme corporis Filii claritatis ſuae. Nihil ergo abſurdum eſt, ſi ſanctorum corpora di-*

can-

cantur nubibus in aere ſuſtolli, *cum ad formam corporis Chriſti*, *quod in dextra Dei ſedet*, *dicantur eſſe reformanda.* Auguſtinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 6. *Aberit a corporibus noſtris omnis deformitas*, *omnis tarditas*, *omnis infirmitas*, *omnis corruptio.* 3) *Spiritualia*, non quidem ratione eſſentiæ, erunt enim non πνεύματα, ſed σώματα πνευματικὰ, ἰσάγγελοι erimus, non angeli, æquales, non iidem, Matth. XXII. 30. ſed ratione ſpiritualium qualitatum, non erunt amplius animalia corpora, cibi, potus, ſomni & aliorum ſubſidiorum indiga, ſed ſpiritualia, in quibus nulla carnis & ſpiritus lucta, ſed quæ imperio ſpiritus perfecte ſubdita, quæ plene a Spiritu ſancto reguntur, quæ nullis cibis vel adminiculis aliis ad ſui ſuſtentationem indigent. Ruffinus in expoſ. ſymb. p. 385. *Reſurrectionis virtus angelicum hominibus confert ſtatum*, *ut qui de terra ſurrexerunt*, *non iterum in terra cum pedibus*, *ſed in cœlo cum angelis vivant*, *quos tamen ad hoc ratio prioris vitae admiſerit.* Auguſtinus de fid. & ſymb. cap. 6. *Corpus ſpirituale ſpiritui promtum praeſtabit obſequium omni fragilitate ac labe terrena in cœleſtem puritatem & ſtabilitatem mutata & converſa.* 4) *Cœleſtia*, itidem non ſubſtantiæ ſed qualitatum ratione, quia cœleſti luce & gloria fulgebunt, non erunt amplius terrenis infirmitatibus obnoxia, ſed cœleſti claritate conſpicua, non erunt amplius deformia, ſordida, manca, mutila, adſpectu turpia, ſed formoſiſſima, adſpectu decora, perfecta, honeſtiſſima, membris integra &c. quarum qualitatum exemplar in Chriſti ex mortuis reſuſcitati & ad dextram Dei collocati corpore, cui noſtrum futurum eſt σύμμορφον, nobis proponitur. Impiorum vero ac damnatorum corpora, licet futura ſint incorruptibilia & immortalia, tamen non erunt *impaſſibilia*, ſed æternis cruciatibus obnoxia, nullo decore, nulla gloria, nulla potentia, nulla ſpirituali excellentia ornata, ſed perpetua fœditate & ignominia notata, opprobrio ſempiterno deſtinata & infernalibus tenebris oppreſſa. Sunt enim *vaſa adparata ad ignominiam & contumeliam*, Rom. IX. 21. 2 Tim. II. 20. Sed de his corporum glorificatorum dotibus in tractatione de vita æterna uberius diſſeremus.

§. LXXXIII. *Incorruptibilitatem & immortalitatem* eſſe corporum ad vitam æternam reſuſcitatorum qualitates, ex Chriſti ex mortuis reſuſcitati exemplo noſtrates probant, quibus opponunt ſeſe Photiniani, negantes *Chriſti corpus a reſurrectione fuiſſe immortale*, id quod probant ex *cicatricibus*, quas corpori immortali tribuere abſurdum ipſis videtur, proinde hac in re diſcrimen ponunt inter *reſurrectionem Chriſti*, quoad eius *modum*, & noſtram. Oſtorodus in inſt. cap. 41. p. 398. Smalcius in exam. 157. errorum, p. 21. Reſp. 1) Abſurdum potius, eum, qui ex mortuis ita reſuſcitatus, ut iam *non amplius moriatur*, *ac mors illi ultra non dominetur*, Rom. VI. 9. qui *peccato*, id eſt, ad ſatisfaciendum pro peccato *ſemel mortuus*, libere ſcilicet ac voluntarie, v. 10. qui *per mortem deſtruxit eum*, *qui habebat mortis imperium*, Hebr. II. 14. qui de *morte triumphavit in ſe ipſo*, Col. II. 15. qui reſurrexit ut auctor ac *dux vitae*, Actor. III. 15. imo ut ipſa *reſurrectio ac vita*, Ioh. XI. 25. qui eſt *vivens in ſecula ſeculorum*, *& habet claves mortis & inferni*, Apoc. I. 18. abſurdum, inquam, eſt, negare eum in corpore immortali reſurrexiſſe. Regerit quidem Oſtorodus d. l. *aliud eſſe non poſſe mori*, *aliud non eſſe moriturum*, quod probat exemplo eorum, quos dies noviſſimus vivos deprehendet,

qui

qui mori quidem poterunt, non tamen morituri ſunt, at Chriſti reſpectu diſtinctio illa nullius ponderis, ſi enim eſt ipſa reſurrectio & vita, ſi mors non amplius ei dominabitur, ſi de morte glorioſe triumphavit, utique etiam non ſolum non moriturus reſurrexit, ſed etiam non amplius mori potuit. 2) In quo Chriſti & noſtra reſurrectio invicem conferuntur, in eo non debet quæri diſſimilitudo. Sed in eo ipſo, quod Chriſtus reſurrexit in corpore immortali & glorioſo, noſtra & Chriſti reſurrectio invicem conferuntur, 1 Cor. XV. 23. *Primitiae Chriſtus, deinde ii, qui ſunt Chriſti, in adventu eius.* v. 49. *Sicut portavimus imaginem terreni, ſic portabimus imaginem cæleſtis.* Col. I. 18. *Ipſe eſt primogenitus ex mortuis*, quod Apoc. I. 5. repetitur. Ergo in eo non debet quæri diſſimilitudo inter Chriſti & noſtram reſurrectionem. 3) Chriſtus glorificati & immortalis corporis ſpecimen in eo exhibuit, quod clauſo adhuc ſepulcro reſurrexit, quod per ianuas clauſas ad diſcipulos ingreſſus eſt, quod coram diſcipulis ſuis in Emaus αφαντος factus, quod in adſcenſione ſua cœlos penetravit, ut in harmonia evang. de reſurrect. late oſtenſum. 4) Si Chriſtus poſt reſurrectionem non habuit corpus immortale & glorificatum, adhuc erit mortalis, quia ȣτως ſic veniet, ον τροπον quemadmodum viderunt eum diſcipuli proficiſcentem in cœlum, Act. I. 11. ſic redibit, ut in nubibus videri poſſit, Matth. XXVI. 64. Apoc. I. 7. 5) Chriſtus edit ac bibit poſt reſurrectionem, ac diſcipulis cicatrices oſtendit κατ' οικονομιαν, non ob quamdam naturæ indigentiam vel neceſſitatem, ſed ob diſcipulorum utilitatem, ut reſurrectionis veritatem ipſis tanquam prælectis teſtibus demonſtraret. *Ad dubitantium corda ſananda vulnerum ſunt ſervata veſtigia*, qua de re in harm. late fuit diſputatum.

§. LXXXIV. Quæritur circa materiam reſurrectionis. 1) *An corpora, quae in hac vita fuerunt manca ac mutila, reſurrectura ſint perfecta atque integra?* Reſp. quidam diſputant integritatem, perfectionem & ολοκληϱιαν hominis in quatuor potiſſimum ſpectari.

Quaeſti
de mate
reſurrecti
1) An c
ra, qu
hac vita
manca ac
la, reſur
ra ſint
cta

ri. 1) *in illis, ſine quibus non poteſt ex*
re natura humana, qualia ſunt form
materia, anima ſcilicet & corpus,
quorum utpote principiorum eſſential
unione compoſitum exiſtit. 2) *In*
quae pertinent quidem ad naturam huma
ſed non tanta neceſſitate, quin abſque
ea eſſe poſſit, ut pes, manus, digitus & ſin
membra, quæ præter eſſentiam hon
denotant certam quantitatem & figu
3) *In iis, quae ad naturam humanam*
tinent extrinſece, eo quod ſecundum
ſuetum naturæ curſum non perman
abſque talibus natura, qualia ſunt
mores. 4) *In iis, quae pertinent a*
natum, ut capilli & alia accidentaria.
ad *primum* attinet, dubium nullum,
omnes homines tam impii quam pii
ſine quibus natura humana exiſtere
quit, in reſurrectione ſint recepturi
quod definitio reſurrectionis pr
Quod *ſecundum* attinet, diſtinguen
videtur inter *beatos* & *damnatos*. Ill
cipient omnia membra organica, e
ea quibus hic caruerunt. 1) Qui
in Adamo ante lapſum fuit perfect
que integra corporis compages,
quoque talem integritatem in reſ
ctione reſtitutam iri ſperandum, o
ergo erunt ευρυθμα και ευαρμοςα.
Quia ſi eiusmodi integritas abeſſet,
titudinis perfectioni ac deſiderii natu
adimpletioni aliquid decedere vider
3) Quia corpora beatorum erunt C

corpori conformia, Phil. III. 21. At illud eſt omnibus membris ac partibus integrum. 4) Quia gloria perficit naturam non ſolum quoad animam, ſed etiam quoad corpus, quod ſeminatur in infirmitate, reſurget in virtute, 1 Cor. XV. 43. 5) Quia quædam membra ad gloriæ augmentum neceſſario requiruntur, ut oculus ad beatificam Chriſti & ſanctorum viſionem. 6) Quia *αποκαταςασις παντων reſtitutio omnium* ſperanda promittitur, Act. III. 20. quod ergo fuit in *προτοκτισια*, illud reſtituetur in *παλιγγενεσια*, unde Cyrillus lib. XII. in Iohannem cap. 58. ſtatuit, *nullas corruptionis reliquias, nullum ſignum defectus poſt reſurrectionem in hominibus futurum.* Prudentius in apotheoſi hymno ultimo:

Quod caſus rapuit, quod morbus, quod dolor hauſit,
Quod truncavit edax ſenium populante veterno,
Omne revertenti reparata in membra redibit.
Debet enim mors victa fidem, quae fraude ſepulcri
Reddat curtum aliquid, quamvis iam curta vorarit.

Hi vero, damnati ſcilicet, non videntur recepturi illa membra, quibus in hac vita caruerunt. 1) Quia nihil tribuendum reprobis, quod eorum ignominiam minuat. 2) Quia perfectionis eſt omnia membra habere integra. 3) Quia non accipient plus boni in futura vita, quam obtinuerunt in hac vita. Si cui tamen probabilius videtur, quod & damnati omnia membra recepturi ſunt, diſtinguat oportet inter membra, quibus a prima inde nativitate caruerunt, & quibus ex caſu ſuperveniente poſtmodum fuere privati, ſi vel maxime hæc poſteriora, non tamen priora recepturi videntur, nec recipient ea ad gloriam, ſed potius ad doloris augmentum, quia dolor in pluribus membris extenſive maior erit futurus. Richardus libr. IV. ſent. diſtinct. 44. artic. 1. quæſt. 6. *In damnatorum corporibus non erit deformitas per diminutionem, nam ſi in hoc mundo non habuerit quis brachia vel tibias, tunc illa deformitas reparabitur ad augmentum pœnae, ut puniatur in omnibus membris, quia in hoc mundo bene valuiſſent brachia ad faciendum mala.* Quod *tertiam* concernit, probabile videtur, in omnibus corporibus reſuſcitatis ea futura, absque quibus natura humana permanere nequit, ubi tamen humores ſupervacanei quantitate vel qualitate peccantes, itemque excrementitii, etiam illi, quos utiles medici vocant, qui vel ad generationem vel ad nutritionem infantis deſtinati ſunt, ut ſemen & lac excludendi videntur; quod ipſum etiam de capillis ſuperfluis & aliis accidentariis non improbabiliter ſtatuitur. Præſtat tamen in his ac ſimilibus *επεχειν*, ne curioſe nimis quærentibus, quali corpore reſurrecturi ſint mortui, *αφροσυνη* ab apoſtolo tribuatur, 1 Cor. XV. 36. & 37.

Quaeritur II) An corpora reſuſcitata habitura ſint partes organicas?

§. LXXXV. Quæritur II) *An corpora reſuſcitata habitura ſint partes organicas?* Origenes hoc negavit, unde corpora reſuſcitata carne & oſſibus caritura ac tota homogenea futura ſtatuit. *Nunc* (inquit) *videmus oculis, audimus auribus, incedimus pedibus, verum tunc toto illo corpore videbimus, audiemus & ambulabimus.* 1) Quia teſte apoſtolo, *qui in carne ſunt, Deo placere non poſſunt*, Rom. VIII. 8. 2) Quia partium organicarum nullus futurus eſt uſus: *In reſurrectione* non

non nubent nec nuptui dabuntur, Matth. XXII. 30. Marc. XII. 25. Luc. XX. 35. nec bibent vel comedent, ſed *erunt ſicut angeli Dei*, ſtomachus non concoquet cibos; nec epar conficiet ſanguinem &c. Contra vero ſtatuendum, corpora reſuſcitata omnino habitura partes organicas. 1) Quia illæ pertinent ad integritatem corporis. 2) Ingrediuntur illius definitionem. 3) Abſque illis non eſt corpus hominis. 4) Scriptura reſuſcitatis corporibus tribuit oſſa, carnem, cutem, oculos Iob. XIX. Ezech. XXXVII. 5) Chriſtus poſt reſurrectionem corpus organicum retinuit, neque enim pedibus locutus eſt, ſed ore. 6) Aequum eſt, ut illæ partes, quibus recte ſumus uſi, præmiis, quibus male, pœnis adficiantur. Ad prius Origenis argumentum reſpondemus, eum non minori audacia dicto apoſtolico abuti ad carnis reſurrectionem oppugnandam, quam Siricius pontifex eo poſtmodum abuſus eſt ad matrimonii honeſtatem deformandam. Conſtat enim ex ſerie contextus, *το in carne eſſe* de carnalibus concupiſcentiis ſpiritui dominantibus & ipſo opere externo adimpletis ab apoſtolo accipi, illos enim in carne eſſe dicit, *qui ſecundum carnem ambulant* v. 4. *quae carnis ſunt ſapiunt* v. 5. *ſecundum carnem vivunt* v. 13. *ac deſideria carnis perficiunt*, Gal. V. 16. quibus opponit eos, *qui ſunt in ſpiritu* v. 9. hoc eſt, in quibus *ſpiritus Chriſti habitat* v. 9. *qui vivunt ſecundum ſpiritum* v. 4. *qui ſapiunt, qui ſunt ſpiritus*, v. 5. *qui ſpiritu actiones carnis mortificant*, v. 13. Irenæus lib. V. cap. 12. pag. 328. *Non ſubſtantiam carnis reiicit, ſed infuſionem ſpiritus attrahit, ſive neceſſariam ſtatuit.* Ad poſterius reſpondemus, membrorum organicorum duplicem eſſe σχεσιν ac reſpectum, prior eſt *materiae ad formam*, poſterior *organi ad principium activum*. Priore reſpectu finis membri non eſt eius operatio, ſed ipſius corporis perfectio, quæ poſt reſurrectionem eſt neceſſaria. Definitur enim a philoſopho anima, quod ſit εντελεχεια σωματος φυσικου οργανικου δυναμει ζωην εχοντος, Ariſtoteles libr. II. de anim. tom. VI. *eſt actus primus ſubſtantialis corporis organici, potentia vitam habentis.* Poſteriore reſpectu finis quidem membri eſt operatio, at ubi ea deficit, non ſtatim propterea organum eſt ſupervacaneum, quia actus ſecundi ceſſatio non tollit actum primum, ac agens inſtructum eſt organis non ſolum ad exſequendam operationem, ſed etiam ad potentiæ oſtenſionem & totius compoſiti perfectionem. Elias & Moſes per 40. dies ventriculum non habuerunt fruſtra, licet eo non uterentur. Anus effœta, quæ per naturam non poteſt amplius parere ac lactare, non tamen privatur uberibus vel partibus procreationi ac geſtationi ſobolis dicatis. Facultas augmentativa homine ad ακμην perveniente non aboletur. Quidam hoc declarant ſimilitudine *ducis victoris*, qui cum rebus in bello præclare geſtis obierit, circa ſepulcrum arma habet adfixa, quibus olim uſus eſt; *ac navium militarium*, quæ poſt reportatam victoriam ex mari in terram pertrahuntur, & ad rerum geſtarum memoriam integræ adſervantur.

§. LXXXVI. Tertullianus libr. de reſurr. carn. cap. 60. p. 346. eandem obiectionem verbis emphaticis amplificatam recitat. *Ecce*, inquit, *ut adhuc controverſiam exaggerent carni maxime eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipſa dicentes permanere debere in ſuis operibus & fructibus, ut eidem corpulentia adſcripta, aut quia conſtet diſceſſura eſſe officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cuius ſcilicet perſeve-*

ran-

rantia credenda non ſit, utique ſine membris, quia nec membra credenda ſint ſine officiis. Quo enim iam, inquiunt, ſpelunca haec oris & dentium ſtatio & gulae lapſus & compitum ſtomachi & alvi gurges & inteſtinorum perplexa proceritas, cum eſui & potui locus non erit? quo huiusmodi membra admittunt, ſubigunt, devolvunt, dividunt, digerunt, egerunt? quo manus ipſae & pedes & operarii quique artus, cum victus etiam cura ceſſabit, quo renes conſcii ſeminum & reliqua genitalium utriusque ſexus & conceptuum ſtabula, & uberum fontes, deceſſuro concubitu & fœtu & educatur? poſtremo quo totum corpus totum ſcilicet vacaturum? Reſpondet autem hoc modo: *ad haec praeſtruximus, non oportere committi futurorum atque praeſentium diſpoſitiones interceſſura tunc demutatione, & nunc ſuperſtruimus, officia iſta membrorum neceſſitatibus vitae huius eo uſque conſiſtere, donec & ipſa vita transferatur a temporalitate in aeternitatem, ſicut animale corpus in ſpirituale, dum mortale illud induet immortalitatem, & ipſa autem liberata tunc vita a neceſſitatibus, liberabuntur & membra ab officiis, nec ideo non erunt neceſſaria. Licet enim officiis liberentur, ſed iudiciis retinentur, ut referat quis per corpus, prout geſſit. Salvum enim hominem tribunal Dei exigit, ſalvum vero ſine membris non licet eſſe, ex quorum non officiis ſed ſubſtantiis conſtat, niſi forte & navem ſine carina, ſine prora, ſine puppi, ſine compaginis totius incolumitate ſalvam adſeverabis, & tamen navem procella diſſipatam vel carie diſſolutam, redactis & recuratis omnibus membris eamdem ſaepe conſpeximus etiam titulo reſtitutionis gloriantem, de Dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porro ſi dives dominus & liberalis adfectui aut gloriae ſuae praeſtans ſolam navis reſtitutionem, hactenus eam voluerit operari, idcirco tu negabis neceſſariam illi compaginem priſtinam, ut exinde iam vacaturam, cum ſoli ſaluti navis ſine operatione conveniat? igitur hoc tantum diſerte ſufficit; an Dominus hominem ſaluti deſtinando carnem deſtinarit, an eamdem velit denuo eſſe, quam non debebis ex futura membrorum vocatione praeſcribere denuo eſſe non poſſe? Licet enim eſſe quid denuo & nihilominus vacare, non poteſt autem dici vacare, ſi non ſit. At enim ſi ſit, poterit & non vacare, nihil enim apud Deum vacabit.* Cap. 61. p. 347. *Sed accepiſti homo os ad vorandum atque potandum, cur non potius ad eloquendum, ut a caeteris animalibus diſtes? cur non potius ad praedicandum Deum? ut etiam hominibus antiſtes. Denique Adam ante nomina animalibus enunciavit, quam de arbore decerpſit, ante etiam prophetavit, quam voravit. Sed accepiſti dentes ad macellum coronandum, cur non potius ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum, cur non potius ad pulſus linguae temperandos, ad vocis articulos offenſione ſignandos? Denique & edentulos audi & vide, ut honori oris & organum dentium quaeras &c. Caeterum & hodie vacare inteſtinis & pudendis licebit? Quadraginta diebus Moſes & Elias ieiunio functi ſolo Deo alebantur, iam tunc enim dedicabatur non in pane vivit homo, ſed in Dei verbo. Ecce virtutis futurae lineamenta! Nos quoque ut poſſumus, a cibo excuſamus, etiam ſexum a congreſſione ſubducimus. Quot ſpadones voluntarii? Quot virgines Chriſto maritatae? Quot ſteriles utriusque naturae infructuoſis genitalibus ſtructi? Si & hic iam vacare eſt & officia & emolumenta membrorum temporali vacatione, ut in temporali diſpoſitione, nec homo tamen minus ſalvus eſt, proinde homine ſalvo & quidem magis tunc ut in aeterna diſpoſitione, magis non deſiderabimus, quae iam hic non deſiderare conſuevimus.* Cap. 62. *Si angeli facti tanquam homines in eadem ſubſtantiae ſpiritus carnalem tractationem ſuſceperunt, cur non & homines facti tanquam angeli*

geli in eadem ſubſtantia carnis ſpiritualem ſubeant diſpoſitionem, non magis ſolennibus carnis obnoxii ſub angelico indumento, quam angeli tunc ſolennibus ſpiritus ſub humano? &c.

Quaeritur III) Cuius ſtaturae futura ſint reſuſcitata corpora?

§. LXXXVII. Quæritur III) *Corpora reſuſcitata cuius futura ſint ſtaturae?* Smalcius cont. diſp. VII. poſter. D. Frantz. p. 415. *quaeſtionis illius theologiae ſtudioſos pudere debere* ſcribit. Sed hoc procedit ex falſa hypotheſi, quod non eadem corpora ſint reſuſcitanda. 1) Lombardus lib. IV. ſent. diſt. 44. lit. a. refert, quod *nonnulli exiſtimaverint omnes fideles reſurrecturos ſecundum menſuram ſtaturae Chriſti*, ad quod probandum adcommodarint dictum apoſtolicum. Eph. IV. 13. *Donec occurramus in virum perfectum in menſuram aetatis plenitudinis Chriſti.* Auguſtinus lib. XXII. de civit. Dei cap. 13. memorat, *quoſdam ad idem probandum attuliſſe locum* Rom. VIII. 29. *quos praeſcivit, eos etiam praedeſtinavit conformes fieri imagini Filii Dei*, (cui coniungere potuiſſent locum Philip. III. 21. *Chriſtus reformabit corpus noſtrum humile, ut conforme fiat corpori ſuo glorioſo*) quem hoc ſenſu acceperunt, ut ſtatura & modus Chriſti corporis omnium, qui in regno eius erunt, humanorum corporum ſtatuatur futurus. 2) Auguſtinus ipſe de habitudine corporis, in qua reſurrecturi ſunt infantes, ſuam hiſce verbis exponit ſententiam lib. eiusdem cap. 14. *Quid de infantibus dicturi ſumus, niſi quia non in ea reſurrecturi ſunt corporis exiguitate, qua mortui, ſed quod eis tardius acceſſurum erat tempore, hoc ſunt illo Dei opere miro atque celerrimo recepturi. In ſententia quippe Domini, ubi ait, capillus capitis veſtri non peribit, dictum eſt, non defuturum eſſe, quod fuit, non autem negatum eſt, adfuturum eſſe, quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas ſui corporis, perfecto quippe infanti deeſt utique perfectio magnitudinis corporalis, quae cum acceſſerit, iam ſtatura longior eſſe non poſſit. Hunc perfectionis modum ſic habent omnes, ut cum illo concipiantur atque naſcantur, ſed habent in ratione, non in mole ſicut ipſa iam membra omnia latenter ſunt in ſemine, cum etiam natis nonnulla adhuc deſint, ſicut dentes ac ſi quid eiusmodi, in qua ratione uniuscuiusque materiae indita corporali iam quodammodo, ut ita dicam, innatum* (quædam exemplaria habent *lineatam*, quædam *liciatum*, metaphora a texentibus ducta, quaſi iam illa ceu tela texta eſt in puero, ſed nondum explicata) *eſſe videtur, quod nondum eſt, imo quod latet, ſed acceſſu temporis erit, vel potius adparebit. In hoc ergo infans iam brevis aut longus eſt, qui brevis longusve futurus eſt. Secundum hanc rationem profecto in reſurrectione corporis detrimenta corporis non timemus, quia etſi aequalitas futura eſſet omnium, ita ut omnes uſque ad giganteas magnitudines pervenirent, nec illi qui maximi fuerunt, minus haberent aliquid in ſtatura, quod eis contra Chriſti ſententiam periret, qui dixit, nec capillum capitis eſſe periturum, creatori utique, qui creavit cuncta ex nihilo, quomodo deeſſe poſſet, unde adderet, quod addendum eſſe mirus artifex noſſet?* Cap. 15. *Reſtat, ut ſuam quisque recipiat menſuram, quam vel habuit in iuventute, etiamſi ſenex eſt mortuus, vel fuerat habiturus, ſi ante eſt defunctus, atque illud quod commemoravit apoſtolus de menſura aetatis plenitudinis Chriſti, aut propter aliud intelligamus eſſe dictum, id eſt, ut illi capiti in populis chriſtianis accedente, omnium perfectione membrorum aetatis eius menſura compleatur, aut ſi hoc de reſurrectione corporum dictum eſt, ſic accipiamus dictum, ut nec ultra, nec*

infra

infra iuvenilem formam reſurgant, *corpora mortuorum*, *ſed in ea aetate & robore uſque ad quam hic perveniſſe Chriſtum cognovimus*, *circa triginta quippe annos* (quædam exemplaria habent *triginta tres annos*) *definierunt eſſe etiam ſeculi huius doctiſſimi homines iuventutem*, *quae cum fuerit ſpatio proprio terminata*, *inde iam hominem in detrimenta vergere gravioris ac ſenilis aetatis*, *& ideo non eſſe dictum in menſuram corporis vel in menſuram ſtaturae*, *ſed in menſuram aetatis plenitudinis Chriſti.* Cap. 16. *Illud etiam, quod ait, praedeſtinatos fieri conformes imagini Filii Dei, poteſt & ſecundum interiorem hominem intelligi*, *ſenſu eo*, *quo iubemur alibi reformari in novitate mentis. Poteſt & ſic accipi*, *ut quemadmodum ille nobis mortalitate*, *ita nos illi efficiamur immortalitate conformes*, *quod quidem & ad ipſam reſurrectionem corporum pertinet. Si autem etiam in his verbis*, *qua forma reſurrectura ſunt corpora*, *ſumus admoniti*, *ſicut illa menſura*, *ita & iſta conformatio non quantitatis intelligenda eſt*, *ſed aetatis. Reſurgent itaque omnes tam magni corpore*, *quam vel erant*, *vel futuri erant in iuvenili aetate.* (*) Auguſtini igitur ſententia hæc eſt, quod non de menſura corporis vel ſtaturæ, ſed ætatis accipiendum ſit, quod de conformitate corporum reſuſcitandorum cum corpore Chriſti apoſtolus adſerit, cum unusquisque recepturus ſit menſuram corporis eam, quam vel habuit in ea ætate, in qua Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit, vel fuerat habiturus, ſi ante eſt defunctus. Idem ex Auguſtino repetit Lombardus dicto loco. *His verbis*, inquit, *apoſtolicis non eadem reſurgentibus adſignatur ſtatura*, *ſed aetas*, *omnes enim in eadem aetate reſurgent*, *in qua Chriſtus mortuus eſt & reſurrexit*, *cuiuscunque aetatis mortui fuerint*, *non tamen omnes eamdem ſtaturam obtinebunt.* Hanc Auguſtini & Lombardi ſententiam ſic explicat Bonaventura lib. IV. ſentent. diſt. 44. *Aetas attenditur vel ratione durationis vel ratione diſpoſitionis & valetudinis in corpore. Illo modo hic non conſideratur*, *qui enim centum annos vixit*, *is in altera vita non poteſt dici triginta tres annos natus*, *quae Chriſti aetas fuit*, *quia factum infectum fieri nequit. Sola igitur diſpoſitio & valetudo corporis per aetatem iuvenilem intelligitur*, *ut ſit ſenſus*, *omnes & tanti & tales reſurgent in corpore*, *quales & quanti fuerunt vel eſſe potuerunt in aetate iuvenili*, *in qua etiam reſurrexit Chriſtus.* Eadem habet Thomas lib. IV. ſent. diſt. 44. 3) Auguſtini ſententiæ adfinis eſt ea, qua quidam ſtatuunt, omnes ex æquo reſurrecturos ea ſtatura, ad quam natura, ubi non aberrat εν ακμη, corpora in hac vita ſolet perducere. Differt tamen hæc ſententia a priore, quia normam ſtaturæ non ætatem Chriſti, ſed ακμην naturalem in quovis homine ſtatuit. *Nullus* (inquiunt) *in reſurrectione erit defectus*, *aetas autem deficit*, *ſive quia nondum ad perfectionem pervenit*, *ut in infantibus*, *ſive quia iam a perfectione receſſit*, *ut in ſenibus ergo nec pueri nec ſenes erunt in reſurrectione.* Scharpius in curſu theologico loc. XX. col. 1172. *Veriſimile eſt infantum corpora reſurrectura ea forma*, *quam adſecuturi erant*, *ſi virilem aetatem attigiſſent*, *cum perfectione & pulcritudine glorioſa.* 4) Quidam exiſtimant, *omnes reſurrecturos in ea ſtatura & corporis proceritate*, *in qua creati fuere primi parentes*, ut hac etiam in parte τη πρωτοκτισια αναλογικως reſpondeat η παλιγγενεσια,

(*) Huc pertinet quoque locus AUGUSTINI ſermon. CXLVII. de temp. *Diſputant & quaerunt a nobis parvuli*, *qui moriuntur*, *an parvuli reſurrecturi ſint*, *an vero plena aetas futura ſit reviviſcentium*, *quae parva fuit morientium? Hoc quidem in ſcripturis definitum non invenimus. Credibilius accipitur & probabilius & rationabilius plenas aetates reſurrecturas*, *ut reddatur munere*, *quod acceſſurum erat tempore &c. Poſtremo corruptionem tolle*, *& quodvis adde.*

νισια, και τη πλασει η αναπλασις. Sed probabilior videtur eorum ſententia, qui ſtatuunt ς) *reſurrecturum eſſe quemlibet in illa aetate ac ſtatura, in qua fuit mortuus.* a) Quia Iohannes videt *mortuos magnos & puſillos ſtantes coram Deo*, Apoc. XI. 18. XIX. 5. XX. 12. atqui ſi coram tribunali ſtabunt non ſolum magni, ſed & puſilli, utique etiam reſurgent puſilli b) Illud reſurget, quod cecidit, atqui mortuo infante non cecidit vir aliquis proceræ longitudinis, ſed puſillus infans. c) Scriptura æqualitatem quantitatis in corporibus reſuſcitatis nuſpiam adſerit, quæ enim pro ea ſtabilienda adducuntur, in alienum ſenſum detorquentur, ut poſtea adparebit. d) Iuſtinus in quæſt. & reſp. ad orthodox. quæſt. 60. p. 331. aliquot cauſas adducit, propter quas oporteat reſurgentes εν τη οικια μορφη *in propria forma reſurgere.* Primum quidem *ad ingentem & divinam cognitionem commonſtrandam, qui in tanta multitudine numerum omnem excellente ſuam cuique poſſit reſervare faciem.* Deinde vero *ne exiſtimetur novos creare homines & non reſuſcitare defunctos, reſurgentium quiſque ſuam obtinebit faciem, indiſcreta namque & eius, qui iniuriam intulerit, & eius, qui illam tulerit, forma iudicii aequitatem ſubvertit. Praeterea ſi uſu & indigentia ſublata, cuius gratia formarum diſcrimen neceſſarium fuit, diſcrimen ipſum ſupervacaneum & inutile reperitur, ſupervacanea quoque & inutilis fuerit nominum diſcretio. Quomodo ergo Abraamum dives & Lazarum de nomine compellat, cum ex nominum diſcrimine vultus non dignoſcatur.* Hæc Iuſtinus. Erunt ergo corpora reſuſcitatorum χαρακτηριζομενα certis ac determinatis ſuis formis accidentalibus ſignata, & quaſi characteriſata. Atqui ad formam cuiusque propriam & characteriſticam etiam corporis ſtatura pertinet, quæ ætatis progreſſu

eamdem plurimum variat. e) St
brevitas vel proceritas nullam reſu
tis ac glorificatis corporibus defor
tem conciliabit, unde ipſe Augu
libr. XXII. de civitat. Dei cap. 16.
finem ſubiungit: *Nihil oberit, etiam
infantilis vel ſenilis corporis forma, u
mentis nec ipſius corporis ulla remane
firmitas, unde etiam ſi quis in eo co
modo, in quo defunctus eſt, reſurrect
unumquemque contendit, non eſt cum l
borioſa contradictione pugnandum.*
eiusdem cap. 20. *Si contenditur,
quemque corporis ſtatura reſurrecturu
qua defunctus eſt, non pugnaciter re
dum eſt, tantum abſit omnis deformita
omnis infirmitas, omnis tarditas, om
corruptio, & ſi quid aliud non decet re
in quo reſurrectionis & promiſſionis fi
quales erunt angelis Dei, ſi non cor
non aetate, certe felicitate.* f) Va
illa ſtaturæ perfectioni ſapientiæ &
tudini lætitiæ in electis nihil quid
derogans potius pulcritudinem q
dam mirificam triumphantis eccleſi
tui conciliabit. Deus tenellis iſtis
tulis cœleſtem paradiſum cupit ex
tum, ſicut peritus hortulanus cui
magnitudinis floribus ac arboribu
tum ſuum condecorat. g) *Stella
a ſtella in claritate, ſic & reſurrectio
tuorum*, inquit apoſtolus 1 Cor. X
& 42. Atqui ſtella differt a ſtella n
lum in *qualitate*, ſed etiam in *quant*
videlicet in magnitudine, quæ diff
tia ſtellarum in claritate & magnit
ſummam cœleſti corpori pulcritud
conciliat. Eodem modo in reſurre
& vita æterna ſeſe rem habituram no
probabiliter ſtatuitur. In eamden
tentiam inclinant quidam ex veter
Tertullianus lib. de anim. cap.
294. diſputans enim contra opini
eorum, qui ſtatuebant, *animas imm*

morte praeventorum eouſque in terris vagari, donec reliquatio compleatur aetatis, qua cum pervixiſſent, ſi non intempeſtive obiiſſent., inter cætera ſic ſcribit: *Noſtri illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in reſurrectione animas, in quibus deceſſerunt. Ibidem ergo ſperabuntur & corporum moduli & eaedem aetates, quae corporum modos faciunt. Quo ergo pacto poteſt infantis anima hic tranſigere praecepta tempora, ut octogenaria reſurgat in corpore menſis unius?* Iuſtinus in quæſt. & reſp. ad orthod. quæſt. XIII. pag. 312. *Qui credit verum eſſe illud; ſeminatur in infirmitate, reſurgit in potentia, cum quoque poſſibile eſt & decet infantium credere reſurrectionem. Nam qui eis incorruptibilitatem tribuit, potentiam quoque, qua praeſentia ſentiant bona, conferre poteſt. Atque horum ſi reſurrectio non ſit, reperietur, eos Deus fruſtra finxiſſe. At ſi Deus nihil facit fruſtra, neceſſe profecto eſt per reſurrectionem infantes quoque ad eſſe produci &c.* Anshelmus in comm. 1 Cor. XV. itidem diſputat, *omnes in illa aetate & ſtatura corporis reſurrecturos, qua contingit illos ex hac vita migrare.* Idem in elucidario ſic diſſerit: *cum ſit delectabile pueros ſenibus mixtos, viris mulieres, longis breves iunctos cernere, credibile eſt, multo delectabilius eſſe, ibi ſingulis aetatibus ſingulis menſuris utramque ſexum virorum & mulierem conſpicere, ſicut hic delectabile eſt diverſas voces in organis vel fidibus audire, unde magis credendum eſt, omnes in illa aetate & in illa menſura conſurgere, & ibi adparere, in qua contingit eos hinc migrare.* Dicta apoſtolica, quæ in contrarium proferuntur, ad reſurgentium ſtaturam non ſatis commode adplicantur. Eph. IV. 13. loquitur apoſtolus non de perfectione *quantitatis*, ætatis ſcilicet ac ſtaturæ, ſed *qualitatis*, agnitionis ſcilicet ac notitiæ myſteriorum divinorum, quæ in hac vita quotidie in piis debet creſcere, in futura autem conſummabitur pleniſſime. Hanc interpretationem probat integer contextus, ait enim apoſtolus de fine inſtituti a Chriſto miniſterii, quem ſtatuit *conſummationem ſanctorum & aedificationem corporis Chriſti*, ſcilicet myſtici, v. 12. per quam vere pii in fide & agnitione Chriſti ita creſcunt, ut ad plenam & perfectam ætatem ſpiritualem in Chriſto quotidie adſpirent, hoc eſt, ad perfectam cognitionem & dilectionem Dei, ſicque *evadant in virum perfectum*, v. 13. cui opponuntur *parvuli*, hoc eſt, fluctuantes in fide ac inſtabiles, v. 14. Confer 1 Cor. XIII. 11. & XIV. 20. Auguſtinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 18. & libr. de vera relig. cap. 26. Rom. VIII. 29. Phil. III. 21. non de conformitate ſecundum quantitatem, ſed ſecundum qualitatem agitur, ut oppoſitio *ταπεινωσεως και δοξης* manifeſtum facit.

§. LXXX. Quæritur IV) *An in reſuſcitatis corporibus futurum ſit diſcrimen ſexus?*

Quæritur IV) An in reſuſcitatis corporibus futurum ſit diſcrimen ſexus?

Quidam exiſtimarunt, poſt reſurrectionem nullum amplius manſurum diſcrimen ſexus, ſed fœminas in ſexu virili reſurrecturas. Hæc videtur eſſe ſententia Baſilii in Pſal. 114. dicentis: *ȣκ ενι αρρην και θηλυ εν τη αναςασει, non eſt mas, non fœmina in reſurrectione;* Hilarii in Matth. XXII. Athanaſiii ſerm. III. contra Arianos ſub finem, & aliorum ad quod probandum adducunt tum verba Chriſti, *in reſurrectione non nubent, nec nuptui dabuntur,* tum dictum apoſtolicum: *donec occurramus omnes in virum perfectum.* Inter ſcholaſticos Scotus lib. II. ſent diſt. 20. expreſſe docet, *omnes fœminas, excepta ſola b. virgine, in ſexu virili reſurrecturas.* 1) *Quia ſexus fœmineus eſt accidens & imper-*

fectio

fectio hominis, iam vero in reſurrectione omnis imperfectio abolebitur. 2) Quia fæmina eſt mas occaſionatus teſte philoſopho, unde in fæmina producenda videtur erraſſe natura, ut cum vellet producere hominem perfectum, marem ſcilicet, deficiente virtute generativa ſeminis pro mare produxerit fæminam. Sed contra hanc opinionem recte inſurgit Auguſtinus libr. XXII. de civit. Dei cap. 17. *Mihi* (inquit) *melius ſapere videntur, qui utrumque ſexum reſurrecturum eſſe non dubitant. Non enim libido ibi erit, quae confuſionis eſt cauſa, nam prius, quam peccaſſent, nudi erant & non confundebantur vir & fœmina, corporibus ergo illis vitia detrahentur. Natura ſervabitur, non eſt autem vitium ſexus fœmineus, ſed natura, quae tunc quidem & a concubitu & a partu immunis erit, erunt tamen membra fœminea non adcommodata uſui veteri, ſed decori novo, quo non adliciatur adſpicientis concupiſcentia, quae nulla erit, ſed Dei laudetur ſapientia atque clementia qui, & quod non erat, fecit, & liberavit a corruptione, quod fecit &c. Creatura eſt Dei fæmina ſicut vir, qui ergo utrumque ſexum inſtituit, utrumque reſtituet. Denique & ipſe Ieſus interrogatus a Sadducaeis, qui negabant reſurrectionem, cuius ſeptem fratrum erit uxor, quam ſinguli habuerunt, dum quisque eorum vellet defuncti ſemen, ſicut lex praeceperat, excitare, erratis inquit, neſcientes ſcripturas neque virtutem Dei. Et cum aptus eſſet locus, ut diceret, de qua enim me interrogatis, vir erit ipſa, non mulier, non hoc dixit, ſed dixit: in reſurrectione enim neque nubent neque uxores ducent, ſed ſunt ſicut angeli Dei in cælo, aequales utique angelis immortalitate ac felicitate, non carne, ſicut nec reſurrectione, qua non indiguerunt angeli, quoniam nec mori poterunt. Nuptias ergo Dominus futuras eſſe negavit in reſurrectione, non fæminas, & ibi negavit, ubi talis quaeſtio ver-*

tebatur, ut eam negato ſexu muliebr riore facilitate diſſolveret, ſi eum ibi noſceret non futurum, imo etiam fut eſſe firmavit, dicendo, non nubent, ad fæminas pertinet, neque uxores du quod ad viros. Erunt ergo quae vel n hic ſolent vel ducere uxores, ſed ibi ho facient. Cap. 18. ad locum apoſtol Eph. IV. 12. reſpondet, *& de ſpiri ac myſtici corporis incremento* in eo poſtea ſubiieit: *Si hoc ad reſurrectioni mam, in qua erit unusquisque, refere eſſet, quid nos impediret, nominato intelligere & fœminam, ut virum pro ne poſitum acciperemus, ſicut in eo qu ctum eſt: beatus vir, qui timet Domi utique ibi ſunt & fœminae, qui timen minum.* Idem cum Auguſtino ſtati ac fœminas in ſuo ſexu fœmineo re cturas adferunt Tertullianus lib. d ſur. carn. cap. 60. Hieronymus epiſt. ad Pammach. contra errores Ioh Hieroſolymitani, auctor libri de ſiaſt. dogmatibus, qui habetur in pera Auguſtini cap. 77. & præter Sc communiter ſcholaſtici, cuius ſent præcipua ratio ea eſt, quod *idem n corpus* reſuſcitatum iri ſcriptura d ut ſuperius oſtendimus, ergo eti eodem ſexu reſurget. Si enim ide mero reſurget, habebit etiam ea conditiones individuantes, inter una ex præcipuis eſt ſexus deter tus. Adde, quod in reſurrection ipſa natura individui nec perfecti integritas ſpecierum, ſed vitia du naturæ ſint abolenda. Ad loca ſcri in contrarium producta ex illis, iam ante dicta ſunt, facile reſp poteſt. Nuptias in cœlo Chriſtus f negat, non fœminas, angelis n quales futuros eſſe adſerit, non naturam, vel ſexus privationem quoad ſanctitatem, immortalitaten

ritualitatem, felicitatem, excluſam cibi potusve neceſſitatem &c. Tertullianus de reſur. carn. cap. 62. *Non dixit, erunt angeli, ne homines negaret, ſed tanquam angeli, ut homines conſervaret. Non abſtulit ſubſtantiam, cui ſimilitudinem attribuit.* Nomine *viri* apoſtolus non ſexum, ſed perfectionem, robur & conſtantiam virilem intelligit. Dicta veterum ſic accipienda ſunt, quod negent in cœlo fore ſexuum diverſitatem, quoad *uſum*, non autem quoad *ſubſtantiam*. Scoti rationes nituntur falſa hypotheſi. Sexus fœmineus in ſuo genere tam perfectus eſt quam virilis, ſi enim vitium & imperfectio eſſet fœmineus ſexus, nec in ſtatu innocentiæ locum habuiſſet, nec Chriſtus ex fœmina carnem adſumſiſſet. Deus per ſe intendit creare tam fœminam quam maſculum, cum uterque ſexus neceſſarius ſit ad ſobolis generationem, & conſequenter ad ſpeciei humanæ conſervationem, falſum igitur eſt, fœminam eſſe marem occaſionatum.

Quæritur V) Ana reſuſcitatis corporibus omnis deformitas aberit?

§. LXXXIX. Quæritur V) *Ana reſuſcitatis corporibus omnis deformitas aberit?* Deformitas corporis humani tribus modis contingere poteſt: 1) Ex *defectu*, vel *membri convenientis*, qualis eſt in mancis ac mutilis, manu, brachio, pede, oculo deſtitutis, vel *congruae quantitatis*, qualis eſt in nanis ac pumilionibus. De hoc deformitatis genere, quid ſtatuendum ſit, ex præcedentibus patere poteſt, niſi quis de nanis & pumilionibus aliud quam de infantibus ſtatuendum arbitretur, cum corporis brevitas in eis ſit quandoque monſtroſa & ignominioſa. 2) Ex *acceſſione membri diſconvenientis*, qualis eſt in ſedigitis, ſtrumoſis &c. 3) Ex *inconcinno membrorum ſitu ac improportione*, qualis eſt in ſtrabis, ſimis, varis, valgis &c. De poſterioribus hiſce deformitatis generibus quidam ſtatuunt, ea ab omnibus omnino reſuſcitatis tam impiis & damnandis quam piis & ſalvandis abfutura. 1) Quia effectus tum demum deficit a debita perfectione & integritate, quando vel virtus agentis deficit, vel materia quantitate peccat, quorum neutrum locum habet in reſurrectione, quæ eſt opus divinæ virtutis *ανεμποδιςως* agentis, & omnia impedimenta & incommoda potenter avertentis. 2) Quia primi homines abſque ulla deformitate & membrorum *ασυμμετρια* divinitus fuere conditi, iam vero reſuſcitatio analogice reſpondet primogeniæ creationi. Has rationes reſpectu piorum & ſalvandorum efficaciter illud, ad quod adferuntur, probare concedimus, ab illorum enim corporibus divina virtute omnis deformitas ignominiam & imperfectionem ſecum trahens removebitur, ſed in corporibus impiorum ac damnatorum ignominioſæ deformitatis ſtigmata ac probra relicta iri veriſimilius eſt. Auguſtinus libr. XXII. de civitate Dei cap. 19. *Si ſtatuam poteſt artifex homo, quam propter aliquam cauſam deformem fecerat, conflare & pulcerrimam reddere, ita ut nihil inde ſubſtantiae, ſed ſola deformitas pereat, ac ſi quid in illa figura priore indecenter exſtabat, nec parilitati partium congruebat, non de toto, unde fecerat, amputare atque ſeparare, ſed ita conſpergere univerſo atque miſcere, ut nec fœditatem faciat, nec minuat quantitatem, quid de omnipotenti artifice ſentiendum eſt? Ergone non poterit quasque deformitates humanorum corporum non modo uſitatas, verum etiam raras atque monſtroſas, quae huic miſerae vitae congruunt, abhorrent autem ab illa futura felicitate ſanctorum, ſic auferre atque perdere, ut quaſcunque earum fa-*

faciunt etſi naturalia tamen indecora excrementa ſubſtantiae corporalis nulla eius diminutione tollantur? Ac per hoc non eſt macris pinguibusque metuendum, ne etiam ibi tales ſint, quales, ſi poſſent, ne hic eſſe voluiſſent. Omnis enim corporis pulcritudo eſt partium congruentia cum quadam coloris ſuavitate. Ubi autem non eſt partium congruentia, aut ideo quid offendit, quia parvum eſt, aut ideo quia nimium. Proinde nulla erit deformitas, quam facit incongruentia partium, ubi & quae prava ſunt, corrigentur, & quod minus eſt, quam decet, unde creator novit, inde ſupplebitur, & quod plus eſt quam decet, materiae ſervata integritate detrahetur. Cap. 20. *Neſcio quo modo ſic adficimur amore martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quae pro Chriſti nomine pertulerunt, & fortaſſe videbimus, non enim deformitas in eis, ſed dignitas erit, & quaedam quamvis in corpore, non corporis ſed virtutis pulcritudo fulgebit, nec ideo tamen, ſi aliqua martyribus amputata & ablata ſunt membra, ſine ipſis membris erunt in reſurrectione mortuorum, quibus dictum eſt: capillus capitis veſtri non peribit. Sed ſi hoc decebit in illo novo ſeculo, ut indicia glorioſorum vulnerum in illa immortali carne cernantur, ubi membra, ut praeciderentur, percuſſa vel ſecta ſunt, ibi cicatrices, ſed tamen eisdem membris redditis, non perditis, adparebunt. Quamvis itaque omnia, quae acciderunt corpori vitia, tunc non erunt, non ſunt tamen deputanda vel adpellanda vitia, virtutis indicia.* (Confer ea, quæ de veſtigiis vulnerum in glorificato Chriſti corpore diximus in harmonia Evangelica de reſurrectione. cap. IX. pag. 317. In cicatricibus martyrum ſole fulgidioribus exſtabit martyri glorioſum monumentum, non autem ullum corporis glorificati dehoneſtamentum.) De impiorum vero corporibus in enchirid. cap. 92. dicit: *non debet ne tigare incerta habitudo eorum, qu certa & ſempiterna erit damnatio.* Ric dus libr. IV. ſent. diſt. 44. artic. 1. q 6. *In damnatis nulla erit pulcritudo, ſi ergo habuerunt turpitudinem in hoc do, in eis remanebit, & ſi habuerunt critudinem in hoc mundo, auferetur al & erunt turpiſſimi & viliſſimi & pleni fœditate & infectione.*

Quæritu An omn pilli ſint ſcitan

§. XC. Quæritur VI) *Si non periturus eſt capillus de capite, quomodo corpora reſuſcitata ob capillorum prolixitatem non erunt deformia ac ſtroſa?* Reſpondet Auguſtinus libr. X de civit. Dei cap. 19. *Ita nihil peritu eſſe de corpore, ut tamen nihil deforme corpore, ea igitur, quae fomae* (al. d mem) *factura fuerant enormitatem m ipſi accedent non locis, in quibus men rum forma turpetur, velut ſi de limo va ret, quod rurſus in eumdem limum reda totum de toto iterum fieret, non eſſet n ſe, ut pars illa limi, quae in anſa fu ad anſam rediret, aut quae fundum fece ipſa rurſus faceret fundum, dum tame tum reverteretur in totum, hoc eſt, ille limus in totum vas nulla ſui parte p ta remearet. Quapropter ſi capilli toties ſi, ungueſve defecti ad loca ſua deforn redeunt, non redibunt, nec tamen cuiqu ſurgenti peribunt, quia in eamdem carn ut quemcunque ibi locum corporis tene ſervata partium congruentia, materiae tabilitate vertentur, quamvis quod ait minus: capillus capitis veſtri non per non de longitudine, ſed de numero capillo dictum multo aptius poſſit intelligi, und alibi dicit: capilli capitis veſtri numerati omnes.* Confer ea, quæ de vero ho verborum Chriſti ſenſu adduximus ſu rius §. 15. ubi monuimus, pios vet ve

verba illa ad reſurrectionis articulum adplicare eo quidem ſenſu, quod ne minima quidem corporis particula ſit peritura, interim ex eo inferri nequit, quod humores ſuperflui & excrementitii, capillorum item & unguium ſuperfluitates, quæ ſunt potius reiectamenta & excrementa, quam membra corporis & ornamenta, quæque magis gravant & onerant, quam ornant, in reſurrectione ſint homini reſtituenda.

CAPVT V.

DE FORMA RESVRRECTIONIS.

Forma reſurrectionis.

1) Interna.

§. XCI. *Forma reſurrectionis* eſt vel *interna* vel *externa*. Interna conſideratur vel reſpectu *mortuorum* vel reſpectu *vivorum*, quos ſcilicet dies noviſſimus deprehendet vivos. Forma reſurrectionis interna reſpectu *mortuorum* conſiſtit: 1) in *corporum e terrae pulvere* ἀναπλάσει *ſive reformatione*; 2) in *eorumdem animatione* ſive animarum cum corporibus reſuſcitatis redunitione. Utrumque verbis perquam emphaticis deſcribitur Ezech. XXXVII. 5. *Haec dicit Dominus oſſibus aridis: Ecce ego intromittam in vos ſpiritum, & vivetis*, v. 6. *Et dabo ſuper vos nervos, & ſuccreſcere faciam ſuper vos carnes, & ſuperextendam in vobis cutem, & dabo vobis ſpiritum, & vivetis &c.* Confer Iob. XIX. 25. *In noviſſimo die de terra ſurrecturus ſum.* v. 26. *Et rurſum circumdabor pelle mea.* Chaldæus reddidit: *poſtquam inflata fuerit pellis mea*, hoc eſt, quando Deus ſpiraculum vitæ mihi denuo inſpirabit, *erit hoc, de carne mea iterum videbo Deum.* Mulieres ſcilicet Sareptana & Sunamitis dicuntur *mortuos ſuos recepiſſe de reſurrectione*, Hebr. XI. 35. cum prophetæ precibus reditum animæ ad corpora mortuorum impetraſſent, 1 Reg. XVII. 21. 2 Reg. IV. 36. Inde Gabrielis ſerm. II. in feſt. Paſch. *Reſurgere nihil aliud eſt, quam quod mortuum fuerat, iterum vivificari, vel animam vivificantem iterum corpori, quod deſeruit, uniri.* Utriusque antecedens ſeu prævium opus erit *cinerum ac pulverum diſſipatorum collectio*, conſequens ac ſubſequens *compoſiti reſtitutio*, *eiusdemque ſecundum utramque partem aeterna duratio.* Quemadmodum enim in morte hominis triplex caſus animadvertitur: 1) *caſus compoſiti* per ſeparationem animæ a corpore, 2) *caſus corporis*, quod diſſolvitur in elementa, 3) *caſus materiae*, in quam poſtremo reſolvitur corpus in elementa diſperſum: ſic in reſurrectione caſui oppoſita, ordine tamen retrogrado & inverſo tria obſervari poſſunt: 1) *pulverum ac cinerum diſſipatorum collectio*, quæ eſt quædam ad corporum reformationem præparatio, 2) *corporis ex illis pulveribus ac cineribus formatio*, quæ eſt ad animarum ſuſceptionem diſpoſitio, 3) *eiusdem formati animatio*, ſive animæ ad illud corpus reformatum velut in priſtinum domicilium reductio, & redintegrata cum corpore unio, quæ eſt partim naturalis, partim perſonalis, per illam conſtituitur una natura humana, per hanc unum ſuppoſitum & unus homo; at quia non ad temporalem, ſed ad perpetuo duraturam vitam anima corpori iterum unitur, adeoque vinculo indiſſolubili cum eo coniungitur, ideo iteratam illam animarum cum corporibus e terræ pulvere ſuſcitatis unionem ſequitur totius compoſiti ſecundum utramque

naturam æterna duratio. Primum opus, pulverum ſcilicet ac cinerum diſſipatorum collectionem angelorum miniſterio peragendum diſputant, illudque per *congregationem electorum a quatuor ventis*, Matth. XXIV. 31. intelligendum arbitrantur Scotus lib. IV. ſent. diſtinct. 43. quæſt. 5. Thomas de Argentin. ibidem, unde non ſine temporis tractu nec ſine locali motu idipſum abſolutum iri cenſent; reliqua autem duo videlicet corporis ex pulveribus & cineribus formationem, eiusdemque formati animationem immediata divinæ virtutis operatione in momento perficienda ſtatuunt. Richardus libr. IV. ſentent. diſtinct. 43. artic. 5. quæſt. 2. & ex eo Cornelius a Lapide in comm. 1 Cor. 15. pag. 346. *Natura ſpatii & motus non videtur pati, ut partes corporis reſuſcitandi a variis locis in unum colligantur in monumento, quia res non poteſt moveri ab extremo in aliud extremum, quin prius tranſeat ſpatium medium:* ſed meminerimus μη ὑπερφρονειν παρ ὁ δει φρονειν, αλλα φρονειν εις το σωφρονειν, Rom. XII. 3. nec curioſius ſcrutemur momenta, quæ Pater cœleſtis poſuit εν τη ιδια εξουσια, Actor. I. 7. Suarez part. III. quæſt. 53. diſput. 44. ſect. 4. non dubitavit adſerere, & quidem rectiſſime, *corporis reſuſcitandi partes Dei virtute* (utpote infinita) *ab extremo ad extremum ſine medio tranſire poſſe, ac proinde in unum locum momento temporis ſimul coire.* Forma reſurrectionis interna reſpectu *vivorum* conſiſtit in momentanea ac ſubitanea eorum immutatione, qua non ipſa corporum ſubſtantia in illis abolebitur, ſed qualitas mutabitur, ac quod corruptioni ac morti eſt obnoxium, naturam induet incorruptam & immortalem, quæ 1 Cor. XV. 51. & 52. 1 Theſ. IV. 15. & 17. quæ αλλαγη ſive mutatio tum mortis, tum reſurrectionis loco i-

pſis erit, de qua in ſequentibus pl
dicemus.

§. XCII. Forma reſurrectionis *externa* conſiſtit in *II) ex*
modo atque ordine, quem
Chriſtus vivorum ac mortuorum i
obſervabit, qui colligitur ex his
pturæ dictis: Matth. XIII. 41. *In*
ſummatione ſeculi mittet Filius homin
gelos ſuos, & colligent de regno eius o
ſcandala & eos qui faciunt iniquitate
42. *Et mittent eos in caminum ignis.* X
30. *Videbunt Filium hominis venient*
nubibus cœli cum virtute & gloria n
v. 31. *Et mittet angelos ſuos cum tu*
cis magnae, & congregabunt electos
quatuor ventis a ſummis cœlorum uſq
terminos eorum. XV. 31. *Cum veneri*
lius hominis in maieſtate ſua, & omne
geli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem
ſtatis ſuae. v. 32. *Et congregabuntur*
eum (miniſterio angelorum) *omnes*
tes, (ex mortuis ſuſcitatæ) *& ſe*
bit eos ſicut paſtor ſegregat oves ab h
Ioh. V. 28. *Venit hora, in qua omnes*
in monumentis ſunt, audient vocem
hominis. v. 29. *Et procedent, qui bon*
cerunt, in reſurrectionem vitae, qui
mala egerunt, in reſurrectionem iudici
Cor. XV. 51. *Non omnes quidem obdo*
mus, omnes autem immutabimur. v.
In momento, in ictu oculi, in noviſſim
ba, (canet enim) & mortui reſurge
corrupti, & nos immutabimur. 1 T.
IV. 15. *Nos, qui vivimus, qui reſidu*
mus in adventum Domini, non praev
mus eos, qui dormierunt. v. 16. *Quo*
ipſe Dominus in iuſſu, in voce archang
in tuba Dei deſcendet de cœlo, & mo
qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi. v.
Deinde nos, qui vivimus, qui relicti ſ
ſuperſtites, ſimul rapiemur cum illis in
bibus obviam Domino. Talis igitur v

tur futurus reſurrectionis ordo & modus: In die noviſſimo 1) Chriſtus, vivorum ac mortuorum iudex, ſubito & ex improviſo in forma illa viſibili, qua in cœlum adſcendit, in nubibus adparebit, & ſuper thronum maieſtatis ſuæ in gloria magna ſedebit. 2) Angeli, qui tanquam adparitores, præcones ac miniſtri aderunt, tuba canent. 3) Sonabit omnipotens & efficaciſſima Chriſti vox: *ſurgite mortui!* 4) Ad vocem illam excitabuntur, qui in pulvere terræ dormiunt, & reſumtis corporibus propriis tribunali Chriſti ſiſtentur. 5) Qui in Chriſti adventu adhuc vivi ſeu ſuperſtites invenientur, *in momento, in ictu oculi* immutabuntur, qua immutatione omnis corruptio & mortalitas in illis abolebitur, inque eius locum *αφθαρσια και αθανασια* ſuccedet. 6) Utrique tum reſuſcitati ex pulvere, tum immutati in duas diſtribuentur claſſes, ſeparatis bonis a malis, ac illis quidem ad Chriſti dextram, his vero ad eius ſiniſtram collocatis, quæ ipſa collocatio ſententiæ iudiciariæ utrisque exſpectandæ præludium quoddam erit. Ephremus in libr. I. de pœnit. *Vbi vox tubae de cælo inſonuerit, omnia ex tumulis humanae conditionis oſſa exſilient atque diſcurrent, artus ſuos iuncturasque cum feſtinatione requirentia &c. Cæleſtis nempe regis iuſſu terra ſuos mortuos reddet, mare itidem ſuos, quidquid item humanorum corporum vel beſtia rapuit, vel voravit piſcis, avisve diſcerpſit, in priorem ſtatum remeabit, omneſque in ictu oculi reſurgent, & ante tribunal adſtabunt, ita ut ne unus quidem capillus capitis deſit.* Quamvis vero de hac *externa* reſurrectionis forma non abſurde cogitetur, ſucceſſionem quamdam temporis in ea futuram, tamen de *interna* reſurrectionis forma, quæ in corporum e terræ pulvere formatione & animarum cum iisdem redunitione conſiſtit, indubitanter adfirmare poſſumus, eam *in momento & in ictu oculi* peragendam, id quod diſertis verbis docet apoſtolus 1 Cor. XV. 52. *εν ατομω* (ſcilicet *τυ χρονυ* quod alias vocatur *το νυν*) *εν ριπη οφθαλμυ* (*in ictu oculi απο τυ ριπτειν*, quod eſt proiicere) *& mortui reſurgent incorrupti & nos immutabimur.* (Elegit apoſtolus motum, qui alios omnes celeritate ſuperat ad reſurrectionis & immutationis maximam celeritatem inſinuandam, oculi enim agitatione nihil velocius aut agilius. Hieronymus comment. *Atomus eſt punctum temporis, quod ſecari & dividi non poteſt.* Idem in epiſt. CLII. ad Miner. notat, *quoſdam legere εν ροπῃ, quod ſignificat motum, propenſionem ac devergentiam lancis, quae celerrime ad pondus attollitur vel deprimitur*, unde *momentum ſtaterae* vocatur Sap. XI. 23. ſenſus utrobique eodem recidit.) Dei enim operatio, utpote ab infinita virtute proficiſcens, non requirit temporum ſucceſſionem, ſed in momento abſolvi poteſt. Gregorius Nyſſenus orat. III. de reſurrect. Chriſti pag. 161. *In momento oculi perficietur reſurrectio. Ictus autem ſeu momentum oculi clauſio palpebrarum eſt, atque hac velocitate nulla res alia celerior eſſe poteſt. Neque humano more pro captu tuo reputans deſcripſeris in animo tuo, quot ſint temporum intervalla, primum ut oſſa putrefacta & in terram redacta in priſtinam duritiem & levitatem compingantur, unita vero ex ipſa fractione rurſus in aptam & convenientem compagem & naturalem coeant iuncturam & commiſſuram, neque vero deinde animadverteris carnium obductionem & nervorum productas coniunctiones αποτεταμενας συνθεσεις venarum arteriarumque tenues & exiles ductus, & quaſi alveos ſubcute explicatos, animarum inenarrabilium & innumerabilium multitudinem ex arcanis*

quibuſdam habitationibus evolantem, earumque unumquamque ſuum corpus tanquam veſtem peculiarem agnoſcentem, & in hoc rurſus celeriter inhabitantem, certoque diſcrimine utentem in tanta multitudine ſpirituum generis eiusdem. Cogita enim ab Adam animas & ab illo uſque corpora tot numero domibus ſolutis ac deſertis, patribusque familias ex longa quaſi peregrinatione revertentibus, eaque omnia perfici admirabiliter & extra communem captum. Neque enim vel domus tarde renovatur & inſtauratur, vel incola aberrat ac quaſi ſub dio manet, dum propria ac peculiaria quaerit, ſed protinus ad eam tendit tanquam columba ad ſuam turrim, etiamſi multae atque frequentes circa eumdem locum fuerint iisdem notis inſignes &c. Elucet autem ex hac momentanea mortuorum reſuſcitatione & vivorum immutatione *infinita Dei p* *tia.* Magnum eſt mortuos reſuſcit maius in propriis corporibus in cine & pulverem redactis eos reſuſcita immortalitatis veſtibus induere; n mum, in momento vel puncto ter ris id ipſum perficere. Confer H nymum in epiſt. ad Minerium, Aug num epiſt. XLIX. & lib. XX. de civit. cap. 20. Theodoretum, Oecumer & Anshelmum in comm. 1 Cor. XV omnes *momentaneam* fore reſurrectio diſputant. De modo reſurrectionis neraliter obſervetur illud Auguſtini XX. de civit. Dei cap. 20. *Reſurrecti mortuorum futuram eſſe oportet, ſi chi ni eſſe volumus, ut credamus, ſed non inanis eſt fides noſtra, ſi quemadmodu tura ſit, comprehendere non valeamus.*

CAPVT VI.

DE FINE RESVRRECTIONIS.

Finis reſurrectionis. I) reſpectu Dei.

§. XCIII. *Finis* reſurrectionis eſt duplex, reſpectu *Dei reſuſcitantis* & *hominum reſuſcitandorum.* Dei reſuſcitantis reſpectu finis *principalis, mediatus ac ſummus* eſt Dei gloria. Ut enim *omnia operatur Deus propter ſeipſum* & propter gloriam ſuam. Prov. XVI, 4. ita quoque reſuſcitationis opus ad hunc finem principaliter, & ut ſcholaſtici loquuntur, *ultimate* ſpectat. Sicut Deus in principio omnia condidit ad nominis ſui gloriam, ut ſcilicet ipſius bonitas, ſapientia ac potentia ex opere creationis κτισεως και πλασεως a creaturis rationalibus agnoſceretur: ſic corpora hominum in cinerem & pulverem redacta in die noviſſimo iterum eriget, & in vitam revocabit, ut ſimiliter in hoc opere divina eius bonitas ac maieſtas agnoſcatur ac deprædicetur, videlic in glorificatione piorum ipſius *miſe dia*, in damnatione impiorum ipſi *ſtitia*, in utroque vero opere ipſi *ritas & potentia* conſpiciatur. Eſai. X 19. *Vivent mortui tui, expergiſcim iubilate, qui habitatis in pulvere*, ho dormientes in pulvere terræ voce C expergefacti Deo iubilabunt. Ad finem etiam pertinet, quod peculi *Chriſti mediatoris gloria* in reſurrec opere ſit conſpicienda. In hac vita piis Chriſti membris adhuc videtu minari, cum ipſi non minus quan pii a corpore Chriſti myſtico penitu cluſi morti adhuc ſint obnoxii, ſed ſurrectione mortuorum victoria, Chriſtus ex morte reportavit, plen & perfectiſſime conſpicietur. Pſaln 16. *Oſtende ſervis tuis opus tuum*, &

riam tuam filiis eorum. Peccatum & mors ſunt opera diaboli, hæc ergo Moſes petit in nobis Dei ſervis deſtrui per ſpiritualem regenerationem in hac vita & per finalem liberationem in mortuorum reſurrectione a Meſſia exſpectanda. Eſa. LXVI. 14. *Oſſa veſtra quaſi herba germinabunt*, (in die ſcilicet reſurrectionis) *& cognoſcetur manus Domini* (hoc eſt, glorioſa eius potentia & maieſtas) *in ſervis eius.* 1 Cor. XV. 25. *Oportet eum regnare, donec ponet omnes inimicos ſub pedibus eius.* v. 26. *Ultimus autem inimicus deſtruetur mors.* v. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt, abſorpta eſt mors in victoria.* v. 57. *Deo autem gratiae, qui dedit nobis victoriam per Chriſtum.* Col. III. 4. *Cum Chriſtus adparuerit, vita veſtra, tunc & vos adparebitis cum ipſo in gloria.*

II) reſpectu hominum.

§. XCIV. *Hominum reſuſcitandorum* reſpectu finis duplex eſt: 1) *Communis* omnibus reſuſcitandis eſt ϛασις coram tribunali Chriſti ad iudicis ſententiam audiendam, unde reſurrectio ac iudicium immediato nexu invicem coniunguntur, Hebr. VI. 2. *Iacientes fundamentum reſurrectionis & iudicii aeterni*, hoc eſt, in quo unicuique æterna manſio adſignabitur. Hebr. IX. 27. *Statutum eſt hominibus ſemel mori, & poſt mortem iudicium*, hoc eſt, poſtquam ex mortuis fuerint reſuſcitati, ad iudicium ſiſtentur. Apoc. XX. 12. *Vidi mortuos magnos & puſillos ſtantes coram Deo, & aperti ſunt libri, & alius liber apertus eſt, qui eſt vitae, & iudicati ſunt mortui ex his, quae ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.* Unde ſuperius inter cætera reſurrectionis fundamenta retulimus etiam *Dei iuſtitiam, quae requirit, ut omnes ſiſtantur coram tribunali Chriſti, & reportet unusquisque, quae in corpore fecit, congruenter ad id, quod fecerit ſive bonum ſive malum*, 2 Cor. V. 10. 2) *Proprius* finis alius eſt reſpectu *vere credentium* & piorum, videlicet æterna gloria præmii loco ex gratuita Dei miſericordia ipſis collata, alius reſpectu *incredulorum* & impiorum, videlicet æterna ignominia ſupplicii loco ex rigore iuſtitiæ divinæ ipſis illata. Dan. XII. 2. *Multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere, evigilabunt, alii in vitam aeternam, & alii in opprobrium aeternum.* v. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt ſicut ſtellae.* Ioh. V. 28. *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii hominis*, v. 29. *& prodibunt, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicii*, illius ſcilicet iudicii, de quo Iudæ v. 15. *Venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, & de omnibus duris, quae locuti ſunt contra eum peccatores impii.* 2 Theſſ. I. 6. *Iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant*, v. 7. *& vobis qui tribulationem ſuſtinetis, requiem nobiſcum in revelatione Domini Ieſu de cœlo cum angelis virtutis eius.* Finis ergo reſurrectionis eſt, ut hominibus omnibus ad iudicium Chriſti cum corporibus & animabus ſuis adductis pro diverſitate eorum, quæ in hac vita egerunt, præmia vel ſupplicia adiudicentur, ac proinde ut pii, qui vera fide Chriſto in hac vita fuere inſerti, & ex fide bona egerunt, in corpore & anima perpetua felicitate cum Chriſto capite ſuo in cœleſti gloria perfruantur iuxta gratuitas Chriſti promiſſiones: Ioh. XII. 26. *Ubi ego ſum, illic & miniſter meus erit.* XIV. 3. *Ubi ego ſum, ibi & vos eritis.* XVII. 24. *Volo ut, ubi*

ubi ego ſum, illi etiam mecum ſint, ut videant gloriam meam. 1 Theſ. IV. 17. *ſemper cum Domino erimus.* Contra vero impii cum ſatana capite & patre ſuo æternis inferni ſuppliciis torqueantur, adeoque ut ſponſa Chriſti, vera ſcilicet eccleſia cum Chriſto ſponſo ſuo in æternum regnet ac triumphet, hoſtes vero illius pedibus eius penitus ſubiiciantur in æternum proſtrati ac devicti.

CAPVT VII.

DE EFFECTIS RESVRRECTIONIS.

Effectus & conſequentia reſurrectionis.

§. XCV. *Effectus ac conſequentia* reſurrectionis cum fine fere coincidunt. Reſuſcitandis omnibus communis erit ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία, unientur enim animæ cum corporibus ex terræ pulvere ſuſcitatis non ad temporariam ac ſolubilem aliquam coniunctionem, ſed ad æternum & indiſſolubile utriusque vinculum; dies noviſſimus temporis ſucceſſioni ac decurſui finem imponet, ac mera & nuda æternitas ſucceſſionis ac finis expers ſequetur. (Auguſtinus de fid. ad Petr. cap. 3. negat *corruptionem a corporibus impiorum auferendam*, ſed intelligit beatam illam ἀφθαρσίαν, quæ cum ſpiritualitate, virtute & gloria eſt coniuncta. *A corporibus*, inquit, *impiorum non auferetur corruptio & ignobilitas & infirmitas, in quibus ſeminantur, quae ob hoc morte non exſtinguentur, ut illud iuge tormentum corpori atque animae ſit mortis aeternae ſupplicium.* In enchirid. ad Laurent. cap. 92. *Nec moveat nos, quomodo in damnatis erit corpus incorruptibile, ſi dolere poterit, aut quomodo corruptibile, ſi mori non poterit. Non eſt enim vera vita, niſi ubi feliciter vivitur, nec vera incorruptio, niſi ubi ſalus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non ſinitur, ut ita dicam, mors ipſa non moritur, & ubi dolor perpetuus non interimit ſed adfligit, ipſa corruptio non finitur.*) *Piorum* ex mortuis reſuſcitatorum propria erit animæ & corporis glorificatio. 1 Cor. XV. 4. *Reſurgit in gloria.* Sap. V. 1. *Stabunt iuſti in magna conſtantia*, v. 17. *Accipient regnum decoris & diadema ſpeciei ſive ſpecioſum de manu Domini;* beata cum Deo, cum Chriſto, cum angelis & omnibus ſanctis converſatio, faciei divinæ iucundiſſima viſio & æternæ lætitiæ perfruitio. Pſalm XVII. 15. *In iuſtitia videbo faciem tuam.* CXVI. 9. *Ambulabo coram Domino in regione viventium.* Oſe. VI. 2. *Suſcitabit nos in die tertio, & vivemus in conſpectu eius.* 1 Cor. XIII. 12. *Videmus nunc per ſpeculum in aenigmate, tunc autem a facie ad faciem.* 1 Ioh. III. 2. *Cum adparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum, ſicut eſt.* *Impiorum* vero ex mortuis ſuſcitatorum propria erit confuſio & ignominia, Eſa. LXVI. 24. *Erunt abominatio omni carni.* Dan. XII. 2. *Reſurgent ad opprobrium;* ac præter ignominiam ſupplicium & pœna ſempiterna, Eſa. LXVI. 24. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non exſtinguetur.* Matth. III. 12. *Paleas comburet igni inexſtinguibili.* Sed de hac piorum gloria & impiorum ignominia in tract. V. & VI. inferius plura dicentur. Ad reſurrectionis conſequentiam etiam referri poteſt: 1) Abrogatio miniſterii verbi & uſus ſacramentorum. Ierem. XXXI. 34. Hebr. VIII. 11. *Non docebit ultra vir proximum ſuum.* 1 Cor. XI. 26. *Mortem Domini adnunciabitis, donec veniat.* XIII. 8. *Caritas nunquam*

quam exidit, ſive prophetiae evacuabuntur, ſive linguae ceſſabunt, ſive ſcientia deſtruetur. Item politiarum & œconomiarum. Dan. II. 44. *Regnum cæli comminuet & conſumet univerſa regna terrena.* VII. 26. *Iudicium ſedebit, ut auferatur potentia eius.* 1 Cor. XV. 24. *Cum evacuaverit omnem principatum & poteſtatem & virtutem.* Matth. XXII. 30. *In reſurrectione non nubent neque nuptui dabuntur, ſed ſunt ſicut angeli Dei in cælo.* 2) Ceſſatio omnium actionum naturalium in corporibus humanis. 1 Cor. VI. 13. *Deus & ventrem & eſcas deſtruet.* Apoc. VII. 16. *Non eſurient nec ſitient amplius.* 3) Liberatio creaturæ a vanitate & ſervitute corruptionis, Rom. VIII. 21. adeoque totius mundi συντέλεια ſive conſummatio, Iob. XIV. 12. *Vir dormivit & non reſurget, donec non erunt cæli.* XIX. 25. *Poſt excitari meum*, hoc eſt, me ex mortuis excitato, *exſcindentur haec*, quæ ſcilicet in mundo videntur, qua de re in tract. IV. plenius agendum erit, ubi etiam de millenario Chriſti in terris regno, quod reſurrectionem ſecuturum & finem mundi anteceſſurum eſſe, chiliaſtæ ſomniant, diſſeremus.

CAPVT VIII.

DE SVBIECTO RESVRRECTIONIS.

Subiectum reſurrectionis.

§. XCVI. *Subiectum* reſurrectionis ſunt *omnes homines* cuiuscunque ſexus, conditionis & ſtatus tam impii quam pii, tam increduli & impœnitentes, quam vere credentes. (Quidam id vocant *ſubiectum quod*, ut diſtingui poſſit a *ſubiecto quo*, *quod* in reſurrectione eſt idem numero corpus. Quidam vocant *obiectum*, quidam *materiam*, ſed res eodem recidit.) Demonſtramus hoc I) ex ſcripturæ dictis, & quidem 1) ex dictis *univerſalibus ac generalibus*, quæ omnes omnino homines reſurrecturos eſſe adſerunt: Eſa. XXV. 7. *Auferet Deus velum, quo velatae ſunt omnes gentes.* v. 8. *Abſorbebit mortem in ſempiternum.* Ioh. V. 29. *Venit hora, in qua omnes, qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii hominis, & procedent &c.* Quidam huc referunt dictum apoſtolicum 1 Cor. XV. 22. *in Chriſto omnes vivificabuntur*; ſed oſtendimus ſuperius, proprie & in ſpecie de credentibus in Chriſtum illud accipiendum eſſe. Rectius igitur ad hanc claſſem referuntur tum illa ſcripturæ dicta, in quibus *indefinite* mortuorum reſurrectio futura prædicitur, (indefinitam enim illam æquipollere univerſali, ex manifeſto dicto Chriſti modo citato colligitur.) Ezech. XXXVII. 4. *Oſſa arida audite verbum Domini*, v. 5. *haec dicit Dominus, ego mittam in vos ſpiritum.* Dan. XII. 1. *Multi de his, qui dormiunt in pulvere terrae, evigilabunt.* Act. XXIII. 6. *De ſpe & reſurrectione mortuorum ego iudicor.* 1 Cor. XV. 21. *Per hominem mors & per hominem reſurrectio mortuorum.* 2 Tim. IV. 1. *Chriſtus iudicaturus eſt vivos & mortuos.* 1 Petr. IV. 5. *Impii rationem reddent ei, qui paratus eſt iudicare vivos & mortuos.* Apoc. XX. 13. *Dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors & infernus dederunt mortuos ſuos.* Tum illa, in quibus omnes iudicio Dei ſiſtendi dicuntur. Si enim omnes homines, pii & impii iudicio Dei ſiſtentur, utique etiam omnes reſurgent. Eſa. XLV. 23. *Per me ipſum iuravi, mihi curvabitur omne genu.* Matth. XXV. 32. *Congregabuntur ante Chriſtum*

iudicem omnes gentes, *& ſeparabit eos ab invicem ſicut paſtor ſegregat oves ab hædis.* Act. XVII. 31. *Iudicabit Deus orbem*, ſcilicet univerſum, hoc eſt, omnes homines, *in aequitate.* Rom. XIV. 10. *Omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti.* 2 Cor. V. 10. *Omnes nos manifeſtari oportet ante tribunal Chriſti*, *ut referat unusquisque*, *quae in corpore fecit &c.* Apoc. XX. 13. *Et dedit mare mortuos*, *qui in eo erant*, *& mors & infernus dederunt mortuos ſuos*, *qui in ipſis erant & iudicatum eſt de ſingulis &c.* (Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. 15. *Convenienter quidam hoc loco mare pro iſto ſeculo poſitum accipiunt &c. Hoc ergo mortuos exhibuit mare*, *qui in eo erant*, *hoc eſt*, *exhibuit homines hoc ſeculum*, *quicunque in eo erant*, *qui nondum obierant &c. Mare exhibuit*, *quia ſicut inventi ſunt*, *adfuerunt. Mors vero & infernus reddiderunt*, *quoniam vitae*, *de qua iam exierant*, *revocaverunt. Nec fruſtra fortaſſe non ſatis fuit*, *ut diceret*, *mors aut infernus*, *ſed utrumque dictum eſt*, *mors propter bonos*, *qui tantummodo mortem perpeti potuerunt*, *non & infernum; infernus autem propter malos*, *qui etiam pœnas apud inferos pendunt.* Simplicius eſt, quod quidam exiſtimant tres claſſes deſcribi mortuorum, una eſt eorum, qui in mari ſubmerſi ſunt, altera eorum, qui extra mare mortui, ſed non ſepulti, verum a beſtiis devorati vel in cineres redacti. Tertia eorum, quos infernus vivos abſorpſerat. Piſcator per *ᾅδην* intelligit ſepulcrum, ut ſic intelligantur, qui in ſepulcris reconditi.) 2) Ex *dictis ſpecialibus*, quæ diſertam & perſpicuam mentionem impiorum faciunt. Dan. XII. 2. *Quidam evigilabunt ad ignominiam ſempiternam;* id vero de piis intelligi nequit, quippe qui omnes ad æternam lætitiam & gloriam reſurgent. (Porphyrii detorſionem, qui hoc dictum

propheticum de ſtatu eccleſiæ Iſrae
cæ poſt redditam victoriam & cæſos
tiochi duces expoſuit, refellimus ſ
rius §. 13.) Matth. X. 28. *Timete e*
qui poteſt animam & corpus perdere in
henna; hoc eſt, qui corpus ex mor
ſuſcitatum ac animæ iterato unitum
hennæ cruciatibus obiicere poteſt,
vero de piorum corporibus intelligi
quit, quippe quæ ad cœleſtem glor
prodibunt. Ioh. V. 29. *Procedent al*
reſurrectionem vitae, *alii ad reſurrectio*
iudicii; ubi ipſa diſtributio & diver
ſtatus reſurrectionem ſecuturi oſten
etiam impios, qui mala egerunt,
ſuſcitatum iri. Non eſt quod, excip
de ſpirituali reſurrectione Chriſto ſermo
eſſe, de ea enim iam ante v. 25. locu
fuerat, cui ſubiungit vaticinium de
ſurrectione univerſali omnium homin
in die noviſſimo ſecutura, ut ex
Θευργηματι και Θαυματυργηματι p
bet alterum. *Nolite*, inquit, *mir*
quod ſcilicet dixerim me habere pote
tem ſpiritualem vivificandi animas
iudicium exercendi, quia etiam cor
ra mortuorum ex terræ pulvere ſuſc
turus ſum. Quod autem in v. 28
corporali reſurrectione agatur, pro
mus a) ex *connexione*, quia v. 27. m
tio fit iudicii, quod reſurrectioni
die noviſſimo erit coniunctum. b)
temporis determinatione. Quando Chri
de ſpirituali ſive prima reſurrectione
quitur v. 25. dicit, *venit hora*, ac *π*
διοριστικως addit, *& nunc eſt;* ſed qu
do de reſurrectione corporali ſive ſec
da loquitur, ſimpliciter dicit, *venit h*
ſcilicet in noviſſimo die, nec addit e
iam tum adeſſe, quæ eſt obſervatio A
guſtini lib. XX. de civit. Dei, cap. 6.
Ex *ſubiecti deſcriptione. Omnes qui in*
monumentis ſunt, *audient vocem Filii homi*
Iam vero ſpiritualiter mortui nunqu

riпturis dicuntur eſſe in monumen-
ed corporaliter mortui ſic deſcribun-
quod *habitent in pulvere terrae*, Eſa.
I. 19. quod *quieſcant in cubilibus ſuis*,
.2. quod *dormiant in pulvere terrae*,
. XII. 2. &c. Si in monumentis eſſe
piritualiter mortuum eſſe, utique
n audire vocem Filii hominis & pro-
re erit ſpiritualiter vivere. At quo-
o inter eos, qui ſpiritualiter vivunt,
lam poſſunt dici *ad reſurrectionem in-*
procedere, cum de iis, qui in Chri-
credunt ac ſpiritualiter vivunt, di-
r, *quod non iudicentur*, Ioh. III. 18.
lque *non ſint venturi in iudicium?* V.
Si regeras, *hoc accipiendum reſpectu*
offerentis, reſp. ex textu, de illis,
vocem Filii Dei audient, expreſſe
ur, quod *proceſſuri ſint*, ſcilicet ex
umentis, atqui procedere non eſt
offerentis ſed hominum recipien-
, non Dei vocantis ſed hominis au-
tis. d) Ex *denominatione cauſae in-*
mentalis. Qui in monumentis ſunt,
ntur audituri vocem Filii hominis,
illam vocem non poteſt intelligi
dicatio evangelii, ut in v. 25. quia
ur de illis, *qui ſunt in monumentis*,
eſt, de corporaliter mortuis, at illi
poſſunt audire evangelii prædica-
em; præterea quidam, qui hanc
m audient, procedent ad *reſurre-*
em iudicii, at qui evangelii prædica-
em audiunt, hoc eſt, auribus cordis
piunt, *obedienter audiunt*, ut ex Heb.
2. recte exponit Auguſtinus lib. XX.
iv. Dei, cap. 6. Illi omnes vivunt,
eſt, a morte peccatorum excitantur,
ituali vita donantur, vivificam Spi-
s ſancti conſolationem in corde ſen-
t, & de vitæ æternæ poſſeſſione con-
antur. Per vocem ergo Filii Dei
. 28. non poteſt intelligi prædicatio
ngelii, ſed intelligitur φωνη illa με

γαλη, de qua Matth. XXIV. 31. 1 Theſſ. IV. 16. quam etiam quidam per σαλπιγγα ſive *tubam* accipiunt, ut ſuperius monuimus, per quam omnes mortui in ſepulcris velut in cubilibus dormientes excitabuntur. e) Ex *reſurrectionis conſequente.* Qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii hominis, *& procedent*, *qui bona fecerunt*, *in reſurrectionem vitae*, *qui vero mala egerunt*, *in reſurrectionem iudicii.* Chriſtus non ut in præcedenti v. 25. de ſpirituali reſuſcitatione per quamdam reſtrictionem dixerat, *mortui audient vocem Filii Dei*, *& qui audierint*, *vivent*, etiam hoc loco dicit, omnes qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii hominis, & qui audierint, procedent, ſed abſolute & ſimpliciter dicit, *audient & procedent*, ut oſtendat, omnes illam vocem efficaciſſimam & potentiſſimam eſſe audituros, etiam eos, qui mallent in monumentis ſuis æternum quieſcere. Prodibunt autem ex monumentis & reſurgent omnes, ſed forte perquam diſſimili, *qui bona fecerunt*, *procedent in reſurrectionem vitae*, *qui vero male egerunt*, *in reſurrectionem iudicii*, quod poſterius membrum non poteſt de piis ac credentibus, qui ſpiritualis ſive primæ reſurrectionis participes facti ſunt, Apoc. XX. 6. intelligi, ſed neceſſario ad impios & incredulos referendum, ac proinde etiam impiorum reſurrectio ibidem prædicitur. f) Ex *collatione cum loco prophetico Dan. XII.* Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 23. *Sententiae evangelicae Ioh. V. locus propheticus Dan. XII. ſimilimus eſt de reſurrectione mortuorum. Nam qui illic dicti ſunt eſſe in monumentis, ipſi hic dormientes in terrae aggere, vel ſicut alii interpretati ſunt, in terrae pulvere. Et ſicut ibi procedent dictum eſt, ita hic exſurgent. Sicut ibi, qui bona fecerunt in reſurrectionem vitae, qui autem mala egerunt,*

in reſurrectionem iudicii: ita & iſto loco hi in vitam aeternam, & hi in opprobrium & in confuſionem aeternam. Non autem diverſum putetur, quod cum ibi poſitum ſit, omnes qui ſunt in monumentis, hic non ait propheta omnes, ſed multi dormientium in terrae aggere, ponit enim aliquando ſcriptura pro omnibus multos; quæ omnia ſi probe obſerventur, in fumum abeunt detorſiones Smalcii, quibus diſp. VI. contra Frantz. p. 171. hunc locum horribiliter corrumpere fuit auſus. Cum dicto Chriſti coniungimus dictum apoſtolicum Act. XXIV. 15. ubi reſurrectionem mortuorum tum *iuſtorum* tum *iniuſtorum* ſeſe exſpectare apoſtolus adſerit, quo quid clarius dici potuiſſet? Excipiunt, a) *non potuiſſe apoſtolum exſpectare ſive ſperare reſurrectionem iuſtorum.* Reſp. ſpes apoſtoli refertur ad ipſam reſurrectionem, quæ poſtea ratione diverſorum ſubiectorum in reſurrectionem iuſtorum ac iniuſtorum diſtinguitur, ſic Paulus Rom. VI. 17. *gratias ſe agere* dicit Deo, quod Romani *fuerint ſervi peccati, obedierint autem ex corde in formam doctrinae caeleſtis;* ubi eſt enunciatum coniunctum, non enim agit Deo gratias, quod Romani olim fuiſſent ſervi peccati, ſed quod cum olim fuiſſent ſervi peccati, iam obedierint doctrinæ: ſic & hoc loco apoſtolus ſperat reſurrectionem iuſtorum & iniuſtorum, hoc eſt, reſurrectionem, quæ eſt iuſtorum & iniuſtorum. Adde, quod certo reſpectu etiam iniuſtorum reſurrectionem pii ſperare poſſunt, ut ſcilicet iuſto Dei iudicio ipſis retribuatur, quod contra pios in hac vita male egerunt, Sap. V. 1. 2. Theſs. I. 6. b) *Iniuſtorum nomine intelligi eos, qui olim tales fuerant.* Reſp. at coniunguntur iuſti & iniuſti, iam vero omnes aliquando fuere iniuſti, ergo hoc ſenſu nulli deberent dici iuſti. Quotieſcunque in ſcripturis iuſti & iniuſti invicem opponuntur, non intelliguntur iniuſti, qui olim tales fuere, ſed qui adhuc revera tales ſunt.

§. XCVII. II) Ex *rationum momentis.* 1) Ex reſurrectionis *cauſa impellente.* Iuſtitia divina requirit, ut non ſolum piis, qui in hac vita bona egerunt, reddantur præmia, ſed etiam ut impiis, qui mala egerunt, rependantur ſupplicia. Quare cum non ſolum pii in corpore, & per corpus bona egerint, ſed etiam impii in corpore, & per corpus peccaverint, ideo iuſtitia divina requirit, ut non ſolum pii ſed etiam impii reſurgant. 2) Ex reſurrectionis *cauſa efficiente.* Chriſtus eſt conſtitutus iudex omnium hominum non ſolum piorum ſed etiam impiorum, Ioh. XVII. 2. *Pater dedit ei poteſtatem omnis carnis,* V. 27. *poteſtatem faciendi iudicium.* Act. XVII. 31. *Iudicaturus eſt orbem terrarum in iuſtitia.* Ergo non ſolum pios ſed etiam impios reſuſcitabit. 3) Ex reſurrectionis *conſequente.* Impii non tantum iudicio Chriſti ſunt ſiſtendi, ſed etiam una cum corporibus & in corporibus ſuis igni infernali adiudicandi. Ergo neceſſarium erit, ipſos in corporibus reſuſcitatis iudicio Chriſti ſiſti & damnationis ſententiam audire. 4) Ex *abſurdis.* Si non reſurgunt impii a) falſa erunt modo adducta Spiritus ſancti oracula, in quibus impiorum reſurrectio diſertis verbis prædicitur. b) Iniuſtus erit Deus, qui corpora, quæ fuerunt iniuſtitiæ arma ac malorum operum organa, debitis eximit ſuppliciis. c) Securitati & impietati reproborum bipatentes portæ aperientur &c. quæ omnia cum ſint abſurda, ideo abſurdum quoque illud, ex quo talia conſequuntur.

§. XCVIII. III) Ex *patrum teſtimoniis,* quorum itidem duæ conſtitui poſ-

ıt claſſes. In quibusdam enim liter omnium omnino hominum ectionem ſecuturam adſerunt; in sdam *definite* ac ſpecialiter etiam rum reſurrectionem futuram te- r. Ad *priorem* claſſem pertinent icta: Iuſtinus apol. II. pro chriſt. *Chriſtus omnium, qui unquam ex-, mortalium corpora excitabit.* Ter- us de reſurr. carn. cap. 63. p. 347. *et caro, & quidem omnis.* Auctor le *definitionibus*, qui habetur in o- ıs Tertulliani cap. 6. *Omnes ſimul tel reſurgent.* Epiphanius in anco- *mnes reſurgent, etiamſi nolint.* Au- ıs in enchirid. ad Laurent cap. 84. *ecturam carnem omnium, quicunque nt, hominum atque naſcentur, & ſunt atque morientur, nullo modo e debet chriſtianus.* De dogm. ec- ıp. 8. in principio: *Omnium homi- rit reſurrectio.* Serm. CXL. de *Omnes ſumus reſurrecturi, ſed non laetaturi.* Heſychius libr. VII. ent. in cap. 25. Levit. *Totius hu- eneris erit reſurrectio.* Ad *poſteri-* aſſem hæc referenda: Tertullianus urr. carn. cap. 35. p. 331. *Prae- hriſtus, eum potius timendum, qui & animam occidat in gehennam, id ominum ſolum, non qui corpus occi- animae autem nihil nocere poſſint, humanas poteſtates; adeo hic & a- immortalis natura recognoſcitur, n poſſit occidi ab hominibus, & car- mortalitatem, cuius ſit occiſio, at- reſurrectionem quoque mortuorum ſſe, quae in gehennam, niſi reſu-, non poterit occidi.* Cyprianus le reſurr. Chriſti: *Reſurrectio com- eſt, & ante tribunal Chriſti neceſſe orpore ſtare iuſtos & impios, Dei ante iuſtitia, ut pietas & impietas ſtipendiis donarentur.* Lactantius lib. VII. inſtit. cap. 21. *Quia impii pec- cata in corporibus contraxerunt, rurſus carne induentur, ut in corporibus piaculum ſolvant, & tamen non erit caro illa, quam Deus homini ſuperiecerit, huic terrenae ſi- milis, ſed inſolubilis ac permanens in aeter- num, ut ſufficere poſſit cruciatibus & igni ſempiterno.* Cyrillus lib. IV. in Iohan. 12. *Univerſum genus humanum, quod in mortem cecidit, ad vitam revertetur; qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitae, qui mala, in reſurrectionem iudicii.* Auguſti- nus de vera relig. cap. 27. circa finem: *Reſurget pius populus, ut veteris hominis ſui reliquias transformet in novum: reſurget impius populus, qui ab initio uſque ad finem veterem hominem geſſerit, ut in ſecundam mortem praecipitetur.* De fide ad Petr. cap. 3. circa medium: *erit etiam iniquo- rum reſurrectio, ſed ſine immutatione, quam ſolis fidelibus & ex fide iuſte viventibus datu- rus eſt Deus, habebunt iniqui cum iuſtis re- ſurrectionem carnis communem, immutatio- nis tamen gratiam non habebunt.* Cap. 29. in principio: *firmiſſime tene & nullatenus dubites, omnibus hominibus & bonis & ma- lis reſurrectionem carnis in adventu Domini futuram eſſe communem, retributionem vero iuſtitiae Dei eſſe bonis maliſque diſſimilem.* In orat. contra Iudæos, Paganos & Arianos cap. 20. *Bonis maliſque promittitur reſur- rectio.* De verb. Dom. ſerm. XVII. circa finem: *etiam impii reſurrecturi ſunt, ſed in ignem ituri.*

§. XCIX. Ratione diſtinctorum il- lorum ſubiectorum duæ conſtituuntur reſurrectionis ſpecies Ioh. V. 29. Una vocatur *reſurrectio vitae*, quæ eſt piorum & vere credentium propria, altera ve- ro dicitur *reſurrectio iudicii*, quæ eſt im- piorum & incredulorum propria. Reſur- rectio vitæ vocatur ratione *finis & con- ſequentis*, quia pii reſurgent ad vitam æ-

ternam ſive *ad vitas ſeculi*, ut loquitur Dan. XII 2. ut in paſſionem plenariam vitæ ac felicitatis æternæ introducantur, unde iure ac merito ipſorum reſurrectio vitæ, hoc eſt, *vitalis* ac ſalutaris *reſurrectio* adpellatur. Dicitur etiam *αναςασις εις ζωην*, *reſurrectio ad vitam*, 2 Maccab. VII. 14. *αιωνιος αναβιωσις ζωης*, v. 9. *κρειττων αναςασις*, quia omnia meliora reddet, Heb. XI. 35. & abſolute *αναςασις*, Luc. XX. 36. ubi pii & electi vocantur *υιοι της αναςασεως*, quia illi vere & proprie cenſentur reſurgere, qui ad vitam & beatitudinem æternam reſurgunt. Impiorum reſurrectio potius eſt horribilis in æternum exitium prolapſus, unde eorum reſurrectio itidem ratione *finis & conſequentis* vocatur *reſurrectio iudicii*, ſcilicet damnatorii ſive condemnationis, quia ſcilicet fine eo reſurgent, ut audita in iudicio ſententia damnatoria in mortem ſecundam ſive æternam præcipitentur. Quidam diſputant, *priorem* reſurrectionis ſpeciem proprie vocari תְּחִיָּה *αναβιωσιν*, *ζωοποιησιν*, *αναςασιν*: *poſteriorem* vero תְּקוּמָה *εξαναςασιν*. Et ſane in quibusdam ſcripturæ dictis hoc diſcrimen obſervatur, ut conſtat ex Luc. XX. 36. Rom. VIII. 11. 1 Cor. XV. 22. &c. interim tamen non eſt perpetuum; Ioh. V. 29. impiorum reſurrectio vocatur *αναςασις κρισεως*, Act. XXIV. 15. *αναςασις αδικων*, Ioh. XI. 24. Heb. VI. 2. univerſalis omnium hominum reſurrectio abſolute vocatur *αναςασις*, Rom. IV. 17. in genere dicitur quod Deus *ζωοποιει τους νεκρους*. Dicendum igitur, quod quemadmodum eſt duplex vita, *corporalis* & *ſpiritualis*, *naturalis* & *cæleſtis*; ita quoque duplex ſit *ζωοποιησις και αναβιωσις*, collatio ſcilicet vitæ corporalis & ſpiritualis, prioris participes reddentur in reſurrectione impii, non autem poſterioris, quia vitæ naturalis reſtitutionem in ipſis ſequetur æternum opprobrium ac ſupplicium, quod mortis æternæ ſive ſecundæ nomine ſpiritus ſanctus exprimit Apoc. XX. 6. De reſurrectione ad vitam ſuaviſſime ſic loquitur Polycarpus in orat. ſua *προαγωνιω* apud Euſebium lib. IV. hiſt. eccl. cap. 15. *Domine Ieſu Chriſte fac me participem reſurrectionis ſanctorum tuorum*, hoc eſt, ſcio duplicem eſſe reſurrectionem, ſanctorum ad vitam, impiorum ad mortem æternam, ardenti igitur voto & toto pectore precor, ut lætiſſime reſurrectionis ad vitam particeps reddar.

§. C. Antitheſis: Impiorum reſurrectionem negant 1) *Iudaei*, de quibus Buxdorffius in ſynag. Iud. cap. 1. refert, quod antiquam illam traditionem amplectantur, quæ ſtatuit, *pios tantum reſuſcitatum iri, impios autem prorſus exſpirare, & aeternis tenebris obrui, ut nunquam redeant in vitam.* Eamdem opinionem videntur amplexi amici Iobi, unde ipſi, quem ob impietatem promeritis adfici ſuppliciis exiſtimabant, crebro obiiciunt, eum prorſus exſtinctum iri, nullam vitæ ſpem ipſi eſſe reliquam, eius memoriam prorſus interituram, Baldad. XVIII. 5. ſic diſſerit: *lux impii exſtinguetur, nec ſplendebit ſcintilla ignis eius, v. 13. conſumet robur eius primogenitus mortis, v. 14. avertetur de tabernaculo fiducia eius.* Zophar XX. 7. *Velut ſterquilinium ſempiternum peribit impius, videntes eum dicent, ubi ille?* In libro Abkat Rochel impiis Iudæis beneficium reſurrectionis obtingere negatur. quia *ſcilicet indigni ſint liberatione & gaudio futuro in diebus Meſſiae.* In thalmud. lib. Sanhedrin de reſurrectione ita diſſeritur, ut tantum piorum & iuſtorum mentio fiat; & clarius libro Taanith ſolis iuſtis reſurrectio adſignatur. Similiter apud Rabbinum Saadia

Antitheſis.

Gaon

ſuper Dan. XII. gentilium reſurre-
:m itidem negant, ut videre eſt in
iam Aben Ezra & Rabbi Salamon
›bi David Kimchi ſuper Eſa. XXVI.
, item Aben Ezra & Rabbi David
Pſal. I. 5. ubi docent, *animas im-*
una cum corporibus interire in die
, ſicut & Aben Ezra ſuper Dani-
. Sed præter locum propheticum
:adio ſcriptum Dan. XII. 2. & ar-
ntum ex regula iuſtitiæ divinæ pe-
, D. Helvicus in elench Iud III.
: tom. IV. Gieſſenſ. diſp. VI. th. 19.
ipſis opponit, quod in hac quæ-
ſibi non ſatis conſtent; alibi enim
iant, *gentiles condemnatum iri*, ut
:x Raſchi ſuper Ezech. XXXII. 18.
ndemnabuntur, utique non ſo-
næ condemnabuntur, ſed animæ
orporibus, cum utraque pecca-
, id quod agnoverunt Anſche-
chkar, ſicut tradunt Aben E-
David Kimchi ſuper Pſalm. CIV.
poſito principio reſurrectionis,
:ctionem ipſam negare non de-
ſt principium reſurrectionis iux-
eos eſt *oſſiculum in ſpina dorſi hu-*
quod nunquam putreſcit, etſi per
ınnorum millia in terra iacuerit,
ıim fabulantur Deum initium ſu-
:ſuſcitationis, iam illud æque eſt
ilibus atque in Iudæis. Targum
ılymitanum Cant. VIII. 5. *impiis*
acit reſurrectionis, licet non o-
:, ſed iis tantum, *qui in regione*
obierunt. Rabbi Bechai in lib.
:emach ait *absque diſcrimine omnes*
is impios reſurrecturos, ſed in ſui
iam ſempiternam, ex quibus ad-
Iudæos de impiorum reſurrectio-
: certi habere.

CI. II) *Photiniani* de impio-
ſurrectione obſcure & ambigue
loquuntur, videntur autem ſentire, totum hominem, quando moritur, corpore & anima exſtingui, ac pios quidem ad æternam vitam reſuſcitatum iri, impios vero vel non reſuſcitandos vel ſuſcitatos & a Chriſto iudicatos iterum in nihilum redigendos, adeoque ipſos etiam diabolos æternum delendos & prorſus perdendos. Obiecerat hæc ipſis D. Frantzius diſp. VII. poſter. in Auguſt. confeſſ. th. 98. ad quæ reſponſurus Smaleius in reſur. p. 409. anguillæ inſtar totus lubricus eſt, ut certo ex verbis eius colligere nequeas, quid de hiſce chriſtianæ doctrinæ capitibus ſentiat, interim ſi adcurate obſerves ſequentes propoſitiones a Smalcio diſertis verbis ibidem adſertas, facile adparebit, cui opinioni ſit addictus. Sic ergo loquitur p. 409. *Solos pios victuros in aeternum, nonne eſt petitum ex penetralibus ſacrarum literarum, quae ſolo vitae promiſſione ſolantur fideles, iam ſi quis hinc colligat, impios aeternum non victuros id non noſtrae ſententiae, ſed ſacris literis potius adſcribendum eſſet.* (Vocabulum *vitae aeternae* eſt ambiguum, quandoque enim accipitur pro beata illa vita, quam electi in cœlis cum Chriſto & ſanctis angelis agent; quandoque vero pro duratione æterna accipitur: priori ſenſu impiis denegatur, poſteriore vero adſcribitur, quæ duratio impiorum diverſo reſpectu & *vita & mors aeterna* vocari poteſt, quia

Vita erit his ſine fine mori & mors vivere pœnis.)

Franciſcus Iunius in comm. Daniel XII. tom. I. oper. p. 933. *Vita aeterna duobus modis conſideranda eſt, 1) ſecundum eſſentiam creaturae viventis in ſe, 2) ſecundum adfectionem creaturae viventis ad principium aeternum vitae, hoc eſt, Deum qui propterea in ſcripturis vita aeterna ap-*

pel-

pellatur Secundum vitam illam eſſentialem, qua creaturae vivunt in ſeſe, omnes tam mali quam boni aeternum victuri ſunt, ſed ſecundum alterum modum ſoli pii victuri ſunt in Chriſto Ieſu. Pergit Smalcius pag. 410. *Cum porro de interitu vel iudicio daemonum legitur, nonne delendos eos eſſe hinc iure colligi poteſt? iam quomodo hoc futurum ſit, in eo unicuique noſtro quidem iudicio licet ſuo ſenſu abundare, idque idem etiam de cruciatibus daemonum & impiorum ſtatuendum eſt, nos, quid amplius & aliud hac de re ſtatui debeat, nihil nunc dicimus.* Scriptura iudicium dæmonum & impiorum non deſcribit per *annihilationem*, ſed per *aeternorum cruciatuum* & ignis infernalis *adiudicationem*; dicuntur enim impii *ituri in ſupplicium aeternum, ac proiiciendi in ignem aeternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*, Matth. XXV. 41. & 46. paleæ dicuntur *comburendae igni inexſtinguibili*, III. 12. *vermis impiorum non morietur, ignis eorum non exſtinguetur*, Eſa. LXVI. 24. Marc. IX. 44. 46. & 48. At ſi æterno ſupplicio adficiendi ſunt, utique æternum erunt duraturi. Tertullianus de reſurrectione carnis cap. 35. p. 331. *Si quis occiſionem carnis atque animae in gehennam ad interitum & finem utriusque ſubſtantiae arripiet, non ad ſupplicium, quaſi conſumendarum, non quaſi puniendarum, recordetur ignem gehennae aeternum praedicari in pœnam aeternam & inde aeternitatem occiſionis agnoſcat, propterea humanae ut temporali praetimendam, tunc & aeternas ſubſtantias credet, quarum aeterna ſit occiſio in pœnam. Certe cum poſt reſurrectionem corpus cum anima occidi habeat a Deo in gehennam, ſatis conſtabit de utroque & de carnali reſurrectione & de aeterna occiſione. Abſurdiſſimum alioquin, ſi idcirco reſuſcitata caro occidatur in gehennam, ut finiatur, quod & non reſuſcitata pateretur. In hoc ſcilicet reficietur ut ſit,*

cui non eſſe iam evenit.) Pag. 413. M
X. 28. *ſermo eſt de tali anima, quae*
poteſt nempe a Deo, anima autem,
idem eſt, quod ſpiritus, in gehennam
iici non poteſt, cum ad Deum redeat,
eam dedit, & ſit immortalis; (anima
ſe immortalem & animam impiorun
cum corpore perdendam eſſe in geh
non pugnant invicem, ſed ſunt ſub
nata, perditio enim illa non erit a
abolitio vel annihilatio, ſed æterno
cruciatuum, qui æternæ ac ſecundæ
tis nomine intelliguntur, inflictio.)
eadem *probat Frantzius, quod imp*
ternis cruciatibus obnoxii erunt, qua q
in re quia nihil de nobis certi pronu
poteſt, mirum eſt, ipſum ita eſſe cur
& anxie ſcrupuloſum, ut eam etiam,
nos non profitemur, refutare velit ſente
quod in homine, qui alios docet Chri
ligionem, vitio non caret (imo vero
tio merito vertitur Smalcio, & ipſi
ſeclis quod ſuam de æternis impi
ex morte reſuſcitatorum cruciatib
tentiam diſertis verbis profiteri n
ſed forte Smalcius eam nobis ediſſ
ſequitur enim pag. 414. *Ego qu*
quod ad me attinet, hanc quaeſtione
difficilem eſſe puto, quae vero a Fr
adſeruntur, ea non dubito adfirmare
iſtam nullo modo conficere. (Q
Frantzius pro ſtabilienda impioru
ſuſcitatorum damnatione attulera
illis eam confici poſſe Smalcius
ſed tamen alia fundamenta proponi
tique ergo innuit, ſe non tantum
tionem rei, ſed etiam rem ipſam
re.) *Locus enim* Ioh. V. 29. *allega*
telligi poteſt imo debet, (contrarium
dimus ſuperius) *locus* Matth. XX
de reſurrectione nihil loquitur, ſed
de iis, quos Chriſtus vivos offendet. (
ſimum hoc eſt, quia v. 32. congre
dicuntur coram Chriſto iudice *omn*

tur, ergo de univerſali iudicio, ac proinde etiam de univerſali reſurrectione iudicium antegreſſura ac omnium piorum glorificatione, omnium vero impiorum damnatione iudicium ſecutura v. 41. diſerte agitur.) *Locus* Danielis XII. *de captivitate Babylonica & de liberatione ex illa proprie intelligendus eſt, ad negotium reſurrectionis non niſi improprie trahi poteſt; quod ut multa, quae hic dici poſſint, omittam, vel hoc ſolum evincit, quod ibi non de omnibus ſit ſermo, ſed de multis tantum*, (contrarium oſtendimus ſuperius ac frivolæ illi argutiæ ex Porphyrii ſchola petitæ reſpondimus.) *Apoc. XXII. 14. & 15. Item Iudae v. 14. & 15. nulla reſurrectionis ſit mentio.* (in priore loco agitur de gloria beatorum æterna & pœnis impiorum ſempiternis, inter quas excluſio a cœleſti Hieroſolyma & æterna felicitate non poſtremum obtinet locum. In poſteriore agitur de ultimo Chriſti adventu & iudicio contra impios ferendo, utrumque videlicet tum iudicium tum pœna impiorum reſurrectionem eorum præſupponit.) *Locus Matth. X. 28. perditionem tantum animae in gehenna, non cruciatum denunciat.* (contrarium ex Tertulliano paulo ante oſtendimus.) *Ignis Marc. IX. 44. inexſtinguibilis dici poteſt, quomodo etiam ignis, quo Sodoma exuſta eſt, aeternus adpellatur, cum tamen hodie is nullus ſit, quia ſcilicet aeternum exitium attulit iſti civitati.* (At Sodomiticus ignis nuſpiam dicitur ἀσβεςος, qua περιφρασει infernalis ignis proprie deſcribitur, *cuius fumus dicitur adſcenſurus in ſecula ſeculorum*, Apoc. XIV. 11. cui coniungitur *opprobrium aeternum*, Dan. XII. 2. *ſupplicium aeternum*, Matth. XXV. 46. *ac vermis impiorum* corda & conſcientias aroſurus *nunquam exſtinguendus vel finiendus* Marc. IX. 44. dicitur) ſi obvertere velint Iud. v. 7. *ignem Sodomiticum vocari αἰώνιον*, reſpondemus, Sodomitas ut *duplici cæcitate* corporali & ſpirituali percuſſos Geneſ. XIX. 11. ita quoque *duplici igne* temporali & æterno punitos, qua de re in tract. de inferno plenius dicetur. Matth. XXIII. 15. *filius gehennae eſt dignus gehenna, hoc eſt, ſupplicio gravi. Duplicitas autem iſta manifeſte docere poteſt, ſermonem hunc eſſe figuratum, cum in cruciatibus aeternis nulli dentur gradus.* (Contrarium ſuo loco demonſtrabimus) Matth. VIII. 29. *non de adflictione aliqua futura in fine mundi, ſed de tali, quae tunc daemonibus accidere poterat, ſermo eſt, quae erat, quod Chriſtus eos eiiciebat ex hominibus inter extraneas gentes, ad quas Chriſtus tunc miſſus non erat.* (Imo vero diſerte addunt dæmones, *veniſti huc ante tempus*, ſcilicet iudicii *nos βασανισαι*, quem vero *βασανον* intelligant, colligitur ex Matth. XXV. 41. Luc. XVI. 23. Apocal. XX. 14. &c.) Apoc. XIV. 10. & XX. 10. *nulla ſit reſurrectionis mentio.* (Agitur ibi de æternis impiorum ac diabolorum ſuppliciis, cum vero impii ea non ſolum in animabus ſed etiam corporibus ſint toleraturi, ideo reſurrectio impiorum ex illis probari poteſt) Concludit tamen Smalcius his verbis: *Quae omnia fuſiſſime dilatari & probari potuiſſent, ſi nunc cum Frantzio ea de re contendere nobis animus eſſet, quam nusquam aperte propoſuimus, ſed quam ille ex libris noſtris vi quadam extorquere conatur.* (Si D. Franzius iniuriam ipſis fecit, haſce hypotheſes eis adſignando, ecur in eis adſtruendis, & quæ in contrarium adferuntur, diluendis tantopere ſolicitus eſt Smalcius? Cur non diſerte & perſpicue ſuam ſuorumve adſeclarum proponit ſententiam? Quid adhuc tergiverſatur?) Pag. 415. audacior factus ſubiungit: *impios futuros etiam immortales, nempe in aeternum opprobrium, nec uſquam ſacras literas comprobant,*

bant, nec quidquam ex illis adferri poſſe videtur, unde ſententia illa probari poſſit. Cauſam, cur in hac quæſtione de impiorum reſurrectione tam obſcure & lubrice loquantur, exponunt ipſi in actis manuſcriptis colloquii Racovienſis hiſce verbis: *caute hac de re agendum eſt quemadmodum & ipſe Chriſtus & apoſtoli ſeſe ad captum populi adcommodarunt, ut parabola de Lazaro & divite docet, non erat tunc tempus conturbandi Iudaeos, ut & nunc non eſt. Sic & interdum poſſunt quaedam dici, quae hanc ſententiam hominibus inditent, donec tandem aetas matureſcat, & homines hiſce loquendi modis adſueſcant.* Atqui 1) veritas nihil timet niſi abſcondi. 2) Filii lucis non amant tenebras. 3) Suſpecta merito eſt doctrina, quæ audiri & probari ſe non patitur. 4) Chriſto honorificentius teſtimonium præbent Phariſæi Matth. XXII. 16.

Argumenta contra impiorum reſurrectionem: 1) ex Pſam I. 5. 2) ex Eſa. XXVI. 14. 3) ex Eſa. XLIII. 17. 4) ex Ierem. LI. 39. 5) ex Dan. XII. 2. 6) ex 2 Macc. VII. 14. 7) ex Luc. XIV. 14. 8) ex 1 Theſſ. IV. 14.

§. CII. Argumenta contra impiorum reſurrectionem potiora hæc ſunt, 1) Pſalm I. 5. *Non reſurgent impii in iudicio, neque peccatores in cœtu iuſtorum.* 2) Eſa. XXVI. 14. *Morientes non vivent, gigantes non reſurgent.* 3) XLIII. 17. *Simul obdormierunt, nec reſurgent, exſtincti ſunt quaſi linum.* 4) Ierem. LI. 39. *Dormiant ſomnum ſempiternum, & non conſurgant.* Reſponſionem pete ex §. 38. 5) Dan. XII. 2. *Multi qui dormiunt ſub pulvere terrae, evigilabunt. Ergo non omnes.* Reſponſio tradita fuit §. 13. 6) 2 Macc. VII. 14. *Tibi reſurrectio non erit.* Reſp. explicatio ac limitatio ſtatim additur, *εἰς ζωὴν ad vitam.* 7) Luc. XIV. 14. *retribuetur tibi in reſurrectione iuſtorum.* Reſp. non excluduntur impii, ideo autem iuſtis peculiariter tribuitur reſurrectio, quia illorum reſurrectio erit ſalutaris ad vitam, cum contra impii reſurrecturi ſint *ad opprobrium, ad iudicium & ad ſupplicium*, ac ipſorum reſurrectio ad opprobrium & exitium eſt potius æternus caſus quam reſurrectio. 8) 1 Theſſ. IV. 14. *Dormientes per Ieſum adducet cum eo.* Reſp. Photius apud Oecumenium in comm. illius loci tres cauſas adducit, propter quas apoſtolus reſurrectionem deſcribens, nullam fecerit aperte mentionem eorum, qui ad ſupplicium & ultionem reſurgunt. *Primum quidem, quod ut Theſſalonicenſes conſoletur, reſurrectionis meminit. Nolo enim vos ignorare ait de his qui dormierunt, ne mœreatis. Non ergo eum, qui conſolationem erat allaturus, triſtiae permiſcere oportuit. Qualis enim fuiſſet conſolatio, ſupplicium & ultio perpetua, tenebrae, vermes & ignis? Itaque ſi ita ſcripſiſſet, mœrorem potius intendiſſet, & nulla ex parte animabus eorum conſolationem attuliſſet. Secundo autem quia fidelibus reſurrectionem exponebat. Merito ergo eorum non meminit, qui ſunt in ſupplicium abducendi. Fideles namque qui iuxta dominica converſantur praecepta, nullius pœnae capient experientiam, ſed in perpetuo gaudio ac laetitia degent. Tertio vero quia ipſum reſurrectionis myſteriam & propter quid facta ſit, pariter nunc exponit. Etenim reſurrectionem facit Deus ad ſalutem omnium hominum & immortalitatem ac inenarrabilem gloriam, aeternorumque fruitionem bonorum. Siquidem ſupplicium diabolo & angelis eius, quemadmodum dicit etiam in evangelio, praeparavit. Quod ſi quidam ſuis nequitiis pro praeparatis ſibi bonis, ea, quae diabolo ſunt praeparata, eligunt, id non ſit iuxta dominicam benigni-*

gnitatem & providentiam. Idcirco Paulus ipſam reſurrectionis naturam referens & propter quid ipſam Deus producat, merito eorum non meminit, qui in ſupplicium abducuntur, neque enim ſit propter ſupplicium, ſed propter mercedis retributionem.

9) ex ratione.

9) Reſurrectio eſt ſingulare beneficium Chriſti, quod impiis tribui nequit. Reſp. reſuſcitatio piorum ad vitam æternam eſt beneficium Chriſti mediatoris ac ſalvatoris; reſuſcitatio impiorum ad ignominiam & pœnam æternam eſt opus Chriſti judicis.

Quaeſtiones de ſubiecto reſurrectionis.

I) An infantes in utero materno exſtincti ſint reſurrecturi.

§. CIII. Quæritur circa reſurrectionis ſubiectum. *1) An infantes in utero materno exſtincti ſint reſurrecturi?* Juſtinus in qq. & reſponſ. ad orthodox. quæſtion. 13. pag. 311. hoc dubium movet. Sic enim quæſtionem informat: *Si reſurrectio propter eorum, quae quisque in vita egit, remunerationem ſit, quomodo infantes, aut etiam qui in utero exſtinguuntur fœtus, reſurgunt, qui neque factorum compenſationem referunt, neque vel laxamenti vel anguſtiae, propter aetatis immaturitatem δια το της ηλικιας αωρον, ſenſum percipere poſſunt?* Reſpondet autem ex his fundamentis: *Qui credit verum eſſe illud, ſeminatur in infirmitate, reſurgit in potentia, eum quoque poſſibile eſt & decet infantiam credere reſurrectionem. Nam qui eis incorruptibilitatem tribuit, potentiam quoque, qua praeſentia ſentiant bona, conferre poteſt. Atque horum ſi reſurrectio non ſit, reperietur Deus fruſtra eos finxiſſe. At ſi Deus nihil facit fruſtra, neceſſe profecto eſt per reſurrectionem infantes quoqae ad id, ut ſint, ſive adeſſe produci. Quo modo vero importunum non fuerit, ulciſcendae infantium occiſionis gratia Herodem condemnare, ſi infantes, qui vindicandi ſunt, non exſtent? Teſtimonium his perhibent & baptiſtae Johannis in utero materno exultationis ſubſultatio & infantium atque lactentium hymnus & laudatio.* Hæc Juſtinus. *Si fœtus* fuere *animati* & vivi, quibus contingit prius ſepeliri qnam naſci, ac ipſis convertitur in cœmiterium, quod vitæ debebat hoſpitium, dubium nullum, quin ſint reſurrecturi: 1.) quia *omnes homines* in die noviſſimo reſurgent, iam vero infantes illi ſunt homines, quippe corpore organico & anima rationali præditi. 2) Quia infantes Chriſtianorum per preces parentum & eccleſiæ Deo oblatos etiam ante perceptum baptiſmum in utero exſtinctos a ſalute non debere excludi, oſtendimus in tract. de bapt. §. 238. at ſi *ſalvandi* ſunt, utique etiam reſuſcitandi. 3) Quemadmodum Chriſtus ex eo, quod Deus ſe vocat Deum Abrahami, Deum Iſaaci ac Deum Jacobi Exod. III. 6. contra Sadducæos probat reſurrectionem illorum patriarcharum, Matth. XXII. 31 Marc. XII. 26. Luc. XX. 38. ſic ex eo, quod Deus ſe vocat *Deum ſeminis noſtri*, quæ adpellatio infantes nondum in lucem editos complectitur, reſurrectionem infantum in utero materno exſtinctorum probare poſſumus. 4) Chriſtus non ſolum naſci, ſed etiam *in utero virginis concipi* ac geſtari voluit, ut etiam infantum in utero materno adhuc concluſorum ac piis precibus ſibi oblatorum ſeſe ſalvatorem eſſe demonſtraret.

II) An fœtus abortivi ſint reſurrecturi?

§. CIV. II) *An fœtus abortivis ſint reſurrecturi?* De hac quæſtione ſic diſſerit Auguſtinus tom. III. in enchirid. ad Laurent. cap. 85. *De abortivis*

tivis fœtibus primo occurrit quaeſtio, qui iam quidem nati ſunt in uteris matrum, ſed nondum ita, ut iam poſſint renaſci. Si enim reſurrecturos eos dixerimus, de his, qui iam formati ſunt, tolerari poteſt utcunque quod dicitur. Informes vero abortus quis non proclivius perire arbitretur, ſicut ſemina quae concepta non fuerint? Sed quis negare audeat, etſi adfirmare non audeat, id acturam reſurrectionem, ut quidquid formae defuit, impleatur? atque ita nou deſit perfectio, quae acceſſura erat tempore, quemadmodum non erunt vitia, quae acceſſerunt tempore, ut neque in eo, quod aptum & congruum dies adlaturi fuerant, natura fraudetur, neque in eo, quod adverſum atque contrarium dies adtulerant, natura turpetur, ſed integretur, quod nondum erat integrum, ſicut inſtaurabitur, quod fuerat vitiatnm. Cap. 86. *Scrupuloſiſſime inter doctiſſimos quaeri ac diſputari poteſt, quod utrum ab homine inveniri poſſit ignoro, quando incipiat in utero homo vivere? Utrum ſit quaedam vita occulta, quae nondum motibus viventis adpareat? Nam negare vixiſſe puerperia, quae propterea membratim exſecantur & eiiciuntur ex uteris praegnantium, ne matres quoque, ſi mortua ibi relinquantur, occidant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo vivere, ex illo utique iam mori poteſt. Mortuus vero ubicunque illi mors potuit evenire, quomodo ad reſurrectionem non pertineat mortuorum, reperire non poſſum.* Tom. V. lib. XXII. de civ. Dei cap. 13. *Abortivos fœtus, qui cum iam vixiſſent in utero, ibi ſunt mortui, reſurrecturos ut adfirmare, ita negare non audeo, quamvis non videam, quomodo ad eos non pertineat reſurrectio mortuorum, ſi non eximuntur de numero mortuorum. Aut enim non omnes mortui reſurgent, & erunt aliquae humanae animae ſine corporibus in aeternum, quae corpora humana quamvis intra viſcera materna geſtarunt, aut ſi omnes animae humanae recipiant reſurgentia ſua corpora, quae habuerunt, ubicunque viventia & morientia reliquerunt, non invenio, quemadmodum dicam, ad reſurrectionem non pertinere mortuorum quoſcunque mortuos etiam in uteris matrum.* Hæc Auguſtinus. Deciſio quæſtionis pendet ex hypotheſi de *animae propagatione.* Quidquid enim anima rationali, utpote forma humana fuit præditum, illud aliquando reſurget. Quod ſi igitur certum tempus ſtatuitur, quo fœtus animatur, conſtare etiam poterit, quinam abortus reſurrecturi ſint, quinam vero minime. *Reſurrectio praeſupponit mortem, mors praeſupponit vitam.* Abortus inanimes & informati non vixerunt, ergo nec mori potuerunt & per conſequens nec reſurgent. Fœtus autem abortivi, qui formati fuerunt & vitam habuerunt, etiamſi in utero exſtincti fuerint, reſurgent ab omni tamen defectu & infirmitate liberati. Sed præſtat hic επιχειν & cautam profiteri ignorantiam, quam temerariam venditare ſcientiam.

III) An partus monſtroſi ſint reſurrecturi.

§. CV. III) *An partus monſtroſi ſint, reſurrecturi?* Monſtra ſunt duplicia, quædam a ſpecie humana plane abhorrent, & brutis animantibus quam hominibus ſunt ſimiliora, quæ proprie dicuntur *monſtra.* Quædam vero ſpeciem hominis adhuc referunt, interim quantitate vel figura membrorum aberrant, & hæc proprie dicuntur *partus monſtroſi.* Priorum reſurrectionem negamus, poſteriorum vero adfirmamus. Auguſtinus in enchirid. ad Laurent. cap. 87. *Neque enim & monſtra, quae naſcuntur & vivunt, quamlibet cito moriantur, aut reſurrectura negabuutur, aut ita vitiata reſurrectura credenda ſunt, ac non potius correcta*

emen-

emendataque natura. Abſit enim ut illum bimembrem, qui nuper natus eſt in oriente, de quo & fratres fideliſſimi, qui eum viderunt, retulerunt, & ſanctae memoriae Hieronymus presbyter ſcriptum reliquit, abſit inquam, ut unum hominem duplicem, ac non potius duos, quod futurum fuerat, ſi gemini naſcerentur. reſurrecturos exiſtimemus. Ita caetera quae ſinguli quique partus vel amplius vel minus aliquid habendo vel quadam nimia deformitate monſtra dicuntur, ad humanae naturae figuram reſurrectione revocabuntur, ita ut ſingulae animae ſingula ſua corpora obtineant, nullis cohaerentibus etiam quaecunque cohaerentia nata fuerant, ſed ſeorſim ſibi ſingulis ſua membra geſtantibus, quibus humani corporis completur integritas, quæ verba Auguſtini adducit Lombardus libr. IV. ſent. diſt. 44. §. ult. Bonaventura in comm illius loci quærit de monſtro, quod *partim eſt homo, partim beſtia*, an illud ſit reſurrecturum? Reſpondet autem, *ſi partes principales ſunt hominis, ſi vixit, habuit animam humanam, & ideo ordinatum eſt ad reſurrectionem, & reſurget homo ſecundum totum.* D. Hüterus in locis artic. XXIV. p. 882. *Cum hominem ſubiectum reſurrectionis conſtituimus, merito hinc excludimus monſtra & partus abortivos inanimes, qui hominis definitionem non ſortiuntur.*

IV) An ſubiectum reſurrectionis recte dicatur totus homo?

§. CVI. IV) *An ſubiectum reſurrectionis recte dicatur totus homo?* Ratio dubitandi eſt, quia totus homo non moritur ſecundum omnes partes, cum anima immortalis perſeveret. Dicendum igitur, quod cum actiones & paſſiones ſint ſuppoſiti, *totus homo* ολικως conſideratus recte ſtatuatur ſubiectum reſurrectionis, ſed non *totum hominis*, μερικως conſiderati ſive omnes hominis partes. Animæ enim utpote ſpiritui immortali non competit reſurrectio illa, de qua hoc loco agimus, ſed alia, videlicet ſpiritualis, quam Iohannes vocat, *reſurrectionem primam*, Apoc. XX. 6. quæ in hac vita duntaxat locum habet. Corpus vero ut in morte proprie cadit, ita etiam proprie reſurgit, & corporis τυ πεπτωκοτος reſpectu homo dicitur reſurgere, unde in ſymbolo apoſtolice notanter dicitur: *Credo reſurrectionem carnis.* Methodius apud Epiphanium, hæreſ. 64. pag. 242. ειν δε τις την αναστασιν επι της ψυχης και μη επι της σαρκος βιαζεται λεγειν εσεσθαι, πολλη μεν μωρια τυτω και αλογια, ε γαρ τον εστωτα τις ανιστησιν αλλα τον κειμενον. Chryſoſtomus ſerm. de reſurr. *De anima non proprie dicitur reſurrectio; reſurrectio enim eius eſt, quod cecidit & quod diſſolutum eſt, anima autem non diſſolvitur, ſed corpus.* Quia vero ſuperius diximus, formam reſurrectionis conſiſtere in duobus, in *corporum* ſcilicet ex terræ pulvere *reformatione* & in eorumdem *animatione*, ſive animarum cum corporibus ſuſcitatis redunitione, ideo reſpectu operis poſterioris etiam animabus reſurrectio tribui poteſt, ſed κατ αλλο qui corpori reſurgenti iterato uniuntur, ac ad priſtinum officium animationis, quod in morte ac per mortem ſuſpenſum fuerat, iterum redeunt. Ex ſcholaſticis monuimus ſuperius reſurrectionem accipi, tum pro *ſuſcitatione animae a peccato mortali* ad ſtatum gratiæ, quæ eſt reſurrectio prima, tum pro *reunitione animarum rationabilium* in ſua corpora, & ſic reſurrectionem definiunt corporis facti incorruptibilis ad animam iteratam unionem. *Reſurgere*, inquit Gabriel ſerm. II. in feſto Paſch. *nihil aliud eſt quam animam vivificantem iterum corpori, quod deſeruit, uniri.*

bus & actionibus ſimus futuri, qui nunc ſumus. Rationem huius opinionis deſumunt ex aſtronomicis: Volunt enim orbem illum ſummum cœlorum in ſe complecti, 366. gradus, & unum quodque aſtrum centenis quibusque annis unum ex eis pertranſire, unde contingat, ut exacto triginta ſex millium annorum ſpatio unum quodque ſidus ad idem punctum redeat, a quo moveri cœperat, & cum ſtatus ac ſitus cœleſtium corporum eadem ratione, qua fuit ab initio, ſeſe habeat, exiſtimant omnia ad eam formam reditura, qua tunc fuerit. Sed falſitatem huius opinionis multis oſtendere non eſt operæ pretium a) principium eiusdem, quod hominum ſtudia, conſilia, actiones, vita & mors dependeant ex poſitu ſiderum, nondum ſatis probatum ac ſtabilitum, imo a Ioh. Pico Mirandulano & aliis penitus deſtructum. b) Conſectarium eiusdem eſt abſurdum, videlicet reſurrecturos homines ad priſtinum huius vitæ ſtatum, cum ſcriptura teſtetur *ad vitam aeternam* alterius ſeculi homines reſuſcitandos. 3) Ipſimet opinionis huius architecti & adſeclæ ſibi non ſatis conſtant, quidam enim illam *ἀποκαταςασιν* univerſalem ad quadraginta millia annorum dilatum iri arbitrantur. d) Eadem includit falſiſſimam hypotheſin de *mundi aeternitate*, quia exactis iterum triginta ſex annorum millenariis eadem revolutio ſecutura ſtatuitur & ſic conſequenter. e) Ariſtoteles hanc opinionem refellit ex principio phyſico, quod *αδυνατον* ſit, ea, quæ ſemel interciderunt, eadem numero redire, quantumcunque temporis ſpatium interponatur. f) Reſurrectio mortuorum non eſt opus vel effectum quoddam naturæ a cauſis naturalibus, a corporibus ſcilicet cœleſtibus ac gradibus firmamenti originem trahens, ſed eſt

actio Dei ſuper naturalis & mirac
a divina voluntate, potentia, iuſ
ſapientia, bonitate & veracitate
dependens.

§. CX. Quæritur hoc loco
Cur Deus tamdiu differat piorum re
ctionem, cum corpora piorum fuerin
ritus ſancti templa non minus quam
Chriſti, quem ultra triduum Deus
pulchro quieſcere noluit. Reſp. 1)
ſam exponit divinum oraculum a
bus martyrum vindictæ accelerati
flagitantibus datum Apocal. VI. 11
bus dictum eſt, ut requieſcerent adhu
pus modicum, donec compleantur etia
ſervi eorum & fratres eorum; qui in
endi ſunt ſicut & ipſi. Differt igit
us tempus reſurrectionis & iu
quia nondum completus eſt elect
numerus. 2) Animæ piorum c
vita pace & lætitia interim perfru
neque quidquam doloris aut m
inde percipiunt, quod corpora
per ſe inanimia ac ſenſus expertia
pulchro putreſcant. 3) Chriſtus
rexit ut *primitiae dormientium*, 1.
XV. 23. ac *primogenitus ex mortuis*
I. 18. æquum igitur eſt, ipſum
omnibus, ita quoque in reſurre
πρωτευειν, ut apoſtolus ibidem
tur, ac proinde temporis & ordi
ſpectu non minus quam dignitati
one *primus* reſurgere debuit. 4)
vis corpora noſtra non minus qu
ſius Chriſti fuerint Spiritus ſanct
pla, tamen inter noſtra & Chriſti
ra eſt maximum diſcrimen.
corpus eſt ex Spiritu ſancto conc
ex virgine ſine peccato natum,
ſus impollutum, ac *λογω* perſo
unitum, nos contra in peccatis r
quitatem velut aquam hauſimus, qu
corruptionis alembicum iterum

trahenda. Quæritur II.) *Quo diei tempore homines ſint reſurrecturi?* Thomas in ſupplem. quæſt. 77. artic. 3. reſpondet *reſurrecturos in crepuſculo diei ſummo diluculo, quo Dominus reſurrexit.* Sed ut articulus temporis, in quo Chriſtus ad iudicium rediturus, homini non eſt notus, Marc. XIII. 35. *neſcitis quando dominus domus ſit venturus, ſero, an media nocte, an gallicinio, an manè:* ita quoque momentum illud temporis, in quo futura eſt reſurrectio, in ſcripturis non eſt revelatum. Collatio reſurrectionis Chriſti cum reſurrectione noſtra non inſtituitur reſpectu temporis, ſed ratione cauſæ efficientis ac meritoriæ, quia Chriſtus reſurrectione ſua beatam ad vitam reſurrectionemnobis promeruit.

II) Locus. §. CXI. De *loco* reſurrectionis Judæi ſic fabulantur, quod *tempore adventus Meſſiae reſuſcitandi ſint mortui ea conditione, ut qui extra terram Canaan mortui fuerint, ingenti dolore per ſubterranea loca volvantur uſque ad terram Canaan, ibique demum reſurgant.* Sed de hac ſingulari terræ Canaan prærogativa vel ſanctitate altum in ſcripturis eſt ſilentium. Contra vero abſolute ſine ullius loci vel regionis reſpectu prænunciat ſcriptura omnium hominum reſurrectionem, quod *evigilaturi ſint, qui dormiunt in pulvere terrae*, Daniel. XII. 2. *qui ſunt in monumentis*, Iohan. V. 28. *qui in cubilibus ſuis quieſcunt*, Eſa. LVII. 2. *qui habitant in pulvere*, XXVI. 19. quod *terra & mare reddituraſint mortuos ſuos;* Apoc. XX. 13. ergo nulla erit opus ſubterranea circumvolutione ac circumgyratione. Pollicetur Deus Ezech. XXXVII. 12. *ſe tumulis iam apertis & mortuis vivificatis*, adeoque ex omnibus mundi partibus collectos eos *in terram promiſſionis reductarum;* ergo extra terram Canaan peragetur mortuorum reſuſcitatio. Somnio ſuo probabilitatem quamdam Judæi conciliare nituntur ex eo, quod *pii patriarchae voluerint in terra Canaan ſepeliri, & corpora ſua poſt mortem eo deferri, quia ſcilicet ipſis notum fuerit, Iſraelitas extra terram Canaan ſepultos non reſurrecturos a mortuis, niſi per occultos terrae meatus ingenti cum cruciatu in promiſſam terram fuerint devoluti*, ut nugatur Rabbinus Salomon Jarchi in comm. Geneſ. XLVII. Sed in hoc argumento eſt *fallacia cauſae;* veras huius propoſiti patriarchalis cauſas oſtendimus in tract. de morte, in quæſtione de cultu reliquiarum §. 115. Scholaſtici de reſurrectionis loco varie diſputant: Abulenſis in Matth. XXII. q. 233. & XXV. q. 302. opinatur, *omnes omnium hominum cineres ab angelis in vallem Ioſaphat deducendos, atque in eadem valle omnes homines reſurrecturos.* Idem ſtatuit Scotus lib. IV. ſent. diſt. 43. & alii ex ſcholaſticis. Sed nititur hæc opinio hypotheſi incerta, quod ſcilicet omnes gentes *in valle Ioſaphat* ſint iudicandæ, adde quod in prophetico vaticinio Joel III. cui unice innituntur, dicatur, *congregandas eſſe gentes in vallem Ioſaphat.* Quod ſi ergo in vallem illam congregandæ, utique in ea non reſurgent. Chryſoſtomus 1 Theſſ. IV. *ubique reſurgunt, congregantur autem ab angelis*, qua de re in ſequenti tract. de extremo iudicio in quæſtione de loco plenius dicetur. Scriptura ſimpliciter adſerit, *mortuos in terrae pulvere dormientes vocem Chriſti audituros, & ad iudicium prodituros;* unde alii ex ſcholaſticis ſtatuunt, *quod reſurrecturi ſint mortui in illis locis, in quibus tempore reſurrectionis erit pars principaliter corporis, ſive ibi a principio fuerint ſepulta eorum corpora ſive non; vel reſurgent in illo loco, in quo Deus quem-*

quemque reſurgere voluerit & hoc ultimum dicitur propter hoc, ſi aeque plures partes principaliores corporis reperiuntur in uno loco, ſicut in alio. Richardus lib. IV. ſent. diſt. 43. artic. 5. quæſt. 3.

CAPVT X.

DE COGNATIS RESVRRECTIONIS.

Cognata reſurrectionis.

§. CXII. *Cognata* reſurrectionis ſunt: I) *reſuſcitatio quorumdam mortuorum a Chriſto & ſanctis Dei hominibus, prophetis & apoſtolis tum in vet. tum in nov. teſt. facta*, quæ fuit præludium ſecuturæ in die noviſſimo reſurrectionis. Exempla & præludia illa enumeravimus ſuperius §. 27. Differt autem illa paucorum reſurrectio a futura omnium hominum reſurrectione 1) ratione *cauſae efficientis inſtrumentalis.* Excepta enim filia Jairi, filio viduæ in Nain ac Lazaro, itemque iis, qui poſt Chriſti reſurrectionem e monumentis prodierunt, qui a Chriſto immediate reſuſcitati, reliqui omnes mediante ſanctorum miniſterio ac precibus in hanc vitam revocati ſunt, ſed reſuſcitatio in fine ſeculi immediate ab ipſo Chriſto peragetur. 2) Ratione *finis*, illi reſuſcitati fuere ad hanc vitam, ideoque ipſis denuo fuit moriendum, ut oſtendimus in tractat. de morte §. 68. ſed qui in die noviſſimo reſurgent, ad immortalitatem & incorruptibilitatem reſurgent, ideo a morte penitus immunes ac liberi erunt. 3) Ratione *ſubiecti.* Illa reſurrectio paucorum eſt, ac proinde duntaxat particularis, hæc vero erit omnium, ac proinde univerſalis. 4) Ratione *adiuncti temporis.* Illa facta eſt durante adhuc tempore gratiæ & præſentis vitæ ſtatu, hæc vero fiet in fine ſeculi, quam immediate ſequetur iudicium extremum & mundi totius conſummatio.

§. CXIII. II) *Tranſlatio Enochi*, Geneſ. V. 24. Sirac. XLIV. 16. XLIX. 16. Hebr. XI. 5. & *Eliae*, 2 Reg. II. 11. Sirac. XLVIII. 9. 1 Maccab. V. 58. quibus coniungi poſſunt *ſancti*, *qui cum Chriſto ex mortuis reſurrexerunt*, & cum ipſo in adſcenſione cœleſtem gloriam ingreſſi ſunt, Matth. XXVII. 52. & 53. in quibus & αναςασεως & μεταθεσεως exemplum nobis proponitur. Nec abſurde quis huc retulerit exemplum *Moſis*, quem ab ipſo Domino ſepultum, ac proinde etiam mortuum eſſe Spiritus ſanctus commemorat Deut. XXXIV. 6. Sed quia una cum Elia in transfiguratione Chriſti conſpicitur εν δοξη & ſermones cum ipſo confert, Matth. XVII. 3. Marc. IX. 4. Luc. IX. 31. veriſimile eſt, ipſum fuiſſe a morte divinitus reſuſcitatum, ac in cœleſtem paradiſum ad Enochi & Eliæ conſortium translatum. Differt autem hæc translatio Enochi & Eliæ a reſurrectione mortuorum in die noviſſimo ſecutura: 1) ratione *generis.* Aliud eſt μεταθεσις vivorum, aliud αναςασις mortuorum. 2) Ratione *ſubiecti.* Illa fuit privilegium paucorum, hæc vero erit omnium omnino hominum. 3) Ratione *adiuncti temporis.* Illa facta eſt durante adhuc vet. teſtamenti tempore, hæc vero in fine ſeculi fiet. 4) Ratione *modi.* Illa eſt actio Dei extraordinaria, hæc vero erit opus Chriſti mediatoris regis ac iudicis ordinarium. 5) Ratione *finis.* Enoch translatus eſt, *ut exemplum pœnitentiae eſſet generationibus*, Sirac.

Sirac. XLIV. 16. hoc eſt, ut realem pœnitentiæ concionem hominibus proponeret, quia Deus hac translatione manifeſtum fecit, reſtare adhuc vitam aliam. Mortui vero in noviſſimo die reſurgent, *ut unusquisque reportet eorum vel praemia vel ſupplicia, quae in corpore geſſit*, 2 Cor. V. 10.

§. CXIV. III) *Liberatio ex morbis lethalibus.* Cum enim morbi ſint mortis caduceatores atque adparitores; cum in morbis lethalibus portæ mortis nobis aperiantur, ideo liberatio ex morbis lethalibus haud immerito cognatum quoddam reſurrectionis præludium cenſetur. 1 Sam. II. 6. *Dominus mortificat & vivificat*, per liberationem ex terroribus & periculis mortis. Pſalm. IX. 14. *Exaltas me de portis mortis, ut enarrem laudes tuas in portis filiae Sion*, hoc eſt, vitæ ac ſanitati me reſtituis, atque ex tentationibus liberas, ut laudem canam nomini tuo. XXX. 4. *Eduxiſti ab inferno animam meam, vivificaſti me a deſcendentibus in ſepulcrum.* LXVIII. 21. *Deus eſt nobis Deus ad ſalutes, & Domino Deo ſunt ad mortem exitus.* Sicut ſoli Deo *detectae ſunt portae mortis*, Iob. XXXVIII. 17. hoc eſt, aditus ad mortem perſpectos & in promtu habet ad perveniendum, quocunque tandem mortis genere aliquem hinc evocare voluerit; ita quoque ipſi ſunt *exitus ad mortem*, hoc eſt, novit varias vias & modos, quibus ex morte aliquem liberare poſſit, tum per liberationem ex morbis lethalibus, tum per reſuſcitationem corporis ex ſepulcro, tum per donationem vitæ ſpiritualis, cœleſtis ac æternæ. Pſalm. CVII. 17. *Stulti ſive peccatores propter viam praevaricationis eorum & propter iniquitates eorum adflicti fuerunt &c. pervenerunt uſque ad portas mortis.* v. 19. *Et clamaverunt ad Dominum, & ab anguſtiis ſuis ſervavit eos.* v. 20. *Miſit verbum ſuum, & ſanavit eos, & eruit de perditionibus eorum.* Atqui ſi morborum lethalium immiſſio eſt ad portas mortis deductio, utique liberatio ex morbis lethalibus eſt ex portis mortis quædam reductio. Eſa. XXXVIII. 10. inquit Ezechias: *in exciſione dierum meorum vadam ad portas ſepulchri.* v. 16. *Sanabis me & vivificabis me.* v. 17. *Placuit tibi eruere animam meam a fovea putredinis.* 2 Cor. I. 8. *Summe gravati fuimus ſupra vires, adeo ut prorſus animi penderemus etiam quoad vitam.* v. 9. *Sed ipſi apud nos* αποκριμα τȣ θανατȣ *reſponſum ſive decretum mortis habuimus, ne confideremus in nobis ipſis, ſed in Deo qui mortuos excitat*, v. 10. *quique ex tanta morte nos eripuit & eripit, in quo ſperamus, eum nos adhuc etiam erepturum.* Hæc omnia liquido teſtantur, liberationem ex morbis lethalibus eſſe præludium quoddam reſuſcitationis, a qua tamen adhuc differt, tum ratione *termini a quo*, tum ratione *termini ad quem*, ut cuivis primo intuitu manifeſtum.

De immutatione eorum, quos dies noviſſimus deprehendet vivos.

§. CXV. IV) Cumprimis vero proximam cum reſurrectione cognationem habet αλλαγη ſive *immutatio eorum, quos dies noviſſimus deprehendet vivos* εν τω ατομω και εν ριπη οφθαλμȣ peragenda, de qua 1 Cor. XV. 51. *Ecce myſterium vobis dico, non omnes quidem obdormiemus, ſed omnes immutabimur.* v. 52. *In momento, in ictu oculi, in tuba noviſſima, (canet enim tuba) & mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur.* v. 53. *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem.* & 1 Theſſ. IV. 15. *Hoc vobis dicimus in verbo Domini, quia nos vivimus, qui reliqui eri-*

erimus in adventu Domini, non praeveniemus eos, qui obdormierunt. v. 16. *Ipſe enim Dominus cum hortationis clamore, cum voce archangeli & cum tuba Dei de cœlo deſcendet, & qui mortui fuerint in Chriſto, reſurgent primum,* v. 17. *deinde nos vivi, qui reliqui erimus, rapiemur ſimul cum eis in nubibus in occurſum Domini in aera, & ita ſemper cum Domino erimus.* Iſthæc vivorum immutatio, per quam exuta corruptibilitate & mortalitate incorruptibilitatem & immortalitatem induent, mortis & reſurrectionis inſtar ipſis erit. Antequam vero de iſthac vivorum αλλαγη uberius agamus, notandum eſt, in loco apoſtolico 1. Cor. XV. 51. lectionum diverſitatem occurrere, de qua Hieronymus in epiſt. ad Minerium & Alexandrum, quæ eſt numer. CLII. tom. III. pag. 37. ex veteribus interpretibus latiſſime diſſerit. *Quaeritis,* inquit, *quo ſenſu dictum ſit, & quo modo in prima ad Corinthios epiſtola Pauli ſit legendum:* Omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur? *An iuxta quaedam exemplaria:* non omnes obdormiemus, omnes autem immutabimur; *utrumque enim in Graecis codicibus invenitur. Super quo Theodorus Heracleotes, quae urbs olim Perinthus vocabatur, in commentariolis apoſtoli ſic locutus eſt:* Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur. *Enochus enim & Elias mortis neceſſitate ſuperata ita, ut erant in corporibus, de terrena converſatione ad cœleſtia regna translati ſunt, unde & ſancti, qui die conſummationis atque iudicii in corporibus reperiendi ſunt, cum aliis ſanctis, qui ex mortuis reſurrecturi ſunt, rapientur in nubibus obviam Chriſto in aera, & non guſtabunt mortem, eruntque ſemper cum Domino graviſſima mortis neceſſitate calcata, unde ait apoſtolus:* Omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur *Qui enim ex mortuis reſurrexerint, & in nubibus viventes rapti fuerint, tranſibunt ad incorruptionem, & a mortalitate in immortalitatem mutabuntur, non in tempore, non ſaltim in brevi ſpatio, ſed in atomo & in puncto temporis atque momento, quo palpebra oculi moveri poteſt, in noviſſima tuba: tanta enim fiet celeritate reſurrectio mortuorum, ut vivi, quos in corporibus ſuis conſummationis tempus invenerit, mortuos de inferis reſurgentes praevenire non valeant. Diodorus, Tartenſis epiſcopus, praeterito hoc capitulo in conſequentibus breviter adnotavit in eo, quod ſcriptum eſt:* Et mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur. *Si,* inquit, *incorrupti reſurgent mortui, haud dubie quin & ipſi ad meliora mutati. Quid neceſſe fuit dicere, & nos immntabimur? An hoc voluit intelligi, quod incorruptio communis ſit omnium, immutatio autem proprie iuſtorum? dum non ſolum incorruptionem & immortalitatem, ſed & gloriam conſequuntur. Apollinarius, licet aliis verbis, eadem, quae Theodorus, adſeruit, quosdam non eſſe morituros, ſed de praeſenti vita rapiendos in futuram, ut mutatis glorificatisque corporibus ſint cum Chriſto, quod nunc de Enoch & Elia credimus. Didymus non pedibus, ſed verbis in Origenis tranſiens ſententiam, contraria via graditur.* Ecce myſterium vobis loquor, omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur, *quod ita diſſeruit: Si non indigeret reſurrectio interprete, nec obſcuritatem haberet in ſenſibus, nunquam Paulus poſt multa, quae de reſurrectione locutus eſt, intuliſſet:* Ecce myſterium vobis dico, Omnes quidem dormiemus, *id eſt, moriemur,* non omnes autem, *ſed ſoli ſancti* immutabimur, *Scio, quod in nonullis codicibus ſcriptum ſit:* non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. *Sed conſiderandum, an ei, quod praemiſ-*

De loco apoſtolico 1. Cor. XV. 51.

ſum

ſum eſt, omnes immutabimur, *poſſit convenire quod ſequitur:* Mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur. *Si enim omnes immutabimur, & hoc commune cum caeteris eſt, ſuperfluum fuit dicere:* Et nos immutabimur. *Quamobrem ita legendum eſt:* Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur. *Si enim in Adam omnes moriuntur, & in morte dormitio eſt, omnes ergo dormiemus, ſive moriemur. Dormit autem iuxta idioma ſcripturarum, qui mortuus eſt ſpe reſurrectionis futurae, omnisque qui dormit, utique expergiſcitur, ſi tamen non ſubita vis mortis eum oppreſſerit, & mors ſomno fuerit copulata, cumque omnes ita dormierint lege naturae, ſoli ſancti & corpore & anima in melius mutabuntur, ita ut incorruptio omnium reſurgentium ſit, gloria autem atque mutatio proprie ſanctorum &c. Acacius Caeſareae, quae prius Turris Stratonis vocabatur, poſt Euſebium Pamphili epiſcopus in quarto* συλλεκτων ζητηματων *libro proponens ſibi hanc eamdem quaeſtionem latius diſputavit, & utrumque ſuſcipiens, quod inter ſe videtur eſſe contrarium, ſic locutus eſt. Dicamus primum de eo, quod magis in plurimis codicibus invenitur:* Ecce myſterium vobis dico, omnes quidem dormiemus, non autem omnes immutabimur. *Myſterium dixit, ut attentiores faceret auditores de reſurrectione plenius diſſerturus. Dormitio autem mortem iſtam, quae communis eſt omnium, ſignificat, unde rectiſſime poſuit, quod omnes dormiamus, id eſt, moriamur, ſicut ſupra dixit, in Adamo omnes mori. Cum ergo omnes morituri ſint, audite ſacramenta, quae dico:* Omnes quidem moriemur, ſed non omnes immutabimur. *Canit enim tuba, haud dubie quin angelus ſeptimus, & mortui reſurgent incorrupti. Si autem incorrupti erunt mortui, quomodo non immutabuntur, cum incorruptio ipſa mutatio ſit? Sed hic commutatio, qua Paulus mutandus & ſancti ſunt, glorificatio intelligitur. Incorruptio autem idcirco communis eſt omnium, quia id eo miſerabiliores erunt peccatores, ut ad tormenta perpetui ſint, & non mortali & corruptibili corpore diſſolvantur &c. Cui ſententiae magis adquieſcit eccleſia, ut omnes communi morte moriamur, & non omnes mutemur in gloriam &c. Quae cum ita ſe habeant, & ſic intellecta ſint a nobis, eorum tantum commutationem ſuſcipere, qui reſurgent in gloriam; peccatorum autem & infidelium, qui mortui adpellantur, & reſurgent incorrupti, nequaquam commutationem, ſed pœnas perpetuas eſſe dicendas. Transeamus ad ſecundam lectionem, quae ita fertur in plerisque codicibus:* Non quidem omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. *Ex qua nonnulli adſerunt, multos vivos in corporibus reperiendos, & ſi non dormiant omnes, non omnes eſſe morituros; ſi autem non moriantur omnes, non omnes reſurrecturos, reſurgere enim proprie dicitur, qui prius moriendo cecidit, unde & Paulum volunt ſcribere 1. Theſſal. IV.* Nos qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventu Domini, non præveniemus eos, qui dormierunt *&c. Et ex his dictis probare conantur, apoſtolum Paulum, & qui cum eo ſcribebant, putaſſe, ſe non eſſe morituros, ſed reperiendos die conſummationis in corpore. Quod ſi verum eſt, erravit Paulus, & humana aeſtimatione deceptus eſt, ut arbitraretur ſe inveniendum in corpore, quod falſum eſſe, rerum exitus adprobavit &c. Melius eſt igitur ſpiritualiter ſentire, quod ſcriptum eſt, & dormitionem in praeſenti loco non mortem accipere, per quam anima a corpore ſeparatur, ſed peccatum poſt fidem & offenſam Dei, dormitionemque poſt baptiſmum &c. eſt enim ſomnus peccati, qui ducit ad mortem, & eſt alia delicti dormitio, quae morte non ſtringitur &c. Cum igitur quidam non dormi-*

ant, qui ſemper in Chriſto vivunt & vigilant, ſequitur, ut nequaquam omnes dormiant, & econtrario omnes immutentur, non immutatione gloriae, quae proprie debetur ſanctis, ſed ea immutatione, qua corruptivum hoc incorruptivum efficitur, ut vel pœnas vel praemia recipiat ſempiterna &c. Hoc autem ſciendum, quod magis conveniat veritati ita legere: Omnes quidem dormiemus, non omnes autem immutabimur; maxime quia ſequitur: mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur. *Si enim omnes ſunt immutandi iuxta alteram lectionem, quomodo poſtea dicitur, quaſi praecipuum atque privatum & proprie apoſtolorum,* & nos immutabimur? *Quaeritis, quo modo intelligendum ſit illud, quod in prima ad Theſſalonicenſes epiſtola ſcribitur:* Nos qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventu Domini, non præveniemus eos, qui dormierunt *&c. Super quo quamvis ſuperior Acacii diſputatio plenius ventilarit, tamen dicendum eſt, quid videatur aliis, Theodoro videlicet, Apollinario & Diodoro, qui unam ſequuntur ſententiam, quorum Diodorus haec ſcripſit: Reſiduos atque viventes Paulus apoſtolus vocat, non quo velit intelligi, & ſe & alios reſurrectionis tempore in corpore reperiendos, ſed non dixit, pro eo, quod eſt, iuſtos, de quorum & ego ſum numero, ipſi enim rapientur obviam Chriſto, & non peccatores. Viventes autem non iuxta tropologiam, ſanctos accipimus, qui peccato mortui non ſunt, ſed omnes, quos in corpore adveniens Chriſtus invenerit. Quodque ſequitur, non praeveniemus eos, qui dormierunt, nequaquam ad peccatores referre debemus, neque enim peccatores cum iuſtis rapientur obviam Chriſto, ſed ii quos mors diſſolverit &c.* Subiungit poſtea Origenis expoſitionem allegoricam & concludit: *Haec celeri ſermone dictavi, quid eruditi viri de utroque loco ſentirent, & quibus argumentis ſuas vellent probare ſententias, veſtrae prudentiae exponens, neque enim tanta eſt meae puſillitatis auctoritas, quanta eorum, qui nos in Domino praeceſſerunt &c.* Et poſtea: *Illud breviter in fine commoneo, hoc quod in Latinis codicibus legitur:* Omnes quidem reſurgemus, non omnes autem immutabimur, *in Graecis voluminibus non haberi, ſed vel:* Omnes dormiemus, non autem omnes immutabimur, *vel*: non omnes dormiemus, omnes autem immutabimur. Is, qui commentariolos collegit in omnes Paulinas epiſtolas, quos quidam Hieronymi putant, ſed falſo, indicat triplicem huius loci lectionem. Prima eſt, *omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur,* ut immutari ſit proprium tranſeuntis ad vitam beatam, cuius lectionis & hunc ſenſum facit, *omnes reſurgemus, qui mortui reperiemur, non omnes immutabimur, qui in corpore vivi reperiemur,* quod ſoli pii ſint immutandi, multi autem impii deprehendi vivi. Alteram, *omnes quidem dormiemus, ſed non omnes immutabimur,* ut accipiamus neminem non moriturum, non omnes item immutandos in gloriam. Tertiam, *omnes quidem non dormiemus, ſed omnes immutabimur,* ut intelligas non omnes morituros, omnes tamen tranformandos ad eamdem gloriam, ſiquidem totus hic ſermo non ad omnes homines communiter, ſed ad iuſtos proprie pertinet, atque hanc poſtremam lectionem maxime probat, ut apoſtolico ſenſui maxime congruentem. Chryſoſtomus homil. XLII. in 1. Cor. circa medium locum hunc ſic enarrat: *Venerandum quiddam & arcanum, & quod non omnes norunt, eſt dicturus. Quid hoc autem eſt?* Omnes quidem non obdormiemus, omnes autem immutabimur. *Hoc eſt autem, quod dicit, non*

omnes

omnes quidem moriemur, omnes autem immutabimur, etiam qui non moriuntur, nam illi quoque ſunt mortales. Ne ergo quoniam morieris, propterea, inquit, *timeas, tanquam non reſurrecturus. Sunt enim, ſunt etiam aliqui qui hoc effugient, & tamen hoc eis non ſufficit ad illam reſurrectionem, ſed oportet illa quoque corpora, quae non moriuntur, immutari, & tranſire ad incorruptionem.* Et poſtea: *Mortui reſurgent incorrupti & nos immutabimur. Illud* nos *non dicit de ſeipſo, ſed de iis, qui tunc inveniuntur viventes.* Ambroſius vel quicunque eſt alius auctor in comm. I. Cor. XV. *Omnes quidem reſurgemus, non omnes immutabimur. Omnes enim homines reſurgent, ſed ſoli, qui regnaturi ſunt, in gloriam mutabuntur. Sive ita: Omnes reſurgemus, qui in adventu Chriſti mortui inveniemur, non omnes immutabuntur, qui in corpore ſint reperti, quia ſoli ſancti beatitudinis gloriam conſequentur. Mortui reſurgent incorrupti & nos immutabimur. Mortui vel peccatores intelligendi ſunt, qui etiam viventes mortui eſſe dicuntur, ut ad pœnam: aut immortales, ut absque aliqua membrorum diminutione reſurgant. Vel certe ſimpliciter omnes mortuos reſurgere dicit, & ſolos ſanctos cum iis, qui vivi iuſti inventi fuerint, in gloriam immutari.* In comm. I. Theſſ. IV. *Ipſo raptu mors proveniet & quaſi per ſoporem, ut egreſſa anima in momento reddatur. Cum enim tollentur, morientur, ut pervenientes ad Dominum recipiant animas, quia cum Domino mortui eſſe non poſſunt.* Auguſtinus lib. XX. decivit. Dei cap. 20. *Quaeri ſolet, utrum illi, quos hic viventes Chriſtus inventurus eſt, quorum perſonam in ſe atque illos, qui tunc ſecum vivebant, transfigurabat apoſtolus, nunquam omnino morituri ſint, an ipſo temporis puncto, quo cum reſurgentibus rapientur in nubibus obviam Chriſto in aera, ad immortalitatem per mortem mira celeritate tranſibunt? Neque enim dicendum eſt, fieri non poſſe, ut dum per aera in ſublime portantur, in illo ſpatio & moriantur & reviviſcant &c. Ad hunc autem ſenſum, quo exiſtimemus etiam illos, quos hic vivos inventurus eſt Dominus, in ipſo parvo ſpatio & paſſuros mortem & accepturos immortalitatem, ipſe apoſtolus nos videtur urgere, ubi dicit:* In Chriſto omnes vivificabuntur, *cum alio loco de ipſa loquens reſurrectione corporum dicat:* Tu quod ſeminas, non vivificatur, niſi moriatur. *Quomodo igitur, quos viventes hic Chriſtus inveniet, per immortalitatem iu illo vivificabuntur, etſi non moriantur, cum videamus propter hoc eſſe dictum:* Tu quod ſeminas, non vivificatur, niſi prius moriatur? *aut ſi recte non dicimus ſeminari, niſi ea corpora hominum, quae moriendo quoquo modo revertuntur in terram, ſicut ſeſe habet etiam illa in transgreſſorem patrem generis humani divinitus prolata ſententia:* Terra es & in terram ibis, *fatendum eſt iſtos, quos nondum de corporibus egreſſos, cum veniet Chriſtus, inveniet, & in iſtis verbis apoſtoli & illis de Geneſi non teneri, quoniam ſurſum in nubibus rapti non utique ſeminantur, quia nec eunt in terram nec redeunt, ſive nullam prorſus experiantur mortem, ſive paululum in aere moriantur. Sed aliud rurſus occurrit, quod idem dicit apoſtolus, cum de reſurrectione corporum ad Corinthios loqueretur:* Omnes reſurgemus, *vel ſicut alii codices habent,* omnes dormiemus. *Cum ergo nec reſurrectio fieri poſſit, niſi mors praeceſſerit, nec dormitionem poſſumus illo loco intelligere, niſi mortem, quomodo omnes dormient vel reſurgent, ſi tam multi, quos in corpore inventurus eſt Chriſtus, nec dormient, nec reſurgent? Si ergo ſanctos, qui reperientur Chriſto veniente viventes, eique obviam rapientur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus cor-*

corporibus exituros & ad eadem mox immortales redituros, nullas in verbis apoſtoli patiemur anguſtias, ſive ubi dicit, tu quod ſeminas, non vivificatur, niſi moriatur, *ſive ubi dicit,* omnes reſurgemus, *aut* omnes dormiemus, *quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, niſi quamlibet paulum tamen ante moriantur, ac per hoc & a reſurrectione non erunt alieni, quam dormitio praecedit,* (alii legunt: *dormitione praecedunt*) *quamvis breviſſima, non tamen nulla.* In quem Auguſtini locum ſic commentatur Ludovicus Vives. *Graeci codices non omnes hic conſentiunt teſte Hieronymo. Nam alii habent:* omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur, *ut Eraſmus copioſius oſtendit & in adnotationibus & in apologia, qua ſuper hac re calumniatori reſpondit. Ex hac librorum diſſonantia credo natam controverſiam illam, ſintne omnes morituri an aliqui, quos dies ille ultimus deprehenderit viventes ſine morte tranſituri ad immortalitatem. Lombardus cum pugnare inter ſe Hieronymum & Ambroſium docuiſſet, inter tantos viros pronunciare non ſuſtinuit. Quid quod Auguſtinus Ambroſio accedit, ſed Hieronymus frequenti Graecorum manu ſtipatur, Origene, Chryſoſtomo, Theophylacto, qui legerunt apud Paulum.* Non omnes dormiemus. *Et Ambroſium oſtendit Eraſmus mutare.*

§. CXVI. Hiſce veterum veſtigiis inſiſtentes notamus circa locum apoſtolicum 1 Cor. XV. 51. I.) *In Graeco textu ſive in ipſo fonte nullam hic eſſe corruptionem.* Oppoſitum eſt hoc theorema Melchiori Cano & Thomæ Stapletono, quorum ille libr. II. locor. theol. cap. 13. hic vero in relect. princip. fid. contr. quæſt. 3. artic. 2. & in antidot. 1. Corinth. XV. Græcum nov. teſtamenti textum corruptionis propter hunc ipſum locum adcuſat. Atqui 1) aliud eſt diverſitas lectionis, aliud vero corruptio textus. Quod ſi namque ob lectionis diverſitatem corruptio ſtatim inferenda, nec Hebræus textus in vet. nec Græcus in nov. teſtam. nec verſio Latina incorrupta erit, & conſequenter nullam habebimus ſcripturam integram & incorruptam. 2) Vulgata verſio non tantum magnam varietatem & lectionum diverſitatem admiſit, ut multis probant Benedictus Arias montanus, Franciſcus Lucas Burgenſis & alii, ſed etiam vitioſitatem, quæ tamen in concilio Tridentino ſub pœna anathematis pro authentica ſcriptura declarata eſt. 3) In hoc ipſo loco variant Latini codices, quidam enim legunt: *Omnes dormiemus*; quidam vero: *omnes reſurgemus*, ut notat Auguſtinus loco proxime citato. Quod ſi ergo diverſitas lectionis parit corruptionem, etiam Latini codices corrupti erunt. 4) Neutra lectio græci textus talem introducit diſcrepantiam, quæ fidei analogiæ repugnet, vel errori alicui patrocinetur, ut poſtea demonſtrabimus. 5) Hieronymus lectionis diverſitatem in Græco textu notat: corruptionis vero nec verbulo meminit. 6) Bellarminus libr. II. de verbo Dei cap. 7. & Huntlæus Gordonus in epitom. controverſ. I. de verbo Dei capit 12. recenſet loca, in quibus corruptelam aliquam textui Græco nov. teſtamenti ſubeſſe arbitrantur, ſed hunc ipſum locum apoſtolicum prætermittunt, non prætermiſſuri utique, ſiquid mendæ in eo agnoviſſent.

§. CXVII. II) *Lectio, quae ſic habet,* παντες μεν ου κοιμηθησομεθα, παντες δε αλλαγησομεθα, *praeferenda eſt alteri, quae per traiectionem particulae negativae fit*

ſic habet, παντεςμεν κοιμηθησομεθα, αλλ ȣ παντες αλλαγησομεθα. Hoc theorema probamus ſequentibus fundamentis: 1) quia antiquiſſimi ac probatiſſimi codices ſic legunt, ut conſtat ex opere Regio & Roberti Stephani codicibus. Eodem modo legitur in editione Aldina, Hervagiana & Wecheliana. 2) Syrus & Arabs interpretes eodem modo vertunt. Acacius apud Hieronymum *plerosque codices ſic legere* adſerit. 3) Eodem tenore hunc locum citant Theodorus Heracleæ, Diodorus Tarſenſis, & Apollinarius Laodiceæ Epiſcopi referente Hieronymo d. l. Origenes libr. II. contra Celſum, Chryſoſtomus, Baſilius, Theodoretus, Oecumenius & Theophylactus. In commentariolis Hieronymo adſcriptis eadem lectio ut apoſtolico ſenſui maxime congrua reliquis præfertur. Ambroſius, quamvis in expoſitione textus alteram lectionem, *omnes quidem reſurgemus, ſed non omnes immutabimur*, ſequatur, tamen etiam alteram ſubdit interpretationem, in qua ſignificat, *fore qui non moriantur, atque ob id non reſurgant.* Idem facit lib. de fid. reſurrect. cap. 9. Auguſtinus, quamvis alteram lectionem ſequatur, tamen in quæſt. ad Dulcit. quæſt. III. ſtatuit, *non omnes homines morituros*: videlicet non eos, qui in fine mundi obviam Chriſto rapientur. At hæc ſententia non ſatis congruit cum altera lectione: *omnes dormiemus.* 4) Eraſmus in annot. h. l. pag. 356. ponit hanc regulam: *Quoties veteres fatentur, lectionem eſſe diverſam, ſemper mihi ſuſpectior eſſe ſolet ea, quae prima ſpecie videtur abſurdior, ut conſentaneum ſit lectorem vel parum eruditum vel parum attentum offenſum abſurditatis imagine, mutaſſe ſcripturam.* Idem etiam circa hunc locum uſuveniſſe videtur. 5) Lectio illa magis congruit συναφειᾳ textus. *Ecce*, inquit apoſtolus, *myſterium vobis dico.* Atqui omnes dormituros ſive morituros, non autem omnes immutandos, non erat tantum myſterium, quia iam ante conſtabat Corinthiis, omnes eſſe morti obnoxios, omnes eſſe reſuſcitandos, ſed ex omnibus reſuſcitatis ſolos pios ad gloriam per immutationem transferendos, quid quod in hoc ipſo capite apoſtolus illud iam ante tradiderat. v. 22. *In Adam omnes moriuntur.* v. 43. *Seminatur in corruptione, ſurgit in incorruptione &c.* Præterea v. 52. immediate ſubiunctus optime reſpondet huic lectioni, *in momento, in ictu oculi, in noviſſima tuba & mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Diſtinguit inter mortuos reſurrecturos incorruptos & inter vivos ad incorruptionem immutandos, quia ſcilicet non omnes ſint dormituri ſive morituri, ac proinde nec reſurrecturi, omnes tamen immutandi ſive in ipſa reſurrectione ſive in reſurrectionis analogo. Prius ad mortuos, poſterius ad eos, quos noviſſimus dies deprehendet vivos, ſpectat. 6) Eadem lectio magis congruit cum loco 1. Theſſ. IV. ut oſtendit collatio. verſic. 15. *Hoc dicimus vobis in verbo Domini* (id reſpondet illi 1. Cor. XV. 51. *Myſterium vobis dico*) *nos qui vivimus, qui reſidui ſumus in adventu Domini, non praeveniemus eos, qui dormierunt* (id reſpondet illis verbis, *non omnes dormiemus.* Si enim quidam vivent ac reſidui erunt in adventu Domini, qui non prævenient eos, qui dormierunt, utique non omnes dormiemus) v. 16. *Ipſe Dominus in iuſſu, in voce archangeli & in tuba Dei deſcendet de cælo, & mortui reſurgent primi* (id reſpondet illis verbis 1. Cor. XV. 52. *In momento, in ictu oculi, in noviſſima tuba mortui reſurgent incorrupti.*) 17. *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum* il-

illis in nubibus obviam Domino in aera, (id reſpondet illis verbis, *& immutabimur*, quia absque intercedente immutatione corpora animalia non poſſent in nubibus obviam Domino rapi in aera.) 7) Hæc lectio congruit cum aliis ſcripturæ dictis, in quibus Chriſtus dicitur *iudex ac Dominus vivorum & mortuorum*. Actor. X. 42. Rom. XIV. 9. 1. Pet. IV. 5. Quod ſi namque omnes morituri eſſent, utique Chriſtus non vivorum ſed mortuorum duntaxat eſſe iudex.

§. CXVIII. Opponitur huic lectioni a Salmerone, Stapletono, Suarezio, Cornelio a Lapide, Sacroboſco & aliis pontificiis: 1) quod *in aliis ſcripturae locis & in hoc ipſo capite* 1. Cor. XV. 22. *omnes dicuntur in Adamo morituri. Ergo concinnius eſt ſic legere:* Omnes quidem dormiemus, *id eſt, moriemur.* Cornelius a Lapide in comm. Reſp. a) Locus apoſtolicus 1. Theſſal. IV. 15. & 16. clariſſime oſtendit, quosdam non dormituros, eos ſcilicet, quos adventus Domini reſiduos ac vivos deprehendet. 6) Paucorum prærogativa nihil derogat legi communi. *Omnes in Adam peccaverunt*, inquit apoſtolns Rom. V. 12. & tamen Pontificii exceptam putant ab hac univerſalitate b. virginem. e) Enochus & Elias ſalva regula apoſtolica Heb. IX. 27. *ſtatutum eſt hominibus ſemel mori*, a mortis neceſſitate fuere excepti. Idem de illis, quos dies noviſſimus vivos deprehendet, cogitari poteſt. 2) *quod non omnes in die noviſſimo ſint immutandi, quia impii non transformabuntur in gloriam. Unde apoſtolus non dicit v. 52. Omnes immutabuntur, ſed nos immutabimur.* Stapletonus in antid. h. l. ubi eo impudentiæ procedit, ut *Graecum textum falſum & impium* adſerat. Reſp. Eraſmus reſpondet, malos etiam immutandos non quidem ad gloriam, tamen ad immortalitatem, ſed oſtendimus ſuperius, apoſtolum hic de piis duntaxat loqui, ſimpliciſſime igitur reſpondetur, omnes pios eſſe ad gloriam immutandos, mortuos quidem per *reſurrectionem*, vivos per *analogum reſurrectionis*. 3) Quod *haec lectio falſam inducat hypotheſin. Nam illud*, omnes quidem non dormiemus, *iuxta verborum proprietatem perinde eſt ac dicere, nullos dormituros. Non enim Graece dicitur ſic: Non omnes dormiemus, quo declararet aliquos non morituros, ſed omnes dormiemus, quo ſignificat nulli dormient.* Salmeron. diſput. XXVIII. in 1. Cor. XV. pagin. 249. Reſp. mirum vero, Chryſoſtomum, Theodoretum, Theophylactum & alios Græcos patres hoc non animadvertiſſe, qui tamen Græci ſermonis peritiores erant, quam Salmeron. Mirum eſt, Hieronymum, Ambroſium & alios, qui alteram lectionem præferunt, propterea hanc noſtram non penitus repudiare, quia falſam pariat ſententiam. Sed breviter reſpondemus, diſtinguendum eſſe idiotiſmum Hebræum a Græco. Apud Hebræos quidem hic ſenſus ex tali propoſitione reſultat, ut adparet ex ſimilibus exemplis. *Non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis caro*, id eſt, nulla, *Non erit impoſſibile apud Deum omne verbum*, id eſt, nullum. Sed Græci idiomatis eſt diſpar ratio, 4) *Quomodo Paulus diceret, non omnes dormiemus, cum Dominus dicat, Dormitaverunt omnes & dormierunt.* Matth. XXV. Salmeron d. l. Reſp. parabola Chriſti non eſt opponenda textui apoſtolico 1. Theſſal. IV. in quo clariſſime adſeritur, non omnes per mortem obdormituros. Per dormitationem ac ſomnum παραβολικως innuitur, quod ob moram ſponſi tædio quodam adficiantur, ac curam ſponſi exſpectandi ferme

me deponant. Quod ſi vel maxime cum Hieronymo in comm. Matth. XXV. Auguſtino epiſt. CXX. in enarr. Pſalm. 147. lib. LXXXIII. quæſtion. q. 59. & Gregorio homil. XII. in evang. de morte accipere velimus, reſponderi tamen poſſet, immutationem vivorum fore morti analogam, vel de maiori hominum parte agi, quæ ante extremum diem moritur, quorum comparatione pauci ſunt, quos dies noviſſimus deprehendet vivos. 5) *Si orbis conflagratio iudicium perpeſſura eſt, quis in tanto incendio vivus valeat ſupereſſe?* Salmeron. d. l. Reſp. hypotheſis argumenti adhuc dubia eſt, ut in tract. oſtendimus, ac ſi vel maxime eſſet certa, tamen qui tres pueros in fornace Babylonica ſervare potuit vivos, id ipſum in noviſſimo die præſtare poterit. 6) *Si de iis, qui non morientur, dixit apoſtolus*, & nos immutabimur, *quomodo verum erit de ipſo apoſtolo Paulo, quod non ſit mortuus, cum ſe inter eos enumeret, qui non immutabuntur & non morientur? & quomodo hanc anſam prudens dediſſet exiſtimandi vicinum iudicium & diem Domini imminere, cum ipſe ſui corporis reſolutionem ſciret, & de illa interdum loquatur.* Salmeron d. l. Reſp. 1. Theſſ. IV. 16. itidem ſe adnumerat iis, quos dies noviſſimus deprehendet, qua de re pluribus paulo poſt agemus. 7) *Quis auſit ullum hominem a communi mortis debito eripere, ſi nec Chriſtus, nec beata virgo, nec Iohannes baptiſta nec apoſtoli ab ea excepti fuerunt.* Salmeron d. l. Reſp. excepti fuere Enoch & Elias, quos ab antichriſto occidendos reſervari, falſa eſt pontificiorum hypotheſis. Apoſtolus diſcretis verbis excipit, quos dies noviſſimus vives inveniet. Chriſtus mortuus eſt libera voluntate inductus, non autem moriendi neceſſitate coactus. Gratias autem habemus Salmeroni, quod fateatur, *b. virginem & Ioannem baptiſtam morti fuiſſe obnoxios*, cum multi ex pontificiis contrarium ſtatuant.

§. CXIX. III) *Lectio, quae iuxta quosdam codices Graecos ſic habet:* παντες μεν κοιμηθησομεθα, αλλ᾽ ου παντες αλλαγησομεθα, *ac iuxta Latinos codices:* omnes dormiemus, *vel* omnes reſurgemus: non autem omnes immutabimur, *poteſt ad bonum ſenſum reduci, ac proinde nequit ſimpliciter repudiari.* Probamus hoc 1) quia ſic legunt Tertullianus de reſurrectione carnis cap. 42. Origenes in III. volum. epiſt. ad Theſſ. Ambroſius & Cyrillus in comm. Auguſtinus libr. XX. de civ. Dei cap. 20. in quæſtionibus ad Dulcitium, orat. contra Iudæos cap. 12. contra Adimantium cap. 20. Fulgentibus libro de fide ad Petrum cap. 3. Philo Carpathias in Cant. canticor. Paulinus, epiſcopus Nolanus in panegyrico de Celſo puero ſic canens:

Namque reſurgemus, ſed non mutabimur omnes. & alii ex Latinis Patribus Didymus, Alexandrinus, & Acacius. Cæſarienſis epiſcopus, apud Hieronymum eam præferunt. Beza in codice Claremontano Græcum textum Latino reſpondere adſerit. 2) *Dormitionis* & *reſurrectionis* nomen generaliter accipi poteſt, ut complectatur non ſolum dormitionem ſive mortem & reſurrectionem, proprie dictam, ſed etiam immutationem illam, qua mortalitas exuitur, & immortalitas induitur, quæ inſtar mortis & reſurrectionis futura eſt. 3) *Immutationis* nomine ſpecialiter intelligi poteſt beata illa immutatio, qua pii non ſolum immortalitatem induent, ſed etiam in ſpiritualitatem, gloriam & virtutem transferentur, quæ non erit omnibus

bus hominibus communis, ſed piorum duntaxat propria. Gagneius tale ſcholion ex Græcis adducit: *Reſurgent indubie omnium corpora immortalitatis induta gratia, at non omnes immutabuntur, ſed in honore permanebunt impii, ſoli vero immutabuntur iuſti, nimirum ad immortalitatis commodum immutati & divinae gloriae indumento ditati.* Omnes ergo morientur & reſurgent, ſi mortis ac reſurrectionis nomen *late* accipiatur, ut includat immutationem illam, qua in iis quos dies Domini deprehendet vivos, vita animalis ceſſabit, & exuta mortalitatis veſte immortalitas induetur. Non morientur nec reſurgent omnes, ſi mortis ac reſurrectionis nomen ſtricte accipiatur pro animæ a corpore ſeparatione & eiusdem cum corpore ex terræ pulvere formato redunitione. 4) Cornelius a Lapide in comm. 1. Cor. XV. præfert quidem lectionem vulgatæ translationis, *Omnes reſurgemus &c.* ut planiorem, veriorem, certiorem & cum dictis ſcripturæ, quæ *omnibus hominibus ſtatutum eſſe ſemel mori* docent, magis congruentem; interim non audet alteram, quæ negat omnes dormituros ac reſurrecturos, ſimpliciter repudiare; proinde etiam diſcedit a Soto & Catharino, qui lectionem illam Græcorum & ſententiam ex ea ortam, quod non omnes morituri ſint, temeritatis ac erroris damnant, ac cum Suarezio concludit, *ſententiam illam, quae docet omnes omnino homines morituros ac reſurecturos, tantum eſſe probabiliorem contraria.* Caietanus & Eraſmus nobis ſunt ὁμοψῆφοι. Sixtus Senenſis libr. IV. biblioth. ſanct. adnotat. 265. pag. 543. ſcribit, *apud Graecos Oecumenium, & apud Latinos auctorem libri de eccleſ. dogm. & Auguſtinum q. 3. ad Dulcitium pronunciare, quod aeque catholici ſunt, qui tam iſtam quam illam lectionem & opinionem ſequantur.*

§. CXX. Cæterum cum lectionis illius, quam alteri præferendum diximus, magnum in loco paralello 1. Theſſ. IV. paratum ſit præſidium, ideo Salmeron eum plane in alienum detorquet ſenſum. Primo probare conatur, *Paulum de illis reſiduis in adventu Domini unum non poſſe intelligi, quia erroris illius, quod dies Domini tum temporis vicinus eſſet, tollendi cauſa poſteriorem ad Theſſalonicenſes ſcripſit epiſtolam, & quia corporis ſui propinquam ſolutionem fore arbitrabatur*, 2. *Timoth. IV.* ex quo infert, *alium in his apoſtoli verbis quaerendum eſſe ſenſum*, quem ſic exponit: *De reſurrectione piorum doctrina traditur & myſterium aperitur. Reſurrectio omnium, quantum ad carnem adſumendam univerſa erit, quantum vero ad plenitudinem gloriae, reſurrectio erit iuſtorum tantum, & de iſta hoc loco ſermo eſt, diſtinguunt enim ſacrae literae reſurrectionem iuſtorum ab illa impiorum Pſalm. I. 5. Iohan. V. 29. Conſtabit autem reſurrectio hoc ordine: Primo reſurgent ſancti reſurrectione perfecta ante inchoatum iudicium, & cum Chriſto iudice & beata virgine invenientur in aere, utpote qui dudum in hac mortali vita iudicium ſuum pertulerunt, adparebunt ergo cum Chriſto in gloria quaſi in aere ad iudicandum, ſegregati tamen ab aliis, qui relinquuntur ſub iudicio viventes ſcilicet communi vita gratiae, de qua Pſalm. CXIII. Non mortui laudabunt te Domine, ſed nos qui vivimus, ſcilicet Deo per gratiam. Hi ſunt, inter quos ſe apoſtolus prae humilitate & modeſtia collocat & adſerit, hos non praeventuros ſanctos illos, qui dormierunt, quoniam ipſe Dominus deſcendet de cælo, & mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primo, hoc eſt, illi ſancti, qui peculiariter in Chriſto & pro Chriſto mortui ſunt, qui non ſunt in iudicio ſiſtendi, ſed indicaturi cum ipſo Domino, quod eſt dicere: Illi qui* pri-

primi ſunt dignitate & meritis, illi reſurgent & habebunt ſtolam ſuam, invenienturque cum illo in nubibus &c. Deinde nos, qui vivimus, qui vita gratiae & ſpe reſurrectionis ſuſtentamur, relicti tamen in illum Domini adventum iudicandi ac diſcernendi ab iniuſtis, tunc ſimul cum illis prioribus ſanctis rapiemur in aera. Reſp. 1) Verba apoſtoli ſunt clariſſima. quod *οι ζωντες και οι περιλειπομενοι εις την παρυσιαν τυ κυριυ*, id eſt, illi, quos dies noviſſimus inveniet vivos ac reſiduos, non ſint præventuri eos, qui dormierunt, quodque in adventu Domini *mortui in Chriſto* ſint primum reſurrecturi, ac deinde *οι ζωντες και οι περιλειπομενοι*, illi vivi, illi reſidui ſimul rapiendi cum illis in nubibus obviam Domino in aera, quæ non poſſunt niſi per violentam detorſionem in alienum ſenſum trahi. 2) Noſtram expoſitionem confirmant non ſolum antiquiſſimi & probatiſſimi patres ſuperius citati. (quod ne ipſe quidem Salmeron diſſimulare potuit, ſic enim ſub finem diſputat. IV. pagina 373. ſcribit: *Hieronymus in epiſt. ad Miner. & Alexandrum tradit, Diodorum, Apollinarium, & Origenem interpretatos eſſe viventes & reſiduos in adventu Domini eſſe iuſtos, ut Paulum Timotheum, Sylvanum. Athanaſius quoque in lib. qq. tenet, aliquos in iudicio vivos reperiendos, ut & alii multi, ut Hieronymus, Chryſoſtomus & Epiphanius, qui quidem duos ordines reſurgentium ponit, alterum viventium, alterum mortuorum*) ſed etiam ex ipſis Pontificiis Caietanus & Eraſmus, quin & Cornelius a Lapide in comm. illius loci. 3) Salmeron ex tota antiquitate non potuit pro ſua interpretatione ſtabilienda invenire ullum teſtem præter ſolum *Methodium*, qui tamen non hoc dicit, quod Salmeron vult, ſed longe aliud. *Nos*, inquit, *qui vivimus, qui reſidui ſumus, id eſt, animae immortales non praevenient corpora in reſurrectione, ſed corpus ſimul cum anima ad vitam immortalem reſurget.* At hæc Methodii expoſitio plane diſcedit a mente apoſtoli, non enim apoſtolus dicit, *non praeveniemus τα κοιμηθεντα* corpora dormientia, ſed *τυς κοιμηθεντας dormientes* mortuos. 4) Huic noſtræ interpretationi nequaquam adverſatur, quod *Paulus non ſit inter eos, quos dies noviſſimus deprehendet vivos*, ac proinde per *τυς ζωντας και περιλειπομενυς* non debeant intelligi viventes vita naturali, in adventu Domini, reſpondet enim pro nobis Auguſtinus lib. XX. de civitat. Dei cap. 20. *quod apoſtolus perſonam eorum, quos hic viventes Chriſtus inventurus eſt, in ſe atque alios, qui tunc ſecum vivebant, transfigurarit.* Loquitur apoſtolus de ſe & piis tunc viventibus, ac ſi victuri eſſent ad noviſſimum diem, non quod ſic futurum putaret, ſed ut illius diei terribilis & incertæ memoriam & timorem perpetuum nobis incuteret, ut ſemper ſuſpenſi diem illum exſpectemus & ad eum nos comparemus, eſt ergo *enallage* perſonæ. *Nos qui vivimus*, id eſt, quicunque vivent, ſive ex nobis, ſive ex poſteris noſtris, quorum perſonam hic induo & ſubeo, quæ ſunt verba Cornelii a Lapide dict. l. cum quibus conſentiunt illa Eraſmi in adnotat. 1. Cor. XV. pag. 355. *Se ponit Paulus inter eos, quos adventus Domini deprehendet vivos, propterea quod Chriſtus eum diem omnibus occultum eſſe voluit, & ex aliis locis adparet, Paulum ſemper eum diem exſpectaſſe, licet non neſciam, ita poſſe intelligi, ut Paulus ſub prima perſona quoſvis deſignarit, quos adventus Domini ſit reperturus.* Nos qui vivimus, *id eſt, ſi nunc incidat adventus Domini, quod in nobis accideret, idem accidet in illis, quicunque erunt.* Et in adnotat. 1. Theſſ. IV. pag.

CAPVT XII.

DE VSV HVIVS DOCTRINÆ.

Uſus doctrinæ de reſurr.

§. CXXIII. *Uſus* doctrinæ de reſurrectione eſt vel θεωρητικος vel πρακτικος. θεωρητικος eſt vel διδασκαλικος, ut fundamentalem illum fidei chriſtianæ articulum probe diſcamus, ac columnam illam, cui tota ſtructura chriſtianiſmi alioquin in animis hominum corruitura innititur, 1 Cor. XV. 13. & 14. firmiter muniamus; vel ελεγκτικος, ut palladium cœleſtis veritatis, ſicut in aliis fidei chriſtianæ articulis, ita quoque in hoc ipſo, adverſus quosvis hoſtes defendamus, & cum *in nulla re ſic contradicatur fidei chriſtianae, ut in reſurrectione carnis*, eo alacriores & conſtantiores in eius adſertione nos exhibeamus. Πρακτικος eſt παρακλητικος tum ratione *noſtri*, ut promiſſione futuræ ad vitam reſurrectionis animati, exemplo Maccabæorum martyrum 2 Macc. VII. quævis huius vitæ adverſa, adeoque ipſam etiam mortem ob confeſſionem veritatis illatam excelſo animo contemnamus, eſt enim articulus reſurrectionis lucidiſſimum ſpeculum, quod eorum animos, qui defixis illud intuentur oculis, ita perſtringit, ut ad huius vitæ pericula & ſupplicia quaſi cœci efficiantur: tum reſpectu *proximi*, ut dolorem ex obitu amicorum conceptum leniamus, 1 Theſs. IV. 13. Athanaſius orat. in adſumt. Chriſti tom. II. p. 3. μονη μη της αναςασεως τα κατα τυ θανατυ τοις ανθρωποις χαριζεται νικητηρια. Vel παραινετικος νυθετικος ac παιδευτικος, tum reſpectu *noſtri*, ut futuræ reſurrectionis perpetuo memores corpora noſtra exhibeamus arma iuſtitiæ, & abnegata omni impietate ac ſecuritate ſolicite ambulemus; eſt enim articulus reſurrectionis vivus quidam fomes pietatem in animis hominum mirifice alens, ſi exhortationum flagello quotidie excitetur. *Qui bona fecerunt*, ait Chriſtus Ioh. V. 29. *procedent in reſurrectionem vitae, qui mala fecerunt, in reſurrectionem iudicii. Reſurgat ergo in reſurrectione prima, qui non vult in ſecunda reſurrectione damnari*, ait Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 6. tum reſpectu *proximi*, ut corpora ſanctorum ob ſpem reſurrectionis honorifice ſepeliamus, de quo practico huius articuli uſu egregia patrum dicta in exordio huius capitis ſuperius adduximus.

CAPVT XIII.

DE DEFINITIONE RESVRRECTIONIS.

§. CXXIV. *Definitiones* reſurrectionis *active* ſumtæ, hoc eſt, reſuſcitationis traduntur variæ. Potiores enumerabimus. Damaſcenus lib. IV. cap. 28. η αναςασις εςι δευτερα τυ πεπτωκοτος ςασις. Sed hæc potius eſt nominis quam rei definitio, inde ibidem additur: η αναςασις εςι συναφεια παλιν ψυχης τε και σωματος και δευτερα τυ διαλυθεντος και πεσοντος ζωο ςασις, in qua definitione *materia* & *forma* reſurrectionis exprimitur; pleniores deſcriptiones ſunt, in quibus etiam cauſæ externæ, *efficiens* ſcilicet ac *finis* exprimuntur. *Reſurrectio eſt actio ſa-*

locum Pauli 1 Theſſ. IV. abſolute docet hanc ſententiam. Auguſtinus etiam quaeſt. III. ad Dulcitium, licet locum 1 Cor. XV. aliter legat, & ideo dubius de tota ſententia eſſe videatur, tamen propter aliud teſtimonium ad Theſſal. valde eſt propenſus in hanc ſententiam, & plane fatetur, ſe ignorare, in quo alio ſenſu locus exponi poſſit. Et Gennadius de eccleſ. dogmat. cap. 7. & 8. hanc ſententiam ut probabilem relinquit. Praeterea Tertullianus lib. de reſurr. carnis cap. 41. & 42. licet locum 1 Cor. XV. aliter legat, hanc nihilominus ſententiam aperte docet, & ad illam adcommodat vulgatam lectionem, quae ſic habet: omnes quidem reſurgemus, *dicens illam immutationem, quae fiet in iuſtis tunc viventibus, pro reſurrectione computari.*

CAPVT XI.

DE PVGNANTIBVS CVM RESVRRECTIONE.

Pugnantia reſurrectionis.

§. CXXII. *Pugnantia* cum reſurrectione in duas diſtribui poſſunt claſſes. Quædam enim *theoretice* quædam *practice* cum ea pugnare deprehenduntur. *Θεωρητικως* orthodoxiæ huius articuli adverſantur, quotquot vel in totum ac univerſum reſurrectionem negant, vel ex parte eius veritatem & integritatem labefactant. *In totum* ac univerſum reſurrectionem negant, tum *gentiles* extra eccleſiam, tum *haeretici* intra externam eccleſiæ ſocietatem, ut in vet. teſt. Saducæi, in nov. Hymenæus ac Philetus, Simoniani, Carpocratiani, Valentiniani, Hieracitæ & complures alii, de quibus ſuperius diximus §. 36. Ex *parte* reſurrectionis veritatem labefactant, qui idem numero & eſſentia corpus reſuſcitatum iri negant, ut Origenes, Iohannes Hieroſolymitanus, Eutycius Conſtantinopolitanus, quos hodie ſequuntur Photiniani, Anabaptiſtæ, Weigeliani, Methiſtæ & alii, de quibus diximus §. 70. *Πρακτικως* vero reſurrectionis articulo adverſantur omnes Epicuræi, empæctæ & athei, quorum voces *μιμητικως* deſcribuntur Eſai. XXII. 13. Sap. II. 1. 1 Cor. XV. 32. quinimo omnes impœnitentes, impii ac ſecuri, quamvis in externo eccleſiæ conſortio vivant, & verbis chriſtianam religionem, adeoque etiam reſurrectionis articulum confiteantur, tamen ipſo facto eumdem abnegare deprehenduntur. Quemadmodum enim de impiis apoſtolus dicit Tit. I. 16. *Confitentur ſe noſſe Deum, factis vero negant:* ita quoque de iisdem vere pronunciare poſſumus, confitentur ſe credere reſurrectionem carnis, factis vero negant: ac quod Panormitanus in ſpecie de pontificibus Romanis dicit, *multos ex ipſis eiusmodi vitam agere, ut veriſimile non ſit, illos reſurrectionem mortuorum vel futurum iudicium vel vitam aeternam credere*, idem in genere de omnibus impiis ac ſecuris pronunciare poſſumus. Deus, qui eſt ipſa veritas, non iudicat ſecundum *oris confeſſionem*, ſed iuxta *operis demonſtrationem*, ipſe *cor intuetur*, 1 Sam. XVI. 7. & ex factis de verborum & confeſſionis veritate fert iudicium.

OBSERVATIO,

DE BIS MORTVIS,

SIVE IIS, QVI EX MORTE IN VITAM REVOCATI, ITERVM FATO FVNCTI SVNT.

§. I.

A longo inde tempore agitata fuit inter eruditos quæſtio: *An ii, qui olim ex morte ad vitam fuerunt revocati, poſtea denuo fuerint mortui, an vero poſt aliquod temporis intervallum ſine mortis interventu in vitam cæleſtem translati.* (1) Priorem ſententiam amplexus eſt Gerhardus in *loco de morte*, ubi *cap.* VII. *de adiunctis mortis*, §. LVIII. p. 68. *ſeq. tom.* XVII. quæſtionem iſtam more ſuo adcurate pertractavit. Ablegavimus nos in notula textui ſubiecta lectores noſtros ad diſſertationem Tobiae Wincklери, *de bis mortuis*, ſub præſidio Balthasaris Bebelii, theologi quondam celeberrimi in academia *Argentoratenſi* anno 1672. luci publicae expoſitam, ex qua præcipua momenta bona cum lectoris venia heic reddemus, adiectis quibusdam ſive mutatis, quæ mutatione indigere videbantur. Non repetemus iam a Gerhardo noſtro diligenter excuſſa *argumenta* eorum, qui reſuſcitatos e mortuis iterum obiiſſe mortem, vel adfirmant, vel negant; ſed ſecundum ordinem diſſertationis *Bebelianae*, primo verſabimur in recenſendis iis, qui poſtquam ſemel vita exceſſerunt, virtute divina in hanc vitam reſtituti ſunt. Deinde paucis adtingemus *quaeſtionem*, quinam

(1) Scripſerunt de hac materia præter auctores *Gerh. Loc. theol. tom.* XVII. p. 68. citatos, Comarinus in *diſput. de bis mortuis*. Theod. Kirchmaier in *diſs. de hominibus apparenter mortuis. Witteb.* 1672. Ioh. Eberh. Sweling in *diſs. de bis mortuis*; quæ exſtat cum eiusdem *principiis phyſ. Bremae* 8. 1676. Gisb. Voetius, de *Cælo beatorum & bis mortuis*, 1666. Henr. Klausingius de *animabus bis mortuorum. Lipſiae* 1724. Joh. Jac. Plitt *Vernunft und ſchriftmäßige Gedanken über diejenigen Menſchen, welche bald nach ihrem Tod wieder auferwecket, und gröſtentheils zweimal geſtorben ſind. Marburg* 1752. Quibus addi poteſt Io. Ad. Scherzerus, in *breviario theologico*, *cap. XVI. theſ. XIV. p.* 1137. *ſeq.*

fuerit *ſtatus locusve* animorum a
ſeparatorum , donec in priſti-
n corpore communionem redie-

§. II.

ſſe , qui morte vera ſemel ab-
er miraculum divinum in vitam
terreſtrem revocati ſunt , morti
bnoxii, exempla in ſacris lite-
poſita dubitare nos non ſinunt.
s etiam *ſolis* recenſendis immo-
, utpote de quorum reſuſcita-
rtiſſima nobis fides facta eſt.
uidem alii poni ſolent in nume-
itatorum,partim *gentilium* ſuper-
, (2) partim narrationibus , ab
i *chriſtianae* traditis , (3) par-
anae eccleſiae ſuffragiis , ut eos
ittamus , qui diuturno laboran-
uio , pro mortuis aliquantiſper
lucem denuo viderunt. Sed li-
l prorſus negemus , fieri potuiſ-
raeter eos , quos ſacrae tabulae
t , alii quoque vel a Chriſto , vel
olis primisque eorum ſectatori-
itam ſint reſtituti , tamen , cum
nta iſtorum miraculorum ſatis
n exſtent , tutius eſt , ab illis
, quam vera temere miſcere
ſis.

§. III.

Sin autem ſolas , ut fas eſt , audia-
mus *ſacras literas* , hac opus eſt cautione,
ut ne *plures* , quam illarum fert narra-
tio , bis mortuos faciamus. *Excludun-
tur* igitur ex eorum numero partim ii ,
qui in vitam *non vere* ſunt revocati , par-
tim ii , qui , licet reſtituto animi cum
corpore commercio , novam vitam vere
inchoarint , tamen eo fine non redditi
ſunt vitae , ut eam in *his terris* continua-
rent , *morti denuo obnoxii.* Ad *priorem*
claſſem pertinent 1) *Daemoniacus* a Chri-
ſto ſanatus , *Marc.* IX. v. 25. 26. qui a
ſpiritu immundo tanta vi correptus fuit,
ut pro mortuo haberetur , donec errorem
Chriſtus ipſe confutavit. 2) Numero-
ſus reſuſcitatorum exercitus , *Ezechieli*
propoſitus *cap.* XXXVII. quo in loco i-
magine reſuſcitationis , futura reipubli-
cæ iudaicæ inſtauratio deſcribitur. 3)
Samuel , pythoniſſæ præſtigiis ab inferis
reduci viſus ; cuius , ſimulacrum ſive
vere adparuerit ſpectantium oculis ,
quocunque id modo factum perhibeatur,
ſive mulieris fraude confictum ſit , certe
longiſſime abeſt ab homine , in quo rur-
ſus vigere cœpit animi cum corpore
commercium. Ad *alterum* genus refe-
rendos putamus 1) *Moſen* , quem , ſi
quidem , prout nonnulli (4) haud ſine
veri

l. SPENCERVS in *adnot. ad o-
adv. Celſum.* lib. II. p. 36. 37. 38.
RT. DELRIO in *diſquiſ. mag. lib.
qu. XXIX. ſect. I.* & HORNIVS
*Sulpicii Severi hiſtor. ſ. l. 1. cap.
XIX.*

in *Prochori* de *Iohanne theologo
vangeliſta hiſtoria* , *Caſtalione* in-
prete edita, tres homines inedia

mortuos fuſis ad Chriſtum preci-
bus in vitam revocaſſe *Iohannes* per-
hibetur. p. m. 599.

(4) vid. NEUBAUERUS in *diſſ. de
corpore Moſis.* ULRICUS HEYDEN
in diſſ. de reſuſcitatione Moſis. REUS-
MANNUS in *diſſ. qua Moſen reſuſcita-
tum , & tam corpore , quam anima
gloriae conſortem tuetur.*

veri ſpecie exiſtimant, ex mortuis iam iam excitatus eſt, omni mortis periculo exemtum, cœleſtique indutum gloria revixiſſe, firma concluſione efficitur ex *Matth.* XVII. v. 3. ſeq. 2) *Sanctos, cum Chriſto reſuſcitatos*, quos itidem puris lucidisque corporibus veſtitos, cœleſtis vitæ lucem adiiſſe, tum ex ſacris literis, tum ex *Euſebii* aliorumque patrum adſenſione, probabile eſt; denique 3) eos, qui teſte *apocalypſi*, *primae reſurrectionis* participes, ante ceteros conſummata vitæ futuræ beatitate potiuntur.

§. IV.

Quod *ſpeciatim* ad *ſanctos* adtinet, *tempore mortis Chriſti reſuſcitatos*; (5) prætermiſſis iam iis, quæ vel ad veritatem huius miraculi firmandam vindicandamque adferri ſolent, partim de nominibus & numero hominum iſtorum, de tempore & modo, quo aliis ſe conſpiciendos præbuerint, curioſe magis, quam utiliter diſputantur; ea duntaxat hoc loco propius adtingenda nobis occurrit quæſtio: *Num illi ad vitam mortalem redierint*, *an potius in cœlum poſtea translati fuerint cum Chriſto*, aut immortali ſaltim vita donati, donec tempore ipſis præſtituto in beatorum ſedes reciperentur. *Priori* ſententiæ favent e *priſcis* eccleſiæ chriſtianæ doctoribus TERTULLIANUS, CHRYSOSTOMUS, AMBROSIUS, AUGUSTINUS, (& ſive is ipſe fuerit, ſive alius *auctor libelli de mirabilibus Scripturae Sacrae* (6), THEOPHYLACTUS, e *ſcholaſticis* THOMAS AQUINAS, e *recentioribus*, VOSSIUS, COMARINUS, CALMETUS, PLITTIUS, (7) aliique. *Alteram* tenent ORIGENES, EUSEBIUS CAESAREENSIS, HILARIUS PICTAVIENSIS, EPIPHANIUS, HIERONYMUS, SOPHRONIUS, BEDA, RABANUS MAURUS, PASCHASIUS RADBERTUS, BEZA, GERHARDUS, CALOVIUS, MARKIUS, MICHAËLIS, aliique plures e theologis recentioribus. Qui *iterata* morte ſanctos illos obiiſſe adſerunt, provocant maxime ad QUADRATI teſtimonium, ex eius *ad Adrianum imperatorem oratione apologetica* ab *Euſebio Hiſt eccl. L. IV. cap. III.* adductum, ubi ii, qui virtute Chriſti vel morbis liberati, vel ex morte revocati fuerant, poſt Servatoris noſtri diſceſſum *diu in terris ſuperſtites fuiſſe*, nonnullique adeo uſque ad ipſius *Quadrati* tempora perveniſſe dicuntur. Sed licet concedamus, teſtimonii huius vim rationibus chronologicis, quae omnino ſuſpicionem aliquam movere poſſint, non infringi; tamen id, quod pro ſententia illa efficere debebat, plane non efficit, ſiquidem nec definit, num in reſuſcitatorum iſtorum ſuperſtitum numero

(5) Conſuli de iis merentur C. M. PFAFFIUS in *diſſ. de ſanctis, tempore mortis Chriſti reſuſcitatis*, *Tub.* 1730. MARCKIUS in *exercit. bibl.* MICHAËLIS, in *exercitatione de ſanctis cum Chriſto reſurgente in vitam revocatis*; ut alios taceamus, a PFAFFIO, WOLFIO in *curis* ad h. l. LILIENTALIO in *archiv. bibl.* ad h. l. nominatos.

(6) Verba eius *lib. III. cap. XIII.* ita habent: *Rurſum in monumenta, quomodo & de Moſe memini, reintrarunt, ubi reſurrectionem omnium noviſſimam exſpectant.* Reliquorum etiam teſtimonia adducta exhibent PFAFFIUS in *diſſ. cit.* p. 12. BEBELIUS. p. 17. 18.

(7) in *libello cit.* p. 85. ſeq.

comprehenſi fuerint ii, qui cum
o in vitam redierunt, nec eos de-
ortuos eſſe adfirmat, id unum me-
ns, diu in terris fuiſſe viſos, id
ſane absque mortis interventu fie-
uit. Cum præterea altera veterum
rum pars, quæ ſanctos cum Chri-
cœlum ſublatos tradit, numero,
icuitate ac pondere teſtimoniorum
tientes antecellat, cum de loco &
re, quo terreſtrem vitam vel con-
rint, vel morte finiverint illi ſan-
eque in ſacrarum literarum, neque
oriæ priſcæ monumentis quidquam
atum reperiatur; cum verbum,
tuntur ſacræ literæ, **ἐνεφανίσθησαν**,
itionem corporum glorificatorum,
tempore factam, non diuturnam
is terreno corpore veſtiti, in his
commorationem ſignificare videa-
coll. *Marc. XVI. 9. Matth. I. 20.*
V. 30. Act. X. 40. cum denique o-
eorum, qui ſanctos *iam pridem* de-
s iterata morte obiiſſe ſtatuunt,
ltatibus laboret inexplicabilibus,
rtalem vitam a beatis mentibus de-
choatam, ſenſumque futuræ feli-
& perfectionis cum miſeria & di-
inibus ſtatus noſtri præſentis com-
um cogitemus; ſatis omnino præ-
upereſſe cenſemus iis, qui ſanctos
altera exemtos iudicant.

§. V.

Accedimus iam ad eos, qui ipſis
um literarum ſuffragiis *vere bis mortui* habentur. Sunt illorum exempla *octo*, quorum tria in *vet. teſt.* reliqua in *novo* commemorantur. *Primum* occupat locum *filius viduae Sareptanae*, (8) ab *Elia* propheta ſuſcitatus, cuius mentio fit *1 Reg. XVII. Vere* illum efflaſſe animam, nec mortui ſaltim ſpeciem præſe tuliſſe, tum matris adflictæ oratio oſtendit, tum ipſa ſcriptoris ſacri narratio, diſerte teſtantis: invaluiſſe pueri morbum, donec anima in eo non remanſerit; prophetamque deprecatum, ut reverteretur anima mortui. Quod vero Elias *ter incubuit* puero, id ſane non probat, animam pueri, corporis duntaxat refocillatione aptam fuiſſe redditam operationibus ſuis iterum exſerendis. Fuit enim ille prophetæ actus non niſi ſignum quoddam miraculi patrandi externum, cui per ſe nulla inerat efficacia; licet eiusmodi ſymbolum prorſus ſupervacaneum haud videatur, neque nobis conſtet, cur olim ſit adhibitum. *Secundo* occurrit *Sunamitidis* illius *filius*, ab *Eliae* ſucceſſore & diſcipulo, *Eliſaeo* e mortuis excitatus. *2 Reg. IV. Veritatem* miraculi divini in puero facti ſi quis negare, cauſisque phyſicis tribuere omnia velit ea ex ratione, quod propheta ſuper puerum ſeſe extendit, orique eius os ſuum, oculos oculis, manus manibus adplicuit, ut caro pueri incaleſceret, is nec actuum ſymbolicorum uſum intelligere, nec ſcripturæ teſtimonium, uti fas eſt, revereri videtur. Nam geſtus viſusque varios in miraculis edendis a prophetis adhibitos fuiſſe, licet illi di-

Sententiæ quorundam, qui filium
tum viduæ Sareptanæ *Ionam pro-
hetam* fuiſſe, cum Hebræis adſerunt,
epugnat tum ſupputatio temporum,
m ipſa textus ratio, patriæque
iverſitas manifeſta, cum Jonas
Hebraeum ſe profiteatur, *cap. I. 9. coll. 2. reg. XIV. 25.* ille autem *Sareptanus* fuerit ex urbe *Sidoniis* vicina, & extra iudæorum ditionem ſita.

divinæ virtutis inſtrumenta eſſent, varia docent exempla. Puerum autem Sunamitidem *vere* eſſe mortuum, adeoque nonniſi virtute divina, præter naturæ ordinem efficaci, vitæ potuiſſe reſtitui, ex contextu hiſtoriæ, diſertisque ſcriptoris ſacri verbis *v. 20. 32 - 37.* adparet, quibus accedit, quod reſuſcitatio iſtius pueri *2 reg. VIII. 4.* perſpicue referatur inter facta magna atque inſignia, ſumma cum hominum admiratione ab *Eliſaeo* edita. *Tertio* memoratur *homo quidam*, ſepulturæ proximus, & ob incurſum prædonum Moabitarum in ſepulcrum *Eliſaei* vicinum proiectus, qui, cum oſſa prophetæ adtigiſſet, ſubito vitam recepit. (9) *2 Reg. XIII. 21.*

§. VI.

Novi teſtamenti tabulæ exempla reſuſcitatorum produnt ſequentia. *Primum* eſt *filiae Iairi*, cuius hiſtoria habetur *Matth. IX. 18. Marc. V. 22. Luc. VIII. 41.* *Vere* mortuam eſſe puellam, ex tota narratione, diſertoque inprimis & repetito *Lucae* teſtimonio eluceſcit, ubi inter cetera puellæ anima rediiſſe dicitur, quod, niſi vere interrupto illius cum corpore commercio dici non poſſet. Nec obſtat enunciatum Servatoris, *puellam non mortuam eſſe*, *ſed dormire* adſeverantis. Sive enim hoc ad velandum mortis nomen locutione antiquitus uſurpata dixerit, ſive ad teſtandam virtutem ſuam divinam, cui æque facile ſit, defunctam ſuſcitare, ac dormientem; ſive ob reſurrectionem
mox ſubſecuturam non mortuis
dormientibus adnumerari volueri
lam; eo certe illud dictum trahi n
eſt, ut contra reliqua narratior
menta, miraculi veritatem inſ
Alterum redditæ a Ieſu vitæ exe
exſtat in *filio viduae* cuiusdam *Nai*
quem in lectulo iam collocatum &
cro inferendum nudo imperio re
referente *Luca*, *evang. cap. VII.*
Succedit *Lazarus Bethanienſis*;
& Marthæ frater, cuius reſuſcita
copioſe enarrat *Iohannes*, iſque
cap. XI. quod mirum videri non
cum ceteri ſcriptores vel uno ei
miraculo, ex quo ſimilia intelli
ſent, contenti fuerint, *Iohannes*
id maxime egerit, ut res Chriſt
roſolymae vel in vicinia urbis geſta
que inprimis, quæ ad demonſt
eius divinitatem pertinerent, adc
traderet. Magnitudo miraculi i
ro facti eo luculentior eſt, quo
exſtiterunt vere mortui, imo i
quatriduum putiſcentis indicia.
itaque abſonum eſſet, dubium
ex eo, quod Chriſtus v. 11. eum
re profiteatur, cuius ſententiæ vi
ipſe explicuit, morte per ſomni
nem deſcripta. Si quid in iſta
propiorem expoſitionem videatu
rere, eſt fortaſſis adſertio Ser
cum v. 4. dicit, *morbum hunc no*
mortem. Hoc vero quomodo a
dum ſit, & docet eventus, &
ipſe declarat. Fuit nimirum mo
non is, ut in morte conſecutura

(9) Operoſe ſatis, ſed præter neceſſitatem litigant hic *Rabbini*, *quis* homo iſte reſuſcitatus fuerit, utrum vir quidam *pius* & iuſtus, *Sallum* fortaſſe, maritus *Huldae* prophetiſſæ, cuius mentio habetur 2 *Paralip.*
XXXIV. 23. an *impius* quid
mo & indignus, quem, cu
ſepulchro ſuo egreſſus eſſet,
concidiſſe, alioque ſepultu
tradunt.

; Lazarus, ſed ut ex eius in vitam
ı, gloria Dei illuſtraretur, Chriſti-
divinitas ab ipſis hoſtibus agnoſce-
. Quid poſtea Lazaro evenerit,
oco obierit, non ſatis conſtat. Vi-
eum poſt XXX annos, tradit Epi-
nivs *haereſ.* LXVII. Superſunt *duo*
citatorum ab *apoſtolis* exempla, quo-
prius eſt *Tabithae*, mulieris inſi-
r piae, quae, cum iam lota eſſet,
ceque in coenaculo collocata, pre-
Petri ad Chriſtum fuſis vitam re-
, *Act.* IX. poſterius *Eutychi*, *Act.*
1. a *Paulo* in vitam revocati, qui,
v. 9. expreſſe dicatur *mortuus*, v.
vero *anima praeditus*, vel eo ipſo
ore, quo Paulus eum anima præ-
n teſtatus erat, in vitam rediiſſe cen-
ıs eſt, vel ſic vita exceſſiſſe, ut
oris eius cum anima vinculum fue-
iſſolutum, non ipſa anima exceſſe-
corpore. Atque hi ſunt quidem illi
ıortui, qui in certiſſimis ſacrarum
ırum monumentis nobis proponun-

§. VII.

Si *finis* ſpectetur, quem Deus in
num iſtorum ad vitam reſuſcita-
intendit, conſtitui poteſt ſcopus
generalis, omnibusque miraculis
nunis, ut doctrinæ divinitus pate-
veritas confirmaretur, ſanctisque
viris, qui a Deo ſe miſſos profite-
ır, fides atque auctoritas concilia-
, inprimis vero, per ea, quae
tus ipſe ſingulari potentia effecit,
ıtoris optimi divinitas quam clariſ-
demonſtraretur; vel *ſpecialis*, ut ex-
is eiusmodi reſurrectionis futuræ
ıbilitas oſtenderetur, & fortaſſis
, ut nonnulli volunt, inſtauran-
itæ ſpiritualis figura exhiberetur;

vel denique *iis proprius*, qui excitati e mortuis, vitam continuarunt terreſtrem, morte altera finiendam. Atque in his omnino eo quoque ſpectare videtur miraculum divinum, tum, ut deſiderio agnatorum, qui ſuos præmatura morte ſibi ereptos dolerent, ſuavique eorum in hac vita commercio frui diutius vellent, fierit ſatis; tum vero, ut iis ipſis, quibus novam in terris vitam vivere liceret, nominis divini amplius celebrandi, regnique eius augendi, materia & facultas ſuppeditaretur.

§. VIII.

Accedimus iam ad *quaeſtionem*, *quonam ſtatu locove fuerint animi hominum illorum* ab eo inde tempore, quo commercio cum corpore caruerunt, donec illud divina virtute renovaretur. Atque heic praetermiſſis iis, qui animam vel cum corpore *interire*, & cum eodem in vitam reſtitui, vel *ſomnio* obrui exiſtimant, in *duas* maxime *partes* abire videas variorum ſententias, cum alii *animas a corporibus loco ſeparatas*, alii non loco divulſas, ſed *vi tantum illa informandi deſtitutas* fuiſſe ſtatuant. Qui *priorem* amplectuntur ſententiam, pro diverſa, quam ſequuntur, de animorum poſt mortem ſtatu ſentiendi ratione, diverſum illis locum tribuunt. *Alii* nimirum collocant animas illas in certo quodam *loco*, patrum plurimorum auctoritate, ut nonnullis placet, firmato, *qui cœlum inter beatorum & infernum ſit medius*, ubi, quaſi in cuſtodia, usque ad reditum in ſua corpora fuerint adſervatæ. *Alii*, ex *pontificiis* nimirum, quos diverſas inferni claſſes facere conſtat, iis, qui ante Chriſtum reſuſcitati fuerunt, *limbum patrum* adſignant, ceteris, prout a perfectione ſanctitatis

ſive longius ſive propius abeſſent, vel *purgatorium*, vel *alium quendam locum meliorem*. Ex *noſtratibus* ſunt, qui in *cœlum* ad tempus receptas, & in conſpectum Dei admiſſas putant. Horum ſententia, cum magnis urgeatur difficultatibus, ſi quæratur, quomodo id iuſtitiæ & bonitati divinæ conveniat, animas cœleſtis vitæ gaudio iamiam adfectas, in humanæ vitæ miſeriam relabi, mortisque periculo & incommodis denuo exponi, aut, ſi peccati labe penitus purgatæ, ex intima Dei communione fructum conſummatæ ſanctitatis iamiam percepiſſent, carnis huiusce mortalis & peccato ſemper obnoxiæ ſordibus denuo inquinari, & quomodo in tanta præſentis αἰωνος a futuro diſtantia (*Luc. XVI.*) reditus e cœlis in terram concedi poſſit; *aliis* locum quendam tertium *diſpenſationis divinae extraordinariae* ſtatuere viſum fuit, ſive receptaculum animis hominum *bis mortuorum* ita proprium, ut exinde ad commune quoddam ψυχοδοχειον nulla valeat concluſio; quae Meisneri & Gerhardi noſtri eſt ſententia; *aliis* denique *diſtinguere locum* inter & *ſtatum* illarum animarum, ut concedi quidem poſſit, in *cœlo* eas fuiſſe, (veluti *Paulo* contigit in tertium rapi cœlum, ipſo teſtante 2 *Cor.* XII.) non tamen *eodem*, quo animae ceteræ beatæ, *ſtatu*. Atque hanc opinionem modeſte proponit Bebelius, id ſeſe ea effecturum exiſtimans, ut partim diverſæ noſtratium ſententiæ facilius componantur, partim vulgatis pontificiorum de purgatorio commentis præſidium omne, quod apud noſtros quærere poſſint, præſcindatur.

§. IX.

Superſunt ii, qui animas hominum in vitam revocatorum *a corpore ſeparatas* fuiſſe *negant*. Hi nimirum *mortem naturalem* in eo ponunt, ut vinculum, quod animam cum corpore coniungit, diſſolvatur, ſive ineptum reddatur corpus, coniunctioni cum anima continuandae; *localem* vero διαςασιν, vel eam animæ a corpore ſeparationem, qua illa in alium plane locum transferatur, ad communes quidem atque ordinarias mortis conſecutiones, non tamen ad ipſam *formam* mortis referunt. Atque ita in iis, quos Deus vitæ reddendos deſtinavit, non διαςασιν illam, quam naturæ ordo in aliis poſtulat, conſecutam fuiſſe, ſed animæ tantum virtutem, corpus informandi, deſiiſſe exiſtimant. Quam ſententiam hoc potiſſimum argumento confirmant, quod ea ratione incommoda viſentur, e ceteris quibuſcunque opinionibus naſcentia, inſimulque paucitas miraculorum & via breviſſima, finem præſtitutum conſequendi a Deo ſervetur. Si quis autem obiiciat, animos ſtatim poſt mortem corporis abire in locum ſuum, ubi æternum ſint manſuræ; ea quoque in ſacris literis exſtare teſtimonia, quæ *exceſſum animae* a corporibus quorundam bis mortuorum haud obſcure prodant; ut pueri, quem *Elias* ſuſcitavit, (1 *reg.* XVII. 22.) & *filiae Iairi*; (*Luc.* VIII. 55.) reſpondent, primo ab ordinario & communi eventu, ad id, quod providente Deo extra ordinem & ſingulari modo fit, concludi non poſſe; deinde, per voce hebraica נפש & græca ψυχη, ſæpiſſime in S. S. denotari halitum, ſive vitam, non *animam*, quæ proprie nec rediiſſe in corpus, nec exceſſiſſe dicatur. Et noſtro quidem iudicio poſterior iſta opinio maiori veritatis ſpecie præ reliquis ſeſe commendat. Sed ſatius ducimus, rem incertam atque abſtruſam ſuo loco relinquere, quam pro certo aliquid definire.

OBSER-

OBSERVATIO II.

DE MORTIS VNIVERSALITATE AC NECESSITATE.

§. I.

Mortem *ordinarie omnibus* in univerſum hominibus ſine ullo ætatis, dignitatis & conditionis diſcrimine ſubeundam eſſe, luculenta ſacræ ſcripturæ oracula teſtantur. Ps. LXXXIX. 49. XC. 5. 6. *Eſai.* XL. 6. 24. *Habac.* II. 5. *Rom.* V. 12. 1 *Petr.* I. 24. *Rom.* VI. 23. 1 *Cor.* XV. 21. 22. 54-57. *Hebr.* IX. 27. Proinde & pii ſanctique homines morti corporis manent obnoxii, non ſine ſapientiſſimo ſupremi Numinis conſilio. Quum enim regenitis quoque labes congenita inhæreat, verendum eſſet, ne ii, perpetuis peccatorum irritamentis ſollicitati, nulla ipſis imminente morte, in virtutis ſanctitatisque ſtudio paullatim langueſcerent, & incurrentibus ſubinde repetitis, pro corporis cupiditate explenda ſtimulis, vitae cœleſtis vel tandem obliviſcerentur. Plura hac de re diſſerenda reſervamus in obſervationem peculiarem *de cauſſ mortis, et ſigillatim de morte piorum.*

§. II.

Sunt quidem, quos ordinaria hac moriendi lege per *extraordinariam* quandam diſpenſationem divinam exemtos eſſe, ſacræ literæ teſtantur. Pertinent ad hanc claſſem *Henochus* (1) & *Elias*, (2) qui vivi in cœlum rapti ſunt. *Gen.* V. 24. 2 *Reg.* II. 11. nec non ii, qui vivi in *extremo die* rapientur in nubibus obviam Domino in aërem 1 *Thaſſ.* IV. 17. nec obdormient, ſed immutationem (3) ſubibunt, 1 *Cor.* XV. 51. eamque piis

(1) De *Henochi* in cœlos translatione legi merentur, C. M. Pfaffii diſs. *de raptu Henochi & Eliae*, *Tub.* 1739. Pfeifferi *dubia vex.* p. 51. Heideggeri *hiſtoria patriarch.* p. 252. Buddei *hiſtoria eccles. vet. teſt.* t. I. p. 160. Maii *obſerv. ſacrae* p. 21. 32. Wockenii *ſelecta ſacra*, p. 56.

(2) vid. Ge. Moebius *de adſcenſu prophetae Eliae*, in *ſelect. diſpp.* p. 641. Io. Buxtorfius *de raptu Eliae*, *Baſil.* 1660. Sam. Mareſius in *diſput. theol.* t. II. p. 561. Olavs Celsius *de vita & rebus geſtis Eliae*, *Upſal.* 1719. Buddeus in *hiſt. eccleſ. vet. teſt.* t. II. p. 426. ut alios taceamus.

(3) Copioſe non minus quam adcurate de iſta corporum transfiguratione egit Gerhardus noſter *loc.* XXVIII. *cap.* X. §. 115. *ſeq.* p. 75. *ſeq.* Conferri tamen merentur, præter eas ll. cc. explicationes, quæ in continuis epiſtolarum paulinarum enarrationibus inveniuntur, Phil. Mülleri diſs. *de immutatione ſuperſtitum in fine mundi*, *Ien.* 1683. Bayeri *analyſis & vindiciae dictorum* ſ. ſ. t. I. p. 157. Marckii *exercit. exeget.* p. 627. Iac. Laurentii *Paulus* δυσνοητος. p. 443. inprimis vero Danielis Gerdesii *meletemata ſacra in caput XV. epiſtolae prioris ad Corinthios.* p. 503. ſeq. 511. 516. ſeq.

72674

piis longe dulciſſimam, impiis acerbiſſimam. Sed præter hos nulla proſtant exempla hominum, quibus mortem licuerit effugere; nec audiendi ſunt ſi, qui *Moſen*, (4) *Ieremiam*, *Ioannem apoſtolum*, (5) matrem denique Servatoris

(4) Notum eſt, fuiſſe qui de *morte Moſis* dubitarent, & *Deut.* XXXIV. v. 5. 6. non ſeparationem animæ a corpore, ſed *transmutationem* potius ſignificari, corpusque eius una cum anima in beatorum ſedes translatum fuiſſe arbitrarentur. Stetit haec ſententia quibusdam e veteribus *Iudaeorum* doctoribus, nec ipſe IOSEPHVS ab ea alienus videtur. Refert enim *ant. Iud. lib. IV. cap. VIII. §. 48. Moſen repentina nube circumdatum in vallem quandam monti Abari vicinam fuiſſe translatum; quod vero in ſacris voluminibus ſcripſerit, ſe mortuum, id factum fuiſſe, quia veritus eſſet, ne propter excellentem eius virtutem a Deo raptum praedicarent;* & paulo antea, *in eum abiiſſe locum, ubi diſpariturus eſſet.* Suffragatur ei e patribus HIERONYMVS, in *Amoſi* IX. adſerens, *locum ſepulturae Moſis ideo non potuiſſe inveniri, quia in cælum adſcenderit.* Ad eandem opinionem acceſſit, VALENT. WEIGELIVS, refutatus a CASP. ER. BROCHMANDO in *ſyſt. theol.* p. II. f. 599. Certe, licet ex *Matth.* XXVII. 3. *Luc.* IX. 30. probabile ſit, *Moſen* in vitam rediiſſe; tamen vere fuiſſe mortuum, verba ſcriptoris ſacri, ſermoni Moſis adnexa, luculenter teſtantur, quae ſane clariora ſunt, & ſimpliciora, quam ut quæſita interpretatione elidi queant. Si quis autem *placidiſſimo mortis genere* Moſen obiiſſe ſtatuerit, ei non adverſamur, modo abſtineat ab illis *Iudaeorum* commentis, de quibus *R. Salomon Iarchi* ad *Deuteron.* XXXIV. 5. cum obitum Moſis *per oſculum* contigiſſe tradunt. Ceterum de hoc argumento diſſeruerunt IO. ERN. GERHARDVS, in *diſſert. de ſepultura Moſis.* GIL. GAVLMINVS, *de vita & morte Moſis*, ex edit. *Fabricii, Hamb. 1711.* I. A. SCMIDIVS, *de morte Moſis, Helmſtad. 1703.* ANDR. SENNERTVS, *de morte et ſepultura Moſis*, IOH. RVD. CRAMERVS, *de morte & ſepultura Moſis, Tigur. 1711.* WITSIVS *in miſcellaneis ſacris*, t. I. p. 189. BVDDEVS in *hiſt. eccl. v. t.* p. I. p. 530. ſeq. IO. FRID. COTTA *in adnotationibus ad opera Ioſephi, Tub.* 1736. p. 122.

(5) Opinionis de *Ieremia propheta*, & de *Iohanne evangeliſta* mentionem fecit GERHARDVS noſter *loc.* XXVII. *cap.* VI. §. 58. *tom.* XVII. p. 57. 58. Veterum traditionem de morte *Iohannis* luculenter expoſuerunt TILLEMONTIVS in *memoires pour ſervir a l'hiſtoire eccleſiaſtique* t. I. p. I. p. 287. ſeq. IAC. BASNAGIVS in *hiſtoire l'egliſe* l. XVIII. cap. XIV. §. 1119. THOMAS ITTIGIVS *hiſt. eccleſ.* ſec. I. cap. VII. ſect. V. p. 440. ſs. HENR. DODWELLVS *ad diſſertationes pearſonias* p. 175. ſeq. TARNOVIVS in *prolegomenis ad Iohannem*, cap. II. p. 15. ESPENCAEVS *oper.* p. 997. MITTERNACHTIVS in *diſſertationibus de hoc argumento*, nec non commentatores evangelii *Iohannei* capite ultimo, iique, qui in illuſtranda *Iohannis* vita ſingularem

toris *Mariam* (6); fati expertes ſtatuerunt. Illos autem ipſos, quos ſacræ tabulæ commemorant, mutationem quandam ſubiiſſe aut ſubituros eſſe, morti analogam, non eſt, quod dubitemus.

larem operam poſuerunt, ut Theophilus Raynavdvs in libro de *claris Theophilis* & *Amadeis*, quos inter primum locum *Iohanni* apoſtolo tribuit; Io. Flor. Hammerschmidivs *de vita & morte ſancti Iohannis*, *Pragae* 1699. Frid. Adolph Lampivs in *prolegom. comment. in evangelium Iohannis*. Leonis Allatii *ſyntagma de Ioannis evangeliſtae fine & exitu vitae*, cuius ipſe in *apibus Urbanis* p. 178. & *diatribe de Georgiis* mentionem facit, num unquam lucem adſpexerit, nec ne, haud conſtat.

(6) De mirabili *Mariae* e vita exitu varia circumferuntur commenta, apoſtolicæ quidem proximæque ab ea ætati ignota, nec aliis nixa argumentis, quam iis, quæ ex ſpuriorum ſcriptorum lacunis temere hauriuntur. Mortuam vero fuiſſe matrem Domini, *negarunt* olim *Collyridiani*, contendentes, illam inito cum natura divina commercio, nihil habuiſſe commune cum humana, contradicentibus eccleſiæ doctoribus, ut Io. Damasceno in *ſermone de dormitione Mariae*, Avgvstino *conc.* II. in Pſ. XXXIV. ubi inter alia: " *Maria ex Adam mortua propter peccatum; & caro Domini ex Maria mortua eſt propter delenda peccata.* „ ut alios prætermittamus. Epiphanio quidem opinionem vitæ in Maria nunquam morte ſolutæ tribuunt Baronivs & Pfaffivs. At verba eius *lib. III. haeres.* 78. ſi curatius inſpiciantur, nihil certi definire, ſed rem totam, ſcriptura tacente, in medio relinquere videntur. Ita enim ille: *ſi videntur erraſſe, quaerant veſtigia ſcripturarum, & invenerint utique, neque an mortua ſit Maria, neque an ſepulta aut non ſepulta ſit.* Et alio loco: *ſive mortua eſt ſancta virgo & ſepulta, in honore ipſius dormitio, & in caſtitate mors, & in virginitate corona: ſive ſublata eſt, velut ſcriptum eſt: animam ipſius penetrabit gladius; inter martyres eſt ipſius gloria: ſive manſit, nam non eſt impoſſibile Deo, omnia facere, quae vult; finis enim ipſius nemini notus eſt. &c.* Singularis autem fuit ſententia Ivliani *diaconi Hildephonſi*, qui ſeculo VII. vixit, & in *praefatione ad librum de laudibus virginis Mariae* ſcripſit, eam adhuc *in terris* occultam vivere. Inter *Romanas* eccleſiæ doctores exſtitere nonnulli, qui, uti peccati labe prorſus immunem, ita mortis etiam expertem fuiſſe *Mariam* voluerunt. Sed hi maximis ſeſe difficultatibus implicant ipſi, ſi adſentiendum ſit iis, quæ communi inter illos traditione de *reſuſcitatione & adſumtione beatae virginis* perhibentur. Conſuli autem poſſunt de certiſſima Mariæ morte Io. Andreas Scmidivs, in *proluſionibus Marianis* VII. & X. Tillemontivs *in memoires pour ſervir à l' hiſtoire eccleſiaſtique* t. I.

LOCVS XXIX.

DE EXTREMO IVDICIO.

PROOEMIVM.

§. I.

apoſto-
eb. IX.

Statutum eſt homini ſemel mori, poſt hoc autem iudicium, Hebr. IX. 27.
Tria in hoc dicto apoſtoli-
bis proponuntur. I) Iudicii ex-
certo ſecuturi *infallibilitas*. Απο-
proprie ſignificat *repoſitum eſt*,
KIX. 20. Col. I. 5. 2 Tim. IV. 8.
oco uſurpatur pro *ſtatutum*, *defi-*
, *conſtitutum eſt*, divino ſcilicet con-
c iudicio; quae enim divinitus
tatuta, ea in theſauris divinorum
orum ac iudiciorum ſunt repoſita.
XXXII. 34. *Nonne reconditum ſive*
litum eſt (Hebr. כָּמֻס) *apud me*, *ſi-*
m in theſauris meis, *mea eſt ultio &*
tio. Ierem. L. 25. *Aperuit Domi-*
eſaurum ſuum & protulit vaſa indi-
nis ſuae. Quemadmodum igitur
Dei peccata punientis iudicio ac
ite conſequente, ſive iudiciaria poſt
n protoplaſtorum *ſtatutum eſt homi-*
l mori, Pſalm XC. 3. Sir. I. 14.
1. unde mors vocatur διαθηκη αδυ,
V. 12. & 17. ita quoque reſpectu
atis conſequentis, iuſtitiæ ac ve-
divinæ poſt mortem ſtatutum ſive
um eſt homini *iudicium*, quo re-
verbum θησαυριζειν apud apoſto-
. *XIX.*

lum Rom. II. 5. *Secundum duritiem tuam & impœnitens cor theſaurizas tibi iram*, id eſt, paulatim coacervas divinam iram, ſicut theſaurus quotidiana exigui lucelli acceſſione cumulatur, ac iræ nomine μετωνυμικως intelligitur *pœna* peccatis debita, quæ *in die irae & revelationis iuſti iudicii Dei*, id eſt, in die noviſſimo & in extremo iudicio plene in impios effundetur. II) Iudicii extremi *univerſalitas*. Sicut *omnibus* omnino hominibus poſt lapſum mors eſt communis, 2 Sam. XIV. 14. Pſalm LXXXIX. 49. Sir. VIII. 8. XXV. 32. Rom. V. 12. unde τὸ mori a Spiritu ſancto ſic deſcribitur, quod ſit *ingredi viam univerſae carnis*, Ioſ. XXIII. 14. 1 Reg. II. 2. ita quoque poſt mortem omnes manet extremum iudicium. 2 Cor. V. 10. *Omnes nos manifeſtari oportet coram tribunali Chriſti.* Quam late patet mors, tam late etiam patet iudicium mortem ſecuturum, quinimo ad iudicium etiam adducentur illi, qui peculiari Dei privilegio a morte fuere liberi, unde Chriſtus *vivorum & mortuorum iudex vocatur*, Act. X. 42. 1 Petr. IV. 5. III) Iudicii *ordo* ac ſucceſſionis qualitas. Statutum eſt homini ſemel mori, *μετα δε τυτο*, *poſt hoc autem iudicium*, id eſt,

poſt mortem & reſurrectionem ex morte ſuccedet iudicium. Quamvis enim non ſolum in hac vita Deus iudicia ſua exerceat bonos defendendo ac præmiis adficiendo, malos autem coërcendo & ſupplicia eis inferendo, ſed etiam in morte cuiusvis hominis anima Dei iudicio ab angelis præſentetur, ac pro ratione ſtatus antegreſſi vel in cœlum evehatur, vel ad infernum detrudatur, tamen iudicium illud eſt duntaxat *inchoatum*, *partiale* ac *particulare*, ſed in die noviſſimo demum ſequetur iudicium *completum*, *totale* ac *univerſale*, in quo omnes homines in corpore et anima iudicabuntur, ac perfectam, plenam & conſummatam operum ſuorum retributionem percipient.

Commendatio doctrinae de extremo iudicio.

§. II. Poſtquam igitur de *morte* & *reſurrectione* in præcedentibus actum fuit, convenienti ordine ſequitur articulus de *extremo iudicio*, quippe quod reſurrectionem immediate ſecuturum & conflagrationem mundi anteceſſurum eſſe veriſimilibus argumentis ſuo loco demonſtravimus. Grata vero nobis debet eſſe doctrina de extremo iudicio ob eaſdem cauſas, propter quas articulum de reſurrectione mortuorum nobis commendatiorem reddi ſuperius diximus; 1) quia ipſa quoque eſt *myſterium natura ignotum*, *in ſolo autem verbo revelatum*. Quamvis enim gentiles quaſi per obſcuram nebulam ac tranſennam de extremo iudicio aliquid viderint, vel quia iuſtitiam divinam tale iudicium requirere prudenter collegerunt, vel quia ex dictamine honeſtorum & turpium menti humanæ divinitus inſito & ex propriæ conſcientiæ teſtimonio convicti ſunt, bonis tandem bene, malis vero male futurum, vel quod veriſimilius, quia fa-
ma doctrinæ in eccleſia ſonantis
rum aures pervenit; tamen cogr
eſt non tantum imperfecta, quia (
omnium *iudicem* conſtitutum penit
rarunt, Act. XVII. 31. *normam*
ex parte duntaxat cognoverunt, (
iudicii, videlicet homines ex m
ſuſcitatos iudicandos eſſe tam in
ribus quam in animabus ſuis ex
lumine videre non potuerunt, ſe
multis fabularum & errorum addi
tis contaminata, ut teſtatum red
bulæ de Minoe, Rhadamanto, &
quos apud inferos iudices coll
&c. 2) Quia eſt *omnis vivificae*
tionis in quibusvis huius vitae peri
adverſis fundamentum; unde apoſ
carcere & vinculis pia meditati
δικαιοκρισιας τȣ Θεȣ ſeſe ſolatur
IV. 7. *bonum certamen certavi*, *cur*
ſummavi, *fidem ſervavi;* v. 8. *in*
repoſita eſt mihi corona iuſtitiae, *qu*
det mihi Dominus in illa die iuſtus
ac Theſſalonicenſes ad eamdem
2 Theſſal. I. 6. *iuſtum eſt apud D*
tribuere tribulationem illis, *qui t*
vos, v. 7. *& vobis*, *qui tribulation*
ſtinetis, *requiem in revelatione Dom*
de cælo. 3) Quia eſt *efficaciſſimum*
incentivum. Qui enim vere credit
expendit, quod *omne opus Deu*
cturus ſit in iudicium ſuper omne o
ſive bonum ſive malum, Eccl. XII. 1
de omni verbo otioſo ratio reddend
die iudicii, Matth. XII. 36. quod
nus ad iudicium veniens illuminat
abſcondita tenebrarum & manifeſtatu
ſilia cordium; 1 Cor. IV. 5. is vi
actiones omnes ad pietatem com
& in vero Dei timore *ακριβως* a
bit. Epheſ. V. 15. Eo nos rer
apoſtoli, Paulus Act. XVII. 30.
adnunciat omnibus ubique hominib
pœnitentiam agant, v. 31. *eo quod*

diem, in quo iudicaturus eſt orbem terrarum in iuſtitia per virum, in quo ſtatuit; & Petrus 2 Epiſt. III. 11. *Cum haec omnia* (in die iudicii) *diſſolvenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis converſationibus & pietatibus,* v. 12. *exſpectantes & properantes in adventum diei Dei &c.* quin & ipſe Chriſtus Luc. XXI. 34. *Attendite vobis ipſis, ne corda veſtra graventur crapula & ebrietate & curis huius vitae, & superveniat in vos dies illa repentina,* v. 35. *tanquam laqueus enim ſuperveniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem terrae.* v. 36. *Vigilate itaque omni tempore orantes, ut digni reddamini fugere iſta omnia, quae futura ſunt, & ſtare coram Filio hominis,* (univerſorum iudice). 4) Quia eſt proprium eccleſiæ κειμηλιον, ut patet ex illis, quæ circa primam rationem paulo ſuperius ſunt adlata. Auguſtinus ſerm. XXXIV. de verb. apoſt. non longe a principio: *Scriptura nobis commendat, futurum eſſe iudicium Dei, quod poſt reſurrectionem complebitur mortuorum. Hoc eſt, quod praecipue chriſtianos a gentili errore ſecernit, quia illi hanc tantummodo vitam eſſe credunt, & ideo ſine Deo eſſe & diverſis peccatis atque criminibus non metuunt inquinari. Nos vero ita in hac vita converſemur, ut ad aliam nos praeparemus, in qua & bonis bona & malis mala retribuentur.*

CAPVT I.

DE ONOMATOLOGIA IVDICII EXTREMI.

ονοματολογια. I) ετυμολογια.

§. III. Ordiemur explicationem huius noviſſimi iuxta methodum hactenus a nobis obſervatam ab *ονοματολογια* quæ *ετυμολογιαν*, *ομωνυμιαν* ac *συνωνυμιαν* complectitur. I) *Ετυμολογια.* Iudicium dictum cenſent a *dicendo iure*, quia iudicis partes ſunt ſecundum legis & iuris præſcriptum dicere ſententiam. *Extremum* iudicium vocatur reſpectu *priorum* ac *particularium* iſtorum iudiciorum, quæ in hac vita & in morte hominis Deus exercet. Hieronymus quidem libr. II. adv. Iovian. ſcribit: *non eſt in praeſenti retributio ſed in futuro, unde & dies iudicii in conſummatione promittitur, quia nunc non eſt iudicium, ſine cauſa enim adpellatur dies extrema iudicii, ſi modo iudicat Deus.* At non poteſt ſimpliciter & abſolute negari, Deum etiam in hac vita iudicare, cum & ſcriptura & experientia id teſtatum reddat. Duplex enim eſt Dei iudicium, quod reſpectu *hominum* exercet. Prius eſt *particulare, antecedens, partiale, temporale & occultum*, quod in hac vita vel in morte cuiusque hominis exercet, idque tum *pios*, tum *impios* concernit, ſed diverſimode. Pios enim contra ſatanam & ipſius organa defendit, in peccatum prolapſos paterne caſtigat, ac tandem ex omnibus periculis & adverſis liberat, animabus eorum ad ſe in cœlum receptis; impios vero in ira ſua punit, molitionibus eorum obſiſtit, ac ipſorum animas ex corporis domicilio egreſſas in infernum detrudit. Poſterius eſt *univerſale, finale, totale, conſummatum, aeternum ac manifeſtum*, quod in die demum noviſſimo poſt corporum reſuſcitationem in publico univerſi orbis conſpectu inſtituetur, quod proprie *extremi iudicii* nomine intelligitur. Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. 1. *Ideo cum diem iudicii dicimus, addimus ultimum vel noviſſimum, quia & nunc iudicat,*

cat, *& ab initio humani generis iudicicavit*, *imo etiam quando angelis peccantibus non pepercit*, *procul dubio iudicavit.* (Quidam *triplex* iudicium divinum ſtatuunt. *Generale* ob peccatum primorum parentum, Rom. V. 16. *particulare* in hac vita & morte, *univerſale* & *finale* in die noviſſimo ſecuturum. Sed res eodem recidit, quia extremum & finale illud iudicium, de quo hoc loco agimus, ab utroque priorum iudiciorum diſtinguitur, & generalis illius iudicii, cui propter protoplaſtorum lapſum totum genus humanum eſt obnoxium, quædam manifeſtatio & exſecutio non immerito cenſetur. Iohan. Chaſſanio lib. III. locor. comm. cap. 21. *quadruplex* Dei iudicium ſtatuit, unum ex *natura*, quo per eam legem, quæ natura in animis hominum inſculpta eſt, de bene ac malefactis iudicat; alterum ex *lege*, quo de bonis & malis operibus ac de pravis cogitationibus & cupiditatibus per decalogum iudicat; tertium ex *evangelio*, quo de fide & incredulitate hominum iudicium exercet; quartum eſſe dicit illud *ultimum*, quo illi, qui vel ſola naturæ luce præditi ſunt, vel qui legi obnoxii ſunt, aut evangelio non credunt, condemnabuntur; qui vero Chriſtum per fidem amplexati fuerint ac bona fecerint, regni cœleſtis hereditatem obtinebunt. Sed ſi diſtincta iudicii norma efficit diſtincta iudiciorum genera, ultimum iudicium, quod diverſorum obiectorum reſpectu ex lege & evangelio inſtituetur, duplex etiam erat ſtatuendum. Adde quod inter legem *naturalem* & *moralem* in decalogo propoſitam non ſit reale aliquod diſcrimen.) Poſt extremum illud iudicium nullum aliud inſtituendum eſt vel exſpectandum, quia definitiva eius ſententia tum pro piis tum contra impios lata ſtatim exſecutioni mandabitur, neque unquam in omnem æternitatem ctabitur.

§. IV. II) Ομωνυμια. Hebr. שָׁפַט ac דִּין *κρινειν iudicare* & מִשְׁפָּט ac דִּין *κρισις iudicium* variis modis in ſcripturis accipiuntur.

II)
untur enim judicandi partes 1) *L*
atori, *αυτοκρατορικω* ac ſummo
um judici, qui hoc nomine *Elohi*
catur 2) *creaturis rationalibus* ad ju
di ſubſellia divino tamen tribun
feriora evectis. *Deo* adſignatur
um tum *communiter*, quando
tres perſonæ Deitatis judicare dic
cum judicium ſit opus ad extra
proinde indiviſum, ſive omnib
bus perſonis commune, tum p
riter *Patri*, *Filio & Spiritui ſanct*
aturæ rationales, quibus judiciu
buitur, ſunt *angeli* tum *boni* tum
homines tum *publici*, id eſt, in p
officio *eccleſiaſtico* vel *politico*, con
tum *privati* omnibus enim ac ſi
aliquod judicium tribuitur. De
dicat, tum in *hac* tum in *futura*
ſive in die noviſſimo, qui huius
erit clauſula, futuræ autem exor
In hac vita judicat Deus tum in *reg*
tentiae tum in *regno gratiae*, ſive
cleſia. In regno potentiæ judica
immediate per totius univerſi gube
onem, tum *mediate* per magiſtrat
ſtitutionem ac conſervationem.
gno gratiae ſive in eccleſia judica
in *genere* per verbum legis omn
guendo & cauſam cuiusque cogn
do, tum in *ſpecie* pios defendendo,
miis adficiendo & aberrantes per
ternam caſtigationem in viam red
do; *impios* vero coercendo & p
temporalibus æternarum præludii

. *Septem* igitur potiſſimum mo-
s in hac vita judicat: 1) Cau-
ıſque *cognoſcendo*, Gen. XVI. 5.
Dominus inter me & te, *XXXI.*
uletur Dominus inter me & te.
ert inter nos. Exod. V. 21. *Vi-*
minus & judicet. Dei enim ju-
non proficiſcitur ex cœco impe-
ſtuum, ſed cauſam cuiusque
: prius cognoſcit & examinat,
m judicet. 2.) Pios *defendendo*,
s eripiendo & præmiis eos adfi-
Geneſ. XXX. 6. *Iudicavit Deus*
udivit vocem meam, id eſt, cau-
m egit, opprobrium a me ab-
c præmiis me ornavit. 1. Sam.
9. *Dominus iudicavit iudicium op-*
iei de manu Nabal, *& cuſtodi-*
m ſuum a malo. Pſalm. LIV. 3.
me fac Deus, *in fortitudine tua*
!, id eſt, adſere cauſam meam
ıoſtes. Dei enim iudicium non
w & otioſum, ſed quorum cau-
gnoſcit, illis etiam pro cauſæ
e præmia vel pœnas diſtribuit.
dem ex infirmitate peccantes
caſtigando. 1. Cor. XI. 32. *Cum*
r, *a Domino corripimur.* 1. Petr.
Iudicium incipit a domo Domini.
ios in ira *puniendo* & vindictam
ſumendo. Geneſ. XV. 14. *Gen-*
i ſervient, *ego iudicabo*, id eſt,
nis plagis in eos animadvertam.
ip. XX. 12. *Deus noſter nonne*
eos? Apoc. VI. 10. *Uſque quo*
non iudicas & vindicas ſanguinem
de iis, *qui habitant ſuper terram?*
ım hoc univerſum *gubernando*
ılis eius partibus convenientia
diſtribuendo. Geneſ. XVIII. 25.
as univerſam terram an non faci-
m? Pſalm. XCIV. 2. *Exaltare*,
s terram. XCVI. 13. *Iudicabit*
rrarum in aequitate, *& populos*
in veritate. 6) Per verbum legis homines *arguendo.* Gen. VI. 3. *Non iudicabit*, ſive contendet *Spiritus meus cum homine perpetuo.* Eſa. II. 3. *De Sion exibit lex & verbum Domini de Ieruſalem*, v. 4. *& iudicabit inter gentes & arguet populos multos.* 7) Magiſtratus *inſtituendo* ac per eos iudicium politicum *exercendo*, 2. Paralip. XIX. 6. *Non homini iudicatis ſed Domino*, *qui eſt vobiscum in iudicio.* Pſalm. LXXXII, 1. *Deus ſtat in congregatione Dei*, *in medio Elohim* ſive iudicum *ipſe iudicat.* In futura vita ſive in die noviſſimo iudicabit Deus per Chriſtum omnes homines pios & impios: illos vitæ æternæ hæredes pronunciando, hos vero æternis ſupplicis adiudicando. Quot modis angeli & homines iudicare dicantur, alibi exponitur, hic enim de *divino* duntaxat iudicio nobis ſermo eſt.

§. V. Ex his facile intelligitur, quot modis iudicium accipiatur, quando Deo tribuitur. Accipitur enim 1) γενικως pro totius univerſi gubernatione & adminiſtratione. Ioh. V. 22. *Pater omne iudicium dedit Filio*, quod ſic exponitur Ioh. III. 35. *dedit omnia in manus eius*, XVII. 2. *dedit ei poteſtatem omnis carnis.* Huc pertinet, quod *iudicia Dei* Pſal. XXXVI. 7. dicuntur *abyſſus multa*, quod Rom. XI. 33. ſic exponitur, *inſcrutabilia ſunt iud cia eius & impervestigabiles viae eius*, quodque *iudicia ac viae Domini* Ier. V. 4. ut ſynonyma coniunguntur. 2) Ειδικως, pro eccleſiæ collectione & gubernatione, in qua Deus Pater per Filium manifeſtat evangelium, inſtituit & conſervat miniſterium verbi, confert Spiritum ſanctum, vivificat ſpiritualiter mortuos, defendit pios, coercet impios, ſicque regnum, id eſt eccleſiam Filio colligit. Eſai XLII. v. 1.

 Matth.

Matth. XII. 18. *Ecce ſervus meus, quem elegi &c. iudicium gentibus adnunciabit*, id eſt, rectam divini cultus rationem per prædicationem verbi gentibus patefaciet, pœnitentiam & remiſſionem peccatorum illis adnunciabit. Quidam exponunt de *evangelio*, quod arguit ac damnat omnem mundi iuſtitiam & ſolius Chriſti iuſtitiam commendat & offert. 3) Διδακτικως, pro divinis mandatis ac præceptis, quæ paſſim vocantur *iudicia Domini*, Pſalm. XIX. 9. CXIX. 13. &c. vel quia Deus illis manifeſtat, quid agendum ac omittendum iudicet, ac ſi eſſent pronunciatæ quædam ſententiæ iudicis iudicantis, vel quia in eis tantum iuſta & recta continentur, vel quia ſunt decreta, quibus perfecte obedientes iuſtificat, vocantur enim δικαιωματα non κρισεις. 4) Δικαςικως, pro cauſæ cognitione, contentione præmiorum ac pœnarum diſtributione & iuſta in delinquentes animadverſione. Ierem. XXV. 31. *Iudicium eſſe Domino cum gentibus*, id eſt, Dominus habet litem cum gentibus. Ioh. V. 30. *Sicut audio, ita iudico, & iudicium meum iuſtum eſt*, id eſt, cauſam adcurate cognoſco, antequam iudicem. 1. Petr. IV. 17. *Iudicium*, id eſt, caſtigatio, *incipit a domo Domini.* Vicina eſt huic claſſi ſignificatio, qua accipitur pro inſtrumentis pœnæ, Ezech. XIV. 21. *ſi quatuor iudicia mea mala miſero, gladium, famem, beſtiam malam & peſtilentiam;* pro memorabilibus exemplis iræ divinæ, Pſalm. XLVIII. 12. *exultabunt filiae tuae propter iudicia tua;* pro cauſa damnationis Ioh. III. 19. *Hoc eſt iudicium, quod lux venit in mundum & homines magis dilexerunt tenebras quam lucem.* Iudicium & Iuſtitia in ſcripturis ſæpe coniunguntur ac duplici potiſſimum ſenſu accipiuntur, a) *politice* ac *civiliter*, ut *iudicium* ſignificet alteram iudicii tem, qua rei & nocentes puniu *iuſtitia* vero innocentum abſoluti eorumque a malis defenſionem; v dicium ſignificet diſcretionem ac dicationem, iuſtitia vero rei iuc exſecutionem. b) *Eccleſiaſtice ac tualiter*, ut iudicium ſignificet pra tionem legis, qua iubemur Deu mere, a malo declinare & ma Dei obſervare; iuſtitia vero præc onem evangelii, quæ docet con Dei miſericordiæ in Chriſto nobis miſſæ & oblatæ. Confer Flaciu clavi ſcripturæ in voce *iudicare.*

§. VI. Huius loci propri obſervatio illa, quod nomen *iud* proceſſu iudiciali in die noviſſim inſtituendo uſurpatum duplici mo cipiatur: 1) generaliter pro *iudi cretionis ac diſcuſſionis*, cuius obi erunt omnes omnino homines; XIV. 10. *Omnes ſiſtemur ante t Chriſti.* 2. Cor. V. 10. *Omnes nos feſtari oportet ante tribunal* Chriſti. XXV. 31. *Cum venerit Filius ho maieſtate ſua & omnes angeli cum debit ſuper ſedem maieſtatis ſuae, & congregabuntur ante eum omnes & ſeparabit eos ab invicem, ſicut ſegregat oves ab hædis.* 2) Speci & quidem dupliciter: a) pro *iud probationis* 1 Cor. IV. 4. *Qui me Dominus eſt;* hoc modo ſoli pii i buntur, id eſt, præmio adfici b) pro *iudicio redargutionis* ac *con tionis*, ut κρινειν ſit idem, quod κρινειν, *condemnare ac perdere*, & ſit idem, quod κατακριμα, ſive *mnatio*, in qua iudicii ſignifi negantur pii in iudicium ven ſolis impiis illud paratum eſſe tur. Ioh. III. 18. *Qui credit in*

catur. V. 24. *Qui verbum meum*
t credit ei, qui miſit me, habet
æternam, & in iudicium non ve-
! tranſit a morte in vitam. v.
i bona egerunt, procedent in re-
nem iudicii. XII. 48. *Qui ſper-*
& non accipit verba mea, habet,
icet eum, ſermo, qaem locutus
dicabit eum in noviſſimo die. Ire-
ib. V. adv. hæreſ. cap. XXII.
1. Qui credit, non iudicatur,
non ſeparatur a Deo, adunitus e-
per fidem Deo; qui autem non
iam iudicatus eſt, *quia ſepara-*
tipſum a Deo voluntaria ſententia.
inus lib. XX. de civ. Dei cap. 5.
: *dixit, fideles ſuos in iudicium non*
Quomodo ergo per iudicium ſepa-
boni a malis & ad dextram e-
nt, niſi quia hoc loco iudicium pro
one poſuit? In tale quippe iudici-
venient, qui audiunt verbum e-
credunt ei, qui miſit illum. Et
:. Qui bona fecerunt, procedunt
rrectionem vitae; qui mala fece-
n reſurrectionem iudicii. *Hoc*
iudicium, quod paulo ante ſicut
damnatione poſuerat dicens: Qui
meum audit, & credit ei, qui
e, habet vitam æternam, & in
n non venit, ſed tranſit a morte
n, *id eſt, pertinendo ad primam*
ionem, qua nunc tranſitur a mor-
rum ad vitam virtutum, in dam-
non veniet. Rungius in comm.
V. 10. *Omnes nos manifeſtari o-*
oram tribunali Chriſti, ſic pro-
r: *Iudicium* in forenſi ſignifica-
Spiritu ſancto uſurpatum 1) ſi-
condemnationem Ier. XXIV. 11.
mortis eſt huic viro, id eſt, ſen-
nortis dignus eſt; 2) *cauſae co-*
n, quæ fit in iudicio Ier. II. 35.
ntendam vobiſcum; 3) *moderati-*

onem ſive ἐπιείκειαν in executione latæ ſententiæ, Ier. XXX. 11. *Caſtigabo te in iudicio*, hoc eſt, ſervato moderamine; 4) *actum iudicii*, quo iudex & partes ad tractationem cauſarum conveniunt. Pii & finaliter in Chriſtum credentes non veniunt in iudicium iuxta tria priora ſignificata, ſunt enim liberati a ſententia damnationis, neque ipſorum peccata venient in cognitionem, aut publicabuntur in die noviſſimo, nec ulla pœna ipſis erit metuenda propter pleniſſimam Chriſti ſatisfactionem, ac proinde nec moderatio earum locum habebit; in quarta autem vocis ſignificatione credentes & electi dicuntur comparituri in iudicii extremi actu ad audiendam publicationem evangelii.

§. VII. III. Συνωνυμια

III) συνωνυμια.

Iudicium abſolute ac ſimpliciter vocatur מִשְׁפָּט *iudicium*, κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐξαιρετικῶς, quia eſt univerſale, finale, ac conſummatum illud iudicium, quod in fine ſeculi Deus exercebit, cuius obiectum erunt non aliqui duntaxat, ſed omnes omnino homines. Pſalm. IX. 8. *Dominus paravit ſolium ſuum ad iudicium* Eccleſ. XII. 14. *Omne opus adducet Deus in iudicium.* 2. Pet. II. 9. *Novit Dominus iniquos in diem iudicii reſervare, cruciandos.* III. 7. *Cœli & terra reſervantur igni in die iudicii &c.* Cum adiectione vocatur *iudicium extremum*, quia erit ultimum illud ac immutabile Dei iudicium, in quo, qui abſolvuntur, æternum erunt abſoluti, qui vero damnantur, æternum erunt damnati. *Noviſſimum* vocatur, quia in die noviſſimo exercebitur, quod autem ultimus ille ſeculi dies vocatur noviſſimus, eius rei ſignificatio ſumta eſt a tempore, quæ enim ultimo accidunt, ea ſunt

ſunt nobis maxime nova. Auguſtinus libr. XX. de civit. Dei cap. 5. vocat *praeſentiſſimum atque noviſſimum Chriſti iudicium;* cap. VI. *iudicium magnum*, *ultimum & maximum iudicium.* Dies cenſorius, in quo extremum illud iudicium inſtituetur, vocatur ημερα κρισεως *dies iudicii*, Matth. X. 15. XII. 36. (Rationem exponit Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 1. *Iſte dies iudicii proprie tum vocatur, eo quod nullus ibi erit imperitae querelae locus, cur iniuſtus ille ſit felix, & cur iuſtus ille infelix. Omnium namque tunc non niſi bonorum vera & pleniſſima felicitas, & omnium non niſi malorum digna & ſumma infelicitas adparebit.*) Targum chaldaicum in Pſalm. I. εξηγησεως cauſa vocat יום דינא רבא *diem iudicii magni.* Sicut vice verſa Iudas IV. noviſſimum iudicium vocat κρισιν μεγαλης ημερας. Petrus 2. epiſt. III. 12. vocat *diem Dei*, poſt quem nullus erit dies alius, ſed mera æternitas. In prophetis dies iudicii vocatur *dies irae*; Eſa. XIII. 9. גדול יום " ונורא מאד *magnus dies Domini & terribilis valde;* Ioel II. 11. *dies Domini, in quo erunt tenebrae & non lux;* Amos V. 18. *dies irae, dies anguſtiae & adflictionis, dies tumultus & deſolationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obſcuritatis;* Soph. I. 15. *Dies tubae & clangoris* v. 16. *Dies ardens tanquam caminus vel clibanus;* Malach. IV. 1. *Dies preſſurae & anguſtiae;* 4. Esdr. II. 27. quæ & ſimiles adpellationes reſpectu impiorum huic diei tribuuntur, piorum vero reſpectu vocatur dies απολυτρωσεως, *perfectae redemtionis*, Epheſ. IV. 30. tempus αναψυξεως, *refrigerii*. Act. III. 20. & αποκαταστασεως παντων, *reſtitutionis omnium*, v. 21. quarum adpellationem emphaſin infra explicabimus. Paulus Rom.

II. 5. tribus epithetis diem iud ſcribit. Primo vocat *diem irae*, pœnæ & ultionis per quamdan ᵭᵭ ſυνιαν cauſæ pro effecto, quia iudicii ira Dei pleno impetu ſu pios effundetur ac vindicta *ſume mnibus, qui non noverunt De qui non obediunt evangelio Domi Ieſu Chriſti.* 2. Theſſal. I. 8. diem αποκαλυψεως ac *revelationi* tunc *revelabit Deus occulta cordi* Cor. IV. 5. ac *libri aperientur*, bus omnia cogitata, dicta, fac occultiſſima ſcripta ſunt, Apoc. Tertio diem δικαιοκρισιας *iuſt* cuius adpellationis rationem p me exponit Chryſoſtomus homi epiſtol. ad Roman. *Ne audito ir ne adfectum animique morbum eſ addidit iuſti iudicii Dei.* Quia ve καλυψεως & δικαιοκρισιας adpel ασυνδετως coniunguntur, ide ſic exponi poſſunt, quod in di ſimo iuſtum Dei iudicium ſit ſtandum. In hac vita iudiciu temerariis & præpoſteris homi diciis adcuſatur, cum bonis ma lis vero bona diſtribui videant in noviſſimo die omnibus ma fiet, Deum iuſte iudicare ac ur iuxta opera ſua reddere. Ut a vet. teſtamento, ut & 2. Petr. vocatur *dies Domini*, vel quia gnus ille dies, in quo omnes l iudicabuntur; ſicut *montes Dei, c venti Dei* dicuntur ob magnitu eſt enim dies magna, *cuius n milis*, Ierem. XXX. 7. vel qui liariter a Deo, ad opera mir extraordinaria & plane divina, cet ad mortuorum reſurrection vorum immutationem, omniu num coram tribunali Chriſti p tionem, mundi conſummation

orum glorificationem & impiorum damnationem, eſt deſtinatus, unde vocatur *dies illa magna Dei omnipotentis;* Apoc. XVI. 14. ita in nov. teſt. vocatur *dies Ieſu Chriſti*, *dies Domini Ieſu*, 1 Cor. I. 8. V. 5. 2 Cor. I. 14. Phil. I. 6. & 10. II. 16. &c. quia in ea *Filius hominis revelabitur*, Luc. XVII. 30. *veniens in nubibus cœli cum virtute & gloria magna*, Matth. XXIV. 30. Petrus 1 epiſt. II. 12. vocat diem ἐπισκοπης *viſitationis*, quia erit piis viſitatio gratiæ, impiis autem viſitatio iræ; 2 Petr. III. 7: diem ἀπωλειας *perditionis*, reſpectu ſcilicet impiorum, ſicut diſerte additur των ἀσεβων ἀνθρωπων. Iohannes Apoc. VI. 17. vocat *diem magnum iræ divinæ*. Adpellatur etiam ἡ ἐκεινη ἡμερα, *illa dies*, Matth. VII. 22. XXIV. 36. XXVI. 29. Luc. XXI. 34. 2 Theſſ. I. 10. 2 Tim. I. 18. IV. 8. &c. itidem ἐξοχικως και ἐξαιρετικως, quia eſt magna & ab omnibus diligenter obſervanda illa dies, quæ omnibus huius vitæ diebus finem imponet, in qua omnes mortui reſurgent, omnes homines iudicabuntur, ac cuivis æterna manſio in cœlo vel in inferno adſignabitur. Bellarminus libr. I. de purgator. cap. 5. per την ἡμεραν abſolute poſitam 1 Cor. III. 13. intelligit diem extremi iudicii; ſed oſtendimus ſuo loco, per diem ibi rectius intelligi vel *generaliter* progreſſum temporis, vel *ſpecialiter* tempus probationis ac tribulationis. Alius autem exſtat locus apud apoſtolum, in quo ἡ ἡμερα abſolute poſita diem iudicii deſignat 1 Theſſ. V. 4. *Non eſtis in tenebris, ut vos dies illa tanquam fur comprehendat;* ubi articulus ἡ eſt δεικτικος reſpondens Hebræorum ה notificativo ſive demonſtrativo. Sic Hebr. X. 25. *exhortantes vos invicem tanto magis, quanto videritis adpropinquantem* την ἡμεραν. Cauſam adpellationis tradit Baſilius in comment. Eſai. XIII. pag. 464. *Dies illa peculiariter dicitur dies propter continuam unionem ſui ſtatus & perpetuae tranquillitatis. Nulla enim intercipietur nocte, non veſpera ulla certo circumſcribet eam limite, quod eo die, quae eatenus delituerant occulta tenebrarum, in apertam lucem depromentur.*

§. VIII. Adventus Chriſti ad Iudicium vocatur 1) παρουσια *praeſentia; adventus*, Matth. XXIV. 3. 27. 37. & 39. 1. Cor. XV. 23. 1. Theſſ. II. 19. III. 13. IV. 15. V. 23. 2. Theſſal. II. 1. Iacob. V. 7. & 8. 2. Pet. III. 4. 1. Iohan. II. 28. Ut enim Chriſtus ſemel venit in infirmitate, ut iudicaretur, qui primus Chriſti adventus vocatur παρουσια, 2. Pet. I. 16. ita ſecunda vice veniet in virtute, ut iudicet, qui ſecundus ipſius adventus itidem recte παρουσια adpellatur. Ne quis vero cum Calvinianis ex hac adpellatione *omnimodam Chriſti ſecundum humanam naturam a nobis abſentiam* colligat, ideo 2) vocatur ἐπιφανεια, 1. Timoth. VI. 14. 2. Timoth. IV. 1. ἐπιφανεια της παρουσιας 2. Theſſ. II. 8. *adparitio praeſentiae eius* (Piſcator vertendum exiſtimat ἐπιφανην παρουσιαν *glorioſum adventum*, phraſi hebraica, ſed nulla neceſſitate cogimur, ut diſcedamus a literali & propria verſione.) Tit. II. 13. ἐπιφανεια της δοξης του μεγαλου Θεου και σωτηρος ἡμων Ιησου Χριστου. Item παρουσια της του Θεου ἡμερας *adventus diei Dei*, puta peculiaris illius diei, quam Deus extremo iudicio deſtinavit, 2. Petr. III. 12. 3) Ἀποκαλυψις του κυριου Ιησου ἀπ' οὐρανου, *revelatio Domini Ieſu de cœlo*, 1. Cor. I. 7. 2. Theſſ. I. 7. 1. Petr. I. 7. & 13. & ἀποκαλυψις της δοξης Χριστου 1. Petr. IV. 13. Quamvis enim Chriſtus ſecundum utramque naturam nobis præſens ſit iuxta infallibilem ſu-

am promiſſionem Matth. XVIII. 20. XXVIII. 20. tamen præſentia illa eſt inviſibilis, ſed in die iudicii Chriſtus ita revelabitur, ſive manifeſtabitur, ut ab omnibus conſpiciatur. Eodem ſenſu vocatur 4) Φανερωσις *manifeſtatio*, Col. III. 4. 1. Pet. V. 4. 1. Ioh. II. 28. III. 2. ſicut & primus Chriſtus adventus φανερωσις adpellatur 1. Tim. III. 16. 1. Pet. I. 29. 1. Ioh. I. 2. III. 5. & 8. 5) Βασιλεια Θεου, *regnum Dei*, Luc. XXI. 31. 2. Tim. IV. 1. quia Chriſtus in hoc ultimo ſuo adventu ex regno gratiæ pios in regnum gloriæ transferet. 6) Απολυτρωσις, *redemtio piorum*, Luc. XXI. 28. Rom. VIII. 23. quia Chriſtus electos ſuos ab omnibus malis, a poteſtate ſatanae & mortis, ab omnibus huius vitæ miſeriis perfecte liberabit. Unde Irenæus lib. I. adv. hær. cap. II. p. 34. pulcerrime Chriſti adventum vocat *την εκ των ουρανων εν τη δοξη του πατρος παρουσιαν επι το ανακεφαλαιωσασθαι τα παντα.* 7) *Nuptiae agni*, Apoc. XIX. 7. tunc Filius Dei cœleſtis ſponſus eccleſ quam per fidem ſibi deſpondit, in nam cœleſtiuui bonorum poſſeſſi & ad gaudia vitæ æternæ veluti i mum deducet, ut *ubi ipſe eſt*, *ibi q ſit ipſius dilecta ſponſa*, Iohan. XVI Ipſum tempus adventus & iudicii tur *hora*, Luc. XII. 40. Ioh. V. 28. & dem *noviſſima*, 1 Ioh. II. 18. *hora iu* Apoc. XIV. 7. *dies noviſſimus*, Ioh. X & XII. 48. Cæterum harum adpell num adventui Chriſti & extremo iu attributarum quædam faciunt ad *δι χαλιαν*, ut quando tempus iudicii tur *dies noviſſimus*, *hora noviſſima* &c. dam ad *ελεγχον*, ut quando adve Chriſti vocatur *επιφανεια και αποκ ψις*, quædam ad *νουθεσιαν*, ut qu dies iudicii vocatur *dies magnus & bilis*, *dies irae &c.* quædam ad *παρα σιν*, ut quando dies ille vocatur *απολυτρωσεως και αποψυξεως* &c.

CAPVT II.

AN SIT IUDICIUM EXTREMUM?

An ſit iudicium. Adſtr. I) ex dictis ſcripturae.

§. IX. Ab *ονοματολογια* tranſitum facimus ad *πραγματολογιαν*, in qua primo omnium occurrit quæſtio *περι του οτι*, *an ſit futurum extremum iudicium?* ad quam tota eccleſia tam vet. quam nov. teſt. unanimi conſenſu ac voce reſpondet *adfirmative*. Probatur autem hæc adſertio I) ex manifeſtis ac perſpicuis *ſcripturae dictis*, quæ in duas diſtingui poſſunt claſſes. Quædam enim ex vet. quædam vero ex nov. teſt. ſunt petita. Auguſtinus libr. XX. de civ. Dei a cap. 4. uſque ad finem libri teſtimonia ſcripturæ de extremo iudicio prolaturus hoc ordine greditur, ut primo loco recenſeat nov. teſt. quibus demum vet. teſt. or la ſubiungit, rationem ordinis adſi eam, quod *quamvis vet. teſt. oracula ra ſint tempore, nova tamen antepon ſint dignitate, quoniam illa vetera pr nia ſunt novorum. Nova igitur*, inc *ponenda ſunt prius*, *quae ut firmius p mus*, *adſumentur & vetera. In vete habentur lex & prophetae*, *in novis e gelium & apoſtolicae literae &c.* *& ipſe Ieſus Chriſtus ordinem ſervan eſſe demonſtrans*, ſcriba, *inquit*, er tus in regno Dei ſimilis eſt viro pat

milias proferenti de theſauro ſuo nova & vetera. *Non dixit vetera & nova, quod utique dixiſſet, niſi maluiſſet meritorum ordinem ſervare quam temporum.* Potuiſſet etiam addere argumentum *a perſpicuitate*, quod nov. teſt. oracula de futuro iudicio clariora ſint quam vet. teſtam. vaticinia. Sed ut in articulo de reſurrectione non dignitatis nec perſpicuitatis, ſed temporis ratione habita primo loco vet. teſt. vaticinia enumeravimus, ita quoque in hoc ipſo articulo eadem methodo utemur.

1) ex vet. teſt.

§. X. De oraculis vet. teſt. notandum in genere, quod quædam *directe & principaliter* de extremo iudicio agant, quædam vero *indirecte* duntaxat & *conſequenter*, ad quam poſteriorem claſſem pertinent illa dicta, in quibus de *iudiciis particularibus*, quæ Deus in hac vita adverſus aliquam regionem vel urbem vel quosdam homines exercet, agitur. Cum enim particularia illa iudicia extremi & univerſalis iudicii ſint quædam præludia, imo initia, ideo ad illius confirmationem ἑπομένως & conſequenter

a) ex Moſe.

adcommodari poſſunt. In *Moſe* hæc occurrunt vaticinia: Geneſ. IV. 7. dicit Deus ad Cainum: *Nonne, ſi bene feceris, erit levatio vel venia; & ſi non benefeceris, ad oſtium cubat peccatum tuum;* in quæ verba ſic commentatur Targum Onkelos: *Nonne ſi bene egeris opera tua, dimittetur tibi? & ſi non bene egeris, in die iudicii peccatum tuum ſervatum eſt, in qua futurum, ut ulciſcatur de te, niſi converſus fueris, ſi vero converſus fueris, dimittetur tibi.* Targum Hieroſolymit. eodem fere modo: *Nonne ſi emendaveris opera tua in ſeculo iſto, condonabitur & remittetur tibi in ſeculo futuro? Quod ſi non emendaveris opera tua in ſeculo hoc, ad diem iudicii magni peccatum tuum conſervabitur, & ad oſtium cordis quieſcit.* Acceperunt igitur concionem illam legalem & pœnitentialem eo ſenſu, quod mentione extremi iudicii voluerit Deus Cainum a peccato revocare. Philip. Melanchthon in explicat. evangel. dom. II. Advent. *Ab initio mundi exſtitit doctrina de noviſſimo iudicio ut in prima concione ad Cainum: peccatum quieſcit, id eſt, futurum, ut differantur pœnae, ſed poſtea revelabitur, id eſt, oſtendetur ira Dei adverſus peccatum, iam cum plurima peccata hic non revelentur, non puniantur, neceſſe eſt, aliud iudicium ſequi.* Idem oſtendit verborum emphaſis. Peccatum *ad oſtium* aliquandiu *quieſcit*, ſed in die iudicii evigilabit ac revelabitur, adeoque debitis pœnis adficietur, unde ad v. 8. ubi in Hebræo ſimpliciter dicitur, quod *Cain locutus fuerit cum Abele*, Targum Hieroſolymitanum adnotat, quod cum Abele de providentia divina, de extremo iudicio & de vita æterna contenderit. Sic enim habet: *dixit Cain ad Abel fratrem ſuum: veni & egrediamur in agrum. Et accidit, cum egreſſi eſſent ambo in agrum, reſpondit Cain: non eſt iudicium nec iudex, nec ſeculum aliud, nec merces bona pro iuſtis, nec pœna pro impiis. Nec Dei miſericordia creatus eſt mundus, nec Dei miſericordia regitur mundus, eo quod ſuſcepta eſt oblatio tua cum beneplacito, mea vero non eſt ſuſcepta cum beneplacito. Reſpondit Abel & dixit ad Cain: eſt iudicium, eſt iudex, eſt que ſeculum aliud, merces item bona pro iuſtis & pœna pro impiis. Miſericordia quoque Dei conditus eſt mundus, atque miſericordia illius gubernatur, utique propter opera bona gubernatur. Quia enim meliora fuerunt opera mea, ſuſcepta eſt oblatio mea cum beneplacito, tua vero non eſt ſuſcepta cum beneplacito;* quæ verba etiam in libris Samaritanorum ſe repe-

reperiſſe teſtatur Hieronymus, ac Maſoritæ ad Targum Ionathæ & Hieroſolymitanum reſpicientes h. l. in margine notant: כח פסו פסוקי במצעו פסוק ut ſit ſenſus, 28. *verſus deſunt in medio verſus*, neque tamen propterea corruptio aliqua textui Hebræo adſcribi poteſt, ut Cornelius a Lapide in comm. h. l. contendit, quia non ipſius textus Hebraici ſed paraphraſeos Chaldaicæ reſpectu defectus ille a Maſoritis agnoſcitur, nec mutilus & hiulcus in Hebræo cenſendus eſt locus, niſi iſta addantur, quia verbum אמר vel ad præcedentia referri poteſt, ut ſit ſenſus, indicavit hoc ipſum Cain Abeli, ac de concione Dei cum ipſo locutus eſt, vel abſolute poſitum accipi hoc ſenſu Cain amice ac blande cum fratre ſuo locutus eſt ac converſatus, hypocritice tamen, ut eventus oſtendit.). De Henocho patriarcha in epiſtola Iudæ v. 14. dicitur, quod de extremo iudicio vaticinatus fuerit: *prophetavit autem de his*, æterno ſcilicet exitio & ſupplicio impiorum, *ſeptimus ab Adam Enoch dicens: ecce venit Dominus in ſanctis millibus*, v. 15. *facere iudicium contra omnes & arguere omnes impios eorum de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, & de omnibus duris, quae locuti ſunt contra eum peccatores*. (Chunmannus Flinſpachius in libr. de coniect. extr. temp. hoc exponit de prædicatione *reali*, hoc ſenſu: ſicut mors corporalis in ſex priores eccleſiæ patriarchas, Adamum ſcilicet, Sethum, Enos, Kenan, Mehaleël & Iared propter peccatum efficaciter dominata eſt, ſeptimum vero, in Enochum ſcilicet, vim ac potentiam ſuam exſerere non potuit, is namque vivus in paradiſum translatus documento fuit omnibus, reſtare adhuc vitam aliam & ſecuturum iudicium, Geneſ. V. 24. ita quoque per ſex millia annorum, quibus mundus hic ſtabit, mors in omnes homines dominabitur, ſed in ſeptimo millenario, qui initium æternæ ac cœleſtis vitæ futurus eſt, amiſſo aculeo ſuo prorſus abolebitur; cui interpretationi probabilitatem conciliare nititur ex eo, quod Iudas Enochum notanter dicit eſſe *ſeptimum ab Adamo patriarcham*. Sed rectius accipitur de prædicatione *verbali*, cum expreſſe addatur, quod Enochus *προεφητευσε λεγων dicens* vel dicendo, ergo non tantum fuit concio realis, ſed etiam verbalis. Quia enim Enochus dicitur *ambulaſſe cum Domino*, hoc eſt, in vero Dei timore vixiſſe, peculiari devotione ipſi ſerviiſſe ac ſanctam vitam duxiſſe, ideo dubium nullum, quin hominum antediluvianorum peccata graviter taxaverit, & propoſito ob oculos eorum futuro iudicio ab impietate ad veram pœnitentiam eos revocare voluerit. Unde autem hoc Henochi vaticinium Iudas acceperit, variant ſententiæ. Quidam exiſtimant, Iudam hoc habuiſſe ex *indubitata traditione*, ſicut Paulus nomina magorum Iannes & Iambres, 2 Tim. III. 8. Quidam ſtatuunt, tempore Iudæ extitiſſe adhuc *librum de translatione Enochi*, ſed qui temporis progreſſu poſtea intercidèrit. Vide Scaligerum in notis ad Euſebium p. 244. & 245. ubi ex Georgio Syncello probat, *apoſtolos citare teſtimonia ex libris apocryphis*. Quidam denique adſerunt, Iudam ex *immediata Spiritus ſancti revelatione* & inſpiratione hoc cognitum habuiſſe.) Gen. XVIII. 25. Filius Dei comitatus duobus angelis ad Abrahamum divertit, ac de Sodomitis propter conſummatam ſcelerum menſuram divinitus perdendis cum ipſo loquitur, cui inter cætera Abraham reſpondet: *Numquid diſperdes iuſtum cum impio? abſit tibi, ut facias mori iuſtum cum impio, & ſit iuſtus ſicut impius, abſit tibi. Numquid iudex omnis terrae non faciet iudicium?*

dicium? (Agnoſcit igitur Filium Dei *univerſae terrae*, hoc eſt, omnium omnino hominum *iudicem* divinitus conſtitutum, cuius univerſalis iudicii prælıdium quoddam in Sodomitarum excidio proponatur.) Deut. XXXII. 34. *Nonne hoc ipſum reconditum apud me, ſigillatum in theſauris meis,* (ea conſuevimus in theſauris reponere, quibus præſenti tempore non utimur, ſed ſuo tempore illis ſumus uſuri, ſignificatur igitur iudicium illud adhuc eſſe futurum) v. 35. *mihi ultio, & ego retribuam in tempore, quo nutabit pes eorum, quia propinquus dies exitii eorum, & feſtinant futura eis.* v. 36. *Quia iudicabit Dominus populum ſuum, & ſuper ſervos ſuos pænitebit eum,* hoc eſt, miſerebitur ſervorum ſuorum. (Chaldæus reddidit: *An non omnia opera eorum manifeſta ſunt coram me? repoſita ſunt ad diem iudicii in theſauris meis? coram me eſt ultio & ego retribuam in tempore, quo migrabunt de terra ſua, quia prope eſt dies interitus eorum, & feſtinat quod futurum eſt eis: Quoniam iudicabit Dominus iudicium populi ſui & ultionem ſervorum ſuorum iuſtorum ulciſcetur.* Epiſtola ad Hebræos X. 30. hoc oraculum Moſaicum adlegat & addit v. 31. *Horrendum eſt incidere in manus Dei viventis.*) v. 41. *Si acuero ut fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea.* (ubi pars poſterior eſt ἐξηγητικὴ prioris, quia *per Dei gladium* eius iudicium intelligitur. Confer Apoc. I. 16.)

§. XI. 2) In Iobo. Iobus cap. III. 4. de die nativitatis ſuæ dicit: *Non requirat eum Deus deſuper.* (In hæc verba ſic commentatur Origenes libr. III. in Iobum: *Quid dicis o beate Iob? ergo alios dies inquiret, ut de iſto ſolo dicas, non inquirat illum Dominus deſuper? utique ait: Omnes dies ſeculi inquirentur, omnia tempora & momenta atque ſecula requirentur, & producentur, nimirum non dies ſeculi, qui naturam non habent, iam tranſacti, ſed verba & facta, quae in illis diebus ſunt geſta, cogitationes & conſilia atque tractatus, qui in omni tempore vel momento huius ſeculi tractati ſunt atque cogitati. Haec igitur omnia in omnibus gentibus & in omni lingua inquiſita, in iudicio manifeſtantur in tempore inquiſitionis &c.*) XIII. 14. *Quid faciam cum ſurrexerit ad iudicandum Deus & cum quaeſierit, quid reſpondebo illi?* (Hebr. *Quid facerem, ſi Deus conſurgeret, & ſi viſitaret, quid tum reſponderem illi?* Loquitur ſanctus tum de iudicio Dei *particulari*, quod exercet in hac vita, tum vel maxime de iudicio *univerſali*, quod in fine ſeculi exercebit.) XIX. 29. *Fugite a facie gladii, quia eſt iniquitatum gladius, ut ſciatis, quod iudicium reſtet.* (Memores eſtote extremi iudicii, & deſinite male agere.) XX. 25. *Fulgur ab amaritudinibus ſuis adducet ſuper eum* (impium) *terrorem.* (Ultima tempeſtas extremum iudicium antegreſſura vehementiſſime eum terrebit.) v. 26. *Omnes tenebrae occultare eum non poterunt, devorabit eum ignis, qui non inflatur,* (qui non excitatur opera hominum, ſed divinitus accenditur) *adfligetur relictus in tabernaculo ſuo.* v. 27. *Revelabunt cœli iniquitatem eius & terra conſurget adverſus eum.* XXXV. 14. *Iudicium eſt coram ipſo, exſpecta eum.*

1) *ex Iobo.*

§. XII. 3) In *pſalmis* complura de extremo iudicio exſtant vaticinia, de quibus Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. 24. in principio ſic ſcribit: *Multa de iudicio noviſſimo in pſalmis dicuntur, ſed eorum plura tranſeuntur & ſtrictim.* Enumerabimus oracula potiora: Pſalm. II. 9. *Conteres eas* (gentes) *in virga ferrea, ſi-*

3) *ex pſalmis.*

cut vas figuli confractos diſperges eos, terræ ſcilicet terminos (hoc in iudicio extremo præcipue ac conſummative fiet.) VII. 12. *Deus iuſtus iudex & Deus indignans omni die.* v. 13. *Si non converſus fuerit* (impius), *acuet gladium ſuum, arcum ſuum tetendit & paravit illum.* v. 14. *Et parare ei fecit vaſa mortis, ſagittas ſuas ad perdendum operatus eſt.* Hieronymus lib. II. in Threnor. Ierem. III. *Per arcum aliquando dies iudicii deſignatur, ſicut in pſalmiſta dicitur: dediſti metuentibus te ſignificationem, ut fugiant a facie arcus. In arcu enim quanto longius trahitur chorda, tanto de eo diſtrictior erit ſagitta. Sic extremi iudicii dies quanto longius differtur, ut veniat, tanto cum venerit, de illo diſtrictior ſententia procedet.* Auguſtinus in enarrat. h. Pſal. *Vibrabit Chriſtus gladium, cum in ſecundo adventu veniens iudicare vivos & mortuos in manifeſto ſplendore claritatis ſuae iuſtis lumine ſuo & terrore impiis coruſcabit.)* Pſalm IX. 5. *Iudicium meum feciſti, ſediſti in ſolio iudicans iuſte.* (præteritum pro futuro accipi poteſt.) v. 8. *Dominus paravit ad iudicium ſolium ſuum.* v. 9. *Et ipſe iudicabit orbem in iuſtitia, iudicabit populos in rectitudine.* Conf. Act. XVII. 31. (Proponit nobis conſiderandam 1) *iudicis maieſtatem*, 2) *throni regii ſtabilitatem*, 3) *iudicii aequitatem.* Auguſtinus in enarr. huius Pſalmi ante medium: *Filius palam manifeſteque venturus eſt ad iudicandos vivos & mortuos, iudicabit autem orbem terrarum in aequitate, non quemadmodum iudicant homines, qui corda non vident, a quibus plerumque deteriores abſolvuntur, quam condemnantur, ſed in aequitate & iuſtitia Dominus iudicabit, teſtimonium perhibente conſcientia & cogitationibus accuſantibus ſeu defendentibus.* Caſſiodorus in comm. h. Pſalm. *Deus homo paravit ſedem ſuam ad iudicium, ut qui hic in humilitate iudicatus eſt, ibi in maieſtate ſua iudicaturus adveniat. Haec ſunt quae titulus dixit occulta filii,*

quia ineffabile donum eſt, ut humil
hominis naturam atque demerſam
potentiae ſuae ad cœlaeſtia regna lev
Ipſe utique Dominus Chriſtus iud
qui hic patiendo iniuſtitiam, ibi imp
raciter dicitur demonſtrare iuſtitiam.
orbem terrae ſanctos viros debemus
re, qui de univerſali eccleſia quaſi d
nae circulo congregantur. Iſti in ae
iudicandi ſunt, quibus propter fidei
militatis ſuae bonum miſericordia
praeſtabitur, qui audituri ſunt: Ven
nedicti Patris mei. *Populi autem*
accipi peccatores, qui operibus diaboli
videntur exuti, iſti cum iuſtitia iu
ſunt, qui pro factorum ſuorum ſce
mnabuntur, quibus dicendum eſt;
ignem aeternum. *Sic duobus no*
aequitatis & iuſtitiae qualitatem illa
cii mirabili brevitate deſcripſit.) Pſa
6. *Pluet Dominus ſuper peccatores ig*
ſulphur, & ſpiritus procellarum par
eorum v. 7. *Quoniam iuſtus Domi*
iuſtitias dilexit. Pſalm XLIX. 6. (
mebo in die mala? (Baſilius homil
in Pſalm refert *ad diem iudicii*,
quemlibet propria conſilia circ
bunt.) Pſalm L. 3. *Veniet Deus n*
non ſilebit, ignis coram eo vorabit.
circuitu eius tempeſtas excitata eſt ve
ter. v. 4. *Advocabit ad cœlos deſupe*
terram, ut iudicet populum ſuum.
Congregate mihi ſanctos meos ferien
ctum meum ſuper ſacrificium. v. 6.
ciabunt cœli iuſtitiam eius, quod De
ipſe. Quamvis hoc oraculum Davi
de particulari ac ſpirituali iudicio,
Deus in hac vita exercet, princi
agere videatur, tamen optima
ad ultimum iudicium in noviſſi
exercendum referri poteſt, tunc e
vere veniet Dominus, hoc eſt, Chriſt
Filius *adparebit in nubibus cum glo*
maieſtate magna, Matth. XXIV. 3
Non ſilebit, quia cum claſſico &

Dei de cœlo deſcendet, 1 Theſſ. IV. 16. *& mortui audient vocem eius*, Ioh. V. 28. 3) *Ignis conſumens praecedet eum*, quia *cœli igne ſolventur*, *& elementa calore liqueſcent*, 2 Pet. III. 10. *Pateſiet Dominus de cœlo cum flamma ignis*, 2 Theſſal. I. 8. 4) *Circa eum tempeſtas magna*, audientur enim horribilia tonitrua, ut in prima legis promulgatione. 5) *Cœlum & terra vocabuntur*, hoc eſt, redibit Chriſtus cum angelis & ſanctis e cœlo, homines e terra congregabuntur ad iudicium, ut ſic cœlum & terra commoveantur &c. Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. 24. *Hoc nos de Domino noſtro Ieſu Chriſto intelligimus, quem de cœlo ſperamus eſſe venturum ad vivos & mortuos iudicandos. Manifeſtus enim venit inter iuſtos & iniuſtos iudicaturus iuſte, qui prius venit occultus ab iniuſtis iudicandus iniuſte. Ipſe, inquam, manifeſtus veniet & non ſilebit, id eſt, in voce iudicis evidens adparebit, qui prius cum veniſſet, occultus ante iudicem ſiluit, quando ſicut ovis ad immolandum ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente fuit ſine voce, quemadmodum de illo per Eſaiam legimus prophetatum & in evangelio videmus impletum. Advocabit cœlum ſurſum, quoniam ſancti & iuſti recte cœlum adpellantur, nimirum, hoc eſt, quod ait apoſtolus, ſimul cum illis rapiemur in nubibus in obviam Chriſto in aëra. Nam ſecundum literae ſuperficiem, quomodo ſurſum advocatur cœlum, quaſi poſſet eſſe niſi ſurſum? Quod autem adiunctum eſt, & terram diſcernere populum ſuum, ſi tantummodo ſubaudiatur, advocabit, id eſt, advocabit terram, nec ſubaudiatur ſurſum, hunc videtur habere ſenſum ſecundum rectam fidem, ut cœlum intelligatur in eis, qui cum illo ſunt iudicaturi, & terra in eis, qui iudicandi ſunt, & advocabit cœlum ſurſum, non hic intelligamus, rapiet in aëra, ſed in iudiciarias ſedes. Poteſt & illud intelligi: advocabit cœlum ſurſum, advocabit angelos in ſupernis & excelſis locis, cum quibus deſcendat ad faciendum iudicium, advocabit & terram, hoc eſt, homines in terra utique iudicandos. Si autem utrumque ſubaudiendum eſt, cum dicitur, & terram, id eſt, & advocabit ſurſum, ut iſte ſit ſenſus, advocabit cœlum ſurſum & terram advocabit ſurſum, nihil melius intelligi exiſtimo, quam homines, qui rapientur in obviam Chriſto in aera, ſed cœlum dictum propter animas, terram propter corpora. Diſcernere porro populum ſuum, quid eſt niſi per iudicium ſeparare bonos a malis tanquam oves ab hædis? Deinde converſio ſermonis ad angelos facta eſt: congregate illi iuſtos eius. Profecto enim per angelicum miniſterium tanta res peragenda eſt. Si autem quaerimus, quos iuſtos ei congregaturi ſint angeli, qui diſponunt? Inquit, teſtamentum eius ſuper ſacrificia. Haec eſt omnis vita iuſtorum diſponere teſtamentum Dei ſuper ſacrificia. Aut enim opera miſericordiae ſunt ſuper ſacrificia, hoc eſt, ſacrificiis praeponenda iuxta ſententiam Dei dicentis:* miſericordiam magis volo quam ſacrificium, *aut ſi ſuper ſacrificia in ſacrificiis intelligitur dictum, quomodo ſuper terram fieri dicitur, quod ſit utique in terra, profecto ipſa opera miſericordiae ſunt ſacrificia, quibus placetur Deo, in quibus operibus diſponunt iuſti teſtamentum Dei, quia propter promiſſiones, quae novo eius teſtamento continentur, haec faciunt. Unde congregatis ſibi iuſtis ſuis & ad dextram ſuam conſtitutis noviſſimo utique iudicio dicturus eſt Chriſtus: venite benedicti Patris mei, eſurivi enim, & dediſtis mihi manducare.* Confer eumdem in enarr. h. Pſal. Pſalm LXVIII. 2. *Sicut deficit fumus, deficiant, ſicut fluit cera a facie eius, ſic pereant peccatores a facie Dei.* (hunc locum Auguſtinus in comm. accipit de extremo iudicio: *Cum mali*, inquit, *in hoc ſeculo ſicut fumus ſe extol-*

extollendo defecerint, veniet illis in fine extrema damnatio, ut ab eius facie pereant in aeternum, cum in ſua claritate fuerint praeſentati velut ignis ad pœnam impiorum, lumenque iuſtorum.) Pſalm LXXIII. poſtquam de florente impiorum fortuna multis conqueſtus erat Aſaph, ſubiungit v. 16. *Exiſtimabam, ut cognoſcerem hoc, labor erat ante me.* v. 17. *Donec intrarem in ſanctuarium Dei, & intelligerem noviſſima eorum.* (Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 28. *Ut ſolveret difficilimam quaeſtionem, quae ſit, cum boni videntur miſeri & felices mali, addit: in noviſſimo iudicio non ſic erit, ſed aperta iniquorum miſeria & aperta felicitate iuſtorum longe quam nunc eſt, aliud adparebit.*) Pſalm LXXV. 3. *Cum accepero conſtitutum tempus, ego iuſtitias* ſive iuſte *iudicabo.* (Quando impii & perſecutores eccleſiæ menſuram ſcelerum ſuorum impleverint, cumque mihi oportunum erit, iuſte ac graviter in eos animadvertam, non ſolum in hoc ſæculo, ſed etiam imo vel maxime in extremo iudicio) v. 4. *Liquefacta eſt terra & omnes qui habitant in ea.* (tanta ſeveritate puniam, ut terra & inhabitatores eius præ anguſtia colliqueſcant.) v. 5. *Dixi ſtultis, nolite ſtulte agere, & impiis nolite exaltare cornu* (robur ac potentiam veſtram contra Dei ſervos) v. 6. *Nolite extollere in excelſum cornu veſtrum, nolite loqui cervice praefracta.* v. 7. *Quia neque ab oriente neque ab occidente neque ab auſtro.* (quisquam erit, qui vos in iudicio liberet. Quidam excipiunt μιμητικως dictum.) v. 8. *quoniam Deus iudex eſt, qui hunc humiliat, illum exaltat,* (illud in die iudicii potiſſimum complebitur, in quo humiliabit Deus impios, exaltabit autem pios.) v. 9. *Quia calix in manu Domini eſt vino turpido plenus, miſcet & propinat ex illo, feces eius bibent omnes impii terrae,* (has feces iræ divi-
næ in die iudicii bibere incipient
in omnem æternitatem bibent, nunq
enim hoc poculum exhauriri pote
Pſalm LXXXII. 8. *Surge Deus, iudic*
ram. XCIV. 2. *Eleva te iudicans ter*
XCVIII. 9. *Venit Dominus iudicare ter*
iudicabit orbem in iuſtitia & populos i
ſtitudine. CX. 5. *Dominus a dextris*
conteret in die irae ſuae reges (hæc
iræ eſt *dies iudicii*, in qua omnia t
ma regna deſtruentur & perſecutor
vangelii pœnis æternis adiudicabun
v. 6. *iudicabit in nationibus, impleb*
corporibus, (occiſorum), *conteret*
ſuper terras multas (*inchoative* illud
hac vita, *conſummative* fiet in i
extremo Eſa. LXVI. 24.) Pſalm CX
2. *Ne intres in iudicium Domine cu*
vo tuo, quia non iuſtificabitur in c
tuo omnis vivens (ne quæſo agas me
in extremo iudicio iuxta rigorem
tiæ tuæ, quem nullus hominum ſu
re poteſt, in illa die libera me a
aſpero, provoco enim a throno iu
ad thronum miſericordiæ, nec niſi i
poſito Chriſti merito in iudicium
venire cupio.)

§. XIII. 4) Ab hymnis Davidicis deſcendimus ad *prophetas*, in quorum claſſe primo loco occurrit *Samuel*, quem non ſolum ra
4) *ex*
phe
inter נביאים אחרונים recenſent, ſe
iam Petrus Act. III. 24. *prophetarun*
pora ab eodem auſpicatur. 1 Sam.
canit Hanna: *conterentur adverſarii*
ni, quia ſuper eos e cœlis tonabit, i
bit Dominus fines terrae (in extrem
licet & univerſali iudicio, in quo
ra impiorum, quæ in hac vita n
runt impunita, igne & fulmine c
viſitabit. Auguſtinus libr. XVII.
vitat. Dei cap. 4. *Extrema terrae*

iudicanda dicuntur, *intelliguntur extrema hominis*, *quoniam non iudicabuntur*, *quae in melius vel deterius medio tempore commutantur*, *ſed in quibus extremis inventus fuerit*, *qui iudicabitur*) *& dabit fortitudinem regi ſuo*, *& extollet cornu Chriſti ſui* (veniet enim Chriſtus in virtute & gloria magna, ac deſtruet omnia regna terrena, ipſius vero regnum manebit *in aeternum* Dan. II. 40.) Salomon Prov. XXIII. 10. *Ne attingas parvulorum terminos*, *& agrum pupillorum ne intoeas*, *propinquus enim illorum*, (in Græco eſt ὁ λυτρυμενος αυτυς κυριος) *fortis eſt & ipſe iudicabit contra te illorum cauſam*, hoc eſt, cauſam eorum ſuſcipiet & ad iudicium te vocabit. Eccleſ. III. 17. *Iuſtum & impium iudicabit Dominus*. XI. 9. *Laetare iuvenis in adoleſcentia*, *& iucunditur tibi cor tuum in diebus iuventutis tuae*, *& ambula in viis cordis tui & ſecundum adſpectum oculorum tuorum*, *ſed ſcito*, *quod propter omnia haec adducet te Deus in iudicium.* (Ita tranſigas iuventutis tuæ lætitiam, ut amaritudo iudicii nunquam recedat a tua memoria, ſiſteris aliquando iudicio Dei in die noviſſimo, ac rationem reddere cogeris vitæ in his terris actæ.) XI. 13. *Time Deum*, *& mandata eius cuſtodi*, *quia hoc decet omnes homines*. v. 14. *Omne enim opus adducet Deus in iudicium ſuper omne occultum ſive bonum ſive malum* (Hebr. על verti poteſt *etiam*, ut ſit ſenſus, omne opus, etiamſi illud fuerit in occulto factum, in iudicio erit omnibus manifeſtum.) Auguſtinus lib. XX. de civitat. Dei cap. 3. *Quid brevius*, *verius*, *ſalubrius dici potuit? Deum*, inquit, *time*, *& mandata eius cuſtodi*, *quia hoc eſt omnis homo. Quicunque enim eſt hoc*, *eſt cuſtos utique mandatorum Dei*, *quoniam qui hoc non eſt*, *nihil eſt. Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in ſimilitudine vanitatis. Quia omne hoc opus*, *hoc eſt*, *omne quod fit ab homine in hac vita ſive bonum ſive malum*, *Deus adducet in iudicium in omni deſpecto*, *hoc eſt*, *in omni etiam*, *qui contemtibilis hic videtur*, *& ideo nec videtur*, *quoniam Deus & ipſum videt*, *nec eum deſpicit*, *nec eum cum iudicat*, *praeterit.* Apud Eſaiam hæc potiſſimum occurrunt vaticinia: II. 10. *Ingredere in petram*, *abſcondere infoſſa humo a facie timoris Domini & a gloria maieſtatis eius.* v. 11. *Oculi ſublimes hominis humiliati ſunt*, *& incurvabitur altitudo virorum*, *Dominus autem ſolus exaltabitur in die illa.* Hieronymus in comm. *Multi haec de die iudicii intelligunt*, *quod omnis creatura comparatione divinae gloriae humilietur & incurvetur & nihil ſe eſſe ſentiat. Tunc nec divitiae*, *nec nobilitas generis*, *nec potentia dignitatum aliquem defendere poterunt*, *cuius iram nullus poterit declinare*, *unde hortatur*, *ut ingrediamur petras.* III. 13. Taxans peccata populi iudicium extremum in memoriam ipſis revocat: *ſtat ad iudicandum Dominus*, *& ſtat ad iudicandum populos.* v. 14. *Dominus ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui & principibus eius.* (Vide Baſilium comm. illius loci & Gregorium lib. X. moral. cap. 30.) IV. 4. *Lavabit Dominus ſanguinem de medio Ieruſalem per ſpiritum iudicii.* XI. 4. *Iudicabit in iuſtitia pauperes*, *& arguet in aequitate pro adflictis*, *percutiet terram virga oris ſui*, *& ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium.* v. 5. *Et erit iuſtitia cingulum lumborum eius & fides cinctorium renum eius.* (Hoc vaticinium referri poſſe ad extremum iudicium, patet ex eo, quod apoſtolus 2 Theſſal. II. 8. illud adcommodet ad deletionem antichriſti futuram in die iudicii.) Cap. XIII. poſtquam propheta de excidio monarchiæ & urbis Babylonicæ vaticinatus fuerat, ſubiungit v. 9. *Ecce dies Domini venit crudelis*, *plenus indignationis*, *irae*

irae & furoris, ut ponat terram in ſolitudinem, & peccatores eius diſperdat ex ea. v. 10. *Quoniam ſtellae cœlorum & Oriones eorum non facient lucere lumen ſuum, obſcurabitur ſol, quando egredietur, & luna non ſplendere faciet lumen ſuum.* v. 11. *Et viſitabo ſuper orbem malum & ſuper impios iniquitatem eorum.* v. 13. *Super hoc cœlum conturbabo, & terra movebitur de loco ſuo.* (Quidam ad ſolos *Babylonios* hæc referunt propter connexionem cum antecedentibus v. 1. *Onus Babylonis, quod vidit Eſaias;* ſed quia illud temporale Babyloniorum excidium fuit præludium univerſalis excidii atque exitii, quod in die noviſſimo manet impios, ideo merito etiam hoc vaticinium propheticum ad iudicium extremum adcommodatur, præſertim cum propheta generaliter loquatur, quod *viſitaturus ſit Deus ſuper* תֵּבֵל *totum orbem habitabilem.* Confer Matth. XXIV. 29. Marc. XIII. 14. Luc. XXI. 25. Hieronymus in cap. I. Ioël. *Hic dies recte adpellatur inſanabilis, ita namque LXX. reddiderunt, quia cum dies iudicii venerit, non erit locus pœnitentiae, quia aeternitati comparatur &c.* In comm. cap. XIII. Eſa. *Diſſolventur omnes manus, quia nullum opus dignum Dei iuſtitia reperietur, & non iuſtificabitur in conſpectu eius omnis vivens. Omne quoque cor hominis tabeſcet & pavebit conſcientia ſui peccati.*) XXIV. 7. *Luxit vindemia, infirmata eſt vitis, ingemuerunt omnes.* (Totum hoc caput Hieronymus in comm. refert ad diem iudicii, quia v. 23. additur, *erubeſcet ſol, confundetur luna, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion.* Sed proprie & principaliter agit propheta de Iudæorum reiectione & gentium converſione.) XXVI. 21. *Ecce Dominus egredietur de loco ſuo, ut viſitet iniquitatem habitatoris terrae contra eum, & revelabit terra ſanguinem ſuum, & non operiet ultra interfectos ſuos.* (In præcedentibus vaticinatus erat propheta de *reſurrectione mortuorum*, iam ſubiungit vaticinium de *extremo iudicio*, in quo *egredietur Dominus de loco ſuo*, puta peculiari poteſtatis & gloriæ ſuæ demonſtratione, quia Chriſtus viſibiliter de cœlo veniet *cum gloria & poteſtate magna*, ut viſitet in iudicio noviſſimo iniquitatem habitantium ſuper terram, tunc non manebunt occultæ vel inultæ cædes iniuſtæ.) XXVII. 1. *In die illa viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, & grandi & forti ſuper Leviathan ſerpentem directum & ſuper Leviathan ſerpentem tortuoſum;* (conteret caput ſerpentis infernalis ac deſtruet regnum diaboli, id quod plene ac perfecte futurum in die iudicii.) XXX. 18. *Deus iudicii Dominus, beati omnes qui exſpectant eum.* v. 27. *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius & gravis ad portandum, labia eius repleta ſunt indignatione, & lingua eius quaſi ignis devorans.* v. 28. *Spiritus eius velut torrens inundans uſque ad medium colli, ut ventilet gentes in cribro vanitatis.* Proprie & in ſenſu literali ibi agitur de clade, quæ manebit *Aſſyrios*, ſed quia illa fuit præludium & initium æterni exitii, quod in iudicio extremo eos manet, ideo ad illud adcommodatur ab Hieronymo, Haymone, Lyrano &c. in comm. XLII. 1. *Ecce ſervus meus, ſuſcipiam eum, electus meus, in quo complacuit animae meae. Iudicium gentibus proferet &c.* v. 3. *In veritate proferet iudicium.* v. 4. *Non erit turbulentus, donec ponat in terra iudicium &c.* (Hunc locum propheticum Auguſtinus lib. XX. de civitat. Dei cap. 30. itidem ad noviſſimum iudicium adcommodat: *Iudicium*, inquit, *gentibus protulit, quia pronunciavit futurum, quod gentibus erat occultum. In veritate iudicium protulit, praedicens eis, quando puniendi eſ-*

eſſent, *ſi in ſua malignitate perſiſterent &c. donec ponat in terra iudicium: ecce manifeſtatum eſt, quod abſconditum quaerebamus. Hoc enim eſt noviſſimum iudicium, quod ponet in terra, cum venerit ipſe de cælo, de quo iam videmus impletum, quod hic ultimum poſitum eſt:* & in nomine eius gentes ſperabunt. *Per hoc certe, quod negari non poteſt, etiam illud credatur, quod impudenter negatur &c.* Sed rectius de primo Chriſti adventu hoc oraculum accipitur, in quo *iudicium gentibus protulit*, hoc eſt, per evangelii prædicationem gentes ad regnum ſui conſortium vocavit, ut ſecundum illius leges porro viverent, *protulit iudicium in veritate*, hoc eſt, pœnitentiam agentes docuit, quomodo vitam Deo gratam inſtituere debeant &c.) XLV, 23. *Per meipſum iuravi, ait Dominus, & exiit de ore meo verbum iuſtitiae, & non revertetur, quod mihi curvabitur omne genu.* (Hoc oraculum apoſtolus Rom. XIV. 11. adcommodat ad extremum iudicium: *Omnes*, inquit, *ſiſtemur ante tribunal Chriſti, ſcriptum eſt enim, vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi ſe flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Cum enim v. 8. *de primo Chriſti adventu* dictum fuerit, ideo propheta ſubiungit oraculum de *ſecundo Chriſti adventu* ad iudicium.) Eſa. LXVI. 15. *Ecce Dominus in igne veniet & tanquam turbo quadrigae eius ad reddendum in ira furorem ſuum & increpationem ſuam in flamma ignis.* v. 16. *Quia in igne Dominus iudicabit, & in gladio ſuo omnem carnem, & multi erunt interfecti a Domino.* v. 18. *Et ego opera eorum & cogitationes eorum viſitabo, quando veniet tempus, ut congregem gentes omnes & linguas omnes, & venient & videbunt gloriam meam.* (In præcedentibus vaticinatus erat propheta de reſurrectione mortuorum v. 14. *oſſa veſtra germinabunt tanquam herba*, in ſequentibus de æterna piorum gloriæ & æterna impiorum ignominia v. 23. *erit ſabbatum ex ſabbato.* v. 24. *vermis eorum non morietur &c.* Ergo hæc intermedia verba recte accipiuntur de iudicio extremo, quod inter reſurrectionem mortuorum ac damnationem impiorum erit intermedium, & in quo Deus *veniet cum flamma ignis.* Confer 2 Theſſal. I. 7. & ſeqq. Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 21. *Pœnam iudicii ſignificat, quandoquidem ipſum Dominum quaſi ignem dicit eſſe venturum eis, profecto quibus pœnalis erit eius adventus. Currus vero eius, qui pluraliter dicti ſint, angelica miniſteria non inconvenienter accipimus. Quod autem ait omnem terram & omnem carnem in eius igne & in gladio iudicari, non etiam hic ſpirituales intelligamus & ſanctos, ſed terrenos atque carnales, de quibus dictum eſt: qui terrena ſapiunt & quales omnino caro adpellantur a Domino &c. Quod vero hic poſitum eſt: multi vulnerati erunt a Domino, iſto vulnere fiet mors ſecunda. Poteſt quidem & ignis & gladius & vulnus accipi in bono. Nam & ignem Dominus velle ſe dixit mittere in mundum, & viſae ſunt illis linguae diviſae, velut ignis, quando venit Spiritus ſanctus. Et non veni, inquit idem Dominus, pacem mittere in terram, ſed gladium. Et ſermonem Dei dicit ſcriptura gladium bis acutum propter aciem geminam teſtamentorum duum. Et in Cantico Canticorum caritate ſe dicit ſancta eccleſia vulneratam velut amoris impetu ſagittatam. Sed hic cum legimus vel audimus ultorem Dominum eſſe venturum, quemadmodum haec intelligenda ſint, clarum eſt. Deinde breviter commemoratis eis, qui per hoc iudicium conſumentur, ſub figura ciborum in lege veteri vetitorum, a quibus ſe non abſtinuerunt, peccatores, impioſque ſignificans recapitulat ab initio gratiam nov. teſt. a primo*

mo Salvatoris adventu uſque ad ultimum iudicium perducens finiensque ſermonem &c. Et poſtea: *haec cum de iſta, quae nunc impertitur eccleſiae, perſpicua nobisque noviſſima Dei miſeratione dixiſſet, promiſit & fines, ad quos per ultimum iudicium facta bonorum malorumque diſcretione venietur &c. ad hoc enim propheta terminavit librum, ad quod terminabitur ſeculum.*) Ier. XXIII. 19. *Ecce turbo dominicae indignationis egredietur & tempeſtas erumpens ſuper caput impiorum veniet.* v. 20. *Non revertetur furor Domini, uſque dum faciat, & uſque dum compleat cogitationem cordis ſui, in noviſſimis diebus intelligetis in ea intellectum.* Idem repetitur XXX. 23. & 24. Ezech. XXXIV. 17. *Et vos pecus meum, ſic dixit Dominus Deus: ecce ego iudicans inter pecus & pecus, arietes & hircos.* (Confer Matth. XXV. 32. *Separabit eos ad in vicem, ſicut paſtor ſegregat oves ab hædis.*) Daniel poſtquam de ſucceſſione quatuor monarchiarum fuerat vaticinatus, ſubiungit II. 44. *In diebus regnorum illorum ſuſcitabit Deus cœli regnum, quod in aeternum non diſſipabitur,* (intelligitur ſpirituale & cœleſte regnum Chriſti, quod durantibus adhuc ſummis illis mundi imperiis erigi cœpit, illud non concluditur certa periodo, ſicut regna mundana, ſed durat in omnem æternitatem, & eſt proprium Chriſti regnum, unde addit propheta:) *& regnum eius alteri populo non tradetur, comminuet autem & conſumet univerſa regna haec, & ipſum ſtabit in aeternum;* (hoc fiet in noviſſimo die & in ſecundo Chriſti ad iudicium adventu, tunc enim omnia mundi regna finem habebunt, ſolum autem Chriſti regnum perſiſtet æternum. Confer 1 Cor. XV. 24.) v. 45. *Propterea vidiſti, quod de monte abſciſſus eſt lapis ſine manibus, & comminuit teſtam & ferrum & aes & argentum & aurum.* (Chriſtus, qui eſt ſpiritualis *petra*, 1 Cor. X. 4. *ac lapis probatus*, Eſa. XXVIII. 16. 1 Petr. II. 6. repentino adventu in noviſſimo die ad iudicium adparebit; Luc. XXI. 35. 1 Theſſal. V. 2. non aliter ac ſi prægrandis quidam lapis a monte ſubito avulſus obvia quæque proſternat ac comminuat, ſic Chriſtus in ſuo ad iudicium adventu omnia mundi regna deſtruet, ut nec veſtigium eorum ſuperſtes maneat. Vincentius Lirinenſis in opuſc. de fine mundi: *Ipſe lapis erit Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui venit a ſe pſo, quem alius homo non mittet, quia ipſe ſuper omnes eſt. Et percutiet iſtam ſtatuam, hoc eſt, mundum per conflagrationem, & eam inflammabit & in favillam reducetur, quia omne elementatum comburetur in uno puncto, ita quod non videbitur iſte mundus, niſi una favilla.*) Idem propheta poſtquam cap. VII. de Turcica tyrannide vaticinium ediderat, ſubiungit conſolationem, fore ut Chriſtus ultimo ſuo ad iudicium adventu Turcicum illud iugum diſſolvat, ac pios ad vitam æternam evehat. v. 9. *Adſpiciebam, donec throni poſiti ſunt* (ad iudicium celebrandum Matth. XIX. 28. Luc. XXII. 30. *Sedebitis ſuper duodecim thronos.* Apoc. IV. 2. *Ecce ſedes poſita erat in cælo & ſupra ſedem ſedens.* v. 4. *Et in circuitu ſedis ſedilia viginti quatuor & ſuper thronos viginti quatuor ſeniores ſedentes;*) *& antiquus dierum ſedit,* (Pater cœleſtis æternus Deus per Filium iudicabit mundum, Act. XVII. 31.) *veſtimentum eius candidum quaſi nix, & capilli capitis eius quaſi lana munda,* (candor veſtimenti ſummam puritatem, ſanctitatem ac maieſtatem; canicies capillorum æternitatem notat, unde eadem tribuitur Filio, qui eſt Patri συναΐδιος, Apoc. I. 14.) *thronus eius flammae ignis, rotae eius ignis accenſus,* (confer Pſalm L. 3. Eſa. LXVI. 15. *ecce Dominus in igne veniet.* Deut. IV. 24. Hebr. XII. 29. *Deus*

noſter

nis conſumens eſt, denotatur per gnem iuſtitiæ & iudicii zelus.) *Fluvius igneus fluebat & egredie-* *icie eius.* (Quidam hoc referunt ſſionem Spiritus ſancti a Patre, tur commodius referri ad fulmenriæ ſententiæ, quod contra imdie noviſſimo ex throno Dei vi-: *ite maledicti in ignem aeternum;* XXV. 41. ut fluvius igneus pa-: divina ira impios comburet) *llium miniſtrabant ei, & decies* *illia adſiſtebant ei*, (Matth. XXV. *venerit Filius hominis in maieſtate* *mnes angeli cum eo, tunc ſedebit* *lem maieſtatis ſuae.* Iud. v. 14. *t Dominus cum ſanctis myriadibus)* *ſedit*, (adſeſſores iudicii μυτα-*& libri aperti ſunt* (ut ex illis ı fieret. Confer Apoc. XX. 11. *mum magnum candidum & ſeden-* *r eum, a cuius conſpectu fugit ter-* *lum, & locus non eſt inventus eis.* *Et vidi mortuos magnos & puſillos* *conſpectu throni, & libri aperti* *alius liber apertus eſt, qui eſt vi-* *iudicati ſunt mortui ex his, quae* *rant in libris ſecundum opera eo-* 13. *Adſpiciebam in viſione noctis,* *n nubibus cæli quaſi filius hominis* *uſque ad antiquum dierum, & in* *eius adpropinquare fecerunt eum* 27. *Pater dedit Chriſto poteſtatem* *faciendi, quia Filius hominis eſt.* II. 31. *Statuit Deus diem, in quo* *us eſt orbem terrarum in iuſtitia* *, in quo decrevit.* Matth. XXIV. *debunt Filium hominis venientem in* *cæli.)* v. 14. *Et dedit ei poteſta-* *onorem & regnum, & omnes po-* *ibus & linguae ipſi ſervient, pote-* *eſt poteſtas aeterna, quae non au-* *regnum eius, quod non corrum-* Ad faciendum iudicium requiripotentia, omniſcientia ac divina maieſtas, quæ Chriſto vivorum & mortuorum iudici conſtituto in tempore data eſt. Confer. Rom. XIV. 10. *Omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti.* v. 11. *Scriptum eſt enim, vivo ego, dicit Dominus, mihi curvabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Obvertitur huic interpretationi, qua propheticum oraculum ad ſecundum Chriſti adventum ad iudicium adcommodatur, 1) quod *Chriſtus non in ultimo ſuo adventu, ſed in adſcenſione ad cælos in conſpectu Patris cæleſtis ſit adductus;* 2) quod *non in reditu ad iudicium, ſed in exaltatione ſua ad dextram Patris poteſtatem, gloriam & regnum in omnes populos acceperit;* 3) quod *hoſtes innuantur oppugnare eius regnum, quos in die iudicii penitus conteret.* Reſp. deſcribitur in viſione prophetica glorioſa Chriſti ſecundum humanam naturam exaltatio, quæ initium accepit in ipſa adſcenſione, & durabit in omnem æternitatem. Proinde cum evidens teſtimonium, quin & actus quidam conſpicuus illius glorificationis & exaltationis ſit *reditus Chriſti ad iudicium*, ideo oraculum propheticum non immerito ad illum adcommodatur. Hieronymus in comm. *Sedens & vetuſtus dierum dicitur Deus, ut aeterni iudicis habitus demonſtretur. Quod capilli eius lanae mundiſſimae comparantur, purum oſtenditur ſincerumque iudicium & nullam perſonam iudicando recipiens. Senex quoque deſcribitur, ut maturitas comprobetur ſententiae: thronus eius flamma ignis, ut peccatores tormentorum magnitudinem pertimeſcant & iuſti ſalventur, ſic tamen quaſi per ignem &c. Fluvius igneus rapidusque egrediebatur e facie eius, ut peccatores traheret in gehennam. Libri aperti ſunt, hoc eſt, conſcientia & opera ſingulorum, in utramque partem vel bona vel mala omnibus revelantur. Bonus liber eſt, quem ſaepe legimus, liber viventum. Malus liber, qui in accuſatoris tenetur manu, qui eſt*

inimicus & vindex, de quo & in Apocalypſi legitur, accuſator fratrum noſtrorum. Confer Balduinum adv. typ. VI. Oſe. XIII. 12. *Ligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum eius.* v. 13. *Dolores parturientis venient ei.* Hieronymus in comm. *Quomodo, ſi legitur quid in ſacculo, conſervatur, & non perit ei, cui ligatum eſt: ſic omnis iniquitas, qua in Deum peccavit Ephraim, colligata eſt ei & abſcondita, & quaſi in marſupio reſervatur. Denique cum dies ultionis advenerit & extrema captivitas, dolores quaſi parturientis venient ei, ſeu adprehendent illum. Mulier parturiens multo antequam pariat, ex eo tempore, quo concepit, ſcit ſe eſſe parituram, & exſpectat quotidie extrema tormenta cruciatusque venturos, ita & Ephraim filius inſipiens &c. cum dies parturitionis advenerit, aut ſtare aut ſufferre non poterit.* 1 Theſſal. V. 3. *Cum dicent pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus, ſicut dolor in utero habenti, & non effugient.* Ioël I. 15. *Clamate ad Dominum, ah, ah, diei, quia prope eſt dies Domini, & tanquam vaſtitas ab omnipotente veniet.* II. 1. *Contremiſcant omnes habitatores terrae, quia veniet dies Domini, quia prope eſt.* v. 2. *Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obſcuritatis.* Vaticinatur quidem proprie & directe propheta de excidio a Babyloniis populo Iſraëlitico inferendo, interim quia excidium illud finalis iudicii fuit præludium, ideo ad illud non immerito adcommodari poteſt. v. 3. *Ante faciem eius ignis vorax & poſt eum exurens flamma.* v. 10. *A facie eius contremuit terra, moti ſunt cæli, ſol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellae retraxerunt ſplendorem ſuum;* confer Matth. XXIV. 29. Marc. XIII. 24. Luc. XXI. 25. v. 11. *Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui, quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia & facientia verbum eius;* (hæc ſunt caſtra angelica cœleſtis militiæ, parata ad faciendum Dei verbum Gen. XXXII. 2. 2 Reg. VI. 17. Pſalm XXXIV. 8. Luc. II. 13. *magnus enim dies Domini & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eum?* v. 12. *Nunc ergo convertimini ad me, dicit Dominus.* Act. XVII. 30. *Praecipit Deus omnibus ubique hominibus, ut pœnitentiam agant.* v. 31. *Eo quod ſtatuit diem, in quo iudicaturus eſt orbem terrarum in iuſtitia.*) v. 18. *Zelo ardebit Dominus ſuper terram & parcet populo ſuo.* v. 30. *Et dabo prodigia in cælo & in terra, ſanguinem & ignem & vaporem fumi.* v. 31. *Sol convertetur in tenebras & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis; magnus* vocatur dies noviſſimus propter res magnas, quæ in eo gerentur, *terribilis* dicitur reſpectu impiorum. v. 32. *Et omnis, qui invocaverit nomen Domini, ſalvus erit.* Piis & electis, qui ex vera fide Deum invocant, erunt dies lætitiæ & ſalutis. Hieronymus in comm. Ioël. I. *Dies retributionis omnium delictorum illa eſt, de qua univerſi ſcribunt prophetae.* In comm. cap. 2. *Diem Domini intellige diem iudicii &c. dies pœnarum eſt & anguſtiae, quia cuncta pœnarum plena ſunt & cruciatuum &c. Similis ei non fuit a principio & poſt eum non erit. Omnia enim mala, quae veteribus hiſtoriis continentur, aut inundatione maris, aut alluvione fluminum, aut peſtilentia, morbis, fame, beſtiis, hominum vaſtitate hominibus acciderunt, hic ſuppliciis, quae in die ſunt reddenda iudicii, non poterunt comparari &c.* Cap. III. 1. *Quia ecce in diebus illis & in tempore illo, cum convertero captivitatem Iuda & Ieruſalem;* poſt reditum ex Babylonica captivitate, imo etiam poſt liberationem eccleſiæ a tyrannide antichriſtiana: v. 2. *congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat,* Ioſaphat ſignificat *iudicium Dei*, ſymbole igitur

primitur locus iudicio deſtinatus, le ra plura inferius; *& diſceptabo is ſuper populo meo & hereditate ſrael, quos diſperſerunt in nationi- & terram meam diviſerunt;* ſum- vindictam ab hoſtibus eccleſiæ, ationem factorum ſuorum reddere tur. v. 12. *Conſurgant & adſcen- entes in vallem Ioſaphat, quia ibi , ut iudicem omnes gentes in circuitu. mittite falces, quoniam maturuit venite & deſcendite, quia plenum cular, exuberant torcularia, quia licata eſt malitia eorum.* Matth. . 31. *Cum venerit Filius hominis ieſtate ſua, & omnes angeli cum* Apoc. XIV. 14. *Et vidi & ecce nu- ndida & ſedens ſuper eam ſimilis Fi- ninis habens in capite coronam au- & in manu eius falx acuta.* v. 15. *us angelus exivit de templo, clamans agna ad ſedentem ſuper nubem: Mit- em tuam & mete, quia venit hora, atur, quoniam aruit meſſis terrae*) . *Multitudo, multitudo in valle con-* , (in illo loco, in quo Dominus ſuos conſcindet ac conſumet) *n propinqao eſt dies Domini in valle nis.* v. 15. *Sol & Luna obtenebra- , & ſtellae retrahent ſplendorem ſu-* v. 16. *Et Dominus de Sion rugiet, Ieruſalem dabit vocem ſuam, & mo- ur cœli & terra;* (Chriſtus leo *de Iuda* Apoc. V. 5. qui in Sion & lem, hoc eſt, in vera eccleſia co- in ultimo ſuo adventu commo- cœlum & terram, ac adverſus s horribilem ſententiam damnato- pronunciabit: *Diſcedite a me male- & Dominus ſpes populi ſui & for- filiorum Iſrael.* Pii in noviſſimo *tollent capita ſua, quia adpropinquat io ipſorum* Luc XXI. 28.) Poſtea idit prophetiam ſymbolicam æter-næ lætitiæ & gloriæ deſcriptione, Amos V. 18. *Vae deſiderantibus diem Domini;* (loquitur de impiis ex impatientia malorum diem noviſſimum deſiderantibus, in piis enim deſiderium huius diei commendatur 2. Tim. IV. 8.) *ad quid enim eam vobis* (deſideratis & optatis?) *dies Domini iſta tenebrae & non lux.* Tenebræ ſignificant triſtitiam & infelicitatem, ſicut contra lux lætitiam & proſperitatem. Hieronymus in comm. *Nulli dubium eſt, omnes noſtros diem tenebrarum diem intelligere iudicii.* Senſus igitur eſt, quod impii nihil levamenti vel in morte vel in die noviſſimo ſint percepturi, ſed potius a malis minoribus ad maiora, a temporalibus anguſtiis ad cruciatus æternos tranſituri, id quod ſimilitudine quadam declarat propheta: v. 19. *Quemadmodum ſi fugiat vir a facie leonis, & occurrat ei urſus, ac ſi quis domum ingrediatur, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.* v. 20. *Numquid non tenebrae erit dies Domini & non lux, caligo & non ſplendor in ea;* repetitio auxeſin & confirmationem continet. Soph. I. 12. *Et erit in tempore illo, ſcrutabor Ieruſalem in lucernis.* (Hieronymus d. l. *In fine mundi, quia dies Domini ipſa intelligitur, ſcrutabitur Dominus Ieruſalem, hoc eſt, eccleſiam ſuam cum lucerna, & ulciſcetur ſuper viros contemtores, qui noluerunt ſervare mandata Domini, & inſuper blaſphemaverunt in cordibus ſuis, quod nihil prodeſſet benefacere, nec obeſſet male agere, quia nec bonorum operum praemium, nec malorum pœnam reſtitueret Deus ideo ait*): *Viſitabo ſuper viros defixos in fecibus ſuis, qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet bene Dominus, & non faciet male &c.* v. 14 *In propinquo eſt dies Domini magnus & velox nimis, ſonitus diei Domini amare clamabit ibi fortis.* v. 15. *Dies illa*

ingratus & adverſus. In eodem cap. III. 16. *Attendit Dominus & audivit, & ſcriptus eſt liber monimenti coram eo pro timentibus Dominum & cogitantibus nomen eius.* v. 17. *Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, quam ego facio, in peculium, & parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſervienti ſibi.* v. 18. *Et convertimini & videbitis, quid ſit inter iuſtum & impium & inter ſervientem Deo & non ſervientem ei.* Auguſtinus libr. XX. de civit. Dei cap. 27. itidem hoc refert ad iudicium noviſſimum: *haec diſtantia*, inquit, *praemiorum atque pœnarum iuſtos dirimens ab iniuſtis, quae ſub iſto ſole in huius vitae vanitate non cernitur, quando ſub illo ſole iuſtitiae in illius vitae manifeſtatione clarebit, tunc profecto erit iudicium, quale nunquam fuit.)* Malach. IV. 1. *Ecce enim dies venit ſuccenſa quaſi caminus, & erunt omnes contemtores & omnes facientes impietatem ſtipula, & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quae non derelinquet eis radicem & ramum.* v. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiae & ſanitas in pennis eius. Et egrediemini & creſcetis ſicut vituli, qui ſaginantur.* v. 3. *Et calcabitis impios, quia erunt cinis ſub planta pedum veſtrorum, quam ego facio, dicit Dominus exercituum.* Quidam accipiunt hoc vaticinium de *excidio Hieroſolymitano* ac primo Chriſti adventu, ſed Theophilus Antiochenus lib. II. ad Autolicum, Irenæus libr. IV, cap. 8. Hieronymus in comment. & Auguſtinus d. l. referunt inter oracula prophetica de *extremo iudicio* & fine mundi, in quo vel maxime *ira Dei quaſi clibanus adverſus omnes impios ardebit* ac inſtar ſtipulæ eos abſumet; conf. Matth. III. 12. Piis contra Chriſtus in noviſſimo ſuo adventu tanquam verus ſol illuceſcet, corda ipſorum exhilarans & vitæ ac ſanitatis æternæ eos participes faciens. *Dies iudicii*, ait Hieronymus, *ſanctis erit lux & peccatoribus tenebrae, & ipſa dies erit ſuccenſa quaſi caminus, ut omnes impii vertantur in ſtipulam, & camini crementur ardoribus. Cumque eos inflammaverit atque combuſſerit, non relinquet in eis ullam radicem & germen. E contrario dicitur, quod timentibus nomen Domini orietur ſol iuſtitiae, qui vera omnia iudicabit & nec bona nec mala, nec virtutes nec vitia latere patietur, & ſanitas erit in pennis eius, ut ſanatos per pœnitentiam portet in humeris ſuis.* Deut. XXXII. *Tunc egredientur, qui nunc ſeculo quaſi carcere ſunt incluſi, & ſalient quaſi vituli de armento &c.)* In eodem capite IV. 4. *Mementote legis Moſi ſervi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Iſrael praecepta & iudicia.* Auguſtinus d. l. c. 21. *Quod ſubiungit idem propheta:* mementote legis Moſi, *oportune commemorat, poſt declaratum tam magnum futurum inter obſervatores legis contemtoresque diſcrimen, ſimul etiam ut diſcant legem ſpiritualiter intelligere, & inveniant in ea Chriſtum, per quem iudicem facienda eſt inter bonos & malos ipſa diſcretio &c. carnaliter quippe accipiendo legem & eius promiſſa terrena rerum cœleſtium figuras eſſe neſcientes in illa murmura corruerunt, ut dicere auderent: vanus eſt qui ſervit Deo, & quid amplius, quia cuſtodimus mandata eius &c. qui eorum verbis quodammodo propheta compulſus eſt noviſſimum praenunciare iudicium, ubi mali nec ſaltem falſo ſint beati, ſed apertiſſime adpareant miſerrimi, & boni nulla temporali ſaltem miſeria laborent, ſed clara ac ſempiterna beatitudine perfruantur.* v. 5. *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & terribilis.* v. 6. *Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, ne veniam & percutiam terram anathemate.* Matth. XI. 13. XVII. 12. Marc. IX. 13. Luc. I. 17. hoc refertur ad Iohannem baptiſtam

Chriſti

Chriſti in primo adventu præcurſorem. Auguſtinus d. l. & multi ex veteribus ad ſecundum Chriſti adventum adcommodant, cum Marc. IX. 12. Elias ſecundus ea ratione veniſſe dicatur, ut tertius aliquis Elias ante ſecundum Chriſti adventum exſpectandus innuatur, non quidem ut Phariſæi & eos ſecuti pontificii nugantur, quaſi in propria perſona Elias *Theſbites* ſit venturus, nam nec Iohannes baptiſta fuit talis Elias, Ioh. I. 21. ſed quod eximius aliquis eccleſiæ doctor in ſpiritu & virtute Eliæ noviſſimum Chriſti adventum ſit proxime præceſſurus. Talis vero fuit b. Lutherus, qui corruptelas pontificias magno zelo adgreſſus doctrinæ repurgationem in eccleſia ſuſcepit. Confer locum de eccleſ. § CCXCI.

5) ex libris apocryphis.

§. XIV. 5) In *libris apocryphis* hæc occurrunt dicta. In 4. libro Eſdræ VII. 32. *Terra reddet, quae in ea dormiunt, & pulvis, qui in ſilentio habitant.* v. 33. *Et revelabitur altiſſimus ſuper ſedem iudicii, & pertranſibunt miſeriae, & longanimitas congregabitur.* v. 34. *Iudicium autem ſolum remanebit, veritas ſtabit, & fides convaleſcet, & opus ſubſequetur.* v. 35. *Merces oſtendetur, & iuſtitiae vigilabunt, & iniuſtitiae non dominabuntur.* v. 43. *Dies iudicii erit finis temporis huius & initium temporis futurae immortalitatis, in quo tranſivit corruptela.* XIV. 35. *Iudicium poſt mortem veniet, quando iterum reviviſcemus, & tunc iuſtorum nomina parebunt, & impiorum facta oſtendentur.* Iudith. XVI. 20. *Dominus omnipotens vindicabit in eos,* (eccleſiæ hoſtes) *in die iudicii viſitabit illos.* v. 21. *Dabit enim ignem & vermes in eorum carnes, ut urantur, & ſentiant uſque in ſempiternum.* Tob. III. 2. Κρισιν αληθινην και δικαιαν, συ κρινεις εις τον αιωνα. v. 5. Πολλαι αι κρισεις σου εισι και αληθιναι. Sap. I. 9. Εν γαρ διαβουλιοις ασεβους εξετασις εσται, λογων δε αυτου ακοη προς κυριον ηξει εις ελεγχον ανομηματων αυτου. v. 10. οτι ους τηλωσεως ακροαται τα παντα. III. 7. *Iuſti in tempore viſitationis eorum refulgebunt, & tanquam ſcintillae in ſtipula diſcurrent.* v. 8. *Iudicabunt gentes, & dominabuntur populis, & regnabit eorum Dominus in ſecula,* (confer. Matth. XIX. 28. 1 Cor. VI. 2.) v. 10. *At impii, ſicut cogitaverunt, habebunt correptionem, qui neglexerunt iuſtum, & a Domino receſſerunt.* IV. 19. *Impii erunt poſt hoc in ruinam ſine honore & in contumelia inter mortuos per ſeculum, quoniam diſrumpet illos ſine voce pronos, & commovebit illos a fundamentis, & uſque ad ſupremum deſolabuntur, & erunt in dolore, & memoria eorum peribit.* v. 20. *Venient in cogitatione peccatorum ſuorum timidi, & arguent illos ex adverſo iniquitates ipſorum.* V. 1. *Tunc ſtabit in confidentia multa iuſtus contra faciem eorum, qui anguſtiaverunt eum, & irritantium labores eius.* v. 2. *Videntes turbabuntur timore vehementi, & ſtupebunt in inſperata ſalute* επι τω παραδοξω της σωτηριας *&c.* v. 16. *Iuſti autem in ſeculum vivent, & in Domino merces eorum & cogitatio ipſorum apud altiſſimum.* v. 17. *Idcirco accipient regnum decoris & diadema ſpeciei de manu Domini &c.* v. 18. *Accipiet armaturam zelum illius, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum.* v. 19. *Induet thoracem iuſtitiam & circumponet iudicium* ανυποκριτον. v. 20. *Sumet ſcutum* ακαταμαχητον οσιοτητα. v. 21. *Acuet autem duram iram in gladium, pugnabit vero cum illo mundus contra ſtultos &c.* VI. 2. *Audite reges, & intelligite.* v. 4. *Quoniam altiſſimus exquiret veſtra opera, & cogitationes ſcrutabitur.* v. 6. *Horrende & cito inſtabit vobis, quoniam iudicium durum in*

in his qui praeſunt, fiet. v. 7. *Potentes potenter tormenta patientur.* v. 8. *Non enim ſubtrahet perſonam omnium dominator, nec verebitur magnitudinem, quia magnum & parvum ipſe fecit, aequaliterque curam gerit de omnibus.* v. 9. *Ac fortibus fortis inſtat ſcrutatio.* v. 11. *Qui cuſtodierint iuſte iuſta, iuſte iudicabuntur, & qui edocti fuerint ea, invenient reſponſionem.* Sirac. XVIII. 21. *Ante iudicium para te ipſum ad benefaciendum, & in hora viſitationis invenies propitiationem.* v. 24. *Memento irae in die conſummationis, & tempus retributionis in converſione faciei.* XXXV. 22. *Altiſſimus iudicabit iuſtos, & faciet iudicium.* v. 23. *Et Dominus non tardabit.* v. 24. *Donec reddat homini ſecundum actus eius, & opera hominum ſecundum cogitationes eius.* v. 25. *Donec iudicet iudicium populi ſui, & laetificabit eos in miſericordia ſua.* XLI. 5. *Iudicium omni carni in Domino;* loquitur proprie de morte, quæ propter peccatum iuſto Dei iudicio in omnes venit. In Græco ſimpliciter dicitur *τȣτο το κριμα σῃ σαρκι παρα κυριȣ.* 2 Maccab. VII. 35. *Nondum enim omnipotentis Dei & omnia inſpicientis iudicium effugiſti. Nam fratres mei modico nunc dolore tolerato ſub teſtamento aeternae vitae effecti ſunt, tu autem iudicio Dei iuſtas ſuperbiae tuae pœnas exſolves.*

§. XV. 2) In nov. teſtam. de ſecundo Chriſti adventu & extremo iudicio Spiritus ſancti oracula & numero plurima & pondere graviſſima & claritate maxime perſpicua habentur. Matth. VII. 22. inquit Chriſtus: *multi dicent mihi in illa die* (extremi iudicii): *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus &c.* v. 23. *Tunc confitebor illis, nunquam novi vos, diſcedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.* (Confer XXV. 41.) X. 15. *Tolerabilius erit terrae Sodomorum & Gomorraeorum in die iudicii quam illi civitati;* quæ oblatam in prædicatione evangelii gratiam proterve reſpuit, confer Marc. VI. 11. Luc. X. 12. quibus in locis *diem iudicii evidentiſſime praedicari* adſerit Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. 5. Matth. X. 26. *Nihil eſt apertum, quod non reveletur,* ſi non in hoc ſeculo tamen in die iudicii. (Conf. Marc. IV. 22. Luc. VIII. 17. XII. 2.) XI. 21. *Tyro & Sidoni remiſſius erit in die iudicii quam Chorazin.* v. 23. *Terrae Sodomorum remiſſius erit in die iudicii quam Capernaum.* (Conf. Luc. X. 14.) XII. 36. *De omni verbo otioſo, quod locuti fuerint homines, rationem reddent in die iudicii.* v. 41. *Viri Ninivitae ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam.* v. 42. *Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam &c.* (Confer Luc. XI. 31. & 32. Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 5. *Duas hoc loco res diſcimus, & venturum eſſe iudicium, & cum mortuorum reſurrectione venturum. De Ninivitis enim & regina Auſtri, quando haec dicebat, de mortuis ſine dubio loquebatur, quos tamen in die iudicii reſurrecturos praedixit. Nec ideo dixit* condemnabunt, *quia & ipſi iudicabunt, ſed quia ex ipſorum comparatione iſti merito damnabuntur &c.*) XIII. 41. *In conſummatione ſeculi mittet Filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem.* v. 42. *Et mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentium.* v. 43. *Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eorum.* (Confer v. 49. & 50. Auguſtinum d. l.) XVI. 27. *Filius hominis venturus eſt in gloria Patris ſui cum angelis ſuis, & tunc reddet unicuique ſecundum opera eius.* XIX. 28. *Vos, qui ſecuti eſtis me in regeneratione, cum ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuae, ſedebitis & vos*

a) *ex nov. teſt.*

vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael. (Confer Auguſtinum d. l. ubi ad iudicium extremum adcommodat verba Chriſti Matth. XII. 27. Luc. XI. 19. *Filii veſtri*, hoc eſt, apoſtoli *erunt iudices veſtri.*) XXIV. 29. *ſigna* extremum iudicium *in cælo*, *terra ac mari* præceſſura adnotata exſtant (confer Marc. XIII. 24. Luc. XXI. 25.) & additur v. 30. *Tunc adparebit ſignum Filii hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terrae, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute & gloria magna.* v. 31. *Et mittet angelos ſuos cum tuba vocis magnae, & congregabit electos ſuos a quatuor ventis.* XXV. 31. & ſeqq. integer *proceſſus* extremi iudicii deſcribitur. XXVI. 64. *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis ſedentem a dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cæli.* (Confer Marc. XIV. 62.) Marc. VIII. 38. *Quem puduerit mei & ſermonum meorum &c. Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit in gloria Patris ſui cum angelis ſanctis.* (Confer Luc. IX. 26. ubi poſteriora verba ſic habent, *cum venerit Filius hominis in gloria ſua & Patris & ſanctorum angelorum.*) Luc. VIII. 17. *Non eſt occultum, quod non revelatur.* (At in hac vita multa impiorum ſcelera notitiam & pœnam effugiunt, reſtat ergo univerſale iudicium.) Luc. XVII. 24. *Sicut fulgur coruſcans ex una regione, quae ſub cælo eſt, in alteram, quae ſub cælo eſt, ſplendet: ita & erit Filius hominis in die ſuo.* Quidam accipiunt de *primo Chriſti adventu* per prædicationem evangelii; præcedit enim v. 25. *venient dies, quando deſiderabitis videre unum diem filii hominis & non videbitis*, ſed ex Matth. XXIV. 27. colligitur poſſe etiam accipi de *ſecundo Chriſti ad iudicium adventu*, quem illuſtrem & conſpicuum fore docet, adeo ut in oculos omnium omnino hominum incurrat, id quod ſimilitudine *fulguris* declarat, ac eo ipſo ſimul innuit, adventum illum fore celerem, inopinatum ac repentinum. Chryſoſtomus homil. LXXVII. in Matth. *Quomodo fulgur, ut videatur, non indiget praecone aut nuncio, ſed in momento temporum omnibus adparet: ſic adventus ille ubique ſplendens ſtatim videbitur.*) Luc. XXI. 34. Chriſtus graviſſimis verbis ad preces & vigilantiam nos exhortatur, a crapula vero, ebrietate & curis huius vitæ præmonet, *ne dies iudicii repentina nobis ſuperveniat, tanquam laqueus enim ſuperveniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terrae.* Ioh. V. 22. *Pater omne iudicium dedit Filio.* v. 27. *Dedit ei poteſtatem faciendi iudicium, quia Filius hominis eſt.* (Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 6. *Hic oſtendit, quod in ea carne veniet iudicaturus, in qua venerat iudicandus, ad hoc enim ait, quia Filius hominis eſt.*) XII. 48. *Qui ſpernit me, & non accipit verba mea, habet, qui iudicet eum, ſermo, quem locutus ſum, iudicabit eum in die noviſſimo.* XIV. 3. *Iterum veniam & accipiam vos ad meipſum, ut, ubi ſum ego, & vos ſitis.* (Quidam accipiunt de reditu Chriſti ad apoſtolos in hac vita poſt reſurrectionem, ſed δεινοτης verborum, *accipiam vos* προς εμαυτον, & collatio dicti apoſtolici 1 Theſſal. IV. 17. oſtendunt, de ſecundo Chriſti adventu rectius accipi. Hieronymus lib. II. adv. Iov. *Et locus & manſiones, quas praeparare ſe dicit Chriſtus Apoſtolis, in domo utique ſunt Patris, id eſt, in regno cælorum, non in terra, in qua praeſens apoſtolos relinquebat.*) Act. I. 11. Angeli de reditu Chriſti ad iudicium ſic loquuntur: *Hic Ieſus, qui adſumtus eſt a vobis in cælum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum.* Petrus III. 19. ad pœnitentiam auditores exhortatur, argumento ducto ab ultimo Chriſti adventu,

ut conſiſtere poſſint, *cum venerint tempora refrigerii a conſpectu Domini* , *& miſerit eum*, *qui praedicatus eſt vobis*, *Ieſum Chriſtum* , v. 21. *quem oportet quidem cœlum capere uſque ad tempus reſtitutionis omnium.* X. 42. *Praecepit Deus nobis* (apoſtolis) *teſtificari*, *quod ipſe* (Ieſus Nazarenus) *conſtitutus eſt a Deo iudex vivorum & mortuorum.* XVII. 30. Paulus itidem ad pœnitentiam eodem argumento nos exhortatur: *adnunciat Deus omnibus ubique hominibus ut pœnitentiam agant*, v. 31. *eo quod ſtatuit diem*, *in quo iudicaturus eſt orbem terrarum in iuſtitia per virum*, *in quo conſtituit.* XXIV. 25. apoſtolus coram Felice una cum reliquis chriſtianæ doctrinæ capitibus de *futuro iudicio* diſſerit. Rom. II. 3. *An putas*, *quod effugies iudicium Dei.* v. 5. *Secundum duritiem tuam & cor impœtens theſaurizas tibi iram in die irae & revelationis iuſti iudicii Dei.* (Origenes lib. II. in epiſt. Rom. II. tom. III. *Omnes homines per haec*, *quae agunt in hoc mundo*, *aut congregant in terra*, *aut in cœlo*, *aut in theſauro irae Dei* : *qui iniquus eſt*, *per duritiam cordis & cor impœnitens in theſauro irae actus ſuos recondit &c.*) v. 15. *Cogitationes hominum ſe invicem accuſant aut etiam defendunt*, v. 16. *in die*, *qua iudicabit Deus occulta hominum ſecundum meum evangelium per Ieſum Chriſtum.* III. 6. *Deus iudicabit mundum.* XIV. 10. *Omnes ſtabimus ante tribunal Chriſti.* v. 11. *Scriptum eſt enim: vivo ego*, *dicit Dominus* , *quoniam mihi curvabitur omne genu.* 1 Cor. I. 7. *Exſpectantes revelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti*, v. 8. *qui & confirmabit vos uſque in finem ſine crimine in die Domini noſtri Ieſu Chriſti.* (Vulgata addidit, *in die adventus*, ſed in Græco hoc non habetur.) IV. 4. *Qui me iudicat*, *Dominus eſt.* v. 5. *Nolite ergo ante tempus iudicare*, *quoadusque veniat Dominus*, *qui & illuminabit abſcondita tene-*

brarum, *& manifeſtabit conſilia cord*
& tunc laus erit unicuique a Deo. V
An neſcitis, *quoniam ſancti hunc mu*
iudicabunt. v. 3. *Neſcitis*, *quoniam an*
iudicabimus. VII. 29. Καιρος συνεςαλ
εςι, *parum temporis reſtat* ad Domin
ventum, propinquus eſt finis ſe
ideoque temporalibus velut in tra
ac transcurſu utamur, non autem c
illis adhæreamus. Quidam tamen
lunt de tranquillitate illius tempori
modum brevi ac minime diuturna
accipere. XVI. 22. *Si quis non amat*
minum noſtrum Ieſum Chriſtum, *anath*
maran atha. Quidam volunt *Mara*
eſſe unicam vocem Syriacam, quæ
Hebræos ſonet *το* חרם, qua voce g
ralis quædam deſignatur devotio,
gatur Mecharem atha, hoc eſt,
maledictus, ſed in codice Syriaco
ſim ſcribitur מָרַן אֲתָא *Dominus noſte*
nit, & innuitur extremi anathen
formula, qua extremæ Chriſti m
iudicis condemnationi peccator fuit
dictus; Iud. v. 14. ηλϑε Κυριος. Si
ponunt Ambroſius in comm. Auguſt
epiſt. CXXVIII. Theophylactus
comm. Thalmudiſtæ eiusmodi anath
vocant שַׁמְתָא, quod ex duobus pro
frequentem eius uſum videtur coalu
nempe ex חַשַׁם & תָּא quod eſt,
mine veni, quidam tamen volunt di
quaſi שָׁם מִיתָה, *ibi mors.* Inter Heb
ca vocabula, quæ Hieronymi titulo
cumferuntur, *maranatha* exponitu
adventu Domini) 2 Cor. V. 10. *O*
nos manifeſtari oportet coram tribunali
ſti, *ut referat unusquisque ea*, *quae*
corpus geſſit, *ſive bona ſive mala.* Phil.
Qui cœpit in vobis opus bonum, *perficie*
que in diem Ieſu Chriſti. III. 20. *Exſp*
mus e cœlis Salvatorem noſtrum Domi
Ieſum Chriſtum. IV. 5. ο κυριος εγ

III. 4. *Cum Chriſtus adparuerit vita*
ɪ, tunc & vos cum ipſo adparebitis in
ɪ. 1 Theſſal. IV. 15. *Qui reſidui ſumus*
dventum Domini, non praeveniemus
qui dormierunt. v. 16. *Quoniam ipſe*
inus in clamore, in voce archangeli &
Dei deſcendet de cælo. V. 2. *Scitis α-*
ως, quod dies Domini ſicut fur in nocte
eniet. v. 3. *Cum enim dixerint, pax*
curitas, tunc repentinus eis ſuperve-
interitus, ſicut dolor in utero habenti,
on effugient. v. 23. *Integer veſter ſpi-*
et anima et corpus ſine querela ſerve-
n adventu Domini veſtri Ieſu Chriſti.
eſſ. I. 6. *Iuſtum eſt apud Deum retri-*
adflictionem illis, qui vos adfligunt.
Vobis vero, qui adfligimini, relaxa-
m nobiscum, cum pateſiet Dominus Ie-
e cælo cum angelis ſuis potentibus, v. 8.
lamma ignis, infligens ultionem iis, qui
n non noverunt, et iis, qui non au-
nt evangelio Domini noſtri Ieſu Chri-
ɪ. 9. *Qui pœnas dabunt aeterni exi-*
facie Domini & a gloria virtutis
v. 10. *Cum venerit, ut glorificetur in*
is ſuis, et admirandus fiat in credenti-
mnibus in die illo. II. 8. *Chriſtus de-*
antichriſtum illuſtratione adventus ſui.
n. VI. 14. *Serves mandatum ſine ma-*
uſque ad adparitionem Domini noſtri
Chriſti, v. 15. *quem propriis tempori-*
ſtendet beatus et ſolus potens, Rex re-
et Dominus dominantium. 2 Tim. IV.
eſtificor coram Deo et Domino Ieſu
lo, qui iudicaturus eſt vivos et mor-
er adventum eius et regnum eius. v. 8.
ſita eſt mihi corona iuſtitiae, quam red-
mihi Dominus in illa die iuſtus iudex,
olum autem mihi, ſed et omnibus, qui
nt adventum eius. Tit. II. 13. *Exſpe-*
s beatam ſpem et adparitionem gloriae
i Dei et Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti.
VI. 2. inter fundamenta Chriſtianiſ-
efertur doctrina de *iudicio aeterno.*

IX. 27. *Statutum eſt homini ſemel mori, poſt hoc vero iudicium.* v. 27. *Chriſtus ſemel oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata, ſecundo ſine peccato adparebit exſpectantibus ſe in ſalutem.* X. 27. *Voluntarie peccantibus relinquitur terribilis quaedam exſpectatio iudicii et ignis aemulatio, quae conſumtura eſt adverſarios.* v. 30. *Dominus iudicabit populum ſuum.* v. 31. *Horrendum eſt incidere in manus Dei viventis.* v. 37. *Qui venturus eſt, veniet et non tardabit.* XII. 23. *Acceſſiſtis ad iudicem omnium Deum.* Iac. II. 13. *Iudicium ſine miſericordia erit ei, qui non exercuerit miſericordiam.* 1 Petr. II. 23. *Tradidit iudicanti iuſte.* IV. 5. *Impii rationem reddent ei, qui paratus eſt iudicare vivos et mortuos.* 2 Pet. II. 3. *Quibus* το κριμα, *iudicium damnatorium iam olim non otiatur, et quorum exitium non dormitat.* v. 9. *Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicii reſervare cruciandos.* III. 3. *In noviſſimis diebus ſurgent* εμπαικται, v. 4. *dicentes, ubi eſt promiſſio adventus eius?* v. 7. *Cæli, qui nunc ſunt, et terra eodem verbo repoſiti ſunt, igni ſervari in diem iudicii et perditionis impiorum hominum.* v. 10. *Adveniet dies Domini ut fur etc.* Iud. v. 14. *Prophetavit de his ſeptimus ab Adam Enoch dicens, ecce Dominus venit cum ſanctis millibus,* v. 15. *facere iudicium contra omnes et arguere omnes impios etc.* Apoc. I. 7. *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus, et qui pupugerunt eum, et plangent ſuper eum omnes tribus terrae, etiam, amen.* III. 3. *Si non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur, et neſcies, qua hora veniam.* VI. 12. dies iudicii ſic deſcribitur: *ecce terrae motus magnus factus eſt, et ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus, et luna tota facta eſt, ſicut ſanguis.* v. 13. *Et ſtellae cæli ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cum a vento magno movetur.* v. 14. *Et cælum receſſit ſic-*

ut

at liber involutus, *et omnis mons et inſulae de locis ſuis motae ſunt.* v. 15. *Et reges terrae et principes*, *et divites*, *et chiliarchi et fortes et omnis ſervus*, *et omnis liber*, *abſconderunt ſe in ſpeluncis et in petris montium.* v. 16. *Et dicunt montibus et petris: cadite ſuper nos*, *et abſcondite nos a facie ſedentis ſuper thronum et ab ira agni.* v. 17. *Quoniam venit dies magnus irae ipſorum*, *et quis poterit ſtare?* XIV. 14. *Vidi et ecce nubem candidam*, *& ſuper nubem ſedentem ſimilem filio hominis habentem in capite ſuo coronam auream & in manu ſua falcem acutam.* v. 15. *Et alius angelus exivit de templo*, *clamans voce magna ad ſedentem ſuper nubem: mitte falcem tuam & mete*, (hæc non ſunt verba imperantis ſed deſiderantis, quia angeli non minus quam beatorum animæ expetunt advenire tempus iudicii adverſus impios. Apoc. VI. 10. XII. 17.) *quia venit hora*, *ut metatur*, *quoniam aruit meſſis terrae.* (Meſſis eſt conſummatio ſeculi Matth. XIII. 39.) v. 16. *Et miſit*, *qui ſedebat ſuper nubem*, *falcem ſuam in terram*, *& demeſſa eſt terra.* v. 17. *Et alius angelus exivit de templo*, *quod eſt in cælo habens & ipſe falcem acutam.* v. 18. *Et alius angelus exivit de altari*, *qui habebat poteſtatem ſuper ignem*, *& clamavit voce magna ad eum*, *qui habebat falcem acutam dicens: mitte falcem tuam acutam*, *& vindemia botros vineae terrae*, *quoniam maturae ſunt uvae eius.* v. 19. *Et miſit angelus falcem ſuam acutam in terram*, *& vindemiavit vineam terrae*, *& miſit in lacum irae Dei magnum.* (*lacus* voce hic non intelligitur aqua ſtagnans littoribus incluſa, ſed lacus preli torcularii, in quo uvæ exprimuntur, in Græco eſt ληνος. Symbolice vero deſcribitur *infernus*, in quem diaboli & omnes impii in die iudicii proiicientur, inque eo velut in torculari quodam torquebuntur.) v. 20. *Et calcatus eſt la-*

cus extra civitatem, (Hieroſolymar
leſtem) *& exivit ſanguis de lacu uſ*
frenos equorum per ſtadia mille ſexc
(ſymbolice denotatur multitudo da
torum & iuſtiſſima eorum pœna,
ſanguinem piorum copioſe effuder
XVI. 15. inquit Chriſtus: *ecce ven*
cut fur. Beatus qui vigilat, *& c*
veſtimenta ſua, *ne nudus ambulet*, (
deant turpitudinem eius. XVIII. 20.
ſulta ſuper eam (Babylonem) *cælu*
ſancti apoſtoli et prophetae, *quia iu*
Deus iudicium veſtrum de illa. (in (
expiver, ſed *praeteritum* conſueto
prophetico ponitur pro *futuro.* Senſ
tem eſt, quod in extremo iudicio
vindicaturus ſit crudelitatem ac tyr
dem, quam perſecutores adverſus
ſiam exercuerunt.) Cap. XX. 4.
ſedes, *& ſederunt ſuper eas*, *& iu*
datum eſt illis. (de hoc loco inferi
profeſſo agetur) v. 11. *Vidi thronu*
gnum & candidum & ſedentem ſupe
(Chriſtum vivorum ac mortuorum
cem) *a cuius conſpectu fugit cælum &*
ra, *& locus non eſt inventus eis.*
Et vidi mortuos magnos & puſillos
in conſpectu throni, *& libri aperti*
(libri illi ſunt tum Dei *omniſcientia*,
nihil quidquam eorum, quæ in
mundo geſta ſunt, fugit, tum cuiu
conſcientia, quia in illis libris oper
gulorum ſcripta ex ſeq. intelligitur
alius liber apertus eſt, *qui eſt vitae*, (
ficatur, quod Deus in iudicio manife
ſit facturus, quinam ſint electi, qu
re & perſeveranter in Chriſtum cre
runt, Philip. IV. 3. Apoc. III. 15.
8.) *& iudicati ſunt mortui ex his*,
ſcripta erant in libris ſecundum opera
rum. v. 13. *Et dedit mare mortuos*,
in eo erant, *& mors & infernus ded*
mortuos ſuos, *qui in ipſis erant*, *&*
catum eſt de ſingulis ſecundum opera

rum. (Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 14. *Ipſum noviſſimum iudicium, quod erit in ſecunda reſurrectione mortuorum, quae corporum eſt, recapitulando narrat, quomodo fuerit ſibi revelatum &c. Libros dixit eſſe apertos & librum. Sed librum cuiusmodi ſit, non tacuit, qui eſt, inquit, vitae uniuscuiusque. Ergo illi libri, quos priore loco poſuit, intelligendi ſunt ſancti veteres & novi, ut in illis oſtenderetur, quae Deus fieri ſua mandata iuſſiſſet, in illo autem, qui eſt vitae uniuscuiusque, quid horum quisque non feciſſet, ſive feciſſet. Qui liber ſi carnaliter intelligatur, quis eius magnitudinem aut longitudinem valeat aeſtimare? aut quanto tempore legi poterit liber, in quo ſcriptae ſunt univerſae vitae iuſtorum? An tantus angelorum numerus aderit, quantus hominum erit, ut & vitam ſuam quisque ab angelo ſibi adhibito audiat recitari? non ergo unus liber erit omnium, ſed ſinguli ſingulorum. Scriptura vero iſta unum volens intelligi: et alius, inquit, liber apertus eſt. Quaedam igitur vis eſt intelligenda divina, qua fiet, ut cuique opera ſua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuſet vel excuſet ſcientia conſcientiam, atque ita ſimul omnes & ſinguli iudicentur, quae nimirum vis divina libri nomen accepit, in ea quippe quodammodo legitur, quidquid a faciente recolitur.* Idem homil. XVII. in Apoc. circa medium *libros apertos teſtamenta Dei* dicit, *ſecundum enim utrumque teſtamentum iudicabitur eccleſia.*) XXII. 7. inquit Chriſtus: *ecce venio velociter.* v. 12. *Ecce venio cito, & merces mea mecum eſt reddere unicuique ſecundum opera ſua.* v. 20. *Etiam venio cito. Amen. Veni Domine Ieſu.*

Quae in dictis hiſce nov. teſt. obſervanda.

§. XVI. De his nov. teſt. dictis tria ſunt obſervanda: 1) quod Chriſtus Dei Filius, angeli, Iohannes baptiſta & omnes apoſtoli in concionibus ſuis *crebram* fecerint extremi iudicii mentionem, eo ipſo in genere omnes chriſtianos admonentes, ut iudicii memoriam in corde ſuo perpetuo circumferant, in ſpecie vero eccleſiæ miniſtros, ut hoc doctrinæ cœleſtis caput auditoribus ſuis quam diligentiſſime & creberrimo inculcent. 2) Quod dicta ſcripturæ, quæ de primo Chriſti adventu & excidio Hieroſolymitano agunt, prudenter diſtinguenda ſint ab illis, quæ proprie de ſecundo Chriſti adventu & totius mundi conſummatione tractant. Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 5. *Multa praetereo, quae de ultimo iudicio ita dici videntur, ut diligenter conſiderata reperiantur ambigua vel magis ad aliud pertinentia, ſive ſcilicet ad eum Salvatoris adventum, quo per totum hoc tempus in eccleſia ſua venit, hoc eſt, in membris ſuis particulatim atque paulatim, quoniam tota corpus eius eſt; ſive ad excidium terrenae Hieroſolymae, quia & de illo cum loquitur, plerumque ſic loquitur tanquam de fine ſeculi, atque de illo die iudicii noviſſimo & magno loquatur, ita ut dignoſci non poſſit omnino, niſi ea, quae apud tres evangeliſtas, Matthaeum, Marcum & Lucam hac de re ſimiliter dicta ſunt, inter ſe omnia conferantur. Quaedam quippe alter obſcurius, alter explicat planius, ut ea, quae ad unam rem pertinentia dicuntur, adpareat, unde dicantur.* Confer eumdem in epiſtol. ad Heſychium, cuius titulus eſt de fine ſeculi. 3) Quod Iohannes apocalypſin, adeoque omnes vet. & nov. teſt. libros vaticinio de Chriſti ad iudicium adventu concludat: *ecce venio cito,* eidemque deſiderium ſponſæ hunc adventum cupide expetentis & exſpectantis ſubiungat: *veni Domine Ieſu; ad hoc ſcilicet terminans librum, ad quod terminabitur ſeculum,* ſicut de Eſaiæ vaticinio lo-

loquitur Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 21. ac veram vere piorum notam deſcribens, quod non minus deſiderent Chriſti ſecundum adventum ad iudicium, quam pii vet. teſt. primum eius in carnem adventum deſiderarunt.

II) ex divinis iudiciis particularibus.

§. XVII. II) Ex *particularibus iudiciis divinis* iamdum antegreſſis, quæ futuri, noviſſimi, & univerſalis iudicii ſunt quædam præludia. Iudicia illa exercuit Deus adverſus tum *angelos* tum *homines*; quorum quidam pœnitentiam egerunt, & in gratiam recepti ſunt, quidam vero in impœnitentia perſeverantes æterno exitio facti ſunt obnoxii. Iudicia Dei adverſus homines ſunt duplicis generis: unum eorum eſt, quæ plures *coniunctim*, alterum eorum, quæ ſingulos *privatim* concernunt. Prioris generis ſunt, quando eodem iudicio multi corripiuntur, integri ſcilicet populi, regiones & urbes, qualia fuerint iudicia *Sodomitarum*, *Ægyptiorum*, *Cananaeorum*, *Amorrhaeorum*, *Iſraelitarum in deſerto &c.* quo referri etiam poſſunt illa iudicia, quibus non quidem integri populi, interim tamen aliqui ex toto populo corripiuntur, ut *adoratores vituli*, Exod. XXXII. *Core*, *Dathan & Abiran ſeditioſi*, Num. XVI. *murmurantes contra Dominum* icti a ſerpentibus Num. XXI. Poſterioris generis ſunt, quando unus aliquis ſeparatim ac ſolus plectitur, ut *Cain*, *Ger*, *Onan*, *Uſias*, *Giezi &c.* 1) In iudicio Dei adverſus *angelos malos* præludium extremi iudicii eſſe propoſitum, docent Chriſtus & apoſtoli. Chriſtus in proceſſu iudiciali Matth. XXV. 31. & ſeq. deſcripto ad damnatos in die noviſſimo ſeſe his uſurum verbis adſerit v. 41. *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*; quo ipſo oſtendit, angelos malos & homines impios eodem iudicio in die noviſſimo eſſe condemnandos. Irenæus lib. III. adv. hæreſ. cap. 35. *Significat Chriſtus, quod non homini principaliter paratus ſit aeternus ignis, ſed ei, qui ſeduxit & offendere fecit hominem, ei inquam, qui princeps eſt apoſtaſiae, principi abſceſſionis & his angelis, qui apoſtatae facti ſunt cum eo, quem quidem iuſte percipient etiam hi, qui ſimiliter ut illi ſine pœnitentia & ſine regreſſu in malitiae perſeverant operibus.* Leo ſerm. IV. de collect. & eleemoſ. *Cum illo habituri ſunt pœnae communionem, cuius elegerunt facere voluntatem.* 1 Cor. VI. 3. *An neſcitis, quod angelos ſimus iudicaturi.* Quando Chriſtus in die noviſſimo ſententiam condemnatoriam contra angelos malos feret, eosque in ignem infernalem præcipitabit, ſancti eius iudicio ſubſcribent. Remigius in ann. illius loci p. 38. *Sancti amatores huius mundi & malignos ſpiritus iudicabunt exemplo fidei ſuae & comparatione melioris facti non ſicut iudices ſeculi.* 2 Pet. II. 4. *Si Deus angelis non pepercit, ſed in tartarum detruſos catenis caliginis tradidit, damnationi ſervatos.* Eſt in his αναντοποδοτον, ſubintelligendum enim, ȣδ εκεινοις φεισιται. Verbum ταρταρȣν formatum a nomine ταρταρος ſignificat in *tartarum* ſive locum damnatorum *proiicere*. *Catenae caliginis* ſunt, quibus in caligine aliqui vinciuntur. Eſt enim in his verbis metaphora ducta a latronibus & aliis maleficis, qui catenis vincti in tetrum ac tenebricoſum carcerem proiiciuntur, in quo uſque ad tempus iudicii ac ſupplicii adſervantur. Pari ratione Deus angelos apoſtatas e cœlo deturbavit in inferiores partes terræ, ubi *catenis tenebrarum* vincti detinentur, quia nihil quidquam poſſunt ſine divina permiſſione, privati ſunt omni con-

conſolatione, lætitia ac ſpe ſecuturæ liberationis. Matth. VIII. 29. Luc. VIII. 31. Epheſ. II. 2. VI. 12. Iud. v. 6. *Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed reliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei vinculis aeternis ſub caligine reſervavit.* Huc referri poteſt, quod legitur in libro cui titulus, *Altercatio ſynagogae & eccleſiae* cap. 6. *Triforme unius Trinitatis iudicium eſſe non dubites. Primum, quo diabolus de cælo deiectus eſt, & ultimum, quo idem in fine mundi cum omni corpore ſuo in ignem aeternum praecipitandus eſt, medium ipſum diluvium. Primo & ultimo ſoli reprobi feriuntur, & ſoli electi reſervantur, ſecundo autem, id eſt, medio nec ſoli electi reſervantur nec ſoli reprobi ſuffocantur.* 2) *Primi parentes* poſt lapſum ſiſtuntur Dei iudicio, ut admoneantur, quid transgreſſione ſua fuerint promeriti, ſed propter mediatoris interceſſionem in gratiam recipiuntur. Sicut Deus ad Adamum dicit: *ubi es?* Geneſ. III. 9. quæ non eſt interrogatio, ſed increpatio. *Non in quo loco ſis quaero, ſed in quo ſtatu, quo te deduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum, quem antea quaerebas?* Ambroſius libr. de paradiſ. cap. 14. Sic in die noviſſimo Chriſtus omnes impios & omnia impiorum opera ex latibulis & tenebris in lucem producet. 3) In *diluvio* præludium conſummationis ſeculi & extremi iudicii propoſitum eſſe, docet Chriſtus Matth. XXIV. 37. *Sicut erant dies Noae, ſic etiam erit adventus Filii hominis.* v. 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, uſque ad diem, quo intravit Noa in arcam,* v. 39. *& non cognoverunt, donec venit diluvium & tulit omnes: ita quoque erit adventus Filii hominis.* Idem repetitur Luc. XVII. 26. & 27. Petrus 2 epiſt. II. 5. *Si Deus originali mundo non pepercit, ſed octavum Noe iuſtitiae praeconem cuſtodivit, diluvium mundo impiorum inducens* (utique nec illis parcet.) 4) Excidium *Sodomiticum* illuſtre exemplar eſt παvoλεθριας κοσμικης in die noviſſimo ſecuturæ. Ut enim quinque illæ civitates igne & ſulphure cœlitus depluto ſunt abſumtæ; Geneſ. XIX. 24. ſic in die iudicii noviſſimi tota cœli terræque machina igne conflagrabit. Luc. XVII. 28. *Sicut factum eſt in diebus Loth, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & aedificabant.* v. 29. *Qua die autem exiit Loth a Sodomis, pluit ignem & ſulphur e cælo, & omnes perdidit.* v. 30. Κατα ταυτα, *ſecundum haec erit, qua die Filius hominis revelabitur.* 2 Petr. II. 6. *Si Deus civitates Sodomorum ac Gomorrae in cinerem redactas ſubverſione damnavit, fecitque, ut eſſent exemplar impie victuris* (eadem iudicii ſeveritate adverſus impios utetur.) Cyprianus in deſcript. Sodom.

Sic Sodomûm meruit tellus ardentibus uri
Flammis, & finis portendere ſigna futuri.

5) Iſraelitæ *in deſerto divinitus proſtrati* ſpecimen exhibent pœnæ in die iudicii omnibus impiis metuendæ. 1 Cor. X. 10. *Quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore.* v. 11. *Haec autem omnia in figura illis contingebant.* Heb. IV. 6. *Quoniam ſupereſt quoſdam introire in requiem, & illi, quibus prioribus annunciatum eſt, non introierunt propter incredulitatem;* v. 7. *iterum determinat diem &c.* Iudæ v. 5. *Commonere vos volo, ſcientes hoc, quod Dominus populum ex terra Ægypti ſalvans ſecundo eos, qui non crediderunt, perdidit.* 6) Denique omnia exempla

empla iudiciorum ac pœnarum *eccleſiæ hoſtibus* Aſſyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Midianitis, Philiſtæis, Edomitis, Moabitis &c. irrogatarum admonent nos de extremo iudicio, in quo omnes impii & cumprimis eccleſiæ perſecutores *pœnas dabunt a facie Dei & a gloria virtutis eius*, 2 Theſſal. I. 9. Præcipue enim pœnæ, ut & præcipua præmia differuntur in diem iudicii magni, interim tragicæ illæ pœnæ, quibus Deus atrocia ſcelera in hac vita punit, evidens præbent indicium, quod æternis ſuppliciis impietatem in non converſis in die iudicii puniturus ſit. Chryſoſtomus homil. XLVII. ad popul. Antioch. *Si quis futurum non credit iudicium, quae ſunt hic, videat in vinculis poſitos, in metallis, in ſtercoribus, daemonibus obſeſſos, errantes, incurabilibus laborantes morbis, cum continua certantes paupertate, infame viventes, irreparabilibus conſternatos luctibus, in captivitate poſitos. Non enim hi nunc paſſi eſſent, niſi & omnes alios, qui talia peccarunt, ultio maneret atque ſupplicium.* Lib. I. de provid. tom. V. *Cum plures ſint, qui admittere futuri iudicii rationem pertinaciter renuant, velut in brevi tabula hic iudicii futuri imaginem oſtendit, cum punit malos, bonosque remunerat &c.*

III) Ex typis & parabolis.

§. XVIII. III) Ex *typis, figuris & parabolis.* Sicut in prima creatione facta eſt ſeparatio *lucis a tenebris*, Geneſ. I. 3. ſic in regeneratione Matth. XIX. 28. ſeparabuntur *filii lucis* a *filiis tenebrarum.* Gen. IX. 13. in *iride* purpureus color denotat mundi conflagrationem in die iudicii ſecuturam, ſicut cæruleus diluvium peractum indicat. Confer Alcuinum q. 135. in Geneſ. & Lutherum in comm. cap. 6. Geneſ. tom. I. p. 122. Geneſ. XV. 17. *Cum ſol occumberet, horror magnus & tenebroſus invaſit Abrahamum, adparuit clibanus ardens & fumans, & lampas ardens*, in quæ verba ſic commentatur Auguſtinus in enarrat. Pſalm CIII. conc. 3. *Clibanus ſignificat diem iudicii, in quo erit fletus & ſtridor dentium & tarda pœnitentia, quando ardebit terra uſque ad inferos.* Gen. XIX. 17. *Lothus* ex incendio Sodomitico eripitur, id Auguſtinus libr. XXII. contra Fauſtum cap. 41. ex 2 Petr. II. 9. ad piorum liberationem in die iudicii adcommodat. *Loth*, (inquit) *iuſtus et hoſpitalis in Sodomis et ab omni Sodomitarum contaminatione purus atque integer, ex illo incendio, quod erat ſimilitudo futuri iudicii, meruit ſalvus evadere, typum geſtans corporis Chriſti, quod in omnibus ſanctis et nunc inter iniquos atque impios gemit, quorum factis non conſentit, et a quorum commixtione in fine ſeculi liberabitur illis damnatis ſupplicio ignis aeterni.* Idem lib. XV. de civit. Dei cap. 30. *Et hoc eorum* (Sodomitarum) *ſupplicium ſpecimen futuri divini iudicii fuit.* Cap. eiusdem v. 23. *ortus ſolis ſuper terram* in ſubverſione Sodomorum deſignat Chriſti ad iudicium adventum in mundi conflagrationem. Geneſ. XLV. 3. *Fratres Ioſephi* coram ipſo ex ſceleris conſcientia *obmuteſcentes* repræſentant pavores, quibus in noviſſimo iudicio hypocritæ & impii corripientur, Matth. XXII. 12. Exod. VII. 3. *liberationem Iſraelitarum* ex Ægyptiaca ſervitute multa dicuntur præceſſiſſe prodigia; ſic finalem piorum liberationem in die iudicii exſpectandam ſimilia antecedent. Exod. XIII. 21. Dominus præcedebat Iſraelitas per diem *in columna nubis* & per noctem *in columna ignis*; hoc Auguſtinus in enarrat. Pſalm LXXVII. ſic adplicat: *Domini noſtri adventus in carne eſt, per quem Deus rectos faciet curſus noſtros, & itinera noſtra in pace perducet per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, cuius in hoc ſeculo tanquam in die ſa-*

ſacramentum manifeſtum eſt in carne, velut in nube; in iudicio vero tanquam in terrore nocturno, quia tunc erit magna tribulatio ſeculi tanquam ignis, & lucebit iuſtis, et ardebit iniuſtis. Levit. XXV. 10. Iſraëlitæ *in iubilaeo tubis denunciato* libertatem & amiſſos agros recuperabant; ſic in extremo iudicio per tubam archangeli denunciando pii perfectæ iuſtitiæ, vitæ & gloriæ æternæ fructum adſequentur. Num. XVI. 48. *Aaron pontifex* ſtans inter mortuos & vivos populum reconciliavit Deo; hoc Origenes homil. IX. in Numer. ad extremum iudicium adcommodat. *Puto*, inquit, *quod non ſolum primo adventu Domini forma iſta completa ſit, ſed eadem ſervabitur et in ſecundo. Veniet enim iterum Filius hominis, et cum venerit, inveniet quosdam mortuos, quosdam autem viventes. Mortuos dicimus eos, qui nimietate ſcelerum in peccatis ſuis mortui intelliguntur, viventes autem, qui in operibus vitae permanſerint. Tunc pontifex noſter Chriſtus medius vivorum et mortuorum ſtare dicendus eſt, cum ſtatuet oves a dextris ſuis, hædos autem a ſiniſtris &c. Et ſunt utique mortui, qui in ignem mittuntur aeternum. Sunt autem vivi illi, qui mittuntur ad regnum.* 1 Reg. II 5. inſtruit David Salomonem filium de retributione ſervis danda; hoc Angelomus in comm. h. l. ad retributionem in fine ſeculi aliquando ſecuturam adcommodat. *Quod David* (inquit) *Salomoni praecepit de iuſta retributione eorum, qui ſibi ſolatio fuerunt, vel iniuſte nocuerunt, licet ipſe patientiſſime eos regnans toleraret, quid melius ſignificare poteſt, quam futuram retributionem iudicii venturi, in quae impii pro mercede perpetuam pœnam, iuſti autem aeternam beatitudinem percipient. Thronus regalis Salomonis* deſcribitur 1 Reg. X. & 2 Par. IX. quem Rupertus lib. III. in libros Regum cap. XXXI. ad Chriſti iudicium ſic adcommodat. *Quis eſt*, inquit, *iſte thronus tam grandis tam mirabilis niſi altitudo maieſtatis in illo die noviſſimo magni & tremendi iudicii? grandis thronus eſt, quia grande iudicium exſpectamus. Eſt autem thronus ex ebore, quia iudicium ex puritate conſtabit iuſtitiae. Auro veſtitur, quia aurea divinitatis iuſtitia revelabitur. Sex ille habebat gradus, quia ſex ſententiis iudicium perficietur. Eſurivi, & non dediſtis mihi manducare, ſitivi, & non dediſtis mihi potum. Hoſpes eram, & non collegiſtis me. Nudus, & non cooperuiſtis me. Infirmus, & non viſitaſtis me. In carcere, & non veniſtis ad me. Duae manus hinc atque inde, duo ſunt tenores hinc iuſtitiae, inde miſericordiae. Duo leones iuxta manus ſingulas, quia utrobique fortis atque formidabilis erit iudicii veritas. Etenim a ſiniſtra omnis iniquus condemnabitur, & a dextra iuſtus vix ſalvabitur.* 1 Pet. IV. *Duodecim leunculi ſuper ſex gradus ſtantes duodecim ſunt apoſtoli. Poſt hunc thronum Salomonis, id eſt, pacifici regis Chriſti & gloriae & divitiae ſunt in domo eius tanta copia, quantam ſcriptura praeſens ſignificare non ſufficit, unde ſubditur, non erat argentum, nec alicuius pretii putabatur in diebus Salomonis, fecitque ut tanta eſſet abundantia argenti in Ieruſalem, quanta & lapidum, quia peracto iudicio in diebus illis aeternitatis nullius pretii reputabitur argentum, quia nimirum prophetiae evacuabuntur & linguae ceſſabunt, nullus iam mittetur ad praedicandum, ſed omnes perfecti erunt, in omnibus abundavit puriſſimum caritatis aurum.* Poteſt etiam talis adplicatio inſtitui. Sicut Salomon per hos ſex gradus adſcendit in ſuum tribunal, & ſumma ſapientia iudicavit: ſic expletis ſex mundi millenariis Chriſtus ſedem iudiciariam conſcendet, & orbem iudicabit in iuſtitia. Duæ leænæ denotant duas Chriſti naturas divinam & hu-

 ma-

manum, eſt enim leo de tribu Iuda, Apoc. V. 5. 2 Reg. I. *Elias* ſedens in monte Carmel ignem faciebat deſcendere ſuper milites Ahaſiæ: ſic Chriſtus, cœleſtis Elias, ignem in die iudicii ſuperius depluet. Matth. III. 11. Luc. III. 17. *Chriſtus baptizabit vos Spiritu ſancto & igne, cuius ventilabrum in manu & mundabit aream ſuam & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas autem comburet igne inexſtinguibili.* Clemens Romanus lib. III. recognit. *Sicut data a Deo pluvia ex aequo & fruges nutrit & lolium: meſſis autem tempore frumenta congregantur quidem in horreum, paleae vero vel lolium igne conſumuntur, ſic in die iudicii iuſti introducentur in regnum Dei, iniuſti autem abiicientur foras.* Iſidorus Peluſiota libr. I. epiſt. LXV. *Areae nomine univerſam orbis terrarum eccleſiam intelligit, in qua omnem humanae naturae meſſem cogit. Ventilabri autem vocabulo iuſtum iudicem adpellat, quod quidem eum, qui cuique aptus eſt, gradum diſtinguens ac definiens, paleares quidem, ut ita dicam, & diſſolutos homines quique ad omnem peccati ventum huc illucque iactantur, flammis addicit, eos autem, qui operum puritate ac pœnitentiae fructibus abundarunt, in horreum congregari iuſtus iudex ait. Hoc eſt piis ſeque dignis operariis atque agricolis congruens domicilium.* Fulgentius lib. II. de remiſſ. peccat. cap. 9. *Informat omnem chriſtianum tenore evangelicae lectionis, ut diſcretione habita conſideret, quid in primo Salvatoris adventu fuerit unicuique piiſſima largitate donatum, quid & ſingulis exſpectetur in ſecundo iuſta retributione reddendum.* Hilarius can. II. in Matth. etiam *baptiſmum ignis* de igne extremi iudicii intelligit. Sed oſtendimus in tractat. de bapt. rectius de miraculoſis Spiritus ſancti donis ſub ſpecie linguarum ignearum effuſis accipi. Matth. XIII. 30. ſeparatio piorum a malis in die iudicii ſecutura proponitur *in parabola meſſis*, in qua *colliguntur zizania, & igni comburuntur.* v. 48. in *parabola piſcium bonorum ex ſagena collectorum & putrium foras proiectorum.* XVIII. 23. *Simile eſt regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum ſervis ſuis.* v. 34. *Iratus Dominus tradidit ſervum immiſericordem tortoribus.* XXIV. 43. *Si ſciret paterfamilias, qua hora fur venturus eſſet, vigilaret, & non ſineret perfodi domum ſuam;* v. 44. *ita & vos eſtote parati, quia Filius hominis venturus eſt hora, qua neſcitis.* (idem repetitur Luc. XII. 39. 1 Theſſal. V. 2. 2 Petr. III. 10. Apoc. XVI. 15.) v. 45. *Quis putas eſt fidelis ſervus ac prudens, quem conſtituit Dominus ſuper familiam ſuam, ut det illis cibum in tempore.* v. 46. *Beatus ille ſervus, quem, cum venerit dominus eius, invenerit ſic facientem &c.* (idem repetitur Luc. XII. 43.) XXV. 1. *Tunc ſimile erit regnum cœlorum decem virginibus, quae accipientes lampades ſuas exiverunt obviam ſponſo & ſponſae &c.* v. 14. *Sicut homo peregre proficiſcens vocavit ſervos ſuos, & tradidit illis bona ſua.* v. 19. *Poſt longum tempus venit Dominus ſervorum illorum, & poſuit rationem cum eis.* (idem repetitur Luc. XIX. 12.) Marc. XIII. 34. *Sicut homo, qui peregre profectus reliquit domum ſuam, & dedit ſervis ſuis poteſtatem, & cuique opus ſuum, & ianitori praecepit, ut vigilet.* v. 35. *Vigilate ergo, quoniam neſcitis quando Dominus domus veniet &c.* Luc. XII. 35. *Sint lumbi veſtri praecincti & lucernae ardentes,* v. 36. *& vos ſimiles hominibus exſpectantibus dominum ſuum, quando revertetur a nuptiis &c.* XIII. 25. *Cum venerit paterfamilias, & clauſerit oſtium, & incipietis foras ſtare & pulſare oſtium dicentes: Domine aperi nobis, & reſpondens dicet vobis: neſcio, vos unde ſitis.* XVI. 2. *Dives vocavit œconomum bona ſua*

ſua diſſipantem dicens illi: redde rationem villicationis tuae. Ioh. II. 6. *Sex hydriae in nuptiis Cananaeis* ſignificant ſex millenarios mundi, in quorum ultimo adparebit Chriſtus, & *aquam* tribulationis noſtræ mutabit in *vinum* lætitiæ. Apoc. I. 15. *Pedes Chriſti ſunt ſimiles chalcolibano velut in fornace ardentes, & ut columnae igneae*, X. 1. quibus ſignificatur extremum iudicium in fine mundi exſpectandum, tunc *oculi eius erunt ut flamma ignis*, id eſt, nihil quidquam erit abſconditum, ſed omnia velut in ſplendore ignis conſpicua. Apoc. I. 16. *de ore Chriſti gladius* διϛομος ex utraque parte acutus exibat, quia hic gladius non tantum corpus, ſed etiam animam æterno vulnere percutiet. Hominum gladii una tantum ex parte acuti ſunt, quia corpus tantum fauciare & occidere poſſunt, Matth. X. 28. ſed Chriſti gladius ex utraque parte acutus eſt, quia tam animæ quam corpori æterna vulnera infligit. Hic eſt *gladius occiſionis magnae, qui obſtupeſcere faciet impios*, Ezech. XXI. 14. Hic eſt gladius iudicii utramque partem, dextram ſcilicet & ſiniſtram pro cuiusque ſtatu efficaciter diiudicans ac diſcernens. Exitus gladii ad dextram hic erit: *venite benedicti Patris mei;* hoc namque dicto gladius eius ita devorabit carnes, ut iam non ſit caro & ſanguis, ſed ſint omnes carnis corruptione exuti, indutique incorruptionem & immortalitatem miroque modo permanente natura in gloriam permutati. Exitus eiusdem gladii ad ſiniſtram hic erit: *diſcedite a me maledicti in ignem aeternum.* Utrinque ſic efficax erit ille gladius, ut malos dividat a bonis illos mittens in ſupplicium æternum, hos in gloriam ſempiternam, ita ut ſemel ab invicem diviſi non poſſint ultra permiſceri. Maiori procul dubio acerbiorique doloris ſenſu adficientur damnati, cum audient: *ite maledicti in ignem aeternum;* quam ſi acutiſſimo gladio medii ſecarentur. Apoc. IV. 2. *Ecce ſedes poſita erat in cælo & ſupra ſedem ſedens.* v. 3. *Et qui ſedebat, ſimilis erat adſpectu lapidi iaſpidis & ſardini &c.* XIX. 11. *Equus albus* eſt Chriſti humanitas niveo candore coruſcans cœlo deſcenſura. *Eques* eſt ipſe Filius Dei verax in verbis, fidelis in promiſſis, iuſtus in factis, *oculi flammei* notant omniſcientiam, *diademata* regiam maieſtatem & gloriam, *veſtis purpurea* paſſionem, quæ vindictam tunc repoſcet, *agmina ſtolata in equis candidis* ſunt angeli & beati comitaturi Chriſtum ad iudicium. *Gladius* διϛομος ſententiam utrique parti ferendam exprimit.

§. XIX. IV) Ex *eccleſiae ſymbolis & perpetuo eiusdem conſenſu.* In ſymbolo *apoſtolico* confitemur Chriſtum e cœlis venturum, *ut iudicet vivos & mortuos.* In ſymbolo *Nicaeno* dicimus: *credo in Chriſtum Dominum, qui iterum venturus eſt cum gloria iudicare vivos & mortuos, cuius regni non erit finis.* (additur μετα δοξης, ut glorioſus hic adventus ſecundus a primo Chriſti adventu diſtinguatur.) In ſymbolo *Athanaſii. Adſcendit ad cælos, ſedet ad dextram Dei Patris omnipotentis, inde venturus eſt iudicare vivos & mortuos, ad cuius adventum omnes homines reſurgent cum corporibus ſuis, & reddituri ſunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam, qui vero mala, in ignem aeternum.* Iuſtinus apol. II. pro Chriſt. p. 66. *E cælis cum gloria & angelica militia ſua adveniet aderitque ſicut praedictum eſt, cum omnium etiam, qui unquam exſtitere, mortalium corpora ſuſcitabit, atque dignos quidem induet natura corruptibili-*

IV) Ex eccleſiae ſymbolis et perpetuo eiusdem conſenſu.

bilitatis univerſae experte, iniuſtos autem in perpetuo ſenſu una cum malis geniis in ignem mittet ſempiternum. Irenæus lib. III. adv. hæreſ. cap. 4. p. 172. nomine apoſtolicæ traditionis confeſſionem eccleſiæ recitat, in qua Chriſtus dicitur *in gloria venturus Salvator eorum, qui ſalvantur, & iudex eorum, qui iudicantur, & mittens in aeternum ignem transfiguratores veritatis & contemtores Patris ſui & adventus eius.* Lib. I. adv. hæreſ. cap. 2. pag. 34. *Eccleſia per univerſum orbem uſque ad fines terrae ſeminata ab apoſtolis & eorum diſcipulis accepit eam fidem, quae eſt in unum Deum Patrem omnipotentem & Ieſum Chriſtum Dei Filium &c. in adventum eius de caelis in gloria Patris* εις το ανακεφαλαιωσασθαι τα παντα *ad recapitulanda univerſa & reſuſcitandam omnem carnem humani generis, ut Chriſto Ieſu Domino noſtro & Deo & Salvatori & regi ſecundum placitum Patris inviſibilis omne genu curvetur, caeleſtium, terreſtrium & inferorum & omnis lingua confiteatur ei, & iudicium iuſtum in omnibus faciat, ſpiritus quidem nequitiae & angelos transgreſſores atque apoſtatas factos et impios et iniuſtos et iniquos et blaſphemos homines in aeternum ignem mittat, iuſtis autem et ſanctis, et qui mandata eius obſervant, et in dilectione eius perſeverant, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pœnitentia vitam donet, incorruptibilem ſtatum largiatur, & vitam aeternam tribuat.* Tertullianus in regula fidei, quam recenſet in lib. de præſcript. adv. hæreſ. cap. 13. p. 110. inter cætera dicit: *credidi in eccleſia in Chriſtum venturum cum claritate ad ſumendos ſanctos in vitae aeternae & promiſſionum caeleſtium fructum, & ad profanos iudicandos igni perpetuo facta utriusque partis reſuſcitatione cum carnis reſtitutione.* Et in lib. de veland. virgin. p. 566. *Regula fidei una omnino eſt ſola & irreformabilis, credendi ſcilicet in unicum Deum omnipotentem mundi conditorem & Filium eius Ieſum Chriſtum &c. ſedentem nunc ad dextram Patris, venturum iudicare vivos & mortuos per carnis etiam reſurrectionem.* In apologet. adverſ. gentes cap. 23. *Quodcunque ridetis, rideant & illi vobiſcum, negent Chriſtum omnem ab aevo animam reſtituto corpore iudicaturum.* In ſymbolo ſeu cantico, quod Ambroſio & Auguſtino tribuitur: *tu ad dextram Dei ſedes in gloria Patris iudex crederis eſſe venturus.* Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 1. ante medium: *omnis eccleſia veri Dei in confeſſione ac profeſſione tenet, Chriſtum de cælo eſſe venturum ad vivos & mortuos iudicandos.* Lib. eiusdem cap. 30. circa finem: *nullus vel negat vel dubitat per Ieſum Chriſtum tale, quale iſtis ſacris literis praenunciatur, futurum eſſe noviſſimum iudicium, niſi qui eiſdem literis neſcio qua incredula animoſitate ſeu cæcitate non credit, quae iam veritatem ſuam orbi demonſtravere terrarum.* Concilium Toletanum VI. cap. 1. *Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in fine exſpectamus ſeculorum cum reſurrectione omnium aequiſſimo ſuo iudicio redditurum iuſtis praemia & impiis pœnas.* Atqui hæc eccleſiæ confeſſio per traducem fidei perpetuo in ea fuit conſervata, ut conſtat ex Iuſtino libr. de Dei monarch. Cypriano ad Demetrian. Athanaſio de humanit. Verbi Baſilio in Pſalm XXXIII. Cyrillo Hieroſolymitano catech. IV. Hieronymo in epiſt. ad Heliodor. Gregorio libr. XXVI. moral. cap. 24. Iſidoro lib. I. de ſumm. bono cap. 30. & aliis compluribus.

V) Ex rationibus.

§. XX. V) Ex *rationibus*, & quidem 1) ex *iuſtitiae divinae adminiſtratione.* Ad hanc rationem remittit nos apoſtolus 2 Theſſal. I. 6. *Iuſtum eſt*

apud

Deum reddere iis, qui adfligunt vos, onem, v. 7. *& vobis, qui adfligi- relaxationem nobiſcum, cum revela- Dominus Ieſus de cœlo cum angelis ae ſuae*, v. 8. *cum incendio flammae* Iuſtitia divina requirit, ut bonis malis autem male ſit. Atqui in ra ſæpe accidit, ut impiis & omni ım genere coopertis omnia ex vo- ınt, contra vero piis omnia adver- niant, adeoque nec illorum ultio ɔrum remuneratio locum habeat; e igitur eſt, ſupereſſe noviſſimum verſale iudicium, in quo impiis :ita ſupplicia, piis vero gratuita ia ſint reddenda. Pſalm LXXIII. 2. *me moti ſunt pedes*, v. 3. *quia zela- r ſtultos pacem peccatorum videns, ı labore hominum non ſunt, & cum bus non flagellantur*, v. 12. *ecce im- ces ſunt in hoc ſeculo.* v. 13. *Ergo uſa mundavi cor meum &c.* v. 14. *flagellatus tota die.* v. 16. *Exiſtima- ut hoc cognoſcerem, labor erat ante* . 17. *donec intrarem in ſanctuarium & intelligerem noviſſima eorum.* Hæc ma impiorum ſunt mors, iudi- & damnatio eorum; in die enim . demum adparebit, Deum eſſe iu- c ſcelerum vindicem, cum reddi- ſit unicuique ſecundum opera ſua, poſtolus diem iudicii vocat ἀπο- ιν τῆς δικαιοκρισίας τῦ Θεῦ, Rom. Iuſtinus in qq. & reſp. ad orthod. . pag. 367. *Nequaquam pii ab im- ıis & corporalibus hiſce rebus diſtant, e enim adſunt omnia & lacta & tri- lteri autem ab alteris differunt inpri- futurorum, & quae in pietate vera tur paſſionibus &c. atque in his qui- ovidentia Dei oſtenditur, in illis au- aeparat inſtruitque Deus pios, ut ad eſpiciant vitam, in qua per gloriam ıminiam iuſti atque iniuſti diſcernen- tur.* Clemens Romanus lib. III. recogn. *In die iudicii cum iuſti introducentur in regnum Dei, iniuſti autem abiicientur foras, tunc iuſtitia Dei oſtendetur.* Auguſtinus in enarr. Pſalm LXXII. *Tamdiu laboro, inquit Pſaltes, & ante faciem meam laborem quemdam quaſi inextricabilem video, ut cognoſcam, quomodo & iuſtus ſit Deus, & res humanas curet, & non ſit iniquus, quod peccantes & ſcelera facientes felicitatem habent in hac terra, pii vero & Deo ſervientes in tentationibus plerumque & in laboribus fatigantur. Magna difficultas eſt hoc ſcire, ſed donec introeam in ſanctuarium Dei. In ſanctuario enim Dei quid tibi praeſtatur, ut hanc ſolvas quaeſtionem? & intelligam inquit in noviſſima, non in praeſentia. Ergo inquit de ſanctuario Dei intendo oculum in finem, praeſentia transgredior. Totum hoc, quod vocatur, humanum genus, omnis iſta maſſa mortalitatis ventura eſt ad examen, ventura eſt ad libram, adpendentur ibi opera hominum, cuncta modo nubes involvit, ſed Deo cognita ſunt merita ſingulorum.* Ad hoc argumentum a *iuſtitia divina* petitum reduci poſſunt argumenta a *divina veritate & immutabilitate* deſumta. Deus in verbo ſuo hoc decretum patefecit, quod mundum iudicaturus ſit in iuſtitia. Ergo hoc ſuo tempore neceſſario ſequetur, eſt enim Deus verax. Pulcre Auguſtinus epiſtol. XLII. *Omnia alia, quae futura praedixerat Spiritus ſanctus in ſcripturis, evenerunt, ut de adventu Chriſti primo, de Hieroſolymae excidio, cum ergo idem Spiritus ſanctus praedixerit ſecundo Chriſti adventum & finem huius ſeculi, utique certo eveniet.* Deus iudicia ſua adverſus angelos & homines iamdum exercuit. Ergo certo & conſtituto tempore totum mundum iudicabit, eſt enim Deus immutabilis. 2) Ex *propriae conſcientiae teſtificatione.* Hanc rationem in-

culcat apoſtolus Rom. II. 15. *Gentes oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis ſimul atteſtante illorum conſcientia & cogitationibus inter ſe adcuſantibus aut etiam excuſantibus*, v. 16. *in eo die, cum iudicabit Dominus occulta hominum iuxta evangelium meum per Ieſum Chriſtum;* ubi quidam ſubintelligendum putant ωςαποκαλυψαιται vel φανερωσεται, prout *manifeſtabitur* in illa die, quia in hac vita non conſpiciuntur interiores hominum cogitationes & quid cuique dictitet ſua conſcientia. Poteſt etiam commode ſic exponi, ipſa conſcientia hominum eos convincit, futurum eſſe extremum & univerſale iudicium, quia cogitationes eos adcuſant in malis, excuſant vero in bonis operibus, εν ημερα, id eſt, εις ημεραν, *in diem iudicii*, in quo ſcilicet exſecutioni dabitur exterius, quod conſcientia unicuique hominum in hac vita dictitat interius. Quamvis impios mala agentes nemo adcuſet, interius tamen conſcientiæ ſtimulis torquentur, ac viciſſim quamvis boni iniuſte adcuſentur, in conſcientiæ tamen teſtimonio pacate adquieſcunt; qua de re etiam apud ethnicos ſcriptores multa occurrunt, quæ ex naturæ lumine & experientiæ ſenſu eos hauſiſſe dubium nullum. *Magna vis eſt conſcientiae*, inquit Cicero in orat. pro Milon. *& magna in utramque partem, ut neque timeant, qui nihil commiſerint, & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccaverint*; idem in orat. pro Roſcio. *Sua quemque fraus & ſuus terror maxime vexat, ſuum quemque ſcelus agitat, amentiaque adficit, ſuae malae cogitationes conſcientiaeque animi terrent. Hae ſunt impiis adſiduae domeſticaeque furiae, quae dies noctesque parentum pœnas a conſceleratis filiis repetant;* idem in Piſon. *Nolite putare, ut in ſcena videtis homines conſceleratos impulſu deorum te furiarum taedis ardentibus ſua que fraus, ſua audacia, ſuum facinus, ſcelus de ſanitate ac mente deturbat, ſunt impiorum furiae, hae flammae. faces. Sicut Cruciarii Romano ritu bant ſuam crucem ipſi ab ea mox fer ſic impiis hanc conſcientiae crucem Dei poſuit, in qua pœnas luant, prius luant;* ait Lipſius libr. II. de conſtant. 14. Atqui iſtud το εντον βημα, tri *interius* teſtimonium eſt futuri iu quod in angelorum & hominum ſpectu in die noviſſimo inſtituend terius. Niſi enim eiusmodi iudi ſupereſſet, conſcientiæ teſtimonium ſtraneum foret. Ex hac interna pro conſcientiæ teſtificatione promte gitur, quod generalis quædam extremi iudicii omnibus hominibu naturam inſita ſit; unde etiam ap lus cum Athenienſibus ex naturæ ne de hoc iudicio diſſerit, & eiu rore incuſſo ab idololatria eoſdem rare conatur, Actor. XVII. 31. cc XXIV. 25. Tertullianus in apolog. gent. cap. 16. *Anima licet corporis re preſſa, licet inſtitutionibus pravis ci ſcripta, licet libidinibus & concupiſ evigorata, licet falſis diis exancillata tamen reſipiſcit ut ex crapula, ut ex ſ ut ex aliqua valetudine, & ſanitatem patitur, & Deum nominat, hoc ſolo proprie verus hic unus Deus bonus & gnus. Et quod Deus dederit, omnium eſt: iudicem quoque conteſtatur illum, videt & Deo commendo, & Deus mi det. O teſtimonium animae naturalite ſtianae!* 3) Ex *reſurrectionis & connexione.* Ad hanc rationem dig intendit apoſtolus, quando *re ctionem & iudicium*, Heb. VI. 2. que *mortem & iudicium* IX. 27. ind

nexu invicem coniungit. Iudicii antecedens neceſſarium eſt reſurrectio, quia iudicandi ſunt *vivi & mortui;* Act. X. 42. 1 Petr. IV. 5, quod ſi ergo mortui etiam iudicandi, utique prius ex morte in vitam revocandi erunt, ut coram tribunali Chriſti ſiſtantur, & ſententiam damnationis audiant. Reſurrectionis conſequens neceſſarium eſt iudicium, quia Chriſtus venturus eſt, tum *ad reſuſcitandum*, tum *ad iudicandum*, Matth. XXV. 33. *Qui in monumentis ſunt, audient vocem Filii hominis, & procedent, qui bona fecerunt, in reſurrectionem vitae, qui vero mala egerunt, in reſurrectionem iudicii;* Ioh. V. 28. & 29. ubi *αναςασις κρισεως* commode exponi poteſt per *αναςασιν εις κρισιν ad iudicium.* Symbolum Athanaſii: *ad Chriſti adventum omnes homines ſuſcitabuntur cum corporibus ſuis, & reddituri ſunt de factis propriis rationem.* 4) Ex *regni Chriſti conditione.* Regnum Chriſti eſt æternum & perpetuum, utique ergo requiritur, ut ſubditos regni ſui ex morte reſuſcitatos in gloriam cœleſtem transferat, contra vero hoſtes regni ſui iudicet & vindictam ab illis ſumat. Hanc rationem inſinuat confeſſio fidei in ſynodo Nicæna edita: *credo in Chriſtum, qui venturus eſt cum gloria ad iudicandum vivos & mortuos, cuius regni non erit finis.* 5) Ex *univerſali omnium piorum exſpectatione.* Omnes vere pii Chriſti Salvatoris ſui adventum ad iudicium cupide exſpectant. Apoc. XXII. 17. *Spiritus & ſponſa dicunt: veni!* id eſt, Spiritus ſanctus in ſponſa Chriſti loquens, vel ſponſa ex inſtinctu Spiritus ſancti loquens, adeoque omnis vere fidelis anima, Spiritus ſancti templum & Chriſti ſponſa dicunt: *veni Domine!* Hæc deſideria, hæc vota, hæc ſuſpiria non evaneſcunt in tenues auras, ſed Chriſti ad iudicium adventum accelerant. Ad hanc rationem revocat nos apoſtolus Rom. VIII. 19. a *αποκαραδοκια ſolicita exſpectatio creaturae velut exſerto capite revelationem filiorum Dei anxie exſpectat.* v. 22. *Scimus enim, quod omnis creatura congemiſcat, ſimulque nobiſcum parturiat uſque nunc.* v. 23. *Non ſolum autem illa, ſed & ipſi, qui primitias Spiritus habemus, & nos ipſi in nobis gemimus adoptionem exſpectantes redemtionem corporis noſtri.* 6) *A legis promulgatione.* Deus legem ſuam non tantum in prima creatione hominum cordibus inſcripſit, ſed eamdem etiam magna ſolennitate in monte Sinai promulgavit, quæ promulgatio non eſt fruſtra facta, ſed ut exſecutio legis adverſus præfractos & contumaces transgreſſores aliquando in iudicio inſtituatur. Ad hanc rationem remittit nos apoſtolus Rom. I. 18. *Revelatur ira Dei de cœlo ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum, quae veritatem in iniuſtitia detinent.* II. 9. *Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Iudaei primum & Graeci.* v. 10. *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Iudaeo primum & Graeco.* v. 12. *Quicunque enim ſine lege peccaverunt, ſine lege etiam peribunt, qui in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur.* 7) *A ſaniorum gentilium confeſſione.* Ethnici *Rhamnuſiam* pinxere deam fandi atque nefandi ultricem; iidem finxerunt ſuos *Æacos, Minoas, Rhadamantos &c.* apud inferos iudicaturos, umbram quamdam veritatis de futuro poſt hanc vitam iudicio contuentes, ſed multiplici falſorum figmentorum caligine eamdem involventes. Iuſtinus in parænef. I. ad gentil. pag. 1. *Vera religione nihil prius atque praeſtabilius, ut equidem puto, eſſe arbitrantur, qui vitam ſibi extra periculum omne agendam ſtatuerunt, propter futurum poſt huius vitae finem iudicium, quod*

certe equidem non modo maiores noſtri divini homines prophetae & legislatores, verum etiam qui apud vos habiti ſunt ſapientes poëtae ſimul atque philoſophi veram atque divinam ſe ſcientiam adſecutos eſſe profeſſi depraedicant. In libro de monarchia adducit dictum Sophoclis & Philemonis. Theophilus Antiochenus lib. II. ad Autolycum adfert dictum Æſchyli, & addit: *quod Deus iudicium ſit redditurus in extremo die de periurio & aliis peccatis, poëtae quoque fere praedixerunt.* Athenagoras in legat. pro Chriſt. *Plato quidem Minoem & Rhadamantum iudicaturum & puniturum malos dixit. Nos autem, ſive Minos ſit, ſive Rhadamantus aliquis, ſive etiam horum pater, ne eum quidem ipſum effugiturum eſſe Dei iudicium, arbitramur.* Origenes in Levit. homil. VII. *Multi enim ita & ex philoſophis ſapiunt, & futurum eſſe iudicium credunt.* Theodoretus de curand Græcor. adfect. p. 1131. ex Platone multa de futuro iudicio adducit. Confer Euſebium lib. XI. de præpar. evangel. cap. 20. Huc referri etiam poſſunt oracula Sibyllarum de extremo iudicio. lib. VIII. f. 164.

Ουρανον· ειλιξει γαιης κευθμωνας ανοιξει,

και τοτ' αναϛησει νεκυας, μοιραν καταλυσας,

και θανατȣ κεντρον και υϛερον εις κρισιν ηξει.

Κρινων ευσεβεων και δυσσεβεων βιον ανδρων

και κριον κριω και ποιμενα ποιμενι θησει

και μοσχον μοσχω πελας αλληλων ες ελεγχον

αυθαις υψωθησαν ελεγχομενοι υπ' ελεγχων.

και ϛομα παντος εφραξαν, ιν' αυτο ζηλωσαντες

τȣς οσιȣς πρασσοντας ιτως καταδȣλωσωσιν.

Σιγαν προϛασσοντες επειγομενοι δια κερδος,

και δοκιμας πιϛως τοτε χωρησȣσιν απαντες,

ȣκετι λοιπον ερις λοιπȣμενος αυριον εϛαι,

ȣκ εχθρος γεγονεν, ȣκ ηματα μικρȣ μεριμνης,

ȣκ εαρ', ȣχι θερος, ȣ χειμων, ȣ μετοπωρον,

ȣ δυσις, αντολιητε.

Cælum convolvet, telluris operta recludet.

Manes in vitam (fatorum lege ſoluta

Et leti ſtimulis) ad iudiciumque vocabit,

Iudicet ut tandem mores, pravosque piosque,

Ariete tunc aries, paſtor paſtore propinquo,

Et vitulus vitulo admoto cenſebitur illic.

Quosque ſibi nimium faſtum ſumpſiſſe patebit,

Et qui cuilibet os obſtruxere imperioſi,

Et ſibi de ſanctis vires peperere ſubactis,

Ex paribusque ipſos fecerunt inferiores,

I

ſtudio lucri ducti iuſſere ſilere;

unc inquam cedent omnes fidisque, probisque,

on iam iurgia erunt, non iam dicetur, erit cras,

ut tranſivit heri; nec erunt, quos crebra fatiget.

ra, dies; non ver, aeſtas, autumnus, hyemsve

tasve, ocaſusve.

er ea, quæ de ſignis extremi iu- ex Sibyllarum oraculis inferius ad- ntur.

§. XXI. Antitheſis.

itheſis. Negant futurum extremum iudicium: 1) *Epicu- & empaectas*, qui audientes Chriſtum urum ad iudicium cum Athenien- Epicuræis & Stoicis philoſophis *aζuσι* Act. XVII. 22. *irrident*, ac lantur quærentes, quando tandem rum ſit, quod tamdiu differtur? 2 III. 3. *Venient in noviſſimis diebus il- es iuxta proprias concupiſcentias am- ites*, v. 4. *ac dicentes ubi eſt promiſſio tus eius?* 2) Complures ex *haere- utpote* 1) *Doſitheani*, Philaſtrius hæ- V. *Doſitheus Iudaeus genere auſus eſt e ſecundum carnem ſolum eſſe viven- in lege Domini, deque ea non ſperant rectionem futuram nec Dei Spiritum ngelum eſſe credens, nec futurum iu- n de lege atque prophetis exſpectant.* Samaritani. Philaſtrius hæreſ. VII. *ritani a rege Samario, vel ſecundum a filio Canaan adpellati iudicium fu- m non exſpectant, reſurrectionem ne-* . 3) *Prodianitae*, Seleucianorum ermionitarum ſoboles. Philaſtrius eſ. LVI. *Prodianitae reſurrectionem & ium non ſperant.* 4) *Floriani.* Philaſtrius hæreſ. LVII. 5) *Manichaei.* Philaſtrius hæreſ. LXI. 6) *Symmachiani.* Philaſtrius hæreſ. LXIII. 7) *Borboriani.* Philaſtrius hæreſ. LXXIII. *Borboriani vitiis implicati ſeculi & malis concupiſcentiis ſervientes non ſperant iudicium futurum, ſed potius carnalem ſeculi concupiſcentiam laudant, in cænum euntes & inde obliti de cæno facies & membra ſua deformant.* 8) *Gnoſtici*, quos & Borborianos ſive Boboritas vocatos fuiſſe adſerit Auguſtinus lib. de hæreſ. ad Quodvultd. cap. 6. 9) *Albanenſes* docent, *univerſale iudicium iam eſſe factum.* Guido in ſumm. cap. de Albanenſ. Hi omnes ac reliqui eiusdem farinæ vel potius furfuris hæretici ideo negarunt extremum iudicium, ut tanto ſecurius in quodvis flagitium ruerent, quanto minus pœnam propterea in iudicio infligendam reformidarent. (*)

§. XXII. Quidam pontificii, præſertim Stapletonus in promt. cathol. & Bartſcius in evangel. domin. I. advent. per inſignem calumniam nobis tribuunt, quod *verbis duntaxat, non autem reipſa iudicium extremum confiteamur*, cum tales a nobis foveantur hypotheſes, quibus extremi iudicii certitudo prorſus evertatur, ſiquidem doceamus, *omnia opera etiam bona eſſe peccata; nullam eſſe iuſtitiam propriam, ſed duntaxat imputativam, quae iuſtificet; arbitrium in nobis non eſſe liberum ſed ſervum; opera ad ſalutem non eſſe neceſſaria*, quibus omnibus extremum iudicium abnegari dicunt, quippe quod eo unice ſpectet, *ut tum merces non credentibus, ſed bene operantibus, tum pœna peccatoribus decernatur, pœnam vero non meruit, qui nunquam libere peccavit, merces non debetur illi, cuius omnia opera ſunt pecca-*

An Lutherani negent extremum iudicium.

(*) David Georgiani anno 1525. & Libertini negarunt futurum iudicium. GERHARDVS.

peccata. Andreas Fabricius Leodius in harmon. Auguſt. confeſſ. nugatur, *decimum ſeptimum articulum Auguſtanae confeſſionis ideo eſſe inſertum, ut quemadmodum piſcibus maſſam ex rebus ſoporiferis & gratis obiectare ſolent piſcatores, ita confeſſionis architectos nunc ex ſymbolo, nunc ex ſcripturis ineſcandorum hominum cauſa aliquid adduxiſſe videri.* Reſp. 1) Extat publica confeſſio eccleſiarum noſtrarum in Auguſtanæ confeſſionis artic. XVII. quæ non eſt ſimulata, ſed ingenua coram Deo teſte prolata: *docent eccleſiae noſtrae, quod Chriſtus adparebit in conſummatione mundi ad iudicandum, & mortuos omnes reſuſcitabit, piis & electis dabit vitam aeternam & perpetua gaudia, impios autem homines & diabolos condemnabit, ut ſine fine crucientur.* 2) Symbolum apoſtolicum ſingulis diebus recitamus, Nicænum & Athanaſianum firma fide amplectimur & profitemur, ut ex art. I. confeſſ. Auguſt. conſtat. Atqui in omnibus illis eccleſiæ ſymbolis articulus de extremo iudicio exſtat. 3) In explicatione dominicalium evangeliorum domin. II. advent. & domin. XXVI. Trinitat. quotannis doctrina de extremo iudicio auditoribus inculcatur; ſingulæ fere conciones memoriam iudicii in animis eorum refricant. 4) Cæſar & principes pontificii, Iohan. a Daventria, Ioh. Cochlæus, Ioh. Hoffmeiſterus, Georg. Caſſander, & moderatiores pontificii in art. XVII. confeſſ. nihil deſiderarunt. 5) Hypotheſes illæ in alienum detorquentur ſenſum; bona opera nequaquam dicimus eſſe *per ſe & formaliter* peccata, ſed peccatum ipſis adhærere, cum ſint immunda & imperfecta; iuſtitiam operum non negamus, ſed eam coram Dei iudicio ſubſiſtere poſſe inficiamur; liberum arbitrium in renatis non negamus etiam quoad ſpirituales actiones, in non renatis quoad externam diſciplinam i lud agnoſcimus; operum neceſſitate non negamus, ſed meritoria ad ſalute eſſe inficiamur, qua de re in artic. iuſtif. bonis operibus & libero arbitr plenius dictum fuit. Confer diſput. de ſtudio pietatis per corrupt. ponti labefactato. 6) Adverſarii potius fa ſam in hoc ἐγκλήματι fovent hypotheſi quod ſcilicet *non ſecundum fidem & i credulitatem, ſed tantum ſecundum ope & quidem utrinque ſecundum operum m rita extremum iudicium ſit inſtituendu* cum ſcriptura contrarium diſerte pr nunciet, Ioh. III. 18. & 36. Rom. V 23. &c. Conf. Mehlfürerus in vindic. vang. part. I. diſput. II. th. 16. & ſeqq.

§. XXIII. Qui mitius nos tractan ac pudore quodam prohibentur, cont teſtimonium propriæ conſcientiæ abne gationem extremi iudicii nobis tribu re, illi diſputant, *non quidem extre iudicii veritatem, ſed duntaxat eius rigo rem ac ſeveritatem a nobis negari*, du ſtatuimus, *fidelibus illud non eſſe pert meſcendum.* Iodoc. Coccius tom. II. the ſauri catholici lib. X. artic. 5. pag. 1094 *Lutherani, quia cuilibet ad ſolam fidem r gnum cælorum promittunt, negant fidel bus metuendum eſſe hoc iudicium.* Suare in Apoc. p. 557. *Impudens eſt haeretico rum doctrina, qui hoc iudicium chriſtiani timendum non fore dicunt, nec Chriſtum ut condemnet, ſed ut ſalvet, tribunal iu dicis elevaturum.* Stapletonus dom. I. adv promt. cathol. p. 1. *Haeretici hodie, u ſuam ſolam fidem ac certitudinem gratia ſtatuant, omnemque divinae iuſtitiae timo rem hominum animis & conſcientiis penitu eximant, qui primus & potiſſimus fuit Lutheri ſcopus, cum has in eccleſia turbas excitaret, etiam hanc de extremo iudicio do-*

ctri-

ſtrinam corrumpunt, totum fidei tribuunt, ne iuſtitiae examini, terrori, iudicio ullus locus ſit. Docendus ergo populus, quod Chriſtus in extremo iudicio non ut redemtor ſed ut iudex venturus ſit. Reſp. 1) Doctrina de iuſtificatione per ſolam fidem, ac de certitudine divinæ gratiæ nequaquam pietatis ſtudium labefactat, vel ſecuritati carnali fomentum ſuppeditat, ſed ad ſtudium bonorum operum potius excitat, ut ſuo loco plenius docuimus. 2) Multo minus extremi iudicii timorem fidelium animis excutit. Quod ſi enim *fidelium* nomine *in genere* omnes chriſtiani intelliguntur, ut Suarez illud interpretari videtur, vel *in ſpecie* hypocritæ fidem ore quidem profitentes, interim peccatis ſecure indulgentes, vel ut Gregorius libr. XXVI. moral. cap. 24. loquitur, *profeſſionem fidei retinentes, ſed profeſſionis opera non habentes;* negamus a noſtris eccleſiis doceri, quod talibus fidelibus iudicium extremum non ſit metuendum, quin imo omnes illos, qui veterno peccatorum oppreſſi in peccatis ſuis dormiunt, terrore iudicii ex hoc ſomno excitare, pro virili conamur, ut ad auguſtum & ſeverum illud iudicium fide, precibus, vigilantia & ſancta vitæ converſatione ſeſe præparent. Luc. XXI. 36. 2 Pet. III. 11. 3) Sin vero *fidelium* nomine intelligantur ſoli illi, qui vera & viva in Chriſtum fide præditi eamdem dilectione, ſtudio bonorum operum & ſancta vitæ converſatione exterius teſtantur, tum diſtinguendum eſſe dicimus inter *timorem ſervilem* & *filialem.* Servili timore diem iudicii eiusmodi fidelibus pertimeſcendum eſſe negamus, quia ipſius Chriſti voce animantur, ut *capita ſua extollant*, & diem illum cupide *exſpectent* atque expetant, Luc. XXI. 28. Filialem interim timorem ut iuſtitiae divinæ, ita quoque iudicii extremi ab illorum cordibus neutiquam exſulare iubemus, quo pertinent omnia ſcripturæ dicta, quæ timorem Dei a vere piis requirunt, eosque ſic deſcribunt, quod & *Deo confidant* & *Deum timeant.* 4) Quod Stapletonus tam crude negat, *Chriſtum ut redemtorem venturum*, probari a nobis non poteſt nec debet, adverſatur enim evidenti dicto Chriſti Luc. XXI. 28. *Elevate capita veſtra, ſcientes, quod adpropinquet redemtio veſtra.* Atqui ſi dies illa iudicii vere piis & fidelibus eſt dies *απολυτρωσεως*, ut Chriſtus dicto loco & Paulus Rom. VIII. 23. teſtantur, ſi eſt dies *αναψυξεως* & *αποκαταστασεως των παντων*, ut Petrus Act. III. 19. & 20. loquitur, utique etiam Chriſtus piis veniet *ut Redemtor.* 5) Quod Suarez negat; *Chriſtum venturum, ut ſalvet, ſed ut condemnet*, adverſatur diſertis verbis apoſtoli Hebr. IX. 28. *Chriſtus ſecundo ſine peccato adparebit omnibus exſpectantibus ſe in ſalutem.* Roman. VIII. 33. *Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus eſt, qui iuſtificat.* v. 34. *Quis eſt qui condemnet?* 2 Tim. IV. 8. *Coronam iuſtitiae dabit iuſtus iudex omnibus, qui diligunt adventum eius;* adverſatur proceſſui iudiciali Matth. XXV. 35. deſcripto, ubi Chriſtus piis ad dextram conſtitutis dicturus legitur: *venite benedicti Patris, poſſidere regnum.* 6) Incredulis, impiis & impœnitentibus, qui Dei gratiam & Chriſti meritum in verbo evangelii ſibi oblatum in hac vita contumaciter repudiarunt, novam aliquam redemtionem vel miſericordiæ oblationem, vel temporis ad pœnitentiam agendam conceſſionem in die iudicii exſpectandam non amplius eſſe, libenter fatemur; ſed ex eo inferri nequit, vere in Chriſtum credentibus nec miſericordiam nec redemtionem in illo die exſpectandam. Contrarium enim teſtatur apo-

apoſtolus 2 Tim. I. 18. 7) Vere piis iudicium extremum non eſſe ſervili aliquo timore metuendum, ſed potius cupide deſiderandum, docent nobiſcum pii veteres. Auguſtinus epiſt. CXLII. *Impii dicent montibus: cadite ſuper nos &c. tu vero, cui adventus Chriſti dierum noctiumque meditatio eſt, qui conſummationem ſeculi quaſi certum praemii tui tempus exſpectas, exſultationem de cælo capies, non timorem.* In enarr. Pſalm C. *Iudicium hoc formidandum malis propter pœnam, amandum bonis propter coronam.* Plura in hanc ſententiam adducemus inferius, quando de uſu practico huius doctrinæ agemus.

§. XXIV. Adfine eſt huic pontificiæ calumniæ, quod quidam ex Calvinianis eo impudentiæ progrediuntur, ut nos negati extremi iudicii reos agere non vereantur. Philip. Cæſar in diſput. de ultim. Chriſti advent. Marpurgi habita anno 1615. th. 17. nobis tribuit, quod *miſerius fallamur quam Iudaei, dum corporis dominici omnipraeſentiam in ſingulis etiam huius mundi locis confingentes inviſibilem, hunc Chriſti adventum tantum non in reparitionem & emerſionem quamdam ex tenebris mutemus, quaſi abitus eius nihil aliud quam diſparitio fuerit manentis, qua ratione ipſe adventus ſeu reditus revera tollatur & negetur.* Reſp. 1) Toto pectore credimus, Chriſtum vere & viſibiliter ad iudicium rediturum, & in hoc fidei articulo, ut & in aliis literalem verborum ſenſum arctiſſime tenemus. 2) Nequaquam ſtatuimus, quod adſcenſio Chriſti fuerit quidam αφανισμος, *diſparitio* vel *evaneſcentia*, aut nuda quædam αοϱατια, ſicut iam ante aliquoties divina virtute ſeipſum fecerat αφαντον, Luc. IV. 30. XXIV. 31. Ioh. VIII. 59. ſed ſincere credimus & confitemur, quod Chri-

ſti αναλήψις fuerit τοπικη μεταςασις l
calis translatio, *viſibilis elevatio*, *vera &*
realis adſcenſio, qua Chriſtus in mon
oliveti prope Bethaniam ſtans e ter
ſurſum viſibiliter in altum ſubductu
ac depoſitis vitæ huius infirmitatibus i
cœlum translatus & ad dextram De
ultimum adſcenſionis illius terminu
collocatus eſt, ut in harmon. de reſu
rect. cap. XIII. pag. 525. ex ſingulorui
verborum conſideratione latius oſtenſu
fuit. 3) Hoc vero eſt, quod negamu
Chriſtum, poſtquam nubes eum ab ocu
lis diſcipulorum ſubduxit, ſucceſſiva qu
dam πορεια pertranſiiſſe primum ſphæ
ram ignis, deinde orbes planetarum a
firmamentum ſeu primum mobile & cœ
lum cryſtallinum, donec progreſſu tem
poris pervenerit ad ſuum Patrem in cœ
lo empyræo; in quo, modo locali &
corporali reſidens arreſto quaſi quoda
conſtrictus teneatur, quo minus ant
iudicii diem inviſibili & illocali mod
nobis præſens in terris adeſſe poſſit. Non
dum enim has adſertiones ex ſcripturi
comprobatas vidimus. 4) Illud ver
ſæpius in ſcripturis legimus, quod re
ditus Chriſti ad iudicium vocetur; επι
φανεια, φανερωσις και αποκαλυψις, e
quibus adpellationibus eluceſcit, e
Chriſti ad iudicium reditu non debe
ipſius omnimodam abſentiam inferri
qua de re infra pluribus dicetur. Con
fer ea, quæ dicentur inferius §. 34. Feur
bornium in diſputat. anti-Cæſariana
Giſſenſi anno 1616. habita.

Argumenta contra certitudinem extremi iudicii.

§. XXV. Quæ contra extremum iudicium ſcripturarum detorſiones proferuntur, facilem habent explicationem. 1) Ioh. III. 18. *Qui credit in Filium, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudica-*

tus

Iam vero omnes homines in duas diſtribuuntur ; quidam ſunt creden- uidam vero increduli. Ergo nulli iu- ιtur. Reſp. v. 19. immediate ſe- ·: *hoc eſt iudicium*, id eſt, cauſa i & damnationis, ſicut Ioh. XVII. *ιec eſt vita aeterna*, id eſt, cauſa :ternæ, utique ergo erit iudicium. vero Chriſtus de credentibus di- :os *non eſſe iudicandos ;* de incredu- juod *iam ſint iudicati*, id non eſt ac- ıdum de finalis ſententiæ abſoluto- c damnatoriæ in die noviſſimo pro- ;atione ac publicatione, ſed partim terno & immoto iudicii divini de- , partim de infallibili futuri iudi- :rtitudine, partim de iudicii dam- rii negatione reſpectu piorum, ut :nſus: *qui credit in Chriſtum*, *non ıbitur*, id eſt, non condemnabitur; *:ro non credit*, *iam iudicatus eſt*, tum ne divini decreti, tum ratione iu- in verbo manifeſtati, & incredu- ıromulgati, cuius exſecutio in die ſſimo ſequetur. Verus igitur ac us verborum Chriſti ſenſus hic eſt: *:redit in Filium*, *non iudicatur*, id in hac vita non opprimitur ponde- æ ac iudicii divini, Ioh. III. 36. *non ıb lege* damnante, ſed ſub gratia ab- :nte, Rom. VI. 14. *nulla eſt ipſi da- tio*, VIII. 1. non ſuccumbit terrori- mortis & doloribus inferni, qui initia mortis & damnationis æter- ſed fide in Chriſtum Deo recon- ıtur, accipit remiſſionem peccato- ı & Spiritum conſolationis ac læti- per quem ex conſcientiæ terroribus :tatur, & filiali fiducia ad thronum accedit; in die noviſſimo non au- contra ſe ferri ſententiam damna- am, ſed lætiſſimam illam vocem: *te benedicti Patris mei ;* per quam ad eſte regnum vocatus cum Chriſto & omnibus ſanctis angelis & electis æterna gloria ac lætitia fruatur. Contra vero *qui non credit in Chriſtum*, *iam iudicatus eſt* æterno Dei propter impœnitentiam & incredulitatem homines iuſto iudicio reprobantis decreto, unde etiam *manet ſub ira Dei*, Ioh. III. 36. & in hac vita ſentit legem & conſcientiam damnantem, ſatanam accuſantem, Deum iratum & condemnantem, opprimitur terroribus conſcientiæ & doloribus inferni. Chryſoſtomus homil. XXVII. in Ioh. *Quemadmodum homicida*, *etſi iudicis ſententia ſit adhuc incondemnatus*, *damnatur ipſius ſceleris natura*, *ita & incredulus.* In die noviſſimo audire cogetur terribilem illam ſententiam: *diſcedite a me maledicti*, per quam igni æterno adiudicatus cum diabolo & angelis eius nunquam finiendis ſuppliciis torquebitur. Confer ea, quæ diximus ſuperius de ομωνυμια vocis iudicii §. 6. 2) Ioh. VIII. 15. *Ego non iudico quemquam.* Reſp. tota ſcriptura teſtatur, Chriſtum eſſe conſtitutum iudicem vivorum & mortuorum, unde Ioh. V. 22. *Pater omne iudicium* dicitur *dediſſe Filio.* Quod ergo negat ſe quemquam iudicare, id quomodo accipiendum ſit, ipſemet explicat Ioh. XII 47. *Si quis verba mea audierit & non cuſtodierit*, *ego non iudico eum*, *non enim veni*, *ut iudicem mundum*, *ſed ut ſalvem mundum.* v. 48. *Qui ſpernit me*, *& non accipit verba mea*, *habet*, *qui iudicet eum*, *ſermo*, *quem locutus ſum*, *iudicabit eum in die noviſſimo.* Quidam accipiunt hoc ſenſu, quod Chriſtus iudicium ſuum a mundi iudicio diverſum oſtendat. *Non iudico quemquam*, ſcilicet carnali & præpoſtero adfectu, præcedit enim: *vos ſecundum carnem iudicatis*, *ego non iudico quemquam*, ſcilicet eo modo, quo vos iudicatis, ac ſequitur, *ſi ego iudico*, *iudicium meum verum eſt.* Sic exponit Auguſtinus tractat.

XXXVI. in Iohan. Quidam ſic exponunt: poſſem ob hypocriſin, faſtum & incredulitatem vos iudicare & condemnare, ſed amice vos tracto, blande vos erudio, & cupide ſalutem veſtram quæro. Poteſt etiam ſimpliciſſime accipi de primo Chriſti adventu, qui ſic deſcribitur Iohan. III. 17. *Non enim Deus miſit Filium ſuum in mundum, ut iudicet mundum.* Ioh. XII. 47. *Non veni, ut iudicem mundum.* Matth. XVIII. 11. *Venit Filius hominis ſervare, quod perierat.* 3) Ioh. XII. 31. *Nunc iudicium eſt mundi. Ergo aliud iudicium non eſt ſperandum.* Reſp. incluſio unius non eſt excluſio alterius. Superatis internis animæ angoribus ex conſideratione luctæ ibidem paulo poſt ſubeundæ ortis pergit Chriſtus in concione de fructu paſſionis ac mortis ſuæ ſuperius v. 24. cœpta, ac dicit, *nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras*, id eſt, ſiſto me Dei iudicio adverſus peccatum, diabolum & mortem, hoſtes potentiſſimos, qui hactenus in mundo regnum obtinuerunt, ſed merito & efficacia mortis meæ dominio ſuo privabuntur; perſiſtit enim in metaphora, quod diabolus principis inſtar in genere humano regnet, ſed per Chriſti mortem ſuperandus ſit & per evangelii prædicationem ex cordibus plurimorum eiiciendus. 4) *Si animae poſt ſuum e corpore diſceſſum e veſtigio mercedem ſuorum operum in hac vita geſtorum percipiunt, nullum ſupererit aliud iudicium. Sed verum prius, ut in tractatu primo fuit demonſtratum. Ergo & poſterius.* Reſponſio patebit ex illis, quæ de cauſa finali extremi iudicii ſuo loco dicentur.

CAPVT III.

DE CAVSA EFFICIENTE EXTREMI IVDICII.

Cauſa efficiens iudicii extremi.

§. XXVI. Poſtquam igitur το οτι demonſtratum fuit, videlicet quod certo aliquando futurum ſit extremum iudicium, reſtat, ut ad διοτι, id eſt, ad cauſas eiusdem explicandas deſcendamus. *Cauſa efficiens principalis* iudicii extremi eſt ipſe Deus, unus in eſſentia, trinus in perſonis. Quamvis enim Filius ſecunda Trinitatis perſona viſibiliter in natura adſumta hoc iudicium ſit adminiſtraturus, unde *iudex vivorum & mortuorum* conſtitutus dicitur, tamen non deneganda eſt αυτοκρατορια κριτικη reliquis divinitatis perſonis, nec iudicabit Filius excluſo Patre aut Spiritu ſancto, ſed iudicandi partes omnibus tribus Deitatis perſonis ſuo modo & ordine competunt. 1) Quia *Deus* dicitur *orbem terrarum iudicaturus*, iam vero nomen Dei ουσιωδως acceptum Patri, Filio & Spiritui ſancto æqualiter competit. Deut. XXXII. 36. *Iudicabit Dominus populum ſuum.* Pſalm. IX. 8. *Dominus paravit ad iudicium ſolium ſuum.* L 6. *Deus ipſe iudex.* LXXXII. 8. XCVIII. 9. *Veniet Dominus iudicare terram*, 1 Sam. II. 10. *Iudicabit Dominus fines terrae.* Eccleſ. XII. 14. *Omne opus adducet Deus in iudicium.* Rom. II. 5. vocatur *Dei iudicium.* Heb. XII. 23. *Acceſſiſtis ad iudicem omnium Deum.* Plura huiusmodi teſtimonia facile colligi poſſunt ex illis, quæ in quæſtione, an ſit futurum extremum iudicium, ex vet. & nov. teſt. adducta ſunt paulo ſuperius. 2) Quia & Patri & Spiritui ſancto iudicium

Tota Trinitas.

illud tribuitur. De Patre hæc lotur dicta : Eſa. XXXIII. 22. *Domiudex noſter*, *Dominus legiſer noſter*, *nus rex noſter ;* trina repetiominis Iehovah myſterium Tris innuit, ut ſuo loco oſtendi-, proinde nomine Iehovæ iudicis igitur Pater prima Deitatis perſo- Danecl. VII. 9. |*Throni poſiti ſunt & nus dierum ſedit;* utique ad iudican-. Matth. XXII. 12. *Rex* cœleſtis, *ıtravit nuptias Filio ſuo*, ad carenveſte nuptiali dicit : *ſocie*, *quomodo ſti huc ?* Iohan. VIII. 50. *Eſt*, *qui ret & iudicet*, videlicet Pater meus cœ-, ut ex v. 49. intelligitur. Act. XVII. *Deus ſtatuit diem*, *in quo iudicaturus rbem terrarum in iuſtitia per virum*, *o decrevit*. 1 Petr. II. 23. *Chriſtus traiudicanti iuſte*. Spiritus ſanctus vor *Spiritus iudicii*, Eſa. IV. 4. ac velut ac vita per verbum cum hominibus *ndit*, diſceptat & iudicat, ac peccaıſorum arguit, Geneſ. VI. 3. Iohan. 8. ita quoque in die noviſſimo una Patre & Filio eos iudicabit. Quihuc adcommodant locum prophem Eſa. XXX. 28. *Spiritus eius velut ens inundans*, ſed ibi nomen *ſpiritus* ira & furore potius accipi videtur ; ribitur enim Deus inſtar cuiusdam inis irati, qui ſpiritum naribus for- efflat. 3) Quia adminiſtratio iudiſt opus *ad extra* ac proinde indivi-, id eſt, omnibus Deitatis perſonis mune. 4) Quia ut trium Deitatis onarum una eſt eſſentia, ac eædem prietates eſſentiales, ita quoque *δυς κριτικη* omniſcientiam, omnipoiam, iuſtitiam &c. complexa omnitribus Deitatis perſonis competit.

§. XXVII. Atqui, inquis, *Paudicium videtur expreſſe denegari*. Ioh. 2. *Pater non iudicat quemquam*, *κρινει ὐδένα*, ubi duplex negatio fortius negat, *ſed omne iudicium tradidit Filio*. Reſp. 1) Etiam Filius de ſeipſo dicit VIII. 15. *Ego non iudico quemquam*, cum tamen tota ſcriptura teſtetur, ipſum fore omnium iudicem. 2) Pater non iudicat quemquam, ſcilicet ſolus abſque Filio, ſed per Filium omnes iudicat. VIII. 50. *Eſt qui requirat*, *& iudicet*. Actor. XVII. 31. *Statuit diem*, *in quo iudicaturus eſt orbem terrarum in iuſtitia*, *per virum*, *in quo decrevit*. 3) Pater non iudicat ſumta perſona iudicis, quæ ab hominibus, quos iudicat, videatur, cum illis loquatur, ac ſententiam verbis proferat, proinde non *abſolute* ac *ſimpliciter*, ſed *ſecundum quid* & certo reſpectu negatur quemquam iudicare, quia non iudicat externo ritu & forma iudicialis proceſſus, quo modo ſolus Filius iudicat. Auguſtinus libr. III. contra Maximin. Arian. *Inviſibiliter erit Pater cum illo*, (Filio) *quia inſeparabilis eſt ab eo. Si enim non ſum ſolus*, *quia Pater mecum eſt*, *ait moriturus*, *quanto magis ſecum habebit Patrem de mortuis & vivis iudicaturus. Cum illo etiam erit Spiritus ſanctus. Quomodo enim deſeret eum Spiritus ſanctus in regali ſede*, *quo plenus regreſſus eſt a Iordane.* 4) In v. 27. proponitur ratio, quare *Pater non iudicet quemquam*, *ſed omne iudicium dederit Filio*, quia ſcilicet ipſe eſt *hominis Filius*, qui in adſumta humana natura viſibiliter iudicium adminiſtrabit. Auguſtinus libr. I. de Trinit. cap. 13. *Secundum id*, *quod in iudicio non forma Dei adparebit*, *ſed forma Filii hominis*, *nec ipſe Pater iudicabit. Secundum hoc enim dictum eſt* : Pater non iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit Filio &c. *Secundum hoc quod Pater aequalem genuit Filium*, *iudicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum eſt*, *quod non iudicet quemquam*, *quod in iudicio non in*

X 2 *forma*

forma Dei ſed in forma Filii hominis adparebit. Non quia non iudicabit, qui dedit omne iudicium Filio, cum de illo dicat Filius, eſt qui quaerat & iudicet, ſed ita eſt dictum: Pater non iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit Filio, *ac ſi diceretur, Patrem nemo videbit in iudicio vivorum & mortuorum, ſed omnes Filium, quia & Filius hominis eſt, ut poſſit & ab impiis videri, cum & illi videbunt, in quem pupugerunt &c.* Proſper in ſent. Auguſtin. ſent. 337. *Quamvis nunquam recedat a Filio Pater, ad iudicandos tamen vivos & mortuos non ipſe dicitur, ſed Filius adfuturus, quia ibi nec Patris nec Filii Deitas, ſed illa forma videbitur Filii, quam ſibi per ſacramentum incarnationis univit &c. talis ergo adparebit iudex, qualis videri poſſit ab eis, quos coronaturus, & ab eis, quos damnaturus eſt. Pater autem non adparebit, quia forma ſervi non eſt indutus, ſed Filio, qui etiam homo factus eſt, dedit iudicii poteſtatem.* 5) Pater dedit Filio omne iudicium non poteſtatem iudicandi ſeſe penitus abdicando, ſed poteſtatem iudicii viſibiliter exercendi Chriſto, ut hominis Filio communicando. 6) Immediate ſequitur v. 23. *ut omnes honorificent Filium, ſicut honorificant Patrem.* At ſi uterque honorandus eſt & Pater & Filius, conſequens eſt, utrumque iudicii poteſtatem habere, utrumque iudicare.

Chriſtus. §. XXVIII. Quamvis vero poteſtas iudicii faciendi competat omnibus tribus Deitatis perſonis, 1) κατ' αυτοκρατοριαν & 2) κατ' ευδοκιαν; propter ομουσιαν (ut enim trium divinitatis perſonarum una & æqualis eſt eſſentia, ita quoque una eademque potentia) tamen κατ' οικονομιαν Chriſto θεανθρωπῳ iudici mortuorum ac vivorum divinitus conſtituto peculiariter in ſc… ris tribuitur, is enim 1) *viſibilite… in adſumta natura humana*, 3) *imm…* hoc iudicium adminiſtrabit, in nu… pro tribunali ſedens ab omnibus c… cietur, ſententiam definitivam pr… gabit, eamdemque exſecutioni … demandabit, ac proinde tum ορατα… ακυςικως iudicium illud exercebit. … buitur Filio iudicium non *excluſive oppoſite*, ſed per *adpropriationem.* … Trinitati tribuitur iudicium quoa… *ſtatem iudiciariam, dominium, auc… tem & decretum;* Filio peculiarite… gnatur quoad *viſibile & externum … citium.* Veteres addunt, quod id … quamdam adpropriationem pecul… Filio tribuantur partes iudicandi, … eſt Patris ſapientia ab ipſo genita … ritas a Patre procedens, iam verc… cium debet fieri in ſapientia & ve… Gregorius Nyſſenus catech. XV. … militudine utitur: *Sicut Abrahan… XVIII. 2. vidit tres ad iudicium S… rum euntes & unum adoravit, ſic i… cio orbis praerit ſacroſancta Trinita… terim Chriſtus poteſtatem iudicandi … ter exercebit.* Conſtat hoc 1) ex *pe… ſcripturae dictis.* Monet Auguſtin… XX. de civ. Dei cap. 30. in prin… *iudicium Dei ex literis utriusque te… ti facile quidem colligi, ſed ex veter… dicium tantum Dei expreſſe, at iu… Chriſti Filii ex veteribus quoque, ca… apertius ex nov. teſt* (hunc enim e… borum apud Auguſtinum traiecto… in multis codicibus depravatorun… ſum Ludovicus Vives in comm. n… proinde non ſolum ex nov. ſed … ex vet. teſt. colligenda ſunt vatici… lud ipſum demonſtrantia. Geneſ. … 25. *Numquid iudex univerſae terr… faciet iudicium?* Loquitur Abrah… Filium Dei, qui una cum duobus

lis apud ipſum diverterat. Pſalm II. 9. dicit Pater cœleſtis ad Filium: *conteres gentes in virga ferrea.* Eſai. XLV. 23. *Per meipſum iuravi dicit Dominus, mihi curvabitur omne genu.* Hoc oraculum apoſtolus ad Chriſtum adcommodat, & ex eo probat, omnes nos coram tribunali Chriſti ſiſtendos, Rom. XIV. 11. Dan. VII. 13. *Adſpiciebam in viſione noctis, & ecce in nubibus cæli quaſi Filius hominis veniebat ad Antiquum dierum.* v: 14. *Et dedit ei poteſtatem, honorem & regnum &c.* Zach. XII. 10. *Adſpicient ad me, quem confixerunt;* hoc Apoc. I. 7. ad Chriſtum in nubibus ad iudicium venientem adplicatur. In nov. teſt. & plura & clariora exſtant dicta. Matth. XVI. 27. *Filius hominis venturus eſt in gloria Patris ſui, & tunc reddet unicuique ſecundum opera ſua.* XIX. 28. *Cum ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuae &c.* XXIV. 30. *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli.* XXVI. 64. *Videbitis Filium hominis ſedentem a dextris virtutis & venientem in nubibus cæli.* Ioh. V. 22. *Pater omne iudicium dedit Filio.* v. 27. *Dedit ei poteſtatem faciendi iudicium, quia Filius hominis eſt.* Act. X. 42. *Chriſtus eſt conſtitutus iudex vivorum & mortuorum.* XVII. 31. *Iudicabit Deus orbem terrarum per virum, in quo conſtituit.* Rom. II. 16. *Iudicabit Deus occulta hominum per Chriſtum Ieſum.* XIV. 10. 2 Cor. V. 10. *Omnes ſtatuemur ante tribunal Chriſti.* 1 Theſſ. IV. 16. *Dominus in voce archangeli de cælo deſcendet.* 2 Theſſal. I. 7. *In revelatione Domini Ieſu de cælo cum angelis virtutis eius.* v. 9. *Impii ſuſtinebunt exitium απο τυ προσωπυ τυ κυριυ, cui adiudicabuntur a Chriſto*, qui in propria perſona adparebit; ita enim quidam vertunt. 2 Tim. IV. 1. *Chriſtus iudicaturus eſt vivos & mortuos per adparitionem & regnum ſuum.* Hebr. IV. 12. ο λογος eſt κριτικος, id quidam accipiunt de λογω υποςατικω. IX. 28. *Chriſtus adparebit ſecundo exſpectantibus ſe ad ſalutem.* Iud. v. 14. *Ecce Dominus veniet cum ſanctis millibus ſuis*, ille ſcilicet Dominus, de quo v. 4. Apoc. I. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Plura ex ſuperioribus colligantur, quæ omnia in tres claſſes dividi poſſunt; quædam enim dicta continent *prophetarum praedictionem*, quædam *ipſius Chriſti adſeverationem*, quædam *apoſtolorum teſtificationem.* 2) Ex *parobolis.* Chriſtus eſt *paterfamilias iſte, in cuius manu ventilabrum, & mundabit aream ſuam, & congregabit triticum in horreum ſuum, & paleas comburet igne inexſtinguibili.* Matth. III. 12. Sapiens ille *agricola*, qui *zizania in ignem conicit, utile vero ac pretioſum ſemen in horrea recondit*, Matth. XIII. 30. *Cautus ille œconomus, qui bonos piſces a malis ſeparabit;* v. 48. Cœleſtis ille *Sponſus, qui virgines fatuas a prudentibus ſeparabit*, Matth. XXV. 12. *dives ille herus, qui negotiationis commiſſae rationem a ſervis ſuis exiget*, v. 19. *fidelis ac prudens ille paſtor, qui oves ſeparabit ab hœdis.* v. 33. *Dominus ille, qui a nuptiis reverſurus iubet ſervos ſuos adventum ipſius ſolicite exſpectare;* Luc. XII. 35. cuius pedes in die iudicii erunt *ſimiles chalcolibano velut in fornace ardentes*, Apoc. I. 15. *ut columnae igneae*, X. 1. *oculi eius ut flamma ignis & ex ore eius procedit gladius διςομος*, I. 16. 3) Ex *eccleſiae ſymbolis.* Nam in ſymbolo apoſtolico, Nicæno & Athanaſiano *Chriſtum* confitemur *venturum ad iudicandum vivos & mortuos.* Maximus Taurinenſis homil. in expoſ. ſymbol. *Neceſſe eſt, ut hominum genus ille diſcutiat, qui creavit, & ipſe iudicet, qui redemit, iuſtumque eſt, ut omnipotens Dominus mortales ſuos, quos divinitatis virtute formavit, Patris pietate ſalvavit, iudicis examinatione diſcernat.*

Etiam ſecundum humanam naturam.

§. XXIX. Iudicabit autem Chriſtus non tantum ſecundum divinam, ſed etiam ſecundum *humanam naturam*, id eſt, ea, quæ ad partes iudicis ſpectant, non tantum ſecundum divinam naturam, ſed etiam in & cum humana natura ac per humanam naturam peraget, id quod probamus 1) ex *adpellatione*. Iudex hic adpellatur *Filius hominis*, Dan. VII. 13. Matth. XVI. 27. XIX. 28. XXIV. 30. XXVI. 64. &c. iam vero Filius hominis ab adſumta humanitate denominatur, abſque qua & ſine qua filii hominis adpellatio neutiquam ipſi competit. Vocatur *Chriſtus* Act. X. 42. Rom. II. 16. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. &c. iam vero nomen Chriſti & ungentem Deitatem & unctam humanitatem complectitur. Damaſcenus libr. III. orthodox. fid. cap. 3. *ονομα Χριστος των δυο φυσεων υπαρχει σημαντικον*. Libr. III. cap. 4. *Χριστος εστι το συναμφοτερον*. Vocatur *vir*, Act. XVII. 31. tum quia Athenienſes, quibus apoſtolus concionabatur, nondum erant capaces myſterii de Chriſti divinitate, tum quia in adſumta natura viſibiliter iudicium Chriſtus adminiſtrabit. Vocatur *Dominus*, 1 Theſſ. IV. 16. 2 Theſſ. I. 7. Iud. v. 14. iam vero eſt non ſolum natus ab æterno a Patre Dominus ſecundum divinitatem, ſed etiam in tempore *factus Dominus* ſecundum humanitatem, Act. II. 36. 2) Ex *iudicis deſcriptione*. Dicitur hic iudex *venturus in nubibus cœli*, Dan. VII. 13. Matth. XXIV. 30. XXVI. 64. Apoc. I. 7. *ſeſſurus ſuper ſedem gloriae*, Matth. XXV. 31. *conſpiciendus ab omnibus*, Zach. XII. 10. Matth. XXIV. 30. Apocal. I. 7. *compellaturus electos & damnatos*; Matth VII. 22. XXVI. 34. 40. 41. & 45. dicitur *conſtitutus ac definitus iudex*; Act. X. 42. XVII. 31. dicitur *de cœlo deſcenſurus*, 1 Theſſ. IV. 16. omnes *ante ipſius tribunal* dicun-

tur *ſtatuendi* ac ſiſtendi; Rom. XI
2 Cor. V. 10. quæ omnia evident
cent, Chriſtum in humana
& ſecundum humanam natura
iudicium adminiſtraturum. 3) I
teſtatis κριτικης communicatione.
ſtas iudicium faciendi dicitur Chr
tempore data; Dan. VII. 14. Luc.
69. Ioh. V. 22. & 27. iam vero c
tempore Chriſto data ſunt, ea ſecu
humanam naturam ipſi data, ut
conſtans & perpetua piæ antiquita
gula ex immotis ſcripturæ fundai
exſtructa. 4) Ex *muneris huius*
tione. Iudicium facere pertinet a
cium Chriſti regium, ut conſtat.
vero quæ ad officium Chriſti pert
ea competunt ipſi ſecundum utra
naturam, cum iuxta canonem c
Chalcedonenſis *in operibus officii u*
natura Chriſti operetur, quod cuiuſq
prium eſt cum communicatione alteri
Ex *antegreſſa exinanitione*. Admi
tio extremi & univerſalis iudicii
net ad ſtatum exaltationis. Iam ve
altatio competit Chriſto ſecundu
manam naturam. Ergo etiam iudi
miniſtratio ſecundum humanam na
ipſi competit. *Adſumtum* prob
quia ſecundum quam naturam C
eſt exinanitus, ſecundum eamd
exaltatus, ut colligitur ex Philip
Iam vero exinanitio ſecundum hun
naturam ipſi competit. Ergo eti
altatio. Nimirum ut Chriſtus in
& per humanam naturam opus r
tionis peregit, & in ea iniuſte a r
olim iudicatus fuit, ſic viciſſim ir
& per humanam naturam *απολυ*
piorum perficiet, & mundum iu
dicabit. 6) Ex *adſcenſionis & rea*
iudicium collatione. Act. I. 11. Cl
ita redibit, *ſicut* adſcendit. Ad
autem *viſibiliter* ſecundum humana
turam. Ergo iuxta eamdem viſi

, & iudicium adminiſtrabit. 7) ſi *reduplicatione*. Iudici huic po- ſciendi iudicii dicitur collata, *οτι* ' *quatenus eſt hominis Filius*, Ioh. Chryſoſtomus & Theophylactus m. illius loci hoc de divina Chri- ra accipiunt, poteſtatem enim i iudicium Chriſto ut Deo datam unt per æternam a Patre gene- n, ut ſic ipſum generando Pa- rem fecerit. Eodem ſenſu acci- broſius libr. II. de fid. cap. 4. ſic : *omne iudicium dedit Filio*, *uti- rando*, *non largiendo*. Sed hanc tationem multis refellit Augu- br. I. de Trinitat. cap. 13. ne- mmerito. *Primo* enim non di- tus, quod Pater ſibi dederit po- faciendi iudicium, quia *Filius* l quia *Deus eſt*, ſed quia *Filius* ſt, id eſt, ſecundum humanam ; particula enim *οτι* hoc in loco *ιτιολογικη*, ſiquidem humana ion eſt cauſa, unde illa *εξυσια* a dependeat, ſed eſt *διοριςικη και* oſtendens naturam, cuius re- a poteſtas iudiciaria Chriſto di- mmunicata, unde *το οτι* quidam per vocem *quatenus*, quaſi *κα- καθοτι* ſcriptum ſit. Pelargus . Ioh. p. 62. *οτι υιος ανθρωπυ*, *ια και κατα την ανθρωποτητα*. ta verſione hic *προσδιορισμος* ſiculo ſeq. coniungi videtur, ut particula כי hoc ſenſu: *quod au- Filius hominis*, *ne miremini pro-* ſed in Græco codice, qui ſolus iticus, præcedentibus cohæret, cem v. 27. collocatur. Quor- n diceret Chriſtus, *& poteſta- i iudicium faciendi*, cum idipſum n ante dixiſſet, *omne iudicium* ; ſi nihil quidquam huic ſen- liturus eſſet? Quod ſi hæc ver-ba, *quia Filius hominis eſt*, cum ſequentibus eſſent connectenda, non dixiſſet Chriſtus præpoſtera & inuſitata verborum collocatione: *quia Filius hominis eſt*, *nolite mirari hoc*, ſed *nolite mirari*, *quia Filius hominis eſt*, hæc enim erat naturalis verborum ſeries. Mirum igitur merito alicui videatur, quid Chryſoſtomo & eius abbreviatoribus Euthymio ac Theophylacto in mentem venerit, ut ſtatuerent, Græcum codicem mutato uno puncto a Paulo Samoſateno hoc loco fuiſſe corruptum. Mirum & illud, cur hanc diſtinctionem Chryſoſtomi & Syri interpretis adprobet Bellarminus libr. III. de Chriſto cap. 16. quam multis rationibus Maldonatus in comment. Iohan. V. recte impugnat. *Secundo* poteſtas illa *κριτικη* in tempore Chriſto data; iam vero ſecundum divinam naturam nihil quidquam in tempore ei datum, vel dari etiam potuit. *Tertio* verſiculo immediate ſubſequente addit Chriſtus: *Nolite mirari hoc*, *quia venit hora*, *in qua omnes*, *qui in monumentis ſunt*, *audient vocem eius*; innuens, Filium hominis inde atque ideo voce ſua mortuos in noviſſimo die excitaturum, quia ipſi ut homini poteſtas iudicium faciendi data. *Quarto* Auguſtinus d. l. hoc urget, quod Chriſtus neget, Patrem iudicare quemquam. *Si ſecundum illud* (inquit) *Filio poteſtas faciendi iudicii data diceretur*, *ſecundum quod dictum eſt*, *dedit filio habere vitam in ſemetipſo*, *non utique diceretur*, *Pater non iudicat quemquam. Secundum hoc enim*, *quod aequalem Pater genuit Filium*, *iudicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum eſt*, *quod in iudicio non forma Dei*, *ſed forma Filii hominis adparebit &c.* Et poſtea: *Quia Filius Dei eſt aequalis Patri*, *non accepit hanc poteſtatem iudicii faciendi*, *ſed habet illam cum Patre in occulto. Accepit autem illam*, *ut boni & mali eum videant*

deant iudicantem, *quia Filius hominis eſt.* Quinto poteſtas & gloria Chriſto in tempore data reſpectum habet ad antegreſſam exinanitionem, ideo enim in υπερυψωσει divinam maieſtatem ac poteſtatem Pater Chriſto dedit, quia in adſumta ſervi forma ſeſe humiliavit, & *fuit Patri obediens uſque ad mortem;* Pſalm. CX. 7. Phil. II. 9. &c. iam vero non ſecundum divinam ſed ſecundum humanam naturam Chriſtus ſe exinanivit & humiliavit. Ergo etiam ſecundum humanam naturam poteſtas iudicium faciendi ipſi data. *Sexto* emphaſin habet particula *και poteſtatem dedit ei και κρισιν ποιειν*, dixerat enim Chriſtus in præcedentibus, quod *Pater ipſi dederit vitam habere in ſeipſo, ſic ut ipſe vitam habet in ſeipſo*, id quod plerique veterum de divina Chriſti natura dictum accipiunt. Baſilius in hom. περι πιςεως pag. 353. το εχειν εκ φυσεως ιδιον τȣ γεννηθεντος. Alcuinus lib. I. de Trin. c. 15. *Dedit Filio vitam habere in ſemetipſo, id eſt, genuit Filium vitam habentem in ſemetipſo habentem*, unde Syrus notanter reddidit, *dedit ei habere vitam* בְּקְיָנ מֵה *in ſua eſſentia*, mox per αυξησιν addit, quod non ſolum ipſi, ut Deo per æternam generationem vita eſſentialis ſit communicata, ſed quod etiam ipſi, ut homini *poteſtas faciendi iudicii* per unionem perſonalem & exaltationem ad dextram Dei communicetur. Valde igitur probamus, quod Maldonatus in h. l. ſcribit col. 584. *Etiamſi Chriſtus ut Deus & poteſtatem & naturam ipſam accepit per aeternam a Patre generationem, tamen non agitur hic de ea poteſtate, quam ab omni aeternitate habuit, ſed quam in tempore habere cœpit.* Hæc ille rectiſſime, qui tamen in reliquis, quæ præcedunt & ſequuntur, ουκ ορθοποδει προς την αληθειαν. Combachius Calvinian. in diſp. de perſon. & offic. Chriſti theſ. 150 ſic. παραφραζει. *ei poteſtatem faciendi iudicium, quia hominis eſt, id eſt, quia viſibili form niet ad iudicium.* Atqui το Filium h nis eſſe nuſpiam in ſcripturis ſign viſibilem reditum ad iudicium, viſibiliter ad iudicium venire eſt quens humanitatis. Et oſtendimu ante, particulam οτι non *cauſam* ſe *iectum* denotare, quod ſcilicet C ut Filio hominis ſive ſecundum h nam naturam poteſtas eiusmodi Quod ſi enim cauſa illius commu tionis in hoc προσδιορισμω adſigna conſequens foret, omnes homines poteſtatem habere. Adde, quod ptura cauſam huius communica non in veritate humanitatis nec i bilitate reditus ad iudicium, ſed nione hypoſtatica eamdemque Chriſti ad dextram Patris exalt ubique ſtatuat.

§. XXX. Idipſum, quod cet *Chriſtus ſecundum humanam na iudicium ſit adminiſtraturus*, nobiſcu cent pii veteres. Cyprianus in ſe adſcenſ. *Humilitas carnis noſtrae iudicatorio honorata eſt.* Cyrillus in Ioh. c. 140. *In quantum verbu & Deus eſt, hanc poteſtatem habet liter, in quantum autem homo fact accepiſſe ſe hanc poteſtatem aperte tur*; & lib. eiusdem c. 144. *Chriſt ſam ſubiecit, quare poteſtatem iudici tre ſibi traditam dixerit, addens, q lius hominis eſt, ut intelligamus om data eſſe ut homini.* Auguſtinus li Trin. c. 13. *Filius hominis iudicatu nec tamen ex humana poteſtate, ſe qua Filius Dei eſt.* Et rurſus: *Fil iudicaturus eſt, nec tamen in ea for parens, in qua Deus eſt aequalis ſed in ea, qua Filius hominis eſt &* poſtea: *quid nos prohibet mirari,*

lud, quod revera miratur omnis, qui non intelligit, ut ideo diceret, *Patrem dediſſe ei poteſtatem iudicium facere, quia Filius hominis eſt, cum magis quaſi hoc exſpectaretur, ut diceret, quoniam Filius Dei eſt. Sed quia Filium Dei ſecundum id, quod in forma Dei aequalis eſt Patri, videre iniqui non poſſunt, oportet autem, ut iudicem vivorum & mortuorum, coram quo iudicabuntur, & iuſti videant & iniqui, nolite, inquit, hoc mirari &c. ad hoc ergo oportebat, ut ideo acciperet hanc poteſtatem, quia Filius hominis eſt, ut reſurgentes omnes viderent eum in forma, in qua videri ab omnibus poteſt.* Lib. eiusdem cap. 16. *Cum in forma ſervi glorificata iudicantem viderint boni & mali, tolletur impius, ut non videat claritatem Dei, de qua Deus eſt, quam ſoli mundo corde videbunt.* Libr. XX. de civ. Dei cap. 6. *In ea forma veniet iudicaturus, in qua venit iudicandus*, id quod probat ex dicto Chriſti Ioh. V. 27. *dedit ei poteſtatem faciendi iudicium, quia Filius hominis eſt.* In enarr. Pſalm LXXIV. *Quia ut Filius hominis accepit poteſtatem iudicandi, ideo ait in evangelio, dedit ei poteſtatem faciendi iudicii, quia Filius hominis eſt, ſecundum quod Filius Dei nunquam accepit poteſtatem iudicandi, quia nunquam caruit poteſtate iudicandi.* Tractat. XXI. in Ioh. *Pater omne iudicium dedit Filio. Hoc dictum eſt, quia hominibus in iudicio non adparebit, niſi Filius, Pater occultus erit, Filius manifeſtus. In quo erit Filius manifeſtus? in forma, qua adſcendit, nam in forma Dei cum Patre occultus eſt, in forma ſervi hominibus manifeſtus. Non ergo Pater iudicat quemquam, ſed in manifeſto omne iudicium dedit Filio &c. Veniet in forma humana, quam videbunt & impii, videbunt ad dextram poſiti, videbunt ad ſiniſtram ſeparati.* Ibidem: *Forma iudicis Chriſti videbitur a piis & impiis, iuſtis & iniuſtis, fidelibus & infidelibus, gaudentibus & plangentibus, confiſis & confuſis.* Tract. XXII. in Ioh. *Secundum quod Filius eſt Dei, ſicut Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic & dedit Filio vitam habere in ſemetipſo; ſecundum autem quod Filius hominis eſt, poteſtatem dedit ei iudicium faciendi &c. Secundum hoc accepit poteſtatem iudicandi, quia Filius hominis eſt; nam ſecundum quod Filius Dei eſt, ſemper habuit hanc poteſtatem, accepit qui reſuſcitatus eſt, accepit qui natus eſt, accepit qui crucifixus eſt.* Serm. LXIV. de Verb. domin. *Iudex hic erit Filius hominis, forma illa hic iudicabit, quae iudicata eſt &c. Sedebit iudex, qui ſtetit ſub iudice. Damnabit veros reos, qui factus eſt falſus reus. Ipſe veniet, forma illa veniet.* In libr. L. homiliarum, homil. XXII. *Quod dicit, dedit ei iudicium facere, pro parte carnis, quam adſumſit, dediſſe Patrem Filio iudicium dici cognoſcimus. Et futurum iudicium hic ſignificat, in quo adſtabit Ieſus Chriſtus, & reddet unicuique ſecundum opera eius.* Proſper in ſent. Auguſt. ſent. 337. *Ipſa* (natura) *erit iudex, quae ſub iudice ſtetit, ipſa iudicabit, quae iudicata eſt, ut videant impii eius gloriam, in cuius manſuetudinem fremuerunt. Talis ergo adparebit iudex, qualis videri poſſit ab iis, quos coronaturus, & ab iis, quos damnaturus eſt. Pater autem non adparebit, quia forma ſervi non eſt indutus, ſed Filio, qui etiam homo factus eſt, dedit iudicii poteſtatem.* Rabanus in Pſalm LXXXV. *Ipſe videbitur terribilis, qui viſus eſt contemtibilis, demonſtrabit in iudicio potentiam, qui oſtendit in cruce patientiam.* Cæſarius homilia XXVII. *In illo corpore iudex veniet, quod pro noſtra ſalute ſuſceptum, pro noſtra abſolutione natum, & pro noſtrorum vulnerum medicina lancea clavisque confixum eſt.* Theodoretus in Pſalm II. *Ut Deus, innatum habet imperium; ut homo, decreto accepit.* Alcuinus

nus lib. III. de Trinit. cap. 18. in principio: *Ipſe Dominus de poteſtate, quam habet ex aeterno cum Patre, & de poteſtate, quam accepit ex tempore in forma ſervi, ſic ait: Sicut enim Pater habet vitam in ſemetipſo, ſic dedit & Filio vitam habere in ſemetipſo, & poteſtatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis eſt. Genuit itaque Deus Pater Filium vitam & poteſtatem in ſemetipſo habentem. Dedit etiam poteſtatem eidem Filio iudicium facere, qui in forma ſervi factus eſt homo.* Thomas in comp. theol. tract. II. cap. 57. *Quia poteſtas iudiciaria ad Chriſti exaltationem pertinet, ſicut & reſurrectionis gloria, ideo Chriſtus in iudicio adparebit non in humilitate, quae pertinebat ad meritum, ſed in forma glorioſa ad praemium pertinente.* Ex Calvinianis Tilenus part. II. diſput. LXVII. theſ. 5. *Auctoritas illa ac poteſtas iudiciaria, quae eſt in Deo per naturam, in Chriſto, qua homo eſt, per gratiam* (unionis & exaltationis) th. 6. *nec iudicabit Chriſtus ut iudex delegatus, ſed omnino ut principalis, quia θεανθρωπος.*

§. XXXI. Damnamus igitur *Agnoëtas*, qui Chriſtum diem iudicii ignorare docebant. Duo autem fuere Agnoëtarum genera, quidam dicebantur *Phartolatrae*, qui non divinitati, ſed *animae Chriſti* ignorantiam noviſſimæ diei tribuebant, de illis agit Nicephorus lib. XVIII. hiſtor. eccleſ. cap. 50. *Agnoetae, qui, & Severitae dicuntur, docent, Deum quidem Verbum omnia noſſe, humanitatem vero ſecundum ſubſiſtentiam ei unitam per multa ignorare, neſcire ſane horam & diem mundi totius conſummationis, utpote Patre minorem.* Quidam vero ipſi *divinitati* illam ignorantiam tribuebant, de quibus agit Rabanus libro II. de inſtitut. clericor. cap. ultim. Urgebant utrique dictum Chriſti, Marc. XIII. 32. *De die il-*

la nemo novit &c. Reſp. 1) Non
de divina Chriſti natura, ſed de
na. Cyrillus libr. IX. theſauri
Ignorat ut homo. Nazianzenus
XXXVI. γινωσκει ως ο θεος, α
φησιν ως ανθρωπος. 2) Et quide
ſiderata in eſſentialibus ſuis prir
non autem quatenus καθ' υποςα
ta eſt ipſi λογω omniſcio. Gre
lib. VIII. epiſt. 42. circa mediu
carnatus unigenitus in natura qui
manitatis novit diem & horam iud
tamen hunc non ex natura humanit
vit, quod ergo in ipſa novit, non
novit &c. Damaſcenus libr. III.
dox. fid. cap. 21. *Humana nat*
ſtantialiter non obtinet futurarum c
num, Domini autem anima propte
ad Verbum unionem & hypoſtatica
titatem dives facta eſt cum reliqui
etiam futurorum cognitione. 3) D
exinanitionis ſermo eſt, non d
exaltationis. 4) Nomen Patris r
ponitur Filio, qui eſt *in ſinu Patri*
I. 18. *& novit omnia*, XXI. 17. n
ritui ſancto, qui *ſcrutatur profu*
Dei, 1 Cor. II. 10. ſed angelis &
nibus, ut ipſe textus oſtendit. 5
de Patris nomen *eſſentialiter* potius
perſonaliter hic accipitur. 6) Pl
ex veteribus addunt, Chriſtum pr
quod ignoret diem iudicii, non
perſonae ſed *officii*, quia non erat
ut revelaret eum hominibus in ſ
niſterio, qua de interpretatione
plenius diſſeremus. 7) Chriſtus
iudicium proxime antegreſſura n
ſtat, ipſique data eſt poteſtas iud
faciendi, quomodo igitur abſol
ſimpliciter tempus iudicii ignorar
Gregorius d. l. ſic progreditur: *quisq*
ſtorianus non eſt, Agnoeta eſſe null
poteſt. Qui ipſam Dei ſapientiam
incarnatam, qua mente valet dicere

, *quod Dei ſapientia ignoret? Scri-*
ſt: In principio erat Verbum, o-
per ipſum facta ſunt. *Si omnia,*
dubio etiam dies iudicii & hora. Quis
a deſipiat, ut dicere praeſumat, quia
u Patris fecit quod ignorat? Scri-
ſt: ſciens Ieſus, quia omnia dedit
er in manu. *Si omnia, profecto*
n iudicii & horam. Quis ergo ita
eſt, ut dicat, quia accepit Filius in
s, quod neſcit? Eodem fere modo
oſius in comm. Luc. XVII. *Quo-*
ion dedit Pater cognitionem tempo-
o, cui dedit ipſius iudicii poteſtatem?
io Filius neſcire poteſt, quod Pater
cum in Patre ſit Filius, & Spiritus
ur etiam alta Dei, cum ipſe Filius
udo divitiarum ſapientiae & ſcientiae
Magis ergo dictum hoc ſecundum Fi
ominis aeſtimemus, quia temporum
ion per naturam hominis, ſed per na-
Dei novit.

§. XXXII. Ceterum ex eo, quod
us non ſolum ſecundum divinam,
am ſecundum humanam naturam
ſit futurus, πορισματικως colli-
, Chriſtum ſecundum humanam
im eſſe 1) *omniſcium.* Cum enim
lum de operibus externis, ſed et-
e cogitationibus internis iudicium
ituendum, adeoque *abſcondita tene-*
n illuminanda, & cordium cogitatio-
nifeſtandae; 1 Cor. IV. 5. utique in
iudice requiritur omniſcientia.
vero Chriſto ut homini competere,
olum ex munere iudiciario, ſed
ex aliis documentis in medio exi-
onis ſtatu editis adparet. Ioh. II.
Non erat ei opus, ut quis teſtimo-
perhiberet de homine, ipſe enim ſciebat,
ſſet in homine. Matth. IX. 2. *Videt*
le latentem fidem baiulorum & para-
, v. 4. *videt cogitationes ſcribarum,*
Ioh. XVI. 19. *cognoſcit interias apoſtolorum propoſitum, quod velint eum interrogare,* XXI. 17. *novit omnia,* Col. II. 3. *in ipſo omnes theſauri ſapientiae & ſcientiae reconditi* dicuntur. At ſi in medio exinanitionis ſtatu omniſcientiae radios in adſumta natura & per adſumtam naturam exſerere potuit, quanto magis in ſtatu exaltationis, & cumprimis in die iudicii lux omniſcientiæ pleno fulgore per carnem & in carne ipſius relucebit? *Erit ibi nuditas in publicatione, veritas in manifeſtatione*; inde notanter dicit apoſtolus Rom. II. 16. quod *Deus in noviſſimo die iudicaturus ſit occulta hominum per Ieſum Chriſtum.* 2 Theſſal. I. 8. impii dicuntur exitium daturi απο προσωπυ τυ κυριυ *a facie Domini*, cui nihil occultum vel abſconditum. Apoc. II. 23. *Scient omnes eccleſiae, quia ego ſum ſcrutans corda & renes, & dabo unicuique veſtrum ſecundum opera ſua.* Nazianzenus Chriſtum vocat παντεπισκοπον και παντεποπτην. 2) *Veracem & iuſtum*, quia iudicium illud vocatur δικαιοκρισια, Rom. II. 5. ac iudex ipſe vocatur ο δικαιος κριτης, 2 Tim. IV. 8. iudicabit enim εν δικαιοσυνη, Act XVII. 31. ανευ απροκρισεως και προσκλισεως adeoque ανευ προσωποληψιας, Matth. XXII. 16. id quod vel maxime in quo iudice tam eccleſiaſtico quam politico requiritur 1 Tim. V. 21. Ut ergo in noviſſimo illo & univerſali iudicio fulgebit Chriſti ſapientia *in omnium etiam occultiſſimorum manifeſtatione*, ita quoque conſpicietur iuſtitia *in cauſae cognitione & diiudicatione.* 3) *Omnipotentem*, quia mortuos iudicio ſiſtendos verbo potentiæ ſuæ ex ſepulcris *evocabit*, Ioh. V. 29. evocatos una cum illis, quos dies noviſſimus deprehendet vivos, ſolo nutu ad tribunal ſuum *congregabit*, Matth. XXIV. 31. congregatos in duas partes,

oves ſcilicet ab hœdis ut fidelis paſtor ſecernendo, *ſegregabit*, Matth. XXV. 32. electos ad dextram, damnatos ad ſiniſtram *collocabit*, v. 33. ac ſententiam definitivam ſine ulla mora in utrisque *exſecutioni mandabit*, v. 34. & 41. quæ omnia divinæ & infinitæ potentiæ ſunt effecta; inde dicitur venturus μετα δυναμεως πολλης, Matth. XXIV. 30. ac impii dicuntur exitium paſſuri, quando Chriſtus in propria perſona *cum glorioſa potentia* ad iudicium veniet, 2 Theſſal. I. 9. Quamvis vero ad quædam ex illis peragenda angelorum miniſterio utetur, Matth. XIII. 41. XXIV. 31. 1 Theſſ. IV. 16. illud tamen non *neceſſitatis vel indigentiae*, ſed *maieſtatis & dominii* in angelos declarandi cauſa fiet. 4) *Omnipraeſentem*. Quando enim Filius hominis *veniet in nubibus cæli*, tunc nihilominus *ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuae & a dextra virtutis*, Matth. XXIV. 30. XXV. 31. XXVI. 64. ergo dextra Dei non eſt aliquis finitus ac determinatus in cœlo locus, alias Chriſtus in nubibus ad iudicium veniens non amplius ad dextram Patris ſederet, ſed eſt infinita poteſtas & dominium præſentiſſimum in cœlo ac terra, unde vocatur *dextra virtutis*, Luc. XXII. 69. *dextra maieſtatis*, Hebr. I. 3. Cyrillus lib. XII. theſauri cap. 14. *Quando de Deo ſedere & ſedes aut ſolium dicitur, nihil aliud intelligitur niſi principatus & regia poteſtas, quam naturaliter ſuper omnes habet creaturas &c.* Quare cum Chriſtus iudex ad infinitam, ubique præſentem & efficaciter omnia moderantem Dei dextram ſit evectus, inque ea dicatur ſeſſurus, quando in nubibus ad iudicium veniet, utique ergo in cœlo ac terra ſecundum utramque naturam præſens omnia adminiſtrat. Præterea de Chriſto iudice dicitur, quod *omnis oculus eum ſit conſpe-*

ſturus, Zachar. XII. 10. Matth. X[...] 30. Apoc. I. 7. ac proinde videbun[...] homines, quotquot tribunali eius [...] tur, tam impii quam pii. At Chriſtus cum corpore ſuo glorifi[...] τω λογω perſonaliter unito & ad[...] tram Dei evecto ea ratione ad de[...] natum ac corporalem locum eſſet [...] ctus, ut non poſſit niſi in uno lo[...] eſſe ac conſpici, quo omnes ho[...] multitudine innumerabiles etiam [...] tipodes in uno illo loco vix qu[...] vel ſex ulnas ratione longitudini[...] quante ſimul ac ſemel ipſum i[...] poſſent. Denique Chriſtus in nu[...] cœli e ſublimi veniens ab omnibu[...] ſpicietur; atqui ſi ſedes illa maie[...] in qua Chriſtus ad iudicium ve[...] ſedebit, tot milliarium διαςημασι[...] ris eſt remota, quomodo omnes [...] nes uno eodemque intuitu ipſum [...] re poterunt. Videbunt omnes Ch[...] αυτοπροσωπως, & audient eum [...] φωνης, nulla ergo localitas, null[...] poris circumſcriptio impedimentu[...] iiciet, quo minus omnes & ſingu[...] mines & iudicem viſuri & ſente[...] definitivam ab ipſo audituri ſint, [...] igitur præſentiæ modos haber[...] localem, naturalem & phyſicum [...] Προσκυνητον *adorabilem*. Eſai. XL[...] *In meipſo iuravi, quia mihi curvab[...] mne genu, & iurabit omnis lingua*, [...] locum Paulus Roman. XIV. 11. [...] II. 10. adcommodat ad Chriſtum [...] dicium venturum. Ergo Chriſto [...] & honor adorationis deferendus [...] tantum ſecundum divinam, ſed [...] ſecundum humanam naturam in [...] λογυ υποςασει ſubſiſtentem. Sic concludimus: ſecundum quam [...] ram poteſtas faciendi iudicium C[...] competit, ſecundum eamdem cult[...] τρειας ipſi debetur. Atqui non [...]

ndum divinam, ſed etiam ſecundum
ıanam naturam poteſtas faciendi iudi-
ı illi competit. Ergo non tantum
ndum divinam, ſed etiam ſecundum
ıanam naturam cultus λατρειας & re-
ıſæ adorationis ipſi debetur. E-
:miſus libr. de vera pœnit. cap. 4.
:bimus adſiſtere omne mortalium genus
'imo Adam uſque ad ultimum hominem
:sque in faciem cadentes & Chriſtum
antes. 6) *Divina maieſtate & gloria*
ita praeditum. Veniet Chriſtus iu-
non amplius ut in primo adventu
umilitate, ſed εν δοξη αυτȣ *in gloria*
maieſtate ſua, Matth. XXV. 31. Ire-
s lib. IV. adv. hæreſ. cap. 56. *Duos*
ſti adventus omnes adnunciarunt pro-
æ, unum quidem, in quo homo in pla-
aſtus eſt ſciens ferre imbecillitatem, in
ı aſinae ſedens & reprobatus lapis ae-
antibus, & ſicut ovis ad victimam ad-
us; ſecundum autem, in quo ſuper nu-
veniet, ſuperducens diem, quae eſt ſi-
clibanus ardens. Veniet hic iudex
ε δυναμεως και δοξης πολλης, Matth.
IV. 30. Luc. XXI. 27. *ſedebit ſuper*
ȣνȣ δοξης αυτȣ, Matth. XXV. 31.
hriſti adventus vocatur αποκαλυψις
δοξης, 1 Petr. V. 1. Ne quis vero
timet, hanc eſſe finitam duntaxat
eſtatem & gloriam, ideo diſerte di
r, quod venturus ſit *in gloria Patris*,
ξη τȣ Πατρος αυτȣ, Matth. XVI.
Marc. VIII. 38. εν δοξη αυτȣ και
Ιατρος, Luc. IX. 26. in tali gloria,
eſt ipſi cum Patre communis; iam
ı nemo dubitat, gloriam Patris eſſe
: divinam & infinitam gloriam. Er-
tiam Chriſtus in gloria vere divina
nfinita ad iudicium veniet, in ea
:et gloria, quam ſecundum Deita-
apud Patrem habuit, antequam mun-
fieret, & quam ſecundum humani-
n per unionem perſonalem & exal-
tationem ad Dei dextram a Patre accepit, Dan. VII. 14. Ioh. XVII. 5. 2 Petr. I. 17. unde *ſedenti in throno & agno*, hoc eſt, *Patri & Filio* una atque æqualis gloria a beatis in cœlo defertur Apoc. V. 13. Veniet ille iudex *cum magna potentia*, quia opera magnæ potentiæ, divinæ ſcilicet & infinitæ perficiet, reſuſcitabit mortuos, iudicabit omnes homines, ſalvabit pios, damnabit impios, quid hiſce operibus maius aut divinius eſſe poſſit? Veniet etiam *cum magna maieſtate & gloria*, quia veniet in nube fulgentiſſima, in corpore ſplendidiſſimo ipſos ſolis radios luce ſua exuberante, veniet comitatus angelorum myriadibus &c. Maieſtas illa iudicis vere & mere divina elucet, tum ex *glorioſo adventu*, tum ex *angelico comitatu*, tum ex *regali conſeſſu*. Erit hic adventus non novæ *redemtionis*, nec *ſanctificationis*, ſed *glorificationis*; veniet Chriſtus non ſolum *vere & viſibiliter*, ſed etiam *glorioſe & ſublimiter*; veniet glorioſus ad pios glorificandos. Confer Apoc. XIX. 11. & ſeqq. ubi glorioſus ille Chriſti ad iudicium adventus deſcribi videtur. Non eſt, quod quis regerat, *Chriſtum etiam dici venturum in gloria angelorum*, Luc. IX. 26. iam vero conſtat, gloriam angelorum non eſſe vere divinam & infinitam, ergo nec Chriſti gloriam vere divinam & infinitam eſſe. Quomodo enim Chriſtus venturus ſit in gloria angelorum, illud patet ex aliorum ſcripturæ locorum collatione. Matth. XXIV. 30. *Veniet Filius hominis in nubibus cæli cum virtute & maieſtate magna*, v. 31. *& mittet angelos ſuos.* XXV. 31. *Cum venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis.* At hanc ſedem maieſtatis, quæ nihil aliud eſt, quam ipſa Dei dextra, non habebit cum angelis communem; *cui enim*

 an-

Chriſtus Ieſus, qui ad dextram Dei evectus vi promiſſionis ſuæ *eſt in medio eorum, qui in nomine ſuo congregati ſunt*, Matth. XVIII. 20. qui eſt *nobiſcum usque ad conſummationem ſeculi*, XXVIII. 20. qui *omnia in omnibus implet*, Epheſ. I. 23. IV. 10. qui *ambulat in medio candelabrorum aureorum*, id eſt, eccleſiarum, Apoc. I. 13. *inviſibiliter*, ſcilicet *quia non videtur a nobis*, 1 Petr. I. 8. & in ipſa Dei dextra ubique præſentiſſime ac potentiſſime dominante; idem in die noviſſimo viſibiliter ad iudicium rediturus eſt, ſeque omnibus conſpiciendum exhibiturus, Apoc. I. 7. 3) Quid quod Chriſtus ipſe inviſibilem & maieſtaticam illam præſentiam, qua nobis in terris præſens eſt, viſibiliter aliquando demonſtravit, quia Paulus Act. IX. 17. *eum vidit*, ita quidem, ut eum cognoſceret, XXIII. 11. & ex hac adparitione veritatem reſurrectionis eius probaret, 1 Cor. XV. 8. Stephanus *vidit eum ſtantem a dextris Dei*, Act. VII. 55. Iohannes vidit eum *in medio candelabrorum aureorum* ſive eccleſiarum, Apoc. I. 13. ergo viſibilis ad iudicium reditus ne quidem viſibilem in terris præſentiam abſolute & ſimpliciter excludit. 4) Inde ſecundus ille Chriſti ad iudicium adventus non tantum vocatur παρυσια, ſed etiam επιφανια της παρυσιας, 2 Theſſ. II. 8. επιφανια της δοξης Tit. II. 13. επιφανια τυ χριςυ, 1 Tim. VI. 14. 2 Tim. IV. 1. φανερωσις, Col. III. 4. 1 Pet. V. 4. 1 Ioh. II. 28. III. 2. καταποκαλυψις, 1 Cor. I. 7. 2 Theſſ. I. 7. 1 Pet. I. 7. & 13. IV. 13. ac notanter dicitur, quod *beatus & ſolus potens Deus eum ſit oſtenſurus*, 1 Tim. VI. 15. nimirum quia inviſibiliter nobis iam ante præſens eſt. Adventus enim Chriſto homini competit ex *conditione naturae*, ſed adparitio ac revelatio, quæ præſentiam præſupponit, ex *acceſſione gloriae*.

5) Diſtinctio illa inter modos [...] tiæ ab ipſa ſcriptura nobis ſuppe[...] Luc. XXIV. 44. Chriſtus poſt [...] ctionem ad diſcipulos dicit: *ha[...] quae locutus ſum vobis, cum vobiſcu[...]* Atqui an non erat illis tum te[...] præſentiſſimus? cur ergo dicit, *ca[...] vobiſcum?* nimirum alio præſenti[...] Chriſtus ipſis aderat, videlicet in [...] re glorificato, alius igitur præſen[...] dus competit carni Chriſti, q[...] conſideratur in ſe & phyſice; ali[...] quatenus conſideratur ut *caro gl[...]* alius, quatenus conſideratur ut *ca[...] perſonaliter unita* & ad dextram Dei [...] Hieronymus in Matth. XVI. *Mihi [...] Dominus in his verbis*: me non ſem[...] bebitis, *dicere de praeſentia corpora[...] nequaquam cum iis futurus ſit poſt [...] ctionem, quomodo nunc in omni [...] & liberalitate.* 6) In ipſa etiam [...] præſentia ſcriptura diſtinguit cer[...] dos & gradus, ac proinde a ne[...] unius modi vel gradus nequaqu[...] ſolute & ſimpliciter ad negatio[...] mnium præſentiæ modorum proc[...] eſt. Sic 1 Reg. XIX. 11. Deus [...] *in vento, in terrae motu, in igne*, [...] men abſolute negatur, quod D[...] præſentiam conſervationis & u[...] lis operationis ibi fuerit, ſed d[...] hoc adſeritur, quod iuxta præ[...] ſymbolicæ manifeſtationis ibi n[...] rit. Exod. XXXIII. 3. dicit D[...] ad populum Iſraëliticum: *non de[...] tecum*, ubi denegat eis præſentia[...] tiæ, interim non excluditur pr[...] potentiæ. Gen. XVIII. 21. dicit[...] *deſcendere* per peculiarem præſen[...] nifeſtationem. Ioh. XIV. 23. dici[...] *nire ad eos* per præſentiam gratiæ, [...] bus non abeſt per præſentiam pot[...]

§. XXXV. II) *An reditus Chriſti ad iudicium* II) [...] *tus C[...]*

ſu-

… futu- localis? *futurus ſit localis?* Secun-
dus Chriſti adventus ſic de-
ſcribitur, quod Chriſtus
venturus ſit in nubibus cæli & ab
us conſpiciendus, ut ex ſcripturis o-
mus ſuperius §. 29. ac de electis
r 1 Theſſ. IV. 17. quod *rapiendi ſint*
ibus in occurſum Domini in aëra. Fa-
r igitur cum b. Luthero in confeſ-
de cœna & Brentio in libr. de unio-
arum naturar. p. 81. *adventum Chri-*
iudicium fore localem & viſibilem;
ddimus, eum non fore *ſucceſſivum*,
cum tractu quodam temporis e cœ-
nubes ſit deſcenſurus, ſicut in ad-
one ſubinde altius e terris in nu-
identibus apoſtolis ſurſum fuit eve-
Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51.
I. 9. ſed *ſubitum ac momentaneum*,
dies Domini veniet ut fur in nocte,
h. XXIV. 43. Luc. XII. 39. 1 Theſ
. 2. 2 Petr. III. 10. Apoc. XVI. 15.
te inſtar laquei ſuperveniet in omnes,
dent ſuper faciem omnis terrae, Luc.
34. *ſicut fulgur exit ab oriente, &*
et uſque in occidentem, ſic & erit ad-
s Filii hominis, Matth. XXIV. 27.
XVII 24. proinde collatio inter ad-
ionem Chriſti in cœlum & reditum
ad iudicium, Act. I. 11. non eſt ex-
enda ultra illud tertium, in quo in-
tur.

Qualis … ſit un- in qua … ſtus ve- … iet? §. XXXVI. III) *Qua-*
lis futura ſit nubes, in qua
Chriſtus ad iudicium ventu-
rus? Quidam illud, quod
Chriſtus dicitur *in nubibus*
venturus metaphorice acci-
t de iudicis ſerenitate, vel de eius-
ſeveritate & implacabilitate. Qui-
ſic exponunt, quod venturus ſit
iſtus *cum ſanctis*, Iudæ v. 15. ſicut
r. XII. 1. exempla ſanctorum vocantur *nubes teſtium*, dicuntur enim ſancti nubes iuxta Ambroſium libr. X. in Luc. Auguſtinum in enarr. Pſalm LXXVIII. & Thomam in comm. Hebr. XII. tum propter *converſationis ſublimitatem*, Eſai. LX. 8. Philip. III. 20. tum propter *doctrinae fœcunditatem*, Iob. XXXVI. 27. tum propter *ſpiritualis conſolationis utilitatem*, *ut enim nubes praeſtant refrigerium, ita quoque exempla ſanctorum*, quam rationem tradit Chryſoſtomus in comm. Hebr. XII. ac *quemadmodum a nubibus procedunt pluviae, coruſcationes & fulgura, ſic a ſanctis pluvia doctrinae, coruſcationes miraculorum & fulgura comminationum oriuntur*, quæ eſt ratio Hugonis Cardinalis ibid. Idem Thomas diſputat, quod nubes hic adpellentur *quaedam denſitates lucis reſplendeſcentes a corporibus ſanctorum*, cum nullæ tunc evaporationes ex aqua & aëre ſint futuræ. Sed præſtat *nubium* adpellationem in ſenſu proprio accipere, cum in articulis fidei abſque urgente neceſſitate a litera non ſit diſcedendum. Qualis autem futura ſit illa nubes, hominum exacte ſcire arbitramur neminem. Rupertus in comment. Apocal. I. *Huiusmodi nubes non erunt, quales nunc ſaepe videmus pluviis rorantes, terramque refrigerantes, ſed procelloſae, ignem ſpirantes & fulmina iacientes.* Thomas ſubiungit: *Nubes illae generabuntur virtute divina ad oſtendendam* conformitatem adventus ad iudicium & adſcenſionis. Illud obſervationem meretur, quod Chriſtus dicatur venturus non tantum *in nube* (in ſingulari) Luc. XXI. 27. ſed etiam *in nubibus*, (in plurali) Marc. XIII. 26. *cum nubibus*, XIV. 62. Apoc. I. 7. ne unicam duntaxat nubem conſpectum iri cogitemus.

IV) Quare Chriſtus in nubibus venturus?

§. XXXVII. IV) *Quare Chriſtus in nubibus venturus?* Reſp. 1) Nubes in ſcripturis nobis proponuntur tanquam regalis Dei thronus ac currus, quo vehitur, Pſalm CIV. 3. *Ponis nubes currum tuum.* Eſai. XIX. 1. *Ecce Dominus equitabit ſuper nubem levem.* Chriſtus igitur, quia a Patre poteſtatem faciendi iudicium accepit, ideo in adminiſtratione iudicii in paterno ſolio, id eſt, in nube ſedebit. 2) Chriſtus *nube vectus* in cœlum adſcendit, Act. I. 9. iam vero *ſic veniet ad iudicium, quemadmodum apoſtoli eum viderunt euntem in cœlum*, v. 11. Pulchre Chryſoſtomus in ſermon. de adſcenſ. Dom. tom. III. *Elias in curru igneo adſcendit, Chriſtus in nube. Nam quando ſervus vocabatur, currus mittebatur, ut veniret, at quando Filius adſcendebat, dominica ſedes occurrebat, nec tantum dominica, ſed & paterna.* Beda in comm. Apocal. I. *Ubique creatura creatori ſuo praeſtat obſequium, aſtra indicant naſcentem, obnubunt patientem, nubes recipiunt adſcendentem, redeuntem ad iudicium comitabuntur.* 3) Cum in transfiguratione præludium ac ſpeculum quoddam maieſtatis ac gloriæ, in qua Chriſtus ad iudicium venturus eſt, ederetur, *nubes lucida obumbravit eum*, Matth. XVII. 5. Marc. IX. 7. Luc. IX. 34. 4) De nube, quæ ſe inter caſtra Ægyptiorum & Iſraëlitarum medio loco poſuit, Exod. XIV. 19. interpretes ſtatuunt, quod ex parte ea, quæ Ægyptiorum exercitum reſpexit, fuerit tenebroſa, ex parte autem altera, qua Iſraëlitas attigit, lucida noctis tenebras illuminans. Sic nubes illa, in qua Chriſtus ad iudicium veniet, piis ſpem fiduciæ & protectionis exhibebit, impiis vero terrorem & metum incutiet. Pſalm CV. 39. *Expandit nubem in protectionem eorum.* 5) In veteri teſtamento *gloria Domini ſaepius adparuit in nube*, Exod. XVI. 10. *Veniam ad te in caligine nubis*, XIX. 9. *Nubes Domini incubabat tabernaculo*, XL. 38. *Deſcendit Dominus in columna nubis*, Num. XII. 5. *Impleta eſt domus Domini nube*, 2 Paralip. V. 13. Chriſtus igitur ad iudicium veniet in nube, ut manifeſtam faciat gloriam ſuam, ac reipſa oſtendat, ſe eſſe glorioſum illum Iehovam, qui Iſraëlitas per deſertum deduxit, & in nube ipſis adparuit. 6) Primus Chriſti adventus in carnem ſic deſcribitur Eſai. XLV. 8. *Nubes pluant iuſtum;* ut ad ſecundum ipſius in nubibus adventum remittamur.

V) An Chriſtus in forma glorioſa, an in forma ſervi adpariturus?

§. XXXVIII. V) *An in forma glorioſ. Chriſtus ſit adpariturus, an vero in forma ſervi, qualis in paſſione exſtitit?* Hanc quæſtionem movet Lombardus libr. IV. ſentent. diſt. 48. lit. B ad quam reſpondet hoc modo: *Quidam putant, a malis talem videri, qualem crucifixerunt, quia dicit ſcriptura, ut videant, in quem pupugerunt,* Zach. XII. 10. *ſed aperte dicit Auguſtinus* lib. I. *de Trinit. cap. 3. formam ſervi glorificatam a bonis & malis tunc videri his verbis: cum in forma ſervi glorificata iudicantem viderint boni & mali, tolletur impius, ut non videat claritatem Dei, de qua Deus eſt, quam ſoli mundo corde videbunt, quod erit eis vita aeterna, forma ergo humana in Chriſto glorificata videbitur a cunctis, unde Chriſtus dicitur iudicaturus, quia Filius hominis eſt.* Hæc Lombardus. Scriptura diſerte dicit, *Chriſtum venturum eſſe εν δοξῃ*, Matth. XVI. 27. *μετα δοξης πολλης*, XXIV. 30. dubitari igitur nequit, *in forma glorificata* ipſum ab omnibus conſpectum iri, quia ſervilem & humilem formam in adſcen-

ſcenſione ſua depoſuit. Diſtinguendum tamen inter *viſionem piorum beatificam* & *viſionem impiorum terrificam*. Pii cum gaudio & exſultatione Chriſtum ut redemtorem ſuum videbunt, impii cum terrore ac trepidatione ipſum ut iudicem conſpicient.

Cauſa impulſiva extremi iudicii.

§. XXXIX. Ad cauſam efficientem iudicii extremi etiam pertinet *cauſa impulſiva*, tum προηγουμενη ſive *interna*, tum προκαταρκτικη ſive *externa*. Cauſa impulſiva iudicii *interna* ſive προηγουμενη eſt tum *iuſtitiae divinae aequitas*, quæ requirit, ut retribuatur unicuique ſecundum opera ſua, ac proinde impii promeritas ſcelerum ſuorum pœnas aliquando luant; tum *divina bonitas*, quæ requirit, ut piis propter Chriſtum Deo placentibus gratuita præmia reddantur, ac perfecta ab omnibus periculis & adverſis απολυτρωσις tandem contingat; tum *Dei veritas*, quæ requirit, ut oraculis propheticis & apoſtolicis de futuro iudicio editis accedat complementum, ac firmum deprehendatur illud Chriſti Luc. XXI. 33. *Cœlum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.* Cauſa impulſiva *externa* ſeu προκαταρκτικη, propter quam Chriſtus ſuum ad iudicium adventum accelerabit, eſt tum *horribilis diaboli furor ac crudelitas*, qui crudeliter in genere humano graſſatur impellendo homines ad idololatriam, cædes, libidines & alia flagitia, *cum noverit exiguum tempus ſe habere*, Apoc. XII. 12. tum *Epicuraea ac ſupina maximae partis hominum ſecuritas*, qua libere carni ſuæ fræna laxant, 1 Theſſ V. 3. quin & irriſorio animo quærunt, *ubi nunc promiſſio adventus eius?* 2 Pet. III. 4. hanc diaboli rabiem & mundi ſecuritatem, ut Chriſtus maturius compeſcat, ideo adventum ſuum ad iudicium accelerat. Quod enim eum adhuc paululum differre videtur, id fit propter *mirandam Dei longanimitatem* qua omnes ad pœnitentiam vocat & invitat, Rom. II. 4. 2 Pet. III. 9. De propinquitate iudicii ſic diſſerit Ephremius de beatitudine anim. cap. 3. *Tanquam meſſis ſeculi finis ad metendum pervenit, & angeli accincti & praeparati falces tenent manibus, Domini exſpectantes imperium.* Cauſam dilationis Iuſtinus apol. I. pro Chriſt. p. 35. ſic exprimit: *Deus confuſionem & interitum* συγχυσιν και καταλυσιν *totius mundi, per quem angeli & daemones & homines non amplius exſtent, fieri nondum permittit propter ſemen chriſtianorum, quod naturae rerum cauſam eſſe novit.* Idem in dial. cum Triph. p. 199. *Quemadmodum propter ſepties mille illos tum Deus iram non intulit, ad eundem modum nunc quoque iudicium ſuum nondum protulit aut profert, ſciens indies adhuc nonnullos diſciplinam ſuſcipere in nomen Chriſti & viam ſeductionis relinquere.* Baſilius in Eſai. XIII. *Ex quo die dictus eſt dies Domini adpropinquare, multum interceſſit temporis, eius propinquitatem conteſtantibus prophetis omnibus, ut nemo a ſpe excideret, quaſi ob diurnam extractionem temporis poſſit deprehendi imparatius.*

Cauſae inſtrumentales ac miniſteriales. 1) Angeli.

§. XL. Cauſæ *inſtrumentales* ac *miniſteriales* extremi iudicii docendi cauſa ſtatui poſſunt: 1) *angeli ſancti*, 2) *homines pii*. I) Angelorum opera utetur Chriſtus 1) in *honorifica deductione*, Matth. XXV. 31. *Cum venerit Filius hominis in maieſtate ſua & omnes angeli cum eo.* Luc. IX. 26. *Venirt Filius hominis in gloria ſanctorum angelorum*, comitum & adparitorum. XII. 9. *Qui negaverit me, negabo eum coram angelis*, qui mecum venient ad iudicium. 1 Theſſ. IV.

16. *Ipſe Dominus cum iuſſu & voce archangeli & tuba Dei de cœlo deſcendet.* 2 Theſſ. I. 7. *Cum revelabitur Dominus Ieſus de cœlo cum angelis potentiae ſuae.* Iud. v. 14. *Ecce veniet Dominus εν μυριασιν αγιαις αυτε, cum multis angelorum ſanctorum millibus;* ponitur enim indeterminate, ut ad angelos & homines ſanctos referri poſſit. Μυριας proprie ſignificat decem millium numerum, ſive decem millia, reſpectus igitur haberi videtur ad Dan. VII. 10. *Millia millium miniſtrabant ei, & decies centena millia adſiſtebant ei, iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.* Angeli ſunt *ſpiritus potentes virtute facientes verbum Domini, ſunt exercitus cœleſtes, miniſtri Dei, qui faciunt voluntatem eius,* Pſalm CIII. 20. & 21. Quando igitur Chriſtus militiæ cœleſtis dux & ſignifer ad iudicium veniet, hanc exercitus angelici multitudinem maieſtatis ſuæ declarandæ cauſa ſibi adſociabit, Luc. II. 13. Apoc. XII. 7. Nec aliquot duntaxat angelis comitatus veniet, ſed *omnes angeli* cum ipſo erunt iuxta vaticinium propheticum Zach. XIV. 5. *Veniet Dominus Deus meus, omnesque ſancti cum eo.* Ambroſius lib. III. de fid. c. 7. *Illi in obſequio, hic in gloria. Illi in comitatu, iſte in ſuggeſtu. Illi ſtant, hic ſedet, ut verbo tamen uſus utamur humani: hic iudicat, illi miniſtrant.* In Chriſti nativitate, tentatione, paſſione, reſurrectione & adſcenſione præſto fuerunt angeli, ac miniſteria ſua ipſi exhibuerunt, ut hiſtoria evangelica teſtatur, eccur igitur in reditu ad iudicium ipſi non adeſſent? *Sic veniet, quemadmodum apoſtoli viderunt eum adſcendentem in cœlum;* Act. I. 11. iam vero adſcendit cum glorioſo ſanctorum angelorum comitatu. Ergo cum eodem etiam ad iudicium redibit. Cum in monte Sinai lex divina a Filio Dei promulgaretur, præſto erant angeli, ut colligitur ex Gal. III. 19. quando idem Dei Filius ob legis divinæ exſecutionem ad iudicium redibit, denuo aderunt angeli ac tubarum ſono adventum Domini ſui manifeſt bunt. 2) In *iudicandorum congregatione.* Matth. XXIV. 31. Marc. XIII. 27. *Mittet Filius hominis angelos ſuos cum tuba vocis magnae, & congregabunt electos a quatuor ventis a ſummis cœlorum uſque ad terminos eorum.* 2 Theſſ. II. 1. adventus Chriſti & επισυναγωγη piorum ad ipſum coniunguntur. 3) In *congregatorum ſeparatione,* ac piorum ad Chriſti iudicis dextram, impiorum vero ad ſiniſtram collocatione. Matth. XIII. 49. *Exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum,* quod accipiendum de ſeparatione υπηρετικως, *miniſterialiter* conſiderata; *principaliter* enim Chriſto eadem tribuitur, cuius imperio ac nutu omnia peragentur Matth. XXV. 32. 4) In *impiorum a Chriſto damnatorum ad infernum detruſione.* Matth. XIII. 41. *Mittet Filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala & eos, qui faciunt iniquitatem,* v. 42. *& mittent eos in caminum ignis.* Confer. Matth. XXII. 13. XXV. 30. Apoc. XX. 3. 5) In *piorum ad cœlum ſubvectione.* 1 Theſſal. IV. 17. *Rapiemur in nubibus in occurſum Domini in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus.* Ut enim piorum animas e corporibus egreſſas deportarunt in cœlum; ſic eosdem e terræ pulvere ſuſcitatos poſt latam iudicis ſententiam in cœlum ſecum deducent, Luc. XVI. 22. Confer ea, quæ de cauſa inſtrumentali reſurrectionis dicta in tract. præced. §. 65.

II) Homines.

§. XLI. II) *Homines* pii adſeſſores ac teſtes iudicii olim futuri ſunt

1) in *ſpecie* apoſtoli, quibus hoc peculiariter promiſſum Matth. XIX. 28. *Amen dico vobis,* inquit Chriſtus, *vos qui ſecuti*

eſtis me in regeneratione, cum ſederit Filius hominis in throno gloriae ſuae, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim indicantes duodecim tribus Iſrael, quod repetitur Luc. XXII. 30. Illa vero ſeſſio non eſt accipienda in ſenſu literali de corporea quadam ſede, ſed myſtico, de eximia quadam gloria, quam præ reliquis ſanctis in iudicio apoſtoli habebunt, additur enim apud Lucam: *Ego diſpono vobis regnum, ut edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo & ſedeatis ſuper thronos &c.* iam vero illa manducatio & bibitio in regno Dei non erit corporalis ſed ſpiritualis. Ergo etiam ſeſſio ſuper thronos eodem ſenſu accipienda. Chryſoſtomus homil. LXV. in Matth. *Ecce non ſeſſum quidem eſſe ſedes ſignificavit, cum ipſe ſolus in ſolio iudicaturus ſedebit, ſed honorem atque gloriam ineffabilem vocabulo* ſedium *ſignificanter expreſſit.* Auguſtinus in enarr. Pſalm CXXI. *Si cælum ſedes Dei, apoſtoli autem cælum, & ipſi facti ſunt ſedes Dei, ipſi ſunt throni Dei. Anima iuſti dicitur thronus ſapientiae, id eſt, in anima iuſti ſedet ſapientia tanquam in ſella ſua, tanquam in throno ſuo, & inde iudicat, quidquid iudicat &c.* Theophylactus in Matth. XIX. *Num ſedebunt? minime, ſed excellentem honorem per ſedem indicavit.* Bernhardus in declamat. *Duplex vos remuneratio manet, ſublimitatis & delectationis. In ſedibus enim quies imperturbata eſt, in iudicio dignitatis eminentia commendatur. Quis vero ſecularis honor excogitari poteſt, qui non prorſus in tantae ſublimitatis comparatione vileſcat?* Quidam coniungunt viſionem apocalypticam Apoc. IV. 2. *Ecce thronus poſitus erat in cælo & ſuper thronum ſedens.* v. 4 *Et in circuitu throni viginti quatuor throni, & ſuper thronos viginti quatuor ſeniores circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus habebant coronas aureas.* Confer XI. 16. Per hos enim ſeniores intelligunt duodecim patriarchas in vet. ac duodecim apoſtolos in nov. teſt. per quos eccleſia fuit longe lateque propagata. Sed alii per hos ſeniores omnes fideles eccleſiæ doctores tam in vet. quam nov. teſt. ſymbolice ſignificari exiſtimant. Auguſtinus & Primaſius in genere de omnibus ſanctis accipiunt, quorum ſententia robur accipit ex collatione cap. ſequentis v. 9. & 10. Idem iudicium de ſimili viſione Dan. VII. 9. *Adſpiciebam, donec throni poſiti ſunt.* Apoc. XX. 4. *Et vidi thronos, & ſederunt ſuper eos, & iudicium datum eſt illis.* 2) In genere omnes ſancti. Eſai. III. 14. *Veniet Dominus ad iudicium cum ſenioribus populi ſui & principibus eius.* Sap. III. 8. *Iuſti iudicabunt gentes impias, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum.* V. 1. *Stabunt iuſti magna conſtantia adverſus eos, qui ſe anguſtiaverunt.* Matth. XII. 41. *Viri Ninivitae ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam.* v. 42. *Regina Auſtri ſurget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam.* Idem repetitur Luc. XI. 31. & 32 Auguſtinus libr. XX. de civit. Dei cap. 5. eodem accommodat verba Chriſti Matth. XII. 27. Luc. XI. 19. *Filii veſtri*, id eſt, apoſtoli & reliqui pii ex veſtra poſteritate ad me converſi, *erunt iudices veſtri.* 1 Cor. VI. 2. *An neſcitis, quod ſancti mundum*, id eſt, homines mundanos & impios *iudicabunt.* v. 3. *Etiam angelos*, ſcilicet malos, *iudicabimus.* 1 Theſſ. III. 13. *In adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus ſanctis eius.* Iud. v. 14. *Ecce venit Dominus cum multis Sanctorum millibus*, v. 15. *facere iudicium &c.* Apoc. II. 26. *Qui vicerit, & cuſtodierit uſque in finem opera mea, dabo illi poteſtatem ſuper gentes.* v. 27. *Et reget eas in virga ferrea, tanquam vas figuli confringentur.* Pontificii de tempore reſurrectionem antecedente hoc accipiendum eſſe pugnant, ut ſanctorum invocationem ſtabiliant; ſed phraſis ipſa oſten

ſtendit, ſermonem eſſe de extremo iudicio, quia additur, *tanquam vas figuli confringentur*, quod non fiet niſi in extremo iudicio. Lyranus in comm. h. l. *Dabo illi poteſtatem ſuper gentes in finali iudicio, in quo perfecti iudicabunt cum Chriſto, & ſic habent poteſtatem ſuper gentes iudicandas. Et reget illas virga ferrea, inflexibili iuſtitia, & tanquam vas figuli confringetur, quod tunc peccatores in infernum detrudentur.* Senſus igitur eſt, quod Chriſtus fideles participes ſit facturus victoriæ ab hoſtibus reportatæ, eosque adſeſſores iudicii in die noviſſimo habiturus, ut ex locis parallelis modo adductis colligitur. Confer tractat. de morte §. 359. Apoc. III. 21. *Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo, ſicut & ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius.* Calviniani ex hoc loco colligunt, *non poſſe ex ſeſſione Chriſti ad dextram Patris infinitam ipſius maieſtatem & omnipraeſens in cœlo ac terra dominium colligi, cum haec ſeſſio ipſi cum ſanctis ſit communis*, atqui textus manifeſte diſtinguit inter thronum *Patris*, ad quem Pater Chriſtum evexit, & inter thronum *Chriſti*, ad quem Chriſtus ſanctos evehit. In throno *Dei Patris* nullus angelorum, multo minus ſanctorum ſedet, Hebr. I. 13. ſed in throno *Chriſti* ſedent ſancti. Thronus *Patris* eſt infinita ipſius maieſtas, potentia & gloria, thronus *Chriſti* quem cum ſanctis communicat, eſt peculiaris quidam honor in iudicio & æterna in cœlis beatitudo. Ille infinitus eſt & ubique, hic finitus & in paradiſo. Ille unicus, horum vero plures, Matth. XIX. 28. Apoc. IV. 4. XX. 4. Ille æternus & increatus, hi vero dicuntur *parati*, Matth. XXV. 34. & *poſiti*, Dan. VII. 9. Senſus igitur, quod Chriſtus fideles peculiari gloria in die iudicii & vita æterna ornabit, inque regni ſui conſortium adſumit, 2 Tim. II. 12.

Quomo ſint iud

§. XLII. Iudicabunt autem tum in *genere* omnes ſancti, tum in *ſpecie* apoſtoli non poteſtatem iudicandi *αυτοκρατορικην* una cum C
exercendo, quia hæc poteſtas &
ſoli Chriſto, vivorum ac mortuoru
dici, unice competit, ſed 1) *in*
capite ſuo. Scriptura duplex c
Chriſto tribuit, *perſonale*, quod i
ſonæ unitatem a λογω eſt ſuſceptu
ſpirituale ſive myſticum, cuius v
viva membra ſunt omnes pii fid
ſpiritus unitate ipſi coniuncti, 1
XII. 12. Dupliciter enim de Chri
quitur, primo *abſolute*, quatenus
deratur ut perſona una duabus n
conſtans, ſecundo *relate*, quatenu
deratur ut caput eccleſiæ, cum q
num corpus myſticum conſtituit.
re cum Chriſtus ut caput eccleſiæ
cium ſit adminiſtraturus, ideo hon
pitis certa ratione etiam ad memb
fertur. Sic Dan. VII 27. *regnum*
teſtas & magnitudo regni, quae eſt
omne cœlum, dicitur datum iri populo
ſimi: intellige in Chriſto capite, u
ponitur v. 14. Epheſ. II. 5. *Deus*
ficavit nos Chriſto. v. 6. Et conreſuſc
& conſidere fecit in cœleſtibus in Chri
ſto, capite ſcilicet noſtro, ut expo
cap. I. 22. pari ratione etiam ſancti
cabunt in Chriſto, ſcilicet corporis
ſtici ſive eccleſiæ totius capite. 2)
ſiſtendo ſive *adſidendo.* Sancti non
iudices principales, ſed ſummi iu
adſeſſores, quia Chriſtus omnes ſu
eccleſiæ ſuæ hoſtes coram tribunali
in piorum, quos in hac vita adfixe
conſpectu ſtatuet, ut ſententiam co
mnatoriam contra ipſos ferendam
diant, qua ratione piorum gloria &
titia, impiorum vero terror & tri
augebitur. Sap. V. 2. *Videntes turba*

nore horribili &c. Ioel. III. 17. *Sede- iudicem omnes gentes in circuitu.* 3) *bando*, quia ſententiam iudicis cal- ſuo adprobabunt, eidemque pu- voce ſubſcribent. Apoc. XIX. 1. *ri quaſi vocem turbarum multarum in icentium; Alleluia, laus & gloria & Deo noſtro.* v. 2. *Quia vera & iuſta dicia eius &c.* 4) *Teſtificando;* quia nis operibus piorum, cumprimis neficentia & liberalitate ſibi præ- teſtimonium ferent, ut ex operum ibus fides in corde latens toti mun- anifeſtetur. Luc. XVI. 9. *Facite vo- ticos ex mammona iniquitatis, ut cum ritis, recipiant vos in aeterna taber- a.* Piſcator hoc explicat de *angelis*, ariis cœleſtium tabernaculorum in- , qui in die iudicii omnes pios gent & in cœlum recipient, Matth. 7. 31. Sed quomodo illos per mam- a iniquitatis parare poſſumus ami- Rectius igitur accipitur primo ac ipaliter de *Chriſto*, quem fide & be- entia erga pauperes amicum nobis mus, ut in iudicio tanquam *domi- omus* in cœleſtia tabernacula nos re- t; ſecundario ac minus principali- *piis pauperibus*, qui recipiunt nos, ut principales auctores, ſed ut te- noſtrorum operum ex vera fide fa- m, & cumprimis beneficentiæ ac tionis, per quam vera fides efficax Galat. V. 6. Recipiunt nos non pro- opera tanquam cauſam ſalutis me- iam, ſed per teſtimonium de effe- s & fructibus veræ fidei. Reci- t nos tum ſeriis ad Deum precibus c vita Deum pro ſalute noſtra fu- tum honorifico teſtimonio in die ii coram Chriſto iudice & omnibus lis prolato. 5) *Fidei & pœniten- exemplo.* Sic de Ninivitis dicit Chri- Matth. XII. 40. Luc. XI. 32. quod *ſurrecturi ſint in die iudicii, & genera- tionem illam, quae reſpuebat* oblatam in evangelio gratiam, *condemnaturi*, quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ, cum increduli in populo Iſraeli- tico repudiaverint Chriſtum, qui Io- na multis modis præſtantior; de regina Auſtri ibidem addit, quod *in iudicio ſit ſurrectura, & exemplo ſuo condemnatura incredulam iſtam generationem*, cum ex fi- nibus terræ venerit ad audiendam Salo- monis ſapientiam, Iudæi contra Chri- ſtum, qui Salomone infinitis modis præ- ſtantior, proterve ſpreverint. Confer Sap. V. 3. Remigius in adnot. 1 Cor. VI. p. 38. *Sancti amatores huius mundi iudicabunt exemplo fidei ſuae & comparatione melioris facti, non ſicut iudices ſeculi.* Apoſtoli & eccleſiæ miniſtri ſpecialiter iudicabunt per doctrinam a ſe prædicatam. Ioh. XII. 48. *Sermo, quem locutus ſum, iu- dicabit eum in die noviſſimo.* Iam vero eandem evangelii doctrinam apoſtoli & omnes fideles eccleſiæ miniſtri prædica- runt. Rom. II. 16. inquit apoſtolus: *iu- dicabit Deus occulta hominum ſecundum e- vangelium meum.* Quidam exiſtimant, Paulum evangelium ſuum vocare hiſto- riam evangelicam, quam Lucas ipſius ſuaſu & hortatu in ſcripturam redegit, Irenæus lib. III. cap. 14. p. 198. ſed re- ctius accipitur de evangelio a Paulo & reliquis apoſtolis prædicato, quod docet Chriſtum rediturum ad iudicandum vi- vos & mortuos, Act. X. 42. Lombardus lib. IV. ſent. diſt. 47. *quodnam futurum ſit ſanctorum iudicium, neſcire ſe* ingenue fa- tetur, *& ex divina duntaxat revelatione percipi poſſe* opinatur. Bonaventura tri- plici cauſa apoſtolis & aliis ſanctis iudi- ciariam poteſtatem concedi tradit, 1) ratione *comparationis*, 2) *adprobationis ſententiae*, & 3) *honoris ac confeſſionis.*

§. XLIII. Atqui ſi *ſancti a Chriſto ſunt iudicandi, quomodo poſſunt dici mundum iudicaturi?* 1) Quidam *ſolis apoſtolis* hanc dignitatem vindicant propter peculiare promiſſum Chriſti Matth. XIX. 28. *Sedebitis ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael.* Sed dicta ſcripturæ ſuperius adlata omnibus ſanctis in genere hoc tribuunt, ut paulo ante oſtendimus. Ad promiſſum Chriſti reſpondet Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 5. *Non quoniam ſuper ſedes duodecim ſolos homines cum ipſo iudicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero univerſa quaedam ſignificata eſt iudicantium multitudo propter duas partes numeri ſeptenarii, quo ſignificatur plerumque univerſitas, quae duae partes, id eſt, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatae duodecim faciunt. Nam & quatuor ter & tria quater duodecim ſunt, & ſi quae alia huius duo denarii numeri, quae ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam in locum Iudae traditoris apoſtolum Matthiam legimus ordinatum, apoſtolus Paulus, qui plus illis omnibus laboravit, ubi ad iudicandum ſedeat non habebit, qui profecto cum aliis ſanctis ad numerum iudicum ſe pertinere oſtendit cum dicit:* neſcitis, quia angelos iudicabimus? *De ipſis quoque iudicandis in hoc numero duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enim quia dictum eſt, iudicantes duodecim tribus Iſrael tribus Levi, quae tertia decima eſt, ab eis iudicanda non erit aut ſolum illum populum non etiam caeteras gentes iudicabunt?* In enarr. Pſalm XLIX. *Quare omnes undique ad duodenarium numerum pertinent? quia ipſum undique quod dicimus, de toto mundo dicimus. Orbis autem terrarum quatuor deſignatis partibus continetur, oriente, occidente, meridiano & aquilone. Ab his omnibus partibus vocati ſunt in Trinitate & perfecti fide & praecepto Trinitatis, quoniam ter quaterni duodecim ſunt, agnoſcitis quare ad totum orbem pertineant ſancti, qui ſedebunt ſuper duodecim ſedes, iudicaturi duodecim tribus Iſrael, quia & duodecim tribus Iſrael, totius Iſrael duodecim tribus ſunt. Sicut enim iudicaturi ex toto mundo, ſic & iudicandi ex toto mundo &c.* Beda in comm. Matth. XIX. tom. V. *Quia duodenario ſaepe numero ſolet univerſitas deſignari, per duodecim ſedes apoſtolorum iudicantium omnium numeroſitas & per duodecim tribus Iſrael univerſitas eorum, qui iudicandi ſunt, oſtenditur.* Simplicius & textui convenientius reſpondetur, Chriſtum apoſtolis peculiarem & eximium quendam honorem præ reliquis fidelibus in die iudicii hoc loco promittere, perinde ut in vita æterna quoque maiorem gloriam obtinebunt. 2) Quidam ex veteribus eos, *qui ad apoſtolicam perfectionem adſpirarunt,* hoc eſt, omnia propter Chriſtum reliquerunt, non autem reliquos ſanctos huius gloriæ participes futuros arbitrantur. Auguſtinus in homil. L. cap. 10. (quarum tamen auctor non eſt Auguſtinus, ſed alius quiſpiam.) *In hoc numero iudicantium omnes intelliguntur, qui propter evangelium omnia ſua dimiſerunt & ſecuti ſunt Dominum. Duodenarius quippe numerus ad quandam univerſitatem refertur. Exceptis ergo illis, quos etiam nomine angelorum ſignificavit, quando ait:* cum venerit Filius hominis iudicare cum angelis ſuis, *his inquam exceptis caetera omnium hominum multitudo, ſicut in ipſius Domini verbis manifeſtum eſt, in duas partes dividetur.* Gregorius lib. X. moral. c. 30. *Neque enim plusquam duodecim iudices illa interni conſeſſus curia habebit, ſed nimirum duodenario numero quantitas univerſitatis exprimitur, quia quisquis ſtimulo divini amoris excitatus hic poſſeſſa reliquerit, illic procul dubio culmen iudiciariae poteſtatis obtinebit, ut ſimul tunc iudex*

iudex cum iudice veniat, *qui nunc conſideratione iudicii ſeſe ſpontanea paupertate caſtigat.* Thomas in ſupplem. q 89. art. 2. *Iudiciaria poteſtas voluntariae paupertati reſpondet.* Salmeronius tract. XXV. tom. IV. p. 563. id declarat hoc modo: *Voluntaria paupertas ab avaritia*, *quae iudicium impedire ſolet*, *animum liberat*: *deinde depoſitio eſt ad agnoſcendam veritatem*, *quia liberat a curis & ſolicitudinibus huius ſeculi*, *& quia paupertas humiliat ac deprimit*, *congrue exaltationem promeretur.* Coſterus in poſtill. dom. II. advent. pag. 19. *Tria genera ſurgent ad iudicium peccatores*, *qui damnationem ſuam exſpectant*, *pii*, *qui cum grege ſalvabuntur*, *maioris perfectionis ſancti martyres*, *religioſi*, *qui omnia reliquerunt*, *hi volabunt celſius*, *& Chriſto ut adſeſſores iungentur*, *imo ut collaterales in eius ſede ſedebunt.* Atqui contra hanc hypotheſin itidem merito urgetur generalitas dictorum ſcripturæ, quæ omnes ſanctos certa ratione iudicaturos adſerunt. Libenter interim fatemur, pios, qui tempore perſecutionis propter Chriſtum & ipſius verbum omnia reliquerunt, peculiaria præmia in die iudicii & vita æterna eſſe recepturos; quid de ſpontanea omnium abdicatione, quæ ſine neceſſitate & vocatione cum opinione ſingularis meriti ſuſcipitur, ſtatuendum ſit, alibi exponitur. 3) Simpliciſſime reſpondetur, *omnes homines* & ſic etiam ſanctos primo quidem coram tribunali Chriſti ſtatuendos eſſe, ſed mox *in occurſum Chriſti in aëra* tum ab angelis tum agilitate corporis glorificati *rapiendos* 1 Theſſ. IV. 17. ac una cum Chriſto & apoſtolis, qui velut primores & adſeſſores regni Chriſto erunt proximi, mundum & angelos malos eſſe iudicaturos. Iudicabunt mundum, id eſt, homines mundanos iuſte, a quo ipſi iudicati ſunt iniuſte, ac quia victores diaboli in hac vita per fidem facti, ideo præmii loco hoc recipient, ut ipſi a Chriſto iam iudicato & condemnato hoſti tanquam penitus proſtrato ac leoni mortuo inſultent, id quod diabolis, utpote ſuperbiſſimis Spiritibus, & pœnæ & ignominiæ loco erit. Quare *ut virgines obviam procedunt ſponſo*, Matth. XXV. 1. ut cives regi adventanti honoris cauſa occurrunt: ſic ſancti Chriſto cœleſti ſponſo ac regi ad iudicium venienti in aëra prodeuntes in nubibus occurrent, reſurgent enim in corpore glorificato; nihilo tamen minus poſtea in univerſali iudicio ſententiam æternæ felicitatis audient, eandem ſcilicet, quam in iudicio particulari in morte prius acceperunt, & modis paulo ante expoſitis diabolos & impios iudicabunt. Franc. Suarez part. III. diſput. LVII. ſect. 2. *Rapientur ſancti in occurſum Chriſti in aëra*, *ut ibi in nube ſplendidiſſima quaſi throno conſidenti ad iudicium peragendum in nubibus ſplendidis quaſi thronis adſiſtant & [illegible]deant*, *ita tamen*, *ut quisque ſuo ordine & gradu pro meritis conſideat*, *unde in ſplendidioribus & Chriſto vicinioribus thronis conſidebunt apoſtoli.* Sed quid de meritis habendum ſit, alibi expoſitum fuit; opinioni de meritis fortiſſime refragatur iudicium electorum de ſuis operibus, Matth. XXV. 37. ac votum apoſtolicum, 2 Tim. I. 18. *Det illi Dominus invenire miſericordiam in die illa*; iam vero operum merita & miſericordia ἀντιφατικῶς ſibi invicem opponuntur Rom. XI. 6.

Quaeritur An etiam angeli ſint iudicaturi.

§. XLIV. Quæritur hoc loco, *an etiam angeli ſint iudicaturi?* Negat Alph. Salmeron tractat. XXV. in comm. Matth. XIX. tom. IV. p. 364. ſic ſcribens: *Angeli*, *quia non conveniunt in natura cum Chriſto iudi-*

 ce,

ce, nec poterunt videri a damnatis, nec ſedere, ſicut nec Deus hac ratione, niſi quatenus homo eſt; hinc angeli ad iudicandum de aliis non adſumentur, quia iudicare daretur eis ad perfectionem. Et perfectio non eſt in eo, quod eſt omnino extra naturam rei, ut habere corpus adſumtum angelo, quia non utebatur vita animali. Reſp. 1) Matth. XXV. 31. notanter dicitur: *Cum venerit Filius hominis in gloria ſua & omnes angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuae.* Ergo angeli a iudicando non poſſunt ſimpliciter excludi. 2) Pii homines *mundum & angelos* malos *iudicabunt*, 1 Cor. VI. 2. & 3. quidni etiam angeli boni iudicaturi ſunt malos? 3) Modi illi, quibus ſanctos iudicaturos eſſe diximus, plerique omnes etiam bonis angelis conveniunt. 4) Sedes apoſtolorum, in quibus iudicabunt, Salmeronius cenſet fore aëras & aliquo ſplendore notabiles, eosdem iudicaturos ea ratione arbitratur, quod ſententiam in corde lege Dei inſtructo habituri; & aliis denunciaturi ſint ſive *illuminando*, ut angeli ſuperiores adnunciant inferioribus, ſive *loquendo*, ut inferiores ſuperioribus. Idem de angelis cogitari poteſt. 5) Quamvis angeli in ſpirituali ſua natura non poſſint videri ab hominibus damnatis, tamen videri poſſunt a diabolis. 6) Si perfectioni angelicæ derogaretur per *το habere corpus*, nunquam in corpore adſumto in his terris adparuiſſent. Concludimus igitur verbis Auguſtini lib. II. de peccat. merit. & remiſſ. cap. ult. circa finem: *ubi de re obſcuriſſima diſputatur, non adiuvantibus divinarum ſcripturarum certis clarisque documentis, cohibere ſe debet humana praeſumtio, nihil faciens in alteram partem declinando.*

CAPVT IV.

DE MATERIA IVDICII EXTREMI.

Materia circa quam ſeu obiectum extremi iudicii, I) perſonale 1) Angeli mali.

§. XLV. *Materia circa quam* ſive *obiectum* extremi iudicii duplex ſtatui poteſt. Obiectum *perſonale* & *reale*. I) Perſonale ſive materiale iudicii obiectum ſunt tum *angeli* tum *homines*. 1) Angelos in noviſſimo die iudicandos eſſe expreſſis verbis adſerit apoſtolus 1 Cor. VI. 3. *Neſcitis, quoniam angelos iudicabimus?* id quod tamen ſpecialiter de angelis *malis* accipiendum, ut recte monent Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus & Anshelmus in comment. Unde de ipſis dicitur 2 Petr. II. 4. quod *Deus ipſos in tartarum detruſos catenis caliginis tradiderit in iudicium reſervari*, quam eſſe metaphoram a maleficis in tenebricoſo carcere uſque ad ſupplicii diem detentis ductam, monuimus ſuperius, vel ut Iudas loquitur in epiſt. v. 6. quod *ad iudicium magnae diei vinculis aeternis*, hoc eſt, in loco caliginoſo ſive in inferno, *detineantur*, *propterea quod non ſervaverint την αρχην εαυτων*, *originem ſuam*, id eſt, originalem conditionem, in qua primitus fuere conditi, Ioh. VIII. 44. Vulgata reddidit, *ſuum principatum*, quia inter angelos ſunt *principatus ac poteſtates* Col. I. 16. Eph. I. 21. quo modo etiam reddidit Lutherus, *ſed reliquerint το ιδιον οικητηριον*, *proprium domicilium*, erant prius exercitus Domini Zebaoth collocati in certa ſtatione, ſed transfugæ facti eam deſeruerunt. Quidam ſic accipiunt, quod angeli

angeli mali Deo rebellantes æqualitatem cum ipſo adfectarint, ac propter crimen illud, læſæ maieſtatis divinæ domicilium ſuum cœleſte relinquere coacti fuerint, Apoc. XII. 9. Matth. XXV. 41. ſententia damnatoria contra impios ferenda etiam diabolorum meminit: *diſcedite in ignem aeternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.* Ergo etiam diabolus & ipſius angeli tunc iudicabuntur. Lyranus & gloſſa interlinearis huc adcommodant locum propheticum Eſai. XXIV. 21. *& erit in die illa, viſitabit Dominus ſuper militiam cœli in excelſo.* (*) Sed angeli apoſtatæ non ſatis commode dicuntur viſitandi in excelſo, nec adpellantur in ſcripturis militia cœli. Rectius ergo hic locus accipitur de ſole, luna & ſtellis, quæ in ſcripturis uſitatiſſime vocantur militia cœli, Deut. XVII. 3. Eſai. XL. 26. Ierem. XIX. 13. &c. de quibus ſtatim additur v. 23. *erubeſcet ſol & confundetur luna.* Confer Sanctium in h. l. Hanc ergo iudicii diem, in qua æternis inferorum cruciatibus ſe adiudicandos norunt, *diaboli credunt, ſed* præ timore *contremiſcunt*, Iac. II. 19. unde tam anxie conqueruntur, quod *Chriſtus venerit eos torquere ante tempus*, Matth. VIII. 29. (in quem locum ſic commentatur Hieronymus: *Sicut ſervi fugitivi poſt multum temporis dominum ſuum videntes nihil aliud niſi de verberibus deprecantur: ſic & daemones videntes Dominum in terris derepente verſari ad iudicandum ſe veniſſe credebant, praeſentia enim Salvatoris tormenta ſunt daemonum*) *ac ſolicite rogant, ne imperet illis ut in abyſſum eant*, Luc. VIII. 31. per quam intelligitur hoc loco ipſe infernus, ut adparet ex collatione Apoc. IX. 1. noverunt enim ſe in die iudicii proiiciendos eſſe in abyſſum infernalem, inque ea æternis ſuppliciis torquendos. Veteres dicunt diabolos propterea trepidare detruſionem in abyſſum die extremi iudicii exſpectandam. 1) quia non poterunt amplius hominibus nocere, ut colligitur ex Apoc. XX 3. Quia non amplius extorquebunt ab ullo cultum ſoli Deo debitum, ut modo faciunt, quando a necromanticis & gentilibus idololatris adorantur. 3) Quia tunc omnibus patebunt ipſorum fraudes, & publica adficientur ignominia, quod, cum eſſent incorporei ſpiritus, Deo incorporeo ſervire noluerint, cum tamen homines corporei Dei cultum ac mentis puritatem fuerint amplexi, quodque ipſorum tentationes non ſolum a viris, ſed a fœminis ac pueris fuerint victæ. 4) Quia non ſolum a Chriſto, ſed etiam ab hominibus iudicabuntur, qui ipſis a facie Dei penitus reiectis & æternæ morti adiudicatis, ut viliſſimis mancipiis inſultabunt, id quod diabolis, utpote ſuperbiſſimis ſpiritibus, moleſtiſſimæ pœnæ loco erit.

§. XLVI. Atqui inquies: *Si in die noviſſimo demum angeli iudicabuntur, & ad ſupplicia aeterna condemnabuntur, conſequens fuerit, eos hoc tempore a pœnis eſſe immunes.* Reſp. 1) Etiam impii homines in extremo iudicio infernalibus pœnis dicuntur adiudicandi, quorum tamen animæ iamdum torquentur in inferno. Idem ſtatuendum de malis angelis. 2) Nequaquam igitur cum quibuſdam ex patribus ſentiendum, quod daemones hoc tempore ſimpliciter & abſolute ab omni pœna immunes ſint ac liberi. Iuſtinus in apol I. *Daemones igni ſempiterno nondum traditi ſunt, ſed in die iudicii tradendi.* Irenæus lib. V. poſt

(*) In eamdem ſententiam abeunt Haymo, epiſcopus Halberſtat. & Adamus Sarbutus. GERHARDUS.

medium diſputat, *diabolum ante Chriſti adventum nunquam blaſphemaſſe Deum, eo quod ignoraret adhuc ſuam damnationem, ſed a Chriſto & apoſtolis demum didiciſſe, ignem aeternum ſibi eſſe paratum;* quam ſententiam Irenæus a Iuſtino ſe accepiſſe adſerit, eamdemque tanquam Iuſtini ſequitur Oecumenius in comm. 1 Petr. V. Epiphanius in hæreſi Sethianorum adſerit, *daemones non modo damnationem ſuam ignoraſſe, ſed etiam ſalutem per Chriſti adventum ſperaſſe, cum vero animadverterent, nihil a Chriſto pro daemonibus praeſtari, tunc demum de ſalute deſperaſſe, & per haereticos Deum blaſphemare cœpiſſe.* 3) Huic erroneæ quorumdam patrum opinioni opponenda eſt ſanior aliorum ſententia, quod daemones non ignoraverint futura tormenta, ſed æſtuantis gehennæ noverint incendia. Antonius referente Athanaſio in ipſius vita. Hieronymus & Chryſoſtomus in Matth. VIII. Ambroſius in Lucæ VIII. Auguſtinus libr. VIII. de civ. Dei cap. 23 &c. 4) Quinimo non ſolum noverunt futura ſua tormenta, ſed etiam hoc ipſo tempore eadem ex parte ſentiunt. Quod ſi enim animæ impiorum iamdum infernales cruciatus ſuſtinent, ut in tractat. de morte oſtendimus, ecquis dubitare velit, etiam angelos malos hominibus longe peiores eosdem iamdum ſuſtinere? Si angeli boni iamdum διὰ παντὸς *vident faciem Patris, qui in cœlo eſt*, Matth. XVIII. 10. quidni etiam angeli mali a facie Dei reiecti *pœna* non ſolum *damni* ſed etiam *ſenſus* adfici ſint cenſendi? Inde Auguſtinus libr. de corrept. & grat. cap. 10. ac Proſper libr. I. de vit. contempl. *daemones iam iudicatos ac miſeros effectos eſſe* adſerunt; nec abſurde Beda in comment. Iacob. 3. dicit, *daemones quocunque abeant, ſemper ſecum circumferre ſuum infernum;* ſicut angeli boni, quocunque loco commorantur, ſemper ſecum circumferunt ſuum cœlum. 5) Interim ut impiorum hominum ſupplicia augebuntur ac plene conſummabuntur, quando animæ ipſorum cum corporibus redunitæ in infernum abiicientur; ſic diaboli pœnarum ſuarum complementum ac plenitudinem percipient, quando in die noviſſimo carceri infernali ita mancipabuntur, ut nullus amplius ex eo ipſis pateat exitus. 6) Quorum conſummatorum ac exquiſitorum ſuppliciorum comparatione eos hoc tempere *minus torqueri*, quando in libero aëre vagantur, Epheſ. II. 2. VI. 12. Apoc. XX. 3. & una cum filiis Dei ſive angelis coram Deo ſe ſiſtunt, Iob. I. 6. non improbabiliter colligitur ex ipſorum deprecatione Matth. VIII. 29. Luc. VIII. 31. Vincula & catenæ caliginis, quibus ante illud iudicium diaboli tenentur captivi, nunc ſunt illis ad *cuſtodiam*, tunc erunt ad *ſupplicium & pœnam;* nunc ſunt laxiora, tunc erunt arctiſſima; nunc ipſorum latet culpa, tunc publice manifeſtabitur ipſorum culpa & pœna.

§. XLVII. 2) Non ſolum angeli, ſed etiam *homines* iudicabuntur & quidem 1) *univerſaliter* omnes homines, ſi de præſentatione coram tribunali Chriſti & diſcretionis iudicio ſermo ſit, 2) *ſpecialiter* impii & 3) *ſingulariter* antichriſtus, ſi de iudicio condemnationis agatur. Iudicandos eſſe omnes omnino homines ac ſpecialiter impios patet 1) ex *univerſali ſcripturae ſacrae adſertione.* Enochi patriarchæ concionem de extremo iudicio recenſet Iudas in epiſt. v. 14. quæ diſerte hoc complectitur, quod omnes homines ad hoc iudicium ſint vocandi: *ecce venit Dominus facere iudicium* κατὰ πάντων. Quidam exponunt *contra omnes;* ſed

2) Homines.

ſed quia ex ſequentibus adparet, ſermonem eſſe de omnibus in univerſum hominibus, ideo rectius vertitur *de omnibus*, ut ſit poſitum pro περι παντων. Eſa. XLV. 23. *Mihi curvabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur.* LXVI. 16. *Iudicabit Deus omnem carnem.* Ioël. III. 17. *Sedebo, ut iudicem omnes gentes in circuitu* Sirac. XLI. 5. *Iudicium a Domino omni carni.* Matth. XXV. 32. *Congregabuntur ante Chriſtum iudicem omnes gentes, & ſeparabit eas ab invicem, ſicut paſtor ſegregat hædos.* Luc. XVI. 2. Quilibet *homo*, utpote Dei *œconomus*, *rationem cogetur reddere villicationis ſuae.* Rom. XIV. 10. & 2 Cor. V. 10. *Omnes ſtatuemur ante tribunal Chriſti.* Galat. VI. 5. *Unusquisque onus ſuum portabit.* Apoc. I. 7. *Ecce venit in nubibus & videbit eum omnis oculus.* 2) *Ex collectivi nominis uſurpatione.* Dicitur enim Chriſtus iudicaturus *orbem terrarum ac fines terrae*, Geneſ. XVIII. 25. 1 Sam. II. 10. Pſalm IX. 9. LXXXII. 8. XCVIII. 9. Act. XVII. 31. 1 Cor. VI. 2. 3) *Ex indefinita locutione.* Dicitur Deus iudicaturus *gentes, populos, homines &c.* Deut. XXXII. 36. Pſalm IX. 9. L. 4. XCVIII. 9. Eſai. III. 13. XXX. 28. Rom. II. 16. iam vero *indefinitam* illam locutionem æquipollere *univerſali*, ex parallelis ſcripturæ locis, quæ de obiecto iudicii extremi agunt, colligitur. 4) *Ex ſpeciali diſtributione.* Dicitur Deus iudicaturus *pium & impium*, *iuſtos & iniuſtos*, *fideles & incredulos*, Eccleſ. III. 17. Sap. V. 1. *magnos & puſillos*, Apoc. XX. 12. *vivos & mortuos*, id eſt, tum eos, quos noviſſimus dies deprehendet vivos, tum eos, qui ante defuncti fuere; Act. X. 42. 2 Tim. IV. 1. 1 Petr. IV. 5. iam vero in has duas claſſes omnes homines diſtinguuntur, aut enim ſunt pii aut impii, magni aut puſilli, vivi aut mortui. Iſidorus lib. I. epiſt. CCXXII. p. 53. triplici modo exponi poſſe cenſet, quod Chriſtus *mortuorum ac vivorum* iudex dicitur, 1) *fore, ut anima & corpus ſimul in iudicium veniant, nec alterum ab altero ſeiungatur, verum quemadmodum in hac vita communem coniunctionem habuerunt, ſic etiam futurum iudicium ſubeant;* 2) *vivos, hoc eſt, qui vitam aeternam & Deo gratam ſectati ſunt, a mortuis, hoc eſt, qui peccatis immortui datum ſibi talentum in ſocordia perinde ut in ſepulcro defoderunt, eſſe diſcernendos, illisque immortales mercedes, his vero pœnas perſolvendas;* 3) *iudicandos eſſe tum eos, qui vivi relicti fuerint, tum eos, qui ante ipſos vitam cum morte commutarint*, quæ poſtrema interpretatio eſt ſimpliciſſima. Huc referenda ſunt dicta, in quibus ſpecialiter mentio fit piorum; Luc. XXI. 36. *Vigilate omni tempore orantes, ut poſſitis ſtare coram Filio hominis.* Rom. XIV. 12. *Quilibet noſtrum pro ſe rationem reddet.* 1 Cor. IV. 4. *Qui me iudicat, Dominus eſt.* 2 Tim. IV. 8. *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die, iuſtus iudex.* Apoc. XI. 18. *Venit tempus reddere mercedem ſervis tuis.* Et impiorum; Deut. XXXII. 35. *Propinquus dies exitii eorum.* Pſalm II. 9. *Conteres gentes in virga ferrea.* XI. 6. *Pluet Dominus ſuper peccatores ignem & ſulphur.* CX. 5. *Conteret in die irae ſuae reges.* Matth. XI. 22. *Tyriis & Sidoniis erit tolerabilius in die iudicii.* XXVI. 64. Marc. XIV. 62. *Videbitis Filium hominis ſedentem a dextris virtutis & venientem in nubibus cœli.* Rom. II. 5. *Theſaurizas tibi iram in die irae & revelationis iuſti iudicii.* 2 Petr. II. 3. *Quorum* το κριμα *non otiatur.* v. 9. *Novit iniquos ſervare in diem iudicii cruciandos.* Iud. v. 15. *Venit Dominus iudicare de omnibus, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt &c.* 5) *Ex iudicii cum morte & reſurrectione con-*

connexione. Hebr. IX. 27. *Statutum eſt hominibus ſemel mori, & poſt hoc iudicium.* Ioh. V. 29. *Qui bona fecerunt, prodibunt ad reſurrectionem vitae, qui vero mala fecerunt, ad reſurrectionem iudicii.* Hebr. VI. 2. doctrina de *reſurrectione mortuorum* & *iudicio aeterno* coniunguntur. 6) Ex *ratiocinatione*, eaque multiplici. Chriſto data eſt *poteſtas omnis carnis*, Ioh. XVII. 2. ipſi *flectendum omne genu*, Phil. II. 10. Ergo omnes iudicio eius ſiſtentur. Iuſtitia divina requirit, ut bonis præmia, malis reddantur ſupplicia. Ergo iuſti & iniuſti iudicabuntur. Conſequens iudicii ad omnes pertinet. Ibunt enim mali *in ignem aeternum*, boni *in vitam aeternam*, Matth. XXV. 46. Ergo etiam ipſum iudicium ad omnes ſpectat. 7) Ex *perpetua eccleſiae confeſſione.* In ſymbolo apoſtolorum profitemur, nos *credere in Chriſtum venturum ad iudicandum vivos & mortuos.* Idem repetitur in ſymbolo Nicæno. In ſymbolo Athanaſiano dicitur: *ad cuius* (Chriſti) *adventum omnes homines reſurgere habent cum corporibus ſuis, & reddituri ſunt de factis propriis rationem.* Polycarpus martyr in epiſt. ad Philipp. *Ante conſpectum oculorum Domini ſumus, & omnes nos oportet adſtare ante tribunal Chriſti, & unumquemque pro ſe rationem reddere.* Cyprianus martyr lib. IV. epiſt. VI. circa finem: *o dies ille qualis & quantus adveniet, cum cœperit populum ſuum Dominus recenſere, & divinae cognitionis examine ſingulorum merita recognoſcere, mittere in gehennam nocentes, & perſecutores noſtros flammae pœnalis perpetuo ardore damnare, nobis vero mercedem fidei & devotionis exſolvere.* Ephremus lib. I. de compunct. cordis cap. 7. *Admirabitur primus Adam in hora illa videns magna & terribilia, quomodo ex eo ſolo & coniuge eius immenſae nationes & multitudines productae ſunt.* Maximus Taurinenſis hom. in expoſit. ſymb. *vi iudicandi referuntur ac mortui, ... mnium hominum eſſe apud Deum cur... datur.* Leo magnus ſerm IV. de ... ctis & eleemoſ. col. 13. *Veniet in ... ſtatis ſuae gloria Dominus, ſicut ipſe ... dixit, aderitque cum eo radians in ſp... ribus ſuis innumerabilis angelicarum ... tudo legionum. Congregabuntur ante ... num potentiae eius omnium gentium ... li, & quidquid hominum univerſis ... toto orbe progenitum eſt, in conſpectu ... cantis adſtabit.* Hugo Victorinus l... de anim. cap. 2.

Iudicium faciet geſtorum quisque ſ... rum,
Cunctaque cunctorum cunctis are... patebunt.

Dionyſius Carthuſianus. lib. II. de ... tuor noviſſimis cap. 5. *Tunc poten... quondam reges nudo latere palpitabu... mo ibi redimitus corona aut diademate ... mo milite conſtipatus, ſed nudi omn... pauper & dives adſtabunt iudici. ... exhibebitur cum ſua prole Venus, tun... tus Iupiter adducetur, & cum ſuis ... Plato diſcipulis. Ibi aderunt ſummi ... tifices de gubernatione eccleſiae rationem ... dituri. Aderunt doctores ac verbi ... praecones de ſua doctrina & concionib... tionem pariter reddituri. Aderunt re... caeſares de adminiſtratione iuſtitiae ra... ſimiliter reddituri. Aderunt denique ... homines, qui fuerunt, ſunt & erun... ſingulas gentes & linguas, per omn... nerationes ac tribus terrae, & unusq... de aetate totius vitae ſuae redditurus ... iudicio rationem.*

§. XLVIII. *Antichriſtum* ſing... ter in die noviſſimo iudicatum ir... quentia Spiritus ſancti oracula teſt...

Eſai. XI. 4. *Percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium*, id eſt, Chriſtus per prædicationem evangelii antichriſtum & regnum eius deſtruere incipiet, & in glorioſo ſuo adventu penitus eum delebit, ac una cum reliquis impiis infernali ſupplicio adiudicabit. Sic enim hoc vaticinium propheticum interpretatur apoſtolus 2 Theſſ. II. 8. *tunc revelabitur iniquus ille, quem Dominus αναλωσει* (vulgata reddidit, *interficiet*, ſed rectius vertitur, *conficiet ac conſumet*, potentiam, vires & regnum eius franget, fraudes ſcilicet patefaciendo, ut non poſſit ulterius tanta efficacia homines ſeducere) *ſpiritu oris ſui*, (prædicatione evangelii, quod eſt verbum Chriſti ex ipſius ore profectum, cum quo etiam Spiritus ſancti efficacia perpetuo eſt coniuncta, Apoc. XIX. 15.) *& deſtruet illum illuſtri adventu ſuo, τῃ ἐπιφανειᾳ της παρουσιας αυτου*, manifeſtatione ſive revelatione præſentiæ ſuæ. Caietanus in comm. h. l. *Sequaces antichriſti durabunt uſque ad adparitionem adventus Chriſti, differentia enim eſt inter conſumtionem ac deſtructionem. Conſumtio ſpiritualis eſt, conſumet eum ſpiritu oris ſui, id eſt, ſpiritu ſermonis evangelii, ubi multi ad veritatem evangelicam convertentur, ac multi perſeverabunt uſque ad Chriſti adventum.* Apoc. XVIII. 21. *Suſtulit unus angelus lapidem, quaſi molarem magnum, & miſit in mare dicens: hoc impetu mittetur Babylon magna civitas, & ultra iam non invenietur.* XIX. 1. *Audivi quaſi vocem turbarum multarum in cælo dicentium, alleluia.* v 2. *Quia vera & iuſta ſunt iudicia eius, quia iudicavit de meretrice magna &c. & vindicavit ſanguinem ſervorum ſuorum de manibus eius.* v. 3. *Et fumus eius adſcendit in ſecula ſeculorum.* v. 20. *Et adprehenſa eſt beſtia & cum ea pſeudopropheta, qui fecit ſigna coram ipſa, quibus ſeduxit eos, qui acceperunt characterem beſtiae, & adoraverunt imaginem eius, vivi miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardens ſulphure.* XX. 10. *Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi & beſtia & pſeudopropheta cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum.* Ideo autem peculiariter antichriſti iudicium prædicitur 1) ad *conſolationem*, qua illi, qui ab antichriſtiana tyrannide premuntur, ſeſe erigere poſſint, 2 Theſſal. I. 6. *Iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem illis, qui vos adfligant.* 2) Ad *praemonitionem*, ne corporalibus armis regnum antichriſti deſtrui poſſe ac debere opinemur, talium enim bellorum ſub prætextu evangelii contra antichriſtum ſuſceptorum infelices ſolent eſſe exitus, neve ſcandalizemur duratione regni antichriſtiani, ut characterem eius propterea ſuſcipere velimus. 3) Ad *exhortationem*, ut perſecutiones, quæ ab antichriſto inferuntur, patienti animo perferamus ad noviſſimum iudicium unice reſpiciendo.

§. XLIX. Antitheſis.

Antitheſis.

I) *Rabbini* iocose magis quam ſerio dicunt, *quatuor hominum genera non in iudicium vocari*, quia ſatis pœnarum ſuſtinuerunt in hac vita, 1) *extreme pauperes*, 2) *qui animam debent aere alieno preſſi*, 3) *qui malas habent uxores*, 4) *qui colicos dolores patiuntur.* II) Quidam ex veteribus ſtatuunt; nec fideles nec infideles iudicandos, ſed *medios*. Lactantius lib. VII. div. inſt. cap. 20. p. 427. *Non iudicabuntur tunc a Deo univerſi, ſed ii tantum, qui ſunt in Dei religione verſat. Nam qui Deum non agnoverunt, quoniam ſententia de his in abſolutionem ferri non poteſt, iam iudicati damnatique ſunt, ſanctis literis conteſtantibus, non reſurrecturos impios in iudicium. Iudicabuntur ergo, qui Deum*

ſciverunt, & facinora eorum, id eſt, mala opera cum bonis collata ponderabuntur, ut ſi plura & graviora fuerint bona, inſtificentur ad vitam beatam, ſi autem mala ſuperaverint, condemnentur ad pœnam. Hilarius in enarr. Pſalm I. in explic. verborum: *non reſurgent impii in iudicio. Per id, quod impii in iudicium non reſurgent, abſolutum eſt non reſurgendi eos caruiſſe natura, ſed reſurgendi in iudicium perdidiſſe ordinem. Qui autem reſurrectionis & iudicii ordo intelligendus ſit, Dominus in evangeliis oſtendit dicens:* qui credit in me, non iudicatur, qui autem non credit, iam iudicatus eſt &c. *Cum dicit:* qui credit in me, non iudicabitur, *exemit iudicio fideles, & cum ſubiecit:* qui autem non credit, iam iudicatus eſt, *non admiſit ad iudicium infideles. Ergo ſi credentes exemit, & repulit infideles, nec in hos nec in illos iudicii ſorte permiſſa, quomodo convenire ſibi hoc, quod tertium ait, exiſtimabitur?* Hoc eſt autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem? *Non enim poteſt videri locus relictus eſſe iudicio, cum neque fideles neque infideles ſint iudicandi Et haec quidem ita eſſe auditoribus negligentibus & lectoribus incuriofis videbuntur, caeterum in ſe verius ipſa verborum proprietas dicti intelligentiam continet.* Qui credit, inquit, non iudicabitur. *Quid enim neceſſe eſt iudicare credentem? iudicium enim ex ambiguis rebus exiſtit, & ambiguitate ademta iudicii non deſideratur examen. Ex quo ne infideles quidem neceſſe eſt iudicari, quia ambiguitas, cum infideles ſint, non reſedit. Sed ademto in credentes non credentesque iudicio cauſam Dominus iudicii & auctores, in quos iudicari neceſſe eſſet, adiecit. Sunt enim aliqui inter impios piosque, qui medii ſunt, ex utroque admixti, neutri tamen proprie, quia in idipſum conſtiterint ex utroque, nec fidei admiſcendi, quia ſit illis aliquid infirmitatis inſertum, nec infidelitati deputandi, quia aliquid habeant & fidei. Plures namque Dei metus in eccleſia continet, ſed eosdem tamen ad ſecularia vitia ſeculi blandimenta ſolicitant. Orant, quia timent; peccant, quia volunt. Chriſtianos ſe nuncupant, quia bona eſt ſpes aeternitatis; gentilia agunt, quia blanda praeſentia ſunt. Impii non manent, quia his Dei nomen in ore eſt; pii non ſunt, quia quae pietati ſunt aliena, ſectantur &c. in eos ergo iudicium eſt, quod iam & in incredulos actum eſt & in credentes non neceſſarium eſt, quia magis tenebras quam lumen dilexerunt, non quod non dilexerint & lumen, ſed quod dilectio illis fuerit magis propenſa, tenebrarum praeferri enim ſolet dilectioni ex comparatione dilectio, & hinc iudicium eſt, quia cum dilexerint Chriſtum, magis tamen tenebras dilexerunt. Hi ergo iudicabuntur, quia neque ut pii non iudicabuntur, neque iam fuerint ut impii iudicati, in quos ex praelata potius dilectione iudicium eſt.* Auguſtinus ſerm. XXXVIII. de ſanct. *Ad iudicium non veniunt nec pagani, nec haeretici, nec Iudaei, quia de ipſis ſcriptum: qui non credit, iam iudicatus eſt.* Iſiodorus lib. I. ſentent. cap. 30. *In iudicio perfectorum ordo unus eſt, qui cum Domino iudicet, & alius qui iudicatur &c. Hi, qui intra eccleſiam ſunt mali, iudicandi ſunt & damnandi, qui vero extra eccleſiam inveniendi ſunt, non ſunt iudicandi, ſed tantum damnandi.* Gregorius libr. XXVI. moral. cap. 20. *Alii iudicantur & pereunt, alii non iudicantur & pereunt; alii iudicantur & regnant, alii non iudicantur & regnant. Iudicantur & pereunt, quibus dominica voce in damnatione dicitur:* eſurivi, & non dediſtis mihi manducare &c. *Alii vero in extremo iudicio non iudicantur & pereunt, de quibus propheta ait:* non reſurgent impii in iudicio; *& de quibus Dominus.*

Dominus ait: qui autem non credit, iam iudicatus eſt; *& de quibus Paulus ait*: qui ſine lege peccaverunt, ſine lege peribunt. *Reſurgunt ergo etiam omnes infideles, ſed ad tormentum, non ad iudicium. Non enim eorum tunc cauſa diſcutitur, quia ad conſpectum diſtricti iudicis cum damnatione ſuae infidelitatis accedunt. Profeſſionis opera non habentes, redarguuntur, ut pereant. Qui vero nec fidei ſacramenta tenuerunt, increpationem iudicis in extrema examinatione non audiunt, quia praeiudicati infidelitatis ſuae tenebris, eius, quem deſpexerant, invectione redargui non merentur. Illi ſaltem iudicis verba audiunt, quia eius fidei ſaltem verba tenuerunt. Iſti in damnatione ſua aeterni iudicis nec verba percipiunt, quia eius reverentiam nec verbotenus ſervare voluerunt. Illi legaliter pereunt, quia ſub lege poſiti peccaverunt. Iſtis in perditione ſua de lege nihil dicitur, quia nihil legis habere conati ſunt. Princeps namque terrenam rempublicam regens aliter punit civem interius delinquentem, atque aliter exterius hoſtem rebellantem. In illo iura ſua conſulit, eumque ſub verbis dignae invectionis addicit, contra hoſtem vero bella movet, inſtrumenta perditionis exercet, dignaque eius malitiae tormenta retribuit, de malo vero eius quid lex habeat, non requirit. Neque enim lege neceſſe eſt perimi, qui legem non potuit tenere. Ita ergo in extremo iudicio & legalis illum invectio percutit, qui ab eo, quod profeſſione tenuit, actione declinavit, & iſte ſine iudicii invectione perimitur, qui lege fidei non tenetur. Ex electorum vero parte alii iudicantur & regnant, qui vitae maculas lachrymis tegunt, qui mala praecedentia factis ſequentibus redimentes, quidquid illicitum aliquando fecerunt, ab oculis iudicis eleemoſynarum ſuperductione cooperiunt, quibus dicetur*: venite benedicti, eſurivi enim, & dediſtis mihi manducare &c. *Alii autem non iudicantur & regnant, qui etiam praecepta legis perfectione virtutum tranſcendunt, qui nequaquam hoc ſolum, quod cunctis lex divina praecipit, implere contenti ſunt, ſed praeſtantiori deſiderio plus exhibere adpetunt, quam praeceptis generalibus audire potuerunt, quibus dominica voce dicitur*: vos qui reliquiſtis omnia, ſedebitis ſuper thronos &c. *Hi ergo recte ſub generali iudicio non tenentur, qui & praecepta generalia vivendo vicerunt. Sicut enim non iudicantur & pereunt, qui ſuadente perfidia legem tenere contemnunt, ita non iudicantur & regnant, qui ſuadente pietate etiam ultra generalis divinae legis praecepta proficiunt*, quæ verba Gregorii adlegat Lombardus lib. IV. ſent. diſt. 47. lit. C. Radulphus Flaviacenſis lib. XII. in Levit. cap. I. *Cum ad iudicium ſuum Chriſtus venerit, univerſae credentium multitudinis triplex fiet partitio. Quidam enim cum eo iudicabunt, alii iudicabuntur, qui iterum in duas partes dividentur, alii ad dextram ſtatuentur, alii ad ſiniſtram.* Haymo epiſcopus Halberſt. in comm. I Theſſal. IV. *Impii infideles aut Iudaei & gentiles, & qui ab eccleſia expulſi ſunt, non in ſecunda reſurrectione iudicabuntur, quia hic iam iudicati ſunt, illi vero, qui in eccleſia exiſtentes a praeſenti vita recedunt, de quorum operibus, an bona aut mala ſint, incertum eſt, iudicabuntur quidam ad vitam, quidam ad mortem. De quorum ſanctitate certum eſt in eccleſia, iudicabuntur, quia iam in hac vita ad vitam ab eccleſia ducti iudicati ſunt, ſed iudicabunt non tamen omnes, ſed illi, qui apoſtolorum vicem obtinent, ut epiſcopi & huiusmodi.* Confer Bedam in homil. *Ecce nos relinquimus &c.* Anshelmum in elucidario &c.

§. L. III) Illorum veſtigiis inſiſtunt *pontificii*, quando diſputant, *quoſ-*

dam ex fidelibus, *eos ſcilicet*, *qui voluntariam paupertatem voverunt*, *non iudicandos eſſe*, *ſed cum Chriſto iudices futuros*, ut vidimus ſuperius, *ac infideles extra eccleſiam*, *qui fide caruerunt*, *non eſſe iudicio diſcuſſionis iudicandos.* Thomas in ſupplem. q. 89. art. 7. & alii ex ſcholaſticis lib. IV. ſent. diſt. 47. quos ſecutus ex Calvinianis Petrus Martyr in explicatione ſymboli apoſtolici claſſ. II. locor. theolog. cap. 17. p. 432. ſic ſcribit: *Statuo*, *in infideles nullo opus eſſe examine*, *ut qui propter ſuam infidelitatem iam condemnati ſunt*, *ut docet Chriſtus apud Iohannem: qui non credit*, *iam iudicatus eſt.* Sed reſpondemus 1) Scriptura *omnes homines* Chriſti tribunali ſiſtendos eſſe, ac Chriſtum *orbem terrarum iudicaturum* diſerte adſtruit. 2) Omnes homines ſunt fideles ac infideles. Quod ſi ergo nec fideles nec infideles iudicandi, conſequens fuerit, nullos plane iudicandos eſſe. Statum aliquem inter fidem & incredulitatem intermedium ignorat tota ſcriptura, quæ in has duas claſſes immediate ſibi invicem oppoſitas totum genus humanum diſtribuit. Marc. XVI. 16. Ioh. III. 18. & 36. Unde Auguſtinus ſerm. CXXXI. de temp. fatetur, *Chriſtum iudicaturum chriſtianos & paganos*, *iuſtos & peccatores*, *fideles & impios.* Confer ea, quæ in tract. de morte §. 184. dicta. 3) Fides non eſt nuda notitia a pietatis & bonorum operum ſtudio remota, ſed fiducialis meriti Chriſti adprehenſio per caritatem & omnis generis bona opera ſeſe exſerens, vere fidelium igitur in numerum referri nequeunt, qui ſecularibus vitiis indulgent, qui gentilia agunt, quibus Dei nomen duntaxat in ore eſt, ſed omnes vere fideles ſunt & vere pii. 4) Vere pii & fideles non veniunt in iudicium damnationis, interim coram Chriſti tribunali tam oves quam hœdi, tam qui bona egerunt, quam qui mala, ſtatuentur. 5) Iudicium illud non egebit prolixa cauſæ examinatione, teſtium productione ac depoſitione, quia Chriſto iudici ut nihil occultum, ita quoque nihil dubium vel ambiguum. 6) Finis iudicii erit, non tantum opprobria & ſupplicia decerni infidelibus & impiis, ſed etiam gloriam & præmia adſignari fidelibus ac piis. Singuli enim accipient mercedem eorum, *quae per corpus geſſerunt*, *ſive bona fuerint ſive mala*, 2 Cor. V. 10. 7) Ut fides bonorum operum genitrix, ita infidelitas omnium peccatorum fons eſt; abſurdum igitur eſt ſtatuere, quod nec fidei nec infidelitatis ratio ſit habenda in iudicio. 8) *Impii non reſurgent in iudicio*, hoc eſt, non poterunt ſtare vel conſiſtere, ſed cauſa cadent in iudicio, interim venient omnino ad iudicium. Confer tract. de reſurr. §. 38. 9) Impios reſurrecturos ad tormentum & ad iudicium, nequaquam ſunt oppoſita ſed ſubordinata, ut conſtat ex verbis Chriſti Iohan. V. 29. *Qui mala egerunt*, *procedent ad reſurrectionem iudicii.* 10) Increduli & finaliter impœnitentes tam extra quam intra eccleſiam iudicati iam ſunt in æterna reprobatione, nihilo tamen minus in die noviſſimo iudicabuntur, tum ſententiæ publicatione tum reprobationis exſecutione ſive condemnatione. 11) Unde a patribus & ſcholaſticis ſuperius citatis hic diſcedunt quidam ex ipſis pontificiis Heſſelius in comm. Matth. XXV. Toletus in comm. Ioh. III. Barradius tom. III. conc. lib. IX. cap. 17. p. 603. qui ſtatuunt, *omnium omnino reproborum etiam infidelium cogitationes*, *verba*, *opera*, *in iudicio omnibus eſſe manifeſtanda*, ut conſtet iudicii divini integritas, omnibusque pateat reſpondere peccatis ſuppli-

plicium, cui adiudicabuntur, atque hoc iudicio iudicandos omnes reprobos, etiam infideles, ſive iudicium diſcuſſionis id adpelletur, ſive alio nomine exprimatur.

§. LI. IV) Quidam ex *pontificiis* ſtatuunt, *parvulos non baptizatos in iudicio non eſſe comparituros*, 1) quia iudicandi diſtribuuntur in *oves* & *hædos*. At parvuli non baptizati non poſſunt ſtatui cum ovibus ob peccatum originale, nec cum hœdis, quia carent peccato actuali. 2) Duplex duntaxat eſt ſententia iudicis. At neutra competit parvulis, non *abſolutoria*, quia opera illa non potuerunt præſtare cum ovibus, nec *damnatoria*, quia non potuerunt ea omittere cum hœdis. 3) Dan. XII. 2. *Multi de his, qui dormiunt, evigilabunt, alii ad vitam aeternam, alii ad opprobrium aeternum.* Si multi, ergo non omnes, ergo aliqui nec ad vitam nec ad opprobrium, in quibus non poſſunt alii commodius numerari quam parvuli non baptizati. 4) Iudicium erit de ſalvandis ad cœlum & damnandis ad infernum. Atqui neutrum competit illis parvulis &c. 5) *Accipiet unusquisque, prout in corpore geſſit*, 2 Cor. V. 10 infantum autem geſta nulla ſunt. Sed hanc opinionem alii ex pontificiis merito repudiant 1) propter dicta ſcripturæ univerſalia de *omnibus omnino hominibus* iudicandis, & ſpeciale Apoc. XX. 12. de puſillis ſtantibus coram agno. 2) Propter connexionem reſurrectionis & iudicii. Parvuli non baptizati reſurgent. Ergo etiam iudicabuntur. 3) Thomas utitur hac ratiocinatione: *omnibus debetur merces aut boni aut mali. At parvulis ineſt malum Adae nondum perſolutum totum.* Ergo. Item *gratia Chriſti finitis partibus eſt maior & efficacior peccato Adae. At per peccatum Adae mors, per Chriſtum reſurrectio aeque ad omnes pertranſiit.* Ergo & parvuli reſurgent ac iudicabuntur. 4) Addimus nos, contrariam ſententiam niti falſis hypotheſibus, quod abſoluta ſit neceſſitas baptiſmi etiam in caſibus extraordinariis, quod parvuli non baptizati, etiamſi per preces parentum & eccleſiæ Deo offerantur, tamen regni cœleſtis cogantur eſſe extorres, quod requirantur propria merita, ut quis regnum cœlorum ingrediatur, quod quidam nec ad vitam nec ad opprobrium ſint reſurrecturi, quod poſſit eſſe alicui medius aliquis locus, ut non poſſit eſſe cum diabolo, qui non eſt nec eſſe poteſt cum Chriſto &c. 5) Barradius tom. III. conc. evang. lib. IX. cap. 17. p. 602. a iudicio diſcuſſionis ac diſcretionis eximit *beatam virginem & parvulos baptizatos. Verum eſt*, (inquit,) *in ſanctiſſima virgine Deipara, in qua nullum reperiri poteſt peccatum, & in infantibus, qui baptiſmo abluti e vita diſceſſerunt, nullaque opera habuerunt, nullam fore diſcuſſionem, niſi quis velit diſcutiendum originale in infantibus peccatum, videndumque quomodo ſit contractum, baptiſmique gratia expiatum.* Sed hæc opinio itidem nititur falſis hypotheſibus, quod Maria fuerit ab originali peccato penitus libera, quod baptiſmus ipſam peccati radicem in infantibus tollat, quod diſcuſſio ac diſcretio iudicii tantum ſpectet operum merita &c.

Quaeritur An etiam irrationales creaturae ſint iudicandae?

§. LII. Quæritur hoc loco I) *An etiam irrationales creaturae ſint iudicandae?* Adfirmat Bucanus in inſt. theol. ſic enim ſcribit loc. 38. q. 9 p. 431. *Iudicabuntur ſuo modo irrationales creaturae, cœlum, terra, & quidquid in iis continetur,*

 quia

quia 2 Petr. III. 7. & ſeqq. *Cœli & terra ſervantur igni in diem damnationis & exitii impiorum hominum, & cœli conflagrantes cum ſtridore tranſibunt a mutabilitate ſcilicet ad immutabilitatem & ἀφθαρσίαν. Elementa vero aeſtuantia ſolventur & liqueſcent, terraque & quae in ea ſunt, omnia opera exurentur.* Secutus eſt hac in parte Aretium, qui in problemat. loco CLVIII. p. 510. eadem habet. Atqui 1) ſcriptura nuſpiam adſerit, irrationales creaturas eſſe iudicandas, ſed angelos & homines 2) conflagratio mundi erit conſequens iudicii, non autem proprie obiectum. 3) Si irrationales creaturæ, adeoque omne quod in cœlo ac terra continetur, eſſent iudicandæ, conſequens erit, etiam irrationales creaturas reſurrecturas, quia antecedens iudicii eſt mortuorum reſurrectio. 4) Quod cœlum & terra dicuntur *reſervari igni in diem iudicii*, 2 Pet. III. 7. ex eo inferri nequit, cœlum & terram inter iudicii extremi obiecta eſſe referenda, quia additur apud apoſtolum *in diem iudicii & perditionis impiorum.* Ergo reſpectu impiorum in die noviſſimo iudicandorum, non autem reſpectu cœli & terræ vocatur dies iudicii. 5) In conflagratione mundi veteris adparebit vindicis iræ divinæ ſeveritas adverſus damnatos, in creatione novi cœli ac terræ novæ divina benignitas erga electos & glorificatos. Quod ſi ergo teſtimonium illud iræ & gratiæ divinæ iudicii nomine intelligitur, non magnopere refragabimur, ſi hoc ſenſu ac reſpectu cœlum & terra iudicanda ſtatuantur. 6) An mundus κατ᾽ οὐσίαν abolendus, an vero κατὰ ποιότητας duntaxat immutandus ſit, quod poſterius Bucanus h. l. adſerit, inferius diſpiciemus. Quæritur II.) *An etiam boni angeli ſint iudicandi?* Adfirmat Petrus Thyræus lib. de glorioſa Chriſti adparitione cap. 12. *Iudicabit*, inquit, *Chriſtus angelos, quando bonis meritorum ſuorum praemia ac coronas publice decernet, malis autem aeterna dictabit ſupplicia.* Sed ex 1. Cor. VI. 3. 2. Petr. II. 4. Tertullianus de habitu mulier. cap. II. & alii ex veteribus rectius ſtatuunt, *malos tantum angelos* in die noviſſimo iudicandos. Quæ bonorum tunc futura ſint officia & miniſteria, expoſuimus ſuperius §. 40.

II) Obiectum reale.

§. LIII. II) Obiectum *reale* ſeu *formale*, de quo iudicium inſtituendum, eſt cuiuſque fides vel incredulitas, de qua ex propriis effectis bonis ſcilicet vel malis operibus iudicabitur. 1) De *factis & operibus* iudicium ferendum patet ex proceſſu iudiciario Matth. XXV. 35. *Eſurivi & dediſtis mihi cibum.* v. 42. *Eſurivi & non dediſtis mihi cibum.* Eccleſ. XII. 14. *Cuncta, quae fiunt, adducet Deus in iudicium.* 2. Cor. V. 10. *Omnes nos oportet manifeſtari coram tribunali Chriſti, ut reportet unusquisque ſecundum id, quod fecit ſive bonum ſive malum.* Apoc. XX. 12. *Iudicati ſunt mortui ex his, quae ſcripta erant in libris ſecundum opera ipſorum.* Inde toties in ſcripturis repetitur, quod *Deus redditurus ſit unicuique ſecundum opera*, 2. Paral. IV. 30. Iob. XXXIV. 11. Pſ. LXII. 13. Prov. XXIV. 12. Sir. 16. 12. Ierem. XXV. 14. XXXII. 19. Matth. XVI. 27. Rom. II. 6. Apoc. XXII. 12. Quidam huc referunt locum apoſtolicum; 1. Cor. III. 13. *cuiusque opus manifeſtum erit, dies enim Domini declarabit, & cuiusque opus quale ſit, ignis probabit.* Sed oſtendimus ſuo loco, per *diem* hic rectius intelligi vel *generatim* progreſſum temporis, vel *ſpeciatim* tempus tribulationis ac probationis, quam diem extremi iudicii. 2) De ver-

verbis iudicium inſtituendum teſtatur Chriſtus Matth. XII. 36. *Dico vobis, quoniam de omni verbo otioſo, quod locuti fuerint homines, rationem reddent in die iudicii. 37. Ex verbis enim tuis iuſtificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis*, id eſt, impii & increduli, qui in hoc ſeculo peccatorum remiſſionem in Chriſto & propter Chriſtum non fuere conſecuti, non habebunt, quo vel verbum otioſum apud Deum excuſent, ut ipſe adquieſcat, ac ſi Deus nobiſcum in iudicium vellet intrare, etiam de otioſo verbo rationem cogeremur reddere. 3) De *cogitatis* in corde latitantibus iudicatum iri, conſtat tum ex illis ſcripturæ dictis, quæ diſertis verbis cogitationes in iudicium adducunt, Sap. I. 9. *In cogitationibus impii interrogatio erit.* Rom II. 15. *Cogitationes ſe invicem accuſant vel defendunt*, v. 16. *in die, qua iudicabit Deus occulta hominum.* Heb. IV. 12. *Sermo Dei penetrabilior eſt omni gladio ancipiti κριτικος cogitationum & intentionum cordis:* tum ex illis Spiritus ſancti oraculis, quæ *occulta hominum* in illo die manifeſtanda & iudicanda eſſe adferunt, Iob. XX. 27. *Revelabunt cæli iniquitatem eius* (impii) *& terra conſurget adverſus eum.* Eccleſ. XII. 14. *Etiam occultum adducet Deus in iudicium.* Rom. II. 16. *Iudicabit Deus occulta hominum.* 1. Cor. IV. 5. *Nolite iudicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium.* Quod ergo apoſtolus 2. Cor. V. 10. dicit, *unumquemque relaturum propria corporis prout geſſit*, id non eſt accipiendum *excluſive*, quaſi tantum externa facta ſint in iudicium adducenda, ſed iuxta Auguſtini interpretationem lib. de prædeſt. ſanct. cap. XII. *extenſive*, ut intelligantur *omnia opera, quae fiunt, dum vivimus in corpore*, ſive interius nudis cogitationibus, ſive exterius verbis & factis peragantur.

Apertio librorum

§. LIV. Atque iſthæc omnium operum verborum & cogitationum manifeſtatio in die iudicii futura denotatur per *apertionem librorum* prædictam Dan. VII. 10. Apoc. XX. 12. Per hos enim libros ſignificatur 1) *Liber vitae*, in quem per æternam prædeſtinationem credentes in Chriſtum ſcripti ſunt Apoc. XX. 12. *Alius liber apertus eſt, qui eſt vitae.* In die enim iudicii omnibus angelis & hominibus manifeſtum fiet, quinam fuerint electi, illi ſcilicet, quorum nomina per fidem invenientur ſcripta in hoc libro vitæ, per quem intelligitur catalogus ſalvandorum, quos Deus ex immenſa miſericordia propter meritum Chriſti perſeverante fide adprehenſum & ab æterno prævíſum ad vitam æternam elegit, Exod. XXXII. 32. Pſalm. LXIX. 29. Eſa. IV. 3. Dan. XII. 1. Luc. X. 20. Phil. IV. 3. Apoc. III. 5. XIII. 8. XXI. 27. quique fuerint reprobi, illi ſcilicet qui non invenientur ſcripti in libro vitæ, qui proinde *mittentur in ſtagnum ignis*, Apoc. XVII. 8. XX. 15. 2) *liber divinae omniſcientiae*, quam nihil quidquam eorum, quæ homines in terris egerunt, fugit, Pſal. LVI. 9. CXXXIX. 16. Malach. III. 16. Ut enim liber vitæ in ſpecie denotat præſcientiam ſalvandorum in Chriſto, Rom. VIII. 29. 2. Tim. II. 10. 1. Pet. I. 2. ſic liber in genere Deo attributus divinam omniſcientiam ac præſcientiam notat, qua omnium hominum vitam, actiones, cogitationes &c. novit. Hic liber in iudicio aperietur, quia tunc fiet omnibus notum & manifeſtum, quod in-

in hac vita hominibus fuit occultum, ſoli autem ſcientiæ divinæ notum. Hæc explicatio videtur proxime ad textum accedere. Vocantur autem in plurali *libri*, non reſpectu divinæ mentis aut notitiæ, quæ eſt ſimpliciſſima, ſed ad obiectorum rerumque inſcriptarum varietatem ac diverſitatem denotandam. 3) *Liber ſcripturae ſacrae.* Is enim dicitur *liber vitae* Sir. XXIV. 32. in vulgata verſione, quia continet *verba vitae aeternae.* Ioh. VI. 68. Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei c. XIV. *Libri illi, quos priore loco poſuit, intelligendi ſunt ſancti & veteres & novi, ut in illis oſtenderetur, quae Deus fieri ſua mandata iuſſiſſet, in illo autem, qui eſt vitae uniuscuiusque, quid horum quisque non feciſſet, ſive feciſſet* Homil. XVII. In Apoc. circa medium *libros apertos teſtamenta Dei* dicit. *Hic liber dicitur in iudicio aperiendus, quia iudicabit Deus occulta hominum ſecundum evangelium, quod in Propheticis & apoſtolicis libris continetur,* Rom. II. 16. *ſermo, quem locutus eſt Chriſtus iudicabit homines in die noviſſimo,* Ioh. XII. 48. Beda per hos libros intelligit ſcripturam ſacram, *quae tunc aperietur, quando patebit veriſſima eſſe, quae nos de extremo iudicio ea docuit.* Anshelmus in elucid. per librum in iudicio aperiendum intelligit *vitam Chriſti, in qua omnes quaſi in libro legent, quid de praeceptis eius vel fecerunt vel neglexerunt.* 4) *Liber conſcientiae.* Eſt enim conſcientia *volumen grande, in quo cuncta veritatis ſtilo ſcribuntur, ad quem librum emendandum omnes alii libri ſunt inventi.* Hic liber itidem in iudicio aperietur, quia quod in cuiusque conſcientia occultum & abſconditum fuit, id tunc omnibus manifeſtum fiet. Ambroſius in Pſal. I. *Quid libri aperti ſunt niſi conſcientia, non atramento ſcripti ſed veſtigiis delictorum & flagitiorum inquinamento.* Eodem modo exponit illos libros Origenes in Rom. XIV. a quo non multum abit Hieronymus, quando in comm. Dan. VII. ſcribit, *in die iudicii duos libros aperiendos, unum bonorum operum, qui adpelletur liber vitae, & adſervetur penes Deum & ſanctos angelos: alter malorum operum, qui eſt penes diabolum, quem ipſe tunc proferet ad malos homines accuſandos & condemnandos.* Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. XIV. lib. XX. *Si hic liber carnaliter cogitetur, quis eius magnitudinem aut longitudinem valeat aeſtimare? aut quanto tempore legi poterit liber, in quo ſcriptae ſunt univerſae vitae univerſorum. An tantus angelorum numerus aderit, quantus hominum erit, ut & vitam ſuam quisque ab angelo ſibi adhibito audiat recitari? non ergo unus liber erit omnium, ſed ſinguli ſingulorum. Scriptura vero iſta unum volens intelligi. Et aliud inquit liber apertus eſt. Quaedam igitur vis eſt intelligenda divina, qua fiet, ut cuique bona opera ſua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuſet vel excuſet ſcientia conſcientiam, atque ita ſimul & omnes & ſinguli iudicentur, quae nimirum vis divina libri nomen accepit, in ea quippe quodammodo legitur, quidquid a faciente recolitur.* 5) *Liber teſtificationis humanae.* Illi enim, quibus pii in hac vita benefecerunt, publice in iudicio eorum opera prædicabunt, & hac ratione per teſtimonium & adprobationem *in aeterna tabernacula eos recipient,* Luc. XVI. 9. contra vero de immiſericordia impiorum conquerentur. *Ninivitae & regina auſtri ſurgent in iudicio, & condemnabunt gentem iudaicam incredulam,* Matth. XII. 41. 42. 6) *Liber accuſationis diabolicae.* Diabolus *accuſat homines die ac nocte,* Apoc. XII. 10. is ergo in die iudicii prolixum cata-

catalogum eorum, quæ ipſius inſtinctu homines impii peregerunt, recitabit. Dicturus eſt enim coram tribunali Chriſti, teſte Auguſtino ſerm. contra Iudæos, Paganos & Arianos: *Æquiſſime iudex, iudica iſtum meum eſſe ob culpam, qui noluit tuus eſſe per gratiam. Tuus eſt per naturam, meus eſt per miſeriam; tuus per paſſionem; meus per ſuaſionem; tibi inobediens, mihi obediens; a te accepit immortalitatis ſtolam, a me accepit hanc pannoſam tunicam; tuam veſtem dimiſit, cum mea huc venit. Æquiſſime iudex, iudica iſtum meum eſſe, & mecum damnandum eſſe.* Quin imo in die illo iudicii cœlum & omnia elementa impios accuſabunt, ut Hugo de Sanct. Victore lib. II. de arca cap. 3. ſcribit: *cœlum dicet peccatori: ego lucem tibi miniſtravi ad ſolatium; aër dicet, ego omne genus avium tibi dedi ad obſequium; aqua dicet, ego diverſa genera piſcium tibi dedi ad eſum; terra dicet ego panem & vinum tibi dedi ad nutrimentum. Poſtquam vero omnia elementa recitaverunt ſua beneficia, convertentur peccatori ad ſupplicia.* Sicut idem oſtendit: *ignis dicet, in me demergatur; aër dicet, in me ventiletur; terra dicet, a me abſorbeatur; infernus dicet, a me deglutiatur.* 7) Denique *liber iuſtitiae divinae.* In hac vita liber divinæ iuſtitiæ eſt velut involutus, quia bonis male, malis vero bene eſſe quandoque videtur, ſed in die iudicii hic liber aperietur, tunc enim bonis præmia, malis vero ſupplicia in publico angelorum & hominum conſpectu reddentur.

§. LV. Antitheſis.

Antitheſis. *Pontificii* ſtatuunt, non de *fide* vel *infidelitate*, ſed ſimpliciter de *operibus tanquam meritis* ſalutis vel damnationis ſententiam ferendam eſſe. Bartſchius in poſt. dom. I. adv. *Extremum iudicium eo unice ſpectat, ut tam merces non credentibus, ſed bene operantibus decernatur.* Stapletonus in antidot. Matt. Lindanus in dial. I. Dubitantii. Binsfeldius in concl. ſect. IV. membr. 1. Heſſelius in catecheſi cap. 41. idque demonſtrare conantur ex proceſſu iudiciali Matth. XXV. 34. & ſeqq. deſcripto. Sed de hoc loco in quæſtione II. ex profeſſo agetur, hic breviter monemus, 1) cauſam ſalutis immediatam & adæquatam eſſe *miſericordiam Dei Chriſti merito* partam, in *verbo evangelii* oblatam & *fide* a nobis adprehenſam. 2) Opera ergo adducentur non ut ſalutis merita, ſed ut fidei teſtimonia & effecta. 3) Damnationis cauſa propria, immediata & adæquata eſt *incredulitas*, ideo enim impii damnabuntur, quia oblatam in evangelio gratiam & peccatorum remiſſionem repudiarunt. Ioban. III. 36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet ſuper ipſum*, hoc eſt, omnes homines propter peccatum natura *ſunt filii irae*, Eph. II. 3. a qua non poſſunt niſi per Chriſtum, qui eſt *unus homo in gratia*, liberari, Rom. V. 15. qui ergo in ipſum credunt, ab ira liberantur, & in ſtatum gratiæ transferuntur, 1 Theſſ. I. 10. qui vero non credunt, ſub pondere iræ divinæ manentes æternum pereunt. Ambroſius lib. I. de pœn. cap. 11. tom. 1. p. 159. *Quod manet, utique iam cœpit, & ex delicto aliquo cœpit, quia ante non credidit. Ubi ergo quis credit, ira Dei diſcedit, vita autem accedit. Credere ergo in Chriſtum lucrum vitae eſt.* Auguſtinus ſerm. XIV. de verb. apoſt. *Non eſt dictum, ira Dei veniet ſuper ipſum, ſed manet ſuper ipſum, ut intelligeremus fidem in Chriſtum eſſe neceſſariam, non ſolum ne incidamus in iram Dei, ſed etiam ut liberemur ab ira Dei, in quam incidimus per inobedientiam primi parentis.*

ventis. Confer enarr. in Pſalm CI. 4) Prætermiſſa igitur opera miſericordiæ itidem adlegantur, ut effectus ac conſequens incredulitatis, per quam & propter quam impii damnantur. 5) Interim a cauſa meritoria damnationis nequaquam abſolute & ſimpliciter excluduntur peccata impiorum, ſicut a cauſa meritoria ſalutis excluduntur bona opera piorum. Eſt enim hac in parte diſpar utrorumque ratio. Bona opera *conſequenter* ſecum trahunt mercedem gratuitam & indebitam, *antecedenter* vero non merentur vitam æternam. Mala autem opera non tantum *conſequenter* adferunt mercedem pœnæ debitam, ſed etiam *antecedenter* æternam mortem promerentur. 6) Duplici nomine doctrina ſcripturæ ſacræ, quod bonorum operum in iudicio reſpectus ſit habendus, a pontificiis depravatur, tum quia bona opera fidei opponunt, quaſi tantum operum, non autem fidei ratio ſit habenda, ut ἀντιθέσεις apud Stapletonum, Bartſcium & reliquos teſtantur, id quod pugnare dicimus non modo cum expreſſis Chriſti verbis, Marc. XVI. 16. Ioh. III. 18. V. 24. ſed etiam cum ipſa natura bonorum operum, quippe quæ non poſſunt eſſe vere bona opera, niſi ex fide proficiſcantur: tum quia iuxta merita operum iudicium inſtituendum eſſe docent. Contra vero ſcriptura pronunciat, non propter opera velut merita quædam piis vitam æternam eſſe adiudicandam, ſed ſecundum opera tanquam fidei effecta & teſtimonia iudicium in publico angelorum & hominum conſpectu eſſe inſtituendum, nec ex merito ſed ex gratia bona opera piorum eſſe remuneranda, Rom. VI. 23. VIII. 17. Col. III. 24. &c. *Secundum opera* iudicabimur, ſed non *propter opera* in poſſeſſionem regni cœleſtis vocabimur; *ex operibus* iudicabitur primario de *fide*, an præſto fuerit necne, ſecundario de *perſona* an fuerit in gratia, necne, ut ex doctrina evangelii conſtat. Hippolytus Martyr in orat. de conſumm. ſeculi: *de hoc iudicio die noctuque meditemur & e ut nobis quoque dicat ille miſericors hominumque amans Deus: fides tua te ſalvum fecit, vade in pace. Item illud: euge ſerve bone & fidelis &c.* Confer ea, quæ de meritis operum ſuo loco plenius dicta.

Quæritur I) quare opera miſericordiæ duntaxat in deſcriptione iudicialis proceſſus Matth. XXV. enumerentur?

§. LVI. Quæritur hoc loco I) *Quare in deſcriptione iudicialis proceſſus* Matth. XXV. *duntaxat opera miſericordiae & quidem corporalis enumerentur praetermiſſis reliquis fidei fructibus & effectis?* Euthymius in comm. illius loci reſpondet, *rationem iudicii ibi a Domino commemoratam non ad omnes homines, ſed duntaxat ad chriſtianos pertinere, ad quos praecepta evangelii facta ſunt, ethnicos vero non potiſſimum ob neglecta miſericordiae opera, ſed ob infidelitatem condemnandos eſſe.* Ioh. III. 18. Qui non credit, iam iudicatus eſt. *Iudicium autem chriſtianorum in eccleſia ideo peculiariter a Domino induci arbitratur, quia ethnici & infideles extra eccleſiam in die illo critico ſuam ſecum deferent condemnationem, eamque ex conſpectu ſigno Filii hominis in cælo adparente e veſtigio agnoſcent, unde notanter dici a Chriſto, quod ſtatim, ut adparuerit ſignum Filii hominis, tribus terrae mox ſint planctu rae*, Matth. XXIV. 30. Idem videtur Barradio tom. III. conc. evang. lib. IX. cap. 19. p. 608. *Infidelibus ethnicis*, inquit, *ignotus eſt Chriſtus. Ergo non dicet illis Dominus, eſurivi, & non dediſtis mihi manducare. Quomodo enim poſſent cibum dare, id eſt, pauperibus propter* Chri-

Chriſtum, ſi Chriſtum non agnoſcunt? Atqui non ſolum ethnici & infideles, ſed etiam hypocritæ in eccleſia ſuam ſtatim agnoſcent damnationem ex ipſo iudicis conſpectu; pii enim & electi reſurgent cum corpore glorificato, & iudicem videbunt ſumma cum lætitia, impii vero & damnati reſurgent cum corpore paſſibili, & iudicem videbunt ſumma cum trepidatione ſuique ignominia. Adde quod in numero incredulorum non ſolum cenſendi ſint ethnici extra eccleſiam, ſed etiam hypocritæ in eccleſia, utpote vera & ſalvifica fide per caritatem efficace deſtituti; quotquot enim damnabuntur, illi propter incredulitatem tanquam cauſam immediatam propriam & adæquatam damnationis a ſalute excludentur, Ioh. III. 36. *Qui non credit in Filium, non videbit vitam, ſed ira Dei manebit ſuper eum.* Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei cap. 27. & ſerm. L. de tempore (ſi tamen illorum ſermonum Auguſtinus auctor eſt) exiſtimat, *ſola miſericordiae opera propterea requiri, quod peccata reliqua illis potuerint expiari.* Sed hæc reſponſio analogiæ fidei minus congrua eſt, quippe quæ in ſolo Chriſti merito ſatisfactionem pro peccatis, eorumque coram Dei iudicio expiationem unice quærendam eſſe docet, ut alibi plenius fuit demonſtratum. Simpliciſſima reſponſio petitur ex contextu. In præcedenti parabola v. 14. docuerat Chriſtus, rationem in iudicio exigendam eſſe de *uſu talentorum*, id eſt, donorum divinitus conceſſorum, qua parabola præcipue apoſtolos & eorum in officio docendi ſucceſſores, adeoque quosvis prærogativa divinorum chariſmatum donatos vel in eminentia muneris conſtitutos ſui admonere voluit officii. Dico *praecipue*, quia nullus hominum eſt, qui non aliquid a Deo ſi non talentum, tamen drachmulam acceperit, qua lucrari, id eſt, proximo prodeſſe & Dei gloriæ inſervire poſſit ac debeat, proinde *ſecundario* & *extenſive* ad omnes homines hæc parabola pertinet. In hac pericope docet exigendam eſſe in iudicio rationem de *operibus miſericordiae* vel præſtitis vel neglectis, omnes in univerſum chriſtianos, præcipue vero auditores ſui admonere cupiens officii, a quibus non tam talentorum quam miſericordiæ erga pauperes rationem exigendam eſſe ſignificat, omnem tergiverſandi occaſionem iisdem ſubtrahens. Ut ſimus martyres, paucorum eſt; ut ſimus doctores & columnæ eccleſiæ, paucorum eſt. At hauſtum frigidæ aquæ proximo ſitiendi dare nemo non poteſt. Quod autem non præcipue & inprimis propter apoſtolos, & eorum in docendi officio & divinorum chariſmatum participatione conſortes, ſed propter auditores, qui per illorum prædicationem credituri erant, iſthæc dicta ſint, adparet ex ipſo verborum ſono verſ. 40. *Quidquid feciſtis uni de his fratribus meis minimis mihi feciſtis;* & v. 45. *quod non feciſtis uni de his minimis, mihi non feciſtis;* ubi δειϰτιϰον τυτων eſt valde emphaticum, digitum enim intendit in apoſtolos & eorum in penuria conſortes, qui in hoc mundo aliorum beneficentia vel maxime indigebant. Interim ut proxime præcedentem parabolam ſecundario & extenſive ad omnes referri poſſe diximus, ita quoque hoc loco ſub operibus miſericordiæ corporalibus quævis opera dilectionis, ac proinde etiam opera miſericordiæ ſpiritualia, adeoque omnia veræ fidei effecta & indicia extenſive intelligi poſſunt. Scopus enim Chriſti eſt docere, quod iudicium inſtituendum ſit *ſecundum opera* tanquam externa & viſibilia fidei interius in corde la-

latentis teſtimonia. Ea igitur opera commemorat, quæ ex dilectione, individua fidei comite, Gal. V. 6. oriuntur, quæ vel maxime ad ſuſtentationem vitæ indigenti proximo neceſſaria ſunt, a quibus nemo ſe facile excuſare poteſt, ad quæ ipſa humanitas quemvis impellit, & ad quæ reliqua bona opera commode reduci poſſunt. Euthymius d. l. *De ſola caritate diſſerit, non quod caetera vel iuſtorum bona opera, vel peccatorum delicta ſine examinatione vel diſcuſſione relinquenda ſunt, ſed confirmare volens, quod caritatem Deus maxime requirit, & hanc prae omnibus expedit, utpote chriſtianis maxime neceſſariam, cuiusque enim chriſtiani inſigne, quo dignoſci poteſt, eſt dilectio, huius autem optima pars eſt pauperum amor & erga proximum compaſſio ac miſericordia, quia, iuxta Gregorium theologum, nulla re inter omnes ita colitur Deus ut miſericordia, neque alii cuiquam magis rependetur humanitas quam humanitati.*

Quaeritur II) An ex proceſſus iudicialis deſcriptione colligi poſſit, electis propter operum merita reddendam eſſe vitam aeternam?

§. LVII. Quæritur II) *An ex proceſſus iudicialis verbis colligi poſſit, electis propter operum merita tanquam debitam mercedem reddendam eſſe vitam aeternam?* Adfirmant pontificii urgentes tum particulam αιτιολογικην γαρ, *venite, poſſidete regnum, eſurivi enim, dediſtis mihi cibum;* tum oppoſitionem electorum & damnatorum. Quemadmodum enim pro cauſa, propter quam impii in ignem æternum proiiciuntur, allegantur opera miſericordiæ ab ipſis neglecta, ita pro cauſa, propter quam pii ad poſſeſſionem regni cœleſtis vocantur, allegantur opera miſericordiæ ab ipſis præſtita. Bellarminus lib. V. de iuſtificat. cap. 3. Ianſenius, Barradius, Maldonatus Salmeronius & reliqui omnes pontificii ſcriptores in comm. Matth. XXV. ſed reſp. 1) Hypotheſi de meritis operum adverſatur *fidei analogia* in clariſſimis ſcripturæ locis propoſita, ut in tract. de bon. operib. §. 89. & ſeqq. multis oſtendimus. Univerſa ſcriptura teſtatur, iudicem non *propter opera* vitam æternam daturum, ſed *ſecundum opera* vel operum teſtimonia iudicaturum, quia *χαρισμα θεου eſt vita aeterna*, Rom. VI. 23. 2) Eamdem validiſſime evertit ſententia Chriſti definitiva in hoc ipſo loco propoſita: *venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum paratum vobis a conſtitutione mundi*, v. 35. vocat electos *benedictos*, videlicet in benedicto illo ſemine, in Chriſto per fidem adprehenſo, quos cœleſtis Pater *benedixit omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus*, Gal. III. 9. Eph. I. 3. non autem benedicentes ſe in operum ſuorum meritis, inque illis confident. Nec dicit ſimpliciter *accipite*, ſed κληρονομησατε, *hereditate* vel *in hereditatem accipite* tanquam paternum bonum ob υιοθεσιαν, vobis promiſſum, Rom. VIII. 17. Atqui ſi vita æterna ipſis datur ut *hereditas filialis*, utique non contingit ut *merces ſervilis*. Per fidem obtingit piis υιοθεσια, Iohan. I. 12. Gal. III. 27. &c. ergo & hereditas regni cœleſtis. Si autem per fidem, ergo non ex operibus; *ſi ex gratia, ergo non ex operum meritis*, ut oppoſitiones apoſtolicæ luculente teſtantur, Rom. III. 28. XI. 6. Gal. II. 16. Eph. II. 8. & 9. &c. Denique regnum illud dicit ipſis *paratum eſſe a conſtitutione mundi*, per electionem ſcilicet factam in Chriſto *ante iacta mundi fundamenta*, Eph. I. 4. *antequam quidquam boni vel mali egiſſent*, Rom. IX. 11. Iam vero præparatio illa regni ſive electio

ad

gnum eſt mere gratuitū, ut ſuo
multis argumentis demonſtratum
Ergo etiam ipſa poſſeſſio regni da-
t gratia & non ex merito. 3) I-
t electi immenſam largitatem mi-
: dicentes v. 37. *quando te vidimus*
item & pavimus te? Ergo ex ſimpli-
cordis, non autem cum opinione
: bona fecerunt, nec opera ſua
remuneratione digna æſtimant. 4)
:untur ergo opera miſericordiæ a
o non ut ποιητικα, ut cauſæ effi-
meritoriæ regni cœleſtis, ſed ut
τικα, ut veræ fidei teſtimonia ac
s, quibus exterius declararunt,
: in Chriſto benedictos & electos.
n efficientem Chriſtus iam ante ex-
at, videlicet gratuitam Dei mi-
diam, qui in Chriſto nos ad vitam
m elegit, inque filios adoptavit,
ofert electionis illius & veræ fi-
μηρια, quia iudicium illud viſi-
in angelorum & hominum præ-
nſtituetur, ideo opera producun-
quam indubitati teſtes fidei iuſti-
teriorem exterius demonſtrantes.
inde particula *γαρ* non eſt *cauſa-*
ratiocinativa, non exprimens cau-
ritoriam vitæ æternæ, ſed dicto-
nſequentiam ſubiiciens, hoc eſt,
m prolatæ a Chriſto ſententiæ,
ilicet operibus miſericordiæ ſe e-
benedictos ac veros Dei filios eſ-
nſtrarunt, hoc eſt, non *meritum*
nis vitæ æternæ, ſed *qualitas* eo-
qui vitam æternam hereditate
conſequentur, hiſce verbis exprimitur. 6) Eadem eſt ratio membri poſterioris, videlicet in ſententia contra damnatos prolata. Chriſtus enim ubique propriam, immediatam & adæquatam cauſam damnationis conſtituit *incredulitatem*, Marc. XVI. 16. Ioh. III. 18. & 36. cum vero incredulitas illa in corde lateat, ideo producuntur opera mala, cumprimis immiſericordia erga proximum, tanquam fructus & effectus incredulitatis interius in corde deliteſcentis, 1 Ioh. III. 14. Cauſa condemnationis ratione *meriti* eſſet quodvis peccatum contra legem divinam commiſſum, quia omnia ſunt æterna morte digna; at non ratione *exſecutionis*, quia alias omnes eſſent damnandi. Cauſa igitur condemnationis eſt ſola incredulitas, quatenus damnatio in ſe & *formaliter* conſideratur; interim *materialiter* & ratione diverſorum graduum ſpectatæ condemnationis cauſa eſt peccatorum gravitas vel levitas. 7) Sed & inter bona ac mala opera maxima eſt diſparitas. Mala opera perfecte talia ſunt, & ex ſe damnationem merentur, ſed bona piorum opera ſunt imperfecta, multis infirmitatibus contaminata, ſunt Deo iam ante debita, proinde ex ſe & in ſe vitam æternam mereri neutiquam poſſunt, unde apoſtolus Rom. VI. 23. *peccati ſtipendium* eſſe dicit *mortem aeternam*, ſed *vitam aeternam χαρισμα, gratuitum Dei donum in Chriſto* eſſe adſerit. Confer tract. de bon. operib. §. 58. & 117.

CAPVT V.

DE FORMA IVDICII EXTREMI.

idicii unis tiam atio.

§. LVIII. De *forma iudicii* recte uſurpari poteſt illud Auguſtini lib. XX. de civit. Dei cap. 30. circa fin. *Quomodo atque ordine illud ſit futurum, magis tunc docebit rerum experientia, quam nunc valet conſequi ad perfectam hominum intelligentiam.* Illud tamen ex ſcripturis conſtat, eam deſcribi ſub idea

idea auguſtiſſimi iudicii viſibiliter & audibiliter exercendi. Dan. VII. 9., Matth. XXV. 31. Apoc. XXI. 12. Anshelmus in comm. Rom. XIV. *Vt iudicii ſpecies notior fieret hominibus iudicandi forma ex his, quae inter homines geruntur, adſumta eſt &c.* Docendi cauſa duas eius partes conſtituere poſſumus, 1) *Solennem ad iudicium praeparationem*, 2) *ipſam iudicii adminiſtrationem.* I) Quod præparatio quædam ad iudicium eiusdemque adminiſtrationem præceſſura ſit, colligitur ex Apoc. XX. 4. *Vidi ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis.* v. 11. *Vidi thronum magnum candidum & ſedentem ſuper eum.* Ad præparationem illam pertinet 1) *Chriſti iudicis in throno gloriae collocatio.* Quando Chriſtus in ſecundo ſuo adventu ex improviſo redibit glorioſus, angelorum ſatellitio ſtipatus, ab omnibus conſpiciendus, tunc *ſedebit ſuper thronum maieſtatis* ſive gloriæ *ſuae*, Matth. XIX. 28. XXV. 31. qui thronus erit tribunal iudiciarium, coram quo omnes homines ſunt ſiſtendi, Rom. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. Quamvis vero exacte ſciri nequeat, quis ac qualis ille thronus ſit futurus, unde quidam putant per eum accipiendos eſſe *angelos*, inter quos quidam dicuntur *throni*, hoc eſt, ſedes, quidam de *iride* accipiunt; probabiliter tamen ſtatuimus, hunc thronum fore partim *inviſibilem*, ipſam ſcilicet Dei dextram, ad quam Filius hominis evectus eſt, quæ propterea vocatur *dextra maieſtatis in excelſis*, Hebr. I. 3. quia eſt ipſa increata & infinita Dei virtus & maieſtas; partim *viſibilem*, ſplendidam ſcilicet & auguſtam quamdam nubem, cum venturus dicatur *in nubibus cœli*, ut ſuperius ex ſcripturis docuimus. Super hunc thronum collocabit iudicem Chriſtum Pater cœleſtis, ut colligitur ex Dan. VII. 9. *Adſpiciebam, donec throni poſiti ſunt, & Antiquus dierum ſedit.* v

Et ecce cum nubibus cœli quaſi Filiu minis veniebat, & uſque ad Antiquu rum pervenit, & in conſpectu eius a pinquare fecerunt eum. v. 14. *Et d poteſtatem & honorem & regnum &* enim Pater *dedit Filio poteſtatem fa iudicium*, Ioh. V. 27. *& ſtatuit die quo iudicaturus eſt orbem terrarum p rum, in quo decrevit*, Act XVII. 3 quoque ſuper thronum iudiciarium dem collocabit. Nihilo tamen n etiam ipſe Filius ſuper hunc maie ſuæ thronum ſeipſum collocabit, u ligitur ex hac ſcripturæ locorum tione: Eph. I. 20. *Pater collocavit Chr ad dextram ſuam in cœleſtibus.* Pſalm 1. *Dixit Dominus Domino meo,* *dextris meis.* Marc. XVI. 19. *Chriſt ſedit a dextris Dei.* Hebr. I. 3. *Pur ne peccatorum noſtrorum facta per ſe ſedit in dextra maieſtatis in excelſis.* E eſt ratio collocationis in tribunal ciarium, quæ pertinet ad ſtatum tationis ac gloriæ, ad quam Chriſt cundum humanam naturam eſt eve 2) *Omnium hominum coram tribunali ſti congregatio*, Matth. XXV. 32. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. miniſterio lorum peragenda, Matth. XXIV Marc. XIII. 27. Utitur vero apo d. l. duobus vocabulis maxime em cis. *Omnes*, inquit in priore loco παρϛησόμεθα, *ſiſtemur* ſive præſentab *apud tribunal Chriſti* a Chriſto iudic eſt enim verbum forenſe & iudi Act. XXIII. 33. XXIV. 13. XXVI *Omnes nos*, inquit in loco poſter *oportet* φανερωθῆναι, *manifeſtari tribunali Chriſti.* In hoc ſeculo hor iudicio ſiſtendi occultant ſe, vel fuga ſibi conſulunt, ſed in die novi nec occultationi nec fugæ patebit l Impii quidem dicent montibus & p

cadite ſuper nos & abſcondite nos a facie ſedentis ſuper thronum & ab ira agni, quoniam venit dies magnus irae ipſorum & quis poterit ſtare, Apoc. VI. v. 16. & 17. ſed hoc votum erit prorſus fruſtraneum, *quia montes ac petrae inſtar cerae coram hoc iudice colliqueſcunt*, Pſalm XCVII. 5. Propter hanc univerſalem omnium hominum πανηγυριν, in die iudicii futuram, vocatur dies iſta tempus ἐπισυναγωγης, 2 Theſſ. II. 1. non ſolum quia electi congregabuntur ad Chriſtum, cum *quo ſemper erunt*, 1 Theſſ. IV. 17. de qua congregatione proprie & ſpecifice ibi loquitur apoſtolus, ſed etiam quia magni & puſilli, vivi & mortui in unum quaſi congregabuntur concilium, & ſtabunt coram throno agni, Apoc. XX. 12. quod ſi unus aliquis non compareret, falleretur Dei iuramentum, Eſa. XLV. 23. quod eſt prorſus ἀδυνατον. Deus omnes capillos noſtros in numerato habet, Matth. X. 30. quanto magis omnes homines; *numerat omnes greſſus*, Pſalm LVI. 9. quanto magis homines, qui ambularunt? Omnes proinde homines *omnis temporis*, *omnis conditionis*, *omnis ſexus*, *omnis aetatis*, ut gloſſa interlinearis Matth. XXV. 31 loquitur, coram iſthoc tribunali comparebunt. Neque vero maieſtas iudicis permittet, ut absque ullo reverentiæ & ſubiectionis ſigno iudicandi coram ipſius tribunali conſiſtant, ſed γονυκλισια teſtatum reddent, ſe hunc iudicem regem & dominum agnoſcere. Rom. XIV. 10. *Omnes ſtatuemur ante tribunal Chriſti*, *ſcriptum eſt enim* (Eſa. XLV. 23.): *mihi curvabitur omne genu.* Quidam de ſolis piis ac credentibus hoc accipiunt, qui in vera fide Deum invocant, quia additur: *& omnis lingua confitebitur* Deo. Sed ex Phil. II. 10. intelligitur, non ſolum pios ſed etiam impios quin & ipſos dæmones ſubjectionem ſuam erga Chriſtum in die iudicii eſſe declaraturos, ideo confeſſio illa recte ſic exponi poteſt, quod omnes creaturæ rationales Chriſtum pro Domino ſint agnituræ ac rationem factorum ipſi reddituræ. 3) *Congregatorum in duas partes ſeparatio* ac quorumdam ad dextram, quorumdam ad ſiniſtram collocatio. Matth. XXV. 32. *Separabit eos ab invicem*, *ſicut paſtor ſegregat oves ab hædis.* v. 33. *Ac ſtatuet oves quidem a dextris*, *hædos autem a ſiniſtris.* Separatio ergo illa fiet non ſolum *interius* ſecundum iudicium & cognitionem Chriſti, ſed etiam *exterius* ſecundum locum, utroque enim modo ſeparatio inſtituetur. Conſpicitur autem in ea tum *iudicis omniſcientia*, quod exacte noverit diſcrimen inter pios & impios, Ioh. II. 24. 2 Tim. II. 19. tum *aequitas & iuſtitia*, quod inæquales ſeparando nemini faciat iniuriam, Act. XVII. 31. tum *efficax omnipotentia*, quia angelorum miniſterio ſeparationem illam inſtituet, Matth. XIII. 49. nec ferrent hanc ſeparationem reprobi, niſi auctoritatem & poteſtatem iudicis ipſimet perſentiſcerent. Parabolæ, quibus ſeparationem illam Chriſtus præfigurare voluit, in hiſtoria evangelica complures exſtant, utpote per ventilationem & purgationem areæ, Matth. III. 12. per zizaniorum a tritico diſcretionem, Matth. XIII. 30. per piſcium bonorum a putribus ſegregationem, v. 48. ac d. l. per ovium ab hœdis ἀφορισμον ſive ſeparationem, prædictam etiam Ezech. XXXIV. 17. *Ecce ego iudico inter pecudem*, *arietes & hircos.* Quemadmodum in die, cum in campum mittuntur greges, oves permixtæ ſunt hœdis, ac in agro ſimul paſcuntur, Iob. I. 14. ſed in veſpera paſtor oves in propria ſepta colligit, & ab hœdis diſcernit: ſic tempore huius vitæ in latiſſimo mundi campo

po bonis mali ſunt permixti, & ab eodem paſtore Chriſto, qui omnes ſimul nutrit, paſcuntur, ſed in veſpera, hoc eſt, in fine ſeculi ab invicem ſeparabuntur. Quemadmodum paſtori facilimum eſt oves ab hædis ſeparare, ſic Chriſtus iudex abſque ullo labore bonos a malis ſeparare poterit. Electi comparantur *ovibus* propter manſuetudinem ac modeſtiam, propter ſimplicitatem, propter fructificationem in operibus bonis, quia lanam ſuam membris Chriſti promte impertierunt, propter patientiam, propter auditum vocis paſtoris ſui, propter ſignaturam crucis, propter iudicium mundi, a quo pro ſtolidis habentur &c. damnandi comparantur *hædis*, propter immunditiem peccatorum ac fœtorem, propter laſciviam ac libidinem, quia hœdus eſt animal laſcivum ac fervens ſemper ad coitum, propter viarum obliquitatem, quia hœdi a recto diſcedunt itinere, ac per præcipitia gradiuntur, propter inſultus ac moleſtias, quas piis in hac vita exhibent, Ezech. XXXIV. 21. propter infrugiferam vitæ converſationem, ſunt enim *ατακτοι και ακαρποι*. Hieronymus in comm. Matth. XXV. *Hædi ſemper pro peccato offeruntur in lege. Non dixit capras, quae poſſunt habere fœtum, & tonſae egrediuntur de lavacro omnes gemellis fœtibus & ſterilis nulla inter eas, ſed hœdos laſcivum animal & petulcum.* Theophylactus ibidem: *Dominus dicit impiorum ſupplicium fore aeternum, hoc eſt, nunquam deſinens, unde & ovibus comparat iuſtos, hœdis autem peccatores. Sicut enim hœdus nunquam fit ovis, ſic nunquam peccator purgabitur, & erit iuſtus.* Cæterum ipſa collocatio præludium quoddam erit ſententiæ utrique parti exſpectandæ. Iuſti enim vocabuntur ad felicitatem, lætitiam ac proſperitatem, quæ *dextrae* nomine in ſcri-

pturis ſignificatur; impii vero ex
infelicitati, triſtitiæ & adverſitati
tur, quæ *ſiniſtrae* nomine ſignifica
ſuevit. Gloſſa interlinearis Matth.
addit, *a ſiniſtris erunt, qui ſiniſtr*
eſt, praeſentia, quamdiu vixerunt,
ter amaverunt. Iuſti a dextris c
audient lætiſſimum illud invitat
venite benedicti Patris mei; impii
ſtram conſtituti audient triſtiſſimu
depulſorium: *ite maledicti in ignem*
num, cuius diverſitatis typus
videtur propoſitus Deut. XXVII.
enim Dei auctoritate Moſes pr
ut filiis Iſraël in terram promiſſi
greſſis ſex tribus, quarum patr
capita, videlicet *Simeon*, *Levi*,
Iſachar, *Ioſeph*, *& Beniamin*, ex
ris Iacobi uxoribus, Lea ſcilicet
chele, nati erant, ſtarent ſuper v
ta montem *Garizim ad benedice*
& ſex tribus, quarum patres ſive
Ruben, *Gad*, *Aſer*, *Zebulon*,
Naphthali fere omnes ex ancillis
rant, excepto ſcilicet Zabulone
beno, qui quod cum ancilla pa
uxore concubuiſſet, cum filiis anci
coniungi meruit, ſtarent ſuper ve
montem *Hebal ad maledicendum*,
ut reſponderent Amen illi quidem
nedictiones, hi vero ad maledicti
Levitis pronunciandas, quod etia
pletum legitur Ioſ. VIII. 31. Pari
ne, quando Chriſtus unicus ſumm
teſt. ſacerdos piis dicit: *venite be*
impiis autem: *diſcedite maledicti*,
gis exſecutionem inſtituet, tunc
tuentur a dextris, qui recte ſignifi
per filios liberarum, quia pa
conſecuturi ſunt hereditatem; im
ro *a ſiniſtris*, qui recte ſignificant
filios ancillarum & concubinarum
cœleſtis Pater his non deputavit pr
ſuam hereditatem, ſed præſentis

xat vitæ bona velut quædam munera, perinde ut Abraham filiis ancillarum & concubinarum dabat munera, ſed Iſaaco ex Sara primaria uxore nato totam hereditatem relinquebat, Gen. XXV. 6. Leo ſerm. IV. de collect. & eleemoſ. *Separabuntur ab iniuſtis iuſti &c. a nocentibus innocentes, & cum praeparatum ſibi regnum recenſitis miſericordiae operibus filii pietatis acceperint, exprobrabitur duritia ſterilitatis.*

II) Ipſa iudicii adminiſtratio.

§. LIX. II) Ad ipſam iudicii *adminiſtrationem* pertinet 1) *cauſae cognitio.* Quemadmodum iuſtitia iudicis terreni requirit, ut cauſam prius cognoſcat, antequam ſententiam ferat: ita quoque cœleſtis ille iudex cauſam utriusque partis adcurate prius inſpiciet, antequam ſententiam ferat. Quia vero *novit omne, quod eſt in homine, nec opus eſt ei, ut quis teſtimonium perhibeat de homine*, Ioh. II. 25. ideo nullo indigebit teſtium examine, nec neceſſarium ipſi erit, propriam reorum confeſſionem extorquere, ſed *omnia nuda & aperta erunt oculis ipſius*, Hebr. IV. 13. interim quia in publico angelorum & hominum theatro *ορατως και ακυςικως* iudicium adminiſtrare conſtituit, ideo illorum cauſa occultorum & abſconditorum manifeſtatio erit neceſſaria, ſicut etiam rationes ſententiæ promulgatæ illorum cauſa ſubiiciet, Matth. XXV. 35. & 42. Proinde ut partis utriusque, tam piorum ſcilicet quam impiorum, cauſa liquido cognoſcatur, ideo cœleſtis iudex omnia occulta & abſcondita in clariſſimam lucem collocabit, & ut apoſtolus loquitur 1 Cor. IV. 5. *φωτισει τα κρυπτα τυ σκοτυς, και φανερωσει τας βυλας των καρδιων.* Quemadmodum lux revelat omnia, quæ in tenebris prius fuere a conſpectu remota, ſic lux divinæ maieſtatis & gloriæ, in qua Chriſtus ad iudicium veniet, quævis occultiſſima revelabit; quam manifeſtationem per *librorum apertionem* etiam ſignificari, monuimus ſuperius. Quidquid in occultiſſimis terræ cryptis & cavernis ab impiis fuit commiſſum, illud omne in aprica luce conſpicietur, neque ſolum conſpicietur, ſed etiam impios coram tribunali Chriſti adcuſabit. Origenes tract. VII. in Matth. *Non opus erit multo tempore, ut ponatur nobis ratio de omnibus actibus vitae noſtrae &c. volens enim Deus ventilare omnium mentes, ut unusquisque ſentiat proprios actus bonos vel malos, cito omnia ab omnibus omni tempore geſta ſingulis quibusque faciet in mente ineffabiliter quadam virtute. Nec enim ſicut nos volentes in mente facere alicui ea, quae fecit, opus habemus tempore ſufficienti ad conſummationem eorum, quae dicuntur a nobis, & in memoriam rediguntur, ſic & Deus opus habet tempore volens nobis in mente facere omnia, quae geſſimus in vita, ut cognoſcentes univerſa, quae fecimus, intelligamus, propter quae aut punimur aut honoramur. Si quis autem celeritati divinae virtutis circa haec omnia conſummanda non credit, hic nondum intellexit Deum, qui omnia fecit & non indiguit ſpatio temporis alicuius ad faciendam cœli & terrae & omnium, quae in eis ſunt, creaturam &c.* Baſilius magnus in hom. XIII. ſuper Pſalm XLVIII. *υδεις συ ετερος κατηγορος ςησεται η αυται αι πραξεις μετα της ιδιας μορφης εκαςη παριςαμενη. η μοιχεια, η κλοπη, η πορνεια μετα της νυκτος, μετα τυ τροπυ, μετα των χαρακτηριζοντων αυτην ιδιωματων και απαξαπλως εκαςη αμαρτια μετα τυ ιδιυ χαρακτηρος εναργη φερυσα την υπομνησιν παραςησεται.* Idem in hom. II. ad divit. avaros. *ωσπερ η σκια τω σωματι, υτω ταις ψυχαις αι αμαρτιαι παρεποντ-*

ποιται εναργως τας πραξεις εξεικονιζουσαι, quod ſic expreſſit Agapetus in expoſit. parænet. tom. I. orthodoxogr. p. 194. *Quemadmodum umbrae corpora ſectantur, ſic animas flagitia comitantur evidenti effigie actiones exprimentia, ideo non datur in iudicio negare, ipſa enim uniuscuiusque opera obteſtabuntur, haud ſane vocem emittendo, ſed talia prorſus ſeſe repraeſentando; qualia iam a nobis patrata ſint.* Idem in lib. de virginit. *Non confuſe aut ſummatim aut indigeſte peccata noſtra cernentur, ſed ſingula per partes, ut ſeſe habent, velut in pictura noſcentur.* Exempli cauſa, *quomodo ad patrandum quisque adulterium properans e lecto ſurrexit, quibus paſſibus incedens uſus eſt, quo motu corporis lentiore ac concitatiore, quem habitum, cum procederetur, adſumſit, qua ex parte irrumpens uxorem alienam violavit, quo item ordine huic mulieri ad nefarium opus ſeſe ſubſtravit. Haec inquam omnia velut per partes diligenter expreſſa cernentur, nec opus tantum externum ſed & intimae cogitationes.* Ephremus in lib. de die iudicii cap. 1. *Arbores fructiferae tempore ſuo primum intrinſecus concipiunt fructum, poſtea vero divino nutu extrinſecus proferunt ſecundum ſuam naturam & fructum & folia: ſic in die illa terribili omnes homines, quaecunque in hoc ſeculo quaſi in tempore ſuo occulte intrinſecus ſive bona ſive mala geſſerunt, ibi quaſi fructus proprios ante tribunal Domini proferent.* Cyrillus Alexandr. in orat. de exit. animæ & ſecundo Chriſti adventu: *nihil accuſatoribus eget iudex ille, neque teſtibus, neque demonſtrationibus, neque probationibus, ſed quaecunque fecimus, diximus, decrevimus, ea in medium adfert ob oculos nocentum.* Auguſtinus ſerm. 35. de verb. apoſt. circa medium: *incertum eſt, in die illa ipſum ante ſe hominem conſtituendum, & ipſam ſui vitam in cordis ſpeculo demonſtrandam, & teſtes contra eam non de foris aliquando ſed intus de ipſa anima proferendos. Adiicienda erunt non aliqua peregrina, ſed nimium nota teſtimonia, id eſt, opera ſua. Ordinabuntur ante infelicem animam peccata vel crimina ſua, ut eam & convincat probatio & confundat agnitio &c.* Confer lib. meditat. tom. IX. Leo ſerm. V. quadrageſ. *Non poteſt eum quidquam fallere, cui pervium eſt omne ſolidum & apertum omne ſecretum, cui obſcura clarent, muta reſpondent, ſilentium confitetur, & ſine voce mens loquitur.* Damaſcenus in orat. de defunctis ex Athanaſio: εν εκεινω τω πανδημω θεατρω, *in ampliſſimo illo ac generali theatro, quemadmodum actiones omnium detectae, ita omnium quoque facies omnibus erunt notae atque conſpicuae, quoad uſque omnes extremum a ſe invicem ſeiungantur &c. Quonam enim alioquin pudore ſuffundentur ii, qui tum in pudore atque infamia verſabuntur, ſi non omnibus conſpicui ſint? Etenim tum denique ingens & gravis pudor oboritur, cum quiſpiam ſimul & agnoſcit & agnoſcitur. Quisquis enim erubeſcit, eos demum, quibus notus eſt, erubeſcit. Quandoquidem is, qui inter ignotos verſatur, in nulla propemodum infamia verſatur, cum erubeſcit &c.* Caſſiodorus in enarrat. Pſalm L. huc adcommodat verba Pſaltis, quæ adverſus impios in die iudicii a Deo pronuncianda dicit: *cur adſumſiſti pactum meum in os tuum, cum tamen oderis diſciplinam, & proieceris verba mea poſt te? Videbas furem, & currebas cum eo, & portio tua cum adulteris. Os tuum abundavit malitia, & lingua tua concinnavit dolos. Sedens adverſus fratrem tuum loquebaris, & adverſus filium matris tuae ponebas ſcandalum. Haec feciſti & tacui, exiſtimaſti inique, quod ero ſimilis tui? Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam. Hoc ſermone*

(in-

(inquit) *futuri iudicii indicata qualitas, ubi peccator videbit ante ſe ſtare, quod ſe putabat oblivionis beneficio praeteriiſſe, horrorem immenſum, formidinem inaeſtimabilem, pœnam interminabilem.* Bernhardus lib. de anim. cap. 2. col. 119. *Quadam vi divina fiet, ut cuique ſua opera bona vel mala in memoriam revocentur, & mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuſet vel excuſet ſcientia conſcientiam, atque ita ſimul & ſinguli & omnes iudicentur.* Quæ citri ſucco ſcribuntur, eius ſcripturæ nullum adparet veſtigium, at ſi igni admota fuerint, clare leguntur, ita in igne iudicii omnia peccata adparebunt. Brumali tempore nix obtegit omnia, ut lutum a gemmis nequeat internoſci, ſed ſol vernus retegit omnia; ſic in huius vitæ bruma & caligine multa latent, quæ ad ſolem iuſtitiæ omnia manifeſtabuntur. An vero manifeſtatio illa omnium in die iudicii futura intelligenda ſit *collective*, quaſi omnia tam piorum quam impiorum peccata & utrorumque bona opera omnibus ſint revelanda, an vero *diſtributive*, quod impiorum duntaxat peccata, piorum vero bona opera manifeſtanda ſint, inferius diſpicietur.

§. LX. 2) *Cauſae cognitae deciſio et definitivae ſententiae promulgatio.* Poſtquam enim iuſtus iudex utriusque partis cauſam omnibus præſentibus tanquam iudicii teſtibus notam fecit, definitivam ſententiam duplicem pro diverſitate utriusque partis & cauſæ feret. Prior pars ſententiæ erit longe iucundiſſima, qua piis ad dextram conſtitutis dicet: *venite benedicti Patris mei, hereditario iure poſſidete regnum, quod paratum vobis a conſtitutione mundi. Tunc dicet rex*, inquit Chriſtus; qui ſe paulo ante vocaverat *Filium hominis*, quia in adſumta humana natura viſibiliter iudicium adminiſtrabit ac *paſtorem*, quia pios ab impiis ſeparabit, ut paſtor oves ab hœdis diſterminat, is *regem* ſeſe vocat, quia regis eſt iudiciariam ferre ſententiam, ac fideles ſubditos ad regni beneficia vocare, perduelles vero ab eodem relegare & proſcribere. Tunc non dicet Pilatus, *ergone rex tu es?* tunc non dicent Iudæi, *non habemus regem niſi caeſarem*, ſed omnes coram hoc rege ſeſe humiliare cogentur. Loquetur autem ad pios vultu amico, verbis blandis, cum ſingulari favoris adfectu, dicens: Δευτε, *agite huc ad me venite*, quia in vita veſtra audiviſtis vocem in evangelio ſonantem: *venite ad me omnes qui laboratis*, Matth. XI. 28. ideo etiam ad regni in evangelio promiſſi conſortium & poſſeſſionem venite. *Venite* ex procelloſo mari in tranquillum portum, ex bello in triumphum, ex iactatione in quietem, ex exſilio in patriam, ex tuguriis in regnum, ex terris in cœlum. In hac vita vocati ſunt ad eccleſiam, *ad regnum gratiae*, iam vocantur ad poſſeſſionem hereditatis æternæ & *ad regnum gloriae.* Δευτε ευλογημενοι τυ πατρος μυ, *Venite benedicti*, id eſt, electi & dilecti Patris cœleſtis filii, quos non ſolum ab æterno elegit, ſed etiam in tempore *omni benedictione ſpirituali* replevit, Epheſ. I. 6. *Venite benedicti*, in me benedicto ſemine, in quo benedicuntur omnes gentes. *Venite benedicti* & a maledictione legis liberati, ſpirituales Iſraëlitæ benedictionis a Deo facti participes. Κληρονομησατε, *hereditatem regni cœleſtis adite*, non autem operum veſtrorum meritum accipite. Filii Dei eſtis, ideo etiam hereditas vobis danda; *ſi filii, utique & heredes*, Rom. VIII. 17. Hereditatem crucis in vita veſtra accepiſtis, reſtat, ut lucis & gloriæ hereditatem acci-

accipiatis. *Hereditate accipite* tanquam paternum bonum vobisque iure adoptionis debitum, quodque non ad tempus ſed in perpetuum poſſidebitis. *Accipite incorruptibilem, incontaminatam & immarceſcibilem hereditatem conſervatam vobis in cælis*, 1 Petr. I. 4. *accipite regnum*, poſſidete non quodvis bonum, ſed omnium maximum, ipſum ſcilicet regnum cœleſte & æternum. *Venite, regnate*, utpote ſpirituales reges, ut quod in ſpe fueratis, etiam in re poſſideatis. *Poſſidete regnum* non primum paratum, ut ne recens exortum regnum putetis aliquando ceſſaturum, ſed *paratum vobis a conſtitutione mundi*, imo ab omni æternitate. Paratum eſt vobis illud regnum *ante conſtitutionem mundi*, non autem veſtris meritis adquiſitum. Paratum eſt vobis illud regnum *ab aeterno*, per prædeſtinationem paratum *a conſtitutione mundi* per creationem, paratum *in tempore*, per meam paſſionem, per meum meritum & pretii perſolutionem. Chryſoſtomus homil. XXXIV. in Geneſ. *Qui propter ſuam bonitatem, antequam eſſe inciperemus, haec praeparavit, quomodo non & frui concedet? Vide bonitatis excellentiam, quanta erga genus noſtrum miſericordia uſus ſit, ut & ante iacta mundi fundamenta nobis regni cælorum fruitionem praeparare dignatus ſit?* Subiunget autem iudex rationes decidendi: *eſurivi enim & dediſtis mihi cibum &c.* non quod opera miſericordiæ ſint vitæ æternæ merita proprie dicta, ſed quia ſunt veræ fidei fructus ac teſtimonia, ut ſuperius plenius docuimus. Poſterior pars ſententiæ erit longe triſtiſſima & horribiliſſima, qua impiis ad ſiniſtram collocatis dicet: *ite maledicti in ignem aeternum.* Prius benedicti vocantur in regnum, quam maledicti in caminum ignis æterni deiiciantur, *quo videlicet acrius doleant videntes, quid amiſerint, ac iuſti videbunt & laetabuntur conſiderantes, quid evaſerint.* Bernhardus ſerm. VIII. in Pſalm. *Qui habitat;* deinde ut intelligamus iudicem proniorem ad recordandum & remunerandum benefacta piorum quam ad vindicandum malefacta malorum. Πορευεσθε dicet *απ' εμου οι κατηραμενοι.* Eſt in hac contra impios prolata ſententia antitheſis verborum prioris ſententiæ. Ibi enim dicitur: *venite;* hic vero *diſcedite a me.* Ibi nominantur *benedicti*, hic vero *maledicti*. Non tamen additur, *maledicti Patris mei;* ſicut pii vocati erant *benedicti Patris* cœleſtis, quia ut Origenes in comm. monet, *benedictionis quidem auctor & adminiſtrator Deus eſt, maledictionis autem ſibi unusquisque auctor exſtit, qui maledictione digna operatur.* Deus eſt cauſa benedictionis piorum, id eſt, tum fidei tum operum bonorum, tum gratiæ tum gloriæ; ſed non eſt cauſa maledictionis impiorum, id eſt, incredulitatis ac peccatorum, propter quæ ſupplicio æterno mancipantur. Chryſoſtomus in comm. *Impiis dicet Dominus: ite maledicti, non quidem a Patre, non enim ipſe, ſed opera eis propria maledixerunt*, quod eſt evidens argumentum contra figmentum Calvinianum de abſoluta damnatorum reprobatione. Ibi vocantur pii ad hereditatem regni cœleſtis poſſeſſionem, hic vero igni æterno adiudicantur. Ibi dicitur regnum, ad quod pii vocantur ipſis paratum a conſtitutione mundi, hic vero ignis, ad quem impii damnantur, non hominibus, ſed diabolo & angelis eius, qui in lapſu ei conſenſerunt, paratus dicitur, cuius diverſitatis rationem pulcre expendit Irenæus lib. III. cap. 35. *Significat*, inquit, *Chriſtus, quod non homini principaliter paratus ſit aeternus ignis, ſed ei, qui ſeduxit & offendere fecit hominem, ei.*

i, qui princeps eſt apoſtaſiae, prin-
ſionis, & his angelis, qui apo-
li ſunt cum eo, quem quidem iu-
ent etiam hi, qui ſimiliter ut illi
ntia & ſine regreſſu in malitiae
it operibus. Similia occurrunt
genem, Chryſoſtomum & Theo-
n in comm. Matth. XXV. Non
it ignem a Deo paratum iniu-
t dixerat regnum paratum ho-
iuſtis, ne Dei ordinationi ſic
ar hominum condemnatio, ſic-
i ſalvatio; ſed intelligamus,
minem creaſſe ad perditionem,
vero peccantes ſua ſponte pec-
ſe participes & obnoxios face-
quæ inprimis & potiſſimum dia-
ſius angelis erant parata. Sane
am finalem incredulitatem &
ntiam Deus ab æterno per re-
em non minus hominibus da-
quam angelis malis ob pecca-
edientiæ æternum ignem pa-
terim diabolo & angelis eius
paratus dicitur, non homini-
i dæmones absque parato re-
ſunt deſtinati, ſed hominibus
eſt peccati remedium in Chri-
tore, per quem vera fide ad-
a debuiſſent ac potuiſſent ignem
gere. Nec dixit prius regnum,
ocantur iuſti, *paratum eſt an-*
, ſicut nunc dicit, *ignem pa-*
olo & angelis malis, ne ſimili-
gamus, homines mereri an-
onorum conſortium, ſicut con-
alorum angelorum malis ſuis
nerentur. *Ite*, inquit, *ma-*

iſtis vox eſt, iudex cum dixerit,
ite;
lcis vox eſt, cum dixerit ille,
venite.

Mortis vel vitae breve verbum eſt: ite,
venite,
Dicetur reprobis: ite; venite, piis.

Ite maledicti, qui ob transgreſſionem legis maledictioni facti eſtis obnoxii, Deut. XXVII. 26. nec fide adprehendiſtis eum, qui pro *vobis factus eſt maledictum*, Gal. III. 13. *diſcedite a me maledicti*, ſuper quos manet, æternumque manebit pondus iræ divinæ & condemnationis legalis, maledicti primum maledictione *culpae*, nunc autem maledictione *pœnae aeternae. Diſcedite a me*, fonte vitæ indeficientis, a me lumine gloriæ beatificantis, a me torrente voluptatis inundantis, a me plenitudine ubertatis inebriantis. *Diſcedite a me* in ignem æternum, cuius flamma nunquam exſtinguetur, qui paratus eſt diabolo & angelis eius, ac proinde eum cum diabolo & malis eius angelis communem habebitis; *merito enim idem ſupplicium habet, qui eiusdem voluntatis ſunt*, ait Theophylactus in comm. *Cum illo habitur i eſtis pœnae communionem, cuius elegiſtis facere voluntatem*, ait Leo ſerm. IV. de collect. & eleemoſ. *diſcedite a me*, nunquam redituri ad me, nunquam viſuri me. At Deum non videre, eſt omni bono privatum eſſe, Deum non videre omnia gehennæ ſupplicia ſuperat. *Diſcedite a me*, non ſolum me nunquam viſuri, ſed etiam cum diabolo & angelis eius in perpetuum futuri. *Diſcedite a me*, hæc eſt pœna damni, videlicet privatio beatificæ viſionis; *diſcedite a me in ignem aeternum*, hæc eſt pœna ſenſus, videlicet ignis infernalis cruciatus. Subiungit & hoc loco iudex rationes decidendi prioribus oppoſitas: *eſurivi enim & non dediſtis mihi cibum &c.* Auguſtinus lib. de fid. ad Petrum cap. 45. *Si in ignem aeternum digne mittetur, qui Chriſto in ſuis mi-*

nimis eſurienti panem non dederit, quid paſſurus eſt, qui ipſum panem, qui de cœlo deſcendit, ſibi per infidelitatis vitium ademit? Si in flammis perennibus exuretur, qui Chriſto in ſuis minimis ſitienti calicem aquae frigidae non tribuit, quid ille patietur, qui renatus ex aqua & Spiritu ſancto ſanctum baptiſma in ſe iterare permittit, quod ad ſalutem ſemel & ad ſacramentum ſanctae regenerationis accepit? Si illum credimus perennibus ſubdendum eſſe tormentis, qui Chriſtum in ſuis minimis peregrinum hoſpitio negligit ſuſcipere, quid paſſurum ſe putaverit, qui Dominum Chriſtum de domo cordis ſui excludens. & diabolum in ſe cæca prorſus infidelitate recipiens de ſancta eccleſia, quae eſt columna & firmamentum veritatis, haeretica circumventus falſitate diſceſſerit? Et ſi ille, qui infirmos atque in carcere poſitos famulos Chriſti non viſitat, igni deputatur aeterno, quid illis retribuendum dicimus, qui Dei famulos, in quibus ſolam perſequuntur fidei veritatem, aut ſqualore carcerum aut exſiliorum deportatione violenter adfligunt? Idem ſermon. XXXVIII. de ſanctis: *ſi in ignem mittetur, qui eſurienti non dedit panem ſuum, putas ubi mittendus eſt, qui tulit alienum? Si in ignem mittetur, qui nudum non veſtit, ubi mittendus eſt qui veſtitum exſpoliat? Si cum diabolo damnatur, qui hoſpitibus non praebuit domum ſuam, putas ubi mittendus eſt, qui tollit alienam. Si periturus eſt, qui carcerem non viſitavit, quid de illo fiet, qui forte in carcerem miſit? attendite quam ſpem habere poſſunt, qui mala faciunt, quando illi perituri ſunt, qui bona non faciunt.* Gregorius part. III. curæ paſtoral. admonit. 21. *Hinc colligendum, quanta damnatione plectendi ſunt, qui rapiunt aliena, ſi tanta animadverſione feriuntur, qui ſua indiſcrete tenuerunt. Perpendat, quo eos obliget reatu res rapta, ſi tali ſubiicit pœnae non tradita. Perpendant, quid mereatur iniuſtitia illata, ſi tanta percuſſione digna eſt pietas non impenſa?* Dionyſius Carthuſianus in comm. Matth. XXV. *Arguit eos potius de operibus miſericordiae quam de operibus iuſtitiae, cum tamen magis teneamur ad opera iuſtitiae, quia opera miſericordiae ſunt faciliora, cum natura ad ea magis incliniet, ac proinde magis arguenda, ubi deficiunt. Arguit potius de omiſſione quam de commiſſione, cum tamen maioris criminis ſint commiſſa, & ideo magis arguenda, quia puniendo, quod minus eſt, innuit amplius faciendum de maioribus. Si enim omiſſa arguit, multo plus commiſſa. Item magis arguit de peccatis in proximum quam in Deum, quia ſi peccata in proximum condemnantur, multo magis peccata in Deum ut blaſphemia & idololatria. Item cum ſit miſericordia corporalis & ſpiritualis, potius defectum arguit operum ſpiritualium quam corporalium, quia opera ſpiritualia ſunt evidentiora.*

§. LXI. 3) *Sententiae promulgatae exſecutio.* Neque enim amica illa piorum ad regni cœleſtis poſſeſſionem invitatio erit inane promiſſum, neque horribilis illa impiorum ad ignem infernalem damnatio erit fulgur ex pelvi & vanum terriculamentum; ſed ſententia utrique parti lata ſine ulla exceptione, dilatione, adpellatione, replicatione, levatione &c. e veſtigio exſecutioni dabitur, Matth. XXV. 46. Erit ibi ut *veritas in inquiſitione* & *nuditas in publicatione*, ita quoque *ſeveritas in exſecutione.* Conſpicietur maieſtas iudicis in *adparendo*, auctoritas in *colligendo*, prudentia in *diſcernendo*, iuſtitia in *decidendo*, potentia in *exſequendo*. *Et ibunt hi* (a ſiniſtris conſtituti) *in ſupplicium aeternum, iuſti autem* (a dextris collocati) *in vitam aeternam.* Impii a facie Domini expulſi ibunt in æternum ſupplicium, quia *radius ille igneus*, id eſt, ſententia male-

dictionis a throno Dei procedens
VII. 10. horribiliter inſtar fulminis
n infernum proſternet, & in cordi-
ipſorum in omnem æternitatem ſo-
t. Aperietur terra divina potentia,
vos illos deglutiet, ſicut quondam
an & Abiran deglutivit, Numer.
31. Pſalm CVI. 17. Iuſti autem ab
lis in vitam æternam deducentur;
utur enim in nubibus in occurſum Do-
in aëra, ut ſemper ſint cum Domino,
eſſ. IV. 17. hoc eſt, ut vita & læti-
erna cum Chriſto perfruantur. Im-
ius dicuntur in ſupplicium æternum
, quam iuſti in vitam æternam, vel
ordo narrationis id requirebat, eo
proxime præceſſerat de conde-
ione impiorum, vel ut ſignificetur
s in conſpectu iuſtorum mox ab-
in ſupplicium, quod ad augmen-
gaudii & felicitatis ipſorum faciet,
ex comparatione divinæ erga ſe
nitatis ſuæque felicitatis cum di-
iuſtitiæ erga damnatos ſeveritate
mque infelicitate, magis in ſe Dei
magnoſcant ac prædicent. Gloſſa
nearis Matth XXV. *Tolletur im-*
ne videat gloriam Dei. Nimirum
illud bivium, in quo olim ſepa-
tur, qui hic promiſcue vixerint;
ud eſt decretum, quo æterna man-
habitatio unicuique ſine ulla ſpe
onis adſignabitur. *Nemo poterit*,
ryſoſtomus in hoc loco, *poteſtatem*
udicis effugere, ſapientiam fallere,
tem flectere, iudicium retractare.
ait idem homil. XXII. ad pop. An-
non indutum veſte nuptiali ex ſpon-
no expulſum, & neminem pro illo
lentem. Vide talentum habentem
itum ac non negotiantem, quomodo
nemo intercedat. Reſpice quinque
exclusas, & aequales pro ipſis non
tas. Euſebius Emiſſenus hom. II.
Unde miſericordiam petiturus eſt primum de miſericordiae contemtu iudicandus? Auguſtinus lib. III. de fid. & ſymb. *Ille iudex nec gratia praevenitur, nec miſericordia flectitur, nec pecunia corrumpitur, nec pœnitentia vel ſatisfactione mitigabitur.* Caſſiodorus in Pſalm XX. *Iſtam ſententiam: Ite in ignem aeternum, conſequetur, ut impii perpetua flamma devorentur. Nam iuſſionem Domini nulla mora ſubſequitur, ſed mox ut diſcernit, impletum eſt.* In ſecundo illo adventu iratus David contra ingratum & avarum Nabal deſcendet dicens: vere fruſtra ..rvavi omnia, quæ huius erant in deſerto. Vere fruſtra tot beneficia in impios contuli, ingrati & ſtulti homines miſſis a me pueris pauperibus pauxillum carnis eſurientibus dare noluerunt &c. nulla tunc occurret irato regi Abigail, quæ intercedat, ſed avari iſti Nabales ſententiæ damnatoriæ fulmine in mortem æternam præcipites dabuntur.

§. LXII. Antitheſis. Errant circa iudicii exſecutionem. 1) *Origenes*, qui homil. XXVII. in Num. diſputat, *animas poſt reſurrectionem non ſubite, ſed per multas manſiones adſcenſuras ad ſumma, donec perveniant ad Patrem luminum.* 2) Quotquot de æternitate ſuppliciorum, quibus damnati ſunt adiudicandi, non recte ſenſerunt; quales varios fuiſſe commemorat Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 17. uſque ad finem libri. *Origeni* cum primis hæc opinio tribui conſuevit, ac noſtri temporis *Anabaptiſtae* eamdem videntur amplecti, quibus opponimus perſpicua ſcripturæ dicta æternitatem ſuppliciorum infernalium diſerte exprimentia, Eſa. LXVI. 24. Dan. XII. 2. Matth. III. 12. Luc. III. 17. Ioh. V. 29. Marc. IX. 43. & 44. 2. Theſſ.

Antitheſis.

Theſſ. I. 9. Apoc. XIV. 11. XX. 10. XXII. 15. cumprimis vero tenorem exſecutionis ſententiæ tam abſolutoriæ, quam damnatoriæ, Matth. XXV. 46. ubi in utraque parte in eodem loco, eadem ſententia, eodem verbo æternitas pronunciatur. Si ergo ſtatuere nolimus, impiorum ſine fine futurum eſſe ſupplicium, negandum etiam erit, piorum æternam fore vitam & gloriam. Auguſtinus lib. contra Priſcill. & Origen. cap. 5. *Moneo, ut de diaboli angelorumque eius correctione & in priſtinum ſtatum reparatione ſapere nihil audeas, non quia diabolo & daemonibus invidemus, & eo modo quaſi vicem malevolentiae illis rependimus, cum illi non ob aliud niſi invidentiae ſtimulis exagitati noſtra itinera, quibus in Deum tendimus, perturbare conentur, ſed quia ultimae ſententiae ſummi & veracis iudicis ex noſtra praeſumtione nihil addere debemus.* Sed de hac quæſtione inferius in tract. de inferno plenius dicetur.

Quaeritur I) Utrum peccata piorum aeque ac impiorum in iudicio ſint publicanda?

§. LXIII. Quæritur circa formam iudicii: I) *Utrum peccata piorum ac ſalvandorum aeque ut impiorum ac infidelium in iudicio ſint publicanda?* Qui adfirmant, urgent 1) *generalia ſcripturae pronunciata*, tum reſpectu obiecti *realis*, quæ omnia omnino in iudicio manifeſtanda eſſe adſerunt. Eccleſ. XII. 14. *Omne opus adducet Deus in iudicium, etiam omne occultum, ſive bonum ſive malum.* Matth. XII. 36. *De quolibet verbo otioſo rationem reddent homines in die iudicii.* Luc. VIII. 17. *Nihil eſt occultum, quod non manifeſtetur, nec abſconditum, quod non cognoſcatur, & in manifeſtam lucem veniat.* Rom. II. 16. *Iudicabit Deus occulta hominum ſecundum evangelium.* 1 Cor. IV. 5. *Illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium;* tum reſpectu obiecti *perſonalis*, quæ omnes homines iudicio Dei ſiſtendos, ac proinde cauſam ipſorum ab omnibus cognoſcendam adſerunt, Rom. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. *Omnes ſtatuemur ante tribunal Chriſti.* Rom. XIV. 12. *Quisque pro ſe rationem reddet Deo.* Gal. VI. 5. *Unusquisque onus ſuum portabit.* Confer ea, quæ de obiecto extremi iudicii dicta ſuperius §. 47. 2) *Apertionem librorum* in die iudicii ſecuturam, Dan. VII. 10. Apoc. XX. 12. illa enim omnium occultorum manifeſtationem divina virtute faciendam arguit. 3) *Iudicis Chriſti iuſtitiam;* iudicabit orbem terrarum *in iuſtitia*, Act. XVII. 31. neminem ergo inaudita cauſa vel abſolvet, vel damnabit. 4) *Manifeſtationis illius commodum;* quia cedet hoc in maiorem divinæ bonitatis laudem & uberiorem gratiæ commendationem, quod pœnitentes peccatores non ſolum in gratiam receperit, ſed etiam regni ſui conſortes eos facere velit. 5) *Simile exemplum;* quod hominum etiam ſanctiſſimorum peccata in ſacris literis adnotata & publicata, tum ob διδασκαλιαν, ut ſanctos etiam peccatorum remiſſione indigere agnoſcamus, Rom. XV. 4. tum ob ελεγχον, ut convincantur, qui propriis meritis hominem coram Deo iuſtificari volunt, tum ad παρακλησιν, ut qui *in peccata prolapſus eſt, non deſperet viſis tot, qui reſipuerunt, & ad ſummum virtutis apicem pervenire potuerunt*, 1 Tim. I. 13. tum ad παιδειαν & επανορθωσιν, ut in vero Dei timore caute & ſolicite ambulemus, 1 Cor. X. 12. ad hoc enim peccata magnorum virorum ſcripta ſunt, ut ubique tremenda ſit apoſtolica illa ſententia: *qui ſtat: videat ne cadat.* Nutantibus enim columnis, quis non contremiſ-

miſcat? 6) *Contrariae ſententiae nocumentum.* Qui peccata quædam in die iudicii revelanda negat, ſecuritati fomentum oblique ſuppeditat. 7) *Eccleſiae doctorum ſuffragium.* Multi ex veteribus eccleſiæ doctoribus ſtatuunt, omnia tam piorum quam impiorum facta, dicta, cogitata in die iudicii eſſe manifeſtanda. Atque hanc ſententiam amplectuntur non ſolum pontificii; (Thomas in ſupplem. q. 87. art. 2. Oſorius tom. I. conc. p. 8. *Dubitas an iuſtorum peccata revelanda ſint in iudicio? licet quidam in dubium revocent, certum eſt tamen revelanda eſſe, ſed non ad confuſionem, quoad hoc enim celanda ſunt. Sed quomodo teguntur, ſi omnibus manifeſtantur? reſpondetur verbo. Pretioſa veſtis reginae facta rumpitur forte aliqua parte, num ideo reiicienda & perdenda omnino illa veſtis eſt? abſit, reſumit veſtem ſartor, & locum rupturae cooptat, ibique aurum, gemmas, lapillos pretioſos adponens ſic veſtem ornat, ut ruptura nil indecorum videatur, nec caſu factam credet, ſed conſulto quidem, ut tam pretioſis lapidibus ſplenderet, ſic iuſto, qui veſtis eſt Chriſti, continget.* Tom. II. concion. pag. 119. *Sicut cum pretioſi vaſis pes fractus eſt, ne proiiciatur & pereat omnino, ei adponitur baſis aurea, & maioris valoris & decoris efficitur: ſic fractura bonorum non eſt inſanabilis, ſanata eſt pænitentia, gratia, virtutibus, quibus pulchrior redditur iuſtus.* Barradius tom. III. conc. evang. lib. IX. cap. 18. p. 604. *Peccata etiam per pænitentiam obliterata patefient omnibus in iudicio, alioquin ipſa pænitentia, per quam obliterata ſunt, non patefieret, quod falſum eſt, ac praeterea laterent maxima Dei beneficia, nimirum auxilia, quibus lapſos iuſtos in gratiam extulit, neque conſtaret iudicii integritas, ſi quidem non venirent in iudicium peccata multa, quae ſupplicio digna erant, niſi pænitentia abolerentur.* Ioſephus a Coſta lib. IV. de noviſſim. temp. cap. 24. p. 644. *Multi dubitant, an ea etiam ſcelera vel peccata, quae iuſti olim patrarunt, & per Dei clementiam pænitentia legitima remiſſa ſunt, ſint eo die patefacienda in illo magno mirabilique conventu. Nam & magiſter ſententiarum ſentit, non eſſe publicanda, verum puerilis eſt haec cogitatio, & ab illa novae vitae immutatione alieniſſima, patebunt ſane omnia, quae egimus & bona & mala, neque de bonis quidquam accipient conſolationis impii, neque de malis pudoris boni;*) ſed etiam quidam ex noſtris, ut adparet ex tractatu Ionæ Heuleri, quem de hac quæſtione in publicum edidit.

§. LXIV. Negantem quæſtionis partem ſtatuunt plerique omnes ex noſtris, Rungius in 2 Cor. V. Oſiander in Apoc. XX. Harbartus in diſp. Lipſienſ. in art. de extremo iudicio th. 21. &c. pro qua ſtabilienda adduci poſſunt ſequentia argumenta 1) a *proceſſu iudiciali* Matth. XXV. deſcripto. In eo enim pii ad dextram iudicis Chriſti collocati audiunt non peccatorum ſuorum publicationem, ſed bonorum operum enumerationem. 2) *A Dei gratuita promiſſione & miſericordia.* Illa enim ſic deſcribitur, quod *peccatorum noſtrorum nolit recordari amplius*, Eſai. XLIII. 25. Ier. XXXI. 34. Ezech. XVIII. 22. iam vero quorum Deus non amplius recordatur, ea quoque non revelabit in iudicio; quod *peccata noſtra proiiciat poſt tergum ſuum*, Eſai. XXXVIII. 17. iam vero quæ Deus poſt tergum ſuum proiecit, & a conſpectu ſuo quaſi removit, ea non producet in angelorum & hominum intuitum; quod *proiiciat peccata noſtra in profundum maris*, Mich. VII. 19. hoc eſt, in abyſſum miſericordiæ ſuæ & infiniti meriti Chriſti, iam vero quæ in profun-

dum maris ſunt proiecta, ea non iterum eruuntur, & in lucem producuntur; quod *deleat ut nubem praevaricationes noſtras*, Eſai. XLIV. 22. iam vero quæ inſtar nubis ac nebulæ diſſipantur, ea non poſſunt amplius videri ac conſpici. 3) *A Dei immutabilitate.* Quod Deus in hac vita condonavit, illud in extremo iudicio non revocabit ad calculos; quod in hac vita tectum voluit, illud in die iudicii non manifeſtabit, ipſe enim *Deus eſt & non mutatur*, Malach. III. 6. *Non eſt quaſi filius hominis ut pœniteat eum*, Num. XXIII. 19. 1 Sam. XV. 29 Poteſt ſane peccatorum remiſſio ſemel impetrata per peccata contra conſcientiam admiſſa iterum fieri irrita, ſed hoc in vere piis & renatis a peccatis contra conſcientiam ſibi caventibus, vel poſt eorum commiſſionem ad Deum ſe convertentibus, inque pœnitentia & fide ad finem uſque vitæ perſeverantibus locum non habet. Confer Feurbornium in faſcic. II. diſput. IV. 4) *A iudicis erga pios adfectu.* Chriſtus conſtitutus vivorum ac mortuorum iudex veniet piis *ut redemtor*, Luc. XXI. 28. Rom. VIII. 23. *ut Salvator*, Matth. XXV. 35. Ioh. XIV. 3. *ut advocatus*, Rom. VIII. 34. 1 Ioh. II. 1. *ut coronae ac brabei diſtributor*, 2 Tim. IV. 8. Apoc. II. 10. ergo non ut ſeverus iudex peccata piorum in publicum omnium conſpectum producens & ad rigidum examen eadem vocans. Advocati enim eſt peccata clientis non propalare ſed tegere, non adcuſare ſed excuſare, non redarguere, ſed patrocinari. Chriſtus eſt piorum *amicus*, Ioh. XV. 15. & *frater*, XX. 17. iam vero amici ac fratris eſt peccata non manifeſtare, ſed occultare; eſt ipſa *caritas*, 1 Ioh. IV. 8. iam vero *caritas univerſa operit delicta*, Prov. X. 12. 1 Pet. IV. 8. 5) *A Chriſti officio.* Ipſe enim utpote unicus Dei & hominum Mediator peccata noſtra in ſe recepit, ac perfectam pro illis ſatisfactionem præſtitit, quam credentes vera fide ſibi adplicarunt, Eſa. LIII. 5. Ioh. I. 29. Rom. IV. 25. 2 Cor. V. 19. & 21. 1 Petr. II. 24. Atqui ſi piorum peccata in iudicio revelaret, contra hoc officium ſuum ageret, quia revelaret ea peccata, quæ eo fine ſibi imponi paſſus eſt, ut pro illis abolendis ac tollendis ſufficientiſſimum λυτρον præſtaret. Ipſe eſt verum *propitiatorium*, Rom. III. 25. quod peccata contra tabulas divinæ legis commiſſa tegit & abſcondit, ſicut Moſaicum propitiatorium arcam fœderis & decalogi tabulas in ea repoſitas tegebat, unde etiam כַּפֹּרֶת *tectorium* vel *opertorium* adpellatur Exod. XXV. 20. 6) *A converſorum exemplo.* Qui in hac vita per veram pœnitentiam ad Deum fuere converſi, illis non exprobravit peccata, ſed iuxta promiſſionem ſuam eorum non fuit recordatus amplius, ac tractavit eos velut indulgentiſſimus ac mitiſſimus pater, qui degenerem filium ad meliorem frugem ſe recipientem obviis ulnis excipit nulla exprobratione prioris vitæ antegreſſæ, Luc. XV. 20. quinimo per Siraciden præcepit, quod peccatum admiſſum non debeat exprobrari illi, qui ſerio reſipiſcit, Eccleſ. VIII. 6. 7) *A piorum conditione.* Illi enim ſic deſcribuntur, quod *non ſint iudicandi*, Ioh. III. 17. quod *non ſint venturi in iudicium*, *ſed tranſierint a morte ad vitam*, V. 24. quod *habeant vitam aeternam*, III 36. 1 Ioh. V. 12. quod *nulla in ipſis ſit condemnatio*, Rom. VIII. 1. quod *ſint abluti*, *ſanctificati*, *iuſtificati*, 1 Cor. VI. 11. quod *ſint nova in Chriſto creatura*, 1 Cor. V. 17. quod *ſint cum Chriſto conſpiciendi in gloria*, *quando ipſe glorioſus adparuerit*, Col. III. 4. quod *nullus ſit*, *qui ipſos adcuſare vel condemnare poſſit*,

ſit, Rom. VIII. 33. quod peccatorum remiſſionem in hac vita per fidem impetraverint, in morte autem ac cinere factione a peccati fomite & radice penitus liberati ſint, VI. 7. quod reſurrecturi ſint cum corporibus glorificatis ab omni peccati labe purgatis ac liberis, 1 Cor. XV. 43. *nec maculam nec rugam* amplius habentes, Eph. V. 27. quomodo igitur peccata ipſorum in iudicium protrahentur, quomodo ad examen vocabuntur, quomodo revelabuntur? 8) *A norma iudicii.* Pii non iudicabuntur vel condemnabuntur ex lege, ſed abſolutoriam audient ſententiam ex evangelio. Si enim ex lege iudicandi eſſent, ſalutis participes reddi non poſſent, cum lex maledictionis fulmen vibret in omnes, qui non perfectam obedientiam ei præſtiterunt, Deut. XXVII. 26. Gal. III. 10. Iam vero non ex evangelio, *ſed ex lege eſt peccati agnitio*, Rom. III. 20. in quem locum Ambroſius ſic commentatur: *per legem peccati agnitio, per evangelium abolitio.* Ergo peccata piorum in die iudicii non agnoſcentur, non revelabuntur, non iudicabuntur. Evangelium nulla in piis agnoſcit aut examinat peccata, ſed eadem veſte iuſtitiæ Chriſti tecta eſſe pronunciat. Ergo etiam iudicandorum iuxta evangelii normam peccata in iudicio non manifeſtabuntur. 9) Ex *conſequente incommodo.* Si peccata piorum in iudicio coram angelis & hominibus manifeſtarentur, cederet hoc in ipſorum ignominiam; fieri enim nequit, ut peccatorum conſpectus atque intuitus eos non det in ruborem ac pudorem, cum non amittant ſuam nativam indolem, quæ eſt, quod ſint legis divinæ transgreſſiones Deo adverſæ. Iam vero a piis in die iudicii exſulabit omnis ignominia, reſurgent enim *in gloria*, 1 Cor. XV. 44. adparebunt cum Chriſto *in gloria*, Col. III. 4. erunt ἰσάγγελοι, Matth. XXII. 30. imo *Deo ſimiles*, 1 Ioh. III 2. 10) *A cauſae neceſſariae defectu.* Nulla poteſt dari cauſa ſufficiens ac neceſſaria, propter quam peccata piorum revelanda & ad examen iudicii ſint vocanda. Sive enim Deum reſpiciamus, ſive iudicem Chriſtum, ſive ipſos pios, nihil quidquam occurrit, quod revelationem illam peccatorum requirat. Deus non ex malis ſed bonis piorum operibus in lucem producendis & gratis remunerandis laudem bonitatis, veritatis & iuſtitiæ accipiet, 2 Theſſ. I. 7. Chriſtus impiis ad ſiniſtram conſtitutis neglectum operum miſericordiæ exprobrabit, pios vero ad dextram conſtitutos ob miſericordiæ opera præſtita laudabit. Piorum non ex malis operibus ignominia, ſed ex bonis ipſorum factis tanquam veræ fidei fructibus gloria revelabitur, Rom. II. 7. 1 Petr. I. 7. Ephremus lib. de pœnit. cap. 5. *Deus altiſſime, qui ſolus ſine peccato es, tribue mihi peccatori gratiam in illa hora propter multas miſerationes tuas, ne tunc adpareat, quae nunc velata eſt iniquitas mea coram exſpectatoribus angelis & archangelis, prophetis & apoſtolis, iuſtis & ſanctis, ſed ſalva me impium gratia & miſericordia tua, & induc me in paradiſum deliciarum.* Confer Bieſenthalium in enodatione huius quæſtionis Roſtoch. anno 1617. edita, ubi omnia argumenta ad quatuor fontes revocat, ad cauſam ſcilicet iudicii *efficientem, materialem, formalem ac finalem.*

§. LXV. Ad argumenta, quæ in contrarium adducta, ex dictis reſpondere, in proclivi eſt. 1) *Omnia in iudicio manifeſtanda eſſe*, accipiendum eſt non *collective*, quaſi tam piorum quam impiorum peccata ſint omnibus revelanda,

da, ſed *diſtributive*, quod piorum bona opera, impiorum vero mala opera etiam ſine teſtibus vel arbitris facta in claram lucem collocanda ſint, ut ex proceſſu iudiciali Matth. XXV. 34. & ſeqq. colligitur. Origenes homil. IX. in diverſos: *Et peccatores cognoſcent in conſpectu ſuo ſua delicta, & iuſti manifeſte videbunt ſemina iuſtitiae ſuae, ad qualem eos perduxerunt finem. Omnes iudicio Dei ſiſtendos eſſe*, ac rationem factorum ab ipſis exigendam, intelligendum eſt cum hac declaratione a Chriſto ipſo addita, quod pii non ſint in iudicium damnatorium venturi, nec ſevero examine iudicandi, Iohan. III. 18. V. 24. *rationem ergo reddent ſuae villicationis*, Matth. XXV. 19 Rom. XIV. 12. ſed non male, verum bene adminiſtratae, ideo etiam *coram Filio hominis conſiſtere poterunt*, Luc. XXI. 36. atque audient lætiſſimam illam προσφωνησιν Matth. XXV. 21. *Euge ſerve bone & fidelis, ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa conſtituam te, intra in gaudium Domini tui.* Venient pii in iudicium coram tribunali Chriſti iudicis *comparendo*, Rom. XIV. 10. 2. Cor. V. 10. *rationem reddendo*, Rom. XIV. 12. *ſententiam abſolutoriam audiendo*, Matth. XXV. 34 *laudem & praemia accipiendo*, Matth. XXV. 21. 1. Cor. IV. 5. 2. Cor. V. 10. non venient in iudicium Ioh. V. 24. *ſententiam damnatoriam audiendo, pœnam ſuſtinendo, ignominiam ex peccatorum revelatione & accuſatione percipiendo.* 2) Inter libros in iudicio aperiendos eſt *liber vitae*, Apoc. XX. 12. cui per veram fidem pii ſunt inſcripti, iam vero qui in Chriſtum credunt, illi non venient in iudicium; eſt inter eos *liber evangelii*, iuxta cuius normam iudicium inſtituetur, Rom. II. 16. iam vero pii crediderunt evangelio, proinde etiam iuxta ſcripturam huius libri abſolventur, non autem condemnabuntur, tecta erant ipſorum peccata, non revelata. Diſtinguenda igitur dicta legalia ab evangelicis proprie ſic dictis: Legale eſt: *rationem reddent homines in die illo de quovis verbo otioſo.* Evangelium eſt: *Qui credit, non venit in iudicium.* Legale eſt: *theſaurizas tibi iram in die revelationis iuſti iudicii.* Evangelicum eſt: *Attollite capita veſtra, quia appropinquat redemtio veſtra.* 3) *Chriſtus neminem inaudita cauſa abſolvet vel condemnabit*; ſed ex eo inferri nequit, etiam piorum peccata eſſe manifeſtanda, ſed hoc tantum ſequitur, quod piorum bona opera tanquam fructus & τεκμηρια incredulitatis in publicam lucem producturus ſit, ac ſecundum opera quemlibet iudicaturus. 4) Illuſtrius ac manifeſtius divinæ miſericordiæ teſtimonium in eo conſpicitur, quod peccata pœnitentibus tam plene ac perfecte remittit, ut ea proiiciat in profundum maris, ut eorum non amplius recordetur, ut deleat ea velut nubem &c. 5) Fines, propter quos lapſus ſanctorum in ſcripturis adnotati ſunt, non amplius locum habebunt in die iudicii, cum nullus amplius futurus ſit locus pœnitentiæ vel indulgentiæ, *ſed clauſa erit ianua*, Matth. XXV. 10. 6) Impii tota doctrina evangelica peſſime abutuntur ad ſecuritatem, ſed abuſus rei non tollit ipſam ſubſtantiam. 7) Dictis veterum opponimus illud Lombardi libro IV. ſentent. diſtinct. 42. lit. D. *Si quaeritur, utrum peccata, quae fecerunt electi, prodeant tunc in notitiam omnium, ſicut mala damnandorum omnibus erunt nota, non legi hoc expreſſum in ſcriptura, unde non irrationabiliter putari poteſt, peccata hic per pœnitentiam tecta & deleta, illic etiam tegi aliis, alia vero cunctis propalari.* 8) Pii coram Dei iudicio non confident propriæ iuſtitiæ,

quæ

quæ eſt veſtis lacera ac diſrupta, immo immunda, quia *ſuper veſtem iuſtitiae propriae iugiter ſtillamus variorum peccatorum ſaniem*, ut ex Bernhardo & Gerſone loquitur Adrianus de Traiecto, ſed conſiſtent ac Deo placebunt in pretioſiſſima ac puriſſima veſte iuſtitiæ Chriſti, quam per fidem induerunt, Galat. III. 27. Apoc. XIX. 8. XXI. 2. ideoque nec macula nec ruga, multo minus ulla in hac veſte adparebit ruptura, Epheſ. V. 27. ſed teget univerſa piorum delicta, quo minus in Dei, angelorum & hominum conſpectum veniant.

Quæritur II) An pii peccatorum ſuorum in die iudicii ſint recordaturi?

§. LXVI. Quæritur II) *An pii peccatorum ſuorum in die iudicii recordaturi ſint*, Lombardus lib. IV. ſent. diſt. 42. lit. D. ſic reſpondet: *quaedam auctoritates videntur tradere, bonos non habituros tunc memoriam praecedentium malorum, id eſt, peccatorum vel tormentorum; ait enim Eſaias: Ego creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non adſcendent ſuper cor, ſed gaudebitis in aeternum*, LXV. 17. *Item oblivioni traditae ſunt anguſtiae priores & abſconditae ab oculis noſtris*: v. 16. in quæ verba ſic commentatur Hieronymus libr. XVIII. in Eſaiam: *Oblivioni tradentur priora mala, quia forſitan in futuro priſtinae converſationis memoria omnino delebitur ſuccedentibus bonis aeternis, ne ſit pars malorum prioris anguſtiae memorari. Sed haec*, ait Lombardus, *& his ſimilia ſic accipi poſſunt, ut non excludant memoriam praecedentium malorum, ſed ex ea moleſtiam & laeſionem amoveant, non enim eorum memoria ſanctos contriſtabit, vel eorum beatitudinem obfuſcabit, ſed gratiores Deo reddet.* Auguſtinus lib. XXII. de civit. Dei cap. 30. *Voluntas beatorum oblita culparum, oblita pœnarum nec tamen ideo ſuae liberationis oblita, ut liberatori ſuo ſit ingrata. Quantum ergo attinet ad ſcientiam rationalem, memor praeteritorum etiam malorum ſuorum, quantum autem ad experientis ſenſum, prorſus immemor. Nam & peritiſſimus medicus ſicut arte ſciuntur, omnes fere morbos corporis novit, ſicut autem corpore ſentiuntur, plurimos neſcit, quos ipſe non paſſus eſt &c.* Gregorius in enarrat. Pſalm. LXXXVIII. *Quomodo in aeternum miſericordias Dei canit, qui miſeriae non meminit? quomodo autem plena beatitudo, ſi memoria reatus mentem tangit? ſed ſaepe laeti triſtium meminimus, & ſani dolorum meminimus ſine dolore, & inde amplius laeti & grati ſumus.* Idem Gregorius in fine libr. IV. explanationum in Iobum cap. 31. alias 42. *Quaerendum eſt, quomodo electorum mens perfecta eſſe in beatitudine poterit, ſi hanc inter gaudia ſui reatus tangit memoria? ſed ſciendum eſt, quod ſicut ſaepe nunc triſtium laeti reminiſcimur, ita tunc tranſactae nequitiae ſine laeſione noſtrae beatitudinis recordabimur. Plerumque enim incolumitatis tempore ad memoriam dolores praeteritos ſine dolore reducimus, & quo aegros nos recolimus, eo nos incolumes plus amamus; erit ergo in illa beatitudine culpae memoria, non quae mentem polluat, ſed quae nos arctius laetitiae adſtringat, ut, dum doloris ſui animus ſine dolore reminiſcitur, & debitorem ſe medico verius intelligat, & eo magis acceptam ſalutem diligat, quo moleſtiae meminit, quam evaſit. In illa itaque laetitia ſic tunc in luce poſiti ſine ulla cordis caligine animo tenebras videmus.* Ex his adparet, quod ſi priorum malorum memoriam ſancti habebunt in futuro, non eis tamen erit ad pœnam vel gloriæ derogationem, ſed gratiarum actionem. Ergo nec peccatorum, quæ pii in hac vita commiſe-

runt, nec adverſorum, quæ perpeſſi ſunt, recordatio ullam piorum animis ingenerabit triſtitiam; non illorum, quia non recordabuntur duntaxat peccatorum ſuorum, ſed etiam condonationis eorum a divina miſericordia impetratæ, per quam ex gurgite illo, in quo multi ſunt ſuffocati ac ſubmerſi, benigniſſime fuere liberati, quod ipſum ad maiorem divinæ gratiæ laudem eos inflammabit; ac quamvis ex peccati recordatione non poſſit non oriri in piis quædam diſplicentia, illa tamen nec moleſtiam nec dolorem nec triſtitiam ipſis adferet, quia coniuncta erit cum vitæ æternæ lætitia & præſentiſſima Dei viſione, quæ omnem triſtitiam excludit ac inſtar maris abſorbet; nec horum, quia *paſſiones gloria illa*, quam conſecuti ſunt, *non eſſe condignas* animadvertunt Rom. VIII. 18. ideoque æternum & infinitum *illud gloriae pondus momentaneum ac leve tribulationis penitus* in ipſorum animis deprimit 2 Cor. IV. 17.

Quaeritur III) An per aliquot dies protrahendum ſit iudicium?

§. LXVII. Quæritur III) *An per aliquot dies protrahendum ſit illud iudicium?* Mahumet in alcorano perquam abſurde & ridicule iudicii extremi continuationem ad *quinquaginta millia annorum* extendit. Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei capit. 1. ante medium in medio hanc quæſtionem relinquit: *Quod in confeſſione ac profeſſione tenet omnis eccleſia Dei veri, Chriſtum de cælo eſſe venturum, ad vivos ac mortuos iudicandos, hunc divini iudicii ultimum diem dicimus, hoc eſt, noviſſimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur, incertum eſt, ſed ſcripturarum more ſanctarum diem poni ſolere pro tempore nemo, qui illas litteras, quamlibet negligenter legerit, neſcit.* Sed cum iudicii tempus ubique in ſcripturis dicatur η ημερα, & quidem ισχατη, cumque iudici futuro omnia ſint notiſſima, qui nullo indigebit vel teſtium examine vel reorum confeſſione, quique ſententiam latam exſecutioni mox daturus eſt, ideo veri ſimilius cenſemus iudicium extremum non per aliquot dies protrahendum, ſed unico die divinitus determinato inſtituendum, Act. XVII. 31. Neque tamen *in ictu oculi & momento* iudicium ſicut reſurrectio inſtituetur, (in quam ſententiam inclinat Origenes tractat. VII. in Matthæum: *Tempus futuri iudicii non opus habebit ſpatio temporis, ſed ſicut reſurrectio dicitur futura in momento in ictu oculi, ſic puto iudicium fore*); quia Dan. VII. 9. Apoc. XX. 4. *iudicium dicitur ſediſſe*, ac diſceptatio illa, de qua Matth. XII. 41. & 42. ac ipſa ſententiæ promulgatio utrique parti ferenda moram aliquam requirere videtur. Sed fruſtra diſputatur, an per aliquot dies duraturum ſit iudicium, *quia tunc inſtituetur, quando omnis dierum diſtinctio deſinet.*

Quaeritur IV) An ſententia voce audibili proferenda?

§. LXVIII. Quæritur IV) *An ſententiae promulgatio voce externa ab omnibus audienda, an vero interius duntaxat in cuiusque conſcientia ſit futura?* Quidam adfirmant poſterius: *Rex Regum*, ait Remigius in comment. Matth. XXV. *ſine ſtrepitu verborum loquetur, hoc eſt, manifeſtabit conſcientias & merita, dicetque per collationem gloriae: Venite benedicti Patris mei promoti ad obtinendum regnum vitae.* Thomas in ſupplem. quæſt. 88. articul. 2. *Cum prope infinitum tempus requireretur in iudicio univerſali, ſi per locutionem fieret vocalem, probabilius eſt, non per locutionem ſed mentaliter futurum* ul-

iudicium & quoad adcuſationem
u & commendationem bonorum &
iſcuſſionem & quoad ſententiam de
. *Non eſt exiſtimandum*, inquit
ıs in Harmon. evangel. capit. 127.
ie ad literam eventura, quae hic
ur, ut haec verba praeciſe ſint ultro
proferenda a iudice & iudicandis,
ıarratione Dominus ſuum ſermonem
dcommodans captui ſignificare vo-
ſſimi iudicii rationem. Proinde non
ıoce neceſſe erit dicere, eſurivi, ſi-
ſed effectu ipſo Chriſtus haec dicet
ıs, cum ſingulorum hominum opera
ſtis & omnibus nota faciet. Salme-
inter parabolas hanc evangeli-
ricopen interpretatur. Argu-
pro hac ſententia formari poſ-
iusmodi: 1) Chriſtus in toto ca-
XV. Matth. per parabolas de
cio diſſerit. Proponit enim pri-
abolam *de decem virginibus*, cui
ubiungit parabolam de *divitera-*
alentorum ipſis concreditorum a ſer-
xigente, ac tandem ad hanc de
forma extremi iudicii concio-
cendit. Hanc rationem urget
. 2) Non videtur veri ſimile,
n cum damnatis in die iudicii
troque verba commutaturum,
l ipſorum querelas & replicas
m eſſe reſponſurum. Significa-
ır, impios tunc admiraturos &
xperturos, facta ſua longe aliter
nda & reputanda, quam modo
reputabant; ſicut e converſo &
uod in parte priore iuſti intro-
r dicturi, *Domine quando te vidi-*
entem &c. non eſt eo ſenſu acci-
ı, quaſi ſuam de operibus ſuis ſen-
a Chriſti ſententia ſeiungere ve-
uaſi ignoraverint, Chriſtum in
ſ ſuis cibari ac potari, ſed quod
pothesin quamdam ſignificetur
rum *humilitas*, quod opera ſua
non æſtiment tanta remuneratione digna, ſicut & Apoc. IV. 10. electi ſic deſcribuntur, *quod mittant coronas ſuas ante thronum agni, dicentes*, (non nos coronas illas meritis noſtris obtinuimus, nec nos illis digni ſumus, ſed) *tu Domine Deus noſter dignus es accipere gloriam & honorem & virtutem*, ut ſint nobis exemplo, quam humiliter de nobis ac noſtris operibus ſentire, nequaquam vero ea pro cauſis vitæ æternæ meritoriis habere debeamus; tum ex humilitate orta *admiratio*, qua ſtupebunt, opera ſua tanti a Chriſto æſtimari, ut ſibi impenſa ſtatuat, quæ ſe illius perſonæ non recolent impendiſſe. Beda in comm. *Sancti dicunt haec, ſive gloriam Chriſti mirantes, ſive quod parum eis tunc videtur omne bonum, quod fecerunt pro magnitudine terroris & abundantia retributionis.* Gloſſa ordinaria Matth. XXV. *Non diſſidentes de verbis Domini hoc dicunt iuſti, ſed vel ſtupentes pro magnitudine maieſtatis regis, vel quia parum vi etur illis omne opus bonum, quod fecerunt.* 3) Quia *cogitationes hominum ſe invicem d uſaturae vel defenſurae* dicuntur *in die, qua iudicabit Deus occulta hominum*, Rom. II. 15. & 16. ergo cauſæ cognitio, quæ in corperum quaſi teſtium e::amine verſatur, intus in ſola mente abſque vocis ſono peragenda videtur. Hæc ergo, quæ utrobique commemorantur, pii videntur dicturi non voce, ſed mente; non externa verborum prolatione, ſed interna mentis admiratione. 4) Dicuntur *libri aperiendi & mortui iudicandi* ex his, quæ ſcripta ſunt in libris *ſecundum opera ipſorum*, Apoc. XX. 12. per quos libros plerique veterum intelligunt ſingulorum hominum conſcientias, quibus divina iuſtitia in memoriam reducet ſingulorum opera, eaque in publicam lucem collocabit, ut quisque iuſte ſecum actum eſſe

eſſe intelligat. 5) Aut omnes reſpondebunt Chriſto, aut ſinguli: ſi omnes, perturbata erit quædam vociferatio; ſi vero ſinguli, longo opus erit temporis tractu. 6) Nonne ſatis erit ſanctos interrogare? quorſum poſt datum reſponſum idem interrogaturi dicuntur reprobi? an non ex dato ſanctis reſponſo perſpicue intelligent, Chriſto ſe non feciſſe, quod pauperibus fuit denegatum?

§. LXIX. Sed veriſimilior nobis videtur eorum ſententia, qui ſtatuunt, ſi vel maxime non ſint omnia iisdem verbis, quæ in proceſſu illo iudiciali habentur, peragenda, quædam tamen a iudice prolatum iri verba exterius ab omnibus audienda, quibus & iuſtos ad præmia vocet, & iniuſtos inferno adiudicet, ut hac ratione *aliquid parabolae* Chriſti concio contineat, præſertim in parte poſteriore, non autem tota etiam in priore parte ſit parabolica. 1) Quia Chriſtus a parabolis ad hiſtoricam narrationem ac propheticum vaticinium in deſcriptione proceſſus iudicialis deſcendit, nec ullo verbo ſignificat, ſe parabolam quamdam texere, ſed hiſtoriam rei futuræ exponere. 2) Sicut adventus Filii hominis in maieſtate angelorum circa ipſum comitatus, ſeſſio iudicis ſuper ſedem maieſtatis, congregatio omnium hominum ad ipſius tribunal, eorumdemque in duas claſſes diſſeparatio non ſunt parabolice & myſtice, ſed literaliter & proprie intelligenda; ita quoque ſententiæ definitivæ promulgatio utrique parti ferenda, non eſt in parabolam vel allegoriam transformanda, ſed ſecundum literam accipienda. 3) Chriſtus non tantum ut Deus, ſed etiam ut homo iudicium illud adminiſtrabit. Ut ergo iudex erit viſibilis & conſpicuus, ita quoque ſententiam proferet audibilem. Dionyſius Carthuſianus in comment. Matth. XXV. *Iudicium hoc erit & mentale interius & vocale exterius, quia iudicabit Chriſtus non tantum ut Deus, ſed etiam ut homo, ideo eius iudicium erit non divino tantum modo ſed & humano.* 4) Sicut reſuſcitationem mortuorum Chriſtus ſolo nutu & imperio perficere poſſet, interim tamen placuit ipſi vocem ſenſibilem tanquam efficax medium adhibere, Ioh. V. 28. 1 Theſſ. IV. 16. ita quoque iudicium illud noviſſimum poſſet interius coram conſcientiæ tribunali peragere, ſed placuit ipſi exterius ſententiam in angelorum & hominum panegyri publice promulgare. 5) Iudicandi ſiſtentur coram tribunali Chriſti, Rom. XIV. 10. 2 Cor. V. 10. non tantum ſubiectione interiori, ſed etiam ſitu corporali exteriore, *quia flectent genua ſua coram Chriſto iudice*, Eſai. XLV. 23. Rom. XIV. 11. Philip. II. 9. ergo etiam iudicii ſententiam audient non ſolum interius in conſcientia, ſed etiam exterius in certa verborum forma. 6) Iudicium hoc non abſolvetur unico momento, ſed tractu quodam temporis, ut in quæſtione proxima oſtendimus. 7) Exterior illa definitivæ ſententiæ in voce audibili promulgatio ad maius gaudium ſenſibile bonorum & ad maiorem dolorem ſenſibilem reproborum cedet, ideoque non erit fruſtranea. Interim tamen in his & ſimilibus quæſtionibus ſemper repetimus illud Auguſtini lib. XX. de civit. Dei cap. 30. *Quomodo atque ordine iudicium illud ſit futurum, magis tunc docebit rerum experientia, quam nunc valet ad perfectum conſequi hominum intelligentia.*

§. LXX. Quæritur V) *Quae futura ſit iudicii illius norma?* In omni iudicio

Quaeritur V) Quaenam ſu-

tura ſit iudicii illius norma?

dicio requiritur certa quædam norma ac regula, iuxta quam abſolutoria vel condemnatoria ſententia feratur. Illa in noviſſimo iudicio erit: 1) non *humanae rationis arbitrium*, iuxta quod quidam ex pontificiis & Calvinianis ſaniores gentiles fide in Chriſtum deſtitutos ad dextram cum ovibus collocandos, & ad conſortium regni cœleſtis vocandos eſſe præpoſtere ſtatuunt. 2) Nec *abſolutum Calvinianorum decretum*, quo abſoluta Dei gratia electos ad dextram, abſoluto vero odio reprobatos ad ſiniſtram collocant. 3) Nec *pontificium bonae intentionis & meritorum humanorum commentum*, quo ſtatuunt quævis opera bona intentione facta, licet verbo divino minime ſint præcepta, Deo grata & vitæ æternæ compenſatione ex merito eſſe digna. 4) Sed unice & in ſolidum *Chriſti verbum*, Ioh. XII. 48. Hebr. IV. 12. vel quod idem eſt *evangelium*, Rom. II. 16. Cum vero evangelii vox quandoque accipiatur γενικως ac *generaliter* pro toto doctrinæ cœleſtis a Chriſto, prophetis & apoſtolis prædicatæ ſyſtemate, quandoque vero ειδικως ac *ſpecialiter* pro doctrina de gratuita peccatorum remiſſione propter Chriſtum credentibus promiſſa & oblata, ideo ſtatim quæritur, an in priore, an vero in poſteriore ſignificatu evangelium accipiatur, quando norma iudicii ſtatuitur? Reſpondemus autem accipi in ſignificatione priore, ita ut *verbum Chriſti* Ioh. XII. 48. denotet totam doctrinam Chriſti, ac *vox evangelii* Rom. II. 16. totam doctrinam Pauli, ab ipſo prædicatam & in ſcripturas redactam. Cum enim duæ hominum claſſes coram iudicio comparituræ ſint, quarum una abſolvetur & præmiis ornabitur, altera vero condemnabitur & ſuppliciis adficietur, ideo pro ratione diſtinctarum harum claſſium diſtincta quoque erit iudicii norma. Pii iudicabuntur ex *evangelio*, ſpecialiter & proprie ſic dicto, impii ex *lege* per evangelii lucem colluſtrata, id quod ſequenti comprobatum & expoſitum damus ratione. Sententia in univerſali illo iudicio promulganda nihil aliud eſt quam *manifeſtatio decreti* de ſalute finaliter credentium & damnatione finaliter impœnitentium & incredulorum ab æterno facti, itemque ſententiæ in miniſterio verbi de ſalute & condemnatione ſingulorum hominum iam ante pronunciatæ. Iam vero teſtatur tota ſcriptura ſacra decretum electionis factum eſſe intuitu fidei, Chriſtum Mediatorem, qui pro peccatis noſtris ſatisfecit & ſalutem nobis promeruit, adprehendentis; decretum vero reprobationis factum eſſe intuitu finalis impœnitentiæ & incredulitatis, quam lex evangelii luce colluſtrata arguit & damnat. Teſtatur eadem ſcriptura, pios non verbo legis, *quia lex non eſt ex fide*, Gal. III. 12. ſed verbo evangelii propter Chriſtum fide adprehenſum a peccatis fuiſſe abſolutos ac iuſtos pronunciatos; impios ex lege peccata arguente & adcuſante fuiſſe damnatos. Ergo etiam pii verbo evangelii a peccatis abſoluti in die iudicii declarabuntur ac manifeſtabuntur, contra vero impii ex lege per evangelium colluſtrata in die iudicii damnati pronunciabuntur ac manifeſtabuntur. Idipſum colligitur ex ſententiæ promulgatione utrique parti ferendæ. Piis ad dextram conſtitutis Chriſtus dicet: *Venite*. Atqui vox evangelii eſt amica & blanda illa vox, per quam Chriſtus tum in hac vita tum in die iudicii nos ad ſe vocat: *venite benedicti*. Atqui poſt lapſum benedictio *non eſt ex lege & ex operibus legis*, ſed ex evangelio & ex fide. Gal. III. 9. *Qui ex fi-*

fide ſunt, *benedicentur cum fideli Abraham.* v. 10. *Quicunque enim ex operibus legis ſunt*, *ſub maledicto ſunt &c. Venite benedicti Patris mei.* Atqui in evangelio paternus Dei adfectus in Chriſto & propter Chriſtum dilectum ſuum Filium nos complectentis nobis revelatur. Eph. I. 6. *Ex gratia nos dilexit in dilecto Poſſidete* hereditatis loco regnum. Atqui υιοθεσια, cui hereditatis cœleſtis coniuncta, eſt ex fide per verbum evangelii in cordibus accenſa. *Lex autem non eſt ex fide*, Gal. III. 12. *hereditas non eſt ex lege*, v. 18. ac regnum gloriæ non per legem, ſed per evangelium nobis offertur. Lex promittit quidem ſalutem & vitam æternam, ſed cum conditione perfectæ obedientiæ, quam cum in hac vita nemo præſtare poſſit, ideo legis promiſſiones nobis redduntur inutiles: *poſſidete regnum paratum vobis a conſtitutione mundi*, per æternam ſcilicet electionem. Atqui gratuitæ illius electionis decretum non in lege ſed in evangelio nobis proponitur. Ex quibus omnibus adparet, pios non ex lege, ſed ex evangelio iudicandos & in iudicio abſolvendos. Impiis ad ſiniſtram conſtitutis Chriſtus dicit: *ite maledicti*! Atqui legis proprium eſt adcuſare, terrere, maledictionem & condemnationem adnunciare. Rom. IV. 15. *Lex iram operatur.* Gal. III. 10. *Qui ex operibus legis ſunt*, *ſub maledicto ſunt*; *ſcriptum eſt enim: maledictus omnis*, *qui non permanſerit in omnibus*, *quae ſcripta ſunt in libro legis. Ite in ignem aeternum*, *paratum diabolo & angelis eius.* Atqui diabolus voce legis infernali ſupplicio propter inobedientiam adiudicatus eſt. Ergo etiam impii voce legis erunt iudicandi & condemnandi. Addimus & illud, quod ſententia iudicii abſolutoria piis ferenda non ſit alia & nova quædam abſolutio, ſed abſolutionis in terra per miniſterium verbi evangelici ipſis factæ ſolennis publicatio, promulgatio & confirmatio, ut colligitur ex dictis Chriſti: *qui credit*, *non iudicatur*; *quod remiſeritis in terra*, *remiſſum erit in cælo.* Sicut in noviſſimo die credentes non demum fiunt *filii Dei & heredes vitae aeternae*, ſed tales iam ante in hac vita facti per fidem publice declarabuntur, & una cum corporibus ſuis ex pulvere terræ ſuſcitatis & animabus redunitis in cœleſtis gloriæ plenariam poſſeſſionem introducentur: ſic iſta iudicis voce non demum tribuetur illis vita æterna, quippe quam iamdum in hac vita habent, Ioh. III. 36. VI. 40. 1 Ioh. III. 2. V. 12. ſed iamdudum adſignata publice in angelorum & hominum conſpectu manifeſtabitur. Sententia iudicii damnatoria contra impios ferenda itidem non eſt alia & nova quædam damnatio, ſed damnationis in terra per legem ipſis adnunciatæ ſolennis teſtificatio, propalatio & ratihabitio. Ergo non erit alia iudicii norma in die noviſſimo, quam quæ hodie viget in miniſterio verbi in eccleſia prædicati. Sic in eccleſia ſonat hæc doctrina legalis: Rom. II. 9. *Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum.* 1 Cor. VI. 9. *Nec fornicatores*, *nec idolis ſervientes*, *nec adulteri*, *nec molles*, *nec cum maſculis concumbentes*, v. 10. *nec fures*, *nec ebrioſi*, *nec maledici*, *nec rapaces regnum Dei poſſidebunt.* Gal. V. 19. *Manifeſta ſunt opera carnis*, *quae ſunt fornicatio*, *immunditia*, *luxuria*, v. 20. *idolorum ſervitus*, *beneficia*, *inimicitiae*, *contentiones*, *aemulationes*, *irae*, *rixae*, *diſſenſiones*, *ſectae*, v. 21. *invidiae*, *homicidia*, *ebrietates*, *comeſſationes & his ſimilia*, *qui talia agunt*, *regnum Dei non conſequuntur*; iuxta has propoſitiones apoſtolicas impii damnabuntur. Quod vero dictum fuit,

fuit, *impios iudicandos & condemnandos ex lege per evangelium colluſtrata*, id ſic accipiendum: lex ſola & per ſe conſiderata non novit Chriſtum Mediatorem, ſed propriam ſatisfactionem requirit, ideo etiam ſola & per ſe conſiderata non novit nec arguit incredulitatem, quæ eſt formalis, propria & adæquata cauſa damnationis, ſed lex luce evangelii colluſtrata, ut omni Dei verbo, ita quoque verbo evangelii credere iubet, & ut omnia peccata, ita quoque peccatum incredulitatis arguit. Lex ergo ponit maiorem: *qui eſt peccator, damnationi eſt obnoxius.* Subſumit evangelium: *qui non credit in Chriſtum, eſt peccator.* Concludit lex: *ergo qui non credit in Chriſtum, eſt damnationi obnoxius*, inde promanant illa axiomata Chriſti, iuxta quæ iudicium inſtituetur: *qui non credit, iam iudicatus eſt. Qui non credit in Filium, ira Dei manet ſuper eum. Qui non crediderit, condemnabitur.* Sub his Chriſtus in iudicio ſubſumet: vos a ſiniſtris ſtantes non crediditis, id quod opera veſtra maniſeſte teſtantur. Ergo eſtis damnati, ergo ite maledicti in ignem æternum. Confer ea, quæ ſuperius de obiecto iudicii *reali* diximus. In eccleſia ſonat etiam hæc doctrina evangelica: *qui credit in Filium, habet vitam aeternam*, Ioh. III. 36. *qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit*, Marc. XVI. 16. ſub hac maiore ſubſumet Chriſtus in iudicio: vos fide benedictum ſemen eſtis amplexi, fide filii Dei, & proinde etiam heredes regni cœleſtis eſtis facti, fide ab æterno eſtis electi, ſicque regnum illud vobis a Patre cœleſti a conſtitutione mundi eſt paratum, quam fidem bonis operibus, cumprimis beneficentia erga pauperes tanquam indubitatis teſtimoniis & immediatis fructibus comprobaſtis. Ergo venite, poſſidete & accipite regnum. Ex quo facile intelligi poteſt, quid de Piſcatoris pronunciato volum. I. locor. cap. 22. p. 338. th. 18. ſtatuendum, in quo *infantes ſecundum praedeſtinationem iudicatum iri* adſerit. Aut enim opponit hoc evangelio & fidei, ut ſtabiliat abſolutum decretum, & fidem infantibus deroget, quo ſenſu illud merito repudiatur; aut evangelium & fidem prædeſtinationis decreto ſubordinat, quod iuxta ſcripturæ ſententiam facere omnino debebat. Prædeſtinatio enim nec *evangelio*, nec *fidei*, nec *Chriſto* eſt oppoſita, neque quidquam horum excludit, ſed potius arctiſſime includit. Quæ enim gratia Dei eligentis in Chriſto *ante tempora ſecularia* nobis data eſt, ea *manifeſtata eſt in verbo evangelii*, 2 Tim. I. 8. ac electi ſumus *in Chriſto*, Eph. I. 4. *in fide veritatis*, 2 Theſſ. II. 13. *ſecundum praeſcientiam Dei Patris in ſanctificatione Spiritus in obedientiam & adſperſionem ſanguinis Chriſti*, 1 Petr. I. 2. *quos enim praeſcivit Deus, hos praedeſtinavit*, Rom. VIII. 29. Quod ſi ergo infantes ſecundum electionem iudicabuntur, utique etiam ſecundum evangelium, quod electionis decretum manifeſtat. Si iuxta evangelium iudicabuntur, & a peccatis abſoluti declarabuntur, utique etiam fide præditi erunt, quia evangelium neminem a peccatis abſolvit abſque fide Chriſtum Mediatorem adprehendente.

CAPVT VI.

DE FINE ET EFFECTU EXTREMI IVDICII.

Finis extremi iudicii.

§. LXXI. *Finis*, propter quem inſtituetur univerſale & noviſſimum illud iudicium, duplex eſt, *principalis* & *minus principalis*. Principalis eſt *Dei & Chriſti Salvatoris noſtri gloria*, 2 Theſſ. I. 10. *Veniet Dominus* ενδοξασθηναι, *glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt in die illo.* Dei gloria in illo iudicio relucebit, quia manifeſtabit 1) ſuam *veritatem*. In propheticis & apoſtolicis oraculis promiſit futurum eſſe conſtituto tempore iudicium, huius promiſſi complementum divinæ veritatis gloriam confirmat ac manifeſtat. 2) Suam *iuſtitiam*. Promiſit piis præmia, impiis comminatus eſt ſupplicia non temporalia duntaxat, ſed etiam ac cumprimis æterna; quando ergo in die iudicii unusquisque in corpore ſuo reportabit operum ſuorum mercedem, divinæ iuſtitiæ gloria ab omnibus conſpicietur, unde dies iudicii vocatur αποκαλυψις της δικαιοκρισιας, Rom. II. 5. 3) Suam *benignitatem* ac *gratiam*, quia pios ſupra condignum & ſupra omne meritum remunerabitur immenſum gloriæ & felicitatis æternæ theſaurum, adeoque ſeipſum perfecte ipſis communicando. Chriſti gloria in illo die critico manifeſtabitur, quia notam faciet 1) ſuam *divinam maieſtatem* in glorioſo ad iudicium adventu, 2) ſuam *ſapientiam* in ſeparatione bonorum ac malorum, 3) ſuam *benignitatem erga pios* ad dextram conſtitutos, quibus tanquam membris ſuis gloriam ſuam ex parte communicabit. Col. III. 4 *Cum Chriſtus adparuerit vita veſtra, tunc & vos cum ipſo adparebitis in gloria.* 2 Theſſ. I. 10. *Glorificabitur in ſanctis, & mirificabitur in credentibus*, quia gloria illa, quam ſanctis ſuis communicabit, omnem humanæ rationis captum excedet. 4) Suam *iuſtitiam* in promulgatione eiusmodi ſententiæ deciſivæ, quam omnes iuſtiſſimam eſſe agnoſcent. 5) Suam *potentiam* in ſententiæ latæ exſecutione, in regni diabolici ac mortis plenaria deſtructione; in regni ſui cœleſtis & æterni confirmatione; tunc enim omnes *inimicos ſuos ſcabellum pedum ſuorum ponet*, Pſalm CX. 1. *mortem deſtruet*, 1 Cor. XV. 26. ac reipſa potentiſſimum ſatanæ, mortis & inferni triumphatorem ſeſe demonſtrabit, Oſe. XIII. 14. 1 Ioh. III. 8. contra vero imaginem divinam, ad quam homo primum erat conditus, in electis ac dilectis ſuis perfecte renovabit ac reformabit, inque eis velut in templo ſuo glorioſo in æternum habitabit, Philip. III. 21. Apoc. XXI. 3. &c. Nec tantum in ſenſu *abſoluto* Dei & Chriſti gloria in die iudicii modis hactenus expoſitis conſpicietur, ſed etiam in ſenſu *relativo*, quia ſancti & electi in omnes nunquam finiendorum ſeculorum æternitates Deum & agnum ſedentem in throno glorificabunt divinæ ſapientiæ, bonitatis; veritatis, iuſtitiæ & potentiæ gloriam gratis mentibus agnoſcendo ac perpetuis laudibus proſequendo, Pſalm LXXXIV. 5. *Beati, qui habitant in domo tua, Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.*

§. LXXII. *Minus principalis* finis eſt vel *generalis* vel *ſpecialis*. Generalis omnes homines concernit, ut coram tri-

tribunali Chriſti in ſuis corporibus ſiſtantur, Matth. XXIV. 31. XXV. 32. ac quilibet ſententiam iudicis audiat *reportans prout in corpore geſſit, ſive bonum ſive malum*, 2 Cor. V. 10. qua ratione *occulta tenebrarum & abſcondita conſilia cordium patefient*, 1 Cor. IV. 5. dum ex una parte fides, pietas, innocentia & bona conſcientia piorum; ex altera parte incredulitas, hypocriſis, impietas & mala conſcientia impiorum in publicam lucem producentur. *Specialis* pios & impios in ſpecie concernit, ut ſcilicet illi partorum a Chriſto & promiſſorum in evangelio bonorum participes reddantur, ab omnibus malis & adverſis perfecte liberentur, & in amiſſam cœleſtis paradiſi poſſeſſionem plene reſtituantur, unde dies illa vocatur dies *απολυτρωσεως, αποψυξεως και αποκαταστασεως των παντων*, Luc. XXI. 28. Rom. VIII. 23. Eph. IV. 30. Act. III. 20. & 21. hi vero a facie Dei abiecti debitas peccatorum ſuorum pœnas percipiant, Malach. IV. 1. Matth. XXV. 41. 2 Theſſ. I. 9. 2 Petr. II. 9. &c. atque hac ratione reipſa experiantur, verbum Dei non fuiſſe fallax, nec comminationes eius eſſe inania ex pelvi fulgura, ſed maximum illis ineſſe robur ac pondus. Iacobus de Valentia epiſcopus Chriſtopolitanus, in comment. Pſalm II. *Quamvis unusquisque iudicatus ſit particulariter in fine vitae ſuae, tamen univerſale iudicium erit neceſſarium propter quatuor: 1) ad manifeſtandam veritatem perſonae Chriſti omnibus gentibus, 2) veniet Chriſtus ad manifeſtandum occulta, 3) veniet ad iudicandum male iudicata, 4) ad iudicandum non iudicata*; quæ omnia ibidem fuſius declarat.

§. LXXIII. Hiſce conſentaneæ ſunt *quinque illae cauſae*, quas Bellarminus libr. de beat. ſa ct. cap. 6. ex piis veteribus adducit, ob quas inſtituendum ſit iudicium *generale*, etiamſi præceſſerit iudicium *particulare* in hominis vita ac morte. 1) *Ut oſtendatur Dei iuſtitia & miſericordia.* Omnia enim Deus facit propter gloriam ſuam, ſed tamen nunc non ita aperte oſtendit, quin inveniantur, qui Deum iniuſtitiæ adcuſent, vel nullam eum habere providentiam credant, cum videant bonos adfligi; malos autem gaudere; ideo Deus elegit ſibi unum diem, in quo coram toto mundo oſtendat ſummam ſuam iuſtitiam in impios, & ſummam miſericordiam in pios, & ſimul oſtendat, ſe cum ſumma miſericordia erga iuſtos nulla uti crudelitate vel iniuſtitia in impios; & cum ſumma ſeveritate erga impios nulla uti acceptione perſonarum vel iniqua liberalitate erga pios. 2) *Ut clarificetur Filius hominis.* Pertinet enim ad Chriſti gloriam, ut qui in primo adventu tanquam reus iniuſte iudicatus eſt, iterum adpareat glorioſus & iudex. 3) *Ad laudem bonorum, ignominiam vero malorum.* Vult enim Deus, ut ſancti, qui in certaminibus ſuis ſpectaculum facti ſunt mundo, angelis & hominibus: ſic etiam coram toto mundo, omnibus angelis & hominibus victores pronuncientur. 4) *Ut totus homo iudicetur*, & præmium ſuum recipiat; nunc enim ſolum animæ iudicantur, & partem præmii accipiunt. 5) *Quia nondum ſunt finita opera bona & mala defunctorum*, quod Baſilius in libro de virginit. ante medium colligit ex illis verbis 1 Tim. V. *Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, praecedentia ad iudicium, quorumdam vero ſubſequuntur.* Quia igitur tunc finientur opera mala & bona, quando finietur mundus, ideo tunc ultima feretur ſententia. *Effectus* iudicii erit conſummata liberatio piorum ac finalis re-

Effectus iudicii.

reiectio impiorum, unde Chriſtus poſt deſcriptum iudicialem proceſſum Matth. XXV. 46. ſubiungit: *Et ibunt hi* (impii ad ſiniſtram conſtituti) *in ignem aeternum, iuſti vero in vitam aeternam*, de quibus beatorum præmiis & impiorum ſuppliciis in ſequentibus uberius dicetur.

CAPVT VII.

DE ADIVNCTIS EXTREMI IVDICII.

Adiuncta iudicii. I) Locus.

§. LXXIV. *Adiuncta* extremi iudicii ſunt: 1) *locus*, 2) *tempus*, 3) *antecedentia & conſequentia.* I) Adventus Chriſti ad iudicium conſideratur vel ratione *termini a quo*, vel ratione *termini ad quem.* Terminus a quo eſt *cœlum*, dicitur enim Chriſtus *e cœlo* rediturus, ad iudicandum vivos & mortuos. Act. I. 11. *Hic Ieſus, qui adſumtus eſt a vobis in cœlum, ſic veniet, quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum.* Phil. III. 20. *Converſatio noſtra eſt in cœlis, unde etiam Salvatorem exſpectamus Dominum Ieſum Chriſtum.* In ſymbolo apoſtolico confitemur, *Chriſtum adſcendiſſe in cœlum, ſedere ad dextram Dei, unde rediturus ſit ad iudicandum;* de quo cœlo ubi & quale ſit, in ultimo huius articuli tractatu plenius diſpicietur. Damaſcenus libro IV. orthodox. fidei capite 13. ſtatuit, *ex orientali cœli plaga Chriſtum ad iudicium venturum.* Enumerans enim cauſas, propter quas in precibus ad orientem nos convertimus, inter cætera ſic ſcribit: *Chriſtus adſumtus ad orientem ferebatur, & ſic ipſum apoſtoli adoraverunt. Et ſic veniet, quemadmodum intuebantur ipſum euntem in cœlum, ut angeli dixere ad apoſtolos. Et ut ipſe Dominus dixit: quemadmodum fulgur egreditur ab oriente, & pervenit uſque ad occidentem, ſic erit adventus Filii hominis. Ipſum igitur exſpectantes, ad orientem adoramus.* Nos 1) fatemur haud inviti vetuſtiſſimum in eccleſia chriſtiana fuiſſe ritum, *ut precaturi ad orientem ſe converterent*, cum illius mentio fiat ab antiquiſſimis patribus, Tertulliano in apologet. cap. 16. & 30. libr. contra Valentin. non procul ab initio, Iuſtinus in qq. & reſpon. ad orthodox. quæſt. CXVIII. Clemente Romano libr. II. conſtitut. apoſt. cap. 61. Epiphanio hæreſ. XIX. quæ eſt Oſſenorum, Origene homil. V. in Numer. Baſilio libr. de Spiritu ſancto cap. 27. pag. 378. Athanaſio quæſt. XXXVII. tom. II. pag. 285. Nazianzeno epiſtol. LX. ad Philagrium, Gregorio Nyſſeno homil. V. de oration. dominic. &c. Inde pleraque chriſtianorum templa tali ſitu exædificata ſunt, ut adyta eorum interiora ſeu chori orientem ſpectent. Commentator Damaſceni dicto loco circa finem cap. *Sicut Iudaei Chriſtum extra portam eiecerunt, ut crucifigeretur, tanquam malefactorem & indignum, quem urbs ipſa contineret: ita & facie verſa ad oppoſitam urbi partem eosdem ipſum crucifixiſſe, ſatis veritati conſentaneum videtur, tanquam minus dignum, qui urbem contueretur. Quare facie ad occidentem converſa crucifixus eſt. Et hinc, ut coniectare licet, in templis & baſilicis noſtris Dominus noſter figuratur ad occidentem crucifixus, quem ubi primum templa ſubimus, oculis noſtris obiectum cernentes, proni facie ad ipſum converſa orientem verſus Chriſtum adoramus.* 3) Hunc ritum nequaquam repudiamus aut damnamus, cum

eum per ſe & in ſe verbo Dei minime adverſetur, cum rationibus quibusdam non plane aſ ernandis nitatur, cum ipſa antiquitate ſeſe commendet, cum absque ſuperſtitione utilis commonefactionis loco obſervari poſſit. 4) Neque tamen eum tanquam præciſe neceſſarium & a traditione apoſtolica indubitata profectum urgemus, multo minus preces orientem verſus facie verſa ad Deum profuſas efficaciores ac Deo gratiores eſſe ſtatuimus, cum omnem locum ad orandum nobis conceſſum eſſe, Pſalm CIII. 22. Ioh. IV. 21. 1 Tim. II. 8. Deum omnibus in ſpiritu ſe invocantibus proximum eſſe noverimus, Pſalm CXLV. 18. Leo ſermon. VII. de nat. Domin. pag. 18. *Si templum Dei ſumus, & Spiritus Dei habitat in nobis, plus eſt, quod quisque fidelis habet in ſua anima, quam quod miratur in cælo.* 5) Scaliger exer. LII. & XCIX. recte diſputat, *nullum praeſcriptum eſſe vel orienti vel occidenti locum praeter eum, quem habet reſpectu noſtri. Ubique*, inquit, *oriens eſt, ubique aſtra oriuntur ſimul & occidunt eodem momento eadem, ſed non iisdem.* Reſpectu igitur ad Hieroſolymam habito plaga orientalis ſtatuenda. At Hieroſolyma non eſt omnibus chriſtianis orientalis, ſed quibusdam meridionalis, quibusdam ſeptentrionalis, quibuſdam occidentalis. 6) Similitudinem Chriſti a fulgure petitam quidam accipiunt de dilatatione regni Chriſti per evangelii prædicationem. Ac ſi vel maxime ad ſecundum Chriſti adventum referatur, quod & nos fecimus ſuperius, non tamen illius locus, ſed qualitas hiſce verbis exprimitur, quod ſcilicet futurus ſit ſubitus, inexſpectatus, glorioſus & omnibus conſpicuus. *Terminus ad quem* adventus Chriſti ac *locus in quo* iudicii extremi dupliciter deſignatur, 1) *generaliter*, 2) *ſpecialiter*. In genere eum denotat Hieronymus Magius lib. V. de exuſtione mundi cap. 8. *Ego*, inquit, *ſuper altiorem terrae partem ſcilicet ſuper arcticum hemiſphaerium Chriſtum adpariturum & ad iudicandum ſeſſurum cenſuerim.* Et poſtea: *videtur Chriſtus adpariturus in latere aquilonis ſiniſtro, ſcilicet in orientali plaga, cui loco Dei licet incorporei & loco incomprehenſibilis ſolium tribuit* Eſai. XIV. 13. quod poſtea uberius confirmare nititur ex libro apocrypho, quarto ſcilicet Eſdræ & Pſalm LXVII.

§. LXXV. In *ſpecie* de iudicii loco fabulantur *Iudaei*, quod inſtituendum ſit *in valle Ioſaphat*, cuius mentio fit, 2. Paralip. XX. 26. idque colligunt ex vaticinio Ioelis III. 7. & 17. Galatinus lib. VIII. de arcan. cap. 15. *Omnes fere rabbini nemine diſcrepante dicunt, quod gentes, quae iam Iudaicum populum in hac captivitate ſupprimunt & adfligunt, ſimiliter ſint propter hoc a Deo in iudicio puniendae, ad quod probandum illud Ioelis adducunt: Congregabo omnes gentes, & ducam illas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ſuper populo meo.* Hanc opinionem non minus quam eam, quæ Eliam Thesbiten in propria perſona rediturum ſtatuit, *Pontificii* fecerunt ſuam. Thomas in ſuppl. quæſt. 78. art. 4. concludit, *Chriſtum circa montem oliveti deſcenſurum, ſicut & inde adſcendit, ut nempe idem oſtendatur, qui deſcendit & qui adſcendit.* Gregorius de Valent. tom. IV. comm. in Th. p. 2320. *Locus, in quo iudicium peragetur, erit in valle Ioſaphat, cui imminet mons oliveti, unde Dominus in cælum conſcendit. Exſtat ſiquidem ea de re manifeſta prophetia Ioel 3. Neque tamen erit opus, ut omnes ſint intra illam vallem, ſed ſatis implebitur prophetia, ſi ſint partim in illa, partim circa illam vallem

lem in vicinis locis, *ut poſſint videre iudicem ſublimen vallibus ſedentem.* Similia occurrunt apud Ioſephum a Coſta lib. IV. de temp. noviſs. cap 13. Lorichium in theſauro theolog. nov. Riberam in comm. Ioel 3. Adrichomium in theatr. terræ ſanctæ fol. 172. Maldonatum in comm. Matth. XXV. Iacob. Bayum libr. I. inſtit. cap. 255. p. 286. Chriſtophorus a Caſtro in comm. Ioel III. p. 189. addit argumentum ex Act. I. 11. *Hic Ieſus*, *qui adſumtus eſt*, *ſic veniet*, *quemadmodum vidiſtis eum euntem in cœlum. Ergo veniet in hunc montem*, *unde adſcendit*, *ubi praedicavit hominibus & eos redemit & victor adſcendit in cœlum*, *ibi eosdem homines iudicabit de ſui muneris utiliter aut inutiliter obiti obſervatione.* Hæc ratiocinatio videtur petita ex Hilario, qui can. XXIV. in Matth. ſcribit: *digne illic claritatis adventus exſpectabitur*, *ubi nobis gloriam aeternitatis paſſione corporeae humilitatis operatus eſt.* Sed reſpondemus 1) ut *tempus* iudicii exactum ac determinatum ſoli Deo notum, ita quoque iudicii *locus* in theſauris divinæ ſapientiæ ac ſcientiæ abſconditus latet. Beda lib. V. in Luc. XVII. *Non poteſt eius venturi tempus aut locus a mortalibus obſervari*, *qui fulguris inſtar omnibus coruſcus & repentinus adveniet.* 2) Vallis Ioſaphat Hieroſolymæ vicina, in qua pius rex Ioſaphat poſt reportatam ab hoſtibus victoriam & diviſa ſpolia cum populo ſuo Deum publice & ſolenniter prædicavit, tot hominum myriadibus capiendis quomodo ſufficiet? Si ad miraculum confugias, reſpondebitur, non eſſe miracula extra & præter ſcripturam fingenda. Cornelius a Lapide in comm. 1 Theſſ. IV. p. 692. ſic reſpondet: *vallis Ioſaphat*, *in qua fiet iudicium*, *cum campis & locis vicinis*, *quae longiſſime protendi*, *& adeo*, *ſi opus ſit*, *complanari poſſunt*, *capere poterit omnes homines*, *qui unquam fuerunt*, *ſunt aut erunt. Nam reprobi in valle hac conſiſtent in terra conſtipati a ſiniſtris iudicis circumcirca; ſancti vero a dextris conſiſtent non in terra*, *ſed altius & iudici vicinius in aere*, *ita tamen*, *ut ſicut in amphitheatris varii erant ſpectantium ordines per condignationem & tabulata alii aliis altiores*, *ita & ſanctorum varii ſint ordines*, *aliique pro meritis ſupra alios quaſi in tabulato aereo altius conſideant*, *ſic tamen*, *ut infimi longe reprobis & terra*, *quam in vita calcarunt & contemſerunt*, *emineant & Chriſto adpropinquent.* At num ad vallem Ioſaphat pertinent loca vicina longiſſime exporrecta & complanata? num vallis Ioſaphat ſe extendit per aerem uſque ad cœlum? 3) Vaticinium propheticum quidam malunt accipere de *ſpirituali Chriſti adventu per verbum*, adeoque de vocatione gentium per prædicationem evangelii ad conſortium eccleſiæ; ſed concedimus ad ſecundum Chriſti adventum illud adcommodari poſſe, dicimus ergo Ioſaphat hoc loco non eſſe nomen proprium, ſed adpellativum ſignificans *Domini iudicium.* Propheticis igitur ac myſticis verbis a Ioele prædicitur, quod Dominus Ieſus magna cum maieſtate & gloria ad iudicandum orbem terrarum e cœlo ſit deſcenſurus, ac proinde totus terrarum orbis reſpectu cœli vallis Ioſaphat vocatur. Hieronymus in comm. tom. V. p. 87. *Omnis*, *qui iudicatur*, *in valle poſitus eſt*, *quae adpellatur Ioſaphat*, *hoc eſt*, *Domini iudicium. Qui enim credit in Dominum*, *non iudicabitur*, *ibique diſputabit cum eis non potentia maieſtatis*, *ſed rationis eos veritate convincens*, *qui partiti ſunt populum Dei*, *& hereditatem illius diſperſerunt in nationibus*, *ut ſervos Dei ſibi ſervire compellerent* Confer eumdem in comm. Ezech. XXXVIII. & epiſt. CXLII. ad Damaſ. Nimirum loquitur propheta

ta phraſibus vet. teſtamenti de rebus in noviſſimo die eventuris, ac ut *per diſperſionem populi* in varias nationes *συνεκδοχικως* intelligit quasvis perſecutiones & oppreſſiones, adeoque omnia adverſa, quæ ab initio mundi ad finem uſque ab hoſtibus eccleſiæ obtigerunt, ita quoque *μυςικως per vallem Ioſaphat* intelligit locum, quem Dominus ad iudicium elegerit, quicunque is tandem ſit futurus. Quemadmodum enim olim in valle Ioſaphat Deus particulare iudicium adverſus hoſtes eccleſiæ exercuit, & mirabilem victoriam populo ſuo conceſſit, ſic in extremo iudicio Chriſtus liberabit ſuam eccleſiam ab omnibus hoſtibus, ſeque victorem ſatanæ & mortis glorioſe demonſtrabit. Quemadmodum in valle Ioſaphat populus Iuda cum rege Ioſaphato ob victoriam divinitus conceſſam publica voce Deum laudavit, unde etiam *vallis benedictionis* adpellatur: ita quoque pii ab omnibus ſuis hoſtibus liberati & ad regni cœleſtis conſortium vocati æternis præconiis Deum celebrarunt. Videt hoc Barradius, ideo fulgore veritatis permotus tom. III. conc. libr. IX. cap. 18. pag. 606. ſcribit: *Poteſt nomen Ioſaphat ſignificare quemcunque locum, in quo Dominus iudicabit, verum recepta fert ſententia, vallem ipſam Ioſaphat, quae Ieruſalem urbi vicina eſt, hoc nomine ſignificari.* Quidam ſtatuunt per *vallem Ioſaphat* analogice ſignificari conſpicuum & illuſtrem illius iudicii proceſſum, quod ſcilicet infideles & eccleſiæ hoſtes in conſpectu fidelium ſint iudicandi, quia vallis Ioſaphati ſita fuit in ipſius Sionis & Hieroſolymæ conſpectu. 4) Hæc expoſitio non ſolum probatur *Chaldaeo interpreti*, qui vallem Ioſaphat exponit per *vallem diviſionis iudicii*, Haymoni, Alberto & Abulenſi in Matth. XXV. quæſt. 331. ſed etiam confirmari poteſt duplici ratiocinatione: *primo* quia nomen hoc diverſis vallibus eſt impoſitum, quaſi ſit nomen commune illis locis, in quibus Dominus ſuum exſerit iudicium. Vallis enim Ioſaphat communiter ſic dicta eſt iuxta urbem Ieruſalem ad radices montis oliveti. Illa autem vallis, quam rabbinus Aben Ezra & Rupertus dictam putant *vallem benedictionis*, in qua ob victoriam ab Ammonitis, Moabitis & Idumæis reportatam populus Iuda cum rege Ioſaphato Dominum laudavit, eſt remotior ab urbe Ieruſalem, ſiquidem *filii Iudae egreſſi ſunt per deſertum Thecuae ad dimicandum contra hoſtes*, 2 Paral. XX. 20. quod deſertum adiacet urbi Thecuæ verſus mare rubrum, Thecua autem duodecim millibus ab Hieruſalem diſtat, teſte Hieronymo in Ierem. VI. in princip. hoc eſt, leucis tribus, & illi ceciderunt in ſummitate torrentis, qui erat contra ſolitudinem Ieruel. v. 16. *Secundo* quia eadem vallis, in qua propheta Dominum iudicaturum prædicit, in eodem capite v. 12. vocatur *vallis* חרוץ *conciſionis*, quia in ea tanquam in foro iudiciali ingens populorum multitudo concidenda eſt & perdenda, vel ut alii vertunt *vallis deciſionis*, hoc eſt, decreti ac definiti iudicii, ibi enim cuiuscunque iudicium decidetur ac determinabitur, utrumque enim Hebræum חרוץ ſignificat. 5) Angeli Act. I. 11. non de *τοπω* ſed de *τροπω* adventus Chriſti ad iudicium loquuntur, quod viſibiliter rediturus ſit ad iudicium, qui viſibiliter adſcendit in cœlum. 6) *Ταυτοτης* perſonæ aliis argumentis quam identitate loci in adſcenſione & reditu ad iudicium demonſtrari poteſt. 7) Denique Chriſtus diſcipulis de loco iudicii ſciſcitantibus indeterminate reſpondet: *ubi fuerit cadaver, ibi congregabuntur & aquilae*, Lucæ XVII. 37.

§. LXXVI.

II) *Tempus.* §. LXXVI. II) *Tempus* iudicii extremi duplex ſtatui poteſt, *inchoationis ac durationis.* Inchoationis tempus vocamus præciſe punctum illud temporis, quo Chriſtus e cœlo rediturus ad iudicandum vivos & mortuos ad vitam ſuſcitatos, ac utroſque coram tribunali ſuo ad audiendam definitivam ſententiam mediante angelorum miniſterio congregaturus. Futurum illud in die noviſſimo teſtantur ſacræ literæ, in quo etiam *mortuorum reſurrectio* iudicium antegreſſura & *conſummatio ſeculi* iudicium ſecutura peragetur, Matth. XXIV. 30. XXV. 31. 1 Cor. XV. 52. 1 Theſſ. IV. 16. Apoc. XX. 11. Quis vero dies ultimus ac noviſſimus ſit futurus, ac proinde quo die, quave hora Chriſtus ad iudicium ſit venturus, illud exacte & præciſe hominum arbitramur ſcire poſſe neminem, ac proinde a temeraria & ſcrupuloſa illius inquiſitione merito eſſe abſtinendum. 1) Quia Chriſtus eam expreſſe prohibuit Act. I. 7. *Non eſt veſtrum noſſe tempora.* Auguſtinus lib. XVIII. de civit. Dei cap. 53. in principio: *fruſtra annos, qui huic ſeculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc ſcire non eſſe noſtrum ex veritatis ore audiamus.* Et poſtea: *omnium hac de re calculantium digitos reſolvit & quieſcere iubet ille, qui dicit: non eſt veſtrum ſcire tempora*; in quæ verba ſic commentatur Ludovicus Vives: *eant nunc ſive mathematici ſive divinaculi quilibet, & pavidae plebeculae craſſisque purpuratis admirabundis definiant tempora & articulos, quibus hic curſus rerum ordoque ceſſaturus eſt, atque etiam ſi diis placet, Chriſto ipſo docente, ſe id profiteantur facere, qui chariſſimis diſcipulis ſevere reſponderit, nihil hominibus cum ſcientia negotii tam reconditi & arcani. Et tamen nulla res eſt, de qua liberius homines mentiantur, quam de venturis, quoniam nihil nos audimus libentius, etiamſi mentiri ſciamus, ita favor in eos noſter, qui ventura iactant praedicere, licentiam eorum irritat & alit. Uſque adeo in re mirabili vel voluiſſe dicere, mirandum ducimus.* 2) Quia apoſtolus in paradiſo edoctus de χρονοις ac καιροις adventus dominici ſcribere neceſſarium minime cenſuit, 1 Theſſ. V. 1. dubio procul, quia Chriſtus illos χρονους και καιρους indagare vel ſcire noſtrum eſſe negaverat. Auguſtinus epiſt. LXXVIII. ad Heſychium meminit quorumdam, qui ex verbis Chriſti: *de die illa & hora nemo ſcit &c.* probare voluerunt *tempora iudicii poſſe computari, diem vero tantummodo ipſum & horam neminem ſcire*, quibus Auguſtinus erudite hoc modo reſpondet: *omitto dicere, quemadmodum ſoleant ſcripturae diem vel horam etiam pro tempore ponere, ſed certe illud de ignorantia temporum apertiſſime dictum eſt. Nam cum hinc Dominus interrogatus eſſet a diſcipulis ſuis: nemo,* inquit, *poteſt cognoſcere tempora, quae Pater poſuit in poteſtate ſua. Non enim dixit, diem vel horam, ſed tempora, quae in brevi ſpatio non ſolent dici ſicut dies vel hora, maxime ſi Graecum intueamur eloquium, ubi eſt χρονους και καιρους &c. Tempora ergo computare, hoc eſt, χρονους, ut ſciamus, quando ſit finis huius ſeculi vel adventus Domini nihil aliud mihi videtur, quam ſcire velle, quod ipſe ait neminem ſcire poſſe.* 3) Quia Deus hoc voluit nobis eſſe occultum, ſoli vero ſcientiæ ſuæ reſervatum. Zach. XIV. 7. *Erit dies nota Domino.* Matth. XXIV. 36. Marc. XIII. 32. *De die illa vel hora nemo ſcit, neque angeli cœlorum, neque Filius, niſi ſolus Pater.* Act. I. 7. *Non eſt veſtrum ſcire ea, quae Pater poſuit in ſua propria poteſtate.* Irenæus libr. II. adverſ. hæret. cap. 48. *Si ſcientiam illius diei Filius non erubuit referre ad Patrem, ſed*

ſed dixit, *quod verum eſt*, *quomodo nos non erubeſcimus*, *quae ſunt in quaeſtionibus maiora*, *non reſervare Deo? nemo enim ſupra magiſtrum eſt*. Athanaſius ſerm. IV. contra Arianum: *refrenavit curioſitates noſtras*, *ne ſcire aut inveſtigare tentemus id*, *quod angelis eſt ignotum*, *ſcirique non poteſt*. Plerique veterum illud Marc. XIII. 32. de αγνοια Filii ſic exponunt, *quod Chriſtus quatenus Dei legatus ad praedicationem verbi miſſus tempus extremi iudicii ſeſe ignorare adſerat*, *quia non erat a Patre miſſus ut diem iudicii nobis revelaret*, ſed ut conſilium Dei de ſalute noſtra nobis proponeret, Ioh. XIV. 31. Hilarius libro X. de Trinitate: *profeſſio neſcitae diei non eſt ignorationis infirmitas*, *ſed tacendi diſpenſatio*. Ambroſius libr. V. de fide cap. 8. *Non dicit ſe neſcire*, *ſed dixit*, *non eſt veſtrum ſcire*. *Ignoravit aliis*, *non ſibi*. Auguſtinus lib. de Trinitate cap. 12. lib. I. de Geneſ. contra Manich. cap. 22. & in enarrat. Pſalm VI. *Hoc ideo dictum eſt*, *quia per Filium homines hoc non diſcunt*, *non quod apud ſeipſum non noverit*, *ſed ſecundum illam locutionem: tentat vos Dominus*, *ut ſciat*, *id eſt*, *ſcire vos faciat*. *Dicit ſe neſcire*, *quia in eius magiſterio non erat*, *ut a nobis ſciretur*. Origenes tract. XXX. in Matth. & Gregorius lib. VIII. epiſtola XLII. diſputant, *Chriſtum loqui non in perſona ſua*, *ſed in perſona eccleſiae*, *non iuxta hoc*, *quod caput eſt*, *ſed iuxta corpus eius*, *quod nos ſumus*. Beda in comm. Act. I. oſtendit, *quod ipſe ſciat*, *ſed non expediat noſſe mortalibus*. Epiphanius haereſ. LXIX. *Non novit Filius diem iudicii cognitione practica & experimentali*, *quia iudicium nondum exercuit*. Athanaſius in diſputat. contra Arcium in concil. Nic. *Neque filius ſcit adoptatus*, *videlicet populus chriſtianus*. Confer Bellarminum lib. IV. de Chriſti anima capite 5. Sed beatus noſter Lutherus hiſce gloſſis minime opus eſſe recte cenſet. Verum quidem eſt, Chriſtum diem illum *nobis neſciviſſe*, interim emphaſi textus hoc non ſatisfacit, quippe in quo diſerte adſtruitur, Filium Hominis, hoc eſt, *Chriſtum ſecundum humanam naturam in ſtatu profundae exinanitionis diem illum non noviſſe*. Quae enim diei ultimi ſcientia hominibus & angelis detrahitur, eadem etiam Filio Hominis denegatur & viciſſim. Quae diei ultimi ſcientia hominibus, angelis & Filio Hominis detrahitur in membro priori, eadem in poſteriori oppoſitionis membro patri tribuitur. Iam vero homines & angeli ignorant diem illum non ſolum aliis, ſed etiam ſibiipſis. Pater non ſcivit diem noviſſimum ad revelandum, cum non revelaverit. Ergo etiam Filius eumdem non aliis duntaxat, ſed ſibi ignoravit, nec ad revelandum duntaxat aliis neſcivit. Bellarminus libr. IV. de Chriſto capite 1. & Ieſuita Armandus in epiſtola ad Chamierum, *omnes patres huic interpretationi adverſari dicunt;* ſed exſtat apud Nazianzenum oratione II. de Filio: γινωσκει μεν ως θεος, αγνοειν δε φησιν ως ανθρωπος. Confer eiusdem orat. XXXV. & XXXVI. Athanaſius orat. IV. contra Arian. *Non verbum quatenus verbum iſta dixit*, *quaſi ignoraret*, *ſed quia carnem habuerat ignorationi obnoxiam*, *carnaliter locutus eſt*. Item: *homo iam factus haec verba protulit*, *ne Filium quidem ſcire*, *ſiquidem carne non noverat*, *quamvis ut Deus horam illam bene cognitam haberet*. Item: *Sicut homo cum hominibus eſurit & ſitit*, *& patitur*, *ita ut homo cum hominibus non novit*. *De die & hora &c. cum divinitus omnia ſciret*, *carnaliter tamen ob carnem ignorationi obnoxiam dixit eius rei ſe ignarum eſſe*. *Pro hominis ratione ut homo loquebatur*, *non novi*. Cyrillus libr. IX. the-

theſauri cap. 10. *De ſeipſo ut homine loquens, nec derogans ſibiipſi ut Deo, ſcit enim ut Deus, quod ut homo ignorat.* Item: *ſicut voluit tanquam homo fame & ſiti, caeteriſque huiusmodi laborare, ſic etiam ut homo diem illum ignorat.* Item: *vere dicit, ſe ut hominem ignorare, infirmitates omnes noſtras accepit.* Eadem eſt ſententia Baſilii epiſtola I. ad Amphilochium. Ambroſius libr. de incarnatione ſacrament. capit. 7. *Deus perfectionem ſuſcepit naturae humanae, ſuſcepit ſenſum hominis, ſed non ſenſu carnis fuit inflatus. Senſu hominis dixit animam conturbatam, ſenſu hominis eſurivit, & rogavit, ſenſu hominis profecit.* Item: *profectus aetatis & profectus ſapientiae non divinae, ſed humanae naturae eſt.* Damaſcenus libr. III. de orthod. fid. cap. 21. *Humana natura ſubſtantialiter non obtinet futurorum cognitionem, Domini autem anima propter ipſum ad verbum unionem & hypoſtaticam identitatem dives facta eſt cum reliquis ſignis etiam futurorum cognitione.* Unde Maldonatus in comm. Matth. XXIV. fatetur, *aliquot veteres hanc interpretationem amplecti.* Quidquid ſit, hoc ex verbis Chriſti manifeſtum, quod cœleſtis Pater exactam diei illius notitiam hominibus voluerit denegatam, ſuæ vero ſcientiæ ſoli relictam, quod expendens Auguſtinus epiſtola LXXVIII. ad Heſychium & in enarrat. Pſalm. VI. *Ego,* inquit, *de Servatoris adventu, qui exſpectatur in fine, tempora dinumerare non audeo, nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum exiſtimo praefiniviſſe. Quod ergo Dominus nos ſcire noluit, libenter neſciamus. Non adpetamus habere cognitum, quod Deus voluit eſſe ſecretum,* ut loquitur Proſper lib. I. de vocatione gent. cap. 8. Iſidorus lib. I. de ſummo bono cap. 30. huc adcommodat dictum propheticum Eſaiæ LXIII. *dies ultionis in corde meo.* Durandus libr. IV. ſentent. diſtinct. 47. quæſt. 1. *Tempus iudicii non poteſt eſſe alicui notum per certitudinem, cum dependeat ex mera Dei voluntate, de cuius expreſſione ſcriptura nihil loquitur.* 4) Quia nec ipſis angelis tempus illud cognitum, ut ex iiſdem Chriſti verbis liquet. 5) Quia temeritas eorum, qui tempus iudicii exacte determinare voluerunt, ſubſequente eventu contrario ſæpiuſcule fuit damnata, ut ex antitheſi adparebit. 6) Quia ſicut mundi principium ab omni æternitate ſoli Deo, a quo factus eſt mundus, fuit notum, ſic & finem eius ſolus Deus novit, cuius potentia mundus deſtruetur. 7) Tempus primi adventus per hebdomadas Danielis erat patefactum, interim præciſe quoad diem & horam nemo illud definire potuit; multo ergo minus tempus ſecundi adventus exacte quiſpiam præſcire poterit. Auguſtinus epiſtola LXXX. ad Heſychium: *voluit Dominus, ut ſciremus primum ſui adventum, quia illius cognitio & utilis & neceſſaria nobis erat, alterius vero adventus tempus noluit eſſe manifeſtum, quia non expedit nobis.* 8) Ex ſignis, quæ iudicium antegreſſura a Chriſto & apoſtolis prædicta ſunt, veriſimiliter colligi poteſt, tempus iudicii in propinquo eſſe, ſed annum & menſem & diem & horam determinare, ab humana intelligentia eſt remotum, tum quia adventus Chriſti ad iudicium erit inopinatus & inſperatus, Matth. XXIV. 44. Luc. XXI. 35. 1 Theſſ. V. 3. &c. tum quia dies, qui decurtandi ſunt propter electos, in abſconditis divinæ ſcientiæ theſauris occulti latent. Cum hominem ſenio gravatum videmus, quod brevi moriturus ſit, ſcimus; quando vero præciſe id futurum ſit, neſcimus: ſic mundum interitui adpropinquare videmus, diem autem interitus ignoramus. Diſtinguendum igitur inter no-

no-

notitiam *generalem* & *ſpecialem; coniecturalem* & *certam; conſuſam* & *diſtinctam;* 9) Quia Deus iuſtiſſimis rationibus permotus hunc diem nobis occultum eſſe voluit, ergo exacta temporis notitia non fuit nobis neceſſaria, imo nec utilis, quin potius ignoratio illius nobis utilis fuit, nimirum ut in perpetuo Dei timore viveremus; *ideo enim latet dies unus, ut obſerventur omnes*, nec ſecuritatis pulvinari indormiremus. Hilarius libr. IX. de Trinitate pag. 194. *Ignoratio non ad errorem fuit neceſſaria, ſed ad perſeverantiam. Nec negatum, id eſt ad detrimentum, quod ignoratum tribuit incrementum, ne ſcientiae ſecuritas negligentiam fidei diſſimulatae non exerceret, ſed praeparationem irremiſſam exſpectatio indefinita retineret.* Confer eumdem canon. XXVI. in Matth. Ambroſius lib. V. de fid. cap. 8. *Nobis ſcire non proderat, ut dum certa futuri iudicii momenta neſcimus, ſemper tanquam in excubiis conſtituti & in quadam virtutis ſpecula collocati peccandi conſuetudinem declinemus, ne nos inter vitia dies Domini deprehendat, non enim prodeſt ſcire, ſed metuere; quod futurum eſt* Auguſtinus epiſtola LXXX. ad Heſychium col. 35. *Deus noluit praedicari, quod videbat non utiliter ſciri.* Item: *certum eſt tempus carere computo, quod breviandum eſt a Domino, qui tempora conſtituit.* Gregorius homil. XIII. in evangel. *Horam ultimam Dominus noſter nobis idcirco voluit eſſe incognitam, ut ſemper poſſit eſſe ſuſpecta, ut dum illam praevidere non poſſumus, ad illam ſine intermiſſione praeparemur.* Neſcire, quæ neſciri voluit ſciendi ſummus magiſter, erudita eſt inſcitia.

Antitheſis. §. LXXVII. Antitheſis. Quamvis Chriſtus curioſitatem apoſtolorum momenta temporum inquirentium paulo ante ſuam in cœlos adſcenſionem redarguerit ac repreſſerit, Act. I. 7. omnibus tamen eccleſiæ temporibus inventi ſunt, qui extremi iudicii & conſummationis ſeculi diem definire voluerint, quorum quidam eiusmodi tempus definiverunt, quod iamdum præterlapſum vanitatis eorum prædictionem arguit. I) Circumfertur prophetia ſub nomine *Eliae*: *duo millia annorum erit mundus. Duo millia inane. Duo millia lex. Duo millia dies Meſſiae. Et propter peccata noſtra, quae multiplicata ſunt, exierunt ab his, qui exierunt.* Iohan. Lauterbachius eam ſic expreſſit:

Annorum ſtabit tantum ſex millia mundus,
Poſt totus miſſo victus ab igne ruet.

Servabunt nullam Domini duo millia legem,
Lex duo praeſcripta conditione reget.

Meſſiae ſolitam tribuent duo caetera laudem,
Sed curſum rumpent ob mala noſtra ſuum.

Sed notandum, quod hæc prophetia non ſit traditio collegii & domus *Eliae Theſbitae*, qui floruit circa annum mundi 3040. ſub rege Achabo annis ante Chriſtum natum circiter 923. ſed illius Eliæ, qui vixit circiter ducentos annos ante natum Chriſtum, referente Gerſone Iudæo converſo in thalmud Iudaico libr. II. cap. 2. Exſtat autem hæc traditio domus Eliæ in libro thalmudico *Sanhedrin* in capite *Helec*, & in libro *Havodazara* in capite *Liphne edehen.* Verba Hebræa adducit Galatinus libro IV. cap. 20. ubi eam vocat *thalmudiſticam*, non *autem propheticam traditionem*, & addit, pa-

poſtrema illa verba: *propter peccata noſtra &c.* non eſſe eiusdem antiquitatis cum ipſa traditione, ſed a quodam rabbino Iudaicam perfidiam tegere volente eidem adſuta. Rabbinus Iſaac in Gen. I. obſervavit literam א quæ cum duabus virgulis ſuprapoſitis *millenarii nota*, ſexies in primo verſiculo bibliorum eſſe repetitam, qua totidem millenarii durationis mundi inſinuentur, cui obſervationi adde, quod in ultimo bibliorum verſiculo 2 Paral. XXXVI. 23. totidem vocibus litera א repetitur. Quamvis vero non a propheta Elia, ut Flinspachius inſcite opinatur, ſed a rabbinico quodam doctore hæc traditio prodierit, tamen antiquiſſimis eccleſiæ patribus fuit probata, qui ex dicto prophetico Pſalm XC. 4. & apoſtolico 2 Petr. III. 8. *Dies unus apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies unus;* probabilitatem quamdam illi conciliare ſunt conati. Irenæus libr. V. adverſ. hæreſ. cap. 23. pag. 352. *Quotquot diebus factus eſt mundus, tot & millenis annis conſummatur. Et propter hoc ait ſcriptura Geneſeos*: Et conſummata ſunt cœlum & terra & omnis ornatus eorum. Et conſummavit Deus in die ſexto omnia opera ſua, quæ fecit &c. *Hoc autem eſt & antefactorum narratio, quemadmodum facta ſunt, & futurorum prophetia. Eſt enim dies Domini quaſi mille anni. In ſex autem diebus conſummata ſunt quae facta ſunt. Manifeſtum eſt, quoniam conſummatio ipſorum ſextus milleſimus annus eſt.* Lactantius libr. VII. inſtit. cap. 14. pag. 416. *Sciant philoſophi, nondum ſextum milleſimum annum eſſe concluſum, quo numero expleto conſummationem fieri neceſſe eſt, & humanarum rerum ſtatum in melius reformari, cuius rei argumentum prius eſt enarrandum, quo ratio eluceſcat. Mundum Deus & hoc rerum naturae admirabile opus, ſicut arcanis ſacrae ſcripturae continetur, ſex dierum ſpatio conſummavit, diemque ſeptimum, quo ab operibus ſuis requieverat, ſanxit &c. Ergo quoniam ſex diebus cuncta Dei opera perfecta ſunt, per ſecula ſex, hoc eſt, annorum ſex millia manere in hoc ſtatu mundum neceſſe eſt. Dies enim magnus Dei mille annorum circulo terminatur, ſicut indicat propheta, qui dicit: ante oculos tuos Domine mille anni tanquam dies unus.* Iuſtinus in quæſtionibus & reſponſionibus ad orthod. quæſt. 71. pag. 337. *Ex multis ſcripturae locis coniicere licet, veros eſſe, qui dicunt, ſexies mille annorum eſſe praeſentis mundi ſtatus tempora, cum nonnunquam dicit*, extremis hiſce diebus locutus eſt nobis per Filium, *quandoque in quos termini aetatum inciderunt, aliquando,* ubi venit plenitudo temporis. *omnia enim iſta dicta in ſexto prolata ſunt millenario annorum ordine.* Si millia occurrunt apud Hieronymum in enarrat. Pſalm LXXXIX. tom. IV. pag. 44. & in commentar. ſuper Mich. IV. Auguſtinum lib. XII. contra Fauſtum cap. 8. & Gregorium in comm. 1 Reg. IX. tom. II. colum 1415. quin & fama horum ſex mundi millenariorum ad ethnicos dimanavit, unde celebratur verſiculus Orphei: εκτη εν γενεη κοσμος καταπαυσετ' αοιδοις, cuius meminit Plato in Philebo. Plutarchus in libro de ει apud Delph. At nec *Moſi* nec *Petro* propoſitum hexaemeron creationis cum duratione mundi conferre, ſed docere, quod apud Deum ſpatia temporis non ſint iisdem momentis metienda, quo apud homines, cum ipſi extra omnem temporis ſucceſſionem poſito omnia ſint in ſimpliciſſimo τω νυν præſentiſſima; lubrico igitur fundamento hæc opinio nititur, ac ut primæ originis ratione *thalmudica* eſt & *rabbinica*, ita quoque chriſtianis meritò debet eſſe ſuſpecta. Ecquis enim nos certos reddet,

quod tempus conſummationis ſe- æſtimandum ex creationis hexae- a? ſi analogiæ aliquid dandum, po- ad durationis quam inchoationis rus ea nos deducet, quod videlicet dierum ſpatio mundus iterum ſit lvendus, ſicut ſex dierum ſpatio ab o fuit conditus, cumque in analyſi imum quod in geneſi fuit ultimum, equens erit primo conſummationis li die hominem perimendum, qui no hexaemeri die fuit conditus &c. opinioni adfine eſt, quod Hilarius n. XVII. in Matth. *ſex dies*, quorum geliſtæ ante transfigurationem Chri- eminerunt Matthæi XVII. 1. Marc. . *in tot millenarios* pro ætate mundi iuenda convertit; quodque Proſper dem numerum colligit ex *anno ae- Noae ſexcenteſimo*, quo diluvium or- undavit, ac denique quod quidam itiores *duodecim horas laboris* in vi- Matth. XX. 1. & Ioh. XI. 9. huc nmodant ea ratione, ut cuilibet ho- mi 500. adſignentur. Quidam huc nmodant vaticinium *Enochi*, quod m potius quam verbalem concionem autumant Iud. v. 14. Ut enim mors ralis in ſex priores eccleſiæ pa- has, *Adamum* ſcilicet, *Seth*, *Enos*, , *Mahaleel & Iared* propter pecca- efficaciter dominata eſt, in ſepti- vero *Enoch* ſuam vim ac potentiam re non potuit: ita exiſtimant eo ignificatum, quod per *ſex millia an-* , quibus hic mundus ſtabit, in s homines mors ſit dominatura, o autem millenario, qui initium e ac cœleſtis vitæ futurus ſit, à aculeo eam prorſus eſſe abolen- dam, quo Iudam reſpexiſſe cenſent quando notanter addit, *Enochum ab A- damo ſeptimum* de extremo iudicio fuiſſe vaticinatum. Eiusdem rei typum vide- tur geſſiſſe *Elias propheta*. Ut enim E- noch ab Adamo ſeptimus erat genera- tione, ſic Elias propheta ab Adamo ſe- ptimus erat ætate. Nam Adam attigit Mathuſalah, Mathuſalah attigit Sem, Sem attigit Iacob, Iacob attigit Amram, Amram attigit Ahia, Ahia attigit Eliam prophetam. Sicut ergo omnes ſex prio- res ætates, quæ Eliam prophetam præ- ceſſerunt, morti fuere obnoxiæ, ipſe autem Elias ſeptimus ætate ab Adamo mortem non guſtavit, ſed curru & equis igneis in cœlum ſubvectus eſt: ſic mors per ſex millenarios in genus humanum graſſabitur, in ſeptimo autem millena- rio rapiemur in nubibus in occurſum Domino &c. Inſuper & alios quoſdam typos veteris teſtamenti ad hoſce ſex mundi millenarios adcommodant. A- gri *ſex annis* colebantur, ſeptimo autem inculti quaſi feriabantur, Exod. XXIII. 10. Levit. XXV. 3. (*) Servitus Iudai- ca *ſex annis* terminabatur, ſeptimo au- tem recuperabatur libertas priſtina, Ex- od. XXI. 2. Deut. XV. 12. *Septimo quoque die* erat ſabbathum, quo ab operibus œconomicis ceſſabant divino cultui uni- ce vacantes, Exod. XX. 10. Anno iubi- læo, hoc eſt, ſepties ſeptimo tubæ clan- gore ſignificabatur, præſto eſſe exopta- tum illud tempus, quo ad priſtinas ſuas poſſeſſiones quisque redibat, Lev. XXV. 8. ſic ſeptimo mundi millenario bono- rum amiſſorum perfectam reſtitutionem, libertatem cœleſtem, quietem ſempiter- nam, ſabbathum ex ſabbatho ſecuturum ſpe-

Moſes, per quem Deus iubilæum inſti- t, 120. annos vitæ complevit Deut. XXIV. 7. iam vero 120. iubilæi confi- int annos 6000. Moſes poſt exitum aelitarum ex Ægypto, qui fuit typus ſpiritualis liberationis per Chriſtum præ- ſtitæ vixit 40. annos: iam vero 40. iu- bilæi conficiunt annos 2000. qui reſpon- dent annis a Chriſto nato uſque ad iu- dicium.

ſperant. Ioſ. VI. 20. *ſeptimo die* circuitus a populo Iſraelitico inſtituti urbs Iericho concidit. Et in libro Apocrypho 4. Eſdræ VII. 31. notanter dicitur: *erit poſt dies ſeptem, & excitabitur, quod nondum vigilat ſeculum.* Sed Ambroſius libro VII. comment. in Luc. traditionem illam de ſex mundi millenariis ideo minus probari adſerit, quod *iamdum ſuo tempore ab exordio mundi pluſquam ſex annorum milia ſint exacta*, falſa chronologia procul dubio deceptus. Auguſtinus in enarrat. Pſalm LXXXIX. *eamdem ſcripturae minus congruam cenſet*, quippe quæ neget tempus conſummationis ſeculi ab angelis, nedum ab hominibus præſciri poſſe. Beda etiam in libro de ratione temporum cap. 65. & in comm. Pſalm. VI. eamdem libere contemnit. *Quidam erronei* (inquit) *diem iudicii octauum vocarunt &c.* Ambroſius Anſbertus itidem ſe oppoſuit iis, qui *ſex aetates*, hoc eſt, ſex millenarios annorum uſque ad conſummationem ſeculi computabant. Cent. Magdeburg. cent. X. colum. 653. II) Aliam Iudæorum traditionem ex eodem libro thalmudico *Sanhedrin* cap. *Helec.* recenſet Galatinus dict. loco: *dixit Elias magiſtro Iudae: non erit, id eſt, non durabit mundus minus quam octoginta quinque iubilaeis, & in ultimo iubilaeo filius David veniet*, ubi rabbini Salomonis gloſſa addit: *hi iubilaei continent annos quater mille ducentos & quinquaginta*, nimirum ſi pro quolibet iubilæo 50. anni computentur. Sed totidem anni a creatione mundi iamdudum effluxere. III) Eſdras ſacerdos, qui olympiade LXXX. hoc eſt, circa annum mundi 4740. floruit, libro IV. cap. 14. divinitus ſibi revelatum teſtatur, *mundi aevum in duodecim partes diſtribui, ſuaque aetate partes decem iam eſſe praeterlapſas, partisque decimae dimidium, ſupereſſe autem quantum eius eſt poſt dimidium decimae partis.* Inſtituto autem illo annorum chronologiſmo ab ætate Eſdræ ad noſtram, liquido adparebit, longiora quam ab eo determinata fuere, præterlapſa eſſe tempora, nec interim finem mundi adventaſſe.

§. LXXVIII. In ipſis chriſtianæ eccleſiæ incunabulis tempore apoſtoli Pauli in eccleſia Theſſalonicenſi quidam fanatici certum ac proxime inſtans tempus adventus Domini ad iudicium definire voluerunt, ac ut maiorem doctrinæ ſuæ auctoritatem conciliarent, 1) iactarunt *ſpiritum*, hoc eſt, peculiares quaſdam revelationes, 2) protulerunt *ratiocinationes* & coniecturas, 3) depravarunt non tantum genuinas *epiſtolas* Pauli, ſed etiam ſuppoſititias ac falſas ſub ipſius nomine eccleſiis obtruſerunt, qua triplici via eos fuiſſe uſos, colligitur ex 2 Theſſ. II. 2. *Non cito moveamini a veſtro ſenſu, neque terreamini neque per ſpiritum, neque per ſermonem, neque per epiſtolam tanquam per nos &c.* Sed huic pſeudodoctorum ſeductioni magno conatu apoſtolus ſeſe opponit docens, *non venturum diem Domini niſi prius venerit diſceſſio ac reveletur homo peccati*, hoc eſt, antichriſtus verſ. 3. Ibidem apoſtolus tres enumerat curioſarum illarum prædictionum effectus, qui ſunt σαλευθηναι, θροεισθαι και εξαπαταν. Verbum σαλευθηναι ad *inconſtantiam* & *periculum* reſpicit. Naves enim in ſalo ſemper nutant modo in hanc, modo in illam partem inclinantes, deinde ſalo oppreſſæ in ſyrtibus ab iisdem circumgyrantur & abſorbentur. Θροεισθαι eſt *ad terrorem loqui*, *terrorem hominum animis incutere*, qui, cum ſit intempeſtivus & verbo Dei adverſus, in deſperationem quandoque deſinit; εξαπαταν *ſeductionis* manifeſtam ſignificationem habet. Sed

enim

enim non obſtante præmonitione apoſtolica longe plurimi tempus adventus determinare auſi fuere. Cyprianus in principio libri de exhortatione martyrii ad Fortunatum p. 244. ſic loquitur: *Sex millia annorum plene complentur, ex quo diabolus hominem impugnat.* Fuit ergo tempore Cypriani pervulgata opinio, ſextum mundi millenarium compleri cœpiſſe, ac proinde finem ſeculi inſtare. Philaſtrius de hæreſ. fol. 51. meminit quorumdam, qui ex Eſai. LXI. 1. colligere voluerunt, *inter primum adventum Chriſti in carnem & alterum ad iudicium fore 365. annos.* Auguſtinus lib. XVIII. de civit. Dei cap. LIII. memorat, quosdam fuiſſe, qui annos *quadringentos*, quosdam *quingentos*, alios qui *mille annos* ab adſcenſione Domini uſque ad eius ultimum adventum numerarint. *Quemadmodum autem quisque eorum* (ait) *adſtruat opinionem ſuam, longum eſt demonſtrare & non neceſſarium. Coniecturis quippe utuntur humanis, non ab eis certum aliquid de ſcripturae canonicae auctoritate profertur.* Idem epiſtola LXXVIII. ad Heſychium refert, *Hieronymum cuiusdam ἀνωνύμου opinionem temeritatis adcuſaſſe, quod auſus fuerit, Danielis hebdomadas de adventu Chriſti futuro, non praeterito exponere.* Quicunque igitur is fuerit, exiſtimavit poſt ſeptuaginta hebdomadas, hoc eſt, anno a nativitate Chriſti quadringenteſimo nonageſimo extremum iudicium futurum. Lactantius lib. VII. div. inſtit. cap. XXV. pag. 436. *Quando compleatur haec ſumma annorum ſex millium, docent ii, qui de temporibus ſcripſerunt colligentes ea ex literis ſanctis & ex variis hiſtoriis, quantus ſit numerus annorum ab exordio mundi, qui licet varient, & aliquantum numeri eorum ſumma diſſentiat, omnis tamen exſpectatio non amplius quam ducentorum videtur annorum.* Sic ergo iuxta Lactantium circa annum Chriſti quingenteſimum decimum octavum extremum debuiſſet inſtitui iudicium, vixit enim Lactantius circa annum Chriſti trecenteſimum decimum octavum, ac fuit Criſpi, cæſaris Conſtantini magni filii Præceptor, cui computationi eventum haudquaquam reſpondiſſe in propatulo eſt; unde Xyſtus Betuleius Lactantii commentator eam ſic refellit: *Fingamus Lactantium haec ſcripſiſſe anno a nato Chriſto trecenteſimo vigeſimo ſeptimo. Nam tunc Conſtantinus ſoluta Maximini & Lycinii adverſus Chriſtianos Tyrannide ſolus imperii gubernacula tenuit. Quibus ſi ducentos Lactantii annos addideris, invenies diem iudicii triennium ante Iuſtiniani imperium fuiſſe oportere, id eſt, ab hinc annis mille octodecim.* Anno Chriſti octingenteſimo quadrageſimo octavo mulier quædam Suevica, nomine Theoda, circa Moguntiæ & Conſtantiæ fines vaticinata eſt, *per adparitionem angeli ſibi revelatum fuiſſe, eo ipſo anno adfuturum extremum mundi diem.* Aventinus libr. I. annal. Boiorum memorat, regnante Henrico IV. circa annum Chriſti milleſimum ſexageſimum ſecundum *conſtantem fuiſſe famam, imminere excidii fatum terrarum orbi.* Abbas Ioachimus ex Calabria diei noviſſimi conſtituit annum Chriſti milleſimum ducenteſimum quinquageſimum octavum. Prædixit enim Urbano III. pontifici venturum diem noviſſimum poſt duas generationes, hoc eſt poſt annos 70. Papa vero 1188. mortuus eſt, quibus duæ generationes ſive anni 70 additi conficiunt annos 1258. Chryſoſtomus tempus nov. teſtam. adæquat cum duratione vet. teſtam. quam quia computat annis 1343. ideo etiam tot annos durationi eccleſiæ nov. teſtam. exiſtimat eſſe tribuendos. Arnoldus de Villa nova prædixit, *anno ſalutis 1345.*

Antichriſtum & mundi finem adfuturum eſſe. (Nicolaus Eymericus de hoc Arnoldo memorat, quod annum ſalutis 1335. fini huius mundi præſtituerit part. II. quæſt. 11.) Bernhardinus de Buſto part. II. roſarii ſerm. 12. circa annum Chriſti 1495. literarum monumentis prodidit, *creditum tunc eſſe, mundi finem adventurum anno Chriſti 1500. idque concionatorem quemdam paſſim dictaſſe.* Heerbrandus in loc. theolog. cap. de conſummat. ſeculi ſcribit, *quosdam interitui mundi praefixiſſe annum a nato Chriſto 1530.* Lutherus tom. IX. German. Witteberg. anno 1530. in præfat. ſuper Danielem mentionem facit eorum, *quibus viſum fuit iterum poſt annum 1530. exſpectandum mundi finem.* Circa annum 1526. Thomas Scykerus Enthuſiaſta in urbe ſancti Galli Helvetiorum, conſulem ibidem agente Ioachimo Vadiano, per urbem currens ac horrendis geſtibus utens clamabat, *diem Domini adeſſe, diem Domini venire*, referente Bullingero libr. II. contra Anabaptiſt. cap. 1. Huſitis Anabaptiſtis circa annum 1530. tam certum erat, *extremum diem praeſentem eſſe, ut aliqui ipſorum omnes ſuas opes & facultates prodigerent, ea opinione, ut putarent ſe eas vix abſumere poſſe, tam brevi enim temporis ſpatio ſe ſatis opum habere;* libr. eiusdem cap. 6. Camerarius lib. I. oper. ſubciſ. cap. XLI. pag. 192. *Notum apud nos eſt, quibus rationibus noſtra memoria quidam parochus, alioqnin non indoctus & arithmeticus inſignis, ſuis auditoribus inter concionandum, non ut arbitror doloſe, ſed nimium fidens tum dicto evangeliſtae propter numerum annorum:* VIdebVnt In qVeM pVpVgerVnt, *perſuadere conatus fuit, finem mundi adeſſe, diemque certum & horam huius indicavit.* Iuxta illius hypotheſin conſummatio ſeculi incidiſſet in annum 1532. Bucholzenus in chronol. ann. 1533. ſic adnotat: *Hoc anno quidam inepte vaticinatus eſt de extremi iudicii die, qui venturus eſſet menſe Octobri, idque ſupputavit ex his verbis:* IesVs NazarenVs reX IVDæorVM. *Item:* VIDebVnt In qVeM transfIXerVnt, *quorum prius ſi literas colligas, continet numerum anni 1532. poſterius vero annum 1533.* Intelligit autem Michaelem Stifelium, paſtorem eccleſiæ in Lochovv, ſub ditione electoris Saxonici, qui in hanc devenit opinationem, *ſe eſſe ſeptimum angelum apocalypticum, qui per divinam revelationem noviſſimum diem antegrediatur, ſeque habere tubam ſeptimi angeli.* Scripſit itaque librum & comprehendit opinionem ſuam XXII. articulis de extremo die, voluitque demonſtrare extremum diem præciſe cadere in annum Chriſti 1533. menſem 10. hebdomadam 42. in diem Lucæ evangeliſtæ circa horam octavam, qua prædictione ruſticos ſic dementavit, ut nec ararent, nec ſementem facerent, ſed genio indulgerent, ac res ſuas compotationibus prius abſumerent, antequam dies extremus ingrueret. Vide Lutherum in comm. XXXII. Gen. & in coll. menſal. cap. 43. Melchior Hoffmannus anno Chriſti 1534. mundi finem exſpectandum eſſe prædixit. Enthuſiaſtarum quidam ita temerarii fuerunt, ut circa annum 1539. etiam tempus ac diem ipſum, quo Dominus venturus eſſet, deſignarent. Hi deinde tanquam furioſi circumcurrebant & per plateas clamabant: *dies Domini, dies Domini, adnunciamus vobis diem dominicam.* Bullingerus d. l. cap. 1. Andreas Muſculus anno 1571. ſcriptum edidit ſub hoc titulo: *an ille puer, qui diem ſupremum ſupervicturus ſit, calceos modo induerit?* id ſi quis adfirmet, addit illis Chriſti annis longævitatem unius hominis 70. aut 80.

annorum, qua ratione adventus Chriſti incidet in annum 1541. vel 1551. Aretius in problem. loc. CLXXXIII. de adventu Chriſti ſecundo refert quosdam hac computatione uſos fuiſſe: in verbis aDVentVs DoMInI, collegerunt *literas arithmeticas*, quæ conficiunt 2012. de quo numero ſubtraxerunt eum, quem collegerunt ex verbis DIes abbreVIabVntVr, hoc eſt 517. & reſtabant 1495. illis addiderunt numerum literarum *aents*, hoc eſt quinquaginta ſex, quem numerum dant literæ *aents* naturali poſitione in dictione *adventus*, & emergunt anni 1551. hiſce addiderunt adhuc 27. hoc eſt, numerum literarum in dictione *Domini*, & exit annus 1578. Quidam annis 1495. ex verbis *adventus Domini* & *dies abbreviantur* dicta ratione collectis addiderunt annos 150. ex verbis *propter eLeCtos* erutos, qui confecerunt annum 1645. a quo numero abſtulerunt *aents*, hoc eſt, 56. quem dant hæ literæ in dictione *adventus*, & emergit annus 1587. initium anni 1588. de quo iam olim ſic cecinerunt:

Mille annis verum, huiusmodi non fuit cælum.
Veteres dudum dixere, hoc anno omnia lugere,
Si mundi finem non habebis, permutationem magnam videbis

Wenn man ſchreibt 1588.
Das iſt das Jahr, ſo wol betracht.
Gehet dann die Welt nicht unter,
So geſchicht doch ſonſt gros Wunder.

Tribuuntur autem hi verſiculi & hæc ipſa opinio *Iohanni*, *Regiomontano mathematico*. qui ob maximam coniunctionem trium ſuperiorum planetarum Saturni, Iovis, Martis, ſi non finalem, tamen inſignem quamdam mutationem mundo imminere præſagiebat. Caſparus Bruſchius hos rythmos ſic vertit:

Poſt mille expletos a partu virginis annos,
Et poſt quingentos rurſus ab orbe datos,
Octogeſimus octavus mirabilis annus
Ingruet, is ſecum triſtia multa trahet.
Si non hoc anno totus malus occidet orbis,
Si non in nihilum terra fretumque ruent;
Cuncta tamen mundi ſurſum ibunt atque deorſum
Imperia, & luctus undique grandis erit.

Alii ex alio principio hunc numerum eliciunt. Ut enim ab emigratione Iſraëlitarum ex Ægypto ad natum Chriſtum præterierunt anni 1516. ſic a nato Chriſto ad reformationem eccleſiarum a Luthero in Germania factam totidem annos recenſent, hiſce addunt annos, qui a Chriſti nativitate ad illius baptiſmum numerantur videlicet 30. & 42. annos, qui inde uſque ad Hieroſolymæ excidium numerantur, qui ſimul collecti exhibent annum Chriſti 1588. Iohannes Eraſmi Arianus in libro de antichriſto hac ratione progreditur: ſumit annum Chriſti 328. in quem incidit concilium Nicenum, quod ipſi videtur impium & in Deum contumelioſum, in eo ſtatuit initium *regni beſtiae* ſive *antichriſti*, quibus annis ex Dan. XII. 11. addit annos beſtiæ 1260 qui duo numeri iuncti conſtituunt annum Chriſti 1588. in quem dicit cadere finem regni beſtiæ & initium inſtare reſtaurationis eccleſiæ & novi mundi chiliaſtici ac phantaſtici. Sed hanc blaſphemiam infernali igne Deus

aliquando in ipſo vindicabit, & ipſe eventus hoc ſomnium falſitatis convicit. Cyprianus Leovitius & alii mathematici propter coniunctionem omnium planetarum in ariete, qualis olim circa Chriſti nativitatem fuit, rationes quaſdam in prognoſticis ſuis anni 1583. allegarunt, diem Domini præſenti ætati adpropinquare. Bodinus lib. I. de dæmonom. cap. 5. Circa finem ſeculi proxime elapſi editum eſt ſcriptum aliquod ſub ficto nomine *Adelberti Thermopedii*, qui definivit extremo diei annum 1599. 3. Aprilis. Quidam hunc numerum collegerunt hac ratione, ut quantitatem decurtationis, quæ debet fieri propter electos a ſex mille annis facerent circiter 400. annos, ut hac ratione exiret annus 1600. vel 1612. Inventi fuere, qui Chriſti reditum exſpectandum dixerunt, quando numerus annorum congruet *ad quinque vulnera Chriſti* in cruce pendentis, anno ſcilicet mundi 5555. hac ratione expectandus fuiſſet mundi finis anno Chriſti 1605. Quidam ex verbo IVDICIVM, in quo omnes literæ ſunt numerales, collegerunt anno 1613. extremum iudicium inſtituendum.

§. LXXIX. Sed horum omnium calculos eventus contrarius plane conturbavit, quod ipſum memendum illis, qui certum aliquem currentis centenarii annum extremo iudicio præciſe adſignant. Euſtachius Poyſſelius in libro Germanico de mutatione temporum has profert coniecturas: anno 40. poſt primum Paſcha interiit Iericho, anno 40. poſt Nicenum concilium, in quo paſcha tertium reſpectu feſtivitatis celebrandæ conſtitutum eſt, urbs Niceæ terræ motu everſa eſt, anno 40. Poſt calendarium Gregorianum anno 1481. editum, quo iterum alius terminus paſchalis poſitus eſt, interibit totus mundus; ſic ergo finis mundi iuxta hunc auctorem incidet in annum iam currentem 1621. Quidam computant annos a Moſe uſque ad Chriſtum, qui in diebus carnis ſuæ totum cultum Moſaicum abrogavit, qui fuere 1590. illis addunt annos 40. quibus Iſraelitæ vagati fuere in deſerto, unde emergit annus 1630. quo finem mundi exſpectandum cenſent. Quidam annum Chriſti 1636. mundi fatalem & exſequialem fore incertis coniecturis perſuaſi arbitrantur. Quidam referente Chytræo in comm. Geneſ. VI. hypotheſeos loco in ſua computatione adſumunt dictum Chriſti Matth. XXIV. 37. Luc. XVII. 26. *Sicut erat in diebus Noae, ita & erit adventus Filii hominis* & quia a mundi creatione uſque ad diluvium intervenerunt anni 1656. ideo totidem annos a primo Chriſti adventu uſque ad ſecundum ipſius adventum interceſſuros arbitrantur. Eidem principio inſiſtit Nicolaus Cuſanus in lib. de coniectur. noviſſ. diei. Sed quilibet videt Chriſtum loqui non de numero annorum, ſed de conformitate vitæ ac morum. Iobus Fintzelius & Caſparus *Goldwurm* in catalogo prodigiorum memorant, anno 1556. in Tranſylvania cœlo ſudo comparuiſſe has literas & hæc verba: INRI. MDLVI. IAHR EIN ENDE DIESES REICHS. Ex illis colligit Adamus Nachenmoſerus diem iudicii venturum anno 1656. Sic autem progreditur: Quemadmodum indicta pœna diluvii Deus ad pœnitentiam agendam peccatoribus annos 120. dedit: ita haud præter rationem erit, ſi dixerimus, hoc prodigio diem noviſſimum prænunciari, & ideo etiam 120. ſupereſſe annos, quibus ſit pœnitentia hominibus agenda. Quemadmodum autem ſeculo Noæ ad centum ſolummodo annos pœnam

nam Deus diſtulit : ita coniicio, tempus ultimum ſimiliter annis tantum 20. abbreviatum iri, ut hac ratione non abſurdum ſit, ſi finem mundi conſtituamus in anno Domini 1656. In meletemate chronologico Gryphiſvv. anno 1607. edito auctor libri huic computationi probabilitatem quamdam conciliare conatur ex eo, quod prædictus numerus in iubilæos redactus producat 33. cum 6. partibus, qui numerus eſt annorum ætatis Chriſti, ut ſcilicet totidem iubilæos lucretur eccleſia Chriſtiana, quot annos ſingulos Chriſtus in terris vixit; ſed Cramerus, theologus eximius, amicus noſter ſingularis, in exegem. de regno Chriſti cap. 4. (in quo ſuperiores computationes pleraſque omnes recenſet & refellit) p. 268. recte monet, negligi in hoc calculo 6. partes, hoc eſt, ſex annos, qui ſi adderentur, prodiret annus 1662. ac ſi ætatem Chriſti reſpiciamus, in ea ſupereſſe annum dimidium, qui exæquat dimidium iubilæum, id eſt, annos 25. qui ſuqerioribus additi producerent annum Chriſti 1682. Hiltenius, monachus Iſennacenſis, cuius mentio fit in apol. conf. auguſt. quod reformationem Lutheri prædixerit, finem mundi conſtituit in anno 1660. ac addit, *prius dominaturos Gog & Magog*, prius etiam fore inclinationem regni illius Turcici, poſtquam Germaniam oppreſſerunt. Philippus Nicolai in lib. II. de regno Chriſti cap. VIII. confert invicem annos vitae Chriſti in his terris exactæ & eccleſiæ Chriſtianæ utpote corporis ipſius myſtici iubilæos, ac ſubductis rationibus omnibus tandem concludit: *Annus Chriſti 1670 finis erit ſtadiorum mille ſexcentorum, Apoc. XIV. finis dierum mille trecentorum & triginta quinque Dan. XII. finis diei myſtici ſeptemque menſium & ſeptem annorum in unam periodum coniunctorum, Ezech. XXXVIII. & XXXIX. finis menſium quadraginta dierum. Apoc. XIII. finis temporis diei myſtici & trium horarum, Apoc. XVIII. finis temporum & dimidii temporis, Dan. XII. finis dierum mille ducentorum ſexaginta & ſemiquatuor, horaeque unius myſticae, Apoc. XI. finis temporum novi Adami cum veteris Adae temporibus collatorum ac denique finis temporum eccleſiae iubilaeorum.* Interim modeſte addit cap. 1. pag. 22. *Proteſtor, nolle me de arcanis ſoli Deo reſervatis quidquam ſcire quidquam adfirmare vel quidquam negare, & abſit ab omnibus Deum ex animo timentibus tam curioſae, impiae & prohibitae ſpeculationis temeritas. Fieri enim poteſt, ut glorioſus ille extremi iudicii dies anno 1670. ſe oſtendat, quod ut adfirmare non poſſum, ſic nec obſtinate inficiabor ac fieri quoque poteſt, ut propter electorum fidelium adſiduis gemitibus votiſque hunc diem exſpectantium calamitates & aerumnas, quibus a mundo & ſatan obruuntur: citius allabatur, temporibuſque omnibus finem imponat, nec minus fieri poteſt, ut poſt annum 1670. anno quodam alio nobis incognito, cum minus exſpectatur, derepente illuceſcat, & noſtra opinione tardius ex inſigni Dei μακροθυμια exſpectantis omnium hominum converſionem adveniat.* Nicolaus Raimerus Urſus Dithmarſus, mathematicus cæſareus, ſuperioribus annis ſcriptum edidit, in quo conatur demonſtrare, quod ab anno Chriſti 1606. uſque ad diem extremum ſuperſint duntaxat anni 67. qua ratione finis mundi incideret in annum Chriſti 1673. nititur autem hac hypotheſi, de qua dictum eſt ſuperius, quod periodus mundi non ſit exceſſura ſex millenarios annorum, ac nova chronologica ſupputatione oſtendit illa ſex millia annorum uſque ad modicum reſiduum

67. annorum eſſe elapſa. Heerbrandus d. l. memorat quoſdam ſuſpicari, quod annus Chriſti 1675. finem mundo ſit adlaturus, Philippus Melanchthon in poſt dom. II. advent. ſcribit: *Ego vidi veterem Prophetiam, quod annus 1980. futurus ſit mundi ultimus.* Quidam reditum Chriſti ad iudicium reiiciunt in annum 1668. *ob trigonum igneum*, quem mundo fatalem futurum ſtatuunt. Andreas Oſiander definivit annum 1689. libr. edit. Norinb. anno 1544. Chytræus in comm. Apoc. II. memorat, quoſdam prædixiſſe anno 1695. futurum mundi finem. Iohannes Napier Scotus ſcripſit patefactionem myſteriorum apocalypſeos, in qua propoſ. XIV. vult demonſtrare, *& debere & poſſe ſciri mundi finem* ac ſtatuit diem iudicii inter annum 1688. ſecundum apocalypſin & annum 1700. iuxta Danielem eſſe futurum. Exiſtimat enim in fine capitis 14. Apoc. poni numerum, qui videatur ultimi diei terminus futurus *per mille ſexcenta ſtadia* ſeu curſus, quæ debeant ad annorum deſignationem adplicari. Sed ergo numerentur 1600. anni a tempore, quando Iohannes ſcripſit, puta annum Chriſti 97. ſecundum Euſebium, vel annum Chriſtum 99. ſecundum Irenæum, finis computationis incidet in annum fere 1609. conſtitutum inter anni 1688. & anni 1700. terminum. Selneccerus in pædagog. recenſet eos, qui anno Chriſti 1688. mundi finem exſpectandum eſſe ſtatuerint. Nicolaus Cuſanus adſignavit annum 1700. Adamus Conzen. Ieſuita, defenſioni Bellarmini contra Paræum editæ adiunxit conſiderationem *utrum annus 1711. futurus ſit mundo ultimus.* Iohan. Picus Mirandulanus in 900. concluſionibus: *Si qua eſt de noviſſimis temporibus coniectura humana, inveſtigare poſſumus per ſecretiſſimam viam cabalae futuram eſſe conſummationem ſeculi ad annos 515. & dies 25.* Cardanus II. de rer. variet. annum 1800. d[…]minat. Quidam obſcuritatibus […] prædictiones involvunt, ut eo ſec[…] mentiantur. Franciſcus Hildeshei[…] io epiſt. 1586. edita refert tale cuius dicterium: *Qui ſciverit, quid ſit den[…] in arithmetica formali, & cognoverit […]turam primi numeri ſphaerici, ſciet f[…]mentum ſecuti magni iubilaei, ſciet p[…] ſecretum 50. portarum intelligentiae & […]leſimae generationis & regni omnium […]lorum.* Sed hi ac ſimiles prophet[…] uti recte monet Cramerus dicto l[…] nec in *concluſione*, nec in *praemiſſis* […] veniunt, alii enim alium annum […] do fatalem fore ſtatuunt; ac alii n[…]tur *occultis revelationibus*, alii *rab[…]rum traditionibus*, alii *aſtrologorum […]putationibus*, alii *litteris arithmeticis*, *chronologicis coniecturis* & temporum […]logiſmis, in quibus proprio arb[…] certum aliquem terminum eligan[…] quo numerandi initium faciunt. […] & multæ impoſturæ in eiusmodi a[…]riis concurunt quibus ſimplicio[…] animis illuditur. Iohan. Trithemi[…] chron. memorat anno Chriſti 847. q[…]dam mulierem finxiſſe, quod *an[…] Domini ſibi adparuerit, qui noviſſimum iudicii mox inſtare pronunciaſſet*, qu[…]tione multos tam ex clero, quan[…] populo per diœceſin Moguntinam c[…]perit. Tandem vero per Rabanum […]chiepiſcopum comprehenſa, confeſſ[…] *fuiſſe ſe per conſilium cuiusdam presb[…] ad hoc quaeſtus gratia inductam.* […] cent. Magdeb. IX. col. 224. Mart[…] Cruſius in Turco-Græcia memo[…] monachum quemdam Græcum ante […]nos pluſculos Hieroſolymis Conſtan[…]polin veniſſe, ac ante templa in […]gno hominum concurſu, ut pecu[…]

colligeret, dixiſſe, *non procul Hieroſolymis lapidem cœlitus cecidiſſe, cui inſcriptum, paucos poſt dies mundum interiturum*, idque literis probabat, quas ſe ab Alexandrino patriarcha habere aiebat, in illis promittebantur peccatorum indulgentiæ omnibus, qui eas pecunia compararent, ſed paulo poſt prudentia patriarchæ Conſtantinopolitani detecta impoſtura, & monachus & ii, qui tales ab eo indulgentias emerant, excommunicati ſunt. Qui impoſturam confeſſus, amareque flens, exire e templo, niſi a patriarcha in gremium eccleſiæ receptus, noluit, id quod factum eſt, cum ſerio iocoque reprehenſus prodromus avari papæ adpellatus fuiſſet. Noſtro ſeculo quidam fanaticus nomine Burg'ans revelationes quaſdam de tempore iudicii iactitavit, ſed quas ipſa temporum experientia eluſit.

§. LXXX. Ad claſſem curioſorum ac ſcrupuloſorum calculatorum, qui extremo iudicio certum ac determinatum diem præfigunt, accedunt etiam *pontificii*, qui utopicum ſuum antichriſtum ex tribu Dan adhuc naſciturum exſpectant, quem tres annos cum dimidio in terris regnaturum, ac die poſt mortem eius quadrageſimo quinto iudicium ſecuturum eſſe ſomniant, ac certo velut ex tripode pronunciant, qua ratione per tres annos integros iudicium proxime anteceſſuros definitum eiusdem tempus ab omnibus præſciri poſſe præſupponunt. Gregorius de Valentia tom. IV. commentar. diſputat. XI. quæſt. II. pag. 2273. *Dicendum, inter antichriſti mortem & Chriſti adventum ad iudicium, adeoque mundi conſummationem, breviſſimum temporis intervallum futurum, nempe quadraginta quinque dierum. Quod autem non diutius, ſed ſtatim poſt exiguum illud temporis intervallum a morte antichriſti iudicium futurum ſit & mundi conſummatio*, patet ex Dan. VII. ubi poſtquam dixit de antichriſto, *quod ſanctos Altiſſimi conteret, & quod tradentur in manus eius usque ad tempus & tempora & dimidium temporis*, mox adiunxit: *& iudicium ſedebit. Item ex Iohanne Apoc. XX. qui ſimiliter poſtquam dixit, oportere draconem ſolvi modico tempore, addit: & vidi ſedes, & ſederunt ſuper illas, & iudicium datum eſt eis.* Blaſius de Viegas in comment. Apoc. pag. 767. ex verbis Danielis XII. *a tempore, cum ablatum fuerit iuge ſacrificium, & poſita fuerit abominatio in deſolationem, dies mille ducenti nonaginta, beatus qui exſpectat, & pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque*, ſic ratiocinatur: *Antichriſti perſecutio durabit tribus annis cum dimidio, & praeterea decem aut duodecim diebus, ſed beatus, qui mortuo antichriſto, ſupervixerit quadraginta quinque dies, hoc eſt, pervenerit ad dies 1335. quare ſignificatur quadraginta quinque dies futuros a morte antichriſti uſque ad diem iudicii.* Bellarminus libr. III. de Romano pontifice cap. 8. *Antichriſtus non regnabit niſi annos tres cum dimidio.* Cap. 9. *Die quadrageſimo quinto poſt mortem antichriſti Dominus veniet ad iudicium, & coronas iuſtitiae victoribus reddet.* Cap. 17. *Poſt antichriſti mortem non futuri ſunt niſi quadraginta quinque dies usque ad finem mundi.* Caſpar Schioppius ab adventu antichriſti uſque ad iudicium præciſe numerat mille trecentos triginta quinque dies. Similia occurrunt apud Pererium libr. XV. comment. in Daniel pag 915. Ioſephum a Coſta libr. III. de noviſſimis temporibus cap. 18. pag. 563. Atqui hæc opinio 1) pugnat cum *effato Chriſti*, quo diem extremi iudicii a quoquam hominum præſciri poſſe negat, Matth. XXIV. 36. Marc. XIII. 32. Act. I. 7. cuius ve-

ritatem comprobat ipſe Bellarminus ſibi contradicens libr. IV. de Chriſto cap. 5. *Mundi finis non poteſt ſciri.* 2) *Securitati fovendae oblique inſervit.* Cum enim ex pontificiorum hypotheſi antichriſtus nondum venerit, ideo mundus interea cum ſervo nequam dicere poterit: *moram facit Dominus meus venire;* Matth. XXIV. 48. Non eſt, quod quis regerat, *etiam apoſtolum praemonuiſſe diem Domini non eſſe venturum, antequam antichriſtus revelatur*, 2 Theſſ. II. 3. *nec ullam de ſuppeditato ſecuritatis fomento dicam ipſi propterea ſcribi potuiſſe;* eſt enim ratio maxime diſpar, quia tempore apoſtoli antichriſtus nondum venerat, quem hoc noſtro tempore revelatum ex ſcriptura & experientia conſtat. 3) *Adverſatur oraculo apoſtolico*, quod Dominus glorioſo ſuo adventu antichriſtum e medio ſit ſublaturus, 2 Theſſ. II. 8. utique ergo non morietur 45. diebus ante Chriſti adventum. 4) *Confundit dies angelicos & propheticos cum vulgaribus*, Ezech. IV. 6. *diem pro anno dedi tibi.* Docet apoſtolus 2 Theſſ. II. 7. antichriſtum iamtum ſuo tempore *myſterium iniquitatis operari* cœpiſſe. Iohannes 1 epiſt. IV. 3. *antichriſtum iam veniſſe* adſerit, ac res ipſa oſtendit, non potuiſſe tantam antichriſti potentiam tam brevi tempore colligi, ut nihil dicamus de teſtimoniis martyrum, qui iamdudum in eccleſia antichriſtum regnaſſe ſuperioribus ſeculis conqueſti ſunt, ut alibi plenius docebitur. Ex quibus omnibus colligimus, in propheticis illis de duratione regni antichriſtiani oraculis non vulgares intelligendos eſſe annos, ſed angelicos & propheticos, quorum quilibet tot annos complectitur, quot alioquin dies vulgaris annus habet, nimirum 365. Summa ergo trium annorum angelicorum cum dimidio conficit annos 1260. Inſtituimus etiam talem vaticiniorum p[...] pheticorum collationem. Duratio re[...] Turcici (de eo enim non de antich[...] ſpecifice ſic dicto ibi agitur) Dan. [...] definitur per *tempus*, *tempora & d[...] dium temporis.* Duratio regni antic[...] ſtiani Dan. XII. itidem ſic deſcribit[...] quod per *tempus*, *tempora & dimid[...] temporis* ſit manſurum. Apoc. XII[...] beſtiæ datur poteſtas bellum faciendi verſus ſanctos *menſes quadraginta du[...]* qui annos tres cum dimidio abſolv[...] Apoc. XII. 4. mulier illa, quæ eccleſ[...] repræſentat, fugiens Draconis ſævit[...] cum filio ſuo alitur in deſerto *per [...] pus, tempora & dimidium temporis*, q[...] ſpatium verſu proxime præcedente [...] ſolvitur in dies 1260. Denique duo [...] ſtes veritatis Apoc. XI. 3. obluctantur[...] tichriſto dies 1260. quæ omnia ad un[...] & eumdem collimant ſcopum, quod [...] licet antichriſti tyrannis tamdiu ſit du[...] tura. Iam vero conſtat, Turcicum [...] perium diutius quam per tres an[...] vulgares cum dimidio duraſſe, ideo [...] iam duratio regni antichriſtiani non [...] ad menſuram vulgarium annorum [...] gendum. Nec eſt, quod quis rege[...] *antichriſto adſignari tempus modicum;* [...] poc. XII. 12. brevitas enim illa accip[...] da eſt non ἁπλῶς ſed συγκριτικῶς, [...] *abſolute* ſed *comparate;* breve enim [...] dominium antichriſti reſpectu *Dei*, cuius oculis *mille anni ſunt inſtar he[...] nae diei*, Pſalm XC. 4. 2 Petr. III. 8. [...] ſpectu *eccleſiae*, cuius regnum antic[...] ſtiano longe antiquius & durabili[...] reſpectu *decurtationis divinae*, quia [...] *abbreviabuntur propter electos*, Ma[...] XXIV. 21. reſpectu *phraſeos* in ſcri[...] ris receptæ, quæ ſpatium aliquot ſ[...] lorum vocat *horam noviſſimam*, quia [...] viſſimorum temporum & horæ nov[...] mæ adpellatione complectitur totum[...]

Ind tempus, quod a primo Chriſti adventu uſque ad ſecundum eius adventum ac ſeculi conſummationem protenditur, 1 Cor. X. 11. 1 Ioh. II. 18.

§. LXXXI. Præſtat igitur ſingulis *diebus*, imo *horis*, imo *momentis* Chriſti ad iudicium adventum, in vero Dei timore exſpectare, quam momentum temporis, quo ad iudicium rediturus ſit ſcrupuloſe contra ipſius prohibitionem indagare. Quod alii tribuunt curioſæ temporis indagationi, illud rectius a nobis impenditur piæ ad hunc diem præparationi, quem in propinquo eſſe colligitur non modo ex *manifeſtis ſcripturae dictis*, 1 Pet. IV. 7. Iac. V. 8. 1 Ioh. II. 18. &c. ſed etiam ex *ſignis a Chriſto & apoſtolis praedictis*, de quibus infra plenius. Servus nequam ſic deſcribitur, quod *in corde ſuo dicat: moram facit dominus meus venire*, Matth. XXIV. 48. Luc. XII. 45. empectarum ſunt hæ voces: *ubi eſt promiſſio adventus eius?* 2 Pet. III. 4. quibus Mahumetes in ſuo alcorano frigidam ſuffundit, quando azoara LXXX. adſerit, *finem mundi quinquaginta millium annorum ſpatio adhuc abeſſe* (quamvis ſibi contradicens azoara LVII. eumdem brevi adfuturum adſerat;) ſed vere pii ac Spiritum Chriſti habentes ſic deſcribuntur, quod *parati ſint ac vigilent, cum neſciant, qua hora ſit venturus ipſorum dominus*, Matth. XXIV. 42. & 44 Marc. XIII. 33. 35. & 37. quod *ſint lumbi ipſorum praecincti & lucernae ardentes*, Luc. XII. 35. quod *ſint ſimiles hominibus exſpectantibus dominum ſuum, quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit & pulſaverit, confeſtim ei aperiant*, v. 36. quod *vigilent omni tempore orantes, ut digni reddantur fugere iſta omnia, quae futura ſunt, & ſtare ante Filium hominis*, Luc. XXI. 36. quod *non dormiant ſicut caeteri, ſed vigilent & ſobrii ſint*. 1 Theſſ. V. 6. quod *quotidie exſpectent & properent in adventum huius diei*, 2 Petr. III. 12. quod *vigilent & cuſtodiant veſtimenta ſua, ne nudi ambulent, & conſpiciatur nuditas ipſorum*, Apoc. XVI. 15. quod *ex Spiritu cum ſponſa Chriſti quotidie ingemiſcant: veni Domine Ieſu, veni*, Apoc. XXII. 17. & 20. Hoc animæ noſtræ longe ſalubrius ac fructuoſius, quam incertis computationibus tempus pœnitentiæ & bonis operibus præſtitutum inutiliter conterere. Non quidem improbamus pium eorum ſtudium, qui vaticinia in ſcriptis propheticis & apoſtolicis propoſita cum ipſo eventu, optimo vaticiniorum interprete, prudenter conferunt, ac diem ultimum in propinquo eſſe ex illo recte colligunt. Sic Chunmannus Flinspachius Tabernæmontanus circa annum Chriſti 1559. librum edidit ſub titulo: *coniecturae extremorum temporum;* in quo decem coniecturas recenſet, quæ teſtentur diem noviſſimum proxime præ foribus eſſe. 1) Quia quatuor monarchiæ Dan. II. & VII. præfiguratæ præterierunt, atque in ſummo faſtigio regni Turcici poſt quartæ monarchiæ labefactationem exorti vivimus. 2) Antichriſtus eſt revelatus & doctrinæ reformatio divino beneficio præceſſit iuxta vaticinia 2 Theſſ. II. & Apoc. XIV. 3) Vivimus in ſexto millenario, qui finem mundo adferet, ut ex vaticinio Enochi colligitur. 4) Sex dies creationis ſex mundi ætates hoc tempore ferme exactas deſignant, quas æternum inſequetur ſabbathum. 5) Trigeſimus tertius eccleſiæ iubilæus reſpondens 33. annis vitæ Chriſti in his terris actæ fere præterlapſus eſt. 6) Exacto ſeculo ἡγεμονικῳ ac θυμοειδῃ iam dominatur ἐπιθυμητικον, impietas & ſecuritas ubique invaluere. 7) Apoſtoli *noviſſimam horam* vocant tempus primo

& ſecundo Chriſti adventui interiectum, neceſſe igitur eſt, brevius illud eſſe, quam fuit ætas, quæ præceſſit. 8) Dies ab angelo Dan. XII. *definiti*, id eſt, anni 2625. ab ætate Danielis fere effluxerunt. 9) Tempus ætatem Eſdræ antegreſſum ac tempus eamdem ſecuturum talem dicuntur ab angelo habere proportionem, qualis eſt inter *ignem magnum* & *exiguum*, inter *pluviam magnam* & *exiguam;* 4 Eſdr. VI. iam vero ultra mille annos ab ætate Eſdræ uſque ad noſtra tempora præterierunt. 10) Tertia mundi ætas in dicto Eliæ præfinita Meſſiæ fini iam adpropinquat. Has, inquam, & ſimiles coniecturas non omnino repudiamus, interim eas, utpote ex apocryphis libris & magnam partem ex incertis principiis deductas, apodicticas & immotas eſſe negamus, ac ſerio prohibemus, ne quis ad χαϑηκαςα deſcendat, ac annum vel diem iudicii præciſe determinare adnitatur. Atque hæc dicta ſint de tempore, quo iudicium noviſſimum inchoabitur, de *durationis tempore* in quæſtionibus de forma iudicii dictum fuit ſuperius, tranſitum ergo facimus ad quæſtiones.

Quaeritur I) An Chriſtus nocte media paſchatos feſtum antecedente ſit venturus.

§. LXXXII. Quæritur hoc loco: I) *quid de coniectura quorumdam ſtatuendum, qua Chriſtum nocte media paſchatos feſtum antegrediente ad iudicium rediturum credunt?* Quosdam illa nacta eſt ex antiquitate patronos. Lactantius lib. VII. div. inſtitut. cap. 19. in princ. *Tunc aperietur cœlum medium intempeſta & tenebroſa nocte, ut in orbe toto lumen deſcendentis Dei tanquam fulgur adpareat, quod Sibylla his verſibus locuta eſt:* οπποτ' αν ελϑη, πυρ εςαι σκοτος εν τη μεςη νυκτι μελαινη, *hoc eſt nox, quae nobis propter adventum regis ac Dei noſtri pervigilio celebratur, cuius noctis duplex ratio eſt, quod in ea & vitam tum recepit, rum paſſus eſt, & poſtea orbis terrae regnum recepturus eſt.* Idem in epit. divin. inſtit. cap. 8. circa medium: *Tunc cælum intempeſta nocte patefiet, & deſcendet Chriſtus in virtute magna, & antecedet eum claritas ignea & virtus inaeſtimabilis angelorum.* Hieronymus in comment. Matth. XXV. in explicatione verborum: *media nocte clamor factus eſt: ecce ſponſus venit. Dicamus aliquid, quod forſitan lectori utile eſt. Traditio Iudaeorum eſt, Chriſtum media nocte venturum in ſimilitudinem Ægyptii temporis, quando paſcha celebratum eſt, & exterminator venit, & Dominus ſuper tabernacula tranſiit, & ſanguine agni poſtes noſtrarum frontium conſecrati ſunt; unde reor, & traditionem apoſtolicam permanſiſſe, ut in die vigiliarum paſchae ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, exſpectantes adventum Chriſti, & poſtquam illud tempus tranſierit, ſecuritate praeſumta feſtum cunctos agere diem, unde & pſalmiſta dicebat: media nocte ſurgebam ad confitendum tibi ſuper iudicia iuſtificationis tuae.* Confer Caſſiodorum in Pſalm CXVIII. Albertus Patavinus communi ſuffragio chriſtianorum hoc receptum eſſe tradit. Conantur autem huic opinioni probabilitatem quamdam conciliare, I) ex *parabolis & ſimilitudinibus Chriſti.* 1) De *fure irrumpente*, Matth. XXIV. 43. Luc. XII. 39. *Si ſciret paterfamilias, qua vigilia fur venturus eſſet, vigilaret utique & non ſineret perfodi domum ſuam, ideo & vos eſtote parati, quia qua non putatis hora Filius hominis venturus eſt.* Apoc. XVI. 15. *Ecce venio ſicut fur*, quod imitatus apoſtolus 1 Theſſ. V. 2. *Scitis exacte, quod dies Domini ſicut fur in nocte, ita veniet.* Iam vero fures noctu hominibus ſtertentibus

in

ædes irrumpere ſolent alienas. 2) *ſponſo ad nuptias veniente.* Matth. V. 6. *Media nocte factus eſt clamor: ſponſus venit.* Moris erat apud Iu- s, ut ſponſus comitatus adoleſcen- ſocietate accederet ſponſæ ſuæ ædes braturus cum ea nuptias, ac tum e ſæ domo virgines quædam ſponſæ lentes, ipſamet domi remanente & ſi adventum exſpectante prodiret am ſponſo, deducturæ illum cum ıadibus in domum ſponſæ & nuptia- ı gaudiis cum ipſa perfruituræ. Hoc omne in magnificis nuptiis ad mul- uſque noctem protrahi ſolebat. 3) *ıatrefamilias domum ex itinere redeun-* Marc. XIII. 34. *Sicut homo, qui pere- profectus reliquit domum ſuam, & de- rvis ſuis poteſtatem cuiusque operis, ıitori praecepit, ut vigilet.* v. 35. *late ergo, quia neſcitis quando domi- lomus veniet, ſero, an media nocte, alli cantu, an mane.* 4) De *hero ex iis revertente.* Luc. XII. 36. *Eſtote ſi- hominibus exſpectantibus dominum , quando revertetur a nuptiis, ut venerit & pulſaverit, confeſtim ape- ri.* v. 38. *Si venerit in ſecunda vigi- & ſi in tertia vigilia venerit, & in- it ſervos vigilantes, beati erunt ſervi* lam vero ex nuptiis ſub multam em convivæ domum reverti con- erunt. 5) De *duobus in lecto*, quo- unus adſumitur, alter relinquitur, XVII. 34. II) Ex *typo paſchatis Iu-* Quemadmodum angelus Domini *media* paſcha Iudaicum proxime reſſa percuſſit omne primogenitum gypto, Exod. XII. quod fuit iudi- Dei particulare adverſus Ægy- : ſic veriſimile adparet, Chriſtum n tempore ad univerſale iudicium, præludium in eo præceſſit, eſſe ırum. III) Ex *cognatione corporis myſtici.* Quemadmodum Chriſtus, ec- cleſiæ caput, nocte paſcha chriſtianum immediate præcedente ex mortuis re- ſurrexit: ſic probabile videtur, eodem tempore Chriſtum corporis ſui myſtici membra ex mortuis excitaturum, ac ad tribunal ſuum evocaturum. Cornelius Ianſenius in harmon. evang. c. CXXIV. p. 856. *Creditur a quibusdam non im- probabiliter, reſurrectionem omnium fore in crepuſculo ſole exiſtente in oriente & lu- na in occidente, quia in tali diſpoſitione ſol & luna creduntur eſſe creata, ut ſic eorum circulatio compleatur penitus per reditum ad idem punctum, unde de Chriſto creditur, quod illa hora reſurrexerit.* Sed enim 1) eſt hæc traditio *Iudaica*, teſte Hierony- mo dicto loco, proinde etiam ſuſpecta. 2) Eſt αγραφος, ac proinde certum fidei fundamentum exhibere nequit. Para- bolæ & ſimilitudines adductæ non *tempus* ſed *qualitatem* glorioſi illius adventus determinant, quod videlicet futurus ſit ſubitus & inopinatus. Chriſtus nequa- quam dicitur *venturus nocte, ſicut fur*, ſed dicitur *venturus, ſicut fur nocte venit*, proinde προσδιορισμος εν νυκτι non ad Chriſti ſed ad furis adventum proprie pertinet. Addi poteſt, *noctis* nomine etiam hoc ſignificari, quod tempore il- lius ultimi adventus triſtis omnium re- rum facies ſit futura. Ex typis argu- menta apodictica elici nequeunt, niſi ipſa ſcriptura monſtret adplicationem. Analogia capitis & membrorum in cor- pore Chriſti myſtico certis includenda eſt limitibus, neque quidvis ex ea temere inferendum. 3) Si moroſe urgeatur, & velut certa obtrudatur, erit αντιγρα- φος, quia Chriſtus expreſſe adſerit, *ſe venturum ea hora, qua non putetur.* Et quomodo nocte media certo ac determi- nate adventus Chriſti exſpectari poteſt, cum diſerte teſtatus ſit, *neſciri, an redi-*

 turus

turus ſit veſperi, an medio noctis, an gallicinio, an crepuſculo. Marc. XIII. 35. 4) Repugnat phyſicis principiis, ſicque eſt *αντιφυσικη*. Neque enim in omni terrarum climate uno eodemque tempore media nox eſt, ſed quando ſol nobis occidit, & ſub noſtrum horizontem deſcendit, tunc antipodibus oritur & in ipſorum horizonte adſcendit, ex quo circulari ſolis motu accidit, ut quando ſol a noſtro zenith, ſive puncto verticali, longiſſime diſtans mediam noctem efficit, tunc ad antipodum zenith, ſive punctum verticale, proxime accedens mediam diem ipſis efficiat. Palæſtina igitur, in qua Chriſtus docuit, non autem vel Germaniæ vel aliarum provinciarum, in quibus chriſtiani degunt, reſpectu accipiendum foret, Chriſtum media nocte ad iudicium rediturum. At hac ratione reſpectu noſtri non media nocte, ſed interdiu vel diluculo adventus eius exſpectandus eſſet. 5) Rabanus libr. V. de univerſo contrariam traditionem recenſet. *Chriſtus*, inquit, *eadem hora, qua reſurrexit, ad iudicium venturus eſt.* Oſtendimus autem in harmon. de reſurrectione cap. 1. Chriſtum non media nocte, ſed diluculo ex mortuis ſurrexiſſe. Scotus lib. IV. ſent. diſtinct. 43. quæſt. 5. *Ea forte hora in comparatione ad illam regionem redibit ad iudicium, & mortui reſuſcitabuntur, qua ipſe reſurrexit; vel ea hora, qua morti adiudicatus eſt a Pilato, vel ea, qua exſpiravit in cruce. Siquidem de hoc certum non habemus ex ſcripturis, & quodcunque illorum ponatur, exponendum eſt illud* media nocte *pro incertitudine.*

Quaeritur II) Quo anni tempore Chriſtus rediturus?

§. LXXXIII. Quæritur II) *An praeſciri poſſit, quo anni tempore Chriſtus ad iudicium ſit rediturus?* Quidam exiſtimant, *tempore verno* adventum Chriſti eſſe exſpectandum. 1) Quia eodem tempore mundus conditus, ut ex Exod. XII. 2. & rationibus quibusdam probabiliter colligit Ambroſius lib. I. hexaëm. cap. 4. 2) Quia etiam alia Dei opera maxima & ſingularia verno tempore facta, ut everſio Sodomorum, Iſraëlitarum ex Ægypto liberatio & tranſitus per mare rubrum, redemtio humani generis per paſſionem Chriſti &c. 3) Chriſtus Luc. XXI. 29. utitur ſimilitudine ficus gemmas protrudentis, cui ſigna noviſſimi diei comparat. Conſtat autem ficus veris tempore progerminare. 4) Ver novam mundi faciem nobis exhibet, herbæ emortuæ reviviſcunt, cœli temperies fit blandior &c. veriſimile igitur eſt etiam illo tempore oſſa noſtra inſtar graminis in reſurrectione progerminatura. Eſai. LXVI. 14. Sed veriſimiliter hæc cogitari, certo autem & apodictice adfirmari nequeunt. Ut enim de *die & hora* adventus nemo novit: ita quoque de *anni tempore* in ſcripturis nihil revelatum exſtat.

Quaeſtio III)

§. LXXXIV. Quæritur III) *An Lutherus propterea pro pſeudopropheta habendus ſit, & fides doctrinae eius in univerſum derogando, quod praedixerit diem noviſſimum eſſe in propinquo, qui tamen nondum advenerit?* In colloq. menſal. tom. I. f. 48. *In apocalypſi uſque ad equum album mundus pervenit, non diu ſtabit mundus, non ultra centum annos.* Pontificii & cumprimis Tannerus in anat. Auguſt. conf. part. I. demonſtr. IV. adfirmant argumenti loco adducentes legem divinam Deut. XVIII. 22. *Quod propheta in nomine Domini praedixerit, & non evenerit, hoc Dominus non eſt locutus, ſed per tumorem animi ſui propheta confinxit,*

xit, & *idcirco non timebis eum.* Reſp. 1) Lutherus nunquam & nuſpiam certum aliquem annum vel diem adventui Chriſti noviſſimo præfinivit, ſed ab hac curioſitate Stifelium & alios ſerio dehortatus eſt. Neander in theol. Chriſt. p. 695. de ipſo commemorat, quod *tum antea ſaepe, tum paulo ante obitum ſuum crebro uſurpaverit hanc vocem: Ich wil den iüngſten Tag nicht erleben, aber meine Kinder ſollen ihn erleben.* Verum in poſtill. eccleſ. dom. II. advent. mentem ſuam ſic exponit: *Ich will niemand zwingen noch dringen mir zu gleuben, ich wil mirs auch wiederum niemand nehmen laſſen, daß ich halte, der iüngſte Tag ſey nicht fern.* In comment. Geneſ. XI. tom. II. fol. 2. *Si coniicio, Deum certo ſuo conſilio in Abrahamo 60. annos voluiſſe intercidere, ne ex annorum mundi certa ratione quiſquam de fine mundi certi aliquid praedicere praeſumeret. Oſtendit quidem ſigna noviſſimi diei, & ea exſtare & conſpici vult, ſed hanc diem non vult ſciri, imo ne quidem annum, ut pii perpetuo in exſpectatione huius graviſſimae lucis exercerent fidem & timorem erga Deum.* 2) Neque ex ſpiritu prophetico vel enthuſiaſticis revelationibus prædictionem de die noviſſimo proxime inſtante ſeſe proferre iactitavit, ſed ex ſignis extremi iudicii in verbo adnotatis. 3) Diſtiguenda igitur ſunt omina a propheticis vaticiniis. Illa ſunt duntaxat quædam praeſagia, quibus non indubitato ac perpetuo reſpondet eventus; hæc vero, niſi conditionem aliquam adnexam habeant, ſemper implentur. Lutheri de die noviſſimo prædictiones prioris, ſed non poſterioris generis ſunt cenſendæ. 4) Vaticinium de die noviſſimo proxime inſtante non pertinet ad capita religionis, quæ ex certo & immoto Dei verbo unice demonſtranda eſſe, conſtanter docuit Lutherus; ſed ad probabiles coniecturas, quæ ex ſignis antegreſſis petuntur, ut ad pœnitentiam & timorem Dei auditores eo magis iisdem excitentur. 5) Sicut Chriſtus dicit, *ab breviandos eſſe dies propter electos*, Matth. XXIV. 22. ita Petrus adſerit, *Deum μακροθυμειν, cum nolit aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti*, 2 epiſt. III. 9. ergo ſi vel maxime Deus ex μακροθυμια diem extremi iudicii differat, ut plures convertantur & ſalventur, nihil tamen ex eo prædictionibus de propinquitate huius diei decedit. 6) Non omnis, qui venturas mundo pœnas denunciat, quæ poſtmodum non ſequuntur, pſeudoprophetæ loco habendus eſt, alias etiam Ionas foret pſeudopropheta, qui Ninivitis excidium Dei iuſſu prædixit, confer Ierem. XVIII. 7. Luc. XIII. 3. ſed is demum pſeudopropheta cenſendus, qui ad confirmationem novi cuiusdam dogmatis extra & præter verbum excogitati vaticinium profert, cui eventus non reſpondet, quod a Luthero factum eſſe, nunquam demonſtrabunt pontificii.

§. LXXXV. III) *Antecedentia* iudicii ſunt ſigna diem noviſſimum antegreſſura. Quemadmodum enim mors hominis, qui eſt עוֹלָם קָטָן, ut eum vocat rabbinus David Kimchi in comment. Zach. II. 1. ac μικροκοσμος, ut eum adpellat philoſophus lib. VIII. phyſic. text. 17. & certis quibusdam prognoſticis ab Hippocrate & Galeno enumeratis præ noſci poteſt: ſic ultimam mundi panolethriam certa quædam ſigna præceſſura eſſe, Chriſtus & apoſtoli docuerunt. Ea vero in duas diſpeſci poſſunt claſſes. Quædam enim ſunt *remota* ac *communia*, quædam vero *propinqua* ac *propria*. *Remota*

III) Antecedentia iudicii ſunt ſigna. 1) remota.

mota ac *communia* voco, quæ tum excidii Hieroſolymitani, tum conſummationis ſeculi fuere prævia. Ea vero ſunt

1) *Haereſium multiplicatio.*

1) Haereſium multiplicatio.

Matth. XXIV. 5. *Multi venient in nomine meo dicentes: ego ſum Chriſtus, & multos ſeducent.* v. 11. *Multi pſeudoprophetae ſurgent, & ſeducent multos.* v. 23. *Tunc ſi quis dixerit vobis: ecce hic eſt Chriſtus, ecce illic; nolite credere.* v. 24. *Surgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetae, & dabunt ſigna magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, ſi fieri poſſet, etiam electi.* Confer. Marc. XIII. 6. 21. & 22. Luc. XXI. 8. Quæſi erant apoſtoli coniunctim, *quando illa ſint futura*, quæ de everſione templi prædixerat, *& quodnam ſignum adventus eius & conſummationis ſeculi ſit futurum?* Matth. XXIV. 3. Marc. XIII. 4. Luc. XXI. 7. Exiſtimabant enim in ſecundo demum Chriſti ad iudicium adventu deſtruendam eſſe Hieroſolymam & templum, ac cum ea totum mundum, adeoque omnium rerum finem futurum, ac tum demum omnibus innovatis Meſſiam novum ſuum regnum auſpicaturum. Chriſtus igitur ad utrumque quæſtionis membrum diſtincte reſpondet, ac primo quidem de Hieroſolymæ vaſtatione concionatur, deinde vero de ſuo adventu, eo ipſo ſignificans, hæc non eiusdem temporis ſed diverſorum fore. Quamvis ergo ea, quæ in priori reſponſi parte a Chriſto proferuntur, ad tempora excidium Hieroſolymæ præcedentia proprie ac principaliter pertineant, ut ex ſerie textus recte obſervavit Chryſoſtomus; tamen quæ de adventu pſeudoprophetarum ac reliquis malis Hieroſolymæ devaſtationem antegreſſuris ibidem prædicuntur, ſecundario & conſequenter ad ſtatum temporum, quæ iudicium extremum præcedunt, commode referri poſſunt. 1) Quia excidium Hieroſolymæ fuit typus univerſalis excidii univerſo orbi deſtinati. Unde etiam ea, quæ de temporibus Hieroſolymæ excidium antegreſſuris hic a Chriſto dicuntur, in aliis ſcripturæ locis ad tempora finem mundi anteceſſura adcommodantur. Confer Dan. XII. 1. *erit tempus tribulationis, quale non fuit &c.* cum Matth. XXIV. 21. & 2 Petr. III. 9. cum Matth. XXIV. 22 Quemadmodum igitur referente Gamaliele, Act. V. 36. & 37. Ioſepho, lib. II de bell. Iudaico cap. 7. 12. & 17. lib. V. cap. 7. lib. XVII. antiquit. cap. 1. & 2. lib. XX. c. 4. 11. & 14. Euſebio lib. IV. hiſt. cap. 6. Galatino lib. IV. de arcanis cap. 21. Weidnero in præfat. tradit. de præcipuis fidei artic. Chriſt. Gerſone in talm. cap. 9. &c. ante Hieroſolymæ πανολεθριαν plurimi pſeudoprophetæ ſurrexerunt, & veluti continuata quadam ſerie ſibi ſucceſſerunt. Theudas, Iudas Galilæus, pſeudopropheta Ægyptius, Ben Chuziba & alii, qui ſe *populi liberatores ac Salvatores* fore polliciti ſunt, ac vaticinium Chriſti Ioh. V. 42. editum affatim impleverunt: ſic ante ſeculi finem copioſa erit pſeudoprophetarum ſeductoribus αιτιολογικως ſubiungitur: *Nolite illis credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & adparet uſque in occidentem, ita & erit adventus Filii hominis*, Matth. XXIV. 27. quæ verba quamvis de ſpirituali Chriſti adventu per prædicationem evangelii ac inſtaurationem doctrinæ cœleſtis non immerito accipiantur, tamen ad ultimum etiam Chriſti adventum adcommodari poſſe, evidenter colligitur ex v. 28. Luc. XVII. 24. diſerte additur: *ſic erit adventus Filii hominis in die ſua.* Iam vero dies noviſſimus peculiariter dicitur *dies Chriſti.* 3) Multi inter-

tes haud improbabiliter c nſent in *Tunc ſi quis dixerit vobis &c.* Chrinon amplius de ſignis excidium ſolymitanum antegreſſuris, ſed de ante diem extremum ſtatu pro- principaliter agere cum prophe- Daniele citata v. 15. & ſubiecta i ſententia tranſitum quemdam ad ma tempora contineat, cumque diate ſubiungat Dominus v. 29. *ſuſtatim poſt tribulationem dierum illa- l obſcurabitur*, ut ſic remotis ex- indicii ſignis proxima ſubiungan- ac miſeria illa ſpiritualis, quæ erat invaleſcentibus erroribus an- ti, his verbis prædici innuatur. ymus in comment. Matth. XXV. *ſecundum quosdam denotat tempus ti nis Hieroſolymae, nam multi tem- ptivitatis Iudaicae principes exſtitere, riſtos ſe eſſe dicerent, ſed melius de matione ſeculi intelligitur.* 4) Quia ia pſeudoctorum mundi finem an- ura ſimilia exſtant in ſcripturis ia. Dan. 11. 38. *Faciet rex iuxta tem ſuam, Deum patrum ſuorum utabit, Deum autem Mauſim ipſius rabitur &c.* hoc Paulus 2. Theſſ. exponit: *Antichriſtus, qui adver- extollitur ſupra omne, quod dici- us, aut quod colitur, in templo Dei oſtendens ſe, quod ſit Deus*, Luc. 8. *Filius hominis veniens, num pu- niet fidem in terra?* Quidam acci- e *candore & fidelitate*, ſed ſeries oſtendit rectius accipi de *fide ſal-* quæ eſt precum anima. Poſt- nim ad conſtantiam ac προσκαρ- in precibus Chriſtus exemplo vi- s fuerat exhortatus, ſubiungit m de paucitate vere credentium undi finem, cuius cauſa non po- i alia, quam varietas & multi rruptelarum ac hæreſium diluvii inſtar in eccleſiam inundantium. 2. Theſſ. II. 10) *Quia caritatem veritatis non receperunt, ut ſalvi fierent*, v. 11. *mittet illis Deus efficaciam errorum.* 1 Tim. IV. 1. *Spiritus manifeſte dicit, quod in noviſſimis temporibus deſcendent quidam a fide, attendentes ſpiritibus erroris & doctrinis, daemoniorum &c.* 2 Tim. IV. 3. *Erit tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt ſed iuxta deſideria ſua coacervabunt ſibi doctores prurientes auribus.* 1. Ioh. II. 18. *Noviſſima hora eſt, & ſicut audiviſtis quod Antichriſtus venit, nunc Antichriſti multi facti ſunt, inde ſcimus, quia noviſſima hora eſt.* 2 Petr. II. 1. *Erunt magiſtri mendaces, qui introducent haereſes perditionis;* v. 2. *& multi ſequenter eorum luxurias*, ubi notandum conferri ab apoſtolo tempora excidium Hieroſolymæ antegreſſa cum temporibus finem ſeculi præceſſuris. *Fuerunt* (inquit) *& pſeudoprophetae in populo*, (Iudaico) *ſicut & in vobis erunt* ψευδοδιδάσκαλοι. Apoc. XIII. 8. *Adoraverunt beſtiam omnes, qui inhabitabant terram.* v. 14. *Seducit habitantes in terra propter ſigna, quae data ſunt illi facere.* XIV. 8. *Babylon vino fornicationis ſuae potavit omnes gentes.* XVI. 13. *De ore draconis & de ore beſtiae & de ore pſeudoprophetae procedunt ſpiritus immundi;* v. 15. ſubiungitur vaticinium de ultimo Chriſti adventu. XVII. 2. *Cum meretrice magna fornicati ſunt reges terrae.* v. 15. *Aquae, quas vidiſti, ubi meretrix ſedet, populi ſunt & gentes & linguae.* XVIII. 3. *De vino fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terrae cum illa fornicati ſunt.* XIX. 2. *Meretrix illa magna corrupit terram in proſtitutione ſua.* Hæc omnia prænunciant quamdam univerſalem pene ſeductionem ab antichriſto & hæreticis ante diem noviſſimum metuendam. 5) Idem demonſtrat noviſſimorum temporum conditio. Prædictum

eſt

eſt a Chriſto & apoſtolis, circa finem mundi ſupinam quamdam & *pene univerſalem ſecuritatem atque impietatem* invalituram, ut poſtea demonſtrabimus. Atqui hanc ſecuritatem & impietatem Deus ea ratione punire conſuevit, ut corruptelis & hæreſibus liberum graſſandi ſpatium relinquat, Matth. XIII. 25. 2. Theſſ. II. 11. &c. Circa veſperam lux ſolaris obſcurior redditur, ſic circa mundi veſperam lux doctrinæ cœleſtis obſcurabitur Auguſtinus tract. XXV. in Iohan. *Quoniam accedit finis mundi, creſcunt errores, creſcit iniquitas & infidelitas.* Gerſon. in lib. contra ſect. ſe flagell. *Mundus ſeneſcens patitur phantaſias variorum errorum ac falſorum miraculorum, non ſecus ac ſenex variis deluditur ſomniis.*

2) *Totius orbis conturbatio:*

LXXXVI. 2) *Totius orbis per bella, ſeditiones, peſtilentias & terrae motus conturbatio.* Matth. XXIV. 6. *Audituri eſtis bella & rumores bellorum. videte ne turbemini, oportet enim haec fieri, ſed nondum eſt finis.* v. 7. *Conſurget enim gens adverſus gentem & regnum adverſus regnum, & erunt peſtilentiae & fames & terrae motus per loca.* v. 8. *Haec autem omnia initia ſunt dolorum.* Cpnfer Marc. XIII. 7. & 8. Luc. XXI. 9. 10. & 11. Proprie, principaliter & κατα ρητον itidem hoc loco Chriſtus agit de temporibus ante Hieroſolymitanum excidium, ac prædicit mala Iudæis ante vaſtationem eventura, cuius prophetiæ complementum Ioſephus libr. II. de bell. Iud. cap. 11. & ſeqq. lib. XX. antiquit. cap. 6. & Euſebius lib. III. hiſtor. cap. 8. late deſcribunt; interim ad ſtatum noviſſimorum temporum hoc ipſum referri poſſe, iisdem argumentis, quibus in priore ſigno uſi ſumus, demonſtrari poteſt. Si quis enim recte attendat, Chriſtus in prædictione huius ſigni ita loquitur, ut ad tempora extremum iudicium antegreſſura digitum intendat. Neque enim *ſpecialiter* duntaxat ac *determinate* de iudaico populo loquitur, quod ſit in varias ſectas & factiones dividendus, ſed *generaliter* & *abſolute* pronunciat: *conſurgens adverſus gentem & regnum contra regnum;* id quod de anguſtis Palæſtinæ limitibus non ſatis commode accipi poteſt, quippe in quibus nec plures gentes nec plnra regna locum habuere. Conſtat quidem ante Hieroſolymitanum excidium Cæſareæ, Scythopoli, Ptolemaidi, Alexandriæ, Damaſci, adeoque in tota Syria & vicinis regnis varias ſeditiones, tumultus & bella exſtitiſſe, ſed generalis Chriſti locutio a typo ad antitypum nos revocare videtur. Eodem ſenſu accipi poteſt, quod apud Lucam XXI. 11. additur *terrores & ſigna magna a cœlo erunt.* Notum eſt ex Ioſepho lib. VII. de bell. Iud. cap. 12. & Euſebio lib. III. cap. 8. Cometam & alia ſigna in cœlo ante Hieroſolymæ devaſtationem adparuiſſe; ſed cum apud Lucam in eodem cap. v. 25. inter propria diei noviſſimi ſigna referantur *prodigia in ſole, luna & ſtellis*, ideo hæc ipſa collatio oſtendit, ſigna Hieroſolymæ excidium antegreſſa tanquam typum ſignorum diem noviſſimum præcedentium conſiderari non immerito poſſe.

3) *Horribilis piorum perſecutio*

§. LXXXVII. III) *Horribilis piorum perſecutio.* Matth. XXIV. 9. *Tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* v. 10. *Et tunc ſcandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem.* Marc. XIII. 9. *Videte vos ipſos, tradent* e-

enim vos in concilia, & in ſynagogis, vapulabitis, & coram praeſidibus ac regibus ſtatuemini propter me in teſtimonium illis. v. 12. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & conſurgent filii adverſus parentes, & morte eos adficient.* v. 13. *Et eritis odio omnibus propter nomen meum.* Confer Luc. XXI. 12. 13. 16. & 17. Chriſtus poſtquam prædixerat mala Iudæis in genere ante vaſtationem obventura, iam in ſpecie adloquitur apoſtolos, ac piis prædicit perſecutiones & adverſa ab ipſis Iudæis metuenda; ſperabant illi regnum, divitias, honores & gloriam in mundano quodam regno, ſed Chriſtus eorum loco prædicit ipſis perſecutionem, crucem, ignominiam, ſcandala ob multorum a fide deficientium apoſtaſiam oborta & omnis generis pericula. Proprie igitur & principaliter ad apoſtolos a Iudæis & gentibus varias perſecutiones ante & poſt Hieroſolymæ excidium paſſos hæc verba Chriſti pertinent; interim recte adcommodari poſſunt ad ſtatum eccleſiæ, qualis eſt in hoc mundo omnibus fere temporibus, maxime vero noviſſimis, finem mundi antegreſſuris. De antichriſti enim *occidentalis* ante noviſſimum diem longe lateque dominaturi tyrannide prædictum Dan. XI. 44. *Veniet cum indignatione magna, ut deleat & interficiat plurimos.* Apoc. XI. 7. *Beſtia, quae adſcendit de abyſſo, faciet adverſus prophetas bellum, & vincet eos, & occidet eos.* XII. 4. & 13. *Draco perſecutus eſt mulierem*, quæ eccleſiæ typum gerit. XIII. 7. *Datum eſt beſtiae bellum facere cum ſanctis, & vincere eos.* XVII. 6. *Vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum & de ſanguine martyrum Ieſu.* XVIII. 24. *Sanguis prophetarum & ſanctorum inventus eſt in civitate illa magna.* XIX. 2. *Vindicavit Deus ſanguinem ſervorum ſuorum de manibus eius* (meretricis illius magnæ.) XX. 4. *Vidi animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu & propter verbum Dei.* De *orientalis* antichriſti tyrannide & perſecutione ſub nomine *Gog* & *Magog* vaticinatur propheta Ezechiel cap. XXXVIII. & XXXIX. Nimirum diabolus eſt *mendax & homicida*, Ioh. VIII. 44. ideo etiam circa finem mundi *parum temporis adhuc ſupereſſe* ſciens Apoc. XII. 12. multiplicabit & hæreſes & perſecutiones, ut quos blanditiis hæreſium inescare nequeat, eos terrore perſecutionum frangat. Auguſtinus in enarrat. Pſalm IX. *Prima perſecutio eccleſiae violenta fuit, cum proſcriptionibus, tormentis, caedibus chriſtiani ad ſacrificium cogerentur. Altera perſecutio fraudulenta eſt, quae nunc per haereticos & falſos fratres agitur. Tertia ſupereſt per antichriſtum ventura, qua nihil pernicioſius, quoniam & violenta & fraudulenta erit, vim habebit in imperio, dolum in miraculis.*

§. LXXXVIII. 4)

4) *Supinae ſecuritatis inundatio.*

Supinae ſecuritatis & proiectae impietatis inundatio, atque extrema morum conſceleratio. Matth. XXIV. 12. *Quoniam abundavit iniquitas, refrigeſcet caritas multorum.* Quidam ſpecialiter accipiunt de caritate, quæ in Deum fertur, ut ſignificetur, pleroſque propter invaleſcentem pſeudoprophetarum & perſecutorum iniquitatem defecturos a caritate Dei, quem per fidem diligere cœperant; additur enim: *qui autem perſeveraverit usque ad finem, ſalvus erit.* Sed poteſt in genere accipi de caritate Dei & proximi, quæ *refrigeſcet*, hoc eſt, exſtinguetur vel certe diminuetur, quia caritas eſt ignis ſpiritualis divinitus in corde accenſus, quando illius calor refrigeſcit, tunc caritas exſtinguitur, contra vero *ἀνομία* eidem oppoſita, id eſt, omnis

omnis generis delicta ubique invaleſcent. Et ſane in Iudæis, de quibus peculiariter & principaliter Chriſtus hic loquitur, abunde illud fuit completum, quia de Hieroſolyma Egeſippus & Euſebius teſtantur, quod ante devaſtationem fuerit *ſentina omnium flagitiorum*. Ut autem ſuperiora vaticinii membra ad ſtatum noviſſimorum temporum ſecundario & conſequenter adcommodari poſſunt, ita quoque de hoc ipſo oraculo ſtatuendum. Duo igitur noviſſimis temporibus eventura prædicit Salvator, quæ invicem eo modo connexa ſunt, ut poſterius ex priore ſequatur. Prius ſpectat *malorum operum incrementum*, quia per *ανομιαν*, quæ prædicitur, multiplicanda ac dilatanda omnis generis atrocia delicta contra primam & ſecundam decalogi tabulam commiſſa, intelliguntur, 1 Ioh. III. 4. Poſterius concernit *bonorum operum & omnis pietatis decrementum*, quia caritas, cui frigus obventurum prædicitur, eſt legis impletio, Matth. XXII 40. Rom. XIII. 8. 1 Tim. I. 5. caritatis ergo frigus eſt pietatis & bonorum operum diminutio. Similia vaticinia de impietate & ſecuritate conſummationem ſeculi antegreſſura in aliis Chriſti & apoſtolorum concionibus occurrunt. 1) Matth. XXIV. 37. *Sicut erat in diebus Noae, ita & erit adventus Filii hominis.* v. 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium, comedentes & bibentes, nubentes & nuptum dantes ad eum usque diem, quo ingreſſus eſt Noa in arcam*, v. 39. *& non cognoverunt, donec venit diluvium, & tulit omnes: ita & erit adventus Filii hominis.* Confer Luc. XVII. 26. & 27. Nimirum ſicut Deus flagrantes libidinis flammas diluvii aquis exſtinxit, ſic refrigeſcentem & pene exſtinctam circa finem mundi caritatem igne cœleſti ſuccendet, 2 Petr. III. 10. 2) Luc. XVII. 28. *Sicut erat in diebus Loth, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & aedificabant.* v. 29. *Qua die autem exiit Loth e Sodomis, pluit ignem & ſulphur de cælo, & perdidit omnes.* v. 30. *Secundum haec erit, qua die Filius hominis revelabitur.* In Græco verba *ηϑιον*, *επινον*, *εγαμειν*, *εξεγαμιζοντο*, *ηγοραζον*, *επωλουν*, *εφυτευον*, *ωκοδομουν*, *ασυνδετως* poſita ſunt, ut ſupinam hominum ante diluvianorum & Sodomitarum ſecuritatem preſſius arguant. 3) Luc. XVIII. 8. *Verumtamen Filius hominis veniens num putas inveniet fidem in terra?* Loquitur Salvator, ut ſuperius monuimus, de vera & ſalvifica fide, quæ oblata in verbo evangelii beneficia fiducialiter amplexa per ſeriam orationem, ſinceram caritatem, & omnis generis bona opera ſeſe exſerit, Gal. V. 6. Iac. II. 18. eius circa finem mundi ante ultimum ſuum adventum magnam in terris prædicit fore penuriam; ac proinde etiam pietatis ſtudium diminutum iri, quia deficiente fonte rivuli ſolent exſiccari. 4) 2 Theſ. II. 7. apoſtolus antichriſto per adparitionem adventus Chriſti deſtruendo tribuit, quod *operetur myſterium* *της ανομιας*, ac v. 8. ipſum vocat *ανομον*, non doctrinæ tantum, ſed etiam vitæ reſpectu, tum quia ipſe prorſus exlex eſſe volet, Dan. XI 36. omnis *ανομιας* & *αταξιας* in mundo auctor erit. 5) 2 Tim. III. 1. homines circa finem mundi in terris victuri graphicis coloribus depinguntur: *ſcito, quod in noviſſimis temporibus inſtabunt tempora periculoſa.* v. 2. *Erunt enim homines φιλαυτοι, Φιλαργυροι, proprii honoris & divitiarum cupidi, iactabundi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus inobedientes, ingrati, ſceleſti,* v. 3. *αςοργοι, ασπονδοι, calumniatores, incontinentes, immites, αφιλαγαϑοι,* v. 4. *proditores, protervi, inflati, Φιληδονοι*

μαλ-

μαλλον, η φιλοθεοι, v. 5. *habentes formam aliquam pietatis, ſed virtutem eius abnegantes.* Dicti huius apoſtolici explicationem vide diſp. a de ſtudio pietatis §. 6. 6) Petrus 2 epiſt. III. 3. homines extremis mundi temporibus victuros ſic deſcribit: *venient in noviſſimis diebus empaectae iuxta proprias concupiſcentias ambulantes*, v. 4. *ac dicentes, ubi nunc promiſmiſſio adventus eius?* 7) Et quid crebræ illæ Chriſti & apoſtolorum exhortationes ad vigilantiam aliud innuunt, quam quod ſupinus quidam carnalis ſecuritatis carus ac lethargus totum pene mundum ante finale eius excidium ſit oppreſſurus, quod ipſum clariſſime ex ſequentibus etiam vaticiniis colligitur. Matth. XXIV. 44. *Qua hora non putatis, Filius hominis venturus eſt.* XXV. 5. *Moram faciente ſponſo dormitaverunt omnes, & dormierunt.* Marc. XIII. 33. *Neſcitis, quando tempus ſit.* Luc. XXI. 35. *Tanquam laqueus ſuperveniet dies illa in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terrae* 1 Theſſ. V. 3. *Cum dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus, ſicut dolor in utero habenti, & non effugient.* 8) Idipſum repetunt ſcriptores eccleſiaſtici. Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. 15. pag. 419. *Ita iuſtitia rareſcet, ita impietas & avaritia invaleſcet, ita cupiditas & libido crebreſcent, ut, ſi qui tum forte fuerint boni, praedae ſint ſceleratis, ac divexentur undique ab iniuſtis, ſoli autem mali opulenti ſint, boni vero in omnibus contumeliis atque in egeſtate iactentur. Confundetur omne ius, & leges interibunt. Nihil quidquam tunc habebit, niſi aut quaeſitum aut defenſum manu, audacia & vis omnia poſſidebunt. Non fides in hominibus, non pax, non humanitas, non pudor, non veritas erit, atque ita neque requies a malis ulla.* in epit. div. inſtitut. cap. 11. *Cum cœperit mundi finis ultimus adpropinquare, malitia invaleſcet, omnia vitiorum & fraudum genera crebeſcent, iuſtitia interibit, fides, pax, miſericordia, veritas non erit.* Auctor imperf. operis in Matth. hom. I. *Cum ſanctus perit de terra, perire debebit & mundus, quia ſancti homines medulla ſunt mundi. Sicut enim arbor paulatim marceſcendo ſiccatur, cum in illa medulla deficit, aut ſana non eſt, ſic & mundus praeſens caſurus eſt, cum ſancti homines in illo deficere cœperint.* Chryſoſtomus hom. XXXIII. in Joh. IV. *Non longe a fine abſumus, ſed iam mundus properat &c. hoc exſtincta caritas ſignificat.* Theophylactus in comment. Matth. XXIV. *Quia multiplicabitur iniquitas per impoſturas antichriſti, exaſperabuntur & efferri erunt homines, ita ut nec cum familiariſſimis ullum ſervent caritatis vinculum, ſed mutuo ſeſe tradant.* (*) Vincentius Ferrarius de Valentia in opuſc. de fine mundi ſtatuam Danielis cap. 2. ad ſtatum eccleſiæ adcommodat. *Caput ſtatuae*, inquit, *quod erat auri puri, ſignificat principium eccleſiae, id eſt, tempus apoſtolorum & martyrum, quoniam tunc eccleſia erat de auro puro, id eſt, quod chriſtianitas erat in perfecta vita ſpirituali & in ardore devotionis & ſupernae caritatis.. Nam ſicut aurum excellit omnia metalla, ſic vita ſpiritualis perfecta omnes vitas &c. Iſtud tempus durat quadringentos annos, & poſtea deſcendit chriſtianitas de auro ad argentum, quod minus valet. Tunc enim ſurrexerunt Ariani & alii haeretici in eccleſia, qui loquebantur errores & falſas opiniones circa fidem, ita quod per eos fere totus mundus fuit corruptus huiusmodi erroribus &c.*

(*) Wernerus in *faſciculo temporum*, ſecundum millenarium Chriſti vocat tempus effœminatum, in quo fides chriſtiana cœpit deficere & declinare a priſtina virilitate. GERHARDUS.

Illud tempus duravit ultra quingentos annos. Et poſt illud tempus ſtatua, id eſt, eccleſia deſcendit de argento ad ventrem & femora, quae ſunt aerea, & minus valent. Nam ut aes volvitur & revolvitur ad quamcunque partem, & male ſonat: ſic tunc chriſtianitas volvebatur modo a parte dextra contra fidem per falſos errores, modo a parte ſiniſtra, contra virtutes per turpiſſimos mores, & turpe ſonuerat, quia verbum Dei non praedicabatur, & tunc erat Mahumetus, qui corrupit totam Barbariam &c. Hodie vero ſtatua, id eſt, eccleſia deſcendit de aere ad tibias ferreas. Et iſtud eſt tempus, in quo ſumus modo. Nam ut ferrum eſt durum, aſperum, implicabile & rigidum per ſe, & non poteſt mutari niſi per ignem & malleorum percuſſionem: ſic eſt ad praeſens chriſtianitas. Nemo enim eſt; qui ſe emendare velit de vita ſua mala, nec per praedicationes, nec per exempla, nec per miracula, nec per prodigia, nec per tormenta &c. Itaque implicabiles ſunt nunc chriſtiani, quod non videntur homines, ſed daemones inſani. Etenim ſunt aſperi ſibi invicem ſine ulla pietate & benignitate, crudeles ſine miſericordia, uſurarii & avari ſine ulla largitate, duri ſine ulla devotione, amatores huius ſeculi ſine ullo Dei timore, & ſic ſunt aſperiores & implicabiliores & duriores ferro chriſtiani iſthoc tempore. Lutherus in expoſit. Pſalm. CI. tom. VI. Ienenſ. German. fol. 156. *Es iſt eine alte Weiſſagung unter den Bildern vom Endechriſt, die ſagt, daß am Ende der Welt, wenn des Endechriſts Triegerey entdecket ſeyn wird, werden die Leute wild und rohe werden, von allem Glauben fallen und ſagen, es ſey kein Gott mehr, und alſo leben in allem Muthwillen nach eigenen Lüſten, ſolche alte Bilder bewegen mich warlich ſehr, und treffen zumal gleich zu &c.* Poſt obitum b. Lutheri in bibliotheca ipſius ab illis, qui ad inquirendam eam ab electore Saxoniæ miſſi fuerant, inventum eſt tale vaticinium propria Lutheri exaratum: *adeſt tempus olim praedictum, quod poſt revelatum antichriſtum eſſent homines futuri, qui ſine Deo viverent, unusquisque ſecundum ſuas concupiſcentias & illuſiones. Nam papa quidem fuit ſupra Deum, nunc ſine Deo omnes agere volunt. Et cum noſtri a legibus papae liberi ſint, volunt etiam a lege Dei liberi eſſe, nihil niſi politica ſequi. Sed dum non fingimus, illos abeſſe longius, de quibus talia praedicta ſint, nos ipſi ſumus, qui talia facimus. Sicut Iudaei finxerunt & fingunt, longe alios eſſe, qui Chriſtum ſuum promiſſum repudient.* Refert Wolfſius cent. XVI. memorabilium pag. 78. Iohan. Wilhelmus Stuckius in lib. antiquit. conviv. *Mundi immundiſſimi & ad occaſum interitumque ſuum adpropinquantis decrepita atque delira ſenectus talis eſt, ut videamus avaritiae, ambitioni, crapulae & ebrietati, etiam cultui divino conſecratos addictos ac mancipatos eſſe, ac licet in fide & religione ſemper fere diſſentiant, conſpicimus tamen in Cereris, Bacchi & Pluti cultu concordiſſimos eſſe.* Cauſam illius univerſalis quaſi ſecuritatis & extremæ impietatis circa mundi finem invaleſcentis in diſp. I. de ſtudio pietatis §. 8. expoſuimus quadruplicem, quarum duæ priores ſunt remotæ, duæ poſteriores propinquæ. Prima eſt *iuſta divini iudicii exſecutio*, 2 Theſſ. II. 12. Altera eſt *ſatanae rabies & ſeductio*, Apoc. XII. 12. Tertia *mundi ſeneſcentis conditio & extrema humanae naturae corruptio*, 1 Cor. X. 11. Quarta *variorum haereſium & corruptelarum introductio.*

5) Univerſalis per totum orbem evangelii praedicatio.

§. LXXXIX. 5) *Univerſalis per totum terrarum orbem evangelii praedicatio.* Matth. XXIV. 14. *Et praedicabitur hoc evangelium re-*

gn

in univerſo orbe in teſtimonium omnibus ibus, & tunc veniet conſummatio. Marc. .. 10. *In omnes gentes oportet primum dicari evangelium.* Poſtquam mala ima & graviſſima Hieroſolymæ everem anteceſſura Chriſtus enumeraſſet, ungit hoc bonum eamdem præceſſu- , videlicet quod evangelium *uni- orbi*, id eſt, per *ſynechdochen* ſcriæ uſitatam maximæ orbis parti, ibus gentibus cognitis & in circuierufalem quaqua verſum habitantiſit prædicandum, Act. I. 8. ac pro- quod Deus novum ſibi populum ex ibus gentibus per evangelii prædinem collecturus ſit, antequam ven, Iudaicum puta, in ultimo illo dio abdicaſſet, quod ipſum etiam maiorem fidei chriſtianæ confirmam faciebat, quia propter repudia- Meſſiam & eius evangelium tantæ gentem Iudaicam ſubiici ab apoſtoocebatur. Quod autem de excidio oſolymitano dictum, antegreſſuram eſſe univerſalem evangelii in omnes es prædicationem, illud etiam ad ummationem ſeculi adcommodari t, eam ipſam quoque præceſſuram quamdam doctrinæ cœleſtis repurnem ac generalem quamdam per a evangelii ex antichriſtianis tene rumpentis, & incredibili celeritaum mundum colluſtrantis viſitatio-

Id enim colligitur 1) ex *vatici- opheticis*, Dan. XI. 44. *turbabit anti- um fama ab oriente*, id eſt, ſincera gelii prædicatio, quæ Chriſtum *iu- ſolem*, Malach. IV 2. *ex alto orien-* Luc. I. 78. mundo illuceſcere fa- & *ab aquilone*, id eſt, illi, qui ſub aquilonis antichriſti poteſtate fue- evangelii doctrinam ſpargent. m literaliter accipiunt de *eccleſiis libus*, quæ tyrannidi papali ſemper contradixerunt, & de luce evangelicæ doctrinæ ex locis ſeptentrionalibus poſtremo mundi tempore emicante, ſed res eodem redit. Confer Geſnerum in comment. Dan. XII. Zach. XIV. 6. *Et erit in die illa, non erit lux, ſed frigus & gelu, neque dies, neque nox, & in tempore veſpertino erit lux.* Sub regno papali non erat lux veræ cognitionis Chriſti, obſcurata erat doctrina evangelii, deerat viva & ſolida conſolatio, caritas in cordibus refrixerat, regnabat confuſio philoſophiæ cum theologia, ut vere nec dies nec nox adpareret, donec per Dei gratiam ſub veſpera mundi lux doctrinæ evangelicæ iterum eſt exorta. Confer Balduinum in comment. Zach. XIV. 2) Ex *verbis Chriſti* Matth. XXIV. 27. Luc. XVII. 24. *Sicut fulgur exit ab oriente, & adparet usque in occidentem, ſic erit etiam adventus Filii hominis.* Quamvis enim hoc vaticinium ad ultimum Chriſti adventum, qui & lucidus, id eſt, glorioſus & inopinatus ac ſubitus erit, adcommodari poſſit, tamen haud immerito etiam de ſpirituali Chriſti adventu per evangelii prædicationem accipi poteſt, quia apud evangeliſtas præcedit: *Si dixerint vobis, ecce in deſerto eſt, nolite credere, dicent vobis, ecce hic aut ecce illic, nolite ire, nec ſectemini. Nam ſicut fulgur exit &c.* id eſt, non credite falſis prophetis, regnum meum certo loco adligantibus, quia regnum meum non eſt corporale aut mundanum, nec certo loco incluſum, ſed ſicut fulgur coruſcans ab una regione, quæ ſub cœlo eſt, in alteram colluſtrat omnia, quæ ſub cœlo ſunt, ſic regnum meum ſpirituale per totum terrarum orbem dilatabitur per evangelii prædicationem, quod eſt vera lux omnes errorem tenebras diſpellens. Promittitur igitur inſtauratio doctrinæ cœleſtis incredibili ce-

celeritate ante mundi finem prædicatione verbi perficienda. 3) Ex *oraculo apoſtoli* 2 Theſſ. II. 8. *Tunc revelabitur ille ανομος, quem Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet eum illuſtratione adventus ſui*, id eſt, Chriſtus armis ſpiritualibus, gladio ſcilicet verbi, antichriſtum interficiet, Eſa. XI. 4. excitabit viros pios & doctos, qui corruptelas doctrinæ per ipſum introductas ex verbo Dei pure prædicato refellant, tandem vero in die noviſſimo eum penitus deſtruet. 4) Idem colligi poteſt ex ipſis huius oraculi verbis: *praedicabitur evangelium regni, donec veniat το τελος*, ubi abſolute de conſummatione Chriſtus loquitur, nec addit in ſpecie ac determinate huius vel illius; innuit ergo, ante ultimam totius mundi conſummationem eamdem evangelii prædicationem in omnes gentes exſpectandam. Confer Hilarium can. in Matth. XXV. Cyrillum catech. XV. & Theodorum 2 Theſſ. II.

§. XC. Pontificii inter cætera epicheremata, quibus antichriſtum nondum veniſſe probare ſatagunt, etiam hoc proferunt, quod *ſignum illud noviſſimi diei a Chriſto praedictum nondum ſit impletum, cum evangelium nondum ſit in toto orbe praedicatum.* Bellarminus lib III. de pont. Rom. c. 4. *Prima demonſtratio, quod antichriſtus nondum venerit, ſumitur ex eo, quod ſcripturae teſtentur, in toto mundo praedicatum iri evangelium, antequam veniat ultima perſecutio, quae excitabitur ab antichriſto. Iam vero etiam noſtro tempore non eſſe praedicatum evangelium in toto mundo docet experientia. Inventae enim ſunt in oriente & occidente regiones vaſtiſſimae, in quibus nulla exſtat memoria evangelii.* Reſp. 1) Opponimus Bellarmino Ianſenium, epiſcopum Gandav. Salmeronem & Barradium, Ieſuitas. Ianſenius in concord, ev. c. 122. p. 834. in h. l. ſic commentatur: *plerique exiſtimant, Dominum hic locutum de malis conſummationem ſeculi praeceſſuris. Sed Chryſoſtomus refert ad tempora apoſtolorum & conſummationem Hieroſolymae propter connexionem cum praecedentibus & quia in ſequentibus Dominus ſubiungit:* cum ergo videritis abominationem deſolationis; *per quam deſolatio Hieroſolymitana intelligenda &c. Ante vaſtationem Hieroſolymae evangelium in toto orbe praedicatum eſſe, probat Chryſoſtomus ex Paulo* Rom. X. 18. Col. I. 6. *Erit igitur ſynecdoche ſcripturae uſitata, omnibus gentibus, id eſt, bonae parti gentium &c. Marcus habet*: & in omnes gentes oportet primum prædicari evangelium; *ubi dictio primum non poteſt commode referri niſi ad conſummationem Hieroſolymae; ſiquidem Marcus non commemorat, apoſtolos quaeſiviſſe de conſummatione ſeculi, ſed tantum quando futura eſſent, quae Dominus praedixit de templo & Hieruſalem, & quod eſſet ſignum, quando illa eſſent conſummanda.* Barradius tom. III. conc. ev. lib. IX. cap. 2. p. 558. *Haec quoque verba:* prædicabitur evangelium in univerſo orbe; *pertinent ad tempus praecedens excidium Hieroſolymorum. Praedixerat Dominus gravem in diſcipulos perſecutionem, ea vero non obſtante nunc docet, evangelium toto orbe ab illis praedicandum, poſt praedicationem autem evangelii conſummationem, id eſt, finem fore & everſionem Solymorum, quae eſt ſententia Chryſoſtomi, Theophylacti, Euthymii & Hilarii.* Hæc Ianſenius & Barradius, quibus ſimilia occurrunt apud Salmeronium, cum quibus Bellarminus prius tranſigat. 2) *Proprie & principaliter* Chriſtus de tempore excidium Hieroſolymitanum antegreſſuro loquitur, quo iamdum ad omnes gentes evangelii prædicatio per apoſtolos

pagata erat. Matth. XXVIII. 19. *mnes gentes.* Marc. XVI. 15. *Prae- ngelium omni creaturae;* cui man- os obſequentes fuiſſe adparet ex . 18. *Numquid non audiverunt? mnem terram exivit ſonus eorum. Verbum evangelii pervenit ad vos, in univerſo mundo eſt & fructifi- t in vobis.* v. 23. *Evangelium, quod , praedicatum eſt in univerſa crea- tae ſub cœlo eſt.* Paulus Rom. XV. e ſolo teſtatur, quod *ab Ieruſa- cumiacentibus regionibus usque ad omnia evangelio impleverit;* ac *iam in Hiſpaniam excurrere* ge- iod *ſi unus tanta orbis parte prae-* ait Chryſoſtomus d. l. *cogita liquis apoſtolis factum fuerit.* Iu- dial. cum Tryphone p. 270. *quidem eſt genus mortalium, ſive m ſive graecorum, ſive etiam alio- um, quocunque adpellentur nomi- ſamaxobiorum vel Nomadum domo vel in tentoriis viventium & pe- itam tolerantium, inter quos per cifixi Ieſu ſupplicationes & gra- tiones Patri fabricatori rerum o- n fiant.* Irenæus lib. II. adv. p 35. *Eccleſia per univerſum or- ad fines terrae ſeminata & ab a diſcipulis eorum accepit eam fi-* Cap. 3. pag. 37. *Hanc fidem quidem in univerſum mundum diligenter cuſtodit, quaſi unam habitans &c. Neque hae, quae nia fundatae ſunt, eccleſiae aliter neque hae, quae in Hiberis ſunt, , quae in oriente, neque hae, quae o, neque hae, quae in Lybia, quae in medio mundi ſunt con- c.* Tertullianus lib. adv. Iu- p. 96. *In quem alium univer- crediderunt niſi in Chriſtum? cui ae gentes crediderunt? Parthi, Medi, Elamitae, & qui inhabitant Meſo- potamiam, Armeniam, Phrygiam, Cap- padociam & incolentes Pontum & Aſiam & Pamphyliam, immorantes Ægyptum, & regionem Africae, quae eſt trans Cyrenem inhabitantes, Romani & incolae, tunc & in Hieruſalem Iudaei & caeterae gentes, ut iam Getulorum varietates & Maurorum multi fines Hiſpaniarum omnes termini & Galliarum diverſae nationes & Brittano- rum inacceſſa Romanis loca, Chriſto vero ſubdita & Sarmatarum & Dacorum & Germanorum & Scytharum & abditarum multarum gentium & provinciarum & in- ſularum multarum nobis ignotarum, & quae enumerare minus poſſumus? in quibus o- mnibus locis Chriſti nomen, qui iam venit, regnat.* Ambroſius in comm. Rom. X. *Ubique audita eſt & in omnem locum per- venit praedicatio nominis Chriſti. Ubi e- nim praedicantis hominis praeſentia defuit, ſonus tamen & fama pervenit.* Hierony- mus in c. 24. Matth. *Non puto aliquam remanſiſſe gentem, quae Chriſti nomen igno- ret. Et quamquam non habuerit praedica- torem, tamen ex vicinis nationibus opinio- nem fidei non poteſt ignorare.* Similia ha- bet Chryſoſtomus hom. LXXVI. in Mat. hom. XVIII. ad Rom. & hom. IV. ad Col. 3) Conſequenter & ſecundario ad ſtatum noviſſimorum temporum vatici- nium Chriſti referri poteſt. Iam vero conſtat, lucem doctrinæ evangelicæ a pontificiis & antichriſtianis tenebris re- formatæ ſuperiori ſeculo longe lateque ſparſam, quod agnoſcit ipſe Bellarminus præf. tom. I. contr. & in orat. tom. IV. cont. præfixa. Vide tract. de eccl. §. 189. 4) Nuſpiam vero Chriſtus vel apoſtoli docuerunt, ante adventum uto- pici illius antichriſti, quem pontificii adhuc exſpectant, eumdemque ſingula- rem aliquam perſonam ex tribu Dan na- ſciturum ſtatuunt, per univerſum ter-

ra-

rarum orbem evangelium eſſe prædicandum, & hanc evangelii prædicationem fore ſignum antichriſti proxime adventantis, qua de re alibi plenius agitur.

a) *Propinqua & propria.* 1) *Inſignis quartae monarchiae labefactatio.*

§. XCI. *Propinqua* & propria diei noviſſimi ſigna ſunt: 1) *Inſignis quartae monarchiae labefactatio.* Dan. II. 31. regi Babylonico ſub figura ſtatuæ oſtenditur ſucceſſio quatuor monarchiarum, quarum ultima duratura ſit uſque ad noviſſimum Chriſti adventum, in quo omnia huius mundi regna deſtruentur. De tibiis illius ſtatuæ v. 33. dicitur, quod *pedum quaedam pars futura ſit ferrea*, *quaedam fictilis*; illud Daniel v. 41. ſic exponit: *regnum diviſum erit, & tamen de plantatione ferri erit in eo, ſecundum quod vidiſti ferrum miſtum teſtae ex luto.* v. 42. *Et digitos pedum ex parte ferreos, ex parte figiles, circa finem regnum illud erit ex parte validum, & ex parte fragile.* v. 43. *Quod autem vidiſti ferrum miſtum teſtae ex luto, commiſcebuntur quidem humano ſemine, ſed non adhaerebunt ſibi, ſicut ferrum non poteſt miſceri teſtae.* Senſus eſt, quod circa finem mundi poſterior huius monarchiæ pars multo infirmior ſit futura priore, quodque imperatores iuncturi ſint adfinitates cum regibus, qui non amplius imperio Romano adhærent, ſperantes ſe hoc modo priſtinam imperii maieſtatem reparaturos, ſed adfinitates illas non futuras eſſe firmas, verum maioribus odiis & ſimultatibus occaſionem daturas. Dan. VII. 8. quarta monarchia depingitur ſub imagine *beſtiae terribilis & fortis habentis cornua decem*, id eſt, decem provincias, quarum quælibet regnum conſtituet, ſed ex medio illorum *cornu parvulum, quod tria ex illis decem cornibus evellit*, quia Turca ab exiguis initiis ad tantam potentiam progreſſus Aſiam, Græciam & Ægyptum, quæ Romano imperio olim ſubiectæ fuerunt, in ſuam poteſtatem redigit. Sed ſtatim ſubiungit propheta v. 9. *adſpiciebam, donec throni poſiti ſunt, & Antiquus dierum ſedit*; id eſt, inter imperii labefactationem per tyrannidem Turciam & extremum iudicium nulla inſignis rerum mutatio in imperio continget, ſed Chriſtus noviſſimo ſuo adventu Turcicam tyrannidem delebit 2 Theſſ. II. 3. *Non venit Dies Domini, niſi prius venerit η ἀποςασια.* Quidam, ut Irenæus lib. V. adverſ. hæreſ. pag. 328. Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 19. Damaſcenus lib. IV. orthod. fid. cap. 27. Lyranus in comm. 2 Theſſ. II. Adrichomus in chron. pag. 285. hanc defectionem exponunt ſenſu *eccleſiaſtico* de quadam horribili & pene univerſali *defectione a fide*, 1 Tim. IV. 1. quæ in oriente per Mahometicas blaſphemias, in occidente per papiſticas corruptelas contigit, ſed Tertullianus in apol. cap. 32. Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. 15. & 25. Cyrillus Hieroſolymitanus catech. XI. Ambroſius, Chryſoſtomus, Theophylactus in comm. illius loci Hieronymus in q. 11. ad Algaſ. Nicolaus Grem. in orat. coram Urbano V. pontifice & cardin. anno 1364 habita, & alii complures accipiunt in ſenſu *politico* de inſigni imperii diminutione, quam iamdum ſecutam eſſe, poſtea monſtrabitur. Sic enim videtur apoſtolus ipſe v. 7. declarare: *myſterium iam peragitur iniquitatis tantum, qui nunc obſtat, obſtabit uſque dum e medio ſublatus fuerit*; ubi de imperio Romano tanquam de uno homine loquitur, ſicut etiam regnum antichriſtianum ſub nomine unius hominis denotaverat. Quamdiu impera-

rator Romanus priſtinam imperii maieſtatem ac potentiam retinuit, & in urbe Roma ſedem habuit, nec orientalis nec occidentalis antichriſtus eccleſiam invadere potuit. Proinde terror, potentia & magnitudo Romani imperii e medio erat tollenda, ac imperator Romanus ex Roma & Italia occultis artibus removendus, & in alium locum transferendus, in qua ſignificatione phraſis ἐκ τȣ μεσȣ γινεσϑαι uſurpatur Act. XXIII. 10. 1 Cor. V. 2. 2 Cor. VI. 17. Quidam συνεκδοχικῶς exponunt, *e medio auferetur imperium Romanum*, id eſt, ita minuetur, ut, reſpectu prioris potentiæ ac maieſtatis pene ſublatum videatur, vel ut Iohannes exponit Apoc. XIII. 3. *lethaliter vulnerabitur*, non tamen penitus exſtinguetur; ita premetur, ut videatur non eſſe, & tamen adhuc ſit. Eam imperii diminutionem & labefactationem iamdum factam eſſe, hiſtoriæ & experientia teſtantur. Sub Phoca defectio illa cœpit, & ſequentibus ſeculis continuata eſt. Ita namque de eo ſcribunt Eutropius lib. XVII. hiſtor. Otto Friſingenſis lib. V. cap. 8. & Nauclerus referente Wolffio tom. I. memorab. p. 63. *Imperatoris deſidia hoſtes Romani imperii potentiores ſunt facti, Etenim in parte occidentali Germaniam cum inſulis, Galliam, Hiſpaniam & bonam Italiae partem, ſed & Pannonias & Myſiam tum abſtulere cum bona Africae parte. In oriente Iberos, Armenos, Arabes & Dardanos & mediterranea Macedoniae & Graciae Cacanus Thrax rex Hunnorum pervagabatur. Aſſyriam vero totam fere Perſae occuparunt. Ægyptum Saraceni vaſtarunt. Proh dedecus! noſtrae vires adeo defecerunt per luxum & avaritiam libidinemque, ut imperium Romanum ſolo tantum nomine conſtaret*, quæ omnia ſunt Naucleri verba. Atque hic eſt ille Phocas imperatoricida, qui epiſcopo Romano titulum œcumenici epiſcopi conceſſit, quo quisquis utitur, *eum in elatione ſua antichriſtum praecurrere*, Gregorius lib. VI. epiſt. 30. adſerit. Sub Heraclio Phocæ ſucceſſore plenius fuit continuatum, quod ſub Phoca erat cœptum. Saraceni enim omnia longe lateque occuparunt ab Ægypto uſque ad Euphratem, referente Eutropio lib. XVIII. Seculis ſuccedentibus defectio illa eo modo crevit, ut de priſtina Romani imperii maieſtate vix *magni nominis umbra* manſerit reliqua. Aventinus lib. VII. annal. *Romani maieſtas populi, qua olim orbis regebatur, ſublata eſt de terris.* Cum olim ſub poteſtate urbis orbis imperium remanſiſſet, ut loquitur Oroſius libr. I. hiſt. cap. 1. hodie *vix tenuis quaedam umbra magni nominis reſtat.* Sleidanus in lib. de quat. Monarch. Quid quod ipſe Thomas in comment. 2. Theſſ. 2. *imperium vere Romanum de temporali in ſpirituale commutatum eſſe*, id eſt, in papam antichriſtum translatum eſſe, adſerit. Dominicus a Soto lib. IV. ſent. diſt. 46. q. 1. art. 1. *Diſceſſio ab imperio civili & temporali iam facta eſt, quia in poteſtatem ſedis Romanae temporale illud imperium fuit commutatum, ut autor eſt Leo papa ſerm. de apoſtolis.*

XCII. 2) *Antichriſti revelatio.* Cum enim per pſeudo-apoſtolos in eccleſia Theſſalonicenſium ſub doctrinæ apoſtolicæ nomine ac prætextu ſparſa eſſet fama, quod dies noviſſimus proxime inſtet, monet Paulus Theſſalonicenſes, ne falſæ iſti opinioni fidem habeant, revelandum enim prius eſſe antichriſtum, antequam veniat dies Domini 2. Theſſ. II. 3. *Ne quis ſeducat vos ullo modo, quoniam niſi venerit primum apoſtaſia & reveletur homo peccati*

2) *Antichriſti revelatio.*

(id eſt, antichriſtus) *non veniet dies Domini*, v. 8. *quem Dominus interficiet Spiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione adventus ſui.* De hac antichriſti revelatione & expugnatione per prædicationem evangelii agunt etiam alia ſcripturæ oracula, Dan. VIII. 25. XI. 44. Ier. LI. 58. Malach. IV. 5. Apoc. XIV. 6. XVIII. 2. quorum explicationem & adcommodationem vide tract. de eccleſ. §. 291. Iunilius Africanus in Geneſin: *Sextae diei* (inquit) *veſperam iam nunc adpropinquare cernimus, & cum abundante per omnia iniquitate refrigeſcet caritas multorum, adveniet autem multo tenebricoſior caeteris, cum adparente homine peccati filio iniquitatis* (qui extollitur atque elevatur ſuper omne, quod dicitur Deus aut quod colitur) tanta fuerit tribulatio, ut in errorem inducantur (ſi fieri poteſt) etiam electi. *Et ſubſequente ſtatim hora univerſalis iudicii, de qua ſcriptum*: Veruntamen Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra? *perſeverabit inde ſabbatiſmus animarum ſanctarum usque ad finem ſeculi, & cum ultima aetas ſeculi poſt veſperam ſuam, de qua praefati ſumus, finem interfecto per Dominum noſtrum Ieſum antichriſto perceperit.* Quemadmodum autem ſigna Hieroſolymitanum excidium antegreſſa tanquam typi ſignorum ultimum iudicium præcedentium conſiderari poſſunt, ut ſuperius oſtendimus; ita quoque inter propria & proxima excidii illius ſigna aliquod habetur, quod fuit typus proprii huius & proximi ſigni diem noviſſimum anteceſſuri. Illud vero eſt *abominatio deſolationis ſtans in loco ſancto*, Dan. XI. 27. Matth. XXIV. 15. Marc. XIII. 14. Quidquid enim tandem per omnem abominationem deſolationis intelligatur, cum diverſæ de ea exſtent interpretum ſententiæ, illud tamen certum eſt, τυπικως eamdem ad antichriſti tyrannidem ante finem mundi in eccleſia invaleſcentem adcommodari poſſe, quia Apoſtolus verbis ex oraculis Danielis prophetæ & Chriſti quaſi petitis de antichriſto ſic loquitur 2 Theſſ. II. 4. *Sedens in templo Dei, oſtendit ſeipſum, quod ſit Deus.* Unde Irenæus lib. V. adverſ. hæreſ. cap. 21. per hanc abominationem intelligit ipſum *antichriſtum*, cuius explicationis meminit etiam Hieronymus in comm. ſed diſtinguendum erat inter expoſitionem huius oraculi *literalem*, qua ad ſtatuam aliquam templo a Romanis illatam, quæ erat deſolationis proxime inſtantis ſignum, verba Chriſti referri debebant, & adcommodationem eiusdem *myſticam* ac *typicam*, qua ad antichriſti regnum non iniuria eadem adcommodari poſſunt.

3) Variorum ſignorum obſervatio.

§. XCIII. 3) *Variorum ſignorum in omnibus totius univerſi partibus obſervatio.* Matth. XXIV. 29. *Statim autem poſt tribulationem dierum illorum ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellae de cælo cadent, & virtutes cælorum movebuntur.* v. 30. *Et tunc adparebit ſignum Filii hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terrae.* Marc. XIII 24. *Sed in illis diebus poſt tribulationem illam ſol contenebrabitur, & luna non dabit ſplendorem ſuum.* v. 25. *Et ſtellae cæli erunt decidentes, & virtutes, quae in cælis ſunt, movebuntur.* Luc. XXI. 25. *Et erunt ſigna in ſole & luna & ſtellis, & in terris preſſura gentium per dubitationem, ſonitus maris & fluctuum.* v. 26. *Extabeſcentibus hominibus prae timore & exſpectatione eorum, quae ſupervenient univerſo orbi, nam virtutes cælorum movebuntur.* Quod Chriſtus in his verbis de propriis & proximis diei noviſſimi ſignis a communibus & remotis illis, de

de quibus hactenus egerat, diſtinctis loquatur, illud colligitur tum ex *antecedentibus*, tum ex *conſequentibus*. Antecedentia ſunt *ευθεως μετα ταυ θλιψιν των ημερων εκεινων*, ut habet Matthæus, vel *εν εκειναις ταις ημεραις μετα την θλιψιν εκεινην*, ut habet Marcus. Quidam *per hoſce dies & tribulationem horum dierum* intelligunt urbis vaſtationem & excidium gentis Iudaicæ; quidam vero, inter quos etiam eſt Chryſoſtomus, revelationem antichriſti, ut ſic per tribulationem illorum dierum accipiatur totum illud tempus, quo antichriſtiana tyrannis eccleſiam oppreſſit. Qui priorem ſententiam amplectuntur, verba præcedentia: *tunc ſi quis dixerit vobis, ecce hic eſt Chriſtus, aut illic, nolite credere;* ad tempora vaſtationem Hieroſolymæ antegreſſa in ſenſu literali referunt; qui poſteriorem, eadem ad deſcriptionem ſtatus eccleſiæ ſub antichriſti regno adplicant, quippe in quo Chriſtus cum ſuo merito & cultu ad clauſtra monachorum & eremitarum fuit adligatus. Priori expoſitioni obſtare videtur particula *ευθεως* apud Matthæum, neque enim *ſtatim* poſt excidium Hieroſolymitanum contigerunt ſigna iudicium proxime antegreſſura; ſed huic difficultati triplici ratione occurri poteſt. Primo quidem ex *Chriſti ſcopo & intentione*, quod ſcilicet Chriſtus data opera de re procul adhuc diſtante quaſi iamdum proxime imminente vaticinatus fuerit, ut vere pios in perpetua vigilantia contineret, & noviſſimum illum adventum quotidie exſpectandum eſſe doceret. Secundo ex *comparatione ad calculum divinum*, quod illud *ευθεως* non ſit metiendum iuxta noſtrum computum, quo illud *ευθεως* dicimus fieri, quod paucis menſibus aut diebus aut horis interiectis perficitur, ſed iuxta computum divinum, in quo *mille anni ſunt inſtar unius diei*, Pſalm XC. 4. 2 Pet. III. 8. Tertio ex *loquendi conſuetudine in ſcripturis recepta*, qua totum illud tempus, quod a paſſione Chriſti & primo eius adventu uſque ad ſecundum ſe extentendit, vocatur *ultimum*, imo *noviſſima hora*, 1 Cor. X. 11. Phil. IV. 5. 2 Theſſ. II. 7. Heb. X. 37. Iac. V. 8. 1 Ioh. II. 18. quia nulla inſignis rerum mutatio interceſſit. Sed hæ duæ interpretationes non pugnant invicem, utrumque enim veriſſimum eſt, quod poſt devaſtationem Hieroſolymitanam & tribulationem antichriſtianam ſigna illa noviſſimi diei ſint ſecutura, ac oſtendimus ſuperius, vaticinium de pſeudochriſtis & pſeudoprophetis non tantum ad tempora Hieroſolymæ excidium antegreſſa, ſed etiam ad noviſſima tempora iudicium extremum præceſſura rectiſſime referri poſſe. Quamcunque igitur verborum illorum interpretationem quis amplectatur, illud evidenter ex eis colligitur, quod Chriſtus non amplius agat de ſignis communibus ac de ſtatu temporum ante Hieroſolymæ excidium, ſed iam incipiat agere de ſignis extremi iudicii propriis ac de ſtatu temporum Hieroſolymæ devaſtationem ſecutorum, quia expreſſe dicit *poſt tribulationem illam*, ſive *poſt tribulationem illorum dierum*, de qua ſcilicet hactenus egerat. Idem adparet ex *conſequentibus*, quia poſt enumerationem ſignorum ac prodigiorum in cœlo, terra, marique futurorum immediate ſubiungit: *& tunc videbunt Filium Hominis venientem in nubibus cœli cum virtute & gloria magna*, quæ verba de ſecundo ipſius adventu agere nemini dubium eſſe poteſt. Quod enim Auguſtinus epiſtola LXXX. ea de *ſpirituali Chriſti adventu* accipi poſſe arbitratur, omni prorſus probabilitate caret.

§. XCIV. Certum igitur eſto, Chriſtum de *propriis & proximis extremi iudicii ſignis* hic agere; certum etiam illud, quod *in omnibus totius univerſi partibus* ſigna illa eventura prædicantur, quia totum univerſum ſic deſcribitur, quod complectatur *cœlum*, *terram*, *mare & omnia, quae ſunt in eis*, Exod. XX. 11. Nehem. IX. 6. Pſalm. CXXXV. 6. &c. iam vero Chriſtus in cœlo, terra & mari eiusmodi ſigna futura prædicit. Sed quæ & qualia illa ſigna ſint futura, de eo plurimum variant interpretum ſententiæ, quas in certas diſtribuemus claſſes. 1) Quidam exiſtimant, hæc ſigna *immediate* conſummationem ſeculi anteceſſura, adeoque *illo ipſo demum momento*, quo Chriſtus ad iudicium veniet, eventura. Cum enim deſtructio cœli ac terræ, in die noviſſimo ſecutura, a Petro ſic deſcribatur 2. epiſt. III. 10. *Cœli magno cum impetu tranſibunt, elementa vero aeſtuantia ſolventur, terraque & quae in ea ſunt opera, exurentur.* 12. *Cœli igne incenſi ſolventur, & elementa aeſtuantia liqueſcent;* ideo ſtatuunt initium huius conflagrationis & deſtructionis in hiſce ſignis in cœlo, terra marique eventuris proponi. Origenes ſuſpicatur, *nubes fumi ex mundi extremo incendio excitatas hanc caliginem in ſole & luna effecturas.* Senſus igitur verborum Chriſti foret eiusmodi: Fruſtra cogitant homines, ſe in ipſo die noviſſimo pœnitentiam adhuc poſſe agere, tunc enim ita erunt exanimati & conſternati, ut de pœnitentia cogitare neutiquam poſſint; omnia namque tunc erunt funeſta & terribilia, cœli tranſibunt, elementa colliqueſcent, terra igne exuretur &c. Hæc interpretatio probari poſſet a) ex *vaticiniis prophetarum*, in quibus iisdem fere verbis, quibus Chriſtus hoc loco utitur, dies noviſſimus deſcribitur: Eſaiæ XXIV. 23. *Erubeſcet luna, & confundetur ſol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion &c.* XXXIV. 4. *Tabeſcet omnis militia cœlorum, & complicabuntur ſicut liber cœli, & omnis militia eorum deſluet ſicut deſluit folium de vinea & de ficu.* Ioel III. 3. *Dabo prodigia in cœlo & in terra, ſanguinem & ignem & vaporem fumi.* v. 4. *Sol convertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, ante veniat dies domini magnus & horribilis.* v. 19. *Iuxta eſt dies Domini in valle conciſionis, ſol & luna obtenebrabuntur, & ſtellae retrahent ſplendorem ſuum.* b) Ex *ipſis Chriſti verbis.* Dicuntur enim *ſtellae de cœlo caſurae*, Matth. XXIV. 29. Marc. XIII. 25. iam vero quando ſtellæ ab orbibus cœleſtibus removebuntur, tunc cœli terræque ruina immediate erit coniuncta. Dicuntur *commovendae cœlorum virtutes;* iam vero quando cœlum loco movebitur, id eſt, quando *magno cum impetu tranſibit*, ut Petrus interpretatur, tunc omnia neceſſe eſt conturbari ac commoveri, quia cœlum ſua virtute omnia elementa in ſuo ordine continet. In ovo vitellus concluditur albumine & teſta, fracta autem teſta omnia diffluunt; ita quoque cœlis tranſeuntibus ac igne diſſolutis, nec terra nec mare ſuum amplius obtinebunt locum. Quod apud Lucam dicuntur *homines exanimandi prae timore & exſpectatione eorum, quae ſupervenient univerſo orbi;* id apud Matthæum ſic exponitur; *tunc adparebit ſignum Filii hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terrae;* iam vero in ipſo adventus Chriſto momento hic planctus vel maxime audietur. Apoc. I. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui pupugerunt eum, & planget ſe ſuper eum omnis tribus terrae.* Addi poteſt illud, quod immediate cum his ſignis adventus Chriſti ad iudicium vi-

r coniungi: *και τοτε*, *& tunc vi-*
Filium hominis venientem in nubibus
quodque apud Lucam dicitur:
ri incipientibus, *attollite capita ve-*
uia adpropinquat redemtio. c) Ex
tatione apocalypſeos. Iohannes A-
I. 13. & ſeqq. videtur ſigna a
hic prædicta ad ipſum noviſſi-
iem adplicare. Poſtquam enim
n fuiſſet *ſigillum ſextum*, vidit,
l factus fuerit niger, *tanquam ſac-*
nus, *& luna tota ſicut ſanguis*,
ellae ceciderint ſuper terram, *ſicut*
ittit groſſos ſuos, *cum a ven-*
o movetur; mox vero immedia-
a fuit cœli terræque deſtructio,
um receſſit ſicut liber involutus, *&*
ons & inſulae de locis ſuis motae
luic explicationi adfinis eſt expo-
eronymi, Chryſoſtomi, Theo-
, Euthymii & Bedæ in comm.
Matth. qui verba Chriſti accipi-
arate, quod Chriſti ad iudicium
s tantam lucem ſit adlaturus,
ac lunae ſplendor ea quodammodo
r, quia maius lumen obſcurat
Auguſtinus ſerm. CXXX. temp.
it eminentia ſplendoris in Chriſto,
clariſſima cœli luminaria prae ful-
inis divini abſcondantur. Agno-
ane, non omnino nullum in hiſ-
nentis eſſe robur, proinde et-
negamus, *quaedam ex his ſignis*
te cum ipſo Chriſto ad iudici-
ntu coniuncta fore; interim ta-
icamus, ſi non omnia, tamen
ex his ſignis paulo ante iudici-
emum, paucis ſcilicet annis ac
lud præcedentibus eventura. 1)
ſigna excidii Hieroſolymitani
reſponſi parte a Chriſto pro-
n fuere omnia immediate cum
dio coniuncta, ſed aliquot an-
bus illud præceſſerunt: ita ve-
ri ſimile eſt, in poſteriore reſponſionis
parte eiusmodi ſigna diei noviſſimi enu-
merari, quæ proxime quidem, non
tamen immediate illud antecedant. 2)
Chriſtus dicit, *his ſignis incipientibus*
εγγυζειν, *adpropinquare noſtram redemti-*
nem ac regnum Dei, Luc. XXI. 28. &
31. id quod non eo accipiendum eſſe
ſenſu, quaſi immediate cum illis ſignis
noſtra *απολυτρωσις* & adventus regni glo-
riæ futurus ſit coniunctus, colligitur ex
ſimilitudine ducta *a ficu* ramos, folia &
groſſos proferente, quia inter folia &
flores huius arboris ac inter æſtatem,
quam prope adeſſe nunciat, temporis
aliquod ſpatium eſt interiectum. 3)
Lucas dicit, quod ſignis illis in ſole &
luna exiſtentibus & mari fluctibusque
ſonantibus *homines areſcent prae timore*
& exſpectatione eorum, quæ ſint *επερχο-*
μενα τη οικυμενη, illis ergo præſentibus
nondum completus erit Domini adven-
tus. 4) Ioel. III. 4. expreſſe dicitur,
quod *ſol convertendus ſit in tenebras*, *ac*
prodigia illa in cœlo conſpicienda, *ante-*
quam veniat dies Domini magnus & terri-
bilis, ad quem locum propheticum Chri-
ſtus videtur adluſiſſe. 5) Scopus Chri-
ſti eſt, prædicatione horum ſignorum
hominibus excutere veternum ſecurita-
tis, & exhortari eos ad pœnitentiam,
preces & vigilantiam, ut conſtat ex
ſubiecta *παραινεσει*, Matth. XXIV. 42.
Marc. XIII. 37. Luc. XXI. 36. item-
que conſolationem efficacem ſuppedita-
re adflictis, ut ſciant, in propinquo eſſe
tempus finalis ac plenariæ redemtionis,
Luc. XXI. 28. Atqui in ipſo adventus
momento nullus amplius relictus erit
exhortationi ad pœnitentiam ac vigilan-
tiam locus, nec indigebunt pii conſola-
tione, quando iamdum in nubibus iu-
dex advenit, quia *in momento in ictu o-*
culi immutabuntur; & corpora glorifi-

cata accipient, 1. Cor. XV. 52. 6) Conſummatio ſeculi, id eſt, cœli terræque deſtructio iudicinm extremum ſequetur, ut ſuperius oſtendimus, iam vero ſigna a Chriſto prædicta iudicium præcedent. Ergo illa non ſunt ipſum conſummationis initium. Unde b. Lutherus in poſt. domeſt. opinionem illorum, qui non alia putant deſcribi ſigna, quam quæ cum mundi interitu immediate cohærent, manifeſte improbat.

§. CXV. 2) Quidam ergo hæc ſigna ſtatuunt *ante diem noviſſimum* adparitura, quod tum *ſupra nos* in ſole, luna & ſtellis creaturis cœleſtibus, tum *intra nos* in creaturis rationalibus, tum *infra nos* in elementaribus certa quædam noviſſimi diei adpropinquantis ſigna ſint exſpectanda. *Quemadmodum enim impulſae ad caſum arbores fragores motusque praemittere ſolent indicia: ſic termino adpropinquante quaſi paventia nutant ac tremunt Elementa;* quæ eſt ſimilitudo Bedæ in comm. Lucæ 21. Sed in eorum explicatione iterum in diverſas abeunt ſententias. a) Quidam enim hæc ſigna exponunt ρητως και κυριως *proprie & literaliter.* b) Quidam vero τροπικως, & horum quidem 1) aliqui accipiunt μεταφορικως, 2) aliqui vero αλληγορικως. Qui *metaphorica* interpretatione delectantur, progrediuntur hoc modo: Mos eſt in ſcripturis ſacris per *obſcurationem ſolis lunae ac ſtellarum*, & ſimilia, quæ a Chriſto hic prædicuntur, μεταφορικως ſignificari divinæ iræ ac ultionis tempeſtates atque ex his ortas animorum humanorum confuſiones, ut docet Gregorius in comm. XVIII. Iobi Sic Eſa. XIII. 10. de *Babylonis onere* ſive ultione ac pœna inter cætera ſic dicitur: *Stellae cœli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum, obtenebratus eſt, ſol in ortu ſuo, &*

luna non ſplendebit in lumine ſuo; in
verba ſic commentatur Hieronyi
Senſus eſt, quod cum dies Domini ac
rit, & furor eius univerſa vaſtaverit.
timoris magnitudine mortalibus cuncta
breſcant, ut ſol ipſe, luna aſtraque ru
tia ſuum videantur negare fulgorem,
& cœlum ſacco induitur, quod ſcilicet
brae cuncta operiant, & prementibus
nihil aliud ſentiant homines, niſi quod
videre compellit. Ezech. XXXII. 8.
tione Pharaonis his verbis prophet
nomine vaticinatur: *Operiam, cu*
ſtinctus fueris, cœlos, & nigreſcere ſ
ſtellas eius, ſolem nube tegam, & lu
dabit lumen ſuum. v. 8. *Omnia lu*
cœli mœrore faciam ſuper te & dabo te
ſuper terram tuam. Pœna gravi
quæ Iudæos manebat a prophetis
ſcribitur: Ier. IV. 23. *Adſpexi te*
& ecce vacua erat & nihili, & cœlo
non erat lux in eis. XV. 9. *Infirmat*
quae peperit ſeptem, defecit anima
occidit ei ſol, cum adhuc eſſet dies. I
10. *A facie eius contremuit terra*
ſunt cœli, ſol & luna obtenebrati ſun
ſtellae retraxerunt ſplendorem ſuum.
VIII. 9. *Erit in die illa, dicit D*
Deus, occidet ſol in meridie, & tene
re faciam terram in die luminis, &
vertam feſtivitates veſtras in luctum
pœna pſeudoprophetarum Mich.
dicitur: *Occumbit ſol ſuper propheta*
obtenebrabitur ſuper eos dies. Hæc
non poſſunt accipi ρητως ſed expli
ſunt μεταφορικως. quod ſol illis
retur, non αληθως ſed φαινομενως
οντως, ſed οιομενως, non *phyſice*
liter, ſed *metaphorice ac ſpiritualiter*
enim in ſumma anguſtia conſtitut
illis ſol videtur obſcurari, luna e
guinea, ſtellæ lucem ſuam retra
terra tremere, mare fremere,
mundus perturbari, & omnia r

'I non quod revera ſic accidat, ›d hominibus anxiis & coanguſta- ?ideatur, ac ſi illa omnia accide- Confer omnino Chryſoſtomum II. ad popul. Antioch. ubi in civitatis mœſtitia iisdem meta- Propheticis utitur. Cum ergo laria illa Dei iudicia, quæ ad- Babylonios, Ægyptos & ipſos exercuit, fuerint ſpecimina & a extremi iudicii, ideo exiſti- iisdem verbis *metaphorice* accep- ibus particularia illa iudicia a is fuere deſcripta, univerſale & a iudicium a Chriſto hoc loco .

CXIV. *Allegoricam* horum ſi- explicationem quidam ex vete- ſtantur. Ambroſius lib. X. in g. 151. *Tunc ſol obſcurabitur rimis enim a religione deficientibus, s obſcurabitur nube perfidiae, quia ille cæleſtis mea fide vel minuitur ur. Quemadmodum ſi plurimi ra- dani ſolis adſpiciant, pro captu aut pallidior ſol videtur, aut clari- pro devotione credentis unicuique lumen infunditur. Et quemad- enſtruis curſibus lunae vel terrae cum fuerit e regione ſolis, vane- & ſancta eccleſia, cum lumini cæ- carnis obſiſtunt, fulgorem divini. Chriſti radiis non poteſt mutua- ique in perſecutionibus lucem Dei umque amor vitae huius excludit llae, illi utique reſurrectionis glo- icantes, illi viri ſicut luminaria erbum vitae continentes, illi viri, Abrahae dictum eſt*: quia ſicut ilget & ſtellæ, ſic & ſemen e- *cident ergo hominibus patriarchae, prophetae, ſi perſecutionis acerbi- ſcat &c. Ergo varii animorum aeſtus ita graves erunt, ut delictorum multitudine male conſciis futuri iudicii metu ſacri in nobis ros fontis areſcat, aret enim perfidia, fides rorat &c. ſunt virtutes cælorum, quae enarrant gloriam Dei, & quae pleniore Chriſti infuſione moveantur, virtutes ſpirituales, quae vident Chriſtum.* Chriſoſtomus homil. XXXIV. oper imperf. *In duodecima hora ſumus, unde putas, quia candor iuſtitiae iam receſſit de mundo; & ſol radios gratiarum ſuarum in ſe recolligens revocaverit, & totam terram nigredo iniquitatum ac mendaciorum quaſi nox fuſca cooperuit, niſi quia iam & ipſa duodecima hora finiatur &c.* Auguſtinus epiſt. LXXX. ad Heſych. circa medium: *Haec ſigna in eccleſia melius exiſtimo intelligi, ne Dominus Ieſus adpropinquante ſecundo adventu ſuo ea pro magno praedixiſſe videatur, quae huic mundo & ante primum eius adventum conſueverant evenire, & irrideamur ab eis, qui haec quae velut noviſſima & omnium maxima horreſcimus, plura in hiſtoria gentium & multo maiora legerunt. Eccleſia eſt enim ſol & luna & ſtellae, cui dictum eſt:* Speciosa ſicut luna, electa ſicut ſol, ab hac adoratur Ioſeph noſter in hoc mundo velut in Ægypto ex humillimo ſublimatus &c. *Quando enim ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellae cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur, ſicut ab aliis duobus evangeliſtis hic locus commemoratus eſt, eccleſia non adparebit, impiis tunc perſecutoribus ultra modum ſaevientibus & remoto timore tanquam arridente mundi felicitate dicentibus pax & ſecuritas. Tunc ſtellae cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur, quoniam multi, quia gratia fulgere videbantur, perſequentibus cedent & cadent, & quidam fideles firmiſſimi turbabuntur.* lib. XX. de civ. Dei c. 24. pronunciat veri ſimilius eſſe, quod *tropica*

pica ſit ſotatio; qua ſtellae cælo dicuntur caſurae. Similia occurrunt apud Origenem tract. XXVIII. in Matth. Poſſet huic allegoricæ interpretationi robur aliquod conciliari ex eo, quod Chriſtus vocatur *ſol iuſtitiae*, Mal. IV. 2. Luc. I. v. 78. eccleſia confertur *lunae* Cant. VI. 9. eccleſiæ doctores *ſtellis*, Apoc. I. 16. &c. ideoqne etiam non ſimpliciter repudiamus; interim propriam & literalem horum ſignorum explicationem per eam minime excludi debere dicimus, 1) quia ut ſigna Hieroſolymitani excidii ſermone proprio Chriſtus prædixerat, ita eodem ſermonis genere in percenſendis noviſſimi diei ſignis ipſum fuiſſe uſum, haud iniuria credimus. 2) absque cogente neceſſitate a litera non eſt diſcedendum. Iuxta metaphoricam interpretationem nullum plane *in ſole & luna* erit iudicii ſignum, quia utrumque luminare fulgorem ſuum retinebit, dicuntur autem obſcurari, quia hominibus omnia tenebricoſa & mœſta videbuntur. At Chriſtus expreſſe dicit: *erunt ſigna in ſole & luna*, ac hominum angorem ab illis ſignis diſtinguit. 3) Prophetæ & apoſtoli verbis propriis cum Chriſti concionem magnam adfinitatem habentibus, & ſigna diei noviſſimi & ipſum diem noviſſimum deſcribunt, Pſal. LXXV. 3. & 4. Hagg. II. 7. (confer Hebr. XII. 16.) Ioel. III. 20. 2 Pet. III. 10. & 12. &c. 4) Allegorica illa veterum interpretatio pro myſtica huius loci expoſitione accipi poteſt, non autem eſt propria, genuina & præcipua. Lucas enim dicit, *& in cælis & in terra* quædam futura ſigna. Cumque dixiſſet, *homines exanimatum iri prae timore & exſpectatione* eorum, quæ *orbi ſuperventura*, αιτιολογικως ſubiicit: *nam & virtutes cælorum movebuntur;* ſignificans commotionem virtutum cœleſtium cauſam fore illius an ac *gentes* dicit propter *mirabilem commotionem fore anxias.* 5) Veri le eſt, non in eccleſia ſolum myſ ſpiritualiter, ſed in tota rerum u ſitate proprie & literaliter ſigna i re complenda. Quemadmodum *veſtimentum* prius veteraſcit, ant penitus diſſuatur; ſic veri ſimile tam rerum univerſitatem inſigne mentum prius accepturam, ant ultimo igne penitus deflagret. Pſ 27. *Cæli peribunt, & omnes ſicu mentum veteraſcent*, v. 18. *ſicut in tum mutabit eos, & mutabuntur.* admodum in *ſenio hominis* omnia fiunt languida, antequam homo atur, oculi caligant, aures ol ſcunt, manus ac pedes tremun res deficiunt, animus mœret, XII. 2. & ſeqq. ſic adpropinquant di interitu tota cœli terræque m ob vetuſtatem, quam contraxit vebitur ac mutabitur, luminaria c obſcurabuntur, virtutes cœlorui vebuntur, erunt crebri terræ r homines præ angore ac triſtitia ent. Ambroſius in Luc. XXI. *ſu ſeculi ſumus, praecedunt quaec gritudines mundi, aegritudo mund mes, aegritudo mundi eſt peſtilentia tudo mundi eſt perſecutio.* Confe ſoſtomum homil. XXXIII. in Quemadmodum *patreſfamilias ir* mnes domeſtici lugent, ac omn in domo turbata ac triſtitia, ſi do in propinquo eſt, ut cœli milias *exſurgat ad loquendum cum hoſtibus in ira ſua, & in furore conturbandos*, Pſal. II. 5. tunc mundus, qui eſt Dei domus, babitur, creaturæ omnes lug cœli luminaria pullis veſtibus a tur, ac omnia erunt dira ac

Auctor oper. imperf. homil. XLIX. in Matth. *Patreſamilias moriente tota eius domus turbatur, omnis familia plangit, & conſciſſis tunicis ſuis nigris ſe cooperiunt veſtimentis: ſic humano genere circa exitum conſtituto totus contriſtatur mundus, univerſa cœli miniſteria lugent, & candore depoſito luctuoſis tenebris veſtiuntur.* 6) Matth. XXIV. 29. dicit Chriſtus: *Statim poſt tribulationem dierum illorum ſol obſcurabitur*, ubi inter tribulationem & ſigna illa diſcrimen facit. Ergo per obſcurationem ſolis & lunæ non poteſt μεταφορικως tantum tribulatio intelligi.

§. XCVII. Qui τω ῥητω verborum inſiſtunt, iterum in duas abeunt claſſes: 1) quidam enim ſigna a Chriſto prædicta accipiunt de *prodigiis* quibusdam prorſus *hyperphyſicis* & *antiphyſicis* ante noviſſimum diem adhuc exſpectandis. Cum enim aſtronomi cauſas naturalium eclipſium ex ſcientiæ ſuæ principiis arceſſant, cumque iam inde a mundi primordiis ſolis & lunæ eclipſes non minus, quam hoc noſtro tempore frequentes fuerint, ideo exiſtimant, eclipſes illas, quæ inter ſigna diei noviſſimi a Chriſto referuntur, non poſſe de vulgaribus, ordinariis & naturalibus ſolis ac lunæ defectibus accipi, ſed exſpectandas eſſe quaſdam ſingulares & ſupernaturales eclipſes cum die noviſſimo proxime cohærentes, ut quia peculiaris earum debeat eſſe ſignificatio, ideo etiam peculiaris earum ſtatuatur natura & generatio. Et ſane non magnopere refragabimur, quo minus prodigia quædam hyperphyſica & antiphyſica, ac proinde etiam quædam inuſitatæ, præternaturales & prorſus prodigioſæ eclipſes diem noviſſimum proxime antegreſſuræ ſtatuantur; cum experientia ſuperiorum temporum oſtenderit, anno 1572. prorſus novam ſtellam in ipſa regione ætherea in ſigno Caſſiopeæ conſpectam fuiſſe. Interim cum in futuro eventu, adeoque in occultis divinæ omniſcientiæ theſauris illud adhuc lateat reconditum, an talia prodigia & tales eclipſes prorſus antiphyſicæ & extraordinariæ certo adhuc ſperandæ vel potius metuendæ ſunt; ideo 2) b. Lutherus in poſt. domeſt. nequaquam abſurdum cenſeri debere adſerit, ſi ſigna noviſſimi diei, quæ hoc loco enumerantur, ita comparata ſtatuantur, ut ſi non omnia, tamen *quaedam* ex ipſis cauſas videantur habere naturales, quo nomine etiam ab impiis & empæctis contemnantur, qui nullam ſignandi vim illis ineſſe iudicabunt, ac proinde etiam ſine ullo iudicii divini metu in ſecuritate & improbitate ſua pergent. a) Quemadmodum enim *iris*, quamvis cauſas naturales habeat, nihilo tamen minus propter divinam ordinationem eſt *ſignum fœderis* & gratiæ divinæ, Genes. IX. 15. ita quoque eclipſes & *gemitus creaturarum* tam επεϱανιων quam υπεϱανιων poſſunt eſſe ſigna adventantis diei noviſſimi & iræ divinæ adverſus impios, quamvis ex cauſis naturalibus originem ducere videantur. Quemadmodum *morbi corporis* ſunt ſigna mortis ſuo tempore ſecuturæ, etiamſi infans, puer, adoleſcens &c. ex morbo interdum convaleſcat, neque immediate morbos mors conſequatur: ſic eclipſes & alia ſigna a Chriſto commemorata non deſinunt eſſe ſigna conſummationis ſeculi, quamvis illis toties iam conſpectis mundus nondum finem habeat. b) Inter *ſigna excidii* Hieroſolymitani, quæ typum gerunt ſignorum diem noviſſimum præcedentium numerantur etiam ea, quæ cauſas habent morales ac naturales, ut perſecutiones, bella, peſtilentiæ, fames &c. c) *Sonitus*

tus maris, qui inter ſigna iudicii a Chriſto connumeratur, non minus quam fluxus ac refluxus maris cauſas naturales habere, a phyſicis creditur. d) Chriſtus prævia illa ſigna non vocat *τερατα* ſed *σημεια*, quod eſt nomen generale. e) Non unicum duntaxat ſignum per ſe & abſolute, ſed omnia ſimul ſumta erunt *συντελειας τȣ κοσμȣ* ſigna. Ergo non procedit argumentum: eclipſes naturales non poſſunt eſſe diei noviſſimæ ſigna, quia iam olim fuerunt. Hanc Lutheri & aliorum ſententiam, utut non improbabilem iudicemus, nihil tamen præiudicatum volumus vel futuro eventui, vel aliorum interpretationibus fidei analogiæ congruis.

I) *Supra nos.* 1) *in ſole & luna.*

§. XCVIII. I) De ſignis *ſupra nos* in creaturis cœleſtibus Chriſtus ſic loquitur: 1) *erunt ſigna in ſole & luna* Luc. XXI. 25. id reliqui evangeliſtæ ſic exponunt: *Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum*, Matth. XXIV. 29. Marc. XIII. 24. Primum igitur ſignum eſt *ſolis ac lunae defectus.* a) Quidam accipiunt de *ecclipſi una vel pluribus prorſus prodigioſis & praeternaturalibus;* cum naturales eclipſes nec ratione frequentiæ, nec ratione ordinationis divinæ ſigna iudicii extremi eſſe poſſint. Non prius, cum naturalium eclipſium omnium ſit eadem & æqualis ratio, ut aſtronomi demonſtrant. Non poſterius, quia iam inde a mundi exordio tales eclipſes contigerunt, cum tamen Chriſto propoſitum ſit, talia extremi iudicii ſigna proponere, quæ illud proxime antecedant. Quemadmodum igitur ante eductionem populi Iſraelitici ex ſervitute Ægyptiaca præceſſerunt *horribiles & miraculoſae tenebrae*, Exod. X. 22. ita finalem piorum ex Ægypto huius mundi liberationem eclipſes quædam præternaturales videntur anteceſſuræ. Antequam Iſraelitæ ex Ægypto educerentur, ſuperliminaria ſanguine tingebantur, Exod. XII. 22. ſic ante finalem piorum liberationem *luna fiet, ſicut ſanguis*, Apoc. IV. 12. Luc. XXI. 25. Quemadmodum Hieroſolymitanum excidium eclypſis ſolis prorſus miraculoſa & prodigioſa in paſſione Chriſti anteceſſit, ut oſtendimus in harmonia evangelica cap. XVI. pag. 767. ita finale totius mundi excidium una vel plures eclipſes prorſus miraculoſæ & præternaturales præceſſuræ videntur. Alphonſus Salmeronius tract. XL. tom. IV. pag. 672. *Ante iudicium Deus miraculoſe ſubtrahet ſoli lumen, atque ita obſcurabitur interiectione corporum inter cælum & nos a Deo facta, ut in paſſione factum nonnulli putant, & per tres vel quatuor horas ut in paſſione, non multo plus, ne omnia viventia pereant, nec minus, quia non intrarent per motum luminaria omnium haemiſphaeria &c.* Gregorius de Valentia tom. IV. comm. pag. 2304. *Haec obtenebratio non eſt futura per eclipſin aliquam, cum haec non poſſit contingere ſimul in ſole & luna, ideo dicamus divina virtute privatum iri ſuo lumine ſolem & lunam vel obſcuratum iri, ne illuſtret aerem & nos, vel quod aliqua denſiſſima nubes oppoſita ſoli & lunae omnimodas tenebras oculis mortalinm offuſura ſit in toto orbe &c.* Similia occurrunt apud Barradium lib. IX. cap. 10. pag. 587. & Oſorium tom. conc. ad Luc. 21. Sed quid de hac hypoteſi ſtatuendum, iam ante expoſuimus. b) Quidam ergo *de naturalibus eclipſibus* Chriſti vaticinium accipiunt. Quamvis enim tales eclipſes habeant cauſas ſuas naturales, unde aſtronomi certum earum tempus prædicere poſſunt, nihilo tamen minus poſſunt

eſſe

eſſe ſigna iræ divinæ & adventantis extremi iudicii, *Primo*: quia eclipſes pugnant cum natura & proprietate luminarium illorum cœleſtium, quippe quæ divinitus hoc fine condita ſunt, *ut luceant in firmamento cæli & illuminent terram*, Geneſ. I. 15. quando ergo lux eorum mundo intercipitur, tunc aliquid præternaturale quaſi ipſis obtingit. Unde poeta de illis ſic canit:

Defectus ſolis varios, lunaeque labores.

Secundo: quia experientia comprobatum eſt, quod eclipſes multa & magna mala in teris ſequantur, unde verſiculi:

ουδεμι εκλειψις και ουδεις εϛικομητης,
ος μη ανθρωποις αλγεα πολλα φερει.

Tertio: quia ſol & luna ſunt inſtar cuiusdam ſpeculi, in quo & hominum improbitas & futuræ pœnæ relucent, quemadmodnm Geneſ. XVIII. 20. *clamor Sodomiticorum peccatorum in cœlum adſcendiſſe* dicitur. c) Quidam exponunt *myſtice* & *allegorice* de luce doctrinæ in eccleſia per corruptelas obſcurata. Chriſtus enim eſt ſol iuſtitiæ, lætitiæ & vitæ; a qua eccleſia quæ eſt luna, omnem ſplendorem ac lucem accipit, obſcurata igitur cœleſtis doctriuæ luce per traditionum humanarum & corruptelarum hæreticarum tenebras ſpirituales eclipſes in eccleſia ſequi neceſſe eſt. Sol obſcuratur, quando luna inter ipſum & oculos hominum interponitur; ſic inordinatus amor rerum terrenarum, quæ inſtar lunæ ſunt mutabiles, lucem interioris agnitionis in cordibus hominum intercludit. Luna obſcuratur, quando terræ interpoſitione lumen ſolis ipſi adimitur, ſic anima, cum lumini cœleſti vitia terrenæ carnis obſiſtunt, fulgorem divini luminis de Chriſti radiis non poteſt participare. Ioel III. 4. prædictum, quod ante magnum & horribilem diem domini *luna convertenda ſit in ſanguinem*, id allegorice ad ſanguinolentas eccleſiæ perſecutiones adcommodari poteſt. d) Ad ſolis & lunæ eclipſes a quibus referuntur *parelii* ac *paraſelenae*, quando plures ſoles, ac plures lunæ conſpiciuntur, quando hæc luminaria adparent ſanguinolenta, quando *ſoles nocturni* conſpiciuntur; interim ea, quæ ex cauſis prorſus naturalibus oriuntur, & ſignificationes duntaxat naturales obtinent, Matth. XVI. 2. a propriis diei noviſſimi ſignis prudenter ſunt diſcernenda.

§. CXIX. 2) Erunt ſigna *in ſtellis*, Luc. XIX. 25. id a reliquis evangeliſtis ſic exponitur: *ſtellae de cælo cadent*, Matth. XXIV. 29. Marc. XIII. 29. a) Qui ſigna Chriſti ad iudicium adventum *immediate* anteceſſura, adeoque in ipſa iudicii hora demum eventura hic prædici ſtatuunt, illi hanc ſtellarum εκπτωσιν κατα ρητον & proprie accipiunt, quod ſtellæ ab orbibus ſuis movebuntur, & Chriſto iudici in nubibus venienti quaſi cedent. Chryſoſtomus hom. ad Neoph. tom. V. *Quid ſibi vult, ſicut cadunt folia de ficu, ſtellae cadent de cælo? ſicut vires cum uvarum fructibus praegravantur, foliorum expoſcunt auxilium nenecesſarium, ut protegantur, cum autem depoſuerint fructum, neceſſe eſt, ut foliis nudentur: ſic ſe habet hoc ſeculum, quamdiu habuerit in ſe humanum genus, tenebit & cælum ſtellas, ſicut & vitis folia. Nam nocte pereunte ſine dubio ſtellarum utilitas ſimul cum nocte deficiet.* b) Qui *allegorias* ſectantur, accipiunt de magnorum eccleſiæ doctorum & aliorum etiam

2) *In Stellis*

chriſtianorum, qui prius *velut luminaria* per veræ doctrinæ confeſſionem & & ſanctam vitæ converſationem fulſerant, Phil. III. 15. multiplici apoſtaſia, Apoc. VIII. 10. *Cecidit de cælo ſtella magna ardens tanquam facula*, v. 12. *tertia pars ſtellarum fuit obſcurata.* 12: 4. *Cauda draconis trahebat tertiam partem ſtellarum cæli.* Dan. VIII. 10. de Antiocho eccleſiæ perſecutore, antichriſti typo, dicitur: *Deiecit de exercitu cæli & de ſtellis & conculcavit eas;* in quem locum ſic commentatur Gregorius lib. XXX. moral. c. 12. *Nonnullos & luce iuſtitiae reſplendentes & virtute operis robuſtos antichriſtus franget.* c) Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 24. accipit de *exhalationibus* in aere accenſis, & poſt conflagrationem decidentibus. *Quod ſcriptum eſt*, inquit, *ſtellas de cælo eſſe caſuras, praeterquam quod poteſt multo probabilius & aliter intelligi*, (quam proprie de ſtellis in firmamento cœli fulgentibus) *magis oſtendit manſuros eſſe cælos, ſi tamen ſtellae inde caſurae ſunt, vel cum tropica ſit locutio, quod eſt credibilius, vel in iſto imo cælo futurus ſit, utique mirabilius, puam nunc ſit, unde & illa Vergiliana ſtella facem ducens multa cum luce cucurrit, & Idaea ſe condidit ſylva*; in quem locum ſic commentatur Ludovicus Vives: *Ariſtoteles* lib. I. *meteor. has ſtellas gigni dicit ex halitu in media aeris regione a ſuperiore igne accenſo, qui ſi longitudinem tantum habeant,* δαλοι *dicuntur, id eſt, lampades. Easdem ſunt faces Plinio libr. II. Emicant, inquit, & faces non niſi, cum decidunt viſae, qualis Germanico caeſare gladiatorum ſpectaculum edente praeter ora populi meridiano tranſcurrit. Duo genera earum, lampades vocant plane faces, alterum bolidas, quale Mutinenſibus malis viſum eſt. Dictant, quod faces veſtigia longa faciant, priore ardente parte, bolis vero perpetua ardens longiorem trahit limitem.* Cadent ergo ſtellæ, id eſt, videbuntur cadere; vel cometæ in aerea regione accenſi decident. Angeli eiaculabuntur tot fulgura & ignitas exhalationes ſtellarum formam referentes, ut ſtellæ ipſæ ruere videantur. d) Qui *prodigioſa* prorſus & *portentoſa* in ſtellis ſigna adhuc exſpectant, ſplendorem earum imminuendum ac debilitandum, quin a quibusdam plane abolendum ante diem noviſſimum exſpectant, Ioel. III. 20. *ſtellae retrahent ſplendorem.* Cadent ergo de cœlo non ratrahent, ut quaſi e cœlo cecidiſſe, non amplius in eo eſſe videantur. e) Quidam *figurate* & *comparate* accipiunt, hoc ſenſu: tanta erit totius machinæ cœleſtis concuſſio, ut ſtellæ ipſæ e cœlo cadere putentur. Eventus ac dies Domini omnium optime illa explicabit.

3) In cœlis.

§. C. 3) *Virtutes cœlorum*, ſive quæ in cœlis ſunt, *movebuntur*, Matth. XXIV. 29. Marc. XIII. 25. Lucæ XXI. 26. Tertium igitur ſignum erit *virtutum cœleſtium motus.* In Græco eſt σαλευθησονται, quod proprie ſignificat *concutientur, conquaſſabuntur* inſtar maris a fluctibus conturbati, ac *concutiendo periclitabuntur.* Uſurpatur enim de *calamo a ventis quaſſato*, Matth. XI. 7. Lucæ VII. 24. de *menſura concuſſa*, Luc. VI. 38. de *fundamentis aedium motis*, v. 48. Act. IV. 31. XVI. 26. ac metaphorice de *rerum inſtabilium abolitione ac mutatione*, Hebr. XII. 26. & 27. ut & de *animi conturbatione*, Act. II. 25. 2. Theſſ. II. 2. Hanc virtutum cœleſtium commotionem ad concuſſionem varie exponunt interpretes a) Qui ad ſigna iudicium immediate antecedentia vaticinium Chriſti referunt, hanc commotionem ſic exponunt,

quod ipſum firmamentum cœle-
ūis cardinibus revellendum in
viſſimo ſit tranſiturum. b) Qui
a iudicium anteceſſura illud re-
eorum quidam κατα ρητον &
id accipiunt, quidam vero me-
s & allegorias ſectantur. Ex
laſſe quidam de *virium cœleſtium*
nto accipiunt. Quemadmodum
eſtis a prima ſua integritate pau-
utatur, ac quotidiano uſu &
e deteritur; ita quoque *cœli in-*
imenti veteraſcentes, Pſalm. CII.
ibus ſuis, quas in ſublunaria ob-
deficient. Teſtatur enim expe-
, ſuperiorum corporum cœleſti-
caciam in hæc inferiora non eſſe
, quanta fuit ſuperioribus ſecu-
Quidam per virtutes cœlorum
irmamentum ac ſtellas, omnem
litiam, planetas omnes, adeo-
os cœlos fortes ac robuſtos intel-
ut *virtutes cœlorum* ſint per hy-
n hebræam cœli virtutum, id
tutibus pollentes ſeu firmiſſimi,
cunt *commovendos*, id eſt, e ſu-
& naturali loco demittendos;
ant enim machinam cœli aliquot
bus hodie inferiorem eſſe, quam
mpore Ptolomæi. Tradunt qui-
thematici, eccentricitatem ſo-
eſt, terra diſtat, minorem eſſe
arta parte quam fuerit. Ptolo-
ulo, ex quo colligunt, ſolem
obis viciniorem eſſe 9976. mil-
Germanicis. d) Quidam per *vir-*
orum intelligunt ſtellas in certo
ac curſu diſpoſitas virtutem ſu-
æc inferiora exſerit, ac ſtellæ
liuntur in ſua virtute, ſicut ho-
re in terris obambulans. Quan-
ituitur homo virtute, tum con-
a quoque quando virtutes cœlo-
irmabuntur, tunc ſtellæ de cœ-
lo cadent. e) Hieronymus, Chryſoſto-
mus, Euthymius, Theophylactus in
comm. Auguſtinus ſerm. CXXX. de
temp. per *virtutes cœlorum* intelligunt an-
gelos, qui Hebræis dicuntur צבאות
השמים hi ergo *commovebuntur*, id eſt,
admiratione & horrore concutientur,
cum videbunt, maximam naturæ muta-
tionem fieri. Sicut filius tremit, quan-
do patrem iratum in ſervos animadver-
tere videt. Lombardus lib. IV. ſen-
tent. diſt. 48. Sed quia Lucas pro cau-
ſa anxiæ trepidationis & exſpectationis
hominum ſubiicit: *nam virtutes cœlorum*
commovebuntur; ideo angelorum inviſi-
bilium inviſibilis admiratio vix poteſt
intelligi, adde quod commotio illa vir-
tutum diem iudicii ſit præceſſura, an-
geli autem in ipſo iudicio dicuntur ter-
rore commovendi. f) Quidam ange-
lorum commotionem ſic exponunt,
quod *ad iudicium ſeſe comparabunt*, cum
Chriſtus venturus ſit in gloria cum o-
mnibus angelis. Sed Chriſto propoſi-
tum eſt viſibilia noviſſimi diei ſigna tra-
dere. g) Beſſæus conc. II. de extremo
iudicio: *Virtutes cœlorum commovebuntur,*
id eſt, motores angeli cœlos deſerent, errare-
que ſinent. Similiter Barradius dicto lo-
co. Sed hypotheſis de intelligentiis or-
bium cœleſtium motricibus nondum eſt
demonſtrata. h) Cum per *cœlum natu-*
rae a cœlo gratiæ & gloriæ diſtinctum
in ſcripturis intelligatur tota regio ae-
rea & ætheria, quæ ab aquis & terra
uſque ad lunæ orbem ſeſe exporrigit,
ideo per *commotionem virtutum cœleſtium*,
id eſt, cœlorum firmiſſimorum, qui-
dam intelligunt inſignem aliquam in
cœlo æthereo & aereo mutationem &
mirabilem eius faciem, ut ſic denoten-
tur inuſitata chaſmata, cœmetæ turbi-
nes, ventorum grandines, pluviæ ſan-

guineæ, horribiles tempeſtates, novæ ſtellæ, infauſti & horrendi adſpectus, adeoque omnia, quæ in ætherea & aerea regione extraordinaria, inſolita ac præternaturalia contingunt. i) Qui *allegorias* ſectantur, virtutum ſpiritualium in cœlo gratiæ, id eſt in eccleſia motionem intelligunt. Confer Ambroſium lib. X. in Luc. pag. 151. Secundam & octavam expoſitionem reliquis probabiliorem eſſe iudicamus.

4) Signum Filii hominis.

§. CI. 4) *Et tunc adparebit ſignum Filii hominis in cœlo*, Matth. XXIV. 30. Quartum igitur *σημεῖον* erit *ſigni Filii hominis in cœlo conſpectus.* a) Quidam per *ſignum Filii hominis* intelligunt ipſum Filium hominis, tanquam ſignum certiſſimum adventus eius ad iudicium, ſicut Abraham dicitur accepiſſe *ſignum circumciſionis*, id eſt, ipſam circumciſionem, Rom. IV. 11. cui interpretationi probabilitatem quærunt ex eo, quod loco huius ſigni apud reliquos evangeliſtas Marc. XIII. 26. Luc. XXI. 27. dicitur: *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube;* ac quod in ſcripturis novum non ſit, Chriſtum vocari *ſignum*, Eſai. VII. 14. Luc. II. 34. Origenes tract. XXX. in Matth. *ipſam Chriſti redeuntis maieſtatem & gloriam ſigni loco futuram* arbitratur. b) Quidam per *ſignum Filii hominis* intelligunt & ipſum Filium hominis, ſed phraſin aliter explicant: *Adparebit ſignum Filii hominis*, id eſt, Filius hominis ſignatus, corpus Chriſti vulneribus ſignatum, adparebunt ſigna paſſionis, videlicet cicatrices vulnerum in latere, manibus, pedibus glorificati Chriſti corporis, *videbunt enim eum, quem pupugerunt*, Zach. XII. 10. Apoc. I. 7. Confer auctorem imperf. operis in Matth. hom. XLIX. Sed Matth[æus] diſtincte dicit: *Adparebit ſignum Filii [ho]minis in cœlo, & videbunt Filium hom[inis] venientem in nubibus cœli.* c) Quidam [ac]cipiunt de ſpeciali quadam claritate [ac] radio quodam igneo, qui immedi[ate] Chriſti adventum præcedet, & in [mo]mento per univerſum orbem ſeſe ex[ten]det. Hieronymus in comment. Ma[tth.] XXIV. ait, fore *aliquod vexillum victo[ris] triumphantis*, cui adfinis eſt ſente[ntia] Chryſoſtomi homil. de cruce & latro[ne] quæ Auguſtino tribuitur & eſt ſe[rmo] CXXX. de temp. *ſicut imperatorem* (*regalis pompa praecedit, & militaris* [ordo] *praeeundo vexilla humeris portare conſu[e]runt, & his eius declaratur advent[us]: ſic Domino de cœlo veniente angelorum* [ex]*ercitus & archangelorum multitudo illud* [ſi]*gnum portant humeris excelſis, & reg[ium] nobis adventum nunciant.* d) Quidam [ſi]gnum accipiunt pro ſignificatione, [ut] ſit ſenſus, fideles hiſce prodigiis excitandos & admonendos, ut Fili[um] hominis e cœlo reducem exſpectent. Chriſtus aliquod diſtinctum a priori ſignum exponere videtur. e) Quid[am] hoc ſenſu accipiunt, qnod *Chriſtus* [an]*nunciet, ſe ultimo illo adventu palam e[s]ſurum, ut cœleſti potentia praeditus* [q]*ſigno in ſublime erecto ad ſe convertat* [omni]*us mundi intuitum, ſicut principes ſ[i] in pugnam egreſſuri ſigna proferunt, quae milites ſpectant.* Sed hæc expo[ſitio] quoad ſenſum coincidit cum prima [et] ſecunda. f) Plerique veterum hoc [ac]cipiunt de *ſigno crucis*, quod cum ſ[um]ma claritate ſole & luna obſcuratis cœlo adpariturum ſtatuunt, tum *in* [con]*ſolationem fidelium*, quia agnoſcent [ſi]gnum victoriæ, quo ſunt redemti; in *condemnationem infidelium*, ut ag[no]ſcant iniuſte ſe Chriſtum crucifixum [fe]ciſſe. Hippolytus martyra in ora[t.]

conſummat. mundi & antichriſto, Methodius in orat. de mund. conſumm. Cyrillus Hieroſolymit catech XV. Chryſoſtomus homil. LXXVII. in Matth. Hilarius, Hieronymus, Theophilactus, Euthymius & Beda in comm. Matth. XXIV. quin & Ephremus peculiarem orationem ſcripſit de *adparitione crucis tempore iudicii*, ac Sibylla libr. VI. oracul. ita canit:

O lignum felix, in quo Deus ipſe pependit,
Nec te terra capit, ſed caeli tecta videbis,
Cum renovata Dei facies ignita micabit.

Chryſoſtomus d. l. *Crucem ſecum habet, ut peccatum Iudaeorum ſine accuſatore condemnetur. Veluti ſi quis lapide percuſſus ipſum lapidem vel cruentas veſtes in teſtimonium oſtendat.* Thomas in comm. Matth. XXIV. addit, *crucem ideo in iudicio conſpiciendam, ut ſignificetur iudiciariam poteſtatem per crucem eſſe comparatam, & ut indicetur, eum eſſe iudicem, qui a Iudaeis crucifixus eſt.* Nec iniuria quis cogitare poſſit, crucem adpariturum tanquam fontem omnis gloriæ, quæ in die iudicii piis obtinget, quia Chriſti in cruce paſſio & ignominia eſt ſumma piorum gloria. g) Quidam de *nova & inſolita ſtella* adventus dominici prænuncia hoc intelligunt. *Si ſcrutemur*, ait Hunnius in comm. Matth. XXIV. *quodnam fuerit ſignum Filii hominis in primo adventu eius, cum Filius Dei fieret hominis filius, certe ſtellam fuiſſe omnino fatendum eſt, quae in aetherea regione fulgens humanae ipſius nativitatis fuit nuncia. Cum ergo hoc fuerit ſignum Filii hominis in primo adventu, a vero non alienum eſt ſtatuere, quod ſecundi adventus ſignum itidem futurum ſit miraculoſa quaedam ſtella. Eiusmodi vero nova ſtella anno 1572. & 1573. in ſidere Caſſiopeae adparuit, ac copia ſui luminis omnes firmamenti ſtellas ſuperavit, quod tantum fuit miraculum, quantum a mundi inde exordio in aetherea regione vix fuit conſpectum.*

II) Intra nos.

§. CII. II) De ſignis *intra nos* Chriſtus ſic loquitur: *Erit in terris preſſura gentium prae ſtupore*, Luc. XXI. 25. *exanimatis hominibus prae timore & exſpectatione eorum quae orbi ſuperventura*, v. 26. Ενοχη proprie eſt, *coarctatio, anguſtia & anxietas*, απο τυ συνεχειν quod eſt *conſtringere, continere, coarctare.* 2 Cor. II. 4. θλιψις και συνοχη καρδιας coniunguntur. Verbum συνεχεσθαι uſurpatur de *adflictione corporis* per morbos. Matth. IV. 24. Luc. IV. 38. Aæ. XXVIII. 8. de *coanguſtatione urbis* per obſidionem undique cinctæ, Ier. LII. 4. Luc. XIX. 43. de *cuſtodia captivorum*, Luc. XX. 63. & de *anguſtia & anxietate animi*, Luc. VIII. 37. XII. 50. Phil. I. 23. ſenſus igitur eſt, quod talis futura ſit hominum anxietas, qualis eſt eorum, qui arcta obſidione cinguntur, ut non pateat fugæ locus, qui in carcere concluſi a cuſtodibus diligenter obſervantur, ne fuga ſibi conſulant, qui febrium calore æſtuantes in lectulo ſe circumvolvunt &c. In mœſtitia cor quaſi conſtringitur ac comprimitur, ideo ingens animi conſternatio συνοχη hoc loco adpellatur. Nonnulli codices pro συνοχη legunt αναγκη, quod neceſſitatem ac vim illatam denotat. Syrus reddidit per אַלְצָנָא *anguſtia, moleſtia*, ab radice אלץ *conſtrinxit, adflixit, moleſtavit, cruciavit*, ac paraphraſtice addidit *comploſionem manuum.* Απορια proprie ſignificat *perplexi-*

plexitatem, *conſilii penuriam*, *dubitationem ac deſperationem.* Syrus reddidit per *ſtuporem ac terrorem.* Quidam ad ſequentia referunt εναπορια ηχουσης θαλασσης, ut ſit ſenſus præ *deſperatione reſonante mari & fluctu & areſcentibus hominibus*, qua ratione per quamdam proſopopæiam απορια mari tribueretur. Sed præſtat referre ad præcedentia, ex illa enim συνοχη, qua homines ante noviſſimum diem opprimentur, orietur απορια, ut neſciant quo ſe vertere, quidve agere debeant. Αποψυχειν proprie eſt *exanimari*, ac ſemel tantum in tota ſcriptura hoc loco uſurpatur, ut peculiaris anxietas ſignificetur. Thucydides libr. I. hiſtor. de Pauſania: και μελλοντος αυτου αποψυχειν, *cum prope eſſet*, *ut exanimaretur*. Sophocles in Aiace: απεψυξε βιον, *efflavit animam.* Syrus perquam emphatice: *Et tremor extrudens animas filiorum hominis prae metu &c.* Poteſt etiam preſſura εν απορια *in dubitatione vel deſperatione* ſic accipi: *erit preſſura maxime anguſta*, adeo ut ad deſperationem propemodum inducat, iuxta canonem Hebraici idiotiſmi: *Subſtantivum poſt praepoſitionem ſaepe ponitur pro adiectivo.* Senſus igitur eſt, quod homines pene exanimandi ſint præ metu malorum, quæ orbi ſuperventura erunt. Ad hanc συνοχην, απορια και αποψυχησιν referri etiam poteſt, quod apud Matthæum XXIV. 30. additur, *& tunc plangent omnes tribus terrae*, quia planctus ille non tantum complectitur horribilem illum ploratum impiorum, qui ad conſpectum Chriſti iudicis in die noviſſimo ita trepidabunt, ut ex terroribus illis ſe recolligere nequeant, de quo Zach. XII. 11. Apoc. I. 7. VI. 17. ſed etiam triſtem & anticipem illam malorum exſpectationem quæ orbi ſuperventura eſſe, ex horribilibus illis ſi-

gnis homines colligent, ſic enim
Matthæum verba ordinantur: *Et*
adparebit ſignum Filii hominis in cælo
tunc plangent omnes tribus terrae, &
debunt Filium hominis venientem
quamvis quidam coniunctionem κα
ſaliter exponant, plangent, *quia*
bunt Filium hominis. Verbum κ
ται ingentis doloris & plangoris
ficationem habet; ſenſus enim eſt,
homines tanto dolore adficiendi
ut plangant, id eſt, ipſimet ſeſe &
ra ſua feriant, quod in graviſſimo
apud Iudæos fieri ſolebat, Ierem. X
19. Κοπετος dicitur *planctus* in fi
Stephani Act. VIII. 2. Syrus utitu
bo רְקַד, *ſubſiliit* præ dolore & mœ
nam pedibus terram percutere vin
loris ſignificat. Homerus odyſſ. V
Iro. *compreſſit autem dentes*, λακ
ποδι γαιαν, *pede terram calcitrand*
ſans. Ambroſius lib. X. in Luc.
151. hunc interiorem dolorem &
ctum exteriorem in impiis duntax
cum habiturum exiſtimat. *Varii*
quit, *animorum aeſtus ita graves*
ut delictorum multitudine male conſ
turi iudicii metu ſacri in hominibus
ros areſcat, *aret enim perfidia*, *vir*
rat. Ambroſium hac in parte ſec
Bartſcius domin. II. advent. pa
& Bernhardus Textor Calvinianu
alii, inter quos familiam ducit
ſter Lutherus in poſt. domeſt.
ſtatuunt, ne pios quidem ab hac
anxietate & metu prorſus immun
turos, id quod ex cauſis proca
cis eiusdem colligi poteſt. Cauſa
erunt 1) *irae divinae ſeveritas*,
horribilibus illis ſignis noviſſimun
præceſſuris magis magisque pa
Sap. V. 18. *Accipiet armaturam*
ius, *& armabit creaturam ad ulti*
inimicorum. Rom. I. 18. *revelatur*

o *ſuper impietatem &c.* 2) *Diaboli*
nis ac crudelitas. Is enim, quia no-
auxillum temporis ſibi adhuc re-
, omnia in mundo conturbare ac
ımm:s permiſcere adnitetur, Apoc.
.2. excitabit horrendas perſecutio-
bellorum tumultus, odia privata
;) *Extrema hominum impietas*, quia
abit iniquitas, refrigeſcet vero cari-
Matth. XXIV. 12. *Non erit veritas,*
iſericordia, non ſcientia in terris. O-
V. 2. *Erunt illuſores dicentes: ubi*
promiſſio adventus? 2 Petr. III. 4. &c.
ac deploratam mundi perverſitatem
inam hominum ſecuritatem pii a-
m ſuum defigentes, non poterunt
magnopere commoveri ſcientes,
λων αδικ ματων μεγαλας ειναι τιμω-
Sicut de Sodomitis dicitur, quod
animam Lothi iniquis ſuis operibus
verint. 2 Petr. II. 8. 4) *Pœnarum*
ries & multiplex calamitas, qua uni-
s orbis premetur. Cumulabuntur
mala tum *publica*, ut perſecutio-
prælia, tumultus, tum *privata*,
tam *interiora*, ut angores animi,
res, anxiæ ſolicitudines &c. quam
ora, ut coniugum diſſidia, libero-
& domeſticorum inobedientia, *a-*
a, perfidia, omnium rerum penu-
turbabitur ſtatus eccleſiaſticus per
ſes & ſchiſmata, per contemtum mi-
ii ac verbi, per negligentiam ec-
doctorum & inobedientiam audi-
n; ſtatus politicus per ſeditiones &
, per contemtum magiſtratus, per
as ac fraudes publicas; ſtatus œ-
micus per rei familiaris difficultates,
ontemtum parentum, per negligen-
in domeſtica educatione &c.

ſfranos. §. CIII. III) De ſignis *infra nos* in creaturis elementaribus dicitur: *erit ſonitus maris & fluctuum*, Luc. XXI. 25. *ηχος* proprie eſt *ſonitus repercuſſus* ſive reſonans. Proinde *ηχος θαλασσης και σαλυ* erit ſonus ex commotione & repercuſſione fluctuum in tempeſtate & ventorum procellis exortus. Σαλος Græcis proprie eſt ora maris, in qua ſtant naves ad anchoras, quæ ad littus accedere non poſſunt, ab *αλς mare*, inde Latinorum *ſalum*, quod non tantum uſurpatur pro *ſubiecto*, videlicet ipſo mari, ſed etiam pro *adiuncto*, videlicet pro *tempeſtate maris*, in qua fluctus a procellis ventorum agitati allidunt ſcopulis ac littori, unde illud poetæ:

Perque undas ſuperante ſalo....

Euripides in Iphigenia de terræ motu uſurpavit: *χθονος δε νωτα σεισθηναι σαλω, telluris dorſa fuiſſe quaſſata motu*, quia poſt terræ motus ſequi ſolent tempeſtates in mari. Quidam, ut ſuperius etiam monuimus, coniungunt hæc verba *ηχουσης θαλασσης* cum præcedenti *απορια*, ut per *προσωποποιιαν* mari tribuatur, quod præ anxietate moveatur ac fluctuet, ſicut homo in anxietate diſcurrit. Sap. V. 23. *Excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter.* Sicut terra concuſſione ſui teſtatur ſe nolle amplius ferre peccatorum molem; ſic mare horrendis fluctibus teſtatur, quod nolit impoſterum commerciis hominum nil niſi carnales voluptates ſectantium ſeſe idoneum & aptum præbere. Gregorius libr. XXI. moral. cap. 16. *Tempeſtas cum oritur, prius lenes undae, & poſtea flumina maiora concitantur, ad extremum fluctus ſe in alta erigunt, & navigantes quosque ipſa ſua altitudine ſubvertunt; ſic illa extrema properat tempeſtas animarum, quae mundum ſubruat. Nunc enim bellis & cladibus quaſi quibusdam un-*

dis ſua nobis exordia oſtendit, & quanto ad finem quotidie propinquiores efficimur, tanto graviora irruere tribulationum flumina videmus. Ad extremum vero commotis omnibus elementis ſuperveniens iudex finem omnium adportat, quia videlicet tunc tempeſtas fluctus in cælum levat; eo nimirum omnia illa ſigna a Chriſto prænunciata collimant, quod tota rerum univerſitas ante diem iudicii ſit commovenda, turbanda, coanguſtanda, ſicut homo morti propinquus eiusmodi commotiones & perturbationes ſentit. Atque hi ſunt *gemitus illi creaturarum*, de quibus apoſtolus Rom. VIII. 19. & ſeqq. diſſerit. *η αποκαραδοκια*, inquit, *ſolicita exſpectatio creaturae*, vehemens & anxia illa exſpectatio, qua velut exſerto capite omnes creaturæ exſpectant *revelationem filiorum Dei*, *απεκδεχεται deſiderat adventare.* v. 22. *Scimus quod omnis creatura nobiſcum ingemiſcat ac parturiat*, *συςεναζει και συνωδινει.* Cum enim die noviſſimo repentinus ſuper impios venturus ſit interitus, *ſicut dolor parturientem inexſpectato adprehendit*, Theſ. V. 3. apoſtolus univerſis creaturis tales *ωδινας* tribuit, quibus diem noviſſimum tacita quadam voce expoſcunt, in quo regeneratio filiorum Dei ſubſequetur, Matth. XIX. 28. Luc. XX. 36. Omnes creaturæ erunt velut quidam præcones homines ad tribunal Chriſti citantes & futuram mundi *πανολεθριαν* per ſuas anguſtias denunciantes. *Multa enim debent praecedere mala, ut malis malum valeant ſine fine nunciare*, ait Gregorius homil. XXXIV. ſuper evangel. Sicut poſt ſolis occaſum circa veſperam *horror magnus & tenebroſus* Abrahamum invadebat, quo ſignificabantur adflictiones & anxietates poſteritatis, Gen. XV. 12. ſic circa mundi veſperam omnes creaturas præſertim rationales quidam ſtupor & horror invadet. Euchurius Lugdunenſis libr. II. in Geneſin cap. 20. *Significat iam in fine ſeculi per ignem iudicandos eſſe carnales. Sicut enim adflictio civitatis Dei, qualis antea nunquam fuit, qua ſub antichriſto futura ſperatur, ſignificatur tenebroſo timore Abrahae, ſic circa ſolis occaſum, id eſt; ad ipſum iam finem ſignificatur iſto igne dies iudicii dirimens carnales per ignem ſalvandos & in igne damnandos.* Sicut liberationem Iſraelitarum ex Ægypto multa præceſſerunt prodigia, ita finalem filiorum liberationem in die noviſſimo ſecuturam ſimilia ſigna antecedent, Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. 15. quorum collationem cum plagis Ægyptiacis oſtendimus in poſtill. dominica II. advent. Sicut primum Chriſti in carnem adventum anteceſſerunt tempora luctuoſa, ſic ante ſecundum eiusdem ad iudicium adventum in omnibus vitæ ordinibus erit ſtatus mœſtiſſimus ac turbatiſſimus.

Cur Chriſtus haec ſigna praedixerit.

§. CIV. Atque hæc ſunt noviſſimi diei prænuncia ſigna, quæ Chriſtus fine eo prædixit, ut eſſent 1) *ſui erga nos amoris demonſtrativa.* Amici ac benevoli animi iudicium eſt, de futuris malis aliquem præmonere; cum ergo Chriſtus de futuro iudicio concionetur, antequam ingruat, & ſigna eiusdem prognoſtica nobis exponat, eo ipſo ſuam *φιλανθρωπιαν* & animum ſalutis noſtræ cupidum demonſtrare voluit. Ex ſcripturis diſcimus, Chriſtum triplici modo gladium myſticum geſtare. Primo quidem *accinctum*, Pſam. XLV. 4. ſecundo *in ore*, Apoc. I. 16. tertio *in manu*, Pſalm. VII. 13. quo ſignificatur Dei in puniendo progreſſus. Primo enim habet gladium accinctum oſtendendo ſuam potentiam, ut terreat; deinde gladium in ore ponit *comminando*, ut deterreat; tandem

vero

vero cum neutrum ſufficit, gladium vagina exuit ac vibrat, *ut percutiat*, Exod. XV. 9. Ezech. V. 12. Sic ergo etiam hoc loco, quando Chriſtus ſigna iudicii pronunciat, *ex ore eius gladius progreditur*, quia ex amore prius praemonet ac deterret, qnam gladium ultionis vibret, minatur antequam feriat; terret, priusquam percutiat; qua de re Baſilius in expoſ. Pſalm. 7. eleganter ſic diſſerit: *Comminatorius ſermo eſt, non ſtatim minatur vulnera, plagas, mortes, ſed armorum vibrationem velut praeparationem quamdam ad ultionem intentat. Quemadmodum ergo qui arma abſtergunt ac poliunt, pugnae mox ineundae acrem adfectum & alacritatem ſignificant, ſic & ſermo hic Dei motum ad ultionem oſtendere volens, gladium illum vibrare dixit.* Pii veteres etiam hoc obſervant, quod Apoc. I. 16. & 20. *gladium in ore* ſed *ſtellas in manu* Chriſtus gerat, quia promtior eſt ad benefaciendum quam puniendum, ac ſupplicio comminatur, beneficia autem re ipſa confert. 2) *ſecuritatis expulſiva.* Audimus ſecuturum eſſe iudicium, ſi verbis illis fidem habere nolumus, intueamur ſigna, quæ in oculos omnium incurrunt, & diem illum cenſorium in propinquo eſſe evidenter demonſtrant. Quæcunque a prophetis de primo Chriſti adventu eiusdemque circumſtantiis prædicta, ea in nov. teſtam. exordio omnia ſunt completa; credamus igitur etiam ea, quæ de ſecundo Chriſti adventu in propheticis & apoſtolicis ſcriptis prædicta exſtant, ſuo tempore certo eſſe complenda, cum ſigna inter oculos & manus omnium verſentur. Gregorius homil. I. in evangel. *Quid terrores, quos cernimus, niſi ſequentis irae praecones dixerimus? unde & conſiderare neceſſe eſt, quia ab illa tribulatione ultima tanto ſunt iſtae tribulationes diſſimiles, quantum a potentia iudicis perſona diſtat praeconis.* Confer Auguſtinum epiſt. XLII. ubi eodem modo contra empæctas & Epicuræos concludit. Neque ſolum ex illis ſignis futurum aliquando iudicium diſcimus, ſed etiam in propinquo illud eſſe intelligimus. Quando ficus emittit folia & groſſos, æſtatem prope adeſſe cognoſcimus, ita cum ſigna a Chriſto & apoſtolis prædicta quotidie magis magisque impleri videamus, noverimus, quod venturæ vitæ *aeſtas ſit in ianuis*, Matth. XXIV. 32. & 33. Marc. XIII. 28. & 29. Luc. XXI. 29. 30. & 31. *Faciem caeli diiudicare noſtis, ſigna autem temporum non poteſtis*, dicebat olim Chriſtus ad Phariſæos ſigna primi in carnem adventus ſui non obſervantes, Matth. XVI. 3. eodem modo ad Epicuræos & illuſores dicere poſſumus. Faciem terræ diiudicare noſtis, ſigna autem noviſſimorum temporum non conſideratis. Omnis certe excuſationis prætextus horum ſignorum prædictione impiis eſt ademtus, cum diu ante fuerint a Chriſto præmoniti, antequam ad iudicium comparuerint hiſce præconibus citati. 3) Περιεργιας *alexipharmaca.* Signa iudicii prognoſtica Chriſtus prædixit, ſed certum iudicii diem determinare noluit; illud proficit ad expellendam ex animis noſtris *ſecuritatem*, ne decretorium ac cenſorium iſtum diem longe adhuc abeſſe cogitemus; hoc vero ad tollendam *curioſitatem*, ne id, quod Deus in ſua poteſtate ac ſcientia poſuit, temere ſcrutari audeamus. Quemadmodum mors certa eſt, ſed incerta mortis hora; ſic noviſſimum iudicium aliquando ſecuturum certum eſt, ſed hora iudicii incerta eſt & hominibus ignota. *Veniet Filius hominis ea hora, qua non putabitur venturus*, Matth. XXIV. 44. Luc. XII. 46.

 fru-

fruſtra igitur certum diem & horam definimus, qua eum venturum ſperemus. *Quando homines dicent pax & ſecuritas*, id eſt, interprete Auguſtino epiſt. LXXX. ad Heſychium, quando remoto omni timore arridente mundi felicitate in peccatis ſecure pergent, ac iudicii tempus procul adhuc abeſſe cogitabunt, *tunc repentinus illius ſuperveniet interitus*, 1. Theſſ. V. 3. huic hominum ſecuritati pulvinar ſubſternunt, quotquot calculis ſuis nimium confiſi diem iudicii in aliquot ſecula reiiciunt. 4) Μικροψυχιας *remedia*. Hiſce *fieri incipientibus* inquit Chriſtus Luc. XXI. 28. ανακυψατε, *reſpicite & attollite capita veſtra ſcientes, quod adpropinquet redemtio veſtra*. In terris omnia tunc erunt turbata & confuſa, e cœlo igitur liberationem exſpectate. Ipſa mala, quæ vos adfligent ac prement, proxime inſtantis liberationis ſigna erunt. Quemadmodum preſſura Iſraelitarum in Ægypto quo magis augebatur & intendebatur, eo prius liberationem adeſſe ſignificabat; ſic quo plura & terribiliora mala piis obtingunt, eo magis diem απολυτρωσεως και αναψυξεως accelerant. Atqui hi ſunt fines primarii, propter quos noviſſimi diei ſigna a Chriſto prædicta; ſecundarii eorum fines ſtatui poſſunt, quod ſint veræ deitatis Chriſti & ſalutaris eius officii quin & divinæ providentiæ teſtimonia, iræ divinæ prænuncia adverſus crucis & ſectarum ſcandalum munimenta, & argumenta evidentia abſolutum decretum reprobatorium confutantia.

§. CV. Anthitheſis.

Antitheſis Hiſce ſignis a Chriſto & apoſtolis traditis quidam non contenti præter & extra ſcripturam alia diei noviſſimi ſigna proferunt. 1) *Iudaei*, referente Hieronymo Abulenſi q. 325. in Matth. Thoma in ſupplem. q. 73. art. 1. Richardus lib. IV, ſent. diſt. 48. artic. 1. q. 3. *quindecim ſigna* quindecim diſtinctis diebus iudicium anteceſſura recenſent. 1) *Omnia maria exaltabuntur quindecim cubitos ſuper montes.* 2) *Omnia aequora proſternentur in profundum, ita ut vix videre queant.* 3) *Redigentur in ſtatum antiquum.* 4) *Beluae omnes & alia, quae moventur in aquis, congregabuntur & lavabunt capita ſuper pelagus more contentionis invicem mugientes,* 5) *Omnes volucres cœli congregabuntur, in campis invicem plorantes, non guſtantes aliquid nec bibentes.* 6) *Flumina ignea ſurgent contra firmamentum, ab occaſu ſolis uſque ad ortum correntia,* 7) *Omnia ſidera errantia & fixa ex ſe ſpargent comas ſicut Cometae.* 8) *Erit magnus terrae motus, ut omnia animalia proſternantur.* 9) *Omnes plantae ſanguineum dabunt rorem.* 10) *Omnes lapides parvi & magni dividentur in quatuor partes, unaquaque aliam collidente.* 11) *Omnes colles & montes & aedificia in pulverem redigentur.* 12) *Omnia iumenta venient ad campos de ſylvis & montibus rugientia & nihil guſtantia.* 13) *Omnia ſepulcra ab ortu ſolis uſque ad occaſum patebunt cadaveribus ad reſurgendum.* 14) *Omnes homines de tabernaculis recedent non intelligentes, neque loquentes, neque diſcernentes.* 15) *Omnes morientur & reſurgent cum mortuis longe ante defunctis.* Hæc dubio procul pii Iudæorum maiores de ipſo iudicii die, in quo & mortuorum reſurrectio & totius mundi conſummatio ſequetur, prædixerunt, ſed poſteri in alienum ſenſum detorſerunt, quaſi diem iudicii ea omnia ſint anteceſſura, unde etiam Thomas *parum veri ſimilitudinis* illis ſignis ineſſe cenſet. Thomæ veſtigiis inſiſtit Richardus lib. IV. ſent. diſt. 48. artic. 1. quæſt. 3. *Quamvis*, in-

inquit, *incertum ſit utrum ſigna praedicta praeceſſura ſint iudicium cum ibi ſint quaedam, quae parum habent veri ſimilitudinis, tamen certum eſt, quod aliqua ſigna ſint praeceſſura.* Lutherus in comm. Geneſ. VIII. tom. I. fol. 141. *Hic textus*, (cunctis diebus terra non ceſſabit ſementis) *tamen notandus eſt contra vulgatas opiniones de ſignis praeceſſuris extremum diem. Ibi enim neſcio quot dierum eclipſes fingunt, nugantur toto ſeptennio nullam mulierem parituram, &c. ſed manebunt iſtae vices naturae, neque ulla unquam eclipſis totum diem hominum oculis adimet.* Chemnitius vocat fabulas ad alendam in animis hominum ſecuritatem excogitatas. Ex eodem Iudaicæ traditionis fonte promanant ſigna, quæ in quarto libro Eſdræ, qui ipſorum etiam pontificiorum ſaniorum conſenſu apocryphus eſt, cap. VI. 20. & ſeqq. commemorantur. *Cum ſuperſignabitur ſeculum, quod incipiet pertranſire, haec ſigna faciam: Libri aperientur ante faciem firmamenti & omnes videbunt ſimul,* v. 21. *& anniculi infantes loquentur vocibus ſuis, & praegnantes immaturos parient infantes trium & quatuor menſium, & vivent & ſuſcitabuntur.* v. 22. *& ſubito adparebunt ſeminata loca non ſeminata, & plena promtuaria ſubito invenientur vacua.* v. 23. *& tuba canet cum ſono, quam cum omnes audierint, ſubito expaveſcent.* v. 24. *& erunt in illo tempore, debellabunt amici amicos ut inimici, & expaveſcet terra cum his, & venae fontium ſtabunt, & non decurrent in horis tribus.* v. 25. *& erit omnis qui derelictus fuerit ex omnibus iſtis, quibus praedixit tibi, ipſe ſalvabitur & videbit ſalutare meum, & finem ſeculi veſtri.* v. 26. *Et videbunt, qui recepti ſunt homines, qui mortem non guſtaverunt a nativitate ſua, & mutabitur cor inhabitantium, & convertetur in ſenſum alium.* v. 27. *delebitur enim malum & exſtinguetur dolus.* v. 28. *Florebit autem fides, & vincetur corruptela & oſtendetur veritas, quae ſine fructu fuit diebus tantis.*

§. CVI. II) *Sibyllae* in ſuis oraculis ſimilia fere ſigna iudicii enumerant. Euſebius lib. V. de vita Conſtantini cap. 18. f. 226. & Auguſtinus libr. XVIII. de civ. Dei cap. 23. in principio adducunt vaticinium *Sibyllae Erythraeae*, cuius ακροςοιχις, hoc eſt, primarum in verſibus literarum ſeries hanc exhibet ſententiam: ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΥ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ. Græca apud Euſebium ſic habent:

Ιδρωσει γαρ χθων, κρισεως σημειον οτι εςαι,
Ηξει δ' ουρανοθεν βασιλευς αιωσιν ο μελλων
Σαρκα παρων κριναι πασαν και κοσμον απαντα.
Οψονται δε θεον μεροπες πιςοι και απιςοι
Υψιςον μετα των αγιων επι τερμα χρονοιο
Σαρκοφορον, ψυχας δ' ανθρωπων (forte ανδρων) επι βηματι κρινει
Χερσος οτε αν ποτε κοσμος ολος και ακανθα γεννηται.
Ριψωσιν τ' ειδωλα βροτοι και πλουτον απαντα
Ιχνευων ρηξει τε πυλας ειρκτης αιδαο.
Σαρξ τοτε πασα νεκρων ες ελευθεριον φαος ηξει
Τους αγιους ανομους τε το πυρ αιωσιν ελεγξει
Οπποσα τις πραξας ελαθεν, τοτε παντα λαλησει,
Στηθεα γαρ ζοφοεντα θεος φωςηρσιν ανοιξει,
Θρηνος δε εκ παντων εςαι και βρυγμος οδοντων,

 Ev-

Εκλειψει σελας ηλιȣ, αϛρων τε χορειαι,
Ουρανον ειλιξει, μηνης δε τε φεγγος ολειται,
Υψωσει δε φαραγγας, ολει δ' υψωματα βȣνων,
Υψος δ' ȣκ ετι λυγρον εν ανθρωποισι φανειται.
Ισα τ' ορη πεδιοις εϛαι, και πασα θαλασσα
Ουκ εις πλειν ηξει, γη γαρ φρυχθεισα κεραυνω
Συν πηλαις ποταμοι καχλαζοντες λειψȣσι,
Σαλπιγξ ȣρανοθεν φωνην πολυθρηνον αφησει
Ωρυȣσα μυσος μελλον και πηματα κοσμȣ,
Ταρταρεον δε χαος τοτε δειξει γαια χανȣσα,
Ηξȣσιν δ' επι βημα θεȣ βασιληες απαντες,
Ρευσει δ' ȣρανοθεν ποταμος πυρος, ηδε γεθειȣ.

Iudicii ſignum, tellus ſudore madeſcet.
E cælo rex adveniet per ſecla futurus,
Scilicet ut carnem praeſens & iudicet orbem,
Omnis homo fidusque Deum infidusque videbit
Una cum ſanctis excelſum fine ſub aevi
Sede ſedens animas cenſebit, corpora & ipſa.
Cherſos erit mundus, ſpinas feret undique tellus.
Reiicient ſimulacra homines & munera Ditis.
Inquirens portas infringet carceris atri,
Sic etenim veniet lux cunctae libera carni.
Tunc Sanctis: Ignis ſontes aeternus aduret.
Occultos actus omnes tunc quisque loquetur,
Sed tenebroſa Deus colluſtrans pectora pandet.
Threnus erit cunctis & ſtridor dentis adeſt.
Effugiet ſolis iubar, aſtrorumque choreae.
Omne poli lumen ſolvetur & aurea luna.
Valles extollet, collesque a vertice perdet.
Uſquam nec celſum mortalibus aut grave quidquam.
Inde aequi montes campis, hinc cærula Ponti
Omne ratis ſpernent onus, hiſcet flumine tellus,
Sic fontes ſimul areſcent & fluminis alvei.
Stridula tum querulum ſonitum tuba fundet olympo,
Orbis grande malum rugiens & damna futura.
Tartareumque chaos monſtrabit terra dehiſcens,
Et venient omnes reges Domini ante tribunal
Refluet & cælo tunc ſulphuris amnis & ignis.

Alia horum verſuum paraphraſis Latina exſtat apud Auguſtinum d. l. in qua literæ initiales non exprimunt illud, quod Græca acroſtichis deſignat. Wolffg. Muſculus in editione Latina Euſebii iidem aliam adornavit verſionem, in qua ſeries literarum initialium hanc exhibet ſententiam: *Ieſus Chriſtus Dei Filius Servator.* Similes verſiones vide apud Onophr. Panvinium in lib. de Sibyllis & Sibyllarum carminibus & Godefredum Viterbienſem in lib. de omnibus Sibyllis.

§. CVII.

CVII. III) *Patres* iidem peculi-
ædam iudicii ſigna tradunt. I-
libr. V. cap. 30. *Cum vaſtave-
hriſtus omnia in mundo regnans an-
s & menſibus ſex, & ſederit in
lieroſolymitano, tunc veniet Do-
cælis.* Lactantius lib. VII. in-
p. 15. *Romanum nomen, quo
gitur orbis, tolletur de terra, &
in Aſiam revertetur, ac rurſus
minabitur, atque occidens ſerviet.*
usdem cap. 19. *Antequam Chri-
udicium deſcendat, hoc ſignum da-
let repente gladius e cælo, ut ſci-
ducem ſanctae militiae deſcenſu-
deſcendet comitantibus angelis in
terrae & antecedet eum flamma
uibilis, & virtus angelorum tra-
nus iuſtorum multitudinem illam,
ntem circumſederit, & concide-
ra tertia uſque ad veſperam, &
guis more torrentis, deletisque o-
opiis, impius ſolus effugiet, &
eo virtus ſua. Hic eſt autem,
latur antichriſtus, ſed ſeipſe Chri-
itietur, & contra verum dimica-
victus effugiet, & bellum ſaepe
, & ſaepe vincetur, donec quar-
confectis omnibus impiis debel-
captus tandem ſcelerum ſuorum
iat &c.* Severus Sulpitius in
rtini, & Bonfinius lib. V. de-
referunt, Martinum de fine ſe-
ſultum reſpondiſſe, *Neronem &
um prius eſſe venturos, ad occiden-
um, alterum ad orientem late do-
m, Neronem ad occaſum decem re-
turum, ut colant idola, antichri-
eroſolymis imperaturum, urbem
olo reſtituturum, Chriſtianos in-
m, ut a fide Chriſti deficiant, ſe-
lum Dei Filium credant, Nero-
mque orbem huic ſane ceſſurum,
& eo uſque regnaturum, donec a Chriſto
adveniente proteratur.* Auguſtinus lib.
XX. de civit. Dei cap. 30. *In illo iudi-
cio vel circa illud iudicium has res didici-
mus eſſe futuras: Heliam Thesbiten, fidem
Iudaeorum, antichriſtum perſecuturum,
Chriſtum venturum iudicaturum, mortuo-
rum reſurrectionem, bonorum malorumque
diremtionem, mundi conflagrationem eius-
demque renovationem, quae omnia quidem
ventura eſſe credendum eſt, ſed quibus mo-
dis & quo ordine veniant, magis tunc
docebit rerum experientia, quam nunc va-
let conſequi ad perfectum hominum intelli-
gentia. Puto tamen eo, quo a me com-
memorata ſunt, ordine eſſe ventura.* Plu-
ra eiusmodi occurrunt apud Hippoly-
tum *de conſumm. ſecul.* Methodum *de re-
bus, quae ab initio mundi contigerunt, ac
deinceps contingere debent*, Ephremum
lib. de *conſummat. ſeculi & antichriſto*,
Andr. Cæſarieſem, *in comm. Apocal.* &
alios. Sed de his & ſimilibus patrum
coniecturis notandum 1) quod *vaticinia,
antequam habeant efficaciam*, hoc eſt,
priusquam ipſo eventu explicentur,
*hominibus ſint aenigmata & ambiguitates
cum autem venerit tempus & evenit quod
prophetatum eſt, tunc liquidam & certam
habent expoſitionem*, ut ex Ierem. XXVIII.
1. loquitur Irenæus lib. IV. adverſ. hæ-
reſ. cap. 43. *In noviſſimis diebus*, inquit
Dominus apud Ieremiam XXIII. 20. *in-
telligetis intellectum.* Danieli in ſpecie
præcipitur XII. 4. *ut claudat ſermones ſu-
os, & obſignet librum uſque ad tempus
ſtatutum.* Facile igitur piis veteribus
condonandum, quod de antichriſto &
fine mundi tam dubia & incerta tradide-
rint. 2) Quod ipſimet ſuis coniectu-
ris hac in re haud multum tribuant.
Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap.
XIX. *Nos qui neſcimus, quod illi Theſſa-
lonicenſes ſciebant, pervenire cum labore ad*
id

id, quod ſenſit apoſtolus, cupimus nec valemus, praeſertim quia & illa, quae addidit, hunc ſenſum faciunt obſcuriorem. *Quid enim eſt*, iam myſterium operatur iniquitatis? *tantum qui modo tenet, teneat. Ego prorſus, qui dixerit, fateor me ignorare. Suſpiciones tamen hominum, quas vel audire vel legere de hac re potui, non tacebo. Quidam putant de imperio Romano dictum fuiſſe &c. ſed multum mihi mira eſt haec opinantum tanta praeſumtio &c.* in quem locum Ludovicus Vives notat, *patrum hac in re fuiſſe duntaxat leves coniecturulas.* Idem Auguſtinus libr. eiusd. c. 23. ſine circuitione ſcribit: *Vereri me ſane fateor, ne in decem regibus, quos tanquam decem homines videtur inventurus antichriſtus, forte fallamur, atque ita ille inopinatus adveniat, non exiſtentibus tot regibus in orbe Romano.* 3) Quod poſteriores ſine diligenti examine opinionum ad ſcripturæ normam inſtituta priores fuerint ſecuti, ut res ipſa oſtendit. 4) Quod plurimi ex illis chiliaſticum aliquod regnum ante mundi finem exſpectaverint, id quod pontificiis nuda patrum auctoritate ſcripturæ ſuffragio deſtituta nos premere cupientibus merito opponitur.

§. CVIII. IV) Haſce incertas patrum coniecturas & opiniones extra ac præter ſcripturam excogitatas cupide amplectuntur *pontificii*, ac pro immotis fidei articulis eccleſiæ eas obtrudunt; unde ante noviſſimum iudicium multa adhuc exſpectant, quæ cum nondum fuerint impleta, ideo procul adhuc illud abeſſe ſomniant. Prodromi illi ante noviſſimum diem ſecundum ipſorum hypotheſin ſecuturis temporibus exſpectandi hi ſunt. 1) *Vniverſalis evangelii praedicatio.* Recte quidem inter ſigna iudicii hoc refertur, ut ſuperius oſtendimus, ſed pontificii duobus modis circa hoc ſignum a veritatis tramite aberrant: *primo* quidem, quod talem prædicationem ſomniant, quae futura ſit *abſolute univerſalis*, ita ut nullus ſit in toto terrarum orbe futurus angulus, in quo non uno eodemque tempore ipſo actu evangelium prædicet r; *ſecundo* quod evangelium nondum in toto mundo prædicatum, ac proinde etiam hoc ſignum nondum completum eſſe adſerunt. Bellarminus lib. III. de Pontif. Roman. cap. 5. *Quod antichriſtus nondum venerit probatur ex ſigno antecedente antichriſtum. Scripturae teſtantur, in toto mundo praedicandum evangelium, antequam veniat ultima perſecutio, quae excitabitur ab antichriſto. Atqui noſtro tempore non eſſe praedicatum evangelium in toto mundo, experientia docet &c.* Et poſtea: *Si non proprie, ſed per Synecdochen deberet praedicari evangelium in toto mundo, nihil valeret illud ſignum, quia eo modo primis viginti annis fuit praedicatum evangelium ab apoſtolis in toto mundo.* Sed oſtendimus ſuperius §. 90. hoc ſignum iam dum eſſe completum. 2) *Imperii Romani omnimoda deſolatio.* Statuunt pontificii, Romanum imperium penitus prius abolendum, adeo ut nec nomen imperii, vel imperatoris Romani maneat reliquum, antequam antichriſtus veniat & mundi finis ſuccedat, id quod ex Daniel VII. & 2 Theſſ. II. & Apoc. XVIII. probare conantur Bellarminus lib. III. de pontif. Rom. cap. 5. Scioppius in ſyntagm. de antichriſto p. 45. Ioſephus a Coſta libr. II. de noviſſ. temp. cap. II. p. 462. & reliqui omnes. Reſpond. diſtinguendum inter *inſignem Romani imperii labefactationem* & *omnimodam eiusdem deſolationem*. Prius anteceſſurum concedimus, ac iamdum factum eſſe ſuperius oſtendimus, poſterius vero ante diem noviſ-

ſi-

ſimum adhuc exſpectandum eſſe negamus. Fatetur ipſe Bellarminus, Dan. II. deſcribi *ſucceſſionem quatuor regnorum ſive monarchiarum*, quarum ſucceſſio futura ſit uſque ad finem mundi, quomodo ergo quarta monarchia ante mundi finem penitus abolebitur? Propheta diſerte adſerit duraturum regnum ultimum, *donec lapis a monte ſine manibus abſciſſus comminuat ac conſumat univerſa regna.* Quæ de *cornu parvulo* ex cornibus decem enato Dan. VII. prædicuntur, per Turcicam tyrannidem iamdum ſunt completa, ut Ioh. Annius Viterbienſis, Vatablus & Hector Pind. recte exponunt. De loco 2 Theſſ. II. dictum fuit ſuperius. Apoc. XVII. 3. *mulier* notat antichriſtum, *beſtia* Romanum imperium, at mulier inſidet beſtiæ, ergo Romanum imperium ante adventum mulieris ſive antichriſti non eſt deſtruendum. Minuetur quidem imperii potentia & maieſtas, non tamen prorſus abolebitur. v. 8. *Beſtia erat, & non eſt; & tamen eſt.* 3) *Terrae ſanctae recuperatio.* Sciopptus in ſynt. de antich. p. 45. ſcribit, *ante tempora antichriſti, & ſic etiam ante Chriſti ultimum adventum Turcicum imperium penitus exſtinctum iri, terramque ſanctam rurſus a chriſtiani ſecure habitatum iri.* Sed hæc opinio ex chiliaſtarum de mundano Chriſti regno & Iudæorum de reductione in terram Canaan ſomnio exorta pugnat cum ſcripturæ oraculis, quæ Hieroſolymam negant eſſe reædificandam. Dan. IX. 27. *decretum eſt, quod perſeverabit deſolatio.* Ierem. XIX. 11. *Sic conteram populum iſtum & civitatem iſtam, ſicut conteritur uas figuli, quod non poteſt ultra inſtaurari.* v. 12. *Sic faciam loco huic, ait Dominus, & habitatoribus eius, & ponam civitatem iſtam ſicut Tophet.* Eſai. XXV. 2. *Poſuiſti civitatem in tumulum, ut non ſit civitas & in aeternum non aedificetur.* (Quidam hoc vaticinium de excidio Babylonis rectius accipi arbitrantur, ſed in cap. præced. de pœnis Iudæorum expreſſe agitur.) Matth. XXIII. 38. *Relinquetur domus veſtra deſerta.* Quomodo Iudæi iuſſu apoſtatæ Iuliani Hieroſolymam priſtino loco reædificare conantes divino miraculo fuerint repreſſi, notum eſt ex Euſebio lib. IV. hiſtor. cap. 6. Socrate libr. III. cap. 20. Sozomeno lib. V. cap. 22. 4) *Enochae & Eliae praedicatio.* Bellarminus lib. III. de pont. cap. 6. *Enoch & Elias ad hoc vivunt, ut venienti antichriſto ſeſe opponant, electos in fide Chriſti conſervent, & tandem Iudaeos convertant, quod tamen nondum eſt impletum.* Pro qua opinione ſtabilienda adducit dicta quædam ſcripturæ Malach. IV. Sir. XLIV. & XLVIII. Matth. XVII. Apoc. XI. Blaſius de Viegi in comm. Apoc. XI. ſect. 6. p. 451. *Non poteſt abſque errore in fide negari, venturos Enoch & Eliam temporibus antichriſti.* Similia occurrunt apud Coſterum in conc. dom. IV. part. II. p. 75. Reſp. hæc opinio eſt a) αγραφος, quæ enim pro ea adſtruenda adferuntur ſcripturæ dicta, in alienum detorquentur ſenſum. Malachias loquitur de *Iohanne baptiſta*, ſpiritu Eliæ inſtructo, ut angelus nativitatem eius nuncians, Luc. I. 17. & Chriſtus ipſe, Matth. XI. 14. exponunt. Siracides eſt extra canonem, ac loquitur ſecundum receptam illius temporis opinionem. Adde quod in verſione vulgata minus commode textus Græcus ſit redditus, qui ſic habet: Ενωχ ευαρεςησεν τω Κυριω, και μετεθετη υποδειγμα μετανοιας. Matth. XVII. 10. Elias dicitur adhuc *venturus*, ſed ſtatim ſubiicitur: *dico vobis Heliam iam veniſſe, ac fecerunt ei, quaecunque voluerunt.* Apoc. XI. *duorum teſtium* in genere, non autem Eliæ & Enochi in ſpecie fit mentio.

b) Eſt *αντιγραφος*; quia quos Deus ad paradiſi gaudia tranſtulit, illos velut in carcere quodam ad mortem ſuſtinendam reſervari præſupponit; quos Deus participes fecit cœleſtis gloriæ, illos obnoxios fore ſtatuit morti ignominioſæ ab antichriſto ipſis inferendæ. c) *Deſtituitur unanimi veterum ſuffragio.* Hilarius can. XX. in Matth. & Victorinus in Apoc. XI. negant, *Enochum* futurum ſecundi adventus Chriſti præcurſorem. Subſtituunt autem illis *Moſen & Ieremiam*. Hippolytus martyr in orat de conſumm. ſeculi Dorotheus, Cyri epiſcopus, & Simeon metaphraſtes in vita Iohannis Enocho & Eliæ coniungunt. *Ioannem theologum.* d) *Eſt Iudaica.* Hieronymus in Malach. IV. *Iudaei & iudaizantes haeretici ante ηλειμμενον ſuum Eliam putant eſſe venturum & reſtituturum omnia, unde & Chriſto in evangelio proponitur quaeſtio: Quid quod Phariſaei dicunt, quod Elias venturus eſt? quibus ille reſpondet, Elias quidem veniet & ſi creditis, iam venit, in Elia Iohannem intelligens.* e) *Ab ipſis pontificiis ſanioribus repudiatur.* Ianſenius in comm. Eccleſiaſtici XLIV. Sixtus Senenſis bibl. ſancta p. 576. &c. Catharinus in comm. Gen. II. & Ioh. Arboreus lib. XI. theoſophiæ cap. 11. coniungunt illis *Moſen*, quem una cum Enocho & Elia ſecundi adventus Chriſti præcurſorem fore ſtatuunt. Inde Ioh. Frider. Lumnius de vicin. extrem. iudicii lib. I. cap. 14. p. 80. de Eliæ ſocio dubitanter loquitur. *Pro certo*, inquit, *tenere debemus, quod Elias cum Henoch vel cum Moſe, ut quidam opinantur, venturus ſit.* Auguſtinus Eugubinus in recogn. vet. teſt. in Gen II. ut & Catharinus in opuſc. de conſummata gloria Chriſti, *Enochum & Eliam beatifica viſione frui, & in corporibus glorioſis in cælo regnare* adferunt. Atqui ſtante hac hypotheſi, non poteſt dici, quod ab antichriſto ſint occidendi. f) *Sibi ipſi non conſtat.* Quærunt enim patroni huius opinionis, *an Enochus & Elias ſint in ſtatu merendi*? Pererius lib. VII. comm. in Gen. utramque partem tuetur. Suarez. in Thomam part. III. q. 59. art. 6. diſp. 55. ſect. I. probabilius exiſtimat, *eos iam ſe extra ſtatum merendi*; illo magno conatu ſe opponit Blaſius ſe Viega in Apocal. XI. comm. V. ſect. 5. p. 445. Quærunt *an terreſtri paradiſo illi adhuc vivant?* Scholaſtici communi ſuffragio adfirmant, quos ſequitur Bellarminus, ſed Engubinus d. l. Ianſenius in conc. evang. cap. 143. Hieronymus ab Oleaſtro in Geneſ. Catharinus d. l. Genebrardus lib. I. chronol. ætat. 1. Benedictus Pererius tom. I. in Geneſ. lib. III. diſp. 1. q. 5. & lib. VII. quæſt. ult. Suarez. d. l. Blaſius de Viega in Apoc. p. 447. contrarium defendunt, videlicet *paradiſum iam non exiſtere, ſed aquis diluvii obrutum & plane diſſipatum periiſſe, neque adeo Enoch & Eliam in eo eſſe.* Sed hac de re alibi plenius agetur. 5) *Urbis Romae ac totius orbis a pontifice defectio.* Dominicus a Soto lib. IV. ſent. diſt. 46. q. 1. art. 1. per *αποςασιαν*, de qua apoſtolus 2. Theſſ. II. 3. loquitur, diſputat *accipiendam eſſe duplicem diſceſſionem, unam ab imperio civili & temporali, alteram a poteſtate ſpirituali & eccleſiaſtica, quam Romanus pontifex obtinet*; ac priorem diſceſſionem iam exſtare adſerit, cum temporale Romanæ urbis imperium iam ceſſaverit, poſteriorem adhuc exſpectari per defectionem totius orbis a ſede Romana Sed huius ſigni nulla in ſcripturis exſtant veſtigia. Defectio *a fide apoſtolica* inter ſigna ultimi adventus numeratur, 1. Tim. IV. 1. quo ſenſu etiam quidam accipiunt vaticinium Pauli, 2. Theſſ.

Theſſ. II. 3. ſed defectionem a *ſede Romana* eſſe antichriſti vel diei noviſſimi ſignum, nuſpiam legimus. Interim probe notari iubemus, quod Dominicus a Soto fateatur, *defectionem ab imperio Romano per translationem poteſtatis civilis in Romanum Pontificem iamdum eſſe factam*. 6) *Antichriſti cuiusdam utopici ac imaginarii praeſentatio.* Pontificii longe alium antichriſtum exſpectant, quam eum qui a Chriſto, Daniele, Paulo & Iohanne vivis coloribus nobis eſt depictus. Somniant enim de eo 1) quod ſit futurus ſingularis quædam perſona. 2) Quod ſit naſciturus ex tribu Dan, adeoque natione futurus Iudæus, ac proinde circumcidendus. 3) Quod ex fornicaria muliere, non autem ex legitimo matrimonio ſit naſciturus, 4) & quidem in Babylone. 5) Quod educandus ſit in Chorazin & Bethſaida. 6) Quod ſit regnaturus in Capernaum. Quidam tamen probabilius cenſent, quod *Hieroſolymis* ſedem regni ſit habiturus, ac templum Salamonis reædificaturus. Alii initia regni eius in Babylone quærunt. Alii tradunt, quod Palatium ſuum extructurus ſit iuxta Nicopolin ſeu Emaus inter lacum Aſaphaltitem & mare mediterraneum, atque inde ad verticem montis Oliveti progreſſurus, ut Hieroſolymam occupet, & ſolium imperii ſui in ea figat. 7) Quod præcurſorem habiturus ſit eloquentiſſimum quempiam concionatorem. 8) Quod regnum eius futurum ſit ampliſſimum opulentiſſimum ac potentiſſimum omnium regnorum mundi, quæ unquam fuerunt. 9) Interim tamen idem forte breviſſimum, quia regnabit duntaxat annos tres cum dimidio. 10) Quod ſacrificium miſſæ & omnes publicas Chriſtianæ religionis ceremonias ſit aboliturus. 11) Quod graviſſimam & manifeſtiſſimam perſecutionem adverſus Chriſtianos ſit exerciturus, cum in exercitu eius omnes impii ſint futuri & aperto Marte eccleſiam oppugnaturi. 12) Quod nomen & character eius ſint ignota. 13) Quod a Iudæis pro Meſſia ſit recipiendus. 14) Quod perſuaſurus ſit mundo, Ieſum ſalvatorem noſtrum non eſſe verum Chriſtum, ſe vero eſſe verum Chriſtum in lege & prophetis promiſſum, quodque adfirmaturus ſit ſe eſſe Deum & pro Deo colendum. 15) Quod futurus ſit magus & occulte diabolum adoraturus. 16) Quod ſecundum literam facturus ſit, ut ignis de cœlo deſcendat, utque imago beſtiæ loquatur, ac quod ſimulaturus ſit, ſe mori & reſurgere. 17) Quod pugnaturus ſit cum tribus regibus, nimirum Ægypti, Lybiæ & Aethiopiæ, atque eorum regna illis devictis occupaturus. Itemque quod ſubacturus ſibi ſit alios ſeptem reges, & eo modo monarchiam totius mundi occupaturus, quin & cum innumerabili exercitu toto orbe chriſtianos oppugnaturus ac perſecuturus, ac inter eos Enechum & Eliam interfecturus. 18) Quod tandem dehiſcente oliveti monte ab archangelo Michaële ligatus in infernum vivus ſit præcipitandus. 19) Quod die poſt antichriſti mortem 45. Chriſtus ad iudicium e cœlis ſit rediturus. Haſce pontificiorum de utopico antichriſto ineptias ex parte probat Hieronymus Zanchius, quando in tract. de fine mundi tom. VII. operum col. 85. ſic ſcribit: *etſi non nego, regnum papae eſſe regnum antichriſti, quatenus in eo permulta defenduntur, quae ex diametro pugnant cum doctrina Chriſti, ac proinde etiam non inficier, ipſum papam, dum regnum illud pugnans cum Chriſti regno defendit, & doctrinae Chriſti ſeſe pertinaciter opponit, eſſe antichriſtum, negari tamen non poteſt, tanquam ſci-*

ſcilicet probabile; quin ſub finem ſeculi futurus ſit quidam homo in eccleſia Chriſti, qui reliquos omnes antichriſtos malitia, potentia &c. ſuperet, quique editurus ſit miracula, & de hoc nomine aliquis contendere poterit vaticinium illud Iohannis Apoc. XI. adde & Danielis de tribus annis cum dimidio Dan. XI. quibus ille regnaturus dicitur, intelligi poſſe. col. LXXXVIII. addit, quod *in noviſſimo illo antichriſto, qui ſub finem ſeculi venturus eſt, habitaturus ſit ſatan ſeu omnis plenitudo malitiae, ſicut in Chriſto habitat plenitudo divinitatis corporaliter.* Sed de anilibus iſtis pontificiorum nugis in quæſtione de antichriſto ex profeſſo tractatur. 7) *Ligni crucis redintegrati in cælo adparitio.* Thomas Waldenſis tom. III. de ſacrament. lib. tit. 20. cap. 158. diſputat, *eamdem illam crucem ligneam, cui Chriſtus adfixus fuit, & nunc in minimas particulas toto orbe diviſa eſt, iterum divinitus reformandam & in cælo adparituram.* Hanc opinionem amplectuntur Gregorius de Valent. tom. IV. comm. col. 3313. Beſſæus conc. IV. de extrem. iudicio part. V. Joh. Oſorius tom. II. conc. p. 915. Blaſius de Viega in Apoc. I. p. 42. atque ad eam adcommodant, quod in feſto inventionis crucis eccleſia Romana canit: *hoc ſignum crucis erit in cælo, cum Dominus ad iudicandum venerit.* Nec crucis duntaxat lignum, ſed & alia paſſionis dominicæ inſtrumenta ac monumenta *ut columnam, clavos, funes, coronam ſpineam &c.* ab angelis tunc ferenda ſtatuunt. Thomas in opuſc. II. cap. 244. *Veniente Domino ad iudicium ſignum crucis & alia paſſionis inſignia demonſtrabuntur.* Viguerius cap. 21. §. 2. *Dicunt contemplavi, quod inferiores angelorum ordines Chriſtum praecedent, & alii ſequentur ſecundum dignitatem ſuam. Primus infimi ordinis portabit crucem in hac proceſſione. Primus angelus ſecundi ordinis portabit funes, quibus ligatus fuit Dominus. Primus tertii ordinis feret flagella & virgas. Primus quarti feret columnam. Primus quinti ordinis veſtem, qua illuſus eſt. Primus ſexti clavos. Primus ſeptimi ſpongiam. Primus octavi haſtam. Primus noni coronam ſpineam &c.* Petrus Thyræus lib. de glorioſ. Filii Dei adparit. cap. 12. putat, *angelos in iudicio portaturos crucem, clavos & ſimilia paſſionis Chriſti inſtrumenta*, idque egregio confirmat argumento, *pictorum* ſcilicet *arte*. Non deeſt, qui ſtatuat, *crucis ſignum in frontibus omnium iuſtorum tunc adpariturum.* Sed huius rei nullum in ſcripturis occurrit teſtimonium. Barradius tom. III. conc. evang. lib. IX. cap. 12. dicta veterum pro hac opinione adlata de *ſigno crucis* rectius accipi diſputat, ac tandem concludit: *certius eſt crucem ex aëre vel nube ſplendidiſſima effectam in cælo adparituram ſupra locum iudicii magnitudinis tantae, ut ab omnibus poſſit cerni.* 8) Denique *mundi conflagrationem* immediatum & proximi iudicii ſignum fore ſtatuunt, qua de re quid ſtatuendum ſit in principio tractatus de morte in quæſt. de ordine noviſſim. dictum fuit. Coronidis loco notetur, quod Joſephus a Coſta lib. IV. de noviſſim. cap. 5. *duo ſignorum genera* conſtituat, unum, quod *omnibus hominibus futurum ſit obvium & expoſitum, quod non tam ſignum interitus ſit, quam initium certum & inchoata mors mundi, quo in genere ſint cæleſtium luminarium illa triſtiſſima obvelatio, maris fluctus efferatiſſimi, caeterorumque intolerabilis furor in genus humanum, atque omnium maxime ignis illius undique graſſantis immanitas, quae cum mortales intuebuntur, etiam tardiſſimi & ſceleratiſſimi diem irae & furoris ignorare nullo pacto poterunt;* alterum genus eorum eſſe dicit, *quod ſoli docti probique perſpicient, quale ſit regnum antichri-*

iſti, *praedicatio Eliae*, *caedes illius fe-* *&c.* Atqui 1) Chriſtus omnibus n indoctis quam doctis, tam impiis am piis, tam infidelibus quam fide- us eadem adventus ſui ſigna propo- t, perinde ut apoſtolus Rom. I. 14. *nſipientibus ac ſapientibus* idem verbum edicaſſe adſerit, ac 2) generalem con- ſionem ſubiecit, Marc. XIII. 37. *Quod is dico, omnibus dico, vigilate.* 3) is prædictionis ad omnes pertinet, ſcilicet ad hoc iudicium ſeſe præpa- t. Ergo prædictio etiam ad omnes ctat. 4) Ac ſi antichriſti perſecutio hypotheſi pontificiorum erit non ſo- graviſſima, ſed & notiſſima ac ma- ſtiſſima, utique ergo etiam indocti minus quam docti antichriſtum ad- iſſe cognoſcent. 5) Signa iudicii taxat a ſapientibus, id eſt, piis & im timentibus obſervantur, illi enim admoniti ad diem noviſſimum ſeſe preces & vigilantiam præparant, quis in impœnitentia & impietate ſe- e ſtertentibus; ſed ex eo inferri non et, quod ipſa ſignorum prædictio taxat ſapientes & pios reſpiciat.

ritur I) udaei ante noviſſi- in terram au redu- di ſint?

§. CIX. Quæritur hoc hoc loco I) *An Iudaei ante diem noviſſimum a ſuo exſilio in terram Canaan reducendi ſint?* Deus Abrahæ & ipſius poſteritati terram Canaan hoc fine promiſerat, ut *Meſſias* ex illo populo naſcituri *ho- um*, & *vitae aeternae* piis propter iſtum promiſſæ quidam typus ac *prae- um;* prius conſtat ex eo, quod in miſſione Abrahæ, Iacobo & Iſaaco hæc duo perpetuo coniunguntur: *ni tuo dabo terram hanc, & in ſemine benedicentur omnes gentes* Gen. XII. 3. XVIII. 18. XXII. 18. XXVI. 4. XXVIII. 13. & 14. hoc eſt, ideo poſteri- tati tuæ dabo terram Canaan, ut Meſſias, in quo & propter quem benedictio omni- bus gentibus offeretur, certum nativi- tatis ſuæ hoſpitium habeat, ac conſtet, ex quo populo Meſſias ſit exſpectandus. *Poſterius* manifeſtum ex Pſalm XCV. 11. ubi Iſraëlitis in terram promiſſam iam- dum introductis alius in requiem æter- nam ingreſſus obedientibus promitti- tur, ex quo epiſtola ad Hebræos IV. 9. erudite colligit, *ſabbatiſmum quemdam po- pulo Dei adhuc eſſe reliquum*, cuius pro- inde typus ac præludium duntaxat in introductione in terram Canaan præceſ- ſerit. Factum inde, ut poſtquam Meſ- ſias iuxta promiſſionem exhibitus a Iu- dæis repudiaretur, Deus ex antiquis il- lis & patriis ſedibus eos extruderet, & regionem illam ſub alienorum poteſta- tem redigeret, ut publicum de exhibi- tione Meſſiæ exſtaret teſtimonium. Æ- quum igitur erat, ut Iudæi exemplo maiorum ſuorum admoniti, Chriſtum vera fide reciperent & abiecto terrenæ patriæ amore ad cœleſtem Hieroſolymam credentibus in Chriſtum promiſſam to- to corde adſpirarent. Sed ipſi præcon- ceptis opinionibus de terreno quodam & carnali regno per Meſſiam in his ter- ris inchoando faſcinati ſperant per ipſum ex ſuo, in quo ultra mille & quingen- tos annos oberrarunt exſilio, in terram Canaan ſeſe eſſe reducendos. Iudaicam illam opinionem ex parte fovent ponti- ficii, dum antichriſtum in *templo Hie- roſolymitano* ſeſſurum, & chriſtianos in terra ſancta ſecure habitaturos ſperant, ut & Brigtmannus in notis apocalypti- cis. Sed huic ſomnio opponimus 1) *oracu- propheticą*, quæ teſtantur, Iudæ- os a facie Dei propter contemtum Meſ- ſiæ ita abiiciendos eſſe, ut nunquam in patrias ſedes reducantur, nec Hieroſo-

 ly-

lymam reædificare poſſint, ſicut in liberatione ex Babylonica captivitate erat factum. Eſai. XXIV. 19. *Confractione confringetur terra, admodum male habebit terra, & diſſipabitur terra, commotione commovebitur terra*, v. 20. *Agitatione agitabitur terra ſicut ebrius, & auferetur quaſi tabernaculum unius noctis, & gravabit eam iniquitas ſua, & corruet, & non adiiciet, ut reſurgat.* XXV. 2. *Poſuiſti civitatem in tumulum, urbem fortem in palatium alienorum, ut non ſit civitas, & in ſempiternum non aedificetur.* XXX. 14. *Comminuetur, ſicut conteritur lagena figuli contritione pervalida, & non invenietur de fragmentis eius teſta, in qua portatur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquae de fovea.* (Rationem metaphoræ pulcre exponit Galatinus lib. IX. de arcan. cap. 4.) Ierem. VI. 30. *Argentum reprobum vocate eos, quia reprobavit eos Dominus.* VII. 14. *Faciam domui huic, ſuper qua vocatum eſt nomen meum, ſicut feci Siloh.* v. 15. *Proiiciam vos a facie mea, ſicut proieci omnes fratres veſtros univerſum ſemen Ephraim;* ubi per *ſemen Ephraim* intelliguntur decem tribus quia Rex earum Ieroboam erat ex tribu Ephraim; conſtat autem eas ex captivitate non fuiſſe reverſas. IX. 11. *Dabo Ieruſalem in acervos lapidum & cubilia draconum, & civitates Iudae in deſolationem, ut non ſit habitator.* XIX. 11. *Sic conteram populum iſtum & civitatem iſtam, ſicut conteritur vas figuli, quod non poteſt ultra inſtaurari.* v. 12. *Sic faciam loco huic, ait Dominus, & habitatoribus eius, & ponam civitatem iſtam ſicut Tophet.* Dan. IX. 26. *Et civitatem & ſanctuarium diſſipabit populus cum duce venturo, & finis eius cum inundatione erit, & poſt finem belli ſtatuta eſt deſolatio.* v. 27. *Et decretum eſt quod ſtillabit ſuper deſolationem.* Oſeæ IX. 15. *Propter malitiam adinventionum eorum, de domo mea eiiciam*
non addam, ut diligam eos. v. 17.
iiciet eos Dominus Deus meus, quia
audierunt eum, & erunt vagi in ge
Amos V. 2. *Cecidit & non adiiciet, u*
ſurgat virgo Iſraël. Zach. XI. 6. *Ecce*
tradam homines unumquemque in ma
proximi ſui & in manum regis ſui,
concident in terram, & non eruam de
nu eorum. 2) *Propriam Iudaeorum*
feſſionem. Chaldaica paraphraſis Ion
Oſeæ IX. 15. ſic habet: *propter mali*
operum eorum de domo ſancta expellam
nec adiiciam miſereri ſuper eos. In thal
in libro יבמות hoc eſt, *fratriarum* in
quod incipit הארץ hoc eſt, *terra*, ſi
gitur ad verbum: *traditum eſt in*
סדר עולם hoc eſt, *ordinis mundi ſcri*
eſſe. Deut. XXX. *Et introducet te L*
nus Deus tuus in terram, quam poſſed
patres tui, & poſſidebis eam. Po
namque prima & ſecunda fuit eis,
autem non erit. Hoc ipſum in eode
bro *Seder olam* hoc modo quoque l
tur: *ſcriptum eſt* Deut. XXX. *Et int*
cet te Dominus Deus tuus in terram,
poſſederunt patres tui, & poſſidebis
Poteritne fieri, ut ſit tertia poſſeſſio i
turo? docet quid ſit ad hoc dicendum
quod ait, quam poſſederunt patres tui
poſſidebis eam. Poſſeſſionem enim pr
atque ſecundam habituri erant, poſſe
tem tertia non erit eis. Hæc traditio
qua Galatinus lib. IX. de arc. cap.
colligit: *cum Iudaei terram quondam*
bis tantum poſſeſſuri eſſent, ut ex hi
ditionibus aperte liquet, & eam iam
bis poſſederint, nam primo quidem a
pore Ioſuae uſque ad primi templi e
nem, ſecundo vero a Zerubabelis & I
temporibus uſque ad ultimi templi
dium, vel uſque ad Hadriani caeſari
pora eam poſſederunt, ut ex eorum
pturis multipliciter patet, ipſamque

nibus pramiſſis atteſtantibus haud- n ſint poſſeſſuri, ipſimet concedant eſt, ſe nunquam amplius terram oſſeſſuros eſſe, & conſequenter nec reverſuros. Tertia terrae eorum , quam ipſi fruſtra praeſtolantur, is in eorum opprobrium ad tempus rat. *Sic enim* Ezech. VII. 24. *prae- ; & adducam malos gentium, hoc racenos, & poſſidebunt terras eo- & ceſſare faciam ſuperbiam fortium, ditabunt ſanctificata eorum.* Thal- libro *Sanhedrin* cap. 11. tradit, *ribus damnatas eſſe, & nullam par- ere in ſeculo venturo.* Quomodo Meſſia reducentur in terram Ca- Rabbinus Samuel Marochianus de advent. Meſſiæ cap. 6. ſic ſcri- *opheta Amos ponit expreſſe quartum nditionem iuſti, propter quod fui- captivitate, de qua loquitur Deus ns, quod non reducet nos ultra in promiſſionis, cum dicit: Et ſuper non transferam eos, quoniam ven- t iuſtum pro argento. Et manifeſte mihi, quod nos ſuper illo peccato venditionis iuſti iuſte ſumus puniti. ut mille anni & ultra in quo tem- il proficimus inter gentes, nec eſt ficiendi amplius. Expaveſco Domi- & timeo, quod iſte Ieſus, quem triſtiani, ſit ille iuſtus venditus pro ſecundum Amos prophetam.* 3) iis ex nov. teſt. opponimus duo ia: prius eſt Chriſti, Matth. XXIII. *nquetur domus veſtra deſerta.* v. 39. *im vobis, non videbitis me donec di- enedictus, qui venit in nomine Do-* hoc eſt, politia ac templum ve- manebunt everſa ac deſolata uſ- finem mundi, quo venturus ſum cium, quem adventum nonnulli is, per fidem ſcilicet ad me con- mihi gratulabuntur. Chryſoſtomus homil. in Pſalm CXVII. Euthymius & Theophylactus in comm. Matth. XXII. ad Iudæos incredulos referunt, ut ſit ſenſus: *Tunc etiam contra voluntatem veſtram cogemini agnoſcere, me eſſe eum, cui debetur honor iſte, quem pueri in templo veſtro mihi exhibuerunt, quemque mihi invidiſtis:* Confer Matth. XXVI. 64. Prædicitur ergo hoc loco Iudæis perpetua & ad finem uſque mundi duratura templi ac totius regionis vaſtitas. *Poſterius* eſt apoſtoli 1 Theſſ. II. 16. *Pervenit ſuper illos* (Iudæos) *ira Dei uſque in finem.* Quidam ſic exponunt: occupavit eos ira ad extremum uſque, hoc eſt, divinitus exitio ſunt deſtinati, adverſus Dei iram, ideo extremum ipſis brevi imminet exitium; ſed commodius redditur: Pervenit in illos *ira extrema*, ſive ad extremum, hoc eſt, implacabilis & nunquam deſitura, 4) *Somnii huius Iudaici originem & abſurditatem.* Origo & fons eius eſt opinio de terreno & carnali Meſſiæ regno, cui non ſolum fortiſſime adverſatur ſcriptura, ſed etiam vetuſtiores rabbini. Nam in *Keliiakan* cap. 34. aperte docetur, *omnia, quae ad Meſſiae officium ſpectant cœleſtia eſſe, & non corporalia.* Abſurditas eius tanta eſt, ut opinionem illam recitaſſe ſit eamdem refutaſſe. Somniant enim Meſſiam aliorum monarcharum more in terris regnaturum, omnes gentes debellaturum, & Iudæos in terram Canaan reducturum, ibique omni rerum copia & adfluentia eos beaturum, cumprimis vero inſigni quodam convivio excepturum, quod parandum ſit de *Leviathan piſce* & *Behemoth tauro* utroque miræ magnitudinis, (Leviathan enim cauſam terræ motus credunt, ſi vel paulum in mari ſeſe moverit) & vino de *Gan eden* ſeu paradiſo, quod ibi reconditum ſervetur a mundi initio, itemque fructibus paradiſiacis ali-

aliisque deliciis. Rabbinus Elias inſuper addit *avem mirae magnitudinis*, quam adpellari dicit *Bar Iuchne* in libro *Thisbi.* Exacto vero longiſſimo vitæ ſpatio atque imperio, auri, argenti, voluptatumque abundantia ſplendiſſimo, mortem obiturum, relictis ſucceſſoribus regni in perpetuum. Targum in Cantic. 8. 2. & Aben Ezra ac Raſchi in Pauſchim. Tradunt inſuper, demortuos Iudæos tunc reſuſcitatum iri, ut fiant gaudii huius participes, eo tamen diſcrimine, ut qui in terra Iſrael ſive Canaan mortui fuerint, abſque dolore reſurgant, qui vero alibi, neceſſe habeant magnis cruciatibus per loca ſubterranea devolvi uſque in terram Canaan; tunc Iudæos dicunt poſſeſſuros bona gentium, quæ ultro ſint venturæ, ac ipſos curribus penſibilibus in terram Iſrael deportaturæ, atque omnia ſervitia ad nutum præſtituræ, ut hæc & ſimilia deliria ex *Abcath Rochel*, hoc eſt, libro ſpecierum aromaticarum prolixe deſcribit Helvicus elench. III. contra Iudæos in capite ſecundo de offic. Meſſiæ regio §. 1. & ſeqq.

§. CX. Urgent autem pro adſtruendo hoc ſomnio quædam ſcripturæ dicta. Levit. XXVI. 41. *Inducam in terram hoſtilem, tunc humiliabitur cor eorum incircumciſum.* v. 42. *Et recordabor fœderis mei, quod pepigi cum Iacob & Iſaac & Abraham.* v. 44. *Attamen etiam cum eſſent in terra hoſtili, non penitus abieci eos, neque ſic abominatus ſum eos, ut conſumerentur & irritum facerem pactum meum cum eis: Ego enim ſum Dominus Deus eorum* (In hoc textu mire tripudiant Iudæi, quem vocant *Simiam auream*, propterea, quod v. 44. incipiat ab Hebræa dictione אף, quæ Germanis *Simiam* ſo-
nat, & ex eo firmiſſime concludi
arbitrantur, quod in terram Canaa
liquando ſint reducendi.) Deut. X
3. *Reducet te Dominus Deus tuus de*
tivitate tua ac miſerebitur tui, & ru
congregabit te cunctis populis, in qu
ante diſperſit. v. 4. *Si ad cardines*
diſſipatus, inde te colliget Dominus
tuus. v. 5. *Atque adſumet, & intr*
cet te in terram, quam poſſederunt p
tui, & obtinebis eam. Eſai. XI.
Levabit Deus ſignum in nationes, &
gregabit profugos Iſrael, & diverſos
colliget a quatuor plagis terrae &c.
1) Oſtendimus ex vaticiniis prophe
& ipſorum rabbinorum confeſſione,
ſecundam eiectionem e terra Canaa
dæos tertia vice nequaquam in i
reverſuros eſſe. 2) Neceſſario i
hæ & ſimiles promiſſiones de reduct
in Canaan terrenam datæ intellige
ſunt cum hac exceptione, quamdi
licet Iudæi erunt populus Dei, & qu
diu politia Iudaica durare debuit,
licet uſque ad exhibitum Meſſiam
implevit Deus has promiſſiones pe
berationem Iudæorum ex captiv
Babylonica, & eorum in priſtinam
ram ſub Eſdra & Nehemia reſtitutio
Hodierni autem Iudæi non amplius
Dei populus, quia Meſſiam divi
exhibitum repudiarunt, quo exh
politia Iudaica finem habere debuit
Cumprimis vero de ſpirituali redu
ne, qua per evangelii prædicatio
Iudæi in regnum Chriſti ſunt co
& cœleſtis Hieroſolymæ cives
ſunt, hæ promiſſiones ſunt acci
dæ. Quod probatur tum ex *cond*
& natura regni Meſſiae, quale eni
lud, talis etiam ſperanda reductio.
regnum Meſſiæ eſt ſpirituale, u
loco demonſtratur, ergo & redu
Tum ex *qualitate ipſarum promiſſi*

quia Zach. II. 4. Hieroſolyma tempore Meſſiæ *ſine muro* ſeu inſtar illarum prædicitur habitanda, non ratione munitionis, ſed *prae multitudine inhabitantium*, id quod de nulla terrena civitate dici poteſt, cum nulla unquam urbs tam vaſta fuerit, ut muro circumdari non potuerit, unde v. 5. diſerte additur, quod Dominus futurus ſit *civitatis illius murus in circuitu.* Tum ex *phraſi loquendi prophetica*, quia prophetis in more poſitum, beneficia Meſſiæ cœleſtia & ſpiritualia deſcribere & adumbrare rebus corporalibus ac mundanis, adeoque de rebus nov. teſtamenti vaticinari verbis vet. teſt. ſicut etiam de cultu ſpirituali nov. teſt. loquuntur verbis ad legalem cultum pertinentibus, Eſai. XIX. 20. LVI. 7. LX. 7. Malach. I. 11. &c. Tum ex *ipſo complemento promiſſionum*, quia ne quidem in reductione ex captivitate Babylonica omnes corporalis huius beneficii facti ſunt participes, c m multi in exſilio fuerint mortui. Tum ex *aliorum locorum collatione.* Oſeæ III. 4. *Per dies multos ſedebunt filii Iſraelis ſine rege & ſine principe & ſine ſacrificio.* v. 5. *Et poſthaec revertentur, & quaerent Dominum Deum ſuum, & David regem ſuum*, hoc eſt, Meſſiam, a quo ſpiritualia beneficia, veram ſcilicet ac ſalutarem veri Dei cognitionem, peccatorum remiſſionem, Spiritus ſancti donationem & regni cœleſtis poſſeſſionem accipient. Tum denique ex *ipſorum rabbinorum confeſſione.* Reperiuntur enim nonnulli inter ipſos rabbinos, qui abſurditate literalis ſenſus permoti agnoverunt דרך משל hoc eſt, *per modum parabolae* ſeu allegorice illa dicta eſſe intelligenda, ut videre eſt ex rabbino Moſe Maimonide, quem *Rambam* vocant, ex rabbino Abraham & rabbino Kimchi in Eſa. XI. & Raſchi ſive Iarchi ſuper Eſa. II. 2. 4) In promiſſionibus illis *conditio pœnitentiae* expreſſe additur, qua conditione negata non ſit ſperanda exauditio; iam vero Iudæi ultra mille quingentos annos non ſunt exauditi, ut reductionem in terram Canaan impetrarent, utique ergo conditio promiſſionibus addita nondum eſt impleta. Conſtat autem, quod per tot ſecula multa pœnitentiæ opera fecerint, adeo ut maiorem pœnitentiam in Iudaiſmo ſeſe non poſſe agere fateantur, unde poſt recitatas multas precationes in libro precum ſuarum dicunt: *Domine Deus neſcimus, quid porro amplius nobis praeſtandum ſit*, quin & ſolennem annum *pœnitentialem* anno Chriſti 1502. inſtituerunt, quo omnes Iudæi per totum orbem magna devotione pœnitentiam egerunt, & tamen nihil impetrarunt. Agnoſcant igitur pœnitentiæ ſuæ aliquam neceſſariam & eſſentialem partem deeſſe, videlicet veram in Chriſtum fidem, ac proinde ad eum ſeſe in vera pœnitentia convertant, ita recipientur a Deo in fœdus gratiæ ac ſpiritualium Meſſiæ beneficiorum reddentur participes, qua reſponſione adverſus Iudæos utitur Helvicus in adpend. IV. elench. Iudaic. §. 22. Confer Galatinum lib. V. de arcan. c. 9.

Quaeritur II) An univerſalis quaedam converſio Iudaeorum ante diem noviſſimum exſpectanda?

§. CXI. Quæritur II.) *An univerſalis quaedam vel certe inſignis Iudaeorum converſio ante diem noviſſimum exſpectanda?* Adfirmant 1) *Multi ex veteribus*: Hilarius libr. XI. de Trinit. & in Pſalm LVIII. Origenes in comm. Rom. XI. Auguſtinus libr. II. qq. evangel. quæſt. XXXIII. Hieronymus, Ambroſius, Chryſoſtomus, Haymo, Lyranus in Rom. XI. &c. 2) *Multi ex noſtris*: Hunnius, Winckel-

ckelmannus in comm. Rom. XI. Haſſenrefferus in templ. Ezechiel. pag. 313. Menzerus in anal. iſtius capitis §. 63. Balduinus in comm. Rom XI. part. II. quæſt. 3. Meiſnerus libr. IV. de legibus ſect. 1. quæſt. 18. &c. 3) *Pontificii fere omnes*: Ioh. Ferus in Geneſ. XXI. pag. 895. Socolovius libr. II. de eccl. cap. 5. Seraphinus Firmianus in enarrat. Apoc. XIV. 4) *Ex Calvinianis* Brocardus de Chriſti adventu, Beza, Paræus, Piſcator & alii in comment. Rom. XI. Quidam Ungarus, qui ſe vocat *Stephanum Pannonium* Belogradenſem anno 1608. ſcriptum edidit ſub titulo *de circulo operum & iudiciorum Dei*; in quo inter cætera ſic ſcribit: *Initium huius circuli operum & iudiciorum Dei in Iudaeis inceptum, in iisdem finiendum. Iudaeos, qui in ἀπιϛίᾳ, hoc eſt, contumacia nunc verſantur, ubi plenitudo gentium introierit, convertendos ad fidem chriſtianam, id quod fuit ante ultimam mundi ἀπιϛίαν, hoc eſt, incredulitatem, quae demum ſub finem mundi poſt converſionem Iudaeorum ſequetur, reformationem chriſtianiſmi in oriente futuram, prodromus converſionis Iudaeorum &c.* Heurnius in libr. de legat. evangel. ad Indos cap. 4. fol. 144. & ex eo Chriſt. Beſoldus in pentade diſſ. theolog. cap. 4. adducit plurima loca, utpote vaticinium Iacobi, Geneſ. XLIX. 17. 18. 19. & 26. quos verſiculos ſic exponit, quod Iacobus adnunciet *diſpergendis decem tribubus collectionem*, quodque tandem poſſeſſores ſuos ſint poſſeſſuri, quod ab ethnicis Iudæi in captivitatem ſint ducendi, ſed tandem captivantes ſe captivos ducturi, armis ſcilicet ſpiritualibus Dei ac Meſſiæ Item vaticinium Bileami Num. XXIII. 23. *Temporibus ſuis dicetur Iacobo & Iſraeli, quid operatus ſit Deus.* Deut. IV. 30. *Invenient te illa omnia in noviſſimo dierum, & reverteris ad Dominum Deum tuum.* v. 31. *Quia Deus miſericors eſt, non deſeret te nec obliviſcetur pacti.* XXX. 3. *Et reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam, & miſerebitur tui, reducet & congregabit te ex omnibus populis, quo diſpergere te fecit Dominus Deus tuus illuc.* v. 6. *Et circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui ad diligendum Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.* v. 8. *Et tu reverteris, & obedies in voce Domini, & facies omnia praecepta eius*; hoc inquiunt in reductione ex captivitate Babylonica nondum impletum, ergo in converſione Iudæorum adhuc implendum reſtat. XXXII. 20. *Abſcondam faciem meam ab eis, & conſiderabo noviſſima eorum.* v. 36. *Iudicabit Dominus populum ſuum & in ſervis ſuis miſerebitur.* Eſa. XI. 11. *Et erit in die illa, adiiciet Dominus ſecundo manum ſuam ad poſſidendum reſiduum populi ſui, quod remanebit ab Aſſur & ab Ægypto &c.* v. 12. *Et elevabit vexillum gentibus, & colliget expulſos Iſrael, & diſperſos Iuda congregabit e quatuor plagis terrae.* XXVII. 12. *Et vos colligemini ad unum ſigillatim filii Iſrael.* v. 13. *Et erit, in die illa clangetur in tuba magna, & venient qui perditi fuerant in terra Aſſyriorum, & qui eiecti fuerant in terra Aſſyriorum, & qui eiecti fuerant in terram Ægypti, & adorabunt Dominum in monte ſancto in Ieruſalem.* XLIII. 5. *Ab oriente adducam ſemen tuum, & ab occidente congregabo te.* v. 6. *Dicam aquiloni, da; & auſtro, noli prohibere, adfer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terrae.* XLV. 22. *Reſpicite ad me, & ſalvi eritis omnes fines terrae.* v. 25. *In Domino iuſtificabitur & glorificabitur omne ſemen Iſrael.* LII. 8. *Oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion.* LIX. 20 *Veniet ad Sion redemtor, & ad redeuntes ab iniquitate*

tate in Iacob. LX. 1. *Surge, illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt &c.* Ierem. XVI. 14. 15. *Ecce dies venient, dixit Dominus, & non dicetur ultra: vivit Dominus, qui adſcendere fecit filios Iſrael e terra Ægypti; ſed vivit Dominus, qui adſcendere fecit filios Iſrael de terra aquilonis & de terris univerſis, in quas expellere fecit eos.* XXIII. 3. *Ego congregabo reſiduum pecoris mei de omnibus terris, quo expuli eas, & ſuſcitabo ſuper eas paſtores, & paſcent eas, & non timebunt ultra.* XXX. 3. *Ecce dies venient, inquit Dominus, & convertam captivitatem populi mei Iſrael & Iuda &c.* v. 9. *Et* ſervient *Domino Deo ſuo & David regi ſuo* (Chaldæus: *Chriſto filio David Regi ſuo*) XXXI. 1. *In tempore illo, dicit Dominus, ero in Deum univerſis familiis Iſrael; & ipſi in populum mihi erunt.* v. 4. *Rurſum aedificabo te, & aedificaberis virgo Iſrael.* XXXII. 37. *Ecce ego congregabo eos de univerſis terris, ad quas eieci eos in furore meo &c. reducam eos ad locum iſtum, & habitare eos faciam confidenter.* v. 39. *Et dabo eis cor unum & viam unam, ut timeant me univerſis diebus &c.* Ezech. XXXVI. 26. *Dabo vobis cor novum, & auferam cor lapideum.* Hoſ. I. 11. *Et congregabuntur filii Iuda & Filii Iſrael pariter, & ponent ſibi caput unum, & adſcendent de terra, quia magnus dies Izrehel ſive ſeminis divini.* II. 7. *Iſrael ſequetur amatores ſuos, & non adprehendet eos, quaeret eos, & non inveniet, & dicet: vadam & revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc;* hunc locum cumprimis urget Origenes III. 4. *Dies multos ſedebunt Filii Iſrael ſine rege & principe, ſine ſacrificio & ſine altari.* v. 5. *Et poſthaec revertentur, & quaerent Dominum Deum ſuum, & David regem ſuum, & reverenter colent Dominum & bonitatem eius in noviſſimo dierum.* Targum Ionath. *parebunt Chriſto filio Davidis regi ſuo.* Amos IX. 14. *Convertam captivitatem populi mei Iſrael, & aedificabunt urbes deſolatas, ac inhabitabunt, & plantabo eos ſuper humum ſuam, & non evellentur ultra.* Mich. II. 12. *Congregando congregabo Iacob totum te, congregando congregabo reſiduum Iſrael.* IV. 6. *Congregabo claudicantem, & eam, quam eiecero, colligam, & quam adflixeram, conſolabor.* v. 7. *Et ponam claudicantem in reliquias, & eam, quae laboraverat, in gentem robuſtam, & regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & uſque in aeternum.* Sophon. III. 10. *Ultra flumina Æthiopiae ſupplices mei filiam diſperſionis meae offerent mihi in ſacrificium.* Chaldæus: *E regionibus ultra flumina Indiae per miſericordiam revertentur exſules populi mei, qui abducti fuerant, eosque adducent velut oblationes.* Zach. XII. 10. *Effundam ſuper domum David & ſuper habitatores Ieruſalem Spiritum gratiae & precum, & adſpicient ad me, quem confixerunt.* Malach. IV. 5. *Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* v. 6. *Et convertet corda patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ac veniam, & percutiam terram anathemate.* Addunt etiam 4. libr. Eſdræ XIII. 32. *Erunt, cum fient haec, & contingent ſigna, quae ante oſtendi tibi, tunc revelabitur filius meus Ieſus.* v. 39. *Colligat ad ſe multitudinem pacificam.* v. 40. *Hae ſunt decem tribus, quae captivae factae ſunt de terra ſua in diebus Oſiae regis &c.* Præcipuum huius ſententiæ robur petitur ex dicto apoſtolico Rom. XI. 25. *Nolo vos ignorare, fratres, myſterium hoc, ut non ſitis inter vos ipſos ſapientes, quia cæcitas ex parte contigit Iſraeli, donec plenitudo gentium intraret.* v. 26. *Et ſic omnis Iſrael ſalvus fieret, ſicut ſcriptum eſt: veniet ex Sion, qui*

qui eripiat, ac avertat impietatem Iacob. In his verbis prædici inſignem aliquam & pene univerſalem Iudæorum converſionem probant, 1) ex *adpellatione.* Apoſtolus hoc ſuum oraculum vocat *myſterium.* Atqui ſi nomine Iſraelis vel tota eccleſia ex Iudæis & gentibus collecta ſignificaretur, vel pauci quidam ex gente Iſraelitica oriundi, apoſtolus nullum revelaſſet myſterium, quia aliquos ex Iudæis quotidie converti in propatulo erat. 2) Ex *ſcopi conſideratione.* Propoſitum eſt apoſtolo, gentilium contra Iudæos inſoleſcentium faſtum deprimere; contra vero Iudæos peculiari quodam encomio ornare, & ſpeciali conſolatione erigere, ergo nomine *Iſraelis* non intelligit Iſraelitas ſecundum ſpiritum, ſed ſecundum carnem. 3) Ex *termini ampliatione.* Diſerte dicit apoſtolus, *ut totus Iſrael ſalvus fieret*; ergo non loquitur de parte quadam exigua populi Iudaici, ſed de tota gente Iſraelitica. 4) Ex *vaticiniorum propheticorum adlegatione.* Quæ enim v. 26. & 27. ex vet. teſt. vaticinia adducuntur, ea non de ſingularibns quibuſdam Iudæis, ſed de ipſa multitudine populi loquuntur. 5) Ex *temporis deſcriptione. Cæcitas*, inquit Apoſtolus, *ex parte contigit Iſraeli, donec plenitudo gentium intraret.* Ergo poſtquam plenitudo gentium intravit, cœcitas a populo Iſraelitico per univerſalem quandam converſionem auferatur, quia particularis quorumdam converſio etiam illo tempore, quo gentium plenitudo intrat, quotidie contingit. Huic loco apoſtolico coniungunt etiam alia nov. teſt. oracula. Luc. XXI. 24. *Ieruſalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium.* Hunc locum urget Beda in comm. *Ieruſalem*, inquit, *calcabitur ab his, qui non ſunt Iudaei, donec impletum fuerit tempus, intra quod gentes ad fidem ſunt vocandae, nec temere ſperandum, Iſraelitas poſt tempora gentium impleta cœleſtis Hieroſolymae cives fore*, iuxta hanc interpretationem particula *donec* in verbis Chriſti ſumitur *determinative.* 2 Cor. III. 16. *Cum ad Dominum ſe converterit Iſrael, auferetur velamen.* Apoc. VII. 4. videtur revelata fuiſſe ſub extremis temporibus futura Iſraelis plena converſio, quando *quatuor angeli prohibentur nocere terrae & mari, donec obſignentur centum quadraginta quatuor millia ſervorum Dei in frontibus ſuis ex omnibus tribubus filiorum Iſrael.* Quod enim Iſraelitæ ſecundum carnem ibi intelliguntur, colligitur ex eo, quia Iſraelitæ ſignati diſcernuntur a ſignatis gentibus, populis & linguis reliquis v. 9. Subiungunt denique *rationes.* Neque enim veriſimile eſt, Deum non fore tandem memorem fœderis cum maioribus Iudæorum, ſanctis ſcilicet patriarchis initi, eosque odio perpetuo adverſaturum. Adde quod ex populis antiquiſſimis ſoli Iudæi in tam variis caſibus captivitate & diſperſione ſervantur religione & qualicunque politiæ forma ab omnibus gentibus ſeparati, quod videtur arguere, eos ad futuram aliquam inſignem converſionem & ſalutem ſervari. Contra vero Lutherus tom. VIII. Ien. Germ. f. 119. tom. VIII. f. 54. tom. VII. f. 44. Cramerus de regno Chriſti part. II. c. 4. q. 6. & alii negant, eiusmodi univerſalem quamdam Iudæorum converſionem ante noviſſimum diem eſſe exſpectandam, 1) propter *triplicem maledictionem*, cui Iudæi ſunt ſubiecti, primum *generalem*, Deut. XXVII. 15. deinde *propriam* ſponte attractam verbis illis: *ſit ſanguis eius ſuper nos & filios noſtros*, Matth. XXVII. 25. ac denique *ipſius Chriſti* per os Davidis prolatam, Pſalm LXIX. 25. CIX. 17.

2) Propter *pertinacem mediorum* [...]*rſionis ac ſalutis reiectionem.* Chri[...] [...]ı enim in ſuis ſynagogis blaſphemant, [...]ıntes eum *Thalui* & facta eius men[...]ɜ ſubiiciunt, *deleatur nomen eius*, & [...]ɜrram ter exſpuunt, liberos ſuos inde a prima pueritia adſuefaciunt maledicendum Chriſto ac virgini [...]ɔaræ, ſi quis ex verbo Dei ipſorum res refellit, aures obturant &c. 3) [...]ɔter *Pauli praedictionem*, quod reve[...] antichriſti futurum ſit ultimum Dei [...] maxime memorabile ante mundi [...]n, 2 Theſſ. II. 8. at ſi inter anti[...]ſti revelationem & mundi finem uni[...]alis Iudæorum converſio intercede[...]eberet, apoſtolus non expoſuiſſet [...]timum adventus Chriſti ſignum. 4) [...]ɔter *durationem vocationis gentium*, Luc. XXI. 24. & 25. uſque ad [...]ıdi finem videtur extendi. Euthy[...]s in comm. *per tempora gentium* in[...]git ea, *quae durabunt uſque ad con[...]nationem gentium totiusque mundi*, ut [...]ificetur Ieruſalem nunquam recupe[...]am eſſe a Iudæis, ſed eam poſſiden[...] a gentibus, quamdiu erunt gentes [...]r terram, hoc eſt, uſque ad finem [...]ıdi. Iuxta hanc interpretationem [...]icula *donec* in verbis Chriſti accipitur *ſive*. 5) Propter *paritatis rationem* [...]onvertenda Iudæorum & gentium [...]itudine. Ut enim converſio gen[...]ı non eſt facta ſimul & ſemel, ſed [...]eſſive, ſic Iudæi ſparſim & ſucceſſi[...]identur convertendi, quod ſi omnes, [...]a chriſtianis, præſertim in Græcia [...]ertuntur, connumerentur, multi[...]nem haud contemnendam conſtitu[...] Cum anno Chriſti 1412. Hierony[...] de ſancta fide, quondam Iudæus, [...]ıd Chriſtum converſus, coram pon[...] Benedicto XIII. & cardinalibus in [...]uentiſſimo chriſtianorum & Iudæorum conventu librum adverſus Iudæos a ſe ſcriptum publice in Hiſpania recitaret, ultra 5000. Iudæorum ad Chriſtum ſunt converſa, ut in frontiſpicio libri memoratur. 6) Propter *Chriſti & apoſtolorum praedictionem* de paucitate credentium & multitudine hæreſium & corruptelarum ſub finem mundi, qua de re diximus ſuperius. Hiſce rationibus permoti textum apoſtolicum Rom. XI. 25. accipiunt de *quadam Iudaeorum converſione* tempore nov. teſt. perpetuo durante, ut ſit ſenſus, quod gratuita Dei electio non ſolum ad converſos ex gentibus, ſed etiam ad Iudæos ſpectet. Quod attinet particulam univerſalem *omnis*, illam dicunt reſpicere ad diverſa & inter ſe diſtincta tempora, videlicet ad tempus vet. teſt. ad primitivam eccleſiam & ad eccleſiam, quæ remotioribus ab apoſtolorum ſeculo temporibus futura eſt, ut ſignificetur, hiſce ultimis & proxime antegreſſis ſeculis Iudæorum aliquem acceſſum ad eccleſiam chriſtianam eſſe futurum, non minus quam id factum iam erat apoſtolorum tempore, ut hac ratione *omnis Iſrael*, hoc eſt, tam ille, qui fuit in antiquis vet. teſt. temporibus, quam ille, qui in primitiva eccleſia vixit, imo & iſte, qui noſtris, hoc eſt, ultimis ſeculis victurus eſt, atque ita omnis omnium temporum Iſrael continuo eccleſiæ incremento ſalvandus, & ad Chriſti agnitionem perducendus ſit. Quid ergo hac de re ſtatuendum? 1) Talis Iudæorum converſio, qualem *chiliaſtae* ſperant, futura non eſt, ut ſuo loco plene demonſtrabitur. 2) Sed nec talis ſperanda, qualem *pontificii* per Henochi & Eliæ prædicationem exſpectant, futura eſt. 3) Nec *abſolute univerſalis* omnium omnino Iudæorum ſperari poteſt converſio. Ut enim plenitudo gentium non notat ſingulas & univerſas gen-

ſtolico additur non de *fine regni Chriſti*, ſed de *fine mundi* accipiendum, ex contextu manifeſtum eſt. *Subiectionem*, qua Filius dicitur in die noviſſimo Patri ſubiiciendus, Photiniani eo ſenſu accipiunt, quod *Chriſtus in cœlis regnans non ſit ſubiectus Patri uſque ad diem iudicii, tunc vero, utpote Patre inferior, ſit ipſi plenarie ſubiiciendus.* Schmalzius in refutat. eorum, quæ Smiglecius exanimi 100. errorum obiecerat p. 55. Sed verba apoſtoli ſunt manifeſta v. 27. *Cum dicat, omnia ei ſunt ſubiecta, manifeſtum, quod praeter eum, qui ſubiecit ipſi omnia.* Ergo Chriſtus ſecundum humanam naturam etiam ante diem iudicii Patre eſt inferior, unde etiam dicitur *Chriſti caput*, 1. Cor. XI. 4. Rectius ergo pii veteres hunc locum exponunt tum de *ſubiectionis declaratione*, quia quando Chriſtus tradet regnum Deo Patri, omnibus in auguſto illo angelorum & hominum conſpectu manifeſtum fiet, ipſum eſſe Patri ſubiectum, ſecundum humanam ſcilicet naturam. Epiphanius hæreſ. LXIX. Tum de *ſubiectionis continuatione.* Theodoretus in comment. I. Cor. XV. *Tunc* hoc eſt, *etiam in magno illo triumpho Chriſtus ratione humanae naturae erit Patri ſubiectus.* Tum vel maxime, quam expoſitionem reliquis præferimus, de *ſubiectione corporis myſtici.* Scriptura enim duplex corpus Chriſto tribuit, *perſonale*, quod in λογυ υποςασιν adſumſit, & *ſpirituale* ſive *myſticum*, quod ſpiritus ſui vinculo ſibi copulavit, cuius corporis membra ſunt omnes vere credentes. De hoc myſtico corpore apoſtolus proprie loquitur, quando Chriſtum Patri ſuo in die noviſſimo ſubiiciendum adſerit, ut ſit ſenſus: *tunc, cum tradiderit regnum Patri, futurum eſt, ut eccleſia plane & plene Deo ſit ſubiecta ſublatis ex feliciſſimo & beatiſſimo illo regno omnibus culpis & pœnis*, ratione quarum militans eccleſia non videbatur illi plene ſubiecta. Origenes homil. VII. in Levit. X. pag. 138. *Donec ego non ſum ſubiectus Patri, nec ipſe dicitur Patri eſſe ſubiectus, non quod ipſe ſubiectione indigeat apud Patrem, ſed pro me, in quo ipſe opus ſuum nondum conſummavit, ipſe dicitur non eſſe ſubiectus. Ego nunc ſubiectus ſum Deo ſecundum ſpiritum, hoc eſt, propoſito & voluntate, ſed quamdiu in me caro concupiſcit adverſus ſpiritum, & nondum potui carnem plene & perfecte ſubiicere ſpiritui, ſubiectus quidem ſum Deo, verum non ex integro ſed ex parte.* Confer Nazianzenum orat. IV. de theol. Cyrill. libr. I. theſauri c. 18. Ambroſium libr. V. de fide cap. VI. Quidam id ipſum ſic efferunt: Chriſtus duplici ratione conſideratur: primo ratione *ſuae perſonae*; ſecundo *quatenus unum corpus cum fidelibus conſtituit.* Ratione ſuæ perſonæ habet ſecundum humanam naturam in die adſcenſionis ſuper omnes cœlos ad dextram Patris exaltatam omnes creaturas pleniſſime ſibi ſubiectas, Epheſ. I. XX. IV. 10. &c. quatenus autem cum electis unum corpus conſtituit, nondum dicitur eſſe completa illa univerſorum ſubiectio; quia fidelibus adhuc imminet & dominatur mors, hæc cum abolebitur, conſummata erit illa ſubiectio. Hunnius in comment. 1 Corinth. XV. 6) *Miniſterii eccleſiaſtici abrogatio.* Ier. XXVI. 34. *Non docebit ultra vir proximum ſuum.* Vide explicationem huius dicti in tract. de miniſterio eccleſ. §. 46. 1 Cor. XIII. 10. *Cum venerit quod perfectum, evacuabitur quod ex parte eſt.* v. 12. *Videmus nunc per ſpeculum in aenigmate, tunc autem a facie ad faciem.* 2 Cor. V. 7. *Per fidem ambulamus & non per ſpeciem.* Hæc abrogatio miniſterii eccleſiaſtici ſe-

qui-

quitur ex traditione regni Chriſti in manus Patris cœleſtis, quia illa regni traditio non eſt ipſius regni abolitio, ſed modi regnandi mutatio. 7) *Beneficiorum Chriſti, quae in hac vita inchoantur, conſummatio;* tunc enim renovatio piorum, quæ de die in diem creſcit, erit conſummata, tunc fidei ſuccedet viſio, ſpei perfecta fruitio &c. 8) *Omnium laborum & aerumnarum, quas ſancti propter Chriſtum in hac vita tolerarunt, largiſſima compenſatio.* Sed de his in articulo de vita æterna plenius dicetur. 9) *Creaturae a ſervitute corruptionis liberatio*, Rom. VIII. 20. qualis vero illa liberatio ſit futura, an per annihilationem, an per renovationem, ſuo loco diſpicietur. 10) *Novi cœli ac novae terrae creatio.* Eſai. LXV. 17. *Ecce creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non adſcendent ſuper cor.* Conſer Eſai. LXVI. 22. 2. Petr. III. 13. Apoc. XXI. 2. 11) *Æterna Dei glorificatio.* Poſtquam enim iuſtum ſuum iudicium adverſus perſecutores & hoſtes eccleſiæ Deus exercuit, ac ſatanas & omnes impii a Chriſto prorſus debellati, mors penitus abolita, electi ad Patrem cœleſtem traducti & æterna gloria coronati, tunc ipſius gloria ab angelis & electis in omnem æternitatem voce conſona prædicabitur. Apoc. XVIII. 20. *Exſulta ſuper Babylonem cœlum & ſancti apoſtoli & prophetae, quoniam iudicavit Deus iudicium veſtrum de ea.* XIX. 1. *Audivi quaſi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Alleluia! Laus & gloria & virtus Deo noſtro!* v. 2. *Quia vera & iuſta ſunt iudicia eius, qui iudicavit de meretrice magna.* v. 3. *Et iterum dixerunt: Alleluia &c.* 12) *Impiorum planctus & blaſphematio*, de qua inferius.

CAPVT VIII.

DE COGNATIS EXTREMI IVDICII.

Cognata extremi iudicii.

§. CXIII. *Cognata* extremi iudicii ſunt: I) *Iudicium Dei*, quod adverſus *angelos apoſtatas* originem ſuam relinquentes ſtatim poſt ipſorum lapſum exercuit, quando infernalibus ſuppliciis propter apoſtaſiam & inobedientiam eoſdem adiudicavit, 2. Petr. II. 4. Iud. v. 6. Quidam huc referunt dictum Chriſti Luc. X. 18. *Videbam ſatanam ſicut fulgur de cœlo cadentem;* & Iohannis Apoc. XII. 9. *Proiectus eſt draco e cœlo in terram.* Sed ibi proprie agitur de efficacia & virtute prædicationis evangelii, per quam poteſtas, quam in animas hominum obtinet, ipſi adimitur, Ioh. XII. 31. Quidam adducunt locum propheticum Eſai. XIV. 12. *Quomodo cecidiſti de cœlo lucifer.* Sed κατὰ ῥητὸν & in ſenſu literali de interitu regis Babylonici ibi agitur. Interim tamen inter iudicium Dei adverſus diabolos & extremum iudicium eſt diſcrimen 1) ratione *cauſae efficientis*, quia illud immediate a Deo fuit inſtitutum, hoc vero Chriſtus in adſumta natura humana adminiſtrabit, 2) ratione *obiecti*; illud adverſus angelos duntaxat, hoc adverſus angelos & homines inſtituetur, 3) ratione *modi*; illud inviſibile fuit, hoc viſibile erit, 4) ratione *temporis*; illud præceſſit, hoc ſequetur, 5) ratione *effectus*; illud aliquam graſſandi licentiam diabolis adhuc permittit, hoc vero omnem eorum poteſtatem in pios evacuabit, & infernali carcere eos concludet.

§. CXIV. II) Iudicium, quod *in paradiſo poſt lapſum protoplaſtorum* Deus inſtituit, ubi ad cauſam dicendam & ſententiam audiendam ab ipſo fuere citati. Cogitet quilibet, quantus in Adamo & Eva fuerit terror, quanta conſternatio, cum audirent vocem Dei in horto ambulantis ac dicentis: *Vbi eſtis?* Geneſ. III. 9. Sed longe maior conſternatio in die iudicii noviſſimi impios opprimet, quando ad tribunal ſummi iudicis vocabuntur, & horribili illo fulmine: *Diſcedite a me maledicti*; proſternentur. Illud enim iudicium, quod in paradiſo Deus exercuit, fuit miſericordia contemperatum propter interceſſionem Filii, qui ſeſe ut μεσιτην και ικετην inter Deum iratum & lapſum genus humanum interpoſuit; ſed noviſſimum illud iudicium ſine ullo miſericordiæ temperamento ſummo iuſtitiæ rigore adverſus impios & incredulos exercebitur.

§. CXV. III. *Particularia iudicia*, quæ Deus in toto mundo, cumprimis vero in eccleſia exercet, quando in hac vita perſecutores & hoſtes eccleſiæ coërcet, conatibus ipſorum obſiſtit, gravibus ſuppliciis eos punit, & quemdam æternorum cruciatuum prægustum ipſis exhibet; poſt hanc vitam ipſorum animas ſatanæ cruciandas & uſque ad diem iudicii cuſtodiendas tradit; contra vero pios in hac vita defendit, præmiis adficit, vel etiam errantes caſtigat & in viam revocat, quæ paternæ caſtigationes κριματα τȣ Θεȣ vocantur, 1 Cor. XI. 31. 1 Petr. IV. 17. poſt hanc vitam animas ipſorum angelis in ſinum Abrahæ deportandas tradit, Luc. XVI. 22. Interim diſcrimen eſt inter hæc iudicia & ultimum ſeu noviſſimum iudicium, 1) quia illa ſunt particularia, hoc vero eſt univerſale, 2) illa quotidie exercentur, hoc vero adhuc futurum exſpectamus, 3) illa ſunt duntaxat quædam iudicii divini inchoatio, hoc vero erit plena eiusdem exſecutio, cum præcipua præmia ac præcipuæ pœnæ differantur ad cenſorium ac pantocriticum illum diem. Auguſtinus lib. I. de civit. Dei cap. 8. *Si nunc omne peccatum manifeſta plecteretur pœna, nihil ultimo iudicio reſervari putaretur, rurſus ſi nullum peccatum nunc puniret aperte divinitas, nulla eſſe providentia divina crederetur.*

§. CXVI. IV) Iudicium, quod exercet Deus mediate tum *in eccleſia per verbum:* Geneſ. VI. 3. *Non iudicabit Spiritus meus in homine in aeternum.* Eſai. II. 4. *Iudicabit inter gentes, & arguet populos multos.* Ezech. XXXIV. 17. *Ego iudicans inter pecus & pecus.* Matth. XVI. 19. XVIII. 18. Ioh. XX. 23. *Quae in terra ſolveritis ac remiſeritis, erunt in cælis ſoluta & remiſſa, quae in terra ligaveritis & retinebitis, erunt ligata & retenta in cœlo;* tum in *politia per magiſtratum.* 2 Paral. XIX. 6. *Non hominis iudicium exercetis, ſed Domini.* Quilibet animadvertit, quantopere cohorreſcant facinoroſi, quando ad tribunal terreni iudicis deducti ſententiam mortis in ſe ferri audiunt; ſed ineffabiliter maior erit pavor & horror in impiis, quando damnationis ſententiam a Chriſto iudice adverſus ſe pronunciari audient. Diſcrimen tamen eſt inter iudicia eccleſiaſtica & politica in hac vita, & iudicium extremum poſt hanc vitam: 1) ratione *cauſae efficientis;* illa exercet Deus per nudos homines, hoc vero per Chriſtum Θεανθρωπον. 2) Ratione *materiae circa quam* ſive *obiecti* tum *perſonalis*; ibi homines duntaxat iudicantur, hic vero angeli & ho mines: tum *realis*, quia in illis notoria & mani-

feſta duntaxat iudicantur, in hoc vero occulta cordium & abſtruſiſſimæ cogitationes; in illis unum aliquod peccatum, in hoc vero omnia. 3) Ratione *formae;* ibi in proceſſu iudiciali inſtituitur inquiſitio, requiritur ut reus fateatur vel convincatur, ſed hic nulla opus erit *inquiſitione*, cum omnia futura ſint manifeſta, nec *teſtium productione*, cum non poſſint impii flagitia ſua negare. Aberit ergo ab hoc iudicio moleſtus & diuturnus iudicii ſtrepitus articulis *inquiſitionalibus*, *interrogatoriis*, *replicis*, *duplicis*, *triplicis*, *teſtium examinibus*, *conventionibus*, *reconventionibus* conſtans, quia cum iudex ſit *καρδιογνωστης*, omnia coram oculis eius ſunt aperta. 4) Ratione *finis & effectus;* in iudiciis humanis præmia & ſupplicia temporalia, ſed in divino æterna diſtribuentur. 5) Ratione *quantitatis ſive amplitudinis;* multa delicta, præſertim occulta, effugiunt iudicium humanum, ſed nihil quidquam effugere poterit iudicium illud divinum. *Iudicium mundanum*, inquit Lutherus tom. IV. Ienenſ. Latin. pag. 366. *eſt vix alphabetum illius ultimi.* 6) Ratione *accidentis*; in illis ſæpe regnat *προσωποληψια*, favor præpoſterus, occulta odia, iniquitas & iniuſtitia, ſed in hoc extremo iudicio omnes *δικαιως και απροσωποληπτως* iudicabuntur.

§. CXVII. V) Denique *occultum iudicium*, quod *in conſcientia* cuiusque hominis, quam Nazianzenus recte vocat *το ενδον βημα*, *domeſticum tribunal*, exercetur. In ea enim *cogitationes ſeſe invicem adcuſant, qui etiam defendunt*, Rom. II. 15. Diſcrimen tamen eſt inter utrumque: 1) conſcientiæ iudicium eſt *occultum & internum;* ſed noviſſimum iudicium erit *manifeſtum & externum.* 2) Illud multi conantur ſubterfugere conſcientiæ ſuæ vim inferendo, quos apoſtolus vocat *απηλγικοτας*, Eph. IV. 19. huic vero omnes cogentur ſeſe ſiſtere. 3) Illi non coniungitur ſtatim exſecutio per pœnarum externarum irrogationem; ſed ſententia in noviſſimo die promulganda e veſtigio paratam habebit exſecutionem, & impii in tenebras exteriores ſtatim abiicientur. 4) Illud mutari adhuc poteſt, quia vermis conſcientiæ in hac vita per veram pœnitentiam poteſt exſtingui; hoc vero erit prorſus immutabile & invariabile, quia poſt latam in extremo iudicio ſententiam *vermis impiorum non morietur*, Eſa. LXVI. 24. Marc. IX. 44.

CAPVT IX.

DE PVGNANTIBVS CVM EXTREMO IVDICIO.

Pugnantia ſive contraria extremi iudicii.

§. CXVIII. *Pugnantia* ſive *contraria ſunt:* 1) *Epicuraeae cogitationes ac voces empaectarum* nullum iudicium fore ſtatuentium, 2 Petr. III. 3. Iud. v. 18. ad quorum conſortium pertinent, omnes impœnitentes, peccatis ſecure indulgentes, adeoque omnes hypocritæ, qui verbis quidem fatentur ſe credere ſecuturum aliquando univerſale iudicium, ſed factis & vita impia illud negant, Tit. I. 16. Profanas illas cogitationes per accidens confirmat mora, quæ ipſis intercedere videtur, quo minus ſtatim ſequatur iudicium. Eſa. LVI. 12. *Venite, ſumamus vinum, & impleamur ebrietate, & erit ſicut hodie, ſic & cras & multo amplius.* Ec-

cleſ. VIII. 11. *Quia non fit iudicium malorum cito, propterea implentur corda hominum, ut operentur malum.* 2 Petr. III. 4. *Ubi nunc promiſſio adventus, ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeverant ab initio creaturae?* Sed huic obiectioni iampridem Spiritus ſanctus ſolidum oppoſuit reſponſum Rom. II. 4. 2 Petr. III. 9. 2) *Corruptelae eorum*, qui circa cauſas vel obiectum huius iudicii a veritatis tramite aberrant, quas ſuo loco enumeravimus ſuperius. 3) *Curioſitas eorum*, qui certum diem ac annum huic iudicio præfinire voluerunt verbis Chriſti Act. I. 7. directe contradicentes, hominum vero ſecuritatem oblique foventes. 4) *Temeritas eorum*, qui vero Dei timore vacui temere & ſecure ad iudicium illud provocare non verentur, de quibus Amos V. 18. 5) *Supina eorum ſecuritas*, qui diem noviſſimum longiſſime adhuc abeſſe opinantur, dicentes cum ſervo nequam in corde ſuo: *Χρονιζει ο κυριος μου ελθειν*, Matth. XXIV. 48. *Pax & ſecuritas*, 1 Theſſ. V. 3. Sed mirabili Dei providentia contingit, ut dum decretorium iſtum diem procul adhuc abeſſe dictitent, eo ipſo eum in propinquo eſſe demonſtrent, quia inter ſigna noviſſimi diei adpropinquantis ſupina ſecuritas refertur, ut ſuperius §. 88. oſtendimus.

CAPVT X.

DE VSV DOCTRINÆ DE IVDICIO EXTREMO.

Uſus I) Thoreticus.

§. CXIX. *Uſus* huius Loci eſt 1) *θεωρητικος*, 2) *πρακτικος*. I) *Thoreticus* eſt 1) *διδασκαλικος*, ut fidem noſtram de futuro iudicio extremo ſcripturæ dictis probe muniamus, & primum Chriſti adventum in humilitate ab altero Chriſti adventu in gloria & maieſtate probe diſtinguere diſcamus. 2) Ελεγτικος, ut fide cordis & confeſſione oris nos ſeparemus ab omnibus, qui vel extremum iudicium fore præfracte negant, vel *ορθοδοξιαν* de eo in ſcripturis traditam & hactenus fideliter expoſitam pertinaciter impugnant. Deteſtemur ergo Epicuræas irriſiones empæctarum dicentium: *Vbi nunc promiſſio adventus eius?* 2 Petr. III. 4. Refellamus errores Iudæorum, qui diſtinctos hoſce Meſſiæ adventus in prophetis prædictos conciliare neſcientes commenti ſunt duos diverſos Meſſias, unum adpellantes *filium Ioſeph* ſeu *filium Ephraim*, alterum *filium Davidis*, & quæcunque humilia de Meſſia in ſcriptis propheticis invenerunt, ea attribuerunt filio Ioſeph: quæ vero auguſta & ſublimia, filio David, quod ſomnium hodierni Iudæi adhuc fovent, ut conſtat ex libro *Abcath Rochel* part. I. Ac contradicamus quibusvis corruptelis, quæ de cauſis ac circumſtantiis huius iudicii in eccleſia vel olim ſparſæ ſunt, vel adhuc propugnantur. II) *Practicus* eſt vel *generalis* vel *ſpecialis*. I) *Generalis*, ut glorioſi huius adventus Chriſti ad iudicium & noviſſimi huius diei, in quo de omnibus prioribus ſententia feretur, omni die memores ſimus. Oblivio huius iudicii eſt mater ſecuritatis, quotidiana vero recordatio ſeriæ pietatis. Inter proprietates impiorum etiam hæc refertur, quod *iudicia Dei ſint ab ipſis procul remota*, hoc eſt, quod non cogitent inſti-

II) Practicus.

I) Generalis.

ſtituendum eſſe aliquando iudicium, Pſalm. X. 5. *Praecepit nobis Deus*, ait Petrus Act. X. 42. *praedicare populo, & teſtificari, quia ipſe eſt, qui conſtitutus a Deo iudex vivorum & mortuorum.* Ergo præcipua pars officii eccleſiæ doctoribus commiſſi in eo conſiſtit, quod iudicii extremi memoriam auditoribus ſuis ſedulo inculcare debeant. Μνημονευετε, *memores eſtote, uxoris Loth;* inquit Chriſtus Luc. XVII. 32. cum tempora Sodomiticum excidium antegreſſa cum noviſſimis temporibus invicem conferret, innuens vere proprium eſſe & præteritorum Dei iudiciorum particularium in vero timore recordari, & futuri illius univerſalis iudicii perpetuo meminiſſe, qua de re apud pios veteres præclaræ exſtant ſententiæ. Nilus epiſcopus in gnomis: *νυκτωρ και μεθ ημεραν προς την ημεραν την εσχατην αποβλεπετε.* Hippolytus in orat. de conſumm. ſeculi: *De illo iudicio ſolliciti cogitemus quotidie, hoc diu noctuque meditemur, in domibus, in plateis, in eccleſiis, ne in horrendo illo iudicio, in quo nulla eſt perſonarum acceptio, abiecti ac triſtes adſtemus condemnati, ſed cum actione, vita, converſatione, confeſſione pura &c.* Hilarius in enarrat. Pſalm. CXVIII. *In omni vitae noſtrae genere memoria divini iudicii nobis inſerenda & continenda eſt, ut, cum aliquid agimus, reſidente in nobis iudicii memoria vel nunquam potius abeunte, praeceptis Dei opera noſtra famulentur. Beatus erit quisquis non ſine memoria divini iudicii omnia geſſerit.* Gregorius Nyſſenus orat. in Pſalm. VI. *Quis terribilis iudicii Chriſti recordatus non ſtatim in conſcientia ſua quaſi convellitur? ac terrore & angore non conſtringitur? Atque etiamſi vitae melius quam deterius actae ſibi conſcius ſit, attamen ad exactam diligentiam & rigorem iudicii reſpiciens, in quo minimae quoque culpae in quaeſtionem adducuntur, conſternatur, ac prorſus exſpectatione terribilium pœnarum perhorreſcit, ignorans, quisnam ſibi iudicii exitus & eventus futurus ſit.* Ephremus in ſerm. parænet. de ſecundo adventu Domini: *Qui univerſo renunciaſti mundo, ne aliam admittas ſolicitudinem, neque aliud certamen aut cogitationem praeterquam diei illius horribilis ſemperque cor & lingua tua de extremo iudicio meditentur. Sive igitur operi, ſive orationi intentus ſis, ſive ambules, ſive ſedeas, ſive comedas, ſive ieiunes, ſive in cubili tuo vigil iaceas, ſive quid aliud agas, non deſiſtat mens tua cogitare, & os tuum loqui de iudicio.* Chryſoſtomus homil. XLIV in Iohan. *Invicem & nobiſcum ſemper dicamus, reſurrectio erit, & horrendum illud nos manet iudicium; ſufficiens enim hoc verbum eſt, quod omni medicina animam noſtram vehementius curet. Eſt enim reſurrectio non longe ſed in portis, adhuc modicum, iamiam veniet, & non tardabit.* Gregorius Naziazenus in orat. excuſatoria: *τȣτω και νυκτωρ και μεθ ημεραν συνειμαι και ȣκ εα με αναπνεισθαι η εκειθεν δοξα και τα εκεισι δικαστηρια.* Hieronymus in regul. monachorum cap. 30. *Sopitae ſomno quietis & pacis, exſpectetis ſponſum & iudicem veſtrum exſpectetis magnum & terribilem diem iudicii &c. ſemper tuba illa terribilis veſtris obſtrepat auribus: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Auguſtinus epiſt. III. *Semper ante oculos verſetur ultimus dies, & cum diluculo ſurrexerimus, non ad veſperam nos confidamus pervenire, & cum in lectulo membra noſtra depoſuerimus, de lucis non confidamus adventu.* Epiſt LXXX. *Tunc unicuique veniet dies ille, cum venerit ei dies, ut talis hinc exeat, qualis iudicandus eſt in die illo. At per hoc vigilare debet omnis chriſtianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem inveniet dies ille, quem imparatum invenerit ſuae vitae huius ultimus dies,*

Idem ſermon. XXXV. de verb. apoſt. *Quotidie cogitemus, quales erimus in die iudicii puriſſimis angelorum conſpectibus offerendi & aeterno iudici rationem de libro conſcientiae reddituri remotis probationibus.* Gregorius magnus hom. XXXIX. in evang. *Si quae eſt praeſentis temporis, ita agenda eſt laetitia, ut nunquam amaritudo ſequentis iudicii recedat a memoria.* Cæſarius homil. XXVII. *Cogitemus illius iudicis inceſſanter adventum, qui utinam ſic nos paratos inveniat, quomodo nemo poteſt dubitare, quod veniat.* Iohan. Climacus gradu XX. *Sicut impoſſibile eſt, ut qui eſurit, non recordetur panis; ita fieri non poteſt, ut qui ſalvari cupit, exitus ſui extremique iudicii obliviſcatur.* Quidam anachoreta quæſitus, *cuius libri lectione potiſſimum delectaretur?* reſpondit: *nullius niſi trifoliaris, cuius folio nigro moneretur mortis, candido beatitudinis, rubro iudicii.* Ad hanc quotidianam & perpetuam extremi iudicii memoriam nos excitet *Dei praecipientis auctoritas, venturi iudicis maieſtas, inopinata adventus huius celeritas, multiplex illius recordationis utilitas, periculi, quod ſecuros & incautos manet, gravitas.*

§. CXX. 2) *Specialis* eſt vel παιδευτικος, *informatorius*, vel παραμυθητικος, *conſolatorius.* Παιδευτικος eſt vel επανωρθοτικος, *correctorius*, vel παραινετικος *exhortatorius.* I) Επανωρθοτικος uſus in eo conſiſtit, quod meditatio extremi iudicii vitam & mores noſtros corrigit, dum revocat nos a) *in genere* ab *impietate* & *ſecuritate.* Fieri enim nequit, quin vero & ſerio Dei timore percellamur, ac a peccatis deſiſtamus, ſi memoria huius iudicii animum noſtrum intime ſubeat.

2) Specialis. I. Informatorius, isque 1) Correctorius.

Sive enim ipſum iudicem ſive iudicis adventum ſive præſentiam eorum, coram quibus hoc iudicium exercebitur, ſive iudicii materiam ſive proceſſum iudicii ſive executionem ſententiæ promulgatæ reſpiciamus, ubique occurrit, quod timorem cordibus noſtris inſtillare poſſit. Eccleſ. XII. 13. 14. *Deum time, & mandata eius obſerva, cuncta quae fiunt, adducet Deus in iudicium.* Apoc. XIV. 7. *Timete Dominum, quia venit hora iudicii eius.* 1) *Iudex* a) adveniet *glorioſus*, non humilis & abiectus, ſicut in primo adventu, ſed cum virtute & gloria magna. Quod ſi tantopere exhorruerunt homines unico duntaxat angelo viſo, quid futurum in die noviſſimo, quando regem & Dominum angelorum cum omnibus angelis ad iudicium videbunt venturum? Si Iſraelitæ in promulgatione legis non potuerunt gloriam Domini in monte Sinai adparentis intueri, quomodo poterunt homines plenam divinæ gloriæ lucem, in qua iudex conſpicietur, perferre? b) Eſt *omniſcius*, omnia *nuda & aperta ſunt oculis eius:* Hebr. IV. 13. In Græco eſt τετραχηλισμενα, cuius metaphoræ rationem pulchre explicat Iſidorus Peluſiota lib. I. epiſt. 94. *Haec verba*, inquit, *translatione ducta a victimis, quae ad ſacrificium adhibentur, a Paulo ingentis ſapientiae viro ſcripta ſunt. Quemadmodum enim illae, cum pelles detrahuntur, omni conſpicuo indumento ſpoliantur, abditarumque interne partium ſtatum & adfectionem indicant, atque ad oſſium omnium & membrorum indagationem, ut omnia ob rei, cui adhibentur, puritatem expurgentur: eodem etiam modo in magno illo Domini die actionum nobis incognitarum & obſcurarum patefactio cuncta denudabit, diſſectionique ſimilis adparebit. Neque enim quisquam latere poterit, verum omnes in aper-*

ı *adducentur.* c) Eſt *iuſtiſſimus*; unicuique ſecundum opera. A. XII. 12. *Ecce venio cito*, *& mer-mecum reddere unicuique ſecundum* *ta.*

Expaveſco multum
Iudicis ſeveri vultum,
Quem latebit nil occultum,
Qui relinquet nil inultum.

potentiſſimus, imo omnipotens, enim homines, vel ſolo nutu ad l ſuum congregabit, & ſententi-:omulgatam exſecutioni ſtatim ıit. Nemo hunc iudicem pote-re, quia eſt ipſa *ſapientia*, nemo delicta ſua occultare, quia pol-*iſcientia*, nemo poterit iudicii am flectere, quia eſt ipſa *iuſtitia*, oterit effugere, quia eſt ipſa *o-ntia.* Bonaventura ſerm. LXXII.). *Summae ſapientiae erit mala diſ-iuſtitiae erit ſententiam inferre; po-rit exſecutioni mandare.* 2) *Ad-udicis* erit non tantum glorioſus ſtaticus, ſed etiam *repentinus & us*, *veniet ſicut fur in nocte*, Matth. 43. Luc. XII. 39. Apoc. XVI. *ndo homines dicent*, *pax & ſecu-* Theſſ. V. 3. at quis non ti-diens, *quod venturus ſit Filius ho-ra ea*, *qua non ſperatur?* Matth. 44. Quod ſi enim venturus eſt, qua non ſperamus, metuen-nos imparatos inveniat? 3) Ad-bitur hoc iudicium *in praeſentia angelorum & hominum*, in panegy-ım rationalium & aliarum creatu-Ecquis vero non reformidet in ım & hominum peccata ſua ve-ıſpectum? 4) *Materia* ſive *obie-icii* ſunt omnia dicta, facta, co-ibi minutiſſimæ cogitationes, quæ apud nos uſu viluerunt, indiſcuſſæ non manebunt. Quam longa fuit vita noſtra, tam lata erit iudicii materia: *Omne tempus nobis impenſum requiretur*, *qualiter ſit expenſum*, *non peribit capillus de capite*, *nec momentum de tempore.* Caveamus ergo, quidquam hic committere, quod nolimus in die illa coram omnibus angelis & hominibus manifeſtari. 5) *Proceſſus iudicii* iuxta normam æquitatis & iuſtitiæ inſtituetur. Iudex ille *nec flectetur donis*, *nec falletur verbis.* Nulla ibi locum habebit *excuſatio*, quia ipſa conſcientia accuſabit, cuius teſtimonium nemo negare poterit, Matth. XXII. v. 12. nulla *tergiverſatio*, quia impius ſeipſum accuſabit & condemnabit; nulla *provocatio* vel *adpellatio*, quia iudex eſt ſupremus & infallibilis, Sap. VI. 8. nulla *culpae translatio*, quia cuiusvis peccata in clara & manifeſta luce collocabuntur, nulla *leuteratio*, quia æquitas ſententiæ omnibus erit manifeſta, nulla *deprecatio*, quia non adquieſcet iudex cuiusquam precibus, nec ſuſcipiet pro redemtione dona, Prov. VI. 35. nulla *dilatio*, quia 6) ſententia promulgata ſtatim *exſecutioni* mandabitur, aderunt ibi angeli boni ad cœlum deducentes, angeli mali ad infernum trahentes. Unicum momentum æternam manſionem unicuique homini adſignabit; nec frangetur damnatrix ſententia adverſus impios lata, ſi quot homines iudicium hoc adituri ſunt, in tot Bartolos Baldoſve transformarentur. *Haec mala qui pavet*, *cavet*, *qui negligit*, *incidit.* Hac de re ſic loquuntur pii veteres: Clemens Romanus lib. IX. recognit. *Sicut ſol omnes ſtellas ſplendore ſui fulgoris obtundit & contegit*, *ita & mens per ſcientiae lucem omnes concupiſcentias animae inefficaces reddit*, *futuri iudicii memoriam tanquam radios ſuos emittens*, *i-ta*

ta ut ne adparere quidem ultra in anima queant. Baſilius in comm. Pſal. XXXIII. *Beatus, qui in die iudicii, quando venerit Dominus ad illuminandum abſcondita tenebrarum & manifeſtare conſilia cordium, auſus erit ſub luce illa redargutionum conſiſtere, intrepidusque ac ſine verecundia conſcientiam incontaminatam ac a vitiis liberam prae ſe feret. Qui vero male fecerunt, in probrum & verecundiam reſurgent, in ſe ipſis turpitudinem & formas eorum, quae peccarunt, conſpicientes. Inſuper, quod ipſis tenebris & igne perpetuo erit horribilius, verecundia cooperientur, quam omnino ſuſtinebunt, veſtigia praeteritorum malorum, quae admiſerunt, velut aliquam indelebilem eorum memoriae permanentemque maculam ante oculos habentes.* Cyrillus Hieroſolymitanus catech. XV. *Tremendum eſt iudicium, ita ut per ea etiam, quae de illo nunciamus, timor incutiatur, nam regnum cœlorum proponetur, & ignis aeternus praeparabitur.* Ephremus ſerm. de extremo iudicio & compunctione: *Vere formidabilis erit illa dies cunctis peccatoribus, qui voluntatem Domini pro ſalute ſua exercere noluerunt. Nihil nobis in illa hora proderit praeter bona, quae hinc detulerimus, opera. Futurum enim eſt, ut unusquisque noſtrum propria dicta ac facta ante incorrupti atque tremendi iudicis tribunal deferat. Mihi ſane cor tremit, ac renes immutantur, dum cogito de actuum omnium manifeſtatione, cogitationumque ac ſermonum exacta diſcuſſione, quae ibi fiet. Magnus tunc erit timor, o fratres chariſſimi, & magnus tremor, o amici mei. Quis ergo non perhorreſcat, aut quis non lugeat ac ploret? quoniam omnia ibi manifeſtanda erunt, quae unusquisque in occulto & obſcuro hic egerit. Horrendum ibi erit iudicium, in quo etiam absque teſtibus cuncta exeunt manifeſta, opera atque ſermones, cogitationes atque animorum ſenſa, ubi etiam adſiſtent millia millium & decies dena millia archangelorum & angelorum, cherubin & ſeraphin, iuſtorum & ſanctorum, prophetarum atque apoſtolorum chori.* Hieronymus in epiſt. ad amicum, quem inſtituit in ſcientia divinae legis tom. IX. *Ecce ſi umbrato repente cœlo ſolis claritas noſtris adſpectibus denegetur, & productis in noſtram humilitatem nubibus pluviae terris immineant, ſi commotis, ut adſolet, elementis, in rotam ſui currus tonitrua concitentur, & hinc inde fulgurum iacula palpebris terribiliter obiecta coruſcent, quamquam in conſuetudine illa contingant, pavemus, contremiſcemus & proni ad terram depoſita ſuperbia cervices ſubmittimus. Quid faciemus in illa die miſeri, quando revoluto cœlo cum angelicis virtutibus igneus Dominus totus adveniet? quando cadentibus deſuper ſtellis ſol in tenebras & in ſanguinem luna mutabitur? quando montes ſicut cera liqueſcent? quando terra ardebit & areſcent flumina & maria ſiccabuntur, & contra rerum naturam conſumto divinitus humore ariditatem in aquis ignis operabitur? quando peccatores dicent montibus, cadite ſuper nos &c.*

Gregorius Nezianzenus iamb. XIX.

Nam dormientem me labor pungit quoque
Ac ſi ſoporis quidpiam capo, gemo.
Nam ſpectra noctis aſperae metum adferunt.
Cenſura, iudex, ſtatio cui comes tremor.
Hinc fons perennis bulliens flammae, impias
Sine fine mentes vermis hinc morſu petens
Haec inter animus conſcius, ſcelera arguens
Vllo absque ſcripto &c.

Idem

Idem orat. XV. quæ eſt in plagam grandinis: *Quid faciemus in die divinae ad nos expoſtulationis, cum nos coarguet, atque ex adverſo ſtabit, peccata noſtra, hoc eſt, acerbos atque amarulentos accuſatores nobis in faciem ſtatuens, acceptaque beneficia cum iis, quae inique admiſimus, ex adverſo conferens, & cogitatione cogitationem verberans, & actione actionem examinans, & imaginis vitio contaminatae atque confuſae dignitatem a nobis expoſcens, poſtremo nos abducet a nobismetipſis condemnatos, hucque adductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos inique ſupplicio adfici, quod quidem hic apud eos, qui poenas luunt, nonnunquam hanc vim habet, ut eorum condemnationem & cruciatum leniat. Illic autem quis patronus? quae cauſſificatio? quae falſa defenſio? quod artificioſum verborum lenocinium? quae conſilii ſolertia tribunal illud circumſcribet ac rectum judicium eludet? quod omnia omnibus in ſtatera collocat, actionem, ſermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex adverſo expendit, ut quod propendet, victoriam obtineat &c.* Chryſoſtomus homil. XLII. in Geneſ. in princ. *Quoties nos adfectio quaepiam perturbat, ſi volumus pia religioſaque mente cogitare iudicium diei illius terribilis, & non ad praeſentem voluptatem ſpectare, ſed ad cruciatus, quos propter illam feremus, ſtatim ab anima noſtra reſiliet ac revolabit.* Homil. V. in epiſtol. Rom. III. & XLVIII. ad popul. Antioch. *Tremendum illud ſubſellium, horrendum tribunal, tremore plena iudicia, ignis funditur fluvius, frater non redimit, redimet homo? Recordare ſiquidem, quae dicuntur in evangelio, circumcurrentium angelorum, ſponſalis thalami clauſi, exſtinctarum lampadum, poteſtatum in fornaces detrahentium. Et illud penſa, quod ſi cuius ex nobis factum occultum in medium hodie coram ſola produceretur ecclesia, quomodo non perire & ſibi terram hiſcere precaretur potius quam tot malitiae teſtes habere? Quid tunc ergo patiemur, cum in medium coram mundo cuncta promentur, in theatro tam claro & illuſtri & nobis notis & incognitis omnia ſpectantibus &c. Si mille dixeris gehennas, nihil illius par dices doloris, quem ſuſtinet anima, dum totus terrarum orbis convolvitur, canentibus tubis, angelis praecurrentibus primis, tum ſecundis, mox tertiis, demum innumeris ordinibus in terram ſe fundentibus, inſuper autem & cherubim, multa vero ſunt haec & infinita, & ſeraphim in illa ineffabili gloria ipſo veniente occurrentibus his, qui venerint & in medium electos agant &c.* Homil. XXII. ad popul. *Vide non indutum veſte nuptiali ex ſponſali domo expulſum, & neminem pro ipſo intercedentem. Vide talentum habentem creditum & non negotiantem, & quomodo pro illo intercedit nemo. Reſpice mihi quinque virgines excluſas, & aequales pro ipſis non deprecatas &c.* Epiſt. V. ad Theodorum lapſum tom. II. *Tunc aperientur omnes cæleſtium faſtigiorum portae, tunc anima ſtupore conferta erit & horrore & metu. Tum etiam angelos ingens metus occupabit, propterea quod conſervi iudicium ſubituri ſunt de peracta in mundo vita &c.* Homil. XXXVIII. in Iohan. *Non in praeſenti vita finis nobis eſt, formidoloſo iudicio aderimus &c. Hoc iudicium ſemper prae oculis habeamus, ita ſemper virtuti vacare poterimus. Nam ſicut qui diei illius obliviſcitur, tanquam freno obiecto in praecipitium fertur, ita quem continuus hic percellit timor, modeſte viam vivendi ingreditur.* Baſilius Seleucienſis in orat. de transfig. Chriſti: *Si repentinam non ferimus fulguris coruſcationem, ſed ea cum, qui cernit, in humum ſaepe deiicit, quid dixerit quiſpiam, exorientem eum videns, qui fulgerat? uando ſonitus tubarum vocabunt mortuos e ſepulcris, quando rumpentur capſae monumentorum vinctos emittentes, quando indicabuntur propoſita*

facta & cogitata &c. Auguſtinus lib. VI. confeſſ. cap. 6. *Non me revocabat a profundiore voluptatum carnalium gurgite, niſi metus mortis & futuri iudicii.* Epiſt. III. *Semper ante oculos verſetur ultimus dies &c. ita facilime poterimus corpus noſtrum a vitiis & concupiſcentiis refrenare.* Lib. III. de ſymb. *Iudex ille nec gratia praevenietur, nec miſericordia flectetur, nec pecunia corrumpetur, nec ſatisfactione aut pœnitentia mitigabitur. Ceſſabit tunc miſericordia, & locum habebit iuſtitia.* Serm. IV. de temp. *Exſpectatur dies iudicii, aderit ille aequiſſimus iudex, qui nullius potentis perſonam accipiet, cuius palatium auro vel argento nemo corrumpet. Adſtabunt omnes animae, ut referat unaquaeque ſecundum ea, quae per corpus geſſit. Praeſto erit adverſarius diabolus, recitabuntur verba profeſſionis noſtrae, & ſi talis fuerit quisque, ut debitor ex hac vita migret, exſultabit ille adverſarius in conſpectu ſereniſſimi iudicis, ſuperiorem ſe eſſe declamans, agensque talem cauſam apud Chriſtum iudicem: aequiſſime iudex iudica. Iuſtitia & iudicium praeparatio ſedis tuae: iudica meum eſſe, qui tuus eſſe noluit; meus eſt, mecum damnandus eſt. Poſt renunciationem ut quid invaſit pannos meos? Quid apud eum impudicitia faciebat, cui ipſe renunciaverat? quid intemperantia, quid avaritia, quid ira, quid ſuperbia, quid caetera mea? Poſtremo aequiſſime fugientem a me confugientem ad te, poſtea cum meis, quibus renunciaverat; adprehendi, invaſorem detinui, in ipſa quodammodo mea poſſeſſione adprehenſus eſt. Meus eſſe voluit, mea concupivit. Iudica, iudica aequiſſime, quoniam quem tu dignatus es tanto pretio liberare, ipſe mihi ſe poſtmodum voluit obligare.* Serm. LIV. de temp. *In die illa erit fletus & ſtridor dentium, erit ululatus & lamentatio & tarda pœnitentia. Ibi movebuntur fundamenta montium, & ardebit terra uſque ad inferos deorſum, quando caeli ardentes ſolventur, quando virtutes caelorum movebuntur &c. Ubi ſe tunc impii videbunt? ubi adulteri, ubi ebrioſi, ubi maledici ſe recognoſcent? ubi amatores luxuriae, ubi raptores, ubi ſuperbi & invidi adparebunt? Quid infelices pro ſua defenſione dicturi ſunt, quos toties admonitos & tamen imparatos dies illa repererit? &c.* Serm. LXVII. de temp. *Quid faciemus, chariſſimi, in illo metuendo iudicii die, cum tremente mundo Dominus praecinentibus angelorum buccinis in illo maieſtatis ſuae throno circumdatus cœleſtis militiae luce conſederit, ibique de terrae gremio & antiquo pulvere ſuſcitato humano genere adſtante teſtimonio conſcientiae ſingulorum, poſitis in conſpectu peccatorum pœnis iuſtorumque praemiis, rationem vitae cœperit poſtulare, & plus iam iuſtus quam miſericors ſeveritate iudicis contemtae miſericordiae reos cœperit accuſare & dicere: ego te, o homo, de limo manibus meis feci, ego terrenis artubus infudi ſpiritum &c. irridentium palmas & ſputa ſuſcepi, acetum cum felle bibi, flagellis caeſus, vepribus coronatus, cruci adfixus, vulnere perfoſſus, ut tu eripereris morti &c. cur quod pro te pertuli, perdidiſti? cur ingrate redemtionis tuae munera renuiſti?* Serm. CXX. de temp. *Irremediabile periculum eſt, ſic aliquem vitiis & cupiditatibus frena laxare, ut rationem Deo ſe non meminerit redditurum. Puto quod magna ſit iam peccati pœna, metum ac memoriam futuri perdidiſſe iudicii.* Petrus Chryſologus ſerm. LIX. *Si credimus venturum iudicem, innocentes iudici nos praeparemus, iudicem negat eſſe, advenire non credit, iudicandum ſe ſatis iſte diffidit, qui male vivit.* Cæſarius homil. XXVII. *Prima erit in reos intoleranda ſententia, reverendarum praeſentia cicatricum. Quid igitur illo tempore facturi ſumus, quando contra illius crucifixi Domini livores notae peccatorum noſtrorum & maculae libidinum proferen-*

ferentur? aut quo putas vultu reſpiciet redemtio noſtra perditionem noſtram? tantum graviora erunt humana delicta, quantum maiora ſe oſtenderint divina beneficia &c.

Fortunatus lib. IV. carminum:

Felices, quos nulla gravant de morte ſecunda,
Nec faciunt pœnis ſubdita membra feris.
Dulcibus illecebris qui non ſibi condit amarum,
Nec per carnem animam vult ſepelire ſuam.
Infelix quisquis maculoſis actibus uſus
Arte Redemtorem ſe laqueaſſe ſtudet.
Nubibus invectus cum venerit arbiter orbis
Et tuba terribilis commovet arma poli &c.
Tunc ibi quis terror cœli adſiſtente ſenatu;
Quid dicturae animae iudicis in facie?
Mox aut pœna manet miſeros aut vita beatos,
Quisque ſuae vitae ſemina iacta metet &c.

Gregorius homil. XII. in evangel. *Penſate, fratres cariſſimi, ante conſpectum tanti iudicis, qui in illo die terror erit, quando iam in pœna remedium non erit. Quae illa confuſio, cui reatu ſuo exigente continget in conventu omnium angelorum hominumque erubeſcere? Qui pavor eum, quem & tranquillum mens humana capere non valet, etiam iratum videre.* Lib. VIII. moral. cap. 13. *Iuſtorum mens ſemper ſolicita venturo examini intendit, omne enim quod agunt, metuunt, dum conſiderant, ante quantum iudicem ſtabunt &c.* Lib. XXIV. moral. cap. 7. *Quid facient tabulae, quando tremunt columnae? aut quomodo virgulta immobilia ſtabunt, ſi huius pavoris turbine etiam cedri quatiuntur.* Anſhelmus lib. de miſeria hominis: *in toto me anguſtiae, hinc erunt peccata accuſantia, inde terrens iuſtitia, ſubtus patens horridum, chaos inferni, deſuper iratus iudex, intus urens conſcientia, foris ardens mundus. Iuſtus vix ſalvabitur, peccator ſic deprehenſus in quam partem ſe premet? conſtrictus ubi latebo? quomodo adparebo? latere erit impoſſibile, adparere intolerabile.* Franco Affligenienſis de gratia Dei tom. IX. bibl. *Timeat homo tremendi iudicii futuram diſcuſſionem, in qua cum memorata fuerint praerogata nobis dona pietatis, diſtricta animadverſione exigendum eſt a nobis & debitum congruae ſervitutis. Commemorabuntur ante tribunal iudicis dignitas conditionis, caritas redemtionis, effuſio pretioſi ſanguinis, adoptio filiorum, promiſſa beatitudo regni cœlorum. Commemorabuntur & ad implenda praecepta collata ſubſidia, hoſtis imbecillitas, noſtra deſidia. O quanta tunc erit confuſio trepidante conſcientia!* Bernhardus ſerm. VIII. in Pſalm. Qui habitat. *Quid tam pavendum, quid tam plenum anxietatis & vehementiſſimae ſolicitudinis excogitari poteſt, quam iudicandum adſtare illi tam terrifico tribunali & incertam adhuc exſpectare ſub tam diſtricto iudice ſententiam? horrendum eſt, ait apoſtolus, incidere in manus Dei viventis &c.* Serm. de undecim oneribus: *Qui tempus miſericordiae negligit, iudicii tempus formidet, quia is, qui per miſericordiam nos redemit, per iuſtitiam iudicabit.* Serm. LV. in Cant. *Time ſcrutinium iudicis, time oculos capreae, time illum, qui per prophetam Sophoniam cap. 1. dicit:* Et erit in die illa, & ego ſcrutabor Ieruſalem in lucernis. *Acuto viſu eſt, nihil inſcrutatum relinquet oculus eius. Scrutabitur renes & corda, ipſaque cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in*

Babylone, ſi Hieruſalem manet ſcrutinium? Libr. de interiori domo cap. 38. *Ipſe iudex erit diſtrictus accuſator tuus. Omnes etiam ſpiritus boni & mali coram Deo te accuſabunt cum eo. Boni, quia Deo debent aequitatem; mali, quia tuam ſervant iniquitatem. Tot iudicibus & populis adſtabis, quot praeceſſerunt te in opere bono. Tot arguentibus confunderis, quot tibi praebuerunt bene vivendi exemplum. Tot convinceris teſtibus, quot te monuerunt bonis ſermonibus & iuſtis actionibus. Omnibus populis nudabuntur iniquitates tuae, & cunctis agminibus patebunt univerſa ſcelera tua, non ſolum actuum, verum etiam cogitationum & locutionum. Multa vero peccata tunc prorument ex improviſo, quaſi ex inſidiis, quae modo non vides, & forſitan plura & terribiliora his, quae nunc vides. Undique erunt tibi anguſtiae, hinc erunt accuſantia peccata, inde terrens iuſtitia &c. In tanto diſcrimine torquebit te tua conſcientia male ſibi conſcia, cruciabunt cordis arcana. Cogente etiam conſcientia tui ipſe eris accuſator & iudex tuus. Convictus eſte propria conſcientia & teſtibus oculis ipſius iudicis fugere non poteris, ſed tremens & anxius ſtabis ſuſpenſus ad graviſſimam ſententiam in anguſto periculo & in periculoſa anguſtia, tanquam ilico recepturus, quod in perpetuum amittere non poteris. Iudex tunc erit vehementer iratus & terribiliter diſtrictus, ſententia eius ſemel lata erit immutabilis, tortores horribiles, qui nunquam miſerentur, erunt parati, ut data ſententia te damnatum ad tormenta rapiant &c.* Innocentius lib. II. de contemtu mundi cap. 15. *O quantus tunc erit timor & tremor, quantus erit fletus & gemitus? Nam ſi columnae celi contremiſcunt, & pavent ad nutum eius, & angeli pacis amare flebunt, peccatores autem quid facient? Si iuſtus vix ſalvabitur, impius & peccatores ubi comparebunt? Propterea clamat propheta:* Ne intres in iudicium cum ſervo tuo Domine &c. *Quis enim non timeat iudicem potentiſſimum, ſapientiſſimum & iuſtiſſimum? Potentiſſimum, quem nemo poteſt effugere; ſapientiſſimum, quem nemo poteſt latere; iuſtiſſimum, quem nemo poteſt corrumpere. Si fortitudo quaeritur, robuſtiſſimus eſt, ſapiens corde & fortis robore. Si aequitas iudicii, nemo audebit pro me teſtimonium reddere. &c.* Dionyſius Carthuſianus in lib. de quat. noviſs. art. XVI. *Hoc iudicium multo terribilius eſt ipſa morte corporali ac temporali, imo & pœnis inferni ad tempus, prout ſanctus Iob dixit:* quis mihi tribuat, ut in inferno protegas & abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus? *Tanta eſt, ut dixit Macarius, terribilitas divini iudicii, quod ſi quis digne illud perpendat, oſſa eius carni ſuae prae timore vix adhaerebunt.* Lutherus tom. IV. Ienenſ. Lat. fol. 365. *O quantum erit iſtud conſiſtorium, quod maieſtate divina adparente & tot millibus angelorum celebrabitur? & quanto maioris maieſtatis, tanto maioris terroris & horroris erit impiis.* Confer ea, quæ de forma iudicii, cumprimis de manifeſtatione omnium operum & accuſatione diaboli in iudicio dicta ſunt ſuperius §. LIX.

§. CXXI. b) In *ſpecie* revocat nos noviſſimi adventus Chriſti & extremi iudicii meditatio, 1) a *crapula & ebrietate. Attendite vobis*, ait Chriſtus de hoc iudicio diſſerens Luc. XXI. 34. *ne graventur corda veſtra crapula & ebrietate, ac superveniat in vos dies illa repentina.* v. 35. *Tanquam laqueus enim ſuperveniet in omnes, qui ſedent ſuper faciem omnis terrae.* Coniungit Salvator μεθην και κραιπαλην, quod Lutherus reddidit *Freſſen und Sauffen.* Μεθη eſt ebrietas adhuc durans & moleſtia carens, in qua ebrii adhuc luxuriantur & laſciviunt, *crapula* deſignat mala

, quæ ex antegreſſa ebrietate ho- ; divexant, qualia ſunt dolor capi- ructatio, vomitus, fœdus anhe- &c. Eſt enim *κραιπαλη*, ex qua læ nomen formatum, proprie gra- illa capitis ex nimio potu, qua quaſi vibratu quodam concuti- dicta ex eo, quod *το καρα παλλει*, te Galeno in comm. aphor. Hip- tis, ut ſic ex conſequente antece- & ex effectu cauſa intelligatur, ac e *crapulae* nimia cibi potuſve in- prohibeatur. Syrus reddidit אסוטותא vox exponitur per Hebraicam זוללות *ſſatio*, ſicut & Galat. V. 21. *μεθαι μοι* coniunguntur, ac vox illa Sy- ut plures aliæ, mutuo ſumta eſt cis, & formata ex voce *ασωτια*, lligitur ex Epheſ. V. 18. Quidam unt per figuram *ενδιαδυο*, *Cavete etate & crapula*, hoc eſt, ab ebrie- quæ gignit crapulam. Quare vero er & in ſpecie ab ebrietate Chriſtus hortetur, eius rei cauſam in ipſa ditione exponit. *Attendite*, inquit, *ſis*, *ne corda veſtra graventur crapu-* er ebrietatem cor noſtrum velut re quodam gravatur, ne per pre- devotionem ad Deum ſeſe elevare cum tamen in debita ad diem iu- præparatione vel maxime requira- ecatio. Sicut avicula, cui grave d pondus eſt adligatum, non pot- ſurſum elevare, ſic cor gravatum a non poteſt Deo adpropinquare. *rat in diebus Noë*, *edebant & bibe-* hoc eſt, commeſſabantur ac per- bantur, *ita quoque erit adventus Fi- nis* Matth. XXIV. 38. ex quo intel- , quod crapula & ebrietas ante noviſſimum futura ſint maxime ia. Chriſtus igitur dilectos ſuos præmonere voluit, *ne mundo ſeſe arent*, Rom. XII. 2. ſed *ab eo im-* *maculatos ſeſe ſervarent*, Iac. I. 27. Ad dextram in die noviſſimo ſtatuentur, qui eſurientes paverunt; ſitientes pota- runt, vel in fame & eſurie patientes fue- runt; ſed ad ſiniſtram collocabuntur, quos in voracitate & ingluvie, in co- meſſationibus & ebrietate dies noviſſi- mus deprehendet. *Quemadmodum non poſſumus duobus dominis ſervire*, *Deo & Mammonae*, Matth. VI. 24. *ſic non poſſu- mus ſpiritu pariter impleri & vino*, ait Hieronymus in Epheſ. III. Cæterum quia ratio præcepto Chriſti addita generalis eſt, *ne graventur corda*, ideo ſub crapu- læ & ebrietatis nomine recte prohibitæ intelliguntur libidines, laſciviæ, volupta- tes carnales, quæ ebrietati ſunt conne- xæ, vel eamdem etiam ſequuntur, *quia venter mero aeſtuans cito diſpumat in libi- dinem*, quibus non minus cor gravatur, quam crapula & ebrietate. 2) *A cura victus & rerum terrenarum aviditate.* Luc. XXI. 34. *Attendite vobis*, *ne corda veſtra graventur curis huius vitae.* Per *τας μεριμνας βιωτικας* intelligit Chriſtus omnes illas curas, quæ nos diſtrahunt ac di- vexant in vita vel *conſervanda*, ut eſt cura de victu & amictu, Matth. VI. 25. vel *ornanda*, ut avaritia, ambitio, ſuper- bia, &c. Baſilius in *ασκητ. πασα μεριμνα καν μηδεν εχειν δοκη των απηγορευμενων, μη συντεληδε προς θεοσεβειαν, βιωτικη εστι.* *Omnes curae, quamvis nihil, quod prohibitum eſt, habere videantur, ſi non proficiant tamen ad pietatem & cultum divinum, vitae huius curae ſunt. Sicut erat in diebus Noae & Lothi, nubebant & nu- ptui dabantur, emebant, vendebant, plan- tabant & aedificabant*, hoc eſt, curis hu- ius vitæ penitus immerſi erant, & de vita corporali conſervanda, producen- da, exornanda, in deliciis & voluptati- bus peragenda unice ſoliciti erant, *ita quoque erit adventus filii hominis*, Matth.

Rr 3 XXIV.

XXIV. 38. Luc. XVII. 27. & 28. Quemadmodum ſenectutis vitium proprium eſt avaritia, ſic cupiditas divitiarum & rerum terrenarum deſiderium in effœta mundi ſenecta vel maxime creſcet, ſed hiſce curis corda non minus quam crapula & ebrietate gravantur, quo minus per preces & deſiderium cœleſtium ad Deum elevari poſſint: *Amor rerum terrenarum eſt viſcus ſpiritualium pennarum.* Contra vero ſponſa Chriſti *oculos habet columbarum*, Cant. IV. 1. Si eſca proponatur columbæ, edit quidem granum unum poſt alterum, ſed comeſto uno grano oculos ſemper elevat in altum; ſic pius homo, qui in Deo dives eſt, quoties Deus ipſi benedicit, & novum donum confert, oculos cordis ad Deum elevat, quo pertinet verbum ανακυψατε a Chriſto uſurpatum Luc. XXI. 28. *Mementote uxoris Loth*, dicit Salvator noſter Luc. XVII. 32. ea enim in ſtatuam ſalis, cum retroſpiceret, converſa, moneat nos, ne illicito deſiderio ad terrena reſpiciamus. Auguſtinus in Pſalm LXXV. *Facta eſt ſtatua ſalis, ut illius contemplatione condiantur homines, cor habeant, non ſint fatui, non retroſpiciant.* 3) Ab *immiſericordia & crudelitate.* Terreant nos hœdi ad ſiniſtram conſtituti, non quia rapuerunt, ſed quia non paverunt. Si in die iudicii inter hœdos numerandi ſunt, qui eſurientes non cibarunt, multo magis inter eos computandi erunt, qui proximum defraudarunt, ac panem ſuum ipſi abſtulerunt. Confer ea, quæ de forma iudicii dicta ſunt ſuperius §. LX. 4) Ab *iniuſtitia & iniquitate.* Si tanta percuſſione digna eſt pietas non impenſa, perpende, quid mereatur iniuſtitia illata? Bernhardus epiſt. I. ad Robertum: *Veniet, veniet qui male iudicata reiudicabit, illicite iurata confutabit, qui faciet iudicium iniuriam patientibus, qui iudicabit in iuſtitia pauperes & arguet in aequitate pro manſuetis terrae. Veniet pro certo, qui per prophetam minatur in pſalmo dicens*: cum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo. *Quid faciet de iniuſtis iudiciis, qui ipſas quoque iuſtitias iudicabit? Veniet, inquam, veniet dies iudicii, ubi plus valebunt pura corda, quam aſtuta verba, & conſcientia bona, quam marſupia plena, quandoquidem iudex ille nec falletur verbis, nec flectetur donis. Diſcedite a me*, dicturus eſt iudex, *diſcedite omnes, qui operamini iniquitatem*, Matth. VII. 23. veniet enim, *ut ferat iudicium adverſus omnes, & arguat impios omnes de omnibus operibus impietatis eorum*, Iud. v. 14. *Tunc fiet unicuique retributio manuum ſuarum*, Eſai. XI. 3. *Et qui iniuriam fecit, recipiet id quod inique geſſit*, Col. III. 25. 5) Ab *hypocritica calliditate.* Eccur

Aſtutam vapido geſtas ſub pectore vulpem,
Ore aliud referens, aliud ſub pectore condens?

Chriſtus iuſtus vulpinam tibi aliquando detrahet; & conſilia cordium ſecretiſſima in apertam lucem collocabit &c.

§. CXXII. II) Uſus παραινετικος ſive *exhortatorius* itidem duplex eſt: 1) *generalis*, 2) *ſpecialis.* a) In genere meditatio extremi iudicii excitet nos 1) ad *pœnitentiam.* Pſalm VII. 12. *Deus iudex iuſtus, Deus minitans per ſingulos dies.* v. 13. *Niſi converſi fueritis, gladium ſuum acuit, arcum ſuum tetendit, & adaptavit illum.* Act. XVII. 30. *Adnunciat Deus omnibus ubique hominibus, ut agant pœnitentiam.* v. 30. *Eo quod ſtatuit diem, in quo iudicaturus eſt orbem terrarum in aequitate.* Inſperatus ac repenti-

II) Exhortatorius.

erit iudicis adventus, eccur igitur
tentiam de die in diem differimus?
pœnitentia eſt, quæ nos iudici re-
iliat, quæ peccatorum condonatio-
impetrat, quæ damnationis ſenten-
avertit. In hac vita patent adhuc
erſionis portæ, quæ in die iudicii
clauſæ. Chryſoſtomus homil. XLVIII.
pul. Antioch. *Unusquisque veſtrum,*
ſimi, ſuam ingreſſus conſcientiam &
a reputans diligenter a ſemetipſo pœ-
igat, ne quandoque cum orbe terra-
ondemnemur. Homil. V. de pœnitent.
nde iudici, priusquam in praetorium
. *An ignoras eos, qui iudicem mi-*
volunt, non ipſo in examine cauſae,
riusquam iudicii ingrediatur locum,
ilum ſibi faciunt vel amico mediatore,
reſule aut modo alio ſibi iudicem con-
, igitur & Deo, non ſeſſionis tempo-
adendum erit iudici, ante iudicii tem-
itigabilis eſt iudex, hic eum exorabi-
placabimus &c. Hieronymus in
XLIX. *Utinam nos in hoc ſeculo*
mus ante nos peccata noſtra, & non
ea in iudicio ſtatueret ante faciem no-
, ubi iam non caſtigatio, ſed iudicium
accedet. Iſidorus Peluſiota lib. I.
CLXXXVIII. *Si cœlum inſtar libri*
itur, & aſtra cadunt, & orion &
& omnia, quae ipſius complexu coer-
, igne conflagrant, cunctaque nuda
rta magno illi dominicae praeſentiae
aeparantur, ecquid incuria laboras,
ut rationes redditurus te praeparas,
ut criminum expers atque incognitus
r pœnitentiam differs? Auguſtinus
m LI. *Hodie te corrige, qui vivus*
m qui iudex tuus futurus eſt, ipſe
dvocatus tuus eſt. Sermon. XXXV.
. apoſtol. *Bene nobiſcum ageretur,*
nunc ſic pœniteremus ſuper malis no-
quomodo tunc ſine ullo remedio pœ-
us; ſi fœditates & confuſiones no-

ſtras quemadmodum tunc viſuri ſumus, ſic iam eas videre & horrere poſſemus. Confer eumdem in enarrat. Pſalm CXXVII. Gregorius lib. XIV. moral. cap. 30. *Vitari terror iudicis non niſi ante iudicium poteſt, modo non cernitur, ſed precibus placatur. Cum vero in illo tremendo examine ſederit, & videri poteſt, & placari iam non poteſt, quia facta pravorum, quae diu ſuſtinuit tacitus, ſimul omnia reddet iratus.* Homil. I. in evang. *Illum diem, fratres cariſſimi, tota intentione cogitate, vitam corrigite, mores mutate, mala tentantia reſiſtendo vincite, perpetrata autem fletibus punite. Adventum namque aeterni iudicis tanto ſecuriores quandoque videbitis, quanto nunc diſtrictionem illius timendo praevenitis.* Bernhardus ſerm. VIII. in Pſalm. Qui habitat. *Iudicemur interim fratres, & terribilem illam exſpectationem praeſenti ſtudeamus declinare iudicio. Non iudicabit Deus bis in idipſum.* Serm. LV. in Cantic. *Si nos metipſos diiudicaverimus, non utique diiudicabimur. Bonum iudicium, quod me illi diſtricto divinoque iudicio ſubducit & abſcondit. Prorſus horreo incidere in manus Dei viventis. Volo vultui irae iudicatus praeſentari, non iudicandus. Iudicabo proinde mala mea, iudicabo & bona, ſcrutabor vias meas & ſtudia mea, quo is, qui ſcrutaturus eſt Ieruſalem in lucernis, nihil inſcrutatum in me ſine diſcuſſione inveniat.* Hugo lib. I. de anim. cap. 2. *Quanto diutius nos Deus exſpectat, ut emendemus, tanto diſtrictius iudicabit, ſi neglexerimus.* Peccatorum deſideria, vitioſi adfectus, concupiſcentiæ carnis ſunt vulpeculæ, illæ per memoriam noviſſimorum cum flamma ultrice colligatæ immittantur in ſegetes peccantium, ita exurentur & vindicta de diabolo & carne erit ſumta, Iud. XV. 5. 2) Ad *vigilantiam.* Chriſtus multoties ingeminavit illud ſuum *γρηγορειτε και αγρυπνειτε*, Matth. XXIV. 42. XXV.

XXV. 13. Marc. XIII. 35. & 37. Luc. XXI. 36. Apoc. III. 1. XVI. 15. ac diſerte addidit: *Quod vobis* (apoſtolis) *dico*, *omnibus dico*, *vigilate*. Ex ore Chriſti feriam illam exhortationem ad vigilantiam repetiverunt apoſtoli: 1 Theſſ. V. 6. *Non dormiamus ſicut caeteri*, *ſed vigilemus & ſobrii ſimus &c.* 1 Petr. IV. 7. *Omnium finis adpropinquavit*; v. 8. *σωφρονησατε ουν και νηψατε εις τας προσευχας.* 1 Petr. V. 8. *Sobrii eſtote*, *vigilate* Baſilius in moral. *ιδιον χριςιανου το εφ' εκαςης ημερας και ωρας γρηγορειν, και εν τη τελειοτητι προς θεον ευαρεςησεως ετοιμον ειναι, ειδοτα, οτι η ωρα ου δοκει, ο κυριος ερχεται.* Complectitur autem vera vigilantia a) *quotidianam temperantiam.* Νηφειν & *vigilare* & *ſobrium eſſe* ſignificat, quia ebrietati ac ſomno & ſobrietati cum vigilia eſt maxima cognatio. 1 Theſſ. V. 7. *Qui dormiunt*, *nocte dormiunt*, *& qui ebrii ſunt*, *nocte ebrii ſunt.* Quando igitur Chriſtus & apoſtoli vigilantiam praecipiunt, eadem etiam opera temperantiae ſtudium praeſcribunt, unde *νηφειν και γρηγορειν* arctiſſimo nexu coniunguntur 1 Pet. V. 8. b) *In precibus conſtantiam.* Luc. XXI. 36. *Vigilate*, *orantes.* In nobis ac noſtris viribus non eſt, in iudicio illo conſiſtere, a Domino igitur hanc gratiam impetremus, ſed medio alio impetrare non poſſumus quam fideli precatione, quia fluenta divinae gratiae non niſi per canales orationis ad nos deſcendunt. Ad ſerias vero preces animi ardor ac cordis vigilantia requiritur. c) *Solicitam curam ac providentiam*, qua ſatanae & mundi inſidiae ac carnis peccatricis illecebrae vitentur. Ἀναχυψατε, *ſurſum reſpicite*, ait Salvator Luc. XXI. 28. In quo verbo eſt pulcerrima metaphora ducta ab aviculis, quae cibum capientes identidem ſurſum reſpiciunt, ne ab accipitre invadantur, ſic pii cum noverint ſe in-

fernalis accipitris inſidiis eſſe expo
ſurſum ad Dominum cor ſuum el
& ſolicite ambulare debent. *V*
quomodo ἀκριβως, *caute*, *exacte & j*
ambuletis, inquit apoſtolus, *non ſ*
pientes ſed ut ſapientes, Eph. V. 15.
IV. 5. *Scientes*, *quod dies noviſſimus*
laquei ſuperveniet in omnes qui ſede
per faciem univerſae terrae, Luc. XX
Quando rete aucupis expanditur,
culae advolant, cantillant, ſecure
legunt, ſed ſubito & inexſpectat
concluduntur: ſic in impios terre
bus unice adfixos, ſecuros & ti
Dei vacuos dies noviſſimus inſtar l
ſuperveniet, & inextricabili malo
involvet, quae enim laqueo tenentu
ſolubiliter captivari videntur. Haec
ſti verba ſunt profecto horribilia
trua adverſus ſecuritatem, metu
ergo fulmen igneum, quod in d
dicii adverſus impios erit vibra
Niniviitae niſi timuiſſent, *ſubverſi fu*
generi Loth, *quia non timuerunt*,
runt. d) *Securitatis fugam.* Sec
eſt animae quidam lethargus, vi
igitur dicitur, qui excuſſo ſecu
veterno adventum Domini vigi
exſpectat. Gregorius homil. XIII.
vang. *Vigilat*, *qui ad adſpectum*
minis mentis oculos apertos tenet;
qui ſervat operando, *quod credit*;
qui a ſe torporis & negligentiae t
pellit. Hoc modo vigilantiam in
tatur ipſe Chriſtus Matth. XXI
Eſtote parati. Luc. XII. 35. *Sint lu*
ſtri praecincti, *& lucernae ardentes.*
Et vos ſimiles hominibus exſpectantib
minum ſuum, *quando revertatur a*
cum venerit & pulſaverit, *confeſti*
riant illi &c. 1 Theſſ. V. 8. *Nos qui*
mus, *ſobrii ſimus induti loricam fid*
ritatis, *& galeam*, *ſpem ſalutis.*
milites in excubiis conſtituti ar

non ſuſpendunt ex pariete, ſed induunt, ſic pii ſpiritualibus armis induti in perpetuis conſiſtant excubiis.

§. CXXIII. b) In *ſpecie* prodeſt meditatio iudicii 1) ad *beneficentiam.* Qui eſurientes paverunt, ſitientes potaverunt, & fidem ſuam fructibus caritatis ac beneficentiæ teſtatam reddiderunt, illi ad dextram iudicis conſtituti audient: *Venite benedicti, poſſidete regnum &c.* Confer ea, quæ ſuperius ex veteribus adducta §. 56. 2) Ad *debitam in laboribus vocationis diligentiam.* Qui talento divinitus ſibi concredito fuerit plurimum lucratus, is dulciſſimam illam vocem audire poterit: *Euge ſerve bone & fidelis, ſuper pauca fuiſti fidelis, ſuper multa te conſtituam, intra in gaudium Domini tui,* Matth. XXV. 21. & 23. Luc. XIX. 17. *Unusquisque propriam accipiet mercedem ſecundum ſuum laborem,* 1 Cor. III. 8. Gerſon part. I. conſid. 9. an monachus pro ſtudio poſſit negligere divina: *In hoc iudicio non interrogabimur, quantum fuerit intellectus noſter acutus & eruditus, ſed qualis fuerit adfectus noſter ad Dominum Deum noſtrum, hoc eſt, quam ſimplex, quam rectus, quam pius, humilis & devotus, quamque ſpontaneus & fidelis in Dei ſervitio ſecundum eam vocationem, quam vocatus fuerit divinitus* 3) Ad *fraternam concordiam.* Oves pacificæ ad dextram, ſed petulci ac pugnaces hœdi ad ſiniſtram iudicis ſtatuentur. Non poterunt in die iudicii ad hæreditatem Domini pervenire, qui teſtamentum concordiæ & pacis a Domino traditum in terris noluerint obſervare. 4) Ad *deprimendam in propria merita fiduciam.* Pſalm CXLIII. 2. *Ne intres in iudicium cum ſervo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.* Hieronymus lib. II. adv. Pelag. *Nullus intrepidus vadit ad iudicium Domini habens conſcientiam peccatorum &c. Luna erubeſcit, ſol confunditur, cælum operitur cilicio, & nos intrepidi atque laetantes, quaſi omni careamus vitio, occurremus iudicis maieſtati, quando tabeſcent montes, erecti videlicet in ſuperbiam, & omnis militia cælorum vel aſtra vel angelicae dignitates, & complicabuntur ſicut liber cæli, & omnis exercitus eorum inſtar foliorum defluet?* In comment. Amos V. *Vae deſiderantibus diem Domini? Decutitur confidentia ſuperborum, qui ut apud homines iuſti adpareant, ſolent diem exſpectare iudicii & dicere: utinam veniat Dominus &c. Cum igitur nemo poſſit de Dei iuditare iudicio, & de otioſo quoque verbo reddituri ſimus rationem, & Iob quotidie pro filiis ſuis obtulerit hoſtias, quae temeritas eſt audire cum Corinthiis, ſine nobis regnatis.* Auguſtinus in libro de præfect. iuſtit. contra Cœleſtin. tom. VII. *Quis gloriabitur caſtum ſe habere cor?* Proverb. XX. *Hoc dixit, quoniam praeceſſit, cum rex iuſtus ſederit in throno. Quantalibet enim iuſtitia ſit praeditus homo, cogitare debet, ne aliquid in illo, quod ipſe non videt, inveniatur eſſe culpandum, cum rex iuſtus ſederit in throno, cuius cognitionem fugere delicta non poſſunt, nec illa, de quibus dictum eſt:* delicta quis intelligit? *Quis ergo tunc gloriabitur ſe caſtum habere cor, aut mundum ſe eſſe a peccato?* In enarrat. Pſalm VI. *Regius vates in die iudicii nec argui vult nec corripi.* Gregorii lib. VIII. moral. cap. 9. *Iuſti perituros ſe abſque ambiguitate praeſciunt, ſi remota pietate iudicentur, quia hoc ipſum quoque, quod iuſte videmur facere, culpa eſt, ſi culpam noſtram dum iudicat, hanc apud ſe divina miſericordia non excuſat. Bene ergo iuſti voce dicitur, oculi tui in me, & non ſubſiſtam, hoc eſt, ſi ſubtili examinatione diſcutior, ad perferendum iudicium non adſurgo.* Bernh. ſerm. XXVII. in Cantic. *Si iniqui-*

quitates in die iudicii obſervaverit, etiam electorum quis ſuſtinebit? Aſtra non ſunt munda in conſpectu eius, & in angelis ſuis reperit pravitatem.

II) Conſolatorius. §. CXXIV. II) Uſus παραμυθητικος ſive *conſolatorius* duplex eſt, 1) ad *confirmandam ſpei & ſalutis noſtrae fiduciam*, 2) ad *roborandam patientiam.* Hunc uſum demonſtramus 1) a *ſuaviſſima huius diei denominatione.* Vocatur enim dies απολυτρωσεως, Luc. XXI. 28. Rom. VIII. 23. Eph. IV. 30. quia tum demum plena & perfecta a peccato & omnibus malis a peccato ortis *liberatio* per Chriſtum continget. Tempus αναψυξεως, Act. III. 20. αναψυχειν eſt *refrigerare*, *eventilare*, *deſiccare*, & per metaphoram *recreare*, animique deliquio ceſſante ſe recolligere, & iterum quaſi animari, Exod. VIII. 15. Pſalm LXV. 12. Oſeæ XII. 8. Ier. XLIX. 31. ſignificatur igitur, quod in die noviſſimo corpora animabuntur, lacrymæ ab oculis piorum abſtergentur, quies a labore & refrigerium ab æſtu tentationum & perſecutionum continget, & hæc αναψυξις *a facie Domini* orietur, quia adſpectus iudicis erit impiis formidabilis & terribilis, piis vero amabilis & inſtar cuiusdam refrigerii ſive etheſiarum in æſtu ſuaviter ſpirantium deſiderabilis. Tempus αποκαταςασεως των παντων, Act. III. 21. Oecumenius το αποκαθιςαναι interpretatur ει περας ελθειν, quam interpretationem ſequi videtur Syrus paraphraſtes, reddidit enim לְמוּלָיא *complementum.* Græcis αποκαταςασις eſt eius rei *in integrum reſtitutio*, quæ iam olim decus ſuum miſere reformata & deſtructa perdiderat, ac velut ſimulacrum, quoddam miſeriæ & vanitatis longo tempore exſtiterat. Verbi gratia, ſi ædificii cuiusdam incendio aliove caſu deſtructi ερειπια ac rudera ruinarum materiam architectus aliquis induſtrius initio tollat, ac deinde labore improbo, artificio ſingulari, ſumtibus maximis arcem regalem eo loco ædificet, vel ſi exanime hominis corpus a latronibus miſerandum in modum laniatum revocata quaſi poſtliminio anima & vulneribus curatis demiurgus ille rerum omnium inſtauret & vivificet. Dies ergo noviſſimus erit tempus αποκαταςασεως παντων, quia *animabus* corpora e terræ pulvere ſuſcitata reſtituentur ac reunientur. *piis* reſtituentur plene ac perfecte bona omnia, quæ per lapſum Adami fuere amiſſa, *parentibus* reſtituentur liberi per mortem præmiſſi, *Deo* reſtituetur honor & gloria, quam princeps huius ſeculi imminuere voluit, Apoc. XII. 10. *angelorum ruinae* per beatam illam αποκαταςασιν implebuntur, ac piis reſtituetur regnum, cuius finis non erit futurus. 2) *A conſolatoria huius diei deſcriptione.* Luc. XXI. 31. *Cum videritis haec fieri, ſcitote quoniam prope eſt regnum Dei.* Intelligitur *regnum gloriae* in vita æterna, in cuius plenariam poſſeſſionem pii per hanc Chriſti παρυσιαν introducentur. Exordium huius regni præcedit in hac vita, unde eccleſia ſæpius vocatur *regnum cœlorum*, ſed complementum & perfectio ſuccedet in die noviſſimo, quia beata illa quies & gloria ſempiterna piis promiſſa ſub ſpe abſcondita eſt in ultimum uſque diem, Col. III. 4. 1 Ioh. III. 2. Apoc. XIX 7. *Gaudeamus & exſultemus & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiae agni.* Sicut deſponſationem ſuo tempore ſequuntur nuptiæ ac deductio in domum, ſic Chriſtus eccleſiam ſponſam, quam per Spiritus ſancti arrham in hac vita ſibi deſponſavit, in die noviſſimo in cœleſtia tabernacula introducet. Col. III. 4.

Cum

Cum Chriſtus adparuerit (in ultimo ſuo adventu, qui *επιφανεια*, *αποκαλυψις και φανερωσις* vocatur, ut in *ονοματολογια* fuit demonſtratum) *vita veſtra*, (a quo non tantum naturalem ſed etiam ſpiritualem vitam accepiſtis. qui æternæ vitæ promiſſionem vobis dedit) *tunc & vos adparebitis cum ipſo in gloria*, (quia *transfigurabit corpus veſtrum humile, ut conforme illud reddat corpori ſuo glorioſo.*) Philip. II. 16. *Ut gloriari poſſim in die Chriſti, quod non in vanum cucurrerim.* 1 Theſs. II. 19. *Quae eſt noſtra ſpes aut gaudium aut corona gloriae? nonne vos ante Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum eſtis in adventu eius?* Ergo fideles eccleſiæ doctores de converſione multorum in die noviſſimo lætabuntur ac gloriabuntur. 2 Tim. I. 18. *Det illi Dominus invenire miſericordiam a Domino in die illa.* Ergo dies illa piis erit dies gratiæ & miſericordiæ, impiis autem dies iudicii & iuſtitiæ. 2 Tim. IV. 8. *Coronam gloriae reddet Dominus in illa die omnibus diligentibus adventum ſuum.* Ergo dies illa eſt piis dies coronæ, non autem iræ. Qui bonum certamen certarunt ac victoriam reportarunt, non metuunt agonotheta, ſed diligunt, coronam enim ſibi ab ipſo paratam ſciunt; ſed qui ab adverſario victi ſunt, iudicium formidant, quia non coronam ſed ignominiam ſe reportaturos norunt. 1 Ioh. III. 2. *Nunc filii Dei ſumus* (per fidem), *& nondum adparuit, quid futuri ſimus. Scimus autem quod cum adparuerit* (Chriſtus Salvator noſter,) *tunc ſimiles ei erimus* (*κατα ποιον* non *κατα ποσον*,) *quia videbimus eum ſicut eſt.* 3) A *Chriſti iuſſione.* Luc. XXI. 28. *Attollite capita veſtra*, non debetis ex mœrore & triſtitia caput dimittere, ſed præ deſiderio ac lætitia potius attollere. Per *το επαιρειν τας κεφαλας* intelligitur non ſolum *debita ad hunc diem praeparatio*, quod pii cor ſuum a terrenis mature avertere, Chriſti reditum quotidie exſpectare, & ſancta vitæ converſatione ſeſe præparare debeant; ſed etiam *laeta eiusdem exſpectatio*, quod in vera fiducia omnia bona a Chriſto exſpectare, ac fidenti animo ad deſideratam ſalutem anhelare debeant. Qui animo ſunt mœſto ac demiſſo, caput deiiciunt, qui læto ac hilari, elevant. Gregorius homil. I. in evangel. *Cum plagae mundi crebreſcunt, cum terror iudicii oſtenditur, levate vos capita veſtra, hoc eſt, exhilarate corda.* 4) A *piorum conditione.* Pii *non ſperant tantum in hac vita in Chriſtum*, 1. Cor. XV. 19. ſed *ipſorum πολιτευμα eſt in cœlis*, Phil. III. 20. ideo *cupide deſiderant reditum Chriſti ad iudicium*, 2 Tim. IV. 8. diligunt eius adventum, *exſpectant beatam ſpem & adventum gloriae magni Dei & Salvatoris Ieſu Chriſti*, Tit. II. 13. *exſpectant & properant in adventu diei Domini*, 2 Petr. III. 12. Apoc. VI. 10. *Animae interfectorum propter verbum Dei ſubter altare anxie deſiderant iudicium extremum & vindicias ſui ſanguinis. Spiritus & ſponſa dicunt: veni:* Apoc. XXII. 17. hoc eſt, quævis vere fidelis anima, utpote Chriſti ſponſa, quæ arrhabonem ſpiritus accepit, cupide deſiderat ſponſi cœleſtis adventum; ſciunt enim, imo quotidie experiuntur vere pii, quod in hac vita, velut in quodam carcere, captivi teneantur, ſed in die noviſſimo ſequetur liberatio. Ut Chriſtus ipſis in hac vita fuit *ſapientia* ratione verbi, *iuſtitia* reſpectu ſanguinis & meriti ſui, *ſanctificatio* ratione Spiritus, quem in eos effudit opulente; ſic etiam erit ipſis in die iudicii *redemtio* reſpectu plenariæ liberationis a peccati ſenſu, a corruptione corporis, & ab omnibus periculis atque adverſis. Hieronymus libr. III. in comment. Tit. II. *Sicut impietas magni Dei reformidat adventum, ſic pietas illum praeſto-*

praeſtolatur. 5) A *quotidiana precatione.* Chriſtus ſalutis noſtræ magiſter, ſic orare nos docuit: *adveniat regnum tuum*, Matth. VI. 10. per hoc regnum intelligitur non tantum *regnum gratiae* in hac vita, ſed etiam ac cumprimis *regnum gloriae* in futura vita. Orare nos docuit, *libera nos a malo*, v. 13. hæc liberatio plene & perfecte fit in die noviſſimo; quare cum in oratione dominica quotidie petamus adventum Chriſti ad iudicium accelerari, ideo etiam gratum, exſpectatum & conſolatorium eum eſſe oportet. Unde pie & graviter Lutherus pronunciat tom. V. Ienenſ. German. fol. 507. *Non poteſt eſſe verus chriſtianus, nec recitare orationem dominicam, qui non toto corde hunc diem deſiderat.* 6) Ab *omnium cauſarum conſideratione.* Cauſa *efficiens* iudicii erit Chriſtus in adſumta natura humana ab omnibus conſpiciendus, is vero eſt noſter Redemtor, Mediator, Salvator, advocatus, ſponſus, caput, rex, ſaderdos &c. Quomodo vero perderet populum ſuum *rex* clementiſſimus? quomodo ſponſam ſuam damnaret *ſponſus* benigniſſimus? quomodo membra ſua diſſiparet *caput* mitiſſimum? quomodo clientes ſuos accuſaret *patronus* faventiſſimus? *Quis accuſabit electos Dei? Deus eſt, qui iuſtificat. Quis eſt, qui condemnet? Chriſtus Ieſus eſt, qui mortuus eſt, qui reſurrexit, qui etiam eſt ad dextram Patris, & interpellat pro nobis?* Rom. VIII. 33. 34. Si Chriſto pro nobis intercedente nullus eſt, qui accuſet vel condemnet, quanto minus Chriſtus ipſe noſter interceſſor ac mediator condemnaturus eſt eos, quos in clientelam ſuam recepit? Non mutabit benigniſſimus ille Mediator ſuum erga nos animum in die iudicii, ſed ut pios in hac vita & in morte paterno amore complexus eſt, ita quoque *diliget eos uſque in finem*, Ioh. XIII. 1. Illi *omne iudicium datum eſt*, cui electi a Patre coeleſti dati ſunt ſalvandi & glorificandi; ad illius tribunal ſiſtemur, qui eſt noſter Salvator & Redemtor, cuius beneficia in verbo evangelii oblata fide recepimus, & hunc iudicem ante tempus iudicii placavimus. Vide Ezech. I. 10. *cherubinum cum facie hominis & leonis;* ſic Chriſtus in die iudicii amicus & humanus erit piis, terribilis vero inſtar leonis erit impiis. *Adſeſſores iudicii* erunt ipſimet pii & ſancti. Penes eum erit iudicium, qui nos ſibi in iudicando honoris quodammodo conſortes deſtinavit, tantum abeſt, ut ad noſtri condemnationem ipſum tribunal conſcenſurum eſſe metuere debeamus. *Materia* ſive *obiectum* iudicii ſunt fides & infidelitas, opera bona & mala; atqui pii vera fide Chriſto in hac vita adhæſerunt, & fidem ſuam per caritatem & bona opera demonſtrarunt, ergo non cogentur metuere damnatoriam ſententiam: peccata ipſorum proiecta ſunt in profundum maris, ſunt ſanguine Chriſti deleta &c. ergo non cogentur metuere, ne in conſpectum angelorum & hominum producantur, & in diſtrictum rigoris examen revocentur. *Forma iudicii* ſic deſcribitur, quod iudex piis ad dextram conſtitutis ſit dicturus: *venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum, quod paratum vobis a conſtitutione mundi.* Quænam iucundior aut exoptatior vox audiri poſſet? *Finis iudicii* eſt, ut pii ab omnibus malis & periculis liberati, perfecta iuſtitia & ſanctitate donati, in vitam æternam introducantur. Hebr. IX. 28. *Chriſtus ſecundo adparebit ſine peccato exſpectantibus ſe εις σωτηριαν.* Pulchre Lutherus in poſtill. eccleſ. dominic. II. advent. *Non eſt quod ob hoc die metuamus, cum eiusdem quaſi animi & propoſiti ſit nobiſ-*

ım. *Cupimus nos*, *&* *anxie deſidera- liberari a peccatis*, *hoc beneficium no- ontinget in illo die &c.* 7) A *bene- promiſſione. Qui credit in Filium*, *non atur*, Iohan. III. 18. *Qui verbum n audit*, *&* *credit ei*, *qui miſit me*, *vitam aeternam*, *&* *in iudicium non*, V. 24. *Non poſuit nos Deus ad iram*, *ı adquiſitionem ſalutis per Chriſtum Do- m noſtrum*, *qui mortuus eſt pro nobis*, *e vigilemus*, *ſive dormiamus*, *ſimul illo vivamus*, 1 Theſs. V. 9. & 10. alius harum promiſſionum evan- arum finis, quam ut contra terro- divini iudicii animemur? 8) A *ıratione.* Noah cum ſuis in arca tus non pertimeſcebat diluvium; ıs non exhorreſcebat Sodomiticum ıdium; Iſraelitæ plagas Ægyptiacas ;na proxime inſtantis liberationis bantur &c. Qui in captivitate Tur- le:entus. adventum chriſtiani prin- liberatoris ſui in propinquo eſſe, nec militum clamore, nec armo- ulgore, nec bombardarum frago- retur, ſcit enim liberationem ſuam › eſſe. 9) A *piorum veterum teſti- ne.* Macarius homil. XXVI. Ὀφει- ;ειν καθ' ημεραν την ελπιδα και την και την προσδοκιαν της μελλȣσης ειας και απολυτρωσεως, και λεγειν, ιμερον ȣκ ελυτρωθην, αυριον λυτρȣ- Ambroſius in libr. de Iacob. & vi- ta cap. 6 *Quomodo Chriſtus eum bit*, *quem propria mors redemit?* Hie- ıus in Malach. IV. *Dominus iu- nctis lux erit*, *peccatoribus tenebrae.* ıſtomus homil II. in epiſtol. Coloſſ. *s illum diem noctem ſimul vocat &* *noctem propter peccatores*, *diem pro- ſtos.* Auguſtinus epiſt. CXLII. *'icent montibus*, *cadite ſuper nos*, *&* *collibus*, *operite nos*, *&* *petris*, *aperite vos nobis; verum haec eorum ſint*, *qui va- riis huius mundi detenti curis de mundi non cogitant fine. Tu vero*, *cui adventus Chri- ſti dierum noctiumque meditatio eſt*, *qui con- ſummationem ſeculi quaſi certum praemii tui tempus exſpectas*, *exſultationem de cælo ca- pies non timorem.* In enarrat. Pſalm C. *Formidandum erit malis iudicium propter pœnam*, *amandum bonis propter coronam.* In enarrat. Pſalm CXLVII. *Si amamus Chriſtum*, *utique adventum eius deſideremus. Perverſum enim eſt*, *&* *neſcio utrum verum*, *quem diligis*, *timere*, *ne veniet*; *orare*, *adveniat regnum tuum*, *&* *timere*, *ne ex- audiaris. Unde autem timor*, *quia iudex venturus eſt? numquid iniuſtus*, *num- quid malevolus? numquid invidus? Numquid poſtremo ab altero exſpectans noſſe cauſam tuam*, *ne forte ille*, *quem inſtruxiſti*, *vel praevaricatione te de- cipiat*, *vel minori facundia vel facultate de- ficiens innocentiae tuae bonum verbis demon- ſtrare modo non poſſit? nihil horum. Quis ergo venturus eſt? quare non gaudes? quis venturus eſt iudicare te*, *niſi qui venit iudi- cari propter te? Ne timeas accuſatorem*, *de quo ipſe dixit: Princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Non timeas malum advoca- tum*, *ille enim tibi modo advocatus eſt*, *qui tuus iudex futurus eſt. Ille erit & tu &* *tua cauſa. Sermo cauſae tuae teſtimonium conſcientiae tuae. Quisquis ergo futurum iudicem times*, *conſcientiam tuam modo cor- rige.* Serm. CXIX. de temp. *Confitea- mur ſalvatorem*, *ne timeamus iudicem. Qui enim modo in eum credit*, *&* *praecepta eius facit*, *&* *diligit eum*, *non timebit*, *quando veniet iudicare vivos & mortuos. Non ſolum non timebit*, *ſed ut veniat*, *o- ptabit. Quid enim nobis felicius*, *quam quando venit*, *quem deſideramus? quando*

 venit,

venit, quem amamus? (*) Eſt & hoc Auguſtini: *Domine, horribilis eſt adventus tuus, & formidabilis eſt maieſtas tua. Ego quoque tuam timerem iuſtitiam & iudicium, niſi faciem tuam antecederet miſericordia & veritas. Miſericordia tua delet peccata mea, veritas tua praeſtat, quam peccatori in vulneribus tuis recumbenti promiſiſti gratiam.* Proſper lib. de promiſſ. cap. XVII. *Adventus Filii Dei ſicut bonis infert laetitiam, ita malis exitium.* Bernhardus ſerm. XXVII. in Cant. *Deum nobis abſque homine exhibentem nemo hominum ferret, utpote claritate inacceſſibilem, celſitudine inattingibilem, incomprehenſibilem maieſtate; nunc vero cum exarſerit brevi ira eius, quam grata propter filios gratiae adparebit blanda quaedam viſio hominis, ſpei robur, fiduciae augmentum, quod ſcilicet gratia & miſericordia ſit in ſanctos eius & reſpectus in electos eius. Ipſe Pater Deus dedit Filio iudicii poteſtatem, & non quia ſuus ſed quia hominis Filius eſt. O vere Patrem miſericordiarum, vult per hominem homines iudicari; quo in tanta trepidatione & perturbatione malorum electis fiduciam praeſtet naturae ſimilitudo?* Lutherus in poſt. eccleſ. ſuper epiſt. nativ. dom. *Idem adminiſtrabit iudicium, qui ſe pro nobis in mortem tradidit, nec abnegabit ſeipſum, ſed confitebitur ſe pro peccatis noſtris ſatisfeciſſe: iudex ipſe confitebitur ſe ſuſtuliſſe peccatum, quid igitur proficere poterit peccatum ſuis adcuſationibus &c.*

§. CXXV. Quod ergo veteres dicunt, *etiam piis & ſanctis tremendum eſſe illud iudicium*, Baſilius in Pſal. 33. Gregorius homil. VII. in Ezech. &c. illud eſt accipiendum 1) non de timore *ſervili*, qui cum vera in Chriſtum fiducia non conſiſtit, ſed de timore *filiali*. Ut enim pii in ſcriptura ſic deſcribuntur, quod Deo confidant, & ſimul etiam Deum timeant, ita quoque meditatio divini iudicii & fiduciam in illis confirmat, & verum Dei timorem excitat. 2) Nec ratione *ſpiritus*, iuxta quem cupide & cum exſultatione hunc diem deſiderant, ſed ratione *carnis*, quam quotidiana huius iudicii meditatione crucifigunt ac mortificant. Philip. II. 12. *Cum timore & tremore operemini ſalutem.* Athanaſius in vita Antonii: *Formido iudicii & pœnarum timor horridus ſimul & lubricae carnis intima diſſolvit, & ruentem animam quaſi ex aliqua rupe ſuſtentat.* 3) Nec ſenſu *pontificio*, quaſi perpetuo de gratia Dei & peccatorum remiſſione propter diem illum iudicii piis ſit dubitandum, vel quaſi in extremo iudicio merita operum bonorum & malorum ſint in lance ſimul expendenda, vel quaſi Chriſtus *tantum ut condemnet, non autem ut ſalvet, iudicis tribunal ſit conſcenſurus.* Suarez in concil. ſuper Apoc. p. 557. ſed ſenſu *& pio orthodoxo*, quod memoria iudicii vigilantiæ ſtudium & peccati odium in piis debeat acuere. Pſal. CXIX. 120. *Horripilavit a timore tuo caro mea, a iudiciis tuis timui.* Matth. X. 28. *Timete eum, qui poteſt animam & corpus mittere in gehennam.* Act. XIV. 25. Paulo diſſerente *de extremo iudicio*, Felix redditur

(*) Et poſtea: *qui modo eſt advocatus, ipſe tunc erit iudex noſter. Audi Iohannem:* ſi quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Ieſum Chriſtum, *iuſtum, & ipſe eſt exoratio peccatorum noſtrorum. Si haberes cauſam apud aliquem iudicem agendam, & inſtrueres advocatum, eſſes ſuſceptus ab advocato, ageret cauſam tuam, ſicut poſſet. Et ſi non illam finiſſet, & audires, illum iudicio venturum, quam gauderes, quia ipſe potuit eſſe iudex tuus, qui paulo ante advocatus tuus? & modo ipſe pro nobis interpellat. Advocatum enim habemus, & iudicem timeamus? imo quia advocatum praemiſimus, ſecuri iudicem venturum ſperemus.* Gerhardus.

φοβος. Apoc. XIV. 7. *Timete De-*
tribuite illi gloriam, quia venit ho-
:ii eius. 4) Nec in *ſenſu oppoſito*,
antum metuendum ſit illud iudici-
ſed in *ſenſu ſubordinato*, quod ſci-
iverſo reſpectu & metuendum &
deſiderandum ſit, cum utrumque
in ſcriptura requiratur. Bern-
ſerm. VI. in Cant. *Duos pedes*
us & miſericordiam & iuſtitiam ſi-
:ulandos monet &c. *quia recorda-*
:s iudicii in baruthrum deſperationis
itat, & miſericordiae fallax adſen-
ſſimam generat ſecuritatem. Cæte-
: meditatio iudicii proficit ad *con-*
'am in animis noſtris fiduciam, ita
: prodeſt ad *roborandam patienti-*
Quod ſi enim Chriſtus in die iu-
iblice iudicabit bona piorum ope-
ra, multo magis & prædicabit & remu-
nerabit ærumnas, quas propter con-
feſſionem doctrinæ patienti animo in
hac vita ſuſtinuerunt. 2. Theſſ. I. 6.
Iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulati-
onem iis, qui vos tribulant, v. 7. *& vo-*
bis, qui tribulationem ſuſtinetis, requiem
nobiſcum in revelatione Domini Ieſu de cælo.
Iacob. V. 8. *Patientes eſtote & vos, &*
confirmate corda veſtra, quoniam adventus
Domini adpropinquavit. Apoc. XIX. 1.
Laus & gloria & virtus Deo noſtro, v.
2. *quia vera & iuſta ſunt iudicia eius, qui*
iudicavit de meretrice magna &c. Grego-
rius homil. XIX. in evangelia: *Illum*
diem, fratres cariſſimi, illum ante oculos
ponite, & quidquid modo grave creditur,
in eius comparatione tolerabitur.

CAPVT XI.

DE DEFINITIONE EXTREMI IVDICII.

ex- *[...]icii.*

§. CXXVI. *Definitio* extremi iudicii ex ſuperio-
ribus formari poteſt huius-
modi: iudicium extremum
is ſolennis & publicus, in quo
xta æternum & immutabile ſuum
m per Ieſum Chriſtum in adſum-
ra humana viſibiliter e cœlo in
: comitantibus angelis omnibus
oria & maieſtate magna in die
io rediturum omnes omnino ho-
nortuos & vivos, illos e pulvere
iſcitatos, hos vero immutatos,
inal ſuum congregabit, pios ad
ı, impios ad ſiniſtram collocan-
utrique parti iuſtam & ultimam
am promulgabit, illos utpote,
vera fide perſeverarunt, & bo-
operum, præſertim caritatis &
ntiæ teſtimonio eam comproba-
runt, iuxta evangelii promiſſionem in
plenariam regni cœleſtis poſſeſſionem
introducendo; hos vero, utpote qui im-
pœnitentes & increduli ad finem uſque
vitæ permanſerunt, ac mala egerunt,
iuxta legis damnationem cum malis an-
gelis in ignem infernalem detrudendo.
Huius iudicii extremi perpetuo memo-
res ſuſpiremus: *O Domine Ieſu, in illa*
die libera nos a verbo aſpero, & concede
ſervis tuis propitius, ut lætam illam au-
diamus ſententiam: *venite benedicti Patris*
mei, poſſidete regnum, quod paratum eſt
vobis a conſtitutione mundi. Tibi cum
Patre & Spiritu ſancto ſit laus, honor &
gloria in ſempiterna ſecula, Amen!

Coronidis loco ex veteribus quædam
de extremo iudicio ἀξιομνημόνευτα præ-
ter

ter ea, quæ ſuperius ſunt adducta, ſubiungemus:

NAZIANZENUS in carminibus de parabolis quatuor evangeliſt. v. 67.

Σχιζομενων εριφων και οιωνηματι πικρω

Ανδρων ευσεβεων τε και ουχ οσιων εκατερθεν

Στησαις μη μ᾽εριφοις εναριθμιον, αλλ οιεσσι

Δεξιτερην παρα χειρα, μενοιτ᾽ ενι χειρεσι λαιη.

At eum grex ovium nigris dirimetur ab hircis,

Horrendoque die tandem conſiſtet utrinque

Iuſtorum cœtus, perdendaque turba malorum;

Hircorum in numero ne me Deus optime quaeſo

Pone, ſed inter oves, manuique adiungito dextrae,

Laeva malis tantum immineat &c.

De proceſſu extremi iudicii rythmi quidam vetuſti αμετροι και αδεσποτοι.

Iudicabit iudices iudex generalis;

Ibi nihil proderit dignitas papalis,

Sive ſit epiſcopus ſive cardinalis;

Reus condemnabitur, nec dicetur qualis.

Ibi nihil proderit quidquam allegare,

Neque vel excipere neque replicare,

Neque ad apoſtolicam ſedem adpellare;

Reus condemnabitur, nec dicetur quare.

Cogitate miſeri, qui & quales eſtis,

Quid in hoc iudicio dicere poteſtis;

Ubi non erit codici locus aut digeſtis.

Idem erit dominus, iudex, actor, teſtis &c.

Alii eiusdem generis, qui Bernhardo tribuuntur, ſed in operibus eius non habentur:

Expaveſco miſer multum

Iudicii ſeveri vultum,

Quem latebit nil occultum,

Nec manebit quid inultum.

Et quis noſtrum non timebit,

Quando iudex adparebit?

Ante quem ignis ardebit,

Peccatores qui delebit.

Ryth-

Rythmos vetuſtos de iudicio extremo, qui in monaſterio Franciſci apud Mantuanos deſcripti exſtant, ex hodæpor. Nathanis Chytræi retulimus in tractat. de bonis operibus. §. 107. pag. 264.

Quid genus, aut ſpecies, quid honor, quid forma valebit,
Cum totus mundus Domino veniente pavebit?
Noſter Ariſtoteles hic cum Platone iacebit,
Qualis in hac vita fuerit, tunc quisque videbit.

INNOCENTIUS III. *in lib. de contemptu mundi.*

Ecce dies Domini veniet crudelis & indignationis plenus & iræ & furoris ad ponendum terram in ſolitudine & peccatores eius conterendos de ea, quoniam ſtellæ cœli & ſplendor earum non expandent lumen ſuum, obtenebratus eſt ſol in ortu ſuo & luna in lumine ſuo, & viſitabo ſuper orbem mala & contra impios iniquitatem, & quieſcere faciam ſuperbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Propter hoc omnes manus diſſolventur, & omne cor hominis tabeſcet & conteretur. Torſiones & dolores tenebrarum tenebunt, & quaſi perturiens dolebunt, unusquisque ad proximum ſuum ſtupebit, facies combuſtæ vultus eorum. Dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies tubæ & clangoris, quia conſummationem cum feſtinatione faciet Dominus cunctis habitantibus terram. O quantus tunc erit timor & tremor, quantus erit fletus & gemitus! Nam ſi columnæ cœli contremiſcunt & pavent adventum eius, & angeli pacis amare flebunt, peccatores autem quid facient? Si iuſtus vix ſalvabitur, impius & peccatores ubi parebunt? Propterea clamat propheta: *Non intres in iudicium cum ſervo tuo, Domine, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis vivens.* Si iniquitates obſervaveris Domine, Domine quis ſuſtinebit? Quis enim non timeat iudicem potentiſſimum, ſapientiſſimum & iuſtiſſimum? Potentiſſimum, quem nemo poteſt effugere; ſapientiſſimum, quem nemo poteſt latere; iuſtiſſimum, quem nemo poteſt corrumpere. Si fortitudo quæritur, robuſtiſſimus eſt, ſapiens corde & fortis robore. Si æquitas iudicii, nemo audebit pro me teſtimonium reddere. Si iuſtificare me voluero, os meum condemnabit me. Pravum me comprobabit, etiamſi ſimplex fuero; ipſe dixit & facta ſunt; ipſe mandavit, & creata ſunt, qui vocat ſtellas, & dicunt, adſumus. Qui facit angelos ſuos ſpiritus & miniſtros ſuos flammam ignis. Cuius voluntati omnino nihil reſiſtit. Cui nullum verbum eſt impoſſibile. Cui flectitur omne genu cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Hunc ergo poteſt fugere nemo, ſicut dicit propheta: *Si adſcendero in cœlum, tu illic es; ſi deſcendero ad infernum, tu ades.* Ipſe ſcrutatur renes & corda, cuius oculis omnia nuda ſunt & aperta. Qui pluviæ guttas & arenam maris dinumerat. Deus ſcientiarum Dominus, præſcius omnium & conſcius ſingulorum, occultus occultorum, omnium indagator. Hunc nemo poteſt latere, ſicut dicit apoſtolus: *Non eſt ulla creatura inviſibilis in conſpectu eius.* Ipſe eſt iudex iuſtus & longanimis, qui nec prece, nec pretio, nec

nec amore, nec odio declinat a ſemita rectitudinis, ſed via regia ſemper incedens. Nullum malum præterit impunitum, nullum bonum irremuneratum relinquit. Hunc ergo nemo poteſt corrumpere, iuxta quod dicit Pſalmus: *Reddes ſingulis ſecundum opera eorum.*

Meditatio extremi iudicii.

Conſidera *primum*, quam futura ſit dies illa terribilis, in qua aperientur cauſæ omnes filiorum Adam, noſtræque vitæ cuncti proceſſus concludentur, et ultima ſententia de unoquoque decernetur irrevocabilis in æternum. Dies horribilis valde, quæ omnium ſeculorum præteritorum, præſentium ac futurorum dies complectetur, in qua mundus iſtorum omnium temporum rationem reddet, quam a tot iam ſeculis collectam habet. Quanto igitur impetu prorumpet copioſiſſimus ille fluvius indignationis divinæ, qui tot iræ & indignationis repreſſiones habuit, quot ſunt peccata, quæ ab initio mundi perpetrata ſunt.

Secundo conſidera horrribilia ſigna, quæ hunc diem præcedunt in ſole & luna & ſtellis, & omnibus creaturis cœli & terræ. Omnes enim finem ſuum præſentient, antequam conſummantur. Et homines ipſi areſcent, & contabeſcent audientes & inſpectantes tam portentoſos motus tamque ingentes calamitates & miſerias, quæ toti mundo imminebunt. Atque ita incedent attoniti & obſtupefacti, faciebus pallidis ac deformatis ante mortem mortui, & ante iudicium condemnati, metientes pericula ſua propriis timoribus. Uſque adeo vero unusquisque ſuo proprio timore occupatus erit, ut non ſit recordaturus alieni, tametſi patris aut filii. Nullus quippe erit paſſurus pro alio, quia nullus pro ſe ſufficiet.

Tertio conſidera incendium illud univerſale, quod iudicium præcedet, & horrendum illum ſonitum tubæ, quem edet archangelus, ad convocandas omnes mundi generationes, ut in unum locum conveniant & horribili iudicio præſentes adſint. Sed ſuper omnia expende tremendam illam, in qua iudex veniet, maieſtatem.

Quarto conſidera, quam ſtricta futura ſit ratio, quæ a ſingulis exigetur. *Vere ſcio*, (inquit Iob. 9.) *quod ita ſit, & quod non iuſtificetur homo compoſitus Deo. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei reſpondere unum pro mille.* Quid igitur ſentiet tunc, cum Deus examen hoc cum illo ingredietur, & intra conſcientiæ arcanum dicet ei: Adeſtum homo nequam quid in me vidiſti, quod ita me deſpexeris, & ad inimici mei partes tranſieris? Ego te ad imaginem & ſimilitudinem meam creavi: ego tibi fidei lumen ſum largitus: ego tibi eam gratiam contuli, ut Chriſtianus eſſes, meoque pretioſo ſanguine te redemi: pro te ieiunavi, iter feci, vigilavi, laboravi & ſanguineas guttas ſudavi, pro te perſecutiones, flagra, blaſpemias, irriſiones, alapas, ignominias, tormenta & crucem ipſam paſſus ſum. Teſtes ſunt hæc crux & hi clavi, qui hic comparent. Teſtes hæc manuum & pedum ſtigmata, quæ in meo corpore remanſerunt. Teſtes cœlum & terra, in quorum conſpectu paſſus ſum. Quid igitur feciſti cum hac anima tua, quam ego meam meo ſanguine feceram? In cuius obſequium conſumſiſti, quod ego tam care comparavi? O generatio ſtulta & adultera, quare maluiſti inimico tuo cum labore, quam mihi creatori & redemtori tuo cum lætitia inſervire? Quoties vocavi vos, & non mihi reſpondiſtis? Pulſavi ad ianuas veſtras, & noluiſtis excitari? extendi manus meas

in

in cruce, & eas non adſpexiſtis? mea conſilia, promiſſa & comminationes contemſiſtis? Dicite ergo nunc vos, o angeli, judicate vos iudices & adſeſſores mei, inter me & vineam meam, quid amplius debui pro ea facere, quam feci? quid hic reſpondebunt mali? quid contemtores rerum divinarum? quid irriſores virtutis? quid ſimplicitatis vilipenſores? quid ii, qui leges mundi, quam divinas pluris fecerunt, qui cunctis Dei vocibus ſurdi, inſpirationibus inſenſibiles, mandatis rebelles omnibus, denique flagellis & beneficiis duri & ingrati exſtiterunt? Quid reſpondebunt, qui ita vixerunt, ac ſi non eſſe Deum credidiſſent? qui nullius alterius rei quam proprii commodi & voluptatis rationem habuerunt? Quid facietis (ait Eſaias X.) *in die viſitationis & calamitatis de longe venientis?* Ad cuius confugietis auxilium, & ubi derelinquetis gloriam veſtram, ne incurvemini ſub vinculo, & cum interfectis cadatis?

Poſtremo conſidera terribilem illam ſententiam, quam iudex contra malos fulminabit, & illam horrendam vocem, quæ audientium aures tinnire faciet. *Labia eius* (inquit Eſaias XXX.) *repleta ſunt indignatione, & lingua eius quaſi ignis devorans.* Quis ignis ita comburet, ſicut verba illa? *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius?* O infelicem peccatorem, ſi Deus maledicet tibi, quis benedicet? ſi a Deo diſcedendum tibi erit, ad quem confugies? ſi in ignem æternum, quando erit finis? in quolibet horum verborum habes plurimum, quod rumines, & ſentias: in diſceſſu, in maledictione, in igne, in ſocietate: ſed præ omnibus, in ipſa æternitate.

Tt 2 Con-

CONSPECTVS LOCORVM

CAPITVM, SECTIONVM ET RELIQVORVM CONTENTORVM IN TOMO HOC XIX OCCVRRENTIVM.

LOCVS XXVIII.

DE RESVRRECTIONE MORTVORVM.

CAPVT III.

de cauſa efficiente reſurrectionis.

I) Declaratur *cauſa efficiens principalis* reſurrectionis, quae eſt unus & ſolus verus *Deus*, pater, filius & ſpiritus ſanctus. §. XLIII.
1) ex dictis *ſcripturae ſacrae*
A) generalibus. Exod. III. 6. Pſalm XXXIV. 21. cet.
B) ſpecialibus
a) de Deo *patre*.
b) de *filio*. §. XLIV.
c) de *ſpiritu ſancto*. §. XLV.
2) ex *rationibus*, petitis
A) a Chriſti reſurrectione. §. XLVI.
B) ab operis huius conditione.
C) a collatione reſurrectionis cum primaeva creatione.
D) a comparatione operis huius cum vita & morte hominis.
E) a rerum creatarum conſervatione.
Subiicitur *poriſma*, quod nullus hominum propria virtute ſe ipſum ſuſcitare queat. §. XLVII. ubi ſpeciatim
Quaeſtio tractatur: an Chriſtus *ſe ipſum* ſuſcitaverit? id quod argumentis productis *adfirmatur*, & defenditur contra *photinianorum* obiectiones, deſumtas
A) ex reſuſcitatione *patri* adtributa. §. XLVIII.
B) ex mortis & reſurrectionis connexione. §. XLIX.
C) ex abſurdi conſecutione. §. L.
D) ex indigentiae ſignificatione. §. LI.
E) ex Chriſti precatione. §. LII.
F) ex typi praefiguratione. §. LIII.
II) Cauſa *meritoria*.
A) ratione *piorum*, Chriſtus *mediator*. §. LIV.
B) *impiorum* reſurrectionem *merito Chriſti* tribuendam eſſe, praemiſſa obſervatione de *Calvini* adſertione §. LV.
1) *negatur*, provocando
α) ad *ſcripturae ſacrae* dicta, quibus reſuſcitatio impiorum tribuitur non *merito* Chriſti, ſed eius *voci ac virtuti, decretoque iuſtitiae divinae*. §. LVI.
β) ad conditionem reſurrectionis *Chriſti*. §. LVII.
γ) ad *obiectum et finem* reſurrectionis, *merito Chriſti partae*. §. LVIII.
δ) ad *conſequentias*. §. LIX.
ε) ad conſenſum *piorum veterum*. §. LX.
2) *adfirmantis* partis *argumenta* excutiuntur, quae ſunt:
α) oppoſitio apoſtolica. 1 *Cor*. XV. 22. 23. §. LXI. LXII.
β) Chriſti beneficia. §. LXIII.
γ) ratiocinatio a maiori ad minus. §. LXIV.
III) Cauſa *inſtrumentalis*
1) *miniſterium angelorum*. §. LXV. ſi quidem *late* reſpiciatur ad actiones, reſurrectionem proxime antecedentes & conſequentes.
2) *vox Chriſti*, ſi reſurrectio *praeciſe ac formaliter* accipiatur pro corporum ex terrae pulvere formatione, atque eorundem cum animabus unitione. Quid per *vocem archangeli* & *tubam Dei* intelligendum ſit, diſpicitur §. LXVI.

CA-

CAPVT IV.

de materia reſurrectionis.

[M]ateria reſurrectionis, ſunt *corpora hominum, numero & ſubſtantia eadem*, quae *mortua*, *alias* tamen *qualitates* per divinam operationem ſortita. §. LXVII.

[I]) Circa ſententiam, corpora hominum, *eadem numero* & *ſubſtantia* ſuſcitatum iri, profertur

1) Theſis, *adfirmans*
A) propter perſpicua *ſcripturae ſ. dicta.*
B) propter *rationum* momenta, poſita
a) in reſurrectionis *definitione*. §. LXVIII.
b) in reſurrectionis *termino a quo.*
c) in reſurrectionis *ſubiecto.*
d) in reſurrectionis *fine.*
e) in *Chriſti* reſurrectione.
f) in *iuſtitiae divinae regula.*
g) in *reſuſcitatorum* exemplis.
h) in *piorum* conditione.
i) in *fine creationis.*
k) in *conſecutionibus.*
l) in reſurrectionis *analogo.*
m) in *nomenclatura mortis.*
C) propter *perpetuum eccleſiae conſenſum*, qui proponitur,
a) in *publicis confeſſionibus* ac *ſymbolis.* §. LXIX.
b) in *veterum doctorum* dictis.

2) *Antitheſis.*
A) *veterum* quorundam, ut *Origenis.* cet. §. LXX.
B) *recentiorum*, inprimis
a) *Socini*, eiusque ſectatorum. §. LXXI. LXXII.
b) *Suenckfeldianorum* & *enthuſiaſtarum.* §. LXXIII.
nixa *argumentis* ſequentibus:
a) Matth. XXII. 30. Luc. XX. 36. §. LXXIV.
b) 1 Cor. XV. 50. §. LXXV.
c) 1 Cor. XV. 36. §. LXXVI.
d) 1 Cor. XV. 51. §. LXXVII.
e) ratiocinatione, ex *diverſitate operationum* & ſtatuum ducta. §. LXXVIII. LXXIX.
f) 1 Cor. VI. 13. §. LXXX.
His additur conſideratio argumenti pro *diverſitate materiae* in *corporibus reſuſcitatis.* §. LXXXI.

II) Agitur de *qualitatibus* corporum reſuſcitatorum,
1) iis, quae *communes* ſunt impiis cum piis, §. LXXXII.
2) iis, quae *ſolis piis propriae* ſunt, ubi docetur, futura *piorum* corpora eſſe
A) gloria & ſplendore veſtita,
B) potentia,
C) ſpiritualia,
D) coeleſtia.
3) Argumentum *noſtratium* pro *incorruptibilitate* & *immortalitate* corporum ad vitam aeternam reſuſcitatorum, *exemplo Chriſti ex mortuis reſuſcitati* firmatum, defenditur adverſus *photinianos.* §. LXXXIII.

III) Subiunguntur *quaeſtiones* de *materia* reſurrectionis:
1) An corpora, quae *in hac vita* fuere *manca & mutila*, reſurrectura ſint *perfecta?* §. LXXXIV.
2) An corpora reſuſcitata, habitura ſint *partes organicas?* §. LXXXV. LXXXVI.
3) Cuius *ſtaturae* futura ſint corpora reſuſcitata? §. LXXXVII.
4) An in reſuſcitatis corporibus futurum ſit *diſcrimen ſexus?* §. LXXXVIII.
5) An a reſuſcitatis corporibus *omnis deformitas abfutura* ſit? §. LXXXIX.
6) An *omnes capilli* ſint reſuſcitandi? §. XC.

CAPVT V.

de forma reſurrectionis.

[F]*orma* reſurrectionis eſt
I) *interna* §. CXI.
1) reſpectu *mortuorum*.
A) *corporum* e terrae pulvere *reformatio.*

 B) co-

B) eorundem *animatio.*
a) reſpectu *vivorum*, quos *dies noviſſimus* deprehendet, *ſubitanea* eorum *immutatio*, qua efficitur, ut corpora naturam induant incorruptam & immortalem.
II) *externa*, poſita in *modo* atque *ordine*, Chriſtus iudex obſervabit. §. XCII.

CAPVT VI.

de fine reſurrectionis.

Finis reſurrectionis duplex eſt
I) reſpectu *Dei*, gloria Dei, & peculiariter Chriſti. §. XCIII.
II) reſpectu *hominum*
1) *communis* omnibus reſuſcitandis, adparitio coram tribunali Chriſti. §. XCIV.
2) *proprius*
A) quoad *pios* & vere credentes terna gloria.
B) quoad *incredulos* & impios, na ignominia.

CAPVT VII.

de effectis reſurrectionis.

Effectus ac *conſequentia reſurrectionis* cum *fine* fere coincidunt. Sunt nimirum
I) *generatim*, ἀφθαρσια & ἀθανασια.
II) *ſpeciatim*, *piorum* glorificatio, *impiorum* ignominia. §. XCV.
Referri inſuper ad conſequentia reſurrectionis poteſt:
1) miniſterii verbi & ſacramentoru rogatio.
2) politiarum ceſſatio.
3) actuum naturalium omnium in poribus humanis abolitio.
4) creaturæ a vanitate & ſervitut ruptionis liberatio.

CAPVT VIII.

de ſubiecto reſurrectionis.

I) *Demonſtratur*, *omnes* omnino *homines mortuos* cuiuscunque conditionis & ſtatus *reſurrecturos* eſſe
1) ex *ſcripturae ſacrae* dictis
A) generalibus, §. XCVI.
B) ſpecialibus, quæ diſertam mentionem *impiorum* faciunt.
2) ex rationum momentis, §. XCVII.
A) ex reſurrectionis *cauſa impellente.*
B) ex reſurrectionis *cauſa efficiente.*
C) ex *conſequente.*
D) ex *abſurdis.*
3) ex *patrum* teſtimoniis. §. XCVIII.
II) *Duae* reſurrectionis *ſpecies*, e ſubiectorum diverſitate natae explicantur, altera *vitae*, *iudicii* altera. §. XCIX.
III) proponitur *antithesis*
1) *Iudaeorum.* §. C.
2) *Photinianorum.* §. CI. quorum menta contra *impiorum* reſurrectic breviter recenſentur ac diluuntur §.
IV) Adduntur *quaeſtiones* de *ſubiecto* reſurrectionis.
1) An *infantes* in *utero materno exſtincti* reſurrecturi? §. CIII.
2) An *foetus abortivi* ſint reſurrecturi? CIV.
3) An *partus monſtroſi* ſint reſurrecti §. CV.
4) An ſubiectum reſurrectionis recte catur *totus homo*? §. CVI.
5) An *bruta* ſint reſurrectura? §. CV

CAPVT IX.

de adiunctis reſurrectionis.

nꝭta reſurrectionis ſunt *empus.*
Generalem reſurrectionem futuram eſſe *die noviſſimo*, oſtenditur §. CVIII.
Notantur, qui *circa tempus* a veritatis tramite aberrant. §. CIX.
3) *Quaeſtio* ſubiicitur: cur Deus *tam diu differat piorum* reſuſcitationem? §. CX.
II) *Locus.* §. CXI.

CAPVT X.

de cognatis reſurrectionis.

ta reſurrectionis ſunt:
ortuorum quorundam reſuſcitatio, a Chri- & ſanctis Dei hominibus facta. §. II.
ranslatio *Enochi.* §. CXIII.
iberatio ex *morbis letalibus.* §. CXIV.
mmutatio eorum, quos dies noviſſimus deprehendet vivos. §. CXV.
De *lectione* & ſenſu loci apoſtolici, 1 *Cor.* XV. 51. copioſe diſputatur §. CXV-CXX. ſubiuncta quæſtione:
An etiam ii, quos dies noviſſimus deprehendet vivos, ſint *morituri*? §. CXXI.

CAPVT XI.

de pugnantibus cum reſurrectione.

ntia cum reſurrectione in duas diſtri- ntur claſſes, quarum prima complecti- tur ea, quæ *theoretice*, altera, quæ *practice* doctrinæ iſti adverſantur. §. CXXII.

CAPVT XII.

de uſu huius doctrinae.

itur *uſus*
heoreticus
B) *practicus.*
C) *paraeneticus.* §. CXXIII.

CAPVT XIII.

de definitione reſurrectionis.

reſurrectionis exhibetur. §. CXXIV.
enior.
evior hæc: reſuſcitatio mortuorum opus ſolius Dei veri, quo corpora defunctorum omnium ex pulvere excitabit, ac animabus uniet, ut pios gloria ornet, impios vero ad cruciatus nunquam finiendos damnet.

CONSPECTVS OBSERVATIONIS

DE BIS MORTVIS,

ſive iis, qui ex morte in vitam revocati iterum fato functi ſunt.

I) Quæſtio proponitur. §. I.
II) Tractatur.
A) *Recenſentur bis mortui*, ubi
1) *removentur* ii, qui *falſo* pro talibus habentur, *neglecto* ſacrarum literarum teſtimonio. §. II.
2) *excluduntur*, qui *e ſacris literis ſine rationibus idoneis* numero bis mortuorum aceenſentur. §. III.
3) *ſpeciatim* agitur de *ſanctis tempore mortis Chriſti reſuſcitatis*; eorumque ſententia præfertur, qui ſanctos iſtos iterata morte functos fuiſſe *negant*, §. IV.
4) *adducuntur ii*, qui ex ſacrarum literarum auctoritate *vere pro bis mortuis* habendi ſunt.
α) ex *vet. teſtamento*. §. V.
a) Viduæ *Sareptanae* filius. 1 Reg. XVII.
b) *Suuamitidis* filius. 2 Reg. IV.
c) homo in *Eliſaei* ſepulcrum proiectus. 2 Reg. XIII.
β) ex *novo teſtamento*. §. VI.
a) reſuſcitati *a Chriſto*.
aa) filia *Iairi*.
bb) viduæ *Nainiticae* filius.
cc) *Lazarus*. *Ioh.* XI.
b) *ab apoſtolis*,
aa) *Tabitha*. *Act.* IX.
bb) *Eutychus*. *Act.* XX.
5) ſubiicitur aliquid de *fine* illorum miraculorum. §. VII.
B) *Quaeſtio* excutitur, *quonam loco ſtatuve fuerint animae hominum illorum, donec in priſtinam cum corpore communionem redierint.*
1) In medium adferuntur opiniones variæ *eorum*, qui animas illas *loco ſeparatas* fuiſſe a corporibus, exiſtimant. §. VIII.
2) Laudatur *alterius partis* ſententia, quæ *non loco quidem* a corporibus divulſas, ſed vi in ea agendi, *diſſoluto per mortem commercio*, deſtitutas fuiſſe ſtatuit. §. IX.

CONSPECTVS OBSERVATIONIS II.

de mortis univerſalitate ac neceſſitate.

I) Mortem *omnibus* hominibus ſubeundam eſſe, *adfirmatur* §. I.
II) *Diſpenſationis* divinæ *extraordinariae* exempla in ſacris literis propoſita recenſentur, & præter hæc *nulla* dari *alia* adſeritur §. II.
* Notæ adſperſæ uberius agunt de *Henocho* & *Elia*, nec non traditiones de *Moſe*, *Iohanne apoſtolo*, & *Matre Domini Maria*, citatis auctoribus, perſequuntur.
III) Mirabilis quædam opinio Io. Asgilii, *angli*, exponitur ac confutatur. §. III. Nota *libri ab ipſo editi* hiſtoriam breviter exhibet.
IV) *Eorum* denique opinio commemoratur, qui *medica arte immortalitatem corporis impetrari poſſe* putant. §. IV.

LOCVS XXIX.

de extremo iudicio.

PROOEMIVM

Verſatur
I) in explicatione dicti apoſtolici. *Hebr.* IX. 27. §. I.
II) in *commendatione* doctrinæ de *extremo iudicio*. §. II.

CAPVT

CAPVT I.

de onomatologia iudicii extremi.

Occurrit

I) Ετυμολογια. §. III.

II) Ομωνυμια. Secundum quam indicium, cum *Deo* tribuitur,

1) *aliis* in *locis* ſumitur, §. IV. V.

A) γενικως, pro totius univerſi adminiſtratione.

B) ειδικως, pro eccleſiæ collectione & gubernatione.

C) διδακτικως, pro divinis mandatis ac præceptis.

D) δικαστικως, pro cauſæ cognitione, præmiorum collectione, & iuſta in delinquentes animadverſione.

2) *hoc loco*, de *proceſſu iudiciali*, *in die noviſſimo olim inſtituendo*, §. VI.

A) *generaliter*, pro iudicio *diſcretionis* ac *diſcuſſionis*.

B) *ſpecialiter*

a) pro iudicio *adprobationis*.

b) pro iudicio *redargutionis* ac condemnationis.

III) Συνωνυμια. §. VII. Vocatur iudicium extremum משפט κρισις μεγαλης ημερας. Dies Domini reſpectu *impiorum* dies iræ & anguſtiæ; reſpectu *piorum* dies απολυτρωσεως, αναψυξεως, &c. ratione *reditus Chriſti viſibilis*, παρουσια, επιφανεια, φανερωσις, αποκαλυψις του Χριστου Ιησου &c. §. VIII.

CAPVT II.

an ſit iudicium extremum?

I) *Adfirmans* ſententia *adſtruitur*

1) oraculis ſacræ ſcripturæ §. IX.

A) *veteris teſtamenti*

a) ex *Moſe*. Gen. IV. 7. Gen. V. 24. coll. Iud. v. 15. Gen. XVIII. 25. Deut. XXXII. 34. 35. §. X.

b) ex *Iobo*. cap. III. 4. XIII. 14. XIX. 29. XX. 25-27. XXXV. 14. §. XI.

c) ex *Pſalmis*. II. 9. VII. 12-17. IX. 5-9. XI. 6. 7. XLIX. 6. L. 3-6. LXVIII. 2. LXXIII. 16. 17. LXXV. 3. &c. §. XII.

d) ex *prophetis*. §. XIII.

e) ex libris *apocryphis*. §. XIV.

B) *novi teſtamenti*, cuius teſtimonia

a) *recenſentur*. §. XV.

b) ſubiuncta obſervatione rei præſenti *adplicantur*. §. XVI.

2) ex *particularibus iudiciis* divinis. §. XVII.

3) ex *typis* & *parabolis*. §. XVIII.

4) ex eccleſiæ *ſymbolis* & perpetuo eius conſenſu. §. XIX.

5) ex *rationibus*, & quidem

A) *iuſtitiae divinae* adminiſtratione.

B) *propriae conſcientiae* teſtificatione.

C) *reſurrectionis* & *iudicii* connexione.

D) *regni Chriſti* conditione.

E) *univerſali* omnium piorum expectatione.

F) *legis* promulgatione.

G) ſaniorum *gentilium* confeſſione.

II) Notantur *negativae*

1) *defenſores*. §. XXI.

calumniæ adverſariorum reſpondetur, qui temere adſerunt, *Lutheranos veritatem* vel *rigorem duntaxat iudicii extremi negare*. §. XXII - XXIV.

2) *argumenta*, *contra certitudinem iudicii extremi* deſumta, §. XXV.

A) ex Ioh. III. 18.

B) ex Ioh. VIII. 15.

C) ex Ioh. XII. 31.

D) ex *mercede*, animis *ſtatim poſt earum e corpore diſceſſum* adtributa.

CAPVT III.

de cauſa efficiente extremi iudicii.

I) *Cauſam efficientem* iudicii extremi *Deum* eſſe *triunum* docetur
- 1) generatim. §. XXVI.
- 2) ſpeciatim
  - A) de *patre*. §. XXVII.
  - B) de *Chriſto*. §. XXVIII-XXXIII. ubi oſtenditur:
    - a) iudicium *peculiariter* adſignari *filio*, quoad *viſibile* & *externum exercitium*. §. XXVIII.
    - b) non tantum ſecundum divinam, ſed etiam *ſecundum humanam eius naturam*, quod probatur
      - α) dictis ſacræ ſcripturæ. §. XXIX.
      - β) teſtimoniis *veterum*. §. XXX.
      - γ) ſubiuncta cenſura *agnoëtarum*, qui Chriſtum diem iudicii ignorare adſerebant. §. XXXI.
      - δ) elicitis quibusdam *corollariis* de virtutibus *humanae Chriſti naturae*. §. XXXII.

II) *Antitheſis* proponitur, §. XXXIII.
- 1) *Muhammetanorum*.
- 2) *Davidis Georgii*.
- 3) *pontificiorum*.
- 4) *Calvinianorum*.

III) Explicantur *quaeſtiones*:
- 1) An reditus Chriſti ad iudicium *opponatur eiusdem in terris praeſentiae*. §. XXXIV.
- 2) An reditus Chriſti ad iudicium futurus ſit *localis*? §. XXXV.
- 3) Qualis futura ſit *nubes*, in qua Chriſtus veniet? §. XXXVI.
- 4) *Quare* Chriſtus *in nubibus venturus*? §. XXXVII.
- 5) An Chriſtus in forma *glorioſa*, an in forma *ſervi* ſit adpariturus? §. XXXVIII.

IV) Subiicitur aliquid de *cauſa* iudicii extremi *impulſiva*, eaque
- 1) *interna*, quæ eſt
  - A) iuſtitiæ divinæ æquitas.
  - B) divina bonitas.
  - C) Dei veritas.
- 2) *externa*, quæ continetur
  - A) horribili diaboli furore et crudelitate.
  - B) epicurea & ſupina maximæ partis hominum crudelitate.

V) Producuntur *cauſae* iudicii extremi *inſtrumentales* ac *miniſteriales*,
- 1) *angeli ſancti*. §. XL.
- 2) homines *pii*. §. XLI. ubi disquiritur:
  - A) *Quomodo* ſint *pii indicaturi*. §. XLII. XLIII.
  - B) An etiam *angeli* ſint iudicaturi. §. XLIV.

CAPVT IV.

de materia extremi iudicii.

Materia, *circa quam*, ſive *obiectum* iudicii extremi ſtatuitur duplex:

I) obiectum *perſonale*,
- 1) angeli mali. §. XLV. XLVI.
- 2) homines; ubi
  - A) *demonſtratur*
    - a) *univerſaliter omnes* homines coram tribunali Chriſti præſentatum iri. §. XLVII.
      - α) ex *univerſali* ſcripturæ ſacræ adſertione.
      - β) ex *collectivi* nominis uſurpatione.
      - γ) ex *indefinita* locutione.
      - δ) ex ſpeciali *diſtributione*.
      - ε) ex iudicii cum morte & reſurrene *nexu*.
      - ζ) ex *ratiocinatione* multiplici.
    - b) *ſingulariter antichriſtum* in die noviſſimo iudicatum iri. §. XLVIII.
  - B) exponitur *antitheſis*
    - a) *Rabbinorum*. §. XLIX.
    - b) quorundam ex *veteribus*, ſtatuentium, *nec fideles*, *nec infideles indicandos eſſe*, *ſed medios*.

c) pon-

c) *pontificiorum*, quando diſputant,

α) ex fidelibus eos, qui *voluntariam paupertatem voverunt*, non iudicandos eſſe, ſed cum Chriſto iudices futuros. §. L.

β) *parvulos non baptizatos* in iudicio non eſſe comparituros. §. LI.

C) Additur *quaeſtio*: an etiam *irrationales creaturae* ſint iudicandæ? §. LII.

II) Obiectum *reale*, ſeu *formale*, de quo iudicium inſtituendum, eſt cuiusque *fides* vel *incredulitas*, ex propriis effectis iudicanda.

1) Hoc *declaratur*, atque oſtenditur

a) iudicium eſſe ferendum de omnibus *factis*, *verbis* & *cogitatis*. §. LIII.

b) id ipſum denotari per *apertionem librorum*, prædictam Dan. VII. 10. Apoc. XX. 12. §. LIV.

2) Contraria *pontificiorum* ſententia, non de fide vel infidelitate, ſed *ſimpliciter de operibus tanquam meritis* ſalutis aut damnationis ſententiam ferendam eſſe, refellitur §. LV.

3) *Quaeritur:*

A) *Quare opera miſericordiae* duntaxat in deſcriptione iudicialis proceſſus Matth. XXV. enumerentur? §. LVI.

B) An ex proceſſus iudicialis deſcriptione colligi poſſit, electis *propter operum merita* reddendam eſſe vitam æternam? §. LVII.

CAPVT V.

de forma extremi iuditii.

Forma iudicii extremi conſiſtit

I) in ſolemni ad iudicium *praeparatione*. §. LVIII.

II) in ipſa iudicii *adminiſtratione*, ad quam pertinet

1) cauſæ *cognitio*. §. LIX.

2) cauſæ cognitæ *deciſio*, ac definitivæ ſententiæ *promulgatio*. §. LX.

3) ſententiæ *promulgatae exſecutio*. §. LXI. Error quorundam circa iudicii exſecutionem notatur, §. LXII.

Quaeſtiones porro ſolvuntur:

1) Utrum *peccata piorum* æque ac impiorum in iudicio ſint publicanda. §. LXIII - LXV.

2) An *pii peccatorum ſuorum* in die iudicii ſint *recordaturi*? §. LXVI.

3) An *per aliquot dies* protrahendum ſit iudicium? §. LXVI.

4) An ſententia *voce audibili* proferenda? §. LXVIII. LXIX.

5) Quænam futura ſit iudicii illius *norma*? §. LXX.

CAPVT VI.

de fine & effectu extremi iudicii.

I) *Finis* iudicii extremi

1) *principalis* eſt Dei & Chriſti Salvatoris noſtri gloria. § LXXI.

2) *minus principalis*, isque

A) *generalis*, omnes homines concernens, eſt, ut coram Chriſti tribunali ſiſtantur, & ſententiam iudicis audiant. §. LXXII.

B) *ſpecialis*, reſpectu

a) *piorum*, ut partorum a Chriſto beneficiorum participes reddantur.

b) *impiorum*, ut debitas peccati poenas percipiant.

II) *Effectus* iudicii erit conſummata liberatio piorum ac finalis reiectio impiorum. §. LXXIII.

CAPVT VII.

de adiunctis extremi iudicii.

Adiuncta iudicii extremi ſunt:

I) *Locus.*

1) terminus, *a quo*, eſt *cœlum*. §. LXXIV.

2) terminus *ad quem*, vel locus, in quo iudicium peragetur, tacente ſcriptura, definiri nequit.

Quid de coniecturis eorum, qui *vallem Ioſaphat* iudicii *locum* eſſe volunt, ſentiendum ſit, declaratur §. LXXV.

II) *Tempus*, quod ſtatuitur duplex, *inchoationis* & *durationis*. Illud in die noviſſimo futurum, ſacræ teſtantur literæ. Quis vero dies ultimus ſit futurus, nos fugit. Hinc

1) *a temeraria* & *ſcrupuloſa temporis inquiſitione merito eſſe abſtinendum*, docetur §. LXXVI.

2) Conamina quorundam diiudicantur, qui extremi iudicii *diem definire voluerunt*. §. LXXVII - LXXX.

3) Monetur, ſalubrius eſſe, ſi Chriſti ad iudicium adventus ſingulis diebus, imo horis & momentis in vero Dei timore *exſpectetur*, quam momentum temporis, quo venturus ſit, ſcrupuloſe *indagetur*. §. LXXXI.

4) *Quaeſtiones* ſubiiciuntur:

A) Quid de coniectura quorundam ſtatuendum, qua Chriſtum *media nocte*, *paſchatos feſtum antegrediente*, ad iudicium rediturum credunt? §. LXXXII.

B) Quo *anni tempore* Chriſtus ſit rediturus? §. LXXXIII.

C) An *Lutherus* propterea pro *pſeudopropheta* habendus ſit, & fides doctrinæ eius in univerſum deroganda, quod prædixerit, *diem noviſſimum eſſe in propinquo*, qui tamen nondum advenerit? §. LXXXIV.

III) *Antecedentia* iudicii, nimirum ſigna

1) *remota* ac *communia*,

A) hæreſium multiplicatio. §. LXXXV.

B) totius orbis conturbatio. §. LXXXVI.

C) horribilis piorum perſecutio. §. LXXXVII.

D) ſupinæ ſecuritatis, & proiectæ impietatis inundatio, morumque extrema corruptio. §. LXXXVIII.

E) univerſalis per totum orbem evangelii prædicatio. §. LXXXIX. XC.

2) *propinqua* & *propria*.

A) inſignis quartæ monarchiæ labefactatio. §. XCI.

B) *antichriſti* revelatio. §. XCII.

C) variorum *ſignorum* obſervatio. §. XCIII.

α) De ſignis hiſce diſquiritur

a) an conſummationem ſeculi *immediate* ſint anteceſſura, atque illo *ipſo demum momento*, quo Chriſtus comparebit, eventura? §. XCIV.

b) utrum *proprie* & *literaliter*, an vero *allegorice* ſint accipienda. §. XCV - XCVII.

c) *Qualia* ſint

aa) *ſupra nos* in creaturis cœleſtibus

α) in ſole & luna. §. XCVIII.

β) in ſtellis. §. XCIX.

γ) in virtutibus cœlorum. §. C.

δ) ſignum filii hominis. §. CI.

bb) *intra nos*. §. CII.

cc) *infra nos*, in creaturis elementaribus. §. CIII.

β) Rationes exponuntur, *cur Chriſtus haec ſigna praedixerit*. §. CIV.

γ) Notantur ii, qui præter ſcripturam *alia diei noviſſimi ſigna* proferunt.

a) *Iudaei*. §. CV.

b) *Sibyllinorum* oraculorum concinnatores. §. CVI.

c) *patres* nonnulli. §. CVII.

d) *pontificii*, a quibus ante diem noviſſimum ſequentes exſpectantur prodromi: §. CVIII.

aa) univerſalis evangelii prædicatio.

bb) imperii romani omnimoda deſolatio

cc) terræ ſanctæ recuperatio.

dd) Enochi & Eliæ prædicatio.

ee) urbis Romæ & totius orbis a pontifice defectio.

ff) an-

ff) antichriſti cuiusdam imaginarii præſentatio.
gg) ligni crucis redintegrati in cœlo adparitio.
hh) mundi conflagratio.

His oppoſitis tractantur *quaeſtiones*:

A) An *iudaei* ante diem noviſſimum in *terram Canaan* ſint reducendi? §. CIX - CX.

B) An *univerſalis* quædam *iudaeorum converſio* ante diem noviſſimum ſit *expectanda*? §. CXI.

IV) *Conſequentia* iudicii. §. CXII.

1) piorum in cœlum ſubvectio, impiorum vero in infernum detruſio.
2) cœli terræque conflagratio.
3) principatuum ac regnorum terrenorum deſtructio.
4) plenaria mortis abolitio.
5) regni Chriſti in manus patris traditio.
6) miniſterii eccleſiaſtici abrogatio.
7) beneficiorum Chriſti conſummatio.
8) omnium laborum & ærumnarum, quas ſancti propter Chriſtum in hac vita tolerarunt, compenſatio.
9) creaturæ a ſervitute peccati liberatio.
10) novi cœli ac novæ terræ creatio.
11) æterna Dei glorificatio.

CAPVT VIII.

de cognatis extremi iudicii.

Cognata extremi iudicii ſunt

I) Iudicium Dei adverſus *angelos apoſtatas*. §. CXIII.

II) Iudicium Dei *in paradiſo poſt lapſum protoplaſtorum*. §. CXIV.

III) *particularia* iudicia, quæ Deus in toto mundo, cumprimis vero in eccleſia exercet. §. CXV.

IV) Iudicium, quod Deus *mediate* exercet, tum in *eccleſia* per verbum, tum in *politia* per magiſtratum. §. CXVI.

V) *Occultum* iudicium, quod in *conſcientia* cuiusque hominis exercetur. §. CXVII.

CAPVT IX.

de pugnantibus cum extremo iudicio.

Doctrinæ de extremo iudicio *adverſantur*.

I) *Epicureae* cogitationes ac voces empæctarum. §. CXVIII.

II) Errores circa *cauſas vel obiectum* iudicii.

III) *Curioſitas* nimia

IV) *Temeritas* in *provocando* ad iudicium extremum.

V) *ſecuritas*.

CAPVT X.

de uſu doctrinae de iudicio extremo.

Uſus huius loci eſt

I) *Theoreticus*, isque
- A) didaſcalicus.
- B) elenchticus. §. CXIX.

II) *practicus*,
- A) generalis, ut noviſſimi diei ſemper memores ſimus; id quod tum ſacræ ſcripturæ oraculis, tum patrum quorundam dictis confirmatur.
- B) ſpecialis,
  - 1) *informatorius*, isque
    - a) Correctorius, dum extremi iudicii meditatio nos revocat
      - a) in *genere* ab impietate & ſecuritate. §. CXX.
      - b) in *ſpecie*,
        - (1) ab ebrietate. §. CXXI.
        - (2) a cura victus & terrenarum rerum aviditate.
        - (3) ab immiſericordia & crudelitate.
    - b) exhortatorius;
      - a) *in genere*
        - (1) ad pœnitentiam. §. CXXII.
        - (2) ad vigilantiam.

b) *in ſpecie*

(1) ad beneficentiam. §. CXXIII.

(2) ad diligentiam in laboribus vocationis.

(3) ad fraternam concordiam.

(4) ad deprimendam in propria merita fiduciam.

2) *conſolatorius*, §. CXXIV-CXXV.

α) ad confirmandam ſpei & ſalutis noſtræ fiduciam.

β) ad roborandam patientiam.

CAPVT XI.

de definitione extremi iudicii.

Propoſita extremi iudicii *definitione*, §. CXXVI. coronidis loco *rythmi* quidam *vetuſti* de extremo iudicio ſubiunguntur.

IOANNIS GERHARDI

THEOLOGI QVONDAM IENENSIS
CELEBERRIMI

LOCORVM THEOLOGICORVM

TOMVS VICESIMVS

E RECENSIONE

B. IO. FRIDERICI COTTAE
THEOLOGI TVBINGENSIS.

TVBINGÆ
SVMTIBVS IO. GEORGII COTTÆ
MDCCLXXXI.

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
72675
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS.
1897.

GEORGII HENRICI MÜLLERI

PROFESSORIS IN ACADEMIA DVCALI STVTTGARDIANA, ET IN AVLA SERENISSIMI WIRTENBERGIÆ PRINCIPIS A SACRIS

PRÆFATIO.

Fidem, quam in præfatione proxime ſuperiori dedimus, ex parte iamnunc a nobis perſolutam vides, BENEVOLE LECTOR, cum tomo hocce *locorum theologicorum viceſimo* in lucem evulgato, univerſum textum *Gerhardianum* typis exſcriptum accipis. Complectitur iſte tres locos poſteriores, pertractatione *noviſſimorum* occupatos, *de conſummatione ſeculi*, *de inferno*, ac *de vita aeterna*, cuius articuli enarratio toti huic operi, quoad GERHARDI perfectum eſt ſtudio, finem imponit exoptatum atque iucundiſſimum. In his ipſis capitibus

exponendis ſibi conſtantem deprehendimus *auctorem*, eaque verſatum diligentia & adſiduitate, quæ locis illius theologicis utilitatem laudemque conciliavit diu poſt fata *auctoris* ſuperſtitem. Quam adcuratus fuerit in rebus, quas tractat, explicandis ac definiendis, quam ſolers in ordine capitum nexuque concinnando, quam acutus in diſtinctionibus, quam fœcundus in eliciendis conſectariis, quam diligens in vero ſtabiliendo idoneisque argumentis commendando, quam acer vindex purioris doctrinæ adverſus oppugnatorum quorumcunque impetum, quam egregius divinorum oraculorum interpres, in adducendis exponendisque veterum doctorum ſententiis quam dexter, in effundendo variæ profundæque eruditionis adparatu quam copioſus, quam ingenuus denique & modeſtus ipſe veri teſtis, id quidem tum ex univerſo hoc opere, tum præcipue etiam ex ultimorum locorum ἐργασίᾳ adeo perſpicue elucet, ut noſtra demum haud opus ſit collaudatione. Quodſi vero in iis potiſſimum capitibus, quæ a penitiori cognitione noſtra ſapienti Dei conſilio longius remota ſunt, hominumque curioſitatem varie ſolent exercere, plura ab *auctore* noſtro ſint conquiſita, quam doctrinæ divinitus patefactæ inveſtigatio, communisve utilitas requirere videatur; concedetur aliquid ſive temporum, quibus vixit, indoli, ſive diviti GERHARDI ingenio lateque diffuſæ eruditionis copiæ, ſive ſcopo, quem ſibi propoſuerat, expoſitionem rerum conficiendi quam pleniſſimam. Nec tamen, opinor,

pruden-

prudentia iuſtaque moderatio Theologo digna, in *auctore* noſtro deſiderabitur, ſiquidem vera a falſis, certa ab incertis ac probabilibus, neceſſaria a ſupervacaneis, utilia a levibus probe novit diſcernere, eamque ſibi legem poſuit, utne terminos, quibus noſtram de futuris notitiam circumſcribi voluit Deus, curioſis diſquiſitionibus tranſiliret, neve temere diſcuteret, quæ in ſacris literis non diſerte definita inveniantur. Imo humanæ infirmitatis nunquam non memor, ἐποχὴν in abſtruſis id genus quæſtionibus pia cum modeſtia ſervandam ſæpius commendavit ipſe, magisque ſolicitos iuſſit eſſe lectores ſuos *de fuga inferni vitaeque aeternae poſſeſſione*, quam *de exacta rerum iſtarum cognitione.*

De noſtra qualicunque opera, in editione tomi huius *viceſimi* collocata, pauca ſunt, quæ dicamus. Ignoſcet lector æquus perpetuæ, qua memoriam COTTÆ noſtri proſequimur, pietati, quod nomen Viri, de toto hoc opere præclariſſime meriti, extremæ etiam illius parti præfigere maluimus, quam noſtrum. Licet enim ad ultima perficiendæ manus *Editoris* erudita non pervenerit, lubentes tamen profitemur, in hoc ipſo tomo parando, præter obſequium, monitis anteſignani noſtri præſtitum, & fidelitatem in premendis veſtigiis, quæ prioribus in tomis expreſſa reliquit, nobis deberi nihil. Eaſdem prorſus leges in fine operis ſecuti ſumus, ſecundum

X 3 quas

quas libri recenſio omnis non ſine luculentis eruditorum ſuffragiis inſtituta fuit. Et quum opera adiuti viri meritiſſimi humaniſſimique, M. Pregizeri, *Diaconi Laureacenſis*, in id maxime eniteremur, ut *contextum Gerhardianum* meliorem, & a mendis priorum editionum repurgatum ſiſteremus; ne nova preli vitia irreperent, ſolicite, quantum quidem per locorum diſtantiam potuit fieri, curavimus cavendum. Ad uberiorem locorum heic pertractatorum illuſtrationem quæ adderemus, non deerant. Sed iſta textui ſtatim ſubiicere noluimus ob rationes ſuperiori tempore adductas; eoque minus viſum nobis eſt mutare conſilium, quo certius cognovimus, plures lectorum nobiſcum in votis habuiſſe, ut, quidquid de textu reliquum eſſet, arctiſſimo nexu ex ſe colligatum, *uno* volumine comprehenderetur. Quod cum, uti nunc prodit, iuſtam habeat magnitudinem, ſupplemento non potuit augeri, niſi valde neglecta non modo æqualitate cum tomis anterioribus; ſed re etiam bibliopolæ, qui libro excudendo præbet impenſas. Conſultius itaque lectorumque ipſorum deſideriis accommodatius videbatur, ſpicilegium, Gerhardianæ *de noviſſimis* tractationi deſtinatum, in poſtremum volumen reſervare. Occurrent in eo ſerie continua diſſertationes b. *Editoris*, ſuper præcipua doctrinæ ſanctioris *de noviſſimis* capita multos per annos conſcriptæ, non integræ quidem omnes, nec tamen aliena interpolatæ manu, ſed, ut auctori conſtitutum fuit ipſi, breviores, ſelectis potiſ-

ſimum

ſimum iis, quæ *hiſtoriae dogmatum* antiquiori, & recentiori illuſtrandæ inſerviunt, prætermiſſa autem, quantum res exigit, explanatione, quam vocant, *thetica*, ſi quidem iſta a GERHARDO noſtro uberior in plerisque, nec minus adcurata ſit exhibita. Denique in calce operis ſubiungetur *index*, qui cum rite confectus, ad totius operis utilitatem perfectionemque adprime faciat, ſuperata laborum talium difficultate ac moleſtia, omni ſtudio contendemus, ut res notatu dignæ, ſive dogmata ipſa eorumque argumenta, ſive adverſariorum ἐλεγχοι, ſive doctorum eccleſiæ ſententias vindiciasque, ſive notitiam auctorum, ſive oraculorum ſacrorum explicationem vocumque biblicarum vim adtingant, certis diſtinctæ claſſibus, adcurate, plene commodeque lectorum proponantur oculis. Non ignoramus quidem, tum ex hiſtoria dogmacum univerſa, tum ex recentioribus maxime controverſiis & diſquiſitionibus theologicis plura ſupereſſe, quæ auctorem emendare ac ſupplere egregie poſſint; nonnulla etiam ab *Editore* promiſſa, quæ peculiari ſupplementorum tomo inſerere cogitavit; ſed cum in ſcriptis Viri Deſideratiſſimi, fato prærepti, quod omnino dolemus, nihil eiusmodi fuerit relictum, iuſtaque inſuper præteritorum expoſitio plus otii, quam nunc conceſſum eſt nobis, nec exiguum temporis ſpatium requirat; nos quidem, cetera ſuo loco temporique relinquentes, commodis lectorum præſenti tempore melius proſpectum iri exiſtimamus, ſi nulla amplius interiecta mora opus vel tandem finiatur,

tur, quam ſi incerta ſupplementorum molitione diutius retardetur. Hæc, quæ de conſilio noſtro ſcire TE voluimus, BENEVOLE LECTOR, æquo, precamur, accipias animo, GERHARDIQUE & COTTAE noſtri, quorum memoriam pie conſervabis, ſtudio & labore, in *locos theologicos* impenſo, ita fruare, ut exinde tum in ſalutem tuam, tum in chriſtianæ civitatis incrementa divinique nominis honorem, tanquam τελος huius operis ſummum, fructus redundent nunquam interituri.

Scripſi Stuttgardiæ III. Calendarum Aprilis, anno
poſt reparatam ſalutem MDCCLXXXI.

LOCVS XXX.

DE CONSVMMATIONE SECVLI.

PROOEMIVM

I.

Collatio creationis & deſtructionis mundi.

Ut in primo codicis biblici capite deſcribitur *mundi creatio*, quomodo ſcilicet Deus Pater per Filium in Spiritu ſancto omnipotenti ſua virtute cœlum, terram, mare, & omnia, quæ in eis ſunt, diſtinctorum ſex dierum ſpatio ad laudem nominis ſui & uſum generis humani ex nihilo creaverit, Gen. I. 1. & ſeqq. ſic in ultimis duobus eiusdem ſacri codicis capitibus deſcribitur *mundi finis* ſive *ſeculi conſumnatio*, quomodo ſcilicet Dei Filius, Chriſtus Ieſus, per quem ab initio omnia condita ſunt, ad extremum iudicium in adſumta natura humana ſit rediturus, Apoc. XXII. 7. *ecce venio cito*, v. 12. *merces mea mecum*, v. 20. *vai etiam veni cito*; ac in hoc ultimo ſuo adventu mundum deſtructurus, cœlum novum ac terram novam creaturus, Apoc. XXI. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit, & mare iam non eſt*; v. 5. *dixit, qui ſedebat in throno, ecce nova facio omnia*; ac pios ad ſe in gloriam cœleſtem traducturus, impios vero a ſe in æternum ignem abiecturus ſit, Apoc. XXI. 2. *Vidi ſanctam civitatem, Ieruſalem novam, deſcendentem de cœlo, a Deo paratam, ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* v. 3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitavit cum eis, & ipſi populus eius erunt &c.* v. 4. *Abſterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum &c.* v. 7. *Qui vicerit, poſſidebit haec omnia, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius.* v. 8. *Timidis autem & incredulis &c. pars illorum*

accidentaliter & in abſtracto. Subſtantialiter uſurpatur a) γενικως *generaliter* pro omnibus in univerſum hominibus tam piis quam impiis, tam Iudæis quam gentibus, ſine ullo gentis ac mentis diſcrimine. Ioh. I. 29. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi.* III. 16 *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum daret.* b) ειδικως, *ſpecialiter* accipitur 1) pro *incredulis & impiis*, non regeneratis nec illuminatis, Ioh. I. 10. *Mundus eum non cognovit.* XV. 18. *Mundus vos odit.* Baſilius lib. de SS. c. 22. *Mundus hic ſignificat eos, qui carnali materialique vita devincti ſunt.* Chryſoſtomus hom. VII. in Ioh. I. *Hoc loco mundus peccantium multitudinem, & terrenis rebus deditum, ſtultumque & abiectum & omnibus obnoxium perturbationibus vulgus adpellat;* vel quod *ſpiritum mundi habeant*, ſpiritu autem Dei non regantur, 1 Cor. II. 12. hoc eſt, quod mundana tantum quærant & curent, ſpiritualibus prætermiſſis ac neglectis, quod ſint τα επιγεια φρονεντες. Phil. III. 19. vel quod maximam generis humani partem conſtituant, 1 Cor. I. 26. In hac ſignificatione diabolus dicitur *princeps mundi*, Ioh. XII. 31. XIV. 30. quia *efficax eſt in filiis incredulitatis*, Eph. II. 2. ac inſtar principis in eorum cordibus regnat. 2) Pro *impiis*, qui *ante diluvium* vixerunt, Heb. XI. 7. *Noah per arcam damnavit mundum.* 2 Pet. II. 5. *Deus originali mundo non pepercit.* 3) Συνεκδοχικως pro maiori parte hominum, pro turba promiſcua. Ioh. XII. 19. *Totus mundus poſt eum abit;* ubi totum pro maiori parte ponitur. Calviniani addunt, quod interdum accipiatur pro *ſolis piis & electis;* ſed nondum potuerunt hanc ſignificationem idoneo aliquo ſcripturæ dicto confirmare. Quæcunque enim adferunt, in illis vox *mundi* vel de toto genere humano, vel de omnibus ad eccleſiæ conſortium vocatis generaliter accipitur; numquam vero & nuſpiam in tota ſcriptura unicus occurret locus, in quo ſpecialiter pro ſolis electis accipiatur, qua de re in loco de prædeſtinatione ex profeſſo agitur. Quidam volunt nomen *mundi* ſpecialiter pro *ſolis Iudaeis* quandoque accipi, ſed quæ pro adſtruenda hac ſignificatione adferuntur exempla Ioh. VII. 4. *manifeſta teipſum mundo.* VIII. 26 *Hæc loquor in mundo &c.* ea commode reduci poſſunt ad ſignificationem generalem; ſenſus enim eſt, quod Chriſtus omnibus hominibus in publico ſe manifeſtare debeat, quod nihil in occulto ſed publice omnibus fuerit locutus. Συμβεβηκοτως & *accidentaliter* accipitur tum in *mediam* tum in *malam* partem. Prioris ſignificationis exempla habentur Eccl. III. 11. *Deus mundum tradidit in corda hominum*, id eſt, permittit, ut rebus ad hanc vitam pertinentibus occupentur, ut cogitent de futuris in mundo eventibus. 1 Cor. VII. 31. *Qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.* v. 33. *Qui cum uxore eſt, ſolicitus eſt de his, quae ſunt mundi*, id eſt, coniugatus magis diſtrahitur curis mundanis ad hanc vitam pertinentibus quam cœlebs. Confer tractat. de coniug. §. 499. Poſterioris ſignificationis exempla paſſim obvia ſunt. 1 Ioh. II. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quae ſunt in mundo.* v. 16. *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt & concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitae, quae non ſunt ex Patre, ſed ex mundo.* Per *concupiſcentiam carnis* intelliguntur libidines, crapula, commeſſationes, quibus adoleſcentes cumprimis delectantur. Per *concupiſcentiam oculorum* amor divitiarum, oblectatio, quam capiunt avari ex adſpectu ſuorum bonorum, quod vitium ſenibus maxime adhæret. Per *ſuperbiam*

e intelligitur ambitio, cupiditas ho-
um, cui mediæ ætatis homines po-
num ſunt obnoxii. Sic ergo triplex
inum mundanorum genus in hoc
o deſcribitur, *ἀπολαυστικον* ſive *vo-
uoſum*, *χρηματιστικον* ſive *quaeſtuo-*
& *πατιτικον* ſive *ambitioſum.* Bapti-
Mantuanus:

*mbitioſus honos & opes & foeda vo-
luptas,
Haec tria pro trino Numine mun-
dus amat.*

VI. 14. Per *Chriſtum mihi mundus
fixus eſt & ego mundo*, id eſt, per
ropter Chriſtum crucifixum didici
emnere gloriam, divitias, volupta-
cupiditates huius mundi, mor-
ſum mundo, Rom. VI. 6. Gal. II.
ac proinde tam non deſidero mun-
anitatem & malitiam, quam homo
uus ac cruci adfixus. Bernhardus
I. ſerm. 6. de peregr. mort. & cru-
pag. 153. *Non ſolum ait mortuus
o, ſed & crucifixus, quod eſt igno-
ſum mortis genus, ego illi, pariter
ſe mihi. Omnia, quae mundus amat,
mihi ſunt, delectatio carnis, honores,
ae, vanae hominum laudes. Quae
mundus crucem reputat, illis adfixus
illis adhaereo, illa toto amplector ad-*
Chryſoſtomus in comm. h. l. pau-
ter exponit: *facit Chriſti crux, ut
us ſit mihi miſeria, mors, vitupe-
maledictum, non ſecus ac crucifixus
eſt omnibus abominabilis, & e con-
ut ego ſim mundo crucifixus, id eſt,
us, deſpicabilis, abominandus ac de-
ius. Nec illa me capere poſſunt,
nibus iniectis me captivum ducere,
ſimel mihi mortua, neque ego illo-
upiditate teneri, quippe mortuus il-*
Sed res eodem redit. 1 Ioh. V. 4.
*quod ex Deo natum eſt, vincit mun-
dum*, id eſt, mundanas cupiditates, con-
cupiſcentias carnis, quibus mundus in-
dulget. *Πραγματικως* uſurpatur, quan-
do *ceremoniae legales* Iudæis in vet. teſt.
traditæ, ac aliæ quævis hominum con-
ſtitutiones religionis cauſa introductæ
vocantur *elementa mundi* Gal. IV. 9. Col.
II. 8. & 20. Quidam adpellationis ra-
tionem deducunt ex ſignificatione *φυσι-
κη*, qua *aër*, *aqua*, *ignis* & *terra* di-
cuntur *στοιχεια*, elementa mundi 2 Pet.
III. 10. quia ceremoniæ illæ in rebus
terrenis ac elementaribus in cibo, po-
tu, veſtibus, ædificiis occupantur; ſed
commodius eſt rationem adpellationis
quærere in ſignificatione *τεχνικη*, qua
prima litterarum rudimenta dicuntur ele-
menta, quia externa illa ceremoniarum
obſervatio erat veluti quædam pædago-
gia, qua Iudæi in vet. teſt. imbueban-
tur, cui elementari ac puerili inſtitu-
tioni in nov. teſt ſucceſſit vera & ſolida
apertæ lucis ac *θεογνωσιας* manifeſtatio.
Gal. III. 24. *Lex paedagogus noſter fuit
in Chriſto.* IV. 3. *Cum eſſemus parvuli,
ſub elementis mundi eramus ſervientes.* v 9.
vocat *infirma & egena elementa;* quia
non poſſunt in ſe & per ſe adferre Dei
gratiam, iuſtitiam, peccatorum remiſ-
ſionem, conſolationem conſcientiæ &
Spiritus ſancti donationem, quæ bene-
ficia per Chriſtum nobis contingunt, &
in verbo evangelii offeruntur Atque
hæ ſunt potiores vocis *mundi* ſignifica-
tiones. Rom. IV. 13. in peculiari quadam
ſignificatione videtur uſurpari, quando *A-
brahamo & ſemini eius per fidem promiſſio fa-
cta, quod ſit futurus heres mundi.* Calviniani
accipiunt *de ſolis electis*, ſed nomen *mun-
di* nuſpiam in ſcripturis ſic accipitur, ac
cum v. 11. Abrahamus dicatur *creden-
tium*, ac proinde etiam electorum *pater*,
quomodo hic dici poterit eorum *heres*?
hereditate filiorum eſt, non autem pa-

tris. Flacius in clavi pag. 694. mentionem facit quorumdam, qui nomen heredis accipere voluerint *paſſive*, quod *Abraham hereditabitur a toto mundo*, id eſt, quod omnes gentes huius mundi futuri ſint eius filii. Sed quilibet videt, hoc eſſe nimis coactum, cum non Abrahæ ſolum, ſed & ſemini eius hæc promiſſio dicatur facta. Ipſe igitur *mundi* nomine intelligit *totam rerum naturam* ſive omnes creaturas ſub nomine terræ Canaan Abrahæ promiſſa. Ut enim per primum lapſum ex mundi dominis facti ſumus mancipia Satanæ, & ipſa quoque rerum natura non filiis Dei ſed vanitati ſervire cœpit: ſic contra inſtauratis per Chriſtum omnibus natura liberabitur a vanitate, & genus humanum plene in poſſeſſionem mundi priſtinam reſtituetur, credenti totius mundi divitiæ. Adde quod pii in Chriſto capite ſuo heredes mundi facti ſint, cum Chriſto totius mundi gentes *in hereditatem datae ſint*, Pſalm II. 8. perinde ut in Chriſto & cum Chriſto reſuſcitati & *in cœleſtibus bonis dicuntur collocati*, Eph. II. 6. Quidam nomine *mundi* intelligunt beneficia ſpiritualia fide accepta, quia ſancti, qui his beneficiis fruuntur, ſunt in toto orbe diffuſi, ac regnum Chriſti in hiſce donis conſiſtens per univerſum mundum dilatatur, quippe quod per prædicationem evangelii omnibus in mundo hominibus offertur. Simpliciſſimum videtur nomine *mundi* accipere *hereditatem cœleſtem*, per poſſeſſionem terræ Canaan tanquam præſtantiſſimæ mundi partis adumbratam, ſicut & Hebr. VI. 5. mentio fit μελλοντος αιωνος, quæ tamen ſignificatio cum prioribus non pugnat, ſed optima ratione cum illis coniungi poteſt, quia per Chriſtum piis obtingunt bona non ſolum ſpiritualia ſed etiam corporalia, nec tantum huius, ſed etiam vel maxime futuræ vitæ bona. Hoc loco, quando de fine mundi agimus, accipitur vox *mundi* potiſſimum in prima ſignificatione, qua pro cœli terræque machina & omnibus quæ ſunt in ea, uſurpatur, ita tamen ut angeli & homines ab hac conſummatione accipiantur, illi quidem propter immortalitatem divinitus ſibi conceſſam, hi vero tum propter animarum immortalitatem, tum propter corporum reſurrectionem. Scholaſtici dicunt, mundum dupliciter conſiderari, 1) *extenſive*, reſpectu cœli & omnium elementorum, quæ totius univerſi ſpatium replent, ac extenſivam ſive quantitativam mundi perfectionem propterea conſtituere dicuntur. 2) *Intenſive* ratione diverſarum ſpecierum ac corporum tum animatorum tum inanimatorum ex elementorum mixtione compoſitorum, quibus pulcritudo univerſi quaſi intenditur, unde intenſivam eius perfectionem abſolvere ſtatuuntur. Quod ſi ergo quæratur de mundi conſummatione in ſenſu priore, abſolute reſpondetur, totum hoc univerſum, id eſt, cœlum & omnia elementa interitura. Sed ſi de fine mundi in poſteriore ſignificatione quæratur, addenda eſt exceptio, quod deſtructa cœli terræque machina, ac pereuntibus reliquis omnibus tam animatis quam inanimatis creaturis, ſpeciebus ſimul & individuis, angeli tamen & homines ſint in æternum victuri.

§. IV. *Seculi* ſive αιωνος vox itidem variis modis in ſcripturis accipitur. Poſſunt tamen omnes ſignificationes commode redigi ad duas generales claſſes. Quædam enim agunt de *ſeculo praeſenti*, quædam vero de *futuro*, (ſicut etiam cabbaliſtæ apud rabbinos diſtinguunt inter עולם הזה & עולם הבא *ſeculum*

lum praeſens & *ſeculum venturum*) illud eſt temporarium & *fluxum*, hoc vero æternum & *fixum*, illud eſt *corporale* conſtans locorum ac temporum ſpatiis, hoc vero *ſpirituale* ab omni tempore & loco ſeparatum. Ad *priorem* claſſem pertinent illa ſcripturæ dicta, in quibus accipitur 1) *συςηματικως* ac *materialiter* pro cœli terræque ſyſtemate. Heb. I. 2. *Deus per Filium condidit ſecula*, id eſt, mundum & omnia, quæ in eo ſunt, quia mundus per certorum ſeculorum decurſus durat. XI. 3. *Fide intelligimus κατηρτισθαι τυς αιωνας.* 2) *Σχηματικως formaliter*, & quidem dupliciter, primo in *partem mediam* pro *converſatione & conditione mundana* in hac vita, pro rebus, quæ in hoc mundo geruntur. Luc. XX. 34. *Filii huius ſeculi nubunt & nuptui traduntur*, id eſt, qui adhuc animalem & naturalem in terris vitam agunt, quibus opponuntur *filii reſurrectionis*, v. 36. qui *digni habentur ſeculo futuro* & reſurrectione ex mortuis ad vitam beatam v. 35. Sic 1 Cor. II. 8. per *principes huius ſeculi* intelliguntur tum potentia tum ſapientia in hoc mundo eminentes; 1 Tim. VI. 17. *divites huius ſeculi* dicuntur, qui divites ſunt in hoc mundo, quibus opponuntur *divites in Deo*, Luc. XII. 21. qui cœleſtes & ſpirituales theſauros, ſalutarem Dei agnitionem, peccatorum remiſſionem, Spiritus conſolationem & vitæ æternæ promiſſionem fide obtinent, qui in cœlo theſauros collegerunt, Matth. VI. 20. Secundo in *partem malam* pro corruptione vitæ, mentis ac cordis ex peccato orta, ad quam ſe adcommodant homines terrenis duntaxat adfixi, cœleſtium vero contemtores. Luc. XVI. 8. *Filii huius ſeculi prudentiores ſunt filiis lucis.* Rom. XII. 2. *Nolite conformari huic ſeculo.* 2 Cor. VII. 10. *Triſtitia huius ſeculi mortem operatur.* Gal. I. 4. *Chriſtus redemit nos ab hoc ſeculo perverſo.* Eph. II. 2. vocatur *αιων τυ κοσμυ*, *ſeculum huius mundi*, id eſt, cui homines mundani & terrenis adfixi ſe conformare ſolent. In hac ſignificatione diabolus dicitur *princeps huius ſeculi* 2 Cor. IV. 4. Irenæus quidem lib. III. cap. 7. *προσδιορισμον huius ſeculi* coniungit non cum voce *Deus*, ſed cum voce *infidelium*, quam lectionem adprobant Ambroſius, Chryſoſtomus, Theophylactus in comm. illius loci & Auguſtinus lib. XXI contra Fauſtum cap. 2. ſed nulla nos cogit neceſſitas, ut hac *μεταθεσει* utamur. Dicitur enim diabolus eodem ſenſu *Deus huius ſeculi*, quo *principem mundi* eum adpellari oſtendimus; non quod res quasdam corporales huius ſeculi creaverit, ut Marcionitæ & Manichæi voluerunt, nec quod ſit Deus abſolute, ſed quia eſt infidelium & impiorum hominum Deus, habito tum ad ipſum *diabolum*, tum ad *homines impios* reſpectu. Si diabolum ipſum reſpiciamus, is dicitur Deus tum *gloriatione*, quia divina opera mendaciter ſibi tribuit, Matth. IV. 9. & divinos honores ſibi deferri impudenter poſtulat, tum *operatione*, quia eſt *efficax in filiis incredulitatis*, Eph. II. 2. & cœcitatem in mentibus hominum operatur, ut h. l. apoſtolus loquitur. Si *homines impios* reſpiciamus, illorum Deus eſt *nomine*, *non autem numine*; *opinione*, quia pro Deo illum colunt, non autem *rei veritate & ſubiectione ſpontanea*, quia ſuggeſtionibus eius magis obtemperant quam divinis mandatis, non autem *dominatione quadam neceſſaria.* Nazianzenus orat. III. de rect. doct. ſent. *Non hoc ei nomen tribuitur, quod totum in mundum & univerſos homines imperium obtineat, nam ſi hoc foret, iam olim omnes perdidiſſet, ſed quod peccati ſit auctor & eorum princeps, qui*

ſub

ſub peccato quaſi rege ſponte degunt. Auguſtinus in Pſalm CLXIII. *Eſt mundus, quem fecit Deus; eſt mundus, quem regit diabolus, id eſt, dilectores mundi.* Idem vel quicunque alius auctor libr. de agone Chriſti: *non ſic diabolus vocatur, quia ipſe eſt Deus huius mundi, ſed princeps cupiditatum earum, quibus concupiſcitur omne, quod tranſit, ut ei ſubiaceant, qui negligunt aeternum Deum, & diligunt inſtabilia ac mutabilia.* Gloſſa ordinaria in Apoc. XI. *Eſt mundus, cuius Deus eſt creator; eſt mundus, cuius Deus eſt redemtor; eſt mundus, cuius ſatan eſt ſeductor.* Ioh. Huſſius lib. de antich. tom. I. f. 337. *Diabolus huius ſeculi non natura, ſed participatione.* Eph. VI. 12. diaboli dicuntur *κοσμοκρατορες τȣ σκοτȣς τȣ αιωνος τȣτȣ, principes mundi tenebrarum huius ſeculi*, ubi poſterius accipi poteſt ut ἐξηγητικον prioris, ideo diaboli dicuntur κοσμοκρατορες, quia in tenebris huius ſeculi dominantur. Poteſt etiam accipi phraſi Hebraica *ſubſtantivum pro adiectivo* poſitum κοσμοκρατορες τȣ σκοτȣς, id eſt, σκοτεινοι, *principes tenebroſi huius ſeculi.* Fullerus libr. III. miſc. ſacror. cap. 14. το σκοτος accipit in ſignificatione propria, ac comparate huic ſeculo tenebras tribui exiſtimat. *Denſae* (inquit) *caliginis hic plena ſunt omnia, ſi conferantur cum clariſſimo caeli fulgore*; ſed rectius tenebrae in ſignificatione metaphorica accipiuntur pro peccato, miſeria, ignorantia & αταξια, quo ſenſu etiam *poteſtas tenebrarum* diabolis adſcribitur Luc. XXII. 53. Col. I. 13. 3) Χρονικως, *temporaliter*, idque dupliciter: Primo ολικως *totaliter*, tum ratione *termini a quo*, videlicet a tempore eo, quo coepit tempus, id eſt, a mundi conſtitutione. Ioh. IX. 32. *A ſeculo non eſt auditum, quod quis aperuerit oculos caeci nati.* Col. I. 26. *Myſterium, quod abſconditum fuit a ſeculis & a generationibus;* id eſt, quamdiu durarunt ſecula, & generationes ſibi invicem ſucceſſerunt: tum ratione *termini ad quem*, videlicet uſque ad tempus, in quo & cum quo finietur tempus, id eſt, uſque ad finem mundi. Pſalm LXXVIII. 69. *Terra fundata eſt in ſecula.* CIV. 5. *Fundaſti terram ſuper baſin ſuam, non inclinabitur in ſeculum ſeculi* Eccl. I. 4. *Terra ſtat in ſeculum.* Matth. XII. 32. *Non remittitur ei neque in hoc neque in futuro ſeculo.* Secundo μερικως *partialiter*, atque itidem tum ratione *termini a quo* pro tempore longiſſimo, cuius initium fere eſt abſconditum. Deut. XXXII. 7. *Memento dierum ſeculi*, id eſt, antiquorum ac priſcorum temporum, quid in illis acciderit, quid Deus cum maioribus tuis egerit. Pſalm LXXVII. 6. *Cogitavi dies antiquos, annos ſeculorum in mente habui;* ubi idem bis dicitur, expendi tempora priſca, quomodo Deus in illis liberationem ad ſe confugientibus praeſtiterit. CXLIII. 3. *Collocavit me in obſcuris ſicut mortuos ſeculi*, id eſt, qui iam olim mortui fuerunt. Eſai. LVIII. 12. *Aedificavit in te deſolata ſeculi;* id eſt, quae multis ſeculis deſolata ac vaſtata iacuerunt. Mal. III. 4. *Placebit Domino ſacrificium Iuda, & Ieruſalem ſicut in diebus ſeculi;* ἐξηγησις ſtatim ſequitur, *ſicut in annis antiquis.* Luc. I. 70. *Qui a ſeculo ſunt prophetarum eius.* Act. III. 21. *Per os ſanctorum a ſeculo prophetarum.* Tum ratione *termini ad quem* pro tempore diuturno, cuius finis ferme eſt abſconditus, quia Hebraeum עולם a radice עלם *celavit, abſcondit*, originem ſuam trahit. Exod. XXI. 6. *Erit ſervus eius in ſeculum;* ubi ad longiſſimum pro ſpatio quinquaginta annorum accipitur, fieri enim potuit, ut intra pauciores annos e ſervitute exiret. 1 Sam. XXVII. 12. ait rex

Achis:

Achis: *David erit mihi ſervus in ſeculum.* Hæc et ſimilia loca notanda ſunt propter Iudæos, qui ceremonias legales ad finem uſque mundi ſervandas eſſe diſputant propter dicta ſcripturæ: Gen. XVII. 13. *Erit pactum meum in carne veſtra in fœdus ſeculi*, ſed ſtatim additur explicatio v. 7. *in generationibus veſtris.* Exod XII. 14. *Cultu ſeculi celebrabitis paſchalem feſtivitatem;* ſed additur, *in generationibus veſtris.* XXXI. 16. *Sabbatum* vocatur *pactum ſeculi.* In his & ſimilibus dictis nomen עולם, quod LXX. interpretes reddiderunt per vocem αιωνος, ſignificat tempus diuturnum, cuius terminus ſive finis latet, id quod æmulatus videtur apoſtolus in epiſt. ad Philem. v. 15. ut αιωνιον *hunc ſervum haberes*, id eſt, ſtabilem & diuturnum. Ad hanc claſſem reduci poteſt ſignificatio illa vocis *ſeculi*, qua uſurpatur a Latinis pro ſpatio centum annorum, unde apud Romanos *ludi ſeculares* dicebantur, qui centeſimo quoque anno recurrebant.

§. V. Ad poſteriorem claſſem pertinent dicta ſcripturæ, in quibus *ſeculum* pro abſoluta æternitate accipitur, tum pro ea, quæ ſcilicet mundi creationem cogitatur antegreſſa, Pſalm XXV. 6. *Reminiſcere miſerationum tuarum, quae a ſeculo ſunt*, id eſt, ab omni æternitate, quia Deus non ſolum a conſtitutione mundi, ſed etiam ab æterno eſt & manet miſericors. XCIII. 2. *A ſeculo tu es*, id eſt, ab æterno, quia Deus ante conſtitutionem mundi exſtitit, ſicut explicatio additur XC. 2. *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra & orbis, a ſeculo & in ſeculum tu es Deus.* Act. XV. 18. *Nota ſunt a ſeculo Deo omnia opera eius;* id eſt, iam inde ab ultima æternitate, quia Deus in tempore nihil diſcit, ſed ut eſſentia, ita quoque ſcientia eius manet invariabilis. Eph. III, 11. κατα προθεσιν αιωνων, id eſt, æternam, quia electio facta eſt ab æterno. Tum pro ea, quæ vocatur *aeternitas a poſt*, quæ ſcilicet mundi finem cogitatur ſecutura. Dico *cogitatur*, quia nos non poſſumus æternitatem aliter concipere, quam cum quadam præteriti, præſentis & futuri perpetua ſucceſſione, quamvis ipſa in ſe & formaliter conſiderata omnem temporis ſucceſſionem excludat. 2 Paral. VII. 3. *In ſeculum manet miſericordia eius.* Pſalm X. 16. *Dominus regnavit in aeternum & in ſeculum ſeculi.* Rom. I. 25. *Deus benedictus eſt in ſecula.* XI. 36. *Ipſi gloria in ſecula.* Gal. I. 5. Philip. IV. 20. 1 Tim. I. 17. & alibi paſſim coniunguntur *ſecula ſeculorum*, ut non tantum huius vitæ ſecula ſibi invicem ſuccedentia οι αιωνες επερχομενοι, Eph. II. 7. qui habent τα τελη, 1 Cor. X. 11. ο νυν αιων, 2 Tim. IV. 10. ο αιων ουτος, Matth. XII. 32. ſed etiam *ſeculum futurum*, ο ερχομενος και ο μελλων αιων, qui differentiæ cauſa ita adpellatur, ac fine caret, Matth. XII. 32. Marc. X. 30 Luc. XVIII. 30. XX. 25. Hebr. VI. 5. &c rabbinis עולם השלמה ſimul coniungi intelligantur. Uſitatum etiam eſt coniungi hæc duo, *a ſeculo & in ſeculum*, qua phraſi *aeternitas ab ante & poſt* emphatice exprimitur: Pſalm XLI. 14. 106. 48. *Benedictus Dominus Deus Iſrael a ſeculo & in ſeculum.* XC. 2. *A ſeculo & in ſeculum tu es.* Dan. II. 20. *Sit nomen Domini benedictum a ſeculo & in ſeculum.* Quando de conſummatione ſeculi hoc loco agitur, accipitur vox *ſeculi* in ſignificatione priore ac præcipue ea, qua συςηματικως και χηματικως eam uſurpari oſtendimus.

§. VI. *Synonymia* ſpectatur, tum in *verbis ſim-* Συνωνυμια.

plicibus, tum in *phraſibus coniunctis*. Ad priorem claſſem pertinet, quod mundi deſtructio vocatur, 1) τελος. *finis*, *terminus*, *extremum*. Matth. XXIV. 6. Marc. XIII. 7. Luc. XXI. 9 *Oportet haec fieri*, *ſed nondum* το τελος. Proprie & in ſenſu literali agitur de excidio Hieroſolymitano, ut adparet ex verſ. 14. apud Matthæum; ſed quia diſcipuli coniunctim quæſierant de tempore excidii Hieroſolymitani & conſummationis ſeculi, ideo etiam recte de utroque accipi poteſt, nondum adeſt finis, tum malorum: tum Hieroſolymæ, multo minus totius ſeculi. 1 Cor. X. 11. Τα τελη, *fines ſeculorum in nos venerunt;* id eſt, vivimus ſeculo conſummationi huius mundi proximo, totum tempus, quod inter primum Chriſti adventum in carnem & ſecundum ipſius adventum ad iudicium interiicitur, ab apoſtolis vocatur *tempus noviſſimum*, imo *hora noviſſima*, quia Chriſtus omnia conſummavit, neque quidquam ulterius exſpectandum quam mundi finis. 1 Cor. XV. 24. *Deinde finis*, non ſpiritualis regni Chriſti, ut volunt Photiniani, ſed huius ſeculi. 1 Petri IV. 7. Παντων το τελος ηγγικε, *finis omnium* ſive totius univerſi. 2) Συντελεια, *conſummatio*. Matth. XIII. 39. XXIV. 3. XXVIII. 20. Heb. IX. 26. ubi & αιωνος in ſingulari & αιωνων in plurali conſummatio vocatur, quia ſecula ſibi invicem in hoc mundo ſuccedentia præſens hoc ſeculum abſolvunt ac tandem finiunt. Confer harmon. de reſurrect. cap. XII. p. 476. Synonymia *phraſium coniunctorum* cognoſci poteſt ex illis ſcripturæ dictis, quæ ad το οτι demonſtrandum paulo poſt adducentur.

CAPVT II.

AN SIT CONSVMMATIO SECVLI?

An ſecutura ſit aliquando mundi conſummatio? Adfirmativa probatur 1) ex dictis ſcripturae. 2) ex vet. teſt.

§. VII. Ab ονοματολογια igitur tranſitum facimus ad πραγματολογιαν, in qua primo loco occurrit quæſtio de τω οτι, *an ſcilicet ſecutura ſit aliquando mundi conſummatio*? Adfirmantem ſententiam demonſtramus I) ex *perſpicuis ſcripturae dictis*. Claſſes eorum conſtitui poſſunt duæ, quædam enim ex veteri, quædam ex novo petita ſunt teſtamento. 1) In veteri teſtamento præcipua hæc occurrunt: a) in *Moſe*. Gen. VIII. 22. *Cunctis diebus terrae ſementis & meſſis, frigus & aeſtus, aeſtas & hyems, nox & dies non requieſcent*, ſive ceſſabunt. Oſtendit Deus, ſe certos dies ac certum tempus præfiniviſſe, in quo viciſſitudines ſementis & meſſis, frigoris & æſtus, æſtatis & hyemis, noctium ac dierum ſint futuræ; adventante autem conſtituto durationis termino deſituras eſſe illas viciſſitudines, ac mundum denuo, non quidem aquis diluvii, ſed igne eſſe perdendum ac deſtruendum, tunc diebus terræ ſuccedent *dies cæli*, id eſt, mera & abſoluta æternitas. Lutherus in comm. illius loci: *Non eſt otioſum, quod dicit*, cunctis diebus terræ; *ſubindicat enim, hos terrae dies aliquando ceſſaturos, & ſecuturos alios dies cæli. Stantibus igitur diebus terrae terra ſtabit, & manebunt iſtae vices temporum, ſed ceſſantibus his diebus terrae ceſſabunt iſta omnia, & ſequentur dies cæli, id eſt, aeterni dies, qui erunt ſabbatum ex ſabbato, ubi non occupabimur corporalibus laboribus*

ad

ad parandum victum, *erimus enim ſicut angeli Dei*, *ſed noſtra vita erit agnoſcere Deum*, *delectari ſapientia Dei & frui praeſentia Dei.* Gen. XLIX. 1. *Convenite filii Iacob*, *ut adnunciem vobis*, *quid erit in noviſſimis diebus.* Hunc locum urget Origenes lib. III. περι αρχων cap. 5. *Si noviſſimi ſunt dies*, inquit, *ceſſare dies neceſſe eſt*, *qui cœperunt.* Et ſane prophetia Iacobi extendit ſe uſque ad tempora Meſſiæ, quæ a prophetis & apoſtolis vocari ſolent noviſſima. Deut. XI. 21. *Quamdiu cœlum terrae imminet*, *quamdiu ſol terram illuſtrabit.* Hebræum ad verbum : *Sicut dies cœlorum ſuper terram*, vel *ſecundum dies cœlorum ſuper terram*; utroque enim modo כ verti poteſt. Senſus eſt, uſque ad finem mundi, quia niſi peccaſſent Iudæi repudiando Meſſiam & legem Domini contumaciter transgrediendo, promiſſam terram Canaan uſque ad finem mundi poſſediſſent. Lutherus eleganter reddidit : *So lange die Tage vom Himmel auf Erden währen.* Innuitur igitur fore tempus, quo ceſſabunt dies, quos cœli converſio ſuper terram efficit, ac cœleſtis regio per terrenam Canaan præfigurata piis Iſraëlitis poſſidenda tradetur. Deut. XXXII. 22. *Ignis ſucceſus eſt in furore meo*, *& ardebit usque ad inferni infima*, *devorabitque terram cum germine ſuo*, *& montium fundamenta comburet.* Ignis nomen poteſt accipi μεταφορικως de ira divina, quæ inſtar flagrantis ignis omnia abſumit, quæque populum Iudaicum ob Meſſiæ contemtum in infernum uſque proſternit; ſed Iuſtinus in orat. ad Antonin. pium proprie accipit. *Exuſtionem mundi*, inquit, *quomodo per Moſen ſpiritus propheticus fore praemonſtravit*, *accipite. Sic autem ait : deſcendit ignis perpetuum vivens*, *& devorabit ad imam usque abyſſum.* b) Ex *Iobo.* Iob. XIV. 12. *Non reſurget homo*, *donec non erunt cœli.* Hebræum עַד – בִּלְתִּי שָׁמַיִם Ergo cœli non durabunt perpetuo, ſed aliquando non erunt. Mercerus & quidam alii accipiunt *excluſive*, ut ſimplicem negationem, *homo non reſurget*, *donec non erunt cœli*, quod nunquam fiet, ſcilicet iuxta naturam, reſurget autem divina virtute. Sed oſtendimus in tract. de morte in quæſt. de imm. anim. §. 151. rectius accipi *determinative*, ut limitationem ac deſignationem temporis, quo homo aliquando reſurget. XXIV. 24. *Humiliabuntur ſicut omnia & auferentur.* Hunc locum Gregorius lib. XVII. moral. cap. 5. de conſummatione ſeculi interpretatur, in Hebræo tamen paulo aliter legitur. c) Ex *pſalmis.* Pſalm XLVI. 3. *Non timebimus*, *ſi terra loco ſuo moveretur*, *& montes in medium mare praecipitarentur.* Quidam accipiunt ut *conditionem impoſſibilem*, ſi vel maxime omnia in mundo ita turbarentur, ut montes in cor maris præcipitarentur, quod nunquam futurum eſt, tamen non timeremus. Sed reliqua dicta, quæ de mundi tranſitu loquuntur, ac ſubſequens v. 4. teſtatum reddunt, hanc conditionem adiectam non eſſe pro impoſſibili habendam. Auguſtinus in comm. accipit de *converſione gentium* per prædicationem evangelii. Quidam allegoricam ſectantur interpretationem, per terram intelligunt *imperia huius mundi*, quæ diaboli impulſu veluti terræ quadam concuſſione acerrime colliduntur, per montes vero *diabolos*, qui in cor, ſive medium maris, ruunt præcipites, id eſt, inſanientes principes ac populos bellis invicem committunt, eccleſia inſtar arcis ſcopulo impoſitæ in mediis imperiorum ruinis incolumi interim manente. Et ſane congruit hæc interpretatio phraſibus loquendi in ſcriptura uſitatis,

ſitatis, Pſalm XXXIII. 8. LXVIII. 33. Ier. LI. 25. Zach. IV. 7. Apoc. VIII. 8. interim cum ſenſus literalis nullam ſecum trahat abſurditatem analogiæ fidei adverſam, ideo una cum interpretatione allegorica retineri poteſt. Pſalm LXXII. 7. *Florebit in regno Meſſiae multitudo pacis* עַד בְּלִי יָרֵחַ, *donec non amplius luna.* Deſcribitur æternitas regni Chriſti, quod deſtructis omnibus huius mundi regnis in fine ſeculi ipſum tamen in perpetuum ſit permanſurum. XCVII. 1. *Dominus regnavit, exſultet terra* v. 2. *Nubes & caligo in circuitu eius, iuſtitia & iudicium baſis ſedis eius.* v. 3. *Ignis ante ipſum procedit, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* v. 5. *Montes ſicut cera fluxerunt a facie eius &c.* Proprie & principaliter loquitur pſaltes de *vocatione gentium* per evangelii prædicationem ac regno Chriſti in hac vita; interim etiam referri poteſt ad regnum gloriæ in fine ſeculi inchoandum, quando omnes hoſtes plene ſibi ſubiiciet, & maieſtas regni eius publice conſpicietur. CII. 26. *Initio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli.* v. 27. *Ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut indumentum mutabis eos, & mutabuntur.* v. 28. *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient.* Locus hic allegatur ab auctore epiſt. Hebræos I. 11. in quo mundi interitus verbis perquam emphaticis deſcribitur. 1) *Subiectum* eſt *cælum & terra*, relativum enim הֵמָּה v. 27. ad utrumque refertur, cum v. 26. utriusque facta fuerit mentio; adde quod ſi cœli peribunt, multo magis veriſimile ſit etiam terram perituram, cum cœlum ſolidius ac firmius terra videatur. Neve quis cogitet, *cælos aëreos* duntaxat, non autem *aethereos*, *inferiores* duntaxat, non autem *ſuperiores* eſſe perituros, ideo v. 27. additur particula univerſalis כֻּלָּם *omnes veteraſcent*, videlicet quotquot ſunt opera manuum divinarum, id eſt, quotquot ſunt a Deo conditi, ut adparet ex v. 26. 2) *Praedicatum* tria verba maxime emphatica habet *α*) אָבַד *periit, interiit*, quod notante Schindlero in lexico de omnimoda rei perditione uſurpatur. *β*) בָּלָה *inveteratus eſt, vetuſtate tritus, attritus & conſumtus eſt* inſtar veſtimenti vetuſtate attriti. Thomas in comment. ad Hebr. 1. *Sicut veſtimentum adſumitur ad uſum, ceſſante vero uſu deponitur: ſic cum fuerit completus electorum numerus, mutabitur cælum quaſi veſtimentum, quia iam amplius ad rerum generationem & corruptionem non inſervit.* *γ*) חָלַף *praeteriit, tranſiit, interiit*, Cant. II. 11. Eſai. II. 18. Dan. IV. 23. 29. 32. 3) *Antitheſis, tu autem permanes.* v. 27. *tu idem ipſe es, & anni tui non deficiunt.* Præfixum in voce וְאַתָּה recte exponitur *adverſative;* oſtendit enim ſeries textus, inſtitui oppoſitionem inter cœli terræque interitum, & ſtabilem ac fixum divinæ eſſentiæ ſtatum. *Anni* metaphorice Deo tribuuntur durationem continuam & ſimplicem denotantes, quia æternitatem non niſi per quamdam temporis ſucceſſionem perpetuo durantem concipere poſſumus, dicuntur autem anni Dei *non deficere, non conſumi*, ſicut dies & anni noſtri, Pſalm XC. 9. quia ſunt *dies & anni aeternitatis*, 2 Petr. III. 8. *δ*) Ex *prophetis* Eſai XXXIV. 4. *Tabeſcet omnis militia cælorum, & complicabuntur ſicut liber cæli, & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea & de ficu.* Quidam accipiunt in *ſenſu metaphorico*, ut animorum angor & perturbatio in ſummis calamitatibus ſignificetur, qui enim in mœrore ac luctu conſtituti ſunt, *illis lux non videtur eſſe lux; nec dies videtur eſſe dies, nec dulcia*

ha-

habere dulcedinem, *ſed omnia mutantur eis in contrarium ; adeo enim doloris anxietas oculos obnubilat*, *ut ſerenum cœlum tenebris offuſum videatur*, *ac ſtabiles montes colleſque moveri*, ut loquitur Theodoretus in comment. Ier. IV. Confer ſimiles metaphoricas deſcriptiones Eſai XIII. 9. Ierem. IV. 23. XV. 9. Ezech. XXXII. 7. Amos VIII 9. Mich. III. 6. & ea, quæ in præced. tractat. in cap. de ſignis iudicii § 94: diximus. Rationem interpretationis adferunt eam, quia in præcedentibus verbis agitur de *particulari Dei iudicio*, quod exercebit adverſus gentes, quæ Aſſyriorum faſtum ac mores imitantur; ſed oſtendimus ſuo loco, prophetas a particularibus iudiciis ſæpius progredi ad univerſale iudicium adverſus omnes gentes, cumprimis vero eccleſiæ hoſtes in die noviſſimo exercendum, cuius præludium in particularibus illis iudiciis proponitur, in quo cœlum & terra deſtruetur. Abſurdum igitur ac præpoſterum nequaquam cenſendum, ſi hic locus propheticus de interitu mundi accipiatur, quam interpretationem verborum emphaſis confirmat. De exercitu cœlorum, id eſt, ſole, luna, & ſtellis, inſtar aciei cuiusdam a cœleſti imperatore certo ordine diſpoſitis & ſpeciem perquam illuſtrem oculis hominum exhibentibus, Gen. II. 1. Neh. IX. 6. Dicit propheta, quod *colliqueſcet*. In Hebræo eſt נָמַק in *niphal* a radice מקק *liquefactus*, *diſſolutus fuit*, ac per metaphoram, *corruptus*, *putrefactus*, *labefactatus fuit*, Ezech. XXIV. 23. Lev. XXVI. 39. Pſalm XXXVIII 6. Benedictus Arias reddidit, *muceſcent*, quæ enim putredini & corruptioni proxima, mucorem prius contrahunt. De cœlis dicitur, quod *complicabunt* ſe, ſive *convolventur* ſicut liber. In Hebræo eſt נָגֹלּוּ a radice גלל *convolvit*, *complicavit*. Reſpectus habetur ad formam librorum, qua Hebræi uſi ſunt, a noſtra diverſam. Neque enim tales apud eos ſunt libri, quales apud nos ex multis paginis conglutinatis aut conſutis compacti, ſed qui ex una pagina longa ac perpetua conſtabant, quæ quia circa lignum quaſi circa axem inſtar telæ convolvitur, ideo liber apud eos vocatur מְגִלָּה *volumen*. Luc. IV. 17. *Cum traditus eſſet Chriſto liber prophetae* ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, *explicans librum*, *invenit locum*, v. 20. καὶ πτύξας, *& complicans librum reddidit miniſtro;* hac forma legem in membrana deſcriptam adhuc hodie Iudæi in ſynagogis habent. Quemadmodum igitur creatio cœli *extenſioni pellis ſeu tabernaculi* comparatur, Pſalm CIV. 2. Eſai XL. 22. unde ipſum cœlum vocatur רָקִיעַ *expanſio*, Gen. I. 6. ſic eiusdem interitus ac deſtructio *complicationi libri* ſeu voluminis aptiſſime confertur. Iuſtinus in qq. & reſpp. ad orth. q. 94. p. 348. *Quemadmodum firmamenti facturam ſacrae literae per collationem adſimilarunt quandoque pellis extenſioni*, *aliquando fumo firmato*, *aliquando rotunditati teſtitudinis cameratae*, *ſic & eius ſolutionem per comparationem adſimilarunt aliquando libro*, *qui convolvitur*, *quandoque elemento*, *quod igne ſolvitur*, *nonnunquam veſtimento veteraſcenti*. Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum lapſum: *iſtud cœlum e medio ſubducetur*, *non aliter quam pelles ſcenae*, *ac velum contrahitur e medio*, *ut in melius commutetur*. Neve quis cogitaret, cœlum ea ratione convolvendum ſive complicandum, ut ſtellæ illi infixæ maneant, ſicut characteres literarum in libro complicato, ideo addit propheta: *omnis exercitus eorum decidet;* in Hebræo eſt יִבּוֹל a radice נבל *ut defluit folium de vite*, *& ſicut defluit de ficu*. Adducit propheta ſimilitudinem vi-

vineat & ficus, quia duæ illæ plantæ erant ſatis notæ ac familiares in terra Canaan. Confer Apoc. VI. 14. ubi eadem fere deſcriptio occurrit Eſai LI. 6. *Cœli ſicut fumus deficient*, (in Hebræo eſt נִמְלָחוּ *conſumentur*, *diſſipabuntur*. Aquila reddit *μεωθησεται*, *in nihilum comminuentur*. Symmachus: *αλιωσονται in ſalis modum conterentur & evaneſcent*. LXX. interpretes: *ο ȣρανος ως καπνος εςερεωθη*, *firmatum eſt ſicut fumus*. At ſi *firmitas pro robore accipitur*, *quomodo fumo*, *quod firmum eſt*, *comparatur*? reſp. Hieronymus, quod *omnis cœlorum firmitas robur & fortitudo vento inaniſſimo & fumo*, *qui in auras ſolvitur*, *coaequetur*) *& terra ſicut veſtimentum veteraſcet*, *& habitatores eius ſimiliter ſicut haec interibunt*, *ſed ſalus mea in ſeculum erit*, *& iuſtitia mea non conteretur*. Multi ex pontificiis accipiunt, ut hypotheticam ac conditionalem comparationem, ut ſit ſenſus, *non quod cœlum & terra praeteritura ſint aliquando*, *ſed illud citius eventurum*, *quam contingat*, *ut inane excidat divinum verbum*. Sed oſtendit ipſe ſonus verborum, prophetam non loqui *comparate* ſed *abſolute*, nec impoſſibilem quamdam conditionem proferre, ſed cœli terræque tranſitum, promiſſionis autem ſuæ firmitatem ſibi invicem *αντιθετικως* opponere, proinde ut Chriſtus Matth. XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XXI. 33. non *υποθετικως* ſed *κατηγορικως* & adſertive dicit: *Cœlum & terra tranſibunt*, *verba autem mea non praeteribunt*. Senſus igitur eſt, quamvis cœlum, terra & homines conſtituto tempore ſint interituri, tamen ſalus & iuſtitia credentibus promiſſa erunt perpetua & immutabilia, quia *creabo cœlos novos & terram novam*, *in quibus iuſtitia habitat*, 2 Petr. III. 13. Optime vero conferri poteſt hic locus propheticus cum oraculo Davidico Pſalm CII. 27. ut enim ibi de cœlis dicitur, *veteraſcent ut veſtimentum*, ita hoc loco de terræ interitu eadem ſimilitudo uſurpatur, ne quis cœli ac terræ diverſam rationem fore cogitet. Atque hoc modo oraculum propheticum antiquiſſimus eccleſiæ doctor, Irenæus expoſuit lib. IV. adv hæreſ. c. 6. p. 236. Hieronymus lib XIV. in Eſaiam tom. IV. p. 164. Chryſoſtomus in hom. ad Rom. VIII. Haymo & Lyranus in comm. h. l. Eſai. LXV. 17. *Ecce ego creans cœlos novos & terram novam*, *& non memorabuntur priores*, *nec adſcendent ſuper cor*. Sanctius in comm. accipit *μεταφορικως*, quod *per cœli novi ac terrae novae creationem omnis rerum abundantia & ingens voluptas promittatur*, *ſicut aerumnoſa Iſraelitarum conditio per cœlum obſcurum ac nubilum & terram ſterilem ac aridam proverbiali locutione in prophetis deſcribitur*, qua ratione ad reſtitutionem ex captivitate Babylonica in verbis hiſce propheticis reſpectus haberetur. Heerbrandus in comp. theol. in cap. de conſumm. ſeculi p. 536. itidem arbitratur de eccleſiæ & religionis inſtauratione in his terris futura ibi ſermonem eſſe. Sed manifeſtum eſt ex 2 Pet. III. 13. & Apoc. XXI. 1. de cœleſti beatorum patria unice ſermonem eſſe; imo ex hoc ipſo loco prophetico idipſum evidenter colligitur, quia talis rerum ſtatus hic deſcribitur, qui in hac vita non habet locum; v. 18. *Gaudete & exſultate in aeternum in his*, *quae creo*. v. 19. *Non audietur in Ieruſalem ultra vox fletus & vox clamoris*. Atqui in vita æterna demum hoc implebitur Apoc. VII. 17. Nec obſtat, quod nonnulla addantur, quæ *κατα ρητον* accepta in patriam beatorum minime conveniunt, quia *prophetae verbis huius ſeculi deſcribunt res futuri ſeculi*, *& a corporalibus beneficiis animos hominum*

ad

iritualia & *cœleſtia beneficia princi-*
a Meſſia exſpectanda evehunt. Eſai.
. 15. *Ecce Dominus in igne veniet,*
ıquam turbo quadrigae eius, redde-
indignatione furorem ſuum, & in-
ionem ſuam in flamma ignis. Hoc
, in quo & cum quo Dominus ad
um veniet, univerſa cœli terræ-
nachina conflagrabit, 2 Petr. III.
16. *Quia in igne Dominus iudicabit,*
gladio ſuo ad omnem carnem, & mul-
ıtur interfecti a Domino. In die iu-
ex ore Chriſti gladius διϛομος pro-
, quando contra damnatos horri-
illam ſententiam pronunciabit:
ledicti: cuius ſententiæ exſecutio
r ignem infernalem. Deſcribitur
Deus tanquam fortis bellator,
uſtitiæ ardens, & vindictam ab
ıs ſumere cogitans, qui quadri-
vehatur, ex quibus igneos eia-
r globos, ac furorem ſuum totus
matus evomat, quin & gladium
vibret, ut ſic igne & ferro obvia
ıe proſternat ac vaſtet. Comple-
m huius vaticinii præcipue ſe-
in die extremi iudicii. v. 22.
œli novi & terra nova, quos ego
ſtant coram me, dixit Dominus,
t veſtrum ſemen & nomen veſtrum.
eterna beatitudo in novo cœlo ac
erra credentibus parata erit immo-
c immutabilis, ita quoque pii vi-
ı æternum. Ezech. XXIV. 9. *Vae*
ſanguinum, etiam ego grandem fa-
yram. v. 10. *Multiplica ligna, ſuc-*
ǯnem, conſume carnem & oſſa com-
ır. Hieronymus libr. VII. in E-
Sunt, qui totum iſtum locum ad
mationem ſeculi transferant. Mun-
o, qui in maligno poſitus eſt, die
divino igne ſuccenditur, & civitas
ıum ponitur ſuper carbones ignis.
ponitur ſanguis, qui effuſus eſt in
propatulo creaturae univerſae, ut omnium
ſcelera pateant, quia nihil occultum, quod
non reveletur, ne terra operiantur aut pul-
vere. Sed in ſenſu literali de incendio
& excidio Hieroſolymitano a Babyloniis
metuendo hic agi videtur. Dan. II. 45.
Lapis abſciſſus a monte ſine manibus com-
minuit ferrum, aes, teſtam, argentum &
aurum, id eſt, in fine ſeculi deſtruen-
tur omnia mundi regna & ſuccedet æ-
ternum regnum. VII. 11. *Et vidi do-*
nec interfecta eſſet beſtia, & periiſſet cor-
pus eius, & traditum eſſet ad comburen-
dum igni. In die noviſſimo, quando
omnia igni abſumentur, etiam Turcica
impietas & tyrannis abolebitur. v. 12.
Ac reliquis beſtiis ablata erat poteſtas. (in
fine ſeculi abolebuntur omnia regna,
1 Cor. XV. 24.) v. 26. *Iudicium ſedebit,*
ut auferatur poteſtas eius, & diſpereat uſ-
que in finem. v. 27. *Regnum autem &*
poteſtas & magnitudo regni, quae eſt ſub-
ter omne cœlum, dabitur populo ſancto al-
tiſſimi; deletis omnibus impiis & eccle-
ſiæ hoſtibus electi in novo cœlo cum no-
va terra in perpetuum regnabunt. IX.
27. *Usque ad conſummationem,* id eſt,
uſque ad finem mundi. LXX. interpre-
tes εως συντελιας καιρȣ *decretum eſt, quod*
perſeverabit deſolatio. XII. 4. *Obſigna librum*
uſque ad tempus finis; quod proxime præ-
cedet finem mundi. Ioel. III. 20. *Sol &*
luna obtenebrabuntur & ſtellae retrahent
ſplendorem ſuum. v. 16. *Movebuntur cœli*
& terra, & Dominus ſpes populi ſui.
Hieronymus in comm. *Mœrorem extre-*
mi diei & tormenta pereuntium ne ſol qui-
dem & luna aſtraque caetera poterunt in-
tueri, ſed retrahent fulgorem ſuum, & fu-
rorem iudicantis, reddentisque uniuscuius-
que opus in caput ſuum, adſpicere non au-
debunt. Non quod clementoria ſint, quam
Dei iudicia, ſed quod omnis creatura in
tormentis aliorum de ſuo iudicio pertimeſcat.

Do-

Dominus inſtar leonis rugiet ſeu clamabit, ut tam excelſa eius vox erit ac terribilis, ut cœlorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur. Cumque tam ſeverus in eos fuerit, qui puniendi ſunt, erit clemens erga populum ſuum & dabit eis fortitudinem. Soph. I. 18. *In igne zeli devorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitatoribus terrae;* quod repetitur III. 8. Hagg. II. 7. *Movebo cœlum & terram, & mare & aridam, & movebo omnes gentes.* Mal. IV. 1. *Ecce dies venit ſuccenſa quaſi caminus & erunt omnes contemtores & omnes facientes iniquitatem ſtipula, & inflammabit eos dies veniens.* Confer ea, quæ de his vaticiniis propheticis dicta ſunt in præced. artic. de extremo iudicio §. 13. ε) Ex *libris apocryphis.* 4 Eſdr. VI. 6. *Facta ſunt omnia creata per me ſolum & non per alium, & finis per me ſolum & non per alium.* v. 9. *Finis huius ſeculi Eſau & principium ſequentis Iacobi* v. 16. *Finem eorum oportet commutari.* v. 20. *Cum ſuper ſignabitur ſeculum, quod incipiet pertranſire, haec ſigna faciam.* VII. 30. *Convertetur ſeculum in antiquum ſilentium diebus ſeptem, ſicut in prioribus iudiciis, ita ut nemo derelinquatur.* v. 31. *Et erit poſt dies ſeptem & excitabitur, quod nondum vigilat ſeculum, & morietur corruptum.* v. 43. *Dies iudicii erit finis temporis huius & initium temporis futurae immortalitatis, in quo tranſivit corruptela.* XIV. 16. *Quantum invalidum fiet ſeculum a ſenectute, tantum multiplicabuntur ſuper inhabitantes mala,* v. 17. *prolongavit enim ſe magis veritas & adpropinquavit mendacium.* XVI. 14. *Ecce mittentur mala & non revertentur, donec veniant ſuper terram.* v. 15. *Ignis ſuccenditur & non exſtinguetur, donec conſumat fundamenta terrae.* Siracid. XVII. 30. *Quid lucidius ſole? & tamen deficit.*

§. VIII. 2) Ex nov. *teſtamento.* a) Ex *evangeliſtis.* Matth. V. 18. *Amen dico vobis, donec tranſeat,* παρελθη, *cœlum & terra, iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.* Luc. XVI. 17. *Facilius eſt cœlum & terram praeterire; quam de lege unum apicem cadere.* Quidam ex pontificiis accipiunt *comparate*, ac κατ' ανθρωπον dictum hoc ſenſu: *Si alterutrum horum praeteriturum ſit, praeteribit prius cœlum & terra, quam iota unum aut apex unus a lege; non quod cœlum & terra aliquando ſint praeteritura, ſed illud citius eventurum, quod nemo futurum putat, quam contingat, ut inane excidat divinum verbum, ſicut communiter dicere ſolemus, cum aliquid fieri non poſſe, aut nunquam futurum ſignificamus, citius cœlum ruet, aut prius rerum diſſolvetur natura, quam hoc fiat. Hoc ergo diceret Chriſtus, legem tunc praeterituram, quando cœlum ac terra praeteribunt, id eſt, nunquam praeterituram, quia aut illa nunquam deficient ſaltem quoad ſubſtantiam, aut quia vulgo, cuius opinioni in loquendo ſaepe ſe ſcriptor ſacer adcommodat, in aeternum duratura exiſtimabantur.* Ianſenius in conc. evang. Sanctius in comm. Eſa. LI. &c. Quidam ſic exponunt: *Prius tranſiturum cœlum & terram, quam deſiturum fieri, quae ſcripta ſunt in lege. Nam ea tunc demum perfecte impleta erunt, cum cœlum & terra eſſe deſierint.* Sed manifeſtum eſt ex Matth. XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XXI. 33. Chriſtum nequaqnam *comparate* loqui, ſed *abſolute;* ac particulam *donec* non eſſe hoc loco *excluſivam*, quaſi nunquam futurum ſit, ut cœlum ac terra tranſeant, ſed *incluſivam* ac *determinativam.* Senſus enim eſt, quod cœlum ac terra conſtituto divinitus tempore quidem ſint tranſitura, interim legem Dei utpote normam æternæ

2) ex nov. teſt.

ternæ iuſtitiæ ac ſapientiæ permanſuram eſſe in æternum. Utitur autem Chriſtus in deſcribendo cœli terræque interitu voce παρερχεσθαι, quod eſt *praeterire*, *abire*, ita ut nullum prioris rei, quæ præceſſit, maneat veſtigium. Sic præterire dicitur *tempus*, Matth. XIV. 15. Marc. XIV. 35. *generatio hominum*, Matth. XXIV. 34. Marc. XIII. 30. Luc. XXI. 32. *homo praetergrediens*, Matth. VIII. 28. Marc. VI. 48. *navis*, Act. XVI. 8. *tempus huius vitae*, 1 Pet. IV. 3. Illæ res proprie dicuntur præterire, quæ cum ſemel præterierint nunquam revertuntur, iuxta illud Naſonis lib. III. de arte:

Nec quae praeteriit rurſus revocabitur unda,
Nec quae praeteriit hora redire poteſt.

Cumprimis vero emphaſis huius verbi pulcerrime exprimitur Sap. V. 9. παρηλθον *tranſierunt mundana illa omnia tanquam umbra & tanquam nuncius tranſcurrens*, v. 10. *tanquam navis, quae pertranſit fluctuantem aquam, cuius cum praeterierit, non eſt veſtigium invenire neque ſemitam itineris illius in fluctibus.* v. 11. *Aut veluti avis transvolantis aërem nullum invenitur itineris* τεκμηριον. v. 12. *Iſtus autem alarum verberatum ventum levem & ſciſſum vi ſtridoris commotis alis pertranſiit & poſt hoc non eſt inventum ſignum proceſſus in eo, aut tanquam ſagitta miſſa in ſcopum, diviſus aër continuo in ſe reſolutus eſt, ut ignoretur tranſitus illius.* Matth. XIII. 39. *Meſſis eſt* συντελεια του αιωνος. v. 40. & 49. *Sic erit in conſummatione ſeculi huius.* Vocabulum συντελειας videtur deſumtum ex Dan. IX. 27. εως συντελειας, *uſque ad conſummationem decretum eſt, quod perſeverabit deſolatio*, id eſt, uſque ad finem mundi. XII. 4. *Obſigna librum* εως καιρου συντελειας. LXX. interpretes hoc nomine utuntur pro כָּלָה ſeu תִּכְלָה pro finali & univerſali alicuius rei conſummatione ſive conſumtione, 2 Reg. XIII. 17. Eſdr. IX. 14. Neh. IX. 31. Pſalm LVIII. 8. Ier. IV. 27. &c. ſic dicuntur συντελεισθαι *ſermones*, Matth. VII. 28. *dies*, Luc. IV. 2. Act. XXI. 27. ex quibus nihil reliquum manet. Matth. XXIV. 3. *Quod ſignum adventus tui & conſummationis ſeculi?* XXIV. 6. Marc. XIII. 7. Luc. XXI. 9. *Oportet haec fieri, ſed nondum* το τελος nec Hieroſolymitani excidii, nec totius ſeculi. Matth. XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XXI. 33. *Cælum & terra tranſibunt*, παρελευσονται, *verba autem mea non tranſibunt.* Matth. XXVIII. 20. *Ecce ego vobiſcum ſum usque ad conſummationem ſeculi.* Act. III. 20. 21. *Oportet Chriſtum cælum capere uſque ad tempora reſtitutionis omnium.*

§. IX. b) Ex *apoſtolis*. Rom. VIII. 21. *Creatura liberabitur a ſervitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei;* de hoc loco apoſtolico infra ex profeſſo agetur. 1 Cor. VII. 31. Το σχημα του κοσμου τουτου παραγει. Iuſtinus in qq. & reſp. ad orthod. quæſt. XCV. p. 349. ſic legit: παραγει το σχημα τουτου κοσμου ο θεος. Sed verbum παραγειν in nov. teſt. plerumque uſurpatur *intranſitive*. Nomine σχηματος utitur apoſtolus pro habitu ſive converſatione externa in adfectibus, geſtibus & totius vitæ actionibus, Philip. II. 8. ſicut & vox σχηματιζεσθαι de αναστροφη ſive converſatione vitæ ac morum uſurpatur, 1 Petri I. 15. intelligitur ergo per σχημα του κοσμου converſatio huius ſeculi, vita in hoc mundo, actiones huius vitæ atque una totus mundus; in hac enim vita homines *ducunt uxores*, *flent*, *gaudent*, *emunt*,

utuntur hoc mundo. v. 29. 30. & 31. Sed illud το σχημα hic mundi habitus, hæc converſatio huius vitæ aliquando ceſſabit, quia *filii huius ſeculi nubunt ac nuptui traduntur, illi vero, qui digni habebuntur ſeculo futuro & reſurrectione ex mortuis, nec nubunt nec nuptui dantur, nec ultra mori poterunt, aequales enim ſunt angelis Dei.* Luc. XX. 34. 35. 36. Iuſtinus d. l. *Si praeterit habitus huius mundi, certum eſt, ſimul neceſſario alia omnia, quae propter habitum mundi ſunt effecta, cum mundi habitu eſſe praeteritura, inducetur autem novum cœlum & terra, ubi iuſtis & iniuſtis factorum retributio fiet.* Ambroſius in comment. h. l. *Si forma mundi peribit, dubium non eſt, omnia, quae ſunt in mundo, interire.* Quidam per το σχημα intelligunt *ſpeciem ac pulchritudinem*, ut ſit ſenſus, quidquid in mundo habet externam aliquam ſpeciem, quidquid eſt in mundo iucundum, voluptuoſum & glorioſum, illud præteribit, quia nihil ſolidam felicitatem adfert in mundo, ſed vana ſunt, quæcunque ſunt ſub ſole. Iac. Faber Stapulenſis, quem ſequitur Alciatus lib. II. παρεργων cap. 30. Το παραγειν interpretatur per *decipere ſeu fallere, blanda ſpecie allicere.* Budæus exponit per παρεκτρεπειν *transverſum agere*, cum in profanis ſcriptoribus in hac etiam ſignificatione vocula illa uſurpetur. Sed huius ſignificationis exempla non occurrunt in ſacris literis, & conſtat ex *locis parallelis* de mundi conſummatione potius quam deceptione apoſtolum hic loqui. Pſalm CXLIV. 4. ημεραι αυτου ωσει σκια παραγουσι. 1 Ioh. II. 17. ο κοσμος παραγεται. Mundus igitur *tranſire* dicitur, quia conſtituto tempore abolebitur, ita ut nullum eius remaneat veſtigium, ſicut tranſeunt ſive prætereunt *viatores*, Pſalm CII. 27. Matth. IX. 9. ſicut luce adventante *tenebrae* prætereunt, 1 Ioh. II. 8. ac quia vox σχηματος in ſcriptoribus Græcis de comœdiis uſurpatur, ideo etiam hæc comparatio locum hic habere poteſt. Tota noſtra in mundo vita nihil aliud eſt quam quædam comœdia, cuique enim noſtrum impoſita eſt certa quædam perſona, quam decenter debet gerere, id eſt, cuique commiſſæ ſunt certi alicuius officii partes. Quemadmodum igitur in comœdia variæ introducuntur perſonæ, quæ ſibi invicem in certo ordine habito ſuccedunt, & viciſſim abſcedunt, donec tandem totus adparatus removeatur, & nihil maneat reliqui; ita quoque res ſeſe habet in hoc mundo, generatio una venit, altera abit, donec tandem mundus ipſe ſimul tranſeat. Duæ in hac mundi ſcena ſunt portæ, unam per nativitatem ingredimur, ex altera per mortem egredimur. Veſtes, quibus ad perſonam noſtram in hac fabula agendam induimur, ſunt mundi bona, quæ commodato accipimus, qui regem agit, non auferet ſecum purpuram, quam in hac vita geſtavit &c. Theodoretus in comment. huius loci: *Non amplius agricola & navigatio, non regna & imperia, non amplius ſervitus & dominium, non amplius artes & ſcientiae, non amplius paupertas & divitiae, ex his enim & quae ſunt huiusmodi, conſtat vita praeſens, futura enim habent aliam rerum differentiam.* 1 Cor. X. 11. Τα τελη, *fines ſeculorum in nos venerunt.* (Confer dicta ſuperius §. VI.) XV. 24. *Deinde finis*, tum totius ſeculi, tum modi regiminis, quo Chriſtus eccleſiam in hac vita gubernat. 2 Cor. IV. 18. τα βλεπομενα, προσκαιρα, τα δε μη βλεπομενα, αιωνια. Quidam per ea, *quae videntur*, ſpecialiter intelligunt præſentis vitæ tribulationem, per ea, quæ non videntur, futuræ vitæ gloriam, quod

col-

gunt ex verſ. præcedente. Sed pot-
tiam accipi generaliter, quidquid
ɔc mundo oculis obvium, tranſito-
ı eſt ac momentaneum, quod vero
ectamus, æternum. Hebr. I. 11.
:citur oraculum Davidicum de cœli
:que interitu ex Pſalm CII. 26. Hebr.
Non enim angelis ſubiecit οικεμενην
εσαν futurum orbem, qui poſt huius
ενης tranſitum ſequetur. Heb. IX.
Chriſtus ſemel επι συντελεια των αιω-
in conſummatione ſeculorum, ad de-
ionem peccati per hoſtiam ſuam adpa-
Loquitur apoſtolus de primo Chri-
lventu, ut adparet, tum ex *finis*
adventus deſcriptione, tum ex *ſecun-*
ventus oppoſitione, v. 28. Quod er-
hriſtus dicitur veniſſe επι συντελεια,
iendum eſt ſenſu eo, quo prophe-
:que apoſtoli totum illud tempus,
inter primum & ſecundum Chriſti
ntum intercedit, ſolent vocare *no-*
um, Eſai. II. 2. Ier. XXIII. 20. Dan.
:. Mich. IV. 1. Act. II. 17. 1 Cor.
. 1 Tim. IV. 1. 2 Tim. III. 1. 2 Petr.
. 1 Ioh. II. 18. Cauſam *pluralis* nu-
, quare apoſtolus dicat των αιωνων,
ſuimus ſuperius in homonymia.
XII. 26. *Adhuc ſemel & ego move-*
n ſolum terram, ſed & cœlum. v. 27.
autem adhuc ſemel dicit, declarat mo-
translationem tanquam factorum,
neant ea, quae ſunt immobilia. Hunc
n ad conſummationem ſeculi adcom-
t Iuſtinus martyr in quæſtionibus
ſponſionibus ad orthodox. quæſt.
I. pag. 348. & addit: το δε σαλευο-
δηλοι την αυτε μεταςασιν, ινα
τα μη σαλευομενα ακινητα. Idem
ex noſtris Philippus Nicolai libr.
: vita æterna, qua de re quid ſta-
lum ſit, expoſitum vide in tractat.
ed. de extremo iudicio §. XVI. 1 Pe-
V. 7. *Omnium finis adpropinquat.* To

τελος ſignificat non ſolum finem & exi-
tum, ſed etiam complementum, quando
igitur completum erit tempus duratio-
ni huius ſeculi divinitus præfinitum,
tunc ſequetur eius finis. 2 Petr. III. 7.
Qui nunc ſunt cœli & terra, reſervantur
igni in diem iudicii. v. 10. *Adveniet dies*
Domini, ut fur in nocte, in quo cœli ma-
gno impetu tranſibunt; ροιζηδον, cum ſtri-
dore & fragore, quod enim magna vi
ac repentino impetu deſtruitur, ma-
gnum edit fragorem. Lutherus: *mit*
groſſem Krachen. ροιζος eſt ſtridor & im-
petus ſive impetus cum ſtridore. Quem-
admodum ædificii igne ſuccenſi conti-
gnationes ſuperiores magno cum fra-
gore collabuntur, atque eo quidem
maiore, quo ædificium ipſum eſt au-
guſtius; ſic univerſum hoc cœli terræ-
que ædificium igne finali accenſum ma-
gno cum fragore concidet. Quemad-
modum homo quandoque cum clamo-
re vel gemitu ex intimo cordis receſ-
ſu ducto moritur; ſic quando virtus Dei
conſervatrix ac ſuſtentatrix, quæ eſt
quaſi anima mundi, a macracoſmo re-
cedet, ultimum edet fragorem, ſive
ſtridorem ac exanimis cadaveris inſtar
collabetur. *Elementa vero calore ſolven-*
tur; καυσουμενα λυθησονται, comburen-
tur & combuſta diſſolventur ſive diſſipa-
buntur. *Terra autem, & quae in ipſa*
ſunt opera, exurentur; deſcendit apoſto-
lus a cœlo per elementa intermedia uſ-
que ad terram, ut totam cœli terræque
machinam deſtruendam eſſe ſignificet.
v. 12. *Properantes in adventu diei Dei,*
per quam cœli igne ſuccenſi ſolventur, &
elementa ignis ardore tabeſcent; τακησεται
colliqueſcent ac interibunt, quæ enim tabe
conficiuntur, interitui ſunt propinqua.
Deſumta eſt hæc vocula ex Eſai. XXXIV.
4. *Tabeſcet omnis militia cœlorum.* v. 13.
Novos vero cælos & novam terram ſecun-

 dum

dam promiſſionem eius exſpectamus &c. 1 Ioh. II. 17. *Mundus tranſit*, παράγεται, *& concupiſcentia eius, qui autem facit voluntatem Dei, manet in aeternum.* Qui mundanis adhærent, cum mundo pereunte tranſibunt, qui cœleſtia quærunt, ac Deo vera fide & in ſpiritu adhærent, in æternum cum ipſo vivent. Apoc. VI. 12. *Et vidi, & ecce terrae motus factus eſt magnus, & ſol factus eſt niger tanquam ſaccus cilicinus, & luna tota facta eſt ſicut ſanguis.* v. 13. *Et ſtellae ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cum a vento magno movetur.* v. 14. *Et cœlum receſſit ſicut liber involutus, & omnis mons & inſulae de locis ſuis motae ſunt.* Aretas exiſtimat hic deſcribi *prodigia et miracula in paſſione Chriſti facta.* Ambroſius *excidium regni Iudaici* deſcribi cenſet. Lyranus & alii accipiunt ut metaphoricam deſcriptionem horribilis illius *perſecutionis*, quam Diocletianus & Maximinianus imperatores contra eccleſiam concitarunt, ut ſic terræ motus ſignificet perſecutionis diuturnitatem & immanitatem, ſol dicatur factus niger, quia Chriſtus *ſol iuſtitiae* in membris ſuis eſt denigratus & iniurioſe tractatus, *luna tota facta eſt ſicut ſanguis*, id eſt, univerſa eccleſia ſanguine martyrum rubuit. *Stellae de cœlo ceciderunt*, id eſt, multi eccleſiæ doctores timore mortis in fidei confeſſione decederunt. Quidam adcommodant hanc deſcriptionem ad tempora antichriſti; Hoc in comm. Apoc. p. 464. quam interpretationem ſatis aptam ac concinnam eſſe iudicamus, cum in hoc prophetico libro pleraque omnia parabolice ſint accipienda. Quidam putant deſcribi ſigna diem noviſſimum proxime anteceſſura ac horribilem omnium rerum perturbationem, quæ finem ſeculi proxime antecedet, quod colligunt ex v. 17. Plerique ex veteribus ad ipſam mundi deſtructionem in noviſſimo die futuram iſthæc adcommodant, cum Eſa. XXXIV. 4. iisdem vere verbis mundi interitus deſcribi videatur. Confer Hieronymum & Cyrillum Alexandr. in comm. ſuper Eſaiam XXXIV. Euſebium lib. XI. de præparat. evangel. cap. de mundi innovat. Chryſoſtomum in hom. ad Neoph. Auguſtinum in Pſalm CIII. Bedam & Primaſium in comm. h. l. Apoc. X. 6. angelus *iurat per viventem in ſecula ſeculorum, tempus non fore amplius*, id eſt, mundum hunc interiturum, ac impios æternis pœnis tunc adficiendos, pios vero cœleſti gloria ornandos. XX. 11. *A facie ſedentis ſuper thronum fugit terra & cœlum, & locus non eſt eis inventus.* XXI. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit, & mare iam non amplius eſt.* v. 5. *Dixit, qui ſedebat in throno: ecce nova facio omnia.* Ad hæc ſcripturæ dicta referri debent etiam illa, 1) in quibus Dominus ad iudicium dicitur *in igne venturus*, quia ignis ille cœlum, terram & omnia elementa conſumet, 2 Petri III. 7. 2) In quibus mentio fit *novi cœli, ac novae terrae*, quia illa prioribus abolitis ſuccedent, Eſai. LXV. 17. 3) In quibus mentio fit *extremi iudicii*, quia iudicium extremum immediate ſequetur totius univerſi conſummatio, Matth. XIII. 39. 4) In quibus mentio fit *reſurrectionis mortuorum*, quia reſurrectio univerſalis futura eſt in die noviſſimo, qui ultimam huic ſeculo imponet clauſulam, Ioh. VI. 39. *Et non reſurget homo, donec non erunt cœli*, Iob. XIV. 12. 5) In quibus tempus Meſſiæ vocatur *dies noviſſimi*, Geneſ. XLIX. 1. Eſai. II. 2. Mich. IV. 1. Act. II. 17. &c. Quod ſi enim dantur dies noviſſimi, utique etiam mundus aliquando ceſſabit.

§. X.

r ratio- momen- tis.

§. X. II) Ex *ratio-*
num momentis. Illarum
duæ poſſunt conſtitui claſ-
ſes. Quædam enim pe-
tuntur ex *natura creatoris*
'quædam ex *qualitatibus conditi*
i. Ad *priorem* claſſem pertinent ar-
nta, quæ petuntur 1) ex *infallibili*
eritate. Deus in verbo ſuo prædi-
ſe conſtituto tempore mundum eſſe
iɛturum. Ergo hoc certiſſime fu-
i eſt, quia Deus cum ſit *prima ve-*
mentiri neſcit, Num. XXIII. 19.
i. XV. 29. Heb. VI. 18. Omnia,
in ſcripturis prædicta exſtant, de-
ten pore ſunt ſecura, ut quæ de
io, de Sodomæ excidio, de primo
oris adventu, de Hieroſolymæ
ctione, de ſignis diem noviſſimum
ſſuris Spiritus ſanctus per patri-
s, prophetas & apoſtolos prædi-
a omnia evenerunt, utique ergo
illud de finali mundi excidio va-
m non fruſtrabitur eventu. *Ve-*
raecedentium confirmat fidem ſequen-
Confer Auguſtinum epiſt. XLII.
tres Maudarenſes. 2) Ex *decre-*
i immutabilitate. Deus ab æterno
i præfinivit mundo durationis
um; ut enim immutabili ſua vo-
conſtituit certum temporis pun-
quo mundus per creationem ca-
lebuit exordium: Ita eadem im-
ili voluntate & decreto certum i-
conſtituit temporis punctum, quo
is per conflagrationem debeat ſor-
em. Quare cum interitus mundi
numero των θελητων απλως, id
orum, quæ vult Deus ſimpliciter
lute, ideo ad illum recte adcom-
dari poſſunt oracula illa prophe-
Pſalm XXXIII. 11. *Conſilium Domi-*
et in aeternum. Eſai. XLVI. 10.
um meum ſtabit, & omnis voluntas *mea fiet.* Rom. IX. 19. *Voluntati eius quis reſiſtet?* Hoc argumentum urget Petrus 2 epiſtol. III. 7. *Qui nunc ſunt cæli ac terra, eodem ſermone repoſiti*, τεθησαυρισμενοι, in theſauro divini conſilii ac decreti quaſi reconditi, *ſervantur igni in die iudicii & exitii impiorum hominum.* 3) Ex *iuramenti divini immobilitate.* Hebr. VI. 17. & 18. *Dei conſilium ac Dei iuramentum* dicuntur δυο πραγματα αμεταθετα, quia nulla vi externa poſſunt moveri vel immutari. Iam vero de mundi interitu exſtat in verbo patefactum non ſolum *Dei conſilium*, ſed etiam *iuramentum.* Matth. V. 18. ait Chriſtus: *Amen dico vobis, donec tranſeat cælum & terra, iota unum aut apex unus non praeteribit a lege.* XXIV. 34. *Amen dico vobis, non praeteribit generatio haec, donec haec omnia fiant.* v. 35. *Cælum & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt*; ubi formula illa adſeverandi ac iurandi recte refertur ad utrumque membrum. Confer Marc. XIII. 30. Lucæ XXI. 32. Cumprimis vero huc pertinet, quod angelus Apoc: X. 6. *iurat per viventem in ſecula ſeculorum, qui creavit cælum, & quae in eo ſunt, & terram, & quae in ea ſunt, & mare, & quae in eo ſunt, quod tempus non ſit futurum amplius.* Per angelum enim illum intelligi *Chriſtum*, patet tum ex præmiſſa deſcriptione, *fortis eſt* per divinam ſuam virtutem, qua omnes creatos angelos antecellit, *deſcendit de cælo*, per ſingularum præſentiæ ſuæ manifeſtationem, *amictus eſt nube*, id eſt, humana natura, quam in tempore adſumſit, *iris in capite eius*, quia reconciliavit nos Deo per paſſionem, *facies eius ſicut ſol luxit in transfiguratione*, Matth. XVII. 2. *pedes eius tanquam columnae ignis*, quia in iudicio finali hoſtes ſuos igne conſumet; *pedem unum ponit in mari, alterum in terra*, quia ipſi *data eſt omnis*

poteſtas in cælo, *terra ac mari*, *omnia pedibus eius ſunt ſubiecta*, Pſalm VIII. 7. LXXXIX. 26. Matth. XXVIII. 18. &c. Tum ex *locorum parallelorum collatione*, Apoc. I. 15. 16. IV. 3. V. 5. XI. 3. Tum ex *potiorum interpretum teſtificatione*, Primaſii, Bedæ & aliorum. Hic ergo increatus angelus angelorum omnium dominus ea, quæ de fine ſeculi prædicit, iuramento confirmat, quia noverat circa finem mundi fore εμπαικτας qui hæc non credant, 2 Pet. III. 4.

§. XI. Ad claſſem *poſteriorem* pertinent argumenta, quæ ducuntur 1) ex *primaeva mundi creatione*. Quodcunque cœpit eſſe, illud etiam deſinit eſſe, niſi ſcilicet ad imaginem Dei immortalis ſit conditum, & ſupernaturali Dei virtute in æternum ſubſiſtat, quales ex omnibus creaturis ſunt ſoli angeli & homines. Iam vero mundus cœpit eſſe, per primam ſcilicet creationem. Ergo etiam deſinet eſſe, cum non ſit ad imaginem Dei conditus, nec ſupernaturali Dei virtute in æternum conſervandus. Hoc argumentum Petrus opponit εμπαικταις Chriſti ad iudicium ac mundi deſtructionem negantibus, 2 epiſt. III. 5. *Illud ſponte eos latet*, *cœlos iam olim exſtitiſſe creatos per Dei ſermonem & terram ex aqua & in aqua conſiſtentem;* id eſt, norunt quidem, aut ex ſacris literis facile intelligere poſſunt, mundum eſſe a Deo creatum, ſed ſtudioſe illud diſſimulant, ex eo vero colligere poterant ac debebant, mundum etiam eſſe interiturum. Si enim potuit Deus verbo ſuo mundum creare, utique etiam poterit eum verbo ſuo iterum deſtruere. Cyprianus lib. ad Demetr. ſect. II. *Haec ſententia mundo data eſt*, *haec Dei lex eſt*, *ut omnia orta occidant*, *& aucta ſeneſcant*, *& infirmentur fortia*, *& cum infirmata fuerint*, *finiantur*. Athenagoras in legat. pro Chriſtian. *Mundus*, *quamquam Dei providentia regitur*, *non in eodem durare ſtatu poteſt*, *quoniam factus eſt*. (*) Minutius Pelix in Octavio: *quis ſapientum dubitat*, *quis ignorat*, *omnia quae orta ſunt occidere*, *quae facta ſunt*, *interire?* Lactantius lib. VII. inſtit. cap. 1. *Quidquid eſt ſolido & gravi corpore*, *ut initium cæpit aliquando*, *ita finem capiat neceſſe eſt*. Baſilius hom. I. hexaem. *Quae ex tempore cæperunt*, *neceſſe prorſus*, *eadem ut aliquando deſitura ſint & conſummanda*. Damaſcenus lib. I. orthod. fid. cap. 3. Τα κτιςα οντα, πιχντως και τρεπτα, ων γαρ το ειναι απο τροπης ηρξατο, ταυτα τη τροπη υποκεισετε παντως ει φθειρομενα, η κατα προαιρεσιν αλλοιυμενα. 2) Ex *primi mundi per diluvium deſtructione*. Hoc argumento itidem utitur apoſtolus v. 6. δι ων *is qui tunc erat mundus*, *aqua inundatus periit*. v. 7. *Qui vero nunc ſunt cæli*, *eodem ſermone repoſiti ſervantur igni in diem iudicii*. Particulam δι ων vulgata reddidit *relative* per *quae*, ut reſpectus habeatur ad v. 5. præcedentem, in quo aquæ & verbi divini facta fuit mentio, per quæ antediluvianus mundus excidio fuit datus. Lutherus vertit *adverſative*. Quamvis terra Dei iuſſu conſiſtat δι υδατος ſive εν υδατι tanquam illi innatans, vel per aquam tanquam baſin, cui incumbit, Pſalm XXIV. 2. CXXXVI. 6. tamen eodem Dei iuſſu aqua primævo mundo fuit ολεθρευτικη ſive

(*) Baſilius hom. I. hexaem. fr. τα απο χρονυ αρξαμενα παντα αναγκη και εν χρονω συντελευθηναι. ει αρχην εχει χρονικην, μη αμφιβαλλης περι τυ τελυς, *ne dubites de fine*. GERHARDVS.

itialis. Quidam reddunt *illative*,
rem, quo ſenſu etiam uſurpatur
4. Quia terra ex aqua & in aqua
t, ideo facilimum Deo fuit, aquis
mundum perdere. Scopus apo-
t, tum refellere hypotheſin em-
um, quod omnia in eodem ſtatu
tio creationis permanſerint, id
alſum eſſe oſtendit priſci illius per
m inundatio ac vaſtatio; tum ex
diluvii exemplo adſeverationem
interitus mundi per ignem de-
'; ut oſtendit antitheſis aquæ &
Proſper Aquitanicus de promiſſ.
lict. Dei part. IV. cap. 7. *Finis*
601. anno Noe terminatus finem
ignificat poſt ſex aetates ſeculi. Ad
gumentum reduci poſſunt alia
larium everſionum in terræ mo-
: inundationibus exempla, quo-
m inde a prima mundi origine
runt longe plurima. Nicomedia,
Antiochia, Tripolis, Damaſcus
æ motibus concuſſa conciderunt,
ı urbes maris voragine & terræ
ınt abſorptæ. Atqui ut iudicia
ticularia, quæ adverſus eccleſiæ
k profligatæ impietatis homines
, ſunt præludia univerſalis iudi-
e noviſſimo adverſus omnes ex-
; ſic particulares illæ urbium
unt præludia univerſalis illius
quo totus terrarum orbis in die
interibit. 3) Ex *ſecutura novi*
aeque terrae creatione. Si iuxta
lem Dei promiſſionem aliquando
cœlum ac nova terra creabitur,
oportet priora aboleri, quia ut
ıoſtoli, alio tamen fine & ſcopo
prolata, huc adcommodemus,
iovum antiquavit prius, quod au-
quatur & ſeneſcit, prope interi-
Heb. VIII. 13. Pulcre Clemens
s lib. III. recognit. *Neceſſe eſt*,
teſtam ovorum, quamvis pulcre & dili-
genter formata videatur frangi & reſolvi,
ut inde pullus procedat, & illud, pro quo
totius ovi forma expreſſa videtur, adpa-
reat: ita & huius mundi neceſſe eſt tran-
ſire ſtatum, ut ſtatus ille ſublimior regni
cœleſtis effulgeat. 4) Ex *partium mundi*
corruptione. Quotidianæ ſunt in mundo
generationum ac corruptionum viciſſi-
tudines, ac partes mundi videmus in-
terire, utique ergo totus aliquando in-
teribit. Lactant. lib. VII. inſt. cap. 1.
Cum terram & aquam & ignem diſper-
ire, conſumi, exſtinguique videamus, quae
ſunt utique mundi partes, intelligitur id
totum eſſe mortale, cuius membra ſunt mor-
talia. Auguſtinus in qq. vet. teſt. q.
28. *Res aeterna diverſitatem abhorret,*
cum ſit nec tactu nec viſu capienda, utpo-
te incorporalis; hic autem (mundus) paſ-
ſioni obnoxius eſt, quia & aqua repugnat
igni, & ignis, ſi amplius fuerit, ſuper-
at aquam, & terra, cum ſit natura ari-
da & frigida, patitur incendium, quaſi
res corporalis. Itaque inconveniens eſt mun-
dum aeternum dicere, quem cum videmus
paſſioni ſubiectum, & per ſecula ſenectute
deficere credimus & finiri. Mundus eſt
ετεροκινητον, id eſt, aliunde regitur ac
movetur, eſt ετεροσυνεκτικον, aliunde
conſervatur, & illa cauſa prima regens
& conſervans libere agit; ergo manum
operi ſubtrahente, totum collabi neceſ-
ſe eſt. 5) Ex *quotidianae experientiae te-*
ſtificatione. Conſtat publico & in oculos
omnium incurrente experientiæ teſtimo-
nio, totam rerum naturam ac totius u-
niverſi molem quotidie magis magis-
que ad interitum vergere, vires crea-
turarum decreſcere, ac tacita voce o-
mnia clamare, quod finis mundi ſit in
propinquo. Singulæ mundi partes ali-
quam ſentiunt debilitatem, in plantis
minor virtus, in animalibus languidio-
res

res vires, ætas brevior &c. Cyprianus ad Demetrian. ſect. III. *Scire debes, ſenuiſſe iam mundum, non illis viribus ſtare, quibus prius ſteterat, nec vigore & robore eo valere, quo antea praevalebat &c. Quodcunque nunc naſcitur, mundi ipſius ſenectute degenerat, ut nemo mirari debeat, ſingula in mundo cœpiſſe deficere, quando totus ipſe iam mundus in defectione ſit & in fine.* Et paulo ante: *Mundus ipſe iam loquitur, & occaſum ſui rerum labentium probatione teſtatur.* Serm. IV. de moral. circa finem: *Si in habitaculo tuo parietes vetuſtate nutarent, tecta deſuper tremerent, domus iam fatigata, iam laſſa aedificiis ſenectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrares &c. Mundus ecce nutat & labitur, & ruinam ſui non iam ſenectute rerum ſed fine teſtatur, & tu non Deo gratias agis, non tibi gratularis, quod exitu maturiore ſubtractus ruinis & plagis imminentibus exuaris?* Chryſoſtomus hom. XXXIII. in Ioh. *Non longe a fine abſumus, ſed iam mundus properat, hoc bella, hoc adflictiones, hoc terrae motus, hoc exſtincta caritas ſignificat. Quemadmodum enim corpus, iam adventante morte, innumeris malis adficitur, & domus prope caſum in ruinas fatiſcit; ita orbis terrarum ad finem properans tantis undique malis conteritur.* Idem in orat. de vanit. & brev. vitæ conqueritur, *nemini in mentem venire, quod haec mundana brevi ruitura ſint, cum tamen res ipſae quotidie hoc clament.* Auguſtinus epiſt. XLV. ad Armentar. *Mundus tanta rerum labe contritus eſt, ut etiam ſpeciem ſeductionis amiſerit. Nam quantum illi laudandi atque praedicandi ſunt, qui dignati non ſunt etiam cum mundo florente florere, tantum increpandi & accuſandi ſunt, quos perire cum pereunte delectat.* Hac de re in uſu practico dicetur plenius. 6) *Ex ſollicita creaturarum exſpectatione*, Rom. VIII. 19. η αποκαραδοκια της κτισεως, *vehemens & anxia creaturae exſpectatio*, qua velut exſerto capite deſiderat, *revelationem filiorum Dei exſpectat.* v. 22. *Scimus quod tota creatura ingemiſcat & parturiat*, συστεναζει και συνωδινει, *ſimul nobiſcum ingemiſcit, ac velut parturientis dolores ſuſtinet uſque adhuc;* ubi per inſignem προσωποποιιαν και υποτυπωσιν exprimitur deſiderium illud, quo tota rerum univerſitas a vanitate & a ſervitute corruptionis, cui in ſpe propter homines ſubiecta eſt, liberari expetit. Iam vero αδυνατον eſt, hos gemitus creaturarum a Deo non exaudiri, cum teſtetur Pſaltes, quod etiam *pullos corvorum ad ſe clamantes audiat*, Pſalm CXLVII. 9. quod *catulos leonum rugientes & quaerentes a Deo eſcam ſaturet*, CIV. 21. &c. 7) Ex *finis*, propter quem mundus conditus eſt, *remotione.* Homo non eſt præcipue ad hanc animalem, ſed cœleſtem vitam conditus, ut exacto in his terris vitæ tranſitoriæ curriculo cum Deo creatore ſuo in æterna gloria ac lætitia vivat. Ergo etiam mundus non eſt conditus, ut in æternum perſeveret, ſed ut homini ad hanc vitam neceſſaria per certum ac definitum tempus ſuppeditet; proinde etiam completo electorum numero abolebitur, & ſuccedet novi cœli ac novæ terræ creatio, in quibus perfecta iuſtitia habitet, 2 Pet. III. 13. Terra ideo condita eſt, ut eſſet domicilium hominis viatoris; tota rerum univerſitas ideo creata eſt, ut eſſet ſpeculum quoddam θεογνωσιας, & homini in via huius vitæ inſerviret, ergo quando homo Deum a facie ad faciem videbit, ac in patriam adpulerit, adeoque viator eſſe deſierit, nullus amplius erit huius ſeculi uſus. Lutherus noſter dicere fuit ſolitus: *die ietzige Welt iſt nur ein Vorbereit-*

Vorbereitung und Gerüſte GOttes zu iener Welt, wenn das Hauſfertig, ſo reiſſet man das Gerüſte ein.

III) Ex omnis generis hominum ſuffragiis.

§. XII. III) Ex o*mnis generis hominum ſuffragiis.* Poſſunt illi itidem in duas claſſes diſtribui. Quidam enim ſunt *intra*, quidam vero *extra eccleſiam.* Ad *priorem* claſſem pertinent 1) *patriarchae, prophetae & apoſtoli*, qui immediato Spiritus ſancti adflatu impulſi finem mundi prædixerunt, quorum vaticinia in primo argumentorum genere enumeravimus. Memorabile cumprimis eſt, quod Ioſephus lib. I. antiq. cap. 2. circa finem refert, *nepotes Sethi obſervationes ſuas aſtronomicas, ne ex hominum notitia dilaberentur, excitatis duabus columnis inſcripſiſſe, quia noverant Adamum univerſalem rerum interitum praececiniſſe, unum incendio, diluvio alterum, ut ſi lateritiam columnam diluvio deleri contingeret, lapidea ſuperſtes hominibus diſcendi copiam faceret, & quae inſcripta continebat, ſpectanda exhiberet.* 2) *Scriptores eccleſiaſtici*, qui unanimi conſenſu mundum certo tempore interiturum docuerunt, quamvis in eo ſententiis varient, utrum κατ' ουσιαν mundus ſit annihilandus, an vero κατα ποιοτητας duntaxat immutandus, ut inferius adparebit. Iuſtinus in orat. ad gent. *Deus confuſionem & interitum totius mundi, per quem mali angeli & daemones & homines non amplius exſtent, fieri nondum permittit propter ſemen chriſtianorum, quod naturae rerum cauſam eſſe novit &c.* Irenæus lib. IV. adv. hær. cap. 8. *Et quid de Ieruſalem dicimus, quandoquidem & figuram mundi univerſi oportet praeterire, adveniente tempore praeteritionis ipſius, ut fructus quidem in horrea colligatur, paleae autem derelictae comburantur.* Novatianus presbyter, lib. de Trin. *In operum divinorum ſinu carbonum medius eſt ignis, quoniam ad igneum iudicii diem mundus iſte feſtinat.* Origenes hom. V. in Gen. *Adparet filias Loth didiciſſe quaedam de conſummatione mundi, quae immineret per ignem, ſed tanquam puellae non integre perfectèque didicerant, neſcierunt quod Sodomitis regionibus de vaſtatis igne, multum adhuc ſpatii integrum reſideret in mundo, audierunt, in fine ſeculi terram & omnia elementa ignis ardore decoquenda.* Lactantius lib. VII. inſt. cap. 14. *Nos, quos divinae literae ad ſcientiam veritatis erudiunt, principium mundi finemque cognovimus.* Baſilius hom. I. in hexaem. *Ne male perſuaſus credas, mundum hunc ut nullam aliquando ſortitum originem, ita nec ullo fine olim contrahendum. Praeterit enim figura huius mundi.* Gregorius Nyſſenus de hominib. opif. cap 23. *Quemadmodum ſecula Dei verbo condita eſſe intelligimus, atque de rebus nuſquam adparentibus, ut apoſtolus ait, ea, quae cernuntur, facta eſſe credimus; eadem perſuaſione hoc etiam Dei verbum amplectimur, quo res univerſas a motu ceſſaturas neceſſario praedixit.* Olympiodorus ad Eccl. XII. *Sicut per verbum Dei creatura mundi creata eſt, ita et divino iuſſu quandoque reſolvetur.* Plura huius generis dicta ſubiungentur in quæſtione, an mundus κατ' ουσιαν an κατα ποιοτητας ſit interiturus.

§. XIII. Ad *poſteriorem* claſſem pertinent, 1) *iudaei*, 2) *gentiles.* Iudæorum cabbaliſtæ diſtinguunt inter עולם הזה *ſeculum praeſens &* עולם הבא *ſeculum venturum.* Sic enim loquuntur: שני עולמוד עולם הזה ועולם הבא Schindlerus in voce עלם. Gentilium Sibyllæ de fine mundi prophetarunt, ut conſtat ex illis quæ in

præced. artic. de extr. iudic. ſunt adducta. Illis adde quæ lib. II. orac. Sibyllin. exſtant:

Tunc ardens fluvius cælo manabit ab alto,
Igneus atque locus conſumet funditus omnes,
Terramque oceanumque ingentem & caerula ponti
Stagnaque, tum fluvios, fontes, ditemque ſeverum,
Cæleſtemque polum, cæli quoque lumina in unum
Fixa fluent forma deleta prorſus eorum,
Aſtra cadent etenim de cælo cuncta reverſa.

Proſper de promiſſ. & prædict. Dei part. IV. cap. 20. citat hoſce verſiculos Sibyllæ:

Omnia ceſſabunt, tellus confracta peribit,
Sic pariter fontes, torrentes, fluminaque igni.

Græca ſic habent lib. II. orac.

Και τοτε δη ποταμος τε μεγας πυρος αιποθεvοιο
Ρευσει απ' ουρανοθεν, και παντα τοπον δαπανησει,
Γαιαν τ' ωκεαν ν τε μεγαν, γλαυκην τε θαλασσαν,
Λιμνας και ποταμους, πηγας και αμειλιχον αδην
Και πολον ουρανιον.

Lib. III. orac.

Τοτε δη ςοιχεια προπαντα
Χηρευσει, κοσμου οποταν θεος αιθερι ναιων
Ουρανον ειλιξει, καθαπερ βιβλιον ειλειται
Πεσσειται πολυμορφος ολος πολος ει χθονι δια
Και πελαγει, ρευ ει δε πυρος μαλερου κατερακτης
Ακαματος, φλεξει δ' αιαν, φλεξει δε θαλασσαν
Και πολον ουρανιον. και ηματα και κτισιν αυτην
Εις εν χωνευσει &c.

Notus eſt verſiculus Orphei:

Εκτη εν γενεη κοσμος καταπαυσετ' αοιδοις.

Iuſtinus in lib. de monarch. pag. 82. adducit verſus Sophoclis:

Εςαι γαρ εςαι κεινος αιωνων χρονος,
Οταν πυρος γεμοντα θησαυρον χαση,
Χρυσωπος αιθηρ, η δε βοσκηθεισα
Φλοξ,
Απαντα τα πιγεια, και μεταρσια
Φλεξει πανεισ οταν δε εκλιπη το παν.
Φρουδος μεν εςαι κυματων απας βυθος,
Τη δ' εδρανων ερημος, ουδ' αηρ ετι
Πτερωτα φυλα βας σει πυρουμενη.
Και γαρ καθ' αδην δυο τριβους νομιζομεν,
Μιαν δικαιων, χατεραν αδικων οδον,
Καπεια σωσει πανθ' α προυθ' απωλεσεν.

Venient enim illa ſeculorum tempora,
Cum ſolvet imbres ignis aether aureus.
Cremabit ergo flamma vi graſſans ſua,
Et hic & illic ſumma & infima omnia.
Sic univerſitate cuncta perdita,
Undis carebit omnis alveus ſuis.
Sedes requiret terra, nec poſthac aves
Geſtabit aer igne vaſtatus leves.

Binas

Binas avarus ſemitas orcus habet,
Unam bonis, ſed alteram partem malis.
Eſt omnibus quoque terminus rebus ſuus.
Sed cuncta, quae periere, reſtituet Deus.

Clemens Alexandrinus lib. V. ϛρωματ. cap. 7. edit. Lat. p. 607. adducit hæc Diphili comici:

Erit nae erit novum nam tempus ſeculi,
Quando ignis effundet refertas copias,
Auratus aether, flamma quae paſta & fuit,
Terrena cuncta, cunctaque & ſublimia uret furens,
Sed univerſum ubi defecerit,
Totum profundum tunc peribit fluctuum,
Tellus manebit & deſerta, non enim
Pennata producet, folia igne torrida
Servabit, at deinde cuncta quae perdiderat.

Ovidius lib. I. metamorph. fab. 9.

Eſſe quoque in fatis reminiſcitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

Idem in eleg.

Carmina ſublimis tunc ſunt peritura Lucretii,
Exitio terras cum dabit una dies.

Lucretius lib. V.

Una dies dabit exitium, multosque per annos
Suſtentata ruet moles & machina mundi.
Nec me animus fallit, quam res nova miraque menti
Accidit, exitium cæli terraeque futurum.

Lucanus lib. I. Pharſaliæ.

Sic cum compage ſoluta
Secula tot mundi poſtremaque egerit hora
Antiquum repetens iterum chaos, omnia mixtis
Sidera ſideribus concurrent, ignea pontum
Aſtra petent, tellus extendere littora nolet.
Excutietque fretum, fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per ortum
Indignata diem poſcet ſibi, totaque diſcors
Machina divulſi turbabit fœdera mundi.
Communis ſuper eſt mundo rogus, oſſibus aſtra
Mixturus &c.

Euſebius lib. XI. de præparat. evang. cap. 17. adducit locum Platonis in Timæo: *Tempus cum cælo factum eſſe tradit, ut ſimul facta ſimul etiam diſſolvantur, ſi quando diſſolutio quaedam eorum fiet.* Athenagoras in legat. pro Chriſt. Minutius Felix in Octavio & Euſebius lib. III. præpar. ev. cap. 15. teſtantur: hanc fuiſſe etiam Stoicorum doctrinam, inter quos omnium vetuſtiſſimi, ut Zeno, Cleantes & Chryſippus &c. tradiderunt, *omnia poſt longos circuitus in ignem & aevum reſolvenda.* Seneca, Stoicorum veſtigiis libenter inſiſtens, in libro de conſolat. ad Martiam ſub fine ſic ſcribit: *ſi tibi poteſt eſſe ſolatio commune fatum, nihil, quo ſtat, loco ſtabit, omniaque*

que ſternet, *adducetque ſecum vetuſtas*, *ſupprimet montes*, *ſorbebit maria.* Et poſtea: *cum tempus advenerit*, *quo ſe mundus renovaturus exſtinguat*, *viribus iſta ſe ſuis caedent*, *ſidera ſideribus incurrent*, *& omni flagrante materia uno igni*, *quidquid nunc ex diſpoſito lucet*, *ardebit.* Minutius Felix d. l. Epicureos *de elementorum conflagratione & mundi ruina*, eadem cum Stoicis ſentire adſerit. Lactantius lib. VII. inſt. cap. 1. de Epicuro philoſophico ſcribit, *ea in re ipſum fuiſſe veridicum*, *quod mundum & ortum & aliquando interiturum dixerit* Lib. eiusdem cap. 14. *Etiam ſeculares prophetae finem rerum adnunciant.* Hieronymus lib. XIV. in Eſaiam: *etiam philoſophorum mundi haec eſt opinio*, *omnia*, *quae cernimus*, *igni peritura.* Theophilus Antiochenus lib. II. ad Autolyc. *Quod conflagrationem mundi nolentes volentes conſentiunt cum prophetis philoſophi*, *quamvis temporis reſpectu his multo ſint iuniores*, *attamen ea ex lege & prophetis ſuffurati ſunt.* Hæc omnia ſaniores gentiles vel ratiocinio humano collegerunt, ruituram ſcilicet ac deſituram tandem illam molem tot temporum motibus conquaſſatam inferentes, vel ex ſchola patriarcharum in Ægypto perceperunt *απο πηγης αρυσαμενοι τα δόγματα*, *ex vero fonte ſua dogmata haurientes*, ut de illis loquitur Theophilus Alexandrinus contra gentes lib. I. Quia vero in hac adſertione ſibi non conſtiterunt, ut ex ſeqq. adparebit, ideo recte de illis pronunciat Lactantius d. l. quod non *comprehenderint veritatem*, *ſed leviter tantum odorati fuerint*, *ita ut nullo modo ſenſerint*, *unde eos odor ille ſapientiae tam ſuavis*, *tam iucundus adflarit.*

Antitheſis.

§. XIV. *Antitheſis.* Orthodoxiam in hoc doctrinæ cœleſtis capite labefactant, quidam *directe*, quidam *oblique*, quidam *intra* eccleſiam, quidam *extra* eccleſiam. Intra & extra eccleſiam mundum finem habiturum eſſe negant *εμπαικται*, *illuſores et epicuraei*, quorum voces *μιμητικως* a Spiritu ſancto exprimuntur: Eſai. LVI. 12. *Venite*, *ſumamus vinum*, *& inebriemur ſicera*, *& erit ſecundum diem hanc cras vel maior erit valde*, id eſt, ſicut continuantur dies, ita quoque continuabimus compotationes, quin & ad hodiernam intemperantiam craſtinus dies maiora adiiciet incrementa. At ſi metuerent, ne hodierno vel craſtino die finis mundi adeſſet, non tam ſecure voluptatibus indulgerent. 2 Pet. III. 3. *Venient in noviſſimis diebus empaiktae iuxta proprias concupiſcentias ambulantes*, v. 4. *ac dicentes*, *ubi nunc promiſſio adventus eius*, *ex quo enim patres obdormiverunt*, *omnia ſic perſeverant ab initio creaturae.* Confer 2 Tim. III. 1. Iudæ v. 18. ſed in die noviſſimo reipſa intelligent, ſeſe plurimum fuiſſe hallucinatos. Intra eccleſiam *haeretici* varii, 1) *Cerinthus* per cœli terraeque deſtructionem ac novorum cœlorum creationem nihil niſi Hieroſolymitanæ urbis devaſtationem ac reipublicæ Iudaicæ inſtaurationem intelligendam eſſe voluit. 2) *Innominati quidam haeretici* apud Auguſtinum de hæreſ. cap. 67. *hunc mundum in eodem ſtatu*, *in quo nunc eſt*, docebant *eſſe manſurum.* 3) *Aeternales* ex dicto Geneſ. VIII. 22. perpetuo huius ſeculi ſtatum absque ulla rerum mutatione manſurum colligebant. 4) *Origenes* apud Hieronymum tom. III. fol. 69. epiſt. 59. ad Avitum: *quid cavendum in libris Origenis περι αρχων cap. 3. ſucceſſivam quamdam mundorum creationem & deſtructionem ſtatuit.* *Rurſum ait Origenes de mundo*: *nobis autem placet & ante hunc mundum alium fuiſſe mundum & poſt*

iſtum

ſium futurum. *Vis diſcere, quod* rruptionem huius mundi alius ſit fu- audi Eſaiam loquentem : erit cœ- ovum & terra nova, quæ ego fa- rmanere in conſpectu meo. *Vis quod ante fabricam iſtius mundi alii in praeterito fuerint? auſculta Ec- n*: quid eſt, quod fuit? ipſum rit. Et quid eſt, quod factum ſum quod futurum eſt. Et non ne novum ſub ſole, quod loqua- dicat: ecce hoc novum eſt, iam hoc fuit in ſeculis priſtinis, quæ t ante nos. *Quod teſtimonium non uiſſe, ſed futuros mundos eſſe teſta non quod ſimul & pariter omnes ſi- d alius poſt alium.* Sic ergo Ori- exiſtimabat *plures fore mundos per nem*, quam fuiſſe etiam philoſo- mocriti opinionem refert Simpli- ſte Thoma comm. I de cœlo cap. *Felicis Manichaei* regula erat, quam citer contra Auguſtinum defen- *Non modo quod genuit, ſed etiam it Deus, immutabile & aeternum t ipſe immutabilis eſt & aeternus.* inus de actis cum Felice lib. II. . 7) *Albanenſes* dicunt, quod *iſte ſemper fuit, nunquam habebit quod iudicium futurum iam factum amplius non fiet.* Guido de Alba- s Antonin. part. IV. tit. 11. cap. *)

XV. *Extra eccleſiam* negarunt n interiturum: 1) *quidam ex Iu-* Philo integrum librum ſcripſit hoc titulo περι αφθαρσιας τυ κοσμυ, quod *mundus ſit incorruptibilis*, in quo inter cætera ſic loquitur: *dicere mundum divinitus occidere flagitioſiſſimum eſt. Neque enim Deus auctor eſt inordinationis, confuſionis, interitus, ſed ordinis, venuſtatis & vitae, omnisque eum cauſam boni eſſe in confeſſo eſt, apud eos, qui veritatem profitentur.* 2) *Mahumet* in colloquio cum Iudæis *praeter hunc alium mundum factum eſſe nugatur, qui ſit perpetuus.* Cent. Magd. VII. col. 610. 3) *Quidam gentiles.* Diodorus Siculus lib. I. biblioth. p. 6. edit. Græc. *De primo hominum ortu duae apud ſummae auctoritatis phyſiologos & hiſtoricos* παρα τοις ονομαςοτατοις και νομιμωτατοις των τεφυσιολογων και των ισορικων, *ſententiae habentur. Alii enim horum, qui & ortus & interitus expertem eſſe mundum ſtatuunt, hominum etiam gentes ab aeterno ſine ullo generationis principio exſtitiſſe adfirmant. Alii contra, qui & genitum hunc mundum & corruptioni obnoxium eſſe cenſent, perinde atque illum homines quoque certo tempore ortum conſecutos eſſe adſeverant.* Idem libro II. biblioth. p. 116. *Chaldaei mundi quidem naturam ſempiternam eſſe perhibent, quae neque certum principii ortum habeat, neque corruptionem ullo deinceps tempore admittat.* De Pythagoræis idem teſtatur Philo d. l. Xenophanes *mundum nec factum nec interiturum, ſed* ατελευτητον και αφθαρτον eſſe docuit, referente Galeno lib. de hiſtoria philoſ. cap. 42. in ad- pend. oper. p. 5. & Plutarcho lib. II. de placit. ac decret. philoſ. cap. 4. Plato, *quia caeleſte myſterium, quod non niſi*

b annum Domini 1001. cum multi em finis mundi prædixiſſent, eorum- ue prædictio deprehenſa eſſet falſa, ta eſt hæreſis dicentium *mundum eſſe corruptibilem*, quæ ſe ſancti Petri lo- co a epiſt. III. tueri conabatur, uti ex Abbone, abbate Floriacenſi, refert Baronius anno dicto. GERHARDVS.

a prophetis ac Deo docente diſcitur, *ignorabat*, *ideo in perpetuum dixit eſſe mundum fabricatum*, ut de ipſo loquitur Lactantius lib. VII. inſt. cap. 1. non longe a princ. *Platonici mundum ortum habuiſſe*, *nunquam autem interiturum* dicebant, referente Damaſceno in lib. de hæreſib. pag. 575. Ariſtoteles cum non videret, quemadmodum poſſet tanta rerum magnitudo interire, & hanc præſcriptionem vellet effugere, *ſemper* ait *fuiſſe mundum ac ſemper futurum*, ut de ipſo loquitur Lactantius d. l. Sane Scaliger exerc. III. & Conimbricenſes VIII. phyſic. II. q. 2. art. 2. ſummum philoſophum excuſare conantur, quod *mundum duntaxat ingenitum eſſe* dixerit, ac *naturaliter eum interiturum* negaverit; ſed contra eos multis inſurgit Taurellius de rerum æternit. part. II. p. 260. Confer lib. VIII Φυσικ *ακρ.* text. 4. 10. 11. 15. 53. 76. & lib. I. de cœl. text. 20. & 22. lib. XII. metaph. text. 30. & 48. in lib. meteor. *ridiculum eſſe* adſerit, *ob paucas leveſque mutationes mundi totius permutationem ſtatuere*, *indeque univerſi cladem colligere.* Pro Ariſtotelis opinione acerrime pugnat Averroës lib IV. phyſic. comm. 6. & lib. VIII. phyſic. comm. 4. & 15. lib. I. de cœlo comm. 22. &c. eamdem vero late refellit Thomas lib. II. contra gentil. cap. 32. & part. I. q. 46. art. 1. Cicero lib. II. de nat. deor. totum mundum nec ortum eſſe nec finem habiturum, ſed partes eius aliquas propter exuſtiones eluvioneſque terrarum interituras. Plinio tribuitur veſana illa opinio, quod ſenſerit *mundum eſſe numen aeternum neque genitum neque interiturum*, *totum in toto*, *imo ipſum totum.* Galenus itidem de mundi duratione iudicandum putat ex præcedentium temporum experientia: *ſemper ita ſtetit*, *ſic igitur perdurabit.* Manlius de eo ſic canit:

Non alium videre Patres, *aliumve nepotes*
Adſpicient? . . . . .

Columella in prooem. lib. de re ruſt. *Quas ego cauſas P. Sylvani procul a veritate abeſſe certum habeo*, *quod neque fas eſt*, *exiſtimare rerum naturam*, *quam primus ille mundi genitor perpetua fœcunditate donavit*, *quaſi quodam morbo ſterilitate adfectam*, *neque prudentis*, *credere tellurem*, *quae divinam & aeternam iuventam ſortita communis omnium parens dicta ſit*, *quia & cuncta peperit*, *ſemperque & deinceps paritura ſit*, *velut hominem ſenuiſſe.* Porphyrius Chriſtianos ob hoc maximæ arguebat ſtultitiæ, etiam ex oraculis deorum ſuorum, quod iſtum mundum dicerent eſſe periturum, referente Auguſtino lib. XX. de civ. Dei cap. 24. ubi contra Porphyrium vel maxime urget locum Pſalm CII. 27. Proclus philoſophus in epicheirematibus, *mundum incorruptibilem* eſſe contendit, cuius argumenta recitat ac refellit Iohannes Grammaticus, vulgo dictus Philophonus, in libro, quem ea de re adverſus Proclum ſcripſit. Atque hæc de mundi æternitate opinio philoſophis adeo familiaris eſt, ut Tertullianus lib. I. adv. Marc. cap. 13. ſcribat, *pleroſque phyſicos formidaſſe*, *initium ac finem mundo tribuere.* Contra hos ac ſimiles graviter invehitur Auguſtinus ſerm CXLIII. de temp. *Mundum aeternum eſſe dicitis*, *ſemper futurum*, *nunquam finiendum.*

§. XVI. Quomodo vero de fine mundi gentiles certi quid ſtatuere potuiſſent, cum nec de *origine* nec de *duratione* eiusdem invicem ſecum, vel etiam cum veritate conſenſerint? De origine tres potiſſimum amplexi fuere opiniones. Quidam enim *mundum ab aeterno*

fuiſſe, quidam *in tempore eum e cæpiſſe*, quidam *ex fortuito ato- s concurſu novos quotidie mundos & interire* ſomniarunt. De dura- mundi mirificas foverunt ſenten- Plato in Timæo p. 706. dicit, *novem annorum millia alias fuiſſe A- , & longe praeſtantiores cives.* Ibi- Soloni exprobratur a ſacerdote quo- Ægyptio, quod *Graeci ſemper ſint b ignorantiam rerum veterum, quae pſos & Aegyptios contigerunt*, cum rſo in commentariis Ægyptiorum τχιλιων ετων, *octo annorum millium e* conſignatæ exſtent. Libr. I. de s ſcribit, *Aepyptios annorum decem giſſe ante alios homines.* Lib. III. ibus dicit μυριαδας μυρια ετη, *de- llies dena millia annorum ignorari.* otus lib. II. p. 47. refert, *Aegy- Hercule uſque ad Amaſim, Ae- gem, numerare ſeptendecim anno- llia*, cum quo fere congruit il- iodori Siculi lib. II. biblioth. cap. *gyptios ab Hercule numerare plus- cem annorum millia.* Lib. II. cap. *es in Aegypto regnaſſe paulo minus & octo annorum millibus.* Lib. II. *Chaldaeos quadraginta tria anno- llia numerare uſque ad Alexandri m*, ex quo aſtrorum obſervatio- ſe cœptas gloriantur. De iiſ- haldæis teſtatur Cicero lib. I. de quod *aut ſtulte, aut vane, aut nter*, vel ut Lactantius iudicat , inſt. cap. 14. *delire* quadraginta ginta annorum millia in litera- rum monumentis conſignata ſe gloriati fuerint. Prometheum *ta annorum millia Caucaſo reli- iſſe a Iove ob monſtratum homini- m*, ex Æſchylo refert Ludovi es in expoſit lib. XVIII. de civ. 8. Socion lib. XXIII. ſucceſſio- nis, narrat a Vulcano Nili Ægyptii fi- lio, cui ignis inventionem & philoſo- phiæ principia tribuunt, uſque ad Ale- xandrum magnum fluxiſſe *annos quadra- gies octies mille, octingentos, ſexaginta tres.* Plinius libr. XXX. nat. hiſtor. cap. 1. ex Eudoxi teſtimonio ſcribit, *Zoroa- ſtrem, Bactrianorum regem, quinque mil- libus annorum ante bellum Troianum fuiſſe.* Plutarchus vero libr. de Iſide & Oſiride ex aliorum commentariis memorat, *praeceſſiſſe eum tempora belli Troiani quin- que annorum millibus.* Confer Neandrum in theolog. in cap. de vit. ætern. p. 690. Conſtat autem in eccleſia, 1) mundum certo tempore a Deo conditum; 2) nec dum a prima mundi origine ſex millia annorum effluxiſſe, quod tempus, ſi ad æternitatem comparetur, eſt στιγμη, μαλλον δε μοριον βραχυτατον στιγμης, ut Plutarchus in oration. conſolat. ad A- pollonium; 3) mundum certo & divi- nitus conſtituto tempore iterum eſſe in- teriturum.

§. XVII. Cæterum pro mundi æternitate ad- ſtruenda adferuntur tum *ſcripturae* dicta, tum quæ- dam ex *rationis* principiis deducta argumenta. I) Scripturæ dicta potiora hæc ſunt: 1) Gen. VIII. 22. *Cunctis diebus terrae ſe- mentis & meſſis, frigus & aeſtus &c. non ceſſabunt.* Reſp. contrarium potius ex hoc oraculo divino demonſtravimus ſuperius §. 7. 2) Deut. XXXIII. 15. mentio fit *collium* עלם, quod Chaldæus reddidit דלא פסקין *qui non ceſſant.* Vulga- ta: *collium aeternorum.* Reſp. oſtendimus ſuperius vocem עולם non ſemper in ſcri- pturis ſignificare abſolutam æternitatem, ſed longum tempus præteritum aut fu- tu-

Argumenta pro mundi aeternitate. I) ex ſcripturis.

turum, cuius duratio fere eſt abſcondita, deſcendit enim a radice עלם *abſcondit;* pro ratione igitur ſubiectæ materiæ explicanda eſt, ac dicuntur *colles ſeculi* vel reſpectu temporis præcedentis, quod *a ſeculo*, id eſt, iam inde a prima mundi origine exſtiterint, quo modo Chaldæus reddidit Geneſ. XLIX. 26. דְמִן עָלְמָא *qui ſunt a ſeculo*, vel reſpectu temporis ſequentis, quod *in ſeculum*, id eſt, uſque ad mundi finem ſint permanſuri. 3) Pſalm. LXXXIX. 29. *In aeternum ſervabo illi miſericordiam meam.* v. 30. *Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen eius, & thronum eius ſicut dies cœli. Si dies cœli ſunt aeterni, etiam ipſum cœlum erit aeternum.* Reſp. Si cœli nomine intelligatur beatitudo piorum in futuro ſeculo; tum utique dies huius cœli ſunt æterni, quia beatitudo eſt æterna, qua ratione *dies cœli* opponuntur *diebus terrae*, Gen. VIII. 22. Sin vero *cœli* nomine intelligatur cœlum ſtellatum ſive firmamentum, quod perpetua circumrotatione dierum ac noctium diſcrimina in hoc viſibili mundo efficit; dicendum erit, quod coniungatur duratio regni Meſſiæ uſque ad finem mundi & uſque in omnem æternitatem, ſicut Chriſtus promittit Matth. XXVIII. 20. ſe adfuturum piis *ad conſummationem ſeculi*, ac 1 Theſſ. IV. 17. dicitur, quod in æternum præſens ſit ſuis futurus, ex quo tamen inferri nequit, præſens ſeculum in æternum duraturum, quia vox συντελειας contrarium evidenter teſtatur. Utraque explicatio fidei eſt analoga, interim tamen prior textui magis congruit, tum quia æternitatis deſcriptio præcedit, לעד tum quia *dies cœli* a diebus terræ videntur diſtingui. 4) Pſalm CXLVIII. 6. *Stare fecit ea* לְעוֹלָם לָעַד *in perpetuum, in ſeculum ſtatutum dedit, & non praeteribit.* Reſp. v. 5. in genere de omnibus creaturis dicitur: *ipſe praecepit, & creata ſunt.* At nemo dixerit, omnes creaturas eſſe æternas. Accipiuntur ergo voces עד & עולם non *aeternaliter* ſed *temporaliter*, pro conſtituto divinitus cuique creaturæ durationis termino, ut ſit ſenſus: Deus corporibus cœleſtibus præſcripſit certos motus, & quibusvis creaturis ſua munia, ſuum ordinem, quem obſervant uſque ad diem noviſſimum. 5) Eccleſ. I. 4. *Generatio praeterit, & generatio advenit, terra autem in aeternum ſtat;* Hebræum: לְעוֹלָם cum quo congruit illud Pſalm CIV. 5. *Fundaſti terram ſuper baſin ſuam, non inclinabitur in ſeculum ſeculi.* Reſp. qui mundum non ſecundum ſubſtantiam interiturum, ſed ſecundum qualitates duntaxat immutandum ſtatuunt, reſpondent, *terram permanſuram in aeternum*, ratione ſcilicet *ſubſtantiae.* Salonius in comm. h. l. Sed hypotheſin illam, ſi non falſam, tamen dubiam & incertam eſſe, ſuo loco oſtendemus. Quidam reſpondent, *Salomonem ut alia in hoc libro, ita quoque hoc ipſum dicere non ſecundum divinam eamque occultam veritatem, ſed ſecundum id, quod humana ratio manifeſte adſequi poteſt.* Dicere ergo eum, quod terra ſit permanſura & nunquam peritura, cum nobis nihil de eius futuro interitu liquido conſtet, & propterea, quod iam tot ſeculis eam permanſiſſe animadverterimus, permanſuram quoque in ſempiternum, credendum nobis videatur. Sed hoc ipſum contra pertinacem adverſarium vix demonſtrari poteſt. Quidam reſpondent, hæc & ſimilia dicta accipienda eſſe κατα δοκησιν, homines enim exiſtimant, terram in æternum permanſuram. Sed hæc explicatio eſt nimis diluta, neque enim veriſimile eſt, Spiritum ſanctum falſam hominum opinionem voluiſſe ſtabilire, vel ſaltem fomenta eidem ſubminiſtrare.

re. Reſpondemus igitur ex illis, quæ ſuperius tradita, vocem עולם hoc loco ſignificare æternitatem non abſolutam, ſed *periodicam & determinatam*, videlicet certum aliquod diuturni temporis ſpatium, cuius duratio ab oculis hominum eſt abſcondita. Ex oppoſitione ſenſus eſt manifeſtus: *generatio praeterit, & generatio advenit*, id eſt, homines moriuntur & oriuntur, eſtque perpetua viciſſitudo venientium in mundum & ex mundo diſcedentium; ſed terra perſeverabit ſtabilis, nimirum uſque ad terminum durationi ſuæ divinitus præfixum. Alcuinus, Caroli magni præceptor in comment. h. l. *Terra in ſeculum ſtat, non in ſecula ſeculorum, quia cælum & terra tranſibunt, & ecce facta ſunt omnia nova.* 6) Eodem ſenſu accipiendum quod Eccleſ. III. 14. dicitur: *didici, quod omnia opera, quae fecit Deus, perſeverent* לְעוֹלָם, *in ſeculum non in aeternum* quia v. 1. *omnia tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt*, ſed in conſtitutum durationis ſuæ terminum. Quod ſi enim abſoluta æternitas hic intelligeretur, omnia Dei opera, etiam bruta & corpora mixta forent æterna. 7) Eſai. LIV. 10. *Montes recedent, & colles mutabunt, miſericordia autem erga te non recedet;* id eſt, futurum potius, ut montes recedant, quam ut miſericordia mea recedat. Reſp. ex aliis ſcripturæ dictis conſtat, hæc non eſſe accipienda per comparationem impoſſibilium, ſed imparium. In liberatione finali, quæ per Chriſtum nobis continget, quando ad vitam æternam excitabimur, vere recedent montes, ſed *miſericordia ipſius confirmata eſt ſuper nos in aeternum*, Pſalm CXVII. 2. 8) Ier. XXXI. 35. *Haec dicit Dominus, qui dat ſolem in lumen diei, ordinem & lunae ſtellarum in lumen noctis.* v. 36. *Si defecerint leges iſtae coram me, dicit Dominus, tunc & ſemen Iſrael deficiet, ut non ſit gens coram me cunctis diebus. Atqui eccleſia manet in aeternum.* Reſp. benevola ac benefica hæc eſt promiſſio, quod Deus uſque ad finem mundi ſibi aliquam ex genere humano colligere velit eccleſiam, eamdemque adverſus hoſtes perpetuo tueri, ſed ex eo inferri nequit, vel mundum nunquam interiturum, vel eccleſiam una cum mundo interituram, quia incluſio unius non eſt excluſio alterius. Deus colliget ſibi eccleſiam, & ſervabit eam uſque ad mundi finem, non tamen poſtmodum eam deſeret, ſed ad ſe in cœleſtem gloriam transferet, ut cum ipſo in æternum vivat ac triumphet. Hieronymus in comm. h. l. *Interrogemus Iudaeos, ſi cæli peribunt & omnes quaſi veſtimentum veteraſcent, quo modo ſemen Iſrael poteſt eſſe perpetuum? aut enim pereuntibus cælis peribit & ſemen Iſrael, aut ſi fuerit perpetuum, ergo nec cæli peribunt. Quod ſi ſcriptura mentiri non poteſt, et perituri ſunt cæli, peribit igitur & ſemen Iſrael, maxime cum & Iacob loquatur ad filios*: venite & adnunciabo vobis, quid futurum ſit in noviſſimis diebus. *Quando autem dicitur, in noviſſimis diebus, ergo mundus ceſſabit, & alia fiet rerum diſpoſitio. Hoc adverſum illos. Caeterum noſtris mundum iſtum non eſſe perpetuum, etiam evangelium demonſtrat dicens*: Cœlum & terra tranſibunt; & ecce ego vobiscum ſum omnibus diebus, uſque ad conſummationem ſeculi. *Dicamus & aliter. Quamdiu mundus iſte fuerit, ſemen Iſrael & gentem Iudaicam permanſuram, non in his, qui nunc increduli ſunt, ſed in his, qui cum apoſtolis & per apoſtolos crediderunt, ut reliquiae ſalvae fierent.* Poſſet etiam reſponderi, comparationem in eo conſiſtere, quod quemadmodum naturalis ordo rerum in curſu ſolis, lunae ac ſtellarum nullis viribus

bus humanis mutari poteſt, ita adverſus eccleſiam nullas hoſtium vires eſſe prævalituras: ſed ex eo inferri nequit, quod ne quidem ab ipſo Deo ille rerum ordo mutari poſſit; contrarium enim reipſa iam ante demonſtravit Ioſ. X. 13. Eſai. XXXVIII. 8.

II) *ex rationibus.*

§. XVIII. II) *Rationes* formantur eiusmodi: 1) a *ſtabili naturae perpetuitate. Si omnia ab initio creationis in eodem ſtatu perſeverabant, utique etiam deinceps in perpetuum eodem modo permanebunt. Sed verum prius. Ergo & poſterius.* Hoc argumento uſuros empæctas riſu Sardonio conciones de mundi fine irridentes oſtendit Petrus 2 epiſt. III. 4. Sed apoſtolus illis reſpondet negando tum *connexionem propoſitionis* tum *adſumtionem argumenti.* Connexioni opponit mundi creationem. Si Deus potuit mundum creare, utique etiam poteſt eum iterum deſtruere. Quod autem Deus olim creaverit mundum, illud probat ex propriæ conſcientiæ teſtimonio. *Sponte ipſos latet*, inquit, *cælos iam olim extitiſſe per Dei ſermonem.* Neve exciperent, quæſtionem eſſe de *Dei voluntate*, an ſcilicet velit mundum deſtruere, non de *poteſtate*, an illud facere poſſit, ideo addit, *eos, qui nunc ſunt, cælos ac terram repoſitos eodem Dei ſermone ſervari igni in diem iudicii.* Adſumtioni opponit *diluvium*; quia enim priſcus ille mundus aqua inundatus periit, ex eo manifeſtum, non eſſe veritati conſonum, quod omnia ab initio creationis ita permanere dictitant; ideo etiam diluvii mentionem fecit, ut oſtendat, Deo facilimum eſſe, totam rerum naturam unico verbo, imo nutu, convertere & evertere. Forte etiam mentione diluvii apoſtolus nos deducere voluit ad arcum poſt diluvium in nubibus erectum, cuius color purpureus mundum igne conflagraturum eſſe nos admonet, ſicut cæruleus diluvii eſt monumentum. Adde quod argumentum ab experientia temporis præcedentis ad durationem rei in futurum ductum ſit perquam lubricum, quia præcedentis temporis hiſtoria docet, qualis res fuerit hactenus, non autem qualis in poſterum ſit futura, ac de rei duratione non iudicandum eſt ex ſtatu antegreſſo, ſed ex natura ac voluntate causæ conſervantis. Iuſtinus in everſ. dogm. quorumdam Ariſtot. *Quod mundus eſſe cœpit, & aliquid eſt, & mire durat, voluntas Dei in cauſa eſt.* Iam vero Deus cauſa mundi conſervans certum conſtituit diem, in quo totum hoc mundi ædificium deſtruere velit. 2) *A conſequente abſurditate. Si cælum utpote Dei thronus, ac terra ſcabellum pedum ejus interibit, adeoque Dei domicilium deſtruetur, utique etiam ipſe Deus interibit.* Eſai. LXVI. 1. Act. VII. 49. Hoc argumento veteres quosdam hæreticos fuiſſe uſos, teſtis eſt Irenæus libr. IV. adv. hæreſ. cap. 6. p. 236. *Quoniam* (inquit) *malignantes dicunt: Si enim cælum thronus Dei eſt, terra ſubpedamentum eius, dictum eſt autem praeterire cælum & terram, hisque praetereuntibus oportet etiam hunc Deum, qui ſuperſedeat, praeterire, & ideo non hunc eſſe Deum, qui ſit ſuper omni.* Irenæus vero reſpondet illis hoc modo: *primo quidem neſciunt, quid ſit cælum thronus, & terra ſubpedaneum. Nec enim ſciunt, quid ſit Deus, ſed putant eum more hominis ſedere & contineri, non autem continere. Sed & praeteritionem cæli & terrae ignorant. Paulus autem non ignoravit dicens:* praeterit autem figura huius mundi. *Deinde quaeſtionem eorum ſolvit David; figura enim huius mundi praetereunte non ſolum Deum ait perſeverare, ſed & ſervos eius,*

Pſalm

Pſalm CII. 26. 27. *dicens ita*: initio terram tu fundaſti Domine, & opera manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peribunt, tu autem perſeverabis &c. *manifeſte oſtendens, quae ſint, quae practerierunt, & quis eſt, qui ſemper perſeverat Deus cum ſervis ſuis &c.* Nos ſimpliciſſime reſpondemus: primo ne quidem in ſublunaribus & humanis procedit hoc argumentum, quod domicilio deſtructo etiam pereat habitator. Secundo *Deum nec cœlo nec terra contineri, ſed cœlos palma metiri ac tribus digitis molem terrae adpendere.* Eſai. XL. 12. unde negatur *ſuper terram habitare*, 1 Reg. VIII. 27. eo ſcilicet modo, ut contineatur mundo, ſicut homo continetur domus ſuæ habitaculo, ac ut ad ſui exiſtentiam mundo indigeat, additur enim *quod cœli cœlorum eum non capiant*, 2 Paral. II. 6. VI. 18. Tertio Deus ab æterno exſtitit, antequam cœlum & terra crearentur, Pſalm. XC. 2. Prov. VIII. 22. &c. ergo etiam deſtructo cœli terræque opificio in æternum permanere potuit. Sed in re manifeſta pluribus opus non eſt. 3) *A divinae voluntatis immutabilitate. Si Deus mundum utpote aedificium a ſe conſtructum iterum deſtrueret, voluntas eius mutaretur, ac ſimilis eſſet architecto deſtruenti, quod aedificaverat.* Reſp. Deus ut non eſt in ſua eſſentia ac voluntate mutatus per *mundi creationem*, ita quoque non mutabitur per *mundi deſtructionem*. Conſtituit ab æterno certum diem, in quo totum hoc univerſum deſtructurus eſt, ut ſcripturæ oracula teſtantur. Quod ſi ergo non deſtrueret, id eſt, ſi non faceret, quod ſe facturum conſtituerat, tum utique voluntatis eius conſilium mutaretur. Nec vitio vertitur architecto, ſi ædificium vetuſtate attritum ac ruinæ proximum deſtruat, eiusdemque loco novum longe ſplendidius & auguſtius erigat. Clemens Romanus lib. III. recognit. inducit Simonem magum Petro apoſtolo eiusmodi quæſitum proponentem: *ſi viſibile iſtud cœlum, ut ais, diſſolvetur, cur ab initio factum eſt?* reſpondet Petrus, *propter hominum praeſentem hanc factum eſſe vitam, ut eſſet interiectio quaedam ac diviſio, ne quis forte indignus habitationem cœleſtium & Dei ipſius ſedem videret, quae his ſolis, qui mundi corde ſunt, videnda praeparantur.* Excipit Simon: *ſi conditor bonus eſt & mundus bonus eſt, quomodo bonus bona diſſolvet aliquando? Si autem quaſi malum reſolvit ac deſtruit, quomodo non videbitur malus, qui malum fecit?* Petrus reſpondet: *audi ergo nunc; cœlum iſtud, quod viſibile eſt, & pertranſit, ſi quidem propter ſemetipſum factum eſſet, haberet fortaſſis, quod dicis, aliquid rationis, quia reſolvi minime deberet. Si vero propter aliud quid factum eſt, & non propter ſe neceſſario ſolvetur, ut illud, pro quo factum videtur, adpareat.*

CAPVT III.

DE CAVSA EFFICIENTE CONSVMMATIONIS SECVLI.

Cauſa efficiens deſtructionis mundi.

§. XIX. *Cauſa efficiens principalis* ſive agens primarium in mundi deſtructione eſt ipſe Deus, quod probatur 1) *ſcripturae dictis*: Pſalm CII. 27. Hebr. I. 11. *Cœli ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut indumentum mutabis eos, & mutabuntur.* Dan. II. 45. *Lapis ſine manibus abſciſſus conſumit ferrum, aes, teſtam &c.* Hagg. II. 7. *Movebo cœlum*

lum & terram. 1 Cor. XV. 24. *Euacuabit Christus omnem principatum & poteſtatem & virtutem.* 2 Petr. III. 12. *Per diem Domini cœli igne ſuccenſi ſolventur*, id eſt, in noviſſimo illo die Deus cœlos igne diſſolvet. Apoc. XX. 11. *A facie ſedentis ſuper thronum fugit terra & cœlum.* Huc pertinent etiam illa ſcripturæ dicta, in quibus Deus dicitur *ignis conſumens*, Deut. IV. 24. Hebr. XII. 29. in quibus dicitur *in igne ad iudicandum venturus*, Pſalm L. 3. Eſai. LXVI. 15. &c. quia ignis ille divina virtute excitatus omnia vaſtabit & conſumet; in quibus *cœlum & terra* dicuntur *verbo Dei* τεθησαυρισμενα και πυρι τηρουμενα, 2 Pet. III. 7. quia hoc *repoſitum in Dei theſauris.* Deut. XXXII. 34. 2) *argumentis* a) a *primaeva creatione.* Idem, qui in principio cœlum & terram condidit, in fine seculi eadem deſtruet. Pſalm CII. 26. *Initio tu Domine fundaſti terram, & opera manuum tuarum ſunt cœli*, v. 27. *mutabis eos ut veſtimentum.* 4 Eſd. VI. 6. *Facta ſunt omnia creata per me ſolum & non per alium, & finis per me ſolum, & non per alium.* b) *A mortuorum reſuſcitatione & extremi iudicii adminiſtratione.* Is, qui dormientes ex terræ pulvere excitabit, & ad iudicium eos vocabit, etiam mundum & omnia, quæ in eo ſunt, abolebit. Eſai. LXVI. 16. *In igne Dominus iudicabit & in gladio ſuo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti a Domino.* c) *A ſecutura novi cœli ac novae terrae creatione.* Is qui nova creabit, vetera etiam antiquabit; Eſai. LXV. 17. *Ecce ego creo cœlos novos &c.* Erit autem hæc mundi deſtructio *actio Dei extraordinaria* ac *ſingularis*, quia ſi generalem cauſæ primæ concurſum in mundi ſuſtentatione ac gubernatione reſpicere velimus, iuxta eum perpetuo durare poſſet mundus, ſed quando Deus manum ſuam quaſi ſubtrahet, *ac faciem ſuam avertet*, Pſalm CIV. 29. tunc totum mundi ædificium collabetur; *omnia enim iam in ipſo* συνεστηκε, Col. I. 17. ac *omnia portat verbo virtutis ſuae*, Hebr. I. 3. Errabant igitur ſtoici, qui, cum audierant mundum conflagraturum, ad cauſas naturales illam conflagrationem referebant dicentes eam fore, *cum humore conſumto nec terra ali nec aër remeare poſſet*, referente Cicerone lib. II. de natur. deor. Iuſtinus in orat. ad gent. *Nos exuſtionem fore dicimus, ſicut ſtoici tradunt, iuxta naturae rerum inter ſe omnium mutationis rationem, quod turpiſſimum adparet &c.*

§. XX. Agens *inſtrumentale* in hoc θευργηματι eſt *ignis.* 2 Pet. III. 7. *Qui nunc ſunt cœli & terra, eodem Dei ſermone repoſita igni reſervantur in diem iudicii.* v. 10. *In die Domini cœli magno impetu tranſibunt, elementa vero* καυσουμενα, *igni accenſa, ſolventur, terra autem, & quae in ea ſunt opera exurentur.* v. 12. *Per diem Domini cœli* πυρουμενοι, *igniti, ſolventur, & elementa igne accenſa tabeſcent.* Huc referenda ſunt omnia ſcripturæ dicta, quæ *Dominum in igne ad iudicium venturum* teſtantur; Pſalm XI. 6. L. 3. XCVII. 3. Eſai. LXVI. 15. & 16. Dan. VII. 9. Soph. I. 18. III. 8. 2 Theſs. I. 8. Apoc. IV. 5. XX. 9. quia igne illo tota rerum univerſitas conflagrabit. Typus huius conflagrationis proponitur in excidio Sodomitico, in quo *Dominus a Domino ſulphur & ignem cœlitus depluit*, Gen XIX 24. unde Chriſtus in concione de extremo iudicio ac fine mundi ad illud nos remittit, Luc. XVII. 29. quem ſequuntur apoſtoli Petrus 2 epiſt. II. 9. Iudas v. 7. ac de hoc deſtructionis medio gentilibus aliquid ex ſchola patriarcharum innotuiſſe teſtantur dicta ex ipſorum monumentis ſuperius

Cauſa inſtrumentalis.

rius adlata. Quemadmodum corpora maleficorum igni quandoque adiudicantur; ſic Deus in noviſſimo die exanime mundi cadaver conſervatrice virtute deſtitutum igni adiudicabit, quo in cineres ac favillas, imo in nihilum redigatur. Nemini etiam dubium eſſe debet, quin crebra illa incendia, quæ paſſim graſſari & videmus & audimus, ut & thermæ ſulphureæ paſſim etiam in ſeptentrionalibus regionibus hoc tempore erumpentes admoneant nos de univerſali illo incendio, quo totus terrarum orbis brevi conflagrabit. Si quis a nobis quærat, *cur Deus primum mundum aquis diluvii perdiderit, cælos autem & terram, quae nunc ſunt, igne ſit conſumiturus*? Illi ſimpliciſſime reſpondemus, *quia ſic placuit*; cum enim voluntas Dei ſit cauſa ſumma, ideo fruſtra alia quædam ſuperior cauſa quæritur. Probabiliter interim dicimus, quod primus mundus non erat penitus & in univerſum deſtruendus, ſi quidem nondum completus erat electorum numerus, ac Noa cum liberis in ſeminarium generis humani divino miraculo ſervabatur, ideo non ignis conflagratione, ſed aquarum inundatione mundum illum perdere Deo placuit; ſed in fine ſeculi completo omnium electorum numero totalis πανολεθρια ſequetur, cui efficiendæ ignis flamma vorax eſt omnium aptiſſima. Aqua purgat, ignis deſtruit & abſumit. Poſſumus etiam non abſurde cogitare, quod quemadmodum Deus flagrantes primi illius mundi libidines diluvii aquis exſtinxerit, ſic refrigeſcentem in noviſſimis mundi temporibus caritatem igne extremi iudicii accenſurus ſit.

Qualis ignis ille ſit futurus.

§. XXI. De hoc *igne πανολεθριω* multa diſputant ſcholaſtici magis *curioſe* quam *fructuoſe*; non *apodictice* ſed *ſceptice & academice*, non ex *certis ſacrarum literarum fundamentis*, ſed ex *rationis humanae praedicamentis*, unde cum Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 16. de igne, quo mundus conflagrabit, & in quem damnati ſunt in die iudicii mittendi, modeſte dixiſſet: *cuiusmodi ille ignis & in qua mundi vel rerum parte futurus ſit, hominem ſcire arbitror neminem, niſi forte cui Spiritus divinus oſtendit*; Ludovicus Vives, vir doctiſſimus in comm. ad ea ſic adnotat ſcholaſticorum curioſas de eo diſputationes perſtringens: *neminem vero? Non interfuiſti digladiationibus ſcholaſticis, ubi nullus eſt vel baccalaurius vel magiſtellus, qui ignoret, ignem fore elementarem illum, cuius domicilium eſt inter aërem & lunae globum deſcenſurum, cum ſcilicet & incendio ſuo reliqua tria purgaturum elementa. Quod ſi hoc parum probas, non deerunt, qui perſancte deierent, futurum ignem ex incendio radiorum ſolis in media plaga aëris excitato coeuntibus eo denſiſſimis & ardentiſſimis radiis velut in ſpeculum cavum & chalybeum. Sed non eſt mirum, tuo tempore non tantus erat ignis uſus, quantus nunc, cum, ut theologos omittam, philoſophi ſive Decembri medio, ſive medio Iulio nihil aliud ore, manibus pedibusque tractant & verſant, quam ignem. Ex philoſophis fiunt theologi, & hanc philoſophandi rationem etiam in ſcholas ſanctiores transferunt, propterea iſtis longe facilius eſt de igne definire, quam tibi & tui aequalibus vel maioribus.*

De ignis huius 1) natura & conditione.

§. XXII. Poſſunt vero omnia, quæ de iſthoc igne ſcholaſtici & eorum veſtigia legentes pontificii diſputant ad quatuor principalia capita revocari: 1) de ignis illius *natura & conditione*, 2) de eius *origine*

gine ac generatione, 3) de eius *effectis ac operatione*, 4) de *tempore ac duratione*. I) Naturam ac conditionem eius Bonaventura lib. IV. ſent. diſt. 47. ſic deſcribit, quod *futurus ſit elementaris;* quod probare poſſit hiſce rationibus: 1) quia *Deus non amplius creat novas ſpecies*, Gen. II. 2. 2) *Per ignem elementarem poteſt peragi conflagratio. At natura agit per pauciora, multo magis Deus, naturae dominus.* 3) *Sicut per elementum aquae facta eſt mundi purgatio, ſic per ignis elementum fiet eiusdem deſtructio ac conflagratio.* Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 16. *Tunc figura huius mundi mundanorum ignium conflagratione praeteribit, ſicut eſt factum mundanarum aquarum inundatione diluvium.* 4) *Scriptura abſolute ac ſimpliciter vocat ignem.* At in fidei articulis το ῥητον arcte tenendum. Alii contra ſtatuunt, fore ignem *prorſus novum ac praeternaturalem* ab elementari igne ſpecie diſtinctum, quorum ſententia ſtabiliri poſſet hac ratiocinatione, quia ignis ille finalis differt ab elementari 1) ratione *cauſae efficientis*: quia ex cauſa ſupernaturali, ab omnipotente ſcilicet Dei virtute extraordinarie hic agente, adeoque ab igne iræ divinæ accendetur; 2) ratione *obiecti*: conſumet hic ignis non ſolum aërem & terram, ſed etiam mare, ſeipſum & omnia creata angelis & hominibus exceptis; 3) ratione *effecti*: quia elementaris ignis incinerando, hic vero annihilando operationem ſuam peraget. Adde, quod ignis, quo Sodomorum urbes conflagraverit, a Domino peculiariter dicitur excitatus Geneſ. XIX. Quidam purgationem mundi non tam per *ignem* fore ſtatuunt, quam per *rerum purgandarum ignitionem*, qualis eſt in ferro candente, quod non ipſam ignis formam ſubſtantialem, ſed vehementem calorem recipere falſo adſerunt. Nos hic malumus ἐπέχειν, quam alterutram ex his ſententiis, eiusdemque rationes refellere; iudicamus enim in his ac ſimilibus quæſtionibus, tutiorem eſſe ignorantiæ confeſſionem, quam temerariæ ſcientiæ opinionem. Neſcitur, qualis futurus ſit ignis infernalis, & quis audebit exponere, qualis futurus ſit ille ignis conflagrationis? *Ut boni grammatici Varro dicebat eſſe quaedam ignorare, ita multo magis cordati theologi eſt, aequo animo neſcire velle, quae Deus in verbo ſuo noluit revelare*; interim circa poſterioris ſententiæ rationes notamus, poſſe Deum etiam rem naturalem ad effectus ſupernaturales inſtrumentaliter producendos divina & infinita ſua virtute evehere, ut hiſtoria miraculorum & inſtitutio ſacramentorum manifeſtum faciunt.

§. XXIII. II) De *origine ac generatione* huius ignis ſex potiſſimum eminent ſententiæ: 1) Quidam exiſtimant, elementum ignis ex concavo lunæ globo deſcenſurum, ut reliqua tria elementa expurget. Hieronymus Natalis in meditat. evang. p. 4. *Ignis elementum convertetur verſus terram.* Ioſephus a Coſta de noviſſ. temp. p. 588. *Omnium elementorum acerrimus ignis extremas partes in hac contentione obibit, ac veluti firmiſſimo robore creaturarum pro Deo pugnantium adverſus ſceleratos agmen claudens impreſſione facta funditus evertet & profligabit.* Hæc opinio nititur hypotheſi ea, quod ignis ille futurus ſit naturalis & elementaris, quodque non annihilando, ſed expurgando operationem ſuam ſit peracturus. 2) Quidam ſubtilius philoſophantur, *certo ſiderum concurſu ultimum illud ac univerſale orbis incendium excitatum iri*, *quando ſcilicet o-*

II) origine ac generatione.

a ſidera, quae nunc diverſos agunt cur-, *in Cancrum convenerint.* Hæc opi- mathematicis præcipue arridet. 3) dam ſuſpiciuntur, *ex radiis ſolaribus* *n iſſimis ac denſiſſimis in nubibus me-* *n aeris regionem occupantibus quaſi in* *ulum concavum coeuntibus productum iri* *incendium.* 4) Sunt qui opinantur, *ultimae tempeſtatis impetu & fulgurum* *uentia accedente cœleſtium influentiarum* *ute ac potentia accenſum iri hunc ignem.* Quidam opinantur *ex ſubterraneis ter- cavernis, in quibus ignem concluſum* *i metallorum foſſores teſtantur, hoc in- ium erupturum*, ac obvii cuiusque imtione tantopere invaliturum, ut phæram ſuam naturalem adſcendat, lementari igni aduniatur. 6) Gre- us de Valentia tom. IV. comment. homam p. 2276. communiorem ac ſimiliorem ait eſſe ſententiam, *exci- n iri illum tam ingentem ignem ex con- repentino omnium naturalium cauſa-*, *quae poſſunt unquam in mundo ad generationem concurrere*, (Bonaven- lib. IV. ſent. diſt. 47. art 2. *Non ignis, qui eſt in ſua ſphaera, ſed o- ignes, & qui ſuper terram & ſub ter- nt, concurrent ad illam conflagratio) ac quidquid in igne illo craſſum, de- rum cum impiis ad infernum ad pœ- damnatorum, quod autem ſubtile & m, remanſurum in partibus ſuperio- ad gloriam & laetitiam beatorum.* s hic probatur modeſtia Auguſtini qui *hominem ſcire* arbitratur *neminem*, *nodi & in qua mundi parte futurus ſit nis, niſi cui forte Spiritus Domini re rit.* Religio igitur nobis eſt, ea in verbo revelata non ſunt, defi- , & quæ captum humanum exſu- it, ſcrupuloſius inquirere.

Effectis ... ratione.

§ XXIV. III) De *ef- fectis & operatione* huius i- gnis reſpectu mundi deſtruendi duæ po- tiſſimum exſtant ſententiæ. Quidam e- nim *purgandi* duntaxat ac *emundandi*, quidam vero *annihilandi* vim huic igni tribuunt. Priorem opinionem plerique ex ſcholaſticis & pontificiis amplectun- tur. Poſterior ſententia emphaticis ſcri- pturæ dictis magis convenire videtur, qua de re inferius ex profeſſo diſputa- bitur, quando de forma conſummatio- nis quæſtio inſtituetur. Si in genere de actionibus huius ignis quæratur, Bar- radius libr. IX. comment. in conc. evan- gel. cap. 11. pag. 590. tres eius actiones fore adſerit. *Prima* erit *terrae combu- ſtio;* 2 Petr. III. 10. *Terra, & quae in i- pſa opera ſunt, conſumentur;* exuret igi- tur terram, arborem, herbas, flores, animantia omnia, domos, metalla & o- mnia, quæ ſunt in terra opera, redi- get in cineres. Ephremus libr. de pœ- nitentia cap. 4. *Cum viderimus igneum fluvium ab ortu ſolis usque ad occaſum e- manantem, & veluti ſaeviens fluctibus ma- re, montes ac valles devorantem, terram- que omnem, & quaecunque ſunt in illa, exurentem.* Conſentimus Barradio in hac ignis actione, ſed improbamus a) quod ab obiecto huius combuſtionis excipit *cœlos*, cum apud apoſtolum v. 12. diſerte addatur οι ȣρανοι πυρȣμενοι λυθησονται; b) quod ignem illum *omnes homines*, qui tunc vivent, dicit eſſe interfecturum, ac tam bonorum quam malorum corpo- ra inceneraturum, qua in parte ſequi- tur Thomam in ſuppl. quæſt. 74. art. 7. Carthuſianum 1 Theſſ. IV. Abulenſem in Matth. XXIV. quæſt. 187. Sed contra- rium adſerit apoſtolus 1 Cor. XV. 51. *Non omnes obdormiemus, ſed omnes immu- tabimur.* 1 Theſs. IV. 17. *Nos qui vivimus, qui relinquimur, ſimul rapiemur cum nu- bibus obviam Domino.* Contrarium ad- ſerunt patres plerique omnes. Confer ea,

ea, quæ in præcedente articulo de reſurrectione mortuorum in quæſtione de immutatione vivorum dicta ſunt uberius §. 115. & ſequentibus. c) Quod combuſtionem illam extremo iudicio præmittit. Contrarium oſtendimus in tractatu de morte, non longe a principio. *Secundam* ignis illius actionem Barradius fore dicit, *hominum iuſtorum purgationem.* Idem ſtatuunt quidam ex veteribus & ſcholaſtici fere omnes. Origenes hom. III. in Pſalm LXIII. *Omnes venire neceſſe eſt ad illum ignem, etiamſi Paulus ſit aliquis, vel Petrus, veniet tamen ad illum ignem.* Similia habet lib. VIII. in epiſt. Rom. homil. XIV. in Luc. & hom. XIII. in Ier. Lactantius lib. VII. inſt. c. 21. *Iuſtos cum iudicaverit Deus, etiam igne eos examinabit.* Ambroſius in Pſ. XXXVI. *Igne purgabuntur filii Levi, igni Ezechiel & Daniel.* In Pſ. CXVIII. octon. 3. *Et ſi aliquis ut Petrus ſit vel Iohannes, baptizatur hoc igne.* Thomas in ſupplem. quæſt. LXXIV. art. 8. *Ignis, quantum pertinet ad virtutem naturalem ipſius, ſimiliter aget in malos & bonos, qui vivi reperiuntur, utrorumque corpora in cinerem reſolvendo. In quantum vero aget ut inſtrumentum divinae iuſtitiae, diverſimode aget in diverſos, quantum ad pœnam ſenſuum. Mali enim per actionem ignis cruciabuntur, boni vero in quibus nihil purgandum invenietur, omnino nullum dolorem ex igne ſentient, & divina virtute fiet, ut ſine doloris cruciatu reſolutionem corporis patiantur. Boni vero, in quibus aliquid purgandum reperietur, ſentient cruciatum doloris ex illo igne plus vel minus pro meritorum diverſitate.* Gloſſa ordinaria 2 Theſſ. I. *Ignis, qui praecedet Chriſtum, exuret terram, & purgabit electos.* Ioſephus a Coſta lib. IV. de nov. temp. c. 22. p. 639. *Igne illo, qui faciem iudicis iam deſcendentis praecedet, ubique graſſante ſceleratos arſuros puto, probos & iuſtos purgandos quidem, ſi quid labis inſederit, ut inſinuat apoſtolus 1 Cor. III. ſed non necandos.* Hieronymus Natal. in medit. evang. p. 4. *Beatorum quidem materia corporum purgabitur per ignem, damnatorum non purgabitur. Vivent ium autem exurentur corpora, & ſanctorum quidem purgabuntur, ſed non adfligentur, eorum videlicet, qui ſine ullo reatu pœnae inventi fuerint, malorum vero non purgabuntur, ſed adfligentur aliorum animae, & corpora temporali pœna purgabuntur.* Sed hanc ſecundam ignis actionem negamus, a) quia, ut in principio tract. de noviſſ. monuimus, ſcriptura de purgandis materiali quodam igne piis nihil quidquam continet. b) Deſtituitur hæc opinio unanimi piorum veterum conſenſu. Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 18. *Quaerat aliquis, an poſt factum iudicium mundus iſte ardebit, antequam pro illo cælum novum & terra nova reponantur, eo ipſo tempore conflagrationis eius, ubi erunt ſancti, cum eos habentes corpora, in aliquo corporali loco eſſe neceſſe ſit? Poſſumus reſpondere, futuros eos eſſe in ſuperioribus partibus, quo non adſcendet flamma illius incendii, quemadmodum nec unda diluvii. Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic ſint, ubi eſſe voluerint. Sed nec ignem illius conflagrationis pertimeſcent immortales atque incorruptibiles facti, ſicut virorum trium corruptibilia corpora atque mortalia in camino ardenti vivere illaeſa potuerunt.* Ex quo etiam conſtat librum 50. homiliar. in quo hom. XVI. contrarium ſtatuitur, Auguſtini non eſſe. Statuimus igitur pios in *occurſum Domino in aera raptos*, 1 Theſs. IV. 17. ab ignis illius conflagratorii flammis prorſus immunes futuros, perinde ut Noahus cum ſuis in arca a diluvii aquis fuit conſervatus. Reſurgent enim in corporibus ſpi-

ſpiritualibus ac glorificatis, proinde etiam incorruptibilibus, in quæ nec ignis nec aqua nec ulla vis externa, ne ipſius quidem ſatanæ quidquam agere poterit. c) Origenes & Ambroſius *omnes* omnino *homines* ignem illum tranſituros ſtatuunt, ad eorum igitur auctoritatem pontificii provocare nequeunt, quippe qui juſtos a pœna peccati adhuc perſolvenda liberos eum pertranſituros eſſe negant. d) Nititur hæc opinio falſis hypotheſibus compluribus, videlicet quod *remiſſa culpa piis adhuc incumbat debitum luendae pœnae*, quod *detur materialis quidam ignis peccatorum labem expurgans*, quod *ignis judicii ſit omnia*, *ſic etiam hominum corpora purgaturus*, quod *morituri ſint*, *quos dies noviſſimus deprehendet vivos*, quod *1 Corinth. III. agatur de purgatorio quodam igne poſt hanc vitam peccata expurgante*, quod *conflagratio per ignem praeceſſura ſit extremum judicium &c.* Tertiam ignis actionem Barradius ſtatuit *mundi expurgationem. Expurgabit enim cœlos & elementa juxta illud* 2 Pet. III. 12. Cœli ardentes ſolventur, & elementa ignis ardore liqueſcent. *Expurgabuntur igitur cœli & elementa igne. Habent enim quasdam veluti ſordes, quas ex peccatis hominum & daemonum contraxerunt. Nam quemadmodum violatum ſcelere homicidii templum ſordes contrahit quasdam morales, indigetque expiatione; ſic violatus infintis hominum flagitiis mundus ſordes contrahit, a quibus eſt expurgandus. Admiſcentur praeterea elementis extraneae adfectiones & ſubſtantiae, quae illa quodammodo contaminant, ideoque decoquendae ſunt, ut omnino pura ac ſincera reddantur.* Atqui apoſtolus non nudæ duntaxat expurgationis, ſed diſſolutionis, exuſtionis, liquefactionis adeoque interitus & abolitionis meminit, qua de re ſuo loco plenius. IV.) De *tempore* ac *duratione* conflagrationis in ſcripturis nihil exſtat revelatum; ideo caveat humana præſumtio temere in alterutram partem quidquam adſeverare. Ludolphus Carthuſianus de vit. Chriſti part. II. cap. 87. hisce tribus ignis actionibus addit quartam. *Habebit*, inquit, *iſte ignis officium quatuor ignium, videlicet ignis infernalis ad reproborum punitionem, ignis purgatorii ad bonorum a venialibus purgationem, ignis terreſtris ad vegetabilium & ſenſibilium conſummationem ac corporum incinerationem, & ignis elementaris ad elementorum ſubtiliationem & innovationis eorum diſpoſitionem.* Sed de hac quarta ignis actione in tract. de inferno dicemus.

§. XXV. *Antitheſis.* Seneca in naturalibus quæſtionibus lib. III. *per aquas periturum mundum* cenſet; quam inundationem prolixe deſcribit. ac in *novo illo mundo poſt diluvium reſtituto illum hominem* dicit *eſſe reſtituendum*, *qui ſit inſcius ſcelerum & melioribus auſpiciis natus.* Addunt quidam ex Beroſo futuram illam inundationem, quando *ſidera omnia, quae nunc diverſos agunt curſus, in Capricornum convenerint.* Sed contrararium ex ſcripturis facili negotio demonſtrari poteſt. Cumprimis vero apoſtolus Petrus deſtructioni mundi per aquas in diluvio factæ opponit finalem mundi deſtructionem per ignem futuram, quæ oppoſitio evidenter docet, mundum nniverſum non eſſe aliquando per aquam periturum 2 epiſt. III. 6. Ο τοτε κοσμος υδατι κατακλυθεις απωλετο. v. 7. Οι δε νυν ȣρανοι και η γη πυυιτηρυ μενοι. &c.

CAPVT IV.

DE MATERIA CONSUMMATIONIS SECVLI.

Materia deſtructionis, totus mundus.

§. XXVI. *Materia ſive patiens* in hac conflagratione erit *mundus* ſive *tota rerum univerſitas cum omnibus partibus & contentis*, exceptis ſolis angelis & hominibus. Probatur hoc 1) ex *dictis generalibus*. 4. Eſdr. VI. 6. *Finis omnium creatorum.* VII. 30. *Convertetur ſeculum in antiquum ſilentium.* Matth. XIII. 39. 40. 49. XXIV. 3. XXVIII. 20. *Conſummatio ſeculi.* Rom. VIII. 21. *Creatura liberabitur a ſervitute corruptionis.* 1 Cor. VII. 31. *Tranſit figura huius mundi*; ubi nomen *mundi* generaliter accipitur pro tota cœli terræque machina & omnibus in ea contentis. X. 11. *Fines ſeculorum.* Hebr. IX. 26. *Conſummatio ſeculorum.* 1 Petr. IV. 7. *Omnium finis adpropinquat.* 1. Ioh. II. 17. *Mundus tranſit.* 2) Ex *dictis ſpecialibus*, quæ cœli, ſolis, lunæ, ſtellarum, terræ, montium, maris elementorum &c. mentionem faciunt. Conſtat ex adcurata locorum Scripturæ collatione, nomine *cœli & terrae* omnes mundi partes ac totum ſyſtema univerſi cœleſtibus & elementaribus corporibus conſtans comprehendi, Eſai. I. 2. Ergo quando cœlum ac terra dicuntur interitura, omnium creaturarum interitus ſignificatur. Iob. XIV. 12. *Donec non erunt cœli.* Pſal. LXXII. 7. *Donec non amplius luna.* XCVII. 5. *Montes ſicut cera fluxerunt.* CII. 27. *Cœli peribunt, & ſicut veſtimentum veteraſcent.* Eſai. XXXIV. 4. *Tabeſcet omnis militia cœlorum, & complicabuntur ſicut liber cœli, & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea & de ficu.* LI. 6. *Cœli ſicut fumus deficient, & terra ſicut veſtimentum veteraſcet, & habitatores eius ſimiliter ſicut haec interibunt.* Ioel. III. 20. *Sol & luna obtenebrabuntur, & ſtellae retrahent ſplendorem ſuum.* v. 21. *Movebuntur cœli & terra.* Soph. I. 18. & III. 8. *In igne zeli devorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitatoribus terrae.* 4 Eſd. XVI. 15. *Ignis ſuccenditur & non extinguetur, donec conſumat fundamenta terrae.* Matth. V. 18. XXIV. 35. Marc. XIII. 31. Luc. XVI. 17. XXI. 33. *Cœlum & terra tranſibunt* 2 Petr. III. 10. *Cœli magno impetu tranſibunt, elementa calore ſolventur, terra, & quae in ipſa ſunt opera, exurentur.* v. 12. *Cœli igne ſuccenſi ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent.* Apoc. VI. 12. *Sol factus eſt niger quaſi ſaccus cilicinus, luna tota facta eſt, ſicut ſanguis.* v. 13. *Et ſtellae cœli ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos immaturos.* v. 14. *Cœlum receſſit ſicut liber involutus, & omnis mons & inſulae de locis ſuis motae ſunt.* XX. 11. *A facie ſedentis ſuper thronum fugit cœlum & terra, & locus non eſt eis inventus.* XXI. 1. *Primum cœlum & prima terra abiit, & mare jam non amplius eſt.* 3) Ex *rationibus*: a) Quæcunque ſunt creata, in fine mundi iterum deſtruentur. b) Quibus creaturis adhæret corruptio, illis in fine ſeculi continget *liberatio ab hac corruptionis ſervitute*, Rom. VIII. 21. c) Deus in fine ſeculi *nova faciet omnia*, Apoc. XXI. 5. 4) Ex *veterum* ſuffragiis. Quotquot mundum ſecundum *ſubſtantiam* interiturum ſtatuunt, illi etiam eumdem cum omnibus partibus & contentis deſtruendum eſſe adſerunt.

§. VIII.

Excipiuntur ab ea angeli & homines.

§. XXVII. Interim tamen *angelos & homines* ab hac conflagratione excipimus. Vtrique ſunt *boni* vel *mali*. *Angelos bonos* ignis illius flammas nequaquam ſenſuros in propatulo eſt; ſancti enim ſunt & a peccato immunes, ergo etiam a peccati pœna. *Homines bonos* ab hoc igne exceptos fore conſtat, ex eo: 1) quia reſurgent in corpore incorruptibili, immortali, impaſſibili, ſpirituali & glorificato, 1. Cor. XV. 43. 44. & 45. 2) Quos vivos dies noviſſima deprehendet, *in ictu oculi in momento immutabuntur*, XV. 52. *Nec praevenient eos, qui dormierunt, ſed ſimul cum reſuſcitatis in nubibus rapientur obviam Domino in aere*, 1 Theſſ. IV. 15 & 17. 3) Sancti reſurgent ad lætitiam & gloriam, non ad ignominiam & pœnam. 4) Peccata ipſorum perfecte condonata, pœnæ relaxatæ, labes & macula omnis abolita, nihil ergo vel purgandum vel puniendum vel abolendum ſupereſt. Lactantius lib. VII. inſtit. cap. 21. quamvis *iuſtos igni examinandos* adſerat, excipit tamen *perfecte iuſtos*. *Quorum*, inquit, *peccata vel pondere vel numero praevaluerint, perſtringentur igni, atque amburentur; quos autem plena iuſtitia & maturitas virtutis incoxerit, ignem illum non ſentient, habent enim in ſe aliquid inde, quod vim flammae repellat ac reſpuat. Tanta eſt vis innocentiae, ut ab ea ignis ille refugiat innoxius, qui accepit a Deo hanc poteſtatem, ut impios urat, iuſtis obtemperet.* Angeli & *homines mali* an ab hoc igne immunes ſint futuri, merito dubitatur. Pro *adfirmante* ſententia urgeri poſſet, quod ignis ille corporeus & elementaris non poſſit agere in ſpiritus incorruptibiles, quodque impii poſt iudicium dicantur ſtatim *ituri in ignem aeternum*, ſive infernalem, non in hunc ignem conflagrationis, Matth. XXV. 41. & 46. Pro *negante* ſententia urgeri poſſet, quod ignis conflagrationis & ignis infernalis ſpecie differre minime videantur, quodque ab univerſali illi totius orbis incendio etiam impii videntur in quibusdam ſcripturæ dictis involvi. Eſai. LXVI. 16. *In igne Dominus iudicabit, & in gladio ſuo ad omnem carnem;* ubi tamen vox *ignis* metaphorice potius accipitur, ſicut adiunctum nomen *gladii* oſtendit. Dan. VII. 11. *Vidi donec interfecta eſſet beſtia, & periiſſet corpus eius, & traditum eſſet ad comburendum igni.* Soph. I. 18. III. 8. *In igne zeli devorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitatoribus terrae.* Malach. IV. 1. *Ecce dies Domini veniet ſuccenſa quaſi caminus, & erunt omnes contemtores & omnes facientes iniquitatem velut ſtipula, & inflammabit eos dies veniens.* Totum igitur hoc iudicio Dei committamus ſinceris ac ſeriis gemitibus orantes, ut ab igne conflagrationis & inferni liberemur, *ac digni habeamur fugere iſta omnia, quae ventura ſunt*, Luc. XXI. 36.

Antithesis: pontificii a materia conflagrationis excipiunt. 1) cælos ſtellatos.

§. XXVIII. *Antitheſis.* A conflagrationis materia pontificii excipiunt 1) *cælos ſuperiores ſive ſtellatos.* Barradius lib. IX. comm. in conc. cap. 11. pag. 592. *Quosnam cælos ignis expurgabit? numquid eos, in quibus fulgent ſidera? minime. Cælos expurgabit aëreos, id eſt, ipſum aërem, qui in ſcriptura ſaepe cælum adpellatur.* Blaſius de Viega in comm. Apoc. XXI. p. 812. *Petrus cum ait*, cœlos eſſe igni reſervatos, *cælorum nomi-*

mine non ſidereos, ſed aereos cœlos intelligit, qui igni dicuntur reſervati, quoniam ignis ille, quo univerſus mundus deflagrabit, ad aerem uſque pertinget, eumque puriorem efficiet. Gregorius de Valentia tom. IV. comm. in Thomam. p. 2277. *Petrus cum ait*, cœlos magno impetu tranſituros & ardore ſolvendos, *non loquitur de ſublimioribus illis corporibus cœleſtibus, ſed de cœlis aereis, hoc eſt, de toto illo ſpatio aeris.* Argumentis poteſt hæc opinio oppugnari ſequentibus: 1) Ex *particulae univerſalis* adjectione, Pſal. 102. 27. *Cœli peribunt*, וכלם *& omnes ſicut veſtimentum veteraſcent.* Buxtorfius in lexico exponit, *univerſi ipſi quotquot ſunt*, veteraſcent. Iam vero *qui dicit omne is nihil excludit.* Si omnes cœli ſunt interituri, ergo nulli remanebunt ſuperſtites. Apoc. XXI. 5. *Ecce nova facio omnia.* Ergo etiam *novos cœlos*, ut habetur v. 1. 2) Ex *ſubjecti deſcriptione.* Illi cœli peribunt, qui ſunt *opera manuum divinarum*, Pſal. CII. 26. in quibus eſt, *exercitus ſtellarum*, Eſai. XXXIV. 4. Ioel. III. 20. Apoc. VI. 10. iam vero non ſolum aërei, ſed etiam ætherei cœli ſunt opera manuum divinarum; nec in aëreis, ſed in æthereis cœlis ſtellæ ſunt infixæ. Caſſiodorus in Pſal. 102. *Quando dicit cœli peribunt, finem eos habere declaravit, ut nullus in ſtellis gentili errore confideret cum eas immutandas eſſe ſentiret.* 3) *Ex diſtinctione.* Cœli, quos Petrus dicit, *magno impetu tranſituros*, diſtinguuntur non ſolum a terra, ſed etiam ab elementis, 2. epiſt. III. 10. & 12. iam vero aërei cœli non diſtinguuntur ab elementis. Illa verba; *exſpectamus cœlos novos* &c. *non de aëre, ſed etiam de cœlis ſuperioribus explicanda ſunt*, inquit Barradius d. l. inde colligo, quod etiam priora verba, *cœli reſervantur igni*, *cœli peribunt*, non de aëre tantum, ſed de ſuperioribus cœlis ſint accipienda. 4) Ex *oppoſitione.* Sicut ex *terrae novae* creatione recte colligitur, priorem eſſe interituram, ita ex *cœli novi* creatione itidem recte infertur, prius eſſe tranſiturum. Eſai. LXV. 17. LXVI. 22. 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. 5) Ex *partium enumeratione. Deficit ſol*, Sir. XVII. 30. *ſtellae de cœlo cadunt*, Eſai. XXXIV. 4. Matth. XXIV. 29. Apoc. VI. 13. Ergo & cœlum interibit. 6) Ex *patrum & gentilium teſtificatione.* Dicta patrum inferius enumerabuntur, dicta gentilium exſtant ſuperius §. XIII. 7) Ex *adverſariorum quorumdam confeſſione.* Salmeronius diſputat. IV. in Petri tom. XVI. p. 138. *Quod quidam ex patribus verba Petri interpretantur, non de ſupremis & veris cœlis, ſed aereis & aqueis eſſe intelligenda, ratione etiam ipſius textus revincuntur. Nam imprimis oſtendimus, numquam cœlorum nomine in plurium numero aereos & elementares cœlos accipi, deinde poſt cœlos nominatos ſubdit*: elementa vero calore ſolventur. *Et infra*: elementa ignis ardore tabeſcent, *quod ad aerem & aquam & ſphaeram ignis ſpectare videtur. Non poſſunt ergo per cœlos accipi tria illa elementa, cum bis cœlos ab elementis diſtinguat, additque tertio, terra autem, & quae in ipſa opera ſunt, exurentur, tanquam quae male ſervierint homini ingrato, qui rebellis exſtitit creatori ſuo.* Blaſius de Viegas in comm. Apoc. XXI. p. 812. fatetur, *in verbis Petri*: cœli magno impetu tranſibunt; *ipſa corpora cœleſtia intelligi.* Aliud igitur effugium quærit; *per tranſitum* dicit, *non eſſe intelligendam cœlorum ſecundum ipſam ſubſtantiam immutationem, ſed duntaxat mutationem in ſtatum praeſtantiorem per tranſitum a motu ad quietem.* Sed huic detorſioni occurrit Salmeronius d. l. *Quod quidam* (inquit)

hunc

hunc tranſitum per ceſſationem cælorum a motu interpretautur, plane mihi violentum & extortum videtur. Solvi enim cælos igne per ceſſationem a motu, aliud eſt meo iudicio & longe minus, quam ſuccenſos igne ſolvi, & potius per alterationem & corruptionem ſignificat cælos perire. Quidquid enim arripit ignis, ſolet vi ſua & efficacia, ut ligna & ſaxa, in cineres convertere &c. Cum ait apoſtolus : magno impetu tranſibunt; *videtur ſimile eſſe ei, quod Dominus dixit*: cœlum & terra tranſibunt, *quibus opponit :* verba autem mea non præteribunt. *Ergo non ita tranſibunt, ut maneant tantum ſine motu, ſed omnino tranſibunt, ut deſinant eſſe; unde & alibi dixit* : donec tranſeat cœlum & terra, iota unum aut unus apex non præteribit a lege. *Nec his contentus Petrus idem repetit & inculcat*: per quem cœli ardentes ſolventur &c. *Vides ergo hanc repetitionem eſſe dicti prioris confirmationem, ut nequeat illam gloſſam admittere.* Hæc omnia Salmeronius rectiſſime. Nos frivolæ iſti expoſitioni opponimus hunc ſyllogiſmum : ſi cœli *peribunt, veteraſcent ut veſtimentum, complicabuntur ſicut liber, deficient ut fumus, tranſibunt, igne ſuccenſi ſolventur, recedent ut liber involutus, fugient, ut locus eis non inveniatur;* utique non ſolum a motu ceſſabunt, ſed etiam ſecundum ſubſtantiam interibunt, vel ad minimum ſecundum formam & qualitates mutabuntur. Sed verum prius, ut conſtat ex dictis ad demonſtrandum *το οτι* finalis mundi interitus ſupra adlatis. Ergo & poſterius. Omnes fere pontificii vaticinium propheticum Eſai. XXX. 26. *Erit lux lunae ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptuplo maior*, in die noviſſimo dicunt eſſe complendum; utique ergo cœlum & aſtra non tantum a motu ceſſabunt, ſed etiam qualitatum alterationem per lucis incrementum ſentient. Ambroſius Catharinns in comm. Hebr. I. ſic ſcribit : *ex ſcripturarum teſtimoniis cogimur fateri, futuram vere aliquam magnam cælorum alterationem per ignem, & non tantum ſolam motus ceſſationem, per quam alterationem novi quodammodo fundentur cæli, & longe fient pulchriores, quam nunc exiſtant.*

§. XXIX. Argumenta pro cœli æternitate formari poſſunt eiusmodi: I) *A cæli natura ac conditione. Cælum vel non habet materiam,* ut voluit Averroës lib. VIII. phyſic. com. 79. lib. I. de cœlo com. 20. & 95. lib. de ſubſtantia orbis cap. 2. *vel conſtat materia a ſublunaribus diverſa*, Ariſtoteles lib. XII. metaph. text. 10. ac lib. VIII. metaph. text. 12. *ut colligitur ex eo, quod Deus in principio dicatur creaſſe cælum & terram, id eſt, duas diſtinctas maſſas, ex quarum una cæleſtia, ex altera vero ſublunaria corpora poſtmodum formavit.* Origenes lib. II. de princip. c. 8. Auguſtinus lib. V. de Gen. ad lit. c. 5. lib. XI. de civ. Dei c. 32. Baſilius hom. I. hexaëm. Ambroſius lib. I. hexaëm. c. 6. *Utique ergo cælum eſt incorruptibile & perpetuum.* Barradius tom. III. lib. X. comm. cap. 1. p. 6128. *Communis philoſophorum & theologorum ſententia eſt, cælos eſſe incorruptibiles, quod vel ipſe ſenſus renunciat, cum tot annorum millibus nihil, quod corruptionem oleat, in illis ſit conſpectum.* Reſp. 1) Salmeronius d. l. opponit, quod *Plato in Timaeo contrarium ſenſerit*, & addit : *videtur Petrus iſta dixiſſe ad ſententtam Ariſtotelis evertendam. Item conſtat, Ariſtotelem per illud principium : ex nihilo nihil fit; mundi creationem negaſſe, & aeternitatem mundi poſuiſſe, ac certis demonſtrationibus, ut ipſe putabat, eviciſſe, de animae etiam im-*

Argumenta pro cœli aeternitate I) ex cœli Natura et conditione.

um, *& finale orbis excidium comparationem instituit* Matth. XXIV. 37. Luc. XVII. 26. *Iam vero aquae diluvii non potuerunt usque ad cœlos ſtellatos adſurgere multo minus ullam eis nocumentum inferre. Ergo etiam ignis, quo conflagrabit mundus, non accendet orbes cœleſtes.* Reſp. 1) Comparatio non eſt extendenda ultra tertium, propter quod adhibetur. Chriſtus vitam ac mores hominum, qui immediate ante diluvium vixerunt, cum ſtatu noviſſimorum temporum finem mundi proxime antegreſſurorum comparat, nequaquam vero modum excidii utrobique parem fore adſerit. 2) Noluit Deus per diluvium omnes mundi partes deſtruere ac devaſtare, quia ſeminarium aliquod generis humani in arca conſervabat; erat igitur excidium illud mundi prioris *partiale* ac *particulare*, ſed in fine ſeculi completo omnium electorum numero mundus ſecundum omnes partes deſtruetur, erit igitur illud poſterioris mundi excidium *totale* & *univerſale*. 3) In diluvio nec aer nec aqua perierunt, quibus tamen elementis mundi finem adlaturum eſſe exitium, pontificii negare nequeunt. Franciſcus Maronius lib. IV. ſent. diſt. 49. q. 4. *In diluvio non fuerunt omnia conſumta, quia non piſces, ſed illo igne omnia conſumentur.* 4) Per diluvium orbis terrarum miſere fuit devaſtatus ac deſtructus, ſed per ignem conflagratorium iuxta pontificios expurgabitur ab adhærentibus ſordibus, ergo non eſt æqualis utriusque excidii ratio. 5) Petrus finalem mundi interitum cum diluvio comparans diſparitatem rationis diſertis verbis monſtrat. De diluvii namque excidio v. 6. in genere dicit, quod *ο τοτε κοσμος, mundus, qui tunc erat, aqua inundatus perierit*, ubi nomine *mundi συνεκδοχικως* accepto inferiores mundi partes cum maxima incolarum parte intelligit; ſed de finali excidio diſtincte & in ſpecie loquitur v. 7. *Cœli, qui nunc ſunt, & terra eodem verbo repoſita ſervantur in diem iudicii.* v. 10. *Cœli magno impetu tranſibunt, elementa calore ſolventur, terra autem, & quae in ipſa ſunt opera, exurentur.* v. 12. *Cœli igne ſuccenſi ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent*, quæ ipſa partium mundi *εξαριθμησις* oſtendit, omnia, quæ a ſummo cœlo ad infimam uſque terram in mundi ſyſtemate continentur, in fine ſeculi eſſe conflagratura.

§. XXXII. IV) Ex *cauſarum interitus remotione. Cœli nulla indigent per ignem expurgatione, ſicut ſublunaria. Ergo etiam ab interitu in fine mundi erunt immunes.* Gerſon in ſumm. de gaud. paradiſi f. 433. *In cœlis propter impermixtionem nulla impuritas eſt, ſed tantum imperfectio motus, unde non erit in iis purgatio per ignem, ſed ceſſatio a motu.* Reſp. 1) Scriptura non expurgationis, ſed abolitionis in fine ſeculi futuræ meminit. 2) *Cœli non ſunt mundi in conſpectu Domini*, inquit Eliphas Iob. XV. 15. ad quæ verba Oſiander ſic adnotat: *Et ſi omnia perfecte bona fuerunt in prima creatione, tamen quia creaturae ſunt mutabiles, praeſertim propter hominum peccata, cœlum ipſum etiam videtur viribus ſuis aliquantum deficere, nec in primo perfectionis ſtatu amplius conſtare.* Quidam tamen nomen *cœli μετωνυμικως* malunt accipere pro *cœlitibus*, id eſt, angelis, qui in conſpectu Dei non ſunt mundi, non *abſolute* ſed *comparate*, ſi ſcilicet ad ſummam divinæ eſſentiæ puritatem comparentur. 3) Paulus Rom. VIII. 22. generaliter loquitur, quod *omnis creatura ſimul ingemiſcat, & a ſervituti*

IV) Ex cauſarum interitus remotione.

vitute corruptionis, cui ſubiecta eſt, liberari expetat. Ergo cœli ab hac liberatione non ſunt excludendi. 4) Sol miniſtrat lucem impiis non volens, Matth. V. 45. Rom. VIII. 21. cœlum per motum & influentias agit in hæc inferiora, eademque reddit frugifera, ut hominibus peſſime iisdem abutentibus inſerviant, ab hac vanitate & corruptionis ſervitute liberatio aliquando ſequetur.

§. XXXIII. V) Ex *Auguſtini adſertione.* Is lib. XX. de civ. Dei cap. 18 ſic diſputat: *Petrus commemorans factum ante diluvium videtur admonuiſſe quodammodo, quatenus in fine huius ſeculi mundum ipſum periturum eſſe credamus. Nam & illo tempore periiſſe dixit, qui tunc erat, mundum, nec ſolum orbem terrae, verum etiam cælos, quos utique iſtos aëreos intelligimus, quorum locum ac ſpatium tunc aqua creſcendo ſuperaverat. Ergo totus, aut pene totus aer iſte ventoſus, quod cælum vel potius cælos vocat, ſed iſtos utique imos, non illos ſupremos, ubi ſol & luna & ſidera conſtituta ſunt, converſus fuerat in humidam qualitatem &c. Proinde qui cæli & quae terra, id eſt, qui mundus, pro eo mundo, qui diluvio periit ex eadem aqua repoſitus eſt, ipſe igni noviſſimo reſervatur in diem iudicii &c.* Auguſtinum ut in aliis ita etiam hac in re ſequitur Beda in com. Marc. XIV. *Docet Petrus, quod non alii cæli ſint igne perituri, quam qui aqua perditi ſunt, hoc eſt, inania haec & nebuloſa venturi aeris ſpatia.* Reſp. 1) Auguſtinus & ſua & aliorum eccleſiæ doctorum ſcripta a canonica propheticorum et apoſtolicorum librorum auctoritate diſtinguit; nec *cum credendi neceſſitate ſed iudicandi libertate* eadem legenda eſſe adſerit, epiſt. VII. ad Marcellin. epiſt. XIX. ad Hieronym. epiſt. XLVIII. ad Vicent. epiſt. CXI. ad Fortunat. epiſtol. CXII. ad Paulin. in prœm. libr. III. de Trinit. lib. IV, de anim. & eius orig. cap. 1. libr. XI. contra Fauſtum c. 5. & alibi paſſim. 2) Quantum ponderis inſit rationi, quam ex textu apoſtolico pro adſtruenda hac ſententia producit, ex illis, quæ hactenus dicta ſunt, adparet. 3) Diſputat Auguſtinus probabiliter, non autem dogmatum canones ponit. *Videtur*, inquit, *& quodammodo admonuiſſe &c.* in enarrat. Pſal. CI. rem in dubio relinquit, ac neutram opinionem damnat. *Sunt* (inquit) *& cæli cælorum ſuperiores in firmamento, ſed utrum & ipſi perituri ſint igne, an ii ſoli cæli, qui etiam diluvio periere, diſceptatio eſt aliquanto ſcrupuloſior inter doctos, nec facile, maxime in anguſtia temporis explicari poteſt.* 4) Ex eo, quod Auguſtinus diſputat, *cælorum nomine in textu apoſtolico non aethereos, ſed aereos cælos eſſe intelligendos*, nequaquam inferri poteſt, quod abſolute & ſimpliciter negaverit, cœlos æthereos eſſe interituros. Contrarium enim manifeſtum eſt ex cap. 24. eiusdem libri, ubi contra Porphyrium ex Pſalm CII. 27. diſputans inter cœtera ſic ſcribit: *numquid quando cæli peribunt, mundus, cuius iidem cæli ſuperior pars eſt tutior, non peribit?* Et poſtea. *Poſſunt in textu apoſtolico* 2 Pet. III. *iſti cæli intelligi perituri, quos dixit repoſitos igni reſervandos, & ea elementa accipi arſura, quae in hac ima mundi parte ſubſiſtunt procelloſa & turbulenta, in qua eosdem cælos dixit eſſe repoſitos ſalvis illis ſuperioribus & in ſua integritate permanentibus, in quorum firmamento ſunt ſidera conſtituta &c. Hoc autem quod de pſalmo commemoravi, nullum cælorum relinquere videtur, quod periturum eſſe non dixerit. Ubi enim dicitur, opera manuum tuarum ſunt cæli, ipſi peribunt, quam nullum eorum ab opere Dei, tam nullum eorum a perdi-*

perditione ſeternitur. Atque hæc dicta ſint de *cœl ſtellato*, an illud ab omni penitus corruptione vel ſaltem qualitatum immutatione in fine ſeculi futurum ſit liberum; quid vero de *cœlo empyraeo*, quod ſupra orbes cœleſtes collocant, ſtatuendum, an ſcilicet etiam ipſum ſit interiturum, manifeſtum erit ex iis, quæ in ultimo de noviſſimis tractatu differentur.

§. XXXIV. II) Excipiunt etiam pontificii ab illa finali totius mundi *παλιγγενεσία* *elementum ignis.*

II) Elementum ignis.

Gregorius de Valentia tom. IV. comm. in Thomam pag. 2276. *Veriſimile eſt, ignem, quo terra conflagrabit, adſcenſurum ad ſphaeram ſuam naturalem. Ignis, qui erit in ſua ſphaera naturali, cum ibi non habeat admixtas illas qualitates alienas, non alterabitur ab illo igne conflagrationis, ſed tantum reliqua elementa & ignes aliqui, qui in inferioribus locis tunc reperientur impuri.* Blaſius de Viegas in comm. Apoc. XXI. p. 812. *Ignis ille, quo univerſus mundus deflagrabit, ad aerem uſque pertinget, eumque puriorem efficiet.* Et poſtea: *quod Petrus dicit, elementa calore ſolvenda, de aere & aqua accipiendum eſt, quae cum terra, de qua ſtatim ſubditur, terra exuretur, extremo illo igne purganda ſunt.* Reſp. 1) Scriptura in genere dicit, *mundum tranſiturum, ſeculorum conſummationem & finem omnium adpropinquare*, ut ſuperius docuimus. 2) Apoſtolus abſolute & indefinite dicit, *elementa calore eſſe ſolvenda*, iam vero ignem ex elementorum numero excipere non poſſumus. 3) Nulla huius exceptionis adfertur probatio vel in ſpecie probabilis. 4) Hypotheſis huius opinionis ſi non falſa, tamen dubia eſt & incerta, videlicet *ignem conflagrationis habere duntaxat vim elementa expurgandi, non autem eadem abolendi ac deſtruendi.* 5) Ignis ſi deſtituatur pabulo, ſeipſum conſumit ac interit. 6) Beda in comment. 2 Petr. III. diſerte adſerit, *duo elementa, ignem videlicet & aquam eſſe perituram, reliqua vero duo terram & aerem non eſſe peritura, ſed renovanda.* Haymo, Anshelmus, Rupertus, Aretas in comm. Apoc. 21. in dubio relinquunt, an etiam ignis ſit tranſiturus.

§. XXXV. III) *Superiorem aeris regionem.* Barradius lib. IX. comm. in conc. evang. cap. 11. p. 592. *Quaeritur; quousque ignis ſit adſcenſurus? Reſpondet gloſſa interlinearis* 2 Pet. III. *his verbis: tantum adſcendet ignis iudicii, quantum adſcendit aqua diluvii. Adſcendit autem aqua diluvii quindecim cubitis ſuper montes* Gen. VII. *totidem adſcendet ignis. Gloſſa ordinaria* 2 Theſſ. I. *ignis erit in mundo, qui praecedet Chriſtum, tantum ſpatium aeris occupans, quantum occupavit aqua in diluvio. Eadem eſt magiſtri & ſcholaſticorum theologorum ſententia.* Reſpond. 1) Contra hanc opinionem pugnant omnia illa, quæ §. proxime præcedente adduximus. 2) Petrus dicit *elementa calore ſolvenda*, non certas duntaxat elementorum partes. 3) Pſalmographus adſerit, *cœlos omnes perituros.* Quod ſi ergo ex hypotheſi pontificiorum nomine *cœlorum* intelligendi ſunt cœli aërei, non poterit eſſe alius ſenſus, quam totum & omne aeris ſpatium inter orbes cœleſtes & terram interiectum eſſe periturum. 4) Ecquis certos ipſos reddidit, ignem conflagrationis mundi non eſſe altius adſcenſurum, quam olim adſcenderunt aquæ diluvii?

III) Superiorem aeris regionem.

§. XXXVI.

IV) Mare.

§. XXXVI. IV) *Mare.* Ribera in comm. Apoc. XXI. *Fortaſſe ita mare renovandum, ut ne ſubſtantiam quidem ſuam retinere videatur, ſicut terra & cælum, praeſertim ſi verum, quod quidam dicunt, aquam non fore poſt mundi finem fluidam, ſed conſolidatam & inſtar ſphaerae conglobatam. Etenim neque iam fluet, neque refluet, nec ulli piſces futuri ſunt, qui in ea natent, ut fluidam eam eſſe oporteat, atque ita maior videbitur futura mutatio in aqua, quam in cælo & in terra, cuius cauſa non eſſe dicatur.* Barradius lib. X. comm. c. 1. p. 611. *Aqua in novo mundo erit ſicut cryſtallus, aer ut cælum, ignis ut luminaria cæli.* Reſp. 1) Repetantur ea, quæ hactenus dicta. 2) Quid clarius illo oraculo apocalyptico XXI. 1. *Mare iam non eſt?* in quem locum ſic commentatur Primaſius & ex eo Beda: *utrum maximo illo ardore ſiccetur mare, an & ipſum in melius vertatur, non facile dixerim. Cælum quippe novum & terram novam, non autem & mare novum futurum legimus.* Idem in comm. 2 Petr. III. *aquam perituram* dicit. Andreas Cæſarienſis in comm. Apoc. XXI. *Notandum de cælo & terra eum quidem dicere:* Abiit: *id eſt, mutatum eſt; de mari autem:* mare non erit amplius. *Quae enim utilitas maris, cum non ſit opus hominibus illud navigare?* Haymo in comm. eiusdem loci titubanter incedit. *Quod ſequitur,* inquit, *& mare iam non eſt, utrum ad literam, id eſt, ut mare cum fluminibus exſiccetur, poſſit intelligi, an ſolummodo ſpiritualiter hoc dicatur, dubium eſt. Terra enim aquarum conjunctione ſubſiſtit, quoniam & infra & extra & ſupra aquas continet, ne naturali ariditate fatiſcat, quoniam niſi aquis temperaretur, in cinerem redigeretur. Ideo utrum maximo illo ardore mare cum fluminibus ſiccetur, an & ipſum vertatur in melius, non facile dixerimus, quod etſi factum fuerit per Dei potentiam, licet arida ſit terra, ſatis ſubſiſtere poterit. Quatuor ſiquidem ſunt elementa, ex quibus duo ſunt immutanda in melius, ſicut hic dicitur, & Dominus in evangelio manifeſtat, cum ait:* cœlum & terra tranſibunt, *id eſt, immutabuntur. Utrum autem mare vel ignis tranſeat, id eſt, immutetur, Deus ſcit, licet hic legomus. Et mare non eſt.* In ſimili dubio verſantur Anshelmus, Aretas & Rupertus ibidem. 3) Fruſtra regerit Blaſius de Viega d. l. *eodem ſenſu dictum eſſe a Iohanne:* & mare non eſt; *quo antea dictum fuerat:* primum cœlum & prima terra abiit, *ſeu diſparuit.* Concedimus ſane, eſſe harum phraſium *ἀδυναμίαν*, ſed negamus per τὸ abire qualitatum duntaxat alterationem deſcribi, cum ex parallelis ſcripturæ locis manifeſtum ſit, totalem interitum & abolitionem eadem exprimi. Quid clarius illo effato, quod in capite proxime præcedente v. 11. exſtat, *a facie ſedentis ſuper thronum fugit terra & cælum, & locus non eſt inventus eis.* Sed hac de re in ſequenti quæſtione dicetur plenius. Tranſitum enim recta iam facimus ad

CAPVT V.

DE FORMA CONSVMMATIONIS SECVLI.

Forma conſummationis.

§. XXXVII. *Formam conſummationis* dicimus fore non nudam qualitatum alterationem, ſed ipſius ſubſtantiæ abolitionem, adeoque

que totalem annihilationem, ut ſic *terminus a quo* conſummationis ſive deſtructionis ſit *eſſe*, *terminus* vero *ad quem non eſſe* ſive *nihil*. Antequam vero hanc ſententiam noſtram ex ſacris literis & rationum momentis demonſtremus, notamus ſequentia capita: I) Non diffitemur, multos ex piis veteribus in eam concedere opinionem, quod mundus non κατ' ουσιαν ſit interiturus, ſed κατα ποιοτητας duntaxat ſit immutandus. Irenæus lib. V. adv. hæreſ. cap. 36. *Non ſubſtantia neque materia conditionis exterminatur, verus enim & firmus, qui conſtituit illam, ſed figura tranſit mundi huius, hoc eſt, in quibus transgreſſio facta eſt, quoniam veteratus eſt homo in ipſis; & propter hoc figura haec temporalis facta eſt, praeſciente omnia Deo. Praetereunte autem figura hac & renovato homine & vigente ad incorruptelam, ut non poſſit iam veteraſcere, erit cœlum novum & terra nova.* Proclus apud Epiphanium hæreſ. LXIV. *Non placet autem, ut illud dicatur, quod omnia funditus pereant, & terra & aer & cœlum non futura ſint. Exardeſcet quidem ad purgationem ac renovationem deſcenſione facta totus mundus igne dilutus, non tamen ad perfectum interitum ac corruptionem deveniet. Si enim melius eſt non eſſe, quam eſſe mundum, cur Deus, qui mundum fecit, quod peius eſt, elegit? fruſtra laboravit? Igitur ad hoc, ut ſit, & maneat, creaturam Deus conſtruxit. Manet creatura in melius ac decentius renovata, exſultans & gaudens reſurrectione ob filios Dei &c. At ſi non pereunt univerſa, dixerint adverſarii, quomodo igitur Dominus cœlum & terram praeteritura eſſe dixit: & propheta dixit: Peribit cœlum veluti fumus & terra veluti veſtimentum inveteraſcet? Quandoquidem hic mos eſt ſcripturis, reſpondebimus, ut hanc mundi transmutationem in meliorem ac magis glorioſam reſtitutionem interitum ac perditionem dicant, tanquam videlicet prior figura pereat, per univerſorum ad illuſtriorem ſtatum immutationem. Nam nulla contrarietas eſt in ſcripturis divinis. Praeterit enim figura huius mundi & non mundus.* Cyrillus Hieroſolymitanus catech. XV. *Creatus hic mundus rurſus renovabitur &c. ut non maneat admiranda haec domus plena iniquitate. Pertranſibit hic mundus, ut pulchrior reſtituatur &c. Non triſtemur, tanquam ſoli morientes, cum & aſtra moriantur, fortaſſeque rurſus excitabuntur. Complicabit cœlos Dominus, non ut perdat eos, ſed ut rurſus meliores illos excitet. Audi quomodo peribunt cœli, mutabis eos ut veſtimentum. Sicut perditio hominis dicitur, ut tamen reſurrectio exſpectetur, ſic & cœlorum reſurrectionem exſpectamus.* Hieronymus in Eſa. LI. *Perditio cœlorum non interitum ſonat, ſed mutationem in melius &c. Si cœlum & terra peribunt atque veteraſcent, qua conſequentia habitatores eius ſicut iſta morientur, cum animas eſſe perpetuas & reſurrectura corpora noverimus? ex quo perſpicuum eſt, cœlum & terram non perire, ſed in melius commutari.* Eſai. LXV. *Ex loco* Pſal. CII. 27. cœli ſicut veſtimentum veteraſcent, *perſpicue demonſtratur, perditionem & interitum non abolitionem in nihilum, ſed commutationem ſonare in melius. Neque enim illud, quod alio in loco ſcriptum eſt:* Luna fulgebit ut ſol & ſol ſeptuplum lumen accipiet; *interitum ſignificat priſtinorum, ſed commutationem in melius. Quod ut poſſit intelligi, noſtrae conditionis ponamus exempla. Infans enim cum in puerum creverit, & puer in iuvenem, & iuvenis in virum, & vir in ſenem, nequaquam per ſingulas aetates perit. Idem enim eſt, qui prius fuit, ſed paulatim immutatur, & aetati priſtinae periiſſe dicitur. Quod intel-*

telligens & Paulus apoſtolus loquebatur, Præterit enim figura huius mundi. *Conſideremus quid dixerit. Figura praeterit: non ſubſtantia. Hoc idem ſignificat & Petrus:* Novos cœlos & novam terram videbimus. *Non dixit alios cœlos & aliam terram videbimus, ſed veteres & antiquos in melius commutatos.* Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei c. 14. *Peracto iudicio deſinet hoc cœlum & haec terra, quando incipiet eſſe cœlum novum & terra nova. Mutatione namque rerum, non omnimodo interitu tranſibit hic mundus, unde & apoſtolus ait:* Præterit figura huius mundi, *non Natura.* Cap. 16. *illa conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quae corporibus noſtris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt, atque ipſa ſubſtantia eas qualitates habebit, quae corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniant, ut ſcilicet mundus in melius innovatus apte adcommodetur hominibus etiam carne in melius innovatis.* Cap. 24. *Cœli intelliguntur perituri ſalvis illis ſuperioribus & in ſua integritate manentibus, in quorum firmamento ſunt ſidera conſtituta.* Chryſoſtomus homil. X. ad popul. Antioch. *Cum reſurrexerimus, & incorrupta ſumſerimus corpora, tunc & cœli corpus & terrae & mundi totius incorruptum erit immarceſſibile.* Idem homil. V. ad Theodorum dicit fore *quandam αναλογιαν corporum & caeterorum per immortalitatem & gloriam, ut quemadmodum illis propter noſtrum peccatum ſervitutis & corruptionis iugum inductum fuit, ita nobis a morte liberatis illa quoque a corruptionis moleſtia liberanda, & ad priſtinum ſplendorem reducenda ſint.* Cyrillus Alexandrinus in comm. Eſai. LI. *Innovationem reparationemque ad meliorem ſtatum adpoſite dixit mortem elementorum. Itaque fore praedicit, quemadmodum corporum humanorum, renovationem rerum creatarum, quaſi a mortuis reſurrectionem.* Salonius in Eccleſiaſten: *Cœlum & terra tranſibunt per meliorationem, ſed non per ablationem, quia igne iudicii purgata meliorabuntur, quoniam renovabuntur, ſed non penitus deſtruentur. Tantum quippe ardebit ſurſum & terra deorſum, quantum malitia hominum ſimul & daemonum coinquinari potuit.* Gennadius Maſſilienſis lib. de eccleſ. dogm. cap. 69. *Elementa, id eſt, cœlum & terram non credamus abolenda per ignem, ſed in melius commutanda, figuram quoque mundi, id eſt, imaginem ſubſtantiae tranſituram,* Andreas Cæſarienſis in comm. Apoc. VI. *Cœlum receſſit ſicut liber involutus. Per hoc ſignificatur, cœlum non ſubitaneum aliquem interitum aut abolitionem, ſed tantum quamdam involutionem & ad meliorem ſtatum mutationem.* Gregorius magnus lib. XVII. moralium cap. 7. *Cœlum & terra per eam, quam nunc habent, imaginem tranſeunt, ſed tamen per eſſentiam ſine fine ſubſiſtunt, &c. Cœlum & terra non alia condenda ſunt, ſed haec ipſa renovanda. Cœlum igitur & terra tranſit & erit, quia & ab ea, quae nunc habet, ſpecie per ignem tergitur, & tamen in ſua ſemper natura ſervatur.* Cononitæ in ſeculo ſeptimo *mundi creationem quidem ſecundum materiam & formam, interitum autem ſecundum formam ſolummodo* concedebant. Centuriæ Magd. VII. col. 124. Iſidorus Hiſpalenſis lib. de doctr. & fide cap. 36. *Elementa, id eſt, cœlum & terram non credamus abolenda per ignem, ſed in melius commutanda, figuram autem mundi, id eſt, imaginem non ſubſtantiam tranſituram.* Iulianus Toletanus lib III. prognoſt. cap. 46. *Mutatione rerum non omnimodo interitu tranſibit hic mundus &c.* Beda in 2. Petr. III. *Cœlum & terra conſumta per ignem mox abeunte ignem*

gratiorem reſument ſpeciem. Praeterit enim figura huius mundi, non ſubſtantia, ſicut & carnis noſtrae non ſubſtantia perit, ſed figura immutabitur, quando quod ſeminatur corpus animale, reſurget ſpirituale. Damaſcenus lib II. orthod. fid. cap. 6. circa finem: ου παντελως αφανισθησονται οι ουρανοι, *non penitus diſparebunt, nam veteraſcent quidem, & velut amictus involventur, & immutabuntur, & erit cælum novum & nova terra.* Nicephorus lib. XVIII. hiſt. eccleſ. cap. 47. Ioh. Philoponum hoc nomine taxat, quod *ſta(*)uerit conſummationem ſive interitum viſibilis huius mundi ac rurſum novi mundi creationem alteram.* Et huic Philoponi ſententiæ opponit dogma canonis, *qui mundi interitum iuxta formam ſolummodo non autem ſecundum materiam fore ſtatuit.* Similia occurrunt apud Alcuinum in comm. Pſ. CI: Ambroſium Ansbertum lib XI. in Apocal. Eliam cretenſem in orat. X Gregorii Nazianzeni, Haymonem in comm. 1. Corinth. 7. Rabanum lib. IV. de univerſo cap. 10. Euthymium in comm. Pſ. CI. Anshelmum lib. de ſimilitud. cap. 43. & in comm. 1 Cor. VII Lyranum in com. Hebr. I. in comm. 2 Petr. III. & in comment. Apoc. XX. &c.

§. XXXVIII. II) Proinde ſententiam de ſubſtantiali mundi *φθορᾳ* ſeu interitu non defendimus ut *fidei articulum* ad ſalutem ſcitu ac creditu ſimpliciter neceſſarium, ſed eam emphaticis ſcripturæ dictis, quæ de fine mundi loquuntur, magis conformem eſſe dicimus. III) Ex eo porro conſequens eſt, illis, qui contrariam opinionem amplectuntur, ac per *ἀλλοίωσιν* mundi tranſitum definiunt, non eſſe dicam hæreſeos temere ſcribendam. IV) Unde multi malunt in hac quæſtione ἐπέχειν, & futuræ experientiæ eventui rem committere, quam certi quiddam determinare. Iodocus Clichtoveus commentator Damaſceni lib. II. orthod. fid. c. 6. p. 87. *Noſſe operae pretium eſt, non parvum, apud auctores ambiguitatem agitari, quo modo perituri ſint cæli & inveterandi. Quidam ſtatuunt, mundum re ipſa & ſecundum ſubſtantiam interiturum; aliorum vero ſententia eſt, elementa & cælos eſſe perituros, non ſecundum ſubſtantiam, ſed ſecundum proprietates & accidentia. Utra autem harum ſententiarum ſit veritati conformior, & utri potius accedendum ſit, haud facile eſt ex ſacris litteris diiudicare. Id circo totum potius divinae ordinationi committitur ſine adcuratiore indagine. Ita enim futurum eſt, quemadmodum ipſi conſtituit. Quomodo autem fore decreverit, non amplius perveſtigandum eſt, neque ulterius perquirendum, quam divina determinaverunt eloquia, credendumque haud dubie, quod cælum & terra tranſibunt, Chriſti autem verba non tranſibunt, & hac ſola fide contenti abire debemus. Satius enim eſt in huiusmodi inquiſitionibus, ubi certum nihil ex ſcriptura conſtat, pie dubitare, quam temere quidquam definire.* Idem videtur quibusdam ex noſtris. Heerbrandus in compend. theol. in cap de conſumm. ſeculi quæſt. ult. p. 537. *Num ſecundum accidentia & proprietates inhaerentes, an vero etiam ſecundum ſubſtantiam mundus ſit periturus, non eſt humani ingenii acie curioſe perſcrutandum, ſed conſtitutum hoc eſt in ſolius Dei Patris cæleſtis poteſtate & arbitrio.* Mylius in explic. Auguſt. confeſſ. art. XVII. p. 231. *Diſceptationem illam, utrum φθορᾳ an ἀλλοιώσει tranſitus mundi definiendus ſit, pia ἐποχῇ rectiſſime dirimit, quae in ſenſu futurae experientiae quam divinationum*

σχει

(*) Item in epiſt. ad Hebræos tom. II. f. 466. in elucidario eiusdem tom. III. f. 242.

ſeu certiorem eſſ quaeſtionis illius ſolutio- ſtatuit. Eadem verba repetit Huterus ɔ. XXII. de præcip. fid. artic. th. 28. ſechius diſp. XIX. in Auguſt. con- . th. 48. ζητȣμενον illud, *an mun- ratione qualitatum in melius commutan- ſit, ut perpetuo duret, an vero ȣσιας ſubſtantiae ratione in nihilum ſit tranſ- us, εποχη Chriſtiana rectiſſime dirimit, ·itus ſanctus illud nuſpiam exprimit* . Schilterus in diſput. de duobus ho- ıis noviſſ. in cap. de tranſitu mundi . 16. commendat in hac quæſtione entiam. Auguſtini epiſt. LXXVIII. *ʒis eligo cautam ignorantiam confiteri, m falſam ſcientiam profiteri.* Meiſne- part I. ſobr. Philoſ. ſect. III. c. 3. ſ. το επεχειν *hic eſt tutiſſimum & lo- habere debet regula Bernhardi ſerm. omnium ſanct. Quod nulli datum eſt rriri, nullus conetur effari &c.*

Quin & quidam ex noſtris qualita- ı immutatione mundum tranſitu- ı eſſe arbitrantur. Lutherus ſolitus dicere: *der Himmel hat izo ſein Wer- ges-Kleid, dort aber wird er anziehen Sonntags-Kleid.* In poſtill. eccleſ. dom. ɔoſt Trinit. *Die Sonne iſt izt nirgend ſo ı, hell und klar, als da ſie im Anfang iaffen war, gewesen iſt, ſondern iſt um Menſchen willen wol halb finſter, ruſſig beſudelt, an jenem Tage aber wird ſie tt wieder ausfegen und reinigen durchs ır, daß ſie heller und klärer ſeyn wird, ſie im Anfang iſt gewesen. Weil ſie muß um unſer Sünde willen leiden und ärgſten Buben ſo wol als den Frommen ten, darum verlanget ſie herzlich nach ı Tage, da ſie wieder ſoll ausgepuzet ſen, und allein den Seligen mit ihrem ten dienen.* Brentius homil. LIII. ıcam f. 621. *Num cælum & terra ita ibunt, ut nihil eorum omnino maneat? ne omnium. Non tranſibunt omnino, ſed mutabuntur. Abiicient veſtimentum corruptionis, & induent novam veſtem in- corruptionis, futura quidem cæli ac terrae mutatio, non autem in totum abolitio.* Al- thamerus in conciliat. locorum pugn. cent. I. loc. 4. *Cælum & terram non cre- damus abolenda per ignem, ſed in melius commutanda. Cæli ſolventur, id eſt, fient alii mundiores, ſicut aurum igne ſolvitur, non ut intereat, ſed ut purius fiat expur- gata ſcoria.* Philippus Nicolai lib. V. de vita ætern. cap. 10. part. I. operum Germ. p. 333. *Es ſoll die izige Welt ver- brennen, und zwar im Feuer ganz unterge- hen, aber doch nicht materialiter mit Ver- nichtigung ihres Weſens, ſondern formaliter nach ihrer izigen Geſtalt und baufelligen Zuſtand;* quod ipſum declarat exemplo corporum ex pulvere ad vitam reſuſci- tatorum. Pelargus, cum adhuc eſſet orthodoxus, in Ieſuitiſmo loc. XXIII. p. 203. *Sententia vera eſt, mare, quod ad varios uſus hominumque commoda optimi creatoris iuſſu deſervit, innovatum cum cae- teris elementis, & a ſervitute reſtituto ho- mine liberatum iri.*

§. XXXIX. Hiſce præmiſſis pro adſtruenda mundi κατ' ȣσιαν deſtru- ctione producimus hæc ar- gumenta: 1) ex *ſcripturae ſacrae dictis.* In illis vero notanda: I) *emphatica fu- turi interitus deſcriptio.* Deut. XXXII. 22. *Ignis ſuccenſus in furore meo ardebit uſque ad infernum inferiorem, & conſumet terram,* (Hebræum: תֹּאכַל *perdet, abſumet*) *& fructum eius, & inflamma- bit fundamentum montium.* Iob. XIV. 12. *Non reſurget homo, donec non erunt cæli.* Hebræum: עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם Pſalm LXXII. 7. *Florebit multitudo pacis uſque ad non lu- nam,* id eſt, donec non amplius ſit luna. CII. 27. *Cælum & terra peribunt.* In He- bræo

Argumenta pro adſtruenda mundi κατ' ȣσιαν deſtructione

1) ex ſcripturae dictis.

bræo eſt אבד *periit*, *interiit*, *omnimodam rei perditionem notans*. Opponitur enim generationi. Ut ergo generatio formaliter & præciſè ſumta eſt ipſius ſubſtantiæ productio, ita interitus ſeu corruptio eſt eiusdem deſtructio. Eſai. XXXIV. 4. *Tabeſcet omnis militia cælorum*. In Hebræo eſt נמק *liquefactus*, *diſſolutus fuit*. LXV. 17. *Cæli priores non memorabuntur*, *nec adſcendent ſuper cor*. Dan. IX. 27. *Usque ad conſummationem* XII. 4. *Uſque ad tempus finis*. Soph. I. 18. III. 8. *Igne zeli devorabitur omnis terra* Matth. V. 18. XXIV. 35. Marc. XIII. 31 Luc. XVI. 17. XXI. 33. *Cælum & terra tranſibunt*, *παρελευσονται*. Matth. XIII. 39. XXIV. 3. XXVIII. 20. Συντελεια, *conſummatio ſeculi*. 1 Cor. VII. 31. *Figura huius mundi παραγει*, *praeterit*. X. 11. XV. 24. *Deinde τελος*, *finis*. Hebr. IX. 26. *In conſummatione ſeculorum*. 1 Petr. IV. 7. Τελος των παντων. 2 Petr. III. 7. *Cæli & terra reſervantur igni*. v. 10 *Cæli magno impetu tranſibunt*, *elementa calore ſolventur*, *λυθησονται*, *terra autem*, *& quae in ea opera ſunt*, *exurentur*. v. 12. *Cæli ardentes ſolventur*, *& elementa ignis ardore tabeſcent*. 1 Ioh. II. 17. *Mundus παραγεται*, *tranſit*. Apoc. X. 6. *Tempus non erit amplius*. XX. 11. *A facie ſedentis ſuper thronum fugit cælum & terra*, *& locus non eſt inventus eis*. XXI. 1. *Primum cælum & prima terra abiit*, *& mare iam non amplius eſt*. Confer, quæ de emphaſi horum dictorum omnium ac ſingulorum adlata ſunt ſuperius §. 7. & ſq. hic tale ex illis formamus argumentum: quidquid ita tranſit, præterit, abit, conſumitur, inflammatur, exuritur, perit, tabeſcit, diſſolvitur, ut conflagret, finiatur, conſummetur & non ſit amplius, nec locus ei inveniatur, illud non qualitatum duntaxat immutationem ſed ipſius ſubſtantiæ abolitionem ſuſtinet. Iam vero de cœlo & terra emphaticis illis loquendi formulis omnibus Spiritus ſanctus utitur. Ergo. *Quid eſt diſparuiſſe cœlum & terram*, *& ita fugiſſe*, *ut locus eis uſpiam inveniri non poſſit*, *niſi amplius non eſſe*, *pro eodem igitur non eſſe*, *abiiſſe & fugiſſe uſurpanda ſunt*; ſcribit Blaſius de Viega in Apoc. XXI. p. 812.

§. XL. Ad hoc argumentum ſententiæ noſtræ primarium variis modis excipiunt, qui contrarium defendunt: 1) *Cæli peribunt non quoad ſubſtantiam*, *ſed quoad motum & ſtatum*. Barradius libr. X. Conc. evang. cap. 1. *Cæleſtia corpora immutabuntur non quoad ſubſtantiam*, *ſed tantum ſecundum quemdam tranſitum a motu ad quietem & ad alium ſtatum praeſtantiorem*. Blaſius de Vieg. in Apoc. XXI. *Cæli viſibiles non amplius erunt ſecundum quid*, *id eſt*, *ſecundum priſtinam formam accidentariam*. Timplerus cap. 3. phyſ. generat. q. 11. Reſp. hæc exceptio non ſatisfacit emphaſi dictorum ſcripturæ, ut cuilibet primo ſtatim intuitu adparet. Quid enim? num *interire*, *perire*, *tranſire*, *liqueſcere*, *non amplius eſſe &c.* nihil aliud eſt quam ceſſare a motu? num *conſummari*, *abſumi*, *diſſolvi*, *e memoria plane deleri* nihil aliud eſt quam immutari? Sic ergo piorum corpora in die reſurrectionis & iudicii immutanda poſſunt dici interitura, peritura, quin & non amplius futura, imo quidquid in hac vita qualitatum alterationem ſuſtinet, illud non amplius eſſe dici poſſet. Num *ita fugere*, *ut locus ei non amplius inveniatur*, eſt tranſire a motu ad quietem? ſic ergo quidquid a motu quieſcit, omni loco exſulare dicendum erit. Urgemus hoc argumentum: in quo *το εſſe* cœli & maris conſiſtit, illud in fine mundi abolebitur, quia de cœlo & mari

ri

ri dicitur, quod *non amplius erunt.* Iam vero *eſſe* cœli & maris conſiſtit non in qualitatibus, non in motu, non in forma accidentaria, ſed in forma eſſentiali. Ergo in fine mundi non qualitates tantum, non motus tantum, non forma accidentaria tantum, ſed ipſa eſſentialis forma cœli et maris abolebitur. Aliud eſt *non* amplius *eſſe*, aliud vero non amplius *tale eſſe.* Scriptura ſimpliciter et abſolute pronunciat, cœlum et mare non amplius futura, hoc non eſt temeraria audacia mutandum in eam loquendi formulam, quod non amplius ſint *talia* futura. Quidquid ea ratione interit, ut dicatur *a conſpectu Dei* παντεποπτου *effugiſſe*, nec locus aliquis, in quo amplius exiſtat, inveniatur, illud non accidentaliter duntaxat ratione qualitatum, ſed eſſentialiter ratione ſubſtantiæ interiiſſe cenſendum. Iam vero de cœlo et terra Apoc. XX. 11. id diſerte adſeritur. Ergo. Literali verborum ſenſui in explicatione ſcripturæ tamdiu inhærendum, donec evidens neceſſitas ab eo diſcedere nos cogat. Neque immerito quis dubitaverit, an ceſſatio a motu poſſet dici cœli perfectio. Cœlum eo fine a Deo conditum eſt, ut perpetuo moveatur, hic cœli motus dependet ab eius forma eſſentiali, proinde motus potius eſt cœli perfectio quam quies; perfectio enim rei conſiſtit in eo, ut adſequatur finem a Deo creatore ſibi præſtitutum. Confer ea, quæ de cœlorum interitu diximus ſuperius §. 28. 2) *Verbum* perire *non ſemper eſt tota ſubſtantia interire, ſed ſecundum quid duntaxat aboleri. Nam primus mundus aqua diluvii inundatus dicitur periiſſe*, 2 Petr. III 6. *qui tamen ſecundum eſſe ſubſtantiale non fuit abolitus; impii in die iudicii dicuntur perituri*, v. 7. *qui tamen eſſentiae abolitionem vel annihilationem minime experientur.* Martinius in theol. p. 1076. Reſp. cœlum et terra non tantum dicuntur interitura ac peritura, ſed etiam non amplius futura, ac ita tranſitura, ut locus eis non inveniatur, quod nec de primævo mundo, nec de impiis ſcriptura adſerit. Abludit etiam exceptio a vero quæſtionis ſtatu, qui in eo conſiſtit, an vocabulum ἀπολεσθαι ſignificet mutationem rei ουσιωδως manentis in ſtatum meliorem, quod nos negamus; cuius quæſtionis pars adfirmans ex primævi mundi et hominum impiorum exemplis probari nequit, cum nec mundus primævus per diluvium in meliorem ſtatum fuerit mutatus, ſed miſere & horribiliter devaſtatus, nec impii in die iudicii in meliorem ſtatum ſint mutandi, ſed potius æternæ morti tradendi & ſempiterno exitio perdendi. Si ea, quæ in meliorem ſtatum evehuntur, poſſunt dici ἀπολεσθαι, utique etiam de corporibus beatorum idem dici poterit, quod abſonum. Scriptura non per ἀπωλειαν ſed μεταχηματισμον glorioſam illam immutationem corporum deſcribit, Philip. III. 21. Adde, quod ſit maxima diſparitas inter ἀπωλειαν mundi primævi per *diluvium*, ac præſentis mundi deſtructionem per *finale incendium*; ibi erat partium duntaxat quarumdam mundi devaſtatio, hic erit totius machinæ mundanæ abolitio; ibi erat inundatio duntaxat per aquam ſuperficiem totius οικουμενης occupantem, hic erit conflagratio per ignem cœlum & terram abſumentem; ibi ſeminarium aliquod humani generis manebat reſiduum, hic vero completo omnium electorum numero ſuccedet finalis & perfecta huius ſeculi conſummatio. 3) *Cœli peribunt, id eſt, perire poſſunt, ſi Deus velit, veteraſcent ſicut*

ſicut veſtimentum, id eſt, poterunt veteraſcere. Birradius d. l. Reſp. imo vero non ſolum de potentia corruptionis, ſed de ipſo actu pſalmographus loquitur: *Cœli peribunt & veteraſcent.* Profero argumentum tale: quo ſenſu ac reſpectu in oppoſito membro dicitur Deus permanere, ac idem ſemper eſſe, eo etiam ſenſu ac reſpectu cœli dicuntur perire & veteraſcere. Iam vero Deus non eo tantum ſenſu ac reſpectu dicitur permanere, ac idem ſemper eſſe, quod non tantum poſſit permanere & idem ſemper eſſe, ſed quod ipſo etiam actu permaneat ac ſemper idem ſit. Ergo etiam cœli eo ſenſu ac reſpectu dicuntur perituri, non quod poſſint duntaxat perire, ſi Deus velit, ſed etiam quod vere et ipſo actu tempore divinitus conſtituto ſint perituri. Urgeo etiam hanc regulam: in propheticis vaticiniis verba non ſunt accipienda tantum de potentia, ſed de ipſo actu, alias nulla eorum foret certitudo, nullus uſus. Sic quando Iacobus patriarcha dicit: *non auferetur ſceptrum de Iuda, donec veniat Silo;* nequaquam eſt ſenſus, quod fieri poſſit, ut ſceptrum in tribu Iuda relinquatur uſque ad Meſſiæ adventum, ſed quod revera & ipſo actu ſit relinquendum in hac tribu ſceptrum, donec Meſſias veniat. Idem iudicium de vaticiniis reliquis. Iam vero nemo negare poteſt, Pſalm CII. & in aliis ſcripturæ dictis, quæ de fine mundi loquuntur, proponi vaticinium. 4) *Verba Chriſti de cœli ac terrae tranſitu per comparationem intelligenda ſunt: facilius eſt perire cœlos incorruptibiles quam mea verba.* Ianſenius, Sanctius & alii ex pontificiis. Piſcator in epiſt. Rom. VIII. obſerv. XVII. Reſp. oſtendimus ſuperius §. 8. Chriſtum non loqui *comparate* ſed *abſolute*, ac particulam *donec* non eſſe *excluſivam*, quaſi nunquam futurum ſit, ut cœlum & terra tranſeant, ſed *incluſivam*. Adde, quod hæc exceptio non poſſit adcommodari omnibus & ſingulis ſcripturæ dictis, quæ de fine mundi agunt. Quis enim erit ſenſus dicti apud Iobum: *non reſurget homo, donec non erunt cœli?* Num is, facilius eſt cœlos non eſſe, quam hominem non reſurgere? quis ſenſus oraculi Davidici: *Cœli peribunt, tu autem idem permanes?* Forte is erit, facilius eſt cœlos perire, quam te non permanere eumdem. At hac ratione propoſitiones abſolutæ mutantur in comparatas, ac nullum manebit ſcripturæ dictum, ex quo vel qualitatum duntaxat immutationem in mundo futuram probari poſſit; omnia enim per confictam illam comparationem explicari, vel potius detorqueri poterunt. Explicent vero nobis pontificii, quomodo hæc interpretatio adcommodari queat viſioni apocalypticæ: *Vidi thronum magnum candidum & ſedentem ſuper eum, a cuius conſpectu fugit cœlum & terra, & locus non eſt inventus eis.* Num dicemus, hunc eſſe ſenſum, facilius eſt cœlum & terram fugere, quam iudicem ſuper thronum ſuum non ſedere? at quis non videt, hoc eſſe coactum & confictum? quis non animaduertit, hunc ſenſum dictis ſcripturæ inferri, non autem ex illis naſci? 5) *Si cœlum & terra per totalem abolitionem peribunt, qua conſequentia habitatores eius ſicut iſta morientur ac peribunt,* Eſai. LI. 6. *cum animas eſſe perpetuas, & reſurrectura corpora noverimus?* Eſt hoc argumentum Hieronymi in comm. illius loci. Reſp. Hieronymus ibidem monet, quod verba prophetica: *cœlum ſicut fumus liqueſcent:* Aquila reddiderit: μιωσθησεται, *comminuentur in nihilum;* Symmachus: αλυωσονται, *in ſalis modum* con-

conterentur & evaneſcent. Iam vero manifeſtum eſt, ſubſtantialem interitum his verbis emphatice exprimi. Verba Hebraea כְּמוֹ - כֵּן recte verti poſſunt *ſicut haec* id eſt, quaſi nihil interibunt; *ſie werden vergehen als ein Schniplein oder Kliplein.* Vide Lutherum in not. marginal. Adde, quod hominum interitum nemo poſſit vocare accidentalem duntaxat mutationem, multo minus in meliorem ſtatum immutationem, (alias quotquot moriuntur, ad perfectiorem ſtatum eveherentur) ſed & ſubſtantialis compoſiti deſtructio.

§. XLI II) *Comparatio.* Interitus cœli ac terrae confertur cum illis, quae totaliter & eſſentialiter corrumpuntur. Ergo ipſa quoque non accidentaliter duntaxat mutabuntur, ſed ſubſtantialiter interibunt. Pſalm XCVII. 5. *Montes ſicut cera fluxerunt a facie Domini.* Cera ab ardore ſolis non modo diſſolvitur, ſed etiam tandem plene ac plane abſumitur. CII. 27. Hebr. I. 11 *Cœli ſicut veſtimentum veteraſcent.* Eſai LI. 6. *Terra ſicut veſtimentum veteraſcet.* Quando veſtimentum veteraſcit, non mutatur in ſtatum perfectiorem & pulcriorem mutatis duntaxat qualitatibus, ſed potius ſucceſſive atteritur, & prorſus inveteratum ac detritum diſſuitur ac disrumpitur, disruptum & uſui minus commodum tandem abiicitur, ſic veteraſcunt etiam cœli ſicut veſtimentum, tum quia ad interitum magis magisque inclinant, diminutis ſcilicet viribus & influentiis, tum quia ſubſtantialiter ac plenarie tandem intereunt inſtar veſtimenti vetuſtate attriti. Eſai. XXXIV. 4. *Complicabuntur ſicut liber cœli.* Apoc. VI. 14. *Cœlum receſſit ſicut liber involutus.* Creatio cœli per *expanſionem tabernaculi* ſeu cortinae deſcripta, Pſalm CII. 26. eſt ipſius ſubſtantiae cœli productio, ergo etiam deſtructio ac interitus cœli per *complicationem libri* deſcriptus eſt ipſius ſubſtantiae cœli abolitio. Eſai. XXXIV. 4. *Omnis militia cœlorum defluet, ſicut defluit folium de vinea & de ficu,* quod Chriſtus ſic videtur exponere Matth. XXIV. 29. *Stellae de cœlo cadent;* & Iohannes huc videtur reſpicere Apoc. VI. 13. *Stellae cœli ceciderunt ſuper terram ſi ut ficus emittit groſſos ſuos, cum a magno vento movetur.* Quemadmodum folium ab arbore decidens non mutatur in ſtatum meliorem ac perfectiorem, nec qualitatum duntaxat alterationem ſentit, ſed ſecundum ſubſtantiam corrumpitur; ſic cœli, qui ad morem foliorum cadentium defluere dicuntur, non ad ſtatum perfectiorem elevari, ſed eſſentialiter corrumpi intelliguntur. Quando cœlum inſtar libri complicabitur, ſtellae foliorum inſtar ab arbore cadentium defluent. Ergo non manebunt ſtellae firmamento infixae, ſicut characteres literarum manent in libro complicato. Eſai. LI. 6 *Cœli ſicut fumus deficient.* Fumus non ſecundum qualitates duntaxat mutatur, multo minus in perfectiorem ſtatum extollitur, ſed a vento diſſipatur, aut ſi ventus abſit, ſua ſponte evaneſcit; unde ea, quae facili negotio, citiſſime & totaliter intereunt, fumo comparantur. Pſalm CII. 4. *Defecerunt dies mei ſicut fumus,* quod v. 12. exponitur, *defecerunt ſicut umbra.* Sap. V. 15. *Spes impii tanquam fumus, qui a vento diffuſus eſt.* 1 Cor. VII. 31. *Schema huius mundi praeterit.* Sicut finita comœdia aulaea, & quae comico actui inſervierunt, e medio tolluntur, ut nuſpiam amplius oculis intuentium ſint obvia; ſic decurſo huius vitae ſpatio cœlum & terra inſtar cuiusdam aulaei, quod huius ſeculi comœ-

mœdiæ inſerviit, e medio tolletur, nec amplius conſpicietur.

§. XLII. Excipiunt 1) Pſalm CII. 27. *uſurpari de interitu cælorum verbum* חָלַף, *quod mutationem duntaxat, non autem abolitionem ſignificat.* Reſp. imo verbum hoc non tantum qualitatum mutationem ac rei alicuius renovationem, ſed etiam quandoque rei interitum ac perditionem notat, ut ſignificet idem quod *praeteriit*, *tranſiit*, & in ſignificatione activa: *ſuſtulit*, *removit*, *corrupit*. Eſai. II. 18. *Idola mutabuntur.* Targum: יְסוּפוּן *ceſſabunt*, *peribunt*, *ex terra tollentur.* XXIV. 5. *Mutarunt ſtatutum.* Targum: אַבְטִלוּ, *aboleverunt.* Cant. II. 11. *Imber tranſiit*, *ſibi abiit &c.* Utraque vero ſignificatio hic habet locum, quod cœli ſecundum qualitates ſint mutandi, videlicet ante diem noviſſimum, & quod totaliter ſint interituri, videlicet in die noviſſimo, ut colligitur ex addita ſimilitudine veſtimenti, quod primo quidem vetuſtate atteritur, poſtea vero plane diſrumpitur ac interit. Adde quod in locis parallelis hæc cœlorum mutatio per ipſam τȣ *eſſe* deſitionem & abitionem deſcribatur. 2) *Veſtimentum cæli, id eſt, ſplendor & claritas ipſius*, Pſal. CIV. 2. *mutabitur, quia lux ſolis erit ſeptuplo maior*, Eſai. XXX. 26. *interim ipſa ſubſtantia permanebit, ſicut homo mutato veſtimento idem manet.* Blaſius de Vieg. in Apoc. p. 813. *Non dixit regius vates, cæleſtia corpora omnino peritura, ſed alio longe nobiliori & praeſtantiori, tum quoad lucem, tum quoad ſtatum, veſtimento induenda, exploratum autem eſt, ſolius veſtimenti mutationem non ad ipſam internam corporis mutationem pertinere.* Reſp. propheta regius non lucem & ſplendorem cœlorum, ſed ipſos cœlos inſtar veſtimenti mutandos eſſe adſerit. *Omnes*, inquit, *ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur.* Quemadmodum ergo homo vetus veſtimentum abiicit, & novum induit; ſic Deus cœlos adſpectabiles velut veteraſcens veſtimentum mutabit, ac noves cœlos condet. Thomas in comm. Hebr. I. *Sicut veſtimentum adſumitur ad uſum, ceſſante vero uſu deponitur: ſic cum fuerit completus electorum numerus, mutabitur cælum quaſi veſtimentum quia iam amplius ad rerum generationem & corruptionem non inſervit.* 3) *Veſtimentum poteſt mutari, ut tamen non penitus abiiciatur aut conſcindatur, ſed in futurum uſum reſervetur, ſicut contingit in veſtibus hyemi aptis, quas veris tempore ſeponimus, & venturae brumae reſervamus.* Lyranus in Heb. I. *Sicut ceſſante frigore mutatur veſtis, quae erat contra frigus neceſſaria, non quidem tunc mutatur ſic veſtis, quod corrumpatur, ſed quia frigus ceſſat: ſic cæli & elementa dicuntur mutari, quia motus cæli & alteratio elementorum, quae ſunt propter generationem, manente tamen ſubſtantia ceſſabunt.* Reſp. pſalmographus non nude ac ſimpliciter interitum cœlorum comparat mutationi veſtimentorum, ſed veſtimentorum *veteraſcentium ac vetuſtate attritorum*, quæ ita mutantur, ut abiiciantur & eorum loco nova adſumantur. Quemadmodum nova ac mutatoria veſtis vocatur non illa, quae renovatur, ac cui lacinia adſuitur, ſed quæ ex novo panno conficitur, ſic novi cœli dicuntur, non qui renovantur, ſed qui de novo creantur. Gen. XLV. 22. Iud. XIV. 12. & 19. 2 Regum V. 5. 22. & 23. חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת *mutationes veſtium*, id eſt, mutatoriæ veſtes dicuntur, non quæ ex vetuſtis purgatæ, renovatæ, confutæ &c. ſed quæ prorſus novæ & a prioribus prorſus diverſæ. Quando Geneſ.

XLI.

XLI. 14. dicitur, Ioſeph *mutaſſe veſtes* coram Pharaone ſiſtendus, tum non eſt ſenſus, quod illas ipſas, quibus in carcere indutus erat, purgaverit ac interpolaverit, ſed quod abiectis prorſus veteribus veſtibus novas & a prioribus diverſas induerit. Quemadmodum quando de veſtimentis Iſraelitarum in deſerto oberrantium dicitur, quod per 40. illos peregrinationis annos *non inveteraverint*, Deut. VIII. 4. XXIX. 5. tum ſenſus eſt, quod ipſorum quidditas manſerit ſalva; ita e converſo, quando veſtimentum aliquod dicitur veteraſcere, tunc quidditatem ſuam non amplius ſartam tectam retinet, nec deſtructis qualitatibus vitioſis in ſtatum perfectiorem mutatur, ſed eſſentialiter per attritionem corrumpitur, & ut poeta canit:

. . . *Adſiduo conſumitur uſu.*

Iam vero David & Eſaias prophetæ teſtantur cœlum & terram inſtar veſtimenti inveteratura. Quando David a luctu ſurgens *veſtes mutat*, 2 Sam. XII. 20. non priſtinas a ſqualore & ſordibus purgat, ſed prioribus abiectis novas induit; ſic Deus mutans cœlum ſicut veſtimentum, non renovat priores cœlos, ſed novos creat. 4) *Cœli complicabuntur ſicut liber. Iam vero liber involutus non penitus interit.* Reſp. quando liber convolvitur, nullus eius ad lectionem manet uſus, ſic cœli in hac vita ſunt liber *της θεογνωσιας*, *adnunciant enim gloriam Dei*, Pſalm XIX. 1. ſed in fine ſeculi hic liber convolvetur ac complicabitur, quia electi utpote intuitiva Dei notitia fruentes nullo amplius externo divinæ cognitionis adminiculo indigebunt. Confer dicta parallela, quæ de cœlorum interitu agunt, ut & ea, quæ de hac ipſa ſimilitudine §. 7. & proxime præcedente ſunt adlata.

§. XLIII. III) *Oppoſitio.* Pſalm CII. 27. *Cœli peribunt*, וְאַתָּה תַעֲמֹד, *tu autem permanes*, *ſeu ſtabilis manes.* Præfixum enim, non ſolum eſt *copulativa*, ſed etiam quandoque *adverſativa*, quam ſignificationem hoc loco eam obtinere, manifeſtum eſt ex ſerie textus. Sic ergo concludimus: quo ſenſu ac reſpectu Deus dicitur permanere, eodem ſenſu ac reſpectu cœli dicuntur perire, alias non eſſet oppoſitio directa. Iam vero Deus dicitur permanere eſſentialiter. Ergo cœli intelliguntur perire eſſentialiter. Vel hoc modo: quidquid in oppoſitione directa ac perfecta uni oppoſitorum tribuitur, alteri derogatur & vice verſa. Iam vero ſecundum eſſentiam permanere in hac oppoſitione Deo tribuitur. Ergo ſecundum eſſentiam permanere cœlis derogatur. Quæ enim alias foret oppoſitio. Cœli perpetuo ſibi ſimiles & incorruptibiles a motu ad quietem aliquando tranſibunt, tu vero ſecundum eſſentiam permanebis? v. 28. eadem oppoſitio emphatice repetitur: *Mutabis eos ſicut veſtimentum*, וְאַתָּה הוּא *tu vero idem ipſe*, ſcilicet es ac manes, *& anni tui* לֹא יִתָּמּוּ, *non deficient*, non conſumentur. Anni, qui Deo tribuuntur *ανθρωποπαθως*, explicandi ſunt *θεοπρεπως*, ſunt enim anni æternitatis omnis ſucceſſionis prorſus expertes, ſicut & *dies*, qui Deo tribuuntur Dan. VII. 9. ſunt *dies aeternitatis.* 2 Petri III. 8 תָּמַם ſignificat *plene & totaliter conſumtus eſt.* Quemadmodum igitur anni Dei non deficiunt, inde atque ideo, quia ipſe ſecundum eſſentiam idem ſemper eſt ac manet, ſic e converſo vi oppoſitionis cœli ideo mutabuntur ac deficient, quia eorum eſſentia non manet eadem, ſed abolebitur Anni Dei non deficient, id eſt, non e-

rit tempus, quo Dei eſſentia varietur vel aboleatur. Ergo vi oppoſitionis cœli peribunt ac mutabuntur, id eſt. erit aliquando tempus, quo eſſentia ipſorum mutetur ac aboleatur. Eſai. LI. 6. *Cœli ſicut fumus diſſolventur, terra ſicut veſtimentum veteraſcet; ſalus autem mea in ſempiternum erit, & iuſtitia mea non deficiet.* Quidam per ſalutem & iuſtitiam μετωνυμικως intelligunt Chriſtum Salvatorem, qui a Deo nobis factus eſt *iuſtitia*, 1 Cor. I. 30 ficuti etiam Eſaiæ XL. 8. & in aliis ſcripturæ locis ſic vocatur. Quidam beneficam Dei promiſſionem de Meſſiæ beneficiis, ſed res eodem redit. Quemadmodum ergo ſalus & iuſtitia inde atque ideo dicitur non deficere, quia manent in ſempiternum, Ioh. XII. 34. *Audivimus ex lege, quia Chriſtus manet in aeternum*; ſic cœli inde atque ideo vi oppoſitionis dicuntur deficere quia non durabunt in æternum, ſed aliquando eſſentialiter ac totaliter interibunt. Matth. XXIV. 35. Marc. XII. 31. Luc. XXI. 33. *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non tranſibunt.* Verbum Dei non tranſibit ſeu ſtabile permanebit in æternum in Eſai. XL 8. non ſecundum externa παθη ſive accidentia, videlicet ſcriptionem, lectionem, prædicationem &c. ſed ratione ȣσιας ſeu quidditatis, inde ſic colligimus: Quo ſenſu ac reſpectu verbum Dei dicitur manere, eo ſenſu cœlum ac terra dicuntur tranſire, ut oſtendit oppoſitio. Iam vero Dei verbum inde atque ideo dicitur manere quia ȣσια, quidditas & materiale eiusdem manet. Ergo cœli inde atque ideo dicuntur tranſire, quia ȣσιας & quidditatis abolitioni obnoxii erunt. Si ſtatuatur, cœlos qualitatum duntaxat mutationem, non autem ſubſtantiæ abolitionem experturos; inter cœli ac terræ tranſitum ac verbi divini permanentiam non eſſet oppoſitio, ſed collatio. Vt enim accidentia ſeu formale externum verbi divini tranſit manente eius quidditate ac materiali, ſic cœli, quoad qualitates & externa accidentia, itidem tranſirent manente eorundem ȣσια ſive eſſentia, 1 Ioh II. 17. *Mundus tranſit & concupiſcentia eius, qui autem facit Dei voluntatem, manet in aeternum.* Mundi vocabulum πρωτως ac principaliter hic accipitur ηθικως pro mundanis voluptatibus ac vitioſis cupiditatibus, επομενως ac conſequenter etiam accipi poteſt φυσικως pro cœli ac terræ ſyſtemate, quia non ſolum *quidquid eſt in mundo*, videlicet *concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitae*, v. 16. *tranſit*, ſed ipſum etiam mundi ædificium aliquando per conflagrationem interibit, unde addit apoſtolus, *mundus tranſit & concupiſcentia eius.* Qua igitur ratione tranſit concupiſcentia, ea etiam ratione tranſit ipſe mundus, quia τo *tranſire* æqualiter de mundo & concupiſcentia eius prædicatur, & vice verſa. Qua ratione illi, qui voluntatem Dei faciunt, manent, ea ratione mundus tranſibit, quia apoſtolus mundi tranſitum & eorum, qui voluntatem Dei faciunt, permanentiam directe invicem opponit. Iam vero concupiſcentia prorſus ac totaliter interit, ac qui voluntatem Dei faciunt, in æternum manebunt. Ergo mundus prorſus ac totaliter interibit, nec ſubſtantia eiusdem in æternum manebit.

§. XLIV. IV) *Novi cœli ac novae terrae promiſſio.* Eſai. LXV. 17. *Ecce ego creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non adſcendent ſuper cor.* LXVI. 22. *Sicut cœli novi & terra nova, quos ego faciam, ſtant coram me, dicit Dominus.* 2 Petr. III. 13. *No-*

cœlos & novam terram exſpectamus
m ipſius pr. iſſionem , in quibus
iuſtitia. Apoc. XXI. 1. *Vidi cœlum*
& terram novam , primum enim
& prima terra abiit , & mare iam
plius eſt. v. 5. *Dixit , qui ſedebat*
no : ecce nova facio omnia. Obſer-
vocari cœlos *novos* ac terram *no-*
non immutatos ac renovatos. 2)
n dici *creandos.* Quamvis vero
andi reſpondens Hebræo ברא quan-
uſurpetur pro formatione rei ex
ente materia , Gen. I. 21. & 27.
renovatione ſive novarum quali-
introductione, Pſalm LI. 12. ta-
rima ac propria ſignificatione u-
r pro alicuius rei ex nihilo pro-
e , Gen. I. 1. Agnoſcunt hoc i-
rabbini. Sic enim ſcribit rab-
. Kimchi in libro rad. כל לשון בר
אה הוא התחדש הדבר ויצאתו : *Omnis*
tio creationis eſt innovatio rei & e-
ius ab eo , quod non eſt , ad id ,
. Et rabbinus Nachmanni in Gen.
אין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש :
מן האין אלא ל *Non exſtat apud*
ngua ſancta , quo productionem rei
m ex nihilo exprimamus , niſi no
. Si cœlos novos creare idem
uod priores renovare, tunc dici
oſſet, *Deum in noviſſimo die novos*
creaturum , quia corpora reſu-
um novis qualitatibus induet.
ſterius dici nequit , quia Deus
abit homines novos, ſed prius
s. & exſtinctos reſuſcitabit. 3)
a cœlorum nullam amplius fore
tionem. At ſi priores *κατ ουσιαν*
nt, oculis intuentium perpetuo
rentur , tantum abeſt , ut omnis
memoria penitus foret deleta. 4)
riter nota connexionem : *Vidi*
ovum & terram novam ; primum
lum & prima terra abiit. Quia

primumcœlum & prima terra abierunt, ideo novos cœlos ac novam terram Deus creabit. Atqui ſi *κατ ουσιαν* primum cœlum ac prima terra manerent , nec abiiſſe, nec in illorum locum novi cœli ac nova terra ſuceſſiſſe dicerentur. 5) Ne quis *το παρερχεσθαι abire* qualitatum duntaxat *αλλοιωσει* acciperet, ideo additum eſt, *και η θαλασσα ουκ εστιν ετι* , *& mare iam non amplius eſt.* Sicut mare inde atque ideo dicitur abiiſſe, quia non amplius eſt , id eſt, quia eſſe deſiit ; ita quoque cœlum & terra inde atque ideo dicuntur abiiſſe , quia non amplius ſunt , id eſt , quia eſſe deſierunt, quod non poteſt aliter quam de eſſentiali interitu accipi. *Connexio* probatur, quia harum univerſi partium eſt æqualis ratio. Si terra ſecundum ſubſtantiam maneret, utique etiam mare, cum terra per aquam conſiſtat , 2. Petri III. 5. 6) Tandem v. 5. ſubiungitur: *Ecce nova facio omnia.* Non dicit immuto ac renovo omnia , ſed *nova facio omnia* ; id eſt , quæ poſt abitum prioris cœli & terræ facio : omnia ſunt nova & a prioribus tota ſpecie diverſa. Excipiunt, *Petrum non dixiſſe, alios cœlos & aliam terram videbimus , ſed veteres & antiquos in melius commutatos.* Hieronymus in comm. Eſai. LXV. Reſp. *καινον* uſurpatur non ſolum pro renovato ac ſecundum qualitates mutato, ſed etiam pro alio ac ſecundum eſſentiam novo. Sic *ασκοι καινοι* dicuntur recentes a veteribus quoad eſſentiam diverſi Matth. IX. 17. *novae linguae* ſunt aliae linguæ, Marc. XVI. 17. *nova veſtis* eſt alia ac recens , Luc. V. 36. &c. Eodem modo accipitur Hebræum חדש non ſolum pro renovato ſed etiam pro alio. Sic Exod. I. 8. *Surrexit rex novus*, id eſt, alius LXX. *ετερος* , *alter.* Deut. XXIV. 5. *Cum acceperit vir uxorem novam*

novam, id eſt, aliam poſt prioris repudium vel mortem, LXX. interpretes: προσφατως nuper.

§. XLV. 2) Ex *rationibus*: I) *ab incorruptibilitatis conditione.* αφθαρσια και αθανασια eſt pars imaginis divinæ, ad quam ſola creatura rationalis condita, non autem creatura ulla alia, Sap. II. 23. *Creavit Deus hominem επι αφθαρσια, & ad imaginem propriae ſimilitudinis fecit eum;* quo dicitur: ideo conditus fuit homo ad incorruptibilitatem, quia ad imaginem Dei fuit conditus. Iam vero nulla creatura alia præter angelos & homines eſt ad imaginem Dei condita. Ergo etiam nulla creatura eſt ad incorruptibilitatem condita. Creaturæ animatæ longe ſunt nobiliores inanimatis, unde muſcam ſole in ordine entium nobiliorem eſſe philoſophi adſerunt. Atqui nulla creatura corporea animata, ſolo homine excepto, ad immortalitatem & incorruptibilitatem condita, nec reſurgent creaturæ animatæ in die noviſſimo, ſed & individua & ſpecies earum in conſummatione ſeculi abolebuntur. Ergo nec inanimes creaturæ cœlum, ſol, luna & ſtellae &c. erunt incorruptibiles. Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei cap. 8. ex libris Varronis refert, *ſtellam veneris mutaſſe magnitudinem, curſum & figuram, idque accidiſſe, tempore regis Ogygis*; ac notum eſt patrum noſtrorum memoria anno ſcilicet Chriſti ſupra 1572. in ſigno Caſſiopeæ novam ſtellam adparuiſſe, ac poſtquam fere per biennium viſa fuerat, iterum evanuiſſe; de qua licet diverſa exſtent Mathematicorum & aſtronomorum iudicia, tamen in ipſo æthere eam ſitum habuiſſe, ac veram ſtellam, non autem cometam in aere accenſum fuiſſe, colligitur ex eo, quod Cometæ, qui in elementari regione accenduntur, non ubique eumque intuentibus exhibent adſpectum, ſed ob propinquitatem nunquam eodem in loco obſervantur, ſi ad ſtellas fixas collatio fiat, quin & tardius quam ſidera moventur, quorum neutrum in nova illa ſtella obſervatum fuit. Ex eo igitur adparet, ne ipſa quidem corpora cœleſtia a tranſmutationibus eſſe penitus libera. Confer ea, quæ de cœlis dicta ſunt ſuperius §. XXVIII.

2) ex rationibus. I) ab incorruptibilitatis conditione.

II) *a temporis ceſſatione.* Conſtat ex ſacris literis in conſummatione ſeculi finem habiturum eſſe omne tempus. Apoc. X. 6. *Iurat angelus, tempus non fore amplius.* Eſai. LXVI. 23. *Et erit de menſe in menſem & de ſabbato in Sabbatum;* id eſt, erit in vita æterna perpetua feſtivitas & quies pacatiſſima, quia neomeniæ & ſabbata erant populo Iſraelitico dies feſtivi. Sic ergo verbis huius ſeculi propheta deſcribit res futuri ſeculi. Conſtat etiam ex communi theologorum ac philoſophorum ſuffragio, meram & nudam æternitatem omnem temporis ſucceſſionem excludere. Iam vero tempus eſt commenſuratio durationis ſecundum motus corporum cœleſtium. Quod ſi ergo ceſſabit tempus, utique etiam ceſſabit motus cœleſtium corporum; alias enim corporum glorificatorum duratio iuxta illum poſſet numerari ac commenſurari. Excipiunt, *motum cœlorum ceſſaturum, non autem ſubſtantiam interituram.* Atqui motus cœlorum dependet a propria eorum forma. Quod enim fingunt intelligentias orbibus cœleſtibus adſiſtentes eosque moventes, ſuffragio ſacrarum literarum deſtituitur, ut ſuo loco plenius demonſtratur.

II) a temporis ceſſatione.

Ceſ-

Ceſſante ergo motu cœli, ceſſabit finis, propter quem cœlum conditum, ceſſabit perfectio, ad quam cœlum conditum, ceſſabit propria formæ operatio, in qua & cum qua cœlum conditum. *Sicut deorſum ferri terrae naturale eſt, ita circulariter moveri cælo;* inquit philoſophus lib. I. de cœlo text. 15. ceſſante ergo hoc motu naturali, interibit etiam ipſum cœlum, unde ſubiungimus rationem.

III) a finis remotione.

III) *A finis remotione.* Cœlum conditum eſt fine eo, ut motu & influentiis in hæc inferiora agat, et ad creatoris agnitionem homini inſerviat. Sed poſt ſeculi conſummationem ceſſabunt viciſſitudines generationum & corruptionum in ſublunaribus, ergo ceſſabunt etiam influentiæ cœlorum in hæc inferiora. In vita æterna beati Deum videbunt a facie ad faciem, ergo non opus habebunt creaturarum magiſterio. Tota rerum univerſitas fine eo condita eſt, ut homini viatori præbeat domicilium, victum & veſtitum, atque ut ſit θεογνωσιας quoddam ſpeculum. Iam vero corpora beatorum glorificata nec victu nec veſtitu nec terreno quodam domicilio indigebunt, nec in ſpeculo amplius & ænigmate, ſed clara & intuitiva viſione Deum cognoſcent, beati non amplius erunt in via, ſed in patria; non amplius erunt *viatores*, ſed *comprehenſores*, ideo etiam non indigebunt amplius huius vitæ adminiculis. Quorſum illa terræ mariſque reſtitutio cum vaſtiſſima aëris regione, ſi nullæ erunt inferioris huius orbis incolæ, ſed omnes aut cœli cives beatiſſimo Dei conſpectu fruentes, aut inferni ditiones a facie Dei & omnium creaturarum uſufructu in æternum abiecti?

IV) ex Hieroſol. cæleſtis deſcriptione.

IV) Ex *cæleſtis Hieroſolymae deſcriptione.* Eſai. LX. 19. *Non erit tibi amplius ſol ad lucendum per diem, nec ſplendor lunae illuminabit te; ſed erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.* v. 20. *Non occidet ultra ſol tuus, & luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem ſempiternam.* Apoc. XXI. 22. *Templum non vidi in nova illa civitate,* deſcendente a Deo ex cœlo. *Dominus enim Deus omnipotens eſt ipſius templum & agnus.* v. 23. *Et civitas non eget ſole nec luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt agnus.* XXII. 5. *Nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernae neque lumine ſolis, quoniam Dominus Deus illuminat illos.* Si in cœleſti Hieroſolyma non eſt templum aliquod materiale, ergo nec aliud quoddam corporale domicilium. Si ſolis & lunæ, nobiliſſimarum creaturarum ſplendor non eſt incolis ſanctæ huius civitatis neceſſarius, quanto minus reliquarum creaturarum uſus. XXI. 25. *Nox non erit illic*, ergo nec τροπης αποσκιασμα, Iac. I. 17. *Deus erit omnia in omnibus*, 1 Cor. XV. 28. Ergo nec ſuſtentationem nec delectationem quærent a creaturis.

V) ex abſurdi conſecutione.

V) Ex *abſurdi conſecutione.* Si cœli ac terræ exſpectatur futura quædam renovatio, utique etiam reliquarum creaturarum ἀποκαταστασις exſpectanda erit, neque enim dari poteſt evidens ratio, cur quædam duntaxat & non omnes creaturæ ſint renovandæ. Si elementa ſunt renovanda, utique etiam corpora mixta & animata ex elementis orta, iisdemque præſtantiora. Si animalia ac plantæ renovandæ, aut omnia, quæ unquam exſtiterunt, ſpecierum individua renovabuntur; aut quædam duntaxat, illa ſci-

ſcilicet, quæ extrema mundi conflagratio in die noviſſimo adprehendet. Si prius, quomodo novus ille orbis omnia individua animalium aereorum, terreſtrium, aquatilium, amphibiorum capiet, niſi mirandum in modum dilatetur, eiusque pomœria proferantur? Si poſterius, quæ poteſt dari ratio, cur Deus iſthæc tantum individua illo honore dignetur, neglectis, quæ interierunt, reliquis omnibus? Priora, quæ ante mundi finem interierunt, non minus quam poſteriora, quæ diem noviſſimum vivendo attingunt, vanitati fuere ſubiecta, & promiſſionem liberationis a ſervitute corruptionis acceperunt, Rom. VIII. 20. eccur igitur illis duntaxat felicitas perennitatis et perennitas felicitatis contingit, reliquis in ſqualore & ſitu æternum permanentibus? Franciſcus Puccius adverſ. Socinum pag. 38. *Qui tenent renovandam eſſe terram & cœlum, audebuntur dicere terram fore ſine beſtiis, aquas ſine piſcibus, aerem ſine avibus, & hos fœtus elementorum perituros, qui ſenſu ſimili nobis praediti ſunt, cum ipſa elementa, quae ſenſu illo carent, reſtituantur?* Sed & brutorum atque arborum illa individua renovata, quem præſtabunt hominibus uſum, quod miniſterium, quale ſervitium? Num ſpeciem ſuam per generationem ac plantationem propagabunt? Si quis adfirmet, ſtatuenda erit denuo generationis & corruptionis in futuro ſeculo quædam viciſſitudo. Si neget, cogitandum ipſi erit, quomodo tot myriadibus hominum ad vitam æternam reſuſcitatorum tam pauca brutorum & vegetabilium individua ſufficiant. Si terra per ultimum incendium expurganda & renovanda, utique cum omnibus ſpeciebus erit renovanda, absque illis enim eſt *inanis & vacua*, omni prorſus ornatu reſtituta, Gen. I. 2. Si omnes ſpecies animantium terram incolentium reſtituendæ, etiam omnia ſpecierum individua, ut oſtendimus. Sed hæc omnia ſunt *ἀσύϛατα*. Si differentiæ, quæ dividunt genus, ad perfectionem & ornatum univerſi pertinent, conſequens fuerit, mundum, qui hodie ante noviſſimam illam inſtaurationem eas obtinet, ſed poſt inſtaurationem ex adverſantium hypotheſi magna ex parte illis deſtituetur, minus perfectum tunc fore, quippe præcipua ornatus & complementi ſui parte fraudatum. Si quis excipiat, *diviſionem generis* (ſubſtantiæ corporeæ) *in has differentias* (in ſimplicem & mixtam, animatam & inanimatam, rationalem & brutam, ſenſitivam & vegetativam *huic ſolum ſeculo convenire, atque omnes illas differentias, corporeum, animatum, ſentiens &c. in homine ἐπιτομικῶς & eminenter reperiri*; is cogitet, primo idem excipi poſſe de cœlo & elementis, quod huic ſcilicet duntaxat ſeculo illorum uſus conveniat; deinde πολυποίκιλον Dei ſapientiam multo magis in expreſſa diſtinctarum ſpecierum ac formarum varietate, quam in iſta earumdem epitome relucere; ac proinde ſi noſtræ phyſices aliquis uſus in futuro ſeculo futurus rectiore conſilio omnia nobis ſpectanda propoſitum iri, cum ſingula penitius introſpicere ac plenius intelligere poterimus. Tilenus part. II. diſput. 67. §. 45. & 46. VI) *Ex entium ſerie & connexione.*

VI) Ex entium ſerie & connexione.

In entium gradu ſummum obtinet locum Deus, ens increatum & infinitum, cui competit æternitas abſoluta, ab *ante & poſt*, principio & fine prorſus carens. Proximo deinde loco ſtatuuntur ſpiritus creati, angeli ſcilicet & animæ

mæ humanæ, quibus proprie competit ævum, principium habens ſed fine carens. Ultima ſubſellia occupant ſubſtantiæ corporeæ phyſicæ interitui ac corruptioni obnoxiæ, principium ac finem ſuæ durationis habentes, quæ proinde non magis perennitatis, quam ſubſtantiæ ſpirituales incorporeæ corruptionis ſunt capaces. Si excipias, *cælum ut a qualitatibus contrariis, ita etiam ab interitu per naturam eſſe immune; elementa licet per partes generentur & corrumpantur, tamen perennem habere naturam in toto; animantium & plantarum individua interire, ſpecies vero permanere.* Reſp. hæc omnia in hoc duntaxat ſeculo locum habere, quamvis de cœli incorruptibilitate non immerito dubitetur, ſed in fine ſeculi hæc omnia eſſe deſitura, ut præcedentia argumenta oſtendunt. Si regeras, *etiam corpora noſtra, quamvis elementaria, tamen perpetuo eſſe victura.* Reſp. reſurrectionem ex peculiari Dei beneficio, ſpeciali promiſſione & ſupernaturali virtute provenire, ut ſuo loco oſtendimus.

3) *ex Patrum dictis.*

§. XLVI. 3) *Ex quorumdam patrum dictis.* Clemens Romanus lib. II. recognit. inducit apoſtolum Petrum duos docentem cœlos, unum *ſuperius & inviſibile, perpetuum & aeternum, quod ſpiritus beati incolunt; alterum inferius, viſibile, variis diſtinctum ſideribus, corruptibile & in conſummatione ſeculi diſſolvendum ac prorſus abolendum, ut eius corpulentiae amoto velamine adpareat cælum illud excelſum iis, qui eius adſpectu digni ſunt.* Hippolytus in orat. de conſummat. mundi: *Fluvius igneus egrediens cum furore inſtar maris ſaevi exuret montes & colles, & mare delebit, ac aethera velut ceram inflammatione diſſolvet, ſtellae cadent de cælo, ſol convertetur in tenebras & luna in ſanguinem, cælum more libri volutabitur.* Iuſtinus Martyr in paræn. I. ad Graecos pag. 24. *Unde Plato de cæli diſſolutione* (περιλυσεως ουρανου) *opinione concepta ita ſcripſit? an non id ipſum quoque ex ſacris percepit vatibus, atque ab ipſis hoc ſic dictum eſſe arbitratus eſt?* Idem in qq. & reſp. ad orthod. quæſt. 93. pag. 348. *In conſummatione, non in cælo, quod nunc eſt, & in terra, quae nunc eſt, homines factorum referent retributiones, ſed in cælo novo & in terra nova, ſecundum dicta* Eſa. LXV. & LXVI. Pſal. CII. Hebr. XII. &c. Quæſt. 94. pag. eadem: *Inductione melioris cæli* καινου γινομενου *recens facti firmamentum tolli neceſſe eſt, tanquam id quod ad conſtitutionem illam nulli rei ſit & uſui, ut eius interitu vel tum demum coarguatur, vanum eſſe, quod de cælo expers ipſum generationis & corruptibilitatis eſſe, circumfertur eorum hominum dogma, qui id ingenitum aeternumque eſſe & fine carere dixerunt.* Quæſt. 95. p. 349. *Si iuxta apoſtolum Paulum praeterit habitus huius mundi, certum eſt ſimul, neceſſario alia omnia, quae propter habitum mundi ſunt effecta, cum mundi habitu eſſe praeteritura. Inducetur autem novum cælum & terra, ubi iuſtis & iniuſtis meritorum praemia tribuentur.* Poſtea tamen addit: *aere etſi ad reſpirationem non indigebimus, ad motum tamen & loci mutationem neceſſario utemur.* Minutius Felix in octav. *Quis ſapientum dubitat, quis ignorat, cælum cum omnibus, quae cælo continentur, ita ut cœpiſſet, deſinere? fontium dulci aqua mariſve nutritum in vim ignis abiturum?* Hilarius can. XXVI. in Matth. *Atque ut fides certa eſſet futurorum Amen dicendo profeſſionem veritatis* (Chriſtus) *adiecit, generationem noſtram praeterire non poſſe, niſi univerſa iſta tranſcur-*

currerent, *eaque quae firma exiſtimantur*, *cælum & terram non futura*, *verba autem ſua non poſſe non eſſe*, *quia illa ex conditione creationis ſuae*, *id eſt*, *profecta de nihilo*, *habeant id in ſe neceſſitatis*, *ut non ſint*, *haec autem ex aeternitate deducta*, *id in ſe contineant virtutis ut maneant.* Idem in Pſalmo CXVIII. Liter. Lamed. *Non ait David in ſeculum ſeculi*, *neque in ſecula ſeculorum*, *ſed in ſeculum verbum tuum permanet*, *ſcit poſt hoc ſeculum cælum & terram praeterire Domino dicente*, *cælum & terra tranſibunt.* Chryſoſtomus in homil. ad Neoph. tom. V. *Quid ſibi vult*, *ſtellae cadent de cælo*, *ſicut folia de ficu? Sicut enim vites*, *cum uvarum fructibus praegravantur*, *foliorum expoſcunt auxilium neceſſarium*, *ut protegantur; cum autem depoſuerint fructum neceſſe eſt*, *ut foliis nudentur. Sic ſe habet hoc ſeculum*, *quamdiu habuerit in ſe humanum genus*, *tenebit & cælum ſtellas*, *ſicut & vitis folia. Nam nocte pereunte ſine dubio ſtellarum utilitas ſimul cum nocte deficiet.* Eamdem de *cælorum corruptibilitate* ſententiam proponit Baſilius libr. I. hexaem. & Gregorius Nyſſenius libr. de creat. hominis cap. 24. Ambroſius lib. I. hexaem. cap. 6. *Haec igitur alii conſiderantes ſtabilia eſſe non poſſe*, *aethereum corpus cæli ſtellarumque eſſe arbitrati ſunt quintam quamdam naturam corporis introducentes*, *quo diuturnam cæli putarent manſuram eſſe ſubſtantiam. Sed non iſta opinio propheticae potuit obviare ſententiae*, *quam divina quoque Domini Ieſu Chriſti Dei noſtri maieſtas in evangelio comprobavit. Dixit enim David*: Principio terram tu Domine fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cœli. Ipſi peribunt *&c. quod adeo probavit in evangelio Dominus ut diceret*: Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt. *Nihil igitur agunt*, *qui propter cæli adſerendam perpetuitatem quintum corpus aethereum introducendum putarunt.* Philaſtrius hæreſ. LXXIX. p. 34. *Alia eſt haereſis*, *quae dicit mundum non mutari*, *ſed in eodem ſtatu permanere etiam poſt Domini noſtri praeſentiam.* p. 35. *Reſtauranda ergo potius non pereunda adnunciat elementa*, *& quamvis impoſſibile Deo non eſt*, *ut qui fecit ex nihilo omnia*, *ut iterum delere poſſit omnia*, *quod ait beatiſſimus Iob:* Si autem deſtruxerit univerſa, quis ei dicet, quis feciſti? *ergo ſi ita ſenſeris*, *omnipotentiam Domini Chriſti cognoſces*, *ſin ea reſtauranda quis aeſtimat*, *ſequenter intelliget &c. Nam & apoſtolus elementa haec liqueſcere & ad nihilum venire nunciat pariter & prophetat.* Iuvenalis præfat. in hiſt. evangel.

Immortale nihil mundi compage tenetur,
Non orbis, *non regna hominum*, *non aurea Roma*,
Non mare, *non tellus*, *non ignea ſidera cæli.*
Nam ſtatuit Genitor rerum irrevocabile tempus,
Quo cunctum torrens rapiet flamma ultima mundum.

Euthymius in comm. Matth. XXIV. *Stellae de cælo cadent*, *tanquam nulli amplius uſui futurae*, *nulla enim tunc erit nox.* Arnobius iunior de Deo trino & uno: *Sicut ex nihilo factus eſt mundus*, *ita ad nihilum redigendus erit in fine ſeculi quia ſcriptum eſt: Ipſi peribunt &c.* Rupertus Tuitienſis in comm. Apoc. XX. *De iſtis cælis non dubium eſt*, *quin ſint perituri*, *videlicet nimio calore ſoluti*, *quando ſuper thronum ſuum magnus iſte ſedens adparebit. Mirabilis atque pavenda erit illa fuga cæli ſive cælorum. Neque enim ſilentio fiet*, *ſed terribiliter audienda eſt diſruptio*

io fugientium, *ſive fuga diſruptorum*, *diſrumpentium*, *ſicut vetus veſtimen- rumpitur.*

Ex ad- ...riorum ...fragio.

§. XLVII. 4) *Ex adverſariorum quorumdam ſuffragiis:* I) Ex *ſcholaſticis & pontificiis.* Franciſcus Maronius lib. IV. ſent. 49. q. 4. *Videtur conſonum verbo ...turae, quod totus mundus debeat com- ... dicitur enim:* cœli & terra tranſ- ... *&c. niſi ſanctae aliter exponerent au- ...tates ;* atqui vere piorum & ſancto- ... eſt, non aliter exponere ſcriptu- ..., quam ipſa verborum evidentia ...irit Collegium Conimbricenſe libr. I. ...elo cap. 3. q. 1. *Quod multi patres*, ...icet Baſilius hom. I. & III. in Geneſ. ...doretus in comm. Rom. 8. Da- ...enus lib. II. orth. fid. c. 6. Chry- ...mus hom. IX. & X. ad popul. An- ... Iuſtinus in reſp. ad q. 39. 94. & ... & in opuſc. contra Ariſt. Irenæ- ...b. IV. c. 16. Ambroſius lib. I. hex- ... cap. 6. Gennadius de eccl. do- ...t. cap. 7. & alii *cæleſtes globos incor- ...biles eſſe negarunt*, *ad illud reſpon- ...s cum Thoma* part. I. q. 66. art. 2. *...nciatum id ab eis ex mente Platonis, ...cuit cælos non natura ſua, ſed Dei ...rvatrice beneficentia ab interitu ſervari. ...ſimile quoque eſt, illorum aliquos ac- ... incorruptibile pro eo, quod ex ſua ...a habet eſſendi neceſſitatem, ita ut ...vi a ſuo eſſe decidere queat, quomo- ...lus Deus eſt incorruptibilis;* ſed hæc ...icatio non convenit omnibus pa- ... dictis, ut ipſe ſonus verborum o- ...it, ideo etiam ipſimet Conimbri- ...s huius ſuæ reſponſionis infirmi- ...a agnoſcunt & hanc ingenuam con- ...nem ſubiungunt: *Tametſi quidam ſa- ...m voluminum interpretes exiſtimaſſe videantur, totum aſtrorum & cæleſtis mundi compagem divina virtute penitus evertendam, aliamque in eius locum ſurrogandam.* Franc. Valleſius de natur. phil. c. 89. p. 484. *Plerique nolunt intelligere,* (oracula ſcripturæ de interitu mundi) *mutandas eſſe naturas & formas corporum cæleſtium & elementarium, ſed motum cum quiete commutandum, & tempus cum aeternitate, manentibus tamen eisdem formis atque eſſentiis, atque ob has tam inſignes mutationes, quas ſubibunt, dici mutanda faciendaque nova &c.* p. 485. *Sed maius aliquid mihi ſonant illa oraculorum praeſcriptorum verba, mutandos cælos, ut opertorium ipſos perituros, ſolvendos, novos creandos &c. Videtur probabiliſſimum eſſe, mundum hunc corporalem, quem conſpicimus, periturum aliquando eſſe, ac pro illo alium longe praeſtantiorem eſſe denuo creandum &c. Alienum enim omnino a ratione eſt, corpora natura mobilia, quaequae naturali impetu feruntur, ut cæleſtes orbes in aeterna violentia contineri. Nihil enim philoſophis certius, quam nullum violentum eſſe aeternum. Cælum autem cum naturaliter feratur circulo, praeter naturam & violenter detineretur. Neque minor inferretur violentia elementorum naturae; ſi ea quoque, quali nunc ſunt, natura durarent. Etſi enim corporibus ſuis ordine diſpoſitis naturalis ſuccederet quies, eſſet tamen neceſſe, ſtatim & illum ordinem & quietem interturbari actione mutua elementarium virtutum, niſi eſſent activa paſſivis proxima ſine ulla actione, quod nihilominus rationi repugnat. Quid enim poſſet illas inducias firmare, niſi a maiore virtute illata violentia? &c. Veriſimilius ergo multo eſt, corpora haec cæleſtia & elementaria, quae ad hanc velut rerum geneſin optime comparata nunc ſunt, exacto toto tempore & elevatis ſucceſſivis mutationibus, quaſi toto iam negotio peracto,*

 vel-

velut defuncta munere ſuo finiri, atque alia pro illis longe pulcriora & aeternam illam requiem naturaliter expetentia, & ſecundum ſe tota inalterabilia creari denuo quae immutabilibus & aeternis ſubſerviant, ut priora haec naſcentibus & intereuntibus deſerviunt modo. Ibidem tamen ſtatuit, *mutationem, quae divina virtute futura ſit, in ſubſtantiam praeſtantiorem non debere vocari annihilationem, ſed creationem.* II) Ex *Calvinianis.* Beza in adnot. maioribus Rom. VIII. 20. *Vanitati, ματαιοτητι, id eſt, illi per ignem diſſolutioni, quae annihilationis erit ſpecies, ſicut aperte & copioſe deſcribitur* 2 Petr. III. 7. 10. 11. & 12. *Promittuntur enim novi cæli ac nova terra, non priorum reſtitutio ſive in eumdem, ſive in meliorem ſtatum. Nec iis poſſum adſentiri, qui hanc diſſolutionem ad ſolas qualitates referendam cenſent.* Daniel Tilenus Sedanenſis in Gallia profeſſor, part. II. diſputat. LXVII. §. 37. *Qui ceſſaturam dicunt mundi eſſentiam non abſolutam ſed relativam, quemadmodum lapis manet lapis, etiam poſtquam deſiit eſſe limes, hi nunquam ſuam ſententiam cum teſtimoniis ſcripturae, quae de interitu mundi agunt, conciliabunt. Ecquis enim lapidem, cum limes eſſe deſinit, perire, aeſtuare, diſſolvi liqueſcere & exuri dixerit? aut ſicut fumum evaneſcere? aut quinam id, quod non aboletur, ſed duntaxat renovatur, e memoria plane deleri, nec amplius commemorari dicitur? Quomodo ſtabit antitheſis, qua Chriſtus cælo & terrae interitum, verbis autem ſuis ſempiternam durationem adſcribit, ſi cæli non modo interituri non ſunt, ſed etiam in melius mutandi? An fidelium, quos iudicium hoc ſuperſtites deprehenderit, corpora, dum transſmutabuntur, recte quis dixerit interitura, aut veſtimentum, cui Pſaltes cælos comparat, dum veteraſcit, in melius mutatur? Denique ſi homo, ut ait Iob, non reſurget, donec praetereat cælum, ſequetur nunquam illum reſurrecturum, ſi nunquam iſtud eſt interiturum?* Ioh. Chaſſanio in loc. comm. lib. III. c. XXII. n. 3. p. 409. *Liquido adparet, de novo aliquo cælo & terra non proprie hic agi, ne quis exiſtimet, ut nonnulli cenſent, hunc mundum renovatum iri, ipſamque mundi ſubſtantiam non perituram eſſe, ſed eius qualitatem, quatenus vitioſa & corruptioni per hominis lapſum eſt obnoxia. Non renovabitur nec mutabitur mundus, ſed plane deſinet & interibit, quod innuere videtur etiam Iohannes*, Apoc. XXI. 1. *Cui quaeſo uſui foret mundus nullis hominibus in eo amplius exſtantibus?* Polonus in ſymph. c thol. c. 28. theſ. III. p. 960. *Deſtructio mundi, h. e. cælorum mobilium, elementorum & corporum elementarium erit ſubſtantialis, non accidentalis, erit abolitio & annihilationis ſpecies, ſicut cæli igni conflagrantes cum ſtridore ſunt praeterituri, elementa aeſtuantia diſſolvenda, terraque, & quae in ea opera ſunt exurenda.* Bucanus in inſt. loc. 38. q. 15. dictum Chriſti Matth. XXIV. 29. *Stellae de cælo cadent, ſecundum litteram* dicit eſſe intelligendum. Ergo ſtellæ quæ pertinent ad integritatem mundi non ſolarum qualitatum immutationem patientur, ſed ſubſtantialiter abolebuntur. III.) Socinus Photin. in reſp. ad defenſ. Franc. Puccii c. 6. p. 135. *Ego profecto perſpicere nondum poſſum, quibus verbis ex ſanctis litteris depromtis rerum cæleſtium immortalitatem, ſeu potius perpetuam permanſionem, vel etiam renovationem aliquis confirmare poſſit, atque iis etiam globum hunc terreſtrem adnumerare. Quinimo multa ex divinis litteris teſtimonia proferri poſſunt, quibus contrarium perſpicue demonſtretur.* Poſtea urget emphaſin verborum *tranſire, praeterire, abire, non eſſe &c.* Pag. 143.

Vi-

ta haec animalis ac terreſtris in die iudicii ceſſare debet, & eius loco ſpiritualis ac cæleſtis ſubſtitui. Quid ergo vero cælo & vera terra in illa nobis opus erit? Nonne & cælum & terram, ut huic animali & terreſtri vitae inſervirent, Deus creavit? qua ceſſante, propter quam utrumque conditum fuit, an non & ipſa ceſſare debent? Cum Dominus Ieſus aperte dicat, nos angelis Dei ſimiles futuros, quid nobis cum cælo hoc, quod adſpicimus & cum terra hac, in qua habitamus, vel cum aliis eiusdem generis? Numquid angeli Dei hoc cælo & hac terra, ſive aliis eiusdem generis utuntur atque fruuntur? Cui uſui amplius futura ſunt nobis omnia, quae in cælo vel in terra ſunt, vel alia eius ſimilia? Numquid ad cibos, quibus ſuſtentemur, eorum ope & inde percipiendos, cum immortales futuri ſimus, & nulla refectione opus habituri? Sed opinor, non quibus ſuſtentemur, ſed quibus delitiemur. Ergo & angeli ipſi, quorum pares futuri ſumus, non ſolum cibis utuntur, ſed etiam eos huius cæli ope & ex hac terra, ſive ex aliis his ſimilibus percipiunt; alioquin ſi aliunde ſuos cibos haberent, etiamſi in futuro ſeculo comedendum nobis eſſet, non tamen ob eam cauſam cælo aut terra aliqua vera nobis opus eſſet. Num fortaſſe aliquo ſole & luna, aliquibusve ſtellis ac diei & noctis diſtinctionem, ad tempeſtatum viciſſitudines, ad annos notandos, propter quae ſidera omnia creata fuerunt, opus erit nobis, qui in perpetua luce futuri ſumus, qui nullam amplius mutationem aut varietatem ſumus experturi, qui ſempiternam vitam vivemus? Num luce hac creata & ipſo ſole ac luna ad locum illuſtrandum, ubi erimus, opus erit nobis, qui ipſam increatam lucem perpetuo praeſentem habituri ſimus, quibusque Deus ipſe & claritas eius & Dominus Ieſus agnus ille puriſſimus, in aeternum lucebunt ac vice ſolis & lunae erunt? Num ad oculorum oblectationem ſideribus egebimus nos, qui Deum ipſum praeſentem intuebimur, & aeternae maieſtatis eius iucundiſſimo adſpectu in omne aevum perfruemur? At credo animantibus caeteris illud novum cæium & terra nova, non nobis uſui erunt? Sed Petrus manifeſte ait, nobis, non beſtiis promiſſum fuiſſe a Deo novum cælum & novam terram. Quamquam non video, quomodo ſi beſtiae non minus quam nos immortales ſunt futurae, vel aliquo cælo ac terra egere poſſint, vel varietates & viciſſitudines, quas cælum terrae impendens ſecum neceſſario adfert, experiri queant. Hæc Socinus, non ineleganter contra cœli terræque renovationem diſputans.

§. XLVIII. *Antitheſis.* I) Qui mundum per annihilationem interiturum negant, in diverſas abeunt ſententias. Quidam enim *eſſentialiter* per ultimam illam conflagrationem mundum interiturum concedunt, ſed negant, eumdem *totaliter* per annihilationem interiturum. Statuunt enim ex cœli ac terræ per univerſale incendium conſumtorum cineribus novum cœlum ac novam terram divina virtute per modum creationis ſecundariæ in materiam indiſpoſitam agente ſubito ac miraculoſe emerſura, perinde ut Arabica illa avis, quam Phœnicem vocant, rogum ex aromatibus ſibi conſtruens, quo corpus eius ita abſumitur, ut ex cineribus novus pullus producatur. Quemadmodum enim homo μικροκοσμος interit *eſſentialiter*, quia compoſitum diſſolvitur, ac corpus anima deſtitutum in cineres reſolvitur, interim tamen non interit *totaliter*, quia anima immortalis perſeverat, quæ corpori ex terræ pulvere ſuſcitando aliquando iterum unietur;

Antitheſis.

ita

ita quoque cœli terræque machinam, quam *μακροκοσμον* vocant, *eſſentialiter* per conflagrationem interire concedunt, ſed *totaliter* eamdem interire inficiantur, quia virtus Dei creatrix & conſervatrix, quæ eſt quaſi anima mundi adſiſtens ex cineribus mundi per incendium abſumti novum cœlum ac novam terram creabit, *in quibus iuſtitia* ac Deus ipſe omnis iuſtitiæ auctor *habitabit*, 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 3. Atque eorum ſententia veritati quam proxime videtur accedere. Quidam vero mundum *καθ᾽ ουσιαν* interiturum negant, interim qualitatum duntaxat alterationem quamdam ſucceſſuram autumant, perinde ut homo ex puero fit iuvenis, ex iuvene vir, ex viro ſenex absque ulla eſſentiæ abolitione vel mutatione. Alii id declarant ſimilitudine aurei poculi, quod contuſum & corruptum per ignem ab aurifabro innovatur. Quidam nihil in mundo abolendum putant, niſi reſpectum illum, quem habet mundus ad finem ſuum in hoc ſeculo, puta ut generi humano per naturalem generationem propagando ac inprimis eccleſiæ Dei colligendæ tum hoſpitium, tum alia vitæ ſubſidia præbeat, quo fine ceſſante dicunt ceſſaturam eius eſſentiam non *abſolutam*, ſed *reſpectivam*, quemadmodum lapis manet lapis, etiam poſtquam deſiit eſſe limes. II) Quidam exiſtimant, *omnes omnino creaturas* per ignem renovandas, atque a ſordibus ex ſervitute corruptionis ipſis adhærentibus expurgandas. Quidam vero quasdam duntaxat inſtaurandas ac renovandas, quaſdam penitus abolendas, quaſdam & renovationis & abolitionis expertes in priſtino ſuo ſtatu permanſuras arbitrantur. III) De *cœlo* in ſpecie quidam ſtatuunt, nullam in eo fore alterationem aliam, quam quod a motu ad quietem perpetuam ſit tranſitura. Quidam ſplendoris & lucis augmentum ipſi acceſſurum arbitrantur, adeoque non tantum ratione *φορας*, ſed etiam ratione *ποιοτητων* mutationem in ipſo ſecuturam ſtatuunt. Utrique tamen ab igne ultimi incendii illud liberum fore adſerunt. Quidam vero ipſam ætheream regionem ſive cœlum ſtellatum incendio illo poſtremo tanquam aurum in fornace purgandum, abſterſisque omnibus maculis ac ſordibus purius reddendum, præſtantioribus qualitatibus exornandum, ac ſub nova illa forma absque viciſſitudine & mutatione ulla in ſanctorum ac electorum habitaculum futurum, iisque ad ſempiternam felicitatem inſerviturum arbitrantur. De *elementis* in ſpecie quidam putant, duo ex illis, ignem videlicet & aquam eſſe ſubſtantialiter peritura, cum eorum in novo cœlo ac nova terra nullus futurus videatur uſus, reliqua autem duo terram & aërem non peritura eſſe, ſed renovanda. Quidam contra diſputant, nullum omnino elementum in fine mundi periturum, ſed omnia duntaxat renovanda arbitrantur. De *terra* in ſpecie quidam ſtatuunt eam ornatu ſpecierum, hoc eſt, animalium terram incolentium, & plantarum e terra naſcentium prorſus deſtitutam fore, quidam vero etiam brutis animalibus & plantis in ea locum concedunt. IV) De *novo cœlo & nova terra*, hoc eſt, de cœlo ac terra renovatis diſcrepantes fovent opiniones. Thomas in additam, quæſt. 91. art. 31. *Non erit nox alicubi ſuper terram, ſed ſolum in centro, ubi erit infernus, quia tunc lucebit luna, quantum nunc ſol, ſol autem in ſeptuplum quam nunc, corpora autem beatorum ſepties magis quam ſol, quamvis hoc non ſit aliqua auctoritate aut ratione probatum.* Eius veſtigiis inſiſtens Barradius libr. X. comm. in conc. evang. cap. I.

p.

p. 611. eorum conditionem ſic deſcribit: *Cœli ſuperiores poſt iudicium ſtabunt ac quieſcent quia nullae generationes aut corruptiones, nulla diei noctisque viciſſitudo erit amplius. Praeter hanc cœlorum quietem novo ſplendore tam cœlum, ſol, luna, aſtra, quam elementa illuſtrabuntur a potentiſſima Dei manu. Terra erit in ſuperficie pervia ſicut vitrum, aqua ſicut cryſtallus, aër ut cœlum, ignis ut luminaria cœli. Neque ſolum claritatem illam a cœlo obtinebunt, ſed ipſamet novo ſplendore veſtientur, quo tamen calor in eis nequaquam excitabitur, quia poſt iudicium alteratio ab illis aberit. Tota etiam terra erit diaphana praeter tartareas cavernas, ut totus mundus beatorum oculis ſit conſpicuus, nihilque lateat. Illas etiam terrae ſpeluncas forſitan illuminandas cenſet* Paludanus lib. V. ſent. diſt. 48. q. 1. *in quibus poſt iudicium pueri non baptizati recludentur.* Numquid vero terra arboribus floribusque conveſtita beatorum oculos oblectabit? an peribunt plantæ, flores, animalia, mixtaque alia? reſpondet Anshelmus in elucidario: *Terra, quae in gremio ſuo corpus Domini fovit, tota erit ut paradiſus, & quia ſanctorum ſanguine eſt irrigata, odoriferis floribus, liliis, roſis, violis immarceſcibiliter erit perpetuo decorata.* Guilielmus Pariſienſis apud Dionyſium Carthuſianum lib. IV. diſt. 48. *De terra quidam ex ſapientiſſimis Chriſtianorum dixerunt, quod graminibus ſemper virentibus & immarceſcibilibus floribus ac perpetua amœnitate inſtar paradiſi terreſtris ſit decoranda.* Sed Thomas ac reliqui theologi arbitrantur, *mixta omnia abolenda, ſunt enim corruptibilia.* Ille vero novus ſtatus rerum eſt incorruptibilium. *Plantae,* inquit Thomas additam. quæſt. 91. art. 5. *& animalia ſunt de perfectione univerſi, ſecundum ſtatum iſtum mutabilitatis, non ſecundum ſtatum novitatis.* Bellarminus lib. VI. de amiſs. gratiæ & ſtatu peccati cap. 2. longe aliam novi illius mundi faciem nobis deſcribit: *omnino credibile eſt,* (inquit) *poſt ultimi iudicii diem elementum aquae ad locum ſuum naturalem eſſe rediturum, totamque terram undique coopertūrum, nam ut theologi doctores communi conſenſu docent, poſt diem iudicii nullae erunt plantae, nulla animantia, nulla corpora mixta, hominibus duntaxat exceptis &c. Quare cum aqua initio mundi totam ambiret terram, ut natura eius poſtulare videbatur, ac deinde iuſſu Dei in unum locum congregata fuerit, ut eſſet locus in terra generationi plantarum & animalium, certe generatione iſta ſublata ratio ipſa & natura rerum poſtulat, ut aqua ad locum priſtinum revertatur, proinde locus infantum ſine baptiſmo decedentium non alius erit quam infernus &c.* Atqui ſi terra tota aquis erit obruta, quomodo floribus & plantis erit decorata, quomodo in ſuperficie inſtar vitri pervia, quomodo gratum oculis beatorum exhibebit ſpectaculum? Si infantes non baptizati in inferno tenebricoſo, in quo erit nox perpetua, conſtituentur, utique non erunt in eiusmodi cavernis terræ, quæ ſolis & elementorum claritate illuminentur. Ambroſius Catharinus in comm. 2 Petr. III. *Nec in centro terrae, hoc eſt, in inferno, nec in cavernis terrae, ſed in eius ſuperficie infantibus non baptizatis locum* adſignat, & hac ratione etiam ſuperficiem terræ ab aquis liberat, niſi forte perpetuo aquis innataturos eos ſomniet. *Sed in quem uſum* (inquit) *nova terra, ſi nullus habitaturus ſit in ea? idcirco congruentiſſime creditur a multis, eos, qui peccato proprio non merebuntur infernum, nec tamen in Chriſto recepti fuerunt per gratiam, quales pueri absque baptiſmo diſcedentes, hanc novam multo pulcriorem terram puram ab omni corruptio-*

ne & inquinamento poſſeſſuros, ubi perpetuo Dominum Deum laudabunt. Hanc Catharini ſententiam inter errores refert Iodocus Coccius pontificius part. II. theſauri lib. X. art. 2. pag. 1047. ſed eam Salmeronius Ieſuita amplectitur in comm. 2 Petr. III. tom. XVI. diſp. IV. in Petri p. 140. *Adverte*, inquit, *terram novam formandam. At quaeſo bone Deus in quem uſum, niſi ut pueri, qui ſine circumciſione & ſine baptiſmo deceſſerunt, eam poſſideant, ut ſaepe probabiliter diximus.* Quidam per renovationem illam non ſolum novam lucem & claritatem elementis acceſſuram, ſed etiam naturales eorum qualitates mutandas ac abolendas cenſent. Gerſon in ſumm. de gaud. Paradiſi fol. 433. *Sic purgabuntur elementa, quod proſcindetur ab igne eius combuſtibilitas, ab aëre obſcuritas, ab aqua glacialis frigiditas, a terra gravitas & opacitas.* Sed de novo illo cœlo ac nova terra uberius dicetur in ultimi noviſſimi explicatione. V) Quidam ſententiam ſuam ut probabilem defendunt, ac ἐποχῃ quadam hic utendum cenſent, quidam vero ut certum fidei articulum propugnant, et contrariam ſententiam erroris accuſant. Quidquid tamen ſit, in eo plerique omnes ex pontificiis & Calvinianis conſentiunt, quod mundus non ſecundum ſubſtantiam interiturus, ſed ſecundum qualitates duntaxat ſit immutandus. Ex *pontificiis* ita ſtatuunt Barradius d. l. Blaſius de Viega in comm. Apoc. XXI. pag. 814. *Plusquam improbabilis*, inquit, *cenſenda eſt illa opinio, quae adſirmat, cæleſtia corpora in die iudicii quoad ſubſtantiam eſſe immutanda, cum communi doctrinae, expoſitionique ſacrarum literarum a patribus traditae & ab omnibus interpretibus theologisque receptae adverſetur.* Conimbricenſes lib. I. de cœlo cap. 3. q. 1. art. 2. Gregorius de Valentia tom. IV. comm. in Thom. p. 2277. Ribera in comm. Apoc. XXI. Ioſephus a Coſta de noviſs. Perarius diſp. XIV. in epiſt. Rom. VIII. p. 507. & reliqui fere omnes. Ex *Calvinianis* Polanus ſibi contrarius libr. VI. ſyntagm. cap. 70. p. 517. Zanchius in tract. de fine mundi tom. VII. operum fol. 79. Aretius in problem. loco 157. p. 504. Piſcator in epiſt. Rom. VIII. obſervat. 17. & 2 Petr. III. obſerv. 3. Goclenius diſp. phyſ. XXIV. th. 71. Timplerus phyſ. gener. cap. 3. q. 11. Martinus in defenſ. Sadeëlis p. 47. & 48. in theolog. p. 1076. Keckermannus curſ. philoſ. diſp. XX. q. ult. Alſtedius in theol. didact. ſchol. ſect. 4. cap. 40. reg. 5. Bucanus in inſtit. theol. loco XXXVIII. q. 9. p. 431. &c.

Argumenta pro accidentali mutatione 1) ex ſcripturis. 1) ex Pſalm CIV. 29.

§. XLIX. Argumenta pro hac opinione petuntur 1) ex *ſcripturis*, 2) ex *ratiocinationibus*. Ex ſcripturis proferunt I) *dicta generalia* quæ de mundi æternitate loqui videntur. Deut. XXXIII. 15. *Colles aeterni.* Pſalm LXXXIX. 30. *Ponam thronum eius ſicut dies cœli.* CXLVIII. 6. *Stare fecit ea in ſeculum.* Eccleſ. I. 4. *Terra ſtat in aeternum.* III. 14. *Opera, quae fecit Deus, perſeverant in ſeculum &c.* ſed ad illa iamdum ſuperius §. 17. eſt reſponſum. 2) *In ſpecie* proferunt hæc dicta, quæ proprius ad ſtatum quæſtionis videntur accedere. I) Pſalm CIV. 29. *Abſcondente te faciem turbabuntur, auferes ſpiritum eorum, & deficient, & in pulverem ſuum revertentur.* v. 30. *Emittes ſpiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terrae.* Reſp. 1) Non de renovatione mundi futura in fine ſeculi, ſed de annua & quotidiana mundi renovatione,

tione, quæ individuis quotidie intereuntibus fit per conſervationem ſpecierum & novorum individuorum productionem, per veris poſt hyemem ſucceſſionem, per terræ fœcundationem &c. 2) Si ad renovationem in fine ſeculi futurum hunc locum referre velimus, conſequens fuerit, etiam bruta animalia eſſe reſurrectura ad incorruptibilitatem, quod tamen ipſimet renovationis patroni negant.

II) ex Eſai. XXX. 26.

§. L. II) Eſai. XXX. 26. *Erit lux luna ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum, in die, qua adligaverit Dominus vulnus populi ſui.* Reſp. 1) In ſenſu literali agitur de feliciſſimo & lætiſſimo rerum ſtatu, quem poſt Aſſyriorum deletionem populus Iſraëliticus Dei beneficio ſit perſenſurus. Quemadmodum enim triſtis ac luctuoſus rerum ſtatus verbis propheticis ac metaphoricis per occaſum ſolis & lunæ, per obfuſcationem aſtrorum ac triſtem cœli faciem deſcribitur, Eſai XIII. 9. Ierem. IV. 23. &c. (confer præced. tract. §. 94.) ita quoque lætitiæ, pacis ac quietis reſtitutio per ſplendorem ſolis ac lunæ deſcribi conſuevit. Cum enim homines in anxietate conſtituti animo perturbantur, lumen ſolis ipſis quodammodo obſcurum videtur; ſed cum lætitia redit, tunc omnia viciſſim ridere, ac ſidera ipſa ſplendidiora adparere videntur. Eſth. VII. 5. de infelici Iudæorum ſtatu dicitur: *Fuit dies illa tenebrarum & diſcriminis, tribulationis & anguſtiae, & ingens formido ſuper terram*, ſed de mutata in meliorem ſortem Iudæorum conditione VIII. 16. dicitur: *Iudaeis nova lux oriri viſa eſt, gaudium, honor & tripudium.* 2) Typice, myſtice ac anagogice fatemur adcommodari poſſe ad inſtaurationem eccleſiæ inchoandam per evangelicæ lucis ſplendorem, quo antiquæ legis umbra diſpelletur, (quo adcommodant hanc prophetiam Cyrillus & Procopius in comment. Auguſtinus in qq. utriusque teſtamenti q. 105.) conſummandam in ultimo Chriſti ad iudicium adventu, per quem plena ab omnibus hoſtibus liberatio & perfecta felicitas piis continget; (quo adcommodant hoc vaticinium Hieronymus, Haymo & Lyranus in comment.) ſed tunc *μεταφορικως* verbis huius ſeculi res futuri ſeculi deſcribi quilibet animadvertit. 3) Nam Eſai. LX. 19. Apoc. XXI. 23. cœleſtis Hieroſolyma luce ſolis indigere negatur. Ac notum eſt ſeptenarium eſſe numerum perfectionis, nihil ergo aliud quam perfecta beatorum lætitia & gloria ſignificatur.

III) Ex Act. III. 20.

§. LI. III) Actor. III. 20. *Dies iudicii vocatur tempus αποκαταστασεως παντων. Ergo etiam mundi inſtauratio in eo fiet.* Reſp. 1) Oecumenius *το αποκαθιστανειν* interpretatur *εις περας ελθειν*, quam ſignificationem etiam exprimit Syrus. At hæc interpretatio potius adverſatur mundi renovationi. 2) Reſtitutio illa omnium explicanda eſt ſecundum fidei analogiam, & intelligenda ſecundum ſubiectam materiam. Deo reſtituetur honor & gloria, quam princeps huius ſeculi imminuit. Ruinæ angelorum per beatam illam *αποκαταστασιν* & beatorum hominum glorificationem implebuntur. Corpora e terræ pulvere ſuſcitata animabus reſtituentur, & glorioſo Chriſti corpori conformabuntur. Pii in poſſeſſionem regni per lapſum Adæ amiſſi poſtliminio quaſi reſtituentur. Defunctis parentibus

bus reſtituentur liberi, maritis uxores, fratribus ſorores, ac vice verſa. In his beata illa *αποκαταςασις* conſiſtit. 3) Petrus ipſe reſtitutionem illam limitat ad ea, de quibus in verbo exſtat divina promiſſio; addit enim: *παντων ων ελαλησεν ο Θεος δια ςοματος παντων αγιων προφητων*, *quae locutus eſt Deus per os omnium ſanctorum ſuorum prophetarum.* Quidam relativum *ων* referunt ad remotius, videlicet *χρονων*, ſed rectius refertur ad propinquius, quia Deus non reſtituet ſimpliciter omnia, ſed ea tantum, quæ promiſit ſe reſtituturum. 4) Si abſolute ac ſimpliciter univerſalem omnium reſtitutionem ſtatuere velimus, etiam damnatos, etiam bruta animalia, etiam paradiſiacas arbores omnes & ſingulas *αποκαταςασεως* illius cogemur reddere participes. 5) Si vel maxime ad cœlum & terram illa reſtitutio referatur propter divinam promiſſionem Eſai. LXV. 17. *Ecce ego creo cælos novos & terram novam;* nondum tamen conſequens erit, reſtitutionem illam fore per nudam qualitatum immutationem, cum per novam novi cœli ac novæ terræ creationem futura promittatur. Qui pro obſoleta ac detrita veſte novam ac longe pulcriorem reddit, is non minus veſtem reſtituit, quam qui priorem interpolatam ac ſordibus deterſam reddit.

IV) ex Rom. VIII. 19.

§. LII. IV) Rom. VIII. 19. *Exſpectatio creaturae revelationem filiorum Dei exſpectat.* v. 20. *Vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum, qui ſubiecit eam in ſpe.* v. 21. *Quia & ipſa creatura liberabitur a ſervitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.* v. 22. *Scimus enim, quod omnis creatura ingemiſcat & parturiat uſque adhuc.* Hic locus apoſtolicus primarius eſt, quem pro contraria ſententia vel maxime urgent. Expreſſe enim videtur apoſtolus adſerere, quod creatura æque ac filii Dei a corruptione ſit liberanda & ad libertatem ab omni corruptione ſit liberanda & ad libertatem ab omni corruptione immunem traducenda. Reſp. conſideranda ſunt in hoc dicto, 1) *ſubiectum*, 2) *praedicatum.* Subiectum eſt *η κτισις* v. 19. & quidem *πασα η κτισις* v. 22. Quid vero nomine *creaturae* h. l. intelligatur, de eo plurimum variant interpretum ſententiæ. Quidam de angelica, quidam de humana, quidam de corporali natura intelligunt. 1) Origenes, Theodoretus in comm. Nazianzenus orat. I. in Iulian. Cyrillus lib. III. theſauri cap. 1. &c. per creaturam intelligunt *angelos*, qui vanitati & ſervituti corruptionis non ſuæ, ſed hominum maxime electorum ſerviunt, & ab hac ſervitute liberabuntur in conſummatione ſeculi & reſurrectione piorum ad vitam æternam. Quidam tamen piorum poſteriora duntaxat verba v. 22. *Omnis creatura ingemiſcit;* quidam vero & priora & poſteriora ad angelos referunt. Hieronymus in comment. dubius eſt, magis tamen inclinat in eorum ſententiam, qui de angelis exponunt: *Diverſi*, inquit, *hunc locum diverſis modis exponunt, ſive omnis creatura reſurrectionis tempus exſpectat, quia tunc in melius commutabitur, ſive angelica, ſive rationalis creatura. Petrus enim dicit, etiam angelos gloriam deſiderare ſanctorum.* Et poſtea: *Vanitati ſubiecta eſt creatura, ſi angeli hominibus miniſtrant, ſicut angeli gaudent ſuper pœnitentes, ita dolent ſuper converti nolentes.* Item: *Manifeſte docuit apoſtolus, quia ingemiſcentiam creaturae tribuit, quod non de irrationali vel inſenſibili creatura*

ſer-

ſermonem fecerit. Sed hæc interpretatio probari non poteſt. 1) Quia apoſtolus in genere loquitur, πασα κτισις. 2) Angeli ſunt beati & in bono ac gloria confirmati; ergo de ipſis dici nequit, quod ſint *vanitati ſubiecti*, & ab ea liberandi, quod ſint in dolore & gemitibus. 3) Angeli non inviti ſed ſponte inſerviunt hominibus, Pſalm CIII. 21. Hebr. I. v. ult. &c. 4) Explicatio illa occaſionem dedit impiæ hæreticorum quorumdam opinioni, cuius meminit Auguſtinus lib. LXXXIII. qq. q. 67. quod *angeli omnes in dolore & gemitibus ſint, donec nos homines penitus ab omni miſeria liberemur.* II) Quidam de *creatura rationali*, videlicet de hominibus, textum apoſtolicum accipiunt, ſed diverſimode. Quidam enim de *hominibus in carne adhuc viventibus*, quidam de *ſpiritibus defunctorum* textum accipiunt. Illorum aliqui in *genere* de omnibus hominibus, ac proinde de homine, ut homo eſt & Dei creatura, intelligunt. Auguſtinus in expoſit. propoſit. epiſt. Rom. n. 53. & lib. LXXXIII. qq. q. 67. *Omnis creatura in homine eſt, quia intelligit ſpiritu, & ſentit anima, & localiter corpore movetur.* Probat ex eo, quia apoſtolus non dicit *totam*, ſed *omnem creaturam*, & quia *abſurdum eſt gemitum tribuere creaturae irrationali.* Idem ſtatuunt Anshelmus in comment. & ex pontificiis Andreas Maſius in Ioſuæ VI. *Omnis creatura*, inquiunt, *id eſt, omnis homo, qui eſt nodus & vinculum omnis creaturae, microcoſmus & mundi miraculum, quia homo ab omnibus creaturis aliquid participat, ab elementis ſcilicet eſſe, a plantis vegetari, ab animalibus ſentire, ab angelis ratiocinari, & ſic omnes creaturae patiuntur in homine & cum homine* Sic creatura capitur pro homine Marc. XVI. 15. Col. I. 23. Atqui 1) nec de piis nec de impiis hominibus dictum apoſtolicum intelligi poteſt, ergo etiam de hominibus in univerſum accipi nequit. Non de illis, quia creaturam ingemiſcentem a piis expreſſe diſtinguit v. 23. Quidam ſane, ut Aretius, Salmeronius de *ſolis Apoſtolis* in illo verſiculo ſermonem eſſe volunt, cum illi fuerint *chriſtianae eccleſiae primitiae*, confer Oecumenium in comm. Sed contrarium oſtendit *generalitas deſcriptionis*; loquitur enim Paulus de omnibus piis, *qui primitias ſpiritus habent, & redemtionem corporis exſpectant, quique ſpe ſalvi facti ſunt*, v. 24. *qui per patientiam liberationem exſpectant*, v. 25. *quorum infirmitatem Spiritus adiuvat*, pro quibus *Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus.* v. 26. *Qui ſunt ſancti*, v. 27. *qui Deum diligunt*, quibus *omnia cooperantur in bonum; qui ſecundum propoſitum vocati ſunt &c.* v. 28. quæ omnia non poſſunt ad ſolos apoſtolos adcommodari. Neque vero Paulus ſic loquitur, *non ſolum autem ſed & nos Chriſti vel Spiritus primitiae*, quæ phraſis ad apoſtolos referri peculiariter poſſet, ſed dicit, *nos qui primitias Spiritus accepimus*, quod omnibus vere piis eſt commune. Socinus in reſp. ad Pucc. p. 176. refert ad *Chriſtum*, piorum caput, ut ſit ſenſus, omnes Chriſtianos ab interitu & corruptione liberatum iri non ſecus ac Chriſtus ipſe liberatus fuit, ut ſic reſpectus habeatur ad v. 17. *coheredes Chriſti, ſi tamen compatimur &c.* At quomodo de Chriſto dici poteſt, quod liberatus fuerit a ſervitute φθορας, *cum caro eius non viderit* διαφθοραν, Pſalm XVI. 10. Act. II. 31 XIII 37. ut nihil dicam de eo, quod perquam coacte ad remotius verba apoſtoli referantur. Miſſa igitur hac interpretatione addit Socinus particulam et propter *angelos* fuiſſe adnexam, qui Dei beneficio ac libe-

rali-

ralitate a corruptione abſunt. Sed oſtendimus iam ante non ſatis commode de angelis dici poſſe, quod vanitati ſint ſubiecti, & a ſervitute corruptionis liberandi. Non de his, quia impii non tam ſolicite exſpectant liberationem filiorum Dei, nec ingemiſcunt pro illa obtinenda. 2) Apoſtolo non eſt propoſitum hoc loco explicare, quid ſit in homine, vel quid in homine patiatur, ſed quid *extra hominem* una cum ipſo patiatur. v. 21. *Non ſolum ipſa*, creatura, *ſed & nos ipſi* εν εαυτοις *intra nos ipſos ingemiſcimus*. Cohortaturus enim pios ad patientiam in adverſis, proponit eis exemplum tum *ipſius Filii Dei Chriſti Ieſu* v. 27. cum quo ſi patiantur, glorificationem certo exſpectare poſſint, tum *totius creaturae* quæ propter Deum creatorem vanitati ſubiecta a ſervitute corruptionis aliquando liberabitur. 3) Gemitus tribuitur h. l. creaturæ non *proprie*, ſed *metaphorice* per proſopopæiam, ut poſtea monebitur. 4) Particula πασα in ſcripturis accipitur tum *collective* tum *diſtributive*, ac pro ratione ſubiectæ materiæ explicanda eſt per το *omnis* vel *tota*. Quidam ergo putant, hoc loco vertendam eſſe per το *omnis*, cum apoſtolus loquatur non de *partibus*, ſed *ſpeciebus* creaturæ; *totum* enim dicitur reſpectu ſpecierum, *omne* reſpectu partium. Sed poteſt ſine ulla abſurditate accipi non ſolum de *generibus ſingulorum*, ſed etiam de *ſingulis generum*, nam & *omnis creatura*, hoc eſt, omnes creaturæ corporalis ſpecies, *& tota creatura*, hoc eſt omnia ſpecierum individua ſervituti corruptionis ſunt ſubiecta.

§. LIII. Quidam vero in ſpecie de *certa hominum claſſe* locum hunc exponunt. Cum enim omnes homines in duas diſtribuantur claſſes, in *pios* ſcilicet ac *impios*, iuſtos & iniuſtos, renatos & non renatos; inde quidam de illo, quidam vero de hoc hominum genere locum explicant. Priorem interpretationem profert Gregorius in comment. Iob. III. lib. IV. moral. cap. 41. *Iuſtos*, inquit, *quamvis nullus deſiderium carnalium tumultus poſſideat, duris tamen vinculis eos in hac vita poſitos ſuae moleſtia corruptionis ligat. Aliud nempe iuſti de morte & aliud de corpore tolerant, & contra ſemetipſos quotidie interno certamine deſudant &c. Verum haec creatura tunc a ſervitute corruptionis eripitur, cum ad gloriam filiorum Dei reſurgendo ſublevatur. Hinc itaque electi moleſte vincti ſunt, quia adhuc corruptionis ſuae pœna deprimuntur, ſed cum corruptibili carne exuuntur, ab omnibus, quibus nunc adſtricti ſunt, moleſtiae vinculis relaxantur.* Gregorium ſequitur Lyranus in comment. *Creaturae ſunt boni, qui in creatione Dei manſerunt, vel quia ſunt cauſa omnium.* Item: *Creatura eſt homo non amans iſta caduca, patienter tamen ferens; ſciens Deum ſubieciſſe ad conſervationem humilitatis, liberabitur autem a cura quaerendi victum & alia, quibus ſervitur noſtrae mortalitati.* Eadem interpretatio probatur Caietano, Catharino in comment. & Salmeronio diſp. XVII. in epiſt. Rom. tom. XIII. pag. 556. qui eam hiſce ornant pigmentis: *dicitur homo iuſtus praeciſe creatura, vel quia is manet in eo bono, in quo creatus a Deo fuerat, in gratia ſcilicet & iuſtitia, vel propter excellentiam, quia omnis creatura electorum hominum cauſa potiſſimum a Deo condita eſt, atque eis praecipue deſervit; quo ſenſu vox creaturae uſurpatur.* Iac. I. 18. Voluntarie nos genuit, ut ſimus initium aliquod creaturæ eius. *Dicitur omnis creatura, ut ſignificetur univerſitas iuſtorum cuiuscunque nationis, ſexus, aetatis, conditionis & profeſſionis fuerint.*

rint. Haec creatura, hoc eſt, iuſtus exſpectat revelationem gloriae filiorum Dei, tanquam complementum praemii & conſummationem ſuae felicitatis ſibi promiſſam; interim ſubiectus eſt vanitati, hoc eſt, rebus corporalibus & mutabilibus propter neceſſitates praeſentis vitae circa eas occupatus &c. Socinus in reſp. ad defenſ. Franciſ. Puccii cap. 6. p. 170. pro adſtruenda iſthac interpretatione ſequentia urget fundamenta: 1) *articulus additus voci* κτισεως v. 19. *praeter numerum ſingularem aperte demonſtrat, de inſigni aliqua creatura verba fieri, de ea ſcilicet cuius in praecedentibus fecerat mentionem, videlicet de hominibus per Spiritum Dei regenitis.* 2) *Non tantum in primis illis verbis articulus eſt, ſed in ſequentibus ſemper repetitur, & poſtremo eo in loco ponitur, ubi neceſſe ſit, ſi recte Latine interpretari velis, addere pronomen* hæc *aut* illa; v. 22. πασα η κτισις, *omnis illa, ſive haec creatura. Si Paulus de omni creatura generatim loqui voluiſſet, non* πασα η κτισις, *ſed* πασα κτισις *dixiſſet, ac in ſuperioribus, ubi non eſt nomen* omnis, *non in ſingulari, ſed in plurali numero locutus fuiſſet.* 3) *Si de tota rerum natura apoſtolus verba facere voluiſſet, non dixiſſet* πασα, *ſed* ολη κτισις. 4) *Res ipſa, de qua Paulus hic loquitur, de alia creata re, praeterquam de homine per Spiritum Dei regenito, verba haec intelligi vetat. Quaenam creatura patefactionem filiorum Dei exſpectat, praeter illos homines, qui divinitus edocti ſpiritum mentis ſuae renovati ſunt?* Αποκαραδοκια *ipſum actum & geſtum exſpectandi ante oculos ponit, ſignificat enim exſerto capite exſpectare, at hic actus hominibus tantum competit. Quomodo omnibus creaturis unquam adcommodabitur illud* non volens, ſed ſua ſponte? *quomodo illud* in ſpe? *quomodo illud* ingemiſcit & parturit uſque adhuc? *Num plusquam poëtice & per proſopopaeiam quamdam prorſus inauditam haec omnia dicta fuiſſe adſeverabimus? At quemadmodum non per proſopopæiam de iis, qui primitias Spiritus habebant, ſed ſecundum ipſiſſimam veritatem dicitur, quod intra ſe gemerent, exſpectantes adoptionem filiorum Dei, ſic de omni illa creatura vere & non ficte dictum fuit, quod ingemiſceret ac parturiret.* 5) *In aliis etiam ſcripturae locis verbum creare pro regignere & quaſi iterum creare, ac nomen creaturae pro homine ponitur.* Sed quid de his rationibus ſtatuendum ſit, partim ex præcedentibus intelligi poteſt, partim ex ſequentibus manifeſtum erit. Oſtendimus iam ante, pios ab illa creatura ſecum ingemiſcente diſtingui. Iuſti ſunt ipſi filii Dei, *quorum revelationem creatura ſolicite exſpectat*, utique ergo per creaturam non poſſunt præciſe intelligi iuſti. Adde quod vox *creaturae* indefinite poſita, quo modo v. 20. ponitur, nunquam in ſcripturis pro ſolis piis & iuſtis hominibus uſurpatur; ſed perpetuo additur quædam deſcriptio ac επεξηγησις, ut *creatura nova*, 2 Cor. V. 17. Gal. VI. 15. quanto minus ita accipi commode poterit, quando additur *particula univerſalis* πασα quod fit v. 22. Socinus d. l. urget dicta apoſtolica Epheſ. II. 10. Iac. I. 18. in quibus vox *creaturae* abſolute poſita uſurpatur pro hominibus regenitis, ſed *deſcriptio addita* ſignificationem illam ſatis luculente demonſtrat. *Creati ſumus in Chriſto ad opera bona, genuit nos verbo veritatis.* Poſteriorem interpretationem recitat Auguſtinus d. l. *Creatura, hoc eſt, homo infidelis liberabitur a ſervitute corruptionis, hoc eſt, a peccato, quia vocabitur ad fidem, fietque filius, ut poſtea libertatem gloriae filiorum Dei conſequatur. In eis,* (inquit) *qui credituri erant, videbat apoſtolus, quod dicebat, quia creatura, hoc eſt, natura*

ho-

hominis, quae tantummodo creatura eſt, nondum per fidem adgregata numero filiorum Dei, liberabitur a ſervitute interitus, ut interitui non ſerviat, cui ſerviunt omnes peccatores. Peccatori enim dictum eſt: morte morieris. *Liberabitur autem in libertatem gloriae filiorum Dei, id eſt, ut & ipſa perveniat ad libertatem gloriae filiorum Dei per fidem, quae fides cum in ea non erat, creatura tamen modo dicebatur, & ad ipſam refertur, quod ſequitur:* Scimus quia omnis creatura congemiſcit *&c. erant enim adhuc credituri, qui ſpiritu ſubiacebant laborioſis operibus.* Sed apoſtolus hoc loco non agit de *liberatione a ſervitute peccati*, quæ fit per fidem in hac vita, ſed de *liberatione a ſervitute corruptionis*, quæ non niſi in morte ac per mortem obtingit, quod ipſum ex v. 23. Augustinus ibidem recte colligit. *Haec adoptio*, inquit, *quae iam facta eſt in iis, qui crediderunt, in ſpiritu, non in corpore facta eſt. Nondum enim corpus reformatum eſt in cæleſtem illam mutationem, ſicut ſpiritus iam mutatus eſt reconciliatione fidei ab erroribus converſus ad Deum &c.* Adde quod impii & iniuſti, quatenus tales, ſervituti peccati ſponte ſint ſubiecti, nec deſiderent ab ea liberari. Qui de ſpiritibus defunctorum textum exponunt, illi eum accipiunt, de *animabus ſanctorum ante Chriſtum defunctorum*, qui liberationem ex limbo cupide exſpectaverint. Hieronymus in comment. *Omnem creaturam dicunt eſſe, quicunque uſque ad adventum Chriſti iuſti fuerunt, quia & ipſi nondum accipientes exſpectant, Deo pro nobis aliquid melius providente.* Et poſtea: *Communem creaturam nominat poſt Adamum & Evam iuſtos, qui fuerunt uſque ad tempus Chriſti &c.* Sed hæc ſententia 1) nititur falſa hypotheſi. 2) Nec ſatis commode de animabus in limbo dicetur, quod *vanitati & ſervituti corruptionis* fuerint ſubiectæ, quia pœnam duntaxat *damni*, non autem *ſenſus* illis alias tribuunt. 3) Apoſtolus dicit *creaturam adhuc ingemiſcere & exſpectare.* Atqui eo tempore, quo apoſtolus hæc ſcribebat, limbus iamdum erat evacuatus, ut ipſimet huius limbi architecti concedunt. Quod v. 20. indefinite dicitur, *vanitati ſubiecta eſt creatura*, illud quidam *ſpecialiſſime*, adeoque *individualiter* de Adamo & Eva accipiunt. Hieronymus in comm. h. l. Quidam etiam ſic dicunt: *Adam & Evam eſſe creaturam, quos olim ſerpens a ſpe divinitatis vanitati ſubiectos corruptioni effecerit deſervire, non ex ſemetipſis peccantes, ſed ſerpentis inſtigatione & conſilio. Et ipſi*, inquiunt, *liberabuntur, ut iam non corruptioni deſerviant.* Et poſtea: *Creatura autem Adam eſt & Eva, quae adhuc exſpectat, a Deo ſe recipere adoptionem. Vanitas eſt praevaricatio, cui ſubiecta Eva non propria voluntate, ſed a ſerpente decepta ſpe illa, qua audierat:* eritis quaſi Dii; *ſervitus autem eſt corruptionis, quam audivit Adam:* terra es, & in terram ibis. *In reſurrectione autem recepturi ſunt incorruptionem filiorum Dei.* Sed hæc interpretatio iisdem evertitur argumentis, quibus prior, ac idem utrobique manet ſubiectum in propoſitionibus apoſtolicis, ut ſeries connexionis oſtendit.

§. LIV. III) Quidam ergo non de *angelica*, nec de humana, ſed de *corporali & irrationali creatura*, hoc eſt, de tota univerſitate creaturæ, corporalis & ratione carentis, quæ comprehendit cœlos, elementa, aliaque ex elementis conſtituta, locum apoſtolicum exponunt. Ita ſtatuunt ex Græcis patribus Chryſoſtomus, Theodoretus, Theophylactus & Oecumenius in comm. h. l.

h. l. ex Latinis Hilarius lib. XII. de Trinit. Ambroſius lib. IV. hexaëm. & auctor commentariorum in epiſt. Pauli, qui ſub nomine Ambroſii in operibus eius exſtant, & ex noſtris plerique omnes. Probatur hæc interpretatio. 1) ex *creaturae adpellatione.* Κτισις proprie ſignificat, quidquid eſt a Deo creatum, totam ſcilicet mundi machinam cum omnibus partibus & contentis. Syrus reddit בריתא a radice ברא *creavit.* 2) Ex *invariata repetitione.* Apoſtolus in quatuor diſtinctis verſiculis nomen *creaturae* quater repetit ſine ulla variatione, permutaturus procul dubio hoc nomen voce alia, niſi creaturam generaliter acceptam intelligere voluiſſet. 3) Ex *aliorum locorum collatione.* Sap. XIII. 5. *A magnitudine & ſpetie & creaturis per analogiam generator illorum conſpicitur.* Rom. I. 20. *Inviſibilia Dei a creatura mundi per ea, quae facta ſunt, conſpiciuntur;* ubi manifeſtum eſt nomen κτισεως pro viſibili creatura accipi. 4) Ex *oppoſitione.* Creaturæ illi, de qua apoſtolus v. 19. 20. 21. & 22. egit, opponuntur v. 23. *homines*, & quidem *filii Dei Spiritum adoptionis habentes.* 5) Ex *ſufficienti enumeratione.* Si enim nec angelica nec humana creatura intelligi poteſt, ut oſtendimus, utique ergo creatura corporea, viſibilis & irrationalis intelligitur. 6) Ex *interpretum teſtificatione.* Multi enim ex veteribus & recentioribus ita interpretantur, ut oſtendimus. Diximus autem intelligi *creaturam corpoream, viſibilem & irrationabilem*, ut ab hoc ſubiecto propoſitionis apoſtolicæ excludamus *angelos & homines.* Et ſane angelos malos hic excludi, dubium nullum, quia illi non *liberabuntur a ſervitute corruptionis, nec exſpectant revelationem filiorum Dei in die noviſſimo ſecuturam*, ſed diei illius mentione exhorreſcunt, ut colligitur ex Matth. VIII. 29. 2 Pet. II. 4. Iud. v. 6. Bonos angelos & Spiritus defunctorum piorum *creaturae* adpellatione *ſimul* intelligi ſtatuit Aretius in prob. loc. 156. p. 459. *Miror*, inquit, *ſi de illis, qui in cælis agunt vitam beatiſſimam, textus apoſtolicus intelligi non poſſit. Sancti enim defuncti exſpectant corporum ſuorum reſtitutionem, ſine quibus beatiſſimam vitam agere non poſſunt, quibus dum carent, merito ſub ſervitute interitus eo reſpectu dici poſſint. Sancti angeli gaudent peccatoribus pœnitentibus, quibus dum ſerviunt, quid impedit, de illis etiam accipi ratione miniſterii non naturae.* Sed de angelis non poſſe hunc locum intelligi, iam ante oſtendimus. Regerunt, qui angelos ab apoſtolo nomine *creaturae* ſimul intelligi arbitrantur, 1) *angelos bonos dici ſubiectos vanitati & corruptioni non ſuae, ſed hominum, quibus inſerviunt:* 2) *ob hac vanitate eosdem liberandos, quando totus mundus ſua vanitate peribit, & gaudium beatorum perfectum erit;* 3) *ingemiſcere eos ac dolore ſuo quodam modo. Vt enim lætantur ſuper peccatore pœnitentiam agente*, Luc. XV. 10. *ſic ob corruptum hominum ſtatum dolent, ſenſu miſeriae noſtrae adficiuntur, & gloriam filiorum Dei, per quam ruinam ſuam ſciunt eſſe reparandam exoptant.* At hæc omnia tum demum locum haberent, ſi angeli, ut reliquæ creaturæ corporeæ impiis inſervirent, illud enim ſervitium apoſtolus præcipue hoc loco nomine *vanitatis* intelligit, ut oſtendimus. Iam vero angeli piis duntaxat inſerviunt. Adde quod ſit diſpar ratio inter *laetitiam* ac *triſtitiam.* Lætantur angeli peccatoribus pœnitentiam agentibus, quia hic adfectus non pugnat cum gloria & felicitate, in qua divinitus confirmati ſunt; triſtari ac dolere minime poſ-

poſſunt, quia triſtitia & dolor cum felicitate illa pugnat, in cœlo enim *nec dolor nec gemitus*, Apoc. VII. Explicationi de ſpiritibus pie defunctornm robur aliquod quæri poſſet ex eo, quod Apoc. VI. 11. *animas martyrum* diem iudicii ac reſurrectionis ſolicite exſpectare dicuntur, ſed quia animas cœleſtis gloriæ participes iamdum factas *vanitati adhuc ſubiectas*, *& a ſervitute corruptionis adhuc liberandas* ſtatuere perquam durum, ideo eas a latitudine *ſubiecti* in textu apoſtolico ſecludimus. Si quis vero omnino *ſanctos angelos* & *animas pie defunctorum* nomine creaturæ ſimul velit intelligere, is poterit v. 19. ubi *indefinite* ponitur creaturæ nomen, de corporali, viſibili & rationali creatura accipere; ſed v. 22. ubi additur particula *univerſalis*, πασα κτισις, in genere de omni ente creato, de tota entis finiti latitudine accipere, quo modo accipitur Iudith XVI. 17. Apoc. III. 14. ac per *ingemiſcentiam & parturitionem* vehemens deſiderium absque ullo doloris & moleſtiæ ſenſu intelligere. Fateri interim cogetur, nihilominus ab hac creaturæ univerſalitate excipi *angelos malos & animas damnatorum*, itemque articulum v. 22. additum, πασα η κτισις, videri αναφορικον, ut ſit ſenſus *omnis illa creatura*, ſcilicet de qua hactenns actum, adeoque αυτη η κτισις, *illa ipſa creatura*, ut v. 21. habetur, *nobiſcum ingemiſcit*, qua ratione identitas *ſubiecti* in ſingulis quatuor verſiculis evidenter confirmatur.

§. LV. *Praedicatum* tria membra complectitur: 1) *ſubiectionis ſervitium*, 2) *exſpectationis deſiderium*, 3) *liberationis beneficium*. De primo dicit apoſtolus v. 20. ματαιοτητι, *vanitati ſubiecta eſt creatura non volens, ſed propter eum, qui ſubiecit eam in ſpe*; v. 21. dicit, *eam eſſe conſtitutam ſub ſervitute corruptionis*. Per ματαιοτητα 1) Chryſoſtomus, Theophylactus Oecumenius &c. intelligunt *corruptionem*. *Quemadmodum*, ait Chryſoſtomus in comm. *homine corruptibili effecto creatura quoque corruptibilis eſt effecta, ſic homine effecto incorruptibili & ipſa quoque ſubſequetur*. Homil. X. ad popul. Antioch. *Deus mirabilem fecit hunc mundum ſed corruptibilem. Vanitati creatura ſubiecta eſt, hoc eſt, corruptibilis facta eſt Deo iubente. Iuſſit autem Deus ſic propter hominem. Quoniam enim hominem creatura nutrire debebat corruptibilem, & ipſa corruptibilis eſſe debebat. Non enim decebat corruptibilia hominum corpora incorruptibili creatura uti.* Diceretur ergo hoc ſenſu ματαιοτης *ſervitus corruptionis*, hoc eſt corruptio, quæ eſt quædam ſervitus, ut enim ſervus invitus ſervit, ita creaturæ intereunt invitæ. Vera eſt hæc interpretatio, ſed non plena, nec præcipuum apoſtoli ſcopum attingit. 2) Origenes lib. I. περι αρχων cap. 7. *Vanitas haec ſunt corpora, in quas animae ante corpus exiſtentes ob peccata ſua ſunt detruſae, & talia corpora ſunt etiam ſol, luna, imo & terra & cæli. Haec enim omnia habent animas, quae ante ea exſtiterunt, ac conſequenter poſſunt ipſa peccare, iudiciumque Chriſti aeque ac homines ſubibunt. Haec ergo corpora proprie exſpectant reſurrectionem, & ut a corruptione liberentur, proprie ſperant & ingemiſcunt.* Hæc interpretatio hæretica eſt & abſurda, ut oſtendit Epiphanius hæreſ. 64. & Hieronymus in epiſt. ad Avitum. 3) Eraſmus ματαιοτητα vertit *fruſtrationem*, quod creatura non adſequatur illud, quod utcunque contendit efficere; το ματαιον enim quandoque ſignificat *fruſtraneum*, quod fit ματην *fruſtra*, quo agens

agens non adſequitur finem, quem ſibi propoſuit. Creaturæ propoſitam habent incolumitatem ſui, eam vero impedit φθορα ſive corruptio, & apoſtolus ipſe ματαιοτητα exponit per δυλειαν φθορας. Natura meditatur *immortalitatem ſpecierum* per quotidianam ac perennem individuorum ſucceſſionem ſed hoc fruſtra fit, quia non ſolum *individua* quotidie intereunt, verum etiam ipſæ ſpecies in conſummatione ſeculi abolebuntur. 4) Socinus d. l. 180. per *vanitatem*, cui creatura, hoc eſt, ut ipſe interpretatur, *homines regeniti in hac vita* ſunt ſubiecti, intelligendam eſſe dicit, *non corruptionem ſimpliciter, quae omnibus animantibus, non tantum hominibus communis eſt, ſed abiectionem, ignominiam & perpeſſiones illas, quarum antea apoſtolus mentionem fecerat, & quae Chriſtianorum ſunt propriae; quas neceſſario non corruptio tantum, ſed plerumque immatura etiam corruptio conſequitur.* Sed in nullo ſcripturæ loco φθορα pro illis calamitatibus & paſſionibus piorum uſurpatur. Vera igitur & genuina interpretatio eſt ea, qua per *vanitatem, cui creatura ſubiecta eſt*, intelligitur non ſolum defectus mutabilitatis, corruptio & mortalitas, cui omnes creaturæ corporeæ ac viſibiles ſubiectæ; ſed etiam ac cumprimis ſervitium illud, quo creaturæ in hac vita abuſibus impiorum coguntur eſſe ſubiectæ. *Omnis homo vivens vanitas eſt*, inquit pſaltes Pſal. XXXIX. 6. quia ergo creaturæ inſerviunt homini, ideo per hoc ſervitium ſubiiciuntur vanitati. Omnes homines ſunt mortales & corruptibiles, quia ergo creaturæ inſerviunt hominibus impiis nequiter eis abutentibus, ideo per hoc ſervitium ſubeunt δυλειαν φθορας. *Sol oritur ſuper bonos & malos, pluvia deſcendit ſuper iuſtos & iniuſtos*, Matth. V. v. 45. aërem communiter hauriunt pii ac impii, terra omnes ex æquo alit, & mortuos tam bonos quam malos in gremium ſuum recipit, terra naſcentibus omnes fruuntur, cum tamen ſoli pii beneficiis illis digni ſint; hoc ergo ſervitium impiis præſtitum eſt illa ματαιοτης ac δυλεια φθορας, cui creaturæ in hac vita coguntur eſſe ſubiectæ. Sic vinum eſt bona & præclara Dei creatura, ſed cogitur in hac vita ſervire cupiditatibus ebrioſorum. Hæc eſt illa ſervitus corruptionis, *cui creatura illa ſubiecta eſt non volens*, unde *ingemiſcit*, & iuxta proſopopœiam apoſtolicam *expetit ab hac ſervitute liberari;* eligit enim potius non eſſe & in nihilum abire, quam abuſui ebrioſorum inſervire, & hac ratione contra creatorem ſuum quaſi militare. Idem iudicium eſto de reliquis Dei creaturis. Poteſt cum hac explicatione coniungi prima & tertia; nam propter peccatum non ſolum homo morti, ſed etiam tota creatura *corruptioni* eſt ſubiecta, ac ſæpe cogitur luere pœnam ſcelerum ab hominibus commiſſorum. Propter peccatum protoplaſtorum terræ maledictio denunciatur, *ut germinet ſpinas ac tribulos*, Gen. III. v. 17. 18. in diluvio propter peccata hominum totus terrarum orbis miſere vaſtatur; propter peccata Sodomitarum totus illius regionis tractus, qui ob pulcritudinem, amœnitatem & fertilitatem *paradiſo* comparatur, igne cœlitus depluto exuritur; in plagis Ægypti terra, aqua, aër propter Pharaonis obſtinatam malitiam inficitur ac corrumpitur; impiis minatur Deus *cœlum ferreum ac terram aeneam*, quæ eſt miſera vanitas & corruptio, cui propter hominum creaturis peſſime abutentium peccata natura rerum eſt ſubiecta. Præcipuus inſuper creaturarum finis eſt, ut

ut ex illarum inſpectione Deum creatorem agnoſcamus, Rom. I. 20. atqui hunc finem apud impios creatura non adſequitur, ideoque in illis ad θεογνωσιαν informandis inſtar magiſtri negligentes & refractarios diſcipulos informantis fruſtra laborat, quæ etiam eſt *vanitas & ſervitus corruptionis*, quo ſenſu ac reſpectu tertia interpretatio cum quarta coniungi poteſt.

§. LVI. Cæterum huic vanitati & ſervituti corruptionis creatura dicitur ſubiecta, *ουχ εκουσα*, *non volens*, *ſed propter eum*, *qui ſubiecit eam in ſpe*, id eſt, non proprio vel naturali motu ſe illi ſubiecit, ſed Dei creatoris voluntate eidem ſubordinata, ſive certo modo atque ordine eſt ſubiecta. Syrus reddidit לָא בְּצֶבְיָנֵה, *non pro voluntate ſua*, *non ſponte aut pro voto ſuo*, ac *προσδιορισμον* adiectum *επ' ελπιδι* coniunxit cum verſiculo ſequente 21. *in ſpe*, *quod & ipſa creatura liberabitur &c.* Quomodo vero creatura *non volens* vanitati ſubiecta? Qui per *vanitatem* intelligunt mutabilitatem & corruptionem, in varias abeunt ſententias, cum eſſe mutabile & corruptibile videatur creaturæ corporali ac viſibili eſſe naturale, utpote proveniens ab eſſentialibus eius principiis. Thomas illud *non volens* ſic interpretatur, quod *defectus*, *qui conſequuntur naturae corporeae mutabilitatem*, *cuiusmodi ſunt*, *ſenium*, *putrefactio corruptio &c. ſint contra naturam particularem huius vel illius rei*, *cuius nimirum adpetitus tendit ad ſui conſervationem*, *& fugit ſui corruptionem.* Theophylactus refert ad Dei providentiam & creationem. *Hoc*, inquit, *ſignificat Dei providentia & cura mundum eſſe conditum*, *nec ipſum per ſe fuiſſe exſtructum*, *ſed totum ad commoditatem & uſum hominis a Deo eſſe factum.* Alii referunt ad ſecuturam mundi renovationem: *Non volens dicitur*, *quia cum hic mundus exſpectet mirabilem illam renovationem & ſtatum gloriae*, *ad quem in reſurrectionis tempore perventurus eſt*, *ideo praeſentem hunc ſtatum tanto ignobiliorem dicitur non velle*, *comparatione ſcilicet maioris boni*, *quod exſpectat.* Sed quia per vanitatem & ſervitutem corruptionis diximus præcipue intelligi ſervitium, quod impiis in hac vita creaturæ impendunt; ideo ſenſus eſt, quod creatura quaſi abhorreat a peſſimo illo impiorum abuſu, interim tamen quia primitus ad uſum hominis condita, ideo Dei creatoris imperio & ordinationi obſequitur. Cum enim apoſtolus per emphaticam proſopopœiam totius creaturæ corporeæ univerſitatem, velut unam quampiam perſonam nobis proponat, ut poſtea videbimus, ideo etiam ſenſum & adpetitum ipſi tribuit, quod *non volens* vanitati illi, hoc eſt, impiorum abuſui ſit ſubiecta.

§. LVII. De ſecundo *praedicati* membro dicit apoſtolus v. 19. *η αποκαραδοκια της κτισεως την αποκαλυψιν των υιων του Θεου απεκδεχεται.* & 22. *Scimus*, *quod omnis creatura συστεναζει και συνωδινει αχρι του νυν.* Dixerat v. 18. *paſſiones huius temporis non eſſe condignas ad futuram gloriam*, *quae in nobis revelabitur*; v. 19. ſubiungit *αιτιολογικως*, *ſolicita enim creaturae exſpectatio revelationem filiorum Dei exſpectat*, 1) ut quodammodo explicet magnitudinem ac pondus futuræ illius gloriæ, cuius cauſa, donec reipſa contingat, omnes moleſtias & quævis huius vitæ adverſa æquo animo tolerare debeamus, cum etiam irrationalis creatura anxie ac ſolicite tempus illud, in quo gloria filiorum Dei manifeſtanda eſt, exſpectet, quod

magnum eſt argumentum, glo-
illam eſſe auguſtam & inæſtima-
. 2) Ut certitudinem ſecuturæ
gloriæ demonſtret, quia enim o-
creatura revelationem filiorum
vidiſſime exſpectat, ideo ea cer-
e ſuo tempore ſequetur; neque e-
llud univerſale totius naturæ de-
um a Deo ipſi innatum atque in-
poteſt eſſe fruſtraneum. 3) Ut
tatem filiorum Dei exprimat, quod
ion ſolum *omnia in bonum coope-*
, quod *primitias Spiritus accepe-*
quod *cum Chriſto patiantur*, ac
de etiam *cum ipſo glorificandi ſint*,
uod omnia etiam una cum ipſis in-
cant, parturiant, & liberationem
a unice expectant. Magna autem
bis apoſtoli eſt emphaſis. Exſpe-
nem illam creaturæ revelationem
m Dei deſiderantis vocat αποκα-
ιαν, quod Hilarius lib. XII. de
vertit *longinquam*, Ambroſius *fre-*
m exſpectationem; iam inde ſcilicet
a mundi origine, vel ſaltem a
protoplaſtorum cœptam & quoti-
rantem. Theophylactus rectiſſi-
rtit *ſolicitam, anxiam & quaſi ex-*
capite factam exſpectationem. Com-
r enim hæc vox ex απο, α, καρα
, & δοκειν *videre*, qui enim aliquid
e magnopere deſiderant & cupide
ſtant, exporrecto ſive exſerto ca-
binde illud proſpiciunt, in altum
iunt, quaſi rem deſideratam inde
ſtent. Syrus reddidit: *omnis crea-*
xſpectat & oculos intendit מסכיא, *in*
quaſi exſpectat. Philip. I. 20. uti-
c voce apoſtolus ad exprimendum
nens illud *deſiderium ac ſpem*, qua
tiones, quas pro Chriſto patieba-
in ipſius gloriam ceſſuras ſpera-
In verſione Aquilæ habetur Pſalm
VII. 17. pro התחולל *vehementer ex-*
ſpectavit, *inſtar parturientis*, qua ſimi-
litudine etiam poſtea utitur apoſtolus.
Polybius utitur hoc vocabulo de *anxia*, *ſolicito illa exſpectatione*, *quam exercitus ad prælium parati habere ſolent*, *dum exſpectant imperatoris mandatum*. Emphatice igitur vox αποκαραδοκιας *exſpectationem creaturae ſolicitam* exprimit. Auget emphaſin, quod apoſtolus non ſimpliciter dicit, creatura exſpectat, ſed *exſpectatio creaturae exſpectat*, quo dicitur creaturæ tam anxie atque avide gloriam illam exſpectant, ut videantur eſſe ipſa exſpectatio. Per *revelationem filiorum Dei* intelligit plenariam communicationem gloriæ cœleſtis in vita æterna, quæ filiis Dei in die noviſſimo continget, ut colligitur ex Coloſſ. III. 4. 1 Ioh. III. 2. Hæc filiorum Dei revelatio eſt *conſummata conſolatio*, *hoc eſt*, *conſummata gloria*, *quae non erit niſi reſumtis corporibus*, ait Hilarius in Pſalm CXXV. 22. Addit *creaturam* συςεναζειν και συνωδινειν, ubi recte notat Chryſoſtomus, quod apoſtolus προσωποποιει τον κοσμον, ωςε εμφατικωτερον ειναι τον λογον, *introducit totam rerum creatarum viſibilium ac corporearum univerſitatem velut fœminam quamdam parturientem & ingemiſcentem ob dolores, quos ante partum & in partu ſuſtinet*. Quia enim dies noviſſimus eſt tempus παλιγγενεσιας, Matth. XIX. 28. quo terra magno & mirando partu corpora reſuſcitatorum in lucem edet, ac *filii reſurrectionis* in vitam prodibunt, Luc. XX. 36. ideo creaturam adventum diei noviſſimi cupide exſpectantem parturienti & præ dolore ingemiſcenti fœminæ confert. Talis proſopopœia etiam in aliis ſcripturæ locis occurrit, ſic mare, flumina, montes, arbores, introducuntur a Spiritu ſancto, ut *plaudentes*, *iubilantes & exſultantes &c.* Non autem ſimpliciter & ab-

ſolute pronunciat apoſtolus, quod *creatura ingemiſcat & parturiat*, ſed quod συστεναζει ac συνωδινει *ſimul ingemiſcat* ac *ſimul parturiat*, vel quod creaturæ inter ſeſe, vel (quod convenientius eſt, ut adparet ex v. 23.) quod *una cum homine* ingemiſcant & parturiant, hoc eſt, in ſimilitudinem parturientis doleant, anxie exſpectantes tempus, quo filii Dei ſive gloria filiorum Dei eſt revelanda; quamvis diverſitas quædam lectionis hic occurrat. Quidam enim codices olim habuerunt, *congemiſcit & parturit*, quo modo legit Hieronymus in comm. Eſai. XXIV. Quidam: *congemiſcit & condolet*. Auguſtinus d. l. Quidam: *ingemiſcit & parturit*, Cyrillus lib. V. Theſs. cap. 7. Heſychius lib. V. in Levit. Ambroſius in comment. ſed dubium nullum, genuinam eſſe lectionem eam, quæ habet, *congemiſcit & comparturit*. Additus προσδιορισμος, αχρι νυν diverſimode exponitur. Qui ad *homines pios* referunt, ſic exponunt, quod ille dolor ac gemitus per gratiam iuſtificationis non ſit ablatus, ſed maneat in piis uſque ad mortem. Qui ad *ſpiritus defunctorum* referunt, eo ſenſu accipiunt, quod animæ uſque ad diem reſurrectionis corporum ſuorum reſtitutionem & gloriæ filiorum Dei revelationem exſpectent. Sed quid de hiſce hypotheſibus ſtatuendum ſit, iam ante vidimus. De corporea, viſibili & irrationabili creatura apoſtolo ſermo eſt, quam dicit *uſque nunc* exſpectare, ut oſtendat deſiderium illud eſſe non ſolum anxium, ſed etiam continuum, quod iam inde a lapſu protoplaſtorum cœperit, ac ab eo tempore perpetuo duraverit, quin & ad finem uſque mundi duraturum ſit.

§ LVIII. De tertio *praedicati* membro tractat apoſtolus v. 21. *quia & ipſa creatura liberabitur a ſervitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei*, hoc eſt, anxia illa creaturæ exſpectatio non fruſtrabitur ſuo eventu, quia creatura a ſervitio illo, quo impiorum abuſibus ſervire cogitur, aliquando liberabitur. Quod additur εις ελευθεριαν της δοξης diverſimode exponitur: 1) Chryſoſtomus accipit *cauſaliter*; particulam enim εις exponit per δια *propter* vel *in commendationem* libertatis & gloriæ filiorum Dei, idquod declarat quadam ſimilitudine: *Quemadmodum nutrix, quae infantem alit regium, illo ad regium principatum evecto & ipſa quoque bonorum fructuum percipit; pari ratione, cum homo gloria donabitur, hanc eius gloriam caeterae creaturae, quae homini ſervierunt, participabunt.* Thomas in ſupplem. q. 91. art. 3. *Quemadmodum pater familias, cum dignitas filio nova confertur, illius famulos novo atque illuſtri amictu induit; ſic Deus, cum nova ſempiternaque dignitas homini in cælo tribuetur, creaturam, quae illi inſervit, illuſtriore veſte decorabit.* Sed hæc explicatio renovationem mundi fore præſupponit, quod adhuc in quæſito eſt. 2) Quidam exponunt *exemplariter in libertatem*, hoc eſt, in imitationem vel ad exemplum *libertatis gloriae* ſive *glorioſae filiorum Dei*, ut ſic ſimilem quamdam libertatem, ſtabilitatem & immortalitatem cum filiis Dei reliquæ creaturæ intelligantur accepturæ. 3) Ambroſius accipit *temporaliter*, quia εις ελευθεριαν accipit pro εν ελευθερια *in libertate*, ut ſic denotetur tempus, quo liberanda erit creatura a ſervitute corruptionis, nimirum quando filiis Dei *libertas gloriae*, hoc eſt, glorioſa liberatio ab omni miſeria, infirmitate, mutabilitate, adflictione, adeoque ab omnibus corporis & animi malis obtinget. 4) Poſſet etiam par-

ti

ticula εἰς exponi *eventualiter*, ἐκβαθρικῶς creatura *liberabitur a ſervitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei*, hoc eſt, quando creatura in conſummatione ſeculi ab illa vanitate & ſervitute corruptionis liberabitur, tunc *libertas gloriae* ſive glorioſa libertas filiorum Dei in publico angelorum & hominum conſpectu manifeſtabitur.

§. LIX. Hiſce probe obſervatis facile adparet ex hoc loco apoſtolico mutationem præſentis mundi in ſtatum meliorem non poſſe apodictice demonſtrari 1) quod ſi enim de *creatura angelica* vel *humana* ſubiectum apoſtolicæ prædicationis accipiatur, nihil præſidii in hoc textu invenient, qui accidentium duntaxat abolitionem defendunt. Sed quia interpretationes illæ, licet magnis in eccleſia doctoribus probatæ, textui minus conveniunt, ac ſimplicius eſt per *creaturam* intelligere univerſam creaturam corpoream, viſibilem & irrationalem, ideo addimus, 2) apoſtolum nequaquam dicere, quod *liberanda ſit creatura a corruptione*, quæ phraſis ſubſtantiali interitui oppoſita videri poterat, ſed a *ſervitute corruptionis*, quæ eidem minime adverſatur. Renati in hac etiam vita liberantur a *ſervitute peccati*, Rom. VI. 7. interim non liberantur plenarie ab *ipſo peccato*, quippe quod in carne ipſorum adhuc habitat, VII. 17. Si Chriſtianus in Turcia captivus detineatur, ac miſera ſervitute prematur, inque ea tandem moriatur, is liberatur a ſervitute corruptionis, ſed non ab ipſa corruptione, quia corpus eius in pulverem convertitur. Si creaturæ liberantur a *ſervitute corruptionis*, hoc eſt, a ſervitio, quod hominibus impiis in hac vita mortali impendere coguntur, interim tamen ipſæ non ſunt nec fiunt liberæ a corruptione. 3) Liberatio illa creaturæ non fit per renovationem, reſtaurationem, incorruptibilitatis communicationem, inque meliorem ſtatum mutationem, ſed per ipſam corruptionem atque annihilationem, quando ſcilicet hominibus impiis non amplius cogentur ſervire. Quo enim ſenſu *vanitas & ſervitus corruptionis* ipſis tribuitur, eodem ſenſu oppoſita *liberatio a ſervitutis corruptionis* ipſis adſignanda, ut oſtendit oppoſitio. Iam vero *vanitas & ſervitus corruptionis* creaturæ tribuitur ſenſu eo, quod impiis turpiter ac nefarie contra voluntatem creatoris illis abutentibus coguntur in hac vita ſervire. Ergo etiam liberatio a ſervitute corruptionis eo ſenſu illis tribuenda, quod ſervitium illud una cum hac vita mortali deſinat, quæ ſervitii abolitio non ſolum per *renovationem*, ac reſtaurationem, ſed etiam per *annihilationem* fieri poteſt; ac proinde ab *indeterminato* ad *determinatum*, a *genere* ad *certam ſpeciem*, a *liberatione* ad *modum liberationis* per renovationem non debet fieri progreſſus. 4) Tertullianus libr. de anim. cap. 42. de Epicuro memorat, quod *mortem ad nos nihil pertinere, hoc evincere voluerit argumento, quod diſſolvitur, ſenſu caret, quod autem ſenſu caret, nihil ad nos*. Seneca in conſolat. ad Martiam, *per mortem homini liberationem ab omnibus malis contingere* dicit; atque interim in morte totaliter hominem interire opinatur. *Mors*, inquit, *omnium & ſolutio eſt & finis, ultra quam mala noſtra non exeunt.* Ibidem: *Non poteſt eſſe miſer, qui nullus eſt.* Quod ille ſenſu Epicuræo de homine ad immortalitatem condito falſo adfirmavit, illud ad creaturas corporeas propter huius vitæ uſum conditas ſano ſenſu adplicare poſſumus. Interitus creaturæ ſervitii illius, cui in hac vita ſubiecta eſt, & ſolutio eſt & finis, ultra

tra quem ſervitium illud non exit. 5) Merito vero urgemus illud, quod apoſtolus nomine *creaturae* non tantum intelligat cœlum, elementa ac terram, ſed omnes omnino corporeas, viſibiles & irrationales creaturas, quæ abuſui impiorum in hac vita non minus quam cœlum, terra & elementa ſunt ſubiectæ. Quod ſi ergo *liberatio illa a ſervitute corruptionis* aliquando futura eſſet, per renovationem & incorruptibilitatis participationem; conſequens foret, non ſolum cœlum & elementa, ſed etiam corpora mixta, ac omnium ſpecierum in brutis & arboribus individua eſſe aliquando renovanda & ad incorruptibilitatem reſuſcitanda, quod tamen nec ipſi renovationis patroni concedunt. Vim huius inſtantiæ Franciſcus Puccius in defenſ. adv. Socinum ferre non potuit, inde p. 38. diſputat, *etiam bruta animantia eſſe ad incorruptibilitatem reſuſcitanda.* 6) Ideo vero apoſtolus maluit dicere, *creaturam liberandam a ſervitute corruptionis*, quam totaliter interituram, tum quia voluit uſurpare talem phraſin, quæ etiam de homine prædicari poſſet, nec tamen hominis reſpectu interitui eſſet oppoſita. Iam vero totalis interitus ac corruptio in die noviſſimo hominibus non competit, liberatio autem a ſervitute corruptionis hominibus eſt etiam communis: tum quia voluit in proſopopœia allegorica & hyperbole illa metaphorica, qua creaturis irrationalibus actus quosdam rationis dedit, perſiſtere, qua dicitur: Si creaturæ abuſui impiorum in hac vita ſubiectæ ſenſus ac rationis eſſent participes, præoptarent potius omnimodam annihilationem, quam talem ſervitutem. 7) Ex phraſi εις ελευθεριαν colligi nequit, *terminum ad quem* liberationis fore unum ac eundem creaturæ cum filiis Dei; alias enim ſequeretur, creaturam etiam vitæ æternæ & cœleſtis gloriæ filiis Dei promiſſæ fore participem, ſed denotatur duntaxat *liberationis tempus*, ut ex Ambroſio monuimus. Quidam addunt, *non inſtitui identitatem*, ſed *generalem comparationem*, cuius ſenſus hic ſit: ſicut certa eſt liberatio filiorum Dei a ſua vanitate & ſervitute corruptionis, cui in hoc mundo ſubiacent, ſic etiam certa erit reliquarum creaturarum a vanitate liberatio, quamvis liberationis modus utrobique plurimum variet. Confer Feurbornium in diſp. contra Phil. Cæſarem th. 132. & ſeqq.

§. LX. V) 1 Cor. VII. 31. *Figura huius mundi praeterit. Figura*, inquiunt, *praeterit, non natura.* Reſp. 1) Ex ſubordinatis fiunt pugnantia. Et *Figura* & *natura* ſive ſubſtantia mundi præterit, ut ex aliis ſcripturæ dictis intelligitur. 2) Iohannes 1 epiſt. II. 17. ſimpliciter dicit: *mundus tranſit & concupiſcentia eius.* 3) Scopus apoſtoli eſt docere, quod nihil in mundo ſtabile ſit ac firmum, nihil conſtans ac perpetuum, ſed omnia fugacia & fluxa; ſic ergo utendum eſſe mundo, ne eo abutamur, non eſſe corde adhærendum rebus illis fluxis ac tranſitoriis, ſed animum ad cœleſtia eſſe elevandum. Huic ſcopo magis congruit ſententia de ſubſtantiali mundi interitu, quam de accidentali mutatione. 4) Per *mundum* interprete Piſcatore in ſcholio XXXI. p. 1000. & aliis intelliguntur res huius mundi & ad hanc vitam neceſſariæ. Eas vero penitus deſituras nemo inficiari poteſt. Confer quæ de hoc loco dicta ſuperius §. 9.

V) 1 Cor. VII. 31. Figura huius mundi praeterit.

§. LXI.

VI) 1 Theſſ. IV. 17. rapiemur in nubibus in occurſum Domino.

§. LXI. VI) 1 Theſs. IV. 17. *Rapiemur in nubibus in aëra in occurſum Domino. Ergo etiam in novo mundo aër ac nubes dabuntur.* Reſp. 1) Beatus ille raptus & occurſus finalem mundi παγωλεθριαν præcedet, ut ſuo loco oſtendimus. 2) Cœleſtis Hieroſolyma, per *novum cælum ac terram novam praefigurata, nec ſolis nec lunae ſplendore indiget*, Eſai. LX. 19. Apoc. XXI. 23. quanto minus caliginoſi huius aëris nubibus indigebit? 3) Si in novo mundo nubes & alia meteora locum habebunt, ergo etiam generationis & corruptionis viciſſitudines in eo erunt; quia meteora generantur ex vaporibus & fumis e terra elevatis, ac reſolvuntur in pluvias & ventos &c. 4) Sicut nubes, in quibus Chriſtus ad iudicium redibit; ita quoque nubes, in quibus electi rapientur obviam Chriſto, ſemel duntaxat iſtud miniſterium exhibebunt, ac munere ſuo poſtmodum defungentur; ſuccedet enim æterna ſerenitas & pacatiſſima tranquillitas omnis caliginis & nubium expers. 5) Quinimo quales futuræ ſint illæ nubes, in quibus Chriſtus veniet ad iudicium, & in quibus electi Chriſto obviam rapientur, hominem exacte ſcire arbitramur neminem, quamvis probabiliter de illis diſſeri poſſit.

VII) 2 Petr. III. 11. Cœlum & terra renovabuntur.

§. LXII. VII) 2 Pet. III. 11. Apoſtolus ſic concludit: *Cœlum & terra in adventu Chriſti renovabuntur. Ergo multo magis nos renovari oportet, qui properamus Chriſto obviam in adventu eius.* Zanchius in tract. de fine mundi tom. VII. oper. pag. 80. Reſp. 1) Apoſtolus non *renovationis*, ſed *diſſolutionis ac conflagrationis* mentionem facit v. 7. *cæli & terra reſervantur igne in die iudicii;* v. 10. *cæli magno impetu tranſibunt, elementa calore ſolventur, terra & quae in ea opera ſunt, exurentur;* v. 11. τέτων ἔν πάντων λυομένων, *cum haec omnia diſſolvenda ſint;* v. 12. *per adventum diei Domini cæli igne ſuccenſi ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent.* Ecquis vero dixerit *tranſire, conflagrare, diſſolvi*, eſſe idem quod *renovari.* 2) Apoſtolus non concludit a *pari*, nec a *minori* ad *maius*: Cœlum & terra renovabuntur. Ergo multo magis nos renovari oportet. Sed doctrinæ de reditu Chriſti ad iudicium & interitu mundi hactenus expoſitæ uſum practicum monſtrat, qui conſiſtit in exhortatione ad ſtudium pietatis & ſanctitatis, perinde ut Chriſtus, poſtquam dixerat Luc. XXI. 33. *Cælum & terra tranſibunt;* ſubiungit v. 36. *Vigilate omni tempore, orantes, ut digni habeamini fugere iſta omnia, quae futura ſunt, & ſtare coram Filio hominis.* 3) In quo argumento apoſtolico maior eſt emphaſis, quam ſi renovatio duntaxat cœli ac terræ ſtatuatur: Veniet Dominus ad iudicium ex improviſo ſicut fur in nocte; veniet terribilis & glorioſus, deſtruet enim cœlum ac terram; veniet iudicaturus ac damnaturus impios. Ergo non ſolum æquum ac fructuoſum, ſed etiam neceſſarium eſt, ſancta converſatione & ſerio pietatis ſtudio ad illum Salvatoris noſtri adventum nos præparare. Cœlum, terra, mare, & omnia quæ in illis ſunt, ultimo illo orbis incendio conflagrabunt. Ergo terrenis & tranſitoriis rebus non adhæreamus amore inordinato, ſed cœleſtia & æterna bona quæramus, id vero aliter fieri nequit, quam ſerio ac ſedulo pietatis ſtudio.

2) ex rationibus. I) a Dei veritate & immutabilitate. II) ex cœli firmitate.

§. LXIII. 2) *Rationes*-petuntur: I) Ex *Dei veritate & immutabilitate. Deus verus, firmus ac immutabilis eſt, qui conſtituit mundum, ergo non deſtruet eius ſubſtantiam.* Irenæus lib. V. cap. 36. Reſp. invertimus argumentum: Deus veritas eſt & verbum eius verum. Atqui prædixit in verbo ſuo mundum eſſe *interiturum, tranſiturum, conflagraturum.* Ergo hoc ſuo tempore certiſſime ſequetur. Confer ea quæ ſuperius dicta §. 39. II) Ex *cœli firmitate. Coeli αφθαρσια non poteſt alio argumento melius ſtabiliri, quam experientia tot ſeculorum & aetatum, quibus mirabilis conſtantia in cœleſti mundo obſervata eſt; cum in inferiori, quia corruptibilibus conſtat corporibus, tam multiplex ſit varietas tam perennis mutatio.* Conimbricenſes lib. I. de cœlo c. 3. q. 1. art. 2. *Coelos eſſe incorruptibiles, ipſe ſenſus renunciat, cum tot annorum millibus nihil, quod corruptionem oleat, in illis ſit conſpectum.* Barradius lib. X. comment. in conc. evang. cap. 1. p. 612 Reſp. idem argumentum eſt cum eo, quod apoſtolus refellit 2 Petr. III. 4. eadem ergo danda ſolutio, quam expoſuimus §. 18. Adde quod hypotheſis argumenti, videlicet nihil mutationis ac corruptionis iam inde a prima mundi origine eſſe deprehenſum, ſit incerta, ut docuimus §. 11. membr. 4. III) *A cœli nobilitate. Cælum eſt creatura nobiliſſima, ergo a ſubſtantiali interitu erit libera.* Reſp. animantia bruta, utpote animata longe ſunt nobiliora, unde *muſcam ſole praeſtantiorem* eſſe philoſophi adſerunt; quidquid enim vita & ſenſu pollet, nobilius eſt eo, quod utroque deſtituitur, & ad miniſterium rerum inferiorum ſive ſublunarium divinitus eſt ordinatum. Iam vero animantibus brutis αφθαρσιαν ipſimet renovationis patroni derogant. IV) *Ab utilitate. Ad hoc innovatio mundi ordinantur, ut mundo innovato manifeſtis indiciis quaſi ſenſibiliter Deus ab homine videatur. Creatura autem praecipue in Dei cognitionem ducit ſua ſpecie & decore.* Thomas in ſupplem. q. 91. art. 3. Reſp. *Nunc per ſpeculum in aenigmate videmus, tunc autem a facie ad faciem*, 1 Cor. XIII. 12. *videbimus enim Deum, ſicut eſt*, 1 Ioh. III. 2. *ac Deus erit omnia in omnibus*, 1 Cor. XV. 28. Hæc *intuitiva* notitia neceſſitatem *ſpecularis et aenigmaticae cognitionis* prorſus excludit. *Cæleſtis Hieroſolyma non habet templum, Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt & agnus*, Apoc. XXI. 22. In hac vita mundus nobis eſt templum divinæ cognitionis, ſed in altera vita templi illius nulla erit neceſſitas, nullus uſus. Si miniſterium verbi ad cognitionem Dei tunc non amplius erit neceſſarium, quanto minus creaturarum magiſterium? V) *A neceſſitate. Sanctorum corpora in loco erunt; ergo etiam mundi ſubſtantia manebit.* Aretius l. 157. pag. 504. Reſp. hypotheſis argumenti negatur; corpora enim glorificata a θνηταις δυσχερειαις, inter quas eſt locus corporeus ambiens & circumſcribens, erunt libera, ut ſuo loco demonſtrabitur. VI) Ab *inutilitate. Exiſtimandum eſt, cælos & elementa non eſſe corrumpenda vel peritura, quod ad ſubſtantiam attinet, ſed quod ad accidentia ſpectat. Nam quorſum Dominus alios novos cælos, novaque creabit elementa, cum haec ita perficere ac decorare poſſit, ut alia, quae creare poteſt, exaequent?* Bar-

III) a cæli nobilitate.

IV) ab utilitate.

V) a neceſſitate.

VI) ab inutilitate.

Barradius d. l. pag. 610. Reſp non quid poſſit, ſed quid velit Deus, ſpectandum. Corporeum cœlum ac corporea elementa hiſce, quæ hodie exſtant, conformia vel per renovationem vel per creationem in vita æterna exſtitura facilius dicitur, quam probatur. VII) Ex *cœli & terrae novitate. Exſpectamus cœlos novos ac terram novam*, Eſai. LXV. 17. 2 Pet. III. 13. *Ergo mundi ſubſtantia manebit.* Reſp. quæ futura ſit novi illius cœli ac novæ terræ conditio, quæ natura, quæ figura, *illud oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis adſcendit*, Eſai LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, quia non eſt color; nec auris audivit, quia non eſt ſonus; nec in cor hominis adſcendit, quia cor hominis debet illuc adſcendere.* Nos nihil præſtantius nihilque nobilius animo concipere poſſumus quam cœlum tot aſtrorum lampadibus exornatum, ac terram tot arborum & fructuum ſpeciebus decoratam; ſcriptura igitur per συγκαταβασιν nobis condeſcendens verbis huius ſeculi gloriam & felicitatem futuri ſeculi deſcribit, ac duo huius univerſi extrema, ſummum ſcilicet cœlum ac infimam terram nominat, ut typo huius mundi, in quo nunc vivimus, μελλουσαν illam οικουμενην, Hebr. II. 5. in qua æternum victuri ſumus, utrumque nobis adumbret. Quod ſi in typicis, parabolicis ac myſticis illis deſcriptionibus το ρητον arcte quiſpiam tenere velit, ſtatuere etiam cogetur aurum, margaritas, gemmas, arbores cum noſtris ſpecie convenientes in cœleſti Hieroſolyma futuras. VIII) Ex *diluvii conformitate. Sicut in diluvio non periit mundi ſubſtantia, ita nec in fine ſeculi interibit.* Martinus in theol. pag. 1076. Reſp. primævus ille mundus per diluvium non eſt in meliorem ſtatum mutatus, ſed miſere devaſtatus, at illi ſperant per ultimum incendium mundum iri renovatum. Agnoſcant ergo rationis diſparitatem, quam evidentius probamus ex eo, quod deſtructio mundi per diluvium ex Dei decreto nec *totalis* nec *finalis* fuerit, quia reſervatum fuit in arca generis humani ſeminarium, nec dum completus erat electorum numerus; ſed deſtructio, quæ per ignem conflagrationis ſequetur, & *totalis* & *finalis* erit, quia tempori ſuccedet mera æternitas, ac *cœli novi* & *terra nova* divinitus creabuntur. In dicto apoſtolico 2 Petr. III. 6. parum præſidii invenire poterunt, quia vox *mundi* ibi non ſignificat totum univerſum, quo ſenſu in aliis ſcripturæ dictis de conſummatione ſeculi agentibus accipitur; ſiquidem mundus ille dicitur *aqua inundatus*, at aqua non inundavit firmamentum, nec ignem, nec ſuperiorem aëris regionem, ſed notat ſuperficiem οικουμενης, orbis terrarum habitabilis, ac beſtias & homines ſuper illam degentes, quam aqua non in meliorem ſtatum redegit, ſed horribiliter deſtruxit. Sic ergo etiam ille mundus, qui in fine ſeculi conflagrabit, non in meliorem ſtatum per alterationem redigetur, ſed potius per annihilationem deſtruetur.

VII) ex cœli & terrae novitate.

VIII) ex diluvii conformitate.

IX) Ex *rationis paritate. Homo eſt finis omnium creaturarum; quare cum homo renovandus ſit, conſentaneum eſt, ut reliquae etiam creaturae ipſius cauſa conditae renoventur. Sicut dignum fuit, quod elementa purgarentur, eo quod infecta fuerant propter peccatum hominis, ſic dignum erit, ut mundus innovetur propter glorificationem hominis, ut hac ratione totus mundus, prout poſſibile eſt, conformetur*

IX) ex rationis paritate.

homini glorificato. Gerſon in ſumm. de gaudiis paradiſi fol. 433. *Deus primo creavit mundum, hoc eſt, cœlum & terram, poſtea ex terra formavit corpus primi hominis, a quo totum genus humanum propagatum, ex illo genere humano accepit maſſam ſanguinis, e qua corpus Filio ſuo formavit, quod is in perſonae unitatem adſumit: ita quoque ordine retrogrado primum corpus Filii ſui ex mortuis ſuſcitavit, renovavit & ad dextram ſuam in cæleſtibus collocavit, poſtea omnium hominum corpora in die noviſſimo ex pulvere ſuſcitabit, denique etiam corpus mundi ad incorruptibilitatem renovabit.* Reſp. eſt diſparratio microcoſmi ac macrocoſmi: microcoſmum ſive hominem Deus creavit non ſolum ad hanc *animalem* & *tranſitoriam*, ſed etiam ad *ſpiritualem*, *cæleſtem* & *aeternam vitam*, ideoque etiam corpora hominum ex mortuis ſuſcitabit; ſed macrocoſmum ſive totam viſibilium creaturarum univerſitatem condidit duntaxat propter præſens ſeculum, ut in vita animali hominum uſui inſerviret, ideoque ἀφθαρσίας & æternitatis eam minime participem fecit, ſed ut certum temporis articulum ab æterno ei conſtituit, in quo & cum quo per immediatam creationem debuit capere exordium, ita quoque certum temporis articulum æterno decreto ei præfixit, in quo & cum quo durationis ſuæ finem obtinere debeat. X) Ex *iuſtitiae aequitate.* *Creaturae in hac vita homini praeſtiterunt obſequium & miniſterium; aequum igitur eſt, ut renovationis aliquando percipiant praemium.* Gerſon d. l. Reſp. conſequens ergo foret, etiam bruta animalia ad incorruptibilitatem eſſe reſuſcitanda, quia ipſa non minus, quam cœlum & terra obſequium homini præſtitere. Quinimo animantia, arbores, plantæ, aves, piſces &c. non ſolum operam & obſequium, ſed ipſam quoque vitam & ſubſtantiam hominis uſui impenderunt. Quod ſi ergo cœlo ac terræ obtinget renovatio in obſequii hominibus exhibiti præmium, iure maiore & æquiore animantia illud exigere & ſperare poterunt. *Cœlos novos ac terram novam* gratuiti præmii loco piis promiſſa eſſe apoſtolus adſerit 2 Petr. III. 13. ſed de præmio renovationis creaturis inanimatis vel animatis reliquis promiſſo altum in ſcripturis eſt ſilentium.

X) ex iuſtitiae aequitate.

CAPVT VI.

DE FINE CONSVMMATIONIS SECVLI.

Finis conſummationis ſeculi. I) principalis, Dei glorificatio.

§. LXIV. Egimus hactenus de cauſſa efficiente, materia & forma conſummationis ſeculi, reſtat, ut de eius fine brevibus differamus. *Finis*, propter quem totum hoc univerſum deſtruendum, eſt vel *primarius* ac *principalis*, vel *ſecundarius* ac *minus principalis*. *Primarius* Deum, *ſecundarius* homines reſpicit. *I) Finis principalis eſt Dei glorificatio.* In deſtructione enim mundi conſpicietur: 1) *Dei veritas & immutabilitas.* Deus ab æterno decrevit, & hoc ſuum decretum in verbo patefecit, quod certo & conſtituto tempore viſibilem illam cœli terraeque machinam deſtruere, ac novum cœlum & novam terram creare velit. Quando igitur hoc decretum exſecutioni dabit, gloriam ſuæ veri-

veritatis coram angelis & hominibus manifeſtabit, ſeque veracem & immutabilem eſſe ipſo facto demonſtrabit. 2) *Dei potentia & maieſtas.* Quemadmodum Deus in mundi creatione potentiam ac maieſtatem ſuam exſeruit, cum rerum omnium ex nihilo productio ſit infinitæ potentiæ opus; (Tertullianus in apolog. cap. 16. *Quod colimus, Deus unus eſt, qui totam molem iſtam cum omni inſtrumento elementorum, corporum, ſpirituum, verbo, quo iuſſit; ratione, qua diſpoſuit; virtute, qua potuit, de nihilo expreſſit in ornamentum maieſtatis ſuae.*) ita quoque in mundi deſtructione eamdem divinam ſuam potentiam & maieſtatem oſtendit. Ut enim *naturaliter* ex nihilo nihil fit, ita quoque *naturaliter* nullum ens in nihilum abit; ſed divina ac ſupernaturalis virtus ut potuit ex non-ente ens producere, ita ens in non-ens iterum poterit redigere. 3) *Dei iuſtitia ac irae divinae ſeveritas.* In ultimo illo totius orbis incendio manifeſtabit Deus iram ſuam adverſus hominum peccata, quod ſit *ignis conſumens*, Deut. IV. 24. Heb. XII. 29. Quemadmodum enim in devaſtatione mundi per *diluvium*, in excidio *Sodomorum* per ignem cœlitus delapſum, ac in aliis particularibus terræ devaſtationibus per *eluviones*, *terrae motus*, *incendia &c.* iram ſuam adverſus peccata incolarum demonſtravit, quia per hominum malitiam *terra dicitur corrumpi*, Gen. VI. 12. *contaminari ac pollui*, Levit. XVIII. 27. *poni in ſalſuginem*, Pſalm CVII. 34. ita quoque in finali illa totius univerſi conflagratione flagrantem ſuam iram adverſus extremam hominum impietatem manifeſtabit, Pſalm XI. 6. *Pluet Dominus ſuper peccatores ignem & ſulphur.* L. 3. *Veniet Deus noſter & non ſilebit, ignis coram eo vorabit.* 2 Theſſ. I. 7. *Patefiet Dominus de cœlo cum flamma ignis infligens ultionem.* Quando ergo homines impii ad ſiniſtram iudicis conſtituti cœlum ac terram igne ſuccendi videbunt, ineffabili horrore concutientur; facile enim ex eo intelligent, infernalem ignem ſibi eſſe paratum, in quo æternas ſcelerum ſuorum pœnas perſolvant. Pii vero hoc Dei iudicium grato corde & ore prædicabunt ſicut de Babylonis incendio dicitur Apoc. XVIII. 20. *Exſulta ſuper eam cœlum*, hoc eſt, beati cœlites & ſancti apoſtoli & prophetæ, *quoniam iudicavit Deus iudicium veſtrum de ea.* XIX. 1. *Audivi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: alleluia, laus & gloria & virtus Deo noſtro*, v. 2. *quia vera & iuſta ſunt iudicia eius.*

II) Secundarius piorum liberatio.

§. LXV. II) *Secundarius finis* huius συντελείας eſt *piorum liberatio.* Luc. XXI. 28. *His fieri incipientibus*, hoc eſt, ſignis hiſce mundi finem præſto eſſe denunciantibus, *reſpicite & attollite capita veſtra, ſcientes quod adpropinquet redemtio veſtra.* Quemadmodum enim mors pii hominis eſt ipſius *redemtio particularis*, quia per mortem quilibet vere pius a peccato & omnibus peccati pœnis liberatur, ac quoad animam cœleſtis gloriæ ac beatitudinis particeps redditur; ſic conſummatio ſeculi erit omnium piorum *liberatio univerſalis.* Tunc enim omnium piorum animæ corporibus ex terræ pulvere ſuſcitatis vel divina virtute efficaciter immutatis iterum unientur, ac regno ſatanæ & mortis penitus deſtructo, omnibus eccleſiæ hoſtibus prorſus abolitis, omnibus calamitatibus & adverſis perfecte ceſſantibus, in plenariam regni cœleſtis poſſeſſionem introducentur. Sodomæ conflagratio erat Lothi liberatio,

tio, ſic etiam mundi conflagratio erit omnium piorum plenaria liberatio, qua comparatione utitur apoſtolus 2 Petri II. 6. *Deus civitates Sodomorum & Gomorraeorum in cinerem redigens everſione damnavit, exemplum eorum, qui impie acturi erant, ponens.* v. 7. *Et iuſtum Loth oppreſſum a nefandorum luxurioſa converſatione eripuit.* v. 8. *Habitabat enim apud eos, qui animam iuſtam iniquis operibus cruciabant.* v. 9. *Novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicii reſervare cruciandos.* Si quis in arce quadam captivus detineretur, illi liberatio contingeret, ſi arx illa vel fulmine tacta vel ſubiectis flammis accenſa igne conflagraret; ſic praeſens hic mundus eſt piorum carcer, quando igitur Deus ipſe cœleſti igne hunc carcerem accendet, tunc pii ex eo in cœleſtis patriæ regiam eluctari & poſtliminii quaſi iure reſtitui poterunt.

Quaeritur. An mundus conflagratione periturus fuiſſet, ſi primi homines non peccaſſent?

§. LXVI. Quænam hoc loco: *an mundus conflagratione periturus fuiſſet, ſi nec primi parentes, nec poſteri eorum peccaſſent, ſed in concreata integritate ἀκινήτως perſtitiſſent?* Rationes pro utraque quæſtionis parte probabiles adferri poſſunt. Arbitror autem, diſtinguendum eſſe *inter rem & rei modum*, hoc eſt, inter ipſam ſeculi *conſummationem*, & mundi *conflagrationem* ſive per ignem deſtructionem. Conſummatio ſeculi videtur etiam in ſtatu integritatis locum habuiſſe. Neque enim Deus hominem ad animalem duntaxat vitam in hoc ſeculo traducendam condiderat, ſed ut tranſacto animalis vitæ in his terris curriculo ad vitam cœleſtem & glorioſam elevaretur; proinde etiam mundus non erat a Deo hoc fine conditus, ut in æternum perduraret, ſed ut completo eorum numero, quos Deus ab hominibus generatos & conſortes regni cœleſtis habere voluit, iterum annihilaretur, quia ceſſante animali omnium hominum vita nullus amplius futurus erat mundi uſus. Ut ergo generatio hominum non fuiſſet in infinitum exporrecta, ſed certum habuiſſet finem ac terminum, quo adveniante omnes ac ſinguli homines in terris viventes ad vitam in cœlis ſpiritualem & glorioſam fuiſſent tranſlati; ita quoque mundi duratio non fuiſſet interminabilis ac perpetua, ſed una cum animali hominum vita ſuum habuiſſet finem, ſed modus conſummationis videtur fuiſſe diverſus, per ſimplicem ſcilicet *annihilationem*, non autem per *ignis conflagrationem*. 1) Quia particulares orbis devaſtationes per eluviones aquarum, incendia, terræ motus ac hiatus &c. ſunt pœnæ peccatorum & iræ divinæ ſigna. Ergo de univerſali orbis incendio idem videtur ſtatuendum. Iam vero in ſtatu integritatis peccato, ac proinde etiam iræ divinæ nullus fuiſſet locus. 2) Conflagratio mundi in die iudicii erit impiis præludium ac typus quidam infernalis ignis, in quem erunt præcipitandi; iam vero homines in ſtatu integritatis perſiſtentes ab infernali igne manſiſſent liberi. 3) Sicut homo in concreata iuſtitia perſiſtens abſque mortis interventu ex vita animali in ſpiritualem & cœleſtem fuiſſet evectus; ſic mundus abſque conflagrationis interventu adpetente durationis ſuæ fine divina virtute fuiſſet annihilatus, ac novum cælum & terra nova eius loco creata. 4) In ſtatu integritatis nec mortuorum reſurrectio nec terribilis iudicii adminiſtratio locum habuiſſet; proinde etiam horribilis illa mundi conflagratio ab eodem ex-

exſulaſſet. 5) Vanitati & ſervituti corruptionis ſubiecta eſt creatura propter hominem; ideo etiam finali illi per ignem deſtructioni propter hominum peccata videtur ſubiecta. Hæc de propoſita quæſtione probabiliter diſſerimus, ſed *ut in re obſcuriſſima non adiuvantibus ſacrarum literarum oraculis nihil certi definimus.*

CAPUT VII.

DE ADIUNCTIS CONSUMMATIONIS SECULI.

Adiuncta conſummationis ſeculi.

1) Tempus.

§. LXVII. *Adiuncta* conſummationis ſeculi ſunt, 1) *tempus*, 2) *modus*, 3) *antecedentia & conſequentia.* I) *Tempus conſummationis* eſt dies noviſſimus, in quo etiam mortui reſurgent, et extremum iudicium inſtituetur. Ideo enim dies univerſalis reſurrectionis et extremi iudicii vocatur *dies noviſſimus*, Ioh. VI. 39. 40. 44. & 54. XI. 24. XII. 48. ac *tempus noviſſimum*, 1. Petr. I. 5. quia poſt illum diem non erit alius; ceſſabit enim dierum ac noctium viciſſitudo, Apoc. XXII. 5. *Nox non erit ultra.* X. 6. *Tempus non erit amplius;* ſed mera ac nuda æternitas omnem temporis ſucceſſionem prorſus excludens. Sed hanc immediatam adventus Chriſti, reſurrectionis univerſalis, extremi iudicii & conſummationis ſeculi connexionem negarunt quondam *chiliaſtae*, quos Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 7. *miliarios*, Philaſtrius lib. de hæreſib. cap. 59. pag. 26. *chilionetitas*, Damaſcenus lib. de hæreſ. p. 579. vocat *Pepuzianos* eo, quod Pepuzam urbem quamdam deſertam, quæ Galatiam a Cappadocia ac Phrygia dividit, divinum quiddam eſſe dixerint, eamque Hieruſalem eſſe exiſtimaverint. Vulgo adpellantur *millenarii.* Docent enim, *Chriſtum ante diem noviſſimum e cælo in terram rediturum, pios defunctos reſuſcitaturum, ac cum illis, uti etiam iis, quos vivos inveniet, oppreſſis omnibus impiis vitam corporalibus deliciis abundantem per mille annos in his terris exacturum, inchoato terreno, corporali, ac viſibili regno, & finitis demum mille annis illius regni conſummationem ſeculi & univerſalem omnium reſurrectionem eſſe ſecuturam;* quamvis in quibusdam circumſtantiis huius dogmatis apud patronos eiusdem ſit quædam diſcrepantia, ut poſtea adparebit. I) Primus chiliaſticæ opinionis in eccleſia nov. teſt. auctor fuiſſe videtur *Cerinthus*, peſtilens hæreticus, qui *Chriſtum ex congreſſu maritali genitum, & nudum hominem eſſe* blaſphemavit. De eo enim ex Gaio eccleſiaſtico quodam auctore ſic ſcribit Euſebius libr. III. hiſtor. eccleſ. cap. 25. (in edit. Muſc. in Chriſtophorſ. edit. eſt cap. 28.) quod *per revelationes velut a magno apoſtolo ſcriptas portentoſa quaedam dogmata quaſi per angelos ſibi oſtenſa mentitus attulerit, regnum Chriſti poſt reſurrectionem terrenum futurum, et carnem noſtram denuo Hieroſolymis concupiſcentiis ac voluptatibus carnis ſervituram dicens, et cum inimicus eſſet ſcripturis Dei, numerum cuiusdam millenarii feſti nuptiis deputatum, ſeducere volens, futurum dixerit.* Ibidem ex narrationibus Dionyſii Alexandrini Cerinthianam hæreſin ſic deſcribit: *Hoc doctrinae illius dogma fuit, terrenum futurum Chriſti regnum, & quae ipſe concupiſcebat, cum corporis ſtudio teneretur, &* adme-

admodum carnalis eſſet, in his illud futurum ſomniabat, ventris ſcilicet, & eorum quae ſub ventre ſunt impletionibus, hoc eſt, cibo, potu ac nuptiis, & ut iſta honeſtius commentatus videretur, dies feſtos & victimas & ſacrificiorum mactationes adiecit. Idem libr. VII. cap. 24. in principio: *Cerinthus, haereſis illius, quam Cerinthianam vocant, conditor docuit, regnum Chriſti fore terrenum, & quae ipſe tan quam corporis ſui ſtudioſus & vehementer carnalis concupiverat, in illis ſe futurum ſomniavit, ventris videlicet & eorum, quae ventri ſubſunt, ſaturationibus, cibis nempe ac potibus & nuptiis, & quibus iſta maiore cum iucunditate adquirenda putavit, diebus feſtis, victimis ac ſacrificiorum mactationibus.* In ſupplemento hæreſium a Philaſtrio prætermiſſarum hæreſ. VI. p. 106. Cerintho tribuitur, quod dixerit *regnum Chriſti poſt reſurrectionem Hieroſolymis futurum, ubi mille annis homines libidini & voluptatibus indulſiſſent.* Auguſtinus lib. de hæreſ. ad Quodvultd. cap. 8. *Cerinthiani a Cerintho dicti mille annos poſt reſurrectionem in terreno regno Chriſti ſecundum carnales ventris & libidinis voluptates futuros fabulantur, unde etiam chiliaſtae ſunt adpellati.* Nicephorus lib. III. hiſtor. eccleſ. cap. 34. de Cerintho ſic ſcribit: *Poſt reſurrectionem adſtruit terrenum futurum Chriſti regnum, & carnem tum primas obtinentem denuo cupiditatibus in Hieruſalem inſervituram, atque cum ſacrarum Dei ſcripturarum ſit hoſtis, ſeducere homines volens mille annorum nuptiarum celebritatibus deſtinatum mundum refert.* Iſidorus lib. VIII. orig. tom. I. p. 10. *Cerinthiani a Cerintho quodam nuncupati mille annos poſt reſurrectionem in voluptate carnis futuros praedicant, unde & Graece chiliaſtae, Latine milliaſtae ſunt adpellati.* II) Quia vero de Cerintho conſtat ex Epiphanio hæreſ. XXVIII. p. 91. Philaſtrio hæreſ. XXXVI. p. 17. & Auguſtino de hæreſib. cap. 8. quod fuerit *ſemi Iudaeus*, ſiquidem circumciſionis & ſabbati obſervationem docuit eſſe neceſſariam, ac fuit anteſignanus *pſeudo apoſtolorum*, contra quos ſynodus apoſtolica Act. XV. 10. fuit congregata; ideo veriſimile eſt, Cerinthum hoc ſuum dogma ex Iudaicæ ſynagogæ mammillis ſuxiſſe. Notum enim eſt, Iudæos mundanum & terrenum aliquod regnum a Meſſia exſpectaſſe, quod ſcilicet *aliorum monarcharum more in terris regnaturus, omnes gentes debellaturus, ac populum ſuum omnium rerum adfluentia & abundantia corporali beaturus eſſet.* Unde etiam recentiores Iudæi formam quamdam chiliaſtici regni tempore Meſſiæ ſecuturam eſſe ſomniant. Fingunt, *Iudaeos in terram Cananaeam eſſe reducendos, inque ea omnis generis deliciis corporalibus fruituros, cumprimis vero inſigni quodam convivio excipiendos, quod parandum ſit ex Leviathan piſce & Behemoth tauro, utroque mirae magnitudinis animali, ac vino de Gan Eden ſeu paradiſo, quod iam inde a mundi origine ibi reconditum ſervetur, potandos; demortuos Iudaeos putant reſuſcitatum iri, ut fiant huius gaudii participes; utroſque tam vivos quam mortuos vitae reſtitutos ad multa ſecula ſine morbo ac moleſtia, imo ſine ſenectute vitam producturos, perpetuam aeris benignitatem ſenſuros, bona gentium poſſeſſuros, in ſumma auri, argenti & voluptatum abundantia perpetuo victuros &c.* Quidam addunt *avem Ziz, quae Bariachne* dicitur, cuius quanta ſit magnitudo, adparet ex eo, quod fingunt, *ovum eius e nido eiectum aliquando lapſu ſuo confregiſſe trecentos cedros, & confractum ſubmerſiſſe ſexaginta pagos, quodque ipſa avis expanſione alarum ſuarum ſphaeram ſolis contegere poſſit.* In thalmud ordine IV. tract.

3. nugantur, *Deum quinta die creaſſe piſces duos magnitudinis pene interminatae, Leviathan adpellatos, quorum corporum vaſtitatem cum ipſe ſecum animo perpenderet, veritus, ne omne piſcium genus a tam magnis beluis deglateretur, et ne ab ipſis mare univerſum navigiis invium redderetur, ſicque humani generis commercia penitus tollerentur, ſi ex illis proles propagaretur, occidit fæmellam, & ex eius ſalitis carnibus ſalſamenta delicatiſſima paravit iuſtis & electis ſuis poſt hanc vitam comedenda, maſculum vero ſibi vivum reſervavit, ut cum eo ſucceſſivis diei horis quotidie luderet, quo adcommodant illud*: Pſalm. CIV. 26, *Draco iſte, quem creaſti, ut cum eo luderes.* Vide librum *abcoth roehel*, hoc eſt, ſpecierum aromaticarum, Aben Ezra & Raſchi in *peruſchim* apud Helvicum elench. Iudæor. III. cap. 2. de officio Meſſiæ, Buxdorffium in ſynag. Iudaic. cap. 36. p. 511.

§. LXVIII. III.) Optandum vero, cum *Cerintho* vel certe cum *Iudaica ſynagoga* chiliaſtica illa ſomnia fuiſſe ſepulta; ſed negari nequit, *quosdam ex antiquiſſimis eccleſiae doctoribus* eadem ex parte fuiſſe amplexos. De *Papia*, epiſcopo Hieropolitano, qui inter pios veteres primus chiliaſticæ opinionis ſemina ſparſit, ſic ſcribit Euſebius lib. III. hiſt. eccleſ. cap. 36. *Quaedam idem commentatur tanquam ex viva traditione ad ſe relata, & peregrinas quasdam Salvatoris parabolas & doctrinas cum aliis nonnullis fabuloſis adiecit, in quibus etiam millenarios quosdam annorum poſt reſurrectionem mortuorum futuros dixit, in quibus regnum Chriſti in hac terra corporaliter conſiſtere debeat; quae illum ex eo ſuſpicatum puto, quod apoſtolicas diſputationes non recte acceperit, nec quae ab illis per hypodigmata dicta ſunt, rite conſiderari, eo quod admodum modico eſſet iudicio praeditus, ſicut ex ipſius libris iudicium capi poterit, attamen quam plurimis poſt ſe eccleſiaſticis viris eiusdem erroris cauſam dedit, qui ad antiquitatem ipſius reſpexerunt.* Probe vero notandum, quæ fuerit occaſio erroris in Papia, quam ibidem Euſebius diſertis verbis exponit, videlicet quod *neglectis vel certe parvi habitis ſcripturis traditiones apoſtolicas conſectatus fuerit.* Sic enim eum loquentem ibidem introducit: *ubi quiſquam venit, qui ſeniorum adſectator fuerat, ſeniorum verba exquirebam, quid Andreas, quid Petrus, quid Philippus, quid Thomas aut Iacobus, aut Iohannes, ſive Matthaeus, vel alius quisquam ex diſcipulis Domini, quid Ariſtion & ſenior Iohannes diſcipuli Domini dixerint. Cogitabam enim, me non tantum utilitatis ex libris, quantum ex viva ac permanente voce relaturum.* Sic ergo memorabili Papiæ exemplo Deus eccleſiam monere voluit, quam periculoſum ſit, incertas traditiones praetermiſſis ſcripturis ſequi. Confer Nicephorum lib. III. hiſt. eccleſ. cap. 20. Cæterum quod Euſebius addit, *Papiam quam plurimis poſt ſe eccleſiaſticis viris eiusdem erroris cauſam dediſſe*, illius effati veritatem luculente ſuo confirmant exemplo *Iuſtinus*, *Irenaeus*, *Apollinarius*, *Tertullianus*, *Victorinus Pictavienſis*, *Nepos Ægyptius*, *Severus*, *Sulpitius*, *Coracion & Lactantius*, qui omnes chiliaſticæ opinioni adplauſerunt. Unde Baronius in annal. ann. CXVIII. ſect. 2. ſcribit, *ultimis Traiani temporibus errorem irrepſiſſe in nonnullos fideles auctore Papia, epiſcopo Hieropolitano de millenario, quem Apollinarius pertinacius propugnando in haereſin perduxerit.* Iuſtinus in dial. cum Triphone pag. 239. ſic ſcribit: *Ego autem, et ſi qui rectae per omnia ſententiae Chriſtiani ſunt, et carnis reſurrectionem futuram novimus, & mille annos in Hieruſalem inſtaurata*

rata et exornata et dilatata, *ſicut prophetae Ezechiel et Eſaias & alii promulgant.* Pag. 240. *Vir apud nos quidam*, *cui nomen erat Iohannes*, *e duodecim apoſtolis Chriſti unus*, *in ea*, *quae illi exhibita eſt*, *revelatione*, *Chriſti fideles noſtros annos mille Hieroſolymis peracturos eſſe praeloquutus eſt*, *ac poſtea univerſalem*, *& ut ſemel dicam ſempiternam omnium unanimiter ſimul reſurrectionem et iudicium futurum.* Irenæum *chiliaſtam* fuiſſe, teſtes ſunt Euſebius d. l. & Hieronymus in catalog. illuſtrium in cap. de Papia; ſed in quinque illis libris Irenæi adv. hæreticos, qui adhuc ſuperſunt, diſertis verbis illud non habetur. Quidam illud colligere volunt ex lib III. cap. 23. pag. 352. ubi dicit: *quotquot diebus hic mundus factus eſt*, *tot & millenis conſummatur*; quia chiliaſtæ ſtatuunt, completis ſex annorum millibus a mundo condito antichriſtum cum omnibus ſuis membris, videlicet hominibus impiis, eſſe perdendum, ac ligandum ſatanam, ut interim per ſeptimum annorum millenarium Chriſtus cum electis regnum pacatiſſimum ſuper terram ſit habiturus, quo millenario completo rurſus modico tempore ante iudicium ſatanas ſit ſolvendus, ac paulo poſt Chriſtus ad extremum iudicium celebrandum rediturus. Sed oſtendimus in tract. præced. opinionem de ſex mundi millenariis etiam aliis ex patribus placuiſſe, qui chiliaſtici erroris non fuere ſuſpecti, nedum rei. Dicendum igitur, Euſebium & Hieronymum ex aliis Irenæi libris hoc collegiſſe, aut Irenæum a chiliaſmi accuſatione abſolvendum eſſe. De *Apollinario*, quod Iudaicam mille annorum δευτερωσιν a Papia in eccleſiam Chriſtianam introductam ſecutus fuerit, teſtatur Hieronymus d. l. *Tertullianus* lib. III. adv. Marcion. c. 24 p. 400. *Confitemur*, *in terra nobis regnum repromiſſum*, *ſed ante cælum*, *ſed alio ſtatu*, *utpote poſt reſurrectionem in mille annos in civitate divini operis Hieruſalem cælo delata*, *quam & Apoſtolus matrem noſtram ſurſum deſignat*, *&* πολιτευμα *noſtrum*, *hoc eſt*, *municipatum in cælis eſſe pronuncians*, *alicui utique cæleſti civitati eum deputat. Hanc & Ezechiel novit*, *& apoſtolus Iohannes vidit*, *& qui apud fidem noſtram eſt novae prophetiae ſermo teſtatur.* Obſerva, Tertullianum probationem chiliaſmi etiam ex prophetia paracleti Montaniſtica arceſſere; quidam tamen nomine *novae prophetiae* apocalypſin Iohannis malunt intelligere, *ut etiam effigiem civitatis ante repraeſentationem eius conſpectui futuram in ſignum praedicarit &c. Hanc dicimus excipiendis reſurrectionis ſanctis & refovendis omnium bonorum utique ſpiritualium copia in compenſationem eorum*, *quae in hoc ſeculo vel deſpeximus*, *vel amiſimus a Deo proſpectam*, *ſiquidem iuſtum eſt & Deo dignum*, *illic quoque exſultare famulos eius*, *ubi ſunt & adflicti in nomine ipſius*, *haec ratio regni cæleſtis. Poſt cuius mille annos*, *intra quam aetatem concluditur ſanctorum reſurrectio*, *pro meritis maturius vel tardius reſurgentium*, *tunc & mundi deſtructione & iudicii conflagratione commiſſa demutati in atomo*, *in angelicam ſubſtantiam*, *ſcilicet per illud incorruptelae ſuperindumentum transferemur in cæleſte regnum.* Ibidem Tertullianus adſerit, *ſe in libro de ſpe fidelium*, *hac de re latius egiſſe*, ſed liber ille Dei beneficio non amplius extat. *Victorinum Pictavienſem*, vel ut alii ſcribunt, Pitabionenſem in comm. Apocal. inter chiliaſtas numerat Hieronymus in catal. de vir. illuſtrib. cap. Papias in præfat. comm. in Apoc. & lib. XI. in Ezech. De *Nepote* Ægyptio & *Coracione* Euſebius lib. VII. hiſtor. eccleſ. c. 22. circa fin. ſic ſcribit: *Nepos*

qui-

quidam, Ægyptiorum epiſcopus, promiſſiones Dei ſanctis in ſcripturis factas nimis Iudaico more reddendas docebat, & millenaria quaedam annorum corporalibus deliciis in hac terra futuris decernebat, & quoniam opinionem hanc ſuam ex apocalypſi Iohannis probare ſe poſſe putabat, librum de illa compoſuerat, illumque elenchum allegoriſtarum inſcripſerat. Hunc itaque Dionyſius (Alexandrinus) *commentarijs de promiſſionibus inſcriptis impugnat, & primo ſententiam ſuam de dogmate illo ponit, in altero vero de apocalypſi Iohannis diſputat.* Cap. 23. recitat Euſebius verba Dionyſii: *commentarium quemdam Nepotis proferunt, quo valde nituntur, ut qui irrefragabiliter regnum Chriſti ſuper terram hanc futurum oſtendat. In aliis multis Nepotem laudo ac diligo, cum propter fidem ſedulitatemque & exercitium in ſcripturis, tum propter multam ipſius pſalmodiam, & hominem admodum veneror, praeſertim tanquam eum, qui iam ad quietem praeceſſit; at veritas amica eſt & prae cunctis honoranda, & ſi quid recte dicitur, laudandum & adprobandum candide. Quae vero non ſane ſcripta videntur, inquirenda ſunt & refellenda. Quod ſi praeſens eſſet, & nudo ſermone dogma ſuum adſereret, ſatis eſſet ſine ſcriptis conferre, interrogandoque & reſpondendo adverſarios convincere & conciliare. Quoniam vero ſcriptum exſtat, ſit ut quibusdam videtur, admodum probabile, & nonnulli doctores legem & prophetas nihili faciunt, evangeliis adhaerere detrectant, & apoſtolorum epiſtolas contemnunt, huius vero ſyngrammatis doctrinam tanquam magnum aliquod & abſconditum myſterium continentem profitentes, ſimpliciores fratres noſtros nihil ſublime nec magnificum, neque de glorioſo ac vere divino Domini noſtri adventu, nempe de noſtra reſurrectione ex mortuis & adgregatione noſtri & conformatione ad ipſum ſentire permittunt, ſed minuta & mortalia, qualia ſunt haec praeſentia, in regno Dei ſperanda ſuadent, neceſſarium eſt, ut & nos velut praeſentem fratrem noſtrum Nepotem adloquamur.* Poſtea addit: *Cum in Arſenoite eſſemus, ubi diu ante hoc dogma emerſit, ita ut ſchiſmata & integrae ab eccleſiis defectiones fierent, convocatis presbyteris & doctoribus ex fratribus illorum vicorum praeſentibus etiam fratribus, quotquot adeſſe volebant, publice eos ad dogmatis huius inquiſitionem exhortatus ſum. Et cum hunc mihi librum* (Nepotis Ægyptii) *quaſi armaturam quandam & murum inexpugnabilem proferrent, totum triduum una cum illis a mane ad veſperam uſque conſidens, quae in eo ſcripta ſunt, diſcutere conatus ſum. Ubi etiam conſtantiam, veritatis ſtudium, tractabilitatem & intelligentiam in fratribus vehementer admiratus ſum, quod recto ordine & μετ' επιεικειας interrogarent ac reſponderent & obſequerentur, nec ullo modo contentioſe, quae ſemel ſtatuerant, ſi falſa eſſe deprehenderentur, retinere, nec rurſus contradictiones ſubtrahere, ſed quantum fieri poterat, propoſito inſtare & confirmare conarentur, & tamen rurſus, ubi ratio expoſcebat, ſententiam mutare & veritatem una nobiſcum confiteri non reverentur, ſed bona cum conſcientia absque ulla hypocriſi cordibus ad Deum expanſis, quae demonſtrationibus ac divinarum ſcripturarum doctrinis comprobabantur, amplecterentur. Et tandem ipſe doctrinae huius anteſignanus & auctor nomine Coracion audientibus fratribus cunctis, qui aderant, confeſſus eſt, nobisque pollicitus, ſe poſthac opinioni illi nolle attendere amplius, neque de illa diſputare, nec mentionem facere, nec docere, quod abunde ſatis oppoſitis eſſet argumentis convictus. Reliqui vero fratres praeſentes propter hanc collationem erga cunctos demiſſionem & conſenſionem gaudebant.* Hæc Dionyſii narratio de multis utiliter monere poteſt, quæ fuerit origo erroris chi-

72675

chiliaſtici, contemtus ſcilicet ſcripturarum & amor incertarum traditionum, qua moderatione in illo redarguendo pii veteres fuerint uſi, quam lata acceperit incrementa, quis fuerit diſputandi modus in primitiva eccleſia obſervatus, ex quibus principiis contra errores fuerit pugnatum, quinam ad diſputationes de fidei dogmatibus inſtitutas admiſſi fuerint &c. *Severum* chiliaſtis accenſet Hieronymus lib. XI. in Ezech. XXXVI. *Neque enim* (inquit) *iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις adpellant, auream de cælo exſpectamus Hieroſolymam, nec rurſum paſſuri circumciſionis iniuriam, nec oblaturi taurorum ac arietum victimas, nec ſabbati otio dormiemus, quod & multi noſtrorum & praecipue Tertulliani liber, qui inſcribitur de ſpe fidelium, & Lactantii inſtitutionum volumen ſeptimum pollicetur, & Victorini Pitabionenſis crebrae expoſitiones & nuper Severus noſter in dialogo, cui Gallus nomen impoſuit, & ut Graecos nominem, & primum extremumque coniungam, Irenaeus & Apollinarius.* Idem in præfat. lib. XVIII. in Eſaiam refert, *Irenaeum, Tertullianum, Lactantium, Apollinarium, Severum, Sulpitium magnamque catholicorum hominum multitudinem in Victorini opinione fuiſſe.* Quod de *Lactantio* Hieronymus memorat, ex ipſius ſcriptis adhuc reliquis liquido pateſcit. Lib VII. inſtit. cap. XXIV. p. 433. ſententiam ſuam hiſce exponit verbis: *Cum Chriſtus deleverit iniuſtitiam, iudiciumque maximum fecerit, ac iuſtos, qui a principio fuerunt, ad vitam reſtauraverit, mille annis inter homines verſabitur, eosque iuſtiſſimo imperio reget. Tum qui erunt in corporibus vivi, non morientur, ſed per eosdem mille annos infinitam multitudinem generabunt, & erit ſoboles eorum ſancta & Deo cara. Qui autem ab inferis ſuſcitabuntur, ii praeerunt viventibus velut iudices. Gentes vero non exſtinguentur omnino, ſed quaedam relinquentur in victoriam Dei, ut triumphentur a iuſtis, ac ſubiugentur perpetuae ſervituti. Sub idem tempus etiam princeps daemonum, qui eſt machinator omnium malorum, catenis vincietur, & erit in cuſtodia mille annis cæleſtis imperii, quo iuſtitia in orbe regnabit, ne quod malum adverſus populum Dei moliatur, poſt cuius adventum congregabuntur iuſti ex omni terra, peractoque iudicio civitas ſancta conſtituetur in medio terrae, in qua ipſe conditor Deus cum iuſtis dominantibus commoretur &c. Tunc auferentur a mundo tenebrae illae, quibus offundetur atque obcæcabitur cælum, & luna claritudinem ſolis accipiet, nec minuetur ulterius. Sol autem ſepties tanto, quam nunc eſt, clarior fiet. Terra vero aperiet fæcunditatem ſuam, & uberrimas fruges ſua ſponte generabit, rupes montium melle ſudabunt, per rivos vina decurrent, & flumina lacte inundabunt. Mundus denique ipſe gaudebit, & omnis rerum natura laetabitur, erepta & liberata dominio mali & impietatis & ſceleris & erroris. Non beſtiae per hoc tempus ſanguine alentur, non aves praeda, ſed quieta & placida erunt omnia, lupus ovem non rapiet, canis non venabitur; accipitres & aquilae non nocebunt, infans cum ſerpentibus ludet. Denique tunc fient illa, quae poëtae aureis temporibus facta eſſe iam Saturno regnante dixerunt &c. Cum vero deletis religionibus impiis & ſcelere compreſſo ſubiecta erit Deo terra,*

Cedet & ipſe mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces, omnis feret omnia tellus &c.

(obſerva Lactantium non ſolum ex Sibyllis ſed etiam ex poetis chiliaſticum illud regnum deſcribere) *Vivent itaque*

homines

ines tranquilliſſimam vitam & copioſiſſi-
s, & regnabunt cum Deo pariter, &
s gentium venient a finibus terrae cum
s ac muneribus, ut adorent ac hono-
nt regem magnum, cuius nomen erit
clarum ac venerabile univerſis nationi-
quae ſub caelo erunt, & regibus, qui
inabuntur in terra. Haec ſunt, quae
ophetis futura dicuntur &c. Hierony-
chiliaſtarum opinioni minime qui-
adſenſus eſt, quia lib. XVIII. in E-
n dicit, *Dionyſium elegantem ſcripſiſ-*
orum, in quo irrideat mille annorum
lam, & auream atque gemmatam in
s Hieruſalem, inſtaurationem templi,
arum ſanguinem, otium Sabbathi, cir-
iſionis iniuriam, nuptias, partus, li-
um educationem, epularum delicias &
arum gentium ſervitutem, rurſusque
, exercitus ac triumphos & ſuperato-
neces mortemque centenarii peccatoris;
ib. IV. in Ezech. XXXVI. vocat
icat fabulas, & in comm. Dan. VII.
: *Sancti nequaquam habebunt regnum*
num, ſed caeleſte, ceſſet ergo mille an-
n fabula &c. Interim tamen non
s fuit eam expreſſis verbis damna-
veterum ſcilicet auctoritatem nimio-
veritus, ſic enim ſcribit lib IV.
rem. XIX. *Iudaei ſibi auream gem-*
m Hieruſalem reſtituendam putant,
mque victimas & ſacrificia & coniu-
nctorum & regnum in terris Domini
toris; quae licet non ſequamur, ta-
amnare non poſſumus, quia multi ec-
licorum virorum & martyres iſta di-
t. Unusquisque in ſuo ſenſu abun-
& Domini cuncta reſerventur iudicio.
nymi veſtigiis inſiſtit *Auguſtinus*
X. de civ. Dei c. 7. non longe a
ipio ſic ſcribens: *Qui propter haec*
libri (apocalypſeos) *verba primam*
ectionem futuram ſuſpicati ſunt corpo-
, inter caetera maxime numero anno-
rum mille permoti ſunt, tanquam oporte-
ret in ſanctis eo modo velut tanti temporis
fieri ſabbatiſmum; vocatione ſcilicet ſancta
poſt labores annorum ſex millium, ex quo
creatus eſt homo, & magni illius peccati
merito in huius mortalitatis aerumnas de
paradiſi felicitate dimiſſus eſt, ut, quo-
niam ſcriptum eſt: Unus dies apud Do-
minum ſicut mille anni, & mille anni
ſicut dies unus; *ſex annorum millibus tan-*
quam ſex diebus impletis ſequatur velut ſab-
bati ſeptimus in annis mille poſtremis, ad
hoc ſcilicet ſabbatum celebrandum reſurgen-
tibus ſanctis. Quae opinio eſſet utrumque
tolerabilis, ſi aliquae deliciae ſpirituales in
illo ſabbato adfuturae ſanctis per Domini
praeſentiam crederentur. Nam etiam nos
hoc opinati fuimus aliquando, ſed cum eos,
qui tunc reſurrexerint, dicant immoderatiſ-
ſimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus
cibus ſit tantus ac potus, ut non ſolum
nullam modeſtiam teneant, ſed modum quo-
que ipſius incredulitatis excedant, nullo mo-
do iſta poſſunt niſi a carnalibus credi. Hi
autem, qui ſpirituales ſunt, iſtos iſta cre-
dentes χιλιαςὰς *adpellant Graeco vocabulo,*
quod verbum e verbo exprimentes nos poſ-
ſumus milliarios nuncupare. Idem tamen
in lib. de eccl. dogmatib. (modo Augu-
ſtinus illius libri auctor ſit) cap. 55. con-
fidentius eos refellit. *In divinis*, ait,
promiſſionibus nihil terrenum vel tranſito-
rium exſpectemus, ſicut Melitani ſperant.
Non nuptiarum copulam, ſicut Cerinthus &
Marcion delirant. Non quod ad cibum vel
ad potum pertinet, ſicut Papiae auctore
Irenaeo & Tertullianus & Lactantius ad-
quieſcunt. Neque poſt mille annos poſt re-
ſurrectionem regnum Chriſti in terra futu-
rum, & ſanctos cum illo in deliciis regna-
turos ſperemus, ſicut Nepos docuit, pri-
mam iuſtorum reſurrectionem & ſecundam
impiorum qui confinxit. Et inter has duas
mortuorum reſurrectiones gentes ignorantes

Deum in angulis terrarum in carne ſervandas, quae poſt mille annos regni in terra iuſtorum inſtigante diabolo movendae ſunt ad pugnam contra iuſtos regnantes, & Domino pro iuſtis pugnante imbre igneo compeſcendas, atque ita mortuas cum caeteris in impietate ante mortuis ad aeterna ſupplicia incorruptibili carne reſuſcitandas. Lib. de hæreſib. ad Quodvultdeum cap. 8. *chiliaſtas* in hæreticorum claſſem compingit.

§. LXIX. Cæterum, quod *quosdam eccleſiae veteris doctores* Cerinthi dogma *ex parte* duntaxat amplexos fuiſſe diximus, illud Ludovicus Vives in comm. lib. XX. Auguſt. de civ. Dei cap. 7. diſertis verbis nobiſcum adſerit, ac in diſp. III. novis quibusdam fanaticis oppoſita hiſce illud confirmatum dedimus argumentis: 1) Non eſt veriſimile, pios veteres Iudaica ſomnia et Cerinthiana portenta de gemmata & aurea Hieroſolyma in terris exſtruenda, ac voluptatibus carnalibus in eadem ſperandis fuiſſe amplexos. Ecquis enim credat, illos circumciſionis & ſabbati obſervationem, ſacrificiorum oblationem in Chriſtiana eccleſia iterum exſpectandam ſtatuiſſe? 2) Irenæus, quem Euſebius & Hieronymus chiliaſtis accenſent, lib. I. adv. hæreſ. cap. 25. Cerinthum hæreſeos accuſat, lib. III. cap. 3. eum vocat *inimicum veritatis*, atque addit, *Iohannem apoſtolum noluiſſe cum ipſo communi uti balneo.* Lib. eiusdem cap. 11. circa medium refert, *Iohannem evangelicam ſuam hiſtoriam Cerintho oppoſuiſſe.* At quis credat Cerinthum ab Irenæo hæreticis fuiſſe adnumeratum, ſi cum ipſo eadem ſenſiſſet. Neve quis excipiat, *Irenaeum a Cerintho in aliis diſſenſiſſe, in chiliaſtico autem regno ipſi ομοψηφον fuiſſe,* notandum, quod Victorinus, quem Hieronymus itidem facit chiliaſtam, commentarium ſuum in Apocal. hiſce concludat verbis: *Ergo audiendi non ſunt, qui mille annorum regnum terrenum eſſe confirmant, qui cum Cerintho haeretico ſentiunt.* 3) Cerinthus natu maior fuit, ipſo Papia. Quod ſi ergo Papiæ opinio per omnia eadem fuiſſet cum Cerinthi hæreſi, utique Hieronymus in catal. illuſtr. Cerintho potius quam Papiæ eius originem tribuiſſet. 4) Cerinthus in illo regno futuras omnes improbas voluptates, fœdam ſcilicet epularum ingluviem, ventris & ea quæ ſub ventre ſunt, exquiſitiſſima incitamenta docebat; ſed patres nullam malorum hominum improbitatem aut impietatem, aut iniuſtitiam in illo regno futuram crediderunt. Cerinthus ipſum Chriſtum nondum ſurrexiſſe, ſed adpetente chiliaſtico regno demum ſuſcitandum eſſe docuit, a quo errore patres fuere alieniſſimi. 5) Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 7. *ſpiritualium deliciarum* mentione patrum opinionem a Cerinthiana hæreſi ſeiungit. Tertullianus etiam lib. III. adv. Marcion. c. 24. *Hieroſolymam illam cælo delatam divini operis futuram* adſerit, *ac ſanctos in ea ſpiritualium bonorum adfluentia refovendas eſſe* ſignificat. Interim tamen inficias ire non poſſumus, Lactantium ac Nepotem *corporalium deliciarum* mentionem iniicere, ac Hieronymum lib. XI. in Ezech. indiſtincte veteres illos eccleſiæ doctores *Iudaicarum fabularum patronos* conſtituere, quo dubio procul reſpicit Chemnitius, quando in orat. de lect. patrum primo locorum theol. tomo præfixa adſerit, *Irenaeum chiliaſticae opinioni addictum in fundamento erraſſe.* Confer Sixtum Senenſ. lib. V. biblioth. ſanctæ annot. 233. pag. 411. & lib. VI. annot. 347. p. 573.

§. LXX.

§. LXX. IV) *Epiphanius* hæreſin Dimæritarum perfectam Chriſti incarnationem negantium refellens hæreſ. LXXVII. p. 859 in Lat. pag. 435. in Græc. inter cætera ſic ſcribit: *Alii dixerunt, ſenem dixiſſe, quod in prima reſurrectione millenarium quemdam annorum abſolvemus, in iisdem verſantes, in quibus etiam nunc, nimirum & legem & alia ſervantes, & omnia quae in uſu ſunt in mundo, nuptiisque ac circumciſione & aliis participantes; id quod non valde de ipſo credimus. Verum ſicut quidam adfirmarunt, hoc dixiſſe ipſum adſeruerunt. Et quod quidem ſcriptum eſt de millenaria hac ſecta in apocalypſi Iohannis, & quod apud plerosque receptus eſt liber etiam apud ipſos, manifeſtum eſt. Plurimi vero & pii de ſpiritualibus edocti, & quae ſpiritualiter in ipſa ſe habent cognoſcentes, vera quidem eſſe, in profunditate autem declarata eſſe credunt. Non ſolum enim hoc illic profunde dictum eſt, ſed etiam alia multa.*

§. LXXI. V) Noſtro ſeculo chiliaſmum in eccleſiæ proſcenium reduxerunt *Anabaptiſtae*, de quibus Auguſtana confeſſio art. XVII. ſic loquitur: *Damnant & alios* (noſtræ eccleſiæ), *qui nunc ſpargunt Iudaicas opiniones, quod ante reſurrectionem mortuorum pii regnum mundi occupaturi ſunt, ubique oppreſſis impiis.* Philippus Melanchton in diſp. de furoribus & deliriis Anabapt. tom. I. Witeb. Lat. *Anabaptiſtae adfirmant, oportere ante noviſſimum diem in terris regnum Chriſti tale exiſtere, in quo pii dominentur, & omnes reges impios opprimant ac deleant.* Anno 1530. quidam, cui nomen *Auguſtinus Weber*, arte pellio, imperii chiliaſtici tempus præſto eſſe ratus, inſomniorum præſtigiis ac revelationum peculiarium mendaciis in ſpem regni quorumdam animos crexit, ac cœtus in horto quodam congregavit. Detecta poſtmodum coniuratione cum in ducatu Wirtenbergenſi urbe ceſſiſſent, pœnas temeritatis debitas perſolverunt, referente Xyſto Betuleio comment. in Lactant. lib. VII. c. 14. Weberum illum quinquennio poſt, anno ſcilicet Chriſti 1535. ſecuti ſunt ſeditioſi Anabaptiſtæ in urbe Weſtphaliæ Monaſterio Thomas Müntzerus, Iohannes Leydenſis & alii eius farinæ vel potius furfuris complures; quorum hiſtoriam late deſcribunt Schleidanus lib. X. Commentar. Antonius Corvinus in hiſtorica relatione de Monaſterienſium obſidione, Fridericus Staphylus in epit. theol. Luther. & Lambertus Hortenſius Montfortius de tumult. Anabapt. Durante obſidione librum ediderunt ſub titulo *reſtitutionis totius mundi*, in quo tempus ac curſum ſeculorum omnem in tres parvidunt, *ac primum quidem mundum inde ab Adam uſque ad Noahum inundatione periiſſe; alterum, in quo nos hodie verſamur, igni periturum; tertium plane novum eſſe futurum, in quo iuſtitia regnet. Prius vero, quam hic poſtremus illuceſcat, eum, qui nunc ſit, oportere per ignem expurgari, ſed id non ante futurum, quam ſit revelatus antichriſtus, & illius oppreſſa plane potentia, tunc demum fore, ut collapſa ſedes Davidis erigatur, & Chriſtus regnum ſuum in terris obtineat, & prophetarum omnium ſcripta compleantur. Praeſentem vero mundum eſſe velut aetatem Eſau, nam & in eo ſilere iuſtitiam & pios adfligi; ſed ut a captivitate Babylonica, ſit etiam nunc a tantis aerumnis abeſſe tempus liberationis ac reſtitutionis, & futurum, ut impiis cumulate rependantur illorum ſcelera, ſicut in apocalypſi denunciatum ſit, hanc autem reſtitutionem antecedere futurum ſeculum, ut impiis omnibus oppreſſis iuſtitiae velut domicilium ac ſedes adornetur.*

§. LXXII.

§. LXXII. VI) A recentioribus Iudæis & Anabaptiſtis contagium huius erroris promanavit ad *antitrinitarios & Arianos*, qui Iudæorum vitula in pervertendis ſcripturæ dictis libenter arant. Iohannes Eraſmi, Arianus, in libro contra Tyræum Ieſuitam diſputat, *regnum papae in his terris everſum iri a magnis eccleſiae teſtibus & doctoribus*, puta Arianis, & ex apocalypſi ſuſpicatur, *pios ac cæleſtis doctrinae ſtudioſos tunc iterum colligendos eſſe in ovile ſub fidis paſtoribus, ubi annorum antichriſtianorum meta ad ultimum ſuum terminum pervenerit*, quod anno 1588. futurum ſperavit. *Interim*, inquit, *non deſinunt adflictiones piorum ante ſabbatiſmum ſeptimi millenarii ac beatum initium regni mille annorum &c. Sentio ſeptimi mundi millenarium pertinere ad quietem eccleſiae, quando celebrabitur nuptiarum agni, ſabbatiſmus erit. Haec felicitas ſeptimi millenarii tum ſeptenis diebus & annis, tum etiam ſeptem tubarum, ſigillorum & phialarum numero renunciatur. Sed ſeptimo millenario ac regno Chriſti finito exorietur beatiſſima lux aeterni regni Dei, quod erit extra temporis menſuram &c. Ævum, quod eſt ſine initio, ab omni aeternitate, coaleſcet cum aevo poſt abſolutum gaudium regni Chriſti. Inter haec duo aeva, quorum illud initio, hoc fine caret, interiacet mundus, hoc eſt, ſpatium ſeptem millenariorum, & in eo dicit conſiſtere eminentiam regni Dei ſuper regna mundi & Chriſti. Eccleſiae ſua tranquillitas conſtare non poteſt, niſi deletis antichriſtis, ideo proxime huic quieti praemittenda finalis deſtructio omnium hoſtium, a quibus pax eccleſiae hactenus fuit interturbata. Tunc piorum erit ſanctiſſimus conſenſus in una fide ac cognitione veri Dei, ſublata erunt inteſtina diſſidia, mali & impoſtores ſeparabuntur a piis, ut nulli ſint in eccleſia ſeductores, quod non erat in eccleſia apoſtolica, in qua colluvies quaedam erat bonorum & malorum, ideoque tot ſcandala, tot ſectae in ea exſtiterunt &c.* Et poſtea: *Tunc Chriſtus clariſſime conſpicietur in templo Dei, hoc eſt, in eccleſia Dei, Chriſto autem recte cognito, Deus quoque, utpote cuius gloria in Chriſti facie lucet, rectiſſime cognoſcetur, & quicquid ad Chriſtianam religionem pertinet, mire ſimul illuſtrabitur, exoriente hoc ſole Ieſu Chriſto.*

§. LXXIII. VII) Arianorum & Anabaptiſtarum adfines ſunt *Photiniani*, qui ut in divinitate Chriſti neganda, ita quoque in chiliaſtico regno ſtabiliendo cum illis amice conſpirant. Quamvis enim tum Valent. Smalcius in lib. de divin. Chriſti cap. 15. p. 95. edit. Racov. anno 1608. tum Fauſtus Socinus in miſcellan. p. 50. chiliaſtas refellant, inter quos Socinus ſcribit, *nullo pacto ſibi probari ſententiam de futuro eiusmodi Chriſti regno, ſed ſe credere, illam eſſe falſam, abſurdam & pernicioſam*; p. 51. *ſeque aperte videre, eam pugnare cum perpetuo conſenſu, qui in ſcriptis prophetarum & apoſtolorum deprehendatur.* Pag. 56. addit tamen ex mente ſuorum, *quos pietatis ſtudioſos* vocat p. 50. *& vitam plane ſpiritualem degere, aut certè degere perpetuo ſtudere* teſtatur, p. 69. *iſtud regnum Chriſti corporale futurum eſſe in terra, & quidem in ipſa Iudaea ſuper Iudaicum populum Hieroſolymis, poſtquam Dei nutu ac providentia urbs illa in ea provincia eodem loco, ubi antea erat, inſtaurata fuit.* p. 51. quod ipſum etiam olim Cerinthum ſenſiſſe oſtendimus ſuperius.

§. LXXIV. VIII) Circa annum Chriſti 1578. quidam *Nathanael Ælianus* librum edidit, quem inſcripſit *Mattanla*, in eo negat *ſtatim poſt ſecundum Chriſti adventum ſecuturum iudicium, ſed prius fore Chriſti in terris regnum*; addit,

ſymbolum

ſymbolum apoſtolicum non poſſe eas ſcripturas, *quibus ſuam opinionem ſe confirmare* putat, *evertere*, *denique iudicandi verbum illic non proprie ſumi*, *ſed metaphorice pro regnare*, *ut in libro Iudicum apud Hebraeos iudices ſignificabant reges.* Ibidem: *Chriſti regnum non in cœlis*, *ſed in terris futurum*, *quo ii*, *qui in hac vita propter Chriſtum opes & vitam amiſerunt*, *redivivi centuplum recipient*, *quo Chriſtus ſuos ab oppreſſione & ſervitute gentilium liberabit. Poſt extremum iudicium nullum amplius Chriſti regnum fore*, *ſed morte de medio ſublata omne imperium Patri tradendum eſſe*, *ſcripturam Chriſto in cœlis non in terris regnum promittere.* IX) *David Georgius Hollandus*, hæreticus peſtilentiſſimus, inter reliqua paradoxa, quæ in hiſtoria Baſilienſi de ipſius vita & morte commemorantur, etiam hoc propoſuit, *ſe eſſe verum illum Davidem a Deo miſſum*, *ut extremis hiſce temporibus regnum Iſraëlis reſtitueret*, *Iacobique tabernaculum inſtauraret; ſe eſſe regem & Chriſtum*, *Patris cœleſtis filium*, *in quo ſe oblectet Pater*, *natum non ex carne*, *ſed ex Spiritu ſancto & ſpiritu Chriſti Ieſu*, *qui ſpiritus Chriſti carne eius in nihilum redacta quodam in loco ſanctis omnibus ignoto hactenus ſervatus nunc Davidi Georgio totus quaſi traditus ſit*, *atque in eius animam infuſus; ſe igitur eſſe eum*, *qui domum Iſraëlis veroſque Levi filios*, *nimirum eos*, *qui dogmata ipſius ſuſcipiunt*, *eumque ſequantur*, *una cum verbo Dei tabernaculo ſit Spiritu inſtauraturus*, *non cruce*, *rebus adverſis aut morte*, *quemadmodum ille alter Chriſtus*, *ſed clementia & ſpiritus Chriſti amore & gratia &c.* Ex illius ſchola dubio procul prodierunt illi, quorum meminit Cornelius Ianſenius, epiſcop. Gandavenſis, in conc. evang. cap. 123. p. 842. qui in Belgio *ſe eſſe Chriſtum regem Sionis mentiti fuere*, quibus nec ſigna nec prodigia defuerunt, per quæ hominibus impoſuerunt.

§. LXXV. X) Huius Davidis Georgii ſoboles ſunt noſtri *methiſtae novi enthuſiaſtae*, *Ezechielis Methi*, qui ſe *Eliam Sionis* vocat, adſeclæ, quorum quidam anno 1616. noſtram hanc Ienenſem academiam turbabant, ſed Dei præpotentis gratia & profeſſorum pia diligentia ad ſaniorem mentem tandem reducebantur. Illi præter errores alios complures, a veteribus hæreticis mutuatos, utpote, quod *Filius Dei carnem ſuam e cœlo ſecum attulerit*, *non autem ex Maria virgine adſumſerit;* quod *regeneratio fiat per veteris ſubſtantiae abolitionem;* quod *Spiritus ſanctus non detur per praedicationem evangelii*, *ſed duntaxat excitetur*, *cum iam ante in corde hominis eum habitare oporteat;* quod *per miniſterium illorum*, *qui non ipſimet habent Spiritum ſanctum*, *non conferatur Spiritus ſanctus*, *quamvis pure ac ſincere doceant;* quod *ſcriptura ſit litera mortua;* quod *homo iuſtificetur formaliter per eſſentialem Dei iuſtitiam inhabitantem;* quod *regeneratio non poſſit fieri per baptiſmum aquae &c.* chiliaſtarum ſomnia magna ex parte amplectabantur. *Tria* enim ſtatuebant *ſecula* iuxta numerum trium in divinitate perſonarum. Primum tribuebant *Patri*, quod cœpiſſe dicebant in *promulgatione protevangelii.* Secundum *Filio*, quod cœpiſſe arbitrabantur in *ipſius incarnatione & adventu.* Tertium *Spiritui ſancto*, cuius ſeculi initium *hoc noſtro tempore* futurum, idemque per *mille annos* ſecuturum ſuſpicabantur. Primum vocabant *vetus*, ſecundum *novum*, tertium *noviſſimum teſtamentum*, in cuius limine ſe verſari gloriabantur. Inde porro inferebant, *diſtinguendum eſſe inter renovatos primi*, *ſecundi ac tertii ſeculi. In*

primo ſeculo, dicebant, *regeneratio non potuit externis ſenſibus deprehendi, quia externus homo in renatis huius ſeculi fuit fortior interno. In ſecundo ſeculo homo internus fuit fortior externo; nondum tamen homo externus plene fuit abolitus in ſecundi ſeculi renatis. In tertio autem ſeculo plane abolendum in renatis* dicebant *hominem externum, unde renatos illius ſeculi* negabant *ulterius peccare poſſe*, nec dubitabant, *reſpectu perfectioris regenerationis in tertio illo ſeculo ipſis prophetis & apoſtolis ſeſe anteferre, quippe quibus nondum obtigerit illa Spiritus ſancti menſura ac plena regenerationis perfectio.* Vide diſputat III. novis illis fanaticis oppoſitas. XI) Anno Chriſti 1592. *Franciſcus Puccius Filidinus*, homo fanaticus, librum edidit ſub titulo de *Chriſti Servatoris efficacitate in omnibus & ſingulis hominibus, quatenus homines ſunt &c.* in quo una cum plurimorum aliorum errorum farragine etiam chiliaſtarum defendit. *Dies*, inquit, *ſeu tempus iudicii divini multa complectitur. Nam aliquot anni terentur in excoquendo & purgando mundo & in conflictu inter Chriſtum et antichriſtum, eorumque nationes. Mille anni quinquies promittuntur pacato ſanctorum regno, aliquod tempus quoque dabitur ultimo conatui ſatanae, cui demum ſuccedet reſurrectio & iudicium mortalium omnium & ſtatus ille conſiſtens & quietus creaturarum, in quem nulla pugna aut mutatio cadet.* Ibidem: *In primis diebus ſeptimi angeli clangentis promittitur illuſtriſſima victoria de ſatana & antichriſto, quibus coniectis & concluſis in abyſſi carcere incipiet regnum illud mille annorum, in quo ſumma poteſtas divinarum humanarumque rerum erit penes immortales pontifices & reges, ſub quorum iudicio & gubernatione ſanctiſſima florebunt omnes virtutes, & exſulabunt omnia vitia, & fluent aurea illa eccleſiae ſecula, quae prophetae, apoſtoli ac ſibyllae paſſim promittunt ac deſcribunt, quo tempore elapſo fiet reſurrectio ſingulorum hominum.* Huic ſcripto Puccii piam & eruditam refutationem oppoſuit Lucas Oſiander, theologus Wirtenberg. editam Tubingæ anno 1593. XII) Cramerus, theologus eximius, amicus noſter & frater honorandus, part. II. de regno Chriſti cap. 4 p. 310 meminit cuiusdam *commentatoris in Apocal.* qui novum & ſubtilem quemdam chiliaſmum de regno evangelico excogitavit. Statuit enim, *futuram eſſe omnimodam antichriſti utriusque tum Turcici, tum Romani* πανολεθρίαν *ante mundi finem, eccleſiam futuram eſſe & oecumenicam & catholice evangelicam deletis omnibus haereſibus, ceſſantibus omnibus perſecutionibus, preſſuris, bellis, tyrannide, idque per mille annos, hoc eſt, tempus bene longum, ſed Deo praeciſe notum, in quo regni evangelici ſtatu* tamen reiecit, *quidquid Iudaiſmum ſapit, quidquid item politicum dominatum. Omnimodam etiam ſatanae ligaturam, quoad privatum quemque* non admiſit, *corporalem Chriſti converſationem* ſuſtulit, *corporalem item fidelium reſuſcitationem & iudiciariam ſanctorum adminiſtrationem;* ſed hanc opinionem in primo ovo, antequam excluderetur, ſuppreſſam eſſe adiicit. XIII) *Paracelſus* pronunciavit *revolutis aſtris mundum debere ad primordium recurrere, & in illo ſeculo futurum eſſe paradiſum cum ſumma felicitate. Fratres roſeae crucis* itidem chiliaſtico ſomnio favent. *Noſtro ſeculo*, inquiunt in confeſſ. ſua p. 70. *deſinet omnis falſitas, ſervitus, mendacium, tenebrae.* Seculi diviſionem paulo aliter, quam Methiſtæ inſtituunt. *Quaedam ſecula*, inquiunt, p. 72. *auditu rerum cognitione ſunt adepta, quaedam viſu, alia odoratu, alia guſtu, his ſuccedet ſeculum elocutionis, cum mundus a ſopore ſuo gra-*

vi

vi evigilabit, & obviam ibit novo ſoli orienti pedibus nudis, nudo capite, cum gaudio; tunc erit ſeculum praedicationis, quod ſeculum. poſtea vocant ſextam aetatem, id eſt, regnum chiliaſticum, quod futuris adhuc temporibus, ſi ipſis credimus, in terra ſperabimus. Ibidem generalem reformationem in politia, theologia & artibus circa annum Chriſti 1621. 1622. 1623. & novum regnum futurum concludunt, ac teſſera ipſorum eſt: *Ieſus mihi omnia*, id eſt, rex in millenaria felicitate & poſtea in æternitate. In ſcripto cuiusdam Dantiſcani ad fratres roſicrucios legimus *tres mundos ſeculi*, quorum primus eſt *innocentiae*, ſecundus *peccati*, tertius *regnum ſanctorum* in novo paradiſo revoluta; tres etiam gradus divinæ ſapientiæ, quorum unus *terrenus*, alter *cæleſtis*, tertius *ſupercæleſtis* &c. tertio mundo vel regno ſanctorum millenario tribuit *novam religionem, novam politiam, novam philoſophiam, novam medicinam.*

§. LXXVI. XIV) Quidam ex pontificiis chiliaſmo plus æquo accedunt. Editus eſt Landshutæ in Bavaria typis Iohann. Wiſſenburgeri anno 1524. liber ab auctore pontificiæ religioni addicto conſcriptus anno 1519. ſub titulo: *Onus eccleſiae*, in quo chiliaſtica opinio iterum in lucem revocatur, quia cap. 62. & ſeqq. *triplex Chriſti adventus* ſtatuitur & his verbis explicatur: *Primus Chriſti adventus fuit in carnem, quando homo factus mundo adparuit. Secundus erit in virtute & efficacia ſpirituali ad interficiendum antichriſtum magnum & eccleſiam reformandam. Tertius, quando in maieſtate ſua iuxta conſummationem ſeculi ad iudicandum mundum veniet. Primus fuit in ſexta mundi aetate ad iudicandam veterem ſynagogam. Secundus erit iuxta finem ſexti ſtatus mundi ad iudicandum antichriſtum magnum. Tertius erit in fine ſeptimi ſtatus mundi & ultimi millenarii;* nam ſeptem mundi ſtatus & ſeptem millenarios facit, quando veniet ad iudicandum orbem. De *primo* adventu intelligit illud Petri: *Tu es Filius Dei, qui veniſti in hunc mundum.* De *ſecundo* illud, ubi quærunt diſcipuli: *Quod ſignum adventus tui?* De *tertio* illud, quod additur ibidem: *& conſummationis ſeculi?* Primi adventus præcurſores remotos dicit fuiſſe, *prophetas*, proximum *Iohannem baptiſtam.* Secundi adventus præcuſores facit *Bernhardum, Franciſcum, Dominicum* ac ſimiles, ſed remotiores, proximos vero *Enoch & Eliam.* De hoc adventu intelligit vaticinia Eſai. XI. 4. Ier. XXIII. 5. Dan. VII. 13. Matth. X. 23. 1 Cor. XV. 24. adeoque omnia, in quibus de propinquo Chriſti adventu ab apoſtolis mentio fieri videtur. Statum illius ſeptimi millenarii ſic deſcribit: *poſt occiſum antichriſtum & regnum eius abolitum pax dabitur eccleſiae, & ſatan rurſus alligabitur, pii primas obtinebunt ſuper terram & quiete agent, Iudaei ad Chriſtum per Enoch & Eliam convertentur*, quo adcommodat vaticinia Eſai. II. 2. XXXV. 10. Ier. XXX. 8. XXXI. 34. Apoc. VIII. 1. XVIII. 1. &c. Quietiſſimum illum ac feliciſſimum eccleſiæ ſtatum per mille annos duraturum exiſtimat uſque ad perſecutionem gentium Gog & Magog, quas *antichriſti caudam* facit. Gentes vero illas exponit de *decem tribubus, quas Salmanaſſar, rex Aſſyriorum trans flumen tranſtulit in terram alienam, quas in noviſſimo tempore Dominus reducturus ſit iuxta vaticinium* 4 Eſdr. XIII 40. *Tunc* dicit, *rurſus ſolvendum eſſe ſatanam, ac perſecutionem fore maximam, quamquam brevi duraturam*, quo adcommodat vaticinia Apoc. XII. 12. XVII. 12. *Poſt devictas tandem*

gentes Gog & occiſos decem reges iuxta finem ultimi millenarii totum mundum ante finale iudicium putat, *ad Chriſtum convertendum & in ſumma pace acturum*, quo adducit dictum Ioh. X. 16. *Erit unum ovile & paſtor unus;* itemque deſcriptionem novæ Hieroſolymæ Apoc. XXI. & XXII. In hoc etiam ſtatu putat *ſatanam prorſus reiiciendum*, *non tantum ligandum, ut antea*, iuxta dicta Ezech. XXVIII. 16. Ioh. XII. 31. Apoc. XX. 10. quem ſtatum dicit *duraturum uſque ad finale iudicium per Chriſtum celebrandum*, *cuius* præcurſorem facit *Iohannem evangeliſtam.* Hæc omnia auctor illius libri a cap. 61. uſque ad finem. Neve quis excipiat, hanc fuiſſe opinionem privatam a reliquis pontificiis damnatam, ac eo in libro multa antipapiſtica contineri, notamus, librum illum in Bavaria cum adprobatione ſuperiorum eſſe editum. Conferri etiam monemus ea, quæ pontificii de ſtatu mundi poſt futuram renovationem diſputant, in quibus quædam carnalia & chiliaſtica, quin & Cerinthiana corporalium voluptatum ſeminaria haberi, nemo inficias ire poterit. Vide §. 28. Cumprimis vero obſervetur, qualem deſcribant eccleſiæ in terris ſtatum poſt antichriſtum interfectum. Tradunt enim tempus illud, quod inter miraculoſam ab antichriſto reportatam victoriam & Chriſti iudicis adventum intercedit, *Chriſtianos in ſumma laetitia, quiete, abundantia & gratiarum actione perpetua eſſe traducturos.* Viega in Apoc. p. 765. Ioſephus a Coſta lib. II. de noviſſim. cap. 17. p. 560. Schopperus de antichr. p. 53.

§. LXXVII. XV) Ex *Calvinianis* Piſcator Herbornenſis diſputat. in comm. Apoc. XX. *ſolos martyres ante univerſalem hominum reſurrectionem eſſe reſurrecturos, & mille annis cum Chriſto in cœlo regnaturos, deinde vero reliquos homines ex morte in vitam revocandos.* Parum etiam abeſt a chiliaſticis opinionibus, quod antichriſtum Romanum armis corporalibus debellandum, & poſtea quietiſſimum eccleſiæ ſtatum ſucceſſurum putant, cum ſcriptura *ſpiritu oris Chriſti ipſum interficiendum*, ac demum ultimo Chriſti adventu penitus delendum eſſe prædixerit, 2 Theſs. II. 8. Non ergo *manu humana* ſive multitudine exercitus exſtirpabitur, ſed manu & potentia Dei, ſive verbo potentiæ, quia ſpiritus oris Chriſti ſignificat ipſum verbum cum efficacia Spiritus ſancti coniunctum, ſicut etiam Eſai. XI. 4. *virga oris & ſpiritus labiorum* adpellatur, quod verbum eſt *gladius ſpiritualis*, Epheſ. VI. 17. Heb. IV. 12. quo antichriſtus hactenus feliciter oppugnatus, & regnum eius in multorum cordibus expugnatum; corporalibus vero armis parum fuiſſe profectum experientiæ teſtimonio comprobatum exſtat. Mornæus in præfat. myſt. iniquit. ad Britaniæ regem Iacobum: *Antichriſtum calamo tam feliciter confixiſti, quidni propediem ultore gladio glorioſe eum transfixurus? Venatio illa tanto munerario orbi exhibenda belluae illius apocalypticae, quae ſane regia indagine, regiis plagis, venabulo demum tuo ſola iam digna &c. Apage rex magne calamos. Alios mores haec aetas poſtulat, aliis poſthac telis opus. Novus nobis prodeat ex Britannia Conſtantinus Maxentium Pharaonem alterum in ponte Milvio calcaturus, peſſum daturus &c. Romam intrepidus nunquam fruſtra tentatam recta ducat. Quis ad ipſum tubarum clangorem, ſubſeſſuros colles, procubituros muros, molem adeo ipſam dubitet? At pergat ille iudiciorum Dei exactor rigidus, Iovem Capitolinum de ſede nunquam reponendum excuſſis fulminibus exturbet, Babylonem ipſam*

fuſo Tyberi, *reſtagnante ipſo aver-* *nquam emerſuram molae inſtar de-* In præfat. ad eccleſiæ Romanæ res eidem operi præfixa circa fi- *Vos reges tamdiu inebriati*, *quid picitis? quin omnipotentis conſilium ritum impletum accurritis? quin illam deſolatam & nudam facitis vorata*, *igni comburitis?* Confer n in Apocal. XIX. cumprimis ve- bi Brocardi myſticam & prophe- n librum Geneſeos interpretatio- itam Lugduni anno 1593. in qua hiliaſtica occurrunt.

LXXVIII. XVI) Beato noſtro chiliasmi maculam adfricare co- pontificii quidam ſcriptores, Fe- ius in comm. II. epiſt. Petri & lo- Coccius lib. X. theſauri art. 9. p. ropterea quod in colloquiis men- ſtatum vitæ æternæ per *carnales s & delicias* deſcribere videatur. n loquitur in menſal. coll. f. *us novam terram creabit & novum quin & nova creabit animalcula & quorum cutis erit aurea*, *& pili us pretioſis*, *non devorabunt ſe mu- lia*, *ut ſunt bufones*, *ſerpentes & alia*, *quae hic venenata ſunt & lent propter originale peccatum. o nobis non ſolum innocua erunt*, *nicabilia & grata*, *ut cum iis a- ſa luſuri ſimus.* Et paulo ante: *cae*, *ciniphes & omnia fœtida & tia animalia merae deliciae erunt*, *um odorem ſpirabunt.* Reſp. 1) non de *regno quodam chiliaſtico* idicis adventum & univerſalem m reſurrectionem anteceſſuro, *gno gloriae* in vita æterna & ſta- m in futuro ſeculo loquitur. m illum deſcribit verbis *para- ſymbolicis ac hyperbolicis*, quæ non ſunt proprie & *κατα ρητον*, ſed ſi- militudinarie ac myſtice accipienda. Sic in comm. 1 Cor. XV. dicit, *futurum in altera vita*, *ut cœlum*, *ſi velis merum au- rum pluat*, *gemmis fluat*, *arborum folia ſint argentea*, *gramina & flores agri ſma- ragdos referant.* 3) Ipſe Spiritus ſanctus eiusmodi ſymbolicis ac parabolicis cœ- leſtis gloriæ deſcriptionibus utitur Apoc. XXI. 22. ut ex corporeis ad incorporea, ex viſibilibus ad inviſibilia nos dedu- cat.

§. LXXIX. Cæterum ex his, quæ de chiliaſtarum tribu ſatis ampla diximus hactenus, liquido adparet, non eſſe eamdem omnium de hoc regno chiliaſtico ſpem & opinionem. 1) Quidam enim chiliaſmum *ſubtilem* in pace eccleſiæ, perfecta iuſtitia, quiete a tentationibus, fidei orthodoxæ conformitate univerſali &c. conſiſtentem, quidam vero chiliaſmum *craſſum* in corporalibus deliciis ac voluptatibus fluitantem propugnant. 2) Quidam regnum illud *ante* reſurrectionem, quidam *poſt* reſurrectionem inchoatum iri ſperant; niſi diſſidentes illas opiniones hoc diſtinctionis fœdere conciliare velimus, quod inchoandum ſit poſt reſurrectionem ſanctorum, vel certe martyrum, & ante reſurrectionem univerſalem omnium hominum. 3) Quidam opiniones ſuas proferunt ut *probabiles*, & futuro eventui totum negotium ſuſpenſi ac dubii permittunt; quidam vero eas ut *apodicticas* demonſtrationes cum credendi neceſſitate eccleſiæ obtrudere ſatagunt. 4) Quidam de chiliaſtico & phantaſtico illo regno diſputant *θεωρητικως* in ſcholis ac libris; quidam vero illud promovere nituntur *πρακτικως*, ſicut Anabaptiſtæ Monaſterienſes, qui omnes magiſtratus impios e medio tollendos eſſe docuerunt, ut pacatiſſimum

illud regnum ſequi poſſet. 5) Quidam *in genere* tradunt, regnum illud Chriſti in his terris eſſe inſtituendum; quidam vero *in ſpecie* terram Canaan deſignant, in quam etiam Iudæos reducendos ſperant. 6) Quidam *tempus durationis* huius regni ſoli Deo exacte notum eſſe dicunt; quidam vero præciſe *millenarium* annorum ei adſignant. 7) Quidam *omnes pios* & ſanctos prius reſuſcitandos ſperant, ut regni huius conſortes fiant; Iudæi *ſolos Iſraëlitas*; Piſcator *ſolos martyres*: quidam illos denuo ante iudicium extremum dicunt morituros; quidam vero eos perpetuo cum Chriſto victuros eſſe ſperant. 8) Quidam ex *ſacris litteris*, quidam ex *ſybillarum oraculis*, quidam ex *traditionibus apoſtolicis*, quidam ex *libris apocryphis*, maxime ex 4. lib. Eſdræ de hoc regno diſputant. Sic ergo in qualitate, tempore & ſubditis huius regni, ac modo & principiis diſputandi de hoc regno patroni eius inter ſe non ſatis conveniunt.

Argumenta contra chiliaſtarum opinionem. 1) eſt ἀγραφος.

§. LXXX. Nos chiliaſticæ opinioni, quocunque tandem minio pingatur ac quacunque ceruſſa obducatur, larvam detrahendam eſſe cenſemus, ac proinde ſequenti argumento generali eam impugnamus: Quæcunque opinio eſt 1) ἀγραφος, 2) ἀντιγραφος, repugnans ſcripturæ & 3) experientiæ, ea merito repudianda. Talis vero eſt chiliaſtica opinio a nobis hactenus deſcripta. Ergo. 1) Quod ἀγραφος ſit, patet ex primo eius in eccleſia auctore. Papias, Hierapolitanus epiſcopus, ad *traditiones apoſtolicas* eius originem revocabat, ſed veriſimile eſt, *Cerinthi impura dogmata* ſub ementito apoſtolicarum traditionum prætextu ipſi fuiſſe inſtillata; neque enim ullo modo probabile fieri poteſt, apoſtolos alia viva voce tradidiſſe, alia vero literis mandaſſe. Conſtat ex 2 Theſs II. 2. inter media probandi, quibus ſeductores Theſſalonicenſibus perſuadere voluerunt, diem Domini inſtare, fuiſſe etiam τον λογον, id eſt, prætextum traditionis apoſtolicæ; eodem argumento in palliandis erroribus etiam alios fuiſſe uſos dubium nullum. Irenæus, ſcriptor antiquiſſimus, ea quæ de translatione animarum piarum *in paradiſum terreſtrem* diſſerit, *ab apoſtolorum diſcipulis per traditionem ſe accepiſſe*, adſerit lib. V. adv. hær. cap. 7. p. 322. at nemo negare poteſt, traditionem illam ſcripturis ſacris adverſari, qua de re adnotabo ingenuam confeſſionem Pererii in Gen. lib. III. cap. 2. q. 5. *Irenaeus adfirmat, ſe, quod de paradiſo tradit, a presbyteris Aſiae, diſcipulis apoſtolorum accepiſſe. Sed quid tum poſtea? an ideo, quodcunque ab iſtis presbyteris proditum tanquam certum & indubitatum doctrinae Chriſtianae dogma haberi debet? Nonne conſtat, illos ipſos presbyteros, eodem referente Irenaeo, quaedam falſa & divinis literis contraria docuiſſe?* Idem iudicium eſto de traditione apoſtolica, ad quam Papias provocavit. Scriptura enim nuſpiam teſtatur, *ante diem noviſſimum tam beatam millenarii alicuius tranquillitatem & pacatiſſimum eccleſiae in terris ſtatum adhuc eſſe exſpectandum, in quo Chriſtus regnum aliquod terrenum inchoaturus, & cum ſuis in hoc mundo abolito peccato, morte & omnibus malis ſuaviſſime & quietiſſime regnaturus ſit.* Quæcunque vero pro ſtabilienda illa opinione ex ſcripturæ prophetiis adferuntur, ea vel de primo Chriſti adventu in carnem, vel de ſtatu eccleſiæ nov. t. in genere, vel de gloria cœleſti triumphantis eccleſiæ in vita æterna demum exſpectanda loquun-

ır, ac proinde *απροσδιονυτως και* υτως ad chiliaſtica ſomnia confir- adhibentur.

ia eſt ꞉φος, ·batur regni ·ondi- ·e.

§. LXXXI. II) Quod ſit αντιγραφος, probamus rationibus ex ſcriptura petitis. 1) *A regni Chriſti conditione.* Regnum Chriſti in ſacris litteris deſcribitur ut *ſpirituale & aeternum*, non autem ut *corporale &* m. Ergo chiliaſtæ fruſtra ſperant m per mille annos terrenum a- regnum eſſe adminiſtraturum. ıdens probatur ex illis *ſcripturae* 1) quæ expreſſe negant *regnum ·ſſe terrenum & mundanum.* Chri- ratione & conſtitutione regni ſui quæſitus negat illud eſſe εντευθεν γμυ τυτυ, Ioh. XVIII. 36. quod ıium Chriſti Paulus vocat την μολογιαν, 1 Tim. VI. 13. inde s ad regnum terrenum capeſſen *git in montem*, Iohan. VI. 15. 2) ıtra illud *ſpirituale, cæleſte & ae-* eſſe teſtantur: Pſalm XLV. 7. *Se- Deus in ſeculum ſeculi.* LXXII. 5. *t te cum ſole & ante lunam in ·ne generationum.* LXXXIX. 30. *n ſeculum ſeculi ſemen eius, & eius ſicut dies cæli.* Eſai. IX. 6. *Pa- ıus princeps futuri ſeculi.* v. 7. *Cor- regnum a modo uſque in ſempi-* Dan. II 44. *In diebus regnorum ıſcitabit Deus cæli regnum, quod um non diſſipabitur, & regnum e- populo non traditur, ipſum ſta- ernum.* VII. 14. *Poteſtas eius po- erna, quae non auferetur, & re- r, quod non corrumpetur.* Luc. I. *ıabit in domo Iacob in aeternum & ſ. non erit finis.* 2 Tim. IV. 18. *me Dominus εις βασιλειαν επυ-* ınde Chriſtus poſt ſuam adſcen- licitur *conſediſſe ad Dei dextram in excelſis*, Hebr. I. 3. *in cæleſtibus*, Eph. I. 20. *in cælis*, Hebr. VIII. 1. 3) Quæ regnum Chriſti deſcribunt; ex illa enim deſcriptione evidenter colligi poteſt, illud non terrenum & corporale, ſed æternum & ſpirituale eſſe. Regnum Chriſti ſic deſcribitur, quod ſit internum in cordibus hominum locum habens, quodque gloria & ſplendor eius ab oculis hominum ſit remotus, Pſalm XLV. multa de regno Meſſiæ admodum bellicoſa & ſpecioſa prædicuntur, ſed mox additur v. 14. *omnis gloria filiae regis ab intus*; at qualis ornatus filiæ regis, talis etiam ornatus huius regni, videlicet internus ab externo rerum mundanarum ſplendore longiſſime diſtinctus. Luc. XVII. 20 *Regnum Dei*, & ſic etiam regnum Chriſti, *non venit cum obſervatione*, ſed v. 21. *ecce regnum Dei intra vos eſt.* Coloſſ. III. 3. *Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.* v. 4. *Cum autem Chriſtus adparuerit, vita veſtra, tunc & vos cum ipſo adparebitis in gloria.* Hebr. II. 8. *Nondum videmus ei omnia eſſe ſubiecta.* 1 Ioh. III. 2. *Filii Dei ſumus, ſed nondum adparuit, quid futuri ſimus.* Deſcribitur Chriſti regnum ut *catholicum* & *univerſale* per univerſum terrarum orbem ſe extendens, quod de mundano ac terreno aliquo regno dici nequit. Pſalm II. 8. *Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terrae.* XXII. 28. *Adorabunt in conſpectu eius univerſae familiae gentium.* LXXII 8 *Dominabitur a mari uſque ad mare, a flumine uſque ad terminos orbis terrarum.* Eſai. XLIX. 6. *Dedi te in ſalutem gentium, ut ſit ſalus mea uſque ad extremum terrae.* Dan. II. 35. *Lapis, qui percuſſerat ſtatuam, factus eſt mons magnus, & implevit univerſam terram.* Zach. IX. 10. *Poteſtas eius a mari uſque ad mare, & a fluminibus uſque ad fines terrae.* XIV. 4. *Ruptura oliveti extendit ſe ad omnes mundi cardines.* Rex ipſe deſcribitur, ut *pauper*, Zach. IX. 9. quæ

qua-

qualitas regibus mundanis minime competit, nec ſponte ab eis adſumitur, quod tamen a Chriſto factum; 2 Cor. VIII. 9. ut *pacem locuturus gentibus*, Zach. IX 10. at reges mundani non verbis ſed armis pacem procurant; ut *iuſtitiae doctor & Salvator;* Eſai. LXIII 1. ut *mitis, manſuetus ac pacificus;* Eſa. XLII. 2. *Non clamabit, nec attollet vocem.* v. 3. *Calamum quaſſatum non conteret.* v. 4. *Non erit triſtis nec turbulentus, donec ponat in terra iudicium &c.* Dan. VII. 13. coronatur non a dinaſtis terrenis ſed ab *antiquo dierum*, id eſt, a Patre cœleſti, ad quem adducitur non in curru aureo vel eburneo, ſed *in nubibus cœli*, a quo etiam accipit non terrenam & egenam, ſed *aeternam poteſtatem & regnum perpetuo duratu um.* Beneficia huius regni ſunt ſpiritualia & cœleſtia. Ier. XXIII. 5. XXXIII. 14. *Suſcitabo Davidi germen iuſtum, in diebus illis ſalvabitur Iuda, & hoc eſt nomen, quod vocabunt eum Iehovah, iuſtitia noſtra.* Zach. IX. 9. *Ecce rex tuus venit tibi iuſtus & Salvator.* v. 11. *In ſanguine teſtamenti educis vinctos de lacu, in quo non eſt aqua.* Huc referenda ſunt omnia ſcripturæ dicta, quæ de ſpirituali redemtione, ab hoc rege exſpectanda loquuntur, quod *contriturus ſit caput infernalis ſerpentis*, Gen. III. 15. quod *benedictionem adlaturus*, XXII. 18. quod *iniquitates expiaturus, & perfectam iuſtitiam adducturus ſit*, Dan. IX. 24. &c. 4) Quæ regnum Chriſti a terrenis & mundanis regnis diſerte diſtinguunt. Eſai. IX. 6. *Principatus eius ſuper humeros eius.* Matth. XX. 25. *Reges gentium dominantur, vos non ſic.* v. 28. *Sicut & Filius hominis non venit, ut ſibi miniſtraretur, ſed ut ſibi miniſtraret.* Ioh. XVIII. 36. *Si ex mundo eſſet regnum meum, miniſtri mei utique decertarent, ne traderer Iudaeis;* unde etiam Petrum ab uſu gladii revocat Matth. XXVI. 52. *Arma mi-*
litiae noſtrae non ſunt carnalia, inq
poſtolus 2 Cor. X 4 Non eſt,
excipiant, *haec omnia de primo du*
Chriſti in carnem adventu eſſe accip
quia principium in eo petunt, qu
ſecundo Chriſti adventu terren
corporale aliquod regnum in hoc n
inchoatum iri arbitrantur. Scri
dicta, quæ de qualitate regni Chr
quuntur, ſunt immotæ ac perpetu
ritatis; nec ullibi in ſcripturis adſ
quod Chriſtus aliud quoddam re
in terris ſit inchoaturus, ſed qu
ſecundo adventu pios ex omnibus
liberatos in plenariam cœleſtis
poſſeſſionem introducturus ſit.
ſi Chriſtus e cœlis in terras cor
ter eſſet deſcenſurus, cum piis v
ter converſaturus, & per mille an
omni deliciarum genere cum ipſi
ſaturus, regnum Chriſti deſiner
cœleſte & æternum, ac inciper
corporale, terrenum & tranſito
ſicque qualitas illa, quam velu
παθος Chriſti regno prophetæ & a
li adſignant, mutaretur. Adde
ſcriptura de Chriſti regno non p
ter ſed *ſingulariter* ubique loquatur
XLV. 7. 1 Cor. XV. 24. &c. diſtin
quidem ratione modi & obiecti
gnum *potentiae*, *gratiae* & *gloria*
terim ratione *eſſentiae* ac ratione ſ
net unum regnum. Atqui ſi præt
rituale & æternum Chriſto tribu
chiliaſticum aliquod regnum per
annos in terris adminiſtrandum
amplius eſſet unum, ſed geminum
διηρημένως ſibi invicem oppoſitum,
enim eſſet *temporale*, alterum vero
num; unum *ſpirituale*, alterum
reum; unum *univerſale*, alterum
ad *certa loca*, *tempora & perſon*
ſtrictum.

§. LI

2) ex piorum in his terris conditione.

§. LXXXII. 2) Ex *piorum in his terris conſtitutione.* Sors & ſtatus piorum in his terris ita deſcribitur in ſacris literis, ut opinationes & imaginationes pacatiſſimi & feliciſſimi cuiusdam regni prorſus excludat. Iob. VII. 1. *Militia eſt vita hominis ſuper terram* Pſalm XXXIV. 20. *Multae tribulationes iuſtorum.* Sir. II. 1. *Accedens ad Dei ſervitium praepara animam ad tentationem.* Matth. V. 4. *Beati qui lugent.* v. 10. *Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam.* v. 11. *Beati eſtis, cum maledixerint vobis homines, & perſecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adverſus vos mentientes propter me.* v. 12. *Gaudete & exſultate, quoniam merces veſtra copioſa* (non in terra, ſed) *in cælo.* Ioh. XVI. 33. *In mundo preſſuram habetis.* Act. XIV. 22. *Per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum cælorum.* Rom. VIII. 17. *Coheredes Chriſti ſumus, ſi tamen compatimur.* 1 Cor. IV. 11. *Uſque in hunc diem & eſurimus, & ſitimus, & nudi ſumus, & colaphis cædimur, & inſtabiles ſumus &c.* 2 Tim. III. 12. *Omnes qui pie volunt vivere in Chriſto Ieſu, perſecutionem patientur.* Hebr. XII. 6. *Quem Dominus diligit, caſtigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit.* v. 8. *Si extra diſciplinam eſtis, cuius participes ſunt omnes, nothi eſtis, & non filii.* Huius generis prædictiones ac deſcriptiones in ſcripturis occurrunt longe plurimæ, adeo ut non immerito quis dixerit, totam ſcripturam nihil aliud eſſe, quam perpetuam conſolationem piis ſub cruce in hac vita ingemiſcentibus propoſitam. Chriſtus & apoſtoli non promiſerunt piis *carnales in mundo delicias*, ſed contra potius per contemtum voluptatum carnis, ac per patientiam & tolerantiam adverſitatum ad regnum cœlorum contendendum eſſe docuerunt, Matth. XVI. 24. Luc. XIV. 26. Rom. V. 3. VI. 4. VIII. 5. Tit. II. 12. 1 Petr. I. 6. Ebr. X. 36. &c. Atqui ſi chiliaſticum aliquod regnum in terris eſſet ſperandum, tales piorum deſcriptiones in eo non poſſent habere locum. Non eſt, quod excipiant, *tales praedictiones duntaxat pertinere ad tempus huius vitae, chiliaſticum illud regnum anteceſſurum;* quia *zizania tritico intermixta* erunt uſque ad *tempus meſſis*, id eſt, uſque ad ſeculi conſummationem, Matth. XIII. 30. ac militans Chriſti eccleſia ſic deſcribitur, quod uſque ad conſummationem ſeculi variis tribulationibus futura ſit obnoxia, Matth. XXIV. 13. *Qui perſeveraverit uſque ad finem, ſalvus erit;* quamdiu durabit hoc ſeculum, tamdiu etiam durabit perſecutorum violentia & piorum patientia. Calamitates piorum non niſi in huius vitæ finem accipiunt, Apoc. II. 10. *Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitae;* unde *ſpes* duntaxat ſalutis piis in hac vita promittitur, *res* vero futuræ vitæ reſervatur. Rom. VIII. 24. 2 Cor. V. 7. In vita æterna demum peccatum & omnes peccati pœnæ, mors & omnia mala penitus abolebuntur, 2 Petr. III. 13. 1 Cor. XV. 54. Apoc. XXI. 4. in hac vero vita renatis cum peccato ſatana, mundo, morte & variis adverſitatibus adhuc colluctandum, teſte univerſa ſcriptura. Huc pertinent *parabolae Salvatoris*, quæ oſtendunt mixtionem bonorum & malorum in eccleſia permanſuram uſque ad diem iudicii & conſummationem ſeculi. Matth. XIII. 30. 39. 49. XXV. 32. Atqui ſi mille annis ante ſeculi conſummationem eccleſia meris deliciis ac voluptatibus, exſtinctis omnibus impiis, in ſperato illo regno chiliaſtico eſſet perfruitura, quomodo permixtio bonorum & malorum uſque ad conſummationem ſeculi permaneret, quomodo eccle-

eccleſia ſub cruce gemeret uſque ad mundi finem, quomodo pii per totam vitam ſub preſſuris eſſent conſtituti? Breviter, chiliaſticum regnum aut ad præſens aut ad futurum ſeculum pertinet. Prius dici nequit, quia deſcriptio eius non convenit cum piorum in hoc ſeculo conditione. Poſterius itidem dici nequit, quia futurum ſeculum non mille annorum termino includitur, ſed eſt æternum & interminatum. Si excipere velint, *millenarium illum quietiſſimum eſſe intermedium quemdam ſtatum inter ſeculum praeſens & futurum;* opponimus illis immediatam oppoſitionem inter *praeſens* & *futurum ſeculum*, quæ cogitationem de ſtatu quodam intermedio prorſus excludit, Matth. XII. 32.

3) a diei novissimi appropinquatione.

§. LXXXIII. 3) A *diei noviſſimi adpropinquatione.* Si mille anni, quibus Chriſtus in terris cum ſuis in omni bonorum abundantia dicitur regnaturus, nondum ſunt inchoati, nedum finiti, ſequitur ultra mille annos noſtra tempora a die iudicii & conſummatione ſeculi adhuc diſtare. Ratio *connexionis* eſt manifeſta, quia ante iudicii diem chiliaſticum illud regnum adhuc inchoandum & finiendum eſſe ſtatuunt. Conſequens repugnat tum *dictis ſcripturae*, quæ mundi finem *in propinquo* eſſe teſtantur, 1 Cor. X. 11 1 Petr. IV 7. Iac. V. 8. 1 Ioh. II. 18. Ap. VI 11. tum *ſignis illis*, quæ mundi finem proxime anteceſſura a Chriſto & apoſtolis ſunt prædicta, Matth. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI. 1 Theſs. V. 2 Theſs. II. 1 Tim. IV. 2 Petr. II. quorum pleraque vel iamdum impleta, vel in ipſius complementi *axun* verſantur. Confer ea, quæ in præcedenti tractatu de illis ſignis dicta, ut & Chunmannum Flinſpachium in tractat. de coniecturis extremorum temporum, Philippum Nicolai lib. II. de regno Chriſti, & alios, qui prudentem noſtrorum temporum collationem cum Chriſti & apoſtolorum de fine ſeculi vaticiniis inſtituerunt. Non eſt, quod excipiant, *mille annos coram Deo eſſe ſicut diem unum*, Pſalm. XC. 4. 2 Petr. III. 8. *ac proinde veritati vaticiniorum de fine ſeculi proxime inſtante per hypotheſin chiliaſtici regni nihil decedere;* quia propinquitas illa non æſtimatur reſpectu æterni *Dei*, ſed reſpectu *noſtri*, ut colligitur ex dicto Chriſti Matth. XXIV. 32. *Ab arbore fici diſcite parabolam, cum iam ramus eius fuerit tener & folia nata, ſcitis quia in propinquo eſt aeſtas;* v. 33. *ita & vos, cum videritis haec omnia, ſcitote, quia prope eſt in ianuis.* Quando ficus protrudit folia & groſſos, in propinquo adeſt æſtas; ſic præſentibus ſignis a Chriſto prædictis finis mundi proxime inſtat. Quamvis ergo reſpectu ſignorum e longinquo finem mundi antecedentium exceptio illa locum habere poſſit, tamen reſpectu propinquorum, immediatorum ac proximorum ſignorum non poteſt admitti. Adde, quod ex illis ipſis ſignis a Chriſto & apoſtolis in ſcriptura prædictis evidenter colligatur, ſtatum noviſſimorum temporum fore longe miſerrimum, invaliturum omnis generis impietatem & ſecuritatem, preſſuras & anguſtias ad ſummum uſque gradum perventuras, ut in præc. tract. §. 88. fuit demonſtratum. At ſi ante mundi finem tam pacatus & quietus in terris ſtatus, qualem chiliaſtæ nobis deſcribunt, eſſet ſperandus, quomodo triſtiſſimæ illæ querelæ ac prædictiones veritatis robur obtinerent? Sicut diluvium immediate præceſſit proiecta hominum malitia: ſicut Iſraelitarum ex Ægypto liberationem anteceſſerunt graves preſſuræ,

ſicut

ſicut partum antegrediuntur ὠδῖνες; ita conſummationem ſeculi preſſuræ gentium, anxietates cordium, antichriſtianæ perſecutiones, extrema hominum ſecuritas, ac totius naturæ gemitus, non autem chiliaſticum aliquod regnum, in quo deletis impiis iuſtitia, tranquillitas & omnium rerum copia vigeat, antecedet. Vanum proinde eſt, ſuavibus ſomniis de beato quodam in his terris millenario adhuc exſpectando ſeſe oblectare, ac longe conſultius, ad Chriſti adventum proxime inſtantem & iudicium extremum brevi ſecuturum vera pœnitentia, fide, precibus, ſtudio pietatis ac patientia ſeſe præparare.

4) Ex ſubſtantiali mundi interitu ac deſtructione.

§. LXXXIV. 4) Ex *ſubſtantiali mundi interitu ac deſtructione.* In ſecundo Chriſti adventu *cælum & terra tranſibunt, & a facie ſedentis ſuper thronum ita fugient, ut locus illis non amplius inveniatur,* Apoc. XX. 11. *Quando videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, cælum & terra tranſibunt,* Matth. XXIV. 30 & 35. quando dies *Domini adveniet*, id eſt, quando Dominus e cœlo adveniet, tunc *cæli magno impetu tranſibunt*, 2 Petr. III. 10. Tranſibunt autem non per renovationem ac qualitatum immutationem, ſed per ſubſtantialem abolitionem, ut paulo ante demonſtravimus. Ergo Chriſtus poſt ſuum e cœlis reditum non regnabit in terra mille annis, alias enim terra deberet ſuperſtes manere. Non eſt, quod excipiant, *diſtinguendum eſſe inter adventum Chriſti ad regnum millenarium & ad iudicium extremum, in poſteriore demum adventu cælum ac terram eſſe abolenda.* Scriptura enim non niſi unicum Chriſti e cœlis adventum in nubibus exſpectandum deſcribit, cum quo mortuorum reſurrectionem, extremi iudicii adminiſtrationem, piorum glorificationem & impiorum damnationem immediate coniungit, ut poſtea demonſtrabitur. Hoc loco expendimus emphaſin dicti apoſtolici 1 Cor. XV. 23. *Quando illi, qui ſunt Chriſti, in adventu eius excitabuntur;* v. 24. *erit deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum & omnem poteſtatem & virtutem.* In adventu Chriſti erit finis non ſpiritualis *& cæleſtis ipſius regni*, illud enim æternum eſſe ſuperius oſtendimus, ſed *huius ſeculi;* utique ergo Chriſtus in ſuo adventu non inchoabit terrenum aliquod in hoc ſeculo regnum. Chriſtus in ſuo adventu tradet regnum Deo & Patri. Ergo non inchoabit demum novum aliquod regnum. Chriſtus in ſuo adventu evacuabit omnem principatum & omnem poteſtatem, puta terrenam. Ergo non inſtituet inter ſuos terrenum & corporale quoddam regnum.

5) Ex immediata noviſſimorum connexione.

§. LXXXV. 5) Ex *immediata adventus Chriſti connexione cum univerſali omnium hominum reſurrectione, iudicii extremi adminiſtratione, huius ſeculi conſummatione, novi cæli ac terrae creatione, piorum in occurſum Chriſti obviatione, piorum cæleſtibus praemiis & impiorum aeternis ſuppliciis.* Si in die noviſſimo demum pii *in Chriſto mortui* ad beatam vitam ſunt reſuſcitandi; utique ante illum non revocabuntur ad hanc vitam, ut mille annis cum Chriſto in terris regnent. Sed verum prius, ut conſtat ex dictis Ioh. VI. 39. 40. 44. *Reſuſcitabo eum in die noviſſimo.* XI. 24. *Reſurget in reſurrectione in die noviſſimo.* Quomodo vero dies reſurrectionis eſſet noviſſimus, ſi poſt eum non ſolum

lum aliquot dies, ſed etiam mille anni ſequerentur? 1 Theſſal. IV. 16. *Ipſe Dominus in iuſſu & voce archangeli & in tuba Dei deſcendet de cœlo, & mortui, qui in Chriſto ſunt, reſurgent primi.* At hæc tuba erit noviſſima, poſt quam non audietur alia, per quam reliqui homines excitentur & ad iudicium congregentur, 1 Cor. XV. 52. manet ergo etiam poſterius. Si Chriſtus in ſecundo ſuo adventu iudicium ſtatim inſtituet, utique poſt adventum ſuum non regnabit mille annis in terris. Ratio *connexionis* eſt, quia ante iudicium chiliaſticum illud regnum inſtitutum iri ſperant. Sed verum prius, ut colligitur ex proceſſu iudiciali Matth. XXV. 31. *Cum venerit Filius hominis, congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ergo & poſterius. Si in Chriſti e cœlis reditu pii defuncti e mortuis excitati ac vivi ſuperſtites rapientur in nubibus in occurſum Domini in aëra, ut ſemper ſint cum Domino, utique Chriſtus non deſcendet in terram, ut in ea per mille annos cum piis regnet; aliud enim eſt pios ad Chriſtum in cœlos ſubvehi, aliud vero Chriſtum ad pios in terras deſcendere. Sed verum prius, ut patet ex diſertis verbis apoſtoli 1 Theſſal. IV. 17. Ergo. Si cum ſecundo Chriſti adventu præſentis cœli ac terræ abolitio, & novi cœli ac terræ creatio erit immediate coniuncta, utique poſt illum adventum Chriſtus non regnabit cum piis in priore terra. Sed verum prius: Eſai. LXVI. 15. *Ecce Dominus in igne veniet.* v. 22. *Sicut cœli novi & terra nova, quos ego facio &c.* 2 Petr. III. 12. *In adventu Domini cœli igne ſuccenſi ſolventur.* v. 13. *Exſpectamus autem cœlos novos ac terram novam.* Apoc. XXI. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit.* Ergo. Si Chriſtus in ſecundo ſuo adventu pios ſtatim ad ſe in cœlum recipiet, impios autem in infernum detrudet, utique non inchoabit terrenum aliquod in hoc ſeculo regnum. Sed verum prius. Matth. XXV. 31. *cum venerit Filius hominis in maieſtate ſua*, v. 34. *dicet his, qui a dextris ſunt: Venite benedicti Patris mei.* Ioh. XIV. 3. *Iterum veniam, & accipiam vos ad meipſum, ut ubi ſum ego, & vos ſitis.* 2 Theſſ. I. 7. 8. 9. & 10. cum revelatione Domini de cœlo piorum glorificatio & impiorum æterna damnatio immediate connectuntur. 2 Tim. IV. 1. *Teſtificor coram Deo & Chriſto, qui iudicaturus eſt vivos & mortuos per adventum eius & per regnum eius.* Ergo non elapſis ab adventu mille annis, ſed in ipſo adventu.

§. LXXXVI. 6)

6) Ex ſimultaneae reſurrectionis adſertione.

Ex *ſimultaneae omnium hominum reſurrectionis adſertione.* Scriptura teſtatur in ſecundo Chriſti adventu *omnes homines*, tam impios quam pios, eſſe *uno eodemque tempore*, imo hora, imo momento reſurrecturos. Dan. XII. 2. *Quidam reſurgent ad vitam, quidam ad iudicium.* Ioh. V. 28. *Qui in monumentis ſunt, audiant vocem Filii hominis,* v. 29. *& procedant quidam ad reſurrectionem vitae, quidam ad reſurrectionem iudicii.* 1 Cor. XV. 24. poſt piorum reſurrectionem apoſtolus non meminit alterius cuiusdam univerſalis reſurrectionis, ſed *finis*, ſive conſummationis ſeculi. Sed chiliaſtæ contra fingunt, *ſolos fideles primos reſurrecturos, & quidem mille annis ante univerſalem omnium hominum reſurrectionem ac ſeculi huius conſummationem.* Piſcator de ſolis martyribus id ſtatuit.

§. LXXXVII. 7)

7) Ex piorum in vitam revocatorum deſcriptione.

Ex *piorum in vitam renovatorum & praemiorum illis reddendorum deſcriptione.* Pii

ex

ex mortuis in vitam revocati dicuntur futuri ἰσάγγελοι, Matth. XXII. 30. Marc. XII. 25. Luc. XX 36. & *vitae aeternae heredes*, Dan. XII. 2. Matth. XXV. 46. *poſſidentes regnum paratum ipſis a conſtitutione mundi:* v. 34. illud vero regnum *non eſt cibus ac potus*, vel aliæ deliciæ terrenæ ac corporeæ, ſed *iuſtitia, pax & gaudium in Spiritu ſancto*, Rom. XIV. 17. unde etiam de piis ex morte ſuſcitatis dicitur, quod *non ſint nuptui tradendi vel elocandi* Matth. XXII. 30. quod ſatiandi ſint non cibis corporeis, ſed *Dei conſpectu*, Pſalm XVII. *Agnus in medio throni deducet illos ad vivos fontes aquarum*, Apoc. VII. 17. Præmia, quæ tum ipſorum animabus a corporibus ſolutis, tum ipſis in vitam revocatis ex gratia promittuntur, non ſunt corporalia, terreſtria, temporalia, ac finem habitura, neque in terris ſperanda, ſed ſpiritualia, cœleſtia & æterna in cœlis conferenda. Matth. V. 12. *Merces veſtra copioſa erit in cælis.* 2 Cor. IV. 18. *Quae videntur; temporalia ſunt, quae autem non videntur aeterna.* Phil. III. 20. Πολίτευμα *noſtrum in cælis eſt, unde Salvatorem exſpectamus.* 1 Petr. I. 4. *Hereditas incorruptibilis & incontaminata & immarceſcibilis reſervatur in cælis.* Apoc. III. 2. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius &c.* XI. 15. *Factum eſt regnum huius mundi Domini noſtri Chriſti eius, & regnabit in ſecula ſeculorum &c.* Quemadmodum igitur terrenæ deliciæ repugnant ſtatui cœleſti & naturæ angelicæ, ita quoque repugnant conditioni piorum e morte ad vitam æternam excitatorum. Corpora eorum in ipſa ſtatim reſurrectione erunt ſpiritualia, 1 Cor. XV. 47. ergo etiam gaudium, quo perfruentur erit ſpirituale. Status ipſorum erit cœleſtis. Ergo etiam præmia ipſorum erunt cœleſtia. Confer Feurbornium in adpend. diſputat. Philippo Cæſari oppoſitæ.

§. LXXXVIII. Ex *patribus* chiliaſtico regno ſemper aliqui contradixerunt. (*) De Dionyſio Alexandrino Hieronymus lib. XVIII. in Eſaiam commemorat, *quod elegantem ſcripſerit librum, in quo irriſit mille annorum fabulam & auream atque gemmatam in terris Hieruſalem &c.* Ipſe Hieronymus vocat, *Iudaicas fabulas*, ut ſuperius monuimus. Epiphanius hæreſ. XXVIII. p. 91. & Philaſtrius hæreſ. LIX. p. 26. hæreticis accenſent *chilionetitas*, idem facit Auguſtinus hæreſ. VIII. p. 15. Damaſus, epiſcopus Rom. in ſynodo Romana anno 373. habita *chiliaſtarum* errorem damnavit. Auguſtinus lib. de eccleſ. dogmatib. c. 55. & ex eo Gennadius Maſſilienſis lib. de dogmat. eccleſ. c. 54. ac Rabanus Maurus lib. IV. de univerſo c. 10. *In divinis repromiſſionibus nihil terrenum, nihil tranſitorium exſpectemus, ſicut Meletiani ſperant; non nuptiarum copulam, ſicut Cerinthus & Marcion delirant; non quod ad cibum vel potum pertinet, ſicut Papia auctore Irenaeus & Tertullianus & Lactantius adquieſcunt; neque per mille annos poſt reſurrectionem regnum Chriſti in terra futurum & ſanctos cum illo in deliciis regnaturos ſperemus, ſicut Nepos docuit, qui primam iuſtorum & ſecundam impiorum reſurrectionem confinxit, & inter has duas mortuorum*

Dicta patrum.

(*) Adverſus chiliaſtas ſcripſit olim Gennadius, presbyter Maſſilienſis, ut teſtatur Iohannes Trithemius in ſuo libro de eccleſiaſticis ſcriptoribus, *quo utinam frui liceret, magnum quidem, ut opinor, nobis adiutorium praefuiſſet.* Alphonſus de caſtro lib. III. adv. hæreſ. verbo beatitudo. hæreſ. 2.

tuorum reſurrectiones gentes ignorantes Deum in angulis te rarum in carne reſervandas, quae poſt mille annos regni in terra iuſtorum inſtigante diabolo movendae ſunt ad pugnam contra iuſtos regnantes, & Domino pro iuſtis pugnante imbre igneo compeſcendos atque ita mortuos cum caeteris in impietate mortuis ad aeterna ſupplicia incorruptibili carne reſuſcitandos. Poſſunt autem huc referri dicta patrum, 1) in quibus negant Chriſti regnum eſſe terrenum & mundanum; 2) in quibus reſurrectionem, extremum iudicium, & piorum glorificationem cum ſecundo Chriſti adventu immediate coniungunt; 3) in quibus ſtatum piorum poſt reſurrectionem ut cœleſtem ac ſpiritualem deſcribunt; 4) in quibus negant quietem & immunitatem ab adverſis in hoc ſeculo piis obtingere. Dionyſius Areopagita lib. de div. nominib. c. 1. *Tunc quando immortales incorruptibilesque facti erimus, & ad imaginem Chriſti, beatiſſima dignati requie ſemper cum Domino erimus viſibili quidem ipſius divina praeſentia caſtiſſime contemplando fruentes, lucidiſſimis nos circumfulgente luminibus non ſecus ac diſcipulos in ſacratiſſima illa transfiguratione ſua. Porro ſpiritualis ipſius & intelligibilis lucis (mente perturbatione omni & materia libera) participes facti eius, qui ſenſum omnem ſuperat, unionis lucidiſſimorum radiorum incognitis ac beatiſſimis iactibus erimus ſuper cœleſtes ſpiritus.* Origenes homil. V. in Pſalm XXXVI. *Spes futurae repromiſſionis & gratiae & hereditatis talis futura, ut os iuſtorum non cibis & potu, neque deliciis & voluptatibus non veſcendo epulis, ſed meditando ſapientiam repleatur.* Gregorius Nyſſenus orat. I. de pauper. amand. *Quando ſpoliis illius adſidue fluentis carnis exuti immortalitatem induerimus, vitam ingrediemur beatam, nullum finem habituram, nullis malis obnoxiam, in ſummis & admirandi, quaeque hic a nobis comprehendi non poſſunt, verſantem gaudii & voluptatibus.* Damaſcenus lib. II. orth. fidei cap 1. *Poſt reſurrectionem non conſtabit ſuum tempori dierum noctiumque numerus, verum unus potius veſperae expers dies erit, ſole nempe iuſtitiae probis hominibus ſplendide ac laete illucente, peccatoribus contra una nox ſempiterna.* Theophylactus in Ioh. XVIII. *Non eſt de mundo regnum Chriſti, ſed ſupernum & ante ſecula, & non hinc, hoc eſt, ex terrenis conſtitutum, ſed hic quidem imperat & regit, non autem eſt hinc, neque conſtitutum ex illis inferioribus.*

Argumenta chiliaſtarum I) Ex ſcripturis. 1) Ex vet. teſt.

§. LXXXIX. *Argumenta*, quibus chiliaſtæ utuntur, in ſex diſtribui poſſunt claſſes: 1) Quædam petita ſunt ex *vaticiniis propheticis & apoſtolicis, vet. ac nov. teſt.* 2) quædam ex libris apocryphis, 3) quædam ex Sibyllinis oraculis, 4) quædam ex *traditionibus* αγραφοις, 5) quædam ex *poëtarum carminibus*, 6) quædam ex *ratiocinatione*. I) Ad prophetica vaticinia provocant Tertullianus & Lactantius ſed diverſimode. Lactantius in genere dicit lib. VII. inſtit. c. 25. *Haec ſunt, quae a prophetis futura dicuntur, quorum teſtimonia & verba ponere opus non eſſe duxi, quoniam eſſet infinitum, nec tantam rerum multitudinem menſura libri caperet, tam multis uno ſpiritu ſimilia dicentibus, ſimulque ne faſtidium legentibus fieret, ſi ex omnibus collecta & tranſlata congererem.* Tertullianus vero lib. III. contra Marcion. c. 24. quædam in ſpecie adducit. *Civitatem illam*, inquit, *novit Ezechiel XL. eamdem praedixerunt prophetae fidei Chriſtianae ante exhibitionem eius in ſignum fidei de ea praedicantes. Si Abrahae ſemen primum debet eſſe inſtar arenae*, Gen.

XXII.

17. XXXII. 12. *deinde inſtar ſtella-*
-en. XV. 5. *erit ſeculum, prius mil-*
m, poſtea aeternitas cœleſtis. Bene-
Iacobi eſt de rore cœli & opimitate
Gen. XXVII. 28. *ergo primum in-*
r ad cœleſtia, poſtea aeternam felici-
n millenario conſecuturi. Idem pro
benedictione Eſavi. Geneſ. XXVII.
pinguedine terrae & rore cœli deſu-
t habitatio tua; quod ſic exponit
lianus: *Iudaeorum diſpoſitio a terre-*
is imbuta per legem poſtea ad cœleſtia
o per evangelium deducitur. Ergo
it paradiſus ſecularis, ſequitur ae-
gloria. Eodem adplicat ſomnium
de porta cœli Gen. XXVIII. 17.
i cœli non nominaſſet, ſi cœlum non
apud creatorem, ut per mundum ſe-
i peccati adratur mundus millenarius,
e adſcendatur cœlum. Amos IX. 6.
at in cœlo adſcenſum ſuum vel cœna-
ſuum, & tabernaculum ſuper ter-
ndavit. Aedificat non ſibi ſoli, ſed
, qui cum illo erunt. Ergo in terra
itas millenaria, inde translatio in
aeternitatis. Adducit etiam hæc
rophetica Eſai. XLIX. 18. *Omni-*
velut ornamento veſtieris, & cir-
is tibi eos quaſi ſponſa. LX. 8. *Qui*
i qui velut nubes volant & quaſi co-
ad feneſtras ſuas? v. 9. *Adducam*
os e longinquo argentum eorum &
eorum. v. 10. *Aedificabunt filii pere-*
m muros tuos, & reges eorum mi-
nt tibi. v. 11. *Aperientur portae eo-*
giter. Dan. VII. 13. *Ecce cum nubi-*
li quaſi filius hominis veniebat. Zach.
Levavi oculos & vidi, et e duae mu-
redientes, & ecce quaſi ſpiritus in a-
m. Recentiores chiliaſtæ complu-
iulant dict. Eſai. II. 2 *In noviſſi-*
bus mons domus Domini in vertice
n, & gentes ad eum fluent &c. XI.
itabit lupus cum agno & pardus cum
haedo &c. XXV. 6. *Faciet Dominus exer-*
cituum omnibus populis in hoc monte convi-
vium pinguium &c. XXX. 26. *Erit lux lu-*
nae ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptem-
pliciter, ſicut lux ſeptem dierum. XXXV. 9.
Non erit ibi leo, & rapax beſtia non ad-
ſcendet per eam. v. 10. *Redemti a Domi-*
no venient in Sion, & revertentur cum iu-
bilatione. LXV. 13. *Ecce ſervi mei come-*
dent, ecce ſervi mei laetabuntur, & iubi-
labunt prae exſultatione cordis. v. 19. *Ex-*
ſultabo in Hieruſalem, & gaudebo in popu-
lo meo. LXVI. 23. *Erit menſis ex menſe,*
ſabbatum ex ſabbato, veniet omnis caro,
ut adoret coram facie mea. Ier. XXX. 8.
Conteram iugum eius de collo tuo, & vin-
culum eius diſrumpam, & non ſervient in
eo alienis; v. 9. *ſed ſervient Domino Deo*
ſuo & David regi ſuo, quem ſuſcitabo eis.
XXXI. 34. *Non docebit ultra vir proximum*
ſuum, omnes enim cognoſcent me. Ezech.
XXXVI. 10. *Multiplicabo in vobis homi-*
nes, omnemque domum Iſraël, & habita-
buntur civitates, & ruinoſa inſtaurabuntur,
& replebo vos hominibus & iumentis &c.

§. XC. Ad hæc & ſimilia dicta in *genere* reſpondemus: 1) Prophetica vaticinia, quæ de beneficiis corporalibus, videlicet de *multiplicatione poſteritatis*, *introductione in terram Canaan*, *liberatione ex captivitate Babylonica &c.* loquuntur, prudenter diſcernenda ſunt ab illis, quæ de beneficiis ſpiritualibus videlicet de *vocatione gentium per praedicationem evangelii* in nov. teſt. & *communicatione cœleſtis gloriae in vita aeterna* agunt. Prioris generis vaticinia iamdudum ſunt completa, ideo eorum complementum fruſtra in nov. teſt. exſpectatur. 2) Per comparationem poſteritatis Abrahæ cum *arena maris & ſtellis cœli* unum idemque denotatur, videlicet miranda dilatatio & multiplicatio ſeminis Abrahæ, cuius

pro

promiſſionis complementum deſcribitur 1 R. g. IV. 20. Eſai. X. 22. cumprimis vero multitudo ſpiritualis ſeminis Abrahæ, id eſt, credentium ex Iudæis & gentibus per evangelium ad regnum Meſſiæ vocatis, quo modo illam promiſſionem eſſe accipiendam, colligitur ex Eſai. XLVIII. 19. Oſe. I. 10. Rom. IV. 18. IX. 27. 3) Benedictio de *rore cœli & pinguedine terrae* in ſenſu literali fertilitatem, in ſenſu ſynecdochico ac ſpirituali omnis generis beneficia corporalia ac ſpiritualia, nequaquam vero millenarii cuiusdam imaginariam felicitatem complectitur. 4) Quaedam prophetarum vaticinia, cumprimis hiſtorica ac didactica tam *generalia*, quæ ad omnes homines, quam *ſpecialia*, quæ ad certum aliquem populum pertinent, accipienda ſunt ῥητως και ἱϛορικως, ut quando Eſaias dicit *virginem eſſe concepturam ac parituram Immanuelem*, quando præcurſorem Meſſiæ vocat *vocem clamantis in deſerto*, quando *paſſionem & mortem Meſſiae* prædicit; quædam vero μυϛικως, τυπικως, συμβολικως και ἀλληγορικως, ad quam poſteriorem claſſem pertinent, quæ de ſtatu eccleſiæ militantis in nov. teſt. ac ſtatu eccleſiæ triumphantis in cœlis metaphoricis verbis agunt. 5) In illis enim ſi quis τῳ ῥητῳ nimis arcte adhæreſcere velit, ſtatuere cogetur, *terrenam Hieroſolymam iterum exaedificandam, Iſraëlitas ex omnibus gentibus ad eam congregandos, ſacrificia corporalia & externa denuo offerenda, adeoque Leviticum vet. teſt. cultum eſſe reducendum*, cuius contrarium ſuo loco demonſtravimus. 6) Repetenda igitur hoc loco regula: *Quemadmodum prophetae cultum nov. teſt. deſcribunt verbis ad legalem vet. teſt. cultum proprie pertinentibus & ex eo deſumtis; ita quoque regnum Chriſti ſpirituale depingunt vocabulis rerum terrenarum ex ſtatu eccleſiae ſub vet. teſt. uſitato petitis*, quæ proinde typice ac metaphorice ſunt explicanda. *Quemadmodum apoſtoli verbis huius ſeculi deſcribunt res futuri ſeculi; ita prophetae verbis vet. teſt. deſcribunt res nov. teſt.* 7) Cum regnum Chriſti, quod in eccleſia adminiſtrat, duplex ſit, videlicet *gratiae* & *gloriae*, ideo prophetæ utriusque deſcriptionem ſæpius coniungunt; proinde cum beneficia Chriſti paſſione ac merito parta piis in hac vita obtingant *inchoative*, in futura vita *conſummative*, ideo quædam prophetarum de beneficiis & regno Chriſti beneficia intelligenda ſunt de ſtatu eccleſiæ in hac vita per inchoationem, de ſtatu autem eccleſiæ in futura vita per complementum. 8) Moſes eſt fons & oceanus prophetarum, ex quo omnium reliquorum de Meſſiæ beneficiis vaticinia velut rivuli quidam promanant. Quæcunque igitur apud prophetas de Chriſti regno & beneficiis occurrunt, ea ex protevangelica illa promiſſione, Gen. III. 15. *ſemen mulieris conteret caput ſerpentis;* explicanda ſunt & æſtimanda. Iam vero *conterere caput ſerpentis* infernalis eſt beneficium ſpirituale complectens liberationem a peccato, deſtructionem regni ſatanæ & mortis, reparationem iuſtitiæ amiſſæ &c. Ergo etiam reliqua, quæ de beneficiis Meſſiæ apud prophetas occurrunt vaticinia, ſpiritualiter ſunt explicanda. Sic Meſſias dicitur *regnaturus in Sion*, ſcilicet ſpirituali, id eſt, in eccleſia, *conquaſſaturus capita inimicorum*, ſcilicet ſpiritualium, *confracturus currus & equos*, ſcilicet ſpiritualiter, *pugnaturus ſagittis & armis*, ſcilicet ſpiritualibus, *geſſurus ſceptrum* ſcilicet ſpirituale, *reducturus Iſraëlitas ex captivitate*, ſcilicet ſpirituali. 9) Ipſimet prophetæ vaticiniis ſuis quædam inſpergunt, ex quibus reliquorum explicatio deſumenda. Sic in Pſalm

Pſalm XLV. multa de Meſſiæ regno verbis ex mundani & terreni cuiusdam regni conſtitutione petitis diſſeruntur, ſed tandem additur v. 14. *omnis gloria filiae regis ab intus.* Ezech. XL. proponitur eccleſiæ reſtitutio & regni Chriſti propagatio ſub figura novi ædificii, templi & urbis ſanctæ; ſed v. 2. explicationis loco præmittitur: *In viſionibus Dei adduxit me in terram Iſraël, & dimiſit me ſuper montem excelſum nimis, ſuper quem erat quaſi aedificium civitatis vergentis ad Auſtrum.* Ex quo colligitur, non agi de reſtauratione terrenæ civitatis Hieroſolymæ, quippe quæ reſpectu montis Sion non ad auſtrum ſed ad ſeptentrionem fuit ſita, ut patet ex Pſalm XLVIII. 3. 10) Denique omnium optima vaticiniorum propheticorum interpretatio ex complemento in nov. teſt. deſcripto peti poteſt ac debet. Illud vero qualitatem regni Chriſti & verbis & factis liquido expreſſam ob oculos nobis ponit.

Eſa. LXV. 22. ſecundum dies ligni vitae.

§. XCI. Specialem explicationem meretur vaticinium illud propheticum, quod peculiariter pro chiliaſtico regno urget Iuſtinus in dial. cum Tryph. p. 240. Eſai. LXV. 22. *Secundum dies ligni vitae, dies populi mei erunt, opera laborum eorum multiplicabuntur. In his verbis*, inquit Iuſtinus, *mille annos in myſterio arcane deſignari intelligimus. Vt enim Adae dictum eſt, quo die de ligno ediſſet, eo die moriturum etiam eſſe, ſcimus illum mille annos non implevisse. Novimus quoque dictum illud, quod dies Domini ſit ſicut mille anni huc pertinere.* Reſp. 1) v. 17. præcedit: *Ecce ego creo cælos novos & terram novam*, quod 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. ad ſtatum eccleſiæ triumphantis & cœleſtem beatorum patriam adplicatur. 2) Loquitur igitur propheta de *ſpirituali*, non autem millenario quodam Chriſti regno, cuius beatitudo ac felicitas per miniſterium evangelii in hac vita inchoatur, in futura autem erit perfectiſſima & conſummata. 3) Diſerte additur v. 18. *Gaudebitis & exſultabitis uſque in ſempiternum in his, quae ego creo*; ergo felicitas illa, de qua propheta loquitur, non terminabitur mille annorum ſpatio, ſed in omnem æternitatem ſeſe exporriget. 4) v. 20. habetur, quod *puer centum annorum moriturus, & peccator centum annorum maledictus ſit futurus;* hoc non poteſt ad regnum chiliaſticum, quippe a quo mors & maledictio prorſus exſulant, adplicari, explicandum igitur de pueris ſive ſtultis, id eſt, impiis, qui toto vitæ tempore non didicerunt ea, quæ ad ſalutem conſequendam neceſſaria. Illi *morientur & maledicti erunt*, id eſt, morti æternæ tradentur, & audient horribilem illam vocem: *diſcedite maledicti*, quod in noviſſimo die futurum teſtatur Chriſtus Matth. XXV. 41. iam vero dies noviſſimus ex hypotheſi adverſantium chiliaſtico regno finem imponet. 5) Quod verſ. 21. ſubiungitur, *aedificabunt domos, & habitabunt in eis, plantabunt vineas, & comedent fructus earum, non aedificabunt domos, & alius inhabitabit, non plantabunt vineas, & alius comedet fructus;* illud non poteſt κατα ρητον accipi, quia in futuro ſeculo nec domus ædificabuntur, nec vineæ plantabuntur; explicandum igitur μυςικως και συμβολικως hoc ſenſu, quod omnium rerum, quæ pios oblectare poſſint, copia & adfluentia ipſis præſto ſit futura, quod maledictio Dei prorſus ſit auferenda, quia divinæ maledictionis, quam Deus peccatoribus interminatur Deut. XXVIII. pars quædam eſt, quod in hac vita quidam ædificant domos, nec tamen eas inhabi-

habitant, quod vineas plantant, nec tamen fructibus earum veſcentur. 6) Quod dies populi ſancti dicuntur futuri *ut dies ligni*, illud nunquam finiendam iſtius felicitatis poſſeſſionem παραβολικως indicat. Per lignum enim συνεκδοχικως intelligitur lignum præſtantiſſimum *cedrinum*, quod cariem minime ſentit, ſed perpetuo durat. Iuſtinus LXX. interpretum verbum *vitae*, ut videatur reſpectus haberi ad *arborem vitae* in paradiſo, ſed in Hebræo textu illud non habetur. 7) Fundamentum, quo Iuſtini ratiocinatio nititur, eſt admodum lubricum. Adæ prædictum erat eo die moriturum, quo de fructibus arboris vetitæ manducavit, unde millenarium annorum in hac vita non complevit. Ergo quia piis promittuntur hoc loco dies *ſecundum dies ligni vitae*, in mundano quodam regno per mille annos vivent. Atqui in Hebræo habetur numerus pluralis כימי *ſecundum dies ligni*, qui non ſatis congruit coniecturæ, quod uni diei reſpondeant mille anni. Quid ſi per inverſionem procederemus hoc modo: Adamus, quia contra Dei mandatum ex arbore vetita comedit, æternæ morti per hanc transgreſſionem factus eſt obnoxius. Ergo pii beneficio Meſſiæ ſecundi Adami æternæ vitæ, non autem millenarii cuiusdam regni, participes redduntur;?

Ex nov. teſt. 1) Matth. XXVI. 29. Non bibam de genimine vitis.

§. XCII. Ex nov. teſt. potiſſimum hæc vaticinia proferunt. 1) Matth. XXVI. 29. Marc. XIV. 25. *Non bibam a modo de hoc genimine vitis, uſque ad diem illum, cum illud bibam vobiſcum novum in regno Patris mei.* Luc. XXII. 16. *Non manducabo ex eo, donec impleatur in regno Dei.* v. 18. *Non bibam de genimine vitis, donec regnum Dei veniat.* Reſp. Chriſtus expreſſe addit ſe illud bibiturum *novum*, id eſt, novo ac peculiari modo; ergo non poteſt de vulgari cibo ac potu, vel de communi manducatione ac bibitione accipi. Quia verum *regnum Dei* diverſimode in ſcripturis accipitur tum pro *regno gratiae* in hac vita, tum pro *regno gloriae* in vita altera, inde diverſæ huius loci apud veteres & recentiores commentatores occurrunt interpretationes. Euthymius in Matth. accipit de *regno futuri ſeculi*, ut ſic metaphorica manducatio ac bibitio intelligatur, de qua apud Lucam v. 29. ſtatim ſequitur: *Diſpono vobis, ſicut Pater mihi diſpoſuit regnum*, v. 30. *ut edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo.* Bibere enim vinum metaphorice accipitur pro convivari & eſſe hilarem, convivari pro frui cœleſtibus gaudiis. Adſidere menſæ Chriſti eſt participem fieri lætitiæ & gloriæ cum Chriſto in regno cœleſti. Quidam per *regnum Dei* intelligunt tempus reſurrectionem Chriſti inſecutum, in quo Chriſtus cum diſcipulis ſuis manducavit ac bibit, Act. X. 41. Quidam per *regnum Dei* accipiunt eccleſiam hoc ſenſu: Non manducabo paſcha typicum, donec impleatur a me in regno Dei, id eſt, in eccleſia; impletum autem eſt paſcha typicum, quando Chriſtus euchariſtiam inſtituit, ut loco ſacramenti agni paſchalis in eccleſia nov. teſt. celebraretur: qua ratione particula *donec* erit excluſiva, ſignificat enim Chriſtum nunquam poſthac paſcha Iudaicum velle celebrare, ſed eius antitypum euchariſtiam inſtituere, quæ in nov. teſt. eccleſia illius vicem ſuppleat. Quænam interpretatio reliquis anteferenda ſit, in harmonia uberius diſpicietur. 2) Ioh. X. 16. *Alias oves habeo, quas me adducere oportet, & erit o-*

2) Ioh. X. 16. erit unum ovile.

vile

vile unum & paſtor unus. Reſp. non de millenarii cuiusdam regni promiſſione, ſed de gentium ad eccleſiæ conſortium per evangelii prædicationem vocatione Chriſtus loquitur. Cum enim dixiſſet Matth. XV. 24. *ſe non eſſe miſſum niſi ad oves perditas domus Iſraël,* id eſt, miniſterium prædicationis in propria perſona a ſe peragendum Iſraëlitico populo potiſſimum deberi, Rom. XV. 8. ideo ne gentes a conſortio regni & beneficiorum eius penitus excluſæ iudicentur; addit hoc loco, *ſe adhuc alias habere oves, quae non ſint ex hoc ovili,* puta gregis Iſraëlitici, illas vero per prædicationem apoſtolorum & internam Spiritus ſancti efficaciam eidem coniunctam ſe velle ad eccleſiæ ovile adducere, ut hac ratione ex Iudæis & gentibus in nov. teſt. una fiat eccleſia. Baſilius homil. in Pſalm XXVIII. *Dominus de Iudaeorum atrio & ovili locutus dixit*: Et alias oves habeo, quæ non ſunt ex hoc ovili; *oſtendens nimirum, & aliud quoddam ovile vere ſanctum eſſe, in quod congregandae ſint oves Chriſti, ii videlicet, qui ex gentibus ad ſalutem ſunt praedeſtinati, hoc eſt, eccleſiam hanc, in qua veri adoratores adorant in ſpiritu & veritate.* Gregorius homil. XIV. in evangel. *Redemtionem noſtram, qui ex gentili populo venimus, Dominus adſpexerat, cum ſe adducere & alias oves dicebat. Hoc quotidie fieri, fratres adſpicitis, hoc reconciliatis gentibus factum hodie videtis. Hodie quaſi ex duobus gregibus unum ovile efficit, quia Iudaicum & gentilem populum in ſua fide coniungit, Paulo atteſtante, qui ait, ipſe eſt pax noſtra, qui fecit utraque unum. Dum enim ad aeternam vitam ex utraque natione ſimplices eligit, ad ovile proprium oves deducit.* 3) Eph. V. 5. *Nullus fornicator aut immundus aut avarus habet hereditatem in regno Chriſti & Dei. Ergo aliud eſt regnum Chriſti, ſcilicet millenarium, cuius finis erit in die noviſſimo,* 1 Cor. XV. 24. *aliud vero regnum Dei, ſcilicet aeternum in vita futura.* Reſp. quidam putant, membrum poſterius eſſe ἐξηγητικον prioris. In regno *Chriſti & Dei*, id eſt, quod etiam eſt regnum Dei, quia Deus hoc regnum ipſi dedit, & per Chriſtum in regnum Dei traducimur, cum qua expoſitione fere conſentit, quod quidam ſtatuunt, eſſe idiotiſmum Hebraicum, quo *coniunctio copulativa* ponitur loco *pronominis relativi.* In regno Chriſti & Dei, id eſt, qui eſt Deus. Similia exempla vide 1 Sam. XX. 2. Pſalm CXVIII. 27. Eſai. XXXIX. 6. &c. Simpliciſſime reſpondetur, per *regnum Chriſti* intelligi *regnum gratiae* in hac vita, per regnum Dei *regnum gloriae* in futura vita, quia notorii peccatores non debent tolerari in eccleſia, ſed excommunicari, nec habebunt ullum in cœleſti gloria locum. Differt autem regnum *Chriſti* a regno *Dei* non οὐσιωδως ſed οικονομικως, non *re* ſed *rei modo*, quia regnum *Chriſti* ſignificat formam regiminis, qua Deus eccleſiam ſuam in his terris per verbum & ſacramenta colligit & adverſus hoſtes tuetur; regnum autem *Dei* ſignificat eam regiminis formam, qua devictis omnibus hoſtibus eccleſiam triumphantem in cœlis Deus regit, eique a facie ad faciam ſeſe conſpiciendum præbebit. De millenario autem quodam Chriſti regno altum in ſcripturis eſt ſilentium. Confer ea, quæ præced. tractat. §. 112. diximus. 4) 1 Theſſal. IV. 17. *Nos, qui vivimus, rapiemur ſimul cum reſuſcitatis in nubibus obviam Domino in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus. Dominus autem prius veniet ad reſuſcitationem per millenarium, deinde*

3) *Eph. V. 5. in regno Dei & Chriſti.*

4) 1 *Theſſ. IV. 17. rapiemur obviam Domino.*

ad regnum gloriae. Ergo primo cum eo erimus in terra, deinde in cœlo. Ita Tertullianus. Reſp. eſt petitio principii. Scriptura unicum duntaxat novit Chriſti e cœlo reditum, cum quo reſuſcitatio non piorum tantum, ſed omnium omnino hominum, iudicii extremi adminiſtratio, piorum in nubibus in occurſum Chriſti ſubvectio ac æterna eorum in cœlis glorificatio nexu immediato erunt coniuncta, ut vidimus ſuperius.

5) *ex Apoc. XX. 6.* §. XCIII. Cumprimis vero 5) ex apocalypſi urgent, quod XX. 2. *ſatanas dicitur ligandus per mille annos*, at v. 6. *ſancti dicantur cum Chriſto regnaturi mille annis*, in quo vaticinio propriam ſedem chiliaſtici regni ſtatuunt. Reſp. 1) in *genere*: a) Græca ſive orientalis eccleſia de auctoritate huius libri olim dubitavit, uti conſtat ex Euſebio lib. III. hiſt. eccleſ. cap. 21. 22. & 36. lib. VII. cap. 24. Hieronymo epiſt. ad Dard. Amphilochio in iambis ad Seleucum, Iunilio in quæſtionibus cap. 4. Quamvis vero tum propter κριτηρια interna, tum propter antiquiſſimorum patrum Græcorum & Latinorum teſtimonia in prælect. de ſcript. canon. enumerata librum hunc & canonicum & ab apoſtolo Iohanne ſcriptum eſſe, libenter agnoſcamus; tamen cum in eccleſia primitiva de auctore huius libri aliquando dubitatum fuerit, ideo ad ſecundi ordinis canonicos libros eum referimus, qua de re d. l. plenius actum fuit. b) Proinde etiam a chiliaſtis iure ac merito poſtulamus, ut talem huius libri ac cumprimis controverſi iſtius loci interpretationem proferant, quæ cum reliquis canonicis ſcriptis minime pugnet, ſed exactiſſime conſentiat. c) Prophetiæ ante complementum non habent liquidam & certam expoſitionem, niſi ipſius Spiritus ſancti illuminatio accedat, Ier. XXIII. 20. XXVIII. 9. Dan. XII. 4. Irenæus lib. IV. adv. hæreſ. cap. 43. p. 277. Nemo igitur vitio nobis vertere poterit, quod antequam accedat complementum, incertis chiliaſtarum opinionibus fidem adhibere nolimus, præſertim quia non cum probandi libertate, ſed cum credendi neceſſitate eccleſiæ easdem obtrudunt. d) Omnis prophetia ſive interpretatio ſcripturæ debet eſſe *fidei analoga*, Rom. XII. 7. Atqui chiliaſtica illa apocalypſeos interpretatio non eſt fidei analoga, ut patet ex fundamentis ſuperius adductis. 2) In *ſpecie*. Varias diverſorum interpretum expoſitiones adduximus & expendimus in diſput. III. contra novos fanaticos anno 1616 inſtituta; ex qua illud unicum hic repetimus, quod maxime probabilis videatur illorum ſententia, qui initium iſtorum mille annorum in *Conſtantini magni* imperio conſtituunt, tunc enim ſatanas, qui primis trecentis a Chriſto nato annis imperatores ethnicos & præſides Romanos ad horribiles Chriſtianorum perſecutiones impulerat, ligatus eſt, quia ſub Conſtantino pax eccleſiæ fuit data & perſecutiones conquieverunt, nec potuerunt amplius gentes, de quibus præcipue apocalypſis agit, idolomaniam ſuam tanta violentia & immanitate propagare. Iuxta hanc hypotheſin finis iſtorum mille annorum incidet in annum Chriſti 1300 circa quod tempus ſatanas iterum ſolutus Ottomannicam familiam excitavit, ſub quo *Gog & Magog*, id eſt, imperium Turcicum, de quo v. 8. huius capitis agitur, maximum adquiſivit robur, & gens illa Saracenica maiori quam antea conatu adverſus eccleſiam ſæviit occupata maxima & florentiſſima orbis parte & tandem capta urbe Conſtantinopoli, quæ fuit im-

rii orientalis ſedes, ut hac ratione imperium Conſtantini, qui ab ec- perſecutienes prohibuit, & Otto- i Turcici, qui eccleſiam graviſſime :it, mille iſti anni interiaceant. Et illam ſatanæ alligationem & eccle- ietem ſub Conſtantino magno de- ſecutam præceſſerunt horribiles cutiones ab ethnicis imperatoribus ıtæ, in quibus aliquot millia Chri- ırum ſunt occiſa; ideo Iohannes in ıe ſua introducit *animas iſtorum mar- ı decollatorum, ſive occiſorum*, (per :m enim συνεκδοχικως & phraſi He- ſignificatur genus) *propter teſtimo- Ieſu & propter verbum Dei*, id eſt, er conſtantem Chriſtianæ doctrinæ ſſionem, quarum felicitatem & glo- conſolationis ergo exponit. Illis ıngit animas *eorum*, *qui non adora- t beſtiam & imaginem eius*, *neque ac- ınt characterem eius in frontibus aut ıibus ſuis*, hoc eſt, qui a papizan- & mahumeturientibus hæreſibus a- s ſuas cuſtodiverunt, Chriſto & i- verbo in fidei puritate ac ſimplici- ıdhærentes, quia ſatana iam liga- d eſt, ceſſantibus externis illis per- onibus, quas eccleſia a gentibus uit, variæ hæreſes utriusque anti- i tam orientalis, quam occidenta- mina prodromi in eccleſiam ſunt æ. Ut enim *pelagianiſmus* erroribus ibus, ſic *arianiſmus* furoribus ma- :ticis incunabula præbuit. De his ım martyrum & confeſſorum ani- ıs, quibus etiam coniungi poſſunt æ eorum, qui ſoluto iam ſatana in cutionibus papiſticis ac Turcicis in- iuntur, pronunciat Iohannes, pri- uod *ſedes iudiciariae ipſis fuerint da-* in ſignum ſcilicet iudicii exercen- ecundo quod *vixerint*, ac tertio quod *Chriſto mille annis regnaverint.* Iudi- cium exercuerunt adverſus perſecutores ſuos, a quibus fuerunt interfecti. Ut enim ſanguis piorum de terra ad cœlum *clamat* & vindictam adverſus effuſores expoſcit, Gen. IV. 10. Hebr. XII. 24. ſic etiam animæ ipſorum in cœlo *ſubter altari clamant*, & vindictam ſanguinis ſui ac fratrum ſuorum expoſcunt, Apoc. VI. 9. Vixerunt in cœleſti ſcilicet pace, tranquillitate & gloria. Tyranni iudicabant eos & anima & corpore extingui Sap. III. 2. ſed Spiritus ſanctus hoc loco & alibi paſſim in ſcripturis teſtatur, quod ſtatim a morte in cœleſti gloria vivant. Denique *cum Chriſto regnarunt*, plene ſcilicet devictis omnibus hoſtibus, diabolo, carne, mundo & omnibus adverſis. Neque ex particula *donec* inferre licet, finitis iſtis mille annis felicitatem illam ſanctorum etiam fuiſſe finitam, quia ut habet regula Nazianzeni orat. II. de filio p. 143. quam multis ſcripturæ exemplis confirmat Iſidorus Peluſiota lib. I. epiſt. 18. p. 5. *particulae* usque, donec *& ſimiles non omnino ponantur ad diſtinctionem futuri temporis*, *ſed ponunt illae quidem quo usque*, *verum quod ab eo ſequitur*, *non inficiantur.* Exempla habentur Gen. XXVIII. 15. 1 Sam. XV. 35. 2 Sam. VI. Pſalm CX. 1. Eſai. XXII. 14. XLII. 4. Matth. XXVIII. 20. &c. Ideo vero nominatim exprimuntur *mille anni*, quia expletis illis memorabile quid eccleſiæ accidit, quod ſcilicet ſatana iterum ſoluto perſecutionibus graviſſimis denuo oppugnata fuerit. Confer diſput. Feurbornii, amici noſtri ſingularis, contra Philipp. Cæſarem, quæ habetur tom. VII. Diſput. Gieſſ. & dictam diſputationem noſtram contra fanaticos, in qua etiam reliqua oracula apocalyptica, quæ pro chiliaſtico regno ſtabiliendo adferuntur, expoſuimus, quam utramque magna ex parte

te Affelmannus , amicus noſter honorandus , in heptados quæſtionum anno 1618. in academia Roſtoch. ad diſputandum propoſitæ , quæſtionem 6. redegit.

II) Ex libris apocryphis.

§. XCIV. II) Ex *lib. IV. Eſdrae* pro beato illo terreni cuiusdam regni millenario a recentioribus multa adferuntur ; ſed reſp. quamvis Ambroſius in lib. de bono mortis quartum illum librum ab ipſo Eſdra *non ſine divina revelatione editum* , *ac Paulum apoſtolum in his* , *quae prope finem prioris epiſtolae ad Corinthios de diverſis claritatis & gloriae electorum ordinibus ſcripſerat* , *Eſdrae ſententiam ſecutum eſſe* adſerat , & lib. II. comment. in Luc. ex ſeptimo illius libri capite prophetiam de *tempore adventus Chriſti ac mortis eius* , deque *futura mundi ad Chriſtum converſione* adleget ; quin & in epiſtola ad Horontianum , quæ eſt in ordine XXI. ſuadeat, *librum quartum Eſdrae legendum eſſe* , *quia in ipſo anima cœleſtis eſſe ſubſtantiae demonſtretur* , *& philoſophorum nugae de ipſius ſubſtantia confutentur* ; quamvis etiam Cyprianus multis ante Ambroſium annis ex huius libri cap. 5. deſumſiſſe videatur, quod in libr. adverſus Demetrianum ſcribit , *mundum ſeneſcere* , *& ad finem iam imminentem properare* , quo dubio procul reſpexit Genebrardus, quando lib. II. chronol. anno mundi 1638. p. 90. eum inter *ſacros & canonicos libros* recenſet , ac Piſtorius apoſtata , quando in motivis apoſtaſ. Badenſis p. 34. b. Lutherum accuſat, quod hunc librum ex bibliis avulſerit, tamen indubitanter ſtatuimus , librum illum eſſe *apocryphum*. 1) Quia nec Hebraice nec Græce ſcriptus invenitur. 2) In multis locis *redolet fabulas Iudaicas*, teſte Hieronymo in illius præfatione. 3) Continet quædam dogmata fidei analogiæ minus congrua. Cap. 4. dicit, *animas ſanctorum detineri quibusdam abditis promtuariis in inferno* , *donec impleatur numerus omnium electorum* , *veniatque ſupremi iudicii dies* , *in qua omnes ſimul inde educentur*. Cap. 5. eamdem ſententiam repetens adſimilat ultimi iudicii ac retributionis diem *coronae* , *in qua ſicut neque primum eſt, neque poſtremum, ſed ſimul omnia, ita in retributione aeternae felicitatis piorum animarum velocitas noviſſimarum tarditatem praeveniet* , *ſed omnes ſimul & eodem tempore exſpectatam beatitudinem conſequentur*. Cap. 6. refert , Deum *quinta die inter caetera animantia creaſſe duo maxima animalia* , *alterum Henoch* , *alterum Leviathan dicta* , *quorum immenſas corporum moles* , *cum nec ſeptima terrae pars ſimul adſociatas capere poſſet* , *Deum utrumque loco disiunxiſſe* , *& Henochum collocaſſe in una ex ſeptem partibus terrae* , *in qua ſunt montes mille* , *Leviathan vero poſuiſſe in altera ex ſeptem partibus terrae* , *in qua ſunt omnes aquae* , *quas Deus tertia die iuſſit congregari in locum unum* , *ubique ipſum averſare* , *ut ex eo paret cibum* , *quibus voluerit & quando voluerit* , quæ fabula magnam cum nugis thalmudicis paulo ſuperius recenſitis cognationem habet. Cap. 14. docens , quo tempore mundus finem ſit habiturus , tradit , *adeſſe ultimam ſeculi ſenectutem ac finem mundanae durationis* , *cuius univerſum tempus diviſum ſit in duodecim partes* , *ex quibus cum iam praeterierint partes decem ac undecimae partis dimidium* , *nihil ultra ſupereſſe* , *niſi quod reſtat poſt dimidium undecimae* , *hoc eſt, reſiduum undecimae partis cum parte duodecima omnium poſtrema*. At iuxta hanc hypotheſin mundi finis iamdudum adeſſe debuiſſet. 4) Quidam exiſtimant, hunc librum eſſe *alterius Eſdrae* ab illo , qui primi libri eſt auctor , quoniam hic in prin-

principio huius libri ſcribit, *ſe deſcendiſſe ab Aaron per decem & novem generationes*; ille vero in cap. 7. libri ſui ſcribit, *ſe progenitum ex Aaron per quindecim tantum generationes.* 5) Deſtituitur eccleſiæ tum *Iſraëliticae* tum *Chriſtianae* teſtimonio. De Iſraëlitica eccleſia idipſum manifeſte conſtat ex Ioſepho lib. I. contra Appionem. De Chriſtiana eccleſia idem probatur ex concilio Laodiceno can. LIX. Epiphanio lib. de menſ. & ponderib. p. 534. Melitone apud Euſebium lib. IV. cap. 25. & aliis patribus, quorum teſtimonia numero plurima, pondere graviſſima pro adſtruenda noſtra noſtra de canonicis & apocryphis libris ſententia in prælect. de ſcriptura adduximus. Hieronymus in præfat. inter *apocrypha tam obſcuri auctoris, quam incertae auctoritatis ſcripta* hunc librum reiicit, & quæ in eo narrantur, *ſomnia ac fabulas* vocat. Lyranus eum *in canone non eſſe* admonet, & in expoſitione prorſus prætermittit. 6) Saniores pontificii, qui tamen ad libros apocryphos in canonem recipiendos alias admodum ſunt proclives, ex canone eumdem excludunt. Ludovicus Vives in comm. lib. XVIII. de civitat. Dei cap. 36. *Tertius & quartus libri Eſdrae inter apocrypha reiiciuntur, quos Hieronymus vocat ſomnia.* Sixtus Senenſis lib. I. biblioth. ſanct. ſect. 3. p. 28. *Ex Cypriani & Ambroſii auctoritate accidiſſe arbitror, ut divinis ſcripturis hic liber coniungeretur, quem poſtea diligentius perſpectum communis fere omnium patrum conſenſus inter apocryphos habendum cenſuit, idque ut puto propter quaedam ſuſpecta dogmata in ipſo tradita, quae regulis orthodoxae fidei aperte contradicere videntur.* Martinus Delrio lib. I. diſquiſit. magicar. cap. 5. quæſt. 1. ſect. 1. p. 60. *Liber Eſdrae quartus apocryphus eſt.* Bellarminus lib. I. de Chriſto cap. 20. *Quartus Eſdrae liber ſine dubio non eſt canonicus, cum a nullo concilio referatur in canonem, & non inveniatur neque Hebraice neque Graece, ac demum contineat cap. VI. quaedam fabuloſa de piſce Henoch & Leviatan, quos maria capere non poterant, quae rabbinorum thalmudiſtarum ſomnia ſunt &c.* Eadem eſt ſententia Gregorii de Valentia, Coſteri & aliorum.

§. XCV. III) Ex *Sibyllinis oraculis* chiliaſticum regnum probat Lactantius lib. VII. inſtit. cap. 24. ubi hoc Sibyllæ verſiculos adducit: *III) Ex oraculis Sibyllinis.*

Κλυτε δε μευ μεροπες, βασιλευς αιωνιος αρχει.

Item:

Και πολιν ην εποιησε Θεος, αυτην εποιησε
Λαμπροτεραν αςρων και ηλιυ ηδε σελωνης.

Item:

Ουδε λυκοι συν αρνεσ' εν ωρεσιν αμιλλευνται,
Χορτον γαρ λιγκες τ' εριφοισιν αμαβοσκονται,
Αρκτοι συν μοχοισιν ουυ και πασι βροτοισι.
Σαρκοβορος τελεων φαρετ' αχυρον παρα φατναις,
Συν βρεφεσιν τε δρακοντες αματορσι κοιμησονται.

Item:

Και τοτε δη χαραν μεγαλην Θεος ανδρασι δωσει.
Και γαρ γη και δενδρα και ασσετα θρεμματα γαιης
Δωσυσιν καρπον τον αληθινον ανθρωποισι
Οινυ και μελιτος γλυκεως λευκυ τε γαλακτος,

Kai

Και σιτου, οπερ εςι βροτοις καλλιςον απαντων.

Item:

Ευσεβεων δε μονων αγια χθων παντα ταδ' οισει

Ναμα μελιτος απο πετρης ηδ' απο πηγης

Και γαλατ' αμβροσιης ρευσει παντεσσι δικαιοις.

Reſp. 1) De Sibyllinorum carminum origine & auctoritate diverſæ ſunt eruditorum ſententiæ. Iuſtinus in parænet. I. ad Græcos p. 27. oracula Sibyllarum *proxime ad prophetarum doctrinam accedere* adſerit. Clemens Alexandrinus, Euſebius, Lactantius &c. gentilibus eadem conſtanter opponunt. Bellarminus lib. I. de Chriſto c. 11. *Sibyllas multo clarius quam ullos prophetarum de Chriſto praedixiſſe* magna audacia adſerit. Vide librum Onuphrii de Sibyllis, commentarios Ludovici Vivis ad libr. XVIII. Aug. de civ. Dei cap. 23 Wolffium cent. I. lection. memorab. non longe a principio, Frider. Tilemannum in diſcurſu philolog. D. Eraſmi Schmids libellum de Sibyllis &c. ubi multa αξιομνημονευτα de Sibyllinorum oraculorum auctoritate inveniuntur. Quidam vero parum fidei illis tribuunt. Conſtat enim ex epiſtola imperatoris Aureliani ad ſenatum Romanum apud Vopiſcum, *libros Sibyllinos propheticis monumentis non minus opponi conſueviſſe quam Pantheon ethnicorum templum eccleſiae Chriſtianae. Miror vos patres ſancti* (inquit Aurelianus) *iam dum de aperiendis libris dubitaſſe, perinde quaſi in Chriſtianorum eccleſia, non in templo deorum omnium tractaretis;* ex quo facile adparet, in eccleſiis Chriſtianorum Sibyllarum nomen non fuiſſe magni habitum, neque id iniuria, cum gentilium daemonolatriam ex libris Sibyllinis confirmari ſolitam fuiſſe, in propatulo ſit. Quod Euſebius in vit. Conſtant. dicit, τους πολλους των ἀνθρωπων απιςειν, *pleroſque teſtimonia illa repudiare*, id non minus de Chriſtianis quam ethnicis quidam accipiunt. Ambroſius in comment. 1 Cor. II. *Pythonem diabolum per Sibyllas locutum eſſe* adſerit. *Hic* (Python) *eſt, inquit, qui per veriſimilia fallitur & fallit, hic eſt, qui per Sibyllam locutus eſt, ſenſum noſtrorum ſecutus, locum volens inter cœleſtes habere.* Cui conforme eſt illud Auguſtini lib. XVIII. de civit. Dei cap. 46. *Cum ſcripturis noſtris non credant, complentur in illis ſuae, quas caeci legunt, niſi forte quis dixerit illas prophetias Chriſtianos finxiſſe de Chriſto, quae Sibyllae nomine vel aliorum proferuntur, ſi quae ſunt, quae non pertinent ad populum Iudaeorum.* Et cap. 47. in principio: *Quisquis alienigena, id eſt, non ex Iſraël progenitus, nec ab illo populo in canonem ſacrarum literarum receptus legitur aliquid prophetaſſe de Chriſto, ſi in noſtram notitiam venit aut venerit, ad cumulum a nobis commemorari poteſt, non quod neceſſarius ſit, etiamſi deſit, ſed quia non incongrue creditur fuiſſe & in aliis gentibus homines, quibus hoc myſterium revelatum eſt, & qui hoc etiam praedicere impulſi ſunt, ſive participes eiusdem gratiae fuerint, ſive expertes, ſive per malos angelos docti ſunt, quos praeſentem Chriſtum, quem Iudaei non agnoſcebant, ſcimus fuiſſe confeſſos.* Caſaubonus exerc. I. ad Baron. adparatum n. 18. p. 72. diſputat, *oracula illa, quo apertiora ſunt, eo videri ſuſpectiora. Scimus enim, quam exiles veritatis ſcintillae priſcis temporibus populo Iudaico illuxerint; ecquis vero credat, tam profunda myſteria gentibus fuiſſe clarius patefacta, quam illi populo, quem Deus optimus maximus ut peculiariter ſuum dilexit, ac ſuametipſius & fidelium ſuorum ſervorum voce erudiit &c.*

Apo-

tempora ante Chriſtum adpellat
γνοιας Act. XVII. 30. *ac ſaepe*
doctrinam de ſalute generis huma-
Chriſti incarnationem fuiſſe myſte-
culis & generationibus abſcondi-
nc myſterium a ſeculis & genera-
bſconditum, nunc autem manife-
ctis eius, Rom. XVI. 25. Eph. III.
I. 26. *quibus effatis quomodo ſua*
poterit veritas, ſi praecipua do-
Chriſtianae myſteria gentibus fuere
? Praeterea apud Platonem, A-
, Theophraſtum & tot alios e pa-
riosiſſimos omnium diſciplinarum
es, eorum, quae hodie apud Si-
ramur, nullum penitus exſtat ve-
Denique primis eccleſiae tempo-
rimi exſtiterunt, qui cœleſtem ve-
figmentis ſuis adiutum ire non du-
, quo facilius ſcilicet nova doctrina
m ſapientibus admitteretur, quo ex
bio procul orti libri ſexcenti, quos
s & proxima viderunt ab homini-
ime malis ſub nomine etiam Domi-
& apoſtolorum, aliorumque ſan-
publicatos, quorum plurimas Gela-
. Sancta Romana. Diſt. 15. enu-
Hiſce Caſauboni argumentis ad-
t, quod Sibillynorum eraculo-
ctoritate acceptata, aliquid pro-
m extra ſcripturas propheticas
gnoſcendum, quod magna fuerit
veterum in laudandis pſeudepi-
s evangeliis, aliisque commatis
oni ſcriptis ταχυπειθεια, quod
m liquido conſtet, quæ & quot-
ibyllæ fuerint, quæve carmina
ησιως Sibyllinis æſtimanda, quod
ue in illis ambigua & obſcura,
do in hunc, modo in illum acci
ſint ſenſum &c. 2) Sed ſepoſita
co de Sibyllinorum oraculorum
itate uberiori diſſertatione brevi-
imus, ad normam propheticæ & apoſtolicæ ſcripturæ exigenda eſſe omnia, quæ extra eam de Chriſtianæ doctrinæ capitibus occurrunt. 3) Proinde ſicut prophetarum vaticinia, quæ de eccleſiæ, in hoc vel futuro ſeculo felicitate tractant, ſymbolice ac parabolice explicanda eſſe ſuperius oſtendimus, ita idipſum quoque de Sibyllarum oraculis ſtatuendum dicimus.

IV) Ex traditionibus apoſtolicis. V) Ex carminibus poëtarum.

§. XCVI. IV) Ad *traditiones apoſtolicas* provocavit Papias primus chiliaſticæ opinionis in eccleſia auctor, ut conſtat ex Euſebio lib. III. hiſt. eccleſ. c. 36. V) Ad *Poëtarum carmina* recurrunt Tertullianus libr. III. contra Marcion. c. 24. & Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. 24. Sed reſp. 1) Oſtendimus in prælect. de ſcript. traditiones, quæ pro apoſtolicis extra & præter ſcripturam in fidei articulis venditantur, a vera eccleſia non eſſe recipiendas, cum adverſentur *perfectioni ſcripturae* & expreſſæ Chriſti & apoſtolorum prohibitioni, Matth. XV. 6. Marc. VII. 7. Gal. I. 8. Col. II. 8. cum ſint *figmentum Phariſaicum & haereticum*, cum ſint *fallaces & incertae*, tum ratione *originis*, tum ratione *numeri*, tum ratione *diverſitatis*, tum ratione *effectus*, denique cum non ſint *a Chriſto & apoſtolis profectae*. 2) Longe vero minus ex poëtarum fabulis Chriſtianæ religionis dogmata probari poſſunt, cum divinam veritatem humanis conſpurcare nugis perquam ſit abſurdum & præpoſterum. Ubi de fide & doctrina cœlitus revelata agitur, nunquam & nuſpiam poëtarum teſtimoniis apoſtolus utitur, ſed de moribus contra ethnicos diſputans ex poëtarum fonte pauxillum proponit deguſtandum.

§. XCVII. VI) *Ratiocinationes* quaſdam format Tertullianus lib. III. adv. Marcion. c. 24. ſed ponderis admodum exigui: 1) *Iuſtum eſt & Deo dignum illuc quoque exſultare famulos eius, ubi ſunt & adflicti in nomine ipſius.* Reſp. imo vero potiora piorum præmia differuntur in vitam æternam. Matth. V. 12. *Merces veſtra copioſa erit in cælo.* 2 Cor. IV. 18. *Quae videntur, temporalia ſunt, quae non videntur, aeterna.* Habet quidem pietas *promiſſionem praeſentis & futurae vitae*, 1 Tim. IV. 8. interim promiſſiones huius vitæ intelligendæ ſunt cum *exceptione crucis*, de omnimoda enim quiete & immunitate ab omnibus adverſis, periculis & tentationibus in hac vita piis exſpectanda nihil in ſcripturis prædictum. 2) *Chriſtus ſublimiora promiſit. Ergo etiam humiliora millenarii ſcilicet felicitatem praeſtabit.* Reſp. eadem ratiocinatione inferre poſſem, omnes vere pios & Chriſtianos in hac vita fore divites, potentes, honoratos &c. quia cœleſtia bona piis promiſſa longe præſtantiora ſunt terrenis divitiis, mundana potentia & externis huius vitæ honoribus. Quæ & qualia præmia piis aliquando ſint reddenda, non ex noſtræ rationis prædicamentis, ſed ex ſacrarum literarum tabulis unice diſcendum. 3) *Regni praeconium ſoli Chriſto reſervatum, ut per famulos quidem terrena gloria, cæleſtis vero per ipſum Deum adnunciaretur.* Reſp. ſicut una atque eadem Chriſti ac prophetarum & apoſtolorum doctrina, ita quoque una eademque promiſſio. Cœleſtis Paterfamilias per *ſuum ſervum* ad cœnam, Lucæ XIV. 17. per *ſervos ſuos* ad nuptias Filii, Matth. XXII. 3. hoc eſt, ad communicationem bonorum ſpiritualium ac cœleſtium homines invitat, mittit ad vineæ colonos primo quidem *ſervos*, mox etiam *filium ſuum*, Matth. XXI 34. & 37. proinde non alia per ſervos, alia per Filium nobis offert. Sed in re manifeſta pluribus opus non eſt.

VI) Ex rationibus.

§. XCVIII. Expoſuimus hactenus primum conſummationis ſeculi *adiunctum*, videlicet *tempus*, quo mundi interitus ſit ſecuturus, ſuccedit *alterum*, quod eſt *modus*. Eum vero nobis deſcribunt apoſtoli in ſequentibus vaticiniis: 1 Cor. XV. 52. *In noviſſima tuba reſurgent mortui.* 1 Theſſ. IV. 16. *Ipſe Dominus in celeuſmate, in voce archangeli & in tuba Dei deſcendet.* 2 Pet. III. 10. *Adveniet dies Domini ut fur, in quo cæli magno fragore tranſibunt, elementa vero calore ſolventur, terra autem, & quae in ea opera ſunt, exurentur.* v. 12. *Per adventum diei Domini cæli igne ſuccenſi ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent.* Audietur ergo tuba Dei & vox archangeli, conſpicietur flamma ignis omnia abſumentis, audietur horribilis fragor, cum quo cœli igne ſuccenſi collabentur. Quemadmodum enim ad ſonitum tubarum *muri Hierichuntis* concidebant, Joſ. VI. 20. ſic tuba ultima clangente, tota cœli terræque machina corruet. Apoc. VI. 14. *Cælum receſſit ſicut liber involutus, & omnis mons & inſulae de locis ſuis motae ſunt.* XXI. 11. *Vidi thronum magnum candidum & ſedentem ſuper eum, a cuius facie fugit terra & cælum, & locus non eſt inventus eis.* III) *Antecedentia* huius conflagrationis & interitus ſunt *ſigna*, tum *remota* tum *propinqua* diem noviſſimum denunciantia, reditus Chriſti e cœlo in nubibus ad iudicium, reſuſcitatio mortuorum, extremi iudicii adminiſtratio, piorum in occurſum Chriſti in nubibus obviatio &c. *Conſequentia*

II) Modus.

III) Antecedentia & conſequentia.

ovi cœli ac novæ terræ crea- na piorum præmia, æterna i- iorum ſupplicia, adeoque o- mnia illa, quæ inter extremi iudicii conſequentia numeravimus in tract. prox. §. 112.

CAPVT VIII.

DE COGNATIS CONSVMMATIONIS SECVLI.

§. XCIX. *Cognata* hu- ius ultimæ *συντελειας* ac *πανολεθριας* ſunt 1) *dilu- vium*, quo totus terrarum orbis miſere fuit devaſta- in quo præludium ultimæ de- s nobis proponitur, teſte Chri- th. XXIV. 37. Luc. XVII. 27. & piſt. II. 5. & III. 6. 2) *Excidium* *um*, in quo igne cœlitus deplu- aa cum vicinis quatuor urbi- exuſta. Auguſtinus lib. XVI.)ei c. 30. *Veniente igneo imbre tota illa regio impiae civitatis in rſa eſt.* Idem lib. XXI. de civ. 5. *Poma in terra Sodomorum & ad maturitatem perveniunt, preſſave tentata in fumum ac fa- rio fatiſcente vaneſcunt.* Cap. 7. *ſibus Sodomitarum arborum non terae fide dignae indicant, verum multi ſe loquuntur expertos, ut tare non poſſim.* Cap. 8. *Poma interiorem favillam mendaci ſuper- ritatis includunt.* Ludovicus Vi- omm. dicti lib. cap. 5. hoc con- firmat ex aliis hiſtoriographis, ac inter reliquos adducit *Solinum*, qui in poly- hiſtore ſic ſcribit: *duo ibi oppida, Sodo- mum nominatum alterum, alterum Go- morrhum, apud quae pomum gignitur, quod habeat ſpeciem licet maturitatis, man- di tamen non poteſt, nam fuliginem intrin- ſecus favillaceam ambitio tantum eximiae* (extimæ) *cutis cohibet, quae vel levi ta- ctu preſſa fumum exhalat & fatiſcit in va- num pulverem.* Sic ergo perpetuum hu- ius incendii atque excidii *μνημοσυνον* ho- minibus Deus ob oculos ponere voluit. Quod autem in eo conflagrationis finalis ac totalis, totius ſcilicet univerſi, præ- ludium nobis proponatur, colligi pot- eſt ex verbis Chriſti Luc. XVII. 28. & ſq. atque apoſtolorum, Petri 2 epiſt. II. 6. Iudæ v. 7. ubi Sodoma & Gomorrha ex- preſſe adpellantur *δειγμα*. 3) *Omnes particulares regionum devaſtationes* per in- cendia, eluviones aquarum, terræ motus ac hiatus &c. quarum exempla hiſtoriæ & experientia ſuppeditant lon- ge plurima.

CAPVT IX.

DE PVGNANTIBVS.

§. C. *Pugnantia* ſunt 1) *Epicuraeae cogitationes* de ndi nunquam ſecuturo, quas de- etrus 2 epiſt. III. 3. 2) *Ethnico- rum de mundi aeternitate opinio.* 3) *Hae- reſes* in eccleſia de mundo in eodem ſta- tu perpetuo manſuro excitatæ. 4) *Quaevis διαστροφαι*, quibus ορθοδοξια hu-

tibus huius ſeculi adulatur, non inquieta curioſitate raptatur, non turbae maximae ſibi adſtantis curam gerit, non auro argentoque ſive pallio circumdatus diſtenditur, non ſalutationibus potentum delectatur, non ſe iniuriis fatigat; non eum ſuperbia inflat, non ambitio huius ſeculi necat, non vana gloria turpiter iactat, non huius ſeculi falſae divitiae inflant, non rabies veſani furoris exagitat, non pulcerrima ſpecies fœminarum avidum reddit, non contentiones huius ſeculi perturbant, non audacia extollit, non gaudia huius ſeculi delectant &c. ita ſpiritualiter mundo mortuus talia nec facit nec patitur. Caſſianus lib. IV. de inſtitut. monach. cap. 35. *Crux noſtra timor Domini eſt, ſicut ergo cruci fixus quis iam non pro animi ſui motu membra ſua quoquam movendi vel convertendi habet poteſtatem; ita & nos voluntates noſtras ac deſideria non ſecundum id, quod nobis ſuave eſt ac delectat ad praeſens, ſed ſecundum legem Domini, quo nos illa conſtrinxerit, adplicare debemus. Et ſicut is, qui cruci adfigitur, non iam praeſentia contemplatur, nec de ſuis adfectionibus cogitat, non pro die craſtino ſolicitudine curaque diſtenditur, nulla poſſidendi concupiſcentia promovetur, nulla ſuperbia, nulla contentione, nulla aemulatione ſuccenditur, non de praeſentibus dolet iniuriis, non praeteritarum iam recordatur, ſeque cum adhuc ſpirat in corpore, cunctis elementis credit eſſe defunctum, illuc praemittens ſui cordis intuitum, quo ſe non dubitat ilico tranſiturum; ita nos quoque timore Domini crucifixos oportet his omnibus, id eſt, non ſolum carnalibus vitiis, verum etiam ipſis elementis mortuos eſſe, illuc habentes oculos animae noſtrae defixos, quo nos ſperare debemus momentis ſingulis migraturos.* 1 Ioh. II. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quae ſunt in mundo.* v. 17. *Et mundus tranſit & concupiſcentia eius*, d eſt, quia mundus & omnia, quæ ſunt in eo, opinione citius tranſeunt, ideo non debemus corde noſtro ei adhæreſcere, ſed animum & cor ad Deum, qui in æternum permanet elevare. Auguſtinus lib. V. contr. Iul. *Non dixit Iohannes: nolite uti mundo, ſed nolite diligere mundum. Qui enim non diligens utitur, quaſi non utens utitur, quia non eius rei cauſa utitur, ſed alterius, quam diligens intuetur, ut etiam non diligens hac utatur.* De hac mundi & rerum mundanarum fugaci inſtabilitate & inſtabili fugacitate pulcre diſſerit Nazianzenus tract. de vitæ itinerib. qui ſub fine operum extſtat. *Humana omnia*, (inquit) *metus, riſus, lanugo, umbra, ros, flatus, volatus, vapor, ſomnium, fluctus, navis, veſtigium, aura, pulvis, orbis quidam perpetua converſione ſimilia omnia volvens, nunc ſtabilis, nunc rotans, nunc lubilis, nunc fixus, anni temporibus, diebus, noctibus, laboribus, morte, mœroribus, voluptatibus, morbis, calamitatibus, ſecundisque rerum ſucceſſibus, quod non ſine magna ſapientia a Deo conſtitutum, ut diſcamus a ſtultae carnis cogitatione mentem abrumpere, vitam ab hac vita alienam ducere, & cum altero mundo mundum hunc commutando difficultates omnes huius vitae moleſtiasque forti animo perferre.* Confer quæ de hiſce dictis apoſtolicis Gal. VI. 14. 1 Joh. II. 15. adduximus ſuperius §. 9. Utinam vero de futura mundi conſummatione frequentius cogitaremus, ac invicem colloqueremur; ita profecto fieret, ut a mundi amore cor noſtrum magis abſtraheretur. Sicut *hederam Ionae* vermiculus corrodebat, Ion. IV. 7. ſic omnibus mundanis ac terrenis rebus adhæret corruptio, qua tandem diſſolvuntur. Quinimo non ſolum corruptio, ſed & maledictio terræ adhæret, Gen. III. 17. eccur igitur terrena tantopere diligimus? Si mundus per ini-

ordina-

ordinatum amorem animæ noſtræ unitur, etiam princeps mundi eidem unietur. De hoc mundi amore in cordibus mortificando pulcre philoſophantur pii veteres. Auguſtinus epiſt. XLV. ad Argum. *Mundus tanta rerum labe contritus eſt, ut etiam ſpeciem ſeductionis amiſerit. Nam quantum illi laudandi atque praedicandi ſunt, qui dignati non ſunt etiam cum mundo florente florere, tantum increpandi & accuſandi ſunt, quos perire cum pereunte delectat.* Serm. XXIX. de morbis Domini. *O munde immunde quid ſtrepis? quid avertere conaris? tenere vis periens, quid faceres, ſi maneres? quem non deciperes dulcis, ſi amarus alimenta mentiris?* Serm. CCXLV. de temp. *Si finis mundi eſt, migrandum eſt de hoc mundo, non amandus eſt mundus. Ecce turbatur mundus, & amatur mundus, quid ſi tranquillus eſſet? formoſo quomodo, qui ſic amplecteris fœdum? flores eius quomodo colligeres, qui a ſpinis non revocas manum.* Gregorius homil. XVIII. in Ezech. *Si talem mundum adhuc diligimus, non iam gaudia ſed vulnera amamus &c. Deſpiciamus ex toto animo hoc praeſens ſeculum vel extinctum. Finiamus mundi deſideria ſaltem cum mundi fine.* Homil. XXVIII. in evang. *Sancti iſti ad quorum tumbam conſiſtimus, florentem mundum mentis deſpectu conculcaverunt. Erat vita longa, ſalus continua, opulentia in rebus, fœcunditas in propagine, tranquillitas in diuturna pace, & tamen cum in ſeipſo floreret, iam in eorum cordibus mundus exaruerat. Ecce iam mundus in ſeipſo aruit, & adhuc in cordibus noſtris floret. Ubique mors, ubique luctus, ubique deſolatio, undique percutimur, undique amaritudinibus replemur, & tamen cœca mente carnalis concupiſcentiae ipſas eius amaritudines amamus. Fugientem ſequimur, labenti inhaeremus. At quia labentem retinere non poſſumus, cum ipſo labimur, quem cadentem tenemus. Aliquando nos mundus delectatione retraxit a Deo, nunc tantis plagis plenus eſt, ut ipſe nos iam mundus mittat ad Deum.* Homil. XXXVI. in evang. *Sic teneamus ea, quae ſunt huius mundi, ut tamen per ea non teneamur, ſit res temporalis in uſu, aeterna in diſiderio, ſit res temporalis in itinere, aeterna deſideretur in perventione.* Eſt & hoc Gregorii: *mundus eſt inſtar nucis caſſae, exterius pulcer videtur, ſed ſi cultello veritatis aperiatur, oſtendit putredinem & vermes.*

§. CIII. 2) Ab *avara divitiarum adquiſitione.* Matth. VI. 19. *Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra, ubi aerugo & tinea demolitur, & ubi fures effodiunt & furantur*, id eſt, terrena omnia corruptioni, putredini & furum inſidiis ſunt obnoxia, ergo ea non habeamus pro veris theſauris. XVI. 26. *Quid prodeſt homini, ſi lucretur mundum univerſum, animae vero ſuae detrimentum patiatur?* quo dicitur mundus tranſitorius eſt ac periturus, ſi quis ergo vel maxime totum adquireret mundum, nullum obtineret lucrum, ſi non eſſet in *Deo dives*, quia pereunt mundana, anima vero avari mundana contra iuſtitiæ legem poſſidentis in æternis tormentis vivet. Jac. V. 1. *Plorate divites.* v. 2. *Divitiae veſtrae putrefactae ſunt, & veſtimenta veſtra a tineis ſunt comeſa.* v. 3. *Aurum & argentum veſtrum aeruginavit, & aerugo eorum in teſtimonium erit vobis, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis, theſaurizaſtis in noviſſimis diebus;* quo dicitur: cum non ſolum ex verbo audiatis, ſed etiam coram conſpiciatis, imo manibus palpetis, mundi finem imminere, terrenis omnibus putredinem & corruptionem adhærere, tamen in noviſſimis mundi diebus theſaurizaſtis; ideo

2) Ab avara divitiarum adquiſitione.

deo ærugo terrenis divitiis adhærens in die iudicii erit vobis in teſtimonium, quod non pro veris divitiis ac vero theſauro ea habere debuiſſetis. Quid *aurum & argentum*, quod tantopere omnes concupiſcunt? ſpuma in viſceribus terræ ex ſulphure & Mercurio nata. *Quid ſericum*, quo faſtuoſi ſuperbiunt? ſtercus vermium. Quid *veſtes laneae?* vellus occiſorum pecorum. Quid *palatia?* lapides inſenſiles. Quid *agri?* torpens humus. Quid *omnia terrena*, ex quibus divitiæ comparantur? vanitas, fumus, nihil. *Qui in terra theſaurizant*, inquit Auguſtinus in enarr. Pſalm XLVIII. *ſimiles ſunt illis, qui fruges ſuas in imis & humidis locis recondunt, non animadvertentes hinc fore, ut citiſſime putreſcant.* Terrenæ divitiæ aut nos deſerent in ſeculi conſummatione, aut nos eas eas deſeremus in morte. Pereunt congregata omnia, ſed deterius perit eorum congregator, quia *labor avarorum non ſolum eſt periturus, ſed etiam peremtorius.* Bernhardus converſat. cap. 15.

§. CIV. 3) A *poenitentiae dilatione.* Sicut mors homini certa eſt, hora autem mortis eidem incerta, ſic conſummatio ſeculi certa eſt, tempus autem conſummationis incertum & incognitum. Pœnitentiam ergo noſtram non differamus in craſtinum, fieri enim poteſt, ut hic ipſe dies vel mundo vel nobis ſit noviſſimus. Omnia viſibilia clamant, finem mundi adeſſe, eccur igitur noſtris peccatis non imponimus finem; æterna præſto ſunt, cur æternitati nondum nos paramus? Filii & filiæ Iobi mutua inter ſe læti convivia curantes ædium ruina ſubitanea opprimuntur, Iob. I. 19. ſic in conſummatione ſeculi cœli terræque repentinus erit collapſus, quo ſecuri & impœnitentes in infernum uſque deprimentur.

3) A poenitentiae dilatione.

§. CV. II) Παραινετικος, ſive *exhortatorius* uſus in eo conſiſtit, quod meditatio conſummationis ſeculi excitat nos 1) ad *ſincerum Dei timorem. Cæli & terra* magno ac horribili fragore *aliquando tranſibunt*, 2 Pet. III. 10. timeamus propter illum interitum, ne ipſius interitus tempore inutiliter terreamur. *Me ergo non timebitis*, ait Dominus Ierem. V. 22. *& a facie mea non pavebitis? qui poſui arenam terminum mari &c.* Si timendus eſt Dominus, propterea quod poſſit repagula maris recludere, & inundationem orbi immittere, quanto magis timendus erit, quia flamma ignis cœlum ac terram aliquando conſtituit abſumere? 2) Ad *cæleſtium deſiderium & amorem.* Primum cœlum & prima terra abibit, creabit autem Deus *novum cælum & novam terram, in quibus iuſtitia habitat*, 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. ad novum illud cœlum ac novam terram, ad præmia illa beatorum inviſibilia ſpretis viſibilibus ac tranſitoriis toto pectore adſpiremus. Nazianzenus tractat. de vitæ itineribus: *Ideo conſtitutum eſt, ut res omnes huius vitae incertae ſint ac inſtabiles, ut rerum firmarum ſtabiliumque amore ac deſiderio inardeſcamus.* Advenæ hic ſumus & *peregrini*, Pſalm. XXXIX. 13. *πολιτευμα noſtrum in cælo*, Phil. III. 20. *Non habemus hic civitatem manentem, futuram igitur inquiramus*, Heb. XIII. 14. Relinquamus mundum, antequam nos relinquat, exeundum nobis ex Ægypto, relinquendus eſt mundus, ſi volumus Domino ſervire, *Relinquendus autem non loco, ſed animo;*

II) Exhortatorius. Excitat nos haec meditatio 1) ad ſincerum Dei timorem.

2) ad cæleſtium amorem.

o; non itinere proficiſcendo, ſed fide ciendo; Origines homil. III. in cap. xod. non paſſibus corporeis ſed ad- mentis. 3) Ad *beneficentiae fervorem.* Dum adhuc in mundo ſumus, mundanis ad aliorum inopiam ſublevandam recte utamur, & de tranſitoriis ac peritoriis urum non periturum nobis compa- is. Nihil *ex mundo pereunte auferre mus*, 1 Tim. VI. 7. præterea, quæ ianus pauperum, velut in Chriſti phylacium collocavimus. Iacob. V. 3. untur divites, quod *in extremis die- heſaurizaverint*, id eſt, quod mun- e iamdum adpetente de theſauris di colligendis ſoliciti fuerint, be- entiæ erga pauperes interim obliti. na in privatis ædibus adſervata pu- , ſed in arcam Domini repoſita il- manſit; ſic quæ ad privatos uſus tia colligit, peribunt, ſed quæ in ti honorem pauperibus dantur, ma- nt & in die iudicii prædicabuntur. intius lib. VI. inſtit. cap. 12. *Quid fluxum & fragile bonum facere ſem- ium, ac theſauros tuos Deo cuſtodi re?* Lib. VII. cap. 12. *Transfer ad um ſacrificium male peritura, ut pro ranſituris muneribus habeas a Deo s aeternum.* Auguſtinus epiſt. LXXX. *a terrena peribunt, ſed bona opera ereunt, quae de bonis tranſeuntibus fiunt.* 4) Ad *beatae emigrationis ardorem.* Mundi finis in propinquo eſt, promto igitur atque æquo animo ex illa tanquam ex ta & ruinæ proxima domo exceda- Cyprianus ſerm. de mortal. circa : *ſi in habitaculo tuo parietes vetu- nutarent, tecta deſuper tremerent, iam fatigata, iam laſſa aedificiis ſe- nectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrares? Mundus ecce nutat & labitur, & ruinam ſui non iam ſenectute rerum ſed fine teſtatur, & tu non Deo gratias agis, non tibi gratularis, quod exitu maturiore ſubtractus ruinis imminentibus exuaris?* Auguſtinus epiſt. CXXXVI. ad cler. & pop. Hippon. *Sicut ad loca munitiora feſtinantias migrant, qui ruinam domus vident contritis parietibus imminere; ſic corda Chriſtiana, quanto magis ſentiunt mundi huius ruinam crebreſcentibus tribulationibus propinquare, tanto magis debent bona, quae in terra recondere diſponebant, in theſaurum cæleſtem impigra celeritate transferre. Et ſi aliquis humanus caſus acciderit, gaudeat, qui de loco ruinoſo emigravit. Si autem nihil tale fuerit ſubſecutum, non contriſtetur, qui quandoque morituris, immortali Domino, ad quem venturus eſt, bona propria commendavit.*

l benefi- ſ fervo- m.

beatae ationis rem.

§. CVI. Παραμυτικος ſive *conſolatorius* uſus in mundi odiis ac perſecutionibus, adeoque adverſis omnibus, quæ pii in mundo ſuſtinent, locum obtinet. Mundus diverſorium eſt, in quo diabolus agit hoſpitem, qui pios, utpote cœli cives & mundi peregrinos duriter tractat, impiis vero, qui ſunt mundi cives & cœli exſules, ſuaviter adblanditur, ſed Chriſtus hoc diaboli hoſpitium aliquando cœleſti igne ſuccendet, & furorem eius potenter compeſcet. Mundus eſt piorum carcer, in quo pii omnis generis adverſa ſuſtinere coguntur, ſed Chriſtus ad judicium e cœlo redux carcerem illum deſtruet, ac captivitatem ducens a captivitate ſuos liberabit. Ioh. XV. 19. dicit Chriſtus ad diſcipulos: *ſi de mundo eſſetis, mundus, quod ſuum eſt, diligeret, quia vero de mundo*

Conſolatorius.

  do

do non eſtis, ſed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. XVI. 33. *In mundo habetis preſſuram, ſed confidite &c.* Auguſtinus in enarr. Pſalm LXXIX. *Ad omne peccatum & ad omne bonum amor & timor ducit. Ut facias bene, amas Deum, & times Deum, ut autem facias male, amas mundum, & times mundum. Quidquid tibi iniquo promiſerit mundus, numquid poteſt dare, quantum dabit iuſto Deus? quidquid tibi iuſto minatus fuerit mundus, numquid poteſt facere, quod facit iniquo Deus?* Ut ergo mundus non eſt inordinate amandus, ita quoque non eſt præpoſtere timendus. Quæcunque enim adverſitates in mundo piis obtingunt, una cum mundo deſinunt.

CAPVT II.

DE DEFINITIONE CONSVMMATIONIS SECVLI.

§. CVII. Ex illis, quæ hactenus dicta, talis huius quarti noviſſimi exſtrui poteſt *definitio*: conſummatio ſeculi ſive deſtructio mundi eſt Dei actio, qua per ignem cœlum, terram, mare & omnes creaturas, quæ in eis ſunt, ſolis angelis & hominibus exceptis, in nihilum rediget, ad veritatis, potentiæ ac iuſtitiæ ſuæ manifeſtationem & piorum hominum liberationem. Faxit omnipotens Deus, ut novi illius cœli ac novæ illius terræ, quæ poſt ſeculi conſummationem divina virtute creabuntur, cives & incolæ ſimus, ac cum omnibus ſanctis angelis & beatis hominibus divinæ gloriæ hymnum in omnes nunquam finiendorum ſeculorum æternitates cantemus, dicentes: *ſalus & gloria & honor & virtus Domino Deo noſtro*, Apoc. XIX. 1. *Sedenti in throno & agno benedictio & honor & gloria & robur in ſecula ſeculorum*, Apoc. V. 13.

Amen! Amen!

LOCVS

LOCVS XXXI.

DE INFERNO

SEV

MORTE ÆTERNA.

PROOEMIVM.

§. I.

Continuatio. Terribile eſt *mors*, terribilius *iudicium*, terribiliſſimum *infernus*, mortem & iudicium impiorum ſecuturus. Hebr. IX. 27. Apoc. VI. 8. Ariſtoteles quidem morte nihil noverat terribilius, unde *θανατον* vocat *παντων φοβερων φοβερωτατον*, ſed hoc terribiliſſimo aliquid terribilius in verbo Dei nobis proponitur, videlicet *infernus*, qui terribilis eſt propter *tormentorum atrocitatem*, terribilior propter *ſuppliciorum diverſitatem*, terribiliſſimus propter *pœnarum aeternitatem*. Illius comminatione a peccatis Deus nos revocare conatur, *quia gehennae meminiſſe, non ſinit in gehennam incidere*. Pſalm VII. 13. *Niſi converſi fueritis, gladium ſuum vibravit, arcum ſuum tetendit & paravit illum;* in quem locum ſic commentatur Baſilius: *comminatorius ſermo eſt, non ſtatim minatur vulnera, plagas, mortes, ſed armorum vibrationem, velut praeparationem quamdam ad ultionem intentat. Quemadmodum ergo, qui arma abſtergunt ac polunt, pugnae mox ineundae acrem adfectum & alacritatem ſignificant; ſic & ſermo hic Dei motum ad ultionem oſtendere volens gladium illum vibrare dixit.* Nimirum Deus non ex improviſo pœnis temporalibus & æternis impios non præmonitos opprimit, ſed *arcum ſuum prius tendit ac parat, antequam feriat*, id eſt, pœnas prius minatur, quam infligit, quod paterni & benevoli animi eſt iudicium. Si enim delectaretur hominum perditione, prius pœnam immitteret, quam eamdem comminaretur. Pſalm LX. 6. *Dediſti metuentibus te ſignificationem, ut fugiant a facie arcus:* ut eſt in vulgata verſione quem locum ſic accipit Auguſtinus in enarr. illius Pſalmi, ut ſummam Dei miſericordiam nobis in eo proponi doceat, quod per comminationes ſuppliciorum peccatores ſoleat monere, ut ea curent per pœnitentiam ſubterfugere. Noſtrum eſt, monentem ac minantem audire, a facie arcus fugere, & quotidiana gehennæ meditatione a peccatorum ſtudio mentem revocare. Sin minus, quanto magis ſupplicium differtur, tanto gravius ac funeſtius infertur, proinde ut in arcu, quanto longius chorda trahitur, tanto fortius ſagitta emittitur. De materiali arcu re-

ĉte quidem uſurpaveris illud Poëtæ:

> *Non ſemper feriet quodcunque minabitur arcus.*

Sed de arcu divinæ iræ ac vindiĉtæ hoc cogitari vel dici nequit. Eſai. XXX. 32. *Erit tranſitus virgae fundatus.*

Doĉtrinae huius commendatio.

§. II. Poſtquam igitur de *morte* & *iudicio extremo* aĉtum fuit haĉtenus, conſequens eſt ut de *inferno*, in quem poſt iudicium extremum diaboli & impii præcipites dabuntur, impoſterum dicamus. Quare enim prius de *impiorum damnatione* quam de *piorum glorificatione*, hoc eſt, prius de inferno, quam de cœlo agendum cenſeamus, eius ordinis rationem expoſuimus in proœmio generali traĉtatus de noviſſ. Commendat vero nobis hanc doĉtrinam 1) *maxima utilitas*, 2) *ſumma neceſſitas*. Utilitatem demonſtramus tum a *priori*, videlicet ex *divina revelatione*, tum a *poſteriori*, videlicet ex *conſequente fruĉtificatione*. Prior demonſtratio ſic habet: Quicquid Deus in verbo ſuo revelavit, illud utile eſt ad *διδασκαλιαν, ελεγχον, παιδειαν ϗ επανορθωσιν*. *Ratio* eſt, qui Scriptura *θεοπνευστος*, revelatum Dei verbum compleĉtens ad hos fines dicitur utilis, 2. Tim. III. 16. Iam vero doĉtrinam de inferno Deus in verbo ſuo nobis revelavit, ut patebit ex ſequenti *εργαστα*. Ergo. Poſterior demonſtratio ſic inſtitui poteſt: Cuius pia & quotidiana meditatio revocat homines a ſtudio peccandi, & ad ſerium Dei timorem animos ipſorum inflectit, illud in eccleſia doceri utile eſt ac fruĉtuoſum. Sed pia & quotidiana inferni meditatio utrumque præſtat, ut in uſu practico inferius monſtrabitur. Ergo. *Neceſſitatem* probamus 1) ex *divino mandato*, tum *generali*: *memorare noviſſima*. Syr. VII. 40. tum *ſpeciali*, quod elicitur ex omnibus ſcripturæ diĉtis, quæ de infernalibus pœnis traĉtant, eo namque fine Deus in verbo ſuo de illis agit, ut hominum animis inculcentur. 2) Ex *officii eccleſiaſtici debito*. Incumbit eccleſiæ doĉtoribus, *vitam & mortem*, hoc eſt, divinas promiſſiones & comminationes pœnarum tum temporalium tum æternarum ex lege & evangelio auditoribus fidei ſuæ commiſſis proponere, Deut. XXX. 15. adeoque *ex theſauro ſuo vetera & nova proferre*, Matth. XIII. 52. 3) Ex *prophetarum, Chriſti & apoſtolorum exemplo*; illi enim non ſolum doĉtrinam de piorum æterna gloria, ſed etiam de impiorum ſempiterna ignominia auditoribus ſuis inculcarunt. 4) Ex *carnis noſtrae torpore ac veterno*. Maior hominum pars ſecuritati & impietati dedita peccatorum lethargo eſt oppreſſa, illi talibus comminationibus velut aciculis quibusdam excitandi. Ipſimet pii circumferunt adhuc carnem & ſanguinem, expoſiti ſunt tentationibus ſatanæ, poſita ob oculos habent perverſa mundi exempla, a quibus ad omnis generis peccata quotidie ſolicitantur. Neceſſarium igitur eſt, illud peccati *προφυλακτικον* ipſis inſtillare, quod is, qui *peccat contra conſcientiam, aedificet ad gehennam*, quod *ignis infernalis ligna ac materia nihil aliud ſint, quam peccata &c.*

CAPVT

CAPVT I.

DE ONOMATOLOGIA INFERNI.

Ετυμο- .ογια.

§. III. Initium tractationis faciemus ab ετοματολογια, ut veſtigiis hactenus obſervatis arcte inſiſtamus.

Infernus, plurali: *inferna*, nomine pro inferis vulgo utimur, a ſignificatione non eſt ſatis Latinum, meliore voce deſtituti, cogimur eo Auguſtinus libr. XII. de Geneſ. ad ·. cap. 34. ante medium: *Inferi eo*, *l infra ſint*, *Latine perhibetur.* Ansnus libr. I. de imagine mundi cap. Infernum ex eo dictum putat, *quod nferius ſive infra nos poſitus*, *ut enim ı eſt in medio aere*, *ſic infernus*, in-, *eſt in medio terrae.* Idem repetit ıdanus lib. IV. ſent. diſt. 44. q. 6. Sed ›theſis illa, quod *infernus ſit in cen- ˙errae*, dubia eſt, ut ſuo loco videus. Ethnicis quidem etiam ſcriptos illa etymologiæ ratio probatur, . voluerunt inferos & ſuperos non ſoſtatus conditione, ſed etiam locorum taculis diſtingui, ac cadentibus in ım corporibus iisdemque humo teſub terra cenſebant reliquam vitam nortuorum. Sed in eccleſia de ſtatu co inferni iudicandum eſt, non ex inis Latini ab ethnicis mutuati ety- ıgia, ſed ex ſcriptura ſacra. Iſidon lib. etymolog. infernum putat eſſe ım *quaſi intus furnum*, id eſt, niı, cum furnus idem ſit quod ni- Iunius in animadv. ad controv. llarmini lib. IV. cap. 10. art. 2. p. ab *inferendo* mavult deducere. Nam ui efferuntur, domo & humo inferuninde *inferium vinum*, Trebatio apud bium lib. VII. & Feſto, & *aqua arfe*- :idem & coniugata alia eiusmodi, ac de mortuis ſepeliendis dicuntur leges *de inferendis mortuis*. Græcum αδης variis modis ετυμολογειται 1.) Quidam Hebræam quærunt derivationem ac formatum putant ab אדמה *terra*, quod probant ex oraculo Sibyllæ 2) Plerique αδης dictum putant αντιφραςικως ab ηδω *delector*, ut αδης ſit quaſi ατερπης, οτι ουδεις εν αυτω ηδεται και χαιρει, *quod nullus in eo delectetur*, ſicut & *Charon*, infernalis nauta κατ αντιφρασιν, απο της χαρας dicitur; quod ianitor ille ac *portitor orci*, ut a poëtis vocatur, neminem gaudio adficiat. Auguſtinus d. l. *Origo nominis in Graeca lingua*, *quo adpellantur inferi*, *ex eo*, *quod nihil ſuave habeant*, *ſonare perhibetur.* 3) Quidam deducunt ab αω, quod eſt πνεω, quaſi *viventibus ſpiritum adimat*, vel quia *mortis halitus omnia perflat.* 4.) Multi derivant ab α- μοριω ςερητικω & ιδειν *videre*, ut αδης παρα το μη ιδειν η ορασθαι dicatur, ον ουκ εςιν ιδειν, cum ſit *triſtis ſine ſole domus*, in quo nulla lux, ſed meræ tenebræ. Vel quod mortuos oculis viventium ſubtrahat, δια το αφανεις ποιειν τους υπο γην γενομενους. 5) Quidam ſine antiphraſi αδην dictum putant quaſi αιδανον, eo quod *mors grata ſit*, ubi de vita deſperatum. 6.) Apud Platonem Socrates αδην dicit eſſe σοφιςην eloquentiſſimum ſic dictum απο του ειδεναι παντα τα καλα, quia nemo inde huc vult reverti, ſed illius ſermonibus demulcetur ac detinetur. Atqui non *perſuaſionis* ſed *coactionis*, nec *voluptatis* ſed *neceſſitatis eſt*, quod nemo ex inferis revertatur; recte autem dici poteſt, quod ſatanas infernalis princeps ſit magnus ſophiſta, multos blandis perſuaſionibus decipiens & in infernum ſecum trahens, in quo eſt

practica non *παντων των καλων*, ſed *παντων των κακων* notitia, & ex quo nulla iterum patet redemtio. Quarta etymologia, ut ſimplicior, reliquis videtur præferenda, quia *ᾳδης* cum *ι* ſubſcripto literæ initiali *α* pro *αιδης* apud poetas uſitato uſurpatur, quam etiam probant Euſtathius & Henricus Stephanus Varinus in voce *αις* col. 79. *ᾳδις*, *ως τινες φασι*, *λεγεται κατα συναιρεσιν του αιδης*. Hebræum שאול dictum a שאל *poſtulavit*, quia infernus eſt inſatiabilis & inexplebilis multos devorat & plures ſemper adpetit. Eſai. 5. 14. *dilatavit infernus animam ſuam*, ſive deſiderium ſuum, *& aperuit os ſuum praeter morem, & deſcendet decorus eius, & multitudo eius, & turba eius, & coetus eius ad eum.* Proverb. XXVII. 20. *Infernus & perditio non ſaturabuntur* XXX. 16. *Infernus & ſterilis matrix, terra non ſatiata aquis, & ignis numquam dicunt, ſufficit.* Iunius d. l. aliam etymologiae rationem adfert. Quemadmodum enim Latinis *deſiderari* dicuntur, qui deficiunt aut moriuntur, ſic Hebræis nomine שאול adpellatur locus eorum, qui *deſiderantur*, a verbo, quod poſtulare vel deſiderare ſignificat.

§. IV. (*) Nos in tract. de morte §. CLXXIII. diximus nomen שאול quinque potiſſimum modis in ſcripturis accipi 1) pro *inferno*, ſeu *του* damnatorum, in quo ſcilicet damnati torquentur; 2) pro *doloribus inferni*, qui in hac vita quandoque hominem comprehendunt; 3) pro *extremo humilitatis gradu*; 4) pro *morte ac tranſitu hominum* ex hac vita, ſive ſtatus mutatione & conditione mortuorum in genere; 5) pro *ſepulcro*. Has ſignificationes omnes ac ſingulas exemplis e ſcriptura petitis ibidem comprobavimus, & ſecundam ſignificationem ad primam, tertiam ad ſecundam, quintam ad quartam certo modo reduci poſſe oſtendimus. Ad quintam claſſem reduci poteſt illa ſignificatio, qua accipitur *generaliter* pro imis & profundis terræ locis, Iob. XI. 8. Pſalm CXXXIX. 8. Amos. IX. 2. quia ſepulcra in terræ cavernis effodi ſolent. Si quis tamen pro peculiari claſſe eam ponere malit, non refragabimur. Hebræo שאול reſpondet Græcum *ᾳδης*, quo LXX. interpretes illud ſemper exprimunt, (ſi unicum excipias locum 2 Sam. XXII. 6. ubi vertunt per *θανατον*) & latinum *infernus*, quo vulgata verſio utitur, totidem ergo etiam erunt ſignificationes vocis *ᾳδου* & inferni. Notandum hoc I) contra *Bellarminum*, qui lib IV. de Chriſto cap. 10. vocem שאול *ordinarie accipi* putat, *pro loco animarum ſubterraneo, & raro vel nunquam pro ſepulcro*, qua ratione primam ſignificationem opponit quintæ. Atqui 1) *etymologia* oſtendit, quod ſignificet in genere quoddam quaſi *petitorium* ſive *poſtulatorium*, quod tam de ſepulcro quam de inferno accipi poteſt. 2) *Uſus ſcripturae* demonſtrat, non tantum de loco damnatorum, ſed etiam de doloribus inferni in hac vita, de extremo

(*) Nonnulli obſervant, dicuntque 1) שאול *ᾳδης* metonymice ſignificat *Diabolum*, Hoſ. XIII. 14. 1 Cor. XV. 55. *που σου ᾳδη το νικος*; quod de diabolo intelligendum docet Apoc. XII. 6. & ſqq. XX. 10. & 14. 2) pro *του damnatorum*, Num. XVI. 33. Deut. XXXII. 22. Eſai. XIV. 9. 12. 15. Luc. X. 15. XVI. 23. 3) pro imis & profundiſſimis terræ locis, altiſſimo oppoſitis, Iob. XI. 8. XXVI. 6. Pſalm CXXXIX. 8. Eſai. VII. 11. 4) pro *graviſſimis adflictionibus*, 1 Sam. II. 6. 2 Sam. XXII. 6. Pſalm LXXXVI. 13. CXVI. 3. 5) pro *ſepulcro*, Gen. XLII. 38. 1 Reg. II. 6. Iob. XIV. 13. XVII. 13. Pſalm CXLI. 7.

tremo humilitatis gradu, de ſtatu mortuorum in genere ac de ſepulcro accipi. Quod enim ultimam ſignificationem, cui inprimis infenſus eſt Bellarminus, attinet, ea ſequentibus ſcripturæ dictis confirmari poteſt: Gen. XLII. 38. *Deducetis canos meos cum dolore ad ſepulcrum.* Poteſt quidem quarta ſignificatio ad huius dicti explicationem adſumi; interim tamen reſpectus etiam habetur ad quintam, quia corpus defuncti ſenis una cum canis ſepulcro infertur. 1 Reg. II. 6. dicit ad Salomonem rex David morti proximus de Ioabo: *non deduces canitiem eius pacifice ſcheolah.* v. 9. de Simei: *deduces canos eius cum ſanguine ſcheolah.* At quis credat Davidem morti vicinum hoſtibus ſuis æternum exitium fuiſſe imprecatum? quin potius agit ut rex politicus, qui ex uſu reipublicæ eſſe animadvertens magna ſcelera non manere impunita, novo regi dat mandatum de capitalibus ſuppliciis facinoroſis inferendis. Adde quod ad politicam magiſtratus iurisdictionem non pertineat æternas pœnas inferre. Iob. XIV. 13. *Quis mihi hoc tribuat, ut in ſcheol protegas me, & abſcondas me, donec pertranſeat furor tuus, & conſtituas mihi tempus, quo mei recorderis?* XVII. 13. *Etiamſi diu exſpectavero, tamen ſcheol domus mea, & in tenebris ſtravi lectulum meum.* At quis ſibi perſuaderi patietur, Iobum ex deſperatione infernum ſibi optaſſe, adde quod ἐξηγησις addita luculentam præbeat explicationem, vult enim abſcondi in ſcheol, *donec pertranſeat Dei ira*, iam vero ex inferno nulla redemtio ſperanda, nec recordabitur Deus damnatorum, ut eos liberet; ac poſtquam dixerat Iobus, *ſcheol domus mea;* ſtatim addit v. 14. *putredini dixi: Pater meus es tu, mater mea & ſoror mea, vermibus.* XXI. 13. *In momento deſcendunt in ſcheol.* Chaldæus: לבית קבורתא, *in domum ſepulturae*, quamvis etiam de inferno accipi poſſit, ut poſtea videbimus. Pſalm. VI. 6. Eſaj. XXXVIII. 18. *In inferno quis confitebitur tibi?* illud ibidem Pſalm. VI. 6. ſic exponitur *non eſt in morte, qui memor ſit tui*, & clarius adhuc Pſalm. XXX. 10. *Numquid confitebitur tibi pulvis?* Confer. Baruch. II. 17. Pſalm. CXLI. 7. *Diſſipata ſunt oſſa noſtra in os ſcheol.* At pii Iſraelitæ ab hoſtibus interfecti non deſcendebant in infernum, nec oſſa in infernum, ſed in ſepulcrum diſperguntur. Prov. I. 12. *Deglutiamus eos, dicunt impii; ſicut ſcheol viventes;* explicatio ſtatim additur, *& integros ſicut deſcendentes in ciſternam ſive foveam ſepulcralem.* Ezech. XXXI. 17. *Etiam ipſi cum eo deſcendent in ſcheol ad interfectos gladio.* Jon. II. 3. dicit propheta ſe vociferatum eſſe *e ventre ſepulcri*, cum eſſet in ventre ceti. Si obvertere velint, *haec omnia de limbo inferni veſtibulo ac προπυλαιω in quod animae piorum in vet. teſt. deſcenderint, accipienda eſſe*, petunt principium, oſtendimus enim in tractat. de morte §. 172. limbum illum eſſe & αγραφον & αντιγραφον. 3.) Nec eſt, quod metuat Bellarminus, *ne articulus de deſcenſu Chriſti ad inferos cum articulo de ſepultura Chriſti confundatur;* aliud enim eſt quærere de vocabuli ſignificatione in *genere*, aliud vero in *ſpecie* quærere, quomodo hæc vox in articulo de deſcenſu Chriſti ad inferos accipiatur. 4.) Urget Bellarminus, quod *Graece ſepulcrum dicatur ταφος non αδης*, quod *in quibusdam ſcripturae locis nomen αδης non poſſit accipi pro ſepulcro*, quodque *Stephanus nullum inveniri potuerit auctorem, qui pro ſepulcro poſuerit αδην.* Sed ad primum reſpondemus per *inficiationem;* dantur enim in ſcripturis vet. teſt. exempla, in quibus ſepulcrum non ſolum ταφος ſed etiam αδης vocatur, ut oſtendimus. Urgemus colla-

collationem Tob. XIII. 12. *& ſenectutem eius deducam cum dolore εις αδȣ* pro quo habetur VI. 16. *& deducam vitam patris mei cum dolore εις τον ταφον.* 2 Maccab. VI. 23. *ut ſe permitteret ad infernum*, id eſt, ſepulcrum. Blaſius de Viega in comm. Apocalyp. I. p. 99. *Infernus accipitur pro ſepulcro* Pſalm. CXIII. 17. *non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui deſcendunt in infernum, id eſt, qui in ſepulcris conduntur.* Eodem ſenſu accipit locum Iob. XXI. 13. Chriſtophorus a Caſtro Ieſuita in comm. Baruch. II. p. 497. *Quamvis inferni aut inferorum nomine aliqui velint intelligi ſinum Abrahae, tamen verius & uſui ſcripturae convenientius accipiemus ſepulcrum, ut accepit Iacob* Geneſ. XXXVII. 35. *cum dicit:* Deſcendam ad filium meum lugens in infernum; *hoc eſt, lugere non deſinam, donec me ſepulturae mandetis.* XLIV. 29. Deducetis canos meos cum mœrore ad inferos; *id eſt, me ſenio confectum cogetis celeberrime mori & in ſepulcrum abire.* Pſalm. XXX. 4. *Domine eduxiſti ab inferno animam, ſalvaſti me a deſcendentibus in lacum vel ſepulcrum; id eſt, revocaſti me a morte, vitam mihi reſtituiſti, ne deſcenderem in ſepulcrum.* Eamdem ſignificationem ſtatuit in ſequentibus ſcripturæ dictis Pſalm. LXXXVIII. 4. Iob. XVII. 13. &c. Ad alterum per *diſtinctionem.* In quibusdam ſcripturæ locis accipitur pro inferno, in quibusdam pro ſepulcro; hæc ergo ſignificata ſeſe mutuo non evertunt. Ad tertium per *limitationem;* Stephanus non adduxit e profanis ſcriptoribus ejusmodi exempla, non quia invenire nulla potuit, ſed quia non neceſſarium eſſe exiſtimavit; neminem enim hanc ſignificationem negaturum arbitratus eſt. Quid quod ex vocis etymo oſtendit *αδην* in genere dici *quemlibet locum tenebricoſum & inviſibilem*, quod etiam ad ſepulcrum adplicari poteſt. Lucianus in dial. de luctu dicit, *αδην* eſſe locum ſub terra profundum.

§. V. II.) Contra *Bezam* qui in explicat. Actor. II. 27. *πρωτως* de ſepulcro intelligit. *Deſcendere*, inquit, *ad inferos proprie ſignificat ſepulcro condi. Nam certe Hebraeis ſcheol idem propria ſignificatione declarat atque* בור & קבר, *quae vocabula ſepulcrum ſignificant.* Hugo Sanfordus adhuc longius progreditur, quando lib. II. de deſcen. Chriſti ad inferos diſt. 11. p. 14. & ſeqq. diſputat. *per ſcheol non animarum, ſed corporum regionem, adeoque nihil aliud quam ſepulcrum notari;* nimirum ut obtineant, per deſcenſum Chriſti ad inferos in ſymbolo apoſtolico intelligendam eſſe ſepulturam, qua ratione quinta ſignificatio nominis inferni opponitur primæ. Reſp. 1) Nomen *ſcheol & αδης* non ſolum *ſepulcrum*, ſed etiam *infernum* ſignificare, ex uſu ſcripturæ & vocabuli etymologia adparet. 2) Præſto enim ſunt clariſſima ſcripturæ dicta, in quibus pro inferno utrumque uſurpatur. Num. XVI. 33. *Deſcenderunt vivi ſcheolah.* Atqui ſeditioſi illi in peccatis ſuis mortui non tantum in ſepulcrum, ſed etiam in infernum deſcenderunt; unde Bucanus in inſt. theol. loc. XL. q. 10. p. 455. recte ſtatuit, *ibi non intelligi ſepulcrum*, ut vox inferni ſolet interdum uſurpari. Deut. XXXII. 22. *Ignis ſuccenſus in furore meo usque ad infernum inferiorem.* Pſalm. XLIX. 15. *Sicut oves in inferno poſiti ſunt.* LV. 16. *Deſcendunt in infernum viventes.* Confer Prov. XXVII. 20. XXX. 16. Eſaj. V. 14. XIV. 9. 15. XXVIII. 15. Oſe. XIII. 14. In nov. teſt. nomen *αδης* in eadem ſignificatione uſurpatur Matth. XI. 23. Luc. X. 15. *Tu Capernaum usque ad cœlum exaltata in infernum detraheris*, ubi oppoſitio inter cœlum & infernum manifeſte oſtendit, nomine *αδȣ* denotari ſum-

& imam infelicitatem, igno-
c miſeriam damnatorum, quæ
is cum diabolis & reliquis
hominibus futura ſit commu-
emtus enim verbi non tantum
nporalibus, ſed etiam ac vel
æternis punitur. Matth. XVI.
*e inferorum non praevalebunt ad-
eſiam*; id eſt, nulla vis, nul-
s diaboli inferorum principis
poterit evertere, ſed petræ
nixa perpetuo ſtabit inconcuſſa.
olim exercebantur iudicia ac
ones, & portæ ac muri non
namentum, ſed & *munimentum*
urbibus; quando ergo *portae
non praevaliturae* dicuntur *ad-
leſiam*, ſenſus eſt, quod nec
iude hæreticorum, nec mani-
yrannorum everti poſſit, quod
nſilia & machinationes tum i-
boli, tum organorum eius,
rum puta ac tyrannorum, qui-
ſiam adorientur, irrita & fru-
int futura. Luc. XVI. 23. *Di-
εν τῳ ᾳδῃ attollit oculos ſuos.* Id
de ſepulcro, ſed de damna-
co accipiendum eſſe, patet ex
& tormentis, in quibus dives
tutum conqueritur, ex oppoſi-
li & inferni, ex reditus & libe-
δυναμια, adeoque ex omnibus
onis circumſtantiis. Confer
omum homil. de Lazaro. Act.
31. *Non relinques animam me-
nferno*, ubi agitur de deſcenſu
d inferos, quem a ſepultura di-
articulum eſſe, ſuo loco de-
tur. Quidam tamen malunt de
ſignificatione ſecunda, videli-
oloribus inferni, quos Chriſtus
iſſima ſua anima ante mortem
t, nomen ᾳδε hic exponere pro-
phaſin verbi εγκαταλειψεις. Sed
XX.

hac de re alibi plenius. 1 Cor. XV. 15.
55. *Vbi ſtimulus tuus, o mors, ubi vi-
ctoria tua inferne?* Atqui Chriſtus non
ſolum a morte, ſed etiam ex inferno,
id eſt, ab æterna damnatione nos libe-
ravit. Apoc. I. 18. *Habeo claves mortis &
inferni*, id eſt, ſum Dominus mortis &
inferorum, vici mortem & infernum,
competit mihi ſummum dominium in
mortem & infernum, ut poſſim ex u-
troque liberare, & ad utrumque dam-
nare, victori enim claves portarum ur-
bis tradi ſolent. VI 8. *Mortem ſequi-
tur o ᾳδης.* Quidam per ᾳδην intelligunt
ſepulcrum, cum ſit ſermo de peſte lethi-
fera & morte corporali ſive temporali;
ſed poteſt etiam commode de *inferno* ac-
cipi, quia mors temporalis in impiis
eſt initium æternæ damnationis, ac
mors per ſe & in ſe extra Chriſtum con-
ſiderata eſt vehiculum ad infernum.
XX. 13. *Mors & infernus reddiderunt
mortuos ſuos.* Piſcator & quidam alii per
infernum intelligunt *ſepulcrum*; exiſti-
mant enim deſcribi tres claſſes mortu-
orum, unam ſcilicet eorum, qui in
mari ſubmerſi, alteram eorum, qui ex-
tra mare mortui, ſed manſere inſepul-
ti, tertiam eorum, qui in ſepulcris re-
conditi. Sed commodius vertitur per
infernum, ut ſit ſenſus, futurum in ex-
tremo iudicio, ut illi quoque, quos
infernus vivos abſorpſerat, inde revo-
centur ad iudicium. Auguſtinus lib.
XX. de civit. Dei cap. 15. *Mors & in-
fernus reddiderunt mortuos ſuos. Mors
propter bonos, qui tantummodo mortem
perpeti potuerunt, non & infernum. In-
fernus autem propter malos, qui etiam pœ-
nas apud inferos pendunt.* Si obvertas v.
14. addi, quod *mors & infernus miſſi
ſint in ſtagnum ignis, id vero non ſatis
commode exponi poſſe de inferno; alias e-
nim ſequetur in infernum miſſum eſſe in in-
fer-*

fernum, *ac proinde per infernum intelligi ſepulcrum hoc ſenſu*, *quod aliqui & quidem pleriqne illorum*, *quos mors & ſepulcrum reddiderant*, *miſſi fuerint in ſtagnum ignis;* reſpondemus nullam in eo eſſe abſurditatem, ſi dicatur, quod infernus μετωνυμικως acceptus, id eſt, animæ impiorum, quæ ex inferno revocatæ erant, corporibus ſuis redunitæ in infernalem ignem fuerint proiectæ. Auguſtinus d. l. exiſtimat nominibus illis ſignificari *diabolum*, quoniam *mortis eſt auctor & infernarum pœnarum univerſamque ſimul daemonum ſocietatem.* Quidam exponunt hoc modo: Mors & infernus reſpectu piorum & glorificatorum penitus ſunt deleta & exſtincta, ut in eos nullam amplius obtineant poteſtatem, ſicut diabolus & omnes eccleſiæ hoſtes, qui in lacum ignis proiecti, 1 Cor. XV. 54. 55. Quidquid ſit, interim relinquitur illud, per infernum non ſepulcrum, ſed damnatorum domicilium hic intelligi. 3) Ac proinde nullus in nov. teſtam. occurrit locus, in quo vox αδης non poſſit ſatis commode de inferno accipi, quod probe notandum. Origenes lib. III. περι αρχων *infernus ſuperior terra*, *inferior tartarus adpellatur.* 4) Rabbinus Mardochai Nathan in cap. Conc. Hebr. p. 874. eodem modo exponit. שאול inquit, *idem eſt*, *quod ſepulcrum*, *infernus*, *gehenna.* Rabbinus David Kimchi in Pſalm. 9. in illud *Convertantur impii in infernum.* Idem rabbinus David & rabbinus Aben Ezra in illud Pſalm. 139. *Si deſcendero in infernum*, *ades.* Rabbinus Levi in Iob. 26. & Proverb. 15. exponunt per *locum damnatorum.* Chaldæus interpres plerumque reddidit per גיהנם *gehennam* Galatinus lib. VI. de arcan. cap. 7. *Infernus apud Hebraeos multis adpellatur nominibus*, *ex quibus unum eſt ſcheol.* Schindlerus in lexico p. 1782. *Scheol ſignificat primo ſepulcrum*, *deinde infernum*, *gehennam.* Buxdorfius in theſaur. p. 754. *Scheol ſepulcrum, infernus. Significat in genere locum humanorum corporum poſt mortem*, *unde communiter pro ſepulcro*, *interdum etiam pro inferno ponitur.* 5) Calvinus in pſychophann. ſcribit, *ſcheol interdum accipi pro ſepulcro*, *ſed ut plurimum pro ſtatu damnatorum.* Beza lib. contra Brent. *in meridie eos cæcutire* dicit, *qui ex hiſtoria Lazari & divitis Luc. 16. non deducunt verum locum inferorum*, *ubi damnati torqueantur.*

§. VI. III.) Contra *Photinianos*, qui ſtatuunt infernum nihil aliud eſſe quam *ſtatum mortuorum*, atque ad infernum deſcendere nihil aliud eſſe, *quam mori*, qua ratione quartam ſignificationem opponunt primæ. Cumque mors ipſis ſit *annihilatio*, animæ ſcilicet & corporis exſtinctio, ut in tract. de morte §. 149. oſtendimus; conſequens eſt, eſſe in inferno ipſis nihil aliud eſſe, quam in nihilum redigi. Socinus in tract. de eccleſ. in explicat. loci Matth. XVI. 18. p. 69. *Infernus in ſacris litteris ubique* (*niſi ego vehementer fallor*) *ſignificat ſtatum ac conditionem mortuorum*, *atque ea differentia*, *quae eſt inter mori & eſſe in ſtatu mortuorum*, *eadem & non alia revera eſt inter mortem & infernum*, *quod quidem attinet ad ipſas ſacras literas*, *in quibus non alio quam praedicto ſenſu diſtinguitur haud raro inter mortem & infernum*, *ita ut infernus aliud plus ſignificet quam mors*, *quemadmodum aliquid plus eſt eſſe in ſtatu mortuorum*, *quam mori.* Et poſtea: *Portae inferni revera nihil aliud ſunt*, *quam ipſe infernus*, *non aliter atque portae mortis idem revera ſunt*, *quod ipſa mors.* Pſalm. IX. 14. CVII. 18. p. 70. *Eſt igitur ſenſus Chriſti verborum*, *ipſum infernum ſeu omnem vim ac poteſtatem inferni non praevali-*

vaſituram eccleſiae, id eſt, eos, qui vere Chriſtiani fuerint, in mortuorum ſtatu & conditione remanſuros, ſive ut ex ipſo verbo praevalendi elicitur, mortuorum ſtatum & conditionem illis non dominaturam. Schmaltzius contra Frantzium, diſp. VII. poſter. in Auguſt. confeſſ. p. 409. *Solos pios victuros in aeternum, nonne eſt petitum ex penetralibus ſacrarum litterarum? iam ſi quis inde colligat, impios aeternum non victuros, id non noſtrae ſententiae, ſed ſacris litteris potius adſcribendum eſſet.* p. 410. *Cum porro de interitu vel iudicio daemonum legitur, nonne delendos eos eſſe, hinc iure colligi poteſt.* p. 414. *locus* Matth. X. 28. *perditionem tantum animae in gehenna, non cruciatum denunciat.* p. 415. *Impios futuros etiam immortales nempe in aeternum opprobrium, nec uſquam ſacrae literae comprobant, nec quisquam ex illis adferri poſſe videtur, unde ſententia illa probari poſſit.* Idem in refut. diſp. III. de perſon. Chriſti p. 71. *Deſcenſus Chriſti ad inferos aliud nihil ſignificat, quam ſtatum Chriſti poſt mortem, qui idem ſcilicet fuerit cum ſtatu aliorum mortuorum, & neceſſarium quoddam conſequens mortis cenſendus eſt.* Et poſtea: *Deſcenſus Chriſti ad inferos eſt tantum conditio conſequens mortis perpeſſionem.* Huic Photinianorum ſomnio ex parte adſurgit Antonius de Guevara in exegemat. in Hab. not. 108. & ſeqq. ubi *portas inferni* per *portas mortis* εξηγητικως declarat. Sed oſtendemus inferius, infernum non eſſe definiendum per ανυπαρξιαν, ſed per graviſſimorum & æternorum cruciatuum paſſionem; hoc loco breviter monemus, dicta ſcripturæ, quæ pro ſtabilienda prima τȣ שאול και αδȣ ſignificatione adduximus, non poſſe Photiniano ſenſu exponi, tum quia *non entis ut nullae actiones & qualitates, ita quoque nullae paſſiones*, quas tamen damnatis in inferno conſtitutis longe atrociſſimas ſcriptura attribuit, tum quia abſurdiſſimæ inde orientur expoſitiones. Nam *vivum in infernum deſcendere*, erit vivum in ſtatum mortuorum tranſire. Num. 16. 33. Pſal. LV. 16. *Chriſtum ad infernum deſcendiſſe*, hunc habebit ſenſum, quod Chriſtus in nihilum fuerit redactus, cum tamen anima in manu cœleſtis Patris fuerit, corpus omnis φθορας expers in ſepulcro quieverit. *Si in infernum deſcendero, tu ades*, hunc pariet ſenſum, ſi in nihilum redactus fuero, tu ades &c. Confer quæ in quæſt. de reſurrectione impiorum ſuo loco ſuperius ſunt dicta. Certe qui Photinianam explicationem dicti Matth. XVI. 18. amplectuntur, quod a non nemine factum eſſe conſtat, illi ſtatuere cogentur, eſſe ſingulare eccleſiæ, id eſt, vere piorum privilegium ex ſtatu mortuorum liberari, atque ex oppoſito reliquos extra eccleſiam, adeoque omnes impios in illo ſtatu mortuorum manere, qua ratione impiorum reſurrectionem conſequenter negari, in propatulo eſt.

§. VII. II.) Ad *Homonymiam* referri poteſt, 1.) quod quidam ex veteribus ſtatuunt, inferni nomine μετωνυμικως in quibusdam Scripturæ dictis intelligi ipſum *diabolum*, quo referunt Iob. XXVI. 6. Prov. XXX. 16. Apoc. I. 18. XX. 14. Auguſtinus lib. XX. de civit. Dei cap. 15. Beda in comm. Proverb. 30. Gregorius lib. XVII. moralium cap. 12. Primaſius & Ansbertus in Apocalyp. I. cui expoſitioni probabilitas conciliari poteſt ex collatione verſic. 10. cum 14. in cap. 20. Apoc. quia quod in v. 10. dicitur: *diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris;* id in v. 14. hiſce varbis efferri videtur:

II.) Homonymia.

 in

infernus miſſus eſt in ſtagnum ignis. 2) Quod nomen inferni in quibusdam ſcripturæ dictis accipitur pro *ipſa damnatione* ſive morte æterna, quam Diaboli & homines impii ſuſtinebunt, in quibusdam vero pro *πυ*, in quo eiusmodi ſupplicia patientur, qua de re in quæſtione *περι τυ τι εϛι* plenius agetur.

III) *συνωνυμια.*

§. VIII. III.) *Synonymia* inferni ſunt complura. Hebræis præter ſcheol vocatur 1) אבדון *perditio.* Iob. XVI. 6. *Nudus ſcheol coram eo, & non eſt operimentum* לאבדון cui parallelus eſt locus Prov. XV. 11. שאול ואבדון, *ſcheol & perditio coram Domino.* Quidam poſterius cenſent *εξηγητικον* prioris, quidam vero per ſcheol intelligunt *ſepulcrum* per abaddon *infernum.* Utraque ſignificatio textui & fidei analogiæ congruit. Senſus enim eſt, ſi nec in ſepulcro nec in inferno, ubi eſt æterna mors & perditio, nihil eſt, quod Deum *παντεποπτην* lateat, quanto minus coram ipſo abſcondita ſunt cogitationes hominum intimis cordium receſſibus latitantium. Mercerus & Buxdorfius accipiunt de *centro ſive locis imis terrae* quæ vocentur *perditio*, quia res, quæ ibi ſunt, ſint velut nobis perditæ, utpote procul a conſpectu noſtro remotæ. Quidam utrumque accipiunt de *ſepulcro*, cum Pſal. LXXXVIII. 12. אבדון eo ſenſu uſurpetur, & ſcheol in aliis ſcripturæ dictis pro *ſepulcro* ponatur; ſed præſtat de inferno, qui maxime videri poſſet a conſpectu Dei remotus, intelligere, quo modo etiam rabbini exponunt, unde etiam *abaddon* ipſis eſt nomen *cacodaemonis* inferni principis, cui reſpondet Græcum *απολλυων*, Apoc. IX. 11. Iob. XXVIII. 22. אבדון ומות, *perditio ſive infernus & mors dixerunt: In auribus noſtris audivimus auditum eius.* Locus hic priori parallelus eſt, quem Mercerus hoc ſenſu exponit, quod *Dei ſapientia ac providentia ad infima terrae loca ſe extendat*, ſicut metallorum in cavernis terræ generatio oſtendit; ſed poteſt etiam commode hoc ſenſu accipi, quod diabolus auctor mortis ac perditionis non poſſit divinam ſapientiam, quam in eccleſiæ congregatione ac conſervatione exſerit, comprehendere, quia verſ. 21. dixerat: *abſcondita eſt ab oculis omnium viventium, volucres cæli.* id eſt, Angelos *ipſa latet.* Pſal. LXXXVIII. 12. *Numquid narrabitur in ſepulcro miſericordia tua, & veritas tua* באבדון, *in perditione ſive inferno.* Prov. XVII. 20. *Scheol* ואבדה, *infernus & perditio non ſaturabuntur.* Huc pertinent dicta, in quibus mentio fit *απολειας* impiorum, ea enim non ſolum temporalem, ſed etiam æternam eorum in inferno perditionem complectuntur: Prov. XI. 10. XXVIII. 28. Ier. XII. 17. Obad. I. 12. 2.) תפת Eſai. XXX. 33. *Ordinata eſt ab heri* תפתה, *fovea.* Targum גהנם, *gehenna ipſi regi*, denunciatur enim regi Aſſyriorum animæ & corporis interitus. Poteſt etiam huc referri locus Iob. XVII. 6. *Poſuit me Deus in proverbium populorum* ותפת, Targum: *gehenna coram eis ſum*, id eſt, abominabilis eis ſum tanquam ipſa gehenna. Alii exponunt ſenſu plane contrario, qui antea eram *Tophet*, *tympanum*, id eſt, lætitia vel gaudium. Lutherus videtur legiſſe מפת *prodigium*, quod ab eadem radice inuſitata יפת deſcendit. Huic *Topheth* cognata eſt 3) vox גהנם, quæ in paraphraſi chaldaica d. l. & in nov. teſt. occurrit Matth. V. 22. 29. & 30. X. 28. XXIII. 15. & 33. Marc. IX. 43. 45. & 47. Luc. XII. 5. Iacob. III. 6. בן־הנם גי *vallis filii Hinnom.* ut plene ſcribitur Ioſ. XV. 8. vel contracte גיאהנם verſic.

18.

18. 16. Nehem. XI. 30. & una dictione גיהנם Græcis eliſa adſpiratione & abiecto ם γεεννη & γεεννα. Fuit vallis urbi Hieroſolymæ vicina, amœna & Cedronis aquis irrigua, cuius Dominus olim fuit Hinnom aut huius filius. In illa valle erat locus תפת ſic dictus a תף, *tympano*, in quo filios & filias offerebant, idolo Moloch, ſicut ethnici Saturno, ita ut pater filium ſuum traduceret per duas pyras, donec combuſtus moreretur, quod dum fieret, interim tympana & alia inſtrumenta muſica pulſabantur, ne pueri, qui per ignem traducebatur, eiulatum pater audiret, eumque a manibus ſacerdotum repeteret, impii parentes etiam ad tympanorum ſonitum ſaltabant, ne eiulatum audirent, 2 Reg. XVI. 3. 2 Paral. XXXIII. 6. Ier. VII. 31. Exiſtimant, ſi pater unum ex filiis traduceret, reliquos fore ſalvos, ac patrem in omnibus felicem. Lyrannus in comment. Levit. 18. ex rabbinis ſcribit, *Moloch fuiſſe idolum cupreum ad formam hominis factum, interius concavum, & in illa concavitate accenſum fuiſſe ignem, quousque idolum eſſet, quaſi ignitum, & tunc poſitum fuiſſe puerum inter manus idoli.* Ad hanc idololatriam abolendam rex Ioſias locum illum contaminavit præcipiendo, ut in eum equorum, mulorum, aliorumque animalium cadavera ac ſordes proiicerentur; *er hat den Ort zum Schindleich gemacht*, ne quis amplius ibi liberos ſuos comburere vellet. 2 Reg. XXIII. 10. Et *contaminavit* (Ioſias) *Topheth, quod eſt, in valle filii Hinnom, ne quis traduceret filium ſuum aut filiam ſuam per ignem ipſi Moloch*; inde ibi erat perpetuus ignis, quo ſordes & oſſa cadaverum comburebantur, ex quo factum, ut μεταφορικως locus ſupplicii impiorum poſt mortem 1) *ignominiae*, 2) *cruciatus*, 3) *eiulatus*, 4) *horroris & ignis* ασβεςω cauſa vocaretur gehenna. Quidam addunt etiam *voraginis & hiatus* cauſa infernum conferri cum Topheth, ſicut & Lutherus Eſai. XXX. 33. Hebræum תפתה reddidit per *foveam*, ſed rabbini memorant Tophet non fuiſſe obſcurum quoddam ſpecu vel foveam ſubterraneam, ſed amœnam vallem, niſi quis ſtatuere velit, progreſſu temporis, poſtquam Ioſias locum illum contaminavit, foveam in eo fuiſſe factam. Sed Brocardus in deſcripto terræ ſanctæ tradit, *vallem Gehinnon adhuc hodie eſſe loca amœniſſima deliciis plena viridariis & hortis conſita, irrigata a torrente Cedron.* Hieronymus in comment. Matth. X. tom. VI. p. 17. *Nomen gehennae in veteribus libris non invenitur, ſed primum a Salvatore ponitur. Quaeramus ergo, quae ſit huius ſermonis occaſio? Idolum Baal fuiſſe iuxta Hieruſalem ad radices montis Moria, in quibus Siloa fluit, non ſemel legimus. Haec vallis & parva campi planities irrigua erat & numeroſa, plenaque deliciis, lucusque in ea idolo erat conſecratus. In tantam autem dementiam populus Iſraël venerat, ut deſerta templi vicinia, ibi hoſtias immolaret, & rigorem religionis deliciae vincerent, filiosque ſuos daemoniis incenderent vel initiarent. Et adpellabatur locus ille gehennom, id eſt, vallis filii Hennon. Hoc regum volumen & paralipomenon & Hieremias ſcribunt pleniſſime. Et comminatur Deus ſe locum ipſum impleturum cadaveribus mortuorum, ut nequaquam vocetur Topheth & Baal, ſed vocetur polyandrium, id eſt, tumulus mortuorum. Futura ergo ſupplicia & pœnae perpetuae, quibus peccatores cruciandi ſunt, huius loci vocabulo denotantur.* Chriſtus in locis paulo ſuperius citatis vocat *gehennam ignis*, quod utroque modo exponi poteſt, *ignis gehennalis, & gehenna ignea*, ſive ardens, iuxta canonem idiotiſmi Hebraici: *Duo*

ſubſtantiva in ſtatu regiminis ſunt poſita, modo prius ſive regens, modo poſterius ſive rectum eſt loco adiectivi. Reliquas inferni adpellationes recenſet Galatinus lib. VI. de arcan. cap. 7. ubi ex rabbinis ſic diſſerit: *In libro* ערובין *in cap.* עושן פסין *legitur, quod rabbinus Iehoſuas filius Levi dixit, ſeptem eſſe gehennae nomina, quae ſunt* שאול *infernus,* אבדון *perditio,* בור שחת *puteus, vel lacus corruptionis,* Pſal. LV. 24. בור שאון *puteus, tumultus vel mugitus,* טיט היון *lutum fecis* Pſ. XL. 30. צל מות *umbra mortis,* Pſal, CVII. 14 ארץ תחתית, Deut. XXII. 22. *terra inferior,* vel ארץ תחתיה *terra contritionis ſive pavoris,* Pſalm. LXXXV. 13. Schindlerus in lexico in voce גוא addit, *infernum etiam a rabbinis vocari* ציה *ſiccitatem;* adducit enim dictum rabbinorum, *quod infernus infixus in terra ſeptem habitationibus* גהנם תפת אבדון צלמות ציה שאול ארץ תחתיה

§. IX. Græcis infernus vocatur 1) *αδης* vel *αιδης* de quo iam ante egimus in etymologia. Cognatum eſt nomini *αδης* ac *αιδης* vox *αις*, de qua Varinus dicit, quod ſit compoſita *παρα τȣ αϛερητικȣ.* 2) Ταρταρος, quod nomen in ſcripturis quidem non occurrit, ſed verbum ex eo formatum *ταρταροω, in infernum detrudo,* habetur 2 Petr. II 4. Dictus autem *ταρταρος* ſecundum Varinum in lexico. col. 1733. & Euſtathium, *οτι τεταραχται και κατεψυχται αηρ ων κατ ομηρον, ηεροεντα γαρ αυτα λεγει, ηγερθεις εϛιν ητοι σκοτεινος και ȣ λαμπεται, αηρ μεν τοι υπογαιος και ανηλιος και δια τȣτο ψυχρος,* quia *frigidus eſt & algidus,* cum ſit ſolis & luminis expers, & ob id frigidiſſimus. Quidam vero inde dictum putant, *οτι τειρει και δαμαζει απαντα; quia domat omnia, & quod ſemel hauſit, ſine ſpe reditus detinere conatur; vel quia ταραττει, perturbat & confundit omnia,* eſt enim in inferno mera *αταξια,* horribilis confuſio & perturbatio; vel etiam quia terret viventes, quis enim ad eius memoriam non extimeſcat? Stephano in theſaur. tartarus dictus videtur a *ταρασσω* vel *δια το ταραχωδες εχει τȣ αερος, vel quia opacis ſuis tenebris aut etiam frigore ταρασσει και ταρβειν ποιει,* id eſt, *exterrit & tremefacit.* 3) Γεεννα ſive γεεννα, de qua voce diximus in nomenclatura Hebraica. 4) Αβυσσος, Luc. VIII. 31. Rom. X. 7. Apoc. IX. 1. XI. 7. XVII. 8. XX. 1. & 3. *βυσσος* eſt profundum mare Iliad. *ω.* ubi notant grammatici, *βυθον* ab Ionibus dici *βυσσον*, inde *αβυσσος* per pleonaſmum *επιτατικον* idem, quod *αβυθος imus ac profundiſſimus locus.* Suidas deducit a *δυω*, ſubeo, ingredior, ex quo per mutationem fit *βυω*, futuro: *βυσω*, inde *βυσσος* & *αβυσσος*, quo nemo ob profunditatem ingredi poteſt. Quidam *βυω* exponunt tego, ut *αβυσσος* ſit *locus, qui a multitudine aquarum operitur.* Aretas in Apoc. hanc tradit etymologiæ rationem, quod profunditas illa maris non *βεβυϛαι, non eſt operta nec obturata, ſed magno hiatu ſemper pateat.* Quidam rectius putant *αβυσσον* dictam *απο ϛερητικȣ μοριȣ α και βυσσος*, ut ſit altitudo expers fundi. LXX. interpretes utuntur plerumque pro inexhauſta maris voragine, quæ Hebræis dicitur תהום, ſed in nov. teſtam. hoc nomine vocatur infernus, qui eſt quaſi altiſſima & profundiſſima quædam vorago omnes diabolos & damnatos olim in ſinum ſuum receptura. Sicut abyſſus non habet fundum, ſic damnatorum cruciatus non habet terminum. Præpoſtera eſt etymologia Alexandri Alenſis, qui abyſſum dictum putat *α*, quod eſt *ſine* & *byſſo*, quod eſt genus lini candidiſſimi, ut ſic abyſſus dicatur *quaſi ſine claritate.* Gerſon tractat. XI. ſuper cantic. Mariæ

ſeptem

ponit *abyſſos.* Scholaſtici monent,
abyſſi accipi dupliciter, 1) *proprie &*
iter, *ut notet impenetrabilem profun-*
m maris, 2) *& metaphoricae*, *&*
m primo pro peccatis, *qui ſunt abyſſus*
& tenebroſa nimis altam damnationis
m promerentibus. *Secundo pro pœnis*
i, *quo referunt illud Pſalm. XLII.*
us abyſſum invocat, *id eſt*, *de iudicio*
entiae ire cogor ad iudicium damnatio-
Tertio pro divinis iudiciis, *quae ſunt*
prehenſibilia non tantum humano, *ſed*
angelico ſenſu.

X. Latinis infernus vocatur 1) *a-*
s. Fuit autem avernus lacus Cam-
in ſinu Baiano, quem Cæſar re-
avit aqua eius adeo gravem exha-
odorem, ut aves ſupervolantes ne-
, nomen inde videtur accepiſſe,
avibus ſit adverſus, Servius in Ma-
Hinc μεταφορικως a poetis ad in-
um transfertur, ut conſtat ex illo
onis.

—— *Facilis deſcenſus averni*,
d revocare gradum & ſuperas evadere
ad auras,
Hoc opus, *hic labor eſt*, lib. VI. Æneid.

Orcus quod itidem poëticum. Qui-
derivant *ab urgendo*, ſed rectius de-
tur a Græco ορκος, quia dii per ſty-
a paludem iurare a poetis finguntur.
Barathrum ex Græco βαραθρον fuit
Athenienſes ſupplicii locus, inde
φορικως ad infernum adcommoda-
Germanicum *Hælle*, quidam per
φρασιν dictum putant quaſi *minime*
um, ſicut parcæ quaſi minime par-
es, & bellum quaſi minime bellum
tur. Rectius ſtatuunt, qui a con-
tate formant, *daß ſie hohl und weit*,
nim tenebricoſus & profundus ille carcer, in quem diaboli & omnes damnati ad æternas pœnas ſuſtinendas in die iudicii proiicientur.

§. XI. Ad ſynonymiam pertinent *paraphraſticae* deſcriptiones inferni, quarum quædam ſunt *propriae*, quædam vero & quidem pleræque omnes *metaphoricae*; quædam a *ſubiectis*, quædam vero ab *adiunctis* petitæ. Vocatur enim infernus *captivitas*, Pſal. LXVIII. 19. Eph. IV. 8. *lacus ſine aqua*, Zach. IX. 11. *lacus ſine aqua*, Zach. IX. 11. φυλακη, *carcer*, *in quo noviſſimus quadrans perſolvendus*, Matth. V. 26. Luc. XII. 58. 1 Petr. III. 19. αυλη; *aula & palatium ſatanae*, Luc. XI. 21. καμινος τȣ πυρος, *caminus ignis*, *ubi erit fletus ac ſtridor dentium*, Matth. XIII. 42. τοπος τȣ βασανȣ, *locus tormentorum*, Luc. XVI. 28. *lacus ac torcular irae*, Apoc. XIV. 19. λιμνη τȣ πυρος και θειȣ, *ſtagnum ſulphuris & ignis*, *in quo cruciabuntur damnati die ac nocte in ſecula ſeculorum*, XX. 10. 14. & 15. η λιμνη η καιομενη πυρι και θειω, *ſtagnum ardens igne & ſulphure* XXI. 8. Cumprimis vero luculenta deſcriptio inferni exſtat Eſai. XXX. 33. *Diſpoſita eſt ab heri tophet ſive fovea*, *etiam ipſa regi praeparata eſt*, *profundam fecit*, *dilatavit*, *pyra eius ignis & ligna multa erunt*, *flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendet eam.* Tribuitur inferno ac damnatis in eo conſtitutis *vermis & ignis*, Eſai. LXVI. 24. Marc. IX. 44. *opprobrium & contemtus ſempiternus*, Dan. XII. 2. πυρ αςβεςος, Matth. III. 12. σκοτος εξωτερον, Matth. XXII. 13. *ignis aeternus paratus diabolo & angelis eius*, Matth. XXV. 41. Iud. v. 7. κολασις αιωνιος, *ſupplicium aeternum* v. 46. *interitus aeternus*, 2 Theſſ. I. 9. κριμα αιωνιον, *aeterna damnatio*, Hebr. VI. 2 σειραι ζοφȣ, 2 Petr. II. 4. ζοφος τȣ σκοτȣς, v. 17. Iud. v. 6. &

13. *mors ſecunda & aeterna*, Apoc. II. 11. XX. 6. XXI. 8. &c. quorum dictorum emphaſin in ſequentibus expendemus. Apud veteres hæ occurrunt deſcriptiones: Iuſtinus apol. II. pro chriſtian. p. 51. η γεεννα εϛι τοπος, ενθα κολαζεσθαι μελλυσιν οι αδικως βιωσαντες, και μη πιϛευοντες ταυτα γεννησεσθαι, οσα ο θεος δια τυ χριϛυ εδιδαξε. Tertullianus in apologet. cap. 49. *Infernus eſt ignis arcani ſubterraneus ad poenam theſaurus.* Auctor libri de tripl. habitac. cap. 1. *Infernus eſt locus plenus tenebrarum & ſtultitiae, offenſionis, diſcordiae, odii, amaritudinis, doloris, triſtitiae, turpitudinis, miſeriae & vindictae ineffabilis, in igne inexſtinguibili, denique omnis mali, quod nec dici nec cogitari poteſt.* Haymo in Oſeæ: XIII. *Infer- eſt locus, in quo animae recluduntur ad pænas pro qualitate meritorum.* Anshelmus lib. I. de imag. mundi cap. 11. *Infernus eſt locus igni & ſulphure horridus; inferius dilatatus, ſuperius coanguſtatus. Hic lacus vel terra mortis dicitur, quia animae illuc deſcendentes veraciter moriuntur. Hic & ſtagnum ignis dicitur, quia ut lapis mari, ita animae illuc immerguntur. Terra tenebroſa vocatur, quia & fumo & nebula fætoris obſcurabit. Terra oblivionis, quia ſicut ipſi obliti ſunt Dei, ſic eorum obliviſcetur miſereri Deus. Tartarus ab horrore & tremore, gehenna, id eſt, terra ignis.* Varinus in lexico col. 35. αδης χωριον αφεγγες και σκοτυς αιωνιυ πεπληρωμενον, *infernus eſt locus & lacus perditionis animae & corporis.* Thomas lib. II. ſent. diſt. 6 q. 3. *Infernus eſt horridus, tenebroſus & pœnalis locus daemonum.* Hebraei vocant מקם למיתים domum mortuorum, æterna ſcilicet morte.

CAPVT II.

AN SIT INFERNVS?

An ſit infernus? adfirmativa probatur I) Ex ſcriptura ex vet. teſtam. 1) Ex Moſe.

§. XII. Ab ονοματολογια tranſitum facimus ad πραγματολογιαν, in qua primo loco occurrit quæſtio περι τυ οτι, *an ſit infernus?* Eſſe infernum, contra Epicuræos & empæctas demonſtramus: I) Ex *manifeſtis ſcripturae dictis* tam vet. quam nov. teſt. Dicta vet. teſt. petita ſunt: 1) ex *Moſe.* Num. XXIV. 20. *Principium gentium Amalec & noviſſimum eius* עדיאבד *in ſeculum perit.* v. 24. *Chittim in ſeculum peribunt.* Targum reddidit, *finis eius in aeternum peribit, vel finis eius erit, ut in aeternum pereat.* Prædicitur ergo Amalecitis & omnibus eccleſiæ hoſtibus ac perſecutoribus æternum exitium, niſi a furore ſuo deſiſtant, & ad Deum convertantur. Deut. XXXII. 22, *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit* עד־שאול תחתית, *uſque ad infernum inferiorem.* Ira Dei, quæ eſt ignis conſumens, non tantum temporalibus, ſed æternis & infernalibus pœnis impios afficit. Gloſſa in libro tanhuma באפי *in naſo vel furore meo* exponit *in medio gehennae*, ſicut conſequenter dicitur: *& ardebit uſque ad infernum inferiorem.* Targum: *Incendium forte ſicut ignis egreſſum eſt a facie mea, & conſumſit uſque infernum inferiorem.* Hieronymus in comm. Eſai. LXV. *Teſtimonii illius* Deut. XXXII. *ſenſus eſt, quod ignis Dei atque vindicta ſemper ardeat pu-*

us, *& eos uſque ad inferos per-*
Qualis erat & dives ille in evan-
puratus, *qui aeternis torquebatur*
. *Terram quoque*, *hoc eſt*, *car-*
am & genimina eius, *hoc eſt*,
ſideria eadem flamma comburet,
menta montium, *quae ſe elevant*
ei ſcientiam. Ipſos quoque montes
a diſperdent, *ut humiliati in pœ-*
s eſſe deſiſtant. Gregorius lib.
moral. cap. 12. *Impiis flagella ab*
nchoant, *& in aeterna percuſſione*
t, *unde per Moſen dicit Dominus:*
rſit ab ira mea, *& ardebit uſque ad*
orſum. Quantum ad praeſentem ete-
rſionem ſpectat, *recte dicitur : i-*
rſit ab ira mea Quantum vero
nam damnationem, *apte mox ſub-*
ardebit uſque ad inferos deorſum.
is, Rupertus, & alii utrumque
ii pœnas referunt, dicitur *e-*
ignis ſuccenſus, quia in Dei præ
& decreto præparatus eſt, ut
pore diabolos & impios exur..,
XV. 41. Dicitur *ſuccenſus in fu-*
rini, quia ira & iuſtum Dei iu-
pœnas illas infligit impiis. Di-
nis *ille arſurus uſque ad inferni*
, quia ira & ultio Dei non ſo-
ac vita, ſed etiam in futura in-
npios pœnis promeritis. Dici-
m devoraturus & montium funda-
ombuſturus, quia in die iudicii
quae in ea ſunt opera, hoc igne
næ exurentur, 2 Petr. III. 10.

§. XIII. 2) *Ex Io-*
bo. Iob. VII. 9. *Sicut deficit*
nubes & abit, *ſic deſcendens*
um non adſcendit. Mercerus ac-
w pro ſepulcro, ut ſit ſenſus,
ui ſemel mortuus, non revivi-
cilicet iuxta naturam. Sed pot-
i haud incommode adplicari ad
, ex quo nulla redemtio. *Quos*
el in locis pœnalibus iuſtitia iudi-
cantis damnat, *eos nequaquam ultra miſe-*
ricordia parcentis liberat. X. 20. *Dimitte*,
ceſſa a me, *& confortabo me paululum*,
v. 21. *antequam vadam*, *& non revertar*,
ad terram tenebrarum & umbrae mortis,
v. 22. *terram obſcuritatis ſicut caligo um-*
brae mortis, *& non ſunt in ea ordines*, *& te-*
nebreſcet ſicut caligo, *vel quod in ea ſplendidum*
eſt caligini ſimile. Plerique interpretes
accipiunt de morte corporali, per quam
homines tentati ac deſperabundi viden-
tur ſibi ingredi regionem tenebris &
denſiſſima caligine obſitam, in qua non
ſunt vices diei ac noctis, æſtatis & hye-
mis, caloris & frigoris, ortus & occa-
ſus ſiderum, ſed mera caligo & confu-
ſio &c. Sed Gregorius lib. IX. moral.
cap. 46. (alias 38.) accipit ut deſcriptio-
nem inferni: *quid terrae tenebroſae no-*
mine (inquit) *niſi tetra carceris clauſtra*
ſignantur? quae aeternae mortis caligo o-
perit, *quia damnatos quosque in perpetuum*
a vitae luce disiungit. Nec immerito infer-
nus terra dicitur, *quia quicunque ab eo*
capti fuerint, *ſtabiliter tenentur. Recte*
igitur inferni clauſtra tenebroſa terra no-
minantur, *quia quos puniendos accipiunt*,
nequaquam pœna tranſitoria vel phantaſtica
imaginatione cruciant, *ſed ultione ſolida*
perpetuae damnationi ſervant &c. Sanctus
vir ſive ſua, *ſive humani generis voce di-*
mitti ſe poſtulat, *antequam vadat*, *non*
quia ad terram tenebroſam, *qui culpam*
deflet, *iturus eſt*, *ſed quia ad hanc procul*
dubio, *qui plangere negligit*, *vadit*, *ſicut*
debitori ſuo creditor dicit : ſolve debitum,
priusquam pro debito conſtringaris, *qui ta-*
men non conſtringitur, *ſi quod debet ſolve-*
re, *non moratur &c. Quae adhuc loca ſub-*
tilius deſcribuntur, *cum dicitur* terra mi-
ſeriæ & tenebrarum. *Miſeria ad dolo-*
rem pertinet, *tenebrae ad cæcitatem. Ea*
ergo, *quae a conſpectu diſtricti iudicis ex-*
pulſos tenet, *miſeriae & tenebrarum terra*
dicitur, *quia foris dolor cruciat*, *quos di-*
viſos a vero lumine cæcitas obſcurat. Quam-

 vis

vis miſeriae & tenebrarum terra intelligi & aliter poſſit. Nam haec quoque terra, in qua naſcimur, eſt quidem miſeriae, ſed tenebrarum non eſt, quia multa hic corruptionis noſtrae mala patimur, ſed tamen adhuc in ea per converſionis gratiam ad lucem redimus, veritate ſuadente: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant. *Illa vero ſimul & miſeriae & tenebrarum terra eſt, quia quisquis ad toleranda eius mala deſcenderit, nequaquam ulterius ad lucem redit. In cuius adhuc deſcriptione ſubiungitur:* ubi umbra mortis & nullus ordo. *Sicut mors exterior ab anima dividit carnem, ita mors interior a Deo ſeparat animam. Umbra ergo mortis eſt obſcuritas diviſionis, quia damnatus quisque cum aeterno igne ſuccenditur, ab interno lumine tenebratur. Natura ignis eſt, ut ex ſeipſo exhibeat lucem & concremationem ſed transactorum ultrix illa flamma vitiorum concremationem habet, & lumen non habet.* Cap.47. (alias 39.) *Abeſſe ordo ſuppliciis dicitur, quia quibuslibet rebus in pœnam ſurgentibus propria qualitas non ſervatur. Unde & protinus ſubinfertur:* Et ſempiternus horror inhabitat: *in huius vitae tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem metus cruciat, cum pati iam cœperit, quod metuebat. Infernum vero & umbra mortis obſcurat, & ſempiternus horror inhabitat, quia eius ignibus traditi & in ſuppliciis dolorem ſentiunt & in doloris anguſtia pulſante ſe ſemper pavore feriuntur, ut, & quod timent, tolerent, & rurſum quod tolerant, ſine ceſſatione pertimeſcant. Hic flamma, quae ſuccendit, illuminat, illic ignis, qui cruciat, obſcurat. Hic metus amittitur, cum tolerari iam cœperit, quod timebatur; illic & dolor dilaniat & pavor anguſtat. Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obſcuritate.* Eodem modo hunc locum Iobi exponunt Ambroſius Ansbertus lib. VII. in Apocol. XVI. & Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 4. Cap. XX. 18. *Luet, quae fecit omnia, nec tamen conſumetur, iuxta multitudinem adinventionem ſuarum, ſic & ſuſtinebit.* Gregorius lib. XV. moralium cap. 11. ad pœnas damnatorum refert. *Perſolvit,* inquit, *in tormento ea, quae hic illicita ſervavit deſideria, & flammis ultricibus traditus ſemper moritur, quia ſemper in vita ſervatur &c. ſed quia multitudo iniquitatis eius exigit, ut carere ſuppliciis nunquam poſſit, apte ſubiungitur:* iuxta multitudinem adinventionum ſuſtinebit. *Qui enim multa invenit ad culpam, novis inventionibus cruciatur in pœna &c.* ſed in Hebræo paulo aliter legitur.) v. 26. *Venient ſuper impium omnes horribiles tenebrae abſconditae, & devorabit eum ignis* לא נפח, *n n ſufflatus,* qui non accenditur, opera ſcilicet hominis. In ſenſu literali accipitur de pœnis huius vitæ, quod igne cœlitus delapſo exempla iræ divinæ in impios quandoque ſtatuantur, Gen. XIX. 2. Reg. 1. quia ſtatim ſequitur: *conteretur ſuperſtes in tabernaculo eius.* Sed quia pœnæ temporales, quæ impiis in hac vita irrogantur, ſunt initia atque indicia æternarum pœnarum, & quia v. 27. additur: *detegent cœli iniquitatem eius &c.* ideo Chaldæus & Rabbinus Salomon accipiunt de *igne gehennae,* quo etiam reſpexiſſe videtur Pagninus, quando vertit, *ignis inexſtinguibilis,* quod eſt epitheton *infernalis ignis* proprium Matth. III. 12. Innocentius III. lib. III. de contemtu mundi cap. 6. *Ignis gehennae nec lignis nutritur, nec flatu ſuccenditur, ſed a Deo creatus eſt inexſtinguibilis, ſcriptum eſt enim: devorabit eos ignis, qui non ſuccenditur.* Cap. XXI. 13. *Ducunt in bonis dies ſuos, & momentum ad infernum conſternantur.* Quidam ſecuti paraphraſten Chaldæum שאול exponunt

ponunt

pro ſepulero, ac יחתו exponunt
deſcendunt, a radice נחת, ut
:: impii per totum vitæ ſuæ cur-
t albæ gallinæ filii, & exoptatis
uceeſſibus fruuntur, quin & in
tis agone non torquentur diu-
loribus non conficiuntur lento
ſed repente & ſuaviter mori-
cilimo mortis genere hinc ab-
ed Lutherus noſter ad infernum
ſie erſchreken kaum ein Augenblik
Hölle, hoc eſt, vivunt in ſupina
e, nec de morte, nec de infer-
antes, qua ratione verbum יחתו
r a radice חתת *conſternavit*, ut
ppleat ת geminandum. Vul-
terpres reddidit: *in puncto ad*
deſcendunt. Cap. XXIV. 19. *Vt*
& calor rapiunt aquas nivis, ſic
r qui peccaverunt. Quidam con-
um loco præcedente, & expo-
eol pro *ſepulcro*, hoc ſenſu, quod
cilime & ſuaviſſime moriantur,
ihil fere doloris aut cruciatus
, ſicut ariditas & calor quam
abſumunt aquas nivis. Rabbi-
omon exponit de *hominibus ante-*
s, quod peccatorum ſuorum a-
ordines & vices anni ac tem-
perverterint, ſic enim vertit,
n, calorem & aquas nivales mun-
nt impii, quia peccant in infernum,
quia peccata admittunt inferno &
digna. Simpliciſſime ſic expo-
quod ſicut ſiccitas & calor re-
bſumunt aquas nivis, ſic infer-
pios repentina morte abreptos in
to deglutiat. Vulgata reddidit:
nivium tranſeat ad calorem nimium
s infernum peccatum eius. Illud iti-
d inferni pœnas adplicant Au-
s in lib. de triplici habitaculo
& ex eo Innocentius lib. III. de
u mundi cap. 8. *Tranſibunt de*
aquis ad calorem nimium, ut ſubita con-
trariorum mutatio graviorem inferat cru-
ciatum. Experimento cognovi, quod adu-
ſtus, ſi frigidum ſtatim adhibeat, arden-
tiorem ſentiet cruciatum. Durandus lib. IV. ſent. diſt. 44. q. 10. eodem ſenſu accipit, ſed Hebræa aliter habent. Cap. XXVI. 6. *nudus infernus coram Domino*. Cap. XXVIII. 22. *Infernus & mors dixerunt &c.* Confer quæ §. 8. ſuperius dicta. Gregorius lib. XVII. moralium cap. 12. *inferni & perditionis nomine diabolum omnesque damnationis eius ſocios* hoc loco intelligi arbitratur. Cap. XXXI. 12. *Ignis eſt devorans uſque ad perditionem*. Loquitur de pœna adulterii, quod concitet iram divinam, quæ exardeſcens omnes facultates abſumit ac perdit, ſed quia ira iſta, niſi ſequatur converſio, *devorat uſque ad inferni noviſſima*, Deut. XXXII. 22. ideo LXX. interpretes referunt ad infernum: πυρ εςι καιομενον επι παντων ημερων, alii legunt μελων, μερων. Cap. XXXVIII. 17. *Numquid detectae ſunt tibi portae mortis, & portas umbrae mortis vidiſti?* Quidam poſterius putant eſſe εξηγητικον prioris hoc ſenſu: *num in manu tibi ſunt rationes, quibus hominum quisque moritur, num varia mortis genera, quibus ſinguli intereunt, perſpecta habes, quis ſit ſtatus mortuorum, quae natura locorum ſubterraneorum tetra caligine obductorum quam maxime a noſtro conſpectu remotorum, quid illic fiat?* Sed poteſt poſterius membrum haud incommode accipi de gehenna, quæ nobis maxima ex parte ignota, ſi de ſpeciali & ſcientifica ſingularum circumſtantiarum notitia agatur.

§. XIV. 3) Ex *pſalmis*. Pſalm. I. 4. *Impii ſunt tanquam pulvis, quem proiicit ventus*. Hilarius in enarr. huius loci:

3) Ex pſalmis.

Non eſt impiis comparativae huius beatitudinis ſpes relicta, ſed vagum eos, obtritum, ventilatum, diſperſum & inquietum manet, ut ex illa corporalis ſoliditatis firmitate decuſſi ludibrio pulveris differantur in pœnam, non in nihilum diſſoluti, ut ſit in his materies pœnalis, ſed in inane ac leve, aridumque protriti, ut ludibrioſa pœnae mobilitate iactentur. Cuius pœnae & loco altero idem propheta meminit, dicens: Comminuam eos, ut pulverem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo illos. *Comparatio itaque ut beatitudinis, ita & pœnae conſtituta eſt. Quomodo enim nullus labor eſt vento pulverem diſſipare, & quomodo lutum in plateis ingredientes prope calcaſſe non ſentiunt: ita pœnae illi inferni facile eſt impios delere atque diſpergere, quos peccatorum ratio & in lutum ſolverit & comminuerit in pulverem, non relicta neque ſubſtantia firmitatis, cum pulvis & lutum ſint, & per id quod pulvis & lutum ſunt, in naturam tantum pœnalis ſubſtantiae reſervatur.* Lutherus tom. II. Lat. f. 7. *Impii in noviſſimo die turbinibus aeternis intolerabilis irae Dei pellentur, diſpergenturque nunquam requiem habituri, ne ad momentum quidem.* Pſal. VII. 13. *Dominus tetendit arcum ſuum & paravit illum*, v. 14. *& ei parare fecit vaſa mortis, ſagittas ſuas in ardientes operabitur.* Deſcribuntur tres gradus divinæ ultionis: Primo, *Deus quotidie iraſcitur*, hoc eſt, per conciones legales iram ſuam ac pœnas populo peccanti denunciat. Quod ſi non ſequatur converſio, tum *Deus gladium ſuum acuit, arcum tetendit, firmavit illum collimando, & paravit ſibi inſtrumenta mortis.* Hic eſt ſecundus vindictæ divinæ gradus complectens conciones reales, hoc eſt, omnis generis temporales pœnas impiis immiſſas, quales ſunt bellum, peſtis, fames &c. Quod ſi ne illis quidem impii emendantur, reſtat ultimus ultionis gradus, videlicet ignis infernalis, de quo dicit pſaltes: *Sagittas ſuas efficiet inardentes*, hoc eſt, parabit eiusmodi ſpicula; quæ igne infernali nunquam delebili & inexſtinguibili ardent. Geſnerus in comm. illius Pſalmi. Pſal. IX. 18. *Convertantur impii in ſcheol, omnes gentes Dei immemores.* Quidam exponunt *de ſepulcro*, ſed impios manet non ſolum temporalis, ſed etiam æterna mors in inferno. Pſ. XI. 6. *Pluet Dominus ſuper impios laqueos, ſulphur & ignem & ſpiritum procellarum partem calicis eorum.* In Sodomitico incendio, quod fuit præludium quoddam ignis infernalis, pluit Dominus ſulphur & ignem, Geneſ. XIX. 24. eadem pœna in die iudicii opprimet omnes impios. Innocentius III. lib. III. de contemtu mundi cap. IV. *Pœnae infernales ſecundum diverſa peccata ſunt diverſae. Prima pœna eſt ignis, ſecunda frigoris, tertia faetoris. De his tribus dicitur in pſalmo: Ignis, ſulphur, & ſpiritus procellarum pars calicis eorum.*) Pſal. XXI. 9. *Inveniet manus tua omnes inimicos tuos, inveniet odio habentes te.* v. 10 *Pones eos ut clibanum ignis in tempore irae tuae. Dominus in naſo ſuo deglutiet eos, & perdet eos ignis.* Ira divina, ignis inſtar abſumens impios non tantum in hac, ſed etiam ac vel maxime in futura vita ardet. Pſalm. XXVIII. 1. *Ad te Domine clamavi, ne ſileas a me & adſimiliter deſcendentibus* בור*, in lacum vel puteum*, infernalem; additur enim v. 3. *ne tradas me cum impiis*, ac ſuperius oſtendimus inter inferni adpellationes a rabbinis etiam hanc referri. Pſalm. XXXI. 18. *Erubeſcant impii, & convertantur in infernum.* XXXIV. 22. *Mors peccatorum peſſima.* In Hebræo eſt *occidet impium improbitas* quod non ſolum de temporali, ſed etiam æterna morte recte accipitur.

XLIX.

XLIX. 15. *Sicut pecora in inferno ponentur, mors depaſcet eos, infernus erit habitaculum ipſorum.* v. 20. *Uſque in aeternum non videbunt lumen.* Agitur de impiis, quos æterna manet damnatio, deſcribitur autem in his verbis: 1) *damnatorum multitudo*, ſunt inſtar magni & copioſi cuiusdam gregis., 2.) *cruciatuum magnitudo*, ducentur non ad amœna paſcua, ſed ponentur in inferno, non depaſcent virentia gramina rore divinæ gratiæ conſperſa, ſed mors ipſos depaſcet, 3.) *cruciatuum longitudo.* Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 9. *Dictum eſt hoc a ſimili iumentorum, quae non radicitus evellunt herbas, ſed ſummitates ſolummodo carpunt, ut iterum herbae renaſcantur ad paſtum: ſic & impii quaſi morte paſti, reviviſcent ad mortem, ut aeternaliter moriantur.* Pſal. LV. 16. *Mors debitum ab eis exigat, deſcendant vivi in infernum*, ſicut Core, Datan & Abiran. Num. XVI. Pſalm. LVIII. 9. *ſuper eos cecidit ignis, & non viderunt ſolem.* Gregorius lib. IX. moral. cap. 38. ad infernum adcommodat: *Ignis*, inquit, *ſuper impios cadit, ſed ſol igne cadente non cernitur, quia illos, quos gehenna flamma devorat, a viſione veri luminis cæcat, ut & foris eos dolor combuſtionis cruciet, & intus pœna cæcitatis obſcuret.* Verum in Hebræo aliter legitur: *Sicut limax diffluit, ſic praeteribit: ſicut abortivum mulieris non videbunt ſolem.* Pſalm. LXIII. 10. *Introibant* הארץ בתחתיות, *in inferiora terrae.* Quidam referunt ad infernum, ſed rectius videtur accipi de *ſepulcro*, additur enim v. 11. *pars vulpium erunt*, quia vulpes corporibus defunctorum in ſepulcralibus cavernis ſolent inſidiari. Pſal. LXXV. 9. *Feces irae divinae ſorbebunt, & bibent omnes impii terrae.* Pii in hac vita paterne caſtigantur, & ex populo crucis exiguum quemdam hauſtum, qui tamen ipſis ſalutaris eſt, bibunt, ſed impii feces iræ divinæ coguntur exhaurire, quæ æternum exitium in inferno ipſis inferunt. Pſalm. LXXXXI. 8. *Oculis tuis adſpicies, & retributionem impiorum videbis.* Bernhardus ſerm. VIII. in Pſalmum: *Qui habitat*, refert ad retributionem, quæ fiet impiis ad infernum damnatis in die noviſſimo. *In illa* inquit, *tanta ſeparatione quemadmodum hoedis agnorum diviſio graviſſimi livoris occaſio fiet, ſic electis e regione conſideratio reproborum immenſa quaedam materia gratiarum actionis & laudis. Vnde enim iuſti tam magnifice gratias agerent, niſi cum illa inexcogitabili felicitate, qua perfruuntur, ipſam quoque retributionem cernerent iniuſtorum, a quibus ſola miſericordia Redemtoris ſeſe eſſe ſegregatos fideliſſime & devotiſſimi recordantur? Vnde vero impii tanto animi furore tabeſcerent, niſi in regnum ſummae beatitudinis coram ſeſe vidiſſent alios introduci, & tunc demum in illos ſeſe fœtores, in illos horrores, in illos aeterni incendii cruciatus, in illas denique immortalis mortis miſerias gemerent eſſe damnatos? &c.*

§. XV. 4) Ex *Salomone.* Prov. IX. Adulter *ignorat, quod ibi ſint mortui & quod in profundis inferni convivae eius*, non cogitat, quod vagæ & illicitæ libidines temporales & æternas pœnas homini accerſant. Prov. XV. 11. *Infernus & perditio coram Domino.* (Confer quæ dicta ſunt §. 8.). v. 24. *Via vitae eſt deſuper intelligentem ut declinet ab inferno inferiori.* XIX. 29. *Parata ſunt deriſoribus iudicia, & percuſſiones corpori ſtultorum.* Epicuræi & empaectæ, quos Salomon hic adpellat לצים ſero tandem infernum eſſe experimento credent, qui vitam æternam credere no-

4) Ex libris Salomonis

noluerunt. Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 4. *inter pœnas infernales* recenſet, *malleos percutientes*, quod probat ex hoc dicto Salomonis, quod hiſce adlegat verbis: *Parata ſunt damnationis iudicia blaſphematoribus & percutientes mallei ſtultorum corporibus.* Cap. XXIII. 14. *Si filium percuſſeris virga, ab inferno erues animam eius;* dum ab impietate eum pia correctione abſtrahis, & verum Dei timorem ipſi inſtillas, prohibes, ne in tartarum infernalem incidat. Cap. XXVII. 20. *Infernus & perditio non ſaturantur.* Cap. XXX. 16. *Tria ſunt inſaturabilia, infernus, matrix ſterilis &c.* Paræus in comm Geneſ. 37. de *ſepulcro* mavult exponere, eo quod *infernus ſatietur, cum non omnes homines, ſed ſoli impii in inferno abſorbeantur, terra autem non ſatietur, cum omnes homines boni & mali cogantur mori & ſepeliri.* Atqui Salomon non loquitur de *effectu* ſeu eventu, ſed de *adfectu*, quem προσωπικῶς inferno tribuit. Quamvis enim multi deſcendant in infernum, tamen infernus illis non ſatiatur, ſed ſemper plures expetit, quia diabolus, inferni princeps, plures in damnationis conſortium pertrahere ſemper deſiderat & conatur. Si de eventu loqueretur rex ſapiens, etiam de ſepulcro dici poſſet, quod tandem ſatietur, quia in die noviſſimo mors, noviſſimus ille hoſtis, deſtruetur, 1 Cor. XV. 26. Beda in comm. Proverb. 30. monet, quosdam per infernum ibidem intelligere *diabolum*, qui inſatiabilis eſt de ſeductione humana. Cant. VIII. 6. *Fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus aemulatio.* Zelotypia ſimilis eſt inferno, ſicut enim infernus eum, quem ſemel corripit, perpetuo torquet: ſic zelotypiæ furor, ubi alicuius animum occupaverit, nunquam exſtinguitur aut remittitur. Gloſſa in h. l. *Dura ſicut infernus aemulatio, quia Dei amor nullius hoſtium tentamentis a noſtrae ſalutis cura revocari potuit, ſicut infernus nullis miſerorum cruciatibus mitigatur, nec a ſeveritate ſuae ſententiae mutatur, quanto auſterior comparatio, eo acrior zelantis eos Domini commendatur adfectus.*

5) Ex prophetis.

§. XVI. 5) Ex *prophetis*. Eſai. V. 14. *Propterea infernus dilatavit animam ſuam, & aperuit os ſuum praeter morem, & deſcendet decorus & multitudo eius, & turba eius & cœtus eius ad eum.* Quidam accipiunt de *ſepulcro*, quod hiante quaſi ore prædam expetat ac devoret; ſed quia de pœna impiorum ibi agitur, ideo poteſt etiam de inferno accipi, in quem impii poſt mortem deſcendunt. Hieronymus in comm. illius loci: *Infernus animam habere dicitur, non quod animal ſit, ſed quod verbis humanae conſuetudinis rerum inſenſibilium exprimamus adfectum, quod inſatiabilis ſit, & nunquam mortuorum multitudine expleatur.* XIV. 9. *Infernus deorſum conturbatus eſt propter te in occurſum adventus tui, ſuſcitavit tibi mortuos, omnes hircos terrae, ſurgere fecit de ſoliis ſuis omnes reges gentium.* v. 10. *Omnes iſti dabunt reſponſa & dicent ad te: Etiam tu vulneratus es ſicut nos, nobis adſimilatus es.* v. 11. *Depreſſa eſt ad infernum ſuperbia tua, concidit cadaver tuum, ſubter te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes &c.* Quidam hanc proſopopoeiam de mortuis exponunt, quos rex Babylonis aut e regno depulerat, aut vita ſpoliaverat, qui finguntur Babylonio poſt mortem adſurgere, & eum in conſortium ſui non ſine quodam ſarcaſmo recipere. Vatablus, Arias Montanus, Sanctius &c. Sed Hieronymus in comment. rectius accipit de regibus impiis gehennæ carceri mancipa-

cipatis, qui introducuntur regi Babyloniæ adſurgere, ac cum ipſi graviter torqueantur, regi tamen Babylonis in tormentis primum locum concedere; additur enim v. 13. *Dixiſti in corde tuo, cœlum adſcendam.* v. 15. *Veruntamen ad infernum deprimeris, in profundum laci;* hoc eſt, putabas ſuper aſtra in cœlo tibi deberi locum, ſed ad infimum uſque infernum detraheris, qui æternum eſt damnatorum domicilium. Periret vero illa oppoſitio ſummæ gloriæ & extremæ ignominiæ, ſi per *ſcheol* intelligeretur ſepulcrum. Adde quod rex Balthaſar, de quo potiores interpretes hunc locum accipiunt, non fuerit ſepultus, ſed inter occiſorum cadavera computruerit. XXIV. 22. *Viſitabit Dominus etiam ſuper reges, & congregabuntur in congregatione unius faſcis in lacum.* Videri poterant impii Reges iudicii & pœnæ expertes, cum in hac vita ſuperiorem iudicem agnoſcere nolint; Deus igitur per prophetam minatur, quod nulla habita regiæ poteſtatis ac ſplendoris ratione etiam ipſi in die iudicii ſint iudicandi & puniendi, adeoque cum humili plebecula in eumdem ſupplicii locum detrudendi. *Peribunt*, inquit, *reges terrae & ad falcem ſive cumulum aliorum, qui ſunt in lacu, & aeterno carcere congregabuntur.* Haymo in comm. *Congregabuntur congregatione unius faſcis, ut qui pares ſunt in culpis, damnentur pariter & in pœnis. Avari cum avaris, luxurioſi cum luxurioſis &c.* XXV. 10. *Triturabitur Moab ſub eo, ſicut teruntur paleae in plauſtro, & extendet manus ſuas in medio eius ſicut natans ad natandum, & humiliabit ſuperbiam eius cum brachiis manuum eius.* Quidam de temporali Moabitarum excidio hoc vaticinium accipiunt, quia ſequitur ỹ. 12. *Et munimenta ſublimium murorum tuorum concident;* ſed quia in præcedentibus de æterna beatorum felicitate & gloria propheta egerat, ideo hæc verba non abſurde ad æternum impiorum exitium, quod verbis huius ſeculi, & a clade temporali petitis in ſacris literis deſcribi ſolet, referuntur. Per Moab igitur *συνεκδοχικως* uſitato Hebraiſmo intelliguntur omnes eccleſiæ hoſtes, ſicut Eſavi & Babylonis nomine iidem quandoque deſignantur. Hic ergo Moab *ſub pedibus Dei*, iuſti iudicis ac vindicis, cuius manus omnes lacrimas ab oculis beatorum abſterget, *conculcabitur ac comminuetur ut palea*, quæ ſub ferrato carpento in orientis provinciis minutiſſime concidi ac conteri conſueverat, ut animantium eſui eſſet apta, hoc eſt, impii inſtar paleæ ab ira divina conterentur, ut ſint materia ignis inexſtinguibilis, Matth. III. 12. Hebræum מדמנה Pagninus, Vatablus & alii reddunt *per fimetum ac ſterquilinium* a radice דמה, *ſilentium*, quia quæ fœda & turpia ſunt, non nominantur, ſed ſilentio involvuntur, ſic ergo erit ſenſus: ſicut paleæ in ſterquilinium proiectæ pedibus conculcantur, ſic impii a facie Dei in infernalis fœtoris ſordes abiecti omnium contemtui exponentur. Quod additur: *Extendet manus ſuas ſicut natans ad natandum*, illud fruſtraneum ex pœnis infernalibus eluctandi conatum exprimere videtur. Quemadmodum enim in medio mari ſubmerſus fruſtra manus ſuas ad natandum extendit, ut ad littus adpellere poſſit, ſubinde enim a fluctibus corripitur ac demergitur: ſic qui in infernalem abyſſum detruſi quantiſcunque liberationem ſuam quærant conatibus, ac dolorum ſuorum lenimentum quærant, fruſtra tamen ſe laborare intelligent. Eſai. XXX. 33. *Diſpoſita eſt ab heri topheth, etiam ipſa regi praeparata eſt, profundam fecit eam, dilatavit, pyra eius ignis*

ignis & ligna multa erunt, flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ardentis in ea: Sanctius in comment. exponit de ingenti illa ſtrage, quam *rex Aſſyriorum* prope Ieruſalem in valle Topheth accepit; interim non poteſt nec audet repudiare communem patrum expoſitionem, qua de inferno hic locus propheticus exponitur. In eum enim omnia aptiſſime conveniunt, quæ hoc loco a propheta recenſentur: 1) *adpellatio.* Nomen *tophet* inferno tribui oſtendimus ſuperius, ubi etiam cauſam huius nomenclaturæ expoſuimus. 2) *Cauſa efficiens;* fovea illa *praeparata eſt ab heri.* Phraſis *ab heri* duplici modo in ſcripturis uſurpatur: a) pro *tempore proxime antegreſſo* Iob. VIII. 9. Pſalm. XC. 4. b) pro *tempore longinquo*, quo ſenſu hoc loco, uſurpatur. *Ab heri praeparata eſt fovea*, hoc eſt, a tempore longinquo, imo ab æterno, quia *heri* omne tempus, quod anteceſſit, imo ipſam æternitatem ſignificat, cum in æternitate quodcunque ſeculorum ſpatium ſit quaſi dies heſterna, Heb. XIII. 8. Qua vero ratione, quove ſenſu infernus dicatur *praeparatus ab aeterno*, poſtea explicabimus. Quidam ſtatuunt pœnarum æternitatem & continuam atrocitatem indicari, quia ad pœnarum in inferno finem non magis acceditur poſt multorum ſeculorum decurſum, quam ſi *heri*, id eſt, recenter eſſent inchoatæ, ac pœnæ illæ ſemper erunt novæ ac recentes, nec minor eſt earum horror, nec minus excruciant poſt immenſa multorum ſeculorum ſpatia, quam cum primum illas damnati experiri cœperunt. 3) *Obiectum;* fovea illa *etiam regi* præparata eſt. Loquitur propheta ρητως in ſenſu literali ſpecialiter de *rege Aſſyriorum Balthaſare*, inſigni eccleſiæ perſecutore; ſed poteſt etiam συνεκδοχικως, in *genere* adplicari ad reges impios, præſertim eccleſiæ hoſtes & perſecutores, αλληγορικως και μυςικως transferri poteſt ad *diabolum, qui eſt rex ſuper univerſos filios ſuperbiae*, Iob. XLI. 25. illi enim cumprimis hic *ignis paratus*, Matth. XXV. 41. 4.) *Structura. Profundam fecit, dilatavit eam*; hoc eſt, locus inferni capiendis omnibus impiis ſufficiens eſt; ex profunditate etiam eius caligo ſignificatur, quia loca terræ profunda ſunt caliginoſa. Poteſt inſuper dilatatio inferni ſic exponi, quod *dilatatum habeat os ſuum ad deglutiendos damnatos*, Eſai. V. 14. 5) *Materia.* Nutrimenta eius ignis *& ligna multa.* Hoc pii veteres exponunt *de peccatis.* Cæſarius homil. XXXVIII. *Peccatores homines erunt ligna inferni.* Thomas de Kempis lib. de imitat. Chriſti cap. IV. *Quid enim aliud devorabit ille ignis, quam hominum peccata?* 6) *Duratio. Flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ardentis in ea.* Non deeſt huic igni materia, quia multa ligna præſto ſunt, nec deeſt, qui eum ſufflet & accendat, quia ira Domini manens ſuper impios flatu ſuo tanquam torrens ſulphuris hunc ignem accendet, & in omnem æternitatem fovebit. Loquitur propheta ανθρωποπαθως de Dei ira. Quando ignem ſuccendere cupimus, ligna adponimus, & flatu ſubiectas favillas excitamus; ſic Deus dicitur ſtagnum ſulphuris infernalis flatu iræ ſuæ accendere, ut in æternum ardeat. Quemadmodum flatus hominis ſive ventus non efficit ignem, ſed latentes in cineribus favillas accendit; ſic materia ignis infernalis ut ſic loquamur, eſt in ipſis diabolis & hominibus damnatis, videlicet ipſorum peccata, Deus ut iuſtus iudex ac vindex illum ignem flatu ſuo accendet. Hieronymus in comm. huius loci etiam præcedentia verba v. 32.

ad

mpiorum damnationem adcommo- *Erit tranſitus virgae fundatus, quam ſeere faciet Dominus ſuper eum*; hoc nequaquam eum virga percutiet, rſus eam levabit, ac more cæden- finem faciet verberandi, ſed qua- ıdatam & alta radice defixam in pœ- ius faciet permanere.) Eſai. XXXIII. *Spiritus veſter ut ignis vorabit vos.* am ex veteribus adplicant ad *in- m;* ſed in ſenſu literali agitur de tu Aſſyriorum non tantum inani & raneo, ſed etiam ipſis noxio. I- , quem animo concepiſtis non tam oſolymam quam vos ipſos inflam- it. v. 14. *Quis ex vobis habitare pote- m igne devorante, quis habitabit ex cum ardoribus ſempiternis?* Suppli- ı, quod ab igne cœleſti Aſſyriorum is divinitus immiſſum, fuit prælu- ı ignis infernalis & æterni omni- impiis parati, ideo propheta ad il- meditationem auditores ſuos revo-

Adpellat eum *ignem devorantem*, ficaciſſimam urendi vim in eo eſſe at, *ac ſempiternum*, qui nunquam nguetur, quibus proprietatibus ab , quo Aſſyrii conſumti ſunt, lon- me diſtinguitur. XXXIV. 8. *Dies ul- ı Domini.* 9. *convertentur torrentes* (Edom) *in picem, & humus eius in ıur, & erit terra eius in picem arden-* v. 10. *Nocte & die non exſtingue- , in ſempiternum aſcendet fumus eius.* dam ex veteribus adplicant ad *ignem nalem*, qui eodem vere modo de- oitur Apoc. XIV. 10. & 11. ſed ut ıntecedentibus & conſequentibus in- gitur, in ſenſu literali agitur tum *Idumaeorum ſtrage*, quam propheta parat materiæ, quam cito flammam cipit, & eamdem diu conſervat, pi- ilicet ac ſulphuri, tum de *terrae Idu- ae deſolatione*, quam futuram dicit, ſicut regiones illæ, quæ pice, ſulphu- re, aut alia materia combuſtibili ab- undant, & propterea perpetuis igni- bus fumant. Eſai. L. 11. *Ecce vos o- mnes accendentes, ignem accincti flammis, ite in flammam ignis veſtri, & in flammas, quas ſuccendiſtis, de manu mea factum eſt hoc vobis, in anguſtia iacebitis.* Denun- ciatur hoſtibus eccleſiæ interitus & da- mnatio, quod ſint conflagraturi illo i- gne, quem ſuis peccatis accenderunt. LXIII. 3. *Calcavi populos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, & adſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta.* Con- fer Apoc. XIV. 19. ubi impii dicuntur *racemi in lacum ſeu torcular irae mittendi & conculcandi, ut ſanguis de lacu exeat.* Eſai. LXV. 5. *Iſti fumus erunt in furore meo ignis ardens tota die.* Hunc locum Hieronymus in comm. de inferno expo- nit: *Ira Dei* inquit, *materiam habet in noſtris vitiis, non in Domini voluntate, qui theſaurizamus nobis iram in die irae &c.* Eſai. LXVI. 24. *Egredientur & cadavera virorum, qui praevaricati ſunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eo- rum non exſtinguetur, & erunt uſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Hoc eſſe vaticinium de igne infernali nemo Chri- ſtianorum dubitare poteſt, cum Chriſtus Marc. IX. 44. 46. & 48. diſerte ad illum adcommodet. Per *vermes* plerique in- telligunt conſcientiæ angorem, ac pro- inde ſupplicium animæ, per *ignem* ſup- plicia corpori inferenda, qua de re, ſuo loco plenius dicetur. Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 9. *Vtrumque horum, ignem ſcilicet ac vermem, qui vo- lunt ad animae pœnas, non ad corporis per- tinere, dicunt etiam uri dolore animae ſero atque infructuoſe pœnitentis eos, qui fuerint a regno Dei ſeparati, & ideo ignem pro iſto dolore urente non incongrue potuiſſe contendunt, unde illud apoſtoli eſt* 2. Cor.

11.

11. *Quis ſcandalizatur, & ego non uror?* *Eundem etiam dolorem vermem putant, intelligendum eſſe. Nam ſcriptum eſt:* Prov. XXV. *Sicut tinea veſtimentum & vermes lignum, ſic mœror excruciat cor viri. Qui vero pœnas & animae & corporis in illo ſupplicio futuras eſſe non dubitant, igne uri corpus, animam autem rodi, quodammodo verme mœroris adfirmant &c.* Ezech. XVIII. 20. *Anima, quae peccaverit, ipſa morietur;* morte aeterna. XXVI 20. *Cum detraxero te cum his, qui deſcendunt in lacum ad populum ſempiternum.* Gregorius lib. IX. moralium cap 38. exponit, de inferno. *Clauſtra inferni*, inquit: *laci appellatione ſignantur, propheta atteſtante &c. Infernus ergo & terra nominatur, quia ſuſceptos ſtabiliter tenet, & lacus dicitur, quia hos, quos ſemel cepit, ſemper fluctuantes & trepidos tormentis circumfluentibus abſorbet.* XXVIII. 8. *Morieris mortibus*, temporali & æterna v. 18. *Producam enim de medio ſui, ipſe comedet te.* Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 6. adplicat ad infernum. *Omnis locus*, inquit, *reprobis pœnalis eſt, qui ſemper ſecum adfert cruciatum, ſicut ſcriptum eſt, producam ignem &c.* XXXII. 25. *Portabunt ignominiam ſuam cum his, qui deſcendunt in lacum.* v. 27. *Qui deſcendunt ad infernum cum armis ſuis.* Gregorius d. l. *Arma quippe centium ſunt membra corporis, quibus perverſa deſideria, quae concipiunt, exſequuntur, unde per Paulum dicitur* Rom. 6. Neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato. *Cum armis ergo ad infernum deſcendere eſt cum ipſis quoque membris, quibus deſideria voluptatis expleverunt, aeterni iudicii tormenta tolerare, ut tunc eos undique dolor abſorbeat, qui nunc ſuis delectationibus ſubditi undique contra iuſtitiam iuſte iudicantis pugnant.* Sed in ſenſu literali propheta loquitur de illis, qui viriliter in prælio occubuerunt, ac proinde more militari cum armis ſuis honorifice ſepeliuntur, ut oſtendit antitheſis. Dan. XII. 2. *Quidam ex dormientibus in pulvere terrae expergiſcentur ad opprobria & contemtum ſempiternum* חרפות *opprobrium, ignominia* dicitur a radice חרף *manifeſtavit, detexit.* Impii in hac vita honorantur & glorificantur, ſed in die noviſſimo ipſorum ignominia publice coram angelis & hominibus manifeſtabitur. דראון *contemtus, abominatio*, deſumtum hoc eſt ex Eſai. LXVI. 24. Rabbinis דרן *eſt vermis abominabilis*, inde quidam vertunt, *in vermiculationem ſempiternam, quia ipſe ſuos proprio peccator corpore gignet carnifices, & erit vermibus eſca ſuis.* (*) Zach. IX. 11. *Emiſiſti vinctos de lacu, in quo non eſt aqua.* Confer. tract. de morte §. 176. Habac. II. 5. *Dilatat quaſi infernus animam ſuam*, cuius aviditas eſt inſatiabilis, Eſai. V. 14. Malach. IV. 1. *Ecce dies Domini venit ardens tanquam clibanus, & erunt omnes ſuperbi & omnes facientes impietatem ut ſtipula, & inflammabit eos dies veniens.* Ignis, quo in die iudicii mundus conflagrabit, erit impiis iudicium atque initium infernalis ignis, ita accipit hunc locum propheticum Iulius Firmicus de error. profan. relig. cap. 16.

§. XVII. Ex *libris apocryphis.* Eſdræ IV. 8. *In abyſſum non deſcendi neque in infernum adhuc neque in cœlum unquam adſcendi.* Videntur tamen nomine *inferni* hoc loco generaliter accipi profundiora terræ loca. v. 41. *In inferno promtuaria animarum matrici adſimilata*

a) Ex libris apocryphis.

(*) De horrendo ſupplicio vermiculationis ſive ſcaphiſmi apud Perſas uſitato vide Plutarchum in Artaxerxe. Zonaram tom. I. annal. GERHARDVS.

lata ſunt. VIII. 53. *In infernum fugit corruptio in oblivione.* v. 59. *Impios excipient ſitis, & cruciatus, quae praeparata ſunt* IX. 10. *Qui non cognoverunt me viventes beneficia conſecuti, & qui faſtidierunt legem meam &c. hos oportet poſt mortem in cruciamento cognoſcere.* Iudith. XVI. 20. 21. *Vae gentibus inſurgentibus generi meo. Dominus omnipotens vindicabit eos in die iudicii, ut det ignem & vermes in carnes eorum, & flebunt in ſenſu uſque in ſeculum.* Reſpicit Iudith ad Eſai. LXVI. 24. in quo talis pœna impiis & eccleſiæ perſecutoribus denunciatur, ἐξηγητικως loco addit εις σαρκας, ut non ſolum animabus, ſed etiam corporibus impiorum ſupplicia parata eſſe oſtendat. Sap. V. 14. *Talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt;* ſed in Græco hoc non habetur, ideo rectius huc refertur, quod ſequitur v. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos;* poſt latam ſcilicet damnationis ſententiam contra reprobos, ut colligitur ex v. 16. & 17. v. 22. *Ibunt directe emiſſiones fulgurum & tanquam a bene curvato arcu nubium ad ſcopum inſilient;* iacula illa in impios torquebuntur. v. 23. Και εκ πετροβολου θυμου *& a petras iaciente ira plenae mittentur grandines;* alluditur ad catapultam veterum, ex qua ſaxa in hoſtes coniici ſolebant; *excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter;* tribuitur aquæ per proſopopoeiam zelus, per quem intelligitur impetus & vehementia puniendi, quo aqua velut naturali quodam zelo peccata contra Deum creatorem ab impiis commiſſa vindicabit. v. 24. *Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquam turbo venti dividet illos,* (εκλικμησει, *eventilabit*) *& deſolatam faciet omnem terram iniquitas illorum.* Senſus eſt, quod omnes creaturæ poſt latam in impios maledictionem communi quaſi conſenſu & impetu contra illos ſint ſævituræ ac velut lictores ſententiam exſecutioni daturæ. Cœlum, ignis & aër vibrabunt in eos flammas, fulgura, ventres, grandines; mare ex ira efferveſcet & exundabit, ut eos abſorbeat; terra ſub pedibus eorum magno hiatu diffindetur, ut eos vivos deglutiat, & in infernum transmittat. Baſilius in orat. de futuro iudicio: *ſedulo ea mihi conſidera ac perpende, quae a Deo horrenda iis accident, qui tormenta ſubituri ſunt, quomodo ſcilicet aſtra obſcurabuntur, ſol lumine deſtituetur, & luna ſplendorem amittet, quomodo fulmina iacientur, & tonitrua clare diſrumpentur, quando ſuper compita aër tenebris obducetur, ita ut undequaque examen omnis conſolationis expers ſit iis, qui irae tradentur. Nam creatura ſuo creatori morem gerens atque inſerviens poenas atque tormenta intentabit iniuſtis, eos autem, qui ſpem omnem atque fiduciam in ipſo collocarunt, omni beneficiorum genere complectetur.* Sap. VI. 7. *Potentes potenter tormenta patientur.* Holcothius lect. LV. in lib. Sapient. *Poſtquam Spiritus ſanctus declaravit, quod perſecutores iuſtorum decipiuntur in praeſenti per ignorantiam, hic declarat, qualiter poſt mortem puniuntur per pœnarum tolerantiam. Tangit autem ſeptem pœnales conditiones damnandorum &c.* XI. 17. *Per quae quis peccat, per haec torquetur;* impii per corpora & in corporibus peccarunt, ideo etiam in corporibus punientur. Sirac. VII. 19. *Vindicta impiis ignis & vermis.* Deſumtum & hoc ex Eſai. LXVI. 24. Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 9. hunc locum ſic legit: *Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Cur,* inquit, *dictum eſt, carnis impii, niſi quia utrumque, ignis & vermis pœna erit carnis? aut vindictam carnis ideo dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quod ſecundum*

carnem vixerit. Rabanus lib. II. in Eccleſ. cap. 7. *Vindicta carnis impii ignis & vermis, quia caro peccatorum, quae luxuria adfluebat in mundo, ſimul cum anima pœnis arctabitur in futuro, & igne cruciabitur gehennae. Vermem autem & ignem eſſe in gehenna, ipſe Dominus in evangelio commemorat, in verme putredinem gehennae, ſicut in igne ardorem ſignificans. Sive vermem dicit ſeram ſcelerum pœnitentiam, quae nunquam in tormentis conſcientiam adflictorum mordere ceſſabit, ut ignis ſit pœna extrinſecus ſaeviens, vermis dolor intrinſecus accuſans.* Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 2. *Vindicta carnis impii vermis & ignis, uterque duplex, interior & exterior. Interior, qui rodit & urit cor, exterior qui rodit & urit corpus.* Cap. XXI. 10. *Stuppa collecta ſynagoga impiorum, & conſummatio illorum flamma ignis in perditionem;* deſumtum hoc videtur ex Eſai. XXX. 33. v. 11. *Via peccatorum complanata a lapidibus, & in ultimo eius fovea inferni.* Cap. XLI. 7. *non eſt in inferno redargutio vitae.* Lutherus inferni nomine intelligit *ſepulcrum* ſive mortem. Cap. LI. 8. *Vita mea erat prope infimum infernum.* Baruch. III. 19. *Qui confidunt in divitiis, ad inferos deſcenderunt.*

Ex nov. teſt. 1) Ex evangeliſtis.

§. XVIII. In nov. teſt. plurima de inferno habentur teſtimonia. 1) In *evangeliſtis* præcipua hæc ſunt: Matth. III. 10. *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, exſcinditur & ignem mittitur;* ſicut arbori infrugiferæ ignis temporalis, ſic impiis paratus ignis æternus & infernalis. v. 12. Luc. III. 17. *Paleas comburet igni inexſtinguibili.* Ignis inferni duplici ratione dicitur ἀσβεςος, *paſſive & active*, non enim exſtinguit damnatorum corpora, ſed pœnis æternum durantibus ea ſemper reſervat. Beda in comm. Luc. III. *Ignem gehennae duplici ratione vocat inexſtinguibilem, quia neque ille perpetuo poſſit exſtingui, neque eos, quos cruciat, unquam exſtincturus, ſed immortali, ut ita dicam, morte ſit plexurus.* In voce κατακαύσει itidem magna emphaſis, *penitus & totam comburet.* Cæſarius dial. IV. *In reſurrectione mortuorum eos, qui ſunt inſtar paleae & inſtabiles, quovis vento peccati iactitati, & leves & infrugiferi fuerunt, inſtar ventilabri divinum decretum in ignem elevat ad aeternum incendium. Qui vero velut triticum nutritores proximorum fuerunt, & recte virtutem perfecerunt, illos in horreum comportat conveniens.* Confer quæ in tract. de extremo iudicio §. XV. dicta. Matth. V. 22. *Qui dixerit fatue, reus erit gehennae ignis.* v. 25. *Eſto conſentiens adverſario tuo &c. ne in carcerem mittaris.* v. 26. *Non exibis inde, donec perſolveris extremum quadrantem.* Idem repetitur Luc. XII. 58. Pontificii ad purgatorium adplicant, ſed violentam illam detorſionem refelliſmus in tract. de morte §. 269. Hieronymus lib. I. in threnos 1. & Auguſtinus lib. 1. de ſerm. Dom. cap. 22. accipiunt de *carcere infernali*, in quem homines ἄσπονδοι & irreconciliabiles coniiciuntur. Vide plura d. l. Matth. VII. 13. Luc. XIII. 24. *Lata porta & ſpecioſa via eſt, quae ducit ad perditionem, & multi ſunt, qui intrant per eam.* Matth. VIII. 12. *Filii regni eiicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Luc. XIII. 28. Loquitur Chriſtus de Iudæis incredulis, quibus non modo abdicationem, calamitates temporales & conſcientiæ trepidationem in hac vita minatur, ac ipſorum cœcitatem, ignorantiam & impietatem prædicit, verum etiam crudeliſſima ſupplicia in infernali carcere ipſis ſuſtinenda eſſe vaticinatur.

Quare

autem illa nomine *tenebrarum*, *ſtridoris dentium* exprimantur, it ſuo loco. Matth. X. 28. *Time qui poteſt animam & corpus perdere in gehenna;* non trucidando vel annihilando ſed cruciando, quo ſenſu in pœnæ vocantur *mors ſecunda*. I. 5. ſic exponitur: *timete eum, quam occiderit, habet poteſtatem in gehennam.* Confer, quæ ex ano in explicatione huius dicti n quæſt. de reſurrect. impiorum. XI. 23. Luc. X. 15. *Tu Caper- quae uſque in cœlum exaltata es, sum deprimeris.* Quidam accinomen *inferni* eo ſenſu, quo vox urpatur 1 Sam. II. 6. pro *extremitatis gradu*, ut ſit ſenſus, urm tam profunde deſcenſuram, te videbatur exaltata. Sed quia itis incredulis & ingratis Chriſolum temporales, ſed etiam pœnas comminatur, ideo etiam no recte exponi poteſt. Matth. *Sicut colliguntur zizania & igni itur, ſic erit in conſummatione ſe- ı. Mittet Filius hominis angelos colligent de regno eius omnia ſcandalos, qui faciunt iniquitatem.* v. *mittet eos in caminum ignis, ubi & ſtridor dentium.* Idem repe- 9. 50. Cæſarius homil. XXXVIII. *s homines erunt ligna inferni. Adiculos ad comburendum, hoc eſt, n cum homicidis, adulteros cum, rapaces cum rapacibus, & qui fuerunt in culpa, ibi ſimiliter adnt in tormentis &c.* Gregorius moral. cap. 39. *Faſciculos ad colligare eſt hos, qui aeterno igni ſunt, pares paribus ſociare, ut is culpa inquinat, par etiam pœngat, & qui nequaquam diſpari polluti ſunt, nequaquam diſpari tormento crucientur, quatenus ſimul damnatio conterat, quos ſimul elatio ſublevat, quosque non diſſimiliter dilatavit ambitio, non diſſimilis anguſtet adflictio, & par cruciet flamma ſupplicii, quos in igne luxuriae par ſuccendit flamma peccati.* Matth. XVIII. 8. *Bonum eſt tibi ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duas manus vel duos pedes habentem mitti in ignem aeternum.* v. 9. *Bonum tibi eſt unum habentem oculum in vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.* Matth. XXII. 13. *Ligantes manus & pedes eius, tollite eum & proiicite in tenebras exteriores, ubi erit fletus & ſtridor dentium.* Gregorius lib. IX. moralium cap. 38. *Omnium impiorum corpus in unius illius perſona ſignificatur.* Lib. XXV. moral. c. 11. *Tunc coacti in tenebras exteriores mittentur, qui nunc interioribus voluntarie excæcantur.* Matth. XXIII. 15. *Facitis eum filium gehennae*, dignum gehenna, mancipatum gehennæ per Hebraiſmum. v. 33. *Quomodo fugietis a iudicio gehennae.* XXIV. 50. *Veniet Dominus ſervi illius*, v. 51. *& dividet eum, & ponet partem eius cum hypocritis, illic erit fletus & ſtridor dentium.* Luc. XII. 46. Διχοτομησει, *ſecabit illum medium, diſcindet in duas partes*, quale ſupplicii genus apud barbaros adhuc uſitatum. Exemplum eius vide 1 Sam. XV. 33. De Eſaia propheta rabbini referunt, quod *iuſſu Manaſſis ſerra lignea fuerit diſſectus.* Intelligitur ergo graviſſimum ſupplicium, quod tales ſervos manet. Cæſarius dial. III. *Diſſecari ſervum non corporaliter intelligamus, nam imperitum hoc foret ac ridiculum, ſed per ſpoliationem ſpiritualium donorum & baptiſmatis & erga ipſum libertatis diſſecari a Domino damnandos intelligamus.* Quidam ſimpliciter vertunt, *diſtribuet ſervos*, in eos ſcilicet, quos ſecum retinebit & præmiis adficiet, ac eos, quos ab iſtis ſe-

ſeparabit & puniet; *ſeparabit eum*, hoc eſt, a regno ſuo & ab electorum conſortio eum ſeparabit, Deut. XXIX. 21. cui interpretationi convenit, quod ſequitur: *& partem ei adſignabit inter hypocritas.* Hieronymus in comment. h. l. *Dividet eum, non quod gladio eum diſſecet, ſed quod a ſanctorum conſortio eum ſeparet, & partem eius ponat cum hypocritis.* Caſaubonus in not. *Movit me aliquando tum Homeri locus Odyſſ. VI. tum Tertulliani & aliorum auctoritas, ut putarem de graviſſimo veteribus uſitato ſupplicio haec eſſe accipienda, nunc puto purum putum eſſe Hebraiſmum ob ea, quae ſequuntur, quibus ſunt ſimilia.* Ioh. XIII 8. Apoc. XXI. 8. Matth. XXV. 30. *Inutilem ſervum proiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dentium.* v. 41. *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius.* v. 46. *Ibunt hi in ſupplicium aeternum.* Marc. IX. 43. *Melius eſt tibi mancum introire in vitam, quaːxdua manus habentem abire in gehennam in ignem inexſtinguibilem.* v. 44. *Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non exſtinguitur.* Idem emphaſeos cauſa iisdem verbis repetitur v. 46. & 48. Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 9. *Non eum piguit uno loco eadem verba ter dicere; quem non terreat iſta repetitio & illius pœnae comminatio tam vehemens ore divino?* Luc. XII. 47. *Servus, qui cognovit voluntatem domini, & non praeparavit ſe, nec fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis,* δαρησεται πολλας, ſcilicet πληγας. Luc. XVI. 23. *Cum eſſet dives in inferno, elevans oculos ſuos &c.* Graphicam ſuppliciorum infernalium deſcriptionem, quæ in hac Chriſti concione nobis proponitur, per partes expendemus ſuo loco, ſumma eius capita notavimus in tractatu de morte §. 177. Ioh. VI. 50. *Qui manducaverit ex hoc pane, non morietur in aeternum.* VIII. 51. *Qui ſermonem meum ſervaverit, mortem non videbit in aeternum*, liber erit ab æterna morte. XI. 26. *Qui vivit & credit in me, non morietur in aeternum.* XV. 6. *Qui non manſerit in me, mittetur foras ſicut palmes & areſcet, & colligent eum, & in ignem mittunt & ardet.* Sicut aridis ſarmentis, ſic impiis & infrugiferis hominibus nil niſi ignis competit. Unum ex his duobus palmiti competit, aut vitis aut ignis.

§. XIX. 2) Ex *epiſtolis apoſtolorum.* Rom. II. 5. *Theſaurizas tibi iram in die irae*; paulatim eam coacervas, ut tandem univerſa inſtar theſauri depromatur: intelligitur autem per iram μετωνυμικως *pœna*, quam Deus in ira ſua impiis irrogabit, quando iram ſuam in ipſos plene effundet. v. 8. *Iis, qui non credunt veritati, ira & indignatio.* v. 9. *Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum;* ςενοχωρια eſt *anguſtia ſpiritus*, qualis in morbis & ſubitis terroribus ſolet contingere. Rom. VI. 23. *Stipendium peccati mors*, non ſolum temporalis, ſed etiam ac vel maxime æterna, ut intelligitur ex antitheſi. Galat. VI. 8. *Qui in carne ſua ſeminat, de carne metet corruptionem* (æternam, ut intelligitur ex antitheſi;) *qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam aeternam.* 1 Theſs. I. 10. *Chriſtus eripuit nos ab ira ventura.* 2 Theſs. I. 9. *Impii dabunt pœnas, interitum aeternum a facie Domini & a gloria virtutis eius.* Quidam ſubintelligunt verbum απωσαμενοι, *reiecti.* Poteſt etiam hoc modo exponi: impii ſuſtinebunt æternum exitium, cui adiudicabuntur a Chriſto Ieſu, qui in propria perſona adparebit cum glorioſa ſua potentia. Hebr. VI. 2. mentio fit *iudicii aeterni*, hoc

2) Ex epiſtolis apoſtolicis.

hoc eſt, damnationis æternæ. v. 8. *Terra proferens ſpinas ac tribulos reproba eſt, & maledictioni proxima, cuius conſummatio eſt in combuſtionem;* ſic increduli & apoſtatæ in Spiritum ſanctum peccantes, apud quos ſemen verbi non fructificat, divinæ maledictioni & igni erunt obnoxii. X. 27. *Voluntarie peccantibus relinquitur terribilis quaedam exſpectatio iudicii & ignis aemulatio, quae conſumtura eſt adverſarios.* Per quamdam proſopopoeiam introducitur ignis inferni, ac ſi eſſet animatus, & quaſi bellua quædam irritata & exacerbata, furens ad ſui vindictam. Tribuit enim apoſtolus huic igni *zelum vindicandi peccata* contra Deum commiſſa & adſerendi gloriam Dei ab impiis hominibus violatam. Chryſoſtomus in comment. h. l. Poteſt etiam per figuram ενδιαδυς exponi, *zelus ignis*, hoc eſt, igneus zelus, quia ira divina eſt ignis conſumens impios. Iacob. III. 6. lingua impiorum dicitur φλογιζομενη υπο της γεεννης; ab igne infernali ſuccenditur, quando *rotam nativitatis*, hoc eſt, totius vitæ curriculum per noxios ac vitioſos ſermones inflammat, & totum corpus contaminat. Quidam nomine γεεννης μετωνυμικως intelligi putant *diabolum*, ſicut Hebræis uſitatum eſt per *cœlum* intelligere Deum in cœlo habitantem. 2 Petr. II. 1. *Pſeudoprophetae ſuperinducent ſibi celerem perditionem*, corporis & animæ exitium ſempiternum. v. 3. *Quibus iudicium iam olim non otiatur, & perditio eorum non dormitat*, quamvis Deus ad tempus otiari & connivere videatur, tamen exitium ipſorum certiſſime & citiſſime ſequetur. v. 4. *Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, ſed in tartarum detruſos catenis caliginis tradidit in iudicium reſervandos;* catenis ipſos conſtrictos in tenebricoſum inferni carcerem detruſit, nomen συρας non regitur a participio ταρταρωσας, ſed a verbo παρεδωκεν. v. 9. *Novit Dominus pios e tentatione eripere, iniquos vero in diem iudicii reſervare cruciandos.* Quidam κολαζομενυς exponunt *punitos*, hoc eſt, per horribile quoddam mortis genus e medio ſublatos; ſed ex antecedentibus adparet de futuris inferni pœnis apoſtolum loqui, vertendum igitur in *praeſenti* vel *futuro*, *pœnas dantes* ſive daturos, ſcilicet apud inferos cum diabolis in infernum proiectis. v. 12. Εν τῃ φθορα αυτων καταφθαρησονται, *peribunt in ſua corruptione* vel propter peccatorum corruptionem. Iud. v. 6. *Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum &c. in iudicium magni diei vinculis aeternis ſub caliginem reſervavit;* detinentur ſub caligine, hoc eſt, in tetro & caliginoſo inferno. v. 7. *Sodoma & Gomorrha factae ſunt exemplum ignis aeterni pœnam ſuſtinentes*, προκεινται δειγμα, *propoſitae ſunt omnibus impiis in exemplum*, quia ab uno igne tranſierunt ad alium, ſcilicet infernalem. v. 12. Pſeudodoctores ſunt δενδρα ακαρπα, δις αποθανοντα, notatur duplex mortis genus, videlicet *temporalis*, cui per naturam non minus quam reliqui omnes ſunt obnoxii, & *aeternae*, quam impietate ſua ſibi attraxerunt. v. 13. *Quibus caligo tenebrarum in aeternum eſt reſervata.* v. 23. *Illos in timore ſervate ex igne rapientes*, velut ex incendio imminente liberantes, innuitur enim æterni ignis periculum, cui ſunt obnoxii.

§. XX. 3) Ex *apocalypſi.* Apoc. I. 18. *Habeo claves mortis & inferni.* II. 11. *Qui vicerit, non laedetur a morte ſecunda.* VI. 17. *Dicent montibus & petris: cadite ſuper nos, & abſcondite nos a facie ſedentis ſuper thronum.* 3) *Ex apocalypſi.*

IX. 1. infernus vocatur *puteus abyſſi.* v. 6. *Quaerent homines mortem, & non invenient eam; deſiderabunt mori, & mors fugiet ab eis:* ex deſperatione & impatientia optabunt ανυπαρξιαν, norunt enim ſupplicia ſibi parata eſſe æterna. XIV. 9. 10. *Qui adoraverit beſtiam, bibet de vino irae Dei, quod mixtum eſt mero in calice irae eius, & cruciabitur igne ac ſulphure in conſpectum angelorum ſanctorum & ante conſpectu agni.* Vinum illud iræ divinæ, quo potabuntur damnati, eſt ακρατον, qui non eſt miſericordia temperatum, ſicut calix tribulationis, qui in hac vita piis proponitur, Pſal. LXXV. 9. 11. *& fumus tormentorum eorum adſcendet in ſecula, nec habent requiem die ac nocte.* Andreas Cæſarienſis in comm. huius loci: *Futuri ſeculi ſtatum, in quo impios nullam requiem habituros praedicit, diem ac noctem vocat, non quaſi ibi exſtet ſpatium, quod divino ſolis motu menſuretur, ſed quia ad praeſentis temporis conſuetudinem, quod per noctes & dies conficitur, numeretur. Aut per diem vitae ratio, quam ſancti tenent, denotatur; per noctem autem impiorum hominum cruciatus quos apud inferos luent.* Apoc. XIX. 20. *Beſtia & pſeudopropheta vivi miſſi ſunt in ſtagnum ignis ardens ſulphure.* XX. 3. *Miſit angelus diabolum in abyſſum* v. 6. *Qui habet partem in reſurrectione prima, in his ſecunda mors non habet poteſtatem.* v. 7. *Poſt mille annos ſolvetur ſatanas ex carcere ſuo.* v. 10. *Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi & beſtia & pſeudopropheta cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum* v. 14. *Infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.* v. 15. *Et qui non inventus eſt in libro vitae ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.* Rupertus Tuitienſis in comment. h. l. *Impiorum duplex eſt damnatio, nam antequam reſurgant cum corporibus ſuis in reſurrectione, iudicatae apud inferos cruciantur animae impiorum, & poſtquam reſurrexerint, tunc iudicatae pariter animae cum corporibus ſuis cruciabuntur in ſecula ſeculorum. Tunc infernus & mors, id eſt, homines impii, qui a ſiniſtris erunt cum diabolo & angelis eius, mittentur in ſtagnum ignis.* XXI. 8. *Timidis & incredulis &c. pars illorum erit in ſtagno ardenti igne & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.* Huc referri poſſunt omnia ſcripturæ dicta, quæ de ſtatu & conditione animarum impiarum agunt, quæ enumeravimus in tract. de mort. §. 303. ſtatim enim ut a corporibus ſolutæ ſunt, in infernum deſcendunt.

§. XXI. II) Ab *exemplis*: 1) *Diabolorum.* Illi enim poſt ſuam apoſtaſiam cœlo eiecti & inferno divinitus adiudicati ſunt, Matth. XXV. 41. 2 Petr. II. 4. Iud. v. 6. Apoc. XII. 8. Quomodo autem hæc invicem concilianda ſint, quod diabolus in infernum dicitur detruſus, ac nihilo tamen minus in die extremi iudicii demum in eum præcipitandus, expoſuimus in tract. de extremo iudicio §. 46. 2) *Hominum.* *Sodomitae* in epiſtola Iudæ v. 7. dicuntur *pœnam ignis aeterni ſuſtinere.* Photiniani exponunt de *igne temporali*, quo Sodoma & vicinæ urbes conflagrarunt, quo ſenſu vox αιωνιος Philem. v. 15. uſurpatur; ſed rectius accipitur de *igne infernali & aeterno*, quia peccatoribus in impœnitentia divino iudicio abreptis non tantum temporales, ſed etiam æternæ pœnæ infliguntur, qua de re poſtea plenius. Num. XVI. 33. *Core, Dathan & Abiran viventes deſcendunt in infernum.* Quidam, ut Abulenſis & aliqui ex Calvinianis, exponunt de *ſepulcro*, ſed Epiphanius in ancorato Hieronymus

II) ab exemplis.

nymus in comm. Epheſ. IV. Beda in comm. Num. 16. rectius accipiunt de *inferno*, quia in flagranti crimine ſine ulla converſione ab ira divina ſubito abſorbentur. Adde quod Apoc. XX. 13. non ſolum *mare & mors* ſive ſepulcrum, ſed etiam *infernus* dicuntur reddere mortuos ſuos; utique ergo etiam in inferno quidam detinentur, qui una cum corporibus ſuis in eum deſcenderunt. Eſai. XIV. 9. & ſeqq. de Rege Babylonico dicitur. *Infernus ſubter conturbatus eſt in occurſum adventus tui &c. detracta eſt ad inferos ſuperbia tua &c. quomodo cecidiſti de cælo lucifer, dicebas in corde tuo: adſcendam in cœlum, veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci.* Plerique veterum, ut Origenes lib. I. de princip. c. 5. Tertullianus V. adv. Marcion. c. 11. Athanaſius ſerm. de paſs. & cruc. Domini. Ambroſius ſerm. III. in Pſalm CXVIII. & alii complures de *diabolo* hoc exponunt, quem de cœlo præcipitem ſuperbia in tartarum deiecit, in quam opinionem eos adpellatio *luciferi* deduxiſſe videtur. Sed manifeſtum eſt ex ſerie contextus, quod in ſenſu literali de rege Babylonico, quem alii volunt eſſe *Nabuchodonoſora*, alii vero *Balthaſarem*, ultimum Chaldæorum regem, ibi proprie ſermonem eſſe, ad quem etiam Cyrillus & Hieronymus in comment. propheticum textum rectius adplicant. Is namque confertur lucifero ſive ſtellæ matutinæ ob regium ſplendorem, dignitatem & potentiam, dicitur de ipſo, quod *voluerit cælum adſcendere*, propter ſuperbiam & arrogantiam. Nec tamen abſurdum fuerit, ſi quis ſtatuat, regis Babylonii interitum & ad inferos deſcenſum comparari cum lapſu diaboli, qui cum ex ſuperbia honores divinos adpeteret, in infernum præcipitatus æterno opprobrio factus eſt obnoxius, ut hac ratione rex ſuperbiſſimus ei dicatur coniungi in pœna, cui conformis eſſe voluit in culpa. De rege Ægypti, *Pharaone* dicit Ezech. XXXI. 2. *Cui adſimilatus es o inclyte atque ſublimis?* v. 18. *Ecce deductus es ad terram ultimam* (ad inferos) *in medio incircumciſorum* (impœnitentium & damnatorum.) XXXII. 22. *Ibi Aſſur, ibi Elam & omnis multitudo eius, qui deſcenderunt incircumciſi ad terram ultimam, qui poſuerunt terrorem ſuum in terra viventium & portaverunt ignominiam ſuam cum his, qui deſcenderunt in lacum, ibi Moſah & Thubal, ibi Idumaea &c.* Luc. XVI. 23. *Dives epulo in infernum ſive locum tormentorum ablegatur;* ubi non poteſt per ᾅδην intelligi ſepulcrum, quia corpora in ſepulcro nulla ſentiunt tormenta, ſed animæ impiorum cruciantur in inferno. Poſſunt etiam huc referri *praeludia infernalium cruciatuum*, quæ proponuntur nobis a) in *obſeſſis*, quos ſcriptura vocat δαιμονιζομενους, quorum triſtiſſimus ſtatus deſcribitur Matth. VIII. 28. XV. 22. Marc. I. 26. V 3. IX. 18. b) in *tentatis*, qui cum Iobo quandoque exclamant: *ſuſpendium elegit anima mea.* c) in *horroribus conſcientiae*, quos in hac vita impii ſentiunt. Conſiderentur exempla *Neronis*, *Theodorici Veronenſis*, *Franciſci Spirae &c.* d) in *ſuppliciis facinoroſorum &c.*

§. XXII. III) Ex *rationibus & argumentis*: 1) a *divinae iuſtitiae conditione.* 2 Theſſ. I. 6. *Iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem illis, qui pios in hac vita adfligunt.* Iuſtitia divina requirit, ut impii debitas ſcelerum ſuorum perſolvant pœnas, id cum non ſemper fiat in hac vita, certiſſime futurum eſt in vita altera. De Dionyſio Siracuſano Valerius Maximus lib. I. me-

III) Ex rationibus.

memorab. cap. 2. memorat, quod *debita improbitatis ſuae ſupplicia non perſolverit*, utique ergo in futuro ſeculo eadem adhuc perſolvenda reſtant. Confer ea quæ diximus in tract. de extremo iudicio §. 20. 2) A *legis divinae maledictione*. Maledictio illa, quam lex transgreſſoribus minatur, Deut. XXVII. 26. non tantum temporales, ſed etiam æternas pœnas complectitur. Vt enim perfectam obedientiam præſtantibus non modo temporalia, ſed etiam *aeterna praemia* promittit Matth. XIX. 16. ita ex adverſo inobedientibus *aeterna ſupplicia* internominatur. Rom. IV. 15. *Lex iram operatur*, non ſolum in præſenti ſeculo, ſed etiam *venturam*, 1 Theſſ. I. 10. 3) *A peccati turpitudine & confuſione*. Peccatum eſt infinitum malum, quia offendit Deum, qui eſt *infinitum bonum*, ſeparat a Deo, qui eſt unicum & ſummum bonum, ergo etiam *infinitam*, hoc eſt, æternam pœnam promeretur. Rom. VI. 23. *Stipendium peccati mors*, non temporalis ſolum, ſed etiam æterna, ut oſtendit antitheſis. 4) *a propriae conſcientiae teſtificatione*. Impii quamvis proſpero rerum ſucceſſu in hac vita fruantur, tamen graviſſimis conſcientiæ angoribus ac metu futuri iudicii & pœnarum poſt mortem ſecuturarum torquentur. Confer tract. de extremo iudicio d. §. 20. 5) Ab *infernalium dolorum deguſtatione*. Non impii tantum, sed etiam pii in hac vita quandoque προποτισμόν ac πρόγευσιν quandam dolorum infernalium ſentiunt, ſed magno cum diſcrimine. Pii enim fide dolores illos vincunt, & ex iis tandem eluctantur; ſed impii illis ſuccumbunt atque ab iisdem abſorbentur. Piis probationis ac tentationis cauſa immittuntur; ſed in impiis ſunt initia & indicia æternorum cruciatuum; adeo iræ illius, qui in æternum ſuper ipſos manet. 2 Sam. XXII. 6. Pſal. XVIII. 6. XXX. 4. XLIX. 16. LXXXVI. 13. LXXXVIII. 4. CXVI. 3. &c. 6) Ex *articulo de Chriſti ad inferos deſcenſione*. Chriſtus non ſolum in ſanctiſſima ſua anima tempore paſſionis dolores vere infernales ſenſit, Pſal. XXII. 2. LXIX. 17. Eſai. LIII. 11. qui fuit *metaphoricus* ipſius ad infernum *deſcenſus*, de quo egimus in Harmon. de paſſ. cap. 2. ſed etiam immediate ante ſuam ex mortuis reſurrectionem ad infernum deſcendit, eumque tanquam glorioſus victor & triumphator deſtruxit, Pſal. LXVIII. 19. Oſeæ XIII. 14. 1. Cor. XV. 55. Epheſ. IV. 8. Coloſſ. II. 15. 1 Petr. III. 19. qui fuit *realis*, & proprius ad damnatorum ſedem *deſcenſus*. Ex utroque autem deſcenſu evincitur eſſe infernum; Chriſtus deſcendit ad inferos, ut nos adſcenderemus in cœlos, ſicut mortuus eſt, ut nos viveremus. 7) Ab *impiorum reſurrectione*. Oſtendimus ſuo loco non ſolum pios, ſed etiam impios eſſe reſurrecturos. Quo vero fine illi reſuſcitabuntur: nullo certo alio, quam ut in corporibus ſuis debitas flagitiorum ſuorum per corpora geſtorum percipiant pœnas. Dan. XII. 2. *Reſurgent ad opprobrium aeternum*. Ioh. V. 29. *Prodibunt ad reſurrectionem iudicii*, ſive damnationis. Apoc. XX. 13. *Mors & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant*. v. 14. *Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis*. 8) Ab *extremi iudicii adminiſtratione*. Iudicium extremum ideo inſtituetur, ut piis æterna præmia, impiis vero æterna adiudicentur ſupplicia, inde deſcriptioni proceſſus iudicialis additur hæc clauſula: *Ibunt hi in ſupplicium aeternum, illi vero in vitam aeternam*, Matth. XXV. 46. *Reportabit unusquisque in corpore ſuo ſecundum*

ea, quae geſſit, ſive bona ſive mala 2 Cor. V. 10. 9) *A ſaniorum gentilium confeſſione.* Iuſtinus in orat. I. ad gentiles pag. 19. adducit teſtimonium Platonis & Homeri. *Plato*, inquit, *lectis Moſis & prophetarum vaticiniis, & doctrina de iudicio ex eis percepta, in primo de republica libro ad hunc modum ſcribit: Cum iam eo quispiam adpropinquat, ut ſe moriturum eſſe putet, invadit eum de vita ſua timor & ſolicitudo, quae antea non ſubiit. Quae namque de inferis feruntur fabulae, quod de flagitiis hic patratis pœnas pendere oporteat, in riſum prius verſae tum anxie eius, ne ad rem conferantur & verae ſint, verſant animum &c. In decimo autem liquido & aperte, quae de iudicio a prophetis didicerat, ea, non tanquam ab illis accepta ob Graecorum metum, ſed a quodam, ſicut ei fingere placitum fuit, qui in bello caeſus cum duodecimo humari deberet die, in rogum poſitus revixit, resque apud inferos viſas expoſuit, audita commemorat. Ibi*, ait Plato, *viri feroces, adſpectu truces & ignei adparentes Aridaeum tyrannum πατροκτονον & alios manibus pedibusque & item capite obligatos humique abiectos, atque excoriatos iuxta viam foras protraxerunt ſuper aſpalathis & ſenſibus torquentes & dilaniantes, atque eis, qui aderant, quorum facinorum cauſa haec illi paterentur, promulgantes &c. Nec Plato ſolum, ſed etiam Homerus eodem & ipſe in Aegypto edoctus modo, Tityum itidem excruciari dicit. Ita enim in Neciomantia apud Alcionum Ulyſſes commemorat:*

Et Tityum vidi magna tellure creatum,
Iugera qui per tota novem protenditur unus,
Et geminis crudum milvis depaſcitur opar.

Eodem modo & Siſyphum & Tantalum corpore ſupplicium ſufferre ſcripſit &c. Minutius Felix in Octavio: *Admonentur* (gentiles) *non tantum hominum doctiſſimorum libris & carminibus poetarum illius ignei fluminis, & de Stygia palude ſaepius ambientis ardoris, quae cruciatibus aeternis praeparata & daemonum indiciis & de prophetarum oraculis cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipſe rex Iupiter per torrentes ripas & atram voraginem iurat religioſe, deſtinatam enim ſibi cum ſuis cultoribus pœnam praeſcius perhorreſcit &c.* Euſebius lib. XI. de præparat. evangel. cap. 20. *Pyriphlegethonta vero ignem aeternum eſſe quis dubitavit. Plato in tartarum deiectos impios non exituros inde adſeruit &c. Quod autem dixit non ſimpliciter, ſed cum in vehicula conſcenderint ſua in Acheronta amnem depelli, quaenam alia vehicula denotare poteſt, quam corpora quibus adſumtis una ſecundum Hebraeorum ſcripturas vitae retributio fiet?* Lib. XIII. adducit dictum Diphili: κλεπτ' αποστερει, κυκα, μηδεν πλανηθης, εσαι και εν αδυ κρισις. *Furare, defrauda, miſce, ne erres, erit in inferno iudicium.* Lactantius lib. VII. inſtitut. cap. 7. *Eſſe inferos, Zenon Stoicus docuit, & ſedes piorum ab impiis eſſe ſecretas, & illos quidem quietas ac delectabiles incolere regiones, hos vero luere pœnas in tenebroſis locis atque in cœni voraginibus horrendis.* Idem lib. de ira cap. 22. adducit hoſce ex Sibyllis verſiculos:

Φευγε δε λατρειας ανομους, θεω δε λατρευε
Μοιχειας τε, φυλασσε και αρσενος ακριτον ευνην.
Ιδιων γενεαν παιδων τρεφε, μηδε φονευε
Και γαρ ο αθανατος κεχολωσεται, οσ αν αμαρτη.

Αφθαρτ☉, κτιστης, αιωνιος, αιθερα ναιων.

Τοις τ' αγαθοις αγαθον προφερων πολυ μειζονα μισθον.

Τοις τε κακοις αδικοισιτε χολον και θυμον αγειρων.

Auguſtinus lib. XII. de Geneſ. ad lit. cap. 33. *Poſſumus oſtendere, illorum quoque* (gentilium) *ſapientes de inferorum ſubſtantia minime dubitaſſe, quae poſt hanc vitam excipit animas mortuorum.* Huc referri poſſunt omnia, quæ de *Plutone* inferorum rege *Radamantho* apud inferos iudice, *Charonte* infernali nauclero, *Siſypho* ſaxum perpetuo volvente, *Tantalo* in mediis undis ſitiente, de *Styge*, *Cocyto*, *Phlegetonte*, *Acheronte*, & aliis infernalibus fluviis ac paludibus apud Virgilium lib. VI. Æneid. lib. XIII. Ovidium metamorph. & alios poetas exſtant; cum enim verbi lumine deſtituti eſſent, ea quæ vel ex interno conſcientiæ teſtimonio, vel ex doctrina eccleſiæ de inferno obſcura auditione perceperant, in fabulas commutarent.

IV) Ex typis.

§. XXIII. IV) *Typi* infernalium pœnarum complures in ſacris literis nobis proponuntur: 1) *Protoplaſti* poſt peccatum admiſſum fugiunt Dei conſpectum, *abſcondunt ſe ſub arboribus*, Gen. III 8. ſentiunt graviſſimos conſcientiæ angores, quibus etiam fuiſſent oppreſſi, & in imum uſque tartarum præcipites dati, niſi benigniſſimus Deus paterna manu per promiſſionem benedicti ſeminis eos iterum erexiſſet. 2) *Cainus* poſt *αδελφοκτονιαν* audit divinam maledictionem Gen. IV. 11. ex deſperatione prorumpit in hæc verba: *Maior eſt iniquitas mea, quam ut remittatur*, v. 13. conqueritur *ſe a facie Dei abiici*, v. 14. ac *ponit Deus in ipſo ſignum*, v. 15. quod plerique interpretes de ſubita conſternatione & tremore coram aliis hominibus ex magnis conſcientiæ terroribus orta accipiunt. Eiusmodi adfectus in gradu longe eminentiori erit in omnibus damnatis. 3) In *diluvio* perierunt omnes impii fluctibus iræ divinæ abſorpti, Geneſ. VII. 23. *ſic horribile illud aeterni ignis diluvium*, ut Iuſtinus martyr infernum adpellat, in die extremi iudicii omnes impios æterno exitio involvit. 3) *Sodomitae* igne & ſulphure cœlitus delapſo conſumebantur, Geneſ. XIX. 24. illud Iudas in ſua epiſtola v. 7. ad ignem infernalem adcommodat, *προκεινται*, inquit, *δειγμα πυρος αιωνιου δικην υπεχουσαι.* Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 8 *Terra Sodomorum non fuit utique ut nunc eſt, ſed iacebat ſimili caeteris facie, eademque vel etiam uberiore fæcunditate pollebat. Nam Dei paradiſo in divinis eloquiis comparata eſt. Haec poſteaquam de cælo tacta eſt, ſicut illorum quoque atteſtatur hiſtoria, & nunc ab eis, qui veniunt ad loca illa, conſpicitur, prodigioſa fuligine horrori eſt, & poma eius interiorem favillam mendaci ſuperficie maturitatis includant &c.* Brocardus in deſcript. terrae ſanctæ: *Mare mortuum ſemper eſt fumans & tenebroſum, ut videatur eſſe os inferni, adeo tetrum vaporem fumat, ut vicina quaeque ſterilia reddat.* 5) *Omnes plagae Ægyptiacae*, cumprimis vero horribiles *illae tenebrae*, Exod X. 22. quas graphice depingit auctor libri Sapientiæ XVII. 2. fuerunt typi infernalium tenebrarum v. 21. *gravis ſuperpoſita illis erat nox εικων του μελλοντ☉ αυτους διαδεχεσθαι σκοτους* quas tenebras infernales Salvator noſter vocat *exteriores*, Matth. VIII. 12. & XXII. 13. in quas omnes damnati proiici-

*ſ*icientur. Confer Rupertum lib. II. in Matth. 6) *Pharao* in mari rubro cum toto ſuo exercitu ſubmerſus ſpecimen exhibet æterni illius exitii, quo omnes eccleſiæ perſecutores & hoſtes aliquanto opprimentur. Chryſoſtomus homil. XLIV. in Matth. pag. 405. *Qui in Pharaonis impietate vivunt, non in rubro mari demergentur, ſed in ignis fluvium atque pelagus intrudentur, pelagus impertranſibile atque magnitudine acerbiſſimum in quo ignei fluctus montium inſtar eriguntur, ignei dico, non huius ignis, ſed certe multo, quam hic, horribilioris, cuius flamma maximam conficit abyſſum &c.* 7) 2 Reg. I. 10. & 12. *ignis* cœlo deſcendens abſumit ducem ac milites, qui Eliam captivum abducere tentabant; ſic ignis infernalis omnes piorum hoſtes & perſecutores devorabit. 8) Per *ollam ſuccenſam*, quam videt Ieremias I. 13. primario & *principaliter* temporales populi Iſraëlitici calamitates, *conſequenter* autem impiorum æternas pœnas præfigurari ſtatuunt pii veteres. 9) *Fornax ignis ardentis*, in quam Sadrach, Meſach & Abednego proiecti, Dan. III. 20. typum exhibet infernalis incendii. Ut enim Sadrach cum ſuis ſociis divinitus in eo conſervatus: ſic pii in infernalibus doloribus, quorum guſtum aliquem in hac vita quandoque ſentiunt, divino beneficio ſuſtentantur; ſed ut viros, qui eos in fornacem proiecerant, *interfecit flamma ignis*, ſic omnes impios, cumprimis eccleſiæ perſecutores infernalis flamma corripiet. Chryſoſtomus d. l. *Ignis inferni immaniſſimae ferae ſimilis tranſcurrere videtur. Quod ſi enim ſenſibilis iſte ac materialis ignis, eos qui extra fornacem erant, veluti fera exſiliens abſorpſit, quid ille ignis faciet iis, qui in ipſum iniaceret?* Iſidorus lib. I. de ſumm. bono cap. 3. *Sicut ille ignis non arſit ad trium puerorum ſupplicium, ſed arſit ad comburenda colligamina vinculorum; ita ignis gehennae, & lucebit miſeris ad augmentum pœnarum, ut videant, unde doleant, & non lucebit ad conſolationem, ne videant unde gaudeant.* 10) Vallis Hieroſolymæ vicina *gehenna*, quod inferni exhibeat typum expoſitum fuit in *συνωνυμια* 11) *Antiochus* 2 Macc. IX. 9. & *Herodes*, Act. XII. 23. facti *σκωληκοβρωτοι* præludium ſenſere infernalium vermium, qui nunquam exſtinguuntur, Eſai. LXVI. 24, Marc. IX. 44. 12.) *Quando angelus* (Chriſtus Malach. 3. 1.) *proiecerit in peccatores lapidem molarem*, (duram ſententiam & pondus æternæ damnationis, quæ ipſos in inferno conteret) *tunc Babylon* (impiorum congregatio) *impetuoſe ac cito mittetur in infernum, ubi non erit vox cytharae*, (lætitia alicuius canoris) *& vox molae*, (panis delicatus ac delectamentum alicuius ſaporis) *nec vox ſponſi*, (coniunctio alicuius amoris) *nec lux lucernae*, (limpiditas alicuius ſplendoris) Apoc. XVIII. 21. & ſeqq. Berthorius in allegor. illius loci.

§. XXIV. *Antitheſis.* Infernum eſſe negant: *Antitheſis,*
1) *Epicuraei & empaectae* tam *intra* quam *extra* eccleſiam viſibilem, quorum voces *μιμητικως* deſcribuntur Eſai. XXVIII. 15. *Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quemadmodum ab illis, cum quibus fœdus inivimus, nihil mali nihilve periculi timemus; ſic illuſores illi ſtatuebant, ſe cum morte & inferno pactum *de non offendendo* iniiſſe, vel quod infernum pro fabula habuerint, vel quia ex ſupina ſecuritate ſe innoxios, & proinde a peccatorum pœna prorſus immunes eſſe ſibi perſuaſerint, ſtatim enim additur: *Flagellum inundans*

eum transferit, non veniet ſuper nos. Vide dialogum Eraſmi, quem inſcripſit *Epicurum.* Sap. II. 1. *Exigua & cum taedio eſt vita noſtra, & non eſt remedium in fine hominis, & non eſt agnitus reverſus ex inferno &c.* 2) *Multorum ex gentilibus* hæc fuit vox: *Fabula ſunt manes.* Tertullianus in apolog. cap. 45. *Epicurus omnem cruciatum doloremque depreciat, modicum quidem contemtibilem pronunciando, magnum vero non diuturnum. Nos vero, qui aeternam a Deo providemus pœnam, merito pro magnitudine cruciatus non diuturni verum ſempiterni eum timemus &c.*

Eſſe aliquos manes & ſubterranea regna,
Vix pueri credunt;

canit poeta ethnicus. 3) In targum Hieroſolymitano Geneſ. IV. 8. Cain ad Abelem dixiſſe memoratur: *non eſt ſeculum aliud nec merces bona pro iuſtis, nec pœna pro impiis.* Cain ergo eſt primus parens omnium apoſtatarum, Epicuræorum & impiorum in eccleſia. Confer tract. de extremo iudicio. §. 10. 4) *Eunomius* æterna ſupplicia ad comminationem ſolo figmento conſcripta eſſe delirabat. Zonaras in odis de ſanct. virg. 5) *Armenii* dicunt, quod non ſit infernus, cum Chriſtus eum deſtruxerit, quando ad illum poſt paſſionem deſcendit, infideles tamen & perfecte malos in oceano ſulphuris cruciari dicunt. Guido in ſumma cap. de Armeniis, Prateolus, Alphonſus de Caſtro &c. 6) *Almaricus* quidam Gallus recitante Cæſario in dialog. & Alphonſo de Caſtro negavit infernum. Eumdem errorem ſuſcepit Hermanus Riſvvich, Hollandinus, teſte Bernhardo de Lucemburg. 7) *Albanenſes* circa annum 796. docuerunt, iam factum eſſe iudicium, nec alias fore pœnas, quam illas, quas in hoc mundo perpetimur. Eorumdem errorem amplexi ſunt *Albingenſes* circa annum Chriſti 1216. ut memoriæ proditum a Cæſario Ciſtercienſi. 8) *Nicolaus de Calabria* dixit, quod in die iudicii Gondeſalvus hæreticus pro omnibus damnatis orabit, & eos ſuis precibus ſalvabit. Nicolaus Eymericus part. II. q. 11. 9) Quotquot animæ immortalitatem, reſurrectionem impiorum & extremum iudicium negant, illi omnes etiam infernum negant. 10) *Obliqui* infernum negant *Origeniani*, *Anabaptiſtae*, *Libertini &c.* qui tandem aliquando omnes impios ex inferno liberandos & ſalvandos eſſe adſerunt, de quibus infra ſuo loco. 11) *Photiniani* infernum per ἀνυπαρξίαν & redactionem in nihilum definientes reipſa infernum prorſus tollunt, formale enim inferni conſiſtit in cruciatibus ac pœnis, quas damnati in corpore & anima ſentient. Urgent ſcripturæ dicta, quæ diabolos & impios dicunt eſſe perdendos, delendos, æternum morituros &c. ſed ad ea iamdum reſponſum fuit in tract. de reſurr. in quæſt. de reſ. imp. §. 101. atque infra plenius explicabimus, quo ſenſu ac reſpectu damnatio mors æterna adpelletur. 12) Multi *pontifices Romani*, ut Paulus III. Iulius II. Leo X. infernum eſſe vel negarunt vel dubitarunt. Eraſmus in dialog. quem inſcribit Epicurum. Vide Lutherum in Pſalm XC. tom. IV. pag. 529.

CAPVT

CAPVT III.

QVID SIT INFERNVS?

fit
s.

§. XXV. Expoſito τω οτι, conſequens eſt, ut explicemus etiam το τι, & a quæſtione ει εςι de- imus ad quæſtionem τι εςι, *quid rnus?* Nomen *inferni* dupliciter accipi: 1) pro *morte aeterna*, t, pro ineffabili illa miſeria, hor- pœna ac ſtatu infeliciſſimo, in impii ſtatim poſt mortem tempo- ſecundum animas incidunt, quem- n reſuſcitatis ſuis corporibus poſt mum iudicium non minus quam imabus ſuis in æternum perſen- 2) Pro *illo* πȣ, in quo miſerri- illam conditionem ac ineffabiles ruciatus patiuntur, & in æternum ibunt. Scholaſtici dicunt eſſe in- n *pœnalem* & *localem*. Bonaventu- III. ſent. diſt. 22. q. 4. Infernum nodo nominat *cruciatum aeternum tam*; alio modo *locum illius pœnae tatus*. Ratione *prioris* ſignificatio iaboli ſuum ſecum infernum di- r circumferre, ubicunque tandem tur. Ratione *poſterioris* in infer- a die iudicii dicuntur detrudendi, eo concludendi. In priori ſigni- ne nomen inferni accipitur *interne aliter*, in poſteriori *externe*, *ſub* ac *localiter*, termino loci iuxta ı ſcripturæ Luc. XVI. 28. gene- accepto. Prioris ſignificationis la exſtant Pſalm XVIII. 6. [. 3. poſterioris Pſalm XLIX. 15. /. 14. Luc. XVI. 22. Richardus Victore in comm. Apoc. I. *Talem tiam inter mortem & infernum poſſumus accipere, ut per mortem intelligamus tormentum reprobis praeparatum, per infernum autem locum tormento deſtinatum.* Quid ſit infernus in ſignificatione *priore*, non poteſt rectius intelligi, quam ſi deſcriptiones illæ, quibus extrema damnatorum miſeria in ſacris literis præfiguratur, colligantur, & in certas claſſes diſtribuantur, id quod inferius in capite de *forma* expeditum dabitur. Quid vero ſit infernus in ſignificatione *poſteriore*, quæſtionis eſt perquam difficilis & obſcuræ. Quidam poſteriorem ſignificationem plane repudiant, ac infernum non niſi per *ſenſum irae divinae & maledictionis aeternae*, ac *horroris conſcientiae* definiendum eſſe arbitrantur. Sed non videtur negandum eſſe certum aliquod πȣ, in quo damnati ſupplicia ſua perſolvent, illud enim probari poteſt: 1) ex *adpellatione*. Scriptura vocabulis certum πȣ ſignificantibus infernum deſcribit: Num. XVI. 33. *Deſcenderunt vivi in infernum.* Eſai. XXX. 33. *Fovea parata eſt ab heri.* Luc. XVI. 26. *Magnum chaſma firmatum eſt.* v. 28. *Ne veniant in locum tormentorum.* 1 Petr. III. 19. *Praedicavit his, qui in carcere ſpiritibus &c.* 2) Ex *diſtinctione*. Scriptura illud πȣ, in quod colliguntur animæ fidelium poſt mortem, diſtinguit ab eo, in quod impiorum animæ transferuntur, ut in tract. de morte §. 160. oſtendimus. Eadem ſcriptura ſedem æternæ beatitudinis, gloriæ ac felicitatis diſtinguit a ſede damnatorum, nec in unum, ut ita loquar, conclave collocat eos, qui beatifica Dei viſione fruuntur, cum iis, [illegible] qui

quia facie Dei dicuntur abiecti in tenebras exteriores. Matth. VIII. 11. 12. Pii cum patriarchis *recumbent in regno cœlorum*, *ſed filii regni eiicientur in tenebras*. XXIV. 51. *Dividet eum*, *& ponet partem eius cum hypocritis*. XXV. 32. *Separabit oves ab hædis*, nunquam iterum cum eis commiſcendas. Luc. XVI. 26. Μεγα χασμα, *hiatus ac vaſta vorago* παρα το χαινειν *hiare*, *dehiſcere* ſic dicta eſt inter beatos & damnatos poſita. Apoc. XXII. 15. εξω, *foris*, *extra cœleſtem Hieroſolymam ſunt canes*, *venefici &c.* 3) Ex *oppoſitione*. Scriptura ſibi invicem directe opponit *cœlum*, tanquam ſummum & altiſſimum palatium, & *infernum* tanquam infimum & humillimum carcerem; καθ' ημας *reſpectu noſtri* Enoch & Elias *ſurſum* recipiuntur in cœlum, 2 Reg. II. 9. Sirac. XLVIII. 9. XLIX. 16. ſed Core, Datan & Abiran deſcendunt *deorſum* in infernum, Num. XVI. 33. Ira Dei inſtar ignis dicitur ardere *uſque ad infernum inferiorem*, Deut. XXXII. 22. Sic Eſai. XIV. 9. *Infernus deorſum conturbatus eſt*. v. 13. *Dixiſti in corde tuo*, *adſcendam in cœlum*. v. 15. *Veruntamen ad infernum deprimeris*. Matth. XI. 23. *Tu Capernaum*, *quae uſque in cœlum exaltata*, *ad infernum deprimeris*. Luc. XVI. 23. *Dives apud inferos ſublatis oculis ſuis*, *videt Abrahamum* απο μακροθεν *e longinquo*. Diaboli ſolicite deprecantur, ne mittantur in abyſſum, neque torqueantur ante tempus, Matth. VIII. 29. Luc. VIII. 31. utrique ergo eſt certum aliquod πȣ infernale, in quo atrociores perſolvunt pœnas, quam ſi in libero aëre adhuc vagentur, Eph. II. 2. VI. 12. ac ſuo loco oſtendimus, diabolorum ſupplicia fore graviora, quando in die iudicii in ignem infernalem fuerint abiecti. Si quis obvertat, *haec omnia per quamdam* συγκαταβασιν *eſſe accipienda*, cum in ſcripturis uſitatum ſit, per verba huius ſeculi res futuri ſeculi, per voces e rebus terrenis acceptas res cœleſtes, per viſibilia inviſibilia, per corporalia deſcribi ſpiritualia; ac proinde deſcriptiones illas non de loco vel πȣ invicem ſeparato, ſed de conditione ac ſtatu damnatorum a beatorum ſtatu longiſſime diſtincto eſſe intelligendas, illi conſiderandam proponimus uſitatam regulam, quod in fidei articulis a literali verborum ſenſu abſque urgente neceſſitate non ſit diſcedendum, & ſubiungimus argumentum 4) ex *neceſſaria conſecutione*. Corpora damnatorum animabus redunita, adeoque ipſi damnati aut erunt *ubique* aut *nullibi* aut *in certo* πȣ. *Primum* dici nequit, quia ubique præſentia vel ab eſſentiæ vel hypoſtaſeos infinitate originem trahit, quarum neutra hic ſtatui poteſt. Adde quod damnati dicantur futuri non in cœlo, ſed in inferno. Ergo non erunt ubique. Denique felicitatis & gloriæ pars eſt, non teneri certo conſtrictum loco, ſed damnati in ſumma miſeria erunt conſtituti, in tetro ſcilicet & tenebricoſo carcere captivati. *Alterum* itidem dici nequit, quia ut Scaliger exerc. CCCLIX. ſect. 5. adſerit & probat, *omnia entia finita neceſſe eſt eſſe in aliquo ubi*; *ubi eſt circumſtantia neceſſaria omnibus entibus praeter Deum*, *ubietas eſt adfectus entis cuiusque neceſſarius praeter Deum*. Manet ergo *tertium*, videlicet quod damnati in certo πȣ ſint futuri. 5) Ex *articulo de Chriſti ad inferos deſcenſione*. Si infernus non eſt certum aliquod πȣ, in quo diaboli & homines impii cruciantur, non poterit literalis ſenſus in articulo de deſcenſu Chriſti ad inferos retineri, ſed transformandus erit in meras allegorias, ac metaphorico ſenſu explicandus. Sed poſterius non permittit canon theologicus,

quod in fidei articulis το ῥητον ar-
it tenendum, unde etiam de hoc
ſti ad inferos deſcenſu ſic canit, ec-
ı:

Excurſus eius ad inferos,
Recurſus ad ſedem Dei.

enſes theol. diſp. ult. de vita & mor-
erna part. II. th. 29. *Infernus eſt lo-
cælo terraque revera ſeparatus.* Si
quæras, an illud πυ ſit *creatum*
vel increatum, corporeum vel ſpirituale, in hoc mundo, vel extra hunc mundum &c. breviter reſpondemus. Scriptura tacente, quis hic loquetur? præſtat de inferno per pœnitentiam & ſincerum pietatis ſtudium evitando in vera Dei timore ſolicitum eſſe, quam ſcrupuloſe & curioſe eius eſſentiam extra verbi limites indagare. Sed hac de re in quæſtione de loco inferni infra uberius dicetur.

CAPVT IV.

DE CAVSA EFFICIENTE INFERNI.

effici-
ferni.

§. XXVI. Succedit ergo *cauſa inferni efficiens.* At quam inferno cauſam efficientem dabimus? ubique ultates occurrunt, e quibus tamen ari utcunque conabimur. Si inferıccipiatur in ſenſu priore pro *morte ſa*, dicendum eſt, promerentem, que propriam, immediatam & adtam inferni cauſam eſſe *creaturae ialis a Deo creatore apoſtaſiam. Deus !, & tenebrae non ſunt in ipſo ullae*, 1 l. 5. Quando ergo creaturæ a Deo ius verbo, unico ac ſummo lumiſe avertunt, in tenebras incidunt, etiam in infernum, quia infernus *nebras* deſcribitur Matth. VIII. 12. . 13. 2 Petr. II. 17. Irenæus lib. IV. hæreſ. cap. 76. p. 312. *Quemadm in hoc temporali lumine qui fugiunt ipſos ſe tenebris mancipant, ita ut i cauſa fiant, quod deſtituuntur a lu, & inhabitant tenebras, & non luſi cauſa huiusmodi converſationis: ſic um Dei qui fugiunt lumen, quod con n ſe bona omnia, ipſi ſibi cauſa ſunt, ernas inhabitent tenebras, deſtituti om. XX. nibus bonis ſibimetipſi cauſa habitationes facti.* Deus eſt *ſummum bonum* & unicum bonum, extra quem non eſt verum bonum Matth. XIX. 17. Marc. X. 18. Quando ergo creatura rationalis per liberi arbitrii abuſum a Deo creatore ſeſe avertit, tum ex bono in malum incidit, ac proinde etiam in infernum, quia in inferno eſt *abſentia omnis boni & praeſentia omnis mali.* Irenæus d. l. *Cum apud Deum omnia ſint bona, qui ex ſua ſententia fugiunt Deum, ſemetipſos omnibus fraudant bonis. Fraudati autem omnibus erga Deum bonis, conſequenter in Dei iuſtum iudicium incidunt, qui enim fugiunt requiem, iuſte in pugna converſabuntur, & qui fugerunt lumen, iuſte inhabitabunt tenebras.* Deus eſt ipſa *vita*, & extra eum non eſt vita, Geneſ. XVI. 14. Deut. XXXII. 40. Ioh. I. 4. V. 26. &c. Quando ergo creatura a Deo creatore, a quo & in quo unice habet vitam, per ſpontaneam defectionem ſe avertit, incidit in mortem, ac proinde etiam in infernum, quia infernus deſcribitur per *mortem ſecundam & aeternam* Ioh. VIII. 51. Apoc. II. 11. XX. 6. XXI. 8.

&c. Voluntas Dei eſt unica illa norma ac regula, iuxta quam creaturæ rationales intelligendi & volendi facultate præditæ ſuam voluntatem ſuasque actiones conformare debent. Quando ergo ad propriam voluntatem convertuntur, hoc eſt, quando divinæ Voluntati ſuam ſubmittere & conformare negligunt, in infernum incidunt, quia infernus nihil niſi propriam voluntatem punit. Bernhardus ſerm. III. de reſurr. *Quid odit aut punit Deus praeter propriam voluntatem? ceſſet voluntas propria, & infernus non erit. In quem enim ignis ille deſaeviet, niſi in propriam voluntatem? Propria vero voluntas eſt, quae non eſt communis cum Deo & hominibus, ſed noſtra tantum, quando quod volumus, non ad honorem Dei, non ad utilitatem fratrum, ſed propter nosmetipſos facimus, non intendentes placere Deo & prodeſſe fratribus, ſed ſatisfacere propriis motibus animorum;* ſimilia occurrunt in theologia Germanica cap. 42. & 47. Infernus in ſacris literis deſcribitur per ignem conſumentem. Vt ergo ignis corporeus requirit materiam combuſtibilem, qua alatur; ſic infernalis etiam ignis habet nutrimenti loco *ligna multa* Eſai. XXX. 33. quæ vero illa? reſpondet Origenes: *Peccator flammam proprii ignis ſibi accendit ipſe, cuius materia ſunt & eſca peccata noſtra*; & Hieronymus in comment. Eſai. 65. *Ira, quae eſt ultionis libido, non ita definitur in Deo, ut in hominibus, quae materiam habet in noſtris vitiis, non in Domini voluntate, qui theſaurizamus nobis iram, ut tribulos noſtros & ſpinas & Zizania, quae pro ſemine Deo attulimus, ligna quoque fœnum & ſtipulam, quae ſuper fundamentum Pauli aedificavimus, ſapiens flamma conſumat. Ignis ille terram, hoc eſt, carnem noſtram & germina eius, hoc eſt, carnis deſideria comburat*, Deut. XXXII. 22.

§. XXVII. Quia vero infernus non eſt *ipſa apoſtaſia*, ſed eius conſequens, iuſtiſſima ſcilicet pœna propter apoſtaſiam creaturis rationalibus iuſto Dei iudicio inflicta, ideo etiam Deus certo modo ac reſpectu ſtatui poteſt inferni cauſa, *remota* ſcilicet ac *mediata*. Quemadmodum enim mortis temporalis cauſam eſſe diximus in tract. de morte §. 27. & ſeqq. non tantum *diaboli ſeducentis malitiam* & *hominis delinquentis culpam*, ſed etiam *iuſtam vindicis Dei iram*, ita quoque ad mortem æternam idipſum ἀναλογικῶς adcommodari poteſt. Concurrit enim in hominum damnatione: I) *Diaboli ſeducentis malitia.* Diabolus, qui & ipſe morti æternæ eſt obnoxius, & cui ignis infernalis non minus quam impiis hominibus paratus, Matth. XXV. 41. nullius ſeductione ſed propria voluntate, vel ut rectius voluntatis abuſu a Deo ſe avertit, & hac ratione damnationi æternæ ſeſe obnoxium reddidit; ideo in ipſo ac circa ipſum non habet locum alterius cuiusdam ſeductoris malitia. Sed ſi in ſpecie ac definite de hominum damnatione loquamur, non poteſt ab eius cauſa diaboli invidia ac malitia excludi, id quod probari poteſt iisdem fundamentis, quibus ſuo loco oſtendimus, mortis temporalis cauſam diabolo eſſe tribuendam, utpote 1) ex *lapſus Adamici deſcriptione.* Primus homo non ſolum ad hanc, ſed etiam ad futuram cœleſtem vitam a Deo erat conditus, quia ad Dei imaginem erat conditus, cuius pars fuit beata immortalitas. Quod ſi ergo in concreata integritate perſtitiſſet, non ſolum beatam in his terris vitam egiſſet, ſed etiam finito animalis vitæ curriculo ad æternam in cœlis vitam fuiſſet translocatus. Verum hanc felicitatem diabolus per ſuam apo-

Diaboli ſeducentis malitia.

n iamdum in infernum prolapſus
ni invidit, ideoque nefariis fraudi-
c artibus ipſum permovit, ut per
pti divini transgreſſionem itidem a
re ſuo ſeſe averteret. Noverat e-
præcepto divino hanc comminatio-
fuiſſe additam: *Quacunque die de ve-
rbore comederis, morte morieris*,
II. 17. ubi *mortis* nomine non ſo-
temporalem, ſed etiam æternam
m intelligi, ſuo loco in tract. de
e oſtendimus. Quare cum ſatanas
ſui compos factus permoverit ho-
m, ut per peccatum a Deo crea-
ſuo ſeſe averteret; inde etiam in
am mortem eundem præcipitem
adeoque exitii cauſa homini exſti-
ic ergo colligimus: Quicunque
lacibus ſuis promiſſis hominem
ovit, ut per transgreſſionem præ-
a Deo creatore ſeſe averteret, is
in mortem æternam eumdem præ-
ivit. *Ratio* eſt, quia transgreſſioni
ter divinam comminationem & iu-
nam & veraciſſimam immediate
ncta fuit mors æterna. Atqui ſa-
mendacibus ſuis promiſſis homi-
permovit, ut per transgreſſionem
epti a Deo creatore ſeſe averteret,
nſtat ex hiſtoria lapſus Geneſ. 3.
etiam hominem in mortem æter-
præcipitavit, & per conſequens a
damnationis ſive mortis æternæ
di nequit. 2) *Ex Salvatoris adſer-*
Ioh. VIII. 44. *Diabolus eſt ανθρω-*
κτονος ab initio, nimirum quia in
em non ſolum temporalem, ſed et-
æternam per peccatum hominem
ipitavit. 3) Ex *libri Sapientiae con-*
ne. Sap. II. 23. *Deus creavit homi-*
επ αφθαρσια. v. 24. *invidia autem*
li mors intravit in mundum. Illa
et mors, quam homini præceptum
um transgredienti Deus fuerat comminatus. Ea vere non eſt duntaxat mors *temporalis* ſed etiam *aeterna*, quia peccatum contra Deum infinitum bonum commiſſum eſt infinitum malum; ac proinde non ſolum temporales, ſed etiam ac vel maxime æternas pœnas promeretur. 4) Ex *diaboli denominatione.* Heb. II. 14. de diabolo dicitur, quod habeat *το κρατος του θανατου*, imperium ac robur mortis non temporalis tantum, ſed etiam æternæ. Confer ea, quæ dicta ſunt in tract. de morte §. 27. illa enim omnia per quamdam analogiam & conſequentiam huc adcommodari poſſunt.

§. XXVIII. Hiſce quatuor fundamentis addi poſſunt inſuper alia, utpote 1) *Apocalyptica viſio* Apoc. VI. 8. *Ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum.* Mortem dicitur ſequi *infernus*, quia impiis temporalis mors eſt initium mortis æternæ, ſic ergo colligimus: Qui eſt cauſa mortis temporalis, is etiam eſt cauſa mortis æternæ, quia mortem ſequitur infernus. Atqui diabolus eſt cauſa mortis temporalis. Ergo etiam eſt cauſa mortis æternæ. Poteſt etiam viſio illa explicari hoc modo: Mortem, hoc eſt, diabolum, *qui habet imperium mortis*, & eſt pater mortis, ſicut peccatum eſt mortis mater, ſequitur *infernus*, quia infernus eſt horribilis ille ac teterrimus carcer, in quem diabolus truculentus ille tyrannus detrudit, quos prædæ loco ex humano genere ſibi mancipavit, inque captivitatem ſuam redegit. Gregorius lib. IV. moral. cap. 17. *Antiquus hoſtis, quia mortem intulit, mors vocatur, Iohanne atteſtante, qui ait, nomen illi mors*; quo ſenſu quidam accipiunt dictum Eſai. XXVIII. 15. *percuſſimus fœdus cum morte*,

te, hoc eſt cum dæmone. Confer Primaſium & Anſbertum in Apoc. I. ſuper verba: *Habeo claves mortis & inferni.* 2.) *Diaboli ſeductio.* Chriſtus ſanctiſſima ſua paſſione pro peccatis totius humani generis ſatisfaciens liberavit nos *a poteſtate tenebrarum & ex inferni captivitate*, Oſeæ XIII. 14. Zach. IX. 11. Coloſſ. I. 13. &c. ſed hoc beneficium pauci grato animo agnoſcunt, ut fide ſibi illud adplicent, diabolus ο κοσμοκρατωρ *mentes infidelium huius ſeculi excæcat, quo minus illis fulgeat illuminatio evangelii* 2 Cor. IV. 4. ac fide huius beneficii participes reddantur; multi etiam ex illis, qui fide hoc beneficium ſibi applicarunt, patiuntur a diabolo ſeductore ſibi iterum illud eripi, Luc. XI. 26. 2 Petr. II. 20. Vtique ergo cauſa damnationis & æternæ mortis ſi non ex toto, tamen ex parte recte tribuitur diabolo, qui modis quibus poteſt omnibus prohibet, ne ex infernali captivitate exeant, quibus liberationem Chriſtus promeruit, ſed peccatorum vinculis conſtricti & innexi toto vitæ tempore maneant, vel ſi ex illis divino adiutorio eluctari fuere, ſummis viribus conatur eosdem in priſtinam captivitatem reducere, & damnationis ſuæ conſortes facere. 1 Petr. V. 8. *Diabolus tanquam leo rugiens, quaerens quem deglutiat*, hoc eſt, quem in Barathrum inferni ſecum abſorbeat.

II) Hominis delinquentis culpa.

§. XXIX. *II) Hominis delinquentis culpa.* Neque enim cogitandum eſt, Deum ex abſoluto quodam odio vel primos homines vel quosdam ex ipſorum poſteris ad damnationem creaſſe, ſed cauſa damnationis immediata, proxima & adæquata in homine quærenda eſt; Oſe. XIII. 9. *Perditio tua ex te.* Sive enim primos homines, ſive poſteros ipſorum reſpiciamus, utrobique inveniemus eos ſibiipſis mortem æternam peccatis ſuis attrahere. Primi homines mandatum a Deo acceperant de non comedendo vetitæ arboris fructu addita comminatione, quod, *quacunque die ex ea comederint, morte ſint morituri*, hoc eſt, temporali & æternæ morti obnoxii futuri, Gen. II. 17. Quia ergo diaboli ſeducentis impulſu a Deo creatore & ſancto ipſius mandato ſeſe averterunt, inde propria culpa iram Dei, maledictionem ac mortem temporalem & æternam ſibi attraxerunt, quo ſub pondere æternum ipſis & omnibus eorum poſteris fuiſſet pereundum, niſi Deus ex immenſa miſericordia Filium ſuum liberatorem ac redemtorem ipſis miſiſſet. Huc referenda ſunt omnia ſcripturæ dicta, in quibus mors peccati effectus ac ſtipendium ſtatuitur, quia in illis non ſolum temporalis, ſed etiam ac maxime æterna mors intelligitur, ut ex vera & genuina divinæ comminationis explicatione conſtat, Rom. V. 12. 15. 17. & 21. VI. 23. 1 Cor. XV. 21. Quamvis enim in primis parentibus & quibusdam ex ipſorum poſteris ad Deum ſcilicet converſis, & in Chriſtum Redemtorem vere credentibus illud peccati effectum æterna ſcilicet mors, locum non amplius habeat, illud tamen nihil quicquam impedit, quo minus peccati in ſe ac per ſe abſque remiſſione conſiderati effectus ac conſequens ſtatuatur æterna mors ſive damnatio; quia ex *accidenti*, videlicet ex gratuita peccati propter Chriſtum facta remiſſione ille effectus peccati proprius incredentibus tollitur, abſque qua ſi eſſet, & primis parentibus & omnibus ipſorum poſteris; inſtar graviſſimi ponderis ira Dei & mors æterna perpetuo incubuiſſet. Quod ad

ſe,

ſos Adæ attinet, illos omnes non
s quam primos generis humani
ites Chriſtus Ieſus, conſtitutus no-
Mediator ac Redemtor, ſanctiſſi-
ia paſſione & morte ex æterna mor-
eravit, ac bona per lapſum amiſ-
immenſa gratia perfectiſſime repa-
, illis etiam omnibus beneficia
o ſuo parta in verbo evangelii of-
curat, ut fide per Spiritus ſancti
tionem accenſa bona illa ſibi obla-
plectantur, & ex ſtatu iræ, ſub
omnes naſcuntur, in ſtatum gratiæ
ferantur, ex morte æterna liberati
in Chriſto ſibi oblatam adprehen-
, adeoque ex inferno in cœlum e-
itur. Quia vero complures ipſo-
in incredulitate, per quam Chriſti
icia repudiantur, perſeverant,
m prius ad Deum converſi & fide
o inſiti per peccata contra con-
iam admiſſa iterum gratia Dei
a excidunt, inde atque ideo in fo-
æternæ damnationis, ex qua per
tum liberati erant, iterum rela-
ır. Huc referenda ſunt illa ſcri-
dicta, 1) in quibus cauſa damna-
tribuitur *hominum incredulitati*,
eſſe formalem, propriam, im-
tam & adæquatam damnationis
m in tract. de bon. oper. §. 34. o-
mus, & ex dictis hactenus haud
re colligitur. Marc. XVI. 16.
on crediderit, condemnabitur. Ioh.
3. *Qui non credit, iam iudicatus eſt.*
Qui incredulus eſt Filio, non videbit
, *ſed ira Dei manet ſuper ipſum*,
n verbo *μένει* magna eſt emphaſis
co expoſita. 1 Ioh. V. 12. *Qui*
bet Filium Dei, non habet vitam. 2) In
s etiam aliis peccatis cauſa damna-
tribuitur. Quamvis enim ſola incre-
s ſit cauſa damnationis *formalis* &
ata tamen propterea a damnationis
cauſa non debent excludi peccata reliqua, tum quia damnant *meritorie*, tum quia ſunt fructus & effectus incredulitatis, de qua etiam luculentum ferunt teſtimonium. Matth. III. 10. *Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, exſcinditur, & in ignem mittitur.* VII. 23. *Diſcedite a me omnes, qui operamini iniquitatem.* XIII. 41. *Angeli colligunt de regno Chriſti omnia ſcandala, & omnes qui faciunt iniquitatem.* v. 42. *Et mittent eos in caminum ignis.* XVIII. 8. *Qui ſcandala praebuerunt, mittentur in ignem aeternum.* XXV. 41. *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum &c.* v. 42. *Eſurivi enim, & non dediſtis mihi cibum.* Rom. VIII. 13. *Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini.* 2 Petr. II. 13. *Peribunt in ſua corruptione recipientes mercedem iniuſtitiae.* Apoc. XXI. 8. *Timidis & incredulis &c. pars illorum erit in ſtagno ardente igne & ſulphure &c.* Huiusmodi dicta plura adducentur inferius, quando de obiecto inferni diſſeremus.

§. XXX. III.) *Vindicis Dei ira.* Quia enim primus homo per mandati divini transgreſſionem & ſibi & omnibus poſteris iram Dei ſuper induxit, ut omnes ſimus *natura filii irae* Eph. II. 3. inde etiam & ſibi & omnibus poſteris æternam damnationem iuſto Dei iudicio transgreſſoribus decretam attraxit. Deus cum ſit iuſtiſſimus, imo ipſa iuſtitia, non poteſt creaturæ rationalis apoſtaſiæ & peccato non iraſci, ex qua Dei ira porro ſequitur iuſtiſſima & graviſſima peccantium pœna non modo temporalis, ſed etiam æterna. Quamvis ergo ratione *voluntatis antecedentis Deus non delectatur morte morientis*, Ezech. XVIII. 23. atque hac ratione

III) *Vindicis Dei ira.*

ſervatos. & Jud. v. 6. *Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei vinculis aeternis ſub caligine reſervavit.* 2.) Ratione *comminationis.* Deus non ſolum ab æterno paravit transgreſſoribus, incredulis & impœnitentibus infernum, hoc eſt, fecit æternum reprobationis decretum, ſed etiam in tempore hoc ſuum decretum hominibus manifeſtavit, ut pœnam transgreſſoribus conſtitutam caverent. Sic primis hominibus præceptum de abſtinendo a vetitæ arboris fructu proponens, diſertam ei adjicit comminationem: *Quacunque die ex ea comederis, morte morieris*, Gen. II. 17. Poſt lapſum Adæ protevangelium de *ſemine mulieris, caput ſerpentis contrituro*, ac regnum infernale deſtructuro revelavit; ſed interim per doctrinam legis omnibus inobedientibus maledictionem denunciavit, ſicque inferni pœnas ilis comminatus eſt, niſi in tempore gratiæ ad Deum ſe convertant, & fide in Chriſtum peccatorum remiſſionem conſecuti ab æterna morte liberentur. Ut autem *praeparatio inferni*, de qua diximus, ſive decretum reprobationis non procedit ab abſoluto quodam erga homines odio: ita quoque ipſa illa comminatio evidens documentum eſt, *Deum non delectari hominum perditione, neque velle mortem peccatorum*, Ezech. XVIII. 23. XXXIII. 11. *non eſſe ipſius voluntatem aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti*, 1. Tim. II. 4. 2. Pet. III. 9. Inde enim atque ideo poenam prius minatur, antequam infligat, ut per veram ac ſeriam converſionem durante adhue tempore gratiæ homines eamdem effugiant, ſicut de arcu Dei *prius minante quam feriente* in principio hujus tractatus diximus. 3.) Ratione *irrogationis.* Quando Deus peccatoribus inferni poenas comminatur, tunc comminationes illæ non ſunt habendæ eo loco, ac ſi eſſent inania terriculamenta & fulgura ex pelvi, ſed in die judicii in conſpectu omnium angelorum & hominum verbis ſuis robur & pondus ineſſe demonſtrabit, quando ad impios ſiniſtrorſum collocatos dicet: *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum*, Matth. XXV. 41. quam denunciationem ſtatim ſequetur exſecutio: v. 26. *Ibunt hi in ſupplicium aeternum.* In hac exſecutione utetur miniſterio angelorum, Matth. XIII. 41. *In conſummatione ſeculi mittet Filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno ejus omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem*, v. 42. *& mittent eos in caminum ignis.* Quidam hoc accipiunt de *angelis bonis*, quia dicuntur *angeli Chriſti*, cum contra mali dicantur *angeli diaboli*, Matth. XXV. 41. Apoc. XII. 7. & quia *congregatio electorum a quatuor ventis* ipſorum miniſterio tribuitur, Matth. XXV. 31. denique quia etiam *diaboli detrudentur in infernum*, utique non a ſociis ſuis, ſed a bonis angelis, Apoc. XX. 3. Quidam vero de *malis*, qui abſolute ſine addito προσδιορισμῳ in ſcripturis quandoque dicuntur *angeli*, Actor. XXIII. 8. Rom. VIII. 38. 1. Cor. IV. 3. neutra interpretatio fidei analogiæ repugnat. Auguſtinus lib. I. quæſt. evang. cap. 10. *Officia vindictae poſſunt implere boni angeli bono animo, quomodo lex, quomodo iudex, officia vero miſericordiae mali implere non poſſunt.* De hac pænarum infernalium irrogatione die judicii futura exſtant luculenta ſcripturæ dicta: Pſalm. VII. 13. *Dominus ſagittas ſuas [illegible] ardentes.* XI. 6. *Pluet Dominus ſuper impios laqueos ſulphur & ignem.* Ezech. XXVI. 20. *Cum detravero te cum his, qui deſcendunt in lacum.* Matth. VII. 23. *Nunquam novi vos, diſcedite a me.* X. 28. *Timete eum, qui poteſt*

ıam *&* *corpus perdere in gehenna.* 13. *Tollite eum, & projicite inte-* ːxteriores *&* *c.* Apoc. I. 18. Chriːitur *habere claves inferni*, quod lus de S. Victore exponit, *per m ſuam portas inferni in fine aperiːe diabolum & ſectatores eius ſine fiːndos includet.* Poteſt huc referri, uidam juſto Dei judicio etiam in r inferpalium cruciatuum initia ʒuſtum ſentiunt. 4.) Ratione *conːsis.* Inferni pœnæ non definiunːcripturis per ανυπαρξιαν & reda- ı creaturæ rationalis in nihilum irrogationem æternorum & atroːum cruciatuum, ergo damnati conſervabuntur, ut æternis poeːinendis in perpetuum ſuperſint. ınſervatio dependet ab omnipo)ei virtute, quæ omne, quidː & ſubſiſtit, conſervat; inde ː I. 9. impii dicuntur *pœnas daːrnum interitum a facie Domini & virtutis eius*, hoc eſt, a gloriote ſeu robore ejus, quia virtus mediis inferorum flammis illos abit, ne ab igne infernali in niːedigantur, ſicut ignis judicii coeːterram in nihilum rediget. Thoːod lib. VII. art 11. *Corpora damː erunt incorruptibilia, quamvis ſint , incorruptibilitatis autem prima ʳ principalis eſt iuſtitia divina, quae bit corpora damnatorum in pœnis r*; inde eſt, quod *flatus Domini ːrens ſulphuris infernum ſuccenſurus* Eſai. XXX. 33. Ut enim ſulːrentis perpetuum ſuppeditat igni ːntum, ne exſtinguatur: ita vindicis Dei ira cum ſit æterna ːuam deſitura, perpetuum igni i exhibebit fomentum & nutriːı, ne ullo unquam tempore in æternitatem exſtinguatur; ut ːn. XX. *fons vitae* a ſede Dei in cœleſtem Hieroſolymam profluit ad lætificandam civitatem Dei & conſervandam beatorum gloriam in perpetua viriditate, Apoc. XXII. 1. ſic *torrens ſulphuris* a Dei flatu erumpet, qui perpetuo igne damnatos in æternum cruciabit. Pſal. LXXV. 9. dicuntur impii *feces irae divinae ſorbituri*, quia vero ira illa eſt æterna, ideo eas nunquam exſorbere & poculum illud ſibi exhauriendum evacuare poterunt, qua de re in quæſtione de pœnarum infernalium æternitate uberius dicetur.

§. XXXII. Hiſce quatuor modis iuxta fidei analogiam expoſitis *Dei vindicis ira* cauſis inferni enumeratur. Qui infernum ſtatuunt eſſe πυ aliquod creatum & corporeum, illi adderent etiam quintum modum, quod ſcilicet Deo tribuatur, ratione *creationis.* Gregorius in Iobi X. ſuper verba: *Devorabit eum ignis, qui non accenditur; Omnipotentis iuſtitia futurorum praeſcia ab ipſa mundi origine gehennae ignem creavit.* Innocentius libr. III. de contemtu mundi c. 6. *Ignis gehennae nec lignis nutritur, nec flatu ſuccenditur, ſed a Deo creatus eſt inexſtinguibilis ab origine mundi.* Quemadmodum enim regnum cœleſte dicitur piis *paratum a conſtitutione mundi*, Matth. XXV. 34. quia cœlum ſive πυ illud in quo ſummam illam beatitudinem pii percipiunt, in prima mundi conſtitutione iuxta quorumdam hypotheſin eſt creatum; ſic ignis infernalis dicitur *paratus diabolo & angelis eius* v. 41. quia infernus ſive πυ illud, in quo diaboli & homines damnati pœnas ſuas perſolvent, itidem in creatione eſt productum. Ad hanc inferni creationem ſive ſtructuram adcommodari poſſet per quamdam αναλογιαν dictum propheticum Eſai. XLV. 7. *Ego Dominus, & non eſt alter, formans*

 lucem,

lucem, id eſt, cœlum lucidum, *ac tenebras*, id eſt, tenebricoſum & caliginoſum infernum. Quemadmodum enim rex aliquis terrenus in regia ſua non ſolum exſtruit ampliſſima & lucidiſſima palatia, in quæ hoſpites & filios ſuos introducit, ſed etiam tetrum & horridum carcerem in cryptis terræ exſtruit, in quem ſervos & ſubditos inobedientes concludat, ſic cœleſtis rex non ſolum lucidiſſimum ac ſplendidiſſimum cœli palatium exædificavit, in quod dilectos ſuos filios aliquando recipiet, ſed etiam caliginoſum exſtruxit infernum, in quem fugitivos & inobedientes ſervos præcipites dabit. Quin & quidam eo uſque progrediuntur, ut diem, quo infernus creatus eſt, determinare auſint. *Rabbini* ex verbis Eſai. XXX. 33. *Praeparata eſt ab heri*; colligunt, *carcerem damnatorum*, de quo propheta ibi loquitur, *creatum fuiſſe die ſecundo, quia dies illa tantum habuit heri, id eſt unum diem priorem*; ſed ſcire debeant, *heri* in ſcripturis ſacris indefinite pro tempore antecedente etiam longiſſime diſtante, adeoque pro ipſa æternitate accipi, ſicut *cras* pro toto futuro tempore, quantumvis adhuc longe diſtante, uſurpatur. Quidam tamen ex rabbinis *die ſeptimo infernum creatum eſſe*, fabulantur; exiſtimant enim terram proprie habere os abſconditum, quia Num. XVI. 30. dicitur: *terra aperuit os*, illudque *creatum eſſe ſeptima die mundi*, puta ſabbato ad ſolis occaſum. *Pontificii* de tempore, quo infernus creatus, itidem ſententiis variant. Ludovicus Molina ſtatuit, *tertio die creatum eſſe infernum*, quia tertio die terra fuit ornata, infernus autem eſt in centro terræ. Cornelius a Lapide in comm. Geneſ. I. *primo die* infernum creatum eſſe arbitratur. Cum enim angeli ſint, & inſtantaneos habeant actus, omnino veriſimile eſt, eos primo die non diu poſt creationem ſuam peccaſſe, ideoque ſtatim e cœlo in infernum detruſos eſſe, quem Deus ſtatim poſt peccatum eorum quaſi carcerem & aculeum cum ſuo igne & ſulphure eis adparavit in centro terræ. Sed quia hypotheſis illa, quod *infernus ſit in centro terrae*, adhuc dubia eſt, & quia in ſcripturis nobis non eſt revelatum, an που illud inferni, in quo damnati cum diabolis ſuſtinebunt pœnas, ſit creatum vel increatum, corporeum vel incorporeum, intra vel extra hunc viſibilem mundum, ideo præſtat de evaſione potius quam de creatione inferni eſſe ſolicitum.

Argumenta contra adaequatam inferni cauſam

§. XXXIII. Cauſæ igitur inferni hoc ordine enumerari poſſunt. *Cauſa promerens* eſt creaturæ rationalis apoſtaſia, ad quam diabolus propria ſponte a Deo deficiens hominem perſuaſionibus ſuis induxit. *Cauſa puniens ac vindicans* Dei ira, cujus ignem homo peccatis ſuis accendit, ut poſtmodum ignis iræ divinæ ſuccenderet ignem inferni. *Cauſa interior ac προηγουμενη* hujus graviſſimæ pœnæ eſt immota Dei juſtitia, cui oportet ſatisfieri, & infallibilis ejuſdem veritas, egreſſum enim ex ore ejus erat verbum: *quacunque die ex hac arbore comederis, morte morieris*. *Cauſa exterior ac προκαταρκτικη* itidem eſt creaturæ rationalis ad obedientiam Deo Creatori obſtrictæ apoſtaſia; ſi enim abſque ea eſſet, nec infernus eſſet, ac proinde apoſtaſiam illam *propriam, adaequatam & immediatam* inferni cauſam diximus. Sed contra hanc adſertionem tria obverti poſſunt: 1.) *Si Deus ab aeterno infernum praeparavit, cauſa eius propria, adaequata & immediata non poteſt eſſe creaturae rationalis apoſtaſia, ea enim in tempore contigit*. Reſp.

Deo

inferius videbimus. Quam ergo materiam inferno *κατ αναλογιαν* adſignabimus? Si infernus accipiatur in ſignificatione priore pro *morte aeterna*, ac horribili illa pœna, quam damnati in æternum ſuſtinebunt, tum fruſtra quæritur eius materia *ex qua*, quia accidentia non habent materiam *ex qua*, ſed *in qua* ſive ſubiectum, & *circa quam*, ſive obiectum. Sicut mors temporalis utpote privatio non habet materiam ex qua, ita quoque mors æterna materiam aliquam proprie ſic dictam non habet. Si vero infernus accipiatur in ſignificatione poſteriore de *illo πυ*, in quo damnati velut in caliginoſo quodam carcere cum diabolis concluſi tenebuntur; iam ante diximus, non exſtare in ſcripturis manifeſte revelatum, quale ſit illud *πυ* corporeum vel incorporeum, intra vel extra hunc mundum. Qui infernum collocant in *centro terrae*, eumque ſtatuunt *eſſe locum aliquem corporeum tenebricoſum igne materiali plenum*, illi diſtinguerent inter *materiam praeexiſtentem* & *coëxiſtentem*, ſive *materiam conſtitutionis* & *compoſitionis*. Materiam *praeexiſtentem* inferni dicerent non poſſe dari, niſi forte ex rudi & informi maſſa primo die creata eum die tertio una cum terra dicerent formatum. Materiam *coëxiſtentem* dicerent eſſe caliginoſam & obſcuram illam terræ partem, quæ infernalem cavernam ambit & concludit. Sanctius in Eſai. XXX. p. 334. *Topheth dicitur praeparata ab heri, id eſt, conſtitutione mundi, tunc enim ſinus ille in viſceribus terrae, id eſt, in centro terrae relictus qui damnatorum futurus eſſe carcer.* Sed quid de hac opinione, quæ infernum in centro terræ collocat, ſtatuendum ſit, in quæſtione de inferni loco diſpicietur.

CAPVT. VI.

DE FORMA INFERNI.

Forma inferni.

I) interna.

§. XXXV. *Formam inferni* docendi cauſa conſtituimus duplicem, *internam* & *externam*. *I) Internam* formam conſtituunt graviſſimæ illæ pœnæ ac horribiliſſima ſupplicia, quæ damnati in æternum cogentur ſuſtinere. Per ea namque infernus eſt id, quod eſt & ab aliis omnibus diſtinguitur, cum primis ſi in priori ſignificatione eum conſideremus, utique ergo in illis forma inferni interna recte conſtituitur. Gravitas pœnarum infernalium a nobis hominibus nec mente comprehendi nec verbis plene explicari poteſt. Quemadmodum enim felicitatem piorum in cœlis ipſis præparatam nemo hominum in terris degentium animo perfecte concipere nedum lingua eloqui poteſt, Eſai. LXIV 4. 1 Cor. II. 9. *Non adſcendit in cor hominis, quid praeparaverit Deus ſe diligentibus;* ita quoque extremam miſeriam atque infelicitatem damnatorum in inferno nullus mortalium ſatis digne æſtimare & expendere poteſt. Fauſtus Regienſis in epiſt. I. ad Paulin. *Sicut illud, quod promiſit Dominus diligentibus ſe, etiam teſtimonio apoſtoli pro rei magnitudine in cor hominis non adſcendit; ita futurorum immenſitas cruciatuum anguſtias humanae mentis excedit.* Sicut præmium piis promiſſum eſt *bonum univerſale* omnium bonorum genera & ſpecies complectens;

ıpplicium peccatoribus præparatum *alum univerſale*, in quo omnia ma-n & ſuppliciorum genera in unum :rvata deprehenduntur. Pœna in-lis eſt *infinita*, quia æterna, & quia at a Deo, qui eſt infinitum bo-, iam vero finitus intellectus non t infinitumperfecte cognoſcere. Er-tiam pœnam inferni perfecte ne-

Auguſtinus ſerm. CLXXXI. de . *Huius pœnae & ignis illius potenti-ulla vox exponere, nullus poterit ſer-:planare. Nihil eſt enim in rebus cor-ıilibus, quod conferri poſſit incorrupti-r ſive bonis ſive malis. Non eſt dubi-quin id, quod nulla temporis menſu-cumſcribitur, nulla etiam creata men-mprehendatur.* Ludovicus Grana-Dom. XI. poſt Pentec. conc. I. Gra-illa infernalium pœnarum quodam ıconſpici poteſt, ſi diſtincte conſi-nus 1.) *intenſivam earum atrocita-2) extenſivam earum aeternitatem.* nque membrum emphaticis verbis teres deſcribunt ac per συναθροισ-œnarum iſtarum atrocitatem ob o-nobis proponere ſatagunt, quo-licta inſigniora primo loco recita-ı, poſtea etiam noſtram de illis tiam certo ordine explicabimus. Ba-in comm. Pſal 34. tres gradus æter-ı pœnarum deſcribit: *πυρ αλαμ-ν μεν καυςικην δυναμιν εχον, το δε -αφηρημενον, ειτα σκωληκων γε-βυλον και σαρκοφαγον, απληϑως και μηδεποτε κορεννυμενον, αφορη-υνας ευποιων τη καταφρωσει, ειτα ισων χαλεπωτατην κολασιν τον ονει-εκεινον και την αιχυνην την αιωνιον. obſcurum & lucis expertem & tamen n, deinde vermium genus venena ia-& carnem abſumens, quod nunquam :ur & intolerabiles dolores arrodendo , poſtremo omnium graviſſimam pœ-videlicet aeternum probrum.* Chry-

ſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum Lapſum: *Frendemus dentibus propter labores & cruciatus illos indicibiles, nemo ſuppetias feret. Plorabimus omnes triſtiſſime, flamma nobis vehementius incumbente. Neminem videbimus praeter condemnatos nobiſcum & immanem ſolitudinem. Quis poteſt verbis conſequi, quam formidabiles pavores a tenebris exorientur, qui in animis noſtris exſtabunt? Quemadmodum ignis ille non habet vim reſolvendi, ſic nec lucere poteſt alioquin non eſſent tenebrae; huiusmodi igitur pavorem a tenebris, tremorem, ſolutionem membrorum, attonitum ſtuporem adducere ſufficit una illius temporis ratio. Multa illic variaque tormenta, grumuli pœnarum ceu nivis inundant.* Cyrillus Alexandrinus in orat. de exitu animæ: *Heu heu qualis illius loci facies, ubi fletus & ſtridor dentium, quem tartarum adpellant, quem ipſe diabolus expavet! Vae vae, qualis eſt gehenna ignis exſtincti, ardentis quidem ſed non lucentis, ſed & luce carentis! Heu qualis eſt inſomnis & virulentus vermis! Vae vae, quam graves illae exteriores tenebrae & aſſiduae! Heu heu quales ſunt angeli infligendis pœnis deſtinati, truculenti & immites! &c. O temporis illius tribulationem, o neceſſitatem, o tempeſtatem! A ſanctis grave dirimi, gravius a Deo diſſociari; ignominioſum tum manibus, tum pedibus colligari; durum in exteriores tenebras amandari; horridum fremere, dentibus ſtridere, contabeſcere; acerbum iugibus pœnis atteri; laborioſum lingua flammas ſuſtinere; miſerrimum eſt aquae poſcere guttulam, & repulſam accipere; peramarum in ignibus eſſe & vociferari, nec tamen ſublevari. Inacceſſae fauces & immenſum chaos neque fuga ſe ſubtrahere, quoniam occluditur; abitum parare non poteſt, quia coercetur; cuſtodiae murus inſeparabilis, inhumani ergaſtuli tenebricoſus carcer, inſolubilia vincula, vi nulla refrin-*

gendae catenae, feri & intractabiles flammae illius miniſtri, graves illae, quae ad ſupplicium adhibentur ſcuticae, firmi ungues & infracti, praedura flagella, pix nebuloſa & ſtrepitans, ſulphur graveolens, atra cubilia, pyra ſemper ardens, fœdus & olens vermis, tetricum praetorium. Auguſtinus epiſt. CCXI. ad Iulian. *Vae iis quibus praeparatur dolor vermium, ardor flammae ſitis ſine exſtinctu, fletus ac ſtridor dentium, oculorum lacrimae, tenebrae exteriores ſine luce, pœna inexterminabilis; ubi non eſt ullus honor ſive agnitio proximi, ſed continuus dolor ac gemitus, ubi mors optatur, ſed non dabitur.* Idem, vel quicunque alius auctor in libr. de triplici habitaculo cap. 2. *Principalia duo ſunt tormenta in inferno, frigus intolerabile & calor ignis inexſtinguibilis &c. De quibus duobus innumera pendent pœnarum genera, videlicet ſitis intolerabilis, pœna famis, pœna fœtoris, pœna horroris, pœna timoris, pœna anguſtiae, pœna tenebrarum, ſeveritas tortoris, praeſentia daemonum, ferocitas beſtiarum, crudelitas miniſtrantium, dilaceratio immortalium vermium, vermis conſcientiae, ignitae lacrimae, ſuſpiria miſeriae, dolor ſine remedio, vincula ſine ſolutione, mors aeterna, poena ſine ſine, abſentia Chriſti quoad viſionem eius, quae ſola omnia ſupradicta ſuperat, & omnibus pœnis intolerabilior.* Ibidem cap. 7. *Tunc horribilia patebunt loca, pœnarum chaos & caligo tenebrarum, horrorum, miſeriae & tribulationis tremor, timor anguſtiae & confuſionis, dolor horrendae viſionis, tremor tremendae manſionis, locus flentium, ubi ſtridor dentium, ubi morſus vermium, ubi clamor dolentium, ubi luctus gementium, ubi eſt vox clamantium peccatorum & dicentium: Vae nobis filiis Evae. Cumque his & ſimilia, imo milleſies plus quam dici poſſunt peiora de corpore egreſſura miſera anima imo miſerrima audierit, viderit & ſenſerit, qualis quantusque & quam magnus terror & tremor ac timor erit in ea, quae lingua poteſt dicere, quis liber poteſt exponere? Habebunt fletum in oculis, ſtridorem in dentibus, fœtorem in naribus, vincula in manibus & pedibus, & ignem in toto corpore.* Caſſianus de confeſſ. theolog. part III. *Quis dicere valeat, quae impiis & male viventibus tormenta ſint praeparata? in ipſo enim continuae mortis loco, qui infernus adpellatur, quid aliud niſi ignis flamma, perſeverans tribulatio & perpetua pœna atque infinita totius mali calamitas eſſe poteſt? Igneus autem fluvius & fœta palus complet iſta omnia. Ibi ſane atroces angeli commorantur, quorum brachia ſunt ut capita draconum, quorum oculi igneas ex ſe ſagittas emittunt, quorum dentes ut elephantis prominent & ſimulant ad tormentum ut caudae ſcorpionum, quorum adſpectus tremorem inducit & dolorem atque mortem. Atque utinam mors poſſet in his ſubvenire anguſtiis, ſed quod eſt horribilius, ad hoc vivit in tormentis poſitus, ut cruciatibus gubernetur; ad hoc redintegratur, ut roſus ſerpentibus & iteratis ſubinde iterumque repetitis morſibus attrectetur. Ibi dracones blaſphemantium labia vorant, & regulus diris morſibus miſerorum pectora lacerat, atque horribiles diverſi generis belluae incredulorum animas multipliciter ſine ceſſatione cruciant. Illic ululatus & planctus, gemitus & mugitus continue ſonant, ſimulque clamor ubique confuſus attollitur, quem dira vis tormentorum exagitat, & incendii arſura extorquet. Ibi vermis, qui non moritur, & ignis, qui nunquam exſtinguitur, atque ſtridor ſemper dentium ſentitur, gehennae lethale frigus & glacies indeficiens, fames peſſima & ſitis immenſa, dolor perpetuus & continuus languor, ſaeva peſtis & indicibilis lues, tenebrae denſiſſimae & nox obſcuritatis horrendae, nulla requis datur miſeriae, omnia ibi mala &*

cum-

cuncta tormentorum genera, mors immortalis, defectus indeficiens, finis infinitus. Proſper lib. III. de vita contempl. c. 12. *Fletus & ſtridor dentium acerrimos eorum dolores oſtendunt, qui ſupplicio aeternae mortis addicti non videndi ſenſum habituri ſunt, ſed dolendi. Quorum continuus gemitus, cruciatus aeternus, dolor ſummus, pœnalis ſenſus, torquent animas, nec extorquent, puniunt corpora damnata, non finiunt &c. Quod dicit propheta, vermis eorum non moritur, & ignis non exſtinguitur, ad totam refertur damnati hominis pœnam quam ineſficacis pœnitentiae ignis exurit, & conſumentis conſcientiae vermis immortaliter rodit &c. Cogita quale malum illud ſit, ab illo gaudio divinae contemplationis excludi, beatiſſima ſanctorum omnium ſocietate privari, fieri patriae cœleſtis extorrem, mori vitae beatae, morti vivere ſempiternae, in aeternum ignem cum diabolo & angelis eius expelli, ubi ſit mors ſecunda damnatis exſilium, vita ſupplicium, non ſentire in illo igne, quod illuminat, ſentire quod cruciat, exundantis incendii terribiles crepitus pati, barathri fumantis amara caligine oculos obcæcari, profundo gehennae fluctuantis immergi, edaciſſimis in aeternum dilaniari vermibus, nec finiri.* Caſſiodorus lib. de anima cap. 19. *Miſerrimi omnium ſunt damnati, & perdendo, quod diligunt, & iugiter patiendo, quod nolunt. Ævum ſine dulci vita, mors ſine remediabili fine, civitas ſine laetitia, patria exoſa, amara domicilia, cœtus triſtitium, turba lugentium.* Smaragdus in prolog. regulæ: *Duplex in gehenna eſt damnatorum pœna, illorum enim & mentem urit triſtitia & corpus flamma.* Anshelmus lib. de ſimilitudin. cap. 49. *Erit ibi turpitudo, ponderoſitas, imbecillitas, ſervitus, infirmitas, anxietas, inſipientia, inimicitia, diſcordia, dedecus, impotentia, timor, triſtitia. Septem priores huius miſeriae partes corporis, ſeptemque ultimae miſeriam perficiunt mentis.* Hugo Victorinus lib. IV. de anim. cap. 13. *Ibi miſeria, ibi tenebrae, ibi ordo nullus, ibi horror aeternus, ibi nulla ſpes boni, nulla deſperatio mali. Omnis, qui eſt in eo, odit ſe & omnes alios. Ibi vidi omnia genera tormentorum, quorum minimus eſt maius omnibus his tormentis, quaecunque in hoc ſeculo fieri poſſunt. Ibi eſt fletus & ſtridor dentium, ibi tranſibitur a frigore nivium ad calorem igneum & utrumque intolerabile. Ibi omnes comburuntur & vermibus corroduntur, nec conſumuntur. Vermis quorum non moritur, & ignis non exſtinguitur. Nulla ibi vox, niſi vae vae. Vae habent, vae ſonant. Tortores illic diaboli torquent pariter, & torquentur, & eorum nunquam finis erit, aut remedium. Talis eſt infernus & millies peior.* Bernhardus in lib. medit. cap. 3. *Nihil aliud ibi auditur niſi fletus & planctus, gemitus & ululatus, mœrores atque ſtridores dentium, nihilque ibi videbitur niſi vermes & larvales facies tortorum atque teterrima monſtra daemonum.*

Vermes crudeles mordebunt intima cordis,
Hinc dolor, inde pavor, gemitus, ſtupor & timor horrens.

Ardebunt miſeri in igne aeterno & in aeternum & ultra. In carne cruciabuntur per ignem, in ſpiritu per conſcientiae vermem. Ibi erit dolor intolerabilis, timor horribilis, fœtor incomparabilis, mors animae & corporis ſine ſpe veniae & miſericordiae. Sic tamen morientur, ut ſemper vivant: & ſic vivent, ut ſemper moriantur. Ser. VIII. in Pſalm. Qui habitat in adiutorio &c. *Fletus ibi erit ob ignem, qui non exſtinguitur; ſtridor vero dentium ob vermem, qui non moritur. Plane fletus ex dolore, ſtridor dentium ex furore.*

Fle-

Fletum nempe tormentorum immanitas, ſtridorem dentium vehementia ipſa tabeſcentis invidiae & obſtinata malignitas extorquebit. Innocentius ſerm. II. in die cinerum: *Pœna infernalis eſt reſtis ex tribus contexta funiculis, ex obſcuritate tenebrarum, acerbitate pœnarum & diuturnitate miſeriarum.* Lib. III. de cont. mund. c. 4. *Pœnae infernales ſecundum diverſa peccata ſunt diverſae. Prima pœna eſt ignis. Secunda frigoris, de his dixit Dominus.* Ibi erit fletus & ſtridor dentium. *Matth. 13. ibi erit fletus & ſtridor dentium. Fletus propter fumum ignis, ſtridor dentium propter frigus. Tertia erit fœtor. De his tribus dicitur Pſ. 10.* Ignis, ſulphur & ſpiritus procellarum pars calicis eorum. *Quarta vermes indeficientes, unde Eſai. 66.* Vermis eorum non morietur. *Quinta mallei percutientes, unde dicit Salomon. Prov. 19.* Parata ſunt damnationis iudicia blaſphematoribus, & percutientes mallei ſtultorum corporibus. *Sexta tenebrae palpabiles interiores & exteriores, unde Iob. cap. 10.* terra miſeriæ & tenenebrarum *Pſ. 43.* in æternum non videbunt lumen. *1 Reg. 2.* impii in tenebris conticeſcent. *Septima confuſio peccatorum, tunc enim* erunt liberi aperti, *Dan. 7. id eſt, conſcientiae hominum erunt omnibus manifeſtae. Octava horribilis viſio Daemonum, qui videbuntur in excuſſione ſcintillarum de igne adſcendentium. Nona igneae catenae, quibus impii ſingulis membris conſtringentur.* Lib. eiusdem cap. 6. *Eſt apud inferos ſumma tenebrarum obſcuritas, immenſa pœnarum acerbitas, infinita miſeriarum aeternitas.* In vitis patrum lib. VII. c. 44. de quodam abbate refertur, quod ignem inferni iugiter ſibi proponens dixerit: *Video ibi pares gemitus & inceſſabiles lacrimas. Adſpicio ſtridentes dentibus & ſalientes toto corpore & trementes a capite uſque ad pedes. Video & mare ignis bullientis immenſurabile & circumfluentes & mugientes, ut putent aliqui, uſque ad cælos attingere fluctus ignis & in tremendo illo mari innumerabiles homines deiectos & una voce omnes clamantes & ululantes ſimul, quales nemo ſuper terram ululatus & voces unquam audierat, & ſicut arentia omnis virgulti cremare miſericordia autem Dei ſe avertente ab illis.* Bonaventura in diæt. ſalut. tit. X. c. 1. *Pœnae reproborum erunt primo acerbiſſimae & intolerabiles. Graviſſima enim pœna, quae in hoc mundo poteſt tolerari, minor eſt pœna inferni. Secundo erunt diverſae, unde nota, quod in ſacra ſcriptura inveniuntur novem pœnae. Prima eſt pœna ignis, ſecunda pœna eſt vermis. Ignis ardebit carnem, vermis ardebit mentem. Tertia pœna eſt fœtor. Quarta frigus. Quinta fames maxima; ibi namque eſt tanta inopia, quod neque guttam aquae poterunt habere. Sexta pœna eſt tortor vel potius tortores. Septima horror. Octava tenebrae, in quibus reprobi incarcerabuntur & ligabuntur. Nona pœna & quaſi principalis dolor, quia in illis pœnis non ſolum erit acerbitas, ſed contrarietas. Sunt autem doloris cauſae quatuor. Prima eſt, quia amiſerunt bona temporalia huius vitae. Secunda cauſa eſt, quia tempus perdiderunt. Damnati namque darent libenter totum mundum pro uno momento temporis, ſi poſſent habere ad pœnitendum. Tertia cauſa eſt, quia viſionem & gloriam Dei perdiderunt, quæ carentia viſionis Dei omnes gehennae cruciatus ſuperat. Quarta cauſa eſt, quia inferni vilitatem, & miſeriam adquiſiverunt. Eſt enim locus infernalis tenebroſus & penurioſus, quod erit maxima pœna divitibus & voluptioſis & magnatibus, quia in vita habuerunt domos ſine fumo, ibi vero erit fumus continuus. Tertio eſt ibidem pœnarum diuturnitas, erunt enim pœnae in-*

infernales diuturnae, immo ſempiternae. Quarto eſt in inferno pœnarum univerſitas. In inferno univerſae partes hominis, tam corporis quam animae, poſt diem iudicii erunt in igne, nunc autem videmus, quod homo non poſſet ſine maximo tormento ignem in parte unius digiti ſuſtinere per unam horam, quantus ergo erit dolor, quando totus homo ardebit in igne. Quinto & ultimo iſtae pœnae infernales erunt inutiles & infructuoſae. Pœna enim praeſentis vitae brevis, levis & fructuoſa; ſed futura eſt longiſſima & graviſſima & infructuoſa, quia ſi damnatus flendo tantum de lacrimis emitteret, quantum eſt de aqua in mari, non ſufficeret ad lavandam maculam unius peccati mortalis. Idem part. VII. breviloqui. c. 6. *Ignis infernalis adfliget & concremabit ſpiritus & corpora, nec tamen corpora illa conſumet, ſed ſemper adfliget. Huiusmodi autem adflictioni ignis coniuncta erit adflictio ſecundum omnes ſenſus, coniuncta erit pœna vermis & carentia viſionis Dei, ita quod in his pœnis erit varietas, & cum varietate acerbitas, & in acerbitate interminabilitas.* Idem in ſoliloquio cap. 3. t. 7. p. 126. *Erit iſtic ignis ardens, frigus rigens, vermis immortalis, fœtor intolerabilis, mallei percutientes, umbrae palpabiles, confuſio peccatorum, innodatio vinculorum, horribilis facies daemonum, mors optabitur, non dabitur, ibi torquens & puniens non fatigabitur, ibi qui torquetur, nunquam morietur; ſic enim ignis ille conſumet, ut vitam tamen ſemper ſervet; ſic vetera tormenta patientur, ut ſemper innoventur; ſic ſine ſpe veniae & miſericordiae ſemper vivent, ut tamen moriantur; ſic morientur, ut tamen nunquam conſumantur.* Ludolphus Carthuſianus de vit. Chriſti part. II. cap. 88. *Propter averſionem a creatore erit ibi carentia viſionis Dei; propter converſionem ad creaturam, ſcilicet ad bonum commutabile ſpreto bono incommutabile ſcilicet Deo, erit pœna materialis ignis vel incendii; propter deordinationem voluntatis contra inſtinctum rationis erit pœna univerſi, quae conſiſtit in adflictione varia, acerba & aeterna. Ibi enim erit calor ignis, rigor frigoris, tenebrae, fumus, lacrimae interiores, adſpectus daemonum, clamor in perpetuum, mallei percutientium, ſerpentes ac dracones, ariditas ſitis, fœtor ſulphuris, vermis conſcientiae, vincula, carcer, timor, dolor, pudor & confuſio peccatorum omnibus patentium, invidia, rancor, triſtitia, carentia divinae viſionis, ablatio ſpei omnis ſalutis. Ipſum etiam eſſe, quod omnis creatura adpetit, pœna iis eſt, quia quaerent mortem naturalem, & non invenient.* Rupertus Holcoth lect. LV. in lib. Sapientiæ, ſeptem pœnales damnatorum conditiones recenſet. *Deiicientur,* inquit, *cum confuſione, adfligentur cum adſpectione, repellentur ſine reſponſione, deſtituentur authenticatione, punientur ſine conſolatione, conterentur ſine condonatione, & ſupprimentur ſine recordatione.* Laurentius Iuſtinianus de connub. verbi & animæ cap. 16. *Erit ibi ignis exſtinguibilis, frigus incomparabile & dentium ſtridor; ibi quoque eſt fumus teterrimus, tenebrae palpabiles, lacrimae interiores, horrida daemonum viſio, improperii clamor, ariditas ſitis, fœtor ſulphuris, vermis conſcientiae, ſpiritualia vincula, carcer ſqualidus, timor crucians, palpitans tremor, anhelitus dolor, pudor confundens, invidia urens, diſcerpens rancor, triſtitia adfligens, carentia divinae viſionis, omnisque ſpei abolitio & ſalutis.* Dionyſius Carthuſianus in comm. Apoc. p. 301. *Gravis eſt damnatorum pœna propter tormenti acerbitatem, gravior propter ſuppliciorum diverſitatem, graviſſima propter ſuppliciorum aeternitatem.* Idem lib. de quatuor noviſſ. art. 37. *Circa pœnas inferni conſideranda eſt primo earum aeternitas, quae ſuper omnia gra-*

gravat, premit, contriſtat & torquet damnatos, imo infernale incendium non adfligit tam graviter infeliciſſimos illos, quantum adfligit eos conſideratio, qua attendunt ac cogitant, ſe in tot ac tantis tormentis perpetuo permanſuros, ex qua conſideratione oritur intolerabilis deſperatio omnis boni. Secundo conſideranda eſt circa pœnas inferni earum acerbitas. Pœna enim ignis acerbiſſima eſt, ignis quoque infernalis omni igne apud nos exiſtente ineffabiliter calidior pœnaliorque exiſtit. Et ſicut ignis ille eſt calidiſſimus, ita frigus infernale eſt vehementiſſimum. Idem dicendum de caeteris inferni tormentis. Tertio conſideranda eſt infernalium tormentorum diverſitas, quia iuxta magnitudinem multitudinemque culparum unusquisque reprobus variis pœnis torquebitur. Quarto circa pœnas inferni penſanda eſt earum univerſalitas, quia in toto corpore & in ſingulis membris corporis iniqui adfligentur ſimiliter in tota anima atque in ſingulis eius viribus. Quinto attendenda eſt circa pœnas inferni deſolata & pœnoſa ſocietas. Sexto penſanda eſt diſpoſitio loci. Septimo irrecuperabilitas negligentiae & amiſſionis temporis huius vitae ac damni inde ſecuti. Octavo puritas mala illarum pœnarum, quibus nulla conſolatio eſt admixta. Nono conſideranda eſt pœna damni damnatorum. Decimo conſideranda eſt gravitas infernalium tormentorum ex parte patientium. Carthenius lib. III. de quatuor noviſſ. cap. 4. Erunt in inferno pœnae interiores & exteriores. Quantum ad corpus ſpectat, punientur damnati a quatuor elementis, terra, aqua, igne & aëre. A terra quidem, quia undique ea vallabuntur, qui hic ordine inverſo terrena praetulerunt terrae creatori. Ab aëre ſimiliter punientur, quia ibi caliginoſus erit & fœtidus. Ab igne ob calorem nimium, ab aqua ob ſtridens frigus &c. Fiet in ultima mundi purgatione quaedam ſegregatio elementorum, & quidquid purum eſt ac nobile, ſuperius remanebit ad gaudium & felicitatem iuſtorum, quidquid ignobile & feculentum, in infernum proiicietur ad pœnam iniquorum, ut quomodo omnis creatura Dei erit beatis gaudii materia, ſic & damnatis ex omnibus creaturis tormentum accedat. Altera pœna exterior erit in quinque ſenſibus corporeis, viſu, auditu, guſtu, olfactu, tactu. Nam viſus ſolis, lunae ſtellarumque lumine ac ſplendore privabitur nec non Chriſti & ſanctorum omnium viſione. Contra punietur ſletu, fumo ac turpiſſimorum Daemonum omniumque damnatorum adſpectu. Aures, quae nunc vocanti Chriſto clauduntur, diabolo ſuadenti aperiuntur, clamore horribili aſſiduisque blaſphemiis, quas audient, torquebuntur. Guſtus ſiti & fame adfligetur, omni ciborum & potuum voluptate privabitur. Odoratus ſulphureo fœtore torquebitur. Cum damnatis enim omnes huius ſeculi feces, ſterquilinia, fœtores, in infernum ſeu in cloacam quamdam deſcendent. Denique tactus intus & extra medullas acerbiſſimo igne cremante torquebitur. Accedit & alia pœna exterior, ſiquidem corpora damnatorum erunt deformia, paſſibilia, tarda, ponderoſa, obſcura, pallida, opaca. Caeterum eiusmodi pœnae corporeae ſenſuumque exteriorum in animam ipſiusque ſenſus refluent ac redundabunt, in imaginativam videlicet, aeſtimativam, memoriam, ſenſitivam phantaſiam, ſenſumque communem. Aeſtimativa, cum viderit coram ſe alios torqueri, indicibili horrore percutietur, ne pari modo crucietur. Phantaſiae viſiones terrificas adparebunt. Imaginativa de omnibus etiam bonis perperam cogitabit. Memoria ſenſitiva torquebitur recordatione peccatorum ſuorum, ſeraque & infrugifera pœnitentia. In ſenſu communi refluent omnes pœnae ſenſuum exteriorum, tantusque ibi erit dolor & cruciatus, ut mens ad aliud dirigi non poſſit, niſi ad quodvis doloris impellit. Delectabi-

lia

tia quaeque a ſenſibus ac mente ſubtrahentur, & cuncta triſtitia exhibebuntur. Praeterea ibi erit perpetuus perverſae voluntatis ſtatus, neque tam dolebunt ſe peccaſſe, quam voluptates ſuas perdidiſſe. Ibi erunt & tenebrae interiores, privatio ſcilicet gratiae, privatio item ſcientiae humanae cœleſtis ac divinae. Odio proſequentur omnes Dei creaturas, daemones & ſanctos angelos, homines quoque bonos & malos, imo Deum ipſum, non quidem in ſe & ſua natura, ſed in effectibus iuſtitiae ſuae. Cap. 5. *Non ſolum in praeſentia omnis mali, verum etiam in abſentia omnis boni erunt pœnae & cruciatus damnatorum, quia carebunt Dei gratia, ſine qua qui vivit, miſere vivit: carebunt omni voluptate, nedum cœleſti ac divina, ſed etiam temporali.*

Gravitas pœnarum infernalium colligitur I) ex quantitate; earum diſcreta ſive multiplici varietate.

§. XXXVI. Sed enim ut *gravitatem* pœnarum infernalium cognoſcamus exactius, meditemur ſtudioſius, & conſequenter peccata, quibus illæ velut a Cæcia nubes attrahuntur, fugiamus, cautius progrediemur in illis explicandis hoc ordine. In pœnis inferni conſideranda eſt earum tum *quantitas* tum *qualitas*. Quantitas eſt vel *diſcreta* vel *continua*. Ad diſcretam quantitatem *numerus*, ad continuam refertur *tempus*. Numerus infernalium pœnarum ex multiplici earumdem varietate colligitur. Ecquis vero iſtam varietatem animo complecti, nedum verbis explicare poteſt? Quidquid in hac vita occurit mali & adverſi, illud omne ad pœnas inferni utcunque explicandas in ſcripturis adhibetur. Ecquis certo ordine & numero complecti poteſt pœnas illas, quæ ratione æternitatis ſunt *infinitae & interminabiles*, ratione multiplicis varietatis *innumerabiles*, ratione acerbitatis & intenſionis *inaeſtimabiles*? Conabimur tamen eo uſque progredi, quo in huius vitæ caligine & infirmitate poſſumus; quæ enim & quot ſint inferni pœnæ, ſolus Deus novit *θεωρητικως*, diaboli & damnati ſciunt *πρακτικως*, vel potius *παθητικως*, nullus autem hominum in his terris vivens definire & explicare poteſt *αποδεικτικως*. Potuiſſemus autem in principio hac uti diſtinctione, quod ſcriptura inferni pœnas deſcribat 1.) *verbis propriis*, in ſenſu literali accipiendis, 2.) *figuratis ac metaphoricis*, ex ſenſu & uſu huius ſeculi traductis. Sed quia nullus hominum exacte ſcire ac definire poteſt, quæ deſcriptionis pœnarum infernalium ſint *propriae*, quæ vero *figuratae*, ideo iuxta hanc diſtinctionem varietas illorum malorum vix poteſt in certas claſſes redigi. Alia igitur utemur via. Mala inferni deſcribuntur nobis 1.) *γενικως* adpellationibus *generalibus* univerſam iſtorum malorum congeriem complectentibus, 2.) *ειδικως*, vocabulis *ſpecialibus*, certas illarum pœnarum ſpecies exprimentibus. Quemadmodum enim in pictura primo intuemur tabellam totam variis imaginibus inſignitam poſtea ſingulas imaginis ſeorſim contemplamur; ita quoque picturam inferni in ſcriptura nobis propoſitam, primum quidem *generaliter & univerſim*, poſtea vero *ſpecialiter & ſeparatim* pia mentis meditatione intueri convenit.

Quae deſcribitur generaliter.

§. XXXVII. *Generales* deſcriptiones hæ ſunt, quando ſtatus damnatorum ac pœnæ inferni vocantur 1) אבדון, *απωλεια*, *perditio*, Iob. XXVI. 6. Prov. XV. 12. XXVII. 20. Matth. VII. 13. Marc. I. 24. Iob.

Vocantur enim 1.) perditio. 2.) mors. 3.) interitus.

Ioh. XVII. 12. Act. VIII. 20. Rom. IX. 22. Philip. I. 28. III. 19. 1 Tim. VI. 9. 2 Pet. II. 1. &c. 2) מות, θανατος, *mors*, Pſal. XXXIV. 22. XLIX. 15. Ezech. XVIII. 20. XXVII. 8. Ioh. VI. 50. Rom. I. 32. VI. 23. Iacob. V. 20. Apocal. II. 11. XX. 14. &c. 3) ολεθρος, *interitus*, Matth. X. 28. 1 Theſſ. V. 3. 2 Theſſ. I. 9. 1. Tim. VI. 9. ac differentiæ cauſa quandoque additur, *perditio aeterna*, *interitus aeternus*, *mors aeterna*, *mors ſecunda*, φθορα *corruptio*, Iudæ 12. quo pertinet, quod corpora damnatorum vocantur פגרים, *cadavera*, Eſai. LXVI. 23. nimirum quia ipſi ſunt æterna morte mortui. In parabola decem minarum Luc. XIX. 27. inimici regis iubentur, *interfici*, ut ſignificetur, hoſtes Chriſti æterna morte perdendos. Vocatur autem miſerrimus damnatorum ſtatus *perditio*, *mors* ac *interitus*, non quod ſit abſoluta quædam ανυπαρξια ac redactio vel totius compoſiti vel partis alterutrius in nihilum, quia animæ & corpora damnatorum in æternis ſuppliciis vivent, ſed quia de omnibus malæ mortis ſpeciebus aliquid participat. Scholaſtici ſic diſtinguunt. Vita animæ duplex eſt: *eſſentialis & habitualis* ſeu *relata ad aliud*. Illa in eſſe, hæc in bene eſſe conſiſtit. Anima impii quoad eſſe, nunquam perit; quoad bene eſſe in perditionem ruit. Dico *malae mortis*, quia de ſalutari, bona ac ſpirituali illa fidelium morte, qua in hac vita mortui dicuntur peccato, legi, mundo & carni, nihil quidquam participat. Diximus autem ſuo loco, mortis nomine intelligi a) *omnis generis calamitates & adverſitates* homini in hac vita propter peccatum tolerandas, Exod. X 17. 1 Corinth. XV. 31. 2 Corinth. I. 10. &c. iam vero in inferno eſt συναθροισμος congeries, colluvies atque confluvies omnium omnino miſeriarum, calamitatum & adverſitatum, quæ in hac vita homini unquam obtigerunt vel obtingere potuerunt, utique ergo ſtatus damnatorum rectiſſime interitus ac mors vocatur. b) *Mortem corporalem atque naturalem*, quæ eſt animæ a corpore diſſolutio, Matth. X. 21. XVI. 28. Rom. V. 14. 1 Corinth. III. 22. & alibi paſſim. Quamvis vero in morte æterna animæ damnatorum reſuſcitatis corporibus unitæ non ſeparentur a ſuis corporibus, qua in parte diſcrimen eſt inter mortem temporalem & æternam; tamen convenit mors ſecunda ſive æterna cum morte prima, ratione tum *originis*, quia utraque eſt conſequens & pœna peccati, tum *horroris*. Ut enim mors corporalis in ſe ac per ſe conſiderata eſt omnium terribilium terribiliſſimum; ſic mors æternalis longe adhuc horribilior ac terribilior. Tum ratione *doloris & angoris*; quia ut anima non ſine graviſſimo dolore a corpore divellitur; ſic damnatorum mors perpetuo angore & continua anxietate definitur. Tum ratione *effectus & conſequentis*; per mortem corporalem cadaver anima deſtitutum redditur ponderoſum, fœtidum, abominabile, vermibus & putredine ſcatens, ſic damnatorum corpora non erunt quidem anima caſſa, interim erunt nihilominus ponderoſa, fœtida, abominabilia, ac a rodentibus vermibus in æternum lancinabuntur. c) *Mortem ſpiritualem infidelium*, qua in peccatis ſuis mortui a vera animæ vita, quæ in Deo eſt, ſeparati dicuntur, Matth. VIII. 22. Luc. IX. 60. XV. 24. Ioh. V. 25. 1 Tim. V. 6. Eph. II. 5. Coloſſ. II. 13. cum hac ſpirituali infidelium morte arctiſſima cognatio morti impiorum æternæ intercedit, quia impii inferno adiudicati a vera vita, quæ in Deo eſt, a gratioſa Dei inhabitatione,

ab

ɔmnis gaudii participatione in æter-
n ſunt excluſi; quinimo damnato-
ı reſpectu huius æternæ ac ſecundæ
rtis longe peior eſt conditio quam in-
lium in hoc mundo reſpectu mortis
itualis, quia infidelibus durante ad-
tempore gratiæ patet aditus ad pœ-
ɛntiam & reconciliationem cum Deo,
ı fine etiam ipſis converſionis media
bum & ſacramenta offeruntur, ſed
nnati irremediabiliter morti ſunt ob-
:ii & a facie Dei in æternum ac ple-
ie abiecti. Inde *vitam extra vitam*
ıorte non moriente in aeternum tradu-
t.

§. XXXVIII. De hac æterna dam-
ɔrum morte ſic diſſerunt pii veteres.
ıbroſius in comm. Rom. 5. *Mors du-*
:: diſſolutio corporis cum anima a corpo-
ſeparatur; & mors, quae ſecunda di-
r in gehenna. Lactantius lib. II. inſtit.
. 13. *Duplex eſt mors; primam ſic de-*
nus: Mors eſt naturae animantium diſ-
tio, vel ita: Mors eſt corporis animae-
ſeductio. Secundam vero ſic: Mors eſt
rni doloris perpeſſio; vel ita: Mors eſt
narum pro meritis ad aeterna ſupplicia
ınatio. Auguſtinus lib. VI. de civit.
. cap. 12. *Eam vitam aeternam dicimus,*
eſt ſine fine felicitas. Nam ſi anima in
is vivit aeternis, quibus & ipſi ſpiri-
cruciabuntur immundi, mors illa poti-
ıeterna dicenda eſt, quam vita. Nul-
nippe maior aut peior eſt mors, quam
non moritur mors. Sed quod animae
ıra per id, quod immortalis creata eſt,
qualicunque vita eſſe non poteſt, ſum-
mors eius eſt, alienatio a vita Dei in
rnitate ſupplicii. Lib. XIII. de civit.
; cap. 2. *Mors animae fit, cum eam de-*
t Deus, ſicut mors corporis, cum id de-
t anima. Ergo utriusque rei, id eſt,
ıs hominis mors eſt, cum anima a Deo
deſerta deſerit corpus. Huiusmodi autem
totius hominis mortem illa ſequitur, quam
ſecundam mortem divinorum eloquiorum ad-
pellat auctoritas. Hanc Salvator ſignifica-
vit, ubi ait: Eum timete, qui habet po-
teſtatem & corpus & animam perdere in
gehenna; *quod cum non antea fiat, quam*
cum anima corpori ſic fuerit copulata, ut
nulla diremtione ſeparentur, mirum videri
poteſt, quomodo corpus ea morte dicatur oc-
cidi, qua non ab anima deſeritur, ſed ani-
matum ſentiensque cruciatur. Nam illa pœ-
na ultima ac ſempiterna recte mors animae
dicitur, quia non vivit ex Deo; mors au-
tem corporis quonam modo cum vivat ex ani-
ma? non enim aliter poſſunt ipſa corpora-
lia, quae poſt reſurrectionem futura ſunt,
ſentire tormenta. An quia vita qualiſcun-
que aliquod bonum eſt, dolor autem ma-
lum, ideo nec vivere corpus dicendum eſt,
in quo anima non vivendi cauſa eſt, ſed do-
lendi? Et poſtea: *In damnatione noviſſi-*
ma quamvis homo ſentire non deſinat, ta-
men quia ſenſus ipſe nec voluptate ſuavis,
nec quiete ſalubris, ſed dolore pœnalis eſt, non
immerito mors eſt potius adpellata quam vita
Lib. eiuſdem cap. 11. circa finem: *Se-*
cunda mors eſt omnium peſſima, quae non
fit ſeparatione animae & corporis, ſed in
aeternam pœnam potius utriusque comple-
xu. Ibi non erunt homines ante mortem
atque poſt mortem, ſed ſemper in morte,
ac per hoc nunquam viventes, nunquam
mortui, ſed ſine fine morientes. Nunquam
enim erit homini peius in morte, quam ubi
erit mors ipſa ſine morte. Lib. XIX. de
civ. Dei cap. 28. *Miſeria damnatorum ſem-*
piterna, ideo ſecunda mors dicitur quia nec
anima ibi vivere dicenda eſt quae a vita Dei
alienata erit, nec corpus, quod aeternis
cruciatibus ſubiacebit, ac per hoc ideo duri-
or iſta ſecunda mors eſt, quia finiri morte
non poterit &c. Quod bellum gravius & a-
marius cogitari poteſt, quam ubi voluntas

ſic adverſa eſt paſſioni, & paſſio voluntati, ut nullius earum victoria tales inimicitiae finiantur, & ubi ſic confligit cum ipſa natura corporis vis doloris, ut neutrum alteri cedat? hic enim quando contingit iſte conflictus, aut dolor vincit, & ſenſum mors adimit, aut natura perdurans vincit, & dolorem ſanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, ut adfligat, & natura perdurat, ut ſentiat, quia utrumque ideo non deficit, ne pœna deficiat. Lib. XXI. de civ. Dei cap. 2. *Non enim nulla ſed ſempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem pellit de corpore, ſecunda mors animam nolentem tenet in corpore. Ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima, de ſuo corpore patiatur.* Eſt & hoc Auguſtini: *Miſeria damnatorum nec vita nec mors eſt, quia in utraque boni aliquid invenitur; in vita requies eſt, in morte terminus, ſed miſeria illa non habet requiem, nec terminum. Quid ergo eſt? malum vitae & malum mortis a morte. Cruciatus habet ſine fine, a vita durationem accipit ſine requie.* Paulinus de obitu Celſi:

Vita erit his ſine fine mori & mors vivere pœnis,
Et durante ſuas paſcere carne cruces.
Ipſe ſuos proprio peccator corpore gignet
Carnifices, & erit vermibus eſca ſuis.

Anshelmus lib. de ſimilitud. cap. 58. *Si male quis nunc vixerit, non niſi moriendo tunc vivere poterit. Nihil ergo brevius illa vita, cui mors ſemper fuerit iuncta.* Fulgentius lib. I. ad Monium cap. 6. *Huic uni morti, quam peccator ſibi per contemtum divinae iuſſionis iniuſte concupiſcendo arceſſivit, duplam Deus mortem iuſte iudicando retribuit, hoc eſt, primam in ſeparatione animae & corporis, ſecundam in aeterna cruciatione animae & corporis, ut per hoc primam, qua diſcedente anima caro ſola moritur; ſecundam vero, quando rediens in carnem anima, in eadem & cum eadem, in qua peccavit, carne torquetur, ut cum qua communicavit mortem peccati, quod Dei bonitas interdixit homini, cum ipſa communicet mortem ſupplicii, quod paravit divina iuſtitia peccatori.* Gregorius lib. VI. mor. cap. 39. *Fit miſeris mors ſine morte, quia mors perimit & non exſtinguit.* Smaragdus ad ad cap. 4. reg. ex Proſp. lib. III. de vit. contempl. cap. 12. *Omnes qui in gehenna dicuntur occidi, non hoc cum illis ſagitur, ut conſumti doloribus aliquando deficiant, ſed ut in illis pœnaliter vivant.* Algerus lib. II. de euch cap. 5. *Mali etiam in corpore vitam aeternam habebunt, quam tamen magis mortem dixerim, quia Deo, qui vere vita eſt, non placebunt, & ideo ſine divina gratia miſera erit aeternitas, quia aeterna miſeria* Bernhardus in med. de vot. cap. 3. col. 1193. *Erit ibi mors animae & corporis. Sic tamen morientur, ut ſemper vivant ſic vivent, ut ſemper moriantur.* Idem: *Vita erit mortifera & mors immortalis. Si vita es, cur occidis? ſi mors, quomodo ſemper duras?* Idem ad Eugenium papam: *Cogita, quantum malum ſit mori vitae aeternae, vivere mortis ſempiternae.* Manuel. Palæologus orat. VI. *At ubi triſtiſſimam illam mortem adpetierit animus etiam corpus ipſum poſt reſurrectionem quaſi mortuum & miſerum modis omnibus erit. Nam quo pacto res aliter ſe habere poſſit? cum id quod ipſum corpus vivificat, veram vitam, qui Deus eſt, amiſerit.* Ex quibus facile intelligi poteſt, quid reſpondendum ſit ad quæſtionem, quomodo ſtatus damnatorum dicatur mors, cum mortem dicantur optare & quærere? Apoc. IX. 6. Communiter reſpondent, per mortem hic intelligi ἀνυπαρξίαν, ut ſit

ſus, optabunt in nihilum redigi, :ruciatibus illis liberentur. Sed vocabulum *mortis* nuſpiam in ſcri- pro *ανυπαρξια* omnimoda uſurpa- nam nec corporalis, nec ſpiritua- nec, temporalis, nec æterna, nec ie nec metaphorice dicta mors *υπαρξια*, ideo rectius dicitur, Io- m loqui de morte corporali in ſen- mparato. Natura omnes fugiunt horrent mortem, ſed tanti erunt atorum cruciatus, ut mortem ac tum, quem alias omnia viventia fu , præ magnitudine dolorum exop- per mortem enim temporalem s a doloribus liberari norunt.

dicium.

§. XXXIX. 4) In- digitatur etiam miſerrimus damnatorum ſtatus ne *κριματος και κρισεως*, *iudicii*, i. XXIII. 14. Marc. XII. 40. Luc. 17. Ioh. V. 29. Hebr. X. 27. *κριμα- ιωνιου*, Hebr. VI. 2. item *κατα- τος και κατακρισεως*, *condemnatio-* Matth. XII. 41. Marc. XVI. 16. 8. 1. 1 Cor. XI. 32. Iacob. V. 9. primo quidem *μετωνυμικως*, quia licio extremo, quod Chriſtus ad- s eos inſtituet, denunciabitur ipſis a damnatio, quo ſenſu ipſi ſoli di- r *venire in iudicium*, Ioh. V. 24. & *dicium reſurgere* v. 29. Deinde et- *μεταφορικως*. Quemadmodum e- in hac vita facinoroſus ad icium a iudice damnatus, quia aliud quam præſentiſſimam mor- ob oculos ſibi propoſitam videt, erea animo valde angitur, horro- ncutitur, ac tremore totus percelli- ſic impii audita damnatoria ſenten- orribili & ineffabili angore adficien- Quemadmodum facinoroſus mor- ndemnatus publicæ ignominiæ & omni omnium ſpectaculo exponitur; mnati æternis opprobriis in conſpectu omnium angelorum & hominum adficientur. Dan. XII. 2. Quemadmodum adiudicatus morti & ultimo ſupplicio ob flagitia ſua deſtinatus graviſſima tormenta ſuſtinet, & maximis cum doloribus vitam finit; ſic damnati perpetuos cruciatus & mortem æternam ſuſtinebunt. Quemadmodum ſupplicio adfectus non revertitur in hanc vitam, ſed abſcinditur a viventium regione; ſic damnati a vera vita, quæ in Deo eſt, æternum erunt abalienati, nec unquam lucem iterum videbunt.

5) *Ira Dei.*

§. XL. 5) Denique etiam tota congeries malorum, quæ damnatos premet, *irae divinae* nomine *επιτομικως* exprimitur. Ioh. III. 36. Rom. II. 8. Eph. V. 6. Coloſſ. III. 6. 1 Theſſ. I. 10. V. 9. Apoc. XIV. 9. &c. in quo itidem ſpecies quædam *metonymiae* occurrit, quia ira Dei adverſus damnatorum peccata eſt cauſa efficiens & conſervans illorum cruciatuum. Rom. II. 5. *cumulas tibi iram*, hoc eſt, pœnas ex ira infligendas *in die irae*. Hæc iuſtiſſima vindicis Dei ira breviter exprimit omnia ſuppliciorum genera; quæcunque de damnatis cogitari vel prædicari poſſunt, quia Deus totam ſuam iram in æternum ſuper eos effundet. Quando in hac vita Deus ex iuſta ira pœnas immitit, tum non effundit totam ſuam iram, ſed *in ira recordatur ſuae miſericordiae*; ſed de damnatis dicitur, quod *feces irae divinae* ſint ſorbituri, Pſal. LXXV. 9. hoc eſt, quod totum poculum ira divina plenum uſque ad fundum cogentur evacuare, quodque bibituri ſint *εκ του οινου του θυμου του θεου, του κεκερασμενου του ακρατου εν τω ποτηριω της οργης αυτου*, Apoc. XIV. 10. non erit mixtum ſive *temperatum poculum* miſericordia, ideo vocatur *ακρατον*, interim tamen turbidis variarum ac diverſarum pœnarum fecibus erit plenum, inde vo-

vocatur *κεκεραςμενον*. Ut autem Deus in hac vita non effundit totam ſuam iram, ita quoque *non iraſcitur in aeternum*, Pſal. LXXVII. 8. CIII. 9. ſed ſuper damnatos inſtar graviſſimi ponderis *manebit ira Dei* in æternum, Ioh. III. 36. a qua nullis mediis ac remediis poterunt liberari. Damaſcenus lib. II. orth. fid. cap. 29. (aliis 31.) duas conſtituit divinæ deſertionis ſpecies. Unam vocat *οικονομικην και παιδευτικην*, *diſpenſativam & correctoriam*; alteram *τελειαν και απογνωςικην*, *perfectam* & *prorſus ſeparatoriam*, quæ poſterior ſpecies damnatis a facie Dei penitus abiectis proprie competit.

ex ſpeciali earum conſideratione.
Mala damnatorum ſunt.
1) *ςερητικα.*

§. XLI. *Ειδικως*, in ſpecie mala damnatorum ſunt vel *ςερητικα* vel *θετικα*. Quemadmodum *gratiae divinae* diſtinguuntur in *privativas* ac *poſitivas*, illæ dicuntur, quibus bona in nos confert, unde vulgatum illud dicterium: *Plures ſunt gratiae Dei privativae quam poſitivae*; ita quoque mala damnatorum diſpeſcere poſſumus in *privativa* ac *poſitiva*, erit enim in inferno *abſentia omnis boni* ac *praeſentia omnis mali*, ecquid namque boni illi adeſſe, & contra quid mali illi deeſſe poteſt, cui Deus *τελειως και απογνωςικως* in æternum iraſcitur, qui a Deo ſummo, unico & infinito bono ſeparatur? Quemadmodum viſio Dei beatifica, in qua vita æterna conſiſtit, complectitur *ςερησιν παντων κακων και θεσιν παντων καλων*, ita e contrario alienatio a conſpectu Dei, in qua inferni pœna conſiſtit, complectitur *ςερησιν παντων καλων και θεσιν παντων κακων*. Quemadmodum in impœnitentia, incredulitate & aliis peccatis, propter quæ impii in infernum præcipitabuntur, eſt non ſolum *ςερησις* ſed etiam *θεσις*, averterunt enim ſe a Deo creatore, bono incommutabili, & motu inordinato converterunt ſe ad creaturam, bonum commutabile, peccarunt tum *omittendo* divinitus præcepta, tum *committendo* divinitus prohibita; ita quoque in pœnis inferni ex peccato ortis erit *ςερησις*, *privatio omnis boni*, ac *θεσις*, *poſitio omnis mali*; erit ibi carentia viſionis Dei, erit etiam pœna æterni & graviſſimi incendii. Scholaſtici dicunt in damnatione eſſe duo, *poenas* ſcilicet *inflictionem* & *aeternam a Deo ſeparationem*. Bonaventura lib. IV. *θετικα* vocat *pœnas ſenſus ςερητικα pœnas damni* Compend. theol. lib. VII. cap. 3. *Pœna damni eſt privatio proemii beatifici. Pœna ſenſus eſt adflictio infernalis tormenti.* Cameracenſis in princ. I. ſentent.

Principale eſt ſeparatio a Deo & Chriſto

§. XLII. Mala *ςερητικα* varia ſunt ac multiplicia. Principale eſt *ſeparatio a Deo & Filio eius Chriſto Ieſu*, *averſio divinae faciei*, *carentia divinae viſionis*, *elongatio a beatifico Dei conſpectu*. Quidam vocant *ακοινωνησιαν*, *relegationem* in perpetuum exſilium, Pſalm. V. 5. *Non habitabit iuxta te malignus.* Matth. XXV. 41. *Diſcedite a me in ignem.* 1 Theſſ. I. 9. *Dabunt pœnas a facie Dei*, abiecti ac ſeparati, quo ſenſu particula *απο* reſpondens Hebr. מן ſæpius uſurpatur. *Peccata dividunt inter Deum & homines & abſcondunt faciem Dei ab hominibus*, Eſai. LIX. 2. Iam vero impii in peccatis ſuis mortui reatu eorum in æternum tenentur obſtricti, utique ergo propter peccata illa non remiſſa, nec unquam remittenda faciem ſuam Deus in æternum ab illis abſcondit. *Deus lux eſt*, & te-

on ſunt in eo ullae; 1. Iohan. I. 5.
ro damnati *proiicientur in tenebras*
es, Matth. VIII. 12. XXII. 13.
iam faciem ac lucem divinam non
nt. Hieronymus in comm.
8. *Tenebrae ſemper interiores ſunt*
riores. Sed qnoniam qui a Domi-
r expellitur, lumen relinquit, idcir-
iores tenebrae nominatae ſunt. Pro-
., III. de vit. contempl. cap. 12.
riores tenebras mitti nihil aliud erit,
Domino, qui eſt mentium lumen,
Quemadmodum electorum bea-
eſſentialiter ac principaliter in
Dei conſiſtet; 1 Cor. XIII. 12.
us eum a facie ad faciem. 2 Cor. V.
ειδος 1. Iohan. III. 2. *Videbimus*
ut eſt. Apoc. XII. 4. *Videbunt*
Dei & agni; ſic vice verſa da-
rum infelicitas eſſentialiter ac
paliter in carentia viſionis divinæ
averſione divinæ faciei conſiſtet.
orum beatitudo ſic deſcribitur,
ſemper videant faciem Dei, qui in
ſt, Matth. XVIII. 10. ergo etiam
orum & omnium impiorum da-
recte ſic deſcribitur, quod non
nt faciem Dei. Notandum vero
Dei in ſcripturis accipi potiſſi-
dupliciter, primo quidem pro
vore, gratia & benevolentia, dein-
ro pro *ipſius ira & indignatione*,
admodum etiam homo favorem &
ſuam in facie alteri demonſtrat.
le igitur ab impiis dicitur Deus *fa-*
uam averſurus, ac ipſi a viſione fa-
ivinæ dicuntur excludendi, tunc
in priore ſignificatione uſurpatur;
eſpectu poſterioris ſignificationis
& obfirmabit faciem ſuam contra da-
os, Lev. XVII. 10. XX. 5. XXVI.
Exardeſcet a facie eius ignis ardens
ad noviſſima inferni, Pſalm. XVIII.
c poterunt a facie Dei damnati effu-
m. XX.

gere, CXXXIX. 7. &c. quo ſenſu quidam exponunt dictum apoſtolicum 2 Theſſ. I. 9. *pœnas dabunt a facie Dei*, id eſt, ab ira & furore eius, ac damnati petunt ſe *abſcondi a facie Dei*, Apoc. VI. 17. ubi εξηγησις ſtatim additur v. 18. quia *venit dies magnus irae.* Quando in hac vita pii non percipiunt ſenſum divinæ gratiæ ac guſtum dulcedinis divinæ, videntur ſibi proiecti a facie Dei Pſalm. XXXI. 23. unde tam anxie & ſolicite orant, *uſque quo Domine avertis faciem tuam?* Pſal. XIII. 2. *Ne avertas faciem tuam a me*, XXVII. 9. *Quare faciem tuam avertis?* XLIV. 25. *Ne proiicias me a facie tua*, LI. 13. &c. Sed hæc averſio non eſt *απογνωςικη* ſed *παιδευτικη*, at quando Deus a damnatis dicitur avertere & abſcondere faciem, eosque a facie ſua abiicere, tunc talis faciei averſio intelligitur, quæ in perpetuum durabit, ita ut nulla amplius ſpes ſuperſit, fore aliquando, ut Deus reconciliatus amicam ſuam faciem illis oſtendat. Huc pertinent dicta ſcripturæ, in quibus damnatio deſcribitur per Dei iram, quæ paulo ante ſunt enumerata, quia finalis illa Dei ira manens ſuper damnatos in æternum nihil aliud eſt quam averſio & abſconſio divinæ faciei ab illis in perpetuum. Hæc alienatio a gratia & vita Dei complectitur finalem, perfectam & totalem *αποκοπην και αποτομην*, *avulſionem a Chriſto capite. Diſcedite a me*, Matth. VII. 23. XXV. 41. *Alter relinquetur*, Luc. XVII. 34. ita ut nulla amplius ſuperſit ſpes fore, ut aliquando myſtico illi corpori, cuius caput eſt Chriſtus, inſerantur. Itemque *iacturam irreparabilem ſapientiae, iuſtitiae, vitae, gloriae, laetitiae, felicitatis ac beatitudinis ſempiternae*, in qua Deus erit *omnia in omnibus*, 1 Cor. XV. 28. ac ſe a facie ad faciem contuendum electis

præ-

præbebit. Quomodo enim avulſi a Deo, qui eſt ſummum bonum, ſumma lætitia ac ipſa vita poſſent frui ullo bono ſpirituali ac cœleſti? Abſalon urgebat Ioabum, *ut ſeſe aut in conſpectum regis iterum produceret, aut occideret*, 2 Sam. XIV. 32. ſic ergo morti æquiparat, quod a facie regis cogatur exſulare. Quanto maius malum erit a facie cœleſtis regis exſulare?

§. XLIII. De hoc damnatorum ſtatu ſic loquuntur veteres. Irenæus lib. V. adverſ. hæreſ. cap. 22. p. 351. *Quicunque erga Deum cuſtodiunt dilectionem ſuam his praeſtat communionem. Communio autem Dei vita & lumen & fruitio eorum, quae ſunt apud eum, bonorum. Quicunque autem abſiſtunt ſecundum ſententiam ſuam ab eo, his eam, quae electa eſt ab ipſis, ſeparationem inducit. Separatio autem Dei mors, & ſeparatio lucis tenebrae, & ſeparatio Dei amiſſio omnium, quae ſunt apud Deum, bonorum &c. aeterna autem & ſine fine ſunt a Deo bona propter hoc & amiſſio eorum aeterna, & ſine fine eſt.* Chryſoſtomus homil. XXIV. in Matth. 7. *Mille gehennas ponas, & nihil tale eſt, quale eſt, excludi a gloria, & odio haberi a Deo.* Ibidem: *Duae erant pœnae in inferno comburi, & a regno Dei excludi, haec pœna difficilior eſt.* Baſilius in orat. de extremo iudicio, quæ exſtat in operibus Ephremi: *Dei alienatio atque averſio etiam inter omnes pœnas, quae in gehenna exſpectantur, intolerabilior graviorque eſt ei, qui patitur, quam oculo lucis privatio, etiamſi dolore careant.* θευ αλλοτριωσις και αποςροφη και των εν γεεννη προσδοκωμενων κολασεων αφορητοτερον εςι και βαρυτερον τω παθοντι, ως οφθαλμω φωτος ςερισις, καν μη οδυνη προσῃ. Auguſtinus lib. I. hypognoſtic. *Mors ſeu damnatio eſt privatio vitae, ſeu alienatio a Dei vita.* In lib. de triplic. habitac. *Abſentia Chriſti quoad viſionem omnia alia tormenta ſuperat, & omnibus pœnis intolerabilior eſt.* Fulgentius dicit: *Si in carcere inferni concluſi Dei faciem viderent, nullam pœnam, nullum dolorem, nullamque triſtitiam ſentirent.* Damaſcenus in vita Barlaam. cap. 8. *Omnium inferni tormentorum nullum aeque grave & acerbum eſt, atque a Deo abalienari, & a dulciſſima ipſius facie abiici, gloriaque illa, quae nullis verbis exponi poteſt, orbari &c.* Bernhardus de interiori domo cap. 38. p. 226. *Deum non videre ſuperat omnia gehennae ſupplicia.* Idem in medit. devotiſſ. cap. 3. *Quis putas tunc mœror erit, quis luctus, quae triſtitia, cum ſeparabuntur impii a conſortio ſanctorum & a viſione Dei.*

§. LXIV. Ex hac ſeparatione a Deo porro conſequitur ſeparatio 1) Ab *angelis beatis & ſanctis illis ſpiritibus*. Angeli adſtant *coram Dei throno*, Dan. VII. 10. & ut *dilecti Dei filii*, Iob. I. 6. XXXIII. 23. *paternam illius faciem ſemper intuentur*, Matth. XVIII. 18. iam vero damnati a conſpecto & throno Dei erunt ſeparati, ergo etiam ab angelis. *Ubi non habet locum Dei gratia, ibi nec obtinet gratioſa angelorum praeſentia*, ut Lutherus ex collatione Pſalm. VIII. 6. & Hebr. II. 7. recte colligit. Iam vero damnati a gratia Dei penitus erunt αφωρισμενοι ac ſegregati, ergo etiam angelorum non fruentur conſpectu ac præſentia. *Sicut fumus apes & fœtor columbas abigit, ſic angelos πολυδακρυς και δυσωδης αμαρτια* teſte Baſilio in Pſal. 33. iam vero peccata damnatorum manent & in æternum manebunt, Matth. XII. 31. Ioh. IX. 41. *Iniquitates ipſorum ſupergredientur caput eorum, & ſicut*

Ex quo ſequitur ſeparatio 1) a beatis angelis.

eam

ave gravatae eorum ſuper eos, Pſalm. III. 5. Ergo etiam peſtilens pecca- & infernalis ignis fœtor procul ablegabit a damnatis an- gelos. 2) Ab *omnibus ſan- ctis & beatis hominibus in cælo.* Matth. VIII. 12. *Abrahamo, Iſaaco & Iacobo re- in regnum cælorum*, ſed impii *tur in tenebras exteriores;* XXII. ı habens veſtem nuptialem a con- paratus *in tenebras exteriores pro-* XXIV. 40. *dividet eum*, id eſt, a o fidelium ſervorum ſeparabit; VI. 23. videt damnatus epulo La- *n ſinu Abrahae*, ſed audire cogi- 26. *firmatum eſſe chaſma magnum*, ·ohibeat, quo minus damnati ad m ſocietatem tranſire poſſint. Cy- lexandrinus in orat. de exitu a- *Iuſti in aeſtimatione habentur, & s probris impetuntur. Iuſti in ſan- ne, peccatores in incendio. Iuſti evehuntur, miſeria deprimuntur. ſanctorum ſtatione, peccatores in exſilio. Iuſti audient: Venite be- poſſidete regnum. Peccatores autem iſcedite a me maledicti. Iuſti in , peccatores in igne vivaciſſimo & o. Iuſti deliciis adfluunt, pecca- ore conficiuntur. Iuſti choros agi- ccatores ſunt in vinculis. Iuſti con- peccatores lugent. Iuſti ter felices, s ter miſeri. Iuſti in cantu, pec- n ſpecu. Iuſti in ſinu Abrahae, s in ſinu Belial. Iuſti in quiete, r in pœnis. Iuſti in fulgure, pec- n caligine procellarum. Iuſti cum laudunt, peccatores cum daemoni- is. Iuſti in medio lucis, peccato- dio tenebrarum. Iuſtos paracletus r, peccatores cum daemonibus pæ- t. Iuſti adſiſtunt ſolio Domini, s adſtant ultricibus tenebris. Iuſti ſine ulla temporis intermiſſione faciem Do- mini intuentur, peccatoribus vultus diabo- li ſemper adverſus. Iuſti cum angelis vi- vunt, peccatores adſociantur daemoniis. Iuſti preces effundunt, peccatores iuge la- mentum. Iuſti ſurſum, peccatores deorſum. Iuſti in cælo, peccatores in abyſſo. Iuſti in perenni vita, peccatores in morte perdi- tionis. Iuſti in manu Dei ſunt, peccato- res in loco diaboli. Iuſti cum Deo, pecca- tores cum Satana.* Quare cum tam di- ſpar ac diverſa ſit iuſtorum & peccato- rum conditio, utique etiam inter iuſtos & peccatores, id eſt, inter beatos ac damnatos erit longe maxima ſeparatio. Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei cap. 22. *Qui erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio Domini neſcient, qui vero erunt in illo gaudio, quid agatur foris in tenebris exterioribus ſcient.* Bernhardus ad Euge- nium papam: *Cogita, quantum malum ſit a facie Chriſti ſeparari, ab illo gaudio divinae contemplationis excludi, & beatiſ- ſima omnium ſocietate privari.* 3) *A paradiſo cæleſti.* Sive enim cœli nomine in- telligamus feliciſſimum & beatiſſimum piorum in vita æterna ſta- tum, ſive illud πȣ, in quo beatifica Dei viſione & gaudiis vitæ æternæ perfruun- tur, ab utroque damnati ſunt quam ma- xime remoti. Prius probant omnia ſcri- pturæ dicta, quæ de ſtatu beatorum in *cælo* ac damnatorum in *inferno*, ἐναντίως ſibi invicem & quidem diametraliter op- poſito loquuntur, quorum ſummam bre- viter collegit Cyrillus Alexandrinus lo- co proxime citato. Poſterius patet ex dictis illis ſcripturæ, quæ cœlum bea- torum ſedem reſpectu noſtri *in ſummo*, infernum damnatorum carcerem *in imo* reſpectu noſtri collocant. Matth. XI. 22. *Capernaum uſque ad cælum exaltata ad infernum uſque deprimetur.* Luc. XVI. 23.

r bo- r.

3) a paradiſo.

23. *Dives videt Lazarum ſinu Abrahae απο μακροθεν*, & v. 26. audit ab Abrahamo, *magnum chaſma eſſe inter beatorum & damnatorum domicilium firmatum*, per chaſma *μεταφορικως* innuitur extrema illa & maxima diſtantia, qua altitudo cœli a profunditate inferni ſeparatur. Apoc. XXI. 27. *Non intrabit in cœleſtem Hieroſolymam aliquid coinquinatum.* XXII. 15. *εξω*, *foris extra civitatem cœleſtem ſunt canes & venefici.* Ephremus in lib. de vera pœnit. cap. 8. *Tunc iam impelluntur miſeri* (damnati) *ab angelis terribilibus acti, caeſi atque flagellati, perguntque ad mugientes & ſtridentes dentibus crebriusque poſt tergum adſpicientes, ſi quo pacto iuſtos & illud gaudium, unde ipſi ſeparati ſunt, intueri queant, vident autem lucem illam ineffabilem, adſpiciunt amœnitates paradiſi, vident magna illa & praeclara munera, quae percipiunt a rege gloriae, qui legitime certarunt, intuentur notos dudum & familiares ſuos aeternis gaudiis fruentes, quae ipſi percipere non meruerunt, & lamentantur, ingemiſcuntque graviter &c.* Quemadmodum primi parentes poſt admiſſum peccatum e paradiſo expulſi a Cherubim ab eius ingreſſu arcebantur, Geneſ. III. ſic damnati poſt extremum iudicium & promulgatam damnationis ſententiam a paradiſo cœleſti æternum exſulare cogentur.

4) *a luce, gaudio, quiete & felicitate.*

4) *A luce, gaudio, quiete & felicitate.* Paradiſus cœleſtis eſt regio lucis, theatrum gaudii, conclave quietis & *ταμειον* omnis felicitatis. Quare cum damnatis a paradiſo futuri ſint exſules atque extorres, ideo etiam omni luce, gaudio, quiete & felicitate privabuntur; inde dicuntur verſari *in terra tenebrarum & umbra mortis* ſeu mortifera, Iob. X. 21. *In terra obſcuritatis, quae eſt caligo umbrae mortis*, v. 22. tribuuntur ipſis *tenebrae horribiles & abſconditae*, XV. 26. *tenebrae exteriores*, Matth. VIII. 12. XXII. 13. XXV. 30. *caligo tenebrarum*, 2 Petr. II. 17. *procella tenebrarum*, Iudæ v. 13. quarum typus fuere *tenebrae Aegytiacae*, quas horribiles & *palpabiles* Spiritus ſanctus vocat Exod. X. 22. Sap. XVII. 18. & ſeqq. dicuntur *in aeternum non viſuri lumen*, Pſalm. XLIX. 20. Et ſane, ſi diligenter attendamus, deprehendemus, quidquid tenebrarum nomine in ſcripturis ſignificatur, illud omne inferno ac damnatorum ſtatui convenire. Tenebrarum nomine intelligitur primo *privatio lucis naturalis*, Geneſ. I. 3. Deut. XXVIII. 29. Ioſ. XXIV. 7. &c. atqui infernus eſt *locus tenebrarum*, Iob. XXXVIII. 19. deſtitus omni luce. Vt *claritas Dei* illuminat cœleſtem Hieroſolymam, ob quam divinam lucem non indiget luce naturali ſolis & lunæ; Apoc. XXI. 23. XXII. 5. ſic diabolus, *princeps tenebrarum* Eph. VI. 12. infernum, qui eſt *regnum tenebrarum*, tanta obfuſcat caligine, ut luci naturali ad eum non pateat aditus. Damnatis, ut vulgaris habet Leoninus:

Nec ſol, nec luna, nec ſtella videbitur una.

Hoc ſenſu quidam exponunt *σκοτος το εξωτερον*, in quod damnati dicuntur proiiciendi, ut exteriores tenebræ ſint idem quod *externae*, ad diſtinctionem *interiorum ac ſpiritualium* tenebrarum ſic dictæ. Quidam *το εξωτερον* exponunt per *το εξω της βασιλειας των ουρανων*, *tenebrae, quae ſunt extra regnum cœlorum*, in quo ſolo lux eſt & gaudium. Gregorius lib. XXV. moral. cap. 11. *Tunc coacti in tenebras exteriores mittentur, qui nunc interioribus voluntarie delectantur.*

tur. Camerarius in not. εις σκοτος το εξωτερον, τȣτ' εϛι εις τον σκοτεινον τοπον τον εξω. Secundo *cæcitas mentis*, *ignorantia Dei*, *caligo ſpiritualis*, Eſai. IX. 2 XLII. 2. Luc. I. 79. Ioh. I. 5. Atqui damnati in extrema ſalutaris θεογνωσιας inopia verſantur, deſtituuntur luce divinæ cognitionis, habent cor excœcatum, adeoque ſunt meræ tenebræ, Eph. V. 8. proinde tenebræ *exteriores*, id eſt, in ſummo gradu ipſis competunt, ſic enim Auguſtinus in expoſitione Pſalmi 6. tenebras *exteras ab exterioribus* diſtinguit, ut illas accipiat de *ſenſu reprobo & cæcitate mentis in hac vita*, exteriores vero de *ſumma cæcitate*, *quae futura eſt in damnatis*. Sicut ergo de Sodomitis, in quibus δειγμα πυρος αιωνιȣ propoſitum, Iudæ v. 7. refertur Gen. XIX. 11. quod percuſſi fuerint בסנורים, *cæcitatibus* in plurali, quia interna & externa cordis & oculorum caligine fuere ſuffuſi; ita quoqne de damnatis recte pronunciare poſſumus, quod interioribus & exterioribus tenebris ſint occœcati. Dionyſius Carthuſianus in comm. Apoc 18 f. 300. *Damnati non erunt ſuae artis ac ſcientiae memores in inferno. Si enim gravis infirmitas inducit ſcientiae oblivionem, quanto magis vehementia illa infernalis tormenti.* Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 4. *Tenebrae inferni ſunt palpabiles interiores & exteriores, unde Iob*: Terra miſeriæ & tenebrarum, ubi umbra mortis. *Et in Pſalmo*: In æternum non videbunt lumen. *Et 1 Reg.* 2. Impii in tenebris conticeſcent. Cap. 7. *Reprobi non ſolum exterioribus, ſed etiam interioribus tenebris involventur, quia ſpirituali pariter & corporali luce carebunt. Scriptum eſt enim, tollatur impius, ne videat gloriam Dei, qui ſolus tunc erit in lucem ſempiternam.* Tertio *perverſitas voluntatis*, *proiecta impietas*, unde peccata dicuntur *opera tenebrarum*, Eph. V. 11. Confer Ioh. III. 19. XII. 35. Rom. XIII. 12. 1 Theſſ. V. 4. &c. atqui in damnatis non eſt ſanata perverſitas voluntatis, in qua & cum qua mortui olim fuere, nec mundati ſunt ab iniquitate, cuius macula illis perpetuo adhæret. Quarto *omnis generis calamitates*, *adflictiones & miſeriae*, 2. Sam. XXII. 26. Pſalm. XVIII. 29. Eſai. V. 30. Mich. VII. 8. &c. iam vero infernus eſt ſentina omnium miſeriarum & adflictionum. Quinto *regnum diaboli*, quod in hoc mundo per peccatum in incredulos obtinet, Luc. XXII. 43. *Haec eſt poteſtas tenebrarum.* Eph. VI. 12. Κοσμοκρατορες τȣ σκοτȣς αιωνος τȣτȣ. Col. I. 13. *Eripuit nos de poteſtate tenebrarum.* Iam vero in damnatos plenum & abſolutum diabolus habebit dominium, quale in hac vita nondum habuit. Ex quibus omnibus conſtat, extremam caliginem & ab omni prorſus luce alienationem damnatis meritiſſime tribui. Sexto *contemtus & ignominia*, Pſalm. CVII. 10. Apoc. XVI. 10. iam vero damnatorum opprobria erunt ſempiterna 5) A *praeconio laudis divinae.* Beatorum hominum & ſanctorum angelorum *adſidua occupatio erit Dei laudatio*; Pſalm LXXXIV. 5. *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.* Sed ab his iubilantium Deoque pſallentium choris ſeparatiſſimi erunt damnati. Cum enim divinæ bonitatis dulcedinem cor eorum non guſtet, ideo lingua eorum non erumpet in laudes Dei, quin potius *blaſphemabunt Deum cœli prae doloribus & vulneribus ſuis*, Apoc. XVI. 11. non quidem in ſe, ſed in ſuis effectis, divinis ſcilicet iudiciis & plagis, quas ſuſtinent. Hoc ſenſu quidam accipiunt dicta ſcripturæ: Pſalm. CXV. 17. *Non mor-*

5) a praeconio laudis divinae.

mortui laudabunt te Domine, *neque omnes qui deſcendunt in infernum*. Eſai. XXXVIII. 18. *Non confitebitur tibi infernus*, *neque mors laudabit te*, *non exſpectabunt*, *qui deſcendunt in puteum*, *veritatem tuam*. 6) *A conſortio commiſerationis humanae.* Nec creator nec creaturæ ulla erga damnatos adficiantur *συμπαθεια*. Deus *in interitu ipſorum ridebit*, Prov. I. 26. Beati & cœlites divinæ voluntati ſuam exactiſſime conformant, Pſalm LII. 8. *Videbunt iuſti*, *&* *videbunt ſuper eum dicentes*: *Ecce vir*, *qui non poſuit Deum adiutorem ſuum*. LVIII. 11. *Laetabitur iuſtus*, *cum viderit vindictam*. Gregorius lib. XXXIV. moral. cap. 16. *Si nunc quoque viventes iuſti mortuis & damnatis iniuſtis minime compatiuntur*, *quando adhuc aliquid iudicabile de ſua carne ſe perpeti etiam ipſi noverunt* , *quanto diſtrictius tunc iniquorum tormenta reſpiciunt*, *quando ab omni vitio corruptionis exuti ipſi iam iuſtitiae vicinius atque arctius adhaerebunt &c.* Spiritus infernales erunt damnatorum tortores ac maſtiges, tantum abeſt, ut ulla eos perſequantur commiſeratione. Ipſimet damnati ſeſe invicem odio proſequentur, ac miſeriis ſuis mutuo inſultabunt. Eſai. LXVI. 24. *Erunt ad ſatietatem viſionis omni carni*, id eſt, omnes beati ſine commiſeratione imo cum voluptate damnatorum pœnas videbunt, quia *quamdiu volunt*, videbunt, cum pœnarum nullus futurus ſit finis, & *quantum volent*, videbunt, cum maxima varietas & ſumma acerbitas earum ſit futura. Chaldæus ſic reddidit: *Et erunt impii iudicati in gehennam*, *donec dicant ſuper eos iuſti*: *ſatis vidimus*. Hebræa proprie ſic ſonant: *Et erunt nauſea ſeu faſtidium omni carni*, id eſt, damnatorum corpora tam fœda, putrida, vermiculantia ac tabida erunt, tamque gravia & horrida erunt damnatorum ſupplicia, ut omnibus ſpectantibus faſtidium creent, quae interpretatio cum priore minime pugnat. Senſus enim eſt, tam non movendos eſſe damnatorum ac ſuppliciorum, quæ ipſi patiuntur, intuitu beatos cœlites ad ullam commiſerationem ut potius faſtidium ac nauſeam ex illis ſint concepturi. Vulgata Hebræum דראין legit, ac ſi eſſet די ראה *ſatietas*, *ſufficientia viſionis*. Dives epulo Luc. XVI. 24. exiguum & viliſſimum quid petit, videlicet aquam, nec vas aqua plenum, nec ut manum, multo minus integrum corpus, ſed ut *extremum digiti* Lazarus intingeret, ac *linguam duntaxat irroraret*, ſed nec Abrahamus nec Lazarus commiſeratione erga ipſum moventur; ſed ſimpliciter ab illis repellitur. Apoc. XIV. 10. *Cruciabuntur in conſpectu ſanctorum angelorum & in conſpectu agni*, id eſt, Chriſtus & angeli videbunt illos damnatorum cruciatus, ſed nulla erga ipſos adficientur miſericordia. Erunt *βδελυγματα*, *αναθεματα*, *περικαθαρματα*, *περιψηματα*, exſtabunt in ipſis manifeſta & publica ſigna horrendæ iræ ac iudicii divini, nauſeam & abominationem omnibus intuentibus creabunt &c. Hoc vero non mediocre pondus damnatorum ſuppliciis addet quod videbunt ſe in graviſſimis pœnis conſtitutos, neque tamen quemquam ipſorum malis adfici. Miſerrima hæc eſt miſeria, extreme miſerum eſſe, & tamen nemini eſſe miſerabilem, graviſſime dolere, & tamen neminem ad condolendum commovere poſſe, unde etiam graviſſimis malis hoc adnumerari conſuevit. Iob. XXX. 10. Pſalm. XXXV. 15. LXIX. 21. &c.

6) a conſortio commiſerationis humanae.

§. XLV.

'a in- de- ra-

§. XLV. III. Mala damnatorum θετικα itidem varia ſunt ac multiplicia, poſſunt tamen in duas claſſes commode diſpeſci, quædam ſunt *interna*, quæ in ſemetipſis ſen- uædam *externa*, quæ in aliis, ohabitant, intuentur, & quo- ſpectu mala interna augentur. generali adpellatione vocantur *cruciatus*, quos ut Spiritus ſan- is eo clarius explicet & animo ntimius infigat, declarat eos *arative*, 2) *effective*. 1) *Compa-* uidem dum damnatis tribuit ς tales cruciatus quales fœmi- rientes experiri coguntur. Luc. θυνωμαι εν τη φλογι v. 25. συ δε οδυ- c referri poteſt primo, quod ac προγευσει infernalium dolo- tes dicit Pſalm XVIII, 6. שאול r *ſeu dolores inferni circumdede-* , quia verbum Hebræum pro- ificat acutiſſimos illos dolores, rperæ in ipſo partu ſentiunt, חבל, *parturivit*. Secundo quod de anxietate noviſſimum iudi- tegreſſura dicit, αρχαι ταυτα Matth. XXIV. 8. Marc. XIII. 8. nodum enim dolores quidam iuntur partum, ſed qui longe ſunt iis, quos in ipſo partu fœ tinent; ſic impii in noviſſimis us iudicium proxime anteceſſu- nt quoſdam dolores ex publi- ortos, ſed illis incomparabili- res erunt iſti cruciatus, quos dicii & in igne infernali expe- Denique quod 1 Theſſ. V. 3. tolus: *Repentinus impiis ſuper- eritus, ſicut η ωδιν τη εν γαστρι* *non effugient.* Quemadmodum partus ex improviſo puerperam adprehendunt; ſic cruciatus & interitus æternus ex inopinato damnatos in die iudicii opprimet. Ex his igitur conſtat, damnatorum cruciatus conferri cum acutiſſimis doloribus parturientium, quales vero & quanti ſint, patere poteſt primo ex *divino oraculo* Geneſ. III. 16. *Multiplicando multiplicabo dolorem tuum & conceptum tuum*, quæ verbi repetitio phraſi Hebraica ſignificat quandoque certitudinem & evidentiam, Gen. II. 17. XXXVII. 33. quandoque continuationem & frequentiam Ioſ. XXIV. 10. Ierem. XXIII. 17. ſemper autem exaggerationem & emphaſin continet. Secundo ex *ſcripturae ſtilo*, quo inſignem cruciatum & anguſtiam dolori parturientium conferre ſolet, 2 Reg. XIX. 3. Pſalm. XLVIII. 7. Eſai. XIII. 8. XXVI. 17. XXXVII. 3. Ierem. VI. 24. XXII. 23. XXX 6. XLVIII. 41. Ezech. XXX. 16. Mich. IV. 9. Tertio ex *quotidianae experientiae teſtimonio*. Sæpius enim parturientes fœminæ doloribus illis ſuccumbunt, & maxima cum cordis anguſtia moriuntur, Gen. XXXV. 18. Quarto ex *noviſſima illa querela* Hecubæ apud Euripidem, *malle ſe decies in acie ſtare quam ſemel parere.* Quæ omnia evidenter arguunt acerbitatem & vehementiam infernalium dolorum hac adpellatione exprimi. Bernhardus dicit, *unam gehennae ſcintillam magis cruciare damnatos, quam ſi fœmina in labore & partu prolis mille annos continue perduraret.* b) Βασανυς, *tormenta*, quibus facinoroſi ſubiiciuntur. Luc. XVI. 23. cum eſſet εν βασανοις, v. 28. infernus emphatice deſcribitur, quod ſit τοπ@ των βασανων. Matth. VIII. 29. dicunt diaboli: *Veniſti huc ante tempus nos βασανισαι*; Marc. V. 7. Luc. VIII. 28. *ne me βασανισης, ante tempus.* Metuunt ſcilicet dæmones, ne ante iudicii diem in infernum tor-

men-

mentorum locum detrudantur. Apoc. XIV 10. *Qui adoraverit beſtiam βασανισθησεται εν πυρι και θειω*, XX. 10. *Diabolus, beſtia & pſeudopropheta cruciabuntur die & nocte.* Inſtrumentum illius cruciatus erit *ignis*; unde Apocal. XIV. 11. dicitur, *fumus τυ βασανισμυ, ignis illius, a quo torquentur, adſcendit in ſecula ſeculorum.* Βασανιϛης ſive tortor erit diabolus, Matth. XVIII. 34. qui & alios torquebit, ac nihilominus ipſe torquebitur. Notum vero eſt, quam varia ſint tormentorum genera, quibus facinoroſi in hac vita excruciantur, videlicet equulei, fidiculæ, candelæ picatæ &c. ſed illis omnibus longe graviora & atrociora tormenta damnatis in inferno ſunt parata, *ubi nec qui torquet, fatigatur, nec qui torquetur, aliquando moritur.* c) *Τα δεσμα vincula*; Pſal. XI. 6. *Pluet Dominus laqueos ſuper impios.* Matth. XIII. 30. *Zizania colligantur εις δεσμα* ad comburendum. XXII. 13. *Ligatis manibus & pedibus proiicite eum hinc in tenebras exteriores.* De diabolis dicitur 2. Petr. II. 4. *σειραις ζοφυ παρεδωκεν* Iud. v. 6. *δεσμοις αιδιοις υπο ζοφον τετηρηκεν.* Tribuuntur autem damnatis vincula 1) ad denotandam eorum *captivitatem*, proiecti ſunt in carcerem infernalem, *εις το δεσμωτηριον*, in locum vinculorum, in quo captivi detinentur, captivis enim vincula ſolent iniici: 2) ad exprimendam *tormentorum aeternitatem.* Chriſoſtomus hom. X. in 2. Cor. *Vincula illa non ex ferro, ſed ex igne ſunt nunquam exſtinguibili.* Qui manibus ac pedibus ligatis in carcerem proiicitur, non poterit ex eo eluctari, cogentur ergo damnati in hoc carcere æternum permanere, unde vocantur *vincula aterna*. quibus conſtricti tenentur; 3) ad inſinuandam *dolorum acerbitatem*: quando enim vincula arctius conſtringuntur, exquiſitiſſimos dolores corpori inferunt. Innocentius lib. III. de contempt. mundi cap. 4. *Impii in ſingulis membris catenis igneis conſtringentur*; 4) ad ſignificandam *bene operandi αδυναμιαν.* Proſper lib. III. de vit. contempl. cap. 12. *Quid eſt, obmuteſcentes manibus ac pedibus ligari niſi in inferno, ubi Deo nemo confitetur, actione privari &c.* 5) ad deſcribendam *damnatorum ſocietatem*: Iſidorus lib. I. de ſummo bono cap. 32. *Sicut faſciculi lignorum ad combuſtionem de ſimilibus colligantur, ita in iudicii die ſimilis culpae rei ſuis ſimilibus iungentur, ut ex aequo pœna conſtringat quaſi in faſciculum, quos actio ſimilis fecit in malum.* d) *Πληγας και μαϛιγας* Prov. XIX. 29. *Parata ſunt deriſoribus iudicia,* ומהלמות *& percuſſiones corpori ſtultorum.* LXX. interpretes: *μαϛιγες και τιμωριαι.* Symmachus: *σφυροκοπιαι* Theodoretus: *συγκλασεις.* Vulgata; *mallei percutientes.* (*) Luc. XII. 48. *Servus qui fecit αξια πληγων.* Apoc. XXII. 18. inter plagas in libro illo ſcriptas eminent potiſſimum *infernales & aeternae* impœnitentibus paratæ. Quemadmodum enim ſervo inobedienti parata ſunt verbera & flagella, ſic eadem ſors manet damnatos apoſtatas & transfugas Dei ſervos. Ephremius in lib. de vera pœnit cap. 8. *Impelluntur miſeri* (damnati) *ab angelis terribilibus acti, caeſi atque flagellati, perguntque ad mugientes & ſtridentes dentibus.* Cyrillus Alexandrinus in orat de exitu animæ: *Heu; heu quales ſunt angeli infligendis pœnis deſtinati, truculenti*

&

(*) Dæmones ipſi *μαϛιγα* vocant, quidquid infernorum ergaſtulis cruciatuum eſt; Lactantius lib. de falſ. relig. cap. 8. *Quid ergo fupereſt, niſi ut ſua confeſſione verberibus veri Dei ac pœnae ſubiaceas ſempiternae. Nam in alio reſponſo ita dixit: Δαιμονες οι φοιτωσι περι χθονα και περι ποντον, Αναματες δεμαντα, υπαι μαϛιγι θεοιο.*

& immites, etenim conviciantur fortiter & increpant &c. Feri ſunt & intractabiles flammae illius miniſtri, graves illae, quae ad ſupplicium adhibentur, ſcuticae, firmi ungues & infracti, per dura flagella. Huc referri poteſt, quod de *angelo ſatanae* apoſtolum *colaphizante* habetur 2. Cor. XII. 7. Quod ſi enim ſancto apoſtolo accedente divina permiſſione violentas manus inferre diabolus fuit auſus, quo modo in flagellis & verberibus parcet damnatis, quos in peculium ſuum accepit? e) Λιμον και διψιν *eſuriem, famem ac ſitim*, qua omnium neceſſariorum ac delectabilium inopia exprimitur Eſai. LXV. 13. *Servi mei comedent, & vos eſurietis, ſervi mei bibent, & vos ſitietis.* De beatis in cœlo dicitur Apoc. VII. 16. *non eſurient nec ſitient amplius.* Ergo a contrario ſenſu damnatos æterna eſuries ac ſitis premet.

2) *Effective*
a) *per planctum & luctum*

§. XLVI. 2) *Effective* damnatorum cruciatus deſcribuntur a) per *planctum ac luctum.* Quia enim in æternis & nunquam finiendis, iiſdemque acerbiſſimis cruciatibus hærent conſtituti, ideo etiam æternum lugebunt ac plangent. Apoc. I. 7. *plangent ſuper eum omnes tribus terrae.* Hic impiorum planctus in die iudicii incipiet, & in omnem durabit æternitatem

b) *per clamorem & ululatum.*

b) Per *clamorem & ululatum.* Eſai. LXV. 14. *Servi mei ovabunt prae iucunditate, & vos clamabitis prae dolore cordis, & prae contritione ſpiritus ululabitis.* Iac. V. 1. *Ululate divites in miſeriis veſtris, quae adveniet vobis.* De ſtatu beatorum in cœlo dicitur Apoc. XXI. 4. *Nec luctus, nec clamor, nec dolor erit amplius.* Ergo a contrario ſenſu damnati lugebunt & clamabunt in æternum.

c) *per fletum ac ſtridorem dentium.*

c) Per *fletum ac ſtridorem dentium.* XVI. 20. *Flebunt uſque in ſeculum.* Iac. V. 1. *Plorate divites.* Hæc duo Chriſtus ſemper coniungit, quoties infernalium tormentorum mentionem facit, ut non iniuria quis cogitet, duabus hiſce adpellationibus totam & univerſam miſeriarum infernalium congeriem ἐπιτομικως comprehendi. Matth. VIII. 12. XIII. 42. & 50. XXII. 13. XXIV. 51. XXV. 30. Luc. XIII. 28. Hieronymus in comm. Matth. 8. *per fletum & ſtridorem dentium membrorum corporalium magna tormenta oſtendi* adſerit. Fletus *dolorem*, ſtridor dentium *livorem* arguit; fletus *ex ſenſu mali proprii*, ſtridor dentium *ex cogitatione boni alieni* orietur; fletus erit *ex ardore*, ſtridor dentium *ex horrore.* Cyprianus ad Demet. *Erit tunc ſine fructu pœnitentiae dolor pœnae, inanis ploratio & inefficax deprecatio.* Serm. de adſcenſ. Chriſt. *Continuus erit & ſuperfluus illarum lacrimarum decurſus, ſtridorem illum dentium flammae inexſtinguibiles habitabunt.* Auguſtinus de tripl. habitac. cap. 2. *Principalia duo ſunt tormenta in inferno, frigus intolerabile & calor ignis inexſtinguibilis. Fletus namque & liquefactio oculorum ex calore naſcitur, ſtridor vero dentium ex frigore, de quibus duobus innumera pendent pœnarum genera.* Proſperus lib. I. de vit. comtempl. cap. 12. *Fletus & ſtridor dentium acerrimos damnatorum dolores oſtendunt, qui ſupplicio aeternae mortis addicti, non videndi ſenſum habituri ſunt, ſed dolendi.* Beda in comm. Matth. 8. *Duplex hic oſtenditur gehenna, id eſt, nimii frigoris per ſtridorem dentium, & intolerabilis fervoris per fletum oculorum.* Eodem modo exponit Remigius. Bernhardus ſerm. VIII. in Pſal. *Qui habitat. Fletus ob ignem, qui non exſtinguitur, ſtri-*

ſtridor vero ob vermem, qui non moritur. Plane fletus ex dolore, ſtridor dentium ex furore. Fletum nempe tormentorum immanitas, ſtridorem dentium vehementia illa tabeſcentis invidiae & obſtinata malignitas extorquebit. Theophylactus in comm. Matth. VIII. accipit de *pœnitentia fruſtranea.*

Interna damnatorum mala quaedam ad corpus, quaedam ad animam pertinent.

§. XLVII. Poſſunt etiam mala damnatorum *interna* ſic diſtingui, ut quædam ad *corpora*, quædam ad *animas* referantur; oſtendemus enim inferius in cap. de *ſubiecto dolorum infernalium* damnatos non ſolum in *animabus* ſed etiam in *corporibus* promeritas pœnas luituros. Quia vero arctiſſima erit corporum & animarum connexio, ideo mala corporum redundabunt in animas, mala vero animarum redundabunt in corpora, id quod etiam in hac vita contingere videmus. Eſaias omnia tam corporum quam animarum in inferno tormenta ad duo ſumma capita revocare videtur, quando LXVI. 24. dicit: *Vermis eorum non moritur, & ignis non exſtinguitur*, quæ duo ſuppliciorum genera, videlicet *vermis rodens* & *ignis urens* etiam coniunguntur Iudith XVI. 21. Sir. VII. 19. & Marc. IX. 44. 46. & 48. ſed an utrumque ad corpus & animam, an vero unum ad corpus, alterum ad animam ſpectet, de eo variant piorum veterum ſententiæ qua de re ſic diſſerit Auguſtinus lib. XX. de civ. Dei c. 22. *In pœnis malorum & inexſtinguibilis ignis & vivaciſſimus vermis ab aliis atque aliis aliter atque aliter eſt expoſitus. Alii quippe utrumque ad corpus, alii utrumque ad animam retulerunt, alii proprie ad corpus ignem, vermem vero tropice ad animam, quod credibilius eſſe videtur.* Lib. XXI. cap. 9. *Vtrumque horum, ignem ſcilicet atque vermem, qui volunt ad animae pœnas non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore ſero atque infructuoſe pœnitentes eos, qui fuerunt a regno Dei ſeparati, & ideo ignem pro iſto dolore urentem non incongrue poni potuiſſe contendunt, unde illud apoſtoli eſt:* Quis ſcandalizatur & ego non uror? *Eumdem etiam dolorem vermem putant eſſe intelligendum. Nam ſcriptum eſt, inquiunt, ſicut tinea veſtimentum & vermis lignum, ſic mæror excruciat cor viri. Qui vero pœnas & animae & corporis in illo ſupplicio futuras eſſe non dubitant, igne uri corpus, animam autem rodi, quodammodo verme mæroris adfirmant. Quod etſi credibilius dicitur, quia utique abſurdum eſt, ibi dolorem aut corporis aut animae defuturum, ego tamen facilius exiſtimo, ut ad corpus dicam utrumque pertinere, quam neutrum, & ideo tacitum in illis divinae ſcripturae verbis animi dolorem, quoniam conſequens eſſe intelligitur, etiamſi non dicatur, ut corpore ſic dolente animus quoque ſterili pœnitentia crucietur. Legitur quippe & in veteribus ſcripturis: Vindicta carnis impii ignis & vermis.* Nota, in exemplaribus, quæ hodie exſtant, voculam *carnis* non haberi, interim Iudith. XVI. 20. diſerte habetur, *dabit ignem & vermes in carnes eorum. Potuit brevius dici vindicta impii, niſi quia utrumque, id eſt, & ignis & vermis pœna erit carnis? aut ſi vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quod ſecundum carnem vixerit. Propter hoc enim venit in mortem ſecundam, quam ſignificavit apoſtolus dicens:* Si ſecundum carnem vixeritis, moriemini. *Eligat quisque quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem, hoc proprie, illud tropice, aut utrumque proprie corpori, iam enim ſatis ſuperius diſputavi, poſſe animalia etiam in igni-*

vivere in uſtione ſine conſummatione,
'e ſine morte per miraculum omni-
imi creatoris &c. Eligat ergo u-
duobus quisque quod placet, utrum
em ad corpus propri an ad animum
o a corporalibus ad incorporalia vo-
xiſtimet pertinere. Quid autem ho-
um ſit, res ipſa expeditius indicabit,
erit ſcientia ſanctorum, ut eis cogno-
m illarum pœnarum neceſſaria non ſit
tia, ſed ea, quae tunc erit plena atque
,ad hoc quoque ſciendum ſapientia ſola
Nunc enim ex parte ſcimus, do-
st, quod perfectum eſt, dum tamen
odo illa corpora talia futura eſſe
s, ut nullis ab igne adficiantur do-
Sic ergo Auguſtinus rem in me-
inquit, nihil interim dubitans,
ignis ad corpus, pœnam *ver-*
animam pertinere, quod ipſum
lii ex veteribus agnoſcunt. Hie-
ıs in comm. Eſai. LXVI. *Vermis,*
morietur, & ignis, qui non ex-
ur, a plerisque conſcientia accipitur
um, quae torqueat in ſuppliciis con-
quare vitio ſuo atque peccato ca-
electorum bono iuxta illud quod dici-
rſatus ſum in miſeria dum infigi-
ſpina & in proverbiis: Tinea *oſſi-*
ntelligens. Proſper lib. III. de vit.
pl. c. 12. *Quod dicit propheta*: Ver-
um non morietur, ignis non ex-
ur; *ad totam refertur damnati ho-*
enam, quem inefficacis pœnitentiae
urit, & conſumentis conſcientiae
nmortaliter rodit. Iſidorus lib. I.
bon. cap. 3. *Duplex damnatorum*
in gehenna, quorum & mentem
litia & corpus flamma, iuxta vi-
em ut qui mente tractaverunt, quod
nt corpore, ſimul & anima puni-
' corpore. Rabanus lib. II. in ec-
In verme putredinem gehennae ſicut
ardorem ſignificat, ſive vermem di-
cit ſeram ſcelerum pœnitentiam, quae nunquam in tormentis conſcientiam adflictorum mordere ceſſabit, ut ignis ſit pœna extrinſecus ſaeviens, vermis dolor intrinſecus accuſans. Innocentius lib. III. de cont. mund. *Vermis & ignis uterque duplex, interior & exterior. Interior qui rodit & urit cor, exterior qui rodit & urit corpus.* Bonaventura in diœt. ſalut. tit. X. cap 1. *Ignis ardebit carnem, vermis ardebit mentem.* Ex quibus adparet, iuxta communiter receptam ſententiam damnatos cruciandos eſſe in *carne* per ignem, in *anima* per conſcientiæ vermem.

§. XLVIII. Ignis ille *infernalis* ſic deſcribitur, ut eum a vulgari ac diaconico plurimum differre facile intelligatur: 1) Ignis vulgaris ab homine accendi atque iterum exſtingui poteſt, ſed ignis infernalis ſic deſcribitur Iob. XX. 26. quod *ſit non ſufflatus, non accenſus*, per hominem ſcilicet, nam *flatus Domini ſicut torrens ſulphuris accendit eum*, Eſai. XXX. 33. *Ignis accenſus in furore Domini ardet uſque ad infernum inferiorem*, Deut XXXII. 22. 2) Ignis vulgaris lignorum fomenta vel alterius cuiuſdam nutrimenti combuſtibilis materiam requirit, qua deficiente exſtinguitur; ſed infernalis ignis nullis fomentis vel nutrimentis indiget. Quod Eſai. XXX. 33. dicuntur *nutrimenta eius ligna multa*, παραβολικῶς ac μυστικῶς accipiendum, ſenſu ſcilicet eo, quod nunquam ſit exſtinguendus. 3) Ignis vulgaris viva corpora, quæ corripuerit, exſtinguit ac in cinerem eadem convertit; ſed infernalis ſemper quidem urit & cruciat, nunquam vero exſtinguit, damnati præ magnitudine cruciatuum ſemper morientur, & tamen nunquam morientur, unde merito *inexſtinguibilis* vocatur, quia

Deſcriptio ignis infernalis.

 nec

nec exſtinguitur nec exſtinguit. 4) Noſter ignis una cum vi καυϛικη lumen ac ſplendorem obtinet; ſed ab infernali igne lux & ſplendor aberit, ut ex patribus poſtea demonſtrabitur. 5) Noſter ignis eodem modo ſemper cruciat, quos incendit; ſed infernalis utpote divinæ iuſtitiæ inſtrumentum diverſimode pro culparum varietate animas torquebit.

§. XLIX. De hac diaconici & infernalis ignis differentia, ac huius inæſtimabili vehementia pii veteres ſic diſſerunt: Polycarpus presbyter in vita ſ. Sebaſtiani. *Omnes ignes omnesque pœnae huius mundi reſpectu ignis & cruciatus inferni ſunt tantum quaſi ignis pictus ad verum & magnum ignem.* Tertullianus in apolog. adv. gentes cap. 48. p. 80. *Profana erunt in pœna iugis ignis habentis ex ipſa natura eius, divinam ſcilicet ſubminiſtrationem incorruptibilitatis. Noverunt & philoſophi diverſitatem arcani & publici ignis, ita longe alius eſt qui uſu humano, alius qui iudicio Dei apparet ſive de cælo fulmina [illegible]ringens, ſive de terra per vertices montium eructans. Non enim abſumit quod exurit, ſed dum erogat, reparat.* Cyprianus ſerm. de adſcenſ. Domini: *Stridorem [illegible] flammae inexſtinguibiles agitabunt. Immortales miſeri vivent inter incendia, & inconſumtibiles flammae nudum corpus illambent. Ardebit purpuratus dives, non erit qui aeſtuanti linguae ſtillam aquae inf[illegible]. In proprio adipe frixae libidin[illegible] bullient, & inter ſartagines flammeas miſer[illegible] corpora cremabuntur.* Lactantius lib. VII. inſt. cap. 21. *Natura ignis ſempiterni diverſa eſt ab hoc noſtro, quo ad vitae neceſſaria utimur, qui, niſi alicuius materiae fomite alatur, exſtinguitur. At ille divinus per ſe ipſum ſemper vivit ac viget ſine ullis alimentis, nec admiſtum habet fumum, ſed eſt purus ac liquidus & in aquae modum fluidus. Non enim vi aliqua ſurſum verſus urgetur ſicut noſter, quem labes terreni corporis, quo tenetur, & fumus intermiſtus exſilire cogit, & ad cæleſtem naturam cum trepidatione mobili ſubvolare. Idem igitur divinus ignis una eademque vi & potentia & cremabit impios, & recreabit, & quantum e corporibus abſumet, tantum reponet, ac ſibi ipſe aeternum pabulum ſubminiſtrabit &c. Sine ullo vireſcentium corporum detrimento aduret tantum, ac ſenſu doloris adficiet.* Baſilius in Pſalm. XXIV. *Ignis Dei lucem dedit ſine incendio, infernus contra ſine luce incendium.* Idem in Pſalm. XXXIV. erit πυρ αλαμπες την μεν καυϛικην δυναμιν εχον, το δε φεγγος αφῃρημενον. In orat. de futur. iudic. *Tunc ignis ille, qui diabolo & angelis eius in ſupplicium praeparatus eſt, diſſecabitur voce Domini, ut cum duplex inſit igni facultas, aduſtiva una, illuminativa altera, acris quidem vis ignis & punitoria repoſita eſt iis, qui uſtione ſunt digni, illuſtratoria vero his, qui claritate perennis gaudii perfruituri ſunt, ſuccedet: ita ut obſcurus quidem ſit ignis ſupplicii, urendi autem vi careat lux illa refocillationis ac quietis. Nec eſt, quod ea de re ambigas, ſiquidem in retributionibus eorum, quae in vita a nobis erant geſta, natura ignis dividetur, & lux quidem ad fruitionem & oblectamentum iuſtis, urendi vero vis & doloris, quibus tormenta irrogabuntur, conſtituetur.* Nyſſenus orat. catech. cap. 40. *Cum ignem audis, didiciſti aliquem ab illo diverſum intelligere, ex eo, quod illi igni aliquid ſit additum, quod non eſt in hoc. Nam ille quidem non exſtinguitur, huic autem multa inventa ſunt, quae exſtinguant. Magna eſt autem differentia inter eum, qui exſtinguitur, & eum, qui nullam admittit exſtinctionem, eſt ergo aliquis alius & non hic ignis.* Chryſoſtomus ep. V. ad Theod. Lapſum: *Cum ignem audis, ne ar-*

arbitreris eſſe ſimilem huic igni. Accenſus enim deferveſcit & mutatur, ille autem ſemel in flammam exſurgens ardet perpetuo, nunquam intermoritur. Ab exprimendo rerum tenuium fieri poteſt, ut accipiamus de magnis aliquid coniecturae. Si quando in balneo fueris nimium efferveſcente, tum gehennae recorderis, & rurſus ſi quando febre acriore conflagraveris, ad flammam, quae tunc eſt, progredere, tum probe intelliges, quia balneum & febres adeo nos adfligunt ac territant, quo animo futuri ſimus, quando in fluvium ignis inciderimus. Auguſtinus ſerm. lib. LXXXI. de temp. *Ignis hic, qui in praeſenti eſt vita, abſumit cuncta, quae recepit, ille vero, quos ſuſceperit, ſemper cruciat, & pœnae ſuae ſemper integros ſervat. Propterea enim & inexſtinguibilis dicitur, non ſolum quia ipſe non exſtinguitur, ſed quia nec eos, ſuſceperit, exſtinguit aut perimet &c. Potentiam autem illius ignis nulla vox exponere, nullus poterit ſermo explanare. Nihil eſt enim in rebus corruptibilibus, quod conferri poſſit incorruptibilibus ſive bonis ſive malis.* Gregorius magnus lib. IX. mor. cap. 38. *Natura ignis eſt, ut ex ſeipſo & lucem exhibeat & concremationem, ſed transactorum ultrix illa flamma vitiorum concremationem habet, & lumen non habet.* Cap. 39. *Quamvis cunctis damnatis una ſit gehenna, non tamen cunctos una eademque qualitate ſuccendit. Nam ſicut uno ſole omnes tangimur, nec tamen ſub eo uno ordine omnes aeſtuamus, quia iuxta qualitatem corporis ſentitur, etiam pondus caloris; ſic damnatis & una eſt gehenna, quae adficit, & tamen non una omnes qualitate comburit, quia quod hic agit diſpar valetudo corporum, hoc illic exhibet diſpar cauſam meritorum. Hic flamma, quae ſuccendit, illuminat; illic ignis, qui cruciat, obſcurat, horrendo igitur modo erit flamma cum obſcuritate.* Ibidem: *Ignis, qui in obſcuritate cruciat, credendum eſt, quia lumen ad tormentum ſervat &c. Sicut electis novit ardere ignis ad ſolatium, & tamen ardere ad ſupplicium neſcit, ita e diverſo gehennae flamma reprobis & nequaquam lucet ad conſolationis gratiam, & tamen lucet ad pœnam, ut damnatorum oculis ignis ſupplicii & nulla claritate candeat, & ad doloris cumulum, dilecti, qualiter crucientur, oſtendat.* Caſſiodorus lib. de anim. cap. 19. *Ignis ille ſic abſumet, ut ſervet; ſic ſervabit, ut cruciet, dabiturque miſeris vita immortalis & pœna ſervatrix.* Iſidorus lib. I. de ſum. bon. cap. 3. *Ignem gehennae ad aliquid lumen habere & ad aliquid non habere, hoc eſt, habere lumen ad damnationem, ut videant impii, unde doleant; & non habere ad conſolationem, ne videant unde gaudeant, apta ſit comparatio de camino trium puerorum ad exemplum ignis gehennae. Nam ſicut ille ignis non arſit ad trium puerorum ſupplicium, ſed arſit ad comburenda colligamina vinculorum, ita ignis gehennae & lucebit miſeris ad augmentum pœnarum, ut videant, unde doleant, & non lucebit ad conſolationem, ne videant, unde gaudeant.* Haymo. lib. IV. in Apoc. *Cum ſint in inferno tanta tamque innumerabilia tormenta, quanta nec dici nec aeſtimari poſſunt, breviter in duobus omnia comprehenduntur tormenta. Erit enim ignis non ad lucendum, ſed ad miſerorum corpora concremanda. Erit quoque ibi ſulphur, quod & fomentum praeſtabit igni, & fœtorem gignet, intolerabilem ac per hoc ex igne fœtor & ex fœtore ignis procreabitur.* Rabanus lib. V. in Eccleſ. cap. 1. *Ignis gehennae tam corpus quam etiam animam poſt diem iudicii excruciaturus eſt, cuius plagae non eſt ſanitas.* Petrus Damianus ep. 2. *Ad cruciandos impios hoc prae caeteris elementum electum eſt, ut cum favilla deſiliens in quolibet membro vel ad momentum tolerari non poſſit, altrices flammae miſeros homi-*

homines hinc egredientes abſorbeant, & infinite patens vorax gehenna concludat. Innocentius lib. III. de cont. mund. c. 6. *Ignis gehennae nec lignis nutritur nec flatu ſuccenditur, ſemper ardebit, & nunquam lucebit, ſemper uret, & nunquam conſumet, ſemper adficiet, & nunquam deficiet. Eſt enim apud inferos ſumma tenebrarum obſcuritas, immenſa pœnarum acerbitas, infinita miſeriarum aeternitas.* Gerſonius ſerm. I. de omnib. ſanct. *Damnati ab intus & extra erunt in acerbiſſimo cruciatuum genere, foris devorati ab igne, & ab intus ut clibanus ignis poſiti.* Dionyſius Carthuſianus de quatuor noviſſ. art. 37. *Ignis infernalis omni igne apud nos exiſtente ineffabiliter calidior pœnaliorque exiſtit.* In comm. Apoc. XIV. p. 279. *Ignis inferni non clarus & ſplendidus ſed fumoſus & quodammodo tenebricoſus adſeritur, veruntamen modicum quid ſortitur de luce in tantum, ut damnati ad calamitatis ſuae argumentum ſe invicem adſpicere queant.*

§. L. Sed enim ut ineffabilis urendi ac cruciandi vehementia, quam infernalis ille ignis obtinet, quodammodo cognoſcatur, adnotabimus emphaticas in ſcriptura nobis propoſitas deſcriptiones: 1) Non ſimpliciter vocatur ignis, ſed *gehenna ignis* Matth. V. 22. XVIII. 9. Marc. IX. 47. quo dicitur ignis gehennae vel gehennalis, ut a vulgari igne diſcernatur. Poteſt etiam collatio inſtitui inter ignem, quo idolum Moloch in Gehinnom erectum ſuccendebatur, ut totum fierit ignitum, & inter ignem infernalem, qui damnatos intus & extra accendet, ut in anima & corpore ardeant. Ignis in valle Gehinnom dicta accenſus, propter diabolicam idololatriam & crudelitatem parentum erga liberos, quos ignito Moloch ſacrificabant, Deo erant abominationi: ſic damnati Deo, angelis & omnibus beatis erunt abominabiles ac deteſtabiles. Confer dicta ſuperius §. 8. 2) Vocatur *καμινος πυρος, caminus ſive fornax ignis,* Matth. XIII. 42. & 50. quod Salvator deſumſit ex Pſalm. XXI. 10. *Pones eos ut clibanum ignis,* כתנור אש *in tempore faciei ſive irae tuae?* Mal. IV. 1. *Dies Domini verit ardens tanquam clibanus;* nimirum ut infernalis illius ignis in urendo vehementia inevitabilis & perpetuo exprimatur. Ut enim illi, qui in fornacem ardentem coniecti ſunt, non poſſunt ignis ſupplicium effugere, ſed undique tam igne quam fornace concluſi ſunt; ſic impiis nunquam ex inferno patebit egreſſus aut liberatio ex æterni illius ignis cruciatibus. Nec dubium, quin ad fornacem Babylonicam Dan. 3. deducamur, in qua typum æterni illius ignis proponi, oſtendimus ſuperius §. XXIII. 3) Vocatur *ſtagnum ignis* Apoc. XIX. 20. XX. 10. 14. & 15. XXI. 8. ut inexplicabilis eius copia denotetur. Ut enim ſtagnum abundat aquis, ſic infernus totus repletus eſt ignibus. Anshelmus lib. I. de imag. mund. cap. 11. *Infernus dicitur ſtagnum ignis, quia ut lapis mari, ita animae illuc immerguntur.* 4) Dicitur hic ignis habere *ligna multa* Eſai. XXX. 33. ne quis forte cogitet, illum ob defectum nutrimenti aliquando eſſe exſtinguendum. Quamdiu durabunt impii, tamdiu etiam durabit hic ignis. Ratio eſt, quia facientes impietatem ſunt ſicut ſtipulæ, quas hic ignis inflammabit, Mal. IV. 1. *ſtuppa collecta ſynagoga impiorum,* Sir. XXI. 10. 5) Additur huic igni *pix,* Eſai. XXXIV. 9. ac *ſulphur,* Pſalm. XI. 6. Apoc. XIV. 10. XIX. 20. & quidem נחל גפרים *torrens ſulphuris,* Eſai. XXX. 33. *λιμνη θειου, ſtagnum ſulphuris,* Apoc. XX. 10. XXI. 8. ut denotetur tum ignis huius *aeternitas,* nam

nam ignis, cui quotidie adlabitur torrens ſulphuris, nunquam exſtinguitur; tum *urendi efficacitas*, quia ignis in pice ac ſulphure magis urit ac furit, quam in alia materia; tum *fœtoris inamœnitas*, quia pix & ſulphur accenſa maximum fœtorem excitare ſolent. 6) Damnati dicuntur non in igne, ſed in *flamma ignis* uri. Sir. XXI. 10. *Conſummatio illorum flamma ignis in perditionem.* Luc. XVI. 24. *Crucior in hac flamma.* 2 Theſſ. I. 8. *εν πυρι φλογος dabit Dominus vindictam impiis.* Iac. III. 6. φλογιζομενη υπο της γεεννας. Neque enim leviter tantum in ſuperficie corporis hic ignis adlambendo adurit, ſed ad intimas uſque oſſium medullas, imo ad ipſam animæ eſſentiam penetrat, ut in mediis flammis damnati ſemper ſedeant. 7) Tribuitur huic igni ζηλος, Hebr. X. 27. cum ſit inſtrumentum divinæ iuſtitiæ ac iuſtiſſimi zeli, quo Deus animadvertit in peccatores. Confer expoſitionem huius dicti traditam §. XIX. 8) Denique vocatur πυρ ασβεστον, Matth. III. 12. Marc. IX. 43. Luc. III. 17. και αιωνιον, Matth. XVIII. 8. XXV. 41. Iudæ v. 7. quia nullis unquam infinitis ſeculorum ſeculis exſpirat, unde *fumus eius in ſecula ſeculorum adſcendere* dicitur Apoc. XIV. 41. in quibus verbis tum ignis huius *obſcuritas* per fumum, tum eiusdem *perpetuitas* per adſcenſum fumi *in ſecula ſeculorum* ſignificatur. An vero hic ignis corporeus vel incorporeus, viſibilis vel inviſibilis, materialis vel materiæ expers futurus ſit, de eo in quæſtionibus aliquid monebitur.

§. LI. *Igni urenti* ubique ferme coniungitur *vermis rodens*. Per eum vero intelligi videtur *morſus conſcientiae* perpetuus & continuus ex peccatorum recordatione ortus, rabida quædam diſplicentia & infructuoſa pœnitentia, angor cordis maximus & nunquam interruptus. Ut enim vermes continuo morſu cadavera arrodunt, ſic internus ille conſcientiæ vermis damnatorum animas perpetuo lancinabit. Prov. XXV. 20. *Sicut tinea veſtimento & vermis ligno, ita triſtitia viri nocet cordi*; qui tamen verſiculus in Hebræo non habetur. Quemadmodum in cadaveribus putreſcentibus naſcuntur vermes, ſic conſcientia putrefacta vermes gignit ſpirituales & immortales. De hoc verme conſcientiæ ſic loquuntur pii veteres: Origenes lib. II. περι αρχων cap. 11. *Horribilis & inaeſtimabilis damnatorum pœna erit conſcientia per divinam virtutem omnia mala in memoriam recipiens, & Hiſtoriam quamdam ſuorum ſcelerum ante oculos ſuos videns expoſitam. Obviabit eis horrenda illa facies ſuorum delictorum, quae tormento omni amarior exiſtit, ſed & conſcientiae ſuae verberibus cruciati infelicia illa verba crebro proloquentur & dicent: Vae vae nobis miſeris, quibus contingit videre hanc diem! Vbicunque enim peccator tunc oculos convertet, contemplabitur imagines ſuorum delictorum.* Ambroſius in fine cap. 14. Luc. *Vermis eſt eo quod irrationabilia animae peccata mentem rei* (peccatoris) *ſenſumque compungunt, & quaedam exedunt viſcera conſcientiae.* Gregogorius Nyſſenius orat. catechet. cap. 40. *Cum vermem audieris, ne propterea, quod ſit idem nomen, ad terreſtre hoc animal tua feratur cogitatio. Adiectio enim eius, quod non moriatur, ſuggerit aliam eſſe intelligendam naturam, quam eam, quae cognoſcitur.* Damaſcenus in vita Barlaam cap. 8. vocat *vermem inſomnem.* Rabanus libr. II. in eccleſiaſten 7. *Vermis eſt ſera ſcelerum pœnitentia, quae nunquam in tormentis conſcientiam adflictorum mordere ceſſabit.* Innocentius lib. III. de contemtu mundi cap. 2. *Vermis conſcientiae tripliciter lacerabit. Adfliget memoria, ſera turbabit pœnitentia, torquebit*

bit anguſtia. Venient enim in cogitationem peccatorum ſuorum timidi, & traducent illos ex adverſo iniquitates eorum dicentes: Quid profuit nobis ſuperbia? &c. Lutherus in enarrat. Geneſ. XLV. tom. IV. f. 155. *Animus aeger ac male ſibi conſcius ſemper eſt infernus, qui nihil aliud erit, quam ipſa conſcientia mala. Si diabolus non haberet ream conſcientiam, eſſet in cœlo. Ea vero accendit flammas inferni, & exſuſcitat horribiles cruciatus, & erynnias in corde.* Confer enarrat. in Geneſ. XXXV. Scholaſtici docent, *morſum vermis longe exſuperare ipſam uſtionem ignis*, id quod demonſtrant hac ratiocinatione: *Doloris acerbitas in his tribus potiſſimum ſpectatur 1) in magnitudine mali, quod infligitur, 2) in potentia recte comparata ad eius ſuſceptionem & perpeſſionem, 3) in arctiſſima utriusque coniunctione. Hinc efficitur, longe graviſſimum malum eſſe in privatione viſionis Dei, quam pœnam certiſſimam concipit anima, longeque acerbiorem experitur, quam vim ignis qui ne hic quidem in animam agit, niſi mediate & reſpectu perſonae. At ſpirituale illud malum naturam ſpiritualem per ſe et immediate infeſtat ac diſcruciat. Coniunctio item utriusque eſt arctiſſima, ſiquidem intellectus multo acrius adprehendit quam ſenſus nec unquam ita animae illabuntur res corporeae, quemadmodum ſeſe inſinuant ſpirituales, omninoque id quod animae eſt praeſentius, quodque cognoſcitur perfectius arctius quoque cum ea coniungi cenſendum eſt. Quemadmodum igitur qui ſpiritualia bona deguſtarunt, faſtidiunt corporalia: ita & corporeorum malorum quodammodo obliviſcuntur, qui animo graviſſime anguntur, ſiquidem gravior & acrior eſt dolor, qui maiori delectationi opponitur. Ac proinde ſi maximum beatorum gaudium conſiſtit in viſione Dei & fruitione ſummi boni, ſequitur ſummum damnatorum cruciatum eſſe in eiusdem viſionis & fruitionis privatione. In hac vita mortali, quae tamen ſenſuum obiectis maxime adficitur, quandoque videmus quosdam diriſſimos corporis cruciatus conſtanter perferre, ne exiſtimationis, quae ſpirituale quoddam bonum eſt, iacturam faciant.* Richardus lib. IV. ſent. diſt. ult. art. 5. quæſt. 2. idem demonſtrat hoc modo: *Anima principalius adprehendit ignem per ſenſum & vermem per intellectum. Fortior autem eſt adprehenſio per intellectum quam per ſenſum. Et vermis eſt aliquid magis intelligibile, cum ſit aliquid ſenſibile. Vermis etiam praeſentior eſt animae quam ignis, quia corporalia non poſſunt eſſe intra animam ſicut ſpiritualia. Malum autem, quod eſt animae realiter praeſentius & ab ea cognitum perfectius, ſibi fortius eſt coniunctum.*

§. LII. Referri autem poſſunt ad rodentem illum *conſcientiae vermem*, damnatorum 1) θλιψις και ϛενοχωρια, de qua Sap. V. 3. Rom. II. 9. 2 Theſſ. I. 6. θλιψις, *compreſſio*, in libris nov. teſt. & apud eccleſiaſticos ſcriptores accipitur pro adflictione, qua tamen non notatur ipſa adfligendi actio, ſed anguſtiæ illæ, in quas redigitur is, qui adfligitur, ſeu anxietas illa, qua premitur, απο τȣ θλιβειν, quod eſt *comprimere* ac *conſtringere*, ſicut calceus pedem dicitur θλιβειν, quem arcte premit & conſtringit. ϛενοχωρια proprie eſt *anguſtum ſpatium*, *anguſtus locus*, Thucydides lib. VII. hiſtor. p. 257. Plutarchus ſympoſ. V. probl. 6. Metaphorice uſurpatur pro anguſtia ſpiritus, qualis in acutis morbis ac ſubitis terroribus ſolet contingere. Rom. VIII. 35 2 Cor. VI. 4. XII. 10. LXX. interpretes utuntur pro צוקה *coarctatio*, *preſſura*, Eſai. VIII. 22. XXX. 6. ac pro מצור, *obſidio*, Deut. XXVIII. 53. Quemadmodum enim

nim in arcta obſidione hoſtes ſolent urbem περικυκλωσαι, circumcingere, ut nullus cuiquam civium pateat exitus, Luc. XIX. ſic damnati in carcere infernali ita erunt concluſi ac circumcincti, ut nulla evaſionis rimula ipſis pateat. Ad hanc externam anguſtiam accedet interior ſpiritus anxietas, qua corda ipſorum ita comprimentur ac conſtringentur, ut ægre ſpiritum ducere poſſint. Quemadmodum is, cuius dorſo vel corpori toti graviſſimum pondus, puta lapis molaris incumbit, ita comprimitur ac conſtringitur, ut vix poſſit reſpirare; ita pondus iræ divinæ, onus peccatorum ac mola aſinaria damnationis æternæ impios ea ratione premet, ut reſpirandi nulla detur occaſio. Expende paululum querelas, quas pii effundunt, ſi quando guſtum duntaxat infernalis illius anxietatis ſentiunt: Pſal. XVIII. 5. περιεκυκλωσαν, *circumdederunt me dolores mortis, & torrentes Belial conturbaverunt me.* v. 6. *Funes inferni circumdederunt me, praeoccupaverunt me laquei mortis.* XXXI. 3. *Sagittae tuae infixae ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam.* v. 4. *Non eſt ſanitas in carne mea a facie irae tuae., non eſt pax oſſibus meis a facie peccatorum meorum.* v. 5. *quoniam iniquitates meae ſupergreſſae ſunt caput meum, & ſicut onus grave gravatae ſunt ſuper me.* v. 6. *Putruerunt & corruptae ſunt cicatrices meae a facie inſipientiae meae.* v. 7. *Inclinatus & curvatus ſum valde.* LV. 5. *Cor meum conturbatum eſt in me, & formido mortis cecidit ſuper me.* v. 6. *Timor & tremor venerunt ſuper me, & obruit me terror.* LXXXVIII. 5. *Aeſtimatus ſum cum deſcendentibus in puteum.* v. 7. *Poſuiſti me in puteum inferiorem, in tenebras, in abyſſum.* v. 8. *Super me incumbit furor tuus, & omnibus fluctibus tuis adfixiſti me.* v. 9. *Poſuiſti me abominationem notis meis; tenet me carcer & non egrediar &c.* At quid futurum cenſes, quando non guttulam aliquam, ſed totum poculum iræ divinæ ad imas usque feces damnati abſorbere cogentur, quando totum pondus iræ divinæ ipſis incumbet? 2) *ονειδισμος και αισχυνη, opprobrium, pudor, confuſio & ignominia.* Eſai. LXVI. *Erunt* דראוז, *abominatio, faſtidium & contemptus omni carni.* Dan. XII. 2. *Quidam reſurgent* להרפות לדראוז *ad opprobria, ad contemtum ſempiternum.* 1 Joh. II. 28. *manete in eo, ινα μη αισχυνθωμεν απ αυτου εν τη παρουσια αυτου.* Hic contemtus ac pudor damnatorum orietur ex manifeſtatione omnium peccatorum, quæ per totum vitæ curſum commiſerunt; unde Hebræum חרף a quo חרפה deſcendit, non ſolum ſignificat *conviciatus eſt, probris adfecit*, ſed etiam *manifeſtavit, revelavit, divulgavit*, quia ex criminis alicuius publicatione naſcitur opprobrium. Ea enim in die iudicii in publicum angelorum & hominum producentur conſpectum; Rom. II. 16. *Iudicabit occulta hominum* 1 Cor. IV. 5. *Illuminabit abſcondita tenebrarum.* Judæ v. 15 εξελεγξει, *graviter redarguet omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt.* Pſalm. L. 21. *Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam.* Ipſorum etiam impiorum oculis & cordibus iugiter obverſabitur horribilis ſpecies peccatorum ab ipſis commiſſorum, peccatum ipſorum erit coram eis ſemper, cum in hac vita eius remiſſionem ac tectionem non impetraverint, Pſalm. LI. 5. Inde non poterit non horribilis, continuus ac perpetuus pudor in ipſorum animis oriri. Ephremus in orat. de futuro iudicio p. 243. *Horribilior tenebris ignique illo externo pudor erit atque confuſio, in qua perpetuo converſabuntur peccatores, ſemper ob ocu-*

los retinentes veſtigia illa peccati in carne ladmiſſi, quaſi notae alicuius tinctae nec eluibilis unquam in memoria animae aeternum duraturae. Intelligitur autem per illud opprobrium & convitium non tam *verbale* quam *reale*, quod in ſtatum contemtum & ignominioſum detruſi in corpore & anima ignominiam geſtabunt ſempiternam, ac loquitur Daniel in plurali, *reſurgent ad opprobria*, ut non unum contemtus & opprobrii genus, ſed omnis generis opprobria impiis intelliligantur parata. A radice חרף deſcendit etiam nomen חרף, *hyems*, propter deflorationem, quia frigore vitiantur & corrumpuntur omnia terræ naſcentia, ac omnis honor & gloria arboribus eripitur ſicut poeta canit.lib. II. georg.

Frigidus & ſylvis Aquilo decuſſit honorem;

ita quoque damnati omni honore & gloria privabuntur, exſulabit ab illorum domicilio *amœnitas vernalis, formoſitas aeſtivalis, ubertas autumnalis*, erit autem in eo *frigiditatis* hyemalis, ex qua dentium ſtridorem oriturum multi ex veteribus autumant. Pudor, confuſio & ignominia erit in cordibus damnatorum ex perpetua peccatorum recordatione. Pudor, confuſio & ignominia opprimet damnatos in omnium angelorum & hominum conſpectu, coram quibus peccata ipſorum manifeſtabuntur. Pudor, confuſio & ignominia effundetur ſuper eos a Deo altiſſimo, quia omnia ipſorum facta in clariſſimam lucem producet. Pudor, confuſio & ignominia adparebit in damnatorum corporibus. Ut enim beatorum corpora erunt *glorioſa*, 1 Cor. XV. 44. Phil. III. 21. ſic damnatorum corpora erunt *deformia, tetra, abominanda.* Sicut gloria beatorum refulgebit per ipſorum corpora inſtar lucis per vitrum reſplendeſcentis; ſic ignominia damnatorum ex anima in corpora ipſorum redundabit. Quod ſi enim in hac vita malefici ac facinoroſi tetrico vultu de occulta cordium ſuorum impietate teſtantur: *Der Mord und Diebſtahl ſihet ihnen aus den Augen;* quanto magis in damnatorum corporibus ac faciebus maculæ ineluibiles peccatorum adparebunt? Lutherus in enarr. Gen. III. f. 60. *In inferno auferetur ſtupor ille, qui nunc obſtat, quo minus videamus miſeriam noſtram & aperientur ſenſus omnes, ut non ſolum in corpore ſit ſenſus pœnae, ſed etiam in ipſa mente ſenſus irae Dei & confeſſio, quod eam iram noſtra malitia meriti ſimus. Haec acuent & infinitis modis augebunt impiorum cruciatus.* 3) Φθονος, *livor ac tabeſcens invidia.* Pſalm. CXII. 10. *Peccator videbit & iraſcetur, dentibus ſuis fremet & tabeſcet.* Sap. V. 2. *Videntes impii gloriam iuſtorum turbabuntur timore horribili, & mirabuntur (εκςησονται ſtupebunt, eeſtaſin quamdam patientur) in inſperata ſalute (εν τω παραδοξω της σωτηριας), & dicent intra ſe pœnitentiam agentes, & prae anguſtia ſpiritus gement & dicent: Hic erat quem habuimus aliquando in deriſum & in ſimilitudinem improperii.* v. 5. *Nunc computatus eſt in filiis Dei &c.* Huius livoris ac invidiæ conſequens erit *ſtridor dentium* continuus, Matth. VIII. v. 12. XIII. 42. & 50. XXII. 13. XXIV. 51. XXV. 30. Ambroſius in Luc. XIV. *Stridor dentium prodit indignantis effectum, eo quod ſero unumquemque pœniteat, ſero ingemiſcat, ſero iraſcatur ſibi, quod tam pervicaci impietate deliquerit.* Bernhardus ſerm. VIII. in Pſal. Qui habitat. *Stridorem dentium vehementia ipſa tabeſcentis invidiae & obſtinata malignitas extorquebit.* Cauſa eius erit tum *beatorum in cœlo felicitas*, quam non

ıidem in ſpecie nec πρακτικως, n tamen in genere ac θεωρητικως ınr, tum *ſuppliciorum in inferno intas*, quam poſtea demonſtrabi-

Ut enim in vita æterna propter am beatorum caritatem fiet, ut uid uni electorum accidit, tanto ı adficiat reliquos, ac ſi illis ipum foret, unde non erit ibi indiſparis claritatis, ubi in omnibus ɔit unitas caritatis; ſic in inferno r odium, quo ſe damnati invirofequuntur, diverſitas tormenmaximam in illis excitabit invi-Anshelmus in lib. de ſimilitudinip. 45. *Sicut bonitas hominis boni bus eſt ad laetitiae incrementum: ſic tibus & damnatis hominibus erit ad ntum. Daemonibus namque & dahominibus ſanctorum conſummatio erminabilis luctus & aeterna damna-Jam cum iuſti obtinebunt corporis & gaudium ſempiternum, tunc ſimiilli ibunt in ſupplicium aeternum.* ırdus ſerm. VIII. Pſ. Qui habitat: *tanta ſeparatione, quemadmodum ignorum diviſio, graviſſimi livoris fiet, ſic electis e regione conſideratio rum immenſa quaedam materia graactionis & laudis &c. Unde impiis nimi furore tabeſcerent, niſi in regımmae beatitudinis coram ſeſe vidiſos introduci, & tunc demum in illos res, in illos horrores, in illos aeterndii cruciatus, in illas denique imſ mortis miſerias gemerent eſſe dam-* Thomas quod lib VIII. art. 16. *iti inferno exiſtentes poſt diem iudiores erunt gloriae ſanctorum, quam dicium & in iudicio viderunt, & ıoſcent eos eſſe in maxima gloria, s non videant ipſos beatos nec gloriım, & ita invidia torquebuntur, & ictio, quae eſt in iis, nunc ex tali viſione manebit ſublata, de quo etiam magis dolebunt, videntes ſe etiam viſione ſanctorum indignos reputatos.* Quidam hoc inexplebile damnatorum deſiderium vocant βυλιμιαν, *caninam famem*, quo morbo qui laborant, omnibus animi & corporis viribus ſemper deficiunt, & deficiendo tamen ad finem nunquam perveniunt. 4) φοβος καὶ απορια *timor, tremor, perpetuus horror & continua deſperatio.* Iob. X. 22. *antequam vadam ad terram tenebroſam, ubi umbra mortis & nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitans*; Hebræum habet: *cuius ſplendor eſt caligo.* Orietur ille horror primo ex *loci conditione.* Infernus eſt carcer tenebricoſus ac caliginoſus, iam vero tenebræ horrorem ſolent incutere. Secundo ex *daemonum converſatione.* Quanto horrore concutimur, ſi ſpectrum intuemur, ecquid in inferno damnatis obventurum putabimus, quando in propria ſpecie ac forma dæmonas intuebuntur? Tertio ex *aeternitatis cogitatione.* Norunt damnati in tenebricoſo illo carcere ſibi perpetuo eſſe manendum, ſciunt nullum tormentorum finem aut terminum eſſe exſpectandum, hæc cogitantes non poſſunt non horribili timore concuti. Auguſtinus epiſt. CCXI. ad Iulian. *Non eſt locus ibi vel morti, per quam tormenta finiantur. Mors optabitur & non dabitur.* Quarto ex *peccatorum recordatione.* Obverſabuntur oculis ipſorum horribilia peccatorum a ſe commiſſorum ſpectra, ſciunt ſibi nullam peccatorum illorum condonationem, adeoque ſpectrorum iſtorum remotionem ſperandam, inde graviſſimo horrore percelluntur, ac in continua & perpetua deſperatione vivunt. Gregorius lib. IX. moralium cap. 39 *Infernum & umbra mortis obſcurat, & ſempiternus horror inhabitat, quia eius ignibus traditi & in ſup-*

pliciis dolorem ſentiunt, & in doloris anguſtia pulſante ſe ſemper pavore feriuntur, ut & quod timent, tolerent, & rurſum quod tolerant, ſine ceſſatione pertimeſcant. Hic metus amittitur, cum tolerari iam cœpit, quod timebatur: illic & dolor dilaniat, & pavor anguſtat. Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obſcuritate. Dionyſius Carthuſianus de quatuor noviſſ. art. 37. ex Alberto: *Infernale incendium non tam graviter adfligit infeliciſſimos illos, quantum adfligit eos conſideratio, quam attendunt & cogitant, ſe in tot ac tantis tormentis perpetuo manſuros, ex qua conſideratione oritur intolerabilis deſperatio omnis boni.* 5) *μανια, furor horribilis*, quo adverſus Deum & omnes creaturas, adeoque etiam adverſus ſe, ipſos pugnabunt, Deo iraſcentur, eumque blaſphemabunt ob magnitudinem dolorum & pœnarum, quas ab ipſo ſibi inflictas ſentient, Apoc XIV. 11. Iraſcentur omnibus creaturis, quod omni earum ſolatio deſtituti in æternis tenebris maneant. Sibiipſis mortem & exitium optabunt ob tormentorum atrocitatem ac dolorum acerbitatem, cum alias natura a morte abhorreat, ac ſui conſervationem quærat. Apoc. VI. 16. *Dicent montibus & petris: Cadite ſuper nos.* IX. 6. *Quaerent mortem, & non invenient eam.* Iſidorus Clarius orat. XII. *Quidnam gravius ſupplicium, quam ſemper velle, quod nunquam erit, & ſemper nolle, quod nunquam non erit? In aeternum peccator non adſequetur, quod vult, & quod non vult, nihilominus in aeternum pati cogetur.* Baptiſta Mantuanus lib. III. de patientia cap. 25. *Damnati adſidue coguntur caeca haec incendia contemplari, tantaque ex hac invita contemplatione, quam in aeternum ſupplicium ſibi a Deo datam cognoſcunt ſurgit indignatio, tantus impatientis animi furor exardeſcit, ut omni rationis uſu poſthabito cælo & terrae, ac Deo ipſi precentur excidium, & quoniam vis concupiſcibilis boni placentis abundantiam, & pœnae diſplicentis ſentit offenſionem, iraſcibilis quoque deſideratae quietis nequit a concupiſcibili impedimenta repellere, fit in animo mœror & luctus & ſine ulla conſolatione cordolium. Haec autem poetae per illa quinque flumina, quae apud inferos ponunt, myſtice deſignarunt. Styx enim eſt odium, Acheron triſtitia, Lethe oblivio, Cocytus luctus, Phlegethon ardor. Odium Dei atque iuſtitiae, triſtitia de pœnarum acerbitate, oblivio charitatis & ſpei, luctus ex pœnarum acerbitate, ardor ex conſcientia culpae, ardor item corporis poſt reſurrectionem, quod iugiter ardebit & non conſumetur, & erit illic mors aeterna, quia immortalis miſeria, quae ſupremo bono, id eſt, beatitudini oppoſita poteſt ſummum malum adpellari.* Breviter; erit in damnatis *pudor* reſpectu Dei & angelorum ſanctorum ac hominum beatorum; *horror* reſpectu diabolorum; *dolor & timor* reſpectu æternorum tormentorum.

Vniverſalitas cruciatuum infernalium

§. LIII. Cæterum quod *in anima & corpore* damnatos torquendos eſſe diximus, ea ratione intelligendum, quod in *omnibus animae potentiis* & in *omnibus corporis membris* dolores acerbiſſimos ſint perſenſuri, ac proinde ad multiplicem pœnarum varietatem accedet *earumdem univerſalitas.* Mala huius vitæ ſunt duntaxat *ſingularia*, quando patimur, tunc unus tantum ſenſus & unum duntaxat membrum patitur, ſed in infernali igne omnia corporis membra adfligentur, & ab infernali verme omnes animæ facultates, omnes ſenſus interni & externi erodentur. *Oculi* cruciabuntur dæmonum adſpectu, *aures* ſupplicii ſociorum ſtridore & gemitu,

tu, *odoratus* intolerabili fœtore, *guſtus* rapidiſſima ſiti ac fame, *tactus* & omnia membra frigore, igne. *Imaginatio* patietur ab adprehenſione præſentium dolorum, *memoria* a recordatione præteritarum voluptatum, *intellectus* a conſideratione bonorum amiſſorum & malorum, ad quæ devenerunt præſentium ac futurorum. Idem iudicium eſto de corporis membris, in quibus omnibus ac ſingulis damnati patientur, quia omnibus & ſingulis ad creatoris ignominiam abuſi ad iniquitatis arma eadem converterunt, Rom. VI. 13. Bonaventura in diæta ſalut. tit. X. cap. 1. *Sunt quidam dicere volentes, quod in inferno univerſae partes hominis tam corporis quam animae poſt diem iudicii erunt in igne; nunc autem videmus, quod homo non poſſet ſine maximo tormento ignem in parte unius digiti ſuſtinere per unam horam, quantus ergo erit dolor, quando totus homo ardebit in igne?* Gerſonius lect. 33. can. in mis. *Pœnae damnatis ſecundum corpus & ſecundum animam infligentur. Corpus quidem pœnis variis, quoad omnes ſenſus adficitur, anima ſecundum omnes ſuas potentias cruciatur. Nam quoad viſum eſt ibi luminis privatio, quod delectabile eſt oculis videre,* Matth. XXII. *& eſt ibi fumus.* Apoc. XIV. *Quoad auditum, eſt ibi ſonus horribilis.* Sap. XVII. *Sonitus deſcendens perturbat illos. Item gemitus miſerabilis & blaſphemia exſecrabilis,* Apoc. XVI. *Quoad olfactum eſt ibi ſulphur fœtens,* Apoc. XIV. *cruciabuntur igne & ſulphure. Quoad guſtum abſynthium amarum cibus.* Ierem. IX. *Ecce cibabo populum abſynthio, & potum dabo eis fel draconum. Item fel draconum potus.* Deut XXXII. *Uva eorum uva fellis & potus amariſſimus, fel draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile. Quoad tactum eſt ibi ignis urens.* Matth. XXV. *Ite in ignem. Item vermis corrodens* Eſai. XIV. *Item beſtia mordens.* Deut. XXXII. *Item aeſtus inſuperabilis & frigiditas intolerabilis & frigiditas intolerabilis*, Iob. XXIV. *Tranſibunt ab aquis nivium ad calorem nimium. Adfligitur & anima in ſuis potentiis ſenſitivis & intellectivis, eſt enim ibi proterva phantaſia, demens concupiſcentia & furens triſtitia. Torſiones & dolores tenebunt eos.* Eſai. XIII. Præter has generales & omnibus damnatis communes pœnas erunt etiam pœnæ quædam *particulares* ac *propriae*, quisque enim punitur ſecundum criminum ſuorum quantitatem & qualitatem, neque ullum erit peccatum, quod non proprium ſuum ibi habeat cruciatum: in quo membro creator plus fuit offenſus, in eo peccator gravius torquebitur, qua de re in quæſtionibus dicetur plenius.

Externa damnatorum mala.

§. LIV. *Externa damnatorum mala* augent 1) *ſocii ſupplicii*, cum quibus patiuntur, 2) *conditio loci*, in quo patiuntur. Socii ſupplicii ſunt 1) *mali angeli*, 2) *homines damnati*. Diabolos & damnatos homines fore eiuſdem ſupplicii ſocios, patet ex verbis Chriſti Matth. XXV. 41. *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum, paratum diabolo & angelis eius*; ubi per angelos non tantum intelligi poſſunt ſpiritus maligni, quorum caput ac princeps eſt diabolus, ſed etiam homines impii, qui ſe diabolicæ malitiæ miniſtros exhibuerunt, quamvis prior explicatio, quam in tract. de extr: iud. ſecuti ſumus, textui videatur convenientior. *Supra ſe* damnati habent Deum iraſcentem, *intra ſe* vermem rodentem, *iuxta ſe* diabolos torquentes. Idem colligitur ex Apoc. XX. 10. *Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi & beſtia & pſeudopropheta cruciabuntur die ac nocte in ſeculo ſeculorum.* at quam infelix & horribilis eſt illa ſo-

cietas verſari cum diabolis, qui non ſolum truci adſpectu, ſed etiam terribili boatu, quin & crudeli laniatu damnatos torquebunt? Audito vel ſolo nomine diaboli cohorreſcimus, cum quo tamen damnati in aeternum vivere cogentur. Satiat iuſtos viſio ſanctorum hominum & angelorum & ſuper omnia ipſius Dei; cruciat, impios viſio hominum damnatorum & daemonum & ſuper omnia ipſius diaboli. Neque enim ullus alius ipſorum oculis occurret, niſi poenarum miniſtri & facies dira tortorum. Baſilius in Pſalm. XXXIV. *Eos qui multa perperam in vita admiſerunt, horrendi quidam ac triſtes circumſtabunt. Angeli ignem paratum contuentes, ignem exſpirantes propter propoſiti amarulentiam, vultum praeferentes nocti adſimilem prae maerore atque hominum odio.* Caſſianus de conf. theol. part. III. *Ibi atroces angeli commorantur, quorum brachia ſunt ut capita draconum, quorum oculi igneas ex ſe ſagittas emittunt, quorum dentes ut elephantis prominent & ſtimulant ad tormentum ut caudae ſcorpionum, quorum adſpectus tremorem inducit & dolorem atque mortem.* Bernhardus dixiſſe memoratur, *quod malit fornacem calentiſſime ferventem intrare quam diabolum in ſua propria forma adparentem videre.* Iam vero non ſemel duntaxat, ſed perpetuo damnati diabolum videbunt, ex qua viſione ipſorum tormenta augebuntur, ſicut ad intuitum carnificis facinoroſi contremiſcunt. Sed & reliquorum damnatorum adſpectus damnatos cruciabit non quod ulla erga ipſos ducantur commiſeratione, ſed quia ab iiſdem ſuppliciis, quae in aliis intuentur, ſibi metuunt, unde etiam dives epulo fratres praemoneri rogabat, ne *in eumdem locum tormentorum venirent*, Luc. XVI. 28. Adde quod intuitus ſupplicii ſociorum in memoriam illis revocet peccata, quibus ſcandalum illis praebuerunt, & ad infernum ſecum pertraxerunt. Chryſoſtomus hom. XLVIII. de ira: *Non velim exiſtimes, ut hic fieri ſolet, ita & in futura vita contingere, ut ſcilicet ſolatium aliquod ferat, ſocios habere miſeriae. Unde id conſtat? ex ſubiecto ſcilicet exemplo. Dic enim quaeſo, ſi quis damnatus ignibus filium quoque una intueatur, nidoremque ex ipſius carnibus adſcendentem hauriat naribus, nonne morietur? Nam ſi hi quoque qui ſani ſunt, dum haec fieri vident, pene reſolvuntur, multo magis id paſſuri ſunt, qui ea clade vexantur. Et ad paſſionem pronum genus humanum, aliorumque calamitatibus facile commovemur. Quo pacto pater filium in eadem damnatione conſtitutum videns ſolatium capiat? contra poena illi ex ea ſocietate auctior.* Gregorius lib IX. moral. c. 39. *Sequaces quoque ſuos ſecum in tormento reprobi flamma illuſtrante viſuri ſunt, quorum amore deliquerunt, quatenus qui eorum vitam carnaliter contra praecepta conditoris amaverunt, ipſorum quoque eos interitus in augmentum ſuae damnationis adfligat. Quod profecto evangelio atteſtante colligimus, in quo veritate nunciante dives ille, quem contigit ad aeterna incendii tormenta deſcendere, quinque fratrum deſcribitur meminiſſe, qui Abraham petiit, ut ad eorum eruditionem mitteret ne illuc eos quandoque venientes par poena cruciaret. Qui igitur ad doloris ſui cumulum propinquorum abſentium meminit, conſtat procul dubio, quia eos ad augmentum ſupplicii paulo poſt potuit etiam praeſentes videre &c.* Iſidorus lib. I. de ſummo bon. cap. 13. *De carorum quoque ſuorum ſuppliciis additur etiam poena damnatis, ſicut apud inferos divitis ſermo praedicat evangelicus, ſicut pro augendo Iudae ſupplicio dicit etiam pſalmiſta: Commotione commoveantur filii eius & mendicent. Locus*, in quo damnati cruciabuntur, eſt carcer infernalis, de cuius

for-

forma interna iam ante diximus, de *externa forma* ſive figura poſtmodum diſſeremus. Vel ſolum carceris nomen oſtendit, omnem ab inferno abeſſe pulchritudinem, omnem voluptatem, omnem amœnitatem, carcer enim eſt mala manſio.

II) De continua pœnarum infernalium quantitate.

§. LV. Expoſuimus hactenus *quantitatem diſcretam*, numerum ſcilicet ac multiplicem infernalium pœnarum varietatem, reſtat ut etiam II) *continuam quantitatem* ſive tempus earumdem qualicunque ratione explicemus. Tempus pœnarum infernalium docendi cauſa duplex ſtatui poteſt, *praeparationis* & *inflictionis*. De tempore præparationis egimus ſuperius §. XXXI. Tempus *inflictionis* iterum duplex eſt, *inchoationis & durationis*. *Inchoationis* tempus diverſum eſt ratione ſubiecti *in angelis malis & hominibus damnatis*. Angeli mali ſtatim ut a creatore ſuo ſeſe averterunt in infernum inciderunt. Homines impii poſt mortem temporalem ſecundum animas dolores infernales ſentire incipiunt, *quod enim angelis caſus, illud hominibus mors;* interim in hac vita præludia & initia quædam illorum experiuntur, ac in die iudicii tam angelorum malorum quam damnatorum ſupplicia maximum accipient incrementum, ut in tract. de morte §. CLXII. & de extrem. iud. §. XLVI. iam ante oſtendimus. *Duratio* pœnarum infernalium complectitur earum tum *continuitatem* tum *perpetuitatem* ſive *aeternitatem*.

1) Continuitas.

1) Continuitatis nomine intelligimus, quod pœnæ illæ nullum habebunt intervallum, nullam interruptionem, nullam quietem. In hac vita ſi quis ardentiſſima febri æſtuat, levationem quamdam interdum ſentit; qui animi angoribus torquetur, relaxionem quandoque experitur, Exod. VIII. 15. *Pharaoni datur requies a plagis.* *Dimitte, ceſſa a me & confortabo me*, ait Iob. X. 20. ſed in inferno damnatorum cruciatus nec finem habebunt nec requiem. Hæc pœnarum continuitas probatur a) ex *clariſſima ſcripturae adſertione* Eſai. XXXIV. 10. *Nocte & die non exſtinguetur ille ignis infernalis.* Apoc. XIV. 11. *Damnati non habent requiem die ac nocte*, XX. 10. *Cruciabuntur die ac nocte.* Quo ſenſu dies ac nox futuro ſeculo tribuatur, cum dierum ac noctium viciſſitudo cum mundo ſit ceſſatura, expoſuimus ſuperius §. XX. Sicut beati non habent requiem a divinis laudibus & canticis, Apoc. IV. 8. ſic ex oppoſito damnati non habent requiem a plagis & ſuppliciis. 2. Ex *analogica comparatione.* Eſai. LXVI. 24. Matth. III. 12. Luc. III. 17. vocatur ignis *ἄσβεστος*, Marc. IX. 44. 46. & 48. *Vermis eorum non moritur, & ignis eorum non exſtinguitur.* Si vermis damnatorum non moritur, utique corda eorum continuis morſibus lancinat; ſi ignis eorum non exſtinguitur, utique non interruptis flammis corpora eorum uſtulat. 3) Ex *levamenti remotione.* In lacu infernali non eſt *aqua*, Zach. IX. 11. hoc eſt, nulla cruciatuum levatio, nulla conſolatio, nulla a pœnis ceſſatio. Luc. XVI. 24. dives epulo petit Lazarum mitti, ut *intingat extremum digiti ſui in aquam, ut refrigeret ipſius linguam*, ſed nihil quidquam impetrat. 4) Ex *perpetua cauſae actione.* Thomas lib. IV. ſent. diſt. 45. q. 2. *Pœna diminui non poteſt, niſi diminuatur culpa, ſicut nequit auferri niſi ea ablata. At culpa damnatorum non minuitur. Ergo nec pœna.* Flatus Domini ſicut *torrens ſulphuris* accendit inferni ignem

gnem, Eſai. XXX. 33. Ira Dei μένει, *manet ſuper damnatos*, Ioh. III. 36. Damnati bibunt *de vino irae, quod mixtum eſt miro in calice irae eius*, Apoc. XIV. 10. *Sorbent feces irae divinae*, Pſalm. LXXV. 9. iam vero ira illa Dei nunquam eſt otioſa & inefficax, nec ullam reſpirationem vel quietem damnatis concedit, ſed graviſſimi ponderis inſtar perpetuo eos premit. Cyprianus lib. ad Demetr. *Tormenta damnatorum nec requiem habent nec finem.* Caſſiodorus in Pſalm. 20. *Erit dolor ſine fine, pœna ſine requie.* Auguſtinus in enchir. cap. 112. vocat *cruciatus ſine intermiſſione perpetuos.* Bernhardus in medit. devotiſſ. cap. 3. *Nec qui torquet, fatigatur; nec qui torquetur, aliquando moritur.* Gloſſa interlinearis Sirac. 40. *Ibi nulla pax, nulla doloris mitigatio.*

§. LVI. Antitheſis: 1) *Iudaei* fingunt *damnatos eo momento, quo ipſi in terris ſabbatum initiant, evocari ab angelo dato ad requiem ſigno, & ſtatim, quo momento Iudaei ſabbatum finiunt, revocari ad pœnas*, idque tum fabellis, tum myſteriis cabbaliſticis ex tertio præcepto erutis mirabili modo probant. Vide Helvicum tom. IV. diſp. Giſſ. 9 c. 2. th. 1. 2) *Quidam ex patribus* levationem quamdam pœnarum damnatis videntur promittere. Chryſoſtomus hom. XXXIII. in Matth. de cura pro mortuis diſputans, decidit quodammodo in eorum opinionem, qui putant, *ſuffragiis & orationibus viventium iuvari damnatis apud inferos. Putas*, inquit, *defunctum filium maculis inquinatum abiiſſe, da illi ſua, ut illis ſe a maculis detergat.* Et clarius adhuc hom. III. in epiſt. Phil. *Deploremus eos, qui in divitiis mortui ſunt, & nihil conſolationis ſuis ipſorum animabus ex divitiis ſuis procurarunt, qui cum poteſtatem diluendi peccata ſua accepiſſent, noluerunt. Hos defleamus, ſed cum modeſtiae decoro, defleamus eos, iuvemus eos pro viribus, procuremus illic aliquid auxilii, modici quidem, attamen iuvemus eos, quomodo, quave ratione? precantes adhortemur & alios, ut pro illis orent, pauperibusque indeſinenter pro illis eleemoſynas demus. Habet res iſta nonnihil conſolationis &c.* Auguſtinus vel quicunque alius auctor in enchir. ad Laur. cap. 110. *Cum ſacrificia ſive altaris ſive quarumcunque eleemoſynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones ſunt, pro non valde malis propitiationes ſunt, pro valde malis, etſi nulla ſint adiumenta mortuorum, qualeſcunque vivorum conſolationes ſunt, quibus aut ad hoc proſunt, ut ſit plena remiſſio, aut certe tolerabilior fiat ipſa damnatio.* Et poſtea: *Pœnas damnatorum certis temporum intervallis exiſtiment, ſi hoc eis placet, aliquatenus mitigari, dummodo intelligatur in illis manere ira Dei, hoc eſt, ipſa damnatio, in qua Deus manente ira ſua, non tamen contineat miſerationes ſuas, non aeterna ſupplicia finiendo, ſed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus.* Prudentius in hymno de novo lumine paſch. ſabb.

Sunt & ſpiritibus ſaepe nocentibus
Pœnarum celebres ſub ſtyge feriae,
Illa nocte, ſacer qua rediit Deus
Stagnis ad ſuperos ex Acheronticis.
Marcent ſuppliciis tartara mitibus,
Exſultatque ſui carceris otio
Vmbrarum populus liber ab ignibus,
Nec fervent ſolito flumina ſulphure.

Canoniſtæ & ſcholaſtici in dictis illis patrum ad bonum ſenſum reducendis varie

deſudant. Præpoſitivus Leodienſis ompend. theol. ſcribit, *tantam poſſe ulari ſuper damnatos ſuffragiorum mul- linem, ut progreſſu temporis omnibus rentur pœnis, non tantum in perpe- n, ut ſenſerat Origenes, ſed usque ad rrectionem, in qua reſumtis corporibus m in aeterna ſupplicia detruderentur, cta omni prorſus refrigerii ac ſolatii*

Sed hac ratione hypotheſis de leva- e dolorum infernalium ſtabilitur. ertus, Pictavorum epiſcopus, in theolog. quæſt. exiſtimat, *fidelium ationibus & oblationibus adimi repro- m pœnas ſine earum abſumtione eo mo- quo infinitae proportionales partes de- ſolent a linea, a qua licet ipſa infinita ſit infinitae tamen partes abſque ulla conſumtione ſubtrahi poſſunt.* Sed hæc actio eſt mere imaginaria. Guiliel- Antiſiodorenſis in fine ſummæ cen- *viventium auxilia ſuffragari damnatis ad imminutionem aut interpolationem enti, ſed ad confortationem, ac corro- tionem patientis, ut ſi quis hominem iti ponderis onere praegravatum cibo et, vel frigida perfundat.* Rupertus onienſis in ſumm. theol. tradit, *nec ri, nec interrumpi nec diminui dam- um ſupplicia, ſubtrahi tamen illis ali- graviores miſeriae occaſionem, dum unt ſe ab his, qui ſuffragia porrigunt, mnino abiectos, ſed aliquam apud eos entium malorum commiſerationem in- e.* Thomas lib. IV. ſent. diſt. 45. . confutatis illis ſententiis omnibus imat de purgatorio hæc explicanda, amnatis per ſuffragia *inanem dunta- allacis gaudii ſpeciem & hiatam mæ r animi illuſionem accidere.* Sed pri- etit principium, poſterius non ſatis- dictis veterum. Vtrumque eſt inane entium. Simpliciſſime reſpondetur n *genere*, patrum dicta non eſſe ſcri- pturis opponenda, ſed ex illis & iuxta illas exponenda. b) in *ſpecie* Chryſo- ſtomum oratorio, Prudentium vero poe- tico more fuiſſe locutum, enchiridion ad Laurentium non eſſe Auguſtini, ſed alterius auctoris &c.

§. LVII. 1) *Aeternitas* pœnarum infernalium probatur: a) ex ſacris litteris, in quibus deſcribitur 1) *καταφατικως*, *adſirmative.* Iob. XXXI. 12. *Ignis eſt devorans uſque ad perditionem.* LXX. interpretes reddiderunt *πυρ καιομενον επι παντων ημερων.* Pſal. XLIX. 15. *Mors depaſcet eos;* ut inſtar graminis depaſti ſemper renaſcantur. Eſai. XXIV. 22. *Poſt multos dies viſitabuntur.* XXXIII. 14. *Quis habitabit ex nobis cum ardoribus ſempiternis?* Hebræum habet: מוקדי עולם XXXIV. 10. *In ſempiternum adſcendet fumus eius.* LXV. 5. *Ignis ardens tota die*, hoc eſt, in ſempiternum, quia æternitas eſt una dies continua occaſum non habens. Ezech. XXVI. 20. *Cum detraxero te cum his, qui deſcendunt in lacum ad populum ſempiternum.* Dan. XII. 2. *Quidam expergiſcentur ad opprobria & contemtum ſempiternum.* Iudith. XVI. 21. *Flebunt in ſenſu ſuo usque in ſeculum*, *εως αιωνος.* Matth. XVIII. 8. XXV. 41. Iudæ v. 7. *ignis aeternus*, v. 46. *κολασις αιωνιος*, *ſupplicium aeternum*, Ioh. VIII. 51. XI. 26. *mors aeterna*, 2. Theſſ. I. 9. *interitus aeternus*, Iudæ v. 6. *vincula aeterna*, v. 13. *quibus caligo tenebrarum in aeternum reſervata*, Apoc. XIV. 11 *fumus tormentorum adſcendet in ſecula*, XX. 10. *cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculorum.* 2) *αποφατικως*, *negative.* Iob. VII. 9. *Deſcendens in infernum non adſcendit.* X. 21. *Antequam vadam, & non revertar ad terram tenebrarum.* Prov. XXVII.

2) *Aeternitas.*

20. XXX. 16. *Infernus non ſaturatur*, ſed plures ſemper pœnas a damnatis exigit. Eſai. LXVI. 24. *Vermis eorum non moritur, & ignis eorum non exſtinguitur.* Cadavera, quæ vulgari & communi morte perierunt, cito ſolvuntur, & in ſaniem liqueſcunt, ac vermes, qui in illis generantur & paſcuntur, deficiente materia & alimento ipſi quoque pereunt & deficiunt; ſed de vermibus damnatorum corpora in inferno arrodentibus, dicit propheta, quod *non moriantur*, ac proinde etiam illis damnatos in æternum cruciandos & corrodendos eſſe ſignificat. Sic etiam ignis diaconicus deficiente nutrimento & alimento ſtatim exſtinguitur, ſed de igne, qui damnatos in inferno cruciabit, propheta adſerit, quod non ſit *exſtinguendus*, ac proinde etiam æternis flammis eos obnoxios fore inſinuat. Matth. III. 12. Luc. III. 17. *Paleas comburet* πυρὶ ἀσβέστῳ, qui nullo unquam tempore exſtinguetur. Matth. V. 25. Luc. XII. 59. *Non exibis e carcere, donec noviſſimum quadrantem perſolvas*, hoc eſt, nunquam. Confer tract. de morte §. CCLXIX. Marc. IX. 43. *Ignis inexſtinguibilis.* v. 44. 46. & 48. *Vbi vermis non moritur. &c.* Harum deſcriptionum quædam ſunt propriæ, quædam vero metaphoricæ ac ſymbolicæ. Quæ vero nominatim ad ſymbolicas & metaphoricas pertineant, non poteſt exacte definiri. Excipiunt, *Deum ideo pœnas aeternas peccantibus eſſe minatum, ut eos a peccatorum perpetratione compeſceret, quia creaturae ſuae aeterna ſupplicia minari debuit, non inferre.* Reſp. verbis Gregorii lib. XXXIV. moral. cap. 16. *Si falſa minatus eſt, ut ab iniuſtitia corrigeret, etiam falſa pollicitus eſt, ut ad iuſtitiam pr vocaret. Quis hanc eorum veſaniam tolleraret, qui conantur adſtruere verum non eſſe, quod veritas minata eſt, & dum ſatagunt Deum perhibere miſericordem, non verentur praedicare fallacem?*

§. LVIII. b) Eadem pœnarum infernalium æternitas probari poteſt *rationibus* ex ſcriptura deductis: 1) Ex perpetua iræ divinæ *duratione*. In hac vita poteſt homo per veram & ſeriam converſionem ex filio iræ fieri filius gratiæ, ſed in inferno eiusmodi translatio non habebit amplius locum, quia ira Dei inſtar graviſſimi & ineluctabilis ponderis perpetuo incumbet damnatis. Deut. XXXII. 22. *Ignis ſuccenſus in furore meo, & ardebit uſque ad infernum inferiorem.* Eſai. XXX. 33. *Flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendet hunc ignem.* Quamdiu igitur Dei flatus inferni ignem ſuccendet, tamdiu quoque durabunt damnatorum pœnæ, hoc eſt, in omnem æternitatem. *Ignis*, cui adlabitur torrens ſulphuris, nunquam exſtinguitur, ſed perpetuo fovetur. Quamdiu vivet Deus, tamdiu illi morientur. 2) Ex *chaſmatos confirmatione.* Luc. XVI. 26. inter beatos & damnatos *magnum chaſma firmatum*, ut qui ex inferno velint ad beatos tranſire, non poſſint. Illud chaſma, illa horrenda & profundiſſima vorago non poteſt adſcenſu ſuperari ac pertranſiri. 3) Ex *ianuae occluſione.* Matth. XXV. 10. *Et clauſa eſt ianua.* Ianua ſcilicet *gratiae*, ianua *miſericordiae*, ianua *indulgentiae*, ianua *pœnitentiae*, ianua *conſolationis*, ianua *ſpei*, ianua *gratiae*, ianua *bonorum operum.* Luc. XIII. 25. *Cum intraverit paterfamilias, & clauſerit oſtium, incipietis foris ſtare.* Clauſæ erant portæ, per quas damnati poſſint exire; clauſæ erant portæ, ut conſolatio aut minima ſpes liberationis poſſit introire. 4) Ex *beatitudinis oppoſitione.* Ibunt pii ad dextram iudicis conſtituti *in vitam aeternam*, impii ad ſiniſtram conſtituti *in ignem aeternum*, Matth. XXV. 46. quidam expergiſcentur *ad vitam aeternam*, qui-

dam

dam *ad opprobrium & contemtum aeternum.* Dan. XII. 2. Atqui beatorum felicitas erit æterna æternitate non limitata ac determinata, diuturno temporis tractu circumſcripta, ſed abſoluta & indeterminata. Ergo etiam damnatorum ignominia & miſeria erit æterna æternitate non limitata, ſed abſoluta. Gregorius lib. IV. dial. cap. 44. *Conſtat & incunctanter verum eſt, quia ſicut finis non eſt gaudio bonorum, ita finis non erit tormento malorum; quia enim verum eſt, quod veritas promiſit, falſum eſſe non poteſt, quod comminatus eſt.* 5) *Ex pœnitentiae remotione.* Damnati non amplius habebunt converſionis media, neque agent de peccatis ſuis pœnitentiam. Dolebunt, non quod Deum offenderint, ſed quod bonis terrenis privati in barathrum infernale inciderint. Ergo etiam non patebit ipſis aditus ad Dei gratiam. Innocentius lib. III. de cont. mundi cap. 3. *Pœnitebunt ad pœnam, ſed non convertentur ad veniam.* 6) Ex *ignis infernalis deſcriptione.* Pſal. XI. 6. *Pluet Dominus ſuper impios ſulphur & ignem.* Eſai. XXX. 33. *Torrens ſulphuris.* XXXIV. 9. *Convertuntur torrentes eius in picem, & humus eius in ſulphur, & erit terra eius in picem ardentem.* Apoc. XIX. 20. *Stagnum ignis ardens ſulphure.* XX. 10. *Stagnum ſulphuris & ignis.* XXI. 8. *Stagnum ardens igne & ſulphure.* At ignis, cui perpetuo ſuppetit torrens ac ſtagnum ſulphuris, nunquam exſtinguitur, ſed perpetuum habet nutrimentum. 7) Ex *peccati turpitudine & confuſione.* Peccatum committitur contra Deum, qui eſt bonum infinitum. Ergo etiam promeretur infinitas pœnas. 8) Ex *voti fruſtratione.* Apoc. IX. 6. *Quaerent mortem, & non invenient*, hoc eſt, optabunt ſe in nihilum redigi, ut poenis illis tandem poſſint defungi, ſed hoc votum erit fruſtraneum. 9) Ex *vinculorum iniectione.* Damnati dicuntur *ligandi manibus & pedibus*, Matth. XXII. 13. quia in carcere infernali tenebuntur æternis vinculis conſtricti, ut ex eo nunquam poſſint eluctari. 10) Ex *daemonum adſociatione.* Damnati proiicientur in illum ignem, *qui diabolo & angelis eius paratus eſt*, Matth. XXV. 41. Atqui ignis ille eſt æternus & nunquam deſiturus, cum peccato diabolorum nullum paratum fuerit remedium. Ergo etiam damnatorum ignis eſt æternus.

§. LIX. c) Hanc pœnarum infernalium æternitatem emphaticis verbis deſcribunt pii veteres. Irenæus lib. IV. adv. hæreſ. cap. 47. *Quibuscunque dixerit Dominus: diſcedite a me maledicti in ignem perpetuum, iſti erunt ſemper damnati.* Tertullianus de iudic. Dom. cap. 9.

Æternae Deus oſſa iubet deſcendere pœnae,
Ibi ſub ardorem rabidae ſine fine gehennae.

Cyprianus in lib. ad Demetrianum: *Cremabit addictos ardens ſemper gehenna, & vivacibus flammis vorax pœna, nec erit, unde habere tormenta vel requiem aliquando poſſint vel finem. Servabuntur cum corporibus ſuis animae infinitis cruciatibus ad dolorem. Erit tunc ſine fructu pœnitentiae dolor pœnae, inanis ploratio, & efficax deprecatio.* Serm. de adſcenſ. Chriſti: *Immortales miſeri vivent inter incendia, & inconſumtibiles flammae nudum corpus adlambent &c. Non miſerebitur ultra Deus, neque tunc audiet pœnitentes. Sera erit illa confeſſio, & cum clauſa fuerit ianua: fruſtra carentes oleo adclamabunt excluſi. Nullum ibi refrigerium, nullum remedium, ſemel Chriſtus deſcendit ad inferos, ulterius non deſcendet. Non ultra videbunt Deum in tenebris ſigillati, irregreſſibilis erit illa ſententia & immutabile iudicium, & ſtabit damnationis huius immobile conſtitutum.* Cyrillus

rillus Hieroſolymitanus catech. XVIII. *Si peccator eſt, accipiet corpus aeternum, quo ſufferre poſſit pœnas peccatorum, ut perpetuo in igne ardeat, ut nunquam diſſolvatur.* Hieronymus in Eſa. LXVI. *Diaboli & omnium impiorum credimus aeterna tormenta.* In comm. Thren. 1. *Qui ſemel illuc ingreditur, ulterius egredi non permittitur. Quod ipſa veritas in evangelio oſtendit dicens:* Eſto conſentiens &c. non exibis inde, donec perſolvas noviſſimum quadrantem. *Quemadmodum ibi intelligitur, ubi dictum eſt:* Oportet eum regnare, donec ponet omnes inimicos ſub pedibus ſuis; *ſemper illum regnaturum, quoniam ſemper illi erunt inimici ſub pedibus: ita & hic accipi poteſt dictum:* Non exibis, donec perſolvas, *ſemper non exiturum eſſe, quia ſemper ſolvat noviſſimum quadrantem, dum ſempiternas pœnas terrenorum peccatorum luit.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodor. lapſum: *Hic habent tam iucunda quam triſtia finem, eumque celerrimum, illic ſeculis extenduntur utraque immortalibus &c. Qui peccaverunt, neceſſe eſt, ut immortalitatem induant, non tamen ad honorem ſibi, verum ut continuum ſuperſit viaticum illius ſupplicii, quod quam ſit horrendum, oratio nequit explicare &c. Hic quidem non ſimul contingunt vehementia pœnarum & earum diuturnitas. Altera enim cum altera pugnat propter conditionem corruptibilis illius corporis, non ferentis ea, immortalitate autem ſuccedente, ſolvitur haec pugna & magna potentia, nos in infinitum mala utraque poſſidebunt nec exceſſus ullus tormentorum perimet animam noſtram, neque hoc corpus poterit in illo tempore conſumi cruciatibus, adflictum permanebit cum anima, nec finis ullus erit.* Auguſtinus in enchirid. ad laurent cap. 113. *Manebit ſine fine mors illa perpetua damnatorum, id eſt, alienatio a vita Dei, & omnibus erit communis, quamlibet homines de dolorum relevatione vel intermiſſione pro ſuis humanis motibus ſuſpicentur, ſicut manebit communiter omnium vita aeterna ſanctorum.* Lib. XXI. de civ. Dei c. 17. *Si ſententia illa* (de liberatione damnatorum) *propterea bona & vera, quia miſericors eſt, tanto erit melior & verior, quanto miſericordior fuerit. Extendatur ergo ac profundatur fons huius miſericordiae uſque ad damnatos angelos ſaltem poſt multa atque prolixa quantumlibet ſecula liberandos. Cur uſque ad univerſam manat naturam humanam, & cum ad angelicam ventum fuerit, mox areſcit? Non audent tamen ſe ulterius miſerando porrigere, & ad liberationem ipſius quoque diaboli pervenire. Verum ſi aliquis audeat, vincit nempe iſtos, & tamen tanto invenitur errare deformius & contra recta Dei verba perverſius, quanto ſibi videtur ſentire clementius.* Cap. 24. circa medium: *Cum dictum fuerit a iudice mortuorum & vivorum:* Diſcedite a me maledicti in ignem æternum etc. *nimiae praeſumtionis eſt dicere, cuiquam eorum aeternum ſupplicium non futurum, quos Deus in ſupplicium ituros dicit aeternum, & per huius praeſumtionis perſuaſionem facere, ut de ipſa quoque vita beatorum vel deſperetur vel dubitetur aeterna.* In enchir. cap. 112. *Multi cruciatus damnatorum humano adfectu proſecuti ſunt, dura male molliendo, & in leniorum, ſed falſam ſententiam, flectendo. At exterminandus eſt adfectus, qui divinae repugnat veritati. Vincat adfectum atque intellectum veritatis ac fidei vis.* Proſper lib. III. de vita contemp. cap. 12. *Cruciatus, dolor & gemitus torquent animas damnatorum, nec extorquent; puniunt corpora damnata, nec finiunt. Quos ideo ſibi deputatos ignis inexſtinguibilis non exſtinguit, ut permanente ſentiendi vita pœna permaneat, & ad dolendum magis quam ad vivendum aeternis corporibus compeditos habeat, quos in flammis vivacibus immortalitas*

ſecundae mortis occidat &c. Proinde
r, qui in gehenna dicuntur occidi, non
m illis agitur, ut maximis conſumti
bus aliquando deficiant, ſed ut in illis
liter vivant. Iſidorus Clarius orat.
. extraordinaria tom. I. Si mille an-
n ultio intentaretur, deberent ſane
r exhorreſcere. Nam qui in hac vita
ot horarum ſpatio acerbius torquentur,
rimi exiſtimantur. At vero mille an-
nibus cruciandum quanto eſt acerbius,
vero magis ſi decem aut centum milli-
annorum haec pœna eſſet duratura.
tamen ſpatium breviſſimum videretur
nquam momentum, ſi dictum prius eſ-
t annorum millibus eſſe in igne commo-
um, quod arenae minutula grana in
emplo concluderentur. Rurſus hoc eti-
ntum ſpatium (quae enim ſecula are-
illam exhaurirent, ſi milleſimo quoque
duntaxat granulum unum auferretur)
ihilo putaretur, ſi in hanc pœnam ea
utaretur, qua reverentur in ignem
ati tot annorum millibus in eo eſſe,
us arenae numerus toto hoc, quod in-
elum & terram interiacet ſpatio, com-
ndi poſſet. Et tamen contemplatione
nitatis (heu horrendam rerum faciem)
tiam tam pene infinitum tempus prore
ſima optaretur, & centies ac millies
repetitum, modo finis aliquis tandem
ret adparere. Nam ſine ullo unquam
uempiam torquendum eſſe, hoc vero
omnes deſperationis terminos fertur;
enim gravius quam ſemper velle, quod
uam erit, & ſemper nolle, quod nun-
non erit? In aeternum peccator non
uetur, quod vult, & quod non vult,
minus in aeternum cogetur pati. Caſ-
rus in Pſalm. 20. Iſtam ſententiam:
ı ignem aeternum, damnati conſe-
ur, ut perpetua flamma devorentur.
iuſſionem Domini nulla mora ſubſequi-
ſed mox ut diſcernit, impletum eſt. I-

ſte tamen ignis ſic abſumit, ut ſervet; ſic
ſervat, ut cruciet, dabiturque miſeris vita
mortalis, ut mors ſervatrix. Lib. de a-
nim. cap. 19. Quae erit calamitas miſe-
ris in aeternum cruciari, nunquam defi-
cere? ita enim perpetuae pœnae tradentur,
ut infauſte ſemper exiſtere comprobentur.
Dolor ſine fine, pœna ſine requie, adflictio
ſine ſpe, malum incommutabile. Sic enim
varietas vitioſa punitur, ut eius damnatio
nullatenus immutetur. Gregorius lib. IX.
moral. cap. 39. Supplicia inferni in ſe de-
merſos & ultra vires cruciant, & in eis
vitae ſubſidium exſtinguendo ſervant, ut ſic
vitam terminus puniat, quatenus ſemper ſi-
ne termino cruciatus vivat, qui & ad finem
per tormenta properat, & ſine fine defici-
ens durat. Fit ergo miſeris mors ſine mor-
te, finis ſine fine, defectus ſine defectu,
quia & mors vivit, & finis ſemper incipit,
& defectus deficere neſcit. Lib. XV. mo-
ral. cap. 11. Damnatus non conſumitur in
morte, quia ſi conſumeretur vita morientis,
cum vita etiam pœna finiretur, ſed ut ſine
fine crucietur, vivere ſine fine in pœna com-
pellitur, ut cuius vita hic mortua fuit in cul-
pa, illic eius mors vivat in pœna. Crucia-
tur, & non exſtinguitur; moritur & vi-
vit; deficit, & ſubſiſtit; finitur ſemper,
& ſine fine eſt. Haec ſolo auditu valde ter-
ribilia ſunt, quanto magis paſſione. In
comm. 1. Reg. II. In inferno nulla inve-
niri poterunt conſilia ſalutis. Ambroſius
Anſbertus lib. VI. in Apoc. 14. Fumus
indicium dat futurarum flammarum, &
quia quamvis ſine nutrimento lignorum cor-
poreus tamen manet ignis reproborum, i-
deo fumum eius ſempiternum dicit eſſe, quia
inquam ſine fine reprobos ardere conſpicit,
idcirco fumum tormentorum in ſecula ſeculo-
rum adſcendere dicit, quae magis timore in-
digent quam expoſitione &c. Quos ſemel
pœna in tartarum pertrahit, miſericordia
ulterius ad veniam non reducit. Idiota de

innoc. perdit. cap. 6. *Damnatis nulla amplius erit via miſericordiae, ſed in igne aeterno ardebunt.* Rabanus lib. V. in Ecclеſ. 1. *Poſtquam homo ſine pœnitentiae remedio exierit, & illic iuſto Dei iudicio condemnatus fuerit, ſine fine ardebit.* Theophilactus in comm. Matth. 25. *Sicut ſancti inceſſabile habent gaudium, ita iniuſti indeſinentem pœnam, dicuntur enim ituri in ſupplicium aeternum, hoc eſt, nunquam finiendum.* Bernhardus in lib. meditation. cap. 3. col. 1193. *Procul a beata paradiſi patria exſulati cruciabuntur in gehenna perpetua, nunquam lucem viſuri, nunquam refrigerium adepturi, ſed per millia millium annorum in inferno cruciandi, nec inde unquam liberandi. Ubi nec qui torquet, aliquando fatigatur; nec qui torquetur, aliquando moritur. Sic enim ignis ibi conſumit, ut ſemper reſervat: ſic tormenta aguntur, ut ſemper renoventur. Ardebunt miſeri in igne aeterno in aeternum & ultra, ſic morientur, ut ſemper vivant; & ſic vivent, ut ſemper moriantur.* Serm. de converſ. ad clericos cap. 5. *Peccati ipſius & carnis quodammodo ſimilis videbitur. eſſe conditio, ut quemadmodum culpa ſemper puniri poterit, nec unquam poterit expiari: ſic nec in corpore aliquando tormenta finiri, nec corpus ipſum valeat in tormentis exinaniri. Merito quidem ultio ſempiterna deſaeviet, quod nunquam poſſit culpa deleri, & nec ſubſtantia carnis deficiet, nec ſimul cogetur etiam adflictio carnis terminari.* Hincmarus Remenſis in epiſt. ad Hincmarum Lundunenſem cap 54. *Animam immortaliter morientem reatus involvet, & indeficienter non deficientem carnem gehenna conſumet.* Petrus Bleſenſis epiſt. LXI. *Tota hominis miſeri ſubſtantia devorabitur inexſtinguibilibus flammis, nec erit ſuppliciorum modus vel intermiſſio ſive finis. Nam finis ibi ſemper incipiet, mors non moritur, nec defectus deficiet, ut damnati hominis conditio ſemper doloris materiam & mortis aeternae pabulum recidivet.*

Quaeſtiones de aeternitate infernalium pœnarum: 1) An conveniat divinae iuſtitiae & miſericordiae peccata temporalia aeternis pœnis adfligi?

§. LX. Quæritur circa *aeternitatem* infernalium ſuppliciorum: I) *An conveniat divinae iuſtitiae ac miſericordiae peccata temporalia aeternis pœnis adfligi?* Reſpondent pii veteres unanimi ſuffragio adfirmate, rationibus ex ſcriptura productis huiusmodi: 1) Peccatum committitur contra infinitum bonum, videlicet Deum, ergo etiam promeretur infinitam pœnam, videlicet æternam. Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 12. in princ. *Pœna aeterna ideo dura & iniuſta ſenſibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum ſenſuum deeſt ille ſenſus altiſſimae puriſſimaeque ſapientiae, quo ſentiri poſſit, quantum nefas in illa prima praevaricatione commiſſum ſit.* Taulerus in homil. *Cum damnati adverſus bonum infinitum, quod Deus eſt, peccaverint, iure quoque divino malum pœnae debetur eis infinitum.* Dionyſius Carthuſianus de quatuor noviſſimis art. 36. *Qui miratur, quod Deus naturaliter bonus & pius tam dire ac aeternaliter punit ac vindicat peccatum breve celeriter factum, & finitum diligenter conſideret, quam ſumma & infinita & incomparabiliter magna & excellens ſit digna & auctoritas, ſapientia & iuſtitia, beneficentia, bonitas atque dignatio Dei, ſicque intelliget enormitatem peccati, & ſciet, quod Deus iuſtiſſime perpetuam exercet ultionem pro culpis, imo quod etiam citra condignum puniat peccatores in inferno, hoc eſt, minus quam meruerunt. Inſuper ſicut terribilitas ac diſtrictio divini iudicii tanto erunt maiores, quo maior eſt ſapientia, iuſtitia, auctoritas, bonitas, liberali-*

litas & miſericordia Dei in vita praeſente; ſic utique tanto intenſior ac intolerabilior eſt pœna inferni & ultio Dei, quo dignior, excellentior, ſapientior, iuſtior, melior ac munificentior eſt, Deus, quem offendunt iniqui. 2) Per peccatum homo amittit æternum & infinitum bonum, ideo etiam per illud incidit in malum æternum. Per quodvis peccatum mortale contra conſcientiam commiſſum amittitur Dei gratia, Spiritus ſanctus inhabitatio & vita æterna, hæc vero omnia ſunt bona inæſtimabilia & æterna; ergo etiam homo per peccatum iuſte incidit in ſupplicia inæſtimabilia & æterna. *Chriſti meritum* eſt infiniti valoris ac pretii, illud ſua incredulitate repudiarunt damnati, ideo ob infiniti boni amiſſionem æternas & infinitas pœnas merito ſentiunt. Taulerus in homil. *Cum damnati aeternam repudiaverint dulcedinem, iuſti ad aeternam devolvuntur amaritudinem.* 3) Homo ſemper peccavit in ſuo aeterno, iuſtum igitur eſt, ut etiam ſemper puniatur in Dei æterno. Gregorius lib. XXXIV. moral. cap. 16. ac lib. IV. dialogor. cap. 44. ad quæſtionem, *quomodo iuſtum ſit, ut culpa, quae cum fine perpetrata eſt, ſine fine puniatur?* ſic reſpondet: *Hoc recte diceretur, ſi diſtrictus iudex non corda hominum, ſed facta penſaret. Iniqui enim ideo cum fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt. Nam voluiſſent utique, ſi potuiſſent ſine fine vivere, ut potuiſſent ſine fine peccare. Oſtendunt enim, quia in peccato ſemper vivere cupiunt, qui nunquam deſinunt peccare, dum vivunt. Ad magnam ergo iuſtitiam iudicantis pertinet, ut nunquam careant ſupplicio, qui in hac vita nunquam valuerunt carere peccato.* Bernhardus epiſt. CCLIII. ad Guarinum: *Ob hoc procul dubio inflexibilis & obſtinatae mentis punitur aeternaliter malum, licet temporaliter perpetratum, quia quod breve fuit tempore vel opere longum eſſe conſtat in pertinaci voluntate, ita ut ſi nunquam morerentur, nunquam velle peccare deſinere, imo ſemper vivere vellet, ut ſemper peccare poſſet.* Taulerus in hom. *Quia diabolo morem geſſerunt in vitiis, ut eidem etiam in pœnis ſubditi ſint, aequiſſimum plane eſt: ſic & quandoquidem ſemper, ſi potuiſſent, optaſſent vivere, & perſeverare in peccatis, in eaque voluntate mortui ſunt, velint nolint, ſemper quoque in pœnis durare cogentur.* 4) Hominis morientis voluntas confirmatur in eo ſtatu, in quo moritur, ſicut diaboli a Deo apoſtatantis voluntas ſtatim fuit confirmata in illo malo. Albertus in comm. Matth. 7. *Cum aliquis in cauſa finalis impœnitentiae in in peccato moritur, voluntas eius in malo obſtinatur, & in aeternum propter hoc inſuſceptibilis efficitur, & ideo nunquam ab eo peccatum aliquod ſolvitur, & cum pœna peccatorum inſequatur, conſequens eſt, ut in aeternum puniatur.* 5) Materia ignis infernalis peccati ſcilicet macula eſt æterna, ideo quoque pœnam oportet eſſe æternam. Comp. theol. veritat. lib. VII. cap. 21. *Ignis infernalis non erit purgatorius ſed punitorius, ideo maculam peccati non abſterget, ſed aduret.* Debita peccatorum ſunt æterna, quia damnati illa non poſſunt perſolvere, ergo etiam carcer & ſupplicia manent æterna. Si in hac vita tempus ſolutioni conſtitutum præterlapſum ſit poſtmodum debitum inſolubile. Thomas I. 2. quæſt. 87. art. 5. *Æternitas pœnae reſpondet irremiſſibilitati culpae. At culpa damnatorum irremiſſibilis. Ergo etiam pœna eorum eſt interminabilis.* 6) Nulla erit in damnatis vera & ſeria pœnitentia, ergo nec in illis locum habebit peccatorum venia. Gregorius Nazianzenus orat. XV. quæ eſt in plagam grandinis: *Quemadmodum qui Dei memor hic eſt, morte ſuperior eſt:*

illis

ita his, qui e vita exceſſerint, non eſt in inferno confeſſio, nec morum correctio. Hic enim Deus vitam & actionem, illic rerum geſtarum cenſuram concluſit. Ephremus ſerm. de extrem. iudic. cap. 4. *Non eſt in inferno confeſſio, non gemitus, non lacrimae, quae iudicis avertant ſententiam. Non eſt dilatio ulla temporis ad agendam poenitentiam, non regreſſio poſt exitum ad vitam, ſed omnia dura, aſpera & amara.* Paulinus, epiſcopus Nolan. de damnatis ſic canit:

Nulla illis ſupereſt ſpes, quia nulla fides.

7) Error τȣ λογιςικȣ in damnatis in hac vita fuit infinitus, quia finitum bonum in iudicando antetulerunt bono infinito. Error τȣ ἐπιθυμητικȣ in adpetendo, ac θυμικȣ in adhærendo itidem infinitus fuit, quia maluerunt inordinato amore adpetere bonum finitum quam infinitum, & adhærere bono temporali magis deſiderarunt quam æterno. Iuſte ergo errorem infinitum ſequitur pœna infinita. 8) Gaudia beatorum erunt æterna, ergo etiam ſupplicia damnatorum oportet eſſe æterna. Ratio *connexionis* eſt, quia Deus æque iuſtus eſt ac miſericors. Sirac. V. 6. *Sicut miſericordia eius erga pios eſt infinita & aeterna, ſic etiam ira eius erga impios eſt infinita & aeterna.* Gregorius lib. IV. dial. cap. 49. *Sicut finis non eſt gaudio bonorum; ita finis non erit tormento malorum.* 9) Peccatum ſeparat a vita æterna, ergo etiam mortem adducit ſempiternam. 10) Ne quidem in humanis delicti qualitas & atrocitas ex mora temporis, in quo commiſſum eſt, æſtimatur. Auguſtinus lib. XXI. de civitat. Dei cap. 11. *Quidam eorum, contra quos defendimus civitatem Dei, ut pro peccatis quamlibet magnis, parvo ſcilicet tempore perpetratis, poena quisque damnetur aeterna, quaſi ullius id unquam iuſtitia legis attendat, ut tanta mora temporis, quisque puniatur, quanta mora temporis, unde puniretur, admiſit. Octo genera poenarum in legibus eſſe, ſcribit Tullius, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exſilium, mortem, ſervitutem. Quid horum eſt, quod in breve tempus pro cuiusque peccati celeritate coarctetur, ut tanta vindicetur morula, quanta deprehenditur perpetratum, niſi forte talio? &c. Numquid tamdiu quisque iudicandus eſt eſſe debere in vinculis, quamdiu fecit, unde meruit alligari, cum iuſtiſſime annoſas poenas ſervus in compedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrime tranſeunte vel laceſſivit dominum, vel plagavit? Iam vero damnum ignominia, exſilium & ſervitus cum plerumque ſic infligantur, ut nulla venia relaxentur, nonne pro huius vitae modulo ſimilia poenis videntur eſſe aeternis? Ideo quippe aeterna eſſe non poſſunt, quia nec ipſa vita, quae his plectitur, porrigitur in aeternum, & tamen peccata, quae vindicantur longiſſimi temporis poenis, breviſſimo tempore perpetrantur, nec quisquam exſtitit, qui cenſuerit tam cito nocentium finienda eſſe tormenta, quam cito factum eſt vel homicidium, vel adulterium, vel ſacrilegium, vel quodlibet aliud ſcelus non temporis longitudine, ſed iniquitatis & impietatis magnitudine metiendum &c.* 11) Gregorius lib. IV. dial. cap. 44. etiam hanc addit cauſam, quod Dei benignitas erga electos ex æternis damnatorum ſuppliciis magis commendabitur. *Iniqui*, inquit, *omnes aeterno ſupplicio deputati ſua quidem iniquitate puniuntur, & tamen ad aliquid ardebunt, ſcilicet ut iuſti omnes & in Deo videant gaudia, quae percipiunt, & in illis reſpiciant ſupplicia, quae evaſerunt, quatenus tanto magis in aeternum gratiae divinae debitores ſe eſſe cognoſcant, quanto*

to in aeternum mala punire conſpiciunt, quae eius adiutorio vicerunt. Quod ergo Auguſtinus in enarr. Pſalm LXX. & ex eo Strabus in gloſſa ordinaria eiusdem Pſalmi ſcribunt, *Deum plus exigere in pœnis, quam commiſſum ſit in culpis*, id intelligendum non de exceſſu pœnæ ad culpam *in intenſione & gravitate ſupplicii*, ſed *ſecundum temporis durationem*, quia pro delectatione momentanea infligitur pœna æterna, ſtatutum namque eſt, *ut duratio pœnae non proportionetur durationi culpae, ſed ut intenſio pœnae reſpondeat enormitati culpae.* Thomas lib. IV. ſent. diſt. 46. q. 2. art. 2.

II) Quomodo corpora damnatorum in igne ſerventur?

§. LXI. II) *Quomodo damnatorum corpora in ignis infernalis flammis poſſint conſervari, ne conſumantur & in cinerem redigantur?*

Reſp. 1) fiet hoc per divinam potentiam, quæ corpora illa ſimul *paſſibilia* & *immortalia* faciet: paſſibilia quidem, ut ſentiant pœnarum infernalium atrocitatem; immortalia vero, ut earumdem experiantur æternitatem. Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 5. *In multis quidem rebus incertum eſt, quid Deus velit, illud tamen certiſſimum eſt, nihil eorum illi eſſe impoſſibile, quaecunque voluerit, eique nos credere praedicenti, quem neque impotentem neque mentientem poſſumus credere.* Cap. 7. *Cur facere non poſſit Deus, ut & reſurgant corpora mortuorum & igne aeterno crucientur corpora damnatorum, qui fecit mundum in cælo, in terra, in aëre, in aquis innumerabilibus miraculis plenum, cum ſit omnibus, quibus plenus eſt, procul dubio maius & excellentius etiam ipſe mundus miraculum.* 2) Ignis infernalis alterius naturæ & qualitatis erit, quam diaconicus, ut enim nunquam exſtinguitur, ſed ſemper ardet, ita que damnatorum corpora non exſtinguet, ſed cruciatibus æternis reſervabit. 3) Quomodo duæ illæ diſpoſitiones *immortalitas* & *paſſibilitas* in damnatorum corporibus ſeſe compatiantur, a poſteriori declarat Guilielmus Alvernus partis primæ de univerſo, parte ſecunda cap. 30. hoc modo: *perpetuitas pœnarum in damnatis neceſſario adſerenda, quoniam aliter non eſſet ſatisfactum iuſtitiae creatoris, niſi qui hic fuere incorrigibiles, perpetuo torquerentur in vita futura. Perpetuitas autem pœnarum non poteſt eſſe in ſubiecto mortali, praeſertim in ea magnitudine & vehementia, qua futurae ſunt, in quibus eas ſuſtinere non poſſent ullo modorum corpora, quae non eſſent immortalitate firmata. Si vero paſſibilia non eſſent, nullae eſſent pœnae corporales, nulli dolores &c. Conſtat autem multos homines in medio ignium per bonitatem creatoris illaeſos fuiſſe ſervatos, & tam a laeſione corporum ſuorum quam ab omni dolore tam corporali quam ſpirituali liberatos. Quia igitur non eſt maius creatori ab altero duorum ſalvare vel liberare, quam ab ambobus ſimul, quae eſt admiratio aut incredulitas ſtultorum de hoc, quod ſalvatis corporibus in medio futurorum ignium & illaeſis per omnia in ipſis per ignem huiusmodi animae ſint torquendae. Facilius enim in ſe eſt, non dico quantum ad omnipotentiam creatoris, ſola corpora ſic ſervare, quam animas & corpora ſimul. Quod ſi quis dixerit, quia ignes illi infernales incomparabiliter fortiores ſunt ignibus huius ſeculi, verum utique dicit; ſed ipſa corpora damnatorum erunt incomparabiliter fortiora ad ſuſtinendum ignes huiusmodi, quam noſtra ſunt hic ad ſuſtinendum ignem ſeculi praeſentis, quamquam omnipotentiae creatoris non ſit ullo modorum difficile praeſentis fragilitatis & infirmitatis corpora ignibus illis futuris ſervare illaeſa.* 4) Pii veteres aliquot ſimilitudinibus illud ipſum decla-

declarant: a) a *fulminibus* corpora tangentibus non abſumentibus. Minutius Felix in dial. qui inſcribitur Octavius: *illic ſapiens ignis membra urit & reficit; carpit & nutrit; ſicut ignes fulminum corpora tangunt, nec abſumunt.* b) A *montibus ignivomis.* Tertullianus in apologet. cap. 48. pag. 80. *Ignis infernalis non abſumit, quod exurit, ſed dum erogat, reparat, adeo manent montes ſemper ardentes, & qui de cœlo tangitur, ſalvus eſt, ut nullo iam igni decinereſcat, & hoc erit teſtimonium ignis aeterni: hoc exemplum iugis iudicii pœnam nutrientis. Montes uruntur & durant, quid nocentes & Dei hoſtes?* Lib. de pœnit. cap. 12. p. 118. *Quid illum theſaurum ignis aeterni aeſtimamus, cum fumariola quaedam eius tales flammarum ictus ſuſcitent, ut proximae urbes aut iam nullae exſtent, aut idem ſibi de die ſperent. Diſſiliunt ſuperbiſſimi montes ignis intrinſecus fœtu. Et quod nobis iudicii perpetuitatem probat, cum diſſiliant, cum devorentur, nunquam tamen finiuntur. Quis haec ſupplicia interim montium non iudicii minantis exemplaria deputabit? quis ſcintillas tales non magni alicuius & inaeſtimabilis foci miſſilia quaedam & excitatoria iacula conſentiet?* Minutius Felix d. l. *Sicut ignes Ætnae montis & Veſuvii montis & ardentium ubique terrarum flagrant nec erogantur; ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſa corporum laceratione nutritur.* Pacianus in paræneſi ad pœnitentiam: *vim ignis infernalis & de praeſentibus aeſtimate, cuius fumariola quaedam maximos montes ſubterraneis ignibus decoquunt. Æſtuant indefeſſis flammarum globis, Ætna & Liſaniculus & Veſuvius Campanus, & quo nobis iudicii perpetuitatem probent, diſſiliunt, devorantur, nec ullis tamen ſeculis finiuntur.* Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 4. *Quidam notiſſimi Siciliae montes, qui tanta diuturnitate temporis atque vetuſtate uſque nunc & deinceps flammis aeſtuant, atque integri perſeverant, ſatis idonei teſtes ſunt, non omne, quod ardet, abſumi;* in quem locum Vives ſic commentatur: *montes multis in locis ardent, ut Ætna in Sicilia & in Hiera, quae olim Theraſia prope Siciliam Vulcano ſacra, in qua eſt collis nocturnas evomens flammas, tum etiam Æonocauma in Æthiopia, Veſuvius in Campania & Lycia Chimaera & trans Herculis columnas quaedam nocturnis incendiis conſpicua, quaedam diurnis, alii ardentium faciem oſtendunt, ut iuxta Pygmaeos, & prope Sybaritas in Africa.* c) A *fontibus ſulphureis non deficientibus.* Pacianus d. l. *Ipſe ſibi materiam recreſcentium corporum reparat ignis aeternus. Attendite, ſi non creditis, aquarum impetus, qui ignibus furit, ſupplicio nutriente reparabitur.* d) Ab *animalibus in igne viventibus.* Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 2. *Sunt animalia profecto corruptibilia, quia mortalia, quae tamen in mediis ignibus vivunt, nonnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum ſcaturigine reperitur, quarum fervorem impune nemo contrectat, illi autem non ſolum ſine ulla ſui laeſione ibi ſunt, ſed extra eſſe non poſſunt &c. Si dicant haec animalia nec ſemper vivere, & in illis fervoribus ſine doloribus vivere, ſuae quippe naturae convenientibus vegetari, illis non cruciari elementis, reſpondetur, incredibilius eſſe vegetari, quam non cruciari talibus rebus. Mirabile eſt enim dolore in ignibus, & tamen vivere, ſed mirabilius vivere in ignibus. Si autem hoc creditur, cur non & illud?* Cap. 4. *Salamandra in ignibus vivit.* e) Ab *anima in corporis doloribus & morbis ſuperſtite.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodor. Lapſum: *Si quis forte dubitat, quo pacto ſatis eſſe ac aeternum durare immortalis queat anima, confecta tanta vi pœnarum, is cognoſcat, quae hic fiunt, quomodo non raro multi ad*

morbum

morbum non minus acrem quam diuturnum ſuffecerint, nec anima diſſoluta eſt, ſed corpus eſt conſtrictum ac depreſſum anima adflicti remanente in negotio non aliter atque ſi corpori non foret indita. Quare poſtquam incorruptibile corpus inſolubileque acceperit, nihil prohibet in infinitum protendi ſupplicium. Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei cap. 3. *Etſi quaerimus, utrum ſemper poſſit vivere, quod dolet, certum tamen eſt, vivere omne, quod dolet, doloremque omnem niſi in re vivente eſſe non poſſe. Neceſſe eſt ergo, ut vivat dolens, non eſt neceſſe, ut occidat dolor, quia nec corpora iſta mortalia, & utique moritura omnis dolor occidit. Ut autem dolor aliquis poſſit occidere, illa cauſa eſt, quoniam ſic eſt anima connexa huic corpori, ut ſummis doloribus cedat atque diſcedat, quoniam & ipſa compago membrorum atque vitalium ſic infirma eſt, ut eam vim, quae magnum vel ſummum dolorem facit, non queat ſuſtinere. Tunc autem tali corpori anima & eo connectetur modo, ut illud vinculum, ſicut nulla temporis longitudine ſolvitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiam ſi caro nunc talis nulla eſt, quae ſenſum doloris perpeti poſſit, mortemque non poſſit, erit tamen tunc talis caro, qualis nunc non eſt, ſicut talis erit & mors, qualis nunc non eſt &c. Attendunt iſti contradictores nullam eſſe nunc carnem, quae dolorem pati poſſit, mortemque non poſſit, & non attendunt eſſe tamen aliquid tale, quod corpore maius ſit. Ipſe quippe animus, cuius praeſentia corpus vivit & regitur, & dolorem pati poteſt, & mori non poteſt. Ecce inventa res eſt, quae cum ſenſum doloris habeat, immortalis eſt, hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum, quod nunc eſſe ſcimus in animis omnium &c. Si ergo a dolore argumentum recte ſumeretur ad mortem, ut ideo mors poſſit accidere, quia potuit accidere & dolor, magis ad animam pertineret mori, ad quam magis pertinet & dolere. Cum vero illa, quae magis dolere poteſt, non poſſit mori, quid momenti adfert, cur illa corpora, quoniam futura ſunt in doloribus, etiam moritura credamus?* Confer cap. 4. 5. 6. & 7. in quibus multa naturæ miracula commemorat, quorum ſufficiens ratio alia reddi non poteſt niſi voluntas omnipotens creatoris. *Habebit* (inquit cap. 4.) *tunc iſta carnis ſubſtantia qualitatem ab illo inditam, qui tam miras & varias tot rebus indidit, quas videmus, ut eas, quia multae ſunt, non miremur. Quis enim niſi Deus creator omnium dedit carni pavonis mortui ne putreſceret (cum tamen computruerit caro Platonis.) Quis paleae dedit vel tam frigidam vim, ut obrutas nives ſervet, vel tam fervidam, ut poma immatura maturet? De ipſo igne mira quis explicet, quo quaeque adusta nigreſcunt, cum ipſe ſit lucidus, & pene omnia, quae ambit & lambit, colore pulcerrimo decolorat, atque ex pruna fulgida carbonem teterrimum reddit? &c.* Similia miranda de carbonibus, calce viva, adamante & magnete ibidem recenſet. Cap. 5. *Agrigentinum Siciliae ſalem perhibent, cum fuerit admotus igni, velut in aqua flueſcere, cum vero aquae, velut in igne crepitare. Apud Garamantas quemdam fontem tam frigidum diebus, ut non bibatur, tam fervidum noctibus, ut non tangatur. In Epiro alium fontem, in quo faces ut in caeteris exſtinguuntur accenſae, ſed non ut in caeteris, accenduntur exſtinctae. Asbeſton Arcadiae lapidem propterea ſic vocari, quod accenſus ſemel iam non poſſit exſtingui. Lignum cuiusdam ficus Ægyptiae non ut ligna caetera in aquis natare, ſed mergi, & quod eſt mirabilius, cum in imo aliquandiu fuerit, inde ad aquae ſuperficiem rurſus emergere, quando madefactum debuit humoris pondere praegravari. Poma in terra Sodomorum gigni*

quidem & ad maturitatis faciem pervenire, ſed morſu preſſuve tentata in fumum ac favillam corio fatiſcente vaneſcere. Pyriten lapidem Perſicum tenentis manum, ſi vehementius prematur, adurere, propter quod ab igne nomen accepit. In eadem Perſide gigni etiam lapidem Selenitem, cuius interiorem candorem cum luna creſcere atque deficere. In Cappadocia etiam vento equas concipere, eoſdemque fœtus non amplius triennio vivere. Tilon Indiae inſulam eo praeferri caeteris, quod omnis arbor, quae in ea gignitur, nunquam nudatur tegmine foliorum. Auctores, ex quibus Auguſtinus hæc adducit, nominat Ludovicus Vives in commentario. Tandem concludit: *quis eorum nobis crederet, ſi quemadmodum dicimus futura hominum viva corpora, quae ſemper arſura atque dolitura, neque tamen aliquando moritura ſint, ita diceremus in futuro ſeculo futurum ſalem, quem faceret ignis velut in aqua flueſcere, eumdemque faceret aqua velut in igne crepitare &c. Per hoc cum in talibus operibus Dei deficiat ratio cordis & ſermonis humani, ſicut iſta non ideo non ſunt, ſic non ideo etiam illa non erunt, quoniam ratio de utriſque ab homine non poteſt reddi.*

Antitheſis eorum, qui negant infernalium pœnarum aeternitatem.

§. LXII. *Antitheſis.* Æternitatem infernalium pœnarum negavit: 1) *Origenes*, qui homil. VIII. in Ioſuam ſic commentatur: *eſt in hoc etiam reſurrectionis futurae myſterium, iam enim tunc ultra omnino non erit diabolus, quia iam non erit mors, de diabolo enim loquens apoſtolus ait: noviſſimus inimicus deſtruetur mors.* Et poſtea explicans illa verba: *incendit Ioſua Hai & facta eſt urbs, quae non habitetur in aeternum. Vides quia haec, quae conſequuntur, magis ad myſterii quam hiſtoriae veritatem pertinent, non enim tam ille locus terrae inhabitabilis eſt in aeternum, quam locus daemonum inhabitabilis erit, tum cum iam nemo peccabit neque regnabit in aliquo peccatum, cum diabolus & angeli eius igni tradentur aeterno: dicente Chriſto his, qui vicerunt, venite benedicti; aliis autem: ite in ignem aeternum, donec omni animae quibus ipſe novit, remediis conſulat, & omnis Iſrael ſalvus fiat.* Lib. I. περι αρχων cap. 6. de ſpiritibus impiis ſic ſcribit: *hi vero, qui de ſtatu primae beatitudinis modi quidem ſunt, non tamen irremediabiliter moti, ſanctis beatiſque ordinibus ſubiecti ſunt ad regendum, quorum adiutorio uſi & inſtitutionibus ac diſciplinis ſalutaribus reformati redire ac reſtitui ad ſtatum beatitudinis poſſunt.* Hom. XVIII. in Ioh. *Si quis blaſphemiam dixerit in Spiritum ſanctum, non remittetur ei neque in hoc ſeculo, nec in futuro, non tamen, ſi in futuro ſeculo non remittetur, ergo neque in futuris ſeculis non remittetur.* Tribuunt hunc errorem Origeni Theophilus Alexandrinus lib. II. Epiphanius in epiſtola ad Iohan. Hieroſolymitanum, Athanaſius lib. de communi deitatis eſſentia. Hieronymus in epiſt. ad Avitum in comm. Ionæ III. & in comment. epiſt. ad Epheſ. Auguſtinus in libro de hæreſib. cap. 43. *Quis catholicus Chriſtianus, vel doctus vel indoctus, non vehementer exhorreat, eam, quam dicit purgationem malorum, hoc eſt, etiam eos, qui hanc vitam in flagitiis & facinoribus finierunt, ipſum etiam diabolum atque angelos eius, quamvis poſt longiſſima tempora purgatos atque liberatos regno Dei lucique reſtitui, & rurſus poſt longiſſima tempora omnes, qui liberati ſunt, ad haec mala denuo relabi & reverti, & has vices alternantes beatitudinum & miſeriarum rationalis creaturae ſemper fuiſſe, ſemper fore.* Et lib. XXI. de civit. Dei cap. 17. ubi inter cætera ſic ſcri-

Origenes etiam ipſum diabolum at- ·los eius poſt graviora pro meritis & ora ſupplicia ex illis cruciatibus e- atque ſociandos ſanctis angelis cre- Sed illum & propter hoc & propter nulla & maxime propter alternan- ceſſatione beatitudines & miſerias, tis ſeculorum intervallis ab iſtis ad ue ab illis ad iſtas itus ac reditus in- biles non immerito reprobavit eccle- regorius lib. IX. moral. cap. 45. b. XXXIV. cap. 12. & 13. Theo- de hæreſ. in cap. de Origeniſtis, in comm. Eſai. XXIV. &c. Sed ciſtimant, Origenem potius con- ſtatuiſſe, ac priores ſententias uis eius æmulis ſcriptis ipſius ſertas, in multis enim locis æ- em pœnarum infernalium diſer- ur adſtruere. Hom. XIV. in Lev. *accipit peccatum, habet illud ſe- permanet cum ipſo, nec aliquo ſup- naque diluitur & tranſit, cum i- tiam poſt mortem, & quia tempo- non perſolvit, ibi expendit aeterna &c. Ubi non eſt ſoluta vindicta, manet illis aeternis ignibus exigen-* Homil. XVIII. in Num. *Si ani- habeat virtutes; non veniet caro ſima ad haereditatem, ſed ſolum ad illius, qui poteſt animam & cor- ere in gehenna.* In expoſit. Pſalm I. hortatur peccatorem, *ut in o ſe praeparet ad flagella, ne igni- rnis reſervetur.* Homil. I. in E- xponens illud: *reſtituetur Sodoma*; lomam intelligens peccantem a- , culpat aliquos ex Hebræis ad- , *Sodomam aliquando reſtitui.* In Rom. XI. *Iſtius, qui de cælo eeci- tur, nec in fine ſeculi ulla erit con- c.* Plura huius modi ex Orige- egerunt lacubus Merlinus in a- ro Origene, & Sixtus Senenſis ibliothec. adnot. 141. p. 377.

§. LXIII. 2) Origenis errori no- tante Eraſmo in adnotat. ad lib. I. Ori- genis περι αρχων videtur ſubſcribiſſe Ambroſius in expoſitione epiſt. ad E- pheſ. III. ubi inter reliqua ſic ſcribit: *Tantum de hoc* (Paulo) *bene ſenſit Deus, ut non ſolum gentibus hunc magiſtrum da- ret, verum etiam ut per eum veritas Chri- ſti innoteſcat ſpiritibus in cæleſtibus, qui ſunt principes & poteſtates &c. ut agno- ſcentes per eccleſiam, quae multifarie ad vitam attracta eſt, in Chriſto unius Dei fi- lio manere myſterium, deſinant ab errore. Id enim agitur, ut praedicatio eccleſiaſti- ca etiam his proficiat, & deſerant adſen- ſum tyrannidis diaboli, qua ſe adverſus u- nius Dei fidem impia praeſumtione arma- vit &c. Dicitur his principibus, qui in er- rore ſunt in cæleſtibus, ſive miniſtris eius in terris, ut auferant portas principis ſui, hoc eſt, diaboli, de mentibus ſuis, per quas multorum adſerendorum error intra- vit &c.* Sed commentarios illos falſo attribui Ambroſio, multorum conſtans eſt ſententia. 3) Eumdem errorem Hie- ronymo tribuunt Ruffinus lib. I. invectiv. in Hieronymum, & Stanislaus Panno- nius Anabaptiſta; ſed Hieronymus mul- tis in locis contrarium adſerit, utpote lib. I. contra Pelagian. in epiſt. ad Pam- mach. de errorib. Ioh. Hieroſolym. in comm. Eſai. LXVI. in comm. Matth. XXV. apolog. II. cont. Ruffinum &c. Quæ vero Ruffinus ex commentariis Hie- ronymi in epiſt. ad Epheſ. adducit, in quibus Origenico huic errori videtur favere, illa ſunt dicta in *perſona Orige- nis*, ut docet ipſe Hieronymus de ſimil. lib. errorib. in apol. I. cont. Ruffin. in- terim negari nequit, Hieronymum du- bitanter ſcribere in comm. Eſa. XXIV. circa finem: *ſciendum, quod iudicium Dei non poſſit ſcire humana fragilitas, nec de pœnarum magnitudine atque menſura ferre ſen-*

pro tempore longinquo & diuturno, *non autem pro aeternitate abſoluta*, urgenda eſt antitheſis. Matth. XXV. 46. *Ibunt iniuſti in ſupplicium aeternum*, *pii vero in vitam aeternam.* Iam vero nemo dubitat, piorum gaudia fore abſolute æterna. Auguſtinus lib. XXI de civit. Dei cap. 23. *Chriſtus in uno eodemque loco*, *in una eademque ſententia dixit*, *ibunt iniuſti in ſupplicium aeternum*, *iuſti autem in vitam aeternam. Si utrumque aeternum*, *profecto aut utrumque cum fine diuturnum*, *aut utrumque ſine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata ſunt*, *dicere autem in hoc uno eodemque ſenſu vita aeterna ſine fine erit*, *ſupplicium aeternum finem habebit*, *multum abſurdum eſt.* 3) Si diſtinguere velint inter *ignem aeternum* & *manſionem in igne aeterno*, urgenda ſunt dicta ſcripturæ, in quibus impii dicuntur cruciandi *in ſaecula ſaeculorum*, *quibus verbis nihil ſcriptura divina ſignificare conſuevit*, *niſi quod finem non habet temporis*, ut recte docet Auguſtinus d. l. Quinimo quo ſenſu dicuntur pii ituri *in vitam aeternam*, eodem ſenſu dicuntur impii ituri *in ſupplicium aeternum*, ut docet oppoſitio. Iam vero pii eo ſenſu dicuntur ituri in vitam æternam, quia in ea perpetuo ſunt manſuri. Ergo etiam impii eo ſenſu dicuntur ituri in ſupplicium æternum, quia in illo perpetuo ſunt manſuri. Obſervari etiam poteſt illud, quod notanter dicitur, *ignis eorum non exſtinguetur*, *vermis eorum non morietur*, ergo non ſolum diabolos, ſed etiam damnatos ignis ille in æternum cruciabit. 4) Opponendus huic errori unanimis veterum eccleſiæ doctorum conſenſus. Auguſtinus d. l. *Tot ſancti & ſacris veteribus ac novis literis eruditi mundationem & regni coelorum beatitudinem poſt qualiacunque & quantulacunque ſupplicia quibuscunque & quantiscunque angelis non inviderunt*, *ſed potius viderunt divinam vacuari vel infirmari non poſſe ſententiam*, *quam ſe Dominus praenunciavit in iudicio prolaturum : diſcedite &c.* Haymo in comm. Eſai. XXIV. *Origenis ſententiam de liberatione damnatorum nemo ſanctorum patrum corroborat*, *ſed omnes denegant*, *habentes illam ſententiam Domini ante oculos : ibunt impii in aeternum ſupplicium. Quidquid aeternum eſt*, *ſine termino eſt.* 5) In ſynodo oecumenica quinta anno 552. celebrata, damnata eſt Origenica illa opinio, ſic enim habet articulus IX. illius ſynodi : *Si quis dicit aut ſentit*, *temporanea eſſe daemonum & impiorum hominum tormenta*, *finemque ea tempore aliquo habitura*, *ſive reſtitutionem daemonum aut impiorum hominum futuram*, *anathema ſit. Anathema ſit Origenes*, *una cum eius deteſtandis & exſecrandis dogmatibus*, *& homine omni*, *qui haec ſentit & adſerit*, *aut aliqua ex parte quocunque prorſus tempore ea defendere audet.* Nicephorus lib. XVII. hiſtor. eccleſ. cap. 28. 6) Pontificiis quorumdam impiorum ex inferno liberationem adſerentibus illud conſiderandum proponimus, quod ſacræ literæ ne ipſius quidem Chriſti meritum eo extendant, ut ſi quis in finali impœnitentia decedat, præſertim hoſtis Chriſtiani nominis, & effuſor Chriſtiani ſanguinis, qualis *Traianus* ad finem uſque vitæ manſit, rurſus ex gehennæ flammis eripiatur. Papa igitur plus præſtitiſſet animam damnati ex inferno liberando, quam Chriſtus unquam fecit, vel ſe facturum in verbo revelavit. Hieronymus in comment. Ionæ III. opinioni iſti Origenicæ & Anabaptiſticæ ſequentia opponit fundamenta: 1) quod nuſpiam divina ſcriptura illam doceat; 2) quod in evangelio dicatur *ignis aeternus* & *ſupplicium aeternum*, & apud Eſaiam : *Vermis non morietur*, *ignis non exſtin-*

exſtinguetur. 3) Quod hæc ſententia penitus evertat timorem Dei, dum facile homines labuntur ad vitia, putantes omnes improbos aliquando poſt pœnas fore ſalvandos. 4) Si poſt longum ſeculorum circuitum omnium rerum reſtitutio fiat, ut una dignitas ſit animarum, *nulla diſtantia erit inter virginem & proſtibulum, inter matrem Domini, & inter victimas libidinum publicarum. Idem erit Gabriel & diabolus, apoſtoli & daemones, idem prophetae & pſeudoprophetae, idem martyres & perſecutores.* 5) Si finis omnium ſimilis eſt, finge infinitas ætates cruciatuum, præteritum omne pro nihilo eſt, *quia non quaerimus, quod aliquando fuerimus, ſed quod ſemper futuri ſumus.*

Argumenta contra aeternitatem infernalium ſuppliciorum.

§. LXV. Argumentis utuntur potiſſimum eiusmodi: 1) Ex *magnitudine divinae commiſerationis.* Pſalm LXXVII. 8. *Numquid in ſecula elongabit ſe Dominus, & non addet ut velit ultra.* v. 9. *Numquid defecit in ſecula miſericordia eius.* v. 10. *Numquid oblitus eſt miſereri Deus, & clauſit in furore miſericordias ſuas?* LXXIV. 19. *Ne obliviſcaris in aeternum.* Reſpondet Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 24. *hos pertinere ad vaſa miſericordiae & ad ipſos filios promiſſionis, quorum unus erat etiam ipſe propheta, qui cum dixiſſet*: Numquid obliviſcetur miſereri Deus; *continuo ſubiecit:* hæc eſt immutatio dextræ excelſi &c. *Ira Dei eſt etiam iſta vita mortalis, ubi homo vanitati ſimilis factus eſt, & dies eius velut umbra praetereunt, in qua tamen ira non obliviſcetur miſereri Deus, faciendo ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluendo ſuper iuſtos & iniuſtos, ac vaſa irae mutando in melius.* Et poſtea: *Quibus placet iſtam ſententiam uſque ad illa impiorum protendere, ſaltem ſic intelligant, ut manente in eis ira Dei, quae in aeterno eſt pronunciata ſupplicio, non contineat Deus in hac ira ſuas miſerationes & faciat eos non tanta, quanta digni ſunt pœnarum atrocitate cruciari, non ut eas pœnas vel nunquam ſubeant, vel aliquando finiant, ſed ut eas mitiores, quam merita ſunt eorum, levioresque patiantur, quod quidem non ideo confirmo, quia non reſiſto.* Nos ſimpliciſſime reſpondemus, obiecta divinæ miſericordiæ in futuro ſeculo non futuros eſſe damnatos, ſed beatos, quia Iac. II. 13. *Iudicium ſine miſericordia erit illi, qui non exercuerit miſericordiam;* ac tempus miſericordiæ & pœnitentiæ non eſſe futurum, ſed hoc præſens ſeculum, Eſai. XLIX. 8. 2 Cor. VI. 2. Hebr. III. 13. &c. tunc enim *clauſa erit ianua,* Matth. XXV. 10. 2) Ex *veritate propheticae promiſſionis,* Eſai. XXIV. 22. *Congregabuntur in congregatione unius faſcis in puteum, & claudentur ibi in carcere, & poſt multos dies viſitabuntur.* Hoc loco pro ſtabilienda ſua opinione Origenem fuiſſe uſum, teſtis eſt Haymo in comment. illius cap. & ante illum Hieronymus ibidem. Reſpond. Haymo ſtatuit ideo damnatos poſt multos annos dici *viſitandos*, quia in reſurrectione animæ rurſus cum corporibus unientur, ac cum corporibus ſimul cruciabuntur, quam Haymonis expoſitionem ſequitur Oſiander in notis. Sed iudicium extremum, de quo propheta ibi agit, ſequetur reſurrectionem. Lyranus dies multos *μετωνυμικως* pro *peccatis* accipit, quia *in diebus multis*, hoc eſt, a principio mundi fuere commiſſa; dicitur enim in Hebræo מרב ימים, *a diebus multis.* Sed dies pro peccatis ſumi, vix poteſt aliquo ſcripturæ exemplo demonſtrari, ac præpoſitio מן non ſolum *de*, ſed etiam *poſt*

poſt ſignificat, Gen. IV. 3. Oſeæ VI. 3. Sic Latini etiam dicunt, *a meridie*, *a menſa*, *a lectione*. Quidam exiſtimant *poſt multos dies viſitari* eſſe idem, quod ſemper viſitari, quia ſcriptura nominibus temporum deſcribit æternitatem per quamdam συγκαταβασιν. *Conſuetudo eſt ſcripturae*, ait Ribera in Hoſeæ I. *ut ſaepe differentiam aliquam temporis uſurpet*, *quo permanſionem quamdam & durationem rei*, *quam narrat*, *in illa eadem differentia temporis ſignificet*. Sic ergo per viſitationem poſt multos dies intelligitur æterna in ſupplicio permanſio, ut ſit ſenſus, quantacunque duratio poſt iudicium intelligitur effluxiſſe, adhuc manebit eorum viſitatio & ſupplicium. Illud certum eſt tum ex *aliis ſcripturae dictis*, quæ de impiorum damnatione agunt, tum ex *huius ipſius loci circumſtantiis*, agi hic non de *viſitatione gratiae*, qua damnati ſint ex inferno liberandi, vel pœna eorum mitiganda; ſed de *viſitatione irae*, qua poſt multos dies, hoc eſt, poſt multa ſeculorum millia ad rediviva & renovata ſemper depoſcentur ſupplicia. Qualis enim viſitatio eſt, qua Deus in die iudicii militiam cœli & reges impios viſitabit, ut talis etiam erit ea, qua damnatos poſt multos annos viſitabit, contextus propheticus manifeſte oſtendit. Iam vere illa eſt viſitatio non gratiæ ſed iræ. Ergo & hæc talis erit, ac proinde locus hic propheticus tantum abeſt, ut perpetuitatem infernalium ſuppliciorum infringat, ut eamdem magis ſtabiliat. Confer dicta ſcripturæ, in quibus nomen viſitationis de *viſitatione irae ac pœnae* accipitur, Exod. XX. 5. XXXII. 34. Levit. XVIII. 27. XXVI. 16. &c. Hieronymus in comm. *Non dixit aperte ſcriptura divina*, *viſitabuntur ab angelis*, *vel viſitabuntur a Domino*, *ſed abſolute viſitabuntur*. *Ex qua ambiguitate verbi & remedium poteſt intelligi & correptio*, *quod poſtquam iuſti praemia receperint*, *illi in pœnis perpetuis viſitentur*. 3) Ex *gradibus comparationis*. Luc. XII. 48. *Qui non cognoverit voluntatem Domini ſui*, *& fecerit digna plagis*, *vapulabit paucis*. Reſp. Salvator noſter pœnarum infernalium ſecundum gradus diverſitatem adſtruit, nequaquam vero earumdem æternitatem evertit. Vapulabit paucis non *abſolute*, ſed *comparate* reſpectu illius ſervi, qui cognita Domini voluntate non præparavit ſe, ut eam faceret, *qui multis*, hoc eſt, pluribus vapulabit. Vapulabit paucis non tamen pauxillo tempore, ſed in æternum. Baſilius in regul. brevioribus interrog. 267. *Illud paucis non finem ſed diverſitatem ſupplicii declarat*. *Uſurpatum eſt autem etiam hoc a Domino ex uſu quotidianae loquendi conſuetudinis*, *quemadmodum etiam alia huiusmodi nonnulla*, *quandoquidem ſcimus plerumque huiusmodi formam loquendi etiam in his ſolitam eſſe uſurpari*, *qui ex uno aliquo morbo laborant*, *veluti cum dicimus in aliquo*, *qui tantummodo febricitat*, *aut ex oculo dolet*, *admirantes*, *hic quot ſuſtinuit dolores*, *aut quot pertulit cruciatus*. 4) Ex *amplitudine apoſtolicae oppoſitionis*. Rom. XI. 32. *Concluſit Deus omnes ſub incredulitatem*, *ut omnium miſereatur*. Reſpondet Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 24. circa finem, *illud non ideo dictum eſſe*, *quod Deus neminem ſit damnaturus*, *ſed ſuperius adparere*, *unde ſic dictum*. *Nam cum de Iudaeis poſtea credituris apoſtolus loqueretur ad gentes*, *ad quas utique iam credentes conſcribebat epiſtolas*, *ſubiecit: concluſit Deus omnes &c. Quos omnes*, *niſi de quibus loquebatur*, *tanquam dicens*, *& vos & illos? Deus ergo & gentiles & Iudaeos*, *quos praeſciivit & praedeſtinavit conformes fieri imaginis filii ſui*, *in infidelitate concluſit*, *ut de amaritudine infidelitatis ſuae pœnitendo confuſi*,

ad dulcedinem miſericordiae divinae credendo converterentur &c. Sed quia prius membrum eſt ſimpliciter univerſale; Deus enim non tantum *genera ſingulorum*, hoc eſt, aliquos ex Iudæis & gentibus, ſed etiam *ſingulos generum*, hoc eſt, omnes omnino homines Iudæos & gentes voce legis ſuæ iudicialiter ſub peccatum concluſit, Gal. III. 22. ideo etiam poſterius membrum rectius accipiatur univerſaliter, non quidem ratione *adplicationis actualis*, quaſi omnes tam infideles quam credentes divinæ miſericordiæ fierent participes, ſed ratione *gratioſae oblationis*, quia Deus in verbo evangelii omnibus hominibus ſuam gratiam, & beneficia Filii ſui offert. Ex eo autem inferri nequit, omnes damnatos tandem eſſe ex inferno liberandos, quia Dei gratia & Chriſti beneficia non in futuro, ſed in hoc duntaxat ſeculo hominibus offeruntur. 5) Ex *naturo divinae comminationis. Scriptura multis confirmat exemplis, Deum ſupplicia abſolute comminari, & tamen eadem poſtea non inferre, ut patet exemplo Ninivitarum; unde intelligitur, quando Deus minatur ſupplicia, non ſignificari ea revera eſſe inferenda, ſed eos, quibus intentantur, dignos eſſe, quibus illa inferantur.* Reſpondet Auguſtinus dicto loco, Niniven iuxta divinam prædictionem vere everſam fuiſſe. *Evertuntur*, inquit, *peccatores duobus modis, aut ſicut Sodomitae, ut pro peccatis ſuis ipſi homines puniantur, aut ſicut Ninivitae, ut ipſa hominum peccata pœnitendo deſtruantur. Factum eſt ergo, quod dixit Dominus. Everſa eſt enim Ninive, quae mala erat, & bona aedificata eſt, quae non erat. Stantibus enim mœnibus atque domibus everſa eſt civitas in perditis moribus.* Simplicius reſpondetur, comminationem pœnarum in hac vita non eſſe *abſolutam*, ſed *conditionalem*; ſemper enim ſubintelligitur conditio pœnitentiæ, ſed quia in futuro ſeculo pœnitentiæ tempus non amplius erit, ideo ſine ulla conditione dicitur: *Ibunt damnati in ſupplicium aeternum.* 6) Ex *lege talionis. Quomodo verum erit illud Salvatoris.* Luc. VI. 38. *In qua menſura menſi fueritis, in ea remetientur vobis; ſi temporale peccatum ſupplicio punitur aeterno?* Reſpondemus, oſtenſum fuit ſuperius, proportionem pœnæ & culpæ non in mora temporis, ſed in peccati qualitate ac turpitudine quærendam. Auguſtinus d. libr. cap. 11. *Non propter aequale temporis ſpatium, ſed propter viciſſitudinem mali, hoc eſt, ut qui mala fecerit, mala patiatur, eamdem dictam fuiſſe menſuram, quamvis hoc in ea re proprie poſſit accipi, de qua Dominus, cum hoc diceret, loquebatur, hoc eſt, de iudiciis & condemnationibus. Proinde qui iudicat & condemnat iniuſte, ſi iudicatur & condemnatur iuſte, in eadem menſura recipit, quamvis non hoc quod dedit.* 7) Ex *efficacia interceſſionis. Si ſancti orabant pro inimicis, & exaudiebantur in hoc mundo, multo magis ex caritate pro damnatis orabunt, & exaudientur in die iudicii.* Reſpondet Auguſtinus d. lib. cap. 24. primo per inſtantiam: *Cur eadem perfectiſſima ſanctitate & cuncta impetrare valentibus mundiſſimis & miſericordiſſimis precibus etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus eſt ignis aeternus, ut Deus ſententiam ſuam mitiget & reflectat in melius, eosque ab illo igne faciat alienos?* Diſputat enim contra illos, qui diabolorum ſupplicia concedebant fore æterna, de damnatorum vero hominum ſuppliciis illud negabant. Secundo per diſtinctionem præſentis & futuri ſeculi; illud enim eſt duntaxat tempus pœnitentiæ & converſionis, hoc vero retributionis. *Haec cauſa*, inquit, *qua fit, ut nunc eccleſia non oret pro malis an-*

angelis, quos ſuos eſſe novit inimicos, eadem ipſa cauſa eſt, qua fiet, ut in illo tunc iudicio etiam pro hominibus aeterno igne cruciandis, quamvis perfecta ſit ſanctitate, non oret. Nunc enim propterea pro eis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus eſt pœnitentiae fructuoſae. Qui autem uſque ad mortem habent cor impœnitens, pro talium defunctorum ſpiritibus non orat eccleſia, quia iam in parte diaboli computantur &c. Breviter reſpondemus: voluntas electorum divinæ voluntati erit exactiſſime conformis, pro damnatis ergo a facie Dei iuſto eius iudicio in æternum abiectis non orabunt, ſed propter iudicia divina adverſus ipſos edita exſultabunt. Ex his ad reliqua ſcripturæ dicta & argumenta facile reſponderi poteſt. Hieronymus in fine lib. XVIII. in Eſaiam. *Qui volunt ſupplicia aliquando finiri, & licet poſt multa tempora, tamen terminum habere tormenta, his utuntur teſtimoniis: Cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Iſraël ſalvus fiet*, Roman. 11. Et iterum: *Concluſit Deus omnia ſub peccato, ut omnium miſereatur*, Galat. 5. *Et in alio loco ſanctus loquitur: Iram Domini ſuſtinebunt, quoniam peccavi ei, donec iuſtificet cauſam meam, & auferat iudicium meum, & educat me in lucem*, Mich. 7. Et iterum: *Benedicam tibi Domine, quoniam iratus es mihi, avertiſti faciem tuam a me, & miſertus es mei*, Eſai. 12. *Dominus quoque loquitur ad peccatorem: Cum ira furoris mei venerit, rurſum ſanabo. Et hoc eſt, quod in alio loco dicitur: Quam grandis multitudo bonitatis tuae Domine, quam abſcondiſti timentibus te*, Pſalm. 30. Sed quilibet videt, hæc dicta non ad futurum, ſed ad præſens ſeculum, nec ad damnatos, ſed ad pœnitentes pertinere.

II) De qualitate pœnarum infernalium.

§ LXVI. Expoſuimus hactenus *quantitatem pœnarum infernalium* tum *diſcretam*, tum *continuam*, reſtat, ut earum etiam *qualitatem* utcunque declaremus. Quemadmodum diſcreta quantitas pœnarum infernalium *varietatem & univerſalitatem*, continua earumdem *continuitatem* ac *aeternitatem*, ſic qualitas pœnarum iſtarum *acerbitatem* & *infructuoſitatem* complectitur. *Acerbitatis* nomine intelligimus ſummum infernalium dolorum gradum. Neque enim variæ & numero complures duntaxat erunt pœnæ, nec tantum univerſales in omnibus animæ potentiis & corporis membris, nec ſolum continuæ, non interruptæ & æternæ, ſed etiam acerrimæ, acerbiſſimæ, & ad ſummum paſſionis gradum elevatæ, ac ut verbo dicam, non ſolum *extenſive* ratione æternitatis, ſed etiam *intenſive* ratione graduum erunt ſummæ. In hac vita non datur ſummus dolorum gradus, quia nemo ſuſtinet dolorem talem ac tantum quo nullus detur maior, ſed in futuro ſeculo damnati ſummos & exquiſitiſſimos dolores ſentiant, quibus maiores non dari nec cogitari poſſunt. Diſcipulus de tempore adducit dictum cuiusdam ex veteribus: *Si omnes homines nati ab Adam uſque ad hodiernum diem & amplius naſcituri viverent uſque ad noviſſimum diem, & omnia gramina, quae exorta unquam fuerunt, eſſent homines, ac ſi unam pœnam, quam patitur anima pro uno peccato mortali in inferno, ex aequo partirentur, ita ut daretur unicuique homini pars illius pœnae aequa, tunc particula quaevis illius pœnae hominis unius maior eſſet, quam omnia tormenta, quae omnes ſancti martyres & omnes raptores & omnes malefici unquam paſſi fuerunt.*

Acerbitas pœnarum infernalium.

Probatur hæc pœnarum infernalium acerbitas. 1) Ex *earum in ſacris lite-*

ris

eſcriptione. Paratus enim diabolo
mnatis hominibus non qualiscun-
ignis, ſed *flamma ignis*, *caminus i-*
, *ſtagnum ignis*, *torrens ſulphuris*,
idimus ſuperius. 2) Ex *corporum*
tione. Corpora enim damnatorum
norte ſuſcitatorum ipſius Dei manu
ata, erunt exquiſitiſſimo doloris
t prædita, cum ſine eo a Deo ſuſci-
ir ac formentur, ut ſint acerbiſſi-
m paſſionum ſubiectum. Orige-
in Pſalm. 6. apud Pamphilum in
ogia: *Poſſibile eſt conſiderare ex his*
me doloribus, quos in hoc corpore po-
ntimus, qui quamvis magni ſint, bre-
certe ſunt temporis, pro eo quod ſi
vehementiores exſtiterint, continuo et-
vitae celerem inferunt finem. Deni-
multi, ſi res popoſcerit pro pietatis
ſſione in ipſis tormentis animam red-
, alii vero in ipſo iam coronae aditu
denegant fidem, quam uſque ad mor-
propoſuerant confiteri. Et hoc non u-
diminutione propoſiti patiuntur, ſed
oloris nimia & inſuperabili ſuperati.
go in hac praeſenti vita tam intolera-
ſunt pœnarum dolores, cum iam craſ-
anima utitur indumento, quid putan-
eſt, cum id ſpirituale effectum ex re-
ctione recipiet; & eo vehementius uti
quo ſubtilius ſentiet vim doloris? Pu-
im, quod quanta differentia eſt in prae-
ſeculo nudum verberari quam veſtitum
rſentiendum ſcilicet cruciatum, eo quod
mentius nudum corpus crucient verbera,
veſtitum, tantam puto futuram dif-
tiam doloris, cum corpus humanam
tudinis huius indumento depoſito velut
m corpus cœperit ſentire tormenta.
d corpora damnatorum dicuntur *ſpi-*
lia, non eſt accipiendum ſenſu O-
niano, quaſi nec carnem nec oſſa
abitura; nec ſenſu eo, quo bea-
torum corpora dicuntur *ſpiritualia & glorificata*, 1 Cor. XV. 45. ſed *ſenſu latiore*, ut opponitur corpori animali, quod cibi, potus, veſtium &c. adminiculo indiget. 3) Ex *pœnarum continuatione.* Exiguus dolor, ſi absque ulla intermiſſione continuetur, per quam acerbus & moleſtus; ecquid ergo futurum putamus, quando in damnatorum pœnis erit *multiplex varietas*, *& cum varietate acerbitas*, *& cum acerbitate interminabilitas?* 4) Ex *tormentorum adcumulatione.* Quando pœnæ complures etiam leviores coniunguntur & adcumulantur, tunc dolor inde naſcitur acerbior; ecquid futurum putamus, quando graviſſimæ pœnæ *numero incomprehenſibiles*, *pondere inaeſtimabiles*, *tempore interminabiles* in damnatis adgregabuntur? Erit enim ibi *abſentia omnis boni*, *& praeſentia omnis mali*, ac quæcunque mala eſſe poſſunt, nihil de his damnatis deerunt, de quibus melius lugendo interius, quam loquendo exterius aliquid proferimus. *Infructuoſitatis* nomine intelligimus illud, quod pœnæ infernales nullam damnatis adferant utilitatem quia tempus converſionis cum hac vita eſt finitum. Quando impii in hac vita divinitus puniuntur, tunc eiusmodi pœnæ ſunt ipſis ſalutaria medicamenta, quibus venenum impietatis ac labes iniquitatis ab illis removetur; ſed inferni pœnæ erunt ipſis prorſus ad converſionem infructuoſæ. Si enim damnatus flendo tantum de lacrimis emitteret, quantum eſt de aqua in mari, non ſufficeret ad lavandam maculam unius peccati mortalis. Si ad converſionem valerent, finem haberent, ſed quia finem ac terminum non habent, ideo ad converſionem valere minime poſſunt.

 §. LXVII.

II) Forma inferni externa.

§. LXVII. Delineavimus huc uſque formam inferni *internam*, quam docendi cauſa conſtituimus in graviſſimis illis pœnis ac ſuppliciis horribiliſſimis, quæ damnati in inferno ſuſtinere cogentur, conſequens eſt; ut II) formam eius *externam* ſive ſiguram aliquo modo depingamus. Scriptura per quamdam ad nos σὺγκαταβασιν eam ſic deſcribit, quod ſit 1) *carcer*, ſive locus captivorum, Matth. V. 26. Luc. XII. 58. 1 Petr. III. 9. *fovea*, ita enim Hebræum חפחה quidam reddunt Eſai. XXX. 33. בור, *ciſterna*, *in qua non eſt aqua*, Zach. IX. 11. hoc eſt, *horribilis fovea*, ut colligitur ex collatione Geneſ. XXXVII. 24. בור שחת *lacus vel puteus corruptionis*, Pſalm. XL. 3. 2.) Cuius *hiatus* ſit amplus, vaſtus ac horrendus. Eſai. V. 15. *Infernus dilatavit* נפשה *animam ſuam*, *deſiderium ſuum inſatiabile*, *& aperuit*, פיה, *os ſuum praeter morem.* Habac. II. 5. *Dilatavit quaſi infernus animam ſuam.* 3) *Vorago profunda* & incomprehenſibilis. Eſai. XXX. 33. העמיק *profundam fecit eam*, a radice עמק *profundus* metaphorice *immenſus*, *incomprehenſibilis*, ſicut profundum ab homine non attingitur. Unde etiam αβυσσος vocatur Luc. VIII. 31. Apoc. XX. 1. &c. Utrumque, videlicet *hiatus* & *vorago*, exprimuntur nomine χασματος Luc. XVI. 26. χασμα, a χαινω *hiatum* proprie ſignificat, quia vero in terræ hiatu quædam *profunditas* ſeſe aperit, inde etiam *pro voragine* uſurpatur. Philo lib. de mundo: χασματα γης ορο διανοιγμενης επι μηκιςον ευρυνομενα, ubi Buddæus: *Labes terrae vaſtas video in immenſum diſcedere.* Idem Budæus in Pand. *Labes agri eſt*, *cum ager repente terrae motu aut quavis alia ratione ſubſidet in vaſtam voraginem*, *quae graece dicitur* χασμα, *hoc eſt*, *hiatus terrae.* Auguſtinus epiſt. XCIX. ad Euod. *Chasma hoc magnus quidam hiatus multum ea ſeparans*, *inter quae non ſolum eſt*, *verum etiam firmatus eſt.* Confer tract. de morte §. 177. 4) *Latitudo immenſa.* Eſai. XXX. 33. הרחב, *dilatavit eam*, *latam & profundam fecit*, proinde etiam *capacitas vaſta*, Prov. XXVII. 20. XXX. 16. *infernus non ſaturatur*, tantum abeſt, ut hoſpites novos adventantes capere nequeat. 5) *In quo tenebrae & caligo*, Matth. XXII. 13. 2 Petr. II. 4. & 17. Iud. 6. & 13. unde vocatur *terra tenebrarum & umbra mortis ſive mortifera*, Iob. X. 21. *terra obſcuritatis ſicut caligo umbrae mortis*, *& quod in ea ſplendidum eſt caligini ſimile*, 22. ut enim in profunda fovea eſt horrida caligo, ita quoque in inferno ſunt exteriores tenebræ. 6) *Ignis ſulphureus aeternus*, & varia pœnarum inſtrumenta, ut ex dictis conſtare poteſt. Anshelmus lib. I. de imag. mundi cap. 11. *Infernus eſt locus igne & ſulphure horridus*, *inferius dilatatus ſuperius coanguſtatus.* Hugo Victorinus lib. IV. de anima cap. 13. *Infernus latus eſt ſine menſura*, *profundus ſine fundo*, *plenus ardore incomparabili*, *plenus fætore intolerabili*, *plenus dolore innumerabili.* Hildegardis lib. I. viſion. 2. I. *Infernus latitudinem vitiorum & profunditatem perditionum in ſe continet*, *os etiam velut os putei habet*, *ignem & fumum cum multo fætore emittens*, *ubi ardet ignis cum ſuffuſione teterrima fumi*, *& cum ebullione mortifero fætore emanat.* Quæ de quatuor *conclavibus* ac domiciliis inferni in limbum patrum, limbum puerorum non baptizatorum, purgatorium & ſedem damnatorum diſtincti a pontificiis adduntur, ea in tractat. de morte §. 167. & ſeqq. excuſſimus.

§. LXVIII.

Quaeſtiones de pœnis inferni. I) An ignis infernalis futurus ſit materialis?

§. LXVIII. Quæritur hoc loco: I) *An ignis infernalis ſit corporeus, viſibilis, materialis, an vero incorporeus, inviſibilis, & omnis materiae expers?* Prius multi adfirmant, quorum ſententia nititur præcipue his fundamentis: 1) *Ex canone theologico* de ſcripturæ interpretatione. In articulis fidei tamdiu inſiſtendum literæ, donec evidens aliqua neceſſitas ab ea nos deducat. Quare cum ſcriptura pœnas inferni deſcribat per ignem ρητως, & in ſenſu literali hoc accipiendum. Reſponderi poteſt, urgeri nos neceſſitate a litera diſcedendi, ut poſtea adparebit. 2) Ex *ignis huius deſcriptione*. Tribuitur illi *flamma, ſulphur, ligna*, utique ergo eſt ignis corporeus, materialis, proprie dictus. Quoties ſcriptura loquitur de pœna inferorum, fere ſemper mentionem facit *ignis*. At hoc non faceret, niſi loqueretur de igne corporeo & proprie dicto. Quorſum enim pœnam damnatorum ſemper improprie & metaphorice nunquam propriis verbis deſcriberet? Reſponderi poteſt, *res futuri ſeculi deſcribi verbis huius ſeculi*, hic ergo agnoſcendam eſſe metaphoram. 3) Ex *ignis eius operatione*. Aduret hic ignis hominum corpora; ergo etiam erit corporeus, quia agentia ac patientia oportet, ut communicent invicem in materia. Reſponderi poteſt, *ex eodem principio evinci poſſe, diabolos & animas damnatorum eſſe corporeas.* 4) Ex *veterum teſtificatione.* Tertullianus lib. de anima cap. 7. pag. 264. *Per quod punitur aut fovetur anima, hoc erit corpus;* Quamvis ibidem Tertullianus a tramite veritatis longius abit, dum ipſam *animam corpoream* eſſe ex eo evincere ſatagit. Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei c. 10. *Gehenna illa, quod etiam ſtagnum ignis & ſulphuris dictum eſt, corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum aut & hominum & daemonum, ſolida hominum, aerea daemonum, aut tantum hominum corpora cum ſpiritibus, daemones autem ſpiritus ſine corporibus haerentes ſumendo pœnam, non impertiendo vitam corporalibus ignibus: Unus quippe utriſque ignis erit, ſicut veritas dixit.* Gregorius lib. IV. dialogor. cap. 28. *Ignem gehennae corporeum eſſe non ambigo, in quo certum eſt corpora cruciari.* Ibidem: *Diabolus eiusque angeli cum ſint incorporei, corporeo igne erunt cruciandi*, quæ verba adducit Lombardus lib. IV. ſent. diſt. 44. lit. F. & ex Iuliano, Toletanæ eccleſiæ epiſcopo, hæc adducit: *Si viventis hominis incorporeus ſpiritus tenetur in corpore, cur non poſt mortem etiam corporeo igne teneatur. Teneri autem per ignem ſpiritum dicimus, ut in tormento ignis videndo atque ſentiendo patiatur.* Lombardum catervatim ſequuntur ſcholaſtici.

§. LXIX. Poſterius quibuſdam probabilius videtur ob ſequentes rationes: 1) ab *ignis huius obiecto.* Ignis corporeus non poteſt agere in ſpiritum, quia agens oportet eſſe potentius ac fortius patiente. At ignis infernalis agit in ſpiritus, videlicet in diabolos, Matth. XXV. 41. & animas hominum nondum corporibus redunitas, Luc. XVI. 24. Omne agens agit in obiectum capax. Dæmones & animæ damnatorum non ſunt obiectum capax ignis corporei, ſunt enim res ſpirituales. Inter agens & patiens debet eſſe contactus. Sed inter ſpiritum & corpus nullus eſt contactus. Ergo etiam ignis corporeus non poterit agere in ſpiritum. Reſpondet Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei cap. 10. *eſſe etiam daemonibus ſua quaedam corpora ex iſto aere craſſo atque humido, cuius impulſus*

ſus flante vento ſentitur, quod genus elementi ſi nihil igne perpeti poſſet, non ureret ferveſactus in balneis. Sequitur hac in parte Platonicos & Tertullianum, qui corpora aerea dæmonibus tribuebant, ſed quia videt hanc hypotheſin non concedi ab omnibus, imo ipſe eam improbat lib. I. de anim. & eius orig. cap. 5. lib. II. cap. 5. lib. IV. cap. 12. & ſeqq. ideo aliam reſponſionem ſubiungit. *Cur non dicamus*, inquit, *quamvis miris, tamen veris modis etiam ſpiritus incorporeos poſſe pœna corporalis ignis adfligi, ſi ſpiritus hominum etiam ipſi profecto incorporei, & nunc potuerunt includi corporalibus membris, & tunc poterunt corporum ſuorum vinculis inſolubiliter adligari? Adhaerebunt ergo, ſi eis nulla ſunt corpora ſpiritus daemonum, imo ſpiritus daemones, licet incorporei corporeis ignibus cruciandi, non ut ignes ipſi, quibus adhaerebunt, eorum iunctura inſpirentur, & animalia fiant, quae conſtent ſpiritu & corpore, ſed miris & ineffabilibus modis adhaerendo accipientes ex ignibus pœnam non dantes ignibus vitam, quia & iſte alius modus, quo corporibus adhaerent ſpiritus, & animalia fiunt, omnino mirus eſt, nec comprehendi ab homine poteſt, & hoc ipſe homo eſt.* Hæc Auguſtinus Gregorius lib. IV. dial. c. 29. *Teneri ſpiritum per ignem dicimus, ut in tormento ignis videndo atque ſentiendo puniatur. Ignem namque ab eo ipſo patitur, quod videt, & quia cremari ſe adſpicit, crematur, ſicque ſit, ut res corporea incorpoream exurat, dum ex igne viſibili ardor ac dolor inviſibilis trahitur, ut per ignem corporeum mens incorporea etiam incorporea flamma crucietur, quamvis colligere ex dictis evangelicis poſſimus, quod incendium anima non ſolum videndo, ſed etiam experiendo patiatur.* Hugo Victorinus quæſt. IV. in 1. Epiſt. ad Theſſelan. *Fieri poteſt, ut res ſpirituales per ea puniantur, a quibus non continguntur, velut quis horrorem magnum ex aliquo viſo vel imaginato contrahit: & ſi ab illo non contingatur.* Quemadmodum a Deo ordine naturæ ita videmus inſtitutum, ut anima naturaliter corpori unita compatiatur corpori, & corpore adflicto etiam ipſa doleat, & recreato exhilaretur, ac quamvis occiſo corpore non occidatur, tamen corpori occiſo condoleat, & ratione corporis patiatur; ita per divinam potentiam fieri poteſt, ut ſpiritus maligni & animæ ſeparatæ ab igne adiuncto patiantur, quemadmodum & animæ ratione corporis adiuncti patiuntur. Proinde quamvis ignis corporeus non agat in *obiectum ſpirituale* virtute phyſica, tamen potuit Deus igni infernali, a diaconico qualitatibus plurimum differente, hanc proprietatem indere, ut velut divinæ iuſtitiæ inſtrumentum in dæmonas & animas hominum hyperphyſice agat. Talis eſt cuiusque rei natura & actio, qualem Deus creator omnipotens eam vult eſſe. Si corpora damnatorum uruntur, nec tamen conſumuntur, quia Deus ea voluit eſſe talia; quomodo contra naturam eſſe dici poteſt, quod Dei ſit voluntate, cum voluntas tanti conditoris conditæ rei cuiusque ſit natura? Poſſunt ergo dæmones & animæ hominum eſſe obiectum capax ignis corporei, non quidem ſua natura nobis cognita, interim infinita Dei virtute & potentia nobis incomprehenſibili. Ac licet in ſpiritum & corpus non ſit *contactus corporeus & quantitativus*, tamen poteſt eſſe *contactus eſſentiae & virtutis*, cum inter animam & corpus humanum divina potentia potuerit invenire talem proportionem, ut tanquam materia & forma ad unum compoſitum arctiſſime uniantur. Ignis infernalis conſideratur dupliciter: a) ratione *ſui*, b) ratione

agen-

agentis principalis, cuius eſt inſtrumentum. Agit ergo in ſpiritum, quatenus eſt inſtrumentum divinæ iuſtitiæ, quia quodvis inſtrumentum præter vim ſibi inſitam aliam quandam adipiſcitur ab agente principali. Sic calor naturalis præter vim calefaciendi, quam habet a natura, ab anima, cuius eſt inſtrumentum, hanc vim conſequitur, qua alimentum in ſubſtantiam eius, quod alitur, convertat. Scholaſtici in tres opiniones abeunt circa activitatem corporei huius ignis in res ſpirituales & incorporeas declarandam. Quidam ſtatuunt, *daemonas & animas rationales non aliter cruciari igne corporeo, quam quod contra ſuam voluntatem in eo detineantur, tanquam in perpetuo carcere.* Thomas lib. IV. ſent. diſt. 44. q. 3. art. 3. Abulenſis in Matth. XXV. quæſt. 506. Quidam exiſtimant, *daemonas & animas damnatorum adprehendere ignem infernalem, tanquam ſibi noxium, quamquam revera noxius non ſit, & ex illa falſa opinione naſci dolorem ac triſtitiam, & in ea conſiſtere pœnam ignis infernalis.* Ægidius quodlib. II. quæſt. 9. Sed cum neutra opinio emphaſi dictorum ſcripturæ de efficacia huius ignis ſatisfaciat; ideo alii convenientius ſtatuunt, *ignem corporeum per modum inſtrumenti divini producere daemonibus realem & ſpiritualem aliquam qualitatem, quae ipſorum naturae ſit contraria ac diſconveniens, & a qua tanquam ab obiecto doloris ac triſtitiae graviſſime crucientur. Vt enim ignis naturaliter dicitur cauſare dolorem in corpore, quia alterat corpus, ex qua alteratione reſultat quaedam qualitas diſconveniens naturae ſenſitivae, quae eſt obiectum doloris ſenſibilis; ita etiam ſupernaturaliter dicitur cauſare dolorem in angelo, quia producit quamdam qualitatem ſpiritualem diſconvenientem naturae angelicae, quae eſt obiectum doloris ſpiritualis.* Hæc reſponſio propius accedit ad dicta ſcripturæ, quæ animas non per detentionem, vel imaginationem tantum, ſed per uſtionem ab hoc igne cruciari adſerunt, unde etiam improbatur illud, quod Abulenſis ac Thomas diſputant, *ignem infernalem corpora damnatorum urere per ſpecies non materiales, ſed duntaxat intentionales.* 2) Ab *ignis huius adiuncto.* Ignis corporeus phyſicus ac materialis non poteſt ſuſcipere proprietatem ſupernaturalem, videlicet æternitatem. Reſp. *idem de corporibus damnatorum obiici poſſe, quod non perdurent in aeternum.* Ut ergo corpora in igne torquenda divina virtute in æternum conſervantur, ita quoque ignis, divinæ iuſtitiæ vindicatricis inſtrumentum, eadem virtute perſeverat. Si quis excipere velit, *corpus humanum eſſe huius conditionis capax, non per ſe, ſed per animam & in perſona, aliam vero eſſe rationem ignis;* reſponderi poteſt, divinam virtutem ſupplere, quod naturali ignis proprietati videtur deeſſe. 3) Ex *abſurdo.* Si ignis nomen accipiendum proprie conſequens fuerit etiam alia prædicata, quæ inferno tribuuntur, eſſe proprie accipienda. Infernus igitur proprie erit *vallis* circa Hieroſolymam, quia vocatur Topheth, materia eius proprie dicta *ligna* erunt, flatus Iehovæ proprie erit *torrens ſulphuris*, vermes, qui non moriuntur, erunt proprie dicti *vermes.* Si ignis infernalis eſt corporeus, poſſet etiam aqua refrigerium damnatis præſtare, ac ignis illius ardorem exſtinguere. Atqui *poſtquam ſemel ignis infernalis accenſus eſt, non exſtinguitur, ſi totum mare influeret*, ut Anshelmus in elucidario recte loquitur. Reſpondent, *eſſe diſparem rationem, per ignem enim fere ubique in ſcripturis pœnas infernales deſcribi, quod ſi etiam ignis nomen metaphorice acciperetur, nuſpiam ſcriptura proprie & perſpicue de pœnis infernalibus loqueretur.* 4) Ex

Ex *comparato.* Talis *fuit illa flamma, quae divitis animam* Luc. XVI. 24. *cruciavit, quales oculi, quos levavit, qualis lingua, cui humorem exiguum deſideravit infundi, qualis digitus Lazari, de quo id ſibi fieri poſtulavit, ubi tamen erant ſine corporibus animae.* Auguſtinus lib. XXI. de civit. Dei cap. 10. Reſpondent. *Auguſtinum dubitaſſe, an flamma illa, qua anima epulonis cruciabatur, corporea fuerit nec ne; interim nihil dubitaſſe, ignem illum, quo corpora damnatorum poſt reſurrectionem crucianda ſunt, fore corporeum, ut conſtat ex ſequentibus.* Nicolaus Trivetius in ſcholiis illius loci reſpondet, *Auguſtinum non protuliſſe illa verba, ut adſereret, ignem inferni non eſſe corporeum, ſed ut oſtenderet, adſertionem ſuam de igne corporeo non poſſe confirmari exemplo divitis in flamma ardentis &c.* 5) Ex *oppoſito.* In paradiſo eſt lux ſpiritualis & analogica. Ergo etiam in inferno talis ignis. *Diſcubitus cum patriarchis* & reliqua regni cœleſtis gaudia non ſunt corporalia, quare etiam tartarearum pœnarum non ſunt corporea inſtrumenta. Reſpondent, *eſſe diſparem rationem. Lux cœleſtis civitatis non erit corporea ac materialis, quia Deus ipſe erit eius lux,* Apoc. XXI. 23. *ſed in inferno Deus non ſupplebit alicuius rei defectum.* 6) Ex *canone theologico.* Scriptura de verbis futuri ſeculi loquitur verbis huius ſeculi, & per corporalia deſcribit ſpiritualia, quia nos non poſſumus ſpiritualia capere niſi adumbrata imagine corporalium. Sic piorum animæ dicuntur *ab angelis portari in ſinum Abrahae,* Luc. XVI. 22. beati dicuntur cum Abrahamo, Iſaac & Iacobo *adcubituri in regno cœlorum* Matth. VIII. 11. *transferendi in paradiſum,* Luc. XXIII. 43. *manducaturi de arbore vitae, quae eſt in medio paradiſi,* Apoc. II. 7. ubi tamen nemo de ſinu corporeo, adcubitu carnali, paradiſo terreſtri & arbore vitæ materiali cogitat. 7) Ex *patrum calculo.* Ambroſius lib. VII. in Lucam 14. *ignem,* ait, *eſſe non flammarum corporalium, ſed quem generat mæſtitia delictorum.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum Lapſum: *Cum ignem audis, ne arbitreris eſſe ſimilem huic igni.* Homil. XLIV. in Matth. 12. *In fluvio ignis infernalis ignei fluctus montium inſtar eriguntur; ignei dico, non huius ignis, ſed ignis certe multo quam hic horribilioris &c. Quod ſi ſenſibilis iſte ac materialis eos, qui extra fornacem erant, abſorpſit, quid ille ignis faciet iis, qui in eum inciderint.* Auguſtinus lib. XII. de Geneſi ad literam cap. 22. de paradiſo diſputans ait, *loca, quibus animae corporibus exutae adficiuntur ſeu bene ſeu male, non eſſe corporalia, ſed ſpiritualia, quae una cum variis rerum corporalium ſimilitudinibus tam laetis quam triſtibus animis defunctorum repraeſentantur, non ſecus atque his, quibus aut in ſomno conſtitutis aut a ſenſibus ſubtractis modo graves terrores & cruciatus, modo laetae res & diu concubitae exhibentur.* Hunc Auguſtini locum Thomas lib. IV. ſent. diſt. 44. ſic expendit: *Dictum Auguſtini poteſt hoc modo accipi, ut pro tanto dicatur locus ille, ad quem animae deferuntur, non eſſe corporeus, quia anima in eo corporaliter non exiſtit per modum ſcilicet, quo corpora exiſtunt in loco, ſed alio modo ſpirituali, ſicut angeli in loco ſunt;* ſed huic explicationi non multum fidens ſubiungit: *Vel dicendum, quod Auguſtinus loquitur opinando, & non determinando, ſicut frequenter facit, in illis libris.* Lib. de cognit. veræ vitæ cap. 40. *locum inferni* nominat *incorporeum ſubſtantia ſpiritualem corpori ſimilem, cuius pœna ſit tanto intolerabilior, quantus ſpiritus corpore ſubtilior.* Lib. XII. de Geneſi ad literam c. 32. *Eſt ergo prorſus inferorum ſub-*

ſtantia,

ſtantia, ſed eam ſpiritualem eſſe arbitror. Gregorius lib. XV. moralium cap. 14. *Ignis corporeus, ut eſſe ignis valeat, corporeis indiget fomentis, qui cum neceſſe eſt, ut ſervetur, per congeſta ligna procul dubio nutritur, nec valet, niſi ſuccenſus eſſe, & niſi refotus ſubſiſtere. At contra gehennae ignis cum incorporeus, & in ſe miſſos reprobos corporaliter exurat, nec ſtudio humano ſuccenditur, nec lignis nutritur, ſed creatus ſemel durat inexſtinguibilis & ſuccenſione non indiget, & ardore non caret.* Confer Bedam lib. I. in Lucam 3. Damaſcenus lib. IV. orth. fid. cap. 28. Παραδοθησεται ο διαβολος και οι δαιμονες αυτου, και ο ανθρωπος αυτου, ηγουν ο αντιχριστος, και οι ασεβεις, και οι αμαρτωλοι εις το πυρ το αιωνιον ουχ υλικον, οιον το παρ ημιν, αλλ οιον ειδειη ο Θεος. *Priorem* opinionem pontificii plerique omnes ſectantur, Sixtus Senenſus lib. V. biblioth. adnot. 141. Bellarminus lib. II. de purgat. cap. 11. Becanus in adpend. tract. de purgat. Calvin. cap. 8. quæſt. 4. Barradius lib. X. comment in conc. evang. cap. 4. pag. 617. Maldonatus Luc. XVI. Lorichius in theſaur. theol. nov. in voce *infernus* num. 4. Thyræus de glorioſa Chriſti adparit. cap. 26. num. 52. & quidam ex Calvinianis Keckermannus in ſyſtem. theol. cap. 7. pag. 278. Zanchius in 2. Theſſ. I. tom. VI. oper. fol. 458. Alſtedius in theol. polemica part IV. controv. 11. pag. 376. *Poſteriorem* late probant Rainoldus de libr. canon. & apocryph. tom. I. prælect. 51. pag. 530. & ſeqq. Tilenus part II. diſput. 68. th. 41. & ſeqq. Iunius in notis ad controv. V. Bellarminus lib. II. de purgat. cap. 15. num. 4. Nos 1) dicimus cum Auguſtino lib. XX. de civit. Dei cap. 16. *Cuiusmodi ſit ignis infernalis, hominem ſcire arbitror neminem, niſi forte cui Spiritus divinus oſtendit.* Idem lib. VIII. de Geneſ. ad literam c. 5. diſputans, *an animae corpore exutae locis corporaliter viſibilibus contineantur*, ſubiungit: *Si quis id adfirmat, non defuturos eſſe, qui ſic faveant, ut illum etiam divitem ſitientem in loco utique corporali fuiſſe contendant, ipſamque animam omnino eſſe corpoream propter arentem linguam & ſtillam aquae de Lazari digito concupitam pronunciari non dubitent; cum quibus*, inquit, *ego de tam magna quaeſtione nulla temeritate confligo. Melius eſt enim dubitare de occultis, quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore pœnarum & illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos eſſe non dubito, ſed quomodo intelligenda ſit illa flamma inferna, ille ſinus Abrahae, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa ſitis tormenti, illa ſtilla refrigerii vix fortaſſe a manſuete quaerentibus, a contenſioſe autem certantibus nullo modo invenitur.* In Pſalmo 86. *Quod dicimus fratres de inferno, ſi non vobis tanquam certus expoſuero, ne ſuccenſeatis. Homo enim ſum, & quantum conceditur de ſcripturis ſanctis, tantum audeo dicere, nihil ex me. Infernum nec ego expertus ſum adhuc, nec vos.* 2) Interim certo ſtatuimus, damnatos non ſolum in animabus, ſed etiam in corporibus fore torquendos, ut poſtea demonſtrabitur; ex eo vero non poteſt certo & apodictice concludi, inſtrumenta pœnarum infernalium fore corporalia, quia etiam ſpiritualia corpus propter eſſentialem eiuſdem cum anima συναφειαν και συμπαθειαν cruciare poſſunt. 3) Certum etiam illud, ignem infernalem proprietatibus differre ab igne elementari & diaconico, ut ſuperius demonſtravimus. 4) Nec ambigimus, divina potentia fieri poſſe, ut ignis corporeus cruciet diabolos & animas incorporeas. Sed an ignis ille revera corporeus materialis ac viſibilis futurus ſit,

an vero incorporeus, inviſibilis ac immaterialis in medio relinquimus, quamvis in partem poſteriorem magis propendeamus, ac Deum ſerio precamur, ne per experientiæ notitiam illud nobis manifeſtet. Præſtat omni ſtudio per veram & ſeriam converſionem de fugiendo igne infernali ſolicitum eſſe, quam de natura illius ignis odioſe digladiari. In libro apocrypho hac de re habetur ſententia vel canone digna: 4. Eſdræ IX. 13. *Noli curioſus eſſe, quomodo impii cruciabuntur.*

Quæritur II) An in inferno ſint vermes corporei?

LXX. Quæritur II) *An in inferno ſint vermes corporei, qui non ſolum animas, ſed etiam corpora damnatorum erodant?* Adfirmare videntur quidam ex veteribus, Baſilius in Pſalm. XXXIV. *σκωληκων γενος ιοβολον και σαρκοφαγον απληστως εσθιον, και μηδεποτε κορεννυμενον, αφορητους οδυνας εμποιουν τη καταβρωσει.* *Vermium genus venenum immittens ac carnem vorans inexplebiliter edens, neque unquam ſaturitatem ſentiens intolerabiles dolores ipſa corroſione inſigens.* Cyrillus Alexandrinus in orat. de exitu animæ vocat *fœdum & olentem vermem.* Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei cap. 9. *Eligat quiſque, quod placet, aut ignem tribuere corpori, animo vermem, aut utrumque proprie corpori.* Idem vel quicunque alius autor in lib. de triplici habitaculo: *In inferno eſt ferocitas beſtiarum, dilaceratio immortalium vermium.* Haymo in Eſai. LXVI. in medio relinquit. Anshelmus in elucidario: *Tertia pœna in inferno eſt vermes immortales, hoc eſt, ſerpentes & dracones viſu & ſibilo horribiles, qui ut piſces in aqua, ita vivunt in flamma.* Innocentius lib. III. de contemtu mundi ſive de miſeria humanæ condition. cap. 2. *Vermis & ignis uterque duplex, interior & exterior. Interior, qui rodit & urit cor, exterior, qui rodit & urit corpus.* Hugo Victorinus lib. IV. de anim. cap. 13. *In inferno omnes comburuntur & vermibus corroduntur, nec conſumuntur, quia vermis eorum non moritur, ignis non exſtinguitur.* Ex pontificiis idem ſtatuit Serarius in Iudith. XVI. q. 6. Probabile id eſſe iudicant Sanctius in comm. Eſai. 66. Barradius lib. X. conc evang. cap. 5. p. 621. Thyræus lib. de glor. Chriſti adparit. cap. 26. n. 67. ubi etiam diſputat, *etiam ſulphur ac picem veram in inferno fore, tum quia neceſſaria ſit aliqua materia, in qua ignis infernalis accendatur, tum ne odoratui damnatorum ſua deſint tormenta.* Contrarium ſtatuunt illi, qui hunc *vermem* metaphorice accipiunt de *morſu conſcientiae*, quorum verba & rationes adduximus ſuperius §. LI. Thomas in addit. quæſt. 97. art. 2. negat, vermes illos proprie accipiendos, & ex profeſſo opinionem illam impugnat. Noſtra quæ ſit ſententia, ex antecedentis quæſtionis deciſione facile adparet, iiſdem enim argumentis probari & confutari hæc ipſa quæſtio poteſt. Urgent peculiariter duo ſcripturæ loca, Iudith. XVI. 21. *Dabit ignem & vermes in carnes eorum.* Sirach. VII. 19. *Vindicta carnis impii ignis & vermis.* Reſponderi poteſt, 1) utrumque librum eſſe apocryphum, 2) in loco poſteriore non addi nomen *carnis* in Græco textu; 3) Auguſtinus lib. XXI. de civ. Dei cap. 9. ſic exponit verba Siracidis: *Vindicta carnis impii, hoc eſt, carnalis vitae ignis corpori & vermis animo.* Thomas d. l. putat, *carnis* nomine intelligendas *impiorum animas, eo quod carni obtemperaverint, vel dici vermem conſcientiae dari in carnes, & eſſe vindictam carnis, quia licet animi ſit vermis, tamen carnem etiam torquet, eo quod paſſiones animae*

mae redundant in corpus. 4) Eſt, qui ſic exponit: *Vindicta carnis impii ignis & vermis, ignis in tartaro, & vermis ſive vermes ſingulari pro plurali iuxta idiotiſmum Hebraicum poſito in ſepulcro*, Sirac. X. 13. *Cum homo moritur, hereditabit ſerpentes, beſtias & vermes.* Ex peccato enim mors temporalis, quam ſequitur putrefactio in ſepulcro, & æterna mors ſive damnatio in inferno.

III) An praeter ignem & vermem etiam alia corporalia ſupplicia in inferno ſtatuenda?

§. LXXI. III) *An praeter ignem & vermem etiam alia corporalia ſupplicia vere & proprie ſic dicta in inferno ſtatuenda?* 1.) Bonaventura lib. IV. ſent. diſt. 44 art. 2. q. 2. diſputat, *in inferno non ſolum eſſe ignem punientem, ſed quatuor elementa, quibus animae & corpora puniantur. Quod ibi ſit ignis*, inquit, *patet* ex Matth. XXV. *ite maledicti in ignem aeternum. Quod ibi ſit aer, videtur per* illud Pſalmi: *Ignis & ſpiritus procellarum. Si ergo ſpiritus procellarum vere habeat naturam aeris, ſicut ibi vere eſt ignis, ita & aer. Quod ſit ibi aqua, videtur* Iob. XXIV. *Tranſibunt ab aquis nivium ad calorem nimium. Ergo ſi vere erunt in calore ignis non ſecundum tropum, vere erunt in frigore aquarum. Item quod terra ſit ibi, videtur per illud* Iob. X. *terra miſeriae & tenebrarum, & hoc patet, quia locus eſt ſub terra.* Eadem eſt ſententia Abulenſis in Matth. XXV. quæſt. 554. 2) Verum frigus eſſe in inferno ſtatuit Beda in comm. Iob. X. *Ad nimium calorem tranſeat ab aquis nivium. Quaſi duas*, inquit, *gehennas Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus haereticus & homo impius commutetur. Forte in ipſa gehenna talis ſenſuum cruciatus fiet illis, qui in ea torquebuntur, ut nunc quaſi ignem ardentium ſentiant; nunc nimium algeris incendium & pœnalis commutatio nunc frigus ſentientibus nunc calor ſit, ut quaſi de loco ad locum tranſitus aeſtimetur. Et fortaſſis inde Dominus ait.* Matth. XXII. *erit ibi fletus & ſtridor dentium, ut hic ſtridor dentium de rigore frigoris oriatur.* Eadem videtur ſententia Hieronymi in comm. Matth. X. auctoris lib de tripl. habitac. qui extat tom. IX. oper Auguſtini cap. 2. Haymonis in comm. Matth. VIII. Anſhelmi in elucidario, Innocentii lib. III. de contemt. mundi cap. 8. Hugonis Victorini lib. IV. de anim. cap. 13. & aliorum, quorum veſtigiis inſiſtunt plerique pontificii ſtatuentes, *in inferno eſſe latiſſimum frigidiſſimarum aquarum receptaculum inſtar maris, in quod ex igne tranſeant damnati a daemonibus rapti, poſt ardorem patiantur frigus, ex quo ſtridor dentium oriatur.* Sed dictum Iobi ex Hebræo textu non eſt recte redditum, ut oſtendimus ſuperius, de ſtridore dentium poſtea dicetur, Abulenſis in Matth. 25. quæſt. 558. ac Dominicus a Soto lib. IV. diſt. 50. quæſt. unic. art. 4 negant frigus vel nivium aquas apud inferos eſſe. 3) Verum *ſtridorem dentium* in inferno eſſe ſtatuunt, qui verum frigus illi attribuunt; ſed quidam ex veteribus rectius metaphorice exponunt de livore ac furore damnatorum, ut vidimus ſuperius. 4) *Fletum* exponunt de gemitibus continuis. Hugo Victorinus d. l. *Nulla in inferno vox, niſi vae, vae ſonat.* Thomas in addit. quæſt. 97. art. 3. *Fletus poteſt eſſe in damnatis ſecundum quamdam capitis & oculorum commotionem & turbationem, ſed lacrimarum reſolutio & fluxus in illis eſſe nequit. Edent magnos gemitus, atque ea faciunt, quae flentes facere conſueverunt, quamvis nullas lacrimas fundant.* Atqui ſi in voce *fletus* metaphoram agnoſcunt cur eam in aliis tantopere refugiunt, & literæ ſimpliciter inſiſtunt? 5) *Fumum* verum

peccatorum ſuorum modo ſive mitius ſive vehementius &c Sicut ſunt peccatorum differentiae, ita & cruciatuum varietates. Aliter cruciatur adulter, aliter fornicator &c. (*) Chryſoſtomus homil. in Pſalm. VI. *Uiderit etiam quiſpiam ſupplicii differentiam ex magna intelligentia & ſimplicitate, ut quando dicit:* Servus, qui cognovit voluntatem Domini, *&c. Multa etiam alia invenerit quiſpiam, quae faciunt differentiam punitionis, & differentiam miſericordiae & benignitatis.* Confer etiam homil. IV. in epiſt. ad Epheſ. Auguſtinus lib. IV. contra Donatiſtas de baptiſm. cap. 19. *Dubitandum non eſt, ipſas pœnas, quibus cruciabuntur, qui regnum Dei non poſſidebunt, pro diverſitate criminum eſſe diverſas & alias aliis acriores, ut in ipſo igne aeterno pro diſparibus ponderibus peccatorum ſint diſparia tormenta pœnarum. Neque enim fruſtra ipſe Dominus dicit:* Tolerabilius erit Sodomis *&c. ſed tamen ad non poſſidendum regnum Dei tantundem valet ex vitiis illis, quod elegeris mitius, quantum plura vel unum, quod perſpexeris gravius.* Lib. I. de peccat. merit. & remiſſ. cap. 12. *Tanto gravior ſingulis pœna, quanto gravius quiſque peccavit.* In anchirid. cap. 111. *In beatitudine alius alio praeſtabilius, in miſeria vero alius alio tolerabilius permanebunt.* Gregorius lib. IX. moralium cap. 39. *Sicut in domo Patris manſiones multae ſunt pro diverſitate virtutis, ſic damnatos diverſo ſupplicio gehennae ignibus ſubiicit diſparitas criminis. Quae videlicet gehenna quamvis cunctis una ſit, non tamen cunctos una eademque qualitate ſuccendit. Nam ſicut uno ſole omnes tangimur, nec tamen ſub eo uno ordine omnes aeſtuamus, quia iuxta qualitatem corporis ſentitur etiam pondus caloris; ſic damnatis & una eſt gehenna, quae adficit, & tamen non una omnes qualitate comburit, quia quod hic agit diſpar valetudo corporum, hoc illic, exhibet diſpar cauſa meritorum.* Alcuinus lib. III. de Trin. cap. 21. *Quidam iuxta peccatorum qualitatem mitius torquentur, qui minorum ſcelerum pondere gravantur.* Lombardus lib. IV. ſentent. diſtin. 49. lit. A. *Sicut boni differenter glorificabuntur, alii magis, alii minus, ſic & mali differenter in inferno punientur. Sicut enim in domo Patris, id eſt, in regno cœlorum manſiones multae ſunt, id eſt, praemiorum differentiae, ita & in gehenna diverſae ſunt manſiones, id eſt, ſuppliciorum differentiae, omnes tamen aeternam pœnam patientur, ſicut omnes electi eumdem habebunt denarium.* Hugo de ſ. Victore part. XVIII. libri de ſacrament. cap 5. *Nequaquam negandum eſt, etiam ipſum aeternum ignem pro diverſitate meritorum, quamvis malorum aliis leviorem, aliis futurum eſſe graviorem, ſive ipſius vis atque ardor pro pœna digna cuiusque varietur: ſive ipſe aequaliter ardeat, ſed non aequali moleſtia ſentiatur.* Galatinus lib. XII. de arcan. catholic. veritat. cap. 6. circa finem adducit dictum ex *midras thillem* in Pſalm. XI. *Septem habentur manſiones in gehenna pro impiis,*

&

(*) Ephremus orat. de futuro iudicio f. 243. *Illud* vapulabit paucis, *non finem ſed differentiam pœnarum declarat. Nam ſi Deus iuſtus eſt iudex, non bonis duntaxat, verum etiam improbis, reddens unicuique ſecundum opera ſua, fieri poteſt, ut alius quidem igne ſit dignus inexſtinguibili, eoque vel acrius vel vehementius urente; alius vero verme nunquam morituro, & eo rurſum aut mitius aut acrius excruciante, pro meritis nimirum unius cuiusque; alius item gehenna habente prorſus ipſa etiam diverſa tormentorum genera; aliusque ſimiliter tenebris exterioribus, quo in loco alius quidem ſolum in fletu eſt & planctu, alius vero etiam in ſtridore dentium propter cruciatuum ſcilicet acerbitatem & incrementum.*

ut iſtae: *Scheol*, *id eſt*, *infernus*. *Ab-*
, *id eſt*, *perditio*. *Ghe*, *id eſt*, *val-*
profundum. *Dima*, *id eſt tacitur-*
Thalmavet, *id eſt umbra mortis*. *E-*
tachtith, *id eſt*, *terra inferior*, &
tſia, *id eſt*, *terra ſitiens*; *hae ſunt*
n manſiones impiorum, *cuilibet au-*
uxta opera eorum domus ipſorum. No-
ım tamen circa hanc pœnarum di-
ıatem, 1) quod omnes omnium
ıatorum pœnæ futuræ ſint *aeternae*,
ıde ratione durationis nulla erit di-
tas. 2) Quod non ratione ſpecie-
diverſarum vel locorum diſtin-
ım, ut quidam volunt, ſed ratione
ıctorum graduum illa inæqualitas
ıtuenda. 3) Quod diſpar ratio ſit
ıctorum in vita æterna præmiorum,
iverſorum in morte æterna ſuppli-
ım; illa enim ſunt diſtincta divinæ
æ dona, quæ nullum habent ad
ta humana reſpectum, hæc vero
ıala hominum merita, peccata ſci-
, reſpectum obtinent, ut in ſeq.
. plenius docebitur.

§. LXXVI. VI) *An damnatorum actiones omnes ſint malae?* Paſſiones damnatorum moraliter bonæ erunt, quia a iuſtitia & vo-

) An damnatorum actiones malae?

ıte divina omnis bonitatis regula
rediuntur, quamvis phyſice ac *na-*
liter damnatis ſint malæ, id eſt, ad-
æ & inimicæ. Actiones vero dam-
rum omnes erunt malæ: 1) Quia
nati erunt in malo obſtinati ac ob-
ıti. Pravitas voluntatis, in qua &
qua fuere mortui, immobiliter ac
ıtabiliter in perpetuum eis adhære-
2) Quia ſemper erunt in actuali
odio, quod ex perpetua & immota
ideratione miſerrimi ſtatus, in quo
orunt in omnem æternitatem per-
manſuros, in ipſis oritur. Inde etiam perpetuo ac directe avertunt ſe a Deo, ſummo bono, ad cuius gloriam omnia deberent referre. 3) Quia *blaſphemabunt Deum prae doloris & cruciatuum magnitudine*, Apoc. XIV. 11. iam vero ubi blaſphemia Dei cui unice ſummus honor debetur, ibi nihil poteſt eſſe boni. 4) Quia etiam diabolorum actiones ſunt malæ. Gregorius lib. XVIII. moral. cap. 1. *Omnis voluntas diaboli iniuſta eſt.* Gloſſa ordinaria 2 Cor. 6. *Sicut Chriſtus omnia bene*, *ſic diabolus omnia male.*

§. LXXVII. Antitheſis. I) Philo videtur in ea fuiſſe ſententia, *infernum nihil aliud eſſe quam conſcientiae horrorem*, quia in libro de congreſſu quærendæ eruditionis gratia in enarrat. loci Gen. XVI. *Ingredere ad ancillam meam*, *ſi forte ex ea ſuſcipias filios &c.* ſic diſſerit: *Deus iniuſtam impiamque animam fugatam a ſe ipſo longiſſimo diſſipat in locum concupiſcentiarum ac facinorum*, *qui locus impiorum vocatur aptius*, *quam ille fabuloſus apud inferos*, *revera enim infernus nihil aliud eſt quam vita miſeri*, *ſcelerati*, *exſecrandique hominis.* Origenes homil. IX. in diverſos Matthæi locos idem ſentit: *Vermis*, inquit, *qui non morietur*, & *ignis*, *qui non exſtinguetur*, *a plerisque conſcientia accipitur peccatorum*, *quae torqueat in ſuppliciis conſtitutos*, *quia vitio atque peccato ſuo tanto caruerunt bono*, *iuxta illud*, *quod dicitur Pſalm. 31. Verſatus ſum in miſeria*, *dum infigitur mihi ſpina.* Sed eruditi merito dubitant, an illa homilia ſit Origenis. Hieronymus in epiſtola ad Avitam enumerans Origenis hæreſes, inter alia etiam hanc recenſet his omnino verbis: *Origenes lib. II.* περι αρχων *ignem gehennae & tormenta*, *quae ſcriptura ſancta peccatoribus com-*

Antitheſis.

comminatur, *non ponit in ſuppliciis*, *ſed in conſcientia peccatorum*, *quando Dei virtute & potentia omnis memoria delictorum ante oculos noſtros ponitur*, *& veluti ex quibusdam ſeminibus in anima derelictis univerſa vitiorum ſeges exoritur*, *& quidquid feceramus in vita*, *vel turpe vel impium*, *omnis eorum in conſpectu noſtro pictura deſcribitur*, *ac praeteritas voluptates mens intuens conſcientiae punitur ardore*, *& pœnitudinis ſtimulis confoditur.* Idem in epiſt. ad Epheſ. 3. *Quia ſunt plerique, qui dicunt, non futura pro peccatis eſſe ſupplicia, nec extrinſecus adhibenda tormenta, ſed ipſum peccatum et conſcientiam delicti eſſe pro pœna, dum vermis in corde non moritur, & animo ignis accenditur in ſimilitudinem febris, quae non torquet extrinſecus aegrotantem, ſed corpora ipſa corripiens punit ſine cruciatuum forinſecus adhibitione, quod poſſidet. Has itaque perſuaſiones & decipulas fraudulentas Paulus verba inania adpellavit & vacua, quae videntur florem quemdam habere ſermonis & blandiri peccantibus, ſed dum fiduciam tribuunt, magis eos ferunt ad aeterna ſupplicia.* Ex quibus conſtat, iniuriam Hieronymo inferri a Ruffino, qui dogmatis huius fautorem eum facit propterea quod lib. XVIII. in Eſaiam circa finem abſque erroris confutatione vel accuſatione illud referat.

§. LXXVIII. II) *Photiniani* ſtatuunt, *impios vel nunquam reſuſcitandos*, *vel poſt reſurrectionem ac iudicium in nihilum redigendos*, definiunt igitur damnationem per *ανυπαρξιαν*, ut oſtendimus in tract. de reſurrectione §. CI & in hoc ipſo tract. §. XXIV. Atqui 1) ſcriptura infernales pœnas non deſcribit per *ανυπαρξιαν*, ſed per *cruciatus ac ſupplicia* acerbiſſima in anima & corpore æternum ſuſtinenda, ut ex hactenus dictis manifeſtum. Certe dives epulo in inferno conſtitutus exemplo ſuo luculente teſtatur eſſe locum *tormentorum* non autem redactionem in nihilum. 2 *Damnati quaerent mortem*, *ſed non invenient eam*, *deſiderabunt mori*, *& mor fugiet ab eis* Apoc IX. 6. quod ſi ergo nec mortem impetrare poſſunt quanto minus *ανυπαρξιαν*. 3.) Quando *mors aeterna* illis tribuitur, æternus eorum cruciatus in anima & corpore tolerandus, non autem adnihilatio ſignificatur, ut ſuperius oſtendimus. 4) Ipſa ſceleratorum conſcientia teſtatur, alias ſcelerum pœnas poſt hanc vitam reſtare, neque cum morte omnia finiri. 5) Si impiis non metuenda eſſet gravior aliqua pœna quam redactio in nihilum, non foret ipſius melius non fuiſſe natos, Matth. XXVI. 24. Marc. XIV. 41. Quidam verba Chriſti ſic accipiunt, quaſi Iudæ melius dicatur *fuiſſe cum nondum eſſet*, *quam cum natus eſſet*, ſed illis Hieronymus in comm. recte hoc opponit, quod *nulli poſſit eſſe bene*, *niſi qui fuerit;* & Auguſtinus lib. I. quæſt. evang. q. 40. dicit, *non poteſt bonum aliquid eſſe ei*, *qui non eſt.* Quidam exiſtimarunt, Chriſtum loqui de *regeneratione Iudae*, quaſi dicatur ſatius eſſe illum Chriſto nondum eſſe natum per vocationem & Chriſti agnitionem. At Chriſtus non loquitur de ſpirituali, ſed de carnali nativitate, ut textus evidentia arguit, ac ſimpliciter dictum eſt, monente Hieronymo *multo melius eſſe non ſubſiſtere*, *quam male ſubſiſtere.* Quare non *απλως* ſed *κατα τι* hoc accipiendum, non quod non naſci ac non eſſe per ſe ſit bonum, ſed quod in comparatione ad æternam damnationem melius ſit nunquam naſci. 6) Photiniana illa opinio fomentum ſecuritati & impietati præſtat. Gregorius lib. XXXIV. moralium cap. 16.

Levia-

Leviatan iſte (Diabolus) *aeſtimabit abyſſum quaſi ſeneſcentem, quia reproborum corda ſic infatuat, ut ſuſpicionem eis de futuro iudicio, quod quaſi finiatur, infundat. Abyſſum namque ſeneſcere aeſtimat, qui terminari quandoque in ſuppliciis ſupernam animadverſionem putat. Igitur antiquus iſte perſuaſor in membris ſuis, id eſt in mentibus iniquorum futuras pœnas quaſi certo fine determinat, ut eorum culpas fine termino correptionis extendat, & eo magis hic peccata non finiunt; iſtic aeſtimant peccatorum ſupplicia finienda. Sunt enim nunc etiam, qui idcirco peccatis ſuis finem ponere negligunt, quia habere quandoque finem futura ſuper ſe iudicia ſuſpicantur. Quibus breviter reſpondemus, ſi quandoque finienda ſunt ſupplicia reproborum, quandoque finienda ſunt ergo & gaudia beatorum.*

§. LXXIX. III) Bellarminus lib. IV. de eccleſia cap. 8. hæreſ. 3. tribuit Calvino, quod ſtatuerit, *infernum nihil eſſe, niſi conſcientiae horrorem*, propterea quod lib. III. inſtit. cap. 25. §. XII. ſcribit, *tormenta reproborum nobis figurari per res corporeas, nempe per tenebras, fletum, ſtridorem dentium, ignem inexſtinguibilem, vermem ſine fine cor arrodentem, cum divinae in illos ultionis gravitatem nulla deſcriptio aequare poſſit.* Mortonus in apolog. cathol. part. I. cap. XXVII. opponit Bellarmino locum ex ipſo Calvino, in quo pœnis corporeis reprobos puniendos adſerat. Bucanus inſtit. theol. loco XL. p. 457. inter errores recenſet illud Origenis, quod *infernus nihil ſit, niſi horror conſcientiae.* IV) Beato Luthero tribuunt pontificii, quod *negaverit gradus ſuppliciorum infernalium*, per hypotheſin illam, quod ſola incredulitas damnet. Reſpond. oſtendimus in tract. de bon. operibus §. XXXIV. ac diſp. VI. de ſtud. pietat. §. III. fundamenta & verum ſenſum illius adſertionis: *Infidelitas eſt cauſa damnationis*, formalis ſcilicet, adæquata & immediata, interim etiam reliqua peccata ſunt cauſa damnationis meritoria. Adde, quod in ipſa quoque incredulitate ſint certi quidam gradus. Quibus enim beneficia Chriſti in verbo evangelii fuere oblata, quæ tamen fide recipere noluerunt, illorum incredulitas eſt longe gravius peccatum, quam eorum, quibus evangelium de Chriſto non eſt prædicatum; illorum incredulitas poteſt dici *poſitiva*, eſt enim pravæ diſpoſitionis, horum vero *negativa*, eſt enim puræ negationis.

CAPVT VII.

DE CAVSA FINALI INFERNI.

Finis inferni præparati. §. LXXX. Expoſita cauſa *efficiente*, *materia* & *forma* inferni conſequens eſt, ut ad *cauſam finalem* deſcendamus. *Finis*, propter quem Deus infernum præparabit, & diabolos ac impios homines in eum detrudet, duplex eſt: *Principalis ac ſummus* divinæ iuſtitiæ manifeſtatio; *proximus ac intermedius* impiorum iuſtiſſima pœna, piorum vero lætitia & gloria ſempiterna. Quia enim Deus eſt iuſtus iudex & ignis conſumens,

Vindicibus flammis ſibi qui contraria delet,

Ipſeque iuſtitiae regula ſola manet;

ideo diabolos rebelles & homines pertinaciter incredulos in æternum ignem procul a ſe ablegabit, ut tum *iuſtitiam*, ſuam erga impios, quos ob præviſam finalem eorum impœnitentiam & incredulitatem reprobavit, tum *miſericordiam* ſuam erga pios, quos in Chriſto fide adprehenſo ante iacta mundi fundamenta elegit, tum *potentiam* in coërcendis eccleſiæ hoſtibus, diabolis & perſecutoribus, 1 Cor. XV. 25. tum *veritatem* ſuam in comminationibus ac promiſſionibus manifeſto opere teſtatam faciat, & conſequenter ſanctiſſimam nominis ſui gloriam potentiſſime & auguſtiſſime adſerat; inde cum David Pſalm. XI. 6. dixiſſet: *Pluet Dominus ſuper impios laqueos, ignem & ſulphur & ſpiritum procellarum partem calicis eorum*; ſubiungit αιτιολογικως v. 7. *Quoniam iuſtus Dominus iuſtitias dilexit.* 2 Theſſal. I. 6. *Iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos adfligunt &c.* v. 9. *Impii pœnas dabunt exitium ſempiternum a facie Domini & a gloria virtutis eius*; ſive a glorioſo robore eius, id eſt, ut ſuam potentiam & gloriam in puniendis impiis ac hoſtibus ſuis manifeſtum faciat. Apoc. XX. 10. *Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris &c.* ubi deſcriptio *ſubiecti* exponit cauſam *praedicati*; ideo enim diabolus in ſtagnum ignis mittetur, quia a Deo averſus etiam homines quam plurimos ſeducit, & a Deo avertit. Quemadmodum iudex terrenus maleficos in carcerem coniiciens amorem iuſtitiæ manifeſtat; ſic Chriſtus, iudex omnium divinitus conſtitutus, iudicium ac iuſtitiam demonſtrabit, quando damnatos dæmones & homines æterno carceri mancipabit. Gregorius libro XXXIV. cap. 16. circa medium recitat obiectionem eorum, qui infernalium ſuppliciorum æternitatem negant. *Nullus iuſtus*, inquiunt, *crudelitatibus paſcitur, & delinquens ſervus a iuſto domino idcirco caedi praecipitur, ut a nequitia corrigatur, ad aliquid ergo caeditur, cum non eius cruciatibus dominus delectetur. Iniqui autem gehennae ignibus traditi, quo fine ſemper ardebunt? & quia certum eſt, quod pius atque omnipotens Deus non paſcitur cruciatibus iniquorum, cur cruciantur miſeri, ſi non expiantur?* Ad eam vero ſic reſpondet: *Deus, qui pius eſt, miſerorum cruciatu non paſcitur, quia autem iuſtus eſt, ab iniquorum ultione in perpetuum non ſedatur. Sed iniqui omnes aeterno ſupplicio, & quidem ſua iniquitate puniuntur, & tamen ad aliquid concremantur, ſcilicet ut iuſti omnes & in Deo videant gaudia, quae percipiunt, & in iſtis reſpiciant ſupplicia, quae evaſerunt, ut tanto in aeternum magis divinae gratiae ſe debitores eſſe cognoſcant, quanto in aeternum mala puniri conſpiciant, quae eius adiutorio vitare potuerunt.* Bernhardus ſerm. VIII. in Pſalm. Qui habitat in altiſſimis. *Ridebis in impiorum interitu, non quod velut quadam immanitate crudelitatis in ipſa tibi ultione complaceat, ſed quod modus ipſe pulcherrimus divinae ordinationis, ultra quam credi poſſit, iuſtitiae zelatorem & amatorem aequitatis oblectet, ubi optime omnia conſtituta & ſuum cuique ceſſiſſe locum, imo in ſuum quemque ceſſiſſe, plenius & perfectius illuſtrante veritate cognoſces, quomodo non omnia conſiderare & in omnibus omnium moderatorem magnificare lubebit? Itaque oculis tuis conſiderabis, & retributionem peccatorum videbis primo quidem ob tuam evaſionem, ſecundo ob omnimodam ſecuritatem, tertio quoque ob comparationem, quarto ob ipſius iuſtitiae perfectam aemulationem.* Confer, quæ diximus ſuperius §. XXXI.

CAPVT. VIII.

DE OBIECTO INFERNI.

Obiectum inferni.

§. LXXXI. *Obiectum*, cui paratus infernus, ſunt: 1) *diaboli*, 2) *homines finaliter impii & increduli.*

I) Diaboli.

I) De *diabolis* exſtat manifeſtus locus Matth. XXV. 41. *Diſcedite maledicti in ignem aeternum, paratum diabolo & angelis eius;* cum quo coniungenda dicta apoſtolica 1 Cor. VI. 3. *Neſcitis, quoniam angelos iudicabimus?* 2 Petr. II. 4. *Deus angelis peccantibus non pepercit, ſed catenis inferni detractos in tartarum tradidit in iudicium ſervatos.* Iudæ v. 6. *Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum &c. in iudicium magni diei vinculis aeternis ſub caligine reſervavit.* Apoc. XX. 10. *Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis.* v. 14. *Infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.* Pii veteres huc adcommodant locum propheticum Eſai. XIV. 13. *Quomodo cecidiſti de cælo lucifer,* de quo videatur §. XVI. ut & XXX. 33. *Etiam regi praeparata eſt fovea.* II) Ex *humano genere* quoſdam una cum diabolis in æternum inferni ignem proiiciendos; teſtatur proceſſus extremi iudicii deſcriptus Matth. XXV. ibi enim clariſſimis verbis adfirmatur, Chriſtum ad homines impios ad ſiniſtram conſtitutos dicturum: *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum, paratum diabolo,* 41. Quod ergo diabolo paratus dicitur inferni ignis, illud non eſt accipiendum *excluſive,* ſed *incluſive*, ut in eo tanquam capite intelligantur membra, tanquam principe ſubditi, tanquam patre filii, id eſt, omnes finaliter impii & increduli, quos auctor libri ſapientiæ dicit eſſe της εκεινου μεριδος, Sap. II. 24. Confer tract. de extrem. iudic. §. XLV. Cæterum de damnatione *hominum* ſcriptura γενικως teſtatur, plures in die iudicii adiudicandos eſſe inferno, inferendos cœleſti paradiſo.

II) Homines impii.

Matth. VII. 13. *Intrate per anguſtam portam, quia lata porta eſt & ſpatioſa via, quae ducit ad perditionem, & multi ſunt, qui intrant per eam.* v. 14. *Sed anguſta porta & arcta eſt via, quae ducit ad vitam, & pauci ſunt, qui inveniunt eam;* in quæ verba Lactantius lib. VI. inſtitut. cap. 3. ſic commentatur: *Duae ſunt viae, per quas humanam vitam progredi neceſſe eſt, una, quae in cælum ferat, altera, quae ad inferos deprimat, quas & poetae in carminibus & philoſophi in diſputationibus ſuis induxerunt.* Proſper Aquitanicus in ſent. Auguſt. epigr. CXCI.

Arcta via eſt, verae quae ducit ad atria vitae,

Nec recipit carnis gaudia mentis iter.

Amplis incedit ſpatiis terrena voluptas,

Anguſto virtus limite celſa petit.

Luc. XII. 32. *Noli timere puſille grex, quia Patri veſtro complacuit dare vobis regnum.* XIII. 23. *Cum quidam ex Chriſto quaereret, an pauci ſint, qui ſalvantur,* reſpondit perquam pathetice v. 24. αγωνιζεσθε *intrate per anguſtam portam &c.* Idem colligitur 1) ex *libro Eſdrae apocrypho* lib. IV. 9. 15. *Plures ſunt, qui pereunt, quam qui ſalvabuntur.* 16. *Sicut multiplicantur fluctus ſuper guttam.* v. 22. *Pereat multitudo, quae ſine cauſa nata eſt, &*

& ſervetur acinus meus & plantatio mea quia cum multo labore perfeci. 2) *Ex diluvii & Sodomitici incendii typo.* In diluvio *pauci*, *hoc eſt. octo animae ſervatae ſunt per aquam*, 1. Petri III. 20. ſic ab illo infernalis ignis diluvio pauci ſervabuntur. In Sodomitico incendio ſolus Loth cum coniuge ac duabus filiabus ſalvus evadebat; ſic in die iudicii pauci homines iræ divinæ incendium effugient, Geneſ. XIX. 24. Luc. XVII. 29. Huc etiam referri poſſunt ſimiles typi. Ex tanta Iſraelitarum copia, qui e ſervitute Æpyptiaca exierant, ſolus Ioſua ac Calebus promiſſam terram ingrediebantur: ex captivitate Babylonica pauci cum Eſdra Hieroſolymam revertebantur &c. 3) Ab *exiguo vere piorum & electorum numero* Eſai I. 9. VI. 13. Sophon. III. 12. Matth. XX. 16. XXII. 14. Rom. IX. 29. 1 Cor. I. 26. &c. 4) Ab *ampliſſimo damnandorum catalogo*, quem poſtea ſubiiciemus.

§. LXXXII. Neque enim duntaxat γενικως, *in genere*, Spiritus ſanctus teſtatur, plures aliquando fore damnatos quam ſalvos, ſed etiam ειδικως, ac *in ſpecie* oſtendit, quinam æternæ damnationi aliquando futuri ſint obnoxii, videlicet omnes *finaliter impœnitentes & increduli.* Propter peccatum protoplaſtorum omnes homines naſcuntur cum peccato originali, ut ſuo loco ex clariſſimis ſcripturæ dictis oſtenditur, inde etiam *natura* omnes ſunt *filii irae*, Eph. II. 3. ac æternæ damnationi obnoxii. Contra hoc malum omnibus in Chriſto paratum & in evangelio oblatum eſt remedium vera fide acceptandum; ab illo quotquot ſunt alieni, id eſt, qui vel Chriſtum non recipiunt vera fide, vel fidem iterum excutiunt, adeoque in finali incredulitate moriuntur, illorum animæ ſtatim poſt mortem in carcerem infernalem detruduntur, iidemque in reſurrectione univerſali una cum corporibus ſuis in hunc tormentorum locum proiicientur, unde proponimus hoc theorema, quod eſt æternæ & immotæ veritatis: *Ex hominibus illi omnes & ſoli damnabuntur, qui in finali incredulitate ex hac vita decedunt;* proinde incredulitas eſt propria, formalis immediata & adæquata damnationis cauſa. Marc. XVI. 16. Ioh. III. 18. & 36. 2 Theſſ. I. 8. *Dabit vindictam iis, qui non noverunt Deum, & qui non obediunt evangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti.* 1. Ioh. V. 12. *Qui non habet Filium Dei, non habet vitam.* Quia vero incredulitas illa, utpote mala arbor, malos fructus profert, ideo Spiritus ſanctus incredulos damnationi obnoxios ab æternis effectis deſcribit, idque iterum vel *in genere*, vel *in ſpecie.* In genere, quando eos vocat *impios peccatores*, *operarios iniquitatis*, *filios diaboli &c.* Iob. XXIV. 19. Pſal. IX. 18. *Convertantur impii ad infernum.* Pſal. XI. 6. XXI. 9. XLIX. 15. Eſai. XXXIII 11. Malach. IV. 1. Matth. VII. 23. Rom. II. 9. Iudæ v. 15. &c. In *ſpecie*, quando illis vel corruptelas doctrinæ vel impietatem vitæ tribuit; hæc enim duo, videlicet hæreſes & peccata contra conſcientiam, ſunt cauſæ φθαρτικαι fidei, cum quibus illa minime conſiſtit, inde inferno adiudicantur *haeretici ac ſeductores*, peculiariter *Antichriſtus* cum ſuo ſodalitio, Apoc. XIX. 20. XX. 10. *eccleſiae perſecutores*, 2 Theſſ. I. 6. *Epicuraei & illuſores*, Eſai. XXVIII. 15. *potatores*, Eſai. V. 14. *ſcortatores & adulteri*, Prov. V. 5. IX. 18. *immiſericordes*, *operibus caritatis deſtituti*, Matth. XXV. 41. *infrugiferi*, Matth. III. 10. VII. 19. *ſeditioſi*, Num. XVI. 33. *ſuperbi* Eſai. XIV. 13. Mal. IV. 1. *avari*,

Pſalm

m. XLIX. 15. Baruch. III. 15. Cumprimis vero Paulus in ſuis e- ilis ac Iohannes in apocalypſi proli- 1 & adcuratum catalogum damnato- :m recenſent, *das iſt das ſchwarze Re- r*, Rom. I. 29. 30. 31. & 32. 1 Cor. 9. 10. Gal. V. 19. 20. & 21. Eph. 3. & 4. Coloſſ. III. 5. & 6. 1 Tim.). & 10. 2 Tim. III. 2. 3. 4. & 5. ıc. XXI. 8. *Timidis*, *δειλοις*, qui u perſecutionis ac mortis veritatem eſtem abnegant, diffidentia plenis, ıerabundis, *& incredulis & exſecra-* ιβδελυγμενοις, qui horrenda & ab- nanda flagitia deſignant, *& homici- & fornicatoribus & veneficis & idolola- & omnibus mendacibus*, hæreticis & ıiis, quia & errores & iniquitates di- tur mendacia, *hypocritis*, qui ex- ıa tantum ſpecie Chriſtianiſmum meti- ur ac mentiuntur, *pars illorum erit in no ardente ſulphure & igne, quod eſt s ſecunda.* Apoc. XXII. 15 *Foris*, ra cœleſtem Hieroſolymam ſunt *canes*, ıuri, impudici, impudentes, Deut. XIII. 17. Phil. III. 2. *& venefici & lteri & homicidae & idolis ſervientes, omnis, qui amat & facit mendacium* illus lib. VI. in Ioh. X. p. 314. *Non ibus mors illa communis eſt, ſed pravis taxat & corruptae vitae hominibus eſt liaris, ſummopere tamen formidanda, niam non temporalis eſt, aut momenta- nea, ſed interminabilis & perpetua.* Fulgentius de fide ad Petrum diacon. cap. 3. *Qualitas malae vitae ab infidelitate incipit, quae ab originalis peccati reatu initium ſumit, in quo quisquis vivere ita incipit, ut ante finiat vitam, quam ab eius obligatione ſolvatur, ſi unius diei vel unius horae ſpatio anima illa vixit in corpore, neceſſe eſt eam cum eodem corpore interminabilia gehennae ſuſtinere ſupplicia, ubi diabolus cum angelis ſuis in aeternum arſurus eſt &c. Ubi cum eo etiam fornicarii, idolis ſervientes, adulteri, molles, maſculorum concubitores, fures, avari, ebrioſi, maledici, rapaces, ſi ante huius vitae terminum a viis ſuis malis converſi non fuerint, aeternis exurentur.* Gregorius libro IX. moralium cap. 39. *Faſciculos ad comburendum ligare eſt hos, qui aeterno igni tradendi ſunt, pares paribus ſociare, ut, quos ſimilis culpa inquinat, par etiam pœna conſtringat, & qui nequaquam diſpari iniquitate polluti ſunt, nequaquam diſpari tormento crucientur, quatenus ſimul damnatio conterat, quos ſimul elatio ſublevat, quosque non diſſimiliter dilatavit ambitio, non diſſimilis anguſtet adflictio, & par cruciet flamma ſupplicii, quos in igne luxuriae par ſuccendit flamma peccati.* Cap. 40. *Quamvis angelorum atque hominum longe ſit natura diſſimilis, una tamen pœna implicat, quos unus in crimine reatus ligat.*

CAPVT IX.

DE SVBIECTO INFERNI.

ectum in- i.

§. LXXXIII. *Subiectum* pœnarum infernalium ſunt non ſolum *animae*, ſed etiam *corpora* damna- ım. Animas impiorum ſtatim a mor- n locum tormentorum detrudi, inque eo cruciatus perpeti, manifeſtum eſt ex concione Chriſti Luc. XVI. 23. & ſequentibus, quod ipſum in tractat. de morte §. CLXII. pluribus comprobatum dedimus. Quod autem ipſa quoque damnatorum corpora ex pulvere

terræ ſuſcitata ac ſuis animabus redunita, in die noviſſimi iudicii in ignem infernalem proiicienda, inque eo æternis ſuppliciis ſubiicienda ſint, patet 1) ex *dictis ſcripturae*: Matth. X. 28. *Timete eum, qui poteſt animam & corpus perdere in gehenna*, non trucidando ſed cruciando, quo etiam ſenſu damnatio *mors ſecunda* vocatur. XXV. 41. Chriſtus ad impios cum ſuis corporibus reſuſcitatos & ad ſiniſtram conſtitutos dicet: *Diſcedite a me maledicti in ignem aeternum.* 2 Cor. V. 10. *Referet unusquisque ea, quae per corpus geſſit.* Apoc. XX. 13. *Dedit mare mortuos, & mors & infernus dederunt mortuos.* v. 14. *Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.* 2) Ex *eorum exemplis*, qui vivi in & cum ſuis corporibus ad infernum deſcenderunt. Num. XVI. 33. Pſalm. LV. 16. Apoc. XIX. 20. 3) Ex *rationum* momentis. Primo a *cauſa meritoria damnationis*. Corpora impiorum fuerunt *arma iniquitatis & iniuſtitiae*, Rom. VI. 13. organa flagitiorum, vaſa impuritatum; impii per corpus & in corpus ſuum peccarunt, 1 Cor. VI. 18. iuſtum igitur eſt, ut quæ *coniuncta fuerunt in culpa, eadem etiam ſocientur in pœna.* Secundo a *fine reſurrectionis.* Non pii ſolum, ſed etiam impii aliquando reſuſcitabuntur, ut ſuo loco demonſtravimus. *Pii* quidem, ut regnum cœleſte ſibi paratum a conſtitutione mundi ingrediantur; *impii* vero ut debitas peccatorum ſuorum pœnas recipiant. Dan. XII. 2. Ioh. V. 29. hic finis reſurrectionis locum non obtineret, niſi ipſa quoque impiorum corpora pœnas participarent. Tertio ex *antitheſi glorificationis*. Pii non ſolum in animabus, ſed etiam in glorificatis ſuis corporibus præmia recipient. Ergo etiam impii in ſuis tum animabus tum corporibus ſupplicia ſuſtinebunt. 4) Ex *veterum pronunciatis*. Martialis in epiſt. ad Burdegalenſes cap. 4. *Anima moritur per homicidium, corpus vero, quod tanto peccato eſt ſubditum, in impiorum pœnis aeternaliter excruciabitur cum anima ſua poſt illum diem, quando verus Deus & verus homo iudicabit omnes gentes.* Tertullianus in apol. adv. gentes cap. 48. p. 79. *Certe quia ratio reſtitutionis deſtinatio iudicii eſt, eo quod omnino de iudicio Dei debent, neceſſario idem, ipſe qui fuerat, exhibebitur, ut boni ſeu contrarii meriti iudicium a Deo referat, ideo repraeſentabuntur & corpora, quia neque pati quidquam poteſt anima ſola ſine ſtabili materia, id eſt, carne, & quod omnino de iudicio Dei pati debent, non ſine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.* Lib. de reſurr. carn. cap. 35. p. 331. *Caro niſi reſuſcitata in gehennam non poterit occidi.* Et poſtea: *Unde erit fletus & dentium frendor in gehenna, niſi ex oculis & dentibus? occiſo ſcilicet etiam corpore in gehennam & detruſo in tenebras exteriores, quae oculorum propria ſunt tormenta &c.* Lactantius lib. VII. inſt. cap. 21. *Docent nos ſanctae literae, quemadmodum pœnas impii ſint laturi. Nam quia peccata in corporibus contraxerunt, rurſus carne induentur, ut in corporibus piaculum ſolvant, & tamen non erit caro illa, quam Deus homini ſuperiniecit, huic terrenae ſimilis, ſed inſolubilis ac permanens in aeternum, ut ſufficere poſſit cruciatibus & igni ſempiterno.* Cyrillus Hieroſolymitanus catech. XVIII. *Si peccator eſt, accipiet corpus aeternum, quo ſufferre poſſit pœnas peccatorum, ut perpetuo in igne ardeat, ut nunquam diſſolvatur. Et iuſte utrisque his ordinibus Deus hoc praebebit, nihil enim ſine corpore a nobis geſtum eſt. Blaſphemamus per os, oramus per os, expiamus per os. Luxuriamur corpore, caſti ſumus per corpus, rapimus per manus, eleemoſynas damus*

mus per manum, & reliqua ſimiliter. Cum igitur in omnibus cooperetur corpus, etiam in futuris fructum eius percipiet. Prudentius in apotheoſi:

Quae (anima) *quia materiam peccati e vomite carnis*
Conſociata trahit, nec non ſimul ipſa ſodali
Eſt incentivum peccaminis, implicat ambas
Vindex pœna reas, peccantes mente ſub una.
Peccatique cremat ſocias cruciatibus aequis.

Cæſarius homil. XXXVIII. *Peccatores cum carne deſcendunt in infernum, iuſti cum carne percipient regnum. Quia iuſtum iudicium Dei erit, ut illa caro, quae hic peccavit & pœnitentiam non egit, ipſa cum anima in igne crucietur. Similiter & illa caro, quae hic propter Chriſtum cruciatur, ipſa caro & anima cum Chriſto & cum omnibus ſanctis in paradiſo laetabitur.* Anſhelmus lib. de ſimilitud. cap. 56. *Sit ante oculos cordis poſitus exempli cauſa homo aliquis, qui tam in ipſis oculorum ſuorum pupillis, quam & in ſingulis membris ferrum ignitum & candens infixum habeat, ita ut nec medulla, nec inteſtina, nec omnino quidquam in toto ipſo cruciatus immanitate illius careat &c.* Gregorius lib. IX. moralium cap. 38. circa finem: *Qui auctori ſuo corde & corpore deliquerunt, ſimul corde & corpore punientur, & utrobique pœnas ſentient, qui dum hic viverent, pravis ſuis delectationibus ex utroque ſerviebant, unde bene per prophetam dicitur: Deſcenderunt in infernum cum armis ſuis*, Ezech. XXXII. 27. confer ea, quæ dicta §. XVI. Iſidorus libro I. de ſumm. bono cap. 3. *Damnatorum mentem uret triſtitia & corpus flamma, iuxta viciſſitudinem, ut qui mente tractaverunt, quod perficerent corpore, ſimul & animo puniantur & corpore.* Idiota de conflictu carnis cap. 2. *Anima cum carne in gehenna crucianda eſt.* Haymo domin. II. poſt Pent. *Iuſtum eſt, ut qui anima ſimul & corpore peccant, ante iudicium in anima, poſt iudicium vero in anima & corpore crucientur.* Inde duæ poenarum infernalium ſpecies a veteribus ſtatuuntur. Una quidem inferorum, ubi ardebat ille dives, qui volebat ſtillam aquæ defluere in linguam de digito pauperis, quem ante ianuam ſuam contemſerat: altera eſt illa in fine, de qua audituri ſunt, qui ad ſiniſtram ponendi ſunt: *Ite in ignem aeternum* &c.

CAPUT X.

DE ADIUNCTIS INFERNI.

Adiuncta inferni:
1) Tempus.
2) Locus.

§. LXXXIV. Adiuncta inferni ſunt *tempus* & *locus*. De *tempore* diximus ſuperius §. XXXI. & 55. De *loco* inferni variæ exſtant tam veterum quam recentiorum ſententiæ. Quidam ſtatuunt, in huius vitæ caligine inferni locum inveſtigari non poſſe, ideoque a curioſa eius inquiſitione merito abſtinendum eſſe, quo adcommodant illud Iobi XXXVIII. 17. *Num quid detectae tibi ſunt portae mortis, & portas umbrae mortis* id eſt, inferni, *vidiſtis?* v. 19 *Ubi via, in qua habitat lux, & tenebrarum ubi ſit locus?* v. 20. *Num accepiſti eam ad terminum ſuum, &* in-

intellexiſti ſemitas domus eius? Gregorius Nyſſenus lib. de reſurrect. & anim. pag. 194. *Quamdiu urgendo & inſtando primariam praecipuamque doctrinam nempe quod poſt hanc vitam, quae in carne degitur, animae ſint, percutere ac labefactare conabuntur, nullam de loco* (inferorum) *controverſiam noſtra movebit oratio.* Chryſoſtomus homil XXXI. in epiſt. Roman. XVI. pag. 222. Που φησι, και εν ποιω χωριω αυτη εϛαι η γεεννα; τι σοι τουτου μελει; το γαρ ζητουμενον, δειξαι οτι εϛιν, ου που τεταμιευται και εν ποιω χωριω, μη τοινυν ζητωμεν, που εϛιν, αλλα πως αυτην φυγοιμεν. *Ubi, inquis, & in quo loco erit illa gehenna? ut quid iſtud curas? quaeſtio ſiquidem eſt, ut oſtendatur, quid ſit, non ubi recondita ſit, & in quo loco. Non igitur quaeramus ubi ſit, ſed quomodo illam effugiamus.* Eadem repetit ſermon. de præm. ſanctor. & de gehenna tom. III. pag. 334. Auguſtinus libr. XX. de civitat. Dei cap. 16. *Ille ignis in qua mundi vel rerum parte ſit, hominem ſcire arbitror neminem, niſi forte cui Spiritus divinus oſtendit.* Gregorius libro. IV. dialog. cap. 42. rogatus a Petro, *ubinam eſſe infernus credendus ſit?* reſpondet: *hac de re temere definire non audeo. Nonnulli namque in quadam terrarum parte infernum eſſe putaverunt; alii vero hunc ſub terra eſſe aeſtimant.* Horum modeſtiam iudicamus eſſe tutiſſimam & omni præconio digniſſimam. Quidam vero de loco inferni certi aliquid ſtatuunt, ſed in duas abeunt partes. Quidam enim exiſtimant, *extra* hunc viſibilem mundum quærendum eſſe inferni locum. Quidam vero *intra* eius ſyſtema eumdem concludunt. In priori claſſe eminet Chryſoſtomus dicto loco ſubiungens, εξω που, ως εγωγε οιμαι, του κοσμου τουτου παντος. Cum enim damnatorum ſtatus ac conditio ab eorum, qui in hoc mundo vivunt; ſtatu plurimum ſit diverſa, ideo videtur etiam locus aliquis ab hoc mundo longiſſimo intervallo ſeiunctus illis convenire. Quemadmodum carceres & metalla regum porro diſtant; ita coelum & damnatorum locus. Qui poſteriorum claſſem complent, diverſis etiam ipſi ſcinduntur opinionibus, 1) Quidam enim ſuſpicantur, locum inferni eſſe *aerem illum obſcurum & caliginoſum*, in quo dæmones verſantur. Gregorius Nyſſenus libr. de anim. & reſurrect. p. 193. *Non aliud quidpiam mihi videtur tum in externorum tum in divina ſcriptura per nomen inferni ſignificari, in quo animas eſſe dicunt, praeterquam in id, quod & obſcurum eſt & non videtur, tranſitionem &c.* Idem ſtatuere videtur auctor operis imperf. in Matth. homil. LIII. p. 283. Eorum opinioni robur adquiri poſſet ex eo, quod Eph. VI. 12. diaboli dicuntur κοσμοκρατορες του σκοτους του αιωνος τουτου, ac τα πνευματικα της πονηριας εν τοις επουρανιοις, cum tamen *in tartarum* dicantur *detruſi* 2. Petri II. 4. 2) Iſidorus ſuſpicatus eſt, *infernum eſſe ſub ipſo telluris globo*; ſic enim contra ipſum diſputat Baptiſta Mantuanus libr. III. de patientia cap. 23. *Damnatorum locus non ſub ipſo globo, ut Iſidorus putat, ſed in ipſius globi terreſtris medio, tellure ipſa ſinum & quaſi alveum aperiente, credendus eſt. Iſidorus autem dixit, futurum eſſe, ut poſt iudicium ſolis & lunae orbes ita firmentur, ut huic noſtro tantum hemiſphaerio lucem infundat, damnatos vero in ſempiternam noctem alterius hemiſphaerii relegandos, ubi eſſe a multis putantur antipodes. Sed haec,* inquit, *eſt iampridem exploſa ſententia.* 3) Chryſoſtomus homil. XXXI. in epiſt. ad Rom. & in hom. de præmiis ſanctorum & honoribus apoſtolorum & gehenna refert, multos exiſtimare, *gehennam eſſe in valle Ioſaphat.*

Non-

Nonnulli, inquit, *id, quod de valle Ioſaphat a bello quodam praeterito ſit dicta, in ſcripturis habetur, ad infernum trahunt.* Idem refert Gregorius libro IV. dialog. cap. 42. Huic opinioni probabilitas poſſet conciliari ex adpellatione, quod ſcritura infernum vocet *gehennam.* Sed oſtendimus ſuperius, non ratione loci, verum ob alia quaedam comparationis membra hoc nomen inferno tribui. 4) Quidam in genere dicunt *eſſe locum ſubterraneum.* Tertullianus in apologet. cap. 45. infernum vocat *arcani ignis ſubterraneum theſaurum.* Libr. de anim. cap. 54. *Nobis inferi non nuda cavoſitas, neque ſubdivalis aliqua mundi ſentina creduntur, ſed in foſſa terrae & in alto vaſtitas & in ipſis viſceribus eius abſtruſa profunditas.* Cyrillus libr. de recta fide ad Theodoſ. tom. III. p. 266. vocat *ſubterraneas ſpecus.* Hieronymus in Epheſ. IV. ſuper verba: *Deſcendit ad inferiores partes; infernum ſub terra eſſe nemo iam ambigat.* Auguſtinus libr. II. retract. cap. 24. *De inferis magis mihi videor docere debuiſſe quod ſub terris ſint, quam rationem reddere, cur ſub terris eſſe credantur, ſive dicantur; quaſi non ita ſit.* Gregorius libro IV. dialog. cap. 42. *Non video, quid obſtet, ut ſub terra infernus eſſe credatur.* Innocentius lib. III. de contemt. mund. cap. 6. *Creditur infernos eſſe ſub terris, ſecundum illud* Eſai. XIV. *Infernus ſubter te conturbatus eſt.* Eadem videtur ſententia Damaſceni libro III. cap. 29. Bedae libro III. in Iob. VII. Primaſii Apocal. VII. Anshelmi in elucidario &c. 5) Quidam in *abyſſo maris* inferni locum quaerunt, permoti dubio procul adpellatione abyſſi inferno attributa. Keckermannus in ſyſtem. theolog. cap 7. pag. 288. *Probabile eſt, infernum in profundioribus terrae marisque ſpeluncis eſſe.* 6) Quidam in ſpecie ac determinate in *centro terrae* infernum ſtatuunt, quam opinionem pontificii communi conſenſu hodie amplectuntur, ut conſtat ex Barradio libro X. comment. evangelicor. cap. 4. pag. 618. Bellarminus libr. IV. de Chriſto cap. 10. &c. Quin & *oſtium* ſive aditum inferni demonſtrare non verentur. Gregorius libr. XV. moralium cap. 30. memorat, *quemdam anachoretam vidiſſe regem Theodoricum inter Iohannem papam & Symmachum patritium diſcinctum, diſcalceatum ac devinctis manibus deductum in ollam Vulcani inſulae Lipari vicinam eſſe iactatum.* Cap. 35. *Quod Eumorphius morti vicinus in Siciliam ſe duci teſtatus eſt, quid ſentire aliud poteſt, niſi quod prae caeteris locis in eius terrae inſulis eructante igne tormentorum ollae patuerunt, quae ut ſolent narrare, qui noverunt, laxatis quotidie ſinibus excreſcunt, ut mundi termino adpropinquante, quanto certum eſt illuc amplius exurendos colligi, tanto & eadem tormentorum loca amplius videantur aperiri.* Idem repetit libr. IV dialog. 9. p. 45. quem locum adlegans Bellarminus libr. II. de purgatorio cap. 16. ſcribit, *Gregorium putaſſe, varias eruptiones ignis, quae in terra adparent, eſſe indicia quaedam inferni intra terrae viſcera exiſtentis.* Laurentius Surius in hiſtoria anni 1537. poſtquam dixiſſet, *naturales quaſdam rationes terribilis illius ignis Æthnaei montis a philoſophis adferri*, ſubiungit, *veriſimile eſſe, quidquid ſtatuant philoſophi, iis in locis eſſe quaedam tartari oſtia aut loca puniendis animabus deſtinata, quemadmodum in Iſlandia Inſula mons eſt occidentem verſus Hecla dictus, a quo non longe abſunt fodinae ſulphuris, quod inde copioſe plenis navibus evehitur, viſuntur illic mortuorum ſpiritus, qui in noto ſpecie offerunt ſe familiaribus colloquiis hominum, idque adeo, ut adhuc vivere putentur ab illis, qui eos neſciunt vel ſubmerſione, vel alia vio-*

lenta morte periiſſe, *nam tales praecipue adparent*, *cum autem eos orant amici vel noti*, *ut domum redeant*, *dicunt cum ingenti gemitu*, *ſe Heclam montem petere*, *& ilico diſparent?* Nominat autem Surius huius hiſtoriæ teſtem Olaum magnum in hiſtor. region. ſeptentrion. Sed addit Olaus, *glaciem etiam illius inſulae referre gemitum & eiulatum humanae vocis*, ex quo confirmari poſſet, non ſolum ignem, ſed etiam aquam glacialem & frigus proprie dictum in inferno eſſe. Confer Münſterum libro. IV. coſmogr. cap. 32.

§. LXXXV. Opponimus vero huic pontificiorum opinioni, 1) quod cœlum, terra ac mare in die iudicii eſſentialiter ſint peritura, ut in præcedent. tract. oſtendimus. Quod ſi ergo infernus eſſet in centro terrae, utique etiam una cum terra aboleretur. Nuſpiam legimus, partem aliquam terræ tranſituram, partem remanſuram, *ſed cælum & terra ita tranſibunt*, *ut locus eis non inveniatur*, Apoc. XX. 11. 2) Quod ex gentilium fonte hoc dogma videatur eſſe hauſtum. Tertullianius libr. de anim. cap. 54. *Inferos velut gremium terrae deſcribit Plato in phaedone.* Homerus libr. ϑ. Odyſſ. tartari locum ſic definit:

βαθυϛερον υπο χθονος βαραθρον,

ενθα σιδηρειαιτε πυλαι και χαλκεος ουδος,

Γοσσον ενερθ' αιδεω, οσον ουρανος εϛ απο γαιης.

ubi Euſtathius, Homeri ſcholiaſtes: αις τοπος σκοτεινος υπο γην αφανης αφορισμενος ψυχαις. Lucianus conſtituit τοπον τινα υπο τη γη βαθυν μεγαν και πολυχωρον ζοφυρον και ανηλιον. 3) Quod non poſſit evidentibus & firmis argumentis ex ſcripturis probari, ut ex ſpeciali eorum examine adparebit. Urgent 1) *quaedam ſcripturae dicta.* 2) Num. XVI. 33. *Core*, *Dathan & Abiram vivi deſcenderunt in infernum*, *cum terra eos deglutiret.* CVI. 17. *Aperta eſt terra & deglutivit Datan.* Reſp. Quidam per *ſcheol* intelligunt hic loca duntaxat ſubterranea ac voraginem terrae, ut ſit ſenſus, quod ſeditioſos illos terra ſuo hiatu vivos quaſi devoraverit ac ſepeliverit, cum alias non niſi mortui terris inferri conſueverint, v. 29. non autem infernum ſive locum damnatorum, quia alias ſequeretur omnia illorum ſeditioſorum bona ad infernum perveniſſe. Sed ſi vel maxime concedamus, per *ſcheol* hoc loco intelligi locum damnatorum, ex eo tamen inferri nequit, eum in centro terræ eſſe ſtatuendum: ſenſus enim eſt, quod a terra abſorpti in ea non permanſerint, ſed ad infernum uſque detruſi ſunt, quo autem in loco ille ſtatuendus ſit, ibidem non exprimitur. Quemadmodum ex eo, quod Chriſtus in ſua adſcenſione exceptus eſt a nube, elevatus in cœlum, & ſedet ad dextram Dei, inferri nequit, quod nubes, cœli viſibiles & dextra Dei ſint unus idemque locus, quodque Chriſti manſio ſit receptaculum localiter circumſcriptum & altitudine locali a nobis longiſſime ſeparatum; ita quoque ex eo, quod ſeditioſi dicuntur terræ hiatu abſorpti, & *in infernum deſcendiſſe* colligi nequit, hiatum terræ & infernum eſſe unum eumdemque locum, adeoque infernum eſſe receptaculum locale in ipſo terræ centro ſitum, diſtinguendum enim inter φορας medium ac terminum. Confer Mehlſfurerum decad. IV. vindic. evang. diſp. VI. theſ. 83. Cornelius a lapide in comment. ſtatuit, *illos ſeditioſos vivos quidem*

dem a terra abſorptos, *non autem vivos in infernum perveniſſe*; eadem ratione dicere poſſumus, ipſos quidem in illo terræ hiatu in infernum deſcendiſſe, ſed ex eo non poſſe inferri, quod in centrum terræ deſcenderint. Luc. XVI. 22. & 23. de divite epulone dicitur, quod & *ſepultus fuerit*, & poſt mortem in infernum detruſus; ſed ex eo inferri nequit, quod ipſum ſepulcrum ſit infernus; ſicut vulgata verſio vitioſe reddidit: *Sepultus eſt in inferno*, ſed quod corpus eius illatum fuerit ſepulcro, anima vero inferno. b) Pſalm. XVI. 10. *Non derelinques animam meam in inferno*, quod vaticinium de Chriſti ad inferos deſcenſu exponitur Actor. II. 31. XIII. 35. Reſp. quidam nomen *ᾅδυ* accipiunt in ſecunda ſignificatione pro doloribus inferni, ac proinde metaphoricum Chriſti ad inferos deſcenſum his verbis deſcribi ſtatuunt, 1) quia particula hæc, *non deſeres animam in inferno &c.* coniungitur cum iis, quæ neceſſario ad Chriſti exinanitionem referenda, Act. II. 24. 27. & 31. 2) Quia opponitur illi *liberationi a morte & ipſa exaltatio* v. 30. 31. 32. & 33. 3) Quia præponitur hæc particula *ſepulturae* v. 27. & 31. quam realis ad ſedem damnatorum deſcenſus fuit ſecutus. 4) Quia Chriſtus lætatur, quod *anima eius non ſit in inferno deſerenda*. At hoc reali & triumphali deſcenſui minus videtur convenire. 5) Quia emphatice dicitur *ουκ ἐγκαταλείψεις*, non patieris me limo profunde manere immerſum, ſicut hæc vocula uſurpatur Pſal. LXIX. 3. Quidam in tertia ſignificatione accipiunt pro extremo humilitatis gradu, iisdem fere argumentis uſi. Quidam in quarta ſignificatione pro doloribus mortis ac communi mortuorum ſtatu, quia v. 24. dicit apoſtolus, quod *Deus ſuſcitaverit Chriſtum ſolutis doloribus mortis*, *iuxta quod impoſſibile erat eum ab illo teneri*. Sed ex textu adparet, apoſtolum plura complecti. Quidam in quinta ſignificatione accipiunt pro ſepulcro, quæ ſententia Calvinianis potiſſimum arridet. Sed apoſtolus utrumque ſibi demonſtrandum propoſuerat v. 24. Chriſtum non modo a *morte* per reſuſciationem, ſed etiam a *doloribus mortis* per exaltationem fuiſſe liberandum, ad utrumque igitur referri debet, quod probationis loco ex Pſalm. XVI. 10. refertur. Quod ſi vel maxime *inferni* nomine ipſam damnatorum ſedem accipiamus, nondum tamen evictum erit, infernum eſſe in centro terræ. Cum enim in Græco non legatur *ἐν ᾅδη* ſed *εἰς ᾅδυ*, ideo quidam ſtatuunt, eſſe locutionem ellipticam, ut ſubintelligatur *οἶκον* hoc ſenſu: Quamvis anima mea ſit expertura dolores morientium, non tamen permittes, ut cruciatibus illis victa in infernum uſque detrudatur, ac pœnas damnatorum ibidem experiatur. Quin imo ſi vel maxime de reali, triumphali ac glorioſo Chriſti poſt mortem & ſepulturam ad inferni locum deſcenſu accipiatur, nondum tamen ex eo ſequitur, quod infertur, quia Chriſtus poſt ſepulturam deſcendere ad inferos potuit, etiamſi infernus non ſit locus in centro terræ conſtitutus, quia *ſepultura & deſcenſus ad inferos* ſunt diſtincti actus, neque in ipſo ſepulturæ momento Chriſtus ad infernum deſcendit, ſed immediate ante reſurrectionem. c) Pſal. CXXXIX. 8. *Si deſcendero ad infernum*, *tu illic ades*. Reſp. intelliguntur in genere ima & profunda & obſcuræ terræ loca, non autem ſedes damnatorum. Exempla huius ſignificationis occurrunt Iob. XI. 8. Amos. XI. 2. d) Matth. XI. 23. *Tu Capernaum*, *quae uſque in cælum exaltata es*, *uſque in infernum deſcendes*. *Cæli* nomi-

mine intelligitur pars mundi ſuprema. Ergo etiam vox inferni ſignificabit partem mundi infimam, & per conſequens, locum ſubterraneum in terrae centro. Reſp. ſicut per phraſin *exaltari in cælum* μεταφορικως intelligitur ſumma exaltatio, glorioſa elevatio, non loci, ſed ſtatus & conditionis, videlicet dignitatis reſpectu; ſic requirit oppoſitio, ut per phraſin: *deiici in infernum*; intelligatur ſumma humiliatio ac deiectio, non profundioris loci, ſed itidem ſtatus & conditionis, videlicet ignominiæ & miſeriæ reſpectu, adeoque intelligitur ſumma & ima infelicitas, extrema ignominia, quam cum diabolis Capernaitæ & omnes impii habebunt communem. e) Matth XII. 40. *Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus ac noctibus; ſic Filius hominis erit in corde terrae tribus diebus & tribus noctibus. Sicut cor in medio eſt animalis, ita infernus in medio terrae.* Reſp. deſcribitur in his verbis non deſcenſus Chriſti ad inferos, quia Chriſtus non fuit per integrum triduum in inferno, ſed in ſepulcro. Iſidorus Peluſiota libr. I. epiſt. 14. *Trium Domini in ſepulchro transactorum dierum haec eſt explanatio, tanto enim temporis ſpatio in ſepulcro commoratus, quanto Ionas in ventre ceti.* Neque eſt, quod urgeatur vox *cordis*, illa enim ſignificat rei medium, non ſecundum mathematicam & exactam ſituationem, ſed iuxta phyſicam ως εν πλατει collocationem, cum nec cor in animalibus exacte medium obtineat. Pſalm. XLVI. 3. *Cum commovebuntur montes in cor marium.* Targum reddidit: בפילגוס, *in pelagus.* Ezech. XXVIII. 2. *Habito in corde marium*, id eſt, maria me ambiunt, ſum in loco ſecuro ac forti. Huc referri poteſt regula, quam proponit & exemplis e ſcriptura petitis illuſtrat Sanctius in comm. Eſai. p. 138. *Phraſis in medio iuxta idiotiſmum Hebraeum aut nihil addit praepoſitioni, cui adiungitur, aut certe aliud aliquid valet, quam quod proprie dicitur medium, id eſt, quod ab extremis aequaliter diſtat.* f) Luc. XVI. 23. per *chaſma diſtinctus locus divitis a loco Abrahae denotatur.* Reſp τυ damnatorum revera diſtinctum eſſe a τυ beatorum, atque ab eo longiſſimo intervallo ſeparatum, libenter concedimus, ſed ſitum illius τυ libenter ignoramus. Si infernus eſt in centro terræ, quantus quæſo proſpectus erit, qui ex infimo terræ centro uſque ad ſummum cœlum pertingit? Adde, quod pontificii nondum conſentiant, an dives ille fuerit in *inferno*, an vero in *purgatorio.* Ad inferos eum ablegat Bellarminus d. l. cui conſentiunt Stapletonus in promt. cathol. fer. V. hebd. II. quadrag. & alii, quorum ſententia eſt veriſſima; ſed Hieronymus Emſerus in adnotat. nov. teſtam. ad Luc. XVI. ſic ſcribit: *Ex eo, quod Graecus textus ſententiam finit*: & ſepultus eſt, *non autem legit ut Latina*; ſepultus eſt in inferno; *Faber Stapulenſis inſigne fundamentum exſtruxit epulonem divitem non in inferno ſed in purgatorio fuiſſe ideoque neceſſario purgatorium ignem eſſe concedendum.* g) Epheſ. IV. 9. *Deſcendit* εις τα κατωτερα μερη της γης, id eſt, *ad infernum.* Reſp. quidam hoc accipiunt de formatione ſive conceptione Chriſti in utero matris virginis, quo ſenſu *inferiora terrae* uſurpantur Pſalm. CXXXIX. 15. Quidam generaliter exponunt de *infima humiliatione* ac profundiſſima exinanitione, cui ſubſequens exaltatio opponitur. Quod ſi vel maxime ad realem, glorioſum ac triumphalem Chriſti ad inferos deſcenſum adplicetur, nondum tamen evictum fuerit, inferos eſſe in centro terræ ſtatuendos, quia ſcriptura verbis huius ſeculi deſcri-

bit

bit res futuri ſeculi, ac vocabulis locum ſignificantibus ſtatum & conditionem rei declarat; quia glorioſi & honorati loco ſublimi, contemti vero & abiecti loco infimo ſolent ſtatui. h) Phil. II. 10. *επυρανιοις και επιγειοις coniunguntur τα καταχθονια, ubi vox καταχθονιων nihil aliud ſignificat, quam ſpiritus ſubterraneos, qui in locis ſubterraneis degunt.* Reſp. per τα καταχθονια intelliguntur creaturæ ſubterraneæ a cœleſtibus ab terreſtribus diſtinctæ, ſicut alias per *cœlum*, *terram*, *mare*, & omnia, quæ ſunt in eis, totum univerſum ac omnes creaturæ intelliguntur. Senſus enim eſt, quod omnia Chriſto ſint ſubiecta, ipſumque cogantur agnoſcere Dominum & regem. Pſalm. VIII. 8. Matth. XXVIII. 18. Epheſ. I. 21. Puerile eſt, quod Bellarminus urget phraſin *genuflectionis*, ut evincat non poſſe intelligi creaturas irrationales ſubterraneas, ſed ſpiritus in locis ſubterraneis degentes, id eſt, ut alibi mentem ſuam exponit, *animas in purgatorio ſudantes.* Nam nec illi proprie loquendo poſſunt genua flectere. Intelligitur autem nomine γονυκαμψιας μετωνυμικως ipſa ſubiectio, cuius ſignum externum ſolet eſſe illa incurvatio. Confer Origenem libro IX. Rom. 14. At inquis, per καταχθονιυς intelliguntur ipſi etiam dæmones, ut Theophylactus in comment. & Thomas lect. III. ſuper hunc locum recte monent, quia ſi non voluntarie & ex adfectu reverentiæ, tamen involuntarie & ex ſenſu potentiæ Chriſto genua flectere, id eſt, imperium eius agnoſcere coguntur. Ergo illi habitabunt in locis ſubterraneis, & per conſequens, in illis erit infernus. Reſp. vocantur etiam κοσμοκρατορες τυ σκοτυς τυ αιωνος τυτυ, Eph. VI. 12. quod ergo dicuntur καταχθονιοι, illud ſecundum quamdam αναλογιαν, nec ut proprie, ſed metaphorice dictum accipiendum. Quemadmodum enim cœleſtis beatitudo cum paradiſo ac rebus ſuper terram amœnis & iucundis confertur; ita quoque ſupplicia infernalia ex adverſo cum rebus ſubterraneis, in quibus horribiles tenebræ, profunda foveæ, ac vaſtæ voragines, comparantur, quia de rebus ſpiritualibus & inviſibilibus non poſſumus aliter informari quam per voces rerum viſibilium ac corporearum. i) Apocal. V. 3. & 13. *Mentio fit creaturarum ſub terra, quae non potuerint librum aperire, vel Deum laudare. Ergo intelliguntur ſpiritus ſubterranei, id eſt, in inferno conſtituti.* Reſponſio patet ex dictis; v. 13. mentio etiam fit *maris*, num vero dicemus etiam, in mari verſari ſpiritus fidelium. Confer ea, quæ in tract. de morte §. CCLXXIV. contra purgatorium diſſeruimus.

§. LXXXVI. 2) Ex *rationibus;* a) ex *adpellatione.* Locus tormentorum infernalium vocatur *infernus & inferi, quod eſt ab infra; item abyſſus.* Reſp. nomen *inferorum* non ex textu ſcripturæ authentico, ſed ex gentilium nomenclatura eſt deſumtum, nec tam ob loci profunditatem quam ob ſtatus & conditionis humilitatem damnatorum ſedi tribuitur. Gregorius Nyſſenius libr. de anima & reſurrect. p. 194. *Non videtur divinus apoſtolus Phil. 2. ratione loci naturam mente atque intelligentia praeditam diſcernens atque diſtinguens aliud quidem cœleſte, aliud terreſtre, aliud item ſubterraneum nominaſſe, ſed quoniam naturae ratione praeditae tres ſtatus atque conditiones ſunt, una quidem, cui ab initio vita contigit incorporea, quam angelicam nominamus, altera vero cum carne conſerta atque connexa, quam humanam dicimus, alia autem per mortem a carnibus abſoluta, quae res in anima,*

parte labefactant, repellamus. II) *Practicus* uſus eſt vel *generalis* vel *ſpecialis* 1) *Generalis*, ut huius noviſſimi omnibus incredulis & impiis metuendi perpetuo memores a viſibilibus ad inviſibilia, a præſentibus ad futura, a temporariis ac momentaneis ad æterna & oculos & animos noſtros convertamus, iuxta tritum illud:

II) *Practicus.*
1) *Generalis.*

Mors tua, iudicium poſtremum, gloria cœli,
Et dolor inferni ſunt meditanda tibi.

Neque enim eo fine doctrinam de inferno in ſacris literis Deus nobis propoſuit, ut otioſas & απεραντυς quæſtiones de *inferni loco*, de *natura ignis infernalis*, de *tempore, quo infernus creatus &c.* reciprocante contentionis ſerra agitemus, ſed ut quotidiana ac pia meditatione æternas impiorum pœnas in inferno ipſis paratas ſolicite expendentes ab omnibus, quæ infernalem iſtum ignem ſuccendere nobisque attrahere poſſunt, ſummo ſtudio caveamus. Chryſoſtomus hom. XLIV. in Matth. pag. 406. *Verba de gehenna, ne in gehennam devenias, efficiunt, και ιατρεια το πραγμα γινεται, ac medicinae loco ſunt ſumenda.* Homil. III. in 2. Theſſ. pag. 1494. *Si gehennam ſemper cogitemus, non cito in eam incidemus. Propter ea ſupplicium minatus eſt Deus. Si eam cogitare non magnum aliquod haberet lucrum, non eam iam minatus eſſet Deus, ſed quoniam eius recordatio valet ad res magnas gerendas, propterea tanquam ſalutare aliquod medicamentum, καθαπερ τι φαρμακον σωτηριον, eius minas noſtris inſevit animis.* Et poſtea: *Num ſi ſileas de gehenna, gehennam exſtinxeris? Num ſi dixeris, accenderis? ſeu dixeris, ſeu non dixeris, exardeſcet ignis. De ea dicatur aſſidue, ut nunquam in eam incidas.* Pag. 1459. *Regni non ita meminerimus, ut gehennae. Metus enim maiorem vim habet, quam promiſſio, & ſcio, quod multi bona deſpicati eſſent innumerabilia, ſi liberati eſſent a ſupplicio &c. Nullus ex iis, qui gehennam habet ante oculos, incidet in gehennam. Nullus ex iis, qui gehennam deſpiciunt, effugiet gehennam &c.* ουδεν ουτω χρησιμον, ως το περι γεεννης διαλεγεσθαι, *nihil eſt aeque utile atque de gehenna diſſerere, quovis argento puriores nobis efficit animas. Chriſtus ipſe de ea diſſerit. Nam etſi moleſtia adficit auditorem, ei tamen prodeſt maxime, talia enim ſunt omnia, quae proſunt. Nam & medicamenta & cibi aegroto prius ſunt moleſti, & tunc adferunt utilitatem. Si non ferimus verborum gravitatem, eſt perſpicuum fore, ut feramus per rerum experientiam.* Smaragdus ad cap. 4. regulæ: *Mala inferni debemus iugiter ante oculos mentis noſtrae adducere, & gehennam ignis aeterni terribiliter expaveſcere, & inſuper diligentiſſime & apertis oculis mentis intentiſſime cogitare, quale malum ſit, ab illo gaudio divinae contemplationis excludit, & in inferni tartarum & gehennae locum demergi &c.* Bernhardus in libr. de vita ſolitar. ad fratres: *Deſcendamus in infernum viventes, ne deſcendamus morientes, hoc modo pii ſaepe in infernum deſcendunt. Sicut enim adſidue contemplando reviſere amant gaudia cœleſtia, ut ardentius ea adpetant; ſic & dolores inferni, ut horreant & fugiant, & hoc eſt, quod imprecantur inimicis ſuis orantes, ut deſcendant in infernum viventes.* Idem epiſt. CCXCII. *Utinam ſaperes, quae Dei ſunt, intelligeres, quae mundi ſunt, provideres, quae inferni ſunt, profecto inferna horreres, ſuperna adpeteres, quae mundi ſunt contemneres.* Hoc modo ſapiebat is, *qui quotidie ſe librum evolvere dicebat, in quo ſint tria folia, rubrum unum, alte-*

alterum candidum, *tertium nigrum; in rubro ſe legere dicebat Chriſti paſſionem*, *in candido beatorum glorificationem.* Ita ſapiebat, qui in vitis patrum libr. VII. cap. 44. dicebat: *Ego ob peccata mea inferno adiudicavi meipſum*, *dicoque: Eſto cum his*, *quibus dignus es*, *iſtis poſtmodum adnumeraberis. Video igitur ibi pares gemitus & inceſſabiles lacrimas*, *adſpicio ſtridentes dentibus &c. & tunc lamentor genus hominum*, *quod audeat loqui vel cuilibet attendere*, *tantis mundo repoſitis malis*, *& in his teneo mentem meam luctum meditans*, *indignum me cælo & terra iudicans.* Utinam vero atque iterum utinam eccleſiarum miniſtri in *noviſſimis* hiſce, cumprimis vero in *pœnis infernalibus* populo inculcandis & exaggerandis frequentiores eſſent! Maiori certe cum auditorum emolumento illud foret coniunctum, quam ſi controverſias vel iamdudum ſopitas vel eccleſiæ nunquam auditas ingenii oſtentanti cauſa pro concione toties tractarent. Ελεγχον errorum, a quibus auditoribus impendet periculum, non improbamus; ſed interim frequentiorem noviſſimorum mentionem in concionibus fieri merito optamus. Utinam atque iterum utinam nosmetipſi in pœnis inferni ac earum tum *atrocitate* tum *aeternitate* quotidie expendenda eſſemus diligentiores! *Atrocitatem* iſtarum pœnarum velut in tabella quadam depictam & per partes expoſitam ſuperius expoſuimus, quam utinam quilibet noſtrum pia contemplatione ſingulis horis imo momentis intueretur! De *aeternitate* vero iſtarum pœnarum quid dicemus? infinita illa eſt, proinde etiam finito intellectu comprehendi, ac verbis humanis menſurari nequit. Poſt innumerabilia atque infinita annorum millia ſemper cogitare cogentur, hæc eſſe duntaxat ſuppliciorum ſuorum initia. O *aeternitas*, *aeternitas*, tu ſola ultra omnem modum ac cogitationem damnatorum ſupplicia exaggeras! Sine ullo fine torquendum eſſe ultra omnes deſperationis fertur terminos. Quid enim gravius, quid moleſtius, quid durius, *quam ſemper velle*, *quod nonquam erit*, *& ſemper nolle*, *quod nunquam non erit? ſemper vivere nolle*, *& tamen mori*, *ſemper mori nolle*, *& tamen vivere?* Tanta profecto ſunt æternitatis ſpatia, ut ſi damnatus aliquis milleſimo quoque anno unam ex oculis emitteret lacrimulam, plus aquæ efflueret, quam totus mundus capere poſſet? Confer meditat. noſtram XLIX. & L.

LXXXIX. II) Uſus practicus *ſpecialis* eſt vel παιδευτικος vel παραμυθητικος. 1) Παιδευτικος eſt vel επανορθωτικος vel παραινετικος. a) Επανορθωτικος, *correctorius* in eo conſiſtit, quod infernalium tormentorum meditatio revocat nos, 1) in *genere* ab *impietate & ſecuritate*, *a peccatis contra conſcientiam & proclivitate ad culpam.* Parata ſunt peccatoribus æterna tormenta; eccur adhuc nos delectant peccata? Qui peccat contra conſcientiam, ædificat ad gehennam; eccur igitur conſcientiæ lumen peccatorum tenebris obruere, ac internam eius admonitionem reſpuere pergimus? Quid aliud devorabit ille ignis, quam peccata noſtra? quanto magis in peccatis pergimus, tanto uberiorem ignis illius materiam colligimus. Chryſoſtomus homil. III. in 2 epiſt. Theſſal. *Μη φυγωμεν την της κολασεως μνημην*, *ινα μη κολασθωμεν. Ne fugiamus pœnae memoriam*, *ne in pœnam incidamus.* Auguſtinus in enarrat. Pſalm. 49. *Si poſſemus facere ut dies iudicii non veniret*, *puto*, *quia nec ſic erat male vivendum. Si non veniret ig-*

II) Specialis.
1) *παιδευτικος.*
a) Correctorius.

nis Dei iudicii, & ſola peccatoribus immineret ſeparatio a facie Dei, in qualibet eſſent adfluentia delitiarum, non videntes eum, a quo creati ſunt, & ſeparati ab illa dulcedine ineffabilis vultus eius; in qualibet aeternitate & impunitate peccati plangere ſe deberent. Sed haec amantibus pœna eſt, non contemnentibus. Qui dulcedinem ſapientiae & veritatis utcunque ſentire cœperunt, noverunt, quanta pœna ſit tantummodo a facie Dei ſeparari. Qui autem illam dulcedinem non guſtaverunt, ſi nondum deſiderant Dei faciem, timeant vel ignem. Supplicia terreant quem praemia non invitant. Vile tibi eſt, quod Deus pollicetur, contremiſce, quod minatur &c. Amplexaris peccata tua & delitias carnis tuae, ſtipulas ad te congeris. Veniet ignis, ignis in conſpectu eius ardebit. Non eſt iſte ignis ſicut focus tuus, quo tamen ſi manum mittere cogaris, facies, quidquid voluerit, qui hoc minatur. Si tibi dicat, ſcribe contra caput patris tui, ſcribe contra capita filiorum tuorum. Nam ſi non feceris, manum tuam mitto in focum tuum, facies ne ardeat manus, ne ardeat ad tempus membrum tuum, non ſemper in dolore futurum. Minatur ergo inimicus tam leve malum, & facis malum, minatur Deus aeternum malum, & non facis bonum &c. Minis Dei, minis ignis aeterni prohiberis a malo, invitaris ad bonum. Proſper libro III. de vit. contemplat. cap. 12. *Inferni tormenta libenter audire vel legere, iugiter ante oculos mentis adducere, futura credere, ſine ulla perturbatione metuere, cogitare, quale malum ſit ab illo gaudio divinae contemplationis excludi &c. haec, inquam cogitare nihil eſt aliud, quam vitiis omnibus repudium dare. & omnia blandimenta carnalia refrenare.* Hugo libro III. de anim. *Si amor Dei tenere non poteſt, ſaltem teneat & terreat timor iudicis, metus gehennae, laquei mortis, dolores inferni, ignis urens, vermis corrodens, ſulphur fœtens, flamma tartarea & omnia mala.*

§. XC. 2) In *ſpecie*, a) a *libidine & omnibus carnis voluptatibus.* Memoria ignis æterni exſtinguat in nobis ardorem libidinis, amorem carnalis voluptatis, fervorem illicitæ cupiditatis. Si durum ac difficile tibi videtur carnis concupiſcentias refrenare & voluptatum amorem exſtinguere, cogita, longe durius ac difficilius fore inferni ignem tolerare, & in mediis flammis æternum ardere. Auguſtinus ſermon. CLXXXI. de tempor. *Haec recordare, & ignem illum gehennae his, quae te nunc exagitant flammis libidinis & cupiditatis oppone.* Bernhardus ſermon LXVII. de modo bene vivend. *Memoria ardoris gehennae exſtinguat in te ardorem vitiorum.* b) *a luxuria.* Multi hic devorant, quod in æterno igne concoquant. *Die Saeuffer gewohnen am gepichten Bier vnd ſchweffelichten Wein, des Fewers, Pechs vnd Schweffels in der Hœllen.* Dives epulo in his terris quotidie vixerat *ſplendide*, in ebrietate & ingluvie, Luc. XVI. 19. ſed in inferno nec guttulam aquæ, qua linguam ſuam irroraret, poterat impetrare v. 24. Sonet perpetuo in auribus noſtris vox prophetæ Eſai. V. 11. *Vae, qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam & uſque ad veſperam, ut vino aeſtuetis.* v. 14. *Propterea dilatavit infernus animam ſuam.* c) Ab *avaritia.* Quid prodeſt avaris, *ſi totum lucrentur mundum, animae vero ſuae detrimentum patiantur? quidnam dare poterunt in commutationem pro anima ſua?* Matth. XVI. 26. *Plorate divites in miſeriis veſtris, quae advenient vobis, aurum & argentum veſtrum aeruginem contraxit, & aerugo eorum erit vobis in teſtimonium, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis,* Iacob. V. 1 & 3. Confer ea, quæ de obiecto in-

infernalium pœnarum diximus ſuperius; ex illis enim integer catalogus peccatorum, a quibus memoria inferni nos revocare debet, conſtitui poteſt. d) *A praepoſtero ab hominibus timore.* Matth. X. 28. *Ne metuatis vobis ab his, qui occidunt corpus, animam autem non poſſunt occidere, ſed metuite magis illum, qui poteſt animam & corpus perdere in gehenna*, in quæ verba ſic commentatur Hilarius canon. X. in Matth. *Conſtanter ingerenda eſt Dei cognitio, & profundum evangelicae doctrinae ſecretum lumine praedicationis revelandum, non timendo eos, quibus cum ſit licentia in corpora tantum, in animam ius nullum eſt.* Ambroſius libro I. officiorum: *Omnia ſupplicia graviorum ſuppliciorum vincuntur formidine.*

b) Exhortatorius.

§. XCI. Uſus παραινετικος, ſive *exhortatorius* is eſt, ut infernalium tormentorum meditatio verum Dei timorem cordibus noſtris inſtillet, & ad pœnitentiam mature agendam, eamdemque per ſtudium bonorum operum demonſtrandam nos impellat Matth. III. 7. *Quis demonſtravit vobis fugere a ventura ira.* v. 8. *Facite fructus pœnitentia dignos.* v. 10. *Iam enim ſecuris ad radicem poſita eſt. Omnis ergo arbor, quae non facit fructum bonum, exſcinditur, & in ignem mittitur.* Omnes res viventes arcano naturæ inſtinctu mortem temporalem horrent ac fugiunt, unde ergo eſt, quod homo ratione præditus ac ſi de divina edoctus ſempiternam mortem non horret nec fugit? Si unus tantum vel duo vel tres univerſo genere humano damnandi eſſent, merito timere deberet quiſque noſtrum, ne ex illorum numero eſſet, iam vero conſtat ex ſacris literis innumera hominum millia damnationi fore obnoxia, unde ergo eſt, quod timoris omnis expertes, in ſecuritate carnali infixi hæremus? Chryſoſtomus homil. XLIV. in Matth. *Oro atque obſecro, quando de gehenna quidquam audimus, compungamur. Nihil enim certe hoc ſermone iucundius eſt, quandoquidem nihil ſit his rebus amarius. Et quomodo, inquies, de gehenna quidquam audire ac dicere iucundum eſſe adſeris? quippe quoniam res triſtis eſt in gehennam incidere, idcirco qui ab ea re procul amovent, ſermones ſuaviſſimi ſunt.* Homil. X. in 2 Cor. *Si ingreſſi in carcerem, & videntes alios pallidos, alios vero vinctos & eſurientes, alios vero in tenebris concluſos, concutimur, horreſcimus, & omnia, ne illuc incidamus, facimus; quando adducti trahemur in gehennae carceres quales futuri erimus?* Idem homil. V. ad popul. Antioch. *Confert nos pueris, qui larvas timent, non ignem; ita nos larvas malorum, puta temporalia damna & aerumnas timemus, ipſum vero malum, id eſt, peccatum ignemque aeternum, quo nos ducit peccatum, non formidamus.* Homil. III. in 2 Theſſal. *Si legum, quae hic latae ſunt, metus tantam vim habet, ut nos a pravis abducat actionibus, multo magis futurorum memoria, ſupplicium immortale, pœna ſempiterna. Si metus regis terreni a tam multis nos abducit malis, quanto magis metus aeterni regis? ſi mortuus, etiamſi ſolum videatur, animum noſtrum ita reprimit, quanto magis gehenna & ignis, qui nequit exſtingui, quanto magis vermis, qui non moritur?* Cyrillus Alexandrinus in oratione de exitu animæ: *Gehennam timeo, quippe interminatam; exhorreo tartarum, ut cui nimium inſit caloris; paveo tenebras, quoniam nihil admittunt lucis; formido peſtiferum vermem, quoniam eſt perennis.* Hieronymus epiſt. XXII. ad Euſtoch. *Ille ego, qui ob gehennae metum tali me carcere damnaveram, ſcorpionum tantum ſocius & ferarum &c.* Gregorius libro

IX.

IX. moralium cap 40. *Quid prodeſt iſta* (tormenta inferni) *praeterijſſe, ſi non contingit evadere? tota ergo intentione curandum eſt, ut cum vacationis tempus accipimus, bene vivendi ſtudio malorum ultricia tormenta fugiamus.* Bernhardus ſermon. de converſ. ad cleric. capite quinto: *Haec mala, qui pavet, cavet; nam qui negligit, incidit.* Idem ſermon. XVI. in Cant. *Paveo gehennam, contremiſco a dentibus beſtiae infernalis, horreo vermem rodentem & ignem torrentem, fumum & vaporem, & ſulphur & ſpiritum procellarum, horreo tenebras exteriores.* Gerſon lect. XXXIII. in canonem: *Felix terror tranſitorius, qui timorem aeternum excludit.* Thomas de Kempis libr. I. de imit. Chriſti cap. 24. *Vna hora illic gravior erit in poena, quam hic centum anni in poenitentia. Exhorreſcamus ergo gehennam, timeamus vultum iudicis ipſis quoque angelicis tremendum poteſtatibus, contremiſcamus ab ira potentis, a facie furoris eius, a fragore ruentis mundi, a conflagratione elementorum, a tempeſtate valida, a voce archangeli, a verbo aſpero; contremiſcamus a dentibus beſtiae infernalis, a ventre inferni, a rugientibus praeparatis ad eſcam; horreamus vermem rodentem, ignem comburentem & torrentem fumum & vaporem, ſulphur & ſpiritum procellarum, tenebras mortis, portas inferni. Quis dabit oculis & cordibus noſtris fontem lacrimarum, ut praeveniamus fletibus fletum & ſtridorem dentium, manuum pedumque dura vincula & pondus catenarum prementium, ſtringentium, urentium & nunquam finientium?*

2) παραμυθητικος

§. XCII. Vſus παραμυθητικος, ſive *conſolatorius* in eo conſiſtit, ut in quibusvis adverſis & perſecutionibus, adeoque in ipſo martyrio patientes ſimus, cogitantes paſſiones huius temporis nullam habere comparationem cum aeternis impiorum ſuppliciis, quae peccatis noſtris eramus promeriti; ſed Deus propter Chriſti meritum ab illis nos liberat, & ferreum aeternarum poenarum flagellum in paternam temporariae caſtigationis virgam benigne commutat. Quemadmodum paſſiones huius temporis *non ſunt condignae ad futuram gloriam*, quae promittitur, Rom. VIII. 18. ita nihil quidquam aeſtimandae ſunt ad aeternam poenam, quae a piis auferτur, impiis vero & eccleſiae perſecutoribus, iuratis piorum hoſtibus immittitur; 2 Theſſal. I. 6. *Iuſtum eſt apud Deum, retribuere tribulationem illis, qui vos adfligunt.* Quidquid terribile, quidquid formidabile minantur perſecutores, ludus ac iocus erit, ſi inferni poenas apoſtatis paratas cogites; cave igitur nominis poenarum fractus a veritate coeleſti divortium facias. At o ſtoliditatem: *timetur carcer, & non timentur aeterna tormenta; timetur flamma, & non timentur aeterna incendia!* Sed diſcamus rectius ſapere, ac quoties videmus impios in hoc mundo florere, animis propterea efferri, & inſtar hoedorum oviculas conculcare, cogitemus, brevi ſecuturam inſignem rerum commutationem, ac pios in aeternae vitae ſepta colligendos, impios vero in die iudicii anima & corpore in gehennam perdendos. Cumprimis vero quoties guſtus aliquis dolorum infernalium ſalutari Dei conſilio nobis propinantur, cogitemus, quae & quanta Chriſtus tempore paſſionis ſuae pro nobis toleraverit, a quibus & quantis malis benigne nos liberaverit, ac certo ſtatuamus fore, ut ex anguſtiis & doloribus illis eluctati in hac & aeterna vita perpetuis laudum praeconiis ipſum celebremus. B. Lutherus graviter pronunciat, *cuilibet vere pio aliquid*

de

de doloribus infernalibus eſſe guſtandum, ut reipſa experiatur, a quo malo Chriſtus ipſum liberaverit, ac quid peccatis ſuis quilibet noſtrum promeritus fuerit. Hic guſtus, ſi non prius, tamen in agone mortis obtingit, ſatius autem eſt, eumdem anticipare &c. Conſtituti in illis angoribus reſpiciamus Chriſtum in horto oliveti agonizantem, pro nobis pugnantem ac triumphantem, & devote oremus cum Pſalte regio in hac palæſtra probe exercitato: Pſalm. XXVIII. 1. *Ad te Domine clamabo, o petra mea, ne taceas; ne ſi tacueris, ſimilis fiam illis, qui deſcendunt in puteum.* XXX. 4. *Domine eduxiſti ab inferno animam meam, vivificaſti me a deſcendentibus in puteum.* v. 6. *Momentum in indignatione eius & vita in voluntate eius.* XLIX. 16. *Deus redimet animam meam de manu inferi, quia ſuſcepit me.* LXXXVI. 4. *Laetifica animam ſervi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi.* v. 13. *Miſericordia tua magna ſuper me, eruiſti animam meam ex inferno inferiori.* LXXXVIII. 4. *Repleta eſt malis anima mea, & vita mea inferno adpropinquavit.* CXLIII. 7. *Ne abſcondas faciem tuam a me, ne ſimilis fiam deſcendentibus in lacum.*

CAPVT XIII.

DE DEFINITIONE INFERNI.

Definitio inferni.

§. XCIII. Ex illis, quæ dicta ſunt hactenus, talis colligi poteſt inferni deſcriptio: Infernus *ſubiective* de τω πυ damnatorum acceptus, eſt locus tormentorum obſcurus, ſqualidus, horridus, abominabilis, fœtore & igne ſulphureo plenus, iuſto Dei iudicio diabolis & hominibus finaliter incredulis præparatus, in quo animæ ipſorum ſtatim poſt mortem, eædemque corporibus redunitæ, proinde totum compoſitum poſt reſurrectionem & iudicium cum omnibus diabolis, graviſſimis & ineffabilibus cruciatibus æternum ſuſtinendis in anima & corpore torquebitur, ut impii debitas peccatorum ſuorum pœnas percipiant, ac flagrantiſſima Dei ira adverſus peccata omnibus creaturis innoteſcat. Infernus *formaliter* pro ipſa damnatione acceptus, eſt ſeparatio a Deo, per quam diaboli & homines finaliter impii a facie Dei abiecti, ac proinde a vita, felicitate & gloria ſempiterna excluſi in tenebras exteriores & cruciatus horribiles nullis ſeculorum ſpatiis finiendos abiicientur. *Mors aeterna* eſt horribilis, ineffabilis & interminabilis damnatorum pœna, per quam diaboli & homines impii finaliter increduli a beatifica Dei viſione excluſi, in corpore & anima cruciatus ſuſtinebunt ſempiternos; a quo *infinito malo* Deus, qui eſt *infinitum bonum*, ex *infinita miſericordia* propter *infinitum Chriſti meritum* nos cuſtodiat, ut *infinitas & aeternas* laudes cum omnibus beatis angelis & hominibus pro hoc beneficio ipſi offeramus; Amen!

Ieſu, redemtor unice,
Ab inferis nos protege!

LOCVS XXXII.

DE VITA ÆTERNA.

PROOEMIVM.

§. I.

Fidei noſtrae finis vita aeterna.

Divus Petrus 1. epiſt. I. 9. τελος της πιστεως ὑμων vocat σωτηριαν ψυχων. Vox τελος ſignificat 1) *finem & exitum* Matth. X. 22. XXIV. 6. 13. 14. Marc. XIII. 15. &c. 2) *perfectionem*, quia τελος, finis eſt rei perfectio, ac τελειω eſt *perficio*, *conſummo*. Sic Chriſtus Rom. X. 4. dicitur *finis ac perfectio legis*, quia Chriſtus eam noſtri loco implevit, & quia lex ad quærendum Mediatorem Chriſtum nos deducit, 1 Tim. I. 5. τελος, *finis ac perfectio legis eſt caritas; qui enim diligit, legem implevit*, Rom XIII. 10. 3) *Mercedem*, quæ Hebraice dicitur אחרית *finis*, quia datur in fine operis ſeu opere peracto, Rom. VI. 21. τελος *eorum, de quibus nunc erubeſcitis, mors.* v. 22. *Liberati a peccato, ſervi autem facti Deo, habetis fructum veſtrum in ſanctificationem*, τελος *autem vitam aeternam.* 2 Cor. XI. 15. ων το τελος κατα εργα, id quod ſic exponitur Apoc. XXII. 12. *Ecce venio, & merces mea mecum, ut reddam unicuique ſecundum opera ſua.* Confer Rom. II. 6. 7. & 8. Hæ ſignificationes omnes & ſingulæ in dicto apoſtolico certa ratione locum habent. Nam *ſalus animarum*, id eſt, actualis poſſeſſio ſalutis ſive vita æterna eſt 1) *finis & exitus* noſtræ fidei tum θεωρητικως tum πρακτικως. Θεωρητικως propterea, quia ultimus fidei noſtræ articulus in ſymbolo apoſtolico fidei ſummam complectente eſt *vita aeterna*, quippe ad quam reliqui omnes tanquam ad τελος σκοπιμωτατον & ad ſcopum unice referuntur. *Deus Pater* nos creavit non tantum ad hanc, ſed etiam imo præcipue ad futuram vitam. *Chriſtus Dei Filius*, nos redemit non unice nec præcipue ob hanc, ſed ob futuram vitam. *Spiritus ſanctus* nos regenerat & ſanctificat, in eccleſiæ conſortium vocando, in communionem ſanctorum adſumendo & peccatorum remiſſionem in verbo evangelii offerendo non propter hanc, ſed propter futuram vitam. *Tota ſacroſancta Trinitas* ex morte nos reſuſcitabit non propter hanc ſed æternam vitam. Utique ergo omnes fidei articuli vitam æternam, ut finem & ſcopum ultimum reſpiciunt. Πρακτικως propterea, quia *qui in fide perſeveraverit uſque ad finem, ſalvus erit*, id eſt, conſequetur vitam æternam, Matth. X. 22. XXIV. 13. &c. hunc ergo finem, hunc exitum habet fides noſtra, ut per eam ſalutis participes reddamur, Iohan. XX. 31. 2) *Perfectio* ac πληρωσις noſtræ fidei, quia *videmus nunc per ſpeculum in aenigmate, tunc autem a facie ad faciem*, 1 Cor. XIII. 12. Nunc *per fidem ambulamus*, tunc *autem per ſpeciem*,

ciem, 2 Cor. V. 7. in vita æterna *fidei ſuccedet viſio ac ſpei fruitio*, quæ eſt utriusque mpletio ac perfectio. 3) *Merces fidei noſtrae*, id quod tamen dextre & iuxta fidei analogiam explicandum, eo ſcilicet modo, a) ut nomine vitæ æternæ non intelligatur *eſſentialiter* ipſa vita æterna, ſed *accidentaliter* diſtincta præmia credentibus in vita æterna promiſſa, in qua ſignificatione nomen vitæ æternæ ſive futuræ ponitur 1 Tim. IV. 8. *Pietas habet promiſſionem praeſentis & futurae vitae*, id eſt, præmiorum in præſenti & futura vita. Ipſa enim vita æterna in promiſſionibus evangelicis non vocatur merces, ſed præmia illa, quæ in vita æterna credentibus promiſſa, mercedis nomine veniunt, unde Chriſtus notanter dicit, Matth. V. 12. Luc. VI. 23. *Merces veſtra erit copioſa* εν τοις ȣρανοις, *in coelo*, ubi inter coelum ipſum ſeu vitam æternam, & inter mercedem in coelo diſtinguit. Confer loc. de bon. operib. §. CXIII. b) Ut mercedis nomen accipiatur non in ſenſu *ſtrictiore pro mercede meriti*, in qua eſt proportio inter mercedem & meritum, qualem proportionem eſſe inter noſtram fidem per opera ſe exſerentem & vitam æternam, diſertis verbis negat apoſtolus Rom. VIII. 18. ſed in ſignificatione *latiore* pro *mercede gratiae*, ut ſignificet gratuitam compenſationem profectam a promiſſione Dei, quæ merces vocatur χαρισμα, *gratuitum donum*, Rom. VI. 23. χαρις, *gratia*, Luc. VI. 32. ανταποδοσις της κληρονομιας, Col. III. 24. Quia enim pii in hac vita *certant*, *bonum certamen fidei*, 1 Tim. VI. 12. ac εργον της πιςεως, ſive πιςιν τȣ εργȣ, τȣτεςιν, ενεργȣμενην πιςιν arcte tenent, 1 Theſſ. I. 3. 2 Theſſ. I. 11. Gal. V. 6. ideo etiam in illis laboribus, quos ex fide ſuſcipiunt & in illis paſſionibus, quas ob fidei confeſſionem ſuſtinent, vitam æternam reſpiciunt, eamdemque iuxta gratuitam & infallibilem Dei promiſſionem exſpectant, ac Deus operoſam ipſorum fidem non tantum temporalibus, ſed etiam æternis & coeleſtibus præmiis remuneratur, non ex merito, ſed ex gratia, ac proinde vita æterna credentibus eſt merces *non dignitatis aut meriti*, *ſed liberalitatis & gratuiti promiſſi*. Auguſtinus tract. III. in Ioh. *Si fides gratia eſt & vita aeterna quaſi merces fidei, videtur Deus quidem vitam aeternam tanquam debitam reddere. Cui debitam? fidei, quia ipſa fides gratia eſt, & vita aeterna gratia eſt pro gratia.* Confer Lyranum in Ioh. X. & b. Lutherum in libr. de ſerv. arbitr. tom. III. Lat. pag. 192. Si quis tamen ad φλυαριας Pontificiorum eo fortius elidendas in primis duabus vocabuli τȣ τελȣς acceptionibus malit adquieſcere, ac nomen illud non *ethice* ſed *phyſice*, id eſt, non pro præmio vel mercede, ſed pro ultimo rei exitu accipere, ſenſu eo, quod quemadmodum clauſula finalis in peccato eſt mors & interitus, ita fidem & opera iuſtitiæ ex fide facta ſubſequatur tandem velut ultima & exoptata clauſula vita æterna, non refragabimur. Nobis hoc loco ſufficit, quod *finis*, *ſcopus*, *exitus ac perfectio fidei* noſtræ ſit vita æterna; ex eo enim colligimus, æquum eſſe, ut inter reliquos fidei articulos etiam hunc ipſum diligenter tractemus, & in quotidiana meditatione pie expendamus.

Commendatio doctrinae de vita aeterna.

§. II. *Commendatio* huius articuli ex iiſdem fontibus peti debet, ex quibus præcedentibus commendatio fuit petita, videlicet 1) ex *utilitate*, 2) ex *neceſſitate*. *Utilitas* demonſtratur tum a priori, videlicet ex *divina revelatione* in verbo propoſita, tum a poſteriori, videlicet ex

conſequente fructificatione piis a quotidiana eiuſdem meditatione exſpectanda. Eſt enim vita æterna *omnium beneficiorum Chriſti* coronis & *complementum*, pia eiuſdem meditatio eſt ſaluberrimum *adverſus peccata προφυλακτικον*, & ab impietate *avocamentum efficaciſſimum*, bene agendi ορμητηριον, & ad *pietatem incitamentum*, *omnis ſolidae conſolationis* in quibusvis adverſis baſis ac *fundamentum*, uberrima *divinae glorificationis* materia & *irritamentum*, ut in uſu practico inferius monſtrabitur. *Neſſitas* adparet 1) ex *divino mandato*, tum *generali* de noviſſimis perpetuo ruminandis, tum *ſpeciali*, quod colligitur ex omnibus ſcripturæ dictis, quæ de gaudiis vitæ æternæ agunt. 2) Ex *muneris eccleſiaſtici debito*; incumbit enim eccleſiæ miniſtris, non tantum comminationibus pœnarum infernalium a peccatis homines avocare, ſed etiam promiſſionibus præmiorum cœleſtium ad bene agendum & mala patienter ferenda eos invitare. 3) Ex *prophetarum*, *Chriſti & apoſtolorum exemplo*. Illi enim non ſolum doctrinam de ſempiterna impiorum pœna & ignominia, ſed etiam de æterna piorum gloria auditoribus ſuis propoſuerunt. 4) Ex *carnis noſtrae torpore ac veterno*. Cum enim pii in hac vita cruci ſint ſubiecti, & maioribus adverſitatibus quam homines huius ſeculi plerumque obnoxii, ideo animi ipſorum in ſpem cœleſtium præmiorum erigendi, ne carnis infirmitate animum deſpondeant &c.

CAPVT I.

DE ONOMATOLOGIA VITÆ ÆTERNÆ.

§. III. Poſtquam igitur de *inferno* ſeu æterna impiorum morte actum fuit hactenus, conſequens eſt, ut de *cœlo* ac vita æterna, ſive piorum glorificatione in cœlo exſpectanda imposterum agamus, & felicem clauſulam huic locorum theologicorum εργασια imponamus. Ordiemur vero hanc tractationem ab ονοματολογια, ad quam pertinet 1) ετυμολογια. Vocatur futura piorum gloria 1) *vita*, 2) *aeterna*. *Vita* adpellatur, ut diſtinguatur ab infeliciſſimo & miſerrimo damnatorum ſtatu, qui mortis nomine exprimitur, ut in præcedenti articulo vidimus. Intelligitur autem *vitae* nomine non *nuda viventis exiſtentia*, ab animæ & corporis unione dependens, ea enim & piis in cœlo & damnatis in inferno erit communis; ſed beatiſſima & *feliciſſima viventis conditio*, quæ a beatifica Dei viventis viſione & corporis & animæ glorificatione dependet, per quam pii a damnatis vel maxime diſtinguuntur. Quemadmodum enim Dei vivere non eſt nudum eſſe & exiſtere ſed beatiſſime, tranquilliſſime & feliciſſime vivere; ſic piorum in cœlis triumphantium vivere non per nudam exiſtentiam; ſed per beatiſſimam, tanquilliſſimam ac feliciſſimam vitam definiendum. Auguſtinus in enchirid. ad Laur. cap. 92. *Non moveat nos*, *quomodo in damnatis erit corpus incorruptibile*, *ſi dolore poterit*, *aut quomodo incorruptibile*, *ſi mori non poterit. Non eſt enim vera vita*, *niſi ubi feliciter vivitur*, *nec vera incorruptio*, *niſi ubi ſalus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non finitur*, *ut ita dicam*, *mors ipſa*

Ονοματολογια, *ad quam pertinet* 1) ετυμολογια, 1) *Vita aeterna.*

ipſa non moritur, & ubi dolor perpetuus non interemit, ſed adfligit, ipſa corruptio non finitur. Serm. LXIV. de verb. Domini: *Non magnum eſt diu vivere aut ſemper vivere, ſed magnum eſt beate vivere. Non eſt vivere vita, ſed valere;* canit poeta. Huc pertinent dicta ſcripturæ; in quibus το *vivere* uſurpatur, pro felicem ac proſperum eſſe, lætari, proſpere agere. 1 Reg. I. 25. *Vivat rex*! Targum: יצלח *felix ſit*, *proſperetur.* Pſalm. XXII. 27. *Laudabunt Dominum, qui requirunt eum, vivet cor eorum in ſeculum;* illud ſic exponitur LXIX. 33. *Videbunt adflicti, & laetabuntur quaerentes Deum, vivet cor veſtrum.* Ioh. IV. 50. *Filius tuus vivit*, id eſt, ſanus eſt, bene ſe habet. Interim tamen Auguſtinus lib. XIX. de civ. Dei cap. 11. cenſet, cum additamento quodam ſtatum beatorum vocandum eſſe vitam æternam, ut a damnatorum æterna duratione diſtinguatur. *Quia*, inquit, *vita aeterna ab eis, qui familiaritatem non habent cum ſcripturis ſanctis, poteſt accipi etiam malorum vita, vel ſecundum quoſdam etiam philoſophos propter animae immortalitatem, vel etiam ſecundum fidem noſtram propter pœnas interminabiles malorum, qui utique in aeternum cruciari non poterunt, niſi vixerint in aeternum, profecto finis civitatis huius, in quo ſummum habebit bonum, vel pax in vita aeterna vel vita aeterna in pace dicendus eſt, ut facilius ab omnibus intelligi poſſit.*

§. IV. *Æterna* ac permanens vita dicitur ut a præſente, quæ temporalis eſt fugiens & momentanea, diſtinguatur, 1 Tim. IV. 8. Duplicis enim vitæ ſcriptura meminit. Una eſt *temporalis & naturalis*, qua non ſolum homines tam mali quam boni, ſed etiam quævis viventia irrationalia in hoc ſeculo vivunt, donec ad præſtitutum durationi ſuæ terminum perveniant. Vocatur alias *vita animalis*, ab anima, præſtantiore viventis parte, ac quamdiu corpus huius vitæ particeps nutritur, vegetatur, creſcit, ſomnum capit &c. vocatur *animale*, 1 Cor. XV. 45. homines, qui non ſunt alterius quam huius naturalis & animalis vitæ participes, vocantur ψυχικοι, *animales*, 1 Cor. II. 14 ubi Syrus emphatice reddidit: בר נשא רבנפש הו, *filius hominis, qui in anima eſt*, id eſt, qui nihil in ſe habet eximium præter animam rationalem, qui nondum *S*piritu Dei regeneratus, qui ſecundum hominem & ex proprio ingenio ſapit &c. Vocatur etiam *vita corporalis*, *vita praeſens*, *vita naturae*, cui opponitur mors temporalis ac naturalis, reſpectu naturæ non *inſtitutae*, ſed *deſtitutae* ſic dicta, quæ eſt animæ a corpore ſeparatio, ſive animæ & corporis ſolutio. Quidam huius vitæ naturalis duas conſtituunt ſpecies ſive gradus. Prior eſt *animalis vita*, quæ homini communis cum brutis & omnibus animatis creaturis. Poſterior eſt *rationalis*, quæ omnibus hominibus communis eſt, per quam homo a reliquis animatis diſtinguitur. Altera eſt *ſpiritualis ac ſupernaturalis*, per quam homo ultra vitam naturæ in altiorem vitæ gradum elevatur. Ea vero iterum duplex eſt. Prior vocatur *vita gratiae*, qua homines in peccatis per naturam mortui Spiritu Dei vivificantur, filii Dei viventis fiunt, & vera ac viva membra in corpore Chriſti myſtico per communicationem Spiritus facti ſpiritualiter vivunt ac ſapiunt. Hæc vocatur *vita Dei*, Gal. II. 19. Epheſ. IV. 18. non tantum, quia a Deo eſt, illud enim hæc vita commune habet cum naturali & animali: ſed etiam ac vel maxime, quia Deus ſua gratia ſuoque Spiritu in cordibus credentium eam efficit, ac peream-

dem in credentibus vivit, & ad omne opus bonum efficax eſt, adeoque habitationem & manſionem in illis ſibi parat. Itemque *vita Chriſti*, Gal. II. 20. *Vivo autem iam non amplius ego, ſed vivit in me Chriſtus*; quia Chriſtus per Spiritum ſuum hanc vitam in credentibus efficit, ut per eam Deo vivant, & ad præſcriptam divinæ voluntatis normam vitam ſuam conforment. Ratione vitæ *naturalis* omnes homines in Deo *vivunt, ſunt ac moventur*, Actor. XVII. 28. ſed ratione vitæ *ſpiritualis* in ſolis piis ac credentibus Deus vivit, efficit ex illis *novas creaturas*, 2 Cor. V. 17. Gal. VI. 15. *renovat eos ſpiritu mentis*, Epheſ. IV. 23. & vitam æternam in illis inchoat. Huic vitæ ſpirituali ac vitæ gratiæ opponitur mors ſpiritualis impiorum, qua *in peccatis mortui*, & *a* vera illa *vita*, quæ Dei & *in Deo eſt*, *ſeparati* dicuntur, Matth. VIII. 22. Luc. XV. 24. Iohan. V. 25. 1 Tim. V. 6. Epheſ. II. 5. Col. II. 13. &c. Poſterior vocatur *vita gloriae*, qua piorum animæ tum a corporibus ſuis ſeparatæ, tum iisdem in reſurrectione iterum unitæ in cœleſti gloria ac lætitia cum Deo, Chriſto, beatis angelis & omnibus electis in æternum vivunt. Sic ſancti patriarchæ, Abraham, Iſaac & Iacob poſt mortem *Deo* adhuc *vivere* dicuntur Matth. XXII. 32. Luc. XX. 38. in cœleſti ſcilicet gloria & vita æterna, ac de omnibus vere & perſeveranter credentibus dicitur Ioh. III. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam aeternam.* Hæc vita dicitur *abſcondita cum Chriſto in Deo*, Col. III. 3. quia in noviſſime die demum revelabitur, quando *vita Chriſti* in corporibus piorum *manifeſtabitur*, 2 Cor. IV. 10. cuius vitæ poſtquam corpora ex mortuis reſuſcitata erunt participia facta, vocabuntur & erunt πνευματικα ſive *ſpiritualia*, 1 Cor, XV, 44. utpote glorioſo *Chriſti corpori conformia*, Phil. III. 21. De diſcrimine *vitae gratiae*, quam eccleſia militans agit in terris, a *vita gloriae*, quam eccleſia triumphans agit in cœlis, eleganter ſic diſſerit Auguſtinus tract. CXXIV. in Ioh. circa medium: *Duas vitas ſibi divinitus praedicatas & commendatas novit eccleſia, quarum una eſt in fide, altera in ſpecie; una in tempore peregrinationis, altera in aeternitate manſionis; una in labore, altera in requie; una in via, altera in patria; una in opere actionis, altera in mercede contemplationis; una declinat a malo, & facit bonum, altera nullum habet, a quo declinet, malum, & magnum habet, quo perfruatur, bonum; una cum hoſte pugnat, altera ſine hoſte regnat; una fortis eſt in adverſis, altera nihil ſentit adverſi; una carnales libidines frenat, altera ſpiritualibus delectationibus vacat; una eſt vincendi cura ſolicita, altera victoriae pace ſecura; una in tentationibus adiuvatur, altera ſine ulla tentatione in ipſo adiutore laetatur; una ſubvenit indigenti, altera ibi eſt, ubi nullum invenit indigentem; una aliena peccata, ut ſua ſibi ignoſcantur, ignoſcit, altera nec patitur, quod ignoſcat, nec facit, quod ſibi poſcat ignoſci; una flagellatur malis, ne extollatur in bonis, altera tanta plenitudine gratiae caret omni malo, ut ſine ulla tentatione ſuperbiae cohaereat ſummo bono; una bona & mala diſcernit, altera, quae ſola bona ſunt, cernit. Ergo una bona eſt, ſed adhuc miſera; altera melior & beata. Tota hic agitur iſta uſque in huius ſeculi finem, & illic invenit finem, differtur illa complenda poſt huius ſeculi finem, ſed in futuro ſeculo non habet finem.* De hac *vita gloriae* non ſolum a *vita naturae*, quæ & temporalis eſt & omnibus hominibus com-

communis, ſed etiam a *vita gratiae*, quæ piorum quidem propria, interim cum hac vita deſinit, diſtincta, quæque ob perpetuam ſui durationem æterna adpellatur, hoc loco unice agimus, cui in ſcripturis opponitur *mors aeterna*, Ioh. VI. 50. VIII. 51. XI. 26. ſive *ſecunda*, Apoc. II. 11. XX. 14. de qua in præcedente tractatu late egimus.

2) *Cœli.* §. V. Cæterum cum beatam illam vitam & gloriam in *cœlo* nobis promiſſam exſpectemus, ideo eius quoque ετυμολογιαν ſubiungemus. Ambroſius lib. II. hexaëm. cap. 4 cœlum ex eo dictum ſtatuit, *quod impreſſa ſtellarum lumina velut ſigna habeat, unde cœlum quaſi cœlatum adpelletur.* Plinius lib. II. natur. hiſt. cap. 4. *Cœlum haud dubie cœlati argumento diximus.* Quidam deducunt a *celando*, quia *intra cœlum continentur & occultantur res omnes.* Alii malunt deducere ex Græco κοιλον, quod *concavitatem* ſignificat, quia concava cœli ſuperficies inſtar cameræ adfabre exſtructæ & exornatæ oculis noſtris ſeſe conſpiciendam exhibet, convexam autem non videmus. Ουρανον Græcum quidam derivant ab οραω, ut ουρανος ſit quaſi ορανος, eo quod ſit πασιν ορωμενος, vel quod cœlum ſit viſui pervium & minime denſum, ſicut aqua & terra, quæ etymologiæ ratio proprie convenit cœlo pro aëris regione accepto, vel quod ολην την γην ανωθεν οραν videatur, ut placet Ambroſio d. l. Ariſtoteles in lib. de mundo mavult deducere ab ορος, & ουρανον ait, ετυμως καλουμενον απο του ορον ειναι των ανω. Ariſtotelem ſequitur Philo in lib. de mundo ſic ſcribens: Τον ουρανος ορον τε και φυλακτηριον τιθεις τον αιθεριον εν κυκλω τοπον, αφ' ου και ουρανος ονομασθαι δοκει. Quidam formant παρα το ορω, quia omnia circumdat & conſervat. Sed hæ etymologiæ proprie conveniunt adſpectabili iſti cœlo, quod ſideribus variegatum & exornatum in ſublimi conſpicimus, non autem inviſibili *beatorum cœlo*, id eſt, iſti του, in quo electi æternam lætitiam & gloriam aliquando participabunt, quod cœli nomine videtur inſignitum 1) propter *pulchritudinem.* Neque enim quidquam novimus pulchrius viſibili iſto cœlo, in quo ſiderum faculæ una cum duobus magnis luminaribus, ſole & luna perpetua luce fulgent. 2) Propter *altitudinem.* Ut enim cœlum in ſublime elatum ab hac terra longiſſimo intervallo diſtat; ſic gaudia beatorum a terrenis huius mundi gaudiis longiſſime ſunt ſeparata. 3) Propter *magnitudinem.* Ut enim cœlum illud eſt ampliſſimum & auguſtiſſimum ædificium, quod vel ex eo colligi poteſt, quod ſolis globus, qui tam exiguus nobis videtur, ſexcenties ſexagies ſexies terræ globo maior ſit; ſic cœlum beatorum eſt ſatis amplæ capacitatis; ac multas habet *manſiones* Ioh. XIV. 2. 4) Propter *maieſtatis celſitudinem.* Ut enim cœlum inter omnes creaturas corporeas inanimatas eſt nobiliſſimum ac perfectiſſimum; ſic locus beatorum eſt nobiliſſimus & perfectiſſimus. Conſiderari etiam poteſt illud, quod Deus dicitur *in cœlis habitare*, quia ſuam maieſtatem & gloriam in pulcerrimo & magnificentiſſimo cœli palatio maxime manifeſtat, quodque Chriſtus *adſcendit in cœlum* ingreſſurus in ſuam gloriam. Quia igitur beati cum Deo & Chriſto in vita & gloria æterna ſunt victuri, ideo feliciſſimum illud του, in quod pii poſt mortem recipiuntur, & in quo cœleſtis gloriæ & lætitiæ participes ſiunt, quin & ipſa beatorum gloria ac lætitia merito cœlum adpellatur. Bo-

na

naventura lib. II. ſent. diſt. 2. *Cælum eſt contentivum, ſecretum & quietum. Et quia haec triplex proprietas reperitur in celſitudine divinitatis, ideo dicitur cælum. Eſt enim ampla immenſitate virtutis; ſecreta profunditate cognitionis, quieta tranquillitate dilectionis. Hoc eſt cælum, ad quod lucifer adſcendere voluit* Eſai 14. adſcendam in cœlum, *id eſt, ad aequalitatem Dei.* Huc referri poteſt, quod rabbinis Deus dicitur השמים quod deſumtum videtur ex modo loquendi ſcripturis uſitato.

§. VI. II) *Ομωνυμια.*

II.) *Ομωνυμια 1) vita aeterna.*

Vita æterna accipitur dupliciter 1) *proprie* feliciſſimo piorum ſtatu ac beatiſſima ipſorum ſorte, in qua poſt huius vitæ decurſum conſtituti, eadem fruentur in æternum, Ioh. III. 16. & 36. Tit. III. 7. &c. 2) *Metonymice*, idque dupliciter a) pro ipſo *Chriſto*, vitæ æternæ auctore ac datore, 1 Ioh. I. 2. *Adnunciamus vobis vitam aeternam, quae erat apud Patrem.* V. 20. *Hic eſt verus ille Deus & vita aeterna.* Photiniani pugnant, *verba illa non ad Chriſtum, ſed ad Deum Patrem eſſe referenda.* Socinus in comm. 1. Ioh. V. p. 561. & in animadv. ad adſert. XII. Poſnan p. 55, catech. Racov. p. 76. Sed noſtram ſententiam confirmat 1) *textus connexio.* Sic enim loquitur apoſtolus: *Scimus, quoniam Filius Dei venit & dedit nobis mentem, ut cognoſcamus verum, & ſimus in vero, in Filio eius Ieſu Chriſto. Hic eſt verus ille Deus.* Oecumenius monet, ουτος poni pro ος, *hic* pro *qui.* Arabes legunt: *Et hic eſt verus Deus.* Quidam codices addunt γαρ *hic enim eſt verus Deus*, quæ duæ particulæ copulativa *et* ac ratiocinativa *enim* oſtendunt, ſequentia verba iungi debere immediate præcedentibus. 2) *Apoſtolica expoſitio.* v. 11. præmittitur, *vitam aeternam dedit nobis Deus, & haec vita eſt in Filio eius.* v. 12. *Qui habet Filium, habet vitam.* Ne quis vero cogitet vitam eſſe in Filio *accidentaliter*, ideo vocat eum ipſam vitam 1 epiſt. I. 2. *η ζωη εφανερωθη*, ex quo ſic inferimus: qui eſt ipſa vita, is etiam *ο αληθινος θεος.* Filius eſt ipſa vita. Ergo. 3) *Aliorum ſcriptura locorum collatio.* Ut enim Chriſtus hic vocatur *ο αληθινος θεος*, ita Tit II. 13. vocatur *magnus Deus*, Rom. IX. 5. *Deus ſuper omnia benedictus.* Ut hic vocatur *vita aeterna*, ita Ioh. XI. 25. XIV. 6. vocatur ipſa *vita* Ioh. V. 26. dicitur *habere vitam in ſeipſo, ſicut Pater habet vitam in ſeipſo.* 4) *Adverſariorum tergiverſatio.* Photiniani non poſſunt evidentem aliquam rationem adferre, propter quam relativum ουτος nolint ad Filium referre. Quidam hoc urgent, *quod alia quoque ſuppetant exempla, in quibus relativum non ad proxime praecedens, ſed ad remotius ſit referendum*, Actor VII. 19. X. 6. 2. Ioh. v. 7. ſed hoc procedit a particulari; non enim ſequitur, in quibuſdam ſcripturæ locis relativum ad ſuperius pertinet, ergo etiam hoc ipſo in loco. Res ipſa oſtendit, in reliquis locis illud neceſſarium eſſe, hic vero nulla ad id neceſſitate urgemur. Quidam urgent articulum *ο αληθινος θεος, qui verum natura Deum notat, ideoque Chriſto tribui nequit.* At hoc eſt *το εν αρχη λαμβανειν*, ex hoc ipſo enim loco evidenter deducitur, Chriſtum eſſe verum natura Deum. Quidam ſe eo recipiunt, quod *Chriſtus non ſit a ſeipſo, proinde nec ο αληθινος θεος.* Atqui generatio Filii a Patre tantum abeſt, ut veræ & perfectæ Chriſti deitati quidquam deroget, ut eam potius fortiſſime confirmet, eſt enim generatio *aeterna*, per quam Pater Filio divinam ſuam eſſentiam communicavit. Merito igitur Athanaſius in diſputatione

ne cum Ario in concilio Niceno hoc teſtimonium adpellat εγγραφον αποδειξιν *ſcriptam demonſtrationem*, & ſubdit: *Sicut* Ioh. XVII. 3. *Chriſtus dixit*: hæc eſt vita æterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum; *ita apoſtolus hic de filio dicit*: Hic eſt verus Deus & vita æterna, *ut utriusque, Patris ſcilicet & Filii, vera deitas ſtabiliatur.* Confer tract. de Deo Patre & Filio §. XXXVI. Dicitur autem Chriſtus vita æterna non ſecundum alterutram duntaxat, ſed ſecundum utramque naturam. Secundum naturam *divinam* dicitur vita æterna ουσιωδως και κυριως, *eſſentialiter ac principaliter*, quia eſt ipſa vita, æternum vivens, æterni & vivi Dei æternus ac vivens Filius, Ioh. V. 26. XI. 25. XIV. 6. Secundum *humanam* naturam eſt vita æterna υποστατικως και οργανικως, *perſonaliter & inſtrumentaliter*, quia enim adſumta caro eſt verbi omnia vivificare valentis propria caro, ideo ipſa quoque in perſonae unitate eſt vivifica & organum vivificationis non ſeparatum, ſed unitum, non αεργον, ſed ενεργητικον per vivificandi virtutem a λογω ſibi perſonaliter communicatam. Secundum *utramque naturam* Chriſtus eſt vita æterna 1) ιλαστικως και καταλλακτικως, *meritorie & expiatorie*, quia *mortem deſtruxit & vitam ac incorruptionem reduxit*, 2 Tim. I. 10. 2) υλικως, *materialiter* quia in Chriſti carne expiatum eſt peccatum, quod eſt cauſa mortis, & in vivifica Chriſti carne reſidet fons vitæ ſpiritualis & æternae; 3) ενεργητικως και κοινωνικως, *effective & communicative*, quia *dat credentibus vitam aeternam*, Ioh. X. 28. carnem ſuam vivificam dat nobis manducandum VI. 51. *Hic eſt panis ille vivus, qui de coelo deſcendit, ſi quis ex ipſo manducaverit, vivet in aeternum.* IV. 14. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo illi, non ſitiet in aeternum, ſed aqua, quam ego dabo illi, fiet in eo fons aquae ſalientis in vitam aeternam*; prædicari mandat evangelium, quod eſt *verbum vitae*, Ioh. VI. 68. donat nobis remiſſionem peccatorum in qua conſiſtit γνωσις σωτηριας, Luc. I. 77. ac Spiritum ſanctum, qui eſt Spiritus vitæ προγευσιν quamdam vitæ æternæ in nobis accendens, qua ratione in credentibus etiam in hac vita inchoatur vita æterna. Ubi notandum, a) Chriſtum inde atque ideo eſſe vitam ενεργητικως, quia eſt vita υλικως και ιλαστικως, inde atque ideo eſſe vitam υλικως και ιλαστικως quia eſt vita υποστατικως και οργανικως, denique inde atque adeo eſſe vitam υποστατικως και οργανικως, quia eſt vita ουσιωδως, ut ſic gradus poſterior priorem ſemper præſupponat, Ioh. VI. 57. *Vivo ego propter Patrem, & qui ederit me, vivet propter me*; b) falſum eſſe, quod quidam Calviniani diſputant, *Chriſtum duntaxat ſecundum divinam naturam efficienter eſſe vitam, ac ſecundum humanam naturam nonniſi ſecundario & organice eſſe vitam.* Bucanus loc. XXXIX. p. 441. Alſtedius in lex. theol. p. 421. quæ adſertio ex negata idiomatum divinorum communicatione carni facta profluit.

§. VII. b) Pro *via vitae aeternae*, id eſt, pro ratione ac modo ad cœleſtem gloriam perveniendi. Ioh. XII. 50. *Mandatum Dei eſt vita aeterna.* Ioh. XVII. 3. *Haec eſt vita aeterna, ut agnoſcant te ſolum verum Deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Quidam ſtatuunt, *nomen vitae aeternae in propria ſignificatione hic accipi* pro glorioſo beatorum ſtatu & cœleſti ipſorum felicitate, quæ in beatifica Dei & Chriſti cognitione, id eſt, in notitia Dei intuitiva conſiſtit. Sic ergo adpellatio vitæ æternæ acciperetur

non *cauſaliter* ſed *formaliter*, non pro *adquiſitione* ſed *fruitione* alterius vitæ hoc ſenſu: In eo conſiſtit vita beatorum æterna, ut perfecte cognoſcant ſummum bonum, *ibi enim erit Deus ſine fine laudatio, ubi erit plena Dei cognitio, & quia plena cognitio, ideo ſumma glorificatio.* Hoc ſenſu dictum Chriſti accipit Auguſtinus lib. de ſpiritu & litera cap. 24. *Cum venerit, quod perfectum eſt, tunc erit vita aeterna, ut cognoſcamus unum verum Deum.* Lib. eiusdem cap. 33. *Cum ſiniſtri* inquit, *abierint in ambuſtionem aeternam, iuſti ibunt in vitam aeternam, quia haec eſt vita aeterna, ut cognoſcant te ſolum verum Deum &c. illa cognitione, illa viſione, illa contemplatione ſatiabitur in bonis animae de[ſi]derium.* Confer lib. I. de Trinit. cap. 13. lib. II. de lib. arbit. cap. 2. lib. I. de morib. eccleſ. cathol. cap. 25. in ſoliloq. cap. 36. Eodem modo accipiunt Lyranus, Thomas, Dionyſius Carthuſianus &c. Sed ſeries textus oſtendit, Chriſtum principaliter ac præcipue hic loqui de via ſeu modo perveniendi ad cœleſtem beatitudinem, ac proinde adpellationem vitæ æternæ accipi *μετωνυμικως*, qualis metonymia etiam alibi occurrit, Deut. XXX. 15. Ioh. III. 19. Rom. VIII. 6. &c. præcedit enim v. 1. *Pater clarifica Filium, ut Filius tuus clarificet te.* v. 2. *Sicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis, ut omne quod dediſti ei, det eis vitam aeternam;* ſequitur v. 4. *Ego te clarificavi ſuper terram, opus conſummavi, quod dediſti mihi ut faciam,* quibus in verbis medium ſalutaris illius cognitionis videlicet prædicatio; evangelii, per quam Spiritus ſanctus in cordibus hominum ad fidem efficax eſt, exprimitur, quo ſenſu etiam plerique veterum Chriſti verba exponunt. Hilarius lib. IX. de Trin. *Si vita aeterna eſt, in Deum ſolum credidiſſe, ſed non ſine Chriſto, ſeparato Chriſto a ſolo vero Deo, in confeſſione ſolius veri Dei vita aeterna non capitur &c. ad vitae aeternae meritum hoc proficit, ut cum credatur ſolus verus Deus, credatur & Chriſtus.* Lib. V. contra Iulian. *Nihil conferendum cenſeo cum certa cognitione & ſubtili ac exacta contemplatione Dei, non pecuniarum ſubſtantiam, non mundanum ſplendorem, non dignitatum gloriam, non ſapientiae terrenae, animalis & diabolicae exiſtimationem &c. optima gloriatio Dei cognitio.* Ambroſius lib: V. de fide cap. 2. *Idem praemium, unum honorem nobis dat Patris Filiique cognitio, quoniam mercedem habere non poterit, niſi qui & Patrem cognoverit & Filium. Sicut enim Patris, ita Filii cognitio vitam adquirit aeternam.* Huic interpretationi adfinis eſt ea, qua dictum Chriſti de *radice & origine*, ſive *προποτισμω* vitæ æternæ, qui in hac vita credentibus obtingit, accipitur, quia prægustus ille vitæ æternæ conſiſtit in ſalutari ac ſalvifica Dei & Chriſti cognitione ex verbo evangelii per Spiritus ſancti operationem hauſta. Cyrillus lib. XI. in Ioh. 16. *Radicem atque originem aeternae vitae fidem & verae pietatis virtutem Dominus eſſe adfirmat &c. Cum enim origo & quaſi pronuba dictorum omnium bonorum cognitio Dei veri eſſe inveniatur, recte a Domino noſtro Ieſu Chriſto vita aeterna eſt adpellata quaſi mater & radix virtute naturaque ſua vitam aeternam pariens.* Ianſenius in comm. concord. evang. cap. 136. p. 976. utramque explicationem coniungit; ſtatuit enim, *Chriſtum loqui de vita aeterna ut eſt communis huic & futurae vitae;* unde monet, Chriſtum non dicere, *ut videant te*, ſed *ut cognoſcant te.* Vita enim æterna inchoative & imperfecte hic habetur cognoſcendo Deum per *fidem*, habetur autem in cœlo perfecte cognoſcendo Deum per *viſionem.*

Sed

Sed, uti oſtendimus, proprie & principaliter agit Chriſtus de modo perveniendi ad vitam æternam, ubi tamen notandum 1) particulam *ſolum* non excludere a deitate *Filium*, cum in cognitione vita æterna conſiſtere dicatur, nec Spiritum ſanctum utpote unius cum Patre & Filio eſſentiæ, ſed creaturas & fictitia nomina. 2) Intelligi non nudam *γνωσιν θεωρητικην*, ſed *πρακτικην* cum vera cordis fiducia coniunctam non literalem, ſed ſpiritualem notitiam, uſitatam regulam, quod *verba notitiae apud Hebraeos etiam connotent adfectum cordis*, qua de re alibi plenius. Bucanus d. l. metonymiæ huius ſignificationis exemplum ſtatuit in dicto Chriſti Ioh. III. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* Sed præſtat adpellationem vitæ æternæ in propria ſignificatione ibi accipere. Quamvis enim pii in hac vita nondum habeant vitam æternam *conſummatam*, habent tamen *inchoatam*; quamvis nondum habeant *ius in re*, tamen habent *ius ad rem*, ex quo dulciſſima illa conſequentia profluit: *Deus dedit nobis Filium ſuum unigenitum, in hoc Filio eſt vita aeterna, & Filius eſt vita aeterna.* Ergo *Deus nobis in Filio dedit vitam aeternam. Qui credit in Filium, habet Filium in ſe per fidem habitantem. Qui habet Filium, habet vitam aeternam. Ergo qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* Ioh. III. 16. & 36. Eph. III. 17. 1 Ioh. V. 11. 12. & 13.

a) *Cæli.*

§. VIII. *Cæli* nomine monet philoſophus lib. I. de cœlo cap. 9. text. 96. adpellari 1) *ultimam ſphaeram*, 2) *totum adgregatum ex orbibus cæleſtibus*, 3) *το ολον και το παν*, *totum univerſum.* Scriptura ſacra *τȣ τριτȣ ȣρανȣ* mentionem faciens 2 Cor. XII. 2. triplex cœlum nobis inſinuat. Eſt enim 1) *cælum naturae*, quod eſt tum *aëreum*, videlicet tota aëreæ regionis ab aquis & terra ad lunæ uſque orbem expanſio tum *aethereum*, videlicet firmamentum omnes ſphæras cœleſtes comprehendens, de quo Levit. XXVI. 19. Deut. XXVIII. 23. Matth. VI. 26. Luc. VIII. 5. *volatilia cæli.* 2) *Cælum gratiae* quod eſt eccleſia, quæ in his terris Deo colligitur, de quo Matth. XX. 1. *Simile eſt regnum cælorum patrifamilias.* 3) *Cælum gloriae*, quod eſt ſanctiſſimum & beatiſſimum illud habitaculum, in quo Deus gloriam ſuam angelis & electis hominibus manifeſtat, in quod apoſtolus dicto loco ſeſe raptum eſſe adſerit, ac v. 4. nomine *paradiſi* *εξηγητικως* illud exponit. Notandum vero; 1) vocari illud tertium cœlum non ratione *ſitus*, vel *διατακτικως*, ut volunt Calviniani, quaſi quemadmodum illud cœlum æthereum, in quo ſtellæ curſus ſuos peragunt, id eſt, firmamentum eſt ſupra cœlum aëreum, in quo volucres verſantur: ita cœlum illud, in quo Chriſtus cum beatis angelis & electis verſatur, ſit proxime ſupra firmatum, ſed ratione *numeri* ac *διακριτικως*, ut a primis duobus cœlis, videlicet cœlo naturæ & gratiæ diſtinguatur, vel etiam ratione *perfectionis* atque *εξοχικως*, ut reliquis cœlis non tam loco quam dignitate ſublimius ſtatuatur. Diſtinguendum enim inter *beatorum ſedem & ſtatum. Sedes* eſt in certo quodam, *πȣ* quod ubi ſit, definire non poſſumus, ut infra demonſtrabitur. *Status* eſt, ubicunque Deus ſe & gloriam ſuam ſanctis manifeſtat, ut adparet ex trans figuratione Chriſti, Matth. XVII. 4. & ex dicto Salvatoris XVIII. 10. *Angeli eorum in cælis ſemper vident faciem Patris, qui in cælis eſt.* 2) Aliter hoc cœlum dici de Deo & Chriſto, aliter vero de

de creaturis, angelis ſcilicet ac beatis hominibus. *Cœlum gloriae*, quod Deo tribuitur, non ſignificat locum aliquem creatum, ſed increatam, æternam, inviſibilem, infinitam & omnipotentem Dei maieſtatem ad quam ſignificationem reducitur ea, qua μετωνυμικως pro ipſo Deo uſurpatur. Cœlum gloriæ, quando de beatis accipitur, πρωτως ſignificat gloriam cœleſtem æternamque beatitudinem in beatifica Dei viſione conſiſtentem, δευτερως autem illud που, in quo beati cœlites exiſtunt & ſummam illam gloriam ac lætitiam participant, ad quam ſignificationem itidem reduci poteſt ea, qua pro ipſis angelis & beatis cœli incolis uſurpatur. Inde quidam melioris diſtinctionis cauſa malunt quintuplex cœlum ſtatuere 1) *aereum*, quod eſt aer terram ambiens, ad ſphæram uſque lunæ pertingens, 2) *ſidereum*, quod eſt corpus cœleſte, elementa claudens & ambiens, 3) *maieſtaticum*, quod ſignificat maieſtatem, potentiam & gloriam divinam, quo ſenſu Deus dicitur habitare in cœlo, quod ſubdiſtinguitur in cœlum *potentiae*, *gratiae*, *gloriae* & *irae*, 4) *beatificum*, id eſt habitaculum ſeu που illud angelorum & beatorum in quo Dei viſione fruuntur, 5) *myſticum*, quod ſignificat ſtatum beatorum, id eſt, vitam & lætitiam ſempiternam. Vide Meiſnerum part I. phil. ſobr. ſect. 3. cap. 4. q. 1. p. 819.

§. IX. Poſſumus autem διχοτομικως ſic progredi. Cœlum eſt vel φυσικον, *naturale*, vel πνευματικον, *ſpirituale*. Naturale eſt vel *aereum*, in quo aves volitant, vel *ſidereum*, in quo ſunt orbes cœleſtes, de quorum numero diſcrepantes ſunt ſententiæ. Ut enim hæreticorum ſomnia gerris Siculis inaniora emittamus, puta Baſilidis, qui 365. cœlos confingebat, tot ſcilicet, quot ſunt dies in anno, ut teſtantur Tertullianus de præſcript. p. 113. Epiphanius hæreſ. XXIV. Theodoretus lib. I. hæret. fabul. cap. 5. Auguſtinus lib. de hær. cap. 4. ac Valentini, qui ſeptem intellectuales cœlos exſtruebat teſte Irenæo lib. I. adv. hæreſ. cap. 1. p. 9. Manichæorum, qui decem cœlos ſtatuebant &c. inter ipſos ſaniores theologos & philoſophos magna occurrunt opinionum divortia. Chryſoſtomus homil. IV. in Geneſ. col. 21. *unum ſolum orbem cæleſtem* videtur agnoſcere, cui hoc opponi ſolet, quod in cœlo plures ſint motus quam unus, iam vero unius corporis ſimplicis unicus ſolummodo eſt motus, lib. XII. metaphyſ. cap. 1. & lib. I. de cœlo cap. 2. ergo in cœlo plura diſtincta corpora, plures ſcilicet dandi ſunt orbes. Origenes lib. VI. contra Celſum f. 75. & 76. *cælorum ſive ſphaerarum cæleſtium numerum aliquem praefinitum ſcriptiones ſacras, quibus in eccleſia utimur, haudquaquam deſignare* adſerit, quod veriſſimum eſſe quilibet intelligit. Ex philoſophis igitur & aſtronomis numerus orbium cœleſtium petendus. Sed & illi plurimum variant. Plato in Timæo & Epinomide, Ariſtoteles lib. II. de cœlo cap. 12. *octo tantum orbes* omnesque ſtellatos poſuerunt, Timochares vero, Hipparchus & Ptolemæus, obſervantes in omnibus orbibus ſtellatis præter modum diurnum, quo feruntur ab ortu verſus occaſum, inſuper adhuc aliam, quo quaſi proprio feruntur ab occaſu in ortum, *nonam ſphaeram* ponere coacti fuerunt, cui proprius eſſet motus diurnus. Sed illorum etiam diligentiam ſequentium temporum aſtronomi ſuperarunt. Nam Thebit Ben Corath Iudæus, qui quadraginta annis in ſublimi monte habitaſſe dicitur, ut motum octavæ ſphæræ exactius deprehenderet,

item

item Alphonſus, Caſtiliæ & Hiſpaniarum rex, qui convocatis ex omnibus regnis & provinciis viris aſtronomiæ peritiſſimis, Arabibus, Iudæis, Mauris, Ægyptiis, Hiſpanis circa annum Chriſti 1251. tabulas cœleſtium motuum Toleti confici curavit, & ex recentioribus Georgius Purbachius in theor. planet. pag. 132. & alii eorum ſequaces deprehenderunt tres octavæ ſphæræ motus. Unum *diurnum*, alterum, quem in tabulis *augium & ſtellarum fixarum* nominant; tertium, quem vocant *motum acceſſus & receſſus vel trepidationis*, ex qua obſervatione colligunt, non ſolum nonum ſed & *decimum* orbem eſſe concedendum, ne uni corpori duos motus naturales tribuere cogamur. Verum de his uberius agere huius nec loci eſt nec inſtituti. Cœlum *ſpirituale*, eſt vel *gratiae*, quod eccleſiæ in his terris militanti, vel *gloriae*, quod vel *Deo creatori* vel *creaturis*, beatis ſcilicet angelis & hominibus, puta eccleſiæ in cœlis triumphanti tribuitur, idque ſignificat beatorum vel ſedem vel ſtatum, de quo hoc loco proprie agitur. Confer Flacium in clavi ſcriptur. in voce *cœlum*. (*)

§. X. Ex his facile intelligitur, quid de aliorum diſtinctionibus in defectu vel exceſſu peccantibus ſit ſtatuendum. Pantheologia veterum dicit, *cœlum aliud eſſe materiale, aliud ſpirituale, aliud ſubſtantiale, in quod Chriſtus uſque ad qualitatem Patris adſcenderit.* Thomas part. I. q. 68. art. 4. quinque modis cœlum uſurpari adſerit 1) pro *corpore cœleſti*, quod in *ſidereum*, *cryſtallinum & empyraeum* partitur, 2) pro *participatione proprietatis alicuius cœleſtis*, veluti totum ſpatium, quod eſt ab aquis uſque ad ſphæram lunæ, vocatur cœlum, quod alii nominant *aereum*, 3) per metaphoram & iuxta ſenſum myſticum pro *incomprehenſibili ſublimitate & inacceſſibili luce divinae maieſtatis*, quam adfectaverit lucifer Eſai. XIV. 13. 4) pro *tribus generibus ſupernaturalium viſionum corporalis, imaginariae & intellectualis*, ſecundum quam cœli ſignificationem Auguſtinus raptum Pauli in tertium cœlum, per quod viſionem intellectualem intelligit, interpretatur lib. XII. de Geneſ. ad lit. cap. 29. 5) pro *ſpiritualibus bonis*. in quibus futura remuneratio ſanctorum. Bonaventura lib. II. ſentent. diſt. 2. *Secundum maiorem computationem novem numerantur cœli largiſſime accipiendo, ſcilicet 1) aereum, quod eſt regio aeris inferior, 2) aethereum, quod eſt regio aeris ſuperior, 3) olympium, quod eſt inferior regio ignis, 4) igneum, quod eſt ſuperior regio ignis, 5) cœlum planetarum, 6) firma-*

(*) Alii brevius: cœlum φυσικον accipitur 1) pro rudi & indigeſta materia in principio a Deo creata, Geneſ. I. 1. 2) pro cœlo ſidereo & adſpectabili, quod omnia reliqua inferiora ſuo circuitu claudit & ambit, Geneſ. I. 14. 3) pro aere totum illud interſtitium quod eſt a terra ad ſphæram uſque lunæ, carepante, Geneſ. I. 28. VIII. 2. 4) pro univerſitate omnium corporum materialium a ſupremo orbe ad infimas uſque terræ partes ſive toto univerſo, Ariſtoteles lib. I. de cœlo cap. 9. text. 96. Cœlum πνευματικον accipitur 1) μετωνυμικως pro ipſo Deo Dan. IV. 34. Luc. XV. 21. XX. 4. Ioh. III. 27. 2) pro infinita gloria, celſitudine, potentia ac ſublimitate & inacceſſibili divinæ maieſtatis luce, Eſai. XIV. 13. vocatur cœlum maieſtaticum, LXVI. 1. Luc. XI. 2. Actor. III. 21. XVII. 24. Hebr. IX. 24. 3) pro ſtatu beatorum feliciſſimo ſeu vita æterna & gaudio ſempiterno, Phil. III. 20. 4) pro habitaculo beatorum, id eſt, τȣ angelorum & omnium beatorum, Luc. XVI. 26. 2. Cor. XII. 2. & 4.

mentum, 7) *aqueum*, 8) *empyraeum & 9) cœlum Trinitatis.* Inter Calvinianos Alſtedius in theolog. didact. ſect. III. cap. 4. p. 273. has enumerat ſignificationes: *Cœlum proprie notat totum illud expanſum a ſuperficie terrae ad extrema uſque cœlorum culmina*, Geneſ. II. 1. *improprie tum accipitur metonymice* pro *ipſo Deo*, Dan. IV. 34. Matth. XXI. 25. Luc. XV. 18. pro *angelis & ſpiritibus beatis*, Iob. I. 15. Pſalm LXXXIX. 6. LXIX. 35. item pro *eccleſia militante*, *cuius ortus eſt e cœlo*, & πολίτευμα *locusque triumphi eſt in cœlo*, Dan. VIII. 10. Apoc. IX 1. XII. 7. LXVI. 22. Luc. X. 18. pro *nubibus denique & meteoris*, Levit. XXVI. 19. *tum ſynecdochice* vel pro *cœlo ſupremo*, Marc. XVI. 19. vel pro *cœlo ſtellifero*, Pſalm. XIX. 7. vel pro *aere*, Gen. I. 26. quæ uti ſolet, transſcripſit ex Polano lib. V. ſyntagm. theol. cap. 8. p. 272. Timplerus lib. I. abſychol cap. 3. probl. 1. tres duntaxat ſignificationes vel ſpecies cœli admittit, videlicet cœlum 1) *aereum* 2) *ſidereum*, 3) *empyraeum*, cum ſcriptura nomine coeli indigitet modo *regionem aeris*, modo *regionem ſtellarum*, modo *locum beatorum*, quam diviſionem declarat comparatione coeli cum templo Salomonis, quod fuit diſtinctum in tres partes *atrium* ſcilicet, *ſanctum*, & *ſanctum ſanctorum*, quæ transſcripſit ex Zanchio part I. de operib. ſex dier. lib. 1. cap. 4. p. 63. &c. Auctores concordantiarum edit. Francof. anno 600. ſignificationes coeli hoc ordine enumerant: Coelum 1) *eſt tota aeris & aetheris regionis ab aquis & terra ad lunae uſque orbem expanſio*, 2) *quod omnes ſphaeras cœleſtes continet*, 3) *Dei habitatio beatorum ſedes, quod ſupra cœleſtes orbes collocatum*, 4) *tota illa compages mare & terram circumplectens, quae aerem, aetheream regionem & cœlos continet*, 5) *lucida illa pars a craſſiori & terrea longo intervallo diſtincta*, 6) *Dei mandatum & adprobatio*, 7) *cœlum novum*.

§. XI. III) *Synonyma* epitheta & encomia tam coeli quam vitæ æternæ, id eſt, tam ſedis quam ſtatus beatorum in ſcripturis occurrunt complura, quorum quædam ſunt *propria*, quædam vero & quidem pleraque omnia ſunt *tropica*, eademque vel *metonymica*, vel *metaphorica* vel *ſynecdochica*. Vocatur enim 1) *beatorum ſedes a*) *cœlum* abſolute & ſimpliciter Matth. V. 12. Marc. X. 21. &c. ad excellentiam illius denotandam. Membra comparationis coeli beatorum cum coelo viſibili expoſuimus ſuperius §. V. Item *tertium cœlum* 2 Cor. XII. 2. rationem adpellationis expoſuimus paulo ante §. VIII. *Coelum coelorum*, Deut. X. 14. Pſalm. CXV. 16. &c. quia reliquis coelis adſpectabilibus eſt ſublimius non tam ſitus quam dignitatis ratione. *Coelum novum ac terra nova*, Eſai. LXV. 17. LXVI. 22. 2. Petr. III. 13 Apoc. XXI. 1. Albertus in comm. Matth. V. *Licet ſit coelum reſpectu terrae, in qua habitant morientes, tamen terra dicitur reſpectu ſuperioris coeli, in quo Trinitas habitat, quod dicitur coelum Trinitatis.* b) *Paradiſus*, Luc. XXIII. 43. 2. Cor. XII. 4. Apoc. II. 7. quia paradiſus terreſtris, in quem primi homines erant collocati, fuit typus coeleſtis illius paradiſi, in quem omnes electi introducentur, ut infra demonſtrabitur. c) *Manus Dei*, Sap. III. 1. d) *Sinus Abrahae*, Luc. XVI. 22. Rationem adpellationis expoſuimus in tractat. de morte §. CLXI. e) *Domus Patris coeleſtis*, Pſal. LXXXIV. 5. Ioh. XIV. 2. *domus* ἀχειροποίητος *aeterna in coelis*, 2. Cor. V. 1. *habitaculum ſanctitatis Dei*, Deut. XXVI.

III) συνωνυμία.

1) ratione ſedis.

15. *habitaculum ſeſſionis Dei*, Pſalm. XXXIII. 14. in qua adpellatione reſpectus habetur tum in genere ad domum quamlibet, quæ hominibus in hac vita præbet domicilium, tum in ſpecie ad tabernaculum & templum Hieroſolymitanum, quæ domus Dei in ſcripturis ſolent adpellari, Exod. XXIII. 19. Deut. XXIII. 18. 1. Reg. II. 36. Luc. VI. 4. Ioh. II. 16. &c. Quemadmodum enim homo habitat in ſua domo; ſic Deus dicitur *habitare in coelo*, Pſalm. II. 4. Quemadmodum paterfamilias familiariter cum ſuis in domo converſatur, ita coeleſtis Pater in hac domo ſua gloriam ſuam angelis & electis manifeſtat, ac familiariſſime cum illis agit. Quemadmodum ad domum non admittuntur peregrini, ſic ſoli *domeſtici Dei* in domum coeleſtem colliguntur, Eph. II. 19. Hoc tempore ſoli angeli & animæ ſanctorum verſantur in illa domo, nos autem *peregrinamur a Domino*, 2. Cor. V. 6. ſed veniet tempus, quo recipiemur inter Dei domeſticos, tunc domus Dei erit etiam noſtra domus. Quemadmodum ſua cuique domus eſt tutiſſimum receptaculum; ſic in domo Dei pacatiſſima requies & ſumma ſecuritas nobis parata. In ſpecie ac peculiariter typus huius domus coeleſtis fuit templum Hieroſolymitanum, ut infra oſtendemus. f) *Repoſitorium*, *αποθηκη*, quod vulgata verſio reddidit *horreum Dei*, Matth. III. 12. Luc. III. 17. *Mundabit Chriſtus aream ſuam, & congregabit triticum in horreum ſuum.* Quemadmodum grana a paleis ſeparata in locum tutum reponuntur; ſic Deus pios ab impiis ſequeſtratos in cœleſte granarium colliget. g) *Tabernacula pacis*, Eſai. XXXII. 18. *tabernacula aeterna*, Luc. XVI. 9. Tabernacula, in quibus pii patriarchæ olim habitarunt, fuerunt tranſitoria & portatilia, ſed cœleſtia illa tabernacula, in quæ pii congregabuntur, erunt æterna. Vocatur etiam *tabernaculum Dei*, Pſal. XV. 1. quia in cœlo erit *tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus*, Apoc. XXI. 3. h) *Mons Domini*, Pſal. XV. 1. Quemadmodum templum Hieroſolymitanum exſtructum erat in monte *Moria*, qui ob id *mons Domini*, *mons ſanctus*, *mons domus Domini* adpellatur; ſic eccleſia triumphans, cuius typus fuit illud templum, in cœlo ab omni terrena conditione remote colligetur. Quidam de eccleſia militante, quæ eſt triumphantis quaſi *προθυρον* atque atrium, malunt hoc intelligere, ea enim ſæpiſſime in ſcripturis per montem Sion deſcribitur, Pſalm. II. 6. Eſai. II. 3. Mich. IV. 1. &c. ſed conſtat ex aliis ſcripturæ locis, non tantum militantem ſed & triumphantem eccleſiam in monte Domini collocari, Pſalm. XXIV. 3. Heb. XII. 22. Apoc. XIV. 1. i) *Templum Dei*, Pſalm. XI. 4. *Dominus in templo ſancto ſuo Dominus in cœlo ſedes eius.* XVIII. 7. *Dominus exaudivit de templo ſuo vocem meam.* Quidam malunt de templo Hieroſolymitano intelligere, in quo Deus *τυπικως* reſpectu peculiaris & gratioſæ præſentiæ habitare dicebatur; ſed poteſt haud incommode ad ipſum etiam *αντιτυπον* referri, de quo Apoc. XXI. 22. *Templum non vidi in illa civitate, Dominus enim Deus omnipotens templum illius & agnus.* III. 12. *Faciam illum columnam in templo Dei mei.* k) *Τα αγια*, *ſanctuarium vel ſacrarium*, Hebr. IX. 12. X. 19. quia ſacrarium templi Hieroſolymitani fuit typus cœleſtis illius domicilii ac templi. l) *Hieruſalem abſque muro habitabilis*, Zach. II, 4. *Hieroſolyma, quae ſurſum eſt*, Gal. IV. 26. *Hieruſalem cæleſtis*, Hebr. XII. 22.

Hie-

Hieruſalem nova, propter perfectam animarum & corporum innovationem, *civitas ſancta deſcendens de cælo a Deo parata*, Apoc. XXI. 2. & 10. *civitas Dei viventis*, Heb. XII. 22. *civitas habens fundamenta*, *cuius δημιουργος Deus*, Heb. XI. 10. & 16. *civitas futura*, Heb. XIII. 14. quia typus illius fuit Hieruſalem terrena Iſraelitici populi metropolis, templi ſedes, eccleſiæ nov. teſt. mater, civitas Dei *εξοχικως* dicta. Sicut in vita humana nihil pulchrius civitate optimis legibus munita; ſic in vita æterna erit pulcerrima ſocietas *των Θεου συμπολιτων*, quam ſanctiſſimis legibus Chriſtus reget. *Hieroſolyma* ſignificat viſionem pacis; atqui in cœleſti illa civitate pax & quies feliciſſima locum habebit. m) *Patria*, Heb. XI. 14. quia pii in terra ſunt peregrini & advenæ, *non habent hic civitatem manentem*, *ſed futuram inquirunt*, Heb. XIII. 14. n) *Regio viventium*, Pſal. CXVI. 9. *terra viventium*, Pſalm. XXVII. 13. ob cauſam mox explicandam &c.

2) *Ratione ſtatus.*

§. XII. a) *Status* beatorum adpellatur a) *vita* ſimpliciter & abſolute Ezech. XVIII. 9. Matth. VII. 14. XVIII. 8. &c. quia hæc vita mortalis potius mors eſt, quam vita, cum quotidie propius ad terminum eius ſive mortem accedamus; ſed futura illa vita beatorum vere erit vita, tum propter *felicitatem* tum propter *aeternitatem*, erit enim in ea *aeterna felicitas & felix aeternitas*, quæ ſola veram vitam efficit. *Vita aeterna* cuius *προσδιορισμου* rationem ſuperius expoſuimus §. IV. Ioh. III. 16. Gal. VI. 8. Tit. III. 7. 1 Ioh. II. 25. &c. Hebræis dicitur חיי עולם in *plurali*, Dan. XII. 2. ubi quidam quærunt emphaſin, quod plures quaſi vitas propter æternam durationem complectatur, ſed Hebræum חיים eſt *plurale* tantum, quia vita plures annos vel gradus complectitur. b) *Regnum cælorum*, Matth. V. 20. VII. 21. VIII. 11. Iohan. III. 5. *regnum Dei*, Matth. VI. 33. Marc X. 23 Act. XIV. 22. *regnum Dei cæleſte*, 2 Tim. IV. 18. Rom. XIV. 17. 1 Cor. VI. 10. &c. *regnum Patris*, Matth. XIII. 43. XXVI. 29. *regnum Chriſti*, Luc. XXIII. 42. Apoc. I. 9. *regnum aeternum Domini & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti*. 2 Pet. I. 11. Quidam addunt locum Eph. V. 5. ſed *ibi regnum Chriſti a regno Dei* diſtinguitur, ac per regnum *Chriſti* intelligitur modus regiminis, quo Chriſtus eccleſiam in his terris militantem per verbum & ſacramenta colligit, gubernat & adverſus hoſtes defendit; per regnum autem *Dei* intelligitur modus regiminis, quo eccleſiam in cœlis triumphantem devictis & proſtratis omnibus hoſtibus in æternum reget, ut oſtendimus in tract. de conſumm. ſec. §. XC. *regnum paratum a conſtitutione mundi*, Matth. XXV. 34. *regnum* abſolute & ſimpliciter, Luc. XII. 32. &c. quia electi in ſumma & ineffabili gloria cum Chriſto in cœlis regnabunt, Apoc. XX. 6. abolitis omnibus hoſtibus, diabolo, morte, peccato, mundo, inferno &c. Quot & quibus modis alias regnum & regnum cœlorum in ſcripturis accipiatur, alibi exponitur. c) *Hereditas*, Act. XX. 32. Gal. III. 18. Eph. I. 14. &c. *divitiae hereditatis Chriſti*, id eſt, quam Chriſtus promeruit ac donat, Eph. I. 18. *hereditas in regno Dei*, Eph. V. 5. *retributio hereditatis*, Col. III. 24. *hereditas ſalutis*, Hebr. I. 14. *hereditas aeterna*, Hebr. IX. 15. *hereditas αφθαρτος και αμιαντος και αμαραντος τετηρημενη εν ουρανοις*, 1. Petr. I. 4. ubi in ſingulis epithetis eſt magna emphaſis.

Eſt

Eſt *hereditas incorruptibilis*, ergo non habet finem vel terminum; eſt *incontaminata*, ergo gaudium illius nulla triſtitia vel dolore contaminabitur, aut perturbabitur; eſt *immarceſcibilis*, ergo nulla eiusdem non capiet ſatietas, ſed illius felicitas in pleno flore ac vigore perpetuo durabit, qua ratione a terrena hereditate etiam ampliſſima ac vere regia diſtinguitur, quæ & perire poteſt & contaminari & marceſcere. Quare autem vita beatorum æterna hereditatis nomine inſigniatur, facile cuivis adparet. Pii non ebtinent eam operum ſuorum meritis tanquam debitam mercedem, ſed Chriſtus promeruit eis ius υἱοθεσιας, *dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*, Ioh. I. 12 quod *ſi filii, utique & heredes*, Rom. VIII. 17. filii Dei per Chriſtum, ergo & heredes Dei per Chriſtum. Interim ut hereditas ſimul eſt largiſſima compenſatio obedientiæ, quam filius patri præſtat; ita quoque cœleſtis hereditas ratione ſequelæ eſt omnium operum bonorum a piis præſtitorum, & omnium paſſionum ab ipſis toleratarum ampliſſima remuneratio. Adde quod hereditas μετωνυμικως uſurpetur pro *quavis re grata & accepta*, quia in populo Iſraëlitico hereditas utpote a Deo ipſo inter tribus diſtributa erat perquam grata & pretioſa. Ecquid vero pretioſius, gratius & acceptius piis eſſe poteſt, quam vita æterna. Hæc hereditas *non minuitur copia poſſeſſorum, nec fit anguſtior heredum numeroſitate ſed tanta eſt multis, quanta paucis, tanta ſingulis, quanta omnibus.* Auguſtinus in Pſalm. 49. d) *Gaudium piorum*, Ioh. XVI. 24. ratione ſubiecti, *gaudium Domini*, Matth. XXV. 23. ratione cauſæ efficientis & obiecti, *ſatietas gaudiorum*, Pſalm. XVI. 11. ratione adiuncti, *gaudium in Spiritu ſancto*, Rom. XIV. 17. ratione cauſæ efficientis & formalis ſimul, erit enim gaudium a Spiritu & in Spiritu, non terrenum & tranſitorium, ſed ſpirituale, cœleſte & æternum. Confer Eſai. XXXV. 10. e) *Pax*, Rom. XIV. 17. Luc. I. 79. *requies*, 2 Theſſ. I. 7. *refrigerium*, Act. III. 20. *ſabbatum ex ſabbato*, Eſai. LXVI. 23. σαββατισμος, Heb. IV. 9. καταπαυσις, v. 11. quia pil requieſcent ab omni labore & dolore. Apoc. XIV. 13. feſtos dies perpetuo agent, in meditatione beneficiorum & operum divinorum ſemper occupati erunt &c. f) *Salus*, σωτηρια, *beatitudo*, μακαριοτης, Eſai. XXXIII. 16. Act. IV. 12. 1 Theſſ. 5. 9. &c. *ſalus aeterna*, Eſai. XLV. 17. Hebr. V. 9. παραδοξον της σωτηριας, Sap. V. 2. quia pacis ac ſalutis nomine Hebræi omnis generis bona, quorum in vita æterna copia erit uberrima, exprimunt. g) *Corona*, Apoc. III. 11. *corona iuſtitiae*, 2 Tim. IV. 8. *corona vitae*, Iac. I. 12. Apoc. II. 10. *corona gloriae*, Pſalm. VIII. 6. 1 Petr. V. 4. quia beati ſunt victores omnium ſuorum hoſtium, ſunt ſponſæ agni. h) *Gloria filiorum Dei*, Rom. V. 2. VIII. 21. *futura gloria*, Rom. V. 2. *aeterna gloria*, 1 Petr. V. *aeternum pondus gloriae*, 2 Cor. IV. 17. *divitiae gloriae*, id eſt, dives gloriæ hereditas, Eph. I. 18. *gloria* abſolute & ſimpliciter, Rom. IX. 23. Phil. IV. 19. Col. I. 27. 1 Theſſ. II. 12. &c. *gloria cæleſtis*, 2 Tim. II. 10. *aeterna Dei gloria*, 1 Petr. V. 10. quia quos Deus ab æterno prædeſtinavit, & in tempore vocavit ac iuſtificavit, illos in futura vita glorificabit, Rom. VIII. 30. in ſummum honoris & gloriæ faſtigium eos evehendo, glorioſis animæ & corporis dotibus exornando, ab omnibus infirmitatibus liberando, a mundi ignominia vindicando, coronam gloriæ donando &c. i) υἱοθεσια *adoptio*

in filios, Rom. VIII. 23. In hac vita per fidem reddimur Dei filii, & in actu iuſtificationis ac regenerationis obtingit nobis adoptio, Ioh. I. 12. ſed conſummata adoptio, id eſt, ipſa poſſeſſio hereditatis, ad quam & in quam adoptati ſumus, obtinget in cœlo. De his vitæ æternæ adpellationibus ac denominationibus ſic diſſerit Andreas Cæſarienſis in Apoc. XIX. *Cum varia & magna futuri ſeculi ſint bona, quae omnem mentem & cogitationem multis partibus ſuperant, illorum uſus & participatio variis multisque nominibus exprimitur. Quandoquidem propter incomparabilem gloriae ſplendorisque magnitudinem beatorum merces aliquando regni cæleſtis nomine deſignatur. Nonnunquam vero quod bonorum omnium copia quae nunquam deficiunt, adfluat, & eſculentorum ſpiritualium omnium adparatu abundat, paradiſus vocatur. Quandoque autem ſinus Abrahae adpellatur, ea fortaſſis de cauſa, quod vita defuncti ibi ſortiantur requiem. Interdum denique thalami & nuptiarum vocabulo inſinuantur, idque ut nobis videtur, non modo propter continuam laetitiam & oblectationem, verum etiam propter ſinceram & inexplicabilem Dei ad ſervos ſuos coniunctionem, quae tantum excedit corporum copulam quantum lumen tenebras & pretioſum unguentum cuiusque cadaveris fœtorem & graveolentiam.* Guilielmus Alvernus de retribut. ſanctor. cap. 1. *Retributio ſanctorum dicitur ſecundum ſuum principale imo ſecundum ſuum totum gloria animarum &c. Nominatur etiam beatitudo, quia ipſa eſt deſideriorum omnium plenitudo. Dicitur & vita aeterna, quia multum contraria eſt temporali.*

§. XIII. Huc referri poſſunt periphraſticæ piorum veterum deſcriptiones, quibus vitæ æternæ felicitatem utcunque adumbrant. Gregorius Nyſſenus orat. I. de pauperibus amand. vitam æternam ſic deſcribit, quod ſit *vita beata, nullum finem habitura, nullis malis obnoxia, in ſummis & admirandis, quaeque hic a nobis cognitione comprehendi non poſſunt, verſans gaudiis & voluptatibus.* Baſilius in enarr. Pſalm. 45. *Vita aeterna eſt primogenitorum ac deſcriptorum in cœlis congregatio ſtabilis ac perpetua.* Ambroſius in Galat. VI. *Haec eſt vita aeterna vivere ſine pœna & habere gloriam.* Auguſtinus lib. I. de morib. eccleſ. cathol. cap. 25. *Vita aeterna eſt totum praemium, cuius promiſſione gaudemus. Æterna vita eſt ipſa cognitio veritatis.* Lib. I. de Trinit. cap 13. *Vita aeterna eſt illa contemplatio, qua non ad pœnam videtur Deus, ſed ad Gaudium ſempiternum.* Lib. VI. de civit. Dei cap 12. *Æterna vita eſt, ubi vera & plena felicitas eſt.* Et poſtea: *Eam vitam aeternam dicimus, ubi eſt ſine fine felicitas.* Gerſon lib. IV. de conſol. theol. proſa. V. *Beatitudo eſt ſtatus omnium bonorum adgregatione perfectus.* Plura adducentur inferius, quando de forma vitæ æternæ diſſertatio inſtituetur.

CAPVT II.

AN SIT VITA ÆTERNA?

An ſit vita aeterna? Affirmativa probatur.

§. XIV. Ab ονοματολογια tranſitum facimus ad πραγματολογιαν, in qua primo loco occurrit quæſtio, *an ſit vita aeterna?* Adfirmativa probatur I) ex *manifeſtis ſcripturae dictis* in vet. & nov. teſt.

I) ex dictis ſcripturae a) vet. teſt. 1) ex Moſe.

ma-

io numero occurrentibus, quorum
ma collegit Auguſtinus lib. XIX.
a Fauſtum Manich. cap. 80. Dicta
eſt. petuntur 1) ex *Moſe*. Gen. II.
ſpiravit Deus in faciem hominis a ſe
i ſpiraculum vitae, id eſt, animam
ıalem immortalem, ac proinde ho-
ıon ſolum ad hanc animalem & cor-
mpore deſituram, ſed etiam ad cœ-
n & aeternam vitam a Deo fuit con-
, id quod etiam colligitur ex ſub-
comminatione v. 17. *quacunque*
mederis ex hac arbore, *morte morie-*
d eſt, morti obnoxius redderis &
eterna privaberis. Niſi enim ho-
d vitam æternam fuiſſet a Deo con-
, non potuiſſet transgreſſioni ſtatui
s æternæ pœna. Idem colligitur
eatione hominis ad imaginem Dei;
I. 27. quippe cuius pars eſt beata
ortalitas, ad quam poſt expletum
nimalis curſum fuiſſet homo ſine
s interventu translatus, Sap. II. 23.
& cum homo per inobedientiam a
verſus ſpe & vitæ æternæ penitus
iſſet, Deus ex immenſa miſericor-
ropter promiſſum ſemen mulieris
in ſpem vitæ æternæ iterum ere-
Gen. III. 15. *Semen mulieris conte-*
put ſerpentis; id eſt, deſtruet regnum
e, auferet mortem, reducet perfe-
iuſtitiam & vitam æternam. Prolapſi
primi parentes per & propter pec-
in æternam mortem, exciderant
immortalitate, ad quam creati
, utique ergo promiſſione de re-
one vitæ æternæ in Chriſto & per
um erant iterum erigendi. Con-
actat. de reſurrect. §. VI. Gen.
. dicit Deus ad Cainum: *Nonne ſi*
eceris, *erit levatio vel venia?* Illud
m Hieroſolymitanum ſic reddidit:
ndaveris opera tua in ſeculo iſto,
abitur & remittetur tibi in futuro ſe-
culo, & addit, Abelem cum Caino, in-
ter cætera de *futuro ſeculo* diſceptaſſe,
illo quidem id adfirmante, hoc vero
proterve illud negante. Et ſane teſta-
tur ipſe eventus, promiſſionem illam de
gratia Dei & retributione benefactorum
piis datam non eſſe de temporali mer-
cede unice vel potiſſimum intelligendam,
quia Abel paulo poſt a fratre occiditur;
ſed *ſanguis eius clamat ad cælum*, id eſt,
anima ipſa ad cœleſtem gloriam evecta,
vindictam expetit, & corpus ſuo tem-
pore ad vitam ſuſcitabitur &c. Gen.
XII. 3. *In te*, hoc eſt, in ſemine tuo,
in promiſſo Meſſia ex ſemine tuo na-
ſcituro, *bene dicuntur omnes gentes*, quæ
promiſſio repetitur XVIII. 18. XXII. 18.
XXVI. 4. XXVIII. 14. Pſal. LXXII. 17.
complectitur autem reſtitutionem vitæ
æternæ per lapſum amiſſæ, Gal. III. 14.
Opponitur enim hæc benedictio male-
dictioni, per quam temporali & æter-
næ morti homo factus fuit obnoxius;
unde apoſtolus benedictionem illam a
Chriſto nobis partam ſic exponit Eph. I.
3. quod *benedixerit nos Deus in omni be-*
nedictione ſpirituali ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, *in*
cæleſtibus; ac Iacob patriarcha in pro-
mulgatione huius promiſſionis vidit ſca-
lam a terra ad cœlum adſcendentem,
Gen. XXVIII. 12. ut per Chriſtum in
cœlum nobis reditum comparari intel-
ligeret. Gen. XV. 1. dicit Dominus ad
Abrahamum: *Ero merces tua magna ni-*
mis; non tantum in hac, ſed etiam ac
vel maxime in futura vita, 1 Tim. IV.
8. poteſt enim hæc promiſſio intelligi
tum *cauſaliter*, quod Deus largiſſimam
mercedem ſit daturus Abrahamo, tum
formaliter, quod Deus ipſe per beatifi-
cam ſui viſionem ſit futurus ipſius mer-
ces, quia Deus *erit omnia in omnibus*,
1 Cor. XV. 28. Senſus ergo eſt: Ego,
qui ſum Deus ſummum & infinitum

bonum, omnium bonorum mare inexhauſtum, ero merces, præmium & beatitudo tua. Spreviſti bona terrena a rege Sodomorum oblata, ego ipſe ero merces tua æterna. Gen. XLIX. 18. Iacobus morti vicinus dicit: *Salutare tuum*, vel *ſalutem tuam exſpecto Domine*; non temporariam & tranſitoriam, dicebat enim Gen. XLVIII. 21. *en ego morior*; ſed æternam, quam propter promiſſum Meſſiam ſibi dandam firmiſſime credebat & exſpectabat. Confer Chald. paraph. illius loci. Exod III. 6. *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac & Deus Iacob*; ex quo Chriſtus colligit, Abrahamum, Iſaacum & Iacobum poſt mortem adhuc vivere, & ad vitam æternam ipſorum corpora eſſe reſuſcitanda, *cum Deus non ſit Deus mortuorum ſed viventium*, Matth. XXII. 32. Marc. XII. 26. Luc. XX. 37. Confer tract. de morte §. CXLV. Levit. XVIII. 5. *Cuſtodite leges meas & iudicia, quae faciens homo vivet in eis*. Huc pertinent omnes promiſſiones legales, in quibus legem perfecte præſtantibus vita & ſalus promittitur, Exod XX. 6. Deut. IV. 1. V. 33. XXX. 15. 19. Ezeh. XX. 13. 21. &c. quia lex promittit non ſolum huius vitæ bona, ſed etiam vitam & præmia æterna, verum perfecte eam implentibus. Luc. X. 25. quærit legis peritus. *Quid faciendo vitam aeternam poſſidebo?* huic Chriſtus reſpondet, *in lege quid ſcriptum eſt, quomodo legis?* cumque ſummam legis de dilectione Dei & proximi legis peritus recitaſſet, ſubiungit Chriſtus v. 28. *recte reſpondiſti, hoc fac & vives*. Utique ergo promiſſio legi addita non de huius duntaxat vitæ præmiis, ſed etiam de æterna vita accipienda eſt. Rom. II. 13. *factores legis iuſtificabuntur*, id eſt, iuſtitiam & vitam æternam conſequentur. VII. 10. *Mandatum quod erat mihi ad vitam*, beatam & ſempiternam conſequendam, *datum, hoc eſt ad mortem*, X. 5. Gal. III. 12. *Iuſtitia legis haec eſt, qui fecerit ea, vivet in eis*. Unde verba legis vocantur, λογια ζωντα, Actor. VII. 38. ſed quia in hac vitæ infirmitate nemo hominum perfecte legem præſtat, ideo *promiſſiones legis nobis redduntur inutiles*, Rom. VIII. 4. non quidem legis ſed noſtro vitio, quo reſpiciens apoſtolus negat, *legem eſſe datam, quae poſſit vivificare*, ſive vitam æternam dare, Galat III. 21. ex quo tamen ipſis promiſſionibus legalibus abſolute & in ſe conſideratis nihil quidquam decedit, quo minus vitam æternam iudicentur offerre obedientibus, unde notanter dicit apoſtolus: *Si data eſſet lex, quae poſſet vivificare*, οντως vere ex lege eſſet iuſtitia, & conſequenter etiam vita æterna.

§. XV. 2) ex Iobo & pſalmis. Iob XIX. 26. *Videbo Deum in carne mea*. Pſalm. I. 1. *Beatus vir, qui non abit in conſilio impiorum*. Huc pertinent reliqua dicta, in quibus agitur *de beatitudine*. Pſalm. II. 12. *Beati omnes, qui confidunt in Meſſia*. XXXII. 1. *Beati quorum remiſſae ſunt iniquitates*. XXXIII. 12. *Beata, gens, cuius eſt Dominus Deus*. XXXIV. 9. *Beatus vir, qui ſperat in Domino*. XLI. 2. *Beatus vir, qui intelligit ſuper egenum &c.* Plura eiuſmodi paſſim in pſalmis occurrunt ibi enim intelligitur non tantum huius, ſed etiam ac vel maxime futuræ vitæ felicitas piis promiſſa, quod colligitur 1. ex *phraſi*. In Hebræo enim eſt plurale, *beatitudines viri illius*, id eſt, vir ille omni beatitudinum genere implebitur, erit maxime beatus, id vero cœleſti & æternæ beatitudini duntaxat congruit. 2) Ex *forte*

2) ex Iobo & pſalmis.

pio-

im in hoc mundo, quia pii in hac vi-
ræ reliquis cruci ſunt obnoxii, im-
contra in hoc mundo florentibus
n CXLIV. 15. *Beatum dixerunt po-
m, cui haec ſunt, beatus populus, cu-
Dominus Deus eius.* 3) Ex *promiſ-
bus tam legalibus quam evangelicis*,
qiis & in Meſſiam credentibus fa-
, utræque enim beatitudinem æ-
im complectuntur, 1 Tim. IV. 8.
Ex *beatitudinis illius deſcriptione*. Sta-
r enim illa beatitudo in peccato-
remiſſione, in ſpe & fiducia &c. at
ructus remiſſionis peccatorum & fi-
idei eſt vita æterna, Pſalm. XXXI.
*ite Domine ſperavi, non confundar in
num.* Atqui non debet confundi in
num, is ſperat æternam beatitudi-

Ubi tamen notandum, dicta illa,
uibus *ſubiectum* id eſt, qualitas &
nes beatorum deſcribuntur, pru-
r diſtinguenda eſſe ab illis dictis,
uibus *forma & modus* beatitudinis
trandæ deſcripitur; neque enim
a, quæ deſcriptionem ſubiecti con-
t, ad modum & formam beatitu-
ſtatim pertinent. Pſalm. XVI. 5.
nus pars hereditatis meae. v. 6. *He-
s praeclara eſt mihi.* v. 9. *Propter hoc
um eſt cor meum.* v. 11. *Notas mi-
es vias vitae, abundantia gaudiorum
m vultu tuo, delectationes in dextra
ſque, in aeternum.* XVII. 15. *Ego
itia videbo faciem tuam, ſatiabor cum
tus fuero ad imaginem tuam* XXII.
*dent pauperes, & ſaturabuntur, &
unt Dominum, qui requirunt eum,
corda eorum in ſeculum ſeculi.* XXVII.
*Credo videre bona Domini in terra
ium.* Auguſtinus tract. CXXIV.
h. *Hic tolerantur mala huius mundi
ra morientium, ibi videbuntur bona
ii in terra viventium.* Pſalm. XXXVI.
am pretioſa eſt miſericordia tua Deus, filii hominum in tegmine alarum tuarum ſperabunt. v. 9. *Inebriabuntur a pinguedine domus tuae, & torrente voluptatis tuae potabis eos.* v. 10. *Quoniam apud te eſt fons vitae & in lumine tuo videbimus lumen.* Petrus Cluniacenſis lib. VI. epiſt. 40. *Quae iucunditas illa miſeris mortalibus ignota? qua torrente voluptatis ipſius potatae inſatiabili ſatietate ab illo, apud quem eſt fons vitae poſt has tam denſas, tam odibiles Ægypti tenebras in lumine eius videbitis lumen?* Theodoretus in comment. refert hunc locum ad præſentium ſpiritualium bonorum adfluentiam, quam a Deo ſancti recipiunt, quæ torrenti comparatur, eo quod inſtar torrentis in æſtate ad tempus fluat, & parum duret, videlicet brevi huius mortalis vitæ decurſu; ſed rectius de ſempiterna piorum felicitate accipitur, quæ duplici nomine *torrens* dicitur, tum propter impetum & copiam, tum quia ſicut torrens aquarum vi & impetu omnia obſtacula ſecum devolvit, ita ſuperna voluptas omnia delectationi contraria in æternum tollit ac deſtruit. Quoniam vero ſimilitudo torrentis, qui cito defluit, videbatur diuturnitatem ac æternitatem beatitudinis evertere, ideo addit propheta regius, quia *apud te eſt fons vitae*, quo dicit: nemo exiſtimet, beatorum felicitatem aliquando deſituram, eo quod torrentis ſimilitudine eamdem expreſſi, quia hic torrens ortum habet ex fonte quodam perenni, qui nunquam poteſt deficere. Auguſtinus in comment. notat, verbo *inebriandi* ſignificari ſummam vim illius dulcedinis. Quemadmodum enim homines cum vinum immoderate bibunt, de poteſtate mentis deturbantur: ſic cum accepta fuerit illa ineffabilis lætitia, humana mens a cœleſti dulcedine inebriata & abſorpta quodammodo deficere vide-

detur. Sicut ebrietas ponit hominem extra ſe, ita divinus amor ecſtaſin faciet, inebriabuntur igitur beati dilectione & hoc ex abundantia bonorum, quæ ſunt in domo Domini. In lumine gloriæ videbunt lumen divinitatis. Weidnerus de loc. fid. præcip. tract. II. p. 562. Pſalm. XXXVII. 6. *Educet quaſi lumen iuſtitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem;* tam clara lux erumpentis iuſtitiæ in die noviſſimo æternæ vitæ exordio demum orietur. Pſalm. XLV. introducit propheta regius eccleſiam ut ſponſam Chriſto ſponſo *a dextris adſtantem, ſplendide ornatam, ad nuptias regis cæleſtis deducendam, communione bonorum cæleſtium donandam,* chorum virginum & amicarum, id eſt, fidelium animarum inſtar cœleſtis gynæcei ſecum adducentem, lætitia inenarrabili exſultantem &c. Pſalm. LXVIII. 4. *Iuſti gaudeant & exſultent in conſpectu Dei, & delectentur in laetitia.* LXXXIV. 5. *Beati, qui habitant in domo tua Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.* Primario & principaliter agit de ſtatu eccleſiæ ac vere piorum, in hac vita, ſed poteſt hoc ipſum recte adcommodari ad ſtatum eccleſiæ in vita futura quia felicitas illa in hac vita duntaxat incipit, ac multis adverſitatibus obtecta latet, ſed in vita æterna demum erit conſummata; unde v. 12. ſubiungitur, *gratiam & gloriam dabit Dominus;* in hac vita eſt regnum gratiæ, in futura vero gloriæ. v. 13. *Non privabit ullo bono eos, qui ambulant innocentia, Domine exercituum, beatus homo qui ſperat in te.* Pſalm. CXVI. 9. *Ambulabo coram Domino in regione viventium.* CXXV. 3. *Non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum;* liberatio illa a tyrannide hoſtium incipit in hac vita, unde additur, *ut non extendant iuſti ad iniquitatem manus ſuas,* ſed perficietur demum in vita futura. CXXII. 7. *Sit proſperitas in muris tuis, & abundantia in turribus tuis.* Hebræum: *ſit ſalus in palatiis tuis.* Bernhardus ſerm. de triplici genere bonorum, hoc refert ad Hieroſolymam cœleſtem. *Fiat,* inquit *abundantia in illis turribus, quae iuxta prophetam aliam gemmis aedificabuntur, ubi adipe frumenti non cortice ſacramenti ſatiabit nos Deus.* Pſalm. CXXVI. 5. *Qui ſeminant in lacrimis, cum exſultatione metent* v. 6. *Euntes ibant & flebant, portantes pretioſum ſemen. Venientes autem venient cum exſultatione, portantes manipulos ſuos.* Matth. XIII. 39. *Meſſis eſt conſummatio ſeculi.* Galat. VI. 9. *bonum operantes non deficiamus, tempore enim ſuo metemus non deficientes.* Pſalm. CXLIII. 14. *Qui poſuit finis tuos pacem, & confortavit ſeras portarum tuarum;* hoc Bernhardus d. l. itidem ad cœleſtem Hieroſolymam adcommodat, quæ tam firmiter erit munita, ut nullus inimicus intret, nullus exire poſſit amicus. Quid timendum illi civitati, cui pro finibus & mœnibus ipſa pax data? Pſalm. 150. Auguſtinus in commentariis totum de beatis exponit, quos myſtice expreſſos eſſe ſtatuit, *in tubis, pſalteriis, cytharis, tympanis, choraeis, organis & cymbalis, bene ſonantibus,* in quibus omnibus multitudo & varietas cum ſumma harmonia contentuque coniuncta, reperitur. *Habebunt,* inquit, *etiam tunc ſancti differentias ſuas conſonantes, non diſſonantes, id eſt, conſentientes non diſſentientes, ſicut concentus ſuaviſſimus fit ex diverſis quidem, ſed non adverſis ſonis.* Dictis Pſalmographi regis coniungi poſſunt, ea, quæ petuntur ex proverbiis Salomonis filii. Prov. III. 13. *Beatus homo, qui inveniet ſapientiam,* ſpiritualem & cœleſtem ex verbo Dei diſcendam; v. 18. *qui tenuerint eam, beati.* Confer VIII. 32. & 34.

Sic

Sic XIV. 21. *Qui miſeretur pauperis, beatus erit.* XVI. 20. *Qui ſperat in Domino, beatus eſt.* XXIX. 18. *Qui cuſtodit legem, beatus eſt &c.* In his & ſimilibus dictis non temporalem tantum. ſed etiam ac vel maxime æternam beatidudinem promitti oſtendimus ſuperius. XI. 18. *Seminanti iuſtitiam merces fidelis.* v. 19. *Iuſtitia eſt ad vitam, ſectatio malorum ad mortem.* In his & parallelis eiuſmodi dictis intelligitur non vita ac mors temporalis, quippe quarum utraque communis eſt piis & impiis, ſed vita æterna piis promiſſa & mors æterna impios manens.

3) Ex prophetis.

§. XVI. 3) Ex *prophetis*. Eſai. XXV. 6. *Faciet Dominus Deus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vini defecati, convivium pinguium medullatorum.* v. 8. *Abſorbebit Deus mortem in ſempiternum, & auferet omnem lacrimam ab omni facie, & opprobrium populi ſui auferet de univerſa terra.* Euſebius Cæſarienſis lib. IV. demonſtrat. evangel. cap. 12. hunc locum Eſaiæ inpretatur de *redemtione facta* per Chriſtum, in qua Chriſtus peccatorum noſtrorum maculas abſterſit, ſed dubium nullum, quin poſſit hoc oraculum propheticum ad *ſtatum futurae gloriae* adcommodari, ut conſtat ex Apoc. VII. 17. & XXI. 4. perinde ut apoſtolus 1 Cor. XV. 54. ad reſurrectionem idipſum adplicat. Quamvis enim per verbum evangelii in eccleſia militante hæc beneficia inchoentur, tamen in vita demum æterna perfecte conſummabuntur. In hac vita Deus piis convivium parat, ſed illi pro ratione ac ſtatu præſentis temporis aliquid amari eſt admixtum, verum in vita æterna exhibet ipſis *convivium pinguium medullatorum*, vinum, quod in hac vita piis porrigitur, hoc eſt, divina conſolatio, quæ piorum cordibus immittitur, habet admixtum aliquid acidi ac turbidi, quia crucem & mortem nondum penitus aufert, ſed in vita æterna exhibebitur ipſis *convivium vini defecati, in quo nihil erit turbidi vel feculenti.* v. 9. *Et dicent in illa die: Ecce Deus noſter iſte, exſpectavimus eum, & ſalvavit nos iſte, eſt Dominus. Speravimus in eum, exſultamur & laetamur in ſalute eius;* poſt difficiles ac longas huius vitæ ærumnas ſequetur tandem liberatio ac ſalus, ob quam perpetuis laudum canticis eccleſia Deum Salvatorem ſuum celebrabit. Eſai. XXX. 18. *Beati omnes, qui exſpectant eum* v. 26. *Erit lux lunae ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptempliciter ſicut lux ſeptem dierum in die, qua adligaverit Dominus vulnus populi ſui.* Quidam allegoriam hanc ad recreatum & florentem populi Iudaici in hac vita ſtatum adcommodant, quia ut nox & tenebræ adflictionem ita lux lux & dies pro felicitate ac lætitia in prophetis uſurpantur; ſed Hieronymus & Lyranus haud abſurde ad futuram vitam, in qua piorum felicitas demum erit plena & perfecta, adcommodant, cum in ſequentibus æterna impiorum ſupplicia deſcribantur. Expoſitio huius vaticinii habetur Apoc. XXI. 23. *Civitas* ſuperna *non indiget ſole nec luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt agnus.* Eſai. XXXII. 17. *Erit opus iuſtitiae pax, & cultus iuſtitiae quies & ſecuritas uſque in ſempiternum.* v. 18. *Et ſedebit populus meus in habitatione pacis & in tabernaculis fiduciae & in requie ſecuritatis;* illa tranquillitas & abundantia in vita demum æterna piis perfecte obtingunt XXXV. 10. *Redemti a Domino convertentur, & venient*

in

in Sion cum laude, & laetitia ſempiterna ſuper caput eorum, gaudium & laetitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. XLIX. 10. *Non eſurient, neque ſitient, & non percutiet eos aeſtus & ſol, quia miſerator eorum reget eos, & ad fontes aquarum ducet eos.* In ſenſu literali agitur de vocatione gentium ad eccleſiæ conſortium, adeoque de paſcuis evangelicis, ad quæ a Chriſto paſtore adducuntur, ſed Apoc. VII. 17. myſtice hoc vaticinium ad ſtatum beatorum in cœlis adcommodatur, quia ex eccleſia militante patet tranſitus ad eccleſiam triumphantem, in qua plena & perfecta ſecuritas, conſolatio ac lætitia tandem ſequetur. Eſai. LIV. 11. *Ecce ego ponam in carbunculo lapides tuos, & fundabo te in ſaphiris* v. 12. *Ponam ſmaragdum feneſtras tuas, & portas tuas in lapides rubinos, & omnes terminos tuos in lapides deſiderabiles;* confer Apoc. XXI. 19. v. 13. *Univerſos filios tuos doctos a Domino, & multitudinem pacis filiis tuis.* v. 14. *Paraberis in iuſtitia, procul abſutura es a calumnia, quia non timebis, & a pavore, quia non adpropinquabit tibi.* Eſai. LVI. 2. *Beatus, qui facit hoc.* v. 5. *Dabo illis nomen ſempiternum, quod non peribit.* LVIII. 8. *Tunc erumpet quaſi mane lumen tuum, & incrementum tuum cito germinabit, & anteibit faciem tuam iuſtitia tua, & gloria Domini colligit te.* LX. 11. *Apertae erunt portae tuae iugiter, die ac nocte non claudentur, ut adferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.* Proprie de ſtatu eccleſiæ nov. teſt. in hac vita propheta vaticinatur, ſed Iohannes Apoc. XXI. 25. adplicat ad cœleſtem Hieroſolymam ob cauſam modo expoſitam. v. 18. *Vocabis ſalutem muros tuos, & portas tuas hymnum.* v. 19. *Non erit tibi amplius ſol ad lucendum per diem, nec ſplendor lunae illuminabit te, ſed erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam* v. 20. *Non occidet ultra ſol tuus, & luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem ſempiternam, & complebuntur dies luctus tui.* v. 21. *Populus autem tuus omnes iuſti in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meae, opus manus meae, ut glorificer.* Apoc. XXI. 23. XXII. 5. hoc ad cœleſtem Hieroſolymam adplicatur, in illa enim demum complebuntur dies luctus, & ad illam pii in hac vita toto pectore adſpirant, quippe quæ militantis eccleſiæ eſt conſummatio. Eſai. LXI. 3. *Dabit Deus ornatum pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro ſpiritu mœroris, & vocabuntur in ea arbores iuſtitiae, plantatio Domini, ut glorificetur.* v. 7. *Pro confuſione veſtra duplicia, & pro convicii: iubilatio erit pars eorum, propter hoc in terra ſua duplicia poſſidebunt, laetitia ſempiterna erit eis;* hæc lætitia & gloria in hac vita inchoatur, in futura conſummabitur. LXIV. 4. *A ſeculo non audierunt, neque auribus perceperunt, oculus non vidit, Deus, abſque te, quae praeparaſti exſpectantibus te.* 1. Cor. 2. 9. ad gloriam vitæ æternæ hoc vaticinium adplicatur, quia Chriſtus, de cuius adventu propheta loquitur, eam nobis promeruit, & clauſas ob peccatum cœli ianuas nobis iterum aperuit. Eſai. LXV. 14. *Ecce ſervi mei laetabuntur, & vos confundemini, ecce ſervi mei iubilabunt prae exſultatione cordis, & prae contritione ſpiritus ululabitis.* v. 16. *Oblivioni traditae ſunt anguſtiae priores.* v. 17. *Ecce enim ego creo cælos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non adſcendent ſuper cor.* v. 18. *Sed gaudebitis & exſultabitis uſque in ſempiternum in his, quae ego creo, quia ecce ego creo Ieruſalem exſultatio-*

ſionem & populum eius gaudium. v. 19. Et exſultabo in Ieruſalem, & gaudebo in populo meo, & non audietur in eo ultra vox fletus & vox clamoris. Confer 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. & 8. atque ea, quæ de hoc loco prophetico dicta ſunt in tractat. de conſummatione ſecul. §. LXXXVII. Eſai. LXVI. 12. Ecce ego declinabo ſuper Hieroſolymam quaſi fluvium pacis, & quaſi torrentem inundantem gloriam gentium, quam ſugetis, ad ubera portabimini, & ſuper genua blandientur vobis. v. 13. Quomodo ſi cui mater blanditur, ita ego conſolabor vos, & in Ieruſalem conſolabimini v. 14. Videbitis & gaudebit cor veſtrum, & oſſa veſtra quaſi herba germinabunt, & cognoſcetur manus Domini ſervis eius &c. v. 22. Sicut cæli novi & terra nova, quae ego facio ſtare coram me, dicit Dominus, ſic ſtabit ſemen veſtrum & nomen veſtrum. v. 23. Et erit menſis ex menſe, & ſabbatum ex ſabbato, veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus. v. 24. Et egredientur, & videbunt cadavera virorum, qui praevaricati ſunt in me. Quomodo ſingula huius vaticinii membra ad ſempiternam beatorum gloriam adcommodari poſſint, ex dictis nov. teſt. erit manifeſtum. Confer Apoc. XXI. 24. Luc. XVI. 23. & 25. Iohan. XVI. 22. Hebr. IV. 9. &c. Ezech. XVIII. 23. XXXIII. 11. Non delector morte ſed ut convertatur impius & vivat; in æterna ſcilicet felicitate, quia per converſionem homo non liberatur a morte temporali, ac proſperitas temporalis piis & impiis communis eſt. Daniel. II. 44. In diebus regnorum illorum ſuſcitabit Deus cæli regnum, quod in aeternum non diſſipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur, comminuet & conſumet univerſa regna haec, ipſum autem ſtabit in aeternum. VII. 26. Iudicium ſedebit. v. 27. Regnum & poteſtas & magnitudo regni, quae eſt ſubter omne cælum, dabitur populo ſancto altiſſimi, cuius regnum ſempiternum eſt. XII. 2. Multi de his, qui dormiunt in pulvere terrae, evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, in ignominiam ſempiternam. v. 3. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudierunt multos, quaſi ſtellae in perpetuas aeternitates. Oſe. VI. 2. Vivificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & vivemus in conſpectu eius. XIII. 12. Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum eius. v. 14. De manu inferni redimam eos &c. haec conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis. XIV. 6. Ero quaſi ros Iſraeli, florebit ut roſa & erumpet radix eius ut Libani. v. 9. Ero quaſi abies virens, ex me fructus tuus inventus eſt. Ioel. III. 5. Omnis, qui invocaverit nomen Domini, ſalvus erit, quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſalvatio; id eſt, vera eccleſiæ membra damnationem effugient. Mich. VII. 19. Proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Mal. III. 18. Videbitis, quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſervientem Deo & non ſervientem ei, IV. 1. Ecce enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus, & erunt omnes facientes iniquitatem ſtipula &c. v. 2. Et orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiae & ſanitas in pennis eius, & egrediemini & creſcetis ſicut vituli qui ſaginantur. v. 3. Et calcabitis impios, quia erunt cinis ſub planta pedum veſtrorum in die, quam ego facio, dicit Dominus. Hoc perfecte demum implebitur in die extremi iudicii, quando impiis dicetur: Ite maledicti in ignem aeternum; piis vero: venite, poſſidete regnum; tunc orietur ipſis ſol gratiæ, iuſtitiae ac lætitiæ, tunc, æterna ſanitas, tranquillitas & incolumitas ipſis conferetur, tunc perfectam ab omnibus hoſtibus victoriam reporta-

bunt, quæ omnia ſunt æternæ vitæ bona. Huc referri debent ex Moſe, pſalmis & prophetis omnia dicta 1) in quibus *promiſſiones legales* continentur. Ut enim comminationes legales præcipue ſpectant æterna ſupplicia inobedientibus propoſita, ſic promiſſiones legales præcipue ſpectant æterna præmia perfecte obedientibus promiſſa. 2) In quibus vaticinia de *beneficiis Meſſiae*, quæ ſunt condonatio peccatorum, reconciliatio cum Deo, perfecta iuſtitia, ſalus & vita, proponuntur; ea enim beneficia primario, ſi non unice, æternam vitam ſpectant. 3) In quibus *ſtatus animarum piarum poſt mortem* deſcribitur; illæ enim vivunt in cœleſti lætitia & gloria. 4) In quibus agitur de *reſurrectione piorum*; illi enim evigilabunt ad vitam æternam. 5) In quibus de *conſummatione ſeculi* agitur; illi enim ſuccedet novum cœlum ac terra. 6) In quibus *de aeternis impiorum ſuppliciis* agitur; illis enim opponuntur æterna piorum præmia.

4) Ex libris Apocryphis.

§. XVII. 4) Ex *libris apocryphis*. 4. Eſdr. II. 11. *Dabo eis tabernacula aeterna, quae praeparaveram illis* v. 12. *Lignum vitae erit illis in odore unguenti, & non laborabunt neque fatigabuntur.* v. 13. *Paratum eſt vobis regnum.* v. 18. *Paravi tibi arbores duodecim gravatas variis fructibus, & totidem fontes fluentes lac ac mel & montes immenſos ſeptem habent roſam & liliam, in quibus gaudio implebo filios tuos.* v. 43. *Requiem aeternitatis dabit vobis.* v. 35. *Parati eſtote ad praemia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per aeternitatem temporis.* v. 42. *Vidi in monte Sion turbam magnam, quam numerare non potui, & omnes canticis collaudabant Dominum.* v. 43. *Et in medio eorum erat iuvenis ſtatura celſus, eminentior omnibus illis, & ſingulis eorum capitibus imponebat coronas, & magis exaltabatur &c.* v. 44. *Tunc interrogavi angelum & dixi: Qui ſunt hi Domine?* v. 45. *Qui reſpondens dixit mihi: Hi ſunt, qui mortalem tunicam depoſuerunt, & immortalem ſumſerunt, & confeſſi ſunt nomen Dei. Modo coronantur & accipiant palmas.* v. 46. *Et dixi angelo: Ille iuvenis quis eſt, qui eis coronas imponit, & palmas in manus tradit?* v. 47. *Et reſpondens dixit mihi: Ipſe eſt Filius Dei, quem in ſeculo confeſſi ſunt.* VII. 43. *Dies iudicii erit finis temporis huius & initium temporis futurae immortalitatis, in quo tranſivit corruptela.* v. 44. *Soluta intemperantia, abſciſſa eſt incredulitas, crevit autem iuſtitia, orta eſt veritas.* v. 45. *Tunc enim nemo poterit ſalvare eum, qui periit, neque demergere, qui vicit.* v. 49. *Promiſſum eſt nobis immortale tempus.* v. 50. *Praedicta eſt nobis perennis ſpes.* v. 51. *Repoſita ſunt nobis habitacula ſanitatis & ſecuritatis.* v. 52. *Repoſita eſt gloria altiſſimi.* v. 53. *Oſtendetur paradiſus, cuius fructus incorruptus perſeverat, in quo eſt ſecuritas & medela.* v. 55. *Super ſtellas fulgebunt facies eorum, qui abſtinentiam habuerunt.* v. 61. *Futurum eſt gaudium ſuper eos, quibus perſuaſa eſt ſalus &c.* VIII. 1. *Hoc ſeculum fecit altiſſimus propter multos, futurum autem propter paucos.* v. 2. *Multi quidem creati ſunt, pauci autem ſalvabuntur.* v. 52. *Vobis apertus eſt paradiſus, plantata eſt arbor vitae, praeparatum eſt futurum tempus, praeparata eſt abundantia, aedificata eſt civitas, probata eſt requies, perfecta eſt bonitas, & perfecta ſapientia,* v. 53. *Radix mali ſignata eſt a vobis, infirmitas, & tinea a vobis abſconſa ſunt, & in infernum fugit corruptio in oblivione.* v. 54. *Tranſierunt dolores & oſtenſus eſt in fine theſaurus immortalitatis.* IX. 15. *Plures ſunt qui pereunt, quam qui ſalvabuntur.*

Tob.

Tob. II. 18. *Vitam illam exſpectamus, quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam nunquam mutant ab eo.* Sap. III. 7. *Fulgebunt iuſti & tanquam ſcintillae in arundineo diſcurrent.* v. 8. *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum.* V. 2. *Mirabuntur impii* επιτω παραδοξω της σωτηριας. v. 5. *Dicent de ſanctis: Ecce quomodo computati ſunt inter filios Dei, & inter ſanctos ſors illorum eſt.* v. 16. *Iuſti in perpetuum vivent, & apud Dominum eſt merces eorum, & cogitatio illorum apud altiſſimum* v. 17. *Ideo accipient regnum decoris, & diadema ſpeciei de manu Domini, quoniam dextera ſua teget eos, & in brachio ſancto ſuo defendit illos.* XV. 3. *Scire virtutem tuam, radix eſt immortalitatis* Sir. XIV. 1. *Beatus, qui non eſt ſtimulatus in triſtitia delicti*, quia a voluntariis peccatis abſtinet, ne conſcientiæ morſus incurrat. XXXIV. 17: *Timentis Dominum, beata eſt anima eius.* L. 30. *Beatus, qui in iſtis bonis verſatur &c.* 2. Maccab. VII. 9. *Rex mundi nos defunctos pro ſuis legibus in aeternae vitae reſurrectione ſuſcitabit.* v. 36. *Fratres mei, modico dolore ſuſtentato, ſub teſtamento aeternae vitae effecti ſunt.*

ex nov. teſt. §. XVIII. In *nov. teſt.* teſtimonia occurrunt longe plurima, cum in ſingulis fere capitibus quædam ſolis radiis ſcripta exſtent. Apud *Matthaeum* potiora hæc ſunt: Matth. III. 12. *Congregabit Chriſtus triticum in horreum ſuum.* V. 3. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* v. 4. *Beati, qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur.* v. 5. *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram*, novam, in qua iuſtitia habitat. v. 6. *Beati, qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur*, cœleſtibus & æternis bonis. v. 7. *Beati miſericordiam conſequentur.* v. 8. *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.* v. 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur &c.* v. 12. *Merces veſtra copioſa eſt in coelis.* v. 19. *Qui fecerit & docuerit, magnus vocabitur in regno coelorum.* v. 20. *Niſi abundaverit iuſtitia veſtra pluſquam Phariſaeorum &c. non intrabitis in regnum coelorum.* VI. 20. *Theſaurizate vobis theſauros in coelo, ubi neque aerugo neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt nec furantur.* v. 33. *Quaerite primum regnum Dei.* VII. 14. *Anguſta porta & arcta eſt via, quae ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inveniunt eam.* v. 21. *Non omnis qui dicit mihi: Domine Domine, intrabit in regnum coelorum &c.* VIII. 11. *Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abrahamo, Iſaaco & Iacobo in regno coelorum;* antitheſis v. 12. oſtendit, non de conſortio in regno gratiæ, ut quidam volunt, ſed in regno gloriæ cumprimis hic ſermonem eſſe. XI. 12. *Regnum coelorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*, qui non franguntur adverſis, non repelluntur ſcandalis, non cedunt minis diaboli & organorum eius ſed fide omnia perrumpunt. XIII. 43. *Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris eorum.* XVIII. 3. *Niſi converſi fueritis & efficiamini ſicut parvuli, non intrabitis in regnum coelorum.* v. 8. *Melius tibi ad vitam ingredi debilem &c.* XIX. 23. *Dives difficile intrabit in regnum coelorum.* v. 24. *facilius eſt camelum intrare per foramen acus, quam divitem intrare in regnum coelorum*, illud v. 25. exponitur per το v. 29. *Qui reliquerit domum vel fratres &c. poſſidebit vitam aeternam.* XXII. 30. *In reſurrectione non nubent nec nuptui dabuntur, ſed ſunt ſicut angeli Dei in coelo.* XXIII. 13. *Clauditis regnum coelorum coram hominibus.* XXV. 21. *Intra in gaudium Domini tui.* v. 34. *Venite benedicti,*

poſſidete regnum paratum vobis a conſtitutione mundi v. 26. *Ibunt in vitam aeternam.* Similia apud reliquos evangeliſtas & in epiſtolis apoſtolicis, cumprimis vero in apocalypſi Iohannæa ubivis occurrunt, adeo ut vix ullum ex libris nov. teſt. adferri poſſit caput, in quo non clariſſimum aliquod de vita æterna exſtet teſtimonium, ut proinde vitam æternam negare nemo poſſit, niſi fundamentum Chriſtianiſmi labefactare & divinam ſacrarum literarum auctoritatem prorſus abnegare velit. Conferantur ſynonyma vitæ æternæ ſuperius enumerata, ut & dicta ſcripturæ, quæ in ſequentibus ad probandum quamlibet huius articuli partem adferemus, ac magnus divinorum teſtimoniorum de vita æterna in promtu ac parato erit numerus.

II) Ab exemplis.

§. XIX. II) Ab *exemplis* 1) *primorum parentum ante lapſum.* Nondum quidem ad vitam ſpiritualem & cœleſtem ſtatim poſt creationem perducti erant, ſed vitam animalem & naturalem in terris adhuc agebant, interim præludium quoddam vitæ futuræ in ſemetipſis circumferebant. Conditi erant *ad imaginem Dei*, Gen. I. 27. *in iuſtitia & ſanctitate vera*, Eph. 4. 24. fulgebat in mente lux ſapientiæ & cognitionis, per quam creatorem & creaturas ſatis clare ac perſpicue cognoſcebant, voluntas ipſorum divinæ legi erat plene conformis, flammæ adfectuum in corde erant puriſſimæ ac ſanctiſſimæ, familiariter colloquebantur cum Deo & ſanctis angelis, pax conſcientiæ in cordibus vigebat, aberat mors, luctus, morbi, omnia adverſa &c. hæc omnia in gradu longe perfectiori in vita æterna locum habebunt. 2) *Animarum piarum*, quæ a corporibus ſeparatæ dicuntur *vivere*, in cœleſti ſcilicet lætitia & gloria, utpote *Habelis*, Geneſ. IV. 10. Hebr. XI. 4. *patriarcharum*, Exod III. 6. Luc. XX. 38. *martyrum* Apoc. VI. 9. & omnium vere piorum. Confer ea, quæ in tract. de morte in quæſt. de ſtat. anim. dicta. 3) *Eorum*, qui animabus & corporibus ſuis in cœlum tranſlati ſunt, utpote in prima mundi ætate *Henochi*, Geneſ. V. 24. Sirach. XLIV. 16. XLIX. 16. Heb. XI. 5. quem *aeternitatis candidatum* adpellat Tertullianus lib. adv. Iudæos cap. 3. p. 93. alii ex veteribus vocant *obſidem ac teſtem vitae aeternae.* In ſecunda mundi ætate *Eliae*, 2 Reg. II. 11. Sirac. XLVIII. 9. 1 Maccab. II. 58. In tertia mundi ætate *ipſius Chriſti*, Marc. XVI. 19. Luc. XXIV 51. Actor. I. 9. ac *reſuſcitatorum* cum ipſo ſanctorum, Matth. XXVII. 52. quibus aliqui coniungunt *Moſen* in transfiguratione Chriſti una cum Elia adparentem, Matth. XVII. 3. Marc. IX. 4. Luc. IX. 30. Confer ea, quæ dicta ſunt in tract. de reſurrect. mort. §. XXVII. 4) *Pauli, qui raptus eſt in paradiſum, & audivit arcana verba, quae non licet homini eloqui* 2 Cor. XII. 4. unde poſt guſtatam vitæ cœleſtis dulcedinem magno ſpiritus robore pronunciat Rom. VIII. 18. *Exiſtimo, quod non ſint condignae paſſiones futura gloria* &c. 5) *Iohannis*, cui nova ac cœleſtis Hieroſolyma in viſione fuit præfigurata, Apoc. XXI. 22. 6) *omnium vere piorum*, qui in hac vita ex doloribus inferni Dei beneficio eluctantur, Pſalm. XXX. 4. XLIX. 16. LXXXVI. 13. &c. ac προποτισμον quemdam vitæ æternæ in cordibus ſuis ſentiunt. Pſal. XXXIV. 9. *Guſtate & videte, quoniam bonus eſt Dominus.* Heb. VI. 5. *Qui guſtaverunt bonum Dei verbum virtuteſque futuri ſeculi.* Ideo enim hunc æternæ vitæ præguſtum dilectis ſuis Deus confert,

ut de certitudine ſecuturæ felicitatis & gloriæ confirmati quævis adverſa æquo animo tolerent.

III) *Ex rationum momentis.*

§. XX. III. Ex *rationum momentis*, quarum quædam ſpectant *Deum ſalvantem*, quædam vero *homines ſalvandos*. Ad *priorem* claſſem pertinent, quæ ducuntur 1) a *Dei miſericordia & bonitate*, Deus eſt ſummum & infinitum bonum, fons omnis boni, ideo bonitatem ſuam communicat creaturis ad imaginem ſuam conditis, quæ communicatio perfecte ſequetur in vita æterna. Natura boni eſt aliis ſeſe communicare, & ſeſe in alios quaſi effundere, quare cum Deus ſit ſummum bonum, ideo etiam in ſummo gradu ſeſe piis a ſe dilectis ſeque diligentibus communicabit. 2) *A Dei aeternitate.* Cum Deus ſit æternus, idemque *perpetuo vivens* & ſumme beatus, Dan. IV. 31. XII. 7. ſequitur neceſſario, eſſe vitam ac beatitudinem æternam, in cuius conſortium adſumet, quotquot fide & dilectione ipſi adhærentes facti ſunt *unus ſpiritus cum ipſo*, 1 Cor. VI. 17. 3) *A divinae iuſtitiae aequitate.* Iuſtitia divina requirit, ut piis & obedientibus reddantur præmia, ea vero cum in hac vita quandoque differantur, ac pii ob confeſſionem veritatis graviſſima ſuſtineant ſupplicia, ideo neceſſe eſt reſtare aliam vitam, in qua promiſſa recipiant pietatis ſuæ præmia; 2 Theſſ. I. 7. *Iuſtum eſt apud Deum tribuere illis, qui adſliguntur, requiem nobiſcum in revelatione Domini Ieſu de cælo.* 2. Tim. IV. 8. *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.* Heb. VI. 10. *Non eſt iniuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri.* Ubi tamen notandum, non intelligi hoc loco iuſtitiam ſtrictam, ſed miſericordia temperatam, ac reſpectum haberi ad meritum Chriſti fide nobis imputatum, nec noſtri meriti ſed gratuiti promiſſi divini ratione ex iuſtitia præmia dici dari, confer, quæ dicta ſunt in tract. de bon. operib. §. CXVIII. 4) *A divinarum promiſſionum veritate.* Deus verax eſt, imo ipſa veritas, iam vero Deus credentibus in Chriſtum & fide ſibi obedientibus in verbo promiſit vitam æternam; Tit. I. 2. *Deus* αψευδης *promiſit vitam aeternam.* 1 Ioh. II. 25. *Haec eſt promiſſio illa*, ſingularis ac præcipua, *quam ipſe pollicitus eſt nobis*, nempe vita illa æterna. Ergo certo & veraciter illud ſuo tempore implebit. 5) *A Dei poteſtate.* Deus eſt potentiſſimus, imo ipſa omnipotentia, ergo promiſſum ſuum poterit implere, dilectos ſuos ex faucibus mortis revocare, & vitam æternam ipſis donare. Ioh. X. 28. *Ego vitam aeternam do ovibus meis, & non peribunt in aeternum, & non rapiet eas quisquam e manu mea* v. 29. *Pater meus, qui dedit mihi, maior omnibus eſt, & nemo poteſt eas rapere e manu Patris mei.* 2. Tim. I. 12. *Scio, cui credidi, & certus ſum, quia potens eſt ſervare depoſitum meum uſque ad diem illum.* 6) *A meriti Chriſti dignitate.* Chriſti meritum eſt infiniti ponderis, valoris ac dignitatis, ob perſonæ, quæ illud præſtitit, dignitatem & infinitatem. Ergo etiam æterna & infinita bona, non autem temporalia duntaxat præmia, membris ſuis promeruit. 7) Ab *officii Chriſti efficacitate.* Chriſtus *ſedet ad dextram Patris, & interpellat pro nobis*, Rom. VIII. 34 *vult, ut ubi ipſe eſt, ibi quoque ſit miniſter eius*, Ioh. XII. 26. XVII. 24. hanc Chriſti interceſſionem impoſſibile eſt non exaudiri, Ioh. XI. 42. 8) *A correlatorum natura & qualitate.* Chriſtus eſt *rex aeternus.* Ergo etiam habebit in æternum quoſdam

dam ſubditos, a quibus colatur & glorificetur. Chriſtus eſt *aeternus ſponſus*. Ergo eccleſiam ſponſam ſuam glorificabit, & ad ſe in cœleſtium nuptiarum gaudia adſumet. Chriſtus eſt *Salvator*. Ergo etiam credentes in ſe ſalvabit. Chriſtus eſt *ipſa vita*. Ergo credentibus dabit vitam æternam.

§. XXI. Ad *poſteriorem* claſſem pertinent, quæ ducuntur 1) ab *hominis creatione*. Deus hominem primum condidit ad imaginem ſuam, ac proinde non ad hanc duntaxat terrenam & tranſitoriam, ſed ad cœleſtem & æternam vitam. Geneſ. I. 27. Sap. II. 23. Quamvis vero *invidia ſatanae mors intraverit in mundum*, tamen noluit Deus finem illum creationis penitus interverti, ideo per Chriſtum vitam reparavit, & ad primam integritatem omnia iterum redegit. Confer tract. de reſurrect. §. XXIII. 2) Ab *animae natura & conditione*. Anima hominis eſt a Deo condita immortalis, quare non exſtinguitur una cum corpore, ſed a corpore ſeparata adhuc vivit, in gloria & lætitia cum Deo, ſi fidelis & pia fuit; in ignominia & pœna cum diabolo, ſi infidelis atque impia exſtitit. 3) *A piorum cruce ac tribulatione*. Pii præ reliquis hominibus in hac vita cruci ſunt ſubiecti. Herodias tripudiat ac ſaltat, Herodes regnat, Iohannes baptiſta interficitur. Ergo neceſſe eſt reſtare aliam vitam, in qua fiat rerum commutatio. 1. Cor. XV. 19. *Si in hac vita tantum in Chriſto ſperamus, miſerrimi omnium ſumus*. Heb. XI. 9. *Fide commoratus eſt Abraham in terra promiſſionis tanquam in aliena*. v. 10. *Exſpectabat enim fundamenta habentem civitatem*. 4) *A conſcientiae interna teſtificatione*. Omnium cordibus per naturam inſcriptum eſt, reſtare aliud ſeculum, in quo bonis bene, malis autem futurum ſit male; inde tyranni etiamſi in terris neminem ſuperiorem agnoſcant, tamen ob facinora ſua metu pœnarum futurarum exagitantur, contra vero qui recta agunt, in mediis adverſis conſcientiæ bonitate & alacritate ſe ſuſtentant. Cicero lib. Tuſcul. *Maximum hoc argumentum naturam ipſam de animorum immortalitate tacitam iudicare, quod omnibus curae ſunt & maxime quidem, quae poſt mortem futura ſunt*. Ex hoc principio orta ſunt, quæcunque de Elyſiis campis, ad quos pii poſt mortem ducantur, apud gentiles occurrunt, cum enim rem ipſam videre non potuerint, umbram tamen rei ſectari voluerunt. Plato libr. X. de republica his verbis politiam ſuam concludit: Νομιζοντες αθανατον την ψυχην και δυνατην παντα μεν κακα ανεχεσθαι παντα δε αγαθα, της ανω οδου αει εξωμεθα, και δικαιοσυνην μετα φρονησεως παντι τροπω επιτηδευσωμεν, ινα και ημιν αυτοις φιλοι ωμεν και τοις θεοις, αυτου τε μενοντες ενθαδε και επειδαν τα αθλα αυτου κομιζομεθα, ωσπερ οι νικηφοροι και ενθαδε και εν παντι τω αιωνι ευ πραττωμεν. *Immortalem eſſe animam ſtatuentes, talemque ut & mala poſſit & bona omnia ſuſtinere, viam ſemper ad ſuperiora ducentem ſequamur, iuſtitiamque cum prudentia omni ratione colamus, ut & nobis ipſis ſimus & Deo amici, dum hanc ducimus vitam, & poſtquam virtutis praemia reportaverimus, tanquam potiti victoria & triumphantes & hic & in perpetuum feliciter habeamus*. Et paulo ante: Ουτως αρα υπολη πτεον περι του δικαιου ανδρος, εαν τ' εν πενια γιγνηται, εαν τ' εν νοσοις η τινι αλλω των δοκουντων κακων, ως τουτω ταυτα εις αγαθον τι τελευτησει ζωντι ή και αποθανοντι, ου γαρ δη υπο γε θεων ποτε αμελειται, ος αν προθυμεισθαι εθελη δικαιος γιγνεσθαι και επιτηδευων αρετην εις οσον δυνατον ανθρωπω ομοιουσθαι θεω.

Sic exiſtimandum eſt de homine iuſto, ſive cum paupertate confligetur ſive cum morbis, ſive aliis, quae videntur mala, quod haec boni aliquid ei tandem paritura ſint, ſive viventi, ſive morienti. Non enim unquam negligitur a Deo, qui propoſitum habet iuſte vivendi, ac virtutem colendi, ut, quantum homini poſſibile eſt, Deo ſimilis evadat. Pherecydes Aſſyrius, cum diſputaſſet de vita poſt mortem futura Pythagoram ex athleta in philoſophum vertit. Auguſtinus epiſt. III. ad Voluſianum, ubi etiam addit, *Chriſtum ad capeſſendam ſempiternam ſalutem veniſſe hominibus in magiſterium & adiutorium; magiſterium quidem, ut ea, quae ante dicta ſunt utiliter vera, non ſolum a prophetis ſanctis, quia omnia vera dixerunt, verum etiam a philoſophis atque ipſis poetis & huiuscemodi auctoribus literarum, quos multa vera falſis miſcuiſſe quis ambigat? illius etiam in carne praeſentata confirmaret auctoritas propter eos, qui illa non poſſent in ipſa intima veritate cernere atque diſcernere.* 5) Ex *noſtra regeneratione, ſanctificatione, peccatorum condonatione, Spiritus ſancti in cordibus noſtris habitatione &c.* Hæc enim beneficia ſpiritualia & cœleſtia confirmant nos de ſecutura glorificatione in vita æterna. In ſacra cœna corpore & ſanguine Chriſti paſcimur ad vitam æternam, Ioh. VI. 54. &c. *Ipſe Spiritus reddit teſtimonium ſpiritui noſtro, quod ſimus filii Dei & haeredes vitae aeternae*, Rom. VIII. 16. ac prægustum quemdam futuræ felicitatis nobis confert. 6) *A piorum reſurrectione*; ideo enim reſurgent, ut animæ corporibus unitæ percipiant vitam æternam, Dan. XII. 2. Ioh. V. 30. 7) Ab *extremi iudicii adminiſtratione*, ideo enim pii *ſiſtentur tribunali Chriſti*, ut recipiant præmia bonorum, quæ per corpus geſſerunt, 2 Cor. V. 10. 8) Ex *abſurdorum conſecutione*. Sublata ſpe vitæ æternæ tollitur omnis in adverſis conſolatio, labefactatur martyrum in ipſa morte conſtantia, evertitur totus Chriſtianiſmus, ſubruitur omnis Dei cultus, exſtinguitur pietatis ſtudium, homo ipſis brutis ſtatuitur miſerior & indignior, quippe quæ in hac vita non ſunt tot calamitatibus & miſeriis ſubiecta, quam homo.

IV) Ex typis & parabolis primariis, qui ſunt 1) Chriſti transfiguratio.

§. XXII. IV) Ex *typis & parabolis*. Illorum vero quidam ſunt *primarii*, quidam *ſecundarii*. Primarii ſunt duo 1) *Chriſti transfiguratio*. 2) *cæleſtis Hieroſolymae praefiguratio*. 1) Transfigurationem Chriſti deſcribunt Matthæus 17. Marcus IX. & Lucas 9. Petrus 2 epiſt. I. 16. in qua picturam cœleſtis gloriæ nobis proponi docent apoſtoli, Paulus Phil. III. 21. *Chriſtus* μετασχηματισει *corpus noſtrum humile, ut fiat* συμμορφον *corpori ſuo glorioſo*; & 1 Cor. XV. 49. *Sicut portavimus imaginem terreni, ſic portabimus etiam imaginem cæleſtis*. Et Iohannes 1 Epiſt III. 2. *Cum adparuerit, ſimiles ei erimus*. Collatio conſiſtit in his membris. 1) *Tempus poſt dies ſex* adſumit Chriſtus diſcipulos videlicet poſtquam de ſua paſſione fuerat concionatus, & ad crucem tollendam eoſdem exhortatus, ſtatim ſecuta fuit hæc transfiguratio, ut oſtenderet ſe *per paſſionem intrare in gloriam*, Luc. XXIV. 26. ac diſcipulos in hac via ipſum debere ſequi, Actor. XIV. 22. Vt poſt dies ſex Chriſtus coram diſcipulis transfiguratur; ſic exacto huius vitæ ſextiduo ſuccedet æternum ſabbatum, in quo piorum corpora clarificabuntur. Quid tota hæc vita aliud eſt quam ſex dies laboris, illos ſequetur quies ſabbati & piorum gloria

æter-

æterna. Veteres addunt, quod ſex dies intermedii ſex millia annorum, quibus hic mundus durabit, dies ſeptima erit dies iudicii & auſpicium vitæ æternæ. 2) *Teſtes & ſpectatores.* Adſumit Chriſtus ex omnibus diſcipulis Petrum, Iacobum & Iohannem, non quod reliqui a ſpe gloriæ cœleſtis in transfiguratione proponendæ debeant eſſe excluſi, ſed quod hi tres idonei & ſufficientes teſtes gloriæ Chriſti a ſe conſpectæ eſſe poterant. 2 Petr. I. 16. fuimus *εποπται της εκεινης μεγαλειοτητος.* Eosdem etiam ſuæ in horto *αγωνιας* teſtes & ſpectatores eſſe voluit, Matth. XXVI. 37. Marc. XIV. 33. Si & nos cupimus aliquando cum Chriſto in regno cœleſti glorificari, ſimus fideles eius diſcipuli, ſequamur ipſum, quando nos ad locum *αγωνιας* ſocum deducit, tollamus crucem noſtram, per quam imagini eius conformamur, Rom. VIII. 29. *ſi compatimur, etiam conregnabimus*, 2 Tim. II. 12. *συγκοινωνιαν εν θλιψει* ſequitur *συγκοινωνια εν τη βασιλεια*, Apoc. I. 9. *Petrus* ſignificat ſaxeum ac fortem, qualis eſt petra, tales ſimus, per *fidei firmitatem. Iohannes* ſignificat gratioſum, tales ſimus, per *ſeriam caritatem. Iacobus* ſignificat ſubplantatorem, tales ſimus per *veram pietatem*, qua carnis noſtræ vitia ſupplantemus. 3) *Locus.* Deduxit eos *in montem excelſum*, quem pii veteres conſtanter adſerunt eſſe montem Thabor; facta enim hæc ſunt in Galilæa, iam vero Thabor eſt altiſſimus mons Galilææ, mira rotunditate ſublimis, in ſummitate planitiem viginti ſtadiorum habens, teſte Ioſepho lib. IV. de bell Iudaic. cap. 2. Montana illa vocat nos ad cœleſtia. Si aliquando cum Chriſto cupimus glorificari, non debemus animis noſtris adfixi eſſe rebus terrenis, ſed *quaeramus ea, quae ſurſum ſunt*, Col. III. 1. corde habitemus in cœlo, ubi etiam eſt *noſter theſaurus*, Matth. VI. 21. & noſtrum *πολιτευμα*, Phil. III. 20. Loth ſervabatur in monte, Sodoma conflagrante, Gen. XIX. 30. ſic in extrema totius mundi conflagratione illi ſolum ſervabuntur, qui corde ſuo non adhæſerunt terrenis. In monte Thabor manifeſtavit ſeſe Chriſtus diſcipulis poſt reſurrectionem, Matth. XXVIII. 16. in cœlo manifeſtabit ſe omnibus electis, Ioh. XIV. 21. Iohannes in ſpiritu abducitur *in montem magnum & excelſum*, cum ipſi cœleſtis Hieroſolyma eſſet oſtendenda, Apoc. XXI. 10. *Ex montibus venit nobis auxilium*, Pſal. CXXI. 1. ex montibus puta divinæ providentiæ, miſericordiæ, omnipotentiæ ſapientiæ &c. quia cœlum, in quo Deus habitat, montibus quaſi incumbere videtur. Templum Hieroſolymitanum, cœleſtis gloriæ typus, exſtructum erat ſuper montem Moria &c. 4) *Forma.* Μετεμορφωθη a Patre cœleſti & a ſeipſo, non quod eſſentialis quædam transmutatio fuerit facta, quia eadem caro, quæ poſtea paſſionis ignominiam ſuſtinuit, hoc in loco claritatis gloriam percipit; ſed quia *ſpecies vultus fuit alterata*, *το ειδος του προσωπου εγενετο ετερον*, Luc. IX. 29. *ſplenduit facies eius ſicut ſol*, Matth. XVII. 2. formæ igitur facta fuit mutatio, non naturæ abolitio, *μεταμορφωσις* non *μετουσιωσις*, lux divinæ maieſtatis & gloriæ in adſumta carne & per eam radios ſuos exſeruit, ac per ipſa etiam veſtimenta reſplenduit, quia *veſtimenta eius facta ſunt ςιλβοντα ſplendentia ac rutilentia, candida nimis ſicut nix, qualem candorem ac nitorem nullus fullo ſuper terram potuiſſet illis inducere*, Matth. XVII. 2. Marc. IX. 3. *veſtitus factus fuit λευκος και εξαςραπτων fulgura quaſi emittens*, Luc. IX. 29. qualis facies ac ve-

veſtis tribuitur angelis in reſurrectione Chriſti adparentibus, qui ex regione lucis cœleſtis in has terras venerant, Matth. XXVIII. 3. Marc. XVI. 5. Luc. XXIV. 4. Hic veſtium candor ab ipſa corporis claritate originem ducebat, perinde ut ſol per feneſtras lumen infundit, ac ignis per chryſtallum lumen traiicit. Speculum hic videmus claritatis in vita cœleſti nobis olim exſpectandæ Dan. XII. 3. Matth. XIII. 43. Phil. III. 21. Apoc. XIX. 8. &c. Damnati proiicientur *in tenebras exteriores*, Matth. VIII. 12. ſed beati habebunt *partem ſortis ſanctorum in lumine*, Col. I. 12. videbunt enim Deum, qui *inhabitat lucem inacceſſibilem*, 1 Tim. VI. 16. inde eximia lux in animas & corpora ipſorum redundabit, quæ ſummam gloriam & lætitiam illis conferet. Ut enim luce nihil purius, nihil clarius, nihil ſplendidius, oculis nihil gratius, ſic corporum glorificatorum claritas erit puriſſima, ſplendidiſſima, exoptatiſſima; ſed & amicti erunt beati *veſtimentis albis*, per quæ ſumma ipſorum puritas denotatur, Apoc. III. 18. VII. 13. &c. Neque tamen diverſa erit corporum noſtrorum ſubſtantia, ſed duntaxat qualitas, ſicut etiam de Chriſti corpore diximus. 5) *Collocutores*. Adparuerunt illis Moſes & Elias cum Chriſto loquentes de exitu, quem completurus erat Hieroſolymis. Ex cœlo Pater cœleſtis adducit Moſen & Eliam inſignes vet. teſt. prophetas, Chriſtus ex his terris in montem illum ſecum adducit Petrum, Iacobum & Iohannem. Hæc fuit auguſtiſſima & ſanctiſſima ſocietas, qualis etiam erit in vita æterna, in qua *videbimus Deum a facie ad faciem*, videbimus Chriſtum, videbimus patriarchas, prophetas, apoſtolos & totum electorum chorum. Moſes & Elias dicuntur adparuiſſe ἐν δόξῃ, ergo electi etiam erunt participes claritatis ex corpore Chriſti refulgentis, ſed cum inſigni diſcrimine. Facies Chriſti ſplendet ſicut ſol, qui eſt rex & dux reliquorum ſiderum, & cuius ſplendor ſuperat omnes ſtellas; ſic gloria & claritas Chriſti eſt plane ἐξαίρετος, *in ipſo enim habitat tota plenitudo deitatis*, & ſic etiam divinæ claritatis *corporaliter*, Col. II. 9. nos participes reddemur illius claritatis *in tanto* non *in toto*. Sicut Moſes & Elias colloquuntur cum Chriſto *de exitu*, id eſt, de Chriſti paſſione & morte, ſic in vita æterna mutuos eoſque ſuaviſſimos ſermones conferemus de redemtionis ac ſalutis myſterio, quod in hac vita non poſſumus perfecte intelligere, ideo in cœleſti academia erit æterni colloquii & gaudii materia. 6) ἑπόμενα, *conſequentia*. Diſcipuli ſomno erant gravati, per quem denotatur noſtra ſomnolentia, quod gloriam vitæ æternæ non ſatis digne æſtimamus ac meditamur. Fuit hoc infirmitatis humanæ, ſed gratiae divinæ opus fuit, quod Moſen & Eliam, quos nunquam viderant, primo ſtatim intuitu agnoverint, quodque gaudio incredibili perfuſi dicunt, *Domine, bonum eſt hic habitare, faciamus tria tabernacula.* Sic in vita æterna ſanctos nunquam antea viſos agnoſcemus, omnium terrenorum obliviſcemur, & ineffabili perfruemur gaudio, recepti ſcilicet *in aeterna tabernacula*, Luc. XVI. 9. *in domum non manufactam aeternam in cœlis*, 2 Cor. V. 1. Sicut etiam lucida nubes obumbrat diſcipulos, ſic Spiritu ſancto, cœleſti illa luce, in vita æterna toti implebimur &c. Cyprianus de reſurr. Chriſti. cap. 3. *Veſtimenta Chriſti candorem omnem ſuperantia apoſtolorum hebetavere conſpectum, ſed momentaneus ille decor imaginem, non ſpeciem; ſimilitudinem,*

non ſubſtantiam; partem, non plenitudinem, transformationis mirifice explicavit. Dilata eſt claritatis illius, quam nobis pollicitus eſt plenitudo &c. Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodor. Lapſum: *Ad montem illum oratione pergamus, ubi Dominus transformatus eſt, contemplemur eum ſplendentem, ſicut reſplenduit, quamquam ne ſic quidem univerſum nobis futuri ſeculi ſplendorem exhibuit, quia fuit, quod tunc adparuit, attemperatio quaedam pro captu noſtro, neutiquam adcurata rei demonſtratio, quod a verbis evangeliſtae manifeſtum eſt. Splenduit,* inquit, *ſicut ſol. Caeterum incorruptibilium corporum gloria non tantam lucem demittit, quantam illud corruptibile corpus, neque talem eiuſmodi oculi mortales capere ſufficiunt. Ad hanc quidem viſionem oculi requiruntur incorruptibiles & immortales, verum in monte tum adparuit tantum lucis, quantum ferre potuerunt citra læſionem aciei atque adflictionem oculorum contuentium in illud &c.* Gregorius lib. XXXII. moral. cap. 5. *In hac transfiguratione quid aliud quam reſurrectionis ultimae gloria nunciatur? In monte enim veſtimenta eius ſicut nix facta ſunt, quia in ſupernae claritatis culmine ſancti omnes illi luce iuſtitiae fulgentes adhaerebunt.* Beda homil. de transfig. *Octava die Dominus promiſſam futurae beatitudinis gloriam diſcipulis manifeſtat, ut & oſtenſa cœleſtis vitae dulcedine cunctorum, qui haec audire poſſint, corda refoveat, & octonario dierum numero verum tempore reſurrectionis gaudium doceat eſſe venturum &c. In montem transfiguraturus ſic adſcendit, ut oſtendat eos, qui fructum reſurrectionis exſpectant qui regem in decore ſuo videre deſiderant, mente in excelſis habitare &c. Veſtimenta Domini recte ſancti eius accipiuntur, teſte apoſtolo, qui dicit:* Quicunque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. *Quae videlicet veſtimenta Domino in terris conſiſtente deſpecta aliorumque ſimilia videbantur, ſed ipſo montem petente novo candore refulgent, quia* nunc quidem filii Dei ſumus, ſed nondum adparuit, quid erimus. Scimus autem, quia cum adparuerit, ſimiles ei erimus *&c. Unde bene de eiſdem veſtimentis ſubditur:* Qualia fullo non poteſt facere candida ſuper terram. *Nam quia ille hoc loco intelligendus eſt fullo, quem pœnitens pſalmiſta precatur:* Amplius lava me ab iniquitate, *&c. non poteſt ſuis fidelibus in terra dare claritatem, quae eos conſervata manet in cœlis.* Damaſcenus in orat. de transfig. *Octonarius idcirco adhibetur, quia futuri aevi figuram gerit, etenim ſeptem ſeculis vita praeſens concluditur &c. Ut enim ille divinus vere divinarum rerum interpres Dionyſius dixit, ſic Dominus a perfectis famulis ſuis conſpicietur, quemadmodum in monte Thabor ab apoſtolis conſpectus eſt &c.* Vide ibidem plura.

§. XXIII. 2.) *Cœleſtis Hieroſolymae* pictura ac *praefiguratio* proponitur Apoc. 21. & 22. Filius Dei, qui Moſi *figuram tabernaculi* in monte Sinai oſtenderat, idem hoc loco Iohanni *figuram cœleſtis Hieroſolymae* per angelum oſtendit. Deſcribitur autem 1.) *adpellatio. Vidi ſanctam civitatem Ieruſalem novam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo.* Apoc. XXI. 2. *Civitas ſancta* vocatur, quia eſt ſocietas ſanctiſſima civium cœleſtium, & ſanctis ac æternis a Deo regitur legibus. Eſt in ea civium ſupernorum perfectiſſima unio & æternæ increatæque Dei pacis guſtatio. *Hieroſolymae* confertur cœleſtis illa civitas, quia terrena Hieroſolyma fuit eiuſdem typus, *Sponſae* comparatur eum ob *ardentiſſimum amorem,*

2) Cœleſtis Hieroſolymae praefiguratio.

que

quo Chriſtus cœleſtis illius Hieroſolymæ cives complectitur, & quo ipſi viciſſim ei adhærent, tum ob *gaudia cœleſtium nuptiarum*, in quæ introducetur tum ob *ornatum & decorem virtutum* immortalitatis, claritatis, &c. 2) *Origo*. *De cœlo a Deo deſcendere dicitur*, ut divina & cœleſtis eius origo deſignetur. Auguſtinus lib. XX. de civit Dei cap. 17. *De cœlo deſcendere civitas illa dicitur, quoniam coeleſtis eſt gratia, qua Deus eam fecit; & de cœlo quidem ab initio ſui deſcendit, ex quo per huius ſeculi tempus gratia Dei deſuper veniente per lavacrum regenerationis in Spiritu ſancto miſſo de cœlo ſubinde cives eius adcreſcunt, ſed per iudicium Dei quod erit noviſſimum per eius Filium Ieſum Chriſtum, tanta eius, & tam nova de Dei munere claritas adparebit, ut nulla remaneant vetuſtatis veſtigia, quandoquidem corpora ad incorruptionem & immortalitatem novam ex vetere corruptione atque mortalitate tranſibunt.* Deſcendit autem in viſione tantum, ut Iohanni oſtenderetur, quia in cœlo perpetuo manebit. 3) *Structura* ipſa, ad quam pertinet eius tum *materia*, tum *forma*. *Materia* ſtatuuntur gemmæ, aurum, margaritæ &c. quia nos nihil pretioſius & carius illis æſtimamus. Quæ a nobis in hac vita æſtimantur pretioſiſſima & pulcerrima, illis Deus velut rudi quodam carbone utitur, quo gloriam cœleſtis Hieroſolymæ utcunque nobis adumbret. *Forma* eſt quadrata, quæ pulcerrima, capiciſſima, firmiſſima, ſed de his paulo ſpecialius agendum. Pertinent igitur ad ſtructuram huius civitatis a) *ſitus*. *Suſtulit me in montem magnum & excelſum & oſtendit mihi civitatem ſanctam*, v. 10. Denotatur eius firmitas, quia fundata eſt ſuper petram immobilem, quæ eſt Chriſtus, 1 Cor. X. 4. *Fundamenta eius in montibus ſanctis, non commovebitur*, Pſalm. LXXXVII. 1. b) *Claritas*. Magnum urbi conciliat decus, ſi in loco montano & illuſtri ſita aere ſalubri ac luce fruatur perpetua, unde commendatur *civitas ſuper montem poſita*, Matth. V. 14. Cœleſtis illa civitas *habet claritatem Dei*, v. 11. ornata eſt cœleſti & divina claritate; ſic enim exponitur v. 23. *Civitas non eget ſole nec luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius eſt agnus. Lumen eius* ὁ φωςηρ, lumen ex ea reſplendens *ſimile eſt lapidi pretioſo tanquam lapidi iaſpidi cryſtallizanti*, v. 11. per hanc gemmam pellucidam ac viridem adſpectu iucundam intelligitur cœleſtis claritas, lux, gloria & maieſtas, itemque vigor & pulchritudo illius civitatis. 5) *Murus*. *habebat murum magnum & altum* v. 12. Denotatur inexpugnabilis Dei protectio & civitatis ſecuritas, quod nihil periculi ei immineat ab hoſtibus. Deus ipſe circa eam eſt *murus igneus*. Zach. II. 5. Habet hic *murus fundamenta duodecim, & in ipſis nomina duodecim apoſtolorum agni*, v. 14. Unicum eſt eccleſiæ fundamentum Chriſtus, 1. Cor. III. 11. apoſtoli dicuntur fundamenta ratione doctrinæ de Chriſto, quam prædicarunt, & ſuper quam eccleſia eſt extructa, Matth. XVI. 18. Eph. II. 20. Obſerva etiam quod unicus duntaxat fuerit murus. Templum Ezechieli oſtenſum triplici cingebatur muro, quia eccleſia militans triplici indiget protectione, videlicet *divina*, *angelica* & *humana*, ſed triumphans divina tantum protectione erit ſecura. d) *Portae*. *Habebat portas duodecim*. Per has intelligi poſſunt *duodecim patriarchae vet. teſt.* filii ſcilicet Iacobi, a quibus populus Iſraeliticus eſt progenitus, ac per eoſdem propagatus, ſicque ingreſſum in cœleſtem Hieroſolymam mediante circumciſionis

ſacramento accepit, ac *duodecim apoſtoli Chriſti*, per quos eccleſia nov. teſt. ſpiritualiter genita, & quorum fidem, doctrinam & exempla ſequendo in hanc civitatem introimus. In portis habebat *angelos duodecim* additos huic civitati cuſtodes ac vigiles, Pſal. XXXIV. 8. & *nomina* ſingulis portis inſcripta, quæ ſunt *nomina duodecim tribuum filiorum Iſrael*, per quas tota electorum multitudo intelligitur, Apoc. VII. 4. quæ cum angelis familiariter converſabitur, erunt enim συμπολῖται. *Ab oriente erant portae tres, ab aquilone portae tres, ab auſtro portae tres, & ab occaſu portae tres*, v. 13. Ideo autem portæ huius civitatis reſpiciunt quatuor mundi plagas, *quia ab oriente & occidente venient, qui cum Abrahamo, Iſaaco & Iacobo in regno cælorum recumbent*, Matth. VIII 11. & Chriſtus electos ſuos *colliget a quatuor ventis*, Matth. XXIV. 31. e) *Figura* Civitas, *in quadro poſita eſt, & longitudo eius tanta eſt, quanta & latitudo, & longitudo, & altitudo, & latitudo eius aequalia ſunt*, v. 16. Figura illa quadrata ſignum eſt perfectionis, nihil obliqui vel curvi in civitatis huius incolis deprehendetur, ſed omnia erunt τετράγωνα. Poteſt etiam figura quadrangularis ad pulchritudinem ac ſtabilitatem huius civitatis adcommodari. Omnes beati erunt *ſtabiles ac firmi in Deo*, ut nec averti, nec concuti, nec felitate ſua excidere poſſint. f) *Quantitas. Angelus, qui loquebatur mecum, habebat menſuram arundinem auream, ut metiretur civitatem & portas eius & murum*, v. 15. *& menſus eſt civitatem arundine per ſtadia duodecim millia*, v. 16. Sicut eccleſia militans in hac vita ædificatur iuxta regulam ac gnomena verbi, ut omnia ſint apta & conformia; ſic eccleſia triumphans erit menſurata, hoc eſt perfecte conformis divinæ voluntati. Longitudo cuiusque lateris habebat *duodecim mille ſtadia*, hoc eſt ultra trecenta milliaria Germanica, cumque civitas in quadro fuerit, & longitudo eius fuerit tanta, quanta & latitudo, ex eo intelligitur, quod ambitus eius complexus fuerit plura quam mille ducenta milliaria Germanica. Denotatur huius civitatis amplitudo, quod non ſit defuturus habitatoribus locus, quod non ſint compingendi in anguſta gurguſtia, ſed ampliſſima habituri ſint palatia, quia in domo Patris cœleſtis *manſiones multae*. Ioh. XIV. 2. Quia vero ſpatium civitatis hic deſcriptum conſueta urbium ſpatia plurimum excedit, ideo hac deſcriptionis parte inſinuatur, quod electorum patria omnem viatorum habitationem incomparabili capacitate tranſſcendat. Æqualitas longitudidis latitudinis & altitudinis cubi formam repræſentat, ac proinde ſtabilitatem, firmitatem ac perpetuitatem triumphantis eccleſiæ denotat: *Menſura muri ſecundum ſpiſſitudinem fuit centum quadraginta quatuor cubitorum iuxta menſuram hominis, quae eſt etiam angeli*, hoc eſt, tales cubiti intelligantur, quales ſunt hominis a cubito uſque ad extremitatem digiti, qua etiam angelus in forma hominis Iohanni adparens hic fuit uſus. Spiſſitudo iſta muri ſecuriſſimam huius civitatis cuſtodiam denotat, quod ab hoſtibus nec transſcendi, nec expugnari poſſit. g) *Materiae*, ex qua exſtructa *eſt*, *pretioſitas. Structura muri erat iaſpis, ipſa vero civitas aurum mundum ſimile vitro mundo*, v. 18. hoc eſt, murus ex iaſpide & pavimentum urbis erat ex auro puro, *platea civitatis aurum mundum tanquam vitrum pellucidum*, v. 21. *Aurum mundum* denotat puritatem, ſinceritatem ac ſanctitatem electorum & quia pellu-

lucidum eſt, ideo eorum etiam claritatem exprimit. Fulgebit in beatis caritatis fervor & cœleſtis ſapientiæ ſplendor, erunt toti pellucidi, intus ac foris divinæ lucis participatione repleti. Aurum, hoc eſt, divitias mundi in hac vita per contemtum terrenorum calcarunt, ideo in cœleſti vita introducentur in eiuſmodi civitatem, cuius pavimentum eſt ex auro, hoc eſt in qua aurum nihili æſtimatur præ cœleſtium divitiarum copia & abundantia. In hac vita per ſpinas ac vebres calamitatum ambularunt, tunc vero via auro erit ſtrata, in qua incedent. Gregorius lib. XVIII. moralium cap. 27. *Adpellatione auri in ſacro eloquio aliquando ſplendor ſupernae civitatis accipitur. Aurum namque, ex quo civitas illa conſtat, ſimile vitro dicitur, ut per aurum clara & per vitrum perſpicua deſignetur. Auri quippe metallum novimus potiori metallis omnibus claritate fulgere, vitri vero natura eſt, ut extrinſecus viſu pura, intrinſecus perſpicuitate perluceat. In alio metallo quidquid intrinſecus continetur, abſconditur; in vitro vero quilibet liquor qualis continetur interius, talis exterius demonſtratur, & ut ita dixerim, omnis liquor in vitreo vaſculo clauſus patet. Quid igitur aliud in auro vel vitro accipimus, niſi illam beatorum civium ſocietatem, illam ſupernam patriam, illam beatorum civium ſocietatem, quorum corda ſibi invicem & claritate fulgent, & puritate translucent? Quia enim omnes ſancti in aeterna beatitudine ſumma claritate fulgebunt, inſtructa auro dicitur. Et quoniam ipſa eorum claritas ſibi invicem in alternis cordibus patet, & cum uniuſcuiusque vultus oſtenditur, ſimul & conſcientia penetratur, hoc ipſum aurum ſimile vitro mundo eſſe memoratur. Ibi quippe unius cuiusque mentem alterius oculis membrorum corpulentia non abſcondet, ſed patebit animus, patebit animus, patebit corporalibus oculis, ipſa etiam harmonia corporis &c.* Pergit Iohannes in ſymbolica deſcriptione: *Fundamenta muri civitatis omni lapide pretioſo erant ornata*, v. 19. hoc eſt ordines lapidum in fundamento muri erant variis ac pretioſis gemmis ornati. *Fundamentum primum, iaſpis; ſecundum, ſaphirus; tertium, chalcedonius; quartum, ſmaragdus; quintum, ſardonyx ſextum, ſardius; ſeptimum, chryſolithus; octavum, beryllus; nonum, topazius; decimum, chryſopraſus; undecimum, hyacinthus, duodecimum, amethyſtus*, v. 20. Denotantur varia & inſignia Spiritus ſancti chariſmata, quibus apoſtoli & omnes electi in vita æterna erunt exornati. *Iaſpis* gemma viridis & pellucida, adſpectu grata & iucunda, quin & oculos confortans denotat *caritatem* Deo & hominibus gratam. *Saphirus* cœliformem colorem habens, corpus vegetans ac radiis ſolaribus tactus ardentem ex ſe mittens fulgorem, ſignificat donum *ſapientiae*, quod angelicis mentibus pios comparat, ac vires animæ in Deo defigit. *Chalcedonius* eſt pallidi coloris & fortiſſimæ reſiſtentiæ, ita ut in eo quis ſculpere queat, ſignificat donum *intellectus*, quo ea, quæ fidei ſunt, in cœleſti patria perfecte intelligentur; interim quia ea, quæ fidei ſunt, nullus intellectus creatus plane & plene comprehendit, ideo donum intellectus, quaſi pallenti lapidi comparatur. *Smaragdus* eximiæ eſt viriditatis ac pulchritudinis, denotat donum *conſilii*, quod in ſe decorum erga alios ſe diffundit. Smaragdus reſiſtit morbo comitiali, ſic donum conſilii contra peccati ruinam efficax eſt. *Sardonyx* denotat donum *fortitudinis*, dicitur enim illa gemma pudicum & humilem efficere. *Sardius* rubei coloris timorem pellens & gaudium pa-

pariens *ſcientiae* donum deſignat. *Chryſolitus* aurei coloris & ardentes ſcintillas diffundere viſa, timoreſque nocturnos depellens *pietatis* donum deſignat. *Beryllus* eximiæ claritatis gemma cœruleum colorem admixtum habens, faciens invictum in bello & mitem, eſt donum *timoris*. *Topazius* gemma regibus cariſſima contra iram ac lunaticam paſſionem valens eſt donum *iuſtitiae*. *Chryſopraſus* viridis coloris, & hinc inde quaſi aureis guttulis diſtinctus contra lepram valens eſt donum *prudentiae*. *Hyacinthus* cærulæi coloris & cum facie cæli mutatur, dat membris vigorem &c. eſt virtus *latriae*. *Amethiſtus* triformi ornatur colore, roſeo, violaceo & purpureo deſignat *caſtitatem*, quæ eſt virginum, viduarum & coniugatarum. *Duodecim portae, duodecim margaritae ſunt per ſingulas, & ſingulae portae erant ex ſingulis margaritis*, v. 21. Margaritæ candidæ & pellucidæ denotant candorem lucis æternæ, quo incolæ huius civitatis fulgebunt. Sed præſtat in generali adplicatione perſiſtere, quod ſcilicet per pretioſas illas *gemmas*, *aurum*, *margaritas &c.* gloria vitæ æternæ & copia cœleſtium bonorum nobis adumbretur, quam ad ſpecialem cuiuſque gemmæ explicationem deſcendere. Andreas Cæſarius in comm. Apoc. XXI. cap. 66. *Cum una ſimilitudine exacta cœleſtis illius civitatis venuſtas, plenaque omnium bonorum eiuſdem notitia tradi non poſſit, ſed ad eam rem variis opus ſit exemplis & ſimilitudinibus, propterea civitatis illius plateas cryſtallo auroque mundo adſimilat, quo hinc quidem eius praeſtantiam colorisque elegantiam colligamus, inde vero eius munditiem & claritatem, quae duo apud nos in unum convenire haud facile ſolent.* Poteſt etiam hæc ſtructura portarum adcommodari ad miniſterium evangelii, quod unioni pretioſo comparatur Matth. XIII. 46. ut enim per portam ingredimur civitatem, ſic per miniſterium evangelii in eccleſiam tum militantem tum triumphantem introducimur. h) *Templum*. *Non vidi in ea templum, Dominus enim Deus omnipotens templum illius eſt, & agnus*, v. 22. In futuro ſeculo non opus erit materiali quodam templo, in quo inſtituantur conventus eccleſiaſtici, prædicetur verbum & adminiſtrentur ſacramenta, quia ſublatum erit miniſterium eccleſiaſticum, nullo amplius opus erit doctore externo, omnes electi erunt θεοδίδακτοι, videbunt Deum a facie ad faciem, ac tradet Chriſtus regnum Deo Patri, hoc eſt modum, quo eccleſiam in hac vita gubernavit, abolebit, ac fidei ſuccedet viſio, ſpei fruitio &c. Nec amplius locus erit viſibilibus & externis ſignis, per quæ Deus populo ſuo in vet. teſti ſeſe manifeſtavit, per templum ſcilicet & arcam fœderis, ſed Deus coram intuendum ſe exhibebit.

§. XXIV. Atque hæc erit *ſtructura* cœleſtis Hieroſolymæ. Quinam vero erunt illius *cives & incolae*, hoc iam 4.) loco ſequitur: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſe populus eius erunt, & ipſe Deus cum eis erit eorum Deus*, v. 3. Ergo quod primum eſt, proponitur civium illorum *deſcriptio*, non ſolum *angeli*, ſed etiam *homines* erunt in illa civitate, in quibus & cum quibus Deus habitabit, nec tranſitorium aliquod, ſed perpetuum & æternum tabernaculum in eis ſibi eriget. Num vero omnes omnino homines in eam introducentur? minime vero, *quia non intrabit in eam aliquid coinquinatum aut abominationem faciens & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitae agni*, hoc

eſt,

eſt ſoli electi. In hac vita in externo militantis eccleſiæ cœtu ſanctis mixti ſunt hypocritæ, ſed in die iudicii fiet ſeparatio, poſtquam ſoli electi per fidem libro vitæ agni inſcripti cœleſtis Hieroſolymæ cives erunt. Iidem denotantur per *duodecim tribus Iſrael*, quorum nomina dicuntur portis inſcripta v. 12. intelliguntur enim ſpirituales Iſraelitæ, quos apoſtolus vocat *Iſraelem Dei*, Galat. VI. 16. *Iudaeos in abſcondito*, Rom. II. 29. *filios promiſſionis*, Rom. IX. 8. *qui inſiſtunt veſtigiis fidei Abrahae*, ſicque ſpirituales eius redduntur filii, Rom. IV. 12. Gentiles ſiquidem ab ingreſſu huius civitatis non eſſe excluſos, patet ex v. 24. *ambulabunt gentes, quae ſervatae fuerunt in lumine eius, & reges terrae adferent gloriam ſuam, & honorem ſuum in illam*, hoc eſt, qui ex gentibus ad verum Deum Iſraelis converſi Chriſtum Salvatorem fide amplexi ſunt, illi cœleſtem Hieroſolymam una cum piis Iſraelitis ingredientur. Quod vero *reges terrae gloriam ſuam in eam* dicuntur *illaturi*, non habet hunc ſenſum, quod cœleſtis Hieroſolymæ gloria futura ſit mundana, terrena, tranſitoria, qualis eſt regum huius ſeculi, illud enim conditioni ac ſtatui regni cœleſtis prorſus repugnat; ſed ſymbolice ſignificatur, quod in ea ſit omnium bonorum copia & abundantia, ac ſi in eam omnes reges terræ omnes ſuos theſauros contuliſſent. Significatur etiam pios reges & magiſtratus, qui Chriſto nomen dederunt, & eccleſiæ militantis pomœria dilatare ſtuduerunt, collatis eam in rem bonis regnorum ſuorum, in cœleſti gloria præ reliquis fulſuros &c. Deſcribuntur inſuper cœleſtis Hieroſolymæ incolæ hoc modo, quod *vicerint*, v. 7. hoc eſt, quod in hac vita tentationibus diaboli, concupiſcentiis carnis, vanitatibus mundi &c. ſpiritus robore reſtiterint, quod *pro fide ſemel tradita fortiter decertarint*, Iud. v. 3. nec ullis vel proſperis vel adverſis a Chriſto ſe abduci paſſi fuerint &c. Item *quod fecerint mandata Chriſti*, Apoc. XXII. 14. hoc eſt, quod in Chriſtum crediderint, & fide per dilectionem exſeruerint, 1 Ioh. III. 23. Quid vero fiet de reliquis, qui ab ingreſſu cœleſtis Hieroſolymæ excludentur? Cap. XXI. 8. *Timidis & incredulis, & exſecratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in igne & ſulphure, quod eſt mors ſecunda.* XXII. 15. *Foris canes & venefici, & impudici, & homicidae, & idolis ſervientes, & omnis qui amat & facit mendacium.* b) *Civium ſtatus & conditio.* Ea vero erit feliciſſima, lætiſſima & pacatiſſima. *Deus cum illis habitabit, erunt populus Dei*, XXI. 3. ab illo honorem, gloriam, lætitiam, protectionem, & omnia, quæ excogitari vel deſiderari poſſunt bona, percipient. *Abſterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum*, v. 4. non quod lacrimas emiſſuri ſint, quia ſtatim additur, *mors ultra non erit nec luctus, nec clamor, nec dolor erit ultra;* hoc eſt, nihil quidquam erit, quod eis moleſtiam creare, vel dolorem in illis excitare poſſit; ſed quod largiſſima & uberrima conſolatione perfundendi ſint pro omnibus, quæ in hac vita ſuſtinuerunt, adverſis, ab illo, qui dicit: *prima abierunt*, v. 4. *ecce ego nova facio omnia*, v. 5. *novum* ſcilicet *cœlum*, *novam terram*, v. 1. novum regnum, nova gaudia, novum ſtatum &c. *qui vicerit, poſſidebit illa omnia, & ero illi Deus & erit mihi filius*, v. 7. Ergo beati introducentur in pleniſſimam cœleſtium bonorum poſſeſſionem, erunt dilecti Dei filii & heredes omnium. *Portae civi-*

vitatis, in quam recipientur, non claudentur per diem, nox enim non erit illic, v. 25. nihil periculi a quoquam hoſtium erit metuendum, ideo portæ ſemper erunt apertæ, erit etiam una dies perpetua omnes tenebras & omnem dierum ac noctium viciſſitudinem excludens, *quia Deus ipſe*, qui eſt lux indeficiens & æterna, *eam illuminabit. Omne maledictum non erit amplius*, XXII. 3. hoc eſt, nullus in illa civitate habitabit, qui ſit Deo exoſus & ipſius ore maledictus, ſed omnes erunt dilecti filii, nihil quicquam in ea erit, quod Deus abominetur. *Thronus Dei & agni in illa erit*, v. eod. hoc eſt, Deus & Chriſtus regnabunt in ea in æternum, cuius cives & incolæ, Chriſti vero ſubditi erunt beati, in quibus Deus ſuum habebit thronum, ſuum domicilium, ſuum habitaculum perpetuum. *Nomen eius erit in frontibus eorum*, v. 4. hoc eſt, omnibus notum & manifeſtum fiet, quod ſint Dei filii, Chriſti fratres & coheredes, Spiritus ſancti templa; *nunc filii Dei ſumus, ſed nondum adparuit, quid futuri ſimus &c.* 1 Iohan. III. 2. In vet. teſt. laminæ ſacerdotis inſcriptum erat: *Sanctitas Domini.* In vita æterna omnes erunt Dei ſacerdotes, nomen & gloriam eius in frontibus ſuis portantes. *Nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernae, neque lumine ſolis, quoniam Dominus Deus illuminat illos*, v. 5. depulſis ignorantiæ, erroris, peccatorum & calamitatum tenebris luce perfectæ θεογνωσιας, iuſtitiæ ac lætitiæ perfruentur in æternum. *Lumen lucernae* eſt doctrina vet. teſt. *lumen ſolis* eſt doctrina nov. teſt. illa non amplius per miniſterium verbi in vita æterna tradetur, ſed *lumini gratiae* ſuccedet *lumen gloriae*; lumini fidei ſuccedet lumen viſionis. c) *Civium actiones. Servient Deo & agno*, Apoc. XXII. 3. cultum perfectiſſimum & puriſſimum Deo præſtabunt, æternis laudum encomiis eum glorificabunt, & ad nutum voluntatis divinæ omnes actiones ſuas conformabunt. *Videbunt faciem eius*, v. 4. non amplius per ſpeculum in ænigmate, *ſed a facie ad faciem* eum intuebuntur, 1 Cor. XIII. 12. perfecte eum cognoſcent, ex qua cognitione perfectus Dei amor orietur. *Regnabunt in ſecula ſeculorum*, v. 5. erunt victores mortis, diaboli, inferni & omnium hoſtium, fruentur pleniſſima & pacatiſſima libertate, erunt reges in novo cœlo ac nova terra &c. d) *Civium cibus ac potus. Sitienti dabo de fonte aquae vivae gratis*, Apoc. XXI. 6. hic fons aquae vivæ eſt ipſe Deus, fons omnis boni, omnis lætitiæ, omnis conſolationis, *qui potabit* electos *torrente voluptatis*, Pſal. XXXVI. 9. ex hoc fonte qui bibit, *non ſitit in aeternum*, Ioh. IV. 14. Hic eſt ille fons, ex quo promanat fluvius cœleſtis de quo Apoc. XXII. 1. ſequitur: *Et oſtendit mihi fluvium purum aquae vivae, ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & agni in medio plateae eius.* Fluvius ille purus eſt ſymbolum Spiritus ſancti, qui a Patre & Filio procedit, Ioh. VII. 38. qui uberrimis ſuis donis velut flumine quodam cœleſtem Hieroſolymam irrigabit & exhilarabit, *hi ſunt rivuli fluminis, qui laetificant civitatem Dei, ſanctas habitationes altiſſimi*, Pſalm. XLVI. 5. qui largiſſimum flumen conſolationis & omnium bonorum copiam ſecum deferunt, Ezech. XLVII. 1. *Et ex utraque parte fluminis lignum vitae adferens fructum duodecim per menſes ſingulos reddens fructum ſuum, & folia ligni ad ſanitatem gentium*, v. 2. Quemadmodum in paradiſo terreſtri conſtituta erat *arbor vitae* vegetas hominis vires conſervare potens; ſic in pa-

paradiſo cœleſti erit lignum vitæ diverſos bonorum & gaudiorum fructus adferens. Lignum illud vitæ Chriſtus eſt, a quo promanant univerſa, quæ ad plenam & perfectam electorum felicitatem pertinent. *Ibi electi, de puro ſapientiae fonte bibent, & de puro caritatis lacte vivent. Duodecim fructus*, quos lignum vitæ ſingulis duodecim menſibus novos profert, hi ſunt: *Sanitas abſque infirmitate, iuventus ſine ſenectute, ſatietas ſine faſtidio, libertas ſine ſervitute, pulchritudo abſque deformitate, impaſſibilitas ſine dolore, abundantia ſine indigentia, pax ſine perturbatione, ſecuritas abſque timore, cognitio abſque ignorantia, gloria ſine ignominia, gaudium ſine triſtitia.* Bonaventura in diæt. ſalut. tit. X. cap. 4. Fructus illi veram & æternam animæ ac corporis ſanitatem adferent, ac ſingulis menſibus renovabuntur, quia cœleſtium bonorum nulla unquam ſatietas aut faſtidium electos capiet, ſed omnia erunt illis quaſi ſubinde nova, & proinde ſingulariter grata. Aderit in cœleſti paradiſo *arbor vitae*, ſed non erit *arbor ſcientiae boni & mali*, quia electi in bono erunt confirmati, ut non poſſint amplius peccare, ac perceptis bonis excidere, ideo etiam mors non erit amplius, nec *culpae*, nec *miſeriae*, nec *naturae.*

Secundarii. §. XXV. Typi *ſecundarii* ac parabolæ minus principales ſunt complures: 1) *Cœli & terrae creatio.* Cœleſtis Hieroſolyma vocatur *cœlum novum ac terra nova*, Eſai. LXV. 17. LXVI. 22. 2. Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. quia cœlum illud, quod intuemur ac terra, cui inſiſtimus, præludium aliquod futuræ gloriæ ac æternorum bonorum nobis exhibet. Cœlum lucem nobis præſtat, terræ fructibus alimur, ſic in novo cœlo ac nova terra lux & cibus electis abunde ſuppetet. Cœli ac terræ opificio nihil pulchrius, unde Græci illud vocant κοσμον ab ornatu, ſed longe pulchrius ac præſtabilius erit novum illud cœlum ac nova terra. *Sicut cœlum & terra initio quaſi rudia corpora fuerunt, priusquam lux eſſet addita; ita pii illam imaginem rudem in ſe habent, quam Deus perficiet in noviſſimo die in iis, qui verbo crediderunt.* Lutherus in enarr. Gen. I. Cœlum & terra teſtantur de divina omnipotentia, ſapientia, bonitate, maieſtate, &c. at longe clarius & luculentius teſtimonium de ea feret novum cœlum & nova terra, quam exſpectamus. 2) *Septenarii numeri perfectio.* In deſcriptione ſeptimæ diei hexaemeri creationis, in qua Deus dicitur *requieviſſe*, Gen. II. 2. non fit mentio veſperæ; ſic poſt ſex mundi millenarios dies vitæ æternæ ſine fine durabit, *quia nox ultra non erit*, Apoc. XXII. 5. Enoch patriarcha ſeptimus non moritur, ſicut reliqui priores, ſed anima & corpore vivus in cœlum transfertur, Gen. V. 22. epiſt. Iud. v. 14. ſic per ſex millenarios in mundo mors dominabitur, ſed ſeptimo millenario adpropinquante devicta erit mors, & electi anima & corpore glorificati in vita æterna *ſemper cum Domino erunt*, 1. Theſſ. IV. 17. Septimo die concidunt Hierichuntis mœnia, Ioſ. VI 15. ſic ſeptimo millenario mundi corruet ædificium. Septimus quiſque annus erat annus quietis in populo Iſraelitico, & poſt septies ſeptem annos ſequebatur *iubilaeus*, Levit XXV. Septimo menſe celebrabant Iſraelitæ *feſtum tabernaculorum & propitiationis*, Levit XVI. 29. ſex hydriæ poſitæ erant, in quibus aqua commutabatur in vinum, Ioh. II. 6. hora ſeptima ſanabatur filius reguli, Ioh. IV. 52. hæc & ſimilia pii veteres adplicant ad vi-

tam æternam, in qua poſt exactos ſex millenarios mundi ſequetur æterna quies, perfecta ſanitas, feſtum iubilationis, vinum lætitiæ & conſolationis &c. 3.) *Sabbatum.* Gen. II. 2. *Deus requievit die ſeptimo, & benedixit diei ſeptimo, & ſanctificavit illum.* Fuit illud ſabbatum typus æterni illius ſabbati in cœlis, in quo electi anima & corpore a peccatis, calamitatibus & miſeriis huius vitæ requieſcent, Deus in illis & ipſi in Deo requieſcent, Eſai. LXVI. 23. *Erit ſabbatum ex ſabbato.* Hebr. IV. 6. *Supereſt introire quoſdam in requiem.* v. 9. *Proinde relinquitur ſabbatiſmus populo Dei.* In ſabbato non inveniebant Iſraelitæ manna, ſic in vita æterna ceſſabit miniſterium verbi. Origenes homil. XXIII. in Num. *Ultra hunc mundum eſt veri ſabbati obſervatio.* Chryſoſtomus homil. VI. in epiſt. ad Heb. dicit tres eſſe quietes: *Unam ſabbati,* in qua Deus quievit ab operibus ſuis; *ſecundam paleſtinae,* in quam ingreſſi iudæi erant, quieturi a multa afflictione & laboribus; *Tertiam, quae vere eſt quies,* nempe regnum cœlorum, quam adſecuti vere quieſcunt a laboribus & adflictionibus. Heſychius lib. VI. in Lev. 19 *Docere Iudaeos de intelligibili requie & fine mundi volens, quia illo tempore impoſſibile eſt cibum conquirere vel operari, nec circa corporale aliquid occupari, talia eis dicere Moſen praecepit:* Sabbata hodie Domino, non invenietis illud in agro. *Non ſabbatum ſed ſabbata, quia intelligibilis requies non ab uno quodam, ſed ab omnibus carnalibus vocationem alienationemque poſſidet.* Radulphus Flaviacenſis lib. XVI. in Levit. 1. *Triplex eſt ſabbati figura; nam in praeſenti vita dupliciter obſervatur, in futuro autem ſabbatum ſabbatorum Deo promittente ſperatur. Erit enim tunc, ut Eſaias teſtatur,* menſis ex menſe, ſabbatum ex ſabbato. *In menſe ſiquidem fit dierum collectio, dies autem virtus intelligitur, ſicut & peccatum nox. Quantumcunque ergo iuſtus, dum hic vivit, virtutibus abundet, illi tamen virtutum plenitudini non valet aequari, cum replebimur in bonis domus Dei, quia menſis illic erit ex menſe, id eſt, a menſium caeterorum exceptus numero & omnem vitae praeſentis transſcendens profectum ſanctitatis perfectio. Erit & ſabbatum ex ſabbato, quia ſanctorum quies hic inchoatur, illic vero qualibet ex parte perficitur.* 4) *Paradiſus.* Hortum paradiſiacum, qui homini ante lapſum præbuit domicilium, fuiſſe typum vitæ æternæ, colligitur ex adpellatione paradiſi eidem attributa Luc. XXIII. 43. 2. Cor. XII. 4. Apoc. II. 7. Paradiſus erat omnis pulchritudinis, omnis lætitiæ & voluptatis promtuarium, *univerſae ſenſibilis venuſtatis intelligentiam excedens,* Damaſcenus lib. II. orth. fid. cap. 11. ſed paradiſus cœleſtis erit longe pulchrior, in illo enim liberi erimus a peccato, ſecuri a morte, nulla creatura nobis nocebit, ſed ex omnibus ſummam percipiemus voluptatem, familiariter cum Deo & angelis colloquemur, edemus *de ligno vitae,* bibemus *de fluvio aquae vivae, ſplendido tanquam cryſtallo, procedente de ſede Dei & agni,* Apoc. II. 7. XXII. 1. &c. quorum omnium typus in terreſtri paradiſo primis parentibus fuit propoſitus. Voluit enim Deus, ut in terris eſſet aliquod corporeum & adſpectabile, quod incomparabilem paradiſi cœleſtis pulchritudinem homini adumbraret. Sed cum homo per peccatum in ſeipſo deſtrueret paradiſum animæ internum, Deus a terreno & cœleſti paradiſo ipſum expulit, a quo etiam æternum fuiſſet excluſus, niſi per ſanguinem Chriſti aperta fuiſſet porta cœleſtis paradiſi, per quam latronem in cruce immittit. 5) *Arbor vitae in paradiſo,* Geneſ. II. 9. Per eam ſym-

ſymbolice ſignificatam fuiſſe beatam & immortalem in cœlo vitam, quam Deus Adamo promiſerat, ſi præceptis eius obſequens manſiſſet, colligitur ex Prov. III. 18. Apoc. II. 7. & XXII. 2. quinimo fuit lignum illud vitæ non modo ſymbolum, ſed etiam pignus & arrha vitæ æternæ, cuius intuitu primi homines confirmabantur, ſe æternæ beatitudinis fore participes, ſi in ſancta erga Deum obedientia perſtiterint. Confer dicta ſuperius §. XIV. 6) *Arca Noae* requieſcens in montibus Ararat, Gen. VIII. 4. Gregorius in epiſtol. *Arca ceſſante diluvio in monte requievit, quia vitae huius corruptione ceſſante, cum malorum operum fructus transſierint, in cœleſti patria Eccleſia velut in celſo monte requieſcet.* 7.) *Tabernaculum.* Illud fuiſſe vitæ æternæ typum colligitur ex Pſalm. LXXXIV. 1. Luc. XVI. 9. Pſalm. XV. 1. Apoc. XXI. 3. Tabernaculum Moſaicum propter *pelles hyacinthinas* ipſum cooperientes cœlum e longinquo adſpicientibus repræſentabat, ut auctor eſt Ioſephus lib. III. antiquit. cap. 7. iure igitur optimo cœleſtis gloriæ ſymbolum cenſetur, quod ipſum oſtendit ſacra ſupellex tabernaculi. α) Per *arcam fœderis* denotatur ſacroſancta Trinitas, cuius beata viſio electis in vita æterna continget. In arca erant *tabulae legis, urna aurea cum manna, & baculus frondens Aaronis.* In cœlo Deus Pater, qui nos ſanctiſſimis ſuis legibus gubernat, Filius, qui eſt panis vitæ, verum & cœleſte manna, quod *de cœlo deſcendit, & dat vitam mundo*, Iohannes VI. 33. quo electi in æternum ſatiabuntur, Apoc. II. 17. Spiritus ſanctus qui perpetuis & æternum virentibus chariſmatibus nos replebit, & in hac vita per miniſterium evangelii nos ducit: *Caritas ibi erit lex, Filius Dei erit rex, modus aeternitas.* β) Per *propitiatorium* exprimitur Chriſti Salvatoris bonitas, qui gratiam Dei & vitam æternam nobis promeritus eſt, Rom. III. 25. Ex propitiatorio Deus reſponſa dabat; ſic in vita æterna familiariſſime cum Deo loquemur. γ) Per *cherubin* ſignificatur beatiſſima ſanctorum angelorum ſocietas; erimus enim ἰσάγγελοι, Matth. XXII. 30. ac unum cum illis conſtituentes chorum æternis laudum præconiis Deum concelebrabimus. δ) Per *altare* denotatur devotionis ſanctitas; erimus enim *ſacerdotes Dei*, Apoc. I. 6. *offerentes quotidie vitulos labiorum noſtrorum, hoſtiam ſcilicet laudis*, Hebr. XIII. 15. In ſanctum ſanctorum ſolus ſummus ſacerdos ingredi poterat; ſed Chriſtus per paſſionem ſuam in cœli ſanctuarium ingreſſus, Heb. X. 19. hanc gratiam & gloriam nobis promeruit, ut in vitæ æternæ adita pateat nobis aditus ε) Per *candelabrum* denotatur beatæ viſionis claritas, 1 Cor. XIII. 12. *claritas Domini illuminabit* cœleſtem Hieroſolymam, *& lucerna eius erit agnus*, Apoc. XXI. 23. Triplex viſio exhilarabit electos: *corporalis*, qua Chriſti humanitatem; *ſpiritualis*, qua angelorum ſubtilitatem; *intellectualis*, qua ſuper benedictam Trinitatem videbunt. ζ) Per *menſam* intelligitur beatæ fruitionis ſatietas, *quia edent de fructibus ligni vitae*, qui ſingulis menſibus renovabuntur, Apoc. XXII. 2. η) Denique per *ligna Sittim* imputribilia, ex quibus tabernaculi ſupellex erat fabrefacta, denotatur in omnibus bonis indeficiens æternitas, quod beatorum gloria corruptionis omnis expers, adeoque in eodem ſemper ſtatu in omnem æternitatem firmiſſima ſit manſura. Septima enim illa dies nec veſperam nec noctem habebit, Apocal. XXII. 5. Procopius in comm. Geneſ. V. *Interitus tabernaculum dicit locum,*

qui ſupra cœlum vel firmamentum frequentatur. Pontificem ſummum vel primum nominat Chriſtum, quod hic primus in hoc adſcenderit, & nobis primam iſtam habitationem aperuerit &c. Quidam tamen per tabernaculum utpote portatile ac de loco in locum translatum malunt intelligere *eccleſiam militantem*, quæ in hac vita eſt ambulatoria, nulli certo loco adfixa; per templum vero Hieroſolymitanum utpote fixum *eccleſiam triumphantem*, quæ in vita æterna erit immobilis & perpetua. Multa ſignificabant eccleſiam militantem & triumphantem, *deſertum & terra promiſſionis tabernaculum in deſerto laboris & templum in loco pacis, ſanctum & ſancta ſanctorum, altare holocauſti & thymiamatos &c.* ſed nulla cum abſurditate coniunctum, ſi unus idemque typus diverſimode adplicetur, ac proinde tabernaculum & militantis & triumphantis eccleſiæ figura ſtatuatur; præſertim quia pii ex eccleſia militante transferuntur in triumphantem. ſicut vaſa ſacra ex tabernaculo olim transferebantur in templum Hieroſolymitanum. 8) Exod XV. Iſraelitæ poſt aquarum amaritudinem perveniunt *ad Helim*, ubi erant 12. fontes aquarum, & 70. palmæ. Hoc Ambroſius adcommodat ad ſtatum piorum, præſertim martyrum in futura vita, ſic enim ſcribit ſerm. XXIV. *Eſt palma martyribus ſuavis ad cibum, umbroſa ad requiem, honorabilis ad triumphum, ſemper virens, ſemper veſtita foliis, ſemper parata victoriae, atque ideo non marceſcit palma quia non marceſcit martyrum victoria, iuxta illud; iuſtus ut palma florebit.* 9) *Manna.* Apoc. II. 17. *Vincenti dabo manna abſconditum.* Manna ſignificat donum præparatum, ſic regnum cœlorum paratum eſt electis ab æterno, ut gratuitum donum, Matth. XXV. 34. Manna cœlitus depluebat; vita æterna eſt donum cœleſte & ſupernaturale. Manna erat ſaporis mellei dulciſſimi, at quid vita æterna ſuavius ac dulcius excogitari poteſt? Sicut gomor ex manna in tabernacula adſervabatur, Exod. XVI. 32. Hebr. IX. 4. ſic æternæ vitæ bona piis in cœlo adſervantur, 1 Pet. I. 4. Qui in ſeptimanæ ſexiduo non collegerat manna, in ſeptimo nihil inveniebat; ſic in hac vita per fidem in Chriſtum æternæ vitæ hereditas adquirenda, qua in parte qui negligens exſtiterit, in die iudicii nihil gratiæ ac vitæ inveniet. 10) *Annus iubilaeus.* Is celebratur *in fine ſeptem hebdomadarum annorum*, hoc eſt, poſt exactos ſepties ſeptem quietis annos; ſic vitæ æternæ feſtivitas plene inchoabitur in fine mundi, qui per ſeptenarium dierum & ætatum decurſum continue defluit. In beato illo iubilæo omnia naturæ humanæ debita timor, languor, mors &c. erunt ſoluta, ſervitus corruptionis dimiſſa, hereditas gloriæ, quæ per Adamum vendita, plenarie reſtituetur, erit etiam ſumma iubilatio & gratiarum actio, quia ſequetur *ἀποκαταστασις παντων*, Apoc. III. 20. 11) *Moſes ore ad os loquitur cum Deo, nec per aenigmata & figuras Dominum videt*, Num. XII. 8. *Oſtendit ipſi Deus gloriam ſuam*, Exod XXXIII. 18. *loquitur cum ipſo facie ad faciem, ſicut homo ſolet loqui ad amicum ſuum*, v. 11. *In monte cum Domino converſatus per quadraginta dies & quadraginta noctes panem non comedit, & aquam non bibit*, XXXIV. 28. *ac ſplenduit cutis faciei eius ex conſortio ſermonis Domini*, v. 29. Talis gloria ac felicitas omnibus electis in vita æterna obtinget, videbunt Deum a facie ad faciem, familiariter cum illo colloquentur, non indigebunt cibo ac potu terreno, corpora ipſorum fulgebunt inſtar radiorum ſolis &c. 12) *Terra Canaan.* Fuit hæc patribus promiſſa & gratuita Dei benignitate Iſraelitis diſtributa, quod tribus diſtinctis vicibus

bus inculcatur Deut. IX. 4. 5. & 7. ſic vita æterna piis promiſſa eſt gratuitum divinæ miſericordiæ donum. Terra Canaan bellando ab Iſraelitis erat occupanda, ſic pugnanti & vincenti dabitur cœleſtium bonorum poſſeſſio, Apoc. XXI. 7. Terra Canaan ſorte inſtar cuiuſdam hereditatis inter Iſraelitas fuit diſtributa; ſic verbum *κληρονομειν* de vitæ æternæ diſtributione in ſcripturis frequentiſſime uſurpatum ex ſortibus in terræ Canaan diviſione uſitatis deductum, & ad vitæ æternæ hereditatem denotandam eſt translatum. Terra Canaan *fluebat lacte & melle*, Ioſ. V. 6. ſic vita æterna abundabit omnium bonorum copia. *Adſcendebant filii Iſrael armati in terram promiſſionis*, ſed poſtquam eam ingreſſi erant, arma depoſuerunt, obliti timoris & rumoris bellici. *habitabat quisque ſub vite & ficu ſua confidenter*; ſic in vita æterna erit perfecta tranquillitas & æterna ſecuritas. 13) Iobo *ſeptuplo* maiora omnia a Deo reſtituebantur, Iob. XLII. 11. ſic in vita æterna recipiemus millies meliora & præſtantiora bona illis, quæ propter Chriſtum in hac vita amiſimus, Matth. XIX. 29. 14) *Templum Salomonis*. 1. Reg. VI. 7. *Cum domus aedificaretur, de lapidibus perfectis adlatis aedificata eſt, & malleus & ſecuris, & omne feramentum non ſunt audita in domo, cum aedificaretur*. Sic in cœleſti Hieroſolyma, in qua Chriſtus ædificat templum ſuum, vox ſecuris vel mallei non auditur, hoc eſt, nec pœna nec tribulatio ſentitur, nec vox doloris auditur, quia lapides, hoc eſt, ſancti, qui ſunt materia huius templi, 1 Petr. II. 5. prius in hoc mundo per tribulationes, præparantur ac dolantur. Templum non erat amplius mobile ac portatile, ſicut tabernaculum; ſic eccleſia triumphans non amplius erit mutabilis & ambulatoria, ſicut militans in terris, ſed ſtabilis & fixa. Templum Hieroſolymitanum exſtructum fuit a Salomone; ſic Chriſtus, *cæleſtis Salomon*, Matth. XII. 42. parat nobis in cœlo locum, Ioh. XIV. 3. 15) Per *reginam auſtri*, quæ venit ad Salomonem, ut audiret ſapientiam eius, 1. Reg. X. 1. 2. Paral. IX. 1. Matth. XII. 42. Luc. XI. 31. ſignificatur anima, quæ ad Chriſtum in Hieroſolymam cœleſtem cum multorum angelorum comitatu ingreditur. Illa miratur regis Chriſti ſapientiam, miniſtrorum hoc eſt ſanctorum & angelorum ordinem, ciborum, hoc eſt, æternæ refectionis plenitudinem, veſtium, hoc eſt, corporum glorificationem, pulchritudinem domus, hoc eſt, cœli magnitudinem, ſacrificiorum, hoc eſt, divinarum laudum multitudinem, quæ admiratur & ſignificat ſe non potuiſſe credere, quod coram intuetur. Quid eſt ſapientia Salomonis ad Chriſti ſapientiam comparata? quid ordo miniſtrorum comparatus cum novem ordinibus angelorum? Quid cibi terreni collati ad manna cœleſte? quid veſtes corruptibiles æſtimatæ ad ſtolam incorruptibilitatis? 16) *Elias* curru igneo in cœlum vehitur, 2. Reg. II 11. ſic piorum animæ ab angelis in paradiſum cœleſtem portantur, Luc. XVI. 22. ab angelis, inquam, qui ſunt *ſpiritus illi adminiſtratorii*, de quibus Pſalm. CIV. 4. *Facis angelos tuos ſpiritus & miniſtros tuos ignem fulgentem*. Pallium Elias relinquit in terris; ſic corpora piorum, quæ fuerunt velut animæ indumenta, relinquuntur in terra, ſed in die noviſſimo ex pulvere terræ iterum ſuſcitabuntur, & in cœleſtis gloriæ conſortium introducentur. Elias relinquebat pallium ſuum, quia in cœlo nullo indigebat veſtimento; ſic in vita æterna nullis indigebimus veſtibus, *quia immortalitate erimus veſtiti*. Fulgentius de fid. ad Monim. cap.

 43.

34. Elias ambulans ad montem Dei Horeb per quadraginta dies ſuſtentabatur ſine cibo corporali, 1. Reg. XIX. 8. ſic viſio Dei in vita æterna corpus & animam noſtram ſatiabit, ut nullis opus ſit cibis terrenis ac tranſitoriis. 17.) *Ahaſveri magnificum ac regium convivium*, Eſth. I. 4. & ſeqq. deſcriptum, vitæ æternæ gaudia utcunque adumbrare, colligitur ex verbis Chriſti Luc. XXII. 29. *Diſpono vobis regnum*, v. 30. *ut edatis & bibatis ſuper menſam meam in regno meo*, *& ſedeatis ſuper thronos duodecim &c.* 18) *Viſionem Ezechieli* 1 & 10. oblatam, ſpecimen aliquod vitæ æternæ exhibere, colligitur ex Apoc. IV. 8. Cum prophetæ I. 10. monſtrata fuiſſent quadriformia animalia, quorum ſingula quatuor facies habebant, *leonis*, *hominis*, *bovis & aquilae*, X. 14. ubi eadem viſio repetitur, pro facie bovis facies *cherub* adparuit, ſicque facies bovis in faciem cherub converſa fuit; ſanctorum enim facies in hac vita mortali eſt facies bovis in area laborantis & ſudantis, quæ tamen poſtea in faciem cherub pulcerrimam commutabitur, abſterſis ſcilicet lacrimis, neterſo pulvere, ac mortalitate in gloriam immortalitatis commutata.

§. XXVI. In nov. teſt. regni cœleſtis gloria per *convivium*, *nuptias*, *ſeſſionem in thronis regalibus &c.* exprimitur de quibus ſymbolicis ac parabolicis deſcriptionibus inferius agemus, quando formam vitæ æternæ utcunque delineabimus. Hoc loco notamus; 1) ſtatum vitæ æternæ Luc. XXI. 30. conferri cum *aeſtate*. Tempus præſentis vitæ convenit cum hyeme, in quo dies breves & omnia triſtia, ſed tempore veris, quod eſt æſtas inchoata, dies protenduntur, omnia ſunt læta & amœna, ac quæ in hyeme erant emortua, viciſſim reviviſcunt; ſic in vere vitæ æternæ *oſſa noſtra germinabunt inſtar graminis*, totius naturæ renovatio ſuccedet, aderit volucrium intellectualium cantus, frondebit & fructus adferet lignum vitæ &c. Tunc implebitur, quod prædictum Cant. II. 10. *Surge*, *propera amica mea*, *formoſa mea*, *& veni*. v. 11. *Iam enim hyems tranſiit*, *imber abiit & receſſit*. v. 12. *Flores adparuerunt in terra noſtra*, *tempus putationis advenit*, *vox turturis audita eſt in terra noſtra*, v. 13. *Ficus protulit groſſos ſuos*, *vineae florentes dederunt odorem ſuum*. 2) Servis fidelibus & prudentibus talem promiſſionem eſſe factam, quod *ſuper omnia bona Domini ſint conſtituendi*, Matth. XXIV. 47. Luc. XII. 44. quod *dominus in ſuo a nuptiis reditu*, quem vigilanter eiuſmodi ſervi exſpectant, *ſeſe ſit praecincturus*, *ab ipſis menſae adſidentibus miniſtraturus*, Luc. XII. 37. quod *conſtituendi ſint ſuper multa*, *& in gaudium Domini ſui introducendi*, Matth. XXV. 21. 23. quæ omnia cœleſtem & æternam ipſorum felicitatem παραβολικως και μυςικως exprimunt. 3) Luc. XXIV. 31. *Chriſtus manifeſtat ſe diſcipulis in Emaus*, *cum diſtribueret illis panem*; ſic in cœleſti paradiſi hoſpitio Chriſtum plene cognoſcemus, quando panem æternæ ſatietatis nobis diſtribuet. 4) Suaviſſima ac familiariſſima illa converſatio, qua Chriſtus poſt ſuam reſurrectionem uſque ad tempus αναληψεως cum diſcipulis uſus eſt συναλιζομενος, Act. I. 4. *manducans & bibens cum ipſis*, Act. X. 41. typum exhibet vitæ æternæ, in qua Chriſtum videbimus, Chriſtum docentem audiemus, cum Chriſto in menſa ipſius adcumbemus, Chriſto in omnem æternitatem adſociabimur. Neque enim modo nobis aderit, modo aberit, nec a nobis adſumetur, Act. I. 11. ſed erit nobiſcum in æternum, *& nos ſemper cum*

cum ipſo erimus, 1. Theſſ. IV. 17. Chriſtus per quadraginta illos dies *loquebatur diſcipulis ſuis de regno Dei*, Act. I. 3. cuius phraſeos ſenſum & emphaſin in harm. de reſurr. cap. ult. expendimus, ſed in vita æterna omnes veri diſcipuli Chriſti poſſidebunt regnum Dei, Matth. XXV. 34.

§. XXVII. 5) In Apocalypſi præter hieroglyphicam cæleſtis Hieroſolymæ picturam ſuperius qualitercunque expoſitam exſtant eiuſmodi typicæ ac parabolicæ deſcriptiones æternæ felicitatis complures. Apoc. II. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod eſt in Paradiſo Dei mei*, dabo illi vitam æternam, cuius ſymbolum & ſacramentum pignus & arrha fuit arbor vitæ in Paradiſo, ut oſtendimus ſuperius. v. 10. *Dabo tibi coronam vitae*, utpote victori. v. 11. *Qui vicerit, non laedetur a morte ſecunda*, liber erit ab æterna damnatione. v. 17. *Vincenti dabo manna abſconditum*, conſortem eum faciam cœleſtium bonorum, quæ piis in cœlo adſervantur, quorum typus fuit manna Iſraelitis in deſerto datum, ut paulo ante vidimus; *& dabo illi calculum candidum*, abſolvam eum a morte & damnatione, quia calculus albus fuit olim ſymbolum ſententiæ abſolutoriæ, ſicut contra niger damnatoriæ. Ovidius lib. XV. metam.

Mors erat antiquis, niveis atrisque lapillis,
His damnare reos, illis abſolvere culpa.

Et in calculo nomen novum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit. Nomen novum illud eſt, ut dicatur filius Dei, frater & coheres Chriſti, 1 Ioh. III. 2. quod nomen dicitur ſcriptum ſuper calculum candidum, quia Chriſtus electos non ſolum a damnatione abſolvet, ſed etiam cœleſti honore & gloria illos coronabit. Nemo illud ſcit, niſi qui accipit, quia Dominus novit, qui ſunt ſui, ac vera fides & interior Spiritus ſancti inhabitatio non ſunt aliorum hominum oculis in hac vita obvia. Aretas Cæſarienſis in comm. h. l. *Manna tropice panis eſt vitae, qui propter nos de cælo deſcendit, tametſi bona univerſa futura deſignentur perinde ac cælitus & ipſa devolantia, ubi etiam ſuperna illa eſt Ieruſalem. Vincenti diabolum ſe etiam calculum candidum donaturum, hoc eſt, gloria illuſtratum fulgentemque pollicetur. Poſuit autem hoc loco calculum candidum, quod is apud eos, qui in theatris ac ſtadiis luctabantur, familiaris eſſet ac notus, & vincentibus traderetur. Nomen vero novum, hoc eſt, quod in praeſenti vita ignoratur. Hoc autem nomen ſancti hereditate adſequentur.* v. 26. *Qui vicerit, dabo illi poteſtatem ſuper gentes.* v. 27. *Et reget eas in virga ferrea, tanquam vas figuli confringentur, ſicut & ego accepi a Patre meo.* Participem illum faciam victoriæ meæ ab hoſtibus reportatæ, Matth. XIX. 28. Luc. XXII. 29. 1 Cor. VI. 3. Epheſ. II. 6. Apoc. III. 21. Lyranus in h. l. *Dabo illi poteſtatem ſuper gentes in finali iudicio, in quo ſancti iudicabunt cum Chriſto, & ſic habent poteſtatem ſuper gentes iudicandas. Et reges illas virga ferrea, hoc eſt, inflexibili iuſtitia, & tanquam vas figuli confringentur, quia tunc peccatores in infernum praecipitabuntur.* v. 28. *Et dabo illi ſtellam matutinam.* Ea eſt ſymbolum perfectæ θεογνωσιας & claritatis, qua animæ & corpora piorum induentur in vita æterna, Dan. XII. 3. 1 Cor. XV. 41. Apoc. III. 4. *Ambulabant mecum in albis.* v. 5. *Qui vicerit, veſtietur ve-*

veſtimentis albis, quæ ſunt ſymbolum victoriæ, innocentiæ, gloriæ ac lætitiæ, quin & dignitatis regiæ, *& non delebo nomen eius de libro vitae, & confitebor nomen eius coram Patre meo, & coram angelis meis;* certe conſequetur ſalutem, eademque nunquam excidet. v. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei*, erit perpetuus heres æternorum bonorum nec ullum εκπτωσεως ipſi imminebit periculum, quia columna eſt ſymbolum immobilitatis in ſtatu gloriæ cœleſtis, unde explicationis cauſa ſubiungitur: *& foras non egredietur amplius & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei.* In columnis regum ac principum nomina eorum inſcribi ſolent, ita quoque Dei nomen ſuper columnas illas cœleſtes ſcribitur, quia pii in hac vita per gratiam adoptionis, in futura per beatificam viſionem ſunt & dicuntur Dei filii, ac nomen illud dicitur ſcribi ſuper eos, quia quod ſupra naturam eſt, non in illis, ſed ſuper illos ſcribi dicitur. *Et nomen civitatis Dei mei novae Hieruſalem, quae deſcendit de coelo a Deo meo, & nomen meum novum.* Electi erunt & dicentur cives cœleſtis Hieroſolymæ, ac omnibus manifeſtum fiet, columnas illas in cœlo a Chriſto per paſſionem & mortem, qua nomen illud novum conſecutus eſt, tantam in victoriæ ſuæ monumentum, fuiſſe erectas, illique omnium ſanctorum gloriam unice ferendam eſſe acceptam. v. 21. *Qui vicerit, dabo ei ſedere in throno meo mecum, ſicut & ego vici, & ſedi cum Patre meo in throno eius.* Collocabo ipſum in throno gloriæ, ſicut & ego per paſſionem intravi in gloriam meam, regnabit mecum in cœlo, 2 Timoth. II. 12. Apoc. II. 26. ſicut & ego per crucem intravi in regnum; ubi tamen notandum, *thronum Patris*, in quem Chriſtus evectus eſt, diſtingui *a throno Chriſti*, in quem ſancti collocabuntur. Apoc. IV. 4. electi adparent *circumamicti veſtimentis albis*, quorum ſignificationem paulo ſuperius expoſuimus, *& in capitibus eorum coronae aureae*, in ſignum victoriæ a diabolo, peccato, morte, inferno, mundo & omnibus hoſtibus reportatæ, ut & dignitatis regiæ a Chriſto ſibi collatæ. Apoc. VII. 15. *Sunt ante thronum Dei, & ſervient ei die & nocte in templo eius*, ſunt enim ισαγγελοι ac ſacerdotes cœleſtes, *& qui ſedet in throno habitabit ſuper illos*, σκηνωσει *obumbrabit eos*, hoc eſt, veluti umbraculo quodam eos proteget contra quævis mala & adverſa; Apoc. XXI. 3. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi populus eius erunt.* Ergo σκηνωσει επ αυτως, και σκηνωσει μετ αυτων. v. 16. *Non eſurient neque ſitient amplius, nec cadet ſuper illos ſol nec ullus aeſtus*, liberi erunt ab omnibus moleſtiis, ab omni indigentia, ab omni tentatione ac perſecutione, 1 Petr. IV. 12. 17. *Quoniam agnus, qui in medio throni eſt, reget illos, & deducet eos ad fontes vitae aquarum*, επι ζωσας πηγας υδατων, ad viventes fontes, hoc eſt, ſatiabit, potabit, & inebriabit eos cœleſtium bonorum abundantia, *& abſterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum*, conſolabitur eos, *ſicut mater conſolatur filios*, Eſai. XXV. 8. LXVI. 13. replebuntur cœleſti lætitia &c. Proponitur igitur in hac viſione apocalyptica: a) *beatorum multitudo & varietas.* Multitudo quidem v. 9. *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat;* varietas vero, quando ſubiungitur ibidem *ex omnibus gentibus & populis & tribubus & linguis.* Utraque ad pulchritudinem & excellentiam cœleſtis illius patriæ augendam plurimum facit. b) *Beatorum con-*

concordia & pacata tranquillitas. Mirum ſane, cœleſtis Hieroſolymæ cives tanta multitudine ac varietate eſſe illuſtres, ſed longe mirabilius, in tanta multitudine ac varietate pacatiſſimam inveniri concordiam, quæ a Iohanne inſinuatur, quando *ante thronum in conſpectu agni ſtetiſſe* dicuntur. c) *Gloriae cœleſtis ſtabilitas ac firmitas.* Dicuntur enim beati *ſtari ante thronum*, & in conſpectu agni, tum quia gratia apud Deum & agnum fruuntur, & ad divina mandata promtos ſeſe exhibent, quorum utrumque competit illis, qui coram principibus adſtant, tum quia in bono, ac proinde etiam in cœleſti gloria ſunt ſtabiles & immoti. d) *Beatorum triumphalis dignitas.* Palmæ erant in manibus eorum in ſignum victoriæ, quam de diabolis & ipſius organis, perſecutoribus, tyrannis, ſeductoribus, hæreticis, de peccatis, morte, inferno, &c. reportarunt. Gregorius homil. XVII. in Ezech. *Palmas in manibus tenere eſt victorias in operatione tenuiſſe, cuius operationis palma ibi retribuetur, ubi iam ſine certamine gaudebit.* e) *Gloriae cœleſtis continuatio ac perpetuitas.* Sunt ante thronum Dei, *& ſerviunt ei die ac nocte*, ubi per verba *die ac nocte* non ſignificatur, fore in coelo dierum ac noctium viciſſitudinem, quia *nulla ibi nox erit*, Apoc. XXI. 25. ſed idiotiſmo linguæ ſanctæ ſtatus beatiſſimi continuatio ac perpetuitas denotatur, neque vero tam diuturna Deo adſiſtendi & ſerviendi continuatione beati fatigabuntur propter ſummam, quam ex hoc ſervitio percipiunt, voluptatem &c. f) *Summa beatorum felicitas.* Comparatur enim eorum ſtatus uberrimis *paſcuis*: *Agnus, qui in medio throni eſt, paſcet illos, ac deducet eos ad vivos fontes aquarum*, ergo nec cibus nec potus neque quidquam beatis deerit, Pſalm. XXIII. 1. *& abſterget Deus omnem lacrimam ob oculis eorum*; ubi proponitur ſimilitudo ducta a matribus, quæ parvulos plorantes ſolent amplecti, oſculari, blanditiis delinire, lacrimas abſtergere, iiſdemque ubera porrigere; ſic ſanctos ex hac miſeriarum & lacrimarum valle ad ſe venientes Deus in ſinu gloriæ beatæ excipit. ac inſtar matris eoſdem conſolatur.

V) Ex eccleſiae ſymbolis.

§. XXVIII. V) Ex *eccleſiae ſymbolis.* Symbolum *apoſtolicum* felicem illam habet clauſulam: *Credo vitam aeternam. Nicenum* eodem modo finit: *Exſpecto reſurrectionem mortuorum, & vitam venturi ſeculi. Athanaſianum* repetit dictum Chriſti Ioh. V. 29. *Qui bona egerunt, ibunt in vitam aeternam.* Irenæus lib. I. adv. hæreſ. cap. 2. pag. 34. *Eccleſia per univerſum orbem uſque ad fines terrae ſeminata credit Chriſtum ad iudicium rediturum &c. ut iuſtis & ſanctis, & qui mandata eius obſervant, & in dilectione eius perſeverant, quibuſdam quidem ab initio, quibuſdam autem ex pœnitentia vitam donet, incorruptibilem ſtatum largiatur, & vitam aeternam tribuat.* Tertullianus lib. de præſcript. adv. hæreſ. cap. 13. p. 110. *Regula autem fidei eſt, ut iam hinc quid credamus, profiteamur &c. venturum Chriſtum cum claritate ad ſumendos ſanctos in vitae aeternae & promiſſorum cœleſtium fructum, & ad profanos iudicandos igni perpetuo, facta utriuſque partis reſuſcitatione &c.*

Antitheſis.

§. XXIX. Antitheſis.

I) *Epicuraei, Sadducaei & empaectae* tam intra quam extra viſibilis eccleſiæ pomœria vitam æternam eſſe negant. Ut enim animæ immortalitatem, corporum reſurrectionem,

quæ eminet iuſtitia, ſalus & vita; de *animae immortalitate & beato animarum piarum poſt mortem ſtatu*, is enim arguit ſupereſſe vitam aliam poſt exactum huius vitæ curſum; de *reſurrectione piorum ad vitam aeternam;* de *extremo iudicio*, cuius finis erit, ut quilibet reportet fructum eorum, quæ per corpus geſſit; de *iuſtitia fidei & eius effectu ac conſequente*, quod eſt vita æterna &c. Addi etiam poſſunt *exempla translationis Enochi & Eliae*, quin & Photinianorum opinio ad abſurdum deduci poteſt. Si enim pii in vet. teſt. non habuerunt promiſſionem vitæ æternæ, eccleſia Iſraelitica nihil aliud fuit quam hara porcorum, quippe quorum *ventrem Deus impleverit bonis huius vitae*, Pſalm. XVII. 14. & poſtea eos dimiſerit bonis cœleſtibus inanes ac vacuos, omnibus etiam pereundum fuit æterna morte, quia nullam habuerunt promiſſionem, quam terroribus & angoribus mortis opponere potuerint; pii fuerunt deterioris conditionis quam impii, quippe qui in hac vita præ reliquis florente fortuna conſueverunt uti, quæ omnia abſurda eſſe quivis videt. Excipiunt Photiniani, *non eſſe putandum, non habituros aeternam vitam eos, qui fideles ante Chriſti adventum fuerint, quamvis illis non fuerit a Deo promiſſa. Nihil enim impedire, quo minus Deus multo plus det, quam promiſit.* Socinus d. l. Reſp. 1) Fundamenta hactenus adlata oſtendunt, non absque promiſſione in verbo revelata ex ignota penitus & inſperata Dei gratia vitam æternam credentibus ſub tempore veteris teſtamenti obtigiſſe, ſed promiſſionem beatitudinis in verbo ipſis fuiſſe poſitam. 2) Hæc revelatio promiſſionis omnino fuit neceſſaria, ut in omnibus huius vitæ adverſis, cumprimis vero in agone mortis pii veteris teſtamenti ſeſe eadem ſuſtentarent. 3) Exempla patriarcharum teſtantur, promiſſionem hanc ipſis non fuiſſe ignotam. Gen. III. 20. primi parentes audita promiſſione *de ſemine mulieris* ex angoribus conſcientiæ & terroribus mortis iterum eluctantur, ac Adamus coniugem ſuam vocat *Evam*, eo quod *mater eſſet cunctorum viventium;* hoc eſt, quia Deus promiſſionem vitæ propter Meſſiam reſtituendæ ipſis dederat, per quam & ipſis & poſteris ipſorum ad vitam iterum patebat aditus. *Abrahamus exſultavit, ut videret diem Chriſti, & vidit eum, & gaviſus eſt*, Ioh. VIII. 56. *exſpectavit civitatem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor Deus*, Hebr. XI. 10. Iacobus patriarcha in ipſa morte *exſpectat Dei ſalutare*, Geneſ. XLIX. 18. Iobus ſcit & firmiſſime credit, *in carne ſua ſe viſurum Dominum*, Iob. XIX. 26. David certo ſperat, *ſe viſurum bona Domini in regione viventium*, Pſal. XXVII. 13. *ſe in aeternum non confuſum iri*, XXXI. 2. Aſſaph. dicit LXXIII. 25. *Si te Domine ſolum habeo, nihil deſidero in cælo vel terra.* De omnibus vet. teſt. ſanctis in genere dicitur Heb. XI. 14. quod *confitentes ſe eſſe peregrinos & hoſpites ſuper terram ſignificaverint ſe patriam aliam inquirere*, puta cœleſtem, ſic enim exponitur v. 16. *Siquidem iſtius meminiſſent, de qua exierunt, habebunt tempus revertendi, nunc autem meliorem adpetunt*, hoc eſt, cœleſtem, *ideo non erubeſcit Deus vocari Deus eorum, paravit enim eis civitatem.* 4) Ex quibus omnibus ſic concludimus: Fides & verbum promiſſionis ſunt relata. Iam vero in patriarchis & omnibus ſanctis veteris teſtamenti locum habet fides & ſpes ſalutis æternæ. Ergo eadem in verbo ipſis fuit promiſſa. Ignoti ut nulla notitia, ita quoque nulla fides, nulla exſpectatio, nullum deſiderium

5)

5) Deus dat vitam æternam non quibusvis hominibus quovis modo ſeſe habentibus, ſed credentibus, ſperantibus & ad finem illum propoſitum per multas tribulationes & per ſtudium pietatis ſtrenue contendentibus teſte tota ſcriptura. Iam vero fides, ſpes & ſtudium conſecutionis non potuiſſent in ſanctis veteris teſtamenti locum habere, ſi nihil quidquam ſciviſſent vel audiviſſent de vita æterna. 6) Sicut piorum eccleſia eſt *unum corpus*, *unus ſpiritus*, ſic etiam *vocati ſunt in una ſpe vocationis*, Epheſ. IV. 4. ſicut *unus eorum Dominus*, ita quoque *una fides*, v. 5. ſacramentorum duntaxat, non autem promiſſorum bonorum facta eſt mutatio ac variatio. 7) Denique ſi patres vet. teſt. non acceperunt promiſſionem vitæ æternæ, vixerunt per totum vitæ ſuæ tempus in craſſiſſima finis, ad quem homo conditus, ac per Meſſiam redimendus erat, ignorantia, nec penſi habuiſſent media ad finem illum ducentia, ſed fortuito per accidens & præter intentionem fuiſſent ſalvati.

§. XXXII. *Secundo*, αντιγραφον eſſe noſtram ſententiam ex eo probare conantur, quod *in nov. teſt. ſaepius commemoratur*, *vitam aeternam per Chriſtum a Deo promiſſam fuiſſe*, *& per eius evangelium hominibus patefactam*, *cum ea prius apud Deum lateret*, 1 Ioh. I. 2. II. 25. 2 Tim. I. 10. *ac denique novum fœdus in melioribus promiſſionibus fuiſſe ſancitum*, Heb. VIII. 6. Reſp. 1) Vitam æternam per Chriſtum in nov. teſt. promiſſam fuiſſe, non negamus, ſed ex eo inferri nequit, in vet. teſt. non fuiſſe promiſſam; quia ab incluſione unius non poteſt procedi ad excluſionem alterius eidem ſubordinati. 2) Invertimus potius argumentum: Vita æterna in nov. teſt. per Chriſtum fuit promiſſa. Ergo etiam in vet. teſt. Ratio conſecutionis hæc eſt, *quia Chriſtus Ieſus idem eſt heri & hodie & in ſecula*, Heb. XIII. 8. ac Paulus in nov. teſt. nihil docuit *extra ea*, *quae prophetae locuti ſunt futura eſſe*, *& Moſes*, Act. XXVI. 22. 3) Sicut *ſalus* utpote *finis*, communis eſt piis vet ac nov. teſt. ita quoque *media ad finem ducentia* utriſque fuere communia, inter ea vero eſt ex parte Dei promiſſio vitæ æternæ propter Meſſiam dandæ, & ex parte hominum fides oblata bona recipiens. Poſito enim fine ponuntur media eſſentialiter ad finem requiſita. 4) Quod evangelium de Chriſto dicitur *aeternis temporibus tacitum*, Rom. XVI. 25. Epheſ. III. 9. Col. I. 26. illud vel accipiendum eſt ratione *certi obiecti*, quod gentilibus illud non fuerit manifeſtatum, vel ratione *modi & gradus*, quod non tam clare & aperte fuerit prædicatum vel nomine evangelii intelligendum *publicum de Chriſto iam exhibito praeconium*, in quo ſenſu nomen evangelii uſurpatur Marc. I. 1. Quod enim abſolute ac ſimpliciter doctrina evangelii de gratia Dei, peccatorum remiſſione, iuſtitia & vita æterna non tacita, patet ex verbis diſerte additis Rom. XVI. 26. *patefactum nunc per ſcripturas prophetarum*, ac III. 21. docet apoſtolus *iuſtitiam fidei*, cuius finis eſt ſalus animarum ſive vita æterna, 1 Pet. I. 9. *eſſe μαρτυρουμενην a lege & prophetis.* Huc referri poteſt diſtinctio inter επαγγελιαν, promiſſionem de Chriſto venturo, & ευαγγελιον ſpecifice ſic dictum, hoc eſt, præconium de Chriſto exhibito. 5) 1 Ioh. I. 2. per ζωην την αιωνιον intelligitur non ſtatus piorum poſt hanc vitam, ſed Chriſtus æternæ vitæ auctor ut patet tum ex *ſerie textus*, quia is, qui vocatur *vita aeterna*, dicitur v. 1. λογος της ζωης

dicitur fuiſſe απ αρχης, dicitur *ab apoſtolis viſus & contrectatus*. v. 2. vita illa dicitur *manifeſtata*, videlicet in carne, 1 Tim. III. 16. dicitur *fuiſſe apud Patrem*, videlicet in principio, Ioh. I. 1. *& nobis adparuiſſe*, videlicet quando *verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis*, Ioh. I. 14. tum ex *aliorum locorum collatione*, Ioh. I. 4. XI. 25. XIV. 6. cumprimis 1 Ioh. V. 20. Quod ſi vel maxime adpellatio vitæ æternæ accipiatur pro beatiſſima piorum conditione propter Chriſtum ipſis promiſſa, nondum tamen evictum erit, piis in vet. teſt. non fuiſſe promiſſam vitam æternam, inde enim atque ideo in exhibitione Chriſti promiſſi dicitur nobis oblata vita æterna, quia tunc *adpropinquavit regnum cœlorum*, Matth. III. 2. IV. 17. Marc. I. 14 *ſalus noſtra facta eſt tunc propior, quam cum crederemus*, ſive ſperaremus, Rom. XIII. 11. 6) Eodem ſenſu a quibusdam accipitur dictum apoſtolicum 2 Tim. I. 10. ubi Chriſto tribuitur το φωτιζειν, *illuminare*, in apertiorem & clariorem lucem proferre vitam & αφθαρσιαν, iam vere gradus lucis maioris non variat rem ipſam, ſed eadem manet vitæ æternæ promiſſio in vet. ac nov. teſt. quamvis in nov. teſt. maior claritas acceſſerit, in vet. autem involucris promiſſionum de terra Canaan ea fuerit involuta. Sed ſimplicius videtur reſponderi, Chriſto deſtructionem mortis & reparationem vitæ tribui, tum ιλαςικως ratione *adquiſitionis*, tum ενεργητικως, ratione *adplicationis*. Utroque enim modo deſtructio mortis & vitæ reparatio Chriſto competit, ac per verbum φωτιζειν apoſtolus nos deducit ad opus creationis, ut innuat, Chriſtum eadem virtute mortem aboleviſſe, ac vitam promeruiſſe & credentibus conferre, qua olim lucem ex tenebris produxit. Ex eo vero inferri nequit, Chriſti meritum & beneficia evangelii pertinere tantum ad nov. teſt. tempora. 7) Quid *per meliores promiſſiones*, quibus novum teſt. ſancitum, & quarum reſpectu vocatur η κρειττων διαθηκη, intelligatur Hebr. VIII. 6 declarat apoſtolus v. ſeq. ex Ier. XXXI. 31. Nimirum inſtituitur collatio inter teſtamentum vetus ſive *legale*, & teſtamentum novum ſive *evangelicum*. Prius requiſivit perfectam & omnibus numeris gradibus ac partibus abſolutam obedientiam iuxta omnia & ſingula præcepta præſtitam. Quia vero talem ac tantam obedientiam in huius vitæ infirmitate homines præſtare non poſſunt, ideo ad nihil aliud teſt. iſtud profuit, quam ut peccatum & miſeriam manifeſtaret. Poſterius vero, quia promittit gratuitam peccatorum remiſſionem, donationem Spiritus ſancti legem Dei in corda ſcribentis, interiorem renovationem &c. ideo confert certam ſpem æternæ ſalutis. Sed ex hac veteris ac novi teſt. collatione inferri nequit, pios tempore vet. teſt. non habuiſſe promiſſionem vitæ æternæ; ut enim nihil dicam de eo, quod in promiſſionibus legalibus expreſſa fiat mentio vitæ æternæ, quæ tamen ob αδυναμιαν implendi legem hominibus ſunt ad vitam æternam obtinendam inutiles, illud certum eſt, quod durante tempore vet. teſt. non tantum tradita fuerit doctrina legis ad naturam ac definitionem vet. teſt. (prout illud a nov. teſt. in ſcripturis diſtinguitur) pertinens, ſed etiam doctrina de Meſſia & ipſius beneficiis, inter quæ eminet promiſſio vitæ æternæ gratuita propter Chriſtum, qua de re in tract. de evang. §. CXX. & ſeqq. plenius egimus. Plura de hac quæſtione vide apud Meiſnerum, amicum no-

ſtrum

ſingularem in conſid. theol. cap. 7. pag. 783.

ur: atu- m ſit ae-

§. XXXIII. Quæritur hoc loco: *An per naturam notum ſit, eſſe vitam aeternam, & an homines naturaliter eam adpetant?* Dubium nullum, hominem ſum per notitias menti naturaitas cognoviſſe non ſolum, quod æterna, ſed etiam quomodo ad perveniendum, atque ad eam deſiderio adſpiraſſe, quia conit *ad Dei imaginem*, ac proinde d beatam immortalitatem; ſed pſum triſtiſſimum imago Dei in ferme penitus fuit exſtincta & ta, & bonum vitæ æternæ amiſa quoque cognitio illius ſummi d quod homo primum conditus ere fuit obſcurata & deſiderium totum elanguit. Auguſtinus IX. de verb. apoſt. *Hoc praecipue us a gentili errore diſcernit, quod tantummodo vitam credunt, nos turam.* Interim tamen, ut quæaginis divinæ reliquiæ & clariſlius lucis exſiles ſcintillulæ in aominis permanſerunt, ita quouis quædam notitia & generalis adpetitus illius beatitudinis perex quo fonte profluxit, quidud gentiles de præmiis bonoſt hanc vitam exſpectandis, de mmortalitate, de campis Elyſiis Sed hæc notitia, uti dixi, eſt non ſolum *imperfecta & obſcura*, quia modum perveniendi ad illam beatitudinem homo per naturam penitus ignorat, imo myſterium evangelii de Chriſto, vitæ æternæ reparatore, habet pro ſtultitia, ſed etiam adſenſus ex ea ortus eſt *languidus & imbecillis*, imo in tentationibus & adverſis facile evaneſcit. Plato in Phædone: το μεν σαφες ειδεναι περι της μελλυσης ζωης εν τω νυν βιω η αδυνατον εςιν η παγχαλεπον, inde eſt, quod homines beati quidem eſſe volunt, ſed a mediis per quæ beatitudo obtinetur, turpiter aberrant, & pro οντως bono Φαινομενως bonum amplectuntur, ſicut Ixion pro Iunone amplexatur nubem, ac ſicut illi, qui ſcotomate laborant, veras rerum differentias internoſcere, & aurea ab æreis diſtinguere neſciunt. Quapropter ſcholaſtici part. I. quæſt. 12. art. 1. recte diſputant, *gloriam & beatitudinem aeternam eſſe ſupernaturalem non tantum in adſecutione, ſed etiam in cognitione*, & per conſequens non eſſe in homine perfectum & efficax deſiderium vel adpetitum naturalem huius beatitudinis. Quando ergo dicitur, quod *omnis voluntas tendat ad beatitudinem*, tum intelligendum id eſt de beatitudine in ſua generalitate conſiderata, in cuius adpetitu omnes communicant; ſed prout beatitudo determinate accipitur pro illa, quæ in viſione Dei conſiſtit, nec ab omnibus adpetitur, nec omnes in illam tendunt.

CAPVT III.

QVID SIT VITA ÆTERNA?

ita ?

§. XXXIV. Atque hæc dicta ſint de quæſtione ει εςι, *an ſit vita aeterna*; ab ea tranſitum facimus ad quæſtionum τι εςι, *quid ſit vita aeterna* &

& *quid ſit cœlum beatorum?* I) Quid ſit vita æterna, *generaliter & αινιγματικως* ex verbi revelatione ſciri poteſt, quod ſcilicet ſit beatiſſimus ac feliciſſimus ille piorum ſtatus, in quem poſt hanc vitam tranſlati Deum a facie ad faciem videbunt, & ab omni moleſtia liberi in ſempiterna lætitia & gloria ac ineffabili felicitate vivent & regnabunt; ſed *ſpecialiter & exacte* in huius vitæ infirmitate illud ſciri nequit, *quia oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis adſcendit, quid praeparaverit Dominus ſi diligentibus*, Eſai. LXIV. 4. 1. Cor. II. 9. Cæterum hæc vitæ æternæ qualiscunque deſcriptio illuſtrior erit, quando cauſas vitæ æternæ, cumprimis *formalem*, in lumine verbi contemplati fuerimus; hoc loco notamus, beatitudinem vitæ æternæ dupliciter conſiderari, primo *obiective*, ſecundo *formaliter*. *Obiectum* beatitudinis eſt ipſe Deus, ſummum illud & infinitum bonum, quod ſe in clara viſione conſpiciendum, amandum, laudandum & glorificandum beatis exhibebit, atque hoc reſpectu Deus ipſe dicitur electorum in cœlis beatitudo. *Forma* beatitudinis eſt ipſa Dei viſio, & ex ea orta animæ & corporis gloria, adeoque æternæ beatorum lætitia, hoc reſpectu beatitudo electorum dicitur bonum aliquod creatum & finitum, quia Deus non eſt rei alicuius creatæ forma vel materia, ſed duntaxat efficiens, finis & obiectum; interim bonum illud finitum & creatum non niſi propter obiectum increatum & infinitum, in quod fertur, & ad cuius participationem homo conditus eſt, deſiderium beatorum implet, terminat atque perficit. Beatitudo *obiectiva* ſignificat rem, cuius adeptione reddimur beati, quæ non poteſt eſſe aliud quam ipſe Deus. Beatitudo *formalis* ipſam rei fruitionem ſeu adeptionem ſignificat, qua beati ſumus. De *priore* ſic loquuntur veteres. Irenæus lib. III. cap. 22. *Gloria hominis Deus eſt.* Auguſtinus paſſim repetit; *Ut anima carnis vita eſt, ita beata vita hominis Deus eſt.* De *poſteriore* agunt, quoties in Dei viſione ac fruitione beatitudinem conſtituunt. Prior vocatur etiam beatitudo *increata ac finalis*, poſterior *creata & informans.* Quidam ex ſcholaſticis addunt tertiam, videlicet *beatitudinem ſubiectivam*, quam dicunt eſſe naturam beatificabilem. Sed Bielis. lib. I. ſent. diſt. 1. quæſt. 6. recte monet, *hanc impropriſſime dici beatitudinem, proprie autem vocari beatam, ſicut ſubiectum albedinis non dicitur albedo, ſed album.*

§. XXXV. II) Quid ſit *beatorum cœlum*, de eo variant theologorum ſententiæ. Quidam exiſtimant, de eo in hac mortalitate & intellectus nondum glorificati infirmitate nihil certi a nobis definiri poſſe ac debere, cum beatorum gloria ita comparata ſit, ut in nullius hominis cor adſcenderit, cum cœli illius quidditas ac qualitas non ſit in ſcripturis diſerte & expreſſe definita, cum noſtræ fragilitatis non ſit cœlorum ſecreta diſcutere, cum præſtat de poſſeſſione quam de exacta cognitione cœli eſſe ſolicitum &c. Horum εποχην & εχεμυθιαν cum pia modeſtia coniunctam non poſſumus improbare. Quidam cœlum beatorum dicunt *eſſe in Deo*, vel potius ipſum Deum, quia beati dicuntur *eſſe in manu Dei*, Luc. XXIII. 46. Sap. III. 1. quo referri poſſet illud Auguſtini in enarr. Pſalm. 30. *Vileſcat totum, quidquid praeter Deum eſt. Qui nos tuetur in loco vitae huius, ipſe poſt iſtam vitam ſit locus noſter, ſicut hoc ipſo pſalmo dicitur*: Eſto mihi in Deum prote-

rem. & in domum refugii. *Eſto*
us eius, & ipſe erit domus tua, habi-
Deo, & tu habitabis in eo. Item
illud Bernhardi ſerm. de triplici
tac. *Beati, qui in Domo tua, in ſe*
habitant. Hic in tabernaculis ſiunt
ſi, illic in atriis ſecuri, in domo tua
beati &c. Quidam cœlum non niſi
cœleſtem gloriam & ſempiternam e-
rum beatitudinem ex clara Dei vi-
e ortam definiendum eſſe, cenſent.
ane libenter concedimus, ſi nomen
accipiatur pro ipſa beatitudine,
eſt, pro ipſo lætiſſimo & feliciſſimo
orum ſtatu, in qua ſignificatione
ptura quandoque hac voce utitur,
th. XVIII. 10. tum recte dici, quod
um beatorum ſit ipſe Deus, videli-
efficienter, finaliter & obiective; quia
s beatitudinis illius eſt efficiens, fi-
atque obiectum, a qua illa unice
n ſolidum dependet; recte etiam di-
quod cœlum beatorum definiendum
er cœleſtem gloriam & ſempiternam
torum lætitiam, videlicet formali-
ac principaliter, quia forma beati-
inis præcipue ac principaliter conſi-
in cœleſti gloria & lætitia, qua bea-
Deum videntes in æternum eo fruen-
. Interim negari vix poteſt, ſi cœ-
accipiatur *ſubiective*, quo modo
quibusdam ſcripturæ dictis accipitur,
th. V. 12. VI. 20. Luc. VI. 23. XII.
1. Petr. I. 4. &c. tunc nomine *cœli in-*
igendum eſſe certum illud πȣ, in
beati Deum videbunt, & cœleſti
gloria ac lætitia perfruentur, id quod
dem fere argumentis demonſtrari pot
, quibus in præcedenti tractatu oſten-
us, infernum eſſe certum illud πȣ,
quo damnati pœnas æternas ſuſtinent,
elicet 1) ab *adpellatione*. Scriptura
abulis certum πȣ ſignificantibus cœ-
a deſcribit. Ioh. XII. 26. *Ubi ego ſum*
ibi etiam miniſter meus erit. XVII. 24.
Volo, ut ibi ego ſum, & illi ſint mecum,
quos dediſti mihi, ut videant claritatem
meam. XIV. 2. *In domo Patris mei man-*
ſiones multae. 2 Cor. V. 1. *Habemus aedi-*
ficationem ex Deo, domum non manufa-
ctam aeternam in cœlis. 1 Petr. I. 4. *Hae-*
reditas piorum adſervatur illis in cœlo &c.
2) Ex *diſtinctione*. Scriptura illud πȣ,
in quod animæ piorum poſt mortem col-
liguntur, diſtinguit ab eo, in quod
impiorum animæ transferuntur, ut in
tractat. de morte §. 159. oſtenſum. Ea-
dem ſcriptura πȣ damnatorum, id eſt,
domicilium illud, in quo velut in car-
cerem quendam damnati compingen-
tur, diſtinguit a πȣ beatorum, id eſt,
a ſede æternæ beatitudinis, gloriæ ac
lætitiæ, in qua electi poſt mortem
recipiuntur. Luc. XVI. 26. 3) Ex *op-*
poſitione. Scriptura ſibi invicem directe
opponit cœlum, tanquam ſummum &
auguſtiſſimum palatium, & infernum, tan-
quam imum & viliſſimum carcerem καθ-
ημας, reſpectu noſtri. 4) Ex *neceſſaria*
conſecutione. Corpora beatorum in re-
ſurrectione animabus redunita adeoque
ipſimet beati aut erunt ubique, aut nulli-
bi, aut in certo πȣ. Sed nec primum
nec ſecundum dici poteſt, manet ergo
tertium. Confer tract. de inferno
§. XXV.

§. XXXVI. Circa quam adſertio-
nem notandum, 1) πȣ illud beatorum
in lata & generali ſignificatione vocari
poſſe *locum*, ſicut & πȣ damnatorum
Luc. XVI. 28. *locus* adpellatur, non au-
tem in ſtricta & ſpecifica loci ſignifica-
tione, qua accipitur pro loco phyſico &
corporeo. 2) Illius πȣ *quidditatem*,
qualitatem, *ſitum* &c. in huius vitæ in-
firmitate a nobis definiri non poſſe, an
ſcilicet ſit πȣ certum vel incertum,

corporeum vel ſpirituale, intra hunc mundum vel extra hunc mundum, quod ipſum etiam de των damnatorum diximus. 3) Ac proinde merito a nobis repudiari temeritatem Calvinianorum, qui audacter definiunt, *cælum beatorum eſſe certum aliquem locum proprie ſic dictum, videlicet corporeum ſupra terram, ſupra nubes, ſupra cælos adſpectabiles conſtitutum, eumdemque ampliſſimum ac lucidiſſimum certis manſionibus diſtinctum, in quo beati cælites localiter ſedeant, ambulent & converſentur.* Quamvis enim ad hanc adſertionem ſtabiliendam proferant quædam ſcripturæ dicta, in quibus cœlum ita deſcribi videtur; ad ea tamen promte reſponderi poteſt, *Chriſtum & apoſtolos verbis huius ſeculi deſcribere res futuri ſeculi*, ſicut prophetæ verbis vet. teſt. deſcribere ſolent res nov. teſt. quæ in ſcripturis per quamdam *συγκαταβασιν* dicuntur *ανθρωποπαθως και ανθρωπινως*, ea intelligenda eſſe *θεοπρεπως και θειχως*, verbis locum ſignificantibus rei conditionem humilem vel ſublimem aliquando exprimi, per corporalia & viſibilia deſcribi ſpiritualia & inviſibilia, cum corporeis ac viſibilibus adſueti ſine eorum velamine ſpiritualia & inviſibilia in hac vita cognoſcere non poſſimus, qua de re infra in quæſtione de loco vitæ æternæ plenius dicemus. Videatur Meiſnerus part. I. ſobr. phil. ſect. 3. cap. 4. quæſt. 4.

CAPVT IV.

DE CAVSA EFFICIENTE VITÆ ÆTERNÆ.

Cauſa efficiens vitae aeternae.

§. XXXVII. Succedit ergo *cauſa efficiens vitae aeternae.* Quemadmodum tres cauſæ iuſtificationis ſtatuuntur, videlicet *gratia Dei*, quæ eſt cauſa efficiens principalis, *meritum Chriſti*, quod eſt cauſa efficiens meritoria; & *fides oblata in verbo evangelii beneficia Chriſti amplectens*, quæ eſt cauſa inſtrumentalis, ut in tract. de iuſtif. late demonſtratum fuit; ita quoque eædem tres cauſæ glorificationis ſive vitæ æternæ in ſcripturis ſtatuuntur, *gratia Dei*, *meritum Chriſti & fides hominis credentis*, cuius ἁρμονιας fundamenta probe ſunt notanda. 1) Apoſtolus Rom. IV. 5. & ſeqq. *μακαρισμον* ſeu *beatificationem* ac *iuſtificationem* arctiſſime coniungit, quando unam per alteram probat, nam iuſtificatio eſt inchoata beatificatio, Rom. VIII. 24. & beatificatio eſt completa iuſtificatio. 2) *Quos Deus iuſtificavit, hos & glorificavit*, Rom. VIII. 30. quæ glorificatio incipit in hac vita, 2 Cor. III. 18. conſummatur autem in futura. Utitur autem apoſtolus verbis *praeteriti* temporis, tum propter immotam certitudinem, tum quia in Chriſto capite eos iamdum glorificavit, Eph. II. 6. Fulgentius lib. I. ad Monim. p. 23. *Dicens Paulus, quia quos Deus iuſtificavit, illos & glorificavit, non utrumque praeſenti vitae deputat, ſed ea fide, quod futurum eſt, velut factum firmat, qua fide propheta de Deo dicit: Qui facit, quae futura ſunt.* Et pag. 24. *Quaecunque promiſit, iam facta dicimus, quia de faciendis dubitare non debemus.* Bernhardus ſerm. de verb. Sap. V. *Regnum Dei conceditur in praedeſtinatione, promittitur in vocatione, oſtenditur in iuſtificatione, percipitur in glorificatione.* 3) *Qui credit in Chriſtum, is habet vitam aeternam*, Ioh. III. 36. nimirum, *quia vitam aeternam*

de-

dedit nobis Deus, *& haec vita in Filio eius eſt*, 1. Ioh. V. 11. ex quo premte ſequitur, *qui habet Filium*, *habet vitam*, v. 12. Summus ergo vitæ æternæ theſaurus iamdum in hac vita eſt in piis, ſed *abſconditus*, in noviſſimo die ſequetur revelatio, inde gloria vitæ æternæ dicitur μελλουσα αποκαλυφθηναι εις ημας. Rom. VIII. 18. ac vita noſtra dicitur *abſcondita cum Chriſto in Deo*, Col. III. 3. cum autem *Chriſtus adparuerit vita noſtra*, *tunc & nos cum ipſo adparebimus in gloria*, v. 4. *Filii Dei ſumus*, *ſed nondum adparuit*, *quid futuri ſimus*, 1. Ioh. III. 2. 4) Deus ut eſſentia, ita quoque voluntate eſt invariabilis & immutabilis. Ergo non propter alias cauſas ab æterno eligit, & in tempore iuſtificat, quam propter quas homines glorificat & ſalvat. *Elegit nos in Chriſto ante iacta mundi fundamenta*, Epheſ. I. 4. iuſtificat nos in Chriſto ac propter Chriſtum fide adprehenſum. Ergo etiam glorificabit in Chriſto & propter Chriſtum fide adprehenſum. Refero huc quædam ex form. concord. declarat. art. III. de iuſt. fidei pag. 694. *Reiiciendus eſt hic error*, *cum docetur*, *hominem alio modo ſeu per aliquid aliud ſalvari quam per id*, *quo coram Deo iuſtificatur*, *ita ut ſine operibus per ſolam quidem fidem coram Deo iuſtificemur*, *ſed tamen abſque operibus ſalutem aeternam conſequi impoſſibile ſit*. *Hoc ideo falſum eſt*, *quia e diametro pugnat cum dicto Pauli Roman*. 4. Beatitudo hominis eſt, cui Deus iuſtitiam imputat ſine operibus. *Et hoc eſt fundamentum Paulinae diſputationis*, *quod eodem prorſus modo & iuſtitiam & ſalutem conſequamur*, *imo quod eo ipſo*, *cum fide iuſtificamur*, *ſimul etiam adoptionem in filios Dei & haereditatem vitae aeternae atque ſalutem adipiſcamur*, *eamque ob cauſam Paulus particulas illas excluſivas*, *id eſt*, *eiuſmodi voces*, *quibus opera & propria merita prorſus excluduntur*, *videlicet* ex gratia, ſine operibus, *& ſimiles*, *non minus conſtanter & graviter in articulo ſalutis quam in articulo iuſtificationis noſtrae urget*. Similia occurrunt in declarat. art. IV. de bonis operibus p. 704.

§. XXXVIII. I) *Cauſa ergo efficiens principalis* vitæ æternæ eſt *gratia Dei*, vel quod idem eſt, Deus gratis homines ſalvans, quod probatur 1) ex *manifeſtis ſcripturae dictis*. Luc. XII. 32. *Noli timere*, *puſille grex*, *quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum*. Rom. VI. 23. χαρισμα, *gratuitum Dei donum eſt vita aeterna*. Eph. II. 8. *Gratis ſalvati eſtis*, *donum Dei eſt*, 1 Tim. IV. 10. *Deus eſt Salvator omnium hominum*, *maxime fidelium*. Tit. III. 5. *Secundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit*. Hebr. XI. 10. *Artifex & conditor caeleſtis civitatis eſt Deus*. 1 Ioh. V. 11. *Vitam aeternam dedit nobis Deus*. Apoc. XXI. 2. nova Hieroſolyma *deſcendit de caelo a Deo parata*. 2) Ex *rationum momentis*. a) ab *electione*. A quo ad vitam æternam electi ſumus, ab eodem etiam vitam æternam accipimus, quia finis electionis eſt vitæ æternæ donatio. Iam vero a Deo ad vitam æternam ſumus electi. Ergo. b) A *iuſtificatione*. Qui iuſtificat nos in hoc ſeculo, is vitam æternam dabit in futuro ſeculo. Sed ſolus Deus nos iuſtificat in hoc ſeculo. Ergo. Rationem *maioris* paulo ſuperius expoſuimus. c) Ex *reſurrectione*. Qui pios ex morte reſuſcitat, ille etiam piis dat vitam æternam. Ratio eſt, quia pii *prodibunt ad reſurrectionem vitae*, Ioh. V. 29. Solus Deus pios ex morte reſuſcitat. Ergo. d) Ex *vitae aeternae conditione*. Beatitudo vitæ æternæ conſiſtit in ſummi boni communicatione ac fruitione. Iam vero

I) Principalis cauſa eſt gratia Dei.

ro ſolus Deus eſt ſummum bonum, qui *ſolus reficit non deficit*; qui eſt fons omnis boni, & extra quem nullum eſt verum bonum. Auguſtinus lib. V. de civ. Dei cap. 1. in principio: *Conſtat omnium rerum optandarum plenitudinem eſſe felicitatem, quae non eſt dea, ſed donum Dei.* Lib. eiusdem cap. 11. *Dei participatione felices ſunt, quicunque ſunt veritate non vanitate felices.* Lib. VI. de civ. Dei, cap. 12. *Qui non dat felicitatem, quomodo vitam dare poſſit aeternam? eam quippe vitam aeternam dicimus, ubi eſt ſine fine felicitas &c. Vitam igitur aeternam*, id eſt, *ſine ullo fine felicem ſolus ille dat, qui dat veram felicitatem.* Notanda autem circa hanc aſſertionem potiſſimum tria: 1) *excluſive* id eſſe intelligendum, quod Deus dicitur cauſa efficiens principalis vitæ æternæ, ſenſu ſcilicet eo, quod ſolus Deus & præter atque extra eum nullus alius ſit vitæ æternæ dator, id quod probant non modo argumenta proxime adlata, ſed etiam expreſſa ſcripturæ dicta, in quibus excluſiva diſerte additur: Eſai. XLIII. 11. *Ego ſum, ego ſum Dominus, & non eſt* מבלעדי, *praeter me & extra me Salvator.* Oſeæ XIII. 4. *Ego Dominus Deus tuus, non eſt Servator* אין בלתי, *abſque me.* Iacobi IV. 14. *Unus eſt, qui poteſt ſalvare & perdere.* Ut absque eo & extra eum non eſt alius Deus, Deut. XXXII. 39. 1 Reg. XIX. 19. Eſai. XLIII. 10. XLIV. 6. & 8. XLV. 5. 6. 14. ita quoque abſque eo, extra & præter eum non eſt Salvator, ſicut hæc duo expreſſe coniunguntur Eſai. XLV. 21. *Nunquid non ego Dominus; & non ultra Deus praeter me, iuſtus Deus & ſalvans non eſt praeter me.* Siquis obvertere velit, de ſalute & auxilio temporali ibi ſermonem eſſe, reſpondemus tum *per infiſiationem*, negando quod de ſola temporali ſalute hæc accipiantur; tum per *inverſionem*. Si enim de ſalute temporali hoc recte dicitur, multo magis de æterna ſalute dici poterit. 2) Vocem *Dei* accipiendam eſſe ὐσιωδῶς, *eſſentialiter*, ut tribus deitatis perſonis eſt communis. Nam vitam æternam dare eſt opus ad extra, ac proinde omnibus tribus perſonis commune. Deus inde atque ideo electis poteſt dare vitam æternam, quia eſſentialiter in ipſo eſt vita, vel potius, quia eſt ipſa vita. Unde ſcriptura ſacra Deo Patri, Filio & Spiritui ſancto æqualiter donationem vitæ æternæ adſignat. De Patre dicitur Ioh. V. 21. *Pater excitat mortuos, & vivificat*; non ſolum reſpectu vitæ naturalis, ſed etiam ſpiritualis & æternæ, nimirum quia *vitam habet in ſeipſo*, in ſua eſſentia, ut Syrus reddidit v. 26. Filius de ſe ipſo dicit Ioh. X. 28. *Ego vitam aeternam do eis.* XVII. 2. *Ut quotquot dediſti ei, det eis vitam aeternam.* Act. IV. 12. *Non eſt in alio quoquam ſalus &c.* Hebr. V. 9. *Factus eſt omnibus obedientibus ſibi cauſa ſalutis aeternae.* Apoc. I. 18. Chriſtus dicit, ſe *habere claves mortis & inferni*, ut poſſit ex utroque liberare, & ad utrumque damnare. III. 21. *Qui vicerit dabo ei ſedere mecum in throno meo.* De ſpiritu ſancto dicitur Rom. VIII. 11. *Si Spiritus eius, qui excitavit Ieſum a mortuis, habitat in vobis, is, qui excitavit Chriſtum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem eius Spiritum in vobis.* 3) Per *gratiam Dei* hic intelligendam eſſe gratuitam ipſius miſericordiam dilectionem & favorem, quo credentes in Chriſtum complectitur, non autem donum ex gratia profectum ſeu habitum aliquem ſupernaturalem divinitus homini infuſum, propter quem homo Deo gratus & vita æterna dignus habeatur. Eadem enim eſt gratia Dei iuſtificantis &

ſal-

ntis. Iam vero gratia Dei iuſtifi-
's eſt gratuita ipſius miſericordia,
r ac dilectio, ut in tract. de iuſtif.
/III. & ſeqq. multis argumentis con-
ontificios demonſtravimus. Ergo.
'erinde eſſe, ſive dicatur cauſam
entem principalem vitæ æternæ eſ-
i gratiam, ſive cauſam efficientem
ipalem eſſe Deum, cauſam impul-
i internam προηγουμένην Dei grati-
: miſericordiam, cum inde atque
Deus dicatur vitæ æternæ homini-
andæ cauſa, quia gratia ſua eos
lectitur, cumque Deus diligens &
lilectio realiter ſint unum.

§. XXXIX. Cæterum ut diſtinctius intelligatur, qua ratione cauſa efficiens vitæ æternæ ſtatuatur *ſolus Deus* notandum

ratione ...ibuatur ...um bea...ude.

electorum beatitudinem Deo tribui,
atione *praeparationis*. Matth. XXV.
*Venite, poſſidete regnum paratum
a conſtitutione mundi*, videlicet a
ſic enim exponitur Eſai. LXIV. 4.
. II. 9. *Oculus non vidit, nec auris
it, nec in cor hominis adſcendit, quae
aravit Deus iis, qui diligunt illum.*
. II. 16. *Deus paravit illis civitatem.*
am etiam hoc ſenſu accipiunt di-
Chriſti Matth. XX. 28. Marc. X.
*Sedere ad dextram meam & ſiniſtram
non eſt meum dare vobis, ſed quibus
um eſt a Patre meo.* Ambroſius lib.
de fide cap. III. Epiphanius hæreſ.
. Cyrillus lib. X. theſauri cap. V.
us Pelusiota lib. I. epiſt. 137. p. 35.
ctius per τὸ *ſedere ad dextram &
am* intelliguntur πρωτοκλισίαι &
ρχαθεδρίαι in regno mundano,
diſcipuli petierant, ſed Chriſtus
s diſtribuendas in mundum ſeſe
m eſſe negat. Hæc vitæ æternæ

præparatio nihil aliud eſt, quam eorum, quos Deus in Chriſtum Mediatorem per efficacem Spiritus ſancti operationem finaliter credituros ab æterno prævidit, ad vitam æternam prædeſtinatio. Deus primum hominem *ad ſuam imaginem*, ac proinde etiam ad beatam immortalitatem creaverat, Gen. I. 27. Sap. II. 23. inſpiraverat illi *ſpiraculum vitae*, Gen. II. 7. cuius beneficio non tantum animalem in Paradiſo vitam ab omnibus malis & adverſis immunis traduceret, ſed etiam expleto animalis vitæ curſu ſine ullo dolore ac interventu mortis in vitam cœleſtem & æternam transferetur, cuius ſymbolum arrha & pignus erat *arbor vitae*, in medio paradiſi collocata, v. 9. Quoniam igitur omnes Adæ poſteri, adeoque totum genus humanum in ipſius utpote parentis lumbis erat conſtitutum, ideo hoc ſenſu ac reſpectu omnes homines in Adamo ad imaginem Dei, ac proinde etiam ad vitam æternam recte dicuntur conditi, quod in tract. de elect. & reprob. §. CI. & CII. plenius confirmavimus. Hanc totius humani generis in Adamo ad beatam immortalitatem creationem ſi quis ad vitæ æternæ præparationem certa ratione referre velit, non erraverit; modo eamdem ab *electione* ad vitam æternam, quam ſcriptura proprie & ſpecifice vocat præparationem regni cœleſtis, adcurate diſtinguat, quippe cum iſthæc totius humani generis in Adamo ad vitam æternam creatio, utpote univerſalis, non ſit ipſa electio ſeu præparatio vitæ æternæ, prout ſcriptura eam definit, ea enim particularis eſt, nec in Adamo, ſed in Chriſto facta, ut d. l. §. CCIII. pluribus demonſtravimus. Quia enim Deo utpote omniſcio ab omni æternitate conſtitit, primos homines in concreata integritate ac felicitate non

perſtituros, ſed a creatore per voluntariam apoſtaſiam ſuaſu infernalis ſerpentis ſeſe averſuros, ideo ex immenſa miſericordia ab æterno hoc decretum fecit, quod Filius Dei unigenitus in temporis plenitudine humanam naturam adſumere, inque ea paſſionem & mortem ſuſtinere, atque ea ratione humanum genus a peccato & æterna damnatione redimere; adeoque vitam æternam per lapſum amiſſam hominibus reſtituere debeat. Hæc beneficia paſſione & morte Chriſti parta in verbo evangelii Adamo & omnibus ipſius poſteris offerre decrevit, ac quotquot vera & uſque ad finem vitæ perſeverante fide ea fuerint amplexi, illos in filios ſuos recipere, & heredes vitæ æternæ facere decrevit, hoc eſt, in Chriſto ad vitam æternam eos elegit, atque hæc των μελλοντων πιςευειν in Chriſto electio eſt illa, de qua loquimur, *vitae aeternae praeparatio.* Typus illius præparationis nobis proponitur *in terra Canaan*, quam Deus Iſraëlitis *praeparaſſe* dicitur, quia ſcilicet eam ipſis dare decrevit, & abſque ullo eorum merito ipſos in eam introduxit; Exod. XXIII. 20. *Ecce mitto angelum meum coram te ad introducendum te in locum, quem paravi*; quo etiam referri poſſunt parabolæ de *parato prandio*, Matth. XXII. 4. *& cœna*, Luc. XIV. 17. de *paratis nuptiis*, Matth. XXII. 8. de *Hieroſolyma cœleſti parata ut ſponſa marito ſuo*, Apoc. XXI. 2. 2) Ratione *promiſſionis.* Deus non ſolum ab æterno paravit piis in Chriſtum credentibus vitam æternam, hoc eſt, fecit æternum electionis decretum ſed etiam in tempore hoc ſuum decretum hominibus in verbo evangelii manifeſtavit, ut per illud ipſum verbum accedente Spiritus ſancti efficacia veram in Chriſtum fidem conciperent: ac per fidem vitæ æternæ heredes fierent. Quando enim primis parentibus poſt lapſum proponit hanc promiſſionem: *ſemen mulieris conteret caput ſerpentis*, Geneſ. III. 15. proponit ipſis & omnibus ipſorum poſteris promiſſionem vitæ æternæ, quod Filius Dei in arcano Trinitatis conſilio Mediator & reconciliator humani generis conſtitutus bona cœleſtia per lapſum amiſſa reparare, & ex regno diaboli & morte æterna genus humanum liberare velit, quam promiſſionem protoplaſti fide amplexi ſunt, eamque poſteris velut ſanctum divinæ revelationis depoſitum fideli manu tradiderunt, quorum plurimi eamdem vera fide itidem ſibi adplicarunt, & hac ratione promiſſorum Meſſiæ beneficiorum participes facti æternam vitam, omnium promiſſionum complementum hereditarunt. Eamdem vitæ æternæ promiſſionem Chriſto iam exhibito Deus repetivit, ab involucris corporalium promiſſorum liberavit, magis magisque illuſtravit, & novis ſacramentis confirmavit. 1 Ioh. II. 25. *Haec eſt promiſſio, quam ipſe pollicitus eſt nobis, vitam aeternam.* 3) Ratione *adquiſitionis.* Filius Dei non ſolum promiſſionem evangelicam de ſemine mulieris contrituro caput ſerpentis protoplaſtis manifeſtavit, eamque ſubinde in colloquiis cum patriarchis & ſanctis Dei hominibus repetivit ac magis magisque illuſtravit, ut λογος & interpres divinæ voluntatis, ſed etiam in plenitudine temporis a Patre in hunc mundum miſſus ex Spiritu ſancto conceptus veram humanam naturam in & ex Maria virgine adſumſit, & in adſumta illa natura redemtionis pretium perſolvens vitam amiſſam humano generi reparavit & adquiſivit, qua de re in cauſa meritoria vitæ æternæ plenius dicetur. 4) Ratione *adplicationis.* Deus non ſolum ab æter-

terno quoſdam elegit ad vitam, per verbum evangelii promiſſionem vitæ æternæ protoplaſtis & ipſorum poſteris propoſuit, ac filio in carnem miſſo vitam amiſſam humano generi reparavit, ſed etiam ſummum illum theſaurum credentibus in Chriſtum adplicat triplici potiſſimum ratione. *Primo* enim in hac vita offert hominibus verbum evangelii & in eo Chriſti beneficia, inter quæ eminet vita ac ſalus æterna. Quotquot ergo fide oblata in evangelio bona amplectuntur, quotquot fide Chriſtum recipiunt, illi in Chriſto accipiunt vitam æternam, 1. Ioh. V. 12. illis etiam datur Spiritus ſanctus, qui eſt Spiritus υοθεσιας, ac proinde interno ſuo teſtimonio credentes confirmat & obſignat, quod ſint *filii Dei & haeredes vitae aeternae*, Rom. VIII. 16. & 17. unde vocatur *arrha hereditatis noſtrae*, Epheſ. I. 14. *ſigillum*, quo obſignamur in diem redemtionis, IV. 30. Idem Spiritus προγευσιν ac prægustum quemdam vitæ æternæ & cœleſtis ſuavitatis incredentibus excitat, Hebr. VI. 4. & 5. Confer tract. de Spiritu ſancto & 54. & adde pulcerrimam obſervationem piorum veterum, quod Spiritus ſanctus non dicatur ſimpliciter pignus, ſed *arrha ſive arrhabo* ſalutis noſtræ, quia reddita pecunia mutuo accepta reſtituitur pignus, arrha autem ſoluto integro pretio non redditur, cum ſit *pars pretii*, *quod non eſt auferendum ſed complendum*, ut ex Auguſtino adnotat Thomas in comm. Eph. 1. Quid quod arrhæ adpellatio etiam nos deducit ad conſiderationem ſpiritualis desponſationis, quæ animæ noſtræ cum Chriſto intercedit. Per Spiritum ſanctum enim confirmamur, quod Chriſtus cœleſtis noſter ſponſus ad nuptias in cœlo paratas certiſſime aliquando nos ſit introducturus, Apoc. XIX. 7. XXI. 2. &c. *Secundo*, quando animæ piorum a corporibus ſeparantur, Deus per angelos in ſinum Abrahæ eas portari curat ac mandat, Luc. XVI. 22. in quo pace, gaudio & lætitia cœleſti perfruuntur Deum videntes, laudantes, glorificantes &c. ut in tractat. de morte §. CCXCVII. oſtendimus. *Tertio*, in die noviſſimo excitabit Deus per Chriſtum corpora piorum ad vitam æternam, Dan. XII. 2. Iohan. V. 29. hoc eſt, corpora animabus redunita in plenam poſſeſſionem ac participationem æternæ vitæ introducet. Sic ergo *initium* æternæ felicitatis & cœleſtis gaudii pii ſentiunt in hac vita, *incrementum* ipſorum animæ accipiunt poſt mortem, *complementum* & plena poſſeſſio poſt reſurrectionem demum ſequetur. 5) Ratione *continuationis ac conſervationis*. Quando pii in plenam vitæ æternæ poſſeſſionem poſt mortem ſemel ſunt immiſſi, nunquam hac ſua beatitudine iterum excident, ſed ut Deus, quem a facie ad faciem vident, eſt æternus, ita quoque beatitudo ex viſione ſummi illius boni orta in beatis erit æterna. Electi in cœlo erunt ισαγγελοι, Matth. XXII. 30. Luc. XX. 36. iam vero angeli ſunt in bono confirmati, ut a concreata integritate & felicitate nunquam excidant. Ergo etiam beati homines in cœlo tales erunt. Apoc. III. 12. *Faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur.* Hæc æterna cœleſtis gaudii & felicitatis in beatis continuatio ac conſervatio unice a Deo dependet, inde beatitudo electorum ſic deſcribitur, quod *fluvius aquae vivae ſplendidus tanquam cryſtallus procedat de ſede Dei & agni in medio plateae civitatis ſanctae*, Apoc. XXII. 1. & 2. hoc eſt, ex fonte vitæ indeficientis, quæ eſt in Deo, profluat fluvius aquæ vivæ & indeficientis in perpetua viriditate & immarceſcibili vigore cœleſtem paradiſum conſervans,

quo

qua de re in quæſt. de æternitate cœleſtium gaudiorum plenius dicetur.

Cælum an ſit locus aliquis corporeus creatus.

§. XL. Qui cœlum ſtatuunt eſſe *locum corporeum creatum*, illi adderent, 6) vitam æternam Deo tribui ratione *creationis*, quia ſcilicet ſedem ac locum, in quo beati vitæ æternæ gaudia percipient, Deus una cum aliis ſuis operibus in hexaemero creavit, quam ſententiam huiusmodi ratiocinationibus confirmare nituntur: a) ex *adpellatione.* Vocatur *civitas*, Apoc. XXI. 2. *domus*, Ioh. XIV. 2. 2 Cor. V. 1. *tabernaculum*, Luc. XVI. 9. *paradiſus*, Luc. XXIII. 43. *templum*, Apoc. III. 12. *locus*, Ioh. XIV. 2. &c. b) Ex *creationis deſcriptione.* Quidquid nomine *cœli* in ſcripturis ſignificatur, illud totum eſſe a Deo creatum, ex eo intelligitur, quod primo die *cælum & terram Deus condidiſſe* dicitur Gen. I. 1. c) Ex *apoſtolica adſertione* Hebr. XI. 10. *Exſpectabat civitatem fundamenta habentem, cuius* τεχνιτης και δημιουργος ο Θεος. 2 Cor. V. 1. *Habemus aedificationem ex Deo, domum non manufactam.* Huc referri etiam poſſent ſequentia ſcripturæ dicta. Pſal. XXXIII. 14. ממכון, *de praeparato habitaculo ſeſſionis ſuae proſpexit ſuper habitatores terrae.* Prov. VIII. 27. בהכינו, *quando praeparabat cælos, ibi ego.* d) Ex *ſufficienti enumeratione.* Quidquid eſt, aut creator eſt aut creatura. Cœlum beatorum non eſt creator, quia ſcriptura inter creatorem Deum & ſedem Dei ac beatorum ſive cœlum diſtinguit. Sed hypotheſis illa quod cœlum ſit locus aliquis corporeus creatus, perquam dubia eſt & incerta, quod probamus 1) ex *ſcripturae ſilentio.* Moſes in deſcriptione creationis non meminit alterius cuiusdam cœli, quam illius viſibilis & adſpectabilis, quod vocat רקיע quod ex aquea materia productum, & in quo *luminaria magna* ſol & luna cum ſtellis poſita, Geneſ. I. 5. 2) Ex *loquendi modo.* Cœlum beatorum in ſcripturis vocatur *novum cælum*, Eſai. LXV. 17, LXVI. 22. 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. Atqui ſi iam olim in prima creatione eſt productum, quomodo erit cœlum novum? Regnum cœlorum in ſcripturis non dicitur creatum, ſed *praeparatum*, Eſai. LXIV. 4. Matth. XXV. 34 1 Cor. II. 9. per æternam ſcilicet piorum ad vitam prædeſtinationem. 3) Ex *ultimo mundi incendio.* Cœli, *qui nunc ſunt, reſervantur igni in diem iudicii*, 2 Petr. III. 7. proinde omnes cœli creati diſſolventur, v. 11. ut ſuccedat *novum cælum*, v. 13. Iam vero beatorum cœlum non conflagrabit. 4) Ex *comparato.* Sicut ex eo, quod Deus dicitur *eſſe in cælo, habitare in cælo, deſcendere e cælo &c.* inferri nequit, cœlum Dei eſſe locum aliquem corporeum creatum, quia Deus ab æterno fuit in cœlo, neque tamen quidquam creatum eſt ab æterno, ac cœlum illud definitur per *lucem inacceſſam*, 1 Tim. VI. 16. per divinam ſcilicet gloriam ac maieſtatem; ſic ex eo, quod beati dicuntur *recipiendi in cælum, futuri in cælo &c.* inferri apodictice nequit, cœlum beatorum eſſe locum aliquem corporeum creatum, quia cœlum illud definitur per cœleſtem felicitatem & gloriam, ac piorum animæ ſtatuuntur *in manu Dei*, Sap. III. 1. *in ſinu Abrahae*, Luc. XVI. 22. *ſub altari in cælo*, Apoc. VI. 9. per quæ & ſimilia locum aliquem corporeum creatum intelligi, difficulter admodum probari poterit. 5) Ex *oppoſito.* Si cœlum eſſet locus corporeus creatus, etiam infernus corporeum aliquod domicilium creatum foret, quod certo demonſtrari non

poſſe

n tractat. de inferno §. XXXII.
ıus. 6) Ex *loci corporei proprio.*
n eſſet locus aliquis corporeus,
tiam eſſet longum, latum ac
ım quoddam ſpatium ac domi-
7) Ex *non neceſſario.* Beato-
pora erunt ſpiritualia. Ergo
igebunt loco aliquo corporeo,
ut & angeli eo non indigent.
dverſae partis diſſidio. Qui enim
beatorum ſtatuunt locum crea-
lorum quidam *primo*, quidam
undo die illud creatum adſerunt.
volunt eſſe *corpus phyſicum ma-*
quidam vero *hyperphyſicum & ma-*
pers. Hæc & alia argumenta
ıt, quo minus firmiter & indu-
ıtuamus, cœlum eſſe locum a-
corporeum, neque ineſt argu-
in contrarium adductis immo-
quod robur. Nam a) adpella-
læ ſunt parabolicæ, metaphori-
ıyſticæ, quibus non tam *locus*
ſtatus beatorum deſcribitur. b)
que cœli creatio ponitur, intel-
viſibile & adſpectabile illud cœ-
uius Moſes in hexaemero men-
acit. c) Sicut ipſe civitas cœ-
n eſt ſubſtantia aliqua corporea,
que ſtructura eiusdem non eſt
a, ſed per civitatis illius crea-
cœleſtis gloriæ & felicitatis præ-
intelligitur. d) Cœlum beato-
ıt ſuperius monuimus, tripli-
teſt accipi, primo *obiective & effi-*
ecundo *formaliter*; tertio *ſubiective.*
o modo accipiatur cœlum beato-
ipſe Deus creator. Si ſecundo mo-
ım beatorum eſt aliquid a Deo di-
n, videlicet gloria ac lætitia cœ-
ipſis ſanctis, non tamen eſt ſub-
corporea in prima creatione a
oducta. Si tertio modo, dici-
s illius quidditatem, qualitatem
m. XX.

ac ſitum in ſcripturis non eſſe nobis revelata, ideo præſtat de eius *poſſeſſione* quam adcurata *definitione* in hac vita ſollicitum eſſe.

Porisma ex cauſa efficiente principali deductum.

§. XLI. Ex eo, quod *cauſa efficiens principalis* vitæ æternæ ſit gratia Dei ſalvantis, vel quod idem eſt Deus gratis ſalvans, πορισματικως colligimus, *vitam aeternam non eſſe debitum operum noſtrorum ſtipendium per merita propria ex condigno a nobis adquirendum, ſed gratuitam miſericordiis Dei donum*, quam adſertionem contra pontificios meritorum propriorum patronos in tractat. de bon. operibus §. LXXXVII. & ſeqq. late confirmavimus. 1) Ex *perſpicuis ſcripturae dictis.* Pſal. CIII. 4. *Dominus coronat te miſericordia & miſerationibus.* Eſai. LV. 1. *Sitientes venite ad aquas, emite abſque argento & abſque pretio.* Luc. XVII. 10. *Cum omnia feceritis: dicite ſervi inutiles ſumus.* Rom. VI. 23. χαρισμα, *donum Dei gratuitum eſt vita aeterna in Chriſto*, in quem locum ſic commentatur Auguſtinus lib. de grat. & lib. arbitr. cap. 9. *Cum poſſet dicere & recte dicere, ſtipendium autem iuſtitiae vita aeterna, maluit dicere, gratia autem vita aeterna, ut hinc intelligeremus, non meritis noſtris Deum nos ad vitam aeternam, ſed pro ſua miſericordia producere.* Theodoretus in eumdem loc. *Cum loquitur de vita aeterna, quae redditur iuſtitiae, non dixit eam eſſe mercedem ſed gratiam, eſt enim donum Dei vita aeterna.* Caietanus ibidem: *Non dicit, propter ſtipendia iuſtitiae vita aeterna, ſed donum Dei vita aeterna, ut intelligamus non ex operum meritis, ſed ex gratuito Dei dono adſequi nos pro fine vitam aeternam, propter quod ſubdit in Chriſto Domino noſtro. Ecce meritum, ecce iuſtitiam, cuius ſtipendium eſt vita aeterna, nobis autem donum ratio-*

tione ipſius Chriſti. Rom. VIII. 18. *Non ſunt condignae paſſiones huius temporis ad futuram gloriam &c.* In quem locum ſic commentatur Anshelmus: *Si quis poteretur omnes pœnarum acerbitates, quae in tempore praeſentis vitae ſufferri poſſunt, non eſſent omnes illae paſſiones dignum meritum ad conſecutionem futurae gloriae, quae ablato omni velamine revelabitur in nobis, quando percipiemus illud, quod oculus non vidit &c.* Eph. II. 8. *Gratia ſalvati eſtis per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum eſt*, v. 9. *non ex operibus, ne quis glorietur.* Phil. III. 8. *Exiſtimo, omnia detrimenta eſſe propter eminentem ſcientiam Ieſu Chriſti Domini mei &c.* Tit. III. 5. *Non ex operibus, quae nos fecimus, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit.* v. 7. *Ut iuſtificati ipſius gratia efficeremur heredes ſecundum ſpem vitae aeternae.* Hiſce dictis adde Luc. XII. 32. *Complacuit Patri dare vobis regnum cælorum.* 1 Tim. VI. 2. ubi credentes dicuntur της ευεργεσιας αντιλαμβανομενοι, per quam *beneficentiam* utique gratuitam intelligitur vitæ æternæ hereditas. 2 Tim. I. 18. *Det illi Dominus invenire miſericordiam a Domino in die illo.* 1 Petr. III. 7. mulieres dicuntur συγκληρονομοι χαριτος ζωης, *gratiae vitae*, id eſt vitæ æternæ, quæ ex gratuita miſericordia credentibus in Chriſtum datur. Iud. epiſt. v. 21. *Voſmetipſos in dilectione ſervate exſpectantes miſericordiam Domini noſtri Ieſu Chriſti in vitam aeternam.* Apoc. XXI. 6. *Sitienti dabo de fonte aquae vitae gratis.* XXII. 17. *Qui vult, accipiat aquam vitae gratis.* 2) Ex *immotis argumentis*: a) ex *gratuita electione.* Electio ad vitam æternam eſt ex gratia, non ex operibus. Ergo etiam vita æterna datur ex gratia, non ex operibus. Ergo etiam vita æterna datur ex gratia, non ex operibus. b) Ex *gratuita iuſtificatione.* Iuſtificatio eſt ex gratia, non ex operibus. Ergo etiam glorificatio ſive vita æterna. c) Ex *terrae Canaan praefiguratione.* Terra Canaan cœleſtis hereditatis typus non propter operum merita, ſed ex gratuita Dei benignitate Iſraelitis fuit data, Deut. IX. 4. Ergo & vita æterna non ex operum meritis, ſed gratuita Dei benignitate ſpiritualibus Iſraelitis datur. d) Ex *hereditatis adpellatione.* Vita æterna datur credentibus, ut hereditas filiis, Rom. VIII. 17. Col. III. 24. Ergo non obtinetur ex operum meritis, cui argumento adde emphaſin ex dicto Chriſti Marc. X. 15. Luc. XVIII. 17. *Quisquis non receperit regnum Dei ut parvulus; non intrabit in illud.* Iam vero parvuli non iure mercedis, ſed ſolo iure hereditatis vitam æternam accipiunt fatentibus pontificiis. Ergo niſi quis ſolo iure hereditatis vitam æternam accipiat ut parvulus, non intrabit in eam. e) Ex *neceſſaria peccatorum condonatione.* Quotidie peccamus & debita contrahimus, Matth. VI. 12. Ergo operibus noſtris non meremur vitam æternam. f) Ex *meriti conditione.* Meriti natura poſtulat, ut opus illud, quo meremur, ſit noſtrum, ut ſit opus indebitum, ut ſit utile atque commodum illi, cui præſtatur, ut ſit pretio & dignitate æquale illi, quod pro opere noſtro redditur. Coſterus in enchir. cap. 7. *Meritum eſt actio libera, cui merces debetur ex iuſtitia, cui innititur propter aequalitatem.* Becanus part. II. theol. ſchol. p. 491. *Rigor iuſtitiae requirit talem contractum, ut inter contrahentes nulla intercedat liberalitas & gratia.* At hæc conditiones non conveniunt noſtris operibus. 7) Ex *negata nobis acceptorum beneficiorum compenſatione.* Non poſſumus ſufficientes Deo gratias referre pro beneficiis acceptis. Ergo non poſſumus nova beneficia & qui-

quidem longe maxima, quale eſt vita æterna, operibus noſtris mereri. h) *Ex quadam a minori illatione.* Non poſſumus operibus noſtris promereri panem quotidianum, ſed a Deo eum emendicare cogimur. Ergo multo minus vitam æternam promereri poterimus. Petrus negat, ſe propria εὐσέβεια claudum ſanaſſe, Act. III. 13. ergo multo minus æternam felicitatem ac ſanitatem propria εὐσέβεια mereri potuit. Ezechias rex propter oſtentatas opes terrenas reprehenditur, & Deum credamus ferre poſſe, ut ſpirituales operum divitias tanquam vitæ æternæ meritorias iactitemus? i) *Ex propria electorum teſtificatione.* Electi in die noviſſimo ad vitæ æternæ poſſeſſionem vocati, nolunt agnoſcere opera ſua, quaſi propter eorum merita in vitam æternam intromittendi ſint, vel gloria illius vitæ coronandi. Matth. XXV. 37. Apoc. IV. 10. k) *Ex abſurdorum conſecutione.* Si bona opera eſſent vitæ æternæ ex condigno meritoria, fiducia cordis in ea collocari atque intentione vitam æternam per ea promerendi fieri poſſent. Sed hoc adverſatur ſcripturis. l) Ex *meriti Chriſti & noſtrorum meritorum oppoſitione.* Stante merito Chriſti concidunt operum noſtrorum merita &c. Horum argumentorum pleniorem confirmationem & ab exceptionibus adverſariorum vindicationem vide tract. de bonis operibus. §. XCVI. & ſeqq. Addi etiam poſſet argumentum ex *noſtri ſtatus ad primaevum comparatione.* Si in ſtatu integritatis homo non potuiſſet vitam æternam ex merito obtinere, multo minus poſt lapſum illud fieri poterit. Sed verum prius. Ergo & poſterius. *Connexio* eſt in aprico. *Adſumtum* probatur: α) Quia obedientia primi hominis iam ante fuiſſet Deo utpote creatori debita. Ergo proprie & adcurate loquendo non fuiſſet meritoria. β) Si homines in ſtatu innocentiæ ex dono Dei accepiſſent vitam corporalem, multo magis ex dono Dei ſe vitam æternam accepturos confeſſi fuiſſent. γ) Nulla fuiſſet æqualis proportio obedientiæ hominis etiam perfectiſſimæ ad æternum cœleſtis gloriæ pondus. δ) Lyranus in comm. Gen. II. 15. utitur tali argumento: *Dicitur homo poſitus a Deo in horto. Per hoc oſtenditur, quod Adam fuerit formatus extra paradiſum, ad oſtendendum, quod ille locus ipſi debebatur non ex natura, ſed ex gratia, ſicut & immortalitas praedicta.* ε) Primus homo *conditus erat* a Deo ad beatam immortalitatem, Sap. II. 23. ergo non fuit opus, ut per propria merita eam demum adquireret. Idem iudicium eſto de ſanctis angelis, de quibus Auguſtinus lib. de fide ad Petrum cap. 23. *Hoc ipſum, quod ab illo ſtatu beatitudinis, in quo ſunt, mutari in deterius nullatenus poſſunt, non eſt eis naturaliter inſitum, ſed poſtquam creati ſunt, gratiae divinae largitate collatum.* 3) Ex *patrum dictis*, quæ longa ſerie enumeravimus §. CVI. *Magna eſt ſtultitia*, inquit theol. Germ. cap. 42. *quod homo aut creatura opinatur, ſe ſcire vel poſſe ipſam, & praeſertim ſi opinatur, ſe ſcire aut poſſe aliquid bonum, quo plurimum mereri aut impetrare valeat apud Deum, Deo ſit hac ratione contumelia iuxta eum, qui hac recte intelligit.* 4) Ex *propriis adverſariorum ſententiis*, quas recenſuimus §. CVII. quibus adde ſequentes. Lyranus in expoſit. Tit. 3. *Salus aeterna excedit totaliter facultatem humanae naturae, propter quod non poteſt eam attingere, niſi ex largitate divinae miſericordiae.* Brigitta in revelat. lib. I. cap. 53. Chriſtum introducit conquerentem: *Homines per ſuam ſuperbiam volunt adſcendere in cœlum, & non confidunt in me, ſed in ſe, facientes*

voluntatem ſuam, & meam relinquentes Lib. IV. cap. 20. *Sunt quidam, qui meritis ſuis obtinere credunt cœlum, quibus Deus parcit a diaboli tentationibus ex occulta diſpenſatione ſua. Alii ſunt, qui operibus ſuis ſatisfacere Deo putant pro exceſſibus ſuis, quorum omnium error omnino damnabile eſt, quia etiamſi quilibet homo centies corpus ſuum occideret, non poſſet Deo unum pro mille reſpondere.* Lib. VI. cap. 69. *Non in bonis operibus noſtris debemus confidere, quæ, quantumcunque magna ſunt, quaſi nulla reputare debemus, licet neceſſaria ſint, ſed cum humilitate ſperare debemus in ſola miſericordia Dei.* Iohan. Ferus in exeg. epiſt. Rom. I. *Paulus negat, per opera nos mereri remiſſionem peccatorum, alioquin ſi operibus meremur, iam non eſt gratia, gratia excludit merita.* Rom. III. *Gratiae Dei detrahunt, & Chriſtum abiiciunt, adeoque ſe ipſos perdunt, qui fiduciam in opera ponunt.* Rom. XVI. *Sola fide in Chriſtum & nullis meritis noſtris iuſtificamur.* Eudolphus Carthuſianus in medit. vitæ Chriſti prolog. col. 3. *Caveat prudenter fidelis peccator, ut nunquam in quocumque ſtatu fuerit, confidentiam in meritis ſuis habeat, ſed tanquam mendicus pauperculus omnino nudiſſimus ad eleemoſynam dominicam mendicandam ſemper vacuus accedat, haec autem faciat non quaſi ex humilitate ficta merita ſua abſcondens, ſed certiſſime ſciens, quod non iuſtificabitur in conſpectu Dei omnis vivens.* Iacob. Sadoletus lib. I. comm. in epiſt. Rom. p. 11. *Spero immortalitatem conſequi, quam Deus fidelibus ſuis propoſuit, nec id tamen meritorum meorum fiducia, ſed ipſius Dei clementia & bonitate adductus.* Frid. Nauſea, epiſcopus Viennenſis, cent. II. homil. 373. *A miſericordia Dei nobis eſt, quidquid ſumus & habemus, & quidquid agimus, eſt perinde atque ſignum gratitudinis.* Agend. eccleſ. Mogunt. anno 1551 edit. f. 71. *Non tua ſolum, cariſſime frater, ſed omnium etiam hominum merita nimis exigua & tenuia ſunt, quam ut fiduciam ſalutis homo in ea collocare poſſit.* Bellarminus ipſe lib. II. de pœnit. cap. 12. *meritum ex condigno gratiae opponi*, recte adſerit. Iam vero tota ſcriptura clamat, vitam æternam dari ex gratia, quo Bellarminus negare nequit, niſi velit negare, ſolem lucere in meridie. Ergo agnoſcat, bona opera non eſſe meritoria vitæ æternæ ex condigno lib. II. de grat. & lib. arbit. cap. 13. ſcribit, *opera eſſe viam perveniendi ad gloriam.* Atqui per viam non ut per meritum, ſed ut per medium ſine quo non, terminus viæ adquiritur, unde Bernhardus tract. de grat. & lib. arbitr. col. 1069. hæc opponit. *Bona opera*, inquit, *ſunt via regni, non cauſa regnandi.* Antitheſin & argumenta contraria pontificiorum late expoſuimus dicto tract. §. CVIII. & ſeqq.

§. XLII. II) *Cauſa meritoria vitae aeternae* hominum ſalvandorum reſpectu eſt perfecta obedientia Chriſti mediatoris, tam activa quam paſſiva, Deo patri in diebus carnis ab ipſo præſtita. Antequam vero hanc adſertionem demonſtremus, ad uberiorem eius declarationem notari iubemus: 1) *Cauſam efficientem principalem* non excludere *cauſam meritoriam*, hoc eſt, gratiam Dei non excludere meritum Chriſti, nec eidem etiam opponi. Sane inter Dei gratiam & noſtra merita in articulo iuſtificationis & ſalvationis eſt perpetua oppoſitio. Si enim ſalvamur *gratis* per Dei gratiam; ergo non propter noſtra merita. Sed inter Dei gratiam & Chriſti meritum non ſolum nulla oppoſitio, ſed etiam neceſſaria

II) Cauſa meritoria vitae aeternae.

nexio. Neque enim Dei ſalvan-
a in hominibus ac circa homines
habere potuiſſet , niſi iuſtitiæ di-
er Chriſti meritum ſatisfactum
ſiquidem iuſtitia ac veritas divi-
nirebat , ut homo vel æternum
, vel æquivalens pretium Deo
, quem offenderat , præſtaret ,
am in hominis viribus nullate-
t , Chriſtus partes illas ſatisfa-
coram Dei iudicio inſere cepit. Con-
æ de hac meriti Chriſti neceſſitate
s tract. de iuſtif. §. XXXI. & XLIX.
ponenda ſunt perpetuo illo Pho-
um coccyſmo , quo gratiam Dei
tum Chriſti ἐναντίως ſibi invicem
garriunt. Catechismus Racov.
. Oſtorodus in inſtit. cap. 36.
19. Schmalzius in exam. 157.
n err. LXXX. p. 24. 2) Perinde
ve Chriſti obedientia dicatur *cau-
toria* noſtræ ſalutis , ſive *cauſa
a* ac προηγουμένη , quæ Deum
erit , ut credentes in Chriſtum
no ad ſalutem elegerit , eosque
pore iuſtificet & ſalvet. Inde e-
que ideo Chriſti obedientia dici-
ſa ſalutis noſtræ meritoria , quia
te , merito ac perfectione ſua im-
potuit , ut Pater cœleſtis nos in
ecto ſuo Filio gratos ac acceptos
t , ante iacta mundi fundamenta
geret , Eph. I. 4. & in tempore
t ipſum nos iuſtificaret ac ſalva-
ciſſim etiam inde atque ideo Chri-
dientia eſt cauſa impulſiva , Deum
andos nos movens , quia merito-
gnitas eidem ineſt. 3) Obedien-
: ſatisfactionem Chriſti hoc loco
rari , non ut eſt nudi hominis ,
ius Filii Dei ſatisfactio & obedi-
. unde notanter ſcriptura dicit A-
X. 28. *Deus ſuo ſanguine redemit
m.* 1 Ioh. I. 7. *Sanguis Ieſu Chri-
i Dei emundat nos ab omni peccato.*
III. 8. *In hoc adparuit Filius Dei , ut de-
ſtruat opera Diaboli ;* ut oſtendat ſatisfactionem & obedientiam Chriſti inde atque ideo eſſe tantæ efficaciæ ac tanti coram Deo pretii , quia eſt ipſius Filii Dei ſatisfactio & obedientia. Confer tract. de Iuſtif. §. XXXII. Opponendum hoc eſt pontificiis , qui Chriſtum ſecundum humanam tantum naturam noſtrum mediatorem & cauſam ſalutis meritoriam eſſe diſputant. 4) Chriſtum duplici potiſſimum ratione eſſe noſtrum Salvatorem , primo *λυτρωτικῶς καὶ καταλλακτικῶς , meritorie* , quatenus ſanctiſſimo & pretioſiſſimo ſuo merito ſalutem & vitam æternam nobis promeruit. Secundo *ἐνεργητικῶς , efficienter* , quatenus pretioſum illud bonum tam care adquiſitum in verbo evangelii nobis offert , & poſt hanc vitam in cœleſtia tabernacula nos recipit. Poſterior modus cum Patre & Spiritu ſancto ipſi communis eſt , prior vero proprius. Opponendum hoc Photinianis , qui concedunt quidem , Chriſtum eſſe noſtrum Salvatorem , primo *doctrina* , quatenus ſalutis æternæ viam in verbo evangelii nobis annunciavit. Secundo *exemplo* , quatenus viam illam in ſua ipſius perſona nobis commonſtravit , & a mortuis reſurgendo manifeſtiſſime confirmavit. Tertio *communicatione* , quatenus pleniſſima poteſtate in cœlo & terra a Patre accepta ſe vitam æternam nobis daturum promiſit , & reipſa tandem largiturus eſt. Negant vero , Chriſtum eſſe Salvatorem *ſatisfactione* , qua mediante paſſione & morte peccata noſtra expiarit , iram Dei placaverit , nosque cum illo reconciliaverit , & *eadem cum Patre efficientia* , qua αὐτεξουσίως & κυρίως ſalutem nobis conferat. 5) Ad cauſam meritoriam ſalutis noſtræ pertinere totam Chriſti obedientiam , tam *activam* , quam *paſſivam* , hoc eſt , non ſolum ipſius paſ-

ſionem & mortem, ſed etiam perfectam impletionem, quam legi divinæ noſtri loci præſtitit. Opponendum hoc Piſcatori Herbomenſi & ipſius adſeclis, qui obedientiam Chriſti activam a cauſa meritaria noſtræ ſalutis excludunt. Vide tract. de iuſtificat. LVII. & ſeqq. 6) Reſpectu hominum ſalvandorum obedientiam Chriſti ſtatui meritoriam æternæ ſalutis cauſam. Angelorum enim diſpar eſt ratio, qui cum in peccatum non fuerint lapſi, ideo tali redemtore non indigebant, unde Filius Dei *non Angelos, ſed ſemen Abrahae adſumſit*, Hebr. II. 16. ac apoſtolus emphatice dicit 1 Tim. II. 5. *Unus mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus*, quo dicitur: quorum naturam Filius Dei adſumſit, eorum etiam Mediator eſt. Iam vero non angelicam ſed humanam naturam adſumſit. Opponendum hoc quibusdam pontificiis & Calvinianis, qui Chriſtum etiam angelorum reſpectu cauſam vitæ æternæ meritoriam ἀπεργραφων ſtatuunt. Otto Brunfelſius in pand. evangel. *Chriſti crux non ſolum hominibus ſed etiam angelis profuit, & omnis creatura cruce Domini purgata eſt.* Philippus Dietz tom. II. concion. p. 201. *Angeli boni per Chriſti redemti ſunt, qui eos a lapſu praeſervavit.* Gregorius de Valent. tom. II. lib. de Chriſto p. 164. *Chriſtus etiam angelis gratiam & beatitudinem cœleſtem promeruit.* Blaſius de Viega in comm. Apocal. I. p. 24. *Chriſtus ut homo eſt caput angelorum, gratiamque & gloriam illis promeruit, quae ipſis data ſunt propter praeviſa eius merita;* quibus merito opponitur Ruardus Tapperus, decanus Lovanienſis, contrarium ſtatuens tom. II. artic. 8. p. 5. col. b. Ex Calvinianis Guil. Bucanus loc. VI. q. 30. *Angelos*, adſerit, *habuiſſe opus mediatore non quidem redemtionis a peccato, ſed conſervationis in bono & gratia, & ἀνακεφαλαιωσεως, recapitulationis, ut videlicet rurſum unirentur cum electis ſub uno eodemque capite Chriſto, ut ſine ullo in poſterum lapſus periculo & inſeparabiliter Deo adhaererent, adeoque ut illorum iuſtitia & integritas, quae coram Deo manca eſt, tegeretur coram Deo perfecta & infinita illa iuſtitia Chriſti &c.* Idem ſtatuit Calvinus in comm. Eph. I. & Coloſſ. I. 7) Chriſti obedientiam non ſuiipſius ſed hominum ſalvandorum duntaxat reſpectu cauſam vitæ æternæ meritoriam ſtatui. Chriſtus enim ratione ſuiipſius nullo indigebat merito, quia in ipſa unione ſecundum humanam naturam adſumtam angelis longe præſtantius nomen eſt ſortitus & ſuper omnes creaturas evectus. In exaltatione, quæ eſt conſequens & velut præmium quoddam exinanitionis, non eſt Chriſto data nova plane poteſtas & gloria, quam per unionem perſonalem antea non habuerit, ſed collata plena facultas adminiſtrandi regni, & radios divinæ maieſtatis per carnem plena luce exſerendi. Quidquid igitur Chriſtus meruit, non ſibi, ſed nobis meruit, *nobis enim natus, nobis datus eſt*, Eſai. IX. 6. *nobis factus eſt redemtio.* 1 Cor. I. 30. &c. Opponendum hoc *tum* pontificiis, qui putant, *Chriſtum non ſolum nobis gratiam & gloriam, ſed etiam ſibi corporis gloriam & nominis exaltationem promeruiſſe*, Lombardus lib. III. ſent. diſt. 18. Thomas part. III. q 49. art. 6. Bellarminus lib. V. de Chriſto cap. 9. *tum* Calvinianis, inter quos Bullingerus ſerm. XXVII. in Apoc. Zanchius paſſim, Piſcator in Philipp. II. pag. 173. Vorſtius in anti Bellarm. pag. 55. 56. &c. idem cum Pontificiis ſtatuunt. Ravenſpergerus in pentad. quinr. Centur. & iudic. de illuſtr. theol. quæſtionibus quæſt. II. ſic ſcribit: *Duo ſunt, quae* Chri-

Chriſtum ſibi promeruiſſe ſtatuimus, *videlicet vita aeterna & ſumma illa ac ſingularis gloria*, *qua pro Filio Dei ab omnibus creaturis rationalibus agnoſcitur*, *ac proinde ut verus Deus adoratur*, *quarum illam ſibi meruit obſervatione legis*, *hanc vero per multas ac varias paſſiones atque inprimis per mortem crucis.* Quibus merito opponitur Calvinus ipſorum daduchus contrarium propugnans lib. II. inſtit. cap. 17. §. 6. De reliquis circa cauſam ſalutis noſtræ meritoriam corruptelis pontificiis egimus dicto tract. de iuſtif. §. LIV.

§. XLIII. Hiſce præmiſſis demonſtramus, obedientiam Chriſti eſſe cauſam ſalutis noſtræ meritoriam, & quidem unicam ex *manifeſtis ſcripturae dictis*. Ioh. III. 13. *Nemo adſcendit in cœlum, niſi qui deſcendit de cœlo, Filius hominis, qui eſt in cœlo*; id eſt, nemo hominum propria virtute, merito & dignitate adſcendit in cœlum, ſed quotquot in cœlum adſcendere volunt, illos oportet per fidem fieri unum cum Chriſto atque ipſius gratia, merito & virtute adſcendere, quæ explicatio traditur v. 15. 16. 36. &c. Iohan. XIV. 2. *In domo Patris mei manſiones multae ſunt*, *ſi quo minus*, *dixiſſem vobis*, *quia vado parare vobis locum.* Non poteramus noſtris viribus aut meritis ad æternam beatitudinem adſpirare, ſed Chriſtus ſua paſſione & morte, quam paſſim vocat *abitum ad Patrem*, paravit nobis locum, per ſuum in terris exilium paravit nobis æternum in cœlis domicilium. Per paſſionem & adſcenſionem *intravit in gloriam ſuam*, Luc. XXIV. 26. ut in cœleſti gloria etiam nobis locum parare poſſet. Per peccatum obſtructa nobis erat in cœlum via, cuius typus proponitur Gen. III. 24. ubi cherubim flammante gladio ab ingreſſu paradiſi homines arcent, ſed Chriſto *nota facta eſt via ad vitam*, Pſalm. XVI. 11. ipſe iterum aperuit nobis viam, & paravit nobis in cœlum locum, unde converſo latroni dicit, Luc. XXIII. 43. *Hodie mecum eris in paradiſo.* Paratæ quidem ſunt manſiones illæ cœleſtes credentibus æterna prædeſtinatione; interim parandæ adhuc erant per Chriſti paſſionem, mortem, reſurrectionem & adſcenſionem, quia non niſi in Chriſto & propter Chriſtum ac credentibus in Chriſtum regnum illud eſt paratum, Chriſti meritum eſt unica cauſa, propter quam manſiones illas credentibus Deus paravit, unde dicitur *electi ad vitam in Chriſto*, Eph. I. 6. Act. IV. 12. *Non eſt in alio quoquam ſalus*, *nec aliud nomen datum hominibus*, *in quo oporteat eos ſalvos fieri.* Rom. VI. 23. Vita æterna eſt *gratuitum Dei donum in Chriſto*, qui ſanctiſſima ſua obedientia & ſatisfactione nobis illud promeruit. 1 Theſſ. V. 9. *Non poſuit nos Deus ad iram*, *ſed in adquiſitionem ſalutis per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum.* 2 Timoth. II. 10. *Ut & ipſi ſalutem conſequantur*, *quae eſt in Chriſto Ieſu.* Heb. V. 9. *Factus eſt omnibus obedientibus ſibi cauſa ſalutis aeternae.* 1 Ioh. V. 11. *Vitam aeternam dedit nobis Deus*, *& haec vita eſt in Filio eius.* Apoc. I. 18. dicit Chriſtus, *habeo claves mortis & inferni*, tanquam eius victor. Huc pertinent omnia ſcripturæ dicta, 1) in quibus Chriſtus dicitur noſter *Salvator ac Ieſus*, Matth. I. 21. Luc. II. 11. Ioh. IV. 42. &c. eſt enim noſter Salvator non ſolum ratione *efficientiae & adplicationis*, ſed etiam ratione *meriti & adquiſitionis*. 2) In quibus dicitur noſter *Redemtor*, Pſalm. CXI. 9. Luc. I. 68. &c. quia ſcilicet redemit nos ex inferno & morte æterna, Oſe. XIII. 14. 3) In quibus vocatur noſter *Mediator*, 1 Tim. II. 5. Heb. VIII. 6. &c. quia ad officium Mo-

Mediationis pertinet, bona per lapſum, Adami amiſſa reparare. 4) In quibus dicitur *propitiatio* pro peccatis noſtris, 1 Ioh. II. 2. ac Deo Patri nos *reconciliaſſe* 2 Cor. V. 19. quia ſublata ira divina tollitur mors æterna, & vita amiſſa reſtituitur. Rom. V. 10. *Si cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem Filii eius, multo magis reconciliati ſalvi erimus in vita ipſius.* 5) In quibus dicitur *factus pro nobis peccatum & maledictum,* 2 Cor. V. 21. Gal. III. 13. quia ſublato peccato & maledictione legis tollitur æterna damnatio, & cœleſtis benedictio reſtituitur. 6) In quibus nos dicitur liberaſſe a *peccato*, Heb. IX. 14. a *maledictione legis*, Gal. III. 21. ab *ira Dei*, 1 Theſſal. I. 10. ab *aeterna damnatione*, V. 10. contra vero *adduxiſſe perfectam iuſtitiam*, Dan. IX. 24. ex his enim omnibus ſequitur, Chriſtum vitam æternam nobis promeruiſſe. 7) In quibus credentibus in Chriſtum promittitur ſalus & vita æterna, quæ poſtmodum enumerabimus, illud enim inde atque ideo fit, quia Chriſtus pretio ſuo ſanguine ac morte vitam æternam nobis promeruit. Sed in re manifeſta pluribus opus non eſt. Confer ea, quæ Photinianis oppoſuimus in tract. de iuſtif. §. XXXVII. & ſeqq.

Poriſma ex cauſa meritoria vitae aeternae deductum.

§. XLIV. Poriſma huius adſertionis eſto, quod nec a beata genetrice ſemper virgine, nec ab ullo ſanctorum vel meritum vel donatio vitæ æterna ſit quærenda, petenda, exſpectanda &c. Manifeſtæ enim ſunt excluſivæ, quibus Spiritus ſanctus utitur. Iohan. XIV. 6. inquit Chriſtus: *Ego ſum via, veritas & vita. Nemo venit ad patrem, niſi per me.* Act. IV. 12. *Non eſt in alio ſalus, nec aliud nomen datum hominibus, in quo oporteat eos ſalvos fieri.* 1 Cor. III. 11. *Fundamentum aliud nemo ponere poteſt.* Huc referendum illud propheticum Eſai. LXIII. 3. *torcular calcavi ſolus*, μονωτατος. Conſideretur etiam immediata ratio ac fundamentum, quare Chriſti obedientia ſit meritoria vitæ æternæ cauſa, quod unice in eo reſidet, quod Chriſtus in perſonæ unitate ſit verus Deus & verus homo; inde enim atque ideo Chriſtus *carnem ſuam dare potuit pro mundi vita*, quia eſt *verbi* omnia vivificare valentis *propria caro*, Ioh. VI. 51. inde atque ideo poteſt Chriſtus ovibus ſuis *dare vitam aeternam*, quia *animam ſuam pro ovibus ſuis poſuit*, & quia *eſt cum Patre unum*, Iohan. X. 15. 28. & 30. inde Chriſtus eſt *Mediator Dei & hominum*, quia *dedit ſemetipſum pretium redemtionis pro omnibus*, 1 Tim. II. 5. & 6. inde autem atque ideo animam ſuam potuit dare in pretium redemtionis pro omnibus, quia ut verus & unus cum Patre Deus *poteſtatem habuit ponendi animam ſuam, & eam iterum ſumendi*, Ioh. X. 18. Opponenda hæc ſunt pontificiis, qui *fontem aquae vivae derelinqunt ac fodiunt ſibi ciſternas, ciſternas fractas, quae non continent aquas*, Ierem. 2. 13. dum Mariæ Θεοτοκω ac meritum ac donationem ſalutis æternæ adſcribunt. Brigitta in lib. I. revelat. cap. 3. *Ego Filius Dei bene dicere poſſum, quod mater mea & ego quaſi cum uno corde ſalvavimus hominem, ego patiendo corde & carne, ipſa cordis dolore & amore.* Iohannes David in pancarpio Mariano pag. 188. *O Maria mater & virgo, tu nobis ſcala Iacob vera per illam in ſomnis viſam figurata &c. per te Chriſtus voluit nos ad ſe in cœlum adſcendere.* p. 194. *Dic nobis Maria, o porta, o via! Dic nobis de fructu ventris tui iucundum auditu elogium: Per me ſi quis introierit, ſalvabitur. Quis ergo hic loquitur?* Chriſtus. *Non & Maria? quidni? quiſquis per hoc oſtium intrat,*

per Mariam intrat, per quam Chriſtum accepimus & habemus. Maria tu & portaria &c. In roſariis ſuis ſic : *O glorioſa virgo Maria, libera nos ab omni malo & a pœnis inferni.* In breviario Romano ipſam vocant *arborem vitae, feneſtram cæli, portam paradiſi.* Martinus Del Rio in opere Mariano p. *Maria eſt vita viventium, quos arcet a morte, & mors mortuorum, quos ab orco ad vitam reducit.* Oſorius tom. IV. p. 530. *Chriſtus in Calvaria carnem, Maria immolabat animam.* Tom. 139. *Maria eſt mulier illa excellens, quae contrivit caput ſerpentis.* Salmeronius tom. X. tract. 41. *Maria ſtetit ad crucem, ut eſſet adiutrix liberationis et coredemtrix, quemadmodum Eva una cum Adamo malum invexit.* Plura huius- φορτικα ex pontificiis ſcriptoribus ultimus tract. de juſtif. §. 54. n. 5. His opponimus illud Cypriani de idolorum vanit. ſect. 8. *Chriſtus Dei Filius hominibus ad vitam datus creditur &c. igitur comitamur, hunc ſequimur, habemus itineris ducem, lucis principem, ſalutis auctorem &c.* Auguſtinus enarr. Pſalm XXXI. *Si ſperas vitam aeternam a Domino per alium quam per ipſum, per quem ſolum datur vita aeterna, impius es.* Epiſt. CV. ad Sixtum : *Dei vita aeterna. Et haec, ne per Mediatorem aliqua alia vita quaereretur, adiecit : In Chriſto Ieſu Domino.* Itemque illud Arnobii lib. II. adv. p. 110. *Vnius pontificis Chriſti eſt, animis ſalutem, & ſpiritum perpetui apponere &c.* Pag. ſeq. *A nullo animae poſſunt vim vitae atque incolumitatis accipere, niſi ab eo, quem rex ſummus muneri officioque praefecit. Hanc omnipotens imperator eſſe voluit ſalutis viam, vitae, ut ita dixerim, ianuam. Per ſolum ingreſſus eſt ad lucem, neque alias datum eſt vel irrepere vel invadere, caeteris omnibus clauſis atque inexpugnabili arce munitis &c.* Notandum tamen particulam excluſivam opponi duntaxat illis, quæ in hoc genere cauſæ meritoriæ a maleferiatis hominibus merito Chriſti coniunguntur, qualia ſunt *merita ſanctorum & merita cuiusque propria;* nequaquam vero illis, quæ in alio genere cauſæ adduntur, quia per meritum Chriſti non excluditur gratia Dei, quæ pertinet ad ordinem cauſæ efficientis principalis, non excluditur verbum evangelii, quod eſt *potentia Dei ad ſalutem omni credenti*, Rom. I. 16. quod quisquis ſalutariter prædicat, *ſeipſum ſalvat, & eos, qui ipſum audiunt*, 1 Tim. IV. 16. nec ſacramenta, quæ ſunt efficacia ſalutis media atque organa, Tit. III. 5. nec fides, quæ in Chriſto adprehendit vitam æternam, Ioh. XX. 31. 1 Ioh. V. 12. & 13. hæc enim omnia pertinent ad ordinem cauſæ inſtrumentalis, ex parte quidem Dei inſtrumenta ſunt verbum & ſacramenta, ex parte autem noſtra perſeverans in Chriſtum fides.

III) Cauſa inſtrumentalis ſalutis.

§. XLV. III) *Tertiam* proinde *ſalutis cauſam* ſtatuimus fidem in Chriſtum, quod confirmamus 1) ex *dictis ſcripturae.* Pſalm II. 12. *Beati omnes, qui confidunt in eo.* Habac. II. 4. *Iuſtus ex fide ſua vivet*, ea ſcilicet vita, quæ peccato & morti æternæ opponitur, ut colligitur ex verſ. ſeq. quæ perpetuo durat, ut adparet ex verbo Ζησεται futuri temporis, quæ complectitur benedictionem & ſalutem æternam, ut ex nov. teſt. explicatione probatur, Rom. I. 17. Galat. III. 11. Heb. X. 38. Marc. XVI. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit.* Ioh. III. 15. & 16. *Ut omnis, qui credit in Filium,*

Filium, non pereat, ſed habeat vitam aeternam. v. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.* V. 24. *Qui credit ei, qui miſit me, habet vitam aeternam, & in iudicium non venit &c.* VI. 40. *Haec eſt voluntas eius, qui miſit me, Patris mei, ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam aeternam.* v. 47. *Qui credit in me, habet vitam aeternam.* XI. 25. *Qui credit in me, etiamſi mortuus fuerit, vivet.* XX. 31. *Haec ſcripta ſunt, ut credatis, quia Ieſus eſt Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius.* Act. XVI. 31. *Crede in Dominum Ieſum Chriſtum, & ſalvus eris tu ac domus tua.* Heb. IV. 3. *Ingredimur requiem, qui credidimus,* 1 Petr. I. 5. *In virtute Dei cuſtodimini per fidem in ſalutem.* v. 9. *Reportantes finem fidei veſtrae ſalutem animarum.* 1 Ioh. V. 13. *Haec ſcripſi vobis, ut ſciatis, quoniam vitam aeternam habetis, qui creditis in nomine Filii Dei.* Huc pertinent dicta ſcripturæ, a) in quibus fides dicitur nos facere *Dei filios*, Ioh. I. 12. Gal. III. 26. &c. qui enim ſunt *filii Dei*, illi etiam ſunt *haeredes vitae aeternae*, Rom. VIII. 17. b) In quibus per fidem dicimur *iuſtificari*, Geneſ. XV. 6. Rom. III. 28. Gal. II. 16. &c. quia iuſtificatio & ſalvatio αδαμαρτιως invicem cohærent, Rom. IV. 5. 6. c) In quibus fide dicimur *accipere Spiritum ſanctum*, Rom. VIII. 15. Gal. IV. 6. hic enim Spiritus eſt *arrha ſalutis noſtrae*, 2 Cor. I. 22. &c. d) In quibus per fidem dicimur *benedictionem conſequi*, Gal. III. 9. quia benedictio illa includit bona cœleſtia & ipſam vitam æternam. e) In quibus per fidem dicimur *accipere peccatorum remiſſionem*, Matth. IX. 2. Act. X. 43. ubi enim peccatorum remiſſio, ibi ſalus & vita. f) In quibus fide dicimur *Chriſto uniri, & Chriſtus per fidem in cordibus noſtris habitare* dicitur, Eph. III. 17. ubi enim gratioſa Chriſti inhabitatio, ibi vita æterna. 2) Ex *fidei natura & proprietate.* Fides eſt unicum illud medium, quo beneficia Chriſti in verbo evangelii nobis oblata amplecti, nobisque adplicare poſſumus; eſt ſalutaris ille canalis, per quem fluenta divinæ gratiæ ad nos deſcendunt; eſt ſitula illa, per quam ex fonte vitæ vitam & ſalutem haurimus. Quemadmodum igitur gratia Dei excludit reliqua omnia, quæ in ordine cauſæ efficientis principalis nos ſalvare dicuntur, ac quemadmodum meritum Chriſti excludit reliqua omnia, quæ in ordine cauſæ meritoriæ nos ſalvare dicuntur; ita quoque fides excludit reliqua omnia, quæ in ordine cauſæ inſtrumentalis ex parte noſtra nos ſalvare dicuntur. Vitam æternam per lapſum protoplaſtorum amiſſam Deus nobis offert in Filio ſuo, qui ergo *habet Filium, habet vitam*, 1 Ioh. V. 12. atqui Filium nemo habet, niſi qui vera fide eum amplectitur. Ergo etiam vitam nemo habet, niſi qui fide in Chriſtum eam accipit. 3) Ex *typis.* Ab ictibus ignitorum ſerpentum Iſraëlitæ non aliter liberabantur, & in vivis ſervabantur, quam per intuitum ſerpentis ænei a Moſe exaltati, Num. XXI. 9. ſic Chriſtus in cruce exaltatus eſt, *ut omnis, qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam aeternam*, Ioh. III. 15. Cibabantur Iſraëlitæ in deſerto per manna cœlitus deplutum, ut in vivis ſervarentur; ſic Chriſtus eſt *panis ille, qui de cælo deſcendit, ut det vitam mundo, qui manducaverit ex hoc pane* per fidem, *vivet in aeternum*, Ioh. VI. 32. & ſeqq. Qui corporalia beneficia a Chriſto petebant, iubebantur credere, & quidem *tantum credere*, Marc. V. 36. ſic beneficia ſpiritualia, inter quæ eminet promiſſio de vita æterna, ſola in Chriſtum fide impetran-

itur, quo pertinet totum caput
piſt. ad Heb. Terram Canaan Io-
Caleb fide ingrediebantur, incre-
ab ea penitus excluſis; ſic cœle-
ternæ vitæ hereditas fide accipitur
De hac fidei natura & efficientia
quuntur pii veteres: Iuſtinus in
ad Diog. p. 385. Μονη τη πιςει
ιδειν συγκεχωρηται. Irenæus lib.
iv. hæreſ. cap. 5. p. 236. *Non ali-
lvantur homines ab antiqua ſerpentis*
, niſi credant in eum, qui ſecundum
udinem carnis peccati in ligno marty-
latur a terra &c. Cyprianus libr.
1. adv. Iud. *Fide ſtare iuſtitiam, &*
ſe vitam, praedictum eſt apud Haba-
Iuſtus ex fide vivit. Ambroſius lib.
enit. cap. 10. *Qui fidem habet, ha-*
am aeternam; qui vitam habet, non
luſus a venia. Omnis, inquit, qui
, non peribit. In comm. Rom. IX.
ides poſita eſt ad ſalutem. In 1 Cor.
c conſtitutum eſt a Deo, ut, qui cre-
Chriſtum, ſalvus ſit, ſine opere ſola
ratis accipiens remiſſionem peccatorum.
lus Alexandrinus lib. IV. in Ioh.
Ianua & via ad vitam fides eſt, &
s quidam atque reductio a corruptio-
immortalitatem. Auguſtinus de ſpir.
c. 32. *Haec eſt fides, ex qua iuſtus*
&c. haec eſt fides, qua ſalvi fiunt,
dicitur: gratia ſalvi facti eſtis per
, & hoc non ex vobis. Libr. I. ad
acium cap. 21. *Quantalibet virtute*
antiquos praeditos praedices, non eos
fecit niſi fides Salvatoris, qui in re-
uem peccatorum ſanguinem fudit.
ſoſtomus homil. IV. in 1 Tim. I.
dibile videbatur eſſe, ſiquidem homo,
nnem priorem vitam fruſtra atque ina-
conſumſiſſet, duxiſſetque per mala o-
, poſtmodum ex fide ſola ſalvandus di-
r, ideo addit, fidelis ſermo. Ful-
us lib. I. de prædeſtin. ad Monim.
Attendamus etiam vitam aeternam regnum-
que cælorum divinitus fidelibus praepa-
ratum. Marius Victorinus lib. I. ad-
verſ. Arian. *Credere in Deum & Filium*
eius, vitam aeternam eſt habere. Libr. IV.
Vita vera Chriſtus eſt, & credentibus in ſe
dat vitam aeternam, & adeſt apud Deum
credentibus in ſe, quod ſit Dei Filius, idque
per fidem. Oecumenius in Rom. III.
Gratis, hoc eſt, absque tuis rectis operibus
ſalvaris &c. ita ut nihil conferas aliud prae-
ter fidem. Alcuinus libr. I. de Trinit.
Conſtat, neminem ad veram pervenire poſ-
ſe beatitudinem, niſi Deo placeat, & Deo
neminem placere poſſe, niſi per fidem. Sma-
ragdus in Rom. VIII. *Secundum quod*
propoſuit non ex operibus legis, nec lega-
libus ſacrificiis, ſed ſola fide & ſanguinis
ſui effuſione ſalvare nos praeſcierat, mul-
to magis glorificat operantes. Confer tra-
ctat. de iuſtif. §. CLIX. ubi plura huius
generis dicta ex veteribus enumeravi-
mus, in quibus ſoli fidei in Chriſtum
iuſtitiam & vitam æternam adſcribunt.
Refero huc inſigne dictum Lutheri in
comment. Geneſ. XLVIII. *Tanta vis eſt*
fidei, quae nos vivos facit ex mortuis. Ac
ſane ea ipſa hora, qua incipimus credere &
adprehendere verbum, etiam vivere incipi-
mus vita aeterna, quia verbum Domini ma-
net in aeternum, & Deus, qui loquitur
nobiſcum, aeternus eſt, & nobiſcum erit
perpetuo.

§. XLVI. Notandum hoc loco, 1)
dicta ſcripturæ, in quibus credentes in
Chriſtum dicuntur beati ac heredes vi-
tæ æternæ, diſtinguenda eſſe ab illis
ſcripturæ dictis, in quibus beati dicun-
tur, qui iuſtitiam faciunt, miſerentur
pauperis, perſecutionem ſuſtinent. In
illis enim beatitudinis & ſalutis *cauſa*,
in his vero ſalvandorum *qualitas* deſcri-
bitur, ut in tract. de iuſtif. plenius do-

 cuimus.

cuimus. 2) Fidem ſalvare non *meritorie*, ſed *inſtrumentaliter*, quia ſcilicet Chriſtum & in Chriſto vitam æternam adprehendit, non quia tanti apud Deum meriti ſit, ut propter eam Deus homines ſalvet. 3) Fidem hic intelligi *veram*, *vivam*, *efficacem*, quæ per dilectionem & bona opera ſeſe exſerit; non autem inanem fidei perſuaſionem, falſam de fide gloriationem & inanime fidei cadaver. 4) Sicut absque Chriſto nemini poſt lapſum contingit ſalus, ita quoque absque fide Chriſtum adprehendente neminem ſalvari poſſe, quod opponendum illis, qui ſanioribus gentilibus fide in Chriſtum deſtitutis ſalutem adſcribunt, ac qui infantes baptizatos credere negant, eosdem tamen ſalvari concedunt. 5) In ordine cauſæ inſtrumentalis fidem non opponi verbo evangelii & ſacramentis, ſed potius correlate ad eadem referri. Nam in verbo evangelii offert nobis Deus inæſtimabilem illum ſalutis theſaurum, ac per illud ipſum verbum evangelii accedente Spiritus ſancti operatione fidem in cordibus noſtris operatur, quam per uſum ſacramentorum auget, confirmat & obſignat, quæ omnia in negotio ſalutis noſtræ amiciſſime conſpirant. 6) Fidem hic intelligi *perſeverantem*, in qua & cum qua homo ex hac vita diſcedit. Qui enim fidem ex verbo evangelii per Spiritus ſancti operationem conceptam amittit, is gratia Dei & ſpe vitæ æternæ iterum excidit, ut in tract. de bon. operibus. §. CXXXIV. & ſeqq. multis oſtendimus.

Poriſma ex cauſa inſtrumentali deductum.

§. XLVII. Poriſma huius adſertionis eſto, quod *vere credentibus in Chriſtum non ſit de vita aeterna dubitandum*. Probamus hoc 1) a *divinae promiſſionis firmitate*. 1 Ioh. II. 25. *Haec eſt promiſſio, quam pollicitus eſt nobis, vita aeterna.* Iam vero, qui hoc promiſit, fidelis eſt ac verax. Ergo promiſſioni huic fide immota inſiſtere poſſumus. 2) A *iuramenti divini ſtabilitate.* Ezech. XXXIII. 11. *Vivo ego, nolo mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat*, æterna ſcilicet ac beata in cœlis vita, quia de tali vita agitur, quæ ſolis converſis competit: Ioh. V. 24. *Amen Amen dico vobis, qui ſermonem meum audit, & credit ei, qui miſit me, habet vitam aeternam &c.* VIII. 51. *Amen Amen dico vobis, ſi quis ſermonem meum ſervaverit, mortem non videbit in aeternum;* liber erit a morte æterna, ac proinde æternæ ſalutis particeps. Atqui hoc iuramentum divinum promiſſionem immota ratione confirmat, & firmum fidei fulcrum ſuppeditat, Hebr. VI. 17. 3) A *ſacramentorum utilitate.* De baptiſmo dicitur Marc. XVI. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſalvus erit.* Ioh. III. 5. *Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cœlorum.* Ergo a contrario ſenſu, qui per baptiſmum renatus fuerit, intrabit in regnum cœlorum. Tit. III. 5. *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis &c.* 1 Petr. III. 21. *Baptiſma nos ſalvat.* In ſacra cœna cibamur corpore & ſanguine Chriſti, ut certi reddamur, ad nos pertinere beneficia, quæ Chriſtus traditione ſui corporis & effuſione ſui ſanguinis nobis promeruit, quæ ſunt peccatorum remiſſio, iuſtitia & vita æterna. Confer tract. de euchar. § CCXII. 4) Ex *Spiritus ſancti in cordibus teſtificantis veritate. Spiritus reddit teſtimonium ſpiritui noſtro, quod ſimus filii Dei, ſi autem filii utique & heredes*, Rom. VIII. 16. *Spiritus eſt arrhabo hereditatis noſtrae*, Eph. I. 14. *quo ſignati ſumus usque in diem redemtionis*,

ɔ. 5) Ab *exauditionis promiſſae in-*
ſtitate. Petimus in oratione domi-
adveniat regnum tuum; iam vero
uid in nomine Chriſti ſecundum
oluntatem petimus, dabitur nobis,
ı. XXVIII. 19. Iohan. XVI. 23. &c.
. *verae fidei proprietate.* Fides ad-
ndit Chriſtum, & in Chriſto vitam
am, *quia Deus dedit nobis vitam*,
ee vita eſt in eius Filio, qui Filium
is vitam habet. 1 Ioh. V. 11. *Scio,*
t Iobus XIX. 26. *quod viſurus ſim*
. *Certus ſum*, ait apoſtolus Rom.
38. *quod nec mors, nec vita nec fu-*
ec praeſentia &c. ſeparare nos poſ-
dilectione Dei, quae eſt in Chriſto.
n. I. 12. *Scio, cui credidi.* 1 Ioh.
4. *Scimus, quod tranlati ſumus de*
in vitam, V. 13. *Haec ſcripſi vo-*
ut ſciatis vos vitam habere, qui
s in nomen Filii Dei. Iam vero
ıc certum eſſe, non eſt ambigere,
ıre, fluctuare &c. *Qui in Domi-*
perant, non confunduntur, Pſalm.
5. XXV. 2. LXII. 8. Rom. V. 5.
·. II. 6. &c. ergo nullam habent du-
li cauſam. 7) A *Dei bonitate, fide-*
ıc poteſtate. Hic eſt funiculus ille
x, qui nunquam rumpitur. Deus,
ılutem nobis promiſit, bonus, fi
ac potens eſt, ergo promiſſa ſua
lere poterit &c. 1 Petr. I. 5. *Vir-*
Dei per fidem cuſtodimur ad ſalutem
anus ſerm. de mortal. ſect. 2. *Si*
Deum credis, cur non cum Chriſto
s & de Domini pollicitatione ſecurus,
d Chriſtum voceris, amplecteris? &c.
IV. *Deus de hoc mundo recedenti im-*
ſitatem atque aeternitatem tibi pollice-
tu dubitas? hoc eſt, Deum omnino
non noſſe, &c. Auguſtinus tract. XXII.
in Ioh. *Credo promittenti, Salvator lo-*
quitur, veritas pollicetur. Ipſe dixit mihi:
Qui audit verba mea, & credit ei, qui
me miſit, habet vitam æternam, &
tranſitum faciet de morte in vitam &c.
Ego audivi verba Domini mei credidi, ad
iudicium non venio, non praeſumtione mea
ſed ipſius promiſſione. Bernhardus ſerm.
III. de fragm. ſeptem miſeric. *Tria*
ſunt, qui ſic roborant & confirmant cor
meum, ut nulla me penuria meritorum,
nulla conſideratio propriae vilitatis, nulla
aeſtimatio cæleſtis beatitudinis ab altitudine
ſpei abiicere poſſit in ea firmiter radicatum.
Confer tract. de elect. §. CCVII. & tract. de
iuſtif. §. LXXXIII. & ſeqq. Opponenda hæc
ſunt pontificiis, qui ut de gratia Dei ac
peccatorum remiſſione, ita quoque de
vita æterna vere in Chriſtum credentes
dubitare iubent. Hoſius tom. I. oper.
p. 434. '*Remiſſa nobis eſſe peccata, & eſſe*
nos in gratia, certoque poſſeſſuros regnum
cælorum, certo ſtatuere non poſſumus. Cenſura
Colonienſis p. 55.' *Audiſtis, nemi-*
nem eſſe certum de adepta iam iuſtitia,
ex quo conſequitur, neque quemquam ſibi
de vita aeterna tanquam certo promiſſa blan-
diri. Lovanienſes in propoſ. contr. Lu-
therum: *Fides, qua quis firmiter credit &*
certo ſtatuit, propter Chriſtum remiſſa ſibi
eſſe peccata, ſeque poſſeſſurum vitam aeter-
nam, nullum habet in ſcripturis teſtimonium,
imo eisdem adverſatur. Notandum tamen,
certitudinem illam fidei ac ſpei de vita
æterna obtinenda non eſſe abſolutam,
ſed conditionatam, quia ſub conditione
finalis perſeverantiæ credentibus in Chri-
ſtum vita eſt promiſſa, qua de re in di-
cto tract. de elect. d. l. latius egimus.

CAPVT V.

DE MATERIA ET FORMA VITÆ ÆTERNÆ.

Materia vitae aeternae.

§. LXVIII. *Materia ex qua* vitæ æternæ proprie loquendo non datur; *materia in qua* eſt eius ſubiectum; *materia circa quam* eſt eius obiectum, de quibus inferius diſpicietur.

Forma vitae aeternae.

Tranſitum ergo facimus ad vitæ æternæ *formam*, quæ conſiſtit in ſumma felicitate, gloria ac beatitudine, qua electi ab omnibus malis liberati ac liberi corpore & anima pleniſſime & iucundiſſime in omnem æternitatem perfruentur. Hæc vero æternæ vitæ felicitas nobis in hac vita eſt incomprehenſibilis & ineffabilis, ſi de *adcurata quidditativa ſcientifica* cognitione agatur. Probamus hoc 1) ex *prophetica adſertione*, Eſai. LXIV. 4. quam adlegat apoſtolus 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, nec auris audit, nec in cor hominis adſcendit, quae praeparavit Deus illis, qui diligunt eum*, in quæ verba ſic commentantur pii veteres: Chryſoſtomus homil. XXII. in epiſt. Hebr. *Non dixit, quia tranſcendit cor hominis, ſed quia neque intellexit quidquam aliquando, quae praeparavit Deus diligentibus ſe. Quorum bonorum praeparator & opifex Deus eſt, qualia eſſe poſſunt.* Auguſtinus epiſt. ad dioſc. *Oculus non vidit, quia non eſt color, nec auris audivit, quia non eſt ſonus; nec in cor hominis adſcendit, quia cor hominis debet illuc adſcendere.* Idem in Pſal. LXXXV. pulcerrime loquitur: *Quid quaeris, ut adſcendat in linguam, quod in cor non adſcendit?* Serm. LXIV. de verb. Domini ſecundum Ioh. *Vnde adſcenderet in cor meum, ut dicerem, quod in cor hominis non adſcendit? creditur & non videtur. Non ſolum non videtur, ſed nec dicitur.* Quidam hæc verba intelligunt de ipſo Chriſto ſenſu eo, quod *Chriſtus in primo ſuo adventu ea facturus & pro hominum ſalute paſſurus ſit, ut nemo a mundi primordiis audierit, nemo auribus acceperit ab omni ſeculorum memoria, neque oculis ſpectarit, abſque ipſo, quae in ſuo adventu his, qui eum diligunt atque exſpectant redemtionis officia, praeparaverit.* Hanc interpretationem probant tum ex *ſeria contextus prophetici.* Oſtenderat propheta in præcedentibus, quanta futura eſſet in mundo rerum mutatio in Meſſiæ adventu, ut *montes defluerent & tabeſcerent*; iam ſubiungit, quibus mediis illud Chriſtus perfecturus ſit, videlicet talibus paſſionibus ac operibus ab immenſa caritate profectis, qualia a ſeculo nemo vidiſſet vel audiviſſet, imo nec in hominem cogitationem cadere potuiſſent. Tum ex *adlegatione apoſtolica.* Tractat enim apoſtolus v. 7. de illa *ſapientia, quae eſt in myſterio abſcondita, & ante ſecula in gloriam noſtram praefinita*, v. 8. quam quia *principes huius ſeculi non cognoverunt, Dominum gloriae crucifixerunt*; quæ ſapientia eſt ipſe Chriſtus. Cur vero illam ſapientiam, id eſt, ipſum Chriſtum non cognoverint, docet apoſtolus v. 9. *quia ſcriptum eſt, oculus non vidit &c.* Ex quo colligunt, de Chriſto potius vitæ æternæ auctore & cauſa beatitudinis meritoria, quam de formali beatorum felicitate hoc vaticinium eſſe accipiendum. Sed nulla neceſſitate cogimur a vulgari & communi interpretum ſententia diſcedere, quam am-

ctuntur Tertullianus libr. I. de
ect. carnis cap. 26. Cyprianus lib.
piſt. 6. Hieronymus & Haymo in
n, Anshelmus & alii complures in
ı. 1 Cor. II. quamque contextus pro-
us & apoſtolicus optime admittit.
am enim propheta de *primo Chri-*
ventu eiusdemque effectu egerat,
git vaticinium de *gloria vitae aeter-*
um quia Chriſtus prædicationis
elicæ exordium in officio mini-
ſui fecit a promiſſione vitæ æter-
Agite pœnitentiam, & credite evan-
adpropinquavit enim regnum cœlo-
Tum quia paſſione ac morte ſua
anuam nobis aperuit, & bona cœ-
per lapſum amiſſa nobis iterum
avit, ſicque fructus & finis adven-
ſius fuit gloria cœleſtis homini-
mpetranda, quam etiam præpa-
exſpectantibus, hoc eſt credentibus
fide ipſius adventum diligentibus.
olus per *ſapientiam in myſterio ab-*
tam intelligit doctrinam evangelii,
a talia nobis monſtrantur & prop-
hriſtum offeruntur bona. quæ
m & intellectum hominis exſupe-
præparavit autem illa Deus *ſe di-*
ibus, id eſt, veram ſuam fidem
ilexionem Dei & proximi demon-
ibus, v. 10. occurrit apoſtolus
pſi ſive tacitæ obiectioni. Si enim
gloriam credentibus præparatam
vidit, audivit nemo, unde no-
le ea quidquam conſtat? reſpon-
poſtolus, *nobis revelavit Deus per*
um ſuum, id eſt, ſcimus eam non
iſum, auditum, intellectum natu-
a, ſed per ſupernaturalem Dei re-
ionem. Poteſt autem utraque in-
etatio commode coniungi, nam &
doctrina evangelii eſt ſapientia ab o-
humana ratione abſcondita, & bo-
evangelio oblata excedunt omnem
ſenſum; experientiam & cogitationem naturalem, & ea, quæ Chriſtus pro nobis fecit ac paſſus eſt, ut bona illa adquireret, omni hominis cogitatione naturali ſunt ſublimiora. Huic dicto prophetico coniungenda ſunt parallela: Rom. VIII. 18. δοξα μελλουσα ἀποκαλυφθηναι. Col. III. 3. *Vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo.* 1 Ioh. III. 2. *Nondum adparuit, quid futuri ſimus.* 1 Petr. I. 4. *Hereditas conſervatur in cœlis*; cumprimis illud, quod Paulus *in tertio cœlo ſe audiviſſe* dicit ἀρρητα, 2 Cor. XII. 4. 2) Ex *parabolica & myſtica cœleſtis beatitudinis deſcriptione.* Ideo namque Spiritus ſanctus æternam beatorum felicitatem tot ac tam variis typis, parabolis ac metaphoris deſcribit, modo eam conferens *nuptiali feſtivitati*, modo *convivio lautiſſimo*, modo *paſcuis uberrimis*, modo *aeſtati fertiliſſimae*, modo *civitati pulcerrimae &c.* quia nudo ac ſimplici mentis intuitu proprium eius formale intelligere non poſſumus. 3) Ex *vitae praeſentis conditione.* Sicut infans in utero matris concluſus de pulchritudine lucis nihil novit; ſic & nos in huius vitæ tenebris de æternæ vitæ gaudiis nihil poſſumus perfecti ac ſolidi ſcire. Quemadmodum viſus noſter imbecillior eſt, quam ut ad ſtellas pertingat; ſic intellectus noſter infirmior, quam ut cœleſtia gaudia percipiat. Viſum in contemplatione corrigimus ratione, intellectum in meditatione cœleſtium corrigimus fide. 4) Ex *cognitionis noſtrae imperfectione. Videmus hic per ſpeculum in aenigmate*, 1 Cor. XIII. 12. quomodo igitur vitæ æternæ gloriam perfecte cognoſcere poterimus? Intellectus noſter finitus eſt, quomodo igitur infinitam beatorum felicitatem agnoſceret? Huc referenda ſunt dicta patrum: Ephremus lib. de iud. cap. 5. cum de gaudiis vitae aeter-

æternæ diſſeruiſſet, ſubiungit: *De illa ineffabili laetitia & manſione aeterna nunc ex parte narrantes tanto nobis evangelizavimus, tanquam ſi quis ex pelago maris aquae guttam digito ſuo poteſt auferre.* Chryſoſtomus epiſtol. V. ad Theodorum lapſum. *Concipe animo ſtatum vitae illius, quantum homini concipere datur, nam iuxta rei dignitatem nobis ſermo nullus adeſſe poteſt, ex iis tamen, quae audimus, ceu per aenigmata coniecturam quantulamcunque faciemus &c.* Et poſtea: *Anima, quae in propriam rediit naturam, quae in reliquum tempus multa libertate dominum ſuum ſuſcipit, quantum ea fructum capiat, quantum dulcedinis, quantum lucrum, haud quisquam unquam ſatis explicabit. Eam iucunditatem univerſam ſermone quis effinget, quis attinget cogitatione?* Cæſarius homil. XXVI. *Vita illa, quae nec oculis poteſt cerni, nec tacita mentis cogitatione perſtringi, quam utique conſequi facilius eſt, quam enarrare.* Nilus in ſentent. tom. I. orthodoxogr. p. 181. Των μελλοντων αγαθων και το πληθος και το καλλος απειρον. Gregorius Nyſſenus libr. de opific. hominis: Ετερας τινος βασιλειας η ελπι, ης ο λογος εν απορρητοις. *Aliud regnum eſt, cuius tota ratio illorum in numero, quae enarrari dicendo nequeunt.* Auguſtinus de tripl. habit. cap. I. *Bona regni cæleſtis dicere vel cogitare vel intelligere, ut ſunt, nullus poteſt carne veſtitus, multo enim maiora & meliora ſunt, quam cogitantur & intelligantur. Regnum namque Dei omni fama maius & omni laude melius, omni ſcientia innumerabilius, omni gloria, quae putatur, excellentius.* Cap. 4. *De hac urbe* (cœleſti) *quidquid homo dixerit, quaſi ſtilla de mari eſt vel quaſi ſcintilla de foco. Bona vitae aeternae tam multa ſunt, ut numerum, tam magna, ut menſuram; tam pretioſa, ut aeſtimationem omnem excedant.* Bernhardus ſerm. XI. in Cantic. *Velim ſcire, cuius rei futura ſit illa menſura, vel potius illa immenſitas, quae repromittitur? Oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparaſti diligentibus te. Dic nobis, tu qui praeparas, quid praeparas? credimus, confidimus, revera ſic promittis:* Replebimur in bonis domus tuæ. *Sed quibus quaeſo bonis vel qualibus? Forte frumento, vino, oleo, auro atque argento, lapidibusque pretioſis? Sed haec novimus & vidimus & videmus & faſtidimus. Id quaerimus, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit. Hoc placet, hoc ſapit, hoc delectat inquirere, quodcunque eſt illud. Erunt,* inquit, *omnes docibiles Dei, & ipſe erit omnia in omnibus. Vt audio, plenitudo, quam exſpectamus a Deo, non erit niſi de Deo. Quis vero comprehendat, quam magna multitudo dulcedinis in brevi iſto ſermone comprehenſa ſit: Erit Deus omnia in omnibus?* Idem ſerm. IV. omnium ſanctor. *Quam magna eſt beatitudo illa, tam abſcondita eſt ex oculis noſtris.* Eſt & hoc Bernhardi, quod recitat Bonaventura lib. VII. compend. cap. 31. *Tam magna ſunt vitae illius bona, ut non poſſint menſurari; tam multa, ut non poſſint numerari; tam copioſa, ut non poſſint terminari; tam pretioſa, ut non poſſint aeſtimari.* Idem: *Quod Deus praeparavit diligentibus ſe, fide non capitur, ſpe non attingitur, caritate non adprehenditur, deſideria & vota transgreditur, adquiri poteſt, aeſtimari non poteſt.*

Vnde beatorum felicitas adpareat.

§. XLIX. Quamvis vero beatitudo illa ſit myſterium inviſibile, inauditum & incomprehenſibile, de ea tamen penitus ſilere non debemus, ſed de ea quantum valemus, quia quantum volumus, dicere non poſſumus. *Spei noſtrae gaudium,* ait Auguſtinus lib. XXII.

XXII. de civ. Dei cap. 21. *propter Dei laudem non eſt tacendum, & de intimis ardentis ſancti amoris medullis dictum eſt: Domine dilexi decorem domus tuae.* In genere ſumma electorum felicitas colligitur 1 ex *adpellatione*, id eſt, ex nominibus *beatitudinis*, *ſalutis*, *pacis* & *vitae aeternae*, quibus in ſacris litteris deſcribitur, ut oſtendimus ſuperius §. XII. Illæ enim adpellationes feliciſſimum electorum ſtatum *συντομως και επιτομικως* exprimunt. *Beatitudo* perfecta complectitur omnis mali abſentiam & omnis boni deſiderabilis præſentiam, unde definitur a Boëtio lib. III. de conſolat. p. 105. quod *ſit ſtatus omnium bonorum adgregatione perfectus.* Auguſtinus lib. XIII. de Trinit. cap. 5. *Beatus eſt, qui habet, quidquid vult, & nihil mali vult.* Anshelmus lib. de ſimilitud. cap. 48. *Beatitudo eſt omnium bonorum ſufficientia.* Thomas lib. IV. ſent. diſt. 48. *Beatitudo eſt ſummum bonum & ultimus finis rationalis naturae tantum.* Idem l. 2. quæſt. 3. art. 2. *Beatitudo eſt ultima hominis perfectio.* Scotus lib. IV. ſent. diſt. 49. *Beatitudo eſt bonum ſufficiens, excludens ſcilicet defectum & indigentiam; eſt & bonum perfectum & completum excludens imperfectionem ſeu diminutionem. Eſt bonum ultimatum, excludens tendentiam ad aliud completius bonum.* Quando ergo electi in vita æterna dicuntur beati, intelligitur, a) quod bonis omnibus adfluant. Si enim quidquam bonorum neceſſariorum ac utilium adhuc deſiderarent, eodemque deſtruerentur, perfecte beati non eſſent. b) Quia perfecta omnis boni adfluentia locum non habet, niſi malum bono oppoſitum penitus removeatur, ideo beatitudinis nomine intelligitur, quod electi ſint ab omnibus malis liberati ac liberi. c) Quia perfecte beatus non eſt, niſi qui ſemper talis; ſi enim quis modo abundaret, modo deficeret, perfecte beatus non eſſet, ideo beatitudinis nomine electis attributo intelligitur, quod immutabiliter ſint beati. d) Quia per ſuam naturam & eſſentiam non ſunt in bono ac immutabiles, ideo non a ſe ipſis vel in ſe ipſis, ſed a Deo & in Deo beatitudinem illam obtinent, quippe a quo in bono confirmati, & adverſus omnem ab hoc beatiſſimo ſtatu excidentiam firmiter ſint muniti; intelligitur ergo nomine beatitudinis electis attributo, quod Deus futura ſit ipſorum beatitudo. Auguſtinus lib. V. de civ. Dei cap. 1. in principio: *Conſtat omnium rerum optandarum plenitudinem eſſe felicitatem, quae non eſt dea, ſed donum Dei.* Cap. 11. *Dei participatione felices ſunt, quicunque ſunt veritate non vanitate felices.* Quia beatus nemo dici poteſt, niſi bona, quibus adfluit, intelligat, cognoſcat ac velit; ideo beatitudinis nomine intelligitur, quod electi ſuam beatitudinem agnoſcant, per *intellectum*, ſumme ament per *voluntatem*, quiete & pacate in ea adquieſcant per *cordis adfectum*, ex qua adquieſcentia oritur ſummum & ineffabile *gaudium*, quo in Deo, tanquam ſummo & infinito bono, fruuntur, ac ſupra, quam dici vel cogitari poteſt, delectantur. f) Denique quia perfecte beatus non eſt, niſi qui in omnem æternitatem beatitudine perfruitur; ideo etiam beatitudinis nomine electis attributo hoc intelligitur, quod in omnem æternitatem in beatiſſimo illo ſtatu ſint manſuri. Auguſtinus lib. XIII. de Trin. cap. 7. *Quidquid amabitur, aderit, nec deſiderabitur, quod non aderit, omne, quod ibi erit, bonum erit; atque ad fruendum amantibus praeſto erit, & quod eſt omnino beatiſſimum, ita ſemper fore praeſto erit.* Beatitudo Græcis dicitur *ευδαιμονια*, a dæmoni-

ϖntur, Pſal. XXXVI. 9. In nupti-
hibetur ſuavis muſica, ſic in vita
ıa angelorum & hominum chorus
ſſimis concentibus Deo iubilabit. In
iis incipit arctiſſimum & indiſſolu-
vinculum inter ſponſum ac ſpon-
ſponſa deducitur in domum mari-
ɪarticeps redditur honoris & bono-
&c. ſic in vita æterna inter Chri-
ſponſum & eccleſiam ſponſam in-
ubile conſortium ſequetur, ſpon-
domum cœleſtem introducta omni-
cœleſtem bonorum particeps fiet.
:dibus nuptialibus expelluntur non
ntes veſtem nuptialem, Matth.
l. 13. idem in cœleſtem nuptiis con-
:t; *foris canes*, Apoc. XXII. 15. b)
ivio, Matth. 11. *Recumbent cum A-*
ɪmo, Iſaaco & Iacobo in regnum cæ-
ɪ. Luc. XXII. 30. *Vt edatis & biba-*
per menſam meam in regno meo; non
l Bacchanalia ac ſaturnalia in cœlo
futura, ſed ad ſatietatem & lætiti-
ɔeatorum inſinuandam. c) *Paſcuis u-*
mis, Ioh. X. 9. *Per me ſi quis introi-*
ſalvabitur, & ingredietur & egre-
r, & paſcua inveniet. v. 11. *Ego ve-*
ıt habeant vitam, και το περισσον, &
dantiam habeant. Erit ergo vita ab-
ans omni bonorum adfluentia. Apoc.
17. *Agnus, qui in medio throni eſt,*
ıt eos, & deducet ad fontes aquarum
d) *Regno.* Luc. XXII. 29. *Diſpono*
regnum, v. 30. *ut ſedeatis ſuper*
ɪos; unde beatis tribuuntur *coronae*
ae, Apoc. IV. 4. in ſignum tum *po-*
tis regiae, tum *victoriae*, quam a
ɪolo, mundo, carne, peccato &
te reportarunt. Eſai. XXVIII. 5. *In*
die erit Dominus exercituum corona
iae & ſertum exſultationis reſiduo popu-
i. Dominus non ſolum imponet electis
onam *vitae*, coronam *iuſtitiae*, coro-
ı *gloriae*, ſed ipſe etiam erit eorum
corona. Quæ vero maior gloria eſſe
poſſit, quam Deum ipſum eſſe coronam
& ſertum beatorum, ut omnes creatu-
ræ ipſos tanquam reges ac principes,
imo tanquam deos quosdam, utpote
Deo ipſo velut corona redimitos reve-
reri & obſervare teneantur. Quanto
honore regni proceres eum honorant,
cui coronam regalem ab ipſo rege im-
poni vident, quale quid Mardochæo
contigit, Eſth. VI. 8. At hæc gloria o-
mnibus electis continget Sap. V. 17. *Ac-*
cipient regnum decoris & diadema ſpeciei,
ſive ſpecioſum, *de manu Domini.* Chry-
ſoſtomus epiſt. V. ad Theodor. lapſum:
Quemadmodum puellus regius primum ali-
tur cibo non admodum ſplendido, terretur
minis paedagogi, ne per indulgentiam la-
pſus paterna ſe indignum reddat hereditate;
mox regiam nactus maieſtatem omnia haec
mutat, praeſidet cum magna libertate, ve-
ſtitus purpura, diademateque ornatus, &
ſtipatus numeroſo ſatellitio abiectis ab ani-
ma rebus humilibus ac ſubamaris, in quo-
rum tunc locum omnia magnifica, omnia iu-
cunda ſucceſſerunt; ſic tunc eveniet omni-
bus ſanctis. Nimirum tunc omnes ſancti
libertate, gloria, dignitate, potentia
ac rerum omnium adfluentia, ut reges
ac ſummi regis filii perfruentur, ab o-
mni plane hoſtium impugnatione tuti.
e) *Menſurae ſuperabundantur.* Luc. VI.
38. *Menſuram bonam & confertam &*
coagitatam & ſuperfluentem dabunt in ſi-
num veſtrum, in quem locum ſic com-
mentatur Vincentius Burgundus in ſpe-
culo hiſtoriali lib. XXXII. cap. 28. *Conſtat*
felicitatem eſſe omnium rerum optandarum
plenitudinem. Illic ergo implebitur, quod
voce dominica dicitur: Menſuram plenam
&c. *Menſura dicitur, quia ſecundum qua-*
litatem & quantitatem meriti, non pro-
prie & exquiſite ſic dicti, ſed latius pro
opere Deo grato accepti, *praemium*, non
eſ-

ſentiale, quod omnibus beatis æquale ſed accidentale, *dabitur. Bona, quia iſto praemio nihil melius invenitur. Conſerta, id eſt, referta, quia nulla pars animae vel corporis, nullusque angulus remanebit, qui repletus non ſit. Coagitata; quia undique gaudium erit, ſcilicet intus in conſcientia, ſupra in Deo, infra in cælo & in caeteris creaturis, iuxta vero in ſanctis hominibus & angelis. Supereffluens quoque, quia ſuper omne meritum erit; & etiam ſupra omnem ſenſum deſiderium.* Confer ea quæ ſuperius dicta §. XXV. ubi plures eiusmodi parabolas, ſimilitudines ac typos ex ſcripturis adduximus.

§. LII. 6) Ex *ſpeciali bonorum in vita aeterna ſperandorum enumeratione*, quam poſtea ſubiungemus, ubi prius generales & emphaticas æternæ beatitudinis deſcriptiones tum ex ſanctis patribus, tum ex recentioribus quibusdam ſcriptoribus adduxerimus. Sic vero de ea loquuntur pii veteres. Cyprianus lib. IV. epiſt. 6. *Quae erit gloria & quanta laetitia, admitti, ut Deum videas; honorari, ut cum Chriſto Domino Deo tuo ſalutis ac lucis aeternae gaudium capias? Abraham & Iſaac & Iacob & patriarchas omnes & prophetas & apoſtolos & martyres ſalutare, cum iuſtis & Dei amicis in regno cælorum datae immortalitatis voluptate gaudere; ſumere illic, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit.* Serm. de Chriſt. adſcenſ. *Exſultabunt ſancti in gloria, videbunt Deum, & gaudebunt, laetabuntur & delectabuntur, & fruentur gloria, & in felicitate iucundabuntur aeterna. Ibi non guſtabunt, quam ſuavis ſit Dominus, ſed implebuntur & ſatiabuntur dulcedine mirifica; nihil eis deerit, nihil oberit, omne deſiderium eorum Chriſtus praeſens implebit. Non ſeneſcent, non tabeſcent, non putreſcent amplius. Perpetha ſanitas, felix aeternitas beatitudinis illius ſufficientiam confirmabunt. Non erit concupiſcentia in membris, non ultra illa exſu get rebellio carnis, ſed totus hominis ſtatus pudicus & pacificus, ſana ex integro natura, ſine omni macula & ruga deinceps permanebit. Erit denique Deus omnia in omnibus, & illius praeſentia omnes animae & corporis implebit adpetitus, ceſſabunt, ut de caetero conſummatis omnibus miniſtratorii angelicarum virtutum diſcurſus, & impleta ordinataque omnino civitate Dei nec mutabitur ultra fixae & conſummatae beatitudinis ſtatus.* Hilarius in Pſal. LX. *Haec hereditas ſancti eſt vita & incorruptio & regnum & coaeterna cum Deo habitatio.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum lapſum: *Quid ea vita beatius erit? Non eſt, cur illic pauperiem metuas & morbum. Nemo videbit contumelioſum, nec inique oppreſſum; nemo exaſperatum aut iraſcentem, aut invidentem; nemo ardentem abſurda concupiſcentia, aut merentem propter ſumtum neceſſarium, aut a magiſtratu vapulantem. Omnis enim adfectuum turba, quae hic ſedata eſt, perimetur; omnia erunt pax, laetitia, gaudium, omnia ſerenitas & tranquillitas; omnia dies & ſplendor & lux; lux, non quae nunc eſt, ſed plane alia, quae hanc tantum excedit fulgore, quantum ea lumen lychni; neque enim occulitur illic aut nocte aut congreſſu nubium, nec urit nec inflammat corpora, nam nox non obumbrat, nec aderit veſpera, nec frigora, nec aeſtus, nec alia huius generis immutatio; ſed omnino alia eſt conditio, quam demum ad hoc idonei reperti intelligent; non eſt illic ſenium, nec ſenectae mala, quaeque obnoxia ſunt corruptioni, e medio tolluntur. Omnia occupabit ubique incorruptibilis gloria, & quod omnium longe eſt maximum, continua fruemur converſatione cum Chriſto, una cum angelis, cum arch-*

ange-

angelis, cum ſuperioribus poteſtatibus &c. Vnde putas tum ſimultas? unde pugna? iucundus nimirum concentus erit in hoc, quod omnes ſancti perpetuo inter ſe conſentient, nullus illic calumniator timendus, nullae daemonum inſidiae, nullae minae, nulla mors, nec ea, qua hic exſtinguimur, nec altera, quae hac multo eſt acerbior &c. Quis vel delineabit voluptatem, quae ex convictu Chriſti exſtabit, aut utilitatem, aut gaudium? Auguſtinus lib. II. de civ. Dei cap. 29. *Incomparabiliter ſuperna civitas eſt clarior, ubi victoria, veritas; ubi dignitas, ſanctitas; ubi pax, felicitas; ubi vita, aeternitas.* Lib. XI. de civ. Dei cap. 28. *Ibi eſſe noſtrum non habebit mortem, ibi noſſe noſtrum non habebit errorem, ibi amare noſtrum non habebit offenſionem.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus, qui erit omnia in omnibus &c. Vera ibi gloria erit, ubi laudatus nec errrore quisquam nec adulatione laubabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno, ſed nec ad eum ambiet ullus indignus, ubi nullus permittetur eſſe niſi dignus. Vera pax ibi eſt, ubi nihil adverſi, nec a ſeipſo, nec ab alio quisquam patietur. Praemium virtutis erit ipſe, qui virtutem dedit, eique ſe ipſum, quo melius & maius nihil poſſit eſſe, promiſit. Quid eſt enim aliud, quod per prophetam dixit.* Ero illorum Deus & ipſi erunt mihi plebs; *niſi, ego ero, unde ſatientur, ego ero, quaecunque ab hominibus honeſte deſiderantur, & vita, & ſalus & victus & copia & gloria & honor & pax & omnia bona? Sic enim & illud recte intelligitur, quod ait apoſtolus:* ut ſit Deus omnia in omnibus. *Ipſe finis erit deſideriorum noſtrorum, qui ſine fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine defatigatione laudabitur.* In enchir. ad Laurent. cap. 23. *Erit ibi vita ſine morte, veritas ſine errore, felicitas ſine perturbatione.* In homil. de verb. Chriſt. Ego ſum paſtor &c. *Erit ibi feſtivitas ſine fine, aeternitas ſine labe, ſerenitas ſine nube.* In med. cap. 22. *Vita, quam praeparavit Deus his, qui diligunt Deum, eſt vita vitalis, vita beata, vita ſecura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita caſta, vita ſancta, vita ignara mortis, neſcia triſtitiae, vita ſine labe, ſine dolore, ſine anxietate, ſine corruptione, ſine perturbatione, ſine varietate & mutatione, vita totius elegantiae & dignitatis pleniſſima, ubi non eſt adverſarius impugnans, ubi nulla peccati illecebra, ubi eſt amor perfectus & timor nullus, ubi dies aeternus & unus omnium ſpiritus, ubi Deus a facie ad faciem cernitur, & hoc vitae cibo mens ſine defectu ſatiatur &c. O vita feliciſſima, o regnum vere beatum, carens morte, vacans fine, cui nulla tempora ſuccedunt per aevum, ubi continuus ſine nocte dies neſcit habere tempus, ubi victor miles illis hymnidicis angelorum ſociatus choris cantat Deo ſine ceſſatione canticum de canticis Sion, nobile perpetua caput amplectente corona.* cap. 25. *Plena & perfecta ibi regnat caritas, quia Deus eſt ibi omnia in omnibus, quem ſine fine vident, & ſemper videndo in eius amore ardent, amant & laudant, laudant & amant. Omne opus eorum laus Dei ſine fine, ſine defectione, ſine labore.* In ſoliloq. cap. 35. *Intra in gaudium ſine triſtitia, quod continet aeternam laetitiam, ubi erit omne bonum, & non erit aliquod malum, ubi erit, quidquid voles, & non erit, quidquid noles, ubi erit vita vitalis, dulcis & amabilis, ſemperque memorialis, ubi non erit hoſtis impugnans, nec ulla illecebra; ſed ſumma & certa ſecuritas, ſecura tranquillitas, & tranquilla iucunditas, iucunda felicitas, felix aeternitas, aeterna beatitudo, &*

beata Trinitas, & Trinitatis unitas, & unitatis deitas, & deitatis beata viſiq, quae eſt gaudium Domini Dei tui. O gaudium ſuper gaudium, gaudium vincens omne gaudium, extra quod non eſt gaudium &c. Ibi gaudium infinitum, laetitia ſine triſtitia, ſalus ſine dolore, via ſine labore, lux ſine tenebris, vita ſine morte, omne bonum ſine omni malo, ubi iuventus nunquam ſeneſcit, ubi vita terminum neſcit, ubi decor nunquam palleſcit, ubi amor nunquam tepeſcit, ubi ſanitas nunquam marceſcit, ubi gaudium nunquam decreſcit, ubi dolor nunquam ſentitur, ubi gemitus nunquam auditur, ubi triſte nihil videtur, ubi laetitia ſemper habetur, ubi malum nullum timetur, quoniam ibi ſummum bonum poſſidetur, quod eſt videre ſemper faciem Domini virtutum. In manuali cap. 7. *O vita vitalis, vita ſempiterna & ſempiterne beata, ubi gaudium ſine mœrore, requies ſine labore, dignitas ſine tremore, opes ſine amiſſione, ſanitas ſine languore, abundantia, ſine defectione, vita ſine morte, perpetuitas ſine corruptione, beatitudo ſine calamitate. Vbi omnia bona in caritate perfecta, ubi ſpecies et viſio facie ad faciem, ubi plena ſcientia in omnibus & per omnia, ubi ſumma Dei bonitas cernitur, & lumen illuminans a ſanctis glorificatur, ubi praeſens maieſtas Dei conſpicitur, & hoc vitae cibo ſine defectu mens intuentium deſideratur. Vident ſemper, & videre deſiderant, ſine anxietate deſiderant, & ſine faſtidio ſatiantur. Vbi verus ſol iuſtitiae mira ſuae pulchritudinis viſione omnes reficit, & ita univerſos cæleſtis patriae cives illuminat, ut luceat ibi lumen, videlicet illuminatum per divinum lumen illuminans, ultra omnem ſolis noſtri ſplendorem atque cunctarum ſtellarum claritatem, immortali adhaerentes deitati, ac per hoc immortales & incorruptibiles facti.* Cap. 17. *Quid hac vita beatius, ubi non eſt paupertatis metus, non aegritudinis imbecillitas, ibi nemo laeditur, nemo iraſcitur, nemo invidet, cupiditas nulla exardeſcit, nullum cibi deſiderium, nulla honoris aut poteſtatis pulſat ambitio, nullus ibi diaboli metus, inſidiae daemonum nullae, terror gehennae procul, mors neque corporis neque animae, ſed immortalitatis munere iucunda vita, nulla erunt tunc mala, nuſquam diſcordia, ſed cuncta conſona, cuncta convenientia, quia omnium ſanctorum una erit concordia, pax cuncta & laetitia continet, tranquilla ſunt omnia & quieta, iugis ſplendor, non ut eſt ille, qui nunc eſt ſol, ſed tanto clarior quanto felicior &c. Nox ibi nulla, tenebrae nullae, concurſus nubium nullus, nec frigoris ardoriſve aſperitas ulla, ſed talis erit rerum temperies, quam nec oculus vidit, nec auris audivit &c. Verum ſuper haec omnia eſt conſociari choris angelorum & archangelorum atque omnium cæleſtium virtutum, intueri patriarchas & prophetas, videre apoſtolos atque omnes ſanctos, videre etiam parentes noſtros. Glorioſa haec ſunt, ſed multo glorioſius eſt praeſentem Dei vultum cernere, incircumſcriptum lumen videre. Super excellens gloria erit, cum Deum videbimus in ſe ipſo, videbimus & habebimus in nobis, quod cernere finis non erit.* Auctor libri de ſpir. & anim. (qui exſtat tom. III. oper. Auguſtini) cap. 36. *Sicut exterior homo circa iſta temporalia quinque partito ſenſu adficitur, id eſt, viſu, auditu, guſtu & caeteris, ſic interior homo in beata circa quinque ineffabilia Dei ineffabili amore adficitur. Cum enim Deum ſuum amabit, quamdam lucem quandam vocem, quemdam odorem, quemdam cibum & quemdam amplexum interiorem amabit; ibi enim fulget, quod non capit locus; ibi ſonat, quod non rapit tempus; ibi olet, quod non ſpargit ventus; ibi ſapit, quod non minuit edacitas; ibi haeret, quod non divellit, ſatietas, ibi ſiquidem videtur Deus*

rmiſſione, *cognoſcitur ſine errore, ſine offenſione, laudatur ſine fati-* Proſper lib. I. de vita contempl. *Futura vita creditur beate ſempi- ſempiterne beata, ubi eſt certa ſe- & ſecura tranquillitas, & tran- iunditas, felix aeternitas, aeter- tas, ubi eſt amor perfectus, nul- r, dies aeternus, alacer motus & nnium Spiritus de contemplatione ac de ſua cum illo permanſione ſecu- bi ipſa civitas, quae eſt angelorum m & hominum congregatio beata, fulgentibus micat, & aeterna ſalus t, veritas regnat, ubi nec fallit nec fallitur, unde nullus eiicitur bea- to nullus miſer admittitur.* Cap. 4. *tellectus ſine errore, memoria ſine ob- , cogitatio ſine pervagatione, cari- ſimulatione, ſenſus ſine offenſione, itas ſine debilitate, ſalus ſine dolo- a ſine morte, facilitas ſine impedi- ſaturitas ſine faſtidio, & tota ſa- e morbo &c.* Cæſarius hom. XXVI. *llius curſus erit ſine termino, uſus idio, refectio ſine cibo, adiutori- defectu, requies ſine nocte, otioſi- ſenio, indeficiens ſub nutu Dei, & ſub antiquis perpetuisque gaudiis nova iucunditas, & ſine ullo amit- riculo felicitas.* Fulgentius epiſt. p. 8. *Ibi nec minor erit laudatione dilectio, nec inferior dilectione lauda- Erit enim plena noſtra laudatio, quia nobis erit Dei proximique perfecta o. Tunc laudabimus & habebimus, bebimus & amabimus, tunc ſatiabi- m delectatione, & delectabimur eum e.* Epiſt. VI. cap. 4. *Nihil ibi deeſt, tum in illo eſt; nihil ibi ſupereſt, hil praeter illum eſt &c. In ipſo unt pleni, in quo nihil indigetur; curi, in quo nihil metuitur; in eo nperque glorioſi, cuius vera & ſem-piterna gloria nec auſertur, nec minuitur, nec augetur.* Gregorius hom. XXXVII. in evang. *Quae lingua dicere vel quis intellectus capere ſufficit, illa ſupernae civitatis quanta ſint gaudia, angelorum choris intereſſe, cum beatiſſimis ſpiritibus gloriae conditoris adſiſtere, praeſentem Dei vultum cernere, incircumſcriptum lumen videre, nullo mortis metu adfici, incorruptionis perpetuae munere laetari?* Audochnus in vita Eligii lib. II. cap. 16. *Amanda eſt illa vita, ubi nullus labor eſt, ubi ſumma ſecuritas, felix libertas, libera beatitudo, ubi ſumma ſemper ſecuritas, ſecura felicitas felix libertas, libera beatitudo; ubi ſicut Dominus ait:* erimus ſimiles angelis; & iuſti fulgebunt ſicut ſol. *Nulla ibi erit triſtitia, nullus labor, nullus dolor, nullus timor, mors nulla, ſed perpetua ſanitas. Nulla illic exiſtet malitia, nulla carnis miſeria, nulla aegritudo, neceſſitas nulla, non fames, non ſitis, non frigus, non aeſtus, non laſſitudo, non ulla inimici tentatio, non peccandi libido, imo nec mali agendi facultas; ſed gaudium & laetitia omnia occupabit, homines que angelis ſociati ſine ulla carnis infirmitate perpetuo ſi rebunt. Erit illic laetitia certa, requies ſecura, pax vera, iucunditas infinita. Ibi quidquid adepti erimus, nunquam amittemus. Nihil loco illo magnificentius, nihil glorioſius, nihil illuſtrius, nihil pulchrius, nihil verius, nihil munificentius. Nihil illa bonitate ſincerius, nihil illa abundantia copioſius &c.* Rabanus in eccleſ. lib. VI. cap 12. *Quid vita illa beatius? ubi non eſt paupertatis metus, non aegritudo; nemo laedit iniuſte, aut laeditur, nemo iraſcitur, nemo invidet, nulla cupiditas exardeſcit, nullum cibi deſiderium, nulla honoris pulſat aut poteſtatis ambitio, ſed omnis vitiorum labes penitus depoſita & penitus exſtincta eſt, pax cuncta continet & laetitia, tranquilla ſunt omnia & quieta, iugis ſplen-*

ſplendor, non iſte, qui nunc eſt, ſed tanto ſplendidior, tanto clarior, quanto ſplendidior eſt ſol lucerna &c. quæ omnia ut & ſequentia ad vitæ æternæ deſcriptionem ſpectantia deſumſit ex Chryſoſtomi epiſt. V. ad Theod. lapſum. Anshelmus lib. de ſimilitud. cap. 47. *Quatuordecim ſunt beatitudinis partes, quas omnes electi habebunt, oppoſitae totidem miſeriae generibus, quae mali tunc ſuſtinebunt* Cap. 48. *Partes beatitudinis ſunt, pulchritudo, agilitas, fortitudo libertas, ſanitas, voluptas, longaevitas, ſapientia, amicitia, concordia, honor, poteſtas, ſecuritas, gaudium.* Cap. 49. *Septem priores illius beatitudinis partes ad corporis, ſeptem vero poſteriores ad animae beatitudinem pertinent. Quicunque illas omnes beatitudinis partes habere poterit, perfectam corporis & animae beatitudinem poſſidebit.* Idem in proſologio cap. 25. *Si delectat te pulchritudo, iuſti fulgebunt ſicut ſol; ſi velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obſiſtere poſſit, erunt ſimiles angelis Dei. Si longa & ſalubris vita, ibi ſana eſt aeternitas, & aeterna ſanitas, quia iuſti in perpetuum vivent. Si ſatietas, ſatiabuntur, cum adparuerit gloria Dei. Si ebrietas, inebriabuntur ab ubertate domus Dei. Si melodia, ibi angelorum chori concinunt ſine fine Deo. Si munda voluptas, torrente ſuae voluptatis potabit eos Deus. Si ſapientia, ipſa Dei ſapientia oſtendet eis ſeipſam. Si amicitia, diligent Deum plusquam ſeipſos, & invicem tanquam ſeipſos, & Deus illos plus, quam illi ſeipſos, quia illi illum & ſe & invicem per illum, & ille ſe & illos per ſeipſum. Si concordia, omnibus illic erit una voluntas, quia nulla illis erit niſi ſola Dei voluntas. Si poteſtas, omnipotentes erunt ſuae voluntatis, ut Deus ſuae. Nam ſicut poterit Deus, quod volet, per ſeipſum: ita poterunt illi, quod volent, per illum, quia ſicut illi non aliud volent, & quod ille volet, non poterit non eſſe. Si honor & divitiae, Deus ſervos ſuos bonos & fideles ſuper multa conſtituet. Si vera ſecuritas, certe ita certi erunt, nullatenus & nunquam iſtud bonum ſibi defuturum, ſicut certi erunt, ſe non ſua ſponte illud amiſſuros, nec dilectorem Deum illud dilectoribus ſuis invitis ablaturum, nec aliquid Deo potentius invitos Deum & illos ſeparaturum.* Cap. 26. *Tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum cognoſcent.* Hugo lib. IV. de anim. cap. 15. *Omnium beatorum actio ſimul in communi ſeptiformis eſt. Vivunt, ſapiunt, amant, gaudent, laudant, veloces ſunt, ſecuri ſunt. Vivunt vita ſine fine, ſine moleſtia, ſine diminutione, ſine omni adverſitate. Vita eorum viſio & cognitio beatae Trinitatis. Sapiunt conſilia & iudicia Dei, quae ſunt abyſſus multa. Sapiunt cauſas & naturas & origines omnium rerum. Amant Deum incomparabiliter, quia ſciunt, unde & ad quid Deus eos provexit. Amant ſinguli ſingulos ſicut ſeipſos. Gaudent de Deo ineffabiliter, gaudent de tanta ſua beatitudine. Et quia unusquisque unumquemque diligit ſicut ſeipſum, tantum gaudium quisque habet de bono ſingulorum, quantum de ſuo, quoniam bonum, quod non habet in ſeipſo, poſſidet in altero. Conſtat igitur, quod ſinguli tot gaudia habent, quot ſocios, & ſingula gaudia tanta ſunt ſingulis, quantum proprium ſingulorum &c. Laudant Deum ſine fine, ſine faſtidio, ſicut ſcriptum eſt:* Beati, qui habitant in domo tua Domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te. *Veloces ſunt, quia ubicunque eſſe vult ſpiritus, ibi eſt, etiam corpus. Omnes ſecuri ſunt de tali vita, de tanta ſapientia, de tanto amore, de tanto gaudio, de tali laude, de tali velocitate, quod nullum finem, nullam diminutionem, nullum detrimentum habebunt.* Cap. 16. *In caeleſti patria eſt vita*

vita ſine morte, iuventus ſine ſenectute, ſanitas ſine infirmitate, requies ſine labore, gaudium ſine triſtitia, pax ſine diſcordia, delectatio ſine faſtidio, lux ſine tenebris, pulchritudo ſine turpitudine, agilitas ſine ponderoſitate, fortitudo ſine imbecillitate, libertas ſine ſervitute, voluptas ſine anxietate, longaevitas ſine vitae termino, ſapientia ſine inſipientia, amicitia ſine inimicitia, concordia ſine diſcordia, honor ſine dedecore, ſecuritas ſine timore. Bernhardus ſerm. de tripl. gen. bon. *Æterna illa bona ſunt, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, & quae nunquam exeunt ab illa patria, quae neſcit niſi gaudium & iubilationem. Ibi nihil deeſt, ecce abundantia, qua impleatur humana cupiditas. Quae eſt iſta copia, ubi nihil, quod nolis, ſit; totum ſit, quod velis? Quod ſi nihil deerit nobis, aliquid autem nos latuerit, numquid erit gloria conſummata? ideo nihil latebit nos, & ecce ſapientia, qua curioſitas hominis ſatietur &c. Quid ſi & nihil defuerit, & nihil latuerit, maneat autem timor & anxietas amittendi? ideo nihil terret, & ecce potentia, qua humana infirmitas roboretur. Vbi ergo ſumma abundantia, ſumma ſapientia, ſumma potentia eſt, puto quod nihil deſit plenitudini beatitudinis, quantum ſpectat ad ſummam felicitatis humanae.* Lib. de meditat. cap. 4. *Praemium eſt videre Deum, vivere cum Deo, eſſe cum Deo, eſſe in Deo, qui erit omnia in omnibus, habere Deum, qui eſt ſummum bonum. Et ubi eſt ſummum bonum, ibi ſumma felicitas, ſumma iucunditas, vera libertas, perfecta caritas, aeterna ſecuritas, & ſecura aeternitas. Ibi eſt vera laetitia, plena ſcientia, omnis pulchritudo & omnis beatitudo. Eſt ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honeſtas; gaudia, laetitiae dulcedo, vita perennis; gloria, laus, requies, amor & concordia dulcis. Sic cum Deo homo beatus erit, in cuius conſcientia peccatum inventum non fuerit. Videbit Deum ad voluntatem, habebit ad voluptatem, fruetur ad iucunditatem. In aeternitate vigebit, in veritate fulgebit, in bonitate gaudebit. Sicut habebit permanendi aeternitatem; ſic cognoſcendi facilitatem & requieſcendi felicitatem. Civis ſiquidem erit illius ſanctae civitatis, cuius cives ſunt angeli. Deus Pater templum, Filius eius ſplendor, Spiritus ſancti charitas. O civitas cœleſtis, manſio ſecura, patria fertilis & ampla, totum continens, quod delectat, populus ſine murmure, incolae quieti, homines nullam indigentiam habentes. Quam glorioſa dicta ſunt de te civitas Dei! ſicut laetantium omnium habitatio eſt in te. Omnes laetantur in laetitia & exſultatione. Omnes delectantur de Deo; cuius adſpectus pulcher, facies decora, eloquium dulce &c. In illo clarificatur intellectus, & purificatur adfectus ad cognoſcendam & diligendam veritatem. Et hoc eſt totum hominis, noſſe ſcilicet & amare creatorem ſuum &c. Convolemus ad ſanctorum felicitatem, ad angelorum ſocietatem, ad ſupernae laetitiae ſolennitatem & contemplativae vitae iucunditatem, ut poſſimus intrare potentias Domini, & ſuperabundantes divitias bonitatis eius. Ibi vacabimus & videbimus, quam dulcis eſt Dominus, & quam magna multitudo dulcedinis eius. Videbimus gloriae decorem, ſanctorum ſplendorem & regiae poteſtatis honorem &c. Quidquid deſiderabimus, totum habebimus, nihil amplius deſiderantes, & quidquid videbimus, amabimus, ipſo amore beati. Beati dulcedine amoris & ſuavitate contemplationis &c. Vna erit omnium lingua, iubilatio indefeſſa, unus adfectus, amor aeternus. Patebit veritas, implebitur caritas, et erit integra corporis & animae ſocietas; fulgebit ſicut ſol glorifica humanitas, quieta erit & concors carnis ac ſpiritus ſocietas. Angelorum & hominum unum erit gaudium; unum colloquium, unum con-*

convivium. Erit communis omnium omnipotentia, ſapientia, pax, iuſtitia & intelligentia. Non erit in illa pace diverſitas linguarum, ſed pacifica & concors concortas morum & adfectuum. In torrente illius voluptatis nihil ultra adpetet cumulata ſatietas, tanta erit felicitas. Ibi ſiquidem erit cumulus felicitatis, ſuper eminens gloria & ſuperabundans laetitia. Idem ſerm. XI. ſuper Cant. col. 519. *Error a ratione, a voluntate dolor, atque a memoria timor omnis decedet, & ſuccedet illa, quam ſperamus, mira ſerenitas, plena ſuavitas, aeterna ſecuritas. Primum faciet veritas Deus, ſecundum caritas Deus, tertium ſumma poteſtas Deus, ut ſit Deus omnia in omnibus, ratione recipiente lucem inextinguibilem, voluntate pacem imperturbabilem conſequente, memoria fonti indeficienti aeternaliter inhaerente &c.* Ibidem: *Qui replet in bonis deſiderium animae, ipſe rationi futurus eſt plenitudo lucis, ipſe voluntati multitudo pacis, ipſe mem[oriae] continuatio aeternitatis.* Serm. XVII. in Pſal. Qui habitat &c. *Nec longinquitas illa terminum, nec claritas occaſum, nec ſatietas habet faſtidium. Erit enim ſecuritas de aeternitate, gloriatio de veritate, exſultatio de ſatietate.* Innocentius ſerm. III. Dom. Læt. *Vita ſine morte, dies ſine nocte, ſecuritas ſine timore, iucunditas ſine dolore, tranquillitas ſine labore, pulchritudo ſine deformitate, fortitudo ſine debilitate, rectitudo ſine perverſitate, bonitas ſine malitia, veritas ſine fallacia, felicitas ſine miſeria.* Idem ſerm. de D. Gregorio: *Electi duplicem glorificationis ſtolam habebunt, unam corporis & alteram ſpiritus. Stola ſpiritus in tribus conſiſtit, in cognitione, in dilectione & in delectatione. Stola carnis conſiſtit in quatuor, in claritate, in ſubtilitate, in agilitate, in impaſſibilitate.* Thomas in comm. Eſai. XXXIV. *Gloria aeterna erit magna quintupliciter, erit enim intenſa, extenſa, aeterna, perfecta & integra.* Bonaventura in diæta ſalutis tit. IX. cap. 50. (tom. VI. oper. p. 337.) *In illa cæleſti gloria conſideranda ſunt tria, amæniſſima civitas, amantiſſima ſocietas, ampliſſima felicitas.* Tit. X. cap. 4. enumerat duodecim fructus vitæ immortalis, quos ex ipſo recenſuimus ſuperius §. XXIV. in explicatione Apoc. XXII. 1. Petrus Aliacus in ſpeculo conſiderationis part. III. cap. 11. *Duodecim privilegia beatorum poſt generalem reſurrectionem corporum figurantur, videlicet ſanitas ſine infirmitate, iuventus ſine ſenectute, impaſſibilitas ſine morte, pulchritudo ſine deformitate, libertas ſine ſervitute vel coactione, pax ſine turbatione, ſecuritas ſine timore, ſatietas ſine faſtidio vel eſurie, abundantia ſine indigentia vel paupertate, cognitio ſine ignorantia vel errore, gloria ſine ignominia vel dedecore, gaudium ſine triſtitia vel dolore.* Laurentius Iuſtinianus de diſcipl. & perf. cap. 17. *Tunc videbimus Deum, ſicut eſt, tunc laudabimus perfecte, amabimus ardenter, vacabimus actualiter, inhaerebimus indiſſolubiliter, iucundabimur laetanter, ſatiabimur ſufficienter, & transformabimur totaliter. Erit namque tunc Deus omnia in omnibus. Nam nihil in nobis a laude ceſſabit. Erit enim rationi Dei ſapientia plenitudo lucis, erit adfectioni Dei bonitas & clementia multitudo pacis & ſuperabundantia dilectionis, erit memoriae Dei mira eſſentia & maieſtas continuatio fruitionis. Erit quippe tunc in caeleſti gloria laeta ſocietas, concors voluntas, communis felicitas, ſempiterna libertas, ſecura tranquillitas, indicibilis honeſtas, plena pax, vera dilectio, mutuus amor, una gloria, eadem manſio & imperturbabile regnum.* Iohannes de turre cremata tractat. XXXVI. in reg. *Duodecim conſiderationes ſunt vitae aeternae, quae ad concupiſcentiam illius nos movere debent. Prima eſt, quod illa ſola eſt vera vita cum*

ſit

rna, 2) *quia in illa aeterna vita poſſi-*
'anitas ſine quacunque infirmitate, mo-
ut paſſione, 3) *quia in illa eſt pul-*
lo ſine quacunque deformitate, 4)
n illa vita eſt copia omnium bonorum,
in ea ſatietas & adimpletio omnium
iorum ſine quocunque defectu, 6) *eſt*
ſecuritas & pacis tranquillitas ſine
quocunque, 7) *habebitur in ea viſio*
clariſſima & iucundiſſima divinitatis,
in ea delectatio ſumma, 9) *eſt in*
ientia & pleniſſima cognitio abſque i-
ntia, 10) *in illa viventes ſummo ibi*
& gloria ſublimantur, 11) *eſt in*
unditas ineffabilis & 12) *laus inter-*
ilis. Rupertus de Lycio de beat.
ſerm. II. cap. 3. *Procedet laetitia*
r tria, 1) *propter loci luminoſita-*
illud enim cælum erit lumine pleniſſi-
& omni iucunditate gratioſum: 2)
r loci puritatem; non erunt ibi cali-
non lutum, non fætores, non calo-
non frigora, non malitia, non tor-
& odia, ſed tota puritas, ſanctitas,
: 3) *propter loci magnitudinem ac*
tudinem &c. Carthenius de qua-
noviſſ. lib. IV. cap. 1. *Beatitudo cæ-*
n abſentia omnis mali & praeſentia
boni conſiſtit. Ibi enim erit lumen
iens, gaudium ſempiternum, vita
is & immortalis, laetitia ſempiter-
n angelis & omnibus ſanctis, ibi eſt
cis, & fons luminis, civitas ſancta,
ſalem cæleſtis. Ibi nullus dolor nec
a poſt gaudium &c. ibi omnis dolor
ne malum non videbitur, & omne
nunquam deeſſe poterit, quia Deus
i omnia in omnibus, id eſt, quaecun-
omnibus deſiderantur, vita, ſalus
pia, honor, pax & omnia bona.
nium virtutis erit ipſe, qui dedit vir-
, & qui ſe ipſum, quo melius ac
nihil poſſit eſſe, promiſit diligentibus
it beata ſatietas omnibus. Tunc erit
Chriſtus ſpeculum viſui, mel guſtui, ci-
thara auditui, balſamum olfactui, flos ta-
ctui. Ipſe erit perfectio deſideriorum no-
ſtrorum, qui ſine fine videbitur, ſine faſti-
dio amabitur, ſine defatigatione laudabitur.
Confer ea, quæ ſub calcem huius tractatus adducentur.

§. LIII. Atque ut multa brevibus complectamur. In vita æterna erit της παναγιυ τριαδος οψις, της αφθαρσιας ενδυσις, και της πασης επιθυμιας πληρωσις, *ſacroſanctae Trinitatis beata viſio, incorruptibilitatis induitio, & omnis deſirii noſtri impletio.* In hac vita *mera calamitas*, In altera *mera felicitas*; hic *mera captivitas*, illic *mera libertas*; hic *mera fugacitas*, illic *mera aeternitas*. Erit ibi *inſatiabilis ſatietas & indeficiens gaudium.* Erit ibi *beata Dei viſio, perfectae iuſtitiae reductio, bonorum omnium impletio & imaginis divinae recuperatio. Omnia ibi clara, omnia ibi cara, omnia ibi rara.* In anima beatorum erit *perfecta Dei notitia, perfecta ſapientia, perfecta iuſtitia*; in corpore *perfecta ſanitas, angelica claritas, ſumma ſubtilitas*; in utroque *vera immortalitas, iugis vita, iugis laetitia.* Erit illic *ſine ſervitute libertas, ſine metu ſecuritas, ſine fletu gaudium, ſine fine* gloria, *ſine ſatietate ſolatium. Maiora ibi erunt praemia, quam beatorum hominum deſideria.* Erit ibi *ſummi boni communio ſine invidia, gaudiorum ſatietas ſine faſtidio, perpetuus triumphus ſine bello, perfectio ſine defectu, perpetuitas ſine fine.* Erit ibi *amœnitas vernalis, formoſitas aeſtivalis, ubertas autumnalis, tranquillitas hyemalis.* Erit ibi *corporum aeterna ſanitas, animorum ſumma puritas, gloriae & voluptatis divinae ubertas, perpetua ſanctorum familiaritas, & ſtupenda corporum glorificatorum claritas.* Gaudium ineffabile orietur in beatis *ex beatifica Dei viſione, ex pleniſſima myſteriorum divinorum cogni-*

tione, *ex vera iuſtitiae perfectione*, *ex ſuaviſſima angelorum*, *patriarcharum*, *prophetarum*, *apoſtolorum*, *martyrum*, *cognatorum &c. cohabitatione*, *ex corporum conditione*, quippe quæ erunt *immortalia*, *impaſſibilia*, *agilia*, *ſubtilia*, *ſplendida &c.* Gaudebunt beati *ſupra ſe* de Dei viſione; *infra ſe* de inferni evaſione; *intra ſe* de animæ & corporis glorificatione; *circa ſe* de angelorum & ſanctorum omnium adſociatione. Erit ibi *lux ſine caligine*, *ſapientia ſine ignorantia*, *intellectus ſine errore*, *ratio ſine obſcuritate*, *memoria ſine oblivione*, *gaudium ſine mœrore*, *feſtivitas ſine ſine*, *aeternitas ſine labe*, *ſerenitas ſine nube.* Fidei ſuccedet *viſio*, ſpei *comprehenſio*, dilectioni *perfectae fruitio. Sapientia Salomonis* videbitur ignorantia; *pulchritudo & forma Abſolonis* turpitudo ac deformitas; *fortitudo ac robur Samſonis* debilitatio ac languor, *eorum*, *qui primi in hoc mundo fuerunt*, *vita* mors quædam; *divitiae & regnum huius terrae theſauri* paupertas & miſeria. Erit ibi *amor ſine livore*, *ſecuritas ſine timore*, *requies ſine terrore*, *felicitas ſine horrore*, *firmitas ſine tremore*, *puritas ſine ſqualore*, *otium ſine labore*, *voluptas ſine dolore*, *gaudium ſine angore*, *laetitia ſine mœrore*, *converſatio ſine clamore*, *ſapientia ſine errore.* Aderit *omne bonum*, *omne gaudium*, quod dici vel cogitari poteſt, aderit plus boni ac gaudii, quam dici vel cogitari poteſt. Beatiſſima erit illa vita propter *rem*, qua fruemur, fruemur enim ipſo Deo. Propter *modum*, quo ipſo fruemur, eo enim fruemur per ſe omnibus mediis ceſſantibus. Propter *menſuram*, qua Deo fruemur, plene enim eo potiemur. Propter *tempus*, in æternum enim eo fruemur. Propter *certitudinem*, quia eo perfecte nos frui cognoſcemus. Propter *domicilium*, in cœlo enim novo & terra nova eo fruemur. Propter *comites* denique nobis adiunctos, qui ſunt angeli & electi.

§. LIV. Neque vero in generali illa cœleſti beatitudinis deſcriptione ſubſiſtendum, ſed in *ſpecie* quæ & qualia in vita æterna exſpectanda ſint præmia, iuxta ſcripturæ ductum explicandum, ut ad illius deſiderium & veræ pietatis ſtudium magis excitemur, qua de re Anshelmus in libro de ſimilitud. cap. 47. ſic diſſerit: *Multi homines*, *quibus nonnunquam boni mores & iuſta opera proponuntur*, *cum*, *ut ſe in eis ſeculi poſtpoſita vanitate exerceant*, *inquirere ſolent*, *quamobrem*, *quo praemio*, *qua retributione. Reſpondetur itaque illis*, *quod ſcriptum eſt*, *quia nec oculus vidit*, *nec auris audivit*, *nec in cor hominis adſcendit*, *quae praeparavit Deus diligentibus ſe.* Quod *cum illi*, *non clare quid ſit*, *advertere poſſunt*, *repetitur hoc ipſum aliis verbis & dicitur eis. Praemium*, *quod his*, *qui in hac vita Deo ſerviunt*, *in futura vita compenſatur*, *eſt vita aeterna*, *beatitudo aeterna*, *aeterna iucunditas*, *ſufficientia ſimul omnium commodorum ſecundum voluntatem & ſine omni indigentia. Haec ergo cum illis hoc modo dicuntur*, *bona quidem & magna*, *ut ſunt*, *videntur*, *ſed quia non intelligunt*, *quid in ipſa vita habituri ſint*, *nec ſubito*, *quid ſit omnium commodorum ſecundum voluntatem ſufficientia & ſine omni indigentia*, *percipere poſſunt*, *haerent animo*, *nec multum efficaci ſapore ad audita trahuntur. Quid igitur agendum*, *ut haec illis aliquatenus ſapiant*, *& ſic ad bona opera evigilent? Puerorum more cibandos aeſtimo eos*, *qui ſi aliquando groſſum aliquod pomum edendum percipiunt*, *illud ob dentium teneritudinem & oris anguſtiam ad-*

Specialis enumeratio bonorum vitae aeternae.

ſum-

ſumere nequeunt, *ſi pro illorum capacitate prius non fuerit particulatim diviſum. Itaque dividamus in partes magna, quae diximus, ut inde poſſint ad vitam nutriri, de quibus agimus.* Progrediemur igitur hoc ordine. In bonis vitæ æternæ conſideranda eorum tum *quantitas* tum *qualitas*. Quantitas eſt vel *diſcreta* vel *continua*. Ad diſcretam quantitatem *numerus*, ad continuam refertur *tempus*. Numerus bonorum cœleſtium ex *multiplici eorum varietate* colligitur. Varietatem & copiam illam, nullus in hac vita animo complecti, nedum verbis explicare poteſt, in erim ductum ſcripturæ ſecuti in ea explicanda eo usque progrediemur, quo in huius vitæ caligine & infirmitate poſſumus. Bona vitæ æterna ſunt vel *ςερητικα*, *privativa*, vel *θετικα*, *poſitiva*, quia ſcriptura eadem deſcribit tum *αποφατικως και αφαιρετικως*, *negative*, tum *καταφατικως και θετικως*, *adfirmative*. Erit in vita æterna *abſentia omnis mali & praeſentia omnis boni*, *αναιρεσις παντων κακων, και θεσις παντων καλων και ευεργηματων*. Quid enim mali illis adeſſe ac quid boni illis deeſſe poſſet, qui Deum a facie ad faciem vident ac ſummo & infinito illo bono perfectiſſime fruuntur? Deſcriptio negativa illorum bonorum prætermittenda non eſt, cum ipſa ſcriptura eadem utatur, cumque in hac vita vix poſſimus ulterius progredi, quam ut per *viam negationis* felicitatem & gloriam vitæ æternæ utcunque declaremus. Auguſtinus lib. III. de ſymbolo ad catechumenos cap. 12. *Facilius poſſumus dicere, quid non ſit in vita illa aeterna, quam quid ibi ſit. Non eſt ibi mors, non eſt ibi luctus, non eſt ibi laſſitudo, non eſt infirmitas, non eſt fames, nulla ſitis, nullus aeſtus, nulla corruptio, nulla indigentia, nulla moleſtia, nulla triſtitia. Ecce diximus, quid ibi non ſit. Quid autem ibi ſit, vix noſſe? haec nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quae praeparavit Deus diligentibus ſe.*

Bona vitae aeternae primativa.

§. LV. Deſcribi autem poſſunt hæc bona vitæ æternæ privativa tum *γενικως* tum *ειδικως*. In *genere* dicimus a beatis omne malum abfuturum, quodcunque nominari vel cogitari poteſt. Ut enim in inferno eſt omnis mali præſentia, ita in cœlo erit omnis mali abſentia. Ac ſi vel maxime nullum in cœlo eſſet bonum poſitivum, tamen maximi beneficii, imo infiniti boni loco habendum eſſet, quod pii ab inferni pœnis futuri ſint liberi, quia pœnæ illæ ratione æternitatis ſunt infinitæ ac *interminabiles*, ratione multiplicis varietatis *innumerabiles*, ratione acerbitatis ac intenſionis *inaeſtimabiles*, ut in præcedenti tractatu oſtendimus. Quemadmodum non poteſt rectius intelligi, quantum bonum ſit ſanitas, quam ſi animo & oculis intueamur morbos, quibus alii miris ac miſeris modis torquentur; ſic non poteſt melius intelligi, quantum bonum ſit vita æterna, quam ſi miſerrimum ſtatum damnatorum conſideremus, qui infinita multiplicium malorum varietate divexantur. Iſidorus lib. I. ſentent. cap. 38. *Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior; ita & ſanctorum requies comparata damnationi malorum erit glorioſior.* Quotquot in damnatis deſcribuntur mala, totidem beatis tribuuntur bona, quia a malis illis omnibus beati immunes erunt. In *ſpecie* dicimus, a beatis abfutura *mala culpae & pœnae*, mala *peccati & ſupplicii*, mala *animae et corporis*, mala *interna & externa*, mala *αυθαιρετα*

καὶ ανθομιζα, mala *temporalia & aeterna*, adeoque omne, quidquid mali nomine exprimitur. Aberit a beatis *peccatum*, aberunt *peccati cauſae*, aberunt *peccati pœnae*. 1) *Peccatum* eſt fons omnis mali, quia ob malum culpæ creaturæ rationales ſubiiciuntur malis pœnæ. Atqui aberit a beatis omne etiam minimum peccatum, aberunt omnes peccatorum ſpecies. In hac vita pii in carne ſua peccati reliquias circumferunt, ſed in vita æterna omnes illæ peccati reliquiæ perfecte erunt expurgatæ ac deletæ. In hac vita pii quotidianis infirmitatibus ac nævis ſunt obnoxii, ſed in vita æterna nec ignorantiæ nec infirmitatis peccata in beatis amplius locum habebunt. Eſai. XXX. 26. *Erit lux lunae ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptempliciter ſicut lux ſeptem dierum, in die, qua adligaverit Dominus vulnus populi ſui, & percuſſuram plagae eius ſanaverit.* XLIV. 22. *Deleo ut nubem iniquitatem tuam, & quaſi nebulam peccata tua.* LX. 18. *Non audietur ultra iniquitas* (ita reddidit vulgata verſio, in Hebræo eſt חמס, *violentia, rapina*) *in terra tua vaſtitas & contritio in terminis tuis, vocabis ſalutem muros tuos, & portas tuas hymnum.* v. 19. *Non erit tibi amplius ſol ad lucendum per diem &c.* Hoc vaticinium ad eccleſiam triumphantem & Hieroſolymam cœleſtem refertur Apoc. XXI. 23. XXII. 5. quia beneficia illa nov. teſt. de quibus propheta ibidem agit, inchoantur tantum in hac vita, in futura autem erunt perfecta & completa. Ier. L. 20. *In diebus illis & in tempore illo, ait Dominus, quaeretur iniquitas Iſrael, & non erit, & peccatum Iuda, & non invenietur.* Oſe. XIII. 12. *Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum eius.* Mich. VII. 19. *Mundabit iniquitates noſtras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra.* Huc referri poſſunt omnia ſcripturæ dicta, quæ de peccati abolitione ac deletione loquuntur, quia peccatum in hac vita mortificari incipit, ſed plena peccati abolitio ſequetur in vita æterna. Rom. VII. 17. *Habitat in me peccatum,* v. 24. *Infelix ego homo, quis me liberabit a corpore mortis huius?*

Aberit a beatis 1) peccatum.

§. LVI. 2) *Peccati cauſae* ſunt 1) *carnis corruptio*, 2) *diaboli perſuaſio.* 3) *mundi ſeductio.* At hæ peccati cauſæ omnes a beatis aberunt, non erit in eis *peccandi voluntas* nec *delinquendi facultas*, erunt enim in bono perfecte confirmati & a peccandi periculo liberati. a) *Carnis corruptio* prorſus erit abolita, nec fomes peccati in corporibus glorificatis amplius locum habebit. In hac vita *caro concupiſcit adverſus ſpiritum & ſpiritus adverſus carnem*, Gal. V. 17. ſed in futura vita caro perfecte ſubiecta erit ſpiritui. In hac vita renati adhuc ex parte *carnales ſunt*, Rom. VII. 14. ſed non *ſecundum carnem ambulant*, Rom. VIII. 1. ſed in futura vita erunt perfecte ſpirituales. b) *Diaboli inſidiae* non erunt amplius beatis metuendæ, quia diabolus cum omnibus malis angelis & hominibus impiis in carcere infernali erit concluſus, nec ad cœleſtia palatia amplius ei patebit aditus. In hac vita *diabolus circuit tanquam leo rugiens, quaerens, quos devoret*, 1 Pet. V. 8. ſed in futura vita rictus huius leonis penitus erit occluſus. In hac vita ſatanas *expetit pios, ut cribret eos ſicut triticum*, Luc. XXII. 31. ſed in futura vita *tritico a paleis perfecte purgato, & in cœleſte horreum recondito*, Matth. III. 12. nihil quidquam moliri poterit. In hac vita

2) Peccati cauſae.

piis eſt colluctatio adverſus principes oteſtates, adverſus mundi rectores, VI. 12. qui *telis ignitis* eos adgre:ur, v. 16. ſed in futura vita ceſſamnis pugna, quia perfecta ſequitur ria. In hac vita modo *aperte & vio-*, *modo occulte & fraudulenter*, *ſemutem malitioſe & crudeliter pios impu:t perſequitur;* Bernhardus ſerm. III, pt. panib. col. 183. ſed in futura tum violentia tum fraudulentia ipenitus erit depreſſa, qua de re teir hæc ſcripturæ dicta: Eſai. XXVII. *n die illa viſitabit Dominus in gladio uro & grandi & forti ſuper Leviaſerpentem directum, & ſuper Leviaſerpentem tortuoſum, & occidet ce- qui in mari eſt.* Chriſtus in paſſia pugnavit contra diabolum, concaput infernalis ſerpentis, per *n deſtruxit eum, qui mortis habet um, hoc eſt, diabolum*, Heb. II. iius beneficii fructus perfecte con:ur, ac piis continget in vita æter. ſ. XXXV. 9. *Non erit ibi leo, & eſtia non adſcendet per illam, nec in- r ibi.* Beati a poteſtate infernalis plene liberati ambulabunt libere. XVI. 20. *Deus pacis conteret ſatab pedibus veſtris velociter.* Chriſtus vit ſatanam, ne poſſit in pugna pios prævalere; interim adhuc rmittitur, ut in hac vita tentatioſuis nos oppugnet, ſed in die iulene & perfecte ſub pedibus pioontereture. In hac vita reportant ctoriam ex pugna, in futura pleiberabuntur a pugna. 1 Cor. VI. *ſcitis, quoniam angelos iudicabimus?* n abeſt, ut mali angeli poſſint tationibus beatos poſt hanc vitam re, ut etiam malos angelos pii dicaturi ac condemnaturi ſuo tum lo tum ſuffragio. Apoc. XII. 7. *Michael & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius.* v. 8. *Et non valuerunt, nec inventus eſt locus eorum amplius in cælo.* v. 9. *Et proiectus eſt draco ille magnus, ſerpens antiquus, qui vocatur diabolus & ſatanas &c.* Hæc victoria inchoatur in eccleſia militante, in qua virtute & efficacia Chriſti per prædicationem evangelii ſatanas debellatur, ac regnum eius in cordibus hominum deſtruitur, Luc. X. 18. XI. 22. &c. ſed perfecte conſummabitur in eccleſia triumphante. Apoc. XX. 10. *Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris.* c) *Mundi ſeductio* non amplius erit beatis pertimeſcenda, quia in cœlum perfectæ beatitudinis, quietis ac lætitiæ locum erunt translati, ac proinde ab omni deceptionis periculo liberi. *Omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitae*, 1 Ioh. II. 16. ſed hic mundus in die iudicii tranſibit, v. 17. proinde etiam beatos amplius ſeducere non poterit. In oſtio ſancti ſanctorum depictæ erant *palmae*, 1 Reg. VI. 32. quisquis enim in ſancta ſanctorum cœleſtia eſt ingreſſus, victor erit tentationum ſatanæ, mundi & carnis. In deſerto erant tria ſerpentum genera: *Serpens flatu urens, ſcorpio pungens, & dipſas ſiti enecans*, Deut. VIII. 15. ſic in deſerto huius mundi tria mala nobis ſunt infeſta. *Scorpio cauda pungens*, hoc eſt, carnis fallacia. *Serpens flatu urens*, hoc eſt, hoſtis malitia, & *dipſas ſiti enecans*, hoc eſt, mundi avaritia. Sed quemadmodum Iſraëlitæ, terram promiſſam ingreſſi, ab omnibus illis malis erant liberi; ſic beati, in promiſſam vitæ hereditatem collocati, ab omnibus tentationibus ac ſeductionibus erunt pacati. In hac vita diabolus clamat, *ego decipiam*; caro clamat, *ego de-*

deficiam; mundus clamat, *ego interficiam*; ſed in futura vita nec diabolus poterit decipere, nec caro deficere, nec mundus interficere. Proinde cum Fulgentio epiſt. IV. cap. 8. *gemamus & ſteamus coram Domino, qui fecit nos, ut a concupiſcentia carnis & a concupiſcentia oculorum & ſuperbia ſeculi, quae non eſt ex Patre, ſed ex mundo, liberet nos, & ad illam nos ſubiectionem perducat, in qua nobis nihil repugnat ex mortalitatis vitio, ſed ex immortalitatis dono totum, quidquid in nobis eſt, fiat ſubditum Deo. Tunc enim erit in nobis vera, perfecta & excelſa humilitas, cum & in carne & in mente noſtra nulla remanſerit prava cupiditas, nec cogitationibus fatigabitur ſpiritus, nec laboribus macerabitur corpus; nulla erit ſolicitudo certaminis, ſed perfecta erit ſecuritas pacis; nulla nobis erit iuſtitiae indigentia, ſed cum delectatione ſaturitas plena. Ibi erimus enim perfecta celſitudine beati, quia perfecta erimus Deo carnis & ſpiritus humilitate ſubiecti.*

3) *Peccati poenae.*

§. LVII. 3) *Peccati poenae* ſunt a) *variae calamitates, dolores, moleſtiae, adverſitates*, quibus in hac vita homines ſunt ſubiecti. Atqui illa omnia aberunt a ſtatu futuri ſeculi. Pſal. CXVI. 7. *Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* v. 8. *Quia eripuit animam meam a morte, oculos meos a lacrimis, pedes meos a lapſu*, CXXV. 3. *Non relinquet Dominus virgam peccatorum ſuper ſortem iuſtorum.* CXXIX. 4. *Dominus iuſtus concidet funes impiorum.* Eſai. XXV. 8. *Auferet Deus omnem lacrimam ab omni facie, & opprobrium populi ſui auferet.* XXXII. 17. *Erit opus iuſtitiae pax, & cultus iuſtitiae quies, & ſecuritas usque in ſempiternum.* v. 18. *Sedebit populus meus in habitatione pacis, in tabernaculis fiduciae & in requie ſecuritatis.* XXXV. 10. *Fugiet dolor & gemitus.* XLIX. 10. *Non eſurient nec ſitient, & non percutiet eos aeſtus & ſol, quia miſerator eorum reget eos, & ad fontes aquarum aeducet eos.* LXV. 16. *Oblivioni traditae ſunt anguſtiae priores, & abſconditae ſunt ab oculis noſtris.* v. 19. *Non audietur in populo meo ultra vox fletus & vox clamoris.* Apoc. VII. 16. adducitur dictum propheticum Eſai. XLIX. 10. *non eſurient &c.* Apoc. XIX. 20. XX. 10. *Beſtia perſequens & pſeudopropheta ſeducens mittentur in ſtagnum ignis*, ut beatis non amplius ſint moleſti. XXI. 4. *Abſterget Deus omnem lacrimam ab oculis eorum & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt.* Huc pertinent dicta, in quibus *requies & regnum* beatis tribuitur, quia ideo dicuntur futuri in requie, quod ab omnibus moleſtiis & adverſitatibus futuri ſint liberi; ideo dicuntur regnaturi, quia ab omnibus hoſtium impugnationibus erunt immunes. b) *Mors temporalis.* Ab ea vero nullum amplius beatis imminebit periculum, nullus in poſterum eius erit metus. Si quæ huius vitæ felicitas, ſi aliquod gaudium, illud turbat mortis memoria, quia omnes tandem cogimur morti eſſe obnoxii, ſed in futura vita exſtincta penitus erit mortis memoria, adeoque mors erit prorſus mortua. Eſai. XXV. 8. *Abſorbebit mortem in ſempiternum.* Oſe. XIII. 14. *De morte liberabo eos, ero peſtilentia tua o mors.* 1 Cor. XV. 26 *Noviſſimus hoſtis deſtruetur mors.* v. 54. *Cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo, qui ſcriptus eſt: abſorpta eſt mors victoria.* Apoc. II. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod eſt in paradiſo Dei*, quod eſt præſentiſſimum mortis

lexipharmacum. XXI. 4. *Mors ul-on erit.* c) *Mors aeterna, infernus amnatio.* Nec illam metuere co-ur beati, quia hereditatem cœle-obtinebunt in omnem æternitatem. XIII. 14. *De manu inferni redimam ero lues tua, o inferne.* Luc. 26. *Magnum chasma firma-eſt, ut qui volunt hinc tranſire ad vos, poſſint.* 1 Cor. XV. 55. *Vbi eſt, in-, victoria tua?* Apoc. II. 11. *Qui vi-, non laedetur a morte ſecunda.* XX. *Infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum, haec eſt mors ſecunda,* penitus ea deleta & exſtincta, ut in electos nullam amplius habeant poteſtatem, diabolus & omnes eccleſiæ perſe-res, qui in lacum ignis ſunt pro-. Quidam μετωνυμικως exponunt lis, quos mors & ſepulcrum reddi-nt v. 13.

§. LVIII. De hiſce *privativis* vitæ næ bonis ſic loquuntur pii veteres: H. oracul. Sibyllin.

ουκ εαρ, ουχι θερος, ου χειμων, ου μετοπωρον,

ου γαμὸς, ου θανατος, ου πρασεις, ουδ αγορασμοι,

ου δυσις αντολιη, ποιησει γαρ μακρον ημαρ.

a vete-le priva-vitae ae-e bonis.

Athanaſius ſerm. III. contra Arian. *Omnia in omnibus erit Chriſtus. Vbi porro Chriſtus, quod genus metus ac periculi erit?* Baſilius homil. in Pſal. CXIV. *Ea tium beata regio, in qua non nox, ſomnus, mortis imitatio quaedam, cibus aut potus humanae infirmitatis ſidia, non praeterea morbus, non dorut medicina, vel iudicia, ſeu mercatus, non artes, non pecunia, malorum origo, bellorum materia, inimicitiae radix, ſed regio viventium, non morientium ob peccatum, ſed veram vitam viventium in Chriſto Ieſu.* Ephremus de compunct. cordis cap. 8. *Plorate fratres in conſpectu Domini, ut gaudere nos faciat in regno ſuo, in vita illa immortali, ubi fugatur dolor, triſtitia & gemitus, ubi nec lacrimis aliquis nec pœnitentia indiget, ubi non eſt timor & tremor, ubi non eſt mors & corruptio, ubi non eſt adverſarius & impugnator, ubi non eſt exacerbatio inobedientiae, & ira contentionis; ubi non eſt odium & inimicitiae, ſed omnino gaudium, & laetitiae & exſultatio, & menſa ſpiritualibus cibis plena &c.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum lapſum: *Nullus illic calumniator timendus, nullae daemonum inſidiae, nullae minae, nulla mors, nec ea, qua hic exſtinguimur, nec altera, quae hac multo eſt acerbior, omnis harum rerum exſpectatio deſiit.* Idem homil. VI. in epiſt. ad Hebræos in morali: *Revera eſt illa requies, ubi aufugit dolor, triſtitia & gemitus, ubi neque curae, neque labores, neque angor, neque metus animam percellens & quatiens, ſed ſolus Dei metus plenus voluptate. Non eſt illic:* in ſudore vultus tui veſceris pane tuo; *neque ſunt ſpinae, neque tribuli. Non eſt amplius;* in doloribus paries filios tuos &c. *Omnia ſunt pax, gaudium, laetitia, voluptas, bonitas, manſuetudo. Non eſt illic aemulatio & invidia, non morbus, non haec mors corporis, non illa animae, non ſunt tenebrae neque nox. Omnia ſunt dies, omnia lux, omnia ſunt mitia ac manſueta, omnia ſplendida. Non poteſt capi ſatietas, ſemper erimus in perpetuo bonorum deſiderio &c.* Cyrillus Alexandrinus lib. XII. in Ioh. cap. 58. *Nos dicimus nullas corruptionis reliquias, nullum ſignum, nulla conſequentia vel antecedentia poſt reſurrectionem*

nem in hominibus futura. Eucherius homil. I. de epiph. Dom. *Veniet tempus illud exſpectatiſſimum ac beatiſſimum, in quo nobis ad ſerviendum Deo noſtro nulla iam obſiſtat infirmitas, nulla contradicat miſerae carnis adverſitas, nulla ulterius remaneat pugnandi neceſſitas. Veniet, inquam, tempus illud, quando iam nulla deſideretur cibi ſomnique refectio, nulla ſentiatur ieiunii laſſitudo, nulla timeatur vel de carne inquietudo vel de hoſte tentatio, ſed adverſario in inferni profunda contruſo perfruemur hac primum felicitate, ut incipiamus nec velle ultra peccare, nec poſſe, ceſſante omni iniquitate, omni miſeria, omni mœrore, totum innocentia, totum laetitia, totum felicitas poſſidebit. Nullam inferior miſeriam, nullam felicior timebit invidiam, quia exinanita & penitus exſtincta omni malignitate tranſibit in pectora hominum claritas angelorum, quibus admixti homines iam cœleſtes recepta carne ſine carnis infirmitate fulgebunt & ideo nullum ulterius patientur de ſempiterna Domini ſervitute faſtidium, nullum ſub perenni laudum ſuarum exſultatione defectum.* Auguſtinus lib. III. de ſymb. cap. 11. *Facilius poſſumus dicere in illa vita aeterna, quid ibi non ſit, quam quid ſit. Non eſt ibi mors, non eſt ibi luctus, non eſt ibi laſſitudo, non eſt infirmitas, non eſt fames, nulla ſitis, nullus aeſtus, nulla corruptio, nulla indigentia, nulla mæſtitia, nulla triſtitia.* Serm. LXIV. de verb Domini ſecundum Iohan. *Non erit ibi laſſari & dormire, non erit ibi eſurire & ſitire, non ibi erit creſcere & ſeneſcere, quia nec naſci erit, ubi numeri integri manent.* Alcimus lib. II. de pecc. orig. *Ceſſabit gemitus, luctus, metus, ira, voluptas, fraus, dolor, atque dolus; mœror, diſcordia, livor. Nullus egens, nullus cupiens &c.* Proſper de vita contempl. lib. I. cap. 4. *Nec ulla peccata ibi, nec peccatores erunt, & qui ibi fuerint, iam peccare non poterunt.* Smaragdus in regulam Bened. in expoſ. prologi: *In vita aeterna non eſt fletus, nec ullus poteſt eſſe gemitus, ibi habebunt omnes ſancti amorem perfectum, timorem nullum, & gaudium ſempiternum. Ibi enim erit eis voluntas certa, cupiditas nulla, quia fruentur bonis cæleſtibus, ad quae pervenire cupiebant. Nihil eis deerit, quod ulterius concupiſcant, & in illa regione perpetuae ſecuritatis ac pacis perfectae nec timoris ſtimulos paſſuri ſunt nec dolores.*

Bona vitae aeternae poſitiva.

§. LIX. Bona vitæ æternæ θετικα ſeu *poſitiva* quidam revocant ad tres claſſes, videlicet ad *Dei viſionem, dilectionem* & *glorificationem*, cuius diſtributionis fundamenta petunt 1) ex *tribus ſummorum bonorum generibus*, naturæ rationali in prima creatione a Deo attributis, videlicet *ſapientia*, ſeu agnitione Dei perfecta & omnibus numeris abſoluta ſine errore & ignorantia; *iuſtitia*, ſeu obedientia erga Deum iuxta legem integra ſine peccato, quæ Deo maximopere placuit; & *laetitia cordis* in Deo, tanquam ſummo bono, ſuaviſſime adquieſcentis, quæ comes fuit priorum duorum beneficiorum individua. 2) Ex *oppoſitis tribus gradibus* pœnarum, mortis & damnationis æternæ, qui ſunt *tenebrae*, ſeu caligo perpetua; *odium Dei* & eccleſiæ ἀσπονδον, ſeu furor peccandi diabolicus; & *cruciatus* nunquam finiendus. 3) Ex *dicto Auguſtini*, quo libri ultimi de civitate Dei caput ultimum concludit: *Ibi Deum ſine fine videbimus, ſine faſtidio amabimus, ſine defatigatione laudabimus.* Nos σαφηνειας και συμμεθοδειας cauſa hoc modo progredimur: Bona vitæ æternæ θετικα, ſive poſitiva diſtingui poſſunt in *bona interna*, quæ beati in ſemetipſis ſentient, & *externa*,

terna, quæ in ſociis beatitudinis intuebuntur, quorum intuitu bona interna augmentum capient, quæque ratione externi domicilii percipient. 1) *Interna bona* ſunt vel *totius compoſiti* vel *alterutrius partis*, animæ ſcilicet vel corporis; *bona totius compoſiti* vocamus ea, quæ ad animam & corpus beatorum pertinent, quamvis ad animam *primario & originaliter*, ad corpus *ſecundario & conſequenter*; bona *alterutrius partis* accipienda ſunt non *excluſive*, quaſi a bonis animæ penitus ſeparatum futurum ſit corpus & a bonis corporis prorſus ſeparanda ſit anima, ſed *incluſive & ſubordinate*. Cum enim inter animam & corpus arctiſſima futura ſit unio, ideo orietur ex ea talis communicatio, qua bona animæ redundabunt in corpus, & vice verſa bona corporis redundabunt in animam. Inter bona interna 1) totius compoſiti eminet a) *beata & beatifica Dei viſio*, quam electis in vita æterna competere ſequentia ſcripturæ dicta oſtendunt: Iob. XIX. 26. *In carne mea videbo Deum*, v. 27. *quem viſurus ſum ego mihi, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alienus.* Hoc dictum non eſſe accipiendum de viſione Dei, quæ in hac vita Iobo obtigit, ſed de ea quam poſt reſurrectionem ſperavit, ex contextu oſtendimus in tract. de reſurr. §. IX. Pſal. XI. 7. ישר *rectum*; (per heteroſin numerorum recti, ut exponunt rabbini) *videbunt faciem eius.* Pſal. XVI. 11. *Saturitas laetitiarum eſt cum vultu tuo.* XVII. 15. *Ego in iuſtitia videbo* פניך, *faciem tuam.* חזה, quando cum ב conſtruitur, quod fit hoc loco, non ſignificat nude ac ſimpliciter intueri, ſed *cum quadam delectatione & voluptate ſpectare*, Pſal. XXVII. 4. *Ad videndum in amoenitate Domini.* Mich. IV. 11. *Videbit in Sion oculus noſter*, hoc eſt cum voluptate ſpectabit, id quod voluit, optavit & exſpectavit, quæ ſignificatio pulchre huic loco congruit, פנים *plurale* tantum ſignificat *faciem & perſonas*, ſed prior ſignificatio uſitatior eſt, in qua etiam hoc loco uſurpatur. Pſal. XXVII 13. *Credo, me viſurum bona Domini in terra viventium.* XXXVI. 10. *Quoniam tecum vena vitae, & in lumine tuo videbimus lumen.* In quem locum ſic commentatur Auguſtinus in ſoliloquiis cap. 36. *Tu es quippe lumen, in cuius lumine videbimus lumen, te ſcilicet in te, in ſplendore vultus tui, quando te videbimus a facie ad faciem.* XLII. 3. *Quando erit ut videam faciem Dei*, non ſolum in eccleſia militante, in qua Deus per verbum ſeſe revelat, ſed etiam & vel maxime in eccleſia triumphante? Matth. V. 8. *Beati mundo corde, quia Deum videbunt.* Sicut mundities cordis in hac vita nondum eſt perfecta. Eſai. LXVI. 18. *Venient & videbunt gloriam meam.* Auguſtinus lib. I. de Trinit. cap. 8. refert huc dictum Pſal. V. 4. *Mane adſtabo tibi, & contemplabor. Cum tenebrae mortalitatis noſtrae tranſierint*, inquit, *tunc erit illud, mane noſtrum.* Et Pſal. XCI. 16. *Longitudine dierum replebo eum, & oſtendam ei ſalutare meum.* In futura autem perficietur; ſic viſio Dei in hac vita inchoatur, in futura conſummabitur. Sicut in ſpeculo lucido ac perpurgato imago facile conſpicitur; ſic in corde puro Dei facies relucet. Hieronymus lib. III. adv. Pelag. *Mundum cor, quod poſtea viſurum ſit Deum, in umbra poſſidemus & imagine.* Ioh. XIV. 21. *Qui diligit me*, inquit Chriſtus, *diligetur a Patre meo, & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum.* XVII. 24. *Volo, ut ubi ego ſum, etiam illi ſint mecum, ut videant claritatem, quam*

1) Interna, 1) totius compoſiti, a) Dei viſio.

dediſti mihi. 1 Cor. XIII. 12. *Videmus nunc per ſpeculum in aenigmate, tunc autem a facie ad faciem.* Iuſtinus in ἐκδ. πις. pag. 298. *δι' ἐσόπτρȣ καὶ ἐν αἰνίγματι βλέπειν τὸ ἀμυδρὸν tenuitatem & obſcuritatem viſionis ſignificare παραινίσσεσθαι*, adſerit. Quemadmodum enim perquam tenuiter & imperfecte res corporeas adſpiciunt, qui imagines earum in ſpeculo intuentur; ſic in hac vita Deum & divina myſteria imperfecte, & quaſi per ſpeculum cognoſcimus. Speculum illud ſunt verbum, ſacramenta & creaturæ, hoc eſt; *liber ſcripturae & liber naturae*; ſed huic ſpeculari & ænigmaticæ cognitioni intuitiva notitia in vita æterna ſuccedet. 2 Cor. III. 18. *Nos omnes retecto facie gloriam Domini intuentes, in eamdem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu.* In quem locum ſic commentatur Chytræus lib. de vit. & mort. p. 159. *In vita aeterna primum penitus remoto velo ignorationis Dei & denſiſſimarum tenebrarum; quibus in hac vita circumſepti ſumus, glorioſiſſimam faciem Domini Dei Zabaoth aeterni Patris, & Filii ipſius Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ſpiritus ſancti lucem eſſentiam, bonitatem, ſapientiam, iuſtitiam, omnipotentiam, veritatem & amorem inprimis ac miſericordiam erga miſerum genus humanum plusquam paternam, in clara & illuſtri luce retectam & oculis beatorum ſubiectam facie ad faciem intuentes in eamdem imaginem, ad quam initio conditi eramus, integre ac perfecte transformabimur, ſimili luce experte omnis caliginis, ſapientia ſine errore, iuſtitia ſine omni peccato, laetitia ſine omni mærore & vita ſine morte, qualis in ipſo Deo, palam in nobis habitante & lucente fulget, complebimur, & de gloria ſeu luce ſidei in gloriam ſeu claritatem viſionis aeternae transferemur.* 2 Cor. V. 7. *Per ſidem ambulamus*, in hac vita, *& non per ſpeciem*, quod in futura demum vita ſequetur. Heb. XII. 14. *Sine ſanctimonia nemo videbit Deum*, in vita æterna. 1 Ioh. III. 2. *Cum adparuerit, ſimiles ei erimus, videbimus enim eum, ſicuti eſt.* Apoc. XXII. 4. *Servi eius ſervient illi, & videbimus faciem eius.*

§. LX. De hac viſione Dei in vita æterna omnibus beatis exſpectanda notandum eſt, 1) eam referri inter *bona electorum interna*, quia viſio Dei cum fruitione illius ſummi boni & communione cum eo erit coniuncta. Neque enim eo modo electi videbunt Deum, quo in hac vita homo hominem intuetur, ex quo intuitu mere externo aliquid forte *voluptatis*, ſed nihil vel parum *utilitatis* percipit; ſed Dei viſio erit vel maxime interna & intima ſummam non ſolum lætitiam ac voluptatem, ſed etiam omnium bonorum congeriem electis adferens. Cum enim Deus ſit *ſummum bonum*, ideo viſio adfert eximia & inenarrabilia bona. Vnumquoque bonum, quo maius ac præſtantius eſt, eo magis eſt ſui *communicativum ac diffuſivum*, quia ergo Deus eſt ſummum bonum, ideo per ſui viſionem ſuum bonum, ſuum gaudium, ſuam dulcedinem in ſummo gradu electis communicat. Nec in cœlo nec in terra maius bonum quam Deus. Ergo nec maius gaudium, quam Deum videre, Deum poſſidere. Obſcura & imperfecta illa Dei cognitio, quæ in hac vita per verbum & Spiritus ſancti illuminationem contingit, eſt interna, & divinæ naturæ nos *κοινωνὺς* efficit, 2 Pet. I. ut cum ipſo dicamur habere *κοινωνίαν* 1 Ioh. I. 6. quanto magis *intuitiva Dei viſio*, quæ clariſſimam & perfectiſſimam Dei cognitionem complectitur, erit interna, ac in *κοινωνίαν* longe uberiorem & arctiorem cum Deo nos repo-

ponet? Inde manifeſtationem illam, quæ in vita æterna ſequetur, Chriſtus exponit per *μονην*, ſive *manſionem* Patris cœleſtis adeoque totius ſacroſanctæ Trinitatis in electis, Ioh. XIV. 23. 2) Eam ſtatui *bonum totius compoſiti*, quia ad animam & corpus beatorum pertinet. Quamvis enim adhuc controverſum ſit, an beati oculis corporeis glorificatis ipſam Dei eſſentiam ſint viſuri, qua de re in quæſtionibus aliquid monebitur; certum tamen eſt, beatos corporeis ſuis oculis Chriſtum, verum Deum & hominem viſuros, ac proinde a Dei viſione beatorum corpora non poſſunt penitus excludi. Ioh. XIV. 9. *Qui videt me*, ait Chriſtus, *videt Patrem*, v. 10. *quia ego in Patre & Pater in me eſt.* Viſio ergo Dei ad cognitionem intellectualem habet ſe ut *genus* ad *ſpeciem* ſive *totum* ad *partem*; inde pii veteres beatis triplicem viſionem tribuunt, *corporalem*, qua viſuri ſunt Chriſti humanitatem & ſanctos in corporibus glorificatis ac cœlum novum & terram novam; *ſpiritualem*, qua viſuri ſunt angelos & animas beatorum; *intellectualem*, qua viſuri ſunt ipſum Deum. 3) Eam ſtatui *praecipuum & maximum beatorum bonum* tum ratione *obiecti*, quia verſatur circa Deum, qui eſt ſummum & infinitum bonum, extra quem & præter quem non eſt verum bonum, qui eſt fons omnis boni ac proinde etiam omnis beatitudinis; tum ratione *effecti*, quia ex viſione Dei omnia beatorum bona unice oriuntur ac dependent. Quemadmodum enim ex eo, quod angeli in cœlis dicuntur *δια παντος videre faciem Dei, qui in cœlis eſt.* Matth. XVIII. 10. recte colligitur, quod vivant in ſumma lætitia ex hac Dei viſione in ipſos redundante, quod Deum laudent & glorificent, quod myſteria divina perfecte cognoſcant, quod ſint in bono confirmati, quod Deo ſerviant &c. ita quoque ex eo, quod beati in vita æterna Deum dicuntur viſuri, recte infertur, quod ex illa viſione Dei dilectio & glorificatio, ſumma delectatio & exſultatio, adeoque omnia reliqua corporis & animæ bona ſint exoritura, ut in progreſſu plenius & in ſpecie oſtendetur. Auguſtinus quæſt. 114. in Geneſ. *Dei viſio ſummum erit beatorum praemium.* Deus eſt *ſumma dulcedo*, ſummum gaudium; utique ergo ex viſione Dei in beatis oritur ſummum & ineffabile gaudium. Deus eſt *ipſa vita*, *ipſa lux*, *ipſa beatitudo eſſentialis*; ergo ex viſione Dei electi participant vitam, lucem & beatitudinem. Summum bonum per viſionem cognitum non poteſt non amari, quia hæc eſt natura boni, ut ad ſui amorem adliciat; ergo ex viſione Dei oritur in beatis ſumma dilectio Dei. Summum bonum cognitum & amatum non poteſt non laudari, prædicari & glorificari, quia quod quis amat, illud etiam laudat & glorificat; ergo ex viſione & dilectione Dei orietur in beatis eiusdem glorificatio. Qui Deum intuitive videt & cognoſcit, is etiam divina myſteria cognoſcit, quia perfecta Dei cognitio complectitur etiam voluntatis & ſapientiæ divinæ cognitionem; utique ergo ex Dei viſione divinorum myſteriorum ſcientifica cognitio orietur. Qui Deum intuitive cognoſcit, in bono confirmatus eſt, quia a ſummo bono perfecte cognito voluntarie nunquam ſe avertit; ergo ex Dei viſione orietur electorum in bono confirmatio, quod nec voluntatem nec facultatem peccandi ulterius ſint habituri, ut adparet in ſanctis angelis. Qui Deum a facie ad faciem videt, is etiam coram throno eius ſtans ipſi ſervit, Apoc. VII. 9. unde

de in ſcripturis proceres & miniſtri regii *faciem regis videre* dicuntur, quia ad mandata eius exſequenda regi præſto ſunt, ac dilectio ex viſione Dei in beatis orta efficit, ut ad quævis obſequia promti ſint ac parati; ergo etiam ex Dei viſione oritur promtitudo ad Dei ſervitium & cultum. 4) Eam coniunctam fore *cum ſingulari Dei favore & gratia. Facies Dei* in ſcripturis ſignificat non ſolum gratiam & favorem, ſed etiam iram ac furorem, Levit. XVII. 10. XXVI. 17. 2 Theſſal. I. 9. &c. proinde ut intelligatur, viſionem faciei divinæ ſignificationem favoris, gratiæ & clementiæ includere, ideo Pſal. XXXVI. 10. dicitur, quod *beati in lumine Dei viſuri ſint lumen;* iam vero lumen faciei ſemper notat favorem ac gratiam, Numer. VI. 25. Pſal. IV. 7. XXXI. 17. LXVII. 2. CXIX. 135. &c. qua de re in diſput. de benedictione eccleſiaſtica Numer. VI. plenius egimus. Quemadmodum in hac vita eſt ſignum eximii amoris ac favoris, ſi rex vel princeps in ſecretius conclave ad videndum faciem ſuam aliquem admittat, familiariter cum ipſo converſetur, ac ſereno, læto ac lucido vultu eum intueatur, Prov. XVI. 15. *In hilaritate vultus regis vita*, Hebræum *in luce faciei*, vel *cum illuxerit facies;* ſic viſio divinæ faciei arguit, Deum beatos ſummo amore complecti, familiariſſime & ſuaviſſime cum illis converſari, imo in illis & cum illis habitare, *ut ſint populus eius, & ipſe ſit Deus eorum*, Apoc. XXI. 3. 5) *Eam eſſe bonum vitae aeternae proprium.* Exod. XXXIII. 19. *Ego oſtendam tibi omne bonum*, hoc eſt, poſt hanc vitam oſtendam tibi meipſum, in quo continetur omne bonum, oſtendam autem perclaram viſionem, nam in hac vita *non poteris videre faciem meam*, ſed duntaxat *poſteriora mea videbis.* 1 Cor. XIII. 12. *Videmus nunc*, in hac vita, *per ſpeculum in aenigmate*, *tunc autem*, in futura vita, *a facie ad faciem.* 2 Cor. V. 7. *Per fidem ambulamus, & non per ſpeciem*, quod tunc demum nobis obtinget, quando *praeſentes erimus ad Dominum*, v. 8. 1 Ioh. III. 2. *Cum adparuerit*, (Chriſtus in die extremo 1 Ioh. II. 28. vel cum patefactum fuerit id, quod erimus, utroque enim modo verbum φανερωθῃ exponi poteſt) *tunc videbimus eum ſicut eſt.* Eo quidam interpretes putant apoſtolum reſpexiſſe, quando 1 Cor. XIII. 13. charitatem fide maiorem ſtatuit, quia ſcilicet fide ceſſante charitas duratura eſt in vita æterna. *Fidei enim ſuccedet viſio ac ſpei fruitio*, hoc eſt, fides tranſibit in notitiam intuitivam & rei præſentis adſpectum, ſicque mutabit ſuam ſpeciem ac naturam, quod charitati non congruit, quae eamdem naturam retinet, licet ratione graduum augeatur ac perfectior reddatur. Chryſoſtomus homil. XXXIV. in 1 Corinth. *Charitas maior fide & ſpe, quia tranſeunt hae, illa durat.* Anſhelmus in comm. eiusdem loci: *Fides ceſſabit, dum futura, quae creduntur, advenerint, & ſpes finem habebit, dum beatitudinem, quam quisque praeſtolatur, acceperit, ſola vero charitas in aeternum perſeverabit, & de viſione conditoris ac beatitudine ſanctorum ſine fine gaudebit.* Neque huic adſertioni repugnat, quod Iacobus patriarcha Gen. XXXII. 30. *Dominum a facie ad faciem* in hac vita vidiſſe, & Exod. XXXIII. 11. ad Moſen, Deut V. 4. ad Iſraelitas Deus *a facie ad faciem locutus* dicitur; illud enim de adparitione Filii Dei in forma humana ad tempus adſumta, ac de familiari & amica converſatione Dei cum homine, qualis in hac vita locum habere poteſt, accipiendum: de intuiti-

tiva enim ac beatifica viſione dicit ipſe Dominus ad Moſen Exod. XXXIII. 20. *Non poteris videre faciem meam.* v. 23. *Videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Proinde manet peculiare ac proprium æternæ vitæ bonum, quod electi ſint Deum viſuri αυτοπροσωπως, eumdemque audituri αυτοφωνως. 6) Denique promiſſionem de viſione Dei in vita æterna beatis exſpectanda, quæ eſt caput reliquarum promiſſionum omnium, non everti oraculo divino: Exod XXXIII. 20. *Non videbit me homo & vivet.* Neque enim abſolute & ſimpliciter dicit Dominus: *Non vidit me homo*, ſed addit conditionem, *& vivet*, hoc eſt, quamdiu in his terris vivit, ut ſit ſenſus, in ſtatu huius vitæ nemini beata & beatifica illa viſio obtingere poterit. Gregorius lib. XVIII. moralium cap. XXXVII ſic exponit: *Nullus Deum ſpiritualiter videt, & quando carnaliter vivit, non enim poſſumus ſimul frui Deo & mundo.* Sed hoc a literali ſenſu longius recedit.

Dicta veterum de Dei viſione. §. LXI. De viſione illa Dei beatifica, & communione beatorum cum Deo, ſic loquuntur veteres: Dionyſius de div. nominib. cap. I. *Tunc vero quando incorruptibiles immortalesque facti erimus, & ad imaginem Chriſti beatiſſima dignati requie, ſemper* (ut ſcriptum eſt) *cum Domino erimus viſibili quidem ipſius divina praeſentia caſtiſſime contemplando fruentes, lucidiſſimis nos circumfulgente luminibus, non ſecus ac diſcipulos in ſacratiſſima illa transfiguratione ſua. Porro ſpiritualis ipſius & intelligibilis lucis* (*mente perturbatione omni & materia libera*) *participes facti, eius qui ſenſum omnem ſuperat, unionis lucidiſſimorum radiorum incognitis ac beatiſſimis iactibus erimus ſuper cæleſtes ſpiritus &c.* Irenæus lib. VI. adv. hæreſ. cap. XXXVII. p. 267. *Potens eſt in omnibus Deus viſus quidem tunc per ſpiritum prophetiae, viſus eſt autem & per Filium adoptive, videbitur autem & in regno cælorum paternaliter, Spiritu quidem praeparante hominem in filium Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptibilem donante in vitam aeternam, quae unicuique evenit ex eo, quod videat Deum. Quemadmodum enim videntes lumen intra lumen ſunt, & claritatem eius recipiunt; ſic & qui vident Deum, intra Deum ſunt percipientes eius claritatem. Vivificat autem eos claritas, percipiunt ergo vitam, qui vident Deum &c.* Idem lib. V. cap. 10. p. 325. *Facies noſtra faciem Dei vivi videbit, & gaudebit gaudio inenarrabili, videlicet cum ſuum videat gaudium.* Cap. 11. *Si igitur nunc habentes pignus Spiritum Dei clamamus Abba Pater, quid fiet, quando reſurgentes facie ad faciem Deum videbimus? &c. Si pignus complectens hominem in ſemetipſum iam facit dicere Abba Pater, quid faciet univerſa Spiritus gratia, quae hominibus dabitur a Deo? ſimiles nos ei.* Cap. XXII. p. 355. *Quicunque erga Deum cuſtodiunt dilectionem ſuam his praeſtat communionem. Communio autem Dei vita & lumen & fruitio eorum, quae ſunt apud eum, bonorum.* Hilarius in Pſalm. LX. *Sunt ergo in ſe vota, quae reddet tum, cum lumen viventium ſit in eodem viventium lumine Deo ipſe placiturus.* Nazianzenus orat. IV. de theol. Μηκετι πολλα οντες, ωσπερ νυν τοις κινημασι και τοις παθεσιν, ουδεν ολως Θεου η ολιγον εν ημιν αυτοις φεροντες αλλ ολοι θεοειδεις, ολου Θεου χωρητικοι και μονου, τουτο γαρ η τελειωσις, προς ην σπευδομεν. *Non amplius multa exiſtentes, ut nunc, variis animorum motibus & adfectibus iactitati, nihil omnino Dei, aut parum in nobis habemus, ſed toti Deo ſimi-*

ſimiles & conformes totiusque Dei capaces futuri ſumus, haec enim eſt perfectio, ad quam tendimus. Idem in carminibus:

ευ μονον ανθρωποισι καλοντι και εμπεδον εςι,

ενθεν αφορμασθαι και θεον αυτον οραν.

Idem in orat. ad Patrem ob grandinis calamitatem: *Beatos lux excipiet ineffabilis,* (το αφραςον φως) *& ſanctae ac regiae Trinitatis contemplatio radios ſuae lucis illuſtrius & purius in mentes noſtras ſpargentis, & toti menti totaliter commixta, quam ego ſolam regnum cœlorum potiſſimum arbitror.* Idem iambico 15. *Felicitas quid? vivere beatum.*

Quid & cœleſte regnum? viſio ſummi Dei.

Gregorius Nyſſenus lib. de virginit. Το καταξιωθηναι τον θεον ιδειν πασης ελπιδος η κορυφη, και πασης επιθυμιας και των αρρητων αγαθων το περας και κεφαλαιον. *Dignitas videndi Deum ſupremum omnis ſpei faſtigium, & omnis deſiderii ac bonorum ineffabilium finis, caput & ſumma eſt.* Serm. VI. de beatitud. Ο τον θεον ιδων παν οπερ εςιν εν τω των αγαθων καταλογω δια το ιδειν εχει, την ατελευτητον ζωην, την αιδιον αφθαρσιαν, την αθανατον μακαριοτητα, την ατελευτητον βασιλειαν, την αληκτον ευφροσυνην, το αληθινον φως, την πνευματικην τε γλυκειαν τροφην; την απροσιτον δοξαν, το διηνεκες αγαλλιαμα, το παν αγαθον. *Qui Deum vidit, quidquid in bonis numeratur, per hoc, quod vidit, adeptus eſt. Vitam ſine fine, aeternam incorruptibilitatem, immortalem beatitudinem, regnum ſine fine, laetitiam continentem, ſpirituale ac dulce nutrimentum, gloriam inacceſſam, perpetuam exſultationem, omne denique bonum.* Ambroſius in comm. I Cor. XIII *Cognoſcam ſicut & cognitus ſum, hoc eſt, videam, quae promiſſa ſunt, ſicut videor, hoc eſt, praeſentem eſſe ad Deum, ubi Chriſtus eſt.* Auguſtinus lib. de ſpiritu & anima cap. 55. *Viſio Dei eſt tota vita aeterna. Si mali Dei faciem viderent, pœnis caderent.* Lib. I. de Trinit. cap. 8. *Videmus nunc per ſpeculum in aenigmate, hoc eſt, in ſimilitudinibus, tunc a facie ad faciem. Hac enim nobis contemplatione promittitur actionum omnium finis atque aeterna perfectio gaudiorum.* Et poſtea: *Hoc eſt plenum noſtrum gaudium, quo amplius non eſt, frui ſcilicet Trinitate Deo, ad cuius imaginem facti ſumus.* Lib. X. de civit. Dei cap. 16. *Illa namque viſio Dei tantae pulchritudinis viſio eſt, & tanto amore digniſſima, ut ſine hac quibuslibet aliis bonis praeditum atque abundantem non dubitet Plotinus infeliciſſimum dicere.* In meditat. cap. XXII. *O tu vita, quam praeparavit Deus his, qui diligunt eum, ubi Deus facie ad faciem cernitur, & hoc vitae cibo mens ſine defectu ſatiatur.* Cap. XXVII. *Quis dicere vel cogitare ſufficiat, quae ſit in angelis* (& beatis hominibus) *ſine fine feſtivitas viſionis Dei, quae laetitia ſine defectu, quis amoris ardor non crucians, ſed delectans? quod ſit in eis deſiderium viſionis Dei cum ſatietate & ſatietas cum deſiderio, in quibus nec deſiderium pœnam generat, nec ſatietas faſtidium parit? quomodo inhaerendo ſummae beatitudini ſint beati? quomodo coniuncti vero lumini facti ſunt lux? quomodo ſemper adſpicientes incommutabilem Trinitatem, mutati ſunt in incommutabilitatem?* Et poſtea ſub finem: *Nihil tam pulchrum ac iucundum, quam ipſum ſolum mentis intuitu & cordis aviditate contemplari Deum, & miro modo inviſibiliter cernere inviſibilem*

lem, ſicque aliam non iſtam guſtare dulcedinem, & inſpicere aliam non iſtam lucem. Lux enim iſta, quae loco clauditur; tempore finitur, noctium interruptione variatur, & quam communem cum vermibus & pecoribus habemus, in comparatione illius ſummae lucis non lux dicenda eſt, ſed nox. Cap. XXVIII. *Illa ſumma & incommutabilis eſſentia, lux vera, lux indeficiens, lux angelorum a nemine conſpici valet in hac vita, quod ſolum praemium ſanctis reſervatur in cæleſti gloria.* In ſoliloq. cap. XXXVI. *Cum pervenerimus ad te, ſapientiae fontem, ad te lumen indeficiens, ad te lucem inexſtinguibilem, ut te non iam per ſpeculum in aenigmate, ſed facie ad faciem videamus, tunc ſatiabitur in bonis deſiderium noſtrum, quia nihil erit exterius, quod deſideretur, niſi tu Domine ſummum bonum, qui eris praemium beatorum, & diadema decoris eorum, & laetitia ſempiterna ſuper capita eorum &c. Videbimus in lumine tuo lumen. Quale autem lumen? lumen immenſum, lumen incorporeum, lumen incorruptibile, lumen incomprehenſibile, lumen indeficiens, lumen inexſtinguibile, lumen inacceſſibile, lumen increatum, lumen veridicum, lumen divinum, quod illuminat oculos angelorum, quod lætificat iuventutem ſanctorum, quod eſt lumen luminum & fons vitae, quod es tu Domine Deus meus &c. Quid eſt videre facie ad faciem, niſi quod,* ait apoſtolus, *cognoſcere, ſicut & cognitus ſum, cognoſcere veritatem tuam & gloriam tuam, hoc eſt, cognoſcere faciem tuam? Cognoſcere Patris potentiam, Filii ſapientiam, Spiritus ſancti clementiam, ipſius ſummae Trinitatis unam & individuam eſſentiam. Videre enim faciem Dei vivi, hoc eſt ſummum bonum, gaudium angelorum atque omnium ſanctorum, praemium vitae aeternae, gloria ſpirituum, laetitia ſempiterna, corona decoris, bravium felicitatis requies opulenta, pulchritudo pacis, intimum & externum gaudium, paradiſus Dei, Hieruſalem cæleſtis, vita beata, plenitudo beatitudinis, gaudium aeternitatis, pax Dei, quae exſuperat omnem ſenſum. Haec eſt plena beatitudo & tota glorificatio hominis, videre faciem Dei ſui, videre eum, qui fecit cælum & terram, videre eum, qui fecit eum, qui ſalvavit eum, & qui glorificavit eum.* De tripl. habit. cap. IV. *Si Dei faciem omnes carcere inferni incluſi viderent, nullam pœnam, nullum dolorem, nullamque triſtitiam ſentirent. Dei praeſentia, ſi in inferno cum ſanctis habitatoribus adpareret, continuo infernus in amœnum converteretur paradiſum &c. Cum angeli ab initio mundi mirabilia Dei ſoliti ſint videre, inde hodie non minus mirantur ea, quam in primo die, alioquin dudum coram angelis adſiduo videndi uſu vileſcerent.* Serm. LXIV. de verb. Domini ſecundum Iohannem: *Erimus illic ſalvi, erimus incolumes, erimus viventes, erimus ſine pœnis, erimus ſine fame & ſiti, erimus ſine defectu, erimus ſine orbitate oculorum noſtrorum. Totum hoc dixi, & quid habebimus plus? nondum dixi: Videbimus Deum. Hoc autem tantum erit & tanta res erit, ut eius comparatione nihil ſit totum.* Diſcipulus de tempore adlegat dictum Auguſtini, quod *Deum videre ita ſit delectabile, ut potius velit eſſe in inferno & Deum videre, quam in cælo & eius viſione carere.* Beda in Marci XII. *Sicut angeli in cælis erunt, ita & erunt ſancti, qui gloria reſurrectionis innovati absque ullo mortis metu, absque ulla labe corruptionis perpetua Dei viſione fruentur.* Idem in Marci XI. *O quanta felicitas, deitatis viſioni inter angelorum choros adeſſe perpetuo, ſi tanta transfigurata Chriſti humanitas duorumque ſocietas ſanctorum ad punctum viſa delectet, ut eat, ne deſcen-*

dant, etiam Petrus obſequio ſiſtere velit. Gregorius in homil. ſuper illud Iohan. X. Per me ſi quis introierit, ſalvabitur, & ingredietur, & egredietur, & paſcua inveniet. *Ingredientur ad fidem, egredientur autem a fide ad ſpeciem, paſcua autem invenient in aeterna refectione. Oves eius ergo paſcua invenient, quia quisquis illum corde ſimplici ſequitur, aeterno viriditatis pabulo nutritur. Quae autem ſunt iſtarum ovium paſcua, niſi interna gaudia ſemper virentis paradiſi? paſcua namque electorum ſunt praeſens Dei vultus, qui dum ſine defectu conſpicitur, ſine fine mens vitae cibo ſatiatur. In iſtis paſcuis de aeternitatis ſatietate laetantur, quia iam laqueos voluptuoſae temporalitatis evaſerunt.* Damaſcenus lib. ultimi de orth. fid. cap. ultimum ſic concludit: *Qui bona egerunt, fulgebunt ſicut ſol cum angelis in vitam aeternam, cum Domino noſtro Ieſu Chriſto, ipſum videntes ſemper, ab eoque cernentur, & inceſſabili, quae ab eo eſt, laetitia perfruentur.* Proſper lib. I. de vit. contempl. cap. IV. *Quod hic crediderunt electi, ibi videbunt, ſui creatoris ſubſtantiam mundis cordibus contemplantes, aeterna exſultatione gaudebunt, divina ac mutua dilectione poſſeſſi Deo ſuo in aeternum & invicem ſibi feliciter adhaerebunt.* Alcuinus lib. III. de beat. ſanct. cap. XXII. *Beati mundo corde, quoniam Deum videbunt. Haec eſt absque omni perturbatione beata Dei pax, quae exſuperat omnem ſenſum, in qua videbitur Deus Deorum in Sion, hoc eſt, in ſpeculo perpetuae quietis.* Bernhardus de medit. cap. IV. *Omnes delectantur de Deo, cuius adſpectus pulcer, facies decora, eloquium dulce. Delectabilis eſt ad videndum, ſuavis ad habendum, dulcis ad perfruendum, ipſe per ſe placet, & per ſe ſufficit ad meritum, ſufficit ad praemium, nec extra illum quidquam quaeritur, quia totum in illo invenitur, quidquid deſideratur. Semper libet eum adſpicere, ſemper habere, ſemper in illo delectari, & illo perfrui &c. Ibi videbimus, quam dulcis eſt Dominus, & quam magna multitudo dulcedinis eius. Videbimus gl riae decorem, ſanctorum ſplendorem & regiae poteſtatis honorem. Cognoſcemus Patris potentiam, Filii ſapientiam, Spiritus ſancti benigniſſimam clementiam, & ita habebimus notitiae ſummae illius Trinitatis. Nunc corpora per corpus videmus, imagines etiam corporum ſpiritu cernimus, tunc vero ipſam Trinitatis puro mentis intuitu videbimus. O beata viſio videre Deum in ſeipſo, videre in nobis & nos in eo felici iucunditate & iucunda felicitate &c. Haec erit ſumma illius contemplationis, haec erit ſumma illius felicitatis, quoniam intelligetur in ſuo puro eſſe ſincera divinitas, comprehendetur in ea incomprehenſibilis Trinitas. Patebunt arcana divinitatis, videbitur & amabitur Deus, & haec viſio & delectatio totum cor hominis implens & ſatians, tota erit illius beatitudinis conſummatio.* Idem: *Tripliciter in aeterna illa & perfecta beatitudine fruemur Deo, videntes eum in omnibus creaturis, habentes eum in nobis ipſis, & quod his omnibus ineffabiliter iucundius ſit atque beatius, ipſam quoque cognoſcentes Trinitatem.* Hugo in evang. Dom. reſurrect. *Beatitudo principaliter conſiſtit in cognoſcendo & amando Deum & poſſidendo. Anima per eſſentiam Deum cognoſcet, & non per aliquam ſimilitudinem, & ipſum perfecte amabit tanquam ſummum bonum, & perfecte poſſidebit in ſe tanquam proprium & intrinſecum bonum.* Lutherus in enarr. 1 Cor. XV. *In futuro ſeculo tantum in Deo habituri ſumus, ut nulla cœna, quamlibet delicate & opipare inſtructa, tantum praebitura ſit nobis voluptatis, quantum Deus ipſe unico intuitu nos delectabit & adficiet. Itaque ſemper ſanus & validus, ſemper laetus & alacris, neque non ſole & luna pul-*

clarior

chrior & nitidior permanebis, adeo ut veſtes aureae atque purpureae, quas reges atque caeſares ferre ſolent, pro luto & ſtercore ducendae ſint, ſi cum uno adſpectu, quo Deus nos illuſtrabit, comparatae fuerint. Refero huc locum pulcerrimum ex Scaligero exerc. CCCVII. ſect. XXVI. *Beatitudo eſt fruitio ſummi boni, ſed quid eſt fruitio? participatio. Quomodo participatio. Quomodo participatur ei, qui fruitur? non abſcedit ab illo illo illa pars, ut huic communicetur, ſed hoc cum illo unum, quo poteſt modo fit. Quo poteſt modo? poteſtne finitum unum fieri cum infinito? non hoc, quo illud infinitum eſt, ſed quo bonum, hoc finitum fit cum illo unum per ſimilitudinem. Hoc de ea beatitudine, quae in ſubiecto eſt, & qua ſubiectum fit beatum. Fit ergo, quia una fit beatitudo cum illa beatitudine, quae neque in ſubiecto illo eſt, neque ipſa ſubiectum ullum.*

Explicatio dicti 1 Cor. XV. 28. Deus erit omnia in omnibus.

§. LXII. Omnium vero rectiſſime & pleniſſime apoſtolus explicat, quantum bonum futurum ſit Dei viſio, quando 1 Cor. XV. 28. *Deum omnia in omnibus fore*, pronunciat. Plura quidem in his verbis continentur, quam humanus intellectus in hac vita adſequi poſſit; interim ut aliquo duntaxat modo, ac ut philoſophi loquuntur νοθω λογισμω ſummam illam beatitudinis perfectionem exprimamus, progredimur hac ratione, ut ſtatuamus Deum in vita æterna fore omnia in omnibus. 1) Ratione *agentis immediati*. In hac vita *operatur* omnia in omnibus, 1 Cor. XII. 6. ſed tunc *erit* omnia in omnibus. Dixerat apoſtolus in præcedentibus, primo *Chriſtum traditurum regnum Deo Patri*, ſecundo *evacuaturum omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem*, v. 24. tertio *ponendos omnes hoſtes ſub pedes eius*, v. 25. quarto *noviſſimum hoſtem mortem eſſe aliquando deſtruendum*, v. 26. quinto *omnia pedibus eius ſubiicienda praeter eum, qui ſubiecit ipſi omnia*, v. 27. ſexto denique *cum omnia fuerint illi ſubiecta, tunc ipſum quoque Filium ſubiectum fore ei, qui ſubiecit ipſi omnia, ut ſic Deus ſit omnia in omnibus.* Ex his verus & genuinus huius phraſeos ſenſus utcunque colligi poteſt. Deus in hac vita nobiſcum agit non *immediate* ſed *mediate*. Per miniſterium verbi informat nos de via ſalutis, per verbum & ſacramenta colligit ſibi eccleſiam, eamdemque adverſus hoſtes potenter defendit, corda hominum per verbum & ſpiritum ſanctum illuminat, regenerat, ſanctificat, renovat, novos motus in illis accendit. Atque hoc eſt regnum Chriſti, quod in his terris adminiſtrat. Sed in die iudicii *tradet illud regnum Deo Patri*, hoc eſt modum illum adminiſtrationis ac regiminis abole-

(*) Brentius in recognit. tom. VIII. pag. 1066. *Paulus non dicit ſimpliciter, Deus erit omnia, ſed addit, in omnibus. Nec ego Paulum exponens dixi ſimpliciter, Deus erit cælum, lotus, cibus, potus & reliqua, ſed addidi noſter. Quare quemadmodum nec Paulus, ita nec ego unquam ſenſi, omnia redigenda in Deum, ſed Deum fore omnia in nobis, in nobis inquam videlicet apte ſignificans, nos non redigendos in nihilum, ut nihil prorſus praeter Deum remaneat, ſed nos in noſtra ſubſtantia reſuſcitatos non collecturos particulatim & quaſi emendicatim ea, quae ſunt nobis ad vitam & ſalutem noſtram neceſſaria, ab aliis creaturis mediate, quemadmodum in hoc ſeculo fieri ſolet, ſed nos habituros omnem noſtram felicitatem & ſalutem a Deo ipſo immediate &c.*

olebit, ac electos utpote regni huius cives Deo Patri glorificandos ſiſtet; non amplius per verbum & ſacramenta cum ipſis aget, ſed ſeipſum & gloriam ſuam illis conſpiciendam ſiſtet, adeoque a fide ad præſentem intuitum eos perducet; non amplius contra hoſtes defendet, ſed omnes hoſtes & inter eos ipſam mortem penitus deſtruet, ut ab illis nullum amplius metuendum ſit periculum. *Omnia pedibus ſuis ſubiiciet*, hoc eſt, publice in conſpectu angelorum & hominum manifeſtabitur, quod omnia a Patre ipſi ſint ſubiecta. *Ipſe etiam ſubiectus erit Patri*, in ſuis ſcilicet membris, cum quibus unum corpus myſticum conſtituit. Pii in hac vita ſunt ſubiecti Deo ſecundum ſpiritum, ſed quamdiu in ipſis *caro adverſus ſpiritum concupiſcit*, nondum ex integro, ſed ex parte Deo ſubiecti ſunt, ut notat Origenes homil. VII. in Levit. X. pag. 138. tunc vero penitus ceſſabit lucta carnis adverſus ſpiritum, ac pii plene, integre ac perfecte, ſecundum carnem & ſpiritum Deo erunt ſubiecti. In hac vita piis adhuc imminet ac dominatur mors temporalis, ſed tunc, quando mors penitus abolebitur, conſummata erit beata illa ſubiectio. Oſeæ XII. 11. dicit Dominus: *Ego per manum prophetarum* אדמה *adſimilatus ſum.* Ponitur enim *futurum* pro *praeterito* iuxta vulgarem Hebræis idiotiſmum unde LXX. interpretes reddiderunt ὡμοιώθην Ex quo colligitur, quod prophetæ & in genere omnes eccleſiæ miniſtri ſint velut Dei larvæ, per quas nobiscum loquitur, ſicut Lutherus in annot. margin. iſtius loci ſcribit: *Die Propheten waren mine Larven oder Perſonen, darunter ich gegenwertiglich alles thet und redet.* Quemadmodum igitur homo perſonatus deponit larvam, quando ſeipſum manifeſtare cupit; ſic Deus faciem ſuam, hoc eſt, ſeipſum electis depoſita verbi larva in vita æterna manifeſtabit. In commentar. Lat. fol. 542. Lutherus exponit *active*, quod prophetæ ſint veluti pictores Dei, qui Deum nobis in verbo ac per verbum depingunt, ac imaginem eius velut in ſpeculo nobis exhibent. *Proponit* (inquit) *nobis Deus in verbo ſimilitudinem ſui, hoc eſt, pingit voluntatem ſuam, de qua non poſſunt dubitare, qui verbum fideliter retinent. Sicut enim pictura refert faciem hominis, ita verbum veram Dei notitiam nobis proponit.* Sed hæc Dei pictura, hæc umbratilis ac ſpecularis Dei cognitio in vita æterna abolebitur; *tunc enim videbimus, ſicuti eſt*, non amplius per obſcuram quandam imaginem. Apoc. XXI. 22. *Templum non vidi in ea*, cœleſti Hieroſolyma, in quo homines per verbi prædicationem inſtituantur; *Dominus enim Deus omnipotens templum eius & agnus*, qui a facie ad faciem ſine verbi involucro ab electis videtur. Caſſiodorus in Cantic. IV. *Sanctorum doctorum in praeſenti tantum vita neceſſaria eſt praedicatio & doctrina, nam in alia vita, poſtquam adparuerit aeterna dies, & finita fuerit nox praeſentis ſeculi, non neceſſe erit doceri aliquem, quia omnes revelata facie gloriam Domini contemplabuntur.* In hac vita cuſtodit nos Deus, per *angelos* inviſibiliter, per *magiſtratum politicum* viſibiliter, per eumdem præſtat nobis quietem & tranquillitatem, 1 Tim. II. 2. proſpicit liberis per parentes, egenis per benefactores &c. ſicque omnia ad hanc vitam neceſſaria & utilia operatur, nobisque commoda illa præſtat, mediate ſcilicet per creaturarum miniſteria; ſed in vita æterna Deus ipſe erit omnia in omnibus, ipſe enim immediate, electos proteget, cuſtodiet, reget,

get; Apoc. VII. 17. faciet illos *angelis aequales*, Luc. XX. 36. *Evacuabit omnem principatum & poteſtatem & virtutem*, 1 Cor. XV. 24. hoc eſt, omnia imperia mundana, Dan. II. 44. quippe quorum in vita æterna nullus amplius erit uſus, omnem poteſtatem in omnes ſe habere oſtendet, in omnibus dominabitur, omnia ſibi ſubiiciet, & ſic ipſe ſolus immediate electis omnia præſtabit, quæ in hac vita mediate per diverſa organa ipſis præſtitit. In hac vita ſuſtentat nos Deus per cibum & potum, ſanitatem conſervat ac reſtituit per medicinas, tegumentum corporis nobis præſtat per veſtes &c. ſed in futura vita Deus ipſe erit *cibus noſter*, qui ſolus reficit nec deficit, ipſe erit *animarum ac corporum noſtrorum ſanitas*, ipſe erit *noſtrum ornamentum ac munimentum*, ſicque erit omnia in omnibus. In Deo ſolo & unico ſine ullis aliis mediis & adminiculis cuncta ad beatitudinem æternam neceſſaria habebimus, in eo ſolo & per eum ſolum erimus beati, ſalvi, ditati & locupletati honoribus, pulchritudine, fortitudine, donis bonis & dignitatibus, *οπου γαρ η ουσια του θεου, εκει και η του αγαθου.* 2) Ratione *obiecti*. In hac vita occupati ſumus circa veri Dei cognitionem, dilectionem, laudem & cultum, ſed in multa aliena diſtrahimur, ac circa *τα βιωτικα* & res terrenas occupati a cura divinorum ſæpius avocamur: in futura autem vita *απερισπαστως* Domino adhærebimus, 1 Cor. VII. 35. non curabimus amplius ea, *quae ſunt* mundi, ſed illa duntaxat, *quae ſunt Domini*, v. 32. circa ſolum Deum agnoſcendum, laudandum, colendum citra ullam mentis diſtractionem ac impedimentorum obiectionem erimus unice occupati. Moſes, Aaron, & ſeniores Iſraelitarum Deum in monte viderant, Exod. XXIV. 10. ſed ex monte deſcendentes ad negotia ſecularia revertebantur, occupati erant circa regimen politicum, circa cultum Leviticum, circa laborem œconomicum; verum in vita æterna ad præſentem Dei intuitum ſemel admiſſi, nunquam ad alia negotia inpoſterum diſtrahentur, qui in templum Dei ſemel ingreſſus fuerit, *foras non egredietur amplius*, Apoc. III. 12. 3) Ratione *effecti*. In hac vita multis delectamur, ſed in vita æterna in ſolo & unico Deo erit omnis oblectatio. In hac vita variis & diverſis bonis Deus nos cumulat, ſed in futura ipſe unus ac ſolus erit noſtrum præmium; *erit lumen noſtro intellectui, erit rectitudo noſtrae voluntati, erit pacata quies noſtro adfectui, erit dulce melos noſtro auditui, erit ſuaviſſimum mel noſtro guſtui, erit ſumma pulchritudo noſtro viſui, erit fragrantiſſimum balſamum noſtro olfactui, erit ſumma voluptas noſtro tactui.* Quidquid boni, quidquid læti deſideramus, in illo ſummo bono abundantiſſime inveniemus. Ipſe erit finis omnium deſideriorum noſtrorum, ut extra & præter illum nihil quidquam adpetamus. *Erit omnia in omnibus*, hoc eſt, lucem, lætitiam omniumque bonorum plenitudinem in omnes beatos effundet, inque eis in æternum habitabit, Apoc. XXI. 3. & 4.

§. LXIII. Sed præſtat *pios veteres* audire, quomodo Deus *omnia in omnibus* futurus ſit, explicantes: Cyprianus ſerm de adſcenſ. Domini cap. IX. *Non guſtarunt, quam ſuavis ſit Dominus, ſed implebuntur & ſatiabuntur dulcedine mirifica, nihil eis deerit, nihil oberit, omne deſiderium eorum Chriſtus praeſens implebit &c. Erit Deus omnia in omnibus*

bus , & illius praeſentia omnes animae & corporis implebit adpetitus. Hilarius in Pſal. LX. *Beati comparticipes & concorporales & conformes Chriſti effecti ſunt iam in his nec corruptione , nec morte dominante , cum in omnem plenitudinem Dei repleantur.* Nazianzenus in orat. funebr. ad patrem: οπυ γενομενοι θεος αυτος (ινα τολμησας ειπω) χοντες ολην της αγιας τριαδ☉ την ελλαμψιν , ητις εςι και οια και οση εν αυτω χριςω τω κυριω ημων. (*) Hieronymus in epiſt. CXLVII. ad amandum: *Dominus atque Salvator noſter nunc omnia non eſt in omnibus, ſed pars in ſingulis : verbi gratia , in Salomone ſapientia; in Davide bonitas; in Iob patientia ; in Daniele cognitio futurorum; in Petro fides ; in Pinees & Paulo zelus; in Iohanne virginitas; in caeteris caetera. Cum autem rerum omnium finis advenerit, tunc omnia in omnibus erit , ut ſinguli ſanctorum omnes virtutes habeant , ut ſit Chriſtus totus in cunctis.* Auguſtinus lib. I. de Trinit. cap. X. *Similitudinem gaudii cœleſtis praeſignabat Maria , ſedens ad pedes Domini & intenta in verbum eius , quieta ſcilicet ab omni actione & intenta in veritatem ſecundum quemdam modum , cuius capax eſt iſta vita , quo tamen praeſiguraret illud quod futurum eſt in aeternum. Martha quippe ſorore ſua in neceſſitatis actione converſante , quamvis bona & utili, tamen cum requies ſucceſſerit , tranſitura , ipſa requieſcebat in verbo Domini. Et ideo Dominus conquerenti Marthae , quod eam ſoror non adiuvaret , reſpondit :* Maria bonam partem elegit , quæ non auferetur ab ea. *Non malam partem dixit , quod agebat Martha , ſed iſtam optimam, quae non auferetur. Illa enim , quae in miniſterio indigentiae eſt , cum indigentia ipſa tranſierit , auferetur , boni quippe operis tranſituri merces eſt requies ſempiterna. In illa igitur contemplatione Deus erit omnia in omnibus , quia nihil ab illo aliud requiretur , ſed ſolo ipſo illuſtrari , perfruique ſufficiet &c.* Et poſtea: *Cum tradiderit Chriſtus regnum Deo & Patri , id eſt , cum credentes & viventes ex fide , pro quibus nunc Mediator interpellat , perduxerit ad contemplationem , cui percipiendae ſuſpiramus & gemimus , & tranſierit labor & gemitus , iam non interpellabit pro nobis , ſed manifeſte Patrem nobis oſtendet.* Lib. LXXXIII. quæſtionum quæſt. LXIX. *Deus omnia in omnibus dicitur , ut nemo eorum , qui ei cohaerent , amet adverſus eum ſuam propriam voluntatem , manifeſtumque ſit omnibus , quod idem apoſtolus ait : Quid autem habes quod non accepiſti ?* Et ſub finem : *Corpus Chriſti myſticum ſubiectum erit Deo ſecundum contemplationem ſempiternae veritatis ad obtinendam beatitudinem , nullo motu animi, nulla corporis parte reſiſtente , ut in illa vita , nemine amante propriam poteſtatem, ſit*

(*) Nyſſenus in diſp. de anima & reſurrectione ſuper hæc verba Pauli ſic ſcribit : *Cum vita , quoa in praeſentia tranſigimus , varie ac multifariam a nobis exigatur , multae quidem res ſunt , quarum participes ſumus , ut temporis , ut aeris , ut loci , cibique & potus , ut tegumentorum , ut ſolis lucernarumque & aliarum rerum multarum ad uſum vitae neceſſariarum , quarum rerum nulla Deus eſt. Beatitudo vero , quae exſpectatur , nullius quidem harum rerum egena eſt. Omnia autem nobis locoque omnium erit divina natura ad omnem uſum ac neceſſitatem illius vitae ſeſe convenienter & apte impertiens. Atque id planum & manifeſtum eſt ex ſacris literis , quod Deus & locus exiſtit iis , qui digni ſunt , & domus & indumentum & cibus & potus & lumen & divitiae & regnum , ac quidquid vel mente concipi vel nominari poteſt , quod nobis conferat & conducat ad bonam vitam.*

ſit Deus omnia in omnibus. Lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus, qui erit omnia in omnibus &c. Praemium virtutis erit ipſe, qui dedit virtutem, eique ſeipſum, quo nihil melius & maius poſſit eſſe, promiſit. Quid eſt enim aliud, quod per prophetam dicit:* Ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi plebs; *niſi ego ero, unde ſatientur, ego ero, quaecunque ab hominibus, honeſte deſiderantur, & vita & ſalus & victus & copia & gloria & honor & pax & omnia bona? Sic enim & illud recte intelligitur, quod ait apoſtolus, ut ſit Deus omnia in omnibus.* Et poſtea: *A Deo refecti & gratia maiore perfecti vacabimus in aeternum videntes, quia ipſe eſt Deus, quo pleni erimus, quando ipſe erit omnia in omnibus.* Lib. I. contra ſerm. Arianorum cap. XXXVII. *Apoſtolus dicit, tunc Patri Filium ſubiectum futurum, ut ſit Deus omnia non tantum in illius unius forma hominis* (Chriſti) *ſed in omnibus, id eſt, ut ad habendam vitam & ſatiandum in bonis deſiderium noſtrum, natura divina ſufficiat. Tunc enim Deus erit omnia in omnibus, cum praeter ipſum nihil omnino habere velle coeperimus. Omnia quippe ipſe nobis erit, quando ipſe ſufficiente nihil deerit.* Serm. IV. de verb. Domini ſecundum Matth. *Divitiae noſtrae Deus noſter; quaecunque hic varia quaeris, tibi unus omnia erit.* Serm. XIV. de verb. apoſtoli: *Erit vita de verbo ſine verbo, de verbo nullo ſonante verbo.* Serm. XVI. de verb. apoſtol. *Quid eſt omnia? quidquid hic quaerebas, quidquid hic pro magno habebas, ipſe tibi erit, quidquid hic volebas, quidquid hic amabas manducare & bibere, ipſe tibi erit cibus, ipſe tibi erit potus, ipſe erit tibi ſol, ipſe luna. Volebas ſanitatem corporis, ipſe erit tibi immortalitas.* Eucherius lib. III. in lib. regum: *Ita nos in illa patria divinae praeſentiae claritas adimplet, ut nihil aliud viſus noſter, nihil auditus, nihil olfactus, nihil guſtus, nihil tactus dulce habeat, niſi diligere Deum noſtrum ex toto corde, tota anima, tota virtute, & proximum tanquam nos ipſos.* Anshelmus in comm. 1 Cor. XV. *Deus in electis erit omnia, id eſt, vice rerum omnium erit ipſe noſtra vita, ſalus, virtus, copia, gloria, honor, pax, omnia bona, finis ac ſatietas deſideriorum noſtrorum.* Bernhardus de meditat. cap. IV. col. 1194. *Praemium eſt videre Deum, vivere cum Deo, eſſe cum Deo, eſſe in Deo, qui erit omnia in omnibus, habere Deum, qui eſt ſummum bonum &c. Homo beatus videbit Deum ad voluntatem, habebit ad voluptatem, fruetur ad iucunditatem.* Idem ſerm. XI. ſuper Cant. *Qui replet in bonis deſiderium animae, ipſe rationi futurus eſt plenitudo lucis, ipſe voluntati multitudo pacis, ipſe memoriae continuatio aeternitatis.* Serm. IV. omn. ſanct. *Deus implebit animam noſtram rationalem luce ſapientiae, concupiſcibilem iuſtitia, iraſcibilem perfecta tranquillitate.* (*) Gerſonius lib. de vita contempl. diſputat contra eos, qui ex hoc loco apoſtolico colligere voluerunt, quod *in reſurrectione omnes homines, omnesque res creatae credituræ ſint ad ſuum eſſe ideale & divinum, quod ab aeterno habuerunt in Deo, adeoque convertendae ſint in ipſum Deum, ita*

ut

(*) Theophylactus in h. l. *Cum peccatum porro non fuerit, planum eſt, quod Deus omnia in omnibus erit, quando non amplius motibus & aſfectibus ſuccubuerimus, ita ut nihil omnino Dei vel parum in nobis feramus, ſed toti Dei ſimiles, totius & ſolius Dei capaces erimus. Omnia ſane tum nobis Deus erit, & cibus & potus & cogitatio & indumentum & motus.*

ut tunc omne eſſe creatum evaneſcere debeat & abſorberi ab ipſo eſſe increato, puta ab ipſa divinitate. Sed recte monet hunc locum errori illi potius contrariari, tantum abeſt, ut eidem vel in ſpeciem faveat. *Si enim in vita aeterna Deus erit omnia in omnibus, ergo omnes, id eſt, omnes beati & electi erunt ac permanebunt, alioquin Deus non eſſet omnia in omnibus, ſed eſſet ſolus omnia in nullis ſive in nihilo.* Thomas in comm. 1 Cor. XV. ſic exponit, *tum demum fore, ut plene cognoſcatur Deum habere omnium rerum perfectiones, quia ſcriptura tunc rem eſſe vel fieri ſignificat, cum plene cognoſcitur. Nunc ubi diabolus reluctatur Deo, impii ordinem a Deo inſtitutum pervertunt, ſcandala multa oculis obverſantur &c. non liquido adparet, Deum eſſe omnia in omnibus, ſed poſtquam Chriſtus iudicio a Deo mandatum exſecutus, ſatanam & omnes impios in exitium proſtraverit, gloria Dei omnibus erit conſpicua.* Baptiſta Mantuanus lib. III. de patient. cap. XXVI. *Tunc erit Deus omnia in omnibus, hoc eſt, quidquid ſinguli deſiderabunt, ſuppeditabit Deus, quia tanta dulcedine mentibus noſtris illabetur, ut perfecte compleatur, quod dicitur a propheta: Satiabor, cum adparuerit imago tua.* B. Lutherus in enarr. 1 Cor. XV. *Quidquid fruſtulatim ab omnibus creaturis nobis mendicandum eſt in hoc ſeculo, ille unus omnium horum nobis inſtar erit, nulla inopia unquam laboraturus.*

Nil tibi deficiet, Deus omnibus omnia fiet.

Idem huc adcommodat locum apoſtolicum 2 Pet. I. 4. quem tantis extollit laudibus, ut ei ſimilem in utroque teſtam. exſtare neget: *Erimus θειας κοινωνοι φυσεως, hoc eſt, divinae ſapientiae, veritatis, iuſtitiae, bonitatis, vitae, laetitiae, immortalitatis & reliquorum ſummorum in Deo bonorum.*

§. LXIV. b) Ex beata & beatifica Dei viſione, quæ eſt ſummum beatorum in vita æterna præmium, orietur in cordibus ipſorum *ineffabilis laetitia & exſultatio.* Cum enim Deus ſit ſummum bonum, ſumma ſuavitas, ſumma dulcedo, Pſal. XXXIV. 9. ideo ex viſione Dei non poteſt non oriri ineffabile gaudium & inenarrabilis quædam lætitia, de qua ſequentia ſcripturæ dicta loquuntur: Pſal. XVI. 11. שבע שמחות, *ſaturitas laetitiarum eſt cum facie tua, iucunditates in dextra tua in ſeculum.* Saturitas Hebræis ponitur pro plenitudine ac abundantia, ſic ſenex dicitur *ſatur dierum* Gen. XXV. 8. pro quo LXX. interpretes reddiderunt πληρης ημερων. Pſal. LXXXVIII. 4. *Satiata eſt in malis anima noſtra*, hoc eſt repleta. Senſus igitur eſt, quod gaudium vitæ æternæ pleniſſimum ac abundantiſſimum ſit futurum. Ponitur etiam pluralis, *quod laetitiae & iucunditates* ſint futuræ in vita æterna, ut innuatur, non unam, ſed variam ac multiplicem fore lætitiæ materiam, ac omnia genera gaudiorum ibi abundantiſſime futura. Pſal. XVII. 15. *Satiabor, cum expergefactus fuero ſecundum imaginem tuam,* hoc eſt, lætabor, quia ex ſatietate oritur lætitia, Actor. XIV. 17. *Implens cibo & laetitia corda noſtra.* Pſal. XXII. 27. *Edent pauperes, & ſaturabuntur, corda eorum vivent in ſeculum ſeculi*; ſatiabuntur bonis cœleſtibus, inde cor eorum vivet, hoc eſt, lætabitur & exſultabit in æternum. XXXVI. 9. *Inebriabuntur pinguedine domus tuae, & torrente delitiarum* [illegible] *tua-*

b) *Ineffabilis beatorum laetitia & exſultatio.*

s potabis eos. Ebrietas itidem in
.ris notat copiam & abundantiam,
n irrigationem & ex ea ortam ex-
onem. Senſus igitur eſt, quod
largiter reficiendi ſint bonis cœle-
, tanquam cibis pinguiſſimis, *ac*
te voluptatis potandi, hoc eſt, im-
s & ineffabilibus gaudiis perfun-
. Fons autem illius torrentis delicia-
ſt in Deo æterna, ac proinde inde-
s, unde additur v. 10. *apud te eſt*
itae. LXVIII. 4. *Iuſti laetabuntur*,
bunt coram Domino, לִפְנֵי אֱלֹהִים, *ad*
Dei, *& gaudebunt in laetitia;* hoc
um inchoatur duntaxat in hac vita,
lo pii prægustum quemdam futu-
licitatis percipiunt, ſed in vita æ-
perfecte conſummabitur. LXXXIV.
or meum & caro mea exſultaverunt
vivo. CXXVI. 1. *Cum Dominus*
tet captivitatem Sion, erimus ſicut
ntes. v. 2. *Tunc repletum eſt riſu os*
m. Gaudium Iſraelitarum in libe-
e ex Babylonica captivitate fuit
dium ſummi illius gaudii, quo
.dentur electi, quando ex capti-
huius ſeculi liberati in cœleſtem
nam libertatem reſtituentur, un-
ltes typum ad antitypum transfe-
r. 5. ſubiungit: *Qui ſeminant in*
s venient cum exſultatione &c. Eſai.
8. *Delebit Deus omnem lacrimam*
i facie, non quod in electis luctus
rymæ ſint locum habituræ, ſed
in perpetua lætitia ſint victuri.
ſignificat non ſolum *abſterſit*, *de-*
, ſed etiam *abolevit*, *prohibuit.*
. 10. *Redemti Domini revertentur*,
ient in Sion, (non terrenam, ſed
em, Hebr. XII. 22.) *cum laude*, *&*
ſempiterna erit ſuper caput eorum,
m & laetitia adprehendent eos, *&*
t dolor ac gemitus. Caput pro toto
to iuxta familiarem hebraiſmum
ur Gen. XLIX. 19. Prov. XV.

22. &c. Senſus igitur eſt; quod ſuper
beatos futurum ſit ſempiternum gau-
dium, cuius præludium aliquod tenue
præceſſit in reditu Iſraelitarum ex Ba-
bylone in Hieroſolymam. Quidam ta-
men exiſtimant, hiſce verbis adludi ad
conſuetudinem nuptiarum apud Iſraeli-
tas receptam, qua ſponſa ex agris &
locis ſylveſtribus, ubi feræ ſunt, & ni-
hil tutum a periculo, in montem myrr-
hæ & collem thuris advocantur, hoc
eſt, in Ieruſalem, quæ in myſtico ſen-
ſu patriam beatorum ſignificat, ad
quam cum hymenæo plauſu atque læ-
titia adſcendebatur, quia lætitia ſem-
piterna futura eſſe dicitur *ſuper caput*,
qui loquendi modus delitias indicat nu-
ptiales, lætitia enim ſuper caput eſt co-
rona nuptialis, qua ornatur ſponſæ ca-
put; ſed prior explicatio eſt ſimplicior.
LXI. 3. *Dabit gloriam pro cinere*, *ole-*
um gaudii pro luctu, *pallium laudis pro*
ſpiritu ſtricto, hoc in vita præſente inci-
pit, in futura conſummatur, ideo ad-
ditur v. 7. *Laetitia ſeculi ſive ſempiterna*
erit eis. LXV. 14. *Ecce ſervi mei laeta-*
buntur, *& vos confundemini.* *Ecce ſervi*
mei iubilabunt prae exſultatione cordis, *&*
vos clamabitis prae dolore cordis. v. 18.
Gaudebitis & exſultabitis in aeternum in
his, *quae ego creo*, *quia ecce ego creo Ie-*
ruſalem exſultationem, *& populum eius*
gaudium. v. 19. *Et exſultabo in Ieruſalem*,
& gaudebo in populo meo, *& non audie-*
tur in eo ultra vox fletus & vox clamoris.
Tantum erit cœleſtis Hieroſolymæ gau-
dium, ut nihil niſi mera exſultatio vide-
atur, ſicut vir ſumme ſapiens dicitur i-
pſa ſapientia nomine abſtracto poſito pro
concreto propter ἔμφασιν. LXVI. 14. *Vi-*
debitis & gaudebit cor veſtrum, *& oſſa veſtra*
quaſi herba germinabunt. Matth. XXV. 21.
& 23. *Serve bone & fidelis*, *intra in gau-*
dium domini tui. Gaudium Dei eſt, quod
beati percipiunt ex Dei viſione, in hoc gau-

dium

dium intrant beati, quia exſultant gaudio, quod ex beatifica illa Dei viſione promanat. Euthymius in comm. per gaudium μετωνυμικως *ipſam beatitudinem* intelligi ſtatuit, ut ſit ſenſus, *intra in domum domini tui plenam omnibus rebus, quae delectationem & gaudium adferre poſſunt, quia in cœleſti domo nihil quidquam occurrit, quod mœſtitiam parere poſſit, ſed quidquid in ea eſt, ſummum gaudium ac ſummam voluptatem parit.* Nec ſimpliciter dicitur, quod fidelis ſervus cœleſtis gaudii debeat fieri particeps, ſed quod debeat *in illud intrare*, hoc eſt, ſummo gradu illud participare, quemadmodum intrare in poſſeſſionem bonorum dicitur, qui plenariam eorum hereditatem percipit. Nec dicitur, quod *gaudium domini debeat intrare in ſervum*, ſed quod ſervus debeat intrare in Domini ſui gaudium; tam magnum enim eſt Domini gaudium, quod a Domino proficiſcitur *effective*, & in ipſo percipitur *objective*, ut non poſſit in homine concludi, vel ab eo comprehendi, ideo homo intrat in illud incomprehenſibile gaudium, non autem intrat illud in hominem velut ab homine comprehenſum. Thomas in comm. ſic exponit: *Intra in Gaudium Domini tui, hoc eſt, gaude de eo, quo gaudet, & de quo gaudet dominus tuus, ſcilicet de fruitione ſuiipſius. Tunc gaudet homo ut dominus, cum fruitur ut Dominus.* Quo ſenſu etiam ſuper menſam Domini edere & bibere dicuntur Luc. XXII. 30. qui beati ſunt eo, quo Dominus eſt beatus. Qui in hoc gaudium Domini intrat, nunquam ex eo iterum exibit, Apoc. III. 12. Ioh. XVI. 22. *Iterum videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet a vobis.* Erit gaudium verum & ſincerum, quia cor ipſum gaudebit; erit etiam gaudium non interruptum, ſed perpetuum & ſempiternum, quia nemo illud tollet a beatis, oritur ex viſione Dei & Chriſti: *Ego videbo vos, & gaudebit cor veſtrum.* Hoc gaudium apoſtolorum inchoatum fuit poſt Chriſti reſurrectionem, ſed poſtea conſummatum in gloria cœleſti. Lyranus in comm. *Vita Chriſti, quae fuit materia huius gaudii, non amplius erat per mortem auferenda, ideo ipſum quoque gaudium non poterat auferri.* 1 Pet. I. 8. *Exſultabitis in revelatione Chriſti, quem, cum non videritis, diligitis, in quem nunc quoque non videntes creditis*, quanto igitur magis olim, cum manifeſtatus fuerit, adſpectu eius, *exſultabitis gaudio ineffabili & glorificato.* In Græco eſt αγαλλιασθε, quod proprie ſignificat motu & ſubſultatione corporis teſtabimini gaudium veſtrum, ita ut *praeſens* ponatur pro *futuro* propter immotam rei certitudinem. Gaudium ipſum dicitur ανεκλαλητον, quia eius magnitudo & abundantia verbis exprimi nequit, ſicut ipſa beatitudo in cor hominis non adſcendit, ac proinde etiam in linguam adſcendere nequit, 1 Cor. II. v. 9. dicitur δεδοξασμενον, quia ex corporis & animæ glorificatione oritur. 1 Petr. IV. 13. *In hoc, quod conſortes eſtis adflictionum Chriſti, gaudete, ut in revelatione quoque gloriae eiusdem gaudeatis exſultantes*, αγαλλιωμενοι. 1 Ioh. I. 4. *Haec ſcribimus vobis, ut gaudium veſtrum ſit plenum.* Hæc plenitudo gaudiis in piis duntaxat incipit in hac vita, ſed in futura conſummabitur. Epiſt. Iud. v. 24. *Deus potens eſt vos conſervare a peccatis, & ſtatuere in conſpectu gloriae ſuae incontaminatos*, εν αγαλλιασει, *cum exſultatione.* Apoc. XIX. 7. *Gaudeamus & exſultemus & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiae agni.*

§. LXV. Ex his colligitur, beatorum gaudium 1) recte referri ad *bona vitae aeternae interna toti compoſito communia*; neque enim erit ſuperficiarium, ex-

externum & umbratile, ſed verum, internum, & ut ſic loquar, cordiale gaudium omnes animæ facultates, omnia corporis membra interius & exterius pleniſſime perfundens. Gaudia huius vitæ ſunt *falſa gaudia*, uti recte eadem vocat Maro, ſed æternæ vitæ gaudia ſunt vera gaudia. Gaudia huius vitæ ſunt ſuperficiaria & umbratilia, cor ipſum non attingunt nec quietant; ſed longe diverſa ratio erit gaudii cœleſtis, quod omne cordis deſiderium adimplet ac perfectam lætitiam complectitur, Pſal. LXXXIV. 3. Ioh. XVI. 22. &c. 2) Fore illud gaudium *ſincerum*, nulla triſtitiæ macula contaminatum, nulla mœroris nube perturbatum. Gaudia huius vitæ non ſunt ſincera, ſed γλυκυπικρα, Prov. XIV. 13. ſi cui enim materia gaudii exhibetur ab uno quodam obiecto, triſtitiæ materiam percipit ex obiecto alio, unde poeta canit:

Vſque adeo nulla eſt ſincera voluptas,
Sollicitumque aliquid laetis intervenit.

Sed cœleſte gaudium erit prorſus purum & incontaminatum, nullo doloris aceto infuſo corruptum, ſicut & cœleſtis hereditas αμιαντως, *incontaminata* ab apoſtolo vocatur 1 Petr. I. 4. 3) Fore illud gaudium *ſempiternum ſtabile*, ac nunquam interruptum vel finiendum, quia cauſa eius eſt perpetua. Eſt *gaudium Domini aeterni*, utique ergo etiam ipſum eſt æternum. Gaudia huius vitæ brevia ſunt & fugacia, de quibus recte uſurpatur illud Bernhardi: *Rara hora, brevis mora*; ac ſi vel maxime pii in hac vita prægustum aliquem cœleſtis gaudii percipiant, tamen felicitas ac voluptas illa non eſt piis in hac vita perpetua, mox ſubiiciuntur terroribus & angoribus, adeoque ex cœlo ſibi videntur detrudi *in infernum*, 1 Sam. II. 6. ſed gaudium vitæ æternæ erit perpetuum & æternum, *quod non auferetur ab electis*, 1 Ioh. XVI. 22. 4) Gaudii huius fontem ac *principalem cauſam* fore beatificam Dei viſionem, Pſal. XXXVI. 9. & 10. Cum enim ſit ſummum & infinitum bonum, ſumma dulcedo, ſumma ſuavitas &c. ideo ex Dei viſione non poteſt non oriri ineffabile gaudium & inexplicabilis voluptas. Si tanta vis & efficacia ſolis creati eſt, ut ſuo calore rebus naſcentibus vitam non modo impertiat, ſed etiam animos hominum, imo omnes creaturas diffuſione radiorum lucis ſuæ ſuaviſſime recreet & mirifice delectet; quanto in infinitum maiori gaudio credendum eſt completum in pectora piorum, quando creatorem ſolis, ſolem iuſtitiæ, cauſam omnis lætitiæ ac ſalutis non modo oculis ſuis intuebuntur, ſed etiam intima eiusdem communicatione diſcuſſis penitus peccatorum tenebris pleniſſime perfruentur. *Secundariae & minus principales cauſae* ſunt reliqua vitæ æternæ bona tam interna quam externa, tam corporis quam animæ, tam privativa quam poſitiva electis in vita æterna aliquando conferenda. Gaudebunt electi *ſupra ſe* de Dei viſione, *intra ſe* de animæ & corporis glorificatione, *circa ſe* de ſanctorum angelorum & omnium beatorum adſociatione, *infra ſe* de inferni evaſione. Habebunt gaudium *de Chriſto*, *in Chriſto*, *cum Chriſto*, *poſt Chriſtum*, *per Chriſtum*, *propter Chriſtum*.

§. LXVI. De hoc beatorum gaudio ſic loquuntur pii veteres: Cyprianus ſerm. de adſcenſ. cap. IX. *Exſultabunt ſancti in gloria, videbunt Deum, & gaudebunt, laetabuntur & delectabuntur, & fruentur gloria, & in felicita-*

Dicta veterum de gaudiis vitae aeternae.

citate iucundabuntur aeterna. Hieronymus in comm. Matth. XXV. *Quid poteſt maius dari fideli ſervo quam eſſe cum domino, & videre gaudium domini ſui?* Auguſtinus tract. XXV. in Ioh. *Quale eſt intus illud, unde non exitur foras? magnum penetrale & dulce ſecretum. O ſecretum ſine taedio, ſine amaritudine malarum cogitationum, ſine interpellatione tentationum & dolorum. Nonne illud ſecretum eſt, quo intravit ille, cui dicturus eſt Dominus ſervo bene merito: Euge ſerve bone, intra in gaudium Domini tui!* In ſoliloq. cap. XXXV. *Intra in gaudium ſine triſtitia, quod continet aeternam laetitiam &c. beata deitatis viſio eſt gaudium Domini Dei tui. O gaudium ſuper gaudium, vincens omne gaudium, extra quod non eſt gaudium, quando intrabo in te, ut videam Deum meum, qui habitat in te.* Lib. de tripl. habitac. cap. IV. *Nihil comparandum gaudio, quod naſcitur ex inviſibilibus & incorporeis, ex ſocietate angelorum & iuſtorum omnium, ex certa ſcientia & cognitione ipſius divinae naturae, & ex Dei ipſius a facie ad faciem viſione.* Proſper in epigramm.

Semper erunt, quod ſunt, aeterna gaudia vitae.

Gaudenti quoniam cauſa erit ipſe Deus.

Olympiodorus in Eccleſiaſt. III. *Cum palmam conſequetur, deinde in futuro ſeculo laetabitur in delitiis, & in multitudine pacis.* Gregorius hom. IX. in evang. *Tunc fidelis ſervus ſuper multa conſtituitur, quando devicta omni corruptionis moleſtia de aeternis gaudiis in illa cœleſti ſede gloriatur. Tunc ad Domini ſui gaudium perfecte intromittitur, quando in aeterna illa patria adſumtus atque angelorum cœtibus admixtus, ſic interius gaudet de munere, ut non iam ſit, quod doleat exterius de corruptione.* Anshelmus lib. de ſimilit. cap. LVI. *In illa futura vita delectatio quaedam ineffabilis bonos inebriabit, & inaeſtimabili dulcedine ſui totos eos inenarrabili abundantia ſatiabit. Quid dixi totos? oculi, aures, nares, os, manus, guttur, cor, iecur, pulmo, oſſa, medullae, extra etiam ipſa & cuncta ſingulatim, ſingulaque membra eorum in communi tam mirabili delectationis & dulcedinis ſenſu replebuntur, ut vere totus homo torrente voluptatis Dei potetur, & ab ubertate domus eius inebrietur.* cap. LXXI. *Bonus quisque tunc poterit gaudere, quia praedictas omnes beatitudinis partes* (in corpore & anima) *obtinebit perfecte. Quid ergo beatius illo, quo tunc replebitur iuſtus gaudio? adhuc tamen ad cumulum beatitudinis ſuae aliud habebit, unde magis poſſit gaudere. Quia enim quisque ſic ut ſe alterum amabit, patet, quia ſic de illius felicitate, ut de ſua gaudebit. O quot igitur & quanta gaudia quisque obtinebit, qui de tot ac tantis beatitudinibus ſanctorum iubilabit? Quod ſi tantum de aliis, quos ut ſe diligit, gaudebit; quantum de Deo, quem ſupra ſe diligit, exſultabit? Gaudium enim ei erit intus & extra, ſurſum & deorſum, gaudium circumcirca, ubique gaudium plenum.* Idem in proſolog. cap. XXIV. *Tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum agnoſcent.* Hugo lib. IV. de anima cap. XV. *Gaudent beati de Deo ineffabiliter. Gaudent de tanta ſua beatitudine. Et quia unus quisque unumquemque diligit ſicut ſeipſum, tantum gaudium quisque habet de bono ſingulorum, quantum de ſuo; quoniam bonum, quod non habet in ſeipſo, poſſidet in altero. Conſtat igitur, quod ſinguli tot gaudia habeant, quot ſocios, & ſingula gaudia tanta ſunt ſingulis, quantum proprium ſingulorum. Cum autem quisque plus amet Deum, quam ſeipſum,*

&

& omnes alios ſecum, plus gaudet de Dei felicitate, quam de ſua & omnium aliorum ſecum. Si ergo cor uniuscuiusque vix capit ſuum gaudium, quomodo capit tot & tanta gaudia? ideo dicitur, intra in gaudium Domini tui, non intret gaudium Domini tui in te, quia capi non poſſet. Bonaventura in diæta ſalutis titul. IX. cap. L. tom. VI. pag. 337. *Sancti gaudebunt propter loci amœnitatem, quam poſſidebunt; propter iucundam ſocietatem, in qua regnabunt; propter corporis glorificationem, quam habebunt; propter mundum, quem contemſerunt; propter infernum, quem evaſerunt.* Ludolphus Carthuſienſis part. II. de vit. Chriſti cap. LXXXVIII. *Gaudebunt ſancti ſupra ſe de Dei viſione; infra ſe de cœli & creaturarum pulchritudine; intra ſe de corporis & animae glorificatione; iuxta ſe de angelorum & hominum adſociatione. In tantum namque gaudebit quisque de bono alterius, quantum de bono proprio.* Scholaſtici docent, duplex eſſe *de Deo* & *in Deo* gaudium. Unum, quo gaudemus ipſum Deum poſſidere infinitum bonum: alterum, quo gaudemus ipſum Deum poſſidere tanquam bonum noſtrum, ad quod poſterius genus beatorum in vita æterna gaudium pertinet.

c) Dei glorificatio.

§. LXVII. c) Ex Dei viſione & intima cordis ob eamdem exſultatione orietur *Dei glorificatio & iubilatio ſempiterna*, de qua hæc loquuntur dicta: Pſal. LXXXIV. 5. *Beati habitatores domus tuae*, עוד *usque in ſeculum, in ſempiternum laudabunt te.* CXXVI. 2. *Tunc replebitur gaudio os noſtrum, & lingua noſtra exſultatione.* v. 5. *Seminantes in lacrimis, metent* ברנה, *in praeconio ſive cum laude.* Radix רנן *ſignificat, clamavit vehementius, vociferatus eſt prae laetitia.* Levit. IX. 24. *Vidit totus populus*, וירנו, *& exclamaverunt.* Targum: שבחו, *laudaverunt, cantarunt.* Pſal. V. 12. *Laetabuntur omnes qui confidunt in te*, לעולם ירננו, *in ſeculum praeconia canent.* Targum ישבחון *laudabunt.* Pſal. CXLIX. 5. *Exſultabunt iuſti in gloria, laudabunt in cubilibus ſuis.* v. 6. *Exaltationes Dei in gutture eorum.* Eſai. XXVI. 19. *Expergiſcimini & iubilate.* XXXV. 10. *Redemti Domini revertentur, & venient in Sion* ברנה, *in praeconio.* LI. 11. idem repetitur. LXV. 14. *Servi mei clamabunt, iubilabunt, ovabunt prae laetitia cordis.* Ierem. XXXI. 12. *Venient & laudabunt in monte Sion.* Apoc. IV. 8. *Quatuor animalia non habebant requiem die ac nocte dicentia, ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus, Deus omnipotens, qui erat, qui eſt, & qui venturus eſt.* Quidam ad *angelos* in quatuor mundi plagis Deo miniſtrantes, ſed Hieronymus in procem. ſuper Matth. Auguſtin. lib. I. de conſeſſ. evang. cap. VI. Beda, Primaſius &c. ad *quatuor evangeliſtas* adplicant. Confer Hoë, theologum meritiſſimum in comm. illius loci. v. 9. *Et cum darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem ſedenti ſuper thronum viventi in ſecula ſeculorum,* v. 10. *procidebant viginti quatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viventem in ſecula ſeculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum dicentes:* v. 11. *dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem et virtutem.* Viginti quatuor ſeniores quidam ſymbolum eſſe volunt duodecim patriarcharum vet. & duodecim apoſtolorum nov. teſt. quidam per eos intelligunt omnes ſanctos. Confer tract. de morte §. CCC. Quidquid ſit, illud ex hac viſione manifeſtum eſt, beatorum in cœlo adſiduam occupationem eſſe Dei laudationem; ideo enim dicuntur non habe-

habere requiem die ac nocte, non quod laus Dei illis moleſta, ſed quia non interrupta. V. 8. *quatuor animalia & viginti quatuor ſeniores habebant ſinguli citharas aureas, & cantabant canticum novum dicentes: Dignus es accipere librum,* v. 11. *Et vidi & audivi vocem angelorum multorum in circuitu throni & animalium & ſeniorum, & erat numerus eorum millia millium:* v. 11. *Dicentium voce magna: dignus eſt agnus accipere virtutem &c.* VII. 9. *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis ſtantes ante thronum &c.* v. 10. *Et clamabant voce magna, dicentes: Salus Deo noſtro, qui ſedet ſuper thronum & agno.* XI. 16. *Viginti quatuor ſeniores, qui in conſpectu Dei ſedent in ſedibus ſuis, ceciderunt in facies ſuas, & adoraverunt Deum.* v. 17. *Dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens.* XII. 6. *Audivi vocem magnam in cœlo dicentem, nunc facta eſt ſalus & virtus & regnum Dei noſtri.* XIV. 2. *Audivi vocem e cœlo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, & vocem audivi tanquam citharaedorum citharizantium in citharis ſuis.* v. 3. *Et cantabant quaſi canticum novum ante ſedem, & ante quatuor animalia & ſeniores.* XV. 2. *Habentes citharas Dei*, v. 3. *cantant canticum Moſis ſervi Dei & canticum agni dicentes: Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens.* XIX. 1. *Audivi quaſi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Alleluia! Salus & gloria & honor & virtus Deo noſtro* v. 3. *& iterum dixerunt, alleluia!* Hæc iteratio ſignificat perpetuam beatorum occupationem fore laudis divinæ in omnem æternitatem continuationem. v. 4. *Et ceciderunt viginti quatuor ſeniores, & quatuor animalia, & adoraverunt Deum ſedentes ſuper thronum, dicentes, Amen, alleluia!* v. 5. *Et vox de throno exivit, dicens: Laudem dicite Deo noſtro omnes ſervi eius.* v. 6. *Et audivi quaſi vocem turbae magnae, & ſicut vocem aquarum multarum &c. dicentium: Alleluia!*

§. LXVIII. Ex his colligitur, 1) *glorificationem Dei* ex beatifica eiusdem viſione in electis oriri. Summum enim illud bonum videri nequit, quin etiam ſtatim diligatur, ex amore laus & glorificatio ſponte naſcitur. Quia beati ſunt ante thronum Dei, ideo etiam ſedentem in throno glorificant. 2) Eamdem recte referri ad *bona vitae aeternae interna toti compoſito*, hoc eſt, animabus & corporibus beatorum communia. Neque enim laus illa in ore duntaxat naſcetur, ſicut in hac vita multi *labiis ſuis Deo adpropinquant*, ut interim *cor eorum procul ſit ab ipſo*, Eſai. XXIX. 13. Matth. XV. 8. ſed ex intimo cordis fundo proficiſcetur. *Sicut cor & caro beatorum exſultant in Deo vivo*, ita quoque cor & caro beatorum in laudes Dei prorumpent. 3) Eamdem fore *continuam & non interruptam*, quia viſio Dei beatifica, ex qua laus illa oritur, erit continua & ſempiterna. In hac vita Deum laudare incipimus, ſed in laude illa non ſumus adſidui; verum in vita æterna nullis negotiorum diſtractionibus a laude Dei impediemur, materiam laudis fore æterna & *infinita vitae aeternae bona* in beatos divinitus collata, proinde etiam ipſa laus erit æterna & infinita. 4) Per eamdem nos conformari angelis, Matth. XXII. 30. Luc. XX. 36. Conſtat ex ſcripturis, angelos inceſſabili voce clamare: *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, Eſai. VI. 3. cum illis beati unum conſtituent chorum, & coniunctis vocibus ſine intermiſſione ac fine Deum laudabunt.

Dicta veterum de Dei glorificatione.

§. LXIX. De hac Dei laude ſic loquuntur veteres :- Irenæus lib. V. adv. hæreſ. cap. XI. *Si nunc habentes* (Spiritum Dei) *pignus , clamamus Abba Pater ; quid fiet , quando reſurgentes facie ad faciem videbimus eum &c. quando omnia membra adfluenter exſultationis hymnum protulerint, glorificantia eum , qui ſuſcitaverit ea ex mortuis ?* Lactantius lib. VII. div. inſtitut. cap. XXIII. *Prioris vitae factorumque omnium memores erunt , & in bonis cœleſtibus collocatae ac fruentes iucunditate innumerabilium copiarum praeſenti Deo gratias agent , quod malum omne deleverit, quos eos ad regnum vitamque perpetuam ſuſcitaverit.* Hilarius in Pſal. CXLVIII. *In futuro beatae illius civitatis ſeculo &c. Deo confeſſio eius ſuper cœlum & terram redditur &c. Et quia illud ſanctorum eſt regnum, per quod regnante Domino ad beatum regnum Dei Patris adſcendent, pſalmum ita propheta concluſit : Hymnus omnibus ſanctis eius , ſanctorum omnis hic hymnus eſt , qui Deum non ut caeteri reges aut principes aut iudices pro virtutis & confeſſionis admiratione laudent , ſed pro gaudio conſummatae in ſe beatitudinis & gratulatione cantantium.* Nazianzenus in carm.

αγνοτατοι καθαροισιν ομοφρονες ου-
ρανιοισιν

Γηθοσυνοι μελπωμεν εορτιον υμνον
ανακτι,

ενθα φαος τε κλεος τε καλων τ αυ-
πνευσις απαντων.

Idem :

αυτην δ ατρεκιην καθαρω νοος ομμα-
τι λευσσων

Μελψω εκ στοματων ηχον εροτασιον.

Ipſam veritatem purae mentis oculo coram intuens cantabo ore meo ſonum feſtivum. Auguſtinus lib. XXII. de civit. Dei cap. XXX. *Quanta erit illa felicitas , ubi nullum erit malum , nullum latebit bonum , vacabitur Dei laudibus , qui erit omnia in omnibus. Nam quid aliud agetur , ubi neque ulla deſidia ceſſabitur , neque ulla indigentia laborabitur , neſcio. Admoneor etiam ſancto cantico , ubi lego vel audio :* Beati , qui habitant in domo tua Domine , in ſecula ſeculorum laudabunt te. *Omnia membra & viſcera incorruptibilis corporis , quae nunc videmus per uſus neceſſitatis varios & motus diſtributa , quoniam tunc non erit ipſa neceſſitas , ſed plena , certa , ſecura , ſempiterna , felicitas, proficient in laudibus Dei. Omnes quippe illi , de quibus iam ſum locutus , qui nunc latent harmoniae corporalis numeri , non latebunt , intrinſecus & extrinſecus per corporis cuncta diſpoſiti , & cum caeteris rebus , quae ibi magnae atque mirabiles videbuntur , rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis pulchritudinis delectatione ſuccedent.* Quæ omnia paucis verbis immutatis repetit Alcuinus lib. III. de ætern. beatit. ſanct. cap. XXII. Idem Auguſtinus in enarrat. Pſal. LXXXIII. *Quid beati in vita aeterna acturi ? in ſecula ſeculorum laudabunt te. Hoc erit totum negotium noſtrorum ſine defectu Alleluia &c. Non nos ſatiabit , niſi laus Dei , niſi amor Dei. Si deficias ab amore , deficies a laude ; ſi autem amor ſempiternus erit , quia illa inſatiabilis pulchritudo erit , noli timere , ne non poſſis ſemper laudare , quem ſemper poteris amare.* Serm. XVII. de verb. Dom. *In patria nullus orandi locus erit , ſed tantum laudandi. Quare orandi nullus locus erit ? quia nihil deerit , ubi videbitur , quod hic creditur , quod hic ſperatur , ibi tenebitur.* In medit. cap. XXVII. *Illi laudant Dominum puriſſime & inceſſanter,*

ſanter, *qui ſemper inhærent contemplationi divinae*, *non per ſpeculum & in aenigmate*, *ſed facie ad faciem.* Anshelmus lib. de ſimilitud. cap. LX. *Vt in laudibus illius aeternaliter iucunderis*, *ſemper*, *de quanta miſeria ſis erutus*, *ut puto*, *coram habebis.* Bernhardus de medit. cap. IV. *Vna erit omnium lingua*, *iubilatio indefeſſa; unus adfectus*, *amor aeternus.* (*)

d) Perfecta imaginis divinae reformatio.

§. LXX. d) Ex beatifica Dei viſione etiam conſequetur *perfecta imaginis divinae reformatio*? unde cum Iohannes dixiſſet, *ſimiles erimus*, αιτιολογικως ſubiungit, *videbimus eum*, *ſicut eſt*, 1 Ioh. III. 2. Quemadmodum enim puritas & munditiès ſpeculi requiritur, ut imago in eo conſpiciatur; ſic animæ & corporis perfecta munditiès in beatis erit, ut Deum videre, eiusdemque imaginem in ſemetipſis perfecte exprimere poſſint, Matth. V. 8. De hac imaginis divinæ in beatis reformatione ſequentia dicta loquuntur: Pſal. XVII. 15. *Satiabor*, *cum evigilavero ſecundum imaginem tuam.* LXX. interpretes reddiderunt εν τω οφθηναι μοι την δοξαν σου. Theodoretus: εν τω οφθηναι την δεξιαν σου. Vulgata Latina *cum adparuerit gloria tua.* Sed Hebræum תמונתך proprie ſignificat *imaginem*, *ſimilitudinem*, unde Symmachus rectius vertit: εν τω εξυπνισθηναι της ομοιωσεως σου. Senſus igitur eſt: Satiabor bonis cœleſtibus & æternis, quando poſt ſomnum mortis expergefactus ſive reſuſcitatus fuero *iuxta imaginem tuam*, hoc eſt, ad imaginem tuam perfecte renovatus ac reformatus, ut ſit ellipſis præfixi ב pro בתמונתך, qualis etiam in aliis ſcripturæ dictis occurrit, Pſal. X. 4. XVIII. 10. XLIV. 3. CIX. 4. Hoſ. VI. 9. Mich. VI. 10. vel quia præfixum ב in voce proxime præcedente בהקיץ habetur, in vocabulo תמונתך erit repetendum, qualia exempla occurrunt Exod. VI. 3. Eſai. XLVIII. 14. Ier. XXVII. 18. &c. Poſſet etiam nomen תמונתך referri ad remotius verbum אשבעה *ſatiabor imagine tua*, *cum evigilavero* vel expergefactus fuero. Pagninus reddidit: *Cum expergefacta fuerit imago tua*, ſcilicet in me perfecte renovata ac reformata, quod eumdem parit ſenſum. Rom. VIII. 29. *Quos praeſcivit*, *eos etiam praedeſtinavit conformes fieri imaginis Filii Dei*; primo quidem in cruce, deinde vero in gloria, Iohan. XVII. 22. ut enim ipſe *per paſſionem intravit in gloriam*, Luc. XXIV. 26. ita quoque pios *per paſſiones oportet ingredi regnum cælorum*, Act. XIV. 22. in quo ad imaginem Dei perfecte renovabuntur. 1 Cor. XV. 49. *Sicut portavimus imaginem terreni*, *ſic portabimus etiam imaginem cæleſtis*, nimirum in reſurrectione ad vitam æternam; unde additur v. 50. *Hoc autem dico fratres*, *quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt*, *neque corruptio incorruptelam hereditabit*, ubi το οτι commode accipi poteſt αιτιολογικως, ideo dico nos geſtaturos imaginem illius cœleſtis, quia caro & ſanguis non poſſunt hereditare regnum Dei. 1 Ioh. III. 2. *Cum adparuerit*, *ſimiles ei erimus*, in corporis & animæ puritate, inque cœleſti gloria ac felicitate, proinde etiam imago Dei perfecte in nobis erit reformata. Idem colligitur ex dotibus animæ & corporis, quæ erunt in beatis, de quibus poſtea.

§. LXXI. De hac divinæ imaginis in beatis reſtitutione notandum, 1) quod in hac vita inchoetur, in futura per-

(*) Vide quoque Gregorius homil. XXII. in Ezech. tom. II. f. 1215.

iatur, ideoque poſſunt huc referri ſcripturæ, quæ de reformatione æ imaginis, quæ piis in hac vita git, loquuntur. 2 Cor. III. 18. ὀξαν κυριυ κατοπτριζομενοι, *glo-Domini tanquam ſpecula recipientes*, verbo evangelii vel ut ſpeculo cer-Chriſti & myſteriorum divinorum itionem habentes *transformamur in m imaginem*, hoc eſt, tam clare ti imaginem concipimus, ut in em quaſi transformari videamur, per Spiritum ſanctum renovamur riſti imaginem, *in iuſtitia & ſan- vera* conſiſtentem, απο δοξης εις, ut in cognitione Chriſti & vitæ itate quotidie creſcamus, donec ad m perfectionem & perfectam ima- divinæ reſtitutionem in cœleſti a adſpiremus. Eph. IV. 24. *Induite hominem, qui ſecundum Deum crea- in iuſtitia & ſanctitate veritatis*. Col. o. *Induentes novum hominem, qui atur in agnitionem ſecundum imagi- ius, qui creavit illum*. Quemadmo- enim primitiæ teſtimonium ſunt fe- æ meſſis, ſic inchoata divinæ ima reformatio evidens indicium eſt, m & perfectam renovationem ſe- am in vita æterna, quæ propterea ur tempus αποκαταςασεως παν- Act. III. 20. tunc enim bona per m amiſſa, inter quæ eminet divi- ago, ad quam primi homines con- rant, perfecte reſtituentur. 2) Quod um *totius compoſiti*. Quemadmo- enim in homine ante lapſum divi- ago non pertinuit tantum ad ani-, ſed ad totum compoſitum; quia s de toto homine dicit, quod Deus *aginem ſuam eum creaverit*, Gen. I. ec poſt formatum demum corpus num creaturus animam dixit: *fa- s hominem ad imaginem noſtram*,

ſed ante creationem tam corporis quam animæ ſuum illud decretum verbis hiſce expoſuit, unde immortalitas, quæ divinæ imaginis pars eſt, toti compoſito fuit communis: quemadmodum Chriſtus imaginem Patris ſui cœleſtis in animæ & corporis ſanctitate, puritate, immortalitate, claritate &c. exprimit: denique quemadmodum inchoata imaginis divinæ reſtitutio in hac vita ſanctificatione *corporis & ſpiritus* conſtat, Rom. XII. 1. 1 Cor. VI. 19. 2 Cor. VII. 1. 1 Theſſ. V. 23. &c. ita quoque plena divinæ imaginis reſtitutio, quæ in altera vita ſequetur, erit bonum totius compoſiti, non animæ duntaxat, ſed etiam corporis, unde notanter dicit apoſtolus Phil. III. 21. quod *Chriſtus corpora noſtra redditurus ſit* συμμορφα *corpori ſuo glorioſo*. 3) Quod divina imago longe perfectior & expreſſior ſit futura in beatis, quam fuit in primo homine. Primus homo, quia ad imaginem Dei in arbitrii libertate & immortalitate conditus erat, poterat non peccare & non mori; ſed beati ad divinam imaginem reformati longe maiorem perfectionem obtinebunt, quia non poterunt peccare nec poterunt mori, cum ſint in bono & beatitudine confirmati. 4) Quod ob divinam imaginem in beatis perfecte relucentem non iniuria dici poſſint filii Dei, imo quidam dii. Quod ſi enim primi homines, & angeli ob creationem, credentes ob υιοθεσιαν & adoptionem, magiſtratus & iudices ob divini officii, quod in terris gerunt, officium *filii Dei & Elohim* dicuntur, Luc. III. 38. Iob. I. 6. & XXXVIII. 7. Ioh. I. 12. Pſalm LXXXII. 6. Ioh. X. 34. quidni beati ad imaginem Dei perfecte renovati & angelis æquales facti recte dici poſſent Dei filii & quidam quaſi dii? Si in hac vita *divinae naturae* conſor-

conſortes dicuntur, 2 Pet. I. 4. quanto magis in futura vita beatum illud conſortium habebit locum?

Dicta veterum de reformatione divinae imaginis.

§. LXXII. Audiamus hac de re differentes patres: Irenæus lib. V. cap. 11. p. p. 325. *Gratia Spiritus univerſa, quae hominibus dabitur a Deo,* (in vita æterna) *ſimiles nos ei efficiet, quia ſecundum imaginem & ſimilitudinem Dei hominem reformabit.* Nazianzenus orat. IV. de theol. *Erimus* ολοι θεοειδεις *deiformes, Deo ſimiles ac conformes,* ολου θεου χωρητικοι και μονου, *totius ac ſolius Dei capaces.* Auguſtinus lib. de ſpiritu & litera cap. XXII. *Cum adparuerit, ſimiles ei erimus. Haec ſimilitudo nunc incipit reformari, quamdiu homo interior renovatur de die in diem ſecundum imaginem eius, qui creavit eum. Sed ad illius eminentiae perfectionem, quae tunc futura eſt, quid hoc aut quantum eſt?* Eucherius lib. III. in libros regum: *In regno cæleſti angeli ſancti in imagine ſui conditoris, ad quam facti ſunt, ſemper manent, & et & homines imaginem eius, quam peccando amiſerant, recipiunt. Scimus enim, inquiunt, cum adparuerit, ſimiles ei erimus.* Pantheologia veterum triplicem ſtatuit Dei imaginem *naturae, gratiae & gloriae.* Item *creationis, recreationis & ſimilitudinis,* b. Lutherus tom. I. in Geneſ. pag. 18. *Evangelium hoc agit, ut ad illam & quidem meliorem imaginem reformemur, quia in vitam aeternam vel potius in ſpem vitae aeternae renaſcimur per fidem, ut vivamus in Deo & cum Deo, ac in ipſo ſimus unum, ſicut Chriſtus dicit. Neque vero ad vitam ſolum renaſcimur, ſed etiam ad iuſtitiam, quia fides accipit meritum Chriſti, & ſtatuit, nos per Chriſti mortem liberatos eſſe; inde alia noſtra iuſtitia oritur, nempe illa vitae novitas, qua ſtudemus obtemperare Deo edocti verbo & adiuti per Spiritum ſanctum. Sed haec iuſtitia in hac vita incipitur tantum, nec poteſt in hac carne eſſe perfecta &c.*

2) ad partem alterutram ſpectantia. A) ad animam. 1) Perfecta Dei cognitio.

§. LXXIII. Expoſuimus hactenus bona vitæ æternæ interna toti compoſito communia, reſtat, ut 2) bona ad *partem alterutram,* animas ſcilicet vel corpora beatorum peculiariter ſpectantia ſubnectamus. A) In *anima* cuiusque beati 1) fulgebit *perfecta Dei & divinorum myſteriorum cognitio* ex intuitiva Dei viſione orta. Eſai. LIV. 13. *Erunt omnes docti a Deo.* Ier. XXXI. 34. *Non docebit ultra vir proximum ſuum & fratrem ſuum dicens, cognoſce Dominum. Omnes enim cognoſcent me a minimo ad maximum.* Auguſtinus lib. de ſpiritu & litera cap. XXIV. hæc vaticinia exponit de præmio fidei, hoc eſt, de perfecta Dei cognitione in vita æterna, neque enim duntaxat de inchoatione nov. teſt. quæ fit per miniſterium evangelii & Spiritum ſanctum in cordibus efficacem, propheta concionatur, ſed de tota & integra inſtauratione naturæ, quæ fiet in vita æterna, cum nova & æterna lux ſapientiæ Deum perfecte agnoſcentis in mentibus hominum fulgebit. Confer tract. de miniſt. §. 461. 1 Cor. XII. 9. *Ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus,* in hac ſcilicet vita. v. 10. *Cum autem venerit, quod perfectum eſt, evacuabitur, quod ex parte eſt.* Omnis noſter in θεογνωσια και θεοσοφια profectus in hac vita, etiam cum ad ſummum pervenit gradum, eſt *verbum defectivum,* cuius clauſula eſt: *cætera deſiderantur.* In futura autem vita Dei & divinorum myſteriorum perfecta cognitio

tio ſuccedet. Tunc plene & perfecte intelligemus ea, ad quorum notitiam intuitivam & claram in hac vita penetrare non potuimus, quomodo ſcilicet Deus ſit in eſſentia unus, in perſonis trinus? quomodo Filius Dei ab æterno a Patre ſit genitus? quomodo Spiritus ſanctus ab æterno a Patre & Filio procedat? quare Filius Dei, non Pater, nec Spiritus ſanctus humanam naturam adſumſerit? quare Mediatorem noſtrum Deum & hominem eſſe oportuerit? quomodo divina & humana natura in Chriſto perſonaliter ſint unitæ? quomodo Deus ex nihilo omnia creaverit? quo die angelos condiderit &c. Tunc plene & perfecte cauſas divinorum conſiliorum & operum intelligemus, creationis ſcilicet, redemtionis, ſanctificationis, reſuſcitationis & glorificationis, quomodo Deus hominem immenſa ſapientia creaverit, ineffabili bonitate conſervaverit, infinita miſericordia redemerit? quomodo æterna ſua omnipotentia eccleſiam adverſus hoſtes defenderit, ac pios ex morte ad vitam æternam ſuſcitaverit? Tunc plene & perfecte naturam novi cœli ac novæ terræ, adeoque omnium creaturarum penetralia & intimos receſſus cognoſcemus; tunc non cogemur amplius conqueri, nos inſtar ciconiæ Æſopicæ *vitrum lambere*, *pultem non attingere*, ſed interiores rerum formas & proprietates præſenti mentis intuitu conſpiciemus. Quod ſi enim Adamus per concreatæ ſapientiæ lucem naturas animalium tam exacte potuit pernoſcere, ut ſingulis convenientia nomina imponeret, Geneſ. II 19. ac Evam antea non viſam *ex carne & oſſibus ſuis* ædificatam eſſe intelligeret, v. 23. quanto magis beati divino lumine colluſtrati cœli terræque myſteria perfecte intueri poterunt. Neque quemquam turbet, quod apoſtolus 1 Cor. XIII. 8. γνῶσιν in vita æterna *deſtruendam* adſerat; illud enim non abſolute ac ſimpliciter de quavis cognitione accipiendum, alias ſummæ felicitati ſumma infelicitas, videlicet ignorantia tribueretur, ſed duntaxat de illa cognitionis ſpecie ac modo, qui in hac vita locum obtinet. Nunc enim *per ſpeculum in aenigmate videmus*, v. 12. ac quotidie oportet nos diſcere ac perficere in cognitione Dei adhibitis adminiculis prophetiæ ſeu interpretationis ſcripturæ ac linguarum, ſed hic modus, hæc ſpecies cognitionis in altero ſeculo ceſſabit, quando a facie ad faciem videbimus. Scientia huius vitæ eſt imperfecta tum ratione *obiecti*, tum ratione *modi*, ſed ſcientia vitæ alterius utroque modo perfecta erit. Quare ut maius lumen obſcurat minus; ſic ſcientia noſtra, quæ in hac vita eſt imperfecta, a perfectiore ſcientia in vita æterna abolebitur. Syrus eleganter reddidit: *Modicum ex multo cognoſcimus*, v. 9. quia maximum eorum, quæ de Deo & rebus divinis ſcimus, eſt minimum eorum, quæ ignoramus, totum quod Dei eſt, omnia eius attributa, perfectiones omnes in hac vita non cognoſcimus, ſumus quaſi parvuli, qui ut ætate ita quoque ſapientia quotidie creſcunt, v. 11. ſed beati illa omnia non *partialiter*, non *obſcure*, non *eminus*, ſed *perfecte*, *clare & cominus* cognoſcunt, ideoque ſunt in ſcientia maturæ ætatis viri. Gradus cœleſtis illius ac perfectiſſimæ ſapientiæ in vita æterna ſtatuuntur quatuor: 1) *αὐτοψία Dei & Chriſti θεανθρώπου, ac perfecta cognitio eſſentiae & voluntatis divinae*; 2) *clariſſima cognitio conſiliorum, myſteriorum ac operum divinorum omnium non modo hominum, ſed etiam angelorum captum in hac vita excedentium*; 3) *plena ac perfecta naturae rerum ac novi cœli & terrae perſpectio*, Adami ante lapſum per-

perſpicacitatem longo intervallo antecedens; 4) *familiariſſima ſocietas cum omnibus angelis & beatis hominibus*, quos notiſſimos & perſpectiſſimos habebimus.

Dicta veterum de Dei cognitione.

§. LXXIV. De hac beatorum cognitione ſic loquuntur veteres: Irenæus lib. II. cap. 47. p. 148. ex loco apoſtolico 1 Cor. XIII. 13. colligit, *etiam in futuro ſeculo in quibusdam nos melius informandos*, & addit: *ut ſemper quidem Deus doceat, homo autem ſemper diſcat, quae ſunt a Deo; ſemper enim fides, quae eſt ad magiſtrum noſtrum, permanet firma.* Sed hoc non de quotidiano cognitionis profectu, verum eiusdem origine ac dependentia accipiendum. Origenes lib. II. de princ. cap. 12. *Cum ad cœleſtia loca pervenerint ſancti, tunc iam iam rationem aſtrorum per ſingula pervidebunt &c. ſed & alias rationes operum Dei, quas eis ipſe revelabit, intelligent. Iam enim tanquam filiis rerum cauſas & virtutem ſuae conditionis oſtendet, & docebit eos, quare illa ſtella in illo loco poſita eſt, & quare ab alio tanto dirimente ſpatio ſeparatur.* Homil. V. in Pſal. XXXVI. *Os iuſtorum non cibis & potu, neque delitiis & voluptatibus, non veſcendo epulis, ſed meditando ſapientiam replebitur. Ultra enim non erit aliquis imperitus in regno Dei, non permanebit indocilis, nullus erit a rerum ſcientia peregrinus, omnes efficiemur, ſi tamen merebimur*, (gratia Dei digni reddemur) *diſcipuli ſapientiae. Si quis hic poſitus imbuitur, & inſtruitur in his, quae potuit in carne poſitus attingere, ibi iam illuminabitur perfectioribus diſciplinis; & ea, quae hic ſtudio ac labore quaeſita fuerunt, ad compendium futurae inibi inſtitutionis accedent.* Non tamen hoc eo ſenſu accipiendum, quaſi profectus aliquis ſcientiæ futurus ſit in beatis, ſed quod ſimplici intuitu cognituri ſint ea, quæ per gradus & partes in hac vita diſcimus. Nazianzenus orat. funeb. in patrem: *χοντες ολην της αγιας τριαδος την ελλαμψιν καθαρω τω καθαρων την αληθειαν εποπτευοντες.* Ambroſius lib. II. de Abraham cap. 1. *In altera terra beatitudinis plena mens immortalis non falſa pro veris, ſicut in hac vita, ſed vivam rerum cernet ſubſtantiam, eo quod excuſſa corporis & ſenſuum & vocis nebuloſa quadam imagine corruptibilem caliginem deponat, & revelata facie beatae vitae gratiam luſtret obtutu.* Auguſtinus lib. de ſpiritu & lit. cap. 24. *Scientia, quae evacuabitur, eſt illa parvulorum ſcientia, in qua hic vivitur, quae ex parte per ſpeculum in aenigmate videtur; propter hanc enim neceſſaria eſt prophetia, cum adhuc praeteritis futura ſuccedunt, propter hanc linguae, hoc eſt, multiplicitas ſignificationum, cum ex alio atque alio aliud atque aliud admonetur, qui nondum aeternam lucem perſpicuae veritatis mente purgatiſſima contemplatur. Cum autem venerit, quod perfectum eſt, & totum hoc, quod ex parte eſt, fuerit evacuatum, tunc quod aſſumta carne carni adparuit, oſtendet ſeipſum dilectoribus ſuis, tunc erit vita aeterna, ut cognoſcamus unum verum Deum, tunc ſimiles ei erimus, quoniam tunc cognoſcemus, ſicut & cogniti ſumus, tunc non docebit unusquisque civem ſuum aut fratrem ſuum dicens: cognoſce Dominum. Omnes enim cognoſcent eum a minore usque ad maiorem eorum.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *Ea potentia ſcientiae, quae magna in beatis erit, non ſolum ſua praeterita, ſed etiam damnatorum eos ſempiterna miſeria non latebit.* De tripl. habitac. cap. 4. *Ibi, quidquid nos nunc latet, manifeſtum erit, ibi ratio manifeſta erit, cur hic electus eſt, & iſte reprobatus, cur hic in regnum adſum-

ſumtus, & ille in ſervitutem reedactus, cur alius in utero moritur, alius in infantia, alius in iuventate, alius in ſenectute. Cur alius pauper & alius dives; cur filius adulterae baptizatur, & aliquando filius legitimae coniugis ante baptiſmum moritur. Cur qui bene incipit vivere, aliquando male finit. Haec omnia & huiusmodi multa in libro vitae, hoc eſt, aeternae veritatis & ſummae ſapientiae plana & aperta omnibus erunt. Ibi omnes inoicem ſuas cogitationes cognoſcent &c. Cap. 6. In Dei viſione trina ſcientia naſcitur, hoc eſt, homo qui cernit, & Deus qui cernitur, & caeteri omnes omnia vidrbunt & intelligent. Sicut enim per ſpeculum vitreum trina nobis viſio adminiſtratur, quia nosipſos, & ipſum ſpeculum, & quidquid praeſens adeſt, videmus; ſic per ſpeculam divinae claritatis & ipſum Deum, ut eſt, videbimus, quantum poſſibile eſt creaturae, & nos ipſos, & caeteros vera & certa ſcientia comprehendemus. Tunc abdita creaturarum & ipſius inferni videndo Deum videbimus. Tunc iuſtis manifeſtum erit, quomodo Deus eſt inviſibilis, incomparabilis, ſine initio & ſine fine ante omnia. Quid intereſt inter naſci, quod ad Filium pertinet & procedere, quod ad Spiritum ſanctum, quomodo Pater non praeceſſit Filium tempore, ſed origine, nec Spiritum ſanctum, quomodo omnia Dei unum ſunt ex Deo, excepto quod ad relationem pertinet &c. quomodo mundus erat in Deo, antequam in ſeipſo eſſet non mundus, ſed Deus, quomodo ubique totus ſine loco, magnus ſine quantitate, bonus ſine qualitate, & quomodo omnia penetrat munda & immunda ſine ſui pollutione. Proſper lib. I. de vit. contempl. cap. 4. Ibi ita patebunt ſingulorum ſingulis mentes, ſicut corporalibus oculis ſubiacent facies corporales. Nec latebit iam perfecte beatos aliquid ſecretorum, qui quod eſt longe praeſtantius, ipſum viſuri ſunt mundis cordibus Deum. Lib. III. de vita contempl. cap. 30. Ibi erit ſcientiae ac prudentiae perfectio vera, rerum omnium cognitio tota, quandō ſcientia ad perfectum fuerit partis evacuatione traducta. Gregorius in Cant. Hic nox eſt, ibi dies erit, hic in viſione veritatis caligamus, ibi Deus ipſe tota veritas mentibus illucebit. In comm. Lib. XXVIII. ad illa verba: Non adaequabitur ei aurum aut vitrum &c. Cum uniuscuiusque vultus attenditur, ſimul & conſcientia penetratur. Anshelmus lib. de ſimilit. cap. 59. Sapientia tanta in futura vita bonis erit, ut eorum, quae ſcire voluerint, nihil ſit, quod ignorent. Bonus enim perfecta, quae Deus eſt, ſapientia replebitur, eamque facie ad faciem intuebitur, quam dum ita perſpexerit, creaturae totius naturam videbit, quae in Deo melius quam in ſeipſa conſiſtit. Tunc enim iuſti omnia ſcient, quae Deus fecit ſcienda, tam ea, quae praeterita, quam quae poſtmodum ſunt futura. Ibi a ſingulis omnes, ab omnibus ſinguli cognoſcentur, nec quemquam omnino latebit, qua patria, qua gente, qua ſtirpe quis editus fuerit, vel quid etiam in vita ſua fecerit. Bernhardus ſerm. de triplic. genere bonor. Si nihil nobis deerit, aliquid autem latuerit, numquid erit gloria conſummata? ideo nihil latebit nos, & ecce ſapientia, qua curioſitas hominis ſatietur. O ſapientia, qua tunc omnia, quae in cælo & quae in terra ſunt, perfectiſſime cognoſcemus, in ipſo fonte ſapientiae rerum omnium cognitionem bibentes. Non metuam ſuſpiciones, non timebo conſilia, quia civitas illa iuxta Iohannem puriſſimo vitro ſimilis erit, ut ſicut per vitrum lucidiſſime cernimus, ſic aliorum conſcientias clariſſime videamus. Baptiſta Mantuanus libr. III. de patient. cap. 27. Videbunt beati cælos, ac omnem cælorum harmoniam percipient. Sicut nunc ex motu corporis animam ineſſe percipimus,

& vegetare ac regere membra corporea; ſic tunc cælo & elementis & rebus omnibus Deum eſſe intimum, & in qualibet univerſi parte totum conſervare, alere ac gubernare mundi hanc machinam, non dubio cernemus intuitu. Nunc id ſatis ratio perſuadet & credimus, tamen prae inſcitia noſtra naturali non perpendimus, tunc autem oculos circumquaque vertentes id perpendemus.

γ) Voluntatis perfecta ſanitas.

§. LXXV. 2) Ex Dei viſione beatifica & cognitione intuitiva profluet *voluntatis perfecta ſanitas & ſanctitas, exactiſſima ὀρϑότης & conformitas cum norma divinae legis ac iuſtitiae, perfecta bene agendi libertas ab omni peccati ſervitute & corruptione prorſus libera*, adeoque eiusdem in bono ſtabilitio ac confirmatio. a) Quia enim beati Deum ſummum bonum *intuitive ac perfecte* cognoſcent, ideo etiam ſummo illi bono perfecte agnito per ſanctum voluntatis motum inſeparabiliter adhærebunt, ac proinde ut ex mente omnis caligo ignorantiæ, ita ex voluntate omnis ad malum proclivitas erit expulſa. In Deo, utpote infinito bono, omnia bona eminentiſſime continentur, adeoque tota latitudo obiecti voluntatis, ad quod naturaliter fertur, reperitur, ut nihil melius ab homine cogitari vel adpeti poſſit; ex quo ſequitur, beatos per ſuam voluntatem a Deo non poſſe ſe avertere, aut aliud quid niſi in ordine ad obiectum illud adæquatum adpetere, cum in illo contineatur ſumma hominis perfectio, deſiderii omnis complementum ac finis ultimus, quo obtento voluntas adquieſcit, neque aliud quidquam deſiderat. Proinde ex ipſa natura ſui ſtatus, ex beatifica ſcilicet Dei viſione, non tantum ex *lege Dei extrinſeca*, ut quidam ſcholaſticorum opinantur, beati erunt in bono confirmati. Quemadmodum in Chriſto nullus fuit inordinatus voluntatis motus, nulla peccati labes, nulla iniquitatis macula, ſed exactiſſima cum norma divinæ legis congruentia; ſic in beatis voluntas immutabiliter eligit bonum ab intellectu agnitum ac monſtratum ſine ulla omnino ad peccandum pronitate. Quemadmodum angeli, quia *ſemper vident faciem Patris, qui in cœlis eſt*, Matth. XVIII. 10. ſunt in bono confirmati & a peccandi periculo liberati; ſic beati, utpote futuri ἰσάγγελοι, perfecte ſancti & in bono confirmati erunt per & propter beatificam Dei viſionem. b) Atque iſthæc beatorum in cœlo ſanctitas & voluntatis ad bonum libertas longe perfectior erit, quam ſanctitas & libertas primi hominis, quippe quæ in eo conſtitit, quod primus homo potuit non peccare, quod potuit iuxta normam divinæ legis recte agere &c. ſed beatorum libertas in eo conſiſtit, quod non poterunt peccare, quod non poterunt non iuxta divinæ legis normam agere. c) Neque vero immutabilitas illa ac confirmatio in bono detrahit quidquam arbitrii libertati, cum liberior ſit voluntas, quæ non poteſt niſi bonum agere, quam quæ ad bonum & malum agendum indeterminate ſe habet, ut Dei, qui eſt agens liberrimum, & angelorum ſanctorum in bono confirmatorum exemplo comprobatur. Abſurdum minime cenſeri debet, quod eadem voluntatis potentia erga quædam obiecta indifferens ac libera, erga quædam per modum naturæ determinata ſit, cum & Dei voluntas, quoad externa indifferens & liberrima, circa operationes immanentes ſive opera *ad intra*, uti vocant, ſit naturaliter determinata.

Mi-

Miſera & miſerabilis eſt libertas *poſſe peccare*, id eſt, a bono deficere; contra vero felix & exoptanda neceſſitas (immutabilitatis) eſt *non poſſe peccare*, id eſt, ſummo bono inſeparabiliter adhærere. Libertas *interior* ſive a coactione, eſſentialis eſt arbitrii libertati, ſed *exterior* libertas ab immutabilitate nequaquam. Nemo igitur exiſtimet, inde dictum liberum arbitrium, quod æqua inter bonum & malum poteſtate aut facultate verſetur, alioquin nec Deus nec angeli ſive boni vel mali liberi arbitrii dicerentur, ſed ex eo potius liberum arbitrium dicitur, quod ſive in bono ſive in malo æque liberam faciat voluntatem, cum nec bonus quiſpiam, nec item malus dici debebat aut eſſe valeat, niſi volens.

§. LXXVI. De hac beatorum ſanctitate atque arbitrii libertate ſic loquuntur ſcripturæ ſacræ: Pſalm XVII. 15. *Ego in iuſtitia*, integra & perfecta totius naturæ cum archetypo conformitate, *videbo faciem tuam*. Eſai. LX. 20. *Dominus erit tibi in lucem ſempiternam, & finientur dies luctus tui.* v. 21. *Populus tuus omnes ipſi iuſti*, כלם צדיקים, *in ſeculum hereditabunt terram.* Hoc vaticinium Apoc. XXI. 23. ad cœleſtem Hieroſolymam refertur, cuius cives omnes erunt iuſti. In eccleſia militante tritico admixta ſunt zizania, ſanctis & iuſtis admixti ſunt non ſancti & non iuſti, ſed in eccleſia triumphante omnes erunt iuſti & ſancti. Ioël. III. 17. *Et Ieruſalem erit ſancta, & non tranſibunt per eam alieni.* Zach. III. 9. *Auferam peccatum terrae die uno.* In die extremi iudicii, in quo peccatum a credentibus prorſus abolebitur, & perfecta iuſtitia reſtituetur. Rom. VIII. 21. *Libertas gloriae ſive glorioſa* filiis Dei obtinget. Eph. I. 4. *Elegit nos, ut eſſemus ſancti & immaculati in conſpectu* eius, in hac vita inchoative, in futura conſummative. V. 26. & 27. *Chriſtus mundavit eccleſiam lavacro aquae in verbo, ut exhiberet ipſam ſibi glorioſam eccleſiam non habentem maculam vel rugam, aut aliquid huiusmodi, ſed ut ſit ſancta & immaculata.* Hoc demum in vita æterna perfecte implebitur, ut recte docent Hieronymus in comm. Ierem. XXXI. & Auguſtinus libr. III. de doctr. Chriſt. cap. XXXIV. lib. II. retract. cap. VIII. 1) Quia in hac vita non tollitur omnis peccati & omnis vetuſtatis ruga. 2) Verbum *παραστησαι ſiſtere, ſtatuere, praeſentare* & ſiſtendo ut ſponſam ſibi copulare, deducit nos ad diem noviſſimum, in quo Chriſtus eccleſiam utpote ſponſam ſuam cœleſti Patri ſiſtet, & ad cœleſtium nuptiarum ſolennitatem introducet 1 Cor. XV. 24. Apoc. XIX. 6. 3) Ενδοξος, ſive glorioſa erit eccleſia demum in futuro ſeculo. Col. I. 22. Παραστησαι, *exhibere vos ſanctos & immaculatos & irreprehenſibiles coram ipſo.* Αμωμοι ſunt, in quibus nec ipſe Momus, quod carpat, invenire poteſt, ad talem perfectionem adſpirabimus demum in vita æterna. 1 Theſſ. V. 23. *Ipſe autem Deus pacis ſanctificet vos ολοτελεις, totos atque integros, ut integer ſpiritus veſter & anima & corpus ſine querela in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur.* Ολοκληρον eſt, quod omnibus ſuis partibus integrum eſt ac perfectum, cui totum illud, quod ſorte accepit, ineſt. Optat igitur apoſtolus Theſſalonicenſibus, ut tam integrum ſpiritum, animam & corpus Chriſto in die iudicii reddant, qualem ab eo in baptiſmo acceperunt. 2 Pet. III. 13. *Novos cœlos ac novam terram ſecundum promiſſa ipſius exſpectamus, in quibus iuſtitia habitat.* Novi cœli ac novæ terræ cives tanta iuſtitia ac ſanctitate prædit erunt,

erunt, ut ipſa iuſtitia in illo cœlo ac in illa terra habitare recte dicatur, abolebitur enim penitus peccatum, ac electi perfecta iuſtitia decorabuntur. 1 Ioh. III. 2. *Similes ei erimus*, in ſanctitate & claritate. Epiſt. Iudæ v. 24. *Deus potens eſt vos* στησαι κατενωπιον της δοξης αυτȣ αμωμȣς ον αγαλλιασει. Hæc beatorum puritas ac ſanctitas ſymbolice denotatur per *ſtolas albas*, quibus coram throno Dei adparent amicti, Apoc. III. 5. IV. 4. VI. 11. VI. 9. & 13. per *byſſinum candidum ac ſplendidum*, quo ſponſa Chriſti introducitur ornata Apoc. XIX. 8. XXI. 2.

Dicta patrum de beatorum ſanctitate.

§. LXXVII. Patres: Dionyſius Areopagita eccleſ. hierarch. cap. VII. *Sanctae animae, cum in hac vita poſſint ad deteriora converti, in regeneratione id habiturae ſunt, ut ex Dei ſimilitudine ad inconvertibile tranſeant, at vero caſta ſanctarum animarum corpora, cum quibus una & vitae mortalis iter egerunt & ſimul deſcripta ſunt, ſimulque certarunt, pro ſacris ſudoribus ſuis in animarum immutabili ſecundum divinam vitam firmitate ac ſede reſurrectionem quoque una recipient propriam. Inſerta enim animabus ſanctis, quibus in hac vita iuncta fuerant, ut Chriſti effecta membra divinam atque immortalem beatamque recipient requiem.* Cyprianus ſerm. de adſcenſ. Domin. cap. 9. pag. 526. *Non erit concupiſcentia in membris, non ultra illa exſurget rebellio carnis, ſed totus hominis ſtatus pudicus ac pacificus, ſana ex integro natura ſine omni macula & ruga deinceps permanebit.* Auguſtinus in enchirid. cap. 91. *Tanta erit tunc concordia carnis & ſpiritus, vivificante ſpiritu carnem ſubditam ſine ſuſtentaculi alicuius indigentia, ut nihil nobis repugnet ex nobis. Sed ſicut foris neminem, ita neque intus noſmetipſos patiamur inimicos.* Idem lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *Nec ideo liberum arbitrium* (beati) *non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt. Magis quippe erit liberum a delectatione peccandi uſque ad delectationem non peccandi indeclinabilem libertatem* (aliis: indeclinabile liberatum.) *Nam primum liberum arbitrium, quod homini datum eſt, quando primum creatus eſt creatus, potuit non peccare, ſed potuit & peccare, hoc autem noviſſimum eo potentius erit, quo peccare non poterit. Verum hoc quoque Dei munere, non ſuae poſſibilitate naturae. Aliud enim eſt eſſe Deum, aliud participem Dei. Deus natura peccare non poteſt, particeps vero Dei ab illo accipit, ut peccare non poſſit &c. Sicut prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, poſſe non mori, noviſſima erit non poſſe mori; ita primum liberum arbitrium poſſe non peccare, noviſſimum non poſſe peccare. Sic enim erit inamiſſibilis voluntas pietatis & aequitatis, quomodo eſt felicitatis. Nam utique peccando nec pietatem nec felicitatem tenuimus, voluntatem vero felicitatis nec perpetua felicitate perdidimus. Certe Deus ipſe nunquid, quia peccare non poteſt, ideo liberum arbitrium habere negandus eſt?* Proſper libr. I. de vit. contempl. cap. IV. *Humanorum pectorum tanta ibi erit ac tam perfecta munditia, ut habeant, unde mundatori ſuo gratias agant, non unde offenſi aliquibus peccatorum ſordibus erubeſcant, quia nec ulla peccata ibi, nec peccatores erunt; & qui ibi fuerint, iam peccare non poterunt.* Heſychius libr. III. in Levit. XII. adplicat huc typum circumciſionis. *Dies*, inquit, *octavus, quoniam ſeptimae diei, quae imago eſt praeſentis vitae, ſuccedit, figuram gerit futuri ſeculi, in quo carnem praeputii circumcidimus, opera carnis omnia*

deponentes, tunc quippe non ſolum non
turi, ſed nec comeſturi &c. erimus
procul dubio, ſicut ait Dominus,
rruptibilibus incorruptibiles ſicut ange-
mundi modis omnibus ex immundis
tur. Remigius in Pſal. V. *Tota haec*
quaſi nox eſt, quia multis & magnis
antiae & vitiorum tenebris involvitur,
acta hac corruptibili vita, cum mor-
hoc induet immortalitatem, veniet ma-
id eſt, initium diei nunquam deficien-
Tunc enim fulgebunt iuſti quaſi ſol in
Patris eorum, claritate virtutum
lidi, nullam maculam corruptionis ha-
r. In libro, cui titulus: *altercatio*
ae & ſynagogae (circa annum 900.
to) cap. IV. *Cum mortale noſtrum*
rit immortalitatem, & corruptibile
m induerit incorruptionem, cum mors
ta fuerit in victoria, & principium
repetierit perfectae libertatis nova crea-
, cum venerit, quod perfectum eſt,
acuatum fuerit, quod ex parte eſt
cum ceſſante mentis & corporis muta-
e liberum arbitrium fuerit liberatum,
od volumus, poſſimus, & quod poſ-
, recte velimus: ubi ſicut voluntatem
litas, ſic poſſibilitatem praecedit or-
voluntas, & quibus nunc accidit,
iva corruptela velle & poſſe peccare,
abuerimus & nusquam vel velle vel
peccare. Baptiſta Mantuanus libr.
e patient. cap. XXVI. *Paradiſus*
ſua redundantiſſima voluptate ſit om-
oluntatis adpetitum inebriat, ut libe
rbitrium in ea poſitum peccandi facul-
rivetur, quod tamen non eſt liberta-
inui, ſed augeri. Longe enim prae-
r eſt libertas, ea tantum velle poſſe,
iſplicitura ſint nunquam, quam ea et-
elle poſſe, quae aliquando nolle ſit

§. LXXVIII. 3) Ex
ectuum viſione Dei, qui eſt ſum-
n. XX.

mum bonum; ex luce ſapientiæ in mente & ex perfecta ſanctitate & libertate in voluntate orietur

cum recta ratione conformitas.

in cordibus beatorum *adfectuum & adpetituum plena conformitas cum recta ratione divino lumine colluſtrata.* Itemque *perfecta Dei & proximi dilectio.* Cum enim Deus ſit ſummum bonum, ideo fieri nequit, quin ex beatifica Dei viſione & intuitiva eius cognitione ardentiſſimus eius amor excitetur, ſiquidem hæc natura boni eſt, ut cognitum adpetatur & ametur, quare quo perfectior erit ſummi boni cognitio, eo etiam perfectior erit eiuſdem dilectio, unde caritatem etiam in vita æterna manſuram apoſtolus adſerit 1 Cor. XIII. 13. cum reliqua Spiritus ſancti chariſmata, dona ſcilicet miraculorum, prophetiæ, ſanationum etiam in hac vita, fides & ſpes cum hac vita deſinant. Adde, quod, ex cumulatiſſima omnium bonorum abundantia divinitus in ſe collata, & ex intimo amoris ſenſu beati evidenter cognituri ſint, ſe a Deo in ſummo gradu diligi, ideo ipſum quoque in ſummo ac perfectiſſimo gradu amabunt, ex quo amore erga Deum, etiam amor erga proximum orietur, quem in Deo & ſub Deo d ligent. Cumque *intellectus* plenitudine divinæ lucis futurus ſit colluſtratus, ac *voluntas* immutabiliter in bono confirmata, inde etiam *adfectus cordis* erunt puriſſimi, ſinceriſſimi, ab omni *αταξια* prorſus liberi, atque imperio voluntatis exactiſſimæ congruentes. Quemadmodum enim in primo homine ad imaginem Dei condito ante lapſum ratio ſubdita erat Deo, voluntas rationi, adfectus ac reliquæ potentiæ voluntati, ut omnium animæ virium ac facultatum pulcerrima eſſ:t harmonia, nullus erat in corde metus

nullus terror, triſtitia nulla; ſic multo magis in beatis ad imaginem Dei perfecte renovatis talis conformitas omnium adfectuum atque adpetituum cum rectæ rationis dictamine locum habebit. Dilectio illa, qua beati Deum & proximum complectentur, nulla cum moleſtia, difficultate, tædio vel ſatietate erit coniuncta, ſed iucundiſſima, quietiſſima, pacatiſſima & ſinceriſſima. Certo ſcient beati, ſeſe ex ſtatu illius felicitatis, in quam tranſlati ſunt, non eſſe ullo unquam tempore deturbandos, ideo nulla torquebuntur ſolicitudine, nullo angentur metu, ne, quod divina gratia acceperunt, propria culpa aliquando amittant. Nihil adverſi, nihil periculi ipſis impendebit, ideo triſtitia & terror ab eis penitus exſulabit. Quinimo nec ſpes ſolicita & anxia in cordibus eorum locum habebit, neque enim bona futura exſpectabunt dilatione eorumdem perturbati, ſed præſentibus pleniſſime ac perfectiſſime fruentur.

Dicta veterum de beatorum dilectione.

§. LXXIX. Hæc de re ſic loquuntur pii veteres: Auguſtinus in enarr. Pſal. LXXXIII. *Poſſident Hieruſalem cæleſtem ſine anguſtia, ſine preſſura, ſine diverſitate & diviſione limitum, omnes habent eam, & ſinguli habent totam &c. amor ſempiternus erit, quia illa inſatiabilis pulchritudo erit.* Angelomus ad libr. III. Reg. VI. *In praeſenti eccleſia talem nos ingredi ac ducere vitam neceſſe eſt, in qua dilectionem Dei & proximi per fidem & operationem, per patientiam & benignitatem ſervemus. In futura autem vita Deum & proximos in luce aeternae beatitudinis videbimus, eadem utique dilectione genuina abſque ullo prorſus labore imo magna multitudine divinae dulcedinis fruemur.* Anshelmus in comm. I Cor. XIII. *Fides ceſſabit, dum futura, quae creduntur, advenerint, & ſpes finem habebit, dum beatitudinem, quam quisque praeſtolatur, acceperit, ſola vero caritas in aeternum perſeverabit, & de viſione conditoris ac beatitudine ſanctorum ſine fine gaudebit.* Idem epiſt. II. ad Hugonem. *Tanta ibi erit dilectio inter Deum & eos, qui ibi erunt, & inter ſeipſos invicem, ut omnes ſe invicem diligant ſicut ſeipſos, ſed plus ament omnes Deum, quam ſeipſos. Et propter hoc nullus ibi volet, niſi quod Deus, & quod volet unus, hoc volent omnes; & quod unus vel omnes, hoc ipſum Deus volet. Quapropter quidquid unusquisque volet, hoc erit & de ſeipſo, & de omnibus aliis, & de tota creatura, & de ipſo Deo. Et ſic ſinguli erunt perfecti reges, quia quod ſinguli volent, hoc erit; & omnes ſimul cum Deo unus rex & quaſi unus homo, quia omnes unum volent, & quod omnes volent, erit.* Libr. de ſimilitud. cap. 63. *Corpus & anima cuiusque ſancti, imo concordiae tantae erunt omnes iuſti, quantae in praeſenti ſunt oculi noſtri. Sicut enim oculus unus verti non poteſt, quo non vertatur & alius, ſed in eamdem partem ſemper volvuntur; ſic etiam corpus & anima, vel ſocietas illa iuſtorum nihil poterunt diverſum, ſed eamdem ſemper voluntatem habebunt. Corpus enim unum erimus, eccleſia una erimus, ſponſa Chriſti erimus; quicunque ibi erimus. Ipſa Dei voluntas non erit a tua diverſa, ſed ſicut tu, quod ille, ita & ille volet in cunctis, quod tu, caput namque a ſuo corpore quonam modo diſcreparet?* Scholaſtici diſputant, duplicem eſſe Dei amorem. Unum *benevolentiae*, quo amamus Deum, quatenus in ſe bonus eſt: alterum *concupiſcentiae*, quo amamus Deum, quatenus nobis bonus eſt.

§. LXXX. Bona *ani-*
pus. *mae* beatis in vita æterna
exſpectanda vidimus ha-
reſtat, ut B) *bona corporis* eis-
miſſa expendamus. Neque e-
ſtimare debemus, animas bea-
luntaxat glorificandas, ſed in
um illius gloriæ etiam corpora
tur non tantum per bona toti
to communia, ſed etiam per
rporum propria. 1) Quia a-
expreſſe adſerit ſecuturam *την*
ρωσιν τȣ σωματος ημων, Rom.
3. Illa *απολυτρωσις* eſt liberatio
alitate, corruptione & prava
ſcentia, a peccato & omnibus
pœnis, ab omni miſeria & do-
uæ in altera demum vita cor-
beatorum obtinget. Quidam
t ad piorum mortem, in qua a-
berantur ex corporum ergaſtu-
quo velut captivæ detinebantur
& ærumnis huius vitæ oppreſ-
d apoſtolus non redemtionem a
, verum *ipſius corporis redemtio-*
ſervitute ſcilicet *corruptionis*, v.
eſt, a corruptione, quæ eſt mi-
ædam ſervitus, exſpectare nos
eamdem *cum adoptione*, id eſt,
ione adoptionis, 1 Ioh. III. 2. ac
a in hereditatem cœleſtem im-
e coniungit, ex quo intelligitur,
m de ſtatu animarum ſeparata-
oſt mortem, quam de ſtatu bea-
poſt reſurrectionem hoc loco i-
gere. 2) 1 Cor. XV. 45. illud i-
corpus, quod *εν ατιμια* ſemina-
δοξη, *in honore & gloria* reſurre-
dicitur, ergo non tantum ani-
ſeparatis ſtola glorificationis ob-
Apoc. VI. 11. ſed etiam corpo-
iorum reſuſcitatis. Ratione ſub-
eadem corpora erunt, ſed qua-
mutabuntur, ut hac ratione i-

gnobilitati gloria ſuccedat. Chryſoſto-
mus homil XXXV. in Matth. XX. *Sicut
lana, ſi in colorem purpureum tingitur,
manet quidem priſtina lana, ſed eſt pulchrior,
quam antea: ita corpora noſtra, quoad
ſubſtantiam, priora corpora erunt, ſed
clariora ſunt futura.* 3) Phil. III. 21.
teſtatur apoſtolus, Chriſtum *corpus no-
ſtrum humilitatis ſive humile transfiguratu-
rum, ut conforme fiat corpori ſuo glorio-
ſo.* Abolebitur ergo corporis humili-
tas, ſequetur gloria & claritas. Ne-
quaquam vero de eſſentiali ipſius ſub-
ſtantiæ mutatione hoc accipiendum,
quia Chriſti glorificatum corpus ratione
ſubſtantiæ idem eſt cum corpore humili
ante paſſionem & in paſſione, ſed de
qualitatum duntaxat mutatione, quam
per *μεταχηματισμον* apoſtolus exprimit.
Photiniani illud *μεταχηματιζεσθαι* cen-
ſent vertendum eſſe per *transformari*,
ut obtineant, electos in vita æterna non
amplius habituros carnem & ſanguinem,
ſed verbum illud in ſcripturis ubique
de accidentali duntaxat mutatione acci-
pitur, Rom. XII. 2. 1 Cor. IV. 6. 2
Cor. XI. 13. 14. & 15. 1 Petr. I. 14.
ſicut & *χημα* proprie ſignificat *ſpeciem*,
habitum, 1 Cor. VII. 31. Philip. II. 7.
Ac ſi vel maxime per *transformationem*
verteretur, nondum tamen ſubſtantiæ
corporeæ abolitio foret evicta; ut enim
duplex eſt forma, *eſſentialis* & *acciden-
talis*, ita quoque duplex transforma-
tio. Chriſtus coram diſcipulis *μετεμορ-
φωθη*, quando *facies eius inſtar ſolis
ſplendebat*, Matth. XVII. 2 Marc. IX. 2.
non quod ſubſtantia corporis fuerit abo-
lita, ſed quia *ſpecies vultus eius facta fuit
alia*, Luc IX. 28. in quo futuræ noſtræ
glorificationis præludium ac ſpecimen
nobis proponi, oſtendimus ſuperius.
4) Chriſtus docet beatos fore in cœlis
ισαγγελους, Matth. XXII. 30. Marc.

XII.

XII. 25. Luc. XX. 36. non angelicæ eſſentiæ, ſed angelicarum proprietatum reſpectu, atque hanc ἰσαγγελοτητα ibidem non ſolum ad animas, ſed etiam ad corpora beatorum refert, quia poſt reſurrectionem eos tales futuros pronunciat, cum ſecundum animas etiam ante reſurrectionem tales ſint, ac diſerte addit, quod non ſint operi generationis amplius vacaturi, quod corporis proprium eſſe quilibet intelligit. Iam vero conformitas corporum cum proprietatibus angelicis absque glorificatione eorum locum habere nequit, inde Tertullianus libr. de reſurr. carnis cap. 26. p. 326. carnem beatorum vocat *reformatam, & angelificatam.* 5) Corpus fuit organum bonorum operum in hac vita, 2 Cor. V. 10. æquum igitur eſt, ut in communionem præmii & conſortium gloriæ adſumatur. Corpus per paſſiones & crucem conforme factum imagini Chriſti crucifixi, Gal. VI. 17. *Porro ſtigmata Chriſti in corpore;* æquum igitur eſt, ut conforme fiat imagini Chriſti glorificati. Confer tract. de reſurr. §. XXI. 6) Inter corpus & animam eſt arctiſſima unio & intima coniunctio etiam in hac vita, ut triſtitia, mœror, & alii adfectus animæ ipſum corpus adficiant, utique ergo etiam in vita altera propter arctiſſimam & indiſſolubilem animæ & corporis unionem gloria ac lætitia animæ in corpus beatorum redundabit. Alvernus de retribut. ſanctor. cap. 1. *Retributio ſanctorum dicitur ſecundum ſuum principale, imo ſecundum ſuum totum gloria animarum, prout ſentire videtur Auguſtinus: Gloriam enim corporum non partem beatitudinis, ſed redundantiam eiusdem vocat his verbis: Tanti, inquit, fecit Deus animam rationalem, ut ex beatitudine illius non beatitudo, quae fruentis & intelligentis eſt propria, ſed ſanitas incorruptionis in inferiorem naturam, id eſt, corpus redundet. Tota ergo beatitudo, quae ſanctis promittitur, animarum eſt ſic fruentis & intelligentis propria. Sola autem anima fruens & intelligens eſt, ut patet ex eius verbis. Secunda igitur ſtola, quae eſt gloria corporum, nec beatitudo eſt proprie, nec pars beatitudinis, eſt tamen pars totius remunerationis; id eſt, totius boni, quod ſanctis in fine dabitur.*

Quot futurae ſint glorificati corporis qualitates?

§. LXXXI. *Dotes* illæ, ſive qualitates *corporis glorificati*, quæ & quot ſint futuræ, in hac vita exacte ſcire & definire poſſe hominem arbitramur neminem, cum de illis quoque recte accipiatur dictum propheticum & apoſtolicum generale: Eſai. LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis adſcendit, quid praeparaverit Deus*, non ſolum in animæ ſed etiam corporis bonis, *ſeſe diligentibus.* Auguſtinus libr. XXII. de civ. Dei cap. 21. circa medium: *Quae ſit & quam magna ſpiritualis corporis gratia, quoniam nondum venit in experimentum, vereor, ne temerarium ſit omne, quod de illa profertur eloquium.* Lib. eiusdem cap. 30. *Qui motus illic talium corporum ſint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & ſtatus ſicut ipſa ſpecies decens erit, quicunque erit, ubi quod non decebit, non erit.* Recenſebimus primo varias variorum ſcriptorum de numero iſtarum qualitatum ſententias. 1.) Quidam *denario numero*, qui perfectionis eſt, dotes glorificatorum corporum complectuntur. Habebunt enim eiusmodi corpora 1) *perfectam munditiem ac puritatem* ſine omni peccato, erunt omnis pec-

ir expor... ...bil amplius addietur
ta apoſtolica Rom. VII. 18. *Scio,*
in me, hoc eſt, in carne mea, non
t bonum. 2) *Pulchritudinem & for-*
tem ſine omni macula, reddemur
naturæ non iniuriæ; 3) *clarita-*
teque caligine; 4) *honorem &*
m ſine omni ignominia; 5) *inde-*
robur & fortitudinem ſine infirmi-
6) *perpetuam ſatietatem;* 7) *ſum-*
agilitatem; 8) *ſubtilitatem,* ut di-
ones corporeas penetrare poſſint;
lacritatem, quod non dormiant;
impaſſibilitatem, propter quam non
ebunt veſtibus, quia nec frigore
alore lædentur. 2) Radulphus
n. I. poſt paſcha ad *numerum ſepte-*
m, qui itidem perfectionis eſt,
illas revocat. *In reſurrectione*
i, *corpus ſeptem donis decorabitur.*
um erit ſubtilitas; adeo enim tunc ſub-
it corpus, quod obſtantia corpora poſ-
etrare, nec vinculis nec clauſtris que-
hiberi, unde & corpus Chriſti gloria
n potuit clauſo ſepulcro exire, & clau-
ianuis intrare. Secundum erit velo-
nam tantae velocitatis erit corpus glo-
um, ut in momento de cælo ad terras
ris ad cælum, ab oriente in occaſum,
converſo ire poſſit. Hinc eſt, quod
ous adparens duobus diſcipulis in E-
mox adparuit Petro in Ieruſalem,
ea ſexaginta ſtadiis diſtent. Tertium
ncorruptibilitas; tunc enim corpora
oterunt corrumpi, nec morte, nec ſe-
nec morbo, nec gladio, nec fame, nec
nec aliquo incommodo. Quartum erit
do; tunc enim tantae fortitudinis e-
pus glorificatum, ut montes etiam
evertere, quod nunc angelos poſſe cre-
Quintum erit pulchritudo; tantae
pulchritudinis, tantaeque gloriae tunc
rpus, ut fulgeat ſicut ſol. Sextum
oluptas; tunc enim omnes corporei
ſenſus veris & aeternis voluptatibus reple-
buntur. Septimum erit libertas; adeo
enim corpus glorificatum erit liberum, ut
ea, quae nobis contraria videntur, ipſe
poſſit oſtendere; ut cum ſubtile ſit in ſua
natura, ſe corpulentum & palpabile poſſit
oſtendere, & cum voluerit evaneſcere, ut
cum glorioſum & fulgens ſit in ſui natura,
ſe ſubobſcurum & viſibile poſſit oſtendere,
cum nullius cibi aut veſtis indigeat, poſſit
manducare & eſſe veſtitum, quod & de
angelis legimus. Anshelmus lib. de ſi-
militud. cap. 48. itidem ſeptem recen-
ſet corporis dotes, ſed paululum diver-
ſas. *Partes,* inquit, *beatitudinis ad cor-*
poris beatitudinem pertinentes ſunt pulchri-
tudo, agilitas, fortitudo, libertas, ſani-
tas, voluptas, longaevitas. 3) Schola-
ſtici communiter ut *tres dotes animae,*
videlicet viſionem, fruitionem & tentio-
nem; ita *quatuor* glorioſorum corpo-
rum *qualitates* recenſent, 1) *claritatem,*
2) *impaſſibilitatem,* 3) *agilitatem* & 4)
ſubtilitatem. Thomas in comp. theolog.
cap. 168. *Erunt haec quatuor conditiones*
corporum beatorum, ſubtilitas, claritas,
impaſſibilitas & agilitas. Iacobus de Vi-
triaco domin. IV. quadrageſ. *Corpora*
glorificata erunt ſplendida, ſubtilia, agi-
lia & impaſſibilia. Splendida ſine obſcuri-
tate, ſubtilia ſine corpulentia & graſſitu-
dine, agilia ſine ponderoſitate & tardita-
te, impaſſibilia ſine corruptione & diſſolu-
tione. Hugo de Prato in evangel. do-
min. reſurrect. *Corpus non habebit bea-*
titudinem, quae in anima erit, ſed ſuas
dotes, quae ſunt agilitas, ut ſubito feratur,
quocunque anima velit; impaſſibilitas, ut a
nulla re poſſit laedi vel pati; ſubtilitas, ut
montes penetret; & claritas delectabilis &
perſpicua non laedens oculos, ut claritas ſo-
lis, ita quod in ipſa claritate corporis cla-
ritas animae cognoſcetur vel gloria, quia a-
nima magis beata clarius corpus habebit,

ut quod quilibet poſſit cognoſcere gloriam aliorum, & omnia praedicta habebit corpus ex redundantia gloriae animae in corpus.

Rationes numeri quaternarii.

§. LXXXII. Haſce qualitates, earumque numerum demonſtrant 1) ex *dictis ſcripturae*, quorum prius exſtat Sap. III. 7. *Fulgebunt iuſti, & ut ſcintillae in ſtipula vel arundineto diſcurrent.* Bonaventura libr. IV. ſentent. diſt. 49. art. 2. quæſt. 1. *In fulgore notatur claritas, in iuſtitia impaſſibilitas, in ſcintillae nomine ſubtilitas, in diſcurſu agilitas.* Poſterius 1 Cor. XV. 42. 43. & 44. *Seminatur in corruptione, ſurgit in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, ſurgit in gloria; ſeminatur in infirmitate, ſurgit in virtute. Seminatur corpus animale, ſurgit corpus ſpirituale.* Thomas d. l. *Per incorruptionem ſignificatur impaſſibilitas, per gloriam claritas, per virtutem agilitas, per ſpirituale ſubtilitas. Primum ſpectat qualitates paſſibiles; alterum formam externam; tertium vires; quartum formam internam.* 2) Ab *exemplo corporis Chriſti.* Corpora ſanctorum erunt talia poſt communem reſurrectionem, quale fuit corpus Chriſti poſt ſuam reſurrectionem, teſte apoſtolo Phil. III. 21. proinde corpus Chriſti eſt exemplar aliorum corporum. Iam vero corpus Chriſti poſt reſurrectionem habuit quatuor illas dotes: *ſubtilitatem* oſtendit, cum penetraret cœlos; *claritatem*, cum transfiguraretur in monte; *agilitatem*, cum incederet ſuper mare; *impaſſibilitatem*, cum manducaretur in cœna. Et quamvis aliqua horum facta ſint ante reſurrectionem, inde tamen efficaciter deduci poteſt, multo magis poſt reſurrectionem fieri potuiſſe. Nam easdem dotes, quas ante mortem per intervalla adſumſit, poſt reſurrectionem conſtanter tenuit. Ergo etiam beatorum corpora illas qualitates erunt habitura. Thomas lib. IV. ſent. diſt. 44. quæſt. 2. Suarez tom. II. in part. III. Thom. diſp. 48. Becanus in adpend. diſput. de purgat. Calvin. cap. 10. pag. 160. 3) Ex *rationibus.* Thomas de Argentina libr. IV. ſentent. diſt. 49. profert hanc ratiocinationem: *Ad hoc, ut corpus ab anima beata reſumtum non ſit ipſi animae oneroſum, ſicut eſſe conſuevit, in hac vita mortali quatuor requiruntur, duo ſcilicet ex parte ſenſus, & duo ex parte motus. Nam ex parte ſenſus primo requiritur, ut corpus animae beatae ſit ignobilium paſſionum ſcilicet corruptivarum & laeſivarum actionum propulſivum. Ratione primi convenit tali corpori dos claritatis. Ratione ſecundi dos impaſſibilitatis. Et ſimiliter ex parte motus duo requiruntur in huiusmodi corpore. Primo enim congruum eſt, ut huiusmodi corpus taliter diſponatur, quod motor ſuus ipſum movendo non laſſetur. Secundo, ne in ſuo motu propter reſiſtentiam medii retardetur. Quo ad primum diſponitur huiusmodi corpus dote agilitatis, quo ad ſecundum dote ſubtilitatis.* Bonaventura d. l. producit duas. Prior deſumta eſt a *cauſa formali hominis*, videlicet anima, quæ naturæ cœleſtis eſt, & convenientiam habet cum luce. *Sicut enim in hac vita ſaepe praedominatur natura elementaris, hoc eſt, corpus: ſic in altera vita dominabitur natura cœleſtis, quae lucida, hoc eſt, anima. Lux autem habet quatuor iſtas proprietates, ſicut patet in radio, ſcilicet claritatem, quia illuminat; impaſſibilitatem, quia nihil ipſum corrumpit; agilitatem, quia ſubito vadit; penetrabilitatem, quia corpora diaphana pertranſit. Pari ratione corpus glorioſum, in quo dominabitur natura lucis, quatuor iſtas dotes habebit.* Poſterior petita eſt a *cauſa materiali*, nimirum corpore. *Corpus ex quatuor elemen-*

ſ eſt compoſitum , *&* *quia elementa imperfecta*, *quadruplicem habet ab illis* ...*um*. *Ab aqua*, *quae eſt elementum* ...*ium & paſſibile*, *habet paſſibilitatem* ...*rruptionem*, *unde humidum aqueum* ...*ſ corrumpit*. *A terra habet obſcuri*..., *quia eſt elementum opacum*. *Ab* ...*animalitatem*, *quia calor abſumit con*..., *ideo continua indiget alimonia ci*...*. Ab aëre autem habet infirmitatem*. ...*enim facilime immutatur*, *& cedit cui impellenti*. *Quoniam igitur quatuor* ...*fectus per bona oppoſita removeri de*..., *ideo quatuor ſunt dotes*. *Contra* ...*ptionem eſt impaſſibilitas*, *contra ob*...*tatem claritas*, *contra animalitatem* ...*ualitas vel agilitas*, *contra infirmita*...*irtus*, *ſive penetrabilitas vel ſubtilitas*. *Ex dicto Auguſtini* libr. XXII. de civ. cap. 6. *Aberit a corporibus noſtris* ...*ſ deformitas*, *omnis tarditas*, *omnis* ...*nitas*, *omnis corruptio*. *Deformitas* ...*aberit per claritatem*, *tarditas per* ...*atem*, *infirmitas per penetrabilitatem*, ...*rruptio per impaſſibilitatem*. Confer ...*nerum* part. I. ſobr. philoſ. ſect. III. ...2. quæſt 5. p. 746. Quidam ex re...ioribus ad ternarium numerum qua...s illas revocant, videlicet 1) ad ...*ſitatem*, 2) *incorruptibilitatem* & 3) ...*ualitatem*, ad quam per ſubdiviſio... referunt 1) *inviſibilitatem*, 2) *illo*...*tem*, 3) *ſubtilitatem* & 4) *agilitatem*.

§. LXXXIII. Progrediemur hoc ...ne, ut primo *nomen*, ſecundo *nume*...*ae ſpecies* harum corporis glorifica... ...ualitatum explicemus. 1) Dicun... ...æ qualitates ac proprietates glori... ...i corporis eccleſiaſtica loquendi ...uetudine eiusdem *dotes*. Quamvis ... dona & beneficia quæcunque gene... ...dpellatione vocentur dotes, ut con... ...x illo Naſonis libr. II. de art.

Ingenii dotes corporis adde bonis;

& ex verſiculis Eobani :

> *Adde*, *quod & numeros facile eſt meminiſſe*, *nec ullis*
> *Dotibus ingenii gratia maior ineſt*.

Tamen dos in prima & propria ſignificatione denotat pecuniam nuptiarum cauſa a parente ſponſæ datam, quam *profectitiam* vocant, & ab *adventitia* diſtinguunt.

> *Quae dos matronis pulcerrima*? *vita pudica*;

canit Auſonius, cui conſonat illud Horatii libr. III. carm. od. 24.

> *Dos eſt magna parentum*
> *Virtus & caſtitas*.

ac virginis bene moratæ apud Plautum in Amphitr. *Non ego illam mihi dotem eſſe duco*, *quae dos dicitur*, *ſed pudicitiam & pudorem &c*. Hæc ſignificatio propria huc quodammodo adcommodari poteſt. In die noviſſimo venient *nuptiae agni*, Apoc. XIX. 7. tunc enim cœleſtis *ſponſus veniet*, & *virgines prudentes*, *quae paratae erunt*, ad nuptias ſecum introducat, Matth. XXV. 6. & 10. tunc ſancta civitas, *nova Hieroſolyma deſcendens a Deo ex cœlo erit parata*, *ſicut ſponſa ornata viro ſuo*, Apoc. XXI. 2. ac Pater cœleſtis, qui filio eam adducet, corporis & animæ bonis ampliſſimis eam dotabit, ut ſit formoſa ac dives *non habens maculam vel rugam vel aliquid huiusmodi*, *ſed ſit ſancta & immaculata*, Epheſ. V. 27. Chriſto ſponſo ſuo maximopere placens. Reinerius in pantheologia veterum, quinque rationes reddit huius ad-

adpellationis. a) *Sicut parentes dant dotes filiabus ſponſis in proprietatem, ſponſo in diſpenſationem; ita quoque has dotes dari eccleſiae & Chriſto.* b) *Sicut dos datur in ſolatium; ita & has dotes.* c) *Sicut dos datur ad maiorem ſponſae commendationem & ornatum; ita & has dotes.* d) *Sicut dos non confertur in deſponſatione, ſed deductione in domum; ita & has dotes.* e) *Sicut monilia pertinent ad dotes; ita & has ſpirituales dotes pertinere ad gloriam.* Anshelmus vocat *corporis beatitudines.* Leo *virtutis augmentum.* Ruffinus *praerogativas futuri corporis vel carnis.* Tertullianus *indumentum angelicum.* Confer Cramerum de myſt. corp. glorif. cap. 9. ubi pluribus de adpellatione harum qualitatum & αυχηματων differit. 2) Corporis glorificati dotes Chriſtus uno genere complectitur, quando beatos ισαγγελους futuros eſſe pronunciat. Paulus ad αφθαρσιαν, δοξαν, δυναμιν ac ſpiritualitatem omnes revocat. Quibusdam videtur, quod quaternarius ſcholaſticorum numerus, quo dotes omnes referunt ad *claritatem, impaſſibilitatem, agilitatem* & *ſubtilitatem* retineri poſſit. Cramerus d. l. cap. 10. hoc ordine progreditur: *Certum eſt, quod inanimatum diſtinguatur ab animato non niſi ſenſu & motu. Vt ergo inanimatum differt ab animato ſenſu & motu, ſic profecto corpus ſpirituale ab animali differet diverſitate motus & ſenſus. Neceſſe eſt enim modum motionis & ſentiendi, qui animalis corporis conſtitutionem immediate ſequitur, alium eſſe quam hunc, qui conſequitur conſtitutionem corporis ſpiritualis. Sunt autem motus ſeu motionis, quae duo hoc loco pro eodem accipimus, ſpecies ſex, ut phyſicus enumerat, generatio, corruptio, alteratio, augmentatio, diminutio, motus localis. Senſus ſunt quinque, viſus, auditus, tactus, guſtus, olfactus. In utriusque, hoc eſt, tam ſenſus quam motus perfectione conſiſtit βελτιωσις & υπερυψωσις corporum noſtrorum in vita aeterna.* Docendi cauſa etiam ad duo generalia capita revocari poſſe videntur, videlicet ad *ſpiritualitatem* & *claritatem*. Erunt enim beatorum corpora *ſpiritualiter clarificata & ſpiritualia.* Diximus in tract. de reſurrect. mort. in cap. de mat. §. 82. qualitates corporum reſuſcitatorum eſſe in duplici differentia, quaedam enim *communes* ſunt omnibus reſuſcitatis tam impiis quam piis, tam incredulis quam credentibus. Tales ſunt αφθαρσια και αθανασια; quae tamen in damnatis non poſſunt dici dotes; quaedam vero *propriae* ſolis piis ad vitam aeternam reſuſcitatis. Tales ſunt *claritas & gloria, robur ac potentia, impaſſibilitas &c.* proinde ut corporum beatorum dotes plene enumerantur, *claritas ſpiritualitati*, ac *ſpiritualitas claritati* ſive glorificationi coniungenda, ex quibus duobus fontibus reliquae dotes inſtar diverſorum rivulorum promanant. Quaedam dotes exprimuntur verbis adfirmativis, utpote quod corpora glorificata futura ſint *ſpiritualia, clara, robuſta, formoſa, agilia, ſubtilia;* quaedam vero negativis, utpote quod futura ſint *immortalia, impaſſibilia, illocalia, inviſibilia, impalpabilia.* Sed praeſtat dotes illas ordine & diſtincte enumerare & ex ſcripturis confirmare, quam de exquiſitis earum diviſionibus ac ſubdiviſionibus ſcrupuloſius agere.

§. LXXXIV. Dicimus ergo corpora beato... *Spirituum* fore 1) πνευματικα, ... *ſpiritualia*, non *animalia*; ... cibo, potu, ſomno, veſtibus &c. in vita aeterna indigentia. Docet hoc a) *diſerta oppoſitio apoſtolica* inter corpus animale ac ſpirituale: 1 Cor. XV: 44. *Seminatur*

animale, ſurgit corpus ſpirituale.
Non prius, quod ſpirituale eſt,
l animale, deinde quod ſpirituale.
animale vocat apoſtolus, cui vi-
eſtat anima, ſcilicet ad hanc vi-
juæ indiget cibo, potu, veſti-
uam per carnalem generationem
n ſobolem propagat, quæ cum
pſi communis eſt. Corpus *ſpi-*
rocat, quod præditum eſt quali-
ſpiritualibus, nec indiget am-
:ibo, potu ac veſtimentis &c.
ψυχικον eſt, quod per natura-
næ operationes regitur ac ſuſten-
corpus πνευματικον, quod per
m citra cibum, potum, ſomnum
octionem regitur. B. Lutherus
r. 2 Cor. XV. *Non dicitur pro-*
orpus ſpirituale, quod corporaliter
victurum, nec carnem & ſangui-
iturum, alioquin enim verum corpus
poſſit. Sed ideo ſpirituale dicitur,
idem ſit victurum, ſed non come-
, non bibiturum, non dormiturum,
coctiurum, verum a ſolo Deo ci-
& ſuſtentandum, in quo & vi-
iturum eſt. Corpora noſtra, in-
emnitius lib. de duabus natur.
iſto cap. 30. p. 475. *vocantur in*
ψυχικα, *non quod in animam*
nſmutata, aut eiusdem cum anima
iae, quae eſt ſpiritualis eſſentia,
s non ſeipſis, aut propriis tantum
poreis conditionibus, proprietati-
facultatibus ad actiones moventur
, ſed ab animae potentiis per cibos
, quae ad nutritionem, augmenta-
ſuſtentationem ac totam vitae hu-
nem & conditionem, ut media
t, vegetantur, ſuſtentantur &
ntur. Item, quia ab animae po-
d vitales & animales actiones cor-
oventur & gubernantur. Anima-
corpora habent talem communio-
m. XX.

nem cum potentiis animae, ut corpora in-
de conditiones, facultates & actiones ani-
matas habeant, anima enim per organa
corporis αἰσθητηρια *ſentit, per nervos vir-*
tutem ſuam locomotivam exercet, & oculi
animae virtute vident, aures audiunt,
nervi corpus movent. Ac breviter, cor-
pus ſubiectum eſt animae adfectionibus,
quae membris corporis pro ſua voluntate
& potentia, ſicut vult & poteſt, utitur;
& corpus virtute animae utitur ad motus
& actiones ſuas perficiendas. Eadem ra-
tione in reſurrectione erunt corpora πνευ-
ματικα, *ſeu ſpiritualia, non quod in Spi-*
ritum transmutabuntur, aut quod eiusdem
ſubſtantiae cum Spiritu ſancto erunt, ha-
bebunt enim & retinebunt naturam ſeu ſub-
ſtantiam corporis, ſed erunt ſpiritualia,
quia quod nunc anima eſt corpori, hoc tunc,
excepta hypoſtatica animae & corporis u-
nione, ſpiritus & animae erit & corporis.
Corpus enim abſque mediis a ſpiritu ſu-
ſtentabitur & conſervabitur, & corpus u-
na cum anima perfectiſſime ſubiecta erunt
ductui ac gubernationi Spiritus. In hac
enim vita renati in rebus ad Deum pertinen-
tibus aguntur Spiritu Dei, ſed ex parte
tantum & imperfecte, mente enim ſecun-
dum interiorem hominem ducitur Paulus Spi-
ritu Dei, Rom. 7. atque ita habet κοινω-
νιαν *Spiritus etiam in hac vita, 2 Cor.*
XIII. carne autem ſervit peccato, lex e-
nim peccati in membris in hac vita repugnat
legi mentis, Rom. 7. In reſurrectione vero
& corpus & anima abſque ulla repugnan-
tia perfecte ſubiecta erunt ductui & guber-
nationi Spiritus, qui & corpore & ani-
ma ſanctorum ad quoscunque motus & o-
perationes voluerit, pro ſua omnipotentia
utetur. Et corpora atque animas ſancto-
rum in gloria virtute Spiritus, ad omnes
motus & operationes, quas Spiritus vo-
luerit, utentur, & conditiones, faculta-
tes atque operationes, non iam animales;

ſpirituales habebunt perfectiſſimas. Hæc Chemnitii explicatio confirmari ex eo, tum quod apoſtolus conſiderat primum hominem, non qualis fuit ante lapſum immunis ab omni carnis & Spiritus lucta, ſed qualis per peccatum factus eſt poſt lapſum, quando accepit corpus mortale, ac terrenus factus dicitur v. 47. non tantum ratione *originis*, ſed etiam ac vel maxime ratione *vitioſarum qualitatum & inclinationum* pravarum contra Dei legem ruentium, adeoque reſpectu habito ad ſtatum corruptionis adinncta & effectus lapſus in ſe complectentem. Quando ergo Adamo tribuitur corpus animale & quando nos ab Adamo dicimur accipere corpus animale, non tantum ad cibi, potus & veſtium uſum & ad vitam in terris animalem, ſed etiam ad corruptionem per peccatum introductam reſpectus habetur, ac utrique corporis animalis adfectioni corporis glorificati ſpiritualitas opponitur; tum quod ſpiritualitas opponitur; tum quod ſpiritualitati corporis v. 50. opponitur *caro & ſanguis*, quo nomine hoc loco intelligit non ſubſtantiam carnis & ſanguinis, ſed concupiſcentiæ corruptionem in vita æterna penitus abolendam, quando pro animali corpore beati ſpirituale corpus recipient. Nequaquam tamen ſtatuendum, quod apoſtolus adpellatione *ſpiritualis corporis* tantum vitioſarum & carnalium qualitatum abolitionem intelligat, ſed plura omnino hæc adpellatio complectitur, ut ex ſeqq. manifeſtum erit. Addimus enim b) *dictum Chriſti* Matth. XXII. 30. Luc. XX. 36. *Beati erunt* ως αγγελοι, ſive ισαγγελοι, id eſt, ut angeli ſunt πνευματα, ita beati in cœlo habebunt corpora πνευματικα non quidem erunt angeli ratione ουσιας, ſed erunt *ſicut* angeli & *aequales* angelis ratione ποιοτητος ſpiritualis. Vt angeli nec cibo, nec potu, nec ſomno, nec veſtibus indigent, quia ſunt Spiritus incorporei, ſic beati nec cibo, nec potu; nec ſomno, nec veſtibus indigebunt, quia habebunt corpora ſpiritualia. c) *Viſio apocalyptica*, Apoc. VII. 17. *Sunt ante thronum Dei, & ſerviunt ei die ac nocte in templo eius.* Ergo non dormiunt nec quietem capiunt, qua Dei ſervitium in ipſis interrumpatur. v. 16. *Non eſurient neque ſitient amplius*, ſicut in hac vita, ergo non indigebunt ſuſtentatione per cibum ac potum. d) *Typus Moſis & Eliae.* Moſes in monte Deum videns per quadraginta dies & noctes ieiunus manens corporali cibo non indigebat; ſic viſio Dei in vita æterna abſque cibi ac potus corporei adminiculo corpus & animam beatorum ſatiabit. Eliam itidem ſine cibo & potu omnipotenti ſua virtute per totidem dies ac noctes Deus ſuſtentabat, quidni idem beneficium beatis cœlitibus præſtare poſſit? Nondum quidem hi duo ſancti prophetæ glorificata acceperant corpora, interim præludium quoddam glorificationis ac ſpiritualitatis in ipſis corporibus ſuis ſentiebant, & aliis exhibebant. e) *Exemplo corporis Chriſti* Chriſtus *corpus noſtrum ſuo corpori reddet conforme*, Philip. III. 21. κατα το ποιον ſcilicet, ut interim ineffabiliter maiori gloria excellat κατα το ποσον, ut Theodoretus in comm. recte monet. *Similes ei erimus*, ait Iohannes 1 epiſt. III. 2. Iam vero corpus Chriſti poſt reſurrectionem fuit & eſt ſpirituale, nec alimenti nec veſtimenti indigum. *Manducavit* quidem cum apoſtolis, Luc. XXIV. 43. Ioh. XXI. 5. Act. I. 3. X. 41. ſed non ex ενδεια *indigentia ac neceſſitate*, verum ex libera οικονομια *ac diſpenſatione*, ut reſurrectionis veritatem in animis diſcipulorum confirmaret. Talia erunt

ſunt etiam beatorum glorificata corpora. *Regnum Dei non eſt cibus, potus,* Rom. XIV. 17.

Dicta Patrum de corporum glorificatorum ſpiritualitate.

§. LXXXV. Hac de corporis glorificati proprietate ſic loquuntur veteres: Irenæus lib. V. adv. hæreſ. cap. 10. pag. 324. *Corpora noſtra in hac vita ſunt animalia, id eſt, participantia animam, quam cum amiſerint, mortificantur. Deinde per Spiritum ſurgentia fiunt corpora ſpiritualia, uti per Spiritum ſemper manentem habeant vitam.* Cap. 11. p. 325. *Nunc partem aliquam Spiritus eius ſumimus ad perfectionem & praeparationem incorruptelae paulatim adſueſcentes capere & portare Deum, quod & pignus dixit apoſtolus, hoc eſt, partem eius honoris, qui a Deo nobis promiſſus eſt &c. Incorporales ſpiritus non erunt homines ſpirituales, ſed ſubſtantia noſtra, id eſt, animae & corporis adunitio adſumens Spiritum Dei ſpiritualem hominem perfecit.* Chryſoſtomus homil. XLI. in 1 Cor. *Saepe nunc quidem Spiritus gratia peccantibus nobis adſiſtit, ac ut praeſto ſit menti quidem noſtrae, tamen vita in carne interim eſt Spiritum ignorante. Iſthic vero non item, ſed conſtanter ſpiritus beatorum carni adſiſtit, eritque penes hunc imperium etiam anima tum praeſentem, atque hoc per ſpirituale Paulus ſignificavit.* Epiphanius lib. II. tom. I. adv. hær. p. 182. refellit Proclum, Platonicum philoſophum, qui corpora glorificata propterea putabat dici ſpiritualia, quod *in aëra vel ventum vel aethera, quae ſpiritus dicuntur, ſint commutanda.* Pamphilus martyr in apolog. pro Origene: *Neceſſe eſt, animam in locis corporeis habitantem uti corporibus talibus, quae apta ſunt his locis, in quibus degit. Et ſicut verbi cauſa, ſi in aqua maris nos habitare vel degere poſceret, ſine dubio pro habitaculi qualitate neceſſarium videretur habere talem corporis ſtatum & compoſitionem, qualem habent illa animalia, quae in aquis degunt; ita nunc cum cœlorum habitaculum promittatur, ſecundum locorum gloriam conſequens eſt, aptandas eſſe etiam corporum qualitates.* Ruffinus in apolog. Pamphili pro Origene: *Salvis praerogativis futuri corporis & carnis reſurrectio carnis credenda eſt integre atque perfecte, ut & natura carnis eadem ſervetur, & incorrupti ac ſpiritualis corporis ſtatus & gloria non infringatur.* Auguſtinus libr. de fide & ſymbolo cap. 6. *Corpus ſpirituale eſt, quod ſpiritui promtum praeſtabit obſequium, omni fragilitate ac labe terrena in cœleſtem puritatem & ſtabilitatem mutata & converſa.* In enchirid. cap. 91. *Sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen corpus non anima eſt, ita tunc ſpirituale corpus erit, corpus tamen non ſpiritus erit.* Lib. XIII. de civ. Dei cap. 20. *Sicut ſpiritus carni ſerviens non incongrue carnalis, ita caro ſpiritui ſerviens recte adpellatur ſpiritualis, non quia in ſpiritum convertetur, ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtemperandi facilitate ſubdetur &c. Non ſolum non erit tale beatorum corpus, quale nunc eſt in quavis optima valetudine, ſed nec tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum, qui licet mori turi non eſſent, niſi peccaſſent, alimentis tamen ut homines utebantur, nondum ſpiritualia, ſed adhuc corporalia geſtantes* (quædam exemplaria rectius legunt: *animalia corpora terrena geſtantes*) *qua licet ſenio non veteraſcent, ut neceſſitate perducerentur ad mortem, tamen & alios ſumebant cibos praeter unam arborem &c.* Lib. eiusdem cap. 22. *Corpora iuſtorum, quae in reſurrectione futura ſunt, neque ullo ligno indigebunt, quo fiat, ut nullo morbo vel ſenectute inveterata moriantur,*

neque ullis aliis corporeis alimentis, quibus eſuriendi aut ſitiendi qualiscunque moleſtia devitetur, quoniam certo & omnimodo inviolabili munere immortalitatis induentur, ut non niſi velint poſſibilitate, non neceſſitate veſcantur. Quod angeli quoque viſibiliter & tractabiliter adparentes, non quia indigebant, ſed quia volebant & poterant, ut hominibus congruerent, ſui miniſterii quadam humanitate fecerunt &c. Non poteſtas ſed egeſtas edendi ac bibendi talibus corporibus auferetur, unde & ſpiritualia erunt; non quia corpora eſſe deſiſtent, ſed quia ſpiritu vivificante ſubſiſtent. Cap. 23. Sicut iſta, quae habent animam viventem, nondum ſpiritum vivificantem, animalia dicuntur corpora, nec tamen animae ſunt, ſed corpora, ſic illa ſpiritualia vocantur corpora. Abſit tamen, ut ſpiritus ea credamus futura, ſed corpora carnis habitura ſubſiſtentiam, ſed nullam tarditatem, corruptionemque carnalem ſpiritu vivificante paſſuram. Tunc iam non terrenus, ſed cœleſtis homo erit, non quia corpus, quod de terra factum eſt, non ipſum erit, ſed quia dono cœleſti iam tale erit, ut etiam cœlo incolendo, non amiſſa natura, ſed mutata qualitate conveniat. Lib. XXII. de civ. Dei c. 21. Homo ſpiritualis ſic in hac vita dicitur, ut tamen corpore adhuc carnalis ſit, & videat aliam legem in membris ſuis repugnantem legi mentis ſuae. Erit autem etiam corpore ſpiritualis, cum eadem caro ſic reſurrexerit, ut fiat quod ſcriptum eſt: Seminatur corpus animale, ſurgit corpus ſpirituale. Cap. 24. Spirituale erit habens quidem carnis, ſed ſine carnali corruptione, ſubſtantiam. Fulgentius de fid. ad Petr. cap. 34. Non indigebimus illic veſtimento, quia erimus immortalitate donati. Iunilius in Geneſ. Caro noſtra poſt reſurrectionem nulla eget refectione ciborum, quia nulla ei ſuppetit a fame vel laſſitudine, vel alia qualibet infirmitate, defectio. Beda in Marci XII. Beati ſunt ſicut angeli in cœlis, quia ſpiritualis ipſis promittitur converſatio, in qua absque ullo terreni actus ſtatu perpetua Dei viſione fruentur. Guilielmus Alvernus primæ partis de univerſo part. II. cap. 23. Quod alimento indigeant in ſtatu felicitatis illius corpora glorificata, inde manifeſtum eſt, quia omne nutrimentum eſt reſtauratio eius, quod fluit de corpore nutribili per motum & conſumtionem caloris naturalis. Quia igitur huiusmodi diſſolutio vel conſumtio locum non habet in huiusmodi corporibus, manifeſtum eſt, quia neque nutrimentum. Thomas I. 2. quæſt. 97. art. 2. In ultimo ſtatu poſt reſurrectionem anima communicabit quodammodo corpori ea, quae ſunt ſibi propria, in quantum eſt ſpiritus; immortalitatem quidem, quantum ad omnes; impaſſibilitatem vero & gloriam & virtutem, quantum ad bonos, quorum corpora ſpiritualia dicentur. Unde poſt reſurrectionem homines cibis non indigebunt, ſed in ſtatu innocentiae iis indigebant. Idem lib. IV. ſent. diſt. 44. quæſt. 2. recenſet ac refellit quorumdam opinionem, qui putabant, dotes corporis glorificati ſpirituales ex immiſſione quintae eſſentiae inducendas. Arbitrabantur enim, in humano corpore, quod ex quatuor elementis conſtat, etiam in ſtatu huius mundi harmoniam elementorum inter ſeſe conciliari per naturam quinti corporis, quod dicunt in compoſitionem humani corporis venire, cuius interventu corpus reddatur debita & habilis materia animae rationalis. In hac autem vita aiunt praedominium eſſe penes corporis elementaris partem. In altera autem praedominaturum eſſe corpus quintum, ex cuius praedominio corpus humanum trahatur ad ſimilitudinem corporis cœleſtis, unde tandem conſtituatur hoc modo corpus ſpirituale.

§. LXXXVI.

2) *Immortalitas & incorruptibilitas.*

§. LXXXVI. 2) *Immortalia & incorruptibilia.* Hæc glorificatorum corporum immortalitas diſtincta erit a) ab *immortalitate Dei*, qui per eſſentiam & a ſeipſo per abſolutam & omnimodam moriendi impoſſibilitatem immortalis eſt, ſed beati per gratiam & gloriam, adeoque per beatificam Dei viſionem immortales erunt futuri. Hoc ſenſu accipiendum, quod apoſtolus 1 Tim. VI. 16 afferit, *ſolum Deum habere immortalitatem.* Hieronymus lib. II. contra Pelag. Damaſcenus lib. III. orth. fid. cap. 3. *Angeli & homines non ſua natura, ſed per Dei gratiam habent immortalitatem.* Auguſtinus lib. III. contra Maximin. Arian. cap. 12. vocabulum *immortalitatis* iudicat eſſe poſitum pro *immutabilitate eſſentiali*, *quae ſolius Dei propria.* Chryſoſtomus in comm. h. l. exiſtimat, *dictum hoc eſſe in comparatione regum terrenorum*, *praecedit enim, ſolus potens*, *rex regum &c.* Quemadmodum enim electi in vita æterna erunt beati non a ſe, ſed ſummi boni participatione; ſic etiam immortales erunt, non a ſe, ſed illius, qui eſt ipſa vita & immortalitas, fruitione. b) Ab *immortalitate primi hominis.* Primus homo immortalis erat per potentiam non moriendi, id eſt, poterat a morte immunis manere, ſi in concreata integritate & ſancta erga Deum obedientia perſiſteret; interim poterat etiam mori, ſi a Deo creatore per inobedientiam ſeſe averteret. Proinde immortalitas primi hominis non erat *abſoluta moriendi impotentia*, ſed ut diximus, *in potentia non moriendi* conſiſtebat; verum beatorum immortalitas in ſtatu glorificationis erit abſoluta moriendi impotentia. Vt enim in bono erunt confirmati, ita quoque ab omni mortis periculo & poſſibilitate liberati. Alia eſt immortalitas carnis, quam in Adamo accepimus, alia, quam in reſurrectione per Chriſtum ſperamus. Ille factus eſt homo immortalis, ut poſſet non mori, ſi non peccaret, moreretur autem, ſi peccaret. Filii autem reſurrectionis non poterunt ultra peccare nec mori. Sicut aliud eſt poſſe non peccare & non poſſe peccare; ſic aliud eſt poſſe non mori & non poſſe mori. Prior immortalitas moriendi actum tollit, poteſtatem omnem ſaltem remotam non excludit, poſterior vero utrumque abolet. c) Ab *immortalitate angelorum & animarum.* Angeli & animæ immortales ſunt per gratiam creationis & propter eſſentialem a materia ſegregationem; ſed corpora beatorum glorificata erunt immortalia per ſingularem Dei ordinationem ac perfectam divinæ imaginis renovationem. d) Ab *immortalitate damnatorum.* Damnati erunt immortales, quia *quaerent mortem, ſed mors fugiet ab eis*, Apoc. IX. 6. at hæc miſera erit immortalitas, quia non in felicitate & lætitia, ſed in pœnis & miſeria erunt immortales, unde reſpectu beatæ vitæ, a qua ſunt excluſi, dicuntur *aeternum mori*; ſed beatorum immortalitas non tantum erit durans animæ & corporis unio, ſed etiam beatæ vitæ æterna continuatio. Immortalitas corporum beatorum cum aliis glorificationis dotibus erit coniuncta, ſed damnatorum immortalitas ab illis penitus erit ſeparata.

§. LXXXVII. Probatur hæc corporum glorificatorum immortalitas 1) ex *diſerta apoſtoli adſertione*: 1 Cor. XV. 42, *Seminatur* εν φϑορα, *reſurget in* αφϑαρσια. v. 50. Η φϑορα ȣ δυναται την αφϑαρσιαν κληρονομειν, *beatam illam immortalitatem & incorruptibilitatem*, quam in

in cœlo exſpectamus. v. 53. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* v. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet ſermo &c.* ubi magna emphaſis eſt in pronomine relativo *δειχτιχω τυτο* quatuor vicibus repetito, quam ſuo loco expendimus; oſtendit enim ipſa illa corpora, quæ in hac vita ſunt mortalia & corruptibilia, tunc fore immortalia & incorruptibilia. 2 Cor. V. 4. *Quod mortale eſt, a vita abſorbebitur.* 1 Ioh. II. 17. *Qui facit Dei voluntatem, manet in aeternum.* Apoc. II. 11. *Qui vicerit, non laedetur a morte ſecunda.* 2) Ex *infallibili Dei promiſſione.* Eſai. XXV. 8. *Abſorbebit mortem in ſempiternum.* Oſ. XIII. 14. *Ero peſtis tua, o mors.* 1 Cor. XV. 26. *Noviſſimus hoſtis deſtruetur, mors.* v. 55. *Abſorpta eſt mors in victoriam*, id eſt, victorioſe, ut in ſempiternum devicta ac proſtrata iaceat, nec amplius in beatos dominetur. Apoc. XX. 14. *Mors & infernus miſſi ſunt in ſtagnum ignis*, id eſt, penitus deleta & exſtincta, ut nullam amplius in beatos habebunt poteſtatem. XXI. 4. *Mors ultra non erit.* 1 Petr. I. 4. *Vocati ſumus ad hereditatem αφθαρτον χαι αμαραντον.* 3) Ex *primi hominis conſtitutione.* Si Adamus in ſtatu innocentiæ fuit immortalis, multo magis beati in vita æterna immortales erunt, quia tunc ſuccedet *αποχαταςασις των παντων*, Act. III. 21. interim diſcrimen quoddam erit inter immortalitatem primi hominis in *paradiſo terreſtri* & beatorum in *paradiſo cœleſti*, de quo paulo ante egimus. 4) Ex *cauſae remotione.* Mors eſt effectum peccati. At in vita æterna nullum amplius in beatis erit peccatum. Erunt in bono confirmati, ut non poſſint peccare. Ergo etiam erunt in vita confirmati, ut non poſſint mori. 5) Ex *beatorum cum Chriſto conformatione.* Chriſtus corpus noſtrum *reddet conforme ſuo corpori*, Phil. III. 21. atque illud poſt reſurrectionem eſt immortale, Rom. VI. 9. 2 Cor. XIII. 4. Apoc. I. 18. Ergo & beatorum corpora talia erunt. 6) Ex *angelorum conditione.* Beati erunt *ισαγγελοι.* Atqui angeli ab omni mortis neceſſitate & periculo ſunt liberi. Ergo. Huius argumenti fontem monſtrat nobis Chriſtus Luc. XX. 36. *Non poterunt ultra mori, aequales enim ſunt angelis Dei.* 7) Ex *perfecta imaginis divinae reſtinctione.* Imago Dei, ad quam primus homo fuit conditus, complectebatur immortalitatem, Sap. II. 23. iam vero divina imago in beatis perfecte reformabitur, ut ſuperius oſtendimus. Ergo etiam immortalitas beatis conferetur. 8) Ex *habitaculi duratione.* 2 Cor. V. 1. *Habemus aedificationem ex Deo, domum non manufactam, ſed aeternam in cœlis.* Hebr. XIII. 14. *Non habemus hic civitatem manentem μενυσαν, ſed futuram inquirimus.* Si habitaculum eſt æternum, ergo etiam cives & incolæ vivent in eo in æternum, neque enim metus eſt, ne ex eo expellantur, quod angelis malis obtigit. 9) Ex *vitae aeternae adpellatione.* Beatitudo cœleſtis, quæ electis poſt hanc vitam obtingit, ideo adpellatur vita æterna, quia mortem & mortalitatem penitus excludit.

Dicta patrum de immortalitate beatorum.

§. LXXXVIII. De hac corporis glorificati immortalitate ſic loquuntur veteres: Tertullianus libr. de reſurr. carn. cap. 36. p. 332. *Reſuſcitati ſimiles erunt angelis, qua non nupturi, quia nec morituri, ſed qua tranſituri in ſtatum illum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis.*

Cyrillus

llus lib. XII. in Ioh. cap. 58. *Quid virtute atque gloria reſurgere aliud quod omni infirmitate, omnique coronis dedecore procul depulſo ad ſince- incorruptibilitatem genus humanum rum ſit?* Chryſoſtomus hom. XLI. Cor. *Quod ſi mihi parum credis, ia corpora ſplendida illa hactenus dua aeterna tranquillitate conſiſtentia vi. credesque deinceps, etiam illa noſtra ptibilia incorruptibilia ut ſint, efficere n poſſe, imo his, quae oculis cernunpraeſtantiora.* Auguſtinus lib. VI. Geneſi ad liter. cap. 25. *Aliud eſt poſſe mori, aliud autem poſſe non mo- ſecundum quem modum primus homo us eſt immortalis &c. Neque enim rtale, quod mori omnino non poſſit, niſi ſpirituale, quod nobis futurum eſurrectione promittitur.* Lib. XXII. iv. Dei cap. 30. *Prima immortalitas, quam peccando Adam perdidit, non mori, noviſſima erit non poſſe.* Iſidorus Peluſiota lib. I. epiſt. 116. *iuventutem reſurrectionem a mortuis igit, cum nimirum corruptio immuta-, & natura ad ſtatum ab omni corione & interitu alienum iuveneſcet.* odoretus in comm. Col. II. *In futura a corruptione & interitu alienum ac rtale corpus effectum non poteſt ampeccati ſordes ſuſcipere.* Iunilius in *Adam ita immortalis factus eſt, ut non mori, ſi non peccaret; ſi autem ret, moreretur; ita vero immortales filii reſurrectionis, cum erunt aequangelis Dei, ut nec mori ultra, nec pecpoſſint.* Rupertus lib. II. in Apoc. *Qui digne percipit hoc ſacramentum, ſurget in noviſſimo, ut corpore novo orem habeat ſolidum, candorem ſempium, ſitque corpus eius quaſi calculus, ſt, ſplendida immutatione ſolidatum.*

§. LXXXIX. 3) *Impaſſibilia*, nullis omnino paſſionibus internis vel externis obnoxia. Duplici enim reſpectu corpora beatorum erunt impaſſibilia, a) reſpectu *paſſionum internarum*, quia in corporibus illis non habitabit amplius fomes concupiſcentiæ vitioſas paſſiones producens, nulla in illis erit peccati macula, nulla inordinata παθη inerunt, ſed modis omnibus erunt pura, ſancta, incontaminata. b) Reſpectu *paſſionum externarum*, quia nihil quidquam erit, quod paſſionem ac dolorem illis inferre poſſit, erit in eis divina quædam qualitas, quæ ab omni corruptiva alteratione eadem defendat, non lædentur ab æſtu vel frigore, non a fera beſtia ipſis imminebit periculum, nec igne, nec gladio poterunt penetrari &c. Prior impaſſibilitas probatur ex *totali abolitione peccati ex anima & carne renatorum*, quam ſuperius demonſtravimus, §. 55. quo referri etiam poteſt dictum apoſtolicum 1 Cor. XV. 50. *Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt*, hoc eſt, caro vitiis & concupiſcentiis adhuc ſubiecta. Confer tract. de reſurr. §. 75. Poſterior impaſſibilitas probatur 1) ex *diſerto Spiritus ſancti oraculo*, Apoc. VII. 16. *Non eſurient nec ſitient amplius, nec cadet ſuper illos ſol, nec ullus aeſtus.* XXI. 4. *Mors non erit, nec luctus, nec clamor, nec dolor erit ultra.* In Græco eſt πονος, quod proprie laborem & fatigationem ſignificat. 2) Ex *immortalitatis dono.* Impaſſibilitas ex perfecta immortalitate & incorruptibilitate originem ducit; quia paſſio eſt partialis quædam corruptio & ad mortem quaſi præparatio. Iam vero beati erunt perfecte immortales & incorruptibiles. Ergo etiam impaſſibiles.

3) *Impaſſibilitas.*

I

1 Cor. XV. 45. *Surget in* ἀφθαρσιᾳ v. 50. *Corruptio non poterit hereditare* την ἀφθαρσιαν. v. 53. *Oportet corruptibile hoc induere* ἀφθαρσιαν. Apoſtolus abſolute ac ſimpliciter glorificatis beatorum corporibus tribuit ἀφθαρσιαν, proinde ab omni omnino corruptione tum *totali*, quæ eſt mors, tum *partiali*, quæ eſt paſſibilitas, eadem liberat. 3) Ex *primi hominis ſtatu*. In corpore primi hominis quidam ſtatuunt non modo *immortalitatem*, ſed etiam *impaſſibilitatem*, per quam ſemper extra interitum & corruptionem in integra & naturali ſua diſpoſitione permanſiſſet, quam ex protoplaſtorum ante lapſum nuditate ſine ullo dolore, moleſtia, aut extrinſeco eorum incommodo probant. Quamvis vero dubium alicui videri poterat, an ab omni plane paſſione partiali primus homo immunis fuerit, cum calor nativus egerit in humidum radicale, cum arbor vitæ in προφυλακτικον ſenii ac mortis fuerit ipſi tradita, cum cibo ac potu ad naturæ conſervationem indiguerit; illud tamen certum eſt, a paſſione doloroſa ac moleſta, quæque tandem mortem per cauſas internas vel externas adducere potuiſſet, primum hominem ante lapſum penitus fuiſſe liberum. Beatorum igitur corpora multo magis ac in gradu longe perfectiori erunt impaſſibilia, quia nulli penitus paſſioni vel alterationi erunt obnoxia, poſtquam exoptata illa των παντων αποκαταςασις fuerit ſecuta, Act. III. 21. Ut primi homines in ſtatu integritatis erant eo ſenſu ac reſpectu *immortales*, quod poterant non mori; ſic eo ſenſu & reſpectu erant *impaſſibiles*, quod poterant non pati, id eſt, omnes paſſiones & paſſionum cauſas prudentia ſua avertere. Sed beatorum immortalitas & impaſſibilitas conſiſtet in eo, quod *non poterunt mori vel pati*, quod corpora eorum nullo plane modo ullius paſſionis & corruptivæ alterationis erunt δεκτικα ac capacia. Bielis lib. II. ſent. diſt. 19. quæſt. un. art. 1. *Immortale & impaſſibile accipitur proprie vel improprie. Proprie ut contradictorie opponitur huic, quod eſt mortale, ut videlicet negatio incluſa negat potentiam moriendi, & ſic valet immortale, id eſt, non potens mori. Improprie, ut non opponitur contradictorie, ſed quaſi ſubcontrarie, ut videlicet negatio incluſa non negat potentiam ſed actum valens tantum immortale, id eſt, potens non mori. Priori modo homo non habuit corpus immortale* (& impaſſibile) *in ſtatu innocentiae, ſed ſecundo. In vita aeterna vero corpus eo modo ac ſenſu immortale* (& impaſſibile) *accipiet.* 4) Ex *conformitate cum angelis*. Beati erunt ισαγγελοι. Iam vero angeli ſunt impaſſibiles. Ergo & beati. 5) Ex *remotione cauſarum paſſionis*. In novo cœlo ac neva terra nullus erit æſtus, nullum frigus, quod beatis nocere poſſit. Beati erunt reges & victores, erunt domini omnium creaturarum, ergo nemo iniuriam illis inferre audebit. Nulla erit contrariarum qualitatum in corpore glorificato pugna, quæ interitum ſubiecto moliatur. Nativus calor non abſumet humidum, ut reſtauratione opus ſit per cibum; ergo multo minus metuendum erit, ne progreſſu temporis illud penitus depaſcat. Potentia materiæ in corporibus glorificatis ita erit exſatiata ab eorum forma, ut aliam nec adpetat nec admittat. Non erunt ibi gladii diſſecantes ac interficientes, ac ſi vel maxime eſſent, attamen tam non poſſent lædere corpus glorificatum, quam aërem, quam cœlum, quam ſpiritum. Nulla ibi opus erit pulmonum eventilatione, nulla ad vitam conſervandam exſpiratione & reſpira-

ne, ſed omnia erunt ſpiritualia ıſſibilia. 6) Ex *pleno animae in dominio.* Hanc rationem profert ıs in additam. quæſt. 82. art. 1. *paſſio fit per victoriam agentis ſuper Impoſſibile eſt autem quod aliquid do- ſuper patiens, niſi in quantum debili- ominium formae proprie ſuper mate- ıtientis. Corpus autem humanum, & d in eo eſt, erit perfecte ſubiectum ani- tionali, ſicut anima perfecte ſubiecta o, & ideo in corpore glorioſo non eſſe aliqua mutatio contra diſpoſitio- m, qua perficitur ab anima, & ione corpora erunt impaſſibilia.* Pro- ır autem hoc plenarium animæ in imperium a qualitate ſupernatu- initus infuſa, quæ perfectiſſimam i ſanitatem conciliabit. Si enim vita per medicamenta corporis aliquanto tempore conſervari quidni Deus in vita æterna per ıtem aliquam ſupernaturalem ac atificam ſui viſionem corporis ſa- a perpetuo conſervare poſſit?

XC. De hac impaſſibilitatis dote ıuntur veteres: Tertullianus libr. ırr. carnis cap. 57. *Manebit qui- ro etiam poſt reſurrectionem eatenus s, qua ipſa, qua eadem: & tamen rilis, qua in hoc ipſum manumiſſa a o, ne ultra pati poſſit.* Auguſtinus ſt. ad Dioſcor. *Sanitas perfecta s illa extrema totius hominis immor- erit. Tam potenti enim natura fe- ıs animam, ut ex eius pleniſſima bea- e redundet etiam in corpus plenitudo is, id eſt, incorruptionis vigor.* ıs in Geneſ. *Nulla ſuppetet carni a el laſſitudine vel alia qualibet infir- defectio.* Anshelmus libr. de ſimi- cap. 54. *Incunctanter, ut mea qui- rt opinio, adſtruere licet, ſanitatem vitae ita vigere, & immutabilem ac inviolabilem fore, ut ineffabili quadam dulcedine ſuavitatis totum hominem repleat, & omne, quod alicuius in ſe viciſſitudinis, mutabilitatis aut laeſionis ſuſpicionem praetendere queat, procul arceat atque repellat.* Damaſcenus lib. III. orth. fid. cap. 28. Chriſtus *primitiae & reſurrectionis & incorruptibilitatis & impaſſibilitatis nobis factus.* Rupertus lib. II. in Apoc. II. *Mortui reſurgent, inquit apoſtolus, & nos immutabimur. Immutari namque ſanctorum eſt tantum, idemque eſt, ac ſi diceret: ultra non moriemur, impaſſibiles erimus.* Scholaſtici notant, adfectiones & paſſiones in corporibus eſſe duplicis generis. Quædam ſunt *maleficae, quae corpus laedunt, atterunt ac conficiunt,* ut fames, ſitis, morbus, dolor &c. illæ non habebunt locum in beatis corporibus. Quædam vero *naturam potius iuvant & perficiunt, quam laedunt,* ut ſenſuum notitiæ. Non læditur oculus, cum adficitur pulchris coloribus, nec auditus, cum percipit ſuavem harmoniam: huius poſterioris generis paſſiones ſive adfectiones concedunt ſanctis, quippe quæ non *κακιωσιν* ſed potius βελτιωσιν continent.

ı. XX.

§. XCI. 4) *Clara, ſplendida, lucida, fulgentia, non obſcura, tenebroſa* &c.

4) *Claritas.*

Probatur hæc claritas 1) ex *perſpicua ſcripturae adſertione.* Dan. XII. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt ſicut ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudierunt multos, ſicut ſtellae in ſeculum & in aeternum.* Matth. XIII. 43. *Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris mei.* Rom. VIII. 18. *Paſſiones huius temporis non ſunt dignae ad futuram* δοξαν. v. 21. *In libertatem gloriae filiorum Dei.* 1 Cor. XV. 41. *Alia claritas ſolis, alia claritas lunae, alia claritas ſtellarum. Stella enim differt a*

ſtella in claritate, ſic & reſurrectio mortuorum. v. 43. *Surgit* εν δοξη. Col. III. 4. *Adparebitis cum Chriſto* εν δοξη. 1 Petr. V. 1. Της μελλουσης αποκαλυπτεσθαι δοξης κοινωνος. Fulgentius in lib. adv. decem obiectiones Arianorum refert huc locum ex Pſalm CX. 3. *Tecum principium in die virtutis tuae in ſplendoribus ſanctorum. Splendor*, inquit, *ſanctorum in reſurrectionis claritate conſiſtit, hic ſplendor tunc ſanctis a Domino tribuetur, quando reformabit corpus noſtrum humile, ut conforme illud reddat corpori ſuo glorioſo.* Sed Hebræa aliter habent, ac de ſtatu piorum in hac vita loquuntur, conſequenter tamen hoc dictum propheticum de *pulchritudinibus* ſeu *decoribus ſanctitatis* huc adcommodari poteſt, quia decor ille conſummabitur demum in futura vita. Scholaſtici huc referunt locum Sap. III. 7. *Fulgebant iuſti, & tanquam ſcintillae in arundineto diſcurrent.* Ne quis vero ſuſpicetur, modicum fore beatorum ſplendorem propterea, quod cum ſcintillis conferantur, ideo notant non æqualitatem ſplendoris ſignificari, qui longe maior erit in beatis, ſed duntaxat ſimilitudinem, quæ rem non prorſus adæquat. Neander in theol. p. 725. huc adcommodat dictum Iud. V. 31. *Qui diligunt Dominum, ſicut ſol in ortu ſuo ſplendent atque ita rutilant.* 2) Ex *ſymbolica novi cœli ac novae terrae deſcriptione.* Eſai. XXX. 26. *Erit lux lunae ſicut lux ſolis, & lux ſolis erit ſeptempliciter ſic ut lux ſeptem dierum.* Apoc. XXI. 18. *Ipſa civitas aurum mundum, ſimile vitro mundo*, quod eſt diaphanum ac pellucidum; iam vero qualis civitas, tales etiam erunt incolæ, fulgentes ac lucentes divino colluſtrati lumine. 3) Ex *Chriſti transfiguratione.* Chriſtus *corpus noſtrum humile transfigurabit, ut conforme fiat corpori ſuo glorioſo*, Phil. III. 21. iam vero glorificatio corporis Chriſti ſic deſcribitur Matth. XVII. 2. *Reſplenduit facies eius ſicut ſol, veſtimenta autem eius facta ſunt candida ſicut nix.* Marc. IX. 3. *Veſtimenta eius facta ſunt ſplendentia*, ϛιλβοντα, *& candida nimis velut nix, qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere.* Luc. IX. 29. *Facta eſt ſpecies vultus eius altera, & veſtitus eius albus & refulgens*, εξαϛραπτων, *fulgura quaſi emittens.* Ergo etiam beatorum corpora talia erunt; unde Moſes & Elias ibidem adparent εν δοξη, Luc. IX. 31. ac *nubes lucida obumbrat diſcipulos*, Matth. XVII. 5. ut ſignificetur, etiam ſanctos claritatis illius in cœlis aliquando conſortes futuros. 4) Ex *angelorum conditione.* Beati erunt ισαγγελοι, iam vero quoties angeli, qui propter claritatem comparantur *flammis ignis*, Pſalm CIV. 4. in adſumtis corporibus adparuerunt, lucem ac ſplendorem emiſerunt. Dan. X. 6. *Corpus eius ſicut Tarſis, & facies eius velut adſpectus fulguris, & oculi eius ut lampades ignis, & brachia & pedes eius ſicut color aeris politi.* Matth. XXVIII. 3. *Erat adſpectus eius ſicut fulgur, & veſtimentum eius ſicut nix.* Marc. XVI. 5. *Viderunt iuvenem coopertum ſtola candida.* Luc. XXIV. 4. *Duo viri in veſte fulgenti.* Ioh. XX. 12. *Vidit duos angelos in albis.* Act. I. 10. *Duo viri adſtiterunt in veſtibus albis &c.* Ergo etiam tales erunt beati, unde & ipſi deſcribuntur veſtibus candidis ac fulgentibus induti, Apoc. III. 4. IV. 4. VII. 9. 13. &c. 5) Ex *beatifica Dei viſione.* Deus, qui eſt ipſa *lux*, 1 Ioh. I. 5. beatifica ſui viſione beatos perfecte illuminabit ac colluſtrabit, ut ex eo toti reddantur fulgentes ac lucidi. Eſai. LX. 19. Apoc. XXI. 23. *Claritas Dei illuminabit cœleſtem Hieroſolymam & omnes eius cives*, unde v. 24. additur: *Gentes, quae ſalvantur, ambulabunt in lumine illius.*

6) Ex *typica præfiguratione.* Ex-
:XXIV. 29. cum Moſes deſcende-
e monte Sinai, in quo Deum vi-
, & cum ipſo locutus fuerat,
!ebat *cutis faciei eius ex conſortio ſer-*
Domini. Vulgata verſio habet,
cornuta fuiſſe facie, quia קרן, quod
icat *radios emittere*, *fulgere &c.* de-
um a Thoar קרן *cornu.* Ut enim
a ex fronte animalis exſurgunt,
idii e lumine emergere & dilatari
itim videntur, unde Moſen *cornu-*
pingunt. Sed cornua proprie ſic
Moſis faciem potius reddidiſſent
mem. Intelligitur igitur fulgur
lendor radios lucis emittens, unde
Moſes cum Iſraëlitis collocuturus
ſuæ velum imponere fuit coa-
, quia non poterant in eius fulgo-
ατενισαι. Quod ſi igitur Moſis
s ſplendorem & vim emittendi lu-
ex conſervatione quadraginta die-
& noctium cum Deo æterna & eſ-
li luce contraxit, quid futurum
mus, quando beati *a facie ad faciem*
nem æternitatem Deum videbunt?
:. III. 11. 7) Ex *animarum conſti-*
e. Animæ beatorum fulgebunt
divinæ ſapientiæ, expulſa omni
ti caligine; ex hac luce anima-
reſplendeſcentia quædam in ipſa
ue corpora transfundetur, ut bea-
t toti fulgentes ac lucidi. Si in
nis vis ac proprietas earum inter-
cida reddit gemmarum corpora,
to magis in beatis lux animarum
bit per ipſa corpora. Si radii ſolis
itrum, cryſtallum & alia diapha-
enetrant, quidni ſplendor anima-
corpora glorificata ſubtilia pene-
t?

patrum
ritate

§. XCII. De hac corporum glorificatorum claritate ſic loquuntur veteres: *corporum glorificatorum.* Irenæus lib. IV. cap. 37. p. 267. *Quemadmodum videntes lumen intra lumen ſunt, & claritatem eius recipiunt; ſic & qui vident Deum, intra Deum ſunt, percipientes eius claritatem.* Ephremus in orat. de iudicio: *Iuſtorum corpora ſeptuplo ſolis radios ſuperabunt.* Auguſtinus lib. II. de civ. Dei cap. 29. *Incomparabiliter ſuperna civitas eſt clarior, ubi victoria, veritas; ubi dignitas, ſanctitas; ubi pax, felicitas; ubi vita, aeternitas.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *Omnes harmoniae corporalis numeri non latebunt intrinſecus & extrinſecus per corporis cuncta diſpoſiti & cum caeteris rebus, quae ibi magnae atque mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis pulchritudinis delectatione ſuccendent.* Serm. CXLIII. de temp. adducens verba apoſtoli: *Alia claritas ſolis, alia claritas lunae, alia claritas ſtellarum &c.* ſubiungit: *Videtis, quia promiſſa eſt ſanctorum corporibus claritas & claritatis diverſa ſpecies.* Theodoretus in 1 Cor. XV. *Ex iuſtis alii reſplendent ſicut ſol, alii vero ſicut luna, alii clariſſimarum ſtellarum ſplendorem imitabuntur. Dominus quidem inquit: fulgebunt iuſti ſicut ſol. Apoſtolus autem de ſtellis loquitur, ut oſtendat varium fore in beatis fulgorem.* Gregorius in comm. Iob. XXVIII. ad illa verba: *Non adaequabitur ei aurum aut vitrum. Patebit,* inquit, *corporalibus oculis ipſa etiam corporis harmonia, ſicque unusquisque erit tunc conſpicabilis alteri, ſicut nunc eſſe non poteſt conſpicabilis ſibi &c.* Et poſtea: *Quia ſancti omnes ſumma in hac civitate beatitudinis claritate fulgebunt, ideo inſtructa auro dicitur. Et quoniam ipſa eorum claritas viciſſim ſibi in alternis cordibus patet, & cum uniuscuiusque vultus attenditur, ſimul & conſcientia penetratur,*

hoc aurum vitro mundo ſimile memoratur. Ibi quippe uniuscuiusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abſcondet, ſed patebit animus. Euthymius in Matth. XIII. *Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol. Verum cum tunc futurum ſit, ut Dei ſplendor illos circumdet, utique ipſi conformes erunt, ac divini reddentur, & conſequens eſt, ut ſole ſplendidiores efficiantur. Quomodo ergo dicit, ſicut ſol? quia noto apud illos exemplo utendum erat, nec quidquam illis notum erat, quod eſſet ſole ſplendidius.* Rabanus de modo pœnit. cap. 13. *Incorruptorum gloria corporum non hoc tantum ſplendoris emittet, quantum ex iſta corruptibile luce procedit, nec talem lucem, qualem nunc mortales oculi capere poſſunt, ſed tantus erit futurae lucis ſplendor, quantum corporeus ferre non poſſit adſpectus.* Anshelmus in elucidario: *Erunt corpora ſanctorum ſepties quam ſol ſplendidiora.* Bernhardus in medit. cap. 16. *Qualis erit ſplendor animarum, cum ſolis ſplendorem habebit lux corporum?* Thomas in additam. quæſt. 85. art. 1. ad 2. diſputat, *beatorum corpora non tantum fore extrinſecus ſplendida, ſed etiam intrinſecus diaphana ac tranſparentia, ut oculis intuentium adpareant venae, humores, viſcera, nervi ac tota omnium partium harmonia. Denſitas,* inquit, *corporis glorioſi pervietatem non tollit ab eo, ſicut nec denſitas vitri a vitro.* Ægidius Roman. lib. II. hexaëm. cap. 23. *In ipſo cælo empyrato quaſi in quadam flamma non ab ardore, ſed a ſplendore corpora beatorum erunt longe lucidiora iſto cælo, & erunt quaſi quidam ſoles & quaſi quaedam ſtellae illius cæli ſe mutuo videntia in ipſo cælo, quia propter diaphaneitatem & propter ſplendorem propriorum corporum unum non celabitur alteri, ſed ſimul gaudebunt & laetabuntur in mutua viſione.*

§. XCIII. 5) *Firma, ſana & robuſta.* Corpora glorificata erunt in ſummo gradu ευκρατα, nullis morbis, imo nec morborum periculis, nulli ſenio, nulli virium decremento obnoxia, ſed in ſtabili ſanitate ac robore confirmata. Probatur hoc 1) ex *diſertis verbis apoſtoli.* 1 Cor. XV. 43. *Seminatur in infirmitate, reſurget in virtute.* 2) Ex *conformitate cum angelis.* Angeli ſunt *ſpiritus potentes virtute*, Pſalm CIII. 20. poſſunt una nocte copioſiſſimum exercitum proſternere & interimere, 2 Reg. XIX. 35. iam vero beati erunt ισαγγελοι. 3) Ex *qualitate corporis Chriſti. Chriſtus crucifixus eſt ex infirmitate, ſed vivet ex virtute Dei, & nos infirmi ſumus in illo, ſed vivemus cum eo ex virtute Dei*, 2 Cor. XIII. 4. 4) Ex *impaſſibilitate.* Corpora glorificata erunt impaſſibilia. Ergo etiam ſana, firma, robuſta. 5) Ex *ampliſſima Dei promiſſione.* Eſai. LX. 22. *Minimus erit in mille, & parvulus in gentem fortiſſimam.* Apoc. II. 26. & 27. *Qui vicerit, dabo illi poteſtatem ſuper gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, ſicut & ego accepi a Patre meo.* III. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.* v. 21. *Dabo ei ſedere mecum in throno meo.* Hæc dignitas, hoc robur, hæc poteſtas non tantum ratione animarum, ſed etiam ratione corporum beatis obtinget. 6) Ex *primaeva hominis ante lapſum conditione.* Primi homines erant corporibus ſanis ac firmis ante lapſum præditi, per fructum arboris vitæ ab omni infirmitate & ſenio poterant præſervari, obtinebant dominium in omnes viſibiles creaturas &c. Quanto magis in tempore *reſtitutionis omnium* illa felicitas electis obtinget, cum & i-

5) Firmitas ac ſanitas.

pſi

pſi manducaturi ſint *de ligno vitae, quod eſt in paradiſo Dei*, Apoc. II. 7. *quod per menſes ſingulos reddit fructum ſuum, & cuius folia ſunt ad ſanitatem gentium*, XXII. 2. 7) *Ex cauſarum infirmitatis remotione.* Nihil quidquam vel interius vel exterius ſanitatem, robur & firmitatem corporum glorificatorum labefactare poterit, erunt adverſus omnes agentium cauſarum inſultus munita. De hac dote ſic loquuntur veteres: Hieronymus in comment. 1 Cor. XV. ſuper verba: *Oportet mortale hoc induere immortalitatem* &c. *Illud veſtimentum non dicit corpus abolere, quod ornat in gloria, ſed quod ante inglorium fuit, efficere glorioſum, ut mortalitatis & infirmitatis viliore veſte depoſita immortalitatis auro, & ut ita dicam, firmitatis atque virtutis beatitudine induamur, volentes non ſpoliari carne, ſed ſuperveſtiri in gloria, & domicilium noſtrum, quod de cœlo eſt, ſuperindui deſiderantes, ut devoretur mortale a vita.* Anſhelmus in libro de ſimilitud. cap. 52. *In futuro ſeculo ſic iuſtus fortis erit, ut etiam, ſi velit, terram commovere poſſit, & ſic e converſo iniuſtus imbecillis, ut nec etiam vermes amovere queat ab oculis ſuis.* Idem in elucidario: *Sanctorum talis erit valentia, ut ſi montes & omnem molem terrae pede vertere vellent, valenter poſſent. Nemo enim dubitat, angelos hoc poſſe, quibus aequales dicuntur eſſe.* B. Lutherus in enarrat 1 Cor. XV. tom. VI. Ienenſ. German. fol. 280. *Quanto imbecillius iam fuerit corpus omnibus viribus & robore deſtitutum, ut morbo proſtratum, nec unius quidem pediculi aut pulicis iniuriam a ſe propulſare poſſit, tanto fortius & firmius poſtea erit futurum adveniente tempore, adeo ut unico digito hanc ſacram aedem nullo negotio portaverit, ac unico pede maximas quasque turres loco moverit, tum quod cum vaſtiſſimis montibus perinde ut pueri cum pila luſurum ſit, atque in momento & ictu oculi ad nubes uſque ſaltarit aut plusquam ſexcenta ſtadia curſu raptim conficiet. Tunc enim mera erit potentia, ubi nunc tantum eſt infirmitas, nec quidquam ipſi erit factu impoſſibile, quod animo faciendum conceperit, ut ſi eum univerſo mundo manus velit conſerere, facile vincet &c.* Confer ea, quæ de impaſſibilitate diximus ſuperius §. 89.

§. XCIV. 6) *Formoſiſſima ac pulcerrima omnis deformitatis expertia*, quod probatur 1) ex *dicto apoſtoli*: 1 Cor. XV. 43. *Seminatur in ignobilitate, ſurgit in gloria.* Quando corpora inſtar ſeminum terræ mandantur, ſunt deformia, cadaveroſa, obſcura, ignobilia, ſed reſurgent formoſiſſima, nobiliſſima, *ſplendoribus aemula ſolis.* 2) Ex *conformitate cum corpore Chriſti.* Chriſtus *corpus noſtrum humile conforme reddet corpori ſuo glorioſo*, Philip. III. 21. atqui Chriſtus eſt *pulcerrimus inter filios hominum*, Pſalm. XLV. 3. 3) Ex *conformitate cum angelis.* Beati erunt *ισαγγελοι*, atqui angeli ſunt *ſpiritus pulcerrimi*, unde vocantur *aſtra matutina*, Iob. XXXVIII. 7. & adparent in forma florentiſſimorum *iuvenum*, Marc. XVI. 5. 4) Ex *fulgore & claritate.* Corpora beatorum erunt clara, ſplendida ac fulgentia, ut demonſtravimus. Atqui ubi fulgor & claritas, ibi etiam pulchritudo ac formoſitas. 5) Ex *pulchritudinis definitione.* Ariſtoteles lib. III. topic. Το *καλλος των μελων τις συμμετρια δοκει ειναι*, ubi tamen *παχυλως* loquitur notante Scaligero libr. IV. poëtices puta *cauſaliter*, quia *pulchritudo non eſt ipſa ſymmetria, ſed qualitas ex illa ſymmetria, orta in categoria relationis.* Cicero lib. III. Tuſcul. definit corporis pulchritudinem *aptam membrorum figuram ſive*

6) Formoſitas.

conformationem cum coloris quadam ſuavitate, quam definitionem repetit Auguſtinus libr. XXII. de civit Dei cap. 19. *Pulchritudo corporis eſt partium congruentia cum quadam coloris ſuavitate.* Piccolominus grad. VIII. ex ſententia philoſophi in lib. I. metaph. definit pulchritudinem, quod *ſit perfectio compoſiti ex congruente ordine, menſura & ratione partium conſurgens, vel qualitas ex modo quantitatis, temperatura qualitatum & partium ſitu conveniente conſiata, ac propterea delectans.* Scaliger. d. l. *Pulchritudo eſt ſua cuiusque partis primum, deinde partium commiſſarum temperamento oriens qualitas, quae comprehenditur ſub relativa bonitate, quae eſt naturae quaedam congruentia*, ut notat idem exerc. CCCVII. At hæ & ſimiles deſcriptiones omnes in beatorum corporibus locum inveniunt. 6) Ex *omnis deformitatis remotione.* Summa coram Deo deformitas eſt peccatum, quæ eſt animæ labes ac macula; remota hac animæ deformitate corpus non poteſt non eſſe pulcherrimum. Corporis deformitas oritur vel ex *membri alicuius mutilatione*, ut in monoculis, mancis &c. vel ex *quantitatis improportione*, ex defectu debitæ quantitatis, vel *adpoſitione alicuius diſconvenientis*, quando membrum aliquod eſt iuſto maius vel minus, vel ex *coloris diſtemperatione* &c. At hæ & ſimiles cauſæ deformitatis omnes a beatis aberunt. Morbi & ſenectus depopulantur pulchritudinem. At in vita æterna nec morbi nec ſenium habebunt locum. 7) Ex *primi hominis conditione.* Primus homo ante lapſum erat anima & corpore pulcherrimus, *vidit enim Deus cuncta, quae fecerat, & ecce erant bona valde*, Gen. I. 31. Chaldæus Hebræum טוב reddidit per vocem תקין, quod ſignificat *rectum, aptum, conveniens, pulchrum, elegans ac concinnum.* Iam vero in vita æterna fiet αποκαταϛασις παντων, Act. III. 21. Ergo etiam pulchritudo illa reſtituetur.

Dicta patrum de pulchritudine corporum glorificatorum.

§. XCV. Hac de re ſic loquuntur veteres: Auguſtinus in ench. cap. 91. *Reſurgent corpora ſanctorum ſine ullo vitio, ſine ulla deformitate.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 19. *Nulla erit* (in corporibus reſuſcitatis ad gloriam) *deformitas, quam facit incongruentia partium, ubi & quae prava ſunt, corrigentur, & quod minus eſt, quam decet, unde creator novit, inde ſupplebitur, & quod plus eſt, quam decet, materiae ſervata integritate detrahetur. Coloris porro ſuavitas quanta erit, ubi iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno Patris ſui?* Prudentius in hymno exſequiali:

Haec quae modo pallida tabe
Color albidus inficit oſſa,
Tunc flore venuſtior omni
Sanguis cute tinget amœna.
Nam nulla deinde ſenectus
Frontis decus invida carpet,
Macies neque ſicca lacertos
Succo tenuabit adeſo.
Morbus quique peſtifer artus,
Qui nunc populatur anhelos,
Sua tunc tormenta refudans,
Luet inter vincula mille.
Hunc eminus aëre ab alto
Victrix caro, iamque perennis
Cernet ſine fine gementum,
Quos moverat ipſe dolores.

Anshelmus in proſologio cap. 25. *Si te delectat pulchritudo, iuſti fulgebunt ſicut ſol &c.* Libr. de ſimilitudinib. cap. 50. *In illa vita pulchritudo iuſtorum ſolis pulchritudini, qui ſeptempliciter, quam modo*

do ſit, *ſplendidior erit*, *adaequabitur*, *unde ſcriptum eſt*: *Fulgebunt iuſti ſicut ſol in conſpectu Dei. Si vero iniuſtus fuerit*, *cœno & omni cadavere fœtidior erit*, *omnique fuligine turpior.* Laurentius Iuſtinianus de caſto connub. verbi & animæ cap. 5. *Singuli in illa terra viventium duplicibus veſtientur. Corporibus quippe inerit iucundus ſplendor & immortalitatis decor. Nulla deformitas*, *nulla membrorum erit inaequalitas. Singula ſingulis decorabuntur ornamentis.*

7) *Agilitas.*

§. XCVI. 7) *Agilia*, id eſt, inſtructa facultate ſeu qualitate quadam ſupernaturali ad motum expedite exercendum, quia glorificata corpora per hanc dotem velociſſime moveri poterunt motu non ſolum progreſſivo, ſed etiam eo, qui volatui ſimilis erit, quinimo neceſſitas tarde ac localiter ſeſe movendi a beatorum corporibus prorſus aberit, quo reſpectu immobilia a quibusdam vocantur. Probatur hæc agilitas 1) ex *dictis ſcripturae.* 1 Theſſ. IV. 17. *Nos*, *qui vivimus*, *qui relinquimur*, *ſimul cum illis rapiemur in nubibus obviam Domino in aera*, poſtquam ſcilicet ἐν ἀτόμῳ, in momento reſuſcitati atque e ſepulcris in occurſum Domini progreſſi felici quadam immutatione corruptionem ac mortalitatem depoſuerimus, 1 Cor. XV. 51. Sap. III. 7. *Fulgebunt iuſti*, *& tanquam ſcintillae in arundineto diſcurrent.* Quidam veterum huc adcommodant dictum propheticum Eſai. XL. 31. *Qui ſperant in Domino*, *mutabunt fortitudinem*, *adſument pennas ſicut aquilae*, *current*, *& non laborabunt*, *ambulabunt*, *& non deficient.* 2) Ex *ſpiritualitate.* Corpora beatorum non erunt animalia, ſed ſpiritualia, ut ſuperius demonſtravimus. Iam vero ſpiritualia dicuntur etiam propterea, quod inſtar ſpirituum erunt agilia. 3) Ex *claritate.* Corpora beatorum erunt fulgentia ac luminoſa. Iam vero lumen in momento ab ortu in occaſum tranſit. 4) Ex *robore & virtute.* 1 Cor. XV. 43. *Seminatur* ἐν ἀσθενείᾳ, *ſurget* ἐν δυνάμει, id eſt, *cum potentia* & robore magno ad motum. Quod corpora tarde moventur ac defatigantur, id pertinet ad δυσχερείας & infirmitates huius vitæ. Iam vero illæ omnes ceſſabunt in futura vita. 5) Ex *conformitate cum corpore Chriſti.* Chriſtus ambulabat ſuper aquas, Matth. XIV. 25. poſt reſurrectionem modo erat circa ſepulcrum, modo Hieroſolymis in medio diſcipulorum, modo adſociabat ſe euntibus Emaunta, nec tarde progrediebatur, ſed ſubito adeoque in momento in aliis atque aliis erat locis. Si motu locali ac ſucceſſivo Chriſtus in cœlum uſque empyræum adſcendiſſet, aliquot annorum ſpatio altitudinem eius penetrare non potuiſſet. Iam vero corpora glorificata erunt corpori Chriſti conformia. 6) Ex *conformitate cum angelis.* Beati erunt ἰσάγγελοι. Iam vero angeli in momento poſſunt eſſe, ubi velint, ac propter velocitatem conferuntur ventis, Pſalm CIV. 4. 7) Ex *conſequente abſurditate.* Si beati non poſſent eſſe in momento, ubicunque vellent, plurimum ipſorum deſiderio, ac proinde etiam felicitati decederet. Si enim ſucceſſive ac localiter moveri deberent, qui in una cæli parte conſtituti, vix per aliquot annos ad conſortes ſuæ beatitudinis in altera cœli parte conſtitutos pervenirent. 8) Ex *cauſae remotione.* Aberit a glorificatis corporibus cauſa tardi & ſucceſſivi motus, quæ eſt tum gravitas moti tum reſiſtentia medii.

§. XCVII.

Dicta patrum de agilitate corporum glorificatorum.

§. XCVII. De hac dote ſic loquuntur veteres: Martialis in epiſt. ad Burdegal. cap. 8. *Non evacuabitur veritas corporis, ſed non erit pondus & fragilitas corruptionis.* Cyprianus de reſurr. Chriſti: *Corpus non adgravet animam, ſed ſit caro ſine mole & pondere, agilis & mobilis & nullis clauſa obſtaculis, viſu & auditu penetrans omnia, quocunque voluerit, ſine impedimento diſcurrens.* Chryſoſtomus hom. XLI. in 1 Cor. *Corpus noſtrum agilius tenuiusque, & quod aura vehi poſſit, futurum adſerit.* Gregorius Nyſſenus orat. de dormient. p. 136. *Nunc quidem quidquid craſſum & durum eſt, natura deorſum fertur, tunc vero ad hoc ut in ſublime feratur, tranſmutatio corporis ſit, ſic dicente ſcriptura: Poſtquam mutata fuerit natura in omnibus, qui revixerint per reſurrectionem, rapiemur in nubibus obviam Domino in aerem &c. Si igitur in immutatis pondus corpori non durat, ſed una cum incorporea natura in ſublime feruntur, qui ad diviniorem conditionem & ſtatum fuerint traducti, quoniam reliquae quoque corporis proprietates ad aliquid divinius una transmutantur.* Hieronymus in epiſt. ad Pammach. *Quae prius gravi pondere premebantur in terram, acceptis ſpiritus pennis & immutationis non abolitionis nova gloria volabunt in cœlum.* Auguſtinus in enchir. cap. 9. *Reſurgent corpora ſanctorum ſine ulla corruptione, onere, difficultate in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit.* Lib. XIII. de civ. Dei cap. 18. *Occultus aliquis operationis divinae motus poteſt molibus praeſtare terrenis, ut nullo in imo pondere deprimantur, ipſisque animis perfectiſſime beatis, ut quamvis terrena, tamen incorruptibilia iam corpora, ubi volunt, ponant, & quo volunt, agant ſitu motuque facillimo. An vero ſi hoc angeli faciant, ut quaelibet animalia terreſtria rapiant, unde libet, conſtituantque, ubi libet, aut eos ſine labore non poſſe aut onera ſentire credendum eſt? Cur ergo ſanctorum perfectos atque beatos divino munere ſpiritus ſine ulla difficultate poſſe ferre, quo voluerint, & ſiſtere, ubi voluerint ſua corpora non credamus? &c. Num Deo ſummo concedere dubitabimus, ut de carne hominis, cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figurae membrorumque detineat, detrahat ponderis tarditatem?* Libr. XXII. de civit. Dei cap. 11. *Forte qui per plumarum & pennarum levitatem donavit avium terrenis corporibus, ut portentur in aere, immortalibus factis corporibus hominum non poterit donare virtutem, qua etiam in ſummo cœlo valeant habitare? &c. Cum valeat nunc natura corporum terrenorum deprimere animas deorſum aliquo modo, & animae levare ſenſum terrena corpora non valebunt? &c. Si Deus minor vel angelus vel daemon potuit pondus humidi elementi* (in cribro virginis Veſtalis) *ſic ſuſpendere, ut aquarum videatur mutata fuiſſe natura, itane Deus omnipotens, qui ipſa creavit elementa, terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificans ſpiritus?* Libr. eiusdem cap. 30. *Qui motus illic talium corporum ſint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & ſtatus ſicut ipſa ſpecies decens erit, quicunque erit, ubi quod non decebit, non erit. Certe ubi volet ſpiritus, ibi protinus erit corpus, nec volet aliquid ſpiritus, quod nec ſpiritum poſſit decere nec corpus.* Serm. CXLVII. de tempor. *Credere debemus, talia corpora nos habituros, ut, ubi velimus, quando voluerimus, ſimus.* Auctor libri de cognitione veræ vitæ cap. 45. (qui habetur

e opera Auguſtini tom. IX.) *a corpora ut animus agilia. Quam nunc animus ab oriente in occi- ogitatione pervenit, tam cito tunc ms illuc pervenire poterit.* Proſper e vit. contempl. cap. 11. *Corpo- mortalitate donatis auferenda eſt, non integritas; neceſſitas, non; ut ibi ſine temporis mora aut im- o ponderis ſint, ubi eſſe voluerint, ſequatur ſine ulla difficultate ſpiri- n corpus, quocunque ire voluerit angelicae beatitudinis aequalitate.* Anshelmus in libr. de ſimili- cap. 51. *Velocitas tanta nos co- r, ut ipſis angelis Dei aeque cele- s, qui e cælo ad terras & e conver- citius dilabuntur.* Idem in eluci- *Sancti ita veloces ſunt; ut quam ns ſol in occidentem venire poſſit, n cito oculus ſe elevans viſum ad irigit, tam cito ad terram de cælo, elo ad terram relabi poterunt.* Bern- ſerm. IV. omnium ſanctorum: *utura credenda eſt corporum levitas tas beatorum, ut poſſint, ſi velint, omni mora ſeu difficultate ipſam cogitationum noſtrarum ſequi ad ve- elocitatem.* Laurentius Iuſtinia- or. de diſcipl. ſpirit. cap. 23. *agilitate praedita erit caro, ut in o in omnibus obtemperet imperio praevidentis. Abſque retardatione ulla gravedine eo ſe divertet, quo ſpiritus ſe diriget.* Lutherus in : 1 Cor. XV. tom. VI. Germ. fol. *Corpus noſtrum ita leve & agile ficiet, ut inſtar ſcintillae in ſublimi r, vel uti ſol ſub cælo conſtabimus, uno momento vel hic in terris infra, cælis ſupra ſimus &c.* Idem Lu- in poſt. domeſt. feſt. adſcenſ. *quidem corpora noſtra ſunt gravia, a, tarda, ſed quando a mortuis re- ſurrexerimus, & nova corpora impetra- verimus, illa ipſa erunt quidem vera cor- pora, carne, oſſibus & omnibus membris conſtantia, verum non amplius erunt tam gravia & inepta, ſed prout tunc cogita- tionibus mox illic ſumus, ita tunc idem corporibus noſtris praeſtare poterimus.* Zuinglium vis veritatis impulit, ut ſcri- beret part. I. reſp. ad confeſſ. Lutheri pag. 465. *Clarificatorum corporum condi- tionem agilitatemque aëre longe agiliorem & expeditiorem eſſe, & quanta illorum ſit claritas & puritas, neminem mortalium noviſſe vel certa ratione adſequi poſſe.*

§. XCVIII. 8) *Subtilia ac penetrabilia.* Definitur enim ſubtilitas, quod ſit *aptitudo penetrandi alia corpora.* Sic acus ſubtilis, viſus ſubtilis, intellectus ſubtilis, iudicium ſubtile dicitur, quod obiecta penetrat. Pari ergo ratione corpus ſubtile eſt, quod penetrat, & a quo ablata eſt repugnantia exiſtendi eodem loco cum alio corpore. Probatur hæc corporis glorificati qualitas 1) a *ſpiritualitate.* Corpora beatorum erunt ſpiritualia, ergo etiam ſubtilia; ut ſpiritus poteſt penetrare corpora, ſic etiam poterit idipſum corpus glorificatum utpote ſpirituale. Si corporibus glorioſis denegaretur vis penetrandi, in præcipua quadam virtute & qualitate a ſpiritu differrent. 2) Ab *angelorum conformitate.* Beati erunt ισαγγελοι. Iam vero angeli ſunt eſſentiæ ſubtiliſſimæ penetrandi facultate præditæ. Act. XII. 12. angelus Petrum ex carcere educens nullis potuit valvis aut clauſtris cohiberi, quo minus Petro in carcere adſtaret. Ergo etiam beatorum corpora erunt ſubtilia. 3) *A corporis Chriſti proprietate.* Chriſtus *corpus noſtrum humile conforme reddet corpori ſuo glorioſo.*

8) *Subtilitas.*

Iam vero Chriſtus in reſurrectione clauſum ſepulcrum penetravit, poſt reſurrectionem clauſis foribus ad diſcipulos ingreſſus eſt, in adſcenſione *penetravit cœlos*, ut in harmon. de reſurr. multis fuit demonſtratum. Ergo etiam corpora beatorum hac proprietate erunt prædita. Quidam addunt, quod Chriſtus natus fuerit illæſo virginitatis clauſtro, adeoque uterum Mariæ clauſum penetrarit, qua de re ſuo loco. 4) *A claritate.* Corpora beatorum erunt fulgentia, ſplendida, radiis ſolaribus fulgidiora, ut ſuperius demonſtravimus. Iam vero radii ſolaribus fulgidiora, ut ſuperius demonſtravimus. Iam vero radii ſolares penetrant non ſolum aërem, aquas, ſed etiam corpora ſolida, ut cryſtallum, vitrum &c. Ergo etiam beatorum corporibus vis penetrandi non erit deneganda. 5) *Ab agilitate.* Corpus glorioſum in ſuo motu non poteſt retardari propter ſummam agilitatem. Ergo nec impediri. Proinde nihil ei reſiſtet, quare alia omnia penetrare valet. 6) *A conſequente abſurditate.* Si corpus glorificatum corpora materiata penetrare non valeret, cum poſſibile ſit includi, poſſibile eſſet illud incarcerari, atque ita de ſtatu beatitudinis in ſtatum miſeriæ detrudi. Bonaventura lib. IV. ſent. diſt. 49. quæſt. 1. art. 4.

Dicta veterum de ſubtilitate corporum glorificatorum.

§. XCIX. De hac dote ſic loquuntur veteres: Epiphanius in ancor. p. 507. in Græco: ειςηλθε θυρων κεκλεισμενων, (ο κυριος) ινα δειξη το παχυμερες λεπτομερες &c. Auctor libri de cogn. veræ vitæ cap. 45. *Corpus ſanctorum reſurget ſpirituale, quia velocitate, levitate, perſpicuitate ſpiritibus erit aequale, & omne ſolidum ei penetrabile, ſicut & corpus Domini lapide clauſo ſurrexit, & ianuis clauſis intravit.* Anshelmus lib. de ſimilit. cap. 53. *Sicut angelis nihil obſiſtit, nec aliquid eos impedire poteſt vel conſtringere, quia pro velle ſuo cuncta penetrent liberrime: ita non erit aliquod obſtaculum, quod nos retardet; nulla clauſula, quae nobis ullatenus obſtet. In illa enim vita, ſi bonus fuerit, nihil patietur, quod nolit, ſed agere permittetur, quaecunque voluerit.* Idem in elucidario: *Domini cum corpus clauſo ſepulcro a mortuis ſurrexit, ad diſcipulos obſeratis ianuis introivit, nobisque in hoc futurae libertatis documentum praebuit.* Damaſcenus lib. IV. orth. fid. cap. 28. Σωμα πνευματικον, ατρεπτον απαθες λεπτον, *corpus ſpirituale, immutabile, impaſſibile, ſubtile.* Thomas in additam. quæſt. 83. art. 2. ad. 3. *Corpus glorioſum tranſibit ſphaeras cælorum ſine eorum diviſione, non ex vi ſubtilitatis, ſed ex divina virtute, quae eis ad nutum in omnibus ſubveniet.* Bonaventura d. l. *Quod duo corpora non ſint ſimul, hoc eſt, propter corpulentiam ipſorum, quia unum non eſt alteri pervium. Si ergo ita ſit, quod alterum habeat ſubtilem corporeitatem & penetrativam virtutem reſpectu alterius, tunc quidem poterunt eſſe ſimul; & quoniam in dote penetrabilitatis, id eſt, ſubtilitatis, datur corpori ſubtilitas, & virtus activa ad penetrandum non glorificatum, ideo penetrat illo non cedente.* Bruleferus lib. IV. ſent. diſt. 49. pulcre diſtinguit inter *ſubtilitatem ſpiritualem & corporalem*, quæ eſt vel *raritatis* vel *virtutis. Subtilitas raritatis eſt quaedam qualitas exiſtens ſubiective in corpore raro ipſum diſponens ad faciliter patiendum, vel ad hoc, ut faciliter penetretur, ut aër & caetera corpora mollia, quae dicuntur rara, quia mollia & de facili ſunt penetrabilia. Subtilitas vero virtutis ſeu activitatis eſt quaedam qualitas exiſtens in corpore diſponens ipſum ad faciliter agendum, ſeu faciliter pene-*

trandum. Hoc modo poſteriore corpora ioſa habebunt dotem penetrabilitatis, & unt penetrare omne corpus non glorioſum. rentius Iuſtinianus de diſc. ſpirit. 23. *Caro ita efficietur ſpiritualis, ut e ſolidum & ſit pervium, n n clauten ri poterit incluſa, non vinculis re-o, ſed liberam ingrediendi & egredienibique recipiet facultatem.* Baptiſta ıtuanus lib. III. de patientia cap. 27. *is nihil erit invium, nihil clauſum, ni-acceſſum, ſed mira ſubtilitate ac agi-corporis illuc etiam ſine pedum minı-ferentur, quo deſiderabit ardor vo-itis; ſic erit animae imperio corpus obe-& ſubditum, ut adſcenſui nulla mo-nulla continuo motui laſſitudo, nullus ue labor obſiſtat.*

9) *Illocalitas.*

§. C. 9) *Illocalia*, id eſt, loco phyſico corporeo minime circumſcripta. corpora glorificata non erunt infi- ſed finita, nec erunt ubique, ſed rto quodam πȣ, interim non cir-cribentur loco phyſico corporeo, definitive in illo πȣ erunt. Pro-hæc glorificatorum corporum qua-1) ex *ſpiritualitate*. Corpora bea-n erunt ſpiritualia, id eſt, pro-atibus ſpirituum prædita. Iam vero us nunc nullo corporali loco ſu-tur; ita quoque non eſt neceſſe, ınc ſpirituale corpus aliquo loco ıtur. 2) Ex *agilitate & ſubtilitate*. rpora glorificata loco circumſcri-ıtur, non eſſent ſumme agilia & ia. 3) Ex *conformitate cum ange-* Beati erunt *ſimiles angelis*. Beati *ſimiles angelis*, iam vero angeli ınt in loco per circumſcriptionem, πȣ per definitionem. 4) Ex *is Chriſti proprietate*. Corpora bea-erunt conformia glorificato Chriſti corpori. Iam vero corpus Chriſti, quatenus eſt glorificatum, non circumſcribitur loco phyſico corporeo, ut alibi plenius demonſtratur. 5) Ex *loci conditione*. Locus eſt adfectio corporis animalis ac phyſici. Iam vero beatorum corpora non erunt ψυχικα, ſed πνευματικα. Tempus & locus ſunt accidentia, quæ ad hunc mundum pertinent, quia antequam mundus exſtaret, nec tempus nec locus erat. Ergo etiam una cum mundo tempus & locus ceſſabunt. 6) Ex *loci definitione*. Locus Ariſtoteles eſt τȣ περιεχοντος περας ακινητον πρωτον. At corpora beatorum nulla ſuperficie circumſcribuntur. 7) Ex *cæli conſtitutione*. Cœlum beatorum non eſt locus aliquis phyſicus corporeus, ut ſuperius vidimus. Ergo nec beatorum corpora loco aliquo phyſico corporeo circumſcribentur. Philoſophus diſputat, cœlum ſupremum non eſſe in loco, cum non circumſcribatur ſuperficie corporis continentis, quanto igitur minus cœlum beatorum loco aliquo corporeo circumſcribi iudicandum? 8) Ex *cauſarum locationis remotione*. Corpora egent loco, tum ob *ſui conſervationem*, tum ob *univerſi contiguitatem*. Neutra cauſa in beatorum corporibus locum invenit, ſuſtentantur enim immediata Dei virtute, nec in novo cœlo erit talis contiguitas, qualis in hoc viſibili univerſo.

10) *Invisibilitas.*

§. CI. 10) *Inviſibilia*, id eſt, oculis nondum glorificatis non neceſſario actu ipſo ſubiecta. Poſſunt ſane corpora glorificata ab oculis etiam nondum glorificatis videri, ſi acceſſerit peculiaris οικονομια ac diſpenſatio divina, ut exemplum Chriſti & aliorum cum ipſo reſuſcitatorum oſtendit; ſed

 non

non neceſſarium eſt, ea actu ſemper videri, præſertim ab oculis nondum glorificatis. Inviſibilia ergo ſunt non ratione δυναμεως, ſed ratione ενεργειας & *actus*; non abſolute & απλως, ſed κατα τι & limitate reſpectu noſtri in hac vita; quia ſcilicet oculi noſtri nondum ſunt clarificati. Probatur hæc proprietas glorificatorum corporum 1) ex *ſpiritualitate.* Corpora glorificata ſunt ſpiritualia. Iam vero ſpiritus ab oculis corporeis videri nequit. Ψυχικȣ και χοικȣ σωματος proprium eſt videri, non autem πνευματικȣ και επȣρανιȣ. 2) Ex *conformitate cum angelis.* Beati erunt ισαγγελοι etiam corporum ratione, ut ſuperius demonſtravimus. Iam vero angeli non niſi in adſumtis corporibus videntur, & quidem libera ſui manifeſtatione, non autem neceſſaria quadam adparitione. Excipiunt, *angelos, quoties in corporibus adſumtis adparent, ſemper videri.* Reſp. non videntur ab omnibus neceſſario, quibus in adſumtis corporibus præſto ſunt, ſed ab illis duntaxat, quorum oculos Deus aperit, ut aërea illa corpora (talia enim a pleriſque theologis cenſentur) videri poſſint, id quod evidenter adparet ex 2 Reg. VI. 17. *Ad preces Eliſaei aperuit Dominus oculos pueri, & vidit, & ecce mons plenus equis & curribus igneis in circuitu Eliſaei.* Iam ante aderat angelicus ille exercitus, ſed a ſervo Eliſæi non videbatur, quia oculos nondum habebat apertos. Adde quod αορασια maneat proprietas αγγελοτητος, angelicæ naturæ, unde angeli referuntur inter τα αορατα, Col. I. 16. Ergo etiam erit proprietas ισαγγελοτητος. Iam vero beati futuri erunt ισαγγελοι. 3) Ex *qualitate corporis Chriſti.* Chriſtus in medio exinanitionis ſtatu *per medios Nazarethenos* tranſire poterat, ut eum nec viderent, nec comprehenderent, Luc. IV. 30. poterat a furore Iudæorum in templo *ſe abſcondere, ac per medium eorum e templo exire,* Ioh. VIII. 59. ac poſtquam per reſurrectionem ingreſſus erat in gloriam ſuam, factus eſt αφαντος coram diſcipulis in Emaus, Luc. XXIV. 31. iam vero Chriſtus corpus noſtrum humile conforme reddet corpori ſuo glorioſo, Phil. III. 21. Poſt reſurrectionem Chriſtus dicitur *diſcipulis adparuiſſe ſeſeque manifeſtaſſe.* Atqui ſi neceſſario & ex immutabili naturæ conditione ac proprietate phyſica corpus Chriſti obviis quibuscunque fuiſſet conſpicuum, quorſum opus fuiſſet, ut Chriſtus ſe manifeſtaret modo hac modo alia μορφη, Marc. XVI. 12. Ioh. XX. 15. XXI. 1. Act. X. 40. Chriſtus in via Damaſcena *adparuit Paulo,* Act. IX. 17. 1 Cor. XV. 8. interim comites Pauli neminem viderunt, Act. IX. 7. Stephanus *videt Ieſum ſtantem a dextris Dei,* Act. VII. 55. quem concilii patres non vident. Excipiunt a) *Chriſtum non fuiſſe factum inviſibilem, ſed tantum diſparuiſſe, corpore ſuo non amplius fuiſſe praeſentem, ſed repentine ſubductum &c.* Reſp. imo vero emphaſis phraſeos αφαντος εγενετο manifeſte oſtendit, quod miraculoſo quodam modo per proprietatem ac vim glorificati corporis ſubito deſierit ab ipſis videri, vel ipſo adhuc præſente vel inviſibiliter diſcedente per dotem agilitatis. Si Chriſtus per diſceſſum localem & ſucceſſivum videri deſiiſſet, quid quæſo miraculoſi in eo fuiſſet, iam vero evangeliſta tanquam ſingulare ac miraculoſum hoc commemorat, quod Chriſtus coram his diſcipulis factus fuerit αφαντος? Confer. Harm. de reſurrect. cap. 7. p. 227. b) *Chriſtum factum fuiſſe αφαντον, ſed non αορατον.* Reſp. ſi per αορασιαν abſoluta impoſſibilitas

vi-

videndi intelligatur, quæ non ſolum actum & ενεργειαν, ſed etiam δυναμιν omnem excludat, facile concedimus, eo modo ac ſenſu Chriſti corpus non eſſe αορατον factum, ſed αφαντον, quia actus primus ſive δυναμις videndi in corpore manſit, actus autem ſecundus ceſſavit; interim nobis hoc ſufficit, quod Chriſti corpus in momento diſparuiſſe, nec a diſcipulis viſum fuiſſe dicitur, etiamſi revera præſens eſſet. 4) Ex *proprietate eorum, qui cum Chriſto reſurrexerant.* De illis dicitur Matth. XXVII. 53. *Venerunt in ſanctam civitatem, & adparuerunt multis.* Non viſi ſunt ab omnibus, ſed a multis, quorum ſcilicet oculos Deus aperuerat & illuminaverat, ut ſpiritualia reſuſcitatorum corpora intueri poſſent. Utique ergo glorificata corpora inter alias dotes & novas qualitates, quas poſt reſurrectionem ſortiuntur, etiam hanc habent, quod oculis carnalibus & mortalibus non ſint conſpicua, niſi divina virtute aperiantur. Excipiunt, *nuſpiam exſtare ſcriptum, quod reſuſcitati cum Chriſto in urbe Hieroſolima deambulaverint, atque interim non ab omnibus, ſed ab aliquibus tantum viſi fuerint.* Reſp. textus expreſſe adſerit, quod in urbem Hieroſolymam ingreſſi *multis adparuerint*, ενεφανισθησαν, quod manifeſte conſpecti fuerint multis. Quod ſi ergo multis duntaxat adparuerunt, ergo non cuivis in urbe obviam ſibi facto. Si adparuerunt, ergo non ex naturali quadam corporis proprietate viſi ſunt, ſed ex divina diſpenſatione, per quam oculi multorum ſunt aperti. Quod ita comparatum eſt, ut adpareat non quibusvis, ſed certis duntaxat hominibus, & quidem ex ſingulari Dei beneficio, de eo dici nequit, quod neceſſario ſemper ab omnibus actu videatur. Iam vero corpora glorificata reſuſcitatorum ad vitam æternam ita comparata ſunt, ut ex dictis adparet. Ergo. Confero huc exemplum Chriſti, de quo Petrus eadem fere phraſi pronunciat: Act. X. 40. & 41. εδωκεν ο θεος αυτον εμφανη γενεσθαι, *dedit eum conſpicuum fieri non omni populo, ſed apoſtolis praeordinatis teſtibus.* Si Deus dedit eum fieri conſpicuum, utique non ex eſſentiali & naturali quadam corporis glorificati proprietate viſus eſt ab oculis mortalium, ſed ex divino beneficio, ab oculis ſcilicet per divinam diſpenſationem apertis. Si Chriſtus non eſt omni populo conſpicuus factus, ſed *praeordinatis duntaxat teſtibus*, utique ergo alia eſt proprietas corporis glorificatum, illud enim omnibus, quorum oculis obiicitur, eſt conſpicuum, hoc vero minime. Quemadmodum ergo Chriſtus non eſt continue cum diſcipulis poſt reſurrectionem ſuam converſatus, ſed in momento in medio ipſorum ſtetit, ita ut non viderent eum motu locali ac ſucceſſivo viſibiliter ingredientem, & in medium procedentem, Ioh. XX. 19. in momento etiam ab ipſis diſceſſit, & αφαντος factus eſt, Luc. XXIV. 31. ſic & reſuſcitati cum Chriſto non fuere adſidue cum illis, quibus adparuerunt, converſati, non manducarunt & biberunt cum ipſis, non fuere ſomno ſub eodem tecto cum illis uſi, ſed in momento quandoque adparuerunt, ac rurſus diſparuerunt, donec exacto 40. dierum decurſu cum Chriſto in cœlum adſcenderent. Confer harm. de paſſ. cap. 18. p. 854. 5) Ex *claritate, agilitate & ſubtilitate.* Corpora glorificata ſunt ſplendida, fulgentia, clara, item agilia ac ſubtilia. Ergo oculis carnalibus videri nequeunt, niſi illi divinitus aperiantur. Quod ſi enim claritas ipſorum

ſole fulgentior, quomodo non perſtringeret oculos carnales & corruptibiles? Solis lux a nobis videri nequit; ſed viſus aciem fulgore ſuo obtundit, quanto ergo minus glorificata corpora fulgidiſſima ac ſolis radiis clariora videri poterunt? Aër viſui noſtro propter ſubtilitatem non eſt obvius; ignis, quo carnea in verubus aſſantur, ob tenuitatem a nobis non videtur, quanto ergo minus corpora glorificata dote ſubtilitatis prædita videre poterimus? Si per dotem agilitatis ac ſubtilitatis in momento eſſe poſſunt, ubicunque velint, quomodo neceſſarium erit, ut in loco intermedio, per quem tam ſubito moventur, ab omnibus videantur? 6) *A negata proportione obiecti & inſtrumenti.* Inter ſenſibile & ſenſorium requiritur certa *συμμετρια* ac proportio, docente philoſopho lib. II. de anim. cap. 9. Iam vero inter corpus glorificatum & oculos nondum glorificatos nulla proportio, illud enim *πνευματικον*, hi vero *ψυχικοι*, illud ſubtile & *ισαγγελον*, hi craſſi & *ανθρωπινοι*, illud clarum ac lucidum, hi obſcuri; illud agile, hi vero tardi; illud immortale & incorruptibile, hi vero *θνητοι*, illud cœleſte, hi vero terreni. Ergo nulla hic locum habere poterit viſio, niſi accesserit divina diſpenſatio. 7) Ex *ſtatus cæleſtis conditione.* Ea eſt cœleſtis gloriæ conditio, ut *eam nec oculus viderit, nec auris audiverit, nec ea in cor hominis adſcenderit*, Eſai. LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. ergo nec corporum glorificatorum *δοξα* terrenis & mortalibus oculis eſt obvia. Ne radiorum quidem ſolarium claritatem oculi noſtri ſuſtinere poſſunt, quomodo ergo glorificatorum corporum iubar admittere poſſent? Cum lux cœleſtis in adparitione Chriſti Saulum circumfulgeret, protinus in terram cadebat, Actor. IX. 4. cum angelus e cœlo deſcendens, cuius adſpectus erat ſicut fulgur, lapidem a ſepulcro revolveret, cuſtodes timore exterriti facti ſunt velut mortui, Matth. XXVIII. 4. 8) *A penetratione.* Corpora glorificata penetrare poſſunt quævis obvia, ut ſuperius oſtendimus. Atqui illa penetratio non fit *ορατως και αισθητως*, ſed *αοϱατως και αναισθητως*. Ergo etiam corpora glorificata ſunt inviſibilia. Si aër ob ſubtilitatem ac tenuitatem conſpectum effugit, quanto minus corpus ſpirituale, quod clauſum lapide ſepulcrum penetravit, qua aëri nullus patet tranſitus, oculis noſtris cœcutientibus neceſſario adparebit? Auguſtinus ad Oroſium: *Clarificata carne Dominus reſurrexit, ſed noluit in ea clarificatione diſcipulis adparere, eo quod non poſſent oculis ſuis talem clarificationem adſpicere.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 19. *Claritas in Chriſti corpore, cum reſurrexit, ab oculis diſcipulorum potius abſcondita fuiſſe, quam defuiſſe credenda eſt. Non enim eam ferret humanus atque infirmus adſpectus, quando ille a ſuis ita deberet attendi, ut poſſet agnoſci.* Lyranus in Act. VII. *A corpore Chriſti in cælo exiſtentis fuit immutatus oculus Stephani ad viſionem humanitatis Chriſti, in cuius poteſtate eſt, ſicut fortaſſe & in cuiusvis alterius corporis glorificati, quoniam totaliter eſt animae ſubiectum, ut pro voluntate videatur prope & longe in propria atque aliena effigie.* Thomas part. III. quæſt. 54. art. 1. reſp. ad 2. *Haec eſt diſpoſitio corporis glorioſi, ut ſit ſpirituale, id eſt, ſubiectum ſpiritui. Ad hoc autem, quod ſit omnino corpus ſubiectum ſpiritui, requiritur, quod omnis actio corporis ſubdatur ſpiritus voluntati. Quod autem aliquid videatur, fit per actionem viſibilis in viſum, & ideo quicunque habet* [illegible] *cor-*

glorificatum, *in poteſtate ſua habet* *quando vult*, *& quando non vult*, *deri. Hoc tamen habuit Chriſtus* *um ex conditione corporis glorioſi*, *m ex virtute deitatis*, *per quam fie-* *ſt*, *ut corpora etiam non glorioſa* *ipſe non videantur.* Confer Geſne- b. de perſon. Chriſt. p. 292. Meiſ- part. I. phil. ſobr. cap. 3. ſect. 3. 6.

palpa- as.

§. CII. 11) *Impalpabilia*, id eſt, quod non neceſſario actu tangantur ab illis, quorum nondum eſt glorificatus, nam ſtinguendum inter *δυναμιν* & a- itemque inter tangens glorifica- non glorificatum. Probatur orificatorum corporum qualitas *ſpiritualitate.* Beatorum corpora ſpiritualia. Iam vero palpari eſt um corporis *ψυχικυ και χοικυ*, *πνευματικυ και επυρανιυ.* 2) Ex *nitate cum angelis.* Beati non ſo- tione animarum, ſed etiam ra- corporum erunt *ισαγγελοι.* Iam ngeli non ſemper actu tangun- am in adſumtis corporibus. 3) *oprietate corporis Chriſti.* Chriſtus eſurrectionem diſcipulis ſuis ſeſe dum & contrectandum præbuit naturæ neceſſitate, ſed ex libe- untate; non ex eſſentiali qua- orporis glorificati diſpoſitione, divina diſpenſatione; *υ νομω* , *αλλ οικονομιας τροπω* Dama- lib. IV. orth. fid. cap. 1. ad com- dam ſcilicet reſurrectionis veri- , ſicut etiam eodem fine cum di- *s manducavit ac bibit*, Act. X. 41. naturæ neceſſitate, ſed ex libe- *νομια* per quandam *συγκαταβασιν*, hylactus in Luc. XXIV. Beda in XX. Ioh. ac vulnerum cicatrices in glorificato ſuo corpore illis oſtendit; interim potuit vero ſuo corpore præſens adeſſe, licet nec videretur nec palparetur, ut adparet ex eo, quod diſcipulis in Emaus adſidens ſubito fit *αφαντος.* 4) Ex *ſubtilitate.* Sicut aërem ob ſubtilitatem palpare non poſſumus; ita quoque corpora glorificata, utpote maxime ſubtilia, contrectare minime datur. 5) Ex *inviſibilitate.* Sicut non eſt neceſſarium, glorificatum corpus actu ſecundo ſemper videre, ita quoque neceſſarium non eſt, idem ſemper palpari, cum viſus atque tactus hac in re ſit par ratio. 6) Ex *penetrandi virtute & agilitate.* Corpora glorificata per dotem agilitatis in momento eſſe poſſunt, ubicunque velint, & obvia quævis corpora penetrant. Ergo neceſſarium non eſt, ut in ſpatio, quod tranſeunt, intermedio ſemper actu ſecundo tangantur & palpentur. 7) Ex *illocalitate.* Si corpus glorificatum poteſt eſſe in eodem loco cum corpore non glorificato, utique etiam poterit ſe facere impalpabile. Chryſoſtomus in homil. de Mar. Magdal. *Volebat haec mulier adhuc cum Chriſto converſari*, *ſicut & ante paſſionem*, *& prae gaudio nihil ingratum cogitabat*, *quamvis caro Chriſti multo meliar facta fuerat reſurgendo*, *ideo Dominus dixit:* Nondum adſcendi ad Patrem meum, *quo dicit: non aeſtimes me iam terrenam vitam agere &c. Dominus iſtud verbum:* noli me tangere, *inani ipſius conatui opponit*, *quo dicit: non poteris me attactu comprehendere*, *& addita ratione animo ſolicitudinem eximit*, nondum adſcendi ad patrem meum, *quo dicit: etſi tangi nequeo*, *tamen tangendum me vobis ante adſcenſionem exhibebo.* Gregorius homil. XX. in evang. *Quod Chriſti corpus eſt incorruptibile & ſimul palpabile*, *haec ſunt duo*

duo contraria iuxta humanam rationem, ſed Salvator noſter in reſurrectione ſua utrumque ſervavit, ut monſtrando incorruptibile invitaret ad praemium, & praebendo palpabile formaret ad fidem. Ibidem: *Corrumpi neceſſe eſt, quod palpatur, & palpari non poteſt, quod non corrumpitur.* Thomas in additam quaeſt. 83. art. 6. *Tangi poteſt, ſi velit beatus, cum qualitates habeat, quae tactu percipiuntur.* Iavellus tract. III. de felic. Chriſt. cap. 3. *Corpus humanum ex ſui natura ante & poſt reſurrectionem eſt vere tangibile & palpabile, ex privilegio autem gloriae poteſt anima glorioſa facere ipſum intangibile & impalpabile &c. Non inerit corpori, in quantum humanum, ſed in quantum corpus humanum glorificatum.* Item: *Corpus glorioſum immortale & impaſſibile ex ſui natura tangibile eſt, quoniam conſtat ex vera carne & oſſe & nervo, in quibus exiſtunt, qualitates elementares, quod eſt vere palpabile. Quoniam caro & oſſa ſolida ſunt, & non de facili cedunt, imo reſiſtunt tangenti, ne ſubintret ad differentiam ſimplicis aut compoſiti rari. Dico inſuper, quod ex eo, quod omnino ſubiicitur animae glorioſae, poteſt agere anima, ne per qualitates tangibiles immutet ſenſum tactus, & hoc habet ex divina virtute, & non ex natura. Sicut enim divina virtus facit, quod ignis, licet ſit calidus, non calefaciat nec comburat, ut patet de pueris exiſtentibus in fornace, & ſic poteſt corpus glorioſum non tangi, poteſt etiam non palpari, quando anima glorioſa voluerit. Poteſt enim facere, quod corpus glorioſum ſit ſimul in eodem loco cum non glorioſo, ut patet de corpore Chriſti exeunte de ſepulcro non fracto lapide, ex conſequenti non reſiſtet corpori ſolido tranſeunti, & ut ſic non palpabitur, quando etiam voluerit, anima corpus palpabile facit. Et utrumque habemus de facto in Chriſto. Nam quando ingreſſus eſt ianuis clauſis ſe impalpabilem fecit, quod fuit in eodem loco cum ianua ſive oſtio; quando autem oſtendit manus & latus Thomae, ſe palpabilem reddidit. Eſt ergo in poteſtate animae glorioſae facere corpus ſuum inviſibile & viſibile, intangibile & tangibile, impalpabile & palpabile, & hoc ex divina virtute ſibi impreſſa.*

II) Bona vitae aeternae externa.

1) ſuaviſſima conſociatio.

a) cum Deo & Chriſto.

§. CIII. Expoſuimus hactenus *bona vitae aeternae interna*, quae in ſemetipſis beati ſentient, reſtat, ut II) *externa* eorumdem bona expendamus. Ea vero revocari poſſunt ad duo principalia capita, ad *conſociationem* ſcilicet ſuaviſſimam & *habitationem pulcerrimam* 1) Societatem habebunt 1) *cum Deo & Chriſto*, 2) *cum ſanctis angelis*, 3) *cum omnibus beatis*. a) De ſocietate cum Deo & Chriſto haec loquuntur dicta: Luc. XXIII. 43. *Hodie mecum eris in paradiſo.* Ioh. XII. 26. *Vbi ego ſum, illic & miniſter meus erit.* XIV. 3. *Accipiam vos ad meipſum, ut, ubi ego ſum, & vos ſitis.* v. 16. *Alium conſolatorem dabo vobis, ut maneat vobiſcum in aeternum.* v. 21. *Qui diligit me, manifeſtabo ei meipſum.* v. 23. *Ego & Pater meus manſionem apud eum faciemus.* XVII. 24. *Volo ut, ubi ego ſum, & illi ſint mecum, ut videant claritatem meam.* 2 Cor. V. 8. *Deſideramus peregrinari a corpore, & praeſentes eſſe apud Dominum.* Phil. I. 23. *Cupio diſſolvi, & eſſe cum Chriſto* 1 Theſſ. IV. 17. *Rapiemur in nubibus, obviam Domino, & ſic ſemper cum Domino erimus.* 2 Tim. II. 11. *Si commortui ſumus, etiam una cum ipſo vivemus.* Heb. XII. 23. *Acceſſiſtis ad iudicem omnium Deum,* v. 24. *& ad nov. teſt.*

ediatorem Chriſtum. 1 Ioh. I. 6. *So-m cum eo habemus.* Apoc. VII. 9. *ante thronum & in conſpectu agni. Sunt ante thronum Dei & ſerviunt* 17. *Agnus, qui in medio throni get illos.* XIV. 4. *Sequuntur agnum, ique ierit.* XXI. 3. *Ecce taberna- Dei cum hominibus, & habitabit s, & ipſi populus eius erunt, & i-us erit eorum Deus.* Ex quibus in-itur, ſocietatem illam non fore xat *inchoatam*, ut in hac vita, ſed *umatam ac perfectam*, nec fore dun- *externam*, ſed etiam ac maxime *um*, quia Deus erit *omnia in omni-* 1 Cor. XV. 28. habitabit non ſo-cum eis, ſed etiam in eis, ac bo-ı ſui viſione omnes animæ vir⸗s & ates pleniſſime ſaturabit & exhila-rabit. b) De ſocietate cum

n ange- *is.*

angelis hæc loquuntur di-cta: Matth. XXII. 30. Marc. XII. 25. Luc. XX. *runt ſicut angeli, και ισαγγελοι,* angelorum choris intermiſti, at-uno concentu Deum in ſecula lau-nt. Heb. XII. v. 22. *Acceſſiſtis ad μυ- αγγελων.* Apoc. IV. 9. *Cum da- nimalia gloriam & honorem & bene-nem ſedenti ſuper thronum*, v. 10. *iebant viginti quatuor ſeniores ante tem in throno, & adorabant viven- ſecula ſeculorum* XIV. 3. *Cantabant canticum novum ante ſedem & ante or animalia & ſeniores & nemo pot-diſcere illud canticum, niſi illa centum aginta quatuor millia, qui exemti de terra.* Per hæc *quatuor animalia* am intelligunt ſymbolice præfigu-*angelos*, qui in quatuor mundi is Deo miniſtrant, ſic enim deſcri-ur v. 8. quod *habuerint alas ſenas in itu*, quibus celeritas eorum in ex-endis Dei mandatis denotatur, quodque *intus* fuerint *plena oculis*, quibus vigilantia eorum inſinuatur, ac *requiem non habuerint die ac nocte dicentia: Sanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus!* Confer Eſai. VI. 2. & 3. ubi ſeraphin totidem alas habent, & idem canunt canticum. Ezech. I. 5. X. 5. Apoc. V. 8. VIII. 3. Quidam tamen ut Hieronymus in procem. ſuper Matth. Auguſtinus lib. I. de conſenſ. evangeliſt. cap. 6. malunt ad evangeliſtas adplicare, cum in ſeq. cap. VII. 11. angeli ab illis animalibus diſtinguantur. c) De ſocietate *cum omnibus beatis & electis* teſtantur hæc dicta: Matth.

c) cum omnibus beatis.

VIII. 11. *Multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abrahamo, Iſaaco & Iacobo in regno cælorum.* Luc. XIII. 28. *Cum videritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes prophetas in regno Dei* v. 29. *Venient ab oriente & occidente & aquilone & auſtro & adcumbent in regno Dei.* Heb. XII. 22. *Acceſſiſtis ad montem Sion & civitatem Dei viventis Ieruſalem cæleſtem;* ad conſortium eccleſiæ nov. teſt. per montem Sion ac terrenam Hieroſolymam præfiguratæ, quæ in hac vita militat, in futura triumphat, atque ambitu ſuo omnes electos complectitur. v. 23. *Ad Panegyrin & eccleſiam primogenitorum in cælis conſcriptorum.* Quidam hæc verba accipiunt de *angelis*, qui Iob. I. 6. XXXVIII. 7. nominantur *filii Dei*, qua ratione per adpoſitionem ſubiungerentur præcedentibus: *Acceſſiſtis ad myriaſin angelorum*, qui ſunt *primogeniti*, hoc eſt, filii Dei cariſſimi, & *conſcripti in cælis*, id eſt, electi a Deo ad vitam æternam. Sed commodius accipiuntur de catholica & univerſali ſanctorum eccleſia, ut ſic per *primogenitos* intelligatur dilectus Dei populus Exod. IV. 22. qui dicuntur *conſcripti in cælis*, per

per æternam ſcilicet electionem, Luc. X. 20. Phil. IV. 3. quam hominibus vere & perſeveranter in Chriſtum credentibus, non autem angelis ſcriptura proprie tribuit. *Et ad ſpiritus iuſtorum perfectorum*, per quos intelliguntur animæ a corporibus ſeparatæ & in cœlum receptæ, quæ plene ſunt ſanctificatæ ac glorificatæ. Refer huc viſiones apocalypticas, in quibus eccleſia triumphans præfiguratur, Apoc. IV. 4. V. 8. VII. 9. XI. 16. XIV. 1. XV. 2. XIX. 1. &c.

Ex hac ſocietate orietur 1) mutuus amor,

§. CIV. Ex hac ſuaviſſima & ſanctiſſima beatorum ſocietate orietur ac vigebit inter eos 1) *mutuus amor* ἐρως και ἀντερως. Cum enim caritas in vita æterna futura ſit perfecta, 1 Cor. XIII. 8. ideo non tantum Deum, ſuper omnia diligent, ſed etiam ſemetipſos invicem puriſſimo & perfectiſſimo amore complectentur. Quantum quisque ſeipſum, tantum diliget etiam alterum. Anshelmus in proſol. cap. 25. *Iuſti diligent Deum plusquam ſeipſos, & invicem tanquam ſeipſos, & Deus illos plus quam illi ſeipſos, quia illi illum & ſe & invicem per illum, & ille ſe & illos per ſeipſum.* Vita, quæ in caritate ducitur, eſt optima, iucundiſſima & quietiſſima, ſicut e converſo vita, quæ in odiis, diffidiis ac litigiis ducitur, eſt miſerrima ac turbulentiſſima. Quare cum beatorum vita in perfecta caritate perpetuo ſit ducenda, ideo etiam non poterit non eſſe iucundiſſima. Sicut cortinæ in tabernaculo Moſaico per anſulas erant ſibi arctiſſime connexæ, ſic beati in vita æterna per caritatem unitiſſime erunt invicem devincti. 2) *Mutuus honor.* Maxima erit omnium beatorum dignitas, erunt *omnes reges & ſacerdotes coram Deo*, Apoc. I. 6. ideo etiam honore ſeſe mutuo adficient. Sicut Deus honoravit ſanctos cœleſtium bonorum communicatione, ſic beati Deum in ſe & omnibus reliquis beatitudinis conſortibus honorabunt gratiæ divinæ agnitione & glorificatione, honorabunt etiam ſeſe invicem donorum in quemlibet beatum collatorum prædicatione. Ioh. XII. 26. *Si quis mihi miniſtrat, honorabit eum Pater meus:* At quem Pater cœleſtis honorat, eum etiam tota cœleſtis curia honorat, quia voluntas beatorum divinæ voluntati eſt perfectiſſime conformis. 3) *Maximum gaudium.* Ubi ſincera & vera viget caritas, ibi quisque alterius bonum intuetur ut ſuum, ac de eo lætatur ut ſuo. Quantum igitur erit beatorum gaudium ortum ex eo, quod perfectiſſimam omnium bonorum plenitudinem tum in ſe tum in aliis cœleſtis Hieroſolymæ concivibus ſumme a ſe dilectis intuebuntur? Quanta erit delectatio intueri diſtinctos ſanctorum angelorum ordines, puta *angelos*, *archangelos*, *principatus*, *virtutes*, *poteſtates*, *dominationes*, *thronos*, *cherubim*, *ſeraphin &c.* Quanta lætitiæ materia erit videre θεοπλαςας primos generis humani parentes, θεοσοφους patriarchas, θεολη πτας Enochum & Eliam, θεοπτην Moſen, θεοπνευςους prophetas, θεοδιδακτους apoſtolos? Quanta erit voluptas adſociari cognatis, parentibus, liberis, coniugibus? Cumprimis vero quantum bonum ac gaudium erit, videre *Chriſtum* regem omnibus angelis & beatis præſidentem *in diademate, quo coronavit illum mater ſua in die deſponſationis illius & in die laetitiae cordis eius*, Cant. III. 11. Confer quæ de exſultatione

2) mutuus honor,

3) Maximum gaudium.

ne ſanctorum diximus ſuperius. 4) *ſuaviſſimum colloquium.* Neque enim beati erunt κωφα προσωπα, muti ſpectatores, ſed ſuaviſſimos invicem ſermones conferent de admirandis divinæ ſapientiæ decretis, de ſtupendis divinæ potentiæ operibus, de infinitis divinæ gratiæ ac bonitatis argumentis. Quemadmodum enim Moſes & Elias in transfiguratione, cum Chriſto *colloquuntur* de inſtante paſſione, Matth. XVII. 3. Luc. IX. 31. ſic in vita æterna vigebunt inter ſanctos perpetua & iucundiſſima colloquia de paſſionis dominicæ fructu, æterna ſcilicet beatorum glorificatione ac de aliis fidei noſtræ myſteriis, ad quorum perfectam agnitionem in hac vita adſpirare nondum potuerunt. Quam anguſta erit iſta ſynodus, in qua convenient omnes ſancti vet. ac nov. teſtamenti, cuius ἐξαρχος erit Chriſtus, in qua non erit neceſſarium, ſolicite veritatem inquirere, ſed omnia omnibus erunt nota ac manifeſta.

4) ſuaviſſimum colloquium.

§. CV. De hac beatorum ſocietate ſic loquuntur veteres: Cyprianus lib. IV. epiſt. 6. *Quae erit gloria & quanta laetitia, admitti, ut Deum videas, honorari, ut cum Chriſto Domino Deo tuo ſalutis ac lucis aeternae gaudium capias? Abraham & Iſaac & Iacob & patriarchas omnes & prophetas & apoſtolos & martyres omnes ſalutare? cum iuſtis & Deo amicis in regno cœlorum datae immortalitatis voluptate gaudere?* &c. Baſilius in exhort. ad baptiſm. tom. I. p. 450. *Ibi angelorum millia, primorum parentum conventus, apoſtolorum ſedes, tribunalia prophetarum, patriarcharum ſceptra, martyrum coronae, iuſtorum laudes, cumulatiſſime ſpectabuntur.* Homil. in Pſalm. 45. *Definiunt quidam civitatem congregationem conſtabilitam & legibus adminiſtratam. Haec enim tradita civitatis definito illi, quae ſurſum eſt Hieruſalem, cœleſti civitati maxime convenit. Nam & ibi primogenitorum ac deſcriptorum in cœlis congregatio & ob immutabilem ſanctorum vitam & ſecundum legem cœleſtem gubernatam ſtabilis quidem ac perpetua eſt. Ordinem vero illius & omnem ornatum perdiſcere, naturae non eſt humanae. Ibi namque ſunt, quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcenderunt, quae Deus praeparavit diligentibus ſe, praeterquam quia & myriades ſunt ibi angelorum & ſanctorum & conventus feſtivi & primogenitorum eccleſia deſcriptorum in cœlis.* Theophylus Alexandrinus lib. III. paſchali. *Ibi angelorum reperiemus choros, & cum eis feſta celebrantes habebimus eos ſocios myſteriorum Dei, & exſultatione ineffabili geſtiemus, ſapientiae cum illis ſacramenta diſcentes, ubi nulla fraudis deceptio eſt.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum: *Dic obſecro, ſi quis te in theatrum induceret, ubi magna multitudo hominum ſederet, amicta ſtolis aureis, & in medio omnium oſtenderet alium quemdam adornatum eximie gemmis, regio veſtitu inſignem, coronam habentem in capite; deinde pollicetatur te adſumturum in eorum numerum, num omnia faceres, quae ipſe iuſſerit? Evola nunc in cœlos animo, in illud intende theatrum, quod non coiit ex huiusmodi viris. Conventus eſt illic eorum, qui exſuperant omne pretium auri, lapidum pretioſorum, radiorum ſolis & omnis viſibilis formae, non hominum ſolum, ſed eorum, qui hominibus antecellunt, angelorum, archangelorum, thronorum, dominationum, principatuum, poteſtatum. De rege ipſo nihil ſatis idoneum dici*

Dicta veterum de beatorum ſocietate.

dici poteſt, adeo ſermonem & mentem omnem excedit eius pulchritudo, formoſitas, ſplendor, gloria, maieſtas, magnificentia. Auguſtinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 29. *Ad angelos iam cœpimus pertinere, cum quibus ſancta nobis erit atque dulciſſima in ipſa civitate Dei communio.* Gregorius in homilia ſuper dictum Ioh. X. Per me ſi quis introierit, ſalvabitur &c. *Ibi hymnidici angelorum chori, ibi ſocietas ſupernorum civium, ibi dulcis ſolemnitas a peregrinationis huius triſti labore redeuntium, ibi providus prophetarum cœtus, ibi iudex apoſtolorum numerus, ibi innumerabilium martyrum victor exercitus tanto illic laetior, quanto hic durius adſflictus; ibi confeſſorum conſtantia praemii ſui perceptione ſolidata; ibi fideles viri, quos a viriſitatis ſuae robore voluptas ſeculi emollire non potuit; ibi ſanctae mulieres, quae cum ſeculo & ſexum vicerunt; ibi pueri, qui hic annos ſuos moribus tranſcenderunt; ibi ſenes, quos hic & aetas debiles reddidit, & virtus operis non reliquit.* Bernhardus ſerm. II. de nativ. col. 38. *Plane non dedignabuntur angeli, ut ſimus eorum ſocii, quorum facti iam miniſtri.* Baptiſta Mantuanus lib. VIII. ſylvarum:

Quotquot erunt animas & quot nos ante fuerunt
Accipient laeto magna theatra ſinu.
Fas erit hic noſtrae vultus agnoſcere gentis,
Atque dare alternis mutua verba ſonis.
Hic cum fratre ſoror nati cum patribus ibunt,
Veſpera nec feſtos finiet ulla dies.
Quos modo miramur, regione videbimus illa,
Et veteres inter ſuſcipiemur avos.

§. CVI. 2) *Habitaculi*, in quo beati olim recipientur, *pulchritudo* colligitur 1) ex *ipſa adpellatione.* Vocatur enim *novum cœlum, nova terra, paradiſus, domus Patris cœleſtis, aeternum tabernaculum, mons Domini, templum Dei, ſanctuarium, Hieroſolyma cœleſtis, civitas Dei viventis &c.* ut vidimus ſuperius §. XI. At hæ ac ſimiles adpellationes de pulchritudine illius domicilii nos admonent. 2) *Ex cauſarum enumeratione. Cauſa efficiens*, adeo architectus cœleſtis habitaculi eſt ipſe Deus, 2 Cor. V. 1. Heb. XI. 10. Apoc. XXI. 2. iam vero Deus eſt τὸ καλλιστον, ſumma pulchritudo, ab eo non poteſt quidquam niſi pulchrum proficiſci. Quidquid pulchritudinis in operibus hominum manufactis occurrit, ne umbræ quidem loco haberi poteſt, ſi ad pulchritudinem cœleſtis Hieroſolymæ conferatur. *Materia* cœleſtis habitaculi typice deſcribitur Apoc. 21. quod exſtructum ſit ex *auro, margaritis, gemmis*, quibus in his terris nihil pulchrius occurrit. *Forma* ibidem ſymbolice ac myſtice exprimitur, quod ſit quadrata, ampliſſima, muris altis ac latis munita, plateis ſpatioſis & portis ſpecioſis ornata &c. Ioh. XIV. 2. dicuntur in ea eſſe *manſiones multae.* At talis civitas non poteſt non eſſe pulcherrima. Scholaſtici diſputant, *cœlum beatorum tam amplum ac ſpatioſum eſſe, ut ſi cuilibet ſanctorum unus locus & certa portio deputaretur, illud ſpatium plus contineret, quam occupat univerſa terra. Finis*, propter quem cœleſte habitaculum divinitus exſtructum, id eſt, ut contineat omnium bonorum & gaudiorum plenitudinem, qua electi in omnem æternitatem perfruantur. Utique ergo ipſum quoque erit pulcherrimum. 3) Ex *typorum*

2) *Pulcherrima habitatio.*

m *praefigurationi.* *Paradiſus terre-* debuit eſſe typus paradiſi cœleſtis. ie terreſtris paradiſus fuit *omnis vo-tis promtuarium*, quanto magis cœ-. *Hieroſolyma terrena*, cumprimis *um ſanctuarium* debuit eſſe typus oſolymæ cœleſtis. Atqui de terre-ſa Hieroſolyma adſerit Plinius lib. atur. hiſtor. cap. 14. quod *fuerit ur-orientis longe clariſſima.* Templi turam ac pulchritudinem mirantur iet diſcipuli Chriſti, Matth. XXIV. larc. XIII. 1. Luc. XXI. 5. 4) Ex *itantium conditione.* Erit habitacu-*Dei, angelorum & hominum.* Deus pſa lux, angeli & beati fulgebunt a luce & claritate; utique ergo et-habitaculum erit lucidiſſimum, ntiſſimum, ſplendidiſſimum.

§. CVII. De hac novi cœli ac novæ terræ pulchritudine ſic diſſerunt eccleſiaſtici ſcriptores: Cyprianus ſerm. de laude

patrum itaculi s pul-udine.

rii p. 490. *Nunquam excidit locus, cet gratia, ubi virentibus campis ter-urians, alumno ſe induit gramine, dolente paſcitur flore, ubi altum ne-tolluntur in verticem, & ubi arbor re coma veſtit, quidquid curvantibus ſcena deiacens inumbrarit. Omnia m frigoris, nec ardoris, nec ut in mo arva requieſcant, aut ut iterum iovo tellus ſecunda parturiat; unius ſunt temporis, unius poma feruntur s, quippe cum nec menſibus ſuis tunc leſerviat, nec per horarum ſol mo-decurrat, aut in noctem lux fugata at. Habet populos quies laeta, ſedes placida, ubi fons ſcaturiens medio ſi-ei prorumpentis emergit, & pauco tervalla circuitu ſinuoſis flexibus labi-st in ora naſcentium ſibi fluminum di-vidatur.* Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodorum lapſum: *Contemplare cœlum, animadverte, permutatum fore habitum totius creaturae. Nihil enim huiusmodi, ut nunc eſt, manebit, ſed multo pulchrius erit ac praeclarius, & quantum plumbo aurum vibrans aera, tantum hac rerum praeſentium ſpecie futurus ille decor illuſtrior erit &c.* Auguſtinus, vel quicunque alius auctor in lib. de tripl. habitacul. cap. 4. *Quidquid de urbe illa regia dixerit homo, quaſi ſtilla de mari eſt vel quaſi ſcintilla de foco.* Idem in lib. meditat. cap. 26.

Ibi vivis margaritis
Surgunt aedificia.
Auro celſa micant tecta,
Radiant triclinia.
Solis gemmis pretioſis
Haec ſtructura nectitur.
Auro mundo, tanquam vitro,
Vrbis via ſternitur.
Hiems horrens, aeſtas torrens
Illic nunquam ſaeviunt;
Flos perpetuus roſarum
Ver agit perpetuum;
Candent lilia, rubeſcit
Crocus, ſudat balſamum.
Virent prata, vernant ſata,
Rivi mellis influunt:
Pigmentorum ſpirat odor
Liquor & aromatum.
Pendent poma floridorum
Non lapſura nemorum.
Non alternat luna vices,
Sol vel curſus ſiderum.
Agnus eſt felicis urbis
Lumen inocciduum.
Tempus & nox deſunt ei,
Diem fert continuum.

Bernhardus de medit. cap. 4. *Civitatis illius cives ſunt angeli, Deus Pater templum*

plum, Filius eius ſplendor, Spiritus ſanctus caritas. O civitas cæleſtis, manſio ſecura, patria fertilis & ampla, totum continens, quod delectat, populus ſine murmure, incolae quieti, homines nullam indigentiam habentes. Laurentius Iuſtinianus de Caſtro connubio verbi & animæ cap. 5. *Civitas haec magna, adſpectu grata, ab hoſtibus ſecura, a doloribus aliena, a perturbatione extranea, a morte liberrima. Nil immundum in ea eſt, nil ſordidum, nil corruptioni obnoxium. Totum in illa placet, totum lucet, totum arridet. Plateae eius auro mundo ſternuntur, portae ex ſapphiro & ſmaragdo aedificantur, ex lapide pretioſo omnis circuitus muri eius, ſuper turres, ſuper muros cuſtodes conſtituti ſunt, qui die noctuque nomen Domini laudare non ceſſant, ſed & per plateas vicosque mirabili exſultatione ab univerſis Alleluia cantatur. Non indiget ſolis aut lunae lumine, ut illuſtretur, quoniam claritas Dei illuminabit eam & lucerna eius eſt agnus. Fulget enim claritate, amœnitate floret, aeternitate viget, & mirabili dilatatur immenſitate. Sine conſummatione magna eſt, ſine comparatione pulchra, ſine defectu conſpicua, ſine oppoſitione praeclara. Univerſi de uno potantur voluptatis fonte, de uno irradiantur veritatis lumine, & in uno copulantur vinculo caritatis.*

Bona vitae aeternae erunt univerſalia.

§. CVIII. Cæterum bona illa ac gaudia vitæ æternæ erunt non tantum *varia ac numero multiplicia*, ſed etiam *univerſalia*, id eſt, in omnibus animæ potentiis & in omnibus corporis membris locum habebunt. Erit enim Deus plenitudo luminis intellectui, multitudo pacis voluntati, continuatio æternitatis memoriæ; erit ſpeculum viſui, mel guſtui, cithara auditui, balſamum olfactui; flos tactui. Anshelmus lib. de ſimilitud. cap. 56. *Delectatio quaedam ineffabilis bonos inebriabit, & inaeſtimabili dulcedine ſui totos eos inenarrabili abundantia ſatiabit. Quid dixi totos? oculi, aures, nares, os, manus, guttur, cor, iecur, pulmo, oſſa, medullae, exta etiam ipſa & cuncta ſingulatim, ſingulaque membra eorum in communi tam mirabili delectationis & dulcedinis ſenſu replebuntur, ut vere totus homo torrente voluptatis Dei potetur, & ab ubertate domus eius inebrietur.* Laurentius Iuſtinianus de diſc. ſpirit. cap. 23. *Caro per omnes ſenſus multimodis exuberabit delitiis. Delectabitur oculus in amabili Redemtoris adſpectu, & cum cælum ſolis, lunae & ſtellarum ſplendore rutilans intuebitur, auditum harmonia cælorum melodica, cantica civium ſupernorum non mediocriter demulcebunt. Fragrans ſuavitas cæleſtium odoramentorum mira liquefactione reſperget odoratum. Indicibilis dulcedo omnium delectabilium melliſiua quadam & iucunda ſatietate oris ſaginabit palatum, nam exſultationes Dei in gutture eorum erunt. Ipſe demum tactus ſibi congruis abundabit delitiis &c.* In hac vita anima angore preſſa corpus quandoque ſanum eſt, & vice verſa corpore ſano exiſtente anima dolet & angitur ſenſus corporis unus voluptate adficitur, altero interim vel egente vel etiam patiente; ſed in vita æterna & omnes animæ potentiæ & omnia corporis membra torrente divinæ voluptatis inundabuntur. Tunc *ſanabit* Chriſtus totum *hominem*, Ioh. VII. 23. ut anima & corpore perfecte ſanus divinam dulcedinem in omnibus animæ facultatibus & corporis ſenſibus percipiat. Baptiſta Mantuanus lib. III. de patient. cap. 27. *Videbunt beati cælos, ac omnem cælorum harmoniam percipient. Videbunt & ipſum Chri-*

n. *& matrem & omnia omnium*
n corpora glorioſa, quae iam in-
bia & mirabili decore conſpicua ſi-
entium oculis tam dulce ſpectaculum
deſiderari melius poſſit, neſcitur
d quoque viſu erit iucundiſſimum,
ut nunc ex motu corporis animam
ercipimus, & vegetare ac regere
corporea, ſic tunc cælo & elemen-
ebus omnibus Deum eſſe intimum;
ualibet univerſi parte totum conſer-
alere ac gubernare mundi hanc ma-
, non dubio cernemus intuitu &c.
erit vis in oculis, tam acuta viden-
nonia, ut & corporum noſtrorum
entorum & cæli quantitates, nume-
proportiones, harmonias, ſymme-
e naturam omnem beati viſu pene-
inebriandi ſint ab ubertate domus
quod poſterius deſumtum ex Au-
o, qui lib. XXII. de civ. Dei cap.
atuit, *omnes harmonias corporalis*
per corporis cuncta diſpoſiti oculis
um fore manifeſtas. Thomas lib.
ntent. diſt. 44. quæſt. 1. art. 2. di-
, *ſuaviſſimum odorem exhalaturum*
poribus glorificatis, qui ſummam de-
nem olfactui adferent. Idem in ad-
quæſt. 82. art. 4. de guſtu ſic ſcri-
Secundum alios dicendum, quod gu-
m erit ibi, ita quod immutetur ab a-
cibo vel potu ſumto, niſi forte dica-
quod erit ibi guſtus in actu per immu-
em linguae adiuncta humiditate. Sed
& ſimilia rectius futuræ experientiæ
vantur, quam ſcrupuloſe diſputan-
ac temere definiuntur.

§. CIX. Expoſuimus hactenus *quantitatem diſcretam*, hoc eſt, numerum ac multiplicem bonorum vitæ æternæ varietatem, quantum quidem in hu- ius vitæ caligine ex verbi lumine de illis cognoſcere, ac velut e longinquo intueri licuit, reſtat ut *continuam quantitatem*, ſive tempus eorumdem explicemus. *Tempus* docendi gratia duplex ſtatui poteſt, *praeparationis* & *communicationis*. De tempore *praeparationis* egimus ſuperius in cap. de cauſa efficienti §. XXXIX. Tempus *communicationis* ſubdividi poteſt in tempus *inchoationis* ac *durationis*. Tempus inchoationis diverſum eſt ratione *ſubiecti* in *angelis* bonis & *hominibus* electis. *Angeli boni*, poſtquam in ſancta erga Deum obedientia perſiſtentes in bono fuere confirmati, vitæ æternæ bonorum ac gaudiorum plene, immutabiliter ac invariabiliter participes fuere facti, quorum tamen iam inde a prima ſui creatione certo modo ac variabiliter fuere conſortes. Quod ſi ergo quæras, an angeli a principio ſuæ creationis fuerint beati, diſtincte reſpondendum erit. Vt enim notat Bonaventura lib. II. ſentent. diſt. 4. *beatitudo* ſumitur dupliciter 1) *poſitive*, pro plenitudine omnis boni, quæ includit claram Dei viſionem, perfectam fruitionem & firmam tentionem; 2) *privative*, pro privatione omnis mali culpæ & pœnæ. Priori modo angeli non fuere a principio creationis beati, quia ſecuritas & certitudo eſt de ratione beatitudinis eo modo acceptæ; ſed tantum poſteriore, quia omnes fuere innocentes & ſancti creati ſine malo culpæ, ac proinde etiam ſine malo pœnæ, qua de re in doctrina de angelis plenius agitur. *Homines electi* in hac vita προγευσιν quamdam cœleſtium bonorum ac gaudiorum percipiunt, ac animæ eorum ſtatim poſt mortem in eorum poſſeſſionem immittuntur; interim plena & perfecta æternorum iſtorum bonorum communicatio in noviſſimo demum die ipſis ob-

continuam vitae quantitatem.

obtinget, quando corporibus e terra reſuſcitatis animæ iterum unientur, atque a Chriſto dulciſſimam illam vocem beati audient: *Venite benedicti Patris mei poſſidete regnum, quod paratum vobis a conſtitutione mundi*, Matth. XXV. 34. Tunc enim, in die ſcilicet noviſſimo, triplici ratione beatorum gloria erit perfectior: 1) ex *redunitione animae cum corpore*, quod ipſum ad fruitionem cœleſtium bonorum adſciſcetur; 2) ex *electorum complemento*, quia tunc omnes electi ad cœleſtes nuptias congregabuntur; 3) ex *intuitu vindictae divinae* a diabolo & omnibus eccleſiæ hoſtibus ſumendæ. Chryſoſtomus homil. LXXXII. in epiſt. ad Hebræos: *Gloriam quidem habent iam ſancti defuncti, coronam gloriae non habent*, quod deducit ex 2 Tim. IV. 8. Sed hac de re in tractat. de morte §. CCCVIII. latius fuit dictum.

§. CX. *Communicatio bonorum* vitæ æternæ complectitur eorum tum *continuitatem* tum *perpetuitatem* ſive *aeternitatem*. I) Continuitatis nomine intelligimus, quod bona ac gaudia vitæ æternæ nullum habitura ſint intervallum, nullam interruptionem, nullam variationem. In hac vita pii prægustum quemdam cœleſtium bonorum percipiunt, ſed de eo recte dicitur: *rara hora, brevis mora*; ſuavitati enim, quam ex guttula illa divinæ dulcedinis percipimus, ſtatim ſuccedit acerbitas doloris, triſtitiæ, tentationis &c. ſed in vita æterna ceſſabit illa lætitiæ ac triſtitiæ viciſſitudo, cui ſuccedent gaudia continua, nulloque momento interrupta.

1. Continuitas gaudiorum cœleſtium probatur.

Probatur hæc cœleſtium bonorum & gaudiorum continuitas 1) ex *diſerta Spiritus ſancti teſtificatione*. 1 Theſſ. IV. 17. Παντοτε *ſemper cum Domino erimus*, Apoc. IV. 8. *Non habent requiem die ac nocte*, a divinis ſcilicet laudibus, ergo non ceſſabunt a beatifica Dei viſione, ex qua illa glorificatio oritur. 2) Ex *oppoſitione*. Pœnæ infernales erunt continuæ, ut in tractat. de inferno §. LV. oſtendimus. Ergo etiam gaudia cœleſtia erunt continua. Neque enim Deus ſeverior eſt in damnatis puniendis, quam benignior in beatis præmio adficiendis. 3) Ex *perpetua cauſae actione*. Viſio Dei beatifica eſt fons omnium bonorum ac gaudiorum cœleſtium. Iam vero Deus amicam & paternam ſuam faciem nunquam ſubtrahet beatis. 4) *ſymbolica vitae aeternae deſcriptione*. Pſal. XXXVI. 10. *Apud te eſt fons vitae*. Sicut fons perennis fundit aquas, ſic ex fonte divinæ bonitatis perpetua & nunquam interrupta ſcaturient bona. 1 Pet. I. 4. *Eſt hereditas* αμιαντος, quia non contaminatur triſtitia vel dolore, *και* αμαραντος quia non marceſcit vel flacceſcit inſtar florum fugacium, ſed eſt in perpetuo vigore. Apoc. XXI. 25. *Portae eius non claudentur per diem, nox enim non erit illis*. Sicut urbs, cuius portæ ſemper patent, ab hoſtium incurſione eſt ſecura; ſic cœleſtis Hieroſolyma perpetua pace ullo belli metu vel periculo fruetur. XXII. 2. *Lignum vitae adfert fructus duodecim per ſingulos menſes reddens fructum ſuum*. Menſibus duodecim integer annus abſolvitur; ſignificatur igitur, quod lignum vitæ perpetuo futurum ſit frugiferum.

Eorumdem aeternitas probatur ex ſcriptura.

§. CXI. II) *Aeternitas* bonorum & gaudiorum vitæ æternæ deſcribitur in ſacris literis 1) καταφατικως, *adfirmative*. Vocatur enim *vita aeterna*,

na, Dan. XII. 2. Math. XXV. 46. Ioh. III. 16. &c. *domus aeterna in cœlis*, 2 Cor. V. 1. *civitas manens*, Heb. XIII. 14. *habens μονας, manſiones multas*, Ioh. XIV. 2. *aeternum tabernaculum*, Luc. XVI. 9. *regnum aeternum*, 2 Pet. I. 11. *hereditas aeterna*, Heb. IX. 15. *ſalus aeterna*, Heb. V. 9. *aeterna gloria*, 1 Pet. V. 10. *aeternum pondus gloriae*, 2 Cor. IV. 17. &c. quibus adpellationibus a præſenti vita momentanea & tranſitoria diſtinguitur, ac in omnem æternitatem duratura prædicitur. Pſal. LXXXIV. 5. *In ſeculum in ſempiternum laudabunt te.* Eſai. XXXV. 10. *Laetitia ſempiterna erit ſuper caput eorum.* LXI. 7. *Laetitia ſempiterna erit eis.* Hæc præſens vita noſtra non manet, ſed perpetuo labitur, ac fluit, eſt enim velut *ventus tranſiens*, *umbra fugiens*, *fumus deficiens*, *aqua dilabens*, *flos egrediens & ſtatim exareſcens*, *vapor & nubes cito evaneſcens*, eſt velut horologium arenæ continue decurrentis, & candela ardens, quæ ſua luce paulatim conſumitur; ſed cœleſtis vita vere dicitur æterna manſio, quia ſine fine ac termino ſemper durat, ac eſt velut unum *το νυν* ſemper ſtans ac manens. In hac vita nec honores, nec divitiæ, nec voluptates manent, ſed omnia tranſeunt; ſed æternæ vitæ bona ſunt bona permanentia ac ſempiterna. 2) Αποφατικως, *negative.* Ioh. VIII. 51. *Qui ſermonem meum ſervaverit, non morietur in aeternum.* XI. 26. *Qui vivit & credit in me, non morietur in aeternum.* XVI. 22. *Gaudium veſtrum nemo tollet a vobis*, 1 Cor. XV. 26. *Noviſſimus hoſtis deſtruetur, mors.* Apoc. II. 11. *Qui vicerit, non laedetur a morte ſecunda.* XXI. 4. *Mors ultra non erit.* Si electi non poterunt amplius mori, utique bonis & gaudiis cœleſtibus perfruentur in æternum. Rom. VIII. 38. *Nec mors, nec vita, nec angelus, nec principatus, nec virtutes, neque inſtantia, neque futura*, v. 39. *neque altitudo, neque profunditas, nec ulla alia creatura poterit nos ſeparare a caritate Dei, quae eſt in Chriſto.* Si electos nihil quidquam ſeparare poteſt a caritate Dei, quæ eſt in Chriſto, ergo nec a bonis cœleſtibus, quæ ex Dei caritate ad ipſos promanant. 3) Συμβολικως, *parabolice.* Pſal. I. 3. *Folium eius non defluet.* XXXVI. 10. *Apud te eſt fons vitae ſemper ſcaturiens.* 1 Pet. I. 4. *Ad haereditatem αφθαρτον, αμιαντον και αμαραντον.* Rationem adpellationis expoſuimus ſuperius §. XII. Apoc. II. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitae, quod eſt in paradiſo Dei mei.* III. 12. *Faciam eum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius.* XX. 14. *Infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis*, ut non poſſint electis ulterius terrorem incutere. XXII. 2. *Lignum vitae per ſingulos menſes reddit fructum ſuum.*

ex rationibus.

§. CXII. Eadem gaudiorum cœleſtium æternitas probari poteſt *rationibus ex ſcriptura deductis.* 1) Ex *electorum in bono confirmatione.* Electi, utpote in bono confirmati, non poterunt ulterius peccare, & a Deo ſeſe avertere. Ergo nec poterunt bonis cœleſtibus privari. 2) Ex *immortalitatis participatione.* Electi ad imaginem divinam, cuius pars eſt immortalitas, erunt perfecte renovati, ac corpora ipſorum erunt immortalia, incorruptibilia, impaſſibilia. Ergo non erunt ulterius morti obnoxii, vel periculo cœleſtia bona amittendi ſubiecti. 3) Ex *miſericordiae divinae duratione.* Pſal. CXVII. 2. *Confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius, & veritas Domini manet in aeternum.* Ier. XXXI. 3. *In caritate perpetua dilexi te.*

Ioh. XIII. 1. *Cum dilexiſſet ſuos, qui erant in mundo, dilexit eos in finem.* Si miſericordia Dei ſuper electos in æternum confirmata eſt, utique etiam bona & gaudia cœleſtia erunt ipſis perpetua, quippe quæ ex fonte divinæ gratiæ profluunt. 4) Ex *oppoſitione.* Si pœnæ infernales ſunt æternæ, utique etiam præmia cœleſtia erunt æterna 5) Ex *ianuae occluſione.* Matth. XXV. 10. *clauſa erit ianua*, ut nec electi e beatitudinis ſtatu exire, nec damnati ad gaudia cœleſtia introire poſſint. 6) Ex *chaſmatis confirmatione.* Luc. XVI. 26. *Inter beatos ac damnatos magnum chaſma firmatum*, ut qui ex beatis ſedibus ad infernales tranſire velint, non poſſint. Ergo electi non poterunt excidere beatitudinis ſtatu. 7) Ex *beatitudinis perfectione.* Niſi electi ſcirent, bonis cœleſtibus ſeſe in æternum perfruituros, beatitudo ipſorum non eſſet perfecta. Hanc rationem urget Thomas l. 2. quæſt. 5. art. 4. ex Auguſtino lib. XXII. de civit. Dei cap. 20. *Vera beatitudo debet quietum reddere adpetitum, & excludere omne malum. Sed beatus maxime adpetit perpetuitatem ſuae beatitudinis; & niſi de hac eſſet certus, adfligeretur timore amittendi, & ſic non eſſet perfecte beatus.* 8) Ex *futuri ſeculi conditione.* In futuro ſeculo nulla erit temporum ſucceſſio, nulla dierum ac noctium viciſſitudo, ſed perpetuum *νυν* fixum & mera æternitas.

Dicta patrum de aeternitate bonorum caeleſtium.

§. CXIII. De hoc bonorum & gaudiorum cœleſtium tum *continuitate* tum *aeternitate* ſic diſſerunt veteres: Cyprianus ſerm. de adſcenſ. Chriſti: *Exſultabunt ſancti in gloria, videbunt Deum & gaudebunt, laetabuntur & delectabuntur, & fruentur gloria, & infelicitate iucundabuntur aeterna. Non ſeneſcent, non tabeſcent, non putreſcent amplius. Perpetua ſanitas, felix aeternitas beatitudinis illius ſufficientiam confirmabunt &c. Impleta ordinataque omnino civitate Dei, nec innovabitur nec mutabitur ultra fixae & conſummatae beatitudinis ſtatus.* Hilarius in Pſalm. 60. *In tabernaculo Dei habituri ſumus in ſecula ſine ullo ſcilicet aetatis modo in aeternum fluentibus ſeculis temporibusque manſuri &c. Haec hereditas ſancti eſt vita & incorruptio & regnum & coaeterna cum Deo habitatio. Caeterum ipſe in conſpectu Dei, ipſe manebit aeternus, iam omnibus, quos redemit, in reges cælorum & coheredes aeternitatis adſumtis tradens eos regnum Deo Patri.* Idem in Pſalm. 148. *In illo beatae civitatis illius ſeculo, ubi cornu populi ſui Dominus excitabit, & incorruptionem, quae ſignificatur in cornu, per honorem immortalitatis impertiet. Tum enim cælum novum & terra nova erit, cum his praeſentibus diſſolutis, nova illa & aeterna ſuccedent.* Chryſoſtomus in epiſt. V. ad Theodorum lapſum: *Omnia occupobit ubique incorruptibili gloria, & quod omnium longe eſt maximum, continua fruentur converſatione cum Chriſto una cum angelis cum archangelis, cum ſuperioribus poteſtatibus.* Et poſtea: *Anima non ſolum laeta erit bonis praeſentibus, ſed ſecura ac tuta, quod tanta gaudiorum ſemina nunquam deſitura ſint.* Sophronius Hieroſolym. in epiſtola ad Sergium, patriarcham Conſtant. *Vitam illam, quae poſt praeſentem vitam futura eſt, credimus permanſuram, & quidem indeſinenter exhilarantem laudabilium operum patratores.* Auguſtinus lib. XIII. de Trinit. cap. 8. *Vt homo beate vivat, oportet ut vivat. Quem porro morientem vita ipſa deſerit, beata vita cum illo manere quomodo poteſt? cum autem deſerit, aut nolentem deſerit, aut volen-*

lentem - *aut neutrum. Si nolentem*, *quomodo beata vita eſt*, *quae ita eſt in voluntate*, *ut non ſit in poteſtate &c. Non poteſt vita beata eſſe*, *& volentem deſerere*, *quia beatus nolens nemo ſit*, *ac per hoc quanto magis nolentem deſerendo miſerum facit*, *quae ſi nolenti praeſto eſſet*, *miſerum faceret? Si autem volentem deſerit*, *etiam ſic quomodo beata erat*, *quam perire voluit*, *qui habebat? Reſtat*, *ut dicant*, *neutrum eſſe in animo beati*, *id eſt*, *eum deſeri a beata vita*, *cum per mortem deſerit tota vita*, *nec nolle nec velle*, *ad utrumque enim parato & aequo animo conſiſtere. Sed nec iſta beata eſt vita*, *quia talis eſt*, *ut quem beatum facit*, *amore eius ſit indigna. Quomodo enim eſt beata vitae quam non amat beatus? aut quomodo amatur*, *quod utrum vigeat an pereat*, *indifferenter accipitur? &c.* Idem tractat. XXXI. in Iohan. *Dies eſt ibi unus*, *ſed ſempiternus*, *qui nec praeceditur heſterno*, *nec excluditur craſtino.* Caſſiodorus lib. de anim. cap. 19. *Bonorum dona quis dubitet eſſe perpetua? cum ſe congnoſcunt laetitiam percipere*, *& ulterius triſtitiam non timere; mereri gaudium*, *quod norunt eſſe continuum. Illic animus ſua proſperitate non paveſcit*, *ſed exſultationem propriam ſemper retinet in aeternum cogitata proſperitas.* Beda in Lucæ XVII. *In illa beatitudinis gloria*, *de qua propheta ſuſpirans aiebat*: quia melior eſt dies una in atriis tuis ſuper millia, *tenebrarum interruptio nulla eſt*, *nulla ſaltem memoria miſeriae vel doloris*, *quia prima abierunt.* Damaſcenus lib. II. de orthod. fid. cap. I. Μετα την αναςασιν ȣκ ημεραις και νυξιν ο χρονος αριθμηθισεται εςι δε μαλλον μια ημερα ανεσπερης τȣ ολιȣ της δικαιοσυνης τοις δικαιοις φαιδρως επιλαμποντος. Hilbertus Cenomanenſis epiſtol. XXXI. *In hoc fructu eſt regnum ſine termino*, *ſatietas ſine taedio*, *ſublimitas ſine diſceſſu*, *glorificatio ſine defectu.* Guilielmus Alvernus de retribut. ſanctorum cap. I. *Dicitur vita aeterna*, *quia multum contraria eſt temporali. Sicut enim temporalis tota fluit & evaneſcit & nihil habet ſtans; ſic illa recta tota ſtat in ſoliditate perpetuitatis ſuae*, *& nihil habet fluens. Et ſicut illa totum habet cum morte commune*, *& vitam quaſi in puncto ſolo contingit; ita illa tota ſeorſim eſt a morte* - *ex ſe tota vitam primam contingens*, *in nullo morti adproximat.*

Quaeritur: An beatitudo intrinſece vel extrinſece ſit aeterna?

§. CXIV. Quærunt ſcholaſtici: *Quomodo beatitudo ſit aeterna? an intrinſece & ex natura ſua*, *quia ſcilicet corrumpi non poteſt; an tantum extrinſece*, *quia licet ex ſe corrumpi poſſit*, *Deus tamen eam conſervat*, *ne corrumpat?* Prius adſerit Thomas I. 2. q. 5. art. 4. uſus hac ratiocinatione: *Perpetuitas ſequitur immutabilitatem*, *immutabilitatis autem cauſa formalis eſt perfectio conſummata; effectiva virtus divina; materialis homo elevatus in participationem aeternitatis.* Adde, quod beatitudo in clara & intuitiva *Dei viſione* conſiſtat. Iam vero clara Dei viſio intrinſece & ex natura ſua eſt incorruptibilis. Ergo etiam beatitudo. *Adſumtum* probatur: *Vt aliqua actio ex natura ſua incorruptibilis ſit*, *duo ſunt neceſſaria. Vnum*, *ut principium activum*, *a quo elicitur*, *ſit incorruptibile. Alterum*, *ut illud principium ab agendo ceſſare non poſſit. At haec duo reperiuntur in viſione beatifica. Nam principium illius activum eſt intellectus humanus lumine gloriae illuſtratus. Intellectus autem incorruptibilis eſt*, *quia eſt naturalis potentia animae rationalis*, *quae eſt intrinſece immortalis. Similiter lumen gloriae eſt incorruptibile*, *quia eſt qualitas ſpiritualis*, *quae nullum habet contrarium*, *a-*

a quo corrumpatur. Iam vero intellectus lumine gloriae illuſtratus non poteſt ceſſare a viſione Dei, quia Deus, qui eſt obiectum illius viſionis, neceſſario ſemper praeſens eſt. Sicut ergo oculus corporeus ſufficienti lumine adiutus & corroboratus non poteſt non videre res ſenſibiles: quae oculo obiiciuntur: ſic etiam de intellectu ſervata proportione dicendum. Caietanus in comm. Thom. d. l. Contra vero Scotus lib. IV. ſent. diſt. 49. quæſt. 6. diſputat, *cauſam perpetuitatis huius non eſſe formam beatitudinis, quaſi per ipſam beatitudo formaliter ſit neceſſaria, nec naturam illarum potentiarum quaſi circa obiectum neceſſario perpetuo operetur; nec habitum in potentiis quaſi neceſſario determinantem potentias ad perpetuo operandum, ſed eſſe ex ſola voluntate divina, quae ſicut perficit naturam intenſive, ita conſervat eam perpetuo in tali perfectione.* Priori ſententiæ adſurgimus, ſi beatitudo ex hypotheſi & cum reduplicatione, quatenus eſt electorum æterna in cœlis beatitudo, conſideretur; poſteriori, ſi abſolute & ſimpliciter ſpectetur.

De qualitate bonorum vitae aeternae.

§. CXV. Expoſuimus hactenus *quantitatem* bonorum & gaudiorum cœleſtium tum *diſcretam*, tum *continuam*, reſtat ut earum etiam *qualitatem* utcunque declaremus. Quemadmodum diſcreta quantitas bonorum cœleſtium *varietatem*, continua eorumdem *continuitatem* ac *aeternitatem*; ſic qualitas iſtorum bonorum *intenſivam ſuavitatem & ſatietatem* complectitur, quod beati non tantum guſtaturi ſint dulcedinem divinæ bonitatis, ſed cœleſtibus bonis plene ſatiandi; quod non primitias duntaxat quasdam cœleſtium bonorum percepturi ſint, ſed iisdem penitus implendi; quod non aliquo duntaxat, ſed ſummo prorſus gradu æternis ac cœleſtibus gaudiis ſint perfundendi. Æternæ enim vitæ bona ac gaudia non tantum erunt *varia ac diverſa*, nec tantum *univerſalia* in omnibus animæ potentiis & corporis membris, nec ſolum *continua*, non interrupta & æterna, ſed etiam ſuaviſſima, ſinceriſſima & ad ſummum voluptatis gradum elevata, erunt non ſolum *extenſive*, ratione æternitatis, ſed etiam *intenſive*, ratione graduum ſumma. Probatur hæc bonorum & gaudiorum cœleſtium ſuavitas: 1) ex *eorum in ſacris literis deſcriptione.* Pſal. XVII. 15. *Satiabor cum excitatus fuero ſecundum imaginem tuam.* XXXVI. 9. *Inebriabuntur a pinguedine domus tuae & torrente voluptatis tuae potabis eos.* Ergo ſuper electos non guttatim deſtillabit fons divinæ dulcedinis, ſed torrens voluptatis eos inebriabit. Eſai. LXV. 13. *Servi mei comedent, bibent, laetabuntur, iubilabunt prae exſultatione cordis.* LXVI. 12. *Declinabo ſuper Ieruſalem quaſi fluvium pacis, & quaſi torrentem inundantem gloriam gentium.* Apoc. VII. 17. *Agnus deducet eos ad vivos fontes aquarum.* XXII. 1. *Fluvius ſplendidus aquae vivae procedit ex throno Dei & agni, in medio plateae cœleſtis Hieroſolymae.* Ex his fontibus, ex hoc fluvio adfatim bibere poterunt, unde etiam vitæ æternæ gaudia conferuntur *convivio ac nuptiis*, in quibus eſt omnium rerum abundantia. 2) Ex *animarum & corporum glorificatorum conditione.* Corpora beatorum erunt ipſius Dei manu formata, ac una cum animabus ad Dei imaginem perfecte renovata, ideo etiam ſuavitatis, exſultationis ac voluptatis in ſummo gradu capacia. 3) Ex *bonorum & gaudiorum continuatione.* Erunt vitæ æternæ gaudia non tantum continua & nunquam inter-

terrupta, ſed etiam perpetua ac ſempiterna. Ergo non poſſunt non eſſe ſumma & ſuaviſſima. 4) Ex *bonorum adcumulatione.* Quo plura bona alicui communicantur, eo uberior lætitiae ipſi offertur materia. Iam vero bona vitæ æternæ electis communicanda ſunt varia ac diverſa, multiplicia, univerſalia, in omnibus animæ potentiis & corporis membris vigentia, quinimo infinita, quia æterna. Ergo non poſſunt non eſſe ſumma. 5) Ex *προγευσεως ſuavitate.* Quando pii in hac vita quamdam προγευσιν cœleſtium bonorum ac gaudiorum percipiunt, corda ipſorum vix poſſunt capere divinam illam dulcedinem; quid ergo futurum cenſemus, quando non primitias tantum, ſed plenitudinem bonorum ac gaudiorum cœleſtium percipient? Si promulſis tam ſuavis eſt ac mellea, quid ex pleno dolio ſperandum fuerit?

Quæſtiones generales de beatitudine electorum in vita æterna:

§. CXVI. Quæritur hoc loco 1) in *genere* de ſanctorum in vita æterna beatitudine: I) *An beatitudo ſit habitus vel actus?*

I) An illa ſit habitus vel actus?

Reſp. oſtendimus ſuperius §. XXXIV. beatitudinem dividi in *obiectivam & formalem.* De obiectiva beatitudine hoc loco non quæritur, ſed de formali, quæ conſiſtit in fruitione ac poſſeſſione ſummi boni. Eam eſſe actum patet 1) ex *dictis ſcripturae*, quæ beatitudinem in operatione, videlicet in Dei viſione & intuitiva cognitione, ſtatuunt, 1 Cor. XIII. 12. 1 Ioh. III. 2. &c. 2) Ex *natura beatitudinis.* Beatitudo eſt ſummi boni fruitio, quo obtento adpetitus quieſcit ac ſatiatur. Notat ergo perfectionem, ea vero in actu eſt poſita. 3) Ex *continua beatitudinis duratione.* Beatorum felicitas & gaudium erit continuum non interruptum, in actu ergo, non in habitu conſiſtit. Neque tamen eſt merus ac purus actus, id enim ſoli Deo convenit, neque otioſus quidam habitus, ſed habitus in actu continuo. Intellectus lumine gloriæ colluſtratus non tantum facultate perfecte Deum cognoſcendi inſtructus erit, ſed ipſo etiam actu continuo ac perpetuo Deum cognoſcet, ac hoc proprio ſuo obiecto nunquam divulſus aut ſeparatus. Voluntas non ſolum habitualiter divinæ voluntati erit conformata, ſed etiam actualiter Deo, utpote ſummo bono, perpetuo adhærebit. Idem de reliquis animæ potentiis eſto iudicium. *At*, inquis, *hac ratione beatitudo formalis in diverſis collocabitur categoriis, in qualitate ſcilicet & actione.* Reſpond. hoc abſurdum non debere cenſeri, beatitudo enim eſt *ſtatus omnium bonorum adgregatione perfectus*, ut Boëtius eam definit lib. III. de conſol. proſ. 2. Ergo & habitualia & actualia bona complectitur. Perfectus actus prærequirit perfectionem habitus, niſi cauſa, a qua procedit actus, ſit merus & purus actus, quod ſoli Deo competit.

§. CXVII. II) *Qua ratione Deus ſit ipſa hominis beatitudo?* Reſp. non *formalis* ſed *obiectiva*, quo ſenſu ipſe ſolus eſt & eſſe poteſt hominis beatitudo,

II) Qua ratione Deus ſit hominis beatitudo.

quod probatur tum ex *natura Dei*, tum ex *proprietate beatitudinis.* 1) Beatitudo eſt ſummum illud bonum, quo obtento adpetitus ſatiatur & quieſcit. Iam vero ſolus Deus eſt ſummum illud bonum, quod non ordinatur ad illud, ſed omnia ad ipſum. 2) Beatitudo perfecte beatos efficit, ac omnem miſeriam & de-

fectum boni excludit. Iam vero ſolus Deus, utpote ſummum & infinitum bonum, perfecte beatos efficit, ac omnem miſeriam & defectum boni excludit. Omne enim bonum, quod eſt infra ſummum bonum, non poteſt perfecte beatum efficere, & omnem miſeriam ac defectum excludere, quia quod eſt infra ſummum bonum, habet in ſe alicuius boni defectum. 3) Beatitudo & ultimus finis ſecundum rem unum ſunt. Jam vero ſolus *Deus* eſt ultimus finis, ad quem & propter quem creati ſumus. 4) Sola Dei viſio beatifica perfecte ſatiat deſiderium. Pſal XVII. 15. *Satiabor, cum evigilavero ſecundum imaginem tuam.* Auguſtinus lib. I. confeſſ. cap. 1. *Feciſti nos, Domine, ad te, & irrequietum eſt cor noſtrum, niſi quieſcat in te.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *Ille eſt finis deſideriorum noſtrorum, qui ſine fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine defatigatione laudabitur.* 5) Beatitudo perfecta excludit omne tædium ac faſtidium. Nullum creatum bonum excludit omne tædium ac faſtidium, ſed unicum illud ſummum, infinitum & increatum bonum, quod eſt Deus. 6) Illud, cuius participatione ac fruitione in omnem æternitatem beati erimus, oportet eſſe bonum æternum & infinitum. Jam vero ſolus Deus eſt bonum æternum & infinitum. 7) Beatitudo, utpote plena & ultima hominis perfectio, omnes animæ potentias perficit, omnia corporis membra ſuaviſſima delectatione perfundit; iam vero ſolus Deus, ut bonum univerſale, totum hominem in omnibus animæ potentiis & corporis membris perficere poteſt. *At*, inquis, *adpetitus hominis eſt finitus, ergo etiam bonum eius erit finitum.* Reſp. de beatitudine *formali* hoc concedimus, de *obiectiva* vero minime. Quamvis enim intellectualis hominis adpetitus ſit finitus *ratione* ſui, infinitus tamen eſt ratione *obiecti*. Scholaſtici dicunt: *finitus eſt intrinſece, quoad ſuam entitatem, infinitus extrinſece, quoad ſuum obiectum.* Ut enim intellectus percipit bonum infinitum, ita quoque voluntas illud ab intellectu monſtratum adpetit. Intrinſece igitur ac formaliter adpetitus ſatiatur, ac beatus redditur bono finito, extrinſece vero non ſatiatur, nec beatus redditur niſi bono infinito. Scaliger exerc. CCCVII. ſect. 26. *Beatitudo eſt fruitio ſummi boni. Sed quid eſt fruitio? participatio. Quomodo participatur ei, qui fruitur? non abſcedit ab illo ulla pars, ut huic communicetur, ſed hoc cum illo unum, quo poteſt modo, fit. Quo poteſt modo? poteſtne finitum unum fieri cum infinito? non hoc, quo illud infinitum eſt, ſed quo bonum, hoc finitum fit cum illo unum per ſimilitudinem. Hoc de ea beatitudine, quae in ſubiecto eſt, & qua ſubiectum fit beatum. Fit ergo, quia una fit beatitudo cum illa beatitudine, quae neque ſubiecto illo eſt, neque ipſa ſubiectum ullum.*

III) An beatitudo ſit hominis accidens?

§. 118. III) *An beatitudo ſit hominis accidens?* Solus Deus *eſſentialiter* beatus & ſua ipſius beatitudo, quia beatus eſt a ſeipſo, in ſeipſo, per ſeipſum. Electorum igitur beatitudo *formalis* non erit ipſorum eſſentia, ſed accidens. Erit non ipſum *εἶναι*, ſed *εὖ εἶναι*. Patet hoc inſuper ex eo, quod potiſſimum in actione conſiſtat, in viſione ſcilicet & fruitione ſummi boni, illa vero accidens eſt, non ipſa rei eſſentia. Neque vero quidquam perfectioni beatitudinis hac adſertione detrahitur quia non eſſentialis, ſed accidentalis ea eſt hominis

nis

nis perfectio neque beatitudo propterea mutabilis ac variabilis ſtatuitur, quia non eſt variabile & mutabilis accidens, ſed reſpectu ad actualem vitæ æternæ poſſeſſionem habito inſeparabile, invariabile & immutabile; beati enim ſunt in bono confirmati, ac proinde ab omni ex illo beatitudinis ſtatu excidendi periculo liberati. Deus, qui ipſorum eſt beatitudo *obiectiva*, non mutabiliter ac ſeparabiliter ſed invariabiliter ac inſeparabiliter ſeſe illis communicat. *At*, inquis, *omne accidens eſt ignobilius illo, cuius eſt accidens, ac per ſe & ſua natura mutabile.* Reſp. accidentia ſunt duorum generum quædam ex internis ſubiecti principiis emanant, illa ſunt ignobiliora ipſo ſubiecto; quædam vero a principio externo proficiſcuntur, & ſubiecto communicantur, ea poſſunt eſſe digniora ipſo ſubiecto. Beatitudo non ad priorem, ſed ad poſteriorem accidentium claſſem pertinet. Ex quo etiam intelligitur, quid de mutabilitate beatitudinis ſtatuendum. Non quidem per ſe & ſua natura immutabilis ea eſt, ſed ex Dei ordinatione, per quam in bono erunt confirmati, ac proinde etiam in ſtatum immutabilitatis translati.

IV) An beatitudo potius ad intellectum quam ad voluntatem pertinebit?

§. CXIX. IV) *An beatitudo potius ad intellectum quam ad voluntatem pertinebit?* Certum eſt, ad utramque animæ potentiam eam pertinere; quia eſt omnium potentiarum perfectio, ac *Deus erit omnia in omnibus*, 1 Cor. XV. 28. proinde etiam *plenitudo lucis intellectui*, *multitudo pacis voluntati*; ſed quæritur, cuius facultatis potiores futuræ ſint partes? Thomas de Aquino I. 2. quæſt. 3. art. 4. in *operatione intellectus*, Scotus & Thomas de Argent. lib. IV. ſentent. diſt. 49. in *operatione voluntatis* eam potiſſimum ſitam fore exiſtimant. Prior ſententia nititur hiſce rationibus: 1) Scriptura beatitudinem definit per *viſionem & cognitionem Dei*, quæ pertinet ad intellectum, Ioh. XVII. 3. 1 Cor. XIII. 12. 1 Ioh. III. 2. 2) Philippus apoſtolus *Patrem ſibi oſtendi* petit, ſibique ad beatitudinem illud *ſufficere* adſerit, Ioh. XIV. 8. 3) Patres per *viſionem Dei* totum formale beatitudinis deſcribunt, ut oſtendimus ſuperius. 4) Operatio voluntatis non propter ſe, ſed propter operationem intellectus quæritur, ſicut adpetitus naturalis ac ſenſitivus non eſt propter ſe, ſed propter aliquam perfectionem adpetentis. Ergo etiam operatio intellectus eſt præſtantior. 5) Beatitudo eſt adeptio finis ultimi ac poſſeſſio ſummi boni, at finis ultimus non obtinetur per actum voluntatis, ſed intellectus, quod ſic probatur: voluntatis actus circa finem ultimum poteſt eſſe duplex, vel *deſiderium abſentis* vel *adquieſcentia & delectatio in eo iam praeſente.* Jam vero neutro actu finem ultimum adipiſcimur, non per *deſiderium*, quia deſideramus quandoque ea, quæ non adipiſcimur; nec per *adquieſcentiam & delectationem*, quia illa prærequirit rei præſentiam, non autem eam efficit præſentem. 6) Actus voluntatis & cordis adfectus non trahit obiectum ad ſe, ut illud obtineat & poſſideat, ſed potius tendit ad obiectum. 7) Actus intellectus eſt nobiliſſimus, & vera beatitudo conſiſtit in eo, ut aliquis norit ſua bona. Ergo ultimus apex ſummi boni erit contemplatio Dei, ut ſemper Patris in Chriſto ac cognitio illorum bonorum, quæ habebimus. Poſterior ſententia hiſce nititur argumentis: 1) Scriptura beati-

tu-

tudinem deſcribit per actum voluntatis & adfectum cordis, videlicet per amorem & gaudium, Pſal. XXXVI. 9. Matth. XXV. 23. Ioh. XVI. 22. &c. 2) Patres itidem per actum voluntatis eam definiunt. Auguſtinus lib. I. de doctr. Chriſt. cap. 32. *Summa merces hæc eſt, ut Deo perfruamur.* Lib. X. confeſſ. cap. 21. *Beata vita eſt gaudium de veritate.* Lib. VIII. de civ. Dei cap. 9. *Nemo beatus, qui eo, quod amat, non fruitur &c.* 3) Nuda Dei notitia amore & adfectu deſtituta non efficit beatum, ſed ea duntaxat, quæ cum amore coniuncta. Per actum voluntatis intimius & perfectius coniungimur Deo, quia eſt beatitudo increata. 4) Viſio Dei ordinatur ad *Dei* amorem tanquam ad ſuum finem. Ergo in amore potius quam in viſione ſummum beatorum bonum conſiſtit. *Intellectio*, inquit Scaliger exerc. CCCVII. ſect. 26. *eſt inchoatio beatitudinis vel inchoata beatitudo, velle autem eam eſt illius perfectio. Cum Deum intelligo, iam datur acceſſus ad unionem ex cognitione, quia ſpecies cogniti eſt talis forma cognoſcentis. Quare unum fit aliquo modo. Ubi vero ex hac intellectione video quiddam alterius bonum, volo me ſimiliorem Deo, quoad liceat, efficere. Itaque ab ea promoveo me ad aliquid faciendum, quo unionem adipiſcar. Atque illico naſcitur amor, qua in actione ſiſtitur voluntas.* 5) Actus voluntatis nobilior eſt actu intellectus, quia ille libertate præditus huic vero ab obiecto neceſſitas imponitur. 6) Beatitudo conſiſtit in participatione & fruitione ſummi boni. Jam vero bonum, qua tale, eſt obiectum voluntatis, non intellectus. Totus homo dicitur ſimpliciter bonus bonitate ſolius voluntatis, etiamſi hebeti & obtuſo intellectu ſit præditus. 7) Malum, quod opponitur dilectioni Dei, videlicet odium Dei, peius eſt, quam illud malum, quod opponitur Dei cognitioni, videlicet ignoratio. Ergo etiam dilectio *Dei* eſt præſtantius bonum quam *Dei* cognitio, id quod etiam expreſſis verbis videtur apoſtolus adſerere, Epheſ. III. 19. *Caritas Chriſti ſupereminet ſcientiae.* Atque hæc pro utraque quæſtionis parte ſtabilienda adferuntur. Nobis Bonaventuræ lib. IV. ſent. diſt. 49. quæſt. 5. art. 1. & Richardi ibid. quæſt. 6. art. 1. ſententia videtur amplectenda, quod utriuſque potentiæ, intellectus ſcilicet ac voluntatis reſpectu beatitudo *atque principaliter & immediate* electis competat, quia utriuſque ratione Deum poſſidebunt, per *claram* ſcilicet *viſionem*, quæ eſt intellectus, & per *firmam adhaeſionem ac fruitionem*, quæ eſt voluntatis. Videbunt Deum a facie ad faciem, ex qua viſione naſcetur perfecta dilectio, qua non minus quam ipſa viſione Deum poſſidebunt, inde ſcriptura in beatitudinis definitione utrumque coniungit: Pſal. XXXVI. 10. *Apud te eſt fons vitae, & in lumine tuo videbimus lumen.* XXXIV. 9. *Guſtate, & videte, quam ſuavis ſit Dominus.* Eſai. LXVI. 14. *Videbitis, & gaudebit cor veſtrum &c.* Eſſe beatitudinis conſiſtit in perfecta unione animæ cum Deo. Hæc autem unio includit animæ unionem cum Deo ſecundum omnem ſui potentiam, ſecundum quam unibilis eſt cum eo immediate. Potentia autem animæ rationalis non tantum eſt intellectus, ſed etiam voluntas, & per quamlibet illarum unibilis eſt cum *Deo* immediate. Chytræus lib. de vita & morte p. 127. *Optimae & ſupremae facultatis in homine rationalis optima & ſuprema actio verſans circa ſupremum & nobiliſſimum obiectum, videlicet Deus finis eius & vita hominis aeterna eſt, videlicet agnitio Dei & Redemtoris noſtri Ieſu Chri-*

Chriſti nobis placati & propitii, & ſua luce, ſapientia, iuſtitia, vita & laetitia aeterna nos implentis, quam dilectio Dei ardens & laetitia in Deo adquieſcens, eumque grata mente & voce celebrans perpetuo comitatur. Quoties vero vel ſcriptura ſacra vel eccleſiaſtici ſcriptores in Dei viſione ac cognitione beatitudinem ſtatuunt, non notatur nudus actus intellectus, ſed connotatur quoque actus voluntatis, adeoque plena illius ſummi boni poſſeſſio & adeptio, quæ per cognitionem & amorem in vita æterna obtingit. Sicut uſitatiſſime *verba notitiae apud Hebraeos adfectus & effectus ſequentes connotant.* Qua de re ſic diſſerit Bonaventura d. l. *Tres actus glorioſi ſeu beatifici, perfecta Dei viſio, perfecta dilectio & perfecta fruitio, ſunt inter ſe coniuncti & connexi, ideo per & propter hanc connexionem tribuitur uni, quod eſt omnium, magis autem viſioni tribuitur propterea, quod in viſione diſtinguitur ſtatus patriae a ſtatu viae, non ſic in dilectione, quia utrobique eſt dilectio.*

V) An futuri ſint gradus — gloriae in vita aeterna?

§. CXX. V) *An futuri ſint gradus praemiorum ac gloriae in beatitudine aeterna?* Eccleſia Chriſti communi & conſtanti ſuffragio hactenus adfirmavit. Sed Petrus Martyr in loc. commun. claſſ. III. cap. 17. §. 8. primus ſuperiori ſeculo ab hoc conſenſu diſceſſit, timide tamen ac titubanter. Poſtquam enim demonſtrare conatus erat ex 1 Cor. XV. 41. non poſſe præmiorum diverſitatem in vita æterna colligi, ſubiungit pag. 734. *Haec a me non dicuntur, quod probare velim, ibi eſſe prorſus aequalitatem, ſed adſero neutrum ex ſacris literis confirmari poſſe. Probabilis eſt utraque ſententia, neque ad ſalutem neceſſarium eſſe duco, ſcire, utrum iſtorum verum ſit. Probabile forſan eſt, ut in ſanctis aliquid diſcriminis, ſed hoc ex ſcripturis non exiſtimo poſſe demonſtrari.* Pag. 735. *reſpondere* conatur ad omnia ſcripturæ dicta & argumenta, quæ pro diverſitate præmiorum adducuntur, & tandem concludit pag. 736. *Haec a me non dicuntur, quo prorſus negem huiusmodi praemiorum differentias, ſed id tantum docere volui, quod ex ſcripturis ſanctis concludi non poſſint.* Martyris veſtigiis inſiſtit Tilenus part. II. diſputat. theol. diſput. LXVIII. th. 33. ſic ſcribens: *Quaeſtionem de gradibus beatitudinis & inaequali ejus participatione in medio relinquimus. Et inaequalitatem hanc ut non negamus, ſic fundamentum, quod pontificii ei ſubſternunt, puta inaequalitatem meritorum, alibi evertimus.* Theſ. 34. *In ſcriptura tamen nullum ſatis idoneum huius diverſitatis teſtimonium reperimus.* Eadem eſt ſententia Vorſtii in teſſeradecade antipiſtoriana. Audacior eſt Schönfeldius, qui in diſputat. de vita æterna Caſellis anno 1604. inſtituta, illam ſanctorum inæqualitatem prorſus negat. Theſ. 78. *Diſparitas beatitudinis in nulla eius parte e ſcripturis oſtendi poteſt, nec in unione cum Deo, nec in viſione Dei, nec in dilectione, iuſtitia & laetitia, nec in clarificatione corporum, nec in domicilio, nec ſanctorum conſortio, neque gloria; nulla igitur erit inaequalitas.* Antequam vero noſtram ſententiam novatorum opinioni oppoſitam probemus, notamus ſequentia membra: 1) Diſtinguendum eſt inter *beatitudinem objectivam* & *formalem.* Hoc loco non quæritur de beatitudine *objectiva,* quæ Deus eſt, ſummum illud bonum omnibus beatis commune; ſed de beatitudine *formali.* 2) Formalis illa beatitudo complectitur tum *eſſentiale praemium,* quod eſt Dei viſio ac fruitio, tum *acceſſoria praemia,* quæ beatitudinis eſſentiam conſequuntur. Ratione prioris

tribuitur electis *beatitudo eſſentialis*, ratione poſterioris *beatitudo accidentalis*, quæ in variis animæ & corporis ornamentis ultra eſſentialem beatitudinem electis in vita æterna conferendis conſiſtit; non in illa, ſed in hac duntaxat inæqualitas ſtatuitur. 3) Quod ſi vel maxime non poſſemus exacte & præciſe determinare, in quibus bonis ac præmiis diverſitas beatorum ſit futura, tamen ipſam diverſitatem non debemus negare ob evidentia ſcripturæ dicta, quæ eam adſerunt. 4) Diſtinguendum enim *inter rem* ac *rei modum*, res ipſa, videlicet gloriæ diverſitas & præmiorum inæqualitas, ex ſcripturis certa eſt, quamvis modum rei exacte definire non poſſimus, quia *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit, quid praeparaverit Deus ſe diligentibus*, Eſai. LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. 5) Certum eſt, beatorum omnium felicitatem & gloriam unam fore *obiective*, quia beatitudinis obiectum omnibus beatis commune eſt Deus; unam *ſubiective*, quia omnes animæ potentiæ & omnia corporis membra in omnibus omnino beatis cœleſti gloria ornabuntur; unam ratione *continuae & aeternae durationis*, quia omnium beatorum felicitas erit continua, nunquam interrumpenda, & ſempiterna nunquam finienda; unam ratione *ſecuritatis*, quia omnes beati æqualiter erunt certi, nullum amittendi hanc felicitatem & gloriam ſibi imminere periculum; unam ratione *ſatietatis*, quia omnes beati pleniſſime & perfectiſſime ſatiabuntur illa gloria, quæ unicuique ex fonte divinæ benignitatis obtinget; unam ratione *immunitatis ab omnibus adverſis*, quia omnes beati ab omnibus omnino malis erunt liberati; unam ratione *dilectionis & communicationis* inter omnes vigentis, quia ob ſinceriſſimam caritatem cuiuslibet beati gaudium erit omnibus beatis commune. Certum & hoc eſt, fore quamdam beatorum inæqualitatem & gloriæ diverſitatem, ut ex manifeſtis ſcripturæ dictis paulo poſt demonſtrabimus, de eo autem dubitari poteſt, an *in accidentali duntaxat gloria animae vel corporis* diverſitas illa ſtatuenda, an vero etiam *in eſſentiali*, ita ut in quibusdam beatis maius lumen gloriæ futurum ſit, in aliis minus, propter quod unus beatus alio perfectius & clarius divinam eſſentiam videat, ardentius Deum amet ac ſuavius eo fruatur, id, quod a ſcholaſticis quidem magno conſenſu docetur, (*) unico Durando excepto, qui in lib. IV. ſentent. diſtinct. 49. diſputat, *omnes beatos aequaliter videre divinam eſſentiam & omnes in praemio eſſentiali eſſe aequales*; ſed noſtri rectius ſtatuunt, quod in *accidentalibus* duntaxat *praemiis* ſtatuenda ſit differentia:

Omnibus una ſalus ſanctis, ſed gloria diſpar.

6) Cauſa illius inæqualitatis non eſt ſtatuenda in *meritis humanis*, noſtra enim opera nec præmii eſſentialis ipſius vitæ & beatitudinis æternæ, nec præmiorum accidentalium in vita æterna eſſe meritoria, ſuo loco demonſtratum, ſed in *diſpenſatione divinae benignitatis*, quæ piorum labores & paſſiones hac gloriæ diverſitate remunerari decrevit. 7) Diverſitas illa & inæqualitas gloriæ nullam in beatis invidiam, nullam indignationem vel murmurationem excitat, *ſic ſanctorum alius habet donum alio minus, ut hoc quoque habeat, ne velit amplius.* Cauſa huius

(*) Salmeronius tom. IX. tract. 48. p. 392. *Erit gloriae diſparitas in ipſa etiam divinae eſſentiae viſione, quae eſſentiam beatitudinis conſtituit, quam alius magis alio poſſidebit pro ratione caritatis ſeu meritorum ſuorum.*

huius rei a quibusdam ſcholaſticis refertur ad *divinam providentiam*, quæ ſicut ab æterno prædeſtinavit beatos ad diverſos gradus gloriæ, ita etiam ab æterno conſtituit illis dare & præſcribere adpetitum, qui iisdem gradibus perfecte expleretur. Quidam dicunt, ideo inferiores beatos non adpetere maiorem beatitudinem, *quia Deus non vult eum illis concurrere ad eam adpetendam, ſed vult contentos eſſe ea beatitudine, ad quam quisque praedeſtinatus eſt. Plerique hanc adferunt cauſam, quod unusquisque beatus vi ſuae beatitudinis habeat adpetitum intellectus & voluntatis, tum naturalem, tum elicitum perfecte ſatiatum & expletum, ut nihil quidquam praeter id, quod habet, amplius deſideret.* In Deo enim clare viſo continetur eminenter tota latitudo veri & boni, ad quam intellectus & voluntas naturaliter fertur. Ergo etiam clara & beatifica Dei viſione expletur uterque adpetitus naturalis tum intellectus tum voluntatis. Præterea beati per puriſſimam caritatem plus diligunt Deum, quam ſeipſos & ſua commoda. Ergo magis deſiderant impleri voluntatem Dei, quam ſuam. Iam vero norunt, hanc eſſe Dei voluntatem, ut præmia in vita æterna ſint inæqualia. Ergo non deſiderant plus habere, quam acceperunt. Qui minimam in cœleſti regno habebit gloriam & coronam, plusquam ſufficientiſſime eadem erit contentus, quia nulla ibi erit invidia. *Non erit invidia aliqua diſparis claritatis, quando in omnibus regnabit unitas caritatis.* Denique beati ex eadem dilectionis ſinceritate & perfectione proximum diligunt ſicut ſeipſum, ergo proximi gloriam adſpiciunt ut ſuam, lætantur & exſultant de ea, ut de ſua gloria, ac conſequenter nulla vel triſtitia vel invidia ob eam corripiuntur.

Adfirmativa probatur I) ex dictis ſcripturae. 1) Dan. XII. 3. Qui autem docti fuerint.

§. XXI. Hiſce de vero quæſtionis ſtatu præmiſſis ſententiam noſtram confirmamus: I) Ex *ſcripturae dictis.* 1) Dan. XII. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellae in perpetuas aeternitates.* De *intelligentibus*, ſive doctis in genere dicitur, quod *fulſuri ſint ſicut ſplendor firmamenti*, de *erudientibus alios ad iuſtitiam*, ſive eccleſiæ doctoribus dicitur, quod *fulſuri ſint inſtar ſtellarum*, unde ſic concludimus: ubicunque ſtatuitur tale diſcrimen ſplendoris ac fulgoris, quale eſt inter firmamentum & inter ſtellas, ibi inæqualitas gloriæ ac diverſitas præmiorum ſtabilitur. Iam vero in hoc dicto prophetico inter auditores & doctores tale diſcrimen ſplendoris ſtatuitur, quale eſt inter firmamentum & inter ſtellas. Ergo. Excipiunt 1) *eſſe hic exegeſin & unius eiusdemque ſententiae repetitionem, cum ſubiecta ſint eadem, qui enim alios docent, & qui alios ad iuſtitiam erudiunt, prorſus iidem ſunt, & eodem gradu continentur, proinde etiam diverſa praemia ipſis non reddentur.* Reſp. a) Si vel maxime concederemus, participium המשכלים *activam* ac *tranſitivam* hoc loco habere ſignificationem, ut exponatur per το *intelligere facientes*, quo modo etiam b. noſter Lutherus reddidit, *die Lehrer*, cum ſit poſitum in *hiphil*, nihil tamen decederet noſtro argumento. Dicendum enim foret, prophetam primum quidem in genere de omnibus piis adfirmare, quod *evigilaturi* ſive reſuſcitandi ſint לחיי עולם *ad vitam* & gloriam *ſempiternam*; quod enim vitæ coniungenda ſit gloria, patet ex antitheſi, qua impii *ad opprobrium & contemtum* dicuntur evi-

gilaturi, ac poſtea in ſpecie exponere eccleſiæ doctorum peculiarem gloriam, quod fulſuri ſint ſicut ſplendor firmamenti & ſicut ſtellæ in omnem æternitatem, quæ interpretatio confirmari poſſet ex eo, quod Piſcator in ſcholiis ſplendorem firmamenti per ſplendorem ſtellarum in cœlo explicat, adeoque unum & eumdem firmamenti & ſtellarum ſplendorem ſtatuit. Quod ſi vel maxime *ſplendor firmamenti* diſtinguendus eſſet a *ſplendore ſtellarum*, id quod fieri omnino debere contra Piſcatorem ſtatuimus, tamen ad diſcrimen officii, laborum, paſſionum &c. quod ipſis eccleſiæ miniſtris intercedit, recurri poſſet, ut hac ratione inter ipſos quoque eccleſiæ miniſtros gloriæ diverſitas ſtatueretur. Certe Paulus 1 Cor. XV. 10. 2 Cor. XI. 23. *plus reliquis apoſtolis ſeſe laboraſſe* adſerit, utique ergo etiam maiori præ reliquis gloria ornabitur. b) Sed non concedimus adverſario, participium המשכילים hoc loco habere *tranſitivam* ſignificationem, verum dicimus poni *neutraliter & intranſitive*, ut ſignificet doctos, intelligentes, informatos in vera religione & pietate, qui viam Dei recte didicerunt, ac proinde negamus, *ſubiectum* in utroque dicti prophetici membro eſſe idem. Probamus autem hanc noſtram interpretationem primo ex *uſu loquendi prophetico*. Aliquoties hoc participio utitur Daniel, utpote I. 4. XI. 33. & 35. XII. 10. nuſpiam vero in *activa* ac *tranſitiva*, ſed perpetuo in *neutrali* & *intranſitiva* ſignificatione, ecur igitur hoc in loco ab illa velimus diſcedere? Secundo ex *verſione LXX. interpretum*, qui verterunt οι συνιεντες, & Latina, quæ reddidit: *qui autem docti fuerint*. Tertio ex *diverſitate praedicati*. Ubi eſt mutatio prædicati, non tantum quoad verba, ſed etiam quoad rem ipſam, ibi quoque intelligitur facta mutatio ſubiecti. Iam vero in altero membro fit mutatio prædicati, quia pro *ſplendore firmamenti* ponitur *ſplendor ſtellarum*, qui inter ſe gradibus diſtinguuntur. Ergo etiam non poteſt eſſe utrobique identitas ſubiecti. Quarto ex *linguae ſacrae proprietate*. Præſto ſunt exempla, licet rariora, in quibus verba & participia in *hiphil* ponuntur *intranſitive*. Quinto ex *abſurdo*. Si per המשכילים intelligamus *doctores* ſive docentes, erit in verbis propheticis ταυτολογια. Nam in primo membro de illis pronunciat Daniel, quod *fulſuri ſint ſplendore firmamenti*, quod Piſcator exponit, *de ſplendore ſtellarum in firmamento*. Atqui idem plane in altero membro repetitur, qualis otioſa repetitio & επεξηγησις in hoc propheta perquam nervoſo alibi vix occurret. Sexto ab *inconvenienti*. Si enim de doctoribus in utroque membro propheta agit, concedendum erit, ipſum de ſtatu piorum poſt reſurrectionem agentem doctoribus duntaxat, ſive docentibus ſplendorem & gloriam in futura vita adſignare, diſcentibus ſive auditoribus in via Domini recte inſtitutis nihil ſplendoris relinquere. Regerit Martyr, *Danielem propterea potius voluiſſe docentium mentionem facere, quod iſti magis confirmandi eſſent, quoniam plus quam caeteri perſecutionibus eſſent expoſiti, ideoque etiam peculiari conſolatione opus habuerint*. Nos haud inviti concedimus, ob cauſam expoſitam docentium ſpecialem fuiſſe mentionem factam, ſed pie eruditos & informatos penitus eſſe prætermiſſos non admittimus, cum utrique perſecutionibus antichriſti, quibus propheta hanc conſolationem opponit, ſint expoſiti, præſertim cum *praedicati diverſitas* etiam *ſubiecti diverſitatem* ſtatuendam requirat. Quod enim Piſcator eumdem non ſolum *ſpecie*, ſed

ſed etiam *gradibus* ſplendorem cœlo ac ſtellis tribuit, in eo principiis ſincerioris aſtronomiæ & ipſi oculorum ſenſui contradicit. Quanto rectius Hieronymus exponens hunc locum Danielis ad quæſtionem: *Num ſanctus idiota & ſanctus eruditus eamdem in vita aeterna gloriam habituri ſint?* Reſponderi poſſe adſerit, iuxta Theodotionis verſionem, *unum fore ut firmamentum, alterum ut ſtellas.* Invertimus etiam ενςασιν Martyris: ſi doctores eccleſiæ magis confirmandi fuere, quam cæteri, ergo non communi, ſed peculiari argumento & præmio fuere confirmandi. Si quis obvertat, *in ſecundo dicti prophetici membro apud LXX. interpretes ſic legi: απο των δικαιων των πολλων, ex quo ſubiecti identitas colligi poſſit;* reſp. fontes Hebraicæ veritatis eſſe authenticos, illi vere ſic habent: מצדיקי הרבים *iuſtificantes multos;* adde, quod quædam exemplaria Græca legant *των δικαιουντων*, quod congruit cum Hebræo, quædam *οι πολλοι των δικαιων*, quod noſtram manifeſte confirmat ſententiam.

§. CXXII. 2) Exceptio: *una eademque gloria iisdem promiſſa explicatur duplici ſimilitudine ſplendoris firmamenti & ſtellarum, nec enim inæqualitas gloriae aequalibus competit ex eorum, qui adfirmantem quaeſtionis partem amplectuntur hypotheſi:* Reſp. a) Nec ſubiectum nec prædicatum ſunt eadem in utroque dicti prophetici membro. Alii enim ſunt *intelligentia praediti*, id eſt, pii auditores, alii vero *intelligere facientes* & *ad iuſtitiam erudientes*, id eſt, pii doctores. Alius eſt *ſplendor firmamenti*, alius *ſplendor ſtellarum.* Ergo non promittitur iisdem una eademque gloria. b) Conveniant prius inter ſe, an per ſplendorem firmamenti & ſtellarum una eademque, an vero inæqualis gloria intelligatur. Quidam enim ex Calvinianis prius, quidam vero poſterius ſtatuunt. c) Invertimus argumentum: Quia duplici ſimilitudine a diſtincto firmamenti ac ſtellarum ſplendore petita beatorum gloria explicatur, ideo non poteſt una eademque gloria iisdem promiſſa intelligi.

§. CXXIII. 3) Exceptio: *haec gloria communiter omnibus beatis tribuitur a Chriſto:* Matth. XIII. 43. *Iuſti fulgebunt ut ſol in regno Patris ſui.* Reſp. a) Quædam dicta de beatorum gloria loquuntur *απλως, abſolute*, quædam vero *συγκριτικως, comparate.* Abſolute ac ſimpliciter loquendo omnium beatorum gloria ſolis radiis erit ſplendidior, comparate autem loquendo quidam beati fulgebunt *inſtar firmamenti*, quidam *inſtar ſtellarum.* b) Sic Eſaias pronunciat XXX. 26. *lucem lunae in die noviſſimo futuram, ſicut eſt lux ſolis, ac lucem ſolis ſeptuplo fulgentiorem futuram;* nihilo tamen minus Paulus 1 Cor. XV. 41. adſerit, ſicut *alia eſt claritas ſolis, alia lunae, & ſicut ſtella differt a ſtella in claritate, ita quoque futurum in reſurrectione mortuorum.* Illud accipiendum *abſolute*, hoc vero *comparate.* Philip. II. 15. pii etiam in hac vita dicuntur *lucere ut luminaria in mundo*, quod tamen non fit æqualiter ab omnibus. c) Quidam addunt, *in ipſius ſolis ſplendore animadverti aliquod diſcrimen, cum in meridie ſit clarior reſpectu noſtri quam mane vel veſperi, aeſtivo tempore efficacior quam hyberno.* d) Quidam reſpondent, *Chriſtum loqui non de praemio accidentali, ſed eſſentiali.* Non illius, ſed huius duntaxat reſpectu iuſtos inſtar ſolis dici fulſuros. e) Quidam monent, *propoſitionem Chriſti eſſe indefinitam, ſine ſigno univerſali poſitam.* f) Quidam addunt, *particulam* ſicut *mul-*

tis in locis non ισοτητα, ſed ομοιοτητα, id eſt, convenientiam non in quantitate, ſed in qualitate denotare. g.) Quidam *id, quod adſumitur, non eſſe lucem maiorem ea, quam habet ſol*, intelligendum monent de *luce corporum in hac corruptibili vita, cum de luce & claritate futurae vitae dictum ſit : oculus non vidit &c.* Sed prima reſponſio eſt ſimplicior reliquis. 4) Exceptio: *gloria haec corporum eſt, non animae, ergo hic locus nihil facit ad ſcopum.* Reſp. repetantur ea, quæ in obſervatione 3. 4. & 5. diximus. Claritas corporum erit veluti quædam reſplendeſcentia ex claritate animæ orta. Ergo etiam maior claritas corporum præſupponere videtur maiorem claritatem animæ. Coronidis loco adnectimus, quod in eodem capite Dan. XII. 13. dicit angelus ad prophetam Danielem : *ſtabis in ſorte tua in fine dierum.* Unusquisque ergo ſtabit in ſua ſorte in fine dierum: patriarchæ & prophetæ in ſua ſorte; apoſtoli in ſua ſorte; evangeliſtæ in ſua ſorte; martyres in ſua ſorte; paſtores & doctores in ſua ſorte; denique fidelium quisque in ſua ſorte. Eadem omnibus electis continget beatitudo, eadem ſummi boni fruitio, eadem vita æterna; diſtincta tamen erit ſors gloriæ.

2) 1 Cor. XV. 41. Stella differt a ſtella claritate.

§. CXXIV. 2) 1 Cor. XV. 41. *Alia eſt claritas ſolis, & alia claritas lunae, & alia claritas ſtellarum. Stella enim a ſtella differt in claritate. v. 42. Sic etiam erit reſurrectio mortuorum.* Quo ſic inferimus: Quale eſt diſcrimen inter claritatem ſolis, lunæ, & ſtellarum, tale quoque diſcrimen erit in claritate corporum reſuſcitatorum. Sed inter illa eſt tale diſcrimen, ut unius claritas major ſit claritate alterius. Ergo etiam inter corpora ad vitam & gloriam reſuſcitata tale diſcrimen erit, ut claritas unius maior ſit claritate alterius. Excipiunt a) *diverſitatem illam ab apoſtolo ſtatui tantummodo inter corpus, quod in morte deponimus, & quod in reſurrectione inſtaurabitur, non autem concludi aliquid de diſcrimine corporum beatorum inter ſeſe, ſtatim enim additur : ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione.* Reſp. utrumque docet apoſtolus, videlicet quod quemadmodum corpora cœleſtia non ſolum a terreſtribus decore differunt, ſed etiam ipſa inter ſeſe decoris ac claritatis gradibus; ita quoque corpora ſanctorum ad vitam æternam reſuſcitatorum non ſolum a ſeipſis plurimum differant, qualia fuerunt ante reſurrectionem, ſed etiam ipſa inter ſeſe ſecundum diverſos gradus claritatis, id quod patet tum ex *προτασει*, tum ex *αποδοσει* apoſtolicæ ſimilitudinis. Subordinata igitur non ſunt opponenda. In v. 42. 43. 44. 45. & 50. proprie & principaliter agit apoſtolus de diſcrimine inter corpora piorum *in ſepultura & in reſurrectione*, ſed in v. 41. de reſuſcitatorum corporum claritate *inter ſeſe* unice tractat, quod hoc argumento evincere poſſumus: De illorum corporum diſcrimine apoſtolus in v. 41. agit, quibus competit quædam claritas, vel ſolis, vel lunæ, vel ſtellarum claritati reſpondens. Jam vero corporibus, quæ in morte deponuntur, nulla eiusmodi claritas competit, ſed uti v. 43. diſerte addit apoſtolus : *Seminatur in ignobilitate, reſurget tamen in claritate.* Ergo in v. 41. non agit de corporibus, quæ in morte deponimus. 6) *Paulus* Phil. III. 21. *omnia & ſingula corpora piorum ex mortuis reſuſcitata corpori Chriſti glorificato conformia fore docet. Ergo non poteſt ex hoc loco colligi, quod alia aliis futura ſint clariora.* Reſp. *συμμορφα*,

ba, *conformia* erunt ratione claritatis orum dotium, non autem in gradibus tatis vel corpori Chriſti, vel etiam in- ſe æqualia, unde Theodoretus ad locum adnotat, fore ea conformia ſti corpora ου κατα ποσον, αλλα κατα ι. Sicut Chriſti corpus poſt reſur- onem non erat amplius animale, piritualo, glorificatum, impaſſibi- immortale &c. ſic & beatorum cor- poſt reſurrectionem talia erunt, o vero inferri nequit, quod non futuri gradus claritatis & gloriæ. *naequalitas beatitudinis ponitur non rporum glorificatione, ſed in Dei vi- , de qua Paulus hoc loco nihil.* Reſp. tantur ea, quæ in obſervatione 3. 5. ſunt dicta. Qui ſtatuunt, non es beatos æque perfecte Deum vi- , ſed unum alio perfectius, illi im huius inæqualitatis non in *ipſo* *o*, quod omnibus commune eſt, ia ſcilicet eſſentia, ſed in organo *medio*, videlicet in *lumine gloriae* runt. Thomas part. I. quæſt. 12. ar- 5. Dominicus a Soto lib. IV. ſen- diſtinct. 49. quæſt. 3. artic. 2. Qui- partim in *lumine gloriae*, partim in *ſtione intellectus*, hoc eſt, eiusdem ri vel minori perfectione ſtatuunt, orus, Richardus, Caietanus part. uæſt. 12. artic. 6. quam controver- noſtram non facimus, ſed in gene- illa theſi, quod futura ſit quædam ſitas gloriæ in beatis, adquieſci-

b. XIV. domo Pa- ei man- multae.

§. CXXV. Atque hæc ſunt dicta *principalia*, quibus coniungimus alia, ex quibus *ſecundario ac minus principaliter* noſtram pro- us ſententiam: 3) Iohan. XIV. 2. hriſtus: *In domo Patris mei manſio- multae.* Ubi diſtinctæ manſiones, ibi quoque dantur gloriæ gradus. Ex- cipiunt, *multas dici manſiones, non tamen diverſas, poſſunt enim eſſe multae, & ta- men aequales.* Reſp. a) omnes veteres ex hoc loco inæqualitatem gloriæ in bea- tis colligunt. b) Quia manſiones *mul- tae*, ideo etiam diſtinctæ, non quidem ratione vel *loci* vel *claritatis*, in ſeſe, ſed reſpectu *graduum* in claritate. *Do- minus humano more de cæleſtibus loquens, per multitudinem manſionum ſignificavit & amplam cæli capacitatem & gloriae diffe- rentiam*, ſcribit Cyrillus Alexandrinus in commentar. huius loci. c) Interpre- tationem noſtram probant dicta hacte- nus expoſita & ab inſultibus adverſario- rum vindicata, illis prius ſolide re- ſpondeant. d) Eſt hæc domus, in qua multæ ſtatuuntur manſiones, non ſolum domus *hominum beatorum*, ſed etiam *an- gelorum*, imo *ipſius Patris cæleſtis*, in qua ipſe etiam habitat. At num æqua- lem omnino omnium beatorum & an- gelorum & ipſius Dei gloriam ſtatue- mus?

4) Matth. XIX 28. Sedebitis ſuper ſedes duodecim.

§. CXXVI. 4) Matth. XIX. 28. Luc. XXII. 30. dicit Chriſtus ad apoſto- lus: *Amen dico vobis: vos qui ſecuti eſtis me in regene- ratione, cum ſederit Filius hominis in throno gloriae ſuae, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim iudicantes duode- cim tribus Iſrael.* Hæc ſeſſio non eſt ac- cipienda in ſenſu *literali* de ſede quadam corporea, ſed *myſtico* de eximia quadam gloria, quam præ reliquis ſanctis in iu- dicio apoſtoli habebunt, ut latius oſten- dimus in tractatu de extremo iudicio §. 41. Atqui ſi apoſtolis eximia & pe- culiaris quædam gloria competit, uti- que non erit omnimoda æqualitas. Ex- cipiunt a) *comparationem eſſe non inter ipſos*

ipſos beatos, ſed inter Iſraelitas infideles, ad quos etiam Iudas pertinebat, & apoſtolos, qui illos fidei & doctrinae ſuae exemplo damnabunt. Reſp. imo vero, quia peculiari quadam ratione relictis omnibus rebus Chriſtum erant ſecuti, ac maioribus periculis & adverſis propter ipſum erant expoſiti, ideo etiam peculiarem quemdam honorem & gloriam Chriſtus ipſis promittit, ut patet ex antegreſſa quæſtione. b) *Illud ipſum tribui omnibus fidelibus*, 1 Cor. VI. 3. Apoc. III. 21. Reſp. non tamen excluſa honoris prærogativa, quæ competit apoſtolis. Apoſtoli iudicabunt non tantum *exemplo & adprobatione ſententiae*, ut reliqui ſancti, ſed etiam *ſua doctrina*, quam viva voce & ſcriptis propagarunt, eamque ad ſanguinem usque propugnarunt. c) *Paulum non poſſe ab hac ſeſſione & dignitate excludi, cum plus caeteris laboraverit*, 1 Cor. XV. 10. Reſp. Paulus ut apoſtolici muneris ac laboris, ita quoque peculiaris præmii apoſtolis promiſſi erit particeps; ac proinde ut per numerum duodenarium non excluditur a collegio apoſtolorum, ita nec a communione apoſtolicorum præmiorum. Confer tractatum de extremo iudicio §. 15. d) *Hoc ipſum quidquid erit, non futurum de eſſentia viſionis, ſeu cognitione Dei, de qua ſola hic quaeratur.* Reſp. Imo vero non tantum inæqualitatem reſpectu viſionis beatificæ, ſed etiam reſpectu accidentalium præmiorum adverſarii negant, ut ex argumentis ipſorum poſtea adparebit. Noſtra quæ ſit ſententia, ex obſervationibus circa quæſtionis ſtatum liquido conſpicuum.

5) Matth. XXV. 21. Super multa te

§. CXXVII. 5) Matth. XXV. 21. & 23. *Diverſitas lucri* ex talento concredito *diverſis* compenſatur *praemiis*. Excipiunt, *hoc intelligi poſſe de ſtatu praeſentis ſeculi, in quo, qui fidelis eſt in paucis, & donis Dei recte utitur, ei gratiae augebuntur, & plura dona ſpiritualia conferentur*, v. 29. Reſp. a) Ex ſubordinatis non ſunt facienda oppoſita. Qui donis Dei bene utitur, dignus efficitur, ut ſuper plura conſtituatur, & donorum ſpiritualium magis capax quotidie reddatur etiam in hoc ſeculo, ſed ex eo inferri nequit, quod non ſint illi exſpectanda præmia in ſeculo futuro. b) Quin potius *pietas habet praemia non tantum praeſentis, ſed etiam futurae vitae*, id eſt, præmiorum non ſolum in hac, ſed etiam in futura vita, 1 Tim. IV. 8. c) Ac Paulus diſerte ſcribit, *qui parce ſeminat, eum quoque parce meſſurum*, 2 Cor. IX. 6. iam vero ſeculum præſens eſt *tempus ſementis*, ſeculum futurum eſt *tempus meſſis*, Matth. XIII. 39. Gal. VI. 9. Ergo etiam in futuro ſeculo quidam parcam, quidam vero largam habebunt meſſem. Certe qui in erogandis eleemoſynis liberales ſunt, non tantum in hac vita, ſed etiam in futura bonis ſpiritualibus & cœleſtibus abundabunt, teſte tota ſcriptura. d) Idipſum colligitur ex ipſa Chriſti parabola. Dicuntur enim ſervi, qui talentis ſibi concreditis lucrati fuerant, præmia ſua recepturi, quando poſt longi temporis decurſum redibit ipſorum dominus, & *rationem cum ipſis conferet*, v. 19. iam vero conſtat in noviſſimo die reditum Chriſti ad iudicium exſpectandum. Iubentur fideles ſervi *intrare in gaudium domini ſui*, v. 21. & 23. iam vero per actualem & plenam vitæ æternæ poſſeſſionem in gaudium Domini demum introducimur. Quinimo *ſcopus* ut & *antecedentia* & *conſequentia* evidenter teſtantur, Chriſtum de retribu-

in die noviſſimo demum exſpe-
primario ac præcipue hic agere.

§. CXXVIII. II) Ex
ratio- rationibus: 1) ex *promiſſa*
r. *operum retributione.* Chri-
ſtus dicitur in extremo iu-
nicuique *redditurus ſecundum ope-*
atth. XVI. 27. Rom. II. 6. 2 Cor.
Apoc. XXII. 12. Iam vero ope-
laborum, ut & paſſionum gra-
nt diverſi, diverſa igitur etiam
i. Excipiunt, *dicta haec generali-*
pi poſſe de gloria iuſtorum & damna-
iuſtorum. Qui enim bona fecerunt,
bunt vitam; qui vero mala, da-
tem aeternam, Matth. XXV. 35.
Rom. II. 9. Reſp. vera eſt hæc ex-
ſ, ſed non plena. Chriſtus enim
lum ex operum teſtimonio de cu-
fide vel infidelitate iudicium fe-
d etiam cuiusque pii opera & la-
ex gratuita miſericordia iuxta ſu-
omiſſionem abundantiſſime com-
it, ea quidem ratione, ut, qui
eminavit, parce etiam metat, &
giter ſeminavit, largiter etiam me-
quod evidenter colligitur ex lo-
ſtolico 1 Cor. III. 8. *Unusquisque*
im ſuam mercedem accipiet ſecundum
borem. Certe ſi quilibet in futuro
mercedem accipiet *ſecundum ſuum*
; conſequens eſt, cum labor ſit
is, etiam diverſam fore merce-
ve gloriam. Nec poteſt obverti,
mio eſſentiali, de ipſa ſcilicet vita
piis bene operantibus promiſſa ſer-
eſſe, non autem de praemiorum ac-
l.am diverſitate. Nam Paulus hic
onfert pios & impios, ut illis
n vitam, his vero mortem æter-
pro diverſitate operum tribuat,
os pios doctores inter ſe confert.
Inquit, *plantavi, Apollo rigavit,*
. *XX.*

v. 6. *unusquisque enim propriam mercedem accipiet ſecundum ſuum laborem*, v. 8. *Dei enim ſumus adiutores*, v. 9. De tali igitur præmio loquitur, quod iuxta cuiusque peculiarem laborem peculiariter & ſingulariter cuique pio tribuetur, prout ſcilicet cuiusque maior vel minor fuerit in eccleſia labor, maiores vel minores paſſiones. 2) *Ex oppoſitione.* Erunt gradus pœnarum infernalium. Ergo etiam præmiorum cœleſtium. Antecedens confirmavimus in tractat. de inferno. §. LXXV. Excipiunt, *argumenta a contrariis probabilem duntaxat, non neceſſariam habere conſequentiam. Non enim ſequitur: Homo poteſt ſeipſum occidere; ergo etiam vivificare.* Addunt, *eſſe diſparem rationem, quia malis operibus meremur pœnam, ſed bonis operibus non poſſumus promereri vitam aeternam.* Reſp. hæc recte opponuntur pontificiis, qui ex operum meritis diverſitatem gloriæ probant, nequaquam vero noſtræ adverſantur ſententiæ, qui ex gratuita Dei promiſſione operum retributionem deducimus. Diſparitas ergo in eo eſt, quod pii non poſſint vitam æternam bonis ſuis operibus promereri, ſicut impii damnationem malis ſuis operibus fuere promeriti; interim convenientia manet in eo, quod quemadmodum in una & eadem damnatione ſint diverſi gradus pœnarum, ita in una eademque beatitudine ſint diverſi gradus præmiorum. 3) Ex *Dei promiſſione.* Deus miſericors, verax & iuſtus promiſit, quod maiora redditurus ſit præmia illis, qui in hac vita plus laborarunt, ac plura propter ipſum ſuſtinuerunt. Ergo hoc infallibiliter ſequetur. Excipiunt, *negare hoc Chriſtum in parabola.* Matth. XX. 10. *ubi ſinguli operarii eundem accipiunt denarium; negare hoc apoſtolum.* Rom. VIII. 18. *ubi paſſiones huius vitae ad-*

 ferit

ſerit non eſſe dignas futura gloria, & 2 Tim. IV. 8. *ubi non peculiarem aliquam iuſtitiae coronam ſibi tribuit, quamvis plus caeteris laboraverit*, 1 Cor. XV. 10. *ſed omnibus Chriſti adventum diligentibus ſecum communem.* Reſp. hæc omnia recte probant, præmium *eſſentiale* ſive ipſam vitam æternam beatis omnibus fore communem; probant etiam diverſitatis illius in præmio *accidentali* fundamentum non eſſe quærendum in meritoria operum noſtrorum dignitate; relinquitur interim, quod Deus ex gratia diverſa piorum opera diverſis præmiis ſit remuneraturus. 4) Ex *noſtra cum angelis confirmatione.* Beati in vita æterna erunt ἰσάγγελοι. Iam vero inter angelos ſunt certi ordines & gradus. Excipiunt, *ſimilitudinem illam non eſſe extendendam ultra ſcopum, qui duntaxat in eo conſiſtit, quod uſus coniugii in vita aeterna non ſit amplius habiturus locum.* Reſp. Chriſtus in *genere* pronunciat beatos fore ἰσαγγέλους, quod non tantum reſpectu coniugii ac generationis deſituræ, ſed in genere de proprietatibus corporum ſpiritualium accipiendum, ut adparet ex 1 Cor. XV. 44. Quare cum ipſa ſcriptura diverſitatem gloriæ in beatis ſtatuat, ut oſtendimus, ideo non progredimur extra Chriſti ſcopum, ſi hac quoque in parte beatis ἰσαγγελότητα tribuamus. Petrus martyr. excipit, *hoc quidem tempore eſſe inter angelos gradus & ordines, quoniam Deus eorum miniſterio ad orbem & eccleſiam regendam utitur, ſed in fine mundi principatus & poteſtates eſſe abolendas* 1 Cor. XV. 24. Reſp. per illos *principatus, poteſtates & virtutes* non boni ſed mali angeli, adeoque omnes regni Chriſti hoſtes intelliguntur, ut adparet ex contextu, αἰτιολογικῶς enim ſubiungitur: *oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus ſuis.* Senſus igitur eſt, *cum aboleverit omnem poteſtatem*, id eſt, cum ſubiecerit ſibi omnes hoſtes abolita eorum potentia, videlicet ſatanæ, mundi, peccati & mortis. Poteſt etiam accipi de *imperiis humanis*, quæ in die noviſſimo abolenda eſſe conſtat ex Dan. II. 44. Miniſteria angelorum ceſſabunt quidem in futura vita, non autem diverſitas donorum habitualium ac diſtinctio graduum, alias quidam angeli redderentur deterioris conditionis, quam fuere durante huius ſeculi ſtatu. Eſt & hæc Martyris exceptio: *Qui ponunt diverſos ordines in angelis, eos volunt inter ſeſe ſpecie ac fortaſſis proximo genere differre, quod non poteſt de hominibus beatis, vel de ſpiritibus noſtris adfirmari. Quare ſimilitudo inter nos & angelos quoad omnia minime quadrat, nam tunc ſumendi eſſent angeli omnes eiuſdem ſpeciei vel eiuſdem ordinis, & ſtatuendum, nam omnes parem & aequabilem felicitatem habeant, verum haec ex teſtimonio ſacrarum literarum nullus definire poteſt.* Reſp. quamvis in hac vita exacte definiri non poſſit, qui & quales ſint angelorum ordines, illud tamen ex ſcripturis certum eſt, quod ſint certi angelorum ordines & gradus, atque hoc ad confirmationem noſtræ ſententiæ nobis ſufficit. Angelos inter ſeſe *ſpecie* differre, cum omnes ſint λειτουργικὰ πνεύματα, Hebr. I. 14. eſt μεγαλιαν αἴτημα. 5) Ex *ſeria ad ſtudium pietatis & patientiam exhortatione*, quæ ex hypotheſi de præmiorum amplitudine ac diverſitate peti poteſt. Excipiunt, *verum calcar ad pietatis ſtudium eſſe Dei mandatum & promiſſionem ineffabilis beatitudinis, quibus qui non movetur, nae ille parum incitabitur illa praemiorum differentia.* Reſpond. ſubordinata non pugnant. Sicut *pietas promiſſionem habet* non modo *praeſentis* ſed etiam *futurae vitae*, ita quoque promiſſionem

ſionem habet non tantum *beatitudinis eſſentialis*, ſed etiam *accidentalium praemiorum* in vita æterna.

§. CXXIX. III) Ex *patrum dictis*. Illorum conſenſum nobis largitur Petrus Martyr, ſic enim ſcribit dicto loco: *De patribus fatemur ingenue, quod praemiorum diſcrimina ſtatuerint.* Oſtendit hoc res ipſa. Chryſoſtomus homil. XLI. in 1 Cor. Τι τοινυν εντευθεν κατα μανθανομεν; οτι και εν βασιλεια παντες, ου παντες των αυτων απολαυσονται. *Quid ergo hinc diſcimus?* (quando apoſtolus dicit, *alia claritas ſolis, alia lunae &c.*) *quod etſi omnes ſint in regno, non omnes tamen eadem conſequentur & iisdem fruentur.* Ambroſius in commentar. Luc. VI. *Sicut incrementa virtutum, ita etiam incrementa ſunt praemiorum.* Auguſtinus in enchirid. cap. 111. *In beatitudine electi alius alio praeſtabilius, in miſeria vero damnati alius alio tolerabilius permanebit.* Lib. eiusdem cap. 113. *Manebit communiter omnium vita aeterna ſanctorum, quamlibet bonorum diſtantia concorditer fulgeant.* Libr. de ſ. virginitat. cap. 26. *Ipſa vita aeterna erit pariter omnibus ſanctis, aequalis denarius omnibus attributus eſt. Quia vero in ipſa vita aeterna diſtincte fulgebunt lumina meritorum, multae ſunt manſiones apud Patrem, ac per hoc in denario quidem non impari non vivet alius alio prolixius.* Libr. XXII. de civitate Dei cap. 30. *Qui futuri ſint pro meritis praemiorum etiam gradus honorum atque gloriarum, quis eſt idoneus cogitare, quanto magis dicere? Quod tamen futuri ſint, non eſt ambigendum. Atque id etiam beata civitas illa magnum in ſe bonum videbit, quod nulli ſuperiori ullus invidebit, ſicut nunc non invident archangelis angeli caeteri, ſic enim habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.* In enarratione Pſalmi CL. *Habebunt etiam tunc ſancti differentias ſuas conſonantes, non diſſonantes, id eſt, conſentientes, non diſſentientes, ſicut concentus ſuaviſſimus fit ex diverſis quidem, ſed non inter ſe adverſis ſonis. Stella enim differt a ſtella claritate, ſic & reſurrectio mortuorum.* Serm. CXLIII. de temp. *Sanctorum corporibus promiſſa eſt claritas & diverſa ſpecies claritatis. Nempe unusquisque ſtabit in ſorte ſua: patriarchae & prophetae in ſorte ſua; apoſtoli in ſua ſorte; evangeliſtae in ſua ſorte; paſtores & doctores in ſua ſorte; alii denique fideles in ſua ſorte.* Serm. CXCI. de tempor. *Unam credimus eſſe ſanctorum vitam omnium, ſed praemia pro labore diverſa, & e contrario pro modo delictorum peccatorum quoque eſſe ſupplicia.* Eucherius Lugdunenſis homil. in natali unius confeſſ. *Qui plus laboraverit, plus mercedis accipiet. Stella enim, ut apoſtolus ait, differt a ſtella in claritate. Quamvis igitur omnes beati erunt, non tamen omnes aequales erunt, quod quidem in eo ſignificatur, quod alii ſupra decem, alii ſupra quinque civitates conſtituti dicuntur.* Proſper libr. I. de vita contemplat. cap. 4. *Quicunque ibi erunt, etſi differentibus meritis ab invicem diſtabunt, omnes tamen una perfectione beati erunt, quia ſingulis praemia ſua ſufficientia erunt, & capere amplius praemiis ſuis iam perfecti non poterunt. Sicut enim corporalis ſaturitas omnes ſaturos aequaliter habet, quamvis ſinguli cibum non aequaliter, ſed pro poſſibilitate perceperint; ita omnes ſancti, etſi fuerint aliqua graduum ſuorum diverſitate diſtincti, una beatitudine perfecti erunt, quia & una perfectione beati futuri ſunt. Caeterum in illa tantae beatitudinis regione nec maioris meriti aliquid ſibi quisque arrogabit, quia arroganti ibi nulla erit, nec ſuperiori inferior*

III) Ex dictis patrum.

rior invidebit, quia ibi invidus nullus eſſe poterit, & ideo etſi ibi erit diſtantia manſionum, ſumma in illis erit unius perfectionis aequalitas, quibus erit regni cœleſtis una felicitas. Fulgentius de fide ad Petrum cap. 28. pag. 479. *Diverſa erit ſanctorum gloria, ſed una erit omnium vita aeterna.* Gregorius libr. IV. moralium cap. 31. (in quibusdam exemplaribus eſt cap. 42) *Quia in hac vita nobis eſt diſcretio operum, erit in illa procul dubio diſcretio dignitatum, ut quo hic alius alium merito ſuperat, illic alius alium retributione tranſcendat. Unde in evangelio veritas dicit:* In domo Patris mei manſiones multæ ſunt. *Sed in eisdem multis manſionibus erit aliquo modo ipſa retributionem diverſitas concors, quia tanta vis amoris in illa pace nos ſociat, ut quod in ſe quisque non acceperit, hoc ſe accepiſſe in alio exſultet. Unde & non aeque laborantes in vinea aeque cuncti denarium ſortiuntur. Et quidem apud Patrem manſiones multae ſunt, & tamen eumdem denarium diſpares laboratores accipiunt, quia una cunctis erit beatitudo laetitiae, quamvis non una ſit omnibus ſublimitas vitae.* Homil. XVI in Ezech. *In retributione ultima, quamvis eadem dignitas omnibus non ſit una, erit tamen omnibus vita beatitudinis, unde per ſemetipſum Dominus dicit:* In domo Patris mei manſiones multæ ſunt. *Sed tamen qui in eam ducti ſunt, quamvis diverſis horis venerint, unum denarium perceperint. Qua itaque ratione conveniant manſiones multae cum uno denario, niſi quia diverſae quidem beatorum civium dignitates erunt, ſed tamen una requies aeternae retributionis? Nam etſi diſpar erit meritum ſingulorum, non erit diverſitas gaudiorum, quia etſi alter minus atque alius amplius exſultat, omnes tamen unum gaudium de conditoris ſui viſione laetificat.* Rabanus lib. III. in Exodum 11. *Corona aurea menſae Domini pura & non interraſilis eſſet, ſi claritas futurae retributionis iuſtorum aequalis omnibus panderetur, inſtar videlicet huius mundi ſolis, cuius ſplendorem Deus indifferenter ſuper bonos & malos facit oriri. At quia ſicut ſtella differt a ſtella in claritate, ita erit & reſurrectio mortuorum, corona menſae Domini variis diſtincta ſcripturis, ſed competenter ordinatis adpoſita eſt. Una etenim vita futura omnibus eſt promiſſa iuſtis, ſed multiformis in illa pro diverſitate meritorum gloria eſt ſingulorum.* Quo ſenſu in his & aliis eiusmodi dictis *meriti* voce eccleſiaſtici ſcriptores utantur, late expoſuimus in tractat. de bonis operib. § 124. *Patrum dictis* coniungi poteſt veterum *rabbinorum traditio*, quam commemorat Galatinus lib. XII. de arcanis cap. 6. p. 603. ex midras thillim ſuper illud Pſalm. XI. *recti videbunt faciem eius*, ubi ſic dicitur: *Sermo alius: Videbunt faciem eius. Hi ſunt iuſti, de quibus dictum eſt* Dan. XII. Et intelligentes ſplendebunt ſicut ſplendor cœli. *Futurum ſiquidem eſt, ut facies iuſtorum fulgeant tanquam luna, tanquam cœlum, tanquam ſtellae, tanquam fulgura, tanquam lilia, tanquam lampades. Tanquam ſol, ſicut dictum eſt* Iudic. V. *ſicut egreſſus ſolis in fortitudine ſua. Tanquam luna, ſicut dictum eſt* Pſalm. LXXXV. *ſicut luna praeparata in aeternum. Tanquam cœli, ſicut dictum eſt* Dan. XII. *velut ſplendor cœli. Tanquam ſtellae, ſicut dictum eſt* Dan. XII. *& iuſti ſplendeſcent ut ſtellae. Tanquam fulgura, ſicut dictum eſt* Nahum II. *ut fulgura diſcurrent. Tanquam lilia, ſicut dictum eſt in* Pſalm XLV. *victori ſuper liliis. Tanquam lampades, ſicut dictum eſt* Nahum II. *viſio eorum tanquam lampadum. Prima diverſitas eſt eorum, qui ante faciem regis habitant, & intuentur regem & faciem eius, ſicut dictum eſt:* habitabunt recti

ſcti coram facie tua. *Et dictum quoque eſt*: recti videbunt faciem eius. *Secunda diverſitas eſt eorum, de quibus dicunt*: Beati, qui habitant in domo tua. *Tertia eorum, de quibus aiunt*: Quis adſcendet in montem Dei? *Quarta, de quibus dicitur*: Beatus quem elegiſti & adpropinquaſti. *Quinta, de quibus dicitur*: Deus, quis hoſpitabitur in tabernaculo tuo? *Sexta, de quibus dicitur*: Quis habitabit in monte ſancto tuo? *Septima, de quibus dicitur*: Et quis ſurget in loco ſancto eius? *Quaelibet autem harum diverſitatum habet manſionem per ſe in paradiſo delitiarum, & e contra ſeptem quoque habentur manſiones in gehenna pro impiis &c.* Confer b. Lutherum tom. III. Ien. germ. p. 318. tom. VI. p. 255. tom. VIII. p. 193.

§. CXXX. IV) Ex *adverſariorum ſuffragiis*. Calvinus lib. III. inſtitut. cap. 25. §. 10. *Quod ſcripturae docent, ab omni controverſia exemplum apud nos eſſe debet, nempe ſicut varie Deus ſua dona ſanctis in hoc mundo diſtribuens eos inaequaliter irradiat, ita non fore aequalem gloriae modum in cœlis, ubi dona ſua coronabit Deus.* §. 11. Adductis ad hoc probandum ſcripturæ teſtimoniis ſubiungit: *quemadmodum autem hoc uno conſenſu recipient omnes pii, quia verbo Dei ſatis teſtatum eſt: ſic rurſus ſpinoſis quaeſtionibus, quas ſibi obſtaculo eſſe cognoſcent, valere iuſſis, metas ſibi propoſitas non tranſilient.* Ipſe Petrus Martyr, qui primus noſtro tempore a communi conſenſu receſſit, non ſolum dubius eſt, ſed etiam ex parte noſtram confirmat ſententiam, quando d. l. pag. 736. ſic ſcribit: *Non inficiamur, poſſe facile fieri, ut, cum cogitaverint ſancti, Deum per ſe plura edidiſſe facinora, eademque praeclara, plus oblectationis & gaudii fortaſſis inde concipiant, quam alii, qui tot ac tanta per ſe geſta eſſe non poſſunt ſecum repetere.* Bucanus in inſtit. loc. XXXIX. pag. 448. *Gloria vitae aeternae non erit aequali menſura omnibus electis communis, ſed ſicut Deus ſua dona electis in hac vita inaequaliter communicat; ſic inaequali gloriae modo in cœlis illa dona ſua in electis coronabit.* Polanus in ſyntagm. lib. VI. cap. 75. p. 519. *Gloriae, honoris, ſplendoris & claritatis in vita aeterna erunt gradus.* Thomas Mortonus apol. cathol. part. I. cap. 36. pag. 134. *Ex inaequalitate ſanctificationis neceſſario inaequalis ſanctorum dignitas cœleſtis efficitur, non quidem ex merito operantis, ſed ex benignitate miſerentis, qui coronat munera ſua, & gratiam pro gratia, hoc eſt, gratiam beatitudinis iuxta analogiam gratiae ſanctificationis miſericorditer remunerabit.* Piſcator in notis ad 1 Cor. XV. 42. ac doctrina X. iſtius cap. *Claritas ſanctorum habebit diſtinctos gradus.* Idem vol. I. loco theſ. 48. *Gloriae cœleſtis, qua beati ornabuntur, gradus quosdam fore ſtatuimus, ſicut etiam fuerunt gradus donorum in hac vita, & erunt gradus cruciatuum in damnatis.* Alſtedius in theol. didact. ſect. IV. cap. 41. p. 851. *Quaeritur de gradibus gloriae & gaudii, annon illi futuri ſint in iſta beatitudine? adfirmandum hoc eſt*, ex Dan. XII. 3. Ioh. XIV. 2. & 1 Cor. XV. 41. & 42. *eadem tamen erit omnium beatitudo, eaedem amœnitates Dei*, Pſalm XVI. 11. Scharpius, profeſſor Dienſis, in curſu theologico loco XXII. col. 1180. *Quaeritur: an omnium glorificandorum par & aequalis ſit futura gloria?* Reſp. *non, idque* 1) *quia Deus coronabit ſua dona in ſuis, prout in ſingulis ſunt. At ſunt in ſingulis inaequaliter*, Matth. V. 19. XIII. 8. XXV. 4. 2) *Scriptura docet eos, qui alios inſtruunt gloria aliis*

IV) Ex adverſariorum ſuffragiis.

aliis praeituros. Dan. XII. 3. 3) *Apoſtoli dicuntur habituri ſingularem gloriae gradum*, Matth. XIX. 28. 4) *In inferno erunt diverſi gradus pœnarum*, Matth. XI. 22. 5) *In gloria futura erimus inſtar angelorum*, Matth. XXII. 30. *at angelorum ſunt gradus.* 6) *Paulus peculiarem coronam ſibi repoſitam eſſe teſtatur*, 1 Theſſ. II. 19. 7) *Haec & eiusmodi loca idem docent*, Matth. XX. 27. 1 Cor. XV. 41. 2 Cor. IX. 6. poſtea reſpondet argumentis in contrarium adductis. Similia apud Bezam part. I. quæſt. p. 075. Danæum iſagog. part. IV. lib. 6. cap. 8. Sohnium tom. I. oper. p. 268. & alios occurrunt.

Argumenta Martyris pro parte quaeſtionis negante. I) Matth. XX. 13. laborantibus in vinea idem datur denarius.

§. CXXXI. Argumenta Martyris pro negante quæſtionis parte adducta hæc ſunt: I) Matth. XX. 13. *His, qui laborarant in vinea vario ac diſpari labore, datur aequabiliter denarius, & murmurantibus paterfamilias obſtat, & iuſte ſe facere oſtendit, neque ſe excuſat diſtinctione praemii ſubſtantialis & accidentalis.* Reſp. verum huius parabolæ ſcopum & ſenſum late expoſuimus in tract. de bonis operibus §. 114. ex quo unicum illud hoc loco repetimus, per *denarium* ſpeculariter ac directe non poſſe intelligi vel eſſentiale vel accidentale præmium vitæ æternæ, alias enim conſequens foret, etiam murmurantibus contra Deum vitam æternam obtingere; pios per integrum diem laborantes maius aliquod præmium ſuorum poſtulare, quam eſt vita æterna; vitam æternam dari iis, qui non ſunt electi, iidem enim in hac parabola ſunt *primi*, qui *non electi*, ut ex epiphonemate ſubiecto colligitur. In genere igitur præmia laborantibus in vinea Domini promiſſa hic intelliguntur, ſive ea ſint temporalia ſive æterna, eademque omnia ex gratia dari, non autem meritis operum reddi docetur, in quo parabolæ ſcopo unice ſubſiſtendum. Auguſtinus in lib. de virg. cap. 26. ſic reſpondet: *Ipſa vita aeterna pariter erit omnibus ſanctis. Æqualis enim denarius omnibus eſt attributus, ac per hoc in denario quidem non impare non vivet alius alio prolixius. Quia vero in ipſa vita aeterna diſtincte fulgebunt lumina meritorum, manſiones multae ſunt apud Patrem, in quibus honoratur alius alio clarius.*

II) 1 Cor. XV. 28. Deus erit omnia in omnibus.

II) 1 Cor. XV. 28. *Deus erit omnia in omnibus Ergo ut obiectiva, ita quoque formalis, ut eſſentialis, ita accidentalis beatitudo ſanctorum erit eadem.* Reſp. *obiectivam* & *eſſentialem* beatitudinem eamdem fore concedimus, de *accidentali* ex dicto apoſtolico idem probari nequit. Sicut enim in hac vita Deus *operatur omnia in omnibus*, 1 Cor. XII. 6. Eph. I. 11. non tamen æquali gradu, cum in quibusdam & per quosdam pauciora & minora operetur; ſic in vita æterna Deus *erit omnia in omnibus*, ut tamen quibusdam maiorem, quibusdam vero minorem claritatem impertiatur. Sicut Deus in vita æterna ità erit omnia in omnibus, ut tamen ſua capiti Chriſto eminentia maneat ſalva; ſic etiam inter membra corporis Chriſti myſtici ſive eccleſiæ triumphantis gloriæ diverſitas nihilominus permanebit, id quod in illo ipſo capite diſertis verbis docet apoſtolus.

III) Matth. XIII. 43. Iuſti fulgebunt ſicut ſol.

III) Matth. XIII. 43. *Omnes iuſti dicuntur fulſuri, ſicut ſol in conſpectu Dei. At nulla eſt maior lux ea, qua ſol praeditus eſt, & nemo, niſi iuſtus fuerit, regnum cælorum*

ingre-

ingreditur; *habebunt itaque omnes ſplendorem ſolis*, *id eſt*, *aeque ſummam gloriam*. Reſponſio petatur ex §. 123. proximo.

IV) Matth. XXII. 30. erunt ut angeli.

IV) Matth. XXII. 30. *Omnes beati erunt ut angeli. Ergo aequali gloria praediti*, *alias Chriſtus ulterius progreſſus fuiſſet*, *& varia diſcrimina beatorum conſtituiſſet.* Reſp. invertimus argumentum, ut videre eſt ex §. 128. antecedente. Chriſto hic non erat propoſitum de gradibus gloriæ in *ſpecie*, ſed de qualitatibus corporum ad vitam æternam reſuſcitatorum in *genere* agere.

V) ex cauſae remotione.

V) Ex *cauſae remotione. Quod in hac vita inter ſanctos variae ſint differentiae*, *propter carnem accidit*, *quam circumferunt*, *cui prout aliqui magis minusve ſunt addicti*, *magis aut minus in regeneratione proficiunt. Sed in patria cum omnis labes carnis excluſa fuerit*, *perfecti erimus*, *neque cauſa erit*, *cur unus magis quam alius a praeſentis boni participatione impediatur.* Reſp. repetantur ea, quæ dicta ſunt in obſerv. V. Bona αφαιρετικα omnibus beatis æqualiter erunt communia, omnes enim ex æquo erunt a labe carnis & omnibus peccati conſequentibus perfecte liberi, ſed bona θετικα, acceſſoria diſpares in beatis obtinebunt gradus, ea enim non ex abolitione malorum, ſed ex gratuita Dei remuneratione immediate & proxime oriuntur.

VI) Ex communis praemii promiſſione.

VI) *Ex communis praemii promiſſione. Chriſtus promiſit apoſtolis* Matth. XIX. 28. *quod ſeſſuri ſuper ſedes duodecim*, *& iudicaturi tribus Iſrael. Ab hoc praemio non eſt excludendus Paulus*, *qui plus caeteris laboravit*, 1 Cor. XV. 10 *quinimo omnes ſancti dicuntur mundum iudicaturi.* 1 Cor. VI. 3. Reſponſio patet ex §. 126.

VII) Ex operum & promiſſionum conditione.

VII) Ex *operum & paſſionum noſtrorum conditione. Paſſiones huius temporis non ſunt dignae ad futuram gloriam*, *quae revelabitur in nobis*, Rom. VIII. 18. *Quod ſi Deus in attribuenda vita aeterna dignitatem noſtrorum operum non reſpicit*, *undenam eliciemus iſtos praemiorum gradus? Ex mera Dei liberalitate felicitatem adipiſcemur*, *ideo ab eius miſericordia petendum eſſet praemiorum diſcrimen*, *non a noſtris operibus.* Reſp. nec eſſentialis nec accidentalis beatitudo ex *merito operum* obtingit, ut ex loco apoſtolico manifeſte conſtat, interim ex eo inferri nequit, eamdem per omnia eſſentialis & accidentalis beatitudinis eſſe rationem; illa enim eſt gratuitum Dei domum in Chriſto, & fide credentibus obtingit, hæc pro ratione laborum ac paſſionum gradibus variat, non ex merito, ſed ex liberali Dei promiſſo, in mercede enim hic ſpectatur non *dignitas operis*, quod compenſatur, ſed *ſequela*.

Argumenta Schönfeldii: I) ex ſufficiente enumeratione.

§. CXXXII. Hiſce argumentis Petri Martyris addit Schönfeldius duo alia, quorum prius ductum ex *ſufficiente enumeratione. Diſparitas beatitudinis in nulla eius parte e ſcriptura oſtendi poteſt*; 1) *nec in unione cum Deo*, 2) *nec in viſione Dei*, 3) *nec in dilectione*, *iuſtitia & laetitia*, 4) *nec in clarificatione corporum*, 5) *nec in domicilio*, 6) *nec in ſanctorum conſortio*, 7) *neque in gloria. Ergo nulla erit inaequalitas*, *ſed omnes pariter erimus beati.* Reſp. ſi vel maxime exacte non poſſemus definire, qua in re diverſitas illa ſit ſtatuenda, tamen res ipſa propterea non eſſet neganda, cum perſpicuis ſcripturæ dictis fuerit demonſtrata. Repetantur ea, quæ de vero quæſtionis ſtatu

II) Ex cauſae conditione.

tu adduximus ſuperius §. 120. Poſterius ex *cauſae conditione. Beatitudo aeterna ſecundum omnes ſuas partes dependet ex Chriſti paſſione & merito nobis imputato, & nulla eius particula ex operum mortuorum merito dependet. Atqui paſſio Chriſti aequaliter pro omnibus electis facta. Nec enim plus pro Petro quam pro latrone paſſus eſt, & ſinguis eius aeque pro latrone ac Petro eſt effuſus, meritumque eius aequaliter omnibus credentibus imputatur, & aequaliter iuſtificantur, quotquot iuſtificantur. Ergo aequalis erit omnium electorum beatitudo.* Reſp. 1) Concedimus, imo contra pontificios magno conatu adſtruimus, beatitudinem dependere ex Chriſti paſſione & merito nobis imputato, & nullam eius particulam ex operum noſtrorum merito dependere; ſed ex eo nondum inferri poteſt, æqualem fore omnium beatorum gloriam. 2) Diſtinguendum enim inter ipſam vitam æternam, quam vocant *beatitudinem eſſentialem*, & inter præmia in vita æterna beatis diſtribuenda, quæ *beatitudinis accidentalis* nomine veniunt. Illa omnibus ſanctis erit communis, hæc vero pro ratione laborum ac paſſionum erunt gradibus diſtincta. 3) In articulo *iuſtificationis* ac *regenerationis* proprie ſic dictæ omnes pii ſunt æquales, ſed in articulo *renovationis* magnum inter ipſos eſt diſcrimen, in quibusdam enim renovatio maior, in quibusdam minor. Scholaſtici diſtinguunt inter *gratiam gratum facientem & gratias gratis datas*, quæ diſtinctio quomodo commode explicari & adplicari poſſit, in articulo de iuſtific. fuit monſtratum. 4) Quamvis in diſtributione præmiorum accidentalium Deus reſpectum habeat ad antegreſſos labores & paſſiones, ac pro eorum diverſitate etiam diverſa (non *ſpecie* ſed *gradibus*) diſtribuat præmia, tamen illa ipſa non propter operum noſtrorum merita, ſed ex liberali benignitate vi gratuitæ ſuæ promiſſionis diſtribuit. Aliud enim eſt reddere unicuique *ſecundum* opera, aliud vero *propter* opera tanquam merita. 5) Quod *pro omnibus electis* Chriſtus dicitur mortuus, id iuxta ſcripturæ doctrinam ac ſtylum ſic corrigendum, quod *pro omnibus hominibus* ſit mortuus, quamvis fructus mortis ad ſolos electos redeat, reliquis propria culpa excluſis.

Quaeſtiones ſpeciales. A) de Dei viſione. Quaeritur I) An beati clare & intuitive Dei eſſentiam ſint viſuri?

§. CXXXIII. 2) *In ſpecie* de bonis vitæ æternæ *internis* & quidem *totius compoſiti*, inter quæ primo loco occurrit *beatifica Dei viſio*, de qua quæritur: I) *An beati clare & intuitive ipſam Dei eſſentiam ſint viſuri?* Negant hoc 1) *Armeni* & quidam recentiores *Graeci* apud Armachanum lib. XIV. quæſtionum contra Armenos, qui adſerunt, *beatos in cælo non videre divinam eſſentiam, immediate, ſed fulgorem quemdam ab ea emanantem.* 2) *Quidam ex patribus:* Chryſoſtomus, Theodoretus, Euthymius ac Theophylactus, itemque Alcuinus lib. II. de Trinit. cap. 16. videntur negare *divinam eſſentiam ab angelis aut beatis hominibus videri poſſe*, quorum tamen dicta recentiores conantur variis modis excuſare, quod ſcilicet loquantur vel de *viſione comprehenſiva*, vel de *viſione corporali*, vel de *viſione in hac vita mo tali*, vel de *viſione naturali per ſolas naturae vires facta.* 3) *Quidam ex Calvinianis:* Herm. Hamelmannus anno 1585. libellum edidit, in quo demonſtrat, *quomodo ſacramentarii gaudia vitae aeternae extenuent, obſcurent, vel plane* in

in nihilum redigant, in quo p. 1. ſic ſcribit: *Eſt congeſtus & Bremae, ſicut ex multis argumentis colligo, conſcriptus trinus tractatus Latine ſub ficto nomine Petri Warenburgii de Altenkirchen, & editus Neapoli ab impuro & diffamatore typographo Matthia Harniſch, in cuius ſecundo tractatu audet dicere & ſcribere iſte Warenburgius, quod ſancti in vita aeterna Deum non in ſe, & ſicuti eſt, ſint viſuri revera & reipſa.* Budowizius baro Bohemus horologio pag. 1. *Etiam in futura in cælis vita neque homines neque angelos capaces fore puto ad perfecte cognoſcendum, qualis Deus ſit in ſua eſſentia.* Budowizii patrocinium ſuſcepit Iulianus Poniatovius, nobilis Polonus in diſſertatione theol. de hac quæſtione edita, ſed utrumque erudite & ſufficienter repulit nobiliſſimus theologus, Hoë, fautor & amicus noſter ſingularis, in epiſt. ad Budowit. & in diſſert. anti Poniatoviana. 4) *Photiniani.* Smalcius in exam. 157. errorum, err. 129. p. 35. *In cælo eſſentiam Dei videri poſſe nondum conſtat inter theologos.*

§. CXXXIV. Antequam vero adfirmantem probemus, notandum eſt, I) varias eſſe divinæ viſionis *ſpecies* ſive *modos*, quos aliqui ad quatuor potiſſimum capita revocari poſſe cenſent. Prima viſio eſt *naturalis*, eaque vel εμφυτος, *implantata* ex notitiis naturalibus, vel επικτητος, *adquiſita* ex creaturarum inſpectione hauſta. Altera eſt *ſpecularis*, quæ ſit per externas adparitiones, quales olim contigerunt prophetis. Tertia eſt *fidelis*, quæ oritur ex revelatione verbi; & quarta *cæleſtis*, quæ continget in vita altera. Bonaventura lib. II. ſent. diſt. 23. art. 2. quæſt. 3. & poſt eum clarius Bielis lib. & diſtinct. iisdem quæſt. un. art. 3. dub. 2. *Modus cognoſcendi Deum eſt quadruplex, ſcilicet per fidem, per contemplationem, per adparitionem & per apertam viſionem. Primus eſt gratiae communis. Secundus gratiae excellentis. Tertius gratiae ſpecialis. Quartus gloriae conſummantis. Diſtinguuntur autem illi modi ſecundum diverſum modum divinae praeſentiae, ſecundum quod praeſens eſt in ratione obiecti, videlicet praeſens intellectui ad videndum. Nam in primo praeſens eſt Deus aliis, quibus ſe revelavit, quorum auctoritati credimus. Quod enim credo, Deum eſſe trinum & unum, hoc credo Dei Filio, qui hoc enarravit & praedicavit, & Spiritui ſancto, qui hoc patribus inſpiravit, quod enim credimus, hoc auctoritati debemus. In ſecundo modo eſt praeſens in effectu proprio, qui modus tanto eſt eminentior, quanto effectum divinae gratiae magis ſentit in ſe homo, vel etiam quanto melius ſcit conſiderare Deum in exterioribus creaturis. In tertio eſt praeſens in ſigno proprio, ſicut adparuit Abrahae in ſubiecta creatura, quae ipſum Deum figurabat, & ſicut Spiritus ſanctus adparuit in columba & in linguis igneis diſpertitis. In quarto eſt praeſens in ſeipſo, quo videtur in lumine proprio, quia facie ad faciem in vultu ſuo, quae viſio eſt merces omnium beatorum.* Poteſt etiam viſio Dei ſic diſtingui, quod quædam fiat in *lumine naturae*, quædam in *lumine gratiae*, quædam in *lumine gloriae*. Apoſtolus 1 Cor. XIII. 12. per duas ſpecies *αντιδιηρημενως* ſibi invicem oppoſitas viſionem Dei ſic diſtinguit, quod una ſit *huius vitae propria*, quam vocat *ſpecularem*, qua nunc per ſpeculum in ænigmate videmus; alteram *intuitivam*, qua tunc a facie ad faciem videbimus. Speculum illud ſtatui poteſt triplex: 1) *ipſa natura* ſeu *res creatae*, in quibus quædam quaſi fulgor divinitatis relucet, Rom. I. 20. quo ſenſu veteres accipiunt di-

ctum Iob. XXXVI. 25. *Omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul Deum; procul intueri*, inquiunt, *eſt eum intueri in ſuo opere, quod procul abeſt a Dei perfectione.* 2) *Symbola, figuras & imagines externae*, in quibus divina maieſtas ſanctis ſe quandoque patefecit, Gen. XXXII. 30. Exod. XXXIII. 23. 1 Reg. XXII. 19. Eſai. VI. 3. &c. 3) *Verbum revelatum*, per quod Spiritus ſanctus mentes hominum ſalutari Dei cognitione illuſtrat, ad quod etiam pertinent *ſacramenta*, quae ſunt verbum ορατον ſive viſibile. Per hanc ſpecularem Dei cognitionem tantum εκ μερος, *ex parte cognoſcimus*, ſed in vita aeterna ſuccedet perfecta & intuitiva Dei cognitio, qua Deum, *ſicut in ſe eſt*, hoc eſt, ipſam divinam eſſentiam immediate & ſine involucro quodam externo cognoſcemus. Si quaeras, quo pertineat *viſio humanitatis Chriſti*, an ad *ſpecularem* huius vitae, an vero ad *intuitivam* vitae alterius, reſpondemus ad utramque, ſed diverſo reſpectu. Quatenus enim Chriſtum in diebus carnis ſuae in terris obverſantem oculis nondum glorificatis homines viderunt, & quatenus eumdem viſibiliter ad iudicium venientem in nubibus coeli etiam impii videbunt, eatenus Chriſti viſio non pertinet ad viſionem beatificam; quatenus vero beati in vita aeterna oculis glorificatis ſumma cum delectatione ipſum intuebuntur, eatenus ad poſteriorem viſionis divinae ſpeciem pertinet. Quando ergo hoc loco quaeritur: *an beati in vita aeterna divinam eſſentiam ſint viſuri*? ſenſus quaeſtionis eſt, an praeter viſionem ſpecularem, qua Deus in ſuis operibus creatis, in formis externis ad tempus adſumtis, & in revelato verbo videtur, ac praeter viſionem humanitatis Chriſti, qua Deum in carne revelatum oculis corporeis videre contingit, detur alius viſionis modus, quo ipſam divinam eſſentiam *clare*, *intuitive* & *immediate* in vita aeterna ſimus viſuri? II) Non quaeritur de viſione *comprehenſiva*, an infinita illa & abſoluta perfectione Deum ſimus viſuri, qua Deus ſeipſum novit, ea enim nec angelis nec hominibus, ſed ſoli Deo competit; ſed de viſione *intuitiva* & *quidditativa*, qua Deus cognoſcitur, qualis eſt. *Anomaei*, quorum anteſignani fuerunt *Aëtius & Eunomius*, inſigni deſipientia faſcinati dicebant, *poſſe Deum a creatura comprehendi*, *imo ſe etiam ita perfecte Deum cognoviſſe*, *ut Deus ſeipſum*, contra quos diſputat Chryſoſtomus dialog. V. contra Anom. urgens dicta ſcripturae: Ierem. XXXII. 19. Roman. XI. 33. 1 Tim. VI. 16. &c. Notandum tamen, quod *comprehenſio* duobus modis accipiatur: Primo pro *conſecutione alicuius rei*, *quam quis deſiderat*, quo ſenſu accipitur 1 Cor. IX. 24. Philip. III. 12. Secundo pro *adaequata rei alicuius cognitione*. Priori ſignificatione beati in vita aeterna Deum comprehendent, unde etiam *comprehenſores* a ſcholaſticis vocantur, & a *viatoribus* huius vitae diſtinguuntur. Poſteriori ſignificatione acceptam comprehenſionem Thomas part. I. quaeſt. 12. art. 7. ſic definit, quod *per eam cognoſcatur res*, *quantum eſt cognoſcibilis.* Auguſtinus lib. XII. de civ. Dei cap. 18. *Quidquid ſcientia comprehenditur*, *ſcientis cognitione finitur*, *quia ſcilicet cognoſcitur ſecundum totam ſui cognoſcibilitatem*, *& ſic reſpectu eius ſe habet*, *ac ſi eſſet finitum*, ut exponit Biel lib. III. ſent. diſt. 14. quaeſt. un. art. 3. dub. 2. hoc ſenſu beati Deum in vita aeterna non comprehendunt, quia Deus, cum ſit infinitus, eſt etiam infinite cognoſcibilis. Reliqui ſcholaſtici de comprehenſione ſic diſputant: Bonaventura lib.

lib. III. ſent. diſt. 14. quæſt. 2. *Comprehendere dicitur tripliciter: Uno modo idem eſt, quod charitate adhaerere. Alio modo idem eſt, quod clare videre & perfecte amare. Tertio modo idem eſt, quod terminos rei claudere. Primo modo pii Deum comprehendunt in hac vita, ſecundo modo in patria, tertio modo ſolus Deus ſeipſum comprehendit.* Occamus quæſt. 12. art. 4. *quintupliciter τo comprehendere accipi* docet: *Primo modo eſt videre aliquid viſibile, ut nihil eius lateat, & ſic comprehendere eſt diſtincte videre. Secundo modo eſt videre aliquid totum, & diſcernere inter eius partes. Tertio modo eſt videre aliquid viſibile perfectiſſima viſione, qua videri poteſt. Quarto modo eſt cognoſcere aliquid ſub omnibus praedicatis ſibi convenientibus. Quinto modo eſt cognoſcere intellectione habente talem proportionem ad alias intellectiones, qualem habet obiectum ad alia obiecta. Primo modo quidquid videt eſſentiam, comprehendit eam, quia videt eam diſtincte, quia non habet partes, quarum aliqua poteſt latere, aliqua adparere. Secundo modo eſſentia a nullo comprehenditur, quia non habet partes, inter quas diſcerni poteſt. Tertio modo non poteſt comprehendi niſi ab intellectu ſuo, quia omni cognitione creata perfectior eſt viſio increata, neque aliqua creatura iſto modo comprehendi poteſt niſi a ſolo Deo. Quarto modo ſimiliter non poteſt comprehendi niſi a ſeipſo, quia ipſe ſolus novit omnia praedicata ſibi convenientia. Sic & quinto modo ſolus comprehendi ſeipſum, quia ſicut cognitio increata infinite excedit omnem cognitionem creatam; ita obiectum increatum infinite excedit omne obiectum creatum, & tanta eſt intellectivitas in intellectu divino, quanta intelligibilitas in divina eſſentia.* Idem vero Auguſtinus epiſt. CXII. cap. 8. comprehenſionem paulo aliter definit: *Id comprehenditur*, inquit, *quod ita videtur, ut nihil eius lateat videntem.* Iuxta hanc comprehenſionis definitionem diſtincte reſpondendum. Cum enim in Deo tria conſiderari poſſint, videlicet primo *eſſentia, attributa & perſonae*, ſecundo *libera decreta & conſilia*, tertio *creaturae, quae eminenter ſunt in ipſo;* de primo conſentiunt ſcholaſtici a beatis illa videri, de ſecundo itidem, a beatis illa non videri, de tertio vero plurimum variant, ut ſuo loco oſtendimus. Si quæras, *quomodo beati videntes divinam eſſentiam & attributa eſſentialia non videant libera Dei decreta & conſilia, cum tamen ea ſecundum rem non diſtinguantur a Dei eſſentia*; reſpondent ſcholaſtici, libera Dei decreta & conſilia quoad *entitatem* realem eſſe plane idem cum divina eſſentia & attributis, interim tamen præter illam realem entitatem includere aliquid aliud, videlicet tum *liberam terminationem ad hanc vel illam creaturam in particulari* producendam vel gubernandam, tum *reſpectum rationis ad eamdem creaturam*, qui reſultat ex eo, quod eſſentia divina libere ad hanc vel illam creaturam per modum volitionis terminatur, beatos igitur, qui Deum vident, ſimul videre decreta Dei, quoad realem entitatem, quia ſic nihil aliud ſunt quam eſſentia Dei, non tamen videre liberam terminationem & reſpectum ad creaturas in particulari. Sed arbitramur hoc homini viatori eſſe incomprehenſibile, quomodo beati videant Dei eſſentiam, & tamen non videant conſilia & decreta Dei, quæ ſunt realiter unum cum divina eſſentia, cum nihil ſit in Deo, quod non ſit ipſe Deus. III) Non quæritur *de viſione corporali*, an beati oculis corporeis glorificatis Deum ſint [illegible] de ea [illegible] quæſtione diſtincta [illegible] poſt [illegible] IV) Non quæritur [illegible]

mortali. Certum enim eſt, in hac vita *immediate, intuitive & beatifice* divinam eſſentiam a nobis non cognoſci. Exod. XXXIII. 20. *Non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, & vivet.* v. 23. *Poſteriora ſive tergum meum videbis, faciem autem meam videre non poteris.* Eſai. LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, quod Deus praeparavit ſe diligentibus.* Ioh. I. 18. *Deum nemo vidit unquam.* 1 Tim. VI. 16. *Quem nullus hominum vidit, nec videre poteſt.* Quidam ſane ex veteribus, ut Auguſtinus lib. XII. de Geneſ. ad liter. cap. 27. Hugo Victorinus in 2 Cor. quæſt. 34. Abulenſis in Matth. V. quæſt. 46. Lyranus in Exod. XXXIII. Thomas part. I. quæſt. 10. art. 10. &c. in eam videntur concedere ſententiam, quod Moſes ac Paulus divinam eſſentiam etiam in hac vita viderint, quia Moſi promiſerat Dominus Exod. XXXIII. 10. *Ego oſtendam tibi omne bonum*, id eſt, me ipſum, in quo continetur omne bonum; ac Paulus de ſeipſo commemorat 2 Cor. XII. 2. quod *raptus fuerit in paradiſum, & audiverit arcana verba, quae non liceat homini loqui*, ubi & paradiſi & *ἀῤῥήτων* verborum nomine viſio divinæ eſſentiæ videtur intelligi. Poſſet etiam addi exemplum Iacobi patriarchæ, qui itidem *a facie ad faciem ſeſe Dominum vidiſſe* adſerit, Gen. XXXII. 30. & Gideonis, qui angelum Domini, id eſt, Filium Dei in forma humana ſibi adparentem *a facie ad faciem* vidiſſe dicitur Iud. VI. 22. Sed dicta in contrarium adducta, quæ viſionem divinæ eſſentiæ hominibus in hac vita denegant, nec poſſunt aliter quam de *intuitiva divinae eſſentiae cognitione* intelligi, cum *ſpecularis* per creaturas, per figuras, & per verbum multis in hac vita contigerit, illa inquam dicta cogunt nos, ut hominibus in hac vita claram & intuitivam Dei viſionem denegemus, ac proinde peculiare aliquod privilegium in Iacobo, Moſe & Paulo non agnoſcamus. Ut ſilentio interim involvamus argumenta plurima, quæ contra illam hypotheſin produci poſſunt, utpote quod *inter divinam eſſentiam & oculos nondum glorificatos nulla ſit proportio*, quod *divinae eſſentiae denegentur, quae ad viſionem corpoream requiruntur*, quod *nec angelicos ſpiritus nec corpora glorificata in hac vita intueri poſſimus*, quod *Iſraelitae non potuerint in radiantem Moſis faciem intendere*, 2 Cor. III. 7. Exod. XXXIV. 34. quod *apoſtoli non potuerint fulgorem ex Chriſti transfigurati facie emicantem perferre*, Matth. XVII. 6. quod *Paulus cæleſtis gloriae fulgore percuſſus per triduum videre non potuerit*, Act. IX. 3. XXII. 6. &c. Quod ergo Moſi promittitur, *oſtenſum ipſi a Deo iri omne bonum*, id diverſimode ab interpretibus explicatur. Quidam reſpondent, *hanc promiſſionem non in hac, ſed in futura demum vita fuiſſe implendam.* Quidam de *manifeſtatione promiſſi Meſſiae in forma humana conſtituto tempore perſonaliter adſumenda exponunt*, quia in Meſſia dedit nobis Deus omne ſuum bonum. Quidam de *revelatione divinae voluntatis* accipiunt. *Oſtendam tibi omne bonum*, hoc eſt, revelabo tibi bonam & clementem meam voluntatem, & quæ tibi de me cognitu ſunt neceſſaria, atque ita me tibi conſpiciendum præbebo, ut ampliſſimum meæ erga te clementiæ exſtet argumentum. In Hebræo eſt: *tranſire faciam omnem bonitatem meam ante faciem tuam*, cuius complementum ſequitur v. 21. & 22. *Ecce eſt locus apud me, & ſtabis ſupra petram, cumque tranſibit gloria mea, ponam te in foramine petrae, & protegam te dextra mea, donec tranſeam;* ex quo in-

ligitur, verba hæc manifeſtatione
ſiæ, qui eſt Dei gloria & omne be-
ı, commodiſſime intelligi. Pauli
us & verborum ἀῤῥήτων auditus
igit non per *beatificam divinae eſſen-*
viſionem, ſed per *peculiarem revela-*
m, ut ipſimet teſtatur 2 Cor. XII.
e phraſi *videre Deum a facie ad faciem*,
;a dicetur. V) Non quæritur de
e Dei naturali, ſeu per ſolas vires
ræ facta. Certum enim eſt, in
vita poſt triſtiſſimum protoplaſtorum
m abſque verbi revelatione Deum
poſſe a nobis ſalutariter recogno-
qualis ſit, & quomodo erga nos
ctus ſit, 1 Cor. II. 14. ac proinde
arem ac ſalvificam Dei cognitionem
pendere ex naturalibus hominis vi-
s, ſed unice ex verbo eſſe peten-
, & eſſe Spiritus ſancti donum. Cer-
& hoc eſt, viſionem beatificam in
ra vita non eſſe vel virium huma-
m effectum, vel operum noſtro-
meritum, ſed gratuitum Dei in
ſto Salvatore noſtro donum. VI)
que non quæritur, an abſoluta &
lici neceſſitate Deus ab angelis &
inibus in vita æterna beatifice vide-
? Quemadmodum enim Deus ex
ı gratia & libera voluntate angelos
mines creavit; ac inſuper homi-
n peccatum prolapſos redemit, per
um ad eccleſiæ conſortium voca-
verbum recipientes ipſique cre-
es libera bonitate iuſtificavit & ſan-
avit; ita quoque libera miſericor-
k benignitate eosdem beatifica ſui
ne glorificabit. Sane in ſenſu *com-*
neceſſarium eſt, beatos Deum vi-
, quia ſi Deum non viderent, bea-
n eſſent; ſed in ſenſu *abſoluto* ne-
rium non eſt, beatos Deum vide-
nullam enim involveret contradictionem, beatos nec eſſe, nec Deum videre.

Adfirmativa probatur 1) ex dictis ſcripturae.

§. CXXXV. Hiſce de vero quæſtionis ſtatu præmiſſis adfirmantem quæſtionis partem probamus, 1) ex *dictis ſcripturae*, quæ Dei viſionem beatis in vita æterna tribuunt: Iob. XIX. 26. *In carne mea videbo Deum.* Pſalm. XVI. 11. *Saturitas laetitiarum cum vultu tuo.* XVII. 15. *Ego in iuſtitia videbo faciem tuam.* XXXVI. 10. *In lumine tuo videbimus lumen.* XLII. 3. *Quando erit, ut videam faciem Dei.* Eſai. LXVI. 18. *Venient & videbunt gloriam meam.* Matth. V. 8. *Beati mundo corde, quia Deum videbunt.* Ioh. XIV. 21. *Manifeſtabo ei meipſum.* XVII. 24. *Ut videant claritatem, quam dediſti mihi.* 1 Cor. XIII. 12. *Videmus nunc per ſpeculum in aenigmate, tunc autem a facie ad faciem, nunc cognoſco ex parte, tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.* 2 Cor. V. 7. *Per fidem ambulamus & non per ſpeciem.* Hebr. XII. 14. *Sine ſanctimonia nemo videbit eum.* 1 Ioh. III. 2. *Videbimus eum, ſicuti eſt.* Apoc. XXII. 4. *Servi eius videbunt faciem eius*; quorum dictorum emphaſin paucis expendimus §. 60. Excipiunt, *per viſionem fac. intelligi duntaxat pleniorem & perfectiorem quamdam Dei cognitionem, quam eſt illa, quae in hac vita nobis obtingit, a qua non ſpecie ſed gradibus duntaxat differat, ac proinde non poſſe per eam intelligi ipſius divinae eſſentiae viſionem.* Probant ex eo, quod *de quibusdam in hac vita dicatur, quod a facie ad faciem Deum viderint, quos tamen divinam eſſentiam immediate & intuitive non vidiſſe, conceſſum eſt.* Reſp. 1) Emphaſis dictorum oſtendit, ipſius eſſen-

1 Cor. XIII. 12. Videbimus a facie ad faciem.

eſſentiæ divinæ viſionem beatis tribui, 1 Cor. XIII. 12. viſio *ſpecularis* & *intuitiva* non gradibus duntaxat, ſed etiam ſpecie invicem diſtinguuntur. Nam viſio imaginis hominis in ſpeculo relucentis & viſio ipſius hominis a facie ad faciem non differunt tantum gradibus, ſed etiam ſpecie, cum illa ſit *reflexa*, hæc vero *directa*. Iam vero cognitio Dei in hac vita reſpondet viſioni imaginis hominis in ſpeculo relucentis, viſio Dei in altera vita reſpondet viſioni ipſius hominis a facie ad faciem. Ergo cognitio Dei in hac vita & viſio Dei in futura vita non tantum gradibus perfectionis, ſed etiam ſpecie differunt, quo etiam reſpicit apoſtolus, quando 2 Cor. V. 7. *per fidem & non per ſpeciem nos ambulare* adſerit. In ſpeculo non ipſas rês corporeas, quales in ſua natura exiſtunt, ſed earum duntaxat ειδωλα & imagines intuemur, ideoque res illas imperfecte adſpicimus; ſic rerum cœleſtium quaſi quaſdam imagines *in ſpeculo & aenigmate*, ſive involucro quodam videmus, res autem ipſas coram nondum intuemur. Quando imaginem in ſpeculo intueor, tunc res illa, cuius imago in ſpeculo mihi offertur, non eſt faciei directe obiecta, ſed a tergo poſita; ita quoque in hac vita *per ſpeculum verbi & creaturarum* Deum videntes non faciem, ſed *tergum ac poſteriora Dei* videmus Exod. XXXIII. 23. ſed in vita æterna coram ipſum *a facie ad faciem* intuebimur. Quidam δι εσοπτρυ vertunt per *inſpectorium*, εσοπτρον enim eſt id, quod inſpicimus quaſi medium alicuius rei videndæ, qualia ſunt *perſpicilla*, *ſpeculum oculare*, ſive vitrum viride, quod ſcripturæ ſuperponitur; tale ſpeculum facit rem videri non immediate, ſed per medium obſcurum. Quidam δι εσοπτρυ vertunt per *cancellos*, per *tranſennam*, ſicut mercatores per cancellos vimineos merces tranſeuntibus oſtendunt. Præterea apoſtolus diſerte adſerit v. 10. *Cum venerit, quod perfectum eſt, tunc quod ex parte eſt*, καταργηθησεται, *evacuabitur*, *deſtruetur*, *abolebitur*. Iam vero cognitio perfecta gradibus duntaxat differens ab imperfectiore cognitione eamdem proprie loquendo non abolet, non evacuat, ſed potius perficit, ſicut maius lumen minus non interimit, ſed auget ac perficit. Ergo cognitio Dei in vita æterna non tantum *gradibus*, ſed etiam *ſpecie* differt a cognitione Dei in hac vita. Ne quis enim ſtatuat, per abolitionem illius, quod eſt ex parte, duntaxat intelligendam abolitionem mediorum, per quæ in hac vita ad Dei cognitionem perducimur, ac donorum ad ædificationem eccleſiæ in hac vita neceſſariorum, non autem ipſius cognitionis, quam in hac vita habemus, ideo notanter dicit apoſtolus v. 8. *Evacuabuntur* non ſolum *prophetiae*, *ceſſabunt* non ſolum *linguae*, ſed etiam *ipſa* γνωσις καταργηθησεται, ſicut viſio imaginis in ſpeculo aboletur, quando rem ipſam coram intuemur. Adde quod v. 11. pios in hac vita conferat *parvulis*, in futura autem vita *viris adultis ac prudentibus*, qui puerilia exercitia & pueriles cogitationes penitus deponunt. Sicut pueri de ſummorum regnorum gubernatione & aliis rebus ſublimibus habent pueriles cogitationes ac ſermones, & quamvis parentum verba balbutiendo utcunque exprimant, & conceptus aliquos in mente de rebus ſibi expoſitis in mente forment, tamen omnia ſunt tenuia ac puerilia; ſic in hac vita de Deo & rebus divinis cogitamus, ſapimus ac loquimur ut parvuli: ſed quemadmodum

dum pueri in adulta ætate puerilia illa Φαντασματα και πλασματα deponunt; ſic in vita æterna illud omne, quod puerile eſt, καταργηθησεται, *evacuabitur*, *abolebitur*, & notitia *abſtractiva* in *intuitivam* mutabitur. Denique v. 12. apoſtolus diſerte adſerit: *Nunc cognoſco ex parte, tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.* Quidam Calviniani exponunt hoc ſenſu, *tunc reipſa experiar, quod ſim ex numero electorum & dilectorum Dei filiorum, tunc poſſidebo vitam aeternam, ad quam praecognitus ſum*, Rom. VIII. 29. ſed in hac interpretatione προγνωσις cum επιγνωσει & cum electione confunditur, de quibus tamen diſtincte ſcriptura loquitur. Simpliciſſime igitur ſic exponitur: cognoſcam Deum non amplius ex parte & imperfecte, ſed perfecte, qualis eſt in ſua natura & eſſentia, ita Anshelmus, Ambroſius ac Theophylactus, ex qua cognitione ardentiſſima Dei dilectio in me orietur, ſicut ab ipſo quoque in mea natura & eſſentia perfectiſſime ſum cognitus, & ab ipſo intime dilectus. Unde Piſcator particulam copulativam και non abſurde exponit *cauſaliter* propter antegreſſam antitheſin: *Cognoſcam ipſum non amplius ex parte, ſed perfecte & intuitive a facie ad faciem, ſic enim cognitus ſum ab eo.* Quod ſi ergo Deum ex parte & in ſpeculo tantum cognoſcere eſt non cognoſcere Deum, qualis eſt in ſua eſſentia, utique a contrario ſenſu Deum perfecte & non amplius ex parte cognoſcere eſt Deum, qualis eſt in ſua eſſentia, vel quod idem eſt, ipſam Dei eſſentiam cognoſcere.

1 Ioh. III. 2. videbimus eum ſicuti eſt.

§. CXXXVI. Non minor emphaſis eſt in dicto 1 Joh. III. 2. *Chariſſimi, nunc filii Dei ſumus, & nondum adparuit, quid erimus. Scimus autem, quoniam cum adparuerit, ſimiles ei erimus, quia videbimus eum, ſicut eſt.* Ex eo notamus ſequentia membra: 1) Dilecti filii non poſſunt ab intuitiva & clara faciei paternæ viſione excludi. Certe cum Abſolon prohiberetur faciem patris Davidis intueri, iudicabat hoc malum ipſa morte acerbius, 2 Sam. XIV. 32. contra vero *angeli*, quia ſunt dilecti Dei filii, Iob. I. 6. & XXXVIII. 7. ideo *ſemper vident faciem Patris, qui in cælo eſt*, Matth. XVIII. 10. Jam vero electi in vita æterna υιοθεσιας beneficiis plene perfruentur. Jamdum quidem in hac vita *per fidem ſunt filii Dei*, Ioh. I. 12. Galat. III. 26. ſed *nondum adparuit, quid ſint futuri*, hoc eſt, nondum plene & perfecte ad omnia υιοθεσιας beneficia & plenariam cœleſtis hereditatis poſſeſſionem ſunt admiſſi; ſed in vita æterna demum ſequetur illud beneficium υιοθεσιας, quod απολυτρωσιν τȣ σωματος & perfectam immiſſionem in bona cœleſtia complectitur, Rom. VIII. 23. Ergo in vita æterna clare & intuitiva faciem Patris ſui cœleſtis, ac proinde etiam ipſam Dei eſſentiam videbunt. 2) Beati in vita æterna erunt θεωομοιοι ac θειας φυσεως κοινωνοι, 2 Pet. I. 4. hæc ομοιοτης & κοινωνια complectitur perfectam imaginis divinæ reſtitutionem, plenam mentis illuminationem, iuſtitiam & ſanctitatem perfectam, ſpirituales corporis dotes, eiuſdemque cum glorificato Chriſti corpore confirmationem, Phil. III. 21. ab hac ομοιοτητι non poteſt viſio divinæ eſſentiæ excludi. Apoſtolus enim, quod probe notari velim, ex eo probat, *nos Deo ſimiles futuros*, quia *videbimus eum, ſicut eſt.* Ergo illa ſimilitudo cum *Deo* ex clara & intuitiva divinæ eſſentiæ viſione dependet. Φυσις & ȣσια in Deo ſunt unum & idem. Quod ſi

ſi ergo θειας φυσεως beati futuri ſunt κοινωνοι, utique ergo etiam ουσιας. At divinæ ουσιας non ſunt participes κοινωνοι per *ſubiectivam inhaeſionem.* Ergo per *obiectivam viſionem.* 3) Beati videbunt Deum, ως εστι, *ſicut eſt.* Ergo etiam Deum in ſua eſſentia videbunt, απο του ειναι enim dicitur ουσια, ab *eſſe* eſſentia, proinde αντιφατικον foret, ſtatuere beatos Deum videre, *ſicut eſt*, & tamen non videre Deum in ſua eſſentia. Græcum καθως reſpondens Hebræorum כ hoc loco non eſt particula *ſimilitudinis* ſed *veritatis*, quomodo ſimplex ως uſurpatur Ioh. I. 14. Regerunt quidem, a) *particulam ως non denotare aequalitatem, ſed tantum ſimilitudinem.* Sed facili negotio reſponderi poteſt, nec omnimodam æqualitatem, nec ſimilitudinariam quamdam conformitatem, ſed certam & perfectam veritatem hic denotari. Si *omnimodam aequalitatem* notaret, comprehenſivam Dei cognitionem, hoc eſt, tam perfectam & abſolutam, qua Deus ſeſe ipſemet novit, introduceret; ſin *ſimilitudinariam* duntaxat qualemcunque conformitatem, a ſpeculari & ænigmatica viſione non differret. Neutram igitur denotat, ſed eam, quæ inter comprehenſivam & ſpecularem quaſi media intercedit, quam *intuitivam & quidditativam* vocamus, quæ eſt perfecta & clara ipſius divinæ eſſentiæ viſio. *Videbimus enim* & cognoſcemus Deum, καθως, *ſicut & nos ab ipſo cogniti ſumus.* Iam vero Deus nos & noſtram eſſentiam cognoſcit non ænigmatice, non imperfecte, non ex parte, ſed intuitive, perfecte & certitudinaliter, ergo & nos adipiſcemur cognitionem Dei *intuitivam, perfectam, immediatam ac certiſſimam.* b) *Non de viſione Dei, qualis eſt in ſua eſſentia, ſeu de viſione divinae eſſentiae, ſed de viſione Chriſti θεανθρωπου in gloria Patris exiſtentis ſermonem eſſe.* Reſp. εαν φανερωθη referri poteſt, vel ad *totam orationem praecedentem*, vel ad *Chriſtum*, cuius reditus ad iudicium vocatur φανερωσις, Col. III. 4. 1 Pet. V. 4. 1 Joh. II. 28. ubi itidem indefinite apoſtolus loquitur, οταν φανερωθη, ſcilicet ο Χριστος. Si priorem expoſitionem amplectimur, in propatulo eſt *ipſius Dei, ſicut eſt*, ac proinde ipſius divinæ eſſentiæ viſionem nobis promitti. Sic enim habet integer contextus: *Videte, qualem charitatem dederit nobis Pater, ut filii nominemur & ſimus*; Hebræis enim vocari eſt eſſe. *Chariſſimi, filii Dei ſumus*, & (idiotiſmo Hebraico poſitum eſt pro αλλα *ſed*) *nondum adparuit, quid erimus*, in vita æterna. *Scimus autem*, ex verbo infallibilis promiſſionis, *quoniam, cum adparuerit*, cum patefactum fuerit id, quod erimus, *ſimiles ei erimus, quia videbimus eum, ſicut eſt.* Si poſteriorem expoſitionem amplecti malumus, nihil decedit noſtræ ſententiæ vel robori noſtri argumenti. Beati enim non tantum videbunt *Chriſtum* ut hominem, ſed etiam ut Deum, quia *beatifice* eum videbunt. Omnes homines Chriſtum in die noviſſimo videbunt, etiam impii, ſed hæc viſio non erit beatifica, quia non erit cum clara & intuitiva divinæ eſſentiæ viſione coniuncta. Viſio proinde Chriſti θεανθρωπου beatifica non poteſt nec debet a viſione divinæ eſſentiæ ſeiungi, beati enim ita videbunt Chriſtum, *ut videant gloriam eius*, Ioh. XVII. 24. ea vero eſt divina maieſtas & gloria, ex cuius viſione ad ipſos quoque beatos gloria & claritas redundat.

§. CXXXVII. Reſtat, ut explicemus, quomodo qui-

Quomodo quidam in hac vi-

qui-

a fa- aciem lican- }

quidam in hac vita *Deum a facie ad faciem* dicantur *vidiſſe*, qui tamen *claram & intuitivam divinae eſſentiae viſionem* non fuere ad-
Dicimus ergo phraſin *a facie ad* duplicem in ſcripturis obtinere ationem. *Primo* ſignificat viſio-
ilii Dei in forma naturæ humanæ npore vel adſumendæ vel etiam n adſumtæ, quæ viſio etiam in ta homini obtingere poteſt, & iam revera obtigit. Sic Jacobus cha dicit ſe Dominum *a facie ad vidiſſe*, Geneſ. XXXII. 30. quia Dei, qui in ſpecie viri cum ipſo s eſt, v. 24. in ea naturæ huma-ma, quam in plenitudine tem-x virgine Maria adſumturus e-illi conſpiciendum præbuit. Sic Ioſe dicitur Dominus locutus a *faciem* Exod. XXXIII. 11. quia um ipſo tam familiariter locutus *ut ſolet homo loqui ad amicum ſu-*eodem, quia *Deus fecit ante ip-inſire omnem bonitatem & gloriam* v. 19. & 22. hoc eſt, oſtendit iſſiam in forma naturæ humanæ um, ſicque ultra communem rum prophetarum ſortem Deus i manifeſtavit. Num. XII. 6. *Si rit inter vos propheta Domini, in adparebo ei, vel per ſomnium lo-i illum*, v. 7. *at non talis ſervus Ioſes, qui in omni mea domo fideliſ-ſ.* v. 8. *Ore enim ad os loquor pectu, & non per aegnimata & ſi-Dominum videt.* Reliquis illius is prophetis loquebatur Deus *ones & ſomnia*, hoc eſt, per i-es in phantaſia vel vigilantibus rmientibus impreſſas, Moſi au-alam in effigie humanæ naturæ, Filius Dei in plenitudine tempo-ris adſumturus erat, adparuit, ac plane familiariter tanquam amicus cum amico in illa forma humana cum ipſo locutus faciem ſuam ipſi oſtendit. Sic apoſtoli Filium Dei in carne manifeſtatum *facie ad faciem* viderunt, Ioh. I. 14. 1 Ioh. I. 1. Sic Stephanus *vidit eum ſtantem a dextris Dei*, Actor. VII. 55. Sic Paulus eum vidit, Act. IX. 17. 1 Cor. IX. 1. XV. 8. ſed hæc viſio faciei Chriſti pertinet ad hanc vitam. *Deinde* vero videre a facie ad faciem ſignificat claram & intuitivam divinæ eſſentiæ viſionem, a viſione huius vitæ non *gradibus* ſolum, ſed etiam *ſpecie* diſtinctam, ac alterius vitæ particularem & propriam. Hanc diverſitatem in phraſi *videre a facie ad faciem* demonſtramus, 1) ex *circumſtantiis textus*, in quibus quidam dicuntur in hac vita Deum a facie ad faciem vidiſſe. In illis enim locis omnibus additur aliquid, ex quo intelligi poſſit, quod Filium Dei in forma naturæ humanæ conſtituto tempore adſumendæ viderint. Sic Jacobus vidit Dominum *a facie ad faciem*, quia Filius Dei in forma viri ipſi ſeſe conſpiciendum præbuit. Moſes vidit Dominum a facie ad faciem, quia *poſteriora* ſive tergum Filii Dei coram ipſo tranſeuntis vidit. Proinde immediata & adæquata ratio, propter quam dicuntur Deum *a facie ad faciem vidiſſe*, non eſt clara & intuitiva divinæ eſſentiæ viſio, ſed formæ humanæ, quam Filius Dei ad tempus adſumſerat, adparitio. 2) Ex *petitione Moſis*, Exod. XXXIII. 18. *Fac me videre gloriam tuam*, cui Dominus reſpondet v. 20. *Non poteris videre faciem meam, non enim me videbit homo, & vivet* v. 23. *Videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Et v. 11. dicitur, quod *locutus fuerit Dominus ad Moſen a facie ad faciem*, &

& tamen v. 18. petit Moſes gloriam, ſive *faciem Domini ſibi oſtendi*, cui Dominus reſpondet, ac bis repetit, *faciem meam videre non poteris*; ex quo intelligitur, phraſin *videre faciem Domini* aliter accipi, quando de beatifica divinæ eſſentiæ viſione in futuro ſeculo ſperanda uſurpatur, quam in illis dictis, quando quidam in hac vita Dominum a facie ad faciem vidiſſe dicuntur. In vulgata verſione v. 13. Moſis petitio his verbis informatur: *Oſtende mihi faciem tuam*, *ut ſciam te.* Sed in Hebræo eſt דרכך, *viam tuam*, interim ex reſponſo Dei colligitur, Moſen aliquid periiſſe, quod non poteſt in hominem in hac vita cadere, hoc eſt, claram & intuitivam divinæ eſſentiæ viſionem, intimam divinæ maieſtatis cognitionem, qualis ſanctis angelis & beatis in cœlo revelatur, ut in eum locum Rungius recte commentatur. 3) Ex *oppoſitione apoſtolica*, 1 Cor. XIII. 12. Paulus illud omne, quod de cognitione & viſione Dei in hac vita homini obtingit, vocat *viſionem per ſpeculum & in aenigmate*, eidemque opponit τo *videre a facie ad faciem*. Ergo per viſionem faciei ad faciem intelligit aliquid, quod futuræ vitæ duntaxat proprium eſt, & in hac vita non cadit in ullum hominem, alias oppoſitio non eſſet immediata.

2) *ex rationibus.*

§. CXXXVIII. 2) Ex *rationibus*: 1) a *beatorum cum angelis conformitate*. Angeli in cœlo δια παντος *vident faciem Patris in cælo*, Matth. XVIII. 10. Iam vero beati futuri ſunt ισαγγελοι, Luc. XX. 36. Ergo ipſi quoque faciem Patris, qui in cœlo eſt, δια παντος videbunt. Excipiunt, δια παντος *non eſſe perfecte*, *ſed ſemper & omni tempore faciem Dei videre*, *quemadmodum & nos mortales cœlum*, *terram*, *homines & alias res oculis intuemur*, *quas tamen*, *quales ſint in ſe*, *perfecte cognoſcere non poſſumus.* Reſp. a) Si viſio illa angelica eſt continua, inceſſabilis ac perpetua, utique etiam perfecta, quo enim rem aliquam preſſius intuemur, eo penitus eam introſpicimus, ac cognoſcimus. b) Beatifica Dei viſio, qua angeli ſancti iamdum fruuntur, quæque beatis hominibus in vita æterna obtingit, non eſt externa & extrinſeca, ſed maxime intrinſeca, ut ſuperius demonſtravimus. c) Proinde non poteſt conferri cum imperfecta & externa illa viſione, qua in hac creaturas intuemur. Nos externa tantum rerum accidentia in hac vita intuemur, ad interiores formas non pertingimus, ſed in futura vita ad ipſam rerum eſſentiam videndam & cognoſcendam penetrare poterimus. d) Viſio, quæ eſt duntaxat extrinſeca, nullam videnti communicat bonum, ſed angeli & beati ex Dei viſione maximum bonum & ineffabile gaudium percipient. e) Emphatice Chriſtus pronunciat, angelos *in cœlo* videre faciem Patris, *qui in cœlis eſt*, ubi cœlorum nomine non intelligitur locus aliquis creatus & corporeus, quo velut domicilio *Deus* concludatur & circumſcribatur, ſed infinita maieſtas ac gloria, quam Apoſtolus vocat *lucem inacceſſam*, in qua Deus habitat, 1 Tim. VI. 16. Quod ſi ergo angeli vident Deum in maieſtate & gloria ſua, utique a divinæ eſſentiæ viſione immediata, intuitiva & beatifica non erunt excluſi. 2) *A promiſſa vitae aeternae felicitate.* Promiſit Deus credentibus in Chriſtum vitam & felicitatem æternam. Ea vero in clara & intuitiva Dei viſione conſiſtit, ut ſuperius eſt demonſtratum. Ergo etiam claram & intuitivam ſui viſionem

pro

miſit. Jam vero quod promiſit, præ- etiam poterit. Thomas part. I. t. 12. art. 1. *Poteſt homo conſequi tudinem ſuam, ad quam a Deo ordi- eſt, ea autem conſiſtit in clara Dei ne.* 3) *A piorum deſiderio & cupi- e.* Pii per virtutem Spiritus ſancti *ἐυσιν* quamdam vitæ æternæ in cor- 10 ſentientes cupidiſſimi deſiderant m videre, ut adparet ex Moſis & idis exemplo, Exod. XXXIII. 18. XLII. 3. hoc piorum deſiderium, te a Spiritu ſancto excitatum, ne- eſt aliquando impleri. Ex co- ione bonitatis in creaturis provehi- in cognitionem, admirationem & lerium ſummæ & increatæ bonita- quæ in Deo eſt, vel potius, quæ eſt Deus; ad illius intuitivam viſio- tandem oportebit nos adſpirare. Ex *con*[illegible]*te abſurditate.* Maxima gaudii cœleſtis & præcipuum fun- ientum omnis ſolidæ conſolationis o conſiſtit, quod Deum in vita æ- a *a facie ad faciem* ſimus viſuri, ut aret ex Jobi exemplo, qui XIX. 26. conſolatione ſeſe unice erigit. Qui negant intuitivam divinæ eſſentiæ nem in vita æterna beatis eſſe pro- àm, illud gaudium & illam conſo- nem labefactant.

…*patribus.* CXXXIX. 3) Ex *pa- tribus.* Auguſtinus epiſt. CXI. ad Fortunatianum a finem: *Quia ſcriptum eſt, videbi- eum, ſicut eſt, quantum poſſumus, mundum ad illam viſionem ipſo adiu- te praeparemus &c. Reſtat, ut inte- de viſione Dei ſecundum interiorem ho- em certiſſimi ſimus. Si autem etiam us mira cummutatione hoc valuerit, a- accedet, non illud abſcedet. Melius illu.l adfirmamus, unde minime du- bitamus, quod homo interior videbit Deum, qui modo ſolus poteſt videre charitatem, quae cum laudaretur, dictum eſt, Deus charitas eſt, ſolus poteſt videre pacem & ſanctificationem, ſine qua nemo videbit Deum.* Epiſt. CXII. ad Paulinam cap 8. *Deſiderium veraciter piorum, quo videre Deum cupiunt, & inhianter ardeſcunt, non, opinor, in eam ſpeciem contuendam flagrat, qua ut vult adparet, quod ipſe non eſt, ſed in eam ſubſtantiam, qua ipſe eſt, quod eſt. Huius enim deſiderii ſui flammam ſanctus Moſes fidelis famulus eius oſtendit, ubi ait Deo, cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur. Si inveni gratiam ante te, oſtende mihi teipſum. Quid ergo? ille non erat ipſe? ſi non eſſet ipſe, non ei diceret: Oſtende mihi temetipſum, ſed oſtende mihi Deum, & tamen ſi eius naturam ſubſtantiamque conſpiceret, multo minus diceret: Oſtende mihi temetipſum. Ipſe ergo erat in ea ſpecie, qua adparere voluerat, non autem ipſe adparebat in natura propria, quam Moſes videre cupiebat. Ea quippe promittitur ſanctis in alia vita. Unde quod reſponſum eſt Moſi, verum eſt, quia nemo poteſt faciem Dei videre & vivere, hoc eſt, nemo poteſt eum in hac vita videre vivens, ſicuti eſt. Nam multi viderunt, ſed quod voluntas elegit, non quod natura formavit &c. Videbimus eum, ſicuti eſt, non ſicut eum homines viderunt, quando voluit in ſpecie, qua voluit, non in natura, qua in ſemetipſo etiam cum videretur, latuit, ſed ſicut eſt, quod ab eo petebatur, cum ei diceretur: Oſtendi mihi temetipſum, ab eo, qui cum illo facie ad faciem loquebatur.* cap. 9. *Eo modo, quo videtur, ſicuti eſt, nunc fortaſſe videtur a quibuſdam angelis, a nobis autem tunc ita videbitur, cum eis facti fuerimus aequales.* Cap. 13. *Accepit Moſes in praeſentia congruum reſponſum, quod faciem Dei videre non poſſet, quam nemo vi-*

videret, & viveret, hoc modo ſignificante Deo alterius potioris vitae eſſe illam viſionem. Cap. 15. *Si quaeris, utrum etiam Deus, ſicuti eſt, aliquando videri poſſit? reſpondeo filiis hoc eſſe promiſſum, de quibus dictum eſt:* Scimus, quia cum adparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum, ſicuti eſt. *Si quaeris unde eum videbimus, reſpondeo, unde angeli vident, quibus tunc erimus aequales.* Lib. XXII. de civ. Dei cap. 29. non longe a principio: *Sicut angeli vident faciem Patris, ita & nos viſuri ſumus, ſed nondum ita videmus. Propter quod ait apoſtolus*: videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem a facie ad faciem. *Praemium itaque fidei nobis viſio iſta ſervatur, de qua & Johannes apoſtolus loquens*, cum adparuerit, *inquit*, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum, ſicuti eſt. *Facies autem Dei manifeſtatio eius intelligenda eſt, non aliquod tale membrum, quale nos habemus in corpore, atque iſto nomine nuncupamus.* Et poſtea: *Ipſis videri Deum cum videbitur, Chriſtianus ambigit nemo, qui fideliter accipit, quod ait Deus ille magiſter: Beati mundi corde, quoniam ipſi Deum videbunt.* Confer quæ ex ſoliloq. & meditat. eiuſdem adduximus ſuperius. Proſper a præceptore ſuo hac in parte non diſcedit, ſic enim ſcribit libr. I. de vit. contemplat. cap. 2. *Quod beati hic crediderant, ibi videbunt, ſui creatoris ſubſtantiam mundis cordibus contemplantes aeterna exſultatione gaudebunt &c. Nec latebit iam perfecte beatos aliquid ſecretorum, qui, quod eſt longe praeſtantius, ipſum viſuri ſunt mundis cordibus Deum.* Gregorius hom. XXXVII. in evang. *Quae lingua dicere, vel quis intellectus capere ſufficit, illa ſupernae civitatis quanta ſint gaudia, angelorum choris intereſſe, cum beatiſſimis ſpiritibus gloriae conditoris adſiſtere, praeſertim Dei vultum cernere, incircumſcriptum lumen videre &c.* Beda in Marci XI. *O quanta felicitas, deitatis viſioni inter angelorum choros adeſſe perpetuo, ſi tanta transfigurata Chriſti humanitas duorumque ſocietas ſanctorum ad punctum viſa delectat!* Coniunge ea, quæ ex aliis patribus adduximus ſuperius §. 61. & quæ de hac quæſtione diſſerit b. Lutherus tom. VI. Jen. Germ. f. 208.

§. CXL. 4) Ex ipſis adverſariis. Petrus Martyr claſſ. I. locor. comm. cap. 4. §. 12. *In vita aeterna Dei eſſentia non quidem ſenſibus, verum animo ſeu mente cognoſcetur a beatis, quandoquidem Johannes ait: Cum adparuerit, videbimus eum ſicuti eſt*, 1 Joh. III. 2. *Paulus idem teſtatur: Nunc per ſpeculum & in aenigmate [illegible]cimus, tunc a facie ad faciem*, 1 Cor. XIII. 12. *Idem ex verbis Chriſti colligitur: Angeli eorum ſemper vident faciem Patris*, Matth. XVIII. 10. *Nam alibi docuit, in beata reſurrectione iuſtos inſtar angelorum fore*, Matth. XXII. 30. *Unde conficitur, nos haud ſecus atque angelos Deum viſuros, quare ſi faciem eius illi vident, nos eamdem utique contemplabimur. Aliud teſtimonium Pauli habetur* 1 Cor. XIII. 12. *Tunc cognoſcam, quemadmodum & cognitus ſum. Nos autem a Deo nude & eſſentialiter cognoſci, nemo ambigit.* Polanus libr. I. ſyntagm. cap. 6. *Prima & praecipua beatitudinis pars eſt viſio Dei, quae in angelis eſt ſemper clara, per quam vident Dei eſſentiam &c. In homine eſt vel obſcura, quae eſt huius vitae, dum anima adhuc exiſtens in corpore mortali cognoſcit Deum per fidem tanquam per aenigma & ſpeculum; vel clara, quae eſt alterius vitae, cum anima tum ſeparata a corpore, tum poſt reſurrectionem univerſalem, rurſus ei uni-*

4) *Ex ipſis adverſariis.*

unita Deum cognoſcit a facie ad faciem, ſicuti eſt. Quod Polanus addit, *nec angelos nec homines videre totam Dei eſſentiam*, illud ſi de comprehenſiva viſione intelligat, concedimus; ſimpliciter autem ac unde adſertum admittere non poſſumus, quia divina eſſentia eſt αμεριστος, ac partem extra partem non habet. Schönfeldius in diſp. de vita æterna th. 24. *In vita aeterna abſtractiva & imperfecta Dei notitia in intuitivam & perfectivam mutabitur, ita ut Deum a facie ad faciem, & ſicuti eſt, hoc eſt, ſecundum eſſentiam eius ſeu quidditative viſuri ſimus.* Theſ. 26. *Non immerito igitur a patribus eorum damnata fuit opinio, qui Deum per eſſentiam videri poſſe, aut unquam viſum iri ab intellectu creato, negaverunt.* Poniatovius fulgore veritatis conſtrictus in diſſert. Theol. theſ. 217. in hæc erumpit verba: *An negatur, Deum a nobis in vita cæleſti, qualis eſt in ſua eſſentia, viſum iri? abſit.*

Argumenta partis negantis: 1) ex dictis ſcripturae.

§. CXLI. In contrarium urgentur: 1) *quaedam ſcripturae dicta*, 2) *quaedam argumenta*. Quæ 1) ex *ſcripturis* producunt, primo ſtatim intuitu a vero quæſtionis ſtatu deprehenduntur aliena. Propius ad eum accedere videntur ſequentia: Exod. XXXIII. 20. *Non videbit me homo.* Reſp. loquitur de viſione divinæ eſſentiæ & majeſtatis in hac vita, quam infirmitas naturæ noſtræ non poſſet ferre. Neque enim abſolute & ſimpliciter dicit Iehovah, *non videbit me homo*, ſed addit conditionem *& vivet*, hoc eſt, in ſtatu huius vitæ nec mens, nec oculi humani meam gloriam & maieſtatem videre poſſunt. Non videbit me homo, & vivet, quia viſio præſens eſt finita, Deus autem infinitus. 2) Deut. VI. 24. Hebr. XII. 29. *Deus eſt ignis conſumens.* Reſp. impiis & incredulis, ſed piis eſt *ipſa charitas*, 1 Ioh. IV. 8. *eſt lumen delectabile*, Pſalm. XXXVI. 10. eſt *lux ſuaviſſima*, 1 Ioh. I. 5. eſt *quaſi ros & abies virens*, Oſ. XIV. 6. 9. eſt ipſa *ſuavitas*, Pſalm. XXXIV. 9. Sicut ignis non ſolum gratam lucem, ſed etiam fervidum ardorem exhibet; ſic Deus piis eſt lux ſplendens ac lucens, impiis vero ignis conſumens. Ut ignis eſt elementum ſubtiliſſimum; ſic Deus ſpiritus puriſſimus. Sicut ignis eſt lucidiſſimus; ſic Deus eſt lux ineffabilis, beatos illuminans, adfectum delectans. Sicut ignis eſt calidiſſimus; ſic Deus ſuo calore omnia vivificat, purgat, animat, imo & cum homines ita promerentur, iraſcitur, punit, adurit ac zelo iræ ſuæ omnia devaſtat. Sicut ignis eſt leviſſimus; ſic Deus habitat in excelſis. Sicut ignis eſt ſimpliciſſimus; ſic Deus nulli rei creatæ immiſtus. Confer Dionyſium de cœleſt. hierarch. cap. 15. In hiſce comparationis membris ſubſiſtendum, neque præter & contra ſcripturam ex eà colligendum, quod beati in vita æterna divinam eſſentiam non poſſint videre, cum ipſa experientia teſtetur, nos in hac vita ignem conſumentem oculis corporeis intueri. 3) Eſai. VI. 2. *Seraphin tegunt facies ſuas.* Reſp. ob humilitatem, modeſtiam ac reverentiam, ſicut etiam viginti quatuor ſeniores ob eamdem cauſam *coronas ſuas proiiciunt ante thronum*, Apoc. IV. 10. non quod divinam eſſentiam ac maieſtatem videre vel nolint vel non poſſint. Si propterea velarent oculos, quod ſplendorem divinæ maieſtatis ferre non poſſent, cur etiam obvelarent pedes? Quid quod non ſuam ſed Dei in forma humana adparentis faciem ſeraphini illi ſpiritus texiſſe dicuntur ab Hieronymo epiſt. CXLII. ad Damaſum,

ac Cyrillo in comm. illius loci, cum verba פניו ac רגליו non minus ad Deum quam ad ſeraphim adcommodari poſſint. Sed non diſcedimus a communi interpretatione. 4) Matth. XI. 27. *Nemo novit Filium niſi Pater, & nemo novit Patrem niſi Filius.* Reſp. immediate additur, *& cui voluerit Filius revelare.* Senſus igitur eſt, quod abſque revelatione per Filium in verbo evangelii exterius, & per ſpiritus ſancti illuminationem interius factam nec eſſentiæ nec voluntatis divinæ ſalutaris & ſalvifica cognitio cuiquam hominum in hac vita obtingere poſſit. Confer harm. evang. cap. 57. 5) Ioh. I. 18. & 1 Ioh. IV. 12. *Deum nemo vidit unquam.* Ioh. VI. 46. *Non quod Patrem viderit quisquam* Reſp. uterque locus ſuam ſecum portat expoſitionem. In priore enim additur; *Filius, qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarravit nobis*; in poſteriore: *niſi is, qui eſt a Deo, hic vidit Patrem.* Idem ergo ſenſus cum dicto priore, utrobique de cognitione huius vitæ ex naturalibus viribus petita agitur. 6) 1 Cor. II. 11. *Quae Dei ſunt; nemo novit niſi Spiritus Dei.* Reſp. immediate præcedit v. 10. *Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum*; ac v. 12. ſequitur: *Nos autem non ſpiritum mundi accepimus, ſed Spiritum, qui ex Deo eſt, ut ſciamus, quae a Deo donata ſunt nobis.* Quæ vero συνέχεια vel συνέπεια, a negata Dei cognitione ſalvifica ex ſolis naturæ viribus citra revelationem Spiritus ſancti nemini exſpectanda ad negationem viſionis beatificæ in vita æterna progredi? 7) Eph. III. 10. *Ut innoteſcat nunc principatibus ac poteſtatibus in cæleſtibus per eccleſiam multiformis ſapientia Dei.* 1 Pet. I. 12. *In quae deſiderant etiam angeli proſpicere.* Reſp. Gregorius lib. XVIII. moral. cap. 28. *angelos videre Deum ſine faſtidio, ideo dicuntur perpetuum videndi deſiderium habere, quia nunquam fatigantur videndo.* Simplicius reſpondetur per diſtinctionem inter *eſſentiam* ac *decreta divina*; ut in formando quæſtionis ſtatu monuimus. Quamvis enim angeli divinam eſſentiam videant, tamen liberorum conſiliorum ac decretorum divinorum per illam viſionem non redduntur ſtatim conſcii, niſi divina revelatio accedat. 8) 1 Tim. VI. 16. *Habitat Deus lucem inacceſſam, quem nullus hominum vidit; ſed nec videre poteſt.* Reſp. quidam intelligunt de viſione divinæ eſſentiæ *in hac vita*, quidam de *comprehenſiva notitia*, quidam de *naturali* citra verbi revelationem *cognitione*, quidam de *viſione corporea*. Quidquid ſit, non poteſt hoc opponi clariſſimis dictis, quæ teſtantur, beatos in vita æterna Dei eſſentiam viſuros.

2) *Ex rationibus.*

§. CXLII. *Rationes* potiores hæ ſunt: 1) *ab infiniti conditione. Inter potentiam & obiectum debet eſſe proportio. Sed inter intellectum creatum, utpote finitum, & Deum increatum, utpote infinitum, nulla eſt proportio. Ergo intellectus creatus non poteſt videre Deum increatum, alias finitum caperet infinitum.* Reſp. capacitas docendi gratia ſtatui poteſt triplex; a) *unionis*, qua unum cum altero quovis modo coniungitur vel coniungi poteſt. b) *Cognitionis*, qua potentia cognoſcens aliud cognoſcit, vel cognoſcendo recipit. Eaque eſt vel *adaequata & comprehenſiva*, vel *non adaequata & quidditativa*. c) *Comprehenſionis phyſicae* ſeu *quantitativae*, qua quantum a quanto comprehenditur, ſicut dolium a vino, pecunia a marſupio. Finitum non eſt capax infiniti capacitate *cognitionis compre-*

prae-

prehenſivae & adaequatae · nec capacitate *comprehenſionis phyſicae vel quantitativae*; ut & capacitate *unionis*, cum adſumta natura humana λογῳ infinito ſit perſonaliter unita. Eodem recidit, quod ſcholaſtici diſtinguunt inter *proportionem quantitatis*, quæ in eo conſiſtit, quod unum menſuret alterum ſecundum proportionem dupli, tripli, quadrupli &c. & inter *proportionis habitudinis*, quæ in eo conſiſtit, quod unum dicat habitudinem ſeu eſſentialem ordinem ad alterum, quo pacto ſe habent materia & forma, cauſa & effectus, potentia & obiectum. Ad cognitionem intuitivam non requiritur prior proportio, ſed ſufficit poſterior. 2) *A comparatione. Sicut eſſentia angeli excedit oculum corporeum, ſic eſſentia Dei longe magis excedit intellectum hominis creatum. At oculus corporeus non poteſt elevari ad videndam angeli eſſentiam. Ergo nec intellectus creatus poteſt elevari ad videndam divinam eſſentiam.* Reſp. de *minore* iudicium fieri poterit ex quæſtione ſequente. Ad *maiorem* reſpondent ſcholaſtici per diſtinctionem inter *exceſſum perfectionis* & *proportionem potentiae ad obiectum*; quoad exceſſum perfectionis eſſentiam divinam magis excedere intellectum hominis creatum, quam angeli eſſentia excedit oculum corporeum, interim tamen eſſentiæ divinæ intercedere proportionem cum intellectu creato, qualis eſt inter obiectum cognoſcendum & potentiam cognoſcentem.

Quæritur II) An beati divinam eſſentiam oculis corporeis ſint viſuri?

§. CXLIII. Quæritur II) *An beati divinam eſſentiam oculis corporeis ſint viſuri?* Negant: 1) quidam ex *patribus*. Ambroſius lib. I. in Luc. 1. p. 12. *Nec in loco Deus videtur, ſed mundo corde, nec corporalibus oculis Deus quaeritur, nec circumſcribitur viſu, nec tactu tenetur, nec auditur adfatu, nec ſentitur inceſſu. Et cum abſens putatur, videtur, & cum praeſens eſt, non videtur.* Confer Irenæum lib. IV. cap. 37. Origenem cont. Celſum lib. VII. Athanaſium orat. cont. idola. Theophylactum in 1. Cor. XIII. cumprimis Auguſtinum epiſt. CXII. ad Paulinam. 2) *Scholaſtici & pontificii omnes*. Thomas part. I. quæſt. 12. art. 3. *Implicat contradictionem, Deum videri oculo corporeo.* Becanus part. I. theol. ſchol. cap. 9. quæſt. 6. *Communis eſt ſententia, quod impoſſibile ſit Deum clare & intuitive videri oculis corporis.* 3) *Calviniani*. Martyr claſſ. I. locor. comm. cap. 4. §. 2. *Errant, qui Dei eſſentiam beatorum oculis videri exiſtimant.* Zanch. lib. III. de natura Dei cap. 2. quæſt. 16. p. 293. *Nemo hominum Deum videre poteſt, non ſolum oculis corporeis, qua de re nemo quidem dubitat, ſed nec oculis mentis videre unquam, hoc eſt, comprehendere quiſquam poteſt.* Argumentis id probatur eiusmodi: 1) ex *ſcripturis*. a) Talis viſio in vita æterna beatis promittitur, *quae ſuccedit fidei*, 1 Cor. XIII. 12. 2 Cor. V. 7. quæ communis eſt beatis angelis & hominibus Matth. XVIII. 10. quam pii ex hac vita decedentes ſtatim conſequuntur, & quam modo habent animæ beatæ in cœlo exiſtentes. Iam vero viſio, quæ fidei ſuccedit, eſt *intellectualis*, quia perfectior eſt fide, & facit nos vere beatos ſecundum animam; viſio angelorum & animarum ſeparatarum itidem eſt *intellectualis*. Ergo etiam viſio beatis in futura vita ſperanda erit *tanta intellectualis*. b) Deus ſimpliciter vocatur ἀόρατος, Col. I. 15. 1 Tim. I. 17. VI. 16. Hebr. XI. 27. quæ ἀορασία inter eſſentiales & immutabiles Dei proprietates refertur. *c*) Quo-

Quoties ſcriptura collationem inſtituit inter viſionem huius & futuræ vitæ, non id fit reſpectu *organi viſionis*, ſed reſpectu *quantitatis*. Nam imperfectioni confert perfectionem, quæ erit in altera vita perfectiſſima, quanta quidem in creaturam cadere poteſt, eodem ſemper manente viſionis organo, quo Deum in hac vita conſpeximus, 1 Cor. XIII. 12. 1 Ioh. III. 2. 2) Ex *rationibus*. a) Nullus ſpiritus cadit ſub ſenſum corporis, Deus eſt ſpiritus, Ioh. IV. 24. Ergo b) Infinitum non poteſt ſenſu finito comprehendi. Atqui Deus infinitus, corporeus ſenſus finitus. Ergo c) Nulla potentia ferri poteſt extra ſuum obiectum. Sed obiectum viſus corporalis eſt viſibile corporeum, non ſpiritus inviſibilis incorporeus. d) Viſionis obiectum eſt color, *qui eſt extremitas perſpicui in corpore terminato*, vel *qualitas eſt lucido & opaco congregato exſurgens*. At Deo non convenit color, quia eſt incorporeus. Adfirmantem quæſtionis partem amplectuntur quidam ex noſtris: Chytræus in lib. de vita & morte p. 157. *In vita aeterna revelatam faciem & gloriam ſanctae Trinitatis ſeu nudam & omnium beatorum mentibus & oculis clare conſpiciendam ſe exhibentem eſſentiam Dei perſpiciemus.* Schilterus in diſp. de vita æterna th. 65. *Etſi ſcholaſtici de inſtrumento futurae viſionis Dei multas intricatas quaeſtiones movent, nos tamen certo ſtatuimus, claritatem oculorum noſtrorum in altera vita ſublata priore ſuffuſione cuiusvis lyncis & aquilae perſpicacitatem longiſſime a tergo relicturam.* Cramerus in tract. de ſublimi corporis glorificati myſterio cap. 16. p. 137. *Obiectum oculorum noſtrorum in vita aeterna futurum eſt longe excellentiſſimum, videlicet ipſe Deus, ſacroſancta Trinitas, Pater, Filius & Spiritus ſanctus, & qui in Deo ſunt angeli, & confratres noſtri omnis chorus beatorum. Tam igitur excellentibus obiectis in vita aeterna adprehenſis, bone Deus, quam neceſſe erit oculos noſtros eſſe illuſtres & acutos, qui nunc ut noctuae ad lumen creatum caecutiunt, ut ibi etiam increatum ſuſtinere poſſint.* Idem ex Calvinianis ſtatuit Alſtedius in theol. didactico ſcholaſt. ſect. IV. cap. 41. reg. 5. p. 840. *Videbimus Deum ſpiritu. Videbimus & oculis, ſed ſpiritualiter. Corpora enim noſtra atque adeo oculi erunt ſpiritualia, non ſubſtantiae ſed qualitatis & actionis ratione.* Argumentis uti poſſunt huiusmodi: 1) Iobus XIX. 26. inquit: *In carne mea videbo Deum meum, quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei adſpecturi ſunt.* 2) Pſalm. XVI. 11. XVII. 15. XLII. 3. Apoc. XXII. 4. *faciem Dei* dicuntur beati *viſuri*, 1 Cor. XIII. 12. *facie ad faciem.* 3) 1 Cor. XV. 28. *Deus erit omnia in omnibus*, ergo etiam oculis glorificatis erit ſumma lux, ſummum gaudium. 4) Deus incorporeus videt oculis ſpiritualibus corporea. Ergo etiam divina ſua potentia efficere poteſt, ut oculi beatorum corporei videant obiectum ſpirituale & incorporeum. 5) Per divinam virtutem fieri poteſt, ut ignis infernalis corporeus agat in rem ſpiritualem, in animas ſcilicet impiorum & angelos malos. Ergo etiam divina virtute fieri poteſt, ut viſus corporeus poſſit videre obiectum ſpirituale. 6) Sicut intellectus creatus ac finitus poteſt ſupernaturali lumine gloriæ ita evehi, ut increatam & infinitam Dei eſſentiam videat; ita quoque oculus corporeus glorificatus per lumen gloria ita evehi poteſt, ut Deum incorporeum videat. 7) Vitæ æternæ beatitudo conſiſtit in viſione Dei, ergo ab eius viſionis participatione non videntur excludendi oculi glorificati. 8) De-

omnem caliginem tam ab oculis a mentibus beatorum abſterget, ſus non minus quam animas in..i & incomprehenſibili quadam lu..rfundet.

.XLIV. Nos mediæ quodammodo .c inſiſtendum arbitramur, quam ..tibus theorematibus monſtramus. ..ertum eſt, *oculum corporeum non..lorificatum divinam eſſentiam non vi..* Probatio petenda ex §. CI. pro.. 2) Non eſt ſtatuendum cum ..o, *Deum propterea oculis corporeis ..atis in vita aeterna viſum iri, quia ..re poſſit corpus attribui*, in tract. ..o p. 201. & 237. *& quia non ſo..tione qualitatis, ſed etiam ratione ..tatis dicatur magnus*, pag. 239. Deus, ut in ſua natura eſt ſpiritus ..oreus, ita quoque in omnem æ..item talis manet. 3) Naturali ..e fieri nequit, ut oculus corpore..um videat, quod evidenter pro..ationes paulo ſuperius adductæ. ..erto & apodictice in huius vitæ ..itate decidi nequit, an tantum o..nentis, an vero etiam oculis cor.. glorificatis Deum in vita æter..us viſuri; *neque enim auris audi..et oculus vidit, nec in cor hominis ..lit, quid Deus praeparaverit ſe di..is*, 1 Cor. II. 9. Deum a beatis ..i æterna ſummo cum gaudio con..m iri, in ſcripturis ſacris revela..kſtat, ſed quis futurus ſit viſio..ius beatificæ modus, *an mentalis ..& interior*, an ſimul *ocularis & ..r*, vix invenietur definitum. Quod ..ob redemtorem ſuum *oculis ſuis ſe ..turum adſerit*, id de Filio Dei in..o, cui *Goëlis* nomen in ſcripturis ..ariter adpropriatur Geneſ. XLVIII. ..i. XX. 10. Exod. III. 8. XXIII. 20. Pſal. XIX. Pſal. LXXII. 14. Eſai. LXIII. 9. accipi poteſt. Dicta, *quae de viſione faciei divinae* loquuntur, de mentali & intellectuali viſione agunt, cum Deo non competat facies corporea. Ipſi etiam angeli dicuntur *faciem Patris* cœleſtis *ſemper videre*, Matth. XVIII. 10. quod tamen oculis corporeis fieri, nemo dixerit. 5) Non poteſt nec debet pertinaciter negari per potentiam Dei infinitam beatorum oculos ita glorificari, ac per lumen ſupernaturale ita evehi poſſe, ut ad ipſam divinæ eſſentiæ viſionem pertingant; a) quia ob rationes phyſicas communi & ordinario naturæ curſu petitas immenſa & infinita Dei potentia limitari, coarctari & conſtringi neutiquam debet. Scaliger exer. CCCLXVIII. ſect. 9. b) Quinimo ipſi ſcholaſtici diſputant, *ſi conſideretur viſus, ut eſt quaedam creatura Deo ſubiecta per potentiam obedientialem poſſe eum a Deo adſumi tanquam inſtrumentum ad producendum quemcunque effectum, qui non indiget principio vitali in ſui productione.* Suarez tom. II. diſp. 30. art. 11. num. 2. Becanus d. l. c) Si Deus alias ſpiritus proprietates poteſt corpori glorificato conferre, quidni & hanc, ut oculis ſuis ſpiritum poſſit videre? d) Certe Deus non minus diſtat infinite ab intellectu creato, quam a viſu corporeo. Iam vero conſtat, per lumen ſupernaturale intellectum creatum elevari ad Deum intuitive cognoſcendum, quidni etiam viſus corporeus elevari poſſit ad Deum videndum? Excipiunt quidem ſcholaſtici, *in proportione obiecti & potentiae plus diſtare Deum a viſu corporeo, quam ab intellectu creato, quia Deus eſt extra totam latitudinem obiecti viſus, non autem extra obiectum adaequatum intellectus creati.* At in definiendis quæſtionibus

bus de potentia divina, quid Deus poſſit, vel non poſſit, cauti & circumſpecti eſſe debemus, quia *Deus poteſt plus praeſtare, quam petimus, aut intelligimus*, Eph. III. 20. Quod ſi ergo ſalva divinæ eſſentiæ infinitate intellectus finitus ad intuitivam Dei cognitionem elevari poteſt, probabile videtur, etiam glorificatum oculum ſalva divinæ eſſentiæ ſpiritualitate ad claram Dei viſionem elevari poſſe. Rectius igitur huius quæſtionis deciſio futuræ experientiæ reſervatur, quam odioſe ac moroſe de ea contenditur. Hanc modeſtiam video placere Auguſtino epiſt. CXI. ad Fortunatianum: *Si quis Deum incommutabilem & incorporalem ſpiritum ubique totum eſſe credens tantam huius corporis mutationem futuram putat, cum ex animali fuerit ſpirituale, ut etiam ſubſtantiam incorporalem non locorum intervallis vel ſpatiis diviſibilem, vel etiam membrorum lineamentis ac finibus terminatam, ſed ubique totam per tale corpus videre poſſimus, volo & me doceat, ſi verum ſapit; ſi autem in hoc falſum ſentit, longe tolerabilius eſt corpori aliquid arrogare, quam Deo derogare.* Lib. XXX. de civ. Dei cap. 29. *Viſuri ſunt beati Deum in ipſo corpore ſed utrum per ipſum, ſicut per corpus nunc videmus ſolem, lunam, ſtellas &c. non parva quaeſtio eſt. Durum eſt dicere, quod ſancti talia corpora tunc habebunt, ut non poſſint oculos claudere atque aperire, cum velint. Durius autem, quod ibi Deum, quisquis oculos clauſerit, non videbit &c. Abſit ergo, ut dicamus, illos ſanctos in illa vita Deum clauſis oculis non viſuros, quem ſpiritu ſemper videbunt. Sed utrum videbunt & per oculos corporis, cum eos apertos habebunt, inde quaeſtio eſt. Si enim tantum poterunt in corpore ſpirituali eo modo, utique etiam ipſi oculi ſpirituales, quantum poſſunt iſti, quales nunc videmus, procul dubio per eos Deus videri non poterit. Longe itaque alterius erunt potentiae, ſi per eos Deus videbitur incorporea illa natura, quae non continetur loco, ſed ubique tota eſt &c. Ipſis videri Deum cum videbitur, Chriſtianus ambigit nemo: ſed utrum etiam corporalibus oculis ibi videatur; hoc in iſta quaeſtione verſamus &c. Quia ſpirituale corpus neſcimus quantos habeat acceſſus, de re quippe inexperta loquimur, ubi aliqua, quae aliter intelligi nequeant, divinarum ſcripturarum non occurrit, ſed ſuccurrit auctoritas, neceſſe eſt, ut contingat in nobis, quod legitur in libro ſapientiae. Cogitationes mortalium timidae & incertae providentiae noſtrae. Ratiocinatio quippe illa philoſophorum, qua diſputant, ita mentis adſpectu intelligibilia videri, & ſenſu corporis ſenſibilia, hoc eſt, corporalia, ut nec intelligibilia per corpus, nec corporalia per ſeipſa mens valeat intueri, ſi poſſet nobis eſſe certiſſima, profecto certum eſſet per oculos corporis etiam ſpiritualis nullo modo poſſe videre Deum. Sed iſtam ratiocinationem & vera ratio & prophetica irridet auctoritas. Quis enim ita ſit averſus a vero, ut dicere audeat, Deum corporalia iſta neſcire? Numquid ergo corpus habet, per cuius oculos eam poſſit addiſcere? &c. ſicut ergo conſtat corpora videri ſpiritu, quid ſi tanta erit potentiae ſpiritualis corporis, ut corpore videatur & Spiritus? Spiritus enim eſt Deus &c. Aut ergo per illos oculos ſic videbitur Deus, ut aliquid habeant in tanta excellentia menti ſimile, quo & incorporea natura cernatur, quod ullis exemplis ſine ſcripturarum teſtimoniis divinarum vel difficile vel impoſſibile eſt oſtendere. Aut quod eſt ad intelligendum facilius, ita Deus nobis erit notus atque conſpicuus, ut videatur ſpiritu a ſingulis nobis in ſingulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in ſeipſo, videatur in cælo novo & in terra nova, atque in omni, quae tunc fuerit*

rit, creatura, videatur & per corpora in omni corpore, quocunque fuerint ſpiritualis corporis oculi atie perveniente directi. Auguſtini verba repetit Eucher. Gallus libr. IV. comm. in libr. Regum.

Quæritur III) An beati per ſpeciem intelligibilem videant divinam eſſentiam.

§. CXLV. Quæritur III) *An beati per ſpeciem intelligibilem videant divinam eſſentiam?* Negant ſcholaſtici hac ratiocinatione uſi: *Quando obiectum intelligibile eſt immateriale & per ſe praeſens intellectui cognoſcenti, non opus eſt ſpecie intelligibili, quia neceſſitas ſpeciei intelligibilis, oritur ex duplici cauſa, vel quia obiectum cognoſcendum eſt materiale, ac proinde non niſi per ſpeciem immaterialem ad intellectionem, quae immaterialis eſt, concurrere poteſt, vel quia non ſufficienter intellectui praeſens eſt, ac proinde per ſpeciem ſui vicariam intellectui impreſſam ipſi adproximat. Iam vero divina eſſentia, beatificae viſionis obiectum, eſt immaterialis & intime praeſens intellectui creato. Ergo ad eius viſionem non opus eſt ſpecie intelligibili.* Scriptura emphatice pronunciat *Deum fore omnia in omnibus*, 1 Cor. XV. 28. *beatos Deum facie ad faciem viſuros*, 1 Cor. XIII. 12. nulla igitur ſpeciei intelligibilis erit neceſſitas.

IV) An beati ad videndum Deum indigeant aliquo lumine gloriae?

IV) *An beati ad videndum Deum indigeant aliquo lumine gloriae?* Durandus negat, ſed reliqui ſcholaſtici adfirmant uſi hac ratiocinatione: *Viſio beatifica non minus ſupernaturalis eſt, quam adſenſus fidei, cui tanquam imperfectiori ſuccedit clara viſio tanquam aliquid perfectius. Iam vero ad adſenſum fidei requiritur auxilium aliquod ſupernaturale, quod vocant lumen gratiae. Ergo etiam ad claram Dei viſionem itidem requiritur aliquod auxilium ſupernaturale, quod vocari poteſt lumen gloriae.* Ex ſcripturis huc referri poſſet, quod Pſal. XXXVI. 10. regius Pſaltes dicit: *In lumine tuo videbimus lumen*, quodque Apoc. XXI. 23. *claritas Domini cæleſtem Hieroſolymam* dicitur *illuminatura. V) An in hac vita alicui clara & intuitiva divinae eſſentiae viſio contigerit. VI) An viſio beatifica poſſit eſſe comprehenſiva?* Ad has quæſtiones reſponſio peti poteſt ex illis, quæ circa primam quæſtionem in formatione ſtatus fuere dicta §. 133. VII) *An beati Deum videntes omnia in Deo videant?* De hac quæſtione egimus in tract. de morte. §. 326. Reliquæ a ſcholaſticis de viſione Dei beatifica motæ quæſtiones curioſæ potius ſunt quam fructuoſæ, ac temere potius quam vere ab ipſis definiuntur.

2) De Dei glorificatione. 1) An beati etiam externa voce Deum ſint glorificaturi.

§. CXLVI. 2) De *Dei glorificatione* quæritur: I) *An beati etiam externa voce Deum ſint glorificaturi?* Thomas II. ſent. diſt. 2. q. 2. art. 2. ad 5. refert, *aliquos dixiſſe, non fore in cælo vocalem Dei laudem; ſed tantum mentalem; quia non erit ibi reſpiratio, cum in cælo non ſit aër, iam vero in reſpirantibus tantum eſt vox.* Illis alii reſponderunt, *beatis non eſſe neceſſariam reſpirationem per aëris externi attractum, cum corpora eorum futura ſint impaſſibilia, interim tamen ad efformandas voces & vocalem Dei laudem aërem quemdam internum & externum, pulmonibus arteriae & gutturi ipſorum fore inſitum.* Auguſtinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 30. *omnia membra & viſcera incorruptibilis corporis in laudibus Dei profectura* adſerit, cuius laudis & præconii quæ futura ſit ratio, quis in hac carnis infirmitate vel cogitando vel fando adſequi

poteſt? Scriptura non ſolum *vocali laude* Apoc. VII. 12. ſed etiam *citharis aureis* a beatis Deum glorificandum adſerit Apoc. V. 8. XIV. 2. XV. 2. ſed quilibet videt, hoc poſterius more huius ſeculi dictum μεταφορικως eſſe accipiendum, unde vocantur κιθαραι τοῦ θεοῦ *Dei* vel divinæ *citharae*.

II) Qua lingua ſint Deum glorificaturi?

II) *Qua lingua beati Deum ſint glorificaturi & invicem collocuturi?* *Unam* omnium beatorum fore *linguam*, probabiliter creditur: 1) quia futuri ſumus omnes unus populus, una civitas in cœleſti patria. 2) Diverſitas linguarum fuit pœnæ loco mundo immiſſa, at ab eccleſia triumphante aberit omnis pœna. 3) Eccleſia triumphans non erit deteriore loco, quam fuit militans. At ea ſemel uſa fuit una communi lingua. Quæ vero erit illa beatorum lingua? Galatinus libr. XII. de arcanis cap. 4. ſtatuit, *beatos lingua Hebraica in Dei laudibus & mutuis colloquiis uſuros*, quod probat 1) ex *dicto prophetico* Soph. III, 8. *Exſpectat me, ait Dominus, in die reſurrectionis meae in futurum. Quia iudicium meum ut congregem gentes, ut colligam regna ad effundendam ſuper eos indignationem meam, omnem iram naſi mei, quoniam in igne zeli mei devorabitur univerſa terra.* v. 9. *Quia tunc convertam ad populos labium electum, ut invocent omnes in nomine Dei & colant eum humero uno*, id eſt, parte una. Hunc locum de extremo iudicio agere probat ex Targum Ionathan, in quo talis exſtat paraphraſis: *Propter hoc exſpectate verbum meum, id eſt, Meſſiam in die oſtenſionis meae ad iudicandum.* Et infra: *Quia in igne vindictae meae conſumentur omnes impii terrae.* Tunc ergo ad omnes beatos convertetur *labium electum*, id eſt, una lingua, ſcilicet Hebraica, Deum laudabunt, quæ propterea dicitur *labium electum*, quia Deus eam præ cæteris elegit, qua & patribus loqueretur, & legem ſuam promulgaret, 2) Ex *primorum parentum exemplo.* Primi parentes lingua Hebræa in paradiſo loquebantur, eademque electi omnes in ſtatu innocentiæ locuti fuiſſent, ſi primi parentes in gratia perſtitiſſent. 3) Ex *uſu antiquo.* Quemadmodum ante linguarum diviſionem in turri Babel factam *univerſa terra erat labii unius*: ita in reſurrectione omnes homines una loquentur, lingua ſcilicet Hebræa. 4) Hiſce argumentis addunt Caietanus in comm. 1 Cor. XIII. & Viguerius in inſtitut. cap. 9. quod apoſtolus 1 Cor. XIII. 8. dicit *linguas ceſſaturas*, non autem linguam ceſſaturam, ut innuat, quod in vita æterna ceſſatura ſit varietas linguarum, non tamen omnis lingua, quia beati non tantum mente ſed etiam lingua Deum laudabunt, ac proinde [illegible] remanebit lingua, videlicet Hebræa. 5) Sancti angeli eadem Deo accinunt: *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Zebaoth*, Eſai. VI. 3. Omnes patriarchæ & prophetæ hac lingua uſi; Chriſtus ipſe in diebus carnis Syriaca, quæ Hebrææ dialectus eſt, fuit uſus, ac poſt ſuam in cœlos adſcenſionem ἑβραΐδι διαλεκτῳ ad Paulum locutus eſt, Actor. XXVI. 14. Erimus ἰσαγγελοι, ergo etiam lingua angelorum loquemur, 1 Cor. XIII. 1. 6) In Apocalypſi ſancti dicuntur in cœlo cantaturi *Amen*, *Alleluia*, quæ ſunt Hebraicæ voces, XIX. 4. Quidam contra ſtatuunt, *Omnes linguas, quibus in hac vita utimur ceſſaturas, cum apoſtolus generaliter loquatur* 1 Cor. XIII. 8. *ac aliam quamdam ſenſibilem linguam hac noſtra longe nobiliorem & cœleſtem beatis infundendam, quae deceat os & corpus glorioſum, qua Deum etiam vocaliter laudent.*

Qui-

Quidam exiſtimant, *locuturos beatos, quacunque lingua libuerit, quia omnes omnibus erunt notae, proinde quibuscunque velint pro libitu uti poterunt.* Sed hæc futuræ beatæ experientiæ rectius reſervantur, quam ſcrupuloſe diſputantur.

Quaeritur de bonis animae. 1) An beati ſeſe invicem ſint agnituri.

§. CXLVII. De bonis *internis* alterutri parti, & quidem 1) *animae propriis* quæritur I) *An beati in vita aeterna ſeſe invicem ſint agnituri?* Beatus noſter Lutherus in cœna, quam cum amicis ac familiaribus in his terris celebravit ultimam, variis de rebus pia cum ipſis miſcens colloquia, hoc etiam inter alia rogabat, *num in ſempiterna illa vita ſimus alter alterum recogituri?* cumque illi averent ex ipſo ſcire, *quid*, inquit, *accidit Adamo? nunquam ille viderat Evam, ſed cum eam formaret Deus, ipſe altiſſima quiete interim ſopitus dormiebat. Expergefactus autem cum illam videret, non rogat, quae ſit, aut unde veniat, ſed carnem eſſe de ſua carne dicit, & os de ſuis oſſibus. Qui vero ſciebat iſtud? nimirum Spiritu ſancto plenus & vera Dei cognitione praeditus ita pronunciabat. Ad eundem modum nos etiam in altera vita renovabimur per Chriſtum & parentes, uxores, liberos & quicquid eſt, multo perfectius agnoſcemus, quam tunc Evam Adamus cognoſcit.* Referunt Phil. Melanchthon in orat. funebr. Mattheſ. in conc. de vita Luther. Sleidanus lib. XVI. comment. anno 1546. pag. 488. Hæc Lutheri reſponſio probari poteſt ex hiſce fundamentis: 1) a *plenitudine cognitionis in beatis.* Fulgebit in beatis clariſſima quædam lux cognitionis, qua non ſolum Deum clare & intuitive cognoſcent, ſed etiam quidquid ad felicitatem & gaudium ipſorum pertinet. Eſai. LX. 19. *Dominus erit lux tua ſempiterna.* 2) *A reformatione divinae imaginis.* In vita æterna imago divina in beatis perfecte reformabitur, ut ſuperius oſtendimus. Jam vero Adamus ex luce divinæ imaginis agnoſcebat Evam nunquam prius viſam. 3) Ab *exemplo agnitionis.* Matth. XVII. 3. Marc. IX. 4. Luc. IX. 32. in Chriſti transfiguratione Petrus, Jacobus & Iohannes vident & agnoſcunt *Moſen & Eliam*, antea nunquam viſos. 4) *A perfectione dilectionis.* Si dilectio & gaudiorum communio in vita æterna erit perfecta, utique etiam ſancti ſeſe mutuo agnoſcent. Sed verum prius, 1 Cor. XIII. 13. Connexio patet, quia dilectio præſupponit notitiam objecti, in quod fertur. 5) *A typo reſtitutionis.* Quemadmodum Chriſtus *filium viduae in Nain* a ſe reſuſcitatum reſtituit matri ſuæ, Luc. VII. 15. ac Petrus *Tabitham* ex mortuis revocatam παρεστησεν amicis & familiaribus; Act. IX. 41. ſic *in die reſtitutionis omnium*, Act. III. 12. pii liberi & cognati beatis parentibus, cognatis & amicis, quorum aliquos non viderunt in hac vita, ac vice verſa parentes liberis reſtituentur ad ſuaviſſimam & iucundiſſimam converſationem in eiuſdem felicitatis & gaudii κοινωνια. Gen. XV. 15. *Ibis ad patres tuos.* Deut. XXXII. 50 *iungeris populis tuis.* 2 Sam. XII. 23. *Ego vadam ad eum.* Hebr. XII. 22. *Acceſſiſtis ad civitatem Dei viventis*, v. 23. & *ſpiritus iuſtorum perfectorum.* 6) *A gradibus glorificationis.* Si gradus gloriæ erunt inter beatos, utique etiam beati omnibus erunt noſcibiles. Nam ſine aliorum agnitione & celebratione nulla poteſt eſſe gloria, nec ulla animadverti differentia. Ergo lumina illa generis humani, quæ alios ad iuſtitiam erudierunt, conſpici & ab aliis beatis internoſci oportebit. 7) *A neceſſitate illatio-*

tionis. Si dives epulo in flammis infernalibus conſtitutus Lazarum in ſinu Abrahæ agnovit, Luc. XVI. 23. quanto magis beati ſocios & conſortes ſuæ beatitudinis agnoſcent? Si Johannes in utero materno adhuc latitans Chriſtum præſentem agnovit, Luc. I. 41. quanto magis beati in plenam cœleſtis felicitatis poſſeſſionem introducti Chriſtum, patriarchas, prophetas, apoſtolos & omnes beatitudinis ſuæ conſortes agnoſcent. Si in hac vita liberi agnoſcunt ſuos parentes, & parentes agnoſcunt ſuos liberos; utique etiam in vita futura Abraham, prophetæ & apoſtoli parentes ſpirituales agnoſcent filios ſuos ſpirituales puta omnes electos & vice verſa. Abſurdam enim foret, maiorem cognitionem in hac quam in futura vita ſtatuere. 8) *A ſocietate mutuae coniunctionis.* Ut eccleſia in terris militans eſt unum corpus myſticum fidei & caritatis vinculo per Spiritum ſanctum coniunctum: ſic eccleſia in cœlis triumphans itidem eſt unum corpus myſticum ex angelis & beatis hominibus plenitudine ſpiritus invicem connexum, quæ ſanctorum communio in hac vita inchoata, in futura pleniſſime conſummata mutuam cognitionem ad gaudii incrementum exigit. In plena illa divinæ claritatis luce omnes ignorantiæ tenebras diſpellente membra unius corporis ſeſe invicem utique agnoſcent. Idem docent pii veteres. Hugo Eterianus in libr. de regreſſu animarum: *Omnes mortui ſe viciſſim cognoſcant & cognoſcuntur. Hoc te docet Abraham, hoc ſuggerit Lazarus, hoc adfirmat dives:* Vide omnino Damaſcenum in ſerm. de defunctis, ubi ex Chryſoſtomo probat, *eos, quos in hac vita nunquam vidimus, tunc fore nobis notos*, ac Chryſoſtomum ipſum in epiſt. III. ad Cyriac. monachum, Theophylactum in Luc. XVI. Confer ex noſtris Chytræum in libr. de vita & morte pag. 52. & ſeqq. Wilhelm. Bidembachium decad. VI. conſil. 2. Urbanum Regium decad. eiuſd. conſil. 3. Ioh. Pfeffingerum decad. eiuſd. conſil. 4. a D. Felic. Bidenb. edit. D. Mehlfürerum decad. VI. vindic. evangel. Dom. XVI. poſt Trinit. th. 26. & ſeqq.

II) An beati damnatos agnituri?

§. CXLVIII. II) *An beati in vita aeterna agnatos ſuos inter damnatos ſint viſuri & agnituri?* Sicut Abraham vidit *divitem epulonem* in flammis inferni conſtitutum, quem ratione carnalis propaginis *filium ſuum* vocat Luc. XVI. 25. ſic beati etiam ſuos notos & cognatos, quos in hac vita caros habuere, inter damnatos videbunt, quotieſcunque voluerint, ſed abſque ullo commiſerationis adfectu, & abſque gaudii ſui perturbatione, quia voluntas ipſorum divinæ voluntati perfecte erit conformis. Quare quos a Dei facie in æternum abiectos noverunt, illis etiam aliquod auxilium vel ſolatium ex inordinato amoris adfectu minime optabunt, ut in eadem parabola divitis exemplum docet, quia ne guttulam quidem aquæ ab Abrahamo impetrare poteſt. Pſal. LVIII. 11. *Laetabitur iuſtus, cum viderit vindictam.* Perturbatio ergo gaudii non eſt metuenda ex illa viſione, quia abolitus erit omnis carnalis adfectus, quo beati in hac vita cognatos ſuos fuere proſecuti. Deus multo ardentius dilexit genus humanum, quam in hac vita ullus parens diligere poteſt ſuum filium, quia *unigenitum ſuum Filium mundo dedit*, & ad redimendum humanum genus in mortem tradidit, non tamen ex intuitu damnatorum ipſius felicitas &

& gaudium ulla ratione turbari poterit, Prov. I. 26. *Ridebo in interitu veſtro.* Maior adfectus exſtinguet minorem, ſpiritualis & cœleſtis carnalem. Gregorius libr. IV. dialog. cap. 44. *Si nunc quoque viventes iuſti mortuis & damnatis iniuſtis minime compatiuntur, quando adhuc aliquid indicabile de ſua carne ſe perpeti etiam ipſi noverunt, quanto diſtrictius tunc iniquorum tormenta reſpiciunt, quando ab omni vitio corruptionis exuti ipſi iam iuſtitiae vicinius atque arctius inhaerebunt? ſic quippe eorum mentes per hoc, quod iuſtiſſimo iudici inhaerent, vis diſtrictionis abſorbet, ut omnino eis non libeat, quidquid ab illius aeternae regulae ſubtilitate diſcordat.* Beda in comm. Luc. 16. *Iuſti in tormentis ſemper intuentur iniuſtos, ut hinc eorum gaudium creſcat, quia malum conſpiciunt, quod miſericorditer evaſerunt; tantoque maiores redemtori ſuo gratias referunt, quanto evidentius vident in aliis, quid ipſi perpeti, ſi eſſent neglecti, potuerunt.* Ansbertus lib. VI. comm. in Apoc. XIV. *Quia cæleſtis patriae cives perfectum gaudium ex viſione conditoris ſui habebunt, procul dubio ex miſerorum cruciatu nullum mærorem contrahent, & quia eos minime ad veniam redire poſſe confidenunt, profecto ad eos nulla miſericordia ſe inclinant.* Anshelmus in elucidario: *Juſti videbunt malos in pœna, ut magis gaudeant, quod hanc evaſerunt pœnam. Licet pater videat filium, aut filius patrem in pœna, non ſolum non dolent, ſed etiam ita eſt eis delectabile, ſicut nobis, cum videmus piſces in gurgite ludere.* Iſidorus lib. II. de ſumm. bono cap. 33. *Non faciet cor iuſtorum miſerum ex compaſſione damnatorum condolendi adfectio, ubi tantum erit ſanctorum de Dei contemplatione gaudium, ut triſtitiae nullus tribuatur introitus.* Honorius Auguſtodunenſis dialog. de lib. arbitr. & prædeſt. *In cœlo nulla eſt miſeria, ideo nullus dolor in inferno poſitorum tangit praecordia electorum, ſed ut noſter viſus paſcitur, ſi diverſa animalia a nobis in gurgite ludere cernantur, ita ipſi in univerſa Dei diſpoſitione laetantur.*

§. CXLIX. III) *An virtutum habitus in animabus beatorum ſint manſuri?*

III) an virtutum habitus in animabus beatorum ſint manſuri?

Diſtinguunt ſcholaſtici inter virtutes *theologicas*, quæ ſunt *fides*, *ſpes*, *caritas*; & *intellectuales* ac *morales*, quarum quatuor conſtituunt cardinales, quæ ſunt *iuſtitia*, *prudentia*, *fortitudo & temperantia*. Quod attinet virtutes theologicas, ex illis *fidem & ſpem* deſituram, *caritatem* vero permanſuram ſtatuunt. Argumentum adſertionis ſuæ primarium petunt ex 1 Cor. XIII. 7. *Caritas nunquam excidit.* v. 10. *Cum venerit,* quod *perfectum eſt, evacuabitur, quod ex parte eſt.* v. 13. *Nunc manent fides, ſpes, caritas, tria haec, maior autem his caritas.* Thomas I. 2. q. 67. art. 3. *Quandoque imperfectio eſt de ratione rei, tali imperfectione ſublata tollitur ſpecies rei, quandoque vero accidit in dividuo ſecundum aliquid aliud, tali imperfectione ſublata nihilominus manet ſubſtantia rei. Imperfectio cognitionis eſt de ratione fidei, ut ſcilicet credens non videat, id quod credat. Ergo fides in patria abolebitur, cui ſuccedet praeſens & intuitiva viſio.* Art. 4. *Pari ratione ſpes de ſui ratione importat imperfectionem, ſcilicet motum quemdam in id, quod non habetur. Ergo etiam ſpes in patria abolebitur, cui ſuccedat praeſens fruitio ſive tentio.* Art. 6. *De caritatis ratione non eſt imperfectio, nihil ergo prohibet eam ſine imperfectione manere in patria.* Idem repetit II. 2. q. 18. art. 2. Bielis lib. III. ſent. diſt. 31. q. unica hac de re ſic diſſerit:

rit: *Cum viſione non poteſt ſtare actus fidei eiuſdem obiecti, nec cum actu ſpei actus tentionis eiuſdem obiecti, quia non poteſt idem cognoſci evidenter & obſcure, nec idem teneri ut praeſens, & deſiderari ut abſens, interim tamen habitus non opponuntur actibus oppoſiti habitus. Nota ergo circa rationem apoſtoli fidem deſituram, quia eſt ex parte, quod aliter fides & ſpes, aliter caritas imperfecta. Fides & ſpes in ſuis actibus includunt imperfectionem eſſentialiter, ſcilicet inevidentiam & obiecti abſentiam, ita quod ſi notitia fieret evidens, iam non ſit actus fidei. Similiter amor ſi fuerit reſpectu praeſentis, iam non eſt actus ſpei, non ſic de caritate, quia non determinat neceſſario quamdam imperfectionem nec in actu, nec in habitu, ſignificat enim in genere habitum inclinantem ad Deum diligendum in ſe &c.* Eodem ſenſu dictum apoſtolicum exponunt Chryſoſtomus, Theodoretus & Anshelmus in commentar. quod *caritas ideo dicatur maior fide & ſpe*, quia hæ virutes tranſeunt, illa vero manet in vita æterna. Sed Tertullianus libr. de patientia cap. 12. & ante illum Irenæus lib. II. cap. 47. pag. 148. plane contrario modo textum accipiunt, ac quia apoſtolus dicit: *νυνι δε μενει τρια ταυτα*, exiſtimant, *non ſolum caritatem, ſed etiam fidem ac ſpem in vita aeterna eſſe manſura.* Dicimus ergo, 1) apoſtolum in his verbis loqui de duratione in hac vita, ut patet ex verſ. 8. quia enim hæc tria ſpiritus ſancti dona *fidem, ſpem & caritatem manere* dicit, eo ipſo innuit, reliqua chariſmata utpote dona miraculorum, prophetiæ, linguarum, ſanationum etiam in hac vita in eccleſia deſitura. 2) Irenæum & Tertullianum per *fidem* in genere intelligere firmam cognitionem, qualis etiam eſt, *viſio Dei*, ac per *ſpem* firmam adhæſionem in Deo amato, quæ eſt *fruitio Dei*. 3) Diſtinguendum eſſe inter fidei & ſpei *actum*, eorumdemque *habitum*. Actus eorum, quia imperfectionem quamdam eſſentialiter includit, deſiturus eſt; habitum vero tanquam ſpiritualem animæ ornatum permanſurum. 4) In fide non ſolum eſt *notitia & adſenſus*, ſed etiam *fiducia*. Quod ſi vel maxime fides in vita æterna non erit talis notitia & adſenſus, qualis in hac vita, ubi per *ſpeculum & in aenigmate cognoſcimus*, tamen erit notitia longe perfectior, videlicet rei perfectiſſime cognitæ, ac *fiducia* longe confirmatior, quia bono ſuo ſe nunquam privandos eſſe beati pleniſſime ſcient. Quod attinet *virtutes intellectuales ac morales*, circa illas diſtinguunt inter *materiale & formale*. Thomas II. 2. q. 67. art. 1. *Eſt in virtutibus moralibus aliquid quaſi formale & aliquid quaſi materiale. Materiale in illis eſt inclinatio partis adpetitivae ad paſſiones vel operationes ſecundum modum aliquem, ſed quia iſte modus determinatur a ratione, ideo formale in omnibus virtutibus eſt ipſe ordo rationis. Quantum ad materiale, non manebunt virtutes morales, quia non erit ibi concupiſcentia refrenanda; quantum ad formale manebunt, in quantum ratio unius cuiusque rectiſſima erit circa ea, quae ad ipſum pertinent ſecundum ſtatum illum, & vis adpetitiva omnino movebitur ſecundum ordinem rationis.* Art. 2. *Quantum ad materiale, id eſt, phantaſmata, ad quae reſpiciendo homo in hac vita intelligit, non manebunt virtutes intellectuales, bene autem quantum ad formale, id eſt, quantum ad ſpecies intelligibiles, quae ſunt in intellectu poſſibili.* Bonaventura lib. III. ſent. diſt. 33. *Virtutes cardinales manent in patria, quia non includunt eſſentialiter imperfectionem, ſicut fides & ſpes; habent etiam actus in patria, ſed tamen alios quam in via. Iuſtitia ibi excludit ob-*

li-

liquitatem, prudentia errorem, fortitudo moleſtiam, temperantia omnem libidinem; in via pugnant contra vitia, in patria gaudent de victoria.

de bonis corporis.
1) in genere. An in corporibus glorificatis futura ſit potentia contradictionis.

§. CL. De *bonis corporis* 1) in *genere* quæritur: *An in corporum glorificatorum materia futura ſit potentia ad aliam formam, & proinde etiam potentia contradictionis ad eſſe & non eſſe?* Thomas lib. IV. ſent. diſt. 44. q. 2. art. 1. reſpondet, *potentiam contradictionis ligatam fore in vita aeterna.* At ſi *ligata tantum & reſtricta*, metuendum forte fuerit, ne tandem in actum prorumpat. Rectius ergo ſtatuitur, in corporum glorificatorum materia potentiam illam contradictionis *penitus abolendam.* Quod ſi namque forma cœli ob ſui nobilitatem ac dignitatem adpetitum materiæ ita exſatiat, ut aliam formam neutiquam admittat, utique etiam de forma corporum glorificatorum, quæ *cœleſtia* apoſtolus vocat, idem omnino ſtatuendum. Adde, quod adpetitus ille, quem philoſophus materiæ tribuit, nequaquam intelligendus ſit *active* eo ſenſu, quaſi expulſionem prioris formæ ipſa ſemper meditetur; nec contenta ſit illa forma, qua informatur, ſed quod forma priore per cauſas exterius in materiam agentes expulſa novam haud invita admittat, ut Scaliger oſtendit. Jam vero corpora glorificata futura ſunt *impaſſibilia*, utique ergo externarum cauſarum impetus in ea nil quidquam iuris vel poteſtatis obtinebit.

2) in ſpecie. a) de claritate.

§. CLI. 2) *In ſpecie*, & quidem a) *de claritate* quæritur: I) *An beatorum corpora non ſolum futura ſint exterius clara & ſplendido, ſed etiam interius diaphana viſui glorificato pervia ac tranſparentia, ut omnia etiam intima viſcera oculis intuentium pateant?*

I) An beatorum corpora futura ſint diaphana?

Adfirmant Auguſtinus libr. XXII. de civ. Dei cap. 30. Gregorius in comm. Iob. 28. ad illa verba: *Non adaequabitur illi aurum aut vitrum.* Anshelmus in elucidario, Thomas in addit. q. 85. art. 1. ad 2. Negat vero Bonaventura lib. IV. ſentent. diſtinct. 49. q. 1. ſed prior ſententia *gloriae creatoris* ac *felicitati beatorum* magis congruit. II) *An lux glorificatorum corporum a luce ſolis ſpecie diſtinguatur?*

II) An lux glorificatorum a luce ſolis ſpecie diſtinguatur?

Negat Thomas in addit. q. 85. art. 2. ad 1. *Gloriae claritas*, inquit, *erit alterius generis quam claritas naturae quantum ad ſpeciei cauſam, ſed non quantum ad ſpeciem, unde ſicut claritas naturae ratione ſpeciei ſuae eſt proportionata viſui, ita claritas glorioſa.* Poſſet pro hac Thomæ ſententia urgeri, quod Chriſtus, Daniel & Paulus claritatem ſanctorum conferant *ſplendori ſolis & ſtellarum.* Quidam addunt hoc argumentum: *Difficile eſt excogitare lucem corpoream diverſam ſpeciem ab hac luce, quam cernimus, ſicut difficile excogitare candorem aliquem corporeum diverſum ſpecie ab eo, quem videmus.* Sed idem Thomas lib. III. ſent. diſt. 16. art. 1. ad 4. rectius contrarium ſtatuit: *Glorioſi corporis qualitas*, inquit, *viſum non corrumpit, ſed demulcet, & hoc contingit, quia eſt alterius generis, quam claritas naturalis.* Probatur hæc ſententia tali argumento: Claritas *naturalis, & ſupernaturalis terrena & cœleſtis* toto genere differunt. Iam vero glorificatorum corporum claritas erit ſupernaturalis & cœleſtis. Ergo a naturali &

& terrena gloria toto genere diſtans. Qualis corporum glorificatorum eſt ſtatus & conditio, talis etiam claritas. Iam vero ſtatus glorificatorum corporum non eſt phyſicus & terrenus, ſed hyperphyſicus & cœleſtis. Ergo etiam talis erit eorum claritas, quæ Apoc. XXI. 23. vocatur *claritas Domini*, 1 Tim. VI 16. *lux inacceſſa*. Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theodor. lapſum: *Omnia ibi dies, ſplendor & lux erunt, lux, non quae nunc eſt, ſed plane alia, quae hanc tantum excedit fulgore, quantum ea lumen lychni. Oculus non vidit, quid praeparaverit Deus ſe diligentibus*, Eſai. LXIV. v. 4. 1 Cor. II. 9. iam vero naturalem & terrenam claritatem oculis vidit. Qualis Gloria angelum nativitatis dominicæ præconem circumfulſit, Luc. II. 9. in qua claritate Elias & Moſes in transfiguratione Chriſti adparuerunt, Matth. XVII. 2. Luc. IX. 31. talis etiam beatorum erit claritas. Atqui illa non fuit naturalis & vulgaris, ſed tota genere diverſa. Chriſti facies in transfiguratione dicitur fulſiſſe *inſtar ſolis*, Matth. XVII. 2. ergo fuit tantum ſimilis claritas ſolaribus radiis, non autem eiuſdem cum ea generis. Iam vero corpora glorificata erunt Chriſti corpori conformia, Phil. III. 21. III) *An claritas glorificati corporis oculos intuentium offendat?* Reſp. oculos nondum glorificatos offendit, ut patet ex viſionibus angelorum & manifeſtationibus divinis. Auguſtinus lib. XXII. de civ. Dei cap. 19. *Claritas in Chriſti corpore, cum reſurrexit, ab oculis diſcipulorum potius abſcondita fuiſſe, quam defuiſſe credenda eſt, non enim eam ferret humanus atque infirmus adſpectus.* Ratio pendet ex improportione oculorum nondum glorificatorum & claritatis cœleſtis ac ſupernaturalis, itemque ex tenebris peccatorum in corpore mortali & corruptibili adhuc hærentibus. Sed glorificatos oculos claritas illa non ſolum non offendit, ſed etiam maximopere delectat. Thomas lib. III. ſent. diſt. 16. *Claritas corporis glorioſi, quam vis excedat claritatem ſolis, tamen ſua natura non offendit viſum, ſed demulcet.*

III) An claritas glorificati corporis oculos intuentium offendat?

IV) *An poſſit corpus glorificatum ſe ſubtrahere a conſpectu hominis nondum glorificati & in tenebris latere?* Quidam negant argumento eo, quod ſplendor corporis glorificati tenebras diſpellat, ac proinde latere & viſum effugere minime poſſit. Sed Thomas additam. q. 85. art. 2. ad. 3. rectius adfirmat. Eſt enim in poteſtate corporis glorificati videri & non videri ab hominibus nondum glorificatis, ut patet exemplo Chriſti poſt reſurrectionem ſuam ex libera οἰκονομίᾳ quibuſcunque voluit ſeſe manifeſtantis, ac quibuſcunque voluit conſpectum ſui negantis. Atqui inquis, *ſi fulgor eſt eſſentiales proprietas corporis glorificati, non erit voluntati beati ſubiectus, ut iuxta eius imperium vel videatur vel non videatur.* Reſponderi poteſt, hoc fieri per aliquam poteſtatem ſupernaturalem beato divinitus conceſſam, ut adparet ex eorum, qui cum Chriſto reſurrexerant, exemplo, qui *civitatem ſanctam ingreſſi* non omnibus promiſcue, ſed *multis*, quibus ſcilicet voluerunt, dicuntur *adparuiſſe* Matth. XXVII. 53.

IV) An poſſit corpus glorificatum ſe ſubtrahere a conſpectu hominis nondum glorificati?

§. CLII. b) De *impaſſibilitate* quæritur: I) *An in corpore glorificato ſint qualitates quatuor elementorum?* Reſp. ratione eſſen-

b) De impaſſibilitate.
I) An in corpore glorificato ſint qualita-

tiæ

tes quatuor elementorum. tiæ erunt vera corpora, ideoque etiam mixta & elementares qualitates habentia, interim ad perfectiſſimam harmoniam reductæ non pugnabunt invicem, nec ſubiecto interitum molientur. Quod ſi enim in corpore primi hominis tam exactam qualitatum harmoniam divina potentia ac ſapientia conſtituere potuit, ut nullum moriendi periculum ei immineret, ſi in concreata integritate permanſiſſet, quanto magis in corpore ſpirituali & glorificato idem locum habebit? Nec tamen ſequitur, *qualitates illas fore otioſas*, quia etſi nihil acturæ ſint *in genere cauſae efficientis*, non tamen carebunt *effectis ſuis formalibus*; illud quidam ſic efferunt: qualitates elementares conſiderantur dupliciter, *α*) ratione *actus primi*, unde habent hoc, quod ſunt, & a ſe invicem variant. *β*) ratione *actus ſecundi*, quo ſe mutuo invadunt & hoſtiliter impugnant. Priori modo erunt in corporibus glorificatis, poſteriori vero minime.

II) An calor nativus agat in humidum? III) Vnde corporis impaſſibilitas in beatis?

II) *An calor nativus agat in humidum radicale?* minime vero, quia cibo & potu beatis non erit opus, ac ſi talis actio locum haberet, plenaria ἀφθαρσία a corporibus glorificatis non exſularet. III) *Unde illa corporis impaſſibilitatis in beatis?* Thomas additam. q. 82. art. 1. cauſam ſtatuit in plenario animæ in corpus dominio. *Omnis*, inquit, *paſſio fit per victoriam agentis ſuper patiens. Impoſſibile eſt autem, quod aliquid dominetur ſuper patiens, niſi in quantum debilitetur dominium formae propriae ſuper materiam patientis. Corpus autem humanum & quidquid in eo eſt, erit perfecte ſubiectum animae rationali, ſicut anima perfecte ſubiecta erit Deo, & ideo in corpore glorioſo non poterit eſſe aliqua mutatio contra diſpoſitionem illam, quae perficitur ab anima, & ita corpora erunt impaſſibilia.* Sed rectius ſtatuitur, impaſſibilitatem fore peculiarem aliquam & ſupernaturalem corporis glorificati proprietatem divinitus ei conceſſam & ſubiective eidem inhærentem. IV) *An corpus glorificatum poſſit vulnerari?* Reſpondent quidam ex ſcholaſticis nullos fore gladios, a quibus beatorum corporibus immineat periculum. Rectius dicitur per dotem *impaſſibilitatis* ab omni interna & externa læſione beatos immunes fore. Si cœlum, quod tamen corpus naturale, ab externis paſſionibus creditur liberum, quanto magis per ſupernaturalem *impaſſibilitatis* proprietatem glorificato corpori hoc præſtari poterit?

IV) An corpus glorificatum poſſit vulnerari?

§ CLIII. c) De *agilitate* quæritur: I) *An a glorificato corpore pondus ſive gravitas ſit auferenda?* Quidam ex ſcholaſticis, ut Scotus & Paludanus negant, quia corpori humano naturale eſt eſſe ponderoſum, cum conſtet non ſolum ex elementis *levibus* igne & aere, ſed etiam *gravibus*, aqua ſcilicet & terra. Sed plerique ex veteribus adfirmant. Chryſoſtomus homil. XLI. in 1 Corinth. *Eodem corpore, ſed aliter comparato reſurgemus, corruptionis indiciis ſcilicet & illa, quae ſenſu comprehendi poteſt, craſſitudine in cœleſtem quemdam fulgorem mutatis.* Auguſtinus libr. XXII. de civ. Dei cap. 11. *Itane Deus terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus in quo voluerit vivificatus ſpiritus?* In enchirid. cap. 91

c) De agilitate. I) An a corpore glorificato auferenda gravitas?

91. *Reſurgent ſanctorum corpora ſine ulla deformitate, ſicut ſine ulla corruptione, onere, difficultate, in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit.* Illud certum eſt, ſi quid ponderis in corpore glorificato manſurum, eo potentiæ motrici nullum oblatum iri impedimentum, quo minus in momento illud moveri poſſit, quocunque velit; erit enim corpus ſpirituale, id eſt, ſpiritui perfectiſſime obediens.

II) An beati poſſint ſe movere in inſtanti?

II) *An beati poſſint ſe movere in inſtanti medio non pertranſito?* Negat Thomas in addit. q. 84. art. 3. cum corpus glorificatum moveatur in tempore quamvis imperceptibili propter brevitatem. Sed probatur nobis modeſtia Auguſtini l. XXII. de civ. Dei cap. 30. ſic ſcribentis: *Qui motus talium corporum ſint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tempus ibi non erit amplius*, Apoc. X. 6. ergo etiam poterunt in inſtanti ſeſe movere. Confer ea quæ diſputant ſcholaſtici de motu angelorum, illis enim beati ſimiles erunt.

d) de ſubtilitate, unde ea originem trahat in corporibus glorificatis?

§. CLIV. d) De *ſubtilitate* quæritur, *unde ea originem trahat in corporibus glorificatis?* Thomas itidem ad animæ imperium confugit. *Prima*, ait in addit. q. 83. art. 1. *ſubiectio, qua corpus animae ſubiicitur eſt ad participandum eſſe ſpecificum, prout ſubiicitur ſibi, ut materia formae, & de inde ſubiicitur ei ad alia opera animae, prout anima eſt motor. Et ita prima ratio ſpiritualitatis in corpore eſt ex ſubtilitate & deinde ex agilitate & aliis proprietatibus corporibus glorioſi.* Sed rectius dicitur, *ſubtilitatem* itidem eſſe peculiarem & ſupernaturalem aliquam corporis glorificati proprietatem divinitus ei conceſſam & ſubiective eidem inhærentem, quæ ad plenam & perfectam beatitudinem totius compoſiti requiritur.

Q. de bonis externis. An beatorum corpora veſtibus induenda?

§. CLV. De bonis *externis* quæritur, *an beatorum corpora veſtibus induenda?* In Apocalypſi tribuuntur beatis *ſtolae candidae*, III. 18. IV. 4. VII. 13. XIX. 8. &c. ſed hoc *parabolice* ac *myſtice* accipiendum de beatorum munditie, puritate, lætitia & perpetua feſtivitate. Neque enim beatorum corpora indigebunt veſtimentis. 1) Adamus in ſtatu innocentiæ nullis utebatur veſtibus, ſed poſt lapſum demum eas quæſivit, quanto minus beati veſtimentis indigebunt. 2) Veſtibus utimur ad prohibendas aeris iniurias. Atqui *in novo cælo ac nova terra* nullæ metuendæ erunt aeris iniuriæ. Ver ibi perpetuum eſt. 3) Veſtibus utimur ob verecundiam ad tegendas partes corporis illas, quas natura voluit eſſe tectas. Atqui ſublata penitus ex omnibus corporibus membris prava concupiſcentia non erit neceſſarium partes illas tegere. 4) Veſtibus utimur ad decorem. Iam vero corpora beatorum erunt fulgida, ſplendida, formoſiſſima. Ergo non indigebunt adſcititio quodam decore. Anshelmus in elucidario: *Beati nudi erunt, ſed omni decore fulgebunt, & non plus de illis membris, quam nunc de gratioſis oculis erubeſcent.* Quidam ex ſcholaſticis ſtatuunt, *beatos habituros veſtes, non quidem ex auro vel ſerico, ſed ex luce.* At hæc non eſt veſtis proprie dicta, ſed metaphorica & analogica, ſicut etiam de Deo dicitur Pſal. CIV. 2, *laudem & glo-*

gloriam induiſti, amictus lumine ſicut veſtimento. Poſſet hæc opinio confirmari ex eo, quod angeli adparent in *veſtibus candidis ac fulgentibus*, iam vero beati erunt *ισαγγελοι*. Sed veſtibus illis uſi ſunt eodem fine, quo corpora ad tempus adſumſerunt, videlicet ob miniſterium hominibus præſtandum, ut ab illis conſpici poſſent, quibus nuda corpora oſtendere noluerunt, & ut naturæ ſuæ puritatem ſymbolice ipſis præfigurarent.

Antitheſis: 1) Iudaeorum recentiorum.

§. LVI. Antitheſis: 1) *Iudaei recentiores* vitæ æternæ gaudia in corporalibus voluptatibus cibo, potu, Venere &c. collocant, quibus merito opponuntur tum *diſerta ſcripturae dicta*: Rom. XIV. 17. *Regnum Dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia, pax & gaudium in Spiritu ſancto.* Matth. XXII. 30. *In reſurrectione nubent nec nuptui dabuntur, ſed ſunt ſicut angeli in cælo.* Apoc. VII. 16. *non eſurient nec ſitient amplius* &c. quorum auctoritatem ſi velint elidere, addendum Dei promiſſum Gen. XV. 1. Abrahamo factum; *Ego ero merces tua magna valde*; tum *veterum Rabinorum pronunciata*: Ioſephus Albo Sorienſis in lib. articul. fidei ſerm. IV. cap. 30. *Seculum futurum eſt ſeculum poſt mortem, cum anima ſeparata eſt a corpore, in quo neque comedunt, neque bibunt, neque Veneri operantur.* Weidnerus in loc. fid. præcip. tract. II. p. 236. adducit dictum rabbini Moſis. *Eſt*, inquit, *communis determinatio apud Hebraeos, prout rabbinus Moſes dicit, quod in alia vita non eſt cibus, nec potus, nec actus Venereus, aut aliae voluptates temporales, ſed iuſti delectabuntur ex ſplendore divinae gratiae & participatione ſempiternae gloriae.* Galatinus lib. XII. de arcan. cap. 6. *Meſſiam ipſum futurum iuſtorum mercedem ac praemium, id priſci quoque Thalmudiſtae apertiſſime tradiderunt. Nam in libro, qui ſeder olam, id eſt, ordo mundi dicitur, ſic ad verbum legitur: Scriptum eſt Dan. 2.* Novit quid in tenebris eſt, & lux cum eo habitat. *Novit, inquit, quid in tenebris eſt. Haec eſt perpetua impiorum pœna in gehenna. Et lux cum eo habitat. Haec eſt donatio mercedis iuſtorum in futuro ſeculo. Quod autem haec lux, quae eſt futurum iuſtorum praemium, ſive merces ſit Meſſias ipſe in Bereſith Ketanna, id eſt, in expoſitione libri Geneſeos minori manifeſte habetur, cum ſuper illud Gen. 1.* In principio creavit Deus &c. *ſic dicitur: Dixit rabbinus Abba: Scriptum eſt Dan. 2. Et lux cum eo eſt. Haec lux eſt rex Meſſias. Confirmatur haec Thalmudiſtarum ſententia ex Gen. 15. Ne timeas Abraham, ego ero ſcutum tuum & merces tua magna valde. Ea propter ipſe dixit Ioh. 10. Ego ſum oſtium, per me ſi quis introierit, ſalvabitur, & ingredietur & egredietur, & paſcua inveniet. Paſcua aeternae ſcilicet beatitudinis, inveniet in me, ſupple intus & foris. Intus per claram divinitatis viſionem, perfectamque fruitionem; foris per glorioſae humanitatis intuitionem.* Quod vero in ſcripturis beatitudo æterna comparatur *convivio ac nuptiis*, Eſai. XXV. 6. LXV. 13. Matth. VIII. 11. Luc. XXII. 30. Apoc. XIX. 9. id intelligendum iuxta vulgatam regulam, quod ſancti Dei homines gaudia futuri ſeculi *μυςικως και παραβολικως* deſcribant verbis præſentis ſeculi, ſicut beneficia nov. teſt. prophetæ deſcribunt verbis ex cultu & conſuetudine vet. teſt. deſumtis. Si *τω ϱητω* præciſe hic velimus inſiſtere, conſequens foret, Chriſtum fore menſæ, cui beati adſident, & lætitiæ cœleſtis adminiſtrum, Luc. XII. 37. Poteſt hoc con-

contra Iudaeos probari ex Prov. IX. 2. ubi Sapientia deſcribitur hoc modo, quod *miſcuerit vinum & menſam adpoſuerit.* Ea vero in ſenſu literali & proprio accepta Sapientiæ convenire nequeunt, quippe cuius natura ſpiritualis eſt; cibi ergo ac potus nomine intelligitur non alimonia corporalis ſed Dei notitia, ſincerus amor & gaudium ex divina præſentia in æterna vita profluens, quibus bonis anima non minus ſatiabitur, quam corpus in hac vita cibo ac potu ſatiari & oblectari conſuevit, ſic enim exponitur Pſal. XXXVI. 9. *Inebriabuntur ubertate domus tuae, & torrente voluptatis tuae potabis eos.* Adde, quod res ipſa oſtendat, nec cibi nec potus nec generationis uſum in vita æterna futurum, quia enim corpora erunt *ſpiritualia*, & non amplius animalia, ideo de ſubſtantia eorum nihil deteretur, quod reparatione per cibum ac potum indigeat; quia erunt *immortalia*, ideo per generationem non erunt alii in locum præcedentium ſurrogandi. Otto Friſingenſis libr. VIII. chronicor. cap. 35. *Non credendum eſt animas exutas corpore vel poſt reſurrectionem ſpiritualia corpora angelicis ſpiritibus puritate ac dignitate non inferiores rebus exterioribus ſicut in hac vita delectari. Proinde ſicubi ſacra ſcriptura floridis & virentibus campis, amœnis locis, garritu avium, odoriferis rebus, utpote cynamomo & balſamo ſenſus eorum refici & adfici dicit, ſpiritualiter hoc potius quam carnaliter accipiendum videtur. Quamvis & propter ſimplices, qui lacte, non ſolido cibo alendi ſunt, quorum ſenſus nondum exercitati, ſpiritualem iucunditatem comprehendere nequeunt, haec frequenter & a quibusdam doctoribus ponantur, ut ſic per viſibilia ad inviſibilia cognoſcenda & inquirenda mittantur.*

§. CLVII. 2) *Mahumetus* in Alcorano & Zunna libris apud ipſius ſectatores fidei authenticæ & indubitatæ *ſplendidiſſima palatia, regales epulas, choreas & virginum amplexus* beatis in paradiſo pollicetur, ac talem poſt reſurrectionem beatorum vitam fingit, qua *dulciſſimis aquis, ſalutifero potu, pomis multimodis, fructibus variis, decentiſſimis atque mundiſſimis mulieribus, annulis aureis, veſtibus ſericis, lectis auleatis &c.* beati fruantur. In lib. I. Alcorani a Salom. Sweigero editi cap. 13. p. 70. Mahometus ſic deſcribit paradiſum, quod *ex ſmaragdis & hyacinthis totus ſit exſtructus, quod fontes mellis, lactis & vini in eo fluunt, quod unius diei ſpatium mille annos exaequet &c. quod incolae paradiſi utantur veſtibus omnis generis coloribus, excepto atro, tinctis, quod omnes ſint in ſtatura Adae & forma Chriſti; quod primum epulum in paradiſum adventantibus exhiberi ſolitum paretur ex epate piſcis, Albehut vel Alimpeput dicti, cibo admodum dulci ac delicato, quod abundent carnibus omnis generis ſola porcina excepta,* p. 72. *quod concubinarum & ſcortorum innumerabilis copia cuique præſto ſit futura.* Lib. II. c. 28. p. 173. *Fideles habitabunt in paradiſo in medio amœniſſimorum fontium, ornati erunt annulis & torquibus aureis, induti ſerico &c.* Lib. III. cap. 19. p. 21. *Beati in paradiſo voluptatibus omnigenis circumfluent, fruentur pulcerrimarum fœminarum conſortio, quarum oculi ſunt lucidi, & ovis magnitudine reſpondent.* Cap. 20. p. 215. *Veſcentur pomis variis, bibent ſuaviſſimos ſyrupos, coniuges habebunt pulcerrimas, quae oculos ſuos non alio quam in ipſos dirigent.* Cap. 25. p. 225. *Palatia erunt tecta argento, in cubilibus erunt lectuli aurei.* Cap. 26. p. 227. *Veſtibus induentur auro intertextis,* bi-

2) *Mahumeti.*

bibent ex ſontibus dulciſſimis, conſueſcent cum virginibus, quarum oculi lucidiſſime fulgent, ſupercilia autem ſunt nigricantia. Cap. 37 p. 238. *Tapetiis inſidebunt aureis, fruentur conſortio virginum maritis intactarum.* Cap. 58. p. 254. *Bibent ex poculo, quod formatum ex Canfora, habitabunt ſub ambroſis arboribus, veſcentur pretioſiſſimis fructibus, bibent ex poculis argenteis & cryſtallinis.* Cap. 60. p. 256. *Abundabunt palmis ac vitibus, cohabitabunt ipſis virgines oculis lucidiſſimis & ampliſſimis ac mammis compreſſis ac rotundis ornatae &c.* Huius generis plura in Alcorano ubivis occurrunt, de quibus haud iniuria ſic pronunciat Gerſon part. IV. ſerm. de omnib. ſanctis q. 1. *Quaeſtio Saracenorum, qui conſiſtit in comedendo, bibendo, luxuriando potius ad mutas beſtias, quam ad homines ſpectat.* Avicenna quidem in metaph. ſcribit, *ſermones illos eſſe metaphoricos, quod non potuerint exprimi,* ut opinatur, *voluptates honeſtae alterius vitae, praeſertim rudibus hominibus, niſi vocabulis delectationum vulgarium, quae in hoc mundo percipiuntur.* Sed huius gloſſæ nullum in textu exſtat veſtigium.

3) Chiliaſtarum.

§. CLVIII. 3) *Chiliaſtae, Cerinthiani, Neopotiani. &c.* regnum Chriſti in his terris mille annos in corporeis voluptatibus duraturum docebant, de quibus in tract. de conſumm. ſeculi §. LXVII. & ſeqq.

4) Origenis.

4) *Origenes* hom. XI. in Num. putat, *in vita futura quosdam homines non Deum, ſed angelos tantum viſuros eſſe, & Deum homines alios aliis angelis ſubiecturum eſſe.* Idem lib. I. περι αρχων cap. 9. *perpetuum quemdam felicitatis & miſeriae circulum* confingit, cui opponimus illud Auguſtini lib. XXII. de civ. Dei cap. 20. *Quid ea beatitudine fallacius, ubi nos futuros miſeros aut in tanta veritatis luce neſciamus aut in ſumma felicitatis arce timeamus?*

5) Methodii.

5) *Methodius* ſerm. de reſurrect. videtur ſentire, *beatos poſt reſurrectionem non in cœlis, ſed in paradiſo futuros. Oportet enim,* inquit, *in propria ſui habitus figura unum quodque creatum manere, ut omnia omnibus ſint impleta, cœli angelis, throni poteſtatibus, lumina miniſtris, diviniores loci & pura lumina ipſis ſeraphin, qui adſiſtunt magno ſenatui univerſa continenti, mundus hominibus.*

6) Pepuzianorum.

6) *Pepuziani* vitam æternam & Hieruſalem cœleſtem in hac vita conſtituebant. Pepuzam enim, locum quemdam ſuperioris Phrygiæ, *cœleſtem* dixerunt eſſe *civitatem* & Hieruſalem, de qua prophetæ vaticinati ſint, de qua Heb. XII 22. & Apoc. XXI. 2. ad quam nobis omnibus ſit adſpirandum. Epiphanius hæreſ. 49. Auguſtinus de hæreſ. c. 27.

7) Æternalium.

7) *Æternales* referente Auguſtino de hæreſ. cap. 67. ex Philaſtrio, *mundum hunc etiam poſt reſurrectionem mortuorum in eodem ſtatu, in quo nunc eſt, docuerunt eſſe manſurum, neque ita eſſe mutandum, ut ſit cœlum novum & terra nova, ſicut ſancta ſcriptura promittit.*

8) Pelagianorum.

8) *Pelagiani ac Cœleſtiani* ſomniabant, *vitam aeternam eſſe extra regnum & paradiſum Dei.* Auguſtinus de hæreſ. c. 88. *Pelagiani, quorum ſectatores Cœleſtiani parvulis, quos ſine ullo peccati originalis vinculo naſci dicunt, etiamſi non baptizentur, promittunt extra regnum quidem Dei, ſed tamen aeternam & beatam quamdam vitam ſuam.* Idem lib. III. de anim. & eius orig.

orig. c. 14. *Vincentius Victor dixit, aliquas manſiones eſſe extra regnum Dei earum, quas Dominus dixit eſſe in domo Patris ſui.*

9) *Ioviniani.*

9) *Iovinianus* docebat, *in regno cælorum par fore omnium praemium.* Hieronymus lib. II. adv. Iovinian.

10) *Armeniorum.*

10) *Armenii* docuerunt, quod *homines mediocriter mali poſt iudicium non ſint ituri in paradiſum cæleſtem, ſed manſuri in terra, & quod bonorum animæ ducendae ſint in terram, & ſicut aves ſuper arbores volaturae.* Guido de Armeniis.

11) *Pontificiorum.*

§. CLIX. 11) *Pontificii* a) ratione *eſſentialis beatitudinis alios aliis beatiores adſerunt.* Gregorius de valent. tom. 1. comm. in Thom. p. 235. *Ex fide eſt illa adſertio, alios maiorem beatitudinem accepturos quam alios, atque adeo poſſe Deum maius ac minus perfecte videri intellectu creato pro diverſitate luminis gloriae, quod quisque maius vel minus participabit iuxta proportionem caritatis; quam habuerit in hac vita.* Becanus part. I. theol ſchol. c. 9 q. 9. *Non omnes aeque beati ſunt, quia non omnes beati aeque perfecte vident divinam eſſentiam, & ratio eſt, quia merita ſunt inaequalia.* Idem in adpend. tract. de purgat. Calviniſt. c. 5. p. 79. *Sicut non omnes habent aequale praemium, quod in eſſentiali beatitudine conſiſtit, id eſt, non omnes habuerunt, aequalia merita, ſic non omnes aeque clare & perfecte Deum vident, & conſequenter, non omnes aeque intenſe eum amant, nec aequale gaudium de illo viſo & amato percipiunt.* Contra vero ſcriptura ſacra omnibus vere piis *unam beatitudinem, unam vitam aeternam, unum eſſentiale praemium*, Dei ſcilicet viſionem promittit, Luc. XX. 36. 1 Cor. XV. 28. 1 Ioh. III. 2. &c. ac omnem imperfectionem ab omnibus beatis removet, 1 Cor. XIII. 10. Gradus quidem gloriæ diſtinctos fore docet, ſed unam omnibus beatitudinem tribuit, quæ per fidem ex Chriſti merito, non autem per propria merita piis obtingit. Auguſtinus lib. de S. virginit. cap. 26. *Quia ipſa vita aeterna pariter erit omnibus ſanctis, aequalis denarius omnibus attributus eſt.* Gregorius lib. IV. moral. cap. 31. *Una cunctis erit beatitudo laetitiae, quamvis non una ſit omnibus ſublimitas vitae.* Bernhardus ſerm. de tripl. gen. bonor. *Angelorum & hominum unum erit gaudium, unum colloquium, unum convivium, erit communis omnium potentia, ſapientia, pax, iuſtitia & intelligentia.* Ipſe Vega pontificius fulgore veritatis compulſus libr. X. de iuſtit. cap. 7. ſic ſcribit: *Gloria cæleſtis, quoad ſubſtantiam ſuam, quae eſt viſio Dei aeterna, abſque relatione ad opera datur. At gradus gloriae pro diverſa proportione gratiae infuſae confertur.*

De aureolis.

§. CLX. b) Fingunt certas quasdam *aureolas vel laureolas*, quarum alias *virginibus*, alias *martyribus*, alias *doctoribus* imponendas ſtatuunt. Nomen ipſum *aureolae* petitum eſſe ſtatuunt ex Ex. XXV. 26. ubi coronam auream menſæ inſtar limbi aditam vulgatus interpres vocat *aureolam*. Ut enim menſa tabernaculi habebat duplicem coronam; alteram *interraſilem*, alteram *auream*: ſic multos ex beatis, dicunt, duplicem accepturos coronam, alteram *magnam ac praeclaram*, id eſt, beatitudinem eſſentialem, quam vocant *coronam auream*, alteram *minorem*, quæ eſt præmium accidentale, quam vocant *aureolam*. Eiusmodi aureolas tres ſtatuunt, quarum unam *martyribus*, alteram

ram

ram *virginibus*, tertiam *doctoribus* adſignant. Martyrum aureolam probare conantur ex Apoc. II. 17. *Vincenti dabo manna abſconditum, & dabo illi calculum candidum.* III. 21. *Qui vicerit, faciam eum ſedere mecum in throno meo.* VII. 14. *Laverunt ſtolas ſuas in ſanguine agni, ideo ſunt in conſpectu agni.* Virginum aureolam petunt ex Eſa. LVI. 5. *Dabo eunuchis, in domo mea & in muris meis locum &c.* Apoc. XIV. 4. *Sequuntur agnum quocunque ierit.* Doctorum aureolam probant ex Dan. XII. 3. *Qui ad iuſtitiam erudierunt multos, fulgebunt quaſi ſtellae.* Sir. XXIV. 31. *Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt.* Thomas in addit. q. 96. art. 11. ternarium aureolarum numerum deducit ex hoc fundamento: *Aureola eſt praemium privilegiatum reſpondens privilegiatae victoriae. Sunt autem tres victoriae privilegiatae in tribus pugnis, quae cuilibet homini adverſus tres hoſtes imminent, ideoque tres etiam ſunt aureolae. Eſt homini pugna adverſus carnem in hac victoriam privilegiatam virgines reportant. Eſt pugna adverſus mundum, id eſt, adverſus perſecutores mundanos, in hac praecipuam victoriam martyres obtinent. Eſt pugna adverſus diabolum, in hac ſingularem triumphum doctores ferant, qui non ſolum in ſe, ſed etiam in aliis hunc hoſtem deterrimum docendo ſuperant.* Iacob. Bayus profeſſ. Lovanienſ. in inſtitut. relig. Chriſt. lib. I. c. 373. p. 428. edit. Colon. anno 620. numeri ternarii rationem petit ex virtutibus, quibus contra iſtum tricipitem Cerberum pugnatur. *Virtutes enim illae ſunt potentia rationalis, cui reſpondet doctrina; iraſcibilis, cui martyrium; & demum concupiſcibilis circa delectabilia verſans, cui virginitas reſpondet, quibus tribus virtutibus eminenter Chriſto doctori iuſtitiae, virgini ac martyri adſimilamur.* Si quæras, *An aureola illa animae ac corporis bonum ſit?* Reſpondent, illam *praecipue* ineſſe animæ, quia eſt gaudium, quod ex operibus illis percipitur, quibus aureola tribuitur, nimirum ex martyrio, ex virginitate, ex doctrina aliis tradita. Eamdem tamen etiam in corpore adparituram. Quemadmodum enim ex gaudio eſſentialis præmii, quod eſt *aurea*, redundat quidam decor in corpore, qui eſt in gloria corporis: ita ex gaudio accidentalis præmii, quod eſt *aureola*, reſultare aliquem in corpore decorem. Si quæras, *quis tandem ſit ille corporis decor?* reſpondet Scotus lib. IV. ſent. diſt. 49. q. 5. art. 2. *aureolas eſſe coronas, ita ut in capite martyris corona cernatur rubra, in capite virginis candida, in capite doctoris viridis;* addit *martyres etiam fortaſſis in manibus geſtaturos palmas, virgines alba lilia, doctores virides ramos incorruptibiles.* * Paludanus lib. IV. ſent. diſt. 41. addit, *fore in corpore quamdam decentiam & pulchritudinem ſingularem repraeſentativam aureolae praedicatori in ore, virginibus in illa parte, martyribus in cicatricibus vel aliis partibus corporis ſecundum genus martyrii.* Si quæras, *quaenam ſit praecipua aureola?* reſpondent, *primum locum obtinere aureolam martyrum; ſecundum ſibi vindicare aureolam virginum; tertium doctorum, quia pugna ac victoria martyrum pugnas virginum doctorumque difficultates ſuperat; certamen vero virginum ſuperare certamen doctorum;* interim addunt, *aureolam do-*

* Lorinus in 1 Pet. 4. *Sicut deſignabatur utcunque martyris aureola per coronam, qua coronabatur altare thymiamatis* Exod. XXX. 3. *virginis, qua arca* Ex. XXV. 11. *ſic doctoris per eam, qua panes propoſitionis* Ex. XXV. 30. *doctrina enim panis eſt.*

ctoris ſuperare aureolam virginis, *ſi longo tempore docuit*, *magnasque in docendo difficultates ſuperavit*. Si quæras, *an etiam Chriſto tribuenda ſit aureola?* reſpondent negando. Cum enim aureola diminutionem participationemque gaudii deſignet, & in Chriſto ſit omnium plenitudo gaudiorum, ideo non eſſe ipſi tribuendas aureolas, ſed eminentiorem quamdam omnium virtutum & præmiorum perfectionem, cum ipſe *germinat virgines*, *roboret martyres*, *doctores illuminet*, ac per ipſum pleniſſima de carnis infirmitate, mundo ac diabolo victoria obtineatur. Richardus tamen lib. IV. ſent. diſt. 49. art. 5. q. 5. diſtinguit. *Aureola*, inquit, *poteſt dupliciter conſiderari vel ſecundum id; quod eſt*, *vel ſub ratione*, *qua militi datur a principe. Primo modo eſt in Chriſto perfectiſſime triplex aureola*, *quia perfectiſſime fuit virgo*, *doctor & martyr: ſed ſecundo modo non competit ei aureola*. Si quæras, *an etiam angelis debeatur aureola?* reſpondet Richardus libr. IV. diſtinct. 49. art. 5. q. 6. non deberi, cum in ipſis non ſit pugna, ſed virginitas eſt eis connaturalis, martyrium ipſos pati eſt impoſſibile. *De aureola martyrum* in ſpecie diſputant, *quod ad eam tria requirantur*, *pœna*, *cauſa & voluntas*; *quod non debeatur obedientibus etiamſi per obedientiam propria voluntas mactetur*; *nec pauperibus*, *quamvis mundo moriantur*, *nec pœnitentibus*, *quamvis crucifigant ſuam carnem*, *nec beatae virgini*, *quamvis plus doluerit quam martyr*, *nec Dominico*, *qui martyrium ſitiebat*, *nec Iohanni evangeliſtae*, *qui calicem paſſionis voluntarie bibit*, *nec pueris in camino ignis*, *quia non ex paſſionibus obierunt*; *nec Lucretiae*, *quae ſe illicite interfecit*, *nec Simſoni*, *quia martyrium eſt circa mortem ab alio illatam. Si martyr aliquis ex mortuis ſuſcitetur*, *& iterum a perſecutoribus occidatur*, quod ſ. Sebaſtiano obtigiſſe memorant, *illum duas aureolas habiturum* ſtatuunt. *In infantibus Bethleemiticis propter Chriſtum ab Herode interfectis rationem aureolae non eſſe completam* adſerunt, quia *fuit mors propter Chriſtum quidem ſuſcepta*, *non tamen electa*, *illos vero*, *qui cruce ſignati in bello hoſtium Chriſti pugnando pereunt*, *aureolas ſortiri arbitrantur*, *cum non ſe*, *ſed Chriſtum & eccleſiam defendendo moriantur*. De *aureola virginum*, *quod competat ea b. virgini*, *quia quamvis in ea non fuerit reſiſtentia carnis*, *tamen in ea fuit plenum dominium rationis ſuper carnem*; *Abeli eam ſperandam eſſe* negant, *quia habuit propoſitum ducendi uxorem*, *ſi vixiſſet*. De *virginibus per vim oppreſſis* ſtatuunt, *ſi ex poſt facto conſentiant*, *& finaliter pœniteant*, *aureolam eas recuperare*: *Danieli & ſociis eius* itidem hanc aureolam negant, *cum tunc non fuerit tempus virginitatis*. De *aureola doctorum* diſputant, *quod non competat niſi actu praedicantibus de his*, *quae pertinent ad ſalutem*; *advocatis*, *medicis*, *quin & theologis phyſicam docentibus* deberi negant, *niſi prout utantur ad declarationem theologis captivantes omnem intellectum ſub fidei obſequium*. *Mulieribus* præciſe eam derogant, cum illis prædicare non liceat. Plura de aureolis, ſi lubet, vide apud Altenſteigium in lexico theol. in verbo *aureola*, in compend. theol. verit. libr. VII. cap. 30. apud Gregorium de Valent. tom. IV. comm. in thom. diſp. 11. q. 5. punct. 2. p. 2327. Barradium in harm. evang. libr. X. c. 3. p. 616. &c.

§. CLXI. Nos haud inviti concedimus, fore in vita æterna *gloriae gradus*, ac Deum ex gratia non ſolum temporalibus ſed etiam cœleſtibus ac æternis præmiis piorum labores & paſſiones,

quas

quas propter Chriſtum ſuſtinuerunt, remuneraturum, interim figmentum pontificium de aureolis probare non poſſumus. 1) Ob *fundamenti conditionem*, quod eſt doctrina de operibus ſupererogationis. Fingunt enim, *poſſe hominem renatum legem Dei perfecte implere, & hac obedientia legi praeſtita vitam aeternam ex merito obtinere; eos vero qui non contenti ſunt obedientia legi praeſtita, ſed inſuper etiam evangelica conſilia perfectionis implent, & opera ſupererogationis faciunt, peculiarem aliquam aureolam in coelo promereri. Aureola*, inquit Bayus d. l. *de illorum praemio recte intelligi poteſt, qui generalia ſcripturae ſanctae mandata ſpontanea vitae perfectioris electione tranſcendunt, ideoque ſpecialem prae caeteris fidelibus retributionem voluntariae oblationis exſpectant.* Oſtendimus vero ſuo loco, figmentum hoc eſſe phariſaicum, multis doctrinæ Chriſtianæ articulis e diametro oppoſitum. 2) Ob *temerariam deciſionem.* Eſai. LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis adſcendit, quid Deus praeparaverit ſe diligentibus.* Paulus 2 Cor. XII. 4. in ſua αρπαγη audivit αρρητα ρηματα, quæ ergo hæc eſt temeritas, tam præciſe & exacte determinare velle, quæ martyribus, quæ virginibus, quæ doctoribus exſpectanda ſit aureola? Quæ pro ſtabilienda martyrum aureola ex Apocalypſi proferuntur, omnes vere pios concernunt, quia omnibus omnino contra diabolum & ipſius ſquamas & organa, contra peccatum, carnem & mundum eſt perpetuo in hac vita pugnandum. *Sine ferro martyres eſſe poſſumus, ſi patientiam fideliter cuſtodiverimus*, dicunt pii veteres; unde triplex ſpirituale martyrium conſtituunt, *tolerantiam adverſorum, compaſſionem adflictorum & dilectionem inimicorum*, iuxta Gregorium; vel *parcitatem in ubertate, largitatem in paupertate & caſtitatem in iuventute*, iuxta Bernhardum. Virginum aureola an ex Eſaia & Apocalypſi probari poſſit, ex genuina dictorum adductorum explicatione patebit, quam vide in tract. de evang. §. 93. & 101. Repetimus h. l. illud Auguſtini aureolum l. de S. virg. cap. 18. *Melior eſt in ſcriptura Dei veritas, quam in cuiusquam mente aut carne virginitas.* Ex Dan. XII. 3. recte probatur docentibus peculiare aliquod præmium exſpectandum, ſed quale illud ſit, in hac vita definiri exacte nequit, ne videamur *ſapere velle* υπερ ο γεγραπται, *ultra id quod ſcriptum*, 1 Cor. IV. 6. Hieronymus in comm. Prov. 12. *ſimplicem idiotam bona operantem etiam praefert ei, qui clarus eruditione ſcripturarum, vel etiam doctoris functus officio pane indiget dilectionis.* Chryſoſtomus homil. V. in 2 Theſſal. 3. pie ſcribit: *Quisquis veſtrum, ſi volet, doctor eſt, ſi non alterius, tamen ſui ipſius.*

§. CLXII. c) De cœleſtibus beatorum gaudiis, exercitiis & habitaculis terrenas, carnales & pueriles cogitationes fovent. Caſſanæus part. I. præfat. catal. glor. mund. conſiderat. 1. Duodecim principales ſedes ſunt in paradiſo, videlicet ſedes ipſius Trinitatis & Deitatis, ſedes Filii reſpectu humanitatis, ſedes b. Mariæ virginis & novem aliæ ſedes novem ordinum. Ex Bernhardino tom. VIII. operum D. Brentii pag. 890. de exercitiis & choreis beatorum in cœlo talis adfertur diſcurſus: *Quid facient beati in coelo empyraeo? quale exercitium habebunt? eruntne ibi choreae & ſaltationes? alius quidem reſpondet, quod in gloria non erunt tales geſticulationes.* Sed Bernhardinus diverſum ſentit. *Non moveant te*, inquiens, *dicta illius doctoris.*

Vero ſimilius enim eſt, quod illic fiant choreae & ſaltationes. Omnia enim, quae ad choream ſufficiunt & requiruntur, ibi inveniuntur. Ad choream enim duodecim requiruntur: 1) Locus ſpatioſus, qui datur in cælo; 2) locus ſpecioſus ſive delectabilis. Tale etiam eſt cælum, ſiquidem viliſſima eius pars tam eſt ſpecioſa, ut prae ea mundus hic viſibilis ſit veluti ſtabulum. 3) Locus luminoſus. Cælum autem empyraeum tanti eſt ſplendoris, ut ſi omnes firmamenti ſtellae haberent lucem, nihil eſſet in comparatione luciditatis iſtius 4) Locus firmus, haec firmitas etiam in cælo iuxta Iob. 37. Tu forſitan cum eo fabricatus es cælos, qui ſolidiſſimi quaſi aere fuſi ſunt. 5) Iucunditas, quae in cælo erit ex viſione ſummi Dei. 6) Tranquillitas, quae erit ex poſſeſſione Dei, iuxta Eſai. 32. ſedebit populus meus in pulchritudine pacis. 7) Satietas, quia ante prandium non fit chorea. 8) Ebrietas. Vtraque erit in cælo, Pſal. 36. Inebriabuntur ab ubertate domus tuae &c. 9) Corporis formoſitas. Turpis enim quisquis eſt, dedecorat choream, ſicut muſca pulmentum avenarium. In cælo autem erunt beati ſicut angeli Dei, Matth. 22. 10) Vigoroſitas corporis, quae aderit, 1 Cor. 15. reſurgit in incorruptione. 11) Corporis levitas, quae iſdem aderit, Rom. 8. creatura liberabitur in libertatem gloriae filiorum Dei. 12) Corporis ornatus, quem habebunt ſancti, Phil. 3. configurabit corpus noſtrum humile corpori ſuo glorioſo. Ne quis vero exiſtimet aniles illas fabulas ab otioſis monachis confictas a recentioribus pontificiis repudiari, ideo iubemus expendere ea, quæ ſcribit Barradius libr. X. comm. in conc. evang. cap. 3. *Numquid*, inquit, *nihil in cælo, praeter cæli immenſam illam latitudinem longitudinemque adparebit? Numquid beati in cælo, velut in agro oves, erunt ſimul in eodem loco omnes? Numquid immenſi cæli empyraei loca quam plurima vacua erunt & deſerta? Non videtur hoc decorum. Crediderim ergo ampla admirabiliaque eſſe in ipſo cælo palatia, amplaque alia aedificia ex incorruptibili materia ipſisque margaritis pretioſiore fabricata. Forte etiam prata amæniſſima, nemora, ſimiliaque alia, quae beatorum oculis ipſa varietate offerant oblectationem, & civitatem illam cæleſtem exornent. Habebunt beati manſiones, ut ex evangelio conſtat. Cur non palatia alia aliis ſuperiora, quibus non concludantur, ſed decorentur, & alii ab aliis ſeparentur pro dignitate, ac diſtinguantur. Huius opinionis fuit olim primarius doctor academiae Eborenſis Ferdinandus Perez. Favet illi Scotus, qui in lib. IV. ſentent. diſtinct. 49. q. 4. artic. 7. concedit, beatos a beatis viſitari, & per aliorum manſiones diſcurrere &c. Favet item Caietanus part. III. q. 57. artic. 5. ubi ſic ait: Divina ſapientia diſpoſuit cæli empiraei unam partem quaſi ſolium & reliquas in ordine ad illam ſuperiores vel inferiores. Et ſic Chriſtus ſecundum corpus in parte illa ſolii ſtatis ita ſuprema parte ſupremoque loco reſidere dicitur, & reliquae creaturae beatae hinc & inde inferiores partes tenent.* Et poſtea: *Intra ipſum cælum empyraeum ad convexum uſque beatorum palatia admirabiliter ſummi artificis manu conſtructa ſunt, ordineque ita diſpoſita, ut alia ſint inferiora, alia ſuperiora, & alia aliis ſint pulchriora ac pretioſiora. In celſiſſimo cæli loco palatium ſummi regis Chriſti eſt, quod omnem ſuperat admirationem. Eo inferius Deiparae virginis palatium alterum, quale tantae reginae dignitas poſcit. Ordine ſequuntur alia pene infinita tam angelis quam hominibus attributa. Habent enim angeli quoque peculiares ſedes atque palatia, quibus alii ab aliis ſeiunguntur &c.* Tandem concludit, *palatia illa fuiſſe fabri-*

bricata, quando cœlum eſt conditum, homines vocari ad palatia per lapſum angelorum evacuata, Chriſti palatium ab initio orbis usque ad Chriſti adſcenſionem fuiſſe deſertum &c. Confer ea, quæ de limbo infantum a regno cœlorum & inferno localiter diſtincto diſputant, quæque Bellarminus libr. II. de purgat. cap. 7. habet de *prato quodam florentiſſimo, lucidiſſimo, odorato amœno, in quo degant animae, quae nihil patiantur; ſed tamen ibi maneant, quia nondum idoneae ſunt divinae viſioni &c.* & adparebit, Elyſios poëtarum campos a pontificiis poſtliminio in eccleſiam reduci.

12) *Calvinianorum.* §. CLXIII. 12) Ex Calvinianis 1) quidam negant, *beatos ipſam Dei eſſentiam intuitive ac perfecte in vita aeterna viſuros*, ut oſtendimus ſuperius §. 133. 2) Quidam negant, *gloriae in vita aeterna futuros gradus*, ut vidimus §. 120. 3) Plerique omnes de beatorum gaudiis, exercitiis & habitaculis ἐπιγείως φρονοῦσι. Cœlum enim definiunt *locum aliquem certum corporeum ſupra omnes cœlos viſibiles conſtitutum, manſionibus ampliſſimis diſtinctum, in quibus localiter ſedeatur & ambuletur.* Bullingerus in tractatu de verb. cœnæ: *Dextra Dei in ſcripturis non tantum accipitur pro immenſa Dei potentia, ſed & pro loco in cœlis certo, in quo Chriſtus cum electis verſetur.* Idem in comm. Ioh. 14. *Manſiones in domo Patris cœleſtis*, de quibus Ioh. XIV. 1. *corporali modo* in cœlo diſtinctas eſſe autumat, ac mirificas de diſtinctis illis cellulis ſpeculationes proponit. Danæus in reſp. ad Friſchl. *Chriſti naturam humanam in cœlo ut in ampliſſima quadam & vere regia aula liberrime verſari cum ſanctis & angelis, & nunc hic nunc illic oberrare, cum illis obambulare in oriente, occidente, meridie, ſeptentrione, ſupra vel infra nos, ante vel pone, ſemper autem in nullo, niſi in uno aliquo certo cœli loco.* Beza tom. I. operum p. 590. *Illinc*, (ex loco illo Dei & beatorum) *non autem ex ubiquitario cœlo* dicit *eſſe miſſum a Patre Filium, & in eoſdem illos cœlos reſumtum, ubi gloria & honore coronaretur.* Zanchius lib. II. de nat. Dei c. 6. p. 139. *cœlum, in quod Chriſtus adſcendit*, vocat *corporale, ſed tamen alterius generis, quam ſit terra & cœli iſti adſpectabiles.* Neoſtadienſis in admon. de libr. concord. p. 88. & 268. *Cœlum eſt domicilium beatum Dei, ſanctorum angelorum & hominum, in quo viſibiliter & localiter verſatur Chriſtus ſupra & extra omnes cœlos & mundum hunc adſpectabilem.* Sohnius diſp. de creatione tom. I. oper. p. 114. *Tertia cœli regio a ſideribus ad aquas illas ſuperiores patet, quae eſt ſedes beatorum ſpirituum & hominum.* Martinius in collect. ſpicar. pag. 94. *Cœlum eſt ſpatium, in quo multae ſunt manſiones, eſt ergo locus. In cœleſti vita etiam eſt ſucceſſio temporis.* Nos libenter concedimus, cœlum beatorum eſſe certum aliquod ποῦ a τόπῳ damnatorum diſtinctum; ſed negamus, per *locum corporeum* eſſe definiendum, aut ſedes & *manſiones corporeas* illi adſcribendas, cum illius quidditatem & qualitatem in huius vitæ caligine penetrare non poſſimus. Auguſtinus libr. de fid. & ſymb. c. 6. *Non eſt noſtrae fragilitatis cœlorum ſecreta diſcutere.* Hieronymus in epiſt. eph. 5. *Eſt & in eccleſia ſtultiloquium, ſi quis cœlum putet fornicis more curvatum, Eſaiae, quem non intelligit, ſermone deceptus, ſolium quoque in cœlis poſitum & ſuper eo ſedere Deum, & in ritum imperatoris ſtare angelos in circuitu, qui verbis iubentis obtemperent & ad diverſa mittantur officia.* Saniores ſunt hac in parte quidam ex

 ipſis

ipſis adverſariis. Calvinus in comm. Eph. 4. *Haec de adſcenſu Chriſti ſuper omnes caelos ita dicuntur, non quod proprie locus ſit extra mundum, ſed quia de regno Chriſti non niſi noſtro more captuque loqui poſſumus.* Martinus Bucerus: *Cum caeli, ad quos Chriſtus adſcendit, ſint ſupra omnes caelos, equidem non auſim illos definire niſi ſcripturae verbis, non noſtrae rationis praedicamentis. Scripturae autem illos non niſi maieſtate & virtute definiunt, non locorum inter capedinibus, clareque atteſtantur, eos in cor hominis non adſcendiſſe.* Morloratus in Matth. XXVII. ad *Caelum, in quod Dominus noſter adſcendit invisibilis, Patris gloria eſt & inacceſſa divinitatis lux.* Confer dicta ſuperius §. 35. & dicenda inferius §. 170.

§. CLXIV. 4) De dotibus glorificati corporis nimis tenuiter & exiliter ſentiunt. a) *Invisibilitatem* διαφανῶν negant. Theophilus Moſanus anno proxime elapſo 1620. diſſertationem edidit *de viſibilitate corporis Chriſti*, in qua probare conatur *corpus Chriſti* (quod non ſolum eſt glorificatum ſed etiam Λόγῳ perſonaliter unitum) *non poſſe non videri, ubicunque praeſens adeſt.* Pag. 12. reiicit diſtinctionem inter viſibilitatem ratione actus *primi* & *ſecundi*. Beza in adnot. 1 Cor. XV. & Pezelius cont. Hunn. p. 153. diſputant, *non eſſe vera corpora, quae uſu non cernantur.* b) *Illocalitatem* non minus oppugnant. Oecolampadius in Iob. p. 109. *inquietos fratres* vocat eos, *qui corpora reſurgentium in variis locis eſſe contendunt eodem momento, quia faciant ea eſſe abſque dimenſionibus, & non ſinunt eſſe corpora.* Lib. II. comment. in Dan. 12. *Sunt, qui ita de reſurrectione & Chriſti & noſtra loquuntur, ut non adpareat, quomodo veritatem corporis relinquant, cui & locum & tempus eſſe nolunt &c.* Sic ergo iuxta Oecolampadium in vita aeterna non ſolum erit locus, ſed etiam tempus. Petrus Martyr. claſſ. III. loc. comm. cap. 15. art. 59. *Nuſquam vel ſacrae literae vel patres veteres vel ſcholaſtici attribuerunt vel carni Chriſti vel aliis ſanctis excitatis abſolutionem a loco, quare mirum eſt, quibuſdam hominibus noſtrae aetatis illud commentum adeo placuiſſe.* Art. 65. *Nec tantum erit idem corpus in reſurrectione cum eo, quod nunc habemus, verum etiam locum occupabit, nec ſimul ac eodem tempore in pluribus locis eſſe poterit, quod natura corporum & praeſertim humanorum hoc non ferat. Cum enim ſuis partibus, membris & lineamentis deſcripta & finita ſint, oportet ut certis locis contineantur. Et nihilominus reperiantur aliqui tam procaces & intemperantes, qui ut ſuam tueantur opinionem, vel ubiquitatis vel praeſentiae realis atque ſubſtantialis corporis & ſanguinis Chriſti in ſacra coena, poſcere a nobis audent, ut ſibi prolixius & quidem ex divinis literis corpus eſſe non poſſe abſque loco, nec eodem tempore ac ſimul exiſtere poſſe in diverſis locis, demonſtremus &c. Audienda eſt vox naturae, quae Deum ipſum habet auctorem. Ea vero ſtatuit, haec fieri non poſſe.* Art. 66. *Loca etiam ſpectant ad aeternam felicitatem in regno Dei. Dixit enim Chriſtus diſcipulis ſuis, cum de ſuo diſceſſu eos commonefaceret: Vado parare vobis locum.* Gualtherus homil LXXXIII. in 1 Cor. *Nimium ridiculi ſunt, qui ex hoc loco occaſionem arripiunt contendendi de corpore quodam ſpirituali, quod natura ſua neque palpabile ſit, neque viſibile, neque loco certo contineatur.* Scharpius in curſu theolog. loc. XX. col. 1172. *Locus & motus localis tribuitur corporibus in caelo* Ioh. XIV. 2. cap. XVII. 24. Apoc. XIV. 4. &c. c) Dotem *agilitatis ac ſubtilitatis* iri-

itidem minus recte explicant, negant enim *Chriſtum reſurrexiſſe clauſo ſepulchro*, negant ipſum *ad diſcipulos ingreſſum clauſis ianuis &c.* Zuinglius part. I. reſp. ad confeſſ. Luth. p. 465. negat, quod *corpus Chriſti glorificatum monumenti lapidem ob ſignatum tranſierit, at lapidem ſepulchralem angeli opera devolutum fuiſſe* adſerit, *ſicut craſſus praetor rubris indutus caligis eo modo, quo Chriſtus monumento exivit, egredi poſſet.*

An Lutherus vitae aeternae felicitatem in corporeis voluptatibus ſtatuerit?

§. CLXV. 13) *B. Luthero & noſtrarum eccleſiarum doctoribus* pontificii tribuunt, quod ipſi quoque in hac doctrinæ cœleſtis parte a veritatis tramite aberraverint & quidem dupliciter a) *felicitatem vitae aeternae in corporeis deliciis quaerendo.* Probant ex eo, quod Lutherus in colloquiis ad menſam habitis fol. 454. & 455. ſic loquatur: *Deus novam terram creabit & novum cœlum, quin & nova creabit animalcula & catellos, quorum cutis erit aurea, & pili de lapidibus pretioſis. Non devorabunt ſe mutuo animalia, ut ſunt bufones, ſerpentes, & id genus alia, quae hic venenata ſunt, & nocere ſolent propter originale peccatum, tum vero nobis non ſolum innocua erunt, ſed & amicabilia & grata, ut cum iis animi cauſa luſuri ſimus.* Et poſtea: *Ibi formicae, ciniphes & omnia fœtitia & male olentia animalia merae deliciae erunt, & optimum odorem ſpirabunt.* Idem in comm. 1 Petr. 4. *Hic quaeri poteſt, an credentes in cœlis vel in terris agent, textus hic ſonat, quod in terra vivemus, ita ut cœlum & terra novus erit paradiſus, in quo Deus habitabit. Nam Deus non ſolum in cœlis ſed omni loco habitat, propterea etiam erunt, ubi Deus erit.* Reſp. cur non addunt etiam epiſtolam quam de gaudiis paradiſi ad filiolum ſuum Lutherus exaravit? Imitatur vir Dei ſtylum ſcripturæ & de ſtatu futuri ſeculi, qui in cor hominis non adſcendit, per quamdam συγκατάβασιν loquitur verbis huius ſeculi, quod eccleſiæ doctoribus uſitatum eſſe ex Ottone Friſingenſi §. 156. audivimus. b) *Gradus gloriae in vita aeterna abolendo.* Becanus part. I. theol. ſchol. cap. 9. q. 9. *Iovinianus docuit omnes beatos in praemio aequales eſſe, eundem errorem ſecutus eſt Lutherus, cum dixit omnes eſſe pares b. virgini in ſanctitate & meritis coram Deo, inde enim ſequitur, eſſe etiam pares in praemio.* Deſcripſit hoc, uti ſolet, ex Bellarmino libr. IV. de notis eccl. cap. 9. ſſ. Iovinian.

An gradus gloriae negaverit.

Reſp. diſtinguendum inter *regenerationem* ac *renovationem*, inter *gratiam* & *dona per gratiam*, inter articulum *iuſtificationis* & *bonorum operum.* Reſpectu gratiæ, iuſtificationis & regenerationis omnes ſancti ſunt æquales, quia meritum Chriſti, quod fide amplectuntur, eodemque coram Deo iuſtificantur, æqualiter ad omnes ſpectat; ſed in reſpectu renovationis, donorum per gratiam & bonorum operum eſt inter ipſos ſanctos magna inæqualitas, inde etiam *beatitudo eſſentialis* erit æqualis, interim *praemia accidentalia* & bona acceſſoria erunt inæqualia. Hanc diſtinctionem & explicationem tradit ipſe Lutherus in poſt. eccl. Dom. II. Epiphan. in explicat. epiſt. Rom. 12. *Quantumvis inter ſe corporis membra omnia imparia ſint, & officiis atque dignitate plurimum diſtent, in eo tamen paria ſunt, quod eiusdem corporis membra pariter exiſtant, neque poteſt oculus plus iuris in corpore ſibi vindicare, quam contemtiſſimum quodque membrum, neque plus ſuum eſſe cor-*

corpus adfirmare, quam cuiuslibet alterius. Ita habet res Chriſtianorum, qualescunque ſint, ſive firmi fide, ſive infirmi, ſive conſummati moribus, ſive morbis gravati tantundem quilibet in Chriſto & Chriſtianiſmo poſſidet quantum alii, unde equidem non minus poſſum de Chriſto gloriari, quam d. Petrus aut virgo Deipara. Perplacet ſane, d. Petrum nobilius eſſe in Chriſti corpore membrum, quam ſim ego. At ille rurſus me non contemnit, quod ſim humilis & abiectus, quandoquidem eiuſdem corporis membrum. Agnoſcit ipſe Bellarminus hanc eſſe noſtram ſententiam, unde lib. III. de iuſtif. c. 16. ſcribit: *Cum dicunt proteſtantes, omnes ſanctos aeque iuſtos eſſe coram Deo, loquuntur de iuſtitia imputativa, concedunt autem Deum remunerari iuſtos iuxta opera eorum, ſed propter opera, id eſt, ex meritis operum negant.* Idem iudicium eſto de dictis Sarcerii, Georgii Maioris & Spangenbergii, quæ Iodocus Coccius tom. II. theſauri lib. 10. art. 9. nobis obiicit. Ita namque mentem ſuam clariſſime exponit Georgius Maior evang. Domin. Septuag. pag. 345. *Quod ad principale & ad ſummum & ad ultimum bonum & praemium attinet, nihilo plus accipit Moſes, Elias, Paulus, Baptiſta & caeteri praeſtantiſſimi viri, quam accipit Zachaeus, mulier peccatrix, Lazarus & alii &c.*

CAPVT VI.

DE FINE VITÆ ÆTERNÆ.

Finis vitae aeternae.

§. CLXVI. Egimus hactenus de cauſa *efficiente*, *materia* & *forma* vitæ æternæ, reſtat ut ad eiuſdem *finem* acceſſum faciamus. Finis vitæ æternæ docendi cauſa duplex ſtatui poteſt. *Principalis* ac *ſummus* Dei, *proximus* ac *intermedius* piorum glorificatio, (diverſimode tamen accepta, ut ex ſequentibus patebit.) Quando enim benigniſſimus Pater cœleſtis animas piorum poſt mortem in cœleſtem gloriam transfert, Luc. XVI. 22. eaſdemque in die iudicii corporibus reſtitutas per Chriſtum in cœleſtis regni poſſeſſionem vocat, Matth. XXV. 34. tunc non ſolum pios in Chriſtum perſeveranter ac finaliter credentes glorificat, Rom. VIII. 30. hoc eſt, cœleſtem gloriam ipſis confert, & hac ratione labores & paſſiones omnes, quas in hac vita propter ipſum ſuſtinuerunt, pluſquam largiſſime iiſdem compenſat, 18. ſed etiam ſeipſum glorificat, hoc eſt, gloriam ſuam manifeſtat, unde vita æterna vocatur *gloria Dei*, Rom. V. 2. *aeterna Dei gloria*, 1 Petr. V. 10. Manifeſtat autem 1) *gloriam immenſae miſericordiae, bonitatis ac benignitatis*, quod ſit ſummum bonum ſui maxime diffuſivum ac communicativum. Neque enim cœleſti felicitate ſolus perfrui voluit, ſed etiam creaturas rationales eiuſdem participes facere, quas proinde ad imaginem ſuam creavit. Nec angelos ſolum, ſed etiam homines beatitudinis ſuæ certo modo, qui in creaturas cadere poteſt, voluit eſſe conſortes. Nec ſolum primos homines ad ſui imaginem, ac proinde etiam ad æternam felicitatem & gloriam condidit, ſed eoſdem etiam cum omnibus poſteris in peccatum prolapſos per Chriſtum redemit, ut ad cœleſtis regni poſſeſſionem, cuius iure per lapſum privati erant, iterum adſpirari poſſent, quæ

omnis

omnia evidentiſſima divinæ gratiæ & miſericordiæ ſunt τεκμηρια. Eph. I. 3. *Benedixit nobis in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus.* v. 4. *Sicut elegit nos in ipſo ante iacta mundi fundamenta.* v. 6. *In laudem gloriae gratiae*, id eſt, glorioſæ gratiæ, ut, ipſius gratia ab omnibus collaudetur & glorificetur. II. 5. *Gratia eſtis ſalvati.* v. 6. *Conſedere nos fecit in cæleſtibus in Chriſto Ieſu.* v. 7. *Ut oſtenderet in ſeculis ſupervenientibus abundantes divitias gratiae ſuae*, τον υπερβαλλοντα πλουτον της χαριτος αυτου εν χρηστοτητι εφ ημας εν χριστω. v. 8. *Gratia enim eſtis ſalvati.* Tit. III. 5. *Secundum miſericordiam ſuam ſalvos nos fecit.* 1 Petr. I. 3. *Secundum miſericordiam ſuam magnam regeneravit nos in ſpem vivam* v. 4. *In hereditatem incorruptibilem & incontaminatam & immarceſcibilem conſervatam in cœlis.* 1 Ioh. IV. 9. *In hoc adparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium ſuum unigenitum miſit Deus in mundum; ut vivamus per eum.* II) *Gloriam fidelitatis ac veritatis.* Deus in verbo evangelii credentibus in Chriſtum ſpiritualia ac cœleſtia beneficia offert, ſeque in plenariam æternæ hereditatis poſſeſſionem eoſdem introducturum pollicetur, quando igitur hæc paterna promiſſa ipſo opere complet, fidelitatem ac veritatem ſuam demonſtrat. 1 Cor. I. 8. *Confirmabit vos Deus uſque in finem fine crimine in die Domini noſtri Ieſu Chriſti* v. 9. *Fidelis Deus, per quem vocati eſtis.* X. 13. *Fidelis eſt Deus, qui non ſinit vos tentari ſupra id, quod poteſtis ſufferre.* 1 Theſſ. V. 24. *Fidelis eſt qui vocavit vos, qui etiam faciet.* 2 Theſſ. III. 3. *Fidelis eſt Dominus, qui confirmabit vos & cuſtodiet a malo.* 1 Petr. V. 10. *Deus omnis gratiae, qui vocavit vos in aeternam ſuam gloriam in Chriſto Ieſu modicum paſſos ipſe perficiet*, καταρτισαι υμας, στηριξαι θεμελιωσαι, θεμελιωσαι. III) *Gloriam omnipotentiae.* Quos Deus in vita æterna glorificabit, illos ab æterno in Chriſto ad ſalutem elegit, Rom. VIII. 30. Eph. I. 6. Hoc Dei conſilium ac decretum diabolus per ſua organa intervertere, & ſummum hunc theſaurum ſalutis credentibus eripere modis omnibus adnititur, quando igitur Deus actu in vita æterna pios glorificat, potentiam ſuam manifeſtat. 2 Tim. I. 12. *Scio, cui credidi, & certus ſum, quod is poſſit depoſitum meum conſervare uſque ad diem illum.* 1 Petr. I. 5. *Virtute Dei cuſtodimini per fidem ad ſalutem.* IV) *Gloriam ſapientiae.* Deus ab æterno ſapientiſſimum fecit decretum de homine ad imaginem ſuam ac proinde etiam ad beatam immortalitatem creando, ac quia prævidit hominem ſatanicis fraudibus deceptum in peccata prolapſurum, ideo ab æterno fecit decretum de redemtione generis humani per Chriſtum Mediatorem, de offerendis eius beneficiis in verbo evangelii omnibus hominibus, de ſalvandis & glorificandis illis omnibus, quotquot verbum evangelii audiunt, fidem per Spiritus ſancti efficaciam ex eo concipiunt, & in fide ad finem uſque vitæ perſeverant. Quando igitur Deus hoc ſapientiſſimum decretum ultimo glorificationis actu complet, ſapientiam ſuam ipſo facto demonſtrat. Eph. III. 9. *Illuminare omnes, quae ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi a ſeculis in Deo.* v. 10. *Ut innoteſcat nunc principatibus & poteſtatibus in cæleſtibus per eccleſiam multiformis ſapientiae Dei.* V) *Gloriam iuſtitiae.* Quos Deus in vita æterna glorificabit, illos in hac vita cruci ſubiicit, *ut conformes fiant imagini filii ſui*, Rom. VIII. 29. *Ut per multas tribulationes ingrediantur in regnum cælorum*, Act. XIV. 22. Ut ſint *conſortes* συγκοινω-

[illegible] *in tribulatione & regno*, Apoc. I. 9. Quando igitur Deus pios ex omnibus calamitatibus liberatos in cœleſtem gloriam transfert, & glorificato Chriſti corpori ipſorum corpora conformia efficit, contra vero diabolum & omnes piorum hoſtes debitis pœnis adficit, iuſtitiam ſuam ipſo opere demonſtrat. 2 Theſſ. I. 5. *Suſtinetis perſecutiones ac tribulationes in exemplum iuſti iudicis Dei, ut digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini*: v. 6. *Siquidem iuſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant.* v. 7. *Vobis autem, qui tribulationem ſuſtinetis, requiem nobiſcum in revelatione Domini Ieſu de cælo.* 2 Tim. IV. 8. *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiae, quam reddet mihi Dominus in die illa.* Hæc divinæ benignitatis, veritatis, potentiæ, ſapientiæ & iuſtitiæ meditatio omnibus beatis erit æterna divinæ laudis ac glorificationis materia, ut ſic quemadmodum Deus *erit omnia in omnibus*, 1 Cor. XV. 28. *per cæleſtis gloriae collationem*, ita quoque ſit omnia in omnibus *per divinae gloriae celebrationem*, 2 Theſſ. I. 10. *cum venerit glorificari in ſanctis ſuis, & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt.* Tunc omnes beati læti & exſultabundi exclamabunt: *Sicut audivimus, ſic vidimus in civitate Domini in civitate Dei noſtri*, Pſal. XLVIII. 9. Tunc ad cœleſtem Salomonem Chriſtum quilibet beatus dicet: *verus eſt ſermo, quem audivi in terra* (peregrinationis meæ) *de rebus tuis & de ſapientia tua, & non credebam*, (plene & perfecte) *donec ipſe veni & vidi oculis meis, & probavi, quod media pars mihi non fuerit nunciata, maior eſt ſapientia & bonum quam rumor, quem audivi. Beati ſervi tui, qui ſtant coram te ſemper, & audiunt ſapientiam tuam.* 1 Reg. X. 6. 7. & 8. Sic ergo finis vitæ æternæ reſpectu *Dei* eſt, ut ſuam gratiam erga electos reipſa comprobet, ac fructus τȣ λυτρȣ a Chriſto præſtiti ipſis conferat; reſpectu *electorum*, ut beneficia Dei perfecte cognoſcant, percipiant ac celebrent; ut perfectam imaginis divinæ reſtitutionem ac renovationem recipiant, ac omnium ærumnarum & laborum remunerationem largiſſimam accipiant.

CAPVT VII.

DE OBIECTO VITÆ ÆTERNÆ

Obiectum vitae aeternae.

§. CLXVII. *Obiectum vitae aeternae* proprium & adæquatum ſunt: 1) *angeli*, qui in concreata integritate ſtabiles permanſere & in ſancta erga Deum obedientia perſtitere; 2) *homines finaliter & perſeveranter in Chriſtum credentes*, ut ſuperius §. 45. ex multis ſcripturæ dictis manifeſtum fecimus. Notandum vero circa obiectum vitæ æternæ reſpectu generis humani conſideratum: 1) *paucos ex genere humano dici ſalvandos.* Sane ſi electi *in ſe & abſolute* conſiderentur, numerus eorum eſt ſatis amplus. Apoc. VII. 9. *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis ſtantes ante thronum & in conſpectu Agni amicti ſtolis albis & palmae in manibus eorum.* Sed ſi *comparate*, facta ſcilicet collatione cum cœtu damnatorum, conſiderentur, ſunt & dicuntur pauci; abſque ulla igitur contradictione ſcriptura adſerit, *multos*

ab

ab oriente & occidente venturos, & cum Abrahamo, Iſaaco & Iacobo in regno cœlorum accubituros, Matth. VIII. 11. & *paucos eſſe, qui ſalvantur*, Luc. XIII. 23. *portam eſſe anguſtam & viam arctam, quae deducit ad vitam, & paucos eſſe qui inveniant eam*, Matth. VII. 14. Luc. XIII. 24. *multos eſſe vocatos, paucos vero electos*, Matth. XX. 16. XXII. 14. Cauſa illius paucitatis non quærenda in abſoluto quodam reprobationis decreto, quo Deus maximam humani generis partem abſoluto quodam & omnium cauſarum reſpectum antegreſſo odio a ſe reiecerit, & æternis flammis adiudicarit, ſed in propria hominum pereuntium culpa, quia ſcilicet media ſalutis repudiant, *Spiritui ſancto reſiſtunt, conſilium Dei ſpernunt ac ſeipſos vita aeterna indignos iudicant*, Actor. VII. 51. Luc. VII. 30. Act. XIII. 46. *Anguſta eſt ſalutis porta*, quia oſtium eſt ſolus Chriſtus, Ioh. X. 7. a maxima hominum parte ſpretus & contemtus, quia hæc porta eſt rationi humanæ penitus ignota, quia homines nolunt deponere ſarcinam & pondus peccatorum ſibi adhærentium, ut per hanc portam ingredi poſſint, quia veræ pietatis ſemita eſt carni noſtræ ingrata, veteri homini videtur laborioſa ac difficilis, quia ingreſſuros hanc portam & viam oportet abnegare ſeipſos, adfectibus vitioſis reſiſtere, crucem ſuſcipere, carnem cum ſuis concupiſcentiis crucifigere, denique quia multi ſuis confidunt operibus, ac per propria merita ingredi quærunt &c. Proſper in ſent. Auguſt. epigr. CXCI.

Arcta via eſt, verae quae ducit atria vitae,
Nec recipit carnis gaudia mentis iter.
Amplis incedit ſpatiis terrena voluptas.
Anguſto virtus limite celſa petit.

II) Salutem hominibus vere & perſeveranter in Chriſtum credentibus offerri & conferri *ſine ullo gentis externae, conditionis ac ſexus reſpectu*. Prius conſtat ex his dictis: Matth. VIII. 11. Luc. XIII. 29. *Multi venient ab oriente & occidente & cum Abrahamo recumbent in regno cœlorum.* Act. X. 34. *Deus non eſt acceptor perſonarum* v. 35. *Sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iuſtitiam, carus eſt illi.* Rom. II. 10. *Gloria & honor & pax omni operanti bonum Iudaeo primum & Graeco.* v. 11. *Non enim perſonarum acceptio eſt apud Deum.* Gal. III. 28. *Non eſt Iudaeus nec Graecus, nec eſt ſervus nec liber.* Col. III. 11. *Non eſt gentilis & Iudaeus, circumciſio & praeputium, barbarus & Scytha, ſervus & liber, ſed omnia & in omnibus Chriſtus.* Apoc. VII. 9. *Vidi turbam ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis &c.* Poſterius patet ex Gal. III. 28. *In Chriſto non eſt maſculus nec fœmina.* 1 Petr. III. 7. mulieres vocantur *coheredes gratiae vitae*, id eſt, vitæ æternæ, quæ ex gratia credentibus in Chriſtum datur. III) *Finaliter in Chriſtum credentes & omnes & ſolos fieri ſalvos.* Reciprocæ igitur ſunt propoſitionis. Vere & finaliter in Chriſtum credentes ſalvantur, & quotquot ſalvantur, illi vere & finaliter in Chriſtum credunt. Viciſſim increduli damnantur, & quotquot damnantur, non credunt in nomen unigeniti Filii Dei. Ioh. III. 16. Marc. XVI. 16. &c. Quia enim vitam æternam dedit nobis in Chriſto 1 Ioh. V. 12. ideo etiam, qui fide Chriſtum amplectitur, vitam habet, *qui vero incredulus eſt Filio, ſuper ipſum manet ira Dei*, Ioh. III. 36. Proinde ut ἀδύνατον eſt, abſque Dei miſe-

ſericordia quemquam ſalvari, ita quoque *αδυνατον* eſt, extra Chriſtum fide adprehenſum quemquam ſalvari, quia vitam æternam non niſi in Chriſto, per Chriſtum & propter Chriſtum Deus donare conſtituit, in Chriſto autem nemo eſſe poteſt niſi per fidem. Viciſſim ſicut *αδυνατον* eſt, quemquam ſalvari abſque vera in Chriſtum fide: ita quoque *αδυνατον* eſt, aliquem vere & finaliter in Chriſtum credentem damnari, quia vita æterna eſt in Chriſto, qua de re alibi plenius agitur. IV) *Vere & finaliter in Chriſtum credentes in ſacris literis deſcribi tum a priori, tum a poſteriori.* A priori dupliciter, primo *per electionem ab aeterno in Chriſto factam.* Quotquot enim in tempore vere, finaliter ac perſeveranter in Chriſtum credunt, illi & omnes & ſoli ab æterno ad vitam ſunt electi, hinc profluunt illa ſcripturæ oracula: Act. XIII. 48. *Crediderunt, quotquot erant ordinati ad vitam aeternam.* Eph. I. 3. *Benedixit nos Deus omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto.* v. 4. *Sicut elegit nos in ipſo ante iacta mundi fundamenta.* Apoc. XXI. 27. *Non intrabit in cæleſtem Hieroſolymam aliquid coinquinatum aut abominationem faciens & mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitae*, id eſt, ſed illi ſoli, qui ſcripti ſunt in libro vitæ, ſive qui ſunt electi; quia particula *ει μη* hoc loco non tam *excluſive* quam *adverſative* uſurpatur, quo modo apud Hebræos לא אם ac כי אם interdum uſurpantur. Confer Geneſ. XXIV. 38. 2 Reg. V. 17. Eſai. LIX. 2. & ex nov. teſt. Matth. XII. 4. Luc. IV. 27. Ioh. V. 19. XVII. 12 &c. Huc referri poſſunt omnia ſcripturæ dicta, quæ teſtantur electos & omnes & ſolos ſalvari. Dan. XII. 1. *Salvabitur omnis populus, qui inventus fuerit ſcriptus in libro* ſcilicet vitæ per æternam electionem, Matth. XXIV. 24. *Seducerentur, ſi fieri poſſet, electi.* Ioh. X. 28. *Oves meas nemo rapiet ex manibus meis.* Rom. VIII. 29. & 30. *Quos praeſcivit, eos etiam praedeſtinavit & glorificavit.* XI. 7. *Electio adſecuta eſt.* 2 Tim. II. 19. *Firmum ſtat fundamentum Dei, Dominus novit, qui ſunt ſui* Unde electi ſic deſcribuntur, quod *maneant in domo Domini*, Pſal. XXIII. 6. quod *inhabitent in atriis Domini*, LXV. 5. quod *in atriis domus Dei virebunt*, XCII. 14. &c. Secundo *per veram ad Deum converſionem ac pœnitentiam.* Vera enim fides non habet locum in corde impœnitente, ſed eius anteambulo eſt contritio, peccatorum agnitionem, eorumdem deteſtationem complectens, ad quam accedens vera in Chriſtum fides *σωτηριον και αμεταμελητον* pœnitentiam ac ſalutarem ad Deum converſionem abſolvit, hinc profluunt illa ſcripturæ oracula, in quibus vere ad Deum converſis ac pœnitentibus vita æterna promittitur: Eſai. XLV. 22. *Convertimini ad me, & ſalvi eritis omnes fines terrae.* Ezech. XVIII. 23. XXXIII. 11. *Nolo mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat.* Luc. XIII. 3. & 5. *Niſi pænitentiam egeritis, omnes ſimul peribitis.* Ergo a contrario ſenſu per veram pœnitentiam pœnæ temporales & æternæ averti poſſunt. Act. XI. 18. *Ergo & gentibus pænitentiam Deus dedit ad vitam?* XXVI. 18. *Mitto te aperire oculos hominum, ut convertantur a tenebris ad lucem & de poteſtate ſatanae ad Deum, ut accipiant remiſſionem peccatorum & ſortem inter ſanctos.* A poſteriori deſcribuntur credentes per vitæ emendationem ac ſtudium bonorum operum. Vera enim fides non eſt otioſa, ſed exſerit ſe per fructus, qui ſunt duplicis generis, quia per veram pœnitentiam & fidem *declinamus a malo, & facimus bonum*, Pſal. XXXIV.

15.

15. *quieſcimus perverſe agere, & incipimus benefacere*, Eſai. I. 16. & 17. Bona opera iuxta duas legis divinæ tabulas vel iuxta triplicem obiectorum ſeriem diſtingui poſſunt, quia vera fides efficax eſt per *caritatem erga Deum & proximum*, Gal. V. 6. atque efficit ut vivamus εὐσεβῶς reſpectu *Dei*, σωφρόνως reſpectu *noſtri*, δικαίως reſpectu *proximi*, Tit. II. 12. Hinc profluunt illa ſcripturæ oracula, in quibus vita æterna promittitur tum *in genere* pie viventibus ac bona operantibus; Prov. XI. 30. *Fructus iuſti lignum vitae.* Matth. VII. 21. *Qui facit voluntatem Patris cæleſtis, intrabit in regnum cælorum:* Rom. II. 10. *Gloria & honor & pax omni operanti bonum.* Gal. VI. 8. *Qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam aeternam.* 1 Tim. VI. 18. *Divitibus praecipe bene agere, divites fieri in operibus bonis &c.* v. 19. *Theſaurizare ſibi fundamentum bonum, ut adprehendant vitam aeternam.* Tum *in ſpecie* Deum invocantibus, Ioel. II. 32. Act. II. 21. Rom. X. 13. *Omnis, qui invocaverit nomen Domini, ſalvus erit*; verbum confitentibus, Matth. X. 32. *Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego illum coram Patre meo, qui in cælis eſt.* Rom. X. 10. *Ore fit confeſſio ad ſalutem;* proximo benefacientibus, Pſalm. XLI. 1. *Beatus qui intelligit ſuper egenum.* Matth. XXV. 35. *Poſſidete regnum, eſurivi enim & dediſtis mihi cibum.* Luc. XIV. 12. *Cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris &c. retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum.* Gal. VI. 9 *Bonum facientes non deficiamus, tempore enim ſuo metemus non deficienter* v. 10. *Ercum tempus habemus, operemur bonum erga omnes.* Cæterum quia in via huius vitæ piis multa obveniunt adverſa, quæ patienter toleranda, ideo crucem patienti & æquo animo ferentibus tribuitur vita æterna. Act. XIV. 22. *Per multas tribulationes &c.* Rom. VIII. 17. *Heredes ſumus, ſi tamen compatimur, ut & conglorificemur.* 2 Cor. IV. 17. *Momentaneum & leve tribulationis noſtrae aeternum pondus gloriae parit.* 2 Tim. II. 12. *Si ſuſtinebimus, & conregnabimus.* Apoc I. 9. *Particeps in tribulatione & regno.* Quia adverſus carnem, mundum ac ſatanam ipſis pugnandum, ideo vincentibus promittitur corona vitæ & gloriæ. 2. Tim. II. 5. *Qui certat in agone, non coronatur, niſi legitime certaverit.* IV. 7. *Bonum certamen certavi, nunc repoſita eſt mihi corona iuſtitiae.* Apoc. II. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitae.* v. 11. *Qui vicerit, non laedetur a morte ſecunda.* v. 17. *Vincenti dabo manna abſconditum.* v. 26. *Qui vicerit, dabo illi poteſtatem ſuper gentes.* III. 5. *Qui vicerit, veſtietur veſtimentis albis.* v. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.* v. 21. *Qui vicerit, ei dabo ſedere mecum in throno meo.* XXI. 7. *Qui vicerit, hereditabit hæc omnia.* Denique quia non ſufficit in via Domini incipere, ſed oportet, ut accedat perſeverantia, quæ ſola coronatur, ideo perſeverantibus vita æterna adſcribitur. Matth. XXIV. 13. *Qui perſeveraverit uſque ad finem, ſalvus erit.* Rom. II. 7. *Qui per tolerantiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quaerunt vitam aeternam.* Apoc. II. 10. *Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitae.* Quamvis vere ſalvandi a ſtudio bonorum operum deſcribantur, nequaquam tamen ſtatuendum, quod bona opera ſint cauſa ſalutis meritoria, ſed diſtinguendum inter *ſubiecti*, id eſt, ſalvandorum *deſcriptionem*, & *cauſam ſalutis*, ut ſuperius §. 46. plenius monuimus.

Antitheſis.

§. CLXVIII. Antitheſis. I) *Origenes* hom. X. in Lev. diſputat, *eos qui crediderunt quidem, ſed nihil emendationis adhibuerunt, ſalvari quidem, ſed non ſine infamiae nota.* Idem *damnatos tandem liberandos & cæleſtis gloriae participes reddendos* opinatus eſt, ut oſtendimus tract. de inferno §. 62.

I) Origenis,

II) pontificiorum,

II) Ex *pontificiis* quidam gentilibus vera in Chriſtum fide deſtitutis ſalutem tribuunt. Monachus quidam Franciſc. in conc. Trid. anno 1552. pro ſuggeſtu docuit, *gentiles etiam ſine cognitione Chriſti ſalvatos fuiſſe*, referente Schleidano lib. XXIII. Idem placuit Andradio Payvæ in defenſ. conc. Trid. Theobaldo Tammero, Galeoto Martio, Iſengrino in expoſ. evang. Dom. Sexuag. Ioh. Bapt. Fiklero in lib. cui titul. *Rettung der Concilien* pag. 75. Eraſmo in præf. Tuſcul. Ludov. Vivi, Ambr. Catharino in com. 1 Tim. 4. Pererio diſp. XVIII. in c. 1 Rom. III.

III) Calvinianorum.

Idem dogma placuit quibuſdam *Calvinianis*. Zwinglius in expoſ. fid. p. 159. Numam, Ariſtidem, Socratem &c. inter beatos cœlites collocat, cuius patrocinium ſuſcepit Rudolph. Gualterus ipſius gener in apol. edita anno 1545. Bullingerus iſtum Zwinglii fœtum præfatione quadam ornavit, in qua eum vocat *cygnæam cantionem*. *Horrendum* illud *Zwinglii effatum* (uti Bucerus in data ad ipſum epiſtola recte adpellitat) partim defendere, partim excuſare conantur Embdenſes in commonef. de libro D. Hunn. p. 416. Sohnius in exeg. Aug. conf. tom. II. p. 828. Toſſanus in ſcripto cont. Marbach. Paræus in iren. p. 245. Pelargus in comp. theol. correcto p. 289. ſed argutiis per quam frivolis, uti demonſtratum fuit diſp. VI. de glor. Dei th. 25. Argumenta huic profanæ opinioni opponenda expoſuimus in prælect. de Deo tract. I. c. 5. Huc referendus etiam alter Calvinianorum error, quo *infantibus etiam baptizatis fidem prorſus derogant*, ex quo conſequens eſt, aut omnes omnino infantes damnari, aut quosdam homines ſine fide in Chriſtum ſalvari, quorum utrumque ſcripturis e diametro adverſatur. Calvinus lib. IV. inſtit. c. 16. §. 20. *Parvuli baptizantur in futuram fidem.* Sibrandus Lubertus in comm. ad 99. errores Vorſtii p. 780. ſcribit, *Deum decreviſſe aliquot infantes ſervare, qui quamdiu in hoc mundo peregrinantur, neque crediderunt, neque credunt, neque credituri ſunt.* Piſcator in c. 19. Mat. obſerv. 11. *Infantum poteſt eſſe regnum cælorum, etiamſi nondum credant, dummodo ſint electi.* Item *fidem in ſcriptura nuſpiam requiri niſi ab adultis.* Confer tract. de bapt. §. 225. &c.

IV) Franciſci Pucci.

IV) Franciſc. Puccus Filidin. anno 1592. ſcriptum edidit, *de Chriſti Servatoris efficacitate in omnibus ac ſingulis hominibus, quatenus homines ſunt*, in quo inter cætera opinionum portenta etiam ethnicis extra eccleſiam cœlum promittit, cui venenato ſcripto ſolidam refutationem oppoſuit. D. Luc. Oſiander.

V) Photinianorum.

V) Photinianos hanc amplecti hypotheſin, *quod quilibet in ſua religione, quamcunque etiam amplexus fuerit, ſalvari poſſit, ſive ſit Iudaeus, ſive Turca, ſive Anabaptiſta ſive Arianus, ſive Chriſtianus*, oſtendit Georg. Zarnovecius Polonus in præfat. ſcripti cuiusdam Polonici antiſociniani a Conrado Nubero Danti-

ti-

tiſcano in Latinum ſermonem converſi & Dantiſci anno 607. editi. Confer prælect. de Socinianiſmo in cap. de harm. Calv. & Photinianorum.

CAPVT. VIII.

DE SVBIECTO VITÆ ÆTERNÆ.

Subiectum beatitudinis.

§. CLXIX. *Subiectum* beatitudinis eſt primo quidem *anima* cuiuſque pii a corpore per mortem ſeparata, poſtea vero *totum compoſitum*, poſtquam ſcilicet in die iudicii eadem fuerit corpori reſuſcitato divinitus unita, & in conſortium cœleſtis gaudii traducta. Cauſæ, propter quas *etiam corpora* piorum Deus voluerit eſſe præmiorum æternorum una cum animabus conſortia, ut & *dotes glorificatorum corporum* expoſuimus ſuperius. Dionyſius in eccl. hierarch. c. 7. *Caſta ſanctarum animarum corpora, cum quibus una & vitae mortalis iter egerunt, & ſimul deſcripta ſunt, ſimulque certarunt, pro ſacris ſudoribus ſuis in animarum immutabili ſecundum divinam vitam firmitate ac ſede reſurrectionem quoque una recipient propriam. Inſerta enim animabus ſanctis, quibus in hac vita iuncta fuerant, ut Chriſti effecta membra divinam atque immortalem beatamque recipient requiem.*

CAPVT IX.

DE ADIVNCTIS VITÆ ÆTERNÆ.

Adiuncta vitae aeternae.

§. CLXX. *Adiuncta* vitæ æternæ docendi cauſa ſtatui poſſunt *tempus & locus ακυρολογως* ſic dicta, proprie enim loquendo vitæ æternæ nec tempus nec locus, inferioris huius hemiſphærii & præſentis duntaxat ſeculi accidentia, competunt.

Tempus.

De *tempore* vitæ æternæ tam *inchoationis* quam *durationis* reſpectu diximus ſuperius.

Locus ubi agitur de cælo empyraeo.

Loci nomine intelligimus illud τȣ beatorum, in quo una cum angelis & omnibus electis cœleſtium bonorum participes reddentur, quod a τȣ damnatorum diſtinctum eſſe concedimus, interim addimus, nec quidditatem, nec qualitatem, nec ſitum eiusdem in hac naturæ caligine a nobis penetrari vel explicari poſſe. Scholaſtici plerique & eos ſecuti Ieſuitæ ac Calviniani diſputant *de cælo empyraeo, quod ſit lucidiſſimum & ampliſſimum domicilium adſpectabiles cælos proxime cingens & ambiens, in quo beati localiter obambulent, & bonis divinitus ſibi conceſſis perfruantur.* * Bruliſer lib. II. ſent.

* Comp. theol. verit. lib. II. cap. 4. *Cælum empyraeum eſt beatorum ſpirituum habitaculum, & ſpecialiter ſedes Dei vocatur.* Becanus de purgat. Calviniſt. in append. c. 1. n. 3. p. 44. *Henoch & Elias non ſunt mortui ſed vivi, nec in cælum empyraeum, quod beatorum ſedes eſt, ſed in alium locum tranſlati.* Lampadius cenſ. ubiq. pag. 76. *His probandum nobis incumbere videtur, paradiſum ſupra firmamentum eſſe conſtitutum. Cum autem longum eſſet patrum ſententias excutere, Magiſtrum ſententiarum audiamus* lib. II. diſt. 2. &c. Martinius in confeſſ. brevi p. 36. *Chriſtus occupavit cælum ut locum, cælum ſuſcepit Chriſtum ut locatum. Chriſtus ſuſcipitur a cælo ut loco & regio palatio,*

ſent. diſt. 2. q. 7. tres ponit perſuaſiones, propter quas cœlum empyræum ſtatuatur. *Perſuadet* (inquit) *ad hoc ratio finis triplex. Una eſt perfectio univerſi. Altera propter motum firmamenti, Tertia principalis propter habitationem hominis beati.* Petrus Martyr in dial. de Pantach. *Ultra firmamentum, quod octavum orbem noſtri faciunt, eſt regio feliciſſima, ubi corpus Chriſti degit, & ſancti ſua loca, ſua ſedes & manſiones cum habent, tum poſt reſurrectionem ſunt habituri.* Urſinus in comp. doct. Chriſt. p. 345. *Locus beatorum eſt ſpatium illud immenſum, lucidiſſimum, glorioſum, extra & ſupra totum hunc mundum & cœlum ſpectabile, in quo Deus ſe patefecit beatis angelis & hominibus.* Sohnius diſp. de creat. tom. I. operum p. 114. *Tertia cœli pars ſeu regio eſt ſedes beatorum ſpirituum & hominum, quae a ſideribus ad aquas illas ſuperiores patet.* Martinius in inciſ. p. 36. *Locus cœli eſt proxime ſupra firmamentum.* Sed huic temerariæ adſertioni opponimus ſequentia fundamenta: 1) *cognitionis denegationem.* Eſai. LXIV. 4. 1 Cor. II. 9. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcendit, quid praeparaverit Deus ſe diligentibus.* Atqui ſi cœlum beatorum eſſet locus viſibili firmamento proxime incumbens, facili negotio in cor hominis adſcendere poſſet, quid Deus amicis ſuis praeparaverit. Non eſt, quod excipiant, *de ſtatu duntaxat beatitudinis, non autem de ſitu cœli, in quo beatitudinis participes reddemur, apoſtolum loqui;* utrumque enim ſimul complectitur, ac utriusque cognitionem exactam nobis in hac vita denegat. Situs ad ipſum ſtatum pertinet, & eſt illius quædam circumſtantia. Quemadmodum ex eo, quod neſcimus ſtatum primi hominis ante lapſum, recte infertur, quod ſitum terreni paradiſi ignoremus, ſi de adcurata notitia ſermo ſit: ita quoque ex eo, quod ſtatum vitæ æternæ neſcire dicimur, recte concluditur, quod ſitum cœleſtis illius paradiſi neſciamus. 2) *Apoſtoli moderationem.* Paulus cum in tertium cœlum raperetur, *neſcivit an ipſius anima eſſet in corpore, an extra corpus*, 2 Cor. XII. 3. Atqui ſi cœlum beatorum determinate & præciſe eſſet proxime ſupra firmamentum, facile ſcire potuiſſet, animam ſuam tunc fuiſſe extra corpus. Idem in hoc ſuo raptu dicit *ſe audiviſſe ἄῤῥητα, quae non liceat homini eloqui*, v. 4. ergo non iudicavit de ſtatu ac ſitu cœleſtis vitæ pronunciandum eſſe ex ratione humana, ſed ex revelatione divina. 3) *Salvatoris adſertionem. Angeli infantum*, hoc eſt, deſtinati ac deputati miniſterio infantum in cœlis *ſemper vident faciem Patris, qui in cœlis eſt*, Matth. XVIII. v. 10. Atqui ſi cœlum definitur loco quodam corporeo a terris remotiſſimo viſibile firmamentum proxime ambiente, quomodo angeli puſillis in terra inſervientes vident faciem Patris in cœlo? Non caret peculiari emphaſi, quod Chriſtus *τὸ in cœlis* bis repetit dicens, *angelos in cœlis videre faciem Patris, qui in cœlis eſt.* Utique ergo angeli ſunt in cœlo, quando in terris miniſteria ſua peragunt, & Deus eſt in cœlo, quando in terra præſens eſt. 4) *Inferni oppoſitionem.* Scriptura ut cœlum verbis locum ſuperiorem ſignificantibus, ita infernum verbis locum inferiorem exprimentibus ratione noſtri captus deſcribit. Iam vero ex illa inferni deſcriptione colligi non poteſt, nec debet, quod infernus ſit in centro terræ, ut in tract. proxime præced. §. 86. oſtendimus. Ergo etiam ex illis cœli deſcriptionibus colligi nequit, quod cœlum ſit ſupra firmamen-

mentum proxime eidem incumbens. 5) *Viſibilium cœlorum conflagrationem.* 2 Petr. III. 7. οιτυν υϱανοι, *cœli, qui nunc ſunt, reſervantur igni in diem iudicii.* v. 10. *In die Domini cœli magno fragore tranſibunt.* v. 12. *Cœli igne ſolventur.* Atqui ſi cœlum beatorum proxime incumbit firmamento, metuendum, ne fulcro illo ſubruto etiam ipſum collabatur, neve ex ignis vehementia immodicum calorem contrahat. Cœli creati omnes in die iudicii *tranſibunt ac peribunt*, Pſal. CII. 27. Apoc. XX. 11. XXI. 1. *Exſpectamus autem novos cœlos ac terram novam, in quibus iuſtitia habitat*, Eſai LXV. 17. 2 Petr. III. 13. Apoc. XXI. 1. Ergo iuxta Spiritus ſancti definitionem cœlum beatorum eſt novum cœlum plenum iuſtitia, maieſtate & gloria. 6) *Abſurdorum conſecutionem.* Si cœlum beatorum eſt corporeum aliquod domicilium proxime firmamentum ambiens, dubitandum erit, an Chriſtus ſit ſupra nos vel infra nos, vel ad latus, propter rotunditatem machinæ cœleſtis; melioris conditionis erunt aves, quippe beatorum cœlo propiores, quam pii homines; beati, qui in una cœli extremitate manſionem ſuam habent, ad alios in altera extremitate habitantes raro ac tarde commeabunt propter maximam utriusque diſtantiam, ac ſi Chriſtus in una cœli extremitate verſetur, reliquis beatis in altera parte oppoſita degentibus ſuaviſſimo ipſius conſpectu & colloquio carendum erit, & quæ ſunt huius generis alia, quæ ex puerili illa de cœlo beatorum cogitatione colligi poſſunt. Si cœlum beatorum, in quo Chriſtus viſibiliter & localiter iuxta adverſariorum hypotheſin verſatur, imo eodem concluditur, eſt ultra & ſupra omnes orbes cœleſtes, quomodo Stephanus intentis in cœlum oculis per tantum intervallum *Ieſum ſtantem a dextris Dei videre* potuit? Act. VII. 55. 7) *Ipſorum adverſariorum confeſſionem.* Bielis lib. II. ſent. diſt. 14. q. un. artic. 3. *Cœlum empyraeum non videtur poſitum niſi auctoritate Strabi, B·dae & Baſilii.* Et Thomas part. I. q. 66. art. 3. *Habeant Strabus, Beda, Baſilius rationes, ſed non ſunt multum cogentes.*

§. CLXXI. Quæ in contrarium adferuntur, facilem habent explicationom, modo obſerventur ea, quæ de τω πυ damnatorum diximus in tractat. de inferno §. 85. *Scriptura*, inquiunt, *cœlum beatorum definit per locum ſuperiorem, dicit illud eſſe ſurſum, deſcribit per varias manſiones, vocat domum Dei, thronum Dei, civitatem habentem fundamentum, patriam ſanctorum, tertium cœlum reſpectu aërei & aetherei, cœlum cœlorum, quia eſt ſupra omnes cœlos, altum, altiſſimum, excelſum, e cœlo in terram adſerit deſcendi, & a terra in cœlum adſcendi, Enoch, Elias & Chriſtus adſcendentes in cœlum localiter e terra ſunt ſublati, prophetae, Iohannes baptiſta, Stephanus, Petrus cœlos apertos & introſpexerunt in beatam cœli empyraei lucem, quae eſt ſupra viſibiles cœlos &c.* Ad hæc & ſimilia, quæ magno numero cumulare ſolent, reſpondemus 1) nos haud invitos concedere, quod beatum illud πυ, in quo Deus gloriam ſuam angelis & beatis hominibus communicat, non ſit ubique, ſed a τω πυ damnatorum revera diſtinctum; interim addimus, non poſſe præciſe & certe definiri in huius vitæ caligine, quæ ſit illius quidditas, qualitas vel ſitus. 2) Quando cœlum beatorum deſcribitur per nomina *domus, tabernaculi, paradiſi, domicilii, civitatis &c.* tum eiusmodi deſcriptiones μεταφοϱικως ac μιϛικως ſunt accipiendæ, quia eſt do-

mus *ἀχειροποιητος*, 2 Cor. V. 1. eſt paradiſus non corporeus & terrenus, ſed ſpiritualis & cœleſtis, niſi etiam ex deſcriptione gaudiorum cœleſtium per *convivia & nuptias* quis colligere velit, in cibo & potu futuræ vitæ beatitudinem conſiſtere, ac corporales *gemmas*, *aurum*, *margaritas*, in cœleſti Hieroſolyma ſomniare. 3) Sicut prophetæ vet. teſt. deſcribunt regnum Meſſiæ in nov. teſt. futurum vocabulis ex uſu, Moſaicarum ceremoniarum deſumtis, nec tamen ex eo licet inferre, ritus Moſaicos in nov. teſt. adhuc duraturos: ſic prophetæ & apoſtoli tam *ſtatum* quam *ſitum* cœleſtis Hieroſolymæ deſcribunt verbis ex uſu conſuetudine huius ſeculi petitis, nec tamen ex eo licet colligere, cœlum beatorum fore locum aliquem corporeum, tabernaculum & domicilium materiale &c. Nimirum Deus nobis condeſcendens ανθρωπινως loquitur, quæ ſunt θεοπρεπως και ουρανοπρεπως intelligenda. 4) Ipſi Deo ſcriptura *locum* aliquem ſuperiorem tribuit, eumque in peculiaribus manifeſtationibus ſuis *deſcendere* adſerit, Gen. XI. 5. Eſai. XXVI. 21. Oſeæ V. 15. Mich. I. 3. nemo tamen propterea corporeum aliquem locum Deo tribuere debet, nemo ex eo inferre debet, Deum deſcendere locum mutando, ac ratione eſſentiæ ſuæ antea ab illo remotum fuiſſe. Athanaſius in orat. contra regales Sabellii: *Is qui dicit, cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum, non pro loco domicilii cælum adſortitur Domino & hominibus terram, ſed excellentiam Dei, magnificentiamque oculis ſubiicit.* Auguſtinus lib. II. de ſerm Domini in monte tom. IV. col. 1144. *Si in cælis tanquam ſuperioribus mundi partibus locus Dei eſſe creditur, melioris meriti ſunt aves, quarum vita eſt Deo vicinior.* Et poſtea: *Convertimur in precibus noſtris ad orientem, unde cælum ſurgit, non tanquam ibi ſit Deus, & quaſi caeteras mundi partes deſeruerit, qui ubique praeſens eſt non locorum ſpatiis, ſed maieſtate potentiae &c.* Idem lib. I. de ſerm. Dom. in monte: *Non hic cælos dici puto ſuperiores partes huius viſibilis mundi. Non enim merces noſtra, quae inconcluſa & aeterna eſſe debet, in rebus volubilibus & temporalibus collocanda eſt, ſed in cælis dictum puto in ſpiritualibus firmamentis, ubi ſempiterna habitat iuſtitia.* Lib. II. de pecc. orig. contra Pelag. & Cœleſt. cap. 23. *Quot ſint cæli, in quorum tertium raptum ſe teſtatur apoſtolus, ſcire volentium impudens eſt inquiſitio, cum apoſtolus ſalva fide ipſe neſciat.* 5) Verbis locum ſignificantibus ſcriptura rei ſtatum deſcribere convenit, ut ſuperius aliquot exemplis confirmavimus. Auguſtinus lib. LXXXIII. quæſt. q. 29. *Ea, quae ſurſum ſunt, ſapere iubemur ſpiritualia ſcilicet, quae non locis & partibus huius mundi ſurſum eſſe intelligenda ſunt, ſed merito excellentiae ſuae.* 6) Cœlum beatorum ſcriptura reſpectu noſtri *ſurſum* eſſe adſerit, ſed quod ſit ſpatium aliquod corporeum cœlos adſpectabiles circulariter & undiquaque ambiens, illud vero nuſpiam innuit. 7) Quid per *tertium cælum*, in quod ſeſe raptum eſſe apoſtolus memorat, intelligendum ſit, expoſuimus ſuperius §. 8.

CAPVT.

CAPUT X.

DE COGNATIS ET PVGNANTIBVS VITÆ ÆTERNÆ.

Cognata vitae aeternae.

§. CLXXII. *Cognata* vitæ æternæ ſunt 1) *beneficia corporalia*, quæ Deus in hac vita omnibus hominibus confert, ut per illa ad futuræ vitæ deſiderium omnes invitet. Act. XVII. 25. *Dat omnibus vitam & inſpirationem & omnia*, v. 27. *ut quaerant Deum.* Auguſtinus in enarr. Pſ. LXXXV. *Bona cogitate & conſiderate fratres, quae dat Deus peccatoribus, & hinc intelligite, quid ſervet ſuis ſervis. Peccatoribus blaſphemantibus eum quotidie dat cœlum & terram, dat fontes, fructus, ſalutem, filios, copias, ubertatem. Haec omnia bona non dat niſi Deus. Qui talia peccatoribus dat, quid eum putas ſervare fidelibus ſuis? Hocne de illo ſentiendum eſt, quia qui talia malis dat, nihil ſervat bonis? imo vero ſervat non terram, ſed cœlum. Vilius forte aliquid dico, cum dico cœlum, ſed ſeipſum, qui fecit cœlum. Pulchrum eſt cœlum, ſed pulchior eſt fabricator cœli &c.* Idem lib. XXII. de civ. Dei cap. 24. *De donis eius, quae in hac vita aerumnoſiſſima bonis malisque largitur, ipſo adiuvante coniiciamus, ut poſſumus; quantum ſit illud, quod nondum experti, utique digne eloqui non valemus.* Exclamemus igitur ad corporalium illorum beneficiorum intuitum. O Domine ſi tanta facis in carcere, quanta facies in palatio? ſi tanta bona confers in veſtibulo, quanta ſervas in atrio? 2) Cumprimis vero *beneficia illa ſpiritualia*, quæ per verbum evangelii Deus in hac vita nobis confert, quæ ſunt remiſſio peccatorum, iuſtificatio, adoptio, Spiritus ſancti donatio, illuminatio, renovatio, ſanctificatio &c. illa enim ſunt veluti *primitiae* quædam cœleſtis hereditatis, quæ nobis poſt hanc vitam reſervatur. 3) *Tranquillitas conſcientiae*, de qua Bernhardus de inter Dom. c. 22. col. 1210. *Futurae beatitudinis non utilius remedium nec certius teſtimonium bona conſcientia.* Iſidorus lib. III. de ſummo bono c. 16. *Qui mundum oderunt, nec eum ſequuntur, internae tranquillitatis quiete fruentes futurae pacis requiem, quam illic exſpectant, hic quodammodo habere iam inchoant.* 4) Cumprimis vero illud προγευσμα ac προποτισμα *futurae beatitudinis*, quod Spiritus ſanctus in cordibus credentium etiam in hac vita operatur. Heb. VI. 4. Lutherus tom. IV. in Geneſ. XLV. p. 143. *Qualis nunc laetitia eſt, quando Deus vel exiguam guſtulam conſolationis per verbum exhibet adflictis & tentatis. Longe igitur maius & inenarrabile gaudium erit, ubi Deus omnis conſolationis revelabit, totumque ſe effundet nobis in vita aeterna. Pugnantia* ſunt 1) *Epicuraea ſecuritas* eorum, qui vitam æternam negant. 2) *Haeretica pravitas* eorum, qui ορθοδοξιαν huius articuli corrumpunt. 3) *Extrema damnatorum miſeria & infelicitas.*

CAPVT XI.

DE VSV DOCTRINAE DE VITA ÆTERNA.

Vſus.
A) Theoreticus.
I) Didaſcalicus.

§. CLXXIII. *Vſus* huius articuli eſt 1) *theoreticus*, 2) *practicus*. Theoreticus eſt, 1) διδασκαλικος, 2) ελεγκτικος. *Didaſcalicus* uſus in eo conſiſtit, ut doctrinam de vita æterna & ſempiternis beatorum gaudiis ex verbo Dei ſummo ſtudio addiſcamus, & fidem noſtram adverſus mundi irriſiones & carnis noſtræ dubitationes ſolida huius articuli cognitione probe muniamus. *Elencticus*, ut Epicuræorum & empæctarum vitam æternam negantium furores detegamur, ac corruptelas eorum, qui orthodoxam huius articuli doctrinam pervertunt, armis ex Spiritus ſancti officina petitis fortiter debellemus, Epicuræis & atheis occinentes illud Cypriani contra Demetrian. *In aeternam pœnam ſero tandem credent, qui in aeternam vitam credere noluerunt.*

II) Elencticus.

B) Practicus.
I) Generalis.

Practicus uſus eſt vel *generalis* vel *ſpecialis*. *Generalis*, ut huius noviſſimi omnibus vere piis & perſeveranter in Chriſtum credentibus promiſſi perpetuo memores a viſibilibus ad inviſibilia, a præſentibus ad futura, a momentaneis ad æterna, a terrenis ad cœleſtia, a corporalibus ad ſpiritualia, ab humanis ad divina oculos & animos noſtros convertamus, ac piorum veterum exemplo articulum de bonis & gaudiis vitæ æternæ quotidiana meditatione nobis familiarem reddamus. Neque enim ſine eo doctrina de cœlo beatorum & vita æterna in ſacris literis nobis proponitur, ut ſimus tantum *theoretici* de loco cœli, de viſione beatifica, de proprietatibus corporum glorificatorum &c. nude & otioſe diſputantes vel etiam contendentes; ſed ut ſimus etiam *practici*, ac promiſſa vitæ æternæ gaudia ſingulis diebus, imo horis, imo momentis expendentes viam, quæ ad vitam illam nos ducit, arcte teneamus, & ab omnibus, quæ remoram nobis iniicere vel ab ingreſſu in vitam æternam revocare poſſunt, ſtudioſe caveamus. 2 Cor. IV. 18. vere pii ab apoſtolo ſic deſcribuntur, quod non *conſiderent τα βλεπομενα*, ſed *τα μη βλεπομενα*. Quidam veterum, quibus uteretur in quotidiano ſtudio libris interrogatus, pie reſpondit, *ſe evolvere quotidie librum aliquem, cuius tria folia, rubrum, nigrum & candidum.* In rubro *paſſionem Dominicam;* in nigro *damnatorum ſupplicia;* in candido *beatorum gaudia* ſe legere ac meditari, ex quo ſtudio uberiorem referat fructum, quam ſi omnes philoſophorum libros evolvat.

II) Specialis.
1) Informatorius.
a) correctorius.

§. CLXXIV. Uſus practicus ſpecialis eſt vel παιδευτικος, vel παραμυθητικος. Παιδευτικος eſt vel επανορθωτικος vel παραινετικος. Επανορθωτικος *correctorius* uſus in eo conſiſtit, ut meditatio æternorum bonorum revocet nos ab omnibus peccatis contra conſcientiam, ac frenum carni noſtræ iniiciat, ne eiusdem pravis concupiſcentiis indulgeamus. In cœle-

leſtem Hieroſolymam *non intrabit aliquid coinquinatum & faciens abominationem & mendacium*, Apoc. XXI, 27. Quod ſi ergo eam ingredi deſideramus, neceſſe eſt, ut ab immunditie & ſordibus peccatorum nobis caveamus. *Foris*, extra cœleſtem Hieroſolymam *ſunt canes & venefici & ſcortatores & homicidae & idololatrae & omnis, qui amat & facit mendacium*, Apoc. XXII. 15. Quod ſi ergo nolumus excludi a ſupernæ civitatis conſortio, cavendum erit, ne ſimus in hoc atro peccatorum catalogo. Enumeratis carnis operibus ſubiungit apoſtolus Gal. V. 21. *qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt*; ac 1 Cor. VI. 9. & 10. inquit: *Nec fornicatores, nec idololatrae, nec adulteri, nec molles, nec maſculorum concubitores, nec fures, nec avari, nec ebrioſi, nec maledici, nec rapaces regnum Dei poſſidebunt.* Quod ſi ergo regni cœleſtis cupimus aliquando eſſe participes, ſedulo cavendum eſt, ne carnis opera faciendo horum peccatorum reddamur conſortes. *Exite de medio eorum*, ait Dominus Eſai. LII. v. 11. 2 Cor. VI. 17. *Et ſeparemini dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos in filios & heredes meos.* Quod ſi ergo Dei filii & æternæ vitæ heredes eſſe cupimus, neceſſe eſt, ut ſpirituali peccatorum fuga a mundo nos ſeparemus. *Cum Chriſto, humilitatis magiſtro, non adſcendit in cœlum ſuperbia, nec cum bonitatis auctore malitia, nec cum pacis amico diſcordia, nec cum filio virginis libido & luxuria, non adſcendunt vitia poſt virtutum parentem, nec peccata poſt iuſtum, nec infirmitates ire poſſunt poſt medicum*; ait Euſebius Emiſſenus hom. de Chriſti adſcenſ.

b) exhortatorius. §. CLXXV. Uſus παραινετικος in eo conſiſtit, ut bonorum & gaudiorum æternorum meditatio in nobis excidet 1) *mundi & terrenorum contemtum*. Quisquis enim futura bona ſperat, præſentium facile obliviſcitur; qui cœleſtia amat, terrenorum faſtidio facile corripitur. Phil. III. 14. *Quae retro ſunt, obliviſcens, ad ea quae priora ſunt, meipſum extendens praefixum perſequor ſcopum ad brabeum ſupernae vocationis Dei in Chriſto Ieſu.* v. 19. *Eorum, qui ἐπιγεια φρονουσι, finis eſt interitus.* Qui biberit de fluvio paradiſi, cuius gutta maior eſt oceano, in illo ſitis mundi penitus exſtinguitur. Quemadmodum ſi quis aurum pictum, ſed imaginem auri, in aqua ipſo auro neglecto, captaret, merito rideretur: ſic ſimili vel etiam maiori ſtultitia laborant, qui evanida huius vitæ commoda æternis bonis anteferunt. Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theod. lapſ. *Si Petrus, qui vidit obſcuram quamdam imaginem futurorum, omnia continuo reiecit ab animo propter voluptatem inditam animae a tali adſpectu; quid dicemus, quando rerum veritas aderit, quando regiis cubiculis adapertis contueri licebit ipſum regem, non per aenigma, nec per ſpeculum, ſed a facie ad faciem.* Idem: *Quod eſt ſomnium unius diei per omnem vitam, id eſt fructus rerum praeſentium comparatus ad ſtatum futurorum bonorum.* Idem: *Vere non habet ſuper terram, quod amet, qui donum cœleſte in veritate guſtaverit.* Auguſtinus lib. III. de lib arbitr. c. 28. *Tanta eſt pulchritudo iuſtitiae, tanta iucunditas lucis aeternae, hoc eſt incommutabilis veritatis atque ſapientiae, ut etſi non liceret in ea amplius manere, quam unius diei mora, propter hoc ſolum innumerabiles anni huius vitae pleni deliciis & circumfluentia temporalium bonorum recti meritoque contemnerentur. Non enim falſo aut pravo adfectu dictum eſt: Quia melior eſt unus dies in atriis tuis ſu-*

ſuper millia. Fulgentius epiſt. VI. 4. *Si qui temporalium & mutabilium amore contemto in illius dilectionem tranſeunt, in ipſo erunt pleni, in quo nihil indigetur; in eo ſecuri, in quo nihil metuitur; in eo vere ſemperque glorioſi, cuius vera & ſempiterna gloria nec aufertur, nec minuitur, nec augetur. Quis non illius vitae deſiderio praeſentem vitam deſpiciat? Quis non illius abundantiae delectamento divitias temporis labentis exhorreat? Quis non illius regni dilectione omnia terrena regna contemnat? Illam ergo vitam tunc accipiemus, ſi huic nos vitae mortuos aeſtimemus, & illas divitias tunc poſſidebimus, ſi hic pauperes ſpiritu vivemus.* Gregorius hom. XXXVII. in evang. *Si conſideremus, quae & quanta ſunt, quae nobis promittuntur in cælis, vileſcunt animo omnia, quae habentur in terris. Terrena namque ſubſtantiae ſupernae felicitati comparata pondus eſt non ſubſidium. Temporalis vita aeternae vitae comparata, mors eſt potius dicenda quam vita. Ipſe enim quotidianus defectus corruptionis, quid eſt aliud quam quaedam prolixitas mortis &c.* Bona huius vitæ tranſitoria ſunt ac momentanea, futuræ vero æterna; gaudia huius vitæ amaritudinibus contaminantur, ſed futuræ ſunt plena, perfecta & incontaminata. Quisquis igitur futuræ vitæ bona & gaudia ſerio credit & ſperat, præſentia facile repudiat. 2) *Cæleſtium deſiderium.* Quisquis ſummam vitæ æternæ felicitatem & felicitatis illius æternitatem conſiderat, in illius corde deſiderium eiuſdem per Spiritum ſanctum accenditur. Eph. I. 18. orat apoſtolus, ut Deus piis *det Spiritum ſapientiae & revelationis in agnitione eius, illuminatos oculos mentis, ut ſciant, quae ſit ſpes vocationis eius, & quae divitiae gloriae hereditatis eius in ſanctis.* Phil. III. 20. *Noſtrum πολιτευμα eſt in cælis, unde etiam Salvatorem Chriſtum exſpectamus* Col. III. 2. *Quae ſurſum ſunt ſapite, non quae ſunt ſupra terram. Ubi eſt theſaurus noſter, ibi etiam eſt cor noſtrum,* Matth. VI. 21. Iam vero theſaurus æternorum ac verorum bonorum in cœlis nobis paratus eſt. Ergo etiam eo extendi debet cordis noſtri deſiderium. Bernhardus de meditat. cap. 4. *Quae nos angit veſania, vitiorum ſit ire abſynthium, huius mundi ſequi naufragium, vitae labentis pati infortunium, impiae tyrannidis ferre dominium; & non magis convolare ad ſanctorum felicitatem, ad angelorum ſocietatem, ad ſolennitatem ſupernae laetitiae & ad iucunditatem contemplativae vitae.* Stephanus *videns Dei gloriam*, & mente atque oculis futuræ vitæ bona & gaudia prælibans cœleſtia unice deſiderare incipit exclamans, *Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum*, Act. VII. 55. & 59. O anima, o caro mea illam vitam amplexari debes, ubi eſt vita ſine morte, ubi iuventus ſine ſenectute, ubi gaudium ſine triſtitia, ubi regnum ſine commutatione. Adſcende ergo eo per deſiderium, non enim ſumus mundi incolæ, ſed advenæ; amatrix ſis vitæ non fugientis, ſed permanentis, non tranſitoriæ, ſed æternæ. Si te delectat ſapientia, ibi de ipſo fonte ſapientiæ bibitur, & nihil rerum utilium ac neceſſariarum ignoratur, ibi ipſa lux incommutabilis veritatis a facie ad faciem conſpicienda exhibebitur. Si te delectat pacata tranquillitas & ab omnibus miſeriis & adverſis libera felicitas; ibi erit vita iucundiſſima & quietiſſima ſine mœrore, ſine indigentia, ſine infirmitate, ſine moleſtia. Si te delectat harmoniæ iucunditas, ibi angelorum hymni audiuntur, ibi beatorum citharæ reſonant, ibi ſuaviſſimus angelorum & hominum auditur concentus. Si te dele-

le-

lectat cibi potusve ſuavitas, ibi *inebriabuntur beati ab ubertate domus Dei & torrente voluptatis potabuntur:* Pſal. XXXVI. 9. ibi comeditur *de ligno vitae, quod eſt in paradiſo Dei*, Apoc. II. 7. ac bibitur *de fluvio aquae vivae ſplendido tanquam cryſtallo procedente de ſede Dei & Agni*, XXII. 1. ibi Agnus *deducit beatos ad fontes aquae vivae*, VII. 17. Si te delectat proborum & honoratorum ſocietas ac familiaritas, ibi omnes beati erunt honoratiſſimi & ſanctiſſimi noſtrique amantiſſimi, ibi omnes erunt reges & ſacerdotes, omnes erunt ſapientiſſimi, nobiliſſimi, opulentiſſimi &c. Si te delectat honeſta occupatio, ibi perpetua beatorum occupatio erit Dei collaudatio. Si te delectat honor & gloria, ibi nullus erit amplius ſervus, ſed omnes erunt liberi, omnes erunt filii & amici Dei. *Si* te delectant pulcra palatia, ibi meris gemmis & margaritis cœleſtis Hieroſolyma refulgebit, ibi in domo Dei manſiones ſunt multæ. Si te delectat veſtium ſplendor, ibi omnes induentur ſtolis albis, ibi veſtimento immortalitatis, claritatis & puritatis omnes amicientur. Quidquid boni in hac vita optare, quidquid gaudii deſiderare poteris, illud omne cumulatiſſime ibi erit, quinimo talia ac tanta ibi erunt bona, qualia & quanta non potes animo complecti vel efformare. *O veritas, charitas, aeternitas! o beata & beatifica Trinitas! ad te mea miſera trinitas* (intellectus, voluntas & adfectus) *miſerabiliter ſuſpirat, quia infeliciter a te exſulat.* Bernhardus ſerm. XI. in Cant. col. 519. 3) *Bonorum operum ſtudium.* Quamvis vita æterna ſit gratuitum *Dei donum in Chriſto* per fidem adprehenſo, Roman. VI. 23. tamen vera & ſalvifica fides non eſt otioſa, ſed per caritatem & ſtudium bonorum operum ſeſe exſerit. Quisquis igitur in plenariam cœleſtium bonorum poſſeſſionem immitti deſiderat, in via Domini ambulet, & in ſtadio bonorum operum currat, ut brabeum æternæ vitæ accipiat, 1 Cor. IX. 24. Huc pertinent cohortationes apoſtolicæ: 2 Cor. VII. 1. *Habentes has promiſſiones* (quod Deus in filios & heredes nos ſit ſuſcepturus,) *mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus perficientes ſanctificationem in timore Domini.* 2 Petr. I. 10. *Satagite, ut vocationem & electionem veſtram firmam faciatis. Haec enim facientes non labemini* v. 11. *Sic enim abundanter ſubminiſtrabitur vobis introitus in aeternum regnum Domini noſtri & Salvatoris Ieſu Chriſti.* III. 13. *Novos cælos & novam terram ſecundum promiſſa eius exſpectamus.* v. 14. *Propter quod cariſſimi haec exſpectantes ſatagite immaculati & inculpati inveniri in pace.* 1 Ioh. III. 2. *Cum adparuerit, ſimiles ei erimus, quia videbimus eum, ſicut eſt.* v. 3. *Et omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt.* Apoc. XXII. 14. *Beati, qui faciunt mandata eius, ut ſit poteſtas eorum in ligno vitae, & per portas intrent in civitatem.* Sicut ad hanc vitam in utero matris præparamur ac formamur: ſic ad futuram in hoc ſeculo per inchoatam Dei agnitionem, fidem ac dilectionem nos oportet præparari. Chryſoſtomus epiſt. V. ad Theod. lapſ. *Dic obſecro, ſi quis te in theatrum induceret, ubi magna multitudo hominum ſederet amicta ſtolis aureis, & in medio omnium oſtenderet alium quemdam adornatum eximiis gemmis, regio veſtitu inſignem, coronam habentem in capite, deinde polliceatur te adſumturum in numerum eorum, an non omnia faceres, quae ipſe iuſſerit?* Auguſtinus in Pſal. XCIII. *Ecce quantum pretium damus quodammodo unam ſiliquam ad*

ae-

accipiendos theſauros ſempiternos ſiliquam laboris ad requiem incredibilem &c. Serm. LXIV. de verb. Dom. c. 2. *Amemus vitam aeternam, & ex eo noverimus, quantum pro vita aeterna laborare debeamus, cum videmus homines amatores praeſentis vitae temporalis atque finiendae ſic pro illa laborare, ut quando venerit metus mortis, quidquid poſſunt, faciant, non ut auferant, ſed ut differant mortem. Quantum laborat homo, quando mors imminet, fugiendo, latendo, quidquid habet dando, & ſe redimendo, cruciatus moleſtiasque ſuſtinendo, medicos adhibendo, & quidquid aliud homo poteſt &c.* Si pondus honoris momentanei, pecuniæ, gloriolæque mox evaneſcentis vehementer ad laborem hominum corda velut ſtateras inclinat, æternum gloriæ pondus, ſi cordi imponatur, non inclinabit?

2) Conſolatorius.

§. CLXXVI. II) Παραμυθητικος ſive *conſolatorius* uſus 1) reſpectu *noſtri* in eo conſiſtit, ut in quibuſvis perſecutionibus & adverſis, adeoque in ipſa morte ac martyrio patientes ſimus, cogitantes, *paſſiones huius vitae non eſſe condignas ad futuram gloriam, quae in nobis revelabitur*, Rom. VIII. 18. *Quod in praeſenti eſt momentaneum ac leve tribulationis noſtrae, ſupra modum in ſublimitate aeternum gloriae pondus operari*, 2 Cor. IV. 17. *Si commortui fuerimus, nos cum ipſo victuros, ſi tolerabimus, cum ipſo regnaturos*, 2 Tim. II. 11. & 12. *Conſortes in tribulatione fore etiam conſortes in regno*, Apoc. I. 9. Si omnes huius vitæ paſſiones cum futura gloria comparentur, nihil erunt aliud quam guttula abſynthii comparata ad mare ſuaviſſimi mellis. Macarius, Ægypt. hom. XXV. Προς τα δοματα α μελλουσι κληρονομειν (οι ευσεβεις) ουδ αν τις ειποι, ει εκαστος αφ ου εκτισθη ο Αδαμ εως της συντελειας του κοσμου επολεμει προς τον Σαταναν υπεμενε τας θλιψεις, ουδεν μεγα εποιει προς την δοξαν, ην μελλει κληρονομειν. Chryſoſtomus epiſt. V ad Theod. lapſum: *Tantumne bonorum a nobis ſubmovebimus, ut declinemus, exigui temporis laborem? Quod ſi quotidie foret infinities moriendum, ferendum tamen eſſet. Praeterea gehennam tormentaque omnia convenit ſuſtinere, ut videre queas Chriſtum venientem in gloria ſua & conſcribi ordini ſanctorum.* Auguſtinus in medit. cap. 22. *Huius rei gratia ſcripturarum ſanctarum amœna prata ingredior, viridiſſimas ſententiarum herbas exarando carpo, legendo comedo, frequentando rumino, atque congregando tandem in alta memoriae ſede repono; ut tali modo tua dulcedine guſtata minus ſentiam miſerrimae vitae amaritudines ſentiam.* Gregorius lib. VII. moral. c. 7. *Certe cum mens, patriae felicis quanta ſit dulcedo, conſiderat, pro ea praeſentis vitae amaritudines ferventer amat.* Adrianus martyr, cum eſſet miles florenti ætate viginti octo annorum, videretque tantam Chriſtianorum martyrum in tormentis pro Chriſti fide tolerandis conſtantiam interrogavit eos: *Quid pro tantis pœnis exſpectatis? quid eſt, quod vos tanta tormenta ſuperare compellit?* ipſique reſponderent: *Speramus bona illa, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adſcenderunt, quae praeparavit Deus diligentibus ſe.* Adrianus voce ea permotus, curavit ſe ilico inſcribi catalogo Chriſtianorum, durumque martyrium alacer ſubiit inſpectante & incitante eum Natalia uxore ſub Diocletiano anno Domini 306. Ecquis enim non ſolum mortem non horreret, ſed etiam cupide deſideraret, ſi vere & ex animo crederet, eam eſſe εισοδον ad vitam vere vitalem & felicem, nullis ſeculorum ter-

terminis finiendam? Gregorius Nyſſenus lib. de dormit. *Soli infideles ſolent vivendi ſpem praeſenti vita circumſcribere, atque idcirco mortem pro calamitate ducunt, quoniam id, quod nobis perſuaſum eſt, non ſperant. Nos vero, qui magno reſurrectionis ex mortuis fide iuſſori ipſi Domino credidimus, indubitatam ſpem bonorum habemus.* Confer, quæ in cap. de forma beatitudinis dicta ſunt ſuperius. 2) Reſpectu *noſtrorum*, ut mitigetur triſtitia, quam ex eorum obitu concepimus; quia enim mors piorum eſt ianua ad veram vitam, ideo non tam dolere, quam de hac felicitate ipſis gratulari convenit. Vid. Gregorius Nyſſ. orat. de dormient. p. 164.

CAPVT XII.

DE DEFINITIONE VITÆ ÆTERNÆ.

§. CLXXVII. Ex hiſce omnibus talis poteſt colligi vitæ æternæ definitio: *Vita aeterna eſt feliciſſimus ac beatiſſimus ille ſtatus, quo Deus ex immenſa miſericordia propter Chriſtum Mediatorem perſeverante fide adprehenſum pios poſt hanc vitam beabit, ut primum quidem animae eorum a corporibus ſeparatae, poſtmodum vero eaedem in die reſurrectionis glorificatis corporibus reduuitae, ab omnibus miſeriis, doloribus & malis liberatae, cum Chriſto, angelis ſanctis & omnibus electis in ſempiterna laetitia, gloria & felicitate vivant, perfecta Dei cognitione, perfecta ſanctitate & iuſtitia ornatae Deum a facie ad faciem ſine fine videant, ſine faſtidio ament, ac ſine defatigatione glorificent*; ad quam beatitudinem perducat nos Chriſtus Ieſus fidei & vitæ ἀρχηγὸς in ſecula benedictus, Amen.

CARMINA ET RYTHMI
DE VITÆ ÆTETNÆ FELICITATE.

Auguſtinus vel quicunque alius auctor in libr. Meditat. cap. 26.

AD perennis vitæ fontem
Mens ſitivit arida.
Clauſtra carnis præſto frangi
Clauſa quærit anima.
Gliſcit, ambit, eluctatur
Exſul frui patria.
Dum preſſuris ac aerumnis
Se gemit obnoxiam;
Quam amiſit, dum deliquit,
Contemplatur gloriam.
Praeſens malum auget boni
Perditi memoriam.
Nam quis promat, ſummæ pacis
Quanta ſit laetitia?
Vbi vivis margaritis
Surgunt aedificia.

Auro celſa micant tecta,
Radiant triclinia.
Solis gemmis pretioſis
Haec ſtructura nectitur.
Auro mundo tamquam vitro
Vrbis via ſternitur.
Abeſt limus, deeſt fimus,
Lues nulla cernitur.
Hyems horrens, aeſtas torrens
Illis nunquam ſaeviunt;
Flos perennium roſarum
Ver agit perpetuum:
Candent lilia, rubeſcit
Crocus, ſudat balſamum.
Virent prata, vernant ſata,
Rivi mellis influunt:
Pigmentorum ſpirat odor,
Liquor & aromatum,
Pendent poma floridorum
Non lapſura nemorum.
Luna non alternat vices,
Sol vel curſus ſiderum:
Agnus eſt felicis urbis
Lumen in occiduum;
Tempus & nox deſunt ei,
Fert diem continuum.
Nam & ſancti quique, velut
Sol praeclarus, rutilant,
Poſt triumphum coronati
Mutuo coniubilant.
Et proſtrati pugnas hoſtis
Iam ſecuri numerant.
Omni labe defecati
Bella carnis neſciunt;
Caro facta ſpiritalis
Mens & unum ſentiunt;
Pace multa perfruentes
Scandala non perferent.
Mutabilibus exuti
Repetunt originem.
Veritatis & praeſentem
Contemplantur ſpeciem;
Fontis hinc vivi vitalem
Hauriunt dulcedinem

Inde ſtatum ſemper idem
Exeuntes capiunt;
Clari, vividi, iucundi
Nullis peccant caſibus;
Abſunt morbi ſemper ſanis,
Senectus iuvenibus.
Hinc perenne tenent eſſe,
Nam tranſire tranſiit;
Inde vivent, vigent, florent;
Corruptela corruit;
Immortalitatis vigor
Mortis ius abſorbuit.
Qui ſcientem cuncta ſciunt,
Quid neſcire hi queunt?
Nam & pectoris arcana
Penetrant alterutrum;
Vnum volunt, unum nolunt,
Vnitas eſt mentium.
Licet cuiquam ſit diverſum
Pro labore meritum:
Charitas hoc facit ſuum,
Quod dum amat alterum,
Proprium ſit ſingulorum,
Fit commune omnium.
Vbi corpus, illic iure
Congregantur aquilae,
Quo cum angelis & ſanctis
Recreentur animae;
Vno pane vivunt cives
Vtriusque patriae.
Avidi & ſemper pleni,
Quod habent, deſiderant;
Non ſatietas faſtidit,
Neque fames cruciat;
Inhiantes ſemper edunt,
Et edentes inhiant.
Novas ſemper harmonias
Vox meloda concrepat,
Et in iubilum prolata,
Mulcent aures organa
Digna, per quem ſunt victores,
Regi dant praeconia.
Felix, coeli quae praeſentem
Regem cernit anima,
Et ſub ſede ſpectat alta

Orbis volvi machinam ;
Solem , lunam & globoſa
Cum planetis ſidera.
Chriſte , palma bellatorum ,
Hoc in municipium
Introduc me , da ſoluto
Militare cingulum ,
Fac conſortem donativi
Beatorum civium.
Probes vires inexhauſto
Laborantis praelio ,
Nec quietem poſt procinctum
Deneges emerito ,
Teque merear potiri ,
Sine fine praemio.

Paulinus Nolanus Natal. VIII. in Felice.

Omnes , quisque ſuo , radiabunt lumine ſancti.
Diſſimili fulgore pares , nec iudice Chriſto
Alter in alterius meriti diſpendia creſcent.
Chriſtus erit cunctis regnum , lux , vita , corona.
Cernite diſtinctos actus ſed honore iugatos
Teſtamentorum veteriſque novique magiſtros ,
In quibus una dedit geminas ſapientia leges ,
Atque ita virtutes varias par gloria penſat.

Alcimus Avitus lib. II. de peccat. origin.

Angelicae qualis narratur gloriae vitae
Sidereas habitare domos , qualemque redemtis
Spondet reddendam mortis poſt tempora Chriſtus :
Queis neque coniugium curae , nec faedere turpi
Miſcuerit calidos carnalis copula ſexus.
Quando aberit gemitus , luctus , metus , ira , voluptas ;
Fraus , dolor , atque dolus , maeror , diſcordia , livor ,
Nullus egens , nullus cupiens , ſed pace ſub una
Sufficiet cunctis ſanctorum gloria Chriſtus.

Franco Affligenienſis de gratia Dei ult.

Luctus ibi nullus reſonat , quia nec dolor ullus ,
Nil ibi quod pigeat , taedeat , aut pudeat.
Non ibi peccatum , quod poſſidet hic dominatum ,
Quod fervens vitio non ea ſit regio.
Cunctis inviſa mors ipſa nec eſt ibi viſa ,
Nec metuenda tibi vita perennis ibi.
Non opus eſt aratris illic , aut imbribus atris ,
Semina qui foveant , arida ne pereant.
Omnibus eſt unus panis , mirabile munus ,
Quem ſemper comedas , nec comedens minuas.
Mirum , ſed verum , facies illic nova rerum ,
Qui vere cibus eſt , panis ibi Deus eſt.
Anxietas peſtis , morbus , languor procul eſtis ,
Terrigenas premitis , caelicolas fugitis.
Qualis ibi veſtis ſit , adeſt ſacra pagina teſtis ;
Chriſto veſtitur , qui lavacro abluitur.

Bernhardus de medit. cap. 4.

Est ibi pax , pietas , bonitas , lux , virtus , honeſtas ,
Gaudia , laetitiae , dulcedo , vita perennis ,
Gloria , laus , requies , amor & concordia dulcis.

Iohannes Baptiſta Mantuanus libr. V. ſylvar.

Est requies illic , illic aeterna voluptas ,
Perpetuus ſplendor , gaudia , riſus , amor.

Quotquot erunt animas & quot nos ante fuerunt,
Accipient laeto magna theatra ſinu.
Fas erit hic noſtrae vultus agnoſcere gentis,
Atque dare alternis mutua verba ſonis.
Hic cum fratre ſoror, nati cum patribus ibunt,
Veſpera nec feſtos finiet ulla dies.
Quos modo miramur, regione videbimus illa,
Et veteres inter ſuſcipiemur avos.
Praemia terraene mentes terrena ſequantur,
Regna manent alio nos meliora loco.

Wilhelmus Alardus decad. VII. od I. p. 175.

Certa ibi eſt quies;
Quieta ibi eſt ſecuritas;
Secura ibi eſt tranquillitas;
Tranquilla ibi eſt felicitas;
Felix ibi eſt ſuavitas;
Suavis ibi eſt iucunditas:
Iucunda ibi eſt ſerenitas;
Serena ibi eſt ſolennitas;
Solennis ibi eſt feſtivitas;
Feſtiva ibi eſt aeternitas;
Ibi nec eſt defectio;
Sed optima eſt refectio.
Ibi nec eſt deformitas,
Sed omnium conformitas.
Ibi nec eſt iniquitas,
Sed una ſemper aequitas.
Ibi nec ignorantia,
Sed omnium ſcientia.
Ibi nec indigentia,
Sed omnium adfluentia.
Ibi nec eſt crudelitas,
Amica ſed fidelitas.
Ibi nec eſt fugacitas,
Ævi ſed eſt perennitas.
Ibi nec eſt rapacitas,
Sed eſt opima largitas.
Ibi nec eſt malignitas,
Sed ſumma ibi eſt benignitas.
Ibi nec eſt moleſtia,
Ibi nec eſt anguſtia.
Ibi nec eſt corruptio,
Ibi nec eſt deſtructio.
Ibi nec eſt inanitas,
Ibi nec eſt immanitas.
Ibi nec eſt impuritas,
Ibi nec eſt obſcuritas.
Ibi nec ulla duritas,
Ibi nec imbecillitas,
Ibi nec eſt acerbitas,
Sed expedita fauſtitas,
Et praeparata dignitas,
Et imputata ſanctitas,
Et abſoluta caſtitas,
Amica liberalitas.
Et abſque nube amaenitas,
Et abſque nocte claritas,
Et abſque felle caritas,
Et abſque labe puritas,
Et abſque lite veritas,
Et abſque peſte ſanitas,
Et abſque fine hereditas,
Et abſque morte aeternitas.
Ibi beata Trinitas
In unitate, Numine
Triuno adimplet omnia.

Con-

CONSPECTVS
LOCORVM
CAPITVM ET CONTENTORVM, IN TOMO HOC XX OCCVRRENTIVM.

LOCVS XXX.

DE CONSVMMATIONE SECVLI.

PROOEMIVM.

ſiſtit collationem creationis & deſtructionis mundi. §. I.

CAPVT I.

de onomatologia.

Exhibetur I) ετυμολογια, oſtenſo ſignificatu vocum
α) *conſummationis.* §. II.
β) *mundi.* §. III.
γ) *ſeculi* ſive αιωνος §. IV. V.
II) συνωνυμια. §. VI.

CAPVT II.

an ſit conſummatio ſeculi?

I) *Adfirmans* ſententia demonſtratur
A) ex ſacræ ſcripturæ dictis
a) *vet. teſt.* §. VII.
b) *nov. teſt.* §. VIII. IX.
B) ex momentis rationum, quæ petuntur
a) e natura *creatoris Dei.* §. X.
b) e natura *mundi conditi.* §. XI.
C) ex ſuffragiis generis hominum
a) *intra* eccleſiam. §. XII.
b) *extra* eccleſiam. §. XIII.
II) *Antitheſis* proponitur
A) Commemorantur eius *propugnatores*
a) *intra* eccleſiam. §. XIV.
b) *extra* eccleſiam. §. XV.
adductis *gentilium* opinionibus *de mundi origine.* §. XVI.
B) Solvuntur argumenta *pro mundi aeternitate*, petita
a) e ſcripturis. §. XVII.
b) e variis rationibus, quæ ſunt
1) ſtabilis *naturae* perpetuitas.
2) conſequens *abſurdum.*
3) *divinae voluntatis* conſtantia. §. XVIII.

CAPVT III.

de cauſa efficiente conſummationis ſeculi.

I) Cauſa efficiens *principalis* in mundi deſtructione eſt ipſe *Deus*, §. XIX.
II) Cauſa *inſtrumentalis* eſt *ignis* §. XX. de cuius

A) *natura*
B) *origine*
C) *effectis*

D) *duratione* agitur §. XXI. - XXIV.
Antitheſis paucis ſubiungitur §. XXV.

CAPVT IV.

de materia - conſummationis ſeculi.

I) Materiam deſtructionis *totam rerum creaturarum univerſitatem* eſſe futuram, *exceptis ſolis angelis & hominibus*, probatur §. XXVI. XXVII.
II) *Antitheſis* conſideratur *pontificiorum*, qui a materia conflagrationis excipiunt
  A) *cœlos ſtellatos*, ſive ſuperiores, §. XXVIII. provocando
    a) ad naturam cæli. §. XXIX.
    b) ad apoſtolicam cæli interituri deſcriptionem. 2 *Petr.* III. 5. §. XXX.
    c) ad comparationem inter *finale* orbis excidium & devaſtationem terræ per *diluvium* inſtitutam, *Matth.* XXIV. 32. 2 *Petr.* III. 6. ſeq. §. XXXI.
    d) ad cauſas interitus. §. XXXII.
    e) ad *Auguſtini* adſertionem §. XXXIII.
  B) elementum *ignis* §. XXXIV.
  C) *ſuperiorem aëris* regionem §. XXXV.
  D) *mare* §. XXXVI.

CAPVT V.

de forma conſummationis ſeculi.

Forma conſummationis dicitur non in nuda qualitatum alteratione, ſed ipſius potius *ſubſtantiae abolitione*, & *totali annihilatione* conſiſtere. Id præmiſſis quibusdam de *veterum* circa hanc materiam opinionibus §. XXXVII. & de *moderatione theologica* iſthic adhibenda, §. XXXVIII.
I.) *adſeritur* adductis
  A) *ſcripturae* dictis, in quibus notanda
    a) emphatica futuri interitus deſcriptio. §. XXXIX. XL.
    b) comparatio excidii finalis cum iis, quæ *prorſus* corrumpuntur. §. XLI. XLII.
    c) oppoſitio. §. XLIII.
    d) *novi* cœli ac *novae* terræ promiſſio. §. XLIV.
  B) *rationibus*
    a) ab incorruptibilitatis conditione. §. XLV.
    b) a temporis ceſſatione.
    c) a finis remotione.
    d) ab Hieroſolymæ cœleſtis deſcriptione.
    e) ab abſurdi conſecutione.
    f) a rerum ſerie & connexione.
  C) *patrum* dictis. §. XLVI.
  D) *adverſariorum* ſuffragiis. §. XLVIII.
II) *defenditur* contra *diſſentientes*, quorum
  A) *diverſitas* indicatur, §. XLVIII.
  B) *firmamenta* ſubvertuntur, deſumta
    a) e ſacris literis
      1) *Pſalm.* CIV. 29. §. XXIX.
      2) *Eſai.* XXX. 26. §. L.
      3) *Act.* III. 20. §. LI.
      4) *Rom.* VIII. 19. ſeq. qui locus copioſe explicatur §. LII - LIX.
      5) 1 *Cor.* VII. 31. §. LX.
      6) 1 *Theſſ.* IV. 17. §. LXI.
      7) 2 *Petr.* III. 11. §. LXII.
    b) e variis rationibus. §. LXIII.

CAPVT VI.

de fine conſummationis ſeculi.

Oſtenditur I) finis *primarius*, Dei glorificatio. §. LXIV. II) finis *ſecundarius*, piorum liberatio §. LXV.

Quae-

Quaeſtio adnectitur: an mundus conflagratione periturus fuiſſet, ſi *primi* homines eorumque poſteri *a peccato immunes* manſiſſent? §. LXVI.

CAPVT VII.

de adiunctis conſummationis ſeculi.

Sunt iſta

I) *Tempus*, dies noviſſimus. Notantur heic ii, qui *immediatam* adventus Chriſti, reſurrectionis univerſalis, extremi iudicii & conſummationis ſeculi *connexionem negarunt*, *Chiliaſtae* ſive *millenarii*. Opinionis igitur *chiliaſticae*

A) *auctor Cerinthus* §. LXVIII. atque *defenſores* tum ex *antiquiſſimis* eccleſiæ chriſtianæ doctoribus, tum ex recentioribus proferuntur, §. LXVIII - LXXVII. addita defenſione *Lutheri* §. LXXVIII. & diſtinctione. §. LXXIX.

B) *falſitas* demonſtratur; eſt enim

a) αγραφος §. LXXX.

b) αντιγραφος, quod elicitur

1) ex regni Chriſti *conditione* §. LXXXI.

2) ex piorum *in his terris* ſorte §. LXXXII.

3) e diei noviſſimi *adpropinquatione* §. LXXXIII.

4) e *ſubſtantiali* mundi interitu ac deſtructione. §. LXXXIV.

5) ex *immediata* noviſſimorum connexione. §. LXXXV.

6) ex *ſimultaneae* reſurrectionis adſertione. §. LXXXVII.

C) *robora* confringuntur, ſumi ſolita

a) ex vaticiniis *propheticis* & *apoſtolicis vet.* ac *nov.* teſt. §. LXXXIX. - VCIII.

b) ex libris *apocryphis*. §. XCIV.

c) ex oraculis *ſibyllinis*. §. XCV.

d) ex *traditionibus apoſtolicis*. §. XCVI.

e) ex carminibus *poëtarum*.

f) e quibusdam *ratiocinationibus*. §. XCVII.

II) *Modus* §. XCVIII.

III) *Antecedentia & conſequentia*.

CAPVT VIII.

de cognatis conſummationis ſeculi.

Cognata ultimæ συντελειας ſunt 1) diluvium. 2) Excidium ſodomiticum. 3) omnes particulares regionum devaſtationes. §. XCIX.

CAPVT IX.

de pugnantibus. §. C.

CAPVT X.

de uſu doctrinae de conſummatione ſeculi.

Uſus huius doctrinæ eſt

I) theoreticus §. CI.

II) practicus,

A) generalis.

B) ſpecialis

a) informatorius, isque

1) *correctorius*. Revocat enim nos

α) ab inordinata mundi dilectione. §. CII.

β) ab avara divitiarum adquiſitione §. CIII.

γ) a pœnitentiæ dilatione. §. CIV.

a) *excitatorius*. §. CV.

b) conſolatorius. §. CVI.

CAPVT

CAPVT XI.

de definitione conſummationis ſeculi.

LOCVS XXXI.

DE INFERNO, SEV MORTE ÆTERNA.

PROOEMIVM

Nexum huius loci cum præcedentibus indicat §. I.

Doctrinam de futuris impiorum pœnis ab eius *utilitate* ac *neceſſitate* commendat §. II.

CAPVT I.

de onomatologia.

Occurrit
I) Ετυμολογια vocum
A) infernus. §. III.
B) αδης
C) שאול. §. IV - VI.
II) *Homonymia.* §. VII.
III) Συνωνυμια,
A) apud *Hebraeos.* §. VIII.
B) *Graecos.* §. IX.
C) *Latinos.* §. X.

CAPVT II.

an ſit infernus.

I) *Adfirmative* probatur
A) ex *ſcripturae* dictis
a) *veteris* teſtamenti
1) in *Moſe* §. XII.
2) in *Iobo* §. XII.
3) in *Pſalmis.* §. XIV.
4) in libris *Salomonis.* §. XV.
5) in *prophetis.* §. XVI.
6) in libris *apocryphis* §. XVII.
b) *novi* teſtamenti,
1) in *evangeliſtis* §. XVIII.
2) in epiſtolis *apoſtolicis.* §. XIX.
3) in *apocalypſi.* §. XX.
B) ab *exemplis* diabolorum & hominum. §. XXI.
C) ex *rationibus*, §. XXII. petitis
a) a divinæ *iuſtitiae* conditione.
b) a *legis* divinæ comminatione.
c) a *peccati* turpitudine.
d) a *conſcientiae* teſtimonio.
f) a προγευσει dolorum infernalium.
g) ex articulo de *Chriſti ad inferos deſcenſu.*
h) ab *impiorum* reſurrectione.
i) ab *extremo iudicio.*
k) a ſaniorum *gentilium* confeſſione.
D) ex *typis* §. XXIII.
II) *Secus ſentientes* commemorantur. §. XXIV.

CAPVT III.

Quid ſit infernus.

Sumta voce pro *πoυ damnatorum*, quæſtionem eſſe difficilem, ſed cer-

tertium aliquod πȣ, in quo damnati ſupplicia ſua perſolvant, *non negandum*, videri, declaratur. §. XXV.

CAPVT IV.

de cauſa efficiente inferni.

Cauſa inferni (ſi *pro morte aeterna* accipiatur) *promerens*, adeoque propria immediata & adæquata eſt *creaturae rationalis a Deo creatore apoſtaſia*. §. XXVI.
Concurrit autem in hominis damnatione
I) *Diaboli* ſeducentis malitia. §. XXVII. XXVIII.
II) *Hominis* delinquentis culpa. §. XXIX.
III) *Dei* vindicis ira. §. XXX.
Quo reſpectu pœna damnatorum *Deo* tribuatur; amplius exponitur §. XXXI. XXXII.
Denique adſertio, *propriam & adæquatam inferni cauſam poſitam eſſe in apoſtaſia a Deo*, *ab obiectionibus* quibusdam vindicatur. §. XXXIII.

CAPVT V.

de materia inferni. §. XXXIV.

CAPVT VI.

de forma inferni.

Forma inferni conſtituitur
I) *Interna*, ſc. pœnarum infernalium *gravitas*, §. XXXV. quæ colligitur
1) ex *quantitate*, eaque
A) *diſcreta*, ſive multiplici varietate. §. XXXVI. ſtatus enim damnatorum deſcribitur
a) *generaliter*, ut
1) perditio, §. XXXVII. XXXVIII.
2) mors.
3) interitus.
4) iudicium. §. XXXIX.
5) ira Dei. §. XL.
b) *ſpecialiter*, ſecundum mala
1) *στερητικα*. §. XLI. quorum principale eſt *ſeparatio a Deo & Chriſto*, §. XLII. XLIII. ex quo ſequitur ſeparatio
α) a beatis angelis.
β) a beatis hominibus.
γ) a paradiſo.
δ) a luce, gaudio, quiete & felicitate
ε) a præconio laudis divinæ.
ζ) a conſortio commiſerationis humanæ. §. XLIV.
2) *θετικα*, quæ declarantur
α) *comparative*. §. XLV.
β) *effective*. §. XLVI. XLVII.
א) quoad *corpus*, per ignem infernalem. §. XLVIII - L.
ב) quoad *animam*, per vermem rodentem. §. LI. LII.
ג) quoad *univerſalitatem*. §. LIII.
ד) quoad *ſocios* & locum ſupplicii. §. LIV.
B) ex quantitate *continua* ſeu *tempore*. Conſideranda autem venit in *duratione* pœnarum infernalium
a) *Continuitas*. §. LV. LVI.
b) *Aeternitas*, quæ
1) *confirmatur*
α) dictis ſcripturæ *expreſſis*. §. LVII.
β) rationibus, e ſ. ſ. deductis. §. LVIII.
γ) piorum *veterum* effatis. §. LIX.
2) *illuſtratur* propoſitis *quæſtionibus*.
α) an conveniat divinæ iuſtitiæ ac miſericordiæ, peccata *temporalia aeternis* pœnis adfigi? §. LX.
β) Quomodo *corpora* damnatorum in *igne ſerventur*? §. LXI.

3)

3) *propugnatur* contra *ſecus ſentientes*.
α) *Recenſentur* iſti. §. LXII. LXIII.
β) Argumentis quibusdam *generalibus profligantur*. §. LXIV.
γ) *Rationes* opinionis *adverſae* examini ſubiiciuntur. §. LXV.
2) ex *qualitate*, ſive *acerbitate*. §. LXVI.
II) *Externa*. §. LXVII.
ſubiunguntur quaeſtiones:
1) An ignis infernalis futurus ſit *materialis*? §. LXVIII. LXIX.
2) An in inferno ſint *vermes corporei*? §. LXX.
3) An praeter ignem & vermem *alia corporalia ſupplicia* in inferno ſtatuenda? §. LXXI.
4) An damnati retineant *fidem & ſpem*? §. LXXII.
5) An *daemones* futuri ſint damnatorum *tortores*? §. LXXIII.
6) An in ſuppliciis infernalibus futurus ſit aliquis *ordo*? §. LXXIV.
7) An in ſuppliciis infernalibus futuri ſint *gradus*? §. LXXV.
8) An *omnes* damnatorum actiones ſint *malae*. §. LXXVI.
In fine notantur ii, qui de poenis infernalibus vel *nihil* vel *minus iuſto* ſtatuunt. §. LXXVII-LXXIX.

CAPVT VII.

de cauſa finali inferni.

Exponitur *finis* praeparati inferni
I) *Principalis* ac ſummus, divinae iuſtitiae manifeſtatio.
II) *Proximus* ac *intermedius*, impiorum iuſtiſſima poena, piorum vero laetitia & gloria ſempiterna. §. LXXX.

CAPVT VIII.

de obiecto inferni.

Obiectum, cui paratus infernus, ſunt
I) Diaboli.
II) Homines *finaliter* impii & increduli. §. LXXXI. LXXXII.

CAPVT IX.

de ſubiecto inferni.

Non *animas* ſolum, ſed etiam *corpora* damnatorum poenis infernalibus eſſe obnoxia, adſeritur §. LXXXIII.

CAPVT X.

de adiunctis inferni.

Occurrunt I) *tempus*.
II) *locus* inferni. LXXXIV. *pontificiorum* opinioni, quod inferni locus ſit in *centro terrae*, nonnulla opponuntur, §. LXXXV. LXXXVI.

CAPVT XI.

de cognatis & pugnantibus cum inferno. §. LXXXVII.

CAPVT XII.

de uſu doctrinae de inferno.

Vſus huius articuli oſtenditur
- I) theoreticus. §. LXXXVIII.
- II) practicus,
  - A) generalis.
  - B) ſpecialis. §. LXXXIX.
    - a) παιδευτικος
      - 1) *correctorius*. §. LXXXX. &
      - 2) *exhortatorius*. §. XCI.
    - b) παραμυθητικος §. XCII.

CAPVT XIII.

de definitione inferni. §. XCIII.

LOCVS XXXII.

DE VITA ÆTERNA.

PROOEMIVM

- I) vitam æternam tanquam *fidei finem* pie expendendam proponit, §. I.
- II) Doctrinæ iſtius *utilitatem* & *neceſſitatem* prædicat. §. II.

CAPVT I.

de onomatologia.

- I) Explicatur *vis* nominum
  - A) *vitae aeternae*. §. III. IV.
  - B) *Caeli* §. V.
- II) Docetur, *quotuplici* ſumatur *ſenſu* nomen
  - A) *vitae aeternae* §. VI. VII.
  - B) *caeli* VIII - X.
- III) *Epitheta* enarrantur
  - A) *ſedis* beatorum. §. XI.
  - B) *ſtatus*. §. XII. XIII.

CAPVT II.

An ſit vita aeterna.

- I) Eſſe vitam æternam *adfirmatur*
  - A) ex dictis *ſacrae ſcripturae*
    - a) *vet*. teſt.
      - 1) ex *Moſe* §. XIV.
      - 2) ex *Iobo* & *Pſalmis*. §. XV.
      - 3) ex *Prophetis*. §. XVI.
      - 4) ex libris *apocryphis*. §. XVII.
    - b) *nov*. teſt. §. XVIII.
  - B) ab *exemplis*. §. XIX.
  - C) ex *rationum* momentis quæ ſpectant
    - a) *Deum* ſalvantem. §. XX.
    - b) *homines* ſalvandos. §. XXI.
  - D) ex *typis* & parabolis,
    - a) *primariis*. Huc pertinet
      - 1) Chriſti transfiguratio. §. XXII.
      - 2) cæleſtis Hieroſolymæ præfiguratio. §. XXIII. XXIV.
    - b) *ſecundariis* compluribus obviis
      - 1) in *vet*. teſt. §. XXV.
      - 2) in *nov*. teſt. §. XXVI. XXVII.
  - E) ex *eccleſiae ſymbolis*. §. XXVII.
- II) *Antitheſis*. conſideratur

A) eo-

A) eorum, qui vitam eſſe æternam *prorſus* negant, §. XXIX.

B) *photinianorum*, qui piis in *vet. teſt.* promiſſam fuiſſe vitam æternam inficiantur §. XXX - XXXII.

III) *Quæſtio* adnectitur: an per *naturam* notum ſit eſſe vitam æternam. §. XXXIII.

CAPVT III.

quid ſit vita aeterna?

I) Beatitudo æterna *generaliter* deſcribitur, §. XXXIV.

II) *ſpeciatim* diſquiritur de *cælo*, & vita illa *beatorum*. §. XXXV. XXXVI.

CAPVT IV.

de cauſa efficiente vitae aeternae.

Iuſtificationis ac μακαριότητος arctiſſima *connexione* expoſita, §. XXXVII. indicatur *cauſa* vitæ æternæ

I) *principalis*, gratia Dei. §. XXXVIII.

A) Id *probatur*

α) ex teſtimoniis divinis.

β) ex rationum momentis.

B) *diſtinctius* explicatur, *qua ratione Deo* tribuatur electorum beatitudo; §. XXXIX. nimirum

a) quoad *praeparationem*.

b) quoad *promiſſionem*.

c) quoad *acquiſitionem*.

d) quoad *adplicationem*.

e) quoad *continuationem* & *conſervationem*.

f) ratione *creationis* ſi cœlum ſumatur pro *loco corporeo creato*. §. XL.

C) *poriſma* deducitur. §. XLI.

II) *Meritoria*, Chriſti obedientia.

A) *praemittuntur* quædam ad uberiorem adſertionis iſtius declarationem. §. XLII.

B) Theſis ipſa *demonſtratur*. §. XLIII.

C) *Conſectarium* elicitur. §. XLIV.

III) *Inſtrumentalis*, fides in Chriſtum.

A) *Argumenta* adſerti proferuntur. §. XLV.

B) *Qualis* heic intelligatur *fides*, exponitur. §. XLVI.

C) *Poriſma* additur. §. XLVII.

CAPVT. V.

de materia & forma vitae aeternae.

Forma vitæ æternæ

I) *Generatim* enunciatur. §. XLVIII.

A) *incomprehenſibilem* atque *ineffabilem* eſſe ſummam illam vitæ æternæ felicitatem, ſi de *adæquata* cognitione agatur, docetur

a) ex prophetica adſertione. Eſai. LXIV. 4.

b) ex parabolica & myſtica cœleſtis beatitudinis deſcriptione.

c) ex vitæ præſentis conditione.

d) ex cognitionis noſtræ imperfectione.

B) *Certo* tamen eam *colligi*, adſeritur

a) ex adpellatione. §. XLIX.

b) ex oppoſitione. §. L.

c) ex collatione analogica cum hac vita.

d) ex gaudii illius prægustatione.

e) ex parabolica beatitudinis deſcriptione. §. LI.

f) ex ſpeciali bonorum futurorum enumeratione. §. LII. LIII.

II) *Speciatim* deſcribitur §. LIV.

A) *Quantitas diſcreta*; ſive multiplex bonorum

A

norum vitæ æternæ varietas, dum recenſentur
AA) bona *privativa.* Aberunt enim a beatis
a) *peccatum.* §. LV.
b) peccati *cauſae.* §. LVI.
c) peccati *pœnae.* §. LVII.
id quod confirmatur dictis veterum. §. LVIII.
BB) bona *poſitiva*, eaque
a) *interna.*
1) *toti* hominis *compoſito* communia, quo pertinent
α) *Dei viſio.* Hæc qualis ſit, oſtenditur §. LIX. LX. adductis piorum *veterum* effatis. §. LXI cum explicatione dicti *apoſtolici*, 1 *Cor.* XV. 28. §. LVII. LXIII.
β) ineffabilis *beatorum lœtitia* & exſultatio. §. LXIV - LXVI.
γ) *Dei glorificatio.* §. LXVII. LXIX.
δ) perfecta *imaginis divinae* reſtauratio. §. LXX - LXXII.
2) ad *alterutram* ſpectantia *partem*, ſc.
α) ad *animam*;
א) perfecta *Dei cognitio.* §. LXXIII. LXXIV.
ב) *voluntatis* perfecta *ſanctitas.* §. LXXV - LXXVII.
ג) *adfectuum* cum recta ratione conformitas. §. LXXVIII. LXXIX.
β) ad *corpus.* cuius qualitates futuræ
א) *generatim* enarrantur ac diſtribuuntur §. LXXX - LXXXIII.
ב) *ſigillatim* enumerantur; ut
1) ſpiritualitas. §. LXXXIV. LXXXV.
2) immortalitas, & incorruptibilitas. §. LXXXVI - LXXXVIII.
3) impaſſibilitas. §. LXXXIX. XC.
4) claritas. §. XCI. XCII.
5) firmitas ac ſanitas. §. XCIII.
6) formoſitas. §. XCIV. XCV.
7) agilitas. §. XCVI. XCVII.
8) ſubtilitas. §. XCVIII. XCIX.
9) illocalitas. §. C.
10) inviſibilitas. §. C.
11) impalpabilitas. §. CII.
b) *externa.*
1) ſuaviſſima *conſociatio*
α) cum Deo & Chriſto. §. CIII.
β) cum angelis.
γ) cum omnibus beatis; quos inter vigebit.
א) mutuus amor. §. CIV.
ב) honor.
ג) gaudium.
ד) ſuaviſſimum colloquium.
Veterum ſententiæ adduntur. §. CV.
2) pulcerrima *habitatio.* §. CVI. CVII.
Vniverſalitas bonorum vitæ æternæ probatur. §. CVIII
B) *Quantitas continua*; §. CIX. quæ complectitur gaudiorum cœleſtium.
a) *Continuitatem.* §. CX.
b) *Aeternitatem*, variis *ſacrae ſcripturae* argumentis, *veterumque* effatis declaratam. §. CXI - CXIII.
De *ſcholaſticorum* quæſtione. *an beatitudo intrinſece vel extrinſece ſit aeterna*, agitur. §. CXIV.
Qualitas bonorum vitæ æternæ paucis indicatur. §. CXV.
III) ſubiunguntur *quaeſtiones* de beatitudine electorum in vita æterna.
A) Generales.
1) An beatitudo illa ſit *habitus* vel *actus?* §. CXVI.
2) *Qua ratione Deus* ſit hominis beatitudo? §. CXVII.
3) An beatitudo ſit *hominis accidens?* §. CXVIII.
4) An beatitudo *potius* ad *intellectum* quam ad *voluntatem* pertineat? §. CXIX.
5) An futuri ſint *gradus gloriae* in vita æterna. §. CXX. - CXXXII.
B) Speciales.
a) de Dei *viſione.*
1) An beati *clare & intuitive Dei eſſentiam* ſint viſuri? §. CXXXIII - CXLII.
2) An beati divinam *eſſentiam oculis corporeis* ſint viſuri? §. CXLIII. CXLIV.
3) An beati per *ſpeciem intelligibilem* videant divinam eſſentiam. §. CXLV.
4) An beati ad Deum videndum *indigeant aliquo lumine gloriae.* §. CXLV.
b) de Dei *glorificatione.*
1) An beati etiam *externa voce* Dei ſint glorificaturi. §. CXLVI.
2) Qua *lingua* ſint Deum glorificaturi?
c) De bonis futuris AA)
aa) animæ
1) An beati *ſeſe invicem* ſint *agnituri?* §. CXLVII.

2) An beati *damnatos* ſint *agnituri*? §. CXLVIII.
3) An *virtutum habitus* in animabus beatorum ſint *manſuri*? §. CXLIX.
bb) corporis.
α) in *genere*
An in corporibus glorificatis futura ſit *potentia contradictionis*? §. CL.
β) in *ſpecie*.
ℵ) de *claritate*.
1) an beatorum corpora futura ſint diaphana? §. CLI.
2) an *lux* glorificatorum a *luce ſolis ſpecie* diſtinguatur? §. CLII.
3) an claritas glorificati corporis *intuentium oculos offendat*?
4) an poſſit corpus *glorificatum ſe ſubtrahere a conſpectu* hominis *nondum glorificati*?
ב) de *impaſſibilitate*.
1) An in corpore glorificato ſint qualitates *quatuor elementorum*? §. CLII.
2) An *calor nativus* agat in *humidum radicale*? §. CLII.
3) *Unde* corporis impaſſibilitas in beatis,
4) An corpus glorificatnm poſſit *vulnerari*?
ג) de *agilitate*.
1) An a corpore glorificato auferenda *gravitas*? §. CLIII.
2) An beati poſſint *ſe movere in inſtanti, medio non pertranſito*? §. CLIII.
ד) de *ſubtilitate, unde* ea *trahat originem* in corporibus glorificatis. §. CLIV.
BB) externis. An beatorum corpora *veſtibus induenda*? §. CLV.
IV) *Antitheſis*. proponitur
1) *Judæorum* recentiorum. §. CLVI.
2) *Mahumeti*. §. CLVII.
3) *Chiliaſtarum*. CLVIII.
4) *Origenis*.
5) *Methodii*.
6) *Pepuzianorum*.
7) *Aeternalium*.
8) *Pelagianorum*.
9) *Joviniani*.
10) *Armeniorum*.
11) *Pontificiorum*. §. CLIX - CLXII.
12) *Calvinianorum*. §. CLXIII. CLXIV.
Concluditur caput *vindiciis Lutheri*, aliorumque doctorum noſtræ eccleſiæ. §. CLXV.

CAPUT VI.

de fine vitae aeternae.

Finis vitæ æternæ *ſummus* ac *principalis* eſt *Dei glorificatio*; proximus ac intermedium, piorum gloria ac beatitudo. §. CLXVI.

CAPUT VII.

de obiecto vitae aeternae.

Obiectum vitæ æternæ proprium & adæquatum ſunt
I) *Angeli boni*.
II) *Homines* finaliter & perſeveranter in Chriſtum *credentes*. §. CLXVII. quorum reſpectu
1) monetur
α) paucos ex genere humano dici ſalvandos.
β) ſalutem credentibus offerri & conferri ſine ullo *externae conditionis* reſpectu.
γ) *finaliter* in Chriſtum *credentes*, & *omnes* & *ſolos* fieri ſalvos.
δ) Vere & finaliter in Chriſtum credentes deſcribi in ſ. literis tum a *priori*, per electionem ab æterno in Chriſto factam, tum a *poſteriori*, per veram ad Deum converſionem.
2) Notatur adverſa ſententia. §. CLXVIII.
α) Origenis.
β)

β) Pontificiorum.
γ) Calvinianorum.
δ) Franciſci Pueci.
ε) Photinianorum.

CAPVT VIII.

de ſubiecto vitae aeternae. §. CLXIX.

CAPVT IX.

de adiunctis vitae aeternae.

Adiuncta vitæ æternæ ſunt
I) Tempus.
II) Locus. De *cœlo empyreo* agitur. §. CLXX. CLXXI.

CAPVT X.

de cognatis & pugnantibus vitae aeternae. §. CLXXII.

CAPVT XI.

de uſu doctrinae de vita aeterna.

Oſtenditur uſus huius articuli.
I) Theoreticus. §. CLXXIII.
A) Didaſcalicus,
B) Elenchticus.
II) Practicus.
A) Generalis.
B) Specialis.
a) informatorius, isque
1) correctorius. §. CLXXIV.
2) exhortatorius. §. CLXXV.
b) conſolatorius. §. CLXXVI.

CAPVT XII.

de definitione vitae aeternae. §. CLXXVII.

In fine exhibentur *carmina* & *rythmi* de vitæ æternæ felicitate.

DEC 2 - 1955